X76

munka

művészeti és társadalmi beszámoló szerkeszti: kassák lajos, budapesten

A TARTALOMJEGYZÉKBŐL:

Kassák Lajos: Bevezető • Kállai Ernő: Stilus • Dos Passos: Sacco és Vanzetti • Nádass József: Az uj orosz emberről • Bor Pál: Az uj Európa művészete • Gorkij: Levél • Illyés Gyula: Vers • Balogh Vilma: Statisztika • Gró Lajos: Filmekről • Braun J. és Braun F.: A sportról • Rubin László: A Galilei körről • Gazdag figyelő rovat

1

1928 SZEPTEMBER

SZENZÁCIÓS LESZ A

PANTHEON

IRODALMI INTÉZET

ŐSZI KÖNYVSOROZATA

TARTALOMJEGYZÉK:

Kassák Lajos: Bevezető ... 1
Carl Sandburg: Gyilkosok. Ford.: Székely Béla ... 3
Kállai Ernő: Stilus? ... 4
W. Baumeister: Festmény ... 5
John Dos Passos: Meghaltak. Ford.: József Attila ... 6
Nádass József: Az uj orosz regény — az uj orosz ember ... 7
Halka László: Technikai haladás — mesterséges világnyelv ... 12
Illyés Gyula: Vers ... 13
Gorkij Maxim a proletáriróról. Ford.: Gró Lajos ... 13
Ernest Hemingway: Indián falu. Ford. Német Andor ... 15
Justus György: Szavalókórus ... 16
Balogh Vilma: Magyar munkásstatisztika ... 17
Moholy-Nagy: Fotó ... 19
Herbert Bayer: Tipográfiai és propagandaeszközök kiformálása. Ford.: Székely Béla ... 19
Bor Pál: Müvészet az uj Európában ... 21
Brünn város pavillonja (klisé) ... 23
Nádass József: A brünni kulturkiállitás 23
Egy nap életemből ... 24
Sportklisé ... 25
Braun József: Az olimpiászok értelme 25
Braun Ferenc: Kollektiv tömegsportot 26
Sportklisé ... 27
Rubin László: Emlékezés a Galilei körre 28
Kmetti János: Metszet ... 28
Gró Lajos: Négy orosz film ... 29
Molnár József: Forgó Pál, Uj épitészet 30
Dr. Szilágyi Ferenc: Markovics Rodion, Szibériai garnizon ... 31
Vajda János: Antlitz der Zeit ... 31
Forgó Pál: A számok beszéde ... 32

főleg művészeti lapnak indult, és később
csoportjainak orvoban állig foglalkozott
a képző művészetekkel.

munka

MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI BESZÁMOLÓ

Mikor ennek a lapnak irását és kiadását elhatároztuk, tudatában voltunk annak, hogy egy szociális cselekedet elvégzésére vállalkozunk. Nem mint *szak*politikusok tömörültünk a lap köré, az élet más területein vagyunk szakemberek, mint alkotó művészek, pedagógusok, technikusok és társadalomkritikusok akarunk munkálkodni. Ma minden dilettantizmust, demagóg vezérkedést károsnak és elitélendőnek tartunk ugy a fejlődésben levő egyén, mint a fejlődésben vajudó uj társadalom szempontjából. S ha lapunk hasábjain nem is csinálunk napi politikát, munkásságunk konstruktiv jellegével tiltakozunk minden frázis ellen s tanujelét próbáljuk adni annak, hogy egy uj fejlődés kezdeti stádiumába érkeztünk el, amelynek minden területén számolnunk kell a hétköznapok realitásával. Ugy a politikusnak, mint a közgazdásznak, a tudósnak, a technikusnak, a művésznek, mindnyájunknak egyetlen föladata van ma: az élet reális adottságainak szociális szempontu, gyökeres átalakitása. Tiltakozunk mindenféle fölülről irányitott politikai egyeduralom ellen, a tömeghez akarunk szólni s elsősorban a fiatal dolgozókhoz és diákokhoz, a tömegek organizatórikus és kritikai képességének fejlődését akarjuk elősegiteni és kimélyiteni. De ahhoz ,hogy ezt a tudatosan vállalt munkakört célirányosan be is tölthessük, revizió alá kellett vennünk a közelmult esztendők történelmi eseményeit, a munkásosztály megmozdulásának taktikai és stratégiai módszereit, a hullámvölgybejutás objektiv és szubjektiv okait. Mi elvégeztük ezt a háládatlan, de kötelező feladatot anélkül, hogy belőle társadalmi vagy önmeghasonlás következett volna ki részünkre. A világháboruból kifejlődött 1917—19-es forradalmak nem váltották be Európa részére a várt eredményeket, mi ezt tárgyilagosan tudomásul vesszük, anélkül, hogy ezek a letagadhatatlan tények siránkozó vénasszonyokká gyámoltalanitottak vagy felelőtlen demagógokká vaditottak volna bennünket. Továbbra is hiszünk a fejlődés kényszerüségében, nem mosódtak össze előttünk az igazságtalan osztálytagozódások, kötelességünknek tartjuk, hogy részt vállaljunk ezek ellen az embertelen állapotok ellen irányuló harcban, résztveszünk a jobb jövő előkészitésében és beteljesitésében s hisszük, hogy minden sikerült alkotásunk már is egy-egy ujabb záloga egy a mainál szociálisabb közösségéletnek. Nem verseket irunk magáért a versért, nem szobrokat faragunk magáért a szoborért és házakat sem magáért a házépités stilusáért épitünk. Magunkból, a szociális ember érzés- és gondolatvilágából emeljük ki alkotásunk lényegét, verseinkből ember szól az emberhez, házainkat ember épiti az ember részére. Tudatosan nem azt mondjuk: osztály-ember épit osztályos társa részére. Mert ez az állitásunk nem lenne egyéb felelőtlen kijelentésnél, ami ellen pedig küzdeni akarunk lapunk hasábjain. Az ember benne él környezetében, tudatos lényével alakitó hatással van arra s a környezet kialakult formái lemarasztaló hatással vannak örá. A tiszta kollektiv embertipus ma még nincs jelen közöttünk, elméleti megrajzolása is merőben utópisztikus, alig lehet több jóhiszemü játéknál. A tudományos szocializmus elvet minden utópiát, levegőben okoskodást. Számol az adott realitásokkal, taktikai módszerét és harci tempóját nem az érzelem, hanem az értelem határozza meg. Kritikai anilizissel fordul a fennálló társadalmi rend felé, szigoru következtetések alapján konstruálja meg elméletét s irányitja cselekedeteit. A marxista szocialista arccal a jövő felé benne él a jelenben, tudja, hogy mi volt tegnapi vereségeinek vagy győzelmeinek meghatározója s tudni véli, melyek azok a felületek, melyekről

tovább léphet jövőre vonatkozó terveivel. Ha erre a szigoruan szocialista álláspontra helyezkedünk, ki kell mondanunk, hogy a mai ember, mint cselekvő és szenvedő részese a mai társadalmi formáknak, éppen a marxi dialektikai értelemben még nem lehet teljességében szocialista. Valamennyien csak utban vagyunk szocialista önmagunk felé. Ez az ut a világháboruban és a világháboru óta, mintha alapjában megrongálódott volna. A felületes szemlélő előtt vagy a jobboldali demagógia beállitásában ugy tünik, mintha a szociális mozgalmak szétestek volna, még mielőtt beteljesedtek, a letört forradalmak bebizonyitották, hogy az egész szocialista társadalomideál nem egyéb romantikus dekorációnál, megvalósithatatlan eszmei konstrukciónál. Céltudatosan rosszakaratu beállitása ez a fejlődés problémájának. Igaz, hogy a szocialista mozgalom a pillanatnyi és helyzeti vereségek végtelen sorát mutatja föl, de mégis, csak az utóbbi száz esztendőben is mennyit haladtunk a politikai és gazdasági felszabadulás irányában. Igaz, hogy a forradalom letörése erős pszichikai és ideológiai reakciót váltottak ki a proletáriátus soraiban, az osztályfront kettészakadt, az erők decentralizálódtak, de mégis, ha ujból egységes lesz a munkásmozgalom, aminek a megvalósulása már nem késhet soká, akkor végeredményben ezek a nehéz esztendők nem multak el termékenyitő hatás nélkül. Az áldatlan frakcióharcok ideje alatt is sok olyan kérdés vetődött föl és sok olyan kérdésnek találták meg a megoldási módját, amelyek döntő befolyással lesznek a mozgalom fejlődésének további szakaszaiban. De ne felejtsük el, hogy ezek a kiélezett belső harcok egy ponton tul megszünnek a munkásság ügyét szolgálni, közömbös cinizmust, konzervativ bürokratizmust vagy a felelőtlen demagógia szétburjánzását fogja eredményezni. A fiatal munkásnemzedéken a sor, hogy beleszóljon ebbe az áldatlan és leginkább a vezérek által fentartott és tudatosan szitott testvérharcba. Segitőtársukul hivják meg és fogadják el a radikális diákságnak azt a rétegét, amely intellektusánál fogva nélkülözhetetlen bizonyos munkák elvégzésénél. Az egész munkásmozgalom történetében állandó szerepet vittek a radikális, szabadgondolkodó diákok s ha végre komolyan foglalkozni akarunk az egységes munkásmozgalom megépitésével, komolyan foglalkoznunk kell a paraszt zöldinternacionalé és diákszervezetek kérdésével is. A fiatal generációnak ugy a saját nemzedéke, mint az általános mozgalom érdekében vállalni kell ezt az áldatlan és háládatlan, de mégis a legsürgősebb és legnagyobb jelentőségü feladatot. Az előző generációknak sokkal nehezebb ezekhez a kérdésekhez nyulnia, ők egy pillanatokra előrejutott s aztán elbukott harc aktiv tényezői voltak, személyi elfogultságuk, jó és rossz tapasztalatok befolyásolják minden lépésüket, lehetetlen tehát, hogy olyan élesen és objektiven lássák meg a mai helyzet képét, mint az utánuk következő nemzedék. De ahhoz, hogy ez a fiatal korosztály kelő lendülettel és a szükséges értelemmel láthasson munkához, fel kell szabaditania magát elfogult elődjei föltétlen befolyása alól, ki kell dobnia magából a jobb- és baloldal rakétafrázisait, tiszta helyzetet kell magában teremtenie, hogy maga körül, a társadalomban is megteremthesse a tiszta helyzetet. A tegnapi generáció, éppen azért, hogy annyira érdekelt fél volt a multban, maradék nélkül nem tudja felismerni a ma terepét és taktikai módszereit. Ma már mindnyájunk előtt kell, hogy kétségtelen legyen: a háboru és az utána következő forradalmak nem döntötték meg a kapitalisztikus gazdasági rendszert, ehelyett a nagytőke koncentrálódása következett be, megszülettek a trösztök s egyre virágoznak s kezdetét vette egy uj metódus, a racionalizálás, észszerüség az üzemvezetésben és a munkarendszerben. Hogy a kapitalizmus csődje, amire pedig a teoretikusok olyan biztosan számitottak, a háboru után nem következett be, abban nagyon nagy része volt a technika ropant fejlődésének, a termelőeszközök gyors átalakulásának és szaporodásának, az ember fizikai és pszichikai alapelemeinek és munkabirásának tudományos felismerésének és a tőke érdekében való észszerü alkalmazásának. A munkásmozgalom felismerései s a demokrata mentalitásu kispolgárság vágyai és álmodozásai messze mögötte maradtak a burzsoázia talpraállásának, gyors és tudatos osztályujjászerveződésének. És, sajnos, a munkásság nagy rétege és közte a fiatalok egy része is, máig sem vette észren s még ma sem akarja észre venni a társadalomalakitó eszköznek, aminő a technika, az analizáló tudomány, a pszichológia, a pedagógia stb rohamos fejlődését, uj helyzeteket teremtő, s uj feladatok elé állitó jelentőségét. A fiatal munkások között is nagyon sokan vannak, akik a szocializmus megvalósitását szimpla egyszerüséggel csak politikai kérdésnek látják. Azt mondják: szocialista politikát kell csinálni s akkor minden megy, mint a karikacsapás. — Valóban, a mai társadalmi harcokban a laikus vagy a lelkesült laikus előtt csak a politikai csatározások látszanak a fölszinen, de ha egy pillanatra mögéje nézünk ezeknek a politikai harcoknak, akkor látni fogjuk, hogy az eredményes harchoz szükséges erők milyen aránytalanul osztódnak meg az összecsapó felek között. A burzsoázia politikai harcainak alátámasztására ott vannak az állami erőszakszervezetek s az ideológiai előkészités apparátusainak a végtelen sora, az első elemi iskolától az egyetemig, a kocsmától a templomig, a «szegény gyermekek felruházásától» egészen addig, ahol a bérmunkás miat politikai ellenfél kerül szembe a másik bérmun-

kással, osztályos társával. Kétségtelen, hogy a burzsoázia politikai hatalma a dolgozó tömegek ideológiai elneveltségén nyugszik. Lássza be tehát a fiatalság, hogy a politikai győzelem kérdése nem is olyan könnyü valami, aminek a sikeres megvivásához néhány jól megfogalmazott jelszó s egyesek fizikai elszántsága is elegendő. Ez merő romantika s ebből a romantikából vagy kilép a fiatalság, hogy bekerülhessen a reális életbe vagy még nagyon hosszu ideig a munkásmozgalom nem lesz egyéb frakciók egymásközti marakodásánál. Ahhoz, hogy a munkásság szocialista politikát csinálhasson, meg kell ismerkednie az élet sokoldalúságával. A politikai harcoknak ezer összetevője van, csak természetes, aki többet ismer, akinek több van birtokában ezek közül az összetevők közül, annak nagyobb és osztálytudatosabb az ideológiai iskolázottsága s igy több jó lehetősége van a politikai harcokban, amely, mint már mondottuk, nagyrészben az ideológiai összeütközések egyik harci eszköze.

Nem azt mondjuk, hogy ne politizáljatok, hanem, hogy időszerüen és osztálytudatosan politizáljatok!

A *Munka* pártfrakcióktól és pénzcsoportoktól független szocialista orgánum. Szerkesztőinek egyénenkint nincsenek politikai aspirációi. Azért létesült, hogy hasábjain helyet adhasson a társadalmi fejlődést szolgáló, az ember szocialista gondolatait és érzéseit kiszélesitő és elmélyitő kultur és civilizációs produktumoknak és politikai észrevételeknek.

Kassák Lajos

CARL SANDBURG: A GYILKOSOK

Hozzátok énekelek:
Szeliden, mint mikor halott gyermekéhez szól az ember.
Keményen, mint kinek kezét bilincsekbe verték,
s megmozdulni nem tud már szegény.

És a drága Nap alatt, tizenhat millió ember,
kiket kiválasztottak erős foguk mián,
mert szemük éles volt, izmos a combjuk
és meleg, forró vér pezsdült az ifju erekben.

Vörös nedv hullott a fűre,
vörös nedüt ivott a sötét föld,
gyilkol a tizenhat millió, gyilkolt és gyilkolt.

Hiába nappal, hiába az éjjel: feledni nem lehet.
Emlékezetük pörölye homlokom veri,
Szivemet összeszoritja s ugy orditok feléjük,
asszonyaik, otthonuk, álmaik és játékaik felé.
Virrasztón: még érzem a lövészárkok zaját,
még hallom az alvó rajvonal gyenge neszét.
S látom a sötétben: tizenhat millió, ki alvó, ki ébet
s közülük sokan életre már sohsem ébrednek.

Mások pedig holnapra halálálomba hullnak,
Szivetmegtépő világ gereblyéje vonszolja már őket
Még esznek, még isznak, még fárasztják magukat
A halál roppant akkordmunkája volt ez...

Tizenhat milliók!

Ford.: Székely Béla

STILUS?

Az észszerü, modern architekturára és lakáskulturára irányuló törekvések nem egy barátra leltek már, aki ellen védekeznünk majdnem fontosabb volna, mint az ellenfelekkel való harc, akikkel végtére is kereken végezhetünk.

Mig azelőtt az összes családi képeslapokban az volt a jelszó, hogy „ékesitsd otthonodat", most ez a nóta járja a magazinokban: „organizáld otthonodat." Ha minden kispolgári lakásnak megvolt azelőtt a maga külön privát ékessége, ugy most ki-ki majdhogynem a hátán hordozza a maga kis privát házitechnikumát. A családi használatra való «Wohnmaschine» ma már olyan meghitt rekvizituma minden jámbor háziasszonynak, akár öreganyánk kávédarálója. A kivált Németországban kifogástalanul müködő nagybani kulturaterjesztés egy-kettőre rászoktatott bennünket az uj grammofonlemezre. Technika, célszerüség, amerikanizmus? Ugyan kérem! Nekünk mindez nem imponál. Ezen is, meg a lapos tetőn is és a nagybani épitőszekrényeken is régen tul vagyunk már. Valami ujabbat kérünk.

Tunya maradiság, könnyelmü modernizmus és erőtlen szkepticizmus ilyképen közös fronton látszanak találkozni. Egyaránt félreismerik, hogy milyen jelentősek és sulyosak az épitkezésnek és müvészetnek ama problémái, amelyek körül már évtizedek óta a legnagyobb tehetségek és karakterek küzdelmes munkája folyik, lévén nem formalisztikusan kisajátitható külsőségekről, hanem szociális és szellemi létkérdésekről szó.

A „modern stilus" jelszava mögött olcsó ösztönök lappanganak: az emberek ellesik a szükséges és bajos kisérletezésnek egy-egy szakaszában a legkézenfekvőbb fogásokat és azt hiszik, hogy ezekkel a fogásokkal magát a lényeget tartják kezükben, hogy most már teljes és végleges munkát végeztek. Pillanatnyilag az a vélemény járja, hogy a vizszintes-függőlegesen rendezett egyenes vonalakkal, kockákkal, ablakos szögletekkel és lapos tetővel minden egyébnek fölébe kerültünk. Ezzel a modernség megkapta azt, ami jár neki, egyébként pedig minden maradhat a régiben és a világ tovább élheti megszokott életét.

A modern stilusnak ilyen olcsó fogalma ellen a leghatározottabban tiltakoznunk kell. Az uj kultura csak szélsőséges ellentéteken át vergődve, hosszadalmas folyamat utján jöhet létre: a tökéletesedés utját ellentmondások kövezik. Csak tunya megállapodottság vagy kényelmes óvatosság lehetnek el a keletkezés teremtő dialektikájának tévedései és válságai nélkül. Alárendelt szellemü vagy élveteg emberek, akiknek csak az „konveniál", ami biztos. Amivel azonban korántsem dicsérjük azokat az igen ügyeskedőket, akik rögtön kéznél vannak, mihelyt valami ujdonságról van szó és akik pompásan értenek ahhoz, hogy a legkomolyabban felelősségtudó, kisérletre elszánt kezdeményezést is hirbe hozzák a maguk könnyelmü általánositásai és népszerüsitései révén. Az uj kulturának eme, a lehető legrövidebb lejáratu üzleti célból kicsinyesen és ravaszul serénykedő, haszonélvezői ellen kell legelső sorban védekeznünk. Az uj kultura minden barátja és ellenfele vésse jól az eszébe, hogy nem stilisztikai külsőségekért, nem könnyen forgatható képletekért, hanem *formákért* folyik a munka.

Kulturánkat az ellentéteknek egy tisztára formalisztikus tudata, konstruált dialektikája feszíti széjjel. Értelem és lélek, organizáció és teremtő alkotás, gép- és kézmüvesség, technika és müvészet egymástól békithetetlenül válni akarnak, egymásnak szélső, merev elentétei kivánnak lenni.

Tulságosan könnyen hajlunk arra, hogy a sok dogmatikus pro meg kontra közepette megfeledkezzünk az emberről, aki csak ugy láncszeme egy könyörtelen gazdaságbeli és technikai célszerüségi üzemnek, mint amennyire életesen, szabadon lendülő erő, természet meg szellem között. Aki ennek az összetett emberi lényegnek csak az egyik vagy másik oldalát látja, elfogulttá merevedik. Valójában azonban nem arról van szó, hogy *szolgái*, hanem, hogy *urai* legyünk gépeinknek és érzelmeinknek. Az ember ura lett a természetnek. Nem lehetne-e vajjon ura önmagának is, meg a gépnek is? A gépeket és érzeimeinket ugy birhatjuk szolgálatunkba, ha nem határok gyanánt tekintjük őket, hanem utaknak, melyek a természeti állapottól egy hason-

lithatatlanul magasabbrendü, szabad szellemi életharmónia felé vezetnek bennünket.

Ha a pikturában ma egy érzelgősen kispolgári, ábrándos természetkedvelés, mint az u. n. „uj tárgyilagosság" jó öreg kedélyhangulatokhoz folyamodik vissza, ugy ezt a fordulatot korántsem tekinthetjük az európai—amerikai lelki problematika leküzdésének, hanem be kell látnunk, hogy nem egyéb, mint szánalmas visszavonulás az élet elől. Homályos, tunya érzelmi zugokban való meglapulás ez, langyos béke, félénk tapogatódzás.

Ezzel a lelkiséggel ugyan mihez sem foghatunk ... De hogy állnak a dolgok a tulsó parton? Mit szóljunk a tulsokak zsivajához, akik a technika, a sport, a rádió és a nap valamennyi egyéb szenzációjától, meg üzemétől lelkesen kavarognak a fórumon? Az embertömegnek ebben a kusza, vásáros tolongásában bizonnyal akad nem egy jele valamelyes keletkezőfélben levő, uj közösségi kulturának. De a tulheves lárma, amelyben az életirányoknak ez az általános kiegyenülése folyik, ugy tetszik, mintha csupán önkábitása volna olyan embereknek, akik életüknek a gazdasági és technikai kényszerüségektől még megkimélt csekélyke szabadságaival nem tudnak mihez fogni.

Menekülés a valóság elől ábrándos lelki bensőségekbe és menekülés a megüresedett én elől a legrikitóbb nyilvánosságba. Elpuhult kedélyü liraiság és brutális üzemszerüség, tunya szemlélődés és gépek hajszolta tempó-őrület: az ember mint *teljes* lény, mint önnön világának és sorsának ura csak ugy állhat meg, ha az ilyen ellentétek *fölött* áll ... Ez a legértékesebb tanulság, melyet a háborus és forradalmi évek szellemi és stilisztikai irányzavaraiból magunkra nézve levonhatunk.

Csak az alkotás különböző feladatainak sajátos eredő forrásaihoz és kötelmeihez való igazodás nyujthat eleven erőt a célszerüségek szabta formáknak csakugy, mint a szabad müvészeteknek. Ha tehát ma a lélek és az értelem, a müvészet és a technika között való harmóniát sürgetjük, ugy nem a határok rajongó egybeömlésére gondolunk (mint a MA első, patétikus idejében), sem azok konstruktivista megszükitésére és megmerevitésére (mint a MA második periódusában). Hanem minden bonyolult vagy szimpla egyformaságon, minden centrális és formalisztikus egybehordáson tul az elemek teljes önkormányzatát és mozgásszabadságát tartjuk helyénvalónak. Csak a stilus-fogalom legszélsőbb kitágitása védhet meg bennünket mind a tradicionalizmus, mind a modernizmus veszedelmeitől és nyithatja meg formáinkat az uj élet teljes hatalma és mérhetetlen sokoldalusága számára. Az uj kultura alapeszméi elég erősek ahhoz, hogy a legnagyobb kiszélesedések közepette se váljanak alaktalanná és céltalanná.

Kállai Ernő

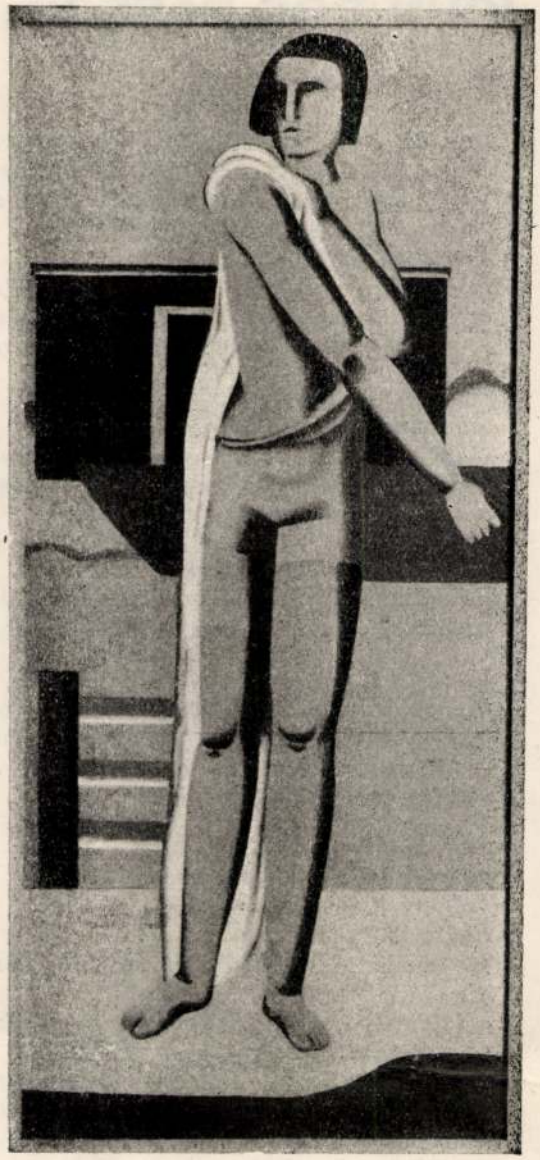

Willi Baumeister festménye

Kassák Lajos

JOHN DOS PASSOS: MEGHALTAK

Nem költemény ez.

Ime két ember rabok szürke öltözetében.
Az egyik ül és kezének fájdalmas husát nézi,
— kezének, amely hét éve nem dolgozott.
Tudjátok az esztendő hosszát?
Tudjátok, hány óra van egy napban,
mikor ez a nap harminchárom órát jelent ágyon, cellában,
cellasorok cellájában, cellasorok sorozatában,
— mind üresek álmok iszonyu ürességével.

Ismeritek a bebörtönzöttek álmát?
Sacco kezének fájdalmas husát nézi,
— kezének, amely hét éve nem dolgozott.
A babra emlékezik Sacco, melyet gyomlált kertjében szürkületkor,
a homok csikorgására emlékezik,
emlékezik a rét hátának vonalára,
gyermekei fején a pihékre.
Fájdalmasan növekedő, mérgesedő emlékek az álmok,
az álmok örök kárhozat a bebörtönözöttek számára.

Vanzetti ir minden éjjel öttől kilencig,
tapogatózva, próbálkozva az idegen szavak lehető legjobb érintését keresgéli
irkafirkából barrikádokat emelve, halmozgatva a jogszerüség kinai csecsebecséit,
halott szavait egy elfeledett nyelvnek,
sötét automaták nyelvének.

Már holtak,
győztek a fekete automaták.
Fölemésztve.
Egészen fölemésztve,
Massachusetts levegőjébe távozott husuk,
álmaik a szélbe.
«Halottak, tudja?» a kormányzóval bizalmaskodik titkárja,
«Halottak», bizalmoskodik a Legfőbb Törvényszék birájával a Fellebbezési Törvény-
Az elismételt szó, a halál, szikár vigyorra késztet. *[szék birája.*
Holtak, mondja a makulátlan gallér; holtak, mondja a selyemkalap, holtak, mondja a
Ime, akik kiugrálnak az autókból *[redingót.*
és mélyen leszijják szabadulásukat,
hosszában-széltében futkosván Boston uccáin.

Ez a két ember nem remegett,
hogy a dögvészt megszagolja
Massachusetts levegőjében.
Halottak ők most, megpörkölve
Massachusetts szelében.
Lélekzetük uj lökést ad a szélnek,
lerontja a láng
Boston avas szagát.

Tizezer város lehelte be őket,
fölegyenesedtek a mühelyekben,
elhajitották a szerszámokat,

KASSÁK

Esszék, tanulmányok

Szerkesztette Szávai János

Tankönyvkiadó, 1990

László utalt rá, hogy Kassák Lajos „egy osztály írója akart lenni, s az élet írója lett." Persze, tegyük mindjárt hozzá, korántsem szándéka ellenére, hanem nagyrészt tudatos erőfeszítéssel. Beszámol erről magában a szövegben is, amikor írói fejlődésének különböző állomásait fölidézi. Ezért ütközik össze például Csizmadia Sándorral; nem véletlen, hogy a fiatal pályakezdő, az öntudatos munkás, látszólagos érdekével szembeszegülve nem a szoiáldemokrata pártköltőt, hanem Adyt választja példaképéül. S hasonló okokból fogadja be Gorkij hatását is: „Csizmadia a nagy pártköltő, és Gorkij az emberiség nagy szocialista írója."

A Goethénél megfogalmazott program, megmutatni „az egyéniben az általánost, az egyediben az egyetemest", Kassák elgondolásából sem hiányzik. Jelzi ezt már a látszólag szerény s egyszerű cím is, amely valójában rendkívül pontosan mutat rá nemcsak a műfajra, hanem egyedi és egyetemes összefüggésére is. Kassák két évtizednyi életszakaszának roppant részletes bemutatása egyfelől páratlan érdekességű dokumentum a korról, egy osztály életéről, a munkásmozgalom korai szakaszáról, a század eleji modern művészeti irányzatokról. Az *Egy ember élete* ugyanakkor, a realista regény eszközeivel, néhány nagy témát is kibont, elsősorban egy nagy tehetségű fiatalember óriási lendületű társadalmi és szellemi fölemelkedését, azután a munka s az alkotás élményét, az utazás Homérosz óta sohasem halványuló varázslatát, a kirepülő fiú s anyja ellentmondásos kapcsolatát s egy zaklatott nagy szerelem, a Simon Jolán iránti hullámmozgását.

PERNECZKY GÉZA

A boldog sziget

1/ Optimista hajótöröttek

„A képarchitektúra nem hasonlít semmire, nem mesél el semmit és nem kezdődik el sehol és nem végződik be sehol.

Egyszerűen van.

Hasonlóan a bekerítetlen városokhoz, a körbehajózható tengerhez, az elbolyongtató erdőhöz, vagy a hozzá legközelebb álló alkotáshoz: a Bibliához.

Akárhol bele lehet lépni, és minden pontján az egészet fölérezhetjük.

Egyszerűen tehát van, mert önmaga erejénél fogva meg kellett születnie.

És ebben a létezésében könyörtelen."

Honnan valók ezek a sorok?

Kassák Lajos képarchitektúra-kiáltványából, 1921 végéről.

A körülmények:

Bécsben vagyunk, ahol a Magyarországról emigrált aktivista költők és képzőművészek Kassák vezetésével továbbra is kiadják a Budapestről magukkal hozott folyóiratot, a MÁt, amely ekkor már hatodik évfolyamát éri meg, és még el fog jutni a tizedik évfolyamához is, mielőtt megszűnik. Hogy ezek az avantgárd magyarok Bécsben miből éltek, és hogyan tudták a drága kiállítású lapot finanszírozni, azt ma már nagyon nehéz lenne pontosan rekonstruálni. Az életben maradásnak és a munkának ez a titokzatos és termékeny formája azonban ismerős számunkra a századfordulót követő évek Párizsának vagy a

húszas esztendők Berlinjének történetéből: az életképességnek és alkotóképességnek a buzgása több évtizedre való emésztenivalót adott az úgynevezett művészeti és kulturális közéletnek.

A Kassák-kör Budapesten még inkább nyugat felé orientálódott, az expresszionizmus és kisebb mértékben a kubizmus, illetve a futurizmus befolyását érezzük a MA oldalain. Mikor azonban kétszáz kilométerrel nyugatabbra kerültek, hirtelen az ellentétes pólus, az orosz konstruktivizmus vonzása vált erősebbé. A korábban úgyszólván csak irodalmárként ismert Kassák egyik napról a másikra biztos kezű képzőművésszé változik át, és néhány dadaista ízű képvers, illetve betűmontázs után síkgeometrikus képeket kezd festeni. A weimari Bauhaus és a meglehetősen távol fekvő holland De Stijl-kör munkáit Kassák jól ismerte. De a világháború befejezése után Németországba látogató oroszok sokkal erősebb hatást gyakoroltak rá. Malevics, El Liszickij és a többiek iránymutató tekintéllyé nőttek a Kassák-kör szemében, és nemcsak művészeti kérdésekben.

Mert a magyar aktivisták számára a forradalmár és a társadalomtudós szerepe legalább annyira fontos volt, mint a művészi hivatás. A századelő kissé romantikus fogalmazásmódjával élve „hivatásos forradalmárnak" nevezhetnénk őket, akik dinamit helyett a művészetet használják robbanóanyagként. Az 1910-es évek végéig csakugyan úgy nézett ki, hogy a művészet, mint lázító vagy blaszfémikus fegyver, legalább akkora feszítőerővel rendelkezik, mint a vegyi robbanóanyagok. A világháború befejeztével egymás után föllobbanó kelet-európai forradalmak azonban igen különböző módon igazolták ezt a föltételezést. Egyedül az orosz avantgárd kapott — hála Lenin és Lunacsarszkij türelmének — fontos szerepet az új állam és az új társadalom életében. A többiek epizodikus rövidségűek voltak, és a forradalom epizódján belül a művészet egy még kisebb, még epizodikusabb szereppel kellett, hogy megelégedjen.

Kassák Bécsben a bukott magyar Tanácsköztársaság emlékével vívódik. Az orosz modernek sikerei ebben a szorongató helyzetben természetesen még fontosabbnak tűnnek szinte messianisztikus fényben fürödnek. De ebből a forrongó mozgalomból Bécsbe csak konstruktivista művek, helyesebben azok fotói, reprodukciói jutnak el. A forradalom — a sikeres forradalom — szerepe nem olyan kézzelfogható, mint a forradalmi művészet néhány terméke. Kassák a fiatal Szovjetunió sorsát, sikereit félretolva a magyar forradalom tanulságait igyekszik a kezébe kerülő konstruktivista képek alapján fölmérni. Lehetséges — teszi föl a kérdést —, hogy ennek a forradalomnak nem is az volt a fő baja, hogy esetleg túl radikális volt, hanem ellenkezőleg, hogy csak külsőségekben volt radikális? Lehetséges lenne, hogy a forradalom rosszabbul működött, mint maga a forradalmár? Hogy az események nem érték el a személyek színvonalát? Hogy a gyakorlat nem volt képes az eszmét megérteni? Hogy a valóság javíthatatlan és gyarló anyag a folyton fejlődő, egyre tökéletesedő tudattal, az eszményi forradalmárral összehasonlítva? Lehetséges tehát, hogy a forradalom Magyarországon nem bukott meg, mert egyszerűen el sem kezdődött? Ami történt, a zűrzavaros hónapok, a belső és külső viszályok története, az csak árnyékvilág volt ahhoz képest, ami a forradalmár művész fantáziájában zajlott le? És ami ott most is tovább él, hiszen a forradalom eszméje és az őt szolgáló művész nem bukhatnak el?

Érezzük a helyzet paradox voltát, és lélektani veszélyeit is. Az emigráció helyzete ez, illetve az emigrációba „átmentett" forradalomé. Kassák képtelen arra, hogy ezt a forradalmat csak mint emléket kezelje. Valamiképpen még mindig a jövőbe vetítve lebeg előtte ez a forradalom, és nem a múltban visszahagyva. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha a forradalom, mint eszme, elszakad attól a talajtól, amiben felnőtt, és történelemmé vált. A forradalom gondolata útipoggyásszá válik, amit az ember magával vihet az idegenbe. Vagy még találóbb képpel: a forradalom eszméje imaginárius sziget, amelyet a hajótörött kétségbeesett helyzetében képzel maga elé — hogy aztán partra is szálljon rajta.

Ha ez a hajótörött egyúttal művész is, akkor ez a képzeletbeli aktus viszonylag könnyen kivitelezhető. Valamiképpen meg kell találni a módszert, amivel az elképzelt sziget ábrázolható. Kassák képarchitektúrája — úgy tűnik — ilyen ábrázolás, ilyen behelyettesítés. Az imagináció erejével létrehívott megoldás. „Akárhol bele lehet lépni, és minden pontján az egészet fölérezhetjük" — írta. Város, erdő, tenger, Biblia, azaz kicsiben az egész világ. Hogy Kassák ebben valóban hihessen és megkapaszkodhasson, ahhoz fanatikus erőre volt szüksége; a forradalmár, a próféta és a művész egyesített fantáziájára és önbizalmára. De ha a képarchitektúra-kiáltvány szövegét olvassuk, akkor látjuk, hogy ez a fantázia és önbizalom megvolt benne. Nem a fuldoklók kapkodásával keresett kiutat, hanem tovább tempózott előre, amíg az imaginárius megoldás, a sziget ki nem kerekedett előtte.

És itt valóban egy mitikus motívum juthat az eszünkbe, a viharos tengeren lépkedő megváltó képe. Kassák ugyanis nemcsak partra száll a képarchitektúra szigetén, hanem ebben az elképzelt világban elvégzi a tájékozódás, a pozíciók tisztázásának legfontosabb feladatait is.

A társadalom, a világnézet és művészet, valamint a műfaji és formai kérdések területén.

2/ Az újjárendezett égtájak

Tehát tájékozódás

1. a társadalmi kérdésekben.

„A materiális forradalmak, ha semmi egyebet nem hoztak volna — a gondolkodó ember elé elhozták annak az igazságát, hogy kizárólag erőszakszervezetekre támaszkodva, kizárólag gazdasági forradalommal nem lehet a mai élet problémáját megoldani. A kapitalista társadalmi rendnek nemcsak apagyilkosságra is jó militarizmusa és konzervatív bürokráciája, hanem szörnyű morális ereje is van, és épp ezért vele szemben mindig kevésnek fog bizonyulni az elnyomottak éhséglázadása. Mert sajnos az ő éhségük, amely a kapitalisták egy emberibb életféltésével áll szemben, bármikor egy nagyobb falat kenyérrel kielégíthető. Elindul a világot megváltani akaró forradalom és egy kenyérmorzsán elbukottan meghal, mint lázadás. Meghal, mert nincs világszemléleti alátámasztása" — olvashatjuk a képarchitektúra-kiáltványban. Hogy Kassák 1921-ben a bukott magyar forradalmat nem tekintette elég szocialistának, és így a szó igazi értelmében vett forradalomnak sem, az ebből a néhány sorból már sejthető. Véleménye azonban nem annyira a lezajlott forradalmat kritizálja, hanem inkább az embert, a társadalom egészét, amely alkata szerint nem alkalmas az igazi, az eszményi forrdalomra: „...tévedés azt hinni, hogy az ember komolyan képes valamit cselekedni a »jövőért«. Élünk és élni akarunk. Ami ezen az igazságon kívül esik, az lehet forradalmi és ellenforradalmi frázis..."

2. a világnézet és a művészet viszonyát tekintve.

„...hogy hogyan akarunk élni, az a mi érzésgazdagságunktól függ. Érzéseink igényesítője és forradalmasítója pedig csak a művészet lehet... A művészet átformál bennünket, és mi képesekké válunk környezetünk átformálására. S mint ahogyan ez eddig is így volt — a mai világkavarodásban is a művészet érkezett legközelebb a ponthoz, ahonnan az új világkép fog kialakulni..." Érezhetjük, hogy a művészi munkájában és világnézeti önérzetében megsértett Kassákot mily nehéz elválasztani a tisztán ideológus Kassáktól, aki rangot, emancipációt és szabadságot követel a forradalmi tudat kimunkálói számára — és általában is a tudat, az életforma és az ízlés tartományainak. A következő sorokban a szektákra, izmusokra, klikkekre és érdekcsoportokra szétaprított művészet gondolata ellen hadakozik. A pártos, illetve osztály-művészet formáit Kassák az Osztrák-Magyar Monarchia egyik utódállamának száznapos forradalma során ismerte meg, és az, amit ennek során látott, a problémák, amik fölmerültek, és ahogy fölmerültek, az alig különbözött a már korábbról is jól ismert klikk- és érdekharcoktól. Amikor később Bécsbe érkezik, ott a szovjet művészet proletkultos fordulatainak a hírei érik utol, s ezek sem lelkesítőek. A gyanú, hogy a forradalom nem váltja be a forradalmár művész elképzeléseit, egyre bizonyosabbá válik benne.

A forradalom mindennapi kis érdekei maguk alá gyűrik a forradalmi tudat nagy, átfogó igényeit és elképzeléseit. Kassák úgy érzi, hogy itt kell keresnie saját sorsának, emigrációjának az előidézőit is. A balsors, az emigrációs helyzet ellen feszülő életösztön dolgozik benne, amikor az aktivisták legfontosabb programpontjává emeli azt, amit eddig is tudott: — a művészet és a kultúra a forradalom viharában sem lehet kevesebb, mint egyetemes. „Ma már tisztán látjuk: a művészet = Művészet, és nem több és nem kevesebb ennél. És nem tendenciózus osztályok, vagy pártok érdekei szerint..."

Az egyetemességnek ez a követelménye azonban mintha ellentétben állna a már hangoztatott másik követelménnyel, a világnézeti elkötelezettség igényével. Kassák ennek az ellentmondásnak az áthidalására egy pillanatra az életfilozófiák és az expresszionista manifesztumok érveihez nyúl vissza: A művészet „...maga a tiszta élettendencia". Kitűnik azonban, hogy tulajdonképpen nem a művészet ilyen erős, hanem a művész, illetve a világnézete. *Mert a művész világnézete ugyanaz, ami az élete:* „A világszemlélet a biztonság érzése: a legnagyobb realitás. A művész egyetlen értékmérője a világszemlélete. A világszemléletes művész akármit alkothat..." Tegyük hozzá: elsősorban egyetemes értékeket.

És ezzel mintegy az történik, hogy Kassák, aki kilépett a társadalmi forradalomból (mert az nem bizonyult sem elég életképesnek, sem pe-

dig elég világnézet-képesnek), most mégis visszatér ehhez a forradalomhoz, illetve annak eszményített képéhez. A művészi teremtőmunka radikalizmusa és mindenható hatalma segíti őt ebben. Igen, a művész omnipotens, mindenható, és ebben a minőségében korlátokat dönthet, normákat semmisíthet meg.

Tevékenysége a forradalom önkényére emlékeztet, és a forradalmi erőszak patetikus fényében fürdik. Az ilyen radikalizmusnak és önkénynek Kassák szerint azért van vitathatatlan jogosultsága, mert a művészeti radikalizmus természete szerint olyan, hogy *csak* értékek megteremtésére képes: „A világszemléletes művész akármit alkothat. (Az) alkotás a konstruktív jó tett."

Látjuk, hogy a képarchitektúra tulajdonképpen nem az első és egyedüli sziget az emigráció tengerében. A művész — ha elég radikális — egyedül, művek nélkül is, csupán a benne rejlő alkotóerő folytán és a mindenhatóságába vetett bizalma révén fölér egy szigettel — egy kontinenssel! Forradalom és egyetemesség csak őbenne fonódnak össze maradéktalanul. Talán nem kifejezetten a személyében, hanem inkább a feladatában. A funkciójában.

3. a műfajok és a formák kérdésében.

„(Az) alkotás a konstruktív jó tett. A konstrukció architektúra."

Az építész primér szerepe merül föl tehát a képarchitektúra-kiáltványban, és tudjuk, hogy az avantgárd története folyamán nem először itt. Ami azonban sajátságos, mondhatnánk meglepő: Kassák nem építész, és nincs is szándékában, hogy valaha azzá legyen. Egy pillanatig sem habozik azonban önmagát is a „konstruktív jótevők", azaz az építészek közé sorolni. Vagy itt is a művész mindenhatósága játszik szerepet? Elég, ha Kassák rámutat az építészetre, mint megoldásra, és ezzel a gesztussal máris architektúrát teremtett?

Ha a képarchitektúra-kiáltványról magukra a képarchitektúra-képekre emeljük a tekintetünket, akkor ezek a *síkgeometrikus kompozíciók* azt mutatják, hogy majdnem így van. Kassák nemcsak a valóságos forradalmat desztillálta a tudat forradalmává, hanem a *valóságos építészetet* is a tudat síkjára emelte át. Jelzéssé, utalássá, agitatív gesztussá redukálta. És paradox módon ezzel mégis többet adott, mint amennyit egy valóságos architektúra adhatott volna. Mert ha az épületnek ez a redukált formája nem is lakható, az architektúra *ideológiája* azért még beléje költözhet. Elég, ha a művész csak egyszerűen az építészet elvei szerint gondolkodik, vagy az építészet konkrétságát, önmagára hagyatkozó lezártságát és autonómiáját a kisebb műfajokban, mint például a táblakép, a grafika vagy a relief terén ismétli meg. Költői gesztus, mágikus ismétlés ez. Az építészeti szemlélet megismétlése a fontos, mert azzal megidéztük magát az építészetet. Úgy látszik, hogy az építészet mégoly töredékes jelenléte is elég ahhoz, hogy kapcsolatunk legyen az építészet szülőanyjával, az élettel, illetve a társadalommal — mindazzal, amit a tágabb értelemben vett világnézet jelenthet.

Ezért mer Kassák így általánosítani: „A konstrukció architektúra. Az abszolút kép a képarchitektúra... nem kép többé a szó akadémikus értelmében. Ő egy aktív társ az életünkben, a mindenség szimbóluma... A képarchitektúra elvet minden iskolát, önmagunk iskolázását is... nem akar semmit. A képarchitektúra mindent akar... nem is a szobában akar elhelyezkedni. A képarchitektúra maga a szoba akar lenni, maga a ház akar lenni, sőt a te legszemélyesebb életed akar lenni... nem akar meghalni a falon. A képarchitektúra amerikai kaliberű város, kilátótorony, tüdőbetegek üdülőhelye és népünnepély is akar lenni..."

És végül a varázs-szó, ami mindezt lehetővé teszi: „Mert a képarchitektúra művészet, a művészet pedig teremtés és a teremtés minden."

Eddig a manifesztum. Kassákot ott hagytuk el, amint az emigrációban eltűnnek horizontjáról a biztos partok és süllyedni látszanak az ismert kontinensek. Amint tempózik tovább előre.

És látjuk, hogy a képarchitektúrával meg is érkezett valahová. Igaz csak egy redukált formájához annak, amit eredetileg szeretett volna, csak egy modellhez, egy szigethez. De amiként vannak szigetek, amelyek kicsiben egy egész kontinens életét és felépítését ismétlik meg, úgy elképzelhetők művészi modellek is, amelyek a világ átalakított, korrigált formáját teszik szemléletessé — és kívánatossá. Amit Kassák modellje szemléltet, az az 1920 körüli évek világa, ahogyan azt a forradalomban és a művészetben egyaránt egyetemes igénnyel föllépő ember látta. A kibontakozó kép, az 1920-as évek konstruktivizmusa annyira újszerű, olyan radikális, hogy még sokáig kétséges marad, elfogadható-e valamiféle modellnek.

A tett, ami létrehozta ezt a képet, a műfaj, ahogy politikus és művész egy személybe sűrítve papírra veti a látomást, eza forma azonban nagyon régi. Az első szigetet, amelyet a fantázia hozott létre, és amelyen egy jobb világ épült föl, Utópiának hívták.-

3/ *A sziget természetrajza*

„Valaki felszaggatta előttünk a célirányos síneket" — írta Kassák a MA 1922. május elsejei számában — „s ma keresztútnál állunk... A zúduló hullámok s egy küzdelmes fölfelétolakodás után szinte máról holnapra kettészakadt a végtelen menet, s anélkül, hogy politikával vagy gazdasági átszervezéssel segíteni lehetne rajta: lett forradalom előtti és utáni ember..."

Kettészakadt a végtelen menet... Ez volt Kassák nemzedékének talán a legfájdalmasabb élménye, a zsilip lehullása, amely sokaknak majdnem ugyanazt jelentette, mint a guillotin bárdjának a lehullása. A nemzetállamok és a klasszikus kapitalizmus korszaka ért véget, a polgári kultúra és az individuum erejére és fantáziájára támaszkodó radikalizmus virágkora fejeződött be váratlanul. Hogy Kassák és nemzedéke maguk is azon voltak, hogy siettessék ennek a korszaknak a lealkonyulását? Bizonyosan. Semmit sem vártak türelmetlenebbül, mint hogy az, amit mi elnagyolt terminológiával a tizenkilencedik századnak nevezünk, tényleg véget érjen. De a világháború véres esztendei és a kisebb–nagyobb forradalmak irracionálisnak tűnő sorsa túlságosan kegyetlen volt, és a húszas évek elején beállt hirtelen csend idegen, semmi eddigihez nem hasonlítható perspektívákat nyitott. A formák, amelyek közt élni és dolgozni, esetleg harcolni lehetett, egyszerűen eltűntek, és azok az új életfeltételek, amelyeknek a kiépítéséért a radikális művészek is küzdöttek, az események viharában nemcsak értelmüket vesztették, hanem akár a vályogházak az árvíz idején, szétolvadtak, s nyomtalanul a tegnap emlékei közé merültek. Akiket Kassák a „forradalom utáni embernek" nevezett, azok ezt úgy élhették át, mint az idő és a tér hirtelen perspektíva váltását. Mintha éveken át egy távcsőn fölnagyítva és közelrehozva élték volna át az eseményeket, s mintha most ezt a távcsövet hirtelen megfordította volna valaki az arcuk előtt: — minden távolivá és kicsinnyé vált, jelentéktelenné törpültek az ügyek, a harcok, a célok és a remények. A madártávlatba került világ esélyei reménytelennek tűntek. Csupán a távolság lett nagy, az űr, amiben a tegnap dolgai most, mint parányi porszemek keringtek. Egyedül az idő folytonosságát kettészakító hasadás látszott fontosnak. A repedések az idő testén, ők töltötték be a látóteret.

Ernst Bloch, akit joggal nevezhetünk a meggyomlált utópiák őrzőjének, az utópisztikus művek megszületését a nagy korszakváltásokkal hozza összefüggésbe. Ő maga is a korszakot átlépő nemzedék tagja, csaknem egyidős Kassákkal, s ő maga is létrehoz — igaz később, a második világháború elől menekülve — egy utópisztikus szigetet: maguknak az utópiáknak a történetéből és természetrajzából írva.

Főműve, a *Das Prinzip Hoffnung*, roppant múzeum, amelyben az egyiptomi piramisoktól Cézanne almáiig, Szent Ágoston „Isten országától" Marx kommunista kiáltványáig négyezer év jövőt álmodó vagy konstruáló tervei kapnak helyet. És ahogyan az a múzeumokban történni szokott, itt is megfigyelhetjük, hogy miként fakulnak Bloch kezében az emberiséget megváltó erőfeszítések kosztümös gyűjteménynyé, relatív jelentőségű emlékekké. Bloch könyvének olvasása közben csak egy dolog kap fényt, ragyog egyre meggyőzőbben: — a hit, hogy az utópiák mögött valami megtörhetetlen erő dolgozik. Nem az ideák isteni mindenhatósága, hanem az ember életrevalósága, az a képesség, hogy az ember a saját életének célt, értelmet adjon. Igazi humanista tradíciókra támaszkodó összefoglalás ez, és az eredmény is a humanista műfaj kedvelt műfajához hasonlít: — allegória. Az utópia Bloch szerint egy újra és újra megismétlődő mítosz köntöse. Ha becsukjuk a könyvet, azt érezzük, hogy az új Prométheusz, aki olvasta Marxot, nem a tüzet, hanem az elemző eszű ember kenyerét, az ideákat lopta el az istenektől. Az istenek ugyan eközben lassan kipusztulnak, de az ember egy–egy pillanatra félistenné válhat.

Hogyan illeszthető a modern sík–konstruktivizmus ebbe a mitologikus képbe? Ha egy pillantást vetünk Malevics vagy Mondrian festményeire, illetve azokra a Kassák–kompozíciókra, amelyek a nyomukban születtek, akkor igencsak távol érezzük magunkat minden allegórikus hasonlattól. Ezek a képek a lét egyszerű, primér formáit dokumentálják a geometria fekete–fehér, vagy színes alakzataival. A tér, a szerkezet, a mozgás és a nyugalom erővonalait teszik láthatóvá. Hiányzik belőlük minden szándék, minden hősies vállalkozásra utaló külső jel. Hiányzik belőlük a mitológia. Az események, legyenek azok emlékek, vagy a jövőbe vetített vágyak, távol maradtak ettől a sík–geometriától. Általában is az idő az, ami teljesen idegen tőlük. Az időről való lemondás, és ami majdnem ugyanaz, a tapasztalatokról való lemondás néha egészen vakmerő, vagy a primitívségig egyszerű módon válik főtulajdonságukká — így például Malevics fekete négyzetén és a

tektúra is a megérkezettség műfaja és az időtől, az eseményektől való elszakadás dokumentuma. Semmi a múltból, és ami oly rokon vele: semmi a jövőből. Minden a jelenben — amely térré fagyva, formákká kristályosodva már nem is jelen, hanem túl az idő dimenzióin egyszerűen örökkévalóság.

Utópisztikus álom — de olyan utópia, amiből éppen a jövő képzete hiányzik? Elképzelhető egy olyan utópisztikus sziget, amelynek nemcsak múltja, de jövője sincsen, így hát története, emberi dimenziója sem? Besorolhatjuk Kassák képarchitektúráját a Bloch-féle Utópia-gyűjtemény legújabb kori osztályának darabjai közé?

Nyilván nem, és már csak azért sem, mert ez a legújabb kori osztály hiányzik Bloch művéből. Talán műveltsége, a roppant méretű múzeum akadályozta meg őt abban, hogy megtegye azt a lépést, amit nemzedékének művészegyéniségei különben megtettek: — Cézanne sorsdöntő felismerése volt ez a lépés; hogy a világ látványa gyöngébb, mint a világ léte, és mint egy ruha, lefoszlik a világ testéről. Ami marad, ez még mindig a világ dolgai, de meztelenebbül.

Ez a lépés a mítoszoktól a szerkezetig, az allegóriáktól a csupasz formákig és viszonyokig vezet. Általában: a humanista mítoszoktól a kreativitás közvetlen gyakorlásáig.

Bloch csak a mítosz elemeit, a szabadság, a rend, a remény és az elkötelezettség, vagy az örökségvállalás és az állhatatosság, az építés és a harc motívumait gyűjti, ezek történetét elemzi. De ezek során valamiképp ő is eljut a meztelen erényekig, sikerül a történelmet törvénnyé redukálnia, a mítoszokat kristályos formává desztillálnia. Ez a forma, majdnemhogy formula azt sugallja, hogy az értékek nem magukban a hősi vállalkozásokban keresendők, hanem azok sajátos természetében. Minden jövőt álmodó tett a lehetséges és a lehetetlen határát húzza meg újra, minden nagy gondolkodó, minden jelentős művész ezen a határvonalon jár kötéltáncot. A remény, amely az embert életben tartja, természete szerint majdnem reménytelen ügy. A feszültség azonban, amely a lehetetlen ajtaján rést nyit, amely a semmit reménnyé fordítja át, ez az erő az ember legnagyobb kincse, ez tart életben minket. Ez az utópiák konkrét tartalma, és ez az alapja a tudományos utópiáknak, a konkrét utópiáknak is, melyekből soha nem lehet elég. És itt lép Bloch vissza az antik erényekhez — arcot, tekintetet rajzol az utópiákból lepárolt törvénynek, történetté, allegóriává magasztosítja. És végső soron ez lehet az oka annak, hogy nincs

szava a huszadik század nagy utópisztikus műveiről és lehetetlent kísértő vállalkozásairól. A nyers kreativitás, amely úgy ült ezeknek a vállalkozásoknak az arcán, mint egy maszk, mint egy forró lávából gyúrt gőzölgő massza, elriasztotta Blochot a kortárs megnyilatkozások tanulmányozásától.

Pedig már közel jártunk ahhoz, hogy megtaláljuk ezekhez a látszólag titokzatos művekhez is az utópiák zárjára járó kulcsot.

Kezdjük a kizárásos módszerrel. A sík-konstruktivista művek valamiképpen a már említett határvonalon helyezkednek el; a lehetséges és a lehetetlen, a bonyolult és az egyszerű, az időben történő és az időtlen határán. De a feszültség, ami ezen a határvonalon érezhető, nem az ábrázolt motívumokkal magyarázható, s nem az ellentmondásos időélménnyel egyértelmű. Az utazás nem vezet sem egzotikus távlatokba, sem messzi jövőbe. Nincsen itt szó részletező társadalomleírásról, ígéretes berendezkedésről, és boldogító szokásokról. Az ideális állam gondolata olyan messzi van, hogy abból sem az állam, sem a város, sem a táj, de még csak egy háznyira való valóság sem maradt. Metafizikus spekulációk helyett csupán a ráció utolsó jele, a szerkezet látható még, és az élménybeszámolók füzéréből csak egyetlen elem, az akció, a tett, az építés gesztusa ismerhető fel. Az elbeszélés csodás atmoszféráját, múltba és jövőbe tekintő fordulékonyságát a jelenvaló csoda, az új, a soha nem látott bemutatása váltja fel. Az igeidők a jelenre, a személyek a személytelenül objektívre redukálódnak. A konstruktivista művészek lemondva a dalnok összes eszközeiről az utópiából is csak annak utolsó lényeges vonását, a lehetetlennel határos voltát őrizték meg. És az, ami majdnem lehetetlen, de mégis itt szóba kerül, azzal válik művé, valósággá, hogy éppen a legkritikusabb motívuma, a léte kap erőteljes hangsúlyozást. Ha valamiről csak azt állítjuk, hogy létezik, az nemcsak valószínűnek tűnik, hanem egyidejűleg egyre valószínűtlenebbnek is. És ha az utópiák immanens lényege a valóságot tágabbra feszítő lehetetlen, akkor a konstruktivista művek gorombán leegyszerűsített elbeszélés- és létformája ezt a lényeget igyekszik bemutatni.

A létezőnek a valószínűtlenbe tágulását, és a lehetetlennek a létezőbe való visszahívását. Utópiát az „itt és most" dimenzióiba sűrítve.

Bloch is érezte, hogy itt végül is a klasszikus értelemben vett tér–idő kategóriák fölborulásáról, vagy legalábbis relativizálásáról van szó. Az utópiák nem helyezhetők el a nyelvtankönyvek igeragozási táblázatai közé, mert az, amit közölnek, még ha feltételes is, fontosabb annál, semhogy a feltételes módban maradhasson. A legtöbb klasszikus mű kijelentő módban ismerteti mondanivalóját, mintha az a sziget, amiről szó van, tényleg lenne, és mintha az elbeszélő a dolgokat tényleg látta volna. Morus Tamás Utópiája, vagy Campanella ideális állama, és nyomukban a többi utópisztikus művek is mind tulajdonképpen útibeszámolók. A föltételes mód nem közvetlenül, hanem az ábrázolt világ tulajdonságai mögé rejtve nyilatkozik csak meg. Az olvasó számára ez a kettősség egész egyszerűen abban nyilatkozik meg, hogy amíg a könyvet olvassa, az az érzése, hogy a sziget nemcsak az elbeszélő utazásának az idején, de most is van, valahol távol, de végül is elérhető messzeségben. Az egész történetet kijelentő mód jelen időben lehet elmondani vagy átélni. És mégis, ez nem az „itt és most" világa! A feltételes mód csak nincs kiírva, egyébként azonban érvényes, és az útikaland, ha a múltból fölelevenítve mesélődik is el, nem múlt időben történt, hanem arra utal, ami a jövőben lehetséges vagy kívánatos.

A klasszikus utópiák igemódja és igeideje tehát lebegő, a lehetőségekkel játszó, azokat szuggeráló instrument. Az elbeszélő által ismertetett létforma nem konkrét, a jelen, amit szuggerál, nem tapintható meg, kezünk lesiklik róla, mint arról a klasszikus redőzetű tunikáról, amely mögül hiányzik a fizikai test. Bloch ennek a lebegő kifejezésmódnak, illetve létformának a megjelölésére a „lehetőség" (Möglichkeit) elnevezést vezette be, más helyütt a „még nincs" (noch nicht) kategóriájáról beszél. Mindkét megjelölés valami konkrét dologra utal, amely azonban még nem tény, de úgyszólván csak rajtunk múlik, hogy valóban ténnyé váljon. Mindazok az elképzelések és tervek, amelyek eleget tesznek ennek a lehetőségnek, a „konkrét utópia" fogalomkörébe tartoznak.

Érezzük, hogy Kassák képarchitektúra–programja messze túllép ezen az óvatos, lebegő közlésmódon. Amiről beszél, az nem lehetőség és nem terv, hanem valóság és közvetlen beteljesülés. A szövegben alkalmazott kijelentő mód direkt. A jelen idő használata szinte provokáló. Mintha Kassák arra szólítana föl bennünket, hogy a térbeli és időbeli távolságokat föladva azonnal „itt és most" lépjünk be a képarchitektúra világába. Maguk a kompozíciók is hasonló karakterűek. Minden föltétel érvényét veszti, minden „ha" és „mintha" eltakarodik a porondról. Az evidencia oly közvetlen, hogy szinte a művész jelenlétét érzzük, aki az egyszerű rámutatás gesztusával mondja: Íme! Ecce!

Ez a jelen nem hipotetikus, ellenkezőleg: radikális. A klasszikus utópia–műfajok lebegő állapotát, hasonlatait, allegóriáit és körülírásait a kész mű, a szaván fogott ígéret, a beteljesültség váltja fel. Nevezhetnénk a képarchitektúra műfaját és a hozzá írt kiáltványt „radikális utópiának" is. Olyan álomnak, olyan tervnek, amely — íme realizálódott.

Amivel természetesen abban a nehéz helyzetbe kerülünk, hogy látszólag el is hagyjuk az utópisztikus műfajok területét. Mert ha beteljesült az álom, ha kész a terv, mit ígér, mit jövendöl még a mű? Mi az, ami a képarchitektúra világát a realitások fölé emeli? Mi marad utópisztikus benne még?

A válasz erre a kérdésre tulajdonképpen egyszerű. A sík–konstruktivista művek, és köztük Kassák képarchitektúrája is, radikális szükszavúságukkal tulajdonképpen csak egyetlen dolgot váltanak valóra, csupán egyetlen dimenziót realizálnak: - magát a létet. Éppen a radikális erejű jelen, éppen az „itt és most"–nak ez a kérlelhetetlen szigora az, ami annyira kitölti a műveket, hogy más nem is kap helyet már bennük. Az „íme!" amely a rámutatás evidenciájával elénk lépett, mezztelen, tartalmatlan. Feladata kimerül abban, hogy a művész szubjektív kozmoszát öntse konkrét formákba, hogy magát a teremtő aktust ábrázolja tévedhetetlen szigorral. Az objektív kozmosz — vagyis mindaz, ami különben a világban látható és tapasztalható —kívül marad a művön. A teremtő aktus egy pillanatra mindent kizárt a kompozícióból, hogy önmagát annál tisztábban, annál meggyőzőbben mutathassa meg. De a világ és a mű nem állnak idegenül egymással szemben. A mű „épület", architektúra, szerkesztett ház, otthon — vagy ahogy Kassáknál olvassuk: népünnepély, amerikai kaliberű város, kilátótorony stb. És ez az architektúra magába fogadja a világot, s miközben magába fogadja, meg is változtatja, új minőséget ad neki. A radikális utópiák tehát megfordítják a klasszikus receptet: — *nem a jövőbe helyezik a megoldást, hanem a jövőt helyezik a megoldásba.* A megoldás ugyanis „itt" van, s a művész — vagy a forradalmár — teremtő gesztusaiban ismerhető fel.

A képarchitektúra tehát csupán kozmikus keret, amely fölötte áll a térnek és időnek. Benne nemcsak a világ kaphat helyet, de a jelen és a jövő is. Csak rajtunk, a képarchitektúra „használóin" múlik, hogy élünk-e az alkalommal, hogy követjük-e a művészt ezen a radikális úton. Nem könnyű őt követni, hiszen műve, a képarchitektúra „nem akar semmit", és „mindent akar". A létnek és a minőségeknek a paradox formái közt vezet az út, s végig a „semmi" és a „minden" partjai között kell egyensúlyt találnunk. De ha átéljük a sík-konstruktivista műveknek ezt a hátterét, akkor valamit megérthetünk abból az elszánt harcból is, amelyet a Kassák-kör folytatott. Radikalizmusukat nem is kell valami nagyon modern dolognak elképzelni. Az imaginárius szigetet, a létet magát jelképező képarchitektúra tulajdonképpen egy mágikus szertartás része, ennek a varázslásnak egy új formája, amely mindig is ismert volt, mindig is használatban volt. Ez a szertartás nem ismeri az oksági összefüggéseket, nem hallgat a ráció, a józan ész törvényeire, hanem a ráolvasás erejével igyekszik kicsikarni azt, amire szüksége van.

És ez a ráolvasás egyetlen szót igyekszik formává tömöríteni, konkrét testté, szilárd építménnyé formálni, azt, hogy *van! van! van!*

5/ A radikális utópiák

Az első avantgárd kiáltvány, amelyben utópia és radikalizmus ily végletes erővel találkoztak össze, Marinetti futurista manifesztuma volt 1909-ből. Ennek a kiáltványnak a méltán híressé vált mondata — „Egy versenyautó szebb, mint a szamothrakei Niké..." — már jelzi, hogy a művész megszűnt a múlt (és ami majdnem ugyanaz: a klasszicizáló ízlés) engedelmes gyermeke lenni. Az istenek nem a történelemkönyvek lapjain vagy a múzeumok termeiben találhatók, hanem az utcai forgalomban. A tökéletes kor és a legmagasabb rendű szépség sem a múlt vagy a jövő ködfelhőiben lakozik, hanem bennünk, mert mi vagyunk a legjobbak és a legtökéletesebbek. „Tegnap meghalt az idő és a tér" - írja Marinetti - „Mióta az örök és a mindenütt jelenlévő sebességet megteremtettük, azóta az Abszulutumban élünk..." Tér és idő nélkül, múlt és jövő nélkül, vagyis a jelenben, az állandó és mindenüvé kiterjedő mozgásban, az ideális világban. Ha Kassák képarchitektúra-kiáltványa kapcsán azt állapítottuk meg, hogy az az utópiának olyan formája, amely a jövőt a jelenbe, az éppen kínálkozó művészi

tektúra-kiáltványa kapcsán azt állapítottuk meg, hogy az az utópiának olyan formája, amely a jövőt a jelenbe, az éppen kínálkozó művészi megoldásba helyezi, akkor Marinetti sorai arra indíthatnak, hogy, fölismerjük: az *avantgárd kiáltványok idealisták, de az ideálisat a jelenbe, az éppen kínálkozó valóságba helyezik át*, amikor a jelent abszolutizálják, a tér és az idő dimenziói fölé emelik és szinte vallásos tisztelet tárgyává emelik.

A szinte szándékos archaizálással világgá kiáltott *„van!"*, az *„itt és most"* ünnepélyes átlényegesítése és megszentelése természetesen rafinált technikai fogások alkalmazását kívánta. A futuristáknál az Abszolutumként tisztelt sebesség, vagyis az időt és teret összemosó szinkron-ábrázolás „föltalálása", illetve alkalmazása volt ez a varázsfogás. Az egymásba vetített pillanatfelvételek és az egyetlen képsíkon összehozott égtájak és panorámák valóban az „egyetemes", a „mindenütt jelenvaló" és „mindent észlelő" Abszolutum képzetét kelthették. A tárgyak az erővonalaik révén a határtalan felé törekednek, állították a futurista festők, és ezt a törekvést „fizikai transzcendenciának" nevezték. „A zajongó és illatozó színek forrongása és örvénylése a művészt csaknem delíriumba űzik..." — olvashatjuk Carra 1913-as manifesztumában. A művészi „én" kozmikus méretűvé tágul, miközben a mű, a megteremtett kozmosz a szokványos táblakép-formátum keretei között marad. Az ideális világ itt van, jelen van, de csak szigetnyi, vagy még annál is kisebb, csak modell...

Az ellentmondás nyilvánvaló, s a futuristák nem is fejleszthették tanaikat igazi nagy stílussá. Megmaradtak a zseniális provokáció és a rögtönzött bravúrok szintjén. Filozófiai jelentőségű eredményük csak egy volt, a szinkron-ábrázolás módszere, mert ebben implicit a tér és idő feloldásának a filozófiai (vagy esztétikai) igénye jelent meg.

Malevics volt az a művész, aki a futurizmus naiv idealizmusából metafizikus rendszert teremtett. Néhány korai fogalmazvány után az 1921-22-ben ír *Szuprematizmus — a tárgynélküli világ* című tanulmányában dolgozta ki legteljesebben azt az elméletet, amely megszünteti a kozmosz-modell ellentétet. Malevics lemond a tárgyi világról (képletesen szólva a futuristák versenyautójáról) és ezzel a mérhető dimenziókról is. A tárgy nélküli világban csak egyetlen tárgy marad — a kép, a szuprematista kompozíció. Az őt körülvevő evilági tér jelentéktelenné zsugorodik, és minden minősítését elveszti. A szuprematista kép pedig abszolúttá növekszik, kinyilatkoztatássá, kozmikus

tervvé tágul. A tárgyak és a dolgok nem érnek fel hozzá, mert tisztátalanok, illuzionisztikusak. A tiszta és konkrét szuprematizmus, az egyedül érvényes létező ilyen körülmények közt nem mérhető már centivel. A kép nem sziget, nem modell, hanem a „tiszta érzékenység" tere. Az utópikus világ ettől a pillanattól kezdve nem versenytársa a jelenvaló világnak, hanem legyőzője, magasabb rendű tartománya, ideális végcélja. Malevics nem akarja a jelent a szuprematizmussal behelyettesíteni. A jelen, a „tárgyak", nem versenytársai a szuprematizmusnak, hanem csupán árnyékai. A szuprematista manifesztum olvasója ezért állandóan a platóni ideákra kénytelen emlékezni.

Talán arra is gondolhatnánk, hogy Malevics ezzel lemondott az avantgárd tipikus radikalizmusáról is, vagyis arról, hogy az ideálisat a kínálkozó valóságosba, a jelenbe helyezze át. Így is lenne, ha Malevics nem hangsúlyozná a praktikus világ tragikumát, katasztrófajellegét. Malevics nem Platón, képtelen arra, hogy az ideákat intellektuális nyugalommal és arisztokratikus gőggel szemlélje, ahogy azt a görög filozófusok tették, és az sem áll neki jól, hogy a XIX. századi német idealisták példáját követve akadémikus rendszerré dolgozza ki a szuprematikus világ terveit. A katasztrófa–élmény, a válság–tudat túlságosan is előtérben marad, az emberiség megmentésének a feladata, a kiút megtalálása túlságosan is sürgető. Malevics ezért inkább a próféta gesztusát ismétli, amikor a szuprematista kiáltvány szövegét írja. Majdnemhogy bűnbánatra szólít fel (amikor például a technikai világ gyarlóságaitól óv) és menedéket kínál a szuprematista kompozíciókban. Az eljárás csak azért nem abszurd, mert már megszoktuk, hogy a vallások és a transzcendentális tanítások mindig is ezzel a végletesen utópisztikus megoldással jelentkeztek. Malevics így tragikus nagyságú figurává nő, és lehetetlen nem érezni, miként próbálja a régi isteneket és a hagyományos mennyországokat száműzni, hogy a tisztán emberi szenzibilitásnak adjon helyet, s hogy az ideákat ha nem is a földre, de legalább a földi ember érzékeibe helyezze. És az is lehetetlen, hogy eme heroikus erőfeszítés láttán ne idézzük föl a történelmi hátteret, a század első két évtizedének Oroszországát és az orosz forradalmat.

Malevics még megérte, hogy tanítványai, elsősorban El Liszickij, ezt az ideális művészi programot praktikus feladatokba oldották fel. A szuprematista képek „tárgy nélküli" formái egyik pillanatról a másikra arra szolgáltak, hogy házak, gyárak, tornyok s utópisztikus épületek

körvonalait lássák a kortársak beléjük. Liszickij „Proun"–manifesztje (1921) nagyszabású kísérlet volt arra, hogy a nonfiguratív kompozíciókat a valóság egyfajta megjelenési formájának minősítse át. Liszickij a modern természettudományok matematikai nyelvét és elvont fogalomvilágát hívta segítségül, hogy a szuprematista formák „jelentkezését" megindokolja. Ez az elvontság Liszickij szerint a beköszöntő új korszak, a polgárságot követő tökéletes társadalom, a kibontakozó kommunizmus jellemző tulajdonsága. Átveszi Malevicstól az „illuzionista" tárgyi világ kritikáját, de rögtön szociális tartalommal. Az illuzionizmus a polgári tudat szemléletmódja, a konkrét–funkcionalizmus (ami a szuprematista formák tulajdonképpen tartalma), pedig a munkásosztály tulajdonképpeni látásmódja. Liszickij nagyon racionális, és ami a gyakorlati feladatok megreformálását illeti, egyenesen zseniális. Természetes azonban, hogy ebből a tehetséges gondolkodásmódból teljesen hiányzik az a költői nagyság (és tragikus árnyék), ami Malevics úttörő munkáját egyedülállóvá és felejthetetlenné teszi.

Még egy áramlatot kell megemlítenünk, a holland „de Stijl"–kör elméleti és gyakorlati munkásságát. Mondrian, a hollandok nagy sík–geometrikus művésze, tudatosan a tragikum ellen lépett fel (és ez a puritán–naiv idealizmus ad számára különleges tragikus színt). A világ az ő szemében is gyarló, a művészet az ő számára is világmegmentő foglalkozás. A mentés munkái azonban nem forradalmiak, nem a konfliktusok jegyében zajlanak. Mondrian szerint a kép „igehirdetés", a tökéletes harmónia kidolgozásának és szemléltetésének a műfaja. Ez a harmónia annyiban újszerű, hogy nem a klasszikus szimmetria vagy az emberi–tárgyi arányok törvényeire épül, hanem egy metafizikus felismerésre — a legnagyobb kontrasztok kiegyenlítésének a képsíkon való megjelenítésére. A hűvös, intellektuális módszer, és a matematikai szigornak a filozófiai következetességgel és a formai egyszerűséggel, majdnemhogy eleganciával való párosítása azt eredményezte, hogy Mondrian lett az a művész, aki szellemileg és gyakorlatilag (a vízszintes–függőleges szerkezetekkel) a legközelebb jutott a klasszikus görög hagyományokhoz — és talán éppen ezért az európai civilizációba való maradéktalan föloldódáshoz. A Bauhaus mérnökei és a modern architektúra építészei egyetlen konstruktivistától sem tanultak annyit, mint éppen tőle.

Ha Kassák Képarchitektúra–kiáltványát ezekhez a manifesztumok-

hoz és elgondolásokhoz mérjük, akkor a következőket állapíthatjuk meg:

1. A magyar művészet történetében azt a ritka esetet látjuk, hogy egy jelentős művész egy jelentős művészeti irányt, az egyetemes fejlődéssel lépést tartva azzal egyidejűleg képvisel. Az 1921-ben írt Képarchitektúra-kiáltvány szinte ugyanazokban a napokban íródott, mint Malevics elméleti tanulmánya, és El Liszickij Proun-manifesztuma. Csak Malevics korai írásai előzik meg Kassák manifesztumát.

2. Kassák a radikális utópiák egyik sajátos, egyéni változatát teremtette meg a képarchitektúrával. Mint láttuk, az ő gondolatai nem a művészet immanens fejlődéséből, stílus- és formaproblémákból táplálkoztak, hanem közvetlenül a társadalmi forradalmár tapasztalataiból és abból a krízisből, amit a századeleji szocialista forradalmakban való részvétel, az abban való teljes vagy részleges bukás, és a bukás ellenére is fönntartott feladatvállalás jelentett.

3. A Képarchitektúra-kiáltvány ezért sokkal szorosabban kapcsolódik a „társadalmi ember" vagy a „politikus" élményvilágához, lehetséges problémáihoz, mint akár Malevics impozáns erejű metafizikai erőfeszítése, vagy Liszickij praktikus beállítottságú, a krízist eleve kikapcsoló, a győzelmet eleve föltételező teoretizálása. (Hogy Liszickij ebből a szempontból akarva-akaratlan csak taktikus maradt, azt a szovjet konstruktivista irányok képsőbbi sorsa mutatta meg.) Kassák ugyanúgy abszolutizálja a művészi kreativitást és a művész által teremtett modell jelentőségét, mint a többi avantgárd manifesztum-író. A viszonylag rövid — majdnem szabadvers formában írt — képarchitektúra-kiáltvány azonban a legkevésbé eklektikus valamennyi konstruktivista manifesztum között. Nem hivatkozik sem túlvilági, transzcendens tekintélyekre, sem pedig evilági mérnöki csodákra. Energiáját és meggyőzőerejét az emberi küzdőképesség abszolutizálásából meríti. A képarchitektúra „architektúrája", azaz kézzelfogható tárgyi világa kimondottan képzetes, jelképszerű. Kassák ezzel sok tekintetben föl is oldja az utópia-műfaj idealizáltságát, irrealitását. Kiáltványában olyan sorokat találunk, amelyek a képarchitektúra jelképszerűségét hangsúlyozzák, és így az olvasót kézen fogva a költői képek értelme, a művészi indulatot vezérlő motívumok mögé vezetnek.

4. Ez talán azzal magyarázható, hogy a konstruktivista manifesztum-írók között egyedül Kassák volt képzett, gyakorlott irodalmár, ő volt a sík-geometrikus festők között az egyetlen professzionista költő.

Nem véletlen hát, hogy képarchitektúra-kiáltványa formailag és tartalmilag is leginkább hasonlít a klasszikus utópia-műfaj kedvelt szimbólumára, a csodás, a minden problémára gyógyírt hozó szigetre. De ugyanakkor a legvilágosabban mutatja meg a modern, radikális utópiák sajátságait is. Azt tehát, hogy az allegorikus példabeszédek és útibeszámolók tartózkodó stílusát félretolva a művész a megvalósulás, az „itt és most" nyelvét beszéli. És ezzel az „itt és most"-tal nem a klasszikus utópiák tanácsadás-szerepére korlátozza magát, hanem a huszadik század elejének történelmi helyzetébe illeszkedve a direkt akció, a forradalmi türelmetlenség ábrázolására vállalkozik.

ANDRÁSI GÁBOR

FORMA ÉS »KÉPTEST« KASSÁK KORAI MŰVEIN (1920-1924)

Negyed százada kezdődött a festő Kassák újrafelfedezése, a kelet-európai klasszikus avantgárd iránt feltámadt művészettörténeti (és kommerciális) érdeklődés részeként. A hatvanas évek végétől ez a kezdetben Nyugat-Európából induló folyamat — művészetpolitika szorításának enyhülése következtében — fokozatosan bontakozott ki Magyarországon is; eddig „érintetlen" — pontosabban „érinthetetlen" — jelenségek, mozgalmak és életművek váltak „kutatható"-vá. Művészettörténészek egész generációja talált magának munkát ezen a felderítetlen terepen; kiállítások, résztanulmányok és monográfiák követték egymást; egyre többen (és nem is mindig különböző szemszögből) közelítették meg a tízes-húszas évek művészetét, s az értékmezőkké vált egykori „fehér foltok" újrafelosztása mára végérvényesen befejeződött.

A Kassák-életmű egésze - írói, szerkesztői, ideológusi és képzőművészeti kulcsszerepe folytán — magától értetődően és elkerülhetetlenül a kutatások metszéspontjában helyezkedik el. Annak ellenére, hogy az „író Kassák"-ról is több — műfaji szempontból vagy az egyik, vagy a másik területre szorítkozó — publikáció látott napvilágot, e munkák állandó, legfőbb kötőanyaga közös: a manifesztum-író és mozgalomszervező, a művészetelméleti és esztétikai elveit fejtegető Kassák saját nézetrendszere vagy önreflexiói. A MA legaktívabb és legszínvonalasabb periódusában képzőművészként is fellépő Kassák szuggesztív, a konstruktivizmust messianisztikus erővel hirdető korabeli írásaihoz a „társadalmi forradalmak apályá"-t, valamint az „emigráns lét" hazanyúló gyökereit újra és újra konstatáló történeti helyzetelemzések és a húszas évek elejének párhuzamos művészeti jelenségeinek komparatív-eszmetörténeti vizsgálata kapcsolódik. A nagyrészt azonos források és az alapvető kérdésekben egybehangzó értékelések következtében az 1920–1925 közötti évek „festő Kassák"-ján, mindenekelőtt a „képarchitektúra Kassákján" mára egyféle „ideológiai elhasználtság" jelei mutatkoznak.

E jelenség oka, hogy a korszakban keletkezett Kassák-műveket „ideológiák és programok drótsövénye" (Kállai Ernő) keríti körül; az elemzésekben tényleges formai létezésük rendre háttérbe szorul mozgalom- és művészettörténeti „jelentőségük" hangsúlyozása mögött. A művek így legtöbbször „ideológiai objektumok"-ként; egy bizonyos — a képarchitektúra esetében a konstruktivista — ideológia objektumaként, elvont és utópisztikus, pusztán „szellemi test"-tel — ám egyidejűleg az áhított „társadalmi konkretizáció igényé"-vel bíró létmodellként jelennek meg. A tények furcsa fintora, hogy Kassák művészetszemléletében a húszas évek elején — túl a konstruktivizmus egyedüli korszerűségébe és világformáló erejébe vetett hitéből fakadó türelmetlenségén és „programfanatizmusán" — a valóságosan létező műalkotás zárt és autonóm formai entitásként tételeződik. Már 1916-ban leszögezte: „A téma miértjének szociális értéke mindig időleges, s ami a képet az utókor számára kritikailag értékelhetővé teszi, az a megcsinálás hogyanja."[2] És szóbanforgó korszakunk közepéről, 1923-ból is idézhetjük: „...végső elemzésben a művészet kérdése nem egyéb, mint formakérdés."[3]

A Kassák-műveken is *elsődlegesen* érvényesíteni ezt a Kassák-féle szempontot—: mindennek alig találni hagyományát, noha már 1922 őszén felmerült egy olyan — az önreflektív és manifesztum jellegű teóriától elszakadó — kritikai megközelítés lehetősége, mely saját „immanens hatásában" kívánja vizsgálni Kassák (és *Bortnyik*) képarchitektúráit. A kortárs kritikust, *Hevesy Iván*t ugyan világnézeti elfogultsága messzire sodorta (végkövetkeztetéseivel nem is érthetek egyet); mégis az általa megfogalmazott igény — mint a „formatartalom" analízisének beváltatlan ígérete — ma is eleven és kielégítetlen.[4] Mert Kassák képzőművészeti alkotásai *elsősorban* képek, még akkor is, ha a „képarchitektúra nem kép többé a szó akadémikus értelmében"[5], *kép* a szó eredeti és esztétikai értelmében és képnek kell tekintenünk szel-

lemi és fizikai létezésében. Mindez evidencia, mégis ideíratja velem — a „festő Kassák" életművének oly sokat hangoztatott periodizálási, datálási és azonosítási nehézségeinek is egyetlen ellenjavallatául — a Kassák-képeknek most már elkerülhetetlenül közvetlen-érzéki megközelítést kényszerítő szüksége.

Kassák, Bortnyik és *Moholy-Nagy* képarchitektúráit a korabeli nemzetközi absztrakció többi képviselőjének műveivel összevetve — megfogalmazásának általános érvényt tulajdonítva — írja *Passuth Krisztina*: „Az absztrakt kompozíció személytelen és racionális..."[6] A manifesztumokban és a korszak művészetelméleti fejtegetéseinek szövegében (például az expresszionizmus „individualista-szubjektív" jellegének bírálatában) talán megtalálhatjuk, mint elvárást, de a programok mellett keletkezett művekből ez a „személytelenség" teljességgel hiányzik. Éppen egymástól megkülönböztető személyességükben rejlik hitelességük és hatásuk titka; minden mű „személyes", vagy nem mű; nem is lehet más, mint a művet létrehozó individuum szellemi létezésének legszemélyesebb megnyilvánulása. Kassák korai műveinek festő kortársaitól eleve megkülönböztető alapvonása alkotásainak a létrehozásukon munkálkodó mozdulatok és gesztusok karakteréből következő sajátos darabossága és vaskossága, helyenként nehézkessége. Ezt a jelenséget *Korniss Dezső* akképpen fogalmazta meg, hogy Kassák „alkotásait a képzőművészetben talán úgy lehetne meghatározni, hogy Ő — ha volna ilyesmi — a konstruktivizmus primitívje."[7] A legtöbb Kassák-műre jellemző összbenyomás - a formaadás kissé csikorgó-szögletes jellege és „nyomainak" eltüntetlensége — végeredményben ambivalens; alább látunk majd példát, hogy egyes műveknek előnyére is válhat. Az előbbiekből következően ez az „összbenyomás" egy határozottan érzéki-materiális „képtest"-ben (Malevics) nyilvánul meg; Kassák alkotásainak faktúrája távolról sem „belle peinture"; olykor foltos felületek, eldolgozatlan ecsetnyomok, bizonytalan kontúrok és „javítások" tanúskodnak a megvalósítás nehézségeiről. „Anyagi létezésük" - festékből, papírból készített kép-tárgy voltuk — többnyire olyan szembeötlő és önfeltáró an evidenciaerejű, hogy számomra ettől az esendő, magában nyugvó valóságosságtól „eltekinteni" teljes képtelenség. Kassák alkotásainak primer anyagisága olyan markáns vonás, hogy ezek a művek aligha léphetik át saját árnyékukat, s ha a képarchitektúra képes is

„saját szenzibilis tárgyiasságán túlra vezetni a befogadót", arra aligha képes, hogy „felszámolja saját esztétikai szenzibilitását."[8]

A képarchitektúra tere is mindig érzéki-konkrét, mondhatni „rajzlap-tér", melyben az építésre váró formaelemek végül egyensúlyba kerülnek egymással. Egyik típusa a rendelkezésre álló felületet színes formadarabok egymáshoz illesztésével mozaik módjára teljesen kitölti; a másikon az „alakzat"-ot Kassák hol a kép alsó szélére állítja, és az elemeket „alulról felfelé építi" egymásra,[9] hol körben teret hagy számára. Az alakzatot körülölelő tér híján van minden transzcendens telítettségnek és abban az értelemben ténylegesen is „konkrét tér", hogy érezzük: nem több, mint az „itt és most összeépített formák" tere. A kassáki absztrakció hasonlósága *Malevics* szuprematizmusához csak látszólagos és „formális". Még abban az esetben is, amikor kétségtelenül Malevicsre emlékeztető idomok Malevicset idéző viszonyban vannak egymással, Kassák erős, vastag, a képen látható négyszögekkel csaknem egyenértékű léniák kerete közé zárja a kompozíciót; „végtelen" nyitottságát felszámolja és szigorúan határolt *kép*-teret hoz létre.

„A képarchitektúra nem a síkba befelé, hanem a síkból kifelé építkezik" — áll Kassák manifesztumában.[10] Valójában a képarchitektúra a síkra, a síkon épül fel. A „tér" kifejezés használata Kassák korai műveinek túlnyomó többsége esetében csupán abban az általános-metaforikus értelemben látszik indokoltnak, amennyiben bármely vászon vagy papír síkja a szín- és formakombinációk immanens-optikai hatása révén mélységben is tagozódik. Az a metafizikai élményből táplálkozó kozmikus tér-érzet, mely Malevics szuprematista kompzícióiból sugárzik, vagy egy lehetséges újabb változata az imaginárius tér *(Mondrian, Klee, Jacques-Villon)* megteremtésének — mindez hiányzik Kassák festészetéből. Ezzel szemben művészetében felbukkan a szerkesztett látszatperspektívából keletkező *illuzionisztikus* tér. Nemcsak épülettervein[11] — ahol a konkrét-praktikus célt szolgáló pavilon („reklámkioszk") a konstruktivizmus környezetformáló erejének, táblakép-dimenizót maga mögött hagyó expanziójának dokumentuma — hanem megjelenik a képarchitektúrákon is. Különös „hibridek" jönnek létre ezáltal, melyeken bizonyos elemek három dimenzióban vannak, ám a konstrukció egésze tökéletesen síkszerű. Előfordul, hogy a sík-konstrukciót egy fekvő hasábra, vagy „hátranyúló" négyszöglapra (posztamensre vagy „talpra") állítja, így az bizonytalan, hanyatt dőlni

képes lemez hatását kelti. Másutt az egymást gyakorlatilag kizáró rövidülések következtében az „architektúra" szétomlással fenyeget; egyes síkok „elszabadulni" látszanak a kompozíciótól.

A szerkesztésbeli következetlenség és a körzőt–vonalzót gyakorta elfogulatlanul kiegészítő vagy helyettesítő „szabadkéz" jelzi, hogy Kassák „geometrikus absztrakciója" szigorúsága ellenére sem ragaszkodott a mérnöki precizitáshoz. Kassákot nem zavarta, ha munkáján nem sikerült nyílegyenesre egy–egy vonal, ha konstrukciója olykor „szabálytalan" idomokból (is) állt. Közismert, hogy nem volt „képzett" festő; olyan technikai és szakmai perfekcióra, mint *El Liszickij* prounjai, vagy Moholy–Nagy „üvegarchitektúrái", nem is törekedhetett. Elemi eszközökkel és túlnyomórészt rajzlap – méretben dolgozott, és legsikerültebb müveinek varázsa e spontán kezdetlegességből is táplálkozik. Geometriája sterilitást nélkülöző „ösztönös geometria" (Hevesy Iván); pontosabban *kvázi–geometria, mely* öregkori festészetében ismét alapvető jellegzetességként bukkan elő a mértanban ismeretlen, puhán hullámzó kontúrokkal határolt szabálytalan síkidomok képében.

A Kassák korai művein uralkodó síkszerűség statikussággal párosul. El Liszickij és különösen Malevics festészetében kozmikus tér-dinamika uralkodik; Kassák képarchitektúráin és térkonstrukcióin a zárt kép–térben az alakzat „kötött" mozgása, sík–mozdulata figyelhető meg. Malevics szuprematizmusának jellegzetes vonása a makro– és mikrokozmikus strukturáltság; a nagy, összefoglaló erejű és az apró formák rendszerének alapvető, olykor egy képen belül is megvalósuló szellemi egyenragúsága és harmóniája. Kassák komopzíciója — az „építmény" — a maga nemében bármilyen bonyolult legyen is, nélkülözi ezt a belső differenciáltságot. Elemei alárendelődnek a konstrukció egészét uraló, általános és egyetlen (legtöbbször egyensúly–) törvénynek. Integrálódnak; egy kompakt, gyakorta saját centrumába zárt tömeg engedelmes építőelemeivé lesznek, sajátos „individuális formakarakterük" veszít erejéből.

A *MA–képeskönyv* (1922) és a *DUR–mappa* (1924) rajzai e téren kivételt képeznek. Kassák itt is megteremti a „rendet", a kompozíciók egyensúlyát, de ez az egyensúly merőben más természetű, mint a képarchitektúráknál. Kevésbé zárt és híján van minden „rendíthetetlenségnek" és „örökkön örökké" mozdulatlanságnak. Kassák vonalai itt őrzik a szabad mozgás, a rajzi játékosság frissességét. A sok kanyargó, kunkorodó és hullámzó vonal könnyeddé és áttetszővé teszi ezeket a munkákat. *Klee* terminológiájával: az „aktív vonalak" túlsúlya következtében keletkező „lineáris energiák" itt mint dinamikus–élő energiák szaladnak végig a kompozíciókon. Ezek a mozgások egy különös — *Picabiára* emlékeztető, de Picabia abszurd humora nélkül való — mikrokozmosz elevenségét idézik; a nyilak, szaggatott vonalak és a bevonalkázott felületek a DUR–mappa rajzain mintha valamilyen szerkezet „elvi vázlata"–ként annak működésére utalnának,[12] olyan elemek, melyeknek „elmozdulására" legalábbis számítani lehet. Bármennyi dada–vonással bírnak is, ezek a rajzok nem a dada „mechanikus" érdeklődésének[13] reminiszcenciái; ezeket a rajzi szerkezeteket nem anonim szíjak, kerekek és áttételek „mozgatják", hanem a Kassák „számozott" költeményeiben is megnyilvánuló közvetlen és nagyon személyes lelkiállapotok és idegrezdülések. Ez a kapcsolat még kézenfekvőbb — mert „fizikailag" is létrejön — a *MA–képeskönyv* esetében, ahol a tusrajzok a 18. számú verset (mely kassák egyik legismertebb képkölteménye) kísérik egy kézzel írott füzet lapjain. A kéziratjelleg fokozza a mű egészének személyességét és a rajzok között olyan is akad *(Az asszony szeme),* melynek — a versre is jellemző — fanyar, groteszk humora további példa nélkül áll Kassák korai képzőművészeti munkásságában.

Kassák legsikerültebb képarchitektúráira érvényesnek érzem az „emblematikus" jelzőt.[14] Ezek a munkák valóban emblémaszerűen zártak és tömörek; kis számú és igen egyszerűen egységbe komponált formaelem alkotja őket, viszonyuk áttekinthető és „magától értetődő". Mindebből az következik, hogy az ilyen képarchitektúrák láttán jut legkevésbé eszünkbe a sokat hangoztatott „kép–építés"; a formát formához illesztő szisztematikus munkálkodás, a mű „építettsége". Többnyire linó– vagy fametszetek, így kevés színnel elsősorban fekete–fehér kontrasztokkal és a pozitív–negatív formák ellentéteivel érik el jellegzetes tőmondat–hatásukat. [15]E két metszettípus rendkívül elterjedt a korszak avantgárd irányzatai között, egyrészt olcsósága és anyag–igénytelensége következtében (a fadúchoz vagy linóleumlemezhez mindössze egy metszőkésre volt szükség); másrészt e szerény eszközökkel rendkívül erőteljes, szuggesztív alkotásokat lehetett létrehozni. Legszínvonalasabb példákkal elsőként a német expresszionista grafika szolgálhatott Kassákék számára, hiszen a magyar és német aktivizmus közötti kapcsolatfelvétel még a világháború éveiből

származott.[15/a] És tegyük hozzá: a korabeli nyomdatechnika kiválóan tudta alkalmazni ezeket a metszeteket: a szedett szöveg közé klisékészítés nélkül, „eredetiben" tördelték be a művet. A MA gyakran közölt ilyen „eredeti"-ről nyomott műmellékleteket és kis példányszámú, úgynevezett, „amatőr" művészeti albumai és verseskötetei java részének képanyaga is ezzel az eljárással látott napvilágot. A metszetek és nyomdai klisék cseréje és kölcsönzése általános gyakorlat volt az avantgárd kiadványok szerkesztésében, s bár a metszet a művész, a klisé pedig többnyire a kiadó tulajdonát képezte (tehát a nyomdából visszaszerezhették), mégis könnyen elképzelhető, hogy egy ismételt reprodukálásra városról városra vándorló metszetről több „eredeti" nyomat is készült, mire visszajutott (ha egyáltalán visszajutott) alkotójához.[16]

Fametszetek díszítik a: *Kassák 1-MA (Asszonyomnak)* című 1921 tavaszán megjelent verses füzetét is. A négy lap minden bizonnyal Kassák legerőteljesebb korai művei közé tartozik még a „képarchitektúra előtti" időszakból. Sorrendben a harmadik is csak látszólag mutat egyféle „szigorodást", geometrikus elemei a kompozíció körmozgását megengedő laza viszonyban vannak egymással. E néhány munka is mutatja a metszettechnika avantgárd hagyományait: az 1921-ben aktuális dada-motívumokkal (kerék, betűk) különös, figurális asszociációk lehetőségét kínáló, határozottan expresszív formák (csápban vagy kézfejben végződő „Z"; csőrök, kampók) ötvöződnek. A fentebb már említett, többé-kevésbé „szabálytalan" idomok a kontúrok — a metszőkést vezető kéz mozgásának megfelelő — enyhe hullámzása közepette olyan renddé szerveződnek, melynek összhatása még nem statikus-architektonikus, hanem eleven-ritmikus. A felhasznált betűk szerepe is alternatív: hol dada-módra „applikált írásjelek" hatását keltik, hol maradéktalanul átszellemített formaelemekké lesznek. A szemlélő a metszetek betűiben „az ember-alkotta célszerű, gyakorlati absztrakt formán, egy bizonyos hang állandósult jelölésén kívül még egy másik, testi formát is lát, mely egészen önállóan kelt egy bizonyos külső és belső benyomást." (Kandinszkij) Az *Asszonyomnak* című füzet a „festő Kassák" legrusztikusabb alkotásait tartalmazza; olyan műveket, melyek expresszív érzelmi telítettsége és spontán szenvedélyessége a képarchitektúra-univerzumból egyszer s mindenkorra száműzetik.

Kassák „épített" képarchitektúráit nem választja el akkora formai távolság papírkollázsaitól, mint az a konstruktivizmus és a dada programjainak különbözőségéből következne.[17] Bár a kollázsoknak kétségtelenül van némi „tematikus" jellege (kiolvasható, a képzettársításokat „terelő" szövegrészletek: Bécsi Magyar Újság, Ma, Don Juan, Moscou, valamint figurális motívumok: óra, naptár, szamár), a formát formához építő, a kompozíciót fokról fokra fejlesztő, határozottan *additív munkamódszer* mindkét műfajra jellemző Kassáknál. Gyorsabb, improvizatívabb munka benyomását csak nyüzsgő-vibráló betűkollázsai („tipográfiái") keltik. Kassák ollója nyomán a kollázsok kép-terét is túlnyomórészt a képarchitektúrákéhoz hasonló „kvázi-geometrikus" papír-síkidomok töltik ki. Az elemek összezártak, vagy szorosan illeszkednek egymáshoz, vagy átfedik egymást — mindenképpen erős „kötésben" vannak Kassák ragasztott művein is. És megjelenik a képarchitektúrák között jellegzetes típust képviselő, a képsíktól elkülönülő „alakzat" is, sajátos, az anyagrétegeket csaknem nélkülöző „kollázs-architektúra" képében.

Kétségtelen, hogy a kollázs-technika terén Kassák a legtöbbet *Schwitters*től tanulta,[18] mindenekelőtt a különféle színű és minőségű papírok rétegeiből keletkező érzéki faktúra létrehozását. A képarchitektúra-manifesztum szövegében olvashatjuk: „A képarchitektúra nem köti magát bizonyos anyaghoz és bizonyos eszközökhöz, éppúgy, mint a Merzművészet, mindenféle anyagot és eszközt alkalmasnak tart arra, hogy rajta keresztül kifejezze magát".[19] Ezzel együtt Kassák képarchitektúráihoz — akárcsak egyéb műveihez — kizárólag hagyományos festői-grafikusi anyagokat használt fel.[20] Legfeljebb papírberagasztásokkal élt; a Merz gátlástalan anyagbősége távol állt alkotásaitól. Schwitters kollázsai valóban abból a régi meggyőződésből táplálkoznak, hogy „...semmi sem olyan jelentéktelen a világon, hogy ne vezethetne el az egészhez".[21] Munkájában mindig az átszellemítésre váró anyag természete és tulajdonsága vezeti. Kassák kompozícióin a hangsúlyosabb szövegrészletek kiválasztását elsősorban azok verbális-szimbolikus „közlendője" indokolja s csak másodsorban festői-texturális értékeik. Koncepciója mindig féken tartja a teljes anyagot a szöveg nélküli elemeket is); a végül képbe kerülő papírdarabok sohasem málló-pusztuló „fossziliák"; állaguk távolról sem „szemét"; éleik olló-metszette egyenesek és görbék. Nem értek egyet azzal, hogy Kassák kollázsai „...elhasznált, elpiszkolódott, véletlenül egymás mellé sodródott hulladékokban mutatják be az esztétiku-

mot."[22] E határozottan komponált művek valójában alapvetően különböznek Schwitters alkotásaitól; Kassák viszonya a képbe építendő anyaghoz merőben más; voltaképpen „nyersanyagszerű": a „könyörtelen organizátor" [23]anyagon és formán uralkodó akarata jellemzi.

A racionális törvények, a 2 x 2 = 4 egyértelműségébe vetett hit és idegenkedés minden billenékeny relativizmustól - mindez ott lappang a képarchitektúra „tudatalattijában", szellemi „tisztázottsága" hátterében. Súlyos hagyomány, melyben a művészet mindig „művészeten kívüli" — társadalmi és ideológiai — terheket is vállára vesz; ezért Kassák korai képzőművészeti munkásságára — mindenekelőtt a képarchitektúrára — is érvényes, hogy „...magán viseli egy kelet–európai történéshez kötött személyes prófétaság jeleit." [24]A képarchitektúra elméletben és ideológiában gazdag.[25] E tartalmában sokaknak rokonszenves, bár némi doktrinér hajlamtól sem mentes teória — a konstruktőr és „kollektív szellem" alakította „szép új világ" — interpretálhatósága, egyetértő, ritkábban (a „konkrét társadalmi cselekvéstől elszakadt utópiá"–nak kijáró) kritikai állásfoglalásokat kikényszerítő jellege nemcsak a képarchitektúra érzéki valóságáról, kép–létéről terelte el a figyelmet, hanem Kassák „képarchitektúrán kívüli" műveit is háttérbe szorította. Kétségtelen, hogy ezek a rajzok, metszetek és kollázsok ideológiában „szegényebbek", ám (talán éppen e „szegénység" jótékony hatásaképp) elmélet–éhségünkért „formai örömökkel" kárpótolhatnak.

JEGYZETEK

1. Hegyi Lóránd: *A tárgynélküliség értelmezése Kassák képarchitektúráiban.* Műv. tört. Értesítő, 1981/3. 195. old.
2. Kassák Lajos: *A plakát és az új festészet.* MA,I./1.1916.nov.15.
3. Kassák Lajos: *A konstruktivizmusról.* Diogenes, 1923./2.
4. Asztalos Imre [Hevesy Iván]: *A négyszögesített világnézet.* Egység, 1922.szept.16.
5. Kassák Lajos: *Képarchitektúra.* MA,VII./4.1922.márc.15.
6. Passuth Krisztina: *Magyar művészek az európai avantgarde–ban 1919–1925.* Corvina, 1974.118.old.Moholy–Nagy, Bortnyik és Kassák absztrakciójáról: „Mindhárom mester személytelen stílust hoz létre, egyéniségük csak letompítva érzékelhető." Uo.121.old.
7. Korniss Dezső: *Kassák Lajosról, a festőről.* In.: Kortársak Kassák Lajosról, PIM–NPI 1975.131.old.
8. Hegyi Lóránd i.m.uo.
9. Passuth Krisztina i.m.122.old.
10. Kassák Lajos: *Képarchitektúra.* MA, VII./4.1922.márc.15.
11. A „térkonstrukciók"–ból keletkező reklámkioszkok jelzik, hogy a konstruktivista ideológia hadállásait milyen akadálytalanul foglalja majd el a húszas évek második felében a design, a kereskedelmi propaganda. A figurális elemekkel is kombinált konstrukciók „építettsége" csak látszólag azonos a képarchitektúrákkal, mert az „emblematikus" jelleget és technikai kezdetlegességet a design tetszetősége és frappírozottsága váltja fel. A térkonstrukciókról írja Szabó Júlia, hogy azok „...El Liszickij prounjainak egyszerűbb, kevésbé logikus szabályok szerint szerkesztett rokonai. (...) A képarchitektúra ezeken a késői, szélsőséges példákon elveszti eredeti szimbólum–jellegét." In.: Szabó Júlia: *A magyar aktivizmus művészete 1915–1927.* Corvina, 1981.109.old.
12. Vö. Vadas József: *A konstruktőr.* Gondolat, 1979.93.old.
13. Vö. Passuth Krisztina i.m.95–97.old. és Szabó Júlia i.m.93–97.old.
14. Szabó Júlia i.m.90.old.
15. A képarchitektúra remekművei véleményem szerint Péri László nevéhez fűződnek. A *Sturm*–kiadásában megjelent színes linómetszetei *(Linoleumschnitte*, 1922–23 Berlin) valóban „emblematikus" alkotások, melyekben messianisztikus példaadás és tanítás helyett festői és plasztikai problémák kerültek előtérbe. „Péri minden alkalmazott művészet iránti érdeklődése és szándéka ellenére az aktivizmus képarchitektúrájának egyik dinamikus, szinte repülő építészetnek nevezhető változatát hozta létre." (Szabó Júlia i.m.90.old.) Vö. még Passuth Krisztina i.m.144–149.old.

15/a. A Ma „kiadóhivatalában" és kiállításain mindig hozzáférhetőek voltak a Der Sturm és a Die Aktion példányai. „Kassák a linómetszetről beszélt neki

[ti. Bortnyik Sándornak. A.G.]. Hagyja a rézkarcot. Minden kor megtalálta a maga anyagát, a mi korunké a linóleum. Nagy előnye az is, hogy olcsó." (Szélpál Árpád: *Forró hamu.* Magvető, 1984.386–387.old.) Az eset feltehetőleg 1918-ban történt. „Munkáiból látom, hogy erősen metszetnek vannak elgondolva, s ha a kivitellel megpróbálkozna, sokkal gyakrabban közölhetnék munkáiból — mivel ma szinte lehetetlen a klisécsináltatás — de különben is a metszet sokkal szebb és értékesebb is a közlésre." (Kassák levele Ruttkay Györgynek, 1918. június. In. R.Gy.: *Egy aktivista festő vallomásai.* Irodalmi Szemle, 1971/10.903.o.

16. Az „eredetiről" történő közlést már korszakunkban is az exkluzív, bibliofil kiadványokra korlátozta a klisétechnika általános gyakorlata, mellyel 1922-ben az *Új művészek könyvé*-nek teljes képanyaga is készült.

17. „A MA-kör konstruktivizmusát költői konstruktivizmusnak nevezhetnénk, vagy dadaista konstruktivizmusnak, s ez csak elméletileg képtelenség. A dadaizmus és konstruktivizmus szintetizálása ugyanis a gyakorlatban a húszas évek berlini-bécsi művészetében is megvalósult." (Szabó Júlia i.m.101.old.) Dada és konstruktivizmus együttéléséről lásd még Passuth Krisztina i.m.109.old.

18. Vö. Passuth Krisztina i.m.108–109.old.

19. Kassák Lajos i.m.

20. Kassák plasztikai kísérleteit is hagyományos szobrászi anyagokban valósította meg. A Tisztaság könyvéből ismert két *Relief* anyaga fa, lemez és papír; reprodukcióban fennmaradt szobrai pedig gipszből készültek.

21. Cristoph Spengamann: *Kurt Schwitters, a merzfestő.* MA, VI./3. 1921.jan.1.

22. Vadas József i.m.109.old.

23. Kassák saját kifejezése. In.: „Über neue Theaterkunst". MA,IX./8–9.1924.szept.15. Vö.Szabó Júlia i.m.120.old. 14.jegyzet.

24. Körner Éva: Utószó Kassák–Moholy–Nagy: *Új művészek könyve* II.facsimile kiadásához, Európa–Corvina,1977.

25. „Mintha a kép a gondolat illusztrációja lenne" (Körner Éva i.m.). Ez a gondolati–fogalmi indíttatás súlyos problémát vet fel. „Ha az elmélet a képet megelőzi, dilettantizmushoz vezet." (Hamvas Béla–Kemény Katalin) A dilettantizmus fogalmát Kassák festészetével kapcsolatban Kállai Ernő is felvetette: „Kassák elevensége és energiája bámulatos, de le kell szögeznünk, hogy képzőművészeti törekvései nemegyszer siklanak a dilettantizmus mezejére." (In.: *Új magyar piktura.* Amicus, 1926.144.old.)

ANDRÁSI GÁBOR

Látvány és konstrukció

Kassák Lajos festészete 1950–1967 között

Amikor Kassák 1949-ben kiszorult a művészeti életből — lapjait, a Kortársat és az Alkotást 1948-ban megszüntették; írásai másutt sem jelenhettek meg — már csaknem két évtizede felhagyott a rendszeres képzőművészeti tevékenységgel. Egykori önmaga, a képarchitektúrák festője szinte elérhetetlen mélységbe, egy hősi, ám látszólag végérvényesen letűnt időszak múlt-kútjának fenekére merült alá. Kassák a képarchitektúra-programmal (és a mögötte meghúzódó szellemi és társadalmi radikalizmussal) nem egyik napról a másikra szakított; a bécsi emigrációból 1926-ban hazatérve, a két világháború közötti Magyarország megváltozott viszonyait túlbecsülve kísérletet tett mozgalmának és festő-önmagának „átmentésére".[1] Kudarcot vallott: lapja, az egyébként kitűnő Dokumentum fél éven belül megbukott, és képarchitektúra-kiállítása (1928. Mentor könyvkereskedés) negatív kritikákat kapott, valójában azonban teljes közönybe fulladt. Mindamellett legalább ilyen fontos az a tény is, hogy Kassák maga is erőteljes „korrekciót" hajtott végre bécsi programján: a konstruktivista messianizmust a képarchitektúrák formanyelvét felhasználó design-szemlélet váltotta fel; Kassák (akárcsak az 1928-tól reklámművészeti iskolát vezető *Bortnyik)* az alkalmazott grafika területére vitte át egykori avantgardista konstruktivizmusát: „az élet forradalmából az életforma szorgalmas reformja lett."[2]

Mindezek tükrében nem lehet különösebben „meglepetésszerű", hogy mikor 1950 táján Békásmegyeren, kényszerű „belső emigráció-

jában" Kassák ismét rajzolni és festeni kezd, keze alól zömmel tájképek, csendéletek, ember- és állatábrázolások kerülnek ki; „figurális" munka mindahány; húszas évekbeli absztrakciója mintha nyomtalanul tűnt volna tova művészetéből. A helyzet tökéletesen érthető: Kassák szeme előtt viharos gyorsasággal játszódott le a magyar avantgárd „második halála": a fordulat évével — úgy tetszett: immár végérvényesen — száműzetett a hazai művészet nyilvánosságából az absztraktok és „formalisták" több generációja is; megszűnt és röpke intermezzónak tűnt az *Európai iskola: Kállai Ernő* és társai elveszteték pozícióikat és állásaikat egyaránt — csoportjaik mintha nem is léteztek volna.

Kassák mint képzőművész Békásmegyeren hasonló sorsra jutott festőbarátja, *Gadányi Jenő* aktív közreműködésével csaknem minden „elölről" kezdett. Amire az avantgárd hőskorában (akkor legalábbis úgy látszott) nem volt szüksége: a festő-mesterség elsajátítására, a szakmai részproblémákkal nap nap után történő szembenézésre, egyfajta szisztematikus, stúdium jellegű munkálkodásra tett kísérletet az ötvenes évek elején — túl hatvanadik születésnapján. Az oly gyakorta tanítványokkal körülvett és határozott pedagógiai ambíciókkal megáldott mester és próféta ezúttal tanulóvá lett: elfogulatlan festőszemmel tanulmányozta „a megújuló és elhaló, majd ismét megújuló természet" [3]életét.

Ne értsük félre: Kassák Békásmegyeren sem egyszerűen és kizárólag „természet után" dolgozott, hanem Gadányi módszerét tette magáévá: látványfestészete nagyrészt a természeti élmény nyomán születő „műtermi" képek sorozata. Kassák tehát „a *látvány emlékképeit* festi őszinte, gátlás nélküli elengedettséggel."[4] A látványt elemezni, és annak fő szerkezeti törvényszerűségeit felismerve természetelvű, ám tökéletesen autonóm képet létrehozni — ez Kassák figurális festészetének lényege. Ezért teljesen téves korai „épített" konstruktivizmusát „meglátni" ebben a szerkezetességben, hiszen a békásmegyeri műveken a természet analíziséből bomlik ki egyféle lényegi összetevőkre utaló struktúra, míg a képarchitektúra par excellence absztrakt formaelemek egymásra vonatkoztatásával, egy némi egyszerűsítéssel geometrikusnak mondható stílus művészi konvencióihoz igazodva konstruál egyfajta spekulatív, az alkotónak egy ponton a „befejezettség" élményét nyújtó rendet. Az indíttatás tehát homlokegyenest különbözik: Kassák most a látványban megnyilvánuló törvényszerűgeket keresi; korai absztrakt alkotásai esetében egy adott és eleve „művészi" formanyelv közege útján maga kísérelt meg — látszólag „függetlenül"— a papír síkján elhelyezni bizonyos szimbolikusnak szánt formaviszonylatokat. És ami végleg elkülöníti a békásmegyeri Kassákot a húszas évekbeli önmagától, az munkáinak határozottan lírai-hangulati naplójellege. Békásmegyeren „sem természeti kivágást festettem, hanem a magam indulat-hullámzását, de nem közvetlen, hanem közvetett módon" - írta 1961-ben e korszakára emlékezve.[5]

Kassák figurativitása nincs semmiféle összefüggésben a korszak hivatalos művészetével és „valóságközpontúságot követelő" művészetpolitikájával, hiszen a Gadányi-féle, a dolgok és a képzelet egyenjogúságára épülő kompozíció-felfogás — melyet Kassák is magáénak vallott és napi festői gyakorlatában művelt — nem csupán „több apró megnyilatkozásban"[6], hanem *alapvetően* különbözött az irodalmias és a múlt századi akadémizmus kelléktárát használó „szocialista realizmus-tól. „A képek bennem vannak és nem rajtam kívül. (...) Ahogy a természetben nem látunk képeket, úgy a festményekben ne a természetet akarjuk viszontlátni, mert a festészet lényege kifejezőeszközeiben van - a színben, vonalban és formában" — írta Gadányi, és Kassákot is idézhetjük: „Képem kompozíciójának központja bennem, az alkotóban van és így alkotásom minden elágazási szála végső sorban hozzám is tér vissza" [7]—; az ilyen elvi alapon álló alkotómódszer a korabeli művészetpolitika számára bőségesen kimerítette a „formalizmus" ismérveit.

A békásmegyeri táj, a Kopasz-hegy lábától a Dunáig futó mezők és földek, a kertek fái és madarai 1949 körül Kassák számára már nemcsak idilli arcukat mutatták. A házat még 1946-ban kapta (budapesti otthona lakhatatlanná vált), s ameddig aktivitásának különféle színterei fokozatosan fel nem számoltattak, nap mint nap innen utazott be a városba számos „hivatalát" ellátandó. Kassákon kívül még jó néhány művész igényelt ebben az évben ingatlant a faluban, zömük azonban nyaralóként, hétvégi házként, nyári műteremként használta a kapott házat-telket.[8] A sajtó több lelkes riportot közölt ekkoriban: „A festői szépségű dombkaréj alján megbúvó Békásmegyeren hónapok óta tökéletesen boldog emberek élnek: festők, szobrászok, írók, színészek, akik a kitelepített svábok kertjeiben rousseau-i örömben bújnak meg a természet ölén."[9] Nem egészen három év múlva — mikor „nyugtalan energiái" feloldására újból ceruzát és ecsetet vett a kezébe — a

természet közelsége nem pusztán a vegetáció örök ritmusát és az „apró tények" bensőséges-szeretetteljes megfigyelését jelentette Kassák számára. A panteisztikus elmerülés és azonosulás helyett mind többször kétségbeesését és szorongásait transzponálta „tájképek"-ké.[10] Sötét, a lavírozott tus tónusaira épülő képek sorozata született így: zilált rétek, csapzott bokrok, düledező kamrák, bódék, egymáshoz lapuló házak.

Kassák festészetében 1950–54 között megfér egymással a tudatos látvány-analízis és a szinte naiv közvetlenség, a nyomasztó-fülledt atmoszférában piszkosan-szürkén szenvedő táj, és a puha-párás barnák melegét sugárzó bensőséges asztali csendélet, s olykor mindez ötvözödik a Gadányi figura-festészetéből táplálkozó finoman klasszicizáló hangvétellel.

Az 1957-es *Tavaszi Tárlaton*[11] azonban Kassák ismét — frissen festett — *absztrakt* képpel vett részt. Bár még további tíz esztendőn át hasonló felfogású műveivel önálló kiállításon idehaza nem jelentkezhetett, Kassák élete utolsó évtizedében újból kizárólag absztrakt műveken dolgozott. A „váltás" okait tévesen keresnénk a hazai konszolidáció, a sokat hangoztatott „megváltozott légkör" jelenségcsoportján belül, hiszen tudjuk, hiába volt Kassák elismert „klasszikus" író és költő, képzőművészeti tevékenységét „hivatalos bizalmatlanság" övezte, és műveit csak halála évében állíthatta ki a *Fényes Adolf*-teremben. Öregkori absztrakciója — túl a belső ösztönzőkön — sokkal inkább köszönhető annak a Nyugat-Európából induló folyamatnak, mely nyomán rendkívül megnőtt a művészettörténeti és kommerciális érdeklődés a tízes-húszas évek „fehér foltjai", a kelet-európai klasszikus avantgárd iránt. A kevés életben maradt egykori pionír között Kassák előkelő helyzetet élvezett; régi kapcsolatai egyszerre feleleveneditek, s az a különös helyzet állt elő, hogy míg idehaza festészetéről alig, vagy egyáltalán nem vettek tudomást, addig egymást követték nyugat-európai kiállításai (1960; '62; '63: *Párizs*, 1965: *München, Genf*, 1966: *New York, London, Köln, Zürich, Torino, Párizs)*. A nyugat-európai múzeumok és magángalériák ezekben az években kezdték Kassák-művekkel is gyarapítani gyűjteményeiket. Az érdeklődés persze mindenekelőtt a húszas évek Kassákjának, a korai konstruktivistának, a képarchitektúrák festőjének munkáira irányult.

Látnunk kell: öregkori absztrakciója alapvetően megváltozott; lényegileg különbözik korai műveitől. Hiszen amit *Bálint Endre* a békásmegyeri korszakkal kapcsolatban ír — „...mintha Kassák, a lírai költő képben festené meg verseit" —, tökéletesen áll az idős mester absztrakciójára is. Ekkor költészete és festészete párhuzamosan halad: bensőséges, szubjektív hangú verselés és hangulatfestészet — mely ezúttal az absztrakció formanyelvén szólal meg. Kassák *lírai absztrakciójá*ban nyoma sincs a konstruktivizmus világnézeti expanziójának és szigorának, a képarchitektúrák geometrizáló puritanizmusának; ellenkezőleg: helyenként kifejezetten puha tónusfestészet, furcsa, teljességgel „szabálytalan", sokszor biomorf elemekkel, sőt „írás"-szerű gesztusnyomokkal. Személyességét még akkor is megőrzi, mikor kizárólag mértani alakzatokat komponál képpé. Az egykori, a jövő új arculatát műveivel előlegezni-kijelölni kívánó konstruktőr most mindenekelőtt önmagára figyel, alkotásai „...a jelenre vonatkoznak, egy kiteljesedett élet érett gyümölcsei. (...) Mondanivalójuk a belső világ."[13] E fokozott személyesség következtében festészete olykor határozottan szürreális vonásokat mutat. Ilyenkor feltűnő rokonságba kerül az absztrakt szürrealizmus *Lossonczy Tamás*t idéző „barbár-geometrikus" változatával (Kassák Lossonczy festészetét „lírai megnyilatkozás"-ként értékelte 1947-ben.[14]) Teljes félreértés tehát a hatvanas évek munkáival kapcsolatban az a felfogás, mely szerint e periódus „...Kassák visszatérése egykori énjéhez", s mely szerint ez idő tájt „...ismét feltámad benne a konstruktivista[15]."

Kétségtelen, hogy Kassák maga nem tudott, vagy nem akart tudomást venni arról, hogy öregkori festészete nem egykori konstruktivizmusának „leszármazottja". Sőt: erőnek erejével igyekezett áthidalni a húszas és a hatvanas évekbeli művészete között tátongó esztétikai és stiláris szakadékot. Életműve töretlenségét és egyenesvonalúságát hangsúlyozta önreflexióiban és nyilatkozataiban: „Nem tértem le az absztrakt vonalról, de itt [ti. Békásmegyeren — A.G.] lavírozott tussal néhány nagyobb méretű tájképet is csináltam. (...) Szeretni akkor is absztraktjaimat szerettem igazán." „Az az új, amit 1921-ben hoztam, máig betetőződött.[16]" Idős korában elért absztrakt-festői sikerei — melyek, mint láttuk, elsősorban korai képarchitektúráinak szóltak —, külföldi elismertetése nyomán immár jelentéktelen közjátéknak látta (valójában öregkori festészetét is megalapozó) békásmegyeri munkálkodását. Igyekezett megfelelni saját mítoszának, a hajlíthatatlan, munkáját kitérők nélkül, egyetlen fejlődésív mentén végző és beteljesítő konstruktivista mester képének. Ennek érdekében — ha tehette

— közös tárlaton szerepeltette korai és legújabb alkotásait,[17] és szívósan ragaszkodott a képarchitektúra terminusához, mint egész „konstruktív" ouvre-jére egyedül jellemző kategóriához. A múlt és a jelen közé áhított egyenlőségjel nosztalgikus tendenciákat szabadított el művészetében: régi műveit vette ismét kézbe; újrafestett és parafrazált; szerigráfia-sorozatokban tette közzé korai képarchitektúráit *(Kassák-Vasarely-mappa,* Párizs, 1961; *10 eredeti linóleummetszet a húszas évekből,* Basel, 1965), és ezzel gyakorlattá váltak a „kettős datálású" munkák *(Önarckép-kollázs,* 1923-64), melyek így szimbolikus módon mintegy „kiiktatták" a kezdet és a „szintézis" között kérlelhetetlenül elmúlt éveket.

Rendíthetetlenül hitt életműve egységességében: „...saját műveimen is látom, hogy a konstruktív szemlélet és formarendszer nem kallódott el az esztétizmusban és pszichologizmusban, mint az új irányzatok annyi émelygős és személyes változata." [18]Az idézetből kitűnik: Kassák nem érzékelte öregkori műveinek szubjektív-lírai töltését, és álláspontja a hatvanas évekre megmerevedett; a korai konstruktivizmus expresszionizmus- és szürrealizmus-kritikájára emlékeztető platformról bírálta az „elmozdult" művészeti horizonton felbukkanó új törekvéseket.

Kassák festészete kétségkívül „olyan jelenség, ami eddig egyszer volt. Kassák olyasmit csinált, amit senki sem csinált Magyarországon."[19] Mégis utólag tanítványokat verbuvált neki a monográfusi buzgalom: „... a hatvanas évek derekán a Képzőművészeti Főiskoláról kikerülő akkori fiatalok a megváltozott szellemi légkörben éppen őt fogják felkeresni, *hozzá igazodnak majd művészetükkel."* [20](Kiemelés tőlem - A.G.) Valójában a képzőművész Kassáknak formai és stiláris szempontból nem volt és nem is lehetett követője.[21] Nem tették lehetővé a művészettörténeti körülmények, hiszen az idézetben szereplő „akkori fiatalok" (a magyar avantgárd negyedik nemzedéke) művészeti orientációja merőben más irányú volt: „nonfigurativitásuk" kezdetben az *École de Paris,* a *Bazaine-kör* természetrejtő absztrakciója felé fordult, majd később, a „festőiség utáni absztrakció": az új-geometria és a hard-edge hullám időszakában, Kassák—műveinek erős személyessége, hangulati - emocionális jellege és minden perfekció nélküli felületképzése miatt volt számukra *művészi értelemben* „követhetetlen" Kassák ugyanis festőibb festő volt, mint egy konstruktivistának illenék, a színeket gyakran úgy használta, mint verseiben a szavakat, a kompozíció megengedte redukált jelentésnél gazdagabb és több értelmű jelentést, érzelmi töltést adott nekik. A szigorú síkokba belopózott valami a természet lelkéből, anélkül azonban, hogy a színek együtteséből a rend eszméjén kívül valami egyéb meghatározható jelentést is kiolvashatnánk. De sárgái mégis szorongással, barnái szomorúsággal telítettek, vörösei bátrak és harsányak; Kassáknak legalább annyi köze van a természethez mindig közel álló magyar festészeti hagyományhoz, mint az eltökélten internacionalista konstruktivizmushoz."[22]

A fiatalok felkeresték Kassákot, mert túl sokat hallottak az avantgárd és az absztrakt művészet magyarországi „talajtalanságá"-ról és „gyökértelenségé"-ről, és az idős mester és munkássága eleven cáfolata volt ezeknek az elméleteknek; Kassák révén megismerhették múltjukat, a hazai izmusok hagyományait; azt a művészettörténeti folyamatot, melynek aktualitását éppen saját törekvéseik jelentették. Ha festészete nem is, elkötelezettsége a korszerű művészet iránt és az évtizedek során keményre csiszolódott személyisége „figyelmeztető felkiáltójel"-ként[23] magasodott előttük.

JEGYZETEK

1. E kérdésről részletesen lásd György Péter: *Az elsikkasztott forradalom.* Valóság 1986/8.
2. György Péter i.m.76.old.
3. Kassák Lajos: *Önarckép - háttérrel III.* in.: K.L.: Csavargók, alkotók, Magvető, 1975. (továbbiakban; Önarckép) 73.old.)
4. Bálint Endre: *A hetvenéves Kassák,* in.: B.E.: *Hazugságok naplójából.* Magvető, 1972.84.old.
5. Kassák Lajos: *Önarckép* 73.old.
6. Vadas József: *A konstruktőr,* Gondolat, 1979.147.old.
7. Gadányi Jenő: *Feljegyzések a művészetről.* 1947.in.: G.J. emlékkiállítás katalógusa. Szentendre-Budapest, 1986.5.old., ill. Kassák Lajos: *Önarckép* 65.old.
8. Többek között: Bán Béla, Bene Géza, Domanovszky Endre, Gyarmathy Tihamér, Hincz Gyula, Kerényi Jenő, Szandai Sándor, Vedres Márk; Veres Péter és Darvas József írók, Tompa Sándor színész.

9. Urai Dezső: Amikor egy álom valóra válik. Ismeretlen eredetű újságkivágat – minden bizonnyal 1947-ből —, Szandai Sándorné tulajdonában.

10. Naplójában Kassák nemegyszer említi reménytelen helyzetét, lelki és egzisztenciális mélypont-élményeit. „Elevenen eltemetve" „élve befalazottan" tölti napjait „...megkötözöttnek érzem magam és úgy érzem, hogy a számat, füleimet is betömték. Magamban emésztődöm, nemegyszer úgy gondolom, semmi értelme életemnek." Idézi Rónay György: K.L. (Arcok és vallomások), Szépirodalmi, 1971.248.old.

11. Köztudott, hogy ezen a kiállításon kaptak először újból nyilvánosságot a sztálinizmus időszakában formalistának bélyegzett törekvések. Az absztraktok számára a Tárlat csupán epizódnak bizonyult. Művészetük csak a hatvanas évek második felében kapott művészetpolitikai „polgárjogot".

12. Bálint Endre: *Bevezető Kassák kiállításán.* (1957) in.: B.E.i.m.87.old.

13. Körner Éva megfogalmazása in.: Bori Imre — K.É.: *Kassák irodalma és festészete.* Magvető, 1968. 222. old.

14. Kassák Lajos: *Képzőművészetünk Nagybánytól napjainkig.* Újraközölve: K.L.: *Éljünk a mi időnkben.* Magvető, 1978.431.old.

15. Mindkét idézetet lásd Vadas József i.m.152.,ill.150.old.

16. Kassák Lajos: *Önarckép* 73–74. old.

17. „1960-ban majd 63-ban Kassáknak kiállítása volt Párizsban Denise René galériájában; régi és új munkái voltak itt láthatók, az anyag egységessége kedvéért a 30-as, 40-es évek természetelvű rajzai, képei nem szerepeltek." (Berényi Zsigmond [Dévényi Iván]: *K.L. képzőművészeti munkássága.* Magyar Műhely, 1965.december 1.17.old.) Kassák hasonlóan járt el 1965-ben és 1967-ben rendezett hazai önálló tárlatain (Fiatal Művészek Klubja, ill. Fényes Adolf-terem).

18. Kassák Lajos: *Önarckép* 74.old.

19. Korniss Dezső: *Kassák Lajosról, a festőről,* in. *Kortársak Kassák Lajosról,* PIM-NPI,1975.131.old.

20. Vadas József i.m.158.old.

21. A nem kevés leegyszerűsítéssel rendre „Kassák-tanítvány"-nak minősített *Fajó János* művei között is mindössze két képet találhatunk (1965–66 fordulójáról, az egyik közölve: Művészet, 1981/10.42.old.), melyen Kassák festészetének hatása tetten érhető. Jellegzetesen „átmeneti" munkák; egy néhány hónapos periódusról tanúskodnak, melyben Fajó elkezdte felszámolni vásznairól a tárgyi motívumokat. E műveken egyszerre találni korábbi kubisztikus (és egyidejűleg *Hincz* hatását is mutató) stílusára utaló figurális reminiszcenciákat és Kassák-féle — egymást átfedő, homogén szín-síkokból épített — kompozíciós megoldásokat, valamint Kassák színvilágát idéző vöröseket és barnákat.

22. Sík Csaba: *Játék és szolgálat.* in. S.CS.: *Rend és kaland,* Magvető, 1972. 214–215.old.

23. Mácza János kifejezése. In.: M.J.: *Ember, író és szerkesztő,* MA, 1917.október 15.

KASSAK LAJOS

HOMMAGE À KASSÁK

Magyar és külföldi művészek alkotásai 1922–1994

Kassák tiszteletére már 1922-ben születtek képzőművészeti alkotások. Az egyik mű létrejöttének történetét évtizedekkel később Hans Arp a következőképpen idézte föl Kassákhoz intézett levelében: „Az első híradást Önről Zürichben kaptam Sophie-Täubertől, aki Bécsből érkezett vissza. Magával hozta az Ön egyik művét, amit olyan lelkesedéssel hordoztunk körül, mint egy ikont. Szándékosan mondom, »ikon«, mert a munka hitet sugárzott, a művészet szabadságába vetett hitet. Sophie ugyanakkor a Má-nak, az Ön folyóiratának egy példányát és az Új Művészek könyvét is magával hozta. Ettől annyira föllelkesült, hogy megrajzolta egy »Kassák-emlékmű« tervét." E művelődéstörténeti érdekességű alkotás sem eredetiben, sem reprodukcióban nem maradt ránk.

A másik korai művel a holland avantgárdisták tisztelegtek a Ma szerkesztője előtt. A grafika létrehozójáról, J. Hagenről semmi közelebbit nem tudunk – neve, munkássága a korszak hollandiai kutatói számára is ismeretlen. „Dem aktiven Haupt-Redakteur der Ma, Ludwig Kassák – seine Hollandische (sic!) Freunde" [A Ma aktív főszerkesztőjének, Kassák Lajosnak – holland barátai] – olvasható e különleges grafikán, melyet a címzett az emigráció, majd a hazatérés utáni évtizedek viszontagságai közepette is megőrzött.

1922 után négy és fél évtizedig a portré műfajába tartozó festmények, grafikák, plasztikák jelezték megannyi magyar és külföldi képzőművész Kassák iránti nagyrabecsülését. Kassák halálakor a megrendültség érzését az elhunytban mesterét gyászoló Fajó János képzőművészeti alkotásban is kifejezte. Alighanem Gyász című festményének is része volt abban, hogy Kassák Lajosné 1968-ban fölkérte a hazai és külföldi barátokat, tisztelőket – így többek között a Ma körének még élő tagjait, továbbá az Alkotás és Kortárs egykori képzőművészeit, valamint az avantgárd legfiatalabb magyarországi híveit – hogy képzőművészeti alkotással állítsanak emléket a modern magyar irodalom és vizuális kultúra európai rangú mesterének. A művek első két hulláma 1968-ban, illetve 1969-ben, a továbbiak 1974-ig bezárólag kerültek az egyre gyarapodó műtárgyegyüttesbe.

A bécsi Ma egykori munkatársa, 1919–20-ban a berlini Der Dada című folyóirat szerkesztője, a berlini dada-mozgalom egyik fanatikus vezéregyéniségeként számon tartott, öregkorára magát „dada-aggastyánként" aposztrofáló Raoul Hausmann, a Párizsban élő Kolos-vary Sigismond és Rosie Rey, a hazai nemzedék-, illetve kortársak közül Czóbel Béla, Baksa Sós György és Vajda Júlia, a fiatal Csiky Tibor, Máté Gyula, Tilless Béla és a pozsonyi Juraj Meliš új mű alkotásával tettek eleget a fölkérésnek. A Kassák vezette budapesti avantgárd csoportosulás, a Munka-kör ifjú képzőművészéből az amerikai vizuális kultúra egyik vezető egyéniségévé lett Kepes György, az Olaszországba elszármazott Révai Edit, a hazai nemzedéktárs Lossonczy Tamás és Lossonczy Ibolya, a fiatalok közül Bak Imre, Haraszti István, Hencze Tamás és Nádler István, valamint az 1957 óta Düsseldorfban élő Kocsis Imre a fölkérés esztendejében keletkezett műveik egyikével gyarapították a gyűjteményt. Többen korai műveik közül választottak. Ifjúkorában a zürichi dada-mozgalomhoz és a Ma külföldi munkatársi gárdájához tartozó, majd Berlinben a Ma egyik testvérfolyóiratát, a Gestaltung-ot szerkesztő Hans Richter az 1965-ben festett Szeptemberi éjszaka című olajképnek, a századeleji Nyolcak mozgalmából ismert, Budapestről Ausztráliába került Orbán Dezső az 1966-ban festett Spiritual elephant című vegyes technikájú műnek, a Párizsban élő Vörös Béla az 1965-ben formált A poézis halála című bronzplasztikának, a hazai pályatársak közül Bálint Endre az 1964-ben készített Requiem című kollázsnak, Korniss Dezső az 1945-ben festett Bölcső című olajképnek, Gyarmathy Tihamér egy 1964-ben alkotott cím nélküli olajfestménynek utólag az „In memoriam Kassák" vagy „Kassák Lajos emlékére" címet adva járultak hozzá a gyűjtemény létrejöttéhez. Párizsból Victor Vasarely, Nicolas Schöffer, Lucien Hervé, Bécsből Oswald Oberhuber, a hazai művészek közül Anna Margit, Barcsay Jenő, Jakovits József, Keserü Ilona, Molnár Sándor, Pap Gyula korában alkotott művük eredeti címét megőrizve gazdagították a Kassák emlékének szánt műtárgyegyüttest. Két alkotás története „határesetnek" számít. Az 1966-ban elhunyt Hans Arp műveire vonatkozólag a második feleség, Marguerite Arp asszony tett eleget a fölkérésnek, eljuttatva Budapestre nemcsak férje művét, hanem az 1938-ban elhunyt Sophie-Täuber Arp 1936-ban festett olajképét is.

A kollekció 1968 augusztusáig összegyűlt része látható volt a székesfehérvári István Király Múzeumban rendezett Kassák-emlékkiállításon, majd a következő esztendei gyarapodással együtt 1969 augusztusában a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Kassák-életműtárlatán. A folyamatosan bővülő anyagot 1975-ig Kassák Lajosné nagymarosi házának külön e célra kialakított kiállítótermében tekinthették meg az érdeklődők. 1976 őszén a gyűjtemény az újonnan megnyílt Kassák Múzeumba került, ahol 1980 tavaszán időszaki kiállítást rendeztek belőle.

Kassák életművének, személyiségének hatását jelzi, hogy külső inspirálás nélkül is születtek emlékének szentelt művek. Kováts Albert 1973-ban „doboz-sorozatának" egyik darabját Kassák tiszteletére alkotta meg. 1982-ben a Műcsarnokban rendezett Tisztelet a szülőföldnek című kiállításon mutatták be a Párizsban élő Joseph Kadar 1980-ban készült Hommage à Kassák című faplasztikáját, mely a tárlat lebontása után szintén ajándékként a Kassák Múzeum gyűjteményébe került. Ezt megelőzően a Kassák emlékének szánt gyűjtemény a Svájcból hazalátogató Konok Tamás, a Nyugat-Berlinben élő Frank Badur, valamint a Párizsból végleg hazatért Joláthy Attila egy-egy festményével gyarapodott. 1986-ban Bak Imre Hommage à Kassák címmel nagyméretű olajkép-sorozatot készített. A Magyar Műhely köréhez tartozó Nagy Pál, Papp Tibor és Petőcz András a képköltemény és az elektrografika műfaji lehetőségeivel élve fejezték ki tiszteletüket.

A Kassák-centenárium alkalmából nagyszabású vállalkozás eredményeképp önálló kollekciót alkotó reprezentatív műtárgyegyüttessel gyarapodott a Kassák Múzeumban őrzött anyag. A pozsonyi Juraj Meliš 1986-ban körlevelet intézett az avantgárd szellemében dolgozó csehszlovákiai pályatársaihoz. Arra kérte őket, egy 60x60 centiméteres festmény vagy grafika megalkotásával tisztelegjenek a magyar avantgárd Szlovákia földjén született mesterének emléke előtt. A mintegy 120 levélre több mint 60 válasz érkezett. Többen kimentették magukat, mások további információkat kértek. Végül 48 művész tett eleget a fölkérésnek: Juraj Bartusz, Pavol Binder, Danuta Binderová, Ladislav Čárný, Jiří David, Stanislav Diviš, Milan Dobeš, Alexander Eckert, Rudolf Fila, Josef Hampl, Jozef Haščák, Juraj Hovorka, Gabriel Hošovský, Viktor Hulík, Dalibor Chatrný, Jozef Jankovič, Vladimír Jeník, Michal Kern, Alojz Klimo, Tamara Klimová, Matej Knut, Julius Koller, Vojtech Kolenčik, Tamara Kolenčíkova, Vladimír Kompánek, Viera Kraicová, Matej Krén, Ivica Krošláková, Otis Laubert, Martin Marenčin, Juraj Meliš, Peter Meluzin, Marián Meško, Igor Minárik, Marián Mudroch, Svetozár Mydlo, Miloš Novák, Eduárd Ovčáček, Milan Paštéka, Vladimír Popovič, Vladimír Preclík, Zbynek Prokop, Peter Roller, Pavel Rudolf, Peter Scerenka, Rudolf Sikora, Dezider Tóth, Miloš Urbásek. Egy-egy alkotásuk, melyet valamennyien Hommage à Kassák címmel láttak el, hamarosan Juraj Meliš pozsonyi műtermébe került. Meliš, aki az előkészületek időszakában műtermi beszélgetéseket is folytatott pályatársaival a vállalkozásról s egy-egy elkészült műről, az anyag számára vászonborítású dobozt készíttetett.

A 48 művet 1987 tavaszán a pozsonyi magyar konzulátuson átadták a magyar külképviselet vezetőjének azzal a meghagyással,

hogy valamennyit ajándékul szánják a budapesti Kassák Múzeum számára. Csaknem egy esztendeig tartott, amíg a mappa eljutott a címzetthez. Azonnal megkezdődtek az anyag bemutatásával kapcsolatos előkészületek. A plakát megtervezését és kivitelezését Juraj Meliš vállalta. Az előkészületek idején még senki sem sejtette, hogy a megnyitó napján, július 27-én Budapest a romániai események miatt nagyszabású politikai tüntetés színhelye lesz. Juraj Meliš már 25-én Budapestre érkezett, és hozta magával a Pozsonyban készült plakátokat. A megnyitóra Jozef Jankovič-csal az élen megérkeztek a többiek is, a negyvennyolcból mintegy húszan, többen családostul, ismerősökkel. Hazájuk nagykövetsége nem képviseltette magát. Melišék, akik ekkor szülőföldjükön tiltott vagy legalábbis tűrt művészeknek számítottak, egyáltalán nem csodálkoztak e föltűnő távolmaradáson.

Ezt a létrejötte és művészi kvalitásai révén különleges műtárgyegyüttest az idők változásának köszönhetően 1992-ben Pozsonyban is bemutatták, mégpedig a Szlovák Nemzeti Galériában rendezett nagyszabású Kassák-kiállítás részeként. A szlovákiai közvélemény ekkor szerezhetett tudomást Juraj Melišék öt évvel korábbi vállalkozásáról. Nyilvánvalóvá lett, hogy a Kassák iránti tiszteletadás egyúttal tiltakozás is volt a „bársonyos forradalom" előtti kultúrpolitika konzervativizmusa, diktatórikus módszerei ellen.

Kassák születésének századik évfordulójáról alkotással emlékezett meg a Kölnben és Budapesten élő Kovács Attila is. A Kassák emlékének szánt legújabb műveket az 1940-es évek végén az Európai Iskolához tartozó, majd nem sokkal később Kanadába került és ma is ott élő Marosán Gyula készítette. Grafikai sorozatát és két olajfestményét 1995-ben a Kasák Múzeumnak adományozta. Bizonyosra vehető: még koránt sincs vége ennek az 1922-ben elkezdődött, országokat, korokat, nemzedékeket átfogó – és össze is kapcsoló – történetnek.

Csaplár Ferenc

A KIÁLLÍTOTT MŰVEK JEGYZÉKE

A műtárgyak közül a 6. tételszámú a művész, a 39. tételszámú a Vörösváry Ákos alapította Első Magyar Látványtár, az 57. tételszámú a Petőfi Irodalmi Múzeum, a 67. tételszámú az esztergomi Balassa Bálint Múzeum tulajdona. A többi műtárgy a Kassák Múzeumé.

ANNA MARGIT (1913–1991)
1 Katona, é.n.
vászon, olaj - 303x401 mm
J.j.l.: Anna Margit
A hátlapon: Katona Anna Margit

ARP, HANS (1887–1996)
2 Le crâne qui vole, é.n.
relief, aranyozott ezüst - 157x113 mm - J.n.

ARP, SOPHIE-TÄUBER (1889–1943)
3 [Cím nélkül] 1936
papír, olaj – 260x246 mm
J.n. – A hátlapon pecséttel: Oeuvre Sophie Täuber Arp Nr. 1936/18

BADUR, FRANK (1944–)
4 [Cím nélkül] 1979
vászon, acryl – 405x405 mm
J. A hátlapon: Badur 1979

BAK IMRE (1939–)
5 Kassák emlékére, 1968
papír, olaj - 448x450 mm
J.j.l.: Bak 68. Kassák emlékére
6 Hommage à Kassák III. 1986
vászon, acryl – 2000x1500 mm – J.n.

BÁLINT ENDRE (1914–1986)
7 Requiem, 1964
papír, kollázs - 170x640 mm
J.b.l.: Bálint 1964 X. 15.
A hátoldalon: „Requiem" Collage. 1964.X.15. Kassák Lajos emlékére! Szeretettel adom Kassák Klárinak Bálint Endre 968. július 15.

BARCSAY JENŐ (1900–1988)
8 [Cím nélkül] é. n.
fa, olaj – 168x291 mm – J.j.l.: B.J.

BARTUSZ, JURAJ (1993–)
9 Hommage à Kassák (100), 1987
karton, olaj - 590x588 mm
J.b.f.: Hommage à Kassák (100) Bartusz 1967

CHATRNÝ, DALIBOR (1925–)
10 Hommage à Kassák 100x, 1987
papír, ceruza – 592x592 mm
J. a hátoldalon: Hommage à Kassák 100x 1987
Dalibor Chatrný

CSIKY TIBOR (1932–1989)
11 Kassák Lajosnak, 1967
fa, relief – 683x206 mm
J. a hátoldalon: Kassák Lajosnak Csiky Tibor

CZÓBEL BÉLA (1883–1976)
12 In memoriam Kassák, 1968
papír, tempera – 730x506 mm – J.j.l.: Czóbel

FAJÓ JÁNOS (1937–)
13 Gyász – In memoriam Kassák, 1967
vászon, olaj – 446x446 mm
J. a hátoldalon: Fajó János: Gyász In memoriam Kassák 1967.VII.22.

GYARMATHY TIHAMÉR (1915–)
14 In memoriam Kassák, 1964/1967
farostlemez, olaj – 400x807 mm – J.j.: Gyarmathy 964
A hátoldalon: „In memoriam Kassák" 1968. VII. Bp. Gyarmathy 1967

HAGEN, J. (?-?)
15 „Dem aktiven Hauptredakteur der Ma, Ludwig Kassak seine holländischen Frende", 1922
papír, lino – 210x245 mm – J.b.l.: J. Hagen

HAMPL, JOSEF (1932–)
16 Hommage à Kassák (100), 1987
vászon, vegyes technika – 593x590 mm
J.b.l.: Hommage à Kassák (100) – J.l.: Jos. Hampl 87

HARASZTI ISTVÁN (1934–)
17 [Cím nélkül] 1967 k.
bronz, üveg – 155x81x431 mm – J.n.

HAŠČÁK, JOZEF (1948–)
18 Hommage à Kassák 100, 1987
papír, szén, ceruza – 594x594 mm
J.k.l.: Hommage à Kassák 100 J. Haščak

HAUSMANN, RAOUL (1886–1971)
19 A Lajos Kassák, 1969
papír, filctoll – 315x245 mm – J.j.l.: RHausmann 69

HENCZE TAMÁS (1938–)
20 [Cím nélkül] 1968 k.
vászon, papír, kollázs – 485x322 mm – J.n.

HERVÉ, LUCIEN (1910–)
21 Sabarai aranyház, 1967 k.
kerámia – fotomontázs kerámiára vetítve és égetve 455x608 mm
J.b.l.: L. Hervé – A hátoldalon: Sabarai aranyház (Brazília 18-ik század)

JAKOVITS JÓZSEF (1909–1994)
22 Változatlan, 1960
kőszobor – 210x140x200 mm – J.n.

JANKOVIČ, JOZEF (1937–)
23 Hommage à Kassák (100), 1987
papír, vegyes technika – 593x597 mm
J.k.f.: Hommage à Kassák (100) Jankovic '87

JOLÁTHY ATTILA (1927–)
24 Szalagírás / Hommage à Kassák, 1974
farostlemez, olaj – 600x600 mm
J. oldalt: Joláthy 74 – A hátoldalon: Szalagírás Joláthy Attila
Hommage à Kassák

KADAR, JOSEPH (1936–)
25 Hommage a Kassák, 1980
faplasztika, tempera, fotó – 630 mm
J.j.l.: Kadar – 1980 – Paris / k.l.: Hommage à Kassák
26 Hommage à Kassák, 1986
papír, cinknyomat – 440x318 mm
J.l.: Joseph Kadar „Hommage à Kassák" Paris 1986. E. A.

KEPES GYÖRGY (1906–)
27 Hommage Kassák Lajosnak, 1974
papír, fotogram – 245x335 mm
J.b.l.: Hommage Kassák Lajosnak Kepes György 1974

KERN, MICHAEL (1938–)
28 Hommage à Kassák, 1985/1987
papír, fotó – 590x590 mm
J.k.l.: Hommage a Kassák M. Kern '85

KESERŰ ILONA (1933–)
29 [Cím nélkül] 1965
vászon, olaj, grafit – 600x500 mm – J.b.k.: Keserü 65
KLIMO, ALOJZ (1922–)
30 Hommage à Kassák (100), 1987
karton, olaj - 595x595 mm
J.b.l.: Hommage à Kassák (100) - J.l.: A. Klimo 87
KNUT, MATEJ (1964–)
31 Hommage à Kassák (100), 1987
karton, olaj – 598x598 mm
J.b.l.: Hommage à Kassák (100) – A hátlapon: Knut Martin
KOCSIS IMRE (1938–1991)
32 In memoriam Kassák, 1971
vászon, acryl – 450x450 mm
J. a hátoldalon: Imre Kocsis 1971 1971 B IX 71 In memoriam Kassák
KOLENČIK, VOJTECH (1955–)
33 Hommage à Kassák (110), 1986–1987
papír, vegyes technika – 595x595 mm
J.k.l.: Hommage à Kassák (100) V. Kolencik 1986–7
KOLLER, JULIUS (1939–)
34 Hommage à Kassák (100), 1987
papír, vegyes technika – 596x594 mm
J.b.l.: Hommage à Kassák (100) – J.l.: Julius Koller 1987
KOLOS-VARY SIGISMOND (1899–1990)
35 In memoriam Kassák, 1968
vászon, olaj – 410x330 mm - J.j.l.: Kolos-vary 68
KOMPÁNEK, VLADIMÍR (1927–)
36 Hommage à Kassák (100), 1987
karton, vászon, olaj – 597x597 mm
J.b.l.: Hommage à Kassák (100) – k.l.: –87 V. Kompánek
KONOK TAMÁS (1930–)
37 Szintézis V. 1980
vászon, acryl, olaj – 370x320 mm
H. a hátoldalon: Konok 80/51
KORNISS DEZSŐ (1908–1984)
38 Bölcső II. változat / Kassák Lajos emlékére, 1945/1968
vászon, olaj – 203x299 mm
J. a hátoldalon: Korniss D. Bölcső (1945) II. változat Kassák Lajos emlékére
KOVÁTS ALBERT (1936–)
39 In memoriam Kassák, 1973
objet – 195x135 mm – J. a hátoldalon: Kováts Albert 73
KRAICOVÁ, VIERA (1920–)
40 Hommage à Kassák (100), 1987
papír, akvarell – 593x593 mm
J.k.f.: Hommage à Kassák (100) – J.l.: Kraicová 1987
KROŠLÁKOVÁ, IVICA (1943÷)
41 Hommage à Kassák 100, 1987
karton, vászon, tempera – 595x595 mm
J.j.l.: Ivica Krošláková 1987. Hommage à Kassák 100
LAUBERT, OTIS (1946–)
42 Hommage à Kassák (100), 1987
karton, kollázs – 594x594 mm
J.b.l.: Hommage à Kassák (100) – A hátoldalon: Otis Laubert
LOSSONCZY TAMÁS (1904–)
43 In memoriam Kassák, 1973
vászon, olaj – 301x303 mm – J.j.l.: Lossonczy Tamás 1973
A hátoldalon: Lossonczy Tamás 1973 In memoriam Kassák
MARENČIN, MARTIN (1956–)
44 Hommage à Kassák, 1987
karton, fotó, kollázs – 600x595 mm
J.b.l.: Hommage à Kassák – J.l.: Martin Marencin 1987
MAROSÁN GYULA (1915–)
45 Kassákra emlékezve, 1994
karton, olaj – 405x507 mm – J.j.l.: M.
J. a hátlapon: J. Marosan Toronto 1994 Kassákra emlékezve
MELIŠ, JURAJ (1942–)
46 Hommage à Kassák, 1972
faobjet – 430x370x800 mm
Vésett feliratok az oldallapokon: Hommage Kassák 1972 Juraj Meliš Bratišlava ČSSR Tisztelet Kassáknak!!
47 Hommage à Kassák (100), 1987
papír, ceruza – 593x593 mm
J.j.l.: Hommage à Kassák (100) Juraj Meliš
MINÁRIK, IGOR (1948–)
48 Hommage à Kassák (100), 1987
papír, vegyes technika – 590x590 mm
J.b.l.: Hommage à Kassák (100) Igor Minárik 1987
MOLNÁR SÁNDOR (1936–)
49 [Cím nélkül], 1966
vászon, olaj - 998x402 mm
J. a hátoldalon: Molnár Sándor 1966 15.11.66.
NÁDLER ISTVÁN (1938–)
50 Kassák emlékére, 1969
papír, olaj – 500x605 mm
J.j.l.: Kassák emlékére Nádler István
NAGY PÁL (1935–)
51 Hommage à Kassák, 1990
papír, elektrografika – 360x497 mm
J. a hátoldalon: Nagy Pál: Hommage a Kassák 1990. jún. 1. Nagy Pál
ORBÁN DEZSŐ (1884–1986)
52 Spiritual elephant / In memoriam Kassák, 1966/1968
papírlemez, vegyes technika – 577x907 mm
J.j.l.: Desiderius Orban 1966
B.l.: In memoriam Kassák
A hátoldalon: Desiderius Orban Spiritual elephant
OVČÁČEK, EDUARD (1933–)
53 Hommage à Kassák (100), 1987
karton, olaj, préselés – 585x580 mm
J. a hátoldalon: Eduard Ovcácek 1987 Hommage à L. Kassák (100)
PAP GYULA (1899–1983)
54 Vivaldi, 1977
papír, vegyes technika – 600x850 mm - J.b.l.: P
PAPP TIBOR (1934–)
55 Téli Kassák, 1987
papír, elektrografika – 422x328 mm
J.j.l.: Párizs 1987 febr. Papp Tibor
PASTÉKA, MILAN (1931–)
56 Hommage a Kassák (100), 1987
papír, kollázs – 595x595 mm
J.b.l.: Hommage a Kassák (100) – J.l.: Milan Pastéka
PETŐCZ ANDRÁS (1959–)
57 (Képvers), 1981
papír, tus – 305x215 mm – J.n.
POPOVIČ, VLADIMÍR (1939÷)
58 Hommage à Kassák, 1986-1987
vászon, olaj, kollázs – 595x597 mm
J.j.f.: Hommage à Kassák Vladimír Popovič 86–87 Popularno-náucny obraz s humanistichum poglanim
PROKOP, ZBYNEK (1962–)
59 Hommage à Kassák (100), 1987
papír, olaj, ceruza – 593x588 mm
J.b.l.: Z. Prokop 87 – k.l.: Hommage à Kassák (100)
RICHTER, HANS (1888–1976)
60 In memoriam Lajos Kassák, 1965/1968
vászon, olaj – 350x1200 mm
J. a hátoldalon: In memoriam Lajos Kassák Hans Richter 68–85 1143 Sept. night
ROLLER, PETER (1947–)
61 Hommage à Kassák 100, 1987
karton, vegyes technika – 592x590 mm
J.k.l.: Hommage à Kassák 100 – j.l.: Roller 87
SCHÖFFER, NICOLAS (1912–1992)
62 [Fénymobil] é.n.
üveg, fém, fénymobil – 260x220x240 mm – J.n.
SIKORA, RUDOLF (1946–)
63 Hommage à Kassák – 100 II. 1985/1987
papír, szita – 595x593 mm
J.b.l.: 19/40 – k.l.: Hommage à Kassák – 100 (II)
J.l.: Rudolf Sikora, 1985
TILLESS BÉLA (1932–)
64 In memoriam Kassák (1972)
fa, stukko – 1080x900 mm
J. a hátoldalon: Tilless Béla: In memoriam Kassák stukkotechnika 1972. aug.–szept.
VAJDA JÚLIA (1913–1982)
65 Kassák Lajos emlékére, 1968
papír, szén – 657x500 mm
J.b.f.: Kassák Lajosra emlékezve szeretettel Vajda Júlia Bp. 968. VIII
VASARELY, VICTOR (1908–)
66 Altair II., 1956–1958
fa, olaj – 590x500 mm
J.j.l.: Vasarely – a hátoldalon: 1070 Altair II. 1956-58 Vasarely
VÖRÖS BÉLA (1899–1983)
67 A poézis halála / In memoriam Kassák, 1965/1968
bronzplasztika – 280x120 mm – J.n.

KASSÁK MÚZEUM
1976–1996

Húsz esztendővel ezelőtt, 1976. november 26-án nyílt meg a Kassák Múzeum. Létrehozása fontos állomása volt a modern magyar művészet rehabilitációjának, mindenek előtt az egyik legtöbbet vitatott – és támadott – avantgárd irányzat, a konstruktivizmus „tűrt"-ből elfogadottá, vagy legalábbis polgárjogúvá válásának. A kedvező fordulat létrejöttében döntő szerepet játszott az a mind nagyobb és föltűnőbb siker, amit Kassák képzőművészeti alkotásai a nagy nyugat-európai kiállításokon és a nemzetközi műtárgykereskedelemben elértek. Hogy a hazai kultúrpolitika különböző szintű irányítóiból még 1976-ra sem tűntek el Kassák munkásságával kapcsolatban az aggályok, azt a megnyitó ünnepség programja is érzékeltette. Hivatalosan az Óbudai Klubház épületeként adták át a felújított Zichy-kastélyt, a múzeumavatásra csak az utolsó pillanatban – Kassák Lajosné határozott kérésére – beiktatott tárlatvezetés utalt. Az elkészült állandó kiállításon a pártközpont szakértőinek utasítására még közvetlenül a megnyitás előtt is szükséges volt korrekciókat végrehajtani.

A Kassák Múzeumba került gyűjtemény induló anyaga a Kassák Lajosnéval 1975 júliusában kötött szerződés alapján 484 képzőművészeti alkotás, 311 fotó, 1575 levél, 5085 kézirat, 2263 könyv, folyóirat, nyomtatvány és 212 relikvia volt. Ez az anyag a folyamatos gyűjtés, az olykor igen értékes adományok és leginkább Kassák Lajosné nagylelkű végrendelkezésének köszönhetően mára egészében véve a kétszeresére növekedett. A jelenlegi állomány: 1661 képzőművészeti alkotás, 3103 fotó, 6835 levél, 9700 kézirat, 3185 könyv, folyóirat. aprónyomtatvány, plakát, 215 relikvia.

A képzőművészeti gyűjtemény törzsanyagát Kassák Lajos művei alkotják. Számszerűen az úgynevezett békásmegyeri korszak és az utolsó alkotói periódus, az 1956 utáni évtized anyaga a legnagyobb. Kisebb, ám művészettörténetileg rendkívül értékes az 1920-as évekből származó művek Kassák klasszikus avantgárd korszakáról teljes képet adó együttese. Nem véletlen, hogy ezek az alkotások a múzeumok közötti kölcsönzés keretében szinte folyamatosan járják a világot. Külön gyűjtemény a múzeum képzőművészeti anyagában a Kassákról készített portrék kollekciója, többek között olyan mesterek alkotásaival, mint Bálint Endre, Bernáth Aurél, Borsos Miklós, Ferenczy Béni, Gergely Tibor, Kmetty János, Martyn Ferenc, Nemes Lampérth József, Spangher Ferenc, Szandai Sándor, Szigethy István. Külön sorozat állítható össze azokból a művekből, melyeket Kassák ajándékul kapott pályatársaitól, Bálint Endrétől, Czóbel Bélától, Gadányi Jenőtől, Hincz Gyulától, Kádár Bélától, Perlrott Csaba Vilmostól és másoktól. E kollekció ékessége Mattis Teutsch János 1918-ból való remek olajfestménye. A csaknem 100 darabból álló Hommage à Kassák anyagról mostani bemutatása kapcsán olvasható részletes tájékoztató.

A fotógyűjtemény – valóságos huszadik századi magyar fotótörténet a Kassákról készített felvételek tükrében, olyan mesterek eredeti műveivel, mint Rónai Dénes, Révai Ilka, André Kertész, Pécsi József, Szélpál Árpád, Gönci Sándor, Haár Ferenc, Lengyel Lajos, Rédner Márta, Koffán Károly, Zinner Erzsébet, Vattay Elemér, Molnár Edit, Vámos László és még sokan mások. Őriz a gyűjtemény eredeti felvételeket az 1920-as évek több külföldi avantgárdista alkotójáról is. Nemzetközileg is ritkaságnak számít Willi Baumeister 1920 után alkotott fotografika-sorozata.

A gazdag levél- és kéziratanyag az író és mozgalomszervező Kassák tevékenységét, szakmai és magánéleti kapcsolatait a legtöbb korszakra nézve szinte hiánytalanul dokumentálja, számos kiadatlan, elfeledett művet is tartalmazva s alapját képezve a költői életmű majdani kritikai kiadásának, továbbá szépprózai, publicisztikai és levelezéskötetek megjelentetésének.

A könyvgyűjtemény különlegessége az a valóban muzeális értékű könyv- és folyóirategyüttes, melynek egyes darabjait Kassák az 1920-as években a Ma szerkesztőjeként az európai és amerikai avantgárd mozgalmak vezetőitől, munkatársaitól kapta. E kollekción belül nemzetközileg is kiemelkedő az avantgárd folyóiratok ritka példányaiból álló gazdag és változatos anyag. Egy másik könyv- és folyóiratkollekció az olasz futurizmusról nyújt szinte teljes képet.

Ez a kuriózumokban gazdag képzőművészeti, fotó-, kézirat-, könyv- és folyóiratanyag volt kezdettől fogva az alapja a Múzeum időszaki kiállításainak, melyek a tudományos feltárás igényével Kassák munkásságának egy-egy kevésbé ismert részét, illetve a magyar avantgárd elfeledett vállalkozásait, alkotóit ismertették meg az érdeklődőkkel. Így jött létre időszaki kiállítás Kassák reklámgrafikai munkásságáról (1977), a hazai és külföldi avantgárd folyóiratokról (1978), az 1920-as évek budapesti avantgárdjáról (1980), a futurizmusról (1981), a magyar avantgárd plakátművészetről (1985), Avantgárd és proletkult címmel a Munka-körről (1988), Kassák és Párizs kapcsolatáról (1990), a Kassákról készített képzőművészeti portrék és fotók anyagából (1991, 1992), a mozgalomszervező és folyóiratszerkesztő Kassák nemzetközi kapcsolatairól (1993), az avantgárd-pártoló Mentor könyvesbolt tevékenységéről (1996). A magyar avantgárd régebbi és későbbi alkotói közül olyan izgalmas egyéniségek szerepeltek életművükkel vagy életművük egy részével az időszaki kiállítások egy másik sorozatában, mint Mattis Teutsch János (1983), Nemes Lampérth József (1984), az avantgárd-organizátor és festő Szittya Emil (1989), a fotográfus Gönci Sándor (1992), Vattay Elemér (1993), Lengyel Lajos (1995), a fametsző Buday György (1995) és külföldről fogadott kiállítás révén John Heartfield (1979), Kovács Attila (1991), Anton Stankowsky (1992), Walter Dexel (1994). Másik kiállítássorozat indult el Vattay Elemér, Dévényi Iván (1993) és Haas János (1990) magángyűjteményének bemutatásával.

Külföldön 1987-től kezdődően 12 önálló kiállításon mutattuk be gyűjteményünk anyagával múzeumunk névadójának munkásságát. E sorozat állomásai a következő városok voltak: Berlin, Weimar (1987), Moszkva, Varsó, Prága (1988), Düsseldorf (1989), Tokió, Berlin (1991), Pozsony, Érsekújvár (1992), Tokió (1994). Lisszabon (1996). Az első berlini kiállítás a város alapításának 750. évfordulója alkalmából lezajlott kulturális rendezvénysorozat programjába illeszkedett. Az érsekújvári kiállítás Kassák első köztéri szobrának fölállításával volt kapcsolatos. Az idei lisszaboni tárlattal Magyarország millecentenáriumáról emlékezett meg a fogadó intézmény.

A Petőfi Irodalmi Múzeum filiáléjaként működő Kassák Múzeum tudományos műhelyében több szövegkiadás, tanulmánykötet, forráskiadvány született; a tudományos megalapozottság és feltárás igényével készültek a kiállítások katalógusai is.

Cs. F.

A kiállítást rendezte: Csaplár Ferenc

1996. november 24 – 1997. január 26.

KASSÁK MÚZEUM ÉS ARCHÍVUM • 1033 BUDAPEST • FŐ TÉR 1.

Felelős kiadó: Praznovszky Mihály

Megjelent a Kassák Múzeum fennállásának 20. esztendejében

IN MEMORIAM

KASSÁK LAJOS

MEGHÍVÓ

KASSÁK 120

A TYPOSZALON ÉS A MAGYAR BETŰ TÁRSASÁG KIÁLLÍTÁSA

A KIÁLLÍTÁSON KIADVÁNYTERVEKKEL RÉSZT VESZNEK A MOME TIPOGRÁFUS HALLGATÓI

MEGNYITÓ: 2007. OKTÓBER 19-ÉN 18 ÓRAKOR

KURÁTOR: SZŐNYEI GYÖRGY

KASSÁK MÚZEUM

BUDAPEST, III. FŐ TÉR 1. (ZICHY-KASTÉLY)

MEGTEKINTHETŐ DECEMBER 2-IG, SZERDÁTÓL VASÁRNAPIG 10 ÉS 17 ÓRA KÖZÖTT.

DESIGN: HORVÁTH RITA

IN MEMORIAM

KASSÁK LAJOS

A KIÁLLÍTÁS TÁMOGATÓI:

KASSÁK ALAPÍTVÁNY

nka
Nemzeti Kulturális Alap

A székesfehérvári
Szent István Király Múzeum és
a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár
szeretettel meghívja Önt az

aranykor

AZ 1960-AS ÉVEK MAGYAR GRAFIKÁJA

című kiállításra a Csók István Képtárba
(Székesfehérvár, Bartók Béla tér 1.)

vernisszázs
2005. december 3-án szombaton
délelőtt fél 12 órakor

Kassák Lajos
Martyn Ferenc
Barcsay Jenő
Hincz Gyula
Szabó Vladimir
Borsos Miklós
Korniss Dezső
Szalay Lajos
Szántó Piroska
Bálint Endre

Kunt Ernő
Réber László
Reich Károly
Csohány Kálmán
Gácsi Mihály
Ország Lili
Szász Endre
Csernus Tibor
Kass János
Würtz Ádám

Gross Arnold
Heinzelmann Emma
Kondor Béla
Orosz János
Major János
Lakner László
Gyulai Líviusz
Rékassy Csaba
Baranyay András

aranykor

AZ 1960-AS ÉVEK

MAGYAR GRAFIKÁJA

A kiállításhoz kapcsolódó programok:

2006. január 19. 16 óra: *Beszélgetés a kiállításban szereplő alkotókkal*
2006. február 16. 18 óra: *Képzőművészek animációs filmjei a 60-as évekből*
2006. március 16. 17 óra: *Székesfehérvár kulturális élete a hatvanas években, beszélgetés a szereplőkkel*
2006. április 20. 18 óra: *A hatvanas évek zenéje*

Múzeumpedagógiai programok:

Óvodás, iskolás csoportok és minden érdeklődő számára: beszélgetés, elemzés, szerepjáték,
és egy-egy választott műhöz kapcsolódó grafikai eljárás megismerése, megismertetése, melynek során a részt vevők
közelebb kerülhetnek a korhoz, művekhez, művészekhez.
A csoportos foglalkozásokra a 06 20 370-9052 telefonszámon Hári Krisztina várja a jelentkezést.

SZENT ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM

A kiállítás megtekinthető 2006. április 30-ig,
hétköznap 10-19 óráig, szombat-vasárnap 10-18 óráig.
Minden hónap első hétfőjén zárva.

F.k.: Dr. Fülöp Gyula megyei múzeumigazgató
Tervezte: Varga Gábor Farkas

KASSÁK Lajos

Forrás, 1987.10.

Sümegi György

Aktivisták Kecskeméten

(Kassák- és Ignotus-levelek Buday Dezsőhöz)

Kassák az *Egy ember élete* című önéletrajzi regényében részletesen beszámol a kecskeméti művésztelepen eltöltött nyaráról (lásd: III. kiadás, Magvető Kiadó, Bp. 1966. 992—1003. — ezentúl idézetek innét). Első feleségével, *Simon Jolánnal* együtt az akkor a művésztelepen dolgozó *Uitz Béla* festő- és grafikusművész (Kassák sógora, barátja s munkatársa is egyben) számára kiutalt villában, *Falus Elek* volt műtermében laktak. „Uitzék egy egész villát kaptak a művésztelepen, ha nehezen is fog menni, de úgy gondoljuk, néhány hónapig ellakhatunk velük az épületben."

Kassák Kecskemétre érkezése után közvetlenül kapja meg a „minden-lében-kanál ember", *Balázs Béla* levelét, aki azt kéri, hogy „küldje meg nekem mindig a lapot (A Tettet). A Nyugatot akkor se nagyon olvastam, amikor még írtam bele és most . . ." Kassák végül is nem teljesíti Balázs kérését („Sokkal messzebb jutottunk már elvi szempontjainkkal, mintsem hogy ilyen írókkal kívánnánk fönntartani az összeköttetést"). Kassák Kecskeméten is dolgozik: „Egy nemzetközi szám kiadására készülünk.(. . .) Többen elutaztunk Budapestről, sűrűn leveleztünk egymással, a akik otthon maradtak, vállalták a lap nyomdai rendezését". *A Tett* 16., nemzetközi száma „vezető cikkében" írta (talán Kecskeméten?) Kassák „Nemcsak abszolút értékű művészetet hozunk, hanem fájó elevenségünket is jelezni akarjuk az ájuló magyar ugarról". A nemzetközi szám „általános föltűnést keltett. (. . .) Mi vagyunk az elsők, akik a háború alatt szimpátiával és megbecsüléssel szóhoz juttatjuk Magyarországon a szerbeket, oroszokat, franciákat, angolokat, olaszokat és a többi nemzeteket, akiknek a kormányaik ugyanolyan halálos ellenségei Magyarországnak, mint amilyen halálos ellenségük őnekik a magyar kormány.(. . .)

Derék cselekedet volt ez tőlünk, és jól érzem magam a kecskeméti művésztelepen a csöndben és nyárban. Uitzékkal is megvagyunk valahogy. Ők a földszinten laknak a villában, mi fönn a manzárdban."

Az *Egy ember élete* kecskeméti elemei nyomvonalán haladva vizsgálom Kassák kecskeméti nyarát, de mielőtt továbbmennék, hozzá kell vennem Kassák *Az izmusok története* (Magvető Könyvkiadó, Bp. 1972.) könyvéből Az izmusok Magyarországon fejezet idevágó megjegyzéseit, valamint *Szabó Júlia (A magyar aktivizmus története.* Művészettörténeti Füzetek 3. Bp., 1971; Uö.: *A magyar aktivizmus művészete 1915—1927* Corvina, Bp. 1981.) és *Körner Éva—Bori Imre* fontos jellemzéseit (*Kassák irodalma és festészete.* Bp. 1967.)

Kassák — mint írta — jól érzi magát a villa manzárdjában, a forró nyárban. „Úgy élünk, mint a vademberek. Mezítláb, félig mezítelenül. De ez csak a mi csoportunk. A többiek urak és előkelőségek körülöttünk, művészek, s ebben a kánikulában, ebben a magukra maradottságban sem tudják félredobni kicsinyes és alkalmazkodó pózaikat. De lehet az is, hogy ez a póz náluk már természet, s néha sajnálni is tudnám őket, ha nem lennének annyira nevetségesek itt, a szerény, csöndes fák, egészségesen illatozó virágok és éneklő madarak között.

Legszimpatikusabb közöttük Iványi Grünwald Béla." Kassákra jellemző a „mi" és „A többiek" elválasztás. A „mi" az új művészetet vallók, az új művészetért dolgozók, az úttörők, az aktivisták, a „vadak" köre. Közülük 1916 nyarán Uitz Béla, *Perlrott Csaba Vilmos, Gráber Margit, Galimberti-Lanow Mária* volt jelen Kassákékkal egyidejűleg a Műkertben. Természetes hát az is, hogy őket mutatja be részletesebben (főleg Uitzot), róluk ír elismerőn, együttérzőbben, mint a „többiek"-ről. Érzékletesen jeleníti meg a gyermekével, Béluskával türelmesen lovacskást játszó Uitzot, a hajlíthatatlan s konok Uitzot, a festőt, a sorozástól, a katonai szolgálattól rettegő (1916-ban vagyunk!) Perlrott Csaba Vilmost és „közülük" a legszimpatikusabbat, a művésztelep-vezető *Iványi Grünwald Bélát*. Rá többször visszatér Kassák. Először még elismeri, hogy „komoly múlt áll mögötte, de azért hajlandó szóba állni velünk, a vadakkal és a csöndesen kiközösítettekkel is". Aztán még hozzáteszi „Igazából azonban ő is amazokhoz tartozik, s mintha csak az árnyékával fordulna felénk".

Növekszik az ellenérzés, fokozatosan nő az irónia Grünwaldékkal szemben: „Grünwaldné kint ül a teraszon, valami divatlapot nézeget, a cselédlány énekel a konyhában, Grünwald pedig nyersszín vászonruhában ásogat a kerti virágágyak között. A hosszú, vékony ember olyan, mint egy ezüstcincér". Később még: „Iványi Grünwald kint szokott festegetni a mezőn, a gémeskút körzetében, »magyart a magyarnak« jeligével". Azután: „Grünwald fehér selyemruhájában, s a gondozott ásócskával piszkálta a földet". Iványi bemutatása során fokozatosan, pontról pontra maróvá váló gúny a hozzá hasonlókra, a „többiek"-re méginkább érvényes („festőállványa előtt áll Kandó László, ő is fehér ruhában van, s az ecset úgy áll a kezében, mint valami teniszbajnok kezében a rakett").

„Ha lehet, elkerülik a velünk való találkozást, és gonoszul pletykálnak ránk. Bözsét gúnyosan írónőnek titulálják, Jolánról kisütötték, hogy modelleskedett, s ez éppen elegendő az ő szemükben ahhoz, hogy fölényesek legyenek vele és kinézzék maguk közül.

Jó, hogy nem ezek a butaságok a mi legnagyobb gondjaink. Amíg ők társasági életet élnek, addig mi dolgozunk, vagy ha úgy tetszik, kívül helyezzük magunkat a társadalmi konvenciókon, félig mezítelenül vagy kifeszített lepedő mögött egészen mezítelenül lefekszünk a fűre, és süttetjük magunkat az áldott napmeleggel. Munkára ébredünk, és nyugodtan térünk meg esti pihenőre."

Kassákék igyekeznek kívül maradni a kicsinyes pletykálók, a konvencionálisan festegetők, a konzervatív művészek körén. Ambivalens érzéseinek Kassák hangot ad ugyan önéletírásában, de mégis igazán nyugodtan-békésen tölthették az időt a Műkert évszázados fáinak árnyai alatt. A villa padlásán verébfiókákat fedez föl, türelmetlen kíváncsisággal lesi a növekedésüket „három hét múlva tollasok lesznek, gondolom. S ettől a naptól kezdve van már értelme annak, hogy itt vagyok".

A legnagyobb, szinte megrendült együttérzéssel mutatja be Kassák az orosz hadifoglyokat, énekeiket, munkájukat — a háborúban sínylődő magyar férfiak itthonmaradt asszonyai mellett.

„Szépek itt az esték, a csönd leereszkedik a telepre, s valahonnan a parasztházak tájékáról mélységes, szomorú dalok szállnak föl a csillagok felé. Az orosz hadifoglyok ilyenkor már munka után vannak, összeverődnek, és énekelni kezdenek bús férfikórusban, ötvenen vagy talán százan is. Négy szólamban énekelnek értelmetlen, idegen dalokat, de akiben érzés van, az most feléjük fordul, és fölfogja panaszaikat anélkül, hogy megértené szavukat. Vontatott, reménytelenül elnyújtott sirámok ezek az elhagyott földekről, a végtelen hómezőkről, Annáról és Katkáról, akik ott élnek valahol, a kék Volga partján." Kassák leírja azt is, hogyan készülnek „Szent István megünneplésére, azaz augusztus 20-ára a városban:

„Este a kocsmák tele vannak ünneplőkkel, öreg, elaszott férfiakkal, kövéredő anyámaszszonyokkal és életrevaló, vérmes és nyugtalan menyecskékkel". Régebben az életerős férfiak jártak kocsmába, most az életerős asszonyok, mert „a férfiakat azóta nagy csordákban kihajtották a harcmezőkre, ők most ott dicséretesen ölhetik és ölethetik egymást, az asszonyok pedig itthon maradtak, és nincs fölöttük Isten, aki vigyázna rájuk.(. . .) Való-

sággal betyárokká lettek ezek a menyecskék. Elkeseredett szegénylegényekké lettek, s azt remélik, hogy ezen az éjszakán jobbra vagy balra eldűl a sorsuk". Kassák az elkeseredett s elvadult asszonyok s az orosz hadifoglyok rajzát jellegzetesre kontúrozza: „Ez a háború tükörképe itthon, testben és lélekben". A művésztelepen is bemutatja „a háború tükröződését", „az emberek arcán látszik a nyomottság és bizonytalanság.(. . .) Hiába affektálnak ezek az emberek, hiába alkalmazkodnak az uralkodó szokásokhoz, mégiscsak sokkal nehezebb az ő életük is, mint volt néhány esztendővel ezelőtt".

A nehezebb életet, a háború jelenlétét nem lehet elfeledni a meleg nyárban, a pihenésben sem, hiszen Kassák orosz hadifoglyok iránti szolidaritása, embertestvérként való ábrázolásuk egybehangzik *A Tett* nemzetközi száma fő törekvésével, azzal a lényeges fölismeréssel, hogy a háborúba egymás ellen taszított emberek — testvérek: „öleljük most össze sorsunkkal megvert sorsosainkat, akik szintén emberek, ártatlanok és kulturáltak".

A Tett megjelent számai sorából Kassák által „a legjelentősebb"-nek aposztrofált 16. nemzetközi, „mint vörös címlapja büszkén és merészen hirdette „Internacionális szám". A merészség hamarosan megkapta „jutalmát": a lapot a következő szám megjelenése után, de az internacionális szám miatt, végérvényesen betiltották.

Kassákot a lap betiltásáról *Komját Aladár* levélben értesítette Kecskeméten. A nyugodt nyárba, a vademberes, félmeztelen és meztelen napfürdőzésbe, az önfeledt verebészésbe, a szerelmes esték zajos, ám idilli csöndjébe nemcsak az orosz hadifoglyok népsorsot megzendítő éneke hasít bele, de belehasít a gond, a hétköznapi gond is, a 17 számot megért s megszüntetett *A Tett* utáni feszítő kérdés: hogyan tovább?

A fiatal, 30. évében járó Kassák első nagy számvetését, töprengő önértékelését is előidézhette első lapja betiltása. Évtizedekkel később, *Az izmusok történetében* így idézi meg az eseményeket:

„A kecskeméti Művésztelep csöndjében, lázas alkotói munka közben is éreztem, derék cselekedet volt a nemzetközi szám megszerkesztése és kiadása. Máris azon gondolkodtam, milyen ügyességgel folytassuk a megkezdett utat. A telep lakói között alig akadtak olyanok, akikkel ilyen értelmű megbeszélést folytathattam volna. Az itt dolgozó művészek nagyobb része közepes tehetség volt, a társadalmi problémák meg egyiküket sem érdekelték különösebben. Képeket vagy képecskéket festettek és holmi kiváltságos lényekhez méltón szerettek volna élni. Ez a törekvés csak *Iványi Grünwald Béla*nak, a telep igazgatójának és *Kandó László*nak hozta meg a kellő eredményt. A többiek szegények és mellőzöttek voltak, mint mi, a művészetben „bolondok", a társadalom rendetlen rendje ellen lázongók. *Uitz*on kívül *Perlrott Csaba Vilmos, Gráber Médi* és *Galimbertiné Lanow Mária* rokonszenvezett a modern törekvésekkel.(. . .)

Magamra maradtan töprengtem a jelen nagy pillanatai és a jövő tennivalói felől. Elhatároztam: A Tett végleges betiltása után új lapot indítok. Feleségem mellettem állt, és osztotta nézeteimet."

Kassák döntő fontosságú kecskeméti nyarának kezdőpontja és fő tartalma a „lázas alkotói munka", időbeli végpontja pedig a magáramaradott töprengések sora, melyeken át eljut az új lapalapítás gondolatához. Ilyen értelemben tehát nyugodtan elmondhatjuk, hogy a betiltott A Tett gondjában, Kecskeméten már megfogamzott az új lap, a *MA* indításának szándéka. Az új folyóirat tervéhez, ha közvetlenül keveset is, de közvetetten jelentékenyen hozzájárult a kecskeméti művésztelep is. A fölsorolt, az aktivisták köréhez tartozó művészek munkái alapján nyugodtan s meggyőzően állítható, hogy „Az aktivizmus előzményeit Nagybánya mellett és Nagybánya után, a mozgalom színteréhez és problematikájához közelebb álló kecskeméti művésztelepen kell keresnünk" (Szabó Júlia). 1912—19-ig, a Tanácsköztársaság időszaka végéig — az 1916-ban fölsoroltakon kívül — *Diener-Dénes Rudolf, Dobrovics Péter, Erős Andor, Kmetty János* és *Pátzay Pál* fordult meg és dolgozott hosszabb-rövidebb ideig Kecskeméten az aktivizmus tágabb köréhez tartozó művészek közül. Tőlük rajzokat, képzőművészeti alkotásokat közölt Kassák a lapjaiban (A Tett, Ma). A közéjük tartozó Dobrovics Péter a *Lőwy Ödön* szerkesztette, 1914-ben összesen négy számot élt *Az Alföld* folyóiratban két írásával is szolgálta a

modern művészetet, az új szellemű képzőművészet ügyét — korábban, mint Kassák lapjában egyáltalán megjelenhetett. *Az Alföld* jelentős szerzőgárdájába tartozott az akkor *Paix* álnéven író *Buday Dezső* is, akivel Kassák közvetlen kapcsolatba került a kecskeméti értelmiségiek közül.

Képzőművészeti szempontból Kecskemét, maga a kecskeméti művésztelep, a neósok fellegvára mindenképpen továbbvezető és fontos láncszem az aktivizmushoz, átvezető a nagybányai természetelvűségtől *Gauguin, Cézanne* tiszteletén („Matisse-tanítvány volt Perlrott Csaba is, de Cézanne-t imádta" — Gráber Margit találó sommázata az igazodásokról) a posztimpresszionizmustól a kubizmusig, a kutató művészet elvének fölismeréséig és szétszakíthatatlan társadalmi-művészeti forradalmat váró-valló aktivizmusig. Ez a talaj, ez a művészeti környezet szinte előkészített volt (pl. *Az Alföld* folyóirat társadalompolitikai irányultsága) a Kassák-kör befogadásához Kecskeméten. Még akkor is így van ez, ha az 1919 utáni érában természetszerűleg alig-alig volt visszhangja mindennek.

Mindennemű túlzás és az évfordulók árnyékában gyakorta előforduló lakkozás nélkül is nyilvánvaló: a Kecskeméten otthont, új művészetre lehetőséget teremtő neósok szállás-csinálói a Kassák-körnek is, nélkülük alig képzelhető el az aktivizmus kecskeméti megjelenése. A századforduló legizmosabb, Kecskeméten jellegadó építészeti törekvései, Lechner Városházának összművészeti modelljellege, a Lechner-követők szecesszionizmusa és a Fiatalok (*Mende Valér* pl.) racionalitása s épületeik funkcionalizmusa a zavartalan és szinte előkészítésül szolgáló átmenetet biztosította az aktivizmus megtapadásához. Kassák jellemzése a Kecskeméten dolgozó festőkről: „Ezek a festők voltak a magyar „vadak", akik ki akartak törni a „ketrecből": a kubizmus felé igyekeztek, de az expresszionizmus legtöbbjüket eltérítette eredeti céljuktól. A fiatal magyar csoport mindamellett éppen úgy áttörte a magyar tradíciókat, mint francia társaik a művészet párizsi korlátait". Kassák ez utolsó, igen hízelgőnek tűnő mondata talán a megszépítő messzeségből fogant enyhe túlzás is, de persze jelentékeny igazságtartalommal. Való igaz, hogy Kmetty, Perlrott Csaba, Galimberti-Lanow Mária „több festményén valamilyen vidékiesen megemésztett kecskeméti „kubizmust" fedezhetünk fel a tízes években" (Szabó Júlia). Kmetty „még a levegő és a fény megszerkesztésével az orfizmus fényarchitektúráját is igyekszik megközelíteni", Perlrott Csaba viszont „nem tisztázta teljesen a kubizmus tanulságait, művén a kubista képépítés az akadémikus komponálás szabályaival egyesül". Vagyis: gellert kapott, megtorpant, nem tudott átfejlődni-átváltozni a kecskeméti „kubizmus" mássá, akár expresszionizmussá. Kicsit, legalábbis kis időre csapda maradt. Hogy nem lett végül is kelepce, ettől részint a tradíciókhoz való visszakanyarodás (Perlrott) és egy következetes, szellemileg is megerősített életmű-alapozás (Kmetty) mentette meg a legkarakteresebb képviselőit. Küldetésüket azonban így is betöltötték: az új művészet, a Nyolcak szelleme, az experimentalitás mellett érveltek a műveik sikerrel, ha úgy tetszik Kassákék előtti talaj-előkészítésül.

Munkájuk ilyen szempontú továbbfejlesztője, más aspektusú továbbvivője Uitz Béla, aki a kecskeméti művésztelep legaktivistább aktivista művésze. 1916-os termékeny nyarának eredménye: több mint húsz mű, tusrajzok, rézkarcok, festményvázlatok. Az anyaságtéma újabb és újabb, egyre érettebb darabjai, Fürdőző-variációk s különféle arc- és fejlett drapériatanulmányok kerültek ki a kezéből. (Később, a Ma utolsó évfolyamában Kassák helyet adott *Kahána Mózes* éles, elsöprő kritikájának a kecskeméti művésztelep 1919-es Ernst-múzeumi bemutatójáról: „A kommunista államban, ahol az új világ materiális alkatát és morális lényegét csinálják nekünk: az ilyen művészetet, mint a burzsoáziához tartozót, mint a minden igazságtalanságot igazoló, demoralizáló és konzerváló valamit, elpusztítják — és joggal pusztítják a forradalmi, világszemléletes művészetnek, az új morál felépülésének az érdekében". — Ma, IV/2.

Joggal föltehető azon kérdés is, hogy Kassák vajon rajzolt, vagy festett-e a kecskeméti nyarán? Ha másként nem, hát szavakkal bizonyosan festett, írhatnám indokolt sarkítással, de igazságként is egyúttal. Vagyis hogy biztosan írt Kecskeméten verset, prózát s ráadásul mindezekben nála ezidőtt egyébként is fölerősödött a határozott s kontúrozható képekben

való fogalmazás, a már-már tiszta képes-beszéd. Kassák első verseskötete (*Éposz Wagner maszkjában,* 1915) egyes versei kapcsán futurizmust szoktak emlegetni. *Bori Imre* szerint „az erősen pikturális indítékok (. . .) arra figyelmeztetnek, hogy itt már látásmódjával, temperamentumával kell számolnunk. Egy-egy képe festői jelzet és gesztus egyszerre, s a képei faktúrájára vannak már kihatással". Ezt látszik bizonyítani *Carlo Carra Anarchista temetés* című festménye ihletésében fogant novellája is. „A *Júliusi földeken*-re jellegzetesen kassáki „mozgás", „szín" jellemző — maradandó emlékeként a vers és a képzőművészeti látás és verskép-festés találkozása pillanatának, melyben a jellegzetesnek tudott futurista —expresszionista—kubista képekre valló vonalak nem külsőségei a versnek:

Monumentalitás.
Kék — kék— kék.
Vízszintben sárga, geometrikus táblák.
Szél. Hő. Földszag.
A nap csurog,
s a sárga táblák visszadobálják a vörös napot".

Ugyanezen alapvonását erősíti s emeli ki a művészettörténész érveivel *Körner Éva:* „Kritikusai már első versei olvasásakor, 1912-ben észrevették festői látását. Ekkor főként szavakkal festett, bár kezdte lerajzolni is azt, amit látott. (. . .) 1916-ban A Tettben megjelent egyik novellája, akár nagy erejű rajz is lehetett volna. Címe: Portrait szénnel". Tény, hogy 1915-ből maradtak fönn tájakat ábrázoló, erőteljes tollrajzai és a Magyar Nemzeti Galéria őriz egy 1916-os tusrajzát, aminek valószínűsíthetően Kecskemét környéki homokbuckák voltak a „modelljei", még akkor is, ha már szinte ezidőtt eljuthatott Kassák azon fölismeréséhez, hogy „az új festő szeme elé állított modell nem lefestendő téma, csak formákra emlékeztető matéria a „teremtő akaratnak". Ez a „teremtő akarat" lett ezután szülője klasszikussá vált festményeinek, képarchitektúráinak.

Most, visszapillantva még az 1916-os nyár elképzelhető tanulságaira, nagyon is valószínűsíthető, hogy őt a képzőművészek körében Kecskeméten (is) eltöltött hónapok ahhoz a fölismeréshez segítették, hogy új lapjában, a Má-ban „Taktikai szempontból a hangsúlyt egyelőre tegyük át a képzőművészetre, mondtam; tartalmában nehezebben ellenőrizhető, mint az irodalom, formavilága gazdagabb lehetőséget nyújt". Igaznak és túlzás nélkülinek érezzük azt, hogy „a nagybányai művészet megújulásától a látvány új képi megfogalmazásáig vezető utat" (Szabó Júlia) bejárt kecskeméti művésztelep segíthette Kassákot az új lap ilyen nemű cél-tisztázásában, koncipiálásában. Magára maradt töprengéseiben, „a jelen nagy pillanatai és a jövő tennivalói felől" gondolkodva a kecskeméti csöndes nyárban, forró kánikulában juthatott el az új lap határozott eszméjéig. Az irodalomról vallott nézetei terjesztéséhez, s talán töprengéseihez is talált — a művésztelepi alkotókon kívül — egy kecskeméti „aktivista" írót: *Buday Dezsőt*. Kassákkal, a Kassák-körrel és folyóiratukkal, A Tett-tel Buday kereste a kapcsolatot. A pécsi születésű, Kolozsvárt jogvégzett, kecskeméti jogakadémiai tanár szociológia, nyelvészet, esztétika stb. mellett irodalomtörténettel (megírta pl. Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza szerelmét: *Százéves szerelem nyomán.* Pécs, 1906.) és irodalmi kísérletekkel (vers, novella, regény) egyaránt foglalkozott. Feltehetően szívósan ostromolta kéziratival az irodalmi lapok szerkesztőségeit, *A Tettet* ugyanúgy, mint a Nyugatot.

A szenvedő ember című, 1916-ban két kiadást megért könyvét beküldte *A Tett* szerkesztőségébe. *Komját Aladár Hungaricus*-t (1916 körül ezt az álnevet használta Buday), azt az írót mutatja be, aki „az első magyar futurista írónak" nevezte magát. „Nem mellőzhetjük el hallgatással ezt az első futurista ízű magyar regényt, nem annyira tartalma, mint inkább formabeli újság keresése miatt." A formakeresés újdonságát elismeri *A Tett* arról a regényről, amit neveztek futuristának (Komját Aladár), utópikusnak (Orosz László) és a „modern sci-fi egyik előhírnöké"-nek (Lőrinczy Huba) is.

Buday munkásságának irodalomtörténeti mérlegelői (Joós Ferenc 1968; Gaál István 1969; Lőrinczy Huba 1974; Orosz László 1975) közül egyedül Orosz László vette észre stílusának Kassáki gyökereit („mind verse, mind regénye stílusán Kassáknak, a Ma

körének hatása érződik") anélkül, hogy ismerte volna a közöttük kialakult személyes viszonyt. Ez valószínűleg könyv, kézirat s levélküldéssel kezdődhetett, nyilvánvalóan Buday részéről. A Kassák—Buday kapcsolat legfontosabb dokumentuma az az öt levél (3 autográf, a két utolsó pedig gépirat), amelyet Buday hagyatékában a *Járitz* testvéreknél találtam Budapesten (azóta a Katona József Múzeum kézirattárában).

Kassák Budayhoz írt levelei majdnem napra pontosan kijelölik azt az időt is, amit Kassák Kecskeméten töltött: 1916. június 10 utántól szeptember közepéig-végéig. A levelekből egy rendszeresebb kapcsolat keretei tűnnek elő, legalábbis az 1916—17-es évekre vonatkozóan. *A Tett* megszűnése után az új laphoz is küld kéziratot Buday és a megjelent munkáiból is juttat a szerkesztőségbe (pl. beküldi *A társadalmi ideál* című tanulmányát; Ma, II/6.95). *Hungaricus* álnéven a Ma I/2. számában (28—29. p) jelent meg *Diákolás* című novellája.

A Buday—Kassák kapcsolattal párhuzamos Buday kapcsolata a *Nyugat*tal illetve *Ignotus*sal. A Buday-hagyatékban előtalált Ignotus-levelek (a mostani az első közlésük; a 3 autográf Kassák-levelet közreadtam: Petőfi Népe, 1977. március 20.) fontos bizonyítékai ennek. Egyébként Gál István szerint Buday *Babits* nagybátyja volt, s Babits közölte a Nyugatban (1925. 326—343) *Jókai lelke* című tanulmányát, már a szerző halála után. *Orgonaszó* című verse azonban ugyancsak a Nyugatban, de 1916-ban látott napvilágot. Ignotus ezt emlegeti első kártyáján így „az Orgonaszó, mely jönni fog". Ignotus először említette könyv *A szenvedő ember* lehet, míg a második levelében szóba hozott mű valószínűleg *A társadalmi ideál*, amit a Má-nak is megküldött Buday.

Kassák és Ignotus levelei kirajzolják Budaynak az avantgárdhoz (A Tett, Ma) és a Nyugathoz fűződő viszonya keretét és karaktervonásait.

* * *

Igen Tisztelt Uram,
levelét és igen érdekes kéziratát megkaptam. Köszönöm. Általam igen komolyan vett irodalmi kísérleteire már a könyve figyelmessé tett — de ott ugyancsak úgy, mint a novellájában, még van valami általános gyöngeség s nem is annyira a stílusban, mint inkább a téma könnyen-vettségében. Lehet, hogy tévedek, de azt hiszem, hogy Önnek, aki nyűgnek, unottnak tartja a tegnapi írásformát, már magát a témát is úgy kellene megfognia, hogy a legmélyebbről bányászott motívumokat vetítené olvasója elé a gyors drámaisággal pergő mondatszerkesztés, minden egyéb kommentálás nélkül. Mintha valami elcsúszások lennének már a téma elgondolásánál, a történések, érzések, gondolatok nem a téma legdrámaibb pontjából robbannak ki, nem a mondanivalónak egy kért vagy bizonyított végcéljáért vannak, s ezért az elmondottak nem szuggerálnak, szűk perspektívájúak: vagyis inkább a kiszakított életvilág darab leírását, mint megírását és művészi koncentrálását adják.
*Kérem Uram, ha talán nem is fogom hozni, novelláját egy ideig hagyja nálam s küldjön még valami mást, valami erősebb, markánsabb dolgot, több közül talán könnyebben tudnék választani olyant, ami nekem is megfelelőbb és Önt is inkább reprezentálná. E hónap végén több mint valószínű hosszabb időre le fogok utazni Kecskemétre és akkor nagyon szívesen s talán e néhány futólagos sornál értelmesebben helytállok magamért. Igen szeretném, ha módját ejtené a sógorommal való megismerkedésnek. Ő már lent van a művésztelepen (***Uitz Béla*** *a neve) s bizonyára nagyon örülne az Ön látogatásának. Irodalmi, zenei vagy publicisztikai cikkeit, amelyekben a dolgok új lehetőségeivel vagy a meglévők szigorú revíziójával foglalkozna igen szívesen venném s újból kérem, hogy lehetőleg minden írásban a legprogresszívebb, illetve agresszívebb szabadságot, bátorságot szeretném.*

Válaszát kérve köszönti híve:
Kassák Lajos

(A Tett nyomtatott fejléces papirján, autográf.)

Igen tisztelt Uram,
31-én érkezett levelét nyugtáztam. Részemről is igen kívánatos találkozásunkat az Ön újabb terve, hogy június 15-ig még (vagy, hogy csak addig) Kecskeméten marad, alaposan megnehezítette. Ugyan is nekem 10-én sorozásra kell mennem s csak azután mehetek le Kecskemétre. Kérem, ha Ön az én megérkezésem előtt utazik el, úgy örömmel venném, ha már itt Pesten a „Fészek" kávéházban (Andrásy-út és Szív utca sarok) bármelyik délután 4—7 között meglátogatna. Ha netalán hamarabb szabadulhatnék Pestről, iparkodni fogok, hogy a látogatást én tegyem meg Önnél.

Addig is üdvözli
híve:
Kassák Lajos

(A Tett levélpapirján, autográf.)

1916. VIII./31.

Igen Tisztelt Uram,
körülbelül tizedikéig még Kecskeméten leszek — ha akkorra itt lenne, úgy szeretnék találkozni Önnel. Némi megbeszélni valóim lennének. Írt-e azóta valami szépet? Miért nem küld valami kéziratot?

b. válaszát kérve
maradok tisztelő híve
Kassák Lajos
Kecskemét—Művésztelep

(Autográf, A Tett levélpapirján.)

Nagyságos Uram!
A mai postával megküldtük b. címére lapunk első számát. Kérjük, hogy a közölt irodalmi és képzőművészeti anyag mellett szíveskedjék propagandánkat is figyelembe venni.
Ott közölt céljainkat csak az irodalombarát és műpártoló közönség segítségével tudjuk teljes mértékben beváltani; ezért bátorkodunk felkérni: vegye jóakaró pártfogásába törekvéseinket, s szíveskedjék a lapunkat alapítók sorába lépni.
Nem nagyhangú beígérésekkel indokoljuk kérelmünk; tiszta céljainkra és eddigi munkásságunkra hivatkozhatunk csak!
Szíves jóindulatát előre is köszönve

maradunk tisztelői:
a MA kiadóbizottsága KL

(A Tett fejléces levélpapiron a cím átültve, fölé gépelve: MA. Sokszorozott gépirati példány, a KL szignó autográf, ceruzával.)

Bpest, 1917. május hó

Nagyságos
Buday Dezső jogakadémiai tanár Úrnak,
Kecskemét
Sorainkkal örömmel üzenjük meg, hogy lapunk új stációhoz ért: részv. társasággá alakult és terjedelemben, tartalomban meggazdagodva kerül olvasóink elé. Törekvésünk közleményeink szigorú megválogatásával értéket adni új művészeteknek. Úttörő munkánk csak úgy érheti el célját, ha barátaink továbbra is támogatnak, hogy előfizetőink gyarapodásával alapot kapjunk a kitartáshoz. Ezért bátorkodunk Önhöz, lapunk régi barátjához fordulni, hogy b.

társaságában tegyen ösmertté bennünket és előfizetők szerzésével még erősebbé e küzdelemben. Amidőn szíves jóakaratáért és fáradságáért előre is köszönetet mondunk, maradunk
mély tisztelettel

MA
szerkeszti
KASSÁK LAJOS
BUDAPEST

(Gépirat, MA fejléces papíron. A „MA szerkeszti KASSÁK LAJOS BUDAPEST" körbélyegzővel.)

Bp., II. Margit-körút 64 a.
1916. május 16-án

Kedves és tisztelt Tanár Úr, a túlsó oldalon foglalt iudiciumokkal s közvetett alibikkel igazolom, hogy nászúton jártam innen minden késedelem, — innen, hogy az Orgonaszó, *mely jönni fog, a máj. 16-i számról lekésett, innen, hogy regényét látatlanban köszönöm, de még nem olvastam. A vers érdekelt és a révén írója is. Igaz tisztelője és szolgája*

Ignotus

(Autográf, egy nyomtatott köszönő-kártya hátoldalán. Az előoldalon ez áll: Ignotusék szépen köszönik a szíves megemlékezést. Budapesten, 1916 május elején II. Margit-körút 64 A.)

Vörösbéren, 1916. okt. 9.
Drága Tanár Úr, különböztesse meg bármint tőlem a Nyugatot: semmi, ami ott kéziratokkal vagy könyvekkel történik, nem történik nélkülem vagy ellenemre, úgy hogy ha oka van (ahogy érzésem szerint nincs) elégedetlenségre, vagy neheztelésre, az annál inkább fájna nekem, mert én nem vonhatnám ki magamat alóla.
A legutóbbi két vers nem volt olyan reprezentatív, hogy ajánlatos lett volna kinyomtatni. Könyvét igaz érdeklődéssel várom s szeretném, ha összekötésünkön nem változnék semmi. Igaz tisztelő híve és társa

Ignotus

(Autográf.)

KASSÁK Lajos

Palócföld, 1987. 3.

KASSÁK LAJOS 1887—1967

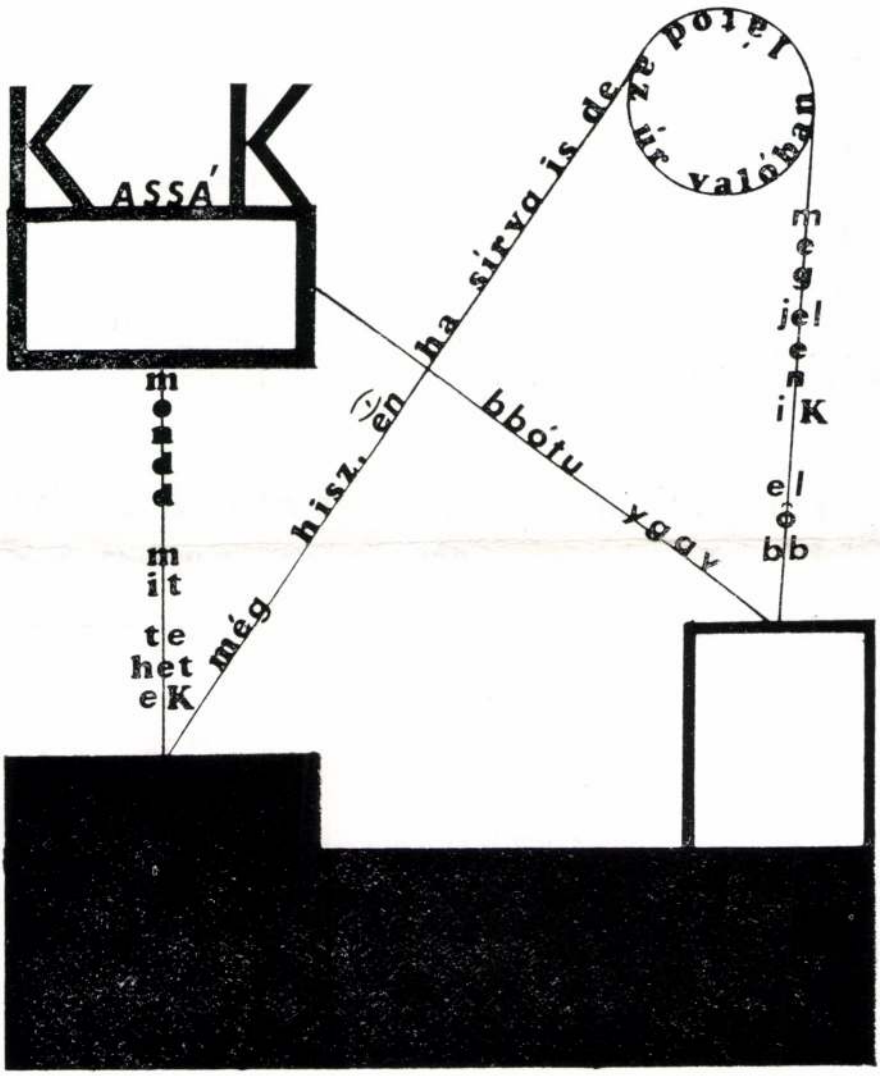

Petőcz András képverse

KRAUSZ TIVADAR

mindent és semmit elsőként

süllyedünk
döntötte el
a kapitány
elsőként
hagyta el
a hajót

süllyedünk
döntötte el
a kapitány
elsőként
. . .
a mentőcsónakot

süllyedünk
döntötte el
a kapitány
. . .
a testét

süllyedünk
döntötte el
. . .
a lelkét

süllyedünk
. . .
a kapitányt

megmenekült

a hajóba
a mentőcsónakba
a mentőövbe
a testébe
a lelkébe
a mindenbe
a semmibe
a magába
a kapitányba
süllyedt
kapitány

ha madár gyalogszívvel ember nem járta tájon igazi

ha madár
valószínűleg veréb
lépdel szívem táján
fütyörész
hiába
mai költő
ember nem járta
tájra nem tud lépni
már a fiktív vers is rég
eljött de még a fiktív tájakról is

onnan minden igazi

melegebb

---

sötét konyhában hosszú kés
szobában gyermek alszik

nyílik a konyhaajtó

Kassák Lajos

A 80 ÉVES KASSÁK LAJOS KÖSZÖNTÉSE HATÁRAINKON TÚL

Kassák Lajos nyolcvanadik születésnapja mintha a nagy felfedezések napja is lenne. A folyóiratok hasábjain, az ünneplő beszédekben alig van valami a köszöntők szokásos emlékezéseiből, meghatott jókívánságaiból. Mintha ez a születésnap csak ürügy lenne arra, hogy az ünneplők végre elhelyezzék az ünnepeltet saját kulturális élményeik alakítói között. Arról a felismerésről van szó, amelyet Nemes Nagy Ágnes így fogalmazott meg a Fészek Klubban tartott ünnepségen: „Nincs-e mindannyiunkban valami a fél évszázadunkon áthúzódó kassáki életműből? Nemcsak versemlékekre, próza- vagy képélményekre gondolok. Ahhoz a nemzedékhez tartozik ő, amelynek először volt látomása arról, hogy milyen legyen a mi XX. századi világunk. Társaiként — mindnyájan tudjuk — elsősorban külföldi, nagy neveket kell felsorolnunk, kapásból: Picasso, Braque, Max Ernst, vagy Apollinaire, Cendrars, Tzara nevét. Ahogy Jean Cassou, a nagyhírű esszéista mondja: »Kassák az absztrakt művészet keletkezésekor lépett fel, a pionírok korszakában, elfoglalva helyét... a nagy művészeti forradalmak kavargása közt.« Ők képzelték el először, ők mérték ki, Kassák-módra összehúzott, bizalmatlan szemmel, azt a külső és belső teret... amelyben nagyjából ma élünk." Ezt a felismerést tükrözik a magyar folyóiratok cikkei és a tudatos rendbe szervezett vers-, kép- és próza-anyag.

A felfedezésnek és helyretevésnek ez a szándéka külföldön természetesen kisebb, egyrészt mert a nálunk Kassák nevével jelölt művészi forradalom az olasz, német, sőt a csehszlovák és lengyel művészet fejlődésének is régóta feltérképezett szakasza, másrészt mert ott Kassák neve természetesen nem jelöl olyan szimbolikus értékkel egy korszakot és stílust, mint nálunk. Felmérő kísérletet tesz Bori Imre a jugoszláviai *Híd* című magyar nyelvű folyóiratban megjelent cikkében, mely a *Séta a perifériákon* című vers, a *Tisztaság könyve* egy darabja és a *Csendélet* című vers alapján beszél a Kassák-vers típusairól, elhatárolván a futurista-expresszionista jellegű, a szürrealizmushoz közel álló és a konstruktivistának nevezhető verstípusokat; a tanulmány rajzolta Kassák-képet néhány Kassák-próza egészíti ki. Jugoszláviában egyébként az *Új symposion* című magyar nyelvű folyóirat közli Kassáknak a budapesti Költői Napok alkalmával elmondott beszédét, a *Magyar szó* című hetilap Bori Imre köszöntő cikkét, a belgrádi rádió pedig szerb nyelvű előadást tartott róla, melyet *A ló meghal, a madarak kirepülnek* szerb fordításának előadása követett.

A meghitt köszöntőket és emlékezéseket Csehszlovákiában is kiegészítették a tudományos igényű cikkek Kassák munkásságáról. Jaroslava Pašiakova az *Irodalmi Szemle* című folyóiratban megjelent, *Avantgardista útkeresések az első világháború utáni*

hompolygó, sokszor bizarr belső formákat nyújtva akarja
szobrászattal vitatkozó Moore megteremtette a modern barokkot. De saját szavai szerint is, még mindig reliefhatás a főnézetük.

Ezerkilencszázhatvanháromban hatvanöt éves, és a század legnagyobb szobrászaként tisztelik és ismerik műveit világszerte. Ez év tavaszán kap megbízást a New York-i Central Parkba egy vízmedencében elhelyezendő szoborra. Mikor mi koranyáron meglátogattuk, már gipszben készen volt a modell. (Most a Műcsarnok második termében van elhelyezve.) Fekvő alak, mely köralakú vízmedencében tükröződik. Az eredeti mérete öt méter. E művében megtette a lehetetlent, azért, hogy térhatása minden nézetből kerekded legyen. Kettétörte az emberi alakot, kétfelé szakította, és az állványon levő két tömböt lassan forgatva kedvesen mutatta, hogy annak dacára, hogy két darab, mégis mindig együtt van, de nem takarja a két felnyúló idom egymást. Kitűnő ösztönnel és értelemmel egyúttal lemondott az emberi alak anatómiai vagy szerkezeti elemeiről, és természeti formákkal csak az emberi mozdulatot alakította ki. Eredeti elhelyezésében vízben tükröződik, tehát a tengerparton látható vízből kinyúló sziklaalakzatok hatását is hordja, felülete is a természetnek e varázslatos szépségű plasztikáira emlékeztet. Michelangelo az utolsó Pietàról letördelt mindent, hogy a lényeget kifejezze, Moore kettétörte a fekvő alakot, hogy célját elérje. Körplasztika lett a reliefből, és ez egyedül neki sikerült. Tudatos munkával és a természettel mindig megtartott kapcsolatából született, mint minden műve, úgy ez is. Művész és természet együttműködésének legszebb, legnagyobb példája. Nyugodt mosollyal beszélt, mint az a művész, aki érzi, hogy az Angyal szorítása engedett annyi küzdelem után. Összegezve ezt a problémát más képpel, oszlophoz vagy obeliszkhez hasonló az emberi alak. Térbelisége vertikálisan teljes értékű, ha az oszlop a földön fekszik, relieffé válik, két vége pedig két korong. Moore az oszlopot kettétörte, és egymás mellé állította.

Ülő vagy álló alakjaiban az elvontság abban rejlik, hogy egy jelenséget, fogalmat, például az *Anyaság*ot, a természetnek egy más jelenségével akarja kifejezni. Ha az Anyaság szobrában egy nőalakot gyermekkel keresünk, nem találjuk, tehát nem értjük. De ha egy selyemhernyó gubóra gondolunk, aminek a formája előtt állunk, és annak megnyitott falán a benne levő pondrót láthatjuk, akkor egy mély természetszemlélet jelképével, az Anyaság szimbólumával állunk szemben, és akkor már nem „absztrakt", nem érthetetlen. Az egyik fekvő Anyaság szobrában is a gubó formáját veszi alapformának, elejét lehasítva, benne az embrióval. Ezek által válik titokzatossá, mert a megszokott helyett az élet mélyébe pillant, és egy panteisztikus szemlélettel, hittel egyenlő értékűvé tudja magasztosítani a jelenségeket. Az embert nem divinizálja, hanem inkább animalizálja. De épp ez a szellemi mélység emeli a férget is az emberhez, sőt, azonosít egyazon univerzumba fogva minden életet. A marhacsont darab, melyhez csak két kis göböt illesztett, és alul bevágta, olyan kecskegida fej, olyan élő valóság, annyira nem idegenszerű, hogy ha egy szélesebb horizontú természet-ismerettel és régebbi szobrászati hagyomány ismeretében szemléljük, akkor meg kell állapítanunk: nagysága éppen nem abban van, hogy újat hozott, hanem, mint a legnagyobb mestereknél, abban, hogy összefoglaló. Nem új korszakot nyitott, hanem

...lemi válságban című cikkében a magyar avantgardizmust elemezve a Barta Sándor ...a Kassák-féle irányzatot különbözteti meg, Kassákot mindkét irányzat propagátorának tekinti, és mint a vers új, szigorú és kemény formájának megteremtőjéről beszél róla. Ugyanez a szerző az *Új szó* című lapban megjelent cikkében *(Az európai avantgarde klasszikusa; Kassák Lajos esztétikájának ösztönzői és párhuzamai)*, miután elhelyezi Kassákot a Bauhaus képviselői közt, hangsúlyozza rokonságát Reverdyvel, akihez szerinte az egyszerűsítés, az etikai imperativus, a „koncentrált líraiság" elve fűzi, az, hogy a téma fontosságát és a felülről való szemlélet megőrzésének szükségességét hirdetik mind a ketten, és hogy egyikük módszere sem a részletek cizellálása, hanem az egész megépítése.

Természetesen Csehszlovákiában volt a legmeghittebb ünnepség is, Kassák szülővárosában, Érsekújváron, ahol a helyi szervek ünnepi Kassák-előadást rendeztek, látogatást szerveztek a helyi „Kassák Lajos" ifjúsági klubba, és fogadást, melyen Kassákot a városi nemzeti bizottság díszoklevéllel tüntette ki.

Romániában az *Útunk* című lap március 24-i számában a hajdani ellenfél, Méliusz József a vele egy nemzedékből valók nevében köszönti a művészt, és megjegyzi, hogy „Szerepe és hatása a húszas évek romániai magyar irodalmában külön fejezet, aminek jelentőségét csak nyomósítja Kassák kapcsolata a román avantgarde-dal, s költeményeinek akkori román fordítása, megjelenése a *Contimporanul*-ban". A *Gazeta literara* két Kassák-verset közöl Petre Pascu fordításában.

Lengyelországban kötettel ünnepelték a költőt. A kötetben a *Mesterek köszöntése* darabjai *(Pablo Picasso, Fernand Léger, Marc Chagall, Paul Klee, Giorgio Chirico)* Marian Jachimowic, *A ló meghal, a madarak kirepülnek* és a *Rekviem egy asszonyért* pedig Witold Wirpsza és Kerényi Grácia fordításában szerepelnek. Kerényi Grácia írta az előszót is, melyben Kassákot mint a szabadvers és a képvers magyarországi művelőjét és a modern festészet első magyar képviselőjét mutatja be, aki tudatosan kötötte össze magában a költőt és a festőt; utal arra is, hogy Kassákot, a képzőművészt a lengyel közönség már ismeri az Elblagban rendezett kiállításról.

Ugyancsak *A ló meghal, a madarak kirepülnek* kiadásával ünneplik Kassákot Olaszországban is, ahol a kötet elé Paolo Santarcangeli írt bevezetőt, s ebben egyrészt megpróbálja elhelyezni Kassákot a magyar irodalom fejlődésében azzal, hogy „a ‚modernnek' joggal nevezhető magyar költészet — vagyis amely a régi, XIX. századi költészet még mindig ragyogó visszhangjaival szemben újat hozott — Füst Milánnal és Kassákkal kezdődik", másrészt pedig külföldi párhuzamokkal illeszti be az európai kultúra folyamatába: „... azonnal felkelti az olvasóban Charles Sandburg, Ezra Pound, Blaise Cendrars egyidejű műveinek emlékét, akik ugyanazokban az években hasonló lélegzetvételű és technikájú szabadverseket írtak." Ugyanakkor a *Carte Segrete* című folyóirat tizenhat oldalt szentel Kassák munkásságának, s a költő műveit Gianni Toti tanulmánya vezeti be.

Franciaországban a Magyar Műhely szerkesztőbizottsága által kiadott *Convergences* című francia nyelvű bulletinnek egy teljes Kassák-száma jelent meg, melyben Márton László Kassák-tanulmánya, Nagy Pál *Kassák, a festő* című cikke és Bernard Noel *Kassák keze* című írása mellett megjelent az *Egy ember élete* egyik fejezete és *A műhely*, a *Kék arany*, a *Picasso* és az *Ezüstszürke* című versek, valamint a kortársak — Jean Cassou, Michel Seuphor, Ozenfant, Marinetti, Jean Arp és mások — nyilatkozatai Kassákról. Cassou ezt mondja: „Kassákot az absztrakció forrásainak közelében fedezzük fel, az úttörő korszakhoz tartozik, s azok a nagy képzőművészeti forradalmak viharzanak körülötte, melyek a század első évtizedeinek Európáját megrázkódtatják... Káprázta tó gazdagság veszi körül, de ő kijelöli benne a maga útját, szigorú, kimért és világos utat. Mint író és festő, mint gondolkodó és kemény akaratú férfi, vizsgál, vitat és választ. És megteremti a saját hajlíthatatlan, kristályos tisztaságát." S az április 19-én a párizsi Denise René galériában megnyitott Hommage à Kassák című kiállítás katalógusa „a húszas évek legnagyobb konstruktivistáival azonos jelentőségű festőnek" nevezi, és Arp, Delaunay és S. Taeuber-Arp mellett jelöli ki a helyét.

A Neue Zürcher Zeitung május 13-i számában Werner Daheim ír Kassák munkásságáról, idéz az *Egy ember életé*ből, beszél folyóiratairól, s mint a proletárok életének

ábrázolóját, Gorkijhoz méri. A Kassák-ve[illegible] a *Felkiáltójel, Az éjszaka hangja* és az *Álmodozás* címűeket közli a lap, szintén Werne Daheim fordításában.

S ami ezután történik, az már nem tartozik a születésnapi ünnepléshez. Hogy a bécsi XX. Századi Múzeum most vett meg egy Kassák-képet, hogy Bázelben a közeljövőben megjelenik egy könyv Kassák festészetéről, hogy Kölnben képverseinek és grafikáinak egy kötetét adják ki, az már nem a nyolcvanéves alkotónak szól, hanem egy jelentékeny és egyre szélesebb körben ható életmű természetes és mindennapi élete.

MAGYAR ÍRÓK MŰVEI EGY VILÁGLEXIKONBAN

Roppant vállalkozás fekszik előttünk: a zürichi Kindler Verlag világirodalmi lexikonának első kötete *(Kindlers Literatur Lexikon).* 2710 hasábot számlál ez a kötet, kéthasábos szedésénél fogva tehát feleannyi oldalt — az *Abhijnanasakuntalától* a *Cmentarzeig*, Marek Hlasko elbeszéléséig. Mert nem az írók lexikona ez, hanem a *műveké*, minden számottevő nyelv irodalmának minden számottevő alkotásáé, a kezdetektől napjainkig. Vagyis a hettitáké és a szamojédéké éppúgy, mint a görögöké, franciáké, dél-amerikaiaké vagy magyaroké. Rangos nemzetközi tudósgárda szerkesztette (magyar név is felbukkan köztük, Hajdu Péter szegedi egyetemi tanáré, éppen a szamojéd irodalom tárgyköréből), megszerkesztették már ugyanis egyszer teljes hatkötetes terjedelmében ezt a lexikont, meg is jelent 1964-ben Milánóban *Dizionario Letterario Bompiani* címen; ezt dolgozza át kötetenként németre a Kindler Verlag, felhasználva az olasz kiadás tapasztalatait, tanulságait és kritikáját — tehát az úttörő vállalkozás után tökéletesebbet ígér.

Már az első kötet is elkápráztat roppant anyagával. Az egyes cikkek tömör, találó, közérthető és igényes ismertetésre törekszenek, vázolják a mű cselekményét, idézik egy-egy jellemző mondatát, utalnak keletkezéstörténetére és utóéletére, igyekeznek elhelyezni őket a kellő összefüggésekben, és mindezt bibliográfiai adatokkal egészítik ki. Jól használhatók tehát, a lexikonszerkesztés korszerű elvei szerint készültek.

A címszavak (vagyis a felvett világirodalmi rangú vagy szerepű művek) válogatását könnyű megítélni. Próbát kell csak tenni, s ez a próbatétel ezúttal nemcsak könnyű, hanem szórakoztató is, beillik irodalmi társasjátéknak. Vegyünk egy számunkra jólismert, de az irodalmi világköztudatban kevésbé számontartott irodalmat (mondjuk a magyart), szedjük össze emlékezetből legjelesebb alkotásait (lírai versek csak rendkívüli kivételképp jöhetnek szóba) abécé-sorrendben, az Abhijnanasakuntala és Cmentarze címszavak közt, s ezt már csak össze kell hasonlítani a lexikon első kötetének adataival. Az eredmény meglepő; válogatás dolgában a magyar irodalmi szerkesztők elég jól megállták a helyüket. A névsor (pontosabban címsor) ugyanis nagyjából ez: Ábel a rengetegben, Ádvent (Füst Milán), Ágis tragédiája, Allegro Barbaro (Just Béla), Állomások (Kaffka Margit), Az apostol, Az aranyember, Aranykoporsó, Aranysárkány, Árvácska, Bánk bán, Bécsi Képes Krónika, A befejezetlen mondat, A Bélteky ház, Beszterce ostroma, a boldog ember, A bor, Buda halála, Budapesti kaland, A cigánybáró.

Hiányokat is lehet keresni persze, mint mindig, a Bolond Istókot például, vagy a Címereseket. Súlyos kifogást mégis nehéz emelni; az egyes magyar címszavak tárgyilagos hangú szövegezése ellen is csak olykor lehet. (Szerzőik közt egyetlen német név bukkan fel, a többi öt magyar, egykori emigránsoké nyilván.) Leginkább az évszámok bizonytalansága kedvetlenít el itt-ott, a nyomda ördöge is belejátszott ebbe alighanem. A szerkesztő-bizottság egységesítő, rendszerező kezenyoma sokhelyütt észlelhető a köteten, s ez nem válik kárára. Ha a lexikonnak mind a hat kötete rendelkezésünkre áll majd, érdemes lesz visszatérni rá, alaposabb elemzésnek vetve alá.

—gy

KASSÁK LAJOS

„VÉRREL ÉS FEKETE RÁCCSAL VAGYUNK KÖRÜLVÉVE..."

Kassák Lajos képeinek székesfehérvári tárlatán elmondott megnyitó, 1957. május 12-én.

Kassák Lajos művészete könyörtelen viták s elvi harcok közepette tisztult ki. Nemegyszer éppen e vitákban való állásfoglalás serkentette alkotásra. A kristályok tisztaságát, hibátlan, fényes felületeit kereste a szegény emberek életében, s hogy ezt megtalálhassa, elsősorban magában építette a tiszta embert. Úgy látta, hogy az utak annyira összekuszálódtak bennünk, hogy mindent elölről kell kezdenünk, s nem szabad szégyellenünk a bennünk tovasarjadó gyermeket s a lappangva leselkedő ősembert. Ezek üde lelkét kell művelnünk magunkban, miközben tömpe ujjaink mérnöki tudatossággal építik ki az új ember világát. A mikroszkópok és gépek közé belenőtt új ember másként csodálkozik rá a világra, mint azok, akik még más környezetben feleltek az élet kérdéseire. Nem használhatjuk tehát azokat a kifejezési eszközöket, amelyeket az elmúlt korok embere teremtett, meg kell keresnünk saját létünk tükrözésének formáját. E keresés a XX. század első évtizedeinek sok európai alkotójában egyre feszültebb izgalommal folyt, s közben nemcsak a maradiakkal való vita telítette a légkört, hanem elsősorban a magukkal vívott belső küzdelem, a művészi lelkiismeret kétségei szorongatták az alkotókat.

Lányi Gyula: Művészetről, művészekről
Bp. Magvető, 1978.

E viták s kétségek még a mai napig sem ültek el, ami egyúttal azt is jelenti, hogy napjaink európai képzőművészete még nem találta meg azt a makulátlan eszközt, amelyen gazdagon elmondhatja a maga örök emberi mondókájának XX. századi változatát.

Most, Kassák Lajos képeinek kiállításán, kapcsolódjunk mi is az örök fiatal – most hetvenéves – művésszel együtt e vitákba. Keressünk mi is ezzel az örök keresővel, éljük át azokat az izgalmakat, amelyek végül is egy-egy műbe csapódnak ki, de még abban sem pihennek meg, hanem ott is tovább forranak, önmaguk tisztaságát keresve.

Nem mondom el tehát Kassák Lajos életútját, elmondta ezt ő maga *Egy ember élete* c. életírása 8 könyvében, s úgy mondta el, hogy ez a műve a magyar irodalom remekévé vált. Nem mondom el művészi fejlődésének eddigi útját, hiszen ez az út még nyitott, s ki tudja, nem olyan terek felé vezet-e, amelyekhez képest mindaz, amit eddig tett, csupán a megtisztulás vallomása? Inkább vitázzunk, hogy éppen Kassák lényegéhez férkőzhessünk közelebb. Vitázzunk, de kivel? Ne vegyék zokon, elsősorban Önökkel szeretnék vitába szállni, hangot adva azoknak a kétségeknek, amelyek Kassák műveinek szemléletekor jó néhányukban bizonyára felmerülnek; de – teljes becsületességgel bevallom – magammal is vitába szállanék, hogy vajon az, amit mondok, megméretett-e teljes súlyában az emberség mérlegén, nem ragadnak-e el szavak s gondolatok olyan képzelt világ felé, amely nincs is, csak „kancsalul, festett egek" káprázata; végül nemcsak Önök s magam felé terebélyesedjék a vita, hanem hadd vitázzam itt-

ott – kellő tisztelettel – magával a művésszel is, hiszen váratlan dolog lenne, ha két ember teljesen egyeznék.

Van ebben a kiállításban valami szokatlan, s nem csodálkoznék, ha éppen ezt vetnék fel elsőnek a vitában. Kassák Lajos? Az író? Az, aki a *Világanyám*-at, a *Tisztaság könyvé*-t, a most megjelent versgyűjteményt és azt a sok regényt írta? Hát ő fest is? Nem jobb lenne, ha maradna költőnek, s nem avatkoznék avatatlanul a művészet más területeibe? Hiszen a festészet nemcsak művészet, hanem mesterség is, amit ő nem tudhat! Bevallom, ez a gondolat bennem is felvetődött, amikor még otthonában sorban néztem rajzait és festményeit. Az író írjon, a festő fessen, a szobrász mintázzon, a muzsikus muzsikáljon. Zárjuk tehát mindegyiket önmaga nemes börtönébe? De mi jogon? De miféle értelem nevében? Ha egy művész olyan fokon telített, hogy megnyilatkozásához nem elegendő egy bizonyos fajta kifejezési mód (a szóé, a színé, a hangé vagy a téri formáé), miért ne nyúlhatna más eszközökhöz is? Volt idő, amikor ez szinte követelményszámba ment, és szegényesnek tekintették azt a művészt, aki csak egy eszköznek volt ura. Gondoljanak a reneszánsz nagy mestereire, akik a szobrászat, építészet, festészet, költészet, zene terén is örökbecsű alkotásokat hoztak létre. De ne is menjünk olyan messze, a franciák Victor Hugója csodálatos rajzoló volt, a mi szeretett Petőfink Bem apóról vagy Arany Jánosról rajzolt képmásai olyan tiszta rajzok, amelyeket nyugodtan vállalhatna valamelyik „hivatásos" is. De manapság is hány művészről tudunk, akiben olyan erejű a látomás vagy a valóság izgalma, hogy nem elégszik meg saját mesterségének kifejezőeszközével, hanem

más területeken is igyekszik belehatolni az élet ismeretébe. Tudják nyilván, hogy Bartók Béla nemcsak a modern ember zenei lángelméje volt, hanem a népdalkutatás tudományos alapvetője, de se szeri, se száma azoknak a művészeknek, akik a művészet más területein is otthonra leltek.

Az Önök helyében tehát nem azt mondanám, hogy Kassák Lajos író képeit állították itt ki, hanem azt, hogy Kassák a művész bizonyos fajta élményeit a szó erejével tudja sugallani, másfajták pedig képbe kívánkoznak nála. Kétkedő csodálkozás helyett inkább örülhetünk, hogy a sok ideig elsikkadt „művész" – akit festők, írók, költők, szobrászok helyettesítettek – ismét jelentkezik szellemi életünkben, s benne az egyoldalúság helyett a sokoldalú kifejezés gazdagságának örvendhetünk.

Azt hiszem, ebben a pontban valamennyien egyetértünk: nem zárhatjuk Kassákot a szó börtönébe akkor, amikor az életről való látomása képbe kívánkozik.

Hadd folytassam a vitát Önök valamelyike helyett: nem is az a baj, hiszen erre mindenkinek joga van, de – kérem – nézze, itt kezdetleges dolgokat látunk, némelyik olyan, hogy egy gyermek is megcsinálhatná. Meg azután látunk itt különböző nagyságú betűket s az egyenes, megszokott sorok helyett kanyargó vonalakba sorakoztatott szövegeket meg összevissza dobált mértani idomokat, amelyek nem felelnek meg a perspektíva törvényeinek. Hát művészet ez? Ugyan minek lenne a kifejezése? Erre feleljen ön – teszi fel magában egyikük-másikuk a kérdést s nem kétlem, hogy bizonyos feszültséggel várakozik a feleletre.

Nos hát, igen, ezzel egyszerre a vita magvához érkeztünk. Teljes becsületességgel ígérem Önöknek, hogy nem térek ki a kérdések elől azzal, hogy idegen szakkifejezésekkel dobálózom, mint a kubizmussal, konstruktivizmussal, expresszionizmussal s más egyebekkel. De még azzal sem terelem a vitát tekintélyi kérdések felé, hogy hiszen a világ háromnegyed részében az absztrakt művészet, amely a látott formáktól elvonatkoztatott új formák alkotásában leli izgalmát, ma már általános és emberek vannak, akik gyönyörködnek benne – hadd valljam meg: én is közéjük tartozom. Mindez kitérés lenne a nyílt kérdés elől, s bizonyos fokig bántó is lenne Önökre, mert hallgatólag ez lenne benne: Önök elmaradtak a fejlődéstől. Márpedig ezt nem akarnám, mert ismeretlenül is becsülöm, szeretem valamennyiükben az embert, aki a maga életét szépségekkel igyekszik gazdagítani, s azért jött el most is. Úgy szeretném tehát a kérdésre adott feleletet megfogalmazni, hogy bizonyos érzelmi és értelmi vágyakozást keltsek Önökben egy olyanfajta művészi magatartás iránt, amelyik eddig talán nem jutott érdeklődésük körébe. Azaz egyszerűbben fogalmazva: szeretném, ha megismernék és megszeretnék azt az embert, aki Kassák Lajos néven szóban és rajzban határtalanul izgalmas és szép dolgokat mond el az életről. De kanyarodjunk vissza a kérdésekhez, amelyeket Önök helyett tettem fel magamnak.

Közülük a másodikkal kezdeném. Ez így hangzott: mi értelme van annak, hogy a nyomtatás jól megszokott egyenletes sorai helyett a kiállított kassáki vers betűi egyenlőtlen nagyságúak, hiányzik a belénk idegződött vesz-

sző és pont, s sorai néha úgy kanyarognak, hogy erőfeszítés nélkül nem is tudjuk olvasni? Nos, olvassuk ezt a verset úgy, mintha a nyomda szokott módján lenne leírva: „Anna, Annácskám, az Úr megjelent a vizek fölött, és keservesen sír." Így olvasva is szép, költői elszomorodás, de most nézzük a kassáki képköltemény szedésében. Mi van ebben, ami több az egyszerű leírásánál? Míg a zenei nyelvben pontosan kialakult a jelzések rendszere, amely a zeneköltő akaratát, élményének természetét pontosan közli az előadóval, s rajta keresztül a hallgatóval, tehát egyértelműen megmondja a gyorsaságot, erősséget, a szívszaggató szüneteket, a hangszerek hangjának tompított vagy éles voltát, addig a költők egyenletes soraiból hiányzik ezeknek az előírásoknak a lehetősége. Ezért van az, hogy ahány szavaló, annyiféleképpen mondja a verset, s végeredményben annyiféleképpen értelmezi. Valamiképpen át kellene törni a betűk egyhangúságának korlátját, és a szavak megjelenésében is sugallani kellene, hogy mi a szívverés üteme, hol kell lassabban, szinte szótagolva olvasni, hol kell a sikoly erejével belehasítania a hangnak a közömbös térbe, hol kell úgy tagolni a szavakat, hogy azok az idő mellett egyúttal a maguk terét is megformálják – és így tovább. A képköltemény tehát kísérlet arrafelé, hogy a vers pontosabb zenei előírásai mellett egyúttal a sorok elosztásának képzőművészeti eszközeivel is sugalló erejűbbé tegye a tartalmat. Veszik észre, hogy e kis műben mennyire benne van már egy sajátos magatartás, s nem hiszem, hogy akadna Önök közül valaki, aki ne érezné, hogy milyen szép dolog lenne, ha a

zene, vers és kép megkísérelt egyidejűségével gazdagodhatnék a művészet.

A meginduló vita tehát az eddigiekben egyetértésben oldódik, bár a többi kérdések során tisztázódik majd, hogy ez az egyetértés nemcsak az én öncsalásom-e. E kis vers elemzése során már ízelítőt kaptunk arról a világról, amelynek meredekebb tájaira most indulunk majd útnak.

Egy másik kérdés így hangzott volna: e rajzok legtöbbje amolyan gyermekrajzféle firkálás, hol itt a művészet? Hadd kezdjem a feleletet látszólagos kitérővel. Egy alkalommal – mindegy, hogy mikor, hol és ki – egy rajzfüzetet mutattak nekem. Olyanfélét, mint amibe az iskolás kisfiúk rajzolni szoktak. Első pillantásra a rajzok is árnyalás nélküli vonalrajzok voltak, s némiképpen hasonlítottak a gyermekek üde kedvességű rajzaihoz. Virágok, különös erdők, bácsik, nénik, sétálók sorakoztak a lapokon, egyiken éppen az eső esett. – De nem lehet mégsem, ezek nem gyermek rajzai, valami olyan megdöbbentő komolyság s olyan telített alkotóképzelet bontakozott ki a rajzokban, hogy egyre izgalmasabbakká váltak számomra. Mosolygó kedvességük mellett is megvolt bennük az az etikai komolyság, amiről az előbb beszéltem. Bele-belefeledkeztem egy-egy virágnak a valósághoz hajazó, de mégis szinte önálló, új szervezetben megalkotott sziromerdejébe. Ki csinálhatta ezeket a rajzokat? A rajz vonalai néhol dadogtak, de a bennük levő szellem megigézett. A valóság és álom határán jártam e rajzokat nézegetve. Bartók Béla rajzolta ezeket a rajzokat gyermeke számára, s átlapozása páratlan élmény volt.

Térjünk most vissza Kassák rajzaival kapcsolatban meg-

fogalmazott ellenvetésünkre. Mi történnék, ha a kérdést így tenném fel Önöknek? Kassák Lajos a magyar irodalom egyik élő klasszikusa, ne gondolják, hogy ez a művészetalkotó s a művekkel szemben oly szigorú ember gyermeteg kísérletekkel lép Önök elé. Ha tehát rajzai olyan egyszerű, szinte firkaszerű előadásúak, kell valaminek lenni mögöttük, hogy miért elégszik meg ilyen szerény eszközökkel. Ez persze még nem felelet, csak arra szolgál, hogy kellő komolysággal és érezni s érteni akarással közeledjünk e rajzok s festmények felé. Kíséreljék meg – s ebben, amennyire tudok, segítségükre leszek –, hátha olyanféle élménnyel lesznek gazdagabbak, mint amilyenről az előbb Bartók rajzai kapcsán beszéltem?

Igen, ezek a rajzok nem „kidolgozottak" a szó szokásos értelmében, nincsen rajtuk téri árnyalás, s a részletekből is hiányzik az a fajta rajztudás és érzékenység, amelyhez annyira hozzánevelődtünk. De még mást is szemére lehet vetni a művésznek: néhol az arc vagy a test szerves arányai is megbomlanak, s a tájképekből nemegyszer hiányzik a belélegezhető levegő. Hiányzik róluk a napsütés fénye s az árnyékok fényt erősítő hatalma. Mindezt nem tudná Kassák? De ha tudja, miért nem csinálja? Gyürkőzzünk neki ezeknek a kérdéseknek is.

Kérem, idézzék fel most hirtelenül emlékükbe valamelyik családtagjuk vagy ismerősük alakját, s engedjék meg, hogy Önök helyett mondjam el, hogy mi az, ami emlékükben megjelenik. Hogy honnan tudom? Csak onnan, hogy mindannyian egyformán emlékezünk: az a kép, ami most felbukkan Önökben, nemcsak a látott kép emléke, hanem átszövi annak hangja, mosolya, mozgása, egyszó-

val az egész ember idéződik fel, s nemcsak fényképszerű élettelen arca. De még ha előttünk áll is valaki, azt sem csak szemünkkel látjuk, hanem minden érzékszervünkkel érzékeljük. Az emberről való képünk, tehát nemcsak kép, hanem érzékszerveink sajátosan összejátszódó emlékezése vagy érzékelése. Minél inkább hangsúlyozza egy művész ebből a képet, annál inkább elmossa többi érzékeink emlékezését és örömét, minél lazábbra fogja a képet, annál inkább alkalmat ad a belelátásra, beleérzésre. Érzik-e, hogy van abban igazság, ha valaki ekként gondolkozik? Hogy lehetetlent kísérel meg az a művész, aki sima papírlapon egyszerű vonalakkal vagy foszlott szélű színekkel hang, íz, mozdulat s más emlékképeket is sűríteni akar? Lehetséges, hogy ez lehetetlen, de meg nem kísérelni ugyancsak: lehetetlen. Nos, az az érzésem – nem tudom, hogy Kassák is így véli-e –, hogy e rajzok lehető legegyszerűbb előadása, szinte gyermeki eszközökkel való megformálása mögött ilyenféle élményanyag rejtezik, vagy legalábbis az a törekvés, hogy a túlságosan megmintázott képpel ne száműzze többi érzékeink emlékezését.

De kíséreljük meg még mélyebbre hatolni a vonal kifejezőerejének vizsgálatával. Ha beszélünk, ha valami érzelmi hullámverés sodrába kerülünk, akkor egész testünkkel és lelkünkkel vagyunk benne a dolgokban. Beszédünk nemcsak az agyvelő hűvös logikája, hanem például, ha valaki lejegyezné, hogy beszéd közben hogy játszik arcunk, s hogyan mozog kezünk, akkor a beszéd emberi tartalmát megkapná arcjátékban és kézmozgásban. Közismert jelenség ez, hiszen így értjük meg azokat is – legalábbis alapvető emberi mondanivalóikban –, akiknek idegen sza-

vát nem fordítja le agyvelőnk a mi nyelvünkre. Ha valaki lejegyezné? Hiszen éppen ez az: a művész kézmozgása lejegyződik rajzaiban. E rajzok vonalainak lendülete, zökkenése, bátorsága, megtörtsége, öröme vagy csüggedtsége közvetlenül sugározza a művész lelkiállapotát. Vigyázzanak, ne értsenek túlságosan gyorsan egyet ebben, bármilyen világos is, amit elmondottam. Miért ne? Mert ezzel például elfogadnák az ún. tárgytalan (absztrakt) művészet létjogosultságát, ennek átélése pedig nem pillanatnyi értelmi lelkesedés dolga. E művészetben ugyanis nem az így vagy amúgy lerajzolt tárgyakkal, emberekkel sugallja a művész mondanivalóját, hanem éppen kézjegyeinek szinte grafologikus firkáival.

De ugyanígy vagyunk a színekkel is. A színekhez sok százezer éves emberi létünk alatt bizonyos képzetek tapadtak, amelyeket részben rendszerbe is foglaltak (hideg–meleg színek stb.). Hogy e képzetekből mi a fizikai-élettani törvényszerűség (a hullámhosszok változása), s mi a hozzátapadt emlékezés (pl. piros a vér), túlságosan bonyolult ügy ahhoz, hogy egyelőre tisztán lássunk benne. Egy azonban kétségtelen, hogy a színek éppen olyan gazdag kifejezési lehetőséget kínálnak a művésznek, akárcsak az önmagukban értelmetlen – de ugyancsak emlékképekkel terhes – hangok a zenésznek.

Hasonló kifejezési lehetőségek vannak a formák világában. A vaskos, hegyes, gömbölyű, szögletes formák megannyi hangulati elemet kínálnak az alkotók számára, méghozzá – természetesen – nemcsak az elvontra figyelőknek. Emlékezzenek például arra, hogy a nagy klaszszikus képek mértani rendje miként sugallja a nyugalmat

vagy a nyugtalanságot, az egyensúlyt vagy lebegést, súlytalanságot.

Kissé elszakadtunk közvetlen feladatunktól, Kassák Lajos képeinek értelmezésétől, de ez az elkalandozás csak látszólagos volt, mert állandóan közelükben voltunk, s róluk beszéltünk. Kezdik érezni, hogy amit a „tárgytalan" vonalról mondtam, mennyire belejátszik a kassáki rajzolásmódba? Mikor nem az anatómiai vonalat követi, hanem enged a kéz szabad mozgásának, amikor a lendülő vonalak meg-megszakadnak, vagy dühödt cikázással népesítik be a felületet. Vagy amikor a színek nem a valóság színeit másolják, hanem hangulatuk szinte fájó szegényszagot terjeszt, vagy fanyarságuk összeszorítja szívünket. Vagy nem Kassák képeiről beszéltünk-e akkor, amikor a mértani idomok és színek tárgytalan társulásában bizonyos emberi mondanivalókat kerestünk?

Tudom, hogy azok a dolgok, amelyekről beszélni igyekeztem, nehezen közelíthetők, de egyet talán sikerült érzékeltetnem: az az ember, akiben ezek a dolgok forrnak – márpedig verseiből is tudjuk, hogy ezek alkotják egyik legérzékenyebb mondanivalóját –, a lét és kifejezés legmélyebb kérdéseit feszegeti. Ne tévesszen meg senkit az előadás gyermetegsége. Abban a világban, amit Kassák is keres, még gyermekek vagyunk, még nem tudunk – s nem is akarunk – ékesszólóan beszélni, festeni. Még nem tudjuk nagyobb sugallóerővel közelíteni látomásainkat. Nem, ezeknek a rajzoknak – a hasonlaton kívül – semmi közük nincsen a gyermekrajzokhoz.

Rendben van – mondhatná valaki –, mindez igen érdekes, de a művészet nem érdekesség, nem is a tudo-

mány határait súroló eszmélés, hanem az ember szava a másik emberhez. Mindazok a kísérletek, átköltött tájak, laza vonalakkal vagy színekkel újraalkotott emberek, amelyekről ön beszélt, amelyek a kassáki műben benne vannak, még nem a megtalált szó művei, hanem csak a keresésé – hiszen ön is így mondotta –, vethetik ellenem. Igaz, így mondottam, mert így érzem, s itt kezdődik nagyon csendes hangú s meleg szeretettel teli vitám, most már nem Önökkel, hanem a művésszel. Ez a vita csendes hangú, s mély megértésből fakad: még a dolgok kezdetén állunk, még nem ivódott belénk a mikroszkópi világ új képi élménye, még nem tudunk maradéktalanul gyönyörködni olyan formákban, amelyeket nem a művész alkotott, hanem például a levegőellenállás legkisebb felületei, autókon vagy lökhajtásos repülőgépeken, pedig milyen tökéletes téri formák! A szépséget szemünk még nagyon is a sarjadó világhoz köti, s éppen csak érteni kezdi az ember alkotta új természet formáinak gazdagságát. Természetes tehát, hogy még éppen csak próbálgatja azok szépségének művészi átköltését. Inkább csak követelőn erősíti, hogy ilyenre szükség van, hozzá tartozik teljes ember voltunkhoz, de még dadogunk megformálásában. Ez így van, s ez a kassáki életmű tragédiája, de egyúttal felemelő szépsége.

A „járt utat a járatlanért el ne hagyd" lapos bölcsessége helyett a mindig újat kereső izgalma a voltaképpeni szépség Kassák Lajos művészetében. Nem az egyes mű, hanem az egész a megkapó, aminek emberi tartalma a legmagasabb mértékkel mérhető: a belső elégedetlenségtől fűtött, jobb világ teremtésén munkálkodó ember egyik

legtisztább jelképe ez a művészet. De hol van itt a vele való vita? Ott, hogy érzésem szerint az újat keresés törvényét könyörtelenül érvényesíti magával szemben is, s nem enged a minden komolyságon áttűző játékosságnak. Ez nem felelőtlenség, csupán mélységes hit abban, hogy az alkotó ember olyan érzékenységű emberpéldány, aki nemcsak eszével, hanem egész magatartásával alkot, s ennek még akkor is utat kell engedjen – mert nincs joga elfojtani –, ha pillanatnyilag célszerűtlennek látja. A művész e néha céltalan, szabad játékai később megkomolyodhatnak, meggazdagodhatnak, s bámulatos új távlatokat nyithatnak, amelyekből a játékosság már eltűnik, s helyettük mély emberi vallomás új hangjai szólalnak meg a véletlenül megtalált eszközön keresztül. Ezt a kötetlenséget, szabadságot sajnálom én Kassáknál, s talán ez egyik oka, hogy képeiből száműzte a szeretet melegségét. Újabb verseiben ez megindító szépségben teljesedik ki. Hadd térjek vissza arra, amit a bevezetőben mondottam: az az érzésem, hogy Kassák képzőművészeti megnyilatkozásai még nem fejeződtek be, s gazdagodásuk éppen ott várható, ahol művészetének másik területén már megtörtént.

Most, hogy e hosszú bevezető végére értem, érzem, valójában még el sem kezdtem . . . de talán nem is baj . . . mert a képek közvetlenül sugározzák mindazt, ami elmaradt.

Azzal a kívánsággal nyitom meg a kiállítást: vajha minél többjüknek sikerülne közvetlen emberi kapcsolatba lépnie a kassáki életművel.

KASSÁK Lajos

A MAGYAR NEMZETI GALÉRIA
ÉS A PETŐFI IRODALMI MÚZEUM
MEGHÍVJA A

KASSÁK LAJOS EMLÉKKIÁLLÍTÁS MEGNYITÁSÁRA

1987. MÁRCIUS 20-ÁN, PÉNTEKEN DU. 4 ÓRÁRA.
A KIÁLLÍTÁST MEGNYITJA
PUSZTAI FERENC
MŰVELŐDÉSI MINISZTERHELYETTES

BUDAVÁRI PALOTA C ÉPÜLET

ARTUNION KIADÓ ÉS NYOMDA IRODA / KOSSUTH NYOMDA 87.0191

KASSÁK

édesanyja. Teri nála lakott, a házassági levelünkben lakhelyének Sziget utca 16. van feltüntetve.

Szabadulásomat követően, a húszas évek második felétől, gyakran találkoztam Simon Jolánnal, ő Kassák hazatértét készítette elő, sikerrel. A visszatért Kassákkal keveset érintkeztem, az általa szervezett Munka-körbe nem követtem, Jolán öngyilkossága után, már csak kalapot emeltünk egymásnak.

Kassák Lajost kora ifjúságomtól kezdődően mindenkor kiváló irodalomszervezőnek láttam, vonzotta, és ellökte magától a lázadó, tehetséges fiatalokat, elsőként másolta a legmodernebb külföldi művészeti termékeket. Arra sohasem gondoltam, hogy Kassák írásait japánra, arabra, tudjaisten mennyi nyelvre átfordítják, hogy képeit a világ nagyvárosaiban kiállítják. Sok esztendős ismeretségünk konklúziója: hazánk egyik legzseniálisabb individualista forradalmárja volt az alkotó Kassák Lajos.

Demény Pál

id. Szabó István

„S a kék hegyekre processziósan fölsereglettek a gyerekek. Valaki azt mondta: Megtaláltuk magunkat az öregasszonynál s holnap összetalálkozunk minden szétkergetett testvérünkkel az igazságban! Aztán határtalanul fölnevettek, mint akik egészségesen hazaérkeztek.

Beleugrottak az orgonákban és mindenkinek érthetően énekelni kezdtek a tápaszkodó város fölött:

Mi az erő fiai vagyunk
Elválaszthatatlanul egyek vagyunk az űrben,
mint vándorló meteorok és a kicsépelt búzaszemek.
Ó testvér! Testvér!
Mi értjük egymást rettenetesen.

Valahonnan rokoni kiáltások szaladtak föl, mint a spirális fúrók.
A hamuszürke köd sebesen fölszakadt.

Tiszta szemeinkből kiestek a partok.
Hitek máglyáznak.
Máglyák énekelnek.
Cél! Cél!

A város fölött vörös csillagokat eszőtek az orgonák.
Ekkor már senki sem hitt a kurzus szentségében.
Valahonnan elindult az igazságos ember.
S a szegények karjaiban újra fölébredt a könyörtelen erő.
Ó megtalált fiatal testvérem!"

Csupán epilógusnak írom: 1921. augusztus 25-én, a bécsi emigrációs vezetők hibájából több társammal együtt letartóztattak, engem Szentmihályon Liska Terézzel, és Kassák Rezsővel, velük meg másokkal álltam a statáriális bíróság előtt. Bár az ügyész rám és Rudas Bélára a legsúlyosabb büntetést – a halált – kérte, ítélethozatalra mégsem került a sor. Ágyúdörej remegtette meg a tárgyalóterem ablakait, Károly király kalandor hazatérő vonatát lődözték Budaörsnél a Horthy-hívek. A tárgyalásunkat elnapolták, végtére beérték azzal, hogy Rudast, és engem előbb 1 év 3 hó börtönre, majd 2 évi fegyházra, és annak lejárata után internálásra ítéltek, Kassák nevelt fia, és Imre öcsém néhány hónapra a ceglédi fiatalkorúak börtönébe került, Teri a karácsonyi amnesztiával szabadult.

Az elsőfokú büntetésem lejártával, a felemelt ítélet meghozataláig a Mosonyi utcai toloncházban őriztek. Teri meglátogatott, lefogták, és mint idegen állampolgárt Romániába akarták toloncolni. A szocialista jogvédő, Hébelt Ede javaslatára feleségül vettem, és ezzel magyar állampolgárrá lett. Mindketten a toloncházból indultunk az esküvői szertartásra, tanúink a kísérő detektívek voltak. Az anyakönyvvezetőnél Hébelt Edén kívül egyetlen vendégünk az öregasszony volt, Kassák

16–17-én rendezte meg Bécsben a délkelet-európai szocialista ifjúsági szervezetek első nemzetközi konferenciáját... A konferencián Magyarországot Lékai János, valamint – a bécsi titkárság által megbízott Demény Pál ifjúsági vezető képviselte."

Az értekezlet befejeztével meglátogattam Bécs külvárosában, Hitzingben a Kassák házaspárt. Szoba-konyhás albérleti lakásuk még a pestinél is szegényesebb volt. Falra feszített kartonlap előtt állt Kassák ecsettel a kezében, éppen cinóber-vörös meg ultra-kék négyzeteket, ékeket festett arra. Ez még hagyján – gondoltam –, de mit keres a festmény felső sarkában egy fél cipődoboz, közepén jókora vascsavar, oldalvást valamiféle alumínium huzal? Hátrább léptem, szólásra nyitottam a számat, ám Jolán a fülembe súgta: „Ne bántsa Kassit, most éppen beteg." Kassáknak a hiányos étkezéstől csúnya furunkulusai nőttek, élesztő fogyasztással gyógyítgatták. Ő mitsem törődött bajával, élénken magyarázta, hogy most „merz" képeket fest, új irányt kell adnia a pikturának. Elbeszélgettünk az otthoni dolgainkról, a Rezső fiúkról, olvasmányainkról, kirándulásokról.

Másnap a Mozart kávéházban málnaszörpös teát ittunk. A márványasztalnál Kassák elibe teregettem valósítandó elképzeléseimet, azt is, hogy az eddigi Értesítő c. lapunknál jobban sokszorosítottat, dúsabb szövegűt kívánok kiadni. Töröm a fejemet, hogy mi legyen annak a hatásos címe? Kassák domború homlokára néhány ránc szaladt, szemhéját felhúzta, és máris felelte:

– Örök forradalom.

Névadását elfogadtam, bár nem igen volt az pártosan jelszavas. Csakhogy bennem, és barátaimban még parázslott elhamvasztott forradalmunk tüze, mi már az újabbra készülődtünk. Ady versét is ismertem, amelyet a Galilei Kör 1912-i márciusi ünnepére írt: Új, tavaszi sereg-számla címszavakkal. (A szemle szó későbbi javítás), s abban az utolsó előtti szakasz így hangzik:

Tűz, vér, láz, ujság, boldog változás,
Csupa teremtés lángol a szemekben,
Örök tavasz, örök forradalom
Óh ékeskedjél mindig ékesebben.

Hát, ha Adynak jó, Kassáknak jó, akkor nekem is: az örök forradalom. Hazatértem után az új Opalograph sokszorosító masinán, a rákosszentmihályi lakásomon Rudas Béla és Liska Teréz másolta az Örök forradalmat. Széthordásában Kassák Rudi segédkezett.

Újabb instrukciókért hamarosan Bécsbe utaztam, ottan elbeszélgettem Landlerrel, Lukáccsal, Vargával, Hirosikkal, meglátogattam Uitzot, másik napomon pedig Kassákot. Vígabb volt, mint hónapokkal előtte, kedvvel újságolta, hogy lapja a „Ma", a közeli hetekben megjelenik. Megígértem annak pesti terjesztését. No, nézze csak – – mondta Kassák, addig is olvassa el a most kinyomtatott könyvemet, és kezembe adta a Máglyák énekelnek-et.

– Eposzt írtam a kommünről, a fehér terrorról, Somogyi temetéséről, és magukról.

– Felőlünk? kérdeztem vissza.

– Igen, lapozza fel az utolsó oldalakat, és olvassa el, a többit majd később.

Ráfordítottam ott nyomban a megnevezett lapokra, és azokról, persze csak mostanában, másolom a sajátos szerkezetű Kassák-eposz befejező sorait:

a III. kerületben A csoportok a szociáldemokrata párt kereteiben dolgoztak és összeköttetésben voltak a Csepelen és Pesterzsébeten alakuló kommunista csoportokkal, valamint a szakszervezetekben dolgozó kommunista fiatalokkal. Tevékenységük nyomán az egyes munkásotthonokban 20–25 ifjúmunkás is összegyűlt előadásokat hallgatni... igyekeztek 3–5 tagú sejteket szervezni."

Szabó Ágnes, a *Párttörténeti Közlemények* 1966 márciusi számában közölt, és fentebb idézett sorait bővítetten ismétli: a *Legyőzhetetlen erő*, és az *Eleven erő* c. könyvekben. Gerelyes Ede a *Budapest munkásmozgalma 1919–1945* című munkájában ugyan ezt a témát érintve, közli:

„A Demény-csoport már 1919 őszén sokszorosító géphez jutott, majd Lakatos Miklósék szereztek még egyet, azt amelyen... Sallai Imre a Leszámítoló Bankban antimilitarista röplapokat készített. Lakatosék később, mint Demény technikai csoportja működtek tovább. Deményék kezdeményezésére jelent meg az Értesítő című lap. Egy év múlva az „Örök forradalom" című kiadvány jelent meg. Az illegális kiadványok nagy visszhangot keltettek itthon és külföldön egyaránt."

Az előbbi idézeteket azért másoltam lapjaimra, hogy igazítsam Kassáknak az egykori, felőlem és társaimról képzett véleményét, meg más okból is. Azért, hogy kimutassam: a Tanácsköztársaságunk leveretése utáni föld alá süllyesztett ifjúsági mozgalmunk követte az egykori antimilitarista, a forradalmi szocialisták taktikáját. Magam pedig az elesett bátyám helyébe kívántam lépni. Levélrészletet ismertetek, világítja ifjúkori utamat; hitelesíti előbbi mondataimat. Így szól:

„386, West Point Crescent Pickering, Ontario Canada 1968. Kedves Kisdemény, (ha megengedi, hogy a régi titulussal illessem), nagyon köszönöm a levelét és az emlékezéseit, amik nemrég jöttek meg. Éppen akkor, amikor elkezdtem magamnak fölvázolni a 17-es mozgalom némely adatait.

Nagyon értékes az írásában minden, amit Demény Ottóról ír, és az „első" és a „második" garnitúrák közötti kontinuitásról; és a kis lehúzógép valóban elragadó történetéről... Meg tudná-é állapítani, hogy mik voltak Demény Ottó utazásainak tényleges időpontjai? Csak annyit mond, hogy Kassák és Lengyel írásaiban az időpontokban eltérések mutatkoznak. – Vajon mikor búcsúzott el Uitztól? Hogy ő kötött össze engem Uitz lakásán Sallaival egy elveszett láncszemet hoz vissza. Mert van úgy, hogy valami teljesen elvész az emlékezetből: nem tudtam kiásni, hogyan jöttünk kapcsolatba Sallaival, míg a legpontosabban emlékszem a vele együttvégzett első munkára...

szeretettel üdvözli
Duczynska Ilona

Duczynska ír a mozgalom kontinuitásáról, amelyet aprócska erőmmel igyekeztem megőrizni a kommün elvérzését követő években, és azontúl: ezerkilencszáznegyvenötig. Munkásmozgalmi tevékenységem folyamatosságának egyik epizódja Bécsben játszódott 1920 kora nyarán, akkor találkoztam Kassákkal. Ez történt: május első napjaiban a bécsi titkárság megbízásából hozzám érkezett Komor Imre, és felszólított, hogy azonnal utazzak el Bécsbe. Egy szociáldemokrata ügyvéd napok alatt szerzett számomra Lakatos Miklós nevére, persze az én fényképemmel, kiállított útlevelet, és azzal, csapot papot itt hagyva, felhajóztam az egykori császárvárosba, akkor a szociáldemokraták erősségébe. Ott tudomásomra adták, hogy nemzetközi konferencia részese leszek. Ezen értekezletről Svéd László történész kanditátus a *Lékai János politikai pályafutása* című könyvében, többek között ezeket írja:

„A Kommunista Ifjúsági Internacionálé délkeleti altitkársága 1920. május

gényében a következő soraival örökít meg:

„Rudi (Simon Jolán fia)... Két nap múlva megérkezett... Komoly, nagy kamasz ő már, sokmindenféle munkát rá lehet bízni, holmi konspirációs összesugások sem idegenek számára. Csomó hasonló korú kamaszka jár mihozzánk, szocialistáknak vallják magukat, s úgy érzik, most komoly feladatok elvégzése vár rájuk.

A Demény gyerekek, Pali és Imre és a Roth (Vándor) Pali és a Kálmán gyerekek és a Leicht (Ék) és még többen fiúk és lányok, akik állandóan felnőttek körül szimatolnak, híreket hordanak a szociáldemokrata szervezetekből. és összeköttetést tudnak teremteni a fehérekkel is. Az ilyen gyerekek sok mindenben segítségre voltak már a szökevényeknek... Azt lehetne rájuk mondani, hogy taknyos kölykök, alig tudják megtörölni az orrukat, de mégis felnőttebbek sok felnőttnél, okosabbak és agyafúrtabbak az apjuknál.

És hősök is, olyan hősök, amilyenek csak a halálba készülő öregek és rajongó gyerekek tudnak lenni... A Demény gyerekektől egyszer megkérdeztem, hogy mi van Ottó bátyjukkal, régóta nem hallottam felőle, tudnak-e róla valamit? Imre, a csoportban is a legkisebb gyerek meghatottság nélkül és félreérthetetlen büszkeséggel azt mondja:

– Alighanem meghalt. A forradalom áldozata lett...

Az előbbi szavaihoz még hozzámondja:

– A forradalom áldozatot követel tőlünk.

Pali, az idősebb már komolyan, mint igazi felnőtt ember mondja el, hogy semmi biztosat nem tudnak bátyjukról:

– Elindult Oroszországba, s valószínűleg útközben érhette valami. Alighanem meghalt, ha élne még, akkor hírt adna magáról.

– Derék gyerek volt – mondhatom. De nem tudott vigyázni magára.

– Igen... az anyánk nagyon szomorú azóta.

Én is szomorú vagyok, és nagyon sok rokonom, ismerősöm szomorú lehet a mai időkben. Ezeknek a gyerekeknek a legjobb. Ők még nem érzik a tragédiák súlyát, valahol látnak egy kis fényforrást és éjjel-nappal, ébren és álomban a felé menetelnek. Nem fáradnak el, s ahol lehet, segítségére vannak másoknak is. Én nem kértem tőlük semmit, és állandóan mellém állnak szolgálataikkal.

Elhatározták, hogy útlevelet szereznek a számomra, most ebben fáradoznak."

Kassákot az elutazást követő néhány hónapra felkerestem Bécsben. Előzőleg, hogy találkozásunkról beszélnék, elmondom, hogy miért is utaztam el oda. Mindenekelőtte: Kassák naiv egyszerűséggel írta le a harminc évvel később készített önéletrajzi regényében a lakásukra, az öregasszonyhoz eljárogató fiatalok érzelmeit, törekvéseit. Akkoriban, 1919/1920 telén, az előbbi Kassák-idézetben megemlített, már az első magyarországi földalatti ifjúmunkás szervezet aktívái. Mögöttem is néhány börtönhét, 1919 augusztusában, 18. születésnapomon tartóztattak le – a Főkapitányságon Uitz Béla mellett üldögéltem –, szeptember végén a Gyűjtőfogházból szabadultam.

Vasárnap délutánja volt, egyenest a Vérmezőre villamosoztam, ottan sétálgatott 15–20 ifjú társam a pesti, és a peremvárosi kerületekből. Velük folytattam mozgalmi tevékenységemet ott, ahol abbahagytam. Ezekről, az illegalitás kezdeti hónapjairól Szabó Ágnes párttörténész emígy ír:

„A kommunista ifjúmunkások ebben a munkában is élenjártak. Csoportjaik 1919. augusztus 7-től rendszeres kapcsolatban voltak egymással. Körük állandóan szélesedett, számuk egyre nőtt. E szervezkedés vezetői voltak: Demény Pál... a IV. kerületben,... Lőwy Miklós a VIII. kerületben, Lakatos Miklós a VII. kerületben, Szekér Nándor

mítoló- és Pénzváltó hivatalnoka... Örömmel mentem fel Sallaihoz, bejelentettem, hogy Demény „kapcsolt" hozzá. Megmondtam Demény azt üzeni, Sallai kapcsoljon engem tovább Szabó Ervinhez és Korvin Ottóhoz..."

Bátyámról szólaltattam Lengyelt, ám karcolata bizonyítja, hogy Kassák jóakaratúan asztalához ültette a fiatal forradalmárokat, együttérzett velük, ám úgy vélte: ő a művészet átformálásával erősebben szolgálja a forradalmat, mint apró politikai ténykedéssel. Kétségtelen, hogy irodalmi életükkel kitartóan, és pozitívan először ő ismertette Marinetti futurizmusát, Apollinaire avantgardizmusát; Kassák hévvel magyarázta Pirandello drámáinak formabontását, és a dadaista kísérletezést. Volt bátorsága a verslábas, rímes költészetet tagadni, és helyükbe szabadverseket írni.

Polgári írókkal vitatkozott Kassák a művészetről, a politikáról, mindenkor szocialista szemszögből, ellenszenvesen Tisza Istvánról, szimpatikusan a háborút tagadókkal. Erre mutatnak azok a passzusok, amiket Kassák legsikerültebb könyvéből *Egy ember életéből* másoltam ki:

„Az egyik este, hogy kedvetlenül és a hiábavaló vitáktól kifáradtan az Otthonból lejöttem, ismét Demény Ottóval találkoztam össze. Micsoda varázsló gyúrta át ezt a különös alakzatot. Ha nem szólít meg, elmehetne mellettem anélkül, hogy ráismernék. Szarukeretes fekete pápaszeme van, torzonborz szakáll nőtte be ábrázatát. Érthetetlenül, szinte ijedten állok vele szemben. – Pszt! – A jobbkeze mutatóujjával csöndre int. Ne szólítson a nevemen. Dávid Schirmeister vagyok... Mi van az elutazásával? – Elértem Ukrajnába, de sajnos onnan nem tudtam tovább jutni. Szóval mégsem egyedül rajtunk múlnak a dolgok?

– De igen... A napokban újra elindulok s most biztosan sikerülni fog...

Felhúzta vállait s úgy a pipa mögött a fogai közül felelte:

– Nem tudom, hogy mi a lehetetlen. Mit szól hozzá, ha azt mondom, hogy a napokban olyas valamiről fog hallani, fog történni, amire eddig mindenki azt mondta, hogy lehetetlenség lenne megcsinálni.

Hiába vallattam, csodálatosképpen egyszerre elakadtak benne a szavak... Október 17-én Jolán az ágyam szélén ült... amikor a váratlan hírt kaptuk:

»Lékai János fiatal hivatalnok szerdán délután három órakor merényletet követett el Tisza István ellen.«

Ki gondolhatta azt, hogy ebből a zűrzavarból, ebből a bűzlő, véres iszapból éppen a tüdőbeteg, kislányosan szerény Lékai János fog előlépni revolverrel a kezében... Íme megtörtént a lehetetlenség, amit Demény néhány nap előtt bejelentett."

A Lengyel, és a Kassák idézetekkel nemcsak bátyám és a többi lázadó huszonévesek elpirosló lelkületét kívántam bemutatni, hanem a magam lépteire is rávilágítani. Azok nyomon követték Ottó izgalmas lótás-futását, és így jutottam el Szabó Ervin könyvtár szobájába, a *Galilei Kör*ben általa ismertem meg Duczynska Ilonát, és ő küldött fel Kassákék lakására. Bizony szegényes hely volt az a Sziget utcában. Két kis udvari szoba, bejárat a konyhából. Ottan lakott az okos, munkáskezű, jóságos szívű Kassi-mama, a fia meg Jolán, időnként annak gyermekei, az Erzsi lánya, a másik lánya a férjével, egy szocialista vasmunkással. Volt, hogy egyikük-másikuk kiköltözött onnan, akkor mások kerültek a szerény lakásba. Kassák is néhány hónapig a szomszédságban, a Visegrádi utca 15-ben lakott, közösen a Kommunista Párt központjával. A kommününk megfojtása után visszaköltözött édesanyjához. Ottan esett meg az a beszélgetés, amelyet a már említett önéletrajzi re-

– Az olvasásnak, a többféle napilap közötti választásnak, a többfelől elhangzó bíráló írásoknak, a többféle világ-látású társadalmi mozgalomnak megvolt az önálló gondolkodást fejlesztő hatása. Nem véletlen, hogy többféle és sokszor ellentétes irányzatú lapot járattak a körök. Az egyesülési jog és a sajtójog a magyar közírói gyakorlatban már 1847–óta – ld. Csengery Antal és Szalai László akkori írásait – egymást kiegészítő értékként említődik. Hogyan látja Hegyesi János ezt kérdést, ma?

– Régen a falusi ember szinte kizárólag az újságból tájékozódott. Nemcsak a világról, az ország dolgairól, de a helyi hírekről is onnan értesült, sokszor napi frissességgel! Volt olyan kisváros, ahol nem is egy, de több lap is szólt a város életéről. Itt például volt a *Szeghalmi Hírlap*. A lapok bírálhattak, bírálhattak, de legalább mondhatták a magukét. A kormánypárti lapokat például csak szükségből rendeltük meg a Munkáskörben is – hiszen a felsőbbség vagy a csendőrség néha megnézte azt is, hogy mit olvasunk –, nehogy azt mondhassák, hogy mi csak lázadozunk. Néha szóltak is ránk, hogy mi csak azt a „zsidólapot", a *Népszavát* olvassuk. Hát szerintem, hogyha a lapok csak azt közlik, amit a kormány intenciója szerint közölni kell, akkor független sajtó nincs. Hát miért harcolt Petőfi a független sajtóért? Mert tudta nagyon jól, hogy a szabadságot az jelenti, amikor szabad megírni a véleményét bárkinek. Szólásszabadság is ott van, ahol szabad megmondani bárkinek az igazságot. Nem mindig az az igazság, amit én mondok, de ha a magam részéről úgy érzem, hogy ez az én igazságom, akkor azért nem üthetnek a fejemre! Itt van az igazi szabadság.

Akármilyen kormányzás alatt él egy országnak a népe, egy nemzet, sohasem szabadna az elégedetlenkedőkbe belefojtani a szót. A világ emelkedését, a fejlődését mindig az elégedetlenkedők, tehát a jelennel nem megelégedett emberek vitték előre. Nem biztos, hogy mindig jót akar, aki elégedetlen, de az biztos, hogy akik mindig mindennel megalkudtak, akik mindig mindenbe belenyugodtak, tehát lapítottak, akik akármilyen rossz is volt, de nem mertek szólni, azok soha nem vitték előre a világ sorsát. Mindig az elégedetlenkedők vitték. Nem szabadna belefojtani a szót sohasem az emberekbe, hanem leszűrni belőle az igazságot és aszerint alakítani tovább a politizálást. Tulajdonképpen engem az aktív politizálás 5–6 évre, 44–51-ig, a költészettől eltérített. De most már újra csak a verssel tudom én ezeket elmondani.

Turcsány Péter

KASSÁK LAJOS

Olvasó Nép, 24.1985

A címadó

Találkozások Kassák Lajossal

A nálam öt évvel idősebb bátyámmal osztottuk meg szobánkat a Bécsi utcai lakásunkon, Imre öcsém szüleimnél aludt. Köröttünk a háború vadul, egyre véresebben tombolt. Ottó bátyám az Iparművészeti Iskolát látogatta, festő társai, és barátaik az egyetemekről utálták, gyűlölték a hadakozást, szóval, röplapokkal tiltakoztak ellene. Jeles költőink, íróink, képzőművészek, haladó szellemű szociológusok, újságírók a háború mielőbbi befejezését kívánták, a háborút csináló politikusaink megbuktatását.

Ottó, a rokonunk, Jászi Oszkár társaságában megismerkedett Ady Endrével, Kernstok Károllyal, bemutatták Szabó Ervinnek, Jancsó Károlynak. Ha jól emlékszem: Tihanyi Lajos festő találkoztatta Kassák Lajossal. Az érsekújvári magyar vasmunkásból íróvá avanzsált Kassák akkoriban – 1915-ben nyomtatta ki az *Eposz Wagner maszkjában* kötetét, és ugyanezen év őszén beindította a bátor hangú *Tett* folyóiratát. Annak címlapját: valamiféle dagadó vitorlákat vagy ilyesfélét ábrázolt, bátyám rajzolta.

Innentől eredt barátkozása Kassákkal, annak csodálatos asszonyával: Simon Jolánnal, Uitz Bélával, és lazában a költő húgával, Újvári Erzsivel meg annak férjével, Barta Sándorral. Mindennaposak voltak ők, meg az új lap ábrándos, új világot kívánó munkatársai az Andrássy út és a Szív utca sarkán meghúzódó Fészek kávéházban. Az ott gyülekezettekről hangulatos képet fest a bátyámmal egyidős Lengyel József a *Visegrádi utca* könyvében. Abból azokat a sorokat idézem itten, amelyek ugyan Ottóról beszélnek, azonban többről is szólnak. Rámutatnak Kassák Lajosnak és ifjú barátainak antimilitarista, forradalmas érdeklődésére, cselekvéseire. Ezeket írja Lengyel:

„A Kassák asztalnál ismerkedtem meg Demény Ottóval. Demény festő volt, de voltak ott jobb festők is. Sokat beszélt szociológiáról, filozófiáról, de beszéltek erről ott mások is, és talán világosabban, mint Demény. Talán nem is volt Demény forradalmibb, mint a Fészek-beliek jó része. A forradalmiság ott úgyszólván a természetes állapot volt. Mindenkit az orosz forradalom és a háború befejezése érdekelt. Kassák a szerkesztő akkoriban forradalmi volt, legalább is a *„formában"*. De egyikük sem volt az, ami Demény; már az időben aktív, tevékeny forradalmár. Demény sok mindenről beszélt. Irodalomról, feudalizmusról, művészeti teóriákról. De beszélt ezen kívül Szabó Ervinről, aki a Fővárosi Könyvtár igazgatója, ott ül a sok könyv között, és mégse könyvmoly. Szabó Ervinről, aki hivatott lesz a magyar forradalom vezetésére. Sokat beszélt Demény az 1918-as januári sztrájkról, a Duczynska–Sugár féle illegális mozgalomról. A januári nagy sztrájk idején ez a csoport, amelyhez Demény is tartozott, plakátot ragasztott a gyárak kapujára. A plakátokon kettétört fegyver és a felírás: Egy fillért, egy embert se a hadsereg számára... Demény mind gyakrabban beszélt arról, hogy ő a frontokon keresztül kimegy Oroszországba, beszél Leninnel és Kun Bélával. Lenin nevét számtalanszor olvastam már az újságokban, Kun Béla nevét Deménytől hallottam először...

Egy nap végre kijelentette Demény, hogy egy héten belül feltétlenül elutazik. És ekkor végre megtörtént az, amit régen vártam, de amit kérni nem lehet. Demény megadta a címet, hova forduljak: Sallai Imre a Magyar Leszá-

kompoziciót. A mozgalmasság látszólagos külső nyugalommá tompul a *Halottsiratás*-on, ahol az egész lapon uralkodó halott aktja körül ágáló fejekben fejeződik ki az alakok különböző temperamentuma szerint a visszafojtott belső izgalom. A mozgalmasság ábrázolásán kívül Derkovits lényét, mint egy ellentétképpen, a természet sokszor idillikus nyugalma is vonzza, például a *Furulyás* magábazárt, bensőségteljes alakja, vagy nyugtalanabb kifejezésében az udvarban *Kártyázók* csoportja.

Derkovits művészete kifejező eszközeiben és megoldásában változatos és fejlődő, tárgyválasztásában pedig sajátosan egyéni. Figurális és tájképfestő egy személyben. Kompoziciói belső élmények visszhangjai és eredményei. Idillikus korai kompoziciói a természetnek szinte zenei elvontságával telítvék. Életének egy nagy nyomorúsággal telt, testi betegségtől is gyötört korszakában haláltáncszerű témák foglalkoztatják, ismét máskor szociális szenvedések, a tömegek élete ihletik meg. Ez a magányos, az életben szinte félszeg ember tömegek fájdalmát szenvedi át magában és vetíti ki lelkéből. Lénye a költőnek és festőnek sajátos, mindig megragadó vegyülése.

Fónagy Béla

KASSÁK LAJOS MINT KÉPÉPITÉSZ

Ha kellene még bizonyíték Kassák Lajos ösztönös és valódi művészvolta számára, itt volna kiállítása a «Mentor» fülkéjében. A próba, melyet «képarchitektúráinak» ki kell állaniok, kegyetlen. Soha nehezebb kifejezőanyag, melyen művészléleknek keresztül kellett rágódnia, mint a konstruktívizmus. Olyan ez, mintha egy énekest körülpárnázott szobába zárnának és kintről akarnának gyönyörködni hangjában. Micsoda átütőerőt kell kifejtenie, hogy meghalljják! Kassák hangját meghallottuk a «képarchituktúrák» párnázott falán keresztül is. A művészet hangja keresztülcseng a szikkadt doktrina fojtogató légüres terén. Kassák annyira ízléses művészegyéniség, hogy formáinak tiszta ritmusa, szineinek harmóniája még az abszurd kifejezési eszközt is túléli.

A kiállítás tárgyai: festett kartonok, mértanilag élesen körülhatárolt szabályos színsíkok, szögletek és kerekségek. Egyes helyeken nem síkszerű, hanem térbeli a hatás. Egyes «képarchitektúrák» csendesek és nyugodtak, mások pajzánul ficánkolnak. Egyes olajfestékkel borított síkokon hullámpapirsávok (amilyenbe villanykörtét csomagolnak). Elárulom: rendetlenül kivágott hullámpapirsávok. Barnás szürkeségük, egyenletes sávos árnyékuk kellemes dekoratív hatást ér el a pirosak és kékek harsogó akkordjába ágyazottan. Továbbá: faragott fadarabokból összeszerkesztett architektúrák, homorulatok, domborulatok, szögletek, melyek úgy tolongnak egymás hegyén-hátán, mint a pánikba hajtott tömeg a vészkijáratban. Azután fénykép- és rajzkombinációk, modern kvodlibetek (csodálom, hogy ebből még nem lett társasjáték), melyek «mondanivalója» derüsen szórakoztatt. Végül plakátok. Igen jó plakátok. Olyan jó plakátok, hogy komoly kapitalista cégek megvették, kinyomatták, kiragasztották, a közönség megnézte őket és követte hívó szavukat.

Azt mondja Kassák Lajos, hogy ő nem művészetet csinál a régi értelemben, hanem úgyszólván csak felkiáltójeleket dob az embertömegek közé. Azt akarja, hogy aki képarchitektúráit nézi, az kedvet kapjon az élethez, mert egy darab harmóniában részesül. Munkái nem dekorációk, mondja, mert ha dekorációk volnának, tetszésszerint folytatódhatnának, pedig mindegyik lezárt egész. Munkái nem esztétikusak, mint az eddigi művészekéi. A valóságábrázoló vagy a valóság eszközeivel (ha még oly szerényen is) élő művészek munkáját feleslegessé teszi, mert túlszárnyalja, mert valódibb: a fénykép. — Kell-e ellenérv? Mondjuk-e, hogy az, ami Kassák «architektúráiban» mindenek ellenére megkap, az a tiszta esztétikum, az a kellemes, az erőteljesen szép egy mozzanata? Mondjuk-e, hogy a kellemesnek és erőteljesen szépnek e mozzanatai azonban túlontúl sovány és szegényes táplálék ahhoz, hogy az életigenlés felkiáltójele legyenek? Mondjuk-e, hogy ezt az egyetlen pozitív értéket, az esztétikusan kellemeset, csak az érzi kicsillámlani Kassák képarchitektúráiból, aki keresztülrágta magát az összes isták elefántcsonttornyait egymástól elválasztó kásahegyeken; aki hozzászokott ahhoz, hogy az izmusak mesterséges akadályokkal torlaszolják el mondókájukat, hogy nehezebb legyen kitalálni; aki rutinos kiál-

Nyugat 1928, márc. 16.

Kassák Lajos

látáslátogató és doktrinanyelő és néha gyávaságig menő jóindulatában magához ölel minden mesterségesen elrejtett emberi értéket? Szóval mondjuk-e azt, hogy Kassák képarchitektúrája a kevés beavatottnak okozhat csak némi örömet, a tömegek számára azonban örökké közömbös marad? És utaljunk-e arra, hogy ezeknek a képarchitektúráknak az építéshez vajmi kevés közük és részben ami érdekes bennük — a villanykörtecsomagolópapir és a faragott fadarabkák — az ugyanoly koketten ötletszerű, mint a szépségflastrom a puderes hölgy ajakszöglete fölött?

Szégyenlem magam, hogy Kassák Lajossal, akinek művészegyiségét oly magasan látom, ily fölényeskedően szállok perbe. Nem is miatta teszem, mert neki az a játék meg nem árt. De teszem azok miatt, akik kilógó nyelvvel loholnak a doktrinák elérhetetlen tartalmai után és jobbrahivatott energiájukat az áhítozott szellemi mártiromság kedvéért terméketlenül veszni hagyják.

Rabinovszky Márius

FILM-FIGYELŐ

DONA JUANA

Elisabeth Bergner negyedik filmje új értékekkel gazdagította a német szinpad nagy művésznőjének filmskáláját.

Hogyan illeszkedik bele a Dona Juana alakja Elisabeth Bergner eddigi szerepei közé? A «Nyú» és a «Szerelem» az érett nő szerelmi harcait és bukásait mutatták meg, a reménytelen szerelemnek, a szerelmi boldogtalanságnak mesteri tökéletességű rajzával. A «Flórenci hegedüs» a gyermeklélek és gyermekszerelem rejtélyes bontakozását, egy infantilis női lélek minden finom szépségét, csodálatos báját testesítette meg a mozi vásznán. A «Dona Juana» bizonyos tekintetben a «Flórenci hegedűs»-höz áll a legközelebb. Nemcsak külsőségeiben, nemcsak abban, hogy nadrágszerep és nemcsak abban, hogy csattanója a felismertetésben és lelepleztetésben van. Bergner ebben a szerepében a fiús és mégis teljes nő kamaszleányt festi meg a finom árnyalásoknak és finom mélységeknek azzal a tömegével, amelyet várhattunk tőle. Friss és üde minden gesztus, minden pillanat, de súlyban sehol sem éri el eddigi filmjeinek értékeit. Mi lehet az oka ennek? Pillanatig sem gondolhatunk arra, hogy megfogyatkozóban van Bergner kifejező eszközeinek kincsesháza. A hiba egész bizonyosan a szcenáriumíróban, a rendezőben és csak harmadsorban rejlik Bergnerben. A szcenárium, melyet *Balázs Béla* írt, nagyon gyenge. Más esetben nem igen mernénk a film szcenáriumáról ilyen határozott véleményt mondani. Hiszen nagyon jól tudjuk, hogy a mai filmgyártási módszernél a kész film után bajos a szcenárium értékét megítélni. Jó szcenáriumot elronthat a gyárigazgató, a rendező, a színészek, sőt a kölcsönvállalat dramaturgja is. Ebben az esetben azonban tudjuk, hogy a film Bergnernek és a rendezőnek, *dr. Paul Czinner*nek produkciója, nem lehet tehát szó kártékony külső befolyásolásról. Maga a rendező pedig kitünő művészember, aki az első három Bergner-film rendezésével már bebizonyította, hogy a legjobbak közé tartozik. A film tökéletlenségében Balázs Béla a főbűnös, aki a «Bankjegy kalandjai» c. kitünő filmje óta egyre gyengébb és egyre megalkuvóbb eredményeket mutat fel.

Hevesy Iván

HIBAIGAZITÁS. A *Nyugat* mult számában Ignotusnak *Testvéreink, az őrültek* című cikkében az volt szedve az elefántról, hogy *csodaállat.* Ez ugyan igaz, de abban a mondatban az elefántról nem mint csodaállatról van szó, hanem mint csordaállatról. Ahogy az összefüggésből is kiérezhetni.

A Nyugat minden közleményéért írója felel. A szerkesztésért felelős: BABITS MIHÁLY, GELLÉRT OSZKÁR, OSVÁT ERNŐ. A kiadásért felelős: GELLÉRT OSZKÁR. Igazgató: KÁLDOR MIKSA. Kiadótulajdonos: NYUGAT KIADÓ ÉS IRODALMI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.

Hungária Hirlapnyomda R. T. Budapest. V., Vilmos császár-út 34 **Felelős: Schmidek Géza**

SÁK Lajos

Somogy 1987.2.

JÓZSEF FARKAS

Kassák Lajos és a német aktivizmus

— Részlet egy nagyobb tanulmányból —

Amikor Kassák Lajos 1919. február 20-án *Aktivizmus* című programot adó előadásával megalakította a magyar aktivisták csoportját, vagy másképpen fogalmazva: létrehozta az aktivizmus magyar változatát, annak lényegi tartalmát a következőkben fejtette ki: „Aktivizmus – új terminológia a mi társadalmi mozgalmunkban. Magyarra fordítva így értődne: közvetlen cselekvés. Én szeretném bővebb és átfogóbb jelentőséggel az elnyomott emberek, a csupán önmaga erejével megváltható nép spontán és védtelen forradalmi életvitelének magyarázni. Ezen a szélesen elgondolt fundamentumon alakult meg a budapesti aktivisták csoportja, és ezzel a célirányossággal akarja tovább indítani mozgalmát a minden kormányformát és pártdiktatúrát elemésztő individuális forradalomért."

Előadása további részében – és ne feledjük, hogy jó egy hónappal a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt – erőteljesen érvelt az oroszországi proletárforradalom mellett és egy kiküzdendő magyar szocialista forradalom érdekében. A várható társadalmi és gazdasági folyamatok felvázolása után, közelebb kerülve az aktivizmus sajátos célkitűzéséhez, a következőket fejti ki: „a világ átalakulásának nem csupán gazdasági rugói vannak. Az a tűz materiális táplálója és az az időben kihasználható eredmény, de rajta túl még van a morális plusz, a forradalmas ember. A tudomány és művészet megdolgozottjai. A magukat kereső minden eddigiből kiszakadtak. A kollektív individuum."

Végül az aktivizmusnak, mint művészi irányzatnak az újdonságát is megfogalmazza, ráépítve azt a korábbi izmusok folyamatára, de egyben elkülönítve is azoktól: „Csupán azt nem veszik észre a mi kritikusaink, hogy mögöttünk és a most indulatossá szerveződő forradalom előtt a különböző művészi iskolák (futurizmus, kubizmus, expresszionizmus, szimultanizmus) megjelenésével már megmutatta magát egy még öntudatlan, anarchikus forradalom. Ők csak az érzéseikkel romboló, mi az eszünkben már rombolásunkkal egyidőben az építési lehetőségek első fundamentálói is vagyunk. Önekik csak a miértjük, nekünk már a hovánk is megvan. Ők rossznak érezték és tovább már nem bírták ki a burzsoá társadalom posványaiban nyomorodást, mi a magunkraeszméléssel az élethez vezető utakra is ráeszméltünk."

Ismeretes, hogy az aktivizmus a német expresszionizmus nagyon is összetett mozgalmán belül létrejött, mind radikálisabban politizáló, baloldali irodalmi és művészeti irányzat, amely különböző elképzelésekkel ugyan, de egyértelműen a társadalom megváltoztatására irányuló cselekvést kívánta szolgálni. Terminológiája 1914 végén keletkezett, és Kurt Hiller nevéhez fűződik, programjukat is ő foglalta össze a *Das Ziel* első évkönyvében. Igaz, ez az irányzat tulajdonképpen gyakorlatilag már 1911-ben létrejött, amikor *Die Aktion* címmel Franz Pfemfert megindította folyóiratát. E két mélyen humanista szemléletű kezdeményezéshez csatlakozott 1916-ban Ludwig Rubiner *Der Mensch in der Mitte* (Az ember a középpontban) című könyvével, amely háborúellenes szemléletével és egy új világ irányába kaput nyitó programjával szinte egy egész nemzedék olvasmányává lett. A Kassák programjával való párhuzam szempontjából

érdemes itt megemlíteni Peter Bender *A művész és a forradalom* című proklamációját is, amely 1918 végén keletkezett, és az *Aktion*ban jelent meg. Ez a felhívás szintén a proletariátus forradalmi fellépésének támogatására szólítja fel a szellem emberét, miként Kassák Lajos is, és az aktivista művészek feladatát az emberek életformájának átalakításában jelöli meg társadalmi, politikai és művészi eszközökkel egyaránt.

Ha közelebbről szemügyre vesszük Kassák programját, benne foglaltatnak mindazok az új gondolatok, amelyekkel meghaladta saját korábbi művészetfelfogásukat, ugyanakkor azok is, amelyek a Tanácsköztársaság időszakában viharokat váltottak ki az aktivisták körül. Mindezek természetesen sok vonatkozásban párhuzamosak a német aktivizmus alapvető szemléletével, tételeivel. Kassáknak a közvetlen cselekvés irányába hangoló programja és annak racionális észérvekkel történt kifejtése a német aktivisták racionalizmus-központúságával rokonítható, amely Wolfgang Paulsen érdekes fejtegetései szerint két irányban is harcba szállt az expresszionizmus bizonyos mértékű (nem mindenkinél előforduló) irracionalizmusával. Mindenekelőtt azokkal a német expresszionistákkal, akik misztikus isten-teóriákkal kísérelték meg a világ megváltoztatásának szükségszerűségét megindokolni. De szembekerült a közvetlen hasznosságú racionalizmussal is, amit Max Brod szemléletesen úgy jellemzett – ugyancsak elítélően –, hogy a kis célok elérésére hangolódott racionalisták személyes érdekük teljesülése esetén föladják az egészért (az egész közösségért) való küzdelmet. Ez a racionalizmus egyben azt is jelenti, hogy általa az aktivizmus, művészi célkitűzései és eszköztára mellett, *a politika egy formája is.*

A német aktivisták racionalizmusát többen – így Leonhard Frank, Ludwig Rubiner és mások – a XVIII. századi felvilágosodás racionalizmusához is rokonítják, a nagy francia forradalmat előkészítő gondolkodók eszméihez. De lényeges különbséget hangsúlyoznak e kétféle racionalizmus között azáltal, hogy míg az előbbi az *egyén* felszabadításán munkálkodott, az volt a célja, az aktivisták racionalizmusa az egyén felszabadítását a *közösség* felszabadításával egyidőben, a szabad közösség szabad tagjaként tudja csak elképzelni, minden tevékenységével ezt szolgálja, és ezt a célkitűzést a *kollektív individuum* fogalmával jelöli.

Kassák Lajos – mint fentebb láttuk – 1919. február 20-i előadásában már használta a kollektív individuum kifejezést, mint az ember átalakításának egyik legfontosabb célját. Érdekes, hogy a Tanácsköztársaságot elsők között üdvözlő aktivista írók és művészek március 25-i kiáltványukban elhagyják ezt a fogalmat, illetőleg a kommunista kultúra követelményével helyettesítik: „De a gazdasági forradalommal párhuzamosan mi, az új művészetek, az új morál, az új életformát jelentő kultúra töretlen és megalkuvást nem tűrő harcosai újból és most már megsokszorozott hittel fáklyázzuk elétek az új ember szabad, monumentális életét! A kommunista kultúrát!" Nem sokkal utóbb, a *Ma* április 8-án tartott „agitatív est"-jén Kassák „a nekipirosodott idők legforróbb perceiben", ahogyan a Tanácsköztársaság első napjait ő maga jellemezte, kétszer is kifejtette a kollektív individuum célkitűzését a szocialista forradalomban. „... azok az erők – mondotta –, amelyek ma forradalomba koncentrálódtak a társadalmi rend gazdasági és politikai megváltoztatásáért, ennek a célnak a beérése után forradalomba decentralizálódnak a minden *államrenden* felül kívánkozó kollektív individuumért." Majd azt hangoztatta, hogy a Tanácsköztársaságot „a föleszmélt emberek közösségének, a minden államformát tagadó kollektív individuum" első állomásának tartja.

Március 25-i kiáltványukban az aktivisták a kommunista kultúra megteremtését „a burzsoá művészetek fölött a forradalmi művészek diktatúrája" által látják csak

biztosítva. Köztudott, hogy ez a nézetük szembenállt a Tanácsköztársaság kultúrpolitikájával, amit a legszemléletesebben Lukács György *Felvilágosításul* című, mindmáig érvényes gondolatokat kifejtő cikke fogalmazott meg. Hasonló jelenség a német aktivistáknál is megnyilvánult, ezért érdekes felidéznünk Kurt Pinthus 1919-ben keletkezett elvi fejtegetését, amit a német expresszionista költészetről szóló kötet előszavaként tett közzé. A művészet és a valóság viszonyát vizsgálva arra kívánja rávezetni a saját forradalmi költészetüket túlértékelőket, hogy „A művészet nem okozója a történéseknek (mint ahogy például minden idők forradalmi lírájáról képzelik), hanem előrejelző szimptóma, szellemi terméke ugyanannak a humusznak, amelyből később reális történés támad – a költészet maga is az idők jelensége. Összeomlás, forradalom, újjáépítés nem e nemzedék költészetének következménye, de ez a nemzedék megsejtette, tudta, követelte, hogy mindez bekövetkezzék. A kaotikus idő, a régi társadalmi forma széttörése, a kétségbeesés és vágyakozás, a mohón fanatikus keresés az emberi élet új lehetőségei után éppoly robajjal, vadsággal nyilatkozik meg e nemzedék költészetében, mint a valóságban . . ., de jól jegyezzük meg: nem a világháború következményeképpen, hanem már kezdete előtt, és mind erősebben a háború alatt.

Így hát ez a költészet, mint ahogy néhányan programadói közül is követelték: politikai költészet, mert témája a vele egyidőben élő emberiség, amelyre panaszt emel, amelyet elátkoz, kigúnyol, megsemmisít, mialatt iszonyú kitörésekkel keresi a jövendő változások lehetőségeit. De – csak így lehet e költészet egyben művészet is – a legjobb és legszenvedélyesebb költők nem az emberiség külső formái ellen hadakoznak, hanem az eltorzított, meggyötört, tévútra vezetett ember állapota ellen. A mi időnk politikai művészete nem lehet rosszul értelmezett vezércikk, de segíteni akar az emberiségnek, hogy önmaga eszméit a tökéletességig, a megvalósításig segítse. Hogy a költészet is segített a reálpolitikai őrültség és eltorzult társadalmi rend elleni küzdelemben, az csak csekély és természetes szolgálata következménye volt. Nagyobb és politikán felüli érdeme, hogy figyelmeztető ujjal és ébresztő hanggal minduntalan magára az Emberre utalt, hogy az ember elveszett kapcsolatait, az egyén és a végtelenség kapcsolatát az emberi szellem síkján újjá teremtette, egyesegyedül azért, hogy ez a kapcsolat meg is valósuljon."

Ugyanakkor a német aktivisták egy másik csoportjának Kurt Hiller által megfogalmazott korabeli nézeteit egészen más szempontból, Kassákék szocializmust építő törekvései pozitív jellegének kiemelése végett érdemes összevetni Kassák aktivista szemléletével. Kurt Hiller 1919 júniusában az aktivisták második kongresszusán a következőket hangoztatta: „Az aktivizmus a szellem politikája. 1918. november 9. után egyes aktivisták kezdték elfeledni, hogy a szellem politikája és a proletár politika, az aktivizmus és a szocializmus két egymástól különböző terület, amelynek igen sok közös vonása van ugyan, de mégsem teljesen azonos. Mindkettőnek megvannak a maga »holdsarlócskái«, amelyek egymás határain túlmutatnak, metszik, de nem fedik egymást. Úgy tűnik, hogy egy adott, kialakult (közgazdasági tartalmú) világmozgalom átütő sikere elvakította ezeket az alapjában véve pozitivista pillangókat, amelyek azután kábultan repültek a keletről áramló fény felé. Szép, de nehéz dolog történelmet formálni, a mások által formált történelemnek aktív, de nem alkotó, tehát csak látszatra aktív részese lenni; kétségtelenül könnyebb azonban, mint saját spontaneitás alapján tevékenykedni. Kényelmesebb elfogadni egy hatalmas, idegen, félig hamis ideológiát, semmint megteremteni azt, ami helyes, annak teljes tudatában, hogy az kezdetben nem igen lesz átütő erejű." És a marxizmus tanításait elfogadó, Hiller szavaival „opportunista" aktivisták, akik „a szellemi forradalmár típusnak önmegtagadó, a szellemet

megtagadó alámerülést" vállalnak szerinte „a munkás-internacionáléba" hibát követnek el, mert feladják „a szellem bíráló jogát". Hiller hangsúlyozza, hogy az aktivista művész „nem pártok fölötti, de pártoknak alávetve sincs". Jól érzékelhető a különbség a proletárforradalomból kiábrándult vagy azt megvalósíthatatlannak tartó német aktivisták és Kassákék szocializmust vállaló szemlélete között, noha szóhasználatuk olykor hasonló vagy csaknem azonos.

Felmerülhet a kérdés, hogy az 1919. jún. 15–22. között Berlinben ülésezett Össznémet Aktivista Kongresszusról Kassákék *Ma* című folyóirata miért nem adott hírt, ha már azon részt nem is vehettek. Valószínű magyarázata ennek az, hogy az osztrák aktivisták is távol maradtak, amint azt Kurt Hiller is felpanaszolta kongresszusi beszámolójában: „A délről, kiváltképpen Bécsből jövő barátok távolmaradása igen nagyon érezhető volt." Igaz, Kassák a *Levél Kun Bélához* című vitacikkében jó néhány olyan íróra hivatkozik pozitív példaként, akik – nyilván az ő akkori tudomása nélkül – részt vettek a német aktivisták kongresszusán.

Ha Kassák Lajos és a köréje csoportosuló magyar aktivisták 1919-es magatartását, elvi állásfoglalásait és a körülöttük zajló vitákat szélesebb világirodalmi folyamatban, a német aktivisták mozgalmával párhuzamosan vizsgáljuk, Kassákék pozitív szerepe, valamint a korábbi expresszionista korszakuk közötti különbség jobban kidomborodik előttünk. Lényegében négy vonatkozásban vázolhatjuk fel a két időszak közötti különbséget. Korábban elvetettek minden hagyományt, eltéptek minden, a múlttal összekötő szálat, míg most a lírában Ady, a prózában Révész Béla folytatóinak vallják magukat. Régebben a formák széttörését, a régi struktúrák lebontását tartották művészi feladatuknak, most viszont az új formák kialakítását, új struktúrák építését látják a legfontosabbnak. Míg azelőtt a változás és változtatás igénye emberben és társadalomban csak egy általános profetikus elképzelés volt, a szocialista forradalomban az ember belső átalakulását, kollektív individuummá váló átformálását vállalják magukra, ennek elméletét dolgozzák ki, és kívánják szolgálni költészetükkel. Végül a nyilvánvaló különbség: a tőkés társadalom jelenének tagadása helyére most a szocializmust építő valóság elfogadása lép, de a továbblépés, a meghaladás igényével egyetemben.

Annak bizonyítására, hogy a magyar aktivisták, élükön Kassák Lajossal a Tanácsköztársaság céljainak szolgálatában kívánták aktivista művészetüket kifejleszteni, idézzük fel Kudlák Lajos 1919. június 1-jén a *Ma* kaposvári propagandaestjén tartott előadásának következő részletét: „A proletárdiktatúrával megnyílt a lehetőség a *kollektív individuum* felé. A kommunban a küzdőtér átértékelődik. Az ellenség nem az ember lesz, hanem a föld, a vas, a gőz, a levegő. Ezek lesznek az új végzetek, az új meg új fájdalmat okozók, és az ezeken aratott győzelmek szülik az új örömöket. Itt tombolja ki az ember hatalmi vágyát és nem a testvéren. Az embernek az emberhez való viszonyában csak egy érzés lesz: a tiszta öröm, mert senki se kívánja a másét, mert mindenki, a társas együttélésből adódható vágyát kielégítheti. Az aktivizmus ezt hirdeti, akarja, és erre az örömmel teli életre készíti elő az embertalajt."

G. KOMORÓCZY EMŐKE

DADAIZMUS ÉS KONSTRUKTIVIZMUS

Kassák és Európa

Kassák már 1913-ban tagja lesz a Szabó Ervin köré tömörülő s a Galilei-körrel szoros kapcsolatot tartó antimilitarista csoportosulásnak. Csakhamar köré szerveződik az „újhangú énekesek" egy kis gárdája, akik a német aktivista-expresszionista költészetre rezonálva, a társadalmi forradalom ügyét összekapcsolják a művészet forradalmának ügyével. 1915. november 1-jén indítják meg folyóiratukat, A *Tett*-et. Olyan szerzőket közölnek itt, akiket az utókor is a modern művészet élvonalában tart számon. Itt jelenik meg magyarul első ízben Apollinaire: *Saint Merry muzsikusa*, Marinetti: *Súly+Szag* c. bizarr futurista ars poetikája, több Whitman- és Verhaeren-vers; itt találkozhatnak a magyar olvasók Arcübasev, R. Arcos, L. Altomare, G. Duhamel, Kandinszkij, Kulbin, Mestrovič, L. Rubiner, J. Romains, B. Schaw műveivel, olykor a róluk írt kritikákkal. A műfordítók: Hajdu Henrik, Halasi Andor, Franyó Zoltán, Kállay Miklós, Raith Tivadar. A háborús cenzúra következtében A Tett majdnem minden számában találunk fehér (azaz üres) foltokat; a 2. számot pedig az ügyészség egészében elkobozza. A 16. — 1916. október 1-jei — internacionalista számot, amely kihívó vörös címlappal jelent meg, s jórészt az „ellenség" (azaz: az antantországok) alkotói szerepeltek benne, betiltják; s a 17. szám után nem is engedik a lapot többé megjelenni „a hadviselés érdekeit veszélyeztető" tartalma miatt. De Kassákot mindez nem keseríti el: november 1-jén már új folyóirattal lép színre, alig változtatva valamit szerkesztői koncepcióján. A hangsúly mintha mégis egy fokkal inkább a művészeti forradalomra tevődött volna át: a MA nyíltan propagálja a berlini Die Akton, Der Sturm kiadványait, közli R. Arcos, J. R. Becher, H. Barzum. I. Goll, P. Jouve, M. Martinet, K. Pinthus, L. Rubiner, A. Stramm, H. Walden stb. verseit. Bemutatja a legújabb képzőművészeti törekvéseket, Brague, Chagall, J. Gris, P. Klee, Kandinszkij, Kokoschka, F. Léger, Picasso stb. műveit, s áttekintő képet ad az európai drámáról (elsősorban Ibsen, Gorkij, Maeterlinck, Strindberg műveire figyelve). Az őszirózsás forradalom után, majd a Tanácsköztársaság alatt, egészen a MA betiltásáig[1] Kassák a „forradalom művészetét" az expresszionizmusban látja, amit „a szellem forradalmá"-nak tekint, s az „új ember": a „kollektív individuum" eszmei szócsövének, egy új világ előkészítőjének. Megszaporodnak a MÁ-ban a művészetelméleti írások is, széles tablóképet vázolva fel az újabb irányzatokról, elsősorban az expresszionizmusról.[2] Kassák úgy hiszi: az emberhez egyedül méltó harcot — az eszme harcát a valóság ellen — a költészet eszközeivel kell megvívni. A kortárs német irodalmat tekinti e tekintetben példaadónak: G. Benn, J. R. Becher. Hasenclever, L. Frank, I. Goll, Th. Mann, K. Otten, F. Pfemfert, L. Rubiner, A. Stramm, F. Werfel stb. műveiből válogat, s azt szeretné, hogy a MA is — hozzájuk hasonlóan — a szellemi erjesztő (katalizátor) szerepét töltse be egy új világkép formálódásában.

Kassákot a Tanácsköztársaság bukása után letartóztatják; csak decemberben szabadul felesége, Simon Jolán és íróbarátai közbenjárására. 1920 tavaszán Bécsbe emigrál, s már májusban újraindítja a MÁ-t. Kiáltvánnyal fordul *„A világ művészeihez"*:[3] küzdjenek közösen az osztályérdekeken túl az ember(iség) érdekeiért, az ember morális átalakulásáért. 1920 őszétől kezdve ismét folyamatosan figyelemmel kíséri az európai művészeti élet új és újabb jelenségeit. Felveszi a kapcsolatot a berlini orosz és a holland konstruktivistákkal; az utóbbiak kiáltványát egy „művészeti internationálé" szervezésére vonatkozóan a MA 1921 márciusi számában teszi közzé. Ez év tavaszán Marinetti személyesen meglátogatja Kassákot, s a MA júniusi számában megjelenik a legújabb futurista kiáltvány (*Taktilizmus*). 1921 áprilisától kapcsolódik be a MA szerkesztésébe a Berlinben élő Moholy Nagy László, s ettől kezdve szorosra fűződnek a Herwarth Valden-szerkesztette Der Sturmmal is a MA kapcsolatai. Az 1921/22-es számokban rendszeresen szerepelnek a német expresszionisták, dadaisták, az orosz konstruktivisták (a leggyakrabban: Iwan Goll, Georg Gross, Hans Arp, Huelsenbeck, Franz Marc, Archipenko, Goncsarova, Larionov, El Liszitzkij, Kandinszkij, Malevics, Rodcsenkov, Tatlin). Reprodukciók és versek jelennek meg Kurt Schwitterstől, a „merz"-festőtől is. Az 1919 óta Párizsban élő Tristan Tzara köré csoportosuló francia dadaistákkal, preszürrealistákkal is felveszik a kapcsolatot: T. Tzara mellett André Breton, Marcel Souvage, Jean Cocteau, Pierre Reverdy írásai, Delauny, Léger, Ozenfant, Le Corbusier, Picasso stb. alkotásai is gyakran szerepelnek a MÁ-ban. Kállai Ernő — a modern képzőművészet egyik legfelkészültebb magyar teoretikusa — a francia kubizmusra épülő legújabb irányzatokat is bemutatja.[4] A MA 1922 februári számában közzéteszik a párizsi modern művészeti kongresszust előkészítő bizottság

előzetes vitakérdéseit (a tradíció-invenció viszonyát illetően).

1922 februárjában Weimarban a dadaisták-konstruktivisták közös kongresszusán a MA-csoport képviseletében Moholy-Nagy László és Kemény Alfréd van jelen. A Kassák-kör szemében ez a két irányzat szervesen összetartozik, mintegy „kinő" egyik a másikból: „Romboljatok, hogy építhessetek!"

1922 derekától a MÁ-ban mindinkább a konstruktivista tendenciák erősödnek fel. A maisták is képviseltetik magukat a „Haladó Művészek" első nemzetközi kongresszusán (1922. május 29—31.), amely a „Konstruktivista Internationale" megalapítását tervezi. A holland De Stijl 1922/8. számában megjelenik a MA-művészek proklamációja a világ művészeihez, amelyben a nemzetközi kapcsolatok elmélyítését szorgalmazzák, s hangsúlyozzák: a művészet „a kollektív erők emberének állásfoglaló megnyilatkozása", egyfajta „kollektív energia", amely organizálja és előreviszi az ember(iség) haladását.

Az orosz és a holland konstruktivistákkal, valamint a Bauhaus-művészekkel való szoros együttműködés inspirálja Kassákot abban, hogy Németh Andorral közösen 1922 őszén új folyóiratot indítson, a *2x2*-t; amelynek végül is egyetlen száma jelenik meg. Nemzetközi Szemléje azonban, melyben a francia-német-oroszolasz-angol avantgárd periodikákat mutatja be, így is felbecsülhetetlen értéket jelent.

Ugyancsak 1922 őszén adják ki Kassák és Moholy-Nagy László közös szerkesztésében az *Új Művészek Könyvét*, amelyben a korszak szinte minden jelentős képzőművésze helyet kap. Az antológia szervesen illeszkedik a hasonló avantgárd kiadványok sorába, szerkesztési elvei továbbélnek a későbbi almanachokban is.[5]

A kapcsolatok az európai avantgárddal korántsem egyoldalúak. A De Stijl már az 1922/7. számban hirdeti az antológia megjelenését, s az avantgárd körök mindenütt számon tartják; éppúgy, mint magát a bécsi MÁ-t, amelytől ők is sűrűn vesznek át cikkeket, képzőművészeti anyagot. Több avantgárd periodika (a Berlinben megjelenő, mindössze három számot megért orosz Vescs, a Sturm és a De Stijl) munkatársaként emlegeti Kassákot, Moholy-Nagyot, Mattis Teutsch Jánost, Péri Lászlót. Képarchitektúráikról és egyéb alkotásaikról reprodukciókat közölnek; elméleti cikkeket vesznek át a MÁ-tól. A Sturm több számának címlapján Kassák-konstrukció látható. 1922 őszén a Sturm Galériában kiállítást rendeznek a maisták műveiből. A világszerte ismert és elismert német folyóirat 1924. szeptemberi számában Gáspár Endre áttekintést ad a MA-mozgalom történetéről, külföldi kapcsolatairól. A maisták a világ legradikálisabb művészei közé tartoznak — írja —, hiszen nemcsak a forma, hanem a szellem forradalmasítására is törekszenek (*Die Bewegung der ungarischen Aktivisten*).

Ugyancsak szoros és kölcsönös kapcsolatban van a MÁ-val a hannoveri *Merz*, a New York-i és berlini szerkesztőségű *Secession*, a párizsi *Little Rewiew*, a Barcelonában, majd Zürichben és New Yorkban megjelenő *391*, a zürichi, majd berlini *DADA* stb.

1923 tavaszán Kassák a MA német nyelvű különszámában *Számvetés*-t készít az eddig megtett útról.[6] Úgy látja: a rombolás és a formabontás időszaka lejárt; most már a szintetizáló munka következik. Nincs szükség újabb izmusokra: *élet-szintézist* kell teremteni, s a Lényegi Rend felmutatásával kell a művésznek az ember(iség) morális átalakulását ösztönöznie.

A MA 1923/24-es számai már a konstruktivista szintézis jegyében fogannak.[7] A hangsúly mindinkább a korszerű „architektonikus" törekvések propagálására, az építészeti problémákra tevődik át. A Bauhaus szellemét és gyakorlatiasabb profilját elsősorban Kállai Ernő és Moholy-Nagy közvetíti a MÁ-hoz. Gropius, Nerlinger, Korn épületterveit, Hans Richter, Karl Peter Röhl, Glauber Henrik térkonstrukcióit, Georg Gross gépkonstrukcióit, Doesburg architektonikus tervrajzait stb. hozzák a mind ritkábban megjelenő MA-számok. Az 1925 júniusában megjelenő legutolsó számot a Bauhaus szellemében tevékenykedő Das junge Schlesien csoportnak szentelik. Günther Hirschel-Portsch mutatja be őket gazdag illusztrációs anyaggal.

Kassák hazakészül. De mielőtt végleg „visszahonosodna", 1926 júniusában kimegy Párizsba, ott élő emigráns barátai meghívására. Kiállítást rendez képarchitektúráiból. Június 14-én modern művészeti bemutatót is tartanak, amelyen a kint élő Illyés Gyula (aki 1922 óta a MA munkatársa volt) és az ifjú Hont Ferenc is szerepel, Kassákkal és Nádass Józseffel együtt; Bölöni György mond bevezetőt. Kassák három hetet tölt kint, s ez elég arra, hogy személyesen megerősítse korábbi kapcsolatait az európai avantgárd élcsapatával. Eluard, Cocteau, Léger, T. Tzara, a Goll-házaspár, Seuphor, Le Corbusier a legmelegebb barátsággal látja őt vendégül, s tolmács segítségével beszélgetnek-vitatkoznak a modern művészet problémáiról. „Néhány hetes párizsi tartózkodásunk alatt — emlékezik Nádass József — meggyőződhettem róla, hogy a nemzetközi avantgárd legjelentősebb alkotói milyen nagyra tartják, mennyire megbecsülik Kassákot."[8]

1926 őszén Kassák hazatelepül; s még ugyanez év decemberében megindítja új folyóiratát, a Dokumentumot. A főmunkatársak szintén ez idő tájt térnek vissza az emigrációból (Illyés Párizsból, Déry, Nádass József, Németh Andor Bécsből). Az új lap ugyan mindössze öt számot ér meg (1926 dec.—1927 máj.), mégis jelentős kísérletnek számít az Európával való további kapcsolattartás szempontjából. A közlemények egy része német, illetve francia nyelven íródott, hogy a külföldi barátok is olvashassák. A Dokumentum — a MÁ-hoz hasonlóan — számon tartotta s rendszeresen propagálta „testvérlapjait": 13 nagyváros összesen 19 hasonló jellegű és

célkitűzésű periodikáját. Köztük a legismertebbek: a Sturm, De Stijl mellett a berlini Kunstblatt, a dessaui Bauhaus, a párizsi L'Esprit Nouveau, Revolution Surrealiste, Lavie des Lettres, sőt, a közép-európai térségen belül a pozsonyi DAV, a zágrábi Zenit, a bukaresti Integrál és Contimporanul, a prágai Stavba, Pasmo stb. Rendkívül változatos és sokszínű a lap szépirodalmi anyaga (a rövid életű magyar szürrealizmus itt és ekkor éli virágkorát: Illyés, Déry, Nádass József, Kassák versei mellett Eluard is szerepel három verssel, s Füst Milán egy dráma-kísérlettel). Illyés *Aragon* ról írt esszéje, Pierre Reverdy eszmefuttatása *A lyráról*, Walter Benjamin beszámolója az oroszországi irodalmi csoport-tosulásokról, Kassák áttekintése az orosz képzőművészetről, Günther Hirschel-Portsch (újabb) beszámolója az építész Das junge Schlesien csoport munkájáról még ma is érdekes és tanulságos dokumentumok a korabeli művészeti életre vonatkozóan.

Az elméleti írások szerzői: Le Corbusier, Yves Labasgue, El Liszitzkij, Günther Hadank, Georg Antheil, Benjamin Walter, Paul Wengraf. A gazdag illusztrációs anyag (Baumeister, M. Janco, Gert Caden, Breuer Marcell, Cocteau, Paul Heim, Günther Hirschel Portsch, El Liszitzkij, Malevics, Picasso, Prampolini, Tatlin stb. — reprodukciók, fotófelvételek) ízléses elrendezése művészettörténeti értelemben is különleges helyet biztosít a lapnak a magyar periodikák között.

A Dokumentum nem tudott gyökeret ereszteni a hazai művészeti életben. Anyagi eszközök és támogató érdeklődés híján alig fél évet élt.

Ekkorra azonban már Európa-szerte kifulladóban vannak az avantgárd mozgalmak; az orosz csoportosulásokat pedig kezdik adminisztratív úton felszámolni. Átmenetileg mindenütt a neokonzervatív irányok győztek, s az avantgárd poétikai eredményei „felszívódtak", megszüntetve megőrződtek más stílus- és formanyelvben.

Ez nem jelenti azonban, hogy Európa „elfeledte" az avantgárdot, mint a XX. század hajnalának „rossz álmát". Az új és újabb nemzedékek makacsul visszatérnek hozzá, s nemcsak formanyelvéből, de szelleméből is merítenek. Kassák soha el nem évülő érdeme, hogy bekapcsolta Magyarországot az európai avantgárd „véráramába", s termékennyé tette a hazai talajt a legmerészebb poétikai újítások számára is. Képarchitektúráit szerte a világon mint elsőrangú értékeket jegyzik, s a 20-as évek óta szervezett konstruktivista kiállításokon rendszeresen szerepelnek, műgyűjtők versengenek értük.

A 30-as években, a MUNKA szerkesztőjeként, Kassák továbbra is figyelt az Európában zajló művészeti folyamatokra, ha nem is tudott már — a hazai viszonyok miatt — olyan szervesen együtt-lélegezni velük, mint korábban. Jóllehet, új lapja nem elsősorban szépirodalmi irányultságú volt, mégis érdemes megjegyezni, kiktől közölt verseket, illetve róluk kritikát: Apollinaire, R. Alberti, L. Altomare, Aragon, Breton, Eluard, G. Duhamel, Cocteau, L. Folgore, P. Fort, M. Jacob, F. Jammes, Jeszenyin, Larbaud, Majakovszkij, Palazzeschi, Superville, T. Tzara, J. Wolker, Whitman stb. A prózaírók közül a nagy realistákat, a tradicionálisabb műfaji kötöttségeket kedvelőket helyezte előtérbe; rövidebb-hosszabb írásokat közölt mindazoktól, akik az európai szellemi életben „baloldaliságukról" voltak ismertek: Barbusse, Dos Passos, Martin du Gard, Babel, Gorkij, Hemingway Feuchtwanger, Nexő, Malraux, Gide, R. Rolland, Panait Istrati, A. Kurella, Reymont, H. G. Wells, F. Werfel stb.

A felszabadulás után az ALKOTÁS szerkesztőjeként ismét az Európával való lépéstartást tűzte célként maga elé. Az ún. „Európai Iskola" fiatal alkotói mesterükként tisztelték s a pártfogását kérték, együttműködtek vele. Nem Kassákon múlt, hogy a jó irányban kibomló szellemi és alkotói törekvéseket a „fordulat éve" befullasztotta; Kassákról és az avantgárdról évtizedeken át alig eshetett szó. Az ún. „szocialista realista" művészet (művészetimitáció) gazdag burjánzása benőtte az Európa felé vezető ösvényeket. De a Szellemet megölni nem lehet: Kassák és mindaz, amiért 80 éven át keményen küzdött, feltámadt, s élőbb, mint valaha volt.

Jegyzetek

1. Kassák: Levél Kun Bélához a művészet nevében c., azóta híressé, sőt hírhedtté vált vitacikke a MA 1915. jún. 15-i számban jelent meg; mire Kun Béla válaszul betiltotta a MÁ-t, csupán azt engedélyezve, hogy a következő — már összeállított — szám még megjelenhessék.
2. MA, 1919 febr.: Apollinaire: A kubizmus
   márc.: Hevessy Iván: Az impresszionizmus után (Impresszionizmus, Futurizmus, Expresszionizmus, Kubizmus)
   máj.: Iwan Goll: Az új Franciaország
   Kurt Pinthus: Az új Németország
   jún. 1.: Hatvani Pál: Kísérlet az expresszionizmusról
3. An die Künstler aller Länder (a vécsi MA 1. száma élén, 1920. május).
4. Kállai Ernő: Kubizmus és a jövendő művészet. MA, 1922 január.
5. Az első ilyen jellegű almanach az 1912/14-ben Münchenben F. Marc és Kandinszkij szerkesztésében megjelenő Der blaue Reiter; a mintát azonban inkább az 1920-as párizsi DADA-almanach adta.
   A későbbiekben: a Hans Arp, El Liszitzkij-szerkesztette Kunstismen, 1925; Westheim: Europa-Almanach, 1925; Katherine Dreier: Moderne Art, 1926.
   A Moholy-Nagy által szerkesztett Bauhaus-könyvek majd ugyanezen koncepciót viszik tovább (Festészet, fényképészet, film, 1925; Az anyagtól az építészetig, 1929.).
6. Rechenschaft. MA, 1923 március.
7. Erről lásd bővebben: G. Komoróczy Emőke: Kassák konstruktivista szintézise. Literatúra, 1977/3.
8. Nádass József: Arcképvázlat Kassák Lajosról (In: Kortársak K. L.-ról, PIM, Bp. 1975).

KASSÁK Lajos

Györi Mihály 1991. 3. n.
XIV. évf

1021

Vadas József
A konstruktőr

Gondolat Kiadó, Budapest, 1979

1

Egy ember | kegyetlenül megformált ember | furcsa kalappal | a fején. | 80 éves. | Megtöretlen. | Igazi csavargóhoz | vadnyugati farmerhez | vagy a kiközösített | hivőkhöz hasonló.

Egy fényképét nézve így látta önmagát Kassák, mikor már megérkezett az öregség utolsó révébe, és fél évszázad harcait tudhatta a háta mögött. Csavargó, vadnyugati farmer, kiközösített hivő. Az, aki mellesleg az egyik legjobb magyar folyóirat, a *Ma* létrehozója és szerkesztője volt, aki a huszadik századi magyar próza igen jelentős könyvét, az *Egy ember életét* írta meg, s akinek a *versei* nélkül a modern magyar költészet lenne szegényebb, és akinek jó néhány *képarchitektúrája* jelentős európai közgyűjteményekben kapott megbecsült helyet. (S ezt se sok magyar képzőművész mondhatta el ez ideig önmagáról.) Közel sem merült ki azonban mindevvel Kassák tevékenységének képzeletbeli lajstroma, jócskán szaporíthatnánk tovább e jelentékeny művészpálya kimagasló csúcsainak a felsorolását. Kassák mégsem a csúcsokra tekintett vissza: csavargó, farmer és kiközösített hivő – ilyennek látta önmagát.

Ki volt végeredményben Kassák Lajos, és mit jelent ez a máig vitákat kavaró életmű a magyar kultúra számára? Irodalom- és művészettörténetírásunk egyik legsürgetőbb feladata lett az utolsó egymásfél évtizedben, hogy monografikus formában rajzolja meg az önmagát kiközösített hivőként számontartó Kassák hiteles képét. Mert ez az életmű nem tűnt el a múlt lefolyóiban, Kassák törekvései és gondolatai – *mutatis mutandis* – mai művészetünkben is eleven erővel élnek tovább. (Jóllehet, néhány évtizede számtalan kísérlet történt Kassák kiebrudalására, kiközösítésére a magyar művészetből.)

Bár Kassák sokágú és látszólag sok irányba futó művészeti tevékenységeit igen szoros gondolati szálak fűzik össze egymással, a legnehezebb feladat kétségkívül a művészettörténészekre hárult. Hogy csak egyetlen gondot említsek a sok közül: jó néhány képzőművészeti alkotás kallódása vagy Magyarországtól messze kerülése miatt egyáltalán nem könnyű áttekinteni Kassák teljes képzőművészeti oeuvre-jét, s ez természetesen máris erősen megnehezíti a pontos pályakép megrajzolását, a szellemi forrásvidékek behatárolását és a csomópontok kijelölését.

A Kassák-életmű feldolgozásában az úttörés érdeme kétségkívül Körner Éváé, aki Bori Imre irodalomtörténésszel közösen már 1968-ban megjelentetett egy átfogó Kassák-monográfiát. Körner tanulmánya igen sok aktuális kérdést volt képes tisztázni, és sok, korábban neuralgikusnak számító ponton feloldotta a hamis feszültségeket, de egyúttal jó néhány újabb kérdés is felvetődött e tanulmány nyomán. (Világossá vált például, hogy a magyar konstruktivizmus kapcsolata a holland és a szovjet-orosz konstruktivizmussal igen ágas-bogas problémákat rejteget.) S egyúttal kikerülhetetlen hátránynak bizonyult, hogy a szóban forgó könyv végső soron két külön tanulmányból tevődött össze: Bori az íróról, Körner a képzőművészről írt egy-egy kismonográfiát; következésképpen nem tisztázódhattak kellően sem a kapcsolatok, sem a különbözőségek Kassák különböző tevékenységei között; így a műalkotások mögött elrejtőző gondolati-ideológiai áramlások szintén nem rajzolhatták ki sajátos hullámverésük szellemi alakzatait.

A 70-es évek első felében – művészeti életünk tisztulásának hatására – megszaporodtak a magyar aktivizmussal, Kassákkal és a magyar képzőművészeti avantgardizmussal foglalkozó írások; sőt a magyar művészettörténészek: Szabó Júlia és Passuth Krisztina munkái mellett néhány csehszlovákiai tanulmány is napvilágot látott, melyek közül Tomáš Štraus kismonográfiája bizonyult a legjelentősebbnek. (A csehszlovákiai szerzők érdeklődése korántsem véletlen, hiszen Kassák Lajos a Felvidéken: Érsekújváron született.)

A napjainkig tartó kutatások, a tanulmányok és kismonográfiák eredményeképp lassanként letevődtek a legfontosabb „lépőkövek" a Kassák életműben, és létrejött a lehetősége egy nagyobbszabású Kassák-monográfia elkészítésének. Ezt a monográfiát írta meg most Vadas József. Könyvében, mely *A konstruktőr* címet viseli, többnyire igen szerencsés formában sikerült párosítania egymással a gördülékeny, szinte publicisztikus stílust az elméleti-művészettörténeti igényességgel és végiggondoltsággal. Vadas monográfiájának legnagyobb erénye, hogy a Kassák-életművet egyetlen és osztatlan egységként képes áttekinteni, melyben Kassák elméleti írásai, irodalmi művei és képzőművészeti alkotásai egymást feltételező és kiegészítő elemekként világítják meg egymást. Így vált lehetővé, hogy ne a monográfus előre elgondolt prekoncepciói vagy „munkahipotézisei" szabdalják fel az életművet, hanem a (különféle műfajú) alkotások alapján összetevődő kassáki alapgondolatok rajzolják ki e művészpálya szellemi csomópontjait, útelágazásait és egymásra következő állomásait. Valószínűleg minden hiteles monográfiának ez a hajlé-

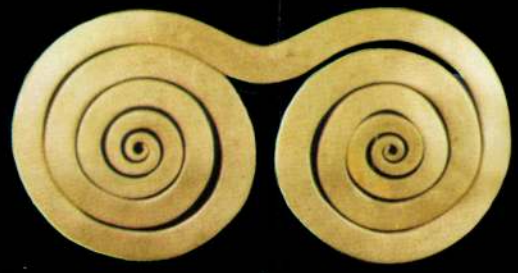

2

történt, mégpedig oly módon, hogy az offereket egy nagy tartóedénybe helyezték, amit a szertartás vezetője magával vitt és elásott. Az indiánok szent helynek tekintettek bizonyos hegycsúcsokat, sziklákat, barlangokat, tavakat. Különösen a Bogotától 57 kilométerre északra fekvő Guatavita tó vált ismertté, a spanyolok által „El Doradó"-nak (= Az Aranyozott, ti. Ember) nevezett legenda révén. Valójában egy rítusról volt itt szó, amit a muisca (chibcha) birodalomnak ezen a pontján évente megismételtek. Először a papok a törzsfőnök meztelen testét aranyporral borították, majd egy tutajon kieveztek vele a tó közepére. Ott a főnök aranytárgyakat és drágaköveket dobott áldozatként a vízbe, azután maga is alámerült, hogy lemossa bőréről az aranyport. Ezalatt a parton álló köznép saját ajándékait hajította a mélybe.

A szertartásról tudomást szereztek a spanyol hódítók is, és a várhatóan nagy zsákmány cselekvésre késztette őket. Nagy nehézségek árán elérték a 3000 méter magasan fekvő, hegyek által körülvett tavat, de partjain számottevő kincset nem találtak. Valamivel szerencsésebb volt egy limai kereskedő, aki 1580-ban megpróbálta lecsapoltatni a tavat. Terve csak annyira sikerült, hogy a partmenti iszapréteg szárazra került, s abban számtalan aranytárgyat talált. 1912-ben egy angol részvénytársaság hasonló módon fogott hozzá a tó feltárásához. Gépek segítségével 12 méterrel süllyesztették le a vízszintet. A hozzáférhetővé vált fenékrészből ékszerek és drágakövek sokaságát emelték ki mindaddig, míg az iszap kőkeménnyé nem száradt, ami előtt a korabeli technika tehetetlenül állt.

Funkcionális szempontból jól elkülönülnek a *díszek, ékszerek*. Az indiánok sokféle aranydíszt használtak, de ezek mennyisége és minősége társadalmi rang szerint változott. A közember számára bizonyos dolgok viselése tiltva volt, így például az aranygolyókból fűzött öveket csak a főnökök hordhatták. Az aranyművesek nagy gonddal dolgozták ki a sisakokat, fejdíszeket, orrkarikákat, fülbevalókat, melldíszeket, nyakláncokat, kar- és lábpereceket, csatokat, hajtűket. A formák és a vonalak stílusterületenként változtak, de maguk a tárgytípusok általában mindenütt előfordultak. Az ékszerek békákat, gyíkokat, sasokat, kajmánokat, emberi arcokat ábrázoltak. A hatalmi jelvényként használt bot (jogar) is állat alakú aranyfejben végződött.

Az indiánok kezén az arany kettős életet élt. Az a tény, hogy díszek, kultikus figurák anyagát képezte, nem jelent lényegbevágó újdonságot. Annál meglepőbb viszont, hogy *köznapi eszközök* is, nevezetesen horgok, lándzsavetők, tűk, lyukasztók, evőeszközök, szőrcsipeszek, csengők, furulyák, pánsípok, trombiták, kábítószeres edénykék készültek belőle. Egymással összefüggésben ebben kétségtelenül közrejátszott a fémek szűk köre, az arany viszonylagos bősége és a rétegzett társadalom igénye.

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a kolumbiai magaskultúra aranytárgyainak csupán szerény, ám még így is felbecsülhetetlen értékű hányada maradt fenn az utókor számára. Sebastian de Belalcazar és Gonzalo Jiménez de Quesada 1534–7. évi felfedező útjától kezdve kalandorok hada fosztogatta az indiánokat, nem riadva vissza a legdurvább erőszak alkalmazásától sem. Egyesek saját zsebükre dolgoztak, mások a spanyol kincstárat töltögették a hajórakományok tucatjaival. A terület és a bennszülött kultúra megismerésével aztán elkezdődött és sajnálatosan a mai napig tart a sírok és áldozati helyek kirablása. Jelenleg mintegy tizenötezerre becsülik a sírrablók számát, akik gátlástalanul fosztogatják a régészeti lelőhelyeket. Legkorábban és legalaposabban a Sinu vidéket (Északnyugat-Kolumbia) dúlták fel, majd tevékenységüket kiterjesztették a Tairona (Észak-Kolumbia) és Nariño (Dél-Kolumbia) területekre is. A szakszerűtlen feltárás szinte említésre sem méltó azon jóvátehetetlen kár mellett, mely abból keletkezett, hogy a kincskeresők a XIX. századig nem műkincsek, hanem arany után kutattak, és a leleteket egyszerűen eladták beolvasztásra. Az 1923-ban alapított Kolumbiai Köztársasági Bank is úgy tett szert első tárgyaira, hogy az ügynökségeinek eladott indián aranyakat nem küldte az olvasztókemencékbe, hanem gondosan megőrizte. 1939-ben a bank vezetősége elhatározta, hogy gyűjteményt hoz létre s ennek megalapozásaként több magángyűjteményt megszerzett. Az első nyilvános bemutatóra 1946-ban került sor, majd 1968-ban megalakult az önálló Arany Múzeum, amelynek 26 000 darabot számláló anyagából láthatott most válogatást a magyar közönség.

LÉTAY MIKLÓS

3

kony b[illegible]érzőképesség a kulcsa, de Kassák művészetéről szólva különösen fontos a művek mögött álló ember szellemi alapállásának dekódolása. Kassák ugyanis elsősorban és mindenekfelett „mozgalmi embernek" tartotta önmagát; és tegyük hozzá: teljesen jogosan, hiszen bármelyik életszakaszát tekintsük is, Kassák a művészi alakítást és alkotásainak társadalmi céljait mindig az adott politikai helyzet megítélésének következményeképpen határozta meg. A társadalmi-politikai környezetre adott művészeti *válasz*, mely a legkülönbözőbb műfajú alkotásokban (versek, kritikák, festmények stb.) és különféle közösségi célú tevékenységekben (például lapok alapítása) objektiválódott – ez az elemi tény alkotja Kassák életművének tengelyét. Vadas mindezt pontosan felismerte és nagyon helyesen a „konstruktőr" Kassákot állította könyve középpontjába, azt a különös szabású művészt, aki műveivel a magyar társadalom átalakításához, újraformálásához kívánt hozzájárulni.

Kassák Lajos azonban nem magányos gémeskútként álldogált a magyar pusztában. Vadas monográfiájának másik komoly érdeme, hogy Kassák gondolatvilágának kiformálódását és életútjának, művészetének alakulását a tágasabb társadalmi és szellemi tájkép összefüggéseibe is képes volt beleágyazni. Például a Madzsar-kör, a Galileisták, a század eleji magyar szociáldemokrata mozgalom vagy Szabó Ervin rendkívül mély nyomokat hagytak a fiatal Kassák formálódó világképén. Ennek feltárása már csupán azért is lényeges, mivel az ekkor megszilárduló vezérgondolatok mindhalálig végigkísérték az útján.

A művészeti szakkritika ez ideig is sok mindent tisztázott Kassák pályakezdésével kapcsolatban, de Vadasnak sikerült egy új szempontot felismernie. Hogy a szűzföldeket feltörő „vadnyugati farmernak", a radikális kezdeményezőnek tartott Kassáknak mégis vannak bizonyos előzményei a századforduló magyar kultúrájának mélyáramaiban, így tehát konstruktivizmusa magyarországi gyökerekből is szívott magába tápláló nedveket.

Ezek a gyökerek főként az iparművészetben lelhetők föl. A századforduló szecessziós magyar iparművészetének egyes dokumentumaiból Vadasnak meglepően „prekonstruktivista" gondolatokat sikerült kigyűjtenie, s ezek mellé állíthatta azt a tényt is, hogy az első jelentősebb magyar „ipari formatervek" (például a Ganz Gyár első villanyvonatai) már a múlt század végén megszülettek. „Ha a Ganz-mozdony része a magyar iparművészetnek, akkor alapvetően megváltoznak az arányok azon a képen, amelyet a magyar képzőművészetről alkottunk magunknak. Hiszen ez a mozdony 1896-ból való. Tehát abból az időből, amikor Nagybányán elindult a munka a festő Hollósy Simon, Réti István, Ferenczy Károly vezetésével" – hangsúlyozza Vadas, és az is kétségtelen, hogy a gyárak világával már csupán egykori vasmunkás múltja miatt is kapcsolatot tartó Kassák valóban észrevehette azt a szellemet, amit a korai magyar „design" sugároz magából. Másfelől a vas mindenképpen közel áll Kassák életéhez és művészetéhez. Néhány hónappal a halála előtt, 1967 márciusában volt Kassák életének utolsó képkiállítása a budapesti Fényes Adolf Teremben. „Vaskemény ember vaskemény képei" – mondta ezen a kiállításon Kádár János, aki – a munkásmozgalom révén – már jóval a felszabadulás előtt megismerkedett Kassákkal és Kassák műtermében a képarchitektúrákkal.

Vadas könyvének nagy részében azonban újra és újra felbukkan egy markáns tévedés: Kassák politikai felfogását, ideológiáját a monográfia írója következetesen „álforradalmi ideológiának" igyekszik beállítani. Köztudott ugyanis, hogy Kassák a saját alkotásait „harci eszközöknek" szánta, melyek legfőbb célja, hogy az eljövendő küzdelmekre szellemileg készítsék elő az embereket. Ebben a gondolatban Vadas téves tanok hatását gyanítja. „Kassák éppen Szabó Ervintől veszi át a premarxista művészeti irodalom azon tételét, amely szerint a munkásságot szellemileg is fel kell készíteni a politikai harcra" – állapítja meg helyesen Vadas; mármint annyiban helyesen, hogy a „premarxista" Szabó Ervinnek valóban ez volt az álláspontja. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy Szabó Ervin ezt a „premarxista" tételt Marxtól vette át. Sőt Kassák szintén első kézből ismerte Marx ezzel kapcsolatos gondolatait. Írásai alapján megállapítható, hogy Franz Mehring Marx-életrajzában olvasott az idevonatkozó marxi állásfoglalásról. Mehring könyvéből Kassáknak arról is tudomása volt, hogy Marx álláspontja heves viharokat kavart a Kommunisták Szövetségének akkori vezetői között. Marx – a fennmaradt jegyzőkönyv tanúsága szerint – a következőket mondta a vele szemben álló frakcióról: „A valóságos viszonyok helyett szerintük a *puszta akarat* a forradalom hajtókereke. Amíg mi azt mondjuk a munkásoknak: 15, 20, 50 évnyi polgárháborúkat és népek csatáit kell végrehajtanotok; nemcsak azért, hogy a viszonyokat megváltoztassátok és a politikai uralomra alkalmassá tegyétek, ti ellenkezőleg ezt mondjátok: Azonnal uralomra kell jutnunk, vagy lefekhetünk aludni."

2

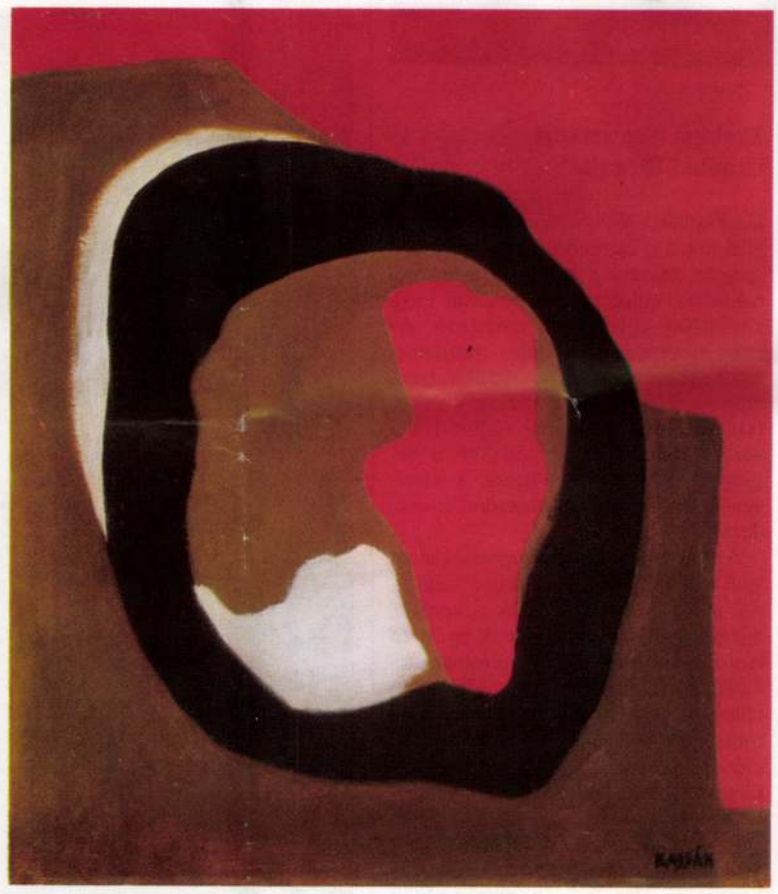

Ebből az idézetből is egyértelműen kitűnik, hogy Marx az álradikalizmust, a társadalmi forradalom *voluntarista* felfogását utasította el magától. Egy fél évszázaddal később Szabó Ervin szintén ugyanezt tette. Kassák véleménye a valóságban mindkettőjükkel egyformán rokon, ő úgyszintén a voluntarista ködképek ellen foglalt állást. De további „premarxista" véleményeket is idézhetünk ebből az időszakból, például Lukács György hangoztatott hasonló véleményt. „Az ember átalakítása áll a kifejezetten társadalmi átalakulás gyújtópontjában" – szögezte le akkoriban Lukács.

Kassákot olyannyira megragadta Marx álláspontja, hogy az 1933–34-ben a *Munka* című folyóiratában megjelent cikksorozatának zárócikkében szó szerint idézte Marx mondatait. (Ezt a cikksorozatot Kassák 1934-ben *Napjaink átértékelése* címmel önálló kötetben is kiadta.) „Marxot ezért az állásfoglalásáért kizárták a Kommunisták Szövetségéből" – fűzte az idézethez Kassák, és ebben viszont már tévedett. A valóságban ugyanis mindössze pártszakadás következett be; annyi azonban helytálló, hogy Marx álláspontja eleinte nem volt túlságosan népszerű és egy időre valóban elszigetelt maradt a Londonban élő baloldali német emigránsok között.

Az ideológiai-politikai kérdéseket boncolgatva látszólag messzire kerültünk Kassák Lajos művészetének kérdéseitől. De ne felejtsük el, hogy hasonló ideológiai félreértések és félreértelmezések vezettek ahhoz, hogy a (szélsőségesen voluntarista nézetekre épülő) személyi kultusz évei alatt Kassákot „kiközösített hivővé" tehették és a magyar művészeti élet perifériájára szoríthatták.

RÓZSA T. ENDRE

1 Kassák Lajos: A MA képeskönyv, címlapterv, akvarell, karton, 38×29 cm, 1921 (Corvina Fotóarchívuma)
2 Kassák Lajos: Fekete „Krétakör", olaj, vászon, 61×55 cm, 1950 (Corvina fotóarchívuma)

Krakkói Nemzetközi Grafikai Biennálé

Krakkóban 1966 óta rendeznek nemzetközi grafikai biennálét, mely művészeti rangját tekintve a tokiói és a luganói biennálék mögött a ljubljanaival megközelítőleg egy szinten említhető. Az 1980 július–augusztusában megrendezett krakkói nemzetközi grafikai biennálé a 8. ilyen jellegű rendezvény. A korábbi években tehát már túljutottak a kezdeti nehézségeken, kialakult a begyűjtés, válogatás módszere, a résztvevők köre – körvonalazódott a rendezés koncepciója.

Az idei biennálét a Szczepański téren levő két kiállítási csarnokban rendezték meg: a régi épületben a korábbi biennálék díjasai mutatkoztak be 10–15 lapos anyaggal, az új háromszintes kiállítóegységben pedig az idei biennálét láthatta a közönség. A kiállított több mint 800 alkotás 39 ország 407 művészének munkásságáról, az általuk követett utak sokféleségéről próbált képet adni.

Az 1978-as nagydíjasok műveit és a jelenlegi biennálé anyagát azonos koncepció alapján – a megközelítési mód jellege szerint – csoportosították. Külön egységet alkottak a hagyományos eszközökkel alkotók, a szürrealizmus, a fotónaturalizmus, a kalligrafikus művészet, az informel, a minimal art és a video képviselői. Már a felosztás felsorolása is jelzi az ilyen jellegű kategorizálás veszélyét: a technikai eszközök jelentőségének megnövelését a tartalmi vonatkozásokkal szemben, és a csoportosítás – a mindenáron skatulyába helyezés – hibáját, melynek eredményeképp a válogatás csak szűk körön belül mozog; bizonyos művek egyik alosztályba sem sorolhatóan eleve kiesésre ítéltettek a zsüri rostáján. A bemutatott anyag így csak kivonatolt, egyoldalú képet képes adni a kortárs grafikáról. A válogatás egységes koncepciója – mely elengedhetetlen egy nemzetközi, áttekintő kiállításnál – itt erősen a minimal art felé terelte a biennálét, s így, bár erősen kapcsolódott a nyugat-európai és az amerikai művészetben uralkodó irányzatokhoz, mégis leegyszerűsített képet adott. Nem, illetve csak elhanyagolható arányban kerülhettek be az északi országok (Finnország, Norvégia, Svédország, Izland) és a szocialista országok (Szovjetunió, Csehszlovákia, Magyarország stb.) „realista" felfogású vagy modern formanyelvű, de tematikailag erősen motivált lapjai, melyek hivatottak lettek volna a minimal art egyfajta ellenpólusát jelölni, a grafika hagyományos útjait is illusztrálni.

A grafikánál is, mely eszköztáránál fogva hivatott arra, hogy a művész világképéről: az emberről, környezetéről, motivációiról, reakcióiról, a világról hozott ítéleteiről a filozófiai elvonatkoztatás szintjén valljon – elsődleges meghatározó a mondandó. A jelenlegi biennálén azonban a technikai motívumok kerültek előtérbe, a technikai tudás fantasztikus mértéke szinte lehetetlenné tette, hogy a lap témája ne önnön létrehozásának folyamata legyen; a művek végső kicsengése a gépi művészet kiúttalanságához közelített.

Különös belső ellentmondása a biennálénak, hogy bár tematikailag a már

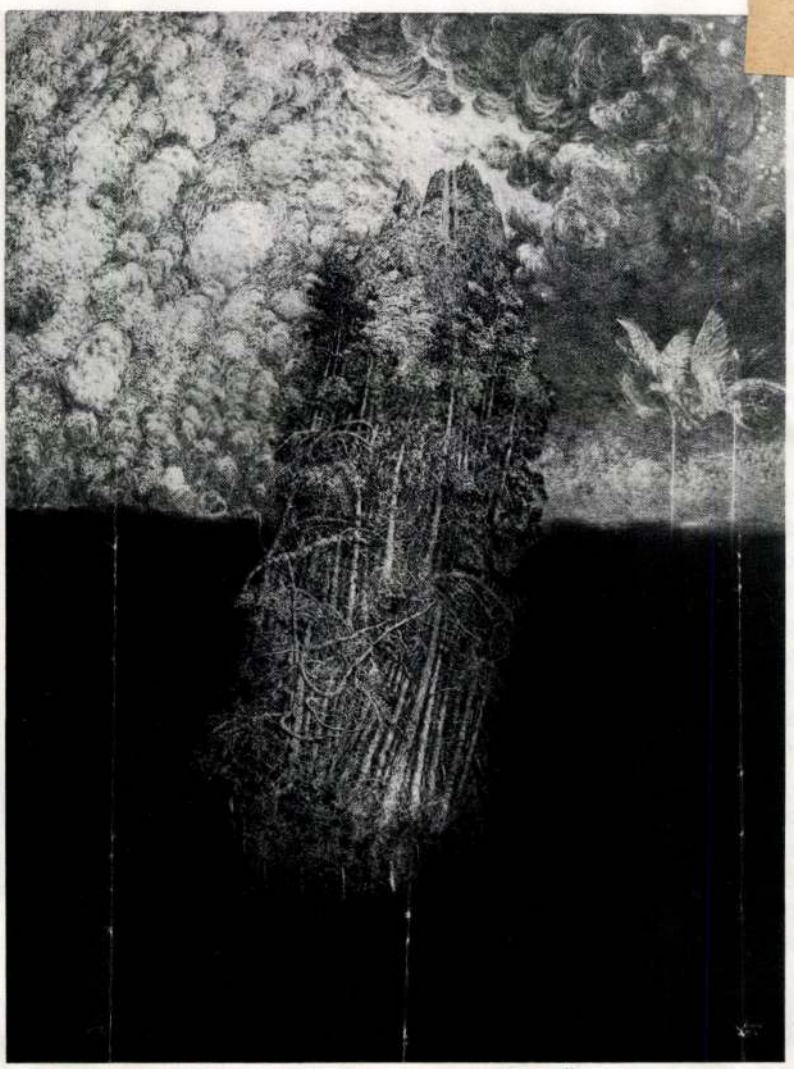

Albin Brunovský (Csehszlovákia): Vágy, rézkarc – Nagydíj

Ryszard Otreba (Lengyelország): Suttogás részlete – II. díj (fotók Wierzba)

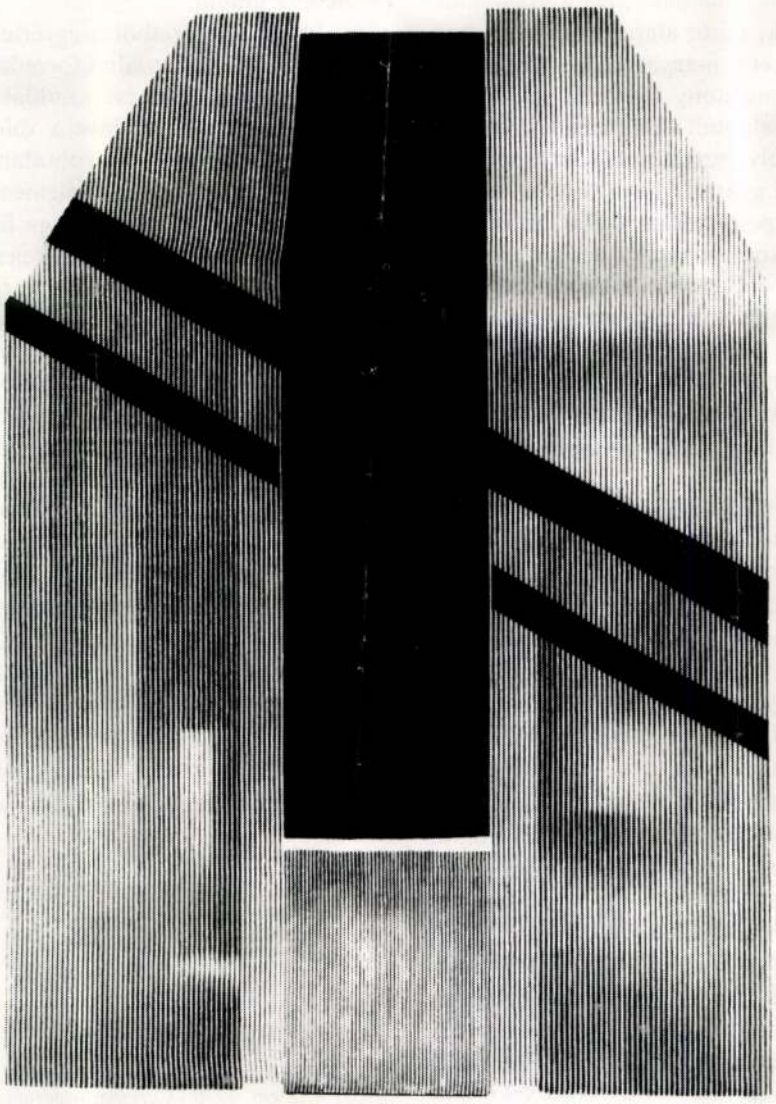

mételten előtérbe kerülnek a hagyományos felületmegmunkálások. Sajátos módon kerül azonban a technika a művészi érdeklődés homlokterébe. A modern művészetben ma (ismételten) elengedhetetlen követelmény az anyagszerűség. Meghatározó mércévé vált a mesterségbeli tudás alapos elsajátítása, az egyes grafikai technikák magas szintű művelése. Napjainkra a korábbi tudatos ügyetlenkedéssel szemben meghatározó tendenciává vált a bravúros technikai tudás. Új, formabontó, illetve minden létező formát tagadó mondandó és régi mesteremberi tisztesség szorító ellentmondásába kerül így a grafikus. Kivezető útként a hagyományos grafikai eljárások új tartalommal való telítése kínálkozik. A krakkói biennálén ez azonban a legtöbb művésznél megmarad a be nem teljesült lehetőség szintjén. A lenyűgöző technikai tudás és a mérhetetlen mesteremberi türelem öncélú felületi játékokban ölt testet. A kitartó felületalakítás diadala *Jim Nawara* fakéregrészletet ábrázoló 70×90 cm-es borzolása, *Simona Rucan* kígyózó szalagot idéző 200×120 cm-es akvatintája. E művek – grafikáknál szokatlan – nagysága a szemlélő számára értelmezés nélkül marad, méretbeli monumentalitásukat tartalmi minimalizmus kíséri. Értékük a technikai bravúr. Néhány lapon valósul meg csupán a tartalom és a kifejezési eszköztár egymásra találása, bár ezek is inkább tagadások, antieposzok. *Sixten Haage Külváros* című, szintén nagyméretű (50×70 cm-es) mezzotintója külvárosi gyár falának egy részletét, s az alatt piszoktól olajos, sűrűn folyó csatorna nyomasztó világát jeleníti meg három lapon. A bezárt, mérgezett táj hangulatát tökéletesen visszaadja a borzolás mély feketéje, koszos szürkéje. A technika tökéletes művelése esztétikai minőséget alkotó tényezővé lép elő *Nagaoka Kunito Táj/XXI PY* című színes akvatintáján. Az ember utáni homokos síkon nyitott, könyv formájú kőtömb – mely szinte nemzetközi témának tekinthető – az akvatinta lépcsőzetes árnyalatú maratása, a kék és a sárga finom skálájú, sejtelmességet, feszültséget árasztó színösszetétele révén a biennálé talán legkiemelkedőbb lapja.

A japánok anyaga a legegységesebb Krakkóban. Valamennyien a nonfiguratív, de erősen meditatív töltésű kifejezés jegyében fogalmazzák meg gondolataikat, tökéletes technikai tudás és kivitelezés szintjén. Árnyalt színskáláik, mélytüzű és áttetszően visszafogott színeik, pontos illesztéseik által kiemelkednek az eléggé szórt s esetenként a megoldásban is igénytelen mezőnyből.

A technika bűvöletében alkotók csoportja mellett a biennálé másik nagy vonulata geometriai eredeztetésű. Az ábrázoló geometria professzorai szériában, egymástól megkülönböztethetetlen stílusban ontják a mértani testek – főleg kockák – csonkolt és csonkítatlan nézeteit, az unalomig vibráltatva a néző szemét. A szolgai módon a fotóra építő sziták és ofszetek arzenálja az idén szűkebb kört ölel fel, számban is kevesebb, mint korábban volt. A művésznek oly kevés szabadságot biztosító fotó letűnni látszik, művelőinek tábora erősen átrétegződött, elsősorban kelet-európai művészek foglalkoznak vele.

Jelentős arányban szerepelnek üres (fehér vagy fekete) lapok, firkák, régi művekről készült másolatok, puszta

MAGYAR PRÓZAIRÓK.

XV. KASSÁK LAJOS.

„Egy ember élete!“ Kassák Lajos főműve ez a könyv. Őszinte vallomása egy igazi költői és írói tehetségnek, aki valamikor a századfordulón még tíz-egynehány éves korában azzal hökkentette meg szüleit, akik urat szerettek volna belőle nevelni, hogy ő semmi más, mint lakatos inas nem akar lenni. Más gyermekeknek is vannak hasonló kalandos terveik, ki megvalósítja közülök, ki nem. De Kassák Lajos esete valamivel több volt. Tudatos lázadás a betű-kultúra ellen (hisz századunk éppen a papiros-kultúra nagy krizisének betege,) a humanista nevelés irtózata és valami legyűrhetetlen vágy a materiális élet jelenségei iránt. Sorok között elárulja Kassák, hogy szinte erotikus vágy vonzotta a kohóban tüzesedő vas, az erős mozdulatok, az elemek megfékezése iránt. Az anyagok tisztelete és az anyaggal küzködő ember szeretete vezette Kassákot. Azon századfordulón, mikor az orosz forradalmi lélek már javában erjedt és a lelkies tipusú forradalmárokat, a Tolsztojokat és Dosztojevszkijeket Arcübasevek, Kuprinok és Andrejevek váltották fel, lassan erjedt világszerte ennek az orosz irodalomnak magára ébresztő hatása alatt az a világnézeti irány, amely már csak anyagi erőkről és az anyaggal dolgozó milliók materiális boldogulásáról akart tudni. A tizenkétéves érsekújvári fiúcska nem tudott persze még semmit Arcübasevekről és Kropotkinokról, Marxról és Bebelről. Őt csak megérintette egy hullám azokból a kozmikus erőkből, amelyeknek rejtett érintésére a korok megszülik a maguk reprezentáns tipusait jobb és baloldalra, hogy harcaiban is egyensúlyban legyen a világ. Ez a gyermek tehát beállt lakatos inasnak magasabb intelligenciával, látóbb szemmel, érzőbb lélekkel, mint sok ezernyi társa és élte az inaséveket, a segédéveket, a vándorlegénység sokszínű nyomorúságait és a szakszervezetek pártletét. A szláv lélek egyetemesen egyforma rezonanciájával fogta fel a német-oroszsidó gyökerű messianista teoriákat s minél több rúgást kapott társaitól és az élettől, annál öntudatosabb osztályharcos növekedett belőle. Belehelyezkedett a történelmi materializmus ideológiájába és azóta megy ezen az úton tovább, nagy belső küzdelmeket eláruló könyveket ír, autodidakta mohósággal keresi az igazságot s eközben tolódik balra, mindinkább balra, egészen az eszmei kommunizmusig.

De ennek a néhai érsekújvári, gondolkozni kezdő kisfiúnak, Kassák Lajosnak az édesanyját Istenes Erzsébetnek hívták. Dolgozott gyermekeire mindenféle nehéz munkát, napszámba járt, hogy férje mellett, aki rosszulkereső patikussegéd volt, felnevelhesse őket. Eredettől fogva vallásos lélek lehetett, abból a fajtából, amely sok szó és panasz nélkül tudja feláldozni magát a családjáért. Az összes Kassák alkotásain végigvonul ez az édesanyatipus, a legelfogultabbakon is és mikor a dialektikus materializmus Szaharájában már-már eltikkadnánk, a gyermeki szívnek ezen emlékezései a való élet páradús vegetációját lehelik körénk. A szláv lélek örökletesen misztikus hajlandóságai és ez a rejtett lelkiség enyhítik meg annyira a Kassák művészetét, hogy legrurálisabb naturalizmusai és minden materialista tendenciája mellett sem fuldoklunk úgy atmoszférájában, amely pedig sokszor a lehető legsivárabb, mint például Móricz Zsigmond parasztvilágában. Kassákban kiirthatatlanul élnek a homo christianusnak alapvonásai, alakjai néha elszólják magukat és egy túlsó világra merednek, átkozódás nélkül tudnak áldozatokat hozni azért, amiben hisznek, legyen az család vagy párt; s él bennük egy nagy közösségtudat és szívüket sokszor másfelé irányítja a szeretet, mint az érdek.

Mi a katolikus igazságok vértezettségében bátran megállapíthatjuk ezt és a hit iránytűjével mindenben-eligazodó olvasóknak bátran ajánlhatjuk is Kassák nem egy munkáját, mint a szociális lelkiismeret ébresztőjét. Ezen munkák minden árnyoldalának tudatában tesszük ezt. Erős erotika fűti ezeket az alkotásokat, ami részben írójuk ösztönéből fakad, részben talán a propaganda motor-olajául szolgál. Az a vonzalom, amely a gyermeket a tűz, a vas és a velük birkozó materiális erőkifejtés felé vonzotta, az élet minden testi vonatkozásán csillogó szemekkel tapad meg. A kollektív társadalom természetes meztelenség-imádataig, a természeti megnyilvánulások leplezetlen boncolgatásáig jut el ezen a vonalon Kassák. Az állati rész kihangsúlyozása azonban nem válik bétegessé nála, mert nagyobb művész és tisztább ember annál, hogy ez lenne egyedüli célja és a lelkiség néha durva jelenetek mögül is ritkán hiányzik. Anyaggal küzködő, nehéz testi munkát végző emberek életét írja le reális módon. Olyan emberekét, akikből hiányzanak a nevelés és a hit finomító gátlásai, más tehát a motiválása ennek az erotikának, mintha l'art pour l'art írná le ugyanezeket a jeleneteket.

Világnézetileg az osztályharc alapján áll Kassák. Ezen a ponton inog meg sokszor munkáinak művészi hitele és válnak írásai propaganda iratokká. Amikor saját osztálya keretein belül marad, mint például *„Angyalföld“* című legsikerültebb regényében, akkor nem téved túlzásokba, igazi embereket rajzol és elhitető életet tud adni. A proletárság életének igazi ismerője, aki világnézetileg igaz hogy távol van tőlünk, de abban a szeretetben egyek vagyunk vele, amivel a nyomorgók és méltatlanul kisemmizettek felé fordul és ott is érintkeznek céljaink, mikor ezeknek a néposztályoknak jogos igényeit akarja kiharcolni. Ha azonban a saját osztályából kilép, osztályharcos mentalitása sokszor tévedésbe ejti. Merész tett volt az, mikor a tizenkétéves Kassák hátat fordított annak a műveltségnek, amit iskoláink adhattak volna neki és a nyers életbe indult el tudást szerezni. Hatalmas az az út, amit mint autodidakta megtett és a tudásnak, az emberi belátásnak és a művészi megérzésnek rengeteg területeit járta be azóta. Kirugta azonban maga alól azt a közös bázist, amin valaha is megérthettük volna tökéletesen egymást. Olyan korlátokat épített magának, amik megakadályozzák abban, hogy az egész élet keresztmetszetét láthassa. Most azután, ha nem proletárt akar rajzolni, tévedésből tévedésbe esik, elfogultan általánosít és bántóvá válik anélkül, hogy ennek talán tudatában lenne. *„Felnőttek és elindulnak“* című regénye tipikus példa erre. Itt a háborúban felnövekedett nagyvárosi nemzedéket írja le, azt a nemzedéket, amelynek kispolgári sarjai is megindultak már a proletarizálódás útján. Hat ifjú proletár kerül itt össze kirándulások és csatangolások útján négy külvárosi polgárgyerekkel. Az egyik „burzsujfiú“ megrontja társnőjét és azután cinikusan tovább áll. A másik, hogy a lány vonzalmát kinyerje, segít neki szerelme következményeinek eltüntetésében. Az orvos díját a lány szüleinél való betőréssel szerzik meg és ugyanez a fiú proletártársainak egy részét is rossz útra vezeti, mikor betörést kisérel meg velük a saját apja gondjaira bízott selyemgyárban. Ez a fiú azután az apja pénze segítségével elkerüli a börtönt, míg szegény inastársait elitélik. A négy burzsoa-gyermek közül csak egy fejlődik „öntudatos proletárrá“, a többi csak kárára volt a munkásnemzedéknek barátságával. Nem tagadjuk, hogy az eset megtörténhetett. Művészi hitele még sincs ennek a regénynek, mert Kassák nem mint esetleges esetet állítja be az elzüllött polgár gyermekek sorsát, hanem osztályokat szerepeltet és a polgári réteget ezeken a csemetéken keresztül szemlélteti. Ideális embertipust megközelítő proletár ifjakat nagy örömmel rajzol. Ezeket még a nemi megtartóztatásra is biztatja, hogy annál acélosabb erővel segítsenek osztályuk érdekeinek kivívásában. Józan, munkaszerető, tiszta házasságra vágyó ifjakat szerepeltet, akikben tüzes vágy ég, hogy tanuljanak és az emberiség haladásában részt vegyenek. Nem bírja, vagy nem akarja azonban feltételezni, hogy az általa oly sötétnek rajzolt polgárosztályban is akadjanak olyan fiatalemberek, akik nem csak a saját osztályuk érdekeiért, de ezen túl és ettől függetlenül minden emberi, erkölcsi, szellemi és anyagi

H. G. WELLS MONDJA:

Énbennem szenvedélyes vágyódás van arra, hogy újra éljek — megszabadulva ettől a testtől, Stephen és megszabadulva mindentől, ami ezzel a testtel együtt jár, hogy szabad lehessek — mint ahogy szabadok a szépséges dolgok.

Nem tudom elhinni, hogy ez az élet itt, ezen a földön, hogy ez minden, ami a miénk — vagy máskülönben miért gondolnók ezt az életet mindig oly idegenszerűnek? Miért éreznők mindig oly idegenszerűnek a mindennapi közönségés dolgokat? Azért, mert mindez nem mi vagyunk . . . Az evés! Megtömni magunkat furcsa, meleg állatok apró szeletkéivel . . . Örökös szüksége annak, hogy ilyen dolgokat tegyünk . . . És a nemi élet eszeveszett őrülete, Stephen! . . . Nem élünk, hanem fuldoklunk a magunk élő testében, amely viharzik, dühöng és kapkod minden után. Nem mi vagyunk ez, Stephen, nem mi vagyunk.

jogért ugyanilyen lemondással, szegénységgel, önmegtartóztatással és tiszta lelkesedéssel harcoljanak.

Kassák pedig egész emberi beállítottságában az igazságot keresi. Ebben nem kételkedünk és minden szimpátiánk annak az embernek szól, aki ezerszer tudott anyagi áldozatot is hozni, csakhogy az általa igaznak vélt útról le ne kelljen térnie. Az igazságot kereső művész és a merev osztályharcos-pártember életében törés állott tehát be, mert egy olyan pártdogmát védelmez, aminek nincs meg a valóságos igazságfedezete, tehát művészi formákban sem jeleníthető meg. Kassák tehát harcol a pártjával és sodródik balfelé. Innen származik összeütközése a magyarországi hivatalos szociáldemokráciával, így jutott el odáig, hogy legutolsó regényében, a hivatalos cenzurától való óvakodáson túlmenőleg is elburkolja céljait és csak valami ködösen megérezhető szervezetről beszél. Alakjai kiejtik néha a szót: Oroszország. Pedig Kassák abban a világban sem találná meg, amit lélekben keres. Eljutna a végső pontig ahol már tovább haladni a keresésben nem lehet és a nagy megoldhatatlansággal meredne szembe. Szláv és rajongó lélek. Az erőszakkal kiiktatott istenhit mély szakadékokat ás elébe, amit átlépni nem tud. Fel kellene emelkednie és átrepülnie ott, ahol materiális formák nem emelik keresztül. Ez nemcsak Kassák válsága, hanem az egész irányé. El fognak jönni pedig azok is egyszer, akik ezt a kénytelen utat megteszik.

POSSONYI LÁSZLÓ dr.

A katolikus szépirodalom kérdéséhez.

A Pázmány-Egyesület vitaestjének előadói — elsősorban esztétikusok és szerkesztők — pontosan körülhatárolták egy ideálisan elképzelt magyar katolikus szépirodalom kereteit és elveit, de szó sem esett a legfontosabb kérdésről: miért nincs nálunk ilyen eleven, mozgalmas szépirodalom? Miért nincs Andor József óta kellő utánpótlás? Miért nem írnak világi írók? — Itt az ideje, hogy bátran, kímélet nélkül nyúljunk e fájdalmas kérdéshez.

1. Mindaddig nem lesz itt katolikus irodalom, míg az a téves meggyőződés él, hogy akinek írói tehetséget adott az Isten és katolikusnak született (ideértve a kellő hitéletet is), annak eo ipso kötelessége akár ingyen is szolgálni az u. n. katolikus irodalmat. Ez rövidlátó tévedés. Míg a liberális sajtó, felismerve az írói tehetségek nagy szervező és vezető értékét, jól megfizeti a maga embereit, még az ott élő kereszténveket is (de írói ügyelnek is megélhetésükre), addig ez a front minden áldozatkészséget az olvasóközönségtől, kiváltképpen pedig a katolikus írótól vár. Nem áldoz az irodalomra, hanem az írókat áldozza fel. Ma autón rohan a modern irodalmi élet s nekünk ódon batárunkhoz még befognivaló lovaink sincsenek. Nincs mecénásunk, nincs szervezett anyagi bázisunk s mégis sok írói tehetséget, lendületes irodalmat és nagy olvasóközönséget kíván mindenki. Miből? Pusztán az olvasók szeretetéből vagy talán, ami még különösebb kívánság, önfeláldozó írók vérehullásából? Az élet s különösen az irodalmi élet nem ismerése ez, de nem is keresztényi gondolkozás, hiszen meg van írva, hogy méltó a munkás az ő bérére. Az irodalmi élet alphája, a földi talaj, amin az íróember áll, a megélhetés. Állandó, biztos fórum kell, ahonnan az író, különösen a harcokra kiküldött katolikus író megszólalhat, — pozició kell, siker- és karrierlehetőség, elsősorban világiak részére, szóval élő irodalmi élet, amibe bele lehet állni, ahol érvényesülni lehet, ahol nincs tengődés, csodavárás mind az írók, mind a szerkesztők részéről. Könyvkiadási lehetőség, méltó reklám, másokéval arányos anyagi haszon, ami kizárja a nyugtalanító összehasonlítást, annyi, amennyiből író továbbbélhet s újabb ihlet nyugalmát tudja biztosítani. Amíg ez az anyagi kiindulása, biztosítása nincs meg egy irodalmi iránynak, addig mindenről lehet beszélni, csak életről, fejlődésről nem. Az írói tábor nem gyűlik, mert nincs kilátás semmire. A lélek erős, de a test gyönge. Haldoklók sóhaja nem élethimnusz. Siker- és karrier-lehetőséget — különben sohasem lesz Magyarországon katolikus szépirodalom!

2. Mindaddig nem lesz katolikus irodalom, amíg a szerkesztők és írók nem írnak kölcsönösen egymás lapjaiba: azaz, míg nem lesz gyakorlati s nemcsak eszmei egyesülés, mely a nagy ügy felsőbb érdekében elvágja a netán elkülönítő esztétikai szálakat. Legyen egység a katolikus irodalomban!

3. Mindaddig nem lesz erős katolikus irodalom, amíg nem lesz meg a kívánt anyagi megbecsülésen és egyetértésen kívül a *hűség* a zászlóhoz, — ami az előbb mondottak szerint az anyagiak természetszerű függvénye. Elszomorodik az ember, ha előveszi folyóirataink, pl. az Élet régebbi évfolyamait. Kik írtak bele és hol vannak? Elszéledtek. Másutt csináltak karriert. Lehet erről a karrierről bármilyen felfogásunk, de mégis az az igazság, hogy a mi lapjainkba írtak Krudy Gyula, Erdős Renée, Kosztolányi Dezső, Kárpáti Aurél, Szemere György, Móricz Zsigmond, Harsányi Kálmán, Juhász Gyula, Nyirő József, Kassák Lajos, Török Gyula, Bodor Aladár, Tömörkény, sőt még Gárdonyi is küldött rokonszenve jeléül egy-két cikket (szóval katolikusok és protestánsok vegyesen). . . . Ezzel szemben ma az a helyzet, hogy — bizonyára nem anyagi, hanem karrierkérdés miatt — egyik legjelesebb papi lirikusunk liberális lap szolgálatában áll, azoknak az olvasóknak a meglepetésére, akik unos-untalan hallják, hogy még *olvasni* sem szabad nem-keresztény ujságot! Hát *írni* szabad bele? . . . Ez a hűség?

4. Mindaddig nem lesz itt katolikus szépirodalom, amíg egy kimondottan csak szépirodalmi írói egyesület nem tömörül össze, amelynek a tagjai kizárólag csak szépírók és kritikusok. Más az ujságírás és más a szépirodalom. Abból, hogy valaki ujságíró, még nem következik, hogy szépíró is és viszont. Egy külön csoportra gondolok, melynek szerintem igen kevésszámú listáját összeállítva, nemcsak seregszemlét lehetne tartani, hanem végre megkezdeni az ujságírókétól beláthatóan különböző tervezést és munkát. Addig, míg ez az összeforrás, frontbaállás nem lesz meg, lehet beszélni alkalmi irodalomról, de szerves katolikus szépirodalomról nem. Csak egy zártabb szervezet képes az eddig elhanyagolt utánpótlást is eszközölni. A Nyugat a minap avatott „íróvá" egy kötetben ifjú novellistákat. Mi miért nem tudtunk eddig erre méltó választ adni? Törődik ezzel valaki?

5. Az egység, a tömörülés azt is megkívánja, hogy a lapok szellemi körei is újra határolódjanak. Helyesebb volna, ha a Katolikus Szemle csak aktuális *szemle* volna és semmi más, (akkor ráérne körültekinteni az elhanyagolt színházi irodalomban is), azaz nem adna „szépirodalmat", hanem a szépírók elsősorban és valamennyien az Életbe tömörülnének. Legyen az *Élet* ismét hetilappá: de csakis a szépirodalommal foglalkozzék, jelentősen, harciasan, osztatlanul, máshova irányítva a pedagógiai és elmélkedő cikkeket. Tömörítse, keresse az írókat, ne alkalmi irodalmat adjon! — Szóval: elosztani szabad, de megoszlani, szétdarabolódni nem, különben az írók és az olvasók is megoszlanak!

Végső összefoglalásként: első a rendezett írói megélhetés, a talaj, az anyagi és szellemi siker, enélkül nem jön össze írói tábor. Az elmuló idő igazolni fog engem. Második az írók megbecsülése, megkeresése, kiválogatása: a kellő kiadói reklám (régen elsüllyedt mentődeszka, hogy jó bornak nem kell cégér), ez a szellemi sikerhez tartozik ma és olvasóközönséget toboroz. Ha ezek meglesznek, elő a jogos hűségkérdéssel, mert ha van tőke, vezér és sereg, ha van kilátás karrierre, akkor meg is kell követelni a zászlóhoz való hűséget. Módok, melyekkel ez az ideális állapot el is érhető: a szerkesztők és írók zártabb és eszmeibb tömörülése, a legközelebbi célok kitűzése és eszközök megbeszélése (pályázatok, kiadók áldozatkészsége, estélyek), a folyóiratok szellemi határköreinek meghúzása vagyis az egymás köreinek nem keresztezése, egyszóval élet: harc, taktika, front.

SZIRA BÉLA.

ALLGEMEINE RUNDSCHAU

Wochenschrift für Politik und Kultur.
Szerkeszti és kiadja Dr. Georg Moenius.

A világsajtó egyöntetű ítélete szerint a nagy tekintélynek örvendő viharedzett lap csodálatosan megfiatalodott.

A legkiválóbb munkatársi gárda foglal minden számban állást programmszerű cikkekben a vallás, a kultúra és politika kérdéseivel szemben.

Népszerű rovata a **„Blicke auf die Zeit"** (Idő sodrában) általános áttekintést nyujt a széthulló, zűrzavaros napi események között, tisztázáshoz és ítélethez segít.

Nem áll semmilyen párt szolgálatában, **nyugateurópai és a népek kibékülésére törekszik.**

Ára negyedévenként 5·— P.

Verlag Der Allgemeinen Rundschau, München Wagmüllerstrasse 18.

Kérjen ingyen próbafüzetet.

Magyar Hirdető
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest, V., Petőfi Sándor-u. 17
Telefon: 188-296, 188-307

VIGILIA

19[illegible]3 JAN

Kassák Lajos

vel a művész halála után — a *Budapesti Naplóban* tárcát írt Gauguinről, e cikknél — írta *Bölöni* — „kifejezőbb megítélése alig volt akkoriban Gauguinnek." (Érdekes ,hogy Ady elmulasztotta megnézni a Salon d'Automne nagy Gauguin-emlékkiállítását. Bölöni pótolta ezt valamelyest, — beszélt neki Gauguinről, ki volt, hogy élt, mit festett a művész... Így írta meg Ady a cikket. „Ki képes ilyenre, ha nem a zseni?" — fűzi hozzá Bölöni.) *Juhász* Gyulának *Gulácsy* Lajoshoz írott szép versében e lágyan bongó sorok közvetítik kongeniálisan Gauguin műveinek, „lázálmainak" mákonyos hangulatát: „A sárga fényben a kövér banánok / S a sárga tájon barna emberek, / Az elveszett Éden, mely fájva-fájón / Bennünk zokog, újjong, ragyog, remeg".

Mi az mégis, amiért azt véljük: Gauguin egy kicsinnyel kevesebb, mint Cézanne vagy Van Gogh? A művei poézisébe, ragyogó színeinek szimfóniájába olykor-olykor beférkőző kimódoltság, csináltság. Vonzóak, igézetesek a Tahiti-i képek, a viruló szépségű színesbőrű fiatal nőkkel, — de Gauguin új „hazájának" mégis csak külső szemlélője maradt, Polinézia mégsem volt számára pittoreszk témánál több. Bár szerette a bennszülött népet s kihasználása, kapzsi kifosztása ellen nemegyszer felemelte a szavát, ellentétbe kerülve a gyarmati hatóságokkal, — mégis megmaradt európainak, akinek az volt a célja, „hogy Párizs számára közvetítse Óceánia virágainak, gyümölcseinek buja színességét, embereinek sugárzó meztelenségét" (Kampis A.). Félreértés ne essék: mindezt Gauguin nem olcsó módon tette, nem úgy, ahogy a jó *Glatz* Oszkár a csinos, cifra népviseletbe öltöztetett buzsáki menyecskéket festette... Az egykori bankember a művészet formaproblémáiban is elmélyedt, — így például igen nagy jelentőségű a primitív és keleti művészet világa felé való fordulása. A japán fametszetek, a Kolumbusz előtti amerikai népi művészet, Egyiptom és Jáva képzőművészete hatott is Gauguin piktúrájára.

„Gauguin nem volt vallásos ember, s főként nem volt vallásos festő", — írja Kampis. Hasonló álláspontot képvisel *Horváth* Tibor is, kis Gauguin-monográfiájában (Budapest, 1960). Valóban, egyes források Gauguin ateista kijelentéseiről beszélnek. A művész a metafizikai kérdések iránt mégsem volt érzéketlen, ezt bizonyítja a bostoni múzeumban őrzött, méretre is hatalmas kompozíció: *Honnan jövünk? Mik vagyunk? Hová megyünk?* S itt van négy másik Gauguin-mű, — mindegyik a chef-d'oeuvre-ök közé tartozik: a *Sárga Krisztus*, a *Breton Kálvária*, a *Jákob harca az angyallal* és az *Üdvözlégy Mária* (vagy *Ia Orana Maria*). Szépen írja ezekről *Csabai* István, a második világháborúban fiatalon elpusztult kiváló művészettörténész: „Primitív, de a szív dobogásától dadogó nyelven akar Gauguin Jézus szenvedéseiről beszélni... Naív bretagnei parasztok szemével nézi a Keresztrefeszítettet..." (*Csabai: Az impresszionizmus kora*, Bp., 1942). Gauguin esetéhez hasonló bizonyos mértékig *Ferenczy* Károlyé. A századforduló szkeptikus-szcientista eszmeáramlatainak hatására Ferenczy sem vallotta magát hívő keresztténynek, — ugyanakkor megfestette a nemcsak téma szempontjából, de *szellemben* is keresztény művek sorozatát: *Ábrahám áldozata, Három királyok, Józsefet eladják testvérei*, a *Hegyi beszéd* (kétszer is!), *Krisztus sírbatétele*. Felvetődik itt a kérdés: mi a döntőbb egy *festőnél*? A kávéházban vagy egyebütt elejtett szó e, vagy az a terület, amelyen a művész *elsődlegesen* fejezi ki magát: a kép?!...

Mindent egybevetve azonban elmondhatjuk Gauguin-ről: ha Cézanne művészete keményebb anyagból is való s ha Van Gogh művészete jobban fel is kavar bennünket, mint Gauguin „neoromantikája", „neodekorativizmusa" (*Ferenczy* Béni jellemzi így Gauguin piktúráját), — mégis olyan művész szemei zárultak le 60 esztendővel ezelőtt, akiről *Strindberg* (aki pedig képeit nem szerette) kénytelen volt elismerni: „...Ön új földet és új eget teremtett..."

* * *

Kassák Lajos, a képzőművész. Az 1962-es esztendőben kettős *Kassák*-jubileum volt: az író születésének 75-ik és írói működésének 50-ik évfordulója. Az Írószövetség novemberi ünnepségén *Gyergyai* Albert, *Lengyel* József s más írótársak köszöntötték ebből az alkalomból Kassák Lajost, képzőművészeti munkásságáról pedig *Makrisz* Agamemnon szobrászművész emlékezett meg.

Kassák — mint képzőművész — az elmúlt esztendőkben is nagy aktivitást fejtett ki. Az írószövetségi jubiláris összejövetelen a falakon Kassák új, nagyméretű olajfestményei függöttek, a *Szerelem Szerelem* verseskötet és a pécsi *Jelenkor* című folyóirat Kassák rajzaiból közölt egy-egy szép sorozatot, a budakeszi tüdőszanatóriumban kamarakiállítást rendeztek Kassák képeiből, s Párizsban retrospektív Kassák-tárlat van előkészületben.

Kassák maga nemrégiben így emlékezett meg képzőművészeti munkálkodásáról: „Ritka jelenség a magyar művészeti életben, hogy valaki két művészeti ágban alkosson. Ma 75 éves vagyok, s 18 éves korom óta van kezemben felváltva a toll és az ecset, — életutamon így születtek meg hol festészeti, hol irodalmi művek. Első fellépésem ideje a festészetben összeesik a modern művészet első nemzedékének jelentkezésével. Legközelebbi rokonaimnak érzem Malevicset, Mondriant, általában a konstruktív irányzatok képviselőit". Jean *Cassou*, a francia regényíró és esztéta, a párizsi Musée National d'Art Moderne főigazgatója így jellemzi a festő Kassákot: „Kassák az elvont művészet megszületésekor tűnt fel, az úttörők korszakában... Ő kimunkálta a saját útját, amely szigorú, következetes és tiszta. Író és festő, keményakaratú és érzékenyen reagáló, aki kutat, vitázik és dönt. És kialakul a maga tökéletessége, hajlíthatatlansága és kristálytisztasága".

A művész és a tekintélyes francia esztétikus szavaihoz mi csak azt fűznénk még hozzá, hogy Kassák művészi törekvéseinek hitelét az élet igazolta. Hány, egykor ünnepelt mű hullott el az elmúlt negyven évben, hány alkotása a 10-es, 20-as éveknek lett menthetetlenül „démodé", de Kassák ekkori munkáiból nemrégen mappát állítottak össze és adtak ki Párizsban... Művészete ma is „aktuális", eleven, hiszen az egyszerűség, a szükszavúság, a szerkezet szigor és a szárnyaló lendület — amelyek képzőművészeti alkotásainak fő vonásai — a modern művészet gyámpillérei. Míg jópár kortársánál a szellemi fáradtság és elbágyadás következett be az idők folyamán, — gondoljunk *Pátzay* vagy *Bernáth* mai produkciójára, amely messze alatta van az ő egykori szintjüknek, — addig Kassák „bírta az iramot", s mindig feljebb tudott törni, mint képzőművész is. Napjainkban, a korszerű építészet korszakában, amikor már senkisem vitatja el *Wright, Gropius, Le Corbusier, Nervi, Niemeyer* épületeinek szépségét s igazságát, a társművészetek: a festészet s a szobrászat is meg kell hogy újuljanak. Kassák s társainak törekvései ilyen irányba mutatnak, s ezért munkásságuk tanulmányozása és értékesítése csak javára válhat a fiatalabb művésznemzedéknek.

„Építs csak, énekelj tovább, bátor formaművész!... Te vagy ma is a példamutató..." — írta egy Kassákot köszöntő régebbi versében *Berda* József. Igen, a jubiláló Kassák bátor, példamutató formaművész és tanítómester festőként, rajzolóművészként is.

* * *

Két vélemény Rouault-ról. A *Művészet* című folyóirat egyik, 1962-es számában *Pogány Ö.* Gábor cikkében e mondattal találkoztunk: „Kárbaveszett fáradság Rouault neofita pietizmusa után sóhajtozni". Hogy pietizmuson mit ért a cikkíró, azt nem tudjuk, hiszen van e szónak egy szűkebb, egyháztörténeti s egy általánosabb értelme, — de se így, se úgy nem illik Rouault-ra e kifejezés. Még kevésbé a neofitaság, hiszen a 87 évet megért nagy katolikus festő (1871—1958) egész életét s művészi munkásságát — töretlenül s vargabetűk nélkül — ugyanazok az eszmények irányították... Ugyane folyóiratban azután hamarosan egy másik cikkel találkoztunk. Szerzője — *Somos* Miklós festőművész — Rouault életműve előtt tiszteleg, rámutatva a nagy mester alkotásaiban megnyilvánuló erkölcsi rendíthetetlenségre, humanizmusra, szerénységre, expresszív erőre, amelyek miatt a fiatal magyar művész a műtörténet egyik óriásának s maga egyik példaképének tekinti Rouault-t. — Azt hisszük, az utóbbi írás a méltányosabb és tárgyilagosabb. Hiszen — hogy *Aragon* emlékezetes *A rózsa és a rezeda* című versét idézzük — a katolikus Rouault, „ki hittel hisz egekbe", s a kommunista Picasso, „kiben nem él e hit", — egyaránt az egész emberiség értékei közé tartoznak. *(Dévényi Iván)*

Juhász Ferenc

Egy művészről és önmagunkról*

Már több mint egy évtizede ismerem ezt a fiatal művészt, pontos és céltudatos-kezű grafikust, a megvalósítás törvényeit és módszereit kristályosan tudó mesterembert, a nagyszerű, modern könyvművészt, a betűk, a formák, a könyv megbűvöltjét és ihletettjét: Kass Jánost. S őt is, mint annyi társát, barátaimat és kortársaimat, a gyötrelmesebb-indulatúakat, vagy látomásos-agyúakat, a szelídebb-örvényűeket, vagy önmagukat-keresőket, azzal a finom szorongással, madár-kíváncsisággal és fontosat-váró ünnepi izgatottsággal, Gábriel-indulattal figyelem, mint költőtársaimat, a velem-együtt-indulókat és a megsokasodott fiatalokat. Mikor érik művészetük nemcsak önállóvá, de a kimondásban és megfogalmazásban, a lét-értelmezésben és a világ-szerkezet-ismeretben, egyszóval a művészi megvalósulásban törvényszerűvé, az egy-igazság törvényerejű lényegévé, vallomássá, sorssá, megmásíthatatlan végzetté, a szó egyszerű és könyörtelen értelmében. Hogy mikor válik kezükben a ceruza, a toll, a fémtű, az ecset, a kő, az agyag, a drót, a fém, a rongy, az üveg, a festék, a fölhasznált tárgyhalmaz, a szög, a gyertya, az üvegszem, a madárcsont, állatszőr, halpikkely, vagy fémfonál-gubanc, tehát fölsorolhatatlanul minden, amit az elmondás érdekében felhasználnak, vagy használni megpróbálnak: vérré, virággá, csillaggá, halállá: önmaguk, képzeletük, önismeretük és világuk megmásíthatatlan lényegévé, törvénnyé. Mert a művészet nemcsak a törvény szüntelen, befejezhetetlen keresése, de a törvény megvalósítása is. Kutatni és meg-nem-nyugodni: ez a föladatunk. S a kutatás és meg-nem-nyugvás, a lázzal-átitatott keresés és mindig-újraformáló kezdés Kass János szellemi és gyakorlati programja is. Kelet-Európában és nem utolsósorban Magyarországon évszázadokat kellett behozni, nemcsak a történelemben, de a képzőművészetben is. Európának ezen a sokatperzselt és sok-jajjal-belombozott, megtöretett-csontú földrészletén a művészet azzal volt több, vagy kevesebb, hogy mindíg magával-hurcolta, mint vállcsontjára-forrt véres szárnyakat, vagy szíve-köré-nőtt aranyköpenyt, mohos kő-álarcot, vagy buja virág-koronát, álmot, átkot, vagy küldetés-hitet: a megváltó céltudatot. Mi nem tudtunk még játszani, mert nem értünk még rá játszani. Hiába kérte még a szörnyeteg-fölbomlás előtt József Attila a játék jogát a jövőtől: nem adatott máig sem meg nekünk a könnyű mámor, a gyermeki tevékenység, a

* Elhangzott 1967. január 27-én, Kass János kiállításának megnyitójaként.

gyermekbuzgólkodás és komolykodás minden-sejtet-betöltő öröme, lényünk színes mélytengeri derengése, a csönd-virágzás, vagy a hajnali fénytváró boldog madár-kiáltozás. Az elmaradás, (ami a föladatvállalás és a csöndből-kiváltódás indulatát lopta szüntelenül szívünkbe és agyunkba,) a képzőművészetben, de elsősorban a grafikában, illusztrációban, könyvművészetben volt talán a legnagyobb. S máig: ebben tettük meg talán a legtöbbet, bátran mondhatom: emelkedtünk Európa és Amerika, a világ legjobbjainak szintjére. S e fölemelkedésnek olyan fiatal mesterek voltak a részesei (hogy ezalkalommal mást ne is említsek, hiszen most csak róla van szó), mint Kass János. Indulása, első föladata, a szárny-toll-szárogatás, a csontszilárdság-próba, a légörvény-próba idején, (ami a dogmák tűzketrecébe gyömöszöltetésnek ideje is volt, a kőkalickalét ideje, ahol néha azt hittük, fölöslegesen növesztettük szines tollainkat), az első tétova emberformálás és természet-építés idején, mintha Daphnis és Chloé ligetéből a latinértelmezésű mitológiák patakjai mellől, az Aranyág-utáni latinság szelíd és aranyredő-göngyölgésű tengerei felől lépnének ki ágat, galambot, madarat, gyümölcsöstálat tartó kecses és könnyed és mégis kő-lábszárizmú, gömbölyü-mellű lányai, furulyázó ifjai, a táncos-léptűek, hermetikusak, önmagukba-zártak, szálkásak és világot-nem-ismerők, nem Propertius-bánatúak, és nem is Homéroszi-véres-szakállúak és barbár-fogsorúak. De játékosak és személytelenek, inkább egy stílus képletei, mint e lét ember-szavai. De az egyre-nagyobb feladatvállalások, az egyre-nagyobb ismeretek, a töprengés-vásznaibagöngyöltség és a könyörtelen idő szorítása meglazították ezt a Keatsi-görögvázamerevséget és személytelen ünnepélyességet, s lett grafit-szava, vagy rézkarctű-szava, vagy toll-szava esendőbb és így általánosabb, egyszemélyibb és jelentésében keményebb. Kass János, aki (csak költőként mondhatom) a mesterség minden titkát ismeri, megértette, hogy a művészet nem különállás a létben, de megvalósulás a létben, nem cél, de a lényeg, úgy kiválás, hogy azonosulás, s ez a föladataival-azonosulás, az önmagával-azonosulás bátorságát hozta magával. Ennek a bátorságnak megrendítően-szép példája vad-tajtékzású, barbár-habzású, féktelen fehér-szőr-hömpölygésű, szerelemmel, bikákkal, barbár-fehér szőr-rengetegből, ősisten-szakáll-habzásból kiáradó, szőrkoszorús-szájakból kihömpölygő bibliai átkokkal és parancsokkal, szikrázó kő-szőnyegként kigöngyölgő végzetes ősénekekkel, dárdákkal, bika-herékkel, asszonyölerjedéssel és férfiágyék-virágzással, komor fekete zengéssel és megváltást-váró, istent-hívó sikoltozásokkal és őrjöngésekkel zsúfolt Mózes-sorozata Madách Imre újra-fölfedezett nagy művéhez. Ezzel a fekete sírás és átok-sorozattal jutott el Kass János a törvényszerű beszéd, a sorsszerű művészet vállalásához.

KASSÁK Lajos

Palócföld, 1987.4.

HORPÁCSI SÁNDOR

„Kassáknak már mindegy" II.

Mindenekelőtt elnézését kérem, hogy érdeklődő levelére csupán most válaszolok, kicsit összetorlódtak az események (eseményeim). Röviden: személyesen nem állt módomban ismerni Kassákot, hiszen 1959-ben születtem, halálakor csupán nyolcéves voltam.

Kassák Lajos számomra az egyedüli és legfontosabb Mester. Tisztelem keménységét, erejét, érzékenységét. Költészete előremutató: nem csupán azért, mert hallatlanul mai és modern, hanem mert példamutatóan korszerű, tiszta és pontos hangvételű, örökké újat akaró, kísérletező.

Szerkesztőként, irodalomszervezőként hallatlanul tudatos, érzékeny, Lapozza fel a Ma évfolyamait! Elsőként közöl olyan képzőművészeket, írókat, hazaiakat és külföldieket, akik ma a nemzetközi művészeti élet kimagasló alakjai. Vagy akár a Bartók-kották!

Jómagam költő vagyok. Vizuális költészettel foglalkozom, mondanom sem kell: KASSÁK ebben is példamutató volt.

Engedje meg, hogy felhívjam a figyelmét két megjelent könyvemre, melyekben bővebben kap impressziókat kötődésemről, Kassákhoz való ragaszkodásomról. Könyvtárakban biztosan megleli őket: Petőcz András Betűpiramis, Kozmosz könyvek, 1984.; Petőcz András – Önéletrajzi kísérletek. Magvető, 1984. Javaslom továbbá, hogy nézze meg a JELENLÉT című folyóirat 1981-83-as évfolyamait, kiadta az ELTE BTK, nagyobb budapesti könyvtárakban, például az országgyűlésiben, hozzáférhető. Nagyon fontos!: MAGYAR MŰHELY, 139. av. Jean-Jaures, 92120 MONTROUGE, Franciaország. Nézze meg ennek a folyóiratnak a Kassák-számát! Írjon levelet a szerkesztőknek! Ők ismerték Kassákot. Méghozzá jól.

Elnézést a rövid válaszért. Egyik képversem másolatát elküldöm Önnek, a Mesterhez kapcsolódik.

Üdvözlettel
Petőcz András

Budapest, '86. 07. 16.
(Mellékelve egy darab képversmásolat! A szerz.)

☆

Engedje meg, hogy néhány sorban válaszoljak levelére, de nem hiszem, hogy el lesz tőle ragadtatva. Vagyis: szeretném lebeszélni a vállalkozásról, mert szerintem nagyon rossz fába vágja a fejszéjét!

Én magam Kassáknak csak egy kiállítását láttam a fiatal művészek klubjában, de még egyszer nem kérek belőle. Ne firtassuk miért nem, hiszen én is képzőművész vagyok, csak éppen kettőnk között egy végtelen űr tátong, mert én akarok valamit mondani és van úgy, hogy előbb születik a vers és utána az alkotás, de ugyanez előfordul fordítva is. Kassáknál semmiféle rendszer nem azonosítható.

Idősebb barátaimnál érdeklődtem Kassák felől, de beszélgetéseinkből az Ön számára semmi hasznosat, úgy értem „pozitíve" hasznosat nem tudtam leszűrni. Kovács Károly színművésztől azt tudtam meg, hogy Ő csupán a feleségét ismerte és az „ürge" nem is érdekelte. Mint művész dilettáns volt, ez egyértelműen kiderül a kollegák véleményeiből, akik a vele kortárs Bortnyik Sándort is néha erre a színvonalra helyezik. Szerintem Bortnyik azért lényegesen jobb volt, vagyis maradandóbbat alkotott.

Mint költőt nem tudom értékelni, mert egyrészt nem ismerem, de nem is vagyok kíváncsi rá, ez nem tudom miért van, de engem nem érdekel, szívesebben vonzódom olyan kollégákhoz, mint Nagy László, vagy mint Kondor Béla, aki iskolatársam volt.

Tanácsom: ha valamit még Kassák-ügyben ki akar kaparni a régmúltból, feltétlen meg kell keresni azokat, akik Őt személyesen is ismerték, de előrebocsátom, hogy sok jót nem fog hallani róla.

Nem tudom ez miért van, de ha „Major Tamás"-témához nyúlna sokkal izgalmasabb problémáknak nézne elébe.

De még inkább javasolnám, ha mindenáron írni akar, higgyel el, élnek mai művészkortársak is, legfőképpen a képzőművészek között, akik érdemesek volnának még életükben a publikálásra, hiszen éppen Ők azok, akik kimaradnak a televízió akármilyen műsoraiból és legfeljebb a kvízműsorok kérdéseiként szerepelhetnek személytelenül a munkáikon keresztül.

Önnek sem kell messzire menni, hiszen Miskolcon sok kedves kollégám él, akik érdemesek volnának arra, hogy valaki írjon róluk!

Kassák Lajos már senkinek sem kell!

Miért is kellene???

A mai művészeti közélet is tartogat százszorta izgalmasabb dolgokat, mint egy Kassák-sztorit.

Ad. 2. Ha mód van rá, írjunk az élőkről, amíg élünk, hiszen soha nem tudhatjuk, hogy holnap ki megy el.

E szavakkal zárom soraim és kérem ne haragudjon, hogy az általam semmibe vett Kassákról lebeszélem.

Nincs értelme! Higgye el! De, ha mégis megírja könyvét, számíthat a legszűkebb Kassák-baráti körre, akik ma talán, ha tízen vannak, de a kiadáshoz barátokat ne keressen.

Azt, hogy miért támadják, vagy nem támadják egyértelmű; dilettáns volt, mint képzőművész, mint költő, de egy biztos, hogy a New York kávéházban mindennap meg lehetett találni.

Elnézést kérek a semmitmondó tippekért és kérem, ha lehet ezt a témát ne erőltesse.

Baráti üdvözlettel

Csurgói Máté Lajos
festőművész-grafikus

Budapest, 1985. január 8.

Kérdésére a következőket válaszolhatom: Kassák számomra nem jelent semmit. Írónak tartom, nem is rossznak, de a „festészete" a Bauhaus tehetség nélküli imitációja. A Bauhaussal pedig a XX. század utolsó tizedeiben az a dolgunk, hogy minél előbb elfelejtsük, mert kevés stílus okozott annyi bajt és bosszúságot, mint ez, nézze meg lakótelepeinket, azok a Bauhaus diadala. A legjelentéktelenebb szecessziós festő is értékesebb számunkra, mint bármelyik a Bauhaus-körből. Tudom, hogy évtizedek óta mesterségesen reklámozva van, nemzetközi artconsernek dicsőítik, mert jól keresnek vele, de a kárt nekünk okozzák.

Kassák maga érdekes jelenség volt, én már akkor ismertem, amikor az általa kívánt és megálmodott vezetés félreállította. Emlékezetes volt egy felszólalása a képzőművészeti szövetségben amikor erről beszélt és Köpeczi erőteljesen ledorongolta. Nemesen viselte a fejbevágást. Olvasom emlékezéseit az Alföldben, rendkívül jók és élesek, kiderül, hogy csakugyan jó író. A festészethez persze csak a divaton keresztül van köze.

Jó munkát kívánva üdvözlettel

Szinte Gábor

Budapest, 1985. XI. 15.

☆

Valóban, pályakezdő koromban, „hatással" volt rám Kassák, de nem közvetlenül személyesen és nem a művészetével. Nem is nézeteivel, politikai világával. Vidéki voltam, s „halvány gőzöm" se volt ilyen dolgokról, nem is érdekelt. 17 évesen az iparművészeti iskolára kerültem Pestre. Ösztönösen – egyáltalán nem tudatosan – viszolyogtam az iskola avatag szellemétől – egy év után nem mentem vissza, kár, ezzel elvesztettem egy „ösztöndíjféle" segítséget, amit valami katolikus egylet adott.

Valami homályos elképzelésem volt a művészeti életről. Műveletlen is voltam, tele kisebbrendűségi érzéssel. Útmutatás nélkül éltem napjaimat. Kezdtem olvasni össze-vissza, jól-rosszul, ezt-azt amihez hozzájutottam valahogy, így jutottam Kassák: „Egy ember élete" című önéletrajzi regényéhez. Olvastam nagyon dicsérő recenziókat a könyvről. (Szabó Dezső nevére emlékszem.)

Elolvastam a könyvet; nagyon is tetszett. Nem tudtam látni irodalmi értékét, se művészeti színvonalát, azt sem, mi abban új. A Kaland tetszett. Ennek hatása alatt én is – egy barátommal, osztálytársammal – nekivágtam Olaszországnak, gyalogosan, pénz nélkül, kéregetve.

Persze nem úgy történt semmi, mint azt a könyvben olvastam. Nem akartunk vallást alapítani és azt gyanítom: nem repült el fölöttünk a Nikkelszamovár.

Egy hasonló receptet próbáltunk megjátszani, hogy a zsidó hitközséget „megvágjuk", de a rabbi nem hitte el a mesét és azt a pengőt, amit mégis adott„ szertartásosan megátkozta".

Visszakerülvén Olaszországból tovább folytatom a K. főiskolai tanulmányaimat.

Aztán több hír jutott hozzám Kassákról. Olvastam könyveit, verseit – tanulmányait, persze a felét sem értettem. Az ún. munkakörletbe sohase jutottam el.

Egyszer egyik barátom elvitte néhány munkámat megmutatni Kassáknak, aki azt mondta: azt látja, majd most leegyszerűsödik. Erre én úgy emlékszem, hogy „kevés" és többé nem kerestem Kassákkal kapcsolatot.

Nem akarok olyan dolgokat mondani, ami nincs, nem volt; ami később alakult ki emlékezetemben. Volt idő, amikor majdnem kapcsolatba kerültem Kassákkal.

Hát a 30-as években nem imádták a hivatali hatalomban levők Kassákot, mert azt mondták rá, kommunista. Az is volt. A munkásosztályért harcolt. Nem lehet elképzelni, hogy Horthy szívére öleli. A maga módján marxista volt.

Ő volt a kemény, megvesztegethetetlen ember. Erőszakos, megmondós volt s talán nehéz volt vele kijönni. A legkisebb kompromisszumot se tűrte. Ezért még lehetett jó és nagy művész.

Az élet elveszi a kocka túl éles sarkait, de ő mindvégig elég sprőd volt. Nem gömbölyödött le.

Síremléke rettenetes súllyal és otrombán őrzi emlékét.

Azt hiszem, mint költő-író túléli picturáját.

Ha megjelenik a könyv, amit Ön ír, és jó lesz, akkor érdemes munkát végzett. Kassák végül is – hibáival és némi „eszelősségével" együtt nagy egyéniség volt.

Üdvözlettel

Iván Szilárd

Budapest, 1985. I. 10.

☆

Mindenekelőtt elnézését kérem rendkívül késedelmes válaszomért. A kiállításommal kapcsolatos elfoglaltságok, majd tucatnyi más gond, sokféle munka, és privát problémáim késleltették válaszomat. Kérése megtisztelő, és igyekszem megírni amit – sajnos, elég keveset – tudhattam és tudhatok Kassák Lajosról.

Gimnazista koromban igen nagy hatással volt rám néhány lírai kötete. Ezek nem is kifejezetten az avantgarde munkái, későbbi termés. Mélyen és bensőségesen érintett az az igazi és sajátos költészet, ami ezekből a sorokból áradt. Nem emlékszem sajnos, a könyvcímekre, talán „A tölgyfa levelei"(?) lehetett az egyik. Elnézést kérek, ha nagyon melléfogtam. Sajnos, ezek a könyveim már nincsenek meg. Személyesen 1961 körül találkoztam Kassákkal, talán a Bécsi úton(?) levő otthonukban. Barta Lajos szobrászművész, atyai jó barátom és mesterem vitt el Szandai Sándor szobrászművész társaságában. Természetesen igen nagy benyomást keltett bennem az idős mester, lenyűgöző volt nyíltsága, szívélyessége, közvetlensége, amihez nyilvánvalóan társult az a hatás, ahogyan egy magamfajta fiatal festősiheder készült arra a találkozásra, amely alkalmával szemtől-szembe találkozhat egy élő mítosszal, a kristálytiszta, pontról pontra vaskövetkezetességgel épülő életmű birtokosával, a százados tölgyfa keménységével elveihez és művészeterkölcséhez ragaszkodó, és meg nem alkuvó emberrel.

Amit most itt leírtam, nos nagyjából ezt jelentette nekem mindig Kassák. Nos, a látogatás során több tucat képét mutogatta sorba, konstruktív-architekturális fogantatású, de igen sokszor rendkívül érzékeny modellálású, előadású műveket láthattunk. A hőskori, régi avantgarde műveket összevetve, – nekem legalábbis úgy tűnt – igen érzékenyen megmunkált felületeket alkotott, hogy úgy mondjam megérlelődtek fiatalságának erőteljes, ám néha iskolásnak ható festői gondolatai.

Még egy emlékem van Kassákról. Talán még ebben az évben, esetleg 62-ben a fiatal művészek klubjában néhány lelkes embernek sikerült egy kis Vajda Lajos-kiállítást szervezni. Ez rendkívüli eseménynek, nagy dolognak számított, főképp rajzok szerepeltek, ha jól emlékszem. Az egész kiállítás 1 – egyetlen – este tarthatott. A terem zsúfolásig telt érdeklődőkkel, közöttük sok kiváló művész, művészettörténészek, érdeklődők, sok-sok fiatal. Egy rövid előadás hangzott el Mándy Stefánia részéről Vajdáról. Az est vezetője szerette volna, ha kialakul valamiféle beszélgetés, eszmecsere, vita, ha valami nemcsak az előadó részéről hangzik el. De nem hangzott el semmi. Teljes csend volt, az érezhető felgyülemlett feszültségek ellenére is, a Vajda iránti nyilvánvaló teljes hódolat ellenére, a művészet, a gondolat, a tett, a megnyilvánulás szabadságát olyannyira nélkülöző művészek sem tudtak megszólalni, nem mertek megszólalni...

Ekkor kért szót Kassák. Igen szabatosan, de rendkívüli hévvel és indulattal utasította rendre a jelenlévőket, elsősorban a nagyszámú fiatalságot, miszerint ő, fiatalsága idején, rendszeresen bocsátkozott órákig tartó vitákba, olyan vitákba, amelyek során igazán nem sok kellett volna, hogy egyébként megbecsült pályatársaik és ő is egymás nyakának ne essenek elveik, gondolataik kifejtése, vagy jobb megértetése érdekében, bitük védelme érdekében, tekintet nélkül a bármilyen következményekre.

Ez feloldotta a hangulatot, és megindult valami. De ez már nem lényeges. Hogy miért támadták, támadják oly sokat? – kérdezi. Ezt, gondolom, a mindenkori avantgarde váltja ki, továbbá az a bizonyos hajlíthatatlanság, ami – ha jól tudom – a legsötétebb időkben is sajátja maradt. A Rákosi-diktatúrára gondolok.

Végezetül ideírom másik mesterem, később barátommá lett kiváló festőművész nevét és címét, aki valóban jól ismerte Kassákot személyesen, sőt írt is róla nem egy ízben, és igen nagy tisztelője volt mindig: Bálint Endre, Budapest, Budafoki u. 41/B. 1111.

Remélhetőleg fog válaszolni, bár sokat betegeskedik évek óta.

Köszönöm bizalmát, jóleső éreklődését. Igen örülnék, ha csak közvetve is hasznát veheti ennek a csekélységnek, amivel szolgálni tudtam. Kívánok sok sikert munkájához, kívánom, hogy szándéka szerint alakuljanak a dolgok.

Üdvözlettel

Molnár Péter

Kecskemét, 1986. február 12.

☆

Sajnálattal írom le, hogy nem találkoztam Kassák Lajossal, személyesen. Mint íróval az olvasója, mint képzőművésszel a nézője igen. Azt mondhatom, hogy találkoztam Kassákkal.

Az „Egy ember élete" nagy élmény volt számomra, korán olvastam, úgy emlékszem, mint gimnazista, akkoriban jöttem fel Pestre 1958 vagy 59-ben akadt

a kezembe. A leginkább a töretlen hite, elszántsága érintett meg, ennek a munkásszeninek. A képzőművészeti működése nekem idegen. Tőle hallottam viszont Uitzról először és így kezdtem Uitz iránt érdeklődni. Hozzám Ő áll közelebb, mint művész. Amikor Uitz hazajött és mi felkerestük a Munkácsy M. utcai külügyi szálló szobájában, Gyurcsek Ferenccel, Bálványos Hubával és Philip Clarisszal, akkor Uitz beszélt Kassákról is, mert sógorok voltak. Főleg személyes megjegyzéseket tett Kassákra, hogy nem egészen úgy volt az, ahogy Kasi leírta (t. i.: az Egy ember életében az Órá – Uitzra – vonatkozó részt, hogy megverte volna a feleségét és utána az ablakmélyedésbe húzódva, hosszasan és fájdalmasan hegedült volna, t. i.: Uitz.)

A beszélgetésről úgy rémlik – a mester engedelmével – készült magnófelvétel is. Ez valószínű Bálványos Hubánál van.

Az ismereteim szerint Fájó János, Bak Imre, Molnár Sándor festőművészek közeli kapcsolatban voltak Kassákkal.

Munkájához sok szerencsét kívánok és jó erőt, egészséget. Sajnos, csak ennyit tudtam írni levelére válaszként.

Őszinte barátsággal üdvözli

Kő Pál

Budapest, 1986. IV. 29.

☆

Kassákkal csak udvarias köszönő viszonyban voltam, többet róla nem mondhatok.

Tisztelettel

Örkény István

Budapest,

☆

A „KORTÁRS" által továbbított levelét február 15-iki keltezéssel – június 2-án kaptam meg. Ugyanis Ausztrália a föld másik részén rendes postával csak hosszú idő alatt érhető el. Ki tudja, merre és milyen hajóval jön. A légiposta is egy hét, tíz nap alatt jön meg.

Így csak most válaszolhatok levelére. Kassák Lajost én személyesen nem ismertem, hiszen én 1923–24–25-ben Párizsban és nem Bécsben éltem. 1925-től 1938-ig éltem Magyarországon, a legtöbbször a mozgalomban való részvételem miatt börtönökben. 1938-ban újra Párizsba mentem, s ott éltem, részt véve a háborúban, a visszavonulásban, aztán a francia rezisztancban. 1952 óta Ausztráliában élek.

Kassák közismert tevékenységét természetesen jól ismerem, mégis azt hiszem, hogy 1919. és 1937. között Kassák Magyarországon csak illegálisan volt olvasható – hatása rám az emigráns sajtóval együtt minimális volt. Akkori felfogásom szerint Kassák művészi meglátásai és útja eltért az európai baloldali művészet és irodalomtól. Ebben látom okát, hogy nagy tehetsége dacára is befolyása minimális volt, hiszen mint emigráns, a magyar nyilvánosság kis részét érintette. A „MA" művészeti iránya a diktatúra idejéből mégis eredendő mély nyomokat hagyott a magyar életben, másrészt Kassák írói személyiségét emigrációba kényszerülése sokban torzíthatta. Személyes tapasztalataimból tudom, hogy Kassák hatása barátomra, Illyés Gyulára nem volt döntő, de mégsem elhanyagolható. Kassákot Ő a magyar irodalom egyik óriásának tartotta.

Körülbelül ez minden amit mondhatok az Ön által felvetett kérdésekre.

Szívélyes üdvözlettel

Mr. Ernest Normai

Ausztrália, 1986. június 6.

Köszönöm, hogy megtisztelt bizalmával. Én nagyon felületesen ismertem csak Kassákot. Munkakapcsolatban voltam vele. Akkoriban 1959 körül én szerkesztettem az Irodalomtörténeti Intézet kiadványait, és terveztünk egy Emlékezések sorozatot. Ennek első vagy második darabja lett volna Kassák könyve, az izmusok története. Az egész sorozatot lelőtték az Akadémián. Így maradt kiadatlan Kosztolányiné Karinthy-könyve is (ennek még a kézirata is eltűnt), és nem jelent meg Kassák könyve sem, csak egyes részleteket publikált belőle különféle folyóiratokban. Ugyanekkor volt egy terve, amely szintén nem valósult meg. Körkérdést akart intézni és részben intézett is a modern művészetről a legjelentősebb avantgarde művészekhez, elsősorban külföldiekhez. Úgy tudom, elég sok válasza is összegyűlt, erről özvegye tudna bővebbet mondani, de a kiadvány itt is meghiúsult. Ez ügyben kaptam tőle talán két levelet is.

(1972. aug. 12) Éppen egy hónappal ezelőtt kezdett levelemet nem tudtam befejezni, olyan tömeg korrektúra szakadt közben a nyakamba. Elnézését kérem. Időközben azt hallom, hogy a Petőfi Múzeum is kezdeményezett valami hasonló körkérdést a magáéhoz. Ez persze nem azt jelenti, hogy maga hagyja abba a válaszok gyűjtését, de helyes lenne, ha előbb tájékozódna a múzeumban, talán Taxner Ernőnél.

Ne vegye rossznéven, hogy nem felelek részletesen kérdésére – utazás előtt is állok, de meg Kassák-élményem nem volt olyan jelentős, hogy erről érdemes lenne számot adnom, talán az Adyhoz kötődésem nagy ereje miatt.

Legelsősorban is a költő özvegyéhez kell fordulnia, aki most úgy tudom nagyrészt Nagymaroson él (kedden, szerdán van benn Pesten). Azután nagyon érdemes lenne felkeresni Kassák nővérét, de az ő címét sajnos, nem tudom. (Kassáknétól ne kérdezze, mert ők nagyon rosszban vannak tudomásom szerint.)

Kérdései közül csak egyre válaszolnék: mi az oka, hogy még most is támadják. Véleményem szerint éppen ez mutatja, hogy Kassák valaki volt. Annál is inkább, mert a támadói sem voltak senkik (József Attila, Lukács!). Az ilyen antagonizmusok kibogozása a legméltóbb feladat irodalomtörténész számára.

Sajnálom, hogy okosabbakat nem tudtam írni. Vállalkozásához sok sikert kívánok.

Üdvözli

Vezér Erzsébet

Budapest, 1972. július 18.

☆

Nagyon köszönöm megkeresését, két okból is. Legelőször azért, mert nagyon örülök annak, hogy Kassák Lajosról (ime!) nem feledkezett még meg mindenki – másodszor pedig azért, mert boldog vagyok, ha segíthetek. Én nem vagyok elméleti ember, nemigen tudok úgy fogalmazni, ahogyan értékelő tanulmányban illő és szakszerű, de gondolom, Önnek nem is erre van szüksége. Boldog vagyok, ha szubjektiv érzéseimet és rokonszenvemet komolyan veszi valaki. Azt hiszem, úgy vagyunk ezzel, mint a szerelemmel: semmi szükség arra, hogy elemezzük az okát, inkább el kell merülnünk benne. Hálistennek Ön is úgy teszi föl nekem a kérdést, hogy „mit jelent számomra Kassák?" Hát ez az, erről van szó, én csak azt tudom egy-két mondatban megvallani, hogy nekem mit jelent (és titokban reménykedem, hogy az okos és bizonyító eszmefuttatások majd csak elvégzik azt a feladatot, hogy minél többek részére jelentsen Kassák annyit, amennyiért élni akart).

Tehát: – én egészen addig az irodalmi estig, melyről feleségem beszámol (a levél H. S.-nál – a szerk.) nem ismertem Kassák Lajost személyesen. De nem is a személyes ismeretség a fontos. Számomra az emberi és művészi magatartás közeli példája volt mindig. A távoli példa Beethoven. Lehet, hogy bizarrnak tűnik a két név egymás mellé helyezése. Pedig nagyon is rokonok ők, éspedig éppen abban, amiért a példaképeim: a következetességükben, a csökönyös akarásukban, meg nem alkuvásukban, és legfőképp abban, hogy semmiféle világi hatalom előtt nem hajtották meg a fejüket, nem voltak hajlandók meghajolni más előtt, csakis a művészeti alkotás előtt. Ez a két gőgös betonember: a világ kérdéseiben nem alkuszik, de épp így, semmiféle engedményt nem hajlandó tenni soha, amikor művészeti kérdésekben kell ítélkeznie. Ha művészi igazságról van szó, akkor nincs Kassák tekintettel semmiféle egyéb szempontra – nem ismer korszerű és elavuló igazságot, csakis igazságot. Ez a magatartás szükségszerűen jelent állandó harcot, minden napért külön és személyesen meg kellett verekednie – aztán az idő, a kicsi és nagy kérdésekben egyaránt, mindig sorjában igazolta. Pontosan azért, mert nincsenek kicsi és nagy kérdések, hanem minden az egész szolgálatában áll.

Mondható esetleg, hogy hiszen Kassák egész élete a stílusváltások sora – hogyan beszélhetek akkor hát következetességről, kitartásról, csökönyösségről, konokságról? – No igen, „kívülről" nézve, felületéről szemlélve az életét, valóban beccelődhet így bárki. Csakhogy pontosan ez a stílusváltogató nyughatatlanság a legdöntőbb bizonyítéka annak, hogy semmi se volt annyira fontos neki, mint az igazság kimondása, a meglátott művészi élményvalóság átadása. Ehhez kereste egész életében az eszközöket, a formát, a kimondhatatlant akarta mindig kimondani, a megközelíthetetlent úgy megközelíteni, hogy azokat is rádöbbentse arra, amit ő látott meg, akik ezt nem látták meg. Ebben volt ő hajlíthatatlan, ebben a hitében, hogy: meg kell találnia azt a kifejezési lehetőséget, amellyel a legpontosabban és a legcáfolhatatlanabbul mondható ki, ami nem hordozható tovább egyetlen lelkében. A legnagyobbak nagysága ez a bátorság: nem megelégedni a már kimívelt módozatokkal, hanem erőt találni ahhoz, újra és újra, hogy a jobb (vagyis bizonyítóbb erejű) megvallási-átadási lehetőség reményében félre tudjuk állítani az utunkból a már egyszer kipróbáltat. Nem arról van szó, hogy meg kell tagadnunk a régebbi alkotásainkat, hanem arról, hogy ne álljunk meg, ne maradjunk meg annál, ami már „jól megy", ne legyünk annyira kényelmesek – vállaljuk a bizonytalanságot, ez a legnagyobb bátorság. Ehhez viszont gigantikus belső biztonság szükségeltetik, betonember, betonlélek. Ezt testesíti meg számomra Kassák Lajos.

Elnézését kérem, hogy nem esztétikai véleményt nyújtottam. Nagyon kívánom Önnek, hogy ezt a feladatot Ön végezze el sikeresen. Boldog vagyok, hogy nemcsak a művekre kíván támaszkodni, hanem emberi arcvonásokra is kíváncsi – meggyőződésem, hogy épp ezért lesz a tanulmány hiteles és így kerülhet emberi közelségbe az, amit róla mondani kíván. Ismételten köszönöm, hogy ilyen munkába fogott – kitartást és bátorságot kívánok hozzá, őszinte szeretettel:

Kende Sándor

Pécs, 1972. július 5.

Személyesen nem ismertem Kassákot. Ő – tudtommal – mindig Budapest-lakó volt, magam meg – néhány egyetemi évemet leszámítva „vidéki". Mindössze egyszer láttam, a Magvető Kiadó városzobájában: ha jól emlékszem: 65-ben. Magányosan ült, mintegy önmaga jellegzetes magányában szikár szoborként. Emlékszem, egy pillanatra felvetődött bennem: oda kellene hozzá lépnem, be kellene mutatkozni – de hát mit mondhatok én – Neki? (Akkoriban jelent meg az első kötetem: még annyi irodalmi „nevem" sem volt, mint most; miért zavartam volna tolakodásommal, okvetetlenkedő „tisztelgéssel", amit nyilván – és joggal – viszolygással fogadott volna... (Aztán a titkárnő kihozott neki valami papírt; átvette, bólintott és elment.) Két évre rá meghalt.

Most, könyvét lapozgatva, e néhány verssora kívánkozik ide: „Társaim közt idegen, s ha tömeg sodor / Akkor is egyedül követem az ösvényt..." (Kereszttel a vállamon) „... hiába ültet a tűzhelyéhez és hiába kérdez / más nótát fújok én naponta, s ha tenyerébe venne / ma, vagy holnap onnan is kiesnék, mintha lyukas volna." (Hazudozó özvegyember)

Azt hiszem, ez az öt sor tömören jeleníti meg Kassákot, sorsostól, költészetestől. Érdekes pl. a második vers 2. sorában a „naponta" is: igen, mindennap írt verset, tudomásom szerint az este csöndjében mindig ráhajolt az aznapi tiszta papírlapra. „Szavakat gyűjtünk a papírra a fájdalom és öröm szavait a lélek felépül"... nem tudom, melyik verséből valók e szavak, de hozzám most valahogy ezek állnak a legközelebb, és nem is csak mondandóm képzettársításai révén. Időben, korban messze voltunk egymástól, a világ, a környezet, amelyben élt, számomra legfeljebb olvasmányélmény. Ám most, hogy öregszem és magányosodom, egyre többször nyúlok a polcra verseiért.

E szubjektív, emocionális vonzalom mellett van valami, ami miatt a kassáki vers nagy felkiáltójel kortársi líránk szürkülő horizontján. Nem társadalmi, az-az tartalmi tényezőkre gondolok: az ilyesmi egyszeri és ismételhetetlen; én különben is a költészet elkötelezettsége mellett voksoltam, és szavazok ma is: a „Mesteremberek" bármilyen gyönyörű és igaz hitvallás is, ennél valami konkrétabbat követel meg az „itt és most". Inkább a mondat trónfosztására gondolok, amelyben ugyancsak buzgólkodik az a pseudo-líra, amely – mennyiségében legalábbis – lassan eluralkodik különböző „modern"(?) törekvések égisze alatt: ma divat vasvillával egymásra hányni a szavakat, afféle „szószedeteket" verssé tördelve lírává kinevezni, egy állítólagos szabadasszociációs attitűd jegyében. Ezek a versek – ha egyáltalán azok – arról nevezetesek, hogy semmit nem vállalnak, nem mondanak; olyan ez, mint az absztrakt festészettel való blöffölő visszaélés. (Számomra Picassónak egy odavetett amorf színfoltja mű, mert tudom, hogy tud rajzolni, komponálni stb.) De egy ismeretlen titán tízhúsz „odavetett" szava nem vers, mert – alighanem joggal – gyanítom, hogy fogalma sincs a kassáki versmondat építkezéséről. Igen, Kassák mindig mondott valamit, mondatokat írt, nem szavakat. S ez számomra példa, tanúság, jel – „aere perrennius". Nem az írásjelek elhagyása az, ami ellen ágálok. Kassák sem élt velük, nem tartotta őket lényegesnek. De van a kassáki versben mondat; a hömpölygő sorok mondatok: mondanivalók nehéz gályáit hordozzák; ha az ember kiballja az eresztékek, csapolások csikorgását a gondolat sebességéből: ez az anyag, a szó legfenségesebb értelmében vett matéria győzelme, az „elemeken", a közegen. A mondatokadta megmunkáltság, a gondolat anyaggá lényegülése az, ami szerény véleményem szerint ma különösen időszerűvé teszi a kassáki lírát: nem hiszek a hig művészetben, a lenge szóban, amely egyképpen riszálja magát minden számba jöhető befogadó előtt, mint a prostituáltak. A

lira – bár ez talán paradox dolog – számomra pregnánsan férfidolog: masculin valami, amely mond valamit, tehát megragad, nemz és tovább örökít. Mindezt a „férfiasságot" igenis a mondat adja meg a versnek: aki ettől megfosztja, eunuchokat „állit elő" – de minek...?

Kassák és a verse tölgyből, vasból való. Ezért marad fönn; azért példa. Ne szokjon el tenyerünk az érdes felületektől: mögötte erő van, ősanyag. Lényeg.

Niklai Ádám

Debrecen, 1972. december 12.

☆

Megkaptam augusztus 16-i levelét és minden további nélkül elhiszem Magának, hogy Székely Péter nem informálta magát szándékáról. Arról ugyanis, hogy ez egy szoborterv, amelyet itthon szeretne felállíttatni. Péter ugyanis kissé hóbortos, de sok mindent elér, amit a fejébe vesz. Így mégis kérem – az eredeti skiccet tartsa meg Magának – de egy fotókópiát mindenesetre küldjön, ha ne adj Isten, mégis harapnának a dologra, legalább tudjam, hogy miről van szó.

Ami levelezését illeti Kassák-ügyben, az végül is komoly teljesítménnyé vált. Az a véleményem, a Magvető Kiadónál keresse meg Kardos György igazgatót, mondja el neki könyvtervét, mondja el azt is, hogy én támogatom, természetesen egy megfelelő válogatással és örvendetes lenne, ha ez a könyv a centenáriumra megjelenhetne, amely 1987-ben esedékes. Meglátja, Kardos szívélyesen fog Magával tárgyalni erről a dologról.

Ha valamire jutott, kérem értesítsen, azonkívül ne felejtse el, hogy kíváncsian várom Székely Péter rajzának a fotókópiáját.

Szívélyesen üdvözli:

Kassák Lajosné

Budapest, 1984. szeptember 10.

azonban semmit sem vesz komolyan darabjában, holott az a tény, hogy komédiát írt, még nem adja meg ezt a fölmentést. Ruttkai Ottó a két Madách Színház igazgatója a bemutatóhoz írt beharangozójában utal az írónak a színészekhez írt levelére, amelyben úgy jellemzi darabját, hogy az a „bűnök parádéja". A valóságban sajnos inkább a bűnök paródiájáról beszélhetünk. A szatíra lehet vidám és lehet véres is. Csak egy nem lehet: nyegle.

Néró szerepében Márkus László vonultatja fel teljes (és nem is szegény!) színészi arzenálját. Nem rajta múlik, ha a közönség fanyalogva és kissé feszélyezetten figyeli komédiázását. Amit a szöveg megkerül, azt a legjobb színészi játék sem tudja pótolni. Tolnay Klári (Agrippina), Almási Éva (Poppea), Koltai János (Seneca), Horvát Jenő (Péter) és Árva János (Pál), a főbb szerepekben tehetségük javát nyújtják. A darabot Kerényi Imre rendezte, a díszleteket és jelmezeket Köpeczi Bócz István tervezte. (Doromby Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. *Passuth Krisztina könyve a Nyolcakról.* 1909 végén avantgarde festőcsoport alakult Budapesten; a kör tagjai — jórészt Párizst megjárt fiatal művészek — 1911-től magukat „*Nyolcak*"-nak nevezték. E csoportnak — amely rövid fennállása ellenére új korszakot nyitott művészetünk fejlődésében — történetét dolgozza fel *Passuth* Krisztinának, a Szépművészeti Múzeum tudományos munkatársának a *Corvina* kiadónál ez év elején megjelent, gazdagon illusztrált monográfiája.

*Hevesy Iván*nak az a közel ötven esztendővel ezelőtti megállapítása, hogy a *Kassák* szerkesztette *Ma* című folyóirat körül tömörült festők, grafikusok és szobrászok „a látszat helyett a lényeget, a világ külső bőre helyett a dolgok belső rendjét és belső konstrukcióját akarják adni", — a Nyolcakra is érvényes: ők voltak a magyar képzőművészetben a konstruktív szemlélet első képviselői; festészetünk számos későbbi áramlata, társulása (KÚT, szentendreiek) bennük tiszteli őseit, előfutárait.

Az 1950 körüli évek művészetpolitikája elismerte a *Nyolcak*nak a progresszív társadalmi mozgalmakkal való szoros kapcsolatát, stílusukat azonban formalistának, antirealistának, nem eléggé közérthetőnek minősítette, s megtagadta tőlük a munkásságuknak kijáró elismerést. Egy nagypéldányszámú, tekintélyes kiadvány még 1958-ban (!) is így vélekedett róluk: „A Nyolcak volt az a mozgalom, amely a festészetet a formalizmus útjára vezette." (..Magyar művészet 1800—1945", Képzőművészeti Alap kiadója.) Az elmúlt esztendőkben azonban fordulat következett be a Nyolcak tevékenységének megítélésében: *Genthon* István, *Horváth* Béla, *Philippe* Clarisse, *Szíj* Béla, *Zolnay* László tollából kitűnő értekezések láttak napvilágot a csoport több alkotójáról. Passuth Krisztina előttünk lévő könyve pedig már a társaság *egész* működéséről nyújt elmélyült, árnyalt elemzést, — ahhoz a végkövetkeztetéshez jutva el, hogy *Czóbel, Czigány, Tihanyi* és társaik az új magyar festészetnek — a kortársi európai képzőművészet vérkeringésébe epigonizmustól mentesen bekapcsolódó — úttörői voltak.

A monográfia megvilágítja a csoport megszületésének előzményeit, beszél a *Nyolcak* három tárlatának (1909, 1911, 1912) a műbírálók és a nagyközönség részéről történt, nem minden esetben barátságos fogadtatásáról, s tömör, találó portrékat ad a társaság tagjairól, akik közül a szerző *Berény Róbert*et és *Tihanyi Lajos*t tekinti a legtehetségesebbnek, legjelentősebbnek. A *Nyolcak* megalapítójának, *Kernstok Károly*nak művészi munkásságáról nem egy kritikai megjegyzést tesz Passuth Krisztina, viszont hangsúlyozza Kernstok egyéniségének színes, sokoldalú, szuggesztív voltát, a mester szervezőképességét és az új művészeti törekvések népszerűsítése terén kifejtett nagyfokú aktivitását. A könyv szépen tárgyalja a tragikus véget ért *Czigány Dezső* oeuvre-jét is, leszögezve, hogy a mester, (aki elsősorban a csendélet és az önarckép műfajban excellált) a kör „egyik legérdekesebb tagja volt; helye ott van a legjobbak között, és semmiesetre sem a feledésnek abban a homályában, ahol most pihen." Passuth a Nyolcak egyik kevésbé ismert, méltánytalanul háttérbe szorult festője: a három évtizede Sydney-ben élő *Orbán Dezső* munkásságának is igaz-

erőfeszítésének szemtanúja, és némi jártassággal még arra is következtetni tud, milyen irányban haladtak Füst Milán ambíciói, amikor a „Catullus"-t megírta. Kár, hogy a dráma a maga egészében nem tudott az író szándékának megfelelően valódi művé összeállni.

A Madách Színház gárdája nagy ambícióval látott az eleve kilátástalan feladat megoldásához. Pártos Géza rendező, nyilván nem a szerző elképzelésével ellentétben, afféle időtlen szcenírozással próbálta a drámát a mai nézőhöz közelebb hozni. A szereplők régi római motívumokkal kevert századeleji kosztümökben jelennek meg, de a nők ezeknek is miniszoknyás változatában, az első felvonásban ricsajozó fiatalok meg éppen farmernadrágban vannak. Mindez persze még nem lenne baj, hiszen a színpadon minden megengedett, és Mialkovszky Erzsébet jelmez-fantáziái ezúttal sincsenek híjával az ötletességnek, és jóízlésnek. Sajnos, a „Catullus" nem lett színpadra valóbb általuk. A főszerepekben Gábor Miklós (Metellus), Domján Edit (Clodia), Mensáros László (Catullus) tettek meg mindent tőlük telhetőt. Mellettük Simor Erzsinek, Vas Évának és Linka Györgynek jutott jelentősebb szerep. Még leginkább néhány megkapó színpadkép maradt meg emlékezetünkben, amelyekben érdemes szerepe volt Berczeller Rezső művészi álarcainak.

Római tárgyú darabot mutatott be a Madách Színház Kamaraszínháza is, Hubay Miklós: „Néró játszik" című komédiáját. Ezúttal valódi római kosztümökken. A színpadon lejátszódó cselekmény jóvoltából az alábbi (részben a történelemből ismert, részben költött) eseményekről értesülünk: Agrippina, aki megmérgezte férjét, Claudiust, titokban tartja a császár halálát, míg csalárd módon trónra nem juttatja első házasságából származó fiát, Nérót. Néró kettős indítást kap, uralkodói pályafutásához. Az egyik a mama jó példája, aki mindenkit eltett a láb alól, aki útjában állt, a másik híres nevelőjének, Senecának bölcsessége. Seneca, aki mint tudjuk, nagy moralista volt, ezúttal a sartrei egzisztencializmus előfutáraként jelenik meg. Kifejti ifjú tanítványának, hogy az igazi szabadság abból áll, hogy bármit megtehetünk, és megtehetjük ugyanennek az ellenkezőjét is, magának a tettnek azonban alig van jelentősége. (Amit a tanulékony ifjú azonnal szemléltetően be is mutat, amennyiben alaposan elagyabugyálja ősz mesterét.) A továbbiakban Néró játékos vidámsággal mindenkit meggyilkoltat, vagy meggyilkol, aki a közelében van. Így tulajdon édesanyját, és második feleségét Poppeát is. Mire a darab a végéhez közeledik, Seneca sincs többé életben. Eddig mindez lényegében történelem volt. Most jön a váratlan fordulat. A császár hívására színre lép előbb Pál, majd Péter apostol. Ekkor derül ki, hogy Néró voltaképpen rokonszenvezik a kereszténységgel. (Szent Pál leveleit könyv nélkül idézi.) Meg is kéri Pált (akinek kezéről, lábáról udvariasan levetette a bilincseket), ha már itt van, keresztelné meg őt. Pál azonban ezt fölháborodottan visszautasítja. Az indok: a kereszténységnek szüksége van egy „Antikrisztusra" s ez nem más, mint maga Néró. A Pált felváltó Péter már engedékenyebb (Pál aszkétikus keménységével szemben ő az érzelmes típust képviseli), és hajlandó is lenne a keresztelésre, de hirtelenjében nem találnak a palotában vizet (csak különféle szeszeket), majd Pál erélyes közbelépése megakadályozza, hogy a kereszténység megfosztassék az annyira kívánatos Antikrisztustól. Az apostolokkal folytatott párbeszéd során egyébként Néró váratlanul humanistaként mutatkozik be, aki aggódik az emberiség jövendő sorsáért a rá váró keresztény szigor miatt. Nérót végülis saját, addig hűségesen szolgáló bérgyilkosai ölik meg.

Mindebből pedig az a tanulság, hogy a zsarnokság kellemetlen dolog, de hát akinek ilyen mamája, és ilyen tanítómestere van (nagy igazságtalanság a tiszta erkölcsű Senecával szemben!), az mi más lehetne szegény feje, mint zsarnok. Amellett egy ilyen zsarnok, amikor éppen nem gyilkol, vagy gyilkoltat, alapjában véve egészen humoros fickó. Tanulság továbbá az is, hogy a kereszténység voltaképpen rokonszenves tanítás lenne, ha nem várna rá az a sors, hogy majd maga is összeszövődik a hatalommal, és az elnyomás kiszolgálója lesz. Amiben még lenne is némi igazság, ha az író komolyan venné a problémát, és megpróbálná a maga árnyaltságában kibontani. Hubay Miklós

Magyar Hirdető
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest, V., Petőfi Sándor u. 17
Telefon: 188-296, 188-307
1963 MÁR

ságot szolgáltat: „bár az Orbán-művek színvonala nem egyenletes, a művész némelyik alkotása a legszebb magyar képek közé tartozik... Orbán életműve semmiképpen sem elhanyagolható része a hazai XX. századi festészet történetének."

Passuth Krisztina meggyőzően mutatja ki könyve oldalain, hogy a *Nyolcak*ra hatott a Cézanne—Gauguin—Van Gogh-triász, a szecesszió hulláma (Hodler), Matisse és Derain „fauve"-izmusa, a korai kubizmus és — főleg Tihanyira és Berényre — Kokoschka expresszionizmusa is, — ugyanakkor azonban a magyar társadalomban végbemenő városiasodási folyamat és a magyar kulturális életnek a századforduló idejében lezajló erjedése (az irodalom és a zene megújulása, a polgári radikális szociológusok, a freudista pszichológusok fellépése) is nagymértékben befolyásolta és bátorította őket.

A szerző — nagyon helyesen — nem csupán a csoport nyolc törzstagját tárgyalja, de a velük többé-kevésbé rokonszellemű pályatársakat is (Nagy Balogh János, a fiatal Egry, Perlrott Csaba Vilmos, Ziffer Sándor); szól továbbá a *Nyolcak*kal kontaktust tartó egy-két szobrászról (Vedres, Fémes-Beck) és a Nyolcak kezéből a stafétabotot átvevő ún. „aktivisták"-ról, akik között a fiatalon összeroppant és elhalt *Nemes Lampérth József* és a 10-es, 20-as években emlékezetes műveket alkotó *Uitz Béla* voltak a legkiemelkedőbb egyéniségek.

A könyv nyelve gondos, ápolt, bombasztmentes, — néhány vitatható vagy pontatlan megfogalmazásra azonban szabadjon a figyelmet felhívnunk. A 17. oldalon ezt olvassuk: Czóbel és Perlrott „Matisse-szal *együtt* alapítanak iskolát..." A mondat félreérthető: az akadémiát Matisse *egymaga* létesítette; Perlrott-Csaba *növendéke* volt a francia mesternek, Czóbel viszont *nem*, — bár természetesen Matisse-szal és a többi „Vad"-dal kapcsolatban állott. A 31. oldalon túlzásnak érezzük azt a kijelentést, hogy „Pór Bertalan és Czóbel együtt alapozták meg a Café du Dôme későbbi nagy hírnevét." A nevezetes párizsi művészkávéház hírét nem csupán és nem elsősorban az említett két magyar festő alapozta meg, hiszen a Dôme asztalainál ott ült Apollinaire is, Cendrars is, Feininger is, Pascin is, s még sokan mások az irodalom és képzőművészet legjava képviselői közül. Az 54. oldalon azt találjuk, hogy a fiatal *Lukács György* „a Nyolcak színvonalas kritikusa volt." Lukács — hozzászólásul Kernstok egy Galilei-körbeli felolvasásához — írt ugyan egy *részben* képzőművészeti tárgyú tanulmányt („Az utak elváltak", *Nyugat*, 1910. évf.), azonban a kiváló tudóst — ennek az *egyetlen* pikturális vonatkozású írásának alapján — a magunk részéről nem neveznénk „a Nyolcak kritikusá"-nak. Lukács a maga antiimpresszionista esztétikai elveinek alátámasztását kereste (és találta meg) Kernstok és társai festészetében, — képzőművészeti érdeklődése azonban akkor is, később is csekély volt. A 127. oldalon azt írja Passuth Krisztina, hogy 1919-re Czóbel Béla „végleg kihullik a csoportból, amelynek sohasem volt szívvel-lélekkel tagja". A kissé megrovóan hangzó szavak nem méltányosak: az 1914-es hadüzenet Czóbelt Nyugateurópában érte, s a háborús években a hazatérésre aligha volt módja. — *ezért* „hullott ki a csoportból..." Márffy Ödönnel kapcsolatban szigorúnak tűnik az a megjegyzés, hogy a festő „későbbi műveiben minden konstruktív elem szétfoszlik." A művész 1930—35 körüli műveinek *látszólagos* szerkezeti lazasága, könnyed oldottsága mögött szilárd, tiszta és átgondolt kompozíció feszül. (Nem beszélünk most a magas kort megért mester egészen kései, beteg szemmel készült, valóban ernyedt, széteső munkáiról.)

A könyv néhány apróbb részletével való polémiánk ellenére Passuth Krisztina munkáját újabb művészeti irodalmunk fontos, értékes, nagy űrt betöltő alkotásának tartjuk. A Nyolcak-monográfia minden bizonnyal második ediciót is meg fog érni; ez esetben javasoljuk a színes nyomatok minőségének fokozottabb ellenőrzését (Kernstok portréja barátjáról: Czóbelről például is csiricsáré a mostani kiadásban), s szívesen látnánk *fotoportrék* közlését is azokról a művészekről, akik — a Nyolcak tagjaiként — „lerakták modern piktúránk alapköveit." (Kassák L.: „Vallomás tizenöt művészről", 1942.).

Csáky József 80 éves. E hónapban tö
jét a Párizsban élő, világhírű magyar szo

A művész 1888. március 18-án szüle
után a budapesti Iparművészeti Iskola szobrászati osztályára kerül, itt azonban nem érzi jól magát. Összetalálkozik *Brummer* József szobrásszal (a későbbi híres párizsi, majd New York-i műkereskedővel), aki Manet, Monet, Gauguin, Rodin, Picasso munkáinak reprodukcióit adja a kezébe. A fiatalemberben ekkor ébred fel a vágy a francia művészet és Párizs megismerése után.

1908 augusztusában — negyven frankkal a zsebében — a húsz esztendős Csáky József megérkezik Franciaországba; azóta ott él: „A müncheni dohos akadémiák penészgombái elől menekülve mentem Párizsba, ahol friss, gazdag talajt találtam. Itt maradtam, gyökeret eresztettem..."

Párizsban a „La Palette" akadémián dolgozik, s az elsők között alkot kubista szobrokat; 1911-ben résztvesz az Őszi Szalon nagy port felvert kiállításán, a három Duchamp-fivér, Metzinger, Lhote, Picabia, Gleizes s más prominens kubista művészek társaságában. A „Knaurs Lexikon der modernen Plastik" (1961), a „Dictionnaire de l'art contemporain" (Larousse, 1965) és más kézikönyvek úgy emlékeznek meg Csákyról (teljes joggal), mint *a kubista szobrászat egyik kezdeményezőjéről.*

A művész 1922 óta francia állampolgár. Kapcsolatai a hazai szellemi élettel a két háború között minimálisak, bár Budapesten 1926-ban megjelenik róla egy füzet, Bor Pál festő szövegével és másfél tucat Csáky-mű reprodukciójával.

Párizs német megszállása idején Csáky is résztvesz az ellenállási mozgalomban. A mester a második világháború után is kitart baloldali meggyőződése mellett: arra a tárlatra, amelyet — Franco tábornok diktatórikus kormányzata elleni tiltakozásul — francia, demokratikus spanyol és magyar művészek (Picasso, Léger, Braque, Gromaire, Pignon, Masson, Czóbel, Pór Bertalan, Vasarely stb.) munkáiból rendeztek a budapesti Nemzeti Szalonban (1948), Csáky is elküldötte domborműveit és rajzait.

1959-ben a Kulturális Kapcsolatok Intézetének belvárosi kiállítótermében a rövid időre hazalátogatott művész mintegy harminc munkájából kiállítás nyílott; a katalógus előszavát *Bölöni György* írta. Az 1910 körül Párizsba érkezett fiatal Csáky „tehetsége hamar helyet talált magának a haladó szobrászok, között, — emlékezett vissza Bölöni Csáky pályafutása kezdetére. — Brancusi, Zadkine, Lippschitz, Archipenko körül ekkor kezdett kialakulni a szobrászatban az a renaissance, amelyben azután Matisse és Picasso is vendégjogot nyert. Csáky ott volt az első sorban az újítók között..."

A művész szobrainak, reliefjeinek és rajzainak is szép sorokat szentelt Bölöni: „Nézzék meg figyelmesen szobrait! Első pillantásra fel kell hogy ismerjük: nincs bennük semmi felesleges, semmi könnyelmű; meggondolással, töprengésekkel, nagyon nagy átérzéssel születtek... Egyikükben sincs sem hivalkodás, sem hangosság: mély szobrászati kultúra ömlik el rajtuk. S hogy milyen klasszikussá teljesednek művei, ezt legmeggyőzőbben rajzai mutatják, melyek valóban egy mesteri toll teremtményei."

Csáky évtizedek óta Párizs egyik csendes negyedében él, munkájába temetkezve. Műveinek zöme — kőből, fából, bronzból készült — kisplasztika; ezekből több („Álló női akt", „Az álom" stb.) a párizsi Musée National d'Art Moderne tulajdona, — két domborműve egy Amiens-i iskola falára került nemrégiben, — kompozícióinak egy sorozata a hollandiai Otterloban, a Rijksmuseum Kröller-Müllerben látható, — kecses, gyengéd „Táncoló leányká"-ját Szeged egyik terén helyezték el.

A mester a közelmúltban hozzáfogott emlékezéseinek papírravetéséhez. A készülő könyvben bizonyára szó lesz ifjúkori pártfogójáról: Anatole Franceról, férfikora legjobb barátjáról: Blaise Cendrars-ról (aki verset is írt Csáky Józsefhez), az 1913-ban alapított *Montjoie* című avantgardista folyóiratról, amelynek ő volt az egyik irányítója, s a századeleji párizsi művészeti hőskor sok más eseményéről, nagy alakjáról.

(D. I.)

A kiállítás külföldön történő bemutatkozása a magyarországi előzmények nélkül nem vált volna lehetségessé. A kiállítást először a Szolnoki Galériában rendeztük meg 1991. szeptemberében. Az ünnepélyes megnyitót nemzetközi konferenciával egybekötve tartottuk, melyen számos neves szakember tartott e témakörben előadást. Egy évvel később, 1992. őszén már a Magyar Nemzeti Múzeumban láthatta a nagyközönség a kiállítást másfél hónapon keresztül. A meglehetősen nagy terjedelmű anyag innen indult európai körútjára, először Németországba.
A kiállítás németországi forgalmazását a frankfurti múzeum (Museum für Vor- und Frühgeschichte), illetve annak igazgatója, dr. Walter Meier-Arendt professzor vállalta. Az első sikeres bemutatkozás Freiburgban (Museum für Ur- und Frühgeschichte) volt. Freiburg után Frankfurt am Main következett, majd a kiállítás 1993 tavaszán Krefeldbe vándorolt, a Krefeld melletti Museum Burg Linnbe. A kiállítás utolsó állomása Németországban Hamburg (Museum für Archaologie und die Geschichte Hamburgs – Helms Museum) volt, innen indult franciaországi körútjára már ez év elején. A kiállítás németországi fogadtatása igen kedvező volt.
A franciaországi és a belgiumi utak szervezését a le Centre Européen d'Archeologie du Mont Beuvray vállalta. Az első helyszín Dijon volt, a Musée Arcéologique Dijon belvárosában, az egykori Szent Benedek rendi apátság épületében. Időszaki kiállításunk az impozáns méretű (60 méter hosszú), oszlopokkal tagolt dortoirban (a szerzetesek hálóterme) kapott helyet. A kiállítás fogadtatása nagyon jó volt; nemcsak a helyi lapok számoltak be róla (Le Bien public), de jóval a megnyitó előtt már, a negyedévenként megjelenő színes, vastag programfüzet, a *„Dijon nuit et jour"* is felhívta a figyelmet kiállításunkra, valamint az *„Archeologia"* című szakfolyóirat augusztusi számában is jelent meg róla részletes tanulmány.
Dijonból a kiállítást Belgiumba vittük, ahol a Morlanwelzben található Musée Royal de Mariemontban mutattuk be. Az ottani sikert annak is köszönhettük, hogy Belgiumban eléggé ismeretlen a helyi bronzkor ilyen gazdag, sokrétű emlékanyaga. Augusztus végén ismét Franciaországba, St. Germain-be vándorolt a kiállítás, ahol december végéig tekinthető meg. Innen valószínűleg még ebben az évben Nantes-ba indul.
A kiállítás anyagából német és francia nyelvű katalógus készült. A több mint kétszáz oldalas kiadványban önálló tanulmányok, a kiállított tárgyak pontos leírása és gazdag fotóanyag található.

Szathmári Ildikó

Néprajzi Múzeum
„Magyar Népművészet"

A Néprajzi Múzeum és az izsevszki Honismereti Múzeum az 1990–95. közötti időszakra együttműködési szerződést kötött. Ennek keretében munkatársaink gyűjtőutakon vettek részt Udmurtiában és az udmurt kollégák is Magyarországon. A történelmi-politikai helyzet javulása, s főként a magyar köztársasági elnök, Göncz Árpád 1993-as látogatása után politikai szempontból is megérett a helyzet arra, hogy a helyi hatalom és a kulturális kormányzat magyar vendégkiállítás fogadását engedélyezze a frissen felújított és átadott „Arzenál" épületében ez év június 29-től október 15-ig Izsevszkben (Udmurtia). (Az udmurt Honismereti Múzeum mint leendő „Nemzeti Múzeum" itt kap végleges helyet. A Néprajzi Múzeum kiállítása is itt volt látható.)
A kiállítást az Udmurt Köztársaság elnöke nyitotta meg, majd a kulturális és társadalmi élet vezető, kiemelkedő személyiségei tartottak méltató beszédeket. A beszédek nagyrészt két nyelven – udmurtul és oroszul – is elhangzottak. A kiállításról és a megnyitóról is több alkalommal jelentek meg közlemények a sajtóban. Elemző értékelés látott napvilágot az Udmurtszkaja Pravda hasábjain K. M. Klimov művészettörténész tollából (ő az Udmurt Állami Egyetem Művészettörténeti Tanszékének vezetője). A hozzászólások és publikációk hangsúlyozták a magyar kiállítás (ez volt az első „nagyszabású" külföldi bemutató a köztársaság életében) politikai, kulturális és erkölcsi jelentőségét. A kiállítás Udmurtia után a Mari Köztársaság fővárosában, Joskar Olában kerül bemutatásra.

dr. Forrai Ibolya

MÚZEUMI SÉTÁK

ÉLETMŰ

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
Kossuth Lajos emlékkiállítások

Kosuth Lajos halálának 100. évfordulója esztendejében rendezvények sora emlékezett a nagy hazafira. Kosáry Domokos, az MTA elnöke március 14-én nyitotta meg az emlékév egyik központi rendezvényét, a Kossuth Lajos emlékkiállítást. A Nemzeti Múzeum dísztermében megrendezett kiállítás bemutatta Kossuth életpályáját és az ország közgyűjteményeiben fellelhető Kossuth relikviák összegyűjtésével azt a száz év előtti Kossuth-hagyatékot tárta a látogatók elé, amelyet Kossuth és családja a nemzet múzeumára hagyott.
A Kossuth-emlékév záróeseményeként szeptember 17-én nyílt meg a Magyar Nemzeti Múzeum intézményeként működő monoki Kossuth-szülőház és Kossuth-emlékkiállítás. A dr. Gedai István által átadott, teljesen helyreállított XVIII. századi épület hat szobájában megrendezett kiállítás Kossuth Lajos életútját, s annak főként zempléni vonatkozásait mutatja be a relikviák, ábrázolások, dokumentumok és kultusztárgyak segítségével.
Kossuth amerikai körutazására és az 1848–49-es magyar emigrációra emlékezett a New York-ban,

KASSÁK Lajos Múzeum Miland

szeptember 27-én megnyitott kiállítás az *„Amerikai Egyesült Államokban a magyarok által kiadott érmék és bankjegyek"* címmel. A New York-ban és Philadelphiában kiadott bankjegyek; dollárok, forintok és Vas Sámuel aranyérmei a magyar szabadság és az emigránsok visszatérésének felcsillanó reményei voltak. A Kossuth emigráció utolsó állomásán, Torinóban, a Museo Nazionale del Risorgimento falai között március 21. és május 21. között *„Il Mosé degli Ungheresi – Lajos Kossuth e la sua epoca (1802–1894)"* címen rendezett kiállításon a Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnoka gazdag anyaggal szerepelt.
A Magyar Nemzeti Múzeum az OTKA és az OKTK támogatásával októberben Kossuth relikviáit bemutató kötetet jelentetett meg Körmöczi Katalin szerkesztésében *„Leborulok a nemzet nagysága előtt" – A Kossuth-hagyaték* címmel.

dr. Körmöczi Katalin

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
Keresztury Dezső 90 éve
IX. 6–XII. 31.

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában Kovács Sándor Iván által megnyitott kiállítás már címében is utal arra, hogy nemcsak egyszerű születésnapi megemlékezésről van szó, hanem egy gazdag életpálya, életmű bemutatásáról. Természetesen válogatás az, amit látunk, az adott keretek között csupán szemelvényeknek jutott hely. De ezek a szemelvények végighaladnak az ünnepelt életének legfőbb állomásain, amelyeket gazdag képanyag és írásos dokumentáció mutat be az időrendi sorrendben elhelyezett tárlókban. Gyermekkorától kezdve 90. születésnapjának ünnepléséig képet kaphatunk diákkori, Eötvös-kollégiumbeli, berlini életéről, tevékenységéről, miniszteri időszakáról. Két nevezetes nagy könyvtárunkban folytatott értékes munkásságába is bepillanthatunk. Három vitrinben élete három legfőbb tevékenységére figyelhetünk fel: az irodalomtörténész, a költő, s középpontban az Arany János-kutató műveire.

Berecz Katalin

KÉPZŐMŰVÉSZET

Bélyegmúzeum, Budapest
Szekeres Erzsébet textiltervező iparművész és Hagner Judit szobrászművész
XI. 18–1995. V. 31.

Hogy a *„bélyegek szentélyébe"* szőnyegek és szobrok kerültek, csak addig tűnik meghökkentőnek, amíg fel nem fedezzük, hogyan kelnek új életre Szekeres Erzsébet varrott faliképei, meseszőnyegei a bélyegképeken. A művésznő több munkája járta már be a világot a Magyar Posta és az UNICEF jóvoltából postai küldeményeken bélyeg, borítékrajz, alkalmi levelezőlap formájában. E kiállítás nem titkolt célja felhívni a figyelmet azokra a művészi alkotásokra, amelyek anyagukat, eredetüket tekintve nem *„bélyegszerűek"* ugyan, de egy tehetséges fotóművész (jelen esetben Molnár Géza) közreműködésével alkalmassá válhatnak arra, hogy postai árucikként kultúránk közvetítőivé lehessenek szerte a világban, eljutva mindenki otthonába.

Nikodém Gabriella

Kassák Múzeum, Budapest
Kassák Lajos kollázsai 1955–1966
IX. 25–XII. 18.

A kollázsban, e jellegzetes avantgárd műfajban rejlő lehetőségeket Kassák már képzőművészeti munkássága kezdetén felismerte. Az 1920-as évek elején újság-, képeslap-, nyomtatványkivágatokból, tipográfiai elemekből, textil-, fa- és fémdarabokból új egységet létrehozva a rombolás és építés művészi és társadalmi programját hirdette. Az 1920-as évek második felétől a kollázs, illetve ennek új változata, a fotókollázs a kereskedelmi reklám és a közvetlen politikai agitáció eszköze volt számára. Hosszú szünet után, az 1960-as évek elején fordult érdeklődése ismét e műfaj felé. A két világrendszer szembenállásának idején, a legutóbbi világégés borzalmaira még jól emlékezve drámai erővel fejezte ki az ember kiszolgáltatottságának élményét. Kései kollázsainak egy másik csoportja szinte ellenpólusa a pusztulás vízióját, az erőszak tombolását érzékeltető műveknek: a formák, színek, anyagok gazdag lehetőségeivel is bánni tudó művész teremtő kedve sugárzik belőlük. Összeállítható az ekkori kollázsokból egy ironikus, szatirikus sorozat is a modern kor megannyi emberi gyarlóságáról; jellegzetes szokásairól, magatartásformáiról. A képszerkesztésben, az asszociációteremtésben megnyilvánuló ötletesség, a festői hatást keltő színválasztás és formaalakítás, az érzelmek és hangulatok változatossága jellemzi Kassák-kollázs őszikéit, amelyekből a harminc esztendővel ezelőtti közelmúlt szinte teljes keresztmetszete s századunk nyughatatlan szellemének a korról alkotott ítélete ismerhető meg. E történeti dokumentumként és művészi megnyilatkozásként egyaránt különleges művek idehaza csak alkotójuk halála után kerültek a nyilvánosság elé. Kassák a majdani találkozásra gondolva két kollázsához „magyarázó" versszöveget írt, a többi mű titkának megfejtésére biztatva az utókort.
A művek a létrejöttük óta eltelt három évtized alatt hazai és külföldi köz- és magángyűjteménybe kerültek. A Kassák Múzeumban a Budapesti Őszi Fesztivál hivatalos programjának keretében megrendezendő kiállítás több mint félszáz darabból álló anyaga a Kassák Múzeum, továbbá a Magyar Nemzeti Galéria, az esztergomi Keresztény Múzeum, a Szombathelyi Képtár valamint Juhász Ferenc, Kass János és Vattay Elemér gyűjteményéből származik.

Csaplár Ferenc

1021 Kassák Lajos

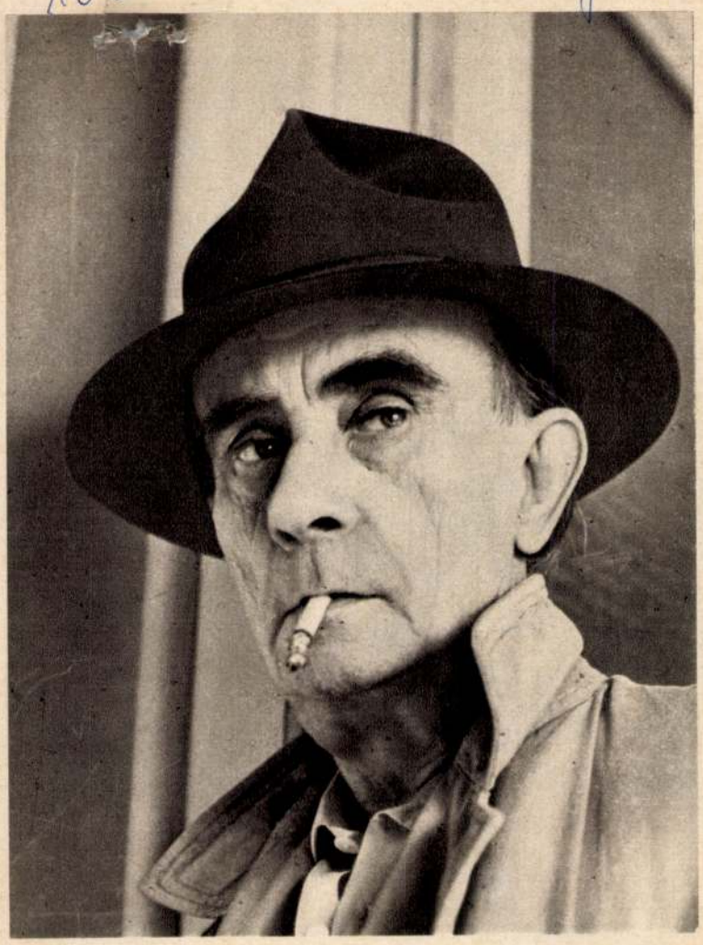

LAJOS KASSÁK
1887—1967

ON THE DEATH OF TWO MASTERS

This summer two Hungarian writers of European significance, two great masters of literature Lajos Kassák and Milán Füst died. The dates of their births are separated by less than a year, and of their deaths by less than a week. Both of them belonged to the same generation, and yet their oeuvres are very different just as their personalities and literary and artistic interests and styles of expression were very different.

MODERNITY

Lajos Kassák remained young until his death. On the other hand, even as a young man Milán Füst wrote his poems in the mournful tone of aged prophets. Kassák's lifework is that of a fighter, Milán Füst's is that of a poet lamenting over the cruelty of loneliness. One of them wrote for the great community of workers, the other was tormented by the isolation of the individual throughout his life.

Thus, at first glance, one can hardly imagine two more sharply contrasting artistic constitutions than those of Lajos Kassák and Milán Füst. In fact, however, there was a strong link of intellectual kinship between these two outstanding figures of twentieth-century European culture.

What was then the resemblance which bound these two artists so firmly together despite their apparently antagonistic make-up? The answer lies in a single word: modernity. They were both writers capable of starting afresh with the currents of this eventful century, both of them had deep insight into the artistic and human problems of the times, even if they approached literature from entirely different angles.

THE FIGHTER

Lajos Kassák, the son of a laundress and a worker, intended to become a locksmith. Like the journeymen of old, he wandered about Europe and in the early 1910's was already writing harshly militant free verse in the tone of workers' choruses in a boldly avant-guardist style, poems which rapidly ensured him a place among the young artists who wanted to revive European art. He was an excellent literary organizer, an editor; he was the first to publish the poet Apollinaire and the artist Kandinsky in his periodicals. To complement his literary interests, Kassák was a constructivist painter, and in addition to his poems, his novels and plays were also written in the spirit of Hungarian and European artistic revival and at the same time in the interests of social progress. He was one of the leading figures of the modern artistic trends of the century, and his name was often mentioned together with such great names as Picasso, Braque, Tzara, Moholy-Nagy and Vasarely. He helped to inject new life into post-liberation literary life in Hungary. As a painter he held several exhibitions in Paris, Turin and Budapest. The Hungarian film *Land of Angels* which won the Grand Prix at the Mar del Plata film festival, was an adaptation of one of his novels.

THE PROPHET

Milán Füst came from a family of white-collar workers. He studied to become a secondary-school teacher, and after obtaining a degree in law he taught economics in a Budapest school. Be-

The first settlement he came across he named Louisbourg, after Louis XVI, the then King of France. His humane conduct soon won him the hearts of the natives. One evening an old woman came to see him and said that the bodily resemblance made her certain Benyovszky was the son of the kidnapped daughter of one of Madagascar's chieftains. News of this discovery soon reached all parts of the island. The committee sent out from France finally made him resign from his "governorship", but the princes of the island unanimously elected him to be their king.

Now, as sovereign of the island, it was no longer patronage, but an alliance that he sought in the French court. In 1776 he again went to France, but the government regarded Madagascar as a colony, and not as an ally. Benyovszky abdicated, and returning home tried to persuade Maria Theresa to accept the island as her colony. His efforts failed.

He sailed to America, and then back to Madagascar. Benyovszky recruited warriors from among the natives, who felt high esteem for this white man who had come to them as a friend and not as an enemy, who taught their children to read and count, treated them as fellow men and was their helper.

The French sent troops against him, and he was finally cornered in a small fortification, defended by thirty natives and two Europeans. When the battle began the negroes were terror-stricken by the European weapons. Benyovszky was hit by a cannon ball, and collapsed over the breastwork.

This was where he died, on the island of Madagascar, in 1786.

Barna Marthy

Reproductions from Benyovszky's autobiography

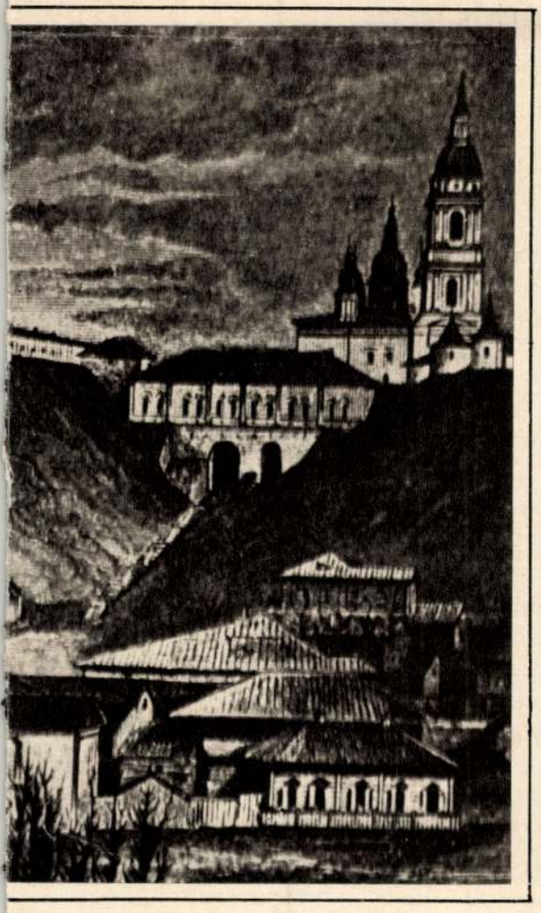

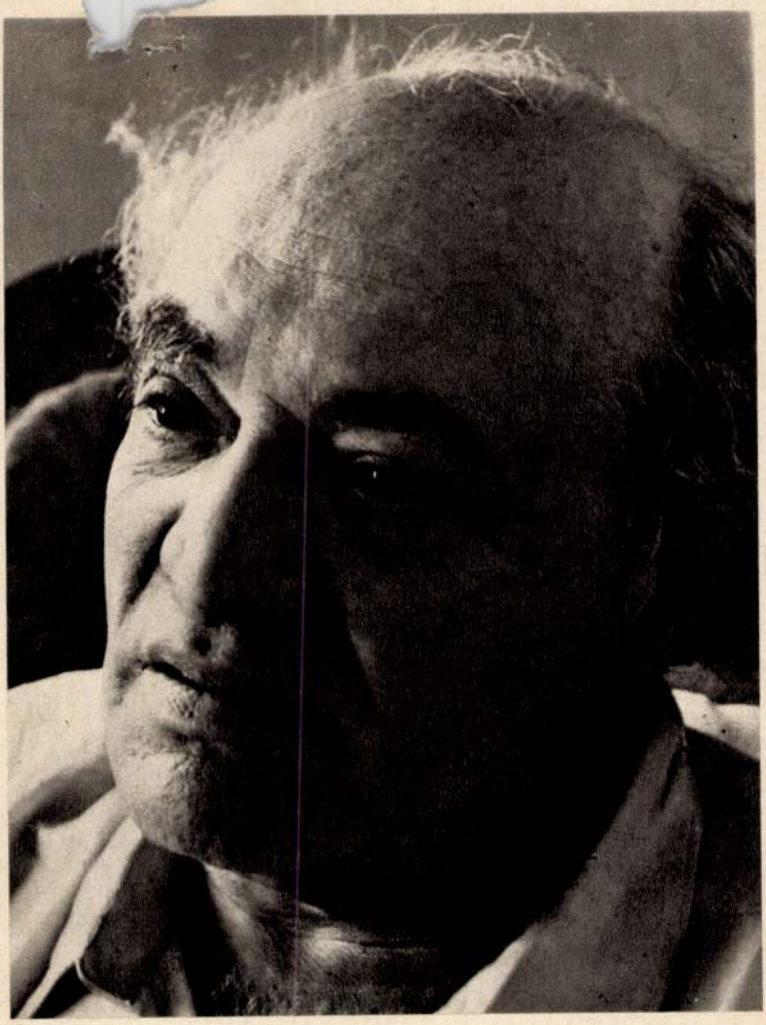

MILÁN FÜST
1888—1967

cause of his activities at the time of the Hungarian Council Republic in 1919, he was not allowed to continue teaching, and only after the war was he again given a professorship at the University of Budapest, where he held the chair in aesthetics. An entirely unexpected tone, a tone practically without antecedents was characteristic of his poetry; the biblical prophets and the Greek and Latin classics were his only literary relatives. But in his sonorous free verse the influence of both the prophets and the classics of antiquity were modified by the anxious voice of modern man tormented by loneliness. It was owing just to this wide range and the wrought-iron-like flexibility of his poetry that the art of Milán Füst had such tremendous influence over the Hungarian lyric verse of the century. He had no antecedents, but many followers. Of his novels *The story of my wife* was the first to become a European and later world success. His aesthetic criticism, his plays and short stories are among the finest gems of twentieth-century Hungarian literature.

* * *

Kassák was always modern on behalf of the masses, Milán Füst's modernity spoke for the individual. Each adopted different styles, but the trends of their influence converge in a single point: both of their oeuvre helped to outline the new features of the times, the features of the new men and women of the twentieth century. The Hungarian People's Republic awarded its highest tribute, the coveted Kossuth Prize, to both Lajos Kassák and Milán Füst. Despite the isolation of the Hungarian language, both of them have become important figures of European art and culture.

László András

E OLYMPIC

FORTS

: you have nothing to go
own performances?" I

Although I have never
of throwing average, I
row within a five metre
my first throw is seventy-
that the whole day my
70 to 80 metres."
bothered by nerves?"
ways. But it's much better
ieve any good throws if

e, from the grandstand,
ears to be a calm sport.
ne inside? What kind of
?"
calmness. I have tried to

force myself to be calm. I know that handball players are very nervous, for instance, but in their case it is different. The speed of the game and the constantly moving ball eases the feeling of tension and nerves. In our sport we don't have constant movement, only the six throws, and, of course, our opponents. That's what is so wonderful about it. And then something else: we have to carry out every throw with maximum effort and strength, and the greatest possible perfection. The javelin thrower can't just run fast enough to keep a little ahead of his adversary as the long-distance runner can. In other words, he can never take it easy."

• FATHER AND SON

Miklós Németh has often been referred to as a chip off the old block. And it is true that one cannot speak about him without referring to his

Kultúránk a világban

Készül a magyar–japán szótár

Hukaya Sitosi nyolc évig élt, tanult Magyarországon

Beszélgetőtársam, a 31 éves, szakállas, szemüveges, tokiói fiatalember alighanem az egyedüli japán, akinek egy „pálócos" vagy „szögedies" társalgás sem okozna gondot, mivel nemcsak a magyar irodalmi nyelvet, de tájszólásainkat is kiválóan ismeri. Ez idáig csak kuriózum, de ha hozzáteszem, hogy ő a magyar—japán szótár szerkesztője, nyelvünk tudós tanára, mi több: történelmünk, kultúránk rajongója, propagátora, akkor ez a csodabogár-jelleg mindjárt komolyabb színezetet kap.

Hukaya Sitosi mint lelkes eszperantista, még kamaszkorában levelezni kezdett egy mohácsi kislánnyal, ez a barátság keltette fel érdeklődését népünk és nyelvünk eredete iránt. Először turistaként utazott hozzánk, a következő évben, 1971-ben viszont már mint a magyar állam ösztöndíjasa, beiratkozhatott az ELTE Bölcsészkarán a magyar szakra. Nyolc évig élt és tanult Magyarországon, majd 1979-ben magyar feleségével, Bertával visszatért Tokióba. Hukaya most a *Japán hét* alkalmából látogatott Budapestre, hogy a *Kóbunsa* kiadó munkatársaként részt vegyen a magyar—japán kulturális kapcsolatokról rendezett szimpózionon. Először szótárszerkesztői munkája felől kérdeztem.

— Csak nagyon lassan haladok, körülbelül az egynegyedénél tartok. Nehéz feladat a japán és a magyar gondolkodásmódban, fogalomalkotásban, logikában tapasztalható különbségek feloldása. Például a magyar így köszön: „Jó napot kívánok!" Egy japán nem érti, hogy mit akar ezzel valaki mondani. Ehelyett azt mondja: „Ma hogy megy a tanulás?", vagy: „Ma hogy megy a munka?". Noha a magyar szótárszerkesztői gyakorlat azt vallja, hogy a szótár nem lexikon, nekem mégiscsak arra kell törekednem, hogy a minimális magyarázatot megadjam azoknál a szószedeteknél, ahol erre szükség van.

— *Ikeda Cuneo, a Kóbunsa könyvkiadó igazgatója a Széchenyi-könyvtárnak ajándékozott egy több mint 500 japán nyelvű könyvből álló gyűjteményt, közte van egy Ady- és egy Petőfi-válogatás, továbbá Karinthy Ferenc két, Déry Tibor, Szabó Magda és Konrád György egy-egy regénye. Hogyan fogadta a japán nagyközönség ezeket a műveket?*

— Őszintén szólva: sehogyan. A mai japán átlagolvasó az angolszász, s ezen belül is az amerikai regény felé fordul, az európai irodalom már kevéssé érdekli. Másrészt a fordítások színvonala is egyenetlen. A japán műfordítók nem ismerik eléggé a magyar irodalom fő vonulatait, az egyes művek politikai, társadalmi hátterét, kevesen vannak, és anyagilag is megsínylik, ha kelet-európai művek fordításával foglalkoznak. Véleményem szerint a Magyarországon eltöltött egy-két tanulmányév kevés ahhoz, hogy a tolmácsolás hitelesebbé váljék. Talán a magyar állam is segíthetne, ha hosszabb időre hívna meg valakit ezek közül a lelkes, tehetséges emberek közül... Más a helyzet a magyar zenével és filmmel. Japánban Lisztnek, Bartóknak és Kodálynak valóságos kultusza van, állandóan játsszák műveiket. Sok japán diák tanul a budapesti Zeneakadémián és a kecskeméti Kodály-intézetben. A tavaly megrendezett magyar filmhét is nagy sikerrel zárult, különösen a *Bizalom*, az *Angi Vera*, a *Mephisto* és a *Magyarok* című filmeket dicsérte a kritika. Néhány hét múlva Kósa Ferenc filmjeit fogják vetíteni Tokióban.

— *Ez a kép így eléggé felemás. Hogyan lehetne rajta változtatni?*

— Azért nem eszik olyan forrón a kását! Mostanában fokozódik az érdeklődés Magyarország és elsősorban a magyar gazdasági reform iránt. Például a közgazdász Kornai Jánosnak két tanulmánya is megjelent, s hamarosan ki fogják adni a hiányról írott nagymonográfiáját. A fejlődő kereskedelmi kapcsolatok mellett mi, akik szeretjük a magyar kultúrát, szintén megteszünk mindent, hogy a magyarság szellemi kincseit megkedveltessük a japán olvasókkal. Japánban a kelet-európai nyelvek közül magyarul tanulnak a legtöbben, méghozzá szép eredménnyel. Magam is vezetek egy magyar nyelvi kurzust a tokiói Közgazdasági Egyetemen. Azt hiszem, sokat lendítene közös dolgainkon, ha japán, illetve magyar tanszék nyílna Budapesten és Tokióban. A rímes magyar vers azonban belátható ideig csak szabadversként ültethető át japánra, s ezzel a magyar költészet páratlan remekművei valószínűleg megközelíthetetlenek maradnak nálunk.

— *Mikor jön legközelebb Magyarországra?*

— Ki tudná azt megmondani? Bennünket nem kényeztetnek el úgy a hivatalos kiküldetéseknél, mint magyar kollégáinkat, nekünk még ilyenkor is mélyen a zsebünkbe kell nyúlnunk. Örömmel jönnék, ha a Nyelvtudományi Intézet, vagy valamilyen más szerv meghívna, mert úgy gondolom, Magyarországon nem kellenének évtizedek egy magyar—japán szótár elkészítéséhez.

HORVÁTH TAMÁS

Kodály dörtlüsü

Első hegedű: Falvay Attila. Második hegedű: Szabó Tamás. Brácsa: Fias Gábor. Cselló: Botvay Károly.

Itthon senki nem hallotta még őket így együtt — feltehetőleg nem is fogja. Mire decemberben, a Zeneakadémián ismét eljátsszák mostani műsorukat: Schubert A-moll, Bartók III. vonósnégyesét és Dvořák F-dúr kvartettjét, a csellista már bizonyára az időközben felgyógyult eredeti tag, Devich János lesz. Isztambulban azonban négy napon át, három koncerten őket ünnepelte a közönség: a „Kodály dörtlüsü"-t, azaz vonósnégyest.

Semmi kétség, meghívójuk, Haldun Dormen ismét telibe talált. Nemhiába oly népszerű ő szerte Törökországban; televíziós talk-show-i, rádióműsorai, musicaljei, amelyeket maga ír és rendez, legalább olyan sikeresek, mint egykori színháza volt, melyet csak néhány éve, az isztambuli magánszínházak túlságos elszaporodása idején zárt be. Amit Dormen, a török kulturális élet „mindenese" a kezébe vesz, abból siker lesz — tudja ezt mindenki. Tudja például Erol Kerim Aksoy úr, az isztambuli Interbank nevű, nemzetközi pénzintézet elnöke s a bank más vezetői is. Így történt, hogy hét hónappal ezelőtt Haldun Dormen sokféle elfoglaltsága mellé újabb felkérést kapott: látná el az Interbank frissen induló kulturális tevékenységének tanácsadói tisztét. Dormen igent mondott. Továbbá azt, hogy legelőször az általa jól ismert és szeretett magyar kulturális élet valamely kiváló gárdáját ajánlja a bank égisze alatt bemutatni. Mondjuk, a Kodály kvartettet.

Törökországban senki nem lepődik meg azon, ha egy bank művészeti mecénásként szerepel. Inkább azon csodálkoztak, mesélte egy zenekritikus a Hilton szálló báltermében tartott gálakoncerten, hogy a jó nevű Interbank csak most szánta rá magát e lépésre. Konkurrensei, a közel harminc nagyobb török bank többsége rég lerója illendő adóját a hazai kultúrának, ami főképp, mint „publicity" fontos, s a bank jó hírét öregbíti, de állítólag a valódi adózás „lírai" szempontjából sem megvetendő. Különösen szívesen rendeznek gyermekszínházi előadásokat, azzal a nem titkolt reménnyel, hogy a gyermek, ha felnő, már csak nosztalgiából is oda viszi a pénzét, ahol annyi szépet meséltek neki.

Dormen tervei az Interbankkal azonban mások. Száz millió lírás idei költségvetéséből többek között drámapályázatot hirdet, melyre bármilyen, a nők helyzetével, problémáival foglalkozó színmű benevezhető. A díjnyertes darabok előadásával ünneplik meg, hogy a török nők éppen ötven éve kaptak szavazati jogot. Jövőre továbbá nagy szabadtéri színházi fesztivált rendez Ephesosban, ahová török társulatokon kívül angol, görög együtteseket és a magyar *Az ember tragédiája* előadást tervezi meghívni.

Az Interbank, mint nemzetközi intézmény, kulturális tevékenységét is igyekszik nemzetközivé tenni. Haldun Dormen személye, úgy tetszik, biztosíték rá, hogy e nemzetköziség gyakran magyar részvételt is jelentsen. A *Kodály dörtlüsü* három nagy sikerű koncertje — egy a Hiltonban, tekintélyes bankárok és a török művészeti élet vezetői előtt, kettő pedig az isztambuli Műszaki Főiskola bányászati fakultásának dísztermében — tehát feltehetőleg csak a kezdet volt. Ez pedig, az Interbank publicity-jén túl a magyar—török kulturális kapcsolatoknak is minden bizonnyal igen jót tesz majd.

R. SZÉKELY JÚLIANNA

FARKAS TAMÁS FELVÉTELE

Falvay Attila, Szabó Tamás, Botvay Károly, Fias Gábor

Új Tükör, 1984. 26.
KASSÁK LAJOS

Kellemetlen Oldalunk

A beosztott hagyatéka

Régen látott öreg barátom, Mindig Alajos keresett fel a minap:

— Bizonyára láttad a múlt nyáron a televízióban a nyugdíjas vezérigazgatóval készült interjút — kezdte mondókáját. — Nekem különösen az tetszett, amit ez a negyvennyolc éven át munkálkodott ember arra a kérdésre válaszolt, mit tud tanácsolni, örökbe hagyni utódjának. Valami olyasmit mondott, amit érdemes lenne máshol is megszívlelni. Azaz: ne gondolja, hogy a vezérigazgató a legokosabb ember a vállalatnál, ne akarjon mindent maga csinálni és mindenkinél jobban tudni, legyenek jól felkészült, megbízható munkatársai, ossza meg velük teendőit.

— Igazán szép és okos gondolat.

— Nos, én nem vagyok vezérigazgató, de kenyerem javát már én is megettem, és ha megkérdeznének, én is tudnék mit örökbe hagyni azoknak, akik különösebb rang nélküli beosztásomban követnek. A nyilatkozó vezérigazgatót több évtizedes vezetői tapasztalata segítette e bölcs hagyományozásban. Több évtizedes beosztotti tapasztalatom viszont nekem van.

— És mit tanácsolsz azok alapján az utódoknak?

— Alapelvem: ne lógj ki a sorból! Mit tegyen a beosztott? Megpróbáltam pontokba szedni. Íme: Vedd tudomásul, hogy a főnököd urad és parancsolód, kenyeret ad neked. Ebből következően ne is próbálj más főnökök felé kacsintgatni, ne legyen neked se istened, se ideálod a te főnöködön, uradon kívül. Annál kevésbé kacérkodj más munkahelyekkel, munkakörökkel, mert főnököd féltékeny, öntelt, nem tűrheti, hogy rajta kívül mást is tisztelj, esetleg kövess, mert urad bosszúálló is; ha az atyák vétkeiért a fiakat és az unokákat nem is tudja büntetni, téged követ a káderlapod az utad végéig, s akkor megnézheted magad; ám ha simulékony vagy és talpnyaló, mindenben a főnöködnek adsz igazat, urad irgalomban kegyeltet és hosszú életed lesz a vállalatnál, de sehol ne beszélj a főnöködről rossz szándékkal, negatív kicsengéssel, ne mondd ki az urad nevét, mert ő nem hagyja ezt büntetlenül. Dolgozz látványosan a hét öt napján, a hatodikon és a hetediken meg nyüzsögj a többiekkel, vegyél részt különféle bulikban, ivászatokon, kirándulásokon és kanmurikon, és ne lógj ki a sorból semmiképpen, se családi kötelékre, se életrendre, se munkakörödön kívüli tevékenységre hivatkozva. (Ez utóbbira különösen figyelj a hét munkanapjain is, mert aki a sorból kilóg, annak az úr könnyen a bokájába rúg, ha meg sántít emiatt, ki is eshet a menetből.) Tiszteld főnöködet, uradat, az ő barátait, feletteseit és környezetét, hobbiját, nevess ócska viccein, hogy hosszú ideig élhess abban a munkakörben, amelyet főnököd, a te urad biztosít neked. Ne ölj, mert az a büntetőtörvénykönyvbe ütközik és ízléstelen, inkább fúrjál bármilyen aljasul, az eredmény csaknem ugyanaz; egyébként is, ha ölsz, a főnököd nem áll ki melletted. Ne paráználkodj oly módon, hogy az főnököd útjait keresztezze, vagy neki ne tessék, sőt, adott esetben segítsed főnököd diszkrét kapcsolatait. (Ha nő vagy, ez a magatartás értelemszerűen másképp alakul, de lehetőleg hajlékonysággal és jó gyomoridegekkel.) Ne lopj feltűnően és ne vedd észre, amit a főnököd csinál. Ne tanúskodj munkatársad mellett, ha ki akarnák nyírni, mert akkor te következel utána. Ne kívánd főnököd prémiumát, jutalmát, fizetését és a feleségét se kívánd csak azért, mert a főnök neje... Hát valahogy így...

— Ez olyan, mint valami új tízparancsolat.

— Nem én mondtam... De ha már az egyes főnökök valóságal a hűbérurat játsszák, állami segítséggel majmolják, szeretnének feudális állapotokat teremteni, vagy abból legalább a pallosjogot a phallosz jogával gyakorolni, talán nem oktalan a tízparancsolat megidézése sem... — válaszolt Mindig Alajos és elballagott.

BENEDEK MIKLÓS

Ami még nem sikerül

Zakatol a vonat az új magyar film főcíme alatt — és megy alatta egy örökzöld sláger zenéje. Jó ötvenéves, mert gyermekkoromból ismerem, és lehet, hogy már akkor is régi volt. A moziban szól a zene, a sötétben halkan dúdolom a szövegét: *„Az egyiknek sikerül, a másiknak nem, a sors néha nem tudja, mit akar..."* A film egy későbbi jelenetében aztán szöveggel is eléneklik, a befejező képsorokon pedig, amikor ismét vonat halad kifelé a filmből, újra csak ezt a zenét játsszák.

És ismét csak zeneszerző és szövegíró megnevezése nélkül!

A főcímen — amelyen természetesen a teljes technikai személyzet is szerepel, ezzel sohasem spórolnak — a többi között ez áll: Zene: Selmeczi György. Pedig bizonyos vagyok benne, hogy ez nem a tehetséges, de fiatal Selmeczi György zenéje, aki nem is élt akkor, amikor *Az egyiknek sikerül...* már sláger volt. Az rendben van, hogy az ő nevét is hadd ismerje meg a néződ, de az elemi illem — és a szerzői jog? — is azt követelné, hogy a filmben háromszor előforduló sláger zeneszerzőjének és szövegírójának a nevét is. Ez egyébként olyan szerencsés eset, hogy itt is spórolhatunk. *Az egyiknek sikerül* zeneszerzője és szövegírója ugyanis egy személy. Zerkovitz Béla.

Ezembe jutnak amerikai, olasz, francia s más külföldi filmek sokszor unalmasan hosszú főcímei: minden, a filmben előforduló zeneszám (lett légyen akár friss, akár ötvenéves örökzöld) szerzőinek nevét feltüntetik ugyanis.

Azoknak sikerül — nekünk miért nem?

BARABÁS TAMÁS

Kacat-könyvek karrierje

A könyvbarátok nagy örömmel és várakozással fogadták a privát antikváriumok hálózatának bővülését. Hasznuk nyilvánvaló. Tömegével bukkantak elő, s kerültek az árusító pultokra régen eltűnt kötetek, hiányzó ritkaságok, a másik — az állami — hálózatban föllelhetetlen kiadványok. Egy ideig úgy-ahogy forinttal is lehetett győzni a vásárlásokat.

Mostanában viszont egyre romlik a helyzet. A maszekok egy része — isten tudja, milyen indíttatásból és híztatásra — minden demarkációs vonalat túllépve kezdi tágítani a kereskedelem köreit. A csúcsot alighanem egy társbérletben tevékenykedő boltos tartja — kínálatának jellegével és csillagászati áraival egyaránt. Itt aztán tényleg minden kapható: hajdani ponyva, pengős regények, bestsellerek, csak úgy roskadoznak a szűk polcok a „csemegéktől". A kultúrát azonban meg kell fizetni. A tulajnál nem ritka a 4—500 forintos könyv.

S hogy még mindig lehet fokozni, azt éppen a napokban tapasztaltam. Az állami könyvkiadó által megjelentetett, mindössze 17 forintba kerülő sci-fi eme boltocskában kereken 60 forintot kóstál.

Kérdéseim:

1. A magánkereskedelemre nem vonatkoznak a szocialista művelődéspolitika direktívái? Nekik miért szabad a szellemi szennyet (ponyva és vidéke) háborítatlanul terjeszteni?

2. A szabad (rabló) ár miféle jogcímen érvényesíthető a legfrissebb kiadványokra?

A világért sem kívánok hangulatot kelteni a magán-könyvesek ellen. Szükség van rájuk és portékájukra. A túlkapások ellen azonban sürgősen fel kell lépni, mert ellenkező esetben napról napra jobban dörzsölhetjük a szemünket a választék silányuló minősége és az ezt követően csillagokba küszó árak láttán.

VERESS JÓZSEF

FELEKI LÁSZLÓ

IHLET NÉLKÜL

SORSFORDULÓK

Rendőrért kiált a tolvaj,
Zsarnokot bélyegez meg az,
aki kegyeltje volt a zsarnoknak,
egészen addig, amíg a zsarnok
meg nem bukott.
Ilyenkor a kegyenc
új talp után néz,
miközben a régit
leköpi.

IGAZSÁGTALANSÁG

Egy jó útra tért rablógyilkos
felháborodva panaszolta,
hogy még mindig emlegetik
egykori bűnét,
holott becsületesen letöltötte
tizenöt évi börtönbüntetését.
„De miért is töltött
tizenöt évet börtönben?
– kérdezték tőle.
„Rablógyilkosságért"
– hangzott a válasz.

Portrék, némi szeplővel

A szól elrepül, az írás megmarad, mondja a latin bölcsesség. Hozzátehetjük: nemcsak a rádiós szó, a televíziós kép is elrepül. Épp ezért fontos, művelődéstörténeti jelentőségű tényként kell nyugtáznunk, hogy a Kossuth Könyvkiadó *Tudósportrék* címen huszonhatot megjelentetett Kardos István televíziós interjúiból, amelyeket külföldre szakadt, itthon maradt, valamint külföldről hazaszakadt hazánkfiaival, fizikusokkal, biológusokkal, matematikusokkal és néha a humán tudományok művelőivel folytatott.

Hasznos tehát, hogy ezek az interjúk megmaradnak nyomtatásban — de a *hogyan* kérdése nem mellékes. Mivel sokáig voltam kiadói szerkesztő, tudom, milyen keserves munka ez néha; valamint magam is követtem el (és bizonyára fogok is elkövetni) számos figyelmetlenséget; azonkívül érzem, hogy az olvasó mindig igazságtalan, mert csak a bakit veszi észre, a kéziratot végzett esetleges gondos javítgatást nem látja — ezért nem szívesen bírálom szerkesztői, kézirat-előkészítői vonatkozásait egy kiadványnak. Ám egyszerűen nem szabad olyan csiszolatlanul olvasók elé engedni egy szöveget, hogy úgy tűnjék: nem történt más, mint hogy egy gépírónő lekopogta a magnófelvételt, és a kéziratot nyomdába adták. A tudósokat járatja így le a kiadó!

Még akkor is, ha kevés olvasó akad, aki azt hiszi: nagy turkológusunk, Ligeti Lajos vélné, hogy Vámbéry Ármint Vámbérinak, Gombocz Zoltánt Gombócznak, Paul Pelliot-t, Ligeti mesterét *Perio Pálnak*, a barlangtemplomáról híres Tunhuangot hol *Turguannak*, *hol Tunhoannak* kell írni, nem is beszélve a Bibliothèque Nationale-ról, amely itt *Bibliotek National*. Az építész Granasztói Pálról is nehéz feltételezni, hogy ne tudná: barátját, Bierbauer (Borbíró) Virgilt nem *Emil*nek, könyve fotósát nem *Sefcsi*knek, hanem Czeizingnek hívják. Az Írországban élt Lánczos Kornélról se gondoljuk, hogy a maga jószántából tiszteli Maxwellnek Maxwellt. Igaz, a szimpla és a dupla vék száma végül is kiegyenlítődik, mert Breuer Marcell meg Harwardnak „mondta" a Harvard-egyetemet... Van még németből és angolból kevert folyóiratcím (Zeitschrift für Physic); nyelvtanilag képtelen német könyvcím; német keresztnévvel orosz vezetéknévvel; sajtóhiba idegen nevekben meg szavakban; valamint feltehetőleg néhány olyan baki is, amely nem tűnik fel a természettudományokban kevésbé járatos olvasónak.

Röviden összefoglalva: tévéinterjúkat kiadni is „csak pontosan, szépen... úgy érdemes!"

SZ. A.

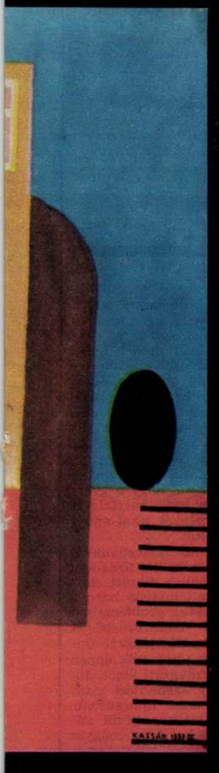

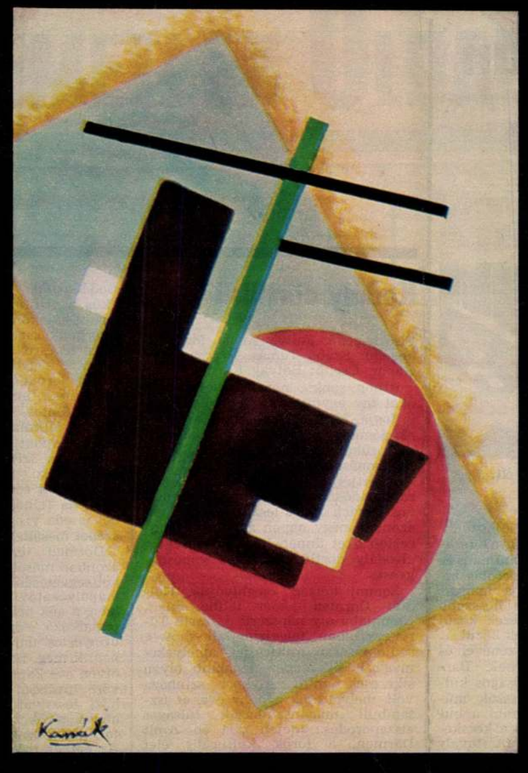

Kompozíció (1924)

Szuprematista konstrukció (1925)

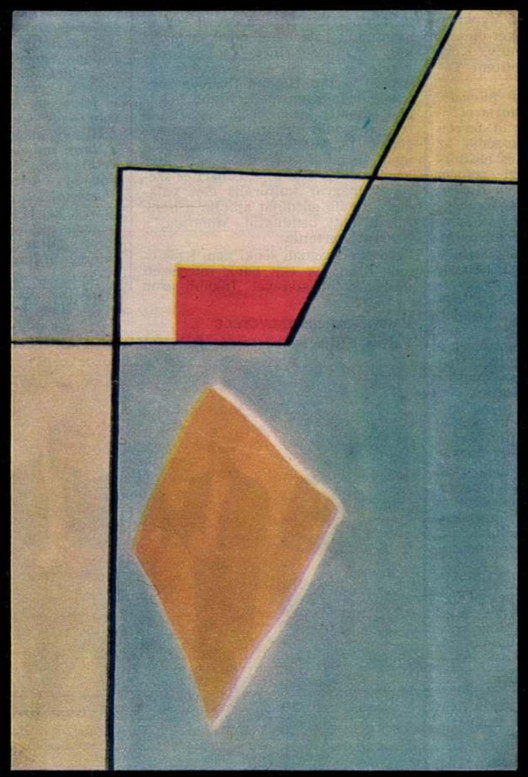

De la vie artistique (1952)

Kompozíció (1962)

KASSÁK NEW YORKBAN

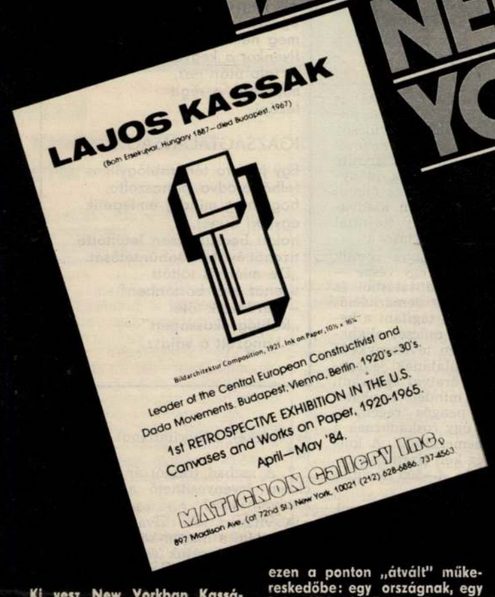

Ki vesz New Yorkban Kassákot?

A Matignon galéria tulajdonosa szerint senki.

Paul K. Kovesdy, azaz Kövesdy Pál azonban ennek ellenére (vagy épp ezért) a Madison Avenue-n levő képtárába, sőt – galérialakásába gyűjtötte Kassák legjobban hozzáférhető műveit.

Eladásra.

Eladásra, hiszen egy kereskedő akkor is ezt teszi, ha számára az áru – képzőművészeti alkotás. Szerencsére Kövesdy árusi ars poetica-ja úgy szól, hogy a műkereskedők egy része, amelyikhez ő is tartozik, hivatásszerűen (ismeretterjesztőként? művészetpropagandistaként? enthuziasztaként? – ő nem fogalmazza meg ilyen röviden), hittel űzi mesterségét. Ezért esetében nemcsak kereskedői felismerés eredménye volt, hogy avantgarde mesterek műveivel kezdett foglalkozni, Bortnyik Sándorral, Sheiber Hugóval, Kádár Bélával: terjeszteni, népszerűsíteni is akarja őket, mert azt vallja, hogy a már felfedezett orosz és német avantgarde mellett méltatlanul ismeretlen Amerikában az újító művészeti mozgalom magyar élcsapata. Márpedig – mondja – egy olyan kis nemzet, amely szűk nyelvi korlátai miatt mindig is a megnemértettség, az elszigeteltség kisebbségi komplexusában szenvedett, nem engedheti meg magának, hogy kihasználatlanul hagyja a vizuális kitárulkozás lehetőségét. S a művészetpropagandista – akinek gondolatai, kifejezései évtizedek múltán is a szülőföld élményvilágában gyökereznek – ezen a ponton „átvált" műkereskedőbe: egy országnak, egy kulturális közösségnek csak annyi képzőművészeti alkotásra van szüksége, ami kifejezetten a nemzeti vagyonhoz tartozik, amit ki tud állítani; nem érdemes a többit ritkán látogatott tárlókban vagy lakatra zárt magángyűjteményekben tartogatni – el kell adni, közkincsecsé kell tenni őket. És külföldön.

Nos, Kassák valahogy így került New Yorkba, összesen 72 példányban.

Kövesdy örül, amikor magyar turisták lelkendezve felismerik honfiársuk otthon csak hírből ismert alkotásait és dühös, amikor magyar létükre megkérdezik, hogy „ez az a Kassák, aki írt?"

Persze, Kassákot nem ezek a látogatók veszik. Egyáltalán: Kassákot New Yorkban senki nem veszi csak azért, mert ettől a névtől elkapja a gyűjtőszenvedély vagy esztétikai izgalom. Talán ezért is kell a Matignon Gallery franciásan hangzó neve (a cím sem mindegy: 897 Madison Avenue); a múzeumok, gyűjtemények tulajdonosának elküldött reprezentatív katalógus és benne a texasi modern orosz művészeti gyűjtemény igazgatójának tanulmánya.

A kiállítás nem tartott hosszú ideig. Bizonyos, hogy az absztrakt vásznak egy része visszakerül oda, ahonnan érkezett – Kövesdy lakásába, Budapestre, magángyűjteményekbe. De – ez már bizonyos – nem mindegyik. És a katalógusok, recenziók ökörnyál-fátylát húzva maga után, ez lehet egy kései hódítás ígérete is Amerikában.

CSÁK ELEMÉR

A SZERZŐ FELVÉTELEI

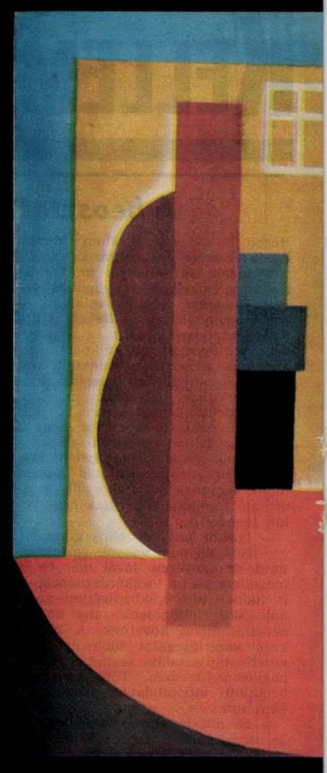

Kubista kompozíció (1957)

Architekturális kompozíció (1922)

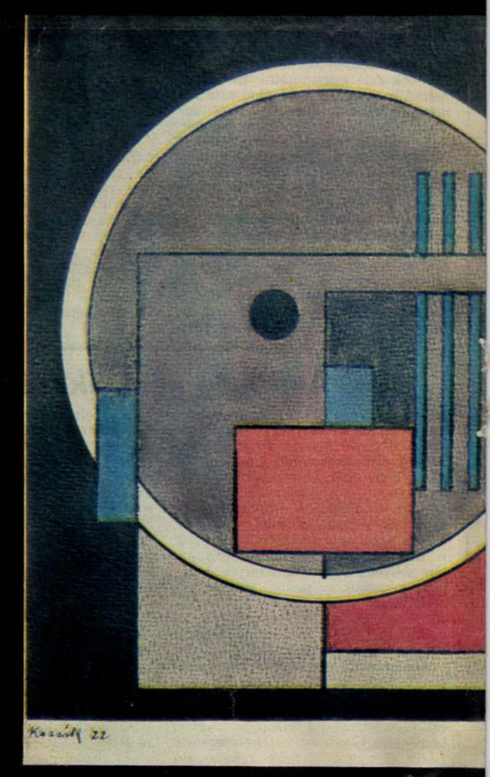

inni nem lehet. Vannak akik isznak, de én nem csak piros málnát. GONDNOKÚR ha visszafogad én nemhányom le többet az elnökségi asztalt az értekezleten. Nemakartam én a vendégeket lehanyni a szép ruhájukban, de rosszul vóltam, igaz ittam akkor is. Jóegészséget kívánok és még azt kérem, hogy a huszonkettes szobából majd tegyenek el, mert ott mindenki iszik és nembírom megállni énsem akkor."

A. HORVÁTH PÉTER FELVÉTELEI

A képek a szereplők beleegyezésével a riport helyszínén készültek, az alkoholundor feltételes reflexét kialakító kezelés közben.

MONOLÓG A NÉGYES ÁGYRÓL

— Nekem ez az utolsó futamom, szépapám. Ha most sem állom meg tinta nélkül, akkor fölkötöm magamat. Az is jobb, mint elrohadni a kocsmák meg a diliház között rohangáló mentőautóban. Felkötöm magam, de előbb leszúrom a művésznőt. Le én szépapám, mint egy disznót. Én egyedül már nem tudok talpraállni. Ha elhagy, ha nem mehetek vissza hozzá, akkor jóccakát szépapám. Neki is, nekem is, szépapám.

(Részlet a dr. Liziczay Etelka főorvossal készült interjúból: Alkoholistának azt az embert nevezzük, aki függő viszonyba került az alkohollal. Ez a függőségigény azonban nemcsak az italra s a többi „szerre" vonatkozik. Az alkoholista pozíciója: gyermekpozíció. Rendszerint olyan élettársat, feleséget, barátot keres, akitől függhet. Ha ezt az embert elveszti — a pszichológia nyelvén tárgyvesztéses konfliktusa van — könnyen depresszióba eshet. Ez az alkoholizmus egyik ismert szimptómája.)

Tegnapi álmomban levelet kaptam tőle. Visszaküldte a CSÉB-könyvemet, és egy cetli is volt a borítékban: külön kell élnünk, el kell válnunk, búcsúzom ... Párolgott a pofámról a veríték, amikor fölriadtam. Bementem a klozetba zokogni, míg a nővér nem adott még egy altatót. Én egyedül nem tudok talpraállni, szépapám.

(Mindnyájan gyakran éljük át szeretett tárgyaink, környezetünk, barátaink, családtagjaink elvesztését, és mégsem leszünk valamenynyien alkoholisták vagy öngyilkosok; az öngyilkosság oka is többnyire tárgyvesztéses konfliktus. Miért? Mert nem vagyunk mindnyájan gyermekpozícióban. Ha súlyos, hosszú lelki válságok árán is, de átvészeljük ezt az állapotot. Megkérdezhetné: a gyermekpozíción túl mi járul hozzá ahhoz, hogy ilyen sokan — 100 ezerből 49-en — dobják el maguktól az életüket hazánkban, vagy menekülnek a részegségbe — Magyarországon 300 ezer alkoholistáról tudunk — tárgyvesztés esetén? Szerintem a történelmi-társadalmi tárgyvesztéses szituációk feltétlenül elősegítették e szomorú gyakorlat kialakítását.)

23 évig éltem a feleségemmel. Szerettem, jó volt hozzám. Néhány korsó sört becsaptam akkor is, de mocsokrészeg nem voltam egyszer sem. Néhányszor megvágtam az asszonyt. Kapott két pofont, aztán slussz. De szerettem és jó volt hozzám.

Aztán megismertem ezt a művésznőt. Portás az erőműben. Nem is szebb, mint az asszony volt, nem is jobb. Hogy miért csavarodtam bele, az atyaúristen tudja. Elváltam. A kisebbik fiam 24, a nagyobbik 27 éves. A művésznő gyerekei ugyanekkorák. De mintha pólyások volnának, az anyjuk isteníti, dédelgeti, talán pelenkázza is őket. A gyerekek miatt nem költöztem a művésznőhöz. Van egy darab szőlője, a présházhoz bontott anyagból ragasztottam szobát, konyhát, klozetot. Ott laktam kinn, a hordók szomszédságában. Ő naponta kijött hozzám.

Azon az estén bolond voltam, szépapám. Összevertem a művésznőt, meg is rugdaltam, ha jól emlékszem. Ha bennem van a cefre, állat vagyok, szépapám. Egyszer rosszat szólt a művésznő, kötekedett velem. Gyomorszájon vágtam, és beleeresztettem a kést a hasába. Örök életében hordja a nyomát. De akkor is megbocsátott, nem jelentett föl. Miért bocsátott meg, szépapám, miért?

(Az élettársak, a feleségek is gyakran akadályozzák a gyógyulást. Mert ha a gyógyulás következtében megszűnik a függőségigény, akkor az ő dominancia-igényük nem teljesedhet ki.)

Most meg két rúgásért otthagyott volna? Két napig köpött rám. Alákeféltem a hordó csapjának. Két nap után elindultam a szentesi krimóba, hogy kajálok valamit, mert a bor csipkésre rágta már a bendőmet. Egyszer csak beódalog a művésznő a fiával. Rám sem néztek. Saját fiával karöltve lejtett be a majom! Már a krimóban meg akartam rugdalni, de lefogtak.

Hazatántorogtam. Kapával meg lapáttal „leszüreteltem". Bevertem a ház ablakait, összehordtam mindent középre, kilocsoltam húsz liter benzint levetkőztem klottgatyára, és megsercintettem a gyufát. Híztak a lángok, szépapám, rám szakadt a gerenda, terjedt a füst, én meg csak ültem, meg sem nyikkantam, szépapám. A rendőrök törték rám az ajtót, becuccoltak egy mentőautóba, s irány Sümeg. Mire a város határáig értünk, szétszabdaltam a szíjakat. Mondtam az ápolónak: a legközelebbi krimónál megállunk, mert Pista bátyádnak kireped a torka a szárazságtól. Az ápoló nyelt egyet, ijedten sandított a sofőrre. Még egyszer mondtam: megállunk, szépapám, vagy lavórt csinálok a kocsitokból. Látták, hogy Herkules vagyok, egyik sem szólt ellenem. A Gyilkos előtt lefékeztünk. Szóltam a csaposnak: egy deci rum, egy korsó sörbe, de gyorsan, mert várnak.

Egy hónapig pátyolgattak, sokkoltak, tablettákat lapátoltak belém, mire létrejöttem valahogy. Hogy most mi lesz, nem tudom. A művésznő be-bejár, de kihallatszik szavaiból a hazugság. Sajnál is, fél is tőlem, tudom. Se asszony, se lakás, se akaraterő, se becsület. 48 éves voltam októberben. Hogy mi az isten lesz, nem tudom. Egy biztos: nekem ez az utolsó futamom, szépapám.

AZ ÖTÖS ÁGY ÖRÖKÖSE

— Anyám sem akart, apám sem akart, csak vagyok. A fater azért hitte, hogy ha megszületek, majd együtt marad a család. Úgy látszik, ennyi hasznomat sem vették.

— *Tartozol te hálával valakinek?*

— Talán az anyámnak. Végül is megszült, felnevelt, taníttatott és szeretett.

— *Kit gyűlölsz a legjobban?*

— Lehet, hogy magamat.

V. Hajnalka 15 éves. Általános iskolába Ajkán járt, majd a fővárosba ment egészségügyi szakközépiskolába. Pápát meg Veszprémet is választhatta volna, de minél messzebbre akart kerülni a szülői háztól. Fiúügyeiért és italozásért szobatársaival együtt kirúgták. Anyja ekkor adta állami gondozásba. Egyik vegyipari vállalathoz kézbesítőnek helyezték el. Gyakran eltűnik néhány napra, majd visszatér az ifjúságvédő intézetbe. Ilyenkor a pedagógusok megtapogatják a hasát és megkérdezik: ne küldjünk el nőgyógyászhoz?

— *Édesapádat mikor láttad?*

— Hétéves voltam, amikor elváltak. Hiába jött többet, anyám nem engedte be. Nem olvasta el a leveleit sem. Ahogy meghozta a postás, tűzre rakta azonnal.

— *Milyen ember volt az apád?*

— Nem akarok emlékezni az apámra. Az anyámra sem akarok emlékezni. Én nem akarok emlékezni senkire!

— *Szeretsz te valakit?*

— Csak a srácomat. Rajta kívül senkim sincs igazán. Egyedül vele vagyok őszinte. Ő rendes.

— *És te?*

— A fene tudja. Könnyen befolyásolható vagyok. De a srácomat nem csaptam be. Ő volt az első, aki tőlem mindent megkapott.

— *Hol lakik a fiú?*

— Várpalotán.

— *Hol dolgozik?*

— Hát éppen ez a baj. Sehol. Tavasszal szeretnénk összeházasodni. Ehhez viszont kell a gyámhatósági engedély. Nem fogják megadni.

— *És akkor mi lesz?*

— Mi lesz? Mi lehetne?

— *Vagy várasz, vagy megszakítod a kapcsolatot. Ez a két lehetőséged.*

— Nem. Van egy harmadik is . . .

— *Kit okolsz a sorsodért?*

— Ha okolnék valakit, mennyivel lenne jobb?

— *Iszol?*

— Ki nem iszik?

— *Mennyit?*

— Ha kiborulok, akkor akármennyit.

Megkérdezhetném: mi lesz veled, Hajnalka? De hát mit felelne rá? Fásultan hallgatunk.

ZSARNOKVÁLASZTÁS

— Ide jönne, barátom? Nyújtsa ki kérem, a két kezét. Köszönöm, magának még nem remegnek a végtagjai, segíthetne nekem. Fölcímkézzük a könyvespolcot; útleírás, regény, vers, szociográfia. Hadd olvassanak az alkoholisták. Én szívesebben titulálom magamat tengeribetegnek. (Az ollót ha ideadná.) Imbolyog a hajónk, fiatal barátom. (Ha középre húzná a balra csúszott „szociográfia" feliratot, máris mutatósabb . . .) Ekkora gazdasági világválság a II. világháború óta nem volt. (Nagyobb darabot vágjon a ragasztóból.) Én persze tudom, hogy most mindenütt hullámzik a tenger, minden óceánon billegnek a hajók, és azt is tudom: egy idő után minden eddiginél gyorsabban szeljük a vizet. (Abból a tollból már kifogyott a tinta, az asztalon talál filcet). De hiába vagyok én nagyokos — bocsánat, még be sem mutatkoztam, egy nagyvállalat vezető jogásza vagyok —, ha tengeribeteg leszek az imbolygástól. Ilyenkor a gyomor az úr, nem az ész. Hát én belehányok az egészbe, s magam alá csinálok. Az imbolygó hajón védtelenebb az ember. Szétszakadnak az erkölcsök, a magánbűnök közerkölccsé válnak. Egy imbolygó hajón annyira kiszolgáltatott az ember, mindentől, mindenkitől függ a sorsa. Hát sorstársam, ha már nem elsősorban rajtam múlik a sorsom alakulása, legalább hadd választhassam meg a fétisemet. Én az alkoholt tüntetem ki a bizalmammal. Képzelje el, ahogy magamhoz kéretem, meg is jelenik méltóságteljesen egy üveg Bader konyak képében. Én a mellére bökök: zsarnokommá választalak. (Hagyja csak a szemetet, maradjon valami a takarítóknak is.) Ezt én tudom, de nem tudja az Anticol nevű tabletta. Csodálkozik, hogy csak kipirosít, megszaporázza a pulzusomat, halálfélelmet idéz elő, de a zsarnokot elűzni úgysem tudja. Azt én választottam magamnak, barátom.

A GYÁSZ

Pénteken eltávozást kérek. Nem feltűnő, más is kaphat rá engedélyt. Pista, a kazánfűtő, a buszig kísér:

— Visszagyere, szépapám. Ha most lelépsz, nem lesz már becsületed az osztályon. Gondolj a doktornőre. Szemébe tudsz-e nézni, ha rendőrök hoznak vissza?

Szerdán délelőtt kilenckor megint Sümegen vagyok.

— Vártunk — mondja Géza öltönyösen.

— Vártunk — bólogatnak a többiek. — Na gyere.

— *Hová?*

— Gyere, Laci.

Kimegyünk a portán. A Gyilkosban hét málnát és egy korsó sört rendelünk. Körülnézek.

— *Pista?*

— Meghalt, Lacikám. Szombaton berúgott, hőzöngött az osztályon, elvették a ruháját is, nehogy még egyszer ki tudjon jönni. Ma hajnalban ledobta magát az ágyról. Úgy látszik, csak a gyomra volt bádogból, a szívét elnyűtte a pia.

Körbeálljuk öltönyösen a kerek asztalt.

— Ez a sör pedig itt marad estelig — rendelkezik a szoba rangidőse, és magyarázatul hozzáfűzi a csaposnak:

— Emlékezik-e a lapos orrú kazánfűtőre? Na! Pista, a tetovált . . . Minden kimenőkor maguknál hajtotta le a krigli sört . . . Az volt a szavajárása, hogy szépapám . . .

A csapos meggyőződés nélkül bólogat, s a fenébe kíván bennünket a málnáinkkal.

— Hát ránk már a kocsmárosok sem emlékeznek majd? — dünnyögi Géza.

— A sör itt marad — erősködünk. — Hátha visszajön érte a gazdája.

Bekullogunk az osztályra. „No de hát ne búsuljatok" — szaval Jóska a folyosón. Jóska mindent szaval és mindent eszik.

— Valóban. Minek is búsulnánk? — dörmög Géza és a vízcsap alá tartja tarkóját. Jóska utánunk jön a szobába. Kezében két vöröshagyma és zsíros kenyér. A halott frissen húzott ágyára áll. Teli szájjal üvölti: *Csak most meg nem halni, fiúk! Jöjjenek ama nyolcvanas évek . . .*

Nézzük egymást. Szemünket csípi a hagymaszag.

HAJBA FERENC

A Luxor

Ifjúságom idején, az úgynevezett „ötvenes években" (mely meghatározás nagyon is pontatlan, tekintve, hogy 1949 már keményen az „ötvenes évek", de 1953 nyara például már nem számít annak), szóval „az ötvenes években" kávéházba járni nem volt kifejezetten becsület és dicsőség dolga.

1951-ben, a Magyar Írók Kongresszusán például megbélyegző szándékkal és indulattal minősítették a huszadik századi magyar próza mesterét, Nagy Lajost, az elvhű, engesztelhetetlen szocialistát „kávéházi írónak", mely jelző talán a „kispolgárinál" is vészterhesebbnek, baljósabbnak tűnt. Pejoratív jelzővé vált Petőfi hazájában a „kávéházi", mintha bizony nem a Pilvax kávéházban alakult volna meg a Tízek Társasága, nem itt olvasta volna fel a tizenkét pontot Jókai, a szabadságharc költője pedig a *Nemzeti dalt*. Mintha Ady Endre nem is a Meteor kávéházban, a Három Hollóban, vagy a párizsi Cafe Gambrinus teraszán írta volna verseit; József Attila pedig nem az egykori Andrássy úti Japán kávéház (ma az Írók Könyvesboltja) asztalánál rögzítette volna pszichoanalitikus naplóját, a Szabad-ötletek jegyzékét két ülésben — ceruzával, fehér papír borítású füzetbe. Abban a kávéházban, ahol barátjával, Nagy Lajossal szokott volt sakkozni és eszmét cserélni. Akit aztán utóbb „kávéházi írónak" bélyegzett — ha nem is a „proletár utókor", csak a szektás szűklátókörűség és a neofita értetlenség.

„Mit jelent az, hogy kávéházi író?" — emelte fel szavát 1954-ben Füst Milán — és emlékeinek egy gyémántrögjét dobja Nagy Lajos koporsójára: „Csak tudnám, melyik is volt az a szűk kis utca, amelyben egy kis kávéház is volt, szemben vele egy pincében pedig egy szerény kis nyomda. Egy szép napon e nyomda ajtaja előtt ott ácsorgott Osvát Ernő, a kávéház ajtaja előtt pedig Fenyő Miksa, a kávéház ablakában pedig ott ült Ady Endre. A lapot már nyomták, de a buzgó szerkesztők valamit még okvetlen bele akartak szorítani: Ady egy versét s mikor egy-egy strófa elkészült, Ady kopogott a kávéház ablakán, Fenyő beszaladt a strófáért, átszaladt vele Osváthoz s Osvát lesietett vele a nyomdába. Így született meg A disznófejű nagyúr.

A Luxor

Kassák Lajos

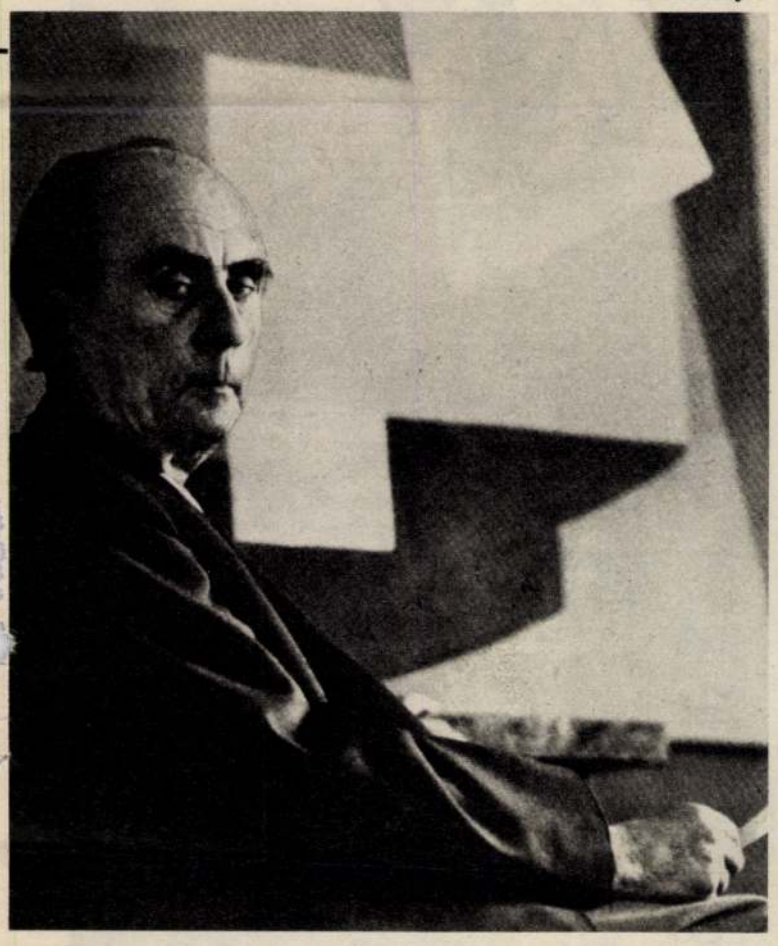

Mit jelent az, hogy kávéházi író? Mallarméval kezdjem-e vagy Verlaine-nel? Maradjunk az itthoniaknál. Színi Gyula ezt írta Osváthoz írt versében: »Ifjúságunk szent kávéháza«. S számunkra csakugyan azzá lett, különböző okokból. Például ezért is:

Egyikünk egy kőpadlós, szűk és ablaktalan konyhában lakott (én), a másik a Thököly úti Futball kávéház fölött soktagú övéivel két olyan sivár szobában, amelyre emlékezni is rossz (Karinthy), a harmadik a Károly körúton egy olyan szobában, amelyről az hírlett, hogy bérlőjének, ha lefekszik, kilóg a lába belőle (Tóth Árpád)... Egyszer meglátogattam Nagy Lajost Hársfa utcai lakásán. Hogy milyen volt, nem mondom el, nehogy túlságosan megfájdítsam a szívét azoknak, akik most dicsőségét fennen hirdetik... A kávéházban fény volt és meleg s ha környezetünk gyertyavilágos sötétségéből oda beléptünk, akkor úgy éreztük, hogy mégse vagyunk annyira elhagyatottak. Ott voltak barátaink és ott volt minden menedékünk, minthogy családok, társaságok sehol se vettek fel minket, hogy is vettek volna, mikor nem voltunk cégvezetők."

Hát ami azt illeti, mi se voltunk „cégvezetők" annak idején. De mire mi, kortársaimmal együtt kávéházba járhattunk volna (bizonyos életkor, fővárosi illetőség és művészetek iránti érdeklődés okán), addigra a kávéházak gyakorlatilag szinte teljesen megszűntek Budapest fürdő- és kávévárosban. A mostani Hungária, azelőtt New York, Karinthy Frigyes egykori szóhasználatával a „Nyeho" akkoriban — emlékezetem szerint — „Diadal" felirattal a bejáratán sportbolt vagy inkább a sportboltok raktára. (Később aztán újjáéledt és egészen a tatarozásig valódi békebeli irodalmi kávéház volt.) Pedig mi, egykori diákok, író-, művész-, színész-, artista-, újságíró-, próféta-, világmegváltó-, és egyéb palánták sem éltünk különb lakásviszonyok között, mint a Füst Milán által emlegetett klasszikus elődök, és minden látszat ellenére — nem voltunk kevésbé magányosak se. Nagyon kellett volna egy hely, ahol meleg van, ahol írni, olvasni, tanulni, vitatkozni, randevúzni, barátságokat alapítani, kapcsolatokat szőni, szerelembe esni, viszonyokba bonyolódni, magányból menekülni, jó szót és pár forint kölcsönt kapni lehetne — mellékesen esetleg szimpla feketét is inni. Laci, a pincél, nehéz időkben érdemelte ki az irodalmi pincér rangját. Irodalmi pincér mivoltából következően apró kölcsönöket is folyósított az enyhén szólva kétes egzisztenciájú fiatal íróknak. Egyik árnyaltlelkű adósa kérdésére, hogy miért vállalja az ezzel járó kockázatot, Laci elgondolkoztató választ adott: „Biztos pénz az. Mert ahova a művész urak járnak, oda járnak a léha lányok is (nem pontosan ezt a kifejezést használta), ahova pedig a léha lányok, oda a gazdag pasik. Bejön az nekem borravalóban". Hát ez volt a Luxor az ötvenes évek második és a hatvanas évek első felében, közel a Margithíd pesti főjéhez, a Szent István körút és Néphadsereg utca sarkán.

Hogy hivatalos rangja szerint eszpresszó vagy kávéház volt-e, az talán egy régi telefonkönyvből kideríthető. De fölösleges volna a fáradság, mert ma már tudom, hogy a Luxor a legelőkelőbb pesti irodalmi kávéházak egyike volt. Ott ült ugyanis délelőttönként biztosan, de sokszor délután, sőt este is Kassák Lajos, és akkori avantgardista asztaltársasága, öten-hatan, változó összetételben, de Bokros Birmann Dezső szobrász és Román György író és festő biztosan. (Mindketten a Szocialista Képzőművészek Csoportjához tartoztak a felszabadulás előtt.)

Kassák jelenléte a Luxorban teljesen magától értetődő volt és mégis teljesen valószínűtlen. Laci üvegpohárban, pléh alátéttel viszi a kávét „Kassák úrnak", aki egyébként új művészi magatartásával és új költői kifejezésmódjával a szocialista líra egyik úttörője — világviszonylatban. Aki száműzetésében Európa legeredetibb formakísérletezőivel tartott barátságot és festőként is, költőként is, teoretikusként is közeli rokonságot. Akiről egykori tanárunk, a mindig igaz szavú Gyergyai Albert éppen akkoriban írta egy tanulmányában, figyelmeztetően: „... itt él köztünk a nagy költő, a világ legjobb mai költőinek rokona és fegyvertársa".

Nemcsak hogy „itt élt köztünk", de ott ült a Luxorban és mi nem néztük őt sznob áhítattal, ám természetes tisztelettel öveztük. Mert a Luxorban valóban magától értetődő volt Kassák jelenléte, aki Nyugat-Európa számos kávéházában volt honos.

Esténként a Luxorban ült Pilinszky János is, rendszerint záróráig. Előadás után megjött Ladomerszky Margit és nagy társasága, Benedek Tibor és Molnár Tibor mindig egyedül. Timár Györgyre és Kardos Györgyre (akkor még nem G.) pedig úgy emlékszem, mintha mindig ott ültek volna reggel, délben, este. Timár folyamatosan írt, verset, prózát, cikkeket, műfordítást. Kardos viszont soha nem írt, hanem mesélt. Pontosabban *elmondta, elbeszélte,* epikusan rögzítette és elemezte a világ XX. századi történetének folyamatait, emberarcúvá, emberi érdekűvé lényegítve.

A Luxor fénykorában épült fel az előkelő Berlin. Annyira előkelőnek készült, hogy egy alkalommal Laci közölte: nyakkendő nélkül tilos lesz a bemenet. Mire Kassák: „akkor legalább oda se teszem be a lábam". (Úgy látszik, akkoriban több helyre nem tette be.) Laci azonnal intézkedett. Szakszervezeti funkcionáriusi minőségében összehívott egy pincérgyűlést, együtt a berlinikkel. (Valami oknál fogva nem volt bennük szakmai féltékenység.) Majd jött és üdvözülten jelentette: probléma megoldva, Kassák úr részére egy gumírozott pántú csokornyakkendőt tartanak majd állandó jelleggel a ruhatárban.

Honnan tudhatta volna, hogy Kassáknál ez elvi kérdés? Egyetlen ember látta egyetlen alkalommal nyakkendőben, Zelk Zoltán 1926-ban a Keleti peronján, mikor is Kassák illegálisan érkezett Bécsből és hogy „felismerhetetlenné" tegye magát, csúcsos kalapja tetejét begyűrte és nyakkendőt kötött. Igaz, csokornyakkendőt. (Zelk írta le az esetet még a régi *Tükör*ben.)

A Luxor légköre egyébként minden tekintetben teljesen demokratikus volt. Azt éppen nem állíthatom, hogy a mezei hadak egy-egy tagja odaszemtelenkedett volna például a Kassák-asztalhoz. Hiszen a kávéházi életet szigorú illemszabályok kormányozták. De az bizony többször megesett, hogy Kassák egyikünkkel-másikunkkal félreült egy külön asztalhoz és oktatott bennünket. Ugyanis irodalomról, művészetről, szocializmusról beszélt nekünk és velünk. Ezek az asztalszéli társalgások fölértek egy-két bölcsészkari szemeszterrel. Egy alkalommal, emlékszem, egy magyar költői antológia tervét vázoltuk fel együtt, én mint szorgalmas filosz, Kassák mint nagylátókörű kortárs. A két háború közötti baloldali lírát foglalta volna magába. Sok — ilyen-olyan oknál fogva — teljesen ismeretlen név szerepelt benne, nem is tartott rá igényt akkor könyvkiadó.

Így esett aztán, hogy 1964 nyarán Kassák, akit akkor már ismét kezdtek elismerni saját hazájában is — adott nekem egy terjedelmes és érdemi interjút. Kassák gesztusa nagyon megtisztelő volt, és ezt a kivételes megtiszteltetést a Luxor-beli beszélgetéseknek köszönhettem. Mint ahogy a kávéházi intimitás következtében vehettem magamnak a bátorságot, hogy a meglehetősen indulatos természetű költőtől megkérdezzem: szocialistának vallja-e magát. Minthogy akkoriban éppen arról folyt egy széles körű vita irodalomtörténeti berkekben.

Kassák így felelt:

„Tudom, hogy némely kritikus és irodalomtörténész problematikusnak tartja szocialista voltomat. De ugyanezek a bírálóim elmondják rólam, hogy konstruktív morális lény vagyok, antifasiszta, antimilitarista, antisoviniszta — mégsem tartanak szocialistának. Vajon mit kellene még tennem? — Ha ezt a kétséget támasztották ellenem az úgynevezett személyi kultusz idejében, az érthető volt, mert akkor nem a tények, hanem a dogmatikus szűklátókörűség határozta meg egy ember jellemét és sorsát. Igaz, hogy én nem vagyok pártpolitikus, de azt hiszem, az is igaz, hogy több mint fél évszázada a proletariátus sorsát tárom a világ elé, és a művészet legtisztább eszközeivel küzdök sorsuk megváltoztatásáért. Igaz, hogy ma a mi államrendszerünkben nem annyira a proletárról beszélek, hanem az emberről, hiszen nálunk a politika, a gazdaságszervezés kiemelte az embert a proletársorsból, az én művészi föladatom tehát az emberi érdeklődés ébren tartása, a fejlődés útjának érzelmi és gondolati előkészítése, az igazság és szabadság megőrzése, vagyis mindaz a legtöbb, amit egy művésztől romantikus ömlengés és üres nagyotmondás nélkül el lehet várni. Tehát szocialistának vallom magam? Igen. A legtisztább, legjózanabb emberi értelemben."

Ez volt a válasza nem túl épületes és nem túl irodalomértő, inkább nagyon is a napi szempontokhoz tapadó kérdésemre. Igaz, az interjúkérdéseket már nem a Luxorban fogalmaztam, hanem a Hungária, korábban New-York, Karinthy egykori szóhasználatával a „Nyehó" jobbára újságírók által látogatott presszó részében.

Kassák pedig egy budai bisztróban, a Malomtóban alapított új irodalmi kávéházat.

ERKI EDIT

Szinte alig hihető, hogy néhány száz évvel ezelőtt az egész Kárpát-medence jellegzetes ligeterdős táj volt, mérhetetlen legelőkkel, amelyeket lakatlan lápos-mocsaras területek szabdaltak fel. Ilyen térség volt a Hortobágy is. A kun telepítést követő erdőirtások és a törökdúlás megváltoztatta az ősi tájat. A XVIII–XIX. századi leírások már pusztaságról vallanak. Ma a Hortobágyi Nemzeti Parkhoz mint különálló természetvédelmi terület, kapcsolódik az ősi táj egyik utolsó hírnökeként a sziki tatárjuharos, kocsányostölgyes ohati erdő. A képeken látható rét megüszkösödött fái megrázó látványként némán őrzik a nagy viharok emlékeit.

Kép és szöveg: ILKU JÁNOS

Erdő a Hortobágyon

KASSÁK LAJOS
ÚJ TÜKÖR 1983. XX. 13. sz.

Magyar Hirdető
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest, V. Petőfi Sándor u. 17.
Telefon: 188-296, 188-307

FÜLES

1967 SZEP 10.

Kassák Lajos

1021

1

2

ÁPRILY, FÜST, KASSÁK

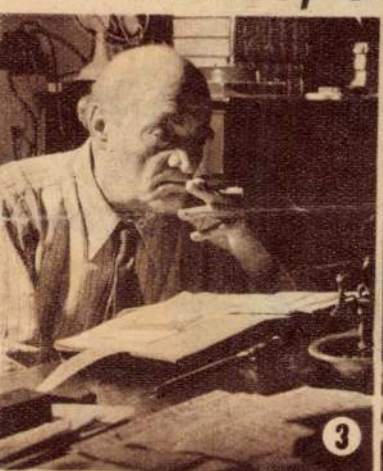

3

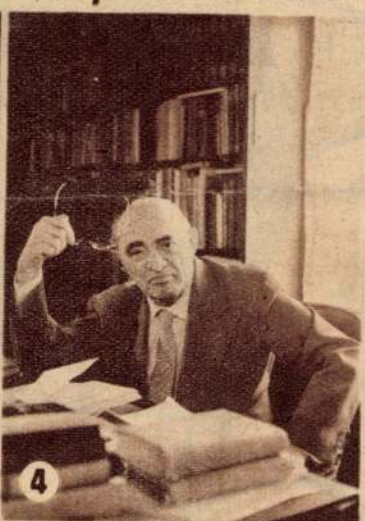

4

5

6

Kérdéseinket a magyar irodalomnak a közelmúltban elhunyt három kiválóságáról állítottuk össze.

1. Kassák Lajos hitvesének diktálja az izmusokról szóló tanulmányát. **Nevezzen meg három olyan irodalmi folyóiratot, amelyet Kassák szerkesztett.**

2. Kassák dolgozószobájában maga alkotta festményeivel. **Mi az összefoglaló címe önéletrajzi regénykötetének?**

3. Füst Milán. **Melyik folyóirat kiadásával esett egybe a költő irodalmi munkásságának kezdete?**

4. Füst dolgozószobájában. **Milyen versfajtának volt egyik megteremtője? Melyik darabjára készül a Madách Színház?**

5. Áprily Lajos Visegrádon. **Mi a legjobb Puskin, Ibsen, és Schiller-fordítása?**

6. Áprily Lajos otthonában. **Milyen címmel jelent meg 1957-ben reprezentatív nagy kötete s mi a kötet tartalma?**

XI. évf., 37. sz.
1967. szeptember 10.
Ára: 2,— Ft

Néhány évvel ezelőtt egy kakukkszavas júniusi hajnalon Aggtelek felé tartottam, hogy felvételeket készítsek a tájról és a Baradla-barlangról. Ahogyan a Sajó vonalát átléptem, egyre sajátságosabban változott a táj arculata, a Vörös-tó partjánál pedig már bibliai hangulatot árasztott amint a borókafenyők, mint a ciprusok, elszórva kúsztak fel a domboldalon. Lent, a dombok aljában csillogott a kerekszélű, dús növényzettel fedett Vörös-tó felszíne. A fantasztikus sziklaalakzatok még tovább fokozták ezt a hatást.

A tájnak ez a különleges hangulata minden látogatót már elsőre megkap, pedig az igazi látnivalók — a felszíni karsztjelenségek eldorádója és a Baradla-barlang cseppkőcsodái — még messze vannak. Ahol a fehér mészkő feltört a felszín fölé, ott kezdődnek a legszebb karsztünemények: a csapadékvíz és e vízben oldódó mészkő évezredes játéka nyomán alakult itt ki minden.

A kis források vize legtöbbször eltűnik a víznyelőkben a föld alatt, aztán búvópatakként halad tova, majd karsztforrásként lép ki a felszínre. A források vízhozama a csapadék mennyiségétől függően változik. Néha csak csordogál a víz, néha pedig hatalmas áradatként zúdul ki a sziklák közül.

A karsztmező színén a leglátványosabb forma a karrmező, amelyből a legszebbet az Aggteleki-tó felett láthatjuk. A karrmezőt a növények gyökerei által termelt savak fokozott oldóhatása alakította ki hatalmas mészkőbarázdákkal. A néphit szerint csak az ördög képes ilyen szántást létrehozni. Elnevezték tehát ördögszántásnak.

A mészkőréteg repedései mentén tál alakú mélyedések keletkeztek. Ezek a töbrök, dolinák. Ha két szomszédos töbör összeolvad tojásdad alakú mélyedéssé, uvalává egyesülnek. Ha a párhuzamos uvalák közti mészkőgerinc beolvad, kisebb-nagyobb lápák keletkeznek, amelyek nagysága kivételes esetben akár több négyzetkilométer is lehet.

A hegyek belsejében levő patakok beboltozott járatokban futnak már évezredek óta és sok barlang, terem és folyosó alakult ki így a föld alatt. A laza mészkőrétegen a felszínről a csapadék eljut a barlangok mennyezetéig és lecsöppen a barlang aljára. A föld belsejében levő csapadékvíz itt tulajdonképpen egy híg mészkőoldat, amelyből sok tízezer év alatt nőtek meg felülről és alulról a cseppkőcsodák; nálunk a cseppkő 10—15 év alatt nő egy millimétert!

Hazánk leghosszabb barlangjai — a Baradla, a Béke, a Szabadság-barlang, és a legmélyebb a Vecsembükkizsomboly — itt alakultak ki. Bár a karsztvidék természetvédelmi fontosságát már egymagában a Baradla-barlang is meghatározza, a terület botanikai értékei és állatvilága, valamint a kultúrtörténeti emlékek is egyedülállóvá teszik e területet hazánkban. A karszt sztyepplejtőin él hazánk legritkább növénye, a tornai vértő, amelynek nagy értékét az bizonyítja legjobban, hogy a magyar flóra több mint 2000 növénye közül ezt az egyet vették fel a legszigorúbban védendő növények európai listájára, az úgynevezett „vörös könyvbe". Mintha csak jelképezni szeretné a felszínen, micsoda értékek vannak itt a mélyben!

Szokatlanul gazdag az állatvilág is. Egyes lepkék, ragadozómadarak bőségének az alapja a terület felszíni formagazdagsága és viszonylagos érintetlensége. Az aggteleki karszt nemzetközi jelentőségét tekintve most érte el azt a szintet, amelyet megérdemel. Az egy évvel korábban megalakult tájvédelmi körzetet az Unesco 1979-ben sorolta be a nemzetközi bioszféra-rezervátum hálózatba, és ez év január elsejével az aggteleki karszton megalakult negyedik nemzeti parkunk, és ezzel a legmagasabb szintű védelemben részesült hazánk természeti kincseinek e gazdag tárháza.

A felszínen és a mélyben álomszép látnivalók győzik meg a látogatókat, hogy Aggtelek egyedülálló természeti kincsünk. De hihetünk két külföldi véleménynek is. A Reader's Digest 1980-ban megjelent Természeti csodák könyvében még kissé meglepve láttam, hogy hazánkból csak két képet közöl. Egyet a Balatonról és egyet a Baradla-barlangról. Aztán már nem is csodálkoztam, amikor Trevor Lloyd nagynevű kanadai földrajztudósnak a véleményét olvastam: „Az aggteleki cseppkőbarlangot a Föld legnagyszerűbb természeti jelenségeivel, a Colorado Grand Canyonjával, a Niagara-vízeséssel és a Yellowstone park óriás gejzírjeivel egy sorban kell emlegetni!"

Aki ezután a természeti szépségek befogadására áhítozva érkezik Aggtelekre, a környéket és a barlangot bejárva nem fog csalatkozni.

Szöveg és kép:
MÉSZÁROS LÁSZLÓ

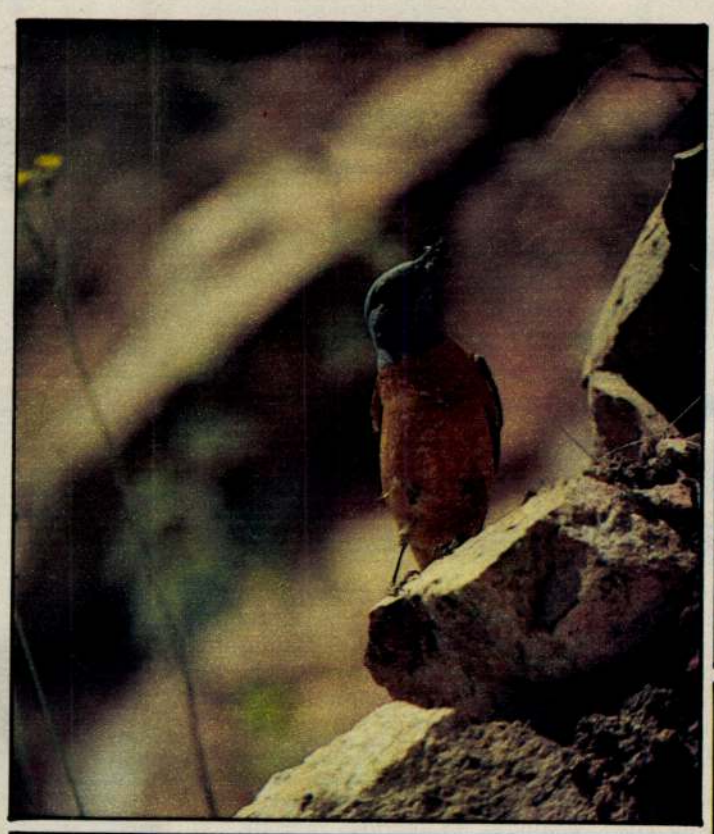

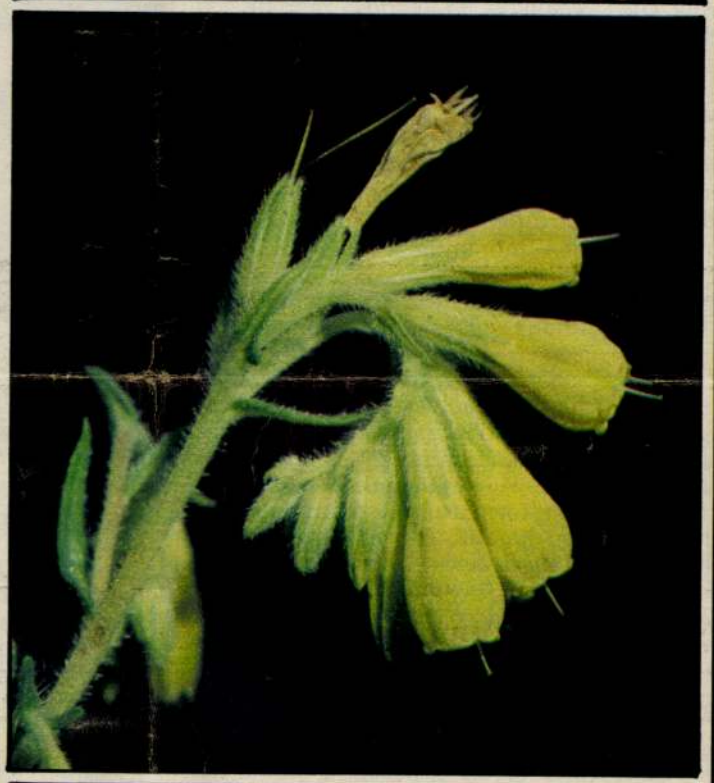

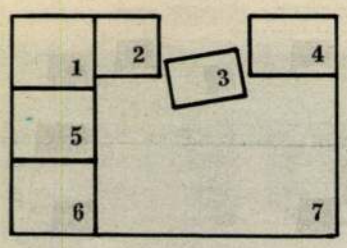

1. A ritka kövirigó
2. A szépséges kakasmandikó
3. A Medve-sziklák a Vörös-tó partján
4. Az Aggteleki tó az ördögszántás felől
5. A legritkább hazai növényünk: a tornai vértő
6. A Baradla-barlang cseppkőcsodája
7. A vasoxidos vörös talaj

KORTÁRSAIM, BARÁTAIM

KASSÁK MINDENKIÉ

Klára meg én 1965 (kollázs)

már-már idehaza is — ismertebbé válik, mint az író és az irodalomszervező.

Azt se hallgassuk el, hogy a század első nagy magyar proletár írójának és művészének hazai elismerése, teljes rehabilitációja, csak lassan és vonakodva követte a külföldi sikereket. A készülő irodalomtörténeti kézikönyv (a spenót) Kassák-fejezetének első változata például még a költő szocialista voltát is kétségbe vonta; az erről zajló, 1963-as vitát éppoly nehéz pirulás nélkül olvasni, mint a Fiatal Művészek Klubjában, 1965-ben rendezett kiállítása ankétjának lehangoló megnyilatkozásait. De a még jókor — halála előtt két évvel — adott teljes állami elismerés, a Kossuth-díj idehaza is új helyzetet teremtett.

Ma elmondhatjuk, hogy a halála óta eltelt majd két évtizedben Kassák alakjának erkölcsi sugárzása, költészetének és egész életművének hatása nagyobb mint valaha is életében. Nemcsak az országszerte alakuló Kassák klubok, a nevét viselő kultúrház, kultúrcsoport és kollégium, hanem egymást követő itthoni kiállításai és kötetben kiadatlan munkáinak megjelentetése is erre mutat. Fél évszázad óta először jelenhetett meg teljes terjedelemben — tehát a forradalmakat tárgyaló fejezeteket sem hagyva ki — halhatatlan remekműve, az *Egy ember élete*. Más kérdés, hogy a műbírálat hogyan tükrözi ezt a Kassák-reneszánszot. Oly fontos esemény például, mint főművének imént említett teljes megjelentetése, úgyszólván érdemi visszhang nélkül maradt. S az elmúlt években könyvkiadásunk csupán egyetlen jelentős és méltó tanulmányt jelentetett meg Kassákról, Vadas József könyvét, a Kassák, a konstruktőrt.

Ezért is érzem oly időszerűnek a Szentendrei Képtárban látható emlékkiállítást s kiváltképp a rendezésnek ama törekvését, hogy egységben láttassa a művészt, a költőt és a művészetszervezőt. Ami a kiállítás képzőművészeti részét illeti, az — figyelembe véve az itthoni lehetőségeket — a teljesség illúzióját adja. (A képzőművészeti életmű nagy része persze, külföldi képtárakban és tulajdonban van.) A művészetszervező és a kritikus bemutatása azonban már hiányérzetet kelt bennem. Kivált ama két időszaké, mely Kassák művészetszervezői pályájának csúcsa volt: a forradalmat megelőző, azt előkészítő éveké és a felszabadulást követő koalíciós esztendők munkássága. A koalíciós kormányzás éveiben Kassák a Magyar Művészeti Tanács alelnöke és két folyóirat főszerkesztője volt: az *Alkotásé* és a *Kortársé*.

Ezekben az években fiatal íróként, huszonévesen, igen közel kerültem hozzá. Lapjainak állandó munkatársa voltam, s így közvetlen tanúja szerkesztői ténykedésének. Az *Alkotás*, ez a mindmáig legszebb magyar művészeti folyóirat (melynek minőségéről és színvonaláról a tárlókban elhelyezett reprodukciók aligha adhatnak meggyőző képet), Kassák legszemélyesebb alkotása volt. A kéthavonként megjelenő nagyformátumú, műnyomópapíron készült folyóiratot, némi adminisztrációs segédlettel, úgyszólván egymaga csinálta. Mindenkivel ő tárgyalt, minden kéziratot elolvasott és sajátkezűen adott nyomdába. A kéziratok átvevésétől a megjelenéséig, a lapkészítés minden fázisában jelen volt: olvasott és szerkesztett, tördelt és tipografizált s mindezt a legnagyobb szakmai tökéllyel. A képkiválasztást és a képszerkesztést sosem bízta volna másra. Az Athenaeum nyomda szedőtermében gyakran láttam munka közben s mellette leghívebb mindenesét és munkatársát — feleségét. A mester törékeny, szigorú és tiszta alakját a nyomdászok tisztelettel vették körül. A respektus nemcsak a szerkesztőnek szólt, hanem a szakma művészének is. (Közben főszerkesztője volt — két belső munkatárssal — a kéthetenként megjelenő kulturális képes lapnak, a *Kortárs*nak is.)

Hogy mit jelentett az *Alkotás* Kassák munkásságában és a kor művészeti életében, a szentendrei kiállítás legföljebb ha jelezhetné. Kassák — akit egyesek ma is még az avantgardizmus ketrecébe zárnának — minden irányzatnak helyet biztosított hasábjain, kivéve a fényképszerű naturalizmust, a dogmatikus türelmetlenséget és a politikai jobboldalt. Természetesen, vállalta hagyományként az avantgarde-ot is, de nem nyilvánította egyedül üdvözítőnek, s előnyben sem részesítette. A folyóirat elvi cikkeit kiváló esztéták írták, novelláit és verseit irodalmunk legjelesebbjei. Zenei páros csillaga Bartók és Kodály volt, képzőművészeti szemléjének tágasságát, baloldali karakterét és színvonalát jól érzékelteti a bemutatott művészek névsora, Barcsaytól és Borsostól Uitz Béláig és Vedres Márkig. A lap valósággal esszenciáját adta a korabeli magyar és európai művészetnek, az építészetnek, az urbanisztikának, a színház- és filmművészetnek is. És mindezt szerves részeként egy igen határozott szerkesztői elképzelésnek. Hogy miféle dúlást végzett — a fordulat éve után — e lap megszüntetésével a mindinkább eluralkodó dogmatikus művészetpolitika, aligha szükséges bizonyítanom.

Ismétlem, dicséret illeti a kiállítás rendezését, hogy — ha csak a jelzés gesztusáig is — képet ad Kassákról, a lapszerkesztőről. Figyelmeztetve egyszersmind arra, hogy e téren milyen adósságai vannak kritikai irodalmunknak és az irodalomtudománynak. Hiszen teljes és méltó képet adni kortársainknak és az utókornak Kassák Lajosról — ez ama nagy monográfiára vár, mely mindezideig nem született meg. Talán elkészülhet majd e nagy művész századik születésnapjára. S addigra tán — külföldi képtárak közreműködésével — megrendezhetnénk idehaza Kassák képzőművészeti alkotásainak *gyűjteményes* kiállítását is, méltó helyén, a Magyar Nemzeti Galériában. Ehhez azonban határozott és gyors intézkedések kívántatnak.

Mert el ne feledjük! Kassák születésének centenáriumáig, 1987. március 21-ig, már alig másfél esztendő van csak hátra.

MAJOR OTTÓ

Kompozíció 1952

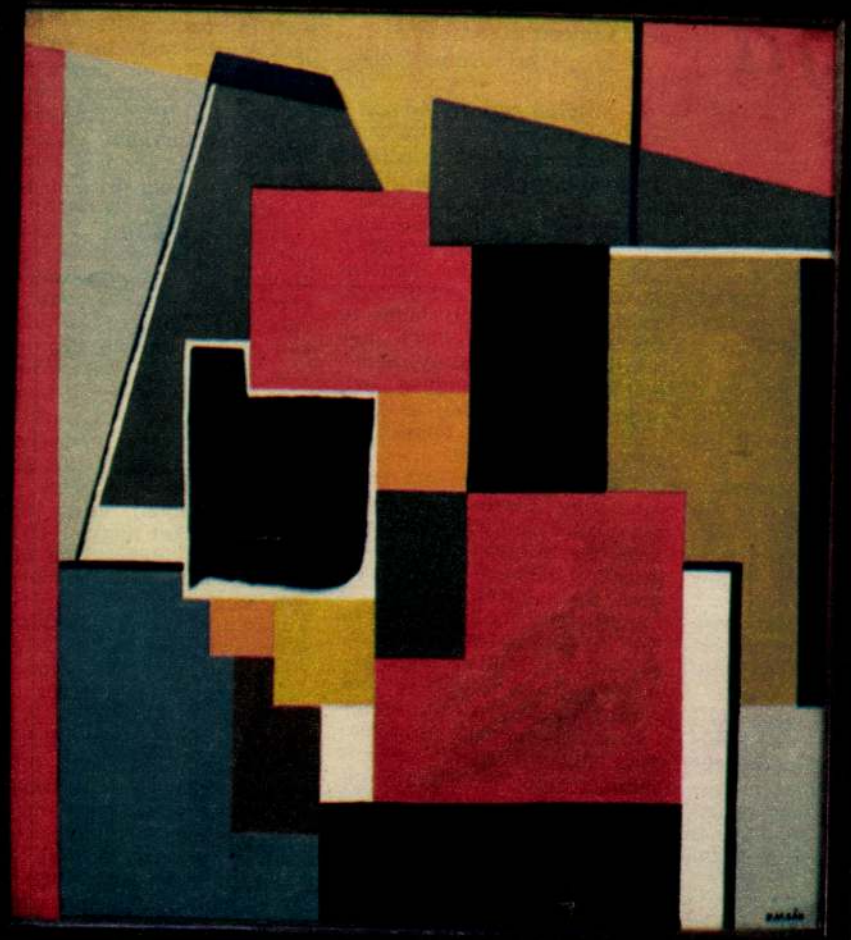

Vörös álarcos kompozíció 1959

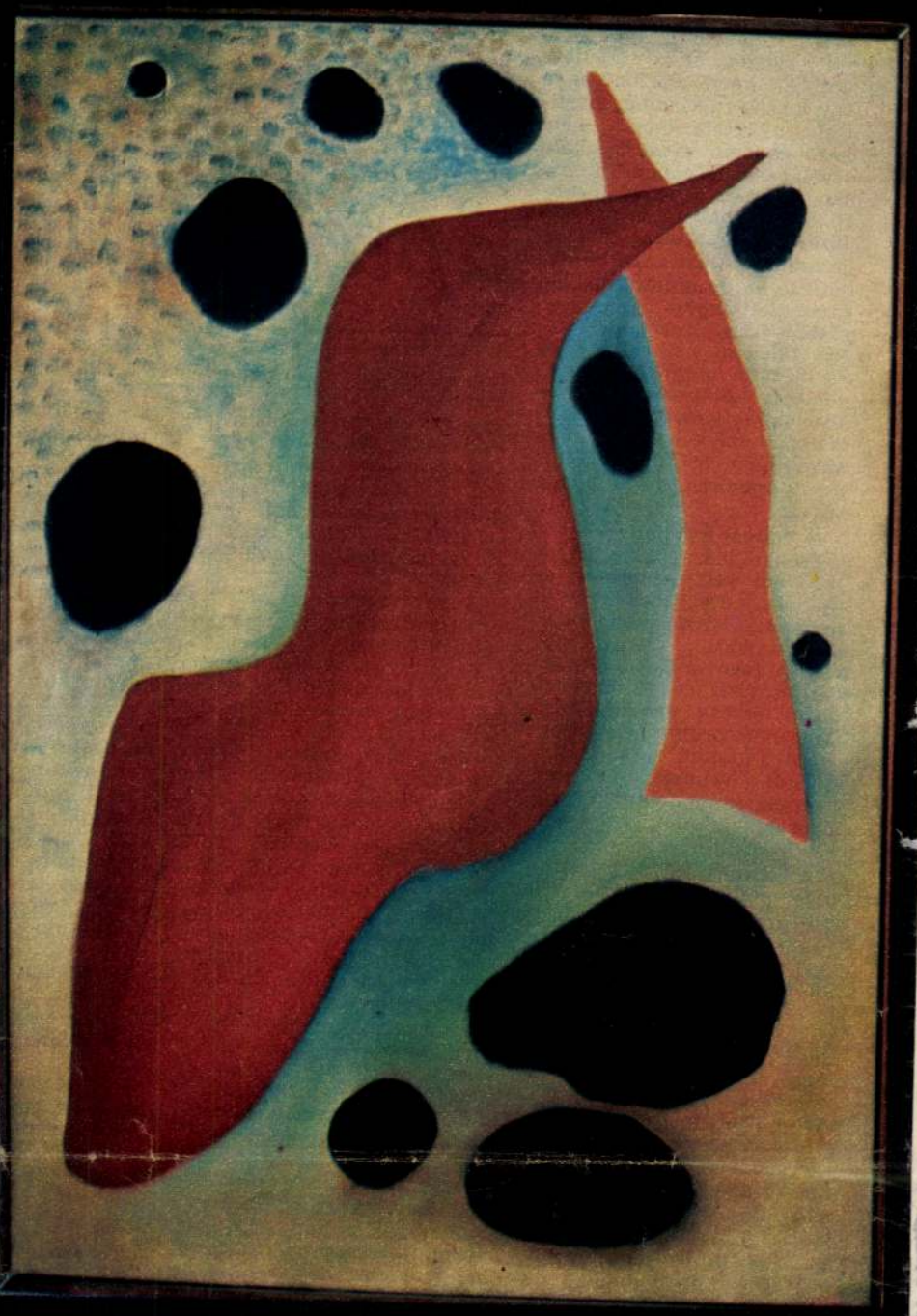

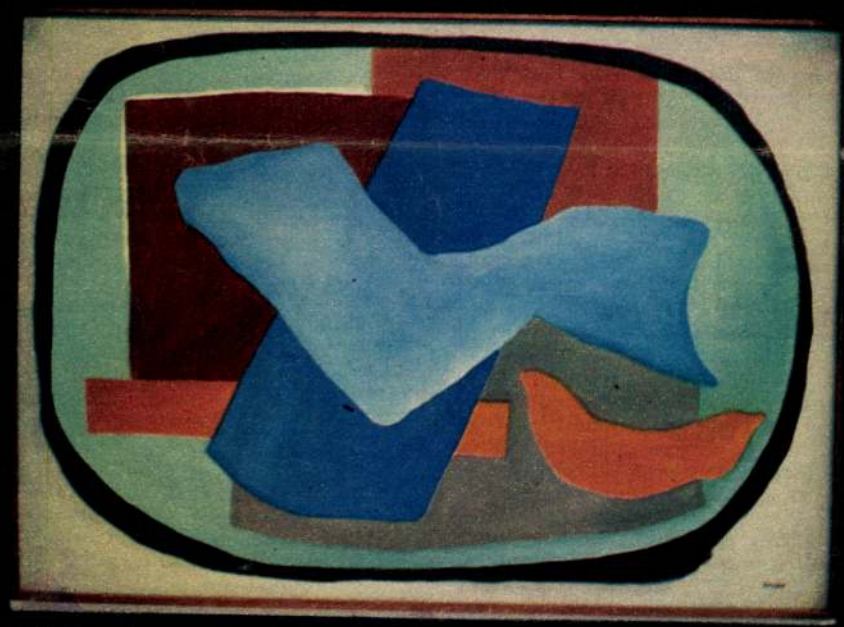

Ovális kompozíció 1959

Eg a világ 1950

KÉKESDY KÁROLY REPRODUKCIÓI

A Szentendrei Képtár összes termében, de még folyosóin s a bejárat előterében is, Kassák Emlékkiállítás látható — a katalógus szavaival: *Hommage à Kassák* —, mely mindenekelőtt a képzőművészt és a kritikust kívánja bemutatni a modern művészetre fogékony közönségnek. E reprezentatív kiállítást szemlélve érdemes felidézni Kassák szavait, melyek éppen húsz esztendeje, 1965-ben hangzottak el Székesfehérvárott, a Nyolcak és az aktivisták kiállítását megnyitó beszédében: „... Az értékeket elhanyagoló magatartás — mondotta — nemcsak művészeti életünknek, hanem társadalmunk kultúrálódásának is elszomorító jelensége... Napjaink életének örvendetes tünete, hogy vidéki városaink ilyen tág látókörrel foglalkoznak képzőművészeti értékeink feltárásával." Kassáknál inkább senki se tapasztalhatta azt az úttörő szerepet, amit vidéki múzeumaink és képtáraink töltöttek be a parlagi maradisággal szemben, a művészi *új* pártolásában és megismertetésében. Hiszen éppen a székesfehérvári István király Múzeum rendezte az ő első nagy vidéki kiállítását is, még 1957-ben, évekkel előzve meg avantgarde művészetének külföldi és hazai reneszánszát.

Az utolsó negyedszázad már a képzőművész Kassák valóságos diadalmenete volt. A Museum Bochum 1973-as katalógus-albuma Kassák műveinek — 1960 és 1972 között — harminckét önálló és kollektív kiállítását tartja számon Párizsban, Münchenben, Varsóban, Prágában, Genfben, New Yorkban, Londonban, Kölnben, Torinóban, Zürichben, Berlinben, Tokióban, Firenzében, Nürnbergben, Brnóban, Bécsben, Grazban és Linzben. A katalógusban felsorolt művek — festmények, képarchitekturák, akvarellek, rajzok, metszetek, kollázsok és szobrok — száma kettőszáznegyvennégy. Ha ehhez még hozzávesszük újabb külföldi kiállításait, a hazai tárlatokat, az 1976-ban létesített Kassák múzeumot az óbudai Zichy-palotában, elmondhatjuk, hogy a képzőművész Kassák a nagyvilágban — s

HANS FORS

Szólítsd majd apának

Bizsergető öröm járta át a testét, amikor meglátta. Először arra gondolt, hagyja, hadd várjon anya egy kicsit, csak addig, ameddig nyugtalankodni nem kezd és nem kérdezősködik, történt-e vele valami, de aztán mégsem bírta türtőztetni magát, hanem valósággal *kiröppent* a buszból és feléje szaladt. Most anya is észrevette őt, de mintha nagyon távol lett volna tőle, legalábbis ő így érezte, és hirtelen félelem lett rajta úrrá és megállt, majd szinte idegenként sompolygott egyre közelebb és közben riadtan és elszorult szívvel érezte, hogy anya nem örül, legalábbis nem annyira, mint ahogy várta.

— Szóval hazajöttél?

Ezekkel a szavakkal fogadta. Nem volt se kedves, se utálatos. De csak ennyit mondott. Először régi, bizalmas szokásuk szerint meg akarta fogni anya kezét, ám félúton visszakozott. Hirtelen olyan érzése támadt, hogy anya nem örülne neki. Szótlanul indultak a buszállomásról hazafelé, és míg mentek, szüntelenül ott volt a torkában valami, amit hiába próbált lenyelni, nem akart lemenni: valami szörnyű, nyúlós csalódás.

Pedig de sokszor elképzelte magában ezt a találkozást! Futnak egymás felé és kiáltoznak örömükben és anya megöleli és százszor is elismétli, mennyire hiányzott neki, ő meg azt mondogatja, hogy nélküle is hosszúak és unalmasak voltak az esték. Aztán beszámol mindenről, ami a táborban történt. Persze anyának először sokáig kell faggatóznia. És mikor már majd szétreped a kíváncsiságtól, akkor kezd mesélni. Hogy milyen jól megtanult úszni, hogy milyen ladikban evezett, hányféle halat fogott, és hogy hogyan sütötte meg a többi sráccal a sziklák közt rakott tábortűzön. Beszámol a bőven termő szamócásokról és Jansonról, aki mindenre azt mondta, hogy „A nemjóját neki" és aki Amerikában is járt, igen, ezt a temérdek élményt mind el fogja meséln.

Most azonban mégis szótlanul baktatott. Talpán érezte az utcakövek keménységét és mintha ez a keménység költözött volna föl a szívébe. Lent a kemény kő, fölötte és körülötte pedig a házfalak közé szorult sűrű levegő.

Felnézett anya arcába, mely egyszerre újnak és idegennek tűnt, és azon töprengett, vajon most már végre fölteszi-e anya a szokásos kérdést, hogy hogy érezte magát a táborban, de anya mereven bámult maga elé, mintha valami távoli, nagyon távoli dologra gondolna.

Nekem nem örül, gondolta. Nem örül, hogy hazajöttem. Talán épp az tenné boldoggá, ha soha se jönnék haza, ha örökre ott maradtam volna a táborban.

Lassanként elhalt mögöttük a buszállomás zaja és a csöndes utca zihálva lélegzett a forró napsütés satujában. A hőség cukoroldatként csillogott és vibrált az aszfalt fölött. Porosszürkén kókadoztak a fasor fái és a gyepnek is dohos, szürkészöld színe volt.

Anya annak örült, hogy távol vagyok, gondolta megint. Nem örül neki, hogy hazajöttem. Talán azt szeretné, ha meg se születtem volna.

Anya hirtelen megállt és erősen átkarolta. Mintha értette volna, mire gondol.

— Annyira örülök, hogy itthon vagy megint! — szólt. — És milyen remekül lesültél! Jól érezted magad?

Most, most kellene beszámolnia az élményeiről. De érezte, hogy anya csak úgy tesz, mint akit érdekel a dolog, és ezért képtelen volt belefogni. Anya megint szótlanul lépkedett mellette. Mintha elfelejtette volna, mit kérdezett. Ha még egyszer megkérdezi, elmesélek mindent, gondolta. Ha *igazán* megkérdezi.

— Valamit el kell majd mondanom — szólt anya akadozva.

Majd ha otthon leszünk.

És megint némán ballagtak egymás mellett, sőt, valósággal távol egymástól, és közben a hőség körbetapogatta őket ragacsos mancsaival, és a nap tűzsipkát nyomott a fejükbe. Érezte, hogy tényleg *veszély* fenyegeti és lelassította a lépteit, mintha ez segíthetett volna valamit, és hideg hullám mosta át belülről, mert észrevette, hogy anyának se fontos, hogy gyorsan hazaérjenek.

— Néha, nem is olyan hülyeség, ha apátlan az ember — jelentette ki Lasse.

Ez még a nyári táborban történt.

Jocke és Berra és Lasse odalent ült a parton. A nád közt csillogott a nap és egy sirály keringett fölöttük rikoltozva.

— Úgy értem, jó, hogy egyszer egy ilyen táborba is eljöhet az ember. Srácok, hogy én ma reggel mekkora csapósügért fogtam! Látnotok kellett volna. Isten uccse, ez volt a világ leghatalmasabb sügére. Csak épp nem bírtam hirtelen elkapni, aztán letépte magát a horogról.

— Én szívesen ülnék egész nyáron a városban, csak volna apám — vélekedett Jocke majdnem sírósan.

— Ugyan már — szólt közbe Berra, aki a legidősebb volt köztük és a legmesszebbre tudott köpni. — Én most kaptam új apát, aztán az is csak verne. Ide is azért küldött, hogy megszabaduljon tőlem.

— És tényleg ver?

— Hát... azt éppen nem, de nagyon nem bírja a képem. Verne is biztos, ha merne.

— De hát lehet az embernek új apja? — kérdezte Jocke szégyenlősen, de izgatottan.

— Te tényleg nem tudsz semmit? Ha a mamád férjhez megy megint egy krapekhoz, akkor már neked is van új apád. Ez csak világos?!

A fehér sirály most nyílsebesen lecsapott a víztükörre.

— Elhiszitek, hogy fogott valamit? — kérdezte Lasse, hogy másra terelje a társalgás menetét.

— Naná hogy fogott! — mondta Berra. — Ezek mindig fognak.

A fehér sirály eltűnt egy földnyelv mögött. A nap ezer szilánkra törve ringott a víz felszínén. Berra talált egy lapos követ, kacsázni kezdett vele; legalább tízszer megpattintotta a vizen. De Jocke nem tágított:

— Mégis mit csinál veled az apád?

— Folyton azt mondogatja, hogy maradjak csöndben, hogy fogjam be a számat. Olyan dühbe gurult múltkor is, amikor jó későn bementem hozzájuk a hálószobába, ő meg kiugrott az ágyból, és azt hittem menten agyonüt, pedig csak féltem aznap este egyedül lenni a szobámban, mert hogy koromsötét volt, és annyira pipa volt, hogy tényleg azt hittem, hogy *megöl*, és biztos meg is tette volna, ha nincs ott anya.

Jocke riadtan nézett Berrára. Úgy látszik, nem mindig jó, ha van az embernek apja. Berra óvatosan előhalászott a zsebéből egy majdnem ép cigarettát, amit a hajóállomás mellett talált a földön. Ahogy leszívta az első slukkot, köhögött, de aztán épp oly felnőttesen és magabiztosan füstölt, ahogy annak idején Jocke apja. Valaha nagyon régen. Lasse is szippanthatott néhányat a cigarettából, ám amikor Jockére került volna a sor, a fiú hirtelen elszaladt, fölkapaszkodott a csupasz sziklákon s az árnyékoló égercserjéken át eltűnt az erdőben. És amíg futott, az anyja járt a fejében, aki most egyedül van odabent a városban.

— Édes Istenem — könyörgött lihegve — édes Istenem, add, hogy anya ne találjon nekem új apát, hallgass meg, édes jó Istenem. Nem akarok új apát, hisz olyan jól megvagyunk kettesben, anya meg én, édes jó Istenem...

Minél közelebb értek a házhoz, annál nagyobbnak és fenyegetőbbnek érezte a Veszélyt. Úgy tornyosult előtte, akár egy nagy fekete madár, mely ül és a csőrét köszörüli, hegyes, kemény tollal benőtt szárnyát kitárja, és gonoszul villogó karmai alig várják, hogy a húsába vájjanak.

Megpróbált ismét fölnézni anya arcába, hogy meg tudja, mi történt, de anya zárkózott volt és feszült, és ahogy lépdelt mellette, elnézett az üres semmibe. Aztán sokáig babrált a kulcsaival a jólismert lépcsőházban, és akkor hirtelen valami nagy-nagy szorongás fogta el és a legszívesebben elmenekült és elrejtőzött volna valahol, és amikor beléptek az otthonukba, anya és az ő otthonába, csak az övékbe, olyan mereven ült le egy székre, akár egy idegen.

Hirtelen fényes keretbe foglalt fénykép bámult az arcába. A kép a komódon állt és ő sohase látta azelőtt. És azonnal tudta, hogy ez a sötét hajú undok alak nemsokára az ő új apja lesz, világosan és kristálytisztán tudta, holott anya nem szólt róla egyetlen szót sem.

Kávéztak, ezúttal bent a nappaliban. Ez sem fordult elő soha azelőtt. Mindig a barátságosan meleg konyhában szoktak ülni, ők ketten, tudva, hogy összetartoznak és senki se furakodhat kettejük közé. Most némán és mereven ültek és kávéztak, és az idegen arc egész idő alatt a képébe bámult, bántóan és roszat sejtetve. És ő nem érezte, hogy hazajött és hogy anyával elválaszthatatlanul összetartoznak, hanem inkább mintha látogatóban járt volna anyánál, ez pedig szörnyű volt, iszonyú volt és kedve lett volna sírni, de nem tudott.

Miután megitták a kávét, anya odaült melléje, úgy ahogy szokott, és megfogta a kezét és ő hagyta, bár továbbra is hidegen és mereven és várakozóan ült.

— Te, Jocke, mit szólnál hozzá, ha volna egy új apád?

Szótlanul ült és mert a hang remegéséből megérezte, hogy anya is fél, némi káröröm töltötte el a lelkét.

— Ide figyelj, ez a bácsi mindkettőnket nagyon szeret és szívesen ideköltözne hozzánk. Ideengedjük, Jocke?

Remeg a hangja, gondolta. Tehát ő se akarja. Biztos az a pasas kényszeríti rá, hogy ilyeneket mondjon. Önszántából nem mondhatja ezt anya, nem akarhatja, hogy egy harmadik ideköltözzön. Fürkésző pillantást vetett anyára, látni akarta, milyen arcot vág válasz közben.

— Mondd meg, te szeretnéd, de tényleg akarod?

— Én igen — felelte anya és a szeme úgy megfényesedett, ahogy soha azelőtt, és látnia kellett, hogy anya akarja, *akarja*. Rádöbbent, hogy a sötét hajú pasas valamivel megbabonázta anyát és elvette tőle. Örökre. És arra is rájött, hogy édesmindegy, mit válaszol, hogyan vélekedik, hiszen a sötét hajú arc már akkor közéjük furakodott, amikor nem volt itthon.

— Kimegyek Bennihez játszani — szólt mereven.

— Eredj — mondta anya, és ő érezte, mennyire megkönnyebbült. Érezte, hogy szeretne túladni rajta.

— Ma este találkozhatsz az új apáddal. Szólítsd majd apának, Jocke.

Azért se szólítom annak, gondolta dacosan, amikor lefelé ugrált a lépcsőn. Sohase fogom apának szólítani. Ha akarja, kitépheti a nyelvemet, én akkor se szólítom apának, és engem nem fog megbabonázni. Gyűlölöm, gyűlölöm és nem akarom látni. Meg akarok halni, hogy találkozhassak az igazi apámmal. Az *én* apámmal.

És miközben sírástól vakon kibotorkált az utcára az el-elsuhanó buszok közé, tudta, hogy anyát se akarja többé látni, őt se, aki olyan gyalázatosan becsapta, aki miatt most tökéletesen magára maradt, és hogy addig megy, amíg meg nem hal és jóllehet fagyos hidegség mardosta belülről, már nem sírt, hanem egyetlen egyhangú mondatot őrölt csak az agya: addig megyek, amíg meg nem halok, addig megyek, amíg meg nem halok, és ameddig megyek, gyűlölöm.

A finnországi svéd író elbeszélését fordította:

JÁVORSZKY BÉLA

HEGEDÜS ISTVÁN RAJZA

KASSÁK LAJOS Új Tükör, XXII. évf. 42. sz. 1985

HOMMAGE À KASSÁK

A Szlovák Írószövetség magyar szekciója mellett működő Fiatal Írók Köre – a Kurt Schwitters és Kassák Lajos között lezajlott művészeti levelezés mintájára – Kassák születésének 100. évfordulója alkalmából mail-art akciót szervezett. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete, a Magyarságkutató Intézet, az Új Tükör és magánemberek anyagi támogatásával 50 országba 500, többségében fiatal művésznek küldtek a részvételre invitáló levelet 1986 októberében. Meghívásukat 25 országból mintegy 150 művész fogadta el, akik az alkalomra készült vagy ennek tiszteletére dedikált munkáikat juttatták el a szervezőkhöz. Az anyagból 1987. március 21-én, Kassák Lajos születésnapján nyílt kiállítás a vasasszakszervezet művészeti és ifjúsági házában. Ezt követően a munkák – szintén a Vasas szervezésében – országos vándorkiállításra indulnak. A kiállítássorozat a tervek szerint egy ősszel esedékes újabb budapesti bemutatóval zárul, a Fiatal Művészek Klubjában, azután pedig Csehszlovákiában mutatják be a Kassák emlékére küldött munkákat.

A. J.

Cserveny Ferenc (Svájc)

Juhász József (Csehszlovákia)

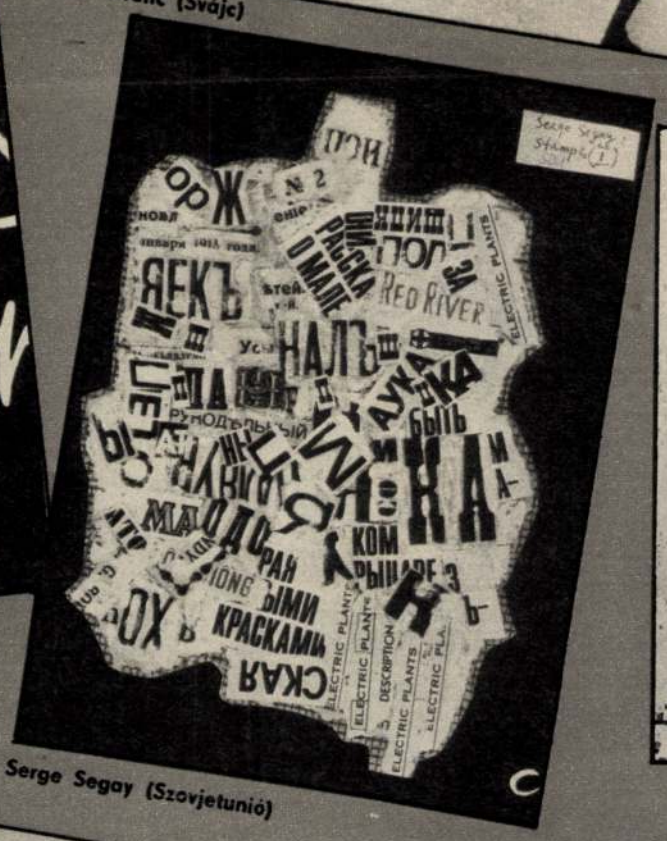

Serge Segay (Szovjetunió)

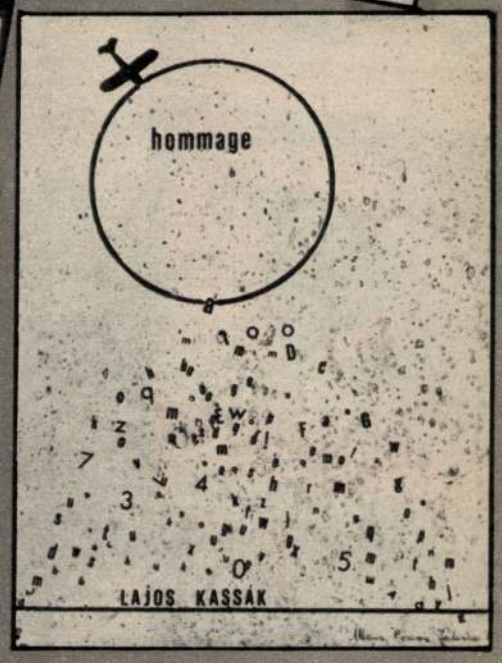

Maria Grazia Federico (Olaszország)

Guy Bleus (Belgium)

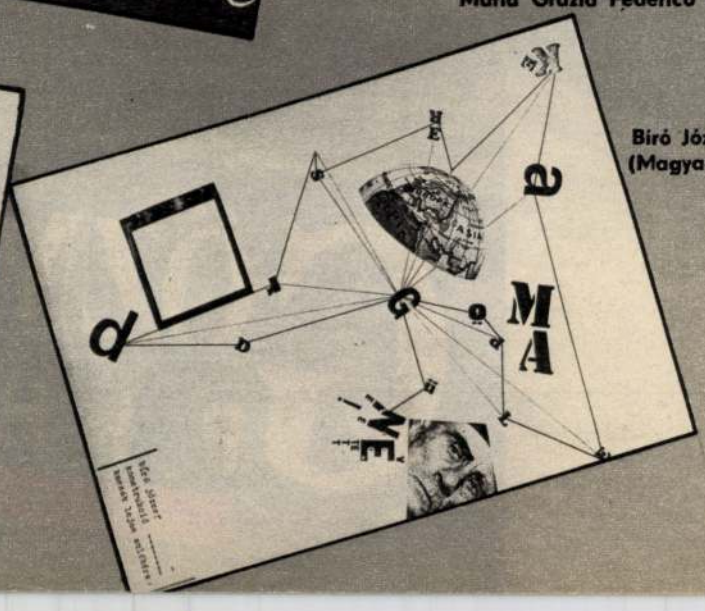

Biró József (Magyarország)

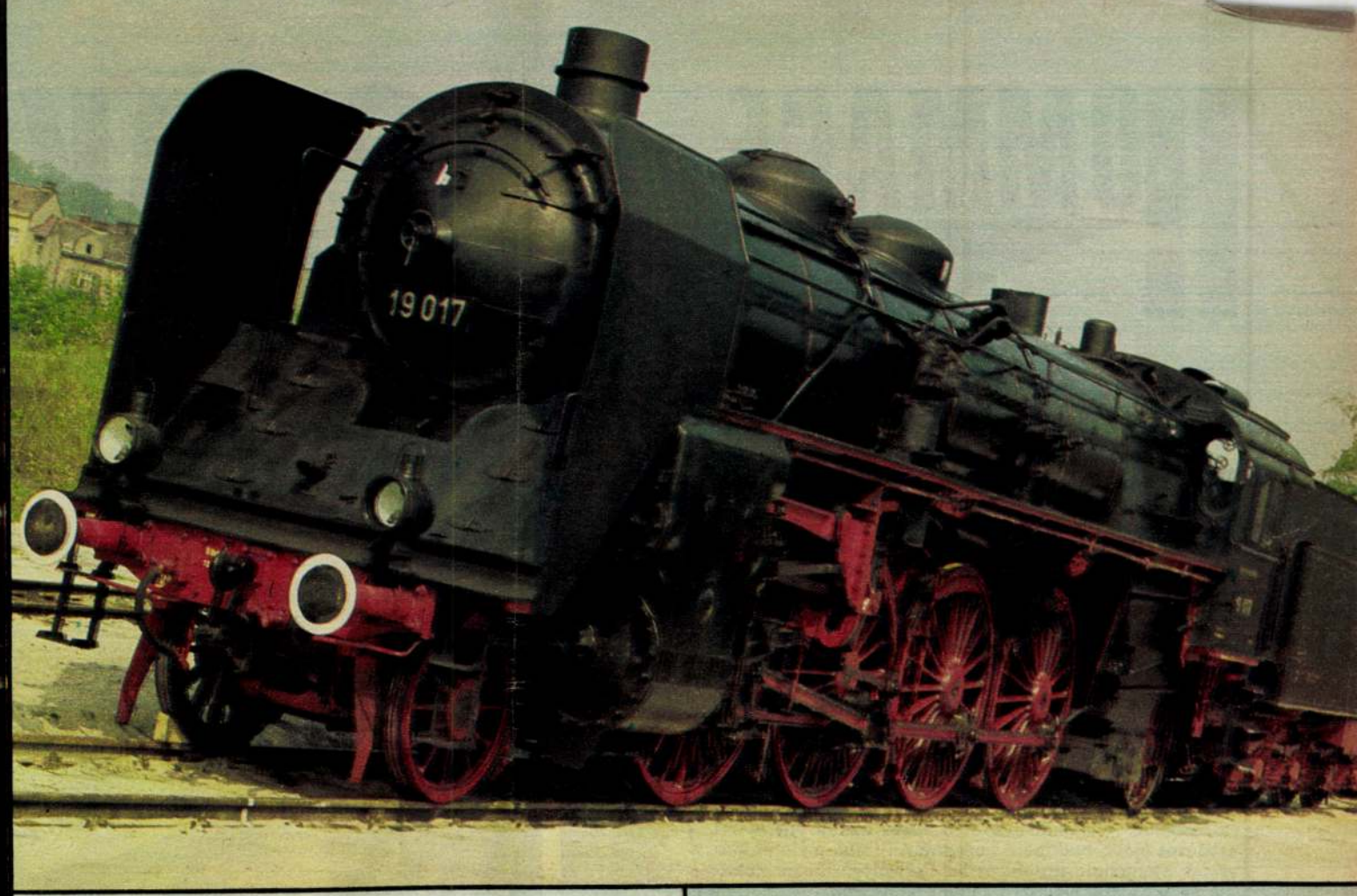

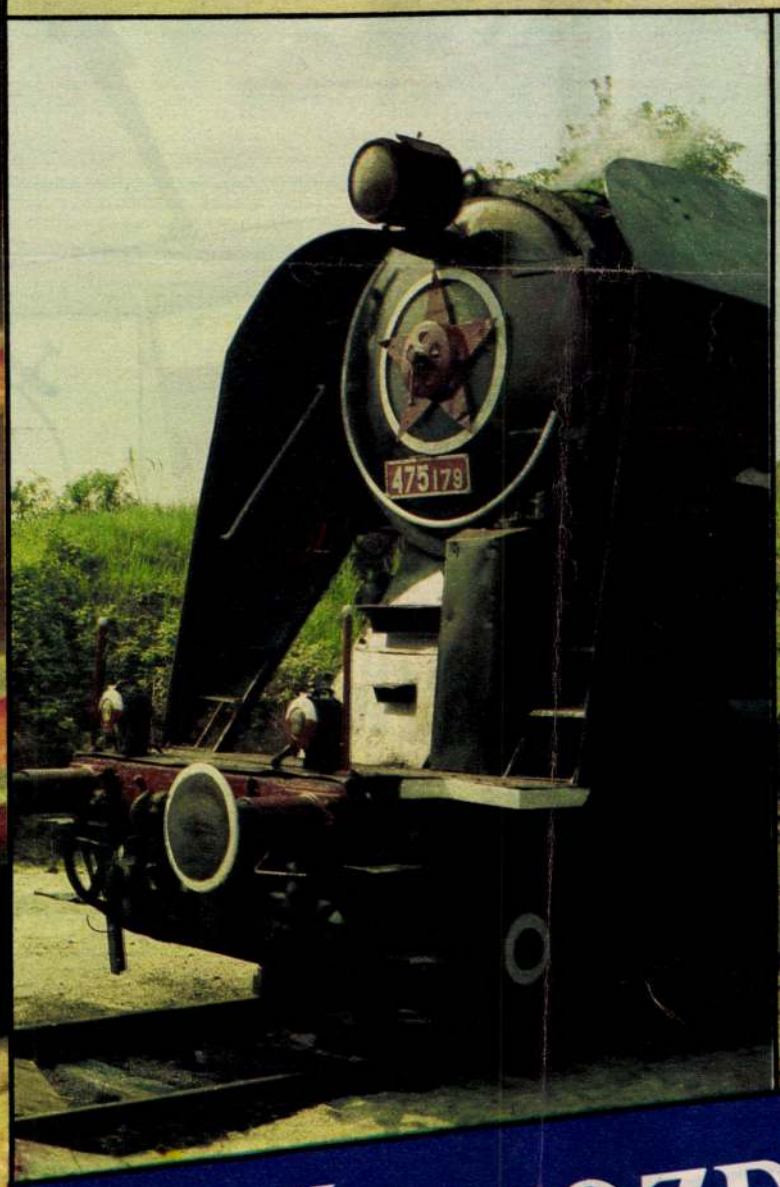

GŐZMOZDONYOK PIHENŐBEN

IVO PETRIK (PRÁGA) FELVÉTELEI

Heti ajánlat

Könyv

NAGY LAJOS KIRÁLY
Gulácsy Irén regénye

A *Fekete vőlegények* új kiadása után Gulácsy Irén másik nagyszabású történelmi „regényfreskója" is újra napvilágot látott. Szokatlan, hogy a szöveget, mintegy függelék gyanánt, a felhasznált forrásmunkák terjedelmes jegyzéke követi, mintha az író maga is ügyelt volna arra, hogy kitessék: milyen biztos történetírói alapokra építette a cselekményt. Valóban, a Nagy Lajos uralkodásának végső hónapjait bemutató regény tekintélyes anyagismeretről tanúskodik, írója kiválóan ismeri a feldolgozott korszak eseményeit, társadalmi és kulturális intézményeit és szereplőit. Ezt a szakismeretet csak kisebb mértékben csorbítja az, hogy időnként anakronisztikus tévedéseket is elkövet, amint erre Szakály Ferenc jegyzetei felhívják az olvasó figyelmét. Gulácsy Irén regénye éppen ezért az Anjou-korszak nagyszabású történelmi freskójaként élvezhető, s ezt a tárgyi hitelességet még az a nyelvi illúzió is támogatja, amelyet az archaizáló kifejezésmód teremt.

Érdekes könyv, hasznos olvasmány ez a regény, azt azonban jó tudni. hogy elbeszélő értékei nem vetekedhetnek Móricz Zsigmond vagy Kodolányi János történelmi regényeinek epikai értékeivel. Ők valóban élővé tettek egy-egy történelmi személyiséget, újrateremtettek valamely történelmi korszakot, Gulácsy, minden elbeszélő tehetsége mellett is, csupán a kiválasztott történelmi pillanat színes és gazdag freskóját alkotta meg. *(Szépirodalmi)*

Pomogáts Béla

VISSZAIGÉZŐ
Baranyi Ferenc verskötete

Iskoláskorunkban rögzült ismereteink köszönnek ránk egy-egy fél mondatból, ezzel citálja be ifjúságunkat verseink világába, máris együtt verselünk vele. Különösen nemzedékére vonatkozik ez, annak is szól az *Ajánlások* első verse, az *Idő előtt:* „Valami volt a hó alatt, / ami megállt a sarjadásban, / mert korán jött napsugarak / csaptak meg minket, mint az áram". Ez kulcs a kötet egészéhez is, jóllehet a *Susogják* . . . versei kulcs nélkül is nyílnak: a verstanilag tökéletes formákban csaknem prózai egyenességű a beszéd, amint *Fohász*ában kéri: „Ne csak magyarul, / de magyarán is / engedj szólni, Uram". A *Három mesehős*ről, Nyakigláb lírikusról, Csupaháj politikusról és Málészáj kritikusról szóló mesét a „gyermek" kétségek között hallgatja, mert „tőlük csak azt tudhatja meg, / hogy a jóisten hol lakik". Magyarul és magyarán szól. Az *Életem nagy tanulsága*inak logikája és röhögtetően abszurd realitása tökéletesen illeszkedik a sorba. A *Házi feladat* szerelmes verseiben megbolydul a szikár nyelvezet, s a feszes versképletek máris ringató ritmusú hullámzás ölelései *(Lány a kútnál, Akarattya by night, Nincs többé).* A *Három nappal halál előtt* című naplót André Chénier helyett írta Baranyi „közel kétszáz év késéssel": tíz vers, mind másképp és másról, de egészében egyről: „akkor is éljen a forradalom, / ha benne szegény fejem elvész". Az *Adaptációk* e kötetbe való volta talán kétséges, de meglétük mégis új hang, lazít, levezet. Hogy az adaptáláshoz mit szólnak majd némely irodalomcsőszök, édesmindegy: Villont is átmagyarítva kedvelte meg a közönség, és a többszörösen kiátkozott „hamisítás" reprintje jó üzlet volt a közelmúltban is. Baranyi átköltései versek, új értékek. *(Magvető)*

Szitányi György

A GYILKOS VARJAK
Robert Drewe regénye

Gyönge gyomrúaknak nem ajánlom. Robert Drewe két, egymástól élesen elütő regényréteget montíroz, sűrűn váltogatva két hőst, két helyszínt, két időt. De mindkét rétegben sok a nyersesség, a naturalista részlet, a valaha irodalmi szövegben meg nem tűrt gusztustalanság. És ha ezen túltesszük magunkat? Nos, a regény egyrészt arról szól, miként irtották ki — csaknem „most": a múlt században! — az ausztráliai őslakosságban is külön csoportot alkotó tasmániaiakat; és ez a „story" tömény iszonyat. E regényréteghez kontrasztot az ad, hogy végzetüket éppen „megmentőjük", egy ostoba anglikán pap kenetes (fiktív) naplója mondja el, aki hol rádöbben civilizációs és térítő igyekezete teljes csődjére, hol áltatja magát, nem veszi észre, hogy balek, hogy eszköz a legcinikusabb népirtásban. A regény másrészt — nyilván önéletrajzi motívumokkal — egy íróról szól, aki — miközben elmerül történeti kutatásaiban, a lelkész „megtalált" naplóját kiegészítő adatok gyűjtésében — maga is majdnem olyan nyomorult, kiszolgáltatott, mint szerencsétlen tasmán alakjai. Családja szétesett, házassága úgyszintén, kislányát alig láthatja, adóssága tengernyi, szeretője elhagyja — teljes körülötte és önmagában az egzisztenciális csőd. Ez a második regényréteg azonban, sajna, nem emeli meg az elsőt, hanem teherként nehezedik rá. Mi tagadás, a tasmánok még primitív életükkel és oly egyszerűen nyomorúságos pusztulásukkal is jobban érdekelnek, mint egy még újabb, amerikai mintájú, frusztrált partnerek között zajló válási történet a húszadik századi, lelkifurdalásoktól gyötört, nyamvadt, lelkiző értelmiség köréből. *(Európa)*

Lázár István

A SZÍNJÁTÉK VILÁGA
Székely György könyve

A cím és az alcím — *Egy művészeti ág társadalomtörténetének vázlata* — a lehető legpontosabban jelöli meg e kötet témáját, tartalmát. Ezt ugyan említésre sem érdemes evidenciának szoktuk tartani, jelen esetben mégis erényként kell hangsúlyozni. A művészi mimézis történetének eddigi összefoglalóiban ugyanis erősen keveredtek a drámaszínház-színjáték történeti szempontok, s a tisztázatlan megközelítések olykor elfedték, sőt meghamisították az emberi önkifejezés egyik alapvető művészi formájának valóságos folyamatát. Mert például míg a dráma és a színház mint szépirodalmi műfaj, illetve intézményrendszer históriája jelentős térbeli és időbeli széttagozódásokkal, megszakításokkal terhes, addig az „alakoskodás" művészete az íratlan történelem évezredes előkészületeiből kibontakozva, úgyszólván töretlenül ível napjainkig.

A különböző színjátékformák — a népi, városi dramatikus szokások a mimetikus csúfolódástól kezdve a vásári bábjátékig és az arisztokrata színi szórakozások, a trionfóktól kezdve a pantomimikus balettig — kölcsönösen megtermékenyítő hatással virultak egymás mellett. Az irodalmi értékű dráma és a mindennapos színházi gyakorlat — a XVI. századtól kezdve — mindjobban eltávolodott egymástól. A színjáték tehát egyre gazdagabb variációkban burjánzik, az irodalom és a színházkultúra pedig többnyire egymást nélkülözve halad a maga útján. *(Gondolat)*

Novák Mária

LISZT KALAUZ
Hamburger Klára könyve

A kiváló zeneesztéta, Hamburger Klára a legfényesebb és legeredményesebb hagyományt követi: Szabolcsi Bencéét. Abban mindenekelőtt, hogy nagy tudását nem fitogtatja, pusztán érvényesíti; hogy nem tudóskodó érthetetlenséggel misztifikálja a muzsikát, ellenkezően, érthető fejtegetésekkel közel hozza az átlag érdeklődőhöz, hallgatóhoz. Minden színvonal-engedmény nélkül. A Liszt-év adott rá jó alkalmat, hogy a nagy mesterünk zenéjében és életében kivételes tájékozottságát ezúttal a „kalauz"-sorozat új darabjában hasznosítsa. Bevezető *Mentsége* felesleges: 420 oldalon, amelyet „elsősorban a nagyközönségnek" írt, csak túlzsúfoltan, adathalmazszerűen, az olvasót terhelő módon szólhatott volna mintegy 700 műről. A kevesebb ilyen esetben bizonyosan több. A könyv minden összefüggésre kiterjedő, jól tájékoztató módon, és ami a legfőbb, szépen és érdekesen szól a legfőbb szimfonikus, verseny-, vokális és zongoraművekről. Matematikai teljesség nem adhatna ilyen valódi teljességet. A műfajokat bevezető minitanulmányok, az életrajzi, történelmi, kultúrhistóriai, a zenélés technikájának történetéből való tényekkel támogatott műelemzések, irodalmi vonatkozások együttesen jól szerkesztett és megírt *Liszt-kalauzt* adnak a zenekedvelők kezébe. És ami még fontosabb: érdekes olvasmányt mindenkinek, akit érdekel ez a grandiózus életmű. *(Zeneműkiadó)*

Rajk András

Színház

„TAVASZKÖSZÖNTŐ"
A Budapesti Kamarabalett bemutatója az Operaházban

Hiánypótló tevékenységre vállalkozott megalakulásakor a Budapesti Kamarabalett társulata. Feladatuk sokrétű: a pályakezdő táncművészek megmutatkozási lehetőségeivel egy időben szeretnék bemutatni a világ táncművészetének stiláris sokféleségét, s a fiatal magyar koreográfusok elképzeléseinek a megvalósításához képzett előadógárdát akarnak biztosítani. E többrétegű feladat megoldására tett kísérletet a március 23-án bemutatott *Tavaszköszöntő* című összeállítás.

A bécsi Operaháztól Bernd Roger Bienert állította színpadra *Stille* cí-

Rujsz Edit és Németh Attila
Duett a 20-as évek stílusában

1987. április 5.
XXIV. évfolyam
14. SZÁM
48 oldal
Ára: 10,– Ft

ÚJ TÜKÖR

KASSAI Lajos

Az intelligens vállalatokat támogatni

BÁNHALMI JÁNOS FELVÉTELE

Közismert fogalom az intelligenciahányados, nemzetközi rövidítéssel IQ. Ezt a minőségi jellemzőt személyekre szokták megállapítani, különféle tesztekkel mérik, és egy sor országban és szakmában nagy jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy a partnerek, munkatársak intelligenciaszintje elegendő magas legyen.

Kevesebben tudják azonban, hogy a szervezetek, mondjuk a vállalatok, intézmények minőségét is jellemezni lehet. A legáltalánosabban használt fogalom a szervezeti kultúra. Ez egyrészt a szervezetek képességeit öleli át, beleértve a tanult, örökölt és kifejlesztett képességeket is. Másrészt a szervezeti kultúra fogalmának használata arra a nagyon fontos tényre hívja fel a figyelmet, hogy a szervezetek nemcsak úgy viselkednek, ahogy tagjaik átlaga vagy esetleg vezetőik, hangadóik, hanem önálló szervezeti sajátosságok is vannak. A legendás japán csoportszellem például egy olyan szervezeti kultúra megjelenése, amely eleve nagyobb sikertartalékkal kecsegtet, mintha csak szorgalmas, tehetséges emberek összességéről beszélnénk.

A vezetés- és szervezéstudomány kezd megbarátkozni egy új fogalommal, a szervezeti intelligenciával. Ez tovább lép a szervezeti kultúrán, lényegében ugyanarra ad választ, mint a személyeknél mért IQ, csak ez szervezetekre vonatkozik. Így elsősorban vállalatokra, intézményekre használják, de lehet beszélni egy politikai párt vagy egy kormány szervezeti intelligenciájáról is.

Nem állíthatjuk kizárólagosan, hogy csak az intelligens szervezetek életképesek, mint ahogy a természetben egyszerre, sőt együtt élnek magasabb és alacsonyabb rendű és fejlettségű fajok, egyedek. Véleményem szerint azonban az intelligencia fejlődési eredmény, pozitív tulajdonság, az emberi társadalmakban, ha úgy tetszik civilizációs vívmány. Éppen ezért az a meggyőződésem, hogy az intelligensebb szervezeteknek nagyobb a továbbélési, átöröklési esélye, mint a kevésbé azoknak. Ezt a véleményemet megalapozza, ha a szervezeti intelligencia tartalmára is hivatkozok.

Egy vállalat intelligenciája igen sok tényezőből áll. Két érték azonban nem maradhat ki semmilyen szervezeti minősítésből. Az egyik az innovációs, azaz megújulási készség, a másik a minőségi teljesítmények. Az a véleményem, hogy ha egy szervezetnek magas az innovációs képessége, készsége, vállalkozni tud a kihívásokra, fogékony az újra, a változásokat fejlődéssé tudja rendezni, akkor az intelligens szervezet. Hasonló módon, ha egy szervezet munkakultúrája, teljesítményeinek előállítása magas minőségű, termékei, szolgáltatásai úgyszintén, akkor az is egy biztos intelligenciajellemző. Ez az a két alaptulajdonság, sőt alapérték, ami például a tartósan sikeres vállalatokat jellemzi.

Ha a mai magyar gazdaság gyengéire keresünk magyarázatot, akkor többnyire eljutunk oda, hogy például a vállalatoknak nem elég jó az innovációs szintjük, silány a termelési és a termékminőség is. Úgy is fogalmazhatunk, hogy alacsony a vállalatok intelligenciaszintje. Ez a magyarázata annak, hogy a vállalatoknak kedvezőtlen a gazdasági helyzete. Az alacsony intelligenciájú vállalatokat és azok termékeit, szolgáltatásait csak alacsony áron, veszteséggel lehet eladni. Ha áttekintjük például a magyar gazdaság azon exportcikkeit, amiket az elmúlt években az összeomlott KGST-piacokra szállított, akkor azok túlnyomó többsége az új, konvertibilis piacokon eladhatatlan. A korábban világhírűnek kikiáltott magyar teljesítmények csúfosan megbuknak. Az üzleti vereség, az ország gazdasági letargiája látszólag piaci összeomlásból és nagymértékben szerencsétlen pénzügypolitikából következik. Ezek azonban csak a felszíni, bár önmagukban is elég súlyos okok. A valóságban a vállalatok nagy többségének a képességeivel van a baj. Nem tudnak megújulni, újítani, esetleg élenjárónak lenni és nem tudják azt sem magas minőségben és eredménnyel művelni, amire egyáltalán képesek.

Ezek a vállalatok nem intelligensek.

Ebben a helyzetben a gazdaságpolitika mondhatja azt, hogy ez a vállalkozók, a vállalatok problémája. Stílszerűen szólva, ez egy unintelligens gondolkodás lenne. Nyilvánvaló, hogy az ország gazdasági teljesítményeit azokkal a válságkezelő módszerekkel, amelyeket ma alkalmaznak, aligha lehet növelni. A monetáris módszerek, a piacteremtő gazdaságdiplomáciai igyekezet fontos, de csak tüneti kezelések. A lényeg a vállalati intelligencia növelése, közérthetőbben innovatív, megújulni és újat alkotni képes vállalatok támogatása, a magas minőséget teljesítők patronálása. Ez azt jelenti, hogy a fejlesztéseket, azok megalapozását, a képzést, a magas termelési kultúrát képviselőket kell adózási és hitelezési eszközökkel segíteni, mert ezek fognak tartós eredményt elérni.

Egy ilyen közelítésben értéknek nem a kiegyensúlyozott költségvetés, a pozitív külkereskedelmi fizetési mérleg számít. Európához csatlakozni nem annyit jelent, mint bekerülni egy sor szervezetbe, hanem annyit, hogy versenyképesnek lenni. Ez pedig abban az értelemben is intelligencia dolga, ahogy itt szó esett róla, de természetesen ehhez a kormányzat szervezeti intelligenciáját is növelni kell. Ez azonban most nem témája írásomnak.

Angyal Ádám
közgazdász

ÖNKIZSÁKMÁNYOLÁS, TÚLÓRÁK

A japán csoda titkai

A közelmúltban a japán International Labour Foundation meghívására három kelet-európai országból, Csehszlovákiából, Lengyelországból, Magyarországról meghívott szakemberek látogattak a távol-keleti országba. Miközben beszámoltak az országaikban bekövetkezett változásokról, módjuk nyílt megismerkedni a japán gazdaság néhány igen figyelemre méltó, a gazdasági csoda hátteréhez tartozó körülményével. Az ő tapasztalataik alapján készült az alábbi írás.

Talán már az sem eléggé közismert nálunk, hogy a gazdasági csoda hátterében milyen fokú önkizsákmányolás áll. A japán átlagmunkás ugyan (1990-es adat) havi 270 ezer jent, vagyis mintegy 2000 dollárt (körülbelül 160 ezer forint) keres, ám a szigetországbeli árak is ehhez igazodnak. Egy 12 négyzetméteres szoba bérleti díja Tokióban például 50 ezer jen (370 dollár = 29 ezer forint), de csupán a város szélén, de más nagyvárosokban sem sokkal kevesebb. Az olcsóbb szállásokat kereső családok így egyre inkább a város peremére szorulnak, aminek viszont az lesz a következménye, hogy napi 1,5–2 órát utazhatnak a munkahelyükre és ugyanennyit haza. Ez nemcsak sok elvesztegetett időt, hanem drágító útiköltségek miatt növekvő kiadást is jelent. Pedig az árak amúgy sem alacsonyak. Az USA-ban például tízezer dollárért (körülbelül 800 ezer forint) megkapható japán kisautó otthon kétmillió jenbe, vagyis csaknem 50 százalékkal többe (15 ezer dollárba) kerül. A benzin ára pedig a mienkéhez hasonló, miközben az USA-ban mintegy négy litert adnak egy dollárért. A tömegközlekedésben (a metrón) a legrövidebb, 2-3 megállóra szóló szakaszjegy Tokióban körülbelül nyolc forint, amit minden átszállásnál újra kell váltani.

Ám a fizetések reális megítéléséhez nemcsak a magas árakat kell figyelembe venni, hanem a munkaidőt is. Japánban ritka a nyolcórás munkaidő, egyébként is kilencórai munkahelyen tartózkodást jelent, mert a nyolc óra tisztán értendő, vagyis a reggelire, az ebédre, vagy az uzsonnára fordított 10–30 percek hozzáadódnak a nyolcórai munkaidőhöz. A munkahelyen töltött idő tehát minimum kilenc óra, de rendszerint még ennél is több: éves szinten, országos átlagban 2080 óra.

A Mazda autógyárban azonban már 2200 óra. Itt a munkások évente átlagosan 300 túlórát teljesítenek. A hivatali dolgozóknak a túlórákat többnyire ki sem fizetik, mert úgymond, az a teljesítmény nem mérhető. S bár a fizikai dolgozóknál a szalag mozgásával az idő és a teljesítmény mérhető, a túlmunka itt sem kap pótlékolt díjazást.

A szalag mellett dolgozó munkások egy-egy általuk elvégzendő feladatra körülbelül egy percet kapnak. Tehát egy munkás napjában minimum 480-szor, de inkább 540-szer végzi el a tőle elvárt részfeladatot. A jól végzett munka jutalma pedig az, hogy tíz év után is ugyanazt csinálhatja, vagy ha kéri, akkor egy másik mozzanatot.

A magas óraszámhoz a túlórák mellett az is hozzájárul, hogy a munkahét többnyire hatnapos. Táppénz Japánban nincsen. Aki megbetegszik, az fizetett szabadságát veszi igénybe betegsége idejére. Ezért is tartalékolják a szabadságukat a dolgozók. Éves szinten átlag 12 napot vesznek igénybe a törvényben foglalt húsz napból, ami lényegében azt jelenti, hogy sokan évszámra nem mennek szabadságra. Persze, betegnek sem célszerű túl sokáig lenni, mert a hat hónapnál tartósabb betegeket a cégek elküldik.

A munkanélküliségi ráta már régen 2-3 százalék közötti. Ennek alacsonyan tartására alapvetően két eszköz áll rendelkezésre. Az egyik a munkanélküliségi biztosítási alap. Ebből egészítik ki a fizetéseket, annak érdekében, hogy ne bocsássák el a dolgozókat, ha csökkenne a termelés, vagy a termelékenység az egyes ágazatokban, vagy vállalatoknál. Tehát az alap lehetővé teszi, hogy a cég csökkentett béreket fizessen – így javítva hatékonyságot –, ám a dolgozó mégse vigyen haza kevesebb pénzt.

Japánban úgy tekintik, hogy a termelékenység csak akkor nő, ha a cég által megtermelt GDP-szelet is nő. Pusztán attól, hogy a dolgozók több terméket állítanak elő, a termelékenység még nem nő – mondják. Ugyanis, ha például a piac telített és a többlet terméket nem lehet eladni, vagy csak úgy lehet értékesíteni, ha leviszik az árakat és emiatt a cég tiszta eredménye nem emelkedett, akkor nincs termelékenységnövekedés. Termelékenységnövekedés csak akkor van, ha a vállalat vagy az ágazat GDP-je több mint előzőleg volt.

Az e módszerrel számított termelékenység fokozásán folyamatosan dolgoznak. Már 1955-ben létrehozták a Japán Termelékenységi Központot (Japan Productivity Centert), amelynek alapszabálya két fő célt rögzít. Az egyik a termelékenység állandó növelése, a másik viszont a munkahelyek biztonságának fenntartása, sőt a foglalkoztatottság növelése.

Sok évtizede jött létre az az egyezmény a vállalkozók szövetségével, amely a munkanélküliségi biztosítási alap mellett, másik eszközként a munkahelyek biztonságát segíti elő. Az egyezmény értelmében a gépesítés, vagy az automatizálás az üzemekben nem járhat a dolgozói létszám csökkentésével. A vállalkozó köteles tevékenységének bővítésével, vagy átképzéssel az egyébként elbocsátás sorsára jutóknak új munkahelyeket teremteni.

Ehhez természetesen anyagi erejükhöz mérten, illetve kapcsolataik révén a szakszervezetek is hozzájárulnak, azzal, hogy az átképzendő dolgozók érdekében a társszakszervezet segítségét veszik igénybe.

A végeredmény: folyamatosan bővülő termelés, alacsony munkanélküliség, néhány százalékos infláció és hatalmas mértékű gazdasági és export expanzió.

Azt is meg kell azonban jegyezni, hogy a helyi vélemények szerint Japán az elmúlt évtizedekben elkönyvelt óriási világgazdasági térhódítását és termelésének növekedését alapvetően a belső piac rovására érte el. Hiszen azok a milliók, akik megállás nélkül dolgoznak, nem nagyon tudnak költeni, mert az is időt igényel. A fiatalabb korosztály azonban már kevésbé hajlamos a hosszú munkaidő tolerálására, sőt arra sem, hogy a szenioritás elvén felépült társadalomban a főnöknek, az idősebb munkatársnak nem szokás ellentmondani.

Összességében úgy tűnik, ez a séma nem lesz tartható. Részben maguk a fiatalok igényelnek nagyobb teret a munka irányításában, részben pedig nem hajlandók a szabadidejüket ennyire a minimumra korlátozni. Jelenleg a szakszervezetek az évi 1800 órás munkaidőért harcolnak. Ha ezt elérik, a több szabadidő magasabb fogyasztást fog maga után vonni. A belső piac bővülése viszont lehetőséget ad majd arra, hogy – a külpiaci expanziót sérelmező államok véleményét is figyelembe véve – a vállalatok a helyi igények kielégítése felé forduljanak. Ez azonban nem jelenti a japán csoda végét, csupán egy gazdasági irányváltás kezdetét.

Dr. Ékes Ildikó

POLITOLÓGUSVÉLEMÉNY A MUNKANÉLKÜLISÉGRŐL

Ellenszer: közösségépítés

Völgyes Iván, a magyar származású amerikai professzor, akit a rendszerváltás óta főként politológusi tevékenysége alapján ismert meg a hazai közvélemény, ismét Magyarországon kutat – egy évig a Tungsram munkaerő-gazdálkodással kapcsolatos problémáinak megoldásában vesz részt, mint tanácsadó.

– Alighogy visszautazott, újra itthon van?

– Továbbra is imádom a tanítást, s lincolni állásomban igazán megbecsülnek, a magyarországi változások azonban rettentően érdekelnek, ezért vállaltam még egy kutatóévet Magyarországon.

– Mivel foglalkozik ebben az évben?

– Bár politológus vagyok, s leginkább ebben a minőségemben nyilatkoztam eddig, hosszú évek óta intenzíven foglalkozom két egymáshoz kapcsolódó témával: a területi fejlesztés és a munkaerő-átcsoportosítás problémáival. Munkámat most főként ezek vizsgálatára szeretném koncentrálni.

– Hogy kerül a területfejlesztés és a munkaerő-átcsoportosítás egy kalapba?

– Amerikában és a fejlett világban is komoly problémát okoz a technikai forradalom okozta munkaerő-„felesleg", a fejlődés során emberek tömegei válnak feleslegessé, munkájukra nincs szükség, gyáraik bezárnak, városaik anyagi bázisa elsorvad. Ilyenkor könnyű „bedobni a törülközőt", feladni a harcot, azzal a felkiáltással, hogy majd csak lesz valahogy. De meggyőződésem – és a gyakorlat is ezt bizonyítja –, hogy a közösséggel együtt meg lehet találni a fejlődés útját. Magyarországon szerintem ez a fejlődés egyik legfontosabb lehetősége.

– A közösségépítés lenne Magyarországon a munkanélküliség megoldása?

– Nem a megoldása, hanem a megoldás egyik előfeltétele. Tudja, Magyarországon az az egyik legnagyobb probléma, hogy az elmúlt rendszer egyszerűen szétverte, atomizálta a közösséget. Ha elmegy bármely kisvárosba, vagy akármelyik magyar faluba, meg fog döbbenni, hogy mennyire nincsenek közösségek. Amíg például Nyugat-Európában vagy Amerikában a különböző társaságok (Lions, Rotary, Kiwanis, például az USA-ban) havonta, hetente egyszer összevonják a város üzleti, kormányzati és kulturális tényezőit, addig az államcentrikus, szektorokra bontott modell, atomizálta a magyar társadalmat. Márpedig a fejlődés útja csakis a területi vezetők összefogásán, közös tervek kiépítésén és közösen ellenőrzött teljesítésén alapulhat.

– Ebből a szempontból különbözik-e a vidék a fővárostól, vagy a nagyvárosoktól?

– Természetesen igen, de ennek több oka van. Elsősorban, persze az urbanizáció volt az, ami itt és úgy zajlott le, ahogy lezajlott, beleértve a városi ingázók tömegeit, a lakótelepi integrálást, s minden olyan tényezőt, amit már itthon és külföldön is sokat elemeztek. De sajátságos tünet az, ami 1990 óta történt, s ami igen tragikus folyamat. Tudniillik, amióta a piaci formákra való átmenet megkezdődött, legelőször a vidék szorult ki az új társadalomból. Ennek persze több oka is van, nem utolsósorban például az az iparpolitika, ami vidékre helyezte ki az olcsó munkaerőkre támaszkodó, végeredményben a nyílt piacon nem versenyképes árutermelést. Ha megnézzük azokat a kis egységeket, amelyeket a nagy budapesti gyárak és vállalatok tartottak fenn vidéken – ezeknek egyik fő célja nem a foglalkoztatás, hanem a központi gyárak létszámgazdálkodási politikájának rentábilissá tétele volt, így nem is lehettek gazdaságosak. Ezeket a gyáregységeket, nem lehet működtetni egy modern gazdaságban; innen azok az emberek, akiket a korábbi iparpolitika bekapcsolt a termelésbe, munkanélkülivé válnak. Sokan visszakényszerülnek a falvakba olyan munkák elvégzésére, amelyeket talán soha sem gyakoroltak, s amelyeket újonnan kell megtanulniuk. És még egy probléma, amely a vidéket érinti. Az 1990-es változások után, nyilván a gazdasági körülmények nyomására a benzin és ezzel a tömegközlekedés, az autózás iszonyatosan megdrágult. Ennek következtében a falusiak szegényebb rétege nem engedheti meg magának azt, hogy „ingázzon". És ennek súlyos következményeit nehéz Pestről föltérképezni; ez különben az egyik oka annak, hogy míg Budapesten – még – alacsony a a munkanélküliség, addig egyes régiókban iszonyúan magas; néhol 100 munkakeresőre csupán egy-két állás jut.

– De hát a munkanélküliség a piacgazdaság egyenes következménye; ha a piacra dolgozó vállalat gazdaságos kíván lenni, akkor nyilvánvalóan el kell bocsátania dolgozóinak egy részét...

– De nem mindegy hogyan! A modern amerikai gazdaságban feltétel az, hogy nemcsak az országnak, hanem az elbocsátó vállalatnak is kötelező segíteni az elbocsátandó dolgozói sorsát, s ezt mint követendő példát, szeretném itthon is „meghonosítani". Mintegy két éve dolgozunk például a Tungsrammal, hogy igazi, aktív munkaerő-politikát honosítsunk meg, mely átképzéssel, új munkahelyek felkutatásával és finanszírozásával segíti a dolgozókat. Ma már a vállalatnak majdnem egyharmaddal kevesebb munkaerőre van szüksége – a jóval nagyobb termeléshez – mint '89-ben. Felvételi stop és a korai nyugdíjaztatás alkalmazásával – az úgynevezett „puha módszerekkel" – az első évben közel 5 ezer dolgozó vált ki a cégből. A további mintegy ezer közül több mint 850-nek sikerült átképzést biztosítani vagy munkát találni a Tungsram munkaerő-fejlesztési programjának segítségével. Ehhez, persze, több mint félmillió dollár kellett, hogy segítségével a vállalat belülről építhesse ki azt az aktív munkaerő-gazdálkodási rendszert, amelyet ma használ.

– Ilyen programot azok a nyugati tőkés vállalatok is felvállalnának, amelyek a remélt profit érdekében jönnek Magyarországra?

– Nyugaton ezek az eszközök természetesek. Sőt, több komoly külföldi cég azért hezitált befektetni itthon, mert nem tudja pontosan, hogy miként kezelhető a leépítés a magyar körülmények között és nem hajlandó felvállalni a tömeges elbocsátások ódiumát.

V. T. J.

Coca-Cola Amatil Beverages (Hungary) Ltd.
is looking to employ
SALES REPRESENTATIVES
aged between 20-30 with driving licence.
They have to use their own car in the first period.
Send your CV and recent photo to István Szabolcs, Coca-Cola Amatil Beverages (Hungary) Ltd., 1105 Budapest, Bánya utca 35.
Deadline for applications: 31st July, 1992.
17670 JP

Szövetség köttetett

André Kertész: Kassák Lajos és Simon Jolán

Ma, Kassák halálának 25. évfordulóján az óbudai Kassák-múzeumban nyíló fotókiállítás egyik legszebb darabja e fölvétel. A beállítás ismerős: a régi fotográfusok így örökítették meg a közös életre, családalapításra szövetkezett fiatal férfit és nőt. André Kertész fényképén azonban többről van szó az átlagemberek egymást vállalásánál. Ennek a párnak a szövetsége a privát szférán túli vállalkozásokra is köttetett. Ha arra gondolunk, hogy Simon Jolán Kassák mellett eltöltött 30 esztendő után önkezével vetett véget életének, észrevesszük az André Kertész által megörökített arcon a fájdalom rezdülését is. A kettős portré tulajdonképp őróla szól: a teljes arcról szinte sugárzik a fotográfia nézője felé e rendkívüli asszony jellemének ereje.

Ma sem tudjuk, mikor készült a fölvétel. Talán akkor, amikor az ilyen társra vágyó József Attila verses portréja? Ebben a női arcban ő is egy rendkívüli lélek tükrét látta. Az általa megrajzolt kép ugyanazt sugallja, mint André Kertész fotográfiája: „Egyszer ha nem veszi észre / nézzetek arcába hosszan / magános férfiak gondolták ki / amikor én még futbaloztam."

Csaplár Ferenc

Egyes számú sorskérdés?

Kommentár a Szellemi Védegylet manifesztumához

SÜRGŐS INTÉZKEDÉST A „LENNI VAGY NEM LENNI?" KÉRDÉSÉBEN!

A Magyar Szellemi Védegylet javaslata az Országgyűlésnek, a kormánynak, az egyházaknak s az ország politikai pártjainak és társadalmi szervezeteinek

Népesedési helyzetünk súlyos válsága 35 év óta egyre mélyül, s az utánpótlás vészes sorvadása következtében a világ leggyorsabban vénülő nemzete lettünk. A negyedfél évtizede elégtelen születés, a hatmilliónál több nyilvántartott és nyilvántartásban nem szereplő abortusz, a korai halálozás, az alkoholizmus és az öngyilkosságok jóval több pusztulást okoztak a népességben, mint együttvéve a két népirtó világháború. Békeidőben, konszolidált politikai viszonyok között egy nép ilyen arányú önpusztítása még nem fordult elő a világtörténelemben soha, sehol. Évtizedekig lelkiismeretlenül fogyasztani, felélni, megrabolni a jövőt – történelmünkben ez a legsúlyosabb tétel a politikai felelősség számláján (összefoglalóan minderről lásd Fekete Gyula „Véreim, magyar kannibálok. Vádirat a jövő megrablásáról" c. könyvét, Magvető Könyvkiadó, 1992.).

Mindmáig ott sem tartunk, hogy ráeszméltünk volna erre a már jóvátehetetlenül károsító, létünket, fennmaradásunkat fenyegető veszedelemre. S noha mindennél előbbvaló volna a pusztulás fékezése, meggátlása – míg az visszafordíthatatlanná nem mélyül – a politika, a közgondolkodás, a sajtó – az itt-ott tapasztalható jó szándék ellenére – mindmáig alig fordít figyelmet erre a legfontosabb, a szó szoros értelmében vett nemzeti létkérdésre.

Évtizedekkel túl a tizenkettedik órán nyomatékosan kérünk minden illetékest a törvényhozásban, a kormányzati szervekben, az egyházakban, a pártokban és a társadalmi szervezetekben, valamint a médiákban: kezdeményezzék olyan felelős szerv létrehozását, amely számba veszi végre népesedési csődünk jórészt nyilvánvaló okait, és kellően megalapozott javaslatokat dolgoz ki a további önpusztítás még lehetséges fékezésére, meggátlására.

Lenni vagy nem lenni? – minden túlzás nélkül így kell a kérdést feltennünk 35 év folyamatos önpusztítása után. Senki nem kerülheti meg erre a kérdésre a választ, aki felelősséget érez a magyarság jövőjéért.

MAGYAR SZELLEMI VÉDEGYLET

Akárcsak a Magyar Szellemi Védegylet állásfoglalását közlésre hozzánk eljuttató ügyvezető alelnök, *Mózsi Ferenc* (nem tévesztendő össze a születése óta e névre hallgató chicagói költővel, a *Szivárvány* című, itthon is forgalomban lévő emigráns irodalmi folyóirat kiadó-főszerkesztőjével), én is fontosnak tartom a népesedési helyzetünkkel kapcsolatos kérdések napirenden tartását. Azonban a Védegylet álláspontjával szemben komoly ellenvetéseim vannak. Közülük csak kettőt emelek ki.

1. Nem fogadom el, hogy ún. „nemzeti sorskérdéseink" akármilyen objektív mérce szerint *rangsorolhatók*, s hogy közöttük a népesség csökkenése áll az első helyen. Ugyanis nem fogadom el, hogy a társadalom *akármelyik* rétege, csoportja, osztálya, vagy *bármilyen*, ezek nevében föllépő intézmény, társaság, párt, egyesület (ideértve a Védegyletet is) egy demokráciában normatív érvénnyel nyilváníthassa a tagjai számára legfontosabb kérdéseket egyszersmind a nemzet *egésze* „egyes számú sorskérdésének". Tiszteletben tartom a Szellemi Védegylet tagjainak és a vele egyetértőknek azt az állampolgári jogát, hogy ők az elmúlt csaknem négy évtized legfontosabb ügyeként a magyarországi népesség apadását és az ezzel való foglalkozást karolták föl. Viszont kérem, ők is tartsák tiszteletben annak a több tucatnyi politikai pártnak és a sok száz egyéb szakmai, társadalmi, stb. szerveződésnek és azok tagjainak azt az értékrendjét (köztük az enyémet is), amely szerint a *meg nem született, nem létező* egyének miatti aggodalomnál előbbre való a tíz és fél millió *megszületett, élő, létező* magyar állampolgár egyre nehezülő napi boldogulása, hárommillió vagy még több honfitársunk létminimumon vagy az alatti nívón való tengődése, százezrek szó szoros értelmében vett éhezése és hajléktalansága – hogy az ezeknél „puhább" társadalmi, infrastrukturális, közművelődési, népjóléti, politikai gondokról ne is szóljak.

Helyeslem, hogy a Védegylet *van*, és igyekszik egy valóban fontos szociális kérdésre ráterelni azok figyelmét, akiknek abban a *szerencsében* van részük, hogy ennél súlyosabb napi megélhetési és egyéb gondokkal már csak mint másod-, harmad- vagy ötödrendűekkel kell foglalkozniuk. Elfogadhatatlannak tartom viszont „első számú nemzeti sorskérdéssé" való előírását mindaddig, amíg pl. a fővárosban egyelőre mindössze pár száz fő részére van mód „éjjeli menedékhely" biztosítására, holott sok tízezer a bizonyíthatóan önhibáján kívül hajléktalan, vagy amíg végtelen sorokban állnak az éhezők egy tál paprikás krumpliért, ha hírét veszik, hogy a Máltai Szeretetszolgálat valahol ingyenkonyhát állít föl. Nem ártana, ha a Védegylet őket – és tömérdek más, egyéni szenvedésektől, megpróbáltatásoktól gyötrődő embercsoportot is – megkérdezne, mi *számukra* az „egyes számú sorskérdés", mielőtt azt a nemzet egészének nevében, önjelöltként maguk meghatároznák.

2. Mint a statisztikatudományban nálam jártasabbaknak, józan értelmű laikusként ajánlanék a Védegylet szakembereinek figyelmébe egy összefüggést, amit – érzésem szerint – nem vettek kellő súllyal figyelembe, amikor deklarálták, hogy „népesedési helyzetünk súlyos válsága *35 év óta* egyre mélyül". Számoljunk csak! E „mélyülés" kezdete a manifesztum szerint tehát *1957 – a forradalom leverését követő esztendő*. Mármost, hozzávetőleg *negyedmillió*, túlnyomóan nemző- és fogamzóképes *fiatal* hagyta el közvetlenül 1956-ot követőleg az országot. Hasonkorú fiatalok egy másik tömege, szintén százezres nagyságrendű, 1957-től hosszú évekre börtönökben, internálótáborokban, vagyis a családalapításra, a gyermeknemzésre nem a legeszményibb helyeken lopta az időt.

A forradalom utáni első nagy népszámlálásra 1960-ban került sor. S ekkor, mint azt megtudakoltam, sem a külföldre menekült százezreket („disszidenseket"), sem az ő időközben külföldön született gyermekeiket nem vették a magyar állampolgárságú népesség részeként nyilvántartásba. Vagyis a KSH 1960-as adata az össznépesség számáról (9 millió 961 044) sem őket, sem az ő gyermekeiket nem tartalmazza – ez *is* egyik vélhető lényegi magyarázata (túl az abortusztörvények enyhítésén) annak, hogy míg 1949 és 1960 között az ország népessége nagyjából hétszázötvenezerrel gyarapodott, 1960 és 1970 között mindössze háromszázhatvan-háromszázhetvenezerrel. Ha ez utóbbi számhoz hozzáadjuk a „disszidáltaknak" és az ő külföldön született gyermekeiknek, valamint az 1956 után bebörtönzöttek épp emiatt meg nem született gyermekeinek a becsülhető számát, kevésbé fog látványosnak tűnni a népszaporulat visszaesése. És mentes lesz minden misztikumtól, „sorsszerűségtől" – mi több, a meg nem született (pontosabban, *nem idehaza megszületett)* magyar gyermekek számának növekedését is nehezebb lesz egyértelműen a művi vetélések liberalizálásának a rovására írni.

Mellesleg, hipotézisemet arról, hogy a hazai népszaporulat 35 évvel ezelőtti (statisztikákban kimutatott) lelassulása közvetlenül összefügg az 1956-os forradalommal, éppúgy, mint a lakosság számának a csökkenése, közvetve ugyancsak (ha csak részben is) igazolják az 1980-as és az 1990-es népszámlálás összehasonlító adatai. Ebben az évtizedben az ország lakossága mintegy háromszázhúszezerrel *fogyott*. Drámai? Igen. De ha utánagondolunk, hogy e fogyás éppen akkor következett be, amikor az 1957–1960 táján születettek családalapítási, gyermekszülési korba léptek, azaz huszon-, sőt, harminconévesek lettek, e fogyásra, legalábbis ennek nem elhanyagolható részére máris megleltük annak „jórészt nyilvánvaló okát" – azt, aminek meglelésére a Magyar Szellemi Védegylet valamiféle újabb „felelős szerv" létrehozására nógatja a törvényhozást, a kormányzati szerveket, az egyházakat, a társadalmi szervezeteket és a médiumokat.

„Az önpusztítás még lehetséges fékezésére", úgy vélem, semmiféle ilyen új „felelős szerv" nem szükséges. Elég volna, ha – egyrészt – a KSH az 1956–1957-ben kivándoroltak százezreinek külföldön született gyermekeit, legalább *becslési* szinten, az erre alkalmas statisztikatudományi módszerekkel, megpróbálná számba venni (és akkor esetleg kiderülne, hogy népünket nem is sújtja semmiféle titokzatos, *„a világtörténelemben soha, sehol elő nem fordult" önpusztítási* járvány).

Másrészt, elég volna, ha fertályunkon ritkábban szabadulnának el olyan „ordas indulatok", amik *a nagyon is ép életösztönű magyarok százezreit* ösztönzik az ország elhagyására – vagy arra, hogy szerelmeskedés helyett nem koedukált börtönökben és lágerekben lopják évszámra az időt.

Könczöl Csaba

Adósságtörlesztés

A Szombathelyi Bartók Szeminárium és Fesztivál ismét zenekultúránk adósságaiból törlesztett, bemutatván megnyitó hangversenyén *Veress Sándor* 1982-ben írt *Klarinétversenyét*. Az egykor legtehetségesebbként számon tartott Kodály-tanítvány 1949-től vállalt önkéntes száműzetésében németül s más világnyelveken *beszélt*, de – versenyműve ezt mondja nekünk – magyarul *álmodott*.

E költőien emelkedett muzsika hangsúlyai a zeneszerző anyanyelvéből származnak, megannyi beszédes, szinte már retorikus dallama szabad ritmusú régi népdalaink hangját idézi, nem szó szerinti citátum formájában persze, hanem átélt élményanyagként. Vallomásosan személyes emlékképek ezek, a népzenekutató ifjú Veress Sándor emlékezései. Kiváltképp a két lassú tételt hatják át ezek a gesztusok. Veress, aki Paul Klee képeinek hatása alatt komponált avantgárd műveket az '50-es években, kései termésében a tulajdon gyökereihez tért meg. Innen a Bartók-hivatkozások sora, s alighanem ezért fordult a verbális és zenei anyanyelvhez inspirációért.

A szövevényesen nehéz versenymű szólóját *Horváth László* tökéletes technikai felkészültség birtokában, a gyönyörű alkotás poézisét átélve szólaltatta meg. Teljes összhangban a *Szombathelyi Szimfonikus Zenekarral*, amely *Honna Tetsjui*, az idei karmesterverseny győztese vezényletével nyújtott kiváló teljesítményt.

Életében hasztalan hívtuk haza Veress Sándort – most, holtában, művei révén, remélem hazatér.

Breuer János

Napló

Ízelítő az 1992/14. számból

Gelóczy Ferenc: Napló, most – Géczi János, Kalász Márton, Kemény István, Tompa Gábor, Visky András versei – Czegő Zoltán, Czigány Zoltán novellája – Beszélgetés Kemény Istvánnal és Spíró Györggyel – „Négykezes" levélinterjú Tompa Gáborral és Visky Andrással – Irodalmi Quartett (Kardos Péter zürichi levele) – A lét elviselhetetlen súlyossága – magyar módra

VERONAFIERE

INTERMARMOMACH

Márvány, Kő, Gránit és Származékaik, Márványipari Gépek és Berendezések Nemzetközi Kiállítása

Olaszország - Verona, 1992. szeptember 26-30.

A márványipar legjelentősebb nemzetközi seregszemléje.

Az InterMARMOMACH-on való részvétel a legjobb alkalom minden magyar vállalat számára, mely európai piacokon keres partnerkapcsolatokat a márványipar szakterületén.

A kiállítást a Veronai Vásár szervezi.

Amennyiben szándékoznak kiállítóként, illetve látogatóként a vásáron résztvenni, vagy további ingyenes információt kapni, kérjük, vegyék fel a kapcsolatot a Veronai Vásárral illetve, annak magyarországi képviselőjével 1992. augusztus 13-ig.

PROMO KFT
H-1074 Budapest - Dohány u 88.
Tel.: 142-5104, 142-6748 - Fax. 142-5589

ENTE FIERA DI VERONA
Viale del Lavoro 8 - 37100 Verona - ITALIA
Tel.: 00-39-45-588111 - Fax: 00-39-45-588288

INTERMARMOMACH - a világ márványiparának találkozója

Több, mint 500 cég három hónappal a kiállítás megnyitása előtt biztosította részvételét az INTERMARMOMACH-on, a Veronai Vásárprogram keretében szeptemberben megrendezendő, nemzetközi márvány, gránit, kő, a márványipari gépek és felszerelések kiállítására.

A figyelemreméltó eredményt bizonyítja a tekintélyes külföldi részvétel: 12 ország képviselői mutatkoznak be több mint 100 céggel.

A jelentőségteljes veronai kezdeményezés a világ üzletemberei számára magas szakmai szinten kívánja biztosítani a kereslet és kínálat találkozását.

Az INTERMARMOMACH pontos betekintést nyújt a terület piaci helyzetéről és segítséget ad a kelet-nyugati kereskedelmi kapcsolatok fejlesztéséhez.

A Veronai Vásár nagy figyelemmel kíséri a világpiac és ezenbelül az európai piacok helyzetét, hogy minél jobban kibővítse a külföldi delegációk és szakmai látogatók körét.

A Vásár szervezői különös figyelemmel fordulnak a kelet-európai piacok felé, melyek a nemzetközi márványipar fontos kereskedelmi területévé válhatnak.

A Veronai Vásár Kelet-Európában konzulensén, az olasz Reklama tömegkommunikációra szakosodott cégen, és a budapesti Promo Kft-n keresztül azt a célt tűzi ki maga elé, hogy minél több információt nyújtson az INTERMARMOMACH-ról, és a többi általa szervezett veronai vásárról a magyar vállalatok számára, hogy e módon a veronai vásárok egyre inkább Nyugat- és Kelet-Európa elismert találkozási pontjává váljanak.

SAJTÓFIGYELŐ
MAGYAR HÍRLAP
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51
Telefon: 138-068, 337-748, 340-726

ESTI HÍRLAP
Budapest

1969 JUL 7

Kassák

Kassák nürnbergi sikere

1021

Huszonkét ország több mint száz művésze mutatta be alkotásait az idei első nürnbergi biennálén, amelynek anyagát a konstruktivizmus képviselőire korlátozták. A bemutató tájékoztatót ad az utolsó hatvan év képzőművészeti terméséből.

A kiállításon belül külön tárlaton mutatták be a kontsruktivizmus európai úttörői a szovjet *Lisszickij*, a német *Josef Albers*, a svájci *Max Bill*, a holland *Georg van Tongerloo*, a cseh *Frantisek Kupka* és a magyar *Kassák Lajos* személyében. Kassáknak a húszas években készült képarchitektúrái, melyeket a magyar szakkörökben mint az ellenforradalommal szembenálló politikai felfogás egyetlen akkor lehetséges megnyilvánulását értékelték, nagy sikert arattak.

A német kritika véleménye szerint a kiállítás pozitivuma, hogy olyan egyéniségekkel ismertette meg a közönséget, mint a magyar Kassák és a cseh Kpuka, akik hazájukban iskolát teremtettek.

XIV.
196

IKAI NA

RÓMA:

Kiseb
korm

Szomaházy Istvánt *Nagy* Miklós, a *Vasárnapi Ujság* néhai szerkesztője fedezte fel tizenhét éves korában, amikor első hosszabb elbeszélését közölte.

Medek Anna fölfedezője énekmesternője, *Maleczky* Vilmosné volt.

Környey Bélát ketten fedezték fel: *Krecsányi* Ignác az operettszinpad és *László* (Lusztig) Pál, a „Magyarország" kritikusa, az opera számára.

Rózsa S. Lajos fölfedezője *Krecsányi* Ignác, aki egyszer énekelni hallotta és nyomban szinpadra vitte.

Karinthy Frigyest, mint irót *Osváth* Ernő fedezte fel, mint humoristát pedig *Gábor* Andor.

Mészáros Gizát *Beőthy* László fedezte fel, amikor egyszer kisebb szerepben játszani látta.

Fedák Sárit *Rákosi* Szidi fedezte fel, amikor belépett a sziniiskolába.

Törzs Jenőt Ignotus fedezte fel, a Szerda cimü lapba irt róla egy fölfedező cikket.

A Ma programmja

A Ma propaganda estjén *Kassák* Lajos, az uttörő társaság vezére, a következő előadást tartotta:

Tisztelt jelenlévők! Elvtársaim!

Valami csengő, örömös hangot kellene most önök felé kiáltanom. És mégis, amit mondani fogok, egyszerü és talán szigoru szavak lesznek csupán a megmutatkozott holnap felé, a feleszmélt emberért. A nekipirosodott idők legforróbb perceit éljük, a felijedt herék körül máról holnapra visszájára fordult a világ. A munka fellázadt rabszolgái, akik az általános életnivón évszázadok óta kevesebb perszonális értéket jelentettek a munkáltatók drága ölebeinél — előttünk és velünk igazhitü forradalmárokkal elindultak megváltani az embert, aki bennünk lakozék. A proletár öntudat erejével egy világot döntöttek össze, hogy felépithessék az uj világot.

Mi feleszmélt emberek nemcsak a megélhetést akarjuk, hanem magát a felismert életet is.

A fiatalok

1. Szilágyi Rózsi. — 2. Környei Dundi. — 3. Dolnay Ilus. — 4. Hollay Kamilla. — 5. Havas Gyöngyike. — 6. Loth Ila.

A gazdasági kényszerforradalma égjen le az elmerült lélekig, amelynek feleszméléséval az uj ember lép a világba.

Nem elég a harc az igából felszabaditandó testért, ugyanakkor induljon meg a harc az ugyancsak ugy igába szoritott lélek felszabaditásáért is.

Csakis a mai burzsoá-morál teljes lerombolásával és az antiburzsoá-morál felépitésével érhet el a gazdaságilag felszabadult ember önmagában is a teljes felszabaduláshoz.

Az emberi forradalmat előkészitők szerepében ezen a ponton a kutató tudomány, az irodalom, képzőművészet, zene egyenként és együtt a világszemléletes művészetek is helyet kérnek.

A burzsoá társadalmi rend egyik legerősebb alátámasztója a gerinctelen, magát eladott művészet volt. Ő lopta bele a modern rabszolga pszichéjébe az elnyomó osztály embertelen moráljat, nagyrészben ő volt az éhbérért igába gyámoltalanitó és ő volt a militarizmusba bolonditó. Ez igaz, mert láttuk, hogy milliók éltek vele mint narkotikummal az életszenvedések ellen. De ha igaz, hogy a burzsoá ideologiáju művészetnek ereje van a gazdasági forradalom hátráltatásához, akkor annak is igaznak kell lennie, hogy az uj világszemléletü művészetnek megvan a forradalmositó ereje. Ha bizonyitásunkhoz szemléltető példa kell — forduljunk érte Oroszország felé.

Tudjuk, hogy aránylag Oroszországban sem volt rosszabb a munkásság helyzete, mint a háboruban résztvevő többi államok munkásságáé. A halálos parancs ellen feszülő akarat rugóit tehát a reális gazdasági kényszeren túl, valahol *máshol* kell keresnünk. Az orosz forradalom az embereszmélés bizonyossága. Hogy ez más országokban is igy történhetett volna? — ez ellen az okoskodás ellen nem kell szóharccal bizonyitani — mert tény, hogy nem történt meg. Csinálni csak a lázadást lehet, a forradalom mélyreeresztett gyökerekből él. Lenin és Trockij előtt már egy óriási munkamennyiség végeztetett el és ennek a fundamentumépitésnek évtizedeken át legszorgalmasabb munkásai az orosz művészek.

A Ma gárdája

1. Viktor Lajos. — 2. Barta Sándor. — 3. Péri László. — 4. Reiter Róbert. — 5. Hevesi Piroska. 6. Ujvári Erzsi. — 7. Kahana Mózes. — Szélpál Árpád

A morális élet ilyen átalakulását eddig egyik nyugati állam népénél sem lehet kimutatni: a nyugati kultura a világnak felelőtlen osztálykultura.

Amig nyugaton a formák divatositása lényegesült a művészetek főcéljává, addig keleten minden valamirevaló tehetség a mondanivaló elmélyitésére törekedett.

Hogy tehát a proletáriátus forradalma nyugat helyett keletről indult el, ennek okául a gazdasági érdekeknél határozottan nagyobb jelentőségünek tartjuk az orosz lelkekben végbement morális forradalmat.

Azok az erők, melyek ma forradalomba koncentrálódtak, a gazdasági célnak beérése után forradalomba decentrálódnak a minden *államrenden* felül kivánkozó kollektiv individuumért.

Ezzel szemben a nyugati forradalmak tisztán gazdasági és politikai jellegüek, jelenükben kaotikusak és sokkal könnyebben egyensulyba marasztalhatók.

Látjuk tehát: a világ átalakulásának nem csupán gazdasági rugói vannak. Rajta túl van a morális plusz: a forradalmas ember.

A tudomány és művészet megdolgozottjai, a kollektiv individuum.

A történelem mozdonyának lelki fütőjére nálunk Magyarországon nagyon minimálisak a kilátások. És ép ezért a gondolkozók előtt nem lehet értelmetlen, hogy mi a kommunizmuson tul harcot kezdünk a kollektiv individuumért. Eszünk és érzékeink kinyilatkoztatója a művészet. A művészetünket tartjuk a legtöbbet segitő eszköznek a nagy harcban mint a hogy hiszünk a ténnyé vált világszemléletes orosz művészet forradalmasitó erejében.

És nem vagyunk egyedül. A franciáknál a halálra itélt és okosan Svájcba mentett Henri Guilbeaux és a németeknél a bebörtönzött Franz Pfemfert irók közül ma ugyancsak megindult az aktivista művészek mozgalma.

Kritikusaink nem veszik észre, hogy mögöttünk a különböző művésziskolák (futurizmus, kubizmus, expresszionizmus, szimultanizmus) megjelenésével már megmutatta magát egy

A fiatalok

1. Vidor Ferike. — 2. Dán Norbert. — 3. F. Lánczy Margit. — 4. Szántó Margit. — 5. Andorffy Ida. — 6. Budanovits Mária

még öntudatlan, anarchikus forradalom. De mig őnekik csak a miértjük, nekünk már a hová-nk is megvan.

Ők rossznak érezték és tovább már nem birták ki a borzsoá-társadalom posványaiban — nyomorodást, mi a mágunkra eszméléssel az élethez vezető utakra is ráeszmélünk.

A MA folyóirat köré csoportosult aktivísta művészek csoportja ennek a morális forradalomnak tudatositását és lendületben tartását hangsulyozza ki céljául. És ennek a célbaérésnek szerintünk legmélyebbre ható agitativ eszköze a kutató tudomány és az uj világszemléletes művészet, amely, ha bármelyik párt is a maga célja érdekében megölte a forradalmat, elsőnek kiáltotta ki, hogy éljen a forradalom!

A dal az ut az égbe. Boldog vagy te, ki ez utat mindennap megjárod.

(*Jókai emléksorai Hollósi Cornéliához.*)

Piktorok, szobrászok

A képzőművészet fiataljai! Van-e Bohémiának e részében egyáltalában olyan, aki ne volna fiatal, vagy legalább ne vallaná magát annak? Nézzék csak meg egyszer, milyen fürgén szalad fel Fényes bácsi a Fészek lépcsőin, hogy odafönn udvarolgathasson a szép asszonyoknak, vagy hallgassák meg egyszer az öreg Stróbl mester recsegő, ropogó beszédét, milyen ifjonti tűzzel magyarázgat hiveinek! A piktor, amig paletta van a kezében, a szobrász, amig gyurja az agyagot — ha ő maga is ugy akarja — nem öregszik meg. Ilyenformán aztán a „fiatalság" örve alatt most fel lehetne itt vonultatni képzőművészeti életünk valamennyi tényezőjét.

Szerencsére csak a korszerinti fiatalokról szól a husvéti cikk és a mai papirhiányra vessen, aki mindamellett nem találja itt valamennyi valóban fiatal piktor és szobrász nevét. Mert

A fiatalok

Oláh Zoltán. — 2. Mikó Ida. — 3. Ihász Lajos. — 4. Palásthy Irén. — 5. Járay Sándor, 6. Kruyswick Anna

légió a számuk, kitünőek mind, sokat tudnak, még többet produkálnak és komolyabban dolgoznak, mint az ő korukban a mai „öregek." Hogy hol vannak most? Ott nyüzsögnek a Fészek termeiben, szervezkednek, készülődnek, tömörülnek rendületlenül. Hozsannával köszöntötték a proletár-diktaturát, mely az ő napjuk felvirradását is jelentette, hiszen elnyomott, elnémitott művész-proletárok voltak eddig valamennyien, akiket a kapitalista művészet és műpártolás nem engedett szóhoz jutni, érvényesülni. A festő, kinek nagy vásznak fantáziái éltek álmában, garasos rajzokat volt kénytelen készíteni az uzsorás hetilapkiadó számára, hogy megélhessen, a szobrász, kiben gigászi tervek rajzottak, nem foghatott munkához, mert nem volt anyagra pénze. És a tehetségest elnyomta a protekciós, aki elvitte a dijakat, a segélyeket, a dicsőséget, a gicscsőr ünnepeltette magát és a zseni éhezve fázott műteremmé kinevezett padlásszobájában. Most másképp lesz minden! A tehetség végre érvényesülni fog. Nem lesznek többé csalások, szemfényvesztések, a Magyar Tanácsköztársaság rendet teremt a művészet berkeiben is, felszabaditja a proletárokat ott is és a dolgozókat előnyben részesiti a profit-művészek átkos semmittevése fölött.

Kevés ország dicsekedhet annyi fiatal képzőművész-tehetséggel, mint a miénk. A magyar föld, a magyar táj, amely Páll László, Mészöly, Székely Bertalan géniuszát termette, nem fogy ki az igazi pikturai meglátással élő művészet termeléséből és talán ez az egyetlen pont, ahol nem kell kivánni a többtermelést. A vérszegény osztrák képzőművészet, a tudálékos német festőgeneráció mellett, a mi fiatal piktoraink a legközvetlenebb szellemi rokonságban vannak a franciákkal, ahol Cézanne, Gauguin, Manet, ép ugy élnek, mint nálunk. Semmi nagyképüség, semmi tudálékosság, friss, közvetlen, eleven és virágzó ez a fiatal magyar képzőművészet, mely a proletár-kultura szolgálatába állitva csak most fog igazán fejlődésnek indulni.

1. Nagy Katinka. — 2. Paulay Matild. — 3. Járay Böske. — 4. Radó Teri. — 5. Szokolay Etus. 6. Leszkay Irén.

FEHÉR ALADÁR

Az utcát, a legnagyobb nyilvánosságot, már elhóditotta a régi gics-mesterektől a fiatalság. *Vértes* Marcelt már nem kell bemutatni a *Szinházi Élet* közönségének sem. Agitációs plakátjai, melyek a legutóbbi hónapokban izgató művészi diszt adtak az utcának, minden embert megállitottak és megfogtak. Markáns, biztos vonalkezelése, gyengéden, szubtilisan érvényesül illusztrációiban is, melyekkel az utóbbi időben mind sürübben találkozunk. Egyedül áll a maga nemében nálunk *Major* Henrik is, a népszerü Sicu, kinek ördöngősen sikerült karrikaturái már jó ideje hors concours kacagtatják a magyar közönséget. Maró szatira, felséges guny, kegyetlen bonhomia van a Major-rajzok megdöbbentően hü vonalaiban, melyek lendülettel leplezik le a társadalom és a művészet „kitünőségei"-t hallatlan őszinteséggel adva azt, ami az emberben emberi.

A grafikusokról szólva nem szabad megfeledkezni *Biró* Mihályról, aki úttörő volt az agitációs plakátok terén és hires „vörös ember"-évei örök időkre szóló szimbólumot adott a magyar szocializmusnak. Az utóbbi időben hallgat, inkább csak kisebb, a proletariátus mellett véresen izgató rajzokban adja elő mondanivalóját, de rövidesen ismét nagyobb kompozíciókban fog megszólalni hangos, messzehordó hangja. A fiatal grafikusok között kedves, rokonszenves jelenség *Dezső* Alajos, aki a vonalak graciozitását, a rajz egyszerüségét hozta magával. A „Rire" és az „Assiette au Beurre" egyelőre nem közölheti müveit, de az egyetlen magyar müvészi élclap, az „Április" minden számában meglep egy-egy kitünő rajzával. A grafikusok közé számit *Herman* Lipót is, aki szeret végtelenül kedves angyalkákat pingálni a képeire és épp oly komoly festő, mint amilyen szellemes grafikus. A fiatalok közé tartozik *Tuszkay* Márton, aki a háború előtt erőnek erejével ki akarta irtani az izléstelen plakátokat Budapest utcáiról és kétségkivül ki is irtja, ha időközben nem ölik meg Szarajevóban Ferenc Ferdinándot.

FODOR LÁSZLÓ

PÁN JÓZSEF

ÁBRAHÁM PÁL

Igy azonban katonáskodnia kellett és most kezdhet csak ujból munkálkodni. A legfiatalabbak közt vezet *Pán József*, akinek legközelebb kerül ki az utcára hatalmas „Vörös Hadsereg" plakátja és aki mint szinpadi diszlettervező is sok értékes sikert aratott már. És a legeslegfiatalabb *Bródy* Illés, a Sándor bá' legkisebb fia, aki több sikerült szárnypróbálgatással vonta magára a figyelmet és kétségkivül sokra fogja vinni, ha még sokat tanul.

Nyüzsög a Fészek nagyterme a szervezkedő és szervezkedett piktoroktól, jobbra-balra ismerős fejek bukkannak fel, jaj, kit ne felejtsen el feljegyezni az ember! A terem közepén áll hevesen gesztikulálva egy csoport élén az elegáns *Zádor* István, aki szakállt növesztett a katonáskodás alatt. Az egyenruhát már rég levetette, de a szakállától, ugy látszik, nem akar megvállni. Kitünő, tehetséges festő, különösen interieurökkel keltett feltünést eddig. Vajjon mit fog ezután festeni, ha a főuri kastélyok összességét birtokba veszi az állam? *Feiks* Jenő csak kopasz, de azért a fiatalok közé számit. Rajzai szellemesek, festményei a legjobb modern franciákkal vetélkednek. Most iskolaigazgató is, nemrég került a belvárosi szabadiskola, a pesti Julien-akadémia élére, ahol bizonyára a kommunizálás után is meg fog maradni. A másik *Feiks*, az Alfréd, nem kopasz, de azért épp olyan jó festő, mint áz egyik, a legdusabb haju magyar piktor, pedig — hogy a fej szőrzeti minősitésénél maradjunk — *Pólya* Tibor, kinek képei ma is Szolnok levegőjét sugározzák, pedig jó ideje, hogy elkerült már onnan.

LÁZÁR OSZKÁR

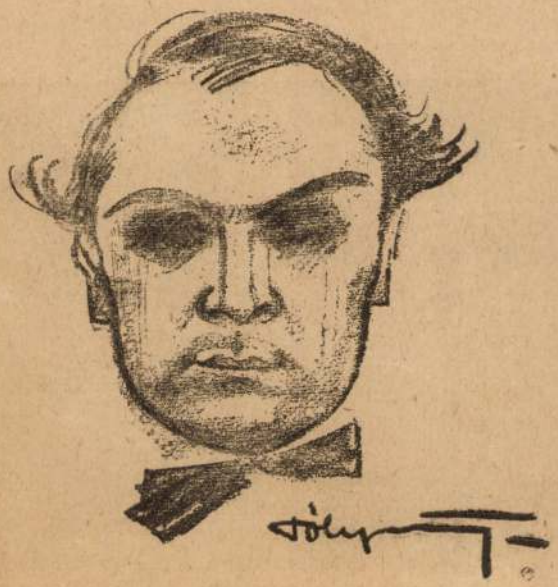

PÓLYA TIBOR

PAULINI BÉLA

Az iparművészeket *Falus* Elek gyüjti csoportba, a magyar könyv külső diszének reformátora, a legtöbb és legszebb cimlapok szerzője. E téren való tevékenysége felér minden művészeti kultura terjesztéssel. Az iparművészek közé számit részben *Borszéky* Frigyes is, aki ujabban kerámiai műveivel arat szép sikereket, de azért, akárcsak *Gara* Arnold, ő is megmarad a festés mellett és nagyon szép kompoziciókkal szerepel a tárlatokon. A portréfestészetet a fiatal *Glatter* Gyula képviseli legizmosabban *Kiss* Rezsővel együtt, akivel vetélkednek a festés eleganciája, az ábrázolás hűsége és az emberi arcok jellegzetessége tekintetében.

A terem egyik sarkából *Honti* Nándor hangos szava teszi figyelmessé az embert: lapjában. Az Ujságban most, lám, nem jut szóhoz. Tehát itt beszél annál többet a jövő reménységeiről. A kis *Medgyes* László, kinek műveiből a „Ma" rendezett nemrég kiállitást, kubbista műveiért könyveli el a gratulációkat. *Berény* Róbert, a festők vezére pedig idegesen járkál egyik csoporttól a másikhoz, hogy közölje a szükséges tudnivalókat. *Teplánszky* Sándor egyáltalában nem szomorkodik, hogy nem fog több háborus kiállitást rendezni és kétségkivül szives-örömest menne már studionokat csinálni csendes hollandi falvakba. Jobb hiján azonban bizonyára megelégszik Leányfaluval is egyelőre. *Sassy* Attila, a tatárfejü Aiglon, alig várja már, hogy vásznat kapjanak a piktorok és ne legyen kénytelen a régi képei tetejébe ujakat festeni, *Csuk* Jenő pedig bizonyitgatja, hogy a festők szivesen és lelkesen fognak dolgozni akkor is, ha majd nem lesznek bizonyos számu aranyat reprezentáló dijak kitüzve.

Kisfaludi Stróbl Zsiga arca huzódik csak széles mosolyra. Talán arra gondol, hány jó szobrot lehet a régi rossz plasztikai művek helyébe csinálni ebben a szoborszegény Budapesten. *Medgyessy* Ferenc is otthagyta a remeteéletet és eljár a proletártestvérek közé és *Szamosi Soós* Vilmos is örül a gyökeres rendszerváltozásnak.

Márton Ferenc vázlatkönyvvel hóna alatt járkál, *Gulácsy* Lajos egy kényelmes karosszékben elmélázva gondol távoli lagunák rejtelmes kékségeire, *Tihanyi* Lajos pedig a festőnők csoportjában érzi legjobban magát.

Nem, távolról sem *ezek* a fiatalok, de *ezek is* fiatalok. A névsor fele hiányos, a legtöbbje kimaradt, nem szerepel itt, ne essék zokon senkinek sem. A többi fiatal festő, rajzoló, szobrász benfoglaltatik abban az izmos összeségben, amely ma a magyar képzőművészetet jelenti és amely megnyugtathat mindenkit arról, hogy ennek az országnak igazi művészi kulturája még csak ezután fog lombozodásnak indulni.

A szinészet föladata mulattatva oktatni az embereket; a mű észet föladata az érzelmeket nemesiteni.

Egressy Gábor.

1. Kroó Margit. — 2. Hegyi Anna. — 3. Vigh Manci.

1021

Kassák Lajos

A 80. lépcsőfokon

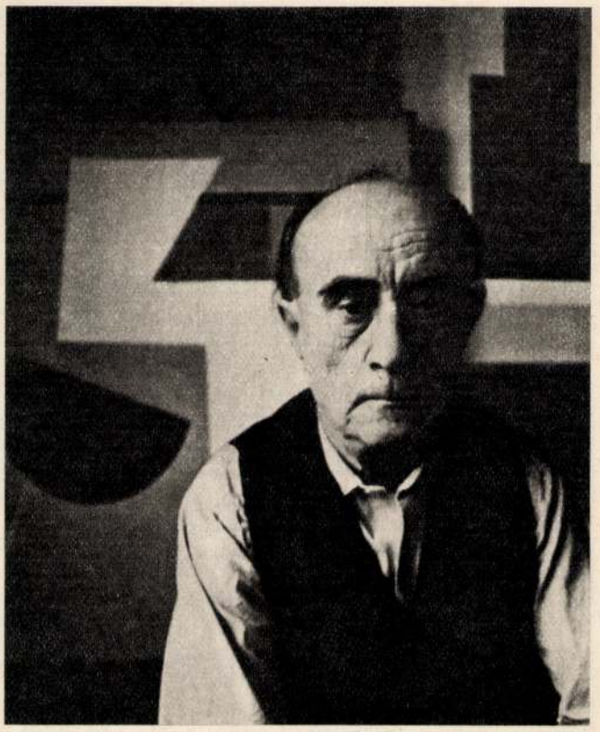

Fotó: Lengyel Lajos

„A nagy városok fia vagyok
vasszerszámmal dolgozó
és örökké elégedetlen" (1922.)

1887-ben születtem Érsekújvárban. Történelmi múltú mezőváros volt, 12 000 magyar és szlovák nyelvű lakossal, két szép templommal, olyan vasútállomással, amely cigányzenével fogadta és indította további útjára a gyorsvonatokat, tégla- és bőrgyárral, piactéri korzóval, kétemeletes, lapos tetejű, kitűnően felszerelt kórházzal, hat elemi és nyolc osztályos gimnáziummal. Alapjában véve paraszti város volt ez, de meggondolt rendben haladt már az iparosodás felé. Jó emlékeim vannak róla, talán csak az iskolai fegyelmet, lecketanulást viseltem el nyűglődve, olyannyira, hogy öt esztendő múlva abbahagytam az egészet és elszegődtem lakatosinasnak.

Igen, ez már egy egészen más világ volt, szívesebben éltem benne, mint az agyonfarigcsált iskolapadban, reggel hatkor kezdtünk munkához, este kilenckor végeztünk, zajban és füstben múlt felettem az idő s mégsem elégedetlenkedtem, komoly munkát kellett végeznem és én odaadással, szívósan birkóztam meg az átalakítandó nyersanyagokkal. Csodálatosképpen szabadnak és önállónak éreztem magam.

Emlékszem rá, hetenként kétszer mentem anyagot vásárolni, hosszú szálú gömbvasakat, amiknek végei a köves úton csörömpöltek, úgy vittem a vállamon, mintha én lennék a legerősebb óriás és az emberek valamenynyien törpék lennének körülöttem. Mai szóval élve valósággal a munka hősének éreztem magam.

Inaskodásom négy évig tartott, utána gyalog elindultam Győrbe, csábított a vagongyár szakmai jóhíre.

Alacsony termetű, vékonycsontú legényke voltam és azon a hatalmas gyártelepen máról holnapra hídkováccsá lettem. Nehéz munka volt, de büszke voltam új mesterségem szép nevére és jókedvvel, fáradhatatlanul dolgoztam. De mondhatnám, többezer munkatársam között valahogyan magányosan maradtam. Nem ittam alkoholt, nem kugliztam, nem kártyáztam, szombaton esténként bementem a szakszervezetbe, vasárnap egyedül maradtam az öregasszonnyal, akinél ágyrajáró voltam. Egész fiatal koromban rajzolgatni, festegetni szerettem s most újra ébredtek bennem ezek a kívánságok, levelezőlapokról tavon úszó hattyúkat, forrásnál ivó szarvasokat, majd városképeket festegettem. A csoport, amiben dolgoztam, gúnyolódott velem ezért, de nem mondtam le megrögzötté vált szokásomról. Két évi lemezegyengetés, fúrás, szegecselés után visszamentem Érsekújvárba, hosszabb munkanélküliség után vonatra ültem, hogy elvigyen Pestre. Uram, Isten, hogy milyen figura voltam akkor. A patika tulajdonosa, akinél apám laboráns volt, segített ki néhány ócska ruhadarabbal. Szegény lakatossegéd, szűk pepita nadrágban, repedezett lakkcipőben, fejemen zsirardi kalappal, hónom alatt kis csomaggal, ami egész vagyonom volt, érkeztem meg Pestre. A Nyugati pályaudvaron szálltam ki, kissé riadtan álltam meg a nagy embernyüzsgésben, akkor láttam először ló nélkül rohanó villamoskocsikat és emeletes házak erdejét, amik fölött feketén úszott a gyárkémények füstje.

A város leghíresebb munkásnegyede, Angyalföld lett új otthonom. Szomorú és veszedelmes környék volt ez, minden második házban kocsmával s azóta már rég eltakarított kiserdővel, ami felé a késő esti órákban, vagy éjszaka életveszélyes volt közeledni a munkakerülők és megrögzött bűnözők miatt. A szó igazi értelmében semmi szépet nem tudnék mondani erről a hírhedt negyedről, de mégis jól éreztem magam benne, munkás voltam és a munkások nagy családjában éltem, akiknek láttam szegénységét és akik magukhoz kapcsoltak izzó beszédeikkel, amikkel a világ megváltoztatását ígérték. Tevékeny részt vettem a szakszervezeti életben, olyannyira, hogy végül is feketelistára kerültem és megint nyakamba szakadt a munkanélküliség. Hol kicsit felemelt, hol ismét a mélybe ejtett sorsom, nőtt bennem az elégedetlenség és a szabadság megkívánása.

Ebben az időben vettem először könyvet a kezembe, Petőfi verseit olvastam, eleinte ízetlenkedve, majd egészen beléjükvesztem. Nyughatatlanná váltam, világgá szerettem volna menni nyakló nélkül.

Végül is egy munkanélküli faszobrász barátommal egy este a ház előtti köveken üldögélve elhatároztuk, hogy másnap reggel gyalog elindulunk Párizsba.

Elindultunk. Becsavarogtuk fél Európát, élelmet, szállást koldulva és naponta harminc-negyven kilométert gyalogolva az országutakon. Félúton elváltam a faszobrásztól, egy másik csavargóhoz csatlakoztam, aki ki tudja miért, költőnek vallotta magát és Chilébe készült vallásalapítónak.

Lekopottan, szinte halálra fáradtan léptük át Párizs határát. Itt is koldulásból tengődtem, de boldog voltam, hogy Párizsban, a világ szívében élek. Ekkor már ismertem Ady Endre verseit, s az ő költői romantikája engem is elragadott, semmi sem volt enyém ebben a városban, de egyformán gyönyörködni tudtam patinás öreg házaiban s a boulevardok fényözönében.

Megfürödtem a Szajnában s mintha újjászülettem volna, éreztem, ez a város lesz második hazám, s valóban az ő áldásával kezdtem el és szolgálom művészetemet, mint életem legtisztábban megfogalmazott értelmét.

Pestre, már mint kezdő költő érkeztem vissza. Verseket írtam, aktívan résztvettem a munkásmozgalomban s az angyalföldi gyárak gazdái ismét nem engedtek be a kitárt kapukon. Művészi fejlődésem útja, ahogyan már megírtam, tüskékkel és vastörmelékekkel volt telehintve. De törekedtem egyre előbbre és kapaszkodtam egyre magasabbra.

Íme, ma léptem fel születési évfordulóm

kép kialakításának terhes konzekvenciáját. Miben különböznek ezek a tervek a többitől, miben nyilvánul meg újszerűségük és értékük?

Gazdaságilag főképpen abban, hogy tervezőik a telepítést a rendelkezésre álló területnek csupán egy hányadára vonták össze. (III. sz. rajz.) Ennélfogva azon nemcsak városiasabb beépítés jöhet létre, hanem a burkolt útfelületek, a közműhosszak, a közlekedési vonalak és a költséges ápolt zöldterületek kiterjedése is lényegesen lecsökken. Ugyanakkor a koncentrált település funkciójában, szervezési lehetőségeiben, városképi megjelenésében, tehát végső fokon hangulatában és egész életütemében is urbánusabbá válik.

A lakóházak súlyvonalában kialakuló központ ily módon az egész városrész szerves részévé lesz: itt zajlik majd a mindennapi élet, a forgalom, a vásárlás, a szórakozás, és mindaz, ami a várost valóban várossá, élettel, mozgással, fénnyel telítetté teszi. Az esetleges zavaró hatások ellensúlyozásaképpen pedig ezt a koncentrált városrészt mintegy körülölelik a beépítetlenül hagyott ligetek és erdők. A központ körül tömörülő lakóházak szinte beleolvadnak a közvetlenül csatlakozó tájba. Így a lakosság számára nélkülözhetetlen kert-, park- és sport-lehetőségek nem elaprózott tömbbelsőkben, hanem a szabad természetben bontakozhatnak ki; s ugyanitt — a lakások közvetlen szomszédságában, de zöld környezetben — helyezkedhetnek el az iskolák, óvodák és bölcsődék is. Ez a tájba ágyazott, de „városias város" végül is nem válik embertelenné, tájtól és természettől elszakadt bérkaszárnya-rengeteggé — ugyanakkor kialakulhatnak benne azok a sajátos urbánus utcaképek, terek és épületegyüttesek, amelyek az adott helyen és a konkrét megoldásban valóban helyi jellegűvé válnak, és éppen annak a településnek vagy városrésznek lesznek mindenkor jellemző ismérvei.

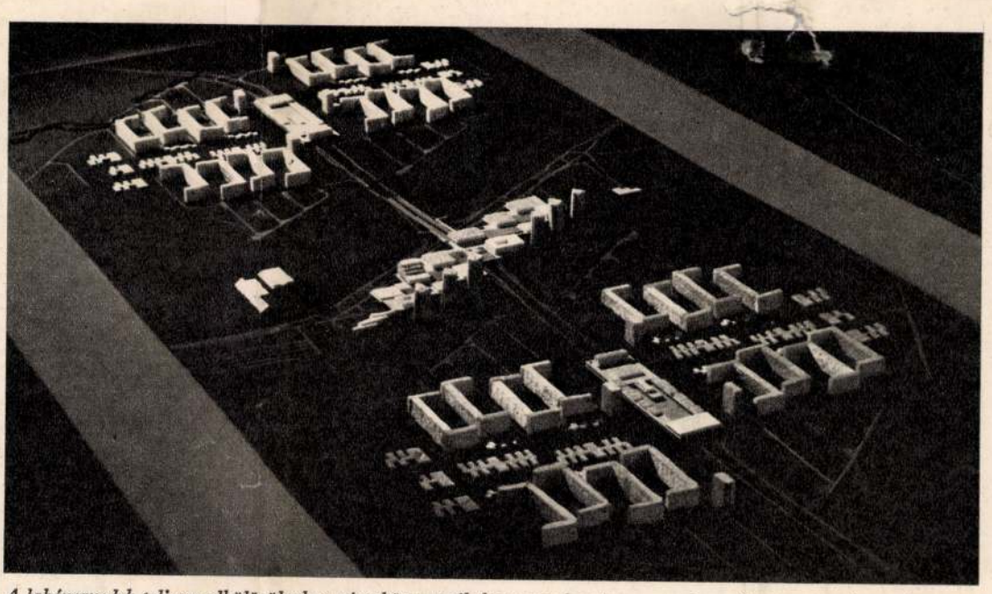

A lakónegyedek teljesen elkülönülnek a városközponttól, hogy ennek zajos, mozgalmas élete ne zavarja azok nyugalmát. A lakónegyedek centrumában egy-egy helyi központ alakul ki. Ezek és a városközpont a lakótelep súlyvonalában vezetett metróvonalra fűződnek fel. (Brenner János, Kováts Miklós és Sándy Péter terve.)

A lakótelep a tervezési terület egészét behálózza. Az épületek kötetlen elrendezésében, többé-kevésbé rendszertelenül helyezkednek el a belső kertes udvarok és a parksávok szövevényében

Az elmondottakat összefoglalva: a pályázat legnagyobb jelentőségű eredményét végül is nem annyira a konkrét kivitelezésre alkalmas ilyen vagy olyan megoldásban, hanem abban a tényben jelölhetjük meg, hogy tanulságaival elősegítette egész város-értelmezésünk és várostervezési szemléletünk tisztázását. Felismeréseink azonban csak akkor lesznek teljes értékűek, ha a most már egyértelműen megfogalmazható elvi célkitűzésekkel együtt az azokból következő gyakorlati alapkövetelményeket is rögzítjük.

Ez esetben főleg két vonatkozásban elengedhetetlen. Egyrészt ki kell zárnunk még a gondolatát is annak, hogy az új városrész tömörítése folytán annak megnagyobbodott környezete építési tartalékterületté minősüljön, és idővel ugyancsak beépüljön. Másrészt alapvető követelménynek kell tekintenünk, hogy a házgyári technológiával épülő házak méret- és konfigurációs kombinációi a gyakorlatban ugyanolyan gazdag variációs lehetőségeket biztosítanak majd, mint amilyeneket most a pályázati kiírás a tervezők számára reálisként megjelölt. Az intenzív beépítés fokozottan urbánus jellege csakis akkor bizonyulhat tényleges előnynek, ha a várost — éppen ennek ellensúlyozásaként — beépítetlen zöldterület övezi. A többféle épülettípus alkalmazásának a lehetősége pedig szinte egyedüli, tehát elengedhetetlen előfeltétele annak, hogy az egyhangú és sivár városképi futószalagon való gyártását végre ténylegesen felszámolhassuk. Ezt igazolják — negatíve — eddigi tapasztalataink, és ezt bizonyítják — pozitíve — a káposztásmegyeri tervpályázat díjnyertes pályamunkái.

II. díjas terv. A terv — ugyanúgy mint az I. díjas — a központ körül tömöríti a beépítést. A viszonylag kis területre koncentrált lakótelep tehát ebben az esetben is nagymértékben urbánus jellegű városmag körül alakul ki, de ugyanakkor beleolvad a környező zöld tájba. (Pongrácz Pál, Kovács Ferenc és Vojnits István terve.)

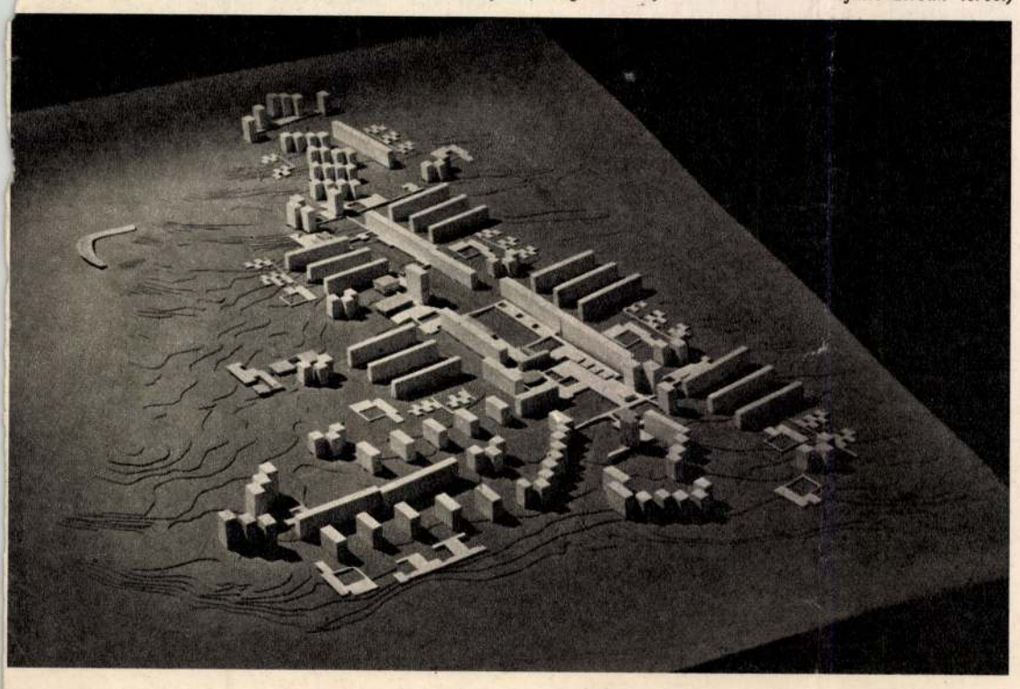

nyolcvanadik fokára és töretlennek és csüggedetlennek érzem magam. Nem panaszlom ennek a városnak, hogy mennyi nélkülözést kellett eltűrnöm, milyen erőfeszítéseket kellett kifejtenem ahhoz, hogy két háborúban, két forradalomban ne veszítsem el lábam alól a talajt, megmaradjak annak az embernek, aki az igazság és szabadság hívének tartja magát és hű maradt az úthoz, amin hajdanában elindult.

Mintha egy dombtetőn állnék, visszatekintek múltamra és igaz meggyőződéssel vállalom mindazt, amit eddig tettem és ahogyan tettem. Ez a város az én városom.

Tizenkét éve Óbudán lakom, szeretem a csöndjét, békességes embereit és nem kívánom vissza romantikus kiskocsmáit.

Szaporán bontják a földbe süllyedt rozoga házakat és egész új telepek épülnek körülöttem, modern házakkal és megzsúfolva olyan emberekkel, akik dolgoznak és meggyőződésük, hogy élni érdemes.

1967 március

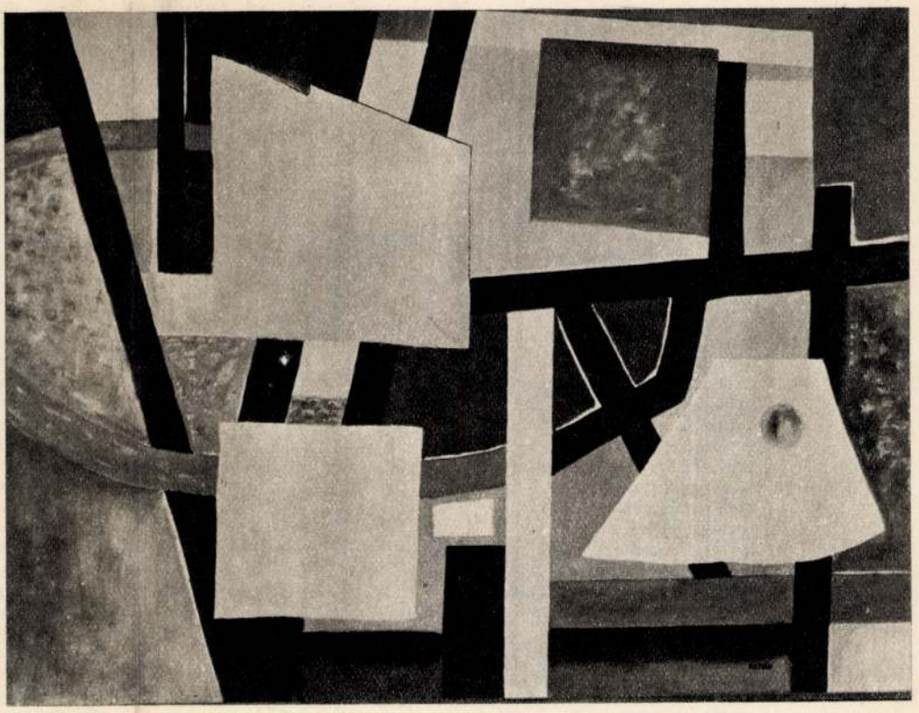

Kassák Lajos: Az utak ismeretlenek (Olajfestmény)

Budapest ege alatt

1912
május 23.
Szépen hajnalodik.
Fény áttöri magát
a sötétségen
az én tüdőm is a tiszta hangú billentyűkön játszik
szívem halk mély ütemeket dobol.
De a levegő mintha izzóbb lenne a szokottnál
láthatóbbak a remegések
amiket a tárgyak és növények sugároznak magukból.

Ó 1912
május huszonharmadik
hajnala
ha visszagondolok rád
kilépek szomorúságom börtönéből
nyelvemről szavak feslenek le
tüzesek
engesztelhetetlenek
hasonlóak azoknak az embereknek
vésztjósló énekéhez
akik felriasztották
Angyalföld mély álmát
és megindultak
hosszú hosszú sorokban
a város felé
a börze
a bankok
és a parlament felé
hogy elpanaszolják sorsukat
hogy lesújtsanak azokra
akik előtt eddig
engedelmesen meghajtották gerincüket.
A lázadás
és a jóremények
hajnala volt
ez a hajnal
a kényszerű elszánás
a nagy erőpróba
hajnala
mikor a szegények
a megalázottak
nem a szívüknek
hanem az agyuknak engedelmeskednek.
Zászlót bontanak
sok vérszínű zászlót
és emelt fővel menetelnek alattuk.

Borostás arcukat arany sugárzásba vonta a nap
aranynak látszik az asszonyok simára tűzött kontya
s a gyerekek is akik vidáman loholnak mellettük
mintha aranyban fürödtek volna.
Ó emberek hullámzó tengere
erdők kiirthatatlan fáihoz hasonlók
a nap hősei vagytok külön-külön
és együtt valamennyien
s lehet hogy nemsokára
a halál áldozatai lesztek
de ez a gondolat nem kínoz senkit.
Minden olyan szép
élettől duzzadó
sokat ígérő.
Úgy indultatok neki
mintha valamiféle nagy őszi szüretre lennétek hivatalosak.

Szinte már látjátok a beérett fürtöket
a kipréselt must ízét is érzitek már
és kemény léptekkel haladtok tovább
meggyarapodva
százakkal
ezrekkel
énekelve mind hangosabban
mind elszántabban.
Aztán egyszerre a napsütéses reggel
másik oldalát is látni lehet
és azokat is látni már
akik szemben jönnek veletek
gyalog és lóháton
töltött fegyverrel a kézben.
A jó és a rossz valóság
óhatatlanul összekeveredik
az ég mintha magára húzta volna sötét fátylait
a föld mintha megrázta volna lomha testét
s a célpont amit az emberek oly világosan láttak
szétcsurog valami iszapban és ködben.
Az énekszó
kiáltások szilánkjaira törik.
A halál angyala fújja trombitáját
fegyverek éles kegyetlen hangjától kísérve.
Rendőrök
csendőrök
katonák
kivetkőztek emberi bőrükből.
S most ropognak a puskák
acél sáskaraj röpül ki torkukon
hogy behatoljanak
a védtelen koponyákba
az avított rongyokkal takart szívekbe.
Angyalföld második szülőhazám
elnémultak gyáraid kínzó zörejei
a fa és vas nyugodtan alszik a szennyes falak közt.
A drága fémek ragyognak hogy senkise nyúzza őket
szétfoszlottak kocsmáid koldusdáridói
elborult feletted az ég
az utcák kifordították mocskos beleiket
és hullanak a fák rozsdamart levelei.
Angyalföld
nappalaim vallomásra kész tanúja

éjszakáim menedéke
Egyiptom pusztulását
háborúk győzelmét
megsebzettek vérehullását
szenveded most át
és veled szenvedek én is
de nem adom meg magam
mint ahogyan a te néped se adja meg magát.
Barikádokat emelnek
védekeznek és támadnak egyszerre
asszonyaikért
gyerekeikért
magáért az életért
amiből eddig
csak a nyomorúság keserű ízét
szülések kínját
temetések könnyeit
ismerhették meg.
Hol van már az a szép hajnal
és az énekszó
ami panaszaink
reményeink
fortisszimóját zengte.
De a semmi völgyeiből
a tehetetlenség sikátoraiból
most nem a megtörtek sirámait hallom.
A kiáltás tőrré
sóhajtás kődobálássá változott.
A szívek már nem a virágzó életet
a halálraszántak riadóját dobolják.
Kidőlnek a fák az út szegélyén
ablakok csörömpölve sírják üvegkönnyeiket
a lámpaoszlopokat gázlángok bokrai ölelik körül
és szólnak a fegyverek
jajkiáltások
káromkodások
felelnek rá.
De a fegyverek szólnak tovább
és az én jajkiáltásom is
ott harsan fel a többiek kiáltásai között.
Ifjúságom szép álmai
kimentelek én titeket
a jajból és a vérből.
Úgy érzem magam
mint aki fejest ugrott a hullámok közé
zuhatagok és örvények ellen úszok.
Életemre súlyosodó
fekete ég
távlat nélküli tér
a semmi örökkévalósága.
S most valami még nem egészen felismerhető
talán százlábú
ezerfejű gondolat
kapaszkodik meg agyamban.
Hol lehetnek
anyám
testvéreim
és a feleségem
akit szeretek
akit féltek
a ragadozó veszedelmektől.
Szép ovális arcú asszony
nagy
mély szemekkel
hosszú könnyen mozgó lábakkal
amik nem hagyják egy helyben állni
nem hagyják hogy elbújjon a vihar elől.
Irgalom
ha vagy valahol
fölöttünk
körülöttünk
védd meg helyettem
aki nagyon gyámoltalannak
érzem magam
miközben harci jelszavakat ordítok.
Minden hang a szívemből szakad ki.
Vörösen és feketén kiáltom
Előre előre
szinte már trombitálom
ne hagyd magad testvér.
Múltamat jelenemet jövőmet
egyszerre kiáltom ki a világba
és nagyon gyámoltalannak
érzem magam
ebben a forró felkavart masszában.
Szép hogy vacak kis életemet
könnyek nélkül viszem a vásárra
de mégis csak egy az életünk
s most erre az egyetlen életemre
vadásznak.
Ó ó akik mellettem vagytok
maradjatok velem örökre.
Halljam baráti szavatokat
érezzem húsotok melegét
és ne szakadjon meg a láncsor
melynek én is egy szeme vag
A költő szólt most belőlem
akit annyiszor megbántottak
s ő annyiszor megbocsátott.
De íme a mérleg nyelve nem játszik többé.
Teljesíteni a lendület parancsát
ez az egyetlen feladat.
Teljesíteni a lendület parancsát
hogy a falak leomoljanak
és a zárak kinyíljanak előttünk
a kaszárnyák és a börtönök zárai
a magtárak és páncélszekrények zárai
mögöttük verítékünk
igazgyöngyeit őrzik a lakájok.
Szoruljanak ökölbe a kezeink
a sarló és kalapács nyelétől
megkérgesedett
kezeink
és lábaink
döngjenek az utak kövein
a mi héthatárt járó lábaink.
És a mi halottaink se lehetnek
halottak igazán.
Megtépetten és összetörten
csak ledűltek ők aludni.
A lucskos útközépen
a toporzékoló csizmák közt
a tajtékzó lovak árnyékában
alszanak mélyen.
De ha elvonul felettük a vihar
ismét talpra állnak
hogy egy másik nap hajnalán
újból elinduljanak velünk
a város szíve felé.
Közben beesteledett
és esztendők vonultak el
váltogatva egymást
sötétségben és világosságban.
Mi is gyarapodtunk
és még inkább nekibátorodtunk.
Világosságban és sötétségben
50 nehéz esztendő
poklokon vezető utait jártuk meg azóta.
Ó én vérem és könnyem
hitem és reményem kertjének
édes fanyar gyümölcsei
viharos álmaim
gyermekkorom gyapjas szép nyulai
fészekből szedett ártatlan madaraim
felejthetetlen pulikutyám
remek postagalambjaim
költeményeim visszhangja
szikrázzátok és lobogjátok
világgá
hogy 18 250 agyontaposott lépcsőjét másztuk meg a hegynek
s én ifjúságom
harcaira emlékszem
a valóság partján
rózsaszín szemüveg nélkül.

Építés

Új város épül a régi házaktól délre
közel a folyóhoz.
Hatalmas gépek dolgoznak
az emberek szoros igájában.
Megmozgatják a földet legyalulják a dombokat
és az állványzat vasszerkezetével
hálózzák be a tájat.
Tavasz van
most színesedne át a mező
a madarak most építenék meg fészküket.
De ütött a halál és a születés egyazon órája.
Holnap már nem ismersz rá a helyre
ahol az eget jegenyék támasztották alá
ahol állataid legelésztek.
A mindent kívánó nyughatatlan ember
üti fel tanyáját.
Meglátogatom őket
üdvözlöm
hetyke nagyhangú fiaikat
kecses mozgású lányaikat.

Magyar Hirdető
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest V., Petőfi Sándor u. 17.
Telefon: 188-296, 188-307

Kassák Lajos

NÉPSZAVA

1967 MÁR 12

1021

Kassák Lajos képarchitektúrái

Kiállítás a Fényes Adolf-teremben

Kassák Lajos most megnyílt »képarchitektúra kiállítása« a nagy művész 80. születésnapját ünnepli. Párizsban is megemlékeznek az évfordulóról — március 21-én kiállítás nyílik ott is —, mert Kassákot mint képzőművészt, költőt, írót, világszerte becsülik és számontartják. Az úttörők, az avantgarde első nagy nemzedékének még ellenfeleiben is tiszteletet ébresztő, töretlen képviselője. Annak a művészcsoportnak tagja, amely századunk elején évszázadok meggyökeresedett szemléletével szállt harcba, és nemcsak a rombolásra futotta erejéből, hanem az új szemlélet megalapozására is.

A kiállítás képei teljes intenzitással sugározzák azt a forradalmi magatartást, amely félretolva a festészet régebbi normáit, az illúziókat, az érzelmességet, »a kétszer kettő józanságával« szerkeszti meg mértani alakzatokból a világról alkotott képét. Kassák évtizedek óta töretlen eszmei következetessége azonban nem jelent egyúttal elzárkózást a festészet újabb fejlődése elől. Színvilágának alakulása, a felületek megelevenedése, a személyesebb »kézjegy« érvényesülése az újabb műveken, tanúsítja ezt.

A képekkel teljes összhangban áll a kiállítás rendezése. A festmények mértani rendje érvényesül csoportosításukban, a falakon való elhelyezésükben is. Csak az a kár, hogy a kis kiállító terem kevés lehetőséget nyújt minderre.

(havas)

tádra?

Garami ta

— Senki, l

Darázs En

A kártyamoso és az indián

Átlagos ember volt apai nagyapám. Tönkrement balatoni szőlősgazdaként baktatott Budára, ahol, mint kazánkovács, tejesember és házmester próbált létezni. Kevés maradt utána: hét unoka és nem egészen ennyi köznapi történet. Ezek mind lekoptak az idők forgásaiban, fényesre és kerekre, mint a lágymányosi Duna-part fehér-fekete kavicsai a hídlábaknál, két áradás közt.

E történetek egyike.

Az első világháború előtti utolsó választások kora reggele volt és Budán.

Úgy huppant ki páráiból a nap, mint selyempapirosból egy válogatottan szép, fényesre dörgölt fajalma.

Szerette volna megkóstolni nagyapám, mert eléggé éhes volt máris, de inkább kikulcsolta a várhegyaljai tömegszállás zömök kapuját és várakozva nézett végig az összetöpörödött Toldy Ferenc utcán, aztán meg a létraszerű Donáti utcát vette szemügyre.

Még sehol se látta a harangozót.

— Jó reggelt.

Ahányat húzott nyírfaseprűjével, hogy a nem létező port a szomszédos üres telek elé kotorja, ugyanannyiszor köszönt.

— Jó reggelt, Janka néni. Jó reggelt, Pista fiam. Jó reggelt, Misikém.

EURÓPAI KULTURÁLIS HÓNAP – BUDAPESTI TAVASZI FESZTIVÁL

KASSÁK
AZ EURÓPAI AVANTGÁRD MOZGALMAKBAN
1916–1928

MEGNYITJA

GYÖRGY PÉTER

1994. MÁRCIUS 20-ÁN, VASÁRNAP DÉLELŐTT 11 ÓRAKOR

KÖZREMŰKÖDIK A

DUO ONGARESE

HAJDÚ ILDIKÓ (HEGEDŰ), DÉRI GYÖRGY (GORDONKA)

KASSÁK MÚZEUM

BUDAPEST III., FŐ TÉR 1., ZICHY-KASTÉLY

KASSÁK Lajos

Forrás, 1987.10

Krausz Tivadar

Hommage à Kassák Lajos

Közismert tény, hogy Kassák Lajos száz évvel ezelőtt Érsekújvárott látta meg a napvilágot — a kevésbé közismert Iródia, szlovákiai magyar irodalmárok társasága, ugyanott működött 83 nyarától három évig (néhányan emlékeznek tán, 85-ben Kecskeméten felolvasóesttel, s egy vékony füzettel bemutatkozott). E két dolog, nyilván nem véletlen egybeesése adta, hogy Juhász József érsekújvári fiatal költő, a centenárium alkalmából mail artot hirdetett. A postán érkező műalkotásokért cserébe érsekújvári kiállítást és katalógust ígért. 86 őszén megszűnt az Iródia, ennek ellenére kb. ötszáz levelet postáztunk, válaszul a világ huszonhat országából, százhetven művész háromszáztíz vizuális munkája érkezett meg. Ezek a nagy számok Kassák Lajos világméretű népszerűségét bizonyítják. Ez a válogatás ízelítőt ad a formák, gondolatok tömkelegéből, melyekkel a világ művészei hódolnak Kassák előtt. Tipikus mail art alkotásokon kívül hozott a posta festményt, grafikát, fotót, montázst, szobrot, tárgyat, diát, képverset, s másféle módszerekkel készült műveket is.

Szerencsénkre a budapesti Teszárz Károly Vasas Művészegyüttes és Ifjúsági Ház fölvállalta az akciónkat, így a születésnapi, március huszonegyedikei kiállításmegnyitót

D. Capobianco (USA)

megvalósíthattuk, s a Vasas Ház vállalta a katalógus kiadását is, amely egyben emlékkiadvány; a reprodukciókon kívül szlovákiai magyar és budapesti fiatal írók Kassákhoz írt műveit is tartalmazza. Amennyiben elfogadják, talán fogódzót adhatnak a szemlélődésben az én kis megközelítéseim:

Guy Bleus Belgiumból igazi mail artos alkotásokat küldött. Képeslapjának bélyegei bélyegekkel teleragasztott „feladhatatlan" emberi testet ábrázolnak. A bélyegeken a felül pecsételés: 1887—1987.

A szlovák Jozef Jankovic figurái földig hajolnak a konstruktivista körök, háromszögek, és a fájdalmat osztó keresztek előtt.

A szintén szlovákiai Juhász József képversei kassákos áttekinthetőséggel mutatják formáikat, hogy azok tisztán emeljék ki a tartalmat.

A dán Steen Krarup nagyméretű rajzán Kassák nevén kívül olvashatjuk Kurt Schwittersét is. A Kassák bécsi emigrációjában újraindított *Ma* levelezés útján szerezte be munkatársaitól az alkotásokat, így többek között Schwitterstől is, ahogy ezt a mail artra felhívó levelünkben említettük is.

Miként Krarup rajzán a két egyes egymásba kapaszkodik, hasonlóan az NSZK-ban élő Alexander Tolnay is egymásba ragasztotta a két hatalmas K-t formázó boritékokat.

Bartolomeo Ferrando Spanyolországból küldött művétől nem kell megijednünk, a „gyilkos" költészet még sohasem ölt, annál inkább teremtett.

D. Capobianco képén sem szabad megbotránkoznunk, ne felejtsük, csombékot kötött a puskacsőre és Duchamptól, Bretonon át Picabiáig mindenki üdvözli a Hommage A Kassák! transzparenssel szálló magot ontó, dollármeghajtású repülőembert; mint ahogy annak idején a valóságban is, az egész világ avantgárdja üdvözölte a forradalmi művészetet űző Kassák Lajost.

Akik többre kíváncsiak, mint e szűk metszet, azok számára jó hír, hogy a kiállítás anyaga az év folyamán az országban több helyütt is megtekinthető, s a katalógus is bővebb tájékoztatást ad majd.

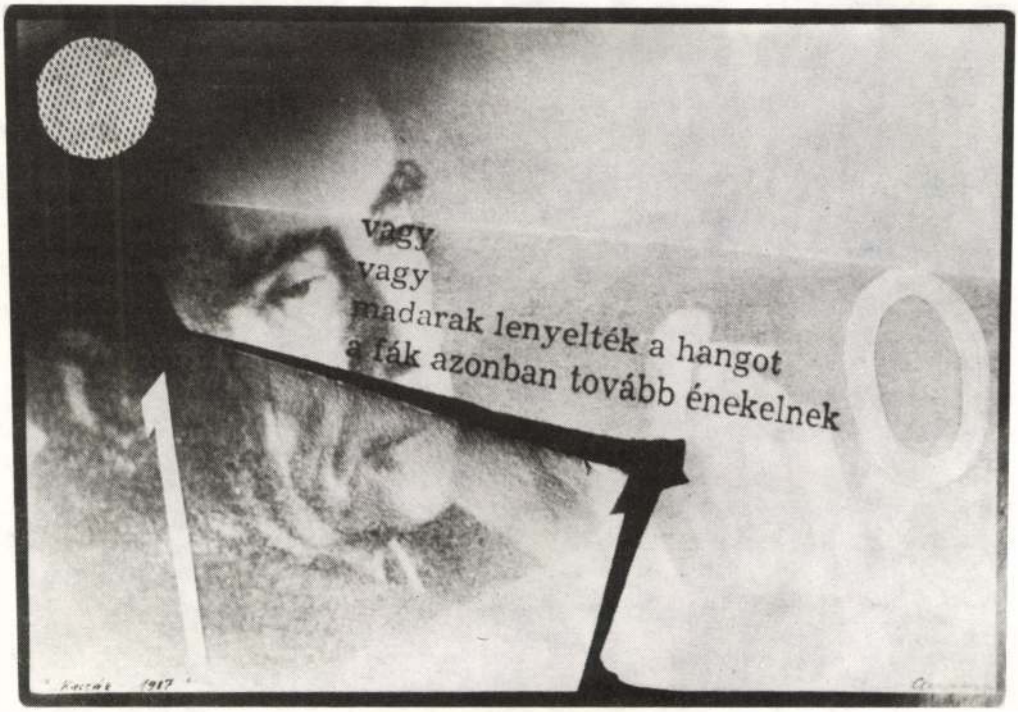

Cserveny Ferenc (Svájc)

WALTER DEXEL

festmények, grafikák, reklámtervek 1913–1970

Kiállítás a Kassák Múzeumban, Budapest III. Fő tér 1., Zichy kastély
telefon: 168–70–21

Megnyitó:
1994. június 13-án, hétfőn este 6 órakor

Beszédet mond:
dr. Otto-Raban Heinichen, a Német Szövetségi Köztársaság nagykövete

Sajtóbemutató a megnyitó napján délelőtt 11 órakor

A konstruktivizmus egyik németországi klasszikusaként, kitűnő festőként, invenciózus reklámtervek készítőjeként (ezzel kapcsolatban például a világító közlekedési jelzőtábla feltalálójaként), fontos művészeti szakkönyvek szerzőjeként számontartott Walter Dexel munkássága Magyarországon szinte teljesen ismeretlen. Kassák Lajos e neves kortársának mindmáig egyetlen műve sem szerepelt magyarországi kiállításon. Így a Kassák Múzeumban a Német Szövetségi Köztársaság Külügyminisztériuma és a Budapesti Goethe Intézet segítségével, valamint a hamburgi Galerie am Parkberg közreműködésével megrendezett kiállítás fölfedezés lesz a modern művészet magyarországi hívei és minden érdeklődő számára. Külön köszönet illeti a művész fiát, a Hamburgban élő építészt és szobrászt, Bernhard Dexel urat, aki a kiállítás 26 olajképből, 40 grafikából és gazdag dokumentációból álló, az egész életművet érzékeltetni tudó anyagát a Kassák Múzeum rendelkezésére bocsátotta.

Kassák és Walter Dexel nem ismerték egymást. Kettejük művészi pályája és életműve között azonban sok a hasonlóság.

A párhuzamok alapja mindenek előtt az a történelmi és politikai helyzet volt, mely szellemi útkeresésük idején, majd később is az őket körülvevő világot meghatározta. Mindketten a századvég gyermekei: Kassák 1887-ben, Dexel 1890-ben született. Csodálták a kubizmust, a világháborút követően pedig egy ideig a dadaizmusban láttak felszabadító művészeti kezdeményezést. Mindketten szívósan keresték a nyilvánosság elé lépés lehetőségeit: Kassák először mint író, majd mint A Tett és a Ma szerkesztője, Dexel pedig mint a jénai Kunstverein művészeti vezetője, fontos kiállítások rendezője.

Az 1920-as évek elején mindkét művész megismerkedett a konstruktivizmus eszméivel, s ehhez az irányzathoz akkor is hűek maradtak, amikor a második világháború után képzőművészeti tevékenységük folytatására vállalkoztak: Kassák egy természetelvű munkákat termő periódust követően, 1958 körül, Dexel valamivel később, 1962-től kezdődően.

Hasonló volt a konstruktivizmus festészeti kérdéseiről vallott felfogásuk: a Mondrian és Doesburg köré csoportosuló hollandiai konstruktivistáktól eltérően a színeket elsősorban nem a maguk tiszta változatában, az alapszíneknél megmaradva használták, hanem inkább tört színeket alkalmaztak. Ez jellemzi korai és kései műveiket egyaránt.

Konstruktivista művészként egyikőjük sem érte be táblaképek alkotásával: elméleti és gyakorlati tevékenységük a tárgy- és környezetformálás szinte minden területet átfogta.

"Mesteremberek" voltak a szónak abban az értelmében, hogy a használati tárgyak alkotta világ teljes megújítására törekedtek. Mindkettőjük sokoldalú életművével kapcsolatban lehetséges olyan értékelés is, mely szerint a vizuális kultúra területén leginkább reklámgrafikusként alkottak úttörő jelentőségű irányzatot, iskolát teremtő műveket. E tevékenységükhöz fűződik egyik közös szereplésük is: 1927 nyarán mindketten részt vettek a mannheimi nemzetközi reklámgrafikai kiállításon.

Személyes sorsukban, munkásságuk politikai, "hivatalos" megítélésében is sok volt a közös vonás. A történelmi helyzet olykor brutális erővel akadályozta őket a művészi munkában. Kassáknak 1919-ben el kellett hagynia Magyarországot, s 1926-ig emigrációban kellett élnie. Hazatérve az 1930-as években aggodalommal figyelte a hivatalos magyar politikának a fasiszta Németországhoz való közeledését. Még súlyosabban érintette, hogy az 1945-ben bekövetkező felszabadulás, melyet olyannyira várt, 1949 táján a művészi munka lehetőségeinek radikális korlátozásába és a sztálinizmusba torkollott.

Dexelt hazájában 1933 után, a fasiszta hatalomátvételt követően oly sok más művésztársával együtt az "elfajzott művész" minősítéssel bélyegezték meg, ahogy "formalista", "ellenséges" vagy legjobb esetben "tűrt" művészetnek számított 1949-től kezdődően, a "fordulat éve" után Magyarországon mindaz, amit a konstruktivista Kassák az 1920-as években majd az 1960-as évek kezdetétől alkotott. Hasonló volt festői újjászületésük bekövetkezése is. Kassákot is és Dexelt is a korai munkáik iránt megnövekvő hazai és külföldi érdeklődés késztette a konstruktivizmus hagyományainak fölélesztésére, új és új művek alkotására. Korai és kései műveiknek egyaránt szerepük volt a konstruktivizmus hazai és európai térhódításában. Az avantgárd e két jelentős művészének szellemi öröksége a Kassák Múzeumban most szinte magától értetődő természetességgel kapcsolódik össze.

A kiállítás anyagát Éva és H.-J. Westermann állította össze.

A kiállítást rendezte: Csaplár Ferenc

A kiállítás megtekinthető augusztus 13-ig, naponta 10-től 18 óráig.

Életrajzi adatok

1890	Walter Dexel február 7-én született Münchenben.
1910-14	A müncheni egyetemen művészettörténeti tanulmányokat folytat.
1912-13	A müncheni Gröber rajziskolában képzőművésznek készül. Első képei - tájképek és városrészletek - Cézanne, később a kubizmus és az expresszionizmus hatásáról tanúskodnak.
1914	Tanulmányútra Párizsba utazik.
1916-28	A jénai Kunstverein kiállításainak művészeti vezetője lesz, emellett festőként és alkalmazott grafikusként dolgozik.
1918	Képei kezdenek elszakadni a valóságtól, s egyre inkább az alapformák világa felé közelednek.
1919-25	Szoros kapcsolatot épít ki a weimári Bauhaus mestereivel.
1920	Kiállítást rendez a berlini Gurlitt Galériában. Művei e tárlaton együtt szerepelnek Moholy-Nagy László és Nemes Lampérth József műveivel.
1921	Barátságot köt Kurt Schwitters-szel és Theo van Doesburggal. Képei még az ábrázolásra utaló címmel rendelkeznek, de már tiszta szerkezet élményét nyújtják.
1922	Dexel végleg áttér a tiszta elemekből való képépítésre.
1923	El Liszickijjel és másokkal együtt részt vesz a nagy berlini művészeti kiállításon. Ugyanakkor Konstruktivisták címmel kiállítást rendez Jénában Baumeister, Buchholz Burchartz, Fischer, Peri, Röhl, Segal és saját műveivel.

1923-27 Tagja az 1918-ban alapított, forradalmi szellemű művészcsoportosulásnak, a "Novembergruppe"-nak.

1924 Dexel meghívására Paul Klee A modern művészetről címmel előadást tart a jénai Kunstverein rendezésében.

1924-28 Jénában fény- és homlokzati reklámokat készít, hasonló feladatokat vállal a Majna menti Frankfurtban is.

1925 Jénában megalkotja a világ első világító utcai közlekedési jelzőtábláját.

1927 Részt vesz az El Liszickij által rendezett hannoveri Kabinett der Abstrakten című kiállításon és a mannheimi nemzetközi reklámgrafikai bemutatón. E két tárlaton Kassák Lajos is szerepel.

1928 Jénában A fényképezés új útjai címmel kiállítást rendez. Csatlakozik a Kurt Schwitters alapította Új reklámtervezők köréhez. A magdeburgi iparművészeti és kézműipari iskolán alkalmazott grafikát és kultúrtörténetet tanít. Megjelenik A mai lakóház című könyve.

1928-29 Színpadterveket készít a jénai színház számára Brecht, Gide és Shakespeare műveinek bemutatásához.

1930 Dolgozni kezd Fejek című sorozatán.

1933 A nemzeti szocialisták hatalomátvétele után abbahagyja a festést.

1935 Több más kortársával együtt "elfajzott művésznek" bélyegzik.

1937 Művei szerepelnek az avantgardista művészek kigúnyolására rendezett "Elfajzott művészet" című kiállításon Münchenben.

1936-42 A berlini-schönefeldi művészei főiskolán a formaelmélet professzora. Az "elfajzott művésznek" történt hivatalos minősítés miatt kénytelen abbahagyni az oktatói tevékenységet.

1943, 1950, 1958 Három könyve jelenik meg: Faszerszám és faforma, Üveg - anyag és forma, Kerámia - anyag és forma.

1961 Dexel a berlini Sturm-emlékkiállítás hatására ismét festeni kezd. Korai konstruktivista vázlatait és a régebben alkalmazott formaelemeket fölhasználva új kompozíciókat hoz létre. Megjelenik Középeurópa háztartási eszközei című könyve.

1973 Retrospektív kiállítás a bonni városi művészeti múzeumban. Dexel Braunschweigben június 8-án meghalt.

Kassák Lajos

MTI SAJTÓFIGYELŐ
MAGYAR HÍRLAP
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51
Telefon: 138-068, 337-748, 340-726

1969 AUG 7

HAJDU-BIHARI NAPLÓ
Debrecen

Megnyílt Kassák Lajos életmű-kiállítása

A KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEMEN

Szép számú érdeklődő jelenlétében ünnepélyes keretek között nyitották meg augusztus 6-án, szerdán délelőtt a Kossuth Lajos Tudományegyetemen Kassák Lajos életmű-kiállítását. A kiállítás létrehozásában szerepet vállalt a Hazafias Népfront Debrecen városi és megyei bizottsága, a Debreceni Városi Tanács V. B. művelődésügyi osztálya, a Kossuth Lajos Tudományegyetem KISZ végrehajtó és kulturális bizottsága, a TIT Hajdú-Bihar megyei szervezete és a Debreceni Nyári Egyetem igazgatósága. A megnyitó ünnepségen a rendező szervek képviseletében részt vett *Ördög László*, a Debrecen Városi Tanács vb-elnökhelyettese, *dr. Kónya István* egyetemi tanár, a Kossuth Lajos Tudományegyetem rektorhelyettese, *Kovács Imre*, a Hazafias Népfront Debrecen Városi Bizottságának titkára, *dr. Szodoray Lajos* egyetemi tanár, a TIT megyei elnöke, *dr. Némedi Lajos* egyetemi tanár, a Debreceni Nyári Egyetem igazgatója.

Rónay György költő megnyitójában többek között a következőket mondotta:

— Ma már bizonyára nem kell bővebben magyarázni vagy éppen apologetikusan védeni és igazolni Kassák pályájának és életművének jelentőségét. Tudjuk, mennyire egybeforrott Kassák neve azzal, amit sommásan „modern művészetnek" nevezhetünk; mennyire együteműen és egyenrangúan, sokszor milyen ösztönzően vett részt annak mozgalmaiban, törekvéseiben, forradalmaiban, szervezésében és elméleti tisztázásaiban.

— Előttünk, akik ma olvassuk és szemléljük Kassák Lajos műveit, s elválaszthatatlan egységben látjuk, mint ahogy ő elválaszthatatlan egységben élte az írót, képzőművészt és szervezőt: előttünk mind meggyőzőbb és mind világosabb érvénnyel bontakozik ki életnagyságú konstrukciójának, „vallomásának" értelme. „A jó műnek jövője van és mással fel nem cserélhető hatást gyakorol az emberi közösség életére" — mondta. Ennek a szép jövőnek egy kivételesen szép pillanatánál állunk most — s legyen köszönet és hála mindazoknak, akik létrehozták —, tanúi és részesei vagyunk annak, amikor a mű ismét egy körrel szélesebben kezdi gyakorolni mással föl nem cserélhető hatását az emberi közösség életére.

A kiállítás két részből áll. Az egyetemi könyvtár előcsarnokában könyvek, kéziratok, fotók, dokumentumok mutatják be Kassák Lajos irodalmi tevékenységét, az egyetem díszudvarában pedig konstruktivista törekvésű képzőművészeti alkotásai láthatók. A kiállítás rendezése Perneczky Géza művészettörténész és Tilles Béla festőművész munkáját dicséri.

A kiállítás szeptember 20-ig lesz nyitva.

A kiállítás egyik részlete

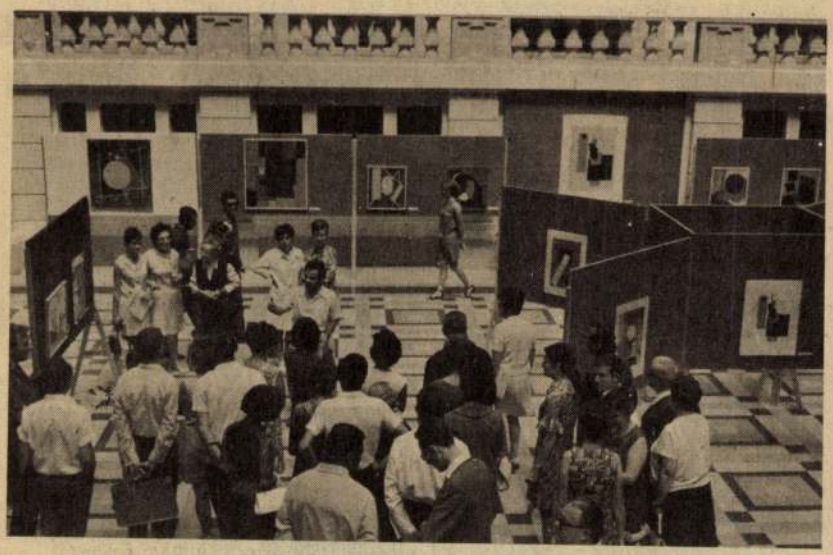

Kassák Lajos

Itália történetében. (Napló-telefotó — AP—KS)

...kások" volt főnöke

A dél-vietnami fővárosban nagy feltűnést keltett az amerikai parancsnokság szerdai bejelentése, amely szerint „egy vietnami polgári személy meggyilkolásának" vádjával letartóztatták és felmentették tisztsége alól Robert Rheaultot, a „zöldsapkásoknak" nevezett különleges ejtőernyős alakulatok vezetőjét és hét alárendeltjét.

A rendkívül sötét és zűrzavaros ügyből csak annyi ismeretes, hogy a „zöldsapkás" ezredes és társai — a körülményeket még homály fedi — idén június 20-án rövid úton végeztek egy meg nem nevezett dél-vietnami személlyel. A gyilkosság színhelye a fővárostól 300 kilométernyire északra fekvő Nha Trang városának külterülete volt.

Robert Rheault ezredes a Dél-Vietnamban szolgálatot teljesítő amerikai expedíciós alakulatok egyik „legszebben dekorált" tisztje.

1946-ban végzett West Point-ban, s a „tölgyfalombbal ékes becsületrend" birtokosa. Bűntársai ugyancsak magas rangú katonatisztek.

Mint a nyomozást irányító Maybry tábornok, az amerikai utánpótlási alakulatok parancsnoka közölte, a vizsgálat fogja eldönteni, hogy a gyilkossággal vádolt katonákat rögtönítélő katonai bíróság elé állítják-e. (UPI)

Új vizsgálat lesz Kennedy szenátor

A bostoni ügyészség új vizsgálatot indít Edward Kennedy szenátornak a július 18-ról 19-re virradó éjszaka történt gépkocsibalesete ügyében, amelynek során Mary Jo Kopechne, Robert Kennedy szenátor volt titkárnője életét vesztette.

Edmund Dinis bostoni ügyész annak ellenére döntött az újabb vizsgálat mellett, hogy James A. Boyle edgartowni körzeti bíró először nem adott engedélyt annak lefolytatására.

Dinis ügyész először a massachusettsi legfőbb bírót akarta rávenni új vizsgálat elrendelésére, az azonban közölte, hogy nem tekinti magát illetékesnek az ügyben. Ezután fordult az ügyész Boyle bírához, aki előbb azt közölte, hogy nem ad engedélyt újabb vizsgálatra, később azonban — Dinis szerint — hozzájárult a vizsgálathoz. Az ügyész közölte, hogy részletesen ki fogja hallgatni mindazokat, akik Kennedy szenátor autóbalesetével kapcsolatban bármit is mondani tudnak. Maga Edward Kennedy néhány nappal ezelőtt közölte, hogy újabb vizsgálat esetén „mindenképpen kész együttműködni" a vizsgálatot lefolytató közegekkel. Dinis ügyészt sokan támadták a Kennedy ellen folytatott eljárással kapcsolatban, s különösen azt kifogásolták, hogy nem rendelte el a baleset következtében meghalt nő boncolását. Az ügyész most közölte, hogy az újabb vizsgálat során Robert Kennedy volt titkárnőjének holttestét exhumálják és felboncolják. (MTI)

Az első csoportos űrrepülés évfordulója

Hét évvel ezelőtt, 1962. augusztus 11-én és 12-én hajtotta végre Andrijan Nyikolajev és Pavel Popovics a világon az első csoportos űrrepülést a Vosztok 3 és a Vosztok 4 szovjet űrhajókon. A több napos csoportos űrrepülés újabb szakaszt vezetett be az űrkutatásban. Először létesült rádiókapcsolat a Föld körüli pályán keringő két szputnyik között. Nyikolajev és Popovics egymás között állandó kapcsolatban állva, összehangolták az űrrepülés során végzett funkcióikat, kicserélték információikat a szputnyikok helyzetéről, a berendezések működéséről, összehasonlították megfigyeléseik eredményeit. A csoportos űrrepülés jelentette az űrhajók egymáshoz közelítésének, az úgynevezett űrrandevúnak kezdetét is. (MTI)

NÉPSZAVA ÁRUTŐZSDE

A

AUTÓALKATRÉSZ ●
Gyári és utángyártott Volkswagen- és Audi-autóalkatrészek, olajszűrők nagykereskedelmi áron. Varga Autóalkatrész. Tel.: 20/449-070.

ACÉLÁRU, IDOMACÉL ●
Különféle IDOMACÉLOK széles választéka (méretre vágva is), 60-68 Ft+áfa/kg. BETONACÉLOK, LEMEZEK kedvező áron eladók. NIKKEL Bt., Miskolc, Besenyői út 8. Tel.: 46/412-881, 20/360-006, fax: 46/359-040.

B

BETONACÉL ●
Betonacélok szuperolcsó áron a FERROGLOBUS-nál. B 60-40 minőségben, műbizonylattal, átmérő 8, 10, 12 mm, 6, illetve 12 fm szálhosszban 53–55 Ft/kg+áfa, átmérő: 14, 16, 18, 20 mm, 12 fm szálhosszban 46–50 Ft/kg+áfa. Budapest XV., Körvasút sor 110. Tel.: 417-6847, 417-3048, 410-5381, fax: 417-6816, 417-3131.

C

CSOMAGOLÓ, RAGSZALAG ●
Transzparens átlátszó színben 66 m x55 mm-es 80 Ft+áfa egy paletta felett. Tetszőleges tekercselésben is megrendelhető. FIX-PACK Kft. 1239 Budapest, Ócsai út 6. Tel./fax: 283-2516.

CSAVARÁRU ●
Az ország legnagyobb csavar-nagykereskedése MF TRADE KFT. Tel./fax: 419-7465. ELFEKVŐ KÉSZLETEK FELVÁSÁRLÁSA KP.-ÉRT.

D

E

ÉLELMISZER, SZÁRAZTÉSZTA ●
EXPORTRA száraztésztát kínálunk (FÁK országaiba), GOST van. 0,5 kg és lédig. KEDVEZŐ ÁR. Tel.: 76/483-246.

ÉLELMISZER, CUKOR ●
Kristály-, kocka- és porcukor gyári áron. Baja, Rudnai Gy. u. 25. T.: 79/325-088, Hatvan, Radnóti M. tér 2. T.: 37/341-707, Szolnok, Tószegi u. 45. T.: 56/422-391, Selyp, Gyár u. T.: 37/388-133/332, Hajdúböszörmény, Kinizsi P. u. 11. Tel.: 52/371-244.

ÉLELMISZER, CUKOR ●
Cukoripari termékek a gyártótól alapáron. MAGYAR CUKOR Rt. Tel.: 270-5623, 270-5624. Gyáraink: Ács Tel.: 34/385-096, Ercsi tel.: 25/490-885, Mezőhegyes tel.: 68/381-644, Sarkad tel.: 66/375-144, Sárvár tel.: 95/321-901.

ÉLELMISZER, CUKOR, KONZERV ●
Zsákos és kilós CUKOR, valamint konzervipari termékek, DOBOZOS IVÓLEVÉK nagykereskedelmi áron. Nagyobb tétel megrendelése esetén INGYENES belföldi szállítás. F.C. 60 KERESKEDELMI és SZOLGÁLTATÓ KFT. tel.: 37/343-372, tel./fax: 37/341-029.

F

FAÁRU, FŰRÉSZÁRU ●
Lombos fűrészáru, gőzölt bükk, tölgy, akác, juhar, szil, nyír, kőris. FLEX-TRADE KFT. Tel.: 269-7129.

FAÁRU, NYÁRRÖNK ■
Vásárolunk nyár- és egyéb lágylombos farönköt. Hossz: 250 cm, átmérő: 25-40 cm. Csavarodottság sík és

H

HABSZIVACS ●
Kárpitosipari habok méretre és formára vágva is. Matracok, párnák és egyéb habszivacs termékek, speciális szűrőszivacsok megrendelhetők KIS- és NAGYKERESKEDÉS. Darált szivacs folyamatosan kapható. PA-MÜFELD Betéti Társaság. 1238 Budapest, Grassalkovics u. 103. Telefon.: 286-0811, telefon/fax: 286-0105.

I

INGATLAN, IRODAHÁZ, MŰHELY●
Egerben, központi helyen irodaház (más célra is), műhelyek eladók. Polonkai telefon: 36/313-042, 313-834.

INGATLAN, IRODAHELYISÉG ●
XI. kerületben irodaház 3–4. emeleti, különböző méretű helyiségek hosszú távra bérbe adók, illetve a szintek tulajdonjoga megszerezhető. Érdeklődni lehet: HOLDERITH JÓZSEFNÉ telefon/fax: 203-7629.

INGATLAN, CSALÁDI HÁZ ●
Gödöllőtől 10 percre, tájvédelmi körzet mellett 2 lakásos, összkomfortos, 120 négyzetméteres családi ház, melléképületekkel, 580 négyszögöles telken 5,5 millió forintért eladó (gáz, víz, villany van, telefon folyamatban). Megtekinthető: Valkó, Szabadság út 73.

L

LÁNC ●
Láncos emelő, szemes, görgős láncok és klf. kötőelemek raktárról kedvező áron

MEZŐGAZDASÁGI GÉPALKATRÉSZ ●
MTZ, ZETOR, CSEPELI, RS, MULTIKÁR, DUTRA, kombájn, permetező és klf. mezőgazdasági gépalkatrész, hidraulika tömlő, szimering, csapágy, ékszíj stb. Kecskemét, Izsáki út 54. telefon/fax: 76/479-477, Izsák, Szabadság tér 26. telefon/fax: 76/374-163, Lajosmizse, Dózsa György út 76. telefon/fax: 76/356-558. Lakosságtól is KÉSZLETFELVÁSÁRLÁS, CSOMAGKÜLDÉS.

P

PÉNZTÁRGÉP ●
AKAR EGY JÓ PÉNZTÁRGÉPET? Keresse az ECR TRADE-et! Nálunk minden üzletkör megtalálja a megfelelő pénztárgépet. VILÁGMÁRKÁK. Országos szervizhálózat. 1133 Budapest, Dráva u. 5. Telefon/fax: 129-1688, 270-4006.

PARTNER, MINŐSÉGI HASZNÁLT ÁRU ■
NÉMET IMPORT. Használt BÚTOR, MŰSZAKI ÁRU forgalmazására PARTNEREKET keresünk. HETI 1 kamion. Tel.: 60/361-790.

PERMETEZŐGÉP ●
20 LITER LÉ HELYETT CSAK 1 L A MICRON SP. (Anglia) elektromos gépeivel. Takarékos, kényelmes permetezés. INFORMÁCIÓ: FŐKÉRT RT. Vállalkozási Iroda. 1073 Budapest, Dob u. 90. Tel./fax: 342-5996.

R

RAKLAP ●
Új és használt (felújított) raklapok kü-

SZILIKONTERMÉKEK ●
SZILOR, SZILIKONTERMÉKEK teljes választéka. Azonnali kiszolgálás DISZKONTÁRON. Üzleteink: Budapest VIII., Üllői út 58. telefon: 113-1839, Budapest X., Szállás u. 16/A telefon: 262-7241, Budapest XI., Talpas u. 13. telefon: 161-2634.

T

TARGONCA, GÁZÜZEMŰ ●
FELÚJÍTOTT dízel- és elektromos targoncák értékesítése RAKTÁRRÓL AZONNAL, GARANCIÁVAL. Dízeltargoncák GÁZÜZEMŰRE ALAKÍTÁSA 3 nap alatt. TARGO Korlátolt Felelősségű Társaság. Vecsés, József u. 17. Telefon/fax: 29/350-284, 60/341-052.

TARGONCA ÉS ALKATRÉSZ ●
Bolgár, cseh targoncákhoz alkatrészek, akkumulátorok, gumiabroncsok, használt és felújított anyagmozgató gépek. TECHNO-ÉRT Részvénytársaság. Budapest XIII., Béke utca 51–55. Telefon: 270-2081, telefon/fax: 120-3258.

TARGONCA, ALKATRÉSZ ●
S&S TARGONCAKERESKEDELMI ÉS SZERVIZ KFT. kínál új, FELÚJÍTOTT és HASZNÁLT japán és európai targoncákat, bértargoncákat (gáz-, benzin-, dízel- és villamosüzemű), targoncaakkumulátorokat és - töltőket. Cím: 2046 Törökbálint DEPO Pf. 13. tel.: 185-0472, 60/334-613, fax: 181-1394.

A családi tűzhely hidege

Stuber Andrea írása
a NÉPSZAVÁNAK

Nem mondhatni, hogy a Játékszín (Teréz Körúti Színház) különösebben kapkodna ebben a szezonban. Idei évadjának első bemutatójával megvárta a Mikulást, aki egy Albee-drámát hozott a *Neil Simon*-vígjátékok közé.

Volt idő, amikor Albeenak évente sikerült egy-egy friss művel zavart kelteni a tudós figyelők és ítészek fejében, ahol szép, kerek rendben szeretne állni a drámaírói életmű. Albee viszont mindig valami újabbal próbálkozott. Írt groteszket, abszurdot, történelmi drámát, példázatot. Minden műve egy másik kísérlet. Mégis van két darabja, amelyik hasonlít egymásra: a Nem félünk a farkastól és a Kényes egyensúly. Ez utóbbit tűzte műsorra a Játékszín *Tordy Géza* nem hibátlan, de nem súlytalan rendezésében.

Zárt, szögletes dráma ez. Hat szereplője legalább annyi alkoholt magába dönt, mint a Nem félünk a farkastól négyese. A főhős Ágnes és Tóbiás, hatvanas házaspár egy halott fiúgyermek emlékével és egy elfuserált lánygyermekkel, aki épp otthagyta a negyedik férjét. (Albee famíliáiban általában nincs gyerek, vagy ha mégis, akkor sincs benne köszönet.) További szereplők: Claire, Ágnes alkoholista húga, valamint egy baráti házaspár, Edna és Harry. Ők a rájuk tört megmagyarázatlan félelem elől menekültek Tóbiásék otthonába. Hat ember egy fedél alatt, s semmi különösebb cselekmény. Csak a lelkek mélyében kavargó tétova szeretet és leküzdhetetlen utálat, illúzió és kiábrándultság, passzivitás és kitörni vágyás. A színpadon közepesen elegáns szobabelső. *Rajk László* fával burkolt enteriőrje finoman érzékelteti a kialudt családi tűzhely hidegét. Tordy Vivaldi-zenével kezdi az előadást, s Vivaldi-zenével fejezi be. Az elején intellektuális meghittséget sugall a muzsika, a végén a süket csend helyett szól, amikor már hiábavalóak a szavak.

Ami a kezdő és a végpont között lezajlik a színpadon, az némiképp élmény jellegű. Van felvillanyozó ereje annak, hogy a néző *Almási Évát, Darvas Ivánt, Kállai Ferencet* és *Bodnár Erikát* látja játszani egymással a színpadon. Almási erős Ágnes, kemény, mint a kőszikla. Kifogástalansága mindenre kiterjed, arra is, ahogyan kényelmetlen széken, egyenes derékkal ülve pasziánszozik. De rebbenései kifejezik, hogy tisztában van a kudarccal: családmegtartó igyekezetének reménytelenségével. Darvas kedves és finoman gyámoltalan Tóbiás. Az udvarias „persze, perszék", a felszínes készségesség és az amögül elősejlő bizonytalanság felidézi a férj valaha volt látszatférfiasságát. Bodnár Erika nagy kedvvel és igazi piás gátlástalansággal játssza a drukkert és az ellendrukkert. *Vasvári Emese* tenyérbe mászóan arrogáns Júlia. Kállai elfelé révedő Harryja jelen is van meg nincs is. Talán ettől pazarul disszonáns hangulatú az a jelenet, amelyben feleségével (*Földi Teri*) beállít Tóbiásék házába. S az előadás legszebb perceit hozza össze Darvassal, amikor ketten állnak egymással szemben. Szeretik egymást. Muszáj nekünk is szeretnünk őket.

Térdhajlítás és stílustörténet

Tisztelgés a konstrukciókba rejtőző mester előtt a Kassák Emlékmúzeumban

Hommage à Kassák címmel hatvannyolc magyar és külföldi képzőművész alkotásaiból rendeztek kiállítást a Kassák Emlékmúzeumban. Az időszakos tárlat január 26-ig tekinthető meg, a mester 1916–1967 közötti irodalmi, képzőművészeti munkásságát bemutató állandó kiállítás mellett.

Román József írása
a NÉPSZAVÁNAK

Itt sem nyugszik *Kassák Lajos*. Nem is fog megnyugodni, amíg akad ember, akit elnyomnak, mellőznek, mert erkölcsi tisztaságra vágyik, akiben él a kétely és a lázadás szelleme. Mert Kasit mindig kizárták, betiltották, száműzték. Így-úgy még most is... Hogy festészete netán „szűk szakmai szempontból nem volt vitathatatlan" – nem kétséges: befogadása legalább akkora türelmet és elmélyülést követelne, mint amekkorával Kassák szerkesztette Kép-architektúráit. *Bálint Endre* mesélte, hogy mestere és barátja, Kasi órákig, néha napokig morfondírozott, amíg egy négyzetet elhelyezett a képén; hogy a szín és a forma azt fejezze ki, amit a kovács-költő vagy költő-kovács éppen akkor elmondani kívánt.

Kassák hasábjai és négyzetei eszméket és érzéseket hordoztak. Így volt ez még akkor is, amikor azt mondogatta: „A szavak nem a gondolatok zsákhordozói." Ez a joggal büszke, de a kemény tartás mögött szemérmesen rejtőzködő férfi ilyen titokzatos konstrukciókba bújtatta érzelmeit. Mert a társadalom megváltásának kemény, harcos, puritán eszméihez nem illett az érzelgősség. Ám ha figyelmesen megnézzük az Egy ember életének Kassák tervezte címlapját, feltűnik, hogy a városból, gyárakból kimagasló férfi mögött ott áll a vörös hasáb, a névjele. Köré csoportosulnak a kubusokba zárt események.

Kassák és Munka-köre volt talán az utolsó mágneses szellemi központ, amely maga köré gyűjtötte az őskereszténységhez hasonló hit szolgálóit, akik önfeláldozóan próbáltak küzdeni mindenfajta zsarnokság, fanatizmus és dogmatizmus ellen. A Munka-kör tagjai: *Vasarely, Zelk* (s némileg *Vas István* – tagadása dacára) *Vajda, Moholy-Nagy,* Bálint és még sokan. Nem is lehetett ez másként; az egykori csavargó – valcoló – kovácslegény lett az európai kultúra legújabb művészeti találmányainak kitartó terjesztője és művelője.

A hazai konstruktivizmus – Kassák! Persze korántsem abban a felfogásban, ahogyan ezt ma értik, hogy egy négyzet, két egymást keresztező vonal vagy két párhuzamos vasrúd adományozza magának a konstruktivizmus nevét. Az egykori irányzat eszme volt, egy új, nemesebb társadalom konstruálásának művészi előképe. Rend és igazságosság az emberi univerzumban. Kassák szóban is elmondta a Mesteremberek című versében: *„Igen! Mert a mi csúnya, tömpe ujjainkból már zsendül a friss erő... Holnap azbesztből, vasból és roppant gránitból életet dobunk a romokra... Hatalmas felhőkarcolókat építünk majd és játéknak az Eiffel-torony mását... A terekre új jeleket zengő acélból."* Gyönyörű illúzió, ámbár ez az ábránd töltötte el akkor a legkiválóbb szellemeket, és ez okozta a Munka-kör legnagyobb válságát.

A sztálini terror első esztendejében, 1927–28-ban egy csoport kivált az együttesből, és megalakította az egyik első szervezett magyar antisztálinista mozgalmat – kezdetben Diákcsoport, majd Oppozíció néven. A harminc-ötven oppós között találjuk *Justus Pált, Szabó Lajost, Bálint Endrét* és *Klári* nővérét meg másokat, akik megjárták *Horthy, Rákosi* és *Kádár* börtöneit. Ők keményebbek és politikusabbak voltak mesterüknél; róluk mondta Kasi, jellegzetes tótos akcentusával: „Áz á pár pesti diákgyerek ákár a nágy orosz medve kálápjába szárni." Ezek a mestertől elvált – de végül is hozzá haláláig hű – fiatalok szervezték a legkövetkezetesebb antisztálinista ellenzéki mozgalmat – még az 1957-es nagy Hungaricus lebukásnak is részesei voltak.

Kassák nem csupán író, költő, festő volt; a modern magyar kultúratörténetnek egyedülálló szervezője. Jelenség. Hatása messze túlterjedt csoportján, a fővároson, az országon, és még azok is tisztelték, akik eltávolodtak tőle.

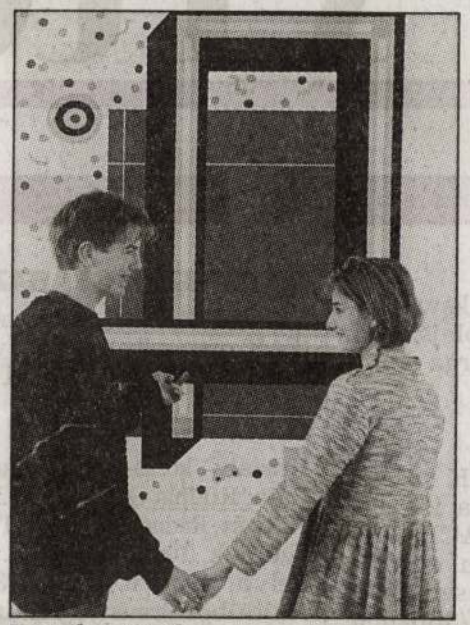

Kassák vonzásában

Demecs Zsolt felvétele

A Kassák-múzeum időszaki tárlatán a legkülönbözőbb korú és nemzetiségű művészek tisztelegnek a nagy elől emléke előtt. *Hans Arp* és *Sophy-Tauber* sem felejtette el, hogy Kassák már a Dada indulásakor közölte munkáikat a Tett című lapjában. De itt van egy darab *Lossonczy Tamás* Kassák-sorozatából, s nem hiányzik Bálint Endre, *Anna Margit, Korniss Dezső, Vajda Júlia, Vasarely, Barcsay, Gyarmathy,* egy egész cseh művész hommage-terem és a „fiataljaink": *Csiky, Haraszti, Fajó, Bak, Nádler, Konok* és nem folytatom...

Sajnálom, hogy a kiállítás kiváló rendezője, *Csaplár Ferenc* nem állított be néhány vitrint a Kassák-irodalom bemutatására. Igaz, a mestert gyalázó írások megtöltötték volna a termeket. De ez sem lett volna utolsó... hommage!

Ez a tárlat a múzeum kivételes eseménye. Itt sorakozik századunk művészetének egy-egy válogatott darabja. Térdhajlítás és stílustörténet.

RÖVIDEN

Már játszik Thália

Az egykori állandó otthonából nemrég kiköltözött Thália Társaság megkezdi reménytelien sikeres színházi előadásait a Magyar Honvédség Művelődési Házában (Bp. XIV., Stefánia út 34.). Ma a nagy sikerű Egerek és emberek című produkcióval avatják befogadó játékhelyüket.

Új elnök a Magyar Zenei Tanács élén

Csengery Adrienne operaénekest, érdemes művészt választották szombaton a Magyar Zenei Tanács új elnökévé a szervezet XII. közgyűlésén, miután Victor Máté megbízatása lejárt.

Ungvári dedikál

Olvasóival találkozik és könyveit dedikálja Ungvári Tamás december 12-én 12–14 óra között a Studium könyvesboltban (Bp. V., Váci u. 22.). Három újonnan megjelent könyvének címe: A regény és az idő, A szépség születése, illetve Poétika.

Költők és múzsák

József Attila és Vágó Márta leveleiből szerkesztett drámai levélkölteményt adnak elő Édösöm... címmel december 10-én és 16-án a Petőfi Irodalmi Múzeum Felolvasószínpadán (Bp. V., Károlyi Mihály u. 16.) A Költők és múzsák sorozat keretében színre kerülő irodalmi esten a költő szerepét Rudolf Péter, Mártáét Murányi Tünde színművész alakítja. A műsort szerkesztette és rendezte: Sipos András.

20 ÉVE NYÍLT MEG A KASSÁK MÚZEUM

HOMMAGE À KASSÁK

MAGYAR ÉS KÜLFÖLDI MŰVÉSZEK ALKOTÁSAI 1922–1994

MEGNYÍLIK
1996. NOVEMBER 24-ÉN, VASÁRNAP DÉLELŐTT 11 ÓRAKOR

BESZÉDET MOND
PETŐCZ ANDRÁS
KÖLTŐ

KASSÁK MÚZEUM

BUDAPEST III., FŐ TÉR 1., ZICHY-KASTÉLY

à LAJOS KASSAK

l'inspirateur et le genie createur de la revue MA

RH 69

KASSAK LAJOS

Év végi zárás a fővárosi aukciósházaknál

Sok pénztárca azért marad zárva az év során, hogy az év vége felé kitáruljon. Nem csoda, hogy az aukciósházak mindent elkövetnek a szabadon lebegő tőke lekötéséért. A decemberi aukciós sorozat elején elég kevés teljesült be közülük.

Egyáltalán nincs műkincsvásárlási hisztéria Magyarországon; még az aukciókra idelátogató külföldi galériások sem mutatnak hisztérikus jeleket. Az embereket (és tőkéjüket) sereg más befektetési alkalom is leköti. Csak kipróbáltan márkás és vitán felül dekoratív művekért szállnak sorompóba.

A Nagyházi Galéria december 2–3–4-i aukciójának első napján nagyrészt antik anyag vizsgázott. A nagyon jó darabokat is tartalmazó antik festmény- és szoboranyag, amennyiben vevőre talált, az induló árhoz igen közeli vagy azzal megegyező áron vándorolt új környezetébe. Még a XVI. századi, sienai Mária-kép is csak két vevőnek kellett: egyikük tartotta a 700 ezres induló árat, a másik rávállalt 50 ezret, és ezzel meg is állt a licit. Ami azt jelenti, hogy az elsőnek biztosan nem kellett olyan nagyon. Volt ugyan két kivétel: Tornai Gyula sokalakos, melodramatikusan egzotikus festménye, amely másfél millióról tízmillióra szökött fel, sokszorosan megdöntve a mester minden eddigi rekordját; meg a XVI. századi, Sansovino műhelyéből származó félméteres bronzszobor, amelynek 440 ezres induló ára a licit során majdnem megtizenötszöröződött – de a zöm mérsékelt sikerrel szerepelt.

A XX. századi anyag java a második napon került az árverési spotlámpák fénycsóvájába. Ekkor sem dúlt a harc még a legjobb darabokért sem. Mondok egy példát: Ferenczy Noémi 1931-es, vízfestékkel kivitelezett gobelinterve, a Pásztor bárányokkal az induló 65 ezerről csak 80 ezerig jutott el, pedig hasonló munkái korábban több százezres árakat is elértek. Sokkal jobb vásárt csinált, aki megvette, mint Barcsay ujjgyakorlatszerű ceruzarajzának 300 ezernél is többet leszurkoló vevője. Rippl-Rónai többalakos pasztellje megháromszorozta kikiáltási árát, de még így, 4 millió körüli áron sem döntötte meg a mester 10 millió körüli rekordját. Visszamaradt Kassák 1965-ben készült pompás plakátterve; úgy tűnik, akinek *van* képre nyolcszázezre, az inkább sokác menyecskét, szénaboglyát vagy bocit vásárol valamelyik zsánerfestőtől, semmint a magyar képzőművészeti avantgárd páratlan dokumentumértékű, kései alkotását.

A visszamaradt képeknél két eset lehetséges: vagy magasan indította őket az árverező cég, vagy pedig hamisítvány hírbe keveredtek, legtöbbször alaptalanul. A Nagyházi-árverés jó ármegállapításáról tanúskodtak Ámos és Farkas vízfestményei, amelyek különösebb harc nélkül, a kikiáltási áron vagy valamivel többért keltek el; feltűnő volt viszont egy védett, korai Vaszary-táj, egy-egy (ki tudja, hányadik) Züzü karácsonya és Sokác lány Csóktól, és egy Gulácsy-kép, az Őszi alkony álmának visszamaradása.

A harmadik árverési nap egyetlen figyelemre méltó eredménye, hogy Molnár C. Pál kitűnő korai ceruzarajza többért kelt el, mint önismétlő olajképe.

December 5-én árverezte el kollekcióját a Műgyűjtők Galériája. Bár Uitz Kékruhás lánya, amelyet november 27-én reprodukáltunk e hasábokon, majdnem négymilliós leütési árat ért el, a többi mű csak mérsékelt sikert aratott. Millión felül fizettek Rippl-Rónai, Kádár, Egry, Gulácsy és Mednyánszky alkotásaiért, de sok volt a kikiáltáshoz közeli leütési ár, és a megmaradt festmények-ékszerek száma is nagy volt.

A következő aukcióig eltelő napokat a krónikás néhány kortárs festészeti-szobrászati tárlat megtekintésével ütötte el – betelvén a tenyérnyi aranykeretekkel, legelésző tehenekkel és forrásvizet kortyoló aktokkal. Maurer Dóra nagyszabású kiállítása a Ludwig Kortárs Múzeumban több képzőművészeti ágba, kommunikációs médiumba is elkalauzolja a látogatót. Barabás Márton újabb munkáinak a Polgár Galéria Váci utcai kiállítóterme adott otthont. Sokat ígérő Matzon Ákos kiállítása a Haris közi Páholy Galériában: ő a plasztikus tárgyalakítás és az igen lefokozott színvilágú, geometrikus festészet egyik legjobb kísérletezője. Kováts Albert kitűnő újabb képei a Nádor Galériában ragadták meg a krónikás figyelmét, míg Harasztÿ István Árkád galériabeli kiállítása valósággal mellbe vágta: a nemzetközi rangú mobilszobrász papírhajókat és papírrepülőket mintázó applikációkkal látta el – festményeit!

De jött a következő aukció, és vége szakadt a szabad kóborlásnak. A Belvárosi Aukciósház sem vizsgázott jobban a Műgyűjtők Galériájánál december 8-án. A hangulat kellemes volt, de lankadtan licitáltak az érdeklődők. Nemes Lampérth kirobbanó tusrajza elkelt ugyan, de csak a kikiáltáshoz közeli, 2,2 milliós áron. Szinyei Merse ritka olajképe 1 millióról egészen 4 millióig kúszott fel, de a többi mű alig váltott ki komolyabb csatát.

Lapzártáig még a BÁV jubileumi, vagyis 100. festményaukcióján jártam. Alig fértem be a terembe: a cég igen erős anyagot vonultatott fel. Az időrénynek az Est-lapok számára készített, reklámtörténetileg is kimagasló plakáttervéről (reprodukáltuk december 11-én), sőt még Ámos korai, varázsos Rózsaszín vállkendős hölgyéről is. A többmilliós, becses darabok azonban (Ferenczy Károly, Rippl-Rónai, Tihanyi Lajos, Moholy-Nagy László) kiemelték a rendezvényt az utóbbi egy-két év közepes sorozatából.

Hernádi Miklós

sebbik Markó képe 7,5 millióért kelt el, de a közönségnek nem kellett Barabás 5 millióért indított műve. Castiglione XVII. századi műve 4,4 millióért végül a Szépművészeti Múzeumé lett, de sem neki, sem másnak nem kellett egy toszkán festő évszázaddal korábbi Szent családja 3,5 millióért. Hullámzó volt az aukció: érdemén felül díjazták például Koszkol akvarelljét (170 ezer) vagy Fried Pál olajképét (220 ezer), de lemondtak Be-

Kassák Lajos: Kiállítási plakátterv, 1965

A teste már felnőtt, de a lelke még gyerek

Még a legegyszerűbb hirdetések is ontják a szexualitásra vonatkozó utalásokat, a televíziócsatornák és a videotékák műsorkínálatában a krimik és horrorfilmek után sorrendben a szex- és pornófilmek következnek, amelyek nem szólnak másról, csak különböző vagy azonos nemű emberek páros testgyakorlatairól. Ezenközben felnő egy nemzedék, amelynek fogalma sincs sem a majdan nővé vagy férfivá érő teste „szerkezetéről", sajátosságairól, sem arról, hogy mi is a szexualitás igazi tartalma.

Dr. Dikó Mariannát, a Péterfy Sándor Utcai Kórház gyermeknőgyógyász szakorvosát az alig kamaszkorú lányok felelőtlen szexuális magatartása és a rengeteg korai terhesség indította arra, hogy a HIETE Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikájának volt igazgatója, *Gáti* professzor és a gyermeknőgyógyászati osztály szakmai támogatásával létrehozzák a Téged is Érint Alapítványt. A részt vevő szakorvosok az elmúlt tanévben harminc általános iskolában tartottak szexuális felvilágosító órákat.

Felkészületlenül éri

További nyolc orvos és egy asszisztensnő csatlakozott a kezdeti gárdához, akik gyerekszeretetből és a jövő generációjáért érzett felelősségtől vezérelve Pest, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád és Csongrád megye általános iskoláiban tartanak – anyagi ellenszolgáltatás nélkül – szexuálhigiénés felvilágosító órákat. Az idei tanévben már negyven iskolába jutnak el a Téged is Érint Alapítvány szakemberei. Mint dr. Dikó Marianna mondja, a baj az, „hogy a legtöbb kislányt felkészületlenül éri az első szexuális aktus.

– A korai testi érés és az emögött jócskán lemaradó lelki érettség miatt a gyerekek szexuálisan túlontúl adakozóak. Senki nem tanítja nekik, hogy a testük érték, hogy a felelőtlen aktusokkal nemcsak az önbecsülésüket, hanem az egészségüket is kockáztathatják. Mi ezeken a felvilágosító beszélgetéseken már a harmadikos kisiskolásoknak is elmagyarázzuk, hogy amikor egy ember megszületik, négyszázezer sejtből választódik ki. Aki végül is világra jön, az kiváltságos, ha úgy tetszik, győztes, akinek küldetése van, aki köteles magára, a vele megszületett értékre vigyázni. A gyerekek felelősségérzetére, önértékelésére apellálunk, arra, hogy a felelőtlen szexuális viselkedéssel könnyen eltékozolhatja az ember e kincset.

– *Azt hiszem, annak, hogy önöket egyre több iskolában elsősorban a gyerekek várják vissza szívesen, nem kis szerepe van ennek a szemléletnek. Ezt a varázsmondatot, hogy „az érték benned van", a legtöbb gyerek sem otthon, sem az iskolában nem hallja, mert legtöbbjük „értékét" az osztályzatán becsülik szüleik, tanáraik.*

– Pedig az önértékelés, az önbizalom megvédheti az embert a méltatlan kapcsolatoktól. Természetesen ezeken a találkozásokon beszélünk a test felépítéséről is, a fiúk és a lányok testi-lelki különbözőségéről, a test higiénéjéről, az érzelmek fontosságáról, örömszerzésben betöltött szerepéről. Valamint azokról a veszélyekről is (drogozás, alkoholfogyasztás, dohányzás, AIDS, hepatitis-B, deviáns szexuális viselkedési formák stb.), amelyek így vagy úgy veszélyeztetik az egészséget. Alkalmat adunk arra is, hogy aki akar, kérdezzen, akár nyíltan, akár névtelenül levélben vagy négyszemközt.

Hitelesebb az orvos

Amikor arról kérdeztem a doktornőt, miben látja annak az okát, hogy megannyi hasonló egészségnevelés évek óta „visszapattan" az iskolákról, a pedagógusokról és magukról a diákokról, így válaszol: „A legtöbb gyerek attól a pedagógustól, aki az iskolában más tantárgyakat is tanít, nem szívesen veszi a – mégoly jó szándékú – tanácsokat, intelmeket sem. Sokkal hitelesebb egy egészségügyben dolgozó, legyen az orvos vagy

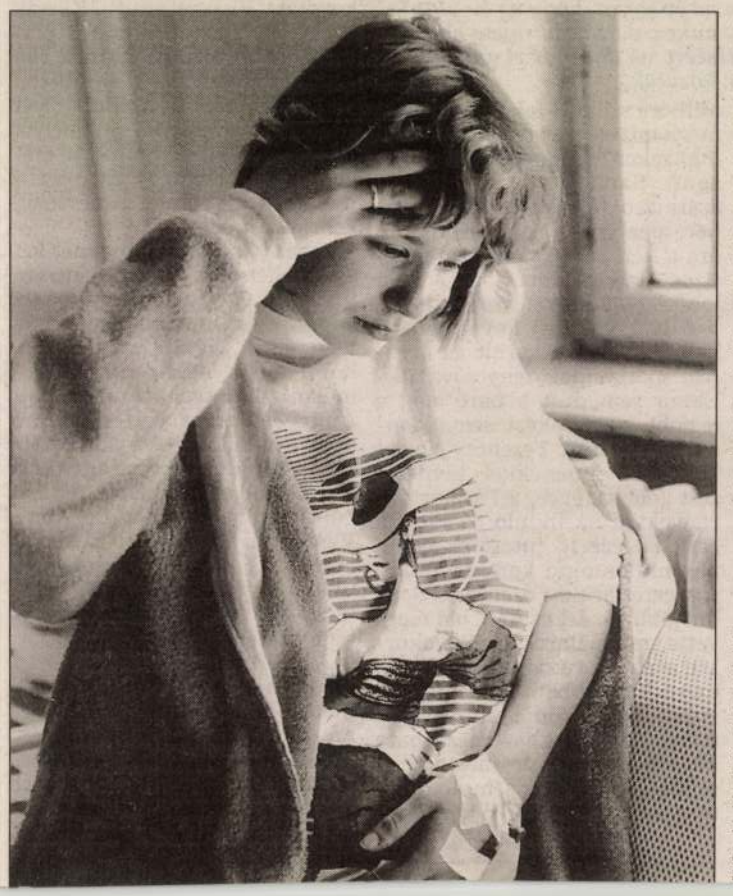

gosítása, holott a lányokat tizenkét-tizenhárom éves korban már nagyon is érdekli a szex, a nemiség, míg a hasonló korú fiúkat még nem. Fontos lenne, hogy a kamaszokkal, a fiatalemberekkel férfi szakemberek, a serdült lányokkal női szakemberek beszélgessenek ezekről az intim témákról. Elhibázottnak tartom, hogy a jelenleg forgalomban lévő ilyen tematikájú tankönyvek lánycentrikusak, hiszen a fiúk ezzel nem tudnak azonosulni. Annyira tantárgyszerűvé kezd válni ez az egész – különösen, ha az adott iskola pedagógusa tanítja –, hogy félő, egyszer valakinek eszébe jut osztályozni is ezeken az órákon.

Támogató kéne

A Téged is Érint Alapítvány munkatársai harmadik éve járják néhány megye és Budapest általános iskoláit, hogy „jó szóval oktassák" fiainkat, lányainkat. Azt már csak én teszem hozzá, hogy csak akkor tudnak a jövőben is eredményesen dolgozni, ha erejüket nem fogja felemészteni a támogatók utáni futkosás, ha nem szegi kedvüket, hogy minden-

Gyógytorna, hormon, tej, sajt, napfény

A csontritkulás megelőzhető

Hétszázezer embernek – főként az idős nőknek van esélye arra, hogy hátralévő életét vagy betegágyban, vagy különféle botokra, mankókra támaszkodva töltse. Az említettek húsz százaléka talán belehal abba a combnyak- vagy csigolyatörésbe, amely a „néma járványnak" nevezett csontritkulás következménye.

A csontritkulás ma népbetegség – és nem csupán Magyarországon. A csontritkulás – osteoporosis – oka, hogy a csont tömege az idő múlásával nagymértékben csökken, a csont szilárdsága gyengül, s ez fokozott

amikor tartósan alacsony a kalciumfogyasztás, mert kevés tejet, sajtot tartalmaz az étrend. A dohányzás, a rendszeres alkoholfogyasztás és a kevés napfény, valamint bizonyos gyógyszerek szedése is árt.

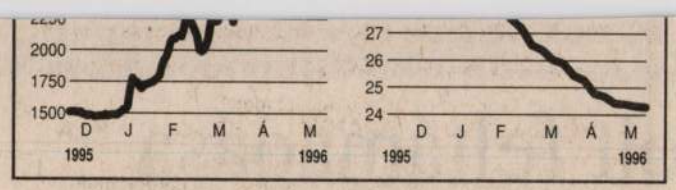

Az MNB árfolyamai — május 13.

Devizanem	Valuta- (bankjegy és csekk) árfolyamok: Vételi	Közép árfolyam 1 egységre, forintban	Eladási	Hivatalos deviza-árfolyamok: Közép
Angol font	228,39	230,61	232,83	230,34
Ausztrál dollár	120,09	121,19	122,29	121,27
Belga és lux. frank (100)	477,46	482,25	487,04	481,67
Dán korona	25,42	25,68	25,94	25,65
Finn márka	31,72	32,04	32,36	31,90
Francia frank	29,01	29,30	29,59	29,28
Görög drachma (100)	61,62	62,22	62,82	
Holland forint	87,85	88,73	89,61	88,60
Ir font	235,46	237,74	240,02	237,35
Japán jen (100)	142,50	143,88	145,26	144,25
Kanadai dollár	109,32	110,37	111,42	110,45
Kuvaiti dinár	500,39	505,23	510,07	505,76
Német márka	98,18	99,16	100,14	99,02
Norvég korona	22,85	23,08	23,31	23,06
Olasz líra (1000)	96,18	97,11	98,04	97,22
Osztrák schilling	13,95	14,09	14,23	14,07
Portugál escudo (100)	95,49	96,44	97,39	96,37
Spanyol peseta (100)	117,63	118,80	119,97	118,80
Svájci frank	120,33	121,54	122,75	121,33
Svéd korona	22,09	22,31	22,53	22,31
Tr. és cl. rubel	–	–	–	–
USA-dollár	150,17	151,62	153,07	151,78
ECU (Közös Piac)	184,48	186,30	188,12	186,20

Tájékoztató árfolyam: 1 SDR: 1.45453 USD
Ideértve a skót és északír kibocsátású angol font bankjegyeket és a luxemburgi frankot is.

Lejárat	Vétel ajánlati	Eladás ársáv	Elszámolóár: új	változás	Forgalom kontraktus	Árf. érték (Ft)	Nyitott kót.áll.
DM k.= 10 000							
96.május	96,80–96,80	96,89–97,20	96,89	–0,46	0	0	240
96.június	96,50–98,50	96,62–99,20	98,62	–0,88	0	0	406
96.július	99,80–99,80	100,09–100,70	100,09	–1,01	0	0	5
96.szeptember	103,20–104,20	104,20–104,60	104,20	0,29	10	10 420 000	42
96.december	107,20–107,50	107,72–109,10	108,80	0,00	0	0	266
97.március	111,50–112,80	112,60–113,80	112,80	0,20	5	5 640 000	8
EC k.= 10 000							
96.május	182,20–182,20	182,17–182,80	182,17	–0,42	0	0	686
96.június	184,91–184,91	185,24–185,96	185,24	–0,19	0	0	1 775
96.július	187,35–187,35	187,84–188,85	187,84	–0,36	0	0	70
96.szeptember	192,43–193,30	193,34–194,35	193,34	–0,36	0	0	540
96.december	200,48–201,10	201,27–202,43	201,27	–0,31	0	0	232
97.március	208,43–209,30	210,57–210,57	210,00	0,00	0	0	50
UD k.= 10 000							
96.május	148,55–148,55	148,58–149,10	148,58	–0,08	0	0	503
96.június	150,68–150,68	150,92–151,45	150,92	–0,07	0	0	1 104
96.július	152,45–152,90	153,67–153,67	152,90	0,31	0	0	4
96.szeptember	156,38–157,08	157,93–157,93	157,08	0,18	0	0	226
96.december	162,06–163,08	163,69–163,69	163,08	0,01	0	0	311
97.március	167,97–168,30	169,66–169,66	168,39	0,00	0	0	60
3KJ k.= 1 MFt							
96.június	94,34–94,34	94,34–94,34	94,34	0,00	50	47 170 000	333
96.július	94,35–94,36	94,40–94,40	94,38	0,00	0	0	140
96.augusztus	94,40–94,40	94,45–94,45	–	–	0	0	0
96.szeptember	94,54–94,56	94,56–94,60	94,56	0,01	21	19 857 600	604
96.december	94,69–94,71	94,76–94,76	94,71	0,01	0	0	994
97.március	94,34–94,84	94,84–94,94	94,84	–0,06	10	9 484 000	675
BUX k.= *100 Ft							
96.június	2890,00–2970,00	2900,00–3010,00	2960,00	50,00	176	51 921 150	831
96.szeptember	2925,00–3010,50	2930,00–3100,00	3005,00	57,50	188	56 345 600	797
96.december	2970,00–3035,00	2980,00–3150,00	3010,00	31,00	74	22 318 500	720
97.március	3020,00–3069,50	3025,00–3200,00	3065,00	40,00	102	31 110 500	554

BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDE

Neve	Üzl. szám	Árf. érték	Forg. (darab)	Nyitóár (Ft)	Záróár (Ft)	Min. (Ft)	Max. (Ft)	Átlagár (Ft)	Utolsó 52 hét legm.	legal.
Alpok Befektetési Alap B	1	16 650	1	16 650	16 650	16 650	16 650	16 650	16 650	10 500
Bonus Befektetési Alap	1	132 000	12	11 000	11 000	11 000	11 000	11 000	11 050	9 000
CA Növekedési Alap	1	1 720 000	1 000	1 720	1 720	1 720	1 720	1 720	1 720	980
Pillér 1. Ingatlanbef. Alap A	8	1 044 000	1 907	545	550	545	550	547	550	300
Pillér 2. Ing. Bef. Alap A	1	35 100	60	585	585	585	585	585	640	290
Pillér 2. Ing. Bef. Alap B	1	64 575	123	525	525	525	525	525	620	295
Rezidencia II. Bef. Alap B	2	450 000	45	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	8 500

BEFEKTETÉSI ALAPOK

Valószínűleg kapós volt a [illegible] pótlási jegy. Árfolyamértéken 70 millió forintnyira akadt vevő, s a legnagyobb – 15-20 ezres – csomagok 407, 408 forinton cseréltek gazdát.

•F. I.

Tőzsdén kívüli kereskedelem – ajánlati árak — május 14.

Táblázatunkban a „V" a **vételi árat,** az „E" az eladási árat, az „F" az előző napi forgalom nagyságát jelöli.

RÉSZVÉNYEK

	V	E	F
Alkaloida Rt. bemutatóra			
Benefit		64,00	–
Cashline	56,00		–
Procent		68,00	–
Quaestor	57,00	70,00	–
Égszi–Börze	53,00		–
Antenna Hungária Rt.			
Benefit		57,00	–
City		60,00	–
Procent	40,00	60,00	–
Quaestor	48,00	58,00	–
Süveges & Tremmel		59,50	–
Biogal Gyógyszergyár Rt.			
Benefit	65,00		–
City		69,00	–
Quaestor	65,00	71,00	–
Süveges & Tremmel	60,00		–
Égszi–Börze	66,00	75,00	–
Budapest Bank Rt. törzs			
Benefit	46,00		–
Cashline		51,00	–
Procent	47,00	56,00	–
Quaestor	40,00		–
Süveges & Tremmel		50,00	–
Égszi–Börze	42,00		–
Chinoin Rt.			
Benefit	440,00		–
City		550,00	–
Procent	450,00		–
Quaestor	440,00	515,00	–
Süveges & Tremmel	450,00		–
Égszi–Börze	430,00		–
DÉMÁSZ Rt.			
Procent	41,00	50,00	–
Quaestor	33,00		–
Süveges & Tremmel	38,00	50,00	–
K&H Bank Rt. törzs			
Quaestor	30,00		–
MATÁV Rt. bemutatóra			
Benefit	170,00		–
Cashline	170,00	190,00	–
New York		200,00	–
Quaestor	170,00	190,00	–
Égszi–Börze	170,00		–
Magyar Hitelbank Rt.			
Benefit	48,00		–
Égszi–Börze	35,00		–
Mezőbank Rt.			
Égszi–Börze	12,00		–
OTP Bank Rt. elsőbbségi			
Benefit	66,00	85,00	–
City		86,00	–
Procent	70,00	83,50	–
Quaestor	68,00	85,00	–
Süveges & Tremmel	65,00		–
Pannon Váltó Rt.			
K&H Brókerház	50,00		–
Quaestor	56,00		–
Richter Gedeon Rt. elsőbbségi			
Benefit	90,00	135,00	–
Procent	101,00	140,00	–
Quaestor	87,50		–
Süveges & Tremmel	85,00		–
Skála–Coop Rt. D.			
Procent	22,50	29,00	–

DISZKONT KINCSTÁRJEGYEK (MNB) — MÁJUS 14.

Neve	Lejárat	Hátralévő időtartam (nap)	Vételi árf.	Vételi hozam	Eladási árf.	Eladási hozam
61107F	1996.11.07	177	88.36	27.16	89.51	24.16
60718F	1996.07.18	65	95.40	27.09	95.89	24.09
60523F	1996.05.23	9	99.34	26.90	99.41	23.90
60606F	1996.06.06	23	98.33	26.95	98.51	23.95
60620F	1996.06.20	37	97.34	27.00	97.62	24.00
60801F	1996.08.01	79	94.46	27.11	95.04	24.11
60815F	1996.08.15	93	93.54	27.11	94.21	24.11
60829F	1996.08.29	107	92.64	27.12	93.40	24.12
60912F	1996.09.12	121	91.75	27.13	92.59	24.13
60926F	1996.09.26	135	90.88	27.14	91.80	24.14
61010F	1996.10.10	149	90.02	27.15	91.03	24.15
61024F	1996.10.24	163	89.19	27.15	90.27	24.15
60704F	1996.07.04	51	96.36	27.04	96.75	24.04
60802E	1996.08.02	80	94.39	27.11	94.98	24.11
60705E	1996.07.05	52	96.29	27.05	96.69	24.05
60719E	1996.07.19	66	95.33	27.09	95.83	24.09
60816E	1996.08.16	94	93.47	27.11	94.15	24.11
60830E	1996.08.30	108	92.57	27.12	93.34	24.12
60927E	1996.09.27	136	90.82	27.14	91.75	24.14
61011E	1996.10.11	150	89.96	27.15	90.97	24.15
61220E	1996.12.20	220	85.91	27.20	87.27	24.20
61025E	1996.10.25	164	89.13	27.15	90.21	24.15
61108E	1996.11.08	178	88.30	27.17	89.46	24.17
61122E	1996.11.22	192	87.49	27.18	88.72	24.18
70103E	1997.01.03	234	85.15	27.21	86.56	24.21
70117E	1997.01.17	248	84.39	27.22	85.87	24.22
70131E	1997.01.31	262	83.65	27.23	85.18	24.23
70214E	1997.02.14	276	82.92	27.24	84.51	24.24
70228E	1997.02.28	290	82.20	27.25	83.85	24.25
70314E	1997.03.14	304	81.50	27.26	83.19	24.26
70328E	1997.03.28	318	80.80	27.27	82.55	24.27
70411E	1997.04.11	332	80.12	27.28	81.91	24.28
70425E	1997.04.25	346	79.45	27.29	81.28	24.29
60913E	1996.09.13	122	91.69	27.13	92.54	24.13
61206E	1996.12.06	206	86.70	27.19	87.99	24.19
70509E	1997.05.09	360	78.79	27.30	80.67	24.30

NYÍLT VÉGŰ BEFEKTETÉSI ALAPOK — MÁJUS 14.

Alap	Letétkezelő	Dátum	Nettó eszközérték	Egy jegy értéke
Aranyhal Befektetési Alap	MHB	96/05/14	1 462 232 945	1 258,000000
Bankár–I. Nyíltvégű Értékpapír	CIB Hungaria	96/05/13	156 841 974	1 120,000000
Borostyán Nyíltvégű Bef. Alap	Konzumbank	96/05/14	127 520 152	1 018,040000
Budapest Számlatedezetí B. Al.	Polgári Bank	96/05/13	15 815 046 242	1,007931
Civis 95 Befektetési Alap	PolgáriBank	96/05/13	1 671 622 442	1 124,000000
Daewoo Garancia Bef. Alap	Daewoo	96/05/14	111 155 906	10 470,000000
Hunnia III. Befektetési Alap	MHB	96/05/14	2 113 764 486	1 205,000000
Kurázsi Értékpapír Bef. Alap	Konzumbank	96/05/14	52 881 484	50 459,000000
OTP Optima Befektetési Alap	OTPBank	96/05/14	638 202 734	1,022079
Reálszisztéma Befektetési Alap	Credit Lyonnais	96/05/13	240 706 771	10 868,590000

KÁRPÓTLÁSI JEGYEK

Kárpótlási jegy (A,B)			
Benefit	38,00		–
Cashline	39,00		–
City	37,00		–
K&H Brókerház	32,00		–
New York	37,00	43,00	–
Pakett Bróker	38,00	41,00	–
Procent	39,00	42,00	–
Quaestor	37,50		–
Süveges & Tremmel	39,00	42,00	–
Égszi–Börze	34,00		–

KÖTVÉNYEK

Gemini A kötvény			
K&H Brókerház	61,44	70,15	–
Gemini B kötvény			
K&H Brókerház	84,20	93,80	–
PVL 97/I. kötvény			
City		115,00	–

KINCSTÁRJEGYEK

Kamatozó kincstárjegy 96/V.			
K&H Brókerház	126,42	126,72	–
Kamatozó kincstárjegy 96/VI.			
K&H Brókerház	123,89	124,70	–

BEFEKTETÉSI ALAPOK

Hunnia II. Kötvény Bef. Alap			
New York	9 500,00		–
Profit Befektetési Alap			
K&H Brókerház	108,58	109,84	–
Profit Plusz Befektetési Alap			
K&H Brókerház	97,60	101,44	–

ÁLLAMKÖTVÉNYEK

Magyar Nemzeti Bank*

	Nettó, vételi ár (%)	Nettó, eladási ár (%)	Felh. kamat
1996/A	93,39	95,01	6,19
1996/K	99,91	101,32	12,72
1996/O	102,01	103,62	12,23
1996/P	102,66	104,76	29,67
1997/C	91,43	93,33	3,04
1997/D	100,00	102,00	11,38
1997/E	100,00	102,00	4,22
1997/H	98,02	100,48	24,11
1997/J	100,50	102,50	12,18
1997/K	100,50	102,50	8,73
1997/L	101,00	103,00	8,90
1997/S	100,50	102,50	12,51
1997/T	102,34	104,14	9,77
1997/U	103,10	105,39	26,92
1997/V	105,20	108,12	7,39
1997/W	107,16	111,16	24,17
1997/X	99,50	101,50	4,02
1997/Y1	103,31	105,51	2,14
1997/Y2	103,89	106,65	17,42
1997/Z1	103,89	106,54	10,60
1997/Z2	104,68	107,87	10,60
1998/A	99,50	101,50	4,83
1998/D	98,50	100,50	15,12
1998/G	98,50	100,50	3,30
1998/G2	98,50	100,50	3,30
1998/H	97,41	101,22	3,55
1999/B	98,50	100,50	10,99
2000/B	98,50	100,50	13,32
2000/C	98,50	100,50	24,76
2005/C	98,50	100,50	22,31

K&H Brókerház	Vételi árf (%)	Eladási árf (%)	Eladási hozam (%)
1996/K	112,61	113,83	–
1996/P	132,68	134,17	–
1997/E	104,28	105,66	–
1997/H	122,44	124,18	–
1997/U	130,16	131,77	–
1998/H	102,28	103,60	–

*Bruttó árfolyam = nettó árfolyam + esedékesség napjáig felhalmozott kamat. Esedékesség: készpénzfizetés esetén a tárgynap, átutalással történő fizetés esetén a szerződés megkötését követő 5. naptári nap. Az MNB 5 000 000 Ft névértékű államkötvény vételére, valamint 20 000 000 Ft névértékű államkötvény eladására vállal kötelezettséget. A kereslet-kínálat változásának függvényében a napközbeni árfolyamváltozás jogát az MNB fenntartja. Az árfolyam kiszámításánál figyelembe vettük a kamatadót és a magánbefektetőknek járó kamatprémiumot.

A tőzsdén kívüli kereskedelem táblázatának adatait a Fornax Rt. szolgáltatja. A táblázatba kerülés feltételeiről felvilágosítást ad Bencsik Attila, tel. 175-6322, Fornax Rt.

ÓTP BANK
Országos Takarékpénztár és Kereskedelmi Bank Rt.

A tartósan lekötött konvertibilis devizabetétek 1996. május 13-tól érvényes kamatkondíciói
(A kamat hetente változik, de a hétközbeni változtatás jogát fenntartjuk!)

	Látra szóló	EC számla	1 hónapra lekötött 3000 USD alatt	1 hónapra lekötött 3000 USD felett	3 hónapra lekötött 3000 USD alatt	3 hónapra lekötött 3000 USD felett	9 hónapra lekötött 3000 USD alatt	9 hónapra lekötött 3000 USD felett	12 hónapra lekötött 3000 USD alatt	12 hónapra lekötött 3000 USD felett
USD	1	1	3 1/2	4 1/4	3 5/8	4 3/8	3 7/8	4 5/8	4	4 3/4
DEM	1/2	1/2	1 1/4	2	1 1/4	2	1 5/16	2 1/16	1 3/8	2 1/8
CHF	1/4	1/4	13/16	13/16	13/16	13/16	1	1	1	1
GBP	1 1/2	1 1/2	3 7/8	4 5/8	3 15/16	4 11/16	4 3/16	4 15/16	4 3/16	4 15/16
ATS	1/2	1/2	1 1/8	1 7/8	1 1/8	1 7/8	1 5/16	2 1/16	1 3/8	2 1/8
AUD	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
CAD	1	1	1 9/16	2 5/16	1 5/8	2 3/8	2 3/16	2 15/16	2 5/16	3 1/16
SEK	1 1/2	1 1/2	2 1/2	3 1/4	2 3/16	2 15/16	2 3/16	2 15/16	2 1/4	3
ITL	2	2	5 1/16	5 13/16	4 13/16	5 9/16	4 9/16	5 5/16	4 1/2	5 1/4
FRF	1	1	1 3/4	2 1/2	1 13/16	2 9/16	2	2 3/4	2 1/16	2 13/16
KFt	5	5	19	19	20	20	22	22	24	24

Az itt közölt kamatok a lekötési idő hosszától függetlenül, a 3000 USD érték alatti és 3000 USD értéket meghaladó egy-egy lekötött betétre vonatkoznak. A 3000 USD értéket meghaladó egy-egy lekötött betétre (a CHF kivételével) az első oszlopban feltüntetett kamaton felül 3/4% kamatot adunk. Az AUD, BEF, DKK, FIM, GRD, IEP, JPY, KWD, NOK, PTE, ESP lekötött betétekre összeghatártól függetlenül a mindenkori látra szóló kamatot térítjük. A GRD, PTE, IEP, JPY, KWD látra szóló kamata 0,125%. Az 50 000 USD-t meghaladó, vagy annak megfelelő értékű USD, CHF, DEM, ATS, FRF és GBP lekötésre, a többi a kamattáblában szereplő deviza esetében 100 000 USD felett eseti meghatározással egyedi kamatot alkalmazunk. A CHF esetében 50 000 USD alatt a lekötött betétekre összegtől függetlenül a meghirdetett kamatokat térítjük. Konvertibilis forintszámla (KFt) csak devizakülföldiek részére nyitható, a leköthető minimumösszeg vállalkozóknak 1 millió Ft, természetes személyeknek 100 ezer Ft, lekötés feltörése esetén 0,5% kamatot fizetünk. Az EC-kamatok megegyeznek a látra szóló kamatokkal.
MH 5512

Egy Budapest II. befektetési jegy értéke
1996. 05. 10-én:
A sorozat: 11 272 Ft
AA és B sorozat: 18 723 Ft
A Budapest II. Befektetési Alap nettó eszközértéke: 2 453 031 149 Ft
MH 5644

Egy Budapest III. befektetési jegy értéke
1996. 05. 10-én: 12 153 Ft
A Budapest III. Befektetési Alap nettó eszközértéke: 1 332 004 925 Ft
MH 5645

Egy Cívis befektetési jegy értéke
1996. 05. 10-én: 13 601 Ft
A Cívis Befektetési Alap nettó eszközértéke: 12 664 657 316 Ft
MH 5646

Az Aranytallér Értékpapír Befektetési Alap
nettó eszközértéke
1996. május 3-án:
824 899 605 Ft,
egy befektetési jegyre számított érték:
11 117 Ft.
A Quaestor Ingatlan Befektetési Alap
nettó eszközértéke
1995. április 15-én:
752 758 394 Ft,
egy befektetési jegyre számított érték:
10 654 Ft.
MH 5604

Allied Investment Rt. 1051 Bp., Sas u. 3. Tel.: 266-1459, 266-1465. Fax: 266-1458. • **Arany Bróker Kft.** 1054. Bp., Nagysándor József u. 8. Tel.: 269-0650. **Benefit Brókerház** 1133 Bp., Ipoly u. 1/A. Tel.:149-7747 • **Buda Bróker Értékpapírforgalmazási és Befektetési Kft.** 1036 Bp., Lajos u. 48–66/c. Tel.: 250-8386. Fax: 250-8391. • **Buda-Cash Brókerház Kft.** Bp. V., Falk Miksa u. 4. Tel.:131-1552 • **Budapest Értékpapír- és Befektetési Rt.** Bp., Deák Ferenc u. 5. Tel.: 266-2257. • **Cashline Bróker Értékpapírforgalmazási és Befektetési Kft.** 1052 Bp., Aranykéz u. 3. Tel.: 266-5742. Tel./fax: 118-5518. • **City Bróker Kft.** 1024 Bp. II., Ady Endre u. 19. Tel.: 212-2798. Fax: 212-4007. • **Co-Nexus Rt.** 1013 Bp., Roham u. 1. Tel.: 175-0375. • **Concorde Értékpapír Kft.** 1052 Bp., Váci utca 15. II. em. Tel.: 266-8035. Fax: 266-8036. • **Corvinbroker Kft.**1054 Bp., Hold u. 15. Tel.: 132-0320 • **Dunainvest Kft.** 1054 Bp., Báthory u. 12. Tel.: 111-3401/05. • **Első Magyar–Angol Bróker Rt.** 1075 Bp., Madách Imre út 13–14. Tel./fax: 268-1550-től 1555-ig. Fax: 132-1542. • **Égszi Börze Kft.** 1054 Bp., Akadémia u. 1. Tel.: 131-8530. Fax: 111-3662. • **Generalbróker Kft.** 1075 Bp., Király u. 15. Tel.: 267-8518. Fax: 267-8982. • **GiroCredit Rt.** Bp. VII., Madách u. 13–15. Tel.: 268-1560. • **Globex Brókerház Rt.** 1126 Bp., Királyhágó tér 8–9. Tel.: 201-2322. • **Góg Értékpapír Kft.** 1051 Bp., Vigadó tér 3. Tel.: 266-5354. Fax: 266-8773. • **Investbank Értékpapír-forgalmazó és Befektető Kft.** 1053 Bp., Képíró u. 9. Tel.: 266-5033. • **IBB Értékpapír Rt.** 1052 Bp., Vármegye út 11–13. Tel.: 266-9135. Fax: 267-2576 • **London Bróker Rt.** (volt Lombard Értékpapír) 1055 Bp., Balassi B. u. 9-11 Tel.: 269-2754. • **MKB Értékpapír és Befektetési Rt.** 1051 Bp., Szent I. tér 11/B. Tel.: 268-7038. • **New York Broker Kft.** 1088 Bp., Rákóczi u. 1–3. Tel.: 266-5160. • **Pakett Bróker Rt.** 1052 Bp., Semmelweis u. 2. I/5. Tel.: 118-5022, 117-5461. • **Procent Hungária Rt.** 1056 Bp., Belgrád rakpart 26. Tel: 266-6522. • **Qaestor Értékpapír Kft.** 1027 Bp., Bem rakpart 33–34. Tel.: 201-6017, 201-6090. Fax: 201-9525. 8200 Veszprém, Rákóczi út 7. Tel./Fax: (88)428-440. 3300 Eger, Sándor I. u. 2. Tel.: (36)428-440. Fax: (36)412-799 • **Reálszisztéma Értékpapír-forgalmazó Kft.**1052 Bp., Kossuth L. u. 4. Tel./fax: 266-9095 **Süveges és Tremmel Kft.** 1052 Bp., Ferenciek tere 4., félemelet 7. Tel: 117-9317, Tel./fax: 118-5016.

FORNAX
Az oldal táblázatait a Fornax Rt. állítja össze
1123 Bp., Táltos u. 1.
Telefon: 175-6322

BUDAPESTI PÜNKÖSDI FESZTIVÁL

GÁLAKONCERT a Magyar Állami Operaházban 1996. május 26-án, pünkösdvasárnap 19.30 órakor

BEETHOVEN-EST

Vezényel:
ROBERT BACHMANN

Közreműködik:
a Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara

Főszponzor:
ORBITEX GROUP OF FUNDS

Jegyek válthatók 100–1800 Ft-os áron:
Magyar Állami Operaház szervezési osztálya
VI., Andrássy út 20. Telefon: 132-7914, 131-2550
Nemzeti Filharmónia jegypénztára
V., Vörösmarty tér 1. Telefon: 117-6222
Music Mix 33 Ticket Service
V., Váci utca 33. Telefon: 138-2237

5112 MH

BICIKLIS FUTÁRSZOLGÁLAT
267-44-55
HAJTÁS PAJTÁS

A Hajtás Pajtásra bízott küldeményeit másfél órán belül kézbesítjük. Sürgős esetben kérje új szolgáltatásunkat az *"Előzd meg a piros hetest"*! Az országutakat is mentesítjük a kettő -és négyüteműektől, vidékre biciklivel, vonattal aznapi kézbesítést vállalunk.

267-44-55

További szolgáltatásaink: Direct Mail, Piackutatás, Rendezvények szervezése, Kiadványok terjesztése, Monitoring, Folyóiratok, termékminták, ajándékok csomagolása.

8-21 h-ig

hajtás pajtás!

Tárlatlátogató

Egy könyvesbolt feltámadása

Mostanában, amikor többnyire vergődnek nálunk a könyvesboltok, az ember csak bámészkodik és csodálkozik, hogy mi mindenre volt képes annak idején egy nagy elől, a Mentor. Nemcsak az avantgárd nagy egyéniségeinek rendezett kiállítást: Kádár Bélának, Uitznak, Kassáknak, Máttis Teutsch Jánosnak, hanem a nívós konzervatívoknak is fórumot adott: Aba Novák Vilmosnak vagy Patkó Károlynak. Meg a fiataloknak, akikről akkor még a kutya sem hallott. Csak később derült ki, hogy Fränkl Györgyből Almár György néven elsőrangú iparművész válik, Trauner Sándorból pedig utóbb – már Amerikában – a világ egyik legismertebb filmszenikusa. Csaplár Ferenc, filológushoz méltó gondossággal, feltárta a könyvesbolt múltját. A Mentor tíz évig élt: 1922-től 1932-ig, s egyszersmind szellemi műhely is volt. A könyvesboltban rendszeresek voltak a tárlatok, tartottak előadásokat – Németh Antal a színházról, Hevesy Iván a képzőművészetről, Komlós Aladár a modernizmusról és a modern költészetről.

1919 után, amikor az avantgárd egy része külföldre, más része belső emigrációba kényszerült, a könyvesbolt lett a gyülekezőhelye a modernizmus megcsalatott-szétzilált csapatának, amely azonban reménykedett. Itt találkozott egymással és közönségével a húszas évek első felében, majd azt követően, hogy szellemi vezérük, Kassák 1926-ban hazatért. Több mint jelképes epizód az, hogy a hazatérést közvetlenül bevezető, azt mintegy előkészítő eseményt, a Tisztaság könyvének megjelenését az üzlet legsajátosabb módján adja tudtára a publikumnak. A kitűnő festő, Kádár Béla és az író élettársa, Simon Jolán kirakatot állít össze a Tisztaság könyve példányaiból, a kompozícióban Spangher Ferenc kubofuturista Kassák-szobrával. A művet pedig a kör egyik ismert tagja, a fotósnak is tehetséges Szélpál Árpád fényképen megörökíti. Most, az emlékező kiállításon a fénykép kinagyított kópiája fogadja a látogatót, a Mentorban rendezett bemutatók egy sor más résztvevőjével – festményekkel és főleg grafikákkal egyetemben. Köztük vannak azok a plakátok, amelyeket a húszas évek végén Kassák Lajos tervezett a Magyar Hírlap reklámozására.

A Mentor Könyvesbolt kiállítása a Kassák Múzeumban
Megtekinthető június 30-áig.

Nem egy jele van annak, hogy könyvesboltjaink – már amennyi megmarad belőlük – ma sokkal inkább értelmiségi gyülekezőhelyek, mint bevásárlóközpontok. Egyik-másik üzletben nemcsak könyvpremiereket s néha még kiállításokat is rendeznek (előadásokkal összekötve); a jobb helyeken, mint hajdanán a Mentorban, az exkluzívabb folyóiratok is kaphatók. Az átalakulás mögött – nagyjából úgy, mint hetven évvel ezelőtt – súlyos financiális nehézségek, a kultúrát is megnyomorgató gazdasági válságjelenségek húzódnak meg. A Mentort, mint tudjuk, végül megfojtották a körülmények. Csak azzal vigasztalhatjuk magunkat, hogy amit tett, az jelentős volt. A legkritikusabb időkben adott menedéket a kultúra mostohagyermekeinek. S ők utóbb – életművükkel – igazolták, hogy a pátyolgatás nem volt hiábavaló. Ma sem volna az.

• Vadas József

BELFÖLDI ÜDÜLÉSI AJÁNLAT

SZÜLETÉSNAPI AJÁNDÉK A 20 ÉVES MÁTRAFÜREDI AVAR SZÁLLÓTÓL

20% SZÜLETÉSNAPI KEDVEZMÉNNYEL CSÖKKENTETT ÁRON VÁRJUK VENDÉGEINKET MÁJUS HÓNAPBAN. 6 ÉJSZAKA, 7 NAP FÉLPANZIÓVAL FÜRDŐSZOBÁS, ERKÉLYES, SZÍNES TV-S SZOBÁKBAN

2 FŐ 24 000 Ft
3 FŐ 31 200 Ft

USZODA, SZAUNA, SZOLÁRIUM, KERÉKPÁR, BILIÁRD...

Tel.: (06-37) 320-400, (06-37) 320-131

„A MÁTRA NÁLUNK KEZDŐDIK..."

COLOSSUS
TRAVEL
Az első görög–magyar utazási iroda

KRÉTA, máj. 23., 30., 1 hét, rep. + ap., 24 900 Ft/fő
KORFU, máj. 30., 1 hét, rep. + ap., 21 900 Ft/fő
máj. 30., 1 hét, rep. + sz. + regg., 26 900 Ft/fő
TOLO, ap. + busz, 16 500 Ft-tól/fő

KRÉTA, jún. 6., 1 hét, rep. + ap., 32 900 Ft/fő
KORFU, jún. 6., 1 hét, rep. + ap., 28 500 Ft/fő
CIPRUS, 1 hét, rep. + ap., 48 500 Ft-tól/fő

HÉTFŐN KEDVEZMÉNYES AJÁNLATAINKKAL 9–19, SZOMBATON 10–17, VASÁRNAP 12–17 ÓRÁIG VÁRJUK IRODÁINKBAN!

Budapest, Paulay E. u. 2–4. 267-9086, 267-9193.
Szeged, Bajza u. 4. (06-62) 472-564.

PARIZS TOURS

Párizs 6 nap 33 900 Ft
Párizs repülővel 5 nap 69 900 Ft
Párizs extra 9 nap 52 900 Ft
Párizs–Loire 8 nap 44 900 Ft
Párizs extra–Loire 9 nap 52 900 Ft
Görög körutazás nyaralással máj.–jún. előszezoni 20% kedvezmény!
10 nap 39 900–49 900 Ft
BENELUX körutazás 7 nap 44 900 Ft
London 7 nap 44 900 Ft
Olasz körutazás – Róma 8 nap 59 900 Ft

Párizs Tours,
1061 Budapest, Jókai tér 7.
Tel.: 269-2500, 269-2510.

INTERCONTACT TRAVEL & TRADING GROUP

KRÉTA – AMOUDARA:
szállodai elhelyezés reggelivel vagy félpanzióval a családias hangulatú, partközeli Hotel Violettában, csak 2 órás repülőúttal, május 27.–október 14-ig, minden hétfőn már – 34 300 Ft/fő ártól.

KRÉTA – AGIA PELAGIA:
minden igényt kielégítő 4 fős apartmanokban töltheti az egész család a nyaralást. Úszómedencével, teniszpályával és bérautóval együtt már 50 000 Ft/hét/apartman + repülőjegyártól.

A központban 10–30 méterre a tengertől 2–3, 4 fős apartmanok várják vendégeinkat már 34 700 Ft/fő/hét ártól.

Széles körű fakultatív programválaszték és telepített idegenvezetőnk áll az Önök rendelkezésére.

INTERCONTACT TRAVEL AND TRADING
1075 Bp., Wesselényi u. 2.
Telefon: 269-6078, 79, 80, 81.

MAGYAR HÍRLAP OKTATÁSI STÚDIÓ
Stúdió
1087 Budapest, Kerepesi út 29/B
Telefon: 210-3727. Fax: 133-0365

KIADVÁNYSZERKESZTÉS: FREEHAND, QUARKXPRESS

A legkorszerűbb és legelterjedtebb programok már Macintosh és IBM-kompatíbilis gépeken is elérhetők. A Magyar Hírlap Oktatási Stúdió háromhetes, 45 órás tanfolyamain havonta, felváltva oktatjuk a népszerű kiadványszerkesztő és grafikai programot. A tanfolyamvezető Nagy Lantos Balázs, a QuarkXPress UserGroup hivatalos oktatója. QuarkXPress-kurzus legközelebb június 24-én, FreeHand-tanfolyam pedig május 27-én indul. Az oktatás hétfőn, kedden, csütörtökön 8–11-ig és szombaton 9–15 óráig tart. Részvételi díj: 35 000 Ft.

A Magyar Hírlap Oktatási Stúdió kurzusaira jelentkezni lehet levélben (1087 Budapest, Kerepesi út 29/B) vagy a 210-3727-es telefonszámon.

2711 MH

Egy nap a Britannicában

Csiang Csing

Csiang Csing, Wade–Giles-átírással Chiang Ch'ing, pinyin átírással Ji ang Quing, színpadi nevén Lan Ping (szül. 1914? Chu-ch'eng, Santung tartomány, Kína – megh. 1991. máj. 14.), a kínai kommunista vezető, Mao Ce-tung harmadik felesége.

Nagyapja nevelte fel, majd 1929-ben egy színházi társulathoz csatlakozott. Részt vett egy kommunista fedőszervezet munkájában 1933-ban, ezért letartóztatták és bebörtönözték. Szabadulása után Sanghajba ment, ahol kisebb szerepeket kapott a baloldali Tien Tung filmgyártó vállalatnál. Amikor a japánok 1937-ben megtámadták Sanghajt, Csiang Csungkingba menekült. Drámaismeretet tanított, ekkor találkozott először Maóval. Házasságukat sok párttag nemkívánatosnak tartotta, különösen, hogy Mao elvált felesége (azon kevés asszonyok egyike, akik túlélték az 1934–35-ös hosszú menetelést) éppen Moszkvában volt gyógykezelésen. A párt vezetői azzal a feltétellel egyeztek bele a házasságba, hogy Csiang Csing harminc évig távol marad a politikától.

A Kínai Népköztársaság 1949-es megalakulása után Csiang Csing a háttérben maradt. 1963-ban kezdett beleszólni a politikába: megindította a pekingi opera reformját, amely a hagyományos kínai művészeti formát proletár tartalommal igyekezett megtölteni. Csiang kulturális reformmozgalma fokozatosan átalakult vezető kínai művészek és értelmiségiek elleni tartós hadjárattá, és a kulturális forradalomban tetőzött, amely 1966-tól söpört végig az országon.

Mao 1976. szeptember 9-én meghalt, és a pártbeli radikálisok támogató nélkül maradtak. Az 1980–81-es nyilvános perben a négyek bandája tagjaként Csiangot vádolták, hogy ő szította azt a kiterjedt zavargást, amely a kulturális forradalom alatt feldúlta az országot. Felfüggesztett halálbüntetésre ítélték; a börtönben halt meg. (Rövidítve.)

Nyerjen Britannica Hungaricát! Vágjon ki és küldjön be 6 darab dátumos Britannica-emblémát a Magyar Hírlaphoz (1087 Bp., Kerepesi út 29/B); minden héten kisorsoljuk a nagyszerű enciklopédiasorozat első kötetét.

(Május 14.)

MH 5177.

Egy civil kezdeményezés nyomában

Kassákkal Érsekújvárott

Szenteknek és vértanúknak jár csak ki az a tisztelet, amelyben *Kassák* Lajost részesítették a kilencvenes évek elején a fiatal művészek. Mint a város patrónusának kegyszobrát a körmenetek, úgy hordozták végig a városon bronzból készült büsztjét, ütemesen skandálva közben a nevét: Kas-sák, Kas-sák, Kas-sák, Kas-sák…

Mindez Érsekújvárott történt, ahol éppen száztíz évvel ezelőtt a művész megszületett. Hat-hét éve, bársonyos forradalom ide vagy oda, hiába próbálkoztak Kassák tisztelői, hogy mellszobrát, *Borsos* Miklós szép alkotását méltó helyen, köztéren állítsák föl. Tiltakozó felvonulás volt hát a fiataloké, vagy éppen annak a hitnek a látványos megnyilvánulása, hogy a valódi értékeknek, így a Kassák-szobornak végül úgyis a helyére kell kerülniük. Ami 1992-ben meg is történt, s most ott áll a mellszobor a főtér egyik sarkában. Észak felé fordul, mintha csak azt akarták volna jelezni a szoborállítók, hogy így az egykori korzó felé nézhet, amelyről többször is megemlékezik szülővárosát fölidéző írásaiban.

A tér jobb sarkában a magas tornyú katolikus templom, a másikban a ferencesek kolostora, ahonnan a Törökugrató utca indul. Ott állt a ház, amelyben 1887. március 21-én a kis „Kasi" megszületett. Apja a szlovák Kassák István volt, patikaszolga, aki élete végéig nem tanult meg jól magyarul, ami nem is lett volna baj, annál nagyobb volt az, hogy durva, magának való ember volt, a végén el is hagyta a családját. Anyja, a mosónő, *Istenes* Mária, a „Mutter" ekkor Pestre költözött a fiához, de élete végéig megmaradt újvárinak.

A szobor mögött az egykori népiskola, amelyben 1842-ben gimnázium indult, ott tanul a kisdiák Kassák is, akiből szülei „urat" akartak nevelni. Ma már ezt is emléktábla hirdeti, a tábláról csak az hiányzik, hogy a két év alatt egyetlen osztályt fejezett be, azt is úgy, hogy szinte mindenből megbukott. Egyébként szándékosan: inas akart lenni, lakatosinas *Szporni* úr műhelyében, amely az iskolától kiinduló utcán túl volt valahol, a Kálvária térnél, a Forgách-bástya táján.

Valahol, táján, felé, körül… Ha valahol, Érsekújvárott valóban illő s tanácsos így kezdeni a helyet megjelölő mondatokat. A fiatal város, mint neve is jelzi – *Várdai* Pál esztergomi érsek kezdte építeni 1543-ban a Nyitra folyó mocsarai között birtokai védelmére –, többször és jobban átalakult, mint Aquincum környéke a rómaiak óta eltelt kétezer év alatt. A XVII. századra a legkorszerűbb, olasz bástyás erősséggé kiépült Újvár néhány évtized alatt jó néhányszor gazdát cserélt, 1685-ben huszonkét éves török uralom után szabadult föl. Később elfoglalták *Rákóczi* kuruc hadai is, sőt, itt végeztek ki az áruló *Ocskayt*. Érsekújvárról először ama 1685-ös győzelem kapcsán hallott a világ. Kétszáz évvel később arról volt híres Amerikában is, hogy állomásán az áthaladó vonatokat a Rákóczi-indulóval köszönti a zenekar. Az indulót a csehek tiltották be 1920-ban, a várfalakat kétszáz évvel korábban bontották le, miután a város újra a császár kezére került. A falakról, föld alatti folyosókról Kassák édesanyja még élő legendákat mesélt fiának, aki már csak az itt-ott megmaradt romokat látta. Mára már ezek sincsenek. Egyetlen bástyát hagytak meg a falakból, a Forgách-bástyát, amelyen a barokk kálvária áll. Másutt az utcák lejtése jelzi csupán, hogy hol váltotta föl valamikor a bentet a kint, no meg a szabályos utcaszerkezet érzékelteti, hogy egységes tervek szerint, egyszerre épült a városmag. Magukból a házakból azonban nem sok maradt, s abban, hogy ez így történt, nem elsősorban a régi idők, hanem a legújabb kor eseményeinek van szerepük.

A II. világháború alatt a szövetségesek bombázása a vasútállomás környékét és a belváros számos épületét elpusztította. Ami maradt, annak nagy részét a modern urbanisztika jelszavát hangoztatva gyaníthatóan azok tették tönkre, akik úgy gondolták, hogy a lakosságcsere könnyebben megvalósítható, ha a régi városból minél kevesebb marad.

Mert hát Érsekújvár nemcsak fontos vasúti csomóponttá, ipari központtá vált az utóbbi másfél évszázadban, de a magyar kultúra igazi végvárává is. Nyitra, néhány kilométerrel feljebb, már valóban szlovák város, ez a vidék, a termékeny Kisalföld központjaként a nyelv, a szellem középpontjává nőtte ki magát. A szomszédos Udvard a magyar középkor emlékezetét őrzi, Martos, a Nyitra mocsarai között, a népművészet híres központja, *Feszty* Árpád itt talált rá a körképén megörökített „ősmagyar típusokra", lejjebb, a Komárom felé vezető úton fekvő Ógyallán pedig *Konkoly-Thege* Miklós állíttatta föl saját költségén 1870-ben azt a csillagvizsgálót, amelyből később a szabadság-hegyi és mátrai Csillagvizsgáló Intézet kinőtt.

Az iskola kilincsét az író gyerekkorában nemigen fényesítette az érintésével

Mi volt megírva a csillagokban, mi nem, Ógyallát ma Hurbanovónak hívják, s arról híres, hogy nagy sörgyár van itt. Újvár csillagképe viszont mintha csak azt kívánná bizonyítani, hogy változzanak bárhogyan a politikai viszonyok, a város- és az utcanevek, küzdjenek már-már valóban kozmikus méretű tudati, identitásbeli zavarokkal a hivatalos szlovákiai politikai körök, az, aki újvári volt, mindig újvári marad. Továbbá azt, hogy míg újváriak élnek a világon, él az újváriság is, amelynek lényege: a bizalom, a tolerancia, az összetartozás, a lokálpatriotizmus.

Egyik legszebb, a múltból vett példája ennek az újváriságnak az a tisztelet, amellyel a város lakói adóztak, adóznak annak az Anton *Bernoláknak*, aki 1797–1823 között katolikus papként működött itt, s nemcsak az ötnyelvű (latin–német–cseh–szlovák–magyar) szótár megalkotásával tette híressé magát, de azzal is, hogy ő rakta le a szlovák irodalmi nyelv alapjait. A másik példa a jelenből való, a közelmúlt politikai eseményeihez kötődik. Újvárott az történt ugyanis, ami kevés szlovákiai városban: a lakosság immár másodszor választotta meg ugyanazt az embert polgármesternek, ami már csak azért is meglepő, mivel a lakosság többsége szlovák, a polgármestert pedig *Csanda* Endrének hívják.

– De hisz nincs ebben semmi különös – magyarázta valaki –, hiszen a dolog úgy áll, hogy Újvár lakói úgy harminc-harminc százalékban szlovákok, illetve magyarok, a fennmaradó negyven százalék pedig újvári. Közös ügyekben rendre ez a negyven százalék jelenti a többséget…

Igazi újváriak azok az öregdiákok is, akik, éljenek a világ bármely táján, Alaszkától Fokföldig (mi több, egykori kitelepítettként, elüldözöttként Sopron és Szarvas között), rendszeresen visszajárnak szülővárosukba. Sőt, maguk is újra, egyre inkább a város szellemi életének motorjává válnak. Ott bábáskodtak a nyolcvanas évek elején ama gondolat megszületése körül is, hogy állítsanak Kassák-szobrot, az utóbbi években pedig létrehozták az Érsekújvár Tanulóifjúságáért Alapítványt, amely rendszeresen pénzjutalommal, ajándékkönyvekkel társított díjakat ad át a szülőváros *Czuczor* Gergelyről elnevezett alapiskolája és gimnáziuma legjobb tanulóinak.

Az idén október elejére esett a díjátadás időpontja, s vele Kassák Lajos, no meg Anton Bernolák szobrának koszorúzása. Szelíd idő, vénasszonyok nyara volt még, s a vendégeknek jólesett a séta a száraz, napsütötte utcákon, amelyekre már Kassák is alig ismert rá évtizedekkel ezelőtt, amelyek azonban a gyermekkor, az ifjúság emlékeit őrizve, tökéletesen átalakulva is azonosak maradnak önmagukkal.

– A szülőházam – mutatta egyikük – itt állt, ennek a banknak a helyén. De nem a háborúban pusztult el, néhány éve csak, hogy lerombolták, pedig módos polgárház volt, a város múltjának része. Mi még a háború alatt menekültünk el. Az már a második szökésünk volt: először a csehek üldözték el apámat, aki azután amnesztiával térhetett vissza. De közismert náciellenes lévén, nem volt jó a németeknek sem. Azóta csak látogatóba jövünk haza.

Aki az enyhén lejtő utcákon a város széle, a várfalak felé halad az ünnepségre, a főtérre igyekezve szelíd emelkedőkön tér vissza Kassák szobrához, amely koszorúra, ünnepi beszédekre vár. Azután nem kell várnia tovább. Vers, kórus, főhajtás a város nagy szülöttje előtt, akit bizonyosan jobban ismer a világ, mint a szülővárost magát. Pedig az ott van az írása minden sorában. *„Ó, felejthetetlen gyermekkorom, s ki tudja, merre hanyatló öregedésem. Ó derék kisváros, ahol születtem és játszadoztam, örülök néked, s ahogyan megígértem nyolcvanéves anyámnak, őt is elviszem házaid és embereid közé, hogy életében ő is örüljön neked"* – írta 1938. november 5-én.

Azóta a Dunán és a Nyitrán sok víz lefolyt, annak is harminc éve már, hogy Kassák Lajos végleg eltávozott barátai, tisztelői köréből. Ki tudja, a „Mutter" eljutott-e ismét Újvárra? Az bizonyos, hogy Kassák halála előtt néhány héttel még oda készült a 80. születésnapjára rendezett ünnepségre, de betegsége közbeszólt. Helyette felesége utazott, aki egyébként a tervezett díszpolgári cím helyett csak díszoklevelet vehetett át. A díszpolgári cím, amelyről az egykori iskola falán elhelyezett emléktábla tudósít, csak posztumusz, 1981-ben érkezett. Tíz évvel későbbi maga az emléktábla, amely előtt elvezetett a felállításra váró szobrot cipelő fiatalok protestáló körmenete is. Megálltak néhány percre, verseket mondtak, néhányan talán a kapu szép, kutyafejet mintázó kilincsét is megfogták, hogy szerencsét hozzon, azután vonultak tovább ütemesen kiabálva: Kas-sák, Kas-sák…

A kilincs szép, fényes. Kassák, aki maga oly keveset fényesített rajta gyerekkorában, hiszen annyira nem akart „úr" lenni, hogy reggelenként könyveit a szomszéd kutyaólja alá rejtette, mielőtt elballagott az iskolába, talán örülne, ha tudná, hogy manapság tanonckezek koptatják, mert hát azokat képez az iskola, amely az épületben működik. Homlokzatán 1842-es dátummal *Vörösmarty* Mihálytól vett sorok: *„A közjót szerető polgárság áldozatából / Állok az ifjúság jobb nevelése miatt."*

P. Szabó Ernő

festményeiből, fotóiból, installációiból nyílik meg kiállítás október 31-én, pénteken este hat órakor a Vízivárosi Galériában (Budapest II., Kapás u. 55.).

NEGYVENÖT ÉVES az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet című kiállítás november 3-án, hétfő délelőtt tíz órakor nyílik meg az intézet körtermében (Budapest I., Krisztina krt. 57.). Tizenegy órától a magyar tudomány napja alkalmából rendeznek tudományos ülésszakot. Előadást tart Bécsy Tamás, Kerényi Ferenc, Székely György és Király Nina.

KODOLÁNYI GYULA szerzői estjét rendezi meg a Kortárs Könyvkiadó november 3-án este hat órakor a Litea Könyv- és Teaházban (Budapest I., Hess András tér 2.). Az íróval Liptay Katalin beszélget. Közreműködik Papp Zoltán színművész.

KOHN JÓZSEF nagyváradi fotóművész és Olajos György festőművész kiállítása november 3-tól 22-ig látogatható a budapesti Francia Intézetben (I., Fő u. 17.).

NÉGY FILMET NÉGY NYELVEN vetít le felirattal novemberben az HBO. Hétfőnként este tíz órakor rendszeresen egy-egy kiemelkedően érdekes művet láthatnak a nézők eredeti nyelven. A hónap első hétfőjén, 3-án Coppola Bram Stoker's Drakula című munkája nyitja a sort. A főbb szerepekben Gary Oldman, Winona Ryder, Anthony Hopkins, Keanu Reeves és Tom Waits látható.

Emléktábla Galsai Pongrácnak

Emléktáblát avatnak ma délután öt órakor Budapesten, a XI. kerületben az Eszék utca 13–15. számú házon, ahol *Galsai* Pongrác élete utolsó éveit élte. Az 1985-ben elhunyt *József Attila-* és *Bölöni-díjas* író, publicista, kritikus október 31-én lenne hetvenéves. A táblát a *Budai Társaskör* állította, és *Csapodi* Miklós avatja fel. Az ünnepélyen jelen lesznek az író- és művésztársak, a valamikori Sipos-kör tagjai, valamint az egykori kollégák, közöttük *Gyurkovics* Tibor, *Szakonyi* Károly, *Hernádi* Gyula, *Korniss* Péter, *Dallos* László.

(h. k.)

A HÉT FILMJE

Ál/arc

AZ EMBER nem csak farsang idején ölt magára maskarát. Egyes vélemények szerint egész életünkben szerepet játszunk, s ezek a szerepek eltakarják a személyiségünk lényegét. Képtelenek vagyunk a valódi, a másiktól eltérő énünket fölmutatni, mert álarcot hordunk és jelmezt viselünk. De elképzelhető, hogy éppen a szerepek és a jelmezek hordozzák egyéniségünket. Hiszen könnyen úgy járhatunk, mint Peer Gynt, aki – hagymának gondolván az embert – fokozatosan hántotta le a héjakat, de a magot, a lényeget nem találta. Vagy az is lehet, hogy ott, ahol személyiségünket sejtjük – *Babits* szavával –, csak darabos szikla s durva törés tátog. Ha nem is ilyen gondolati mélységben, de a szerepjátszás problémája szervezi John *Woo* filmjét, az Ál/arcot is.

A KITŰNŐ ALAPÖTLET Mike *Werb* és Michael *Colleary* forgatókönyvírók nevéhez fűződik. A gyermekével önfeledten játszó FBI-ügynökre, Sean Archerre rálő a rettegett terrorista, Castor Troy. A férfi megsebesül, a gyermek meghal. Hat évvel később az ügynöknek végre sikerül elfognia Troyt, aki a tűzpárbajban súlyosan megsebesül. Fellélegezhetünk, hogy a rossz elnyerte méltó büntetését. De kiderül, hogy az első számú közellenség kézre kerítése előtt bombát helyezett el Los Angeles üzleti negyedében. Hogy a szerkezet mikor és hol robban, azt csak egyetlen ember tudja, a kómában fekvő bűnöző pszichopata öccse, aki viszont börtönben ül. Az elhárítás vezérkara úgy dönt, hogy Archer a szó szoros értelmében öltse magára a terrorista (ál)arcát, s így tudja meg a testvértől az egész várost veszélyeztető bomba lelőhelyét. A plasztikai műtét tökéletesen sikerül, s az ügynök a legnagyobb titoktartás mellett bevonul a börtönbe. Közben a kórházban feléled Castor Troy, s arra kényszeríti az orvosokat, hogy őrá viszont az ügynök arcát operálják. Az új ábrázattal a terrorista kisétál a kórházból, és elfoglalja Archer helyét ágynál, asztalnál és a munkahelyen is. A nézőkön és a két főszereplőn kívül immár senki sem tudja, ki kicsoda.

A SZÖVEVÉNYESNEK ható alapszituációt könnyedén és elegánsan meséli el John Woo. A két jó formában levő sztár, John *Travolta* és Nicolas *Cage* közül különösen az utóbbi élvezi szerepét, néhány magánszámot is beiktat az őrült terrorista megformálásakor. A lendületes és ígéretes kezdet után sokfelé elágazhatott volna a történet. Fölerősíthette volna a rendező a lélektani-mélylélektani szálat, szólhatott volna a személyiség megkettőződéséről, a bennünk lakó jó és rossz együvé tartozásáról és harcáról. A karrierjét Hongkongban megalapozó, majd Hollywoodba áttelepült John Woo azonban nem arról híres, hogy a lélek belső vívódását, apró rezdüléseit jeleníti meg a vásznon. A látvány és az akció az ő igazi világa. És ebbe az irányba viszi is tovább az eseményeket. Pazarul megkomponált szökés a börtönből, Oliver *Wood* révén nagyvonalúan fényképezett üldözési jelentek és az elmaradhatatlan robbantások uralják a film nagyobbik részét. Méghozzá olyan mennyiségben és egymást gyakran kioltó módon, hogy az már a fekete humorral vagy a paródiával határos. A nagy ívű pszichológiai probléma megoldása pedig, amely megvilágosította volna az álarc és viselője konfliktusát, szokványos laboratóriumi vizsgálattá silányult. A bizonytalan feleség ugyanis csak a vérminta alapján tudja eldönteni, ki is valójában a férje.

Szabolcs Imre

kétbalkezes varázsló című regényét. Terveznek egy burleszksorozatot is a kiskamaszok számára *Kővári* Tamás és *Varsányi* Ferenc ötletéből *Stanka és Panka* címmel. A dramaturgiai rovat szerény eszközei mellett is rendkötelezettségének tesz eleget, s a tizenöt perces kisjátékfilmért cserébe tizenöt hasonló időtartamú európai filmet kap. Ugyancsak megfilmesítésre vár *Zöldy* Pál *Nemecsek sapkája* című forgatókönyve.

nek hősei is újjáélednek most az Esti mese keretében. Tervezik emellett a *Dörmögő Dömötör* bábsorozat folytatását. *Gyárfás* Endre tizenhárom részes, sok humorral és bájjal átszőtt mai történetét januártól-februártól láthatidén szeptemberben Cannes-ban mintegy háromezer percnyi filmet vettek meg, előnyben részesítve az európai, illetve az európaihoz nagyon hasonló szemléletű kanadai munkákat.

Devich Márton

Tisztelettel értesítjük ügyfeleinket, hogy az Állami Biztosításfelügyelet székhelye megváltozott.

Új címünk:
1051 Budapest,
Nádor u. 15.

Postacímünk:
1369 Budapest, Pf. 481

Telefonszámaink:
Ellenőrzési Főosztály
111-0259, Fax: 332-1590
Jogi Főosztály
111-0255, Fax: 131-2568
Termékengedélyezési és Fogyasztóvédelmi Főosztály
111-6812, Fax: 131-1351
Aktuáriusi Főosztály
131-1353, Fax: 111-3874

Beruházásvezető mérnököt, műszaki ellenőrt

azonnal felvesz **mérnökiroda** megkezdett szállodaberuházáshoz.

Feltételek:
- német (angol) nyelv használata
- építő- vagy építészmérnöki végzettség
- műszaki ellenőri gyakorlat, jogosultság
- ellenőrizhető referenciák
- dinamikus vezetőegyéniség
- lebonyolítói, tenderezési gyakorlat
- PC ismeretek, használat

Jelentkezés: 250-4831

A Győr-Moson-Sopron Megyei Gyógyszer-kereskedelmi Részvénytársaság igazgatósága összehívja a társaság

RENDKÍVÜLI KÖZGYŰLÉSÉT

1997. november 28-án 11.00 órára a társaság székhelyére (9023 Győr, Szabolcska u. 3.)

Napirendi pontok:

1. A társaságnak más társaságokkal történő egyesülésének elhatározása (a Zalagyógyszer Rt. és a Pharmaco Rt. beolvadása a Győr-Moson-Sopron Megyei Gyógyszer-kereskedelmi Részvénytársaságba)
2. Az egyesülési terv és a vagyonmérleg-tervezet elfogadása (ezen belül új alapító okirat elfogadása)
3. Tisztségviselők választása
4. Tájékoztatás a részvénycsere lebonyolításáról

A közgyűlésen való részvétel és szavazás feltétele, hogy a névre szóló részvények tulajdonosa a részvénykönyvbe a közgyűlés napját megelőző nap a társaság székhelyén 15.30 óráig bevezetésre kerüljön. A szavazásra való jogosultság ellenőrzésére a kiadott igazolás alapján a közgyűlés előtt a regisztrációnál 10.30 órától kerül sor. A névre szóló részvények tulajdonosai részére a társaság meghívót küld. A tulajdonosok részvényesi jogaikat képviselőik, illetve közokirat vagy teljes bizonyító erejű magánokirattal rendelkező meghatalmazottaik útján gyakorolhatják az alapító okiratban meghatározott módon.

A közgyűlés határozatképtelensége esetén az igazgatóság változatlan napirenddel és feltételekkel a megismételt közgyűlést 1997. december 1-jén 9 órára hívja össze a fent megjelölt helyre. A megismételt közgyűlés a megjelentek számára tekintet nélkül határozatképes.

Az igazgatóság felhívja a részvényesek figyelmét arra, hogy az egyesüléssel érintett társaságok részvényesei a Gt. 356. § (4) bek. alapján, az átalakulási döntés meghozatala előtt 30 napon belül a többi társaság ügyeiről az igazgatóságtól minden olyan felvilágosítást megkaphatnak, amelyet az igazgatóság a részvényese számára a társasági törvény szerint megadni köteles.

Győr, 1997. október 27.

Tisztelettel:
Dr. Tóth Ervin
az igazgatóság elnöke

KASSÁK LAJOS

Magyar Nemzet 1997 okt. 30 –

Kassák Lajos

TÖRTÉNETI HIVATAL
Budapest, Nádor u. 4.
Postacím: 1369 Bp. Pf. 367
Tel./fax: 117-5940

1. számú példány
Nyt. szám: 1236/8/Ú.

Lángh Julianna

[redacted]

Tisztelt Asszonyom!

Az állami és szolgálati titokról szóló 1995. évi LXV. törvény 16. § (1) bekezdés b) pontja előírja, hogy a megismerő személy a minősített adat tartalmát nem hozhatja illetéktelen tudomására (titoktartási kötelezettség.) Ez év június 24-én, amikor élni kívánt információs önrendelkezési jogával Ön nem volt hajlandó tudomásul venni ezt az előírást. Hasonló esetek elkerülése érdekében úgy intézkedtem, hogy a jövőben a nyilatkozat aláírását megtagadók a minősítés felülvizsgálatának befejeződéséig nem ismerhetik meg a számukra előkészített iratmásolatokat. A jogsértő helyzet kialakulásához bizonytalan magatartásával hozzájáruló munkatársamat szóbeli figyelmeztetésben részesítettem.

Ugyancsak szóbeli figyelmeztetésben részesült az a munkatársunk, akinek elkerülte figyelmét a V-159.604 jelzetű vizsgálati dosszié 242. oldalszáma alatt befűzött és a korabeli lakásukon készített fényképeket tartalmazó boríték. A fényképekről készített másolatokat mellékelten megküldöm. (A „Hangulatjelentés" címmel az Élet és Irodalom 1998. július 10-ei számában közölt írásában említett éjjeliedény eltüntetése nem a mi számlánkra írandó, a keresett fényképfelvétel felkutatására intézkedtem.)

Tájékoztatom továbbá, hogy folyamatosan törekszünk az 1997. szeptember 15-én a Belügyminisztériumtól átvett meglehetősen hiányos és megbízhatatlan nyilvántartások bővítésére. A közel 160.000 személyről adatokat tartalmazó korabeli névmutatók mellett különböző O (operatív), M (munka), B (beszervezési) dossziék tervszerű feldolgozása során közel 60.000 személyes adatból álló adatbázis áll már rendelkezésünkre. Így derült fény arra is, hogy Ön szerepel a - többek között – Körösi Zsuzsa*ellen indított és T-9.481 szám alatt rendelkezésünkre álló „Összetartók" fedőnevű operatív nyomozás irataiban. Az iratmásolatokról a törvényes előírásoknak megfelelően törölnünk kell a más személy azonosítására alkalmas adatokat, a betekintés időpontjáról rövidesen értesíteni fogjuk.

Végezetül szeretném felhívni figyelmét az egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről és a Történeti Hivatalról szóló 1994. évi XXIII. törvény 2. § (4) bekezdésére, amely a Hivatal alkalmazottainak ellenőrzéséről intézkedik. A cikkében megfogalmazott sanda vádak igaztalanul sértették meg a Magyar Országos Levéltárból és egyéb közgyűjteményekből érkezett munkatársaim. Kérésüknek teszek eleget, amikor visszautasítom hamis általánosításait.

Budapest, 1998. július 13.

Felül kell vizsgálni azt a törvényi bekezdést is, amelyre a mellékelt levél első sora hivatkozik, ugyanis az, hogy engem titoktartásra kötelezzenek a saját ügyemben megismert adatokról, nyilvánvalóan ellentmond az alkotmányban biztosított információs önrendelkezési jogomnak. Ebben a kérdésben *Majtényi László* adatvédelmi biztos az illetékes, aki talán már hivatalból megindította a téma vizsgálatát, de ha nem, akkor nemsokára kedvem kerekedik ez ügyben bizalommal hozzá fordulni.

Továbbá itt van a „minősítés" és „visszaminősítés" nehezen követhető kérdése. A titokvédelmi törvényben, ha jól értem, olyasmi is található, hogy az 1980 utáni iratokba csakis akkor szabad betekintenünk, ha a titokgazda 1996. július 1-jéig nem újította meg ezt a minősítést. Miért, 1980 és 1990 között demokrácia volt?

És még továbbá. Teljes a csönd abban a kérdésben, hogy miért csak a „belső reakció ellen harcoló" III/III-as csoportfőnökség irataihoz juthatunk hozzá (már ha hozzájuthatunk, ami ugye kétes). A *Magyar Hírlap* 1996. február 2-i számában, az ügynöktörvény módosítása előtt tökéletesen hiába írtunk alá mintegy százan egy nyílt levelet a törvényhozókhoz – azért, hogy az érintettek és a kutatók hozzáférhessenek a másik három csoportfőnökség által gyártott és őrzött iratokhoz is –, tudomásom szerint soha érdemben nem kaptunk választ senkitől. Csak néhány kioktató megjegyzést lehetett hallani arról, hogy hírszerzés (III/I), kémelhárítás (III/II), katonai elhárítás (III/IV) mind nagyon fontos dolog, az már nem gyerekjáték, ottan államtitkok rejtezhetnek. De nem gondolhatja komolyan a mai magyar állam, hogy megrendíthetné Hazánk Biztonságát azoknak az 1990. előtti iratoknak a megismerése, amelyeket az eleinte igen kemény (ezt jó lenne nem elfelejteni), később fokozatosan puhuló diktatúra idején gyűjtöttek az illetékes csoportfőnökségek külföldön élő magyarokról, magyar témákkal foglalkozó nyugati újságírókról (nem kém, nem sötétben sántikáló hármasügynök, nem terrorista, nem fegyveres ha az ízlése vagy az erkölcsi értéke úgy kívánja.

Tisztelettel kérem az információs szabadságjogaink védelmét szívükön viselő jogász barátokat, ismerősöket, ismeretleneket, mindenkit: vállaljanak egy kis ismeretterjesztést, mondják meg nekünk, törvények böngészésére alkalmatlan, de tudnivágyó pórnépnek, hogy mely törvények mely paragrafusai tartalmazzák mindazt, amit sérelmezünk.

Sorolom, amit összeszedtem, de talán mások többet is találnak.

Ne titkolják a volt titkos ügynököket! Ne tehessék meg, semmilyen ürüggyel, hogy ránk vonatkozó vagy kutatási témánkba vágó iratokat elzárjanak előlünk! Ne akarják a titoktartási mániájukat törvényileg ránkerőszakolni és minket is titkolózásra kötelezni! Ne csorbítsák az információhoz való jogát azoknak, akik, mert külföldön éltek, más csoportfőnökség megfigyeltjei voltak!

Elég volt a paternalizmusból, ne szabják meg nekünk, se keményen, se lágyan, se demokratikusan, hogy miről tudhatunk és miről nem.

Mindent akarunk tudni, még akkor is, ha lesz, ami fájni fog.

Szabad katarzist!

Lángh Júlia

Változó korszellem

*Kenedi János*nak a Történeti Hivatalról szóló cikkéhez fűzött kiegészítésében *Vezér Erzsébet* megemlíti, hogy Grósz Károlyhoz intézett levelére nem kapott választ. (*Kis kiegészítés, ÉS, jún. 26.*). Örüljön annak, hogy nem, mert ugyanolyan semmitmondó lett volna, mint az, amit ugyanabban a tárgyban, ugyanannak a személynek írott levelemre én kaptam. Én is rámutattam volt arra, hogy a felelősség elsősorban azokat terheli, akik a rendőrséget utasítják. A levélben utaltam a miniszterelnök kü-

ÉS 1998 VII. 31.

Műgyűjtés

Magyarok Münchenben

Éppen száz esztendeje építette a Carolinenpalais ötszintes, neoreneszánsz épületét Gabriel von Seidl a bajor fővárosban. A rusztikus kváderkövekkel kirakott és oszlopokkal tagolt palotában nemrég tartotta 220. árverését az itt székelő Ketterer aukciósház, a modern művészet témakörében. A kétkötetes katalógus nyolcszáznál is több tételt sorakoztatott fel, a licitálás pedig – ennek megfelelően – délelőtt kezdődött és délután folytatódott, közben „Art Lunch" néven ebédszünettel, a ház bevett szokásai szerint. A Ketterer Kunst München mindig tartogat meglepetéseket a magyar érdeklődők számára, és az el nem kelt tételeket még négy héten keresztül, leszállított áron is kínálja utólag, ami szintén nem lebecsülendő szempont. A katalógusban előzetesen saccolt értéknek a feléről indítják a tételeket – ha csak nincs előzetes megegyezés egy bizonyos, minimális leütési árra (úgynevezett „limitre"), avagy nem érkezik írásban ennél magasabb ajánlat.

A hazai avantgárd öt európai hírű és rangú mesterétől kétszer annyi mű szerepelt a modern művészet legutóbbi seregszemléjén, olyan világnagyságok társaságában, mint Arp és Archipenko, Barlach, Baselitz és Beuys, Chagall, Christo és Calder, Dali, Dix és Dufy és még hosszasan folytathatnánk az ábécésorrendbe szedett felsorolást... A magyarok a festészet valamint az egyedi és a sokszorosított grafika műfajában képviseltették magukat, nem egy esetben számottevő főművekkel. A honi művészettörténet írás szerint például Kassák nem véletlenül fordult vissza az ötvenes évektől a húszas években készített munkáihoz, mert ez volt a legsikeresebb periódusa, a magyar avantgárd előkészítésében éppúgy, mint saját, konstruktivista pályafutásában. Egy 1922-es *Konstrukció* 1960-as másodpéldánya volt olajjal lenvászonra festve (50x40,2 cm) az a műve, amelyet dr. Haulisch Lenke igazolásával kísértek és 8.000 márkára értékeltek, de végül ennek kétszeresénél koppant a kalapács! Egy azonos évjáratú duplikátum – ezúttal ceruzával papírra vetve – szinte mérnöki szigorúságú műszaki rajznak tűnik. A *Geometrikus kompozíció* (28x17 cm) előzetesen becsült értéke 4.800 márka volt a katalógusban és az előkiállításon, de mivel visszamaradt, utólag ezerrel kevesebbért kínálják. Ez lett a sorsa a mester *Composition 4.* című olajképének is 1960-ból (89,5 x 99,7 cm), amelyet sárga, okker, kobaltkék, szürke és fekete akkordokban tartott és a párizsi Denise René galériából került a bajor fővárosba. *„Mértani forma és erőteljes kolorit jellemzi Kassák Lajosnak ezt a művét, aki századunk első harmadában a konstruktivista mozgalom egyik legfőbb képviselője volt. A színfoltok a képmezőre korlátozódnak, nem törnek a térbe, hanem a síkban maradnak..."* – idézi a katalógus Wilfried Skreiner múzeumigazgató szavait abból az alkalomból, amikor a szóban forgó mű a grázi Joanneum tárlatán szerepelt 1971-ben. A kereken 9.000 márkára tartott főmű most mégsem aratott sikert és egyelőre még megszerezhető ugyanitt 8.500 márkáért.

Scheiber Hugót két gouache és egy pasztell képviselte. A két előbbi elment, az utóbbi megmaradt. A Magyar Nemzeti Galéria kiviteli engedélye kísérte a *Falusi utcát* lovasszekérrel (61 x 43 cm), amelyet 3.500 márkára tartottak és első menetben ugyanennyiért értékesítettek. A térdére borulva alvó *Férfi parki padon* (49 x 45 cm) ellenben sokkal markánsabb kompozíciójával sem hozta az érte eredetileg elvárt 2.800 márkát, de lejjebbről indítva elkelt mégis valamivel kevesebbért, 2.300-ért. A *Kertvendéglő* – előtérben faóriás alatti asztalokkal, háttérben gyárépülettel, kéményekkel – egy meglepetést tartogatott a hátlapján: szénnel megkezdett portré vázlatával. A szignált pasztell (48 x 36,2 cm) mégsem kellett négyezerért senkinek és most 3.110 márkáért vásárolható a Ketterer müncheni székházában.

Első nekifutásra elment Kádár Béla *Két nő* című monokróm barna árnyalatokban tartott gouachekéje (84,4x57 cm) kétezerért, amelynek középkori hatását a drapériák mellett a kőből faragott címer is fokozza a jobb felső sarokban. Ugyanennyiért visszamaradt viszont Csáky József érzékeny ceruzarajza az anya és gyermeke „örök" témájáról (29,5x17 cm-es méretben).

Egy hónapon át „potom" 1.300 márkáért vesztegetik Münchenben!

Az elmaradhatatlan Vasarelytől elsőként a Pesti Műhely mappáját értékesítették 1989-ből. Az ötvenes évek teréséből válogatott tíz darab, színes szerigráfiát 6.500 márkáért kínálták, de végül 7.475-nél koppant a kalapács. Egy százas sorozatból ez volt a 33. számozott és szignált kollekció (69,3 x 56,8 cm-es méretben). Denise René kiadásában a VP.-albumból elkelt egy 1972-es kompozíció is – azonos technikával – a gömb és négyzet kombinálásával (84 x 42 cm), a vörös és a kék szín kontrasztjára alapozva. Csak 1.800 márkára saccolták és 2.530-ra tornázták fel a licitálás során a szemnek tetszetős kartonlapot. Végül az 1970-es *Orion blanc* című multiplikát – műanyag-alapon, gravírozott szignóval – a zürichi Pyra AG gondozásában publikálták, szintén százas szériában. A négyzetméteres kép a tarkabarka körök és kockák lüktető variációja ellenére sem lelt új tulajdonosára és utólag – szokatlan módon – felvitték az árát, mert az eredeti 5.500 helyett ezerrel többre tartják.

Wagner István

Nagyházi Galéria és Aukciósház

1055 Budapest, Balaton u. 8.
Tel.: 331-9908, 312-5631,
Fax: 331-7133

Kvalitásos festmények, ékszerek, bútorok, szőnyegek, üveg, porcelán és ezüst dísztárgyak valamint hagyatékok és gyűjtemények vételét, eladását és árverezését egész évben vállaljuk. Árverezéseinkre a tárgyfelvétel folyamatos.

FUNDAMENTUM

Az 1998/3. szám tartalmából:

Tanulmányok a szociális jogokról;

Interjú Sajó Andrással;

A bajai bíróság ítélete a magzatperben;

Az Alkotmánybíróság abortusz-döntése elé;

Az európai szociális karta megerősítéséről;

A Habeas Corpus munkacsoport bemutatkozása

hívta be a stúdióba a
rek sorozatban Lakat T. Károlyt, a Napkelte főszerkesztőjét, hogy szóba kerüljön a sztárság. Karcsi, te sztár lettél, mondta a műsorvezető Lakatnak. Nem vagyok sztár, felelte Lakat a műsorvezetőnek. De bizony az vagy, mondta emez. Nem vagyok sztár, a sztár te vagy, felelte amaz. Szerencsére konszenzus lett a vége, abban maradtak, hogy mindketten sztárok.

Mint látható, a Napkeltében egészen magasra van járatva a Nap, de azért nem ártana időnként lenyugodni.

M. G.

NBA-DEUTSCHUL

Ül a *Nemzeti Sport* újságírója (*komarnik*) valahol és nem ért a kosárlabdához. Komarnik szerint a Knicks nyolcadik kiemeltként jutott a döntőbe. Az NBA-ben nincs kiemelés, a Knicks a Keleti Főcsoport (ott Konferenciának hívják ezt) nyolcadik helyét csípte el. Komarnik úgy hiszi, Jeff van Gundy, a Knicks edzője alatt „kitartóan inog a kispad, még az sem kizárt, hogy az esetleges bajnoki aranygyűrű sem tartja őt a Knicks élén." Nyugi, komarnik, múlt héten pénteken már 3,5 millió dollárral lett gazdagabb az ingó kispad birtokosa, a Knicks tulajdonosa nem tud eleget udvarolni a közönségkedvenccé avanzsált edzőnek, ha pedig megnyerik a bajnokságot, újabb 4 millió dollár lesz még a prémiuma. Komarnik szerint Popovich edző szerint a Knicks két sztárja, Ewing és Johnson nélkül győzte le az Indiana Pacerst. A 6 meccsből Johnson 5-ön játszott, a csapat egyik nyerő embere volt.

A Knicks ellenfele a döntőben a San Antonio Spurs. Veréségeikről, komarnik szerint, vékonyka videoszalagot készített a Knicks videósa. Iszonyú ügyes ember lehet. Egy kosármeccs tiszta játékideje 48 perc. Átlagosan 3 órát töltenek a pályán a játékosok. Ha a büntetőket, reklámokat, szüneteket mind kivágta a videós, a több mint egytucatnyi vereségből azért elég vaskos kazettákat lehet csinálni. Komarnik szerint a Knicks idén még nem játszott a Spursszel. Lehet, hogy ő nem látta, de az alapszakaszban már találkoztak, négyből háromszor a Spurs győzött.

A nemzetbiztonság titkosítási szenvedélye és a szabad tájékoztatás igénye heves összecsapásokra vezetett a világ számos országában. A demokrácia fokmérője, hogy melyikük győz.

A *New York Times* bestsellerlistáján előkelő helyezést szerzett Bill Gertz a kormányzat „árulásairól" szóló könyve. A mű függelékében hatvanoldalnyi fénymásolat viseli a „szigorúan titkos" pecsétet. Hat oldal üresen maradt, az oda szánt dokumentumokat a kiadó kérésére mellőzte a szerző. Nem azért, mert attól félt, hogy a könyvet elkobozzák, vagy bezúzzák, hanem mert úgy vélte, hogy azoknak a dokumentumoknak a közlése csakugyan veszélyeztethetné a nemzetbiztonságot.

Informátorait, akik a titkos anyagokat kicsempészték, az újságíró „hazafiak"-nak nevezi, akiknek elegük van az olykor cinikus, önvédelmi titkosításokból. Egyébként szerzőnk volt az, aki nyilvánosságra hozta bizonyos kínai kémek gyanúját, hogy belgrádi követségüket az amerikaiak szándékosan vették célba. Ebből pedig kiderült, hogy bizonyos titkosszolgálati szerveknek birtokában van a kínai kommunikáció titkos kódja.

E szerző cikkeit, leleplezéseit, titkosított forrásokra történő hivatkozásait a *Washington Post* és a *New York Times* rendre közli. A világ e tekintélyes újságjainak nincs mitől tartaniuk. A szabad tájékoztatás elsőrendű nemzetbiztonsági érdek, fellebbezhetetlen jog.

Ungvári Tamás

NÜANSZ

Közös, *Királyi esküvők* címmel számol be a *Vasárnapi Reggel* című újság két világraszóló eseményről. Megnősült az angol herceg Windsorban és férjhez ment Szandi Bogdán Csabához Békásmegyeren. Tényleg meglepően sok a hasonlóság a két esemény között. Edward hercegnek például éppúgy elmentek az esküvőjére a testvérei, mint Szandinak és Csabának, aztán mindkét menyasszony fehér fátyolos selyemruhát viselt, Windsorban éppenúgy számos világhíresség fordult meg (Andrew Lloyd Webber, Travolta, Tom Jones, Brunei szultánja), mint a békásmegyeri Boldog Özséb templomban (Dolly, Szikora Robi, Dévényi Tibor, Tóbiás József szocialista honatya), viszont ígérete ellenére nem ment el az

miniszterelnöke azért találó elnevezés, mert a „jelen kultúrája a jövő öröksége".

Hogy pontosan milyen lesz ez az örökség, azt nem lehet tudni, abban azonban biztosak lehetünk, hogy unokáink magas adót fognak fizetni utána.

bip.

ÖTÉVESEK LETTEK

A Jelenkor Kiadó méltán nevezhető az egyik legkiválóbb könyvműhelynek. Éles szemmel, jó ízléssel válogatja ki mind a magyar, mind a világirodalom legjavát. Kiadványaik kiválóan szerkesztettek, gusztusosak, igazán jó kézbe venni őket. Hát még olvasni. Nyilván erre kívánja buzdítani jelenlegi és leendő olvasóit a kiadó, amikor ötödik születésnapja alkalmából a következő akcióba kezdett: a kötenagyköveti kinevezés érdekében írnak leveleket, akár alacsony kamatozású hiteleket vesznek fel, azt jóhiszeműen teszik, és természetesen magánemberként. A politikus legrosszabb esetben államvezetési vagy politikai hibát követ el. A törvények megszegésével legfeljebb az ellentábor és az illegális pártként működő sajtó ítélete szerint vádolható meg. A politikusok jóhiszeműségével sajnos sokan visszaélnek. Többnyire ők maguk teszik ezt, azonban a dolgok lényegén ez nem változtat. A baj általában abból származik, hogy a politikus sem tud mindent. Azt például pontosan tudja, hogy mennyi kamatot fizetnek a betétje után, de fogalma sincs arról, hogy mennyiért adják a hitelt a pénzpiacon. Így hát könnyen csapdába esik. A jóhiszemű politikust a jóhiszemű átlag balektól csak az különbözteti meg, hogy kizárólag olyan átverésnek esik áldozatául, amelyen nyer. Ilyenkor elveszítheti a tisztesség látszatát, és talán arra gondolhatna, hogy nemcsak tisztességesnek kell látszani, de annak is kell lenni. A politikus azonban sokszor fordítva látja az ok és okozati

a liberálisok, akik az értékeket tagadják, ne lopjanak, csak azok, akik az értékeket védik. Azóta kiderült, az ügyben Magyar Bálint kezdeményezett vizsgálatot, majd tett feljelentést. A veremben pedig a pénzt lenyúló minisztériumi osztályvezető, Lányi Zsolt veje ül.

Nos, több politológus megírta, a Fidesz igazi célja az SZDSZ sírjának megásása. Happy End.

ot.

COOL

Beköszöntött a kánikula. Az irodákban 28 fok meleg van. Cégünk minden irodába vásárolt egy-egy asztali ventilátort. Használati útmutatója értelmében: „A ventilátort mindig tartsa szárazon és *magas hőmérsékletű helyen ne használja.*"

Úgyhogy jó hasznát vesszük majd télen.

Sz. Cs.

ROSKÓ GÁBOR ÁLLATKERTJE

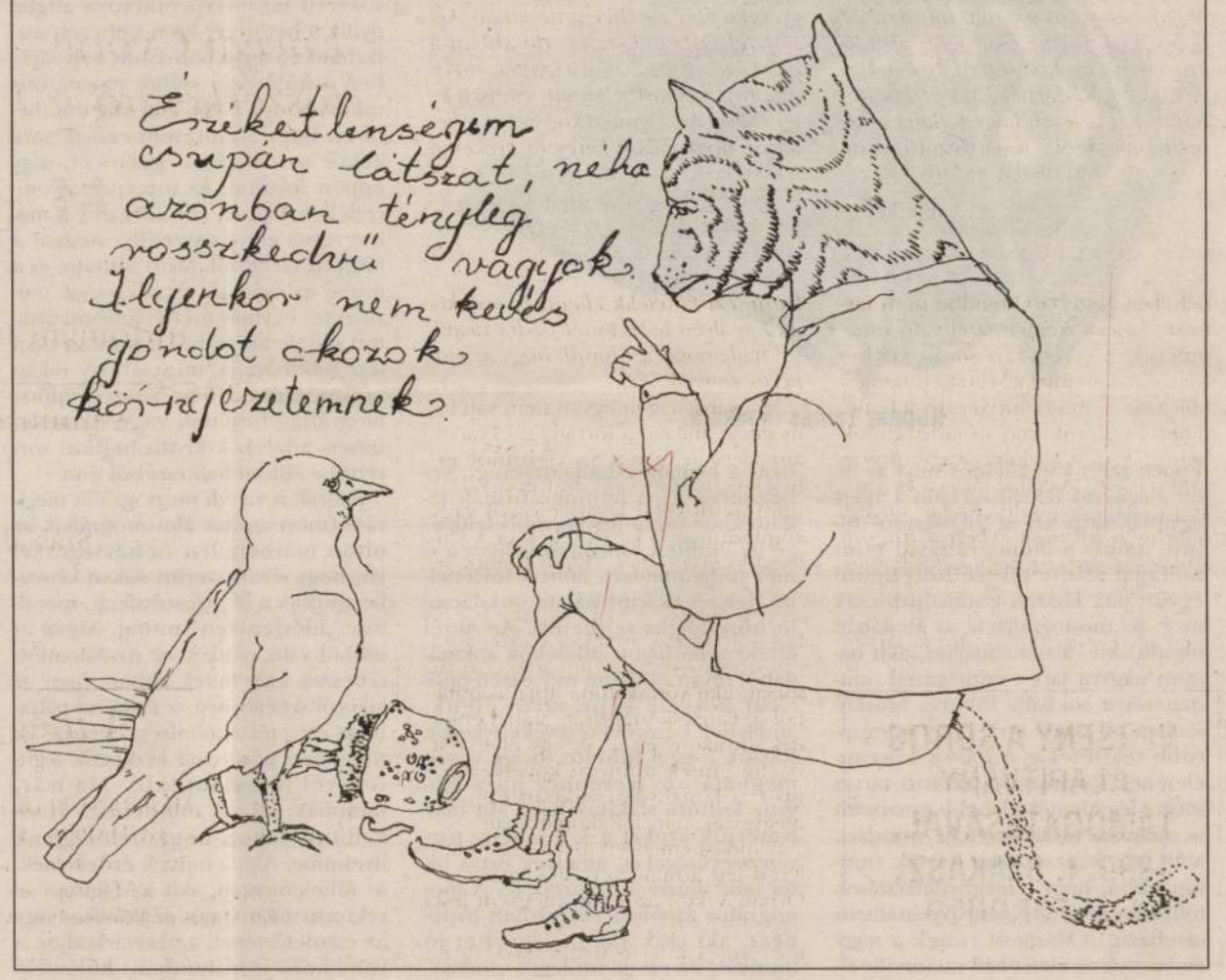

Óda és vissza

■ *Aczél Géza: Kassák Lajos. Akadémiai, 1999. 431 oldal, 1400 Ft*

A fenti címet Aczél Géza könyvéből oroztam, mégpedig azért, mert igencsak jellemzőnek tartom. Komoly, tudományos igényű monográfia szerzője ritkán engedi meg magának a humort, az iróniát vagy öniróniát. Nem túl sűrűn fordul elő Aczél könyvében sem, hiszen ennek a munkának az egyik legrokonszenvesebb vonása (a hőse, illetőleg tárgya iránt tanúsított elengedhetetlen tudósi alázaton kívül) éppen a komoly, távolságtartó szerénység, a magamutogató gesztusoktól való tartózkodás.

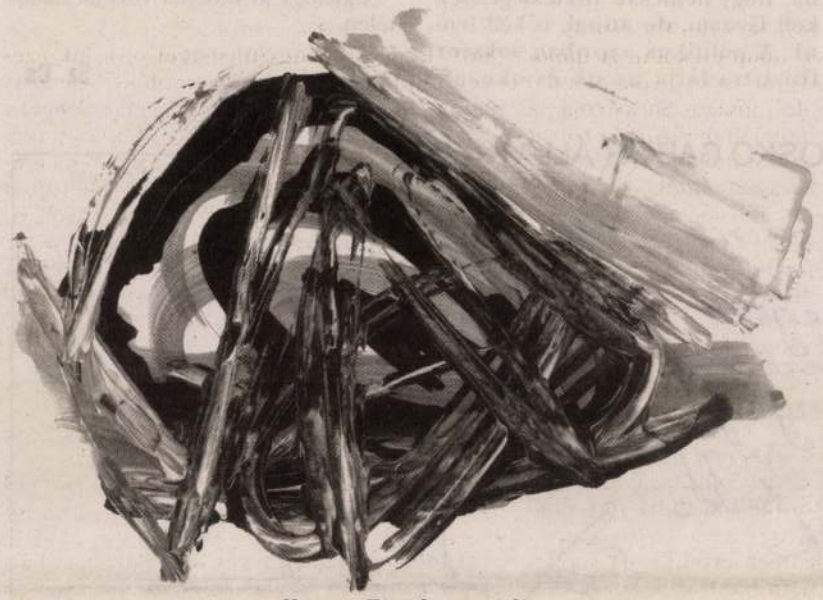

Kopasz Tamás munkája

Éppen azért kap különös súlyt az itt-ott mégiscsak felcsillanó irónia, mert egyúttal oldja azt az „okoskodó" stílust, amely a monográfiával mint műfajjal szinte elkerülhetetlenül együtt jár. Hiszen gondoljuk csak meg: aki monográfiát ír, az általában olyasvalakit választ témájául, akit nagyon nagyra tart – önmagánál mindenesetre sokkalta többre. Máskülönben mi vinné arra, hogy a legapróbb részletekig nyomon kövesse életének fordulatait, számon tartsa még a legjelentéktelenebb gesztusait is, elolvassa és kijegyzetelje mindazt, amit vele kapcsolatban leírtak (tudván tudva, hogy e megnyilatkozások többsége semmire nem használható ostobaság)? Mármost ennek a nagy embernek az életét kell racionális elbeszéléssé változtatnia, vagyis bizonyos tekintetben *okosabbnak* kell lennie nála; akkor is tudnia kell, hogy mi, hogyan és miért történt vele egy adott időszakban, ha maga a főszereplő sohasem talált rá magyarázatot. Nincs az a monográfus, aki nyugodt lélekkel írná le: „erről bizony fogalmam sincsen". Nem ezt várjuk tőle.

Az idézett című fejezetben rendkívül izgalmas és bonyolult kérdésre keres választ Aczél Géza, nevezetesen arra, hogy miként alakult Kassák közéleti-politikai szerepének és alkotói tevékenységének összefüggésrendszere az 1945 utáni években, a brutális elhallgattatásig. Nehéz terep ez, a monográfusnak talán ekkor van a legnagyobb szüksége az említett öniróniára; hiszen ő már tudja mindazt, amit a történelmi helyzet labirintusában bukdácsoló hőse aligha sejthetett. Az Aczél által egybe fogott adalékok sokaságából olyan irodalmi-művészeti-politikai korszak képe tárul elénk, amelynek közegében tevékenykedve Kassák joggal hihette, hogy végre meghatározó szerephez jut a magyar kultúra alakításában. Ma már ismerjük azokat a kőkemény törvényszerűségeket, amelyek ezt a hitet naiv illúzióvá fokozták le. A monográfus azonban elsősorban történész, aki csak akkor végezhet jó munkát, ha ezt az utólagos „tudást" megfelelő mértékben relativizálja és háttérbe szorítja (megfeledkezni úgysem tud róla). Aczél Géza nagyon finoman játszik ezen a sokhúrú hangszeren: megmutatja, hogy a Kassák-lírát ebben a periódusban néha jellemző ódai lelkesültség mikor képes komoly esztétikai teljesítményre váltódni, illetőleg mikor kerül a formálódó sematizmus veszélyes közelségébe. Érzékelteti ennek a kemény embernek a fantasztikus belső tartását, amely mindig megóvta a közéleti immoralitástól; ugyanakkor nem válik apologétává, nem leplezi művészi és gondolkodói alkatának azokat a vonatkozásait sem, amelyek igen korán kialakulván, szinte mindegyik korszakában esztétikai tehertételt jelentettek.

Monográfiát írni képtelenség, de kell – elménckednek (saját kárukra) az irodalomtörténész-szakma képviselői. Hogy miért képtelenség? Nos, egyebek között azért, mert a monográfusnak jószerivel összeférhetetlen műveleteket kell ötvöznie. Életrajzot kell írnia, fel kell vázolnia az adott korszak történelmi hátterét, a politikai és eszmetörténeti konstellációt; mindemellett természetesen műelemzéseket is kell végeznie, noha jól tudja, hogy igazi, sokrétű műinterpretációra aligha nyílik lehetősége. Igen nehezen tisztázható ebben a bonyolult szövedékben a különféle szálak egymáshoz való viszonya. Néha alig-alig dönthető el, hogy a műértelmezések sora adja-e a „pályakép" gerincét, vagy éppen fordítva: az interpretációtöredékek csupán „fűszerezik" a monográfus eleve összeálló vízióját a tárgyalt szerzőről. Mint látható, ez a műfaj az arányok eltalálásának művészete; egymás mellé felsorakoztatott műelemzésekből ugyanúgy nem lesz monográfia, mint ahogy (akármilyen fáradságosan összegyűjtött) biográfiai, történeti vagy eszmetörténeti adalékok kronologikus sorrendbe állított halmazából sem.

Szóval, a *valódi* monográfia megírása (mert vannak álmonográfiák is) olyan mérhetetlen nehézségekkel jár, hogy szívük szerint sokan kétségbe vonnák a létjogosultságát, mondván: „időszerűtlen" műfaj. Abból az időből való, amikor az irodalomtörténészek még hittek abban, hogy az alkotói személyiség, a művészi pályafutás és a történelmiség egysége lényegében pozitivista eszközök segítségével megalkotható. Ma már, mondják, túl sok mindenben kételkedünk ahhoz, hogy belevágjunk ilyesmibe. Akit a művek érdekelnek, az műelemezzen, akit az életrajz, az rekonstruáljon, akit a politika- vagy az eszmetörténet, az búvárkodjon a vonatkozó irodalomban; különféle beszédmódok, „diskurzusformák" ezek, álságos egységbe gyúrásuk csak a hatékonyságukat gyöngíti. Ez az álláspont azonban sem azzal nem számol, ami folyamatos és állandó, sem azzal, ami gyökeresen megváltozott a monográfiával kapcsolatos elvárásrendszerben. Változatlanul és vitathatatlanul igényeljük azt az egységben látást, azt a – nem tudok jobb szót rá – víziót, amely képes összekapcsolni a heterogén diskurzusrétegeket, s amelynek egyedül a monográfia adhat teret. Nem várjuk el viszont, hogy ez a vízió valamiféle zsarnoki agresszivitással működjék, hogy minden, ami csak belekerül a monográfus masinériájába, egyneművé váljék és a prekoncepciót igazolja. Manapság a monográfia feltételezi és igényli más monográfiák létrejöttét.

Aczél Géza könyve átmeneti jelenség ebben a fejlődési folyamatban. Hagyományos vagy klasszikus monográfia, amennyiben több évtizedes kutatás anyagát gyűjti egybe és mondandóját nagyjából kronologikus szempontok alapján rendezi el. (Azért *nagyjából*, mert nála az időrendiség csupán eszköz; nem annyira pályaszakaszokat igyekszik elkülöníteni, mint inkább Kassák életművének besűrűsödő, bizonyos gócok körül kristályosodó erővonalait kívánja nyomon követni. Nem híve az iskolás „ettől-eddig" beszédmódnak, tudja, hogy abban a bomlási-épülési folyamatban, amely kivétel nélkül minden emberi életre jellemző, ennél sokkalta bonyolultabb összefüggések érvényesülnek.) Elmondhatjuk róla mindazt a jót, amit az ilyen művekről el szoktunk mondani: hogy ezentúl mindenki számára megkerülhetetlen, aki Kassákkal foglalkozik, hogy egyetemisták, tanárok, irodalmárkollégák egyaránt haszonnal forgathatják, hogy minden fontosabb részproblémára találhatunk benne valamilyen választ; s végül, de nem utolsósorban, hogy rengeteg új összefüggést tudhat meg belőle még a specialista is. (Hát még a magamfajta laikus, aki csak főbb vonalaiban ismeri a magyar avantgárd első számú alakjának – a rossz nyelvek szerint egyedüli megtestesítőjének – életművét.)

A monográfia lazább, heterogénebb, szkeptikusabb változatát abban a tekintetben valósítja meg, hogy – noha négy-öt diskurzustípust működtet – nem engedi uralomra jutni egyik szövegréteget sem. Ez a munka nem mozgalomtörténet, nem életrajz, nem műelemzéssor, nem korrajz, hanem mindez egyszerre. Így azután az sem csoda, hogy kerüli a definitív válaszokat, a véglegességre törekvő meghatározásokat. Aczél Géza számára minden probléma végtelenül sok tényezőből tevődik össze; minduntalan érzékelteti, hogy még számtalan adalék van a tarsolyában, hogy az, amiről beszél és amiről véleményt akar formálni, másféleképpen is megközelíthető lenne. Rendkívül mértéktartóan él óriási tárgyi tudásával; csak azt veszi elő, amire álláspontja plasztikus bemutatásához óhatatlanul szüksége van. Példaadó stílusának kimunkáltsága, mely sallangtalan egyszerűséggel párosul. Csak egy-egy, különösen tömörítő erejű, lényegre törő metaforánál vagy hasonlatnál érezzük, hogy az új Kassák-monográfia hangyaszorgalmú létrehozója nem pusztán az irodalomtörténet „iparosa" – hanem egyben költő is.

Bujdosó Ferenc

Műfordítási pályázat

A Camões Intézet Budapesti Kulturális Központja és az ELTE Portugál Tanszéke Almeida Garrett portugál romantikus költő és író születésének 200. évfordulója alkalmából és a portugál irodalom népszerűsítése érdekében műfordítási pályázatot hirdet. A pályázaton mindenki részt vehet, aki a műfordítás iránt vonzalmat érez és szívesen fedezne fel magának új szellemi horizontokat.

A pályázaton részt vevőknek egy Almeida Garrett- és egy szabadon választott portugál verset kell lefordítaniuk.

Azok számára, akik nem tudnak portugálul, nyersfordításban biztosítunk Garrett-verseket.

A pályázat részleteiről érdeklődni lehet az ELTE Portugál Tanszékén, illetve a Portugál Kulturális Központban (1088 Bp., Múzeum krt. 4/C – tel./fax: 266-47-37), ugyanitt lehet verset kérni műfordításhoz.

A pályamunkákat 1999. november 2-ig kell a Portugál Tanszék címére elküldeni. Eredményhirdetés 1999. december második hetében.

Új fegyver az alapkez

Október elsejével új eszköz került az alapkezelők kezébe. A határidős kötvénykontraktusok bevezetésével az állampapír típusú befektetések kamatlábérzékenysége tovább csökkenthető. A ma még ismeretlen kockázatkezelési forma sikere a jövőben garantált. Az alapok versenyében – talán a fenti termék eddigi hiánya miatt is – a részvényalapok vezetnek. Az OTP Quality és a Concorde 2000 hozama éves szinten még mindig 30 százalék felett van.

A hét tőzsdei eseményei nem használtak a részvényalapoknak. A konzervatív szemléletű portfóliókezelők mind külföldön, mind pedig hazánkban nem, vagy csak óvatosan választanak befektetésnek részvényeket. A „blue chip" részvények jelentős, tíz százalékot meghaladó árfolyam-lemorzsolódása esetén is a részvénytartás kockázatosságát említik elsőként jelentéseikben. A nagyobb külföldi befektetési alapok szerkezeti átalakuláson mentek át. A készpénzhányadukat közel négyszeresére emelték. Ilyen átcsoportosításra csak válsághelyzetekben, kényszerűségből kerül sor. A befektetett eszközök között is inkább a likvid, állami garanciával bíró adósságpapírok szerepelnek nagyobb súllyal. Az alapkezelők óvatosságát a részvényesek (befektetési jegyeiket megvásárló és jelenleg is birtokló tulajdonosok) nem várt viselkedése indokolhatja. Az ezredváltás számítástechnikai problémája így, a pénzügyi, banki rendszeren kívülről is bizonytalanságot szül a pénzembereknek.

A befektető mindenfajta kockázat ellensége. Inkább mérsékeli hozamelvárásait, ha azzal a felvállalt kockázata is jelentősen csökkenthető. Jelenleg a befektetők, de a befektetni szándékozók egyik legmagasabb kockázata a millenniumi informatikai probléma köré csoportosul. Ha volna egy tőzsdei termék, amely megvásárlásával biztosítható lenne az ezredváltás nyugodt lefolyása, most az lenne a legkeresettebb a világon. Sokkal prózaibb, régebbi problémát próbál kezelni a Budapesti

Alapkezelő	Alap típusa	Alap neve	A portfólió eszközértéke (millió Ft)	1998. 09. 08. Nettó eszközérték/db	A futamic számított hozar
OTP	Részvény	OTP Quality Részvény Alap	1.073	0,8105	32,1
Concorde	Részvény	Concorde 2000 Befektetési Alap	400	107856,20	31,0
Budapest Alapkezelő	Részvény Deviza	Budapest Nemzetközi Részvény Alap	839	0,8805	29,3
Trust (PB)	Vegyes	Postabank Családfa	189	0,9994	25,60
CA	Részvény	CA Növekedési Alap	2.072	2,4839	23,93
Ca	Részvény	CA Részvény Alap	4.351	0,0971	21,57
OTP	Vegyes	OTP Paletta Nyíltvégű Bef. Alap	4.324	1,0339	21,28
Investor MKB	Részvény	MKB II. Részvényalap	1.006	0,9096	20,98
Budapest Alapkezelő	Részvény	Budapest Növekedési Alap	40.763	1,5241	19,60
Questor	Kötvény	Borostyán Nyíltvégű Bef. Alap	183	1,3273	19,55
Investor MKB	Részvény	Bonus Részvény Bef. Alap	845	0,8790	19,31
Budapest Alapkezelő	Vegyes	Civis 95 Befektetési Alap	3.328	1,1044	19,24
AB-Monéta	Kötvény	Monéta Állampapír Nyíltv. Ért. Bef. Alap	447	1,0720	18,86
Realszisztéma	Vegyes	Reálszisztéma Befektetési Alap	207	1,0757	18,25
Budapest Alapkezelő	Fedezeti	Budapest II. Befektetési Alap	16.420	1,8565	17,33
Trust (PB)	Kötvény	Postabank Hozamgarancia Bef. Alap	7.148	1,4368	17,24
CA	Pénzpiaci	CA Pénzpiaci Alap	796	1,1171	17,18
CIB	Kötvény	CIB-Kincsem Nyíltvégű Bef. Alap	5.332	1,2710	17,16
ABN AMRO	Kötvény	ABN AMRO Aranykosár Bef. Alap	1.594	1,3950	16,98
ABN AMRO	Részvény	ABN AMRO Navigátor Alap	194	0,8786	216,67
Investor MKB	Kötvény	MKB Állampapír Befektetési Alap	3.703	1,9441	16,65
Europool	Fedezeti	Hunnia Kamatvadász Bef. Alap	830	1,0220	16,54
AB-Monéta	Részvény	Monéta Részvény Nyíltv. Ért. Bef. Alap	261	0,9190	16,35
CA	Kötvény	CA Kötvény Alap	7.568	1,3507	16,34
Raiffeisen	Kötvény	Aranypolgár Nyíltvégű Állampapír Bef. Alap	1.282	1,0683	16,17
OTP	Kötvény	OTP Optima Befektetési Alap	101974	1,6427	16,04
ERSTE	Vegyes	Alpok Tradíció Nyíltvégű Bef. Alap	2.525	1,3311	16,03
Questor	Kötvény	Tallér Nyíltvégű Értékpapír Bef. Alap	725	1,3468	15,93
Investor MKB	Kötvény	Bonus II. Nyíltvégű Bef. Alap	1284	1,0318	15,67
Concorde	Fedezeti	Concorde Fedezeti Alap	253	1,0670	15,5
Europool	Pénzpiaci	Hunnia Pénzpiaci Befektetési Alap	859	1,0210	15,46
Questor	Kötvény	Aranytallér Nyíltvégű Befk. Alap	443	1,5484	15,46
Investor MKB	Kötvény	Prémium Befektetési Alap	1.428	1,0165	15,3
Dunainvest	Részvény	Duna Tőzsdei Bef. Alap	430	1,3518	15,2
Budapest Alapkezelő	Kötvény	Budapest I. Bef. Alap *C	29.931	2,3121	15,2
Dunainvest	Vegyes	Sydney 2000 Befektetési Alap	272	1,4436	14,8
Budapest Alapkezelő	Pénzpiaci	Budapest Számlafedezeti Bef. Alap	27.846	1,0020	14,1
Takarék	Kötvény	Takarék Diszkont III. Bef. Alap	404	1,1240	14,0
MÉB	Kötvény	Nívó Kötvény Befektetési Alap	819	1,0346	13,8
Dunainvest	Kötvény	Imperiál Befektetési Alap	574	1,3332	13,6
Raiffeisen	Kötvény	Aranypolgár Nyíltvégű Kötvény Bef. Alap	4.384	1,1753	13,5
Trust (PB)	Kötvény	Postabank Lokomotív	1.467	1,0978	18,1
Procent	Kötvény	Procent II. Kötvény Befektetési Alap	743	1,1207	13,0
Dunainvest	Részvény	Imperial R. Befektetési Alap	239	1,0297	12,7
K & H	Kötvény	Amethyst Alfa Nyíltvégű Kötvény Alap	53	1,0363	12,20
Europool	Kötvény	Hunnia III. Befektetési Alap	6.537	1,8750	12,14
Winpartner	Részvény	Partner Nyíltvégű Befektetési Alap	192	0,9400	12,0
Raiffeisen	Részvény	Aranypolgár Nyíltvégű Részvény Bef. Alap	1.179	0,8677	11,5
Europool	Pénzpiaci	Aranyhal Befektetési Alap	2.295	1,9120	11,4
Budapest Alapkezelő	Pénzpiaci	Budapest Bonitas Bef. Alap	1.771	1,0653	10,2
Europool	Részvény	Humania Részvény Nyíltvégű Bef. Alap	2.688	0,9780	9,2
CIB	Részvény	CIB Nyíltvégű Részvényalap	1.000	0,9194	8,5
Europool	Részvény Deviza	Hunnia IV. Deviza Nyíltvégű Bef. Alap	2.233	1,3890	8,09
K & H	Kötvény	Profit Prima Befektetési Alap	6.595	10329,00	6,26
CA	Kötvény Deviza	CA Devizakötvény Alap	9.568	1,4372	5,74
Budapest Alapkezelő	Kötvény Deviza	Budapest Nemzetközi Kötvény Alap	1.819	1,0535	4,86
Procent	Részvény	Procent I. Részvény Nyíltv. Bef. Alap	359	1,0666	3,71
K & H	Részvény	Profit Nyíltvégű Befektetési Alap	1.115	1,0220	-12,30

BARTER CLEARING & INFORMATION

1053 Budapest, Veres Pálné u. 7. Telefon: 266-1022

A BARTER C

Hogyan növelhetik nyereségüket a vállalkozások? Új piacokkal, új értékesítési csatornákkal? Költségeik csökkentésével, megtakarításokkal?

A fenti kérdésekre válaszolva, természetesen mind a **forgalomnövekedés,** mind a **költségmegtakarítás** nyereségesebbé tehet vállalkozásokat. A BCI Rt. mind a két lehetőséget nyújtja partnerei számára. A BCI, teljes nevén: Barter Clearing and Information, nevéből is kitűnik, hogy barterkereskedelemmel, ennek koordinálásával, finanszírozásával foglalkozik. A csoporton belül a cégek nem 100%-os és nem direkt bartert bonyolítanak le. Partnereink saját belátásuk alapján döntik el, hogy mekkora %-ban kötik árucserében és készpénzben az üzleteiket. A BCI 15 évvel ezelőtt indult Münchenben, és azóta Európa hat országában van jelen szolgáltatásával (Németország, Ausztria, Csehország, Szlovénia, Szlovákia, Magyarország). Magyarországon 1995 októberétől működik, és a partnerek száma meghaladja az 1500-at. Az országban megyeszékhelyeken, igazgatóság formájában tevékenykedik, így elősegíti a vállalatok helyi szintű hatékony működését.
Az értékesítés a BCI-n keresztül nem igényel többletapparátust és nem jár reklámköltségekkel. A számítógépes adatbankban a partnerek ajánlata egy éven keresztül megtalálható, így biztosított a folyamatos eladói jelenlét a partnerek számára. A barterezés ilyen formája egyfomán kínálja az előnyöket az eladói és a vevői oldalon is.

A forgalom növelése
Cégünk működésének alapja, hogy a partnerek jelzik a központnak vásárlási szándékukat, így biztosítják a folyamatos keresletet a már meglévő vagy potenciális partnerek felé. Tanácsadóink megkeresik azokat a vállalkozásokat, akiknek a termékére kereslet van a csoporton belül, s így a kapcsolatok célirányosan jönnek létre. A számítógép mellett a traderosztály munkája az, ami igazán előségíti a vállalatok üzletkötéseit. A meglévő piacok mellé pótlólagos piacot kínálunk, olyan versenyelőnnyel, amivel vevőket vonhatnak el a konkurenseik elől.

Költségmegtakarítás
A BCI partnerei számára kidolgozott egy nagyon érdekes és népszerű konstrukciót a barterüzletek megindítására és a költségek megtakarítására. A konstrukció nem igényel szabad pénzeszközt, tőketartalékot.
A „vásárlási limitnek" nevezett lehetőséget bármely vállalkozás kihasználhatja, amely rendelkezik állandó, azaz fix költséggel vagy beruházási szándékkal. A **költségátütemezés** révén közel **15%-os megtakarításra** lehet szert tenni. Ez a megtakarítás – figyelembe véve egy vállalat havi vagy éves költségeit – jelentős összeg. A résztvevőktől függ, hogy milyen mértékben építik rá üzletpolitikájukra, és milyen mértékben használják ki.
Milyen költségek jöhetnek számításba?
– Alapanyagok,
– másodlagos költségek,
– reklámköltségek (rádió, televízió, újságok),
– beruházások, fenntartások,
– utazási, reprezentációs költségek,
– autópark és fenntartási költségei.
A fentieken kívül bármi, amire partnereinknek szükségük van.
A BCI konstrukciójáról készült EU-tanulmányból idézve: „A BCI-eszköz alkalmas lehet arra, hogyan lehet a legalacsonyabb költségek mellett munkahelyet teremteni és a meglévőket megtartani."
Remélem, a BCI konstrukcióját minél több vállalkozás veszi igénybe és használja ki a saját üzletkötéseinél, így is bizonyítva a barterkereskedelem fenti tipusának létjogosultságát a magyar gazdasági életben.

További információk: BCI Rt., Budapest V., Veres Pálné utca 7.
Telefon: 266-1022, 484-6020.
Matkovics István
vezérigazgató-helyettes

ELT GROUP KFT.
6000 Kecskemét, Bihar u. 8.
Nissan márkaképviselet és szervíz, biztonsági és szolártöltőzás
WAMATEC HUNGARY KFT.
2040 Budaörs, Szabadság út 117.
tel.: (23) 507-493
fax: (23) 507-494
japán szerszámgépek és tartozékaik forgalmazása, szervizelése
PIGGE PANNÓNIA KFT.
1026 Bp., Pászti u. 3.
tel.: 392-0500
fax: 392-0501
nyomdai tevékenység, leporelló
NAGY ISTVÁN
2800 Tatabánya I., Mikszáth Kálmán u. 11.
tel./fax: (34) 334-063
hegesztés, lakatosmunkák
NAST ALKATRÉSZGYÁRTÓ KFT.
1047 Bp., Gárdi J. u. 37.
tel.: 369-0473
fax: 360-2589
Ikarusban alkatrészgyártás, kárpitozás, ipari kapu
BUDATERV-KOMPLEX MÉRNÖKI IRODA KFT.
1139 Bp., Frangepán u. 24.
tel.: 339-3709
fax: 349-8702
építőipari generálkivitelezés
PROFIL-STONES BETONÁRUGYÁRTÓ BT.
9071 Gönyű, Vörösmarty u. 34.
tel.: (30) 908-0765
tel./fax: (96) 453-700
betonárugyártási, lépcső, kerítés, járólap, csempe
SA & SA BT.
1067 Bp., Hunyadi téri vásárcsarnok
tel.: 351-9489
fax: 291-7133
halforgalmazás
LEHNER ÉS TÁRSA KFT.
1185 Bp., Honvéd u. 90.
tel.: 290-9390, (20) 935-2219
fax: 290-5025
Rehau profilok, műanyag nyílászárók
CP-TUB KERESKEDELMI ÉS SZOLGÁLTATÓ KKT.
9737 Bük, Kossuth u. 38.
tel.: (20) 934-1286
fax: (94) 359-214
PVC-csövek forgalmazása
LKW REIFEN GUMISZERVIZ KFT.
9022 Győr, Rákóczi u. 65.
tel./fax: (96) 326-638
gumi, gumiáru, autómosás
CEGÉP RT.
2700 Cegléd, Külső Kátai u. 35.
tel.: (53) 311-333
fax: (53) 311-940
zártszelvények, acélszerkezet-gyártás
PROMEDLUM KFT.
1139 Bp., Fáy u. 20.
tel.: 451-6590,
fax: 451-6591
reklám, hirdetés, óriásplakát, arculattervezés
MONT-PRINT KFT.
1151 Bp., Kiss Ernő u. 2.
tel.: 305-5090
fax: 305-5099
nyomda
FORGEL BT.
1053 Budapest, Veres Pálné u. 10.
tel.: 337-9563
fax: 337-9563
forgalomirányítás, őrzés-védés
ARCON KFT.
1015 Bp., Donáti u. 3.
tel./fax: 361-4250
építészeti tervezés
ÁM ÁLTALÁNOS MAGASÉPÍTŐ KFT.
9022 Győr, Vörösmarty u. 7.
tel.: (96) 432-937
fax: (96) 432-936
magasépítési generálkivitelezés
SZAKOD KFT.
9028 Győr, Vak Bottyán u. 25.
tel./fax: (96) 436-921
generálkivitelezés
CORONET NYOMDAI TERMÉKEKET ELŐÁLLÍTÓ ÉS FORGALMAZÓ KFT.
9021 Győr, Erkel F. u. 9.
tel./fax: (96) 329-527
nyomdai termékek, autóvizsgáztatási nyomtatványok, papíráru
SLOT MASTER BT.
6000 Kecskemét, Rákóczi u. 32. II. 3.
tel.: (30) 229-8282
tel./fax: (76) 480-144
számítástechnika, CD-archiválás
BAU-TRADE KFT.
9023 Győr, Buda u. 29.
tel./fax: (96) 317-009
építőipari generálkivitelezés
ÉLFORK ÉLELMISZER-FORGALMAZÓ ÉS KERESKEDELMI KFT.
2890 Tata, Bajai u. 53.
tel.: (30) 929-1589, (30) 929-1587
fax: (34) 487-055, (34) 487-373
fagyasztott élelmiszerek, tengeri halak forgalmazása
LADROSZ KFT.
1211 Bp., Bajáki F. u. 27.
tel./fax: 420-8225
műanyag fóliák
AGRO-ALFA TRADE KFT.
2600 Vác, Külső u. 21. I. 6.
tel.: (27) 305-351
fax: (27) 305-552
termény-, műtrágya export-import, tanyagimport
DELTA-COMP EL. BT.
2030 Érd, Fuvaros u. 74.
tel.: (23) 378-961
fax: (23) 366-080
hálózatépítés, villanyszerelés, számítógép
ELEKTRO-THERM BT.
9082 Nyúl, Távasz u. 13.
tel.: (96) 414-074
víz-, gáz-, központifűtés-szerelés
DOMOKOS ADALBERT
2060 Bicske, Bogyai K. u. 4.
tel.: (20) 958-4193
garázsajtók, kapuk
KÁBELBAU KFT.
2737 Cegléd-bercel, Erkel F. u. 19.
tel./fax: (53) 379-530
mélyépítés, útépítés, aszfaltozás
K.SCHEN KFT.
1117 Bp., Budaörsi út 111.
tel.: 204-5354
fax: 204-5356
laminálás, fóliázás
AGLÁRIA MEZŐGAZDASÁGI SZÖVETKEZET
3033 Rózsaszentmárton, József A. u. 8.
tel.: (37) 358-010,
fax: (37) 358-403
mezőgazdasági termékek, bor
COFINEC HUNGARY NYOMDA ÉS CSOMAGOLÓANYAG-IPARI RT.
6000 Kecskemét, Külső Szegedi út 6.
tel.: (76) 510-200
nyomda, papír, offszetpapír, nyomdai termékek
KOMPLETT AUTÓJAVÍTÓ KFT.
1182 Bp., Üllői út 621.
tel./fax: 291-2627
eredetiségvizsgálat, gépkocsiszerviz, karosszérialakatos munka
HELION KI
1118 Bp., Eti
tel.: 203-345
fax: 206-246
számítógépe
tródatörlés,
ELSŐ BIOT ÉRTÉKESÍT
2193 Galgah
tel./fax: (28)
biotermékek
HUNAIR K
1052 Bp., Ki
tel.: 429-10
tel./fax: 267
repülőjegy-é
vízumügyi in
légiszállítás
HOL-POCK
1173 Budap
Agyagos dűl
tel.: (30) 924
fax: 256-00
építőipari kiv
91 FAHRE
1015 Bp., C
tel.: 214-741
(30) 952-33
fax: 201-04
reklámügynö
FINNLINE
1118 Bp., Me
tel.: (30) 951
tel./fax: 385-
ipari tisztítósz
szőnyegek
X-AD KFT.
1024 Bp., Ma
tel.: 316-1431
fax: 315-0394
reklámügynök
D ÉS TÁRSA
2600 Vác, Dr.
tel.: (20) 967
fax: 322-1500
vészvilágítás,
PROPRIMO
1068 Bp., Be
tel.: 344-410
fax: 351-115
szervezés, o
SZABADI É
1121 Bp., Zá
tel./fax: 394
építőipari ter
PLUS TRA
2651 Rétsá
tel./fax: (35)
irő- és iroda
reklámanyag
kiadványok
BORSOS S
8541 Takács
Marcalfői u.
tel.: (89) 355
fax: (89) 316
állványozás,
építőipari ge

Panasonic *telefaxok, alközpontok, telefonok*
Sharp *másológépek, telefaxok, számológépek*
Spider *irodatechnika*
Üzlet: XIII., Váci út 201. *(Julius Meinl Áruház)*
Szerviz: Bp. V., József A. u. 38.
Telefon: 451-2335, 370-0699
ÉRTÉKESÍTÉS ÉS SZERVIZ
MH 7610

SZERELVÉNY-SZAKÜZLET
Víz- és gázszerelvények, PVC-csövek, -idomok, műanyag- és réztechnika, fürdőszobai cikkek, szaniterek, csaptelepek, csavaráruk, radiátorok, kazánok.
MARAZZI MÁRKABOLT
Olasz csempék és padlólapok
Budapest XXII. Budafok, Kossuth utca 32.
Telefon: 226-7346
Nyitva: 8–17, szombaton: 8–12
7811 MH

ÁRF ÉTTEREI
Kóstolja a magyar és konyha rer
Kedvező
1053 Budapest, Ferer
Telefon: 317

MEGYEI igazgatóságok – *Tolna:* Novák Zsolt, (06-60) 391-248 • *Fejér:* Koller Attila, (2 (06-20) 976-5402 • *Győr:* Helmut Pucher, (96) 319-925 • *Hajdú:* Pálinkás Rita, (52) 41 Török Géza, (33) 401-303 • *Heves:* Lévainé Lőrinczi Gizi, (37) 315-912.

Magy Hál. 19.

Gyorsan nő az írországi hitelpiac

Európa leggyorsabban növekvő hitelpiacán, Írországban 31 százalékkal magasabb összeget folyósítottak a pénzintézetek magánügyfeleiknek, mint egy évvel korábban – derül ki a szigetország központi bankjának összesítéséből.

Az egy évvel korábbinál csaknem egyharmaddal többet hiteleztek az ír bankok augusztusban, s hasonló volt a helyzet júliusban és júliusban is, amikor 32, illetve 31 százalékkal növekedett a privát kölcsönök összege.

A gazdasági elemzők korábban 28 és 30 százalék közötti növekedésre számítottak idén, ugyanakkor most biztosak abban, hogy Írország marad relatíve a legnagyobb hitelezési piac Európában.

A hitelezési konjunktúra összefügg a jelzáloghitelek bővülésével. Ez a szektor augusztusban 23, júliusban 22 százalékos növekedést produkált az előző év hasonló időszakához képest.

Ugyancsak fontos tényező lehet a fellendülésben az áprilisban végrehajtott fúzió, amely az Irish Life és az Irish Permanent pénzintézetek között ment végbe, s ezzel egy tőkeerős hitelező lépett a piacra. A Bank of Scotland megjelenése Írországban hasonló hatást váltott ki, miután számos versenytársát a jelzáloghitelek kamatainak csökkentésére bírta rá.

A magánszektorban tapasztalható hitelpiaci konjunktúra egyértelműen összefüggésben állhat azzal az egész ír gazdaságra nézve pozitív hírrel, hogy a szigetország produkálta tavaly a legmagasabb GDP-növekedést az európai országok között.

• Sz. I. M.

KASSÁK Lajos

MŰTÁRGY

„Szupersztárok" a Blitznél

A Blitz Galéria sajátos pozíciót foglal el a piacvezető szerepért versengő árverezők között – vagy inkább mögött – Kováts Lajos galériatulajdonos ugyanis még két évvel ezelőtt úgy döntött, hogy nem veszi fel a harcot a hasonló kínálatot, de jóval nagyobb mennyiségben nyújtó aukciósházakkal. Ezért csökkentette mind az aukciók, mind a tételek számát, és a többiekhez képes viszonylag homogén anyagot kínált minden alkalommal. A visszafogottságból az idei őszre mindössze annyi maradt, hogy ismét csak 134 tétel szerepel az árverésen, viszont másfél hónap múlva fele ennyi tétellel újabb árverést rendez a már megszokott grafikai aukció mellett.

Kassák Lajos: Kompozíció (olaj, vászon). Kikiáltási ára 12 millió forint

Az anyag gerincét ezúttal is a klasszikus modern magyar művészek munkái jelentik, a többi mű pedig a kevésbé ismert, vagy elfeledett kortársaik képei közül került ki. Emellett találkozhatunk néhány alkotással a közelmúltból, elsősorban a ma már klasszikusok késői korszakaiból. Néhány „szupersztár" is színre lép a Hotel Kempinski báltermében október 18-án rendezendő árverésen (neveik talán a szálloda külföldi vendégei számára sem ismeretlenek). Tihanyi Lajos, Beszélgetők című olajképe a Brassai által 1970-ben hazahozott, és a Magyar Nemzeti Galériának adományozott hagyaték részeként került Magyarországra. A múzeum azonban két másik művel együtt elcserélte – a katalógus szerint Mattis-Teutsch egyik szobráért – így kerülhetett magánkézbe és most az árverésre. A 10 millióról indított, absztrakt Beszélgetők eltér a műkereskedelemben olykor előforduló, kubista Tihanyi-képektől, tehát egy minden értelemben ritka darabról van szó.

Az árverés másik „csillaga" a Kassák Lajos életművén belül is kiemelkedő helyet elfoglaló 1959-es Kompozíció, amely a katalógus leírása szerint a Kassák Múzeum gyűjteményét is megjárta. A viszonylag nagy méretű olajkép 12 millióról indul.

Réth Alfréd képei ritka vendégek a hazai galériákban, a művész ugyanis tanulóéveit leszámítva nem élt Magyarországon, viszont tagja volt a párizsi kubisták legszűkebb körének Legér-vel, Delaunay-val, ahogy ezt Dénes Zsófia számos visszaemlékezésében olvashatjuk. (Az írónő Réthtel és Farkas Istvánnal állt személyes kapcsolatban a Párizsban dolgozó magyar művészek közül.) A 900 ezerről indított kép a neves svájci–magyar gyűjtő, László Károly kollekciójából származik. Ugyancsak egy svájci gyűjteményből kerülhet most haza (vagy folytathatja vándorútját) Czóbel Béla '30-as évekbeli Nő fehér fátyolban című festménye, amelyet 3 millió forintról indítanak.

A ritka értékek közé tartozik még Anna Margit egészen korai Fényhozója (950 ezer), Barcsay 1945-ös Szentendrei utcája (900 ezer), Korniss Dezső késői Táncosa (1 millió), Patkó Károly újklasszicista műve, a Tanulmány egy Kálvária kompozícióhoz (1,6 millió), Perlmutter Izsák igényes, többször kiállított zsánerképe, az Olvasó lány (800 ezer), és Gulácsy Lajos nagy méretű finom ceruzarajza, a Hamlet és Ophelia (1 millió).

Alig-alig találkozunk Nagy István olajképeivel a műtárgypiacon, a gyűjtők most licitálhatnak egyre 650 ezerről. Aba-Nováktól két kép is került az anyagba, a jellegzetesebb, ám vázlatos Parasztudvar 550 ezerről indul, a „szőnyis" Anya gyermekeivel 1,5 millióról.

Az „olcsóbb" kategóriába tartozik Ámos Imre, Anna Margitot festés közben ábrázoló tusrajza (150 ezer), Korniss, Két alak című festménye (350 ezer) és egészen korai temperaképe Asszony kendőben címmel (450 ezer). Bálint Endre életének utolsó két évtizedében készült montázsai egyre több gyűjtőt vonzanak, miután olajképei egy árkategóriával feljebb ugrottak az elmúlt években. Az Ikerhalál című, népies képkerettel „megbolondított" montázsa 240 ezerről indul. És ha már az Európai Iskola művészeinél tartunk, akkor itt kell megemlíteni Vajda Júlia 1947-es absztrakt kompozícióját, amelyre 400 ezerről licitálhatnak az érdeklődők.

Nem múlhat el árverés az igen termékeny Rippl-Rónai művei nélkül. Ezúttal azonban egy ritkaságra érdemes felhívni a figyelmet: Rodenbach belga szimbolista költő verseskötetét még a múlt századi, Nabis-korszakában illusztrálta a művész, a számos litográfiát tartalmazó kiadvány 1 millióról kezd az árverésen.

Úgy tűnik, hogy a Blitznél már nem lehet olcsón vásárolni, a kikiáltási árak még egy kevésbé sikeres árverés esetén sem adnak lehetőséget a „nagy üzletre". Arról azonban nincs szó, hogy Kováts Lajos felülértékelné a tételeket, legfeljebb az indító ár és a valódi érték közötti rést hagyja szűken. Ehhez a taktikához már évek óta következetesen ragaszkodik.

• Gréczi Emőke

KIÁLLÍTJÁK

A Falk Miksa utcai Haas Galéria folytatja a szellemesen Merítés a KÚT-ból címmel ellátott tárlatsorozatát, amelynek keretében a Képzőművészek Új Társasága alkotóinak magángyűjteményekben található műveit állítja ki. Ezúttal Rafael Győző Viktor társaihoz képest absztraktabb képeivel találkozhatunk, amelyek Kandinszkij, Klee, Picasso és Braque, itthon Kassák és Gadányi hatását tükrözik. A kiállítás október 12. és 30. között látható.

MAGYAR RÁDIÓ

Rejtvény

Chaplin kalapja

Kérdésünk: az itt látható kép a Mű-Terem Galéria decemberi árverésének egyik tárgya. Stílusa a nagybányai, a kecskeméti, vagy a gödöllői művésztelephez köthető?

A megfejtéseket úgy kell feladni, hogy legkésőbb a csütörtöki postával megérkezzenek a műsor szerkesztőségébe, melynek címe: Chaplin kalapja, Magyar Rádió Rt. 1800 Budapest.

A legjobb megfejtést beküldők egyikének jutalma a Relaxa Kft. Ametiszt című hangkazetta-sorozatának egy darabja és a Kieselbach Galéria 5 db nagyméretű levelezőlapja.

Előző heti rejtvényünk megfejtése: Egry József. A helyes megfejtést beküldők közül Selmeczy Katalin, Wagner Alfréd budapesti és Molnár Edit gencsapáti hallgatónk/olvasónk kapja a jutalmat.

Továbbra is érvényes, hogy aki figyelmesen hallgatja a bejátszásokat és a köztük elhangzó összekötő szövegeket, közelebb jut a megoldáshoz. Hallgasson bennünket vasárnap 9 óra 5 perctől a Calypsón és a regionális adókon!

Fassbinder köpne

Mit csinálna *Fassbinder* Magyarország egyik legszebb mozijában, a Szindbádban?

Feszengve nézne körül. Irtózott ugyanis a polgári tárgyaktól. Tehát kimenne az előcsarnokba, festékszórót venne elő és befeketítené az aranyos alumíniumkorlátot. Beleköpne a tükörbe. Lerántaná a domborított bőrszobrot. Utálattal nézné a girlandot és cirádát. Közben a gyerekkorára gondolna. Meg azokra a lakásokra, ahol rosszul érezte magát.

Szűkre szabott élete a szeretve gyűlölt állampolgáriság jegyében telt el. Terjedelmes életműve pedig e vonzás-taszítás kettősségére épült. Ezzel jellemeztem is a ma este és a következő napokban vetítendő hét Fassbinder-filmet. A rendező úgy rajzol kíméletlen portrét a német polgárról, hogy megértéssel közeledik hozzá. Úgy képzeli bele magát a német kispolgár és a német nyárspolgár helyzetébe, hogy elítéli az életmódjáért.

Egy héten át olyan filmeket nézhetünk, amelyek kitaszítottakat mutatnak. Unatkozó szépasszonyokat, akik másként szeretnének élni, mint a Fontane Effi Briest című regényfeldolgozásban. Aszfaltbetyárokat és kurvákat, mint A dögvész isteneiben. Terroristákat, mint A harmadik nemzedék tagjait. Saját zsírjukban fuldokló hivatalnokokat, mint a Miért lett R. úr ámokfutó? című filmben. És homokosokat, minden változatban. Leszbikusokat, mint a Petra von Kant keserű könnyei furcsa hősnőit. Transzvesztitákat, mint az Amikor 13 újhold van egy évben szomorú nő-férfiait. Buzikat, mint A szabadság ököljoga balekjait.

Tudjuk, hogy Fassbinder biszexuális volt. De nem ezért szeretjük. Inkább azért, mert olyan emberekről készített filmeket, akik szélsőséges körülmények között élnek, didereg a lelkük, és ordítanak a magánytól. A negyvenhét filmes rendezőnek van egy kevésbé ismert tévéjátéka, amelyet egyébként halála napján sugárzott az egyik német adó. Már a címe is árulkodik: „De hiszen én csak azt akarom, hogy szeressetek." Ez az életmű kulcsmondata.

A harmadik nemzedéknek 1978-79 fordulóján az kölcsönzött időszerűséget, hogy a RAF terroristák meggyilkolták Hanns-Martin Schleyert, a német gyárosok választott vezetőjét. Egy-két hete hasonlóképpen ölték meg a keletnémet privatizáció nyugatnémet irányítóját.

Bevallom, bajban vagyok a befejezéssel. Először 1984-ben láttam, régen volt, elfelejtettem a végét. Másodszor nemrégiben, videón. Kurtán-furcsán fejeződött be, a kazetta rövidebbnek bizonyult, mint a film. Most izgatottan figyelem majd, hogy mi történik a terroristákkal. Ha netán hiányérzetünk lesz, javaslom, ne arra gyanakodjunk, hogy a gépész elvesztette az utolsó tekercset. Arra is gondolhatunk, hogy Fassbinder el-eljátszott a befejezésekkel. Megtörtént, nem is egyszer, hogy új véget kreált. Másik terrorista-filmjét, a Küsters mama mennybemenetelét például két különböző befejezéssel vetítik világszerte.

A szokatlan módszer nem föltétlenül a rendező bizonytalanságát sejteti. Inkább azt a felismerést, amely az életmű kulcsa. Egy baloldali gondolkodású művész ugyanis a hetvenes évek végén rájött valamire: az a világ, amelyben szerinte nem lehet élni, működőképes.

Ez a felismerés teszi ma, 1991-ben nálunk is időszerűvé A harmadik nemzedék című filmet. És Fassbinder egész életművét.

ZÖLDI LÁSZLÓ

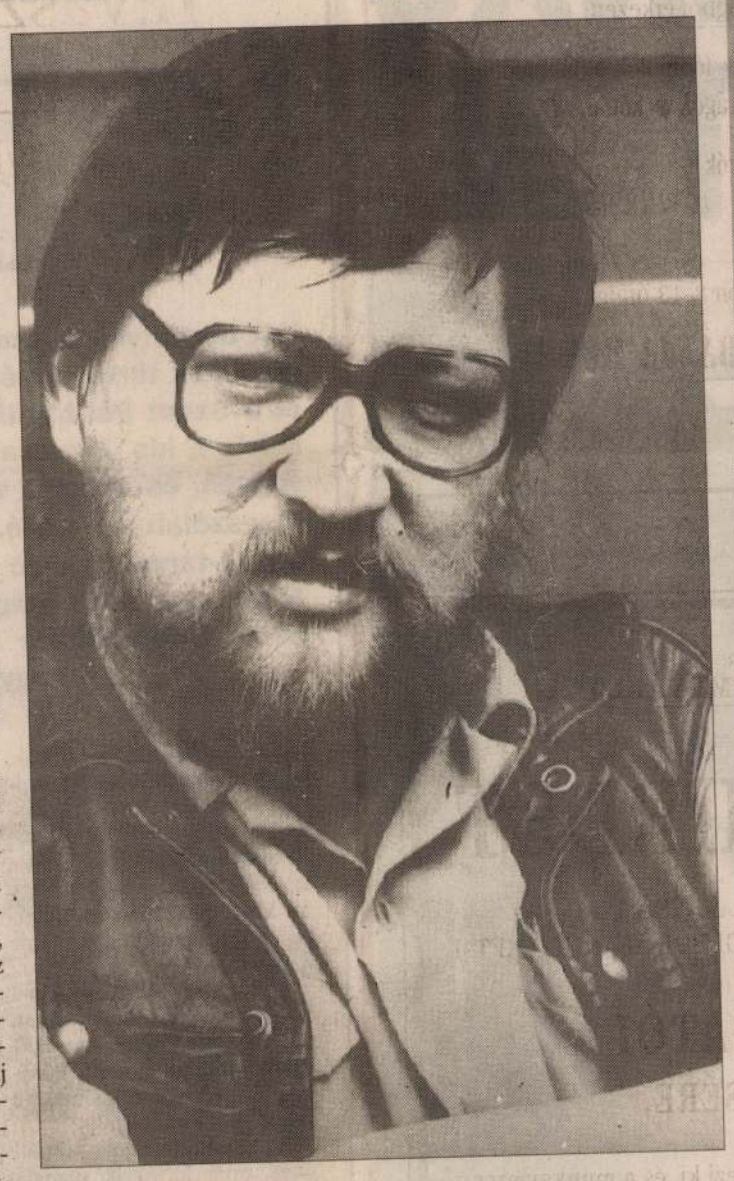

(Részletek az április 19-én, pénteken este a budapesti Szindbád moziban, a Fassbinder-vetítéssorozat megnyitóján elhangzott beszédből.)

Hull a veréb a fáról

Már régóta ismerem a két kedves mókamestert, akik a Defekt duót alkotják. *Rácz Misire* még '76-ban a Ki mit tud?-on figyeltem fel, amikor a Gúnya együttesben *Lehr Ferivel* kacagtatták könnyesre a tévénézőket. Nem sokkal később már együtt dolgoztunk egy két hónapos turnén, attól kezdve jó haverok is lettünk. Misinek nemcsak a humora fergeteges, hanem gitárosként és zeneszerzőként is megállja a helyét.

A duó másik tagját egy vidéki fellépésen ismertem meg, mint rajzoló-parodistát. *Markos Zoli* eredeti foglalkozása grafikus volt. Az egyedülálló rajzoló-parodista műfajt maga teremtette meg remek rajzkészségét és vérbő humorát egyesítve.

Amikor Rácz Misit behívták katonának, Lehr Feri *Boncz Gézával* kezdett dolgozni, ezzel gyakorlatilag megszűnt a Gúnya együttes. Leszerelése után Misi egy ideig egyedül lépett fel, majd rátalált Markos Zolira és javasolta, hogy próbáljanak közös számot csinálni. Így alakult meg a Defekt duó, amely azóta sem kapott defektet... '85 óta a Mikroszkóp Színpad tagjai, jelenleg a Mennyből az Antal, a Kiló a lóláb és a Váltjuk a rendszert című kabaréprodukciókban vesznek részt.

Egyszer, amikor a Rádiókabaré egyik adására készültek, Misi hetekre Zoliékhoz költözött, hogy jobban menjen a munka. Később, amikor Zoli családja vendégségben járt valahol, gyakran beszéltek Misiről. A háziak közül meg is kérdezte valaki, hogy tulajdonképpen ki az a Misi. Mire Zoli akkor hároméves kislánya a világ legtermészetesebb hangján így válaszolt: Hát az apu felesége...

A tévénézők elsősorban a Szeszélyes évszakok című műsorból ismerik őket, ahol a két pesti utcazenészt személyesítik meg. Ezek a figurák bevonultak a színházba is, és hiteles alakításnak bizonyultak, mert azóta is gyakran kérdezik tőlük az emberek, hogy mikor játszanak legközelebb a Vörösmarty téren.

A napokban készült el és május folyamán jelenik meg a műfaj történetében egyedülálló egyórás videofilmjük, amely 640 snittből áll, és ketten összesen 89 figurát személyesítenek meg benne. A film magánvállalkozásban készült, teljesen „önellátó" módon csinálták az egészet: ők írták, ők rendezték, ők játsszák.

Zoli kislányáek énekórán tanulták azt a dalt, hogy „Hull a szilva a fáról". Rita majd kiesett a padból, úgy jelentkezett, hogy ő másképp ismeri. – Hogyan? – kérdezte a tanító néni. – Hull a veréb a fáról, elájult a szén-gáztól...

POÓR PÉTER

Késő Reggel

Leereszkedett a sorompó *Sárközi Erika*, a TV-A produceri iroda vezetője és indulásra, sőt ugrásra kész csapata előtt. Pedig nagy volt az öröm, amikor hat hónappal ezelőtt megtudták: ők nyerték meg a reggeli magazinműsorok készítésére kiírt pályázatot. Sikerült a januári próbaadás is, sőt már minden együtt volt ahhoz, a megbízással együtt, hogy május 6-án megindulhjon a napi két és fél órás műsor: a Reggel.

– Elmarad ez a premier – mondja Sárközi Erika felelős szerkesztő. – *Bányai Gábor*, a TV 1 intendánsa értesített bennünket, hogy nincs pénz. Ugyanakkor jogosítványt adtak arra, hogy mi szerezzünk szponzorokat, bár ez nem lett volna a feladatunk. Ennek ellenére vállaltuk. Kaptunk ugyan egy újabb indulási időpontot: június 3-át, feltéve, ha sikerül hozzá pézt szereznünk.

– *Mit láthatunk, hallhatunk majd az előbb-utóbb mégiscsak megindulló műsorban?*

– A Reggel – elképzeléseink szerint – az első hazai országos háttértelevízió lesz, másként fogalmazva: közérzeti hírműsor. Olyan híreket, információkat, rövidebb riportokat, dokumentum-, sőt játékfilmeket kötünk csokorba, amelyek nem akarják a képernyő elé szögezni a nézőket, de – a szokásos napi tevékenység mellett – oda-odafigyelésre késztetik a nézőt és érzelmileg hatnak a munkába indulókra. Bekapcsoljuk majd a munkába – élő adásban, 10-10 percre – a vidéki stúdiókat és a városi televíziókat is. Reggeli plusz címmel 25 perces blokkot is összeállítunk aktuális témákról, és ez a rész – terveink szerint – ha arra alkalmas, újra látható lesz az aznap délutáni, illetve esti műsorban.

Mindehhez csak annyit tennék hozzá: érdeklődéssel várjuk, hogy Sárközi Erikának és csapatának mikor virrad fel a Reggel.

GARAI

KASSÁK, AZ IGAZI?

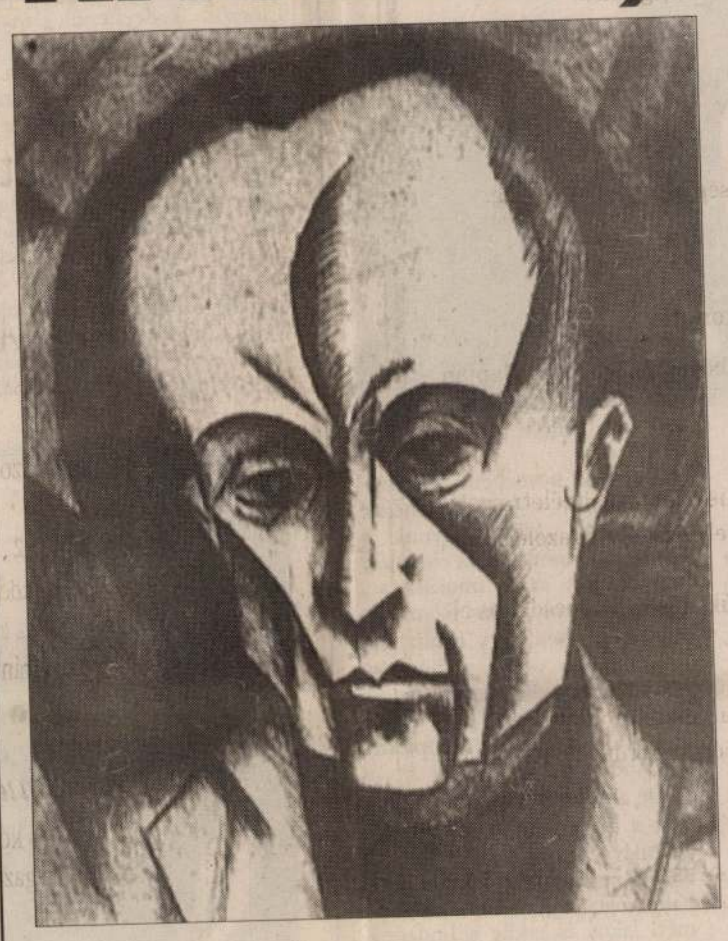

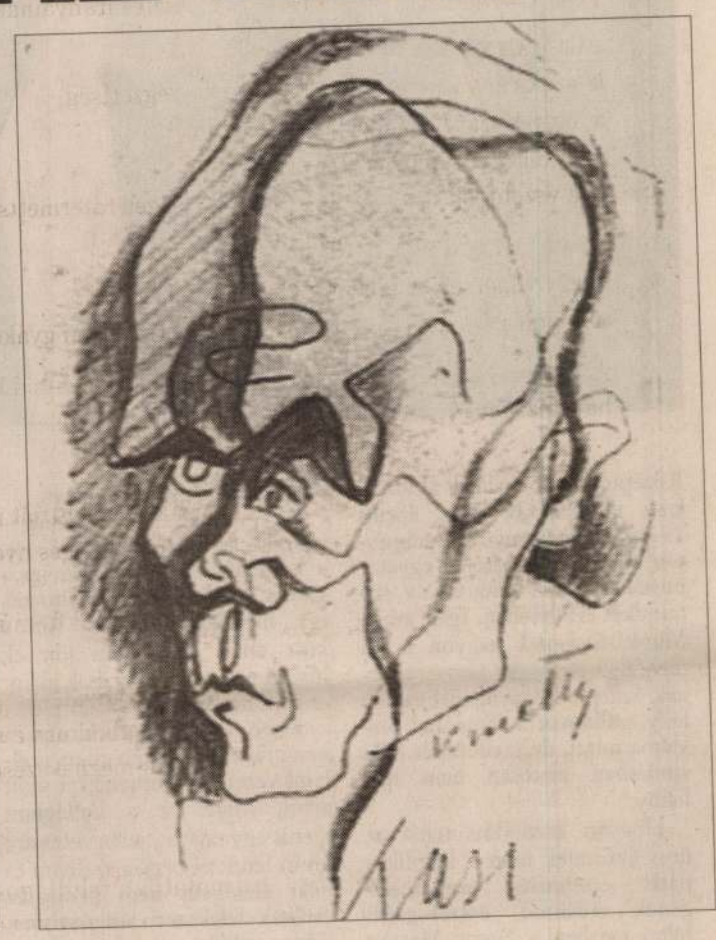

Máig sem tudni, vajon *Kassák Lajost* századunk irodalma vagy képzőművészete mondhatja-e igazán a magáénak. S mindemellett gondolkodóként is a legeredetibbek közé tartozott. Baloldaliságához kétség sem férhetett, kezdettől fogva „a világ forradalmi változtatását" tekintette életcéljának. Így aztán nem csoda, hogy 1945 után ő is azt hitte, eljött az ideje annak, amire föltette az életét. Eleinte úgy tetszett, csakugyan így lesz: 1947 márciusában úgy köszöntötte az ország értelmisége a hatvanéves művészt, mint akit fényesen igazolt az idő.

Aztán villámgyorsan az ötvenes évek szellemi süllyesztőjében találta magát. Pontosabban fogalmazva: Kassák azon kevesek közé tartozott, akik tudatosan vállalták az önkéntes száműzetést, mert képtelenek voltak elfogadni a Rákosi-korszak művészi téveszméit. A hatvanas években – élete utolsó szakaszában – megszűnt számkivetettsége, bár furcsa módon külföldön képzőművészeti munkái ismertebbekké váltak, mint itthon, ahol többé-kevésbé egész életében idegen maradt.

Okkal: életének nyolcvan éve alatt – 1967-ben bekövetkezett haláláig – mindvégig egyéni módon ítélte meg mindazt, ami körülötte történt. Ugyan a munkássággal jegyezte el magát, de ez számára a művészet minőségi megújulását, gazdagítását érzékeltette, nem pedig a szocialista realizmus – nagyon is moszkvai ösztönzésű – sablonjait. Mindez bizonnyal leolvasható a minap megnyílt Portrék Kassákról című kiállítás műveiről (Kassák Emlékmúzeum, Bp. III., Fő tér 1.). Kellemesen meglepő, hogy századunk seregnyi kiváló festője-szobrásza-grafikusa – *Ferenczy Bénitől Tihanyi Lajosig, Bortnyik Sándortól Hincz Gyuláig* – megörökítette Kassák Lajost. Ugyszólván mindenki látott benne valami nem mindannapit. Többnyire arcvonásaiba belevetítették művészi törekvéseit is: a húszas években például mértani idomokból áll össze szigorú elhivatottságot sugárzó képe, bár van, aki oldottabban, festőibben látja szinte filozofikus töprengése közepette.

Aki persze végignézi a gazdag tárlat Kassák-képeit, amelyek nemegyszer mintha ellentmondanának egymásnak, olyannyira más-más jellegzetességre hívják föl a figyelmet, abban valószínűleg föltámad a kérdés: valójában milyen lehetett az igazi Kassák? Erre azonban nemigen lehet válaszolni. Hiszen mindenki, aki tollat, ecsetet, vésőt vett a kezébe, az igazit akarta megörökíteni.

(BARANYAI)

SZENT IGNÁC KISPESTEN

„...Gyönge fegyver szózat és igazság.
Nincs is itt haszna szép szónak s imának,
csak harcnak és a hatalom nyilának.
Én, Jónás, ki csak a békét szerettem,
harc és pusztulás prófétája lettem.
Harcolj velünk hát, Uram, sújtsd le őket!
Irtsd ki a korcs fajt s gonosz nemzedéket..."

Így kérlelte Jónás az urat odakünn a pusztában, de mint tudjuk, mégsem sújtott le az Ég haragja a bűnös városra, Ninivére.

„Mert látá az Úr, hogy ott egyik-másik szívben még Jónás szava kicsírázik mint a jó mag, ha termőföldre hullott."

Tovább most nem idézem Babits gyönyörű sorait, de eddig sem azért tettem, hogy teljen a lap. E gondolatok jegyében s valóságosan is ezekkel a sorokkal adták át hivatalosan is a Szent Márton Alapítvány támogatásával létrejött Szent Ignác Kollégiumot. A volt kispesti Munkásőrség irodaháza a Művelődési és Közoktatási Minisztérium közbenjárásának és a

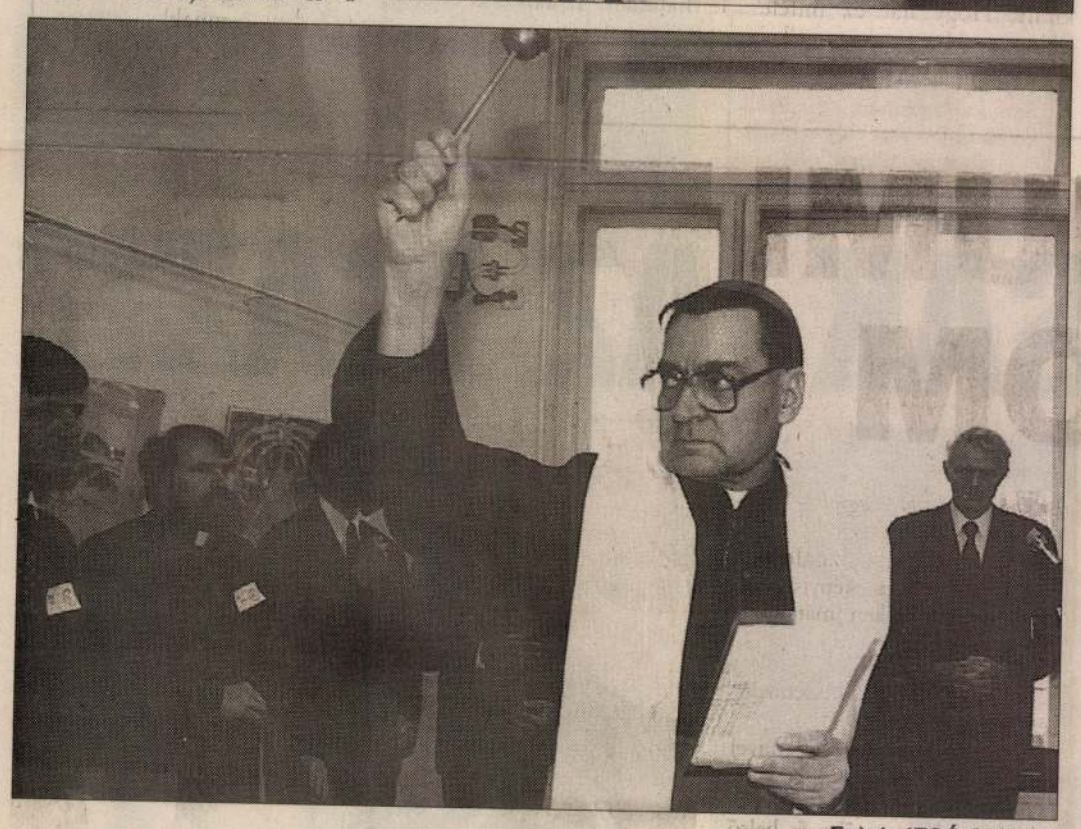

Fotok: IZSÓ SZILVIA

Középületépítő Vállalat áldozatkész munkájának hála, április 15-étől negyvennyolc Budapesten tanuló keresztény egyetemistának nyújt otthont, a szó mindkét értelmében. Igaz, ami a Munkásőrségnek nagyon is jól megfelelt stratégiai támaszpontnak, az nem a legnyugodalmasabb hely szállásnak a főútvonal forgalma miatt, de szellemi és lelki ápolásban biztosan nem lesz hiány.

Hogyan kezdődött tehát az üres évtizedek után a katolikus fiatal értelmiség szellemiségének erősítése, összefogása? Jelen esetben a Szent Márton Alapítvánnyal, amely még 1988-ban magánszemélyek támogatásával alakult meg a tápió-szentmártoni kápolna fenntartására. Így lett a szinte családi összefogás egyik fő támogatója Marosi Izidor, a váci egyházmegye püspöke, aki természetesen megjelent a kollégiumavatón is, és elsőként vette át a Szent Ignác- emlékérmet. Kívüle Princz Gábor, a Postabank vezérigazgatója – „kiknek támogatása nélkül meg sem indulhatott volna a kollégium építése" –, és az épület átalakítását végző kivitelező vállalat igazgatója részesült az erre az alkalomra alapított érmében.

A munka elkezdődött – mondta az avatón Gergó Lajos, a kollégium gyermekarcú igazgatója. (Asszonyok sóhajtoztak így, meghatva nézték.) Ám a kész talán soha nem jön el, hiszen ez a munka is csak akkor ér célt, ha állhatatos, szüntelen.

Sajgó Szabolcs jezsuita atya, a továbbiakban a kollégium szellemi vezetője nyomatékkal szólt arról, hogy ez a kollégium igenis egy sajátos, jellegzetes arc kíván lenni az ország szellemi és lelki életében, nem pedig az értékek felekezeti szegényháza. Végre eljött az ideje, hogy fennhangon is hirdetni lehet az embert a legreménytelenebb helyzetben is életben tartó és újjáteremtő hitet és erőt. Sajgó Szabolcs másfél évvel ezelőtt települt haza Kanadából, ahol már több figyelmeztetést kapott: nemcsak lehet, de haza is kell jönni, mert soha ekkora szükség nem volt a térítő hitre, az összetartásra.

– Nem is tudjuk egymásról, mennyire összetartozunk... – bólogatott az idős Vajk atya, Andrásfalvy Bertalan művelődési miniszter és doktor Serényi István egri érsek avatója, illetve áldása után, a kis túlzással lakomának nevezhető szendvicsek között. – Azt sem tudjuk egymásról, kik vagyunk! – folytatta komótosan és elmeséli, hogyan járt az ő unokaöccse, Eperjes Károly, alias Szamóca, áldozás közben. Egy olyan színészkollégája vett magához ostyát az orra előtt, akiről azelőtt még azt sem feltételezte volna, hogy valaha átlépte a templomküszöböt.

De szóljunk azokról is, akikért a kollégium megszületett! Mikulás Domonkos például az ELTE matematika–fizika szakos hallgatója, egyébként kecskeméti lakos és eddig a budaörsi kollégium lakója volt. Ő és negyvenhét társa, köztük csak tizenkét lány!, felvételét mindössze egy beszélgetés előzte meg. Hogy feltétel volt-e a vallásgyakorlás, azt itt és most nem is kell kérdezni, hiszen a „más irányú érdeklődésbe", amelyre a feltett kérdések vonatkoztak, mindenekelőtt a HIT tartozik.

A végére pedig az áldás és kívánság: a krisztusi szeretet és béke nyerjen otthont e házban, hogy aki itt megfordul, mind erőt merítsen. És végszóra megérkezett a szentatya követe is.

KOVÁCS ÉVA

EGYHÁZI KRÓNIKA

Egy eltévedt ágyúgolyó és a Jézus-társaság

Két börtönviselt jezsuita Magyarországról Rómába zarándokolt. A jezsuiták történelmének emlékhelyeit látogatták meg, így jutottak el a Szent Pál-bazilikába, ahol egy madonnaképet őriznek: Szűz Mária a kis Jézussal. Közelebb mentek, hogy jobban szemügyre vegyék, és ekkor... váratlanul körbevették őket a templomi őrök. Megszólalt a riasztó. E nevezetes kép előtt tette le fogadalmát a Jézus-társaság első megválasztott rendfőnöke 450 évvel ezelőtt. Erre és a rend alapítójának, Loyolai Szent Ignác születésének 500. évfordulójára emlékeznek április 22-én Rómában egy nagyszabású ünnepség keretében.

Különös története van annak, hogy a spanyol király szolgálatában álló baszk nemesemberből hogyan lett a *Jézus-társaság*, közismertebben a *jezsuiták* megalapítója. És hogy mi köze van ehhez egy ágyúgolyónak? Nagyon is sok. Íme a történet:

1521 pünkösdvasárnapján a francia tűzérség Navarrában tűz alá vette Pampelona citadelláját, és egy eltévedt ágyúgolyó súlyosan megsebesítette *Inigo Lopez de Loyolát*.

A baszk nemesi család sarja, mint az egyik spanyol nagyúr apródja, majd mint fiatal tiszt, dicső jövőről álmodozott. Öröme lett a fegyverforgatás, bátor volt a játékban, a tivornyákban, a nők körüli forgolódásban, a harcban, a hadakozásban...

Sebesülése azonban véget vetett becsvágyó érvényesülésének, legalábbis hadi téren. Egyik lába rövidebb lett a másiknál. Még lábadozása idején sokat kellett feküdnie loyolai kastélyában, és olvasnivalót kért. Jézus életét és a Szentek életét olvasgatta. Először kedvetlenül, majd egyre szívesebben olvasta a történeteket, végül teljesen a hatásuk alá került és elhatározta: a szentek és Jézus lesz a példaképe.

Hosszú volt azonban az út. *Manrézában* töltött el egy évet elmélkedéssel és imádsággal. Ez az esztendő misztikus átalakulásának és megvilágosodásának ideje volt. Maga Ignác úgy emlékszik vissza erre, hogy ekkor vált más emberré. Manrézában született *Lelkigyakorlatok* című, később híressé vált munkája.

Több mint tíz évet szentelt a tudományoknak: tanult Barcelonában, Alcalában, Salamancában, Párizsban, közben apostolkodott, azaz lelkigyakorlatokat tartalmazó könyvét népszerűsítette, hogy segítsen a lelkeken.

E világi apostolkodás újszerűsége felkeltette a hivatalos egyházi fórum gyanakvását, az inkvizíció többször is kihallgatta, majd két ízben be is börtönözte. Ignác szembekerült a hagyományos egyházi formákkal, nézetekkel.

Már Barcelonában foglalkozott a gondolattal, hogy néhány testvért maga köré gyűjt, és „Jézus harsonái" lesznek. Végül Párizsban ő és hat társa elhatározták, hogy *„teljesen szakítanak a világgal, a szegénység és a kereszt útjára lépnek"*. Közös fogadalmat tettek: teljes szegénységben, szüzességben Istennek szolgálnak, segítenek a lelkeknek és elmennek a Szentföldre.

Elhatározásukat kénytelenek voltak megváltoztatni, mert a török háború már fenyegetett, és nem jutottak el Palesztinába. Ekkor úgy döntöttek, hogy Rómába mennek és a pápának ajánlják fel szolgálatukat. Ignácot közben pappá szentelték, és itt mutatta be első miséjét is. E *reformpapoknak* nevezett társaság, Ignác és társai, elhatározták, hogy renddé alakulnak, és nevük *Jézus-társaság* lesz. III. Pál pápa hagyta jóvá az alapítást *Regimini Militantis Ecclesiae* című dokumentumával.

Társai Ignácot választották első generálisukká, aki tizenöt esztendeig, haláláig töltötte be ezt a tisztet. Tízévi munka után szilárd szervezeti keretet adott a társaságnak a *Konstitucio* megalkotásával.

A Jézus-társaság csakhamar elterjedt egész Európában. Indiában, valamint a Távol-Keleten hamarosan elkezdődött a missziós munka is. Létrejöttek az első jezsuita kollégiumok, amelyek az egyházi megújulás központjai lettek. A teológiai képzés mintájául a Római Kollégium szolgált, de híres volt a Római Német Kollégium és a mindmáig működő Collégium Germanicum-Hungaricum.

Ignác 1556. július 31-én halt meg, 1622-ben szentté avatták.

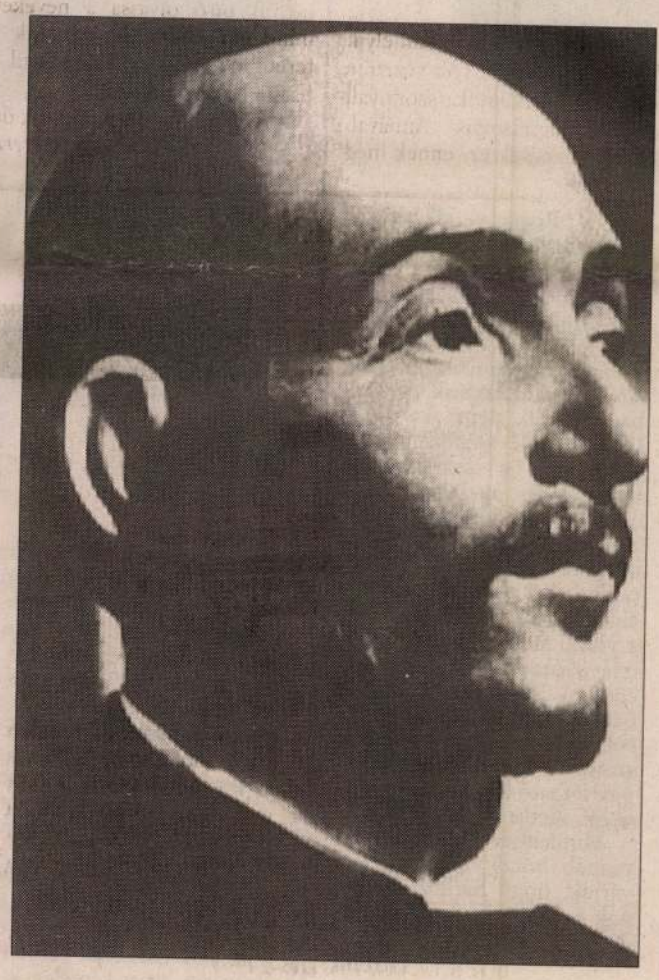

Újjáéledőben a magyarországi jezsuita rend

A jezsuiták sem élték túl az ötvenes éveket, szétszóródtak a világban és megalakították a külföldi jezsuita provinciát, míg idehaza illegalitásban szunnyadtak a megmaradtak. Az idő elérkezett, visszajöhettek, akik még megélték a magyar átalakulást, és hozzákezdtek az újjáépítéshez.

Első lépésként a múlt év októberében a jezsuita rend generálisa egyesítette a külföldi és a magyarországi tagozatot, és ennek vezetésével *Páter Nemesszeghy Ervin S.J.-t* bízta meg (e kétbetűs rövidítés jelzi a jezsuita rend tagjait), aki hazaköltözött, és fővárosi székhellyel kezdte intézni a rend ügyeit. Vele együtt tizenegy, eddig külföldön élő szerzetestárs is érkezett.

Nemesszeghy tartományfőnök szerint a negyvenéves elnyomás nagy károkat okozott a rendnek is. Létszámuk négyszázról nyolcvanháromra csökkent. További gond, hogy a hazai jezsuiták átlagéletkora hetvennégy év.

1950-ben a rend házait elvették; visszaadásuk rövid idő alatt alig remélhető. A budai Manréza, ahol a határőrség parancsnoksága található, a legnagyobb noviciátus és lelkigyakorlatos ház volt. *Ezt sem hajlandók kiüríteni* – nyilatkozta nemrégiben a rendfőnök.

Budapesten, Kalocsán, Szegeden, Hódmezővásárhelyen a volt jezsuita templomokban már jezsuiták dolgoznak. Budapesten indul a Szent Ignác Kollégium az egyetemisták részére. Jelenleg tizennégy novicius tanul Hódmezővásárhelyen, mestereik Münchenből és Frankfurtból jöttek haza, hogy neveljék az utánpótlást.

DR.MIKÓHÁZI ISTVÁN

Avant-garde Visitors in Central Europe, 1913-1931

Júlia SZABÓ

„We artists only paint, organize exhibitions, travel and abuse other people. This is something – Prague and Berlin – exhibitions and hopes for the publication of my book..."
(Letter from János Máttis Teutsch to Zoltán Bálint, 31/8/1924. Archive of the Institute of Art History, Budapest)

Since the turn of the 19th and 20th centuries, modern initiatives aimed at a renewal of art concepts existed in Central Europe.[1] There was a poetic and literary revolution coupled with a similar revolutionary development in the field of painting, poster design and graphic arts. Symbolism and Impressionism preceded Expressionism, Futurism and Cubism in Prague, Vienna, Berlin, Warsaw and Budapest. Cosmopolitan attitudes, sometimes combined with political internationalism, attempted to create a universal European culture. The main concepts of the true avant-garde trends, like Futurism and the radical wing of Expressionism were political ones.[2] They realized the tragic situation of pre-war Europe and they wanted to change it in some way. Anarchism and Marxism, Nietzsche and his predecessors had a deep influence on them; they tried to create a future ideal world in their programmes and works. Along with this socio-political tendency, a kind of self-definition and self-liberation was expressed in avant-garde works. They rejected any tradition and tried to develop new formal systems based on the pure elements of visual or oral language. They tried to get nearer to a definition of infinite and cosmic dimensions, to express motion, speed, force. Their third area was an extended form of communication. They looked for partners and companions from all over the world.

In Europe, art had been a medium of social communication since the time of the ancient Greeks and its manners had been renewed again and again in the course of history. New manners and forms were created by small intellectual and artistic circles, and in their expansive phases they were able to reach even the more distant places. Language, nations, borders, states could not be obstacles for them. Let us introduce some of the examples of the communicative power of the Central European avant-garde tendencies, their sources and their creations. A great number of others could be added to them.

One of the first reviews of the Futurist manifesto of 1909 (Paris) was published on April 1st, 1910 in a Hungarian Secessionist – Symbolist literary periodical, *Nyugat* (West), by a Symbolist poet, Mihaly Babits.[3] Maybe it was Marinetti himself who sent the manifesto to the periodical where a lot of excellent translations were published of French, German and Italian modern poets, and important European exhibitions were reviewed. In 1910, however, Babits was both critical of and enthusiastic about Futurism, and declared it in a single sentence: "We are also Futurists." As a result, Futurism appeared again and

1. Richter Berlin: Woman with a flag, 1915. Reproduction of *die Aktion* and *Aktionsbuch*

again on the pages of *Nyugat*. Dezsö Szabó, a writer of Naturalist novels, wrote three articles on Futurist books and events. He praised the destructive character of Futurism and emphasized that Futurism was war cry against past dreams and sick Romanticism and a hymn to a heroic life. In Hungary he was the first to declare that Futurism had a historical significance. It was not by mere chance that the wandering exhibition of the Futurists arrived in Budapest in the same year.[5]

Futurists and Expressionists were the great travellers of Europe. They travelled in order to organize recitals, literary evenings, to be guides to their exhibitions, to evoke debates and scandals. In major art centres such as Berlin, Prague and Moscow, there was a great number of events about them, but they could also reach and enchant Budapest, Odessa and Lvov as well. The Futurists started their movement in Paris. In 1912, Béla Balázs, a Symbolist writer, wrote an article on the Futurist exhibition at *Bernheim-jeune Gallery* in *Nyugat*.[6] It was the predecessor of the wandering exhibition organized by the Expressionist leader Herwarth Walden in Berlin which toured Europe; a part of it was even shown in San Francisco in 1915.[7]

Walden considered the masters of German Expressionism to be equal to the Italian Futurists and therefore he included their works in the Futurist exhibition. The Futurist and Expressionist show of 1913 visited many bigger and smaller places in Central and Eastern Europe. The masterpieces by Boccioni, Carra, Severini and Russolo were shown, together with the works of the Leftist wing of Expressionism (Ludwig Meidner, Moritz Melzer, Wilhelm Morgner, Richter Berlin), Cubo-expressionism (Bohumil Kubišta), and lyrical Expressionism (Yawlenski).

This exhibition had a great impact on the development of the avant-garde movements. Poets, writers and artists remembered it for a long time. Lajos Kassák, the future head of the Hungarian Activists (A Cubo-expressionist movement in Budapest in 1916 – 1919), wrote a poem on Carlo Carra's picture, "Funeral of Galli, the Anarchist".[10] It was he again who welcomed the political and emotional power of Futurism, though he completely rejected its war cult. Ivan Hevesy, an art critic and member of the Kassák group, put Futurism at the top of a list of all avant-garde movements. He described its sensitive character, its explosive dynamism and exuberant fantasy even in a systematic essay.[11]

On the other hand, Futurism was not the only trend which influenced Central and Eastern Europe. The objects of fine art show more Expressionist and Cubist elements and the influence of the *fauves* of Paris survived for decades. A common term for all these tendencies was found in the name of Postimpressionism. The second avant-garde show of Budapest, in 1913, was called "The Postimpressionist Show".[12] There, *fauves*, Expressionist, Cubist and Orphist works were presented. The modern artists of Paris, Munich and Berlin appeared here with their Ukrainian (the Burljuk brothers), Russian (Kandinsky, Yawlenski, Gontscharova) and Hungarian (Berény, Kernstok, Vaszary etc.) contemporaries.

The hierarchy of the art centres was strong and constant, with Paris at the top. Till the beginning of the First World War, Paris was the most attractive place for travelling artists, though it is true that Munich had a traditional importance from the middle of the nineteenth century onwards, and there was a great correspondence and exhibition-organizing activity with avant-garde Berlin after 1910 in Hungary as well as in the other countries of Central and Eastern Europe.[13] Every intellectual, writer, poet or artist went to Paris for a time, and the Secessionist and Expressionist circles in Munich were also recognized by the young artists of Budapest, Vienna, Warsaw and other places. Nevertheless, it was not Munich but Berlin that unified and distributed the achievements of Expressionism, (particularly those of the different German Expressionist groups), and it was Berlin, too, where works of Czech, Polish, Hungarian and Baltic artists were exhibited in avant-garde shows. In Berlin Cubists were exhibited as French Expressionists in a show of Herwarth Walden and his *Der Sturm* movement.[14] Around 1913, Expressionism (Cuboexpressionism) tried to become a more complex art trend in Central Europe, incorporating the forms and qualities of Cubism, which was a typical West European non- ideological tendency, and Futurism – without its aggressive, nationalist feeling – and urging artists to create a perfect synthesis of all of them.

During the First World War, few international avant-garde exhibitions were organized in Europe. Only art magazines, books, graphic works packed in envelopes could transmit messages over the war fields.[15] German Expressionist papers were published in a great number during the war. They were pacifist, liberal and to some extent socialist. *Der Sturm* of Herwarth Walden and *Die Aktion* of Franz Pfemfert were very popular even in distant German-speaking towns like Košice or Brasov.[16] The artistic eloquence of the former and the political attitude of the latter magazine were followed by many Central and Eastern European reviews, among others the magazines of the Hungarian Activists, *A Tett* (The Deed), 1915-1916, and *MA* (Today, The Present), 1916-1919 in Budapest, 1920 -1925 in Vienna. These papers, edited by Lajos Kassák, promoted spiritual and social revolution, and protested against the war and the

2. Marcel Janco: Portrait of Viking Eggeling, 1919 (it was created in Berlin)

disruption of Europe.[17] They had a wide circulation: somebody greeted the *Tett* from Philadelphia on the occasion of their first publication; Kassák was also in correspondence with the Zürich anti-war paper, *der Mistral*, with *Der Sturm* and *die Aktion*.[18]

The basic aim of the war-time avant-garde was not simply to follow different modern trends, but rather to continue the spiritual and visual communication. According to a plan of the Hungarian Activ-

3. Juli-August 1921 Exhibition of *Der Sturm*

ists, they wished to publish books on contemporary literature and art, to report on current art trends and to organize international exhibitions.[19] The background of these plans was the pre-war situation and the hope to establish a democratic Europe. All these things happened in the months of the short-lived Hungarian Communist Republic, though its political leaders did not tolerate the avant-garde ideas and forms. However, cultural life turned out to be even more dangerous for the avant-garde after the fall of the communist republic. Then most representatives of progressive tendencies had to emigrate to Vienna, Berlin or other places.[20]

In the 1920s, the biggest art centre of the avant-garde in Central Europe was Berlin. Important new trends like Dadaism, Suprematism and Constructivism came through Berlin to other places where the avant-garde survived. The exhibition of Kurt Schwitters or of Ivan Puni at *Der Sturm*, the Great Dada Show and Fair in 1921, the great experiment of Russian art in the Van Diemen Gallery in 1922 won admiration not only from those who went to see them but from the readers of reviews of them too. Berlin had special achievements of her own. Political collages with the Dadaist technique continued the tradition of the Expressionist-Activist attitude; experiments in the field of abstract film (Viking Eggeling and others) gave new aspects to a scientific Futurist-Cubist vocabulary.[21] Russian Constructivism became an international trend in Berlin and this international Constructivism influenced all Central and Northern Europe where German language and literature was a kind of second or third language.

On the other hand, Paris still remained a dreamland for many emigrants, preserving her fame and glory. Paris protected new trends even during and after the war. The poetry and prose of Dadaism and Surrealism were read and translated in Prague, Vienna, Budapest, Bucharest and in the towns of Transylvania – Cluj, Oradea (Arad) – in literary magazines. Besides Apollinaire, Blaise Cendrars, Marcel Sauvage, Tristan Tzara, Max Jacob were the most popular poets in Central Europe. They appeared even in the Viennese edition of the Hungarian *MA*.[22] Dadaist and Surrealist poems were recited at the literary evenings of *MA* not only in Vienna but also in Prague, Berlin, Košice, Lučenec and other places. Travelling groups of poets, writers, art critics and actors were the most successful distributors of avant-garde ideas and works. Most of them are known only from press reports. A Viennese daily, *Bécsi magyar újság* (The Hungarian paper of Vienna), announced, for instance, that a play of Sandor Barta was performed with the title *Demonstration* at the Prague matinee of the *MA* circle in 1922.[23] This was a play with music and colour lighting effects. At the *MA* evening of Berlin in 1922, Ernst Kállai gave a lecture on modern trends – similar to the lectures of Marinetti and Herwarth Walden before and after the Great War – then poems from the works of Kurt Schwitters, Huelsenbeck, Hans App and various *MA* poets were recited. Finally, Lajos Kassák read his Dadaist poem about his first journey to Paris in 1909, *"The Horse Dies and the Birds Fly Out"*.[24] One can see from this latter example that Paris survived as an

ideal, though German and Russian influences became stronger and stronger. Red squares and circles were on the cover pages of Polish, Czech, Slovak, Latvian and Hungarian avant-garde magazines and other publications and one of them declared the appearance of new Barbarians against Paris and Western civilization.[25] The tower of Tatlin became a symbol of universal meaning far beyond the thoughts of the Communist International, pointing to the magnificence of a constructed new world. Geometrical and stereometrical world models were created, floating buildings ignored any conflicts of inner and outer nature.[26] All these thoughts had a hidden Futurist influence. The Futurist cult of motion was the background of kinetic art which was born in the Bauhaus, in the School of Art in Vienna, where Frantisek Cizek was professor.[27]

Futurism survived in the Viennese "spiritual projects", in the dynamism of theatre design and in different plans for the future,[28] though Italian Futurism, associated as it was with Italian Fascism, lived in a period of decline in the 1920s and 1930s.[29] Futurism was abused by its former admirers both in Vienna and Berlin, where the Russian avant-garde arrived with lectures and exhibitions about 1920. Konstantin Umanski's book and lectures on Russian art were the very first signs of its arrival.[30] Then a Hungarian Activist painter, Béla Uitz, brought important documents of Suprematism and Constructivism from Moscow to Vienna. He was personally related to the Cizek school, and, after his reports, wood and paper constructions were created there even by Uitz himself, who – as an old man – proudly reported on this.[31] Uitz was more engaged politically than the Viennese kinetic artists; he soon left Constructivism for a so-called "ideologic form", a kind of narrative, propagandist art. Another member of the Budapest and Viennese *MA*, János Máttis-Teutsch (born in Brasov, educated in Munich, exhibited in Budapest, Vienna, Berlin, Paris and other places), was closer to the spiritual abstraction of the *Blauer Reiter* circle and Viennese kineticism. His works show the influence of Expressionist landscape and Secessionist-Expressionist poetry (Hoffmansthal, Trakl, Stefan George, August Stramm, Else Lasker-Schuler) and the popular ideology of theosophy. His example, similar to Kandinsky's, is typical for

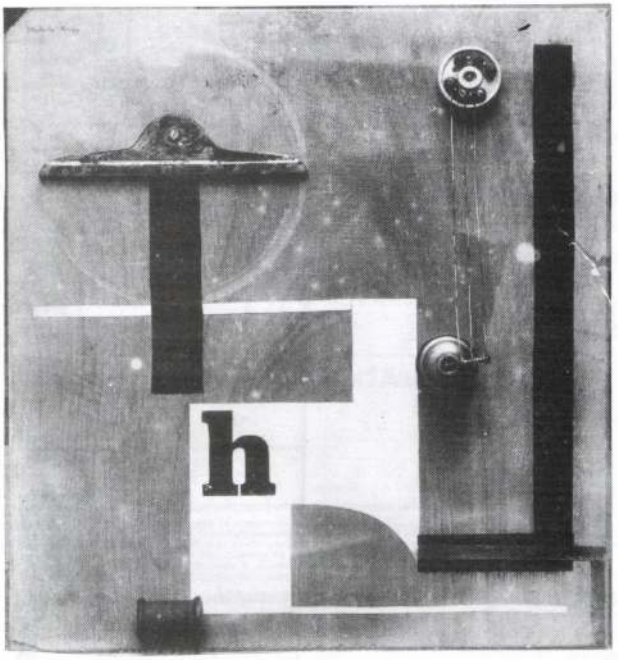

4. László Moholy Nagy: *H relief*, 1920. (Similas to Kudlak's Works of Máczas article in 1921)

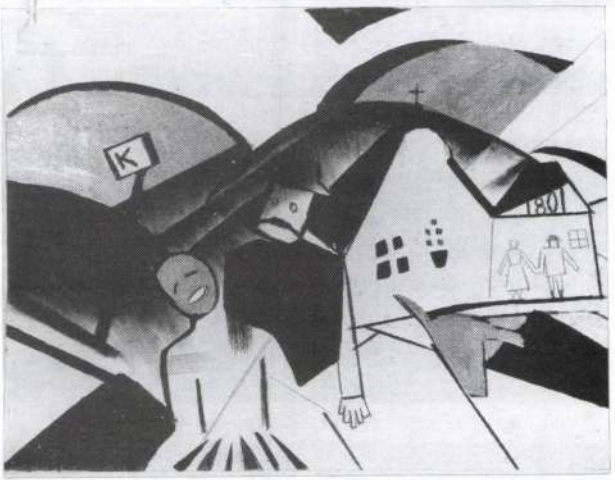

5. Aurél Bernáth: *Peasants*, a folio of the Graphic portfolio, 1921. Prague

a Central European who was educated in German art centres and born in towns with a high German cultural tradition.[32]

Activism, Expressionism, landscapism and mysticism were still alive in Central Europe in the

6. Back page of the cover of *MA* (15 Oct. 1922) with the advertistments of different European avantgarde magazines

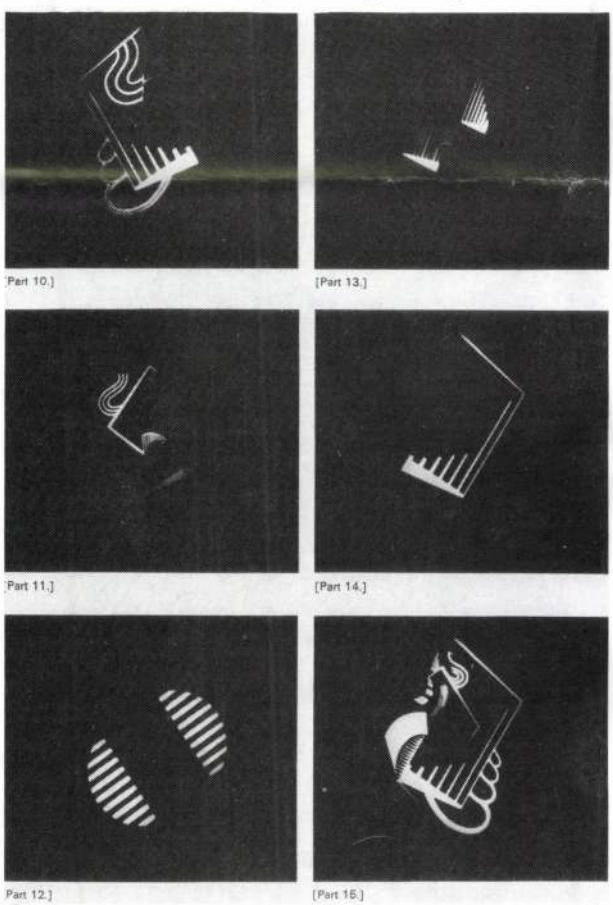

7. Viking Eggeling: *Diagonal symphony* (part of an abstract film), 1922

1920s not only in the works of the older generation of *Die Brücke* and *Blauer Reiter* artists, but also in the circles of Serbian, Hungarian, Estonian, Lithuanian and other contemporaries.[33] A Slovak member of the *MA* circle, Lajos or Ľudovit Kudlák, who lived in Lučenec at that time, created an abstract expressionist lithograph portfolio in Rimavská Sobota in 1921.[34] Aurél Bernáth, a master of a series of blue landscape compositions experimented with "live space" in landscapes painted in Germany, Prague and Piešťany.[35]

Radical articles in Constructivist magazines declared as early as 1920 that Expressionism was dead, but they were not right. There were Expressionist artists and even wandering exhibitions of their works. They reached, for instance, Košice in the summer of 1921. In a Transylvanian- Hungarian review called *Napkelet* (The East), edited in Cluj and distributed in Czechoslovakia, Hungary, Austria, Yugoslavia and Germany,the art critic member of the *MA* circle, János Mácza, wrote about an international Expressionist and Dadaist show in Košice.[36] János Mácza lived in Košice in 1920-22. He corresponded with the other members of the group. Both Kassák and Bortnyik visited him from Vienna and Kudlák did the same from neighbouring Lučenec. Mácza visited Vienna and Berlin and later moved to Moscow. He wrote theatre and art criticism in several newspapers. He highly appreciated the efforts of Josef Polák, a zealous believer in modern art and the director of the Municipal Museum in Košice. According to an article Mácza wrote in *Napkelet*, Polák brought a well-chosen collection of modern art to Košice. There were Czech Cuboexpressionist painters on show (Václav Špála, Vladislav Hofman, Karel Čapek etc.), the works of Lazar Segall and Paul Klee represented extraordinary qualities. Klee's presence is a true surprise. Though his drawings were published in German avant-garde magazines, he was not often exhibited in the Eastern part of Central Europe, although in 1924 one or two of his works were exhibited at the International Constructivist Show in Bucharest.[37] It shows the high spiritual qualities of the town where Klee was accepted and exhibited. A follower of Paul Klee, as Mácza declared in his article, was Kudlák. He exhibited Expressionist cosmic landscapes and Dadaist-Merzist collages of nails,

buttons, papers etc. The present whereabouts of these works is unknown.It seems that the same fate befell the "abstract expressions" of a certain K. Kishonti, which were also mentioned by Mácza.

Mácza also described the reception of the exhibition. On the first days the visitors laughed at the exhibited works, but they returned several times! Calm entertainment disappeared from the exhibition. Mácza concluded that revolutionary works of art cause a revolution in the soul. It is even more interesting if we consider that he had also declared the decline of expressionism some years earlier on the pages of *MA*.[38] In the article in *Napkelet* Mácza described Expressionism and Dadaism as the most important modern trends. Lajos Kassák and his circle absorbed Dada and Constructivism in 1921 but tried to introduce a new type of Constructivism that he called *Bildarchitektur* (Képarchitektura, Architecture in pictures). The manifesto of *Bildarchitektur* (published both in Hungarian and German) is a poetic confession of the possibility of grasping the essence of the world in a system constructed by man.[39] In 1921 Kállai called the black and white lino cuts, geometrically shaped watercolours and collages "the landmarks of a future community".[40] *Bildarchitektur* is at first built on the surface as a plane but "reached out to space". Straight lines, rectangles, circles and triangles; black and white, red yellow and blue are the components of Bildarchitektur and it wants to be the room itself, the environment of human civilisation. Kassák took a watercolour *Bildarchitektur* to Košice when he visited Mácza in 1922, and presented it to him. This present was a sign of a new start. Maybe it had a similar significance to El Lissitzky's visits to Vienna and Prague.[41]

Visiting and presenting works to one another – this was a typical way of life in the smaller and bigger towns of Central Europe. Kassák or his companions travelled in Czechoslovakia, Germany and Romania; in addition, they sent their publications to many countries. They had to stop the edition of the Viennese *MA* after its distribution had been forbidden in Romania, Yugoslavia and Czechoslovakia. Kassák was still quoted on the first page of *Tank* in Ljubljana in 1926.[42] Its motto was taken from *Buch Neuer Kunstler*, an anthology of reproductions selected by László Moholy Nagy and introduced by Lajos Kassák.[43] It was published in Vienna in 1922 in a Hungarian and a German version. This book, with its short text and its many reproductions, was

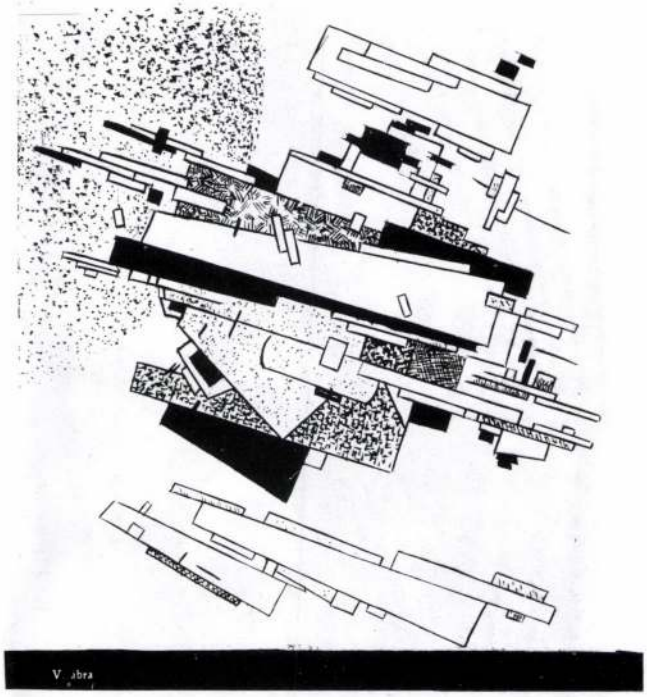

8. Kasimir Malevich: Suprematist composition. Published in *Egység* (ed. Uitz), No.3, 1922

9. Title page of *MA* (1924/3-4) with the typography of Farkas Molnár. Inscription: *Create, not imitate.* (Museum of Kassák, Budapest)

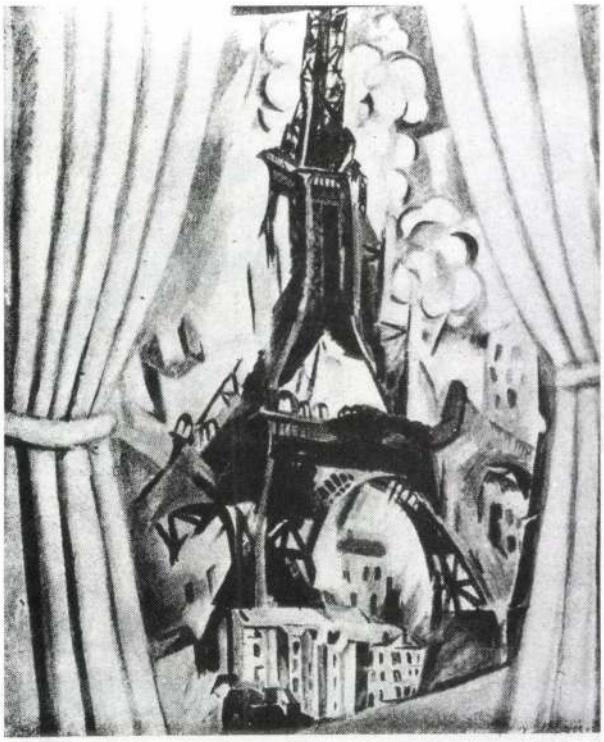

Delaunay Eiffeltorony

Au nord au sud
Zénith nadir
Et les grands cris de l'est
L'Océan à l'ouest se goulle
La tour à la roue
S'adresse

Guillaume Apollinaire

10. Robert Delaunay: Eiffel Tower – Guillaume Apollinaire: "Au nord au sud". A page from the review *Periszkóp*, ed. George Szántó 1925. (Budapest, Hungarian Academy of Sciences)

of a special significance. Examples of technical development and modern architecture, Futurist and Expressionist works were introduced on its pages. The main aim of the editors was to show the trends that followed Cubism in every part of Europe and in the USA. The new art of construction was demonstrated by the works of Lajos Kudlák, Georges Vantongerloo, Theo van Doesburg, Picabia, Man Ray, Vladimir Tatlin, Mondrian, Malevich, Lissitzky, Rodchenko, László Moholy Nagy, László Peri, Hans Richter, Lajos Kassák and Viking Eggeling. This book indicates the different stages of Constructivism in a logical order. It reached different places and was cited and followed not only in Slovenia but also, for instance, in Lithuania and Latvia too. A similar anthology was published by the head of the Latvian Activists, Andzrej Kurjcis, in 1923. A Lithuanian periodical, *Keturi Vejai* (The Four Winds) was sent to the Viennese address of the *MA* circle even after it left the Austrian capital.[44] The *CURI* manifesto (the word combines the first letters of Constructivism, Utilitarianism, Rationalism and Internationalism), published in Novi Sad in 1923, was also influenced not only by Bauhaus ideas but by the publications of the Viennese Activists.[45]

Organized space, functionalism, rationalism and internationalism – these slogans were expressed both in prose and symbolic building projects such as the "red cube house" of Farkas Molnár, exhibited in Weimar in 1923, and others.[46] All these were related more or less to Kassák's *Bildarchitektur*.

Internationalism was expressed in many ways in Central Europe at that time. In a newspaper called *Tuz* (Fire) edited in Bratislava by Jenö Gömöry in 1921 – 1923, the works of Romain Rolland, Ivan Goll, Upton Sinclair and Ernst Toller represented pacifist and internationalist ideas.[47] Among others, *Periszkop* (Periscope), published in Arad in 1925 - 1926, was a significant organ of the avant-garde movements.[48] Its editor, Zoltán Szanto, launched the periodical in order to create a bridge between the Transylvanian town and the most important art centres of the world. His co-editors included Lajos Tihanyi, an expressionist painter from Paris, Arpad Szelpal, a poet from Budapest, and Zoltán Fábry, an excellent writer and critic, the chief representative of radical internationalism, from Slovakia. They reached Arad only by correspondence. "I'll publish German and French texts as well; the first issue is going to create a sensation in the Danube basin " – Szanto wrote to Fábry on November 3rd 1924.[49] "Periscope – this brings home the aim of construction and is a symbol in itself' says Szanto of the title of the magazine in a later letter.[50] *Periszkop*, true to its name, tried to bridge historical and geographical distances, to watch East and West, the black and the white with the same eyes. Poems of Apollinaire, Cendrars,and Tristan Tzara appeared in the magazine together with an introduction to Surrealism and sharp criticism of Art Deco. *Periszkop* published African and American art, Moscow theatres, the life of the Bauhaus in

Weimar, the life of the Indians and works of Viennese avant-garde artists. Performances of the dramas of Tzara and Cocteau, photocollages by László Moholy Nagy, drawings by Kandinsky and Klee were the most exciting experiments on the pages of *Periszkop*. The cover of the magazine was made by Geza Schiller, an Expressionist-Cubist painter of Košice who became almost a Dadaist. He used reproductions of Gauguin and Edwin Scharf as parts of his montages. In the third issue there was a geometrical drawing resembling a periscope with a photo of General Hindenburg at the top and a caricature of him at the bottom. In the last issue of *Periszkop* one can see the Eiffel Tower in a nostalgic manner. The magazine ceased publication after five issues because of financial difficulties. In the same year, also, *MA* in Vienna had to stop publication. In Hungarian speaking Transylvania, and after several attempts, only one serious modern magazine managed to exist for a longer period. This was *Korunk* (Our Age, Cluj 1926 -1938), edited by László Dienes and later by Gábor Gáal. They promoted a creative union of European intellectuals and aimed at developing the belief in the interdependence of nations. In *Korunk*, important articles by László Moholy Nagy were published; attention was paid to the Russian avant-garde film and theatre and to the history of Activism as well.[52] Zoltán Fábry described the loss of social struggle in the activities of the Kassák circle and their return to a position as mere preservers of the values of European progression.[53] The magazine was also an organ of *reserve Activism* (Fábry) and a demonstrator and recorder of all the events in Berlin theatres and in the film industry, of Paris exhibition rooms and works of art from Berlin and Moscow, from Budapest, Bratislava, Košice and Belgrade.

In the 1930s, the manifesto – like avant-garde was replaced by a more reserved one, with a critical, historical attitude. It protested against Fascism, Neoclassicism and Academic-eclecticism – the flourishing anti-avant-garde cultural tendencies. Slovak, Hungarian and Transylvanian progressive publications were closely related to factual literature and socio-political photography. Sociological reports were published in Zoltán Fábry's magazine, *Az Ut* (The Way), together with, on one occasion, photos

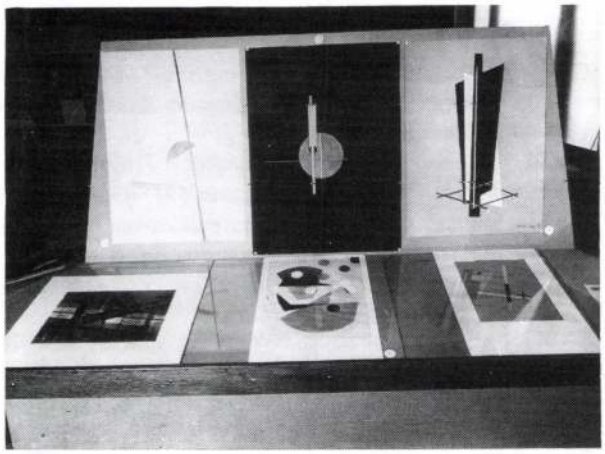

11. A detail from the exhbition of László Moholy-Nagy in Brno, 1936. (The original photo in the collection of Ms Mattula Moholy Nagy)

of naked Ruthenian peasants who had been beaten on the occasion of a referendum in North-East Slovakia.[54] This art is anything but utopian and hopeful.

The Reserve avant-garde experimented with the architecture of functionalism and created a scientific decorative art, examples of which can be seen from Weimar and Dessau to Bratislava. Professors of these schools visited each other's institutions.[55]

Exhibitions were organized in smaller numbers than for the avant-garde generations in public and private places. The last important exhibition of this kind was the Moholy-Nagy Show in Bratislava and Brno, organized by Frantisek Kalivoda who also published the magazine *Telehor* (named after Odon Mihalyi's television-like machine) in Czech, German, English and French.[56]

In the magazine, Moholy Nagy's works were evaluated according to international criteria for the first time.

Avant-garde artists, both in their flourishing period and in the years of reservation, worked in small circles and were open to the world. They worked with a strong belief in the integration of a "virtual democratic Central Europe".[57] This belief was born in the darkest wartime of 1915-1916, and could still be perceived on the eve of the Second World war. Visitors and presentations, plans and projects, literature and correspondence, helped the avant-garde to survive in the ages of darkness up to its revival.

REFERENCES

[1] GORDON, Donald E.: *Expressionism Art and Idea*. New Haven and London 1987; – PASSUTH, Krisztina: *Les avantgardes de l'Europe Centrale*. Paris 1988.

[2] LISTA, Giovanni: *Futurisme. Manifestes – Proclamations – Documents*. Paris 1973; – *Der Aktivismus 1915-1920*. Hg. von Wolfgang Rothe. München 1969; – First publication: PAULSEN, Wolfgang: *Expressionismus und Aktivismus*. Strassburg 1934; – APOLLONIO, Umbro: *Der Futurismus*. Köln 1977; – CARRIERI, Raffaele: *Futurism*. Milano 1983.

[3] BABITS, Mihály: *Futurizmus*. Nyugat, 1st April, 1910; – See also: CSAPLÁR, Ferenc: *Kassák körei*. Budapest 1987; – SZABÓ, Julia: *Futurism in Hungary* (on print in Italy in an encyclopedia of Futurism).

[4] SZABÓ, Dezsö: *F.T. Marinetti Le Futurisme*. Nyugat, 1912/2, p. 223-229; – MARINETTI, F.T.: *Le monoplane du Pape*. Nyugat, 1912/2, p. 298-299; – *A futurizmus. Az élet és a müvészet uj lehetöségei* [Futurism the new opportunities of life and art]. Nyugat, 1913/1, p. 16-26; – See also: CSAPLÁR, op. cit. (in note 3).

[5] SZABÓ-MAROSI, Julia: *The Exhibitions of the International Avant-Garde in Budapest, Vienna and Berlin and their Influence on the History of the Hungarian Avant-Garde Movements*. In: Der Zugang zum Kunstwerk... (Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte CIHA, Wien 1983, Bd.4.) Wien – Köln – Graz 1986, p. 127-204.

[6] BALÁSZ, Béla: *Futuristák*. Nyugat, 1912

[7] DÉRY, Béla (Ed.): *A futuristák és expresszionisták kiállitása* [Exhibition of Futurists and Expressionists]. Nemzeti Szalon kiadása, Budapest 1913; – SZABÓ, Julia: *Some Influences of Italian Futurism on Hungarian Art*. In: Acta Historiae Artium, T. XXIV. (1978) – op. cit. (in note 5); – *Catalogue de luxe of the Department of Fine Arts*. Panama Pacific International Exposition. Ed. John E.D. Trask and Nilsen Laurvik. San Francisco 1915; – SZABÓ, Julia: *Robert Berény's portrait of Béla Bartók*. Uj müvészet [Art today], 1993, No. 7 [Budapest].

[8] See GORDON, D.E.: *Modern Art Exhibitions 1900-1946*. Munich 1974.

[9] Far lack of measures and other data it is very difficult to identify the exhibited works, however it was successful with the Futurists (had been reproduced and described in the catalogue) and with Kubišta. – See NEŠLEHOVÁ, Mahulena: *Bohumil Kubišta*. Praha 1993.

[10] KASSÁK, Lajos: *Carra Anarchistatemetés* ... A Tett, Budapest 1915

[11] HEVESY, Iván: *Futurista, expresszionista, kubista festészet* [Futurist, expressionist, cubist painting]. Budapest 1919

[12] *A Müvészház nemzetközi posztimpresszionista kiállitása* [International Post-Impressionist Exhibition of the Müvészház hall of exhibitions]. Introductions to the catalogue were written by painters Károly Kernstock and János Vaszary and by an anonymous author.

[13] Out of the extensive literature on these questions I cite only: – SCHREYER, Lothar: *Erinnerungen an Sturm und Bauhaus*. München 1956; – *Herwarth Walden und die europäische Avantgarde*. Nationalgalerie Berlin 1961; – *Kandinsky und München. Begegnungen und Wandlungen 1896-1914* (catalogue). München 1982; – *Paris-Berlin* (catalogue). Musée national d'art moderne, Centre Georges Pompidou, Paris 1979; – SERGER, Helen (Ed.): *Herwarth Walden und der Sturm*. New York 1981.

[14] 5th exhibition of Der Sturm: *Französische Expressionisten: Braque, Derain, Othon Friess, Herbin, Laurencin, Vlaminck*. Berlin 1913.

[15] See SCHACHERL, L.: *Zeitschriften der Expressionismus. Versuch einer Zeitungwissenschaftlicher Analyse*. Diss. München 1958; – RAABE, P.: *Ich schneide die Zeit aus. Expressionismus und Politik*... München 1964.

[16] See the bequest of György Ruttkay from Košice and of János Máttis Teutsch in Brasov. (The former was published, see RUTTKAY, Gy.: *Egy aktivista festő vallomásai*. [Memories of an Activist painter] In: Borsodi Szemle, 1967, No. 4, – 1968, No. 1.) – Some pieces of the Máttis-Teutsch bequest in the Institute of History of Art. Hungarian Academy of Sciences, Budapest, the other part is in Brasov in his family's property.

[17] See SZABÓ, Julia: *A magyar aktivizmus története* [Histoire de l'activisme hongrois]. Budapest 1971 (Müvészettörténeti Füzetek 3. [Cahiers d'histoire de l'art]).

[18] REMÉNYI, József: *Letter to Lajos Kassák*. 1915 – Preserved in the Petöfi Literary Museum, the Kassák Memorial Museum, Budapest. – KASSÁK, Ludwig: *Der Schlacht*. In: Der Mistral, Zürich 1915.

[19] The manuscript of this plan is in the Petöfi Literary Museum, the Kassák Memorial Museum, Budapest. Published by Ferenc CSAPLÁR, op. cit. (in note 3).

[20] See Catalogue of the Arts Council of Great Britain: *The Hungarian Avant-Garde. The Eight and the Activists*. Ed. Joanna Drew. With the essays of John Willet, Julia Szabó, Krisztina Passuth, János Brendel and others. Hayward Gallery, London 1980; – D'AUTREY, Ch. – GUERLAIN, J.C. (Ed.): *L'activisme hongrois*. Paris 1979 (a rich source of materials and many essays).

[21] See *Tendenzen der zwanziger Jahre*. Ed. D. Honisch. 15. Europäische Kunstausstellung. Berlin 1977; – *Wechselwirkungen. Ungarische Avantgarde in der Weimarer Republik*. (Catalogue, ed. by Hubertus Gassner). Marburg 1987.

[22] See MA 1921, No. 5, No. 7.; – 1922, Nos 5-6; – 1923, No. 4; – 1925, translations in the jubilee number.

[23] *Bécsi Magyar Ujság* [Viennese Hungarian Paper] 1922, March 10, 22, 23, 25; Nov. 26; Dec. 16.

[24] See TILKOVSKÝ, Vojtech: *Pocta Kassákovi*. Výtvarná práce, [Praha] 1967, p.15-20.

[25] See KURJCIS, Andrzej: *Dzejas Barbars Parize*. Laikmeta Izdevumus. Riga 1925 (One copy of the book is in the collection of Endre Bojtár, Budapest).

[26] See: Ligeia, No. 5-6, Avril/Septembre 1989. Dossier Constructivisme. Dossier sur l'art with a lot of essays. Ed. Giovanni Lista, Paris.

[27] See catalogue *Wille zur Form. Ungegenstandliche Kunst 1910-1938 in Österreich, Polen, Tschechoslowakei und Ungarn*. Ed. by Jürgen Schilling. 125 Jahre Hochschule für angewandte Kunst, Wien 1993 (STOLLBERG, M.I.: *Der Wiener Kinetismus*, p. 43-57).

[28] Op. cit. in note 27 (SCHLÖGL, Uwe: *Oskar Reiner und die Anfänge musikalischer Graphik*, p. 58-80).

[29] The meeting of Kassák and Marinetti in Vienna in 1924 ended in a scandal, Sándor Barta published anifururist articles in his paper *Akaszkott Ember* [the Hanged]. The whole history in details see STRAUSS, Thomas: *Kassák*. Köln 1975.

[30] UMANSKY, Konstantin: *Neue Kunst in Russland*. Potsdam 1929; – Review of the Russian evening of MA group (written by Béla Uitz). MA, Vienna 1921, Jan.-Febr.

[31] See op. cit. (in note 27); – The avant-garde magazine named *Egység* [Unity], Vienna-Berlin 1922-23 (Edited by Béla Uitz and Aladár Komját), No. 3 presents extensive materials on the Russian Constructivists, "Realists" (Pevsner and Gabo) and Suprematists. Uitz's personal memories were mentioned in BAJKAY, Éva: *Uitz*. Budapest 1974.

[32] PASSUTH, Krisztina: *Les oeuvres des Máttis-Teutsch au Musée de Beaux Arts*. Bulletin de Musée de Beaux Arts, No. 45-46 (1977), p. 195-134; – SZABÓ, Julia: *Máttis-Teutsch*. Budapest 1983 (includes a summary in German); – VIDA, Gheorge: *Hans Máttis Teutsch and the European Dialogue of Forms*. In: Roumanian Review, No. 12 (1984), p. 94-101.

[33] See op. cit. (in note 21).

[34] Lajos (Ľudovít) Kudlák was an engineer, a poet and a graphic artist. His poems were published in *Gitár and konflisló* [Guitar and horse] in Vienna, 1921 by MA circle. His portfolio appeared in Rimavská Sobota, 1921. He lived in Bratislava and destroyed most of his works in his old age.

[35] FRANK, János (Ed.): *Bernáth Aurél emlékkiállitás / Aurél Bernáth Commemorative Exhibition*. With an essay by Lajos Németh. Budapest 1985 (bilingual Hungarian-English exhibition catalogue); – KÁLLAI, Ernö: *Aurél Bernáth*. Reprinted as Document 20 in *Wechselwirkungen...*, op. cit. (in note 21).

[36] MÁCZA, János: *Kassa és az expresszionizmus*. In: Napkelet, 1921, July. – On Mácza see op. cit. (in note 20). In the review there are articles by Béla Bartók, Zoltán Fábry, Iván Hevesy, Béla Uitz, Béla Balázs. Editors: Imre Kádár and Ernö Ligeti.

[37] RADU, Bogdan: *Die Avantgarde Bewegung in Rumänien und ihr Verhältnis zur Weltkunst*. Arta, 1968; – PASSUTH, op. cit. (in note 1).

[38] MÁCZA, János: *August Stramm és a német expresszionizmus*. [August Stramm and the German Expressionism]. MA, Vol. 4, 1919, No. 2, Febr.

[39] KASSÁK, Lajos: *Képarchitektura*. MA [Vienna] 1921, Nov. (also in a separate booklet, in the German version: *Bildarchitektur*).

[40] KÁLLAI, Ernö: *Kassák*. MA [Vienna] 1921, Nov.

[41] Mácza preserved this watercolour till the end of his life. See also BOTAR, Olivier A.I.: *A comparative Chronology. Hungarian and International Avant-Garde 1905-1930*. In: Standing in the Tempest. Painters of the Hungarian Avant-Garde 1908-1930. Ed. S.A. Mansbach, Santa Barbara Museum of Art, California 1991.

[42] Tank [Ljubljana, ed. Ferdinand Delak], 1926: "Destroy in order to build – build in order to win..." (Lajos Kassák).

[43] KASSÁK, Lajos – MOHOLY NAGY, László: *Uj művészek könyve – Buch neuer Künstler*. Vienna 1922. New edition introduced by Éva Körner, Budapest 1977.

[44] KURJCIS, Andrzej: *Aktiva maksla*. Berlin 1923; – *Keturi vejai* [the Four Winds]. Kaunas 1922-1926, ed. by Kazys Binkis. – One copy is sent to the editorial office of MA in Vienna, Amalien street. The same belongs to the Archive of the Institute of History of Art, the Hungarian Academy of Sciences, Budapest.

[45] CURI (KURI) manifesto appeared in the periodical UT (Novi Sad, 15, 4.1923. Editor Zoltán Csuka). New edition in German: Doc. 72 in the catalogue *Wechselwirkungen...*, op. cit. (in note 21), p. 266-268 (with the essay of Éva Bajkay-Rosch).

[46] MEZEI, Otto: *Molnár Farkas*. Budapest 1987; – *Molnár Farkas munkái 1923-1933* [The works of Farkas Molnár 1923-1933]. With the introduction of László Moholy Nagy, Budapest 1933.

[47] *A Tüz* [Fire]. Bratislava, 1921-1923. Ed. Jenö Gömöry.

[48] Periszkóp (1925, Arad, ed. György Szántó). – Lit. KOVÁCS, János (Ed.): *Periszkóp anthology*. Bucharest 1979.

[49] KOVÁCS, op. cit. (in note 48).

[50] Ibid.

[51] The first issue of *Korunk* [Our Age] appeared in Cluj (Romania), February of 1926. Its editor was László Dienes (his volume: *Sejtelme egy földindulásnak. Kritikai irások 1921-1931* [Anticipation of an Earthquake. Critical writings 1921-1931]. Bucharest 1976, pp. 55-58, 72-77, 90-99, 194-202). In January 1928 Gábor Gáal took over the editorial work for Korunk. In October Kassák designed a new geometric cover for Korunk, its final version was in the March copy 1929. – Lit. KÁNTOR, Lajos: *Kép-vilagkép. A régi Korunk az új művészetét* [Image and world concept. The old Korunk for new art]. Bucharest 1977.

[52] FÁBRY, Zoltán: *Tartalékaktivizmus* [Reserve Activism]. Korunk 1927; – KOVÁCS, Gy.: *Fábry Zoltán*. Bratislava 1971. – See also SZABÓ, Julia: *A magyar aktivizmus művészete* [The art of Hungarian Activism]. Budapest 1981; – KÁNTOR, Lajos: *Moholy Nagy László és a Korunk kapcsolata* [The relation of László Moholy Nagy to Korunk]. In: Valóság [Budapest], Dec. 1976; – MOHOLY NAGY, László: *A festéktöl a fényig* [From paint to light]. Edited and with notes by Erszébet Sugár and József Mezei.

[53] DUBA, Gy. – FEHÉR, E.P.: *Fábry Zoltán kortársai szemével* [Zoltán Fábry with the eyes of his contemporaries]. Bratislava – Budapest 1973

[54] Az Ut [Bratislava] 1931, No. 9, 10; – 1936, No. 5 (May).

[55] MOJŽIŠOVÁ, Iva: *Moholy Nagy in Brünn und Pressburg*. In: Wechselwirkungen..., op. cit. (in note 21), p. 282-284.

[56] Telehor [Brno] 1936. Edited by František Kalivoda. Summary of the Moholy Nagy number by the editor. No. 1-2, 1936.

[57] From the extensive literature on this subject see: JÁSZI, Oszkár: *Magyarország jövöje és a dunai egyesült államok* [The Future of Hungary and the Danube confederation]. Budapest 1916, 1919. – SZALATNAI, Rezső: *Gondolatok a Duna partján*

[Thoughts on the Danube Embankment]. Pozsonyi Magyar Ujság, 1938. – In: SZABERÉNYI, Zoltán (Ed.): *Czechoszlovákiai magyar esszéirók 1918-1938* [Hungarian Essayists in Czechoslovakia]. Bratislava 1984.

Kassák Lajos Ars 1994/2

Prítomnosť avantgardy v regiónoch strednej Európy (1913-1931)

V Prahe, Berlíne, Viedni, Varšave, Krakove a Budapešti sa na počiatku druhého decénia vedelo aj o kubizme, ale prví z avantgardy sa po Európe rozcestovali futuristi a expresionisti.

Väčšie i menšie stredoeurópske centrá poznali sociálno-politický boj avantgardy, jej sebadefinície i afinitu ku kozmickým dimenziám poznávania sveta, všade boli k dispozícii knihy a časopisy vydávané v európskych jazykoch, predovšetkým v nemčine a vo francúzštine. Čítali ich rovnako intelektuáli ako študenti i vzdelávaniachtiví robotníci.

Putovná výstava futuristov (1913), zorganizovaná za pomoci šéfredaktora berlínskeho časopisu Der Sturm mala búrlivý úspech a našla odozvu v Prahe, Moskve, Odese a Lvove. Zúčastnili sa jej nemeckí expresionisti, vynikajúci český kubo-expresionista Bohumil Kubišta i Rus Javlenskij. V Budapešti sa r. 1913 konala aj ďalšia výstava s názvom „Postimpresionisti". Figurovali na nej významní predstavitelia kubizmu, fauvizmu, orfizmu a expresionizmu (Delaunay, Kandinskij, Picasso, bratia Burljukovci, Gončarova atď.).

Počas I. svetovej vojny a po nej nebolo podujatí obdobného rozsahu, ale v plánoch avantgardných časopisov sa s nimi stále rátalo (napr. v budapeštianskej revue *MA*, 1916-1925). Menšie výstavy – ich význam napriek tomu nie je zanedbateľný – sa organizovali v Košiciach (r. 1921 prehliadka diel nemeckých a českých kubistov, expresionistov a veľkého Švajčiara Paula Klee), v Bukurešti (1924 expresionisti a konštruktivisti), ako i v ďalších mestách.

Jednotlivé skupiny avantgardy – napr. maďarskí spisovatelia, básnici a scénickí výtvarníci žijúci v emigrácii vo Viedni či Berlíne – programovo cestovali, prednášali a predvádzali ukážky zo svojej tvorby, ba v r. 1922 uviedli dokonca svetlohru (Sándor Barta: Demonštrácia), v ktorej sa spájali dadaistické a konštruktivistické prvky. Po Prahe navštívilo zoskupenie MA Košice, Lučenec a Užhorod, a opäť nadviazalo kontakt so starými priateľmi – niekdajšími členmi hnutia. (V Košiciach pôsobil na začiatku dvadsiatych rokov János Máca, v Lučenci Ľudovít Kudlák, ktorý r. 1920 vydal v Rimavskej Sobote mapu kresieb s abstraktno-expresionistickými krajinárskymi motívmi).

Cesty avantgardných umelcov prebiehali spočiatku nerušene, neskôr s istými ťažkosťami, až napokon v priebehu tridsiatych rokov celkom prestali. Iba v prostredí významnejších miest s jazykovo prístupnými periodikami sa aj naďalej publikovali články a štúdie avantgardných autorov. Namiesto riešenia otázok umeleckej formy sa však sústreďovali na sociologické a sociografické problémy.

Desiate a dvadsiate roky boli érou vytvárania expresionistických či kubofuturistických obrazov krajín, portrétov a zátiší, resp. kubisticko-konštruktivistických kompozícií (v kruhu L. Kassáka sa im r. 1921 vo Viedni dostalo pomenovanie „obrazové architektúry"). Bolo to zároveň obdobie dadaisticko-surrealistickej poézie a škandálov na javisku. Tridsiate roky boli zasa – predovšetkým podľa vzoru veľkých majstrov weimarského a dessauského Bauhausu – dobou vážnych experimentov na poli abstraktnej i figurálnej (sociálnej) fotografie či už na Slovensku, v Maďarsku, Čechách, alebo v Rusku.

Veľkou udalosťou dejín stredoeurópskej avantgardy bola súborná výstava László Moholy-Nagya v Bratislave a v Brne r. 1936 (pripravil ju František Kalivoda) a podobne i návšteva tohto umelca na Škole umeleckých remesiel v Bratislave r. 1931, o ktorej informujú práce Ivy Mojžišovej.

Pomyselnú „prítomnosť" avantgardy potvrdzuje *Periszkóp* (Arad – Oradea 1925), časopis, z ktorého vcelku vyšlo sedem čísel. Rovnako aj dlho vychádzajúce klužské periodikum *Korunk* (Cluj, od r. 1926), redigované sprvoti Lászlóm Dienesom a neskôr Gáborom Gáalom. Vynikajúcim spolupracovníkom oboch týchto časopisov bol Zoltán Fábry, usadený v Štóse, ktorý od tridsiatych rokov redigoval v Bratislave viacero časopisov a v rámci svojej generácie patril medzi posledných propagátorov európskeho univerzalizmu – ešte i r. 1968 prebojúval myšlienku vzájomného porozumenia medzi národmi.

KASSÁK Lajos

Moravánszky 1988 b

43, 49, 56-58, 196, 197, 201, 202 és ill.

Ernyedtség és féktelen pörgés

Kettős U2-koncert a bécsi Stadthalléban

Vége a gigantomániának, ismét valamivel emberibb léptékre vágynak FOTÓ: SOPRONYI GYULA

Mintha Bono azt mondaná (pedig tuti, hogy nem ezt akarta mondani): ennyit a promócióról! Ahogy kiterelik a tévéseket, fotósokat, fáradtan megtörli gyöngyöző homlokát, hátrasimítja izzadt-zselézett haját, végre leveszi imidzsnek vélt émelyítő napszemüvegét, a kiépített „befutón" a tömeg közé lép- és belekezd egy réges-régi számba. Az 1983-as New Years Day ma is rendkívül erős, akárcsak az 1980-as debütálólemezt indító I Will Follow vagy a szintén 1983-as Sunday Bloody Sunday – időnként az az érzésem, kizökkent az idő, magam is tizenöt-húsz évvel fiatalabb lettem. Pedig ez a koncert a U2 2000-es All That You Can't Leave Behind című albumát van hivatva népszerűsíteni, ezért vették a nyakukba négy év után ismét a világot, ezért jöttek el ide, Bécsbe, hogy a Stadthalléban csütörtök és péntek este elkápráztassák rajongóikat.

Az Elevation című, nyolcvan előadásra tervezett világ körüli turnét egyébként még márciusban Amerikában kezdték, két hónapon át nyomultak a tengerentúlon, majd két hét pihenő után július elején Koppenhágából indult az európai szakasz. Torinó és Zürich után, Berlin és Arnhem előtt koncerteztek kettőt Bécsben, majd augusztus közepén visszamennek Angliába, a londoni Earl's Courtben például négy bulit is tartanak, zárásként pedig az írországi Slane Castle-ben lépnek fel.

„Ez a banda mindig ilyen nagy akart lenni. Olyan nagy, mint a Beatles, a Who vagy a Sex Pistols" – jelentette ki Bono, ha jól emlékszem, még 1995-ben, és ha valóban ez volt a cél, akkor nyugodtan hátradőlhetnek a karosszékben. A U2 ma a rocktörténelem egyik legsikeresebb zenekara, albumai eddig összesen százmillió példányban keltek el, híveik stadionokat töltenek meg, esemény minden fellépésük. Ezért is volt meglepő, amikor tavaly bejelentették: az új turné során elsősorban fedett csarnokokban koncerteznek, vége a gigantomániának, ismét valamivel emberibb léptékre vágynak.

Valljuk be, ennek már éppen ideje volt. Bár korábbi túlpörgetett, túldimenzionált show-ikban rendre a popbiznisz embertelen gépezetének kíméletlenségét és perverzitását akarták pellengérre állítani, a szándék és az eredmény gyakran nem fedte egymást, sűrűn lehetett az az érzésünk, e gépezetnek nem annyira karikatúrái, sokkal inkább engedelmes szolgái, rosszabb esetben rabszolgái, még rosszabb esetben eszközei voltak. Sztárstátusuk vitathatatlan, akárhogy játszottak rá, a nemzetközi rockestablishment oszlopos tagjai. Ne sokáig hülyéskedj, fiam, mert úgy maradsz, tartja a mondás, és félő, Bonoék többször is túllépték azt a bizonyos határt.

De ez inkább már a múlt, jelenük ennél sokkal emberibb, jól érzékeltette ezt a bécsi kettős koncert is. A U2 legnagyobb ereje kétségtelen egységében rejlik: szívósság, egymásrahangoltság és nagyfokú alkalmazkodóképesség. Huszonhárom (!) éve változatlan a felállás, rockzenekar esetén ez maga az örökkévalóság. Bécsben is nagyon együtt voltak, akárcsak a korosztályokat átölelő tömeg, mely különösen akkor kelt ki magából, amikor a régi számok jöttek. Ettől aztán sajátosan szakaszossá, töredezetté vált a koncert, régi és új kettes-hármas blokkokban váltotta egymást, és a friss keltezésű, de ernyedt dalok alatt lehetett rendre erőt meríteni a tizenöt-húsz éves, de rendkívül erős opuszok alatti féktelen pörgéshez.

Bécs, 2001. július

J. B. Sz.

REKLÁM

Könnyű, nyári ételek

Palicsi filmdíj

A Palicsi Nemzetközi Filmfesztivál

július 28.

Kassák rímei

Kiállítás az óbudai Kassák Múzeumban

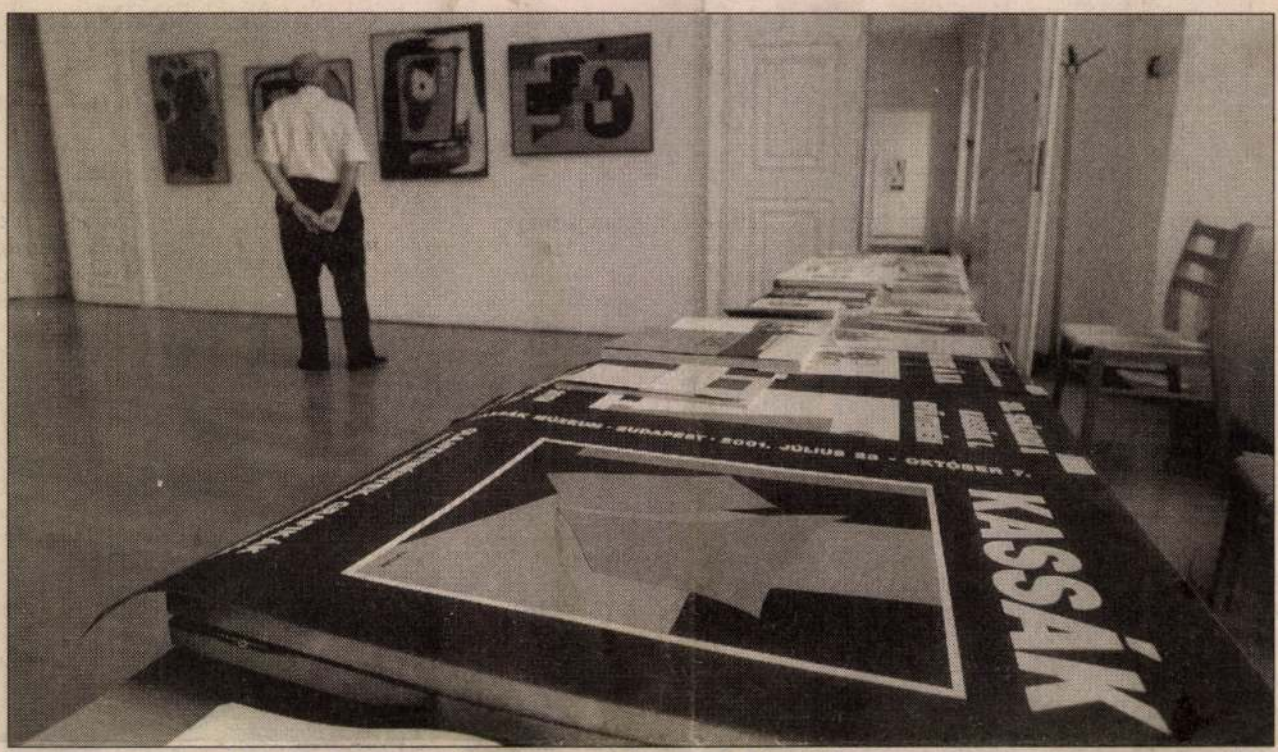

Igazi konstruktőr volt, szellemi gépmunkás, akinek az elvhű vers- és képépítés volt a szakterülete FOTÓ: SZABÓ BERNADETT

Most – írta Kállai Ernő Kassákról, épp nyolcvan éve – „élethalálkérdés a közösségében politika és gazdaság fölé emelkedő tiszta ember szellemi problémája". Kállai is a tiszta emberek közé tartozott, és nem lévén se pénze, se hatalma, a politika és gazdaság fölé emelkedett. Akárcsak a maga módján „Kasi", ha nem számítjuk azt a kemény kormányzatot, amit követőinek közösségén belül gyakorolt, beleértve a nyakkendő és a rímes vers következetes elutasítását. Szigorú főnök volt, s talán ezért lehetett a MA az egyetlen „jó papírra nyomott, gondosan tipografizált lap a diktatúrában", sőt „az egyetlen kiadóhivatal, amely a hónap végén aktív eredménnyel számolt be a Szellemi Termékek Országos Tanácsának". Igaz, hogy ezt Kassák maga írta magáról önéletrajzában, de nem túlzott. A *d*, amelyet Kassákék egykori szomszédja, Kun Béla betiltott, és 1919 után is csak Bécsben jelenhetett meg, a modern művészeti mozgalmak egyik legnívósabb és legszívósabb orgánuma lett. Nem is beszélve a még hosszabb életű Munkáról. Kassák igazi konstruktőr volt, szellemi gépmunkás, akinek az elvhű vers- és képépítés volt a szakterülete, és a legtökéletesebben lapban vagy könyvben tudta kifejezni magát.

Amikor festett vagy kollázsokat készített, akkor bizonyos mértékig „elengedte magát". Külső fegyelmet nemigen fogadott el, de belül törekedett bizonyos „tartásra". Pártszerűség tekintetében mindig volt vele valami baj, ugyanakkor sohasem került végzetes helyzetbe, legfeljebb olyan kitolásokkal kellett szembesülnie, mint kiállításának önköltségessé való minősítése. Nem sokkal halála előtt szakdolgozatot író egyetemistaként próbáltam kikérdezni kicsi óbudai lakásában. Látszólag kevéssé izgatták az akkori évek efféle apróságai. Sokkal nagyobb öröm volt számára, hogy könyvet csinálhatott, festhetett, és például kollázsait bemutatta a Petőfi Irodalmi Múzeum. Mintegy becsempészve a modern művészetet az akkori kultúrpolitikába, amelyben a költő már megszólalhatott, de a képzőművészt még nem „illett" komolyan venni.

Pedig Kassák tényező volt, már csak katalizátorként is. Oroszország, Németország és Hollandia többé vagy kevésbé szigorú konstruktivizmusának fehérrepirosra-feketére vagy piros-kék-sárgára szűkített színvilágát, pont-vonal-síkra egyszerűsített formarendszerét töltötte meg lírával, teret nyitva a George Grosz társadalomkritikai elszántságával vicsorgó dadaizmusnak is – de ugyanakkor megmaradt ösztönös költőnek. Szemérmes önvallomások képei és montázsai, akár az öregkoriak, akár az a néhány, amely a ma már legendás húszas évekből megmaradt, akár a régiek saját kezű másolatai.

Külön tanulmány témája lehetne, hogyan zajlott le Kassák életművének felfedezése és külföldre menekítése – illetve törvényes kicsempészése, ahogy tetszik. Ehhez nem is annyira művészet-, mint inkább butaságtörténeti elemzés szükséges. Ráth-Végh István nyomán használom a kifejezést. Ő a maga korát kevésbé vizsgálta, de miért hisszük azt, hogy a butaság régebbi korok kiváltsága?

Kassáktól 1957-ben vásárolt az erre rendszeresített állami bizottság, éspedig hat olyan grafikát, amelyek fényesen bizonyíthatták, hogy képzőművésznek képzetlen, legfeljebb zseni lehet. Később a Magyar Nemzeti Galéria vásárolt volna, de olyan áron, hogy inkább ajándékba adta az özvegy. (Amúgy ez nem is olyan buta ötlet, ha jól belegondol az ember...) Végül a Szombathelyi Képtárba kerültek gyönyörű kései festmények, s ott látható most négy olyan kép az első terem bal oldali falán, amely bármely nagy gyűjteményben megállná a helyét.

Mert az biztos, hogy némelyik Kassák-kép a legnagyobb jóakarattal sem mondható tökéletesnek, egyik-másik meg legalább annyira Korniss Dezső, mint Kassák, egy részük azonban sokkal közelebb visz a furcsa, modern magyar kultúra megértéséhez. Ebben a „múlt századi" kultúrában a Bécsi úti, Bauhaus-méretezésű szobácskákban lakó Kassáknak a hatalmas Zichy-kastélyban van az emlékmúzeuma. És része ennek a kultúrának az is, hogy az akkor is, ma is nemzetközi tekintélyű, de „szemüveges, gondozatlan bagolyfejű", épp a román frontra kívánkozó Lukács György esztéta Kassák emlékeiben csupán pisztollyal hadonászó valaki, aki nála is „sápadtabb és göthösebb". A költő és képépítő Kassák Lajos, a filozófus-politikus Lukács György éppúgy része ennek a „múlt századi" kultúrának, mint Kós Károly, Szőnyi István vagy akár a hatvanas években mumusnak látszó, mai szemmel egyre érdekesebb Aczél György. Ki gondol ma már arra, hogy Petőfi egy magánlevelében kötélre kívánta a Batthyány-kormányt? Az indulatokat „békévé oldja az emlékezés".

Székely András

25 éve, 1967. julius 22-én halt meg Kassák Lajos

Fotók Kassákról 1915-1967

Rónai Dénes, Révai Ilka, Szélpál Arpád, Pécsi József, Haár Ferenc, Lengyel Lajos, Gönci Sándor, Kovács Zsuzsa, André Kertész, Bojár Sándor, Heimer Jenő, Várkonyi László, Csorna Béla, Horvai Andor, Schenk Jenő, Rédner Márta, Koffán Károly, Vámos László, Féner Tamás, Molnár Edit, Keleti Éva, Tormai Andor, Hunyady József, Novotta Ferenc, Vattay Elemér, André Morain, Rosie Rey, Lucien Hervé és mások felvételei

Kiállitás a Kassák Muzeumban, Budapest III. Fő tér 1., Zichy kastély, telefon: 1687021

Megnyilik 1992. julius 22-én, szerdán este 6 órakor

Beszédet mond: Szántó Tibor tipográfus
Közreműködik a Sonora Hungarica Kamarazenekar
Vezényel: Szelényi László

A kiállitás és az évforduló alkalmából megjelenik:
Fotográfiák Kassák Lajosról 1915-1967
Összeállitotta: Csaplár Ferenc
Tervezte: Szántó Tibor
[Kb. 125 lap 110 fotoillusztrációval]
Kiadja a Kassák Muzeum

Sajtóbemutató: 1992. julius 21-én, kedden délelőtt 11-kor

Kassák nemcsak az ismeretlen utak felé vágyakozó fiatal irókat és művészeket vonzotta, hanem a magyar fotográfia ujitó kedvü mestereit is. Ezen a több mint félszáz esztendeig tartó, a fényképészek ujabb és ujabb nemzedékeire átöröklődő érdeklődésen nincs mit csodálkoznunk. A magyar avantgárd vezére nemcsak alkotásaival tudott föltünést kelteni, hanem személyiségével, külső megjelenésével is. Testi mivoltában, jellegzetes öltözékében, gesztusaiban a kortársak joggal vélték fölismerni - Kassák szándékával, sőt tudatos törekvésével összhangban - a müvek által sugallt szellemiség megnyilatkozását. A Kassákot fémyképezők közül az igazi mesterek e szellemiség megragadására törekedtek. Kronológiai rendben egymás mellé helyezett fölvételeikből pályakép tárul elénk egymástól jól megkülönböztethető korszakokkal, az életérzés megannyi átalakulásával, módosulásával. Még az amatőr- és a riportképek is fontos információkat közölnek, például Kassák emberi kapcsolatairól, mindennapi környezetéről, táborának szélesebbé válásáról vagy megfogyatkozásáról, a közéletben való szerepléséről vagy az onnan történő kiszorulásáról.

Kassák fotográfusainak összeállitható egy szükebb és egy tágabb köre. A magyar avantgárd vezéret fényképezők közül néhányan valamely mozgalmának is résztvevői voltak. Révai Ilkát - aki az első igazán jellemábrázoló erejü fölvételsorozatot készitette Kassákról - szoros szálak füzték az aktivistákhoz. Mütermében gyakran megfordultak a Ma irói és müvészei. Szélpál Arpád a Ma költőjéből és publicistájából vált az 1920-as évek második felében Kassák fotográfusává. A Munkakör szociofotósai, azaz ismét a tanitványok közül kerültek ki az 1930-as években Kassák mindennapi életének, irodalmi és munkásmozgalmi tevékenységének legszorgosabb megörökitői: Haár Ferenc, Lengyel Lajos, Gönci Sándor, Kovács Zsuzsa, Heimer Jenő.

Nem tartozott sem a Ma, sem a Munka köréhez, ám formanyelvének konstruktivista ihletésü elemei révén mégis szoros szálak füzték Kassákhoz Pécsi Józsefet. 1927-ben készitett fölvételsorozata ugyanolyan telitalálat a konstruktivista Kassákról, mint amilyenek tiz esztendővel korábban Révai Ilkának az expresszionista költőt megörökitő fölvételei voltak.

A hivatásos fotográfusok döntő többsége a magyar szellemi élet kiemelkedő alakjai, érdekesnek igérkező eseményei iránt érdeklődve vagy éppen a mindennapi munkát végezve jutott el Kassák személyéhez. Igy lett fotográfusa már 1915-ben, majd az 192o-as évek végén és az 193o-as évek elején Rónai Dénes, valamikor az 191o-es évek végén, az 192o-as évek elején André Kertész, az 1945 utáni koalíciós esztendőkben, Kassák közéleti szereplésének mozgalmas napjaiban a fotoriporter Bojár Sándor, Csorna Béla, Horvai Andor, Schenk Jenő és Várkonyi László, majd 1955 után az egymás mellett dolgozó magyar fotográfusnemzedékek szine java: Rédner Márta, Koffán Károly, Vámos László, Féner Tamás, Molnár Edit, Keleti Éva, Tormai Andor, Hunyady József, Novotta Ferenc, Vattay Elemér és mások, a külföldi fényképészek közül André Morain, Rosie Rey és Lucien Hervé.

A kiállitás anyaga nemcsak a megörökitett személy vonatkozásában kulturtörténeti értékü. A Kassákról készitett fölvételekből a néző elé tárul a magyar fotográfia történetének talán legértékesebb, a mondern törekvésekben mindenképp leggazdagabb félévszázados korszaka. Igy uj kiállitásunkat és könyvértékü katalógusunkat nemcsak Kassák tisztelőinek, hiveinek ajánljuk, hanem a magyar fotomüvészet iránt érdeklődők széles táborának is.

Csaplár Ferenc

KASSÁK Lajos

KASSÁK Lajos
Új Művész. 1993/6.

tosított a kollektív szellem társadalmi és gazdasági rendje. Mert minden új közösség befejezett ténnyé való emelését jelenti egy uralomra jutott objektív történelmi akaratnak. Minden kollektív elindulás az erők legnagyobb fokú és legszorosabb hatalmi egybetömörítését jelenti. Tehát konstrukciót a szó legkegyetlenebb értelmében ... Legsűrítettebb és legegyszerűbb formába redukált cselekvő művészet ez: TETT. Teremtés, mely az eljövendő közösség határköveit, diadalmas előrejelzéseit cövekeli a végtelen és alaktalan térbe. Kereteket állít az új tárgyak és tartalmak vajúdó, kollektív sokasága számára. Nem törődik a részletekkel, a végső egy igazság relativitások adta fény-, szín- és formatöréseivel. Ezért nem ábrázol embert, proletárt, kapitalistát vagy amit még kívánni találhatna a politikai közérthetőség realizmusa. Ezért konstruál. De szerkezeteiben a tárgyi szemléletek ezer lehetősége kínálkozik a jövőre nézve és a jövő legkézzelfoghatóbb realizmusa sem lehet más, mint egy önmagában is architektúrához jutott kollektív valóságnak a formába sugárzása."

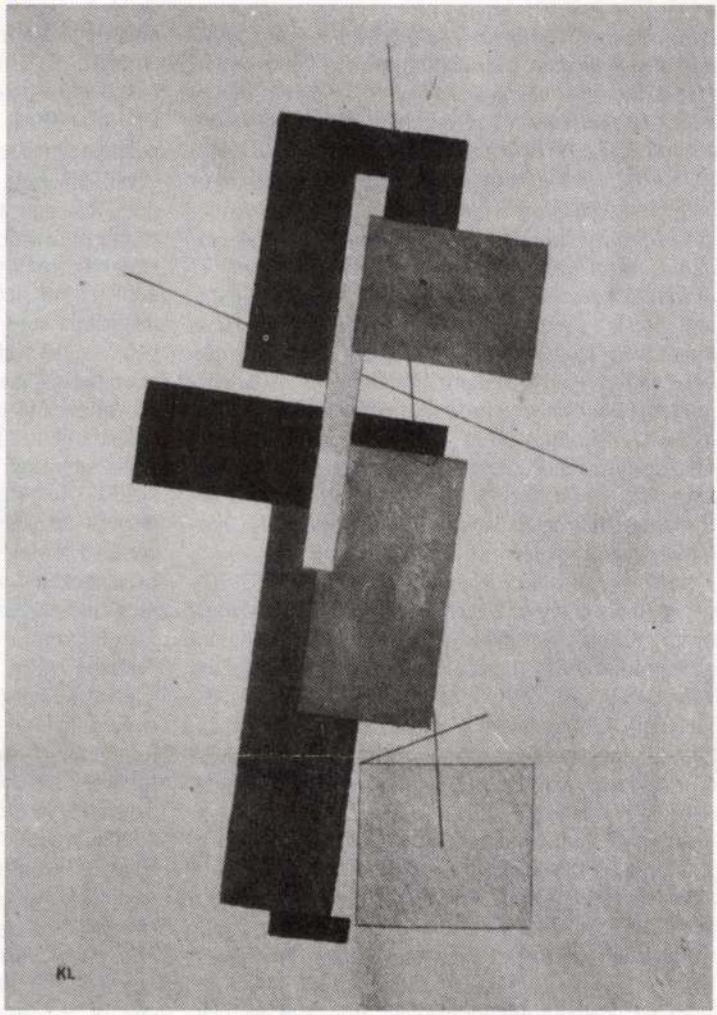

Kassák Lajos: Csend No 18, 1922, gouache, papír, 28,5×22 cm

Fel kell figyelnünk, hogy Kállai a fogalmakat megemelt szinten építi koncepciójába. A *tett* és a *közösség* még az aktivizmus előző korszakából átszármazó tételek. Most azonban a közvetlen cselekvés vagy társadalmi csoportosulás értelmét már levetették, és az abszolútba emelkedtek; ideaszintű közösségről és olyan tettről van szó, mely minden fizikai és szellemi létező feltétele, princípiuma, az *architektúrát* létrehozó mozgatóerő. Ez utóbbi alapfogalom, mintegy szinonimája a konstruktivizmusnak. Sokoldalú definícióját *Architektúra* c. cikkében adta meg (1924), amelyben a konstruktivizmus központi gondolataként *„a testi és szellemi valójában felszabadult, végsőkig felfokozott életet élő embert"* jelöli meg. Kállai koncepciójában ez az architektúra-fogalom 1921-es álláspontjához képest (képarchitektúra, amely szinonimája a konstruktív műnek) elmozdulás; az eszmei architektúra fogalmát időközben a modern építészeti gyakorlat konkrétumokkal színezte. A kibővült architektúra-fogalom követelményeinek körébe belép a *„szerkezetiség és ökonómia elve"*. Ezt Kállai szerint *„a mai gazdasági, társadalmi és anyagtechnikai lehetőséggel számot vető kompromisszumos megoldástól elindulva, egészen utópikus távlatokig el lehet vezetni, a kommunista centralizáció is figyelembe fogja venni"*. Láthatóan Kállai a maga konstruktivizmus-építményét megkülönböztetően kívánta definiálni az osztályharcos szimbólumokban gondolkodó proletkultos konstruktivizmustól. *„Lehetetlen ... az egész embert a pszichofizikai szerkezetnek olyan mitikus szférájába emelnünk, hogy egy test-lelkűségében is hordozója és kifejezője legyen minden emberi jellem- és típuskonkrétumnak, amely körülöttünk nyüzsög. Nagyon kétséges, hogy a proletár emberkoncepció képes lesz-e erre az elvonásra. Az absztrakciónak olyan vázlatos és általánosító fokára volna ehhez szükségünk, amelynek semmi plasztikus formáját nem tudnók már*

adni. Tehát építőművészeti szimbólumát sem. ... Próbáljuk meg például a munka ugyancsak fontos és emberi méltósággal bizonyára teljes lényegét a kizsákmányoló kapitalizmustól megszabadítva az egyéni és közérdekűségnek akár legtisztább szférájába is emelni. Kívánhatjuk-e, hogy ennek a gondolatnak külön hajlékot szenteljünk, külön áldozó funkcionáriusokkal? Nincsen szánalmasabb, dadogóbb szentimentalizmus, mint amikor a »munka palotáit« követik el ábrándos tervezők — szerencsére egyébként csak papíron. Van az emberi munkának, mégpedig kényszermunkának, sajnos, elég hajléka, bányáktól az irodákig és műhelyekig. De hogy a Munka fogalmát statuálja és körültömjénezze, ezt a legszorgalmasabb némettől sem kívánhatja senki". Végül a gondolatmenetet visszafordítja Kállai a maga tételére: *„Az élet és technika fejlődése idővel úgyis meghozza a kő-, vas- és betontömegekből emelt, kényszerzubbonyokon túl szabadba nyíló architektúrát".*

Érdemes elidőzni az ütköztetésnél, amelyet Kállai végrehajt, mert ehelyütt figyelmeztet a konstruktivizmus olyan önmaga ellentétébe való átfordulására, mint ami a Szovjetunióban végbement. Kállai figyelmeztetése igen korai, az elsők között van, ha nem a legelső. A bolsevik ideológia valóban megkezdte az avantgárd értékek fellazítását; megkezdődött az avantgárd művészek csapdába ejtése vagy kirekesztése. Az átmeneti csoportosulások a LEF, a Balfront, és már az átfordult helyzetet mutatja a proletkult és a produktivizmus. Kállai joggal figyelmeztet a szovjet ideológia veszélyeire és ítél el — akkor az eseményeken belül állva — minden jelenséget, amely ezzel összeköttetésben volt. Az utókor, az események teljes kimenetelét látva azonban differenciálhat.

Az akkor együttműködőnek látszóról — és ezt a látszatot a bolsevik teória iránti naiv hiszékenységével éppen maga keltette — ma már világosan tudható, hogy áldozattá lett. Kállai jogos politikai félelmét kiterjesztette arra az utópiára, amely az orosz-szovjet művészetben látszólag az építészethez kapcsolódó egészen különleges műfajt szült meg, a felépítést nem remélő *tervet*, a végtelent uraló gondolat emlékművét. Fantasztikus építészet volt ekkor Németországban is, de nem volt olyan győzelmi célirányultsága, mint az orosznak. A német Glassarchitektur mondhatni romantikus volt, az orosz dinamikus építészeti konstruktivizmus racionális. Ezt a győzelmi megszállottságot kétségtelenül fel lehetett használni politikai célra is, de az építész-művészek egy része még nem látott ellentmondást abban, hogy jelképrendszerébe a *„tökéletes társadalom"* szimbólumait is belefoglalja, és kozmikus átszállóhelyek mellett munkapalotákat is tervezzen. Ez az út kétségtelen veszélyekkel járt, habár a későbbi gyakorlat azt mutatta, hogy a bolsevik ideológia nem tartott igényt ezekre az elgondolásokra. A terminus feudális ízű volt és joggal irritálta Kállait, de a forma nem.

Ami most az orosz építészet-tervezésben megszületett, analóg volt a felvilágosodás és a nagy francia forradalom építészeti fikciójával, amely *É. L. Boullée* nevével fémjelzett, s mint az, ez is utópiához kapcsolódott. Azt, ami a Szovjetunióban társadalmi teóriában megfogalmazódott, joggal lehet negatív utópiának nevezni, mint *Szilágyi Ákos* teszi, de a művészetnek autonóm útja volt, jelenségeit és eseményeit szelektíven kell megítélni. Az orosz fantasztikus építészetben, a tervben az a szárnyaló hit kapott szimbolikus formát, hogy az emberiség merőben új minőségi korszakot nyit a világ történelmében azzal, hogy képes önmaga megszabadításával együtt a nehézkedés legyőzésére, a kozmosz uralmára. Ezt az aspirációt ugyanazokkal a formákkal szimbolizálták, amelyek ősidők óta ilyen totális igények megjelenítésére szolgáltak, mint a piramis, a gömb, a torony, a spirál, a haránt felfelé, a gravitációból elmozduló test és erőpálya. Ez a terv-műfaj a legpregnánsabb képviselője, lombikba zárt emléke a hamvába holt utolsó forradalmi reménynek.

Közbevetőleg meg lehet jegyezni, hogy a kört mint teljességformát *Uitz* is alkalmazta már korábban *Emberiség* című kompozíciójában, és az oroszokéhoz hasonló komplex formák erőteljesen tért hódítottak a Bauhausban, hasonlóképpen szimbolikus tartalommal. A magyarok, *Weininger, Molnár Farkas* is terveztek gömbszínházat, vagy Moholy-Nagy spirál rámpát az „emberi teljesség" bemutatkozásának színteréül.

Kállai konstruktivizmus-építményének egyik, az *architektúrá*val egyenlő fontosságú komponense a *kommunizmus* fogalma. Cikke, amelyre hivatkozom, *A konstruktív művészet társadalmi és szellemi távlatai* (MA 1922) az imént idézett *Architektúra* c. írásához képest mintegy másfél évvel korábbi. A lap hasábjain *Kassák* és *Mácza* cikkei övezik, amelyek hasonlóképpen kiélezettek erre a témára. (Kassák: *Válasz és sokféle álláspont*, Mácza: *Az új művészek és a Prolétkult.*)

Egy ilyen szellemi együttállásra fel kell figyelni, mert a magyar avantgárdon belül az utak közelesen igencsak szétágazóak lesznek. Most azonban Kállai és Kassák kommunizmus-értelmezése teljesen összecseng, Mácza pedig egy partikulárisabb kérdés kapcsán szekundál nekik. A szó konkrét politikai értelmének nemhogy felette álló általános fogalom, hanem azzal teljesen ellentétes fogalom körvonalait rajzolják meg Kállai és Kassák. Utóbbi, mint gyakorló politikus, már a magyar kommün idején is erre törekedett, amikor *Kun* Bélával szemben a diktatórikus napi politika ellenében a kommunizmus mint harmonikus életszervezet eszméjét képviselte. Most a szovjet pártpolitika ellenében (Mácza a proletkult politika ellen), mely már láthatóan elvált a forradalom eszméjétől, kellett Kállainak és Kassáknak a társadalom hier-

látvány és konstrukció

Eg a világ, 1959

Kompozíció, 1958

Amikor Kassák Lajos 1949-ben kiszorult a művészeti életből (lapjait, a Kortársat és az Alkotást 1948-ban megszüntették; írásai másutt sem jelenhettek meg), már csaknem két évtizede felhagyott a rendszeres képzőművészeti tevékenységgel. A képarchitektúrák festője persze nem egyik napról a másikra szakított a képarchitektúra-programmal és a mögötte meghúzódó szellemi és társadalmi radikalizmussal. A bécsi emigrációból 1926-ban hazatérve kísérletet tett mozgalmának és festő-önmagának átmentésére. Kudarcot vallott: lapja, a kitűnő Dokumentum fél éven belül megbukott; 1928-as Mentor könyvkereskedésbeli képarchitektúra-kiállítása elmarasztaló kritikákat kapott és teljes közönybe fulladt. Mindemellett Kassák maga is erőteljes módosítást hajtott végre bécsi programján: a képarchitektúrák formanyelvét felhasználó design-szemlélet, s az alkalmazott grafika felé fordult.

1950 táján Békásmegyeren, kényszerű „belső emigrációjában" Kassák ismét rajzolni és festeni kezdett, s keze alól zömmel tájképek, csendéletek, ember- és állatábrázolások kerültek ki. Figurális munka mindahány, a húszas évekbeli absztrakció mintha nyomtalanul eltűnt volna művészetéből. Kassák szeme előtt viharos gyorsasággal játszódott le a magyar avantgarde „második halála". Úgy tűnt, a fordulat évével végérvényesen kívül rekedt a hazai művészet nyilvánosságán az absztraktok és formalisták második generációja is. Kassák Békásmegyeren festőbarátja, Gadányi Jenő aktív közreműködésével csaknem mindent elölről kezdett. A festőmesterség elsajátítására, a szakmai részproblémákkal nap-nap után történő szembenézésre tett kísérletet az ötvenes évek elején, túl hatvanadik születésnapján. A gyakorta tanítványokkal körülvett és pedagógiai ambíciókkal megáldott mester és próféta ezúttal tanuló lett: elfogulatlan festőszemmel tanulmányozta „a megújuló és elhaló, majd ismét megújuló természet" életét.

Kassák azonban Békásmegyeren sem kizárólag természet után dolgozott, hanem Gadányi módszerét tette magáévá, látványfestészete nagyrészt a természeti élmény nyomán születő műtermi képek sorozata. A látványt elemezni és annak fő szerkezeti törvényszerűségeit felismerve természetelvű, ám tökéletesen autonóm képet létrehozni — ez Kassák figurális festészetének lényege. Ez a szerkezetesség nem azonos a korai, épített konstruktivizmussal, hiszen a békásmegyeri műveken a természet analíziséből indul ki, és a geometrikus stílus művészi konvencióihoz igazodva konstruál a befejezettség élményét nyújtó rendet. Ám Kassákot húszas évekbeli önmagától munkáinak határozottan lírai-hangulati napló-jellege különíti el leginkább. Békásmegyeren „sem természeti kivágást festettem, hanem a magam indulathullámzását, de nem közvetlen, hanem közvetett módon" – írta 1961-ben e korszakára emlékezve. Kassák festészetében 1950—1954 között megfér egymással a tudatos látvány-analízis és a szinte naiv közvetlenség, a nyomasztó-fülledt atmoszféra, a piszkos, szürke táj és a puhapárás barnák melegét sugárzó bensőséges

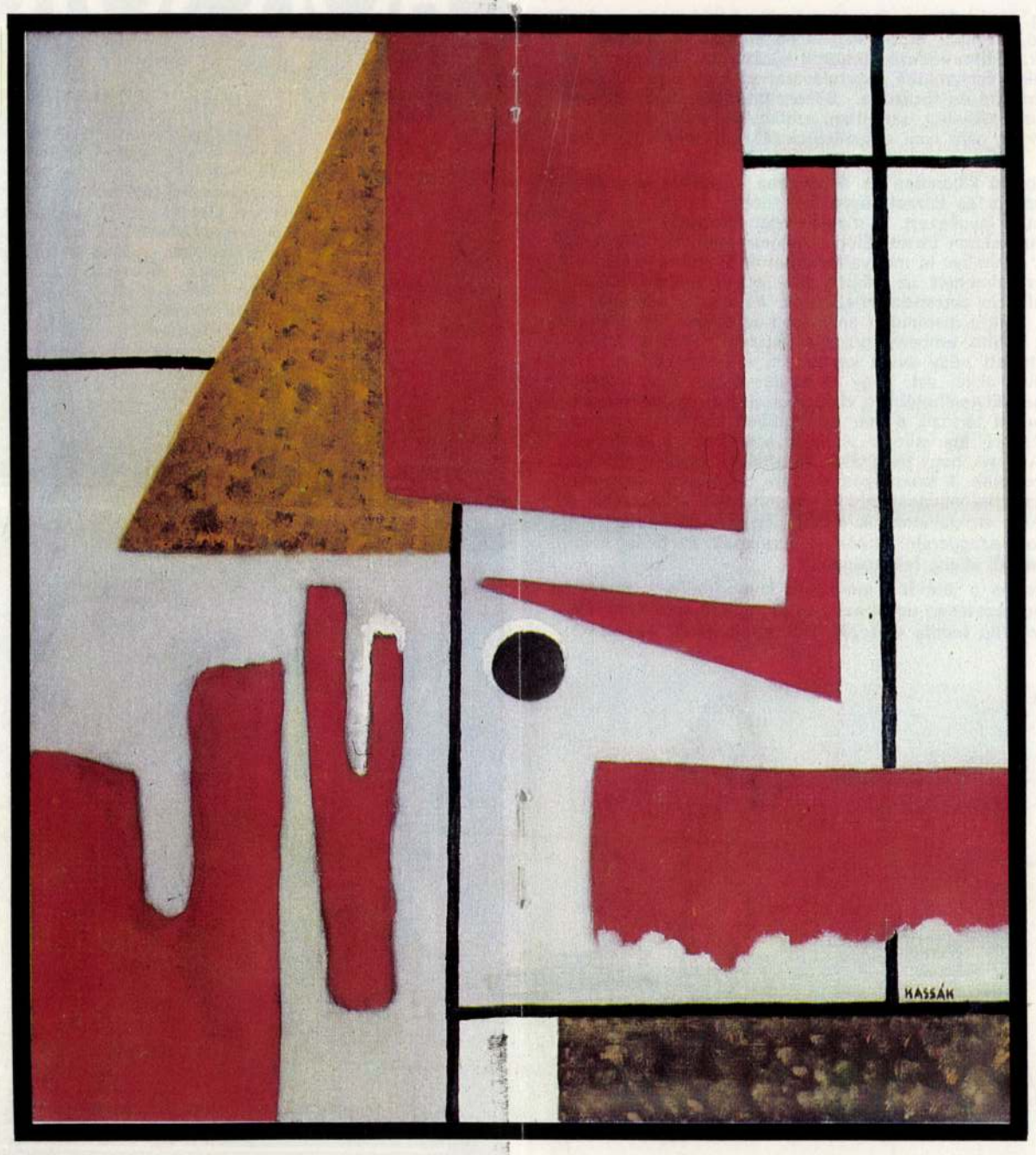

csendélet, s ez olykor ötvöződik a Gadányi festészetéből táplálkozó, finoman klasszicizáló hangvétellel.

Az 1957-es Tavaszi Tárlaton azonban Kassák ismét — frissen festett — absztrakt képpel vett részt. Bár még további tíz esztendőn át hasonló felfogású műveivel önálló kiállításon idehaza nem jelentkezhetett, élete utolsó évtizedében újból kizárólag absztrakt műveken dolgozott, de műveit csak halála évében állíthatta ki a Fényes Adolf Teremben. Öregkori absztrakciója nagyrészt annak a Nyugat-Európából induló folyamatnak köszönhető, melynek nyomán megnőtt az érdeklődés a tizes—húszas évek „fehér foltjai", a kelet-európai klasszikus avantgarde iránt. Az egykori, még élő mesterek között Kassák előkelő helyet foglalt el. Idehaza alig vagy egyáltalán nem vettek tudomást festészetéről, ugyanakkor 1960 és 1966 között egymást követték nyugat-európai kiállításai Párizsban, Münchenben, Genfben, New Yorkban, Londonban és másutt. A nyugat-európai múzeumok és magángalériák ezekben az években kezdték Kassák-művekkel is gyarapítani gyűjteményeiket. Bálint Endre is rámutat, hogy az öregkori absztrakció alapvetően különbözik a korai művekétől, a békásmegyeri korszakról így ír: „mintha Kassák, a lírai költő képben festené meg verseit". Ez érvényes az idős mester absztrakciójára is. Költészete bensőséges, szubjektív hangú, hangulatfestészete pedig az absztrakció formanyelvén szólal meg. Kassák lírai absztrakciójában nyoma sincs a konstruktivizmus világnézeti szigorának, a képarchitektúrák geometriájának. Helyenként kifejezetten puha tónusfestészet ez, furcsa, szabálytalan elemekkel, s olykor még szürrealis vonások is mutatkoznak benne.

Maga Kassák azonban nem vett tudomást arról, hogy öregkori festészete nem egykori konstruktivizmusának leszármazottja. Igyekezett áthidalni a húszas és a hatvanas évekbeli művészete között tátongó esztétikai és stiláris szakadékot. Életműve töretlenségét többször hangsúlyozta nyilatkozataiban: „Nem tértem le az absztrakt vonalról, de itt (Békásmegyeren) lavírozott tussal néhány nagyobb méretű tájképet is csináltam . . . Szeretni akkor is absztraktjaimat szerettem igazán." Idős korában elért absztrakt festői sikerei fényében békásmegyeri munkálkodása jelentéktelen közjátéknak tűnt, de valójában öregkori festészetét alapozta meg ebben az időszakban. Ha tehette, közös tárlaton szerepeltette korai és újabb alkotásait, mindvégig kitartott a képarchitektúra elnevezés, mint egész konstruk-

Kompozíció, 1959

Kompozíció No. 13, 1962

tív ouvre-jére egyedül jellemző kategória mellett. A múlt és a jelen közé áhított egyenlőségjel nosztagikus tendenciákat szabadított fel művészetében: régi műveit vette kézbe ismét, újrafestette, átdolgozta és sorozatokban tette közzé korai képarchitektúráit. Ezzel gyakorlattá váltak a kettős keltezésű munkák, melyek így szimbolikus módon kiiktatták a kezdet és a szintézis között elmúlt éveket. Rendíthetetlenül hitt életműve egységességében: „saját műveimen is látom, hogy a konstruktív szemlélet és formarendszer nem kallódott el az esztétizmusban és pszichologizmusban, mint az új irányzatok annyi émelygős és személyes változata." Kassák tehát nem érzékelte öregkori műveinek szubjektív-lírai töltését, és álláspontja a hatvanas évekre megmerevedett; a korai konstruktivizmus expresszionizmus- és szürrealizmus-kritikájára emlékeztető platformról bírálta az „elmozdult" művészeti horizonton felbukkanó új törekvéseket.

A. G.

KASSÁK LAJOS Muzsák, 1987.1.

EMBERARCUNKAT

Huszárik Zoltán teremtő ember volt, az alkotásaival torokszorító érzelmeket és gondolatokat kiváltó, a másokért a kor poklára szálló, önmagát elégető és szétosztó, mítoszt teremtő és önnön sorsában is mitosszá váló modern magyar prófétanemzedék tagja, Kondor Béla, Latinovits Zoltán, Nagy László kor- és sorstársa. Mint Huszárik írta Latinovits Zoltánról, olyan ember, olyan művész, „aki nem nyugszik a megnyirbált életlehetőségekben, meg akarja magát élni a legvégletesebb totalitásban, mer kockázatosan is élni, mer képzelete szelében haladni új és új partok felé." Üstökös volt, nagyfényű, megtört ívű és mégis teljes pályájú. Sajátosan huszadik századi és sajátosan magyar. Domonyból, a galgamenti kis faluból elindulva pályája felfelé ívelő szakaszán, a főiskolai évek derekán kényszerpályára szorult: „Harmadéves voltam, amikor 1952-ben elbocsátották a főiskoláról . . . Voltam olajbányász, biztosítási ügynök, szobafestő, részt vettem a Vajdahunyad vára restaurálásában, odahaza meg földet műveltem". Tehetsége és hite révén („Az ember azt hiszem munkára, az élet megélésre született, egyikről sem szeretnék lemondani.") elérte mindazt, amire elhivatottsága volt. Ötven évig és öt hónapig tartó élete, s ebből a mintegy negyedszázadot magába foglaló alkotói korszaka szinte csak egy villanása kultúránknak, de csodálatos, súlyos és örökfényű villanás, hiszen ezalatt születtek rövid- és nagyjátékfilmjei, közöttük a korszakot nyitó Elégia és a felejthetetlen Szindbád, és mellettük rajzok és festmények, monotípiák és linómetszetek, vers- és prózatöredékek, megvalósult és örökre papiron maradt forgatókönyvek, publikált és íróasztalfiókban rejtőző gondolatok. Egy szuverén életmű teljes értékű darabjai.

Amíg el nem homályosodik a filmszalag, addig úgy él mindannyiunkban Krúdy hőse, a százhét nőt szerető, fagyönggyé is változó, álmodó és emlékező Szindbád-Latinovits, a mindent megértő és megbocsájtó Majmunka-Dajka Margit, a művészet és az ember igazát botladozva kereső Csontváry-figura; a párolgó, aranyló húsleves vagy az Elégia lovainak lemondó, a halál pillanatában már megtört fényű emberszeme, ahogyan azt Huszárik Zoltán megálmodta és időtlen tökéletességű filmképpé forgalmazta. Amig el nem foszlik a papír, addig úgy marad meg szemünk előtt a természet és az ember vágyva vágyott harmóniáját visszaálmodó Férfi madárral, a karikatúraszerűségében is fájdalmas Önarckép, a haldokló Szindbád lecsúszó testének tragikus íve, vagy a lányok, asszonyok, nők virágzó, dús érzékisége, ahogyan azt Huszárik Zoltán látta és fölényes rajzkészségével papírra vetette. Szívbe markolóan szól hozzánk a prózaversek belső ritmusával lüktető forgatókönyvtöredék: „Kicsi öregasszonyok; húzódnak a munkához, a mindent tevéshez; nézik az élet növekedését kertben, fákon, asztaltólágyig tipegő palántákon; görcsös ujjaik között melegszik csibe, szállnak a mosott fehérneműk; hozzájuk dörgölődzik macska és gyerek; köréjük sereglenek a tyúkok, hozzájuk szállnak a galambok, ők riadnak ajtónyitásra, csecsemősírásra . . ." Ebből örökbecsű műalkotás született, a Tisztelet az öregasszonyoknak. Emlékét elsősorban filmjei őrzik. Ars poeticáját így fogalmazta meg: „Az az érzésem, hogy a filmrendező feladata is az, hogy a huszadik század új eposzainak nevet adjon. Tehát ezeket az elemeket, amiket napról napra kap az ember, valamiféle rendszerré szelidítse, vagy törvénnyé tegye, hogy ezek hétköznapi fogalmak legyenek és értelmeződjenek a másik ember számára is." Hazai és nemzetközi elismerést szerző rövidfilmjei egytől egyig szenvedélyes, kutató, konok, rádöbbentő számbavételei a körülöttünk lévő világnak, emberségnek és elembertelenedésnek, örömnek és fájdalomnak. A filmrendező Huszárik különösen fogékony volt a múlt s az emberi értékek folyamatos pusztulására; az életet az elmúlás, a halál aspektusából szemlélte és ábrázolta. „Sosem titkoltam, hogy engem az örök témák érdekelnek: születés, szerelem, szenvedés, halál, hit és hivatás. Ezek nem évülnek el, nem napi aktualitások, életünk elodázhatatlan kérdései és állomásai."

A választott témák többsíkú kibontása és ábrázolása, a válasz keresése, az örök emberi megkísértés és kézzel foghatóvá tétele izgatta és érdekelte. Mindent humanizálni igyekezett. A magyar lírai filmnyelv első, korszakot nyitó alkotásaként számon tartott Elégia kapcsán mondta: „Hiszem, hogy a dolgok és maga az ember is megváltoztathatók. Ennek a reményében készítettem első rövidfilmemet, az Elégiát, ahol is a ló emberi modell, tulajdonsági jegyei legalábbis antropomorfizálhatók. Az Elégia esetében a lóban az állat emberibb, mint a manipulált emberben az ember. Egy kiáltás szeretett volna lenni ez a film, emberarcunkat követelve". S ez az áttételes megközelítés folytatódott négy évvel később is, a Capriccióban. „Ha valamit szorgalmaz a film, akkor azt, hogy az ember őrizze meg a gyermekkor képzelőtehetségét. Elviselhetőbb a világ képzelettel és hasznosabb is a létezés." Ebbe a sorba tartozik a már direktebben komponált A piacere is, melynek indíttatásáról így vallott: „A halált szeretném kivédeni azzal, hogy megértetem. A tényt, hogy meghalok, meghalunk egyetemes összefüggésekbe kell helyeznünk. A személyes lét és a történelem kapcsolatát, kis és nagy sorsok egybefonódását, életek és tragédiák találkozását a végtelen vetületében kell vizsgálnunk. A kiutat, egy meghosszabbított élet lehetőségét próbálom szuggerálni, kínálni a nézőknek. Ez pedig spirituális következtetések nélkül aligha lehetséges."

Életművében a rövidfilm és a játékfilm nem vált külön műfajjá. Minden megnyilvánulásában következetesen ugyanazt a mély humánumot fedezhetjük fel, csak a megközelítés módja változik. Hol szimbolikus és erősen

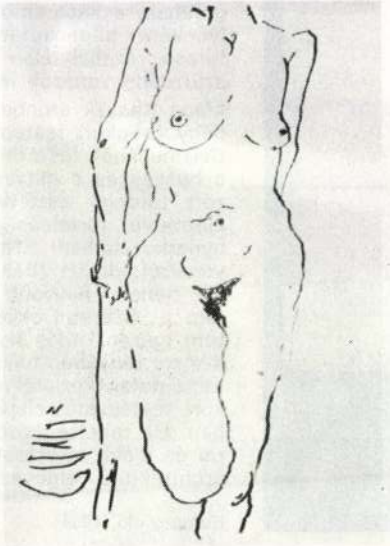

HAVANNA BÖLCSŐJE

A kubai főváros kikötőjének közelében történelmi épületekkel körülvett tér, a Plaza de Armas őrzi annak emlékét, hogy 1519-ben ezen a helyen alapították Havanna városát. A krónikák szerint a spanyol hódítók itt tartották az első hálaadó misét, és itt ülésezett először a gyarmati tanács. A tér jellege fokozatosan alakult ki. Katonai rendeltetésű épületei közül a Castillo de la Real Fuerza nevű kastélyerőd a legjelentősebb, mely az első reneszánsz kori katonai épület Amerikában. Az 1577-ben emelt erőd előtt tartották a csapatgyakorlatokat és seregszemléket, ezért kapta Havanna bölcsője a Plaza de Armas, vagyis a Fegyverek tere nevet. (MTI Külföldi Képszerkesztőség, Prensa Latina)

K. M.

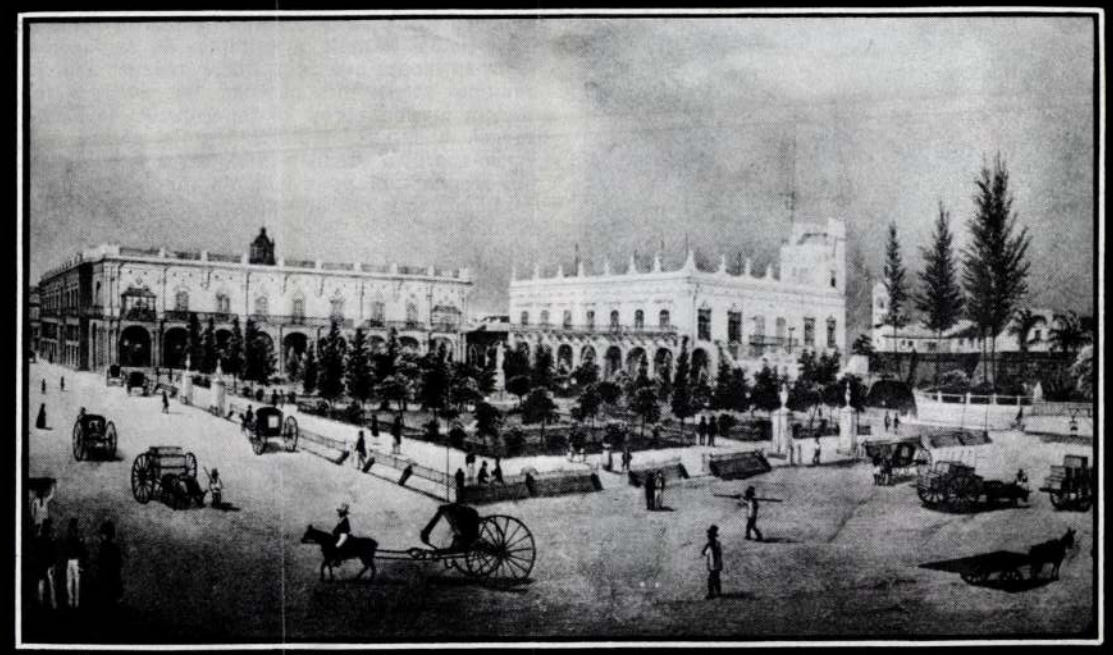

Plaza de Armas, XIX. sz. eleji metszet

A Segundo Cabo parancsnoki palota

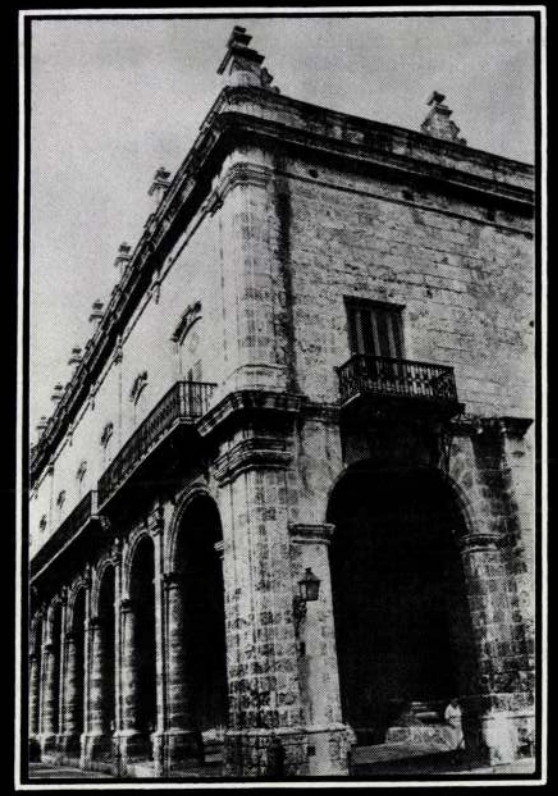

Itt alapították a várost

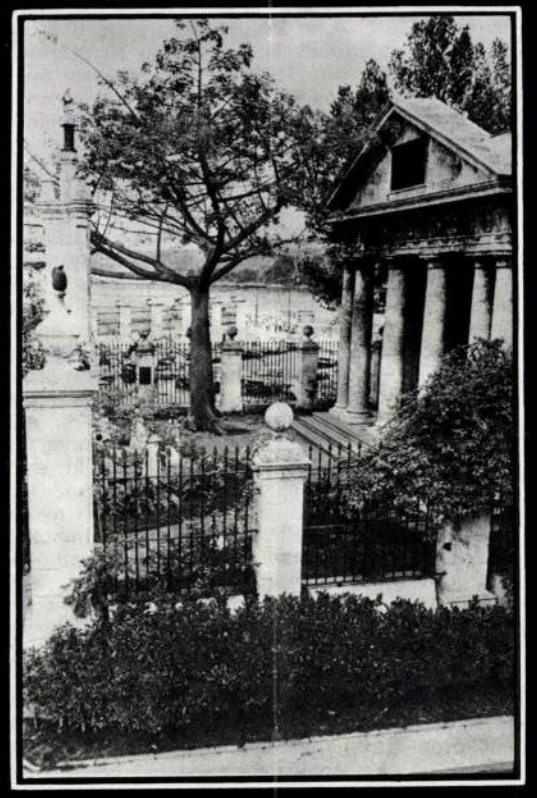

A Főkapitányok palotájának belső udvara

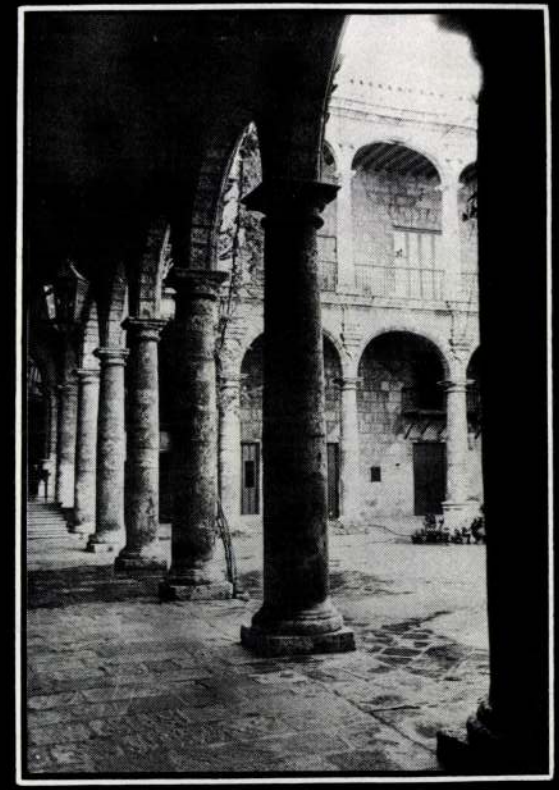

FILM

SZÁRNYATLAN, FEJETLEN VADÁSZ

Órült Stone
avagy 2008 A Patkány Éve
(amerikai, 1992)

Éppen nem tartozik a tárgyhoz, de nyarunk közepén egyszer csak felbukkant újra a Vörösmarty kertmozi a Pesti Műsor hasábjain, tehát mégis megnyílt vagy előjött az illegalitásból, nem tudom. Elmentünk mindenesetre oda (a barátaimmal), mert az édes nosztalgia irányítja életünket, mert igyekszünk az élet minden pillanatában *helyesen* cselekedni; nyáron kertmoziba menni *helyes*, méltó és igazságos, illő és üdvös. Ezt a filmet adták, és már előre tudtam, hogy szar lesz, pedig a fotók igazán ígéretesek voltak, a nagy Rutger Hauer egy vérfagyasztó bőrkabátban, hatalmas stukkerrel, és néz, ahogyan ő tud csak. De később alkalmam nyílt megtekinteni a filmet reklámozó háromperces spotot, és egyből világos lett, hogy egy egészen különlegesen fantáziátlan kliségombolyagnak nézünk elébe, amiben lesz kemény zsaru – puha zsaru páros, okkultizmus, anorexiás szerelmi szál (ritka ellenszenves női személy beiktatásával), macsó poénkodás, a szerencsétlen *Blaude Runner* további kifosztása a díszletek tekintetében, meg leszámolás és a jó győzelme a végén. Persze azt is tudtam, hogy tipikus másodosztályú film ez, úgynevezett B-movie, *jobb sorsra érdemes* sztárral a középpontban; az egésznek hétmillió $ volt a költségvetése, és például Joe Eszterhas (aki tulajdonképpen kolléga, hiszen a Rolling Stone újságírója volt, mielőtt hollywoodi sztárszakember lett belőle) a *Basic Instinct*nek csak a forgatókönyvéért négymilliót (szintén $) kaszált.

Más oldalról viszont látni kell, hogy ha egy kertmozi van a városban, akkor ugye azt lehet kertmoziban megnézni, amit ott adnak. És egy akciófilmmel szemben kár klasszikus drámáknak kitalált követelményeket támasztani. Különben is: szórakozni szándékoztunk. S ment? S nem ment. Vannak a szarnak is fokozatai, és ha például a tapasztalatlan-fiatal-intellektuel-gyáva zsaru azzal próbálja érzékeltetni a másik fékezhetetlenségét, hogy: *Belelőtt egy kukába, a saját szememmel láttam!* – az nagyon szar. Mert hát kukákra meg patkányokra lövöldözni, az itt és most 1992-ben Budapesten se olyan elképesztően félelmetes (sőt: igazán dicséretes önuralomról tesz bizonyságot az, akinek van pisztolya, azt mégsem emberekre puffogtat), hát még ebben a feltételezett 2008-as apokaliptikus Londonban, amibe pedig én készségesen beleéltem volna magam – ha hagyják.

RUTGER HAUER ELINDUL, HOGY SZITÁVÁ LŐJE A RENDEZŐT

És például az egyik barátom szegény teljesen kiborult, rosszul lett, de igazán, a szó szoros (fizikai) értelmében, dühöngött meg minden, hogy ő többet amerikai filmet nem néz meg, be nem teszi a lábát, azonnal egy fél vodkát meg kell innia. Kezdtem volna mondani, hogy nem eszi a macska a kását olyan forrón, de sajnos elkalandoztak a gondolataim. Szóval egy kis dramaturgiai odafigyelésnek meg szerzői műgondnak négy milkó ($) az ára? És ha nem telik az íróra annyi, akkor a pirotechnikusok meg a kaszkadőrök vállán nyugszik az egész produkció. Ej, ej, ez szomorú. De így lehet igaz. Az utóbbi időben (így *az aranykor után:* hogy elszaporodtak a látható amerikai filmek mifelénk) egyre több a vásznakon az elvarratlan szál, levegőben lógó fordulat, képbe kandikáló mikrofon, komolynak szánt, ám röhejes párbeszéd, semmibe távozó szereplő, felfejtetlen indíték, elnagyolt háttér. Az ócska férc mű.

Menjetek, és nézzetek szembe az amerikai kultúrmocsok igazi arcával, drágaságaim.

– naná –

FOTÓ

KAPCSOLATOK

Allen Frame amerikai fotóművész kiállítása a Liget Galériában 1992. augusztus 7–14.

A MIBEN HISZEL kérdésre neveltetésünktől, környezetünktől és elveinktől függően sokféleképpen válaszolunk. Allen Frame azt mondja, az emberekben. Patetikus, mi?

Hogy lehet valaki optimista a XX. század, a „történelem végén", az ökológiai katasztrófák korában, amikor annak ellenére, hogy mindent tudunk a gépekről – a világban őrült tudományellenesség tombol –, az AIDS még mindig megállíthatatlanul szedi áldozatait. Hogy is hihet valaki embertársaiban, amikor szexuális választása általában döbbenetre, olykor megvetésre ingerli őket?

Allen szabad, ő megteheti. Nem fél az emberektől, az abszurd és extrém helyzetektől, mer belemenni és kérdezni. Pontosan ismeri korlátait, de azon belül mindent tudni és érteni akar.

Allen Frame, amerikai fotóművész egyetlen témája az ember. Portrékat készít, többnyire feketefehéreket. Művészi célja egyben életprogramja is, megismerni, minél jobban megérteni az embert.

* * *

Frank és Butch rágyújt egy fehér falú szobában. Az asztalon újság, felbontott cigisdoboz, üres kólásüveg. A nyitott ablak mögött egy város, nekem az az érzésem, valami gyárnegyed. Ők ketten nem néznek egymásra, kapcsolatuk intimitása mégis evidens, úgy, mint a fotográfusé, kinek jelenléte így nem billen a „kukkolók" személytelenségébe. Nehéz lehet megmaradni egy olyan szférában, ahol a személyes nem válik túl intimmé, közölhetetlenné. Allen-nek sikerül. Kamerájának létezése nem okoz frusztráltságot „modelljeiben", mert az teljesen összefonódott testével, szemével – kattanása észrevétlen.

Frank valahol egy stégen napozik, nekünk csak hátát mutatja, Rosie egy matracon, fejét kezébe temetve bámulja a csendes vizet. A túlsó parton egy kis házikó árválkodik a magasra nőtt fűben. Valahol New Yorkban vagyunk, de akár a Rajna mellett, vagy bárhol lehetnénk. Nem a helyszín megválasztása a fontos Frame-nek, hanem a pillanat intenzitása. Soha nem kéri modelljeit, akik mindig barátok vagy közeli ismerősök, hogy pózoljanak, egyáltalán, hogy figyeljenek. A kommunikáció nehézségeit akarja oldani, az esetleges elidegenítettséget enyhíteni.

Frank ismét rágyújt, ezúttal Dan-nek fordít hátat egy másik szobában. Vékonyabbnak látszik. Az egyszerű, mindennapi pillanatok személyessége, egy pszichológiai portré rajzolódik ki előttünk lassan. A történet. Ugyanazokat az arcokat látjuk újra és újra, az ő életük változásait kapcsolataikon keresztül. Innen a fotók elbeszélő jellege; az együtt megélt percek rögzítése mintegy felszólít minket a megismerésre, a történet megértésére. Allen az eseményeket nem akarja „két dimenzióba fagyasztani", nem a történés ideje a fontos, hanem az atmoszféra, az emberek kapcsolata egymással és az adott térrel. Egy gesztus, egy elharapott mosoly megpillantása a hétköznapi pillanatban.

Frame kíváncsisága természetes, megbocsátható, merthogy ő is megbocsát, nem ítélkezik. Minden helyzet és történet érdekli, mindenben talál valamit, ami halhatatlanságra ítéltetett. Patetikus, mi?

Deák Erika

ROSIE AND FRANK, UPSTATE NEW YORK, 1984

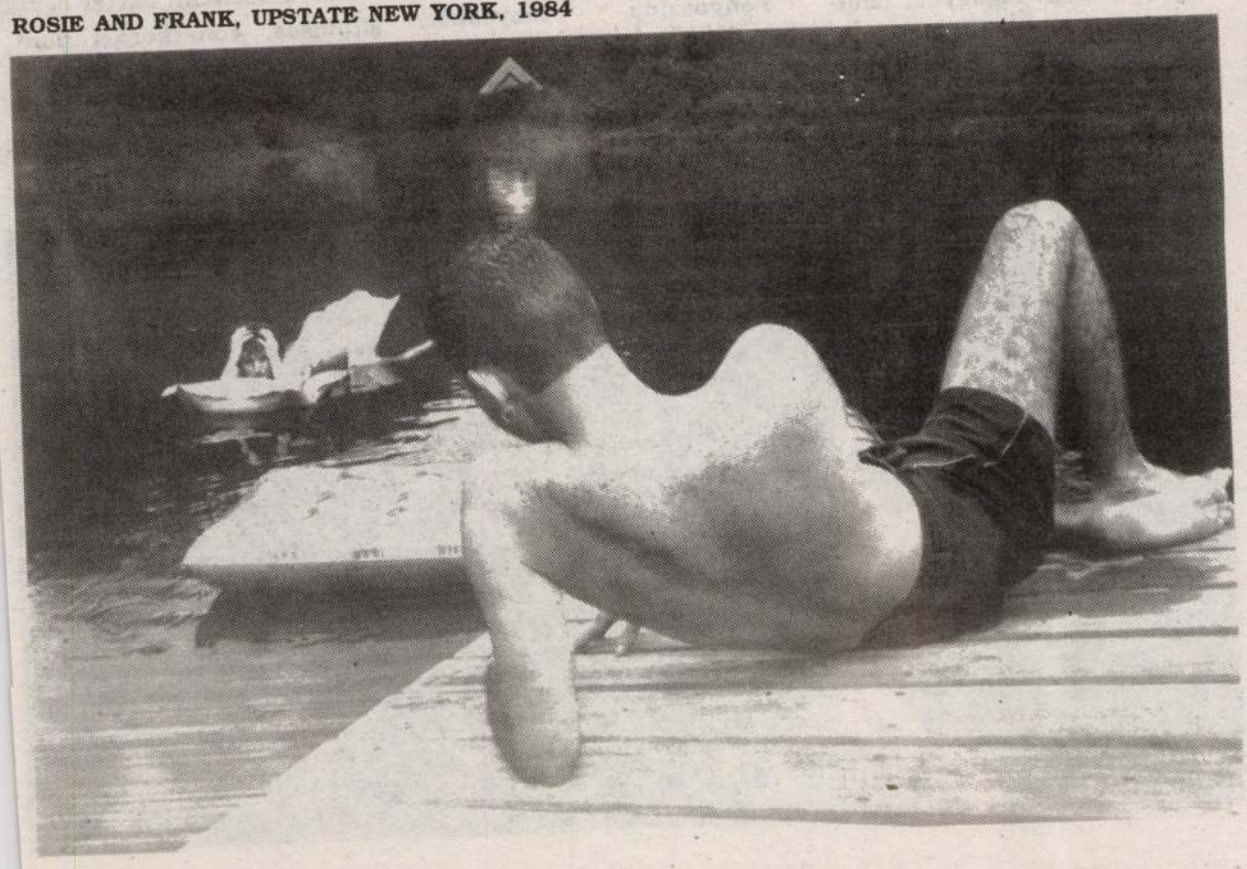

TÉVÉ

AZ ALEX, ÉJJEL

Berlin, Alexanderplatz – rendezte: Rainer Werner Fassbinder, fényképezte: Xaver Schwarzenberger, zene: Peer Raben, főszereplők: Günter Lamprecht, Barbara Sukowa, Hanna Schygulla, Gottfried John, Elisabeth Trissenaar, Irm Hermann

„Tja", csúszik le Franz Biberkopf puha ajkáról a szó, mint torkán a pohárka snapsz és a menetrendszerűen utána küldött sör. Ül családias törzskocsmájában, öltönyben, kalapban, akár a többi munkanélküli, akik csak egy-egy valóban jómódú polgár mellett tűnnek munkáskülsejű egyénnek a húszas évek válság felé sodródó, de egyelőre még civilizált Berlinjében. Egymás között szolid kispolgárok látszatát keltik a lumpenprolik, barnás, sárgás színekben, mintha régi képeslapokról léptek volna Alfred Döblin regényének érintésével Fassbinder filmjébe.

A tizenhárom részből plusz epilógusból álló tévésorozat elkészülte után tizenkét évvel került képernyőre minálunk – nem a késés fáj, hanem hogy kegyetlenül késői órákban vetítették. Peckeld fel a szemed, ha látni akarod Franz Biberkopf boldogságos pokoljárását, gondolhatták a műsorszerkesztők, és benyomták az éjfél körüli büntető sávba.

Mindig Fassbinder alteregójának képzeltem el Biberkopfot. Már a nevük hangulata is hasonló, ha nem is rímel. A regényalak és a rendező a színész brutális állat, jóságos barom. Valóságos hentesmunka, ahogy agyonüti a nőjét, az Idát egy rémálomszerűen vissza-visszatérő jelenetben. Földre teremti és püföli, míg van benne élet. A nő egyre gyöngülő hangja valami nagy messzeségből szól, mintha üvegbúra alól érné el az elborult agyú férfi (és a gyilkolás szenvtelen bemutatásától elborzadó néző) fülét. Később, a tragikus történet végkifejletéhez közeledvén ugyanígy maga alá teperve veri félig agyon az új nőjét is, a Micit. Azért csak félig, mert a barátja, a Reinhold leráncigálja róla, s bal kézzel különben sem tud akkorákat ütni – ennek a barátjának köszönheti, hogy elvesztette jobb karját, nyomorék lett. Egyébként az Ida és a Mici között más női is voltak a négy év börtön utáni szabadságban kábán kóválygó és tisztességességi fogadalmat tevő Biberkopfnak, többnyire olyanok, akiket a Reinhold megunt és megutált, ő pedig, hogy a barátján segítsen, átvette azokat. A nők sorban beköltöznek estenként neonvillódzástól rideg látványt nyújtó (tényleg, volt már akkor neon?, mindegy) albérleti szobájába, és amíg ott lakhatnak, nagyon, nagyon boldogok a Franz-cal.

Félelmetes, ahogy Fassbinder és főszereplője eléri, érezzünk részvétet ez iránt az animális lény iránt, akit behoz a lakásunkba (amúgy nem szívesen engednénk be). Primitív lény ez a sörébe és bulvárlapjába belefilozofálgató Franz, de azért a magához való esze megvan. Képes szeretni, szenvedni és meghatódni is, mint minden normális, érző ember, máskor viszont érzéketlen, akár egy vasdorong. Gyermekien naiv, ártatlan és ártalmatlan, ahogy egy hústoronyhoz illik, de ha bekattan valami az agyában, akkor kész, jobb nem kerülni a közelébe. Günter Lamprecht arcjátéka tanulmány (s méltó hozzá Haumann Péter hangja): telihold képében ülő buta szemeivel, szája, álla felhúzásával, leejtésével mutatja, ha valamit megértett, ha büszke magára és úgy érzi, átlátott a szitán, vagy ha valamit képtelen felfogni. Ez az ő filmje.

És persze Fassbinderé, aki alig két évvel halála előtt hívta össze megszokott gárdáját a bajor tévé Alexanderplatzára, hogy megmutassa, hogyan botorkál szánalmat keltő és irtózást kiváltó, jóra vágyó és esendő alteregója az emberi kapcsolatok útvesztőjében. „Hogyan éljen az ember, ha nem akar elpusztulni?", „Egy fejbe verés néha a lelket sebzi meg", „Egy szívesség az mindig sokba kerül", „A magányosság még a falakban is repedéseket hasít" – e sorozat epizódcímeihez foghatóan hosszú és szomorú címeket csak Fassbinder tud adni, s ha jó formában van, mindenkit ver a lelki nyomor látszólag távolságtartó, tárgyilagos, mégis együttérző ábrázolásában. A Berlin, Alexanderplatz jó formában találta.

Nem rekonstruálta a húszas évek végének Berlinjét, alig alkalmazott külső felvételeket, színészei játékának és Döblin szövegének erejében bízva inkább stúdióban forgatott. Az inzert gót betűktől kezdve a narrátor szavain keresztül Peer Raben zenéjéig a film minden részlete hozzájárul az atmoszféra megteremtéséhez. Susan Sontag is megírta a Filmvilágban, vagyis a Vanity Fairben, hogy nagy regényből nagy filmet csinált, hű maradva az eredetihez. „Tja", tehetnénk hozzá, ahogy Franz Biberkopf mondaná kedvenc kiskocsmájában, „na, proszt!", és felhajtaná a sörét.

Szőnyei Tamás

KÉPZŐMŰVÉSZET

ISTEN KILENCMILLIÁRD NEVE

Szépművészeti Múzeum
Schömer-gyűjtemény

... És a saját szobájában semmi sincs, csak a Francis Bacon, a Bacont azonban nem adja el, sohasem fog megválni ettől a képtől. Másutt: a Francis Bacont nem adom el, a Francis Bacont nem adom el. És ha jönnek a bankból, eldugom. El kell dugnom a Francis Bacont, ezt gondolta egyre Konrad, gondoltam. Vagy ő, Bernhard, azt mondja, vagy Konrad azt mondja, hogy Pascal vagy Montaigne vagy Descartes vagy Dosztojevszkij vagy Gregor Mendel vagy Wittgenstein vagy Francis Bacon, a felesége nem és nem érti. És a százhetvenharmadik oldalon, a legalján: ha ő, Konrad (Bernhard), Francis Bacon művészetének értékét próbálja megmagyarázni neki, a felesége azt mondja, hogy: belőled biztosan nagy művész lett volna. Végül: a zongorát természetesen, eladhatnám, valóban, pénzzé tenni a zongorát, erre nem is gondoltam, de: arra nem fog sor kerülni, hogy én a zongorát eladjam, a Francis Bacont sem adom el, a Francis Bacont és a zongorát nem adom el.

... Természetes: minden csak képmutatás. Minden képmutatás, de leginkább a művészet az. Francis Bacon kilóg a kontextusból, kiugrik a szövegből, a Francis Bacon valamiről árulkodik, mondta Bernhard, gondoltam. Minden relativizálva van, minden igaz, de az ellenkezője is, vagy semmi sem igaz, és az ellenkezője sem. A harmincadik oldalon: minden elképzelés,. csakúgy, mint minden képzet elképzelése, minden esetben téves, lealacsonyító. Ezt tudnia kell az embernek, ha gondolkozik. Ami ténylegesen van, ténylegesen mindig másképpen van, az ellenkezője, mindig a tényleges, ténylegesen. Hogy tévesztésekből létezünk, semmi egyébből. És: a Francis Bacon nem passzol a szövegbe, a Farncis Bacon nincs relativizálva. A Francis Bacon ellenáll a végtelen relativizálásnak, a végtelen bizonytalanságnak, a végtelen kételynek. A kétséges kételynek, mondta, gondoltam.

... Aztán pedig: Christian Ludwig Attersee, osztrák festő. Thomas Bernhard, osztrák író: három évig voltam távol, visszavonultan éltem a Calle del Pradón, ez alatt a három év alatt el se tudtam képzelni, hogy egyáltalán visszatérek bécsbe, eszembe se jutott, hogy valaha visszatérjek Bécsbe, a mélységesen gyűlölt városba, Ausztriába, a mélységesen gyűlölt országba. Megfojtottak volna a bécsiek, maguk az osztrákok pusztítottak volna el. Mindazt, ami bennem van, Bécs szükségképpen megfojtja, Ausztria elpusztítja. És: Christian Ludwig Attersee a fészkébe piszkít, Attersee és barátai, Rainer, Pichler, vagy az akcionista Nitsch és Mühl esztétikai harcba bocsátkoznak egyfajta osztrák népnemzetiség ellen, belebocsátkoznak és elmenekülnek, dezertációba bocsátkoznak és belemenekülnek, et cetera. Attersee idegenvezetést tart földönkívüli lények számára, Attersee készül Ausztriából, kom mit nach Österreich – Führer durch Österreich für ausserirdische Wesen. Nincs még egy ilyen hely, mint Ausztria, így Bernhard, a kétszázegyediken, ahol ennyire keserves volna bármi fejmunkát továbbfejleszteni vagy befejezni, még egy hely, ahol ilyen sok száz, és ezer feladott vagy elejtett eszmét, abbamaradt tervet, megvalósitatlan rendkívülit, valóban nagyformátumú torzókat találhatnánk a tudományok és az úgynevezett szépművészetek terén. Christian Ludwig Attersee évek óta bizonyos tanulmányokat folytat a látás terén. Biztos ez köti őt, Konradot, Atterseehez, Ő, Konrad (Bernhard) évek óta küzd egy tanulmánnyal, a hallásról, mondania sem kell, mennyire relatív látás és hallás szétválasztása, a kétszázharmincadik oldalon: a dolog mindig ugyanúgy történik, így Bernhard Atterseehez: először hall, azután lát, majd gondolat jön, bármi lehetőség terén mindig mindenben ugyanígy. Először hallania kell, akkor majd lát, és ezáltal válik lehetővé számára a gondolkodás. A tanulmány metafizikai közbenjárást tételez, mondta Berhard, így Attersee, gondoltam. A festészet évtizedében, Ausztriában, tudtak erről a közbenjárásról, amiről a bécsi akcionisták még nem tudtak, a látnokok művészetét ez választja el a kételkedőkétől. Siegfried Anzinger, Hubert Schmalix, Alois Mosbacher, Erwin Bohatsch, Oswald Oberhuber és legfőképp Attersee imaginatív, gyakran figuratív művészetét ez választja el leginkább a korábbi generációk munkáitól. Először hall, vagy lát, vagy nem hall, nem lát, gondolkodik, és nem tud, aztán megint hall, vagy hallani vél, látna, de nem tud, gondolkodik és fest vagy rajzol. A tanulmány befejezését minden hátráltatja. Attersee, ez a nagyformátumú torzó: egy lámakolostorban, a világtól elzárva, két szerzetes egy számítógép segítségével isten igazi, érvényes nevét keresi. A kilencmilliárdnegyedik betűkombinációnál kihunynak a csillagok.

...A tanulmány nem fejezhető be, mert a befejezés pillanatában már nincs meg, a tanulmány a befejezés pillanatában elvész, a tanulmány a befejezéstől, így Attersee Bernhardnak, megsemmisül. Arnulf Rainer: a festészetet leleplezni, mint a hiányzó és elveszett metafizikus kötődés pótlékát. Művésznek lenni és megvetni a művészetet. Mert a képek, a költemények, gondolatok, a beszédek – ez szégyen, az alja valaminek, bukás, a hamu, értelmetlen kísérlet arra, hogy a tartós egyensúlyozás helyett az eksztázisba teljesítsük be a kapcsolatot. Otto Mauer: a dialogikus forma kihullt a történelemből, et ceter. Még most is pontosan emlékszem, így Adolf Frohner, hogy körmeimmel belekarcoltam, sőt rá is köptem a képre. Végül teljesen kimerültem. Mint egy kövesülés után. Leültem elé a földre és nagyon fáradt voltam. Hermann Nitsch: a passió az orgia megfordítása, a passió a lét tragikus elszenvedésének dionysosi tényéhez felemelt élet, és így tovább. Mühl: nagyszerű csata volt. A fürdőszivacsot használtam ecsetként.

... Végül: az erotika apoteózisa a dialógus hiányától való félelem. Atterse Állati fény című képe felett Francesco Fontebasso Antiochus és Stratonice című kompozíciója lóg a budapesti Szépművészeti Múzeumban. Anzinger felett Tiepolo. Az olasz settecento alkotásai rímelnek a kortárs osztrák barokk művészetre. Attersee ironikus és relativizál, de Attersee patetikus és hisz a dialógusban. A hetvennegyediken: a látnokságot és a hallnokságot mindig és mindenkor őrültségnek bélyegzik. Manapság nem kellenek látnokok, de ugyanígy nem kellenek hallnokok sem, és így tovább. És: ott egy agy, azt mondják, és lőnek, ott egy hallás, azt mondják és lőnek. Az emberiség, így Bernhard (Konrad) Atterseenek, már amíg egyáltalán létezik, örökké a legtökéletesebb és a legszörnyűségesebb hadjáratot folytatja a hallás (látás) és az agy ellen, minden egyéb: hazugság.

... Ám mindezek a megjegyzések nevetségesek, amiképpen minden, amit kimondunk, nevetséges. (És kihunytak a csillagok.)

Markója Csilla

KIÁLLÍTÁS

ARC-KÉPARCHITEKTÚRA

Fotók Kassákról
Kassák Múzeum
július 22.–október 30.

Kassák Lajos elment közülünk és elment előlünk. Sokan vagyunk, leszünk akik ismerjük, de nem láttuk őt, nem beszéltünk vele. Pedig jó lett volna.

A halotti maszk immár huszonöt éve rögzíti „egy ember kegyetlenül megformált ember" utolsó arcvonásait. Örökre lecsukódott szemek. örökre lezárult száj – béke. Kasi talán valóban megérkezett a tisztaság birodalmába, leomlott a fényfal közte és a dolgok között. Megtettem amit tehettem, a staféta most már a tied.

Kassák Lajos százöt éves és az évek csak szaporodnak. „A végtelenség két pontja között egy szál kötélen vándorolunk". De milyen is volt ő? A mintegy háromszáz fénykép (Bojár Sándor, Gönci Sándor, Csorna Béla, Lucien Hervé, André Kertész, Rédner Márta, Révai Ilka, Rónai Dénes, Rosie Rey, Vattay Elemér... fotói) pályaképet rajzol Kassák életének különböző korszakairól. A TÉNYKÉPEK pengeéles, szigorú arcot, tiszta, világos tekintetet, harcos, szívós, örökelégedetlen embert mutatnak. Aki fest, rajzol, lapot szerkeszt, prózát ír, versel, csavargóként Jack London, Gorkij, Panait Istrati nyomait kutatja, de a külső utakon, belső tájakon önmagát akarja megtalálni.

A közösség-individuum-emberség-művészet szintéziséről álmodó indulatos igazságkereső, aktivitásához társakat keres. „Vagy célba jutunk közösen vagy elvisz bennünket az ördög". A Tett, a Ma, a Dokumentum, a Munka, az Új Idők, az Alkotás, a festmények, versek, regények, felolvasóestek, az emigráció, az elhallgattatás és félrehallás forgatagában Kassák is megváltást keres. A maga módján – alku nélkül, kiköpve magából a „langyos területeket".

Fényoszlop, fénytükör, fénygyapjú, fényszekér, fénypont, fénytornyok, fénysugarak, fényrongyok, fénytölcsérek, fénymadarak, örökharc, testvérharc, kenyérharc, napdarazsak, naphorgonyok, napkocsi, napszag, aranyspirálisok, hajnalhinta, anyamadár, világanya, acélcilinder, acéltenyerek, acélfák, acéllevelek, alumíniummadarak, „Konstrukciók fémszálai rohannak a fénypontok alá"... Szó-architektura.

Kasi a szellemi háttér egyik állomása, vonatkozási pont, terelő erő. Aktiv'társ Ma is.

– dai –

KASSÁK LAJOS EGYETLEN NEVETŐS KÉPE Koffán Károly felvétele, 1962

KASSÁK Lajos

Vigília 1983/3

„Hasonlítsatok azokhoz az emberekhez, akik urukat várják vissza a menyegzőről, hogy mihelyt megjön és zörget, azonnal ajtót nyissanak neki. Boldogok azok a szolgák, kiket uruk érkezése ébren talál!"

Istenhez kell a legtöbb idő.

Nem lehet egyszeriben megkapni. Nem lehet egyszerűen magunkhoz ragadni. Nem lehet egyszerűen magunkhoz kényszeríteni, magunkra leimádkozni. Szabad idő kell hozzá, virrasztás. Készség. Hogy van bennünk helye. „Virrasszatok tehát, mert nem tudjátok, mikor érkezik meg a ház ura, este-e vagy éjfélkor, kakasszóra-e vagy reggel."

Üresnek kell lenni, bizony, nem pedig zsúfoltnak. Hogy tele legyünk idővel, előkészítsük neki azt az üres trónt, melyen hatalmas és meleg lénye elhelyezkedik. Hogy uralkodjon bennünk, s az övé legyünk...

Gyurkovics Tibor

TUNYOGI GYÖRGY

Jób igazáról kérdezlek Téged

„Hallgass hát kérlek, most én beszélek
én kérdezlek, te pedig taníts meg engem"

Miért sért Téged az én igazam pengéje
amivel saját szívemet metélem darabokra
hogy kicsírázzon bennetek az élet öröme
amit nyomorúságotok alá betemettetek

Az én szavamat elfordítottátok magatoktól
és keserűséggel öntöztétek az én szívemet
mint méreggel az ostoba kertész a virágot
hogy lelketeket is sivataggá változtassátok

Miért nem fogadtátok el az én áldozatom
vendégségét amit jóban-rosszban meg-
osztottam veletek hogy ti is örvendezzetek
együtt a föld növényeivel és állataival

A tengerek halaival hogy megkérdezzétek
visszahallottátok gyermekkorotok nyelvének
kezdetleges egyszerűségét amit a föld érceinek
hamis csengése összezavart fületekben

Miért nem fogadtátok el tiértetek is égő
áldozatom hogy ne vétkezzetek önmagatok
és társatok ellen hogy ne kelljen fiainknak
újra áldozni magukat oltárán a Gonosznak

„A FESTŐNEK A KÉP KÖZEPÉN KELL ÁLLNIA..."

Kassák Lajos művészetéről, vitákról, elismerésről

– Kassák Lajos művész úr lakásában vagyunk. Eljöttünk meglátogatni, hogy elbeszélgessünk vele párizsi kiállításáról. Először grtulációnkat szeretnénk kifejezni a Kossuth-díj elnyerése alkalmából. Véleményünk szerint kissé későn érkezett az elismerés...

– Nekem mindenesetre jólesett a Kossuth-díj, húsz évig nem adtak, de úgy látszik, most már adni kellett, s úgy látszik, hogy ebben az ügyben én lettem a győztes.

– Azt szeretném először megkérdezni a művész úrtól: milyen irányzatot képvisel, hová sorolná be önmagát?

– Hivatalosan és nemzetközileg a konstruktivisták közé tartozom, ez azonban nem jelenti azt, hogy én egy iskolának vagyok a tagja. Valójában konstruktív festészetet csinálok, de nem konstruktivizmust. Az izmusok mindig egy-egy iskolát képviselnek, én egész életemben iskolán kívülinek vallottam magam.

– Ezek szerint ön nem szereti a beskatulyázásokat.

– Valóban nem szeretem, mert szerintem nem az iskola teszi a művészetet, hanem maga az egyén.

– Új irányzatot képvisel, vagy mindig csak újat alkot?

– Ez az irányzat körülbelül ötven évvel ezelőtt indult el, azóta én ezen az úton haladok, mindig arra törekszem, hogy újat hozzak létre, ami annyit jelent, hogy törekszem többet és jobbat csinálni annál, amit az előbbi évben csináltam.

– Festői munkássága mellett szeretném megemlíteni irodalmi működését is. Amíg a festészetére nemigen lehet azt mondani, hogy szocialista realista, ugyanakkor írói tevékenysége főleg ebből az irányzatból táplálkozik. Hogyan lehet összeegyeztetni ezt a két felfogást, mármint a konstruktív festészetet a szocialista realista irodalommal?

– Amikor én az irodalmi munkásságomat kezdtem, akkor még senki sem ismerte a szocialista realizmus kifejezést. Nem tudom, mennyiben indokolt hangoztatni, de írói tevékenységem valóban realista volt, itt azonban ki kell jelentenem, hogy semmiféle politikai vagy vallási irányzathoz nem tartoztam; amit saját szememmel láttam, azt saját nyelvezetemmel akartam kifejezni. Korábban is állandó konfliktusban álltam egyes nézetekkel, ez ma is fennáll. Nem vagyok szocialista realista, mint ahogy nem vallom magam vallásosnak, sem pedig expresszionistának, s ha már itt tartunk, sem ateista, sem deista nem vagyok. Ember vagyok, aki a saját szemével látott dolgokról szeretné elmondani a véleményét.

– Az nem kétséges, hogy a jelenlegi Kossuth-díjat irodalmi munkásságáért kapta. Hogy esedékességét mi váltotta ki? Talán az, hogy csak most vélték felfedezni munkájában a szocialista realizmust, értem ezen prózáját és költészetét. Vagy más tényezők is hozzájárultak ehhez?

– Éppen az a hiba, hogy mivel nem voltam szocialista realista, valami formában megpróbálták politizálni műveimet, ami persze nem ment. Most, a Rákosi-rezsim után a hangulat felengedett és észrevették, amit én mindig hangoztattam a műveimben, s most már elfogadják azt, hogy nem forradalom van, hanem egy építési tendencia, én pedig mindig az építés vonalán voltam és sohasem mondtam azt, hogy éljen a forradalom, mivel mindig azt tartottam, hogy a forradalom szükséges rossz, átváltási időszak, a költőnek pedig egy megállapodott társadalomban forradalminak kell lennie, míg egy építő társadalomban az építést kell hangsúlyoznia. Én konstruktív egyéniségemtől fogva mindig az építés mellett álltam, még a forradalmat is azért csináltam, hogy építhessek.

– Ezzel a válasszal végeredményben vissza is kerültünk a konstruktív irányvonalhoz, vagyis főként festészetéhez. Mai festészete egyenes folytatása-e az ötven év előtti vonalnak, vagy annál sokkal több?

– Az 50 évvel ezelőtt elkezdett irányvonalat fejlesztettem tovább, mivel én nem tartom magamat szeszélyes és ideges művésznek, én nemcsak érzelmeimmel, hanem gondolataimmal is dolgozom, nemcsak a külső hatásra reagálok, hanem rögtön megnézem a látott dolgot, s azt vagy elfogadom, vagy nem. Úgyhogy nálam nincsenek kiugrások, de vannak emelkedések. Így ma teljes mértékben elfogadom az 1920-as években készített dolgaimat, mint ahogy barátaim és a kiállítók elfogadják tegnap alkotott műveimet. Tehát egyik erénye művészetemnek az, hogy határozott fejlődési vonala van. Nem hatottak rám idegen elemek, és így nem térítettek le utamról. Így ma például külföldön egyenesen keresik műveimet, hogy be tudják bizonyítani, milyen egyenes irányú volt a fejlődésem, s bemutatják, hogy képeimben egyéniség van jelen.

– Ezzel egyetértek, de gondolom, mindettől függetlenül bizonyára vannak a világon olyan művészek, akiket példaképének tekint vagy legalábbis közelállónak érez magához.

– Igen, ilyen konzekvens festőnek tartom Braque-ot a franciáknál. Ugyanakkor Picassót már nem tartom ilyen konzekvens festőnek, mivel Picasso állandóan ki van téve mind a társdalmi, mind a különféle művészeti áramlatok hatásainak, százféleképpen fest, és ilyen csak egy létezik a modern festészetben, ő. Minden más festőművésznek van meghatározott vonala: Leger-nek is, Chagall-nak is, Braque-nak is. Picasso kivétel, bár megjegyzem, hogy nem találom szerencsés kivételnek, mivel az ő sokágú érdeklődése és próbálkozása a fiatal követői, az újonnan felnövekvő generáció körében sok zavart kelt. Az epigonok hol így, hol úgy festettek, utánozva Picassót – de tehetség nélkül.

– Mikor kezdett festeni?

– Egészen gyermekkoromban kezdtem festeni akvarelleket, majd 1915-ben áttértem az irodalomra; ekkor jelent meg először önálló lapom, melynek címe: *A Tett*. Avantgardista irányzatot képviselt, itt jelentek meg először Apollinaire, Aragon, Tzara költeményei magyar fordításban. 1920-ban az első forradalom után emigrációba mentem Ausztriába, ahol folytattam a második lapommal a *Má*-val, ami már nemzetközi avantgardista lap, és a világ minden tájáról: Amerikából, Franciaországból, Angliából, Oroszországból voltak munkatársaim. Ez nemzetközileg elismert lap volt. A festészethez 1920-ban fogtam újra, de akkor már mint konstruktív festő léptem fel, mely vonalat ma is követem.

– Említette, hogy az irodalomban azt a nézetet vallja, hogy a valóságot adjuk vissza, ugyanakkor a festészetben nem egészen ezt az irányzatot képviseli. Mi az oka ennek a kettősségnek?

– Én mind az irodalomban, mind a festészetben az elvonatkoztatás, vagyis az absztrakció felé hajlok, de mivel az irodalom az egyik legkötöttebb művészet, nem úgy mint a festészet vagy a zene, így az irodalom belső szabályainak engedelmeskedve, gondolok itt a nyelvtani formákra, nem engedi meg a művésznek, hogy művét elvonatkoztatva fejezze ki. Vagyis erősen köti a mondanivalót a formához, ami természetesen legkevésbé áll a zenére, majd pedig a képzőművészetekre. Az írónak az asztalt asztalnak, a széket széknek kell neveznie. Ha nem így beszél, akkor az irodalmat nem lehet megérteni. A zenében szó sincs erről, így például Wagnernél, ahol több mellékhang is közrejátszik, így a vízesés zaja, ezt én már nem nevezem zenének, bár a hatást felkeltette. De próbáljuk megértetni az olvasóval, hogy egy futó lóról van szó, ha nem írjuk le.

– Felmerül persze a kérdés, hogy az absztrakt művészettel szemben hogyan nyilvánulnak meg a hétköznap emberei, megértik-e vajon, amit az alkotó ki akar fejezni?

– Ha ön kimegy az utcára és lát egy virágba borult fát, s megkérdezné valaki, hogy szép-e ez, s ön azt válaszolná, hogy szép, akkor honnan nyerte ezt a választ? A fa természeténél fogva szép és az ön szépérzéke is azt mondja, hogy valóban szép. Így állunk a hófödte csúcsokkal – és sorolhatnám. A dolog lényege abban rejlik, hogy az emberek örököltek bizonyos tradíciókat, meghatározásokat, melyeket elfogadtak és aszerint látnak. Ha pedig jön egy festő, ő nem fa akar lenni, hanem önmagát akarja megfesteni. Az nem festő, aki modellt állít és lemásolja, az egyszerű utánzó csupán. Egy festőnek

tehát akkor jó a képe, ha én mint néző nem tudom megállapítani, hogy a festő hol állt, milyen világításban készítette művét, mert a festőnek a kép közepén kell állnia, és önmegát kell ábrázolnia vonalakkal, színekkel, művészi ábrázolásmóddal. A jó művész egy színkompozícióval is gyönyörűséget tud okozni, mivel lehet, hogy azzal a művével épp egy virágos fát ábrázol önmagán keresztül, s műve csak akkor élvezhető, ha kifejző eszközei magas művészi igénnyel bírnak. A néző nem kérdezi meg, a művész most mit akart mondani, hiszen a kép ott van, elég az, hogy jelen van. A virágzó fa sem mond semmit csodálójának.

– *Röviden tehát úgy lehetne összefoglalni, hogy egy absztrakt művész akkor kiváló, ha művével el tudja mondani, amit ő érzett akkor, amikor a mű keletkezett. Ha egy kép nem élvezhető, annak talán két oka lehet: az egyik, hogy a festő oly magasröptű gondolatokkal foglalkozott, amit képtelen volt formában is kifejezni, illetve a néző képtelen annak megértésére; míg a másik ok, hogy amit ki akart fejezni, azt nem tudta visszaadni a vásznon, következésképpen rossz festő. Mi erről a véleménye?*

– Nézetem szerint minden alkotásnál két tényezőt kell számításba venni: az alkotót és a befogadót. A kettő akkor találkozik, ha két rokonszellemű ember van jelen. Fontos a néző nyílt szelleme, aki nem zárkózik el az új elől. Itt közbevetésképpen szeretném kifejteni azon nézetemet, hogy absztrakt, ilyen nincs, mivel a legelvontabb festő is, amikor alkot, valamit realizál, a kép reális valami. Ha én a gondolataimat, ízlésemet, érzéseimet beleviszem egy képbe, az megszűnt absztraktnak lenni, ugyanis az eddig ön által ismeretlen dolgokat realizáltam, vagyis ismertté tettem, így tehát még egyszer hangsúlyozom, hogy absztrakt művészet nincs, ez csak rosszul használt szó. Minden művész arra törekszik, hogy műveivel valamit kifejezzen, ismertté tegyen, realizáljon. – A mai ember másként lát dolgokat, mint az emberek ötezer évvel ezelőtt, így ábrázolási módja is megváltozott. Ma viszont meglehetősen mozgó világban élünk, s nincs szükség ötezer évre, elég ötven év is ahhoz, hogy bizonyos dolgokat másként lássunk, mint apáink.

– *A mai ember kifejezésmódja más, talán ez a konstruktív irány az, ami erre a kifejezésre hivatott?*

– Mivel társadalomban élünk, követnünk kell a társadalom által előírt szabályokat, azzal együtt nekünk is változnunk kell. Amikor társadalmunk egy pontosabb, tömörebb kifejezésformát követel tőlünk, nekünk ahhoz alkalmazkodva kell mondanivalónkat elmondani. Így én ma nem beszélhetek ősmagyar nyelven, pontosan ebből következik az is, hogy nem festhetek az ősfestészet nyelvén sem. Ha például összehasonlítunk egy Strobl-szobrot egy Moore-szoborral, mindjárt szemünkbe ötlik az óriási különbség. Moore-t nem lehet absztrakt szobrásznak nevezni, és mégis modern minden darabja, amit alkot.

– *Nem arról van szó végeredményképpen, hogy Moore nem akarja, hogy a kő elveszítse kő-lényegét, bár ugyanakkor valamit ki akar fejezni, valamit közvetíteni akar a kő nyelvén?*

– Minden festő, szobrász, művész mondani akar valamit, de sokszor előfordul, hogy néha olyat akar mondani, amit a néző, a mű élvezője vagy kritikusa még nem ismer. Moore megtalálta azt a kifejezésmódot, amivel el tudja mondani mondanivalóját, bár még így is sokan vannak, akik szeretik, mások még mindig nem szeretik művészetét. Így például, amikor itt, Magyarországon volt egy nagyobb kiállítása – sajnos, sok műve csak fényképen került ide –, többen, főként a fiatalok rajongtak érte, míg az öregek legtöbbje csak annyival járult művei megbírálásához: nicsak, Moore lyukakkal dolgozik... Persze ez nem jelenti azt, hogy Moore rossz szobrász volna azért, mert lyukakkal dolgozik.

– *Moore művészete talán azért olyan kifejező, mert ha kővel dolgozik, meghagyja a kő anyagi minőségét, a néző észreveszi, hogy a mű kőből készült. A görögöknél vagy a rómaiaknál ez teljesen eltűnik, mert a nézőt annyira leköti a mű szemlélete, hogy nem jut eszébe, az márványból van mintázva.*

– Ez nagyon igaz, régebben az anyag karaktere nem számított olyan mértékben mint ma. A mai szobrászok egyes mondanivalójuk kifejezéséhez megkeresik a megfelelő anyagot. Egyes dolgokat szépen ki lehet fejezni bronzban, ugyanakkor az a mű például márványban üressé válna; vagy puha mondanivalót kár cementbe önteni, annak egyetlen kifejező anyaga a fa.

– *Az előbb említette, hogy a húszas évek elején kezdte el ismét festői tevékenységét, s azóta követte irányzatát. Ezekből a képekből milyen tárlatai, kiállításai voltak a múltban?*

– Az első tárlatom Bécsben volt 1921-ben, majd 1922-ben Berlinben, a Sturm Galériában, amely akkoriban a legmodernebbek közé tartozott. Amikor az emigrációból hazatértem, itthon is volt kiállításom a *KUT* nevű művészegyesület rendezésében két ízben. Később is volt még néhány kiállításom és végül, ez Magyarországra vonatkozik, 1957-ben állítottam ki. Most is tárgyalásban vagyok, hogy engedélyezzenek egy kiállítást, bár ezt nem nagyon erőltetem, mivel eléggé meg vagyok elégedve a kint elért sikerekkel, s talán majd itthon is elérem ugyanezt. Azt persze mondtam az itteni illetékeseknek, hogy fájlalom, miért kell nekem Párizsból hazajönnöm kiállítani, s miért nem lehetett volna megoldani ezt a kérdést fordítva.

– *Nem gondolja, hogy ez a tünet hasonlóságot mutat a Csontváry-jelenséggel?*

– De nagyon is. A Csontváry-kiállítást a közönség nyomására csinálták meg. Az érdekesség az egészben az, hogy a kiállítást elvitték Székesfehérvárra, gondolván, hogy így a képeket nem sokan fogják látni, de amikor látták, hogy autókaravánok és emberek tízezrei látogatnak el Székesfehérvárra a kiállítás miatt, kénytelenek voltak gyorsan felhozni Budapestre. Persze ez nem egyedülálló eset. Ami Csontváryval történt, az történt a zenében Bartókkal. Őt sem akarták egyáltalán elfogadni, de amikor halála után külföldön egymás után jelentek meg róla a könyvek és az első sorba állították mint zenészt, akkor elfogadtuk mi is. Remélhetőleg ez fog történni az én festményeimmel is.

– *1920-ban emigrációba vonult; tudtommal ön tevékeny részt vállalt az 1919-es Tanácsköztársaságban.*

– Hogyne, az előbb azt mondtam, hogy 1915-ben indítottam meg *A Tett*-et, amely az első szocialista eszmeiségű lap volt Magyarországon. A 17. számnál elkobozták és betiltották. Ezután jött a diktatúra 1919-ben, a minisztériumban dolgoztam, ahol külön osztályom volt, utána lefogtak és becsuktak, a börtönben megbetegedtem. Az orvos azt javasolta, hogy ne a rabkórházba csukjanak, hanem máshova helyezzenek, mert valamiféle szövődményes betegségem van, amiből természetesen semmi sem volt igaz, egyszerűen csak a segítségemre volt az orvos. Útban a másik kórház felé én leléptem a villamosról, és megszöktem. Így kerültem ki emigrációba háromszász koronáért egy dunai kapitány jóvoltából, egy szemetesládában.

– *És hol kötött ki?*

– Bécsben, ahol meg is maradtam. Közben jártam Párizsban, Berlinben, Csehszlovákiában, de valójában akkor Bécs volt a menedékhelyem, ahol szerkesztettem a *Ma* című folyóiratot, melyből szintén avantgardista lap lett.

– *Szorosabb szálak fűzték a munkásmozgalomhoz.*

– Igen, 18 éves korom óta részt vettem a munkásmozgalomban, sokat harcoltam, de sajnos én azok közé a szocialisták közé tartozom, akik kritikát is szeretnek mondani... A forradalmat, illetve a rombolást nem szeretem, de meg vagyok győződve, ha valaki házat akar építeni ott, ahol egy kunyhó áll, akkor előbb a kunyhót le kell bontani, rombolni. Ha az ember itt esetleg látszólag rombol is, végeredményben mégiscsak épít.

– *Hallhatnánk valamit az 1957-es Csók Galériában megrendezett kiállításáról? Milyen volt ennek az itthoni visszhangja?*

– Nagyon szép visszhangja volt, mindössze egyetlen kritikus támadt meg, de ezt is ellensúlyozták azáltal, hogy a rádióban, a másnap elhangzott kommentárban ezen kritikus minden vádját visszautasították.

– *1957-ben volt az utolsó hazai kiállítása. Mi az oka annak, hogy több tárlatára nem került sor?*

– Azóta valóban nem volt, bár a Rákosi-éra alatt nemhogy kiállításom nem volt, hanem egyetlen sorom sem jelenhetett meg. 1956 után azonban teljesen felszabadult az irodalmam, és ma én vagyok az egyedüli magyar író, aki megírja versét, szerkeszti, tipografizálja, kötését tervezi és az esetleges illusztrációkat is maga csinálja. Ma az irodalomban teljesen szabad kezem van. Itt visszakanyarodnék ismét az irodalomra. Az

nem teljesen úgy van, hogy az irodalomban mindig realista voltam, mert amikor a képeimet festettem Bécsben, akkor csináltam egy egészen szabad költészetet, most jelent meg új könyvem, *A tölgyfa levelei*, ami már egy egészen más költészet. Ebből a költészetből már teljesen kihagytam a zenei effektusokat, és a versben is az a tendenciám, hogy úgy kell felépíteni, mintha házat építenénk. Így dolgozom negatív és pozitív formákkal, például a versekben ugrások vannak, mégpedig két fekete sor között egy fehér sor is van, mely összekapcsolja őket. Ez a fehér sor szinte segíti az olvasót, hogy beledolgozza magát a versbe. A mostani könyvem nagyon szép formában jelent meg, amihez adtak még hanglemezt, és a könyv megjelenése után kaptam 8000 forint nívódíjat.

– *Szeretnénk valamit hallani a párizsi kiállítás visszhangjáról. Mikor nyílt meg a párizsi kiállítás?*

– 1960-ban nyílt meg egy eléggé előkelő helyen, a Champs-Elysée egyik galériájában, mely a legjobb galériák egyike. Ezzel egyidőben jelent meg egy mappám Victor Vasarely-vel együtt, tőle és tőlem hat-hat képpel. Az előszót a mappához Cassou írta, a párizsi Modern Múzeum igazgatója, ugyancsak régi ismerősöm, és írt hozzá levelet Hans Arp, akivel még 1920-ban együtt dolgoztam. A kritika is nagyon szépen fogadta a kiállítást. Michel Senfor nevű esztétikus is írt előszót, aki szintén ismert még a 20-as évekből.

– *A sikeres párizsi kiállítás után van-e remény arra, hogy ezeket a képeket a hazai közönség is megtekintheti a közeljövőben?*

– Azt hiszem, igen. Jelenleg változó álláspontom vagyok, mivel valóban szó van arról, hogy rendezzek egy kiállítást, de én nem akarok utánajárni. Én olyan ember vagyok, aki szereti, ha nem kell kérni dolgokat.

– *Ez össz-kiállítás lenne vagy csak egy tárlat, válogatás?*

– A válogatásba nem megyek bele, mivel nem engedem meg, hogy nálam sokkal rosszabb festők zsürizzék a képeimet, ugyanis ilyen kiállításom már lehetett volna a könyvklubban. Író lévén megkértek, állítsak ki képeket náluk, amibe én bele is mentem, csak az utolsó pillanatban mégis lemondtam, mivel kijelentették, hogy meg kell várni a zsüriző bizottságot, amely majd megjelenik a lakásomon. Erre én kijelentettem, hogy akkor inkább nem kell a kiállítás.

– *Hány képe van most itthon, Magyarországon?*

– Itthon? Jelenleg hetven képem van Párizsban, és itthon – ki tudja? Egy érdekes adat: fél évvel ezelőtt vette meg a párizsi Modern Múzeum két képemet. A magyar festészet történetében ez az első eset, hogy Magyarországon élő festőtől vettek képet. Magyaroktól természetesen vettek már, de olyanoktól, akik 20-30 éve kint élnek Párizsban és többékevésbé francia festőnek számítanak. Ez az első eset, hogy Magyarországon élő festőtől ez a múzeum képet vásárolt.

ZOMBORI LAJOS

MA

IRODALMI ÉS KÉPZŐMŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Szerkesztőség és kiadóhivatal:	Szerkesztik:	Előfizetési ár Magyarországon:
Bpest, V. Visegrádi-u. 15.	**KASSÁK LAJOS** és **UITZ BÉLA**	**Egy évre 10 K, félévre 5 K.**

TARTALOM: Plakát a Ma demonstrativ kiállításához. / **Kassák Lajos**: a Ma demonstrativ kiállításához. / **Kahána Mózes**: Versek. / **Újvári Erzsi**: Vándorlás (drámai jelenet.) / **Lajtha László**: Zongora kompozició (kotta.) / **Gulácsy Lajos**: Ceruzarajz. / **Máttis Teutsch János**: Eredeti linoleummetszet. / **Bortnyik Sándor**: Eredeti linoleummetszet. / **Ruttkay György**: Tusrajz. / **Kassák Lajos**: Vers. / **Lékay János**: Szentpétervár, 1917. február 22. (novella.) / **Barta Sándor**: Versek. / **Reiter Róbert**: Vers. / **Szélpál Árpád**: Versek. / **Mácza János**: A Strindberg, mint rendezői probléma. **Raul Hatvany**: Aufruf (vers.) / **Székely László**: Versek. / Olvasóinkhoz. / Katalógus.

III

8-9

1918 nov. 15

Plakát a MA demonstrativ kiállításához

Tartalmazza a III. kiállitás katalógusát.

ÁRA: 2 KORONA

A „MA“ DEMONSTRATIV KIÁLLITÁSÁHOZ

Ha valaki krónikás és kritikus a MA kiállitás sorozatának erkölcsi mérlegét egyszer megcsinálja — elsősorban hangsulyoznia kell majd, hogy a világháború züllésbe konjunkturázó idejében egyedül ez a müvészcsoport evezett az általános megalkuvás áradata ellen. 1917-ben nyitottuk meg első kiállitásunkat egészen uj anyaggal, azóta három eddig ismeretlen egyéniséget mutattunk be s a most megnyitott demonstrativ kiállitásunkon egész csoportját állitjuk közönség elé annak a fiatal müvészgenerációnak, akiknek állást foglaló erejük, kulturális felkészültségük legbizonyosabb mutogatója a semmiféle esztétikai ellágyulással és politikai embervaditással meg nem torpantható fejlődésnek. A gazemberség, rablókereskedelem, egymást-falás idejében keveredünk. Programmal léptünk ki, tudatosan szociális életigazitóknak készülünk az emberségünkkel, hogy mit fogunk beváltani? — jaj, csak nem megalkudni! Amit az egyiskolai séma nélkül, de progresszív tehetségükkel, sőt agresszív erejükben mégis egy széles uton előre dolgozó tizenhárom ember most a közönség elé ad az még tiszta, egyedüli legtisztább ajándéka az internacionális egységbe kivánkozó tenyérnyi Magyarországnak. Amit csináltak még mindnél hitvallás és kritikával vállalt reflektor legbensőbb önmagára. Ezért, ami dadogás a legfiatalabban is van: a nagyra törekvés még ökonomikus erővel nem birása — de nem ridegen üzletre balancirozás és nem divathoz ügyeskedő *modernség*. S most, mikor nincs Páris, most, mikor a *nagy* epigónok visszagárgyultak kopirmasina énjükhöz — ezt a modernségnek nem vallott pszihikai újság keresést kétszeres erénynek zászlózzuk magunk köré. Ujat: nem az ujért — ujat, hogy a minden eddigitől más énünket valahogyan előadhassuk és mennél kevesebb maradékkal felélhessük. Müvészet: néhányunk életének szubstanciás formája. Müvészet: nem elefántcsonttoronyba cél, — hanem a legmindennapibb értelemben eszköz is az általános mindenhez, ami az élet. Müvészet: vérünkkel mozduló agitativ élet, nekünk még ez vagy *nálunk* — nekünk már ez. Hol vannak az 5—6 év előtti rajvezetők és hol van maga az ugynevezett modernséggel hangoskodó egész raj. Mintha a földet rántották volna ki a lábuk alól: eldültek önmaguk szegénységében — Uristen, hacsak a reprodukciós könyveket is kiütötték volna a kezükből. Uj generáció jött utánuk és ennek a sarjadásnak kegyetlenül komoly erőpróbája, a világháboru. A ható nyugatról semmi segitség és itthon minden beérkező szóvivő vagy ellenség, vagy semleges várakozó. Ezé a kilépő tizenhárom emberé máma az ellenük gyülölködő rosszakarat és a gyávábban taktikus elhallgatás. De mit jelenthet ez a részükre? csak rájuk kényszerült akaratgyarapodást. Ami ma még próbálkozás a világosság felé, holnap életerős rohammá testesedik a sötétség ellen. Mert müvészetük nem lagymatag tovább csurgása a l'art pour l'art széplelküségnek, hanem állásfoglalás, tudatos szembe feszülés mindazzal, ami tegnapi kölönc rajtunk. Tizenhárom világító sziget a nagy szürkeségben. Dominens élet. Ugy hisszük első egészséges gyökeret eresztő generációja annak a minden ujat divattá ügyeskedő és mindig epigonokat babusgató földdarabnak, amit hazánknak nevezünk. Hogy mi történik kint a klasszikusan beigazolt és mindig ujra éhes metropoliszokban, nem tudjuk — de hisszük, hogy a fiatalság nem csuklott vissza Baudelairehöz és nem csodálkoztak rá Manetra és még kevésbé Ingresre és Renoirra. Politikában világáltalánosan hangosodik a progresszió, kell hogy ugyanez éljen a müvészetben is. A háboru hullamezői uj, tudatosabb energiákat trágyáznak. Valami nagy összekészülődést a szocializmusban. Nálunk müvészetével arrafelé lenget zászlót ez a tizenhárom ember. S mostani kiállitásuk bizonyosság arra, hogy közülük verbuválódnak azok a kevesek, akik, ha ujra vonatokat, hajókat, repülőgépeket életérdekkel eregetnek át a határok, első sorban demonstrálják majd, hogy minden különszakadásban is *voltunk* és éltük az életünket, mint életet a világgal összetartozandóság delejével, ami a korszerü kultura.

Kassák Lajos

KASSÁK Lajos

Vigília 1983/3 48. évf

Andrási Gábor

KASSÁK, A TETT SZERKESZTŐJE

„Van valami melankólia abban, hogy azt a generációt, melyet irigy öregek még nemrég, mint »Holnapot« akartak agyonütni, most az új Holnapok rohanják túl" – írta Szabó Dezső *A Tett* első számában. Valóban rendkívül rövidnek tűnik az 1908 és 1915 között eltelt néhány esztendő ahhoz, hogy egy „korstílus" rangjára emelkedni látszó iskolával szemben türelmetlenül bejelentse elégedetlenségét és igényét a továbblépésre egy máris merőben más úton járó mozgalom.

Ez az „út", a Kassák indította folyamatot tekintve, ekkor még igencsak kurta és hagyomány nélküli. Egyetlen „rekvizítuma" az 1915-ben már megjelent *Eposz Wagner maszkjában* című verseskönyvecske, benne mindössze tizenhárom írás. Mégis Kassák első versfüzete a magyarországi avantgarde megindulását jelenti. „Ekkor még magam sem tudtam, furcsának, költőietlennek, érthetetlennek tartott verseimben mennyi a tehetség és mennyi a tehetetlenség. Ma már bizonyos, hogy nem holmi mánia szüleményei voltak, hatásuk elvitathatatlan, és tény, hogy velük indult el az izmusok mozgalma Magyarországon."[1]

A Tett megjelentetése fordulópont Kassák pályáján. Az önmaga teremtette fórum puszta létével demonstrálta azt a művészeti és politikai irányzatot, melyet – egyre élesedő kontúrokkal – az induló magyar avantgarde képviselt. A folyóirat jelentősége – tágabb értelemben – abban van, hogy a korabeli magyar szellemiség egyik reális alternatíváját kínálva lépett fel.

A magyar avantgarde ideológiáját (programját) azonosítani szokták magával a mozgalommal. Vádként megfogalmazva: „E folyóirat (mármint *A Tett*) körül csoportosultak a »kor lázadói«, az ifjú forradalmárok. (...) Közös programjuk nem volt, csak Kassáknak volt programja..."[2] Az „egyszemélyes avantgarde" sztereotípiája közvetlen következménye ennek a szemléletnek. Íme egy újabb, könnyen beépíthető panel a magyarországi izmusok értékelésében; összefüggésben egyes alkotók mentegetőzéseivel, akik szemérmesen ifjú s bohó korszakuknak, rosszabb esetben könnyű gyermekbetegségnek tekintik „formabontó" múltjukat. Nem az a döntő, számszerűen hányan voltak azok, akik tudatosan – egyfajta világnézeti és ideológiai koncepcióval felvértezetten – írtak és alkottak *A Tett* lapjain; nem az a lényeg, hány írónak van kialakult programja, hanem az, hogy alkotásaik egy közös – határozottan definiálható – elméleti perspektívába legyenek beilleszthetők.

Kassák, a szerkesztő autonóm módon, mondhatni, önhatalmúlag választotta ki munka- és harcostársait. A maga személyét tekintette *A Tett* képviselte ideológia megnyilvánulásának, társadalmi szerepe éppen ezáltal vált realitássá. Minden körülmények között ragaszkodott az említett szerkesztői-döntési autonómiához, még ha ez ellentétekre, sőt végleges szakításokra is vezetett, mint például Révai József, Komjáth Aladár, György Mátyás és Lengyel József kiválásához a *Ma*-ból. „Az a véleményem, hogy egy munkakör rendben tartását, irányítását valakinek központilag kell vállalnia és szükség van valakire, aki az eseményekért személy szerint is helytálljon. Kollektív lapszerkesztés fából vaskarika az ugyanannyira, mint a kollektív üzemvezetés" – írta önéletrajzában Kassák.

A Tett esetében – mivel többnyire fiatal, útkereső művészeket tömörített – ez a szerkesztői „szubjektivitás" egységes karaktert adott a lapnak. Tendenciózussá formálta, és így fokozatosan platformmá szerveződött – kohéziós és messzire hajító erőt képviselt egyben. Mácza János 1917-ben így vélekedett erről: „A szerkesztés Kassák Lajosnál nem csak a meglévő értékek egymáshoz fűzését jelenti: teremtés. (...) Más kész anyaggal dolgozni és más magakereső valakik mellett állni, mint figyelmeztető felkiáltójel, feleletet kényszerítő kérdés, részben felelet is."

Kassák ideológiai fejlődésében *A Tett* kiemelkedő szerepe – aligha lehet vitás. „*A Tett* azt a lépést kívánta megtenni, amelyről száz évvel korábban annyit vitatkozott a reformkor: hogy Ma-

---

Az itt közölt írás részlet egy hosszabb tanulmányból, melynek első két fejezete a *Literatúra* 1979/4-es számában jelent meg.

gyarország ne haladjon nemzedékekkel elmaradva a külföld után, kortársként vegyen részt az időszerű szellemi küzdelmekből." A „szellemi küzdelem" kifejezésen van most a hangsúly; Kassák fogalmazása azt tükrözi, hogy *A Tett* eleve mint bizonyos művészeti és politikai harcok megvívásának eszköze és demonstrálója lépett fel, de természetesen nem válhatott azonnal meghatározó művészeti és politikai karakterű folyóirattá. Történetének legelején még nem volt olyan publicitása és szubsztancialitása sem, mely a szerzői számára „médiumkényszer"-ként jelentkezett volna. Nem is kívánjuk *A Tett*-et – és a magyar avantgardot – már születésénél kiforrott ideológiával (politikai és művészetelméleti nézetrendszerrel) rendelkező – homogén jelenséggé átstilizálni. Kassák sem törekedett erre soha; a magyarországi izmusok történetében a mozgalom kezdeteiről ez olvasható: „Elindulásakor éppen annyi volt benne a tapogatózás, mint a tudatosság".

A Tett fiatal szerkesztője a lapban elsősorban mint alkotóművész – egy feltörekvő generáció reprezentánsa – lép nyilvánosság elé. A közvetlen politikai publicisztikát munkatársaira bízza; ő maga inkább művészetelméleti szempontjainak elmélyítését és körülhatárolását tartja fontosnak.

„Egy minden tekintetben négy fal közé szorított időben újat dobni a mindenfélékkel telt felszínre, mozgalmat indítani, melynek szinte elvonatkoztatottan becsületesek a céljai: becsületesek és a felszín hurrájával szinte homlokegyenest ellenkező áramlásúak"[3] – ez *A Tett* kihívása 1915-ben. Az egyetlen sajtóorgánum, amely deheroizálja a háborút, leleplezi a „világégés" mozgató rugóit: gazdasági érdekek uralkodó és meghatározó jellegét. Ezzel együtt jár a szociáldemokrácia háborús politikájának és áruló vezetőinek éles bírálata.

Aki ezeket a radikális elveket formába öntötte – és *A Tett* filozófiájának megalapozására vállalkozott – nem Kassák volt, hanem a lap szociológusa: *Vajda Imre*. Hasonló cikksorozatot írt *A Tett* számára, mint 1914–15-ben Kassák az *Új Nemzedék*-nek. A döntő különbség az, hogy Vajda megtalálta nézetei hirdetéséhez a megfelelő fórumot, s nem kerülhetett abba a helyzetbe, hogy írásai kritikai élét egy másik érdekcsoport eszközzé degradálja saját politikájának alátámasztására és céljainak elhomályosítására.

Itt röviden ki kell térni arra a véleményre, mely egyenesen az *Új Nemzedék*ben látja *A Tett* politikai elődjét. „Egyik politikai előképe Magyarországon a Milotay István szerkesztésében megjelenő, Károlyi Mihályhoz közel álló *Új Nemzedék*, amelyben a háború kitörésétől kezdve Kassáknak is több cikke jelenik meg. Amíg a *Népszava*, a szociáldemokraták lapja, a háború kitörése után korábbi antimilitarizmusával felhagyva, ha mérsékelten is, de beállt a háborús hisztériakeltés táborába, az *Új Nemzedék*ben helyet kapott a háború s így a kormánypárt kritikája is."[4] Mi inkább úgy fogalmaznánk, hogy *A Tett* politikai előképe az *Új Nemzedék*-beli Kassák-cikksorozat néhány sikerültebb darabja volt.

Ahhoz, hogy Kassák művészetszemléletét *A Tett*-tel összefüggésben elemezhessük, szükségesnek látszik szólni Vajda Imre cikksorozatáról. Vajda írásainak gondolatvilágát is legalább annyira befolyásolta és jellemezte Szabó Ervin hatása, mint Kassák *Új Nemzedék*-beli cikksorozatát. Véletlen egyezésről nem beszélhetünk, hiszen – mint láttuk – Kassák nem ad hoc választotta meg munkatársait. Bizonyos, hogy Vajda Imrével néhány lényeges kérdésben azonos véleményen voltak, ha *A Tett* tulajdonképpeni vezércikk-sorozatát az ő tollából közölte. Továbbá a Vajda-féle cikksorozatot gyakorlatilag – az irodalomra koncentráltan – a 10. számban Kassák közismert *Programm*-ja zárta le. Vajda írásai mintegy filozófiailag alapozzák meg – túl a konkrét politikai állásfoglalásokon – a *Programm*-ig a mozgalom ideológiáját.

Vajda írásaiban a tevékeny, alkotó emberi individuum problémája a legkiélezettebb. A fő hangsúlyt mindig az emberre mint cselekvő egyénre teszi. Kassák ideológiájának is egyik lényeges filozófiai alapmotívuma lesz – s gyökerét feltehetően (Vajdánál is) a tízes években a vulgármarxista „determinizmus"-elv körül zajló vitákban találjuk – az egyén és társadalom viszonyának hasonló értelmezése: „emancipáció" a marxizáló leegyszerűsítések alól.

Az emberi alkotás, teremtés messianisztikus igenlése *A Tett* filozófiájában nem jelent egyszerűen „idealizmust". Vajda a tett (az emberi tevékenység) filozófiai értelmezését az 5. szám *Világnézet* című írásában kísérli meg. Említettük már, hogy mennyire szervesen kapcsolódik majd ehhez a kassáki *Programm*.

Mit jelent *A Tett* szociológusának az emberi tett? A tett jelenti „a megismerésen keresztül magát a cselekedetet, az alkotást, a nemesített természetet... Nem a társadalmi intézményeken át akarja reformálni az embereket, hanem az emberek révén az intézményeket. Elismeri az anyagi élet és az emberi cselekedetek kauzális kapcsolatát, de azt hiszi, hogy az egyetemes akarat győztes marad az anyagi erők felett." Az ember és természet harca az emberi tevékenységek szférájában zajlik, s ebben a tevékenységben bízik Vajda; ebbe a tudatos alkotó-alakító munkába veti bizalmát, ez optimizmusának alapja. Az „egyetemes akarat" pedig az embert mint egy diadalmasan együttműködő kollektívum aktív tagját állítja elénk. A tevékenység-természet viszonyt a tételező szubjektum felől vizsgálja, s hite nem egyszerűen az „ember"-ben mint a priori adottságban van, hanem a cselekvő emberben. A praxis tökéletesedésének belső dialektikája azonban magában hordja „az alapténvt, az összes körülmény megismerésének lehetetlenségét" az egyén számára, s így „felébreszti egy transzcendens valóság élményét is" *(Lukács György)*. Vajda viszszaköti e folyamatot a tettbe, az egyetemes akaratba, mely egyben a körülmények további „felülvizsgálatát" célzó emberi tevékenység (tett)-szféra: „... a tett, amidőn az embereket az álértékek és elnyomottság világából felemelte az általános emberi szolidaritásig és az erők boldog, harmonikus és isteni játékáig, a szocializmusig, felolvad az őt környező végtelen természetben, újból átalakul és átadja szerepét a társadalmi haladásnak."

A Kassák által célzott új irodalom is egyfajta tettként fogható fel a Vajda-cikk tükrében. A *Programm* pusztán önmagából – hiszen az irodalomra szűkíti le a teljes átértelmezési mechanizmust, melyet *A Tett* szorgalmaz – nem érthető meg és nem értékelhető kielégítően. Ugyanakkor Kassák programja végrehajtja az irodalom konvencionális fogalmának kiszélesítését is azáltal, hogy a tollforgatást a fennálló viszonyok megváltoztatását célzó közvetlen, gáttalan és végtelen erőként értelmezi.

Az új irodalom programjának megszületését Kassák esetében megelőzte az új irodalom megszületése. Ahogy nyugat-európai csavargásainak tapasztalatai összekapcsolódtak a világháború lényegének tudatosodásával, úgy tört felszínre Kassák új művészete és ment át változáson világnézete is. Ez a folyamat a politikum szférájában gyorsabban játszódott le (megnyilvánulása az *Új Nemzedék*-beli cikksorozat volt), mint akár az alkotóművészet, akár a művészetről való gondolkodás terén.

Az *Egy ember életé*-ből is kiderül, hogy az új művészet és a program létrejöttének előfeltételei Kassák Párizsban töltött hónapjai alatt érlelődtek meg: „Mint megmunkálatlan fatuskó érkeztem ide, és néhány hónap alatt megcsiszolódtam, érdeklődővé lettem a világ dolgai, az emberi alkotások iránt. Most hallottam először Guillaume Apollinaire-ről, Pablo Picassóról, Henry Rousseau-ról. (...) Ezekben a napokban született meg első »szabad versem«, mely később a Renaissance című folyóiratban jelent meg. Egy út végére értem, s egy kapu kinyílt előttem." Párizs persze Kassák számára nem Ady Párizsa, hanem az ellentmondásaiban és végleteiben megnyilvánuló nagyváros a társadalom perifériáján vegetáló éhenkórásznak. Nem pusztán a művészet fővárosa, hanem a mindennapi küzdelem tere a megélhetésért. S bár Kassák fejlődésének teljesen új szakaszát nyitja meg; Párizsból szinte elmenekül: a magyar követség lépcsőjén folytat ülősztrájkot a vasúti jegyért. „Szeretnék már hazamenni – mondtam Szittyának. – Unom már ezt a várost, lehet, hogy Ady valóban szépnek találta, hiszen ő úr volt, és mindig mámoros volt..."[5]

A párizsi hónapok tapasztalatai fokozatosan értek be; ezt az érést gyorsította fel a világháború, ez vezetett *A Tett* megjelenéséhez. Ahogy Ady és Párizs viszonya a *Nyugat*, úgy Kassák és Párizs viszonya *A Tett*.

A másik – szintén életre szóló – hatást Walt Whitman gyakorolta a már újra Budapesten élő íróra. „Ez időben (valószínűleg 1913-ban, *A. G.*) vettem tudomást Walt Whitman létezéséről és jelentőségéről. Kezembe került a konzervatív *Budapesti Szemle* egyik száma, és hosszú, komoly jellemzést találtam benne Whitman életéről és költészetéről. Verseit csak később ismertem meg, de a tanulmány elolvasása elegendő volt ahhoz, hogy a konvencióktól még inkább elszakadjam."[6] Whitman azonban nemcsak esztétikai szempontból előfutára az avantgarde-nak és Kassáknak, hanem írói-társadalmi programját tekintve is. Ezt a programot a *Fűszálak* 1855-ös kiadásának hosszú előhangjában hirdeti meg. Műfaja az előszavak és a programnyilatkozatok hagyományaival ellentétes. Lázas, lüktető próza; az érvelő-okfejtő stílus ellentéte, s mégis határo-

zott társadalmi és politikai elképzelések hordozója. Kassák *Programm*-ját szemügyre véve látni fogjuk, hogy a két költői manifesztum milyen sok lényeges pontban emlékeztet egymásra.

A Tett célkitűzései – bármennyire is az „új irodalom" jellemzése áll középpontjában – túlnőnek a hagyományos esztétikai gondolkodás határain. A *Programm* kapcsán a korabeli kritika is érzékelte ezt: „Mert itt – éppen *A Tett* »művészeti elvei« alapján – nem ártatlan költői motívumról, megengedhető szimpátiák »játékosdi«-járól van szó, hanem a közre is veszélyes életprogramról".[7]

Kassák programjának[8] első pontjából („Az új irodalomnak állandó kontaktust kell tartania minden progresszív gazdasági és politikai mozgalommal; vezető szerepet kell követelnie az állami gépezet irányításában") láthatjuk, hogy ez az irodalom állandó kontaktust kíván fenntartani a társadalom egészének mozgásával, s a művészet közvetlen hatását képzeli el ebben a folyamatban. Tulajdonképpen a régi harmónia visszaállításáról van szó *A Tett* programjában; a társadalom és a művészet egzisztenciális egységéről.

A Tett a maga elé állított új feladatot – mint formai problémát – a konvenciók lerázásával, a kultusszal övezett polgári művészmagatartás és lét hagyományainak dezilluzionálásával kívánta megoldani. („Az új irodalomnak szabadulnia kell minden konvencionális 'eszmei' és technikai pányvából!", és: „Az új irodalom a szabaduló akarat kapunyitója. Szkeptikus és enthuziaszta egyszerre...")

Kassák megkísérelte elméletileg is kidolgozni az új irodalom teóriáját, melynek társadalmi-történeti hivatást szánt. Ez persze mindig mint a jövő perspektívája jelentkezett. A lap egészét tevékeny várakozás, készülődés hatotta át: a változásba vetett hit és a korszakalkotók ösztönös önbizalma. Ebből fakad a *Programm* néhány parttalan stílusfordulata. A pátosz Whitman manifesztumának is fontos motívuma volt, a költő szerinte is „látnok... egyéniség... teljes önmagában..." Ide kapcsolható Kassák 9. pontja („Az új irodalom a kor lelkéből lelkezett tűzoszlop!"), melynek ősét szintén a *Fűszálak* előszavában fedezhetjük fel: „Ha nem borítja el magát korával, mint valamely rengeteg óceáni árral... és ha nem vonzza magához ezt a földet testestől-lelkestül... és ha kora nem őbenne ölt testet... az olyan még vonuljon vissza az átlagba, és várja fejlődését, költeményének, jellemének, munkájának próbája még ezután jön el."

A 10. és 11. pont („Az új irodalom témája a kozmosz teljessége!") szellemi előzménye minden kétséget kizáróan Vajda *Világnézet* cikkének néhány alábbi megállapítása: „A tett kilép a lélek atmoszférájából. A teleologikus világrendet, a kozmoszt énekli meg, és így az erők éneke. A tett a végtelenségek és az univerzalitások felé lendül."

Kassák az izmusok többségétől is megkülönbözteti *A Tett* mozgalmát. („Az új irodalom nem esküdhetik föl egyetlen izmus zászlaja alá sem. [...] Minden iskola... a szent középszerűség fémjelzője" – hirdeti a 3. pont.) Bár szinte mindegyik nyugati avantgarde áramlat hordozott politikai töltést, ezekre inkább jellemző a konvencionális polgári ízlés, magatartásmodell és esztétikai gondolkodás elleni lázadás. A magyar avantgarde – ahogy Kassák személyes pályája is – már kezdettől a munkásmozgalom radikálisaival állt eszmei rokonságban, esztétikai „tettek"-kel bizonyította hovatartozását. Ugyanakkor a társadalmi rend gyökeres átalakításának igényével sem szakított. A változást *A Tett* gárdája a közeljövőbe helyezte: „Ma már nemcsak az ágyúk torkából csapnak ki a tüzek, de a szeretet tüze is kifakad az emberi szívekből, a leigázott agyakban is felszabadul a gondolat, s a háború viharánál is egy nagyobb, elementárisabb vihar előszelét érezzük a levegőben."[9] A forradalom teremtené meg Kassák számára, az új irodalom számára a lehetőséget a reális tevékenységre. „Az új irodalom az alkotó erők dicsőítője. Barátja a...reformációnak, a revolúciónak – de ellensége minden háborúnak" (6. pont). Így őrződik meg Kassák művészetelméleti szempontjai között is antimilitarista állásfoglalása, melyhez szervesen illeszkedik a 7. pont („Az új irodalom nem lehet faji, vagy nemzeti öncél!").

Utóbbiak célkitűzéseit Kassák – mint szerkesztő – még *A Tett* idején gyakorlatban is megvalósította. A folyóirat 16., „Internacionális" számában kizárólag külföldi művészek alkotásait közölte; közöttük a „gyűlölt ellenség" íróit, képzőművészeit; „akiket akkoriban a magyar sajtóban csak megvetni volt szabad, három oroszt, két franciát, egy belgát, egy angolt, egy szerbet, egy olaszt, és a németek közül egyedül azt, aki a legélesebben állt szemben a háborúval: az aktivista Ludwig Rubinert!"

A program lényeges eleme az alkotás folyamatának két – lényegileg ellentétes – pólus felől történő megközelítése. Ezt a 4. pontban Kassák így foglalja össze: „Az új irodalomnak reagálnia kell minden természeti jelenségre. (...) Segítő társa minden tudománynak, viszont elismeri a spirituális erőket." Egyfelől tehát „egzakt" és realitásokhoz kötött végponthoz, másfelől szellemi, testetlen és végtelen princípiumhoz illeszti a művészeti tevékenységet. Mindez Whitmannél is fellelhető. Mind Kassák, mind Whitman felfogására a művész személyiségének és tevékenységének paradox, „realitáshoz ragaszkodó" mitizálása jellemző. A tett elvi monumentalisra növelése eredményezte az alkotás spirituális komponensének hangsúlyozását is, mely az alkotó és a művészi anyag szembesülésének impulzusát jelenti.

A „teremtő ember", kinek „keze nyoma működés közben látszik meg" – mindent meghatározó eleme Kassák *Programm*-jának, melynek 12. (utolsó) pontja összecseng Vajda Imre filozófiai alapvetésének végkövetkeztetésével: „Az új irodalom ideálja a végtelenbe derülő Ember!"

A *Programm* Kassák individuális művészetelméleti fejlődésében – azon túl, hogy a magyar avantgarde első manifesztuma volt, s kialakította *A Tett* mozgalmának elméleti-szellemi karakterét – különös jelentőséggel bír. Kiváltotta ugyanis azt az első irodalmi polémiát, mely Kassákot – mint egy induló mozgalom vezetőjét, szerkesztő-ideológusát – „világbakiáltott" nézeteinek átgondolására és részletesebb, mélyebb kifejtésére kényszerítette. Babits Mihály a *Nyugat* lapjain hosszabb tanulmányban[10] kísérelte meg *A Tett* jelenségének vizsgálatát.

A *Nyugat* és *A Tett* különbözősége egyben Kassák és Babits különbözősége is. 1916-ban a *Nyugat* pozíciója igen biztosnak mondható; olyan irodalmi, művészeti és esztétikai alkotás- és bírálatrendszer birtokosa, mely a legerősebb személyi (gondolkodó és művész) bázissal is rendelkezik. A *Nyugat* megteremtette saját kritikai igényrendszerét is – gondoljunk Kassák kezdeti sikertelen próbálkozásaira – s minden fóruma elé kerülő művet saját esztétikája alapján értékelt. „Működésével a folyóirat mintegy a magyar irodalomnak a polgári harcoktól, a politikától való emancipálódását vitte végbe" *(Illés Klára)*. Ez a – magyar irodalom tradícióival ellentétes – tendencia vet fényt irodalmunk egyik sajátosságára. A mesterségesen leszűkített társadalmi cselekvések köre eredményezte, hogy az irodalom ideológiai és politikai küzdelmek terhét vette magára, hiszen ezek „kihordására" nem nyílt egyéb lehetőség. *A Tett* tehát azzal, hogy nem pusztán esztétikai változásokat követelt, hanem totális és gyökeres társadalmi átalakulást, s e változásnak aktív részeseként kívánt fellépni, tulajdonképpen a magyar irodalom nemzeti sajátosságához kötődik.

Érthető módon Babits kritikája nem érzékelte *A Tett* mozgalmának művészeten túli vonatkozásait. Írása elsősorban formanyelvi problémákat boncolgat, még ha cikke elején tesz is utalást arra, hogy *A Tett*-et tágabb értelmében kellene jellemezni mint egy irodalmi stílusáramlatot. A kritika végére érve elemzése lépésről lépésre kisebb köröket ír le, míg végül kijelenti: „Egy új irodalmi iskola kritikája elsősorban formai eszközeinek kritikája".

Babits egyfelől tökéletes éleslátással írja le a háborút viselő ország emberellenes viszonyait; másfelől a szépséget és finomságot, a harmóniát hiányolja az új irodalomból. Kassák válaszcikkében[11] erre vonatkozólag ezt mondja: „S ha mégis van harmóniátlanság, miért föltétlen rokonszenves az a mai ifjúságnak? Mert a mai olvasó fiatalság csakúgy a XX. században él, mint a mai költőfiatalság. (...) Ez egy társadalomfejlődési processzus (azaz csak egy kicsiny a hasonló sok közül), ami feltartóztathatatlanul nyakára lép »a szent édelgésnek«, megbontja a »családi tűzhely boldogságát«, és ami a fiatal költőket sem hagyja érintetlenül." Kassák tisztában van tehát azzal, hogy kaotikus kort többnyire kaotikus életérzések építenek művekké a költészetben.

Babits tisztánlátásán azt értettük, hogy az új generáció lázongásának okait pontosan meghatározta. „Az egész világ egy iszonyú szervezet, minden ifjúságot megőrlő, minden szabadságot kizáró..." Ez a „rettenetes nagy hamu", mely alatt „makacsul bizsergő parázs" a kor fiatal nemzedéke. Írásában a nemzeti hagyományokhoz való viszony „pszichoanalízise" is igen jellemző: „... a hazafias és nemzeti 'kritika', hosszú és makacs harcaival elérte legalább azt a végtelenül gyászos eredményt, hogy elvette kedvüket a magyar ifjaknak a nemzeti irodalomtól, minden magyarságot lelkükben a korlátolt maradisággal asszociálván". Valóban kézenfekvőnek tűnik, hogy *A Tett* határokon túli kapcsolat és rokonság utáni kutatásában ezek a tényezők is szerepet játszottak.

Kassák válaszában ismét – most még világosabban – leszögezi elveit, de olyan hangsúlyokkal, hogy Babits is csak *azt* érthesse a programpontokon, amit *A Tett* köre. „*A Tett* programjának hangsúlya nem a művészi produktumon, a megcsinálás hogyanján van (annyira sem, mint Babitsnál), hanem a művészen, mint szociális emberen!" Kassák programja tehát elsősorban etikai-emberi igényrendszert támaszt, nem esztétikai és formai regulákat állít az alkotás mechanizmusa elé.

„Bármennyire szabadságot hirdet is egy program: a művészetben, mihelyt a szabadságból programot csinálnak, az már nem szabadság többé, hanem megkötöttség és kényszerzubbony" – írja Babits. Azon túl, hogy az esztétikai kategóriákban gondolkodó Babits a művészet elvont autonómiájáért emeli fel szavát – tehát a *Programm*-ot erőszakosan beavatkozó művészeti dogmának tartja –, hallanunk kell igazát is. „Sokszor pózoló és nagy komolysággal komédiázó gyerekekre emlékeztetnek" – szögezi le. Kassák is tisztában volt mozgalmának jellemzőivel, s az *Egy ember életé*-ben így fogalmazta meg ezt a problémát: „A munkatársaimmal is vitatkoztam a művészetről, de alapjában véve ők még valamennyien zöldfülűek. Nagyot mondani náluk még majdnem egyet jelent az igazság kimondásával."

Kétségtelen, hogy *A Tett* képviselte formanyelv kimunkálása, tökéletesítése nem járhatott (és nem is járt) gyors, par excellence esztétikai eredményekkel. Nem is tudott olyan széles – és egyenletes színvonalú – alkotói bázist kiépíteni, mint a *Nyugat*, hiszen a magyar avantgarde történetét a nagy konfliktusok és szakítások történetének is nevezhetnénk. A magyar avantgarde kettőzötten konfliktusos helyzete (belső ellentétek és állandó harc a fennmaradásért) híveitől olyan aszkézist követelt, melyet nem tudott mindenki vállalni.

Babits jól ítélte meg, hogy *A Tett* művészi eredményeivel egyelőre nem dicsekedhet túlságosan (a *Nyugat* szemszögéből); a maga kezdeményezte új útnak még csak az elejét tapossa.

Visszatérve a program receptként való értelmezésére, Babits minden program fonákját is látta: bármennyire is nem azzal a direkt célzattal íródnak, hogy a művész kezét vezessék, a megszülető művet – közvetve – befolyásolják azáltal, hogy bizonyos szabályozóként hatnak a művész *teljes* társadalmi gyakorlatára. Kérdés azonban, hogy az adott program kedvezően hat-e a művész alkotótevékenységére? Nem válik-e uralkodóvá a rosszul megválasztott fogódzó? Az alternatív döntéseknek ezt a kockázatát szükségszerűen vállalni kell. Ilyen értelemben egyedül csak a közvetlen társadalmi gyakorlatban született produktumok – alkalmasint műalkotások – esztétikai vizsgálatával mérhető le a program jótékony vagy káros hatása. Hiszen a művekben nem ideológiák, hanem formanyelvi elemek alkotnak (minőségileg más) szerkezeteket. Ezért figyelemre méltó Babits megállapítása: „. . . *A Tett* költői közül egyedül Kassák egyéniségét látom a szabad vers formáiban erőltetés nélkül beilleszkedőnek".

Babits és Kassák véleménykülönbsége a tradíciókhoz való viszony kérdésében a legélesebb. Babits az évszázadok alatt felgyülemlett – formai és technikai hagyományokkal egyenlő – költői mesterségbeli tudást kéri számon *A Tett* művészeitől. A homo aestheticus elvei szerint az igazán nagy és valóban művészi költészet megszületését hosszú készülődési szakasznak kell megelőznie, mely elsősorban esztétikai élmények és élettapasztalatok módszeres megszerzését jelenti. Kassák és az új generáció lemond erről: „ahelyett, hogy a született fenyőt a pálmaházban akarnánk megnemesíteni, kint a hegytetőn akarjuk rácsurgatni az éltető napot!" A két világháború között íródott *Csavargók, alkotók* című Kassák-tanulmány „autodidakta"-elméletének gyökereit már ebben a korai vitában is megtalálhatjuk: Kassák *A Tett* idején már fölmérte az új költészet (és itt elsősorban saját műveiről van szó) és a *Nyugat*-líra lényegi különbségeit. A vitacikkben még egyszerűen „pálmaházi hangulatok" versbeszedésének nevezi a polgári „autonóm" költészetet; a *Csavargók, alkotók* lapjain már határozottabb: „Művész megjelöléssel ebben a fogalmazásban azt az emberfajtát illetem, aki külön tudja magában választani a 'homo moralis'-t a 'homo aestheticus'-tól, aki a művészetét különválasztja az élettől". Ezzel szemben a csavargó-alkotók „mindenhez, amihez eljutnak: közvetlen élettapasztalataikon át jutottak el. . . Az ő énjük nem szakadt ketté: emberre és művészre. Annyiban művészek, amennyiben emberek. Művészetüket végső fokon etikus emberségük határozza meg."[12]

Babits a technikai fogyatékosságokat, a harmónia hiányát a lerombolt és elvetett formai tradíciók nyomán támadt „űr"-nek tudja be. „Nem alkotni tovább a meglevő formák szerint, nem is

új formákat teremteni, hanem törni a régieket, lerázni és megtagadni mindent, ami törvény és forma: ennyit jelent *A Tett* propagandája: valóságos irodalmi anarchia ez..." És bármennyire nem fogadja el az új irodalom Walt Whitmant egyedüli mesterének, mégis fülünkbe cseng az ő hangja is Kassák cikkének olvasásakor. Kassákot idézzük: „De ha nagyon sokaknak az az igazság, hogy a verset, mint művészi produktumot legnemesebben a sorok mértéke, az ütem egyöntetűsége, a melodika finomsága, a rímek pontos glédába állítása és más ilyen verklibe-foghatóságok jelzik, úgy mi lemondunk versfaragó titulusunkról". Ezekről a kérdésekről Whitmannek is hasonló volt a véleménye.

Babits akkoriban nem ismerte fel *A Tett* és Kassák művészetének korszakot nyitó jelentőségét – ezért írhatta, hogy az új irodalom új forma teremtése nélkül pusztán rombol –; ami a Kassák-féle formanyelv elterjedésében és meghonosodásában nyilvánult meg.

Kassák művészetszemléletének önálló fejlődését tekintve – túl a Babitscsal folytatott polémián – ezek az írásai (a *Programm* és különösen a vitacikk) az elemezetteken kívül is hordoznak jelentőséget. A művészet „évszázados technikájá"-nak kérdésében elfoglalt álláspontja – és főleg érvelése – művészetről való gondolkodásának egészen új periódusát jelöli ki. „Vajon hogy tudna egy arc valóságához férkőzni a festő, ki a rendelkezésére álló eszközöket s mesterségének százados technikáját elvszerűleg még csak megismerni sem akarja..." Érdemes teljes egészében idézni Kassáknak Babits fenti kérdésére adott válaszát: „Kérjük Babitsot, nézze csak át a négerek plasztikáját és az egész primitív festők képeit – minden technikai készség nélkül is mennyivel inkább fogták meg és juttatták érvényre azok az arc karakterét, tehát modelljuk leglényegét, mint a mi 'technikai eszközökkel' rendelkező Vadász Miklósunk." A cikk vége felé Kassák Kandinsky képeit és *A Tett* verspróbálkozásait veti össze, „a képzőművészeti utalás érvelésében jelzi, hogy Kassák a modern művészet problematikáját már 1915-ben minden művészeti ágban egységesen látta".[13]

Jegyzetek: 1. Kassák Lajos: *Az izmusok története*. 1972. 168. old. – 2. Mácza János: *Legendák és tények*. 1972. 102. old. – 3. Mácza János: *Ember, író és szerkesztő*. Ma II/17. – 4. Szabó Júlia: *A magyar aktivizmus története*. 1971. 31. old. – 5. Kassák Lajos: *Egy ember élete*. 1974. 500. old. – 6. Kassák Lajos: *Az izmusok története*. 1972. 170. old. – 7. Zolnai Béla: *Új irodalom*. Irodalomtörténet 1917/5–6. – 8. *A Tett* 10. sz. – 9. Kassák Lajos: *Egy ember élete*. 1974. 1020. old. – 10. Babits Mihály: *Ma, holnap és irodalom*, Nyugat 1916/II. – 11. Kassák Lajos: *A „rettenetes nagy hamu" alól Babits Mihályhoz*. A Tett. 17. sz. – 12. Kassák Lajos: *Csavargók, alkotók*, 1975. 84., ill. 90. old. – 13. Szabó Júlia: *A magyar aktivizmus története*. 1971. 32. old.

KÖNYVJELZŐ

Egri György: ÉN KÜLÖNBEN JÓL ÉRZEM MAGAM... A kiváló publicista, szerkesztő, lapalapító ezzel a címmel jelentette meg összegyűjtött cikkeit, riportjait. Kötetéből kitűnik: mindenről értesül, mindenről egyéni véleményt formál, tárgyilagosan tudósít, de szavai mögött mindig ott bujkál a sokat látott s tapasztalt ember bölcs fölénye. A 40-es évek üldöztetéseiből az 50-es évek recski internáló táborán át a Kanadába való letelepedésig hosszú út vezetett emberek, életek, események megértéséig és megértetéséig. Irigylésre méltó optimizmussal, szelíd iróniával és az összefüggések alapos töltárásával ad hírt a világ bújáról-bajáról, rögzíti a történések háttereit, ragyogtat föl különös portrékat. S bármily szomorú képet fest is glóbusunk állapotáról, tragikus kifejletekről, eszmék ellentmondásairól, derűjét, reménységét nem veszti el, bízik a világ jórakaphatóságában s az emberi belátásban. Ezért érzi minden ellenkező hírességgel szemben jól magát, akár hisszük, akár nem.

Faludy György, a jóbarát írt ajánlást a kötethez. „Egri a világ tükörképét mutatja az olvasónak – hangsúlyozza többek közt –, de tudja: ha a kép nem is tetszik nekünk, nem tudjuk a tükröt szétverni; a tükör ver szét bennünket." (*Kensington Printing, 1981* Toronto)

Kassák Lajos

levelei Rónay Györgynek

Kedves Barátom
ma került kezembe az Irodalomtörténet januári száma, amelyben a rólam szóló tanulmányod napvilágot látott. Írásodnak nagyon örültem – komoly, mértéktartó munka. Milyen kevesen mozognak otthonosan ebben a témakörben és milyen sokan fitogtatják tudatlanságukat egész irodalmunk alakulásának rovására. A magadfajta hozzászólók áldást jelentettek volna az utóbbi 20–30 évben. De nem keseregni akarok, hanem köszönetet mondani. Ilyen méltánylásból elég ritkán jutott ki részem hosszú munkásságom alatt.

Baráti kézszorítással üdvözöl
Kassák Lajos
1959. márc. 20.

Kedves Rónay György
verses könyvét köszönettel nyugtázom. Szép, szinte klasszikusan kiérett versek. Van bennük megnyerő, nemes lírai pátosz és nincs bennük ellenszenves külsőséges gesztus. Ha látszatra nem is járunk egyazon úton, a maga útját teljes tiszteletben tartom – végeredményben azonos az enyéimmel.
Köszönet a Vigiliában közölt igazságos jegyzetéért.

Szívélyesen üdvözli
Kassák Lajos
1961. VI. 21.

Kedves Barátom
sok jókívánságomat küldöm az Új Esztendőre.

Kassák Lajos
1963. XII. 15.

Kedves Rónay György
egy hónapig nem voltam Pesten s így csak most vettem át könyved. Hálás köszönet érte. Nagyszerű teljesítmény: szép regény után szép verseskötet. Különös öröm nekem, hogy mai frázisokkal teletűzdelt versterményünk közepette ilyen költemény-gyűjteménnyel is találkozhatom. Humanista szellem és kiérett, tiszta forma. Néhányan még európaiak vagyunk, de mi lesz az utánpótlással. Lehet, hogy éppen ez a magányosságunk préseli ki belőlünk a nemesebb tartalmat és a gondos megmunkálás kényszerét.
Kívánom, hogy dolgozz sokat hasonló eredménnyel.

Baráti üdvözlettel
Kassák Lajos
1964. VIII. 2.

Kedves Barátom
ezekben a percekben olvastam kritikádat új verseimről – hálás köszönet érte. Bár lennének professzionista kritikusaink, akiknek van komoly mondanivalójuk egy komolyabb könyvről. Becsmérlik vagy dicsőítik az írót anélkül, hogy tudnák mit cselekednek.

Boldog lehet az író, akinek a műveiről egy másik író emlékezik meg hozzáértően és egyértelműn.

Fogadd még egyszer köszönetem.

Sok jókívánsággal üdvözöl:
Kassák Lajos
1965. II. 16.

Kedves Rónay György
Szigligetről küldjük sok jókívánságunkat az új esztendőre.
Egyben köszönöm az új verseskötetet is. Sokat dolgozik, kívánom, hogy folytassa még megszámolhatatlan időkig.

Barátsággal
Kassák Lajos
1966. XII. 27.

Kedves Barátom
megkaptam új kötetedet, hálás köszönet érte. Vannak benne versek, amiket nem ismertem s most nagyon jó érzéssel olvastam el.
Ne haragudj érte, ha azt mondom, hogy úgy érzem, még mindig szélesedik és mélyül a lírád. Boldog lehet a kertész, akinek így beérnek gyümölcsei.

Sok jókívánsággal üdvözöl
Kassák Lajos
1967. I. 21.

Kedves Barátom
ma olvastam a kitüntetésedről – szívből gratulálok hozzá. Azt hiszem, nagyobb jelentőségű az egyszerű gesztusnál. A felismerés és megismerés jelei fejeződnek ki benne. Szeretném, ha nem tévednék.

Fogadd baráti üdvözletemet.
Kassák Lajos
1967. IV. 2.

Jacques Lacan

(1901–1981)

Jacques Lacan 1901-ben született. 1932-ben védte meg tézisét *A paranoiás pszichózis* címmel. Ettől kezdve a pszichoanalízis gyakorlatával és elméletével foglalkozott. Ő volt Freud eszméinek egyik fő terjesztője és továbbfejlesztője Franciaországban. 1953–54-ben kezdte meg kurzusait a pszichoanalízisről; előbb a párizsi Szent Anna kórházban, majd az École Normale-on, aztán a Párizsi Egyetem jogi karának amfiteátrumában adott elő. 1953-ban megalapította a Párizsi Pszichoanalitikai Társaságot. Az alapító üléseket Rómában tartották: Lacan itt mondta el az azóta híressé vált *Római beszámoló*-t, amelyben kifejtette eszméit a lélekelemzéssel kapcsolatban, hangsúlyozva, hogy az analízis tényeit mint *nyelvi* tényeket kell értelmezni. 1964-ben megszervezte a Freudi Iskolát; kapcsolatai elmérgesedtek a Párizsi Pszichoanalitikai Társasággal. 1966-ban jelent meg *Ecrits* (Írások) című műve, amely világhírűvé tette. Ebben, később Szemináriumának köteteiben fejtette ki Freud értelmezéséről és általában a nyelvi strukturalizmus módszerével értelmezett pszichoanalízisről vallott nézeteit. Eszméit a francia televízióban is népszerűsítette. 1980-ban feloszlatta a Freudi Iskolát, és nagy vitába keveredett ellenfeleivel.

Mielőtt eszméit röviden összefoglalnánk, a „Lacan-jelenség"-ről kell szólnunk. Személyes, szociológiai és filozófiai jelenséggel állunk szemben, ahogy Chr. Delacampagne magyarázta a gondolkodó halálára írt megemlékezésében (*Le Monde*, 1981. szept. 11.). Lacan mindenekelőtt *személye* varázsával ejtette meg hallgatóit. Kiváló előadó volt, kicsit színész is; nemcsak írásainak és előadásainak, az embernek is megvolt a sajátos stílusa. Fiatal korában a szürrealistákkal is kapcsolatba került. Ez mindvégig érezhető stílusán, gondolatmenetén, kicsit elliptikus, költői és titokzatos elemzésein. Elsősorban a szó, az előbeszéd embere volt. Elbeszélő művészete és szuggesztív ereje magyarázza hallgatóinak rajongását. Enélkül nem vált volna *szociológiai* jelenséggé. Nagyobb népszerűségre csak az *Írások* megjelenése után tett szert. Ne feledjük, hogy ezekben az években Franciaországban (pontosabban a párizsi egyetemisták körében) kulturális forradalom zajlott le, amely tetőfokát az 1968-as májusi eseményekben érte el. 1968 májusa nem csupán az ipari társadalom elleni lázadás volt, hanem egy népünnep is: a teremtő spontaneitás felszabadulása, amely lényegesen módosította a jelenkori Franciaország (elsősorban az értelmiségi fiatalság) mentalitását, szellemi magatartását. Persze politikai töréshez is vezetett. A szellemi életben akkor vált „divattá" a strukturalizmus: Michel Foucault (Nietzsche, Marx, Freud, Bachelard és főleg az etnológus Lévi-Strauss nyomán), felhasználva R. Jakobson lingvisztikáját, megalkotta „az emberi tudományok archeológiáját"; Claude Lévi-Strauss új módszert dolgozott ki az etnológiában, majd rendszerré szélesítette sajátos strukturalizmusát; Louis Althusser, marx tanítványa, szintén a strukturalizmus módszerével ötvözte a dialektikus materializmust, a jelenkori történelmet értelmezendő. Lacan is, mint mondottuk, a struktualista nyelvelemzést alkalmazta a freudi pszichoanalízisre. Módszere (gyakorlata és értelmezése) a fiatal lelkesedők mellett nem kis ellenkezést váltott ki Freud hagyományos követői körében.

Lacan a szürrealistákon kívül sokat tanult a fenomenológiától, Heideggertől és Hegeltől (ez utóbbit Hyppolite és Kojève közvetítésével sajátította el). Hegel ismert teóriája – az úr és a rabszolga dialektikája – végigvonul Lacan művén, főleg a vágy elemzéseiben. Egyébként Lacan állandóan figyelt Sartre, Koyré és Lévi-Strauss eszmevilágának kibontakozására. Benne élt tehát a fontosabb filozófiai eszmeáramlatokban, miközben *gyakorolta* a pszichoanalízist.

Mi újat hozott Freudhoz viszonyítva Lacan, aki a „Freudhoz való visszatérést" hirdette? Felfogását nehéz tömören összefoglalni. Ő maga mondotta: „Írásaim nem alkalmasak arra, hogy egyetemi disszertációt készítsenek belőlük..." Természetesen még nehezebb egy rövid cikkben bemutatni eszméit.

Valóság 87/6

STANDEISKY ÉVA

„A rajongó és a kritikus élt bennem..."

KASSÁK LAJOS 1945 UTÁNI KÖZÉLETI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

Kassák Lajos

„...az ország építőinek nem leterrorizált szolgákra, hanem tudatos, tág látókörű segítőtársakra van szükségük."

A felszabadulást közvetlenül követő években Kassák élénk közéleti tevékenységet fejtett ki. 1919 óta először töltött be szélesebb hatósugarú társadalmi cselekvésre lehetőséget adó posztokat. Mint a Tanácsköztársaság alatt, 1945 után is hivatalt vállalt. Mozgalmi helyzete is változott ekkor: a szociáldemokrata párt baloldalának egyik kiemelt személyisége lett.

Megújult remények

Kassák a második világháború okozta depresszióból ocsúdva, megújult hittel és nagy munkabírással vett részt a felszabadult főváros kulturális életének újjászervezésében. Úgy vélte, a háború szörnyű tanulság volt: az embereknek be kell látniuk, hogy Magyarországon csak a szocializmus felé fejlődő demokratikus társadalmi rend biztosíthatja a békés, alkotó életet. A felszabadulás utáni évek demokratikus társadalmi rendjét az osztálykorlátokat megszüntető humánus társadalmi rendnek, a szocializmust megelőző formációnak tartotta. 1945-ben bizakodva mondta: „kultúregység felé haladó szociális fejlődésre számíthatunk", végre eljött az idő, hogy az írók „anélkül, hogy osztálytendenciákat szolgálnának, az általános emberi belátásra, egy felsőbbrendű életforma megvalósítására" törekedjenek.[1]

Már a Budapest felszabadítását követő első napokban ott találjuk a *Magyar Művészeti Tanács* szervezői között – ennek alelnökévé is választották – s tagja lett a Magyar Írók Szövetsége elnökségének is. Közéleti tevékenysége 1945 és 1948 között sokirányú volt. 1945 tavaszától Benedek Marcellel, Fodor Józseffel és Lyka Károllyal együtt szerkesztette az *Új Idők* című hetilapot. Keze nyoma e többek által szerkesztett lapon is meglátszott: „A lap előfizetői nagyrészben vidékről rekrutálódtak, így nem éppen az újítás rajongóiból. A címlapon valamikor fényképek pompáztak. A modern piktúra áhítatos apostola és gyakorlója, Kassák, a legelső számok egyikére fényképek helyett egy polgári szemet ugyancsak próbára tevő, erősen újszerű Hincz-rajzot tett, a következőre Csontváry *Zsidók a siratófalnál* reprodukcióját rakta, mondván, vegyék be, vagy gebedjenek meg; mire a derék vidék a levelek és lemondások özönével adta tudtukra, hogy nem kérnek olyan lapból, amit »három ilyen zsidó csinál, mint Kassák Lajos, Lyka Károly és Fodor József«. – Kassák mindazáltal rendületlen nyugalommal tartotta a modern művészet frontját az *Új Idők* bástyáin a visszamaradt vidékkel szemben, és az akkori cégfőnökkel, az angyali bölcsességű Fenyő Miksával, Tímár Andor kiadói igazgatóval és a velem való vitákban. Kassák kemény volt, mint az érc, az előfizetők serege szintén kemény, a példányszám lezuhant: de Kassák inkább ment, mintsem álláspontjából engedjen..." – emlékezett vissza Kassák *Új Idők*-beli tevékenységére az egyik szerkesztőtárs.[2]

Kassák megújult közéleti aktivitása publicisztikai írásaiban is nyomon követhető. 1945-ben az értelmiség problémája egyaránt foglalkoztatta a pártok ideológusait, az

Búcsú helyett? Tanulság helyett?

Mi maradt mögötte, utána? Mi indokolja, hogy ezzel a művek, életmű nélküli értelmiségi pályával ilyen kiemelten foglalkozzunk? Mi a teendő azzal az értelmiségivel, aki csupán a szóbeliség szintjén alkot maradandót?

Verba volant...? E nemes mondásból ezúttal iktassuk ki a közhelyeket. A szavak általában elrepülnek, az enyészetbe vesznek. Némely szavak viszont – ugyanakkor, ugyanabban az időben – megmaradnak, szájról szájra szállnak, mint a mitológiai madár. Bekerülnek az odafigyelésre hajlamos fülekbe, megrögzülnek, gyökeret eresztenek. Egy idő után mítosszá alakulnak.

Mi a mítosz? Olyan cselekedetek egysége, amely a valóságos, megtörtént eseményeket egy magasabb szférába emeli fel, s ott jelképesen általánosítja. Ki a mitikus hős? Akinek valóságos cselekvéseiről kevés biztosat lehet tudni, de akinek cselekedetei, gondolatai megérdemlik, hogy állandó említésre, jelképes idézésre kerüljenek.

Nem hinném, hogy Krassó Miklós hagyatékából befejezett írásos mű kerülne elő. Azt is nehezen hiszem, hogy ezernyi jegyzetlapjából, munkacédulájából akár a legértőbb filológus bármilyen publikálható egységet rendezhetne sajtó alá.

Talán összefüggő töredékek kerülnek majd elő. Talán értelmes töredékek sem lesznek. Egyre megy. Végül is Miklós több évtizeden át itt volt, velünk volt. A kortársi történelem alakította, a maga szerény módján ő is alakított valamicskét a kortársi történelmen. Kiküszöbölhetetlenül marxista létezésmódjához és gondolkodásmódjához igazodott, kivételes személyiségét a történelem nyersanyagául kínálta fel.

A szocializmus története az őskezdetektől máig kétfajta utópistát ismer. Az egyik a létező valósággal szemben elgondolja, kitalálja a maga utópiáját, és egyre sűrűbb csalódások, panaszok sorozata után is ezt kéri számon a mindenkori történelemtől. A másik nem hisz abban, hogy Utópia közelesen megvalósítható, nem vádolja a létező történelmet, általában sem vádaskodik, de erkölcsileg is, intellektuálisan is ragaszkodik önmaga követelményeihez.

Krassó Miklós ebben a második értelemben volt utópista szocialista. Determinációs kötöttségeivel és szabadságszükségletének folytonos kitörési kísérleteivel.

Állítólag a biológiai halála után még több óráig élt. Állítólag keveset szenvedett.

Akárhogy történt, boldognak kell elképzelnünk Krassó Miklóst.

Kolozsvári Miklós rajza

írókat, művészeket és tudósokat. Az ekkori „Uj szellemi front" körül kialakult vita egyik kérdése az író, az alkotó és a politika egymáshoz való viszonya volt. Kassák, korábbi elveihez híven, minden politikai színezetű írói tömörülést ellenzett. „Nem az író feladata, hogy törvényt üljön – írta –, de elhivatottságánál fogva kötelessége, hogy iparkodjék a fogalmakat tisztázni, és segíteni a rothadó mocsarakat kiszárítani." Helytelenítette, hogy az írók aktív politikai funkciókat vállaljanak: „...ma a politikában nem okoskodó dilettánsokra, hanem sajátos érzelmű – pszichológiailag iskolázott egyéniségekre van szükség." Az író a „politikai élet részese legyen", s ne a „napi és pártpolitika csinálója, szakszerű irányítója" – fejtette ki véleményét 1945 tavaszán.[3]

1945 nyarától egyre nagyobb ellentéteket látott a politikai vezetők értelmiségiekkel kapcsolatos nyilatkozatai és a pártok értelmiséget érintő gyakorlati intézkedései között. Elsősorban az írók igazolási ügyének rendezetlenségét, a kulturális tervezetek megvalósításának szabotálását nehezményezte. A művészet szabadságának hirdetését nem tartotta összeegyeztethetőnek a kísérletező szándék lebecsülésével, a fiatal képzőművészek kiállításainak ledorongolásával. „Ezek a fiatalok joggal úgy vélhették: végre itt az ideje, ha egyelőre dadogva is, kifejezésre juttassák lelki élményeiket, szín- és formaproblémáikat, s ismét nem szívesen látott garabonciásoknak minősítették őket. Megrettentek a támadásoktól, mert tudták, hogy nem érdemlik meg azoktól, akikkel együtt haladnak a politika és a szocialista társadalomszemlélet vonalán. (...) Vajon az invitáció hogyan fér össze a támadással? Kinek van joga akkor, hogy dogmatikus alapról belefojtsa a szót azokba, akik ismét az »Új idők új dalaival« akarnak betörni Dévénynél? Lehet, hogy nem egészen újak ezek a dalok, s talán nem a nagyszerű jövő ígéreteit hozzák – de hátha mégis akad köztük olyan, amely felkavarja ezt az álló tócsát, s a jóravaló emberek ezreiben megpezsdíti a vért. Arra tehát már volt példa, hogy a bátran megszólalóknak nekimentek, de látható és hasznosítható segítséget még senki sem nyújtott feléjük" – írta indulatosan.[4] Kritikájának éle – s ezt a korabeli olvasók konkrét utalások nélkül is világosan tudták – mindenekelőtt a *Szabad Nép*ben, a kommunista párt központi lapjában megjelent cikkek ellen irányult, amelyek – a mozgósító hatású műalkotások szükségességére hivatkozva – károsnak ítélték a formabontó, újító törekvéseket.

De egyre nagyobb számban jelentek meg közművelési elképzeléseit konkretizáló cikkei is. A tudatformálást különösen fontosnak ítélte a háború után. Magyarország második világháborúban betöltött szerepét értékelve kifejtette: „Ha saját tragédiánkat a franciákéval hasonlítjuk össze, akkor világosan áll előttünk társadalmi szétzüllöttségünk és gyáva tehetetlenségünk. Belső emberi harmóniára kell törekednünk, ezt pedig csak sokkal jobb népneveléssel lehet elérni."[5] A felszabadulás után a művészeti neveléssel részletesen foglalkozó első jelentős írása a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium *Szabadnevelés, Elvi kérdések és beszámolók* című kiadványában jelent meg 1945 őszén, *A művészet és irodalom jelentősége a nevelésben* címmel.

Kassák egyként szívügyének tartotta a tömegek irodalmi, képzőművészeti és zenei műveltségének fejlesztését. Különösen sokat tett a képzőművészeti látáskultúra kialakításáért, mindenekelőtt a XX. századi műalkotások megértetéséért.

1945 nyarán *Út a remekműhöz* címmel munkások számára indult hangversenysorozat. A rendezők a munkáspártok szervezeteit kérték fel a klasszikus műveket megszólaltató koncertek propagálására. Ám Bach, Vivaldi vagy Haydn zenéjének hallgatói között nemigen akadt munkás. Kassák a *Népszavába* írt cikkében megismételte a felhívást, s a propagálók felelősségét is hangsúlyozta: „Igaz, hogy a munkásságnak ma ezer gondja és baja van, de mi, írók és művészek kötelességünknek tartjuk, hogy az élet szép oldalára is felhívjuk figyelmüket, és ösztökéljük őket, hogy kérjék a részüket abból, ami társadalmi szerepüknél fogva kijár nekik. (...) Ne mondjunk le arról, aminek – politikai életünk alakulásánál fogva – megismeréséhez, sőt megszerzéséhez is hozzájuthatunk. (...) Nagy

feladat elvégzése vár a munkásságra, s mivel az ország építőinek nem leterrorizált szolgákra, hanem tudatos, tág látókörű segítőtársakra van szükségük, éppen ezért elodázhatatlanul fontos az általános kultúrnívó emelése. Bizonyos, hogy mennél kultúráltabb a feltörekvő réteg, annál helyesebben veti majd fel a fontos kérdéseket és, annál helyesebben tudja majd azokat megoldani."[6]

Kassáknak – közművelődési elképzelései kifejtésekor – megvolt az az előnye, hogy példaként önmagára is hivatkozhatott; a fiatal lakatoslegényre a századelőn, „akinek Feld papa valósággal király volt a Liget művészetében", aki bódultan járt a „Paprika Jancsi hazájában" azok között a mutatványosbódék között, „ahol csoda csodára halmozódott, olcsó pénzért és a butítás mákonyával telítetten", s akit a munkásmozgalomban való részvétel ébresztett öntudatra. Ifjúkora emlékeit a ligeti Szabad Színház *Koldusopera*-előadása idézte fel: a felszabadulás utáni kulturális átalakulás egyik fontos állomásának tekintette a bemutatót, s rögtön polémiába is bocsátkozott azokkal a kritikusokkal, akik az előadással kapcsolatban fölényesen emlegették a weimari Németországot s az akkori művészeti kísérleteket. „Oktalan gáncsoskodás, Bertolt Brecht és Kurt Weil műve jelentős és maradandó érték. Olyan szolgálattétel ez a lelkes fiatal színészgárdától, amely Budapest újjáépítésének első szakaszában komoly és megbecsülendő kultúrcselekedetnek számít" – írta.[7]

1946-ban Keresztury Dezső felkérésére állást vállalt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban. A művészeti osztályon dolgozott, amelyet Kardos László (SZDP) vezetett.

A minisztérium 1946 közepén a vidék szellemi életének megújítására kulturális napokat szervezett. Az első rendezvénysorozat Pécsett volt. A kulturális delegációnak Pátzay Pál, Illyés Gyula, Keresztury Dezső, Borsos Miklós, Kardos László, Weöres Sándor és Tersánszky Józsi Jenő mellett Kassák Lajos is tagja volt.

A *Demokrácia kultúrnapjai* néven ismert akció szervezését az év szeptemberében Kassák vette át, az érdi kultúrnapot már ő szervezte. A parasztpárt központi lapjának tudósítója a programot is ismertette: „...előadások, tárlatok (a *Magyar képzőművészet Nagybányától napjainkig*), ipari kiállítások mellett megbeszélések az írók, valamint a pártok helyi vezetői és a falu lakói között a helyi kultúrmunka további lehetőségéről." Idézte Kassák véleményét: a magyar klasszikusok megszerettetéséhez a fiatalokhoz időben és világfelfogásban közelebb álló XX. századi magyar műveken keresztül vezet az út.[8]

Az érdi események s Kassák szerepének felidézésére talán Bóka László sorai a legalkalmasabbak: „Valamikor a Simplon-kávéház József körútra néző frontján tiszteltem távolról Kassák Lajost, ki rendszerint a Népszínház utcára kanyarodó traktusban feketézett szombat éjszakánként. Nemcsak az író vonzott, a különös, bátor és sarkáig sem érő tisztelői közt is magányos író, hanem a hazatérte után is emigráns politikai üldözött, kinek mindenféle hivatalossággal csak a szöges ellentét relációja adatott. Külön bosszúsága volt a hatalom urainak, hogy nem lehetett sommásan elintézni nyugtalanító egyéniségét, mert Kassák még azzal is bosszantotta az urakat, hogy nem volt zsidó – s akkor még a színtelen »destruktív« jelző uralkodott szóhasználatukban a későbbi, sokkal hatásosabb »zsidóbérenc« helyett.

Ezeknek a szombat estéknek hangulata játszott velem, mikor az érdi lányiskola fehér ruhás növendékei felsorjáztak Kassák elé, úgy, ahogy azt a kékbe öltözött apácák gondosan kitervelték, s egy parányi, megszeppent leányka csokorral, üdvözlő szavakkal köszöntötte. Két miniszter képviselője, egy alispán helyettese, egy főszolgabíró pedig személyesen jelen volt, és mégsem szakadt ránk a mennyezet. Barátaim, mégiscsak történt valami Magyarországon! A szebbik, a nagyobbik csokrot ugyanis nem a miniszterét képviselő államtitkár kapta, hanem ő, akit már nem is illő Kasinak nevezni.

Egyébként örök kár lett volna, ha az érdi iskola még »konstruktív« időkben épült mennyezete ránk szakadt volna. Mert a falakon körbe képek függtek: a magyar festőművészet remekei. Kassák Lajos szavára megnyílt a Szépművészeti Múzeum kincsestára, s a nagybányai iskola legjobbjaitól a ma kitűnőségeiig teherautónyi kép jött vendégjátékra Érdre. De a fiatal színésznemzedék választottjai elhozták a legszebb modern magyar verseket s Móricz Zsigmond mesélő kedvét; népi tánccsoport és útkereső, modern balett könnyű lábú, gravitációtól szabadult művészei követték Kassákot, s Tersánszky Józsi Jenő is ott szorongott, családnyi truppjával, hónalj alá férő kelléktárával s egy angyal, egy gyermek és egy csibész derűjéből szőtt zsenialitásával. És zene csendült a teremben, népi nóta, kancatej-szagú dal, dédanyáink rokokó bájú, kellemkedő műdala s Szepetneki Mihály halálára készülő, prédikátor-erkölcsű imádsága.

Kassák hol szepegve, hol mérgesen pattogva – vizsgára készülő diák s ünnepi lakomát készítő asztalnok –, de a művész halálos biztonságával és arányérzékével vezényelte végig az érdi népművelési napot. Közvetlen volt és mégis papi méltóságú, orvossá lágyult s szigorú apává komolyodott, vitatkozott és kedves volt. Ilyen sokoldalúnak s ilyen machiavellisztikusnak soha sem ismertem. Szenvedély motorja mozgatta és siker igazolta. Tanú vagyok: én láttam az érdi népet Csontváry és Egry képei előtt vitatkozni, hallottam tapsukat felviharzani: Tóth Árpádnak, Juhász Gyulának, Móricz Zsigmondnak tapsoltak.

Rettentő nagy dolgok ezek, kérem, elhihetik, ha én mondom – mert nekem atavisztikus fájás áll a fogamba, kezem görcsbe rándul, ha szóban vagy írásban valami hivatalos kezdeményt kell dicsérnem. Érden búcsú volt vasárnap, Érden futballmérkőzés volt vasárnap s mégis dugig volt a lányiskola hatalmas előadóterme. Nagyobb közönség hallgatta Babits Mihály versét, mint a debreceni írókongresszus szenvedélyes vitáit. Valami mégiscsak történt Magyarországon, az érdi parányi tükör tanúsága szerint..."[9]

Az érdit sárospataki, kecskeméti, szegedi, székesfehérvári és pápai kultúrnapok követték. A műsor mindenütt az érdihez hasonló volt; a fogadtatás azonban már más. A *Demokrácia kultúrnapjai*val legrészletesebben a *Szabad Szó* foglalkozott; hasábjain hetekig tartó vita bontakozott ki. Sokan fenntartásaikat fogalmazták meg; mások a parasztpárt ideológiai vonalát illusztráló műsort követeltek. Illyést, Veres Pétert, Darvast, Tamási Áront vártuk, s ehelyett – Kassák kivételével – jelentéktelen írók polgári levegőt árasztottak..." – írta egyikük.[10]

A *Szabad Szó*ban megjelent bírálatok zöme a szegedi kultúrnapokhoz kapcsolódott. Ezek egyik rendezvényén „Az egybegyűlt népes hallgatóságnak (főként egyetemi fiataloknak) Gergely Sándor előbb a szegedi gondolatról, majd beletüzesedve, már magáról Szegedről, a bűnös városról mondott dörgedelmet. Horthyék bűneit számon kérni a jelen levő és csaknem szükségszerűen lokálpatrióta ifjúságon – elképzelhető ennél jobb taktika is. A zsúfolásig megtelt nagyterem az írókkal szemben egyszerre robbanásig ellenséges lett. Ezután következett Kassák. A két pogány közötti helyzetben – Gergely is életre-halálra ellensége volt – az irodalom, a szellem rangját azzal mentette meg, hogy a történtekről, az indulatokról tudomást sem véve mondta a magáét" – emlékezett vissza az eseményre az egyik szemtanú.[11]

Sarkadi Imre a vidéki magyarság elleni támadásként értékelte az előadást. A *Szabad Szó* fiatal kritikusa a vidéki értelmiség magyarságtudatának fölényét bizonygatta a Kassák-féle „meddő összejövetelek" „önkivonatoló író-szereplőinek" nézeteivel szemben. A vidék a „mi szemünkben elsősorban milliónyi parasztot jelent... a magyar értelmiség java és igazi értékei vidéken élnek, kisvárosokban, községekben, tanyákon. Nem ezek szorulnak arra, hogy a fővárostól egy kultúrnap összezsúfolt másfél órájában kapjanak képet a magyar szellemről – melyet már jobban kialakítottak magukban, mint a budapestiek" – írta.[12]

A lap szerkesztősége zárszavában alapjában egyetértett a kultúrnapok bírálóival, de – jogosan – hiányolta írásaikból a konstruktív javaslatokat a vidéki népművelés fellendítésére.

Kassák véleményének két alkalommal is teret adott a *Szabad Szó*. Idézte Szegeden elhangzott, a szervezőknek szánt szavait: „Nem elég kultúrát vinni a parasztságnak és a munkásságnak. Munkásokat és parasztokat is kell adni a kultúrának. Mert különben kár a kultúrminisztérium anyagi áldozatáért, az írók fáradozásáért" (nov. 1), és közölte azt a beszélgetést, amelyet a vita lezajlása után Zoltán Péterrel folytatott (nov. 24.). Kassák szavai reális helyzetlátásról tanúskodnak: „Kerülni kell minden olyan megjegyzést, mely a vidék begubódzott, gyanakvó szellemét még idegesebbé, még bizalmatlanabbá tehetné! Végül is évtizedekig reakciós atmoszférában élt az ország, így az általános néptömegektől el sem várhatjuk, hogy máról holnapra hozzánk hasonuljanak és teljes bizalommal átvegyék elgondolásainkat" – mondotta, majd optimistán hozzátette: „...reményünk lehet, hogy szívós munkával mélyen felszánthatjuk a még parlagi vagy eldudvásodott lelki felületeket."

Az MKP központi lapja rendszeresen hírt adott a kultúrnapokról, de a rendezvényeket nem értékelte. A székesfehérvári kultúrnapokról azonban egy Kassákot élesen támadó írás jelent meg a *Szabad Nép*ben.[13] Méray Tibor azért bírálta Kassákot, mert – úgymond – a helybeli szociáldemokratákkal szemben a klerikális jobboldal pártjára állt, s a munkás–író-találkozón megleckéztette a klérus ellen felszólaló fiatalokat, „a szakszervezeteket, a munkásságot, csak éppen a klérusra nem volt egyetlen szava sem. Ő, aki mindenáron meg akarta óvni a viták politikamentességét – a helybeli reakció zajos tetszése közben – nyakig belemerült a napi politikába." Hogy valójában mi történt az említett találkozón, ma már nehezen rekonstruálható. Méray szerint a SZIM egyik vezetője kezdeményezte a politikai vitát, erre Kassák a „MADISZ elleni legnyersebb támadással" reagált. Az irodalmi délután azután a megjelent szociáldemokraták már nyílt klérus elleni vádjaival folytatódott, ezt követték Kassáknak a „szakszervezeteket és a munkásságot" megrovó szavai. Kassák akarata ellenére sodródott a helyi politikai harcok sűrűjébe, reagálása azonban nyilvánvalóan nem munkásellenességből fakadt. Inkább az feltételezhető, hogy provokatív szándékokat látott azoknál a felszólalóknál, akik az irodalmi délután eredeti célkitűzéseit veszélyeztették azzal, hogy a rendezvény számára propagandát és helyiséget biztosító katolikus egyház helyi képviselőit támadták. A székesfehérvári vita és a vita visszhangja nyilvánvalóvá tette Kassák elképzeléseinek kudarcát: 1946-ban még kulturális rendezvényekből is lehetetlen volt kizárni a napi politikát. Kassák azonban a székesfehérvári események után is folytatta munkáját: kultúrnapokat tervezett Veszprémben, Egerben és Győrött, tárgyalt Pest megye alispánjával a megye községeiben rendezendő kultúrnapokról, tervbe vette üzemi kultúrnapok rendszeresítését. Ám az elképzelésekből csupán terv maradt; az utolsó kultúrnapok Pápán voltak, február elején.

1947 januárjában lemondott VKM-beli állásáról. Távozásának több oka lehetett: a kultúrnapokat ért bírálatok a realitások alaposabb figyelembevételére ösztönözhették; szerepet játszhatott elhatározásában, hogy Keresztury Dezső – az őt kinevező és támogató miniszter – távozott a VKM éléről. De talán a felsoroltaknál is fontosabb, hogy hosszú évek után újra alkalma nyílt folyóirat alapítására: a Magyar Művészeti Tanács megbízta induló havi szemléje, az *Alkotás* szerkesztésével. Megsokasodtak tennivalói a Művészeti Tanácsban is. A művészeti szaktanácsok vezetőinek ülésén egyre gyakrabban helyettesítette az elnök Kodály Zoltánt, aktív tagja volt az irodalmi szaktanácsnak, s számos társadalmi és pártmegbízatásnak is igyekezett eleget tenni; tagja volt a városházán alakult kultúrpolitikai bizottságnak (amelynek elnöke Lukács György volt), a *Munkás Kultúrszövetség* tanácsadó testületének, vezetője a SZDP szocialista írócsoportjának.

Az *Alkotás* első száma 1947. január–február keltezéssel jelent meg. Kassák lapindító írásában hangsúlyozta: az *Alkotás* nyitott minden művészi érték előtt: „...végzetes bűn lenne... bírói ítéletet hozni élő művészetünk különböző irányzatai ellen. Legyünk meggyőződve felőle, hogy minden igazi művész a maga módján a valóság gyökeréig akar leásni, és az egyértelmű igazságot szeretné kimondani." Szavai mögött nehéz nem észrevenni a burkolt polémiát Lukács Györggyel, aki a felszabadulás utáni években az MKP legnagyobb hatású irodalompolitikusa volt. Nem véletlen az sem, hogy Kassák már az első számban esszét közölt a huszonkét éves Major Ottótól, aki 1946 decemberében hívta fel magára először az irodalmi közvélemény figyelmét Lukács esztétikáját támadó tanulmányával.[14]

Az alig több mint egy évig megjelenő *Alkotás*t ugyancsak Major Ottó értékeli visszaemlékezésében. Kassák lapjában „minden irányzatnak helyett biztosított, kivéve a fényképszerű naturalizmust, a dogmatikus türelmetlenséget és – persze – a politikai jobboldalt". Az *Alkotás* „valósággal esszenciáját adta a korabeli magyar művészetnek, utalva mindig az európai összefüggésekre is. Nemcsak – sőt nem elsősorban – az irodalomnak, hanem a képzőművészetnek, az építészetnek, az urbanisztikának, a zenének, a színház- és filmművészetnek is",[15] egy-egy számával mintegy illusztrálva a Magyar Művészeti Tanács különböző szakosztályainak orientáló, irányító tevékenységét.

Az *Alkotás* – az újranyomott *Má*hoz hasonlóan – megérdemelné a fakszimile kiadást; annál inkább, mert (a *Má*val ellentétben) nem csupán Kassák kényszerűen szűk körben ható tevékenységét mutatná be – a Művészeti Tanács tanulságos munkáját is felidézné a könnyen felejtő utókornak.

A folyóirat sokoldalúságát, európai tájékozottságát, magas művészi színvonalát és feltűnően szép nyomdai kiállítását általában méltányolta a kritika. Kevesen akadtak, akik politikai szempontból bírálták. Közéjük tartozott Pogány Ö. Gábor, aki a *Fórum*ban írt gúnyos lekicsinyléssel a lapról. Szerinte a fennen hirdetett „politikaellenesség" „neoellenállás", amely „szertartásos megrendültségét", „mély lélegzetű elámulását" „snobisztikus tolvajnyelven" fejezi ki. „A lap a weimari idillt próbálja feltámasztani, ami a lombikba zárt teoretizálással bizonyítható" – mondta ki megsemmisítőnek szánt végkonklúzióját a cikk szerzője.[16]

Kassák és a kommunista párt

Kassák és a kommunista párt kapcsolata kezdettől problematikus volt. A Tanácsköztársaság idején Kassáknak Kun Bélával folytatott vitája közismert. Az emigrációban csak mélyült a szakadék, 1926-os hazatérte után pedig tovább éleződtek az ellentétek. A kapcsolat elmérgesedésében Kassák kommunistákat bíráló írásai mellett nem kis része volt a KMP szektás politikájának: a kommunisták mindenkit elítéltek, aki a szociáldemokratákkal kapcsolatba került. A mozgalom vezetői Kassákot a húszas évek második felében „szociálfasisztákkal lepaktáló" kispolgári entellektüelnek tartották.[17]

Az 1930-as évek közepétől sem oldódott a kommunisták Kassákkal szembeni ellenérzése; pedig ekkor már az illegális párt szektásan bezárkózó politikáját a fasizmus ellen harcba szervező népfrontpolitika váltotta fel. Igaz, ő is fenntartással fogadta a kommunisták új stratégiai vonalát.

A felszabadulás után Kassák elsőnek volt tanítványával, Révai Józseffel került közvetlen kapcsolatba, aki az *Új Idők* engedélyezése kapcsán Kassák neve hallatára indulatosan kitessékelte a kérelmező Fodor Józsefet.[18] Ez azonban csak rövid közjáték volt; Révai végül is túltette magát Kassákkal szembeni, jóval korábbi eredetű, személyes ellenérzésén. Kassák megkapta az engedélyt az *Új Idők* társszerkesztői posztjára.

Hasonlóan alakult viszonya Lukács Györggyel. 1944-ben írta Kassákról Lukács: „...a hivatalos pártok... egyaránt fő érdeküknek tekintették a valóságos kérdéseket levenni a politikai élet napirendjéről, ideológiailag elmosni, elkenni őket, illetve reakciós demagógia segítségével eltorzítani. Ebben a dicstelen és az egész nemzeti fejlődésre veszedelmes munkában számos, saját bevallása szerint pártoktól független író önkéntesen kivette a maga részét. Gondoljunk csak arra, mennyit tett Kassák Lajos a munkásság valódi érdekeinek elhomályosítása érdekében..."[19]

Hazatérte után (1945. augusztus) Lukács csaknem két évig meg sem említette Kassák Lajos nevét. Többször szólaltak fel mindketten ugyanazon a rendezvényen, több testületnek mindketten tagjai voltak. Konfrontációra azonban nem került sor közöttük. A kommunisták tartózkodása Kassák Lajossal szemben később is megmaradt, sőt 1947-től erősödött is. Ez az SZDP-n belüli változásokkal is összefüggött. A szociáldemokrata baloldal ugyanis kidolgozta – és megfelelő fórumokon érvényre juttatta – az MKP-tól eltérő művészetpolitikai vonalát. Kassákot az SZDP művészeti bizottságának elnökeként egyre gyakrabban érték támadások a kommunista párt részéről. A támadások kezdetét a Kassák 60. születésnapja alkalmából megjelent értékelések jelentették.

Lukács György az ünnepeltet méltató írásában kétségbe vonta Kassáknak a költői forma megújításán túlmutató jelentőségét. Úgy vélte, Kassák megrekedt egy absztrakt művész-forradalmár szintjén, nem jutott el a konkrét politikai cselekvés vállalásáig. „...Kassák fellépése forradalmi lépésnek hatott az akkori [1910-es évek – *S. É.*] magyar irodalomban..." „...a forradalom Kassáknál csakhamar átalakult a forma forradalmává, sőt tartalmában nemegyszer »örök forradalommá« (az ellenforradalom előtt posszibilis forradalommá) halványodott."[20]

Lukács óvatosan, sőt burkoltan fogalmazott véleményét nyíltabban tárta az olvasók szélesebb köre elé Keszi Imre; ő a kommunisták Kassákkal szembeni fenntartásait az író 1930-as évekbeli magatartására vezette vissza: „Míg a munkásmozgalom szűk és szektás politikájából egyre inkább kiterjeszkedik a dolgozó magyar nép egészét magába foglaló, tágabb, új céljai felé, Kassák egyre mélyebben elzárkózik magányába, idilljét féltve őrző, a külvilággal, a dolgozó néppel és az egész emberiséggel szembeni bosszús, dohogó gyanakvásába. A döntő lépést a tágabb emberiség felé, amit megtett a szabadságharcukat vívó és már felszabadult népek irodalma, Kassák pályája éppen a legkritikusabb években nem követi."[21] Az MKP kritikusa csak Kassák 1919 előtti munkásságát tartotta méltónak az utókor értékítéletére. Úgy vélte, Kassák a gorkiji példa követése nélkül nem alkothat maradandót. „Kívánjuk a magyar munkásság kiváló költőjének – akit indulása és fiatalsága az utókor előtt úgyis ide fog már sorolni –, hogy sikerüljön létrehozni azt a művet, amellyel kora legjobb törekvéseinek élvonalába állhat. Kívánjuk, legyen ereje megtenni a döntő lépést a gorkiji emberség felé" – írta ugyanott.

Gorkijban a magyar kommunisták azt az utat értékelték, amelyet az autodidakta író a kizsákmányoltak sorsának mély humánummal átszőtt ábrázolásától a bolsevik párt céljait magáénak valló és azt műveiben agitatív erővel propagáló alkotásokig megtett. Kassák, akit szinte egész életében foglalkoztatott Gorkij alakja, másban látta Gorkij jelentőségét. Testvérét, csavargótársát, hasonló felfogású és ábrázolóképességű író-rokonát látta benne. A kommunisták és Kassák eltérő Gorkij-megítéléséhez – adalékul – érdemes felidézni azt a Nádass Józseffel folytatott 1947-es beszélgetést, amelyben a Kassák–Gorkij parabola is felvetődött:

(Nádass) „– Nézze, Kassák, magával szemben sokszor felemlítik mint párhuzamot, sőt mint ellentétet, Gorkijt, aki szintén mint a munkásmozgalomból a csúcsra feltört író, soha nem távolodott el a munkásmozgalomtól."

(Kassák) „– Én Gorkij életvonalát másképp ismerem. Úgy hiszem, nekem sohasem volt olyan súlyos nézeteltérésem a munkásmozgalom vezetőivel, mint Gorkijnak. Ezt

azonban, ha ma tekintünk vissza Gorkij egész életpályájára, senki sem róhatja fel bűnéül. Hiszen akkor is, ha tévedett, fanatikusan és jó szándékkal az elnyomottak érdekét és igazságát kereste és harcolt érte. Ellenfeleiből nem ellenségek lettek, hanem nagyra becsülő barátok. Lehet, hogy egyszer engem is rátesznek a mérlegre és igazságosan lemérnek."[22]

Kassák születésnapja társadalmi üggyé vált. A *Népszava* köszöntötte elsőnek. A rádió külön műsort sugárzott műveiből. Gratuláló levelek tömegét kapta itthonról és külföldről. Köszöntötte az Írószövetség, a Magyar Művészeti Tanács ünnepi estet rendezett tiszteletére a Zeneművészeti Főiskola nagytermében, ahol a két munkáspárt képviselői, Justus Pál és Horváth Márton is felszólaltak. A megjelentek között volt Szakasits Árpád, Veres Péter és Mihályfi Ernő. A közoktatásügyi minisztériumban Ortutay Gyula házi ünnepség keretében adta át Kassáknak a minisztérium és a kormány nevében Ferenczy Béni szobrászművésznek a költőről készített plakettjét. Kassák talán ennek az utóbbi, kevésbé protokolláris megemlékezésnek örült leginkább; köszönő szavai erre engednek következtetni: „Elmondta, hogy a múltban úgy érezte magát, mintha rab lenne, s ha benn is volt az országban, mintha emigrációban lett volna. Most, a felszabadulás után, valóban úgy érzi magát, mint a bányász, aki hosszú sötétség után feljön a tárnából. Napfény van körülötte, s ez erőt ad a további munkára. S ezt az érzést ő is a magyar nép felszabadulásának köszönheti, s fogadja, hogy alkotómunkáját a magyar demokrácia kiteljesítéséért fogja végezni."[23]

A sok hivatalos ünneplés mögött azonban nem volt valódi népszerűség. Révész Ferenc, az SZDP oktatási titkárságának vezetője éppen Kassák születésnapján volt kénytelen mentegetőzni: Kassák a párt által szervezett ózdi előadását közönség hiányában nem tudta megtartani.[24] A *Népszava* cikkírója felfigyelt rá, hogy valamennyi Kassák-ünneplésen a „közönség java része céhbeli volt, írók, művészek, holott a nagy tömegeknek kellett volna köszöntenie Kassákot, gyárak, műhelyek, mezők népének, ifjúmunkásoknak, akiknek soraiból nőtt magasra, s akiket aggódva, erősítve tapogat körül szavaival".[25]

Kassák is tudatában volt elszigeteltségének. Írószövetségbeli ünneplésén felszólalásában izoláltságának szubjektív okaira is kitért: „Hatvan esztendőt értem meg, s mindmáig majdnem kirekesztett a közönség tudatából. Hogy miért van ez így? Mindig az építési vágy serkentett, az újrakezdés lendülete, mindig új törvényeket akartam megfogalmazni s rendet teremteni a dolgok között. A rajongó és a kritikus élt bennem, s e kettőt egyszerre nemigen tudják követni. Nehezen vegyülök el az emberek közé, visszatart a szeretettől való félelem. Félek, hogy erőt venne rajtam a gyöngeség, s aki érzelmes, az rászedhető. Ez szigorú és merev álláspont, s tudom, a tömeg a nagy ellágyulásokat szereti, amely nem található meg költészetemben. Soha józanabb nem vagyok, mint mikor alkotok. Pátoszom az emberi magatartás pátosza. Olyan belső kényszerűségből vagyok költő, mint amilyen belső kényszerűségből vagyok szocialista.

Ismerem testvéreim fogyatékosságát s a társadalmat okolom érte, hogy ilyenné nyomorította őket. Szenvedélyesen verekszem velük, mert tisztábbnak, konzekvensebbnek akarom látni őket. A természetben élek s a társadalomban lakom. Fürkészem a társadalom törvényeit, alakítani akarom azt. Társadalmasított ember vagyok, s tudjuk, hogy a társadalom szintjét az határozza meg, milyen tudatos egyedekből áll."

Kassák és a szociáldemokrata párt

Kassák az SZDP-ben folyó kulturális munkába szorosabban csak 1947 tavaszától kapcsolódott be. Az SZDP vezetőségén belül a baloldalhoz tartozó Justus Pál terve volt, hogy a párt megújuló művészetpolitikáját Kassák Lajos nevével fémjelezze. „1945-től,

amikor erre lehetőségem nyílott, igyekeztem biztosítani, hogy Kassák megkapja azt a helyet, amely jár neki Magyarországon, a magyar munkásosztály pedig annyit kapjon Kassák tevékenységéből, amennyire szüksége van, azaz: minél többet" – írta visszaemlékezésében.[26]

Justus azok közé a Kassák-tanítványok közé tartozott, akik később kibékültek mesterükkel. 1929 márciusától 1930 augusztusáig a Munka-kör egyik legaktívabb tagja volt. A szinte törvényszerű szakítás után néhány évvel fokozatosan csökkentek elvi fenntartásai mesterével szemben: 1934-ben kimagyarázkodás nélkül békültek ki.

Justus pozíciója 1945 első hónapjaiban eléggé ingatag volt: az MKP vezetőinek komoly fenntartásai voltak vele szemben „trockista múltja" miatt. Az SZDP XXXIV. kongresszusa után azonban Justus az SZDP vezetőségében is egyre fontosabb funkcióhoz jutott, s következetesen baloldali magatartása miatt az MKP vezetői is egyre inkább értékelték tevékenységét. Kétségtelen, hogy Kassák szociáldemokrata párton belüli jelentőségének növekedése elsősorban Justusnak volt köszönhető: nagyrészt rajta múlt, hogy a pártoktól való függetlenségét mindig hangsúlyozó Kassák az SZDP kultúrpolitikai vonalát reprezentáló alkotóvá, lapszerkesztővé, szerzővé vált. Ez – mint látni fogjuk – cselekvési terének nemcsak kiszélesedését, behatárolódását is jelentette. Justust nem csupán a személyes szimpátia vezette: a tények ösztönözték rá, hogy a párt megújult művészetpolitikáját Kassák Lajos nevéhez kapcsolja. A pártban nem volt Kassákkal összemérhető tehetségű és tekintélyű író. De talán még fontosabb, hogy a párt 1945 előtti művészetpolitikája nem felelt meg a felszabadulás utáni, a körülmények megkövetelte radikálisabb politikai vonalnak. Az SZDP-ben a különböző politikai irányzatok közötti harcnak megvolt a sajátos kulturális vetülete. Azzal, hogy Justusnak sikerült Kassákot az SZDP vezetőivel elfogadtatnia, erősítette a párton belüli baloldal pozícióit.

Justus több területen is számított Kassákra, például az újjászervezendő Szocialista Írócsoport vezetésében. Az írócsoport működését jól jellemzik a következő sorok: „A szociáldemokrata írócsoport összetétele heterogén volt – és lehetett, mivel a laza pártszervezeti szabályzaton kívül semmiféle ideológiai marsruta nem kötötte. Tagjai: régi szociáldemokraták (Benjámin László, Hárs László, Hajdú Henrik, Keszthelyi Zoltán, Nádass József, Palotai Boris, Peterdi Andor, Várnai Zseni, Vészi Endre), a marxizmussal rokonszenvező irodalomtörténészek (Bóka László, Komlós Aladár, Túróczi-Trostler József), a radikális baloldal felől érkezők (Hatvany Lajos, Ignotus Pál, Faludy György, Rónai Mihály András), a kommunista pártban helyét nem találó és ide átlépő Fodor József, Laczkó Géza és még sokan: írók, költők, műfordítók. A művésztagozatok főnöke a szociáldemokrata baloldal egyik vezetője, Justus Pál volt, aki valaha Kassák Munkaköréhez tartozott. Ezzel magyarázható, hogy Kassák, aki a szociáldemokráciát – az *Egy ember élete* is mutatja – opportunizmusa miatt keményen támadta és mindig kritikusan nézte, most elvállalta az írótagozat elnöki tisztét. Titkárokká az alakuló gyűlésen Komlós Aladárt és engem (Major Ottó – *S. É.*) választottak."[27]

Justus csak 1947 tavaszától tudta megvalósítani régi tervét: az SZDP irodalom- és művészetpolitikájának kidolgozását, hatékony propagálását. Megteremtette a szervezeti keretet is: az SZDP művészeti bizottságát.

A művészeti bizottság elsősorban az SZDP művészetelméleti vonalának tisztázására alakult. Ezen a téren a szociáldemokraták hátrányban voltak a kommunistákkal szemben. A kommunisták, mindenekelőtt Lukács György írásaiban számos olyan probléma merült fel, amelyek a szociáldemokrata politikusokat is foglalkoztatták. Ezek két nagy témakör – a művészet és a politika viszonya, a hagyomány és újítás kérdése – köré voltak csoportosíthatók.

Lukács beszédeiben, írásaiban az a sokoldalú érvekkel alátámasztott és egyre árnyaltabban megközelített nézet vált uralkodóvá, hogy a forradalom adott szakaszában

a továbbfejlődést művészeti téren a klasszikus és népi hagyományok közérthető és politikus interpretálása szolgálhatja leginkább. Elutasította az „ultraparaszti" és „ultraproletár" törekvéseket, a társadalmi haladás és a jelen új, kísérletező művészeti irányai között csak káros összefüggéseket látott. Ez utóbbi véleményével az SZDP irodalompolitikusai nem értettek egyet. Ellentétek forrása volt a két párt között az is, hogy a szociáldemokraták indokolatlannak tartották azt a nagy figyelmet, amelyet Lukács a népi íróknak szentelt, miközben a munkásírókkal, a haladó polgári írókkal kevesebbet – és kevésbé differenciáltan – foglalkozott. Az SZDP viszont sommás egyoldalúsággal ítélt meg csaknem minden népi írót.

Az SZDP a művészeti bizottság létrehozásával nem csupán művészetideológiai lemaradását kívánta behozni; fölénybe is akart kerülni a riválisi testvérpárttal szemben. Ezt a célt szolgálta a művészetpolitika szervezett kereteinek gyors kiépítése is. A bizottság 1947. május 20-án alakult meg, ünnepélyes keretek között. Elnökéül egyhangúan Kassák Lajost választották. A bizottság tervbe vette a hároméves terv irodalmi és művészeti problémáinak kidolgozását, a művészeti közvélemény formálását. Ez utóbbi megvalósítása érdekében a párt szépirodalmi lapjának és művészeti klubjának létrehozását is bejelentették. Az alakuló ülésen Justus és Kassák mondott beszédet. Kassák – mint már annyiszor – újra az irodalom és a művészetek tudatformáló hatásáról szólt. Kiemelt feladatként jelölte meg a tömegek szellemi színvonalának emelését, s ismételten óvott a tömegek igényének, illetve igénytelenségének a kiszolgálásától.[28]

Kassák szavainak burkoltan MKP-ellenes éle volt. Május 4-én jelent meg ugyanis a *Szabad Nép*ben Horváth Márton *Munkásság és művészet* című írása, amelyben Horváth többek között azt írta, hogy az absztrakt festők művei csak az ellenforradalmi korszakban szolgálták a haladást, az új helyzetben már gátolják a fejlődést: „A művek arisztokratizmusának bűnéért senkit sem kárpótol a művészek haladó, demokratikus politikai beállítottsága" – mondta ki a szigorú és igazságtalan ítéletet. Az általa javasolt megoldás a következő volt: „Az új magyar demokráciában új népiességre van szükség, amely milliók számára a lényeget mondja, tehát érthető. Ehhez nem annyira új írókra, mint új irodalmi beállítottságra van szükség."

Kassáknak más volt a véleménye. Szerinte az új, szocializmus felé fejlődő társadalmi rend megerősödését nem a közönségigény kiszolgálása, hanem fejlesztése segítheti csupán. Konzervatív irodalmi beállítottság helyett az új értékek iránt nyitott művészetszemléletet követelt. Áttételesen Lukács Györggyel is vitázott, hiszen Horváth nézetei a közérthetőség kérdésében kevéssé tértek el Lukácsétól. Horváth emellett az általa használt „új népiesség" fogalommal cezúrát kívánt vonni a két világháború közötti korszakhoz is kapcsolódó népiesek és a demokrácia alapvetően népi forrásból táplálkozó irodalma, művészete között. Ezzel magyarázható többszöri kiállása az autodidakta paraszt- és munkástehetségek mellett; ez viszont már ellenkezést váltott ki Kassákból. Az öntevékeny művészeti próbálkozások átlagszínvonala ugyanis a giccs határán mozgott, s az elsietett elismerés gyakran önteltté, kritikátlanná tette a népből jött „művészeket". Kassák ezt veszélyes jelenségnek tartotta. Ő a munkásokból, parasztokból gondolkodni tudó műértőket akart nevelni, és ellenezte a foglalkozásukat otthagyó fél-művészek népszerűsítését, példaképül állítását. Ami nem jelentette azt, hogy ne pártolta volna a munkástehetségek irodalmi, képzőművészeti szárnypróbálgatásait: az elv általánosításával nem értett egyet.

A nyári hónapok mindkét munkáspártban a közelgő országgyűlési választások jegyében teltek. Az SZDP értelmiségi nagygyűlését a Nemzeti Színházban rendezték augusztus 27-én. Kassák Lajos is felszólalt. Neve az SZDP országos választási listájára is felkerült. Jelölését az MKP központjában nem helyeselték. „Vitatkoztam Kassák miatt Lukács Györggyel, évtizedes, engesztelhetetlen ellenfelével. Annyit elértem, nem nagyon

könnyen, hogy Kassákot képviselőnek jelölte a szociáldemokrata párt, bár erre is jóval nagyobb szüksége volt a magyar parlamentnek és a szociáldemokrata pártnak, mint neki" – írta visszaemlékezésében Justus Pál.[29]

Az augusztus 30-i választások alapján Kassák Lajos bekerült a némileg megcsappant számú szociáldemokrata parlamenti csoportba. A választások után új lendületet vett a szociáldemokrata írók, művészek munkája. Október 1-én megjelent az SZDP irodalmi, művészeti, művészetelméleti folyóirata, a *Kortárs*. Programcikkében *(Bevezető sorok)* Kassák lényegében a művészeti bizottság alakuló ülésén elhangzottakat foglalta össze. A fő hangsúlyt a hagyományőrzés fontosságára tette: „Közleményeinkben nem a különállásunkat, hanem szellemi életünk alakulásának folytonosságát kívánjuk dokumentálni, rámutatva arra, hogy voltak érdemes elődeink, akiktől nem tudunk és nem is akarunk elszakadni, akikre támaszkodva lépünk mind előbbre, akikből erőt merítünk..."

A közös hangot kereste a kommunistákkal, amikor arról írt, hogy a művészek új iránti fogékonysága, kísérletező kedve nem jár szükségszerűen együtt a közönség lebecsülésével, arisztokratikus elzárkózással. „Az író és művész alkotóképessége és a közönség befogadóképessége együtt jelentik a mű értékét és szükségességét..." – írta.

Kassák makacs következetességgel állt ki újra meg újra művészetfelfogása védelmében. A *Kortárs* bemutatkozó művész-estjét is arra használta fel, hogy bizonyítsa: „az új erkölcsi magatartás" kialakítása, „a társadalmi morál újjáélesztése" fontosabb társadalmi cselekedet egy író részéről, mint a harcra buzdítás a napi politikai küzdelmekben.

Az SZDP fellendülő kulturális munkáját nem csupán a művészeti bizottság megalakítása, a *Kortárs* rendszeres megjelenése bizonyította: 1947 novemberét – Justus kezdeményezésére és szervezésében – a szocialista kultúra hónapjává nyilvánította. A számos rendezvény közül elsőként azt az ankétot említenénk, ahol – SZDP-kezdeményezésre – szociáldemokrata és kommunista írók beszélték meg az együttműködés lehetőségeit. Major Ottó írja visszaemlékezésében, mennyire meglepte őt Kassák gyors beleegyezése az ankét összehívásába: „Hiszen olyanokkal kellett találkoznia: Balázs Bélával, Gábor Andorral, Lukács Györggyel, esetleg Révai Józseffel is, akikről az *Egy ember élete*ben meglehetősen kíméletlen portrét rajzolt. (...) Aláírta a meghívókat, melyeket aztán magam vittem el Lukács György lakására, ugyancsak aláírás céljából."[30]

Az összejövetelről korabeli forrás nem maradt fenn. Major Ottó erről az eseményről is beszámolt: „Össze is jöttünk számosan a Fészek-klubban. A mindkét oldalon nagyra becsült Komlós Aladár elnökölt. Jó szándékú felszólalások követték egymást. Már-már úgy látszott, létrejöhet valamiféle együttműködés a két írócsoport között – mindannyiunknak voltak jó barátai itt is, ott is –, amikor szót kért Kassák. És mindent felborított. Feljegyzések híján ma már képtelen vagyok visszaidézni, mi hozta indulatba Kassákot. Bizonyos, hogy voltak az ő ízlésének szokatlan túlzások egy-egy felszólalásban. Láttam, hogy Déry Tibor igen hosszú, önvallomásszerű felolvasása alatt türelmetlenül fészkelődik. Önérzetét sértették is talán némely jóindulatú, de iskolamesteri hangok. Szót kért, és mondott néhány maró mondatot. A túlbuzgó neofitákról, kiket elegendő megvakarni, hogy kiugorjon belőlük a nagypolgár. És – nyilván már az ellene forduló hagulattól felingerelve – valami olyasfélét is mondott, hogy ahol az itt hangoztatott dogmák érvényre jutnak, ott meghal az igazi művészet. Erre aztán kavarodás támadt, amit az akkor már államtitkár Bóka László diplomáciai ügyessége nagy nehezen lecsillapított.

»Maga, uram, naiv ember!« – mondta utána Kassák. – »Az idők megváltoztak, de a jellemek változatlanok maradtak«."

Kassák indulatos kitörésének okaira az összejövetel körüli időszakban keletkezett írásaiból lehet következtetni. A *Kortárs* szerkesztője egyre inkább úgy érezte: már-már áthidalhatatlanná mélyült a két párt irodalomfelfogása közötti szakadék. Ezt az érzést

erősítette benne a tanácskozás is. „Úgy hisszük, mi, írók és művészek, az emberi szellem és érzelemvilág megművelésére vagyunk hivatottak elsősorban. S ezen a ponton hangzik fel panaszunk és méltatlankodásunk azok ellen az intézmények ellen, akik más szempontok szerint döntő fontossággal kívánnak beavatkozni szakmai kérdéseinkbe. Megszabott mederbe szeretnék kényszeríteni sajátos természetünket. Higgyék el nekünk, hogy alkalmatlanok vagyunk napi szolgálattételre, s ahhoz, hogy eredményt érhessünk el, környezetünk bizalmára van szükségünk. Lehetetlenség, hogy kívülről akarják meghatározni tartalmi és stiláris kísérleteinket. Ezeknek a kérdéseknek az elintézése és megoldása saját feladatkörünkbe tartozik" – írta Kassák a *Kortárs* december elsejei számában megjelent, *Az első művészkongresszus köszöntése* című írásában.

A *Kortárs* – az SZDP művészeti elképzeléseinek népszerűsítésére – vitasorozatot indított a pártszervezetekben és nagyobb üzemi szervezetekben. A jó értelemben vett önreklám szellemes formáit hozta létre: a lap munkatársai a vasasszakszervezet székházában nyilvános szerkesztőségi értekezletet tartottak, és a *Kortárs* anyagaiból összeállított műsorukkal az üzemeket járták (januárban a Láng gépgyárban, a Kistexben és a Telefongyárban, márciusban a MOSZK központjában).

A *Kortárs* jellege 1948-ban sem változott. Továbbra is elsősorban a „kortárs" szociáldemokrata írók, kritikusok és művészetpolitikusok fóruma volt. A lapban megjelent versek, prózai írások átlagszínvonala az akkori magyar irodalom maradandó alkotásokat is szép számmal produkáló második vonalát képviselte. A folyóirat képzőművészeti anyagának – Kassák másik két lapjához *(Új Idők, Alkotás)* hasonlóan – magyar és európai viszonylatban is igen magas volt a színvonala. Az MKP 1947 végétől egyre élesebben támadta a *Kortárs*at. 1947 decemberében, a párt tudományos és irodalmi előadássorozatának megnyitóján Losonczy Géza élesen bírálta a folyóiratot. Érveket is felvonultató, „autentikusabb" kommunista vezető „ajkáról elhangzó" elmarasztalásról azonban 1948 tavaszáig nincs tudomásunk.

Az MKP irodalmi pozícióit erősítette az 1947 decemberében megjelent *Csillag* című folyóirat. Főszerkesztőjének sikerült Kassák 1920-as évekbeli közeli munkatársát, Németh Andort megnyernie, pedig rá 1947-es hazatérése után mindenekelőtt a szociáldemokraták számítottak.[31] A *Csillag* a borító tanúsága szerint népfrontos művészeti lap kívánt lenni, a szerkesztő bizottsági tagok között a kommunistákat, a haladó polgárságot, a parasztpártiakat képviselő írók mellett Kassák Lajos neve is szerepelt.

Az MKP ideológiai offenzívája nyilvános fórumokon 1948 februárjában indult meg a *Kortárs* ellen. Horváth Márton 13-án az MKP Politikai Akadémiáján előadást tartott *A magyar demokrácia irodalmi életének mérlege* címmel.[32] Az előadáshoz Kassák Lajos is hozzászólt, hozzászólásának szövege tudomásunk szerint nem maradt fenn.

Horváth Márton részletesen beszélt a *Kortárs*ról mint az SZDP művészetpolitikájának szócsövéről, de Kassák Lajos nevét nem említette, nem hivatkozott a lapban megjelent elméleti írásaira. Sommás értékelése szerint a lap az absztrakció fogalmának piedesztálra emelésével az SZDP művészetpolitikájának megrekedtségét, múltba fordulását bizonyítja. „S nemcsak a polgárság vagy a parasztság egyes rétegeinél kísért a múlt, hanem még a munkásságon belül is. Ha sikerült is a kommunista pártnak a másik munkáspárttal akcióegységet, kisebb-nagyobb zökkenőkkel, de mégis jól működő munkásegységet létrehoznia, ez távolról sem jelenti a munkásosztály ideológiai egységét, s távolról sem jelenti az irodalompolitikai nézetek azonosságát. Ha Illyésékre a harmincas évek túlnőtt hagyományainak az ápolása a jellemző, s ha Márai a nyugati nagypolgári irodalom példái után nyúl, a szociáldemokrata párt irodalompolitikájának képviselői az irodalmi és művészeti forradalom, az absztrakció jelszavát írták lobogójukra"[33] – mondotta Horváth, aki bírálatában, értékelését alátámasztandó, a *Kortárs* szerzői közül csak Justus Pál és Kállai Ernő csaknem fél évvel korábban megjelent írásaiból idézett. Előadá-

sára Nádass József, Kassák közeli munkatársa válaszolt a *Kortárs*ban. A folyóiratot ért vádakat alaptalannak nevezte. Cáfolatként Kassák lapindító írásából idézett.[34]

A *Kortárs* bírálatát, amely közvetve Kassák ellen is irányult, áprilisban Kassák másik lapját érintő adminisztratív intézkedések követték. A Magyar Művészeti Tanács április 4-i határozatában – március 1-ig visszamenően – nem ismerte el saját lapjának az *Alkotás*t, megszüntette a Tanács és Kassák közötti jogviszonyt, a lap alkalmazottját elbocsátotta.

A *Kortárs* napjai is meg voltak számlálva. 1948 márciusától sűrűn követték egymást a két munkáspárt egyesülését előkészítő akciók a jobboldaliaktól már megtisztított szociáldemokrata pártban. Az SZDP művészeti bizottsága, a két párt eltérő művészetpolitikai nézetei közelítésének szándékával, sürgette az MKP-ba tömörült művészekkel, írókkal közös szervezeti és ideológiai bizottságok létrehozását. Ilyen körülmények között az SZDP művészetpolitikáját reprezentáló folyóiratnak egyre kevésbé volt létjogosultsága.

Justus, aki helyeselte és segítette az MKP és az SZDP egyesülését, az egyesült munkáspárt létrejötte után is meg szerette volna tartani a *Kortárs*at. A két párt több vonatkozásban eltérő művészetpolitikai nézeteinek közelítéséről azonban nem voltak elképzelései. Nem számíthatott változásra az MKP művészetideológiai vonalában, s a maga nézeteinek megváltoztatására sem mutatott hajlandóságot. S afelől sem lehetett kétsége, hogy mestere a továbbiakban is tántoríthatatlanul kitart elvei mellett.

A *Kortárs* utolsó száma 1948 júniusában jelent meg. Az MDP már nem tartott igényt Kassák lapszerkesztői munkájára, rövidesen műveire sem. 1948 végére Kassák gyakorlatilag munka és jövedelem nélkül maradt.

A keserűség éveit 1953 márciusától a bizakodás hónapjai követték. Bátor felszólalása az MDP KV júniusi párthatározatát elemző írószövetségi gyűlésen legendássá vált. A várt kibontakozás azonban elmaradt. Véleményét az „ötvenes évek"-ről 1954-ben Déry Tiborhoz írott leveléből ismerjük.[35] A következő években visszavonultan élt. Ám az *Alföld*ben a közelmúltban megjelent naplójegyzetei tanúsítják, hogy továbbra is élénk figyelemmel kísérte a közélet eseményeit. Társadalmi és politikai közszereplést azonban nem vállalt többé.

JEGYZETEK

1 Kassák Lajos: Elöljáró szavak. Szocializmus, 1945. augusztus. 58. l.
2 Fodor József: Együttléteim Kassák Lajossal. Kortárs, 1967. március. 383. l.
3 Kassák Lajos: „Új szellemi front". Világ, 1945. július 5. és uő.: Az író írjon. Világ, 1945. május 24.
4 Uő.: Mit adhatunk az értelmiségnek? Népszava, 1945. december 2.
5 Uő.: A beteg néplélek gyógyítása. A Társadalomtudományi Társaság ankétja. Kassák Lajos előadása. Népszava, 1945. június 6.
6 Kassák Lajos: Invitáció. 1945. július 8.
7 Uő.: Az eltűnt idő nyomában. Népszava, 1945. július 15.
8 Örvös Lajos: Az élő irodalom és képzőművészet körútja a magyar vidéken. Szabad Szó, 1946. szeptember 29.
9 Bóka László: Érden búcsú volt. Haladás, 1946. október 3.
10 Szögedi Péter: Írók és sznobok. Szabad Szó, 1946. november 17.
11 Lengyel Balázs: Egy másik Kassák. In.: Kortársak Kassák Lajosról. (Szerkesztette és sajtó alá rendezte: Illés Ilona és Taxner Ernő.) A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa. Budapest. 1976. (Irodalmi Múzeum 12.) 138–139. l. Gergely Sándor nézetei élesen eltértek Kassáknak a proletárművészetről vallott felfogásától. Gergely ellenszenvvel viseltetett Kassák iránt. „Gergelynek arra a megjegyzésére, hogy nem szívesen ül Kassákkal egy asztalnál (az Írószövetség egyik 1945 eleji ülésén – *S. É.*), Zilahy buzgón helyeselt..." Gellért Oszkár: Levelezéseim a kortársaimmal. Művelt Nép Kiadó, Budapest, 1955. 91. l.
12 Sarkadi Imre: Vita a kultúrnapokról. Szabad Szó, 1946. október 20.
13 Méray Tibor: Művészeti hét Fehérváron. Szabad Nép, 1946. december 1.

14 Major Ottó: Az esztétikus problémája. Újhold, 1946. december. 129–134. l. Uő.: Gondolatok a realizmusról. Alkotás, 1947. jan.–febr. 34–38. l.
15 In: Kortársak Kassák Lajosról... I. m. Major Ottó: Egy ember élete, szenvedése és nagysága: 170. l.
16 Pogány Ö. Gábor: Alkotás. Fórum, 1947. június. 477–479. l.
17 Lásd Kassák Lajos. Új Március. 1926. november és Vajda Sándor: Trockizmus és likvidátorság. 100%, 1930. július–augusztus.
18 Fodor József: Együttléteim Kassák Lajossal. Kortárs, 1967. március. 383. l.
19 Lukács György: Írástudók felelőssége. Előszó. (Megosztottság vagy összefogás?) Idegen nyelvű Irodalmi Kiadó. Moszkva, 1944. 9. l. A könyv a Szikra kiadásában 1945-ben került szélesebb körű magyarországi forgalomba.
20 Lukács György: A hatvanéves Kassák. Fórum, 1947. március. 217–218. l.
21 Kassák Lajos hatvanéves. k–i–e. Szabad Nép, 1947. március 15.
22 Kassák hatvanadik születésnapjára. Ezerkilencszáznegyvenhét március huszonegy. (Szerkesztette: Nádass József.) 5. l.
23 Kassák ünneplése. Népszava, 1947. március 22.
24 Kassák Emlékmúzeum és Archívum. A levél kelte: 1947. március 21.
25 Kassák-est. Népszava, 1947. február 22.
26 Justus Pál: Kassák a munkásmozgalomban. Magyar Műhely, 1965. december. 27. l.
27 Major Ottó: Egy ember szenvedése, élete és nagysága. In: Kortársak... I. m. 173. l.
28 Megalakult pártunk művészeti bizottsága. Népszava, 1947. május 31.
29 Justus Pál: I. m. 27–28. l.
30 In: Kortársak Kassák Lajosról. Im. 174. l.
31 Lásd erről Németh Andor: A szélén behajtva című kötetének utószavát. Írta: Réz Pál. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1973.
32 Szabad Nép, 1948. február 15.
33 In: Horváth Márton: Lobogónk, Petőfi. Szikra, 1950. 143–144. l. Az előadás A magyar demokrácia irodalmi élete címmel először a Csillag 1948. márciusi számában jelent meg.
34 Nádass József: Hozzászólás és kiegészítés. Kortárs, 1948. március 1. 326. l.
35 Déry Tibor: Ítélet nincs. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1969. 576–584. l.

Németh Gyula rajza

KÖVES RÓZSA

A kiátkozott ember

WEISSHAUS ALADÁR A MAGYAR MUNKÁSMOZGALOMBAN

Eljön-e
Eljön-e egyszer a kor
mikor érthetetlenné válik
amitől féltünk.
(Lengyel József)

A testvérétől kapott borítékból kemény tárgy esett íróasztalomra: Weisshaus Aladár 1947. januári villamosbérlete. Csak néhány napig használhatta. Ötödikén elfogták,[1] és több mint kilenc év múlva szabadult. Az igazolványkép szomorú, idősödő férfit ábrázol.

A húszas évek második felétől a munkásmozgalom „kiátkozott" embere volt Weisshaus. Az illegális KMP-ben árulónak, rendőrspiclinek minősítették. A szociáldemokraták is elhatárolták magukat tőle. Mégis, a régi, sokat próbált kommunista, Boér Ferenc a *Valóság* 1981. 6. számában idézi Landler Jenő túlzásában is figyelemre méltó szavait: *„Bethlenen kívül egy koponya van még Magyarországon, azt Weisshaus Aladárnak hívják."*

Összesen 16 évet töltött börtönben. Hetet Horthyék, kilencet Rákosi idején. Így a kívülálló szemében a küzdelemben, amelyet szervezkedésért, elgondolásai érvényre juttatásáért folytatott, alulmaradt. De tény, hogy szellemileg a legrosszabb körülmények között is tartotta magát. A magyar munkásmozgalom történetének egy sajátos – manapság már alig ismert – jelenségéről van szó. Ki volt tehát Weisshaus Aladár?

Budapesten született, 1887. december 21-én. Apja délivasúti kalauz, gyermekeit igyekszik taníttatni. Az összetartó családban a nagyobbak segítik a fiatalabbakat. Mihályból jó nevű orvos lett. Vadas Ernő kiváló fotóművész. Aladár mérnöknek készült, de mint a legidősebbnek, szegénységük miatt abba kellett hagynia tanulmányait. Az úgynevezett Délivasútnál lett hivatalnok. A hét testvérnek nincs leszármazottja. E sorok írásakor a családból már csak a 81 éves Vadas Ilona van életben.

Weisshaus Aladár 1910-ben belépett a szociáldemokrata pártba.[2] Díszes oklevél: 1917. október 17-én rendes tagjává választotta a Királyi Magyar Természettudományi Társulat. Galileista. Útja a munkásmozgalomba vezet. Az őszirózsás forradalom idején megalakult Magyarországi Vasutasok Szövetségének egyik függetlenített titkára. Az I. kerületi és a Budapesti Központi Munkás- és Katonatanács tagja.[3]

1919 júniusának első napjaiban többfelé vasutassztrájk tört ki. A vasutasok valódi sérelmeit kihasználta a szerveződő ellenforradalom. A stratégiai okokból is veszélyes megmozdulás miatt egyesek kemény megtorlást követeltek; mások – elsősorban Landler – szigorú vizsgálat mellett azt kívánták, hogy a vasutasokat vonják ki Szamuely Tibor rögtönítélő bíráskodása alól. Weisshaust különvonattal Szamuelyhez küldték azzal, hogy Szamuely ne intézkedjék az ő meghallgatása nélkül. Egyetlen eset kivételével – amikor Szamuely egy vasutast és fiát ellenforradalmi tevékenység (nem a sztrájkban való részvétel) miatt még Weisshaus odaérkezése előtt kivégeztetett – eredményesen is működött. (Fennmaradt és a munkásmozgalomban továbbgyűrűző mozzanat: Szamuely Sallai Imrének panaszkodott Weisshausra.)[4]

Weisshaus a Vasutas Szövetségben a sorozóbizottság elnöke. Agitációjának is köszönhető, hogy sok vasutas vonult be a Vörös Vasúti Ezredbe. Közben szenvedélyesen tanította Marx (német eredetiben megismert) *A tőké*jét. A Vasutas Szövetség agitációs tanfolyamán kifejtettekből az látszik, hogy erősen hatott rá Szabó Ervin: „Tévedés az

ASSÁK Lajos
Uj Irás 1989.9.

BODRI FERENC

„Az út, amin haladtunk, alámerült...”

Töredékes nyomozati rekonstrukció: Kassák Lajos és csavargótársai Európa útjain – 1909

„... Kassák hívő volt – a leghumortalanabb magyar író – világmegváltó erkölcsi forradalmár, a kollektív individuum feltalálója, az élet megjavításának apostola, szent láz égett benne. Távol állt a dadaizmus humorától, a szürrealizmus álomjátékától. Írt aktivista örömódákat, erőhimnuszokat, dadaista képverseket is, de lelke mélyén tárgy- és törvénytisztelő volt...”

(Béládi Miklós)

Két csibész lődörög az úton
kísérik őket szőke angyalok
ha rámpillantana az egyik
nekiadnám pénzem dicsőségem

Mindkettő igazi bal-lator
csuklójukon hamis karperec
lopnak s ha kell megölnek bárkit
hazárdul játsznak a szívekkel

Mért hagytál el szép ifjúságom
ó ég ha én lehetnék az egyik
hová rejtsem titkom szerelmem
gondok foglya vagyok már örökre

Most táncolni mennek részegen
s a kialudt lámpák árnyai közt
senki nem látja az angyalok
törött szárnyát keserű könnyeit

35/9/10

Kassák Lajos

Amíg a címként választott verssor a Kassák-összes második kötetében olvasható a *Ki nem adott versek* között és 1946-ból való, addig a teljességben idézett, látomásos vallomás kiadatlan eddig, ceruzával jegyzett, alaposan átjavítgatott kézirata a budapesti Kassák-archívum egyik gonddal rendezett dobozából került elém. Feltehetően – amennyiben a furcsán odarótt dátumnak hihetünk – valamely angyalföldi vagy újpesti látványélmény alapján fogant. De a látottaknál 1935-ben a költő távolabbra tekint: megindult víziójában ifjúságát búcsúztatja el – rejtetlen szerelmekről és titkokról, lerázhatatlan gondok örök fogságáról árulkodik. A két hazárd csibész pillantásáért pénzét és dicsőségét ajánlaná, az angyalok összetört szárnyát siratja, egykori keserű és jelenkorú égető könnyeiről vall és fájdalmasan emlékezik.

Pedig *„nagyobb urak vagyunk, mint a királyok.*
Vad folyókkal folyik el a sorsunk...” –

olvassuk a még 1909-es *Csavargó-dalok* elején, abból az időből, amikor az út még végtelennek tűnt, egyenes ívű volt és szilárd. Így aztán el-eltűnődhetünk: melyik élmény az igazi? A sóvárgó nosztalgia-e, vagy a szigorral vállalt, önfelmutató és vágyteli emlékezés? Az

alámerülés az eltűnedezettek után? Netán az öngyógyító feledés? A kettő – gondolom – egyszerre és együtt, az elmúltak ambivalenciájának „rehabilitációiban" munkálkodik.

Minden bizonnyal – ismétlem a feltételezést – valóságos látványélményből születhettek a ceruzával jegyzett, sokszori áthúzásokkal tarkított verssorok. De ez az idő egyben a *Csavargók, alkotók* sorozatának megírási és megjelenési ideje is (*Nyugat* – 1929; 1935), és ez idő tájban (mint később annyiszor) Kassák ismét önmaga múltjának a kútjába merült.

Ekkor született a *Társtalan ember* című, nagyszerű vers – ez a lélekidéző és borongó kettősportré –, megjelenésére először az *Ajándék az asszonynak* című kötetben (1937) talált.

„Messze van ő és én még messzebb vagyok tőle
s ha szerencse-vadász sohase voltam, unom már
szerencsétlenségeim sorozatát, mely körülvesz
akár a kénszagú iszap; vakít és fojtogat
s ha indulni akarok, besüpped lépteim alatt.

Messze van ő és én még messzebb vagyok tőle.
Hajdanában együtt vándoroltunk a folyó partján
ő jobbról én balról s ha kérdezett, feleltem.
Ha valaki szembejött velünk, bizonyosan tudhatta
mi vagyunk ama szegények, akik az erő szerénységét
s az ajándékozás örömét énekeljük.

Messze van ő s én még messzebb vagyok tőle.
Néha gondolok rá tisztálkodás közben vagy a terített asztalnál
olykor szólítom is hangtalanul magamba fordultan
de messze van ő s én még messzebb vagyok tőle
a függöny legördült ablakomra s hallom a harangokat
hogy megkondulnak egy süllyedő világ felett."

Hogy ki van oly távol a vers anaforáiban, aligha sejthető. És találgatásokba nehezen bocsátkozhatunk. Idő vagy tér választja-e el a közös vándorlás után örökre szétszakadtakat? És miért kerülhetett messzebbre az egyik a másiknál? – mindezek felett nyilván kevéske haszonnal csábítón tűnődhetünk.

De az 1935/36-os megidézés egyben már a múlt bizonyos emlékeivel való leszámolás *jelenkorú helyzetére* is utal: a költő ez időre már súlyosabb gondok foglya lett, „egy süllyedő világ felett" meg-megkonduló harangok szavára figyelmez a jelen és a múlt egyaránt lefüggönyözött ablakai mögül. Közben lassan ötvenedik esztendejéhez közelít, több ízben átlépte már a gyors és talán korai betakarítások termékeny periódusát.

Ez idő tájban rendszerint már a betakarítások betakarításának kényszere feszíti a tudatot. És hiányos és töredékes marad közben ez is: a lírai hang egyre tragikusabb színezetű, a „megtörtént, ami megtörtént" mindegyre fájdalmasabb és kénytelen rezignációja övezi az ekkori Kassák munkásságát, ebben legkivált költészetét: a versek mikro- és makrovilága egyre megfoghatatlanabb, egyre éteribb.

A harmincas évek közepén ijesztő fények gyúlnak a jubileumra készülődő költő Európa-horizontja felett – az elszaladt évekkel mindegyre távolibb a múlt, és feltárásának aligha nyújthat kedvező erőt a jelen, egyre magasabb gátakat állíthat a megsejtett jövő.

Pedig hát lenne nem kevés begyűjteni- és tisztáznivaló. Ezenközben akár 1909, a *„csavargás ideje"* előbb, ebben az itt és ekkor szerzett barátoké és emlékeké. Kassákot feltehetően nyugtalaníthatták az erre az emlékre fordított korábbi kerekded kísérletei: egyazon síkon jegyezték nemcsak az emlékeket, de ugyanígy a megírások változó idő- vagy hangulatállapotait.

„... Pontosan számot tudnék adni róla, hogyan történtek csavargásaim, győzelmeim, megaláztatásaim és szerelmeim. Meg tudnám mondani, ki volt az a nő, aki először megcsalt, aki először elárult. Egyszer voltam a tenger közelében, de akkor is fülön csíptek a csendőrök, toloncházba dugtak, aztán vasra verten átszállítottak az ország határán. Egyszer láttam havasokat egy pillanatra a száguldó vonat ablakából, felejthetetlen élmény...

Ami elmúlt, az visszajön, és érzem a szelét annak, ami eljövendő..." – olvashatjuk a Mutterkához 1936/37-ben címzett 18. levél lapjain, az *Anyám címére* kiadott kötet végefelé.

„Pontosan számot tudna adni" mindenről – írja –, jelezve egyben, hogy a korábbi számadások nem voltak mindig pontosak. A „pontosabb számadásra" csupán néhány töredék-kísérletben került sor utóbb, így nekünk kell rekonstruálnunk – amennyiben lehet – azt a néhány hónapot (pontosan 250 napot), amikor 1909-ben a friss tavasz útnak indította a két vándorlegényt, majd hazatérítette *(„erősen benn voltunk az őszben")* utóbb a távolabbra elkerülőt a fenyegető hideg, a közelítő tél.

„... 1909-ben mint fiatal vasmunkást a munkaadók által bevezetett feketelistázás hosszabb időre munkanélküliségre kényszerített. Ekkor már verseket firkáltam – olvashatjuk az 1956-ban írt *Az izmusok történetében* –, *nagyon kedvemre volt ez a tevékenység; nem is annyira az újabb munkavállalás lehetősége, mint inkább a rímek gyártása érdekelt... Tele voltam izgalommal, nagyot akarással, és mindenáron Párizst szerettem volna látni. Egy május eleji este, minden különösebb előzmény, meggondolás nélkül, Gödrös nevű barátommal elhatároztuk, hogy másnap reggel nekivágunk a világnak. Így történt. Pénz és idegen nyelvek tudása nélkül elindultunk. Esztergomig hajón, onnan gyalog, egészen Párizsig. Mentünk, mentünk, jóformán éjjel-nappal, s mint a kutyák, minden elénk került dolgot megszagoltunk, s mint a koldusok, mindenhová befurakodtunk. Roppant kíváncsiak voltunk a világra, s azt is szerettük volna megismerni, ami a valóságban nem létezik. Párizsba indultunk, de nem rohantunk, becsavarogtuk közben fél Európát..."*

Nos, az indulás pontosan 1909. április 25-én volt, a Vigadó-téri hajóállomásról, délután 6 órakor. És a két barát minden bizonnyal Pozsonyig utazott hajón. A többi a leírtak szerint. Ebben az évben április 25-e csütörtöki napra esett, és Bécsig elvitte volna őket az éjszakai kofahajó, kikötve Újpesten is.

Arra aligha mernék vállalkozni, hogy Kassák életének „első nagy kalandját" valamely kívülről támasztható „minőségszint" szerint értelmezzem és rangsoroljam. De annyit minden merészség nélkül megkockáztathatunk, hogy a „csavargás ideje" ugyancsak emberformáló purgatóriummá alakult, a korábbi, inkább a 19. századra formázó hazai mozgalomban való kétkedő és kényszerű részvétel, a talponmaradás fogcsikorító kísérletei, az „életmodell kiválasztása" és az eléggé szürke irodalmi próbálkozások után. A világ átölelése a korábbi tapogatózások helyett.

Bár a megéltekkel és a megírtakkal, az átéltek és a megismertek ténysoraival aligha vitatkozhatunk – a legenda többnyire erősebb, mint egy-egy hitelesebbnek állított, száraz beszámoló.

Szembe kell néznünk nekünk is avval, amire már *Rónay György* utalt, 1909-ről szólva Kassák monográfiájában, látva a tények ellentmondásait. Már ő sem tekinthette kizárólagos forrásnak az 1926/27-ben Nyugatban megjelent *Egy ember élete* fejezeteit.

„... végül is műalkotás – írja Rónay –, *nem fényképezett, hanem újrateremtett élet és sors; természetes, hogy érvényesülnek benne a teremtés – az egykori ‚objektív valóságot' esetleg módosító – saját törvényei... a végső igazság annyi lehet, hogy – mint következtetünk is – Párizsból és csavargásaiból többet hozott haza magával, mint amennyit az önéletrajz elismer..."* (1971).

Hasonló konklúziókra jut – meg-megidézve az írót és Rónayt – a remek *Én Kassák Lajos vagyok...* című montázskötet szerzője, *Ferenczi László* is a maga búvárkodása során (1987).

A megformálás „regényszerűségének" említésében mindkettőjükkel egyetérthetünk, de avval a következtetéssel, amely „a párizsi élménynek" a megírtaknál gazdagabb voltára vonatkozik, aligha. Párizsban és Párizsból Kassák valóban csupán annyit látott és láthatott 1909-ben, mint amennyit az önéletrajzi nagyregényben, akár a *Csavargók, alkotók* (1935) lapjain, vagy *Az izmusok történetében* (1956–57; ill. 1966–67), akár az *Önarckép háttérrel* vallomásos oldalain (1960–61), akár más töredékekben leír. *„...Csavargásom alatt, ami látszatra nem volt egyéb léha munkakerülésnél, észrevétlenül megedződtem, kifejlődött a látásom, megtisztultak a gondolataim és érzéseim. Mikor elindultam, meggondolatlan gyerek voltam, most mint komoly – felnőtt ember álltam a dolgokkal szemben. Volt egyéni mértékem, amivel mérni tudtam, s amivel egy magasabb fokon az általános értékeket kerestem. A művészetet nem eszköznek, hanem a cél egyik részének tartottam..."* – írja az *Egy ember életében*; gyanúm szerint az 1909-es élmények aligha válhattak el tisztán a későbbiektől a többszöri meg-megidézek során. Néhány utóbb begyűjtött felfedezést Kassák önkéntelenül, nyilván a meghamisítás szándéka nélkül, antedatál.

Párizsba 1909. október 20-a táján érkezhetett az első innen feladott levél tanúsága szerint, és december 11-én, este kilenckor indul majd a vonatja visszafelé. A *Simon Jolán*nak

címzett, keserű és mogorva levélből tudható az indulás pontos dátuma, a szombaton feladott levélben kedd-szerdai érkezését ígéri a világutazó. Meg is érkezett Pestre szerdán, december 15-én. A híradás előbb, már 13-án – az újpesti postabélyegző erről tanúskodik.

A Párizsban töltött ötven napos éhezés és kószálás oly sokminden felfedezéséhez akárki számára aligha elég. Még talán akkor sem, ha az érkező figyelmét *Szittya Emil* irányítja, aki többször járt már a „világ fővárosában". *„...Éreztem, megfogja a kezemet, vezet, mint az inaszakadtat és világtalant, s valóban nem láttam, hogy hol járunk, s a sötét házak rámfeküdtek, s egyszerre elfelejtettem önmagam, és elfelejtettem a világot..."* – írja később a hálás ismerkedő.

A *Csavargások könyve* rövidke Párizs-leírásának, az itteni kalandok felsorolásának, majd az ezt követő későbbi emlékezéseknek joggal hihetünk. Mindőjük közül az *eposz* kiemelkedik: a legtöbb és sokféle sejtés ebből áradhat felénk. *„...meglátod, mégis érdemes volt mindazt végigcsinálni, amit végigcsináltunk* – biztatja Szittya. – *Az utak elmaradtak mögöttünk, itt vagyunk Párizsban, a szép nők és a kiteljesedett művészetek városában...",* és bizony jól esik ekkor az efféle biztatás. Hiszen a város számukra elsőképp az itteni magyar egyletet jelenti (Szittyát már ismerték itt), a megélhetés alaplehetőségeit, a tiszta Asylt nyújthatta a gyaloglásokban és nélkülözésekben, a megaláztatásokban megkoszosodottak számára legelébb. Az első párizsi reggelt a tiszta éjszaka után *(„Talán eddigi egész életemben ilyen tiszta és megvidámító reggelem még nem volt..."),* új és a korábbiaknál megkapóbb ismeretségeket. Ady világa a parkokban és bulvárokon, de Szittya ízlése és kapcsolatai a megnyíló ajtók mögött.

A gyorsfényképek leírásaiból egy *Dávid* nevű anarchistát említhetünk, aki „a tömegek ideológiai átépítésére, a dolgok alapjaikban való megváltoztatására" tette fel életét, és akiből novellahős alakult utóbb. Mellette egy *Weisz* nevű másik magyar, aki szintúgy „anarchistának vallotta magát, de inkább csak közönséges kalandor volt", bár ő szerzett egy teljes hónapra szállodát.

A sorból *Dunajec Nándor,* a néptanító és hegedűs, nomeg a Rodin-növendék *Zádory Oszkár* emelkedik ki, ő lett az első, aki az egyetlen úri párizsi vacsorát teríti a kéretlen és éhes zarándokok elé. Az osztrigával való megismerkedést nyújtja az ősz pasztellszíneivel bódító, „nyerítő, síró és ugató" Párizs lelombozódott platánjai alatt.

*Dunajec Nándor*ral – aki már itthon Szittya Emil barátja és anarchista társa volt, egyik művének kiadója – már *Leonhard Frank* emlékezés-regényében (*Baloldalt dobog a szív* – Bp. 1958) is találkozhatunk. A müncheni Stephanie-kávéházban tűnik az író szeme elé: *„...A román Tunajec, aki hosszú, olajos fényű hajával és Lavallière-gallérjával olyan volt, mint Dante lehetett huszonöt éves korában, egy hatalmas szőke lánynak esküdözött, kezét szívére szorítva: – Én akarok örökké veled életen át menni on Riviera..."* – emlékezik az író még a párizsi idők előtt. A vagabundus néptanító (zenész?, amorozó?, konspirátor?, anarchista?, könyvkiadó? – mi még?) 1910 táján Budapesten tűnik fel ismét, írják a nevét másutt Dumajeknek, Ferdinandnak is. Portréját a *Das Kuriositäten-Kabinett*-ben utóbb a jóbarát, Szittya Emil rajzolta meg: *„...az éjszakai mulatók hegedűvirtuóza volt. Korábban néptanító, aki egy váratlan napon önmagában Paganinihez való hasonlatosságot fedezett fel. Mindig az Ave Mariát játszotta, és úgy tudott a nőknek kezet csókolni, mint senki más. Kevés olyan berlini vagy müncheni művész akadt, aki még nem töltött nála egy-egy éjszakát. Gürtler mellett – aki némiképpen szerényebb volt mint Mühsam – a legnagyobb bohémnak tartotta magát. Azt mondják, állítólag nagy sikere volt a nőknél. Életének érdekesebb szakasza avval kezdődött, hogy a Simplicissimus kávéház vezető felszolgálónőjét, Emmát elvette feleségül. Majd visszatért Magyarországra, és ott megint néptanító lett. Később a magyar tanítóság szocialista szövetségét ő alapította meg, és a Tanácsköztársaság idejében kiemelkedő szerepet játszott. Utána néhány évre elítélték, majd egy fogolycsere kapcsán Oroszországba került..."*

Szittya adatai hitelesek, hiszen az 1915-ben már pár éve ismét Budapesten élő Duna egy itt megjelent Szittya mű – *Die Haschischfilms der Zöllner Henri Rousseau und Tatyana Joukof mischt die Karten* – 1915. – kiadója lett. És persze tény, hogy amikor *Zádory Oszkár* vacsorára hívta meg csavargó honfitársait, az éjszakai lokálban Dunajec hegedült. Remekül ismerte a város művészvilágát, a fény és az éjszaka virágait.

A túrkevei születésű szobrász, Zádory pedig itthon még 1906 előtt *Finta Gergely* névre hallgatott. Utóbb majd *Kuncz Aladár Fekete kolostorá*ban találkozhatunk vele. *Lőrinczy László* kitűnő könyvében (*Utazás a Fekete kolostorhoz* – Bukarest, 1975.), *Egri Mária*

tanulmányában *(Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve* – 1969–70.) is feltűnik neve, miként a *Művészeti Lexikon* 4. kötetében is.

Összességében mégiscsak emberibb világ bontakozik ki Dunajec és Zádory, mellettük néhány más itt élő magyar révén Párizsban Stuttgart, Brüsszel után végre az ideérkező vagabundusok előtt. Aachen, Karlsruhe, Frankfurt am Main, Gent, Antwerpen és a közbeesők után legelébb egy kitűnő fürdés, majd a borotválkozás és nyiratkozás, utóbb a tiszta fehérnemű varázsos igézete.

„... Szittya is és én is lassan, hetek múltán belekóstoltunk Párizsba, jártuk a múzeumokat, a privát kiállításokat, és írtunk, mintha áradás öntötte volna el a bensőnket..." – mint a *Csavargások könyvé*ben olvasható. Majd az igézet és az ígéret végkövetkeztetése is: *„Már költő voltam, megválthatatlanul..."*

Kassák Simon Jolánnak november 15-én innen egy rövidke levelezőlapot ír. Ebben egy ma már aligha kideríthető ügyben ad tanácsot: valakin otthon segíteni kell, tegye meg Jolán, amit tehet. Talán a jóbarát *Kis Károly*, az újpesti munkásköltő lehet a rászoruló. Levelet ő már október 28-án kapott ugyaninnen, szemrehányásokkal az elmaradt híradások okán. Könyveket kér eladásra Kassák és főként híreket. Versei „szaporodásáról" ír *(„Szaporodnak, de egyéb semmi...")*, címét jelöli meg. *„Ludvig Kassák, Páris, Rue Mouffetard 86 Hotel"* a cím, amelynek ágyán Jolánról álmodozik, az utolsó kérdésben róla kér híreket. Jolánnak meg rátartin a csavargás tervezett folytatásával dicsekedik. Megjegyzi, hogy talán Afrikán keresztül érkezik haza esztendők után. Hidegen fújhat már ekkor a párizsi szél, a *Hevesi András* által utóbb oly találó jelzőkkel illetett „párizsi eső" is eshet talán. Afrika – lehet – nemcsak a további kalandok, inkább egy melegebb milió ígérete. Utóbb aztán mégiscsak a Mutterka sparheltje győzött a déltájak álomvilága felett – meleg lehet Pesten is, ha van télikabát, és akadhat tüzelő.

Végtére lehet, hogy mindez csupán legényes fenyegetés a hűtlennek gyanított Jolán előtt. De jelezheti, miről álmodozhattak tovább az ekkor még összenőtt vagabundusok. Afrika közelebb van mégiscsak Szittya Chiléjénél, és bizonnyal itt is akadhat majd térítendő az új vallásalapítók előtt.

És itt meg kell állnunk egy szusszanatra – már talán harmadízben idézek egyidejű és egykori Kassák-leveleket. Pedig az archívumban ezekből csupáncsak néhány található. A legtöbbje a még Stuttgartban elhagyott *Gödrös* Kis Károlynak és Simon Jolánnak írt képeslapja, híradása Stuttgart előtti út állomásairól. Ezek mellett két-három, ugyancsak az említettekhez címzett Kassák-levél. De a Simon Jolánhoz ekkor és később írt sok-sok további levél az 1986-ban meghalt *Kassák Lajosné* akaratából húsz esztendőre lezárt anyagként lepecsételten a budapesti *Petőfi Irodalmi Múzeum* páncélszekrényében pihen – a mennyiségre csupán a titkokat rejtő doboz nagyságából következtethetünk. Kassák Klári tiszteletet érdemlő szándéka érthető és méltányolható – így aztán postai bélyegzővel ellátott tényekre csupán a dobozból kimaradt töredékekből következtethetünk.

De ez a néhány töredék többet, nem ritkán mást nyújt, mint ami a sokszor meg-megidézett nyomtatott szövegekből elfogadottan kideríthető – elsősorban megkérdőjelezi a „támadás" egyenes útvonalát.

Nem kevés legenda született már az odüsszeia elején: Kassák egyhelyütt Esztergomig, más ízben Pozsonyig, Bécsig jelölte a kezdeti hajóutat. Nyilván Pozsony a „földet érés" valószínű helye. Ha a végcél Párizs, Esztergomig hajózni aligha érdemes. Gyalog is ideérünk estig, ha jó korán útrakelünk, akárha edzésnek is megfelelhetne az út még Párizs előtt.

Gödrösnek olykor együgyű, olykor már-már ízetlen leveleiből pontosan kirajzolódik az út Stuttgartig tartó eleje, ugyanígy a jelesebb tartózkodások színhelye is. *München*ből június 18-án ír, *Augsburg*ból 23-án, *Stuttgart*ból július 9-én indul először levél – ezek voltak Párizs előtt a fontosabb és pontosabb stációk.

„... Mi már ismerjük minden zugát a városnak..." – írja dicsekvően Jolánnak a müncheni Siegestor képeslapján –, *„Mit szólsz ízlésünkhöz?"* – kérdezi Augsburgból egy borzalmas giccslapon. *„Írj Stuttgartba postrestanté!"* – szól a felhívás a Münchenből keltezett képeslap hátoldalán, és egy ugyanilyen ábrájú giccslapon (hegedülő faun, ölében elhanyatló, pucér nimfa) a hímremény, *„ha ismét ide kerültünk"*. De Kis Károlynak Gödrös még Párizsból is ígér hasonló szépségű képeslapokat. Nem rajta múlott, hogy ez az ígéret beváltatlanul maradt.

„Most hosszabb ideig itt maradunk..." – zárul az első stuttgarti híradás. A „bővebb levél" három nappal később, július 12-én indul el Újpest felé – meg is érkezett már 14-én. Érdemes idéznünk teljes szövegét, a címzett Kis Károly:

„Szervusz Károly! – Íme itt a bővebb levél. Ugyanis arról akarunk írni, hogy a Kassák itt Stuttgartban fog kiadni egy könyvet egy másik íróval közösen (kivel itt ismerkedtünk meg szintén magyar), Szittya Emilnek hívják. Ő (Szittya) általunk fel kér téged, hogy légy szíves menj el Vojtoczky Gyulához, és kérj tőle 10 drb könyvet, melyet Szittya és Vojticzky írtak, és küld el ide postarestante. Vojticzky lakik Vasvári Pál utca 7. sz. ha ott nincs, akkor keresd fel őt „Szabadság Munkásképző Egyletbe" (Aggteleki u. 3. sz.), ott lesz biztosan. Ezt tedd meg kérlek, majd visszaszolgáljuk. Ha Vojtoczkyval beszélsz, mondd meg neki, hogy Szittyának itt a jövője függ attól a 10 példánytól, és reméli, hogy Vojticzky át fogja adni a könyveket.

Továbbá:

ha neked van valami pénzed, úgy Kassák kér kölcsön könyve kiadásának fedezésére néhány koronát, amennyit tudsz küldeni. Ha pedig nincs pénzed, akkor küldj neki a 'Piros mezőkön'-ből néhány példányt, melyet itt értékesíteni fogunk és a pénzt megadjuk, ha a könyv megjelent.

A Jolántól is kért néhány koronát Kassák, továbbá hazulról is kap valamit és így össze fog jönni a könyv ára. Ha Jolánnal beszélsz, említsd neki, mert ha esetleg az ő levele elkallódik, hogy tudjon a dologról.

Még egy szívességet kér Szittya Emil. A Baross téren a klozettnél az asszonyok árulnak virágot, azon a kapun kell bemenni a házba. Itt lakik egy Fridmann nevű szobrász, keresd fel és mondd meg neki, hogy a Szittya csomagját küldje ide Stuttgartba postarestante címre. Ha Fridmann József szobrász el van hazulról utazva, akkor kérdezd meg ott Fridmann bátyját (szintén ott lakik), hogy hol van Szittya csomagja és írd meg."

Gödrös a második oldal aljára jutott, a folytatás hiányzik a borítékból, bár következtetéseinkhez ennyi tán elég. És szinte látom hármójukat a Herberg ebédlőjének billegő asztala körül, amint Gödrösnek diktálják a levél mondatait. Megértem Gödröst, hogy két vezért már nehezen tűrhetett maga felett; bizonnyal elszállt a bátorsága is. Ő aztán Stuttgartból hazautazott.

Számunkra és itt a levél jelentős tanulsága az lehet, hogy Kassák korántsem Gödrös távozása után, hanem még a faszobrász társaságában ismerkedett meg Szittya Emillel, együtt diktálták – mint tette Kassák korábban is – az ügyetlen famulusnak hazulra közlendőiket.

A *„két hétig egyedül vándoroltam..., olyan voltam mint 7 árva..."* sorok az eposzban inkább a költői látomás-szabadság csalóka szülöttei. Talán elmarták maguk mellől az első nagy összeborulásban az egyre reménytelenebb harmadikat, nem fért a tervekbe tovább.

Annyi azonban mégiscsak igaz, hogy *„itt értek össze bennem a görbe vonalak"* – tehát az exódus első tetőpontjához ért. Kassák eddigi kormányzó szerepének bealkonyult. Gödrös a levélben már az új vezér, a gyakorlott világutazó szerénytelen parancsait adja Kis Károlynak tovább, és ez új helyzethez Kassák is igazodik. Így hát a két ügyetlen és kezdő csavargó céltalan kóborlása Stuttgartban a külhoni megállapodás első remélt stációjához érkezett: a város kissé tartósabb megállóhelynek tűnik az eddig kissé bizonytalan és dologtalan vándorok előtt. A vagányságból vállalt út kóborlói Szittya szemével látták meg Stuttgartban a gazdagabb völgyeket, de Gödrös már nem léphette át az ígéret földjének határvonalát.

Wojticzky Gyula (1887–1958) Szittya még itthoni első füzetkéjének társszerzője volt, utóbb Ady Endre „ifjú költőtársa" lett, *„A XXX-ik századból"* című Ady-vers gazdag ajánlása az ő nevére szól. Életének és életművének rekonstrukcióját *Sztojka László* mellett e sorok írója kísérelte megrajzolni, ez a műhelymunka a *Literatura*1986/ 3-4 számának lapjain olvasható. Ez időre már Szittya ellensége lett, a levélben megbúvó kérés nyomatéka erről árulkodik. *Fridmann* (Friedmann?) *József* szobrász kiléte és műve még újabb felfedezőre és felfedezésre vár, nevét nem jegyzik annaleszeim. Nyilván Szittya egykori lakótársa („a Baross téri klozettnél"), így budapesti jóbarátja volt. A legszebb tán az lenne, ha kiderülne, hogy Dunajec Nándor éhező néptanítónak a kőporos és lobogó hajzatú Friedmann József (vagy István, a bátyja?) szerzett vagy lopott hegedűt. De legalábbis a zálogból az induláshoz ő váltotta volna ki a hangszert egy remekül beütött sírkőüzlet után.

Tehát a stuttgarti napok elején találkozik Gödrös és Kassák a *„rosszul borotvált, nagy hajú, művésznyakkendős, affektáló és sündisznóra emlékeztető emberkével"*, Szittya Emillel, aki *„pesti gyerek és edzett világcsavargó, és úgy úszott az idegen tájakban, mint a hal a vízben. Gyönge testét majd szétvetették a folytonos belső izgalmak..."* Az alig idősebb Szittya (1886–1964) a szemérmes, afféle kezdő vagabundus honfitársakban nem csupán csodálatot, de némi gyanakvást és viszolygást ébreszt, olykor már-már némi félelmet is.

Igaz, a maga anarchista módján szinte kinyitja előttük a csavargóélet szépségeinek és

lehetőségeinek kapuját. Szinte új célokat teremt – vonzás és taszítás ambivalenciája köti az első pillanatoktól Kassákot Szittyához, akinek világfiassága egyaránt nyomorú és lenyűgöző, sok irányú tájékozottsága és a művészetek iránti lángoló hevülete szinte a találkozás első percétől kezdődően kéretlen vezérré emeli.

„...Igaza van Stirnernek és Nietzschének, amikor az individuum abszolút jogairól beszélnek... Micsoda kényszerűség gátolhatná az én életem kiteljesedését?..." – kiáltja Szittya mintegy filozófiai alapot teremtően látszólagos gátlástalanságához. És bár Kassák ellenkezik, a furcsa emberke elszántsága *(„ha befejezem a Krisztus-képekről szóló könyvemet, prédikációkat fogok tartani az anarchizmusról... az embernek nem Istenhez kell hasonlítania, fölül kell emelkedni Istenen... én például határozottan érzem, hogy uralkodónak születtem...")*, széles körű politikai és főként művészeti érdeklődése *(„...délelőtt elmehetünk a múzeumba..., hallottál már valamit Rembrandtról és Böcklinről?...")* a nyavalygó és nyavalyás Gödrös után nyilvánvalóan imponál neki.

És bár egy rövidke rendőrségi intermezzó során majdhogynem halasztást szenved a tervezett múzeumi látogatás, másnap délelőtt minderre mégis sor kerül. Talán először történik ilyesmi Kassákkal az út során. *„...éhes, kipihent szemekkel nézelődik a rengeteg kép között..."*, utóbb megírja, hogy *„a misztikus csönd és a nagy melankólia mestere", Arnold Böcklin* képei tetszettek neki jobban, a *„vászonra rakott festékben testté váló hagulatok"* szóltak leginkább a friss szemhez és a befogadásra kész tudathoz – a képek szinte szították benne a festővel való együttgondolkodás élményét, gyönyörét és kényszerét. Utóbb és itt *Lucas Cranach* művészete ragadtatja el.

„...Szittya még órák hosszat beszélt Böcklinről, a festőről és az emberről egyaránt. Örömmel hallgattam, és nem tagadhatom le, hogy sokat tanultam ezen a napon..." – zárja le Kassák a beszámolót. Ez a múzeumi délelőtt – egy vélem – nagy pillanatokat és perceket hozott, jelentős átváltozást. Az új barát magának ekkor nyerhette meg, Szittya lelkesedése megindíthatta Kassákban az érző és értő rajongás áradatát, vágyat ébreszt ismét a teremtő alkotás iránt. A *Csöndsziget* című Kassák-vers még aznap délután született, megjelenésére utóbb a *Független Magyarország* lapjain talált.

Az új és műveltebb-tapasztaltabb, egyben céltudatosabb vezér hatása hengerel: Stuttgart Szittya révén a kassáki Odüsszeia Kirké-szigetévé emelkedik, a teremtő vágyak fényesebb azilumává. Mindkettejüknek hirtelen tervei nőnek itt: egy közösen vagy akár önállóan írt kötetke remélt megjelentetése a leggyorsabban megvalósítandó feladat Kassák számára még Párizs előtt. Bizonnyal él és megfordul itt nem kevés honfitárs, a kemény deszkákon született és elmélyülten látomásos költői siker álomreménye minden továbbihoz jó alapot teremt a tervek szerint. Mindezek mágusa, ösztönzője és atyamestere az itt szerzett új vezér: Szittya Emil. Új horizontokat láttat, de Kassák mellől legelébb Gödröst marja el – a faszobrász vándorlása végéhez érkezett. Hiszen egy vándorló mesterlegény szándéka él benne csupán, jelenléte és nyűglődései terhesnek tűnnek a teljes művészetet megismerni vágyó vándorok előtt. Gödrös távozása része az átváltozásnak, „visszahull a porba, amelyből vétetett".

Szittya Emil meglehetősen otthonosan forgolódik Stuttgartban, járt már itt több ízben a tények (és Kassák gyanúja) szerint. Bár Budapestről ezúttal ő is nemrégiben indulhatott, hiszen 1909 elején *Wojticzky Gyulával* közös kis könyve jelent meg itt: *Az Újak irodalmáról* című aprócska füzet. A 24 lapnyi zavaros szövegben *Ady Endre, Miklós Jutka, Dutka Ákos* modern és jó ízléssel megválogatott versei, közöttük a Nietzschét, Wilde Oszkárt meg-megidéző, fülledt és zavaros képvilágú Szittya-magyarázatok. Wojticzky csupán annyiban szerző a kötetcím alatt, amennyiben az ő *Harangozók* című, igencsak erőltetett látomásvilágú költeménye olvasható „mottóként" az „Újak" prózai és ujjongó panegírikusza előtt.

Szittya megkapta a kért példányokat, és nyilván árusította is Stuttgartban füzetkéjét az itteni magyarok között. Az üzlet annyira jól sikerült, hogy a könyvecske – Wojticzky kiadói nevével és budapesti impresszummal – még ezen a nyáron megjelent német nyelven is. Igaz, a szerző „nem ajánlott, silányka kötetnek" minősítette utóbb, de (a Kassák számára oly gyanúsnak mutatkozó) eltűnései után Szittya nyilván ezekből adhatott el példányokat.

A szövegben a korábbi „bélyeges sereg" egyik tagja tárulkozik ki az olvasó előtt. Adyt és a többieket idézőn mutatja fel a maga szellemi kapcsolatait. Emellett az „Újakat" ünneplő szövegben megfricskázza a régi irodalom reprezentánsait is – ezekben *Szabolcska Mihály, Bársony István* kapja meg a magáét, velük és mellettük *Rákosi Jenő, Kenedi Géza* lakol. Az utóbbiak szerkesztők egyben, akiknek rostáján az itthon újságírással kísérletező Szittya ekkor még minden bizonnyal fennakadhatott. Valamiféle parlagi manifesztum ez a kötetke – az új

költészet ürügyén fogant expresszív és szecessziós, önmutogató kölyökvallomás. Meglepő, hogy Kassák könyvtárában példánya nem maradt, vagy talán mégsem oly meglepő: módfelett nem illett volna a „Szittya-képbe" utóbb.

A Kassáknál alig idősebb manifesztáns igazi *„érkező"*. Az új század utcakövének igazi gyermeke. Lehet, hogy Stuttgartba ezuttal valóban Zürichen át érkezett. Ennek is sejtem az okát: a pár évvel ezelőtti kóborlás asconai és müncheni jóbarátainak Svájc ekkor is menedék, mint az lett utóbb is, az első világháború idején. A torzonborz Szittyát ismerik erre mindenfelé, a maga első vándorútjára még 1904 körül indult a budapesti Józsefváros macskaköveiről, közben megjárta Bécset és Triesztet, Locarnót és Sankt-Pöltent, Genfet, Asconát és Aaraut, a legtöbbször Münchent és Berlint talán – de 1909-ben már Párizs sem fogadta idegenül. A közbeeső más vidékeket sem hagyhatta ki – a nagyvilággal leginkább a cipőtalpa révén kötött szorosabb kapcsolatokat.

Csavargásaiért korábban Pesten már börtönbe került, utóbb és itt-ott az említett városokban is. *„...szocialista eszmék kavarognak a fejemben* – írja hagyatékban őrzött naplójában korábbi budapesti éveiről. – *Sokat beszélnek az orosz forradalomról. Megfordulok a budapesti irodalmi és művészkávéházakban. Az orosz forradalom imponált nekünk. Láttam Adyt egy újság szerkesztőségében, melyet Vészi József adott ki... Ady karcsú volt, szeme nagy és csodálkozó. Arca barna. A versek, amelyeket félénken megmutattam neki, rosszak voltak, ő azonban ennek ellenére elolvasta őket. Emlékezetemben úgy tűnik, mintha valamiben hasonló lett volna Picassóhoz, nem külsejében, hanem viselkedésében..."*

A budapesti Gyűjtőfogházból indult tehát a már-már szinte követhetetlen vándorút – az itthon még cigánynak, junkernek, zsidónak, „egy Magyarországra menekült finn család utolsó tagjának" állított világcsodáló vagány – igazi nevén *Schenk Adolf* – a korszak társadalmon kívüli, legalábbis anarchisztoid szervezkedéseinek és társaságainak Európa-szerte ismert, egyben tipikus figurája lett. Németül és franciául az országutakon tanul, kezdetben még fonetikusan írja a maga idegen nyelvű szövegeit. De nyilván magyarul írja még a hátizsákjában cipelt szutykos és mázsás jegyzeteket, 1908. szeptember 20-án, az *„Új Gárda"* szervezésében még előadást is tartott ezekből Budapesten, a téma a modern művészet bemutatása volt.

Párizsban 1906-ban és 1907-ben fordult meg előbb, de börtönbe itt sohasem került. Állítása szerint itt még *Lenin*nel is találkozott. *„...Lunacsarszkij mutatott be Leninnek a Denfert Rochereau-nál található Buffalo-bárban. A vele való egyetlen itteni igazi beszélgetésem, melyre nem sokkal utóbb még adódott több alkalom, mintegy 15 percig tartott. A Rue Cujas egyik kávéházában történt. Lenin éppen reggelizett. Amint megpillantott, megkérdezte: ‚Iszik velem egy teát?'..."* Mindez az említett naplóban olvasható, de Leninnel még további találkozásokra jó néhány sor került. Bernben, majd Zürichben, 1915 első felében, a *Cabaret Voltaire* körül, a *Der Mistral* három számának megjelenése idején. A legenda szerint sakkoztak is. Igaz, itt Leninnel mindenki sakkozott.

Szittyának Münchenben és még 1909 előtt *Erich Mühsam, Max Stirner, Franziska zu Reventlow grófnő* és mások a barátai és szállásadói, az anarchizmussal kacérkodó asconai *Monte Veritas* kör ápolja testét, tágítja a teljes negációig e modern kóborlovag szellemét. A *„Monte Veritá"* csoportját és szellemét bemutató későbbi tárlatok (Ascona, Brisaggio – 1978. július–augusztus) anyagának és az ezekhez mellékelt gazdag és monografikus katalógus-albumnak (Milanó – Electa Editrice) Szittya Emil az egyik legtöbbet idézett és sokszor megidézett „sztárja" lett. Mellette és körötte később nem kevés magyar: *Bartók Béla, Laban Rudolf, Nemes Marcel* és *Breuer Marcel, Salgó Jenő, Moholy-Nagy László* és mások, utóbb a *Kerényi-házaspár*, majd *Háy Gyula* az itt megfordultak vagy éppen az itt élők között. Ugyanígy sok más jelentős író és művész (*Hans Arp, Hugo Ball, Isadora Duncan, Leonhard Frank, Stefan George, Emmy Hennings, Hermann Hesse, Alekszej Jawlensky, James Joyce, Paul Klee, Klabund, Karl Kautsky, Emil Ludwig, Erich Maria Remarque, Johannes Nohl, Hans Richter, Arthur Segal, Max Stirner, Tristan Tzara, Max Weber, Frank Wedekind, Mary Wigman, Stefan Zweig* és mások) fordult meg itt és lett Szittya jelenléteinek társa, akit 1907 őszén először *Johannes Nohl* hívott ide. Közös fényképük a katalógusban (és másutt) is feltűnik: ekkor még Szittya jól fésült, nyakkendősen és tiszta ruhában látható, rátartin áll a széken pihenő Nohl mögött.

Hasonlóan éltető menedék lehetett Szittya számára Párizs is, ahová korábban már két ízben elkerült. *„...14 év előtt együtt ültünk Fredy apó kabaréjában* – írja még magyarul az 1918 végén kiadott harmadik Horizont-füzetében idehaza –, *Mühsam Erich (a híres német*

bohém költő). Nohl János (egy német irodalmi történész és a középkori misztikusok nagy ismerője) és én..." Botcsinálta hősünk felfedi itt „*Wedekind életének intimitásait*", de a későbbi két könyvben (*Das Kuriositäten-Kabinett* – Konstanz, 1923; *Klaps...* – Postdam, 1924) a teljes társaság sorra kerül, mellettük mások – nem kevés itthoni.

Szittya ifjúkorában az általa ismert és csodált *Stefan George*, a rajongott *Karl Krauss*, az életvitelében is imádott *Verlaine* lett a példakép. A stuttgarti menhely pihenőjében a mucsai Kassák tehát nem akárkivel találkozott, bár a nagyvilági mester 1909 nyarára már a társadalmi negációk teljes negációjára jutott. Tartották őt egykor és utóbb csavargónak és koldusnak, homoszexuálisnak és stricinek, spiritisztának és teozófusnak (és folytathatnám tovább a sort), mindennek tehát, ami a polgári megszokás világának perifériáira vethető. Még anarchizmusa is inkább a mozgalom karikatúrájának tekinthető. Valóságos, ugyancsak összetett lénye talán az utóbbi másfél évtizedben bontakozik ki reprintjei és posztumusz kiadású könyvei, tárlatai révén az érdeklődő nagyvilág előtt.

Az 1923-as könyvének polgárpukkasztó önarcképében „*a világ leginternacionalistább emberének*" vallja önmagát, egyben az asszonygyilkos Hugo Schenk, odébb a születésirányító Schenk professzor, nomeg egy egykori híres kalóz szárazföldi „reinkarnációjának" – aki naponként és ismételten átéli mindezek minden örömét. Hasonlóképpen a régvoltak bűneiért is vezekel cinikusan. Az önportré aligha folytatható (különben a remek kötet reprintje Nyugat-Berlinben 1979-ben megjelent), annyi keserűséggel, öniróniával és fertőző gúnnyal teli, egyben a kortársak iránt szökőkútként fel-felspriccelő savakkal és lúgokkal ugyanígy.

Az 1904 és 1909 közötti itthonléteiben Szittya Emil helyet és részt követel magának a hazai munkásifjúság szelídke mozgalmaiban is. Dandys távolságtartásával és riasztó tájékozottságával, nomeg ijesztő küllemével és stílusával a budapesti Szentkirályi utca anarchistáinak borgőzös összejövetelein ugyanígy. Meglepő, hogy az itt meg-megforduló Kassákkal ez utóbbi körben (és másutt) korábban itthon nem találkozott.

Mintegy önmaga pihentetéséül (a honoráriumokért aligha) cikkeket ír *Az Ifjúmunkás* című szociáldemokrata ifjúsági lapba, Wojticzky Emillel való ismeretsége (a lap egyik szerkesztője) innen, nomeg *dr. Ladányi Ármin* szociáldemokrata színezetű ifjúsági köréből származik, levelében említi Gödrös is.

Írásai ekkor még jó részben mozgalmi és szociálkritikai színezetűek, bár friss erőkkel teltek, hiszen írójuk kitűnően tájékozott és jólértesült, amikor a müncheni találkozókról, akár Nohl és Reventlow grófnő asconai vendéglátásaiból hazaérkezik. A budapesti munkásélet egy másik Európa szellemével találkozik a tolla nyomán.

Szittya nemcsak az európai és hazai mozgalmi- és félvilágot ismeri, de a menedékhelyekről és börtönéleteiből az alvilágot is bennfentesként – a századelő egyik leggrandiózusabb méretű magyar vagabundusa gyanúim és ismereteim szerint. El-eltörpülnek mellette az ismert és számontartott kor- és sorstársai.

Szellemében és stílusában-nyelvében számára *Karl Krauss* mellett „a kanális Rousseau-ja", *Restif de le Bretonne* a legnagyobb példakép a kortársak és az egykoriak közül – az 1923-as és az 1924-es kötet névmutatói és stílusa bőséggel árulkodik. Ezekben a századelőn már-már lecsillapuló európai anarchista mozgalom ismert és ismeretlen szellemi kiválóságai, mellettük rózsakeresztesek, csavargók és gonosztevők, művészek és vallásos örjöngők, szexuális eltévelyedettek, ugyanígy szociáldemokraták és szindikalisták, kommunisták és anarchisták, politikusok és artisták (stb.) mulatságos képsora a hosszúra nyújtott alcímek szerint. Egynéhány Szittya-jellemzés előzetes penitencia nélkül aligha lehet idézhető, hiszen egy földönfutóvá tett száműzött magyar szolgáltat önigazságot bennük rendszerint.

Kassákot például 1923-ban – Szittya aligha ismerhette még az eposzt – így mutatja be: *„...Hosszú ideig, amíg ismertté nem lett, a Meteor kávéházban Bodrogi asztaltársaságához tartozott. Bizony, igencsak sikerre vágyakozó emberke volt. Korábban és időnkint szerettem betérni a csavargók szálláshelyeire. Egy ízben, egy átlumpolt éjszaka után betévedtem a stuttgarti Herberge zur Heimat nevezetű fogadóba, és itt egy szegényesen öltözött fiatalemberbe botlottam, akiről kiderült, hogy lakatos és magyar költő. Versei meglehetősen rosszak voltak, már ahogy ez fiatal embereknél lenni szokott. De a fickó meglehetősen jól tudott koldulni. Mindehhez különféle szakmai egyesületek papírjaival, valamint szociáldemokrata igazolványokkal rendelkezett – és ezekkel az okmányokkal koldulta végig egész Németországot. Az egyik városban lakatosként, egy másikban tapétázóként, vagy asztalosként, üvegezőként (stb.) koldult.*

Megsajnáltam a fiút és mivel éppen ekkor magam is Párizsba készültem, magammal

vittem. Párizsban aztán az osztrák–magyar segélyező egylet végül egy Magyarországra szóló vasúti jegyet adott neki.

Aztán évekig nem hallottam róla semmit. De amikor a háború kezdetén utam ismét Budapestre vezetett, fickómat a Meteor kávéházban leltem, éppen a híres zsidó Petőfi 2-nek udvarolt. De Kassák ügyesebb volt, mint ekkori mestere, Bodrogi, mert az expresszionizmust Magyarországon ő terjesztette el. És amikor Magyarországon uralomra jutott a kommunizmus, Kassák arra akarta rávenni a Tanácsköztársaságot, hogy a dadaizmust hivatalos művészeti iránynak fogadja el. Egyidejűen ő szeretett volna Magyarország művészeti diktátora lenni. Ez a terve az ambíciózus hosszúhajúnak azért nem sikerült, mert hivatalát avval kívánta elfoglalni, hogy Jókaitól kezdve minden jó író művét el akarta égettetni. Ma ez a kommunista emigráns Szamuellyről ír dicsőítő verseket..."

Tény, hogy Kassák valóban *Bodrogi Zsigmond* (1874–1937), a Népszava egyik költőjének asztaltársaságához („Petőfi 2") tartozott. És ismert a Kun Bélával folytatott vita, bár a *Máglyák énekelnek* című eposzt (1920) csupán Szamuellyről szóló dicsőítő versnek aligha lehet állítani.

Itthon és 1909 előtt még *Szabó Ervin* szindikalista ifjúsági köre, amellett egy másik munkásköltő, *Peterdi Andor*, a Népszava felől *Révész Béla* kísérlik Szittyát magukhoz szelídíteni, de a művészhajlamú és egyértelműen teheséges, ugyanakkor fékezhetetlen ifjúval még a festő *Boromisza Tibor* és két szobrász, *Telcs Ede* és *Kisfaludy Stróbl Zsigmond* is kísérletezett. Úgy tűnik, mindannyian elismerően és sikertelenül – Schenk Adolf horizontján korántsem egy megállapodott és békés napfelkelte várható. Vékonyka madárteste – Kassák mutatja be így – sokféle vágytól és sokféle ismerettől feszül, nem kevés extravaganciától és indulattól is. A Chilében tervezett vallásalapítás nem csupán ábrándos szeszély – az „Európa-undor" gőznyitó szelepe volt gyanúim szerint. Hiszen Schenk Ignác és Spatz Regina fia már tíz esztendős korától az utcára került – csavargó lett, iskolán kívül és a peremkerületekben élt. Adományokból és hulladékokból táplálkozott. Amivé 1909-re válhatott, a maga erejéből vergődött azzá – Kassák csodálatát műveltsége váltotta ki, viszolygásait a korábbi életből eredők.

„...Ifjú koromban gyalog végigcsavarogtam Ausztriát, Németországot – írja Szittya egy későbbi levelében *Manfred George*nak –, *Svájcot, Olaszországot, Franciaországot, Belgiumot, Hollandiát, Spanyolországot. Ezekben az országokban ismerek minden múzeumot és sok-sok értelmiségit. 1909-ben Blaise Cendrars-ral együtt alapítottuk a Les Hommes Nouveaux-t Párizsban, és mi voltunk az elsők, akik Chagallt felkaroltuk. Egyébként én írtam az első elismerő tanulmányt, amely Chagallról megjelent...."* (1964; közel halála előtt).

Cendrars-ral Szittya még az 1908-as lipcsei könyvvásáron találkozott, de az esztendővel később megjelent folyóirat inkább Brüsszelben nyomatott, és csupán a német nyelvű folytatás, a *Das Neue Menschen* számai Párizsban utóbb. És ez a barátság gazdag emlékekkel folytatódik tovább – Szittya segítségével jelent meg a *Húsvét New Yorkban* és más Cendrars-művek első kiadása is – mint erről *Ferenczi László* kitűnő tanulmányában (*Kassák és Cendrars* – Magam törvénye szerint. Tanulmányok Kassák Lajosról. – Petőfi Irodalmi Múzeum, 1987) olvashatunk. Gyanúm, hogy Kassák kezdeti Cendrars-negációjának egyik fundamentuma a Szittyával megszakadt barátság lehetett. Oldódást Szittya halála hozott.

De a Cendrars-mecénás tájékozottsága még ennél is szélesebb körű. Már 1906-ban és 1907-ben a *Dôme-kávéház* törzsvendége lett (mindvégig az is maradt), és itt *Picasso*val, *Henri Rousseau*-val, *Chagall*-lal, *Apollinaire*-rel, *Wilhelm Uhde*vel és másokkal beszélgetett, vitatkozgatott. Ha végül is ismerte és látta Kassák 1909-ben Párizsban Apollinaire-t és a többieket, Szittya segítségével könnyen tehette ezt.

Többszörös élet, hatalmas jóbarát toppant tehát 1909. július 10-e körül Stuttgartban Kassák elé. Lehengerlő tájékozottság, egyben ijesztő figura nyújtotta a kezét: *„Szittya vagyok. Szittya Emil."* Választott nevében sem kevés póz és szinte őserő. Magasság és mélység egyazon koponyában, vadság és szeretet, krisztusi egyben és luciferi.

Hatása riasztó, egyben lenyűgöző – csoda, hogy kilábolt ebből Kassák utóbb. A Párizsból való gyors hazatérés egyben talán kissé páni menekülésnek is tűnhet Szittya nyomasztó gyámsága alól. Hasonlóképpen a későbbi epitetonok – Kassák makacs kitartása, a társhoz hasonló ereje kellett mindehhez –, a megtalált lehetőség, a személyes negáció.

Az első világháború zavaros világa a teljes elforduláshoz kitűnő alapot adott – Szittya „kiszorítását" a hazai irodalomból és újságírásból Kassák sem hagyta ki. Egyedül kívánt működni, nem ismerte már el a korábbi vezért. Legalábbis hitt a Szittya szerepét eltúlzó

rágalmaknak a „Konsten-ügy" körül. Pedighát a korábbiakból ismerhette volna már jobban a barátját – és ha nem is állt a támadók közé, a védelmére sem vállalkozott.

A háború első őszén ugyan a kényszerből hazaérkező Szittyát *Milotay István Új Nemzedékéhez* minden bizonnyal az öt év előtti társ ajánlotta be, hiszen az ekkor még radikális szellemű, és a két tábor között lavírozó folyóiratnál Kassák már a nyár óta rendszeresen megjelent. Novellával *(Családi körben)*, politikai értékű eszmefuttatásokkal és beszámolókkal *(A szocialisták és a világháború; Az orosz forradalom lehetősége; Egy új francia forradalom perspektívájában; A háború értéke nálunk és – náluk; Antwerpen)* és versekkel *(Marsisten nyája; Harangok éneke)* mutatkozik be előbb, majd az *Egy csavargó noteszkönyvéből* című, két részben közzétett emlékezéssel utóbb (1914. november). Számunkra ez a visszatekintés nyújthat nem kevés nóvumot.

Az 1914. november 15-i számban Szittya Emil első itteni írása *(A német háborús irodalom)* is megjelent. A hetilapba Kassák *A Tett* indulásáig (1915. november 1.) rendszeresen jelentkezik, Szittya pedig egy vitriolos leleplező sorozat *(Komolytalanságok a háborúban)* harmadik része után, 1917 szeptemberében szakítja meg az itteni rendszeres megjelenést. Mindkettőjük, de különösen Szittya itt olvasható írásai megérdemelnének egy külön felfedezést, Kassák itteni munkássága meg is történt nemrégiben (*Andrási Gábor: A fiatal Kassák a szocializmusról – Literatura*, 1979. 4. sz.), igaz, a „noteszkönyv" nélkül – ez tehát ránk maradt.

Szittya a tájékozottabb és a tisztábban látó kettejük közül. Ugyanakkor kiélezett stílusa szokatlan a korabeli hazai újságírás horizontján. Itt és az egyidejű más lapokban (*A Cél, Magyar Figyelő, Arcok és Álarcok, Pesti Futár, Pesti Tükör, Vágóhíd, Politika, Független Magyarország* és mások) rendszeresen meg-megjelenő írásai a maguk sajátos aspektusával, hegyezett stílusával nem kevés ellenkezést váltanak ki – engesztelhetetlen ellenlábasok táborát teremtik meg a visszacsapásra kész pályatársak között. Különösképpen a „Szittya-ellenes egységfront" meglepő. A külhoni kapcsolataival rendre dicsekvő világfi – kevesen hittek neki az olvasók, még kevesebben a kávéházi asztalok mellett hallgatók közül – zavaros utazásai, állandó jólértesültsége, a háborún „kívülálló" volta ebben a miliőben még inkább élesztgették a gyanút, amelynek utóbb az áldozata lett. Hazáját 1919 első napjaiban hagyta végleg el.

A befejező részt következő számunkban közöljük.

Uj Irás XXVIII. évf. 10.sz. 1988

BODRI FERENC

„Az út, amin haladtunk, alámerült..."

II., befejező rész

De ezúttal inkább a közös csavargásról folytatódnék tovább e beszámoló. Elsőként Kassák *„útirajzával"*, amely az első híradás a vándorlásról a *Független Magyarország*nak (utóbb a *Renaissance*-nak) küldött, ezekben meg is jelent versek után.

Így hát a személyes jellegű levelek gyér számú intimitásai mellett az exódus idejéről az 1914 novemberében megjelent – utóbb egy kissé elfelejtett – nyomtatott beszámoló adhat tájékoztatást az eposz és a nagyregény előtt. Az élmények hőfoka ebben az írásban méginkább eleven, kevésbé hullámzó és kevésbé jegyzi a megírás idejét. Kevésbé megkomponált és nem tűnik megfontoltnak. A későbbi változó hangulatok ekkor még kevésbé irányítják a vonzásokat és választásokat – az élmény a maga egykorú frissességében jelentkezik. Hasonlóképpen az ítéletek.

A beszámoló, Németországot és Franciaországot bemutatva, a legnagyobb részben a valóságos csavargóéletről szól.

„...Néhány évvel ezelőtt, amikor az új magyar irodalom Párizs dicsőítését emelte minden egyéb mondanivalója fölé, nyolcvan fillérrel a zsebemben én is elindultam a modern Babilont látni. Kevés meggondolással, csupán az általános láz hatása alatt, gyalogszerrel indultam el Magyar- és Németországon keresztül Franciaország szívébe, a magyar vágyak ekkori netovábbjába. Sok fiatalos rajongást cepeltem a batyumban, de mire célba értem, mindezt elfogyasztotta a szegénységem, és helyette a monumentális életszépségből Párizs sem adott semmit. Néhány okosan szép és kiábrándítóan keserű feljegyzésem maradt meg az útról, s most ezekből a majdnem elfeledett időkből egy csavargó objektív szemüvegén át látott társadalmi rajzát szeretném adni a két élethalálharcot vívó államnak. S mint a sok rossz és kevésbé rossz tegnapok képe az eszemben elrendeződött, a kedvesebb visszaemlékezés Németországé..." – kezdődik az egykorú beszámoló.

Kassák szól arról, milyen patriarchális és szinte középkori keletű szokás Németföldön a világ ilyforma megismerése, a német városokban és falvakban mennyire szívesen fogadják a csavargókat szinte mindenfelé. Igaz, ez főként a bajor vidékre vonatkozik, a poroszok világa más, de erről a későbbi emlékezésekből majd bővebben értesülhetünk.

Az 1914-es leírásban valamiféle *„csavargó-szociográfiát"* olvashatunk: kik és miért zarándokolnak, mely nációk fiai és minő vallásúak vándorolnak rendre a végtelen német utakon. Németország „polgári szociálizmussal átitatott birodalom" az ekkori Kassák hite szerint, – és ez a „polgári szociálizmus", a békés tolerancia megmutatkozik a csavargók eltűrésében és istápolásában. Szemben a franciák csökött zárkózottságával és mogorva nacionalizmusával, akik kegyetlenül elretteszelik a kapukat az utak vándorai elől. *„...S bár tudott dolog* – folytatja Kassák a személyes emlékű beszámolót –, *hogy Németország erősen rendőrállam, semmi intézkedés nem történik a mesterlegények hónapokig, sokszor évekig tartó csavargása ellen..."* Az aacheni városházán cellák, másutt menhelyek és ingyenes nép-

konyhák állnak rendelkezésre, Bajorország kis településein pedig a polgárok leteszik heti csekélyke donációikat, hogy a be-betévedő idegeneknek legyen miből megebédelniük. Másutt a városi vámokat szánják erre az alapra, szívesen segítve a vándorokon. Hiszen *„a kalandos vágy nem rúgó a zülléshez..., a vándorlegények, sőt a vándorleányok előtt"* a világ mutatkozik, a hátizsákokban a fehérnemű mellett nem ritkán Goethe- és Schiller-kötet lapul. Németország megszépül itt: ekkor még szinte egy óriási családnak tűnik a pár év előtti éhező vándor előtt.

„...A francia vidék tudatlanul magába roskadt és a dühöngésig idegengyűlölő..., a francia paraszt szemében gyilkos szálka a jámbor idegen..." És minden településnek megvannak a saját „nemzeti koldusai". *„...A csavargó utálja a leülepedett polgárt, viszont az fél tőle, mint olyan valakitől, aki a lányára áhítozik, és tüzes csóvával somfordál a háza körül..."* Errefelé a „zsidó kasszák" az egyedüli felkaroló mentsvárak az idegen vándorlók számára.

„...Ami művészeti és irodalmi unikumot a francia égisz alatt kap a világ, annak a szó szoros értelmében vett országhoz semmi köze. A francia gloire egyedül Párizsé, itt álmodják meg az új művészetet, itt harcolják végig a forradalmakat, külön az országtól, amelynek fővárosa annyira külön életet él, hogy bátran 'Párizsországnak' lehetne nevezni... Az igaz, hogy a francia gyerek 13 éves koráig praktikusabb és nyílt eszűbb minden más gyereknél, de ezen a koron túl, mintha valami sötét hatalomra fogta volna marokra az eszét, a gondolatai megállnak és éppen olyan szűk látkörű, fanatikus bugris lesz, mint az apja, nagyapja..." – hangzik a sommás vélemény.

A két héttel későbbi folytatás a két ország nagyvárosainak életét kívánja bemutatni az olvasók előtt. Ebben a részben esik több szó a vándorok világnézetéről és meggyőződéseiről, így a belgiumi eseményekről is. A bebörtönzésről és a Brüsszelből való kitoloncolásról, majd az oda-vissza toloncolgatásnak az életrajzi regényben oly elevenül megírt pillanatairól. És ebbe a pár soros felvillanásba illeszkedik Kassáknak Gentből *(„Gandoudi")* október 3-án Kis Károlyhoz írt levele:

„Szervusz Károly! – ne haragudj, hogy oly soká nem írtam, de így voltam nemcsak veled: mindenkivel. Kegyetlenül sok kellemetlenségen kellett rövid idő alatt keresztülmennem, amelyek mondhatom, nagyon megviseltek. Anarkista mozgalom végett egy tiltott gyűlés alkalmával rajtunk ütöt a rendőrség. Lezártak minden kihallgatás nélkül. A börtön letelte után átt toloncoltak Poroszországba, ahol megint ki halgatás nélkül örökre kitiltottak. Így aztán két ország között evickélődöm már 3 hét óta. Ma éjjel érkeztem vissza Brüsszelbe, és hajnalban utazom kerülő úton Párizs felé. A lapot is csak úgy septibe írom egy Anarkista tanyán, éjjel 11 óra van. Kérlek, menj be a Jolánhoz, mond meg neki, hogy leveleit megkaptam s ne haragudjon, hogy még nem válaszoltam. Ennek is a föntiek az oka. A hazaküldött verseket ne vigye be a lapokhoz, csak a megjelenteket szerezze meg. Vojtinszkitől egy könyvet vegyen meg és küldje minél előb címemre. Ludvig Kassák – Páris Centrál posztresztante. Küldjétek el az igazolványt és írjatok sokat mind a ketten. Szervusztok. Röktön írjatok mind a ketten én is válaszolok."

Hasonlóképpen egy előző levél, amely még Brüsszelből keltezett, és amelyet Kassák *„Nagy János Pálné"* nevére (Jolán) az *„Újszentjános Kórház Tüdőbeteg Osztályára"* írt: *„...nagy összeköttetésbe vagyok az itteni anarchistákkal, és itt küldök egy francia röpiratot, melyet elkoboztak – de vigyázz, hogy téged is fel ne izgasson valami kóros dolog elkövetésére..."* Nos, a legényes gesztusnak csakhamar böjtje következett, a későbbi levél szerint.

A „noteszben" már a müncheni anarchistákkal való későbbi találkozásról számol be Kassák a belgiumi gyors kitoloncoltatás első kalandja után: *„...Lementünk a dombról, de az első árokban megvártuk az éjszakát, aztán az állomáshoz lopakodtunk, s mivel pénzünk volt, az első vonattal visszaszöktünk Poroszországba. De mint politikai bélyegeseknek száz szemmel vigyáznunk kellett magunkra. Mün-*

chenben lélekzettünk föl először szabadon..." Tehát Münchenben ismét, a második aacheni tartózkodás után.

Úgy tűnik ebből, hogy egy kissé át kellene írnunk a vándorlásnak a regényben megírt és utóbb „megszokott" útvonalát. Bár a figyelmesebb olvasás során a „városok rendje" már a regényben felborul. Tehát a brüsszeli (előbb az aacheni) kitiltás után újra csak Bajorország, és ebben München következik – a megidézett mondatok többese nyilván Szittyára vonatkozik. Az 1914-es emlékezésben nem kevés szó esik a müncheni anarchista körről, amelybe Kassákot nyilván a bennfentes Szittya vezette be: *„...Az anarchisták a Marien-platz körüli Sollervendéglőben tartják összejövetelüket, s vezetőjük az ismert nevű író, Erich Mühsam. Hetenkint egyszer szokott összejönni a társaság, ekkor beszélik meg lapjuk, a Kain tartalmát, s némi taktikai részleteket a jövőre. Azt azonban senki se gondolja, hogy csak szó is esik a világfelforgatásról. Ez a veszedelmes nevet viselő csoport teljesen a külsőségekben éli ki magát, mint csintalan gyerekek, a rendőrség felügyelete alatt..."*

Feltehetően a kiábrándult Szittya véleménye kapott itt formát Kassák tolla nyomán, bár így is szinte már-már megható, amit az egykori német rendőrség toleranciájáról ír. A németek a „saját nyelvű anarchistáikat" csínján kezelik, erős kézzel csupán az idegeneket.

Majd a stuttgarti újabb epizód következik, ahol ismét „valami állandó kereseti forráshoz" szeretett volna jutni a két vándor, és ezért nem a Herbergben, hanem önálló szobában éltek, mint erről a későbbi emlékezésekben oly sok szó esik. Innen egy hét múlva utasították ki a szállóvendégeket, mert egy ágyban aludtak, és ez a rendőrség szemében szemérem elleni vétségnek számított – ez váltotta ki az ismételt kizsuppolást.

„...Aachenben... nekem és egy másiknak, akivel talán egy egész életre itt boronált össze a sors, még pénzért sem akartak ennivalót adni..." – olvasható tovább a noteszkönyv lapjain. Az „összeboronálás" 1914 őszén tehát még „egy egész életre" szólt. Pozitív felhanggal azonban igencsak rövidke életű maradt.

Párizsról Kassák itt csupán mint a nemzetközi anarchizmus fészkéről ír – megkapóan és hitelesen.

„Emlékeim vergődnek, mint a véresre sebzett madarak..." – olvashatjuk az 1945-ös *Csavargók* című versben utóbb, és bizony megállapítható, hogy a „Szittya-emlék" lett a leginkább véresre sebzett madár. *„Köztem és Szittya között mindeddig nem tudott egy mélyebb barátság kifejlődni..."* – és ez a megállapítás a nagyregény 1925/26 táján írt egyik fejezetéből való. A korábbiak – a noteszkönyv és a levelek – mindennek erősen ellentmondanak. Aligha az emlék, inkább az emlékező változott.

Szittya Emil valóságos neve a nyomtatott Kassák-műben először az eposz (*2 × 2* – 1. évf. 1. sz. – 1922 október) gyönyörű képvilágában, utóbb az Egy ember élete megfontoltabb és fontolkodóbb lapjain bukkan elő. A jellemrajz az eposzban dúsabb és éteribb – egyként mutatja Kassák csodálatát, emellett viszolygásait. De egyben azt a 12–13 esztendős rozsdaréteget is, ami a honi tudatokban ekkorra már Szittyára tapadt. És Kassák, a fémmunkás nem távolította el a maga drótkeféjével legalább e réteg felszínét. Tehette volna Bécsben, ellenszenve így személyes léptékűnek tekinthető.

A *„de azért mégis itt értek bennem össze a görbe vonalak"* „deazértmégise" végtére ugyancsak sokféle sejtést támaszt és takar – ezekből kellene végre tartósabb homokvárat építenünk.

Szittya – *Hugo Ball* szerint – egy szatír nimbuszát hordozta glóriaként a feje körül – 1915-ben már „igazi kívülálló" tehát. *„Születésével feltehetően nem a polgári törvénykönyvek által megformált sors látott napvilágot..., a huszonévesek egy új grammatika felé sandítanak..."* – vallja utóbb önmagáról a glóriás szatír. Kassák

tehát a stuttgarti menhelyen egy „új grammatikával" találkozott. Sorsfordítón, emberformálón és kivédhetetlenül. És élete végéig küszködött vele.

„Gondoljátok még
egy szegény mezővároska fia
se bú se bá elindult világgá
hogy rendet teremtsen a látható és a
láthatatlan dolgok között
mivel semmit sem talált helyénvalónak..."

(Kassák – 1959)

„...Több mint harminc éve annak, hogy én is mint rendes becsületes csavargó kint jártam az országutakon – írja Kassák a *Csavargók, alkotók* elején 1929-ben, tehát pontosan húsz évvel az emlékeit követően –, *akkor még rendes és becsületes voltam az ő értelmükben, és eszembe se jutott volna, hogy igazat adjak a pelyhes ágyban puhuló, és vacak fűszerei és vásznai között gyötrődő, spekuláló nyárspolgárnak ... a szabadság hőskora volt ez számomra..."*

De ebben a „kamaszhőskorban", a szinte gyermekien értelmezett szabadság fénytelen világában *„új útitársam akadt: Szittya Emil* – olvashatjuk *Az izmusok története* lapjain –, *pesti gyerek és edzett világcsavargó. Úgy úszott az idegen tájakban, mint a hal a vízben, gyönge testét majd szétvetették a folytonos belső izgalmak. Ő is írónak készült, s végeszakadatlanok voltak lelkesült és nemegyszer hóbortos vitáink..."* A Csavargások könyvében kissé teátrálisabban kezdődik az ismerkedés. A stuttgarti azylban *„egy rosszul borotvált, nagy hajú, művésznyakkendős emberke"* bukkan elő. *„...Szúrósan nézett rám, a száját összehúzta, mintha affektált volna... Szittya vagyok, Szittya Emil!"*

A leginkább egy ágaskodó sündisznóra emlékeztető emberke a mindenképpen ügyetlen és szemérmes, a „szabadság hőskorát" kereső, egyben kezdő vagabundus honfitársak számára az első pillanattól apostollá emelkedett. Gödrös, aki levelében először ad hírt erről a találkozásról, betegen és végképp csalódottan adja fel a további utat és reményt. Stuttgartból hamarosan haza is kerül. Bár Kassák leírásaiban a találkozásnál Gödrös már nincs jelen. A „tanú eltávozását", Gödrös jelenléteit drákói és egybehangzó szigorral tiltja a feszesre komponált regényszerkezet, akár az eposz törvénye is. Évoé zeng *A ló meghal a madarak kirepülnek* áradó soraiból:

„én komolyan hittem hogy lehet belőle vala
ki
Nagyon különösen voltak megkoszosodva a fülei..."

A különös Szittya tehát átveszi itt a korábbi irányítótól, Kassáktól a vezetést. Július 11-től december 11-ig az ő kapcsolatai, érdeklődése és lépésritmusa adják a vándorlás lényegét. Kemény és gazdag öt hónap következik, sorsváltó élményekkel teli. A búvkörből utóbb Kassák nehezen szabadul. Később már feladja Afrikát és megunja a további éhezést – telítődött mindennel, ami a hazatéréshez elég. Közben nem kevés kultúrával és ízléssel is. Ekkor már aligha adna fel giccslapot. Hiszen *„költővé érett – megválthatatlanul"* egy 15 év utáni vallomása szerint.

A brüsszeli *Maison du People*-ben, a II. Internacionálé irodái alatt Kassák a sokféle irányzatú és szervezett nemzetközi munkásmozgalommal találkozott. Szociáldemokratákkal és szindikalistákkal, kommunistákkal, anarchistákkal és anarchoszindikalistákkal (stb.) – a munkásosztáláy és a világ megváltására készülő

bábeli fogalom- és nyelvzavarral az otthoni szelídebb mozgolódások, a szociáldemokrácia és a szakszervezeti munka, a Szentkirályi utcai anarchisták után. Otthon a hozzá hasonló magyar elvbarátok, itt és majd Párizsban legfőként oroszok és kegyetlen edzésben megacélosodott kelet-európaiak ülnek gyalulatlan eszméikkel a gyalulatlan asztalok körül. Az itt szerzett élmények világnézetté, novellákká és versekké oldódnak utóbb.

„...nem voltam egészen az ő fajtájukból való – írja a *Csavargók, alkotók* lapjain –. *Hónapokig úgy láttam, hogy egy vagyok velük, s aztán minden további nélkül kiléptem a sorból. Az elmúlt esztendők csak egyik, soha el nem felejthető epizódja maradt életemnek..."*

„Kétségtelenül sokat tanultam vitáikból, de nem lettem anarchista – emlékezik másutt –, *az ő útjuk engem a marxi szocializmushoz vezetett vissza... Szittya jobban az ő emberük volt..."* – szól a záradék, de ebből az összetett élményzuhatagból született Kassák „szubjektív és objektív történelme" a nagyregényben és az eposzban, hasonlóképpen a csavargók világáról formált írásokban és versekben a későbbi „lehiggadás" idején *(Dávid, az anarchista, Egy felejthetetlen cimbora, Csavargók világkongresszusa, Csavargók, alkotók, Csavargók* című vers, 1943. stb.). Kropotkin és Elisée Reclus torlódtak itt a marxi gondolatok körül a munkanélküliség és a száműzöttség kényszeréből, vagy éppen a korszerű világlátás igényéből ide sodródott fiatal magyar előtt. *„Nekem versek és hadzsura erdők kezdtek nőni a fejemben..."* – írja az emlékező utóbb, de ez a jelentős politikai iskola, az itt töltött néhány nap feldúsult világlátása örökre emlékezetes marad. Még avval a kegyetlen eredménnyel is, hogy egy forró és tisztító erejű anarchista gyűlés után a kegyetlen hivatal a kietlen sorsú vándorokat 12 napi toloncházzal jutalmazta, majd kiutasítással véglegesen.

A (kétszeri?) brüsszeli tartózkodás során a korábbi magáncsavargó *„emberek és elvtársak közé kerül"*, hosszú és lelkendező leveleket ír a barátainak és Jolánnak *(„mostani életemről, részletesen az új dolgokról...")*, közben egyre teltebb eszmékkel „súlyozott" verseket is. Jolán *„leveleiből kitűnt, hogy ő is hozzám hasonlóan vélekedik"* – állapítja meg utóbb a poste restante címzett.

A fiatal magyar nyomdász életes alakja, *„az orosz tovaris beszéde"*, majd az oda-vissza toloncolgatás, közben Szittya elveszett súlyos hátizsákja, a belga–német, majd a belga–francia határ körüli események igencsak megsűrítve, de elevenül jelennek meg az eposzban, majd a nagyregényben egy évtized után, bár kissé visszafogottan a megírás idejére, a megírhatóság körülményeire is pillantgatón. De minden szordínó nélkül az itteni művészeti élmények, e „második nagy szellemi inkarnáció", hiszen az első egyértelműen politikai.

„...Szittya már keresztül-kasul ismerte Brüsszelt, elvitt a múzeumba, templomokba, megmutatta a világhírű pisáló szobrot... s így jutottam általában közelebb a művészetekhez..." – olvassuk a Csavargók könyvében az elismerő felfedezést. A legnagyobb élmény itt és ekkor *C. E. Meunier* művészete. *„...Nagyon az én gondolataimat és vágyaimat megtestesítő művésznek tartottam..., egyetlen munkájában sem láttam a panaszt, a szegénység kétségbeesését, – a nyers, a maga felszabadításán dolgozó erő volt itt jelen kőben és ércben. Kinyílt előttem a látóhatár, boldog voltam, s tele nagy munkára készülődéssel..."*. A Meunier-emlékkiállítás után utóbb és ugyanitt az *Auguste Rodin* retrospektív valóságos és szellemi odüsszeiája következett. Rodin *„még közelebb férkőzött"* Kassákhoz, hiszen *„frissebb és ingerlőbb nyelven beszélt"*.

Meunier és Rodin *„szocialista művészete"*, a bennük rejtőzködve is fellelhető *„egészséges teremtő erő"* a minden új számára nyitott fiatal csavargó számára valóban katartikus felismeréseket hozott. *„...Benne voltam a művészet világában, és élni tudtam benne olyan intenzíven, hogy alig maradt időm és nyelvem a világ többi dolgai részére. Nem mint szocialista, hanem mint egyetemes ember fogtam*

föl és szerettem a művészetet, s valószínűleg ezért hatott rám annyira visszataszítóan a harmadik kiállítás, amit Brüsszelben láttam..."

Nos, az „egyetemes ember" harmadik látogatása a *Wiertz-múzeumban* volt, és az eddigiektől eltérő felfedezéseket hozott.

És bár a még 1865-ben meghalt *Antoine Joseph Wiertz* monumentális, egy kissé „korai expresszionista" festészetét Szittya *„anarchista piktúrának"* könyveli el (a festő *„nem ér rá esztétikai piktúrát csinálni..."* – hirdeti), a gyűjtemény Kassák számára „förtelmesnek" mutatkozik. Szittya szerint *„senki komoly embernek nem lehet célja, hogy szép képeket produkáljon. A festészet csakúgy, mint az irodalom, csakúgy, mint az utcasöprés, arra való, hogy elősegítse az emberek jobblétét. Minden csak eszköz ennek a célnak érdekében... Minden ember a maga módján a társadalmat szolgálja..."* – a cicerone alapfokú anarchoszocializmusa szellemében. *„...A hús-emberek nagyon is érzik testi mivoltukat és földi jelenlétüket. A szociális problémákat csak az anarchizmussal lehet legyőzni – ezért kacérkodnak a művészek, mint csaknem mindenütt, Belgiumban is az anarchizmussal..."* – a *Kuriositäten-Kabinett* erről az emlékről szóló fejezete szerint.

Szittya nézeteivel a szépség iránt ezekben a katartikus pillanatokban fogékonnyá lett Kassák az emlékezete hajóján vitába száll. Elgondolkodtatóak összehasonlító mondatai Meunier és Rodin művészete között, a köztük szikrázó eleven vita a *Gondolkodó* és a *Calais-i polgárok*, illetve a *Balzac-portré* körül. Ez utóbbi Kassák számára sokáig összehasonlítási alap maradt a később látottak mellett: *„jobbnak találtam a görögök szobrainál is..."* – emlékezik. Végül a Szittyával folytatott vitákra később már kissé ironikusan tekint: *„... Emlékszem rá, ilyesmit hallottam annak idején Krausz bácsitól..."* – zárul az utóbb már gunyoros összevetés. *Az izmusok történetében* (1956–57) érettebb, őszintébb és indulatok nélküli megállapítás olvasható:

„...Bolondjai lettünk a hatalmas katedrálisoknak, a falusi kis kápolnáknak, temetőknek, múzeumoknak, könyvtáraknak, vásárcsarnokoknak. Úgy ittam magamba a felfedezett szépségeket, mint az alkoholista a fájdalmat okozó és mégis kívánatos szeszeket. Ezeken a végtelen utakon nemcsak a természet csodáival, de az emberi alkotás számtalan remekművével is megismerkedtem. Kitágult a látóköröm, és gyűltek bennem a friss benyomások százai. Piszkos papírlapokra firkáltam feljegyzéseimet a metropolisokról, iparvárosokról, épületekről, freskókról, kovácsolt vasrácsokról, minden nagyszerűről, ami a szemem elé került... Mint megmunkálatlan fatuskó érkeztem ide, és néhány hónap alatt megcsiszolódtam, érdeklődővé lettem a világ dolgai, az emberi alkotások iránt..." – vallja közel fél évszázad távolából a kiérlelt és letisztult emlékező. És aligha vitatta már ebben a szellemi folyamatban az egykori útitárs úttörő érdemeit.

A brüsszeli áhított és kéretlen szabadegyetemek után – ez utóbbin értve a rendőrség „kollégiumait" – hősünk felajzva és meg-megújuló erővel lépked *„Szittya sötét és komor alakja mellett, mint a fiatal menyasszony, aki esküvőjére indul"* Antwerpenen és Genten át *„a francia nővel és virággal áldott Párizs felé..."* Antwerpen hadi jelentőségéről majd a város német ostroma idejében az *Új Nemzedékbe* (1914. október 1.) Kassák szinte személyes élményű, egyben politikai és történelmi tájékozottsággal telített beszámolót ír – az öt esztendővel korábbi emlékek ott bujkálnak a sorok mögött. A több ízben említett tengert is e tájon láthatta, ezen az úton. Gentből pedig október 3-án Kis Károlynak levelet ír, fontos és pontos beszámolót.

Így végre feltehetően Roubaix–Lille irányában léphették át az ismételt odavisszatoloncolgatások és kényszerpihenők, az erőt és pénzt gyűjtő tárgyi és szellemi töltekezések után, Brüsszel–Aachen–München, majd München–Frankfurt-am-Main–Aachen útvonalon a német–belga, majd végre a belga–francia határt. Vagy Frankfurt-am-Maintól Karlsruhe–Strasbourg–Colmar útvonalon közvetlenül a né-

met–francia határt, bár ez aligha valószínűsíthető. Csupán a Grünewald-élmény adhat némely gyanút, de Grünewald-képek Karlsruhéban is láthatók.

És mindenképpen meggazdagodik nemcsak tapasztalatokban, de anyagiakban és kapcsolatokban is a második müncheni tartózkodás során. Megsegítették Szityt-yát az itteni régi jóbarátok, Erich Mühsam és köre, mindazok, akikkel itt és korábban Asconában már több ízben együtt volt és találkozott. És Kassák Lajos „München-élménye" is teljesebb lett az *Egy csavargó noteszkönyvéből* lapjain, mint amennyi a Gödrössel folytatott út elején, így a regényben olvasható. Bár igencsak hiányzik a zárolt levélanyag, de ez a korai emlékezés e töredékes nyomozati rekonstrukcióhoz mégiscsak perdöntően hozzásegít.

Igaz, végtére a regény is árulkodik. A Frankfrut-am-Main felé vezető út egyik stációjánál, a *„templomjárások kezdetén"* Szittya *„könyvekről, képekről és furcsa élettapasztalatairól prédikált, és nagyon hálás volt nekem, hogy meghallgattam..."* – a húsz évvel későbbi emlékezés szerint. A kapcsolat felhőtlen még, és mindegyre mélyülőbb. *„...Én a lelkemnek élek* – vallja Szittya ekkor –, *s szeretem a tiszta, szép dolgokat..."* Nos, ez a szerelem ekkor és ezen az úton plántálódhatott át Kassákba is, ezekben a hetekben nyílt meg Szittya egyszemélyes magánegyeteme. És Kassák ekkor még eminens hallgatónak mutatkozott.

A „Krisztus-képek" üldözésében a Grünewald-korpuszok Szittya számára jeles stációk voltak – az ő vagabundus igénye szabhatta meg oly cikkcakkosan az útvonalat. És Grünewald halott Krisztusai Karlsruhéban (Colmarban?) láthatók, Kassák előtt is megtéve a maguk elementáris hatásait: *„...Tulajdonképpen ekkor fogtam föl néhány előttem eddig ismeretlen értékét a festészetnek. Az oltárokon klasszikus képek utánzatai álltak, s két Grünewald Krisztus-kompozíció, melyek nagyon megtetszettek nekem. Itt vettem észre az eddig látott képek között fönnálló értékkülönbségeket. Eddig például, ha egy kép a halott Krisztust ábrázolta, minden emóció nélkül elfogadtam a festő állítását, s elfogadtam azt, hogy a vászonra fölkent festékcsomó valóban a halott Krisztust ábrázolja. Szóval minden további nélkül tudomásul vettem azt, ami a képen látszani látszott. Grünewald megfeszített Krisztusa azonban élménnyé vált. Fölsarjadt érzéseimnek nem tudtam volna kifejező formát adni, de tudatom mélyén, valahol egész bizonytalanul éreztem, Grünewald halott Krisztusa él, ez a kép nem az értelemhez, hanem egész kozmikus életemhez szól. Szittyának megemlítettem ezt az érzésemet, el volt ragadtatva az észrevételemtől, és sokáig komolyan vitatkoztunk művészeti kérdésekről. Az ilyen beszélgetések alkalmával mindig nagy biztonságérzés lobogott bennem, éreztem, ezen a ponton vagyok leginkább önmagamnál, inspirálódtam és dolgozni kezdtem, mint akiben kivirágoznak az elnyomott erők... repülni tudtam, szinte testetlenül..."*

A „Lucifer–Szittya" a brüsszeli, majd és főként az ismételt müncheni napokban, de legkivált e tájon, *„a Frankfurt-am-Main felé vezető úton"* új életérzéseket és ezen a szálon új világokat és virágokat nyitott meg társa előtt. Ez az odüsszeia Kassák–Saulusnak a maga „damaszkuszi útja" lett vitathatatlanul.

És ez a katarzis kitart egészen Párizsig. Itt repedezik meg aztán az eddig sima és töretlen útburkolat, a megszépült horizont kárpitja a „beérkezett vándorok" előtt.

„...Nyerített, sírt és ugatott Párizs..." számukra is, bár erősen őszül, lassan hidegre vált már az úton még oly erős színekkel melengető őszutó. A múzeumokban melegednek a tiszta és még az életet is más színekben megvilágító párizsi első reggel után.

„Végre Párizs. Az első benyomás: csúnya, öreg város, szemérmetlen és furcsán rejtőzködő, csak hosszabb ismerkedés után mutatja fel örök fiatalsága bájait. Magamba fogadtam mindazt, amit adni tudott nekem. És sok mindent fogadtam magamba, mert nem az az ember voltam már, aki néhány hónappal azelőtt Buda-

pestről elindult. Naphosszat kószáltam és verseket írtam, egyiket a másik után. Ahogyan változtam emberségemben, úgy változtak meg írásaim is. Hol voltam már Csizmadia Sándortól, akit nem is olyan régen nagyra tartottam, és szerettem volna hozzá hasonló költővé fejlődni. Igaz, hogy az ő közeléből már Ady is elsodort, de neki is már csak annyi köszönettel tartoztam, hogy felkeltette benem a Párizs utáni vágyakozást..."

Az exodus tehát itt már egy új kultúráért, a szociális mozgalmak és a klasszikus műveltség, egyben a modernség szintézisének kereséséért folytatódott tovább Kassákban az első csalódások, majd az első szédülések és zuhanások, üdvrivalgások után. *„Egy új arcú ember kibontakozásáért"* a későbbi felismerés szerint. *„Kassák személyében egy olyan osztály, a munkásság képviselője jutott Párizsba, amelyet elzártak a kultúrától, a klasszikus kultúrától is"* – írja *Vadas József*, de Kassák tette bizonyíték lehet arra is, hogy ez az elzárás csak időleges és módfelett egyoldalú lehet, hiszen ha erős az igény, el lehet érni a forrást akár gyalogosan is. Kassák tette, léte és műve példa lehet arra is, hogy ez a kultúra megnyílhat a nyitott szemmel érkező előtt. És Kassák a korábban hasonló módon megszerzettek, a vándorlás során a látnivalóktól és Szittyától felvértezetten, új igényei szellemében lép Párizs ege alá, él is az itt láthatók lehetőségeivel. Sokat és sokfélét tapasztalt a maga szegénységének korlátai között, gazdagon használta ki az itt töltött pár hetet. Állíthatjuk ezt még abban a tudatban is, hogy már-már nyilvánvaló: néhány későbbi élményt erre az időre kontaminált, szándékai ellenére talán.

„...Most hallottam először Guillaume Apollinaire-ről, Pablo Picassóról, Henri Rousseau-ról. Apollinaire égig magasztalt verseihez nem tudtam hozzáférkőzni, de amit hallottam róluk, az is elég volt, hogy felzaklasson, hogy letérjek a járt utakról, s mint a vak, elinduljak, mit tudom én, merre, hová. Hátat fordítottam tegnapi magamnak valami ismeretlenért, amiben látatlanul is hittem. Picasso képeit egy műkereskedés külön szobájában (nem termében) láttam, Rousseau két képével pedig valami üzlethelyiség kirakatában találkoztam. Sokat beszélhetnék arról, hogy az igazi művészet milyen hatással tud lenni a mű nagyszerűségét felfogni képes, elfogulatlan lélekre. Éreztem, hogy percek alatt más emberré lettem, következésképpen kezdtem hinni a magam zöldülő kis tehetségében is..." – olvasható *Az izmusok története* lapjain.

„...Az impresszionisták képeit felületesnek találtam, a görög szobrok hidegek voltak, mintha jégből lettem volna öntve..." – hangzott az első emlékezés. A milói Vénusz *„legnagyobb hibája, hogy úgy néz ki, mintha asszony volna, és mégse asszony..."* – állítja már utóbb (Szittyát idézve?) a konstruktivizmus bécsi–magyar atyamestere.

Az *Önarckép – háttérrel* lapjain Kassák (1960) erre az élményre már-már csillagtávolból emlékszik: *„...1909-ben két kis szobából álló párizsi galériában láttam az első kubista festményeket, s ugyanebben az esztendőben Rousseau két művét egy festékkereskedés kirakatában. Első alkalommal se tiltakozást, se csodálatot nem váltottak ki belőlem ezek a semmi eddig látotthoz nem hasonlítható alkotások. Mintha idegen égitestre kerültem volna, titkokra bukkantam, amik egyelőre megfejthetetlennek látszottak előttem. Értelemmel meg nem magyarázhatók, de érzéseimben mégsem egész idegenek. Nem voltam a művészet tudós szakértője, de avitt dogmákkal tele nem töltött énemben volt annyi üres hely, hogy némi töprengések, vizsgálódások után magamba fogadhattam, ha valami újjal találkoztam a világban..."*

Az emlékek és élmények elmosódnak, majd egybemosódnak a több ízben megírt emlékezések lapjain, de Kassákkal és körötte, benne és általa történt nem kevés utóbb, hogy szándékolatlannak lássuk a keveredést. Az egyazon emlék öt változatában ez a változatosság pontosan nyomon követhető.

Szittyával különben Párizsban is állandó vitákban, ellenkezésben és lassan-

lassan már kényszerű összeforrottságban él. Tehát az impresszionisták alig, a görög szobrok szinte sehogy sem tetszettek Kassáknak, de Giotto és Cimabue művei maradéktalanul; hiszen *„az ő festményeik alig hasonlítanak az élet valamely egyéb reális dolgához, és mégis a legszebb képek, amiket eddig láttam..."* – állítja a Louvre-ban a Krisztus-képek gyalogos gyorstanfolyamán edződött, és valójában ugyancsak peripatetice nevelődött látogató.

„Kassák Ady Párizsát kereste, és azt nem találta meg..." – írja remek Kassák-montázsában *Ferenczi László*, de Párizsban már aligha lehetett Kassáknak Ady az ideálja. A látottak és Szittya szabadegyeteme erősen megnyírbálhatták a Kassákban élő Ady-hatást. Mindketten változtak, olykor kölcsönhatásban a csavargás során. És bár Kassák utóbb *„egyszerre határolja el magát Szittyától és Adytól* –folytatja Ferenczi a feltételezést –, *általánosabban szólva a csavargóktól és a polgári, pontosabban nem autodidakta művészettől..."*, ez csak annyiban építhető egy Kassák-fejlődésrajzba, ha Szittyát kizárólagosan csavargónak látjuk, holott egysíkúan aligha az. *„Nem a törvények betartására kötelezte magát, hanem a törvények tisztázását akarta, az elnyomottak iránt érzett szolidaritása egyetemes életérzésének a része volt..."* – írja Kassák később *Jack London*ról, és ez a formula Szittyára is áll. Az 1909-es Párizs-élmény még korántsem jelez teljes elhatárolódást sem Szittyától, sem pedig Adytól, hiszen a hatások ekkor még eléggé sokfelől érkezők. Szintézis és negáció csak jóval később születhetett. De a kapu kinyílt.

Bőséggel idézhetném tovább a Szittyával való nagy találkozás sokféle pillanatait Kassák utóbb kissé torzképbe forduló leírásaiból. De a „Szittya-hatás" évülhetetlen érvénye még a torzképekből is nyilvánvaló, Szittya szerepét a „világnyitásban" sosem tagadja Kassák. És hogy Párizs tette-e a teljes inkarnációt, Brüsszel-e, netán a Krisztus-képek szemlélése a közbeeső falvak és városok templomaiban, az országutak szabadegyeteme, akár más élmények a múzeumok csendes és tiszta falai között, akár az azilok, netán a börtönök ájere – mindezek felett ma már inkább csak tűnődhetünk, döntés nehezen lehetne elképzelhető.

De úgy vélem mégis, hogy Kassák az odüsszeia utolsó kétharmadában a maga igazi világát találta meg. Mindenképpen azt, amiben korábban és az indulásnál aligha reménykedett. Kitágult a világ az újpesti és Szentkirályi utcai horizont fölött. A gátlások feloldásával Szittya szabadsága emellett kevésbé nyomorító létfenntartást eredményezett. Érdeklődése pedig másra is felnyitotta Kassák szemét.

Szittya Emil mágikus erejét és apostoli szerepét Kassák sohasem tagadta meg, bár barátságuk a párizsi meneküléssel, utóbb a hazai találkozással végérvényesen megszakadt. Túl nagy súlyt jelenthetett Kassák számára az ennyit és ennyire próbált útitárs. A budapesti Meteor kávéház irodalmi vezére nem engedhetett már senkit önmaga fölé. Igaz, elfogadta és hűséggel bevallotta a kis kötetkéjének előfizetési ívéhez nyújtott öt koronát. Ebből a Szittya-dotációból született az *Eposz Wagner maszkjában* „tűzteli kínból" fogant vékonyka könyvének előfizetési íve, és végtére így maga a kötet. És Szittya „budapesti évei és működése" idejében, 1915-től majd együtt írják tele *Milotay István Új Nemzedék*ének ekkor még korántsem fajvédő hasábjait.

Témáik majdhogynem azonosak itt, és bár Szittya verset és novellát nem ír, a politikai publicisztikában ő a gazdagabb látkörű, szemmel láthatón tájékozottabb is. Egy szélesebb és árnyaltabb horizont perspektívájából látja és értékeli a világháborús eseményeket – szinte a teljes Európából gyűjti és idézi írásainak gazdag tényanyagát. Szarkasztikusan és kritikus iróniával ír – felfedi például a háborús rémhíreket, a „háború komolytalanságait" mindkét oldalon. Egyenként bemutatja az egymással harcban álló országok munkásmozgalmait, svájci, hollandiai és franciaországi élményeire hivatkozik. Marx és Engels mondatait idézi a magyarokról, 1917-ben a szociáldemokrácia árulásáról és az orosz forradalom esélyeiről értekezik. Az *Érdekes Újság* 1917-es évfolyamában saját fordításában Leninnek

a megalkuvó szociáldemokratákról szóló írását jelenteti meg, Milotay erre nyilván nem vállalkozott.

Szittya Emil 1915–1919 között a hazai háborús sajtó egyik legtájékozottabb és legkevésbé elfogult kommentátora lett, a kortársi újságírás fonákságait pedig *Nádas Sándor Pesti Futár*ában pellengérezi ki. Publicisztikájában új ízek mutatkoznak, írásainak szívesen ad helyet a *Magyar Figyelő*, a *Politika*, a *Vágóhíd* és néhány más folyóirat, hasonlóképpen a *Független Magyarország* és más hírlapok. Nem csoda tehát, hogy a szakmában annyi gyűlölködőt gyűjtött be maga köré – az első kedvező lehetőséget megragadva száműzik írótársai.

Kassák *A Tett* indulása után többet az Új Nemzedékbe nem ír, és bár a kávéházi asztalnál megtűri Szittyát – átforgatva a *Der Mistral* színes számait –, a maga lapjához nem engedi közel. Talán egy kézszorítással nyugtázza, hogy a zürichi Der Mistral első számának első oldalán Szittya fordításában a maga *Csata* című expresszionista versének német nyelvű változata olvasható. De az egykori kenyeres budapesti jelenléte és sikere bosszantja már. *„Szittya... szeret megfeledkezni róla, hogy valamikor kereskedőinas volt tetves fejjel és vörösre fagyott kezekkel. Most is azt hiszi magáról, hogy kéjutazásokról érkezett meg, és nem a német aziloktól dobták ki..."* – írja Kassák a jelen idejű, de 10 évvel később írt beszámoló szerint. Amikor pedig a tervezett folyóirat – A Tett – kávéházi megbeszéléseire sor került – *„Szittya is benne van a tanácskozásban, lelkesedik és terrorizál mindenkit"* 1915 utónyarán. *„Nem tagadja meg múltját, játssza a finomat és előkelőt"* a Mutter és Simon Jolán előtt. A szerkesztő és a családfő számára egyként tűrhetetlenül. A Tett nemzetközi kitekintéseinek megformálásában része lehet Szittyának is.

És itt szakad el egymástól végleg a két egykori „bal-lator". Minden további csupán a távolság mélyülését szolgálja, mégha kósza- és álhírek is. Kassáknak – úgy tűnik – jól jött minden további „ügy". Amiről az eposz gyilkos sorában – *„Szittya akiből azsan provokatőr és rendőrkém lett később"* –, utóbb az életrajzi regény lapjain bőséggel olvashatunk. De tényt sohasem, csupáncsak gyanút, amely talán ma is él, kiválthatatlanul.

Igaz, a pesti elutasítással a *„beugrató titkos rendőrkémben"* sem nőtt a barátság tovább, akár ismerte, akár nem utóbb az eposz alulnézetű mellékmondatát. 1923 után már le sem írta többé Kassák nevét. Végül magyarságát is megtagadta egy kései ismerőse szerint. Még az anyanyelvéből is száműzte magát.

A kör tehát bezárult, a húszas évek elején Kassák és Szittya egyként „visszacsatolt". Feltehetően mégiscsak ismerték utóbb egymás munkásságát és műveit, hasonlóképpen az egymásról írtakat. Találkozásuk később – mégha csupán szellemi is – aligha elképzelhető.

Kassákné hozzám írt levele szerint az *Elporzott évek* című Kassák-versben sem Szittya a modell, magam sem hiszem így: *„...sajnos ebben a kérdésben Gyergyaival sem értettem egyet* – írja Klári hozzám 1981. január 17-én –, *aki az eltűnt csavargóban Szittyát véli felismerni. Természetesen Magával sem értek egyet. Amikor a nyomozók örökké egy irodalmi mű létező modelljét keresik, mindig égnek áll a hajam. Miért nem ismerik fel végre, hogy nem biztos, hogy létező modellről van szó. Lehetett létező modell, aki azonban sohasem egy, hanem olyan jelenségek szintézise, amelyek, vagy ha tetszik, akik, valahol, valamikor megérintették az alkotót. De az is lehet, hogy ilyen modell egyáltalában nem létezett, hanem a forrásait az író önmagában találta meg. Azt hiszem, az a nagyon kedves csavargó, akinek az elvesztését az említett versben sajnálja az író, se nem Gödrös, se nem Szittya, hanem ő maga. Egy biztos: a férjemmel beszéltünk erről, nem akart nyilatkozni, mert az efajta kérdések idegesítették, és így nincs jogunk semmiféle egyértelmű konzekvenciát levonni. De figyelmeztetésnek jó, arra ugyanis, hogy ne akarjunk minden költői megnyilatkozás mögött egy vaskos, egy az egyben valódi élményt felkutatni...*

Hát így. Mégegyszer összegezve, igen tiszteletre méltó az az igyekezete, amelylyel elégtételt akar adni Szittya Emilnek, és igazán örülnék annak, ha mindez sikerrel is járna.

Szivélyes üdvözlettel *Kassák Lajosné"*

A levelet Kassák Klári a *Literatura*ban (1980. 2.sz.) megjelent első és vázlatos, az adatok mellett nem kevés gyanúval és hipotézissel tele Szittya-portrém után írta, bár szándékom akkor sem volt valamiféle „tisztára mosdatás". Most sem az. Még kevésbé valamiféle „igazságszolgáltatás", mindkettő inkább bírói vagy egyházi feladat. A levélírónak emellett minden szavával egyetérthetünk, magam sem modellt keresek itt, csak éppen abban az emberformáló, egyben kissé elmosódott néhány hónapban búvárkodom.

Egy módfelett széles látókörű, egyben furcsa és viszketőport fúvó emberke ifjúkorának zegzugos útját kísérlem felmutatni, ebből mindazt, ami Kassák Lajosra is tartozik, és ami ma egyelőre felmutatható.

Ebben és egyben a Kassák Lajosra tett elementáris erejű és elkerülhetetlen hatást, amely az ő szavával – úgy tűnik – aligha mérhető. Szittyának eddig csak éppen létéről és a Kassákra sugárzott aureolájáról tudunk – legfőként abból, amit Kassák később megírt, vagy éppen végtére elhallgatott.

És hogy mégis miért dönthetett ilyenformán a Szittya-portré körül – *számomra ez az egyik legnagyobb Kassák-titok.* Kérdezgettem őt levelekben és személyesen, de *„az effajta kérdések idegesítették"* – néma maradt, még a szokásosnál is zárkózottabb, jobban tartózkodó. A „titok" az első kísérleteknél nem nyílt meg tehát. Az egybefűzött tényanyag után sem teljesen. A sejthető egyértelmű bizonyosság méltatlan lenne mindkettejükhöz, maradjon inkább titok így a titok.

Amikor pedig Szittya Emilnek a vándorlással egyidejű és főként a későbbi munkásságát, életének jelesebb állomásait és fordulóit megismerhettem – nyolc füzet itthoni működése idejében, és több mint harminc német vagy francia nyelvű könyv után 1919 után! –, elsőként már korántsem csupán a „Kassák-Szittya viszony" izgatott. Inkább Szittya Emil maga. A példa és a mű. No meg a sokféle egykori és újabb hamis állítás valódisága vagy éppen valótlansága Szittya Emil körül a magyar glóbuszon. A példa arra, amit Kassák Lajos Jack Londonról szólva oly szépen megjelenít: *„...Műveletlenül, gondozatlanul, mintegy a föld termette ki őket magából, úgy nőttek ki a butító nyomorúságból, ahogyan a virág kinő a nehéz, fekete földből..."* Mert Szittyával ez történt – mondjuk – 1905–1915 között, minden további maga a virágzó lombkorona.

A két azonos értékű és érdeklődésű író-festő művész – Kassák és Szittya lettek még szerkesztők, könyvkiadók és mecénások is bőséggel utóbb – végzetesen szétváló pályaívének további feltárása közös és súlyos feladat marad. Hiszen *„ezekben a hosszú hajú emberekben, akik elhanyagolt kávéházakban, többnyire üres aszaloknál titáni dolgokról álmodoznak – amelyek sohasem nyernek betelje-sülést – óriási méretű őszinte és igazi vágyak élnek..."* – írta Szittya Emil.

A nemrégiben megjelent három Szittya-mű: az öngyilkosokról szóló művelődéstörténet (*Selbst-Mörder* – Wien-München, 1985) újrakiadása – 1925-ben látott napvilágot Lipcsében az eredeti –, majd az elsőként franciául, 1963-ban és Párizsban megjelent *Träume aus dem Krieg* (Wien, 1987), mellettük a kéziratból végre közreadott *Der Mann der immer dabei war* (Egy ember, aki mindenütt jelen volt, Wien – 1986) című regény, nomeg a sok-sok művészmonográfia (*Ernesto di Fiori*ról, *Leo von König*ről, *Picasso*ról, *Albert Marquet*-ről, *Henri Rousseau*-ról, *Soutine*ről és másokról), a sok-sok folyóirat és katalógus (pl. a párizsi szovjet kiállításról) csak tovább növelték érdeklődésemet. Ugyanígy a csupán levelezésből ismert további tíz, eddig még kéziratos és kiadatlan regény, már-már jó okkal a fantáziámat is borzolón.

Az írói életmű, emellett sok ezer levél a század legjelesebbjeitől ma a marbachi Schiller-múzeumban található – további vágyakat borzolón.

Szittya Emil 1926-tól haláláig (1964) Párizsban élt és alkotott. Itt írta németül és franciául sokféle tanulmányát, itt adta ki folyóiratait, jelentette meg könyveit. A *Café du Dôme*-ban állította fel „hivatalát", ide naponként be-bejárt. Hasonló szorgalommal a könyvtárakba, műtermekbe és kiállításokra is. Maga is festett, 1958-ban és 1962-ben Párizsban voltak tárlatai. Zürichben 1963-ban, Bécsben 1986-ban, ekkortájt másutt is utóbb.

Az említett színhelyeken kellene keresnünk elmélyültebben és akár „rendőri szigorral" művét és szellemnyomát. Neve az egykori rendőri kartotékokban bőséggel megtalálható. Svájcban és Ausztriában, ugyanígy Magyarországon és Németországban a harmincas évek bizalmas rendőri nyilvántartásaiban pirossal húzták alá a nevét. De Párizs Bakonya lett neki is, csupán a megszállás idején tette át székhelyét vidékre.

Utóbb már tiszta francia ortográfiával írt. És sohasem magyarul. Kérdés marad ez a negáció is, aprónak aligha állítható. Mögötte mégis sokféle apróság sejthető – bár legtöbbje személyes, akárha mellőzhető. Hasonlóképpen Kassáknál is talán.

„...Visszavágytam a civilizációba, az ipari munkához, s azok közé az embertársaim közé, akikkel ismét egy lett a sorsom jóban és rosszban. Akikkel tegnap még együtt meneteltem az országúton, azok bizonyára fölényesen és megvetéssel utánam köptek, mint a renegát kispolgár után..." – írta Kassák a *Csavargók, alkotók* személyes záradékaként. De a „renegát" tisztességes csavargó korában önmagát múlta felül. *„Egy út végére értem, s egy kapu kinyílt előttem..."* ekkor –, de ez már *Az izmusok történetében* olvasható. Az áhított igazság a kettő között.

„Végre is meg kell fejni a teheneket – olvashatjuk a *Tisztaság könyvében* –, *szét kell hasogatni a nagy történelmi vásznakat, és ki kell jelenteni, hogy mi is itt vagyunk..."*

Úgy vélem, mindez Kassákra és Szittyára egyaránt vonatkozik. Hasonlóképpen *A költő önmagával felesel* című Kassák-kötet *„Szétterített hálója"* is, a lírai emlékezés, afféle értékőrző végrendelet az ostrom napjaiból:

„...Aztán az országutakat tapostam
egy elérhetetlen csillag vonzásában éltem
a városok, miket szerettem volna megszeretni
kiűztek magukból és a mezőkön
unt pillantással fordultak el tőlem a barmok
s menni kellett ködlő tornyok és kémények iránt
dalaim ekkor voltak születőben..."

És ide illeszthető a *Mester és tanítvány* című vers megállapítása is:

„Olyan dolgok között élek
amiknek születését
magam készítettem elő..."

A „dolgok" mellől Szittya 1919 elején távolra került. Újrahonosítását szorgalmazom – mindavval együtt, ami még sejthető.

A dolgozat két élő szavú előadás bővített és egybeszerkesztett változata. Mindkettő Párizsban hangzott el (Centre Georges Pompidou, 1987. okt. 10., ill. L'Université Philosophique Européenne, okt. 14.), egy ettől függetlenül is nagyszerű Kassák-kollégiumon. Az előadások francia nyelvű megjelenése csupáncsak remélhető.

karakterének begépelése után a file-név mezőben ne a HIBÁS! felirat jelenjen meg, ami félrevezető, hanem pl. a MÉG NEM KÉSZ! felirat. A leírások mentésekor ha túl sok a file-cím, akkor egy floppyra nem fér rá, s a mentés nem lehetséges, mivel a rendszer nem teszi lehetővé új lemez betételét. A következő probléma a rendszer gépi hátterére vonatkozik. Gondolva azokra a múzeumokra, melyek nem rendelkeznek a DataEase szoftverrel, a felhasználói menü keretében kellene megadni a lehetőséget a rendszer konfigurációjának módosítására, illetve a használandó printerek beállítására. Az adatállomány indexelése ne csak az egész rendszerre vonatkozóan, hanem laponként is lehetséges legyen. Lényeges hibajelenségre hívták fel figyelmünket az aquincumi tesztelők, miszerint 5000 adat felett adattábla formátumban lehetetlenné vált a laprészen való keresés. A kezelők hozzáférési szintjénél talált hibajelenség, hogy rendszergazdaként jelent meg a hozzáférési szint a kezelőknél is. Ezen kívül egy javaslat is érkezett ehhez a menüponthoz kapcsolódva, miszerint minden kezelő csak a maga hozzáférési szintjét láthassa, a nála magasabban levő nevét és jelszavát ne.
A véleményeket a rendszerrel összevetette Munkácsy Gyula, Sz. Fejes Ildikó és T. Bíró Katalin.
A véleményeket összegezte Sz. Fejes Ildikó.
A részletesebb hibalistát Tóth Lászlónak és a Művelődési és Közoktatási Minisztériumnak megküldtük, kérésre az érdeklődők rendelkezésére áll.

Fejes Ildikó

KIÁLLÍTÁSI NAPTÁR

Új, állandó kiállítások, 1993.

BUDAPEST

Hadtörténeti Múzeum
A Magyar Királyi Honvédség 1922-1943

BÁCS-KISKUN MEGYE

Pataji Múzeum, Dunapataj
Chovan Lóránt festőművész
Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza
A megőrzött múlt
Emberek és népek Félegyháza környékén
régészeti kiállítás
rendező: Somogyvári Ágnes, Hámory László
Kiskunfélegyháza évszázadai
rendező: Bereznai Zsuzsanna, Fazekas István, Hámory László, T.Gémes Tünde

Időszaki kiállítások

m á j u s

BUDAPEST

Bajor Gizi Színészmúzeum
Színművészek a társművészetekben
Válogatás színművészek alkotásaiból
rendező: Turnai Tímea
(május 20-tól)
Budapest Galéria
Halász András képzőművész
(május 9-ig)
Budapesti Történeti Múzeum
Emigráció a hazáért
(május 10-ig)
Római kerámiaművészet Aquincumban
Gaál Imre Galéria
Tavaszi Tárlat
(május 6. - június 13.)
Dorottya Utcai Kiállítóterem
Herendi Péter
Félképek és polaroidok
rendező: Dobai Ágnes
(május 23-ig)
Ernst Múzeum
Roman Opalka 1965/1-00
rendező: Jerger Krisztina
(május 9-ig)
Kemenczky Judit
Tekercsképek, zászlók, fénytérképek
(május 9-ig)
Kilian Dax képzőművész (Hamburg)
(május 9-ig)
Hadtörténeti Múzeum
„A hazáért mindhalálig!"
A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia története 1808-1944
rendező: Bánffyné Kalavszky Györgyi
Gyűjtők fegyverei - Fegyverek gyűjtői
rendező: dr.Lugosi József
(augusztus 31-ig)
„Budavár a miénk!"
emlékkiállítás Budavár 1849. május 21-i visszavételére
rendező: Kedves Gyula
(május 20-tól)
Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum
Az indiai bronzszobrászat háromezer éve
Válogatás a Delhi Nemzeti Múzeum anyagából
rendező: dr.L.A.Narain, Renner Zsuzsanna
(május 9-ig)
Iparművészeti Múzeum
„Az európai iparművészet stíluskorszakai"
című sorozatból:
A klasszicizmustól a biedermeierig
Historizmus és eklektika
Műhelysarok
Kortárs iparművészetet bemutató sorozat:
Daróczy Péter textiltervező - jacquard bútorszövetek

Kassák Lajos

Kisebbségek szakrális művészeti emlékei
(május 18-tól)

Jókai Emlékszoba
Jókai és a természet
Jókai a Svábhegyen

Kassák Múzeum
Vattay Elemér fotói
és műgyűjteménye
rendező: Csaplár Ferenc
(május 23-ig)

Kiscelli Múzeum
Schmidt bútorok a századfordulón

Közlekedési Múzeum
Dinamikus kompozíciók
(május 14. - május 31.)

Legújabbkori Történeti Múzeum
Országgyűlési választások Magyarországon
1848-1990
rendező: Ihász István,dr.Bencze Géza,
Aczél Eszter
(október 30-ig)
Óriáshologramok a Budavári Palotában
(május 23-ig)
Egyiptom változó fényben
Antall Péter fotói
(július 4-ig)

Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont
Száz éves a magyar Liszt Társaság
Richter János és Magyarország
megtekinthető az Operaház aulájában
(június 30-ig)

Ludwig Múzeum
Veszélyeztetett fajok 2319-2322
Yoko Ono installációja
(május 10-ig)

Magyar Nemzeti Galéria
A modern magyar éremművészet I.
1896-1975
a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből
rendező: L.Kovásznai Viktória
(szeptemberig)
A magyar művészet századai
a múzeumi gyűjtés tükrében
A Magyar Nemzeti Galéria új szerzeményei
1985-1992
(júliusig)

Magyar Nemzeti Múzeum
Munkácsy Mihály: Golgota
(május 31-ig)

Magyar Természettudományi Múzeum
Szimmetria a természetben
Tiszán innen, Lajtán túl
természetfotók

Műcsarnok - Palme-ház
A Derkovits-ösztöndíjasok
beszámoló kiállítása
rendező: Orosz Péter
(május 30-ig)

Néprajzi Múzeum
Barokk a magyar népművészetben
(június 20-ig)
Jankó János néprajzkutató 1868-1902
élete és munkássága
(június 27-ig)
Cigányok Magyarországon
(előzetes)

Országos Műemlékvédelmi Hivatal
Az Europa Nostra-díj 15 éve
megtekinthető az aulában
(május 8. - május 23.)
Izraeli műemlékek és emberek
megtekinthető a pincegalériában
(május 23-ig)
Építészet érmeken
rendező: Pusztai László és a
Magyar Építészeti Múzeum
megtekinthető a pincegalériában
(május 28-tól)

Országos Széchényi Könyvtár
A vers születése
Weöres Sándor születésének
80. évfordulója alkalmából
megtekinthető a Kézirattárban
(július 1-jéig)

Petőfi Irodalmi Múzeum
Illyés Gyula emlékkiállítás
A költő halála után... Petőfi legendák
József Attila kamarakiállítás
Gyermekvilág
A gyermek és ifjúsági szépirodalom 1840-től
napjainkig
(augusztus 31-ig)

Postamúzeum
Halló! Itt Puskás Tivadar telefonja!
(december 31-ig)

Ráth György Múzeum
Kínai háziszentély Holdújév idején
Koreai írószoba a XIX. század végén

Szépművészeti Múzeum
Századvég – szimbolizmus
(december 31-ig)
Henry Moore
(május 30-ig)
Mesterművek a XV-XX. századból
grafikai kiállítás

Testnevelési és Sportmúzeum
A magyarországi evezés 100 éve
(júniusig)

Zenetörténeti Múzeum
A zene R.Törley Mária szobrászatában
(május 25-ig)

BARANYA MEGYE

Csontváry Múzeum, Pécs
A Csontváry-festmények restaurálásának
befejezése alkalmából
(május 30-ig)

Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Kiállítása, Pécs
Vesna Prica (Zágráb) fotóművész
(május 28-tól)

Janus Pannonius Múzeum Régészeti Kiállítása, Pécs
Dél-Dunántúl bronzkori kultúrái
rendező: Ecsedy István, Maráz Borbála
(szeptember 30-ig)

Kanizsai Dorottya Múzeum, Mohács
A vallási élet népi emlékei
rendező: dr. Sarosácz György
(augusztus 31–ig)

Martyn Múzeum, Pécs
Prokop Péter festőművész
(június 15-ig)

Várostörténeti Múzeum, Pécs
A tegnap világa
Magyarországi városok a századfordulón
vándorkiállítás

BÁCS-KISKUN MEGYE

Türr István Múzeum, Baja
Iskolák, diákok, tanárok a századfordulón
rendező: P.Bálind Márta
(augusztus 8-ig)

Kecskeméti Képtár, Kecskemét
Horti Pál iparművész hagyatéka
(május 30-ig)
Ősi László festőművész
(május 30-ig)

Magyar Fotográfiai Múzeum, Kecskemét
Egy erdélyi fényképész-dinasztia
Horváth Bálint, Béla, Andor, ifj. Bálint, Zoltán, Ilona, József
(május 12-ig)

Magyar Naiv Művészek Múzeuma, Kecskemét
Homonai Pál festő és
Ambrus József szoborfaragó
(június 23-ig)

Szórakaténusz Játékmúzeum, Kecskemét
Régi szép ravensburgi társasjátékok
(június 6-ig)
„Csak a játszó ember egész ember"
Schéner Mihály játékaiból és terveiből
Játékkártyák Magyarországon
megtekinthető az egri Ifjúsági Otthonban
(május 5-től)

Viski Károly Múzeum, Kalocsa
Prokop Péter festőművész

BÉKÉS MEGYE

Erkel Ferenc Múzeum, Gyula
A Kőröstáj Képzőművészeti Egyesület
(május 9-ig)
Városi gyermekrajz kiállítás
(május 14. - május 30.)

Jantyik Mátyás Múzeum, Békés
Görgényi Tamás és évfolyamtársainak
közös tárlata
(május 30-ig)
20 éve ismét város Békés
(május 18. - október 31.)

Helytörténeti Gyűjtemény, Sarkad
„Vigyázat, csalok!"
a kecskeméti Szórakaténusz Játékmúzeum kiállítása
(augusztus)
Szemelvények a Peckesi domb leleteiből
(szeptember)

Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba
Szabó Pál emlékkiállítás
(június 27-ig)
150 éves a magyar nyelvű közoktatás Békéscsabán
(június 27-ig)

Orlai Petrics Soma Múzeum, Mezőberény
Válogatás a múzeum legértékesebb tárgyaiból
József Attila Békés megyei kapcsolatai
vándorkiállítás

Sárréti Múzeum, Szeghalom
Népi bútorok a Sárréten
rendező: Szlota András, Kele József
(május)
Kovács János, a tudóstanár
(június közepéig)

Szántó Kovács Múzeum, Orosháza
Földesi Béla fotókiállítása
(május)
Az ember táplálkozási kultúrájának története
(május - június)

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYE

Gömöri Múzeum, Putnok
Origami
(május 5-től)

Herman Ottó Múzeum, Miskolc
(Görgey A. u. 28.)
A neolitikum kezdetei a Közel-Keleten a Haifai Egyetem Régészeti Intézetének kutatási anyaga
(május 30-ig)
(Papszer 1.)
Lenkey Zoltán emlékkiállítás
(augusztus 30-ig)

Kazinczy Ferenc Múzeum, Sátoraljaújhely
Tavaszy Noémi festőművész
„Biblia Pauperum"
(május 30-ig)

Oktatástörténeti Gyűjtemény, Szendrő
Képzőművészeti kiállítás

CSONGRÁD MEGYE

Fekete-ház, Szeged
Baross Gábor, a vasminiszter
(májusban)
Horvátok és szlovákok a századelőn
(május közepéig)

Képtár, Szeged
A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola jubileumi kiállítása (május 15-től)
Móra Ferenc Múzeum, Szeged
Kőbe zárt világ (Kövületek)
Válogatás a Szépművészeti Múzeum B.Montgomery gyűjteményéből
Jelenkori építészet
Válogatás a III. Építészeti Triennále anyagából 1991. (május 16-ig)
Thury Mária festőművész (május 21-től)
Baross Gábor, a vasminiszter (szeptemberig)
Tari László Múzeum, Csongrád
A Kárpát-medence ásványai
rendező: Varga András (május 9-ig)
Csongrád-Ellésmonostor minikiállítás
rendező: Pávai Éva (december 31-ig)

FEJÉR MEGYE

Csók István Képtár, Székesfehérvár
Mi, „kelet-franciák"
Magyar művészet 1981-1989 (május 2-ig)
Intercisa Múzeum, Dunaújváros
A hangszerek
Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár
Vier - Négy
Négy fiatal művész installációi (május 16-ig)

GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE

Pannonhalmi Főapátság Gyűjteménye, Pannonhalma
Pannonhalma levelezőlapon 1901-1945
Misekönyvek a Pannonhalmi Főkönyvtárban

HAJDÚ-BIHAR MEGYE

Bihari Múzeum, Berettyóújfalu
A debreceni sütögető mesterségek a debreceni Déri Múzeum anyagából
rendező: dr.Vajda Mária (augusztus 31-ig)
Déri Múzeum, Debrecen
Tavaszi tárlat (május 10-ig)
A debreceni könyvművészet remekei
Válogatás a múzeum és a Református Kollégiumi és Egyházművészeti Múzeum anyagából
rendező: P.Szalay Emőke (május 18. - augusztus 30.)
Helytörténeti Múzeum, Balmazújváros
A rádiózás története Magyarországon a kezdetektől a televízióig
Csige József magángyűjteménye
rendező: Pozsonyi József (1994. márciusáig)
Karacs Ferenc Múzeum, Püspökladány
Fegyvereink elődei, elődeink fegyverei
Válogatás a múzeum és a nyíregyházi Jósa András Múzeum anyagából
rendező: Bene János (június 15-ig)
Református Kollégiumi és Egyházművészeti Múzeum, Debrecen
A 400 éves Debreceni Nyomda kiadványai

HEVES MEGYE

Dobó István Vármúzeum, Eger
Az országcímer a népművészetben (május 17-től)

JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYE

Finta Múzeum, Túrkeve
Miklós János grafikusművész
Az udmurtok népművészete az izsevszki Művészeti Múzeum vendégkiállítása
Helytörténeti Múzeum, Kunszentmárton
Koncz Vilmos fafaragó, festő (május 15-ig)
Macskássy Izolda grafikus-, festőművész (május 21. - június 30.)

KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYE

Balassa Bálint Múzeum, Esztergom
Kónya Kálmán fotóművész (július 4-ig)
Ókori érmek a brünni Múzeum gyűjteményéből (május 18. - június 20.)
Iskolamúzeum, Tatabánya
Az olvasás és az írás története 1777-től napjainkig (május 18-ig)
Kisgaléria, Komárom
Komáromi mesterségek (június 1-jéig)
Klapka György Múzeum Kiállítóhelye, Komárom
A római kőtár kialakítása
Kuny Domokos Múzeum, Tata
Horváth Ferenc festőművész (május 2. - június 6.)
Tatabányai Múzeum, Tatabánya
Évezredes múlt Tatabánya területén (május 18. - augusztus 15.)

NÓGRÁD MEGYE

Nógrádi Történeti Múzeum, Salgótarján
22. Salgótarjáni Tavaszi Tárlat
Szabó Tamás kamarakiállítása
(június 30-ig)
Nógrád a Monarchiában
(szeptember 5-ig)
Palóc Múzeum, Balassagyarmat
Réti Zoltán festőművész
rendező: Peák Ildikó
(május 1. - augusztus)

PEST MEGYE

Abonyi Lajos Falumúzeum, Abony
Komáromi Tibor amatőr képzőművész
(május 16. - május 26.)
Képtár, Szentendre
Stúdióüveg
rendező: Bodonyi Emőke
(május 13. - június 27.)
Kisgaléria, Szentendre
Matola Magdolna-Adamis Gusztáv
rendező: Schenk Lea
(május 9. - június 6.)
Szőnyi István Emlékmúzeum, Zebegény
Elekfy Jenő (1895-1968) festőművész
a „Zebegényi Művészkolónia" c.
sorozatban
rendező: Köpöczi Rózsa, Németh Zsuzsa
(május 15. - július 7.)

SOMOGY MEGYE

Somogy Megyei Múzeum - Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár
Balatonboglár és környéke régészete
rendező: dr.Honti Szilvia
Gyűjteményeink legszebb darabjai;
Régészet
rendező: Bárdos Edith, dr.Költő László
Kaposvár anno...

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYE

Báthori István Múzeum, Nyírbátor
Szabó Gáspár festőművész
Jósa András Múzeum, Nyíregyháza
Nyíri bakák a Donnál
A szabadságharc emlékei
Letűnt korok, letűnt emlékek
Szatmári Múzeum, Mátészalka
Csak egyetlen Földünk van!
Természetvédelem a képzőművészetben
Birizdó Gabriella
Ékszerképzetek - Tűzzománc- és azsúrékszerek

TOLNA MEGYE

Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd
A fényképezés első száz éve
rendező: dr.Kápolnás Mária
(szeptember 20-ig)
A Múzeum új szerzeményei:
„Ólomkatonák, harci járművek"
(május 18-tól)

VAS MEGYE

Nádasdy Ferenc Múzeum, Sárvár
Tasnádiné Marik Klára gyűjteménye
(augusztus 10-ig)
Savaria Múzeum, Szombathely
Maszkok
a Ptuj-i Területi Múzeum
(Szlovénia) anyagából
Olaszországi vulkánok

VESZPRÉM MEGYE

Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém
Reform Magyarországon
Széchenyi és Kossuth
rendező: Dobai János váci magángyűjtő

ZALA MEGYE

Balatoni Múzeum, Keszthely
A vallásosság barokk emlékei Zala megyében
(május 2. - szeptember 12.)
Göcsej Múzeum, Zalaegerszeg
Zalai pásztorfaragások
(május 28-tól)
Városi Képtár, Nagykanizsa
Haraszti László festőművész
(május 14. - június 27.)

Magyar kiállítások külföldön

Az ausztriai St.Pölten és Linz között lévő Neuhofen/Ybbs községben a Legújabbkori Történeti Múzeum Magyarország 1100 esztendejét bemutató történeti-agrártörténeti kiállítást (rendezője dr.Pintér János), a Magyar Művelődési Intézet népművészeti kiállítást (rendezője Barsi Hajna) készített, amelyek 1993 márciusától novemberéig tekinthetők meg.

*

A Közlekedési Múzeum „...még szebb, mint az eredeti" című modellkiállítását 1993. május 3-tól a dániai Odense-ben mutatja be. A kiállítást dr. Szentpéteri Erzsébet, a múzeum tudományos főigazgató-helyettese nyitja meg.

A Magyar Nemzeti Galéria grafikai osztályának Medveczky Jenő műveiből álló sorozata, amely Homérosz Iliászának 48 illusztrációját tartalmazza, 1993. március 29. és április 15. között a varsói Magyar Kulturális Intézetben, majd április 20. és május 20. között a krakkói Múzeum Archeologiczne-ben vendégeskedik. A varsói kiállítás kapcsán Gömöri György, a művész nevelt fia tartott előadást a Magyar Kulturális Intézetben.

*

„Magyar játékhagyományok" címmel 1993. május 13. és 31. között látható kiállítás a kecskeméti Szórakaténusz Játékmúzeum anyagából a strasbourgi Városházán.

MÚZEUMI SÉTÁK

BUDAPEST

Kassák Múzeum
Vattay Elemér fotói és műgyűjteménye
III.13-V.23.

Vattay Elemér eredetileg fimrendezőnek készült. A Színház- és Filmművészeti Főiskolán Huszárik Zoltán, Galgóczi Erzsébet, Rényi Tamás, Palásthy György és Bán Róbert évfolyamtársa volt. 1952-ben azonban „eltanácsolták" az intézményből. Ezt követően fizikai munkásként dolgozott. 30 éve a Csepeli Vas- és Fémművek munkatársa, az elektronmikroszkópos laboratóriumban anyagvizsgálatokhoz szükséges felvételeket készít.
1961-ben kezdte fotóművészi munkásságát. Az elmúlt 30 esztendőben mintegy 100 író, színművész és képzőművész kortársáról készített felvételsorozatokat, közöttük olyan jelentős személyiségekről, mint Barcsay Jenő, Bálint Endre, Bálint Sándor, Benedek Marcell, Berda József, Breuer Marcell, Czóbel Béla, Dayka Margit, Déry Tibor, Erdélyi József, Esterházy Péter, Ferenczy Béni, Füst Milán, Gaál István, Gergely Ágnes, Hubay Miklós, Jelenits István, Juhász Ferenc, Kassák Lajos, Kányádi Sándor, Kondor Béla, Kurtág György, Latinovits Zoltán, Lengyel József, Lukács György, Nagy László, Németh László, Pátzay Pál, Pilinszky János, Rónay György, Ruttkai Éva, Nicolas Schöffer, Sík Sándor, Sinka István, Szalay Lajos, Toldalagi Pál, Weöres Sándor. Mivel Vattay soha nem „hivatalos" fotográfusként, kötelességből fényképezett, hanem közeli barátként, régi ismerősként örökítette meg az elmúlt esztendő magyar szellemi életének fenti alakjait, felvételei jellemábrázoló erejűek, a személyes megnyilatkozás ritka pillanatait rögzítik.
A remek felvételeket a megörökítettek közül a festők és a szobrászok műtárgyakkal viszonozták. Így jött létre Vattay Elemér kultúrtörténeti jelentőségű műgyűjteménye, többek között Bálint Endre, Bolmányi Ferenc, Boromisza Zsolt, Ferenczy Béni, Fajó János, Gyarmathy Tihamér, Haraszty István, Illés Árpád, Kassák Lajos, Keserű Ilona, Kondor Béla, Ország Lili, Schéner Mihály, Tót Endre, Vajda Júlia és Váli Dezső festményeivel, grafikáival, szobraival.
Vattay a képzőművészbarátok alkotásai közül maga választhatott. Választásait modern ízlés, biztos érzék és egy emelkedettnek nevezhető lelkiség jellemezte. Avantgárd és kétezeréves erkölcsi örökség egymást erősítve van jelen ebben a létrehozója nyitott szellemét és hitét egyszerre érzékeltető gyűjteményben.

Csaplár Ferenc

A Magyar Nemzeti Galéria kiállításai

Új szerzemények 1985-1992
III.11-VI.27.

A Magyar Nemzeti Galéria új szerzeményi kiállításának címe az intézmény gyűjteménygyarapítási munkáját meghatározó gyűjtőkörre utal, amely a magyar és a magyarországi képzőművészet egészét jelöli ki az államalapítástól napjainkig. A legutóbbi új szerzeményi kiállítás óta nyolc év telt el, s ez szükségessé tette, hogy a szakmai köröknek és a közönségnek bemutassuk azoknak a műveknek egy válogatott együttesét, amelyek újabban kerültek gyűjteményünkbe, és ezzel számot adjunk a magyar képzőművészet legnagyobb gyűjteményének fejlesztési koncepciójáról és mindennapos gyarapítási munkájáról.
A nagy művészettörténeti korszakok szerint felosztott gyűjtemények gyarapítása más és más feltételeket, lehetőségeket kínál és módszereket igényel, de a fő szempontokat a gyűjtőkör egységes egésze határozza meg. A Magyar Nemzeti Galéria feladata, hogy a kvalitáskiválasztás és a művészettörténeti dokumentálás szempontjainak egyeztetésével minden korról megfelelően árnyalt és a lehetőség szerint hiánytalan képet tudjon adni a kiemelkedő alkotóktól a kisebb mesterekig. A beszerzés módjai között a vásárlás mellett számottevő arányt képvisel a donáció - jelentős művek és műegyüttesek hazai és külföldön élő magyar gyűjtők, vagy művészek adományaként, az Művelődési és Közoktatási Minisztérium (kortárs művészet), a Magyar Nemzeti Galéria szponzorainak támogatásával kerültek a gyűjteménybe, néhány esetben pedig csere útján sikerült megszerezni nélkülözhetetlen műtárgyakat. A kiállított művek mennyiségének a hely szabott határt, a válogatásban is a fenti szempontokat igyekeztünk érvényre juttatni.
A Magyar Nemzeti Galéria műtárgyállománya 1985-1992 között 7550 darabbal gyarapodott, gyűjteményenként a következő elosztás szerint: Régi Magyar Gyűjtemény (középkori, reneszánsz, barokk szobrok és táblaképek): 110, XIX-XX. századi Gyűjtemény 1945-ig (festmény, szobor, rajz, sokszorosított grafika): 2863, Jelenkori Gyűjtemény 1945-től (festmény, szobor, rajz, sokszorosított grafika): 1485, Éremtár: 392, Plakát Gyűjtemény: 2700. A kiállításon 446 mű kapott helyet, s ezt a kollekciót kiegészítettük Adattárunk néhány ér-

KASSÁK LAJOS

2000. május 22

Ady és Kassák mint műgyűjtők

■ P. Szabó Ernő

„Mennyivel könnyebb lenne számára a feladat, ha hasonulni akarna társaihoz, járná a kitaposott utat, és festené azokat a hangulatos tónusokat, amelyek annyira közkeletűvé válnak a modern piktúrában" – 1942-ben, Vallomás tizenöt művészről című könyvében írta a fenti sorokat *Kassák Lajos Gadányi Jenőről*. A festő később sem „hasonult", festészete mégis, amint a Haas Galériában látható tárlata jelzi, a XX. századi magyar piktúra jelentős teljesítményei közé tartozik.

Kassák festő is, író is volt, így nem kínálkozhatott megfelelőbb hely a „XX. századi magyar művészet magyar írók hagyatékából" című kiállítás megrendezésére, mint az óbudai Kassák Emlékmúzeum. Annál is inkább, mivel a múzeum névadójának pályafutása egyszerre tükrözi a XX. századi magyar művészet és irodalom kölcsönhatásait, a folyamatok logikáját és ellentmondásait. A kiállítás is egyszerre idézi meg a szó és a látvány legjelesebb mestereit. Kiderül, hogy bár szinte minden korban, minden nemzet írói között akadtak olyanok, akik számára nemcsak fontos volt a kép, de többé-kevésbé folyamatosan írtak is a művészetről, a XX. századi Magyarországon azonban mintha a szokásosnál is szorosabb, termékenyebb lenne ez a kapcsolat. A század elején ugyanaz az „új"-ra való nyitottság vezette a toll és az ecset mestereit, ugyanazok a műhelyek – elsősorban a Nyugat szerkesztősége – egyengették útjukat. Az utóbbi fél évszázad számos jelentős művészeti írása nem szak-, hanem szépírók tollából született, *Kondor Béla* legjobb ismerői között találjuk a költő *Nagy Lászlót*, *Pilinszky Jánost*. A Kassák Múzeum tárlatán lévő Kondor-mű, a Macska virággal című rézkarc *Ottlik Géza* hagyatékából származik, amint az ajánlás is bizonyítja: „Cipikének lovak helyett macska Samutól".

A vonzalmakat, barátságokat művek sora dokumentálja. Az írókról készült portrék többsége ismertebb, a nekik ajándékozott, dedikált vagy éppen vásárolt – nem egy esetben magától a művésztől megvett –, az írói műhely szellemi légkörét meghatározó művekről kevesebb szó esik. Pedig, egy-egy mű ajándékozása, megvásárlása, birtoklása mögött gyakran irodalom-, művészettörténeti szempontból sem elhanyagolható mozzanatok rejlenek. *Bölöni György* birtokába például többnyire azért kerültek Tihanyi-képek, mert rendre kifizette a festő lakbérét. Egyik tollrajzát azonban ajándékba adta az írónak, a következő ajánlással: „Bölöni Gyurkának Ady Bandi emlékére Fratello, Párizs, 1935."

Az ajánlás Bölöni Az igazi Ady című kötetének megjelenésére utal, és szintén visszaforgatja az idő kerekét, hisz a tollrajz festmény változatát ő ajándékozta jó húsz évvel korábban a költőnek. *Ady*, amikor Csinszkával berendezték a Veres Pálné utcai lakást, vásárolt is tőle. Az új tehetségeket fölfedező *Juhász Gyula* nemcsak *József Attila* pályáját egyengette, de – ahogy a költő 1919-ben dedikált portréja jelzi – a fiatal *Moholy-Nagy Lászlóét* is, míg József Attila birtokába *Kernstok Károly*, *Lesznai Anna* munkái kerültek.

A harmincöt művész ötvenhét képét felvonultató tárlaton látható *Borsos Miklóstól Korniss Dezsőn* át *Major Jánosig* számos alkotó munkája, az írók-költők sora *Radnóti Miklóstól Szabó Zoltánon* és *Sarkadi Imrén* át *Szentkuthy Miklósig* ível. Barátságokon, szellemi kapcsolatokon túl persze egyéb eseményeket is dokumentál a tárlat: *Bernáth Aurél* és Kernstok Károly egy-egy festményét *Lengyel József* hetvenötödik születésnapjára a „párt"-tól kapta ajándékba.

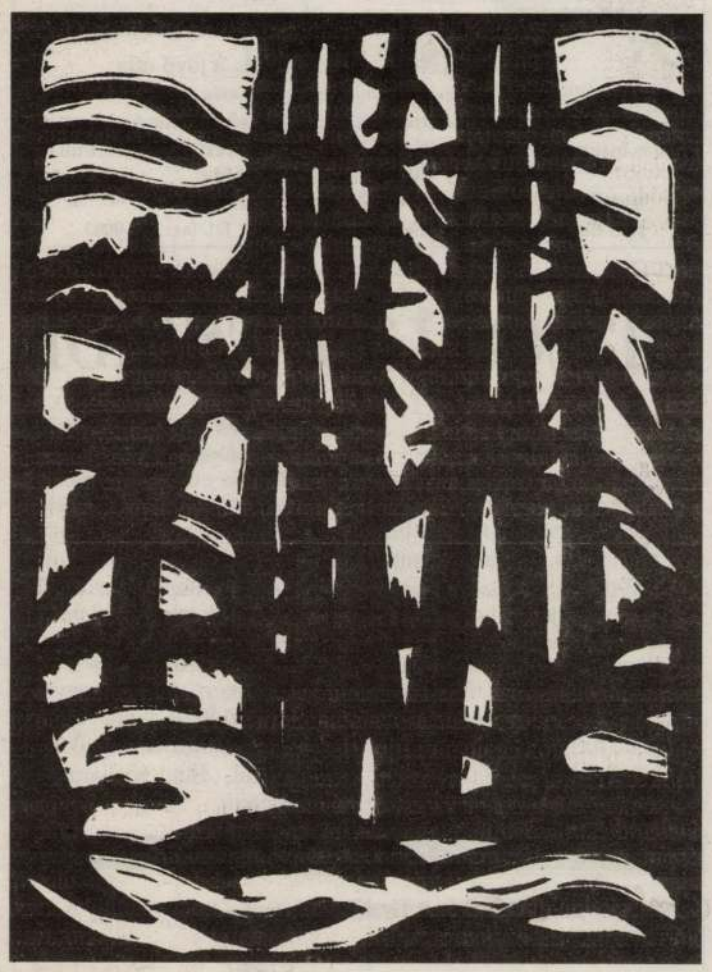

Mattis Teutsch János linómetszete, Kassák Lajos hagyatékából

NÉVNAP

Köszöntjük a ma névnapjukat ünneplő **RITA** nevű olvasóinkat!

A **Rita** olasz eredetű női név, a Margherita rövidült alakja. Rokona a Margit, Gréta, Margó névnek. Becézése: Ritácska. Ritanévnap még: augusztus 26.

Ezen a napon történt: 1712-ben Pozsonyban magyar királlyá koronázták *III. Károlyt.* – 1867-ben *Kossuth* megírta a híres Cassandra-levelet, amelyben tiltakozik a kiegyezés ellen. – 1930-ban ezen a napon érkezett meg a Sevillából felszálló Zeppelin-léghajó Brazíliába. – 1972-ben *Richard Nixon* személyében először érkezett Moszkvába amerikai elnök.

Ezen a napon született: *Richard Wagner* (1813) német zeneszerző, operakomponista; – *Sir Laurence Olivier* (1907) kétszeres Oscar-díjas angol színész; – *Charles Aznavour* (1924) örmény származású francia énekes, színész; – *Oláh György* (George Olah, 1927) Nobel-díjas amerikai kémikus; – *Naomi Campbell* (1970) brit divatmodell, színésznő.

Ezen a napon halt meg: *Döme Károly* (1845) író, akadémikus; – *Victor Hugo* (1885) francia költő, regényíró; – *Jules Renard* (1910) francia naturalista író; – *Bene Géza* (1960) magyar festő és grafikus; – *Vaszary Gábor* (1985) író, újságíró; – *Alfred Day Hershey* (1997) Nobel-díjas amerikai biológus.

IDŐJÁRÁS

METEOROLÓGIA

Vízállás-jelentés

	cm (°C)
Dunaremete:	110 (14)
Budapest:	402 (17)
Dunaújváros:	280 (17)
Baja:	520 (18)
Tokaj:	460 (20)
Szolnok:	128 (20)
Szeged:	260 (21)
Gyoma:	338 (19)
Balaton:	101 (20)
Velencei-tó:	154 (19)

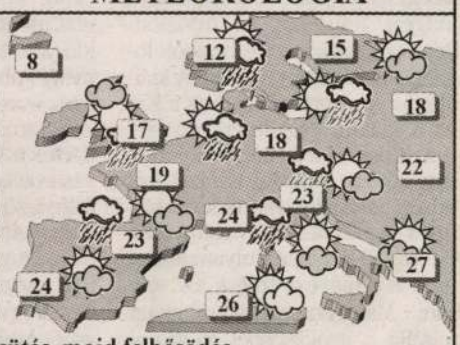

Napsütés, majd felhősödés

Nyári meleg idő a Földközi-tenger medencéjében található. Ott sok a napsütés és a délutáni hőmérséklet eléri a 25, 30 fokot. A kontinens más tájain frontok teszik változékonnyá és hűvössé az időjárást. Napos és felhős, csapadékos időszakok váltják egymást. A hőmérsékletek elmaradnak az évszakos átlagtól, sokfelé mérnek délután 15, 20 fok közötti értékeket.

Hazánkban hétfőn több napsütés keleten várható. Nyugat felől fokozatosan erősen megnövekszik a felhőzet és a Dunántúlon szórványosan alkul ki eső, zápor. A szél mérsékelt marad, majd a délután folyamán nyugaton északnyugatira fordul és megerősödik. A legmagasabb hőmérséklet eléri a 17, 24 fokot. Késő estére 10, 15 fokig hű le a levegő.

Hétfő 14 óra

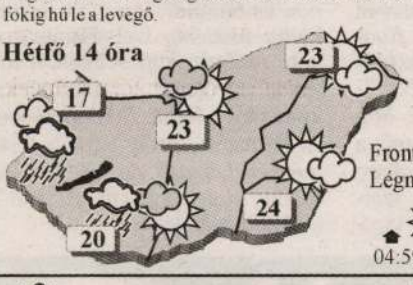

Légszennyezettség
(Budapesten)

SO_2	CO	NO_2
18	20	55

Fronthatás: meleg
Légnyomás: kissé süllyed

04:59 20:23 23:59 08:04

INTERNET TRAVEL a jövő útja

az ICI Interaktív Kommunikációs Részvénytársaság on-line utazási irodája

Nálunk sok utazási iroda útját is felár nélkül megtalálja. Utazzon a legkényelmesebben:

www.internettravel.hu (E-mail: internettravel@matavnet.hu)

Magyar 1 TV Képújság: 485. oldal

Személyesen is állunk kedves utasaink rendelkezésére (H-P: 9^{30}-17^{30}):

1183 Budapest, Delta Üzletház, Üllői út 440-442. Tel./fax: 296-0083

Biztosítási csalók

■ F. J.

Előzetes letartóztatásba helyezte a Debreceni Városi Bíróság a 33 éves debreceni B. Csabát biztosítási csalás alapos gyanújával. A férfi május közepén bejelentette a Hajdú-Bihar Megyei Rendőr-főkapitányság ügyeletén, hogy ellopták az általa lízingelt Fiat Bravo 1,2 SX típusú személygépkocsit, amelynek értéke 2,6 millió forint. A biztosítónál is bejelentette kárigényét, ám ott a szakemberek alaposan kikérdezték őt és „tanúit" is. Egy idő után egymással, később már önmagukkal is ellentmondásba keveredtek, amikor a részletekről kérdezték őket. Gyanús volt az is, hogy a lopásgátló nem működött a jármű ellopásakor. B. Csaba és tanúnak jelentkező hat társa később bevallotta: az autót Romániában értékesítették több ezer márkáért. A pénzt egymás között osztották volna szét, a kárértéket a biztosítóval akarták kifizettetni. Büntetőeljárás indult ellenük.

SZÍNHÁZMŰSOR

Budapesti Kamaraszínház a Tivoliban (Nagymező u. 8. Tel.: 351-6812): 19 óra: Beaumarchais: Figaro házassága

József Attila Színház (Váci út 63. Tel.: 340-9428): 19 óra: Ray Cooney: A miniszter félrelép

VILLANÓFÉNYBEN

Kezdődik a tokaji írótábor

(MH) Kedden kezdődik a tokaji írótábor, amely a Németh László-centenárium köré szerveződik. Az első napon, a Millenniumi Irodalmi Emlékpark avatásakor Németh László emlékére fát ültetnek a résztvevők. Laudációt tart Kabdebó Lóránt irodalomtörténész, a tanácskozást köszönti Lengyel Balázs és Serfőző Simon. A központi tematika Németh László munkásságának tükrében „Magyarság és Európa". Az irodalmi vitasorozatot Székelyhidi Ágoston nyitja meg, Bertha Zoltán, Monostori Imre, Nagy Pál, Szilágyi Aladár és Cs. Varga István tart előadást. A Tokaji Estek keretében meghívták a miskolci Kelet Alkotócsoportot, a vendégek közt lesz Cseh Károly, Fecske Csaba, Szabó Bognár Imre.

Seres Dóra sikere Japánban

(MH/MTI) Seres Dóra, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem harmadéves hallgatója megosztott második díjban részesült szombaton, a Japánban rendezett nemzetközi fuvolaversenyen – tájékoztatott Kovács Lóránt fuvolaművész, a Zeneakadémia professzora. A Kobéban négyévente sorra kerülő egyhetes művészeti verseny a legrangosabbak közé tartozik, magyar fiatalnak még nem sikerült ilyen előkelő helyezést elérnie. A 21 éves Seres Dóra ez év májusában első díjat nyert a prágai nemzetközi fuvolaversenyen.

Királyportrék szalmából

(MTI) Árpád-házi [illegible]

A konstruktivizmus elfeledett remekművei az óbudai Kassák-kiállításon – Képekben megjelenő kortörténet

Az egy tömbből faragott férfi

Egy nagy eszme pusztulása – ez is lehetne bánatos címe az óbudai Kassák Múzeum új kiállításának. A művek java részét 1945 után festette a konstruktivizmus e kivételes mestere, Kassák Lajos. Az emberiség talán leglelkesítőbb s talán utolsó utópiájának agonizálását fogalmazták meg képírásban Kassák itt először bemutatott olajképei.

Román József

„Nem hajtom szolgamódra fejem: / Szennyes igába, / Én: a tűz, s forrongó gondolat / Bús magvetője: / Hajnali piros napsugárnál / Megyek előre". A tűz, a forrongó gondolat: e korai verssorok jellemzik Kassák indulását, majd csaknem egész életét. A fiatal költő vallomása még nem rajzolja meg kellő határozottsággal ezt az egy tömbből faragott férfit, akit oly sokan próbáltak jellemezni. Ki volt, mi volt ő voltaképpen? Költő, prózaíró, festő, lapkiadó, szervező, az európai művészi avantgárd prófétikus közvetítője, és bizonyára nem kevésbé hitelesen: kovácslegény?! Az 1927-ben megjelent legnagyobb hatású írása, önéletrajza, az Egy ember életének egyik epizódja meggyőzően vetíti elénk a férfi valódi énjét. Nincstelenül, éhesen, lepusztultan gyalog vándorol – valcol – Párizs felé, útközben különböző segélyekből, „tarhálásból" él, napról napra. Betéved egy bajor kovácsmesterhez némi segélyért, leveskéért. A mester megvetően végigméri a koldus csavargót: mi vagy te? – kérdi. Én?... kovács – feleli büszkén Kassák. No csak, akkor fogd a kalapácsot és kalapáld ki ezt a patkót! A fiatal vándorlegény pedig büszkén, igazi gyönyörrel formálja, alakítja az izzó vasat.

Ez Kassák Lajos. A tökéletes munkát kedvelő MUNKÁS. Híres folyóiratának címe is ez: Munka. Az általa szervezett baloldali társaság neve: Munka-kör, tagjai többek között Vajda Lajos, Korniss Dezső, Bálint Endre és Justus Pál. Ideálja a konstrukció: a kollektív munkán, az egyenlőség elvén épülő, konstruált társadalom, amelynek vezérlőelve a testvériség, s ahonnan száműzték a kizsákmányolást. Ennek a társadalomformáló, utopisztikus ideálnak a neve a művészetben a „konstruktivizmus". Leghíresebb, gyakran idézett versének címe: Mesteremberek. Őt magát, körét és eszméit támadták – az állítólagos trockizmussal és a szociáldemokráciával együtt – a sztálinista kommunisták. Ma már tudjuk, mivé satnyultak a gyönyörű ideálok, mivé lett az emberiség talán utolsó álma. Kissé a kommunizmusnak csúfolt rendszer csődjének rajzát sugallja ez a Kassák-kiállítás.

Igazságtalanok lennénk, ha a kassáki eszmények foszladozását kizárólag a sztálini rémuralomnak tulajdonítanánk. 1945 – ez a fatális dátum egy átalakuló társadalom korszakváltásának feltételezett kezdete. A kollektív ideákra épülő emberi közösségek hite végleg elenyészett, helyét lassacskán – de véglegesen – az individualizmus váltotta fel. A konstruktivizmus ideáját a kereskedelmi építkezés, az önjáró viharos technikai fejlődés foglalta el. A munkásmozgalmak vegetáltak, egyszóval – s kissé nyersen fogalmazva – a nagy, megváltó eszményeknek befellegzett. A gyakran egyszínű, egyszerű és egységes gondolatot kifejező geometrikus ábrák mögül elfogyott a hitelesítő levegő, és már pusztán ábrákká, többé-kevésbé sikeres formákká váltak, nem inspiráltak többé egyfajta tiszta morált, magatartást.

Kassák Lajos, a kőkemény, de érzékeny művész keservesen élte át a személyét és művészetét fokozatosan sújtó válságot. A kiállítás képei szinte naplószerűen számolnak be Kassák vívódásairól. Számos árulkodó képe közül itt két műre hívnám fel a figyelmet. Az 1945 Ámen című kollázs egy katedrális romjai közül kimagasló megfeszítettet ábrázol. Ez a feszület nem a feltámadót és nem a megváltót ábrázolja, hanem a megkínzottat, a halálra gyötörtet a romokká zúzott eszménykatedrális törmelékei között. Az 1963-ban készült Hálóban című, talán legkifejezőbb képe művészetének, élete értelmének gyászjelentése. Egy hatalmas hálóban vergődve zuhannak a mélybe, a semmibe a konstruktivizmust jelképező, darabokra tört fekete négyzetek törmelékei.

Képekben megjelenő kortörténetnek is felfogható ez a kiállítás, amely akkor is izgalmas, egyedi különlegesség, ha nem kívánjuk egy letűnt, meggyászolt művészi korszak titkos jeleit megfejteni képről képre. Megjelent itt korunk egyik legnagyobb – s még mindig elismerésre váró – magyar művészének, személyiségének utolsó rajzolata. Végezetül szívből ajánlanám a látogatóknak, ne mulasszák el megtekinteni a kiállítás mellett magát a Kassák Múzeumot. Ott alaposabban – és hitelesebben – megismerkedhetnek e páratlan egyszemélyes univerzummal.

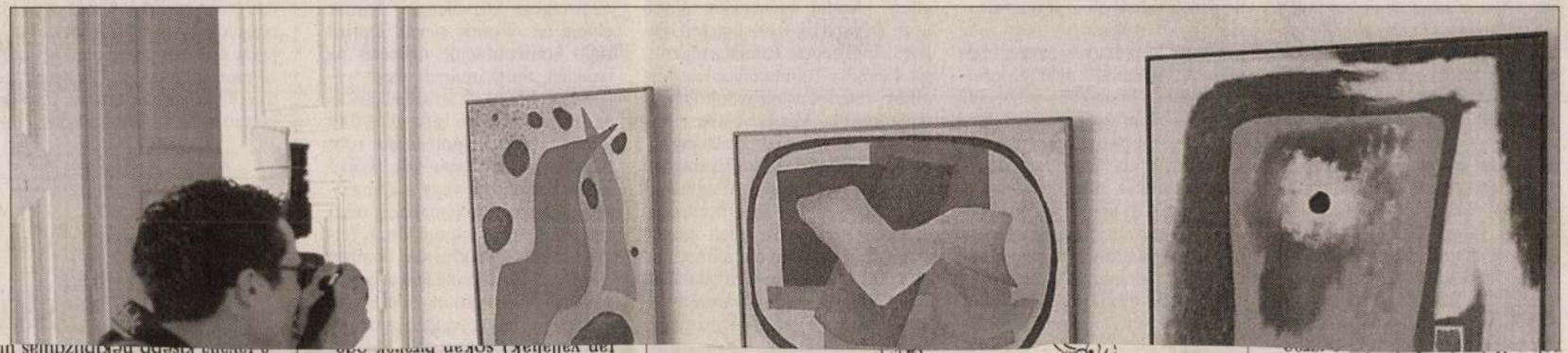

KASSÁK LAJOS

Taktikák a gerillaháborúban

Mikor ezelőtt vagy két héttel izraeli harckocsik vonultak föl a zöld vonal (az 1967-es izraeli határok) mentén, a világközvélemény azt találgatta, vajon átcsap-e az eddigi takarékon tartott küzdelem széles körű háborúba. A találgatók nem látták reálisan a helyzetet.

A Palesztin Autonómia a maga 30 ezer fegyveresével (amely az Oslóban engedélyezettnek a kétszerese), néhány száz (illegálisan beszerzett) aknavetőjével, páncéltörő gránátjával és Katyusa rakétájával nincs az izraeli hadsereggel azonos kategóriában. A régió legütőképesebb fegyveres erejével rendelkező zsidó államnak egy-két órájába telne a reguláris palesztin fegyveres ellenállás fölszámolása. Mire egy efféle konfrontációról a CNN esti híradója beszámolna, azt csak múlt időben tehetné.

A kis létszámú, túlnyomórészt kézifegyverekkel rendelkező palesztin fegyveres csoportok azonban nagyon is alkalmasak gerillaháborúra. A hagyományos partizántaktika remekül alkalmazható a „területek” (a Jordán nyugati partja és a Gázai övezet) sűrűn lakott vidékein, ahol egy izraeli település és egy palesztin falu szélső házai között néha tíz méter távolság sincs. Izrael itt a gerillaháborúnak olyan speciális fajtájával áll szemben, ahol a partizánokat nem hatalmas erdőség, járhatatlan hegyvidék vagy mocsár védi, hanem a nagy sűrűségben élő palesztin polgári lakosság. Egy lakóövezet kellős közepéből leadott géppuskasorozatra csak sebészi pontosságú válasz lehetséges: csakis azt a házat szabad eltalálni, ahonnan a lövedék érkezett, sőt lehetőleg még azt sem, ha iskoláról, kórházról vagy más közintézményről van szó. (Annak idején Dél-Libanonban a Hezbollah előszeretettel használta ezeket az intézményeket támadásai kiindulópontjául.)

A fenti stratégia szakavatott művelője a Tanzim milícia (amely az El Fatah radikális fiatáljait tömöríti) és Arafat elit testőrgárdája, amelyet a Hamasz és az Iszlám Dzsihád: szellemi mestereik küldik útjukra a többnyire 16–20 év körüli fiúkat, akik a sahid (az igaz hit mártírja) számára a túlvilágon fenntartott hetven gyönyörű szűz reményében indulnak el az izraeli nagyvárosok sűrűjébe.

Az emlékezetes, 21 halottat követelő tel-avivi diszkórobbantás óta aránylag hosszabb szünet után csak a legutóbbi napokban könyvelhettek el újabb véres „sikert”. A kedvezőtlen nemzetközi visszhang miatt ugyanis először Arafat tartotta vissza őket, majd az izraeli biztonsági szolgálat derítette föl sokáig a reménybeli öngyilkosokat vagy megbízóikat. Az, hogy már nemcsak az amúgy is korruptnak tekintett Arafat-féle államgépezetbe, hanem a Hamaszba is beépült az izraeli elhárítás, mélységes elkeseredéssel töltötte el a szervezet híveit. Nem csoda, hogy a leleplezett informátorokat minden formális eljárás mellőzésével úgy lőtték le, mint a kutyákat. (Az utóbbi napokban Arafat áttért a letartóztatásra: hirtelen vagy hatvan, informátorsággal gyanúsított palesztint vittek el az autonómia hatóságai.)

Míg a fegyveres (és robbantásos) küzdelem az izraeliek morálját hivatott megtörni, a médiafronton a világközvélemény megnyeréséért folyik: a palesztin cél itt olyan Izrael-ellenes közhangulat kialakítása, amely komoly nemzetközi beavatkozást von maga után. A példa a koszovói albánok tömeges elkergetését követő nemzetközi felháborodás és az ennek nyomán indított, Milosevicet megtörő NATO-légicsapások. Nasszer Al-Kidva, a palesztin ENSZ-megfigyelő ennek megfelelően (a Nabluszban lezajlott izraeli helikopteres támadás után) felszólította a Biztonsági Tanács tagjait, „védelmezzék meg a palesztin népet Saron barbár és bűnös akciói ellen”. Arafat ugyanekkor újabb arab csúcstalálkozót sürgetett (sikertelenül), aztán Rómába utazott, ahol először Berlusconi miniszterelnök, majd Castelgandolfóban a pápa fogadta. Minden hiába: a fölkeresett államférfiak általánosságban támogatták a békefolyamatot, de Izraelt nem ítélték el egyoldalúan. Így a diplomáciai fronton is elmaradt az áttörés, holott Arafat az intifáda kitörése óta többet tartózkodik külföldön, mint odahaza.

Az átütő siker hiányában a palesztin vezér legalább nemzetközi megfigyelők kiküldését szeretné elérni, amit a nyugati közvélemény többsége is támogat. Miután előre borítékolható, hogy a feszültséget a megfigyelők nem enyhítik, viszont inkább tudják megfigyelni a kődobáló fiúkkal viaskodó izraeli katonákat, mint a gerillaharcot folytató palesztinokat, jelenlétük a média- és diplomáciai fronton inkább a palesztinoknak kedvezne.

A palesztin vezér nyugati útjain a béke híve, otthon a dzsihád lovagja, és két szerepe néha üti egymást. Az általa óhajtott megfigyelők kiküldésére csak akkor hajlik a nemzetközi közösség, ha a lövöldözés és a robbantás egy darabig szünetel. Arafat ilyenkor visszafogja a radikálisokat. A Hamasz és a Tanzim vezérei erre kikelnek a megalkuvó politika ellen, ifjaik tüntetnek, fegyvereseik összezördülnek a vezérhez hű palesztin hatóság embereivel, a nemzetközi sajtó pedig világgá röpíti a hírt: Arafat már nem ura a helyzetnek!

A diplomáciai siker elmaradása után a Hamasz meg a Tanzim újra szabad kezet kap. A megalkuvónak, kétkulacsosnak tekintett palesztin hatóságokkal szemben e szervezetek tagjai nemcsak (a szó szoros értelmében) halálra szántak, de igen kreatívak is. Erre feltétlen szükség van, mert egyrészt a nemzetközi közvélemény hamar elunja az azonos sémák szerint zajló konfrontációt, másrészt az izraeliek megtanulnak ellene védekezni. Mivel az izraeli elhárítás és az utca embere is fiatal férfiak között keresi a potenciális robbantókat, most már nők, korosabb családapák vagy a kamaszkor elején járó gyermekek is részt vesznek a szent háborúban. A tel-avivi buszpályaudvaron bombát elhelyező fiatal családanya vagy a védelmi minisztérium előtt lövöldöző, harmincas éveiben járó férfi példázza az új stratégiát. Maga a tel-avivi helyszín is új: a területeken kívül eddig csak az iszlám radikálisok hajtottak végre akciókat, akik sohasem tagadták, hogy céljuk egész Palesztina (értsd: Izrael) fölszabadítása, ezért nem tettek különbséget Izrael és a területek között.

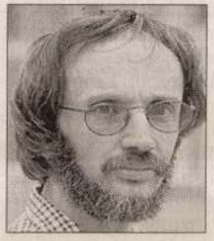

GADÓ JÁNOS

„A palesztin vezér nyugati útjain a béke híve, otthon pedig a dzsihád lovagja, és e két szerepe néha üti egymást.”

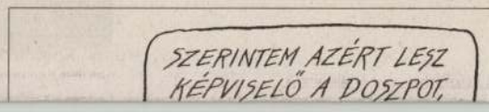

MH-ÁLLÁSPONT

Tűzpárbaj

Elrettentő példaként akár tanítani is lehetne a PR-szakemberek eljövendő nemzedékeinek a tűzoltók bérpótléka körüli ügyetlenkedéseket. A kerülendő recept rém egyszerű: adjál ki hétmilliárd forintot egy régóta húzódó probléma megoldására, majd ezzel egyidejűleg vegyél el negyedmilliárdot ugyanettől a csoporttól. Eredményként pedig kapd azt, amit megérdemelsz, vagyis a sajtó másról se szóljon, mint arról, miféle jogtiprást követtél el megint, s közben már szó se essék a hétmilliárdba kerülő ragyogó problémamegoldásodról.

Ugyanez kicsit tényszerűbben. Egy 1997-ben hatályba lépett törvény szerint a tűzoltókat délutáni és éjszakai pótlék illeti meg. Még az előző kormány egy rendelettel felülírta ezt a jogszabályt, így a járandóság első pillanattól kezdve nem járt.

(Istenem, mennyire ismerős történet ez, hány és hány alkalommal kellett hosszú évek harcával kicsikarni az államtól, ami megillet, csupán azért, mert a hatalom a saját érdeke szerint értelmezte a jogot. Lásd gázközművagyon. Próbálkozna csak a polgár ezzel a módszerrel, 30 napon belül „leemelésre kerülne” számlájáról a vitatott összeg.)

Telt-múlt az idő, s mivel a bírósági fokok mindegyikén nyertek a tűzoltók, vita nem lehetett a kifizetés jogosságáról. Csak hát a kormányzatot sem akármilyen fából faragták. Most abba akaszkodott bele, hogy kinek is kell az immár nem vitatott összeget kifizetnie. A tűzoltók szerint az államnak, az állam szerint az önkormányzatoknak. Csakhogy a települések a tűzoltóságnak szánt pénzt is a központi költségvetésből kapják, s mivel erre a pótlékra soha nem érkezett fedezet, náluk nem halmozódott fel ez a pénz. Az önkormányzatok közismert anyagi helyzete egyébként is illuzórikussá tette volna ekkora összeg kifizetését.

Elég nyilvánvaló volt hát, hogy csak egy megoldás lehetséges, a belügyi vezetés mégis az utolsó utáni pillanatig makacskodott, nem akarván beletörődni vereségébe.

Aztán hirtelen döntött a kabinet: odaadja a hétmilliárdot. Lehetett (volna) örülni. Csakhogy ekkor érkezett derült égből a Pintér-csapás, a belügyminiszter a helyszínre nem kivonuló tűzoltó-állomány esetében megvonta az eddig járó veszélyességi pótlékot. Havi 13 ezer 770 forintot, becslések szerint évi negyedmilliárdot. Megint sikerült valamit elrontani, valakiket megsérteni és a társadalmi béke helyett ismét inkább visszavágni – állítólag csak presztízsből.

NEUMANN OTTÓ

Esküvői prémium

Berekesztették a nagy bulit, de hat fiatal még büszke lehet, hogy pár napja jól tájékozódott a Hajógyári szigeten. A szórakozáson

Mint Bokros Lajost, akinek pedig népszerűtlen „csomagját" teljes hévvel vette védelmébe baráti társaságban is. S a kötet egyik (legalább számomra) legmegrendítőbb szövege a Bossányi Kati által szeretett Göncz Árpád kérlelhetetlen faggatása arról, hogy miként vélekedik az első száz nap elteltével a szociálliberális kormány súlyos mulasztásairól. Tételesen is felsorolja, hogy milyen ígéretek maradtak teljesítetlenek: nincs drasztikus adósságtörlesztés, nem számolnak le a korrupcióval, és nem veszik komolyan a szakértőket. (S tette mindezt Bossányi 1995 elején, röviddel azelőtt, hogy Göncz újra jelöltette magát az elnöki posztra, ami miatt függő helyzetbe került a kormánypártoktól.)

A kitűnő kötet nyomán ismét szembesülünk a pótolhatatlan veszteséggel – mert hitelesen idézi fel Bossányi Kati emberi-szakmai portréját és semmivel sem visz közelebb a tragikus végkifejlet megértéséhez. Sőt az lehet a benyomásunk: ma még inkább szükség volna az ő harcos, a méltánytalansággal és képmutatással mindig szembeszálló alakjára. A kötet címadó írása, a *Kísérlet,* amely szerint csalafinta módon, „toleranciapirulaként" elhíresztelt placebó segítségével lehetne leszerelni a köznapi életünket is elborító agresszivitást, aligha tekinthetjük az ő válságos lélekállapotát megvilágító szövegnek.

Így csak találgathatunk, mint a kötetbe fölvett emlékezések szerzői: Heller Ágnes, Eötvös Pál, Petschnig Mária Zita és Kéri László. P. Szűcs Júlia írt arról szép és találó nekrológjában, hogy Katiban két lény lakozott: a bizonytalan magán- és a magabiztos közember, s a kettő között nem volt átjárás. Talán pontosabb, ha úgy fogalmazunk: éppen az „ügyekért" folytatott küzdelem segítette hozzá Katit ahhoz, hogy az önmagával szemben táplált kétségei fölé tudjon emelkedni, éppen ebből merítette bámulatos energiáját. Romantikus alkat volt, aki nem ragyogni, hanem használni akart. S amikor kiléptek belőle az „ügyek", amikor már nem hitt abban, hogy küldetése van, meghozta a maga megföllebbezhetetlen döntését. *(Héttorony Kiadó)*

VERES ANDRÁS

SZÍNHÁZ

Örkény István
Tóték

A darab címe: Tóték. A belőle készült előadásoké pedig rendesen: Őrnagy. Örkény István is ludas ebben: a Tót család ugyanis főként az Őrnagyhoz való viszonyaiban létezik; ő vezérli az életüket, amiként a Naprendszerét a Nap. Ha feltesszük, hogy Örkény mégsem véletlenül tette címmé a háromtagú családot, újra kell olvasnunk a darabot.

Ezt – kétség kizárva – megtette *Réthly Attila,* aki a *Pesti Színház*ban vitte színre a művet, s ezzel elfogadta – Örkényén kívül – a genius loci kihívását is.

Ami Örkényt illeti, az ő kihívása legalább annyi, hogy legkevesebb kétpólusúvá kell tenni az előadást. Az Őrnaggyal szembe kell állítani a családot – hozzánöveszteni vagy éppen hozzákisebbíteni. A formátumazonosság persze csak forma; bele kell szerkeszteni azt a motivációhalmazt, amely mintegy magától értetődően vezet a végkifejlethez.

Fotó: Koncz Zsuzsa

Réthly Attila már a szereposztással is igyekezett a hagyományosan mellőzött pólust megteremteni: a *Blaskó Péter–Börcsök Enikő* párostól remélni lehetett, hogy meg fog küzdeni *Gyuriska János* Őrnagyával. Az, hogy Réthly viszonylag fiatal színészt választott az őrnagy szerepére, távolról sem jelenti a figura gyengítését; voltaképpen sőt. Gyuriska ráadásul képes a harsány gesztusok helyett a belülről beteg, súlyosan elviselhetetlen ember megjelenítésére – igaz, játéka keskeny sávban mozog, leginkább a hirtelen és szögletes mozdulatok, valamint a fojtott hang jellemzi. Ennél nagyobb baj, hogy az ő Őrnagyának legfőbb jellemhibája a betegsége, ami – köztudott – színpadon kevéssé alkalmas drámai konfliktushelyzet fenntartására. Szánalmas inkább, semmint félelmetes. És nem benne rejlik annak magyarázata, hogy amit Tót a darab végén tesz vele, nem teszi meg mindjárt az első napon.

Hanem inkább Blaskó Péter Tót-alakításában, melynek eredményeként egy, a szokásosnál kevésbé bárgyú családfőt látunk. Ha jól láttam, nemcsak a néhány kiváló színész, hanem a rendezői elképzelés is „ludas" abban, hogy a Tót család az öntudat fölhorgadásának három fázisát jeleníti meg. Blaskóé kétségkívül a legerősebb; az Őrnagy megérkezése utáni „sapkahadművelet" rögzíti az ő pozícióját: az utálat és a kelletlen engedelmesség veszedelmes keverékét. Mintha ez a családfő ettől kezdve egyetlen pillanatra sem feledné, hogy a családi béke (és fia életének megmentése) érdekében tűri csak el, hogy felboruljon az ő élete. Nem arról van szó, hogy ennek a Tótnak magas rendű elképzelései lennének az emberi kiszolgáltatottságról, a diktatúráról vagy a megaláztatásról – csak annyiról, hogy hétköznapi életének értékei – köztük nemcsak az alvás, a szivar, a hangos nyújtózkodás, hanem a felvetett fej és a falusi közösségben megszerzett tekintély – egyfolytában, szünet nélkül fontosak a számára. Blaskó játékát nagyon kell figyelni ahhoz, hogy ez érzékelhető legyen, de végül is ott van: mindvégig nehezére esik az ostoba engedelmesség.

Börcsök Enikő Mariskája a képzeletbeli skála közepén van. Neki a családi békénél is fontosabb a fia élete, s míg azt reméli, hogy normális, ha úgy tetszik, józan ésszel tenni tud ennek érdekében, addig feltétel nélküli az Őrnagy kedvének keresése. Persze az a földhözragadt asszony – akit Börcsök ismét csak azzal a blazírt természetességgel jelenít meg, ami maga az örkényi abszurd – cseppet sem ostoba; amikor saját odaadásának karikaturisztikus és sematikus túlzását fedezi fel saját lánya viselkedésében, egy bravúros kis villanásban „magához tér". Arra a néhány másodpercre gondolok, amikor ráveszi a férjét, hogy a szájába vett elemlámpával dobozoljon tovább, majd amikor a lánya lihegve túldicséri apját, már tarkón legyinti: ez sok. Börcsök Enikő Tótnéja nemcsak ezen a skálán, hanem egyébként is az előadás középpontja. Pompás a figura exteriőrje: a tartás, az összefont kar, a kis kalapban is mutatkozó igyekvés – valamint az a száraz, és ezért végtelenül komikus tónus, amellyel a legnagyobb képtelenségeket is fogadni képes. A sablon-Mariskáktól elütően őt a fia életéért való aggodalomban nem ideges és hisztérikus remegés jellemzi, hanem elszánt, munkás odaadás: most ez *a dolog.* A lámpa-epizódtól kezdve benne is gyűlik a visszafojtott indulat, amely természetes levezetési formáját majdan az őrnagy felaprításában éri el.

Csak Ágikában nem gyűlik semmi. Az ő figurája szintén eltér a szokásostól: gátlástalanul stréber, „átáll" az ellenséghez, áruló és lelkes. Kár, hogy *Hámori Gabriellá*nak a szokásos gyerekes gesztusokon kívül csak a kerekre nyílt szem, az áhítatos bámulat jut eszébe, mert ettől ez a szélsőség gyenge marad és pusztán komikus. Hiányzik belőle az archetípus fenyegető jellege.

Réthly Attila – feltételezem – valóban kitalálta a fenti értelmezést. Csak éppen elengedte az epizódokat, amelyeket ráadásul súlyos „nagyágyúkra" osztott. *Vallai Péter* a postás figurájá-

ban filozófust, istent, rezonőrt játszik; úgy, ahogyan ezeket szokta, tehát lehet és kell rá odafigyelni, ami időnként határozottan rosszat tesz az előadásnak. Ráadásul – tán éppen ráérezve a játék poénos erejére – a rendező „üptre" behozza őt; mintegy megjutalmazva közönségét a színészi parádéval.

Pápai Erika Gizi Gézánéja már jelmezét nézve is (tervezte *Szűcs Edit*) illúziókeltő; igaz, nem a falusi „kéjszolgáltató" illúzióját kelti, hanem egy kisvárosi szüfrazsettét – őt aztán kissé elbutítja az érzékeny és okos színésznő, nem is túl nagy sikerrel.

Vannak betétek – a modern színház jegyében, ahogy azt a Váci utcán elképzeljük. Van kisvonat is a meghökkentés kedvéért – ez is a genius loci, szépen visszafogva, kedvesen és értelmetlenül. Ígéretes az első kép díszlete (*Bartos András* munkája), de aztán ígéretét nem tartja be, a lepedők rögtön lejátszanak, és nem zavarják a realisztikus teret. A forgóajtó kissé zavarja, de második használatnál már csak feleslegességével tüntet. A világítós játékok szintén a divat jegyében szerveződnek: vagy didaktikusak vagy érthetetlenek.

Tóték a Váci utcában – a két kihívás ezúttal egymás ellen dolgozott.

CSÁKI JUDIT

GOLDONI
Mirandolina

Érzékeljük-e, ahogy diszkréten, észrevétlenül elolvad a június és a szeptember? A színháznak minden este ráfizetés, tehát úgy tud takarékoskodni, hogy zárva tart. Így aztán fokról fokra előbbre kerül az évadzárás és későbbre az évadnyitás, lépésről lépésre haladunk a nyolc hónapos színházi évad felé. Egy májusi bemutatót eljátszanak háromszor-négyszer, aztán jön a nyár, és valódi pályafutását igazából csak ősszel kezdi meg az előadás.

Így van ez a Mirandolina esetében is, és különben hangulatában sokkal inkább őszi produkcióról van szó, amely egyáltalán nem a vérforraló májust és az olaszos temperamentumot sugallja piszkosfehér színeivel, derűs bágyadtságával. Goldoni-darabot rendezett *Valló Péter*, de az előadás stílusában meglepően közel áll Csehov-rendezéseihez, mintha a Ványa bácsi vagy a Sirály hősei olaszországi nyaralásukon se tudnák kicsit elengedni magukat, és folytatnák az önmarcangolást.

Nagyon kényes a mai színház viszonya a két komédiaszerző óriáshoz, Molière-hez és Goldonihoz. Ők szigorúan betartották egy műfaj szabályait, derék kétkezi formalisták voltak, de ugyanakkor az teszi műveiket maradandóbbá a kortársakénál, hogy természetes érzékenységgel rendelkeztek az emberi lélek rezdülései iránt. A lélektan lehelete, fuvallata már ott van a darabjaikban, de attól még egészen más srófra jár az agyuk, mint mondjuk Csehové. A Mirandolina azért valójában egy helyzetkomikumra építő, mechanikusan működő vígjáték, ahol a ravasz lány jól megszívatja az őt körülvevő, kivétel nélkül ütődött férfiakat. Ha mindenféle bonyolult érzelmi folyamatokat kezdünk belefogalmazni a Goldoni-féle anyagba, akkor ez nem minden alap nélkül való, csak éppen megvannak a maga korlátai.

A Mirandolina esetében a modern kori előadásnak ráadásul szembe kell néznie a befejezés problémájával is, hogy a végén a pincér oldalán lesz boldog a fogadóskisasszony. Goldoni korában elképzelhetetlen volt az átjárás a kasztok között, ez a befejezés a lehető legboldogabb vég. Azóta már más sémák szerint zajlik a hepiend, például a Pygmalion végére is rászereltek egy nagy összeborulást a My Fair Lady maradéktalan sikere érdekében. Önkéntelenül ilyesmit várunk a Mirandolina alatt is (akárhányadszor is látjuk) és mindig csalódás a vége. A modern formához szokott néző csalódása ez a régi formában, de az előadás létrehozói erre nem hivatkozhatnak, pszichológiai motivációt kell fölvázolniuk az események mögé.

A *Radnóti Színház*ban a megszokott profizmussal állnak neki ennek, igen pontosan bekalkulálva a színészi alkatot, is mint tényezőt. *Schell Judit* Mirandolinája nem egy pergő nyelvű, ringó csípőjű olasz energiabomba, hanem tele van keserűséggel, valószínűleg gyakran fáj a feje, és nem a vasalástól. Törékenység és elesettség sugárzik belőle, nyilvánvaló, hogy spleenes lelke nem egy ilyen kék szemű Fabrizióban (*Schneider Zoltán* újabb telitalálata vendéghívás terén a Radnótinak) találna társat. Hanem mondjuk a szintén melankolikus, kicsit nárcisztikus, kicsit infantilis, de mindenképpen szeretetre méltó lovagban, akit *Kulka János* tesz elénk fölényes biztonsággal. El is indul egy bonyolult játszma kettőjük között, érzékien lebegtetett, kölcsönös megperzselődéssel, de aztán valahogy mind a ketten túl hiúak és önzőek ahhoz, hogy egymásra találjanak. Vagy nem is tudni, mi történik, mert bekövetkezik a konvencionális rohangászós vígjátéki zárás és kifogy a koncepció az előadás alól. Valló Péter pontosan érzékeli ezt és különböző effektekkel (Kulka művértől lucskos keze, kék fényben fürdő, áttetszővé váló fal) igyekszik elfedni. Mintha a békeidőket idéző elegáns jelmezekkel, illetve mosdóállvány stílusában elkészített csúnyácska bútorzattal színre vitt előadás igazából csak az ebédjelenet és közvetlen előzményei miatt jött volna létre. Két ember meccsét látjuk pazar elővezetésben: mesteri elemzőmunkával a háttérben, imponáló színészi koncentrációval az előtérben.

Igazi sűrű, kásás színházi pillanatok jönnek létre mikor a két főszereplő egészen belefeledkezik egymás nézésébe, tőlük centikre meg az éhes őrgróf tömi a fejét ártatlanul a maradék spagettivel. Innen aztán már egészen másfelé vezetne az út, de ahogy ők ketten felocsúdnak, úgy ocsúdik fel az előadás is, ja hiszen le kell vezényelni a bohózatot, elég ennyi a szenvelgésből. Olyan jó lenne még itt elidőzni, tovább vacakolni a közszemlére kitett, véresen és valóságosan lüktető eleven emberi szívekkel, pedig igazán derűsen és flottul megy a komédiázás is. Kitűnő *Szombathy Gyula* egészen érzékeny játéka és a Radnóti három fiatal színésze (*Gubás Gabi, Szávai Viktória, Széles Tamás*), akik még gyakran gátlásosak egyéb szerepeikben, most elrajzolt figuraként, kicsit maszk mögé bújva végre felszabadultan játszanak. Ízletes az előadás nyelve a maga bájos szoftszlengjével. Szórakoztatóak az időt megállító, egy-egy nézőnek személyre szólóan feladott félrék. Pazar tárgyjátékok folynak az ágyáthúzásnál kedvességből a párnán hagyott, majd elmajszolt csokival és a dús bájakat kínáló korabeli szexlappal, amely rafinált utat jár be. Talán egy kicsit túlságosan is nett az egész. Nézi az ember a zsúrkocsin uralkodó színházias műrendetlenséget és közben gonoszul és bennfentesen tudja, hogy itt minden használva lesz előbb-utóbb és csalódottan kell látnia, hogy ez bizony be is következik. Olyan módon kiszámítható kicsit az egész előadás, mint ez a zsúrkocsi.

Persze botorság éppen egy kis kócosságot hiányolni egy ennyire magas szakmai színvonalon megvalósított munkából. Kiváló karmester kiváló zenészeit hallhatjuk az előadásban, a dallam pontosan ível, a tempóváltásokkal sincsenek gondok. Csak a dinamika hiányzik a zenéből: folyamatosan mezzofortében szól minden. A másodszori megnézésből kiderült, hogy bizony nem aznap esti problémája ez az előadásnak, inkább arról van szó, hogy a rendező (pontosabban a Radnóti) koncepciója nem tűri el a harsányságot, a Goldoni-anyag meg nehezen engedi a pianót és a kettő között nem marad más a színészeknek mint a mezzoforte egész este. Ezen esetleg tudnának változtatni az előadás létrehozói. A mi egész színházi kultúránk létmódján viszont biztosan nem, hogy mi többnyire konzervet eszünk: tőlünk távoli kultúrákban keletkezett szöveget igyekszünk skizofrén módon a saját elvárásainknak megfeleltetni. A Mirandolina is olyan a Radnótiban, mint nagyon sok előadás mifelénk. Bátran elrugaszkodik, technikás csavarokat, lélegzetelállító figurákat mutat be a levegőben, csak éppen alul nincsen medence, amiben csobbanhatna a végén.

LAJOS SÁNDOR

KÉPZŐMŰVÉSZET

Kassák, a tipográfus

Kassák a szellemi köztudatban elsősorban költőként és íróként, másodsorban képzőművészként van jelen. De még a festészetét ismerők közül is kevesen vannak, akik behatóbban tájékozottak reklámgrafikai, tipográfiai, valamint könyvművészeti munkásságát illetően, holott a magyar avantgárd apostola gyakorlati művészként és elméletíróként egyaránt ezen a téren is jelentőset alkotott. Tehetségéből eredően az a ritka lehetőség adatott meg számára, hogy saját kezűleg formálja meg folyóiratait és próza-, illetve verskötéteit, amivel egy új művésztípus arcélét rajzolta meg a század első felében. E tekintetben nincs hozzá hasonló formátumú és oly sokoldalú egyénisége a XX. századi magyar művészetnek.

A legutóbbi frankfurti könyvvásár egyik kiemelkedő és méltán díjazott exponátuma volt a Kassák Múzeum kiadásában megjelent kötet, amely összegzi Kassák vonatkozó munkásságának elméleti-gyakorlati teljesítményét, és ezáltal végre kikerekíti a róla alkotott összképet. Annál is inkább, hogy Csaplár Ferencnek, a kötet szerkesztőjének jóvoltából tételesen is összeállt az a lista, amely Kassák 215 ide tartozó művét lajst-

romozza: többek között borítókat, címlapokat, plakátokat, kötésterveket, meghívókat, levélfejeket, valamint komplett könyv- és folyóiratdizájnokat. Formatervezői munkásságát a reklámgrafika egészíti ki, amelynek sajátos csúcspontját két húszas évekbeli kioszkterve képezi, bizonyítva, hogy mennyire tisztában volt a korszerű piacgazdaság gyakorlati követelményeivel és az „utcai marketing" fontosságával.

Kassák nem iparos volt, hanem – mai szóval élve – multimediális alkotó, akinél minden összefüggött, egymáshoz kapcsolódott, aki az egyik műfaj által erősítette vagy egészítette ki a másikat, és teremtett ezáltal egy szerves, sokrétűségében is kompakt világot. Az alkalmazott grafikára ezért úgy tekintett, mint a számára mérvadó művészeti poétikák hiteles megvalósíthatóságának egyik lehetséges médiumára, olyan kifejező formára, amely még a magasabb rendű költészetet vagy prózát szolgálja, de már elindult öntudatra ébredésének útján, tudniillik azon az úton, amely végül is – tanúi lehetünk – szuverén művészetként való elismertetéséhez vezetett. Az ő esete másrészt azért is rendhagyó, mert a saját világképét és művészetfelfogását mások attitűdjére is kivetíthette, hiszen jobbára olyan művek nyomdagrafikai megmunkálását vállalta el, melyeknek szellemisége közel állt hozzá, esetleg hatása alatt is állt.

Kassák művészete a korabeli európai progresszió szerves részét képezi, így alkotói teljesítményének egészét ennek értelmében kell megközelíteni és értékelni. Amikor a képzőművész Kassák a dadaizmusért vagy a konstruktivizmusért lelkesedik, akkor ez nemcsak költeményein, festményein, kollázsain vagy grafikáin mutatkozik meg, hanem nyomdagrafikai munkáin is meghatározó nyomot hagy. Műfajaiban a stílusok egyidejűen vannak jelen, így stílusváltásai is egyidejűleg figyelhetők meg az általa kultivált műfajokban.

A kassáki műfajok közötti átjárhatóságra jellemző, hogy reklámgrafikáit a „magas művészetből" vezette le, és hasznosított képarchitektúrákként értelmezte őket, vagyis olyan absztrakt, mértanias alkotásoknak, amelyek reklámszövegek hordozására is alkalmazhatóak. Döntő hatással voltak rá a holland és az orosz konstruktivisták, a Bauhaus művészei, valamint a többi mérvadó avantgárd sejt Berlinben, Hannoverben, Frankfurtban és Hágában. Tipográfiai és könyvművészete forma és életérzés tekintetében egyaránt szorosan kötődik a haladó európai áramlatokhoz, tőlük kapja kezdeti lendületét, de visszaható is egyben, ennek következtében pedig rövid idő alatt nemzetközi rangra tesz szert és maga is hatást fejt ki. Kassák nevét a harmincas évek elején az európai élvonalban találjuk, Karel Teige, Moholy-Nagy, Liszickij, Theo van Doesburg és Herbert Bayer társaságában. Ekkoriban több nemzetközi kiállításon szerepel Essenben, Bázelben, Amszterdamban, Hágában és Párizsban. Mint kiderül, a csúcsra jutás pillanata ez nála, hiszen közel másfél évtizedes szünet áll be alkalmazott grafikai munkásságában, utána, az ötvenes évektől datálódóan pedig már csökken alkotásainak újdonságértéke.

A *Reklám és modern tipográfia* című kötet tizenegy szakdolgozatát vonultatja fel, melyeknek túlnyomó része a *Magyar Grafika*ban és a Reklámletben került közlésre. Közülük az *Útban az elementáris tipográfia felé* (1928) tekinthető legmérvadóbb és legnagyobb gyakorlati hatású szövegének. Az elméleti munka gondolatai és nézetei számos szálon kötődnek Jan Tschichold *Elementáris tipográfia* című, a konstruktivista mozgalmak reklámgrafikai koncepcióját összegző 1925-ös írásához, mintegy utalásként a kassáki formakultúra gyökereire.

A kötet reprezentatív, színnyomású fejezetében láthatók Kassák könyvművészeti és reklámgrafikai opusának jelentősebb darabjai, elsősorban nemzetközileg legismertebb folyóiratának, a *Ma*nak cím- és jellegzetesebb beloldalai, valamint saját és más szerzők – többek között Szélpál Árpád, Déry Tibor és Forgó Pál – könyveinek borítótervei. A formanyelv szempontjából forradalmi hatásúnak bizonyuló nyomdaipari kiadásokhoz reklámgrafikáinak sora csatlakozik, melyeknek fő jellemzője, hogy az előzőekével azonos esztétikai felfogásból és művészeti igényességből táplálkoznak.

Kassák grafikai formatervein át a század első felének európai művészeti radikalizmusa szivárog be a magyar kultúrába. Különösen a jelenkor számítógépes eklekticizmusának viszonylatában bizonyul különálló, markáns értékévé a hazai nyomda- és reklámművészetnek. Olyan esztétikát teremtett, amely még most is életképes és elemeiben kétségtelenül kitapintható a mai produkcióban. A kötet ezt a páratlan teljesítményt a lehető legkorrektebbül dokumentálja.

SZOMBATHY BÁLINT

Zászló és szalag

Nem volt szerencsém. A Textilbiennálé utolsó hetében jutottam el a szombathelyi képtárba. A megelőző napokban dúló nyári vihar úgy megtépázta a vakmerően külső térbe szánt, erre a célra készült, fehér fémrudakon függő zászlóműveket – már amelyik fönnmaradt –, hogy azok nemhogy ünnepélyes vagy ironikus művészijel-voltukkal fogadtak volna, fő esztétikai minőségük a gyász, a vereség, az elhagyott csatatér lesújtó élményévé változott. Bent a márványpompás előcsarnokban a képtár teljes közönnyel unatkozó személyzete nemhogy megigazítani nem igyekezett a menthetőt, láthatóan régóta ki se pillantott. Különösebb értékveszteség nem érhette az intézményt, hiszen a pályázati kiírásban előre megmondták, hogy biztosítás nem lesz, és a külföldiek „a vám miatt" *minta érték nélkül-megjelöléssel* postázzák az előzetesen, fotók alapján zsűrizett alkotásaikat, s ha azokat a művész nem ajánlja fel a képtár textilgyűjteményének, akkor portósan, tértivevényesen fogják neki visszaküldeni. Ezenkívül már csak rigorózus, méretre és súlyra vonatkozó megkötések rettenhették el a részvételi szándékot dédelgetőket. Ennyi megpróbáltatás fejében a jelentkező művészek a 2000. évben – az eddigi szekciók mellett – kipróbálhatták magukat a szalag újsütetű műfajában is. Gyanítom, hogy a résztvevők az emeleti termek kilyuggatott, poros, rosszul világított falai, s a földszinti közlekedő oldalfolyosóra így-úgy kibiggyesztett szalagok láttán a jövőre vonatkozóan talán elbátortalanodtak. A textilanyagú műalkotásoknak életeleme lenne a pompa, az elegancia. Legalább mint kontextus. Vajon kárpótolta-e mindezt a hat reprezentatív katalógus, amely a tér- és falitextil, az alkalmazott textil, a nemzetközi minitextil, a nemzetközivé fejlődött zászlóbiennále mellé életrehívott első magyar szalagkiállítás anyagáról és a huszonhat díjazott művész soproni bemutatójáról készült?

Tiszteletre méltó az a komoly igyekezet, amely a nagy művészettörténeti és mozgalmi múlttal rendelkező textilművészek szakmai szervezeteit vezérli, hogy az autonóm textilművészet dekonstrukciójának megakadályozására pályatársaikat időről időre új és méltó feladatok elé állítsák. Legutóbb például tizennyolcan a millennium alkalmából Kecskeméten és Szolnokon István király *Intelmei*nek mottójával készült emlékezetes darabjaikat állították ki – jelentős szponzori hátérrel. Közülük tizen nem is vettek részt az idei Magyar Textilbiennálén.

A dekonstruálódás persze a művészet, a műkereskedelem és a textilipar posztmodern kereti között valóban fenyeget. Erre mutat a biennále társadalmi közege és fogadtatása, a bővülőszigorodó intézményi keretek mellett csökkenő érdeklődés. Még a katalógus-előszavakat író művészettörténészek is feladták az illedelmes lelkesedést, s az autonóm textilművek egyre tétovább útkereséséről, az átütő erő, a lelkesítő szellemi izgalom hiányáról, a kifejezés visszafogott intenzitásáról, a minitextil műfaj formai-tartalmi közhelyekben bővelkedő inflálódásáról, az alkalmazott textilek magyarországi felfedezetlenségéről beszéltek. Csipkerózsikaálom ez, vagy az újjászületés vihara előtti csend?

(Zászlók.) A tizenkilenc országból érkezett hatvanhat darab, egyik oldalán feltétlenül egyméteres zászló elhelyezése igen körülményes lehetett. Nemcsak a bejárat előtt kallódók jártak pórul, de az előcsarnokban és a lépcsőházban elhelyezettek is. Vagy túl magasan lógtak, vagy túl közel kerültek a nézőhöz, ha meg a falra akasztották őket, éppen kétoldalas mivoltuk szenvedett csorbát. Ettől aztán a nézelődő összbenyomásában az odavetettség, silány kidolgozás érzése uralkodott. A minitextileknél bevált minimal artos, szubtilisen intellektuális, maximális anyagi érzékenységre játszó alkotásmód, játék, fricska, szellemi és szociokulturális kaland ebben a felnagyított dimenzióban szakmai pongyolaság. Ha viszont valaki szimbólumokkal terhelt, jelentésteli kompozíciót míves előadásban tár elő, munkája hagyományos tértextil. A zászlóbiennále paradoxona, hogy a zászló önmagában nem textilművészeti alkotás, nem is kiállítási műfaj. Hatása nem mívességében, részletértékeiben áll, hanem egyértelmű felhívó jellegében. Plakátszerű ütőerőre van szüksége fontos mondandója egyértelmű és meggyőző közvetítéséhez. Ha a művész elfogadja a kihívást, s zászlóművet készít, opponálhatja is ezt az eredeti funkciót, egyáltalán az alkalmazott művészet státust, s a mégis-mégsem bivalencia-multivalencia akár új esztétikai feszültség forrása lehet. Legtöbbször az önreprezentáció, az identitásjel a megoldás.

Ami a zászlóarmada lendületét, szellemi-vizuális izgalmát, iróniáját adta, az a civilizációs, posztmodern anyagok konkrét, vagy idézőjeles alkalmazása. A plasztikzacskó, a műanyaghab, a szúnyogháló, röntgenfilm utált-megtűrt-elide-

genedett és nélkülözhetetlen mindennapi anyagféleségei, nem a művészi kísérletezés-alakítás tárgyi-alanyi szerepében kerülnek elő, mint a harminc év előtti neoavantgárd „gondolattextilek" idején. Mára a globalizáció szervezte emberi élet normális közegéhez tartozik a poliamid, viszkóz kelme, a műanyag vásárlószatyrok, a műgumi és a poliészter konkrét, érzéki élménye. A gyapjú, a vászon, a pamut, len, kender, selyem került a kuriózumok sorába. Az autonóm textilművekkel szemben, ahol a falevelek, füvek, ágak, papírdarabok szövedéke egyre kedveltebb kompozíciós elem, itt finomkodó nőiességnek számít, ha valaki szárított virágot, hímzést alkalmaz. Több intim zászlópersziflázs is született, amelyek jelentése erősen épített a címadásra (Tóth Virág nejlonkombinékból összevarrt zászlója a *Türelmetlen zóna,* Alberta Whttle vörös harisnyatartókból és bugyikból applikált lobogója a *Pornósztár mossa a holdat* címet kapta). Lehet a zászló szenzibilis kísérlet a valóságos és a virtuális tér ütköztetésére, amikor a transzparencia, a vágott felületek, térbeforduló, lebegő hajtogatások kapnak szólószerepet, vagy egy természeti jelenség felidézése a cél (Kathrin Biffi, Susan Noble). Bizonyítani lehet általa azt is, hogy a művész érett textilstílusa bármely műfajban megállja a helyét, a művészi üzenet eredetisége többéltű (Katona Szabó Erzsébet).

A zászlók harmada az autonomitás igényével készült. Visszalopott tértextil, kétoldalas sík textil. A zászló mint formai probléma is termékeny. Fűzött, szalagos, cakkos opuszok hirdették a dekorativitás apoteózisát; kinél míves-gondos előadásban (Prohászka Margit), kinél intellektuálisszellemtelenebbül, a gyors kivitelezhetőségben, vagy a színek önálló életében bízva (T. Doromby Mária, Sütő Éva). A dekorativitás raszterszerű, kiterjedéstől független, geometrikus-elvont megjelenítésbe is átcsaphat. Ilyenkor a kis formák végteleníthető ismétlődése esetenként a mindent bedaráló tömegkultúra interiorizációját, ennek művészi „lereagálását" közvetíti. Tipikus példája ennek a szép számban részvevő angol művészek közül Alison Taylor *Can clan* című munkája, skótkockás mintában szövött, fém italkonzerv dobozokból. Csoda, hogy ebben a hangzavarban hallhatóvá vált néhány szimbolikus-lírai suttogás (Paréjné Tóth Gabriella, Ványai Katalin) igaz, hárommétéres hosszúsággal. Megrendítő, ahogyan a régebbi generáció a templomi vagy alkalmi zászlók szakrális hagyományát megújította (Hager Ritta, Zsigmond Aranka), de vidám céhzászló is sikeredett a mellényvarróknak (Göbölyös Márta).

(Szalagok.) Harmincöt magyar művész munkája próbálta megkedveltetni a közönséggel a „művészi szalag" szuverénnek szánt, minimális képi vagy formai gondolat hosszasabb előadására alkalmasnak ígérkező műfaját. A szalag – mint jeles textiltárgy – kulturális asszociációs köre elég gazdag. Történetileg díszként vagy megkülönböztető jelként, ruhán, hajban alkalmazott, vagy átkötésre, megbecsült dolgok, ajándékok, levelek rögzítésére használt hosszú, keskeny csíkként rögzült. Kígyóra emlékeztető formája és kígyózó tekergése miatt a kígyóhoz kapcsolódó elhomályosultabb szakrális-mitológiai ikonológia jelentésrétegei is kísérik. A nőiesség és az ünnepélyesség hangsúlyozása mellett virtuális-funkcionális változataiban újra elszaporodni látszik, szalagcímek, képregények szövegszalagjainak alakjában. A csík egyenes vonalú tovahaladása, több csík egymás mellett futása a reklámgrafika- és (sport)emblématervezés bevált fogása lett.

Akár a zászlóprobléma tartalmi-formai megközelítése esetében, itt is két eltérő paradigma szervezte a műveket: világunk képe szalagokban és a szalagvilág. Minthogy a szalag felülete ennyire megszabott, gondolhatnánk, hogy képi, epikus ábrázolásokra nem annyira alkalmas. Szerepeltek is a kiállításon teljesen érdektelen „sálak", amelyeket egy jobb áruházban pillantásra se méltatnánk (Petri Katalin, Udvari Hajnalka, Zsigmond Aranka). A gegek, utánérzések itt is belopakodtak, rontva az invenciózus munkák auráját (Zimán Vitályos Magdolna). Elfogadható opuszok születtek az iparművészeti tradíció, a mintatervezés, nemezelés, szálkihúzás, szőttestechnika jegyében. A folklorisztika metamorfózisa, vagy tiszta forrása is üde munkákat ihletett.

Itt is eredetit és meggyőzőt tudott mondani a transzparenciáról, a keménységről-lágyságról, a szépség átalakulásáról szúnyoghálójával és tüll hajtogatásával Kozma Vera, ahogy B. Páger Bernadett briliáns technikája a horgolás-körkötés, nyújtás, gyöngyözés érzéki-groteszk felfrissítésével fáradó vizualitásunkat borzolta. Elvontabb, meditatív, filozofikus megnyilatkozásokra is alkalmas ez a műfaj. Olvashatott archaikus bölcseletet, aki bírta cérnával négy centiméter keskenyen, huszonöt méteren át (Góth Katalinnál), és részesülhetett megrendítő lelki gyászban (Orient Enikő emlékszalagjánál).

A leggyümölcsözőbb a képi megjelenítés módszere, az egyéni mitológiák és a kulturális metaforák szenzibilis élesztgetése volt. Bányi Katalin például Paul Klee szellemét idézte fölényes stílusbiztonsággal „hangszalagján", Lencsés Ida pszeudo papirusztekercsekkel és hieroglifákkal közelítette mai korunk vízióját, Sejben Lajos merített papírból és gurtniból kreált „leletet".

A zászló és a szalag ürügyén megnyilatkozók invenció- és gondolatgazdagságát, alkotókedvét, elmélyült szorgalmát és felelősségteli vállalkozó hajlamát korai lenne elsiratni. Meglehet az új meg új műfaji programok elsőre belterjesnek hatnak, az inspiráció idővel megérlelheti gyümölcseit. A kérdés csak a kinek és a hogyan.

HUSZ MÁRIA

ZENE

INTRADA

Pályakezdő zeneszerzők arcképe

Lászlóffy Zsolt

Nem aktuálpolitika: a határon túli magyarság nemzetegységet hirdető bevonásának szándéka hívja a pályakezdő magyar zeneszerzőket köztudatba vonultató hasábjainkra a kolozsvári *Lászlóffy Zsoltot.* Ezt azért tartom fontosnak előrebocsátani, mert nem szeretném, ha olvasónk azt hihetné, ebből a régióból is kellett valakit találni, akármilyen legyen is az. Lászlóffy Zsolt, aki még csak huszonhét éves, sokirányú tehetséget mutat fel erőteljesen, aminek köszönhetően megjósolhatóan nemcsak a román–magyar határt lépi át könnyűszerrel, hanem át fogja repülni a schengeni virtuális határokat is, amelyek a kultúrában korántsem maradnak oly látszólagosak, tehát mindegyik új térhódítást jelent majd szerzőnk életében.

Ám ne vesszen tekintetünk a jóslatok távlatába. Figyeljünk a jelenre és a közelmúlt évekre. Az 1973-ban Kolozsvárott irodalmi családba született Zsolt (édesapja Lászlóffy Csaba, nagybátyja Lászlóffy Aladár) 1991-től a mi Zeneakadémiánknak megfelelő Gheorghe Dima Konzervatórium növendéke. Mára számottevő műlistát épített fel, melynek legkorábbi vállalt darabjai tizenhat éves korából valók. Zongora- és orgonaművek, kamarazene mellett kórusok, dalok, egy zenekari és egy oratórikus kompozíció mellett színpadi kísérőzenéket is találunk. Lászlóffynál ez utóbbi több mint alkalmi kirándulás és pénzkereseti forrás: ő ugyanis 1998 óta a Kolozsvári Állami Magyar Opera korrepetítora és karmestere is, a zenés színpad tehát elementáris megnyilvánulási formája. Előadóművészként nemcsak a dirigensi pulpituson találkozhatunk vele: zongora- és orgonakoncerteket is ad. Ha mindehhez hozzátesszük, hogy zenetudományi tanulmányokat is végez, az *all round* jelző a legkevesebb, amit elmondhatunk. S csakugyan a legkevesebb. Mert Lászlóffy Zsolt komoly művész. Nem a félút eredményeivel megelégedő, s abból máris aratni kívánó fajta, hanem mindig magasabbra – s egyben mindig elmélyültebbre – törő alkat. Ez vezette kolozsvári mestere, Terényi Ede osztályából a budapesti Zeneakadémián folytatott posztgraduális tanulmányokra is, ahol egykori földijének, Orbán Györgynek lett tanítványa. Jelenleg itt doktorandusz, Jeney Zoltánnál. „Figaro itt, Figaro ott" – tréfálkozhatnánk Lászlóffy Zsoltra célozva. Hetenként fordul meg Pesten, miközben otthoni feladatait is ellátja, de nem volt meglepetés Pforzheimben találkoznom vele Sári József e lapban nemrég méltatott új operájának bemutatóján vagy a szombathelyi Bartók-szemináriumon sem. Mindezt nem egy fontoskodó, küldetéstudatának külsőségeket kölcsönző ifjú titán teszi. Csöndes, szelíd fiú – igen, hadd mondjam ma még így: fiú, noha már most is férfiú.

Zenéje sokszínű, életkorához illően a kortárs irányzatokból táplálkozó, de egyik mögé sem fölsorakozó. Szigorú szakmai alapossággal megszerkesztett kompozíciói gondolati lírát hordoznak – ám ez nem holmi szárazság eufemisztikus megfogalmazása. Lászlóffy Zsolt ugyanis hangulatosan hangszerel, muzsikájának színvilága vonzó. Ez teszi élvezetessé 1990-ben komponált *Algoritmus*át, amely mögött matematikai gondolkodást sejthetünk, akárcsak az egy évvel korábbi *Fraktálok* zongoratanulmánya esetében, ám a hallgatót, akire a látens konstrukció nem tartozik, van minek lekötnie. A zenei konstrukció annál erőteljesebben munkál a kétzongorás *Tec-tonic*ban

Kedves Barátunk!

Október 3o-án avatják fel Ersekujvár főterén Kassák Lajos mellszobrát. A délután 3-kor kezdődő szoboravatás után 4-kor Kassák Lajos kollázsai 1927-1965 cimmel kiállitás nyilik a városháza épületében lévő Városi Galériában. Este 6-kor irodalmi est lesz a városi kulturközpont szinháztermében. Ünnepi beszédet mond Csanda Endre, Ersekujvár főpolgármestere, közremüködik Havas Judit és a Budapesti Vonósok kamaraegyüttese valamint Margitai Imre zongoramüvész.

A Budapesti Elektromos Müvek - azaz az ELMÜ RT - és személy szerint Börcsök Dezső vezérigazgató - szives segitségének köszönhetően mód nyilt arra, hogy az ELMÜ Rt autóbuszán 4o ember dijtalanul átmenjen a rendezvényekre egy hangulatos őszi kirándulás keretében.

Az utiterv a következő:

Október 3o-án, pénteken reggel 1/28-kor indulás az ELMÜ Rt Váci ut 72-74. alatti székháza elől /3-as metro, Dózsa György uti állomás/ - 9 órakor érkezés a szlovákiai Komáromba, ahol 1 órás városnézés: épitészeti és irodalmi emlékek - 1o,15-kor indulás Nyitrába - 1o,45-kor Ersekujvárban kiszállnak az ujságirók és a hivatalos vendégek, valamint azok, akik nem kivánnak Nyitrába utazni - 11,3o-kor érkezés Nyitrába, 2,5 órás városnézés: vár, székesegyház, barokk épitészeti emlékek, ebéd ki-ki alapon a nagyáruház emeletén található önkiszolgáló étteremben - 14 órakor indulás Ersekujvárba - 15 órakor Ersekujvár főterén Kassák Lajos szobrának felavatása - 16 órakor kiállitásmegnyitó - 18 órakor irodalmi est - 2o,15-kor hazaindulás - 22 óra után hazaérkezés Budapestre.

A Petőfi Irodalmi Muzeum munkatársai a Könyvtárban Birk Edit kolleganőnél jelentkezzenek; a külső barátokat, érdeklődőket én irom össze.

Kellemes kirándulást és szép élményeket kiván

Csaplár Ferenc

Budapest,1992. október 2o.

Csaplár Ferenc
a Kassák Muzeum igazgatója

Kedves Gúlia! Üdvözli és várja

Csaplár F.

SPOMIENKA NA LAJOSA KASSÁKA

Literárno-hudobný večierok, 30. októbra 1992 18^{00} hod.

L. KASSÁK: Básnik odvráva sám sebe, v podaní autora - zvukový záznam
Báseň je vnútorným monológom Lajosa Kassáka. Je výpoveďou človeka, ktorý si uvedomuje stratu hodnôt vo svojej vlasti. Je si vedomý aj toho, že jeho ostrý hlas a kritická poézia je pre danú spoločnosť nežiadúca. Kassák sa stavia proti konformizmu a vyslovuje nádej, že možno raz príde čas, kedy jeho slová nájdu cestu k ľuďom a tí ich prijmú za svoje.

Slávnostný príhovor, inž. Ondrej Csanda, primátor mesta Nových Zámkov

B. Bartók: List k domácim, zborový spev v podaní Ženského komorného zboru Základnej umeleckej školy v Nových Zámkoch

L. Kassák: Stohy sena, úryvok z denníka v podaní Vladimíra Bartoňa

L. Kassák: Odkaz do sveta, próza v podaní Vladimíra Bartoňa

Dopisy L. Kassáka a Gy. Badina, v podaní Judity Havasiovej (MR)

Dopis Gy. Badina L. Kassákovi zo dňa 29.2.1964 /obsah/
V r. 1964 člen novozámockého CSEMADOK-u Győző Badin nadviazal kontakty s L. Kassákom, žijúcim v Budapešti. V liste Badin zasiela pozdrav rodákovi mesta. V mene miestneho Vlastivedného krúžku a novozámockého CSEMADOK-u pozýva Kassáka na prednášku do rodného mesta. Podujatie plánujú na jeseň. Gy. Badin píše aj o úsilí maďarských spisovateľov na Slovensku, ktorý chcú Kassáka získať na literárne turné po Slovensku. Novozámocký literárny večer plánujú nezávisle od tohto programu ako samostatné podujatie, obohatené špecifickými novozámockými prvkami. Badin končí svoj dopis s nádejou v skoré stretnutie.

Dopis L. Kassáka novozámockému CSEMADOK-u zo dňa 28.5.1967 /obsah/
Chorý Kassák ďakuje za prejavené pocty a udelenie titulu čestného občana mesta Nových Zámkov. Potešilo ho uznanie rodákov. Spomína na to, ako počas celého svojho života ostával verný rodnému mestu. V jeho literárnej tvorbe sú citelne prítomné spomienky z detstva, kútov domova, života rodákov a krajiny. Jeho vzťah k rodnému mestu dokladá aj autobiografický román "Život človeka". Kassák zostal navždy novozámčanom, s typickým novozámockým dialektom.

Na oslavy jeho 80-tych narodenín do Nových Zámkov však prišla už len jeho manželka s básňou plnou spomienok na rodné mesto.

Dopis L. Kassáka Gy. Badinovi zo dňa 20.7.1967 /obsah/
List píše chorý Kassák po návrate manželky z Nových Zámkov. Ospravedlňuje sa za neúčasť na oslavách. S dojatím píše o záujme novozámčanov a vyslovuje poďakovanie kultúrnym organizáciam za preukázané pocty. Teší ho uznanie klubu mládeže, nesúceho jeho meno, dary a čestné uznania, ktoré obdržal pri príležitosti 80-tych narodenín. V závere vyslovuje pochybnosť, či ešte uvidí rodné mesto, ktoré s takou láskou miloval...

L. Kassák: Putovanie po Slovensku, báseň v podaní Judity Havasiovej
Je to záznam pocitov z ciest po rodnom kraji. Oživujú sa spomienky na mladosť, priateľstvá a kamarátov. Kassák sa zamýšľa nad svojim životom a prijíma údel básnika - večného tuláka.

- prestávka 20 minút -

L. Kassák: Remeselníci, báseň v podaní J. Havasiovej a V. Bartoňa

B. Bartók: Allegro barbaro

L. Kassák: Miska váhy, báseň v podaní J. Havasiovej
Autor venuje báseň Bartókovi. Predstavuje skladateľa krehkého ako ľalia, ktorý keď si sadne za klavír, mení sa na draka a ktorý prekračuje hranice dobra a zla a predsa zostáva nepoškvrnený.

B.Bartók: Tanec šarkanov

L. Kassák: Štrnásty list, próza v podaní V. Bartoňa

J.S. Bach: Suita h-moll, úryvok v podaní Budapeštianskeho sláčikového komorného orchestra

L. Kassák: Mozart, báseň v podaní J. Havasiovej
Kassák v básni predstavuje Mozarta ako zázračné dieťa, dávajúce znamenie čarovnou palicou do sveta lásky a svetla.

W. A. Mozart: Malá nočná hudba, v podaní Budapeštianskeho sláčikového komorného orchestra
W. A. Mozart: Requiem, v podaní Budapeštianskeho sláčikového komorného orchestra

Program zostavil Dr. Ferenc Csaplár, vedúci Kassákovho múzea v Budapešti

KASSÁK Lajos

197

197 ▪ LADÁNYI IMRE (1902–1986) (EMORY LADÁNYI)

Chrono-sonic No. 5., 1966

116,5 × 96,5 cm
Olaj, vegyestechnika, vászon
Jelezve középen lent: Ladányi 66

Kikiáltási ár: 480 000 Ft

198 ▪ LADÁNYI IMRE (1902–1986) (EMORY LADÁNYI)

Inforel, 1961

865 × 101,5 cm
Olaj, vegyestechnika, applikáció, vászon
Jelezve jobbra lent: Ladányi 61

Kikiáltási ár: 480 000 Ft

VÁLOGATOTT IRODALOM

Walter L. Strauss: *Emory Ladányi Visual Artist.* New York, Abaris Books, 1977.
Emory Ladányi: Collages. New York, Matignon Gallery, 1984.
Emory Ladányi: Woodcuts. New York, Kövesdy Gallery, 1986.
Gyetvai Ágnes: *Ladányi Imre és Stein Anna tárlata a Nemzeti Galériában.* Magyar Nemzet, 1986. aug. 16. 9.
Vigh Ildikó: *Aki köztünk élt: Ladányi Imre 1902–1986. 1-2.* Amerikai Magyar Népszava, 1989. jún. 23; jún. 30. 13.

FONTOSABB KÜLFÖLDI KIÁLLÍTÁSOK

1927: Berlin, Galerie Sturm; 1928: Bécs, Galerie Klein; Bécs, Galerie Slezak; 1932: New York, Painters and Sculptors Gallery; 1934–1945: New York, Contemporary Arts Gallery; 1935: New York, Rockefeller Center; Brooklyn Museum; 1939: Chicago, International Watercolor Exhibition; New York World's Fair; 1958: New York, National Academy of Design; Springfield, Mass. Museum of Art; 1959–1966: New York, Audubon Artists, Annual Exhibitions; 1966–1977: New York, Niveau Gallery; 1980: New York, Tibor de Nagy Gallery; 1981: New York, Syracuse University Lubin House Gallery; 1982: New York, Kövesdy Gallery; Matignon Gallery.

FONTOSABB HAZAI KIÁLLÍTÁSOK

Ladányi Imre kiállítása. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1986. aug.
Ladányi Imre kiállítása. Kecskemét, Kecskeméti Galéria, 1986. júl. – szept.
Ladányi Imre emlékkiállítása. Eger, Ifjúsági Ház, 1987. jan. 29 – febr. 15.
Ladányi Imre emlékkiállítása. Budapest, Vigadó Galéria, 1993. szept. 24–okt. 10.
Ladányi Imre emlékkiállítása. Budapest, Műgyűjtők Galériája, 1996. okt. 24–nov. 8.
Ladányi Imre emlékkiállítása. Budapest, Zichy Kastély Lovagterme, 1999. okt. 8-nov 7.

Ladányi Imre 1902-ben született Kecskeméten. Édesapja halálát követően a család Egerbe költözött, Ladányi az itteni Lyceumban majd a Reál Gimnáziumban végezte elemi és középiskolai tanulmányait 1908–1920 között. Képzőművészettel egri diáksága idején, 1912–1913 körül Aba-Novák Vilmos vezetésével kezdett foglalkozni. 1920 és 1926 között a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatójaként orvosnak készült, mialatt rendszeresen rajzol és fest, fametszeteket valamint illusztrációkat készít. 1927-ben Berlinben folytatta orvosi tanulmányait. Itt ismerkedett meg Herwarth Waldennel aki 1910-től a Sturm Galéria vezetőjeként, majd az azonos nevű folyóirat szerkesztőjeként úttörő szerepet vállalt az expresszionista és az absztrakt művészet széles körű megismertetésével és elfogadtatásával. Berlini tartózkodása idején Ladányi is lehetőséget kapott

KASSÁK LAJOS

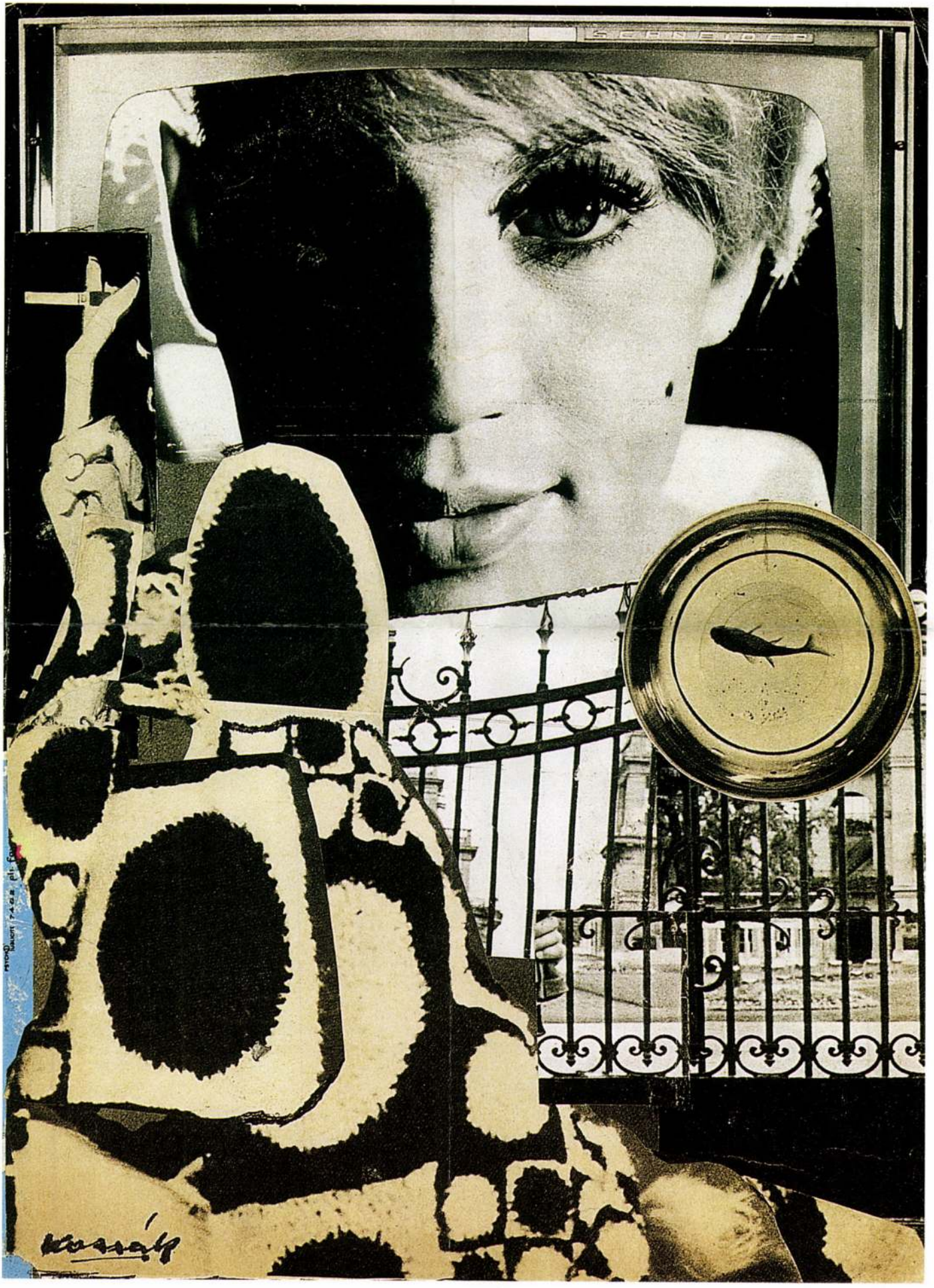

ÉLET ÉS TUDOMÁNY

12. szám 1987. III. 20. Ára: 7,50 Ft

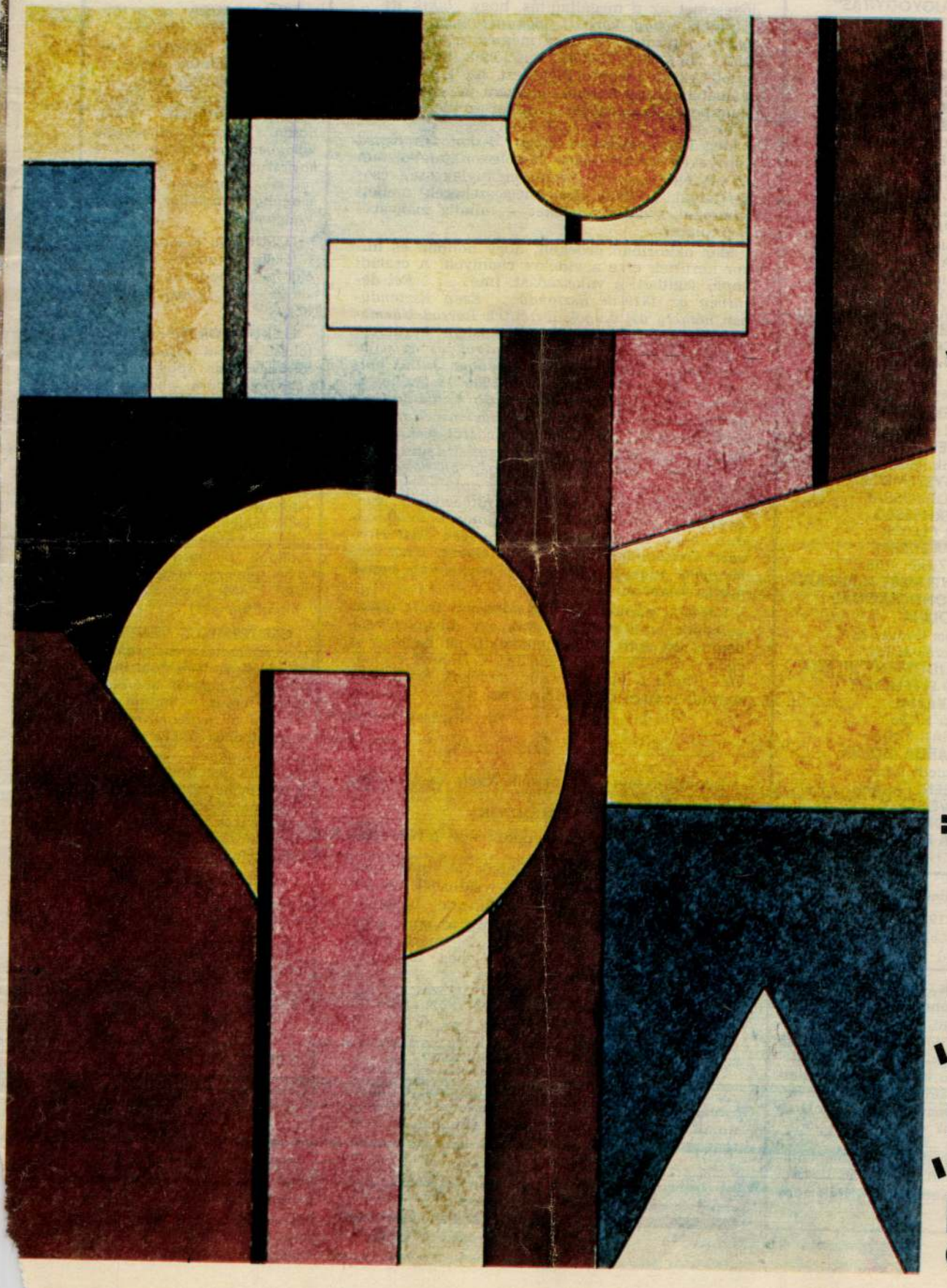

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT KASSÁK LAJOS

KASSÁK LAJOS

TARTALOM

XLII. ÉVF. ● 1987. III. 20.

12. szám

355 „TALAJGYÓGYÍTÁS" NAPFÉNNYEL
Dr. Kölcsei Tamás
358 KUTATÓMŰHELYEINKBŐL
359 MEGJÓSOLHATÓK-E A „HIBÁS" GÉNEK? BESZÉLGETÉS DR. KERKAY GYULA CLEVELANDI PROFESSZORRAL
Csató Zsuzsa
360 KASSÁK, AZ IPARMŰVÉSZ
Csaplár Ferenc
362 BUTA LIBA?
Gonda Irén
365 NAGY MÉLYSÉGŰ FÚRÁS AZ NSZK-BAN – A „SZUPERLYUK"
367 BESZÉLŐ KÉPEK: KAPTÁRCSODÁK
Leon Karlowicz
370 A SÁRKÁNYOK NÉPE – KÉPEK VIETNAMBÓL
Dr. Lányi György
373 A VIETNAMI NYELV
Sebők Ildikó
375 NÉGYSZEMKÖZT AZ ORVOSSAL: A TERHESSÉG ÉS A CUKORANYAGCSERE
Dr. Zsbán Attila
376 FIGYELMÉBE AJÁNLJUK
377 A GONDOLKODÁS ISKOLÁJA
Bizám György és Herczeg János
378 A TUDOMÁNY VILÁGA
381 1919 ELFELEDETT PLAKÁTJAI
Ihász István
383 A HÁTLAPON: A SÁRGA IBOLYA
Csapody István
FŰBEN, FÁBAN ORVOSSÁG: A BORSOS- ÉS A FODORMENTA
Dr. H. L.

Címképünk:
Csend. 1921., Akvarell, papír, Kassák Lajos alkotása (Kassák Múzeum)

A következő számunk tartalmából:
A tisztább levegőért ● Mi történt a dinoszauruszokkal? ● Járványok, népesedés, társadalom – a himlő ● A kínvallatás lélektana ● Mi védi a haszonnövényt a gyomirtótól? ● Ásatások egy királynéi városban ● „Otthon ülő" sáskák ● A „nyolcezresek" meghódítója ● Az ultrahang hatásai ● Te védd! ● A tudomány világa

Kedves ÉT!

Lapjuk ez évi 8. számában

A CIGÁNY NYELV TANÍTÁSÁRÓL

írtak, s ebben az interjúban fölkeltette érdeklődésemet az a megállapítás, hogy *„lakik itt... felvidéki vagy kárpáti cigány (ennek is »magyar« változata)..."* Ez a megjegyzés késztetett arra, hogy *Szeghi-Kiss* Lászlónak az általam őrzött családi naplójából (ezt az ÉT 1986/11. számában ismertettem) idézzem a cigányokra vonatkozó igen érdekes és talán az illetékes kutatók számára is használható részeket.

Meg kell jegyeznem, hogy *Miskolc* és *Kassa* környékén személyesen is sokszor találkoztam az ott élő nagyobb számú cigánylakosság csoportjaival. Láttam őket még szekerek mellett táborozni, s hallottam őket — mindig magyarul — mulatni.

Már akkoriban érdekelt, hogy honnan és mikor kerültek erre a vidékre cigányok. A családi napló segítheti a válaszadást. Íme: *„... Fel derülvén az 1819-ik Esztendő... Ezen Esztendőben némely ujj dolgok történtek Borsod Vármegyében, úgy, mint 4-ik Martiusban kezdették a régi Vármegye házát el bontani, és az ujjat folytatni... Ugyan ezen esztendőben Julius hónap 10-ik napján történt az, hogy 18 Szekeren, 38 Lovakon 126 Személybül álló Czigány Csoport érkezett a Veres Rákra, és mivel gyanus személyeknek tartattak, lovastul-szekerestül mindnyájan Miskolczra, a Város Udvarába bé kisértettek; ezek az emberek igen jol voltak öltözködve, az Asszonyok pedig sok ezüst pénzeket viseltek a nyakokban és öltözeteken. Nyomozás alá vétettvén ezután a dolog ki világosodott, hogy ők több Vajdák vezetése alatt Horváth Országbul származások helyére, Ung vármegyébe utasittatnak, ahová egynéhány napok mulva ismét el is küldettek..."*

Eddig a naplóbeli, gubacstintával írott utalás (a benne említett Veres Rák egy miskolci vendégfogadó volt). Elgondolkoztató az is, hogy a cigánycsaládok között gyakori a *Horvát* családnév. Talán a horvátországi emlékek őrzőjeként maradt fenn és öröklődik ez ma is?

Dr. Kovássy Zoltán

*

Lapjuk ez évi 2. számának *Nyelv és élet* című rovatában az

ÉPÍTŐMÉRNÖK

elnevezésről közreadott cikkük egy téves értelmezést tartalmaz.

Az építőmérnök munkájának az utak, vasutak, alagutak, hidak, gátak, csatornák és térképek készítésére való leszűkítése ugyanúgy megtévesztő, mint az építész meg az építő elnevezés azonosítása. Annál inkább, mert magas épületeink sem épülhetnének meg az építőmérnökök munkája nélkül!

A magas épületek szerkezeti terveit ugyanis a *szerkezetépítő építőmérnök* — köznapibb elnevezéssel a *statikus mérnök* — készíti. Az épületek, építmények megépítését legtöbbször szintén az építőmérnökök irányítják.

Az építőmérnök és az építészmérnök elnevezés pontosabb meghatározása nemcsak a helyes szóhasználat elterjesztését, hanem a mérnöki munka nagyobb társadalmi elismerését is segítené.

Soós Ferenc
okleveles építőmérnök

KISLEXIKON

Cikkeinkben csillag jelzi azokat a kifejezéseket és neveket, amelyek a kislexikonban szerepelnek.

AKVAKULTÚRA: az a tápoldatos eljárás, amelyben a felfüggesztett növények gyökerei tápsóoldatba merülnek, tehát a termesztés talaj nélkül megy végbe. Az effajta növénytermesztésnek általánosan használt elnevezése különben: hidropónia (ez a kavicskultúrás, a tőzegkultúrás stb. eljárásokat egyaránt magában foglalja). (Képek Vietnamból)

DZSUNKA: Kelet-Ázsiában – főképp Kínában – használt, elöl-hátul magasra ívelt kis vitorlás hajó. (Képek Vietnamból)

ELEKTROFORÉZIS: villamos töltésű kolloid részecskéknek folyadékokban vagy gázban való vándorlása villamos tér hatására. Az ~ egymástól különböző töltésű részecskéknek a szétválasztására, ködök és füstök ülepítésére, gázok tisztítására és egymáshoz akár hasonló szerkezetű, de eltérő töltésű részecskék, így makromolekulák – például fehérjék, nukleinsavak, nukleotidok, aminosavak stb. – vegyi elemzésére is használatos. (Megjósolhatók-e a „hibás" gének?)

GEOTERMIKUS ENERGIA: a természetes energiaforrásoknak egyik – a Föld belsejében végbemenő hőáramlásokból eredő – fajtája. Jellemzője a geotermikus gradiens (ennek értéke a mélységtől függően jelzi, hogy mennyire emelkedik a földkéreg hőmérséklete). Hazánk területének nagy részén a geotermikus gradiens értéke jóval kedvezőbb, mint a világátlag. (A „szuperlyuk")

NUKLEOTIDOK: a nukleinsavak (RNS, DNS) építőelemei. Nitrogéntartalmú szerves bázisból (adeninból, guaninból, citozinból, timinból vagy uracilból), öt szénatomos cukorból (ribózból vagy dezoxiribózból) és foszforsavból állnak. (Megjósolhatók-e a „hibás" gének?)

PI-MEZONOK: olyan nulla perdületű, közepes tömegű állandó részecskék, amelyek az atommag protonjaival, illetőleg neutronjaival erős kölcsönhatásba lépnek. A kozmikus sugárzásban fedezték fel őket 1947-ben. (A tudomány világa)

Száz éve, 1877. március 21-én született Kassák Lajos, a XX. századi magyar művészet egyetemes hatású — írónak, költőnek, festőművésznek, grafikusnak és művészeti teoretikusnak egyaránt kiváló — alakja. Szépírói és képzőművészeti munkásságát immár hazai nagyközönségünk is jól ismerheti, ám azt, hogy gazdag életművéhez a formatervezés is hozzá tartozott, alábbi cikkünk vázolja fel elsőként. — A szerk.

Kassák és Simon Jolán

Kassák Lajos két ruhaterve az 1920-as évekből

KASSÁK, AZ IPARMŰVÉSZ

Az irodalom és művészet igaz hívei idehaza és külföldön régóta a legnagyobbaknak kijáró megbecsüléssel tartják számon Kassák írói, képzőművészeti, tipográfusi (könyvtervezői) és mozgalomszervezői munkásságát, ám arról még a hazai kutatók viszonylag szűk köre sem igen tud, hogy a magyar avantgárd vezére ruha-, kerámia- és bútortervezéssel és kirakatrendezéssel is foglalkozott.

Kassák e vállalkozásainak elméleti alapja az a meggyőződése volt, hogy a művésznek nemcsak a szoba vagy a kiállítóterem falára akasztható festményt és grafikát, a lakás vagy a galéria terébe elhelyezhető plasztikát kell alkotnia, hanem *a teljes emberi környezet*nek, benne a használati tárgyaknak *az esztétikai megformálására* is vállalkoznia kell. Ennek szellemében születtek meg az 1920-as évek elején Kassák első tipográfiai művei, reklámtervei és épületmodelljei.

Ruhatervei

A körülmények ismeretében szinte szükségszerűnek látszik, hogy a praktikusságra törekvő művészeti irányzatnak, a *konstruktivizmus*nak legjelesebb magyar mestere végül a *ruhatervezés*hez is eljutott. A *magyar avantgárd* mozgalom az 1920-ban kezdődő bécsi időszakban nemcsak az újra megjelentetett nevezetes folyóirattal, a *Ma*val lépett a nyilvánosság elé, hanem irodalmi estékkel, matinékkal is. E rendezvények a modern költészet és a közönség közvetlen találkozásának nehéz próbái voltak. A hatás fokozása érdekében kívánatosnak látszott, hogy az esteken föllépő előadók külső megjelenése is azt a szellemiséget sugallja, amelyet a mozgalom magáénak vallott. Kassákot végső soron ez késztette arra, hogy az avantgárd költészet megszólaltatásáért oly nagy és eredeti tehetséggel munkálkodó előadóművésznő, *Simon* Jolán számára ruhákat tervezzen. E munkát már csak azért is kedvvel és szívesen végezte, mert Simon Jolán egyúttal a felesége és közeli munkatársa is volt.

Az első ruhák alighanem 1922-ben, 1923-ban készültek. Kettőt közülük fényképfelvételről tanulmányozhatunk. Mivel a korabeli fekete-fehér felvételek a ruhák színeiről nem tájékoztatnak, érdemes az egyik ruhával kapcsolatosan a *Ma Este* című képes hetilap 1925. augusztus 13-i számában megjelent *Konstruktivista költő mint ruhatervező* című cikket idéznünk. Íme a szakszerű leírás: *„Képünk tulajdonképpen egy előadói ruhát ábrázol, amely fekete crépe de Chine-ből készült. A nyakból két csík fut alá, amelyet három arany, gomb alakú hímzés tarkít. A csípőt elöl kétoldalt égő piros hímzés díszíti. Ugyancsak égő piros a szoknyarészen látható kockák kerete is, míg maguk a kockák kívül búzakékek és ezüstszürkék, a középen pedig pirosak, végül a belső dísz ismét egy gomb alakú arany hímzés. A kockák a hímzés technikájának variálásával más-más tónust kapnak."* A cikk írója — több ruha ismeretében — találóan foglalja össze Kassák e műveinek jellegzetességeit, az egyes darabokon túlmutató tanulságokat: *„Az ilyen konstruktivista ruhaterveknél általában a színek és formák konstrukciójának összhangján van a fősúly. Ez pedig bármilyen divatú ruhánál kivihető. A konstruktivista ruha tehát nem jelent extravaganciát, csupán új öt-*

MEGJÓSOLHATÓK-E A „HIBÁS" GÉNEK?

Beszélgetés dr. Kerkay Gyula clevelandi professzorral

A világon minden hatszázadik újszülött Down-kóros rendellenességgel születik. Dr. Kerkay Gyula, a clevelandi Állami Egyetem klinikai kémiai osztályának igazgatója felfedezett egy olyan eljárást, amellyel talán már a szülők véréből megállapíthatnánk, hogy leendő gyermeküket veszélyezteti-e ez a betegség. Így mód volna a beteg gyermekek megszületésének megelőzésére. Erről beszélgettünk itthoni látogatása alkalmával a professzorral.

— Mit is jelent ez a régebben mongoloidnak, manapság Down-kórnak nevezett állapot?

— Ez a tünetcsoport az anyagcsere és az immunrendszer zavaraival, szívhibákkal és egyéb anatómiai rendellenességekkel, s mindenekelőtt értelmi fogyatékossággal jár. Oka jól ismert: vagy az anya vagy az apa ivarsejtjében a 21-es kromoszómából egy helyett kettő van, így a magzatban a rendes kettő helyett három 21-es kromoszóma lesz. Ezt a rendellenességet egyelőre nem tudjuk gyógyítani. A Down-kóros utód születését azonban megelőzhetjük, ha a kromoszomális rendellenességet idejekorán észleljük. Ennek egyik lehetősége a magzatvízben levő sejtek kromoszómáinak vizsgálata. Az orvosok ma már nyolchetes magzat burkából vett mintát is elemeznek. Csakhogy ehhez sokáig kell tenyészteni a sejteket, s a hosszadalmas vizsgálat eredménye nemigen készül el a terhesség ötödik hónapja előtt, amikor viszont már a terhesség-megszakítás veszélyes, továbbá maga ez a mintavétel is a vetélésnek, illetve a magzat sérülésének kockázatával jár. Éppen ezért kutatnak sok helyütt más kórismézési eljárások után.

— Az ön vizsgálati módszeréhez milyen felismerés adta a „kulcs"-ot?

Abból indultunk ki, hogy a Down-kór sokféle anyagcsere-zavarral jár együtt. Ezért egyebek között a nukleotidok* mennyiségét, a pajzsmirigyhormon szintjét, a koleszterintartalmat is mértük egészséges és Down-kóros gyermekek *szüleinek* a vérében. Kisebb-nagyobb eltérések mutatkoztak, de ezek nem voltak elégségesek ahhoz, hogy belőlük a Down-kór valószínűségét előre jelezhessük. De a fehérje-összetételben már jellegzetesebb, elektroforézissel* kimutatható különbséget találtunk. Az elektromos térbe helyezett vérben a fehérjék töltésüktől és nagyságuktól függően válnak szét. Ekkor a Down-kóros gyermekek szüleinek véréből gyakran kiválik egy olyan *fehérjemolekula*, amely mások véréből általában hiányzik. Ezt *DS-fehérjének* neveztük el.

— Ez azt jelenti, hogy akinek a vérében ezt a fehérjét kimutatják, az Down-kóros gyermeket fog szülni?

— Ilyen határozott következtetések még nem vonhatók le. Az eddigi eredmények alapján annyit jelenthetek ki, hogy azoknak a férfiaknak és nőknek a közös utódai között, akiknek a vérében nincs ez a fehérje, a Down-kóros gyermek születésének esélye éppen tízszer kisebb, mint az átlagos esély a világon. Ez egyébként 1:600. Ha ellenben akár az apa, akár az anya vérében kimutatható a DS-fehérje, akkor okvetlenül érdemes megvizsgálni a magzatvizet is, mert 60—70 százalék annak a valószínűsége, hogy az utód hibás kromoszómával születik. Ha mindkét szülő vérében megtalálható a DS-fehérje, a Down-kóros gyermek születése 100 százalékos, s az ilyen családokban több mint egy Down-kóros csecsemő születhet.

— Mi köze van ennek a fehérjének a Down-kór anyagcsere-zavaraihoz?

— A fehérjét még nem azonosítottuk. Azt már tudjuk, ahol ez a fehérje megjelenik, ott jelentősen csökken egy másik fehérjének, a koleszterin szállításáért felelős béta-lipoproteidnek a mennyisége. Mivel e két fehérje azonos tömegű, csak a töltésük tér el, egyelőre azt feltételezzük, hogy a koleszterint szállító fehérje változatáról van szó. De amíg nem sikerül a DS-fehérjét tisztán előállítani, s a kizárólag vele reagáló anyagot megtalálni, mennyiségét, vegyi összetételét, biokémiai feladatát meghatározni, addig nem tudjuk, hogy hol játszik szerepet az anyagcserében.

— A nemi hormonok rendellenességein kívül elsősorban a vírusos fertőzéseket okolják a kromoszóma-többlettel járó állapot kialakulásáért. Kimutatták például, hogy májgyulladás-járványok után kilenc-tíz hónappal bizonyos ideig gyakoribb ez az örökletes rendellenesség, majd a járvány elmúltával újra ritkábbá válik. Eközben változik a DS-fehérje mennyisége a vérben?

— Az eddigi eredmények nem mutatnak változást. Van olyan páciensünk, akinek a vérében már 17 éve jelen van ez a fehérje, s jelentős csökkenését még nem észleltük.

— Van-e DS-fehérje a Down-kóros gyermekek vérében is?

— Eddig egyetlen Down-kóros beteg vérében sem azonosítottuk. De a mozaik Down-kórosakban — vagyis azokban, akiknek és és hibás sejtjeik egyaránt vannak — mind a DS-fehérje, mind a béta-lipoproteid kimutatható. Az igaz, hogy az utódok esetében eddig csak kevés ilyen vizsgálatot végeztünk.

— Miből fedezik a kutatást?

— Az Egyesült Államokban évente 25 000-nél több Down-kóros gyermek születik, s a támogatásuk évente gyermekenként 25 000 dollár. Így kutatásainkat teljes mértékben állami pénzből folytatjuk, s azok kezdettől a megelőzést célozzák.

— Használják-e már a klinikai gyakorlatban is ezt a vizsgálatot?

— Most vezetik be kísérletképpen az Egyesült Államok kétszáz klinikáján. S reméljük, hogy néhány éven belül megfelelő mennyiségű tapasztalat gyűlik majd össze ahhoz, hogy kétséget kizáróan megítélhessük a módszer biztonságát. Ez egyébként nem helyettesíti a magzatvizsgálatot, inkább előzetes biztonsági szűrést jelent ahhoz.

A laboratóriumban pedig szeretnénk eközben a fehérjét megtisztítani, azonosítani, s ha ez sikerült, csak vele reagáló, úgynevezett monoklonális ellenanyagot előállítani. Azt is tervezzük, hogy 1988 januárjától a *Debreceni Orvostudományi Egyetem*mel közösen folytatjuk a DS-fehérje megjelenésének vizsgálatát azzal a kutatással együtt, amit *dr. Papp* Zoltán professzor ott elkezdett már. Ő a Down-kóros gyermekek kromoszóma-összetételét vizsgálja, s egyidejűleg anyjuk vérének az alfafötoprotein szintjét méri. Újabban ugyanis azt észlelték, hogy ennek a fehérjének a mennyisége ilyen esetekben a terhesség alatt alacsonyabb, mint az egészséges gyermeket szülő anyákban.

Csató Zsuzsa

Sásban törött kagyló-kalász.
Vasnövény-vízmosás,
S mikor egy virágot érint az evezőnk,
koppan, de meg se mozdul.
Hullám emeli csónakunk,
míg újra növeli
a dallam magasát
szemérmes-szivárvány-ölelésbe.
Megreszketünk panasztalan,
S e percben ajkunk ízleli
a smaragd-simogatást
s az indigó-cserjék leheletét.

1931.

HA MAJD MIND AZ ÖT S MEZEI ÉRZÉKEM LÁT...

Ha majd mind az öt s mezei érzékem lát,
ujjam felejt zöld ujjakat s elnézi, ím,
amint a félhold növényi szemein át,
maréknyi Zodiákuszon, csillagok zsenge héjain
a szerelem lesz fagymarta és tél-ütött.
A suttogó fülek nézik, a szerelmet miként
dobolja ki a szél s a kagyló, míg rosszhangú partot ér
s hangokba csobbanva hiúz-nyelvem kiált,
hogy édes sebei keserűn gyógyulók.
Orrlikaim látják: a nő lélekzete ég, mint bokor.

Egy és nemes szívemnek ott a tanúja
szerelem minden tartományiban, mely ébredést tapogat –
s ha vak álom hull kémlelő érzékeimre,
a szív érzéki, bárha öt szemem szakad.

1938.

Erdődi Gábor fordításai

Erdődi Gábor 1952-ben született Budapesten. Fordításkötetei: Szergej Jeszenyin: *Menynyei kanca;* Oszip Mandelstam: *Farkaskopó század; Árnyak tánca.*

Kassák Lajos
Nappali Hai 1993. 3.

Forgács Éva

LE A SZÉPLELKEK MACSKAZENÉJÉVEL

A Dada a magyar művészet perifériáin (1915–1930)

„Ezt nem lehet kiadni.
Őrültnek néznek bennünket.
– Meg vagy őrülve! Most néznének őrültnek bennünket? Most! A dadaizmus után?! Mikor Európa tele van a legvadabb művészi ötletekkel!
Az Európa – felelte higgadtan Raith. – Mi azonban Magyarország vagyunk."

(Tamkó Sirató Károly és Raith Tivadar beszélgetéséből, Budapest, 1926)

A botránynak és a provokációnak az a kultusza, ami a dadaizmussal elérte a magyar művészet perifériáit, éles fényt vetett e kultúra sajátos tradíciófelfogására, szerkezeti hézagaira és önmagáról formált, meglehetősen retusált képére.

Elsőként a még biztos távolban bontakozó olasz futurizmus tette próbára azoknak a magyar költőknek, íróknak, kritikusoknak az érzékenységét és újra való fogékonyságát, akik egyáltalán felfigyeltek rá. 1912-ben Babits még könnyedén nevezte provinciálisnak és túlhaladottnak Marinetti és Buzzi futurista költészetét, nem minden fölény nélkül szögezve le, hogy „a költészet akkor modern, ha költészet, és nem akkor költészet, ha modern". A valódi, szilárd és időtálló értékek biztos fedezékéből kissé távolinak és talán egzotikusnak tűnt „a lelkes kis olasz csapat", de Babits hangsúlyozta, hogy a köd, amelyben tapogatóznak, a reggel jele, a megújulásé, s efeletti örömünkben „tapsolunk, mert mi is futuristák vagyunk". Balázs Béla idegesebben fogadta őket. Odafigyelt programjuk destruktív pontjaira, és mintegy önmegnyugtatásul hivatkozott kétségtelen tehetségükre, előzmény nélküli fellépésük határozottságára és legalább teoretikus biztonságára („az elmélet tehát korántsem olyan ostoba, mint a kép"). A mozgás futurista megszállottairól kénytelen megállapítani, hogy az övék „új érzékenység": valami, amit itt és most nem igazán lehet érteni és követni, „de mégsem szabad őket mint betegeket és bolondokat egyszerűen félretenni. Sokan vannak és értik egymást. És ez nyugtalanító" – írta. A lényeget, a radikális futurista arroganciát és fenyegetést azonban azzal sem akarták hitelesíteni, hogy egyáltalán észreveszik. Mindketten a (saját felfogásuk szerinti) értelem és forma jelenlétét hiányolták a futurista művekből, éppen azokat a minőségeket, amelyek ellenében az irányzat egyáltalán létrejött. A korszakváltás természetét és dimenzióit leginkább Szabó Dezső nevezte néven, aki minden önáltatás nélkül foglalta össze az új agresszivitás tanait, és a jövőbe látva írta le 1913-ban: „A futurizmus el fog veszni: anarchikus ellentmondásai képtelenek lesznek a szociális eredményekre. De a hősiesség, a nagy arányok szomja mindig erősebb lesz." Így aztán megvolt a belső logikája annak, hogy amikor Kassák 1915-ben megindította első folyóiratát, A Tettet, éppen Szabó Dezső írta a beköszöntőt *Keresztelőre* címmel, amelyben körvonalazza egy új, széles tömegeket megmozgató művészet eljövetelét.

De miért kellett tömegekre hivatkozni? Miért volt mindig morális kötelesség többes szám első személyben megszólalni? Miért, hogy Kassák csak Bécsben, emigrációban tudta leírni: „Én Kassák Lajos vagyok"?

*

Bár közhely, hogy legalább a reformkorig és Petőfiig kell visszatekinteni, ha annak a művész-szerepnek az eredetét keressük, amely népképviselőként és szellemi-morális vezérként rögzítette a magyar költő, majd – ennek nyomán – a magyar művész képét, nem felesleges. A magyar kultúra egészén végighúzódik az a tradíció, amely ma is megköveteli, hogy a művész inkább „népben-nemzetben", semmint „alanyban-állítmányban" gondolkodjék és szólaljon meg. A művészben nem a polgári kultúra hordozója, nem az individuum érdekli, sőt, mintha még mindig habozna atekintetben, hogy a privát élményre alapozott személyes közlés, illetve a formakultúra művelése elérheti-e azt a szintet, hogy a nemzeti tradíció része legyen. Mindenesetre minőségtől függetlenül lényegesen hamarabb veszi észre a közvetlenül a nemzeti problematikához kapcsolódó műveket és pamfleteket, mint a kimagasló kvalitású, de azzal nem, vagy nem első helyen foglalkozókat – talán elég arra gondolni, hány évtizedig lappangott Csontváry, Vajda, sőt jórészt Korniss festői életműve, hogyan került elő egy egész generációnyi nagybányai festő hat-hét évtized távolából,

hogy még mindig alig ismert Veszelszky Béla festészete, és majd a jövő században tudjuk meg, kié még*.

*

A Dada, amint Jack D. Flam a Motherwell szerkesztette Dada-antológia 1981-es előszavában tömören megfogalmazta, „1916-ban egy viszonylag homogén európai kultúrát támadott meg", hogy „egyfajta gerillaharcot folytasson az establishment ellen". Annyiban volt radikálisabb minden más avantgárd irányzatnál, hogy mindegyiknél többet vetett el: az Egész értelmét vonta kétségbe, s ezért nem egy-egy intézményt vagy csoportot vett célba – nem is igen célozgatott –, hanem kilépett az Egészből, hogy a senkiföldjéről röhögje ki, onnan tüntessen könnyűségével és éleseszű poénjaival. Ennek a gondolatnak a háború volt a katalizátora. Hugo Ball, Emmi Hennings, Hans Arp, Tristan Tzara és a többi, a háború elől Svájcba menekülő-dezertáló fiatal a magukat racionális berendezkedésűnek hirdető európai államok tébolyult egymást-gyilkolásának fényénél elégelték meg azt az establishment-racionálét, ami éppen ide vezetett (és amit talán könnyelműen azonosítottak a racionalizmussal), s először történt meg, hogy nem a szembefordulást választották – ugyan hogy lehetett volna egy kontinensnyi gőzölgő mészárszékkel szembefordulni? –, hanem az oldalsasszét. Az egyetlen igazán racionális lépést tették meg, kifelé. A Cabaret Voltaire-ben mindenkit szeretettel vártak, aki bármely műfajban szórakoztatni kívánt. Játszani akartak, de minden korábbi játékszabálytól függetlenül. Így böktek becsukott szemmel a Dada szóra egy szótárban, ami szerencsére semmi fellengzőst nem jelölt (játék falovacska), és még egyetlen művészi csoportosulás sem terhelte jelentését. Hogy az újszellemű ellenállás Zürichből olyan sebesen jutott el Berlinbe, Párizsba, Amszterdamba és New Yorkba, annak az lehetett az oka, hogy a Cabaret Voltaire-ben valóban rájöttek egy korábban teljesen ismeretlen, új stratégiára, amely teljes megelégedést és jó kedélyt biztosított művelőinek, ugyanakkor pedig – kívül lévén a hatalom és a kultúra intézményeinek körein – támadhatatlan volt. Legalábbis teljességgel értelmetlen volt támadni.

Mindennek lényeges kelléke volt az a homo ludens értékét ismerő civil öntudat és önbizalom, amellyel az intézményekbe szervezett világ falain kívül is elképzelhetőnek tűnt a létezés (anti)művészként. Ott van ebben a felnőtt, az elszakadni tudó gyerek gesztusa is, aki az apakomplexustól is szabad és bizonyítani sem kíván minden áron; akit nem elsősorban harag és gyűlölet motivál, nem az apák várát akarja bevenni, hanem a maga álláspontját kívánja megfogalmazni. Éppen ezért végső soron kegyetlenebb lázadás és elutasítás ez, mint a többi, nemigen hagy esélyt dialógusra, miközben bármit hajlandó integrálni, tüntetve az értéksemlegesség új elvével. „Az embernek eléggé dadaistának kell lennie, hogy saját dadaizmusával szemben dadaista álláspontra helyezkedhessék" – így Huelsenbeck, a mozgalom egyik vezéralakja –, „...dada sem politika, sem művészeti irány, nem szónokol sem emberiességért, sem barbárságért, a békét és háborút tógájában tartja, de a cherry brandy flip mellé határozza el magát."

*

Éppen a cherry brandy flip az, amit felelős magyar művész nem ejtett ki a száján. Ehhez azt az utat kellett volna megtenni, amely átvezetett volna mind az „emberiességért", mind a „barbárságért" való tetteken és szónoklatokon, morálnak álcázott, egyaránt cinikus hatalmi törekvéseknek tekintette volna őket, és a maga morálját: mindezek megtagadását szegezte volna szembe velük. Mindez azt jelentette volna, hogy a művész személyes felismeréseire támaszkodva nem bízik többé semmiben, ami a szent, a magasztos, vagy akár a gyilkosan szatirikus mezében jelenik meg, és egyáltalán, sorsproblémákat feszeget, mert azzal a gyanúval élt volna, hogy ezek a frazeológiák végső soron mind tőle – tehát az egyes embertől – idegen érdekeket szolgálnak. A magyar kultúra viszont éppen a cherry brandy flipet tekintette immorálisnak. A tradíció megtörését, sőt elvetését soha, semmi körülmények között nem ismerte el érvényes, vagy akárcsak lehetséges művészi etikának.

A dadaizmusba több-kevesebb időre bekapcsolódott magyar művészek legtöbbjét éppen ez a lényegi különbség választotta el a nyugat-európai dadaistáktól. Míg odaát szélesebb volt a margó, s aki oda kilépett, maga mögött hagyva az egész establishmentet, még egész kényelmesen berendezkedhetett és túlzott magánytól sem kellett tartania, a magyar kultúra egészen keskeny margóján nemigen voltak meg a továbbélés feltételei. Éppen annak a provokatív, megújító alkotási módnak nem volt helye, amely nem kimunkált művekkel, hanem elsősorban gesztusokkal kívánta felrázni a kultúra és a művészet állóvizét, hogy végül maga is megülepedjen, amíg újabb generációk ismét felszínre nem habarják. A cherry brandy flip ars poeticája itt nemhogy naggyá nem tehetett senkit – márpedig ez a tét a legrene-

*** Olvasom Perneczky Géza új Csontváry-tanulmányát a Holmi 1993. márciusi számában: „Kedvelte az ótestamentumi szigort, a nehéz, már-már elviselhetetlenül sokra kötelező atmoszférát. Szerepe ezekre a gesztusokra ugyanúgy kötelezte, mint a nagy művész spleenjére vagy pátoszára a Raffaellóhoz kapcsolódó hagyományok. Azt kell mondanom – s ez sokat elárul a magyar szellemi élet természetéről is –, hogy ezeket a gesztusait környezete, illetve az utókor sokkal gyorsabban megértette, és hamarabb is honorálta, mint festői teljesítményeit."**

Csoportkép Bécsben (Bortnyik, X, Ujvári Erzsi, Kassák, K. Simon Jolán)

gátabbakat is megkísértette –, de nevének puszta fennmaradását is kétségessé tette.

Kassák pedig, akinek már 1915/16-os írói és szerkesztői működése mutatott a Dadával rokon vonásokat, éppen ezen a lényegi ponton volt a magyar tradíciók foglya. Fellépését kezdettől fogva a vezető szerepre törekvés ambíciója jellemezte, s ennek jegyében alakította ki mindvégig a legnagyobb gonddal csiszolt társadalmi és kulturális szerepét. Nem vállalta ugyan a nemzeti problematika megfogalmazását, de azért nem, mert messzebbre tekintett. Mint Deréky Pál *A vasbetontorony költői* című könyvében találóan írja Kassák 1915-ben írt, *Örömhöz* című szabadverse kapcsán, „Kassák, a költemény kiválasztott prófétája, nem lehet sem párt, sem csoport képviselője. Őt maga a Korszerűség Eszméje választotta ki, hogy szóljon a Tömeghez, és azt kellett mondania: a szabadversben megjelenített Új Ember és Új Világ eszméje majd megszabadítja, kiviszi a városi proletariátust és az agrárproletárokat a kiszolgáltatottságból, a nincstelenségből, a megalázottságból és a műveletlenségből az Ígéret Földjére." Később, amikor szűkebbre szabott világba kényszerült, nem a prófé-

ta, hanem, Vas István szavával, a törzsfő szerepébe lépett, akinek mindig hierarchikusan szervezett törzse volt; de bármily kicsiny közösség is volt ez, mindig is az egyetemes művész és művészet képét és tendenciáit tartotta szem előtt. (Az autentikus válasz nem késett: a Magyar Figyelő már 1915 decemberében így ír A Tettről: „Látni való, hogy az egészséges magyar föld hogyan veti ki magából azoknak az eszméknek a magjait, amelyek teljes kibontakozásuk után kártevő gyümölcsöt teremhetnek.")

Babits elsőként figyelt fel érdemben Kassák tehetségére, költészetére és művészi gesztusrendszerére. A vele folytatott dialógusban (Nyugat, 1916) azonban Kassák, minden élessége mellett, voltaképpen megmaradt azokon a falakon belül, amelyeket a dadaisták maguk mögött hagytak. A vita mindenekelőtt a formáról, konkrétan a versformák szükségességéről folyt, amelyek Babits szerint nagyobb változatosságot biztosítanak, mint a szabadverselés. Babits, aki maga is írt szabadverseket, mindenekelőtt a céh érdekeit védte: Kassákon jól látta a tehetség védjegyét, de tartott a nyomában az irodalomba bezúdul(hat)ó képzetlen tömegtől, amelynek barbariz-

musát a „hagyományok és formák teljes elvetése" hitelesítheti. Ezért sietett felhívni Kassák figyelmét arra, hogy egyrészt a szabadvers sem jelenti a formától való megszabadulást, mivel az maga is forma (s mint ilyen még kapcsolódhat az elvetettnek hitt hagyományokhoz), másrészt hogy ő csak az „akaratlan harmóniátlanság ellen" szól, tehát Kassákot saját mércéjével méri. Mégis, Kassák szemében Babits a sértett apák álláspontját fogalmazta meg, amikor – feltehető olvasatában leereszkedő elnézéssel – hajlandó volt mindent a „pour épater les bourgeois fiatal íróknál természetes motívumá"-nak betudni. Annál is inkább így olvashatta ezt Kassák, mivel Babits kegyetlenül le-kiskorúzta őket, mint naivságukat ügyetlenül leplezni akarókat, mondván: „naiv gyermekarcukat felismerhetetlenné kormozzák, mint a gyermekek, hogy a koromréteg alatt felnőttnek képzelhessék őket." Kassák láthatóan nemzedéki ellentétként élte meg azt, amit Babits voltaképpen az irodalom védelmében tett, és dacos, kemény, a pártfogó apai kritika vélt gesztusát is elutasító választ fogalmazott meg *A rettenetes nagy hamu alól Babits Mihályhoz* címmel, amelyben kiélezi a tradíciókból való kilépés konfliktusát, éppen azt, amit Babits oly megértőn és diplomatikusan kívánt kezelni. „A mi programunk egy végtelen síkot húz a fiatal költő lábai elé – írja –, mondván: »no fuss ki a világból, ha van hozzá merszed és erőd«, s drótsövényt állít a háta mögé. Babits programja (vagy esztétikai kritikája, vagy időbeli előjoga, vagy nem tudom én mije) rettentően kigödrözött lépcsőkolosszust állít az új költő elé s mondván »hát lássuk, ha csakugyan jó inaid vannak a csikói kedvhez, mászd meg előbb ezt a tapasztalati golgotát« és jó puha ágyat nyit a háta mögött arra az esetre, ha netalántán meggondolná magát a bohó". Hogy szemléltesse, mennyire más és eltökélten új értékrend az övé, Kassák Kandinszkij absztrakt festményeinek kompozícióira hivatkozik, mint érvényes új forma-modellre, ahol a Babits által számonkért „értelem és komponáltság hiányában éppen a pszichikai értelem és a nagyszerű kompozíció dominál". Kassák semmiképpen nem fogadja el a formátlanság vádját. „A mi szabad verseink a lehető legszigorúbban megkomponált egészek." De – vágja oda – ha „a verset mint művészi produktumot legnemesebben a sorok mértéke, az ütem egyöntetűsége, a melodika finomsága, a rímek pontos glédába állítása és más ilyen verklibe-foghatóságok jelzik, úgy mi lemondunk versfaragó titulusunkról, s verseinket (...) szerényen csak költeményeknek fogjuk nevezni."

Áthidalhatatlan volt a szakadék: a Nyugat a nyugati formakultúrát és a velejáró művészi etikát akarta meghonosítani, de mielőtt ezt bevégezte volna, már feltűnt az a radikális irányzat, amely – egyébként maga is nyugati avantgárd irányzatokkal analóg – máris érvénytelennek kiáltotta ki ezt a formakultúrát a mögötte álló társadalom univerzumával együtt. Mielőtt a Nyugat által képviselt irányzatok megtelepedhettek volna a fejekben, a ritmusérzékben és a művészetszemléletben, sarkában volt az avantgárd, amely azzal a vehemenciával utasította el s tagadta meg mindezt, mintha évszázados, már csak visszahúzó erejű hagyománykolosszusról lett volna szó. Pontosan ugyanez történt a képzőművészetben, ahol a még meg sem emésztett nagybányai festészetet kiszorította a Nyolcak radikalizmusa, azt pedig ugyancsak Kassákék aktivizmusa; vagy, még látványosabban, az építészetben: még távolról sem épült fel Budapesten az első funkcionális lakó- vagy gyárépület, amikor Kassák már amerikai gabonasilók és felhőkarcolók képét közölte az *Új Művészek Könyvében* (1922) mint a korszerűség kizárólagos megtestesüléseit. A magyar avantgárd szinte mindig Magyarországon még el nem ért állapotokat kívánt meghaladni olyan egyetemes elgondolások nevében, amelyek a magyar kultúránál régebben, rétegzettebben, zavartalanabbul kialakult kultúrák vívmányai vagy szindrómái voltak.

Ugyanakkor a Nyugat, személy szerint Babits vitathatatlan tekintélye legalább olyan kihívást jelen-

Tamkó Sirató Károly: Dimenzionista manifesztum, 1936.

tett Kassáknak, mint a tradíciók felmondása. Nem annyira kilépésről, mint inkább szembefordulásról volt szó: generációs konfliktusról is – méghozzá Kassák részéről –, amelynek egyik lehetséges eredménye a fiatalok hatalomátvétele lett volna: ez esetben rájuk szállt volna az érvényes esztétika meghatározásának a joga. Kassáktól nem volt idegen az esztétikai hatalomátvétel gondolata. Végtére is ő képviselte az Újat, és a fiatalság logikájával bizonyosra vette, hogy a jövő az új szemléleté. Magabiztosan és patetikusan készült az Új Ember és az Új Világ új esztétikájának győzelmére. Alkati adottságai mellett e készülés emelkedett, stilizált komolysága is a közte és a nyugat-európai dadaisták közötti lényegi különbségre utal. Amikor, immár emigrációban, 1920-ban ötrészes cikket írt a Bécsi Magyar Újságba (*Levél a művészetről*), ennek olvastán Németh Andor így kiáltott fel ugyanazon lap hasábjain: „Mik ezek az ujjongó, patetikus, gyermeteg világ-újrakezdések a versek körül? Miért a papi póz, az erkölcsprédikátor póza, a vészes méltóság önkénytelen humora? Csak az komoly, amit komoly arccal állítunk? Gyertek már dadaisták, mert ezek a halálmadarak kétségbeesetten vijjognak! Hol az arany derű, a dévajság, a mosoly meleg napsütése!" Kassáknak ekkor egészen más képe volt a dadaistákról. Mielőtt maga is radikálisan új műfajok: kollázsok és képversek művelője lett volna, kemény tónusban kárhoztatta a dadaistákat, akik „minden múltnak a legelkeseredettebb ellenségei, politikában a legszélsőségesebb kommunisták (...) ők azok, akik szeméthulladékból, régi divatlapokból kivágott lábszárakból és egyéb hasonló szépségekből építik össze képeiket, »össze-visszakapkodott képtelenségeket« kiáltanak ki versekké (...) gyökeréig le akarják rombolni a »modern« művészetet, mert hittel vallják, csak ennek az elpusztítása után lehet fölépíteni a művészetet." S mindezt „a nihilisták fanatizmusával" teszik, „halált kiáltanak mindenre, s csontsovány markukban össze akarják rázni a megállt csillagokat."

„Papírember", címlap, Molnár Farkas terve, 1928.

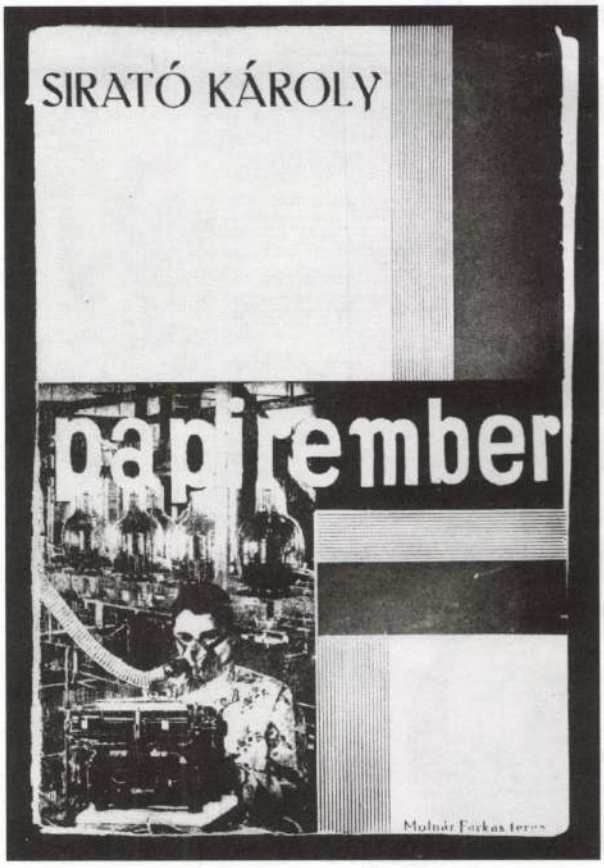

Kassáktól voltaképpen idegen volt a dadaizmus frivolsága – történetesen teljességgel humorérzék híján volt –, a teljes tagadás és a tökéletes újrakezdés azonban leglényegesebb szándékaival találkozott. A dadaizmusban az aggasztotta, hogy az tagadását a modern művészetre is kiterjesztette, s így neki is potenciális ellenfele volt. Azonkívül kelet-európai háborús élményeivel a háta mögött, amelyekről szuggesztíven adott hírt a *Máglyák énekelnek* című költeményében, szinte természetes, hogy alkati adottságaitól függetlenül is sötétebb tónusokat festett: ő a tragédiák fizikai közelségében élt, s ezt nehezen lehetett volna felcserélni a Cabaret Voltaire franciás könnyedségével.

Babits és Kassák 1916-os vitája nem kevesebbről szólt, mint a rend és törvény létéről, amiben mindketten hittek, csak éppen nem ugyanazokban a formákban ismerték fel autentikus megjelenését. Kassák és A Tett többi költői olyan struktúrákban ismerték fel, amelyekben Babits anarchiát látott. Pedig végső soron mindketten a világ értelmességét, rejtetten értelmes strukturáltságát állították, amit a megformált mű a maga belső törvényeinek az érvényre juttatásával kifejez és megerősít. A mű erőd az anarchia és a nihil ellen Kassák felfogásában is, márpedig a Dada, a rend és értelem világát a hatalmi gépezetekkel azonosítva, éppen az anarchiát és a nihilt fogadta el jó kedéllyel kiindulópontul (még ha egyes tendenciáinak, pl. a berlini dadaizmusnak az átpolitizáltsága „pozitív" hangzásúnak tünteti is fel). Kassáknak tehát belső változáson, szemléletváltáson kellett keresztülmennie, mielőtt Bécsben kiadta a Ma 1921-es első számát, amely szinte egészében dadaista kiadvány. Ezt a változást, érzékeny és meggyőző elemzésében Deréky Pál éppen az 1920-ban írt *Máglyák énekelnek* születéséhez kapcsolja, mivel túl a vereség és a veszteség élményein „itt tapasztalta Kassák először azt, hogy a szövegvilág törvényei és a »valóság« törvényei elvonatkoztathatók egymástól." Egyúttal gyökeresen megváltozott szemszögből látta a nemzetközi művészetet: háttal Magyarországnak,

arccal Európának. De emellett a mű belső, elvont törvényeire fordított figyelem eredménye lehetett az is, hogy Kassák, aki egyébként is szenvedett nyelvi elszigeteltségétől, képeket is kezdett írni, festeni és összeállítani. Bekapcsolta a Mát a nemzetközi avantgárd áramába, amelyben a képnek és a szövegnek nagyjából egyforma jelentősége volt, s amelyben a dadaista attitűd még nagyon erős pozíciókban volt. A Ma bécsi felolvasóestjein Kassák felesége, Simon Jolán Richard Huelsenbeck és Kurt Schwitters dadaista verseiből adott elő, a Bécsi Magyar Újság kritikusa szerint revelációt nyújtva a közönségnek. 1921-től Kassák rendszeresen közölte a Mában Tristan Tzara, Hans Richter, Kurt Schwitters, Blaise Cendrars, Richard Huelsenbeck, I. K. Bonset (Theo van Doesburg dadaista művekben használatos művészneve), Raoul Hausmann, Francis Picabia, Majakovszkij, Viking Eggeling, Vincent Huidobro dadaista verseit és írásait, Moholy-Nagy, George Grosz és Arp dadaista képeit, és ő maga is, akárcsak Barta Sándor, Újvári Erzsi, Kahána Mózes, Kudlák Lajos, Mácza János és a Ma néhány alkalmi szerzője, mind több dadaista képverset és számozott költeményt írt. A Ma munkatársai közül szinte mindenki hajlékonyabban tette magáévá a dadaista hangvételt, mint Kassák, akinek számozott verseiben is megmaradt valami a patetikus expresszionista lobogásból és az elnyomottakkal való dacos és keserő azonosulásból. Ez a tónus nem veszett ki Barta és Mácza írásaiból sem: még könnyedebb soraikban is inkább a George Grosz-i komor gúny jelenik meg, mint az eredeti, 1916-os zürichi léhaság, s főként, a berlini Dadához hasonlóan, sohasem politikamentesek. Mácza *A fekete kandúr* című jelenetének Prológusa jól érzékelteti ezt: „Hölgyeim, uraim / elvtársak, testvérek /én vagyok a kő az üveg az acél / fénysugár a reflektorokban / én: a hang a szó a vászon / sőt a kulisszamester /és: TI. / Tessék röhögni! / Hülyék, szivacsfejűek /papagájok és varjumadarak /bölcsek művészek és nemibajosok/ elhuzom szemetekről a függönyöket /Csak a hatost dobom be az automatába /Brrrrrr – nyek – puff – / tessék röhögni!"

*

Mégis, 1922-ben Kassák döntött: a dadaizmussal szemben (amit egyébként sosem száműzött a Ma hasábjairól) a konstruktivizmust választotta. Megírta és közzétette a *Képarchitektúra manifesztumát*, amit tanulságos volna (egy nagyobb terjedelmű tanulmányban) összevetni Huelsenbeck közvetlenül utána kinyomtatott *Dadaizmus* című szövegével, mind a tartalmi hasonlóságok, mind az alapvető tónusbeli különbség okán. Részben nyilván önmagára talált ebben, eredeti munkás-nemzetköziség-eszményére, s egyúttal egy számára elfogadható éthoszra, amely nem kényszeríti a művészet autonómiájáról vallott

Palasovszky Ödön: Karmazsin, Budapest, 1927.

elveinek feladására, amint erről Kun Bélának írt nyílt levélben 1919 nyarán. Ha azonban tömören akarjuk megvilágítani e döntés hátterét, Kállai Ernőt kell idéznünk, aki 1926-ban az *Új magyar piktúrá*ban így ír: „Nagyon érthető, hogy a konstruktivizmus intellektuális tisztasága és szabadsága különösen oroszokra és magyarokra hatott termékenyítően. (...) a művészet óhajtott nemzetközi közössége szempontjából is döntő fordulatnak látszott, amennyiben mértanilag tipizált formáival ennek a közösségnek igen könnyen kezelhető képletét hozta. Úgy tetszett, hogy ez a képlet a nemzeti hagyományokon át való fejlődés kerülő útja nélkül közvetlenül is bele tudott illeszkedni az áhított új világ és kollektivitás általános művészi keretébe. Ez a lehetőség olyan művészek szemében, akik ennek az európai nemzetköziségnek hovatartozás szempontjából kétséges határszéli területeiről valók, igen fontos kellett hogy legyen: a konstruktivizmusban kínálkozó utópikus perspektívák a keleti temperamentumok töretlen lelkendezőképességére és könnyen hevülő képzeletére minden tekintetben úgy hatottak, mint valami új kinyilatkoztatás." Kassák

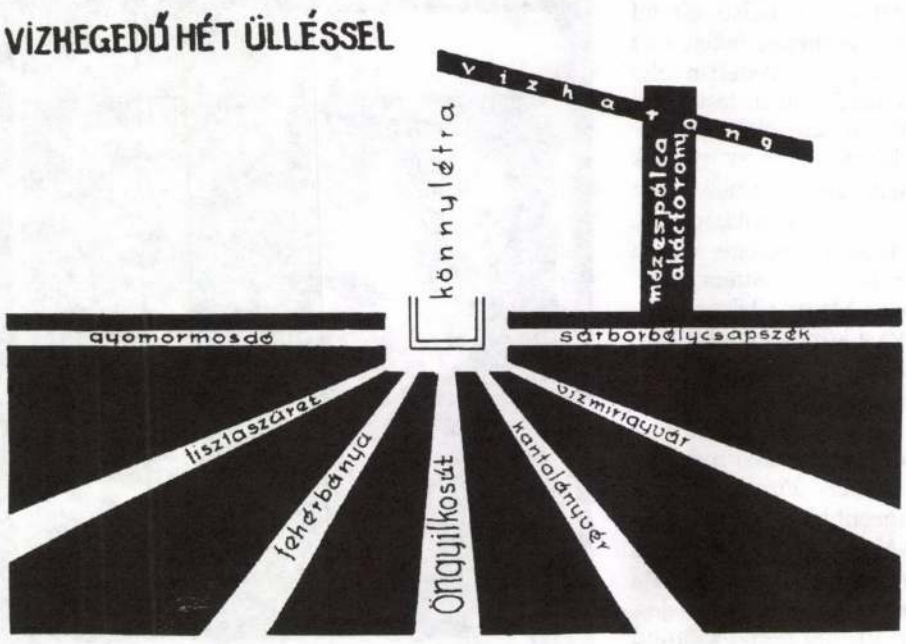

Tamkó Sirató Károly: Kút a pusztán, képvers, 1925.

választását az is motiválhatta, hogy a háború után feléledő új várakozások, a mintegy 1922–23-ig tartható nagy utópiák ismét átpolitizálták a művészetet, természetesen a dadaizmust is, s ettől kezdve már csak szórványosan hallatszik az eredeti laza, játékos hang. A konstruktivizmus ismét szigorú formát és fegyelmet jelentett: tán még Babits sem talált volna benne kivetnivalót. Ugyanakkor azonban olyan absztrakciót is, ami Kassák korábbi expresszionista-aktivista korszakához képest is eltávolodott a közérthetőségtől, s éppen azoknak – a feltételezett jövő kollektív társadalmában végre majd boldoguló tömegeknek – okozhatott csalódást, akiknek az érdekeit elvileg képviselte. Barta Sándor (miután már megírta *A zöldfejű ember*, a *Tisztelt hullaház*, a *X parancsolat jólnevelt hullák számára* című dadaista gúnyverseit-pamfletjeit), Ujvári Erzsi és Uitz Béla ekkor pontot tettek egy hosszabb ideje húzódó vita végére, és szakítottak Kassákkal. Barta *Akasztott ember* címmel indított kommunista lapot, amely ugyanakkor sok – a George Grosz-i értelemben vett – politikus dadaista írást közölt, s jellemző, hogy szinte kizárólag Grosz rajzai jelentették a lap képanyagát.

Élesen gúnyolta Kassákot és tevékenységét. „Szerepelteti" *Az őrültek első összejövetele a szemetesládában* című dadaista pamflet-jelenetében: „Én Kollektív Lajos vagyok./A feleségem az első dadaista színésznő/(...) S ekkor Egyszerű Jolán kilépett a szekrényből jobb tenyerén egy kék szalaggal átkötött kondenzesdobozzal és rögtön ő is kijelentette, hogy bizony áúda – báúda – hojo-modó-hó sőt hó és akkor kétlábra állt és szá-á-á-llt a ha-a-ang-ja (————) és ez sündisznóból volt (————————) meg fluszpapír repülőgépekből mik hiába próbálkoztak a sápadt csillagokhoz vezető csigalépcsőkön s minduntalan lezúdultak a tornyok közé és az együgyű kankalinokhoz."

*

Bartáék 1925-ben Bécsből a Szovjetunióba emigráltak, és velük a paródia e színfoltja is eltűnt a magyar Dada palettájáról, így hazai fogadtatása sem okozott gondot. Annál érdekesebb volt Déry Tibor dadaista korszaka, amely talán a leginkább mutatja a magyar és európai Dada közti szemlélet- és pozícióbeli különbséget, s főként azt, mennyire lehetetlen volt a dadaista hangvételt, gesztusokat és tartalmakat a magyar kultúrába integrálni.

Déry 1921-ben Bécsben írta *Az ámokfutó* című illusztrált verset, amelynek montázsszerű szövege, szöveg-kép montázs volta és számos részlete ezt a művét a dadaizmushoz kapcsolja. Déry jó érzékkel a napisajtót tekintette az abszurd legfőbb forrásának és előszeretettel válogatott össze híreket minden kommentár nélkül (később, 1927-től Kassák Dokumentum című, ismét Pesten kiadott folyóiratában Dérynek külön hírmontázs rovata volt), illetve írt hír-parafrázisokat. *Az ámokfutó* erős indítása egy mottóul eléje illesztett újságcikk. Ismét Derékyt idézem: „1922 március elsején jelenik meg – magyarországi lapok nyomán – a Bécsi Magyar Újságban is a hír: huszonketten pályáznak a hóhérlegényi állásra Budapesten. (...) A hóhérsegédjelöltek a remek, biztos, nyugdíjas állás elnyerése érdekében válogatott borzalmakat mesélnek el magukról. Az állást a lehető legbetegebb tömeggyilkos nyeri el, s mindenki gratulál neki. Az elvetemült hullagyalázó ugyanakkor tökéletesen száraz üzleti nyelven beszél a havi fixről, az akasztási pótlékról és a kiszállási díjról. Ez a nagyon erős indító kép határozza meg azután Déry egész világpanorámáját, az 1921/22-es orbis pictust." E nyitó képnek mintegy dadaista visszája a vers egyik, száraz „tényekkel" operáló ál-hír sorozata: „Regensburgba érkeztünk, a St. Emmeran templomba, / ott őrzik Szent Dénes egyik testét, a másikat, /szintén teljes példányt St. Denisben, /Prágában

és Bambergben egy-egy fejét őrzik a szentnek, /egy harmadikat Middlesboroughban, / ezenkívül a statisztika szerint: /Szent Andrásnak 5 testét, 6 fejét, 17 karját, lábát, kezét, / Szent Annának 2 testét, 8 fejét, 6 karját, / (...) /Szent Sebestyénnek 4 testét, 5 fejét és tizenhárom karját őrzik különböző helyeken."

Déry ugyanabban az évben, amikor *Az ámokfutó* szövegét írta, *Dadaizmus* címmel tanulmányt tett közzé a Nyugatban, amelynek nem minden megállapítása illeszkedik harmonikusan saját dadaista költői (és később drámairói) gyakorlatához. Ha azt hinnénk, saját versét interpretálja, amikor azt írja: „a dadaista mozdulatlan, exaltáltan égő, objektív kortükre akar csak lenni az össze-vissza mindenségnek, hogy ennek torz, összefüggéstelen képeit pontosan, hamisítatlanul vetíthesse a megriadt szemek elé", meg kell néznünk a szövegkörnyezetet is, mely szerint a dadaista mindezt „nem azért teszi, hogy kritikáját, erkölcsi értékelését adja ennek az életnek, hogy jobbra vagy balra, előre vagy hátra, valamilyen cél felé ösztökélje az emberiséget – nem!" Déry ebben az írásában mintha Babits 1916-os gondolatmenetét folytatná, mindenekelőtt a forma hiányáért kárhoztatva a dadaizmust: „Formátlanul, darabokban, ahogy a homályban válnak ki a tárgyak, (...) külső, belső folytonosság nélkül, nincs összefüggés a heringek párzása és a IX. szimfónia között s ha mindezt ki akarja fejezni – (...) akkor formátlanul, káotikusan, törvények nélkül fogja kifejezni, s ugyanígy fog élni." Eljut Babitsnak ahhoz a gondolatához is, amely szerint a kötött forma változatosabb és magasabb rendű, mint az, amit ő formátlanságnak érez: „Ady Tavaszi éjszaka versének öt sora tökéletesebben zendíti meg a felzavart rendek fájdalmas diszharmóniáját, mint öt oldalnyi dada dadogás" – írja.

Kérdés, hogy Déry egyáltalán nem tekintette-e módszerében, világlátásában és részleteiben dadaista műnek *Az ámokfutót*, vagy a Dadá-tól való elhatárolódása a Nyugatnak szól? Mintha lett volna egy avantgárd, dadaista Déry, aki *Az ámokfutó* után még megírta az *Óriáscsecsemőt*, *A kék biciklistát* és *A kis család vagy mit eszik reggelire* című darabot, miközben konformista tanulmányban határolta el magát a klasszikus formákat felrúgó Dadától, melyben e cikk szerint nemigen talált értéket: „Dada teremtett már néhány kisebb, egyelőre csak céhbeliek által felhasználható nyelvkezelési értéket is – bizonyára találomra, öntudatlanul (...) ezek a művek, a bruitista, szimultán stb. versek egyenkint vizsgálva nem érdemlik meg a vizsgálat fáradságát", stb. S végül, megállapításai összecsengenek Balázs Bélának a Bécsi Magyar Újságban és Hevesy Iványnak szintén a Nyugatban megjelent sommás elítélő kijelentéseivel, melyek szerint a Dada „konzekvens nihilizmus", „a legkétségbeesettebb pesszimizmus" (Balázs), „anarchikus világszemlélet", „tagad minden formát", „a legkénnyelmesebb lelkiállapot, a legfelelőtlenebb álláspont", „cinikus" (Hevesy). Déry írása utolsó bekezdésében összefoglalja mindazt, ami miatt a Dada nem nyert bebocsáttatást a magyar művészetbe: „Dada módszerének eredendő hibája (...) az a törekvése, hogy csak a formátlanságon keresztül fejezze ki a formátlanságot, ami művészi abszurditás, mert megörökíti azt az élettelen merevséget, mi magában a dada szemlélet gondolatában is csak egy pillanatra bír feszítő erővel. Eltorzulva, egy végső egyéni anarchizmus csúf koraszülöttjeként ugrál most előttünk e furcsa figura a kor vérvilágította nagy pódiumán..." Déry spontán forma- vagy műfajérzéke ellentmondott nemcsak a Nyugat szellemének és szellemiségének, de annak a szalonképes értékrendnek is, amit az nagynehezen kiküzdött; de ő ennek az értékrendnek (is) meg akart felelni. Dadaista műveit Bécsben illetve Olaszországban írta; Budapestre azonban azok esztétikai elítélését postázta. A magyar művész honvágya, mondhatnánk dadaistán.

Déry, Balázs és Hevesy dadaizmus fölötti ítéleteiből kirajzolódik, ha úgy tetszik, egy lehetséges és szerintük kívánatos művészi irány, amelynek jellemzői: kötött forma, optimizmus, felelősségtudat, és elkötelezett, az individualizmussal legalább részben szembeszegezhető világnézet. Ez a három avantgárd szerző által körvonalazott értékrend meglehetősen távol esik az avantgárd esztétikájától és megújító-felfedező étoszától. Úgy tűnik, a magyar avantgárd egyik sajátossága volt, hogy nem hagyta el teljesen a tradicionális(abb), már polgárjogot nyert művészet színtereit; sőt, képviselői újra meg újra megjelentek azokon, mintegy folyamatos jelenlétüket és a kölcsönös kapcsolatot biztosítandó.

Jóval több konformizmus munkált volna bennük, mint amennyiről nekik maguknak fogalmuk volt? Vagy a Nyugat veretes esztétikája, formai tradíciókat tisztelő igényessége, tekintélye nehezedett rájuk? Úgy érezték volna, hogy az itthoni – akár nemzeti, akár tisztán esztétikai – hagyományok feje fölött átnyúlva nem lehetséges egy másfajta esztétika elvi elfogadása? Talán megérezték a Dadával (és minden művészeti szélsőséggel) szembeni erős közegellenállást, és nem kívánták felvenni vele a harcot? Vagy kielemezhetetlen mélységekből feltörő tiltás térítette el őket a tagadás szellemétől?

Talán e kérdésekbe fogalmazott állítások mindegyike tartalmaz valamelyes igazságot. Legvalószínűbb azonban, hogy a Dada minden vonása között a teljes individualizmus – ahogy Déry mondta: „végső egyéni anarchizmus" – borzolta leginkább a magyar szellemi élet képviselőit. Úgy tűnik, minden más vétséget maguk is elkövettek: szabadversben és kötetlen formában (is) fogalmaztak; sötétnek és kegyetlennek festették le a világot, és tán frivol hangokat is megpendítettek. De – akár a fiatal Kassák – kerülték

az egyes szám első személyt. *Az ámokfutó* sokat foglalkozik szociális feszültségekkel, Hevesy *Új művészetet!* című 1922-es kiáltványa, amely egyébként nem mentes dadaista elemektől, többek között azt hirdeti: „A Nép arénáiban újjá fog születni a dráma, hogy a nép sorsát mutassa meg szimbolikus játékban" és „százmilliók elé szétáradó mozi"-ról vizionál; Palasovszky Ödön pedig, az egyik leginkább dadaista magyar költő és színpadművész, Punalua dadaista alakjának a megteremtője szintén 1922-ben a következő jelszavakkal vezette be Hevesyvel közösen fogalmazott manifesztumát: „Le a művésszel, mert eladta magát. / Le a csendélettel. / Le a dekorációval./ Le a széplelkek macskazenéjével./ Le a hedonizmus cifra penészvirágaival./ Áhítatos nagy művészetet a millióknak. / A felszabadult ember művészetét. / Ki az utcára a tömegek elé."

Látható, hogy ebből a nyolc pontból az első ötöt bármelyik zürichi dadaista leírhatta volna, akár ugyanebben a megfogalmazásban. Palasovszkyék azonban nagy művészetről és tömegekről beszélnek, sőt, a *Manifesztum* további szövegében egyenesen az Új diktatúrájáról: „...lesz tömegáhitat s ez az áhítat odaparancsolja az új igéket a hirdetőtáblákra, az új víziókat a falakra; az új mítoszokat az arénákra; az új kórusokat a piacokra. S visszajutunk a magyar művész eredendő szerepéhez: Az új művész próféta lesz, akinek nincs neve."

Mégis, Palasovszky működtette 1925-ben a Zöld Szamár színházat a Csengery utcában, ezt a Dada eredeti szellemével talán legközelebb álló alkotóműhelyt. Bortnyik Sándor tervezte a díszleteket, ő írta a *Zöld szamár* című pantomimot (amelyet Bauhausbeli emlékei nyomán mechanikus balettnak nevezett), Illyés fordította le Cocteau *Az Eiffel-torony násznépe* című darabját, bemutatták a kommunista hírében álló Ivan Goll *Páris ég* és *Az új Orfeusz* című egyfelvonásosait. (Ezek előadását a tőzoltóság betiltotta, s e hírhez a következőket főzte az Új Nemzedék újságírója: „A betiltás megokolását fél-megoldásnak tartjuk és jobban szerettük volna, ha a hatóságok határozottabban állást foglalnak a müncheni véreskezű kommunista író darabjával szemben.") A színházat az „igazgató"-ról nevezték el, a Bortnyik egyik festményén megjelenő zöld szamárról: ez a gesztus egészen közel járt a cherry brandy flip legitimálásához. Akárcsak maga a pantomim. „A darabban négy szereplő van – írta Bortnyik –. Három elfogult, kik a darabbal, önmagukkal és egymással szemben szubjektív álláspontot foglalnak el. A negyedik – az egyetlen józan, objektív teremtés." Talán mondani sem kell, hogy ez a Zöld Szamár. Ezúttal mintha másoknak is jól esett volna ez az új hang. Kosztolányi azt írta a Nyugatban: „A zöld szamár helyesen bőgött. Semmi esetre sem olyan unalmasan, mint a többi szürke szamár."

1926-tól Palasovszky, aki egyébként 1921-től a Szociáldemokrata Párt tagja volt, felhagyott a többékevésbé „tiszta" dadaizmussal (a Zöld Szamárbeli műsorok és előadások nem voltak politikusabbak valamely berlini Dada megmozdulásnál), és Tamás Aladárral, az Új Föld, majd a 100 % című kommunista lapok szerkesztőjével és munkáskórus-vezetővel együtt megindította a Zeneakadémián az *Új Föld*-esteket. Ezek vegyes műsorok voltak, olykor Palasovszky konferált, Madzsar Alice mozgásművészeti csoportja modern táncokat mutatott be, előadóművészek illetve szavalókórus („szavaló orchester", „gramofon kórus") adták elő Majakovszkij, Tristan Tzara, Pápa József, August Stramm, Georg Trakl, Franz Werfel és más progresszív szerzők műveit, négerek és indiánok dalait, bemutatkozott az első szavaló- és mozgáskórus Róna Magda és Kövesházi Ágnes táncaival, és Hindemith, Honegger,

Tamkó Sirató Károly: Paris, 1936.

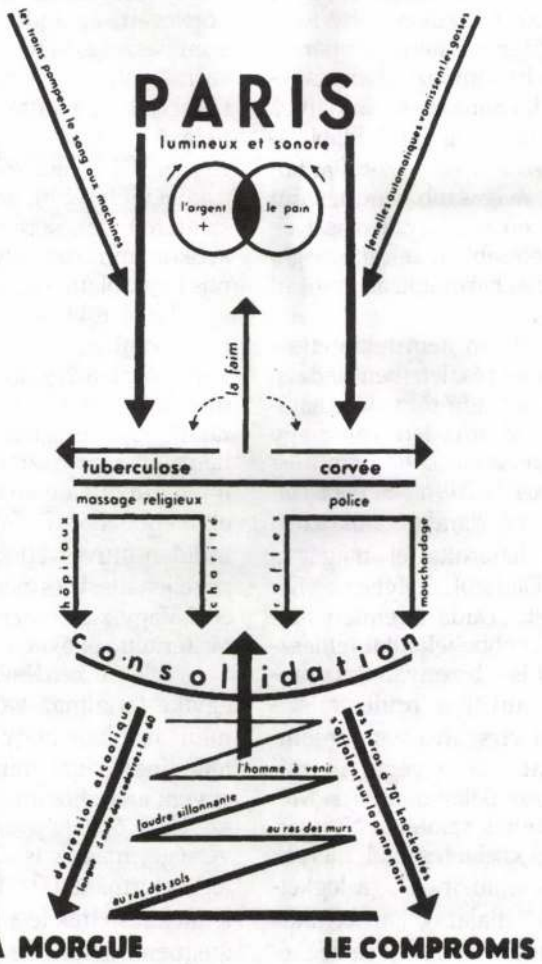

Kadosa Pál, Alban Berg, Sztravinszkij zenéjét játszották. Ezeket követték a hasonló szellemű és szerkezetű *Cikk-cakk Esték*, ugyancsak a Zeneakadémia Kistermében. 1928-ban Palasovszky létrehozta a Rendkívüli Színpadot, amelynek műsorán szerepelt saját „konferansz-revű"-je *Happy End Est* címmel, egy *Lélegzők* című összeállítás és *Az igazi kelet* című est; majd a színház, főként a cenzúra nyomására, megszűnt, s *Prizma* címen indítottak esteket újra a Zeneakadémia kistermében 1929-ben.

*

Ezek a színpadi művek és összeállítások sok Dada-elemet és vonást tartalmaztak, lényegében azonban az erősen baloldali, politikus berlini dadaizmustól is eltérő, sajátosan budapesti szemléletet fejeztek ki, amelynek megteremtették a műfaját is. Azokból a formaelemekből, amelyek a Dadában eredetileg tagadást fejeztek ki, Palasovszkyék pozitív, szocialista tartalmú mondanivalót raktak össze. Ugyanez jellemezte az 1926-ban hazatért Kassák Munka-körének szavalókórusait is: Dada elemeket illesztettek konstruktivista esztétikai és ideológiai rendszerbe. A Dada lázadását és elutasítását a fennálló politikai rendszerre korlátozták, és formaelemeit – a kontextus nélküli hanghatásokat, szövegmontázsokat, támadó gúnyt – a budapesti helyzetnek megfelelő tartalommal töltötték föl. (Nem kell különösebben ezoterikus dolgokra gondolni: inkább olyasfélékre, mint pl. az első Prizma-est, amikor Ascher Oszkár arcára, amint a *Readingi fegyház balladáját* szavalta, börtönrácsokat vetítettek.) Határozott állásfoglalásuk volt, hogy a modernizmus formái és a progresszív, baloldali politikai oppozíció egymást feltételezik, s egyúttal a modern művészetekkel szembeni előítéleteket is megpróbálták eloszlatni: egyfolytában bizonyítani kellett, hogy ezek a formák „jót akarnak". Ez a pesti baloldali modernizmus megtalálta a maga közönségét, amely hűen követte szószólóit egyik betiltott színtérről a másikra, míg végül megállapodtak a Zeneakadémia Kisterménél, amely méreteit tekintve is megfelelőnek tűnt; de tartottak hasonló esteket a Sütők Ipartestületének és az Újpesti Munkás Kultúr-egyesületnek a helyiségeiben is.

Ezoterikusabb és egészen szűk kör számára készült 1924-25-ben az IS folyóirat Mezei Árpád, Pán Imre és Gerő György szerkesztésében. Az IS (melynek címe éppúgy szándékoltan jelentés nélküli, mint a „dada" szó) fejlécén ott állt: „kultúra, civilizáció"; „röpirat"-ként határozta meg magát, műfaját pedig „irodalom, képzőművészet, zene, gyakorlati élet, tudomány"-ban jelölte meg, tehát a Mezeiékre jellemző holisztikus szemléletet képviselte. Karly Ágost szabad-asszociációfolyama mellett, ami inkább a szürrealizmust képviselte a lapban (ami felé Mezei és Pán is orientálódtak) Kristóf Károly versei és Gerő György írásai szólaltak meg a Dada hangján. Különösen Gerő *Méter* című regényének részletei erőteljesek. A dadaizmus és Kafka abszurd világlátása ötvöződik ebben a szövegben, egymástól izolált képeiben, amelyek egyenlő távol vannak valamiféle középponttól, s tónusuk hideg, hangsúlyozottan tárgyilagos. Az IS nagyalakú, nehezen kézbevehető lap volt, elméleti cikkei nemcsak műveltséget, hanem alapos képzettséget és nyelvtudást is feltételeztek (Hans Arp egy írását például németül közölték).

A magyar Dada egyetlen magányos, semmilyen csoporthoz nem tartozó alakja Tamkó Sirató Károly volt, s ő tűnik egyszersmind az egyetlen eredendően, spontán dadaista szemléletű költőnek. „Semmiképpen sem tudtam belenyugodni a Református Gimnázium fogalom- és dogmavilágába – írja önéletrajzi feljegyzéseiben, melyeket az MTA Művészettörténeti Kutató Intézete őriz. (...) A buddhizmusban találtam harmóniát, majd a szofisták igazságát éreztem valóságnak, s végül az abszolút anarchizmus lett szellemi alapzónám, ami akkor, 1920-ban pontosan megfelelt a dadaizmus előérzetének." 15 éves volt ekkor, s nem sokkal később új kifejezésmódokat próbált meghonosítani, melyeknek új nevet is adott: az alternativizmust és a tört szavak művészetét. „Egy-egy versem kulcs-szavait többféle variációban fejeztem ki, nüanszíroztam – mintha a vers még nem lenne tökéletesen kész – s a »nem kívánt törlendő« jegyzettel felszólítottam az olvasót, hogy saját maga alakítsa minél tökéletesebben saját tudat- és gondolatvilágához a verset, húzzon ki és írja is alá mint társszerző, miközben a vers önmagával minden variációban is tökéletesen azonos maradt." Ezek a kísérletei azonban kezdettől fogva ellenállásba ütköztek. „A gyilkosan konzervatív magyarországi légkörben ez a gondolatsor annyira bizarr volt, s ez a gyilkos légkör belém is annyira belémivódott, hogy a két »izmust« én sem vettem komolyan..." Viszont észrevette a térbe helyezett szövegeket, főként a villanyreklámokat, és ettől kezdve síkverseket írt, amelyeken a szöveg meghatározott módon helyezkedik el a papír síkjában. („Sík kifejezésformára alakítom át az irodalmat.") Ezt planizmusnak nevezte el. Ennek továbbfejlesztett formája volt a glogoizmus (az ószláv glogao=beszélni szóból), amelynek a manifesztumában ez áll: „A glogoizmus (...) nem alaktalan sorok egyirányú szövedékének tekinti a papirost, hanem területnek, ahol a mondatok és szavak elhelyezése építő jelentőséget nyer.(...) Nem írja a verseket, hanem *építi*. (...) A glogoizmusnak a tömegekhez szóló előadási formája a *villany-vers*. Ahogy a zenének a technika új közlési lehetőséget adott a rádióban, ugyanúgy alkotta meg a költészet az új közlési lehetőségét: a transzparenseken. Csakhogy amíg a zenében csak lassan fog kifejlődni az úgynevezett rá-

Madzsar Alice Mozgásiskola: Óra-Tik-Tak, 1928.

dióművészet, addig a glogoizmus már most mint kész transzparensművészet jelentkezik, mert *a síkvers* és a *villany-plakát* azonos elvi meggondoláson épülnek fel."

Tamkó-Sirató felismerte, hogy „a konstruktivizmus 'irodalmi' megjelenési formáját" hozta létre, és ezzel messzire is távolodott tizenötéves kori dadaista anarchia-attitűdjétől, de ezzel a műformával sem volt szerencséje. Raith Tivadar, a mottóban idézett beszélgetést követően nem adta ki őket. Amikor pedig Tamkó-Sirató észrevette Palasovszky frissen megjelent Punalua kötetét, és lelkesen rohant vele vissza Raith-hoz, hogy döntő érvként letegye elé, „az európai irányzat vezére" „máris legyintett: – Hát ez Ödönke! A fő őrült!!! Hát ehhez akarsz te hasonlítani. Hisz ezt be fogják vinni a Lipótmezőre!" Tamkó-Sirató ezután elküldte az immár *Papírember* című kötetet Békéscsabára Tevan Andornak, aki nagyon érdekesnek és eredetinek találta a verseket, és vállalkozott kiadásukra. Azonban bevallotta, hogy nem érti őket, és kérte a költőt, magyarázza meg neki a síkverseket; „de a baj most már éppen az lett, hogy megértette." Ugyanis így szólt: „Uram, ez egészen biztos, hogy társadalom elleni izgatás. Igaz, művészien és újszerűen, de biztos, hogy az! Sőt: kommunista propaganda. (...) Ilyen verset nem adhatok ki. Becsuknak érte." (A Tevan Kiadás helyett így került Tevan Nyomda a könyvre impresszumként.)

A kötetet gyalázkodva fogadta a kritika. Nem a politikai olvasata miatt, hanem a szokatlan formák okán. Lombrozót emlegették, kényszerzubbonyt, vallásgyalázást és erkölcstelenséget, bíróért kiáltottak. A Nyolc órai Újság – igaz, bulvárlap volt – egyenesen azt írta: „Hol az ügyész? Mért nem koboz? Most! Rögtön! Azonnal! (...) Rohadt zöldség! Émelyítő!"

És mit szólt a Nyugat? „Eredeti tehetség, zabolátlan, friss egyéniség. (...) Biztosak vagyunk benne, hogy Sirató Károly egyik napról a másikra elérkezhet a tiszta, lehiggadt költészet területére, mert az egyetlen belépésre jogosító laissez passer-nak, a tehetségnek birtokában van. De engedje meg ezt a baráti tanácsot: garabonciás köpenyét tegye le a bejáratnál." („Ez a cikkíró nem volt más, mint Illyés Gyula, aki maga is az avantgárdhoz számítja ma már magát" – írta Tamkó-Sirató 1966-ban.)

Bár baráti és irodalmi körökben a *Papírember* sikeres volt, és ez meg is nyugtatta a költőt, mind reménytelenebbnek látta további hazai működését. Úgy látszott, a nagy többség hosszú távon sem lesz hajlandó a megszokottaktól eltérő formákat figyelemmel és nyitottsággal fogadni. „Én meg voltam döbbenve ettől az abszolút ellenséges fogadtatástól – írja Tamkó-Sirató. – Nem is tudtam elképzelni, hogy ilyen óriási különbség van kialakult tudatvilágom és a magyarországi közműveltség vezető intelligenciá-

jának gondolkodás-szintje között." Mindebből az a következtetés adódott, hogy el kell mennie Magyarországról valahová, ahol nyugodtabb körülmények között gondolkodhat tovább, legalábbis ahol fel sem merül, hogy bíróság elé állítsák síkba rajzolt verseiért. 1930-ban Párizsba utazott, és hat évig, megbetegedéséig ott élt. 1936-ban közzétette a *Dimenzionista Manifesztumot*, amit többek között Duchamp, Arp, Picabia, Sonia Delaunay és Kandinszkij is aláírtak. Emlékezéseiben így összegezte tapasztalatait: „A síkversek franciául valahogy egészen másképpen hatottak, mint magyarul. Apollinaire és Picabia hasonló tendenciájú művei, mint egy alap, tudat alatt eléjük asszociálódtak, s valahogy a kultúra életszerves folytatódásának hatását keltették, míg magyarul úgy lógtak a levegőben, hogy magam sem igen tudtam, hová tegyem őket."

*

Nem volt – nem is lehetett – célom, hogy teljes listát állítsak össze mindarról, ami a magyar művészetben a Dadával kapcsolatba hozható. (Meg sem említettem pl. Füst Milán *No mit szólsz, Freiligráth?* című dadaista darabját, amely Kassák folyóiratában, a Dokumentumban jelent meg 1927-ben.) A felsorolt példák inkább azt hivatottak megvilágítani, mennyire hiányzott a magyar művészeti és szellemi élet közegéből az újjal és szokatlannal való konfrontáció tudatosításának, megélésének és végigharcolásának az élménye és tapasztalata. A legtöbb példán azt kell látnunk, hogy a legcsekélyebb erőfeszítést is mellőzve mindenki a legkézenfekvőbb, beidegzett válasz után nyúlt: a hivatalnokok tiltottak, a nagyközönség rendőrért kiáltott és közveszélyes bőnözőket látott a formabontókban, a művelt Nyugat pedig atyai elnézéssel vállonveregette és enyhén kioktatta őket. Hiányoztak az alapok, amelyek „tudat alatt eléjük asszociálódtak" volna; hiányzott a vitákban és konfliktusokban megélt győzelem, vereség és kompromisszum tapasztalata.

Kérdés, hogy válhat-e felnőtté bármely kultúra az ilyen ütközésekben megszerzett edzettség nélkül; válhat-e éretté, ha egyedeit nem tekinti annak; gazdagodhat-e, ha reflexévé válik az elutasítás.

A dadaizmussal szembeni nyitottságnak és részleges integrálásának a hozadéka nem néhány anarchikus alkatú anarchista műalkotás lett volna. Hanem az új szemlélet kérdőrevonása, firtatása, körbejárása, eredet-kutatása, analízise, kritikája, elfogadása, elutasítása révén megszerzett jog, hogy álláspontot szabadjon kialakítani vele kapcsolatban, a kultúra részévé lehessen tenni, s lehetővé váljon száz év múlva valamely lényeges felismerés alapjává vagy eszközévé tenni. És ha nem válik azzá, akkor mindössze sikerült volna megőrizni a kreatív légkört, a dialógusok lehetőségét és a kedélyt, amivel bárki a cherry brandy flip után nyúlhat.

Forgács Éva művészettörténész. Könyvei: *Kollázs és montázs* (1976); *Művészet veszélyes csillagzat alatt* (szerk., bibl., bev. – 1981); *Bauhaus* (Jelenkor, 1991); *Fehér László* (Új Művészet Könyvek, 1993).

Deréky Pál

TÍZ PÁRHUZAM

A „klasszikus avantgárd" és a magyar „legújabb irodalom" kritikájának különös egybecsengéseiről

Az 1992/93-as tanévben a Bécsi Egyetem finnugor tanszékén a magyar irodalom szakos hallgatók egy csoportja a *(jobb megjelölés híján)* „legújabb" magyar próza alkotásaival foglalkozott. A művek egy részének (elsősorban Garaczi László, Németh Gábor és Szijj Ferenc írásainak) kritikai visszhangját szemlézve feltűnt, hogy a fogadtatás hangneme és érvelési stratégiája sok helyütt különös hasonlóságot mutat a klasszikus magyar avantgárd (1915–1935) fogadtatásának hangnemével és érvelési stratégiájával. A hallgatók* referátumait jegyzetelve tíz párhuzamba állítottam a századvégi magyar irodalmi kritika »közhelyeit« a század eleji »közhelyekkel«. A tíz párhuzam három-három részből áll. Valamennyi a Garaczi László-, Németh Gábor- és Szijj Ferenc-kritikák egy-egy jellemző megállapításával kezdődik. Az első részek „1989–1993"-megjelölése arra utal, hogy ebben az időszakban írt bírálatból-ismertetésből vett, általában nem szó szerinti idézetről van szó. E szakaszokban azért nem adom meg sem a szerző nevét, sem az idézet(ek) lelőhelyét, mivel nem az a szándékom, hogy egyes irodalomkritikusokkal vélhetően kilátástalan vitákba bonyolódjak, hanem az, hogy bizonyos – úgy látszik, sok évtizedes – beidegződöttségeket némi felülvizsgálat tárgyává tegyek – ha sikerül. A másodikként következő század eleji bírálatok részben neves, részben mára talán már kevésbé ismert szerzőinek nevét, valamint idézeteik lelőhelyét viszont ideírom, főként azért, hogy kitűnjön: akkoriban kritikai konszenzusról volt szó az avantgárd elutasításában (míg ma a „legújabb irodalom" megítélésében nincsen egyöntetű kritikai vélemény). Harmadikként saját, dőlt betűs magyarázatkísérleteim kommentálják a párhuzamot.

1.

1989–1993: Széles szakadék keletkezett az előző írónemzedék(ek) és a „legújabb irodalom" művei között. Ezt a szakadékot az új írók mesterségesen hozták létre a közelmúltban azáltal, hogy elődeikhez képest túl hirtelen, szinte átmenet nélkül változtattak stílust, hangot, témát: mintha nem vennének tudomást arról, hogy előttük is írtak!

Babits Mihály, *Nyugat* (Bpest), 1916: „[A fiatalok] ... stílusát főleg két dolog jellemzi: a mesterkélt bizarrságban nyilvánvaló ízléshiány, és a képek túlzott komplikáltsága, mely néha készakart érthetetlenségig emelkedik. [...] Szomorúan látható, hogy íróink itt mennyire, túl az egyszerű affektáláson, a rosszhiszeműség lejtőjén és határán vannak. Egészen gyermekes módon restellik valamely gondolatukat egyszerűen elmondani: mintha félnének, hogy ezáltal gondolatuk naivságát meztelenül fognák elárulni. [...] Bizony nevetségesek ezek az izzadságosan érthetetlenné költött nagymondások!" **Aczél Benő, *Tűz* (Pozsony), 1921:** „Már most a tökéletes szerszám tökéletesítése helyett dacosan elvetni azt és visszanyúlni a kezdetleges eszközökhöz – nem le-

* **Glózer Rita, Grössing Nadja, Gutvill Sára, Leber-Zs. Tóth Edina, Olaszi Katalin, Rácz Christine, Rencsik Imre és Weinek Richárd.**

KASSÁK Lajos

Nagyvilág 1962/10

érdeklődéssel figyeli a hazai eseményeket. A hazai zenei hagyománytól sem szakadt el soha, később is sok az orosz tárgyú műve, melodikájában pedig kritikusai mindig is felfedezték az orosz népdal emlékképeit, ahogy Cocteau mondta, azokat a „kis melódiákat, amelyek a századok mélyéből érkeznek".

Sztravinszkij tehát ellentmondásos művész, de nagy művész, mert a magára erőszakolt álarc mögül mégsem csak a fenegyerek arca tekint ránk, hanem korának és társadalmának vívódó emberéé. Nagy művész, mert mindezt a bonyolult ellentmondást hatalmas tehetségével zenévé oldja fel, és spekulatív agy-zene helyett áradó muzsikává építi. Nagy művész éppen azért, mert képtelen végrehajtani önmaga ellenére alkotott programját, s műveiben akaratlanul is újra és újra a kollektívum ereje, az őszinte emberi líra és a szépség jelenik meg. Mindezzel olyan gondolatok szószólójává válik, amelyeket éppen a polgári társadalom érthet meg legkevésbé, de amelyek visszhangra és együttérzésre találhatnak egy boldogabb kor emberében.

VITÁNYI IVÁN

MARC CHAGALL 75 ÉVES

Valamikor 1913-ban láttam az első Chagall képet Picasso *Vasalónője* és Franz Marc *Piros lovak* című kompozíciója között. A három különböző nemzetiségű, különböző irányzatú festő művei nem hatottak rám teljesen idegenül, felkeltették érdeklődésemet, és felismerni véltem bennük a jövő hírnökeit. Hármuk közül mintha Chagall érkezett volna hozzám a legtávolabbról. Picasso képe témájában, Marc-é pedig mozgalmasságában és harsanó színeiben szóltak hozzám megejtőbben.

Picasso spanyol, Marc német földről indult el.

Chagall 1887-ben született Oroszországban, s egy félreeső falucska zsidó környezetében nevelődött fel. Falujának sajátos voltát, családjának ortodox életformáját nem feledte el, ez volt művészetének kútforrása, s mint láthatjuk, betetőzője is. Naplójában így ír gyerekkora élményeiről: „Nem voltam tetszetős gyerek, művészetem pedig semmi szerepet nem játszott szüleim életében, viszont az ő életük erősen befolyásolta művészetemet... Mennyire elbámészkodtam, megrészegültem Nagyapám mellett a zsinagógában. Szemben az ablakkal, kezemben imakönyvvel boldogan szemléltem a szombatnapi látványosságot. Ima mormolása közben kékebbnek látszott az ég, mint amilyen a valóságban, és az emberek nagyon élesen mutatkoztak meg a térben. Mögöttem elkezdték az imát, és Nagyapámat a tórához szólították. Imádkozik ő is, énekel, dallamosan ismétel. Mintha egy olajmalom forgott volna a szivemben. Vagy mintha frissen begyűjtött méz folyt volna bensőmben".

A vallási misztikának ilyen megszállottja volt a gyermek Chagall, s akkor még nem sejthette, hogy a rajongásnak ez a szédülete milyen gazdag útravalóval látja majd el a művész Chagallt.

A táblaképeiről világszerte ismert Chagall nagy kirándulásokat tett a színház, a balett, a plakát és a könyvillusztráció területére is. Díszleteket tervezett a moszkvai Zsidó Kamaraszínháznak, valamint ő készítette nagyméretű falfestményeit, dolgozott a Gyagilev balettnek, közismertté váltak forradalmi plakátjai, számtalan rajzlapja, litográfiája és Gogol *Holt lelkek* című regényének remek illusztrációi.

1962 júliusában a világ kultúrgócaiban szűkebb vagy tágabb keretek között ünnepelték meg Chagall 75. születésnapját. Mert ő ma a legnagyobb élő művészek első sorába tartozik. Nem szakította el a köldökzsinórt, amely múltjához köti, és nem fordít hátat a mai valóságnak. Neve ott szerepel a modern művészet pionírjai között, képei ott lógnak a nagy gyűjtők és nemzetközi múzeumok falain, megkapta a kritikusok elismerését, és a párizsi Modern Művészetek Múzeuma külön termet nyitott művei számára. Élő művészek közül kevesen érik el ezt a nagy kitüntetést.

De nem kisebb elismerést jelentett Chagall templomi színes ablaküvegeinek tavalyi bemutatása sem. A tizenkét nagyméretű ablak nyilvános kiállításához külön épületet emeltek a Carrousel udvarán.

A tizenkét üvegablak Izrael állam megrendelésére Jeruzsálem egyik temploma részére készült. Ezeken az üvegalapokon Chagall Jákob tizenkét fiától származó tizenkét törzsének legendáját meséli el az ő különösen primitív, formákban laza, színekben expresszív tüzű-fényű festői felfogásában. Ez a nagyméretű, remekül megoldott alkotás összegezi félévszázados kísérleteinek és eredményeinek értékét. A zsidó vallás mitológiájának vízionálása ez, melynek a kíváncsiságban, csodálkozásban, felajzott idegállapotban fogózkodtak meg a gyökerei, és többszörös áttételben realizálják képi valósággá Chagall lelki világát, expresszionisztikus, szürrealisztikus kifejezési módját. Művészetének ez a csúcs-alkotása kétséget nem tűrően bizonyítja, hogy Chagall mindmáig ámulattal, titkokat sejtően áll a világban. Nemcsak a maguk realitásában megjelenő dolgokra, hanem a mögöttük, körülöttük rejtőzködő, még fel nem tárt, közvetlenül nem érzékelhető jelekre is érzékenyen reagál. Azt hiszem, a modern festők között ő az egyetlen, akinek a plasztikus művészet nyelvén elmondott meséit, anekdotáit, hallucinációit, testetlen alakzatait elméleti ellentmondások nélkül elfogadhatjuk, kommentálás, irodalmi értelmezés nélkül érzékelhetjük.

Tévedés lenne Chagall „furcsa" művészetét bármilyen okból visszautalni a múltba, mai mindennapi életünktől szűk látókörrel elkülöníteni. Létezik ez a művészet, és szuggesztív izzással bizonyítja hatóerejét és szépségét. Vannak, akik spekulatívnak, számító naivitásnak nevezik Chagall piktúráját — ez fölényes mellébeszélés, vagy az optikai kulturálatlanság véleménye. 1925-ben a mi Rózsa Miklósunk interjút csinált az akkortájt Párizsban élő Chagallal, s most ebből a beszélgetésből idézem a festő néhány mondatát: „Miért neveznek engem expresszionistának? Mit jelent ez a szó s minden szó általában? Én festő vagyok. Nem vagyok gondolkodó, filozófus, esztétikus — én csak élem az életet, s a festésben is élek. Csak élek. Azt is szokták rám mondani, hogy illusztrátor vagyok — de hiszen mi magunk is csak illusztrációi vagyunk az életnek. Azelőtt a természetről beszéltek .Ma nincs szó a természetről. Mi csak körüljárjuk a dolgokat és önmagunkat festjük bennük. Én is csak belső kielégülést keresek, semmi mást. Én csak ilyen értelemben vagyok — chercheur".

Való igaz, Chagallt nem lehet a német származású expresszionista bélyegzővel ellátni. Szerintem az ő különös és mások által sokszorosíthatatlan egyénisége határeset az expresszionisták színérzékenysége és a szürrealisták vízionálásai között. Olyan festő, akinek plasztikai világában a zene és az irodalom világa is elfér. Olyan alkotó szellem, aki egyazon mozdulattal festékbe, zenébe és szavakba mártja ecsetét. Ennyiben is korunk fia ő, életünk sok minden tényezője talált benne otthonra, és talált rá megjelenési formájára.

„Gyerekkoromban a templomi énekkarban alkalmaztak — írja naplójában —, és ünnepnapokon az egész zsinagóga az én tisztán szárnyaló szoprán hangomat hallgatta. A hűséges arcokon mosolyt, figyelmet láttam, és álmodoztam.

Énekes leszek, gondoltam, belépek a konzervatóriumba.

Közben éjjel és nappal verseket költöttem.

Azt mondták, jókat.

Úgy gondoltam, költő leszek, belépek a...

Többé nem tudtam, merre induljak el".

A naplóbeli önvallomások szinte röntgen-sugárzással világítják át Chagall egyéniségét, festői mondanivalóját, szokatlan technikai módszerét. Mindabból, amiről gyermekkorában álmodozott, hosszú életpályáján nemes tisztasággal sokat megvalósított. Egyidőben festegetett, énekelgetett, és verseket fabrikált, de ez nemcsak a pubertás-kor zűrzavara volt, hanem egy fenomenális életforma erjedése, tavaszi zsendülése is. És hogy Chagall nemcsak kitűnő festő, hanem mélyről éneklő költő is lett, idézem egyik versét, melyet üvegablakai katalógusában jelentetett meg 1961-ben:

Egyedül enyém
Az ország mely a lelkemben él
Ide utlevél nélkül lépek be
Mintha hazamennék
Látja szomoruságomat
És magányomat
Elaltat
És betakar egy illatos kővel.

Bennem kertek virágoznak
Az én kitalált virágaimmal
Vannak utcái
De nincsenek házai
Romokban hevernek gyermekkorom óta
Lakói az ürben bolyonganak
Otthont keresve
Ők az én lelkemben tanyáznak.

Ime ezért mosolygok
Mikor napom alig ragyog.
Vagy sirok
Mint könnyü eső
Az éjszakában.

Valamikor két fejem volt
Valamikor ezt a két arcot
Szerelmes harmat boritotta be
És eltünt mint a rózsaillat.

Most ugy érzem
Amikor hátrálok
Akkor is előrehaladok
Egy magas kapu felé
Ami mögött falak sorakoznak
Ahol elhalt mennydörgések
És megtört villámok szunnyadnak.

Egyedül enyém
Az ország mely a lelkemben él.

Chagall költészetének formai szabadsága, tartalma, hangvétele teljesen azonos festészetével, de alig ismert a nagyközönség előtt. Gondolom, születésének 75. évfordulójáig Chagall elérte művészetének csúcspontját. S a nagy izgalmakon, ámulatokon túl ma bölcs egyszerűséggel azt mondja:

„Már nem imádkozom, csak dolgozom".

KASSÁK LAJOS

JOSEPH EDWARD LONGDON

A GHANAI IRODALOM FEJLŐDÉSE

A ghanai irodalom az ország határain kívül igen kevéssé ismert, ezért a külföldiek — elsősorban az európaiak — nagy érdeklődést tanúsítanak iránta. E rövid cikkben tehát a ghanai irodalom fejlődésének vázlatos történetével, és a közös, hivatalos ghanai nyelv kialakításának eddigi eredményeivel kívánok foglalkozni.

Az ország viszonylagos nyelvi-irodalmi lemaradását elsősorban a történelmi körülmények magyarázzák. 1471 óta a mai Ghana területén, Aranyparton, egymást váltották a külföldi telepesek: franciák, portugálok, dánok, angolok. A brit kormányzat — visszaélve a törzsek hiszékenységével — hátrányos szerződést kényszerített rájuk, az ellenszegülőket katonai túlerővel leverte, s 1901-ig az egész területet hatalma alá hajtotta. Magától értetődő, hogy a gyarmati uralom hosszú időszaka nem segítette elő a nyelvi-irodalmi kultúra fejlődését.

A XVIII. században kísérelték meg első ízben, hogy a ghanai irodalom előmozdítására megfelelő nyelvi bázist hozzanak létre. 1763-ban egy misszionárius írta le az első ötszáz szót *akan* nyelven, *fanti* dialektusban. A következő évben ugyancsak egy misszionárius — a művelt fanti réteggel szoros együttműködésben — összeállította az első fanti nyelvtankönyvet, s ezzel megvetette a ghanai irodalom fejlődésének alapját. 1942-ben kezdenek írni az akan nyelv másik dialektusában, a *twi*ben, később pedig a többi nyelvre is sor kerül. Általában ötvenhat ghanai nyelvet, illetőleg dialektust szokás megkülönböztetni, melyeknek zöme rokonságban van a főnyelvekkel. Többségük elliptikus és szuggesztív; konkrét kifejezésekben gazdag, absztrakciókban, általánosításokban viszont szegény.

Szigorú értelemben véve, a korai írások összessége misszionáriusoktól s a misszziók alkalmazottaitól származik. Az volt a feladatuk, hogy a missziók által létesített iskolák és vasárnapi iskolák számára vallási, majd később világi műveket alkossanak. A ghanaiak csak a XX. században kezdenek hozzá az olvasás általános célját szolgáló, ghanai nyelvű irodalom megteremtéséhez. A gyarmati uralom idején a ghanai nyelvek fejlesztésének kérdése háttérbe szorult. Az írók semmi néven nevezendő ösztönzést sem kaptak, s arra kényszerültek, hogy csupán egyházi iskolák számára írjanak. Nem volt rá mód, hogy könyvet adhassanak a nép kezébe. Az a csekély számú irodalmi mű, melyet mégis publikáltak, az olvasók nagyon kis rétegéhez juthatott csak el.

1947-ben, a nemzeti öntudatra ébredés idején, előtérbe kerül a hagyományos kultúra megőrzésének és a ghanai irodalom fejlesztésének gondolata. A szabadságküzdelmekkel párhuzamosan mindinkább erősödik a ghanai nyelvek ápolásának igénye, s 1952-ben — egy évvel azután, hogy a nemzetgyűlésben többségre jutott ghanai nép saját kezébe vehette sorsát — a különféle ghanai nyelvek kutatása és fejlesztése érdekében megalakul a *Ghanai Nyelvek Hivatala*. A helyzet országos méretű áttekintése után, az ötvenhat nyelv, illetve nyelvjárás közül nyolcat választottak ki azzal a szándékkal, hogy tudományos módszerrel továbbfejlesztik. Így az 1952-es év fontos állomást jelent a ghanai irodalom fejlődésének történetében.

A szájhagyomány egész gazdagsága összegyűjtésre és lerögzítésre várt. A népi dalnokok, vándorénekesek, dobosok mesterien kezelték a nyelvet; mivel azonban írástudatlanok voltak, a szájhagyomány megörökítésében és az irodalom megteremtésében vajmi kevés segítséget tudtak nyújtani. A Ghanai Nyelvek Hivatala elkészítette a szóbeli irodalom lerögzítésének, a helyesírás egységesítésének s az irodalom kibontakoztatásának munkatervét, 1954-ben pedig — egyelőre havonként egyszeri megjelenésű — lapokat indított, a nyolc kiválasztott nyelven. Ekkor merül fel a szélesebb olvasóréteg megteremtésének szüksége. A kormány életre hívta a *Tömegnevelési Ügyosztályt*, amelynek az a feladata, hogy országos viszonylatban felszámolja a

* A ghanai Írószövetség főtitkára a Nagyvilágnak írta ezt a tájékoztató cikket.

KASSÁK Lajos

Tiszatáj, 1987.3.

ÖRÖKSÉG

Kassák Lajos két cikke Szent-Györgyi Albertről

A publicista Kassák érdeklődése akkor fordult Szent-Györgyi egyetemvezetői és közéleti tevékenysége felé, amikor a magyar társadalomnak a fasizmus hazai és külföldi terjeszkedése miatt égető szüksége volt a faji megkülönböztetés és gyűlöletszítás politikájával való következetes szembenállás, valamint az ifjúság iránti felelősségérzet példáira. Kassák alighanem már az 1930-as évek közepén hallhatott egyet s mást Szent-Györgyinek a szélsőjobboldalt irritáló magatartásáról. Figyelmét végül is a Nobel-díj ünnepélyes átadása alkalmából Stockholmban adott rádiónyilatkozat keltette fel. Ő, aki folyóiratában, a *Munká*ban szinte naprakészen ismertette és kommentálta az európai szellemi élet nagyjainak fasizmusellenes állásfoglalásait, vezércikkben reagált Szent-Györgyinek a magyar társadalom kérdéseit feszegető, a veszélyekre és a tennivalókra s ezzel kapcsolatban a szellem emberének felelősségére figyelmeztető megjegyzéseire. A Munka 1937. decemberi számában publikált *Szent-Györgyi Albert tiszteletére* című írásában a barbársággal szembeforduló Adyt idézve fogalmazta meg, mit látott és mit törekedett láttatni a szegedi professzor alakjában.

Pár hónap múlva szerkesztőként újra szükségesnek vélte példaként emlegetni Szent-Györgyi magatartását. A Munka 1938. áprilisi számában *Idézet egy ünnepi beszédből* címmel Gró Lajos írását olvashatjuk. Kassák közeli munkatársa a tudomány és művészet „napi politikától és pártszempontoktól" való függetlenségének, azaz a parancsuralmi törekvésekkel való szembenállásának elvét hangoztatva Szent-Györgyinek a szegedi egyetemen 1938. április 7-én, díszdoktorrá avatásakor mondott beszédéből közöl részleteket, s ezekhez az alábbi megjegyzést fűzi: „A Munka előző számában Roger Martin du Gard mélyen emberi és a művész nemes hitével telített nyilatkozatát közöltük, s most mint egy testvéri szózat hangzik föl mellette Szent-Györgyi professzor beszéde. A szellem emberei kezet nyújtanak egymásnak a káosz fölött, és egyben példát szolgáltatnak mindazoknak, akik velünk együtt hisznek a kultúra hivatásában, s a társadalmi egyensúlyállapot megteremtésén fáradoznak."

Szent-Györgyi nevezetes hitvalló beszédére két és fél esztendő múlva Kassák is visszatért. Erre a Szent-Györgyi melletti kiállásra többek között az a támadás késztette, melyet 1941. december 11-én az egyetemi és főiskolai hallgatók felvételére vonatkozó törvényjavaslat parlamenti vitáján Szöllősi Jenő nyilas képviselő intézett a szegedi rektor ellen. A Turul Bajtársi Egyesülettel szoros kapcsolatban álló parlamenti szónok dühének oka az volt, hogy Szent-Györgyi kijelentette: az egyetemi diákszervezetekben a zsidó származású egyetemi hallgatóknak is helyet kell biztosítani. Szöllősi amiatt aggódott, hogy — mint a Népszava tudósítása hírül adta — „a Nobel-díjas professzor szelleme érvényesül majd az egyetemeken". A nyilas képviselő vádaskodását a szélsőjobboldal sajtóorgánumai is átvették. Szent-Györgyi nem késett a válasszal. December 14-én váratlanul összehívta a hallgatókat és az oktatókat, s a nagygyűlésen kijelentette — félreérthetetlenül a Turul Bajtársi Egyesületre és ennek külső támogatóira célozva —, hogy az egyetemen nem lehet helye a napi politizálásnak, s végül egységes diákmozgalom létrehozására szólította föl a megjelenteket. A Turul rögtön fölismerte a rektor látványos föllépésében és kezdeményezésében az ellentámadást. Ám hiába menesztett népes küldöttséget, hiába rendezett a rektori hivatalban provokatív hangoskodást, Szent-Györgyit a diákmozgalom és az egyetem politikamentességének — azaz a szélsőjobboldali politikától való megtisztításának — ügyében nem tudta meghátrálásra késztetni.

Kassák a Magyar Nemzet 1940. december 24-i számában megjelent Hajrá Turul! című cikkének külön érdekessége, hogy szó esik benne a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumáról is, mint a szegedi egyetem haladó hagyományáról.

CSAPLÁR FERENC

drámai hősnőjének, Verő Jankának udvarolt, és sokszor mulattunk együtt Szombathelyen. Ezért mondhatta a vajdahunyadi román csendőr azt, hogy „ne féljen, fiatalúr, mert nagyon jó választáviratok jöttek magáról..."

Teljesen meg vagyok győződve arról, ha román testvéreimet kérdezték volna meg fordított esetben énrólam, válaszuk alapján agyonlőttek volna. Nem hiszem, hogy lenne még nép, amely annyira irigykednék saját tehetségeire, mint mi, románok. Ez egy idős, 52 éves román művész megingathatatlan meggyőződése. Ha életem alkonyán sikerül végre kievickélnem a nyomorúságból, azt csak saját magamnak köszönhetem, annak, hogy életrevaló voltam, nem hagytam, hogy eltiporjanak népem fiai, akiknek egészen más a foglalkozásuk, tehát vetélytársuk nem voltam, és nem is lehetek.

Még ma, 1939. június 7-én is Iuliu Haţieganu orvosprofesszor mindent megmozgat, hogy szeptember 11-én, az Astra kolozsvári közgyűlése előtt, a király jelenlétében ne az én Horia című operámat játsszák, hanem Sabin Drăgoi[4] gyenge operájának, a Kor Ianuleanak egy pár jelenetét, mivel én magyar színháznak tagja voltam, elidegenedtem az Astrától. Hát ő zsidót és magyart nem gyógyított, csak románoktól kapott orvosi honoráriumot? Haţieganu Kolozsvárt a piarista gimnáziumba járt, és nagyon könnyen kinevezhették volna professzornak a magyar egyetemre...

... Nagyon érzékeny lelki sebek ezek, és nagy hatással voltak muzsikámra; egész családommal benne vagyok minden dalomban, mert életem kútjának legmélyéről hoztam fel érzéseimet. Nem üres korsók szerzeményeim, könnyel vannak tele. Cseppenként teldegélt életem kútja, és amikor színültig telt, mélye fölé hajoltam, és aranyló, villódzó, floureszkáló nehézvizét kiöntöttem, Eminescu, Lenau, Ady, Goga szavait dúdoltam...

JEGYZETEK, II.

1. Erdélyi (Pósa) Miklós (sz. 1866—?) volt nagyváradi színigazgató; 1925-ben vonult nyugdíjba.
2. Salamon László (1891—1893) erdélyi költő, újságíró.
3. Osvát Ernő (1876?—1929) szerkesztő, kritikus, író, a Nyugat szerkesztője.
4. Osvát Kálmán (1880—1953) író, a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom jeles képviselője, a Zord idő című marosvásárhelyi folyóirat elindítója.
5. Lengyel Ernő (1885—1944) újságíró, kritikus, politikai író, *A Hét* belső munkatársa.
6. Theodor Reichmann, (1849—1903) német operaénekes, bariton, a bécsi operaház volt híres tagja.
7. Nagy Endre (1877—1938) író, újságíró, konferanszié, az irodalmi színvonalú magyar kabaré megteremtője, 1908-ban Pesten megalapította a Modern Színpad nevű kabarészínházat, amelyet 1913-ig vezetett.
8. Janovics Jenő (1872—1945). Színész, rendező, színigazgató, filmrendező, 1905-től 1930-ig volt a kolozsvári magyar színház igazgatója.
9. Bretán Endre (1917—) Bretan Nicolae fia, színész, operaénekes, 1975-ig, nyugdíjba vonulásáig a kolozsvári Állami Magyar Opera tagja.
10. Alexandru Vlahauţă (1858—1919) román író, költő.
11. Sabin Drăgoi, (1894—1968) román zeneszerző, népdalkutató, a II. világháború után állami díjas, érdemes művész.

Hajrá Turul!

Szent-Györgyi Albert professzor 1938. április 7-én, mikor a szegedi egyetem díszdoktorává választották, hitvalló beszédet tartott hallgatói előtt és egyben a laikus világ számára is. A szellem magasabbrendűségét, az alkotó ember legbensőbb meggyőződését fejezte ki, mikor az ünnepségén elhangzott beszédében többek között azt mondta:

„Az egyetem a legmagasztosabb intézmény, amelyet a társadalom eddig magából kitermelt. A professzor a szó értelménél fogva az, ki nyíltan tesz hitvallást a maga legbensőbb meggyőződéséről, aki keresi az igazságokat, és ha azokat megtalálta, félelem nélkül tesz róluk tanúbizonyságot. Az igazságoknak ez a törhetetlen keresése és szeretete, a szellemi szabadság az egyetem éltető levegője, s maga az egyetem is csak addig élhet és tarthat számot magas helyzetére, míg ezen hivatásának eleget tesz, és nem adja el magát a nap divatos jelszavainak, nem helyez pártnézeteket az örök igazságok helyébe."

„Az egyetem az emberiség legdrágább kincsének, a tudásnak őrzője és fáklyavivője, a legszebb érzések és vágyak kielégítésének helye, a tudás keresésének, a tanításnak és tanulásnak tűzhelye, ahol nincs keresnivalója a tülekedő pártharcoknak és a gyűlölködésnek."

„A mai háborgó világban pedig különösen megbecsülhetetlen menhely a megnyugvásra vágyó életnek. Ha széjjelnézünk a világban, látjuk, hogy a nemzetek közti viszonyt a gyűlölet, az önzés jellemzi, hogy mindeki a saját faját, nemzetiségét és nyelvét akarja a másik fölé helyezni, hogy a polgárok békés munkájának gyümölcseiből világszerte az uszítás eszközeit kovácsolják."

„Nem az a lényeg, hogy a magunk nemzetségét, faját vagy pártját helyezzük mindenki más fölé, hanem a tudást helyezzük a tudatlanság fölé, a képességet, szaktudást, tehetséget a protekció és pártérdem fölé — a szeretetet a gyűlölet, a megértést a marakodás, az építést a rombolás fölé."

Annakidején örömmel és meghatódottan vettem tudomásul a professzor beszédét, mert éreztem benne, hogy valóban az alkotó ember, a konstruktív szellem hangzik fel szavaiban. Milyen ritka tünemény napjainkban, hogy egy olyan ember, aki elismerésben és dicsőségben részesül az egész világ előtt, nem részegül meg ettől a dicsőségtől, nem vesz rajta erőt a nagyravágyás gőgje, és fenntartás nélkül hirdeti szolidaritását embertársai irányában. Valóban, ma a nagyravágyás ösztöneinek, a hódítás akaratának korát éljük, s csak a legerősebbek állják meg helyüket, és hirdetik gondolataikat anélkül, hogy fejet és gerincet hajtanának a tisztázatlan eszmék és a hatalmi aspirációk szóvivői előtt.

Szent-Györgyi professzor nem a politikai pártoskodás, hanem az objektív tudomány képviselője. Nem az elismerésért, hanem az igazságok feltárásáért és érvényre juttatásáért küzd. Az emlékezetes beszéd óta többször hangoztatta már szavát a nyilvánosság számára, és mindannyiszor bizonyságot tett mellette, hogy egyenes és világos az az út, amin jár, és hétköznapi önzés nélkül s legmagasabb rendű cél szolgálatában munkálkodik. Ember és tudós egy személyben, és mindig ennek a kettőnek szintézisében jelenik meg előttünk. Csak természetes, hogy a szélsőséges csoportok s a rágalom hadjáratait irányító lapok ellene is vádat emeltek. Képzetlen tacskók rendre

kívánnák utasítani, gáncsoskodnak tudományos meggyőződése ellen, de szerencsére úgy látszik, mind ez ideig hiábavalón.

Hogy mennyire nem változtak meg társadalmi elgondolásai, hogy mennyire nem tagadja meg az alkotó ember etikus nyíltságát és határozottságát, azt nagyon szépen bizonyítja az a mozgalom, amelyet az egyetemi hallgatók körében indított el. A múlt napokban gyűlésre hívta össze a szegedi egyetem hallgatóit, és részletesen kifejtette előttük a diákság életére és magatartására vonatkozó nézeteit. S ezzel a gyűléssel kapcsolatban a diákegység megteremtésére irányuló mozgalom érdekes fordulóhoz érkezett.

A gyűlés után a Turul Szövetség küldöttsége felkereste Szent-Györgyi rektort, és kérte, hogy tekintélyével és jóakaratával támogassa a Turul mozgalmát. Szent-György önmagához hűen kijelentette, hogy nem támogathatja a Turul Szövetséget, mert a megoszthatatlan diákegységet akarja megteremteni.

Mikor a küldöttség elbúcsúzott a rektortól, „Hajrá Turul!" felkiáltással vonult ki a teremből.

Azt hiszem, nem lehet előttünk kétséges, hogy a „Hajrá Turul!" kiáltással a Turul Szövetség vezetőség bejelentette a harcot, amely a rektor magatartása és mozgalmi elképzelése ellen felveszi a küzdelmet. Nem könnyű feladat vár Szent-Györgyi professzorra. Pártoskodások közepette, a gyűlölködés áradatában elmozdíthatatlanul kell megállnia a helyet, amit a maga számára méltónak és egyedülvalóan érdemesnek tart. Kétségtelen viszont, amennyiben bele nem fárad és megémelyedve hátat nem fordít az egész kérdésnek, akkor egy olyan fontos feladatot teljesíthet be, amely nemzeti, szociális és etikai szempontból már elmaradhatatlanul szükséges, s ebben a pillanatban a tanulóifjúság egyetlen helyes életformájának látszik. Mert osztanunk kell Szent-Györgyinek azt a felfogását, miszerint „nem az a lényeg, hogy a magunk nemzetségét, faját vagy pártját helyezzük mindenki más fölé, hanem az, hogy a tudást helyezzük a tudatlanság fölé", egyetlen kritériuma ez az egyetem becsületének és a tanulóifjúság magasabb rendű értelemben vett emberi és tudományos jövőjének.

Szeged megérdemli, hogy ez a hang az ottani egyetem katedrájáról induljon el sikeres útjára, mert hiszen Szeged már eddig is adott nekünk megszívlelendő szavakat és megbecsülésre érdemes kísérletezéseket. Mivel most kizárólagosan az egyetemi ifjúság ügyéről van szó, nem feledkezhetünk meg arról a kis gárdáról, mely évekkel ezelőtt a szegedi egyetemi hallgatók körében elindította a tudományos és művészi munkálkodás sajátos formáját. A szegedi fiatalok munkaközösségére gondolunk, akik a politikai hajrázókkal szemben komolyan belemélyedtek könyveikbe, többféle kérdés többirányú tanulmányozását folytatták, s kitartó munkával szép eredményeket produkáltak művészetkritikában, az etnográfia és a szociálpedagógia terén. Igaz, hogy ez a csoport azóta szétszóródott, nem egy közülük felszívódott a politikai pártoskodók tömegében, de még így is kezdeményezésük följegyzésre érdemes, s valószínűleg Szent-Györgyi professzor sem feledkezik meg szerény kísérletezésükről.

Ez akkor tiszta diáklelkesedés volt, az ifjúság érzéseinek első szociális megnyilvánulása, most azonban egy kiérett férfi, egy tudományosan képzett mintakép áll majd a szövetkezés központjában, s ez a központi mag nemcsak elméletileg, hanem gyakorlati tapasztalatokkal is segítségére lehet az ifjúságnak. 1938-ban Szent-Györgyi azt mondta, „A professzor a szó nemes értelménél fogva az, aki nyíltan tesz hitvallást a maga legbensőbb meggyő-

ződéséről, aki keresi az igazságokat, s ha azokat megtalálta, félelem nélkül tanúságot tesz róluk."

Elérkezett annak a pillanata, hogy a professzor kezét nyújtja növendékeinek, és áldozatos munkával hajlandó a segítségükre lenni. Most már csak az lenne a kérdés, vajjon, a sok huza-vona, erre-arra való tántorgás után napjaink kemény megpróbáltatásai közepette az egyetemi ifjúság tart-e már ott, hogy nyitott füllel meghallgassa az intő szókat, és nyitott szemmel rá mer térni arra az útra, amely a csúcsok felé vezet. Azok felé a csúcsok felé, melyeken tehetségünk, moralitásunk és szociális emberi érzéseink fényei ragyognak.

Hogy Szent-Györgyi professzor útja nem lesz sima, és minduntalan elébe állnak majd a gáncsoskodók és okvetetlenkedők, arra máris például szolgálhat annak a képviselőnek az interpellációja, aki hordóra illő szólamai közben óva intette az illetékeseket a rektor befolyásának káros hatásától. Nem kell sokáig találgatnunk, hogy a képviselő denunciáló és vádaskodó szavainak értelmével tisztában legyünk. A békés közösségi élet tudatos megzavaróinak a vádaskodásai ezek egy olyan ember ellen, akinek minden eddigi tevékenysége tudományos érték és az emberiségért való. A képviselő vádaskodása mellé most felharsant a Turul Szövetség hajrá! kiáltása is, és bizonyos, hogy felkavarják a vizeket, és megkísérlik a villanó fények kioltását.

Szent-Györgyi Albert tiszteletére

Stockholmban ebben az évben Szent-Györgyi Albert szegedi egyetemi tanárt munkálkodásáért, tudományos eredményeiért az orvosi Nobel-díjjal jutalmazták meg. Örültem a jó hírnek, és hivatlanul is osztozom az érdemeiben megbecsült tudós boldogságában. Mikor rádiónyilatkozatát olvastam az újságokban, akaratlanul is felsóhajtottam magamból a költő szavait: Ember az embertelenségben.

Ember, aki embertelen világunkban egy magasabbrendű életforma elérése érdekében évtizedek óta kutat, mérlegel és értékel, s akinek laboratóriumi elfoglaltsága mellett arra is marad ideje, hogy körültekintsen a rendezetlen tájon, hogy megismerkedjen a rejtett és rejtőzködő társadalmi viszonylatokkal, s nemcsak fölülemelkedett szemlélője maradjon, hanem építő akaratával bele is szóljon a zűrzavarba. Egy ember, aki, miközben dolgozik, tudja és a legünnepélyesebb pillanatokban kimondja, hogy: „A tehetség érvényesülésének itthon nincs szabad útja, tudományos berendezkedésünkben sok hiba van." De nemcsak megállapít, hanem mindjárt a megoldás lehetőségeivel is foglalkozik. Mindenek felett az ifjúság felkészületlenségéről, szellemi elparlagiasodásától fél, s ezért is új, időszerű iskolai reformok bevezetését kívánja. Egy pillanatra sem kalandozik el a politika útvesztői felé, nyilván nagyon jól tudja, hogy a ma embere mennyi bajt, egyéni és társadalmi szenvedést köszönhet azoknak a lelkiismeretlenül spekuláló politikusoknak, akik jobb-

ról és balról, lentről és fentről, mint hajcsárok a barmaikat, úgy hajtják vágóhídra emberek ezreit és százezreit. Az újságok frázisdzsungelében milyen jólesett olvasnom a professzor szerény, de komolyan átgondolt és nagyon igazul hangzó szavait, mikor azt mondta: „Ha a tudomány egy szerény, csendesen dolgozó munkását ilyen kitüntetés éri, ez szinte érthetetlennek látszik, mert hiszen kutatásaival nem tett többet, csak éppen saját vágyait elégítette ki." Milyen világos, egyértelmű és megnyugtató ez a mondat. Minden hisztérikus kitörés nélkül vádolja az élet kártevőit, a zseniális kalandorokat és a kalandokba keveredett ostobákat, és rámutat arra a szociális igazságra, hogy az ember legszubjektívebb vágyaiban, érzéseiben és gondolataiban árulja el társadalmi jelentőségét.

Bensőségesen vallom, hogy Szent-Györgyi professzor kitartó tudományos munkálkodása, etikus emberi magatartása mintaképül szolgálhat mindazok előtt, akik őszintén kívánják elrontott életünk reorganizálását, és át tudják látni, hogy a hatalmi politika reklámtábláin és elveszejtő csapdáin túl még élnek egyéb erők is, és fáradhatatlanul munkálkodnak beteg testünk meggyógyításán, elfáradt szellemünk megművelésén.

Talán nem tűnik túl nevetségesnek, ha úgy vélem, hogy a politikai haszonlesők még nem tudtak bennünket olyan mélyen a sárba nyomni, hogy a tudomány művelői vissza ne segíthetnének emberi méltóságunkba.

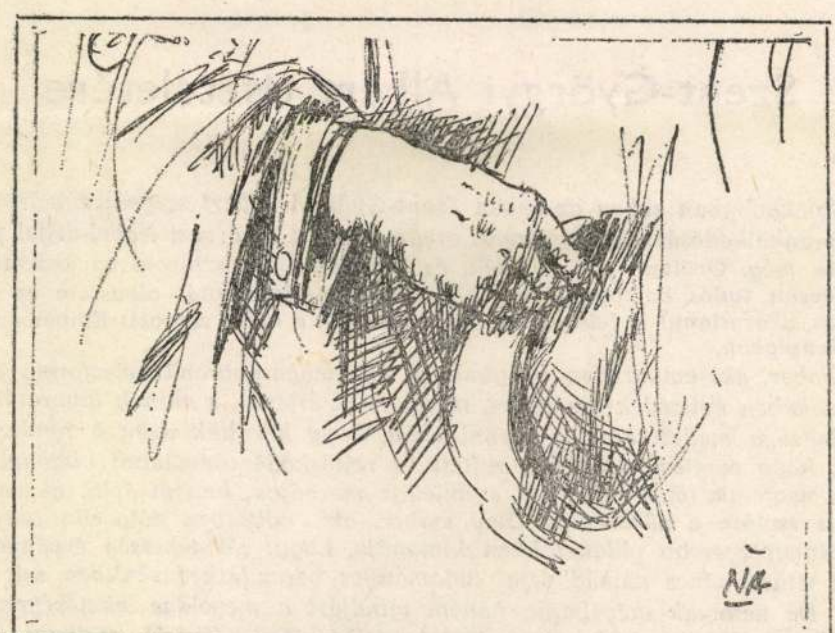

„Pomnó" (a kalap) Nota Ats

KASSÁK LAJOS

Uj Irás 1989.10.sz.

KÖRKÉP

Hernádi Györgyről

Az idő szinte észrevétlenül múlik felettünk, úgy érezzük, mintha körülkerítetten, csak a jelenben élnénk s mégis olykor valahonnan a messze múltból olyan emberek, dolgok, történések bukkannak fel az emlékezet mélyéről, amik velünk maradnak életünk végéig. Ilyen távoli emlékeim közé tartozik első találkozásom Hernádi Györggyel. Pirospozsgás, kamasz ember volt, a székesfehérvári gimnázium növendéke. Verseket hozott fel hozzám, eléggé darabos, kusza fantáziából sarjadt írások voltak, de érezni lehetett bennük egy alakuló emberi sors első jeladásait.

Ez volt első jelentkezése Hernádi Györgynek modern irodalmi életünkben. Sokak előtt modorosnak tűnhettek ezek az írások, de úgy gondoltam, melyik életteljes kamasz beszéde, mozgása, egész viselkedése nem hat modorosnak az idősebb nemzedék előtt. Négy versét adtam közre egyszerre s ez nyilván ösztönzőn és bátorítón hatott rá további kísérletezéseihez. Nem csalódtam benne, bárha egész életével sosem adózhatott kizárólag az irodalomnak. Küzdelmes, harcos jövő várt rá és vállalta ennek az életformának minden megpróbáltatását. Már fiatal diákkorában a szocialisták sorába szegődött.

Azok között élt és harcolt, akik le akartak számolni Magyarország keserves múltjával s egyre inkább harcosai és építői lettek egy új elviselhetőbb világnak. Az ifjúságra oly jellemző individuális rakoncátlankodás mögött ott sejlett már a kialakuló társadalmi ember, az iskola fegyelmét túllépve vállalta a szocialista eszme tanítását s egyben, mivel harcban álltunk, a katonai parancsnok nehéz szerepét.

A forradalom bukása után nem csüggedt el, nem hasonlott meg, sikerült megszabadulnia az üldöző fehérgárdisták elől s mint annyi ezer társa, ő is emigrációba kényszerült. Az emigránsok élete sosem volt könnyű s az 1920-as évek sem jelentettek paradicsomi jólétet azoknak, akik átkerültek az ország határán. De Hernádi György az idegenben is gyökeret fogott, nem riadt vissza a szegénységtől; az emigráns barakkok nagyon is bizonytalan hónapjaitól és éveitől, folytatta irodalmi tevékenységét, de ugyanakkor filozófiai, társadalomtudományi ismereteit is tudatosan bővítette és intenzíven részt vett a gyakorlati szervező munkában. Élete végéig nem csökkent benne a tudásvágy és cselekvési akarat. Dialektikus gondolkodó volt. Nem esett a dogmatizmus hálójába és nem szajkózott üres frázisokat a jövőről. Tudta, nehéz feladatok előtt állunk és vállalta a sokszor súlyos veszedelmekkel járó feladatok elvégzését. Lótott-futott, dolgozott, mindig derűs ábrázattal, nem nyomta agyon a tudálékosság, ideje maradt a játékra is. Szabad idejében szinte önfeledten adta át magát a futballnak, ami már abban az időben is valósággal lázállapotban tartotta az ifjúságot. És szerette a társaságot, tudott komolyan vitázni és tudott kedélyesen társalogni. Nem emlékszem rá, hogy lettek volna szűkebb környezetében ellenségei, de voltak körülötte olyan fiúk és lányok, akikkel őszinte, közvetlen pajtási viszonyban volt. Megosztott életmódja, a hányódás és küszködés sokszor elvonta az egész embert követelő művészi alkotástól. S így nem

bontakozhatott ki egészen az az egyéniség, melyet első kezdeményezései ígértek. Fejlődése erősen hullámzó volt, de a csúcspontok továbbra is azt mutatták, hogy műveiben igazi tehetség szólal meg.

Később a kimondottan szépirodalmi tervekről az újságírás aktívabbnak és aktuálisabbnak látszó frontjába tolódott. Bécsben, Berlinben újságíróskodott, majd kényszerítő politikai okok miatt Párisba telepedett át s mindig szocialista szempontokat hangsúlyozó cikkeivel onnan informálta a német és osztrák szocialista, haladó szellemű lapokat. Majd erről az útról is letérve a mindennapi élet gyakorlati problémáinak megoldásában vett részt, mint párt- és szakszervezeti ember, üzemi megbízott, filozófiai, társadalomtudományi oktató. De ebben az időben sem szakadt el kamaszkori ideáljától, írta verseit, hosszú időközökben csak asztalfiók számára és írt színpadi műveket, anélkül, hogy megtestesülve láthatta volna őket a színpadon. Most, hogy halála után magam elé idézem az emlékezet mélyéről, azt kell mondanom, hogy sokoldalú tevékenysége mellett mégis csak irodalmi termése maradt ránk közvetlenül érzékelhető és időtállónak látszó örökségül.

A fiatalabb magyar olvasóközönség alig ismeri Hernádi György nem túl gazdag, de értékben jelentős életművét. Ennek nem utolsósorban az ő túlzott szerénysége volt az oka. Örömét az alkotó munkában lelte és elhanyagolta a kész termés adminisztrálását. Mind az utóbbi időkig sokat beszélgettünk, vitatkoztunk, gyakori vendég volt nálunk. Bizony már születésének hatvanadik évfordulója felé közeledett, de tartani akarta és tartani is tudta az iramot a nála sokkal fiatalabbakkal. Halála előtt néhány nappal is járt nálunk, láttam az ablakból hosszú léptekkel, himbáló testtel közeledett, akár egy díjbirkózó. Ha beszélt, az író, gondolkodó szólt belőle, ha ment, a sportembert mutatta meg teste mozgásával. Arca színében, mindig mosolyra kész ajkán pedig látszott az örökifjú optimizmus, ami átsegítette egy küzdelmes életen. Ez az optimizmus még akkor is, ha minden sora terhes volt a nehéz múlttól és az újabb és újabb erőfeszítést követelő jelentől.

Hernádi György lényét felidéztem emlékeimből, s most az az érzésem, hogy ez az emlék velem marad életem végéig.

1959

Kosáry Lajos

Hernádi György hagyatékából

(1899–1958)

„A TEHERHORDÓ"

Meunier szobrára

Sanyargatott és kijátszott ember
A te türelmed, a te izmaid tartják a világot
Ha félredobnád a terhet és mennél te is
A rétekre friss levegőért vagy a kertekbe
Kóstolni az élet illatosabb és ízesebb szeletjét

Meginganának az oszlopok, ledőlnének a büszke tornyok
Oh süssétek le szemeiteket
Országok első osztályú utasai
És köszöntsétek őt karcsú erkélyek lakói
Illedelmesen, fanyar gondolatok nélkül

RODIN

(L'éternel Printemps)

Oh hogy szeretlek Téged
Csupa jóságból szövi az estéket a tavasz
De a nyár, az ősz és a tél is
Fujdogáló fák alatt is halljuk egymás hangját
Összeroppannak az egyedülvalóság korlátai
És fénylenek a csillagok

Oh hogy szeretem a szerelmet
Lángoló fogaskerék, mely az égbe visz
Legigazabb szabadulás, oh őrizzed
Az élet egyetlen szép percét

VERS

Zászlóbontós vezérkedő a hangom
Ölelős tág a szivem
Kacagnak a rétek, a dombok, a nap
Szemem friss fényfürdőjében mosdik a világ
Gáttalan zuhatag a vérem
És mint ifjő atléta, ragyogó izmokkal
Tornázik velem az élet

Én vagyok a felszökkenő hajnalok ritmusa
És az áhitatos alkonyok áldott békéje is én vagyok
A végtelen tengeren is engem érzesz
Ha a csillagok uj utakra vezérlik hajódat

Légy hát a testvérem, szeressél engem
És szeressük egymást
Fel akarom ütni a boldogság sátorát
Itt, ezen a földön

ITTHON

Hazatérésem legelső hangja
Hol a munka, adjatok nekem is helyet
A rombadőlt pályákon megszoritom a kezeteket
.....
.....
Felnyitom bátran utazóládámat
álljatok körülem
Segitsetek a rakodásban, ne nézzetek oly hidegen
Tapogassátok meg uj szerszámaimat

Hoztam őket, messzi földek kemény gondját
Ország-világ testvérbaját
Tüskés napokat a kétségbeesésből
Tüskés napokat, amik mögött szives szegénység
vergődött melegebb időkért.
Kóstoljátok a fénylő és érett gyümölcsöket
Széllel és jéggel dacolt fák ajándékait
Alázatnak és szerelemnek harcos kertészkedései ezek
Vigyázzatok, nem büszkélkedek a multtal,
nem emlékekről van szó
Nem akarok én emlékeket
Ami mögöttem van, maradjon csak jelnek
Hogy arra már nincsen ut

Igy üzenek érted is
Egy uj állomás kijárata előtt
Régen is együtt váltottunk jegyet
Akárhol késted le azóta a vonatot
Érvényes a sors, mely ujra hozzám vezet
Igy cipeljük egymást
Az élet rosszul rakott sinei közt
Mig egyszer megszünnek a váltók és a törpe lámpák
És marad az ujjongó ég, az egyenes ut
A végtelen jelen s kezemben a kezed

KUTYASORS

...Ha őrzi a ház békéjét
kötelességből ugat
Ha veszélyt érez és fél
Jogában áll ugatnia
Oh boldog kutyasors
A mi lelkünket a hangtalan vonyitás
És a néma düh kinozza
Mert iszonyatosan fáj

A tehetetlenségre itélt hüség
Hiába tartom be
Az értelem szabályait
Hitem bástyáit
Ostromolja a kényszer
És a mult rut vértezetében
Alattomosan támadja
Álmaim tündérvárát

KASSÁK Lajos

Kassák vagy Szarajevó

Az a művész, akinek munkásságát ez a példaszerűen pontos és körültekintő, igényes kiállítás felidézi hosszú évtizedek óta halott, de szelleme töretlenül él, s fontosabb, mint valaha. Ez a szellem az internacionalizmus, az univerzalizmus szelleme, az egyetemes művészet megváltó ereje mellett elkötelezett ember szelleme, amelyet nem pusztán a posztmodern esztétika vont kétségbe, de amelyre újra és újra rácáfol a történelem.

Azok a művészek, akikkel Kassák Lajos békességben és fegyelemmel együttműködött, olyan nemzetek fiai voltak, mely nemzetek azóta háborúban álltak egymással, vagy épp ezekben a hetekben fejezik be talán a világháború óta legrettenetesebb vérengzést. Egy helyütt azt a keserves megjegyzést olvastam, amely szerint a Lyotard–Habermas vita a Balkánon dőlt el. Függetlenül mindentől, ez számomra újabb érv Habermas, illetve a modern művészet szellemének törhetetlensége előtt. Újabb érv amellett, hogy Kassák ma is aktuális.

Pár vonás egy papírra, néhány geometrikus forma, monokróm felületek, néhány követhetetlennek tűnő vers, lüktető ritmusok, tagolatlannak ható indulattal kimondott lázas ige. Vagy épp egy-egy roppantul fegyelmezett konstrukció, mely egy még soha nem volt világ modelljeként áll előttünk, sejtelmeként az újnak és a most születőnek.

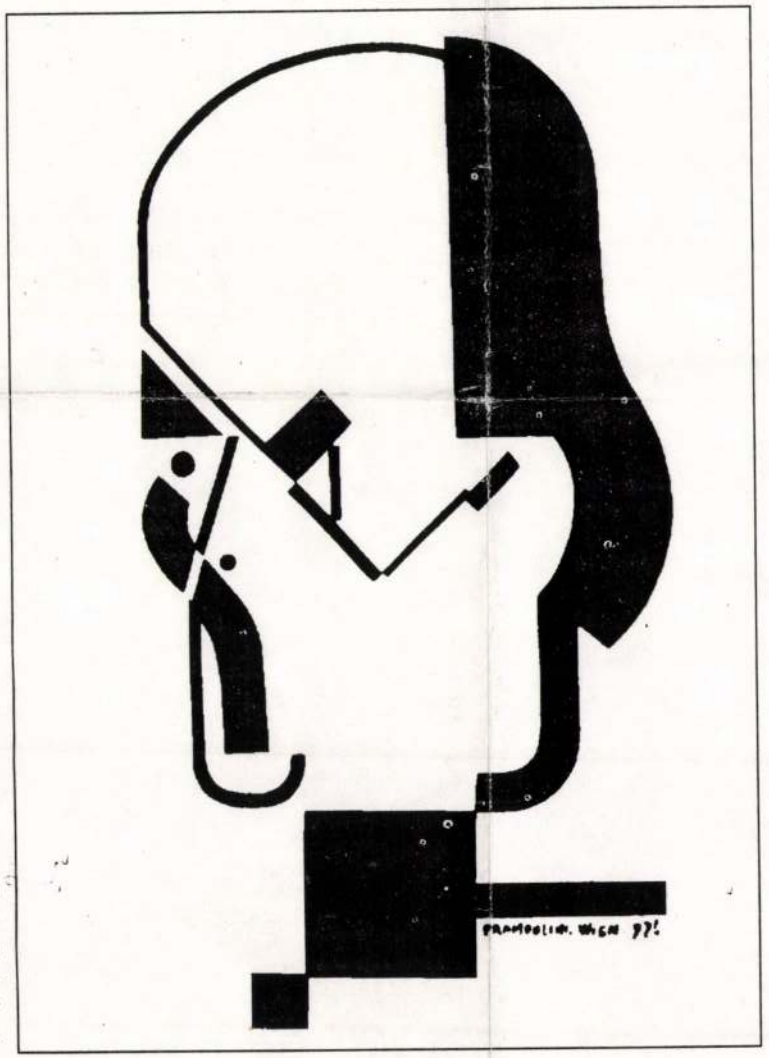

Enrico Prampolini portréja Kassákról

És bizony mondom, hogy ezek az apróságok a leghatásosabb eszközök a téboly, a törzsi tudat, a nacionalizmus őrülete ellen. Bizony mondom a konstruktivizmus, a dadaizmus volt az, amely azt ajánlotta Rómának, Berlinnek, Varsónak, Belgrádnak, Bukarestnek és végül a mi városunknak, hogy éljenek azokban végre békében az emberek egymással. Ne emeljen senki senkire kezet. Nagyobb a testvériség közöttünk (s fontosabb), mint a különbségek.

Azt hiszem, hogy a nagy német dadaistának volt igaza, ki szerint nem Vilmos és Hindenburg, hanem Huelsenbeck és Baader a történelmi nevek.

Bizony nem a Balkán mészárosai gyarapítják az emberiség kultúráját, hanem Kassák Lajos és mai társai, akik kezet nyújtanak egymásnak, bármiféle ostoba határt húzzanak közöttük.

Okuljanak a példán.

Pár éve nem hittem volna, hogy megérjük: Kassák immár nemcsak a művészettörténet számára fontos, hanem a legelemibb közügyünkké válik. Mert vagy az történik, amit ő és társai ígértek és követeltek az időtől, vagy Európa új metaforája Szarajevó lesz. Ami engem illet: Kassákra, Waldenre, Schwittersre, Baumeisterre, Gollra, Picabiara szavazok.

György Péter

158. **KASSÁK** Lajos Bartók-verse. Bemutatja Csaplár Ferenc. /Bp., 1981, Magyar Helikon./ 85 l, 3 lev, rendkívül gazdag színes és fekete szövegközti képanyaggal, 1 szétnyitható melléklet: Kassák Bartók-potréja. /Kézirattár./ Fűzve, illusztrált kiadói borítóban.

150,- 300,-

159. **KASSÁK** Lajos: Egy ember élete. 1-2. köt. /2. kiad./ Bp., 1957, Magvető. 1 t, 641 l, 1 lev; 675 l. Kiadói vászonkötésben, sérült, szakadt, hiányos borítófedéllel, melyet Kassák tervezett.

300,- 500,-

160. **KASSÁK** Lajos: Egy kosár gyümölcs. Regény. Bp., /1939,/ Dante. 223 l. Kiadói egészvászon kötésben.

400,- 600,-

161. **KASSÁK** Lajos: Az idő múlásában. /Hasonmás kiadás./ /Bp., 1971, Képzőművészeti Alap./ 6+2 lev. Összefűzetlen lapok. Kassák rajzainak és kézírásos meséjének hasonmásához László Gyula írt elemzést „Gondolatok Kassák Lajos képeskönyvéhez" címmel.

400,-

162. **KASSÁK** Lajos: Kis könyv haldoklásunk emlékére. Bp., /1945,/ Új Idők. 110 l, 1 lev. Fűzve, kiadói borítóban Georges BRACQUE rajzával.
Első kiadás!

150,- 450,-

163. **KASSÁK** Lajos: A ló meghal a madarak kirepülnek. /Bp.,/ 1967, Magyar Helikon. 48 l. Kiadói papírkötésben, felragasztott Kassák illusztrációval.

600,- 1000,

164. **KASSÁK** Lajos: Máglyák énekelnek. 1919-1920. /Bécs, 1920,/ Bécsi Magyar Kiadó. 119 l. Fűzve, sérült gerinccel, a borítót Bortnyik Sándor rajzolta.
Első kiadás!

800,- 1500,-

165. **KASSÁK Lajos:** Marika, énekelj! - Egy kutya emlékiratai. Bp., 1961, Magvető. 477 l, 1 lev. Kiadói vászonkötésben, eredeti védőborítóval, melyet Kassák tervezett.
Első kiadás!

100,- 300,-

166. **KASSÁK** Lajos: Mélyáram. /Novellák./ /Bev. tanulm.. Szabó György./ Bp., 1960, Magvető. 618 l, 1 lev. Kiadói vászonkötésben, kissé sérült eredeti védöborítóban.

300, -500,-

167. **KASSÁK** Lajos: Menekülök. Elbeszélések. /Debrecen, é.n .,/ Nagy Károly és Társai. 75 l. /Új irók 3. sz./ Fűzve, kiadói borítóban. **Első kiadás!**

400,- 600,-

168. **KASSÁK** Lajos: Mesterek köszöntése. /Versek./ Bp., 1965, Magvetö. 34 lev, 10 színes egészoldalas képpel. Kiadói egészvászon kötésben, eredeti védőborítóban, melyet F. Léger képe díszít. **Kassák** 1966. I.24-i **dedikációjával!** A kötet Kassák verseinek a modern festészet nagy úttörőiről írott költeményeit tartalmazza, a mesterek 1-1 képével illusztrálva: Henri **Matisse,** Pablo **Picasso,** Georges **Braque,** Ferdinand **Léger,** Franz **Marc,** Marc **Chagall,** Paul **Klee,** Henri **Rousseau,** Georgio de **Chirico,** Max **Enst.**

1200,- 2000,-

169. **KASSÁK** Lajos: Napjaink átértékelése. /Bp.,/ 1934, MUNKA. 61 l. Fűzve, kiadói borítóban. **Első kiadás!** Sajnos annak idején törékeny papírra nyomtatták, mely mára eléggé tönkrement.

600,- 1200,-

170. **KASSÁK** Lajos: Számozott költemények. /Összeáll.. Kassák Lajosné. A szöveget gondozta és az utószót írta: Csaplár Ferenc. Tervezte: Fajó János, Ginács László. Kassák képeivel. Képszerk.: Kiss Marianne./ /Bp., 1987, Kassák Emlékmúzeum,/ Szépirodalmi. 221 l, 1 lev. /részben többszínnyomatú illusztrációkkal/ Kiadói félvászon kötésben. Megjelent a költő születésének századik évfordulójára.

150,- 500,-

171. **KASSÁK** Lajos: A telep. /Regény./ /Bp., 1933,/ Pantheon. 248 l, 4 lev. /Az új magyar regény./ Aranyozott kiadói egészvászon kötésben.
Elsö kiadás!

400,- 600,-

172. **KASSÁK** Lajos: Tisztaság könyve. /Hasonmás kiadás./ /Bp.,/ 1926, /Horizont/. 115 l, 8 t, 2 lev. /A hasonmás: Bp., 1987, Helikon./ Fűzve, illusztrált kiadói borítóban. Megjelent Kassák születésének 100. évfordulójára. hozzá tartozik: **SÍK** Csaba: Kassák két évtizede. /Tanulmány./ /Bp., 1987, Helíkon. / 29 l, l lev. /Megjelent Kassák: Tisztaság könyve hasonmás kiadásának kiséröfüzeteként./ Fűzve, illusztrált kiadói borítóban. A két mű együtt kiadói kartontokban.

150,- 300,-

173. **KASSÁK** Lajos: Üljük körül az asztalt. /Versek./ Bp., 1968, Magvető. 212 1. Kiadói vászonkötésben, védőborítóval.

200,- 600,-

174. **KASSÁK** Lajos: Vallomás tizenöt művészről. /**Kmetty** János, **Bernáth** Aurél, **Egry** József, **Perlrott-Csaba** Vilmos, **Barcsay** Jenö, **Czóbel** Béla, **Farkas** István, **Márffy** Ödön, **Berény** Róbert, **Gadányi** Jenö, **Vedres** Márk János, **Ferenczy** Béni, **Pátzay** Pál, **Fischer** József, **Schubert** Ernö./ Bp., 1942, /Popper Ernő ny., Monor/. 128 l, XXX t, 2 lev. Modern amatőr kartonkötésben, az eredeti borító - **Kernstok** Károly rajzával - felragasztva. **Első kiadás!** A kötetbe helyezve egy másik műből származó Kassák-**dedikáció** Megjelent 600 példányban, ez a **170. számú.**

1200,- 2000,-

175. **1924.** Déry Tibor, Glauber Henrik, **KASSÁK Lajos,** Nádass József, Reiter Róbert, Tamás Aladár antológiája. Bev.. Kassák Lajos./ /Wien, 1924, Horizont./ 23 lev. /Horizont könyvek 3./ Amatőr félvászon kötésben.

1600,- 3000,-

176. Gyűjtemény! **Kassák** Lajos műveinek modern kiadásai. 13 kötet. (D)

2000,- 3000,-

177. **Magyar Műhely.** Irodalmi, müvészeti és kritikai folyóirat. III. évf. 13. sz. 1965. december 1. **KASSÁK-szám.** Szerkesztöbizottság: Márton László, Nagy Pál, Papp Tibor, Szakál Imre. Képzőművészeti szerk.: Pátkai Ervin. /Paris, 1965, Paul Nagy./ 63 l, 4 t. Fűzve, Éliás Erika kiadói borítójában.
A szám szerzői: Lengyel Balázs, Berényi Zsigmond, Justus Pál, Márton László, Keszei István, Sík Csaba, Papp Tibor, Kozocsa Sándor /Kassák műveinek bibliográfiája/. Borsos Miklós, Derkovits Gyula, Gulácsy Lajos, Molnár Edit és Kassák munkáinak fotóival.

400,- 800,-

178. **lajos kassák** 1887-1967. /Kiállítási katalógus./ neue galerie am landesmuseum joanneum. 8. juni-4. juli 1971. /auswahl der werke: oswald oberhuber, katalogredaktion: dr.werner fenz und horst schweigert./ /Graz, 1971, Grazer Druck./ 27 1, rendkívűl gazdag színes és fekete képanyaggal. Kassák Lajosné által dedikált példány! Behelyezve a kiállítás megnyitására szóló meghívó.

400,- 800,-

179. **KASSÁK** /Lajos/ hatvanadik születésnapjára. /Szerk.: Nádass József./ /Bp.,/ 1947, /Világosság ny./. 53 l. Fűzve, sérült kiadöi borítóban, melyen Hincz Gyula Kassák-portréja látható.

1000,- 1500,-

180. Gyűjtemény! 10 kötet **KASSÁK Lajos** életéről, irodalmi és művészeti tevékenységéről, kiállítási katalógusok, irodalmi értékelések az 1967-1992 közti évekböl. (A)

1500,- 2000,-

181: **KELETI** Arthur: Angyali üdvözlet. Litániák. Bp., 1916, Grill. 68 l, l lev. Kissé sérült kiadói kartonkötésben, Gara Arnold borítórajzával és könyvdíszeivel.
Dedikált példány!

800,- 1500,-

mélyén levő Nyugat-asztal, mely úgy öt óra körül népesedett be, a másik a bejárat mellett, az akadémikusok asztala.

Ezért esett a választásunk arra, hogy egy kávéházi belsővel elevenítsük fel és tegyük érzékletessé a Nyugat szerkesztésének légkörét. Ez a Nyugat-asztal tehát nem egyetlen valódi asztal és kávéház rekonstruálása akar lenni, hiszen erre egyaránt pályázhatna akár a Bristol, akár a Centrál, akár a New York, hanem egy virtuális kávéházi létet elevenít fel. A kávéházi asztal körül kibontakozó szellemi műhelyt a Nyugat címlapjainak tapétaszerűen felragasztott együttese adja, mely a maga teljességében mutatja meg azt a valóban lenyűgöző munkát, amelyet a szerkesztők az évtizedek során végeztek. Ritkaságszámba megy, hogy a Nyugatok címlapjai láthatók legyenek, hiszen az évfolyamok összekötésénél ezeket általában kivágták belőlük, pedig a címlap a Nyugat egyik legértékesebb része volt, mivel egyúttal a tartalomjegyzéket is itt közölték. A színes másolatok, melyek látványnak is szépek, a múzeum értékes gyűjteményének csonkítatlan példányairól készültek. Végig tekintve szinte filmszerűen látjuk lepergeni a század első négy évtizedét. Nyomon követhető az első világháború kitörése, Ady 1919-es halála. Felfedezhetjük a tematikus Osvát-, Móricz-, Babits-számot, látjuk a szaporodó fekete keretes címlapokat: Tóth Árpád, Osvát, Kosztolányi, Karinthy haláláról tudósítanak a Nyugat hírei. Míg végül 1941 augusztusában, Babits halálával megszakad a folyóiratok sora, hiszen nem engedélyezték a Nyugat működését a főszerkesztő halála után.

A terem közepén egy korabeli márvány asztal (a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum tulajdona) üres székekkel magát a Nyugat-asztalt szimbolizálja, mely szinte várja, hogy előbbutóbb megérkezzenek a szerkesztők, az asztalon tintatartó és tapper. Körötte néhány mai kávéházi asztal Thonet-székekkel (a W-Deco Bútor Stúdió és E. Szabó László belső építész bocsátott rendelkezésünkre). Az asztalokon nádból készült újságtartók – mint hajdanában a kávéházakban –, itt átlapozhatjuk a Nyugat emlékszámainak ünnepi cikkeit, az Osvát-, a Babits-, az Ignotus- és a Móricz-szám visszaemlékezéseit, egy összeállítást azokból az írásokból, melyek a kávéházi létet és a Nyugat-asztal hangulatát elevenítik fel, végül egy „lapozóban" a szerkesztőségen belül lezajlott fontosabb viták történetéről is olvashatunk. Az asztalok üveglapjai alatt Nyugat hirdetések és kéziratok, a sarokban fogas, melyen egy fekete kabát és kalap lóg, a fal mellett egy régi kávéfőző gép áll.

Olyan kéziratok és dokumentumok eredetije vagy színes másolata van a tárlókban a szerkesztők arcképei mellett vagy a kávéházi asztalok fedőüvegei alatt kiállítva, amelyek a szerkesztési munkával kapcsolatosak. Ezeket az Osvát-, Móricz-, Gellért Oszkár-, Babits-hagyatékból válogattuk ki. Köztük Osvát szerkesztői rájegyzésével ellátott kéziratokat, egy-egy Nyugat-szám tervét, pénztári kifizetési bizonylatokat láthatunk. (A kéziratok a Múzeum és az OSzK Kézirattárának gyűjteményéből valók.)

A kávéházi teret körben, a New York kávéház gyűjteményéből származó karikatúrák díszítik. Az ablakok között, fő helyen és nagy méretben belógatva, Osvát szerkesztői 10 pontja vonja magára a figyelmet, Molnár Ferenc híres megfogalmazásában, mely a jó szerkesztői munka összefoglalásaként zárja a kiállítást. A Nyugat címlapok között két vers idézi fel a légkört:

Szabó Lőrinc:
Centrál

A Centrál, modern akadémia,
pezsgett, forrt. A költők törzsasztala
rég befogadott, Zsiga bácsi, Tóth,
Schöpflin, Király György, Trostler s aki volt
tudós és író, öt és nyolc között
mind odagyűlt. Vers-börze működött,
és lexikongyár – Mikes sakkozott,
Babits korrigált – Elzevirt hozott
Kner Gyomáról – Karinthy vitte új
feleségét – Heinrich, az öregúr,
csepülte a konzervativokat –
Táltos hümmögött, kis Káldor szaladt
Meredithet lekötni – pletyka, pénz
s száz terv lengett a szivarfüstben – és
hogy túlvoltunk Shakespeare Szonettjein
(s Horváth Henrik új kecskerímein),
Mihály kocogott: „Főúr, fizetek!" –
S mentünk, nézni detektívfilmeket.

Kosztolányi Dezső:
Szellemidézés a New York-kávéházban

A kávé gőze illan át forogva,
a téli reggel füstjén szerteszét,
s ott, hol zabáltunk hajdan éhgyomorra
dicsőséget, dohányt és feketét,

nők, villanyok között, tombolva nyersen,
a lehetetlent érzem én magát,
szeszélyt, kalandot, sok-sok régi versem
és ifjúságom vad aether-szagát.

Lásd, most jöhetnél, Osvát. A halál tán
el is bocsát, jelenj meg e találkán,
ragyogj föl a barok oszlop megett,
hadd lássam egyszer még, örökre sértett
gyászomba, rég eltűnt, fényes kísértet,
vezérkedő, roppant szemüveged.

A bejárat melletti falon falon a Nyugat-szerkesztőségek épületeinek fotói lógnak:

1908. jan. 1. – Sajó u. 5/a
1909. máj. 1. – Aréna u. 66.
aug. 1. – Rákóczi út 9.
1910. máj. 1. – Mérleg u. 9.
1912. jún. 1. – Lónyay u. 18.
1916. okt. 16. – Vilmos császár. u. 51.
1926. jan. 1. – Ilka u. 31.
1930. jan. 16. – Vadász u. 11.
máj. 16. – Vilmos császár. u. 34.

A kiállítást Kelevéz Ágnes forgatókönyve és szövegei alapján Kemény Gyula kiállítás-rendező valósította meg.

Kassák Múzeum

Kassák kalapja
31+1 szlovák művész kiállítása

Látogatható: 1998. március 15-ig

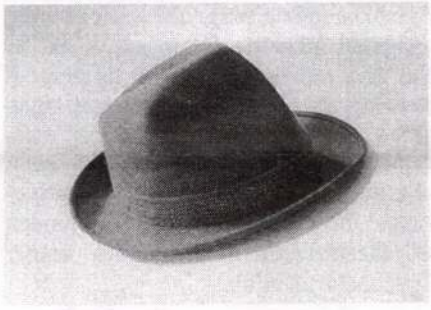

Kassák Lajos élete, munkássága csaknem harminc esztendeje a változó körülmények között újra és újra aktuális hagyomány a kortárs szlovák művészek legjobbjai számára. Az 1968 utáni nehéz évtizedekben az uralkodó ízlésformákkal és a hivatalos elvárásokkal szembeforduló fiatalokként a művészet szabadságáért, a konzervitizmus egyeduralmának megszüntetéséért folytatott küzdelem legendás alakját látták magyar pályatársukban. Erről az 1987. évi centenáriumi akció, 48 csehszlovákiai művész Kassák születésének 100. évfordulójára készített mappája tanúskodik. A szabadságeszmét, a dogmák és a konvenciók elutasítását sugallta az akció anyagának műfajokban, anyagokban, technikai eljárásokban való változatossága, sokfélesége.

Az elmúlt esztendőben, Kassák születésnapja alkalmából újabb vállalkozás szerveződött. Résztvevői közül tizennyolcan az egykori 48-ak közül valók, tizenhárman pedig első alkalom-

mal tisztelegnek műalkotással Kassák emléke előtt. A szlovákiai viszonyok terén és az alkotók személyes helyzetében végbement változással magyarázható, hogy az 1997 őszére összegyűlt műtárgyegyüttes másról üzen, mint a tíz évvel ezelőtti. A határok nélküli Európa eszméjének hirdetése lett a Kassákra való legújabb emlékezés alapgondolata. Ennek jegyében jött létre a kiállítás is. Helyszíne a pozsonyi Zichy palotában található Z Galéria lett, az október 23-án lezajlott megnyitót a Magyar Köztársaság Nagykövetsége, a Magyar Kulturális Intézet és a pozsonyi Városi Kulturális Intézet és a pozsonyi Városi Kulturális Központ együtt szervezte. Kassák munkásságát Boros Jenő nagykövet és dr. Frantisek Horvat kurátor méltatta, mégpedig szinte egész Európa képviselőinek jelenlétében. A vernisszázs ugyanis külképviseletünk hivatalos rendezvénye volt.

Ezzel egyidejűleg Kassák szülővárosában, Érsekújvárott a Zsitva menti Galériában Tóth Dezider Kassák kalapja címmel megalkotott installációja azt a Kassákot idézte meg, aki a szegénység világából küzdötte föl magát, s aki az élet és a művészet egységét hirdette. A pozsonyi és újvári megemlékezés anyagát – szintén a közös Európa megvalósulását kívánva és remélve – szlovák–magyar együttműködés eredményeképp most Budapesten is minden művészetszerető és jóakaratú ember figyelmébe ajánljuk.

Csaplár Ferenc

Rippl-Rónai József gyűjteményes kiállítása a Magyar Nemzeti Galériában

Megnyitó: 1998 március 12-én
Látogatható 1998. szeptember 6-ig

Részlet a sajtóanyagból:

A szecesszió összművészeti törekvéseinek megfelelően érdeklődése kiterjedt az alkalmazott grafikára is, könyvillusztrációk, könyvborítók, litográfiák kerültek ki keze alól. Ugyanakkor jeleskedett az iparművészet műfajaiban is: tervezett hímzést, gobelint, bútort, üvegablakot, tálakat, üvegpoharakat. Legjelentősebb iparművészeti munkája – a sajnos azóta elpusztult – 1897–98-ban készült ebédlő berendezése volt gróf Andrássy Tivadar Fő utcai palotájába. 1899-ben néhány hónapot töltött barátja, Aristide Maillol szülőföldjén Dél-Franciaországban, a spanyol határhoz közeli kis halászfalucskában, Banyuls-sur-Merben. A mediterrán táj élménye egy új korszakot hívott életre művészetében: korábbi komor interieurei után színes tájképek tucatjait jelentette meg ekkor.

Tizennégy év párizsi tartózkodás után 1902-ben hazatelepedett Kaposvárra, később a teleket Pesten, a Kelenhegyi úton lévő műteremlakásában töltötte. Itthon érdeklődése a család, a mindennapok apró eseményei és közvetlen környezete felé fordult, festői témáit is ebből az intim világból merítette. Szeretett családtagjai: szülei, francia felesége – Lazarine –, fogadott lánya – Anella – és a kisváros jellegzetes alakjai voltak állandó modelljei. Magyarországi elfogadtatása az 1906-os kiállításhoz kötődik, lényegében ettől az időtől a modern magyar művészet egyik legkiemelkedőbb alakjaként tartják számon.

1907-től Rippl-Rónai művészetében egy újabb festői korszak születik. A tréfásan „kukoricás" képeknek is nevezett műveken, apró, elkülönülő ecsetvonásokból építkezve, tiszta, keveretlen színekkel alakítja ki dekoratív kompozícióit.

1914-ben rokoni látogatásuk alatt családjával együtt Franciaországban éri az I. világháború kitörése. Súlyos megpróbáltatások után Máconba, majd a Le Puy melletti Chartreuse kolostor fogolytáborába internálják őket, ahonnan csak 1915 februárjában szabadulnak. Utolsó olajképét 1919-ben, szeretett modelljéről Zorkáról festette. Ezután már csak pasztellképek kerültek ki keze alól. A munkásságát végigkísérő színes kréta ettől kezdve egyeduralkodóvá vált művészetében. A leheletfinomságú, érzékeny női portrék sora mellett a kor neves művészeit – íróbarátait –, többek között Babits Mihályt, Móricz Zsigmondot, Ady Endrét, Osvát Ernőt, Szabó Lőrincet örökíti meg. 1911-ben a Nyugat kiadásában jelent meg személyes hangú önéletírása Rippl-Rónai József Emlékezései címen. Munkásságát számos hazai és külföldi elismerés és érdemérem kísérte: 1912 az amszterdami Nemzetközi Kiállítás ezüstérme; 1914 a bécsi Künstlerhaus aranyérme; 1915 a San Francisco-i Nemzetközi Kiállítás ezüstérme; 1916-ban Feleségem című képére itthon nagy állami aranyérem. 1926-ban a belga Lipót Rend lovagjává avatták, ugyanebben az évben a firenzei Uffici Képtár önarcképét a művész-arcképcsarnokban helyezte el.

Rippl-Rónai József utolsó nagy gyűjteményes kiállítása Budapesten 1961-ben volt, ugyancsak a Magyar Nemzeti Galériában. A most rendezés alatt álló kiállítás 1998 március 12-én nyílik meg, és szeptember 6-ig tart nyitva, de a tárlat meghosszabbítását is tervezzük.

A Magyar Nemzeti Galéria Rippl-Rónai kiállításhoz – az elmúlt évek tiszteletet parancsoló hagyományához híven – nagy (kb. 40 íves) katalógus jelenik meg, amely Rippl-Rónai József legszebb – a tárlaton látható összes – műveinek színes reprodukcióját és huszonhét művészettörténész többéves kutatómunkájának eredményeit tartalmazza.

MNG

ÚJ, ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSOK

„Ősi népek – antik kultúrák"

A BTM várostörténeti, állandó kiállításának első része
Budapest története az őskortól az avar kor végéig

A fenti címmel 1998. február 2-án új, állandó kiállítás nyílt a Budapesti Történeti Múzeumban. A Budapest területének történelmét bemutató sorozat első részeként elkészült bemutatót Szabó Miklós akadémikus, az ELTE rektora nyitotta meg.

A múzeum viszonylag nagy folyosói részének beépítése révén új kiállítási terület bevonása vált lehetővé a 2. emeleten.

A Héjjas Pál belső építészeti terve alapján kialakított „galérián" több évezred emlékanyagát kellett a nagyközönség számára áttekinthetően elhelyezni. A bemutatásra szolgáló hely és a bemutatandó anyag mennyisége és változatossága közötti ellentét a maximális helykihasználás mellett is átfogó ismertetést tett lehetővé. Az egyes korszakok tagolásánál is figyelembe kellett venni a lépcsőházi tér adottságait, területi ará-

BUDAPESTI ŐSZI FESZTIVÁL

Kassák Lajos kollázsai 1955–1966

Kiállítás a Kassák Múzeumban

Megnyílik: 1994. szeptember 25-én, vasárnap délelőtt 11 órakor
Beszédet mond: **Juhász Ferenc**
Sajtóbemutató: szeptember 23-án, pénteken délelőtt 11 órakor

A kollázsban, e jellegzetes avantgárd műfajban rejlő lehetőségeket Kassák már képzőművészeti munkássága kezdetén fölismerte. Az 1920-as évek elején újság-, képeslap-, nyomtatványkivágatokból, tipográfiai elemekből, textil-, fa- és fémdarabokból új egységet létrehozva a rombolás és építés művészi és társadalmi programját hirdette. Az 1920-as évek második felétől a kollázs, illetve ennek új változata, a fotókollázs a kereskedelmi reklám és a közvetlen politikai agitáció eszköze volt számára. Hosszú szünet után, az 1960-as évek elején érdeklődése ismét e műfaj felé fordult. A két világrendszer kiélezett helyzetekben bővelkedő szembenállásának idején, a legutóbbi világégés borzalmaira még jól emlékezve drámai erővel fejezte ki az ember kiszolgáltatottságának élményét. Kései kollázsainak egy másik csoportja szinte ellenpólusa a pusztulás vízióját, az erőszak tombolását érzékeltető műveknek: a formák, színek, anyagok gazdag lehetőségeivel élni tudó művész teremtő kedve sugárzik belőlük. Összeállítható az ekkori kollázsokból egy ironikus, szatirikus sorozat is a modern kor megannyi emberi gyarlóságáról, jellegzetes szokásáról, magatartásformájáról. A képszerkesztésben, az asszociációteremtésben megnyilvánuló ötletesség, a festői hatást keltő színválasztás és formaalakítás, az érzelmek és hangulatok változatossága jellemzi Kassák kollázs-őszikéit, melyekből a 30 esztendővel ezelőtti közelmúlt szinte teljes keresztmetszete s századunk egyik nyughatatlan szellemének a korról alkotott ítélete ismerhető meg. E történeti dokumentumként és művészi megnyilatkozásként egyaránt különleges művek idehaza csak alkotójuk halála után kerültek a nyilvánosság elé. Kassák a majdani találkozásra gondolva két kollázsához "magyarázó" versszöveget írt, a többi mű titkának megfejtésére bíztatva az utókort.

A művek a létrejöttük óta eltelt három évtized alatt hazai és külföldi köz- és magángyűjteményekbe kerültek. A Kassák Múzeumban a Budapesti Őszi Fesztivál hivatalos programjának keretében megrendezendő kiállítás több mint félszáz darabból álló anyaga a Kassák Múzeum, továbbá a Magyar Nemzeti Galéria, az Esztergomi Keresztény Múzeum, a Szombathelyi Képtár valamint Juhász Ferenc, Kass János és Vattay Elemér gyűjteményéből származik.

A kiállítás rendezője: Csaplár Ferenc
Kassák Múzeum, 1033 Budapest, Fő tér 1., Zichy kastély
Telefon: 168–70–21
A kiállítás megtekinthető 1994. december 18-ig naponta 10–18 óráig

Kassák Lajos

BUDAPESTI ŐSZI FESZTIVÁL

KASSÁK KOLLÁZSAI

1955 - 1966

MEGNYITJA

JUHÁSZ FERENC

KÖLTŐ

1994. SZEPTEMBER 25-ÉN, VASÁRNAP DÉLELŐTT 11 ÓRAKOR

KASSÁK MÚZEUM

BUDAPEST III., FŐ TÉR 1., ZICHY-KASTÉLY

Autour de Paris-Moscou, la NC signale

La Nouvelle Critique
juillet-Août 1979

Avant-gardes hongroises

L'Activisme hongrois. Mouvement de création, d'action et de réflexion qui s'étend de 1915 à 1926. Prend une dimension de portée universelle par la lutte et l'expérience de la République des Conseils (mars-août 1919). Déborde largement les frontières de la Hongrie, contribuant ainsi à révolutionner la manière dont le marxisme posait jusqu'alors le problème du rapport entre l'art et la politique. Mais la «commune» de Budapest reste méconnue en France. A fortiori les créateurs qui prirent parti pour elle; pourquoi, dans notre pays, l'Activisme hongrois, le mouvement de Kassák, la revue MA sont encore quasiment ignorés? L'exposition de très grande qualité réalisée à l'initiative du Centre culturel de Noisy-le-Grand avec la collaboration active de l'Institut hongrois à Paris et le catalogue de cette exposition — un livre de 328 pages abondamment illustré en noir et en couleurs, conçu et réalisé sous la direction de Charles Dautrey et Jean-Claude Guerlain — peuvent contribuer à combler les lacunes de notre mémoire collective. Reste à expliquer scientifiquement, c'est-à-dire sans préjugés, ce retard, cette ignorance persistante d'une période révolutionnaire, riche d'enseignements entre toutes, sur les rapports que peuvent entretenir la culture et la politique en période de bouleversement social. Tout dans cette exposition et cet ouvrage y appelle. Apport sur le thème Art et pouvoir. N'aurait-il pas fallu dire art et révolution sous peine d'accréditer l'idée que tout pouvoir est par nature opposé à l'activité artistique, indissolublement création et critique de l'état de chose existant? N'est-ce pas au contraire un pouvoir révolutionnaire qui peut transformer cette opposition métaphysique et séculaire? L'ouvrage collectif publié à l'occasion de cette exposition porte en sous-titre : Art révolutionnaire ou art de parti. L'un et l'autre, au sens large, sont-ils donc condamnés à toujours s'opposer? La question reste intranchée quand on referme ce très beau livre.

Comme le déclare Richard Crevier dans l'introduction : «Dans la conscience historienne», l'Activisme hongrois devrait «occuper une place analogue à celle de Mai 68 dans la conscience des communistes français». Indéniablement, des possibilités d'assimilation d'un patrimoine de portée universelle ont été créées. C'est le mérite des initiateurs de cette exposition et des auteurs de ce livre. Reste à élargir le cercle des connaisseurs. Ce souci est inégalement partagé par les nombreux chercheurs français et hongrois qui ont participé à la rédaction de cet ouvrage. Du côté français, on n'a pas grand-chose à se reprocher, et pour cause : l'apport essentiel pour rendre l'Activisme populaire est de ce côté. Remarquables contributions donc d'Alexandre Adler (la double révolution), de Richard Crevier (l'Activisme entre l'esthétique et l'éthique dans la politique révolutionnaire), de Lionel Richard (dans le sillage d'une révolution écrasée), de Jean-Michel Palmier (le marxisme et l'avant-garde artistique : regards critiques sur l'esthétique de György Lukács), et de Jean-Pierre Morel (le trio des masques). Un vœu : que cette exposition — de la qualité de celle que connait Beaubourg, mais de plus petite dimension bien sûr — circule dans de nombreuses municipalités. Dans l'immédiat, on peut se procurer le livre-catalogue aux Editions Goutal-Darly, 79/81, avenue Pierre-Brossolette, 92120 Montrouge (prix à l'unité : 180 F, collectivités : 155 F).

MA n° spécial Lénine, 1919.

Édition de MA, 1917.

KASSÁK Lajos

La Quinzaine littéraire
1e/15 juillet 1979

Escale à Budapest

On sait que cette exposition *Paris-Moscou* devait primitivement couvrir tout l'espace géographique et culturel séparant la France de la Russie pré- et post-révolutionnaire. Il faut s'arrêter un instant à cette intention qui n'a pas pu être réalisée. En effet, une question domine, à l'horizon de *Paris-Berlin* comme à celui de *Paris-Moscou* ; quels furent les rapports qu'entretinrent les deux révolutions, esthétique et politique dans les trente premières années de ce siècle ? Or, pour bien poser cette question, il convient de la saisir selon les deux axes de réponse qui lui furent donnés respectivement en Allemagne et en Russie.

Ce qu'on pourrait appeler le « modèle allemand » vise une révolution de la pratique intellectuelle et esthétique, et dans le développement propre à cette activité, toute la réalité sociale et politique se trouvera à son tour « révolutionnée ». On insiste donc sur une révolution des formes, censément capable par elle-même de promouvoir la révolution sociale. De son côté, ce que serait un « modèle russe » inviterait les intellectuels à se mettre « au service de la révolution », c'est-à-dire à se soumettre à une exigence extérieure à leur pratique, sous l'égide de la classe ouvrière.

Ces deux « modèles » demeurent bien entendu abstraits et ne reflètent que très imparfaitement la réalité des débats qui se sont déroulés dans les deux pays, et en France même quelques années plus tard au sein du groupe surréaliste. Ils ont cependant l'avantage de cerner un champ de problèmes que le seul espace moscovite laisse mal apercevoir, même s'il en fut lui aussi le théâtre.

A cet égard, alors que Beaubourg nous convie au grand voyage Paris-Moscou, il ne serait peut-être pas inutile de faire escale en chemin pour scruter notre question à l'aide des œuvres et des débats qui ont scandé les cent trente journées de la République des Conseils qui s'est installée sans effusion de sang, à Budapest au printemps 1919. Du point de vue culturel, la Hongrie présente en effet la particularité de se trouver dans la zone de double influence de l'Orient et de l'Occident, de Moscou et de Berlin. Un important ouvrage vient d'ailleurs de révéler au public français l'ampleur des réalisations dont la Hongrie fut le cadre dans les années 1910-1926 (1), et les textes nombreux qu'il reproduit, ainsi que les analyses qui y sont jointes, sont un complément nécessaire, sur le plan de la réflexion du moins, au catalogue magnifiquement illustré que publie le Centre G.-Pompidou.

1915 voit paraître à Budapest le premier numéro de la revue de Lajos Kassak *A Tett* (l'Action) qui sera bientôt interdit et laissera la place à *Ma* (*Aujourd'hui*) sous la direction du même auteur, poète et peintre. Les titres de ces deux publications cernent bien l'ambition de leurs collaborateurs : agir, dans le domaine des arts, c'est-à-dire rompre avec la contemplation pure, établir une communication vivante entre les producteurs d'art et le reste de la société, mais aussi donner à cette action le sceau de l'actualité. A Moscou, Berlin et Budapest, la question est donc la même : quel langage pour la révolution, dans les arts et dans la société ? La contribution hongroise reste cependant originale, comme le relève A. Adler (1), dans la mesure où son intelligentsia était à la fois moins intégrée que celle de France ou d'Allemagne, et moins isolée et marginale que celle de Russie qui n'eut jamais que de faibles rapports avec le parti bolchevique. De là cette extraordinaire fusion des aspirations de l'intelligentsia hongroise et de la révolution bolchevique aux premiers jours de la République des conseils : Bartok, Kassák, Moholy-Nagy, Balázs, Roheim, Lukács, autant de noms, autant de domaines qui furent d'emblée associés à l'entreprise de renouvellement des langages de la communication sociale, associés souvent au pouvoir politique lui-même.

Cette escale budapestoise dans le grand voyage Paris-Moscou ne doit pas occulter le fait que l'intelligentsia hongroise échoua, comme les autres, dans la tâche peut-être contradictoire qu'elle s'était fixée : réunir dans une seule pratique les deux révolutions. *L'activisme*, qui cherchait dans la modernisation des formes une nouvelle action transformatrice des mentalités et des réalités quotidiennes, se brisa sur le roc de l'inertie culturelle, réelle ou supposée, des « masses ».

C'est autour de ce qu'étaient censées penser « les masses » que se joua, dans l'URSS des années 20, l'avenir des avant-gardes. Ce n'est pas le lieu de reprendre la superstructure politique de ce débat, mais on doit se rappeler que les mouvements d'avant-garde ne furent pas les seuls à croire exprimer, sinon la conscience réelle du moins la « conscience possible » de ces « masses » ; le proletkult comme organisation para-étatique et comme idéologie y prétendait aussi. Or le tragique de cette histoire est que l'on parvint, en les opposant, à les faire taire l'un et l'autre.

Ce fut une manière de résoudre la question qui agita *Lev* comme *Ma*, de la rupture au plan de la conscience des habitudes héritées du passé féodal ou bourgeois. Il y avait de l'utopisme, peut-être, chez ceux qui s'orientaient sur ce que nous avons appelé le « modèle allemand », mais le recul de l'histoire nous permet de voir aujourd'hui que cet utopisme esthétique est devenu la réalité quotidienne de notre sensibilité, sans qu'une société de justice ait été mise en place. Ce constat donne-t-il pour autant raison à ceux qui accusèrent les constructivistes de « décadentisme » ?

La particularité des avant-gardes de ces années de révolution, et cela les distingue définitivement de celles qui suivirent la Deuxième Guerre mondiale, est d'avoir tenté de rompre avec les pratiques solipsistes de l'art, d'avoir intégré le travail de l'artiste à la production et celui de la production à l'art : *« nous estimons davantage la plaque de verre poli et transparent, les billes d'acier polies au tour que les bibelots décoratifs de l'artiste éthéré et ses rimes sonnantes. »* Ces mots de Kassák doivent être entendus dans un contexte où la fin de l'art n'est plus l'expression de la subjectivité mais la participation du « sujet » au vaste projet de construction d'une vie nouvelle. El Lissitzky, Taline, Tretiakov ou Arvatov, pour ne citer que les principaux, développent une véritable théorie socio-esthétique de l'essor des arts dans et par la production industrielle. Pour la publicité comme pour la propagande et la production, ils inventent le design russe, sur la même base idéologique que le Moholy-Nagy et le Gropius du Bauhaus. Alors que la France reste bétonnée dans son Bloc National et rêve de stabilité du franc et d'antiquité grecque, Berlin, Budapest et Moscou « révolutionnent ».

Jacques Leenhardt.

1. *L'activisme hongrois*, sous la direction de Charles Dautrey et Jean-Claude Guerlain, éditions Goutal-Darly, Paris 1979.

KASSÁK Lajos

l'Humanité - 24 Avril 1979.

L'art d'avant-garde en Hongrie (1910-1926)

Les « activistes » et la Révolution

Il s'agit d'un événement à plus d'un titre. D'abord, une modeste commune de Seine-Saint-Denis, dont le député-maire est notre camarade Marie-Thérèse Goutman, aide à la réalisation d'une manifestation originale et didactique consacrée à « l'activisme » hongrois, c'est-à-dire à la place et au rôle des « avant-gardes » artistiques — encore peu connues en France — au début de ce siècle en Hongrie, mais surtout à l'époque de la Commune de Budapest dirigée par Bela Kun (la République des Conseils a duré de mars à août 1919) ; un gros livre (1), textes et documents à l'appui, montre que les artistes novateurs groupés autour de deux revues, *TETT*, de 1915 à 1916, puis *Ma* (Aujourd'hui), de 1916 à 1926 — fondées et animées par un intellectuel d'origine ouvrière, Lajos Kassak, tentent de créer un art nouveau quand ils font la preuve que l'art peut précéder le mouvement révolutionnaire, l'exprimer et l'influencer.

Ensuite sont établies des passerelles entre le pouvoir politique de la Commune et le mouvement qui se veut franchement autonome dans sa pensée, ses moyens et son action, quoiqu'engagé au plan idéologique en faveur du pouvoir ouvrier.

Refaire le monde ?

C'est dire de façon brève, et abrupte, les questions soulevées dans ce panorama, peut-être trop dense, heureusement relayé par un ouvrage écrit par des chercheurs hongrois et français.

Ce mouvement d'avant-garde est divers dans ses composantes, mais homogène quant à ses aspirations et à ses principes. Il incline à sortir la Hongrie de ses ornières culturelles féodales et bourgeoises, voire à la placer à l'écoute de « penser » neufs. Il y a la tendance à reconnaître les racines nationales, à s'en inspirer pour trouver un langage propre (Bela Bartok), celle qui marche sur les brisées sensibles de foyers effervescents d'Italie ou de Russie (futurisme, abstraction, constructivisme), de France (fauvisme, cubisme, art non objectif), d'Allemagne (expressionnisme).

Une cinquantaine de peintures, dessins, affiches retracent la route de défricheurs comme Karoly Kernstok, Lajos Tihanyi, Por Bertalen, Mattis-Teusch, Sandor Bortnyik, restés jusqu'ici inconnus chez nous.

Cette aile marchante ne tient pas à illustrer une propagande. Même les affichistes, par nécessité plus concrets, travaillent la forme. Ils ne se tiennent pas quitte d'offrir des sentiments qui « coïncident » avec les idées et la politique des communistes pendant les cent trente-trois jours du pouvoir révolutionnaire. D'où « l'opacité », le « formalisme apparent », sinon « peu réaliste », « sauvage » et « décadent » des peintres et des poètes.

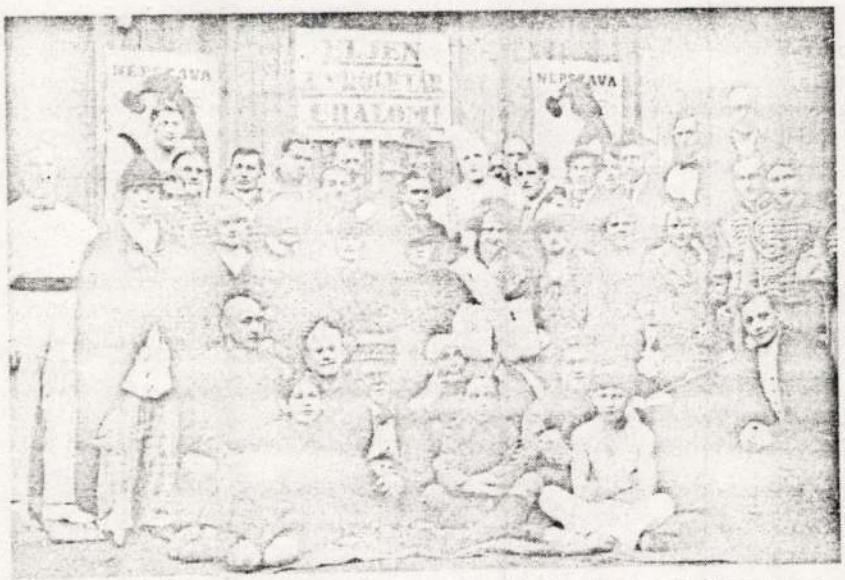

Groupe d'artistes sous la République des Conseils. Sur le mur, l'affiche imaginée par Biro pour la fête du 1er Mai 1919, encadrant le slogan : « Vive le pouvoir prolétarien ». (Photographie anonyme)

Avec leurs rêves et leurs pressentiments, ceux-ci « sautaient » dans l'inconnu, un monde qu'ils croyaient à la mesure de la Révolution, en d'autres termes, de désirs culturels émancipateurs.

Mais comme le souligne dans une étude vive, ouverte et éclairante Richard Crevier, « l'absolue liberté de l'art face à l'ordre voulu par le politique demeurent inconciliables ». Du moins est-ce là son opinion, il est vrai corroborée par certains faits examinés dans cette exposition. Mais ce n'est pas la seule façon de poser la question.

On ne peut soutenir, sous peine de choir dans un sentimentalisme accablé, que les « activistes » ou du moins ceux pris comme tels, aient donné un art majeur. Traversés par toutes sortes d'influences intéressantes, mais contradictoires, leur principal mérite réside en ce qu'ils ont lutté dans le sens de la modernité, d'une manière au reste intransigeante, en purs utopistes qui considéraient que l'art peut contribuer au changement des hommes et du monde.

En rupture avec la tradition, mais opposés à « l'art pour l'art », ils maniaient une certaine violence déclamatoire, soutenaient, par exemple, un socialisme coupé des réalités du Front unique avec la social-démocratie. Autour de Kassak et de la revue *Ma*, ils déploient quantité d'initiatives pendant la Commune. A cet égard, le livre conçu par Charles Dautrey et Jean-Claude Guerlain comble un vide et apporte des réponses qui, si elles ne sont pas définitives, dévoilent assez sur une époque fertile, à propos de laquelle nous voyons des traits de la nôtre.

Matérialistes et anarchisants, « ils se demandaient (les « activistes ») si la politique, révolutionnaire à un moment, ne devient pas conservatrice quand vient le temps de stabiliser le mouvement au moyen de l'Etat », note encore l'auteur de la préface.

Leurs interrogations, même minées d'esprit sectaire, sont comme on voit, riches de possibles. Elles n'ont rien perdu de leur valeur.

Lorsque les baïonnettes fascistes de l'amiral Horthy imposent leur ordre à Budapest, Kassak part en exil à Vienne où *Ma* reparaît. Ses pages vont accueillir des compositions de Moholy-Nagy, Archipenko, Schwitters, un poème de Cendrars, un autre de Tzara, plus tard des œuvres de Léger, Jeanneret, Ozenfant. Cela pour dire que si la conscience, l'intelligence et la générosité d'une époque révolutionnaire se sont bien cristallisées, en Hongrie, dans l'épopée du mouvement ouvrier, la revue *Ma*, ses peintres et ses poètes y conservent une part importante.

LUCIEN CURZI

KASSÁK Lajos

Hungarian Studies Review Vol. XV, No. 1 (Spring 1988)

CONTENTS

PREFACE 5

PAPERS

Nature and Intellect: The Ideas of the Emergent Hungarian Avant-Garde
SYLVIA BAKOS 9

Kassák's Reading of Art History
ESTHER LEVINGER 25

Connections Between the Hungarian and American Avant-Gardes During the Early Twenties
OLIVER A. I. BOTAR 37

De la photographie à la peinture: la leçon de László Moholy-Nagy
ALAIN J. FINDELI 53

Time and Space in the Work of László Moholy-Nagy
DIANE KIRKPATRICK 63

DOCUMENTS ON LÁSZLÓ MOHOLY-NAGY
INTRODUCED, EDITED AND TRANSLATED BY OLIVER A.I. BOTAR

Moholy-Nagy and the Hungarian-American Council for Democracy: Documents 77

Two Appreciations of László Moholy-Nagy 85

48. Kassák, "Rechenschaft," *MA* vol. 8, no. 5–6 (March 1923), n.p. and *Álláspont, tények és új lehetőségek*, p. 37.
49. Kassák, "Képarchitektúra," p. 98.
50. Kassák, *Álláspont, tények és új lehetőségek*, p. 38.
51. *Ibid.*, p. 44
52. *Ibid.*, p. 38
53. Kassák, "Az új művészetről," p. 83 and *Álláspont, tények és új lehetőségek*, p. 44–45.
54. *Ibid.*
55. On the Marxist/Saint-Simonist nature of the productivist idea in Russian Constructivism see Margaret A. Rose, *Marx's Lost Aesthetics, Karl Marx and the Visual Arts* (Cambridge University Press, 1984) chs. 6–7, p. 99-136. On Kassák's anti-productivist views see my article "Lajos Kassák, *MA* and the New Artist 1916–1925," *The Structurist*, 25–26 (November 1986), pp. 78–84.
56. Kassák, *Álláspont, tények és új lehetőségek*, p. 46.

Hungarian Studies Review Vol. XV, No. 1 (Spring 1988)

Connections Between the Hungarian and American Avant-Gardes during the Early 1920s

Oliver A. I. Botar (Jr.)

An interesting, but virtually unknown chapter in the history of linkages in the international avant-garde is the contact between Hungarian emigrés and three American "little magazines" of the early 20s with editorial offices in Europe. These journals, *Broom*, *The Little Review* and *Secession* were, owing to their locations and interests, particularly open to publishing the work of continental avant-gardists, the Hungarians included. As will become apparent, this interest was reciprocal, and the result was a small but significant set of links and interactions.

Lajos Kassák, the central figure of the early 20th century Hungarian literary and artistic avant-garde, was—like many Europeans—fascinated with the "New World," with the America of wide open spaces, political liberty, and technological progress. His interest in things American seems to have first manifested itself in his admiration for the poetry and ideas of Walt Whitman (1819–1892). In his first journal, *A Tett* [The Deed], as well as in the early *Ma* [Today], Kassák published Whitman's poems on several occasions, in translations by Andor Halasi, György Szabadkai and Iván Hevesi.[1] It is significant that both the translator and the publisher of the first Hungarian edition of Whitman's *Song of Myself*, were Kassák's close associates.[2] Kassák and his circle admired Walt Whitman at least as much as that other pioneer of free verse, the Belgian poet Emil Verhaeren, and the influence of these two on the poetry of the Hungarians was considerable. As we shall see, the American Gorham Munson, a member of the post-World War One generation of avant-garde writers, would challenge the Hungarians' traditional pattern of fascination for things American.

The art and literature of the 20th century American avant-garde began—like the Hungarian—around 1910. Alfred Stieglitz's journal *Camera Work* (1903–1917) and his gallery "291" (1905–1917) played

important roles in the dissemination of information about the burgeoning European modern art scene.[3] Gertrude Stein (1874–1946), one of the pioneers of Modernist American literature, was a generous patron, and she strove to acquaint American visitors to her Paris apartment with the latest developments in French art.[4] Just as in Budapest, 1913 was the year in which the wider New York public first gained access to the new European art through major exhibitions. In Budapest it was Herwarth Walden's travelling show of Futurist and Expressionist art, and the great "International Post-Impressionist" exhibition which gained both adherents for and enemies of the new art, while in New York it was the by now famous "Armory Show" which did so. Avant-garde American writers acquired a published forum in 1914—only a year before *A Tett*, its Hungarian equivalent—when Margaret Anderson's *The Little Review* first appeared in Chicago.[5] Anderson, just as Kassák, made great personal sacrifices to make the appearance of her journal possible. At one point she lived in a tent on the shores of Lake Michigan so she could divert money from her housekeeping expenses to the journal. *The Little Review* exercised a great influence on the younger generation of American writers around 1919–1920, and Anderson's example was crucial to the birth of both *Broom* and *Secession*.

It was to provide a forum for this new wave of writers that Gorham B. Munson (1896–1969) established *Secession* in 1922. Munson belonged to the generation of American writers which Gertrude Stein (and Ernest Hemingway after her) described as "lost," and whose members moved to Europe after the Great War—mainly from New York's "bohemian" centre of Greenwich Village—to escape their homeland's provincialism. We read the following in the memoirs of Malcolm Cowley (1898–1988), one of these "refugees":

> Everywhere, in every department of cultural life, Europe offered the models to imitate—in painting, composing, philosophy, folk music, folk drinking, the drama, sex, politics, national consciousness—indeed, some doubted that this country was even a nation; it had no traditions except the fatal tradition of the pioneer.[6]

In establishing the reasons for this flight to Europe, one should not forget to take into account the fact that the American dollar was worth a lot on the Continent at the time, and so writers who would have been poor by standards at home, were able to live in relative luxury there. Cowley writes of this phenomenon:

> Nobody was honest in those days.... Those who had gold, or currency redeemable in gold, hastened toward the cheapest markets. There sprang into being a new race of tourists, the *Valutaschweine*, the parasites of the exchange, who wandered from France to Romania, from Italy to Poland, in quest of the vilest prices... a few dollars in our pockets, the equivalent of how many thousand crowns or pengos(*sic*), we went drifting onward with the army of exploitation:
>
> Following the dollar, ah following the dollar, I learned three fashions of eating with the knife and ordered beer in four languages from a Hungarian waiter while following the dollar eastward along the 48th degree of north latitude—where it buys most, there is the Fatherland...[7]

Most of these Americans lived in Paris during the years of their "exile," but others spent periods of varying length in London, Rome, Vienna and Berlin. In Paris, as was the case with artists of other nationalities, the Americans spent much of their time at the "Dome" and the "Rotonde." These cafés were where the many dramas, melodramas and comedies—later described by so many authors from so many points of view—were played out.[8]

Munson went to Paris in 1921, and he soon met the Dadaists—the Romanian Tristan Tzara among them—through his friend, the Philadelphian painter and photographer Man Ray. Shortly afterwards, his compatriot Matthew Josephson (1899–1978) arrived, and looked Munson up on the recommendation of a common friend, the poet Hart Crane. Munson then introduced Josephson to Tzara, among others. Josephson became very interested in Dada, and he and Man Ray became Paris Dada's most intense American participants.[9] It was more or less on Josephson's suggestion that Munson decided to found a journal. They soon realized that printing costs were lower in Central Europe, so Munson decided to go to Vienna to begin the enterprise. Before going there, he went to Rome to visit Harold Loeb (1891–1974), who had just established *Broom* with intentions and economic reasons similar to his own.[10] Munson remembers his arrival in the Austrian capital thus:

> I walked for hours along the muddy pavements of war desolated Vienna, framing my policy. I was resolved that the magazine should strike a definite editorial note and that

there should be no hasty improvisations of policy from issue to issue. I was very serious.[11]

During one of his walks through the city he discovered the building of the Viennese Secession (Joseph Maria Olbrich, 1898). This is when his idea arose to lend the new journal this name, in order to emphasize the younger generation's withdrawal from the literary world of their elders.[12]

Three issues of *Secession* appeared in Vienna; in April, July, and August of 1922. The printing of the first issue—which appeared, according to Josephson in a press run of 300, and according to Munson in 500 copies—cost a grand total of twenty dollars![13] We do not know exactly how Munson came into contact with Kassák, because neither he nor the Hungarian write of this in their memoirs. It is possible that Munson got Kassák's address in Rome from László Medgyes, an artist and writer associated with Kassák at least since 1919,[14] and in Loeb's Roman circle in 1922.[15] In any case, it is likely that Munson and Kassák met at some point, for a pattern of interaction is evident from the publications of the time. One of the central documents of this interaction is Kassák's design for the cover of the second issue of *Secession*. (illustration 1) About this Munson writes the following on the inside cover:

> The cover design is by Ludwig Kassák, a Hungarian communist and refugee in Vienna. He is the editor of *MA*, a publication in correspondence with those of the advance guard in France, Russia, Germany and America.

While we have no direct evidence for it, there is substantial indirect evidence for a polemic between Munson and Kassák during the early summer of 1922, shortly before Munson left Vienna. The fascination Kassák and other members of the European avant-garde felt for America's technological advances, was expressed in their use—often out of context—of photographic images of American icons such as skyscrapers and grain silos in their publications. This tendency need not be discussed here in detail. Suffice it to mention the 1 May 1922 "Jubilee Double-Issue" of *Ma*, and the anthology edited by Kassák and László Moholy-Nagy, *Új művészek könyve* [Book of New Artists]—probably assembled by late May of 1922.[16] It is noteworthy in these and other of Kassák's publications, that among reproductions of all that was the latest in the European and Russian avant-gardes, there are no examples of North American art. The American content of these publications is confined to the art of one photographer living in Paris (Man Ray). All other examples are of the writings of Americans living in Europe (Munson, Cowley) or of their immediate associates and friends at home (Williams and Kreymbourg). The bulk of the North American content consists of photographs of the aforementioned "icons."

The 1 May 1922 issue of *Ma* opens with an aerial view of the New York Public Library surrounded by scyscrapers. Ernő Kállai's article "Technika és konstruktiv művészet" [Technology and Constructive Art] is illustrated with photographs of the "largest airplane hangar" (under construction) and of a long, unidentified bridge. In the *Book of New Artists* these images are supplemented by two enormous grain silos (probably at the Lakehead in Canada), and the courtyard of an unidentified skyscraper. The message of these juxtapositions is clear: the intentions of the artists of the European avant-garde are similar to those of the great engineers of North America, that is the construction of a new world. While the left-wing Kassák was critical of America's political system, he could not help but admire its technological achievements, and held them up as models for the artists of Europe to follow.

It seems to have been to this message that Munson was replying when he published his article "The Future and America" in the next, July 1922 issue of *Ma*, in a translation by Kassák associate Endre Gáspár. In it, Munson attempts to dispell some of the myths that his European avant-gardist colleagues had about America, a land few of them had ever seen. He points out the irony of the fascination Europeans had for a land and culture which their American colleagues (Munson included), could hardly wait to get away from:

> The Atlantic Ocean divides two species of intelligence from each other, both of which display their impotence by expecting something from the other. An American visiting Europe notes with great surprise that Frenchmen, Italians, Hungarians, etc. attach great hopes to his culture, a hope whose foundation is the myth of American energy, strength and daring.

Munson's references to "Hungarians," and to Whitman, as well as to the fact that Whitman's puritan Idealism no longer represented America's reality, could well be indications of discussions with a Kassák, who, as we have seen, was a great admirer of the 19th century American poet. Munson exposes the reality of crass commercialism,

as opposed to Whitman's pantheistic and cooperative individualism, that underlies the often exciting visual impact of great bridges, silos and skyscrapers. In the article, Munson also introduces a few members of the youngest generation of American writers, and recommends Waldo Frank's *Our America* as an accurate account of his homeland.

The fact that, in his review of Claire Goll's anthology of "new" American poetry, Endre Gáspár calls Goll to task for not including the works of this youngest generation (and of those publishing in *Seccession* in particular) is an indication of the effect Munson had on the Hungarians.[17] The review also functions as a critique of Munson's article, however, for Gáspár points out that this newer literature has lost some of what he considers to be a "specifically" American character: "There is something, however, in the [older] poets of this anthology" writes Gáspár "which informs us of much, indeed everything: that perhaps also typically American momentum and dynamism, which has remained a living, driving force of our contemporary artistic efforts." In becoming less provincial, in other words, Gáspár notes a loss of "American" energy in the work of Munson and his associates. It seems to have been an impossible task for Munson to dispell his Hungarian colleague's Romantic image of his homeland.

Munson continued to have a high opinion of new European art in general, and of Central European culture in particular, after his return to the United States. Indeed, in writing of the rival journal *Dial*, Munson recommended Kassák's *Ma* instead, in his own "letter to the editor" of *Secession*, published in the fifth issue:

> To *Secession*
>
> Every man, it is prophesied, must eventually become his own brewer. Certainly, every man must already import his own art from Central Europe. The *Dial*, as official importer, lands too many dead fish... Portrait of Richard Strauss by Max Liebermann (geboren 1847, now President of the Berlin Academy of Arts), Richard Specht on Schnitzler, Stefan Zweig on Dickens... we produce this sort of stuff in vast quantities on this side, too. I recommend as a counter-irritant the Hungarian activist review, MA, edited by Ludwig Kassák. MA excells in experimental typographical composition, reproduces the latest works of Moholy-Nagy, Raoul Haussmann, Jacques Lipshitz, Picabia, Van Doesburg, Mondrian, Gleizes, Léger, Tatlin, Viking Eggeling, Man Ray, the Russian constructivists, and photographs of beautiful bridges, machines and New York, and publishes translations from the *avant-garde* writers in Germany, France, Russia and America, the last being represented so far by Malcolm Cowley, Gorham B. Munson, and William Carlos Williams.
> G. B. M.[18]

No other European journal was thus recommended as a model on the pages of *Secession*, and this is important because anglophone writers and artists of the avant-garde read it; despite its small circulation, it had quite an effect on literary life of the time.[19]

Since Malcolm Cowley's and William Carlos Williams' poems appeared in the December 1922 issue of *Ma* (well after Munson's return home during the summer of 1922),[20] and since Munson's praise of *Ma* appeared in July of 1923, we can be certain that Kassák continued to send Munson the new issues of *Ma* until mid 1923. Furthermore, the fact that we know Kassák continued to receive *Secession* until its demise early in 1924, further suggests that he sent *Ma* in return at least until that time. Still, it is not likely that many besides Munson and his immediate associates ever saw copies of *Ma* in New York.

Gáspár returned the praise lavished by Munson on the Hungarians in the paragraph on American magazines in his article "Külföldi folyóiratokról" [On Foreign Journals].[21] In the article Gáspár writes of *Broom*, *The Little Review* and *Secession*, but reserves his greatest praise for the last:

> The demise of this journal is the most regrettable event of the international literary scene in the last few weeks, because *Secession* brought a whole army of people to the fore from the literary wilds of America—people with their own voices, some of truly international significance—and this at a time when England's literature still sleeps the sleep of the *fin-de-siecle*. The last, winter 1924 issue of *Secession* is still so impressive and upward looking, that its continuation would have offered limitless possibilities.

In addition to high praise for Munson's polemical writings in the last issue, Gáspár writes very positively of Kenneth Burke's short stories, and of Waldo Frank's books—the latter recommended by Munson in his article "The Future and America."

period, furthermore, Josephson writes of the many "red" Hungarian emigrés who met in a certain corner of the Romanisches Café. This suggests that perhaps Loeb had at least some passing contact with them. Josephson provides us with a detailed account of his own meeting with László Moholy-Nagy, a rare glimpse of a social event involving the Berlin "Constructivists:"

> One evening in the winter of 1923, Lissitzky accompanied us to a lively gathering of the Constructivists of Berlin in the barnlike studio of his friend Moholy-Nagy... Though Moholy lived in dire poverty at the time and boasted no furniture in his big studio, he was a most gallant host. The place was decorated with abstract paintings of his own as well as with machine-sculptures by the Russians Lissitzky, Gabo, and Vladimir Tatlin... Moholy had us all sit down on packing boxes, making merry the whole evening over some weak table wine.[31]

Josephson and Loeb maintained their contacts with Moholy-Nagy. In the March issue of *Broom*—shortly after Moholy's appointment to the Bauhaus—four of Moholy's new photograms appeared, though they did not use any of his cover designs. (illustration 2) This contact was, in all likelihood, Moholy's first with members of the American avant-garde, an ambient of which he would one day himself become a part.[32]

Kassák included an advertisement for *Broom* once on the back cover of *Ma* (15 October 1922), where such ads for foreign journals were usually published. Six other connections with *Broom* and its staff are discernible in Kassák's publications. On the pages of *Ma* we find Medgyes' translations of Beaudouin's poetry (March 1922), his articles "Teória és Praxis" [Theory and Practice] (October 1922) and "Geld und Andere Mysterien" (15 March 1923),[33] Cowley's and Williams' poems (December 1922), and a short discussion of *Broom* in Endre Gáspár's article "On Foreign Journals" discussed above. In the *Book of New Artists* we find the score of Alfred Kreymbourg and Julian Freedman's song "Our Window."

Despite the fact that it is short, Gáspár's mention of *Broom* is important because it is the only evidence we have of what Kassák and his associates thought of the journal. As already mentioned, the good (and in all likelihood, personal) connections with *Secession* and its editor predisposed Kassák and Gáspár to prefer it to the other American "little magazines." However, as should be apparent, Kassák maintained a lively working relationship with *Broom*'s László Medgyes throughout 1922 and 1923. Gáspár's opinion of *Broom* was a good one; he describes it as "a slightly eclectic, but forthright and impressively-produced [product] of the progressive Americans..." and mourns (in the spring of 1924) its loss. After four Berlin issues, Loeb was out of money, and he passed *Broom* into Josephson's care. Josephson then returned to the United States, "taking" *Broom* with him, and the January 1924 issue was the last.[34]

Hungarian avant-garde connections with *The Little Review* and its editor were the least intensive of the three "little magazines" examined. There probably would have been even fewer connections, had Margaret Anderson not relocated to Paris in 1921. While her primary reason for going to Europe was—as in the case of the others—the dollar's strength, she also wanted to avoid American postal censorship, with which she had had some trouble while serially publishing James Joyce's *Ulysses*.[35] it was undoubtably also to her advantage to have many of the best European writers and artists near at hand, and her journal did become much more international in scope than before. In fact, the Parisian *Little Review* developed into an important international forum of the arts and letters, certainly the best in the English language.

Five publications by Hungarians appeared on the pages of Anderson's journal. In the second issue of volume 11 (1925), we find a brief account of the Dutch-Hungarian Vilmos Huszár's "Mechanical Dance Figure" and two of László Péri's designs for cement reliefs. In the first issue of volume 12 (1926), Anderson published a self-portrait by the former Activist painter Lajos Tihanyi, and in the journal's last issue of 1929, we find Moholy-Nagy's response to Anderson's questionnaire directed to major contemporary cultural figures. Though we know that Anderson and Kassák sent each other copies of their journals, there is no surviving correspondence between the two, and it is not likely that they ever met each other. Still, four copies of *The Little Review* survived among Kassák's papers,[36] and it is noteworthy that a costume design by Fernand Léger for a Blaise Cendrars play which Anderson reproduced on the cover of *The Little Review*'s spring 1923 issue, also appeared in the 15 September 1923 "Special Music and Theatre Issue" of *Ma*. While nothing by Kassák, or about *Ma* ever appeared in *The Little Review*, Endre Gáspár did write about the American journal in his 1924 piece "On Foreign Journals" discussed above. From this it becomes apparent that the Viennese Hungarians first heard of the

nascent Surrealist movement from an article by René Crevel published in *The Little Review*.

Notes

I wish to express my thanks to Dr. Ferenc Csaplár, director of the Kassák Museum in Budapest, and to Cameron Holliger of the Metropolitan Toronto Library for their help in assembling the material for this article, originally published in Hungarian as "Kassák és az amerikai avantgárd" [Kassák and the American Avant-Garde] in the volume *Magam törvénye szerint. Tanulmányok és dokumentumok Kassák Lajosról* [According to my Own Laws. Studies and Documents on Lajos Kassák] (Ferenc Csaplár, ed., Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum and Múzsák Közművelődési Kiadó, 1987). Dr. Csaplár has kindly agreed to the publication of this revised version of the article. Its translation from the Hungarian original, as well as its reworking, were done with the financial help of a Doctoral Fellowship from the Social Sciences and Humanities Research Council of Canada, which I wish to thank for its support. For help with the Hungarian of the original text, I wish to thank Anna Cseke-Gál.

1. In *A Tett*: Vol. 1, no. 4, p. 62 (20 December 1915); vol. 2, no. 10, p. 163 (20 March 1920). In *Ma*: Vol. 3, no. 6, pp. 74–75 (1 June 1918); vol. 3, no. 11, p. 134 (20 November 1918).
2. The poems appeared in a translation by Endre Gáspár at the Bán Verlag in Vienna, 1922.
3. William Innes Homer. *Alfred Stieglitz and the American Avant-Garde* (Boston: New York Graphic Society, 1977); Frederick J. Hoffman, Charles Allen and Carolyn F. Ulrich. *The Little Magazine. A History and Bibliography* (Princeton, NJ.: Princeton University Press, 1946), p. 7.
4. Janet Hobhouse. *Everybody Who Was Anybody. A Biography of Gertrude Stein* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1975). As an interesting footnote, we might mention that the Stein family lived in Vienna between 1875 and 1878, where the children's nanny was Hungarian (p. 2). Clearly the principal language of the German-Jewish family was German, though it seems that the adult Stein's strongly Francophile orientation precluded the possibility of her developing an abiding interest in German or Austrian culture. It also seems that the Hungarian nanny of her early childhood did not leave a deep imprint on her.
5. Hoffman *et al.*, *The Little Magazine*, pp. 52–66; Kenneth A. Lohf and Eugene P. Sheehy, eds., *An Index to the Little Review. 1914–1929* (New York: New York Public Library, 1961).
6. Malcolm Cowley. *Exile's Return* (New York: W. W. Norton & Co., 1934), p. 105. "Folk-Drinking" is a reference to the fact that the American prohibition on the sale and consumption of alcoholic beverages at the time was yet a further inducement for the young writers to go to the Continent. Hoffman, *et al.*, *The Little Magazine*, p. 76.
7. Malcolm Cowley. *Exile's Return*, p. 92. The quotation is from Cowley's poem "Valuta." It appeared in *Ma* in Endre Gáspár's translation. Vol. 7, no. 2–3 (25 December 1922).
8. Some of the most important of these memoirs: Matthew Josephson. *Life Among the Surrealists* (New York: Holt, Rhinehart and Winston, 1962); Harold Loeb. *The Way it Was* (New York: Criterion Books, 1959); Gorham Munson, "The Fledgeling Years. 1916–1927," *Sewanee Review* (January-March 1932), pp. 24–54 (The material contained in this article was later republished in Munson. *The Awakening Twenties*. Baton Rouge: Louisiana State University, 1985. All references here are to the 1932 article); Robert McAlmon. *Being Geniuses Together* (London: Secker and Warburg, 1938) (Reprinted in a joint edition with Kay Boyle's memoirs, San Francisco: North Point Press, 1984); Malcolm Cowley. *Exile's Return*.
9. On Man Ray, Kassák published a short account of his "rayogram" technique of photogram production in the "Hírek" [News] section of the 1 July 1924 issue of *Ma*. He also published a photograph and the multi-media work "The Impossibility" (1920) by Man Ray in his anthology *Új művészek könyve* [Book of New Artists] (Vienna, 1922), unpag. "The Impossibility" also appeared in the 1 May 1922 issue of Ma (p. 20). The photograph is probably one of a series taken of the cardboard lampshade in the shape of a spiral Man Ray made for Katherine Dreier in 1919. Compare, for example, "Lampshade" 1919, reproduced on p. 11 of Roland Penrose. *Man Ray* (London: Thames and Hudson, 1975). See: Robert L. Herbert, et al. *The Société Anonyme and the Dreier Bequest* (New Haven: Yale University Art Gallery, 1984). On "The Impossibility" see William S. Rubin, *Dada and Surrealism* (New York: Harry N. Abrams, 1969), pp. 475.
10. Hoffman, *et al.*, *The Little Magazine*, pp. 94–95. See also Munson's and Josephson's memoirs on this.
11. Munson, "The Fledgeling Years," p. 31.
12. Josephson found the choice of a name to be unfortunate. *Life Among the Surrealists*, p. 159. The "Secession" was an artists' organization which established itself in opposition to the prevailing Academic style in the arts.
13. *Ibid.*, p. 231; Munson, "The Fledgeling Years," pp. 31, 36.
14. The seventh exhibition held at the Budapest Ma Gallery, was one of Medgyes' work. *Ma* vol. 4, no. 3 (20 March 1919).
15. According to Loeb, Medgyes was at the time madly in love with his own lover's older sister. In any case, it is certain that Medgyes was in contact with Kassák early in 1922, because several of his translations of the writings of Nicolaus Beaudouin appeared in the 15 March, 1922 issue of *Ma*. Loeb. *The Way it Was*. p. 199.
16. Kassák dates his introductory essay 31 May 1922. The anthology was published in Hungarian and German versions in Vienna early in September, 1922. It is also worth mentioning that decades later, in his memoirs, Kassák remembers the publication of an English edition of the anthology, but no such English edition has as yet turned up. Kassák. *Csavargók, alkotók: Válogatott irodalmi tanulmányok* [Hoboes and creators. Selected literary essays]. Zsuzsa Ferenc, ed. (Budapest, 1975), p. 66.
17. *Ma* vol. 9, no. 2 (15 November 1923). Claire Goll's anthology, entitled *Die neue Welt*, was published by Fischer Verlag in Berlin.
18. *Secession* no. 5 (July 1923), p. 26.
19. Hoffman, *et al.*, *The Little Magazine*, p. 97. A single copy of *Secession* no. 2 (with Kassák's cover design), survives among Kassák's papers (Kassák Múzeum, Inv. No. 1832).
20. Hoffman, *et al.*, *The Little Magazine*, p. 98.
21. *Ma*, vol. 9, no. 6–7 (1 July 1924), unpag.
22. *Ma*, vol. 7, no. 5–6 (1 May 1922), p. 16.
23. Munson, "The Fledgeling Years," pp. 28–29. I was unable to locate an edition of Munson's poetry or early essays, indeed any of the English originals of the material published in *Ma*.

24. Ferenc Csaplár, "A Karavántól az Új művészek könyvéig" [From 'Caravan' to the 'Book of New Artists'], *Magyar Könyvszemle*, vol. 98, no. 4 (1982), p. 381.
25. Malcolm Cowley to Oliver Botar, 11 December 1985. He writes evocatively of Vienna, however, in *Exile's Return* (p. 93) Also: Donald G. Parker, "Malcolm Cowley," in Karen Lane Rood, ed. *Dictionary of Literary Biography: American Writers in Paris 1920–1930* (Detroit: Gale Research, 1980), p. 74.
26. Hoffman, *et al.*, *The Little Magazine*, pp. 102–04.
27. Loeb, *The Way it Was*, p. 128. According to Loeb it was Medgyes who discovered that the Berlin presses were cheaper and better than those of Rome.
28. Budapest, 1926, pp. 86–89. It is not known whether the other two translated poems, "47" and "54" appeared in an anglophone publication.
29. The dates of Kassák's visit are courtesy of Dr. Ferenc Csaplár.
30. Lissitzky remembers such a meeting in "1922–23." El Lissitzky, letter to Sophie Küppers, 15 September 1925, as reprinted in Krisztina Passuth. *Moholy-Nagy* (Budapest: Corvina, 1982), p. 362.
31. Josephson, *Life Among the Surrealists*, p. 211.
32. There were at least two photogram-designs for the cover of the March, 1923 (no. 4) issue. Reproduced in: Passuth. *Moholy-Nagy*, no. 161, p. 231; and Eleanor M. Hight. *Moholy-Nagy: Photography and Film in Weimar Germany* (Wellesly, Ma.: Wellesly College Museum, 1985), no. 25, p. 64.
33. This article, in both its theme and style, is closely connected to Harold Loeb's article "The Mysticism of Money" which he wrote during the summer of 1922 (Josephson, *Life Among the Surrealists*, pp. 188–89), and which first appeared in the September 1922 issue of *Broom*. All this, as well as the links between the two authors indicate that they were engaged in a lively—and as yet unreconstructed—discourse on money and the future of Western art and culture in 1922–23. It is noteworthy that one of Medgyes' late Cubist paintings is reproduced in *The Book of New Artists*.
34. Hoffman, *et al.*, *The Little Magazine*, p. 105.
35. On *The Little Review* my two major sources were Hoffman, *et al.*, *The Little Magazine* (pp. 52–66), and Lohf and Sheehy, eds. *An Index to the Little Review*.
36. Vol. 9, no. 3 (spring 1923); vol. 9 no. 4 (fall-winter 1923–24); vol, 11, no. 1 (spring 1925); vol. 12, no. 1 (spring-summer 1926). Kassák Múzeum, Inv. no. 1840.

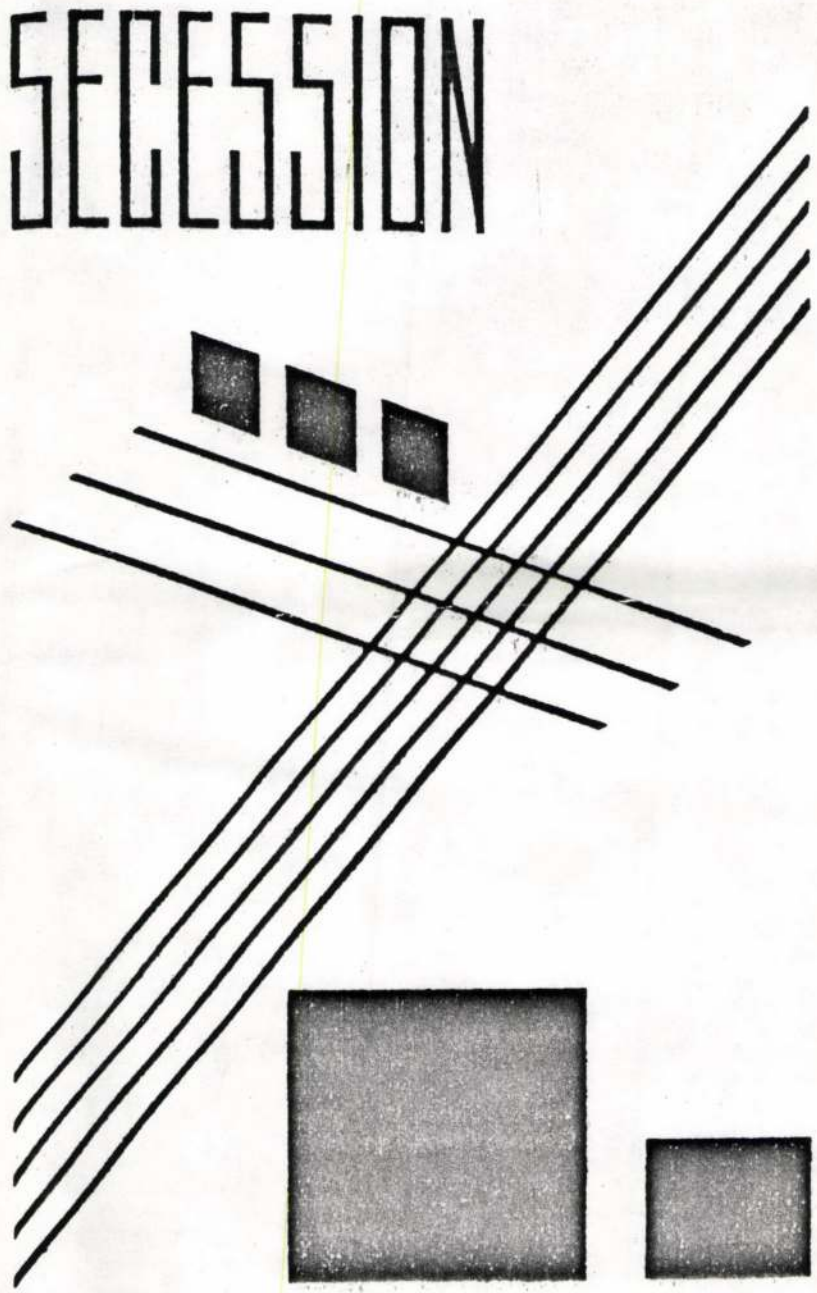

1. Lajos Kassák's cover design for *Secession*, no. 2 (July 1922).

KASSÁK Lajos

KASSÁK Lajos

Alföld 1987/3. sz.

ACZÉL GÉZA

Kassák Lajos pályakezdése

Kassák a századforduló magyar társadalmának mélyéről jön, s mint író, a munkásság szellemi és gazdasági felemelkedésének igényével lép színre. Indulásától meghatározó erőként munkálkodik benne a szegény rokonsággal vállalt sorsközösség és a kora társadalmát elutasító lázadás hangja. Önmagát jellemezve írja: „Én a nagyváros fia vagyok, a vasszerszámmal dolgozó és az örökké elégedetlen. Vannak, akik ezt kétségbe vonják. De bizonyosan tévednek. Nem tagadom le, hogy a rózsafa árnyékában születtem, ez azonban véletlenségből történt így. Az apám laboráns volt, az anyám mosónő. De én a dróthajú és a pálinkát ivó rokonaimhoz tartozom. Ők már vasutasok voltak, kazánkovácsok, fűtők és mozdonyvezetők. Szerte, a fekete városokban éltek éppen úgy, mint ahogyan én is a feket városokban élek. Nincs bennem semmi a múltból." Vallomása irodalmi próbálkozásait is eleve meghatározza a még rövid múltra visszatekintő magyar proletárköltészet kevéske hagyományaihoz kell csatlakoznia, mikor 1909 táján első verseit a nyilvánosság elé viszi.

Az írói pálya azonban valójában nem az Újpest című lapban megjelent, *Anyámhoz* című verssel kezdődik. A peremvidékről, Sporni úr érsekújvári lakatosműhelyétől előbb még nagyot kell lendülnie ahhoz, hogy az irodalommal egyáltalán kapcsolatba kerülhessen. Mögötte nyomasztó teherként áll a pár év után dicstelenül elhagyott iskola, családjának rendezetlen helyzete, apjának szlovák származása és a bénító szegénység. Sokáig az autodidakták keserű sorsában osztozik, mikor újságokból, asztalsarkokról, csavargásokkal és lázas olvasással csipegeti össze műveltségének alapjait, a műveltebb társaságokban gyakran megszégyenülve és méltatlanul lefokozva – pályájának jelentős szakaszában azzal a hátránnyal is birkózva, hogy írásait a szerkesztőknek előzetesen „helyesírásba" kell áttenniök. Ez a hátrányos helyzet viszont legalább ennyire segíti is. A lentről jövők mérhetetlen szomjúsága, a teremtésvágy szívós megszállottsága szinte előzmények nélkül emeli Kassákot – jóllehet sok értetlenkedés és gúny kíséretében – az irodalmi érdeklődés első vonalába, a Nyugat művészetének potenciális riválisává. Külső feltételként életének két mozzanata kikerülhetetlen: a felvidéki álmos kisvárosból – Győrön keresztül – a századfordulón rendkívül dinamikusan fejlődő fővárosba kellett jönnie, valamint az az írói ambíciókkal megtett csavargó körút, mely Párizsig vezette. Budapesten talált eszméltető társakra és megtartó közegre, Párizs a csalódások ellenére egyfajta kilátó volt számára, mely még idejében felizgatta, s megmásíthatatlanul a modern művészetek felé fordította. A művészi – és megpróbáltatásai folytán olykor politikai – kalandot az útkeresés legkritikusabb pillanataiban rögzíti majd: így *Egy csavargó noteszkönyvéből* című cikksorozata a háború kitörésének az évében, *A ló meghal, a madarak kirepülnek* lírai eposza bécsi száműzetésének időszakában, önéletrajzi regénye részeként pedig az avantgárd meghaladásának szándékát is közvetítve.

Kassák azzal, hogy átmenetileg elszakad otthonról, csak mozgásterének lehetőségeit változtatta meg, de mindenhová magával vitte a szegénység gondjait és

a szülői ház konfliktusait. Előbbi a gyári munkást hamarosan a szakszervezeti mozgalmakhoz vezeti, utóbbiból az író szlovákságélménye az érdekes, hisz a pályakezdés meghatározó felvonulási terepe ez, formabontásának egyik lélektani indítéka és nemzeti előítéletektől mentes szemléletének alapja. Németh István kutatásaiból tudjuk, hogy Kassák atyai ágon az istenfélő katolikus zakosztolányi Kašák (vagy Kaššák) családból származik, s egy anyakönyvi bejegyzés tanúsága szerint „apja nemcsak beszédében, hanem nevében is őrizte szlovák származását". S noha az anyai rokonsággal való szorosabb kapcsolat és a szlovák etnikumból történő végleges kiszakadás mindjobban elhalványítja a felvidéki szálat, emlékei művek sorozatában születnek újjá, s keverik ki elsősorban prózájának sajátos színeit.

A gyors szellemi fejlődést részletesen idézi meg az *Egy ember élete*. A gyárba kerülő fiatalemberre nemsokára rátalálnak a szervezkedő társak, bevonják bérharcaikba, s hamarosan bekerül a korabeli munkásművelődés egyetlen jelentős intézményébe, az egyletbe. Itt már az amatőr színielőadásokat figyelheti, bekapcsolódhat a dalárda munkájába, újságok és könyvek kerülnek kezébe. „Pár hét alatt többet fejlődtem, mint egész eddigi esztendőim alatt" – írja a kezdeti pesti hónapokról, miközben Petőfit és a Népszavát olvasgatva megszületnek első versei. A dolgok ilyen összeesése azért sem véletlen, mivel Petőfi költészete nem csak az első olvasmányélmények elevenségével ragadja meg; közvetve a petőfis látás és verselés hagyományait kapja a Csizmadia Sándor, Peterdi Andor, Gyagyovszky Emil neveivel jelezhető munkásköltészettől is. Vonzáskörükben a szegénység és testvériség, a szenvedés és érzelgős kiállás hangjait variálva válik a „forrongó gondolat Bús magvetőjé"-vé (*„Jóakaróimhoz"*), a modorossá lett népi realizmus és a nagyvárosi élmények költői rekvizitumaiból alkotva meg a maga kilátástalan életképsorozatát.

Talán ha nincs ez a gyors kibontakozás, a peremről jött ember kíváncsisága s az a jellembeli konokság, mely az életpályán még annyiszor szembetűnik – társaihoz hasonlóan Kassák is előbb-utóbb úgy érezhette volna, hogy lehetőségének határaihoz érkezett. Költővé válásának pillanatában azonban néhány eszméltető esemény lendíti ki egysíkú gondolkodásából és a munkásirodalom közegéből: Ady és a Népszava vitája, *A Holnap* antológia és a Nyugat megjelenése, s ezek együttes hatására a nevezetes nyugat-európai csavargó körút, mely szemléletének egyetemesebb távlatokat adott. Látni fogjuk majd, a kassáki életmű története viták sorozata is egyben, merész kiállása, makacs következetessége, szigorú pályamódosításai gyakran váltottak ki ingerült válaszokat mozgalmain belül s azok ellenére is. Csizmadia támadását a modern költészet ellen feszülten figyeli, s noha Ady mellett többen megszólalnak, az esetből csalódottan már messzemenő következtetéseket is levon gondolkodása és költészete számára: „...eksztatikus lázban éltem meg a Népszavában lezajló Ady-ellenes vitát – írja az önéletrajzban. – Leolvadtak rólam a kötelező pártdogmák, s ebben a harcban nagyon nem adtam igazat elvtársaimnak. Ady szívem mélyéig megfogott ezzel a versével: *Szívem küldöm, ez ó-frigyládát*". Az Ady-hatás mélységéről pedig a következő évek verspróbálkozásai mindennél hűségesebben vallanak.

Ha a Népszava köre irodalmi és politikai érdeklődést keltett Kassákban, a kibontakozó Nyugat mozgalma már a művészet kérdésein eltöprengő, a művek megformálására egyre több gondot fordító költővé avatta. A továbblépés első mozzanata, persze, még csak az utánzás, mikor is Ady szimbólumait, jellegzetes költői motívumait sikerül – nem minden eredmény nélkül – sápadtan lázongó versének mozgásterébe hoznia. Ady költészeti forradalma az önkifejezés új lehetősé-

geinek és szükségességének gondolatát erősíti Kassákban, elkötelezettsége és széles gesztusai pedig a kollektivitás mélyebb érzései, a sorsközösség harcosabb vállalása felé indítják. Az Ady-élmény egyik ösztönzője nyugati csavargásainak is, ahol a világfi Szittya Emil oldalán az oltárképekkel, Meunier és Rodin művészetével ismerkedik, anarchista politikusok, újdonságra éhező művészek összejöveteleibe szimatol. Túlzás volna azt állítani, hogy e kitekintés tanulságai következetesen beépülnek szemléletébe. A nagyobb távlatok, a külföldi tapasztalatok alapján viszont már bizonyosan közelebb érezhette magához Adyék értetlenkedésekkel hadakozó költői megújhodását, mint az erőtlen rekvizitumokat, kiürült képi technikát, meddő romanticizmust felvonultató munkásköltészetet. A Nyugat nyitottsága, új irányokba történő mozdulása ekkor más meggondolásokból is vonzza a költőt. „A nyugatos költők »pozitív fájdalma« – írja monográfiájában Bori Imre – nem volt idegen az életnek egy egészen más tájairól érkező Kassáknak, annál kevésbé, minthogy ez a »pozitív fájdalom«, a »lélek fájó helyeinek« tünetei kortünetek voltak, »egyetemesek«, következésképpen Kassák szocialisztikus lírai spleenjénél többek, annyira általános érvényűek, hogy a fiatal költő a maga külön világának a vágyaival körükön belül tudhatta magát."

A tízes évek elején a kassáki líra egyértelműen a nyugatos verseszmény vonzáskörében alakul. Nem kis megpróbáltatás ez az autodidakta költőnek, hisz – miként az *Új portán* című versében panaszolja – „Nehezek az új istenek nótái." A korszerű magyar költészettel való viaskodás ugyanakkor nélkülözhetetlen jeleket vés munkásságába: ekkor fedezi fel a vers esztétikai értékeit, fogékonyabb lesz a rejtettebb szépségekre, figyelme a megformálásra irányul. Egy-két év, s szimpla életképei mögé fölsorakoznak a kultúrélményekből táplálkozó, elvontabb képi gondolkodást kívánó, rejtőzködőbb költemények, átmenetileg uralkodó versformája lesz a precíz alakítást kívánó szonett. A korábbi Ady-impulzusok kibogozhatatlanul keverednek el a babitsi beszorítottság érzésével, a Juhász Gyula-i magány tragikus pillanataival, Tóth Árpád bágyadtan szép hangulataival. Már igazi tanítvány, akit Berzsenyi öblös hangú lírájának felfedezése is gazdagít, s az impreszszionista futamok, a nagyváros expresszívre festett képei között fel-felfakasztja lírájának utánozhatatlan hangfekvésben csendülő, ódai dallamait *(Az asszony dicsérete, Óda a pénzhez, Utcagyerekek, Ének egy józan és tiszta hajnalon)*. Jóllehet a legtöbb fórumon a vasmunkást üdvözlik benne, a tízes évek elején a legrangosabb irodalmi lapok munkatársa, műveit rendszeresen közli a Független Magyarország, A Hét, az Élet, az Új Nemzedék, majd pedig a Nyugat. A nagy áttörés azonban Zigány Árpád rövid életű, ám annál tekintélyesebb folyóiratához, a Renaissance-hoz kötődik. Kassáknak tucatnyi verse jelenik meg ekkor Ady, Babits, Balázs Béla, Karinthy, Kosztolányi, Jászi Oszkár és mások műveinek társaságában, Ady nevezetes cikksorozata, a *Petőfi nem alkuszik* szomszédságában. Csoda hát, ha úgy érzi: „Már költő voltam megválthatatlanul"?

A viszonylagos siker, az esztétizáló hajlamok fölerősödése idővel azonban áthidalhatatlan ellentmondásokat szült a kassáki életanyag és alakítás között. A szociáldemokrata mozgalmak széthúzásának hatására formálódó negatív tömegélménye, az állandósuló szociális feszültségek, a „csak azt tudom, hogy görbe minden út" *(Fehér és fekete ellenségek)* egyre erősödő tanácstalansága mind nehezebben illeszkednek a nyugatosok szépségkultuszához, nyomukban fogant versei mindennapi gondjaihoz. Ebben a körben nem kap visszajelzéseket anarchista színezetű kérdéseire, tudatosan alakuló osztályszemléletének lázas sugallataira. Igazában évekig, avantgárd lapjának 1915 végén történő megindításáig ingadozik még, nagy polgári lapokban keresi a publikálás lehetőségeit, de már zsigereiben érzi,

hogy „a nyugatos magyar irodalom hatásai szemléletét befolyásolva tovább vitték ugyan, de alapvetően megváltoztatni, a valóban új költészethez elvinni nem tudták" (Bori Imre). S ha a holnaposok iskolája után nem is kanyarodhat vissza a munkásköltészet kezdetlegesebb, avultabb modorához, tovább izgatják származásának gyökerei, így életanyagának adekvátabb kifejezési formát keresve a próza felé tájékozódik. Már ismeri Gorkijt, s közelről figyeli a politikai sablonokon túllépő Révész Béla vibráló írásait. Próbálkozásainak eredménye két rangos epikai kötet: az 1912-ben megjelenő *Életsiratás* című novellagyűjteménye s az ugyanebben az évben írt, de csak évek múltán publikált regénye, a *Misilló királysága.*

Kassák fordulatában a valóság mélyebb megismerésének igénye és erősödő kollektivista meggyőződése munkál. Nem véletlen hát, hogy – a kor szocialista színezetű irodalmához hasonlóan – ő is a naturalizmus felől haladja meg írói ellentmondásait és kételyeit. Önéletrajzi regényében írja: „A próza szebb és nagyobb föladattá vált előttem. Nem kellett furcsa, nyakatekert históriákat kitalálnom, olyan voltam, mint egy anyaggal telezsúfolt szekrény, csak magamhoz nyúlok és megvannak a témáim, szomorú és mélységes emberi történetek." Magára figyelve pedig kikerülhetetlenül emelkedett előtérbe írásaiban életének két meghatározó terepe: a „tótvidéki fenyvesek" és a pesti perifériák. Az *Életsiratás* novellái és a közelükben fogant mintegy kéttucatnyi elbeszélés szinte kivétel nélkül e két pólus életterében formálódnak, innen indulnak el nyomasztó meseszerű történetei, halált előlegező kinagyított víziói *(Greman Joskó országa, Legenda a két rézpénzről, Borenka).* Kétségtelen, a művekben felvonultatott extremitások, nyers ösztönök, homályban maradó gyilkos indulatok és a fátumszerűségnek az a formája, melyet az *Isten báránykája* rejtélyes ételhordója, a *Tűz!... Tűz!... Tűz!...* néma Tamása vagy az asszonygyilkos *Sándorka* képvisel, megengednek olyan következtetéseket is, melyek szerint a látomás „mintha Kassák lelkének egy, a szocialista élményt megelőző, infantilis rétegéből szállna fel" (Komlós Aladár). E megfigyelést csak fölerősíti az a tény, hogy Kassák – érzékelve a korabeli szocialista irodalom frázisait, és okulva esztétikai hiányosságaiból – kötetében tüntetően kerüli a nyíltan politikus megoldásokat, a közösségi részvét és szociális elégedetlenség érzéseit szövegeinek vastagon felvitt, elkomorult színeibe és borzongásos hangulataiba stilizálja. Ezért tűnhet másfelől legsikerültebb korai novellája, a *Halott a Dunán* befejező képsora a forradalom szimbólumának (Szabó György), prózaművészete pedig késznek a lázadó gondolatok befogadására az élesedő politikai harcok háborút közvetlenül megelőző időszakában.

Már csak azért is indokolt ez a furcsa kettősség, mert a prózaíró Kassákban a költő az átlagosnál erősebben dolgozik. Éles szemmel veszi észre Nyugatban megjelent recenziójában Lesznai Anna, hogy az *Életsiratás* novellái „nem lezajló történéseket adnak; de mozdulatlanságba komolyodott életdarabokat, melyek nem lepergésükben, de gesztussá merevedett jelentőségükben hordják értéküket". Az egyéni tragédiák, a nyomorék vagy megnyomorított hősök háttere általánosítható élettereket is jelölnek, a szereplők kevéske mozdulásai ebbe az áthatolhatatlan sűrűségbe épülnek bele – az alkotói révületben eggyé olvad a „bibliás tót parasztok" és a külvárosi nyomornegyedek, lumpenrétegek világa. Az írói jelzés akaratlanul is szimbólumértékű tehát, a cselekményt egy átfogóbb felismerés súlyával korlátozza, s jóllehet itt még csak egy-két erőtlen jelképpel (mint *A vidámság prédikátora* embervallása vagy az *Áldás* szülési jelenete), de később egyre határozottabban rendeli ideológiai megfontolásai alá. Az arányérzék és egyensúly diadala a *Halott a Dunán* című elbeszélésében valósul meg, műve a felvidéki tutajosok balladás történeteként és a jelképes célhoz érés életszerű mozza-

natokkal hitelesített illusztrációjaként is megközelíthető. Ösztönössége ekkor már csak abban a formában igaz, ha körébe vonjuk a naturalizmusán átütő szecesszió és szimbolizmus korszerű korélményeket közvetítő vonásait, és számolunk azokkal a felzaklatott lírai megoldásokkal, melyek a váratlan, súlyos tettek elkövetésének pillanataiban az expresszionista stílusmegoldások felé terelik (*Aranyvirág*, *Tűz!... Tűz!... Tűz!...*, *Enni akart*). Ha a művészi problémák század eleji fölgyülemlését, az irányok sokféleségét egyetlen aspektusból kívánnánk érzékeltetni, azt Mikszáth kedélyes „tót atyafiainak" és Kassák felvidéki embereinek összevetésével rendkívül szemléletesen megtehetnénk.

Ami eredmény és kudarc, érték és kifutási lehetőség volt a korai Kassákban, az mind a *Misilló királysága* fejezeteiben sűrűsödik. Megírásakor – az *Önarckép – háttérrel* emlékező esszéje jelzi ezt – még nem érkezett a „stiláris kérdések felvetéséhez és megértéséhez", anyagához gyermekkori emlékeket kutatott föl, a szigorú emlékezés pótolta mintegy művében a kor naturalista írójának tudományos megfigyeléseit. Regényének cselekménye elnagyolt, lazább lett ezáltal, olykor utat engedett a novellákból már ismert látomásoknak, hagyta a költőt dús színekkel alakítani. *Misilló királysága* jellegzetes szlovák környezetbe ágyazódik, Németh István föl is lelte a regényben az apai rokonság Ratkóc felé vezető szálait. Valóban meglepő az a bőség, mellyel Kassák egybegyűjti a szlovák etnikum különböző hagyományait a vályogházak pontos leírásától a mulatságok hopszkázó táncain át a megterített lenvászonos asztalig. Az eredeti élményeken túl egyfajta biztonságot is jelent a figuráknak ez a túlzottan is valósághű környezete, cselekedetük hitelesebbé válik, történetük motiváltabb lesz általa. Erre már csak azért is szükség van, mert az író ekkor még nem a később tőle megszokott következetességgel építkezik. „Elgondolásban nem volt meg bennem a történet annyira – írja az *Egy ember életé*ben –, hogy tudtam volna, hogyan fog az lefolyni, milyen elemek vegyülnek el benne, hol éri el csúcspontját, és hol kell bezárulnia. Mintha nyugodalmasan folyó vízre egy szál deszkát vetettem volna, ráültem, s hagytam, hogy a folyó vigyen magával a tenger felé. Egyik mondat szülte a másikat, egyik alak előhozta a homályból a másikat." A spontaneitás néhány ponton észrevehetően gyöngíti is a művet. Olykor az érzelmi ellentmondások elbizonytalanítják Misilló keményre vésett vonásait, puhasága és fel-felpislanó jósága nem jellemének, hanem a cselekmény bonyolításának következménye. De találunk apróbb írói zavarokat a szolgák és a gazda viszonyában, Kristóf és Anyica szerelmének formálásában is, máskor a nők beszédében van valami affektáló túldíszítettség, hiteltelen szecessziós utóíz.

Hogy mi lehetett az évekkel később megjelenő regény sikereinek a titka? Elsősorban Kassák nyelvezetének már ekkor mutatkozó plasztikus szépsége, a mű világának döbbenetes zártsága és atmoszférája, valamint az az időtlenítő, szinte irodalom előtti közelítési mód, mellyel a paraszti történet problematikája valójában – Peéry Rezső magvas tanulmányából kölcsönözve – „nem társadalmi gyökerű naturalista látással, hanem szinte archaikus realizmussal van megfogva". De jelentősen belejátszott ebbe a népszerűségbe az a hátrány is, mely „éppen irodalmi aktualitásától fosztotta meg a művet" (Bori Imre). A regény a hatéves késés miatt elvesztette ugyan a színre lépés móriczi pillanatait s kellő befolyását a pálya további alakulására – ugyanakkor a háborút megjárt és forradalmakat növesztő évtizedben többletjelentéshez is jutott, egy távolabbi történelmi perspektívából jobban kibomlottak nyomasztó érzései és stilizált látomásai. Misilló nyomorúságába, Lavicskáné ragadozóösztöneibe vagy Anyica számító kegyetlenségébe utólag a háború fölnagyító képzetei is belekapcsolódhattak, a szolganép kiszolgál-

tatottsága és nyomora a forradalmasodó időben még erősebben visszhangozhatott. Kassákban is ekkortájt rögződik az a negatív tömeg- és parasztélmény, mely a felvidéki történet felől egyszer már bekerítette. Mindezek mellett még 1912-ben vagyunk, a regénybeli birtok szétzüllesztésével, a múlt felszámolásával az írói útkeresés és az „egyetemes boldogtalanság" (Bori Imre) vált példázattá, a „tótos érzékenység és nyakasság" (Bölöni György) pedig radikális továbblépésre ösztönzött. Arra – miként Schöpflin Aladár írta találóan Kassák első regényének stílusáról –, hogy „mint némely régi fametszők", megváltozott körülményeinek és környezetének problémáit vésse most már műveibe, önálló gondolkodásra képes, az irodalom tisztes magasába érkezett alkotóként.

Kassák nézeteinek gyors radikalizálódása, szellemi horizontjának kitágulása, egyéni szerepének megtalálása a tízes évek magyar társadalmából következik, s csak ezek összefüggéseiben érthető. A politika szintjén a „vérvörös csütörtök" általános megdöbbenést keltő eseményei, a háború felé sodródó ország zilált helyzete, nacionalizmusa és a szociáldemokrata párt vezetésének látványos megalkuvása lehettek azok a legjellemzőbb megnyilvánulások, melyek az írót most már egy tágabb körben tájékozódásra és tettre ingerelték. Közismert, hogy az ideológiai fejlődésnek és művészi kiteljesedésnek a századelő radikális szabadgondolkodása, nyitottsága és megújulásra kész világa kitűnő táptalaj volt. A Társadalomtudományi Társaság vagy a Galilei-kör a korszerű társadalmi gondolkodás hazai megteremtésén fáradozott, míg a Thália Társaság a színházi, a Nyolcak festőcsoportja a képzőművészeti életben üzent hadat a konzervativizmusnak, zenében az önmagán szintén messze túlmutató bartóki modell körvonalazódott. A megújulásnak ezt a sokszínű igézetét pedig – hozzátéve a maga korszakos jelentőségű irodalmi-esztétikai forradalmát – a Nyugat folyóirat közvetítette a szélesebb nyilvánosság, s így, természetesen, a lapot indulásától kezdve lelkesen búvárló Kassák felé.

A kassáki figyelemnek ez azonban csak az egyik, elsősorban művészetét inspiráló sávja. A fiatal írót környezete, osztályérdekei változatlanul a munkásséghoz kötik, mindennapos résztvevője a szociáldemokraták hadakozásainak, a Népszava körüli irodalmi életnek. Munkástematikájú olvasmányélményei, a hazai és a világirodalmi példák – Ady, Révész Béla, Barta Lajos vagy Gorkij, London, Verhaeren és mások –, továbbá a radikálisabb napilapok zsurnalisztikája írói kibontakozásával párhuzamosan megalapoznak benne egy erősen szocialista színezetű, az osztálytársadalmak törvényszerűségeit tudatosító, a marxi felismerésektől sem idegen világnézetet. Mindez még csak az ösztönök megerősítését, a politikai szólamok kialakulását szolgálja, olyasféle hatásfokkal, ahogy az életrajz fogalmaz: „Szocialisták vagyunk, s csak alig néhányan tudják közülünk, hogy mi szocializmus." Ahhoz, hogy ebből a meglehetősen kaotikus képzetkörből az elkülönülés szándéka és az eredeti kassáki gondolat összeálljon, a tízes évek első felében néhány életre szóló ideológiai hatással kell számolnunk. A fiatal Kassák szemléletének már közhelyszerű szindikalista és anarchista vonásai – ezt újabb kutatásaival Andrási Gábor is meggyőzően megerősíti – Szabó Ervin tanaiból és Kropotkin bakunyini ihletésű „anarchista szocializmusából" táplálkoznak.

Előbbinek Kassákban visszhangra találó tételei közül a gazdasági harc előtérbe helyezése, az óhatatlanul megkövesedő pártdogmák elutasítása, a szociáldemokrácia öncélúvá válása és nyárspolgáriasulása bizonyulnak a legmaradandóbbaknak, s a pálya során már alig-alig változnak. Nem sokkal később, 1914-ben pedig immár másodszor okulhat a közelében folyó művészeti vitákból, ekkor Várnai Zseni verseskötetéhez kapcsolódva Szabó Ervin és Bresztovszky Ernő kö-

zött folyik polémia a költőt közelről érintő proletárköltészet természetéről. Hogy Kassák a művészetek osztályjellegének kérdésében az elutasítás álláspontját tette magáévá, félreérthetetlenül individuális hajlamaira vallott, kedvezőtlen mozgalmi tapasztalatait általánosítva komoly fenntartásait jelezte. E problémakör átgondolását csak tovább nehezíti Migray József Népszavában közölt tanulmánya, mely Gorkijról szólva kiélezi a pártíró és a szocialista író közötti különbségeket, szinte rész és egész viszonyaként vetve föl a két fogalom kiterjedésének határait. Kassák egész pályáján az elkötelezettségnek ebben a tágabb értelmében tevékenykedik, s mindvégig megőrzi azt a gorkiji logikát, hogy a „munkásságnak osztálymüvészetet teremteni a szocializmus alapgondolatával ellentétben álló ténykedés lenne" (*Az Artamonovok*).

Az anarchizmus a múlt század második felétől a baloldali mozgalmak állandó kísérőjelensége, különféle csoportjaival, így a Batthyány Ervin- és a David Haskin-féle mozgalmakkal való találkozásait Kassák életrajzában egész korai időpontra teszi. Nagyobb jelentősége akkor lesz ezeknek a többnyire szélsőséges ideológiáknak, eszmei sugárzásoknak, amikor egy-egy országban belső feszültségek, forradalmi szituációk teremtődnek – így válik eleven erővé évtizedeken át az orosz történelemben, s szelídebb hajtásai, főleg Kropotkin révén, a megújulásra váró magyar társadalomban is. A szociáldemokrata baloldalra és a fiatal értelmiségre mindenekelőtt patetikus kollektivista ideológiájával és államszervezet-ellenes gesztusaival hat, évek múltán mindkét tétele a kassáki aktivizmus meghatározó elemeként tér vissza, de – mint Andrási Gábor írja – az anarchista tanok „»építő« (kollektív-konstruktív)" lehetőségeként.

Természetesen ez a politikai-ideológiai aktivizálódás önmagában még nem elegendő Kassák művészetszemléletének gyökeres változásaihoz. Ekkorra ugyanis a proletárirodalom szocialista tartalmaiból és a Nyugat esztéticizmusából kevert magának állandó színeket, atmoszferikus novellái és verseinek bágyadt közösségi indulatai járható utakat rajzoltak elé. Társadalmi elégedetlensége, egyéni ambíciói azonban figyelmét éberen tartották, kielégületlenül az új hangokat kereste. S ha néhány éve még Ady messianizmusa és a Nyugat artisztikus művészete ejtette rabul, 1913 táján a futuristák és Whitman lepik meg felkavaró irodalmi élménnyel: előzők a formabontás lehetőségeit, az amerikai költő a modern nagyvárosok szülte új életérzéseket közvetítették számára. A közvetlen élmény mégis a futuristák Nemzeti Szalonban rendezett kiállítása, az itt látott Carlo Carra-képre (*Anarchista temetés*) prózával reagál évek múlva is. Ekkor már Marinettiék mozgalmáról rendszeresen jelennek meg a hazai lapokban tudósítások: Babits, Balázs Béla, Relle Pál, Balla Ignác informatív cikkei, valamint Elek Artúr és Kosztolányi megértésre törekvő tanulmányai után – Bori Imrét idézve – Szabó Dezső *A futurizmus: az élet és művészet új lehetőségei* című írásával „dereng fel... először annak lehetősége, hogy a magyar irodalomban is elképzelhető lenne egy futurista jellegű költészet". 1913 októberétől néhány hónapig a hazai avantgárd bátortalan igényét villantja fel egy – a köztudatba be se került – folyóirat, a Május. Munkatársai között először itt kerül egymás mellé Szini Gyula, Rozványi Vilmos, Komlós Aladár, Szabó Dezső és Kassák neve.

1912 és 1914 között tehát zsúfoltan jelentkeznek az élmények Kassák életében, s művészetét sem hagyják érintetlenül. Nincsenek még látványos eredményei, látszólag a megkezdett úton halad tovább, egyre több polgári lap rendszeres munkatársa. Írásaiba viszont már beszivárognak a legújabb tapasztalatok: prózájában lassan helyet kap a politikai gondolat, míg költészete a háború kitöréséig elsősorban a futuristák új életérzésének és művészeti törekvéseinek szolidabb jegyeit

fogadja magába. Prózai írásaiban még mindig felvidéki élményeit kamatoztatja, de a tótvidéki históriák egyre erősebb társadalmi töltést kapnak, részben már csak az író politikai töprengéseinek díszletező kereteit képezik. Persze, az egyéni és kollektív lázadások mind kudarccal végződnek, de a szociális elégedetlenség növekvő távlatokat sejtet, az írói elszántságot jelzi. A *Ködben* fiatal tüntetőjét szégyenében még csak a városba látogatóba jött apja tagadja ki, az *Embertestvérek* tót napszámosai közé azonban (s itt már a novella címe is jellegzetes) Valasek személyében már igazi, világot látott agitátor érkezik, aki – ha kísérlete hatalmas kocsmai verekedésbe fullad is – lázadó indulataival tartósan leköti a szerencsétlen emberek figyelmét. Kassák megújuló prózájának jelképesen szép darabja *A kaszások útja*. Oprizsan Icskó vezetésével ambíciókkal teli embercsoport érkezik vissza a tengerentúlról. Kolóniát alapítva aratást vállalnak, s hogy az ispánnal nem tudnak egyezni, szabotálni kezdik a munkát. Kiállásuknak a csendőrök vérengzése vet véget, s a földekre kiszaladó asszonyok már csak a pusztítást találják. Határozott állásfoglalás, a hatalom kemény bírálata ez a mű, történései mögött nem nehéz felismerni a szaporodó tüntetések ihlető erőit. Igaz, egyelőre csak kuriózumként, de ebben a sorban jelenik meg Kassák novelláiban elsőként az Angyalföldre érkező proletár, Druga István, aki a nagyváros „tarka, ismeretlen káoszával" barátkozik.

A nyugtalanság és útkeresés tünete az író 1914-ben megjelenő vékony kis kötete: az *Isten báránykái*. A korábban sikerrel prózát és verset író Kassák három jelenetét gyűjti egybe a könyv, melyekről már a korabeli kritika megállapította, hogy Maeterlinck hatása alatt formálódtak. Különösen a *Fehér éjszakák* drámai képe, mely „hangulatban, stílusban jóformán ugyanaz" – írja A Hét ismeretlen recenzense –, mint a belga író *Váratlan vendége*. A rövid irányváltásban viszont alighanem közvetettebb és közelebbi inspirációk is vannak. Nem véletlen, hogy Kassák épp ezzel a művével mutatkozik be a Nyugatban. A század eleji modernség realitást és jelképet egyesítő törekvéseiből, a misztériumjátékok Balázs Béla-i hangjaiból hall itt át valamit, élet és álom misztikus kavargásának érzése borzolja. Miként a kísérteties felvidéki tollfosztó estén István bácsi, a féllábú dudás megfogalmazza: „Hát nem furcsa dolog, hogy most már folyton arra gondol az ember, hogy meg köll halni?!" Szavait a süket tollfosztó asszony tragikomikus figurája és az öreganya groteszkbe forduló halála emelik ki a naturalizmusból, áttéve a művet az expresszív-szimbolikus történések síkjára. A címadó jelenet már maga is „szimbolikus játék a világról" – ahol a tébolydai környezet a sejtelmes létezés, a kazánfűtő Nagy eksztázisa [„Tűz! . . . Tűz! . . . Az én menyasszonyom! . . . Csak hullj! hullj! *(mellén feltépi a ruhát)*: Égesd el a lelkem, ezt a bolond tükröt, ahol mindig téged látlak! . . . Szomjas vagyok! . . . Szomjas a tüzes csillagokra!"] akár a forradalmi sóvárgás, az Orvos atyáskodó jósága a programos emberszeretet laza megfelelése is lehet. Hogy a kassáki költészet egy pillanatra lépéshátrányba került a sorozatos szellemi kihívások idején, holott épp innen várható majd az életmű megújulása, azt a korabeli versek mellett az *Ólomvitézek* verses formában írt egyfelvonásosa egyértelműen igazolja. Pedig az ügyetlenül megválasztott bábjátékban már koncentráltan jelentkeznek az aktivista költő szemléleti sajátosságai, a kor feszültségei. „Kívánunk, harcok végtelenje!" – szól a közvitézek kórusa, a Diák hitetlenségein minduntalan átüt az emberszeretet „szent szikrája" és a „könnyel álmodott jövő". Formai megoldásai azonban avultak és modorosak, a versbetétekben hemzsegnek az erőltetett alliterációk, sok a képzavar. S noha Szabó Dezső a Nyugatban az egyfelvonásosok kapcsán üdvözli a fiatal generációt, mely „az irodalmat megint egy felelősséges elhivatásnak érzi az élet fennebb ölelésére"

– Kassák érzi, nem erre van számára a kibontakozás útja, s egy-két más jellegű színpadi kísérletét nem számítva nincs is jeleneteinek folytatása az életműben.

Az egymásra torlódó művészi hatások, az ideológia gyors változásai, majd a világháború kirobbanása további feszültségekkel telítik, ellentmondásossá és sokszólamúvá teszik Kassák egyéniségét. A politizálás szintjén osztályának szociális gondjai, a szociáldemokrata vezetés pálfordulása és a háborút ösztöneiben és elvben is elutasító antimilitarista meggyőződése serkentik aktivitását, olyannyira, hogy 1914 nyarától az ekkor még szabad szellemű Új Nemzedék agilis publicistájaként találkozhatunk vele. A Nyugat költői forradalmát ízlelgetve pedig már az avantgárd kezdeti hullámai csapkodják, közvetve emberi nyugtalansága és politikai elégedetlensége felé is jelezve. A kor kihívásaira, természetesen, leggyorsabban költészete reagál. Kilépve novellái mozdulatlan világából kétfelől feszíti szét a nyugatosok tónusába illeszkedő verselését. A sikerületlenebb változatban – példa volt már erre az *Ólomvitézek* is – képeit zsúfolja, a stilisztikai hatást fokozza, így akarván többletjelentéshez juttatni kompozícióit. Az avantgárd felé mutató vonulatban az új életérzést új technikai megoldásokkal emeli a még mindig hagyományosan alakított verseibe, s ha maradnak is egyenetlenségek, bántón eklektikus mozzanatok egy-egy költői megoldása után, műve többszólamú lesz, a megújhodás lehetőségét hordja magában. Innen nézve az új vers már csak arányok kérdése, s *Óda bíborban* című művével Kassák „átlépi költői Rubikonját" (Bori Imre).

Mintha Whitman és a futurizmus egyszerre lépne a vers ihlető terébe – a „szalmás falusi ágyról" érkezett költő szimultán módon keveri el a költeményben a város előtti tisztelgés ódai hangjait és a felfedezés ujjongó dinamizmusát. Harsogó színek, „napba rikoltó plakát", síneken száguldó „acélos friss erő" látványa zaklatja fel a sorokat, nagy perspektívaváltásokkal alakul a szimultanista költői látás, mely majd a későbbi évek jelentős futurista-expresszionista műveihez vezeti. De jelen van a versben a munka és építés fogalmi szinthez hajlított, jellegzetesen kassáki képzete is, a „kusza" és „bús" jelzők fáradt modorossága mögül először bontakoztatva ki a konstruktivista szemlélet lírai lehetőségeit. Mindez pedig a bőszült gép, a „koldus sorsok pokla" és az „emberszeretet" ellentmondásos expresszív erőivel keretezve, zsúfoltan felmutatva tehát az aktivista korszak nagy motívumait. A hangulati keveredés, az új hangszínek próbája az *Éposz Wagner maszkjában* kötetig húzódik, melynek darabjait majd letisztítja és összerántja egy következetes háborúellenes indulat. Addig az *Utazás alkalmatosság nélkül* és a *Vasárnapi látványosság* elsősorban a „dekadencia motorizálását" (Micheli) megteremtő Marinetti-féle futurizmus, a *Malmok a hegyen*, a *Játék-élet!* és a *Sóhaj a ház küszöbéről* inkább a konstruktívista látás pozícióit erősítik ebben a lírában.

Kassák művészi fejlődése költészetéből és szépprózájából meglehetős pontossággal nyomon követhető. Azt azonban, hogy az avantgárd színre lépésekor gondolkodása milyen szinten állt, iskolai tanulmányok nélkül műveltségét meddig sikerült kiterjesztenie, hozzávetőlegesen első publicisztikai írásai alapján ítélhetjük meg. Az Új Nemzedékbe írt politikai cikkei imponáló olvasmányélményekről, a mozgalmi ügyekben való jártasságról tudósítanak, ezekhez nyújt hitelt érdemlő horizontot folytatásokban közölt szociografikus útibeszámolója, az *Egy csavargó noteszkönyvéből*. Írásainak éle a világháborúban részt vállaló szociáldemokrata pártok leleplezésére irányul, gondosan elemzi a mozgalom angol, német, orosz, olasz, francia változatait s a hazai állapotokat. Cikkeinek logikáját kezdetben erősen zavarja a kor divatos pszichologizáló attitűdje, mely a néplélek, a faji jegyek eseményeket meghatározó erejét hivatott bizonyítani. Ezek alapján

állapíthatja meg, hogy a háború a központi hatalmak részéről indokoltabbnak tűnik. Az orosz forradalom esélyeit latolgatva – s a történelem cáfolatából később sem okul – kifejti, míg a tömegek a kulturális felemelkedéstől el vannak zárva, „addig az anarchisták és szindikalisták harci riadója pusztába küldött hatástalan lárma marad". Ennek megfelelően értékeli jóval kedvezőbbnek az angol munkásmozgalom helyzetét és forradalmi esélyeit. Kétes sikerű szellemi kalandozásaiból – melyek nem zárják ki az egyes részletek szellemes okfejtéseit, pontos elemzéseit – azonban mindannyiszor a realitások felé tereli a mind kegyetlenebb fordulatokat vevő, egyre nagyobb áldozatokat követelő háború. Gondolkodásában az *Internacionálé és a háború* című írásával jut el antimilitarista szemléletének megszilárdításáig, a munkásszolidaritás nemzetközivé terjesztéséig. Művészete alakulása szempontjából nem kevésbé jelentősek a háborús pszichózist élményszerűen rögzítő írásai, mint amilyen e fórumon az *Amit az utca beszél* és *A vörös karika* vagy a Világban megjelent tárcák, *A háború az angyalföldi ház ablakából* és *A gyerekekről*.

Kassák ezekben az írásokban már érzelmileg alapozza meg háborús novelláit és költeményeit. Az angyalföldi nézőpont osztálysorsot, tömegélményt, írói leleménnyel fronthelyzetbe emelt hátországot egyként jellemez, hangulatának íve az események iramát követi: „Angyalföld szívverését is lassan, lassan vasmarkába fojtotta a háború. Az első napok mámora ugyan fölötte sem tudott hatás nélkül átúszni, s ha Angyalföld ez ideig valamikor szabadon a magáé lehetett, úgy az a múlt esztendő augusztusában volt... A kocsmák éjfél utánig nyitva voltak, s (ó, soha magán túl nem gondoló tömeg) a részegséget most, mint a szebb jövő előlegét, mosolyogva engedte meg magának a legkoldusabb is. Angyalföldnek ez a szinte hihetetlen kedve egészen az első sebesültek megérkezéséig tartott. Majd egyszerre füstöt vetett minden háborús lelkesedés." Sorai pontosan felrajzolják azt a hátteret, melyben megfogan irodalmunk első avantgárd tette, az *Éposz Wagner maszkjában* kötet. Kulcsfontosságú hát ez az éves publicista periódus a kassáki életműben. A szépíróra történő kisugárzását a tízes évek alakításaiból könnyen kiszűrhetjük. Az ideológiai pályát érintő vonzatait két pontban Andrási Gábor foglalta össze: „Az egyik: az első politikai-publicisztikai erőpróba által kialakított kassáki vitatkozó-újságírói stílus és a Szabó Ervin-hatás (terminológia és elmélet) individuális-gondolkodói szintézisbe foglalása. A másik: a háborúval és a szociáldemokráciával kapcsolatban »letisztuló« koncepció konkretizálódása: az aktív antimilitarizmus és internacionalizmus kassáki elve, melyeknek fórumává – szellemi mozgalommá szélesedve – az 1915. november 1-jén Kassák szerkesztésében meginduló A Tett vált."

Hogy Kassák véglegesen kiszakadhasson a szemléletét adekvát módon igazában sosem tükröző nyugatos költészet vonzásköréből, s politikai elveivel harmonizáló költői világban építkezhessen, az őt ért világirodalmi hatások mellett, paradox módon, a háború „mindenkit összecsordázó" élményére volt szüksége. Az *Éposz Wagner maszkjában* kötet korai publicisztikájával párhuzamosan írott darabjai ezekéhez hasonló ívet rajzolnak, a korábbi versvariációkban a futurista technika vagy a látvány újszerűsége helyenként még magával ragadja a költőt. Két jellemző példa: „*Dalol* az ég és dalol a föld" ...„*zokog* az ég és zokog a föld", „*szelíden* bókol két vöröskeresztes zászló" ...„*riadtan* bókol két vöröskeresztes zászló". Gondolkodásának következetes háborúellenessége az, mely kiiktatja verseiből a hangulati ellentmondásokat, összebékíti az eklektikusan kavargó stílusjegyeket. Keletkezésükről ritka érzékletességgel ír az *Egy ember életé*ben: „Érzéseket és vágyakozásokat hordtam magamban, s most kifeslik belőlem az első vers. Há-

borús vers, de nem olyan, mint a szomszéd költők versei. Nincs benne semmi a hősök dicséretéből, s a formája sem hasonlít az én régebbi verseim formájához... A szavaim keményebbek és zengőbbek lettek, plasztikusabban foglalják magukba fölkívánkozó érzéseimet. A belső dinamika szétfeszítette a megmerevedett formákat, a játékos rímek és a hangulati lebegések helyett a vers testiségét akarom megformálni. Úgy érzem a szavakat, mintha téglák, kockára vágott kövek lennének, egymás mellé és egymás fölé rakom őket, mintha házat építenék... Nem művészet ez, ami kívülem van, hanem ez vagyok én, egész emberségem szavakba zártan." Kassák költészetének egy későbbi fázisát is beépíti e felismerésbe, hisz verseinek alaphangja itt még a rezignáció és a pesszimizmus, melyek óhatatlanul magukhoz rántják a század végi lírai rekvizitumokat. A tónust mi sem bizonyítja jobban, hogy e néhány versben a sírás és panasz igéi 37-szer, a „balga" és „értelmetlen" jelzők vagy ezek szinonimái 97-szer (!), a „bús" jelző 15-ször, a színek közül a „fekete" 11-szer, a „vér" fogalomköre 35-ször szerepel.

A hagyományos stílusjegyek ily nagyfokú megléte ellenére helyesen veszi észre Bori Imre: „Ezek az érintkezési pontok... csak részletek, melyek az egész versre, a költőnek versbeli magatartására már kevésbé hatnak ki." Kassák ugyanis sajátos módon rádupláz költői újításaira, kötetét nem egyszerűen alárendeli háborúellenes meggyőződésének, hanem a futurista verstechnikát funkcióváltásra is kényszeríti – az elszabadult erők diadala helyett azok megnyomorító hatását érzékeltetve. Lényegében rá is érvényes tehát a kelet-európai futurizmusnak az a jellegzetessége, melyet Majakovszkij az olasz és orosz mozgalom összehasonlításakor megfogalmaz: „Az olasz futurizmus és az orosz futurizmus tartalmaz közös elemeket... A formai eljárásmódok területén létezik összefüggés az orosz és az olasz futurizmus között... Közös a nyersanyag kidolgozásának módja." Ez a módszer lendíti Kassákot a pesszimizmus állapotából a háború értelmetlenségének hirdetőjévé, s ha Marinettinél a háború = súly + szag volt, akkor találóan jegyzi meg Kosztolányi: „Ennek a szelíd költőnek meghatározása talán ez lenne = könny + könny... a végtelenig." Jóllehet a nyugatos költő nagy érzékkel választja le az *Éposz Wagner maszkjában* verseit a futuristák háborús őrületétől, a benne feszülő új energiákat azonban nem láthatja. A reménytelenség érzései mögött ugyanis már a közösségvállalás éthosza is megnövekedett, a költő ebből formálja tartását, s a ciklus záróversében az osztálysors beleértődik a boldogságra törő ember énekébe:

... mert édes órát kóstolni szeretnék én is egyszer.
Aztán dalolni örök életörömről,
amelyből nékünk csak nagy ünnepen telik
s amelyből nékünk sohasem elég.

Közben a versek horizontja kiszélesedett, olykor már az expresszionizmusra jellemzően kozmikussá növekednek a képek – megnyújtják őket az események lírai hevületét kiváltó pólusok, a hátország és a front közötti tér áthidalására tett kísérletek. Ennek megfelelően az elesettek és szenvedők két tábora jelenik meg a költeményben: az otthon maradt asszonyok, öregek, gyerekek hada és az öldöklő küzdelemben vérző, elfásult katonák serege. A költő képzeletének kilobogása, a szemlélet konkrét és időtlen, szubjektív és tömegekbe oldott kavargása, szimultán leíró jelleg és a háborús víziók közötti csapongás tematikailag is érzékelteti, a művek megformálásához alkalmatlanok a versépítkezés korábbi keretei. Az irányok is gyakran váltakoznak. Hol kozmikus magasságokból zsugorodik a vers horizontja szemmagasságnyira, hol egy-egy konkrét szituációból kiindulva hul-

lámzik föl a kozmoszig, a végtelenig. De ez a kavargás, a fölgyorsult híradások révén egyszerre több helyre figyelés lehetősége, a teljes élet vágya áll a szimultanista képzettársítások mögött is. „A szimultanizmus Kassáknál – írja Béládi Miklós – nem egyszerűen egyik formai lehetősége a modern lírának, hanem életlátásának, életérzésének szerves kifejezése. Kifejezése a világ dolgaival, tárgyaival való együttlétezésének, együttélésének – panteista és szociális értelemben egyaránt."

A megnövesztett kifejezésvágy, az említett kozmikusság és szimultán látás szükségszerűen az expresszív jegyeket erősítik föl az *Éposz Wagner maszkjában* verseiben. Ezek legnyilvánvalóbb stilisztikai tünetei a jellegzetes ige- és igekötő-használat, a tárgyatlan ragozású igék tárgyasként való szerepeltetése, a metaforák és szellemi fogalmak materializálása. Az utóbbi stílustendencia megjelenésével új név kívánkozik a modern formaújítók közé: Révész Béláé. Nem véletlenül említi Kassák Ady mellett a magyar avantgárd előfutárának. Munkássága az expresszionizmus irodalmunkon belüli fejlődését példázza, mely *Vonagló falvak* című regényének előszavában már 1914-ben közel kerül a mozgalom programjához: „Néha olyan bolondság is jár a fejemben – írja –, meg kellene változtatnom az emberi beszédet... és talán szonátát vagy szobrot kellene odaállítani, a titkokat lezáró pontok, nagybetűk, kiáltó, kérdezősködő jelek helyére..." Kassák maga is szabadon bánik az új technikával, különösen az „ész", „csönd", „idő" fogalmainak materiális beállítása tűnik sajátosnak és sikeresnek. A különös expresszív hatást Kosztolányi is észreveszi Nyugat-beli recenziójában: „a szavak, amelyeket mintha felrobbantott volna a világ katasztrófája, új pályákon keringenek. Egy-egy szó világít, eldugva a sorok végtelenjében, mint a tűzmag, az előzőekre és a következőkre, egy-egy mélyről jött és mélyre hatoló szó, új érzéseket és képeket idézve." Ahhoz azonban, hogy Kassák eljuthasson az aktivista-expresszionista szabad versig, nemcsak szemléletében kell megváltoznia, le kell vetkőznie az impresszionista-szecessziós ízű kortársi líra rekvizitumait is. Itt még sok külső kötöttség fogja a sorokat, az új hang szárnyalását gyakran megtöri a közhelyszerű kép, divatos megoldás. Főleg a jelzős kapcsolatok szokványosak, meglepő bőséggel árasztják el a verseket. Az új Kassák-versben rövidesen uralkodó igék és infinitívuszok helyett még a szín és dekadencia jelzői vannak túlsúlyban, számuk jóval meghaladja az igékét.

Láttuk, az *Éposz Wagner maszkjában* formabontó jegyeit a háború, illetve az ellene való tiltakozás inspirálta. Az új hang viszont még rezignált és pesszimista életérzésbe ágyazódik, a magányosság jegyeit viseli. A költőben az osztályszolidaritás céltalan, a „hetyke, cicomás város" elleni provokatív gesztusai marginálisak, csak a háborús összefüggésekben van jelentőségük. Két, egymással összefüggő mozzanat hiányzik még, hogy az avantgárd zászlót bonthasson: az egyik a fórum, mely összefogja és mozgalommá rendezi a társadalmi elégedetlenségek szülte ízlés- és szemléletbeli változásokat, a másik valamilyen használható modell a megadott érdeklődési sávokon belül, mely a társadalmi viszonyok alakulásában perspektívát adhat. A fentieket elégíti ki A Tett megindulása és a német expresszionizmussal való találkozás. Mindkettőre az igény már akkor megszületett Kassákban, mikor Wagner maszkját felöltötte: „Miért lett Eposz Wagner maszkjában a címe? – emlékezik életrajzi regényében – Miért, mikor én Wagnert nem nagyon szeretem... Valószínű, hogy Wagnernek éppen a külsőségei azok, amik megejtettek... Ha kilépek ezekkel a versekkel, szükségem van rá, hogy olvasóimat figyelmeztessem a wagneri orkeszterre, kürtök szóljanak, vízezések csobogjanak, és lódobogás vágtasson előttem."

G. KOMORÓCZY EMŐKE

A művészet funkciójáról és az érthetőségről

(A BÉCSI MAGYAR ÚJSÁG ÉS A SZLOVENSZKÓI TŰZ ANKÉTJA AZ ÚJ MŰVÉSZETRŐL)

Kassák már az emigráció legelső hónapjaiban kifejti nézeteit a művészet feladatáról. Hittel vallja: a nemzetek közti határoknál erősebb a nemzetek *fiainak* – az *ember*eknek – a szövetsége, összetartozási tudata. A „robotoló emberben" az alvó lelket a művészeknek kell felébreszteniök: „Az ember legyen ember! S ha ennek a fölteljesedésnek ellene állnak a mai keretek, szét kell dönteni ezeket a kereteket . . . Emberek vagyunk, az új kor fiai, akik a velünk egycélú politikusokkal és munkásokkal erőnknek legmegfelelőbben a művészet nyelvén hirdetjük mai életünk tarthatatlanságát és az új világépítés megérkezett idejét." Céljuk közös; a művészek mégis egy lépéssel a többiek – a tömeg – előtt járnak: „*Az ember. országát akarjuk megépíteni*, és művészetünkben a harc és kitartás kiáltásait küldjük testvéreink felé. . ."[1]

Kassák a „romboljatok, hogy építhessetek!"-koncepcióval lép át új életszakaszába. Tudja: ha elbukott is a forradalom, a forradalmárokra sok tennivaló vár: az embert kell felkészíteni, alkalmassá tenni a majdani újabb harcok végigvívására. Ehhez azonban a művészeknek fel kell mutatniok a célt, hogy a ma embere tudja, mi felé kell törekednie. Az *egyetemes emberség* felé! „Nincs megállás osztályok lázadásától az ember forradalmáig." E folyamatot az „új hitű művészek"-nek kell gyorsítaniok, akik tudják: „leszakadtak a vallás, nemzet és iskola osztálykönyörtelenséggel közénk épített falai",[2] tehát az élet nagy kérdéseiről *emberiségszinten* kell gondolkozniok.

Kassák egyértelműen hisz abban – s az orosz forradalom példájával bizonyítja –, hogy „a lelkekben végbement morális forradalom", amit az orosz művészet évtizedek óta előkészített és inspirált, tette lehetővé a társadalmi forradalom „formába robbanását". Épp ezért véli úgy, hogy az emigrációba szorult „forradalmi művészek" legfontosabb feladata e morális átalakulás sürgetése, segítése, épp az új művészet által. Ezért intéz kétnyelvű kiáltványt „A világ művészeihez" („An die Künstler aller Länder"),[3] amelyben kifejti koncepcióját „az ösztönös lázadás tudatos forradalommá mélyítéséről és állandósításáról", a lélek felszabadításáról, „az elnyomottak butaságába és az uralkodók kalmárspekulációiba veszett emberiség önmagára ébresztésé"-ről.

Kassák tisztában van vele: neki – és körének – elsősorban a közép-európai térségben van (és lehet) tennivalója e tekintetben. A „Dunának, Oltnak egy a hangja" felismerés az Ady után jövő művészek közül a legmélyebben talán az ő lelkébe ivódott be. Ő pontosan érezte, saját élettapasztalataiban hordozta az igazságot: „mi, elnyomottak, összetörtek, magyarok és nem magyarok" csak együtt, közösen vívhatjuk ki jogainkat, szabadságunkat.

Éppen ezért a Ma-kör kapcsolatai elsősorban a kelet-közép-európai országokkal s ezen belül is a környező országok magyarlakta területeivel fűződtek szorosra. 1921-től mind sűrűbben hozza a híreket a Ma, a BMU, a Jövő stb. a Ma bécsi, prágai, kassai, szlovenszkói, pozsonyi, ungvári stb. matinéinak sikeréről.

A zágrábi Zenit és az újvidéki Út, a szlovenszkói Tűz, sőt a varsói Blok és Praesens köre, a bukaresti Contimporanul, majd 1925-től az aradi Periszkóp, a cseh Pasmo és a pozsonyi DAV kölcsönösen figyelemmel kísérik egymás munkáját, közlik fordításban egymás szépirodalmi anyagát, ismertetik saját s egymás művészeti életének gondjait, ankétokat rendeznek a modern művészet problémáiról.

A Tűz ankétja a magyar irodalomról talán a legélesebben exponálja a művészet korszerűségének és funkciójának kérdését.[4] A Ma nevében – és Kassák ekkori más cikkeinek szellemében – itt még Barta Sándor számol be törekvéseikről. A Ma művészei – hangsúlyozza – az élet *leszorítottjaihoz* állnak közel: „testvéreink és rokonaink ők a fölfelé vivő utakon". Az új művészek azonban nem hasonulhatnak e „leszorítottakhoz"; ellenkezőleg: a bennük szunnyadó erőket kell kibontakozásra segíteniök.

Kassák maga hosszú cikksorozatban körvonalazza esztétikai nézeteit, a művészet funkciójáról kialakított elképzeléseit.[5]

A forradalmi művészet lényege szerinte – és a kor több más gondolkodója szerint is – „a művész új, a kereszténység passzív világszemléletével ellentétes – *aktív* – világszemlélete".[6] A formák, amelyekben a világszemlélet objektiválódik, közvetítő szerepűek: a művész a *tömegekbe akarja szuggerálni* világszemléletét, hogy zavart, anarchiát idézzen elő „a tunya, konvenciókkal elfalazott" lelkekben, s egyúttal megkívántassa velük az *új egyensúlyt*.

Kassák már a forradalom előtt is tapasztalta: kiállításaikról a fiatalok valami új élményt vittek haza, amitől egészen átformálódtak lélekben. „Nem tudták, miért, de kiszakadtak a »rend«-ből, és ha nem akartak kétségbeesni, keresniök kellett valami új alapot az élethez..." Legtöbbjük eljutott Marxhoz, „és minden rábeszélés nélkül ők lettek a forradalom legfanatikusabb hívei".[7] Ez is azt bizonyította számára: az új művészet *több* mint technika: *új emberi lényeg* kifejeződése. A szubjektumban megteremtett totalitás- és harmóniaélmény formába öntése, ami másokat is arra késztet, hogy önmagukban, belül – absztrakt síkon – rekonstruálják e totalitásélményt. Végeredményben ez minden művészet alapelve. Ezért mondhatja Kassák: ilyen értelemben „nincsen új és nincsen régi művészet, *csak művészet* van. Éppen úgy, mint ahogyan nincs új és régi etika".[8] Viszont a művészeten belül mégis vannak bizonyos változások: a különböző korszakok más-más lelkisége más-más formákban fejeződik ki. Kassák úgy véli: aki nem érti az új művészetet, az nem *formái* miatt nem érti, hanem *világszemlélete* idegen tőle.[9] Az új költők – és itt Kassák magukra, a Ma költőire gondol – visszatértek az élethez. Egyelőre töredékesek – hiszen „egy szétesett kor önmagukban is szétesett fiai" –, mégis ők az új kezdet: „pluszt" jelentenek „azokhoz képest, akik csak az öröklött dolgok korrigálásán fáradoznak". S ha az emberek többsége majd „új összetételű" – azaz teljesebb – ember lesz, közelebb fog tudni férkőzni művészetükhöz is.[10]

Kassák elméleti kihívására és művészi gyakorlatára csakhamar mindenfelől megérkezik a válasz. Szocialista eszmeiségét ekkor nyíltan még senki nem vonja kétségbe (egyelőre maguk a köréből kiváltak sem); inkább csak „érthetetlensége", az általa korszerűnek hitt és hirdetett művészet *kizárólagos* védelme miatt támadják, s esztétikai *dogmáit* – nem egészen alaptalanul – kártékonynak, sőt művészetellenesnek minősítik.[11] „Művész, alkoss, ne teoretizálj!" – adják a „jóindulatú" tanácsot neki,[12] s figyelmeztetik elméleti tévedéseire: „...Ön rendkívül tehetséges poéta, de a legkonokabb, legpedánsabb és legprofesszorosabb esztéták közül való, aki *valóban új világszemlélet* perspektívájából, de nem új értékkategóriákkal ítélkezik a művészeten."[13] A kortársak többsége úgy véli: azon, hogy milyen lesz

a jövő művészete, kár vitatkozni. Hiszen a művészet társadalmi elhivatottságába vetett hit: utópia. „A forradalmárok nem versek hatására mennek harcba." De ha mégis, úgy semmi esetre sem az „új versek" hatására; hiszen nyilvánvaló: „a felfelé törekvő osztályt egyedül a régi eszközökkel lehet lelkesíteni" (ti. ahhoz már hozzászoktak, ismerik és értik). Így hát az „új költők" többet „használnak", ha „a mosoly meleg napsütését sugározzák a világra, mint ha »fanatikus apostoli« feladatokat tűznek maguk elé".[14] Úgy vélik: Kassák tévhitekben ringatja magát, mikor azt hiszi, s a világgal is azt szeretné elhitetni, hogy velük „az egyedül üdvözítő művészet érkezett a földre". Nem valószínű, hogy az eljövendő kommunista társadalom művészete hasonlítani fog a Ma művészetére; Kassákék „még csak Keresztelő Jánosai se az újnak"; de ez nem von le semmit törekvéseik értékéből. Elvégre „a ma művészete nem lehet más, mint amilyen", hiszen a korból született, mint minden művészet.[15]

A pozsonyi Tűz rögtön az első számában (1921. november) ankétot indít az új magyar irodalomról s benne a maisták szerepéről. 1922 júliusától a folyóirat hetilappá alakul (s Bécsbe költözik); az ankét tovább folytatódik, egészen 1922 derekáig, amikor is új ankét indul az európai kultúra jövőjéről.

A Tűz a szocialista irodalom szószólója kíván lenni, „aréna, tribün és fórum", ahonnét „messzire hangzik és mélyre szívódik az *erős* szó". (Induló) A hasábjain vitázó – nevesebb s kevésbé neves – partnerek kivétel nélkül *egyetértenek* abban, hogy a Ma művészi kísérleteinek létjogosultságát nem lehet kétségbe vonni.[16] Azonban – az *eredmény felől* közelítve – úgy látják: kiérlelt alkotást a Ma újabb szakaszában (emigráció) nem tud felmutatni, kivéve Kassák, *„ennek a kornak* – ha nem is teljes és mindent betöltő – *reprezentánsa*" nagy tömegeposzát, a Máglyák énekelnek-et, s esetleg Barta Sándor Primitív szentháromságát. Ezek valóban „útjelzői egy további fejlődésnek"; de az irodalmi megújuláshoz több kiemelkedő tehetség együttes jelentkezése szükségeltetik (mint pl. a Nyugat a maga korában összefogta az „izmos, kitűnő tehetségeket"). A Ma szerepét a magyar irodalomban elsősorban abban látják, hogy teret és lehetőséget biztosít mindazoknak, akik elég bátrak szembeszállni a hivatalos konzervativizmussal. Ugyanakkor elítélik a Ma formaromboló tendenciáját: azt, hogy az írást tette duzzasztva a társadalmi cselekvésbe kíván beavatkozni. Az új költők, miközben új mondandójukhoz új formát keresnek, gyakran artikulálatlan hangon közlik érthetetlen gondolataikat. Pedig a nyelv egyetlen értelme, hogy közvetítő legyen ember s ember között; s ha valakinek *igazán új* a mondandója, új marad az a régi formákban is. Sőt! úgy többek megértésére számíthat.[17]

Ismét az „érthetőség" tehát. Az új kifejezésmóddal szembeni ellenérzés. Balázs Béla elismeri a Ma érdemeit a költői nyelv lehetőségeinek tágításában, de felhívja a figyelmet a szimultanizmus veszélyeire is: „a lélek gyökereszakadt és irányavesztett lesz a fellátott világ zuhatagában"; a művész elveszti tájékozódóképességét „a millió tarka képre törött világ" cserépdarabkái között. S ismét elhangzik a Kun Bélától eredő vád (ami aztán a marxista kritikában sokáig lemoshatatlanul Kassákra tapadt): a maisták „egy bomló és hitetlen kultúra eltévedt kétségbeesésének hangot adói"; absztrakt forradalmiságuk „tisztán esztétikai jellegű", melyben „hol valami általános humanizmus, hol az anarchizmusig fokozott tiszta énkultusz titanizmusa füllik". Balázs Béla értékítélete a Máról egészében véve – a fentiek *ellenére* – mégis pozitív: úgy látja, a maisták *missziója* „a polgári kultúra bomlásának, rombolásának segítése". És e misszió jukat „méltón fogják betölteni. Mert becsületesek és tehetségesek. Kassák Lajos és Barta Sándor bizonyára *a magyar irodalom legelső sorába tartoznak*".[18]

A formarombolás mozzanatának túlhangsúlyozása a formaépítéssel szemben a kor más neves kritikusainál is „fő vád"-ként szerepelt.[19] Pedig Kassák kezdettől fogva a kettő *egyensúlyára* törekedett (Szintetikus irodalom; A képarchitektúra; A konstruktivizmus stb. cikkei). Úgy látjuk, hogy a nyugatos verseszményen csiszolódott versízlés nevében (akár polgári humanista, akár szocialista világnézeti alapról) kérdőjeleződik itt meg Kassák hangváltásának „jogosultsága". Komlós Aladár szerint Kassák újabb versei azért olyan „fortélyosak" és „kuszák", mert „világérzés dolgában nem biztos, hogy hányadán áll... Egy, a régi forradalmárhitéből kibillent s új egyensúlyállapotot nem talált ember versei ezek. Egy emberéi, aki céltalan, őrült káosznak látja a világot, s ezért vérző szívének képzeteiben önkéntelenül utánacsinálja a világ szerinte való folyamatait. Innen a fantasztikus képek, a bolond grimaszok..."[20]

Kassák e vádakra lakonikus félmosollyal válaszol: ő fellépte óta öntörvényűen járja a maga művészi útját. Ha formáit ma még sokan nem értik, az *nem biztos, hogy az ő hibája*, s *nem azt jelenti, hogy ő „érthetetlen"*. Aki nem érti művészetét, az *nem* formáit nem érti, hanem mondandóját: az emberek jó része még a *múltban él*, a múltból magával hozott s beidegzett sémák szerint gondolkodik. De ez nem jelentheti azt, hogy a költőnek le kell mondania *új* látásmódja kifejezéséről. „Az igazi művész ott kezdődik, amikor emancipálja magát a meglévő törvények alól", és *új törvényeket* fogalmaz műbe. A kortársaknak kell az új művekhez felnőniük, nem pedig a művészt kell a régi sémákba visszakényszeríteni.[21]

A volt maisták nevében *Lengyel József* világít rá legpontosabban arra a paradox helyzetre, amibe a Ma költői átmenetileg valóban kerültek: *a forradalmak elmúltával gyökerét vesztette az a testvéri közösségtudat, amit a maisták a világgal és az emberrel éreztek*, s amelyből „szimultanizmusuk, szabad, széles formájuk" táplálkozott. A háború s a forradalmak idején a kettészakadt *empirikus valóság fölötti* realitást (az eszmei egységet) igyekeztek helyreállítani; de tévedésük volt, hogy ezt az empirikus létben (a politika közegében) akarták megvalósítani. Így aztán írásaikban „a művészetet és a politikát olyan megoldatlan kettősségbe keverték", hogy végül se agitátorok, se költők nem lettek (az egy Kassák kivételével). *Agitátor*költőnek rosszabbak lettek, mint az ún. „Népszava-költők"; s „rosszabb voltuk – bármily paradoxul hangzik is – az ő *költőnek jobb* voltukból ered". A kiút ebből a helyzetből csak a *vagy-vagy* lehet: ha művészek akarnak lenni, le kell mondaniok a politikusi szerepről, ha viszont a politikai agitátor szerepét vállalják, úgy útjuk a művészettől messzire vezet. Ha majd saját hivatásukkal tisztába jöttek, akkor felelhetnek meg eredeti célkitűzésüknek: szavuk majd embertől emberhez vezet. De ahhoz, hogy *hatni* tudjanak, le kell mondaniok az önkényes, már-már öncélúvá váló asszociációkról, szókötésekről, az individuális pszichológiai látásmódról, s a *teljességet*, az emberrel, emberiséggel való azonosságot nem egy fikcióban – absztrakcióban –, hanem magában az emberben – *társadalmi emberben* – kell keresniök.[22]

Mint korábban láttuk, Kassák maga is felismerte e vagy-vagy elkerülhetetlenségét s a művészi utat választotta. A köréből újabban (1922 folyamán s később) kiváltak pedig nem lettek igazán nagy művészek, mert továbbra is a kétféle elvet vegyítették.[23] Lengyel József maga – később – szintén a művészi utat választotta.

A vitában Barta Sándor és Mácza János fejti ki részletesen a maisták álláspontját.[24]

Mácza úgy véli: a háború s a forradalom idején a Ma „a legmélyebben ásta bele gyökereit az akkori létbe ... s a legtávolabbra mutatott a holnap irányában:

...rombolt, mert önmagában is s az emberekben is össze kellett törnie azt a tükröt, amely még a régi világ képét mutatta", ugyanakkor aktívan részt vett a forradalmas építésben. Ez a korszak azonban lezárult a Máglyák énekelnek-kel, „amely írás legjelentősebb alkotása nemcsak a Má-nak, hanem az egész új korszaknak..." – *Barta Sándor* a maga – ez időszakbeli – expresszionista-dadaista stílusában igyekszik elméletileg alátámasztani a Ma „romboljatok, hogy építhessetek!" jelszavát: „...Ma az alkotó számára két – egy tőből táplálkozó – lehetőség van csak: egyrészt lehetetlenné és *nevetségessé tenni mindent*, amire ez az üzletes, tüdővészt és éhező pincelakásokat termelő, analfabéta, hadijelentéses és muzeális hullákat imádó kor ráenyvezte vignettáit; másrészt a mai igénytelen elképzelések helyébe új, *igényesebb életelképzeléseket adni*..." Kissé frivol, de a tőle megszokott gesztussal zárja mondandóját: „Mit akarunk mi? ...koncentrált szintézist akarunk mi, hosszú hajú bolondok... s büszkék vagyunk a bolondságunkra, s hiszszük, hogy valamikor ti is büszkék lesztek ránk..." Azonban ugyanez a Barta Sándor alig fél év múltán már úgy érzi, a Ma kísérletezései egy formalisztikus l'art pour l'art-ba ernyedtek; s a Kassák által teremtett formaszintézis „veszedelmes életpótlékká" sekélyesült.[25]

A hangváltás oka: Kassák programja mindinkább elvált a forradalmi balszárnyétól, s fokozatosan a művészi kísérletezés irányába tolódott. 1922 májusában a forradalmi szocialista írócsoport – Komját Aladár és Uitz Béla szerkesztésével – létrehozza lapját, az *Egység*et, amely „kommunista kultúrorgánum"-nak vallja magát, s a tömegnevelés, a tömegekkel való élő kapcsolat ügye mellett teszi le voksát: „Hirdetjük a teremtő tömegek erejét az individualizmus anarchiájával szemben." Az út „a szociális zűrzavarból a szociális összhang felé" az osztályharcon át vezet: e *harc* nem öncél, hanem *eszköz* az élet teljességének meghódításában. A harchoz *hitre* van szükség: „kétség és feltétel nélkül" hinni „azt, amit a dolgozó emberiség teremtőereje szuggerál. Hinni a lélek megváltását az emberi lélek és emberi egészség határai közt..."[26]

Kassák viszont úgy látja: „...a tegnapi megválthatódás nagy ígéretei átestek a rostán". Ezért az aktivista művészek feladata: magasabb szinten, a tapasztalatok birtokában újrakezdeni az utat „a környezetében és önmagában fölszabadult ember felé". Tehát az *egyéni „megváltódásban", az ember belső átalakulásában bízik:* egy új forradalmat csak az önerejének tudatára ébredt, értékeivel és céljaival tisztában levő ember vívhat majd végig győzedelmesen. Kassák világosan látja: a tömeg még nem elég felkészült, *egyéneiben nem elég erős* az új világ megteremtésére. „Hiába láttuk meg mi a tömeg erejét, ha ő legbelsejében tele volt még a maga reménytelen múltjával..." Aki igazában változtatni akar, annak a *realitásokkal* kell először számolnia. A győzelemhez nem elég a lelkesedés, a mozgósító frázisok. „Politikusok rázzák ki fejükből a politikai rakétákat, és művészek öljék meg magukban a romantikus pátosz dicséretgyertyáit." A tömegnek *önismeretre* van szüksége, hogy belülről formálhassa önmagát. S a művészetnek ezt az önismeretet kell erősítenie. „Aki ma a tömeg dicséretére szól, az a tömeg halálára harangoz."[27]

Ettől kezdve Kassák legfőbb törekvése: *valóságismeretet, emberi önismeretet* adni a művészet által. E korszakában született versei (számozott versek) „emberi dokumentumok": egy ember belső vívódásainak pszichikai állapotrajzai, az emberi összetartozás, a *szolidaritás* és az *életbizalom*, az ellentmondások legyőzhetőségébe s egy szabadabb jövő kiküzdhetőségébe vetett hit sugárzó alkotásai. Képarchitektúrái pedig a kaotikus valósággal szembeszegezett, elméletileg konstruált rend érzetének művészi formába objektiválásai, a „kollektív művészet" harmóniájának reprezentánsai. E művészet – Kassák meggyőződése szerint – arra hiva-

tott, hogy az emberi teljességet, az emberek közötti kapcsolatok tiszta és etikus értékeit „megkívántassa" az emberekkel, s őket is ezek megvalósítására ösztönözze. Az emberek „testvériségének", egymásrautaltságának, egy „szociális" társadalom megteremthetőségébe vetett hitnek *absztrakciója:* egy új valóság *előképe.*

S mert Kassák valóban hitt a művészet – pontosabban: az „új művészet" – emberformáló funkciójában, azért ragaszkodott (mindhalálig) művészi szuverenitásához; ahhoz, hogy a művész ne legyen se a napi politika, se az utilitarizmus, a technikai civilizáció, se a közönségízlés, a hétköznapi konvenciók és elvárások kiszolgáltatottja. Mert csak „szabad emberként" teljesítheti művészi feladatát: a többi emberrel csak így kívántathatja meg a szabadságot, tehát csak így ösztönözheti őket egy szabad – felszabadult, értelmes, tiszta emberi rendben élő – valóság megteremtésére.

JEGYZETEK

1. Kassák: *Levél a művészetről.* I. rész. Bécsi Magyar Újság (BMU), 1920. szeptember 10.
2. Uo.
3. A bécsi Ma 1. számában, 1920. május 1-én.
4. A Tűz (szerk. Gömöri Jenő, Pozsony) 1921/1–2., 1922/1–5. sz. hozzák a modern magyar irodalom ankétjának anyagát.
5. Bécsi Magyar Újság (BMU), 1920. szeptember 10., 12., 16. 19., 26-i számok.
6. Dienes László: *Művészet és világnézet* (Kolozsvár, 1925.) c. összefoglaló tanulmányában lényegében Kassákhoz hasonlóan szól az új művészet és világnézet kapcsolatáról (93–95. o.).
7. Kassák: *Levél a művészetről.* IV. rész. BMU, 1920. szeptember 19.
8. Kassák: *Levél a művészetről.* V. rész. szeptember 26. Ezt Kassák több más cikkében is hangoztatja. (*Képarchitektúra,* Ma, VII/4. sz., Előszó az *Új Művészek Könyvéhez.*)
9. Dienes László id. könyvében hasonlóképpen veti fel az érthetőség problémáját. I. m. 6–8., ill. 91–93. o.
10. Komlós Aladár ugyanezekről a kérdésekről egy „átlagolvasó" nevében készít interjút Kassák Lajossal: *Varga Lukács patikus kérdéseket intéz Kassák Lajos költőhöz* (BMU, 1922. június 18.). Komlós 16 kérdésben faggatja művészetfelfogásáról, „az érthetőség", „a tömeg és a költő viszonya", a kifejezésformák új és régi voltáról. Végül „Varga Lukács megadja magát", oly meggyőzőek Kassák érvei.
11. Válaszok Kassák cikksorozatára:
    Németh Andor: *Levél a művészetről avagy a teória csődje.* BMU, 1920. szeptember 14.
    Balázs Béla nyílt levele: *Kedves Kassák Lajos!* BMU, 1920. szeptember 14.
    Storfer A. József: *Művészet és forradalom.* BMU, 1920. szeptember 15.
12. Storfer A. J.: id. cikk.
13. Balázs Béla: id. cikk.
14. Németh Andor: id. cikk.
15. Storfer A. J.: id. cikk.
16. A Tűz ankétjának legfontosabb hozzászólói:
    1921/1–2. sz. Lengyel József, Mihályi Ödön, Falu Tamás; a Ma nevében: Barta Sándor, Mácza János.
    1922/1–3. sz. Aczél Benő, Kolnai Aurél.
    1922/4. sz. (júl. 9. – hetilapként az 1. sz.) Lesznai Anna, Balázs Béla.
17. Mihályi Ödön, Falu Tamás, Aczél Benő, Kolnai Aurél hozzászólásai.
18. Balázs Béla hozzászólása a Tűz 1922. júl. 9-i számában; ugyanez némi változtatással *A háború utáni magyar irodalomról* c. írásában: Diogenes, 1924/22. sz.
19. Hatvany Lajos: *Kassák Lajos versei.* Jövő, 1922. jan. 21.
    Komlós Aladár: *Varga Lukács patikus...* BMU, 1922. jún. 18. *A 2×2.* BMU, 1922. nov. 6.
    Magyar költő németül. BMU, 1923. márc. 13.
20. Komlós: *Magyar költő...*

21. Kassák válaszai a n. a., ill. Komlós készítette id. interjúkban (Jövő, 1922. febr. 19., ill. BMU, 1922. jún. 18.).
22. Lengyel József hozzászólása (Tűz, 1921/1–2. sz.).
23. Kassák: *Egy generáció tragédiája* – vagy „néhány szó a háborúban és forradalmakban elindult művészgeneráció hegynek szaladásáról és a hegyről alázatos lejövéséről" (Ma, 1923. május).
24. Mácza János, Barta Sándor hozzászólása (Tűz, 1921/1–2. sz.).
25. Barta Sándor: *Merre* (Ma 1922. júliusi száma).
26. Az Egység 1. száma élén: *Bevezető* (1922. május).
27. Kassák: *Mérleg és tovább* (Ma 1922. május).

CSAPLÁR FERENC

Kassák és Szabó Dezső

I.

Kassák 1911-ben figyelt föl Szabó Dezsőre. Ennek történetét két évtized múlva a következőképp örökítette meg: „Kávéházalji kezdő irodalmár voltam, faltam a kezem ügyébe került betűhalmazt, és eközben akadtam rá Szabó Dezső Tisza Istvánról írott cikkére. Szinte megdöbbentő volt a hatása. Mint a világosság forrása világított elém, mint megtermékenyítő eső, megtermékenyítette erőimet. Bátor és öntudatos hang volt ez fiatal tanártól a magyar pusztaságban."[1]

A fiatal Kassák a lázadás és újat akarás hangját az irodalmi nyilvánosság elé lépő Szabó Dezső többi megnyilatkozásából is kihallhatta, mégpedig épp abban az időszakban, amikor ő maga a társadalmi forrongások hatására költői hajlamaitól egyre idegenebbnek kezdte érezni a Nyugat artisztikus művészetét, s kereste az új hangon való megszólalás lehetőségeit. Az 1912-ben a Nyugatban megjelent magyar irodalmi témájú tanulmányokban az erő, az akarat és a tett magasztalásával, a l'art pour l'art ellenzésével, az irodalom társadalmi, szociális funkciójának hirdetésével találkozhatott.[2] 1913 elején *A futurizmus: az élet és a művészet új lehetőségei* című tanulmányban már egy korszerű irodalmi program körvonalaira figyelhetett föl. „A költészet ezentúl – olvashatta a Nyugatban megjelent tanulmány Walt Whitmanról szóló fejezetében – úgy fogja visszaadni az egész életet, mint ahogy a fényképezőgép visszaadja az erdőt vagy a tengert, minden titkos rezzenésében, viharos felkavarodásában: mozgásban, mert minden megállapodás abstrakció. Minden dolog él és minden dologban fut az élet: versed legyen az univerzális élet lázas lüktetése."[3] Egy esztendő múlva a *Beteg a könyvek között* című írás Whitmanről szóló sorait már egyenesen neki címzett üzenetnek érezhette: „Fióka-költők, miért nem repültök felé, embert és dolgokat tanulni?"[4]

Kassák Walt Whitman költészetével való találkozásának körülményeiről az *Egy ember életé*ben a következőket olvashatjuk: „Kezembe került a konzervatív Budapesti Szemle egyik száma, és hosszú, komoly elemzést találtam benne Whitman életéről és költészetéről. Verseit csak később ismertem meg, de a tanulmány elolvasása elegendő volt ahhoz, hogy a konvencióktól még inkább elszakadjam."[5] Az említett írás, Reichard Piroska tanulmánya 1914-ben jelent meg, Szabó Dezső futurizmuscikkét követően, s nagyjából egy időben a *Beteg a könyvek között* című publicisztikával.[6] Kassák csupán egyetlen alkalommal, az 1930-ban közölt *A Szabó Dezső-ügy és egyebek* című írásában hozta egymással kapcsolatba Whitman

és Szabó Dezső nevét. „Olyan élményemmé vált ez a cikk – írta ebben Szabó Dezső Tisza István elleni támadásáról –, mint jóval később Whitman versei. Ez után a hatás után Szabó Dezsőt még sokáig Whitman mellé képzeltem el magamnak."[7] Kassák ez alkalommal sem utalt arra, hogy Whitmanre Szabó Dezső írásai hívták volna föl a figyelmét. Ennek ellenére aligha lehet elképzelni, hogy a Nyugatot 1909 óta rendszeresen olvasó s Szabó Dezső megnyilatkozásait a Tisza István elleni cikk közzétételétől, azaz 1911-től kezdődően érdeklődéssel nyomon követő Kassák figyelmét elkerülték volna Szabó Dezső Whitmant magasztaló írásai, különösen a nevezetes, már címében, terjedelmében is föltűnést keltő futurizmustanulmány. Ha valakitől ösztönzést kaphatott az amerikai költő verseinek tanulmányozására s ezzel kapcsolatban saját költői hangjának megújítására, az mindenek előtt Szabó Dezső lehetett.

A futurizmustanulmányban Kassák magáról a futurizmusról is érdekes és föltűnést keltő gondolatokat olvashatott. A kortársak közül ugyanis alighanem Szabó Dezső látta legjobban az olasz mozgalom törekvéseinek aktualitását. Mint Bori Imre találóan megállapítja, már korábbi beszámolóiban is a mozgalomnak azokat a vonásait hangsúlyozta, melyeket a magyar irodalmi gyakorlatban időszerűnek érzett.[8] Marinetti *Le monoplan du pape* című művét például a következőképp jellemezte: „A költemény a modern energia, az erős élet, a hősies tett himnusza. Hadüzenet minden múltnak, tétlen álmodozásnak, beteges romanticizmusnak."[9] Még inkább egy új versigényt sugallt mindazzal, amit Luciano Folgore verseiről megállapított: „Valóságos leidenipalack-költészet ez: a főeszköz Folgorénál is oly szavak és képek halmozása, melyek a lehető legintenzívebb energiával irritálják a tartalmat. És ez természet: egy költészet, mely az akarat költészete kíván lenni, oly eszközökhöz kell hogy nyúljon, melyek magukkal ragadó életáramot visznek az olvasó idegeire."[10] Magában a futurizmustanulmányban az olasz mozgalom „általános jelentését" összefoglalva új magatartás- és művészeteszményt hirdetett meg: „Elég volt százötven év romantikus nyavalygása, a sok analízis, a sok kritika, tagadás, jajgatás; keresni kell a jövő pozitív alkotó elemeit. Ki kell alakítani egy lelket, mely az átmeneti kor elintézetlen kérdéseit – bármely irányban – elintézze. Hitet kell adni a világnak, mely égő fanatizmusban olvassza új egységbe a beteg kor terméketlen egyéneit, s új világrendben, jogban, művészetben adjon új, halhatatlan formát az embernek. Ha korunk epikája és mitológiája tényleg az ipar, a kereskedelem, a tudomány: a művészet és költészet feladata, hogy ezeket épp oly termékeny epikus-mitologikus szeretettel gyökerítse lelkünkbe, mint ahogy a harc és egyház volt hajdan a közlélek eleme."[11]

Kassák a l'art pour l'art ellenzésével, az erő és a tett magasztalásával, az irodalom társadalmi szerepének hirdetésével néhány hónap múlva immár személyes programként megfogalmazott esztétikai állásfoglalásban találkozhatott. *A magyar protestantizmus problémája* című vitacikkben a következőket olvashatta: „Én magam éppen olyan mértékben fütyülök a halhatatlanságra, mint a halhatatlanság reám. Minden vágyam az, hogy azok a problémák, melyek nálam napi fájdalmak, másoknak is fájjanak, másokat is gondolkodásra, akcióra, szóval: életre bírjanak. Innen van írásaimnak – talán esztétikátlan – túlerős dinamikája."[12]

Szabó Dezső e megnyilatkozásainak hatását fokozta az az írói magatartás, melyet Kassák Szabó Dezső novelláiból, a *Pascal éjszakájá*ból, a *Morál*ból és mindenek előtt a *Don Kizsott a penitencián* című műből kiérezhetett: Nagy Péter találó megfogalmazásával élve „az elszánt aktivizmus, az írói széppel való határozott szembefordulás a gondolati tartalom kiharsogtatása, mellbeütő formában való közlése érdekében". Nagy Péter a novellista Szabó Dezsőnek a legfiatalabb

írókra tett hatásáról szólva joggal állapítja meg: „éppen az eszmeiségnek, a politikumnak ilyen merész előtérbe lökése felelt meg az ő vágyaiknak és törekvéseiknek, nyitogatta a szemeket és hegyezte a tollakat abba az irányba, melybe már Kassák is próbálkozik, s amerre merészen tovább menve rövidesen saját tábort toboroz".[13]

Kassáknak Szabó Dezső írásai alapján vonzó emberi tulajdonságokra is lehetett következtetnie: bátorságra, szuggesztivitásra, dinamikusságra, szellemi nyitottságra, életszeretetre, a szegények és elnyomottak iránti szolidaritásérzésre. Számára is, akárcsak több nemzedéktársa számára az 1910-es évek elején joggal tűnhetett úgy, hogy Szabó Dezső lesz – mint Bori Imre megfogalmazta – „vezére és szószólója azoknak az új törekvéseknek, melyek a Nyugatban már nem találtak otthonukra".[14] E meggyőződést tovább erősíthette, hogy az 1913 októberében meginduló s működése rövid idejére az avantgárd színezetű új törekvések fórumává váló Május vezércikkeit Szabó Dezső írta. Az új irodalmi mozgalom szerveződését sejtető folyóirat első számában egyébként már együtt szerepeltek: Szabó Dezső az *Esztétika* című programcikkel, Kassák pedig egyfelvonásos szimbolikus játékával, az *Isten báránykái*val.[15]

2.

Ezek az előzmények késztethették Kassákot arra, hogy levélben kapcsolatot keressen Szabó Dezsővel. Az *Életeim*ben Szabó Dezső úgy emlékszik, hogy a *Don Kizsott a penitencián* című elbeszélésének megjelenése után, azaz 1913 őszén írt neki először Kassák.[16] Maga Kassák az *Egy ember életé*ben az első levélváltást a világháború kitörését követő hónapokra teszi. „Azt hittem – írja –, már senki sincs körülöttem, mikor egy napon levelet kaptam Szabó Dezsőtől. Ismerem és szeretem az írásait, de személyesen még nem találkoztam vele, s eddig írásban sem váltottunk egymással szót. Így kezdi levelét: »Kedves Barátom, engedd meg, hogy tegezzelek, mert úgy érzem, hogy a testvérem vagy, és szeretnélek megölelni.« S egy gyötrődő emberi élet kiált felém a papirosról. Siratja az elpusztulókat, és lázong az intézményes gyilkosságok ellen. A szavai olyanok, mintha megtüzesített vasdarabok lennének, élnek és égetnek."[17]

A két emlékezés közül az időpontot illetően Szabó Dezsőé a pontos. Kassák emlékezése mint szépirodalmi ábrázolás hiteles, tényszerűen és a levélidézet pontosságát illetően azonban nem. Kassák hagyatékában tizenhárom Kassáknak címzett Szabó Dezső-levél, a Szabó Dezsőnek címzett Kassák-levelek közül viszont csupán egyetlen maradt fenn.[18] Az eddig még publikálatlan anyag szerint Szabó Dezső első levele 1913. november 3-án, az utolsó 1917 őszén íródott. Kassák levele 1915. április 15-én keletkezett. Az 1913. november és 1915. április közötti időszakból nincs nyoma, emléke levelezésüknek. A tegeződést fölajánló Szabó Dezső levél időrendben a tizenegyedik, s tartalma alapján nem keletkezhetett 1916 előtt.

Szabó Dezső Kassák bemutatkozó, kapcsolatot kereső levelére írt válasza 1913. november 4-én jutott el Budapestre. Az *Életsiratás* megküldését regisztráló sorai egy kezdődő baráti kapcsolatot ígértek: „Nagyon rokon könyvének elküldésében megéreztem a baráti kézszorítást: nagyon szépen köszönöm. Sok mondanivalóm volna Önhöz, mit így meg nem írhatok, de remélem, hogy legközelebbi pesti utamon találkozni fogunk."

Miért nem folytatódott levelezésük? Vagy ha folytatódott, miért nem maradt ennek nyoma? Miért feledkezett meg Kassák később írt önéletrajzában az 1913.

október–novemberi levélváltásról? E kérdésekre egyelőre nem tudunk válaszolni. Az azonban bizonyos: figyelemmel kísérték egymás tevékenységét. Annál is inkább, mert a Májusban, majd a Nyugatban mindketten publikáltak. Szabó Dezső 1914 tavaszán rövid ismertetést írt Osvát folyóiratába Kassák drámakötetéről. Az *Isten báránykái* legfőbb értékének írója szociális elkötelezettségét tartotta. A kötet írásai – olvashatjuk e rövid, ám a kritikusi azonosulást és szolidaritásérzést is félreérthetetlenül kifejező könyvismertetésben – „Kassák komoly és becsületes tehetségének új, érdekes tájékozódását jelentik. Főinspirálója – ez szabja meg szeme irányát is – az a mély megindulás, amit a mindenféle embernyomorúság kelt benne és ami novellagyűjteményének (Életsiratás) is az alaphangja. Úgy látszik, az új generáció az irodalmat megint egy felelősségteljes elhivatásnak érzi az élet fennebb ölelésére. Ennek az új érdeklődésnek Kassák Lajos egy szép, komoly ígérete."[19] Kassák számára több szempontból is sokat jelentett ez a Nyugatban megjelent írás. Azt a személyes mondanivalót, üzenetet olvashatta el benne, amire Szabó Dezső az *Életsiratás*t megköszönő levélben csak célzott, ám akkor a közeli személyes találkozásban bízva nem akart megírni. Különösen az lelkesíthette, hogy Szabó Dezső az ország első irodalmi folyóiratában az új generáció hivatott képviselőjének nevezte őt.

3.

A világháború esztendeiben mindketten kezdettől fogva az imperialista célokért folytatott öldöklés következetes ellenfelei voltak. Szabó Dezső háborúellenessége azonban a szocialista Kassák számára elfogadhatatlan elemeket is tartalmazott: a faji eszme hirdetését és antiszemitizmust. Kassák, aki egyébként szinte élete végéig mit sem tudott Szabó Dezső „székesfehérvári jobboldali időszakáról", a militarista propaganda harsogása közepette kortársának azokra a megnyilatkozásaira volt fogékonyabb, melyek egybeestek saját érzelmeivel, gondolataival. *Az individualizmus csődje* című írásban például a következőket olvashatta: „Hiszem, hogy a világháború csak bevezető Európa államaiban talán ádázabb és komolyabb belső harcokhoz. Bár e harcoknak eredménye egy új, erős, termékeny emberegység lenne és lenne egy nagy halottja: a legfertelmesebb történelmi hulla, a szabadverseny demokrácia."[20]

Kassák az *Egy ember életé*ben e korra visszapillantva Szabó Dezső háborúellenes kiállását együtt említi Adyéval. Az egyik Nyugatban megjelent Ady-cikk kapcsán a következőket írja: „Ady jegyzetéből alig lehet kivenni, hogy mit akar mondani, de ez a dadogása, ez a bizonytalansága is érték az általános nekiduzzasztások és gátlás nélküli ordítozások közepette. És mellette Szabó Dezső fájdalmas fölhördülései. Ők szenvednek, és érzem, hogy rajtuk keresztül végre is bátran és nekiszántan el kellene indulnunk valamerre."[21]

A döntő lépést épp ez idő tájt tette meg. 1915 áprilisában megjelent a költészetében gyökeres fordulatot jelentő kötete, az *Éposz Wagner maszkjában*, s ugyanez év őszén A Tett címmel saját folyóiratot indított. Verseskötetének megjelenésekor újra fölvette a kapcsolatot Szabó Dezsővel. Levelezésük rendszeressé vált, érdemi tartalmát illetően pedig mindkettőjük számára fontos irodalmi vitává. Szabó Dezső az irodalom feladatainak és felelősségének megnövekedéséből, egy széles olvasóbázisú és hatású irodalom követelményéből kiindulva szkeptikusan szemlélte Kassák költői hangjának gyökeres megújulását. „Az Életsiratás

íróját – olvassuk az *Éposz Wagner maszkjában* megküldésére reagáló levelében – jobb szeretem, mint a legutóbbi munkáét. Valaha nem, de most nagyon-nagyon

hiszem, hogy a művészetnek mégis csak minél több ember szívét kell megkondítani. És nem tudom, hogy az újabb irodalom egy jó része vajon ilyen-é." Az a Szabó Dezső, aki 1913-ban még megbecsüléssel, az úttörőknek járó lelkesültséggel szólt a futurizmusról, s aggályait mindössze egyetlen mondattal jelezte, „a legpiszkosabb reklámőrültségnek" nevezte az egész irányzatot, és óva intette Kassákot Marinetti költői hangjának követésétől. „S azt hiszem – írja –, hogy az úgynevezett zeneiség, orkesztrálás s mi a frászkarika is már a végletekig elrángatott dolog, s ha szegény poézis már volt építészet, festészet, szobrászat, kertészet, vitustánc és zene, most már megmaradhatna egyszerűen poézisnek, nagy emberi dolgok leideni palackjának. Természetes, hogy mindezeknek csak igen távoli hatása látszik az ön költeményén. De ne vegye rossz néven, hogy amikor a Marinetti ízű bum-bum pre-pre-jét olvastam, szerettem volna őszinte nagy szimpátiámmal – jól hátba vágni. Önnek egyéb dolgaiban is, ebben is annyi komoly szépséget találtam, hogy úgy hiszem, hogy az Ön tollának sokkal szebb emberi feladata van, mint az, hogy Önt egy koszos művésszé tegye."

Kassáknak ekkor már határozott nézetei voltak mindazokról a kérdésekről, melyeket Szabó Dezső fölvetett. Jól látta a parnasszista líra időszerűtlenné válását, a világszemlélet és költői hang drámaibbá, zaklatottabbá formálódásának szükségességét, a tömegek és a művészet közötti viszony problémájával kapcsolatban pedig egy dialektikus, a közízlés fejleszthetőségére alapozó megközelítés lehetőségét. Közte és Szabó Dezső között a szerepek fölcserélődtek. A külföldi avantgárd törekvések annak idején egyik legtájékozottabb és legfogékonyabb hazai interpretálójának, a magyar avantgárd egyik szellemi atyjának és a vezérségre is igényt tartó kezdeményezőjének most a Nyugattól az avantgárdig eljutó s a mozgalomalapításra készülő autodidakta pályatárs bizonygatta az avantgárd költőiség létjogosultságát. Szabó Dezsőnek küldött válaszlevelében a következőket olvashatjuk: „vallom azt, hogy minden írás, bármilyen silány legyen is az, tendenciózus, írója szerint közlésre érdemes érzés vagy gondolat továbbítása. A kérdés csak az, hogy az így nyilvánosságra hozott mondanivaló a köz, az ember, a mai életformánk tűrhetőbbé tevésében mennyiben szerepel, mert mint ön szerint, szerintem is az irodalomnak emberépítő hivatása van. És azt hiszem, ettől a hitemtől, bár csak annál is inkább mondhatom ezt, mivel ez a felfogás már nemcsak tudatos elv, de vérből táplálkozó életlátás nálam, ennél a könyvem megírásánál sem tértem el. Csak az öröklött külső formát vetettem le, amit minden művésznek meg kell tennie, aki nem hisz a forma prioritásában. Én a hangulatköltészet helyett a tudatos és objektív líra szeretője vagyok, amelynek pedig olyan józannak kell lennie, akár a profán susztermesterségnek, de persze mint a suszternél, úgy a költőnél is aztán a tudás és emberségesség nemesítse a napfényre került munkát. Ezt vallva tehát nem mondhatok olyan szigorú kritikát a futuristákról sem, mint ön. Kijelentem azonban, hogy nem vagyok és nem is akarok futurista lenni a szónak abban az értelmében, ahogy azt Marinettiék a világ elé kompromittálták. A Bum... bum és pre-pre-vel sem őmellettük akartam ütni a dobot (a hangutánzást ugyanis már Kazinczyék is megpróbálták nálunk), hanem a szó, egyetlen közvetítő formám, minden színét, zenéjét, plaszticitását a magam szükségletére egyetlen vitustánccá szereztem, hogy az olvasómmal valahogyan így ebben az első pillanatra értelmetlennek tűnő hangzavarban vetessem be témám minden borzalmasságát és róla mondott véleményem emberiességét, amit különben minden cenzor könnyen belém fullaszthatott volna. Mint mondtam, a tudatos művészet híve vagyok, és egyben önnel együtt annak is híve, hogy írásunkkal minél több ember szívét bolygassuk meg egy szebb

élet kívánására. De mindez nem jelentheti azt, hogy a művészetet fokozzuk le a legalacsonyabb értelmi fokon álló tömeghez. Ezt megcsinálják Teleki Sándorék, Szabolcska Mihályék, de legkevésbé ön és az önnel egy célba törekvők. Azt hiszem, a művészetnek közvetlen formáló ereje nincs, csak közvetett, s ha ez igaz, a tőlünk telhető legszebb ruhába öltöztetett mondanivaló megértéséhez és megérzéséhez egyelőre elegendő eredmény, ha tíz embert találunk, akik aztán a mi »hozzáférhetetlen« igazságainkat az ő egyszerű tanító nyelvükön plantálják bele az egyre gyöngébb számmá zsugorodó meg nem értőkbe."

Kassák tisztában volt költői vállalkozásának jelentőségével. Ezt illetően akár mások véleményére is hivatkozhatott volna. A Nyugat például épp az *Éposz Wagner maszkjában* darabjait ítélte eddigi versei közül végre igazán eredeti költői megnyilatkozásnak, s közlésükre már 1914-ben vállalkozott. Valószínűleg már annak is híre járt, hogy Kosztolányi – mint a Nyugatban nemsokára megjelent kritikájából kitűnt – a tragikusra fordult történelmi helyzethez és életérzéshez igazán illő új költőiség megjelenését látja a kötetben.[22] Kassák a levél egyik érdekes mozzanatát, Kazinczyék hangutánzással kapcsolatos költői próbálkozására való hivatkozást pedig már megjelent kritikából, Halasi Andornak A Hétben publikált igen elismerő cikkéből vette át.[23] Jogos öntudattal írhatta hát levele végén: „három könyvem közül ezt tartom a legenyémebbnek. Ebben sikerült kihúzni magam sok olyan hiba alól, amelyben a legtöbb költő mint egy vele született és levehetetlen burokban végigtilinkózza az egész életét. Saját mondanivalómhoz, amely velem együtt a kor szörnyű halálvonaglásából és határozott életakarásából serkent, megtaláltam az egyelőre tűrhető formát, amely ugyan nem elfogadott stilisztikai törvény, de minden porcikájában szabadon fodrozó köntöse vágyaimnak, amelyekről mindaddig nem fogok lemondani, amíg erőm lesz a lelkembe gubózáshoz, amin keresztül még az embereket is szeretnem lehet."

Úgy tűnt, Szabó Dezsőt meggyőzték Kassák érvei. Újabb levelében mindenesetre a következőket írta: „Igen tisztelt Barátom, ahogy elküldtem a levelem, szörnyen szégyelltem magam. Nagyon rossz perceim voltak (mostanában nagyon sok van), s magam akartam szidni azzal, amit ott elszavaltam. Annál inkább megörvendeztetett, hogy abszolúte semmiben sem értett félre, s hogy úgy felelt, ahogy én is feleltem volna."

Kassák az *Éposz Wagner maszkjában* elküldését s az ezzel kapcsolatos levélváltást követően beavatta Szabó Dezsőt a lapalapítással kapcsolatos gondjaiba és terveibe is. Szabó Dezső ezeket kommentálva lebeszélni törekedett Kassákot arról, hogy Tribün legyen a folyóirat címe. „Ez igen Pesti Futár szagú" – írja, majd az általa megfogalmazandó bevezető terjedelméről, megküldésének határidejéről érdeklődött.

Kassák a következőképp elevenítette föl az *Egy ember életé*ben A Tett nyitó írásaként megjelent *Keresztelőre* megszületésének történetét: „Írtam neki, és majdnem postafordultával megjött a barátságos válasz, a kért cikkel együtt. Nem hosszú a cikk, de bátor, és úgy látjuk, hogy nekünk való. Megértette levelemet, és nagyon örülünk neki, hogy ő, a már beérkezett író és az állami iskola tanára, ilyen bátran, fenntartás nélkül mellénk mer állani."[24] Már Bori Imre fölhívta a figyelmet arra, hogy Szabó Dezső nevezetes írása elsősorban egyéni megnyilatkozás. „Teli torokkal, öblös prédikátori látnoksággal megírt cikk ez – olvashatjuk Bori tanulmányában –, de mint minden Szabó Dezső-írásban, alapjában véve itt is a magára való tekintetet kell észlelnünk. Nem annyira Kassákék programját fogalmazta meg ugyanis, várakozásuk ellenére, hanem a magáét mondja tovább, variálja és gazdagítja, rontva-javítva rajta. Ám az, hogy mégis van egyezés

Szabó Dezső írása és A Tett elvei között, az egyes gondolatoknak, mozzanatoknak elsősorban véletlen találkozásából adódik."[25] Kassák néhány hónappal Szabó Dezső cikkének megjelenése után már szükségesnek érezte, hogy saját maga által megfogalmazott írást adjon közre a lap programjaként.[26] Évtizedek múlva ha A Tett történetéből a programadás mozzanatát idézte föl, mindig saját írását emlegette.

A Tett 1916. március 20-i számában megjelent programcikk létrejöttében alighanem az is szerepet játszott, hogy Szabó Dezső és a magyar avantgárd mozgalom útja fokozatosan elvált egymástól. Szabó Dezső annakidején nemcsak a *Keresztelőre* szövegét küldte el Kassáknak, hanem *A fül* című novellájának kéziratát is a következő megjegyzéssel: „A fül című beszély a múlt ősszel nem állotta ki a még tapasztalatlan és ideges cenzúrát. Ha jónak látja, próbáljon valamelyik számban szerencsét vele." *A fül* közlését Kassák sem tudta a sajtócenzúránál engedélyeztetni. A közlést azonban ekkor már maga Szabó Dezső sem akarta, sőt határozottan visszavonta erre vonatkozó ajánlatát. Akkori helyzetében ugyanis nem merte vállalni, hogy egy merészen háborúellenes novella megjelentetésével a hatóságok figyelmét ismét magára vonja. Ugyanakkor maga A Tett, különösen az erőszakolt modernkedés és a modorosság vétségében többé-kevésbé joggal elmarasztalható versanyag csalódást okozott neki. Kritikai megjegyzést már az első szám elolvasása után tett Kassákhoz írott levelében: „ájul, ájuló, ájulás akarás elgondolás lendület feszülés kútmérgezés szívós etc. etc. etc. etc. etc. szavakat borzasztóan nem használnám már többé!" Valamivel később Kassák ismételt ösztönzésére nyíltan kifejtette fönntartásait: „nem szeretem a Tett egyetlen egy számát sem s azt hiszem, hogy barátaid és Te is hamis útra tévedtetek. És ezt olyan mondja, aki minden régiség és minden lehető modernség minden elképzelhető huncutságaihoz bőven hozzá van szokva, aki nem botránkozhatik, nem lepődhetik meg és nem lehet elfogulva. Különben fiatalságotok mellett a dolog nem tragikus és mindenképpen jogos. Amit mondok formára és tartalomra egyaránt. A buta érzésemet talán ebbe tudnám jó hülyén összefoglalni: hogy mindnyájan, minden szótagban borzasztóan eredetiek és zsenik vagytok, s ezt a két tulajdonságot én a legveszélyesebb betegségnek tartom minden művészetben, de legérthetőbbnek minden fiatalságban. Meglehet, hogy élőszóval okosabban tudnék beszélni a dologról, de lehet az is, hogy általában nincs igazam, s nagy butaság az, amit ándungolok."

A Kassák és Szabó Dezső közötti párbeszédnek az irodalmi, esztétikai kérdésekről, tennivalókról folytatott eszmecserén kívül volt egy személyes oldala is. Kettőjük kapcsolatában Kassák volt a kezdeményezőbb fél. Az is igaz, hogy neki, a fiatalabb, kevésbé ismert s ugyanakkor merész vállalkozásokba kezdő írónak jelentett többet a rendkívül tájékozott, művelt, őszintén nyilatkozó és már hírneves kortárssal a barátságszerű, meghitt kapcsolat. Az 1910-es évek első felében hódolattal határos tiszteletet és nagyrabecsülést érzett Szabó Dezső iránt. Egyetlen fönnmaradt levele az *Éposz Wagner maszkjában* verseiről folytatott vitával párhuzamosan tele van a rajongás szinte túlzó megnyilvánulásaival. Olvasói élményéről például a következőképp számol be: „Az ön írásait pl. az első elolvasás után még nagyon sok szomorú órámban előveszem, hogy fázó lelkemet életre fürösszem a mondatok mélységében és forróságában, s – ez nem olcsó bók akar lenni – ez mindig sikerült." Szabó Dezső számára a vidéki száműzetés érzését, Kassák számára az autodidakta író magára hagyottságát, a világháború kitörése után pedig mindkettőjük esetében az ellenséges légkör nyomasztó hatását enyhítette az egymástól érkező híradás és a kölcsönös bizalom. Kassák

az 1915. április 15-én kelt levelében például a következőket írta: „Ebben a világot kereső őrületben túlmód sokat ad egy ilyen messziről találkozás, és mindenek felett megbékít magammal, aki olyan társtalanul és szívszegényen gunnyaszt a mai zengő vérözönben. Kevesen, nagyon kevesen vagyunk, akik még ma is úgy merünk érezni, tudni és beszélni, ahogy azt egy a saját romlásába szilajodott falka közepébe gyökerezett fiatal életünk kívánja." Szabó Dezső válaszában a következőket olvashatjuk: „Mióta Ungváron vagyok, nagyon-nagyon nehéz napjaim vannak, teljesen megvertnek érzem magam, s az olyan vigasztaló közeledésnek, mint az öné, most többszörös értéke van. Nagyon szépen köszönöm." Szabó Dezső személyes jellegű megnyilatkozásaiban több az érzelmi, hangulati ingadozás. Kétségtelen viszont, hogy a párbeszéd során az ő helyzete volt nehezebb, ellentmondásosabb. A Tett irodalmáról ízlése és az őszinteségben korlátokat nem ismerő temperamentuma szerint egyre elmarasztalóbb vélekedést kellett papírra vetnie, s ennek során számolnia kellett azzal, hogy esetleg elveszti Kassák és társai vonzódását, ragaszkodását. Márpedig a mások, különösen a fiatal írók iránta tanúsított ragaszkodását, hódolatát szinte lételemének érezte.

4.

Szabó Dezső *Nincs menekvés* című regénye szertefoszlatta Kassák rajongását. A Ma 1917. augusztus 15-i számában nyílt levélben számon kérte Szabó Dezsőn korábbi írásainak bátorságát, merészségét, robbantó erejét.[27] Mindezt határozottan, éles megfogalmazásban tette. A *Nincs menekvés*ben ugyanis a múlttal való leszámolás és a forradalmasítás szándéka helyett biológiai determinizmust, tolsztojánus megadást, hamisan csengő, romantikus pátoszt, szentimentalizmust és mértéktelen önsajnálatot talált. A kor nagy regénye helyett egy világnézetileg problematikus, művészileg elhibázott alkotást. „Kedves Szabó Dezső – írta –, a megszületett ember célja nem lehet a halálra készülődés, nem cselekvésbe (tehát az élet egészségébe) hajtó ösztöneinek nyesegetése, s hogy veled együtt vallom: az irodalom nem l'art pour l'art játék – legyen hát a legnyugtalanabb (mert a legmagasabb pontról dobódó) életkövetelés, és legyen prédikáció." Kassák a regény eszmevilágával kapcsolatos fönntartásait a világnézetek síkján is megfogalmazta: „Kedves Szabó Dezső – szögezte le korábbi vitáikra utalva s ugyanakkor folytatva is azokat – még most is, inkább a köznapok torlódó kakas anarkiája, mint az ünnepekké ravatalozott minden megértés szomorúsága. (És inkább a szabad verseny demokráciája, ezerszer inkább Marx fölfelé verekedése, ha kell, pirosban is, mint Krisztus gyehennákkal fenyegető aszkézise. S inkább az ördöngösök nihilizmusa, mint Szántó Dénes nyálkás jóságba olvadása." Kassáknak – mint Standeisky Éva találóan megállapítja – e regénnyel kapcsolatban kellett rádöbbennie arra, mekkora távolság választja el őt Szabó Dezsőtől, mennyire más a fölfogásuk forradalomról, szocializmusról, jövőről. Joggal merült föl benne a gyanú, hogy nem a *Nincs menekvés* mentegetődző, a regénytől elhatárolódó előszava jellemzi Szabó Dezsőt, hanem sokkal inkább maga a regény. Így írt rossz előérzeteiről: „Az annyi sok vajjal vergődő Szántó urat mégsem egy könyvben kellett volna fölravatalozni. Talán valami marasztalóbb, valami semmisebb hely lett volna jobb a számára, mert ki tudja biztosan, hátha a rossz lelkek mégis visszajárnak kísérteni." Másfél évtized múlva, az *Egy ember életé*ben még nyíltabban szólt csalódottságáról, Szabó Dezsővel kapcsolatos vélekedésének átformálódásáról. „Ezzel a munkájával – olvashatjuk – mintha leleplezte volna magát előttem Szabó Dezső. Romantikus, szentimentális kis

regény. Nincs meg benne az a bátor kiállás, ami a cikkeiben annyira imponál nekem. Szerkezetében rendezetlen, világszemléletében kaotikus, stílusában nem annyira gazdag, mint inkább tele van hemzsegő frázisokkal."[29]

Szabó Dezsőt a fiatal nemzedék ekkor már legtekintélyesebb csoportja nevében megfogalmazott bírálat érzékenyen érintette. Bár udvariasan megköszönte Kassáknak a kritikát, ám hozzáfűzte: „A cikkedre egy Nagy választ akartam írni, melyben rúgtalak volna Titeket is, a Nyugatot is, s leadtam volna becses – igen becses – véleményem a ma és holnap magyar irodalmáról. De Lőcse leszordínózott. Ha mégis megírom, elküldöm neked, de akkor ha minden egyebet ki is dobsz abból a számból, teljes hosszúságában kell hoznod. Mert ha lesz, hosszú lesz."

Figyelemre méltó, hogy Szabó Dezső ebben az 1917. augusztus 25-én kelt levélben publikálási lehetőséget kért, sőt követelt a Mától. Ez az eddigi tartózkodás, távolmaradás után még akkor is fordulatnak tűnhetett Kassákék szemében, ha a határozott kérés egy még megírandó vitacikk közlésére vonatkozott. Szabó Dezsőnek a Mában való esetleges megjelenését Kassák a *Nincs menekvést* követően is mint a magyar aktivista mozgalom szempontjából szerencsésnek ígérkező eseményt ítélte meg. Ezzel magyarázható, hogy Szabó Dezsőt a folyóirat munkatársai közé hívta. Erre lehet következtetni Szabó Dezső újabb levelének következő részletéből: „Hallgatásom egyszerű oka, hogy olyant kértél, amit semmi esetre sem tehetek meg s én ilyenkor meg szoktam lapulni. Nem volna becsületes dolog, ha közétek állanék." Szabó Dezső joggal írhatta, hogy nem áll módjában Kassákékhoz csatlakozni. Ekkor ugyanis már javában azon fáradozott, hogy a magyar avantgárd irodalmával kapcsolatos elmarasztaló vélekedését a nyilvánosság elé vigye. Levelében a következőt tudatta Kassákkal: „A legújabb irodalomról – a legfiatalabbról – rittyentettem egy cikket, amit a Nyugattól a H.[uszadik] Sz.[ázad]-hoz utaltam át. Ha okos dolgot mondok benne, ne haragudjatok, ha ostobát, még kevésbé."

Szabó Dezső a beharangozott cikkében Kassákék és A Tett, illetve a Ma megnevezése nélkül, ám félreérthetetlenül róluk szólva részletesen kifejtette azokat a fönntartásait, melyeknek korábbi leveleiben hangot adott. Előbb azonban, majd fejtegetései végén is leszögezte: a legfiatalabb irodalom irányzatai közül Kassákékét tartja az irodalmi fejlődés szempontjából a legfontosabbnak. Elismerte, hogy költői hangjuk természetes és érthető reakció lehet mindarra, ami körülveszi őket: „a perverz, gyilkos szabadverseny-demokráciára", „az együttélés nyomorúságára", a világban érezhető „egyetemes lázra". Ám a jövőt megidéző és megkívántató, szolidaritásérzést és harmóniát sugalló irodalom szükségességéből kiindulva úgy vélte, hogy ez a reagálás nem célravezető s művészileg sem meggyőző. Kassákék programszerű hagyományellenességét „az újság és a speciális egyéniség beteges hajszolásának", nyers megnyilatkozásaikat „verejtékszagú naturalizmusnak", szándékolt polgárbosszantásnak minősítette. Nemcsak az ismét élesen elmarasztalt futurizmus kifejezőeszközeinek fölhasználását kifogásolta, hanem Walt Whitman szabadversformájának alkalmazását is. „Walt Whitmant – írta – én is a legnagyobbak között szeretem, s az a formátlan forma az ő különös zsenije meghatározottságában érthető és megbocsátható. [...] De hogy ezt a formát kívüle más válassza, sőt ezt tegye egyetlen kifejezőjévé: ez határozottan megtévedt ízlés vagy tehetetlenség." Szabó Dezső legveszélyesebbnek a szavak intenzitásának, kifejezőerejének szinte végletes fölfokozására irányuló törekvést tartotta. „Azt a törekvést – írta –, hogy minden egyes szóban a bőrnyúzásig tömörítve legyen lehetőleg minél több szenzációnk, hogy a szó egy

vajúdó epileptikus szörnyű vergődésével magához visítson minden figyelmet. Ez a határozottan elmebetegségre mutató tünet: a dinamikai viszonynak ez az őrült felbomlása, ahol maga a művészi cél: az egész elvész, széttörik sajgó-vérző, rángó, visító szavakra, melyek mint elszabadult őrültnek a frenézis túlzott életével rohannak át agyadon, s agyonfárasztanak, mielőtt e szavaktól a mondatot meglátnád." Az avantgárd mozgalmak ekkor szinte jellegzetesnek tűnő megnyilatkozásairól, a programhirdetésről, a manifesztumkészítésről azt tartotta, hogy ellenkezik a művészi alkotás természetével. Akárcsak leveleiben, az élesen megfogalmazott bírálattal nem támadni, hanem befolyásolni törekedett. Ezért szükségesnek érezte megjegyezni: „Csak a legfőbb sajátságait igyekeztem érinteni a legfiatalabb irodalomnak. Szándékosan egyoldalú voltam, csak a sebeket tártam fel, sok kiváló vonást, erős tehetséget elhallgattam. Azokat bántottam talán meg vele, akiket legjobban szeretek: a jövő jószemű keresőit."

Szabó Dezső véleménye több lényeges ponton találkozott Babitsnak a Nyugat 1916. szeptember 1-jei számában *Ma, holnap és irodalom* címmel közölt állásfoglalásával. Ám míg Szabó Dezső A Tett és a Ma irodalmán belül nem választotta el egymástól a művészi értéket és a próbálkozást, addig Babits Kassák költői hangját a többiekével szemben eredeti és erőteljes megnyilatkozásnak tartotta, a *Mesteremberek*et pedig mint az új költői mondanivaló és a szabadversforma tökéletes harmóniájának megtestesülését emlegette, s azzal is igyekezett rá fölhívni az olvasók figyelmét, hogy idézte két utolsó sorát.

Szabó Dezső cikke pár hónapig kéziratban maradt. Osvát föltehetően azért nem vállalkozott közlésére, mert úgy vélte, hogy a Nyugat Babits írásának publikálásával már állást foglalt a kérdésben. Szabó Dezső ezután a Huszadik Századnál próbálkozott. *A legfiatalabb irodalom* végül 1918 januárjában látott napvilágot, ám nem igazán olvasott kiadványban, hanem a Versecen megjelenő, egyébként igen színvonalas Szombat című folyóiratban.[30] 1920-ban szerzőjének *Egyenes úton* című kötetébe is bekerült, mégpedig antedatálva, 1915-ös keltezéssel. A magyar avantgárd irodalomról a nyilvánosság előtt folyó eszmecserékben így érdemleges szerepe nem lehetett. Arról sem tudunk, hogy Kassák a megjelenés előtt olvasta volna. Föltehető, hogy még az 1918-as publikálás is elkerülte figyelmét.

Kassákot valószínűleg a *Napló és elbeszélések* megjelenése késztette arra, hogy 1918 decemberében a Vörösmarty Akadémia alapító ülésén az írótársak s közülük állítólag Ady véleményével szembefordulva kiálljon Szabó Dezső mellett, s tagságra javasolja. E kötetben ugyanis ő és munkatársai azokat az írásokat olvashatták újra, melyeket annakidején, az 1910-es évek első felében oly nagy revelációval fogadtak, s melyek lázadó szelleme, meghökkentő stiláris újszerűsége merész utakra bátorította őket, s melyek alapján Szabó Dezsőt mesterüknek és szövetségesüknek tartották. Jellemző, hogy a Ma 1918. december 20-i számában Hevesy Iván épp a *Napló és elbeszélések* ismertetését használta föl arra, hogy az írótársak fejére olvassa a visszautasítást, s kifejezze a Ma-csoport Szabó Dezső iránti szolidaritásérzését, nagyrabecsülését.[31]

1919 elején, nem sokkal Szabó Dezső Budapestre kerülése után végre személyesen is találkozhattak. Ennek történetét Kassák az *Egy ember életé*ben a következőképp örökítette meg: „Budai kis hónaposszobában lakott. Vasárnap délután volt, mikor kilátogattam hozzá. A vetetlen ágy tetején ült alsóruhában, törökösen maga alá húzott lábakkal. Üdvözlő, nagy kiáltással fogadott, s aztán az egész idő alatt alig is engedett szóhoz jutni. Figyeltem és magamban mulattam, hogy milyen színházat játszik előttem ez a szép, nagydarab ember. Gesztikulált

a puha, asszonyos kezeivel és a fogai közül habzón előrefröcskölt a nyál. Mániákus, gondoltam, határozottan mániákus.

– Tudod, a roppant emberi ölelkezés – mondta –, könnyek és kacagások az univerzumban! A szociális közösség érzése az, ami élteti az embert... Tegnap, ahogy hazafelé jöttem, egy tüntető menettel találkoztam az utcán. Oh, a nép! Be kellett állnom a sorba és együtt ordítoznom velük, s úgy éreztem magam, mintha mezítelenül egy nagy folyóban fürödnék. Éreztem, hogy egy vagyok velük, én egészen ők vagyok. De aztán megérezte az orrom azokat a nyomorúságos szagokat, amik ezekből az emberekből áradtak, s faképnél hagytam őket. [...] De most itt van a forradalom, az elsütött fegyverek és a magasra tartott zászlók. Alig fél óra alatt a világ egyik partjától átúszott a másikra s onnan vissza, és dobálódott előttem, mint egy zörgő, tarka papírcsomó, amit ide-oda kerget a szél."[32]

E plasztikus leírásban alighanem már a további tapasztalatok is tükröződtek. Az azonban mindenképp biztosra vehető, hogy a személyes találkozások, beszélgetések Kassákban nem a bizalmat és szimpátiát, hanem a fönntartásokat erősítették. A *Napló és elbeszélések*ről megkésve írt s a Nyugat által közölt kritikájában éleslátással mutatott rá Szabó Dezső lázongásainak zavaros eszmei hátterére, távlatnélküliségére: „Micsoda meg nem értője és öldöklője ez az erő önmagának?! Forradalmat akar, mert tudja, hogy így és most már tűrhetetlen az ember lenyirbált élete, s érzi, hogy ő csak a forradalomban él igazán – és mit csinál? Gulliver és Don Quihote bedohosodott maszkja mögül kigúnyolja, elsírja, megtapossa, feláldozza a saját nagyszerű emberségét. S ez a múlttal elárvázottság szinte teljes szimbóluma egész eddigi életvitelének. Világszemléletes agitatív író, de agitációja, ha túllendül is a napi aktualitás ostorozásán, nem jelöli meg az életfejlődés praktikus útját. Ha megbontja a mai ember összetevőjét – nem modellálja meg az új társadalom új emberét."[33] Kassák a fönntartások hangoztatásán túl cikke végén azt is megfogalmazta, hogy Szabó Dezső és a magyar avantgárd mozgalom a rombolás szándékában találkoznak egymással, s hogy a *Napló és elbeszélések* írója e tekintetben a mozgalom egyik inspirálója volt, s most is „forradalmasító erő".

A Tanácsköztársaság első napjai után azonban az egykori példaképről mind kiábrándítóbb élményeket szerezhetett. A közoktatásügyi népbiztosság munkatársaként személyesen tapasztalhatta szinte nap mint nap, hogy Szabó Dezső előbb szélsőbalos pozícióból elégedetlenkedik a proletárdiktatúra intézkedéseivel, majd máról holnapra a tanácshatalom ellenfelei közé áll. Az utolsó hetekben már senki számára félre nem érthető s a továbbiakat sejtető incidensnek is tanúja lehetett. Szabó Dezső az írói direktórium választmányának ülésén Osvát és mások jelenlétével sem törődve antiszemita dühkitörésre ragadtatta magát. „Úgy tudom, ez az ország sohasem volt zsidómenhely, köpködő pajeszosok zsinagógája, s most egyszerre minden a zsidók kezébe került" – kiáltotta oda meghökkent írótársainak.[34]

5.

A Tanácsköztársaság leverése után útjuk végleg elvált. Szabó Dezső *Az elsodort falu* révén a kurzus ünnepelt írójává emelkedett, s új irodalmi vezérként lekezelő fensőbbséggel utasította vissza, hogy a bebörtönzött Kassák érdekében közbenjárjon.[35] A fehérterror tombolása elől menekülni kényszerülő s a nacionalizmus minden változatát elvből megvető és elítélő Kassák számára aligha

lehetett gyűlöletesebb Szabó Dezső uszító hangú antiszemita föllépéseinél, fajvédelmi hőzöngésénél. A *Máglyák énekelnek* befejező részében a fehérterror szörnyfigurái között a „félbolond novellista" alakjában Szabó Dezsőt is megörökítette:

S az elringyósodott írók istentelen frázisaikkal ekkor nekivágtak a térnek.
Egy félbolond novellista elérkezettnek látta az időt, hogy nyolcszobás lakást szerezzen a folyóparton, s ezért új jelszavakat verítékezett össze a gyilkosoknak:
Fajiság! Keresztényi ideológia! Szíria!
S valahol felfedezett egy zsidót, akinek a templommal szemben volt a cukrászdája, s akkor farkastorokkal összeordította a parasztokat:
Humánum! Humánum!
Senki sem értette, de bizonyos, hogy ezen az éjszakán minden zsidót megbicskáztak a parasztok.
S ez az író odabolondulta magát az ökörfejű professzor mellé az egyetemekre:
Humánum! Humánum!
S aztán itt is csurgott a vér.
S ez az író szónokolt a pocsék szobrok alatt.
Kiteregette magát a gyalázatos újságokban.
Hátára szedte az irodalom kimustrált hisztérikáit, s birokra ment a kultuszminisztérium legnagyobb emberbarmával.
De ekkor már nyolcszobás lakásban rókázhatta szét magát a folyóparton.
S néha és mindenkitől messze megnézhette a fehér könyvespolcok mögé állított tegnapjait.
A vidéki kocsmagőzt, bürögyilkolást, vörösrekent tirádáit s a Máriák meggyalázását a piacterek primitív kőszobrain.
A delírium lilatüzei villáztak ki a szemein:
Humánum! Humánum!

A Bécsi Magyar Újságban 1921 tavaszán megjelent kétrészes Szabó Dezső-portréjában még szabadabb folyást engedett érzelmeinek.[36] Megsemmisítő gúnnyal emlékeztetett többek között arra, hogy a proletárdiktatúra idején Szabó Dezső, a forradalmak és forradalmárok későbbi gyalázója buzgóbb kívánt lenni a legbuzgóbb vörösterroristáknál. Ám legalább ennyire fontosnak tartotta regisztrálni, hogy Szabó Dezső a maga lázadó mivoltában szükségszerűen szembekerült az ellenforradalommal, annak immár kompromitálójává vált. E fordulat érzékeltetésére még a következőket is leírhatónak vélte: „hinni merjük, hogy Szabó Dezsővel, a keresztény és nemzeti őrülttel nemsokára találkozni fogunk az emigráció tekergőiben". Föltűnő, hogy Kassák, aki a *Csodálatos élet*et viszonylag bővebben kommentálva tette nevetségessé, mennyire kurtán intézte el *Az elsodort falu*t. E mögött a fehéren izzó szűkszavúság mögött az az undor és megvetés rejlett, melyet Kassákban a mű szélsőségesen reakciós világképe, demokrácia- és forradalomellenessége s a „zsidó faj imperializmusáról" hangoztatott s ezzel kapcsolatban egy mozzanat erejéig a magyar avantgárd mozgalmat is érintő vád keltett. E szűkszavúsággal, a pörölycsapásként ható tömör kritikával Kassák aggodalmat is leplezni akart. Szorongva kellett tudomásul vennie, hogy *Az elsodort falu* odahaza elsöprő közönségsikerré vált, hogy ez a torz, hamis világképet sugalló regény a magyar társadalomban meglévő indulatokat mond ki, s óriási visszhangja, hatása van az ifjúság körében.

Kassák 1919-ről írott eposza és Szabó Dezső regénye Sík Csaba találó megfogalmazásával élve „a kor két reprezentatív irodalmi ábrázolásaként"[37] a kortárs olvasók közül többek tudatában egymás mellé került. Gró Lajos, az 1920-as

évek közepén színre lépő fiatal nemzedék egyik legfölkészültebb szocialista kritikusa a Népszavában például a következőket írta: „A Máglyák énekelnek, minden túlzástól és elfogultságtól mentesen napjaink egyik legnagyobb méretű alkotása, amelyhez irodalmi tekintetben és nem a munkásság szempontjaiból talán csak egy van hasonló, és ez Szabó Dezső Az elsodort faluja, amely azonban jelentőségében mégsem ér föl hozzá."

Elképzelhető, hogy az a Szabó Dezső, aki a Tanácsköztársaság leverését követően még a gyanúját is igyekezett eloszlatni annak, hogy a magyar avantgárd mozgalomhoz valaha is bármi köze lett volna, s aki már 1915-ben is fönntartásait hangoztatta, mily nagy averzióval figyelte Kassák 1920 utáni költői pályáját. Elmarasztaló vélekedését részletesen kifejtette abban a nyilatkozatban, melyet 1927-ben az *Egy ember élete* első részének megjelenése alkalmával adott a Literaturának.[39] „Egy hóbortos fiatalembernél vagy egy tehetségtelen kalekólánál nem vettem volna tragikusan az effélét – mondta Kassák dadaista, szürrealista ihletésű verseire utalva –, de egy olyan elménél, mely értékeiről olyan elsőrangú bizonyosságot adott, valósággal zavarba hoznak ezek a jelenségek. Mert el se képzelhetem, hogy ő azzal a tehetséggel és ítélőképességgel komolyan higgyen azokban az üres modorosságokban, amiket ő és az utána sivító malackák elkövettek. Miért van hát az egész? Pour épater le bourgeois?" Szabó Dezső, akinek az 1910-es évek elején a magyar szellemi élet horizontját tágító mondanivalói voltak a világirodalom friss jelenségeiről, többek között az avantgárd színrelépéséről is, most e tekintetben messze lemaradt legjobb nemzedéktársaitól. Míg a vidéki elszigeteltségben élő s költőként igazán hagyománytisztelőnek számító Juhász Gyula már a *Világanyám* megjelenésekor rámutatott Kassák dadaizmusának az 1919 utáni társadalmi viszonyokban, a korabeli életérzésben rejlő gyökereire, addig Szabó Dezső most a következőképp vélekedett: „Valami törés lehet az életében, amit én nem ismerek, s ez lehet az oka minden szomorúságának." Az *Egy ember életé*nek hatása alól azonban ő sem tudta kivonni magát. Nyilatkozatának erről tanúskodó mondata a következőképp hangzik: „Hisz éppen életrajza mutatja, hogy milyen erővel s abszolút klasszikus tisztasággal tud írni." Kassák az interjú megjelenésének pillanatában már távolodóban volt avantgárd költői múltjától. Ha a Szabó Dezső által elmondottakból valami igazán érzékenyen érintette, az a Nyugat egyik vezetője, Gellért Oszkár iránti esztétikai engedékenységére célozgató s ebből messzemenő következtetéseket levonó utolsó mondat volt: „Fájdalom, utóbbi kritikái a Nyugatban azt is mutatják, hogy régi hősiessége és tisztasága is szétmorzsolódott az évek folyamán, s hogy őt is betörte az élet."

Az *Egy ember életé*nek része lehetett abban, hogy Szabó Dezső kezdte fölismerni saját elbeszélő stílusa korszerűtlenné, modorossá válását. Ezt az elavulást egyébként Szabó Dezső *Segítség!* című könyvének megjelenése utáni hetekben Kassák is szóvá tette. A pozsonyi Magyar Újságnak adott nyilatkozatában a következőket olvashatjuk: „A Máglyák énekelnek című könyvem, [...] olyan nyelvezettel és modorban van megírva, amelyet továbbfejleszteni lehetetlen. Ha én továbbra is ilyen módon akartam volna írni, ugyanabba a hibába estem volna, amelybe beleesett Révész Béla és Szabó Dezső. Üres szócséplés, ha tovább így írok."[40]

6.

Kassák az 1920-as évek végén regényíróként is Szabó Dezső – ekkorra már némileg átalakult s az ifjú generáció széles körében ható – ideológiai eszmerendszerének cáfolójává vált. A *Napok, a mi napjaink*ban sugallt életprogrammal,

annak ábrázolásával, hogy az értelmiségi fiatalok a munkásmozgalomhoz csatlakozva tevékenykedhetnek hasznosan a jövendő érdekében, Szabó Dezső szellemi befolyását is ellensúlyozni akarta. A regény a korabeli polgári fiatalság baloldali érzelmű részének közismert olvasmányává vált. A csehszlovákiai sarlós mozgalom ekkor még többé-kevésbé Szabó Dezső eszméinek hatása alatt álló tagjai a mű diákhőseiben magukra ismertek. A regény – írta Balogh Edgár – „mindnyájunk előtt feltárta az utat a dolgozók felé, a diákok és munkásifjak szövetségét".[41] A *Marika, énekelj* című regényben még inkább fölismerhető a Szabó Dezső nézeteivel való vita. Kassák a regény cselédlány hősét elvezeti a városba, és egy középosztálybeli család és egy szervezett munkás színre léptetésével jelzi a magyar társadalom többi részének a parasztság sorsával kapcsolatos magatartását. Marika útja a baloldali munkásmozgalommal való találkozás kivételével kiábrándulások sorozata. Kassák a magyar falu széthulló, megfélemlítettségtől és magatehetetlenségtől terhes világának, a középosztály közömbösségének és önzésének bemutatásával vitába szállt a parasztmitológia gondolatával, a parasztság és a középosztály összeolvasztásáról s a középosztály vezető szerepéről kialakított elképzelésekkel, s a baloldali munkásmozgalomnak mint a parasztságot forradalmasítani, a tudatos harcra fölkészíteni akaró erőnek az ábrázolásával a munkás-paraszt összefogás gondolatát, a földreformért folytatott politikai harc szükségességét hirdette. Az 1929. május 27-én Pozsonyban tartott szerzői estjén a regény néhány részletének fölolvasására azért vállalkozott, hogy a parasztság problémájának megoldását illetően a sarlósoknak utat mutasson. Ugyanezen az esten Peéry Rezső, az annakidején Szabó Dezső ihletésére megindult mozgalom egyik vezetője a *Napok, a mi napjaink* egyik részletét már mint nemzedékének vallomását olvasta föl.[42]

Szabó Dezső Romániába emigrálásának hírére kirobbant éles sajtóvitában Kassák is véleményt mondott. Már a Bécsi Magyar Újság olvasói fölfigyelhettek arra, hogy a Szabó Dezsőről szóló Kassák gyűlöletének igazi célpontja a fehérterror, az ellenforradalom. Most a Századunkban Szabó Dezső fokozatosan magára maradásáról, kétségbeesett elhatározásáról beszélve leszögezte, hogy a történteket kortünetnek, Szabó Dezső sorsát általános emberi sorsnak tartja. Vádiratként ható leltárt készített az ellenforradalmi rendszer gazdasági, társadalmi és kultúrpolitikai bűneiről, közszellemének züllesztő hatásáról. A kurzus sivárságának érzékeltetésére nosztalgiával idézte föl a század első két évtizedének magyar szellemi életét, a haladó és konzervatív tábor közötti csatározásokat, sőt még a konzervatív tábor prominens hangadóit is. Cikkének e politikai tendenciáját erősítette az az objektivitásra törekvő hang, mellyel hőséről írt, s az a szánakozás, mellyel balsorsát kommentálta. A nyilvánosság előtt most szólt először Szabó Dezsővel való korábbi kapcsolatáról, bevallva, sőt az egykori rajongás hevületével idézve föl azt a termékenyítő hatást, melyet Szabó Dezső korai novellái és háborúellenes írásai személyiségére és írói munkásságára tettek. A találkozások során tapasztaltak közül azokat a mozzanatokat színezte ki, melyek Szabó Dezső állhatatlanságát, az egyes politikai csoportosulások közötti ide-oda úszását érzékeltették, s 1919 utáni közszereplését vetítették előre. Cikkének ezeket a részleteit később beépítette az *Egy ember élete* 1931 végén napvilágot látó újabb köteteibe. A Századunkban megjelent briliáns írásmű végén az olvasó a bukott emberré vált, alamizsnára szoruló Szabó Dezső képével találkozhatott.[43]

A mérhetetlenül hiú, vezéri ambícióktól fűtött Szabó Dezső számára az egész sajtóvitából nem a durva támadások, hanem Kassák cikke, a leleplező pálya- és jellemrajz, a nyílt szánakozás lehetett a legkellemetlenebb. A cikk nyomán tá-

madt indulatairól fogalmat adhat az a torzkép, melyet a következő esztendő végefelé rajzolt meg Kassákról az egyébként kitűnő *A kötél legendája* című elbeszélésében: „Aktivista voltam! futurista voltam! kubista voltam! dadaista voltam! gazember voltam, mert hülye modorosságokkal hazudoztam új művészetet a fiatal lelkekbe – kornyikál egy sápadt, öreg fiú, a hosszú haj, a fekete ing csak válnak le róla, mint vén utcalányról a hamis hajfonatok."[44] E gúnyrajz néhány vonását egyébként már Kassák cikkének megjelenése után papírra vetette. Az Előörs 1930. április 14-i számában megjelent *Ars poetica* című írásában többek között a következőket olvashatjuk: „Az -izmus, az: a lelógó haj, a harisnyátlan szandál, a fekete ing, a leejtetten született agyproletárok ócska, vacak piperéje, hogy kiszakítson az emberi emberek közül, s kis piszkos különfigurává szegényítse az anyádtól beléd csókolt életet."

Kassák e miniatűr pamfletekre nem reagált. A Századunkban megjelent cikkel a maga részéről befejezettnek tekintette a „Szabó Dezső-ügyet". Csak három évtized múlva, 1960-ban tért vissza rá, akkor sem a nyilvánosság előtt. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratgyűjteményében őrzött nyilatkozatában a meghökkentő személyiségjegyek és a politikai tévelygések részletezésén túl arra is fölhívta a figyelmet, hogy Szabó Dezső életművét „nem lehet véglegesen elhallgatni".[45] A nyilatkozat keletkezésével egy időben már érdeklődéssel olvasta Nagy Péter Szabó Dezső tanulmányait majd monográfiáját, bennük saját Szabó Dezső-élményének első irodalomtörténeti értékelését is.

JEGYZETEK

1 Kassák Lajos: Csavargók, alkotók. Válogatott irodalmi tanulmányok. Válogatta és sajtó alá rendezte Ferencz Zsuzsa. Bp. 1975. 190.
2 E tanulmányok elemzését l. Nagy Péter: Szabó Dezső. Bp. 1964. 69–75.
3 Szabó Dezső: A futurizmus: az élet és a művészet új lehetőségei. Nyugat 1913. I. 19.
4 Szabó Dezső: Beteg a könyvek között. Nyugat 1914. I. 301
5 Kassák Lajos: Egy ember élete. Bp. 1983.
6 Reichard Piroska: Walt Whitman. Budapesti Szemle 451. sz. (1914) 98–116.
7 Kassák Lajos: Csavargók, alkotók. 190.
8 Bori Imre: A szecessziótól a dadáig. Újvidék 1970. 59.
9 Szabó Dezső: F. T. Marinetti: Le monoplan du pape. Nyugat 1912. II. 299.
10 Szabó Dezső: Luciano Folgore: Il canto dei motori. Nyugat 1912. II. 299.
11 Szabó Dezső: A futurizmus: az élet és a művészet új lehetőségei. Nyugat 1913. I. 23.
12 Szabó Dezső: A magyar protestantizmus problémája. Nyugat 1913. II. 399.
13 Nagy Péter: i. m. 97.
14 Bori Imre: i. m. 07.
15 Szabó Dezső: Esztétika. Május I. évf. 1. sz. (1913. okt.) 13.; Kassák Lajos: Isten báránykái. Május I. évf. 1. sz. (1913. okt.) 6–17.
16 Szabó Dezső: Életeim. Bp. 1965. 2. köt. 551.
17 Kassák Lajos: Egy ember élete. 2. köt. 16.
18 Szabó Dezső levelei Kassák Lajosnak. Kassák Emlékmúzeum. Ltsz.: KM-lev. 300/1–13.; Kassák Lajos levele Szabó Dezsőnek. Kassák Emlékmúzeum. Ltsz.: KM-lev. 381.
19 Szabó Dezső: Kassák Lajos: Isten báránykái. Nyugat 1914. I. 653.
20 Szabó Dezső: Az individualizmus csődje. Huszadik Század 1915. II. 94.
21 Kassák Lajos: Egy ember élete. 2. köt. 192.
22 Kosztolányi Dezső: Éposz Wagner maszkjában. (Kassák Lajos verseskönyve) Nyugat 1915. I. 625–626.
23 H. A. [Halasi Andor]: Kassák Lajos: Éposz Wagner maszkjában. A Hét 1915. I. 279.
24 Kassák Lajos: Egy ember élete. 2. köt. 252.
25 Bori Imre: i. m. 65.
26 Kassák Lajos: Program. A Tett II. évf. 10. sz. (1916. márc. 20.) 153–155.
27 Kassák Lajos: Csavargók, alkotók. 174–178.

28 Standeisky Éva: Kassák Lajos és Szabó Dezső (Egy kapcsolat története). Kézirat.
29 Kassák Lajos: Egy ember élete. 2. köt. 365.
30 Szabó Dezső: A legfiatalabb irodalom. Szombat I. évf. 2. sz. (1918. jan. 12.) 19–23.
31 Hevesy Iván: Szabó Dezső: Napló és elbeszélések. Ma III. évf. 12. sz. (1918. dec. 20.) 151.
32 Kassák Lajos: Egy ember élete. 2. köt. 534–535.
33 Kassák Lajos: Szabó Dezső könyve. Nyugat 1919. 215–216.
34 Kassák Lajos: Egy ember élete. 2. köt. 587.
35 Uo. 2. köt. 656.
36 Kassák Lajos: Csavargók, alkotók. 181–185.
37 Sík Csaba: Utószó Kassák Lajos válogatott műveinek kiadásához. Bp. 1983. 2. köt. 781.
38 Gró Lajos: Disputa. Népszava 1925. szept. 12. 2.
39 Költők a költőről. Literatura 1927. 11. sz. 392–393.
40 (–.–): Beszélgetés a Pozsonyba érkezett Kassák Lajossal, a legtöbb irodalmi harcot végigküzdött magyar íróval. Magyar Újság 1928. szept. 11. 3.
41 Balogh Edgár: Hét próba. Bp. 1965. 104.
42 Kassák Lajos érdekes bemutatkozása Pozsonyban. A Nap 1929. máj. 28.
43 Kassák Lajos: Csavargók, alkotók. 185–193.
44 Szabó Dezső: A kötél legendája. Válogatta és a bevezető tanulmányt írta: Nagy Péter. Bp. 1979. 329.
45 Kassák Lajos költő és festőművész emlékezése Szabó Dezsőre. MTAK Kézirattára. Ltsz.: MS 4336/31.

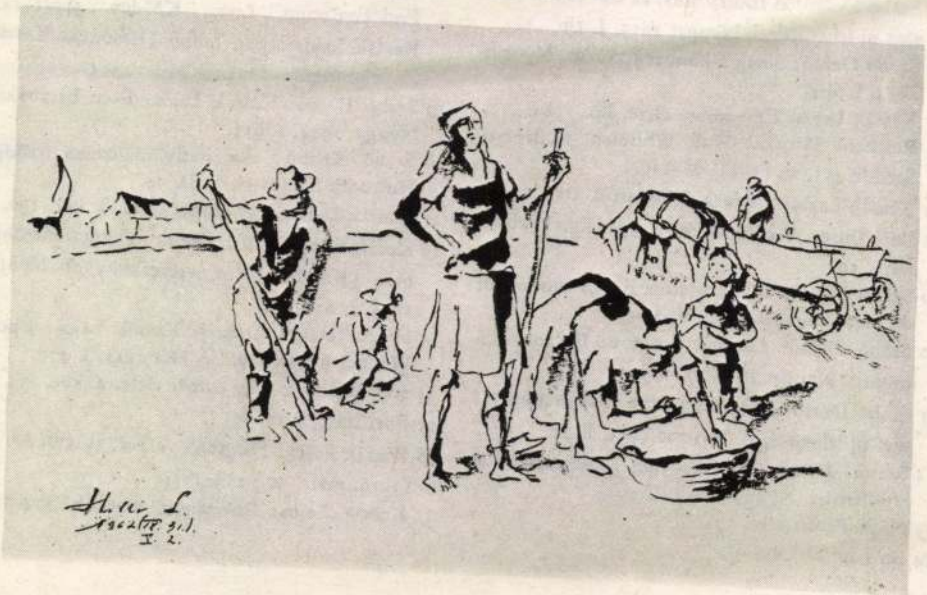

Kassák Lajos

Aczél Géza

Kassák és az ötvenes évek

Belső emigráció: „egyetlen túlfeszített húron pendül az életünk"

Ha a Kassák pályamozgását nagy vonalakban befolyásolták is az ötvenes évek politikai fordulatai, az irodalmi élet peremén való felbukkanásával, természetesen, egyéni sorsának különös, autonóm alakulása is megkezdődött. A furcsa ritmuszavarnak, a paradox helyzeteknek csak nyitánya az a tény, hogy a társadalmi feszültségek érezhető enyhülésének idején zárják ki a pártból, s első publikációinak egyikével is rögtön vihart kavar. Pontosabban szólva, a teljes *Új Hang*-szám, melyet el is koboznak, mivel Rákosi Nagy Lajos beszédes című szatíráját *(Kopaszok és hajasak világharca)* magára vonatkoztatja. De a bűnösök között van Benjámin László *Söntés* és Kassák *Nyomorultak* című verse is. Utóbbit a pártvezér - mint Standeisky Éva írja - „hónapok múltán a rossz politikai közérzet okozójaként emlegeti". Jóllehet, a „jódarab hús és egy pint karcos bor az álmunk", „a munkát és a rendet szívünkből utáljuk" féle sorokkal megtűzdelt vers egyaránt értelmezhető a munkásság és a lumpenproletárság megjelenítéseként - a fiatal kommunisták lapjának, a *Szabad Ifjúság*nak a támadása csak ürügy arra, hogy az *Irodalmi Újság*ban vita folyjon szerkesztői felelősségről és politikai éberségről. S ebben már a korszakra nézve sem elhanyagolható szempont az a védelem, melyet a költő kap Gergely Sándor otromba kirohanásaival szemben (Rajcsányi Károly: *Fehéren - feketén?*). De nem jár sokkal jobban - igaz, ez már az 1955. márciusi párthatározat után történt, mely a demokratizálódást súlyos jobboldali elhajlásnak minősíti - újabb közleményeivel sem. Elsősorban *A fogságba esett galambról* című verse alapján a pártközpont korabeli, Andics Erzsébethez eljuttatott jelentéseiben olvashatunk ilyen kitételeket: „anarchista", „kispolgári pesszimizmusa pánikot áraszt" - s ami ezek után már nem meglepő: „A könyvkiadói tervekből kihúzattuk Válogatott verseit". Korán örült önéletrajzi regényére kötött szerződésének is. Egyfelől tehát úgy érezhette, a kultúrpolitika óvatos nyitása őt alig-alig érinti.

Másfelől, mintegy saját bőrén is érzékelve a korszak ideológiai ellentmondásait, személye épp az újabb tiltásokkal, a pártvezetés dogmatikus lemerevedésével válik egyre fontosabbá. A háttérben persze az a jelenség áll, hogy bizonyos személyes autonómiák mellett ekkor már némi önállóság a tudományos intézmények számára is létezik, az antisematikus mozdulások óhatatlanul a történelmi összefüggések feltárása és a szűklátókörűen kialakított értékviszonyok korrekciója felé mutattak. Kassákot ezek közül főleg a modern képzőművészeti kutatások és a század szellemi folyamataiban gondolkodó irodalomtörténet-írás teszik kikerülhetetlenné, kezdeményezéseit még a rosszindulatú megközelítések is vitathatatlanokká. Hiába veszi fel újra a harcot az MDP elméleti folyóirata, a *Társadalmi Szemle* „a koalíciós idők televényében burjánzásnak indult" különböző polgári irányzatok - „az ön-

Részlet egy készülő monográfiából.

az egy-trappból s a szomszéd gödörlényt gödréből gránáttal kiverem. Pángödörizmus és katonasipka puskamánia.++++ Hadiszuvenírt Uram? Panorámát hiperbolikus csőlátást? európa-leletet akasztásból a gravitáció fájdalmát a bizsergést nyakrészen? szomjból a sivatagi utolsó agyrémet nemesített vízikerék kattogását a zúgó fejben? Koprodukciós gödöreurópát szógödörre szinkronizáltat? ++++ Nem érteni beszélt nyelv fordított gödör a hajnali részeg vesébe szőlőkarót nyugalmat tőkék rohamát dombra föl a kénsárga gyerekkori fényben. És európafalvát ott gödöristen jó ott csokoládé jó zár és retesz és gyertya európáért jó és este tetvészkedés lámpafényben a vastag dunyhák között európa jó. +++++ Lazítsd Uram. Lépj be ide. Lépj csak be. Lépj be ha van még lábad. Lépj be az alakzatba Uram. Mert európa a lépj+be+az+alakzatba. Uram. ++++ Miképpen mi és az ellenünk vétkezők. Mert Uram ++++++++++++++++++++++++++++++++++++

célúság, a misztika, a formalizmus, az új narodnyikizmus - dudvája" ellen, az egyre elmélyültebb folyamatrajzokban, tanulmányokban és monográfiákban a *Válasz* vagy az *Új Hold* jelentősége éppúgy nem elhallgatható, mint az *Alkotásé*. Még akkor is, ha Nagy Péter regényirodalmunk újabb szakaszának áttekintésekor a dekadencia vádjait melegíti fel Kassák és Gelléri munkásábrázolása esetében, vagy ha Horváth Márton - Petőfi után József Attilát használva ideológiai bunkóként - nem talál érdemlegesebb érintkezési pontot a két költő között, mint József Attilának a *35 versről* írott, eléggé szerencsétlen recenzióját. A szubjektív megítéléseket, a politikai prekoncepciókat ugyanis elsőként a kutatásokból és a szaporodó emlékezésekből felcsapódó tények cáfolják. Csak néhány jellegzetes példát említve: Gellért Oszkár - egy Babits-évforduló kapcsán - már igen korán szól Kassák antimilitarista beállítottságáról, Gyergyai Albert őszinte örömmel a Whitman-versek autentikus fordítójáról, a művészettörténészek a modernségben játszott szerepéről, s a József Attilát nem ideológiai megfontolásból kutatók poétikai eredményeiről és átütő hatásáról. Neve számolatlanul kering Fövény Lászlóné, Gáldi László, Patyi Sándor, Hont Ferenc vagy Péter László szaktanulmányaiban, Ignotus Pál a bécsi korszak eligazító élményeiről szól, Kiss Ferenc a verstan felől közelítve méltatja József Attilának a Kassákék köréből kapott „új költői gyakorlat elméleti inspirációit", Babitson keresztül erősítve meg a sokáig kiátkozott szabadvers létjogosultságát. De az akadémiai lapok, főleg az *Irodalomtörténeti Közlemények* publikációi mellett az érdeklődés más szinteken is beindul. Kassák naplójából tudjuk, hogy pályája az egyetemen ekkor már szakdolgozati téma, őt pedig Pán Imrével együtt az izmusok történetének megírására kérik fel. Ha elsősorban politikai felhangokkal is, az irracionalizmus és a látszatforradalmiság komponenseit hangsúlyozva, s a *Mesteremberek* soraiban például „a kassáki életszemlélet egyes visszahúzó mozzanatait", „a káros szociáldemokrata ideológia beszüremlését" is érzékelve - ám elsőként születik József Farkas tollából átfogó tanulmány a hazai avantgarde úttörő fórumáról, *A Tett* című folyóiratról. A szakmát immár erősen foglalkoztatják - úgymond, a XX. kongresszus tanulságai alapján - a szocialista eszmeiségbe integrálható szellemi áramlatok. Miként azt egy vitaülés kapcsán Pirnát Antal Szabolcsi Miklóstól idézi: „a századeleji radikális mozgalmakat, általában a századeleji haladó polgári mozgalmakat sokkal többre kell becsülnünk, mint eddig tettük. Nem hangsúlyoztuk eléggé azt a tényt, hogy a Magyar Kommunista Párt egyik káder- és ideológiai forrása nemcsak a szociáldemokrata párt, hanem a Galilei-kör, a *XX. Század* és a *Nyugat*. A szociáldemokrata párt irodalmával szemben is vannak adósságaink: Kassákkal nem úgy és nem annyit foglalkoztunk, mint megérdemelné." A hivatalos irodalompolitika tehát 1956 elején - a társadalom más eseményeivel szinkronban - rehabilitálja üldözötteinek széles körét, közöttük Kassákot. Az író azonban ekkor már lendületesen dolgozik, művek sorát írja vagy rendezi sajtó alá.

Az ötvenes évek közepének váratlan élményei: a Budapestre történő visszaköltözés, a Nagy Imre-korszakkal járó átmeneti politikai bizakodás, a támadásokkal együtt is megszűnőben lévő belső emigráció, nem utolsósorban pedig a konkrét kiadói felkérések megmaradt alkotói energiáinak koncentrálására sarkallták Kassákot. Szellemi feltámadásának fókuszában több okból is az emlékező attitűd áll - hogy csak a két leginkább meghatározó viszszatekintő ingert említsük: lassan hetvenéves, s igazában először van alkalma gazdag avant-

garde pályájának, mozgalmainak és műhelyeinek higgadt áttekintésére. Ez a biológiailag is determinált, számvető periódus azonban nem a szokásos passzív leltározás, jelentősége messze fölébe nő a pályavégről ismert gesztusoknak. Még úgy is, hogy munkáinak valóságos hatását - mint pályáján annyiszor - csak évtizedes késésekkel tudjuk reprodukálni, tervezett kötetei addig legfeljebb egy szűk szakmai körre hathatnak felszabadítólag és termékenyítőleg. Az avantgarde képzőművészetnek portréversekkel és gazdag jegyzetanyaggal emléket állító *Mesterek köszöntése*, a Pán Imrével közösen írt, úttörő jellegű szintézis, *Az izmusok története*, vagy egykori tanulmányainak először összegyűjtött, sok tekintetben dokumentum értékű könyve, a szintén csak évtizedek múlva megjelenő *Csavargók, alkotók* ugyanis eleven művészeti kérdésekbe szólnak bele, s még utólagos színre kerülésükkel is a reveláció erejével hatnak. Nevezetesen: a legautentikusabb tanú bizonyítja újólag a század egészére fogékonyabbá váló tudományos közéletnek, hogy a hazai modernség, a technikai forradalmak eredményeitől sem függetleníthető korszerű művészetfelfogás az avantgarde szemléletgazdagító közjátéka nélkül elképzelhetetlen. Az izmusok technikai-művészetfilozófiai elképzelései - a korabeli József Attila-kutatások és a szocialista irodalom tízes évekbeli kialakulása éppen szemléletes példák rá - beleivódtak nemzeti kultúránkba, perifériikus jellegük tehát igencsak relatív. De a megmozdított anyag arra is alkalmas, hogy cáfolja a sematikus művészetek szimplifikáló valóságábrázolását, s „a sokféleség, a vakmerő nekilendülés" szabadságát hirdesse. Kassák a már klasszikussá érett avantgarde festők jellegzetességeit felvillantva fejti ki a *Mesterek köszöntése* utószavában, hogy „a művész mint alkotó egyéniség, nem valami már meglevőt ábrázolni, pontosan lemásolni akar, hanem valami új, eddig még nem létező objektumot kíván létrehozni". S mivel az író érvelései egy történetiségében előre mozgó, vitathatatlan tényekkel megalapozott logikai sort képeznek, óhatatlan, hogy a modern művészeteszmény egésze a hazai gyakorlattal ne szembesüljön. Mivel egyelőre máshol nincs alkalma, kényszerűségből eléggé váratlan helyen, válogatott verseinek 1956-os kiadásában mondja ki irodalmi életünkről a lesújtó kritikát: „Kegyetlenül magunkra vagyunk hagyatva, olvasóinkat elnevelték, hozzáértő kritikusokban pedig kétségbeejtő hiányt szenvedünk".

Kassák bírálatának mélységeit akkor értjük meg igazán, ha rápillantunk a *Mesterek köszöntése* tünet értékű fogadtatására. Ez az avantgarde ízlésvilágot közvetítő, versekből, reprodukciókból és gazdag jegyzetanyagból álló, „nemesen ismeretterjesztő hivatású" montázs (Illés László) gyakorlatilag az izmusok levonulása után harminc-negyven évvel is még innen van a hazai művészetszemléleten, s még arra is bő évtizedet kell várnia, míg a tükörfordításban megjelenő, szakmailag szinte értékelhetetlen szovjet avantgard-értelmezések közepette méltányolható „az új képzőművészeti törekvések megismertetésében, az új ízlés meghonosításában vállalt szerepe" (Béládi Miklós). Nagyobb összefüggésekben pedig még ennél is többről van szó: a kötet a kor eleven művészeti problémáiban gyökerező, azokra határozott költői választ adó vállalkozás. Egyfelől - az erős fenntartások ellenére - implicit módon megfogalmazódik benne az a felismerés, hogy a képzőművészet e századi nagy szemléletalakító változásai után az irodalom van pillanatnyi lépéselőnyben, a hazai gyakorlatban legalábbis itt érhető tetten az a belső mozgás, mely azt sejteti, „vége felé közeledünk annak az esztétizáló és kritizáló módszernek, mely konok vádaskodással és ra-

vasz mellébeszéléssel annyi értékünket gyalázta meg". Ezt a meggyőződését támasztja alá az a két kritika is, mely e korszakából fennmaradt. A sokáig kiadatlan képzőművészeti írásban arról elmélkedik, hogy az irodalom olykor reményt keltő felvillanásaival szemben festészetünkben „alig mutatkozik jele a továbblépésnek, új kezdeményezéseknek" *(Czóbel Béla festményeiről), A tékozló ország* költőjében viszont egyetemes igényű alkotót üdvözöl, aki orgona hangzású művében „átgázolt a sematizmus hínárjain" *(Egy költemény margójára: Juhász Ferencről).* A tíz avantgarde mestert megidéző tisztelgő költemény és a hozzá kapcsolódó képanyag afféle művészeti kritika is tehát, mely szemléleti zavarokra, rosszjelű konzervatív beidegződésekre figyelmeztet. Ugyanakkor az hommage-zsal nem fejeződik be a ciklus művészi inspirációja. A legtöbb verset a jellegzetes egyedi motívumok, topográfiai és karakterológiai meghatározások leltárszerű rögzítésén túlbillenti a saját vívódásaira feleletet váró költői szándék. Kassák az egydimenziós realizmus sivárságával szemben itt az ábrázolás lehetőségeinek sokféleségét mutatja fel: hol *George Braque* a forma fegyelméből, *Fernand Léger* az öntörvényű gépkultuszból, *Franz Marc* a „bádogból készült német ég" expresszionista színeiből, *Marc Chagall* a „menekülő zsidók" szürreális vízióiból, *Giorgio de Chirico* hűvös geometriai formákból, *Max Ernst*, „akit a DADA kergetett világgá", abszurd villanásokból építi meg a maga új realitásait. Jóllehet, e vonulat darabjai együtt rajzolják ki az avantgarde ihletettség határait, a korstílus egésze sugallja az új formateremtő szempontokat, művészként két költeményt külön is illik megemlítenünk. Az egyik a ciklushoz modellként szolgáló, a társainál jóval korábban született *Pablo Picasso,* melyet egyedi megformáltságánál fogva még nem sért semmiféle didaktikus mozzanat, nem érződik a festő motívumainak megidézésében a reprodukálás kényszere. A költő versében az alkati hasonlóságok alapján tájékozódik, a sematizmus kezdeti veszélyei idején e klasszikus pálya képi jeleiből vezetve le a korszerű esztétikai felismerést - korunkban a rend „a rendetlenség grimaszával jelenik meg". Épp így a dogmatikus művészetfelfogás ellenében hat, a lírai formanyelv alapvető változásai felé mutat a modern költészet egyik kulcsversének is tekinthető *Paul Klee.* Új szenzibilitása akár mottóként is felírható az irodalom későbbi paradigmaváltásainak fejezetei elé:

Amit megálmodtál merő valóság.
A jelek, amiket papírra vetettél
mélyen gyökeret fognak szívünkben
a házak, amik legyünk őszinték nem is házak
a te szemeid éhes pillantását őrzik
a fák és a virágok, amik nem is fák és nem is virágok
a te mély fájdalmaid éneklik az éjszakában
s a fiatal lány, aki nem is fiatal lány
a te alkotó kezedtől álmodik tovább.

A *Mesterek köszöntésé*hez hasonlóan Kassák történeti munkájának, *Az izmusok történeté*nek jelentőségét is akkor értékelhetjük igazán, ha keletkezésének idején a kutatások színvonalára tekintünk. Igaz, az ötvenes évek közepére bizonyos antisematikus törekvések, a nemzetközi helyzet alakulásából adódó ideológiai nyitás, az új szemléletet reprezentáló József Attila-kultusz felszínre hoztak valamit az avantgarde évtizedek óta lappangó

problémáiból, s ha nem is a rövid koalíciós időszak egyes irányainak természetes affinitásával, de a szocialista kultúrpolitikának is lépten-nyomon bele kellett ütköznie a tízes-húszas évek izmusaiba, főleg az expresszionizmus és a kései szürrealizmus egyes elemeibe, az avantgarde-dal uralomra jutó szabadvers esztétikai kérdéseibe. Megfelelő elméleti és történeti háttér nélkül azonban - még a megengedő változatokban is - a modernizmus ügyét a politika síkjára terelte, s legjobb esetben a megismerés tétova igénybejelentéséig jutott el. Egy 1954-es akadémiai határozat kimondta ugyan 20. századi irodalmunk szintézisének megalkotását, ám még a bő évtized múlva napvilágot látó kézikönyv megfelelő passzusai sem sokban lépik túl - részben a szerző is azonos - József Farkas első kísérleteit. Pontosan nem tudjuk, Kassák eredetileg milyen kéziratot szánt megjelenésre, naplójának 1964-es fejezeteiből viszont kiderülnek elképzelései: „nekem pont tíz éve hányódik a kiadónál - írja - 405 oldalas kéziratom az izmusokról. *(A modern művészi irányok története.)*... A kéziratban 167 oldal a nemzetközi irányok történeti ismertetéséről, 160 oldal a magyar aktivizmus (avantgárdizmus) történetéről szól, mellé adva egy függelék, amely magyar és idegen költők verseit közli, mint dokumentumanyagot 78 oldalon". Nincs tisztázva továbbá, hogy Pán Imre mennyire folyt bele a munkálatokba. Annyi bizonyos, hogy - nyelvtudása és tárgyismerete is ezt motiválja - csak a nemzetközi rész összeállításában vett részt (s talán még érintettként a húszas évek hazai fejleményeinek ismertetésében), de hogy ekkor meghatározó mértékben, jelzi a kassáki gesztus - mivel megfelezik a könyvre adott előzetes honoráriumot. Kétségtelen, a kötetben a nemzetközi áttekintés tűnik nagyvonalúbbnak és időtállóbbnak, hiszen francia és német források alapján ekkorra nagyjából már kirajzolódtak az egyes avantgarde irányzatok átfedései és potéikai oppozíciói, a mozgalmakban részt vevők pályaívei - s mindez mégis újdonságként jelenhetett meg a két háború között és után sajátosan fejlődő magyar kultúrában. Az igazi reveláció azonban Kassák hazai mozgalomtörténete. Lényegében még a „létezett-e magyar avantgarde?" költői kérdése előtt bizonyítja meggyőzően az aktivizmus hazai gyökereit, dokumentálja értékeit, s a Nyugatra is visszasugárzó hatását. Nem esve a parttalanítás másik végletébe sem, „anekdotákat és teoretikus értelmezést okos arányban" kezelve (Miklós Pál), pedagógiai türelemmel halad végig a mozgalom gerincét adó folyóiratain, valamint műhelyének jelentősebb tagjain - önzetlenül már ekkor választ adva az „egyszemélyes avantgarde" későbbi felvetéseire. Persze, az emlékező attitűd, a történésekben való érintettség még az imponáló emelkedettségben sem kerülhetik a szubjektivizmus nyomait. Ahogyan ma látható, jóhiszemű pontatlanságok mellett (pl. a *Misilló királysága Nyugat*beli megjelenése, a Galimberti-házaspár izmusokhoz fűződő kapcsolatai) Kassák mintha tendenciózusan alábecsülné személyi konfliktusaik miatt sógorának, Barta Sándornak a jelentőségét, nem szívesen emlékezik József Attilával való összezörrenéseire, az adott politikai helyzetben túlságosan elhallgatja azt a szerkesztői erényét, hogy nem volt mindig kapható a baloldali kampányok művészi transzformálására. Az említett kérdőjelek azonban olyan apróságok, melyek egyáltalán nem befolyásolják úttörő művének utólag is igazolt művészi valóságtartalmait.

Míg a két avantgarde ihletettségű könyv évtizedes adósságokra figyelmeztetett, s egy mélyen alábecsült irányzatnak igyekezett elégtételt szerezni, a munkakedvét fokozatosan visszanyerő Kassák esetében nem is olyan meglepő, hogy az elmulasztott lehetőségek

számbavétele után az aktuális kulturális problémák felé tájékozódik. „Múlt és jövő között... - mint az újabb akadémiai kézikönyv írja - így lehet hídverő szerepe a naplónak." Maga a műfaj igen közel van az íróhoz, oeuvre-jében mindig is jellegadóan rögződtek az életrajzi mozzanatok, az életmű gerincét alkotta az önéletírás, a közelmúlt megidézése, a különböző élmények és események szinkronban történő feldolgozása. A krónikás szerepnek olyan közvetlen vagy némileg áttételes irodalmi változatai születtek ily módon, mint a *Máglyák énekelnek* és *A ló meghal a madarak kirepülnek* lírai eposzai, a harmincas évek több regénye, még jellegzetesebben az *Egy ember élete* monumentális önéletírása, műfaji előzményként pedig az *Anyám címére* fiktív levelei és az ostromlott Budapesten fogalmazott prózai költemények és naplójegyzetek, a *Kis könyv haldoklásunk emlékére*. A mostani napló több is, kevesebb is ezeknél: ha Kassák alkotását a történetileg körülírható ismérvekkel és az általánosítható poétikai felismerésekkel szembesítjük, azt tapasztaljuk, hogy egyként érvényesek rá azok a fogyatékosságok és írói-emberi erények, melyek a naplóírást általában is jellemzik. Egyfelől az író maga sem tagadja, tudatában van annak, hogy valamiféle pótcselekvést művel, mikor napi jegyzetekben gondolkodik. „Nem nagyra becsülöm ezt a munkát - írja naplójának vége felé -, nem alkotás, inkább csak favágás, konyhai szükségletre. De ha nem énekelhet a költő, legalább dörmögjön benne az író." Ha ehhez hozzászámítjuk a naplóírásnak azokat a belső ellentmondásait, melyek az igényes megformálás és a dokumentumszerű hitelesség feszültségeiből adódnak (Szávai János), mint ilyenkor legtöbb esetben, most is arra kényszerülünk, hogy részben a műalkotás szféráján kívül keressük meg azokat az értékeket és nélkülözhetetlen művészi információkat, melyek a jelentős művészek naplójegyzeteit maradandóvá teszik.

Az elméleti és alkotói kételyekre a különleges szituáció az elsődleges válasz: Kassák az öregedés gondjaival súlyosbított mély alkotói válság, valamint a belső emigráció csöndjét megtörő társadalmi bizakodás kereszteződésében áll, mikor 1955 márciusában - felesége emlékezetére hagyatkozva - „a Malomtóból hazajövet néhány, ceruzával teleírt papírlapot" tesz az asztalra, a még általa *Szénaboglya* címre keresztelt naplójának első oldalait. Rövidesen teljesen írói intenzitással dolgozik, s mivel ez a forma rántja magához leghamarabb alkotói reflexióit, egyetlen év keresztmetszetében sem képes szemléletének azonos hullámhosszán maradni. Az eredendően introspektív élményanyagot, a betegeskedés és elmúlás szorongásos állapotát, az intim környezet gondjait odahagyva gyakran tesz felfedező utakat a tágabb világban, szorgalmasan gyűjti be a kor jellemző tüneteit, a politika változásának hazai és nemzetközi híreit, a reménytelen helyzetben sem korlátozva művészi és emberi érdeklődésének extrovertált hajlamait. Egyensúlyra törekszik a szubjektív megítélések és a krónikaíró eseményeket rögzítő szándéka között, s miként teheti, igyekszik magában visszaszorítani sértettségének és rossz kedélyállapotának tartósan megtapadó, állandó kedvetlenséget sugalmazó érzéseit. Mintha valóban számolna azzal, hogy „nem csak pro szenvedhet törést egy pálya, a behódolást vállalva... hanem kontra is, amikor a szembenállás, a kényszerű kívül maradás végérvényesen eltaszítja a művészt a valóságtól". Az oldódást segíti, hogy a Művészeti Alaptól is megérkeznek az első kedvezményes visegrádi beutalók, melyek idején műfordítások és versek tucatjai születnek, s egyre tudatosabban kötetté formálódik a közel egy éven keresztül írt, ám az események felgyorsult zűrzavará-

ban rövidesen mégiscsak feleslegessé váló napló. Igaz, Csaplár Ferenc szerint az író „januártól novemberig állandóan gyarapítani törekedett a tervezett harmadik könyv anyagát", ennek azonban - akár szervezői óvatosságból, akár külső fondorlatok révén -, jórészt nyoma veszett.

A műfaj elméletével foglalkozó Szávai János a művésziség kulcsfontosságú megnyilvánulásának tekinti, hogy „egy-egy író alapvető témái mindig föllelhetők a naplójában is". Fokozottan érvényes ez az építkezés egyetlen terepévé előlépett *Szénaboglyára*, melyben Kassák - ha redukálva is - azt a tematikai és műfaji sokféleséget áramoltatja tovább, mely a harmincas évek delelőjét jellemezte, az életmű hitelét és súlyát véglegesítette. Polifonikus írásművészetéből, a szegénységhez fűződő érzelmi kötődésétől természetszeretetéig a napló ürügyén is számos motívumot felvillanthatunk. A túlzott tematikai részletezés viszont elvezet a feljegyzések valós arányaitól. Ha sűrűsödési pontokat, meghatározó tónusokat keresünk a naplóban, olykor szétkülönülve, máskor egymásba oldódva lényegében három nagy témakört emelhetünk ki a gazdag eseményszálakból: az író korabeli művészeti nézeteit, a belső emigráció pozíciójából érzékelt személyi kultusz időszakát, valamint az öregedés biológiai kényszerével való szembesülést, a mulandósággal történő számvetést. A *Szénaboglya* a napló szintjén és lehetséges színvonalán méltón reprezentálja azt a kivételes érdeklődést, mely Kassákot a műfajok sokaságához fűzte. Ahol tárgyszerűen nyilatkozik meg, kiállításokat értékel, írói életművekre tekint (Neruda, Verhaeren, Tolsztoj, Reymont, Thomas Mann, Gorkij stb.), zenei párhuzamokat von (Bartók-Kodály, Bartók-Sztravinszkij), ott a szubjektivitás és intimitás szakszerűséggel, sok egyéni leleménnyel és felismeréssel telítődik. Különösen értékes e tekintetben a szerkesztőségtől visszakapott, Juhász Ferenc költészetének védelmében ide applikált eszmefuttatása, valamint hatalmas sodrású esszéje-vallomása, a *Válasz Déry Tibor 19 év előtt írt nyílt levelére*. A teljes pálya megértése szempontjából sem lényegtelen írás önelemző módon tekinti át saját politikai elveinek változásait, történelmi tapasztalatait és csalódásait, addig az elhatározásig, mellyel - mint írja - „politikai tevékenységem inkább kritikai, mintsem agitatív jellegű lett". Ugyanakkor azt sem hagyhatjuk említetlenül, hogy Kassákot olykor erős indulatok fűtik néhány jelentős alkotó megítélésében. Különösen a „népfiak" értékeit becsüli alá, zsigereiben alighanem még mindig az egykor őt is közelről érintő népi-urbánus ellentétek görcseit hordozva. Másfelől, a kor hivatalos íróira tekintve, elfogultságainak kétségtelenül létezik aktuális morális fedezete.

Ami az ideológiai oldalt illeti, nagyjából „a negyedik rend, a szocializmus, a marxizmus oldalán" álló Kassák (Botka Ferenc) rendkívül egytónusú, komor képet fest az ötvenes évek politikai-társadalmi viszonyairól. A megrendítő élmény lírai stilizálásban jelen van már a sokáig kiadatlan költeményekben is, a racionális megközelítés azonban a naplóírásra marad. Kassák két szinten is hadakozik a személyi kultusszal: cáfolja ideológiáját, a napi negatív tapasztalatok alapján pedig tarthatatlanságát bizonyítja. A legkülső kör, természetesen, a nagyhatalmi politikák, a hidegháborús helyzet alakulása. Ezért is figyeli a genfi tárgyalások eredményeit, a szovjet-jugoszláv viszony módosulásait vagy a szovjet „olvadás" folyamatát. Információit a hazai tapasztalatokkal szembesítve igazi reformfelismerésekre jut. Közülük csak néhányat említve: igénytelen emberekkel igényes társadalmat nem lehet

felépíteni, az öntevékenység és önálló alkotási lehetőség megteremtése alapvető nemzeti érdek, „szabad érdekvédelmi szervezetekre, szólás- és sajtószabadságra lenne szükség", a mikrostruktúrákban mérhetetlen szenvedéseket okoz „a cél szentesíti az eszközt" terrorja. S mindezek művészeti vetületeként: az irányított művészet természetellenes, a kitüntetési szisztémának az adott formában korrumpáló hatása van, a szocialista realizmusnak „sem művészetfilozófiailag, sem szakmailag nincs értelme". Okfejtéseinek különös színt ad a mögöttük lappangó aggodalom, a megértés szándéka. A naplót író Kassák ugyanis hatvannyolc éves, s töprengéseire elkerülhetetlenül rátör az öregedés gondolata. Különösen így, hogy megritkult körülötte a levegő, a sikeres barátok elmaradoztak, nyugtalan szellemét nem inspirálták, energiáit nem kötötték le megoldandó feladatok. Akárcsak verseiben, a tőle oly idegen feleslegesség érzése borzolja át idegeit, összébb, magába húzódik - s az üres, magányos pillanatokban mintegy utat enged a mulandóság hangulatainak. A megtett út terhével vállain úgy érzi, fölötte vagy túl van már a kint kaotikusan kavargó eseményeken, a biológia kormányozhatatlan övezeteibe érkezett vissza, hol „mennél inkább megvénül, annál inkább kihuny benne a szeretet lángja, annál jelentéktelenebbé válik benne a hálaérzet". Ez az érzelmi tudás legalább olyan fontos része már a naplónak, mint az intellektuális. Birtokba vételével kerüli el a lélektani örvényeket - módszeresen kifelé tekint, máskor emlékezete ver a távoli múltba hidakat, hogy a visszapillantás gesztusában erkölcsi tanulságra, munkakedvre leljen. Erőfeszítéseiben fogan az életmű összerendezésének szándéka, mozgalmainak történeti áttekintése. A nagy érzelmi viharok után, a napló csúcsain pedig - még ha a kinti események bele is szólnak ebbe - már előkészíti bölcsességének és belső megnyugvásának utolsó évtizedét: „Szép csöndben öregedni nem szánalomra méltó állapot - vallja -, kihullanak belőlünk a tört cserepek, a sok rendetlen részlet, mindinkább együvé látjuk a világot".

A *Szénaboglya* különleges, szintetizáló jellegéből adódik, hogy a lírai futamok, a művészi portrék, az ide süllyesztett napi kritikák, elméleti töprengések, politikai jegyzetek mellett a napló az epikus Kassák utolsó nagy kísérlete. Igaz, megírásával párhuzamosan még készülőben van egy kisregénye, s éveken belül megjelenik két novelláskötete is - ezek a művek már nem befolyásolják a prózaíró gazdag életművének megítélését, legfeljebb megerősítik írásművészetének korábbi jellegzetességeit. Részben azért, mivel az olyan történések, mint a házbeli szabóé, a bekopogó cigányasszonyé, a villamosbaleseté, vagy éppen a feleségének írt beszámoló levelei kronologikusan is e próza vázlatosan felrakott, végső színei - részben azért, mivel az *Egy kutya emlékiratai* főbb motívumai is a napi jegyzetekben vannak bejáratva, a kisregény élményi háttere és bizonyos mértékben jelentése is innen lenyomozható. Jóllehet, a két válogatott elbeszéléskötet: az 1957-ben megjelent *Boldogtalan testvérek* és az 1960-as *Mélyáram* egyes darabjainak keletkezési időpontja meglehetősen bizonytalan, témájuk és hangütésük alapján a beavatottabb kritikusok rögtön jelezték, hogy a börtönélmények, a vágsellyei hangulatok, a háborús motívumok, a lírai írótörténetek „a két világháború közötti időben játszódnak" (László Anna), utóbbi kötet pedig teljes keresztmetszetét adja a majd ötvenéves elbeszélői pályafutásnak (Szabó György). Mivel a publikálatlan írások esetében jószerint a negyvenes évek elején megjelent *Emberek, sorsok* című kötet színvonala alatti, valamint néhány színtelen háborús műről beszélhetünk,

itteni említésüket csak egy-két megrázó, késői elbeszélés indokolja. Mint a *Lombhullás* kiöregedett könyvelőjének lélektani drámája vagy a kemény vonású proletárasszony, a Mutter utolsó napjainak lírai emléket állító *Mélyáram*. Ha csak utólag is nem szólunk „az emberi lét végső kérdéseivel való viaskodás" (Illés László) olyan darabjairól, mint a girhes ló és a részeg gazda körvonalait összemosó *Boldogtalan testvérek*, az állandó harangzúgás hallucinációjától perifériára sodródott órásmester tragédiája *(Kongató harangok)* vagy az érzelmi elhidegülésnek, az öregség groteszkbe hajló végnapjainak feltűnően megszaporodott jeladásai *(Az idegen, A kapu bezárult, A tanácsos úr új élete, Ismeretlen zónák, Kataklizma, Napsütésben, Az apa)*. A fiókból előszedett anyagban - pontosan látja Halasi Andor - már „nem ad kerek meséket, kidolgozott elbeszéléseket vagy novellákat, csak aktokat, témákat, önmagukban lebegő életképeket, műhelyvázlatokat".

Jóval komponáltabb, a szerepjátszás igényeinek megfelelően bizonyos logikai egységbe rendezettebb Kassák 1956-57 táján írt kisregénye, az *Egy kutya emlékiratai*. Az író láthatóan ismerős terepen jár, a kutyatörténet megírásához bőséges élményi fedezetet nyújtanak számára a békásmegyeri és a budai háttér, a naplóból már szokásaik alapján is megkülönböztetett, egymást váltó pulik, a szerző mély, szinte rituális természetszeretete. Visszanyert alkotókedvében lendületesen montírozza össze a cselekmény helyszíneit és a különböző intim kalandokat - mintha a külső történések dinamikáját is a belső alkotói mozaikjáték helyettesítené. Már csak azért is, mivel Kassák a felülről látott állati sorsban olykor saját lelki mélyvilágát is képes megérinteni, a lét szorongásait az állatvilág felől egyetemes érvényűvé emelni: „valószínű - írja például a közös félelemről -, hogy mindennek sorsunk homályos volta, életkörülményeink bizonytalansága, elpusztulásunk észrevehetetlen, de határozott közeledése az oka". De épp így nem nehéz a történet záróakkordjában az életén végigtekintő, híveitől búcsúzó író kutyahűségre asszociáló vallomására ismernünk. Az anyag birtoklása azonban csak keret és lehetőség - melyet ezúttal sem sikerül hiánytalanul megvalósítania. S nem is elsősorban azért, mivel a mű „lényegében a kispolgári nyugalom, békesség apotheózisa" (Kristó Nagy István). Sokkal zavaróbbak, amiket a kritikus szintén említ, a bőséges világirodalmi minták, vagy a hazai viszonyítások Máraitól Déryig. Ezek tükrében még nyilvánvalóbb, a kutyatörténetben csak részben sikerül felstilizálni egy markánsabb írói mondanivalót, a csöndes lirizálás gyakran a bizonytalanság elfedését szolgálja. Arról már nem is szólva, hogy e speciális prózaalakzatban fokozottan kiütköznek az epikus Kassák örökletes hibái: a túlírtság, a szerepkiesés, a cselekményben körülményesen előkészített, álnaiv mozzanatok.

Akár a napló egyes fejezeteire tekintünk, akár arra a fokozott munkatempóra, mellyel az író belső emigrációját igyekszik feledtetni, azt kell megállapítanunk, Kassákot alkotóként és homo politicusként is felkészülten érték 1956 eseményei. A politikai változások bizonyosságát a napi kül- és belpolitikai hírekből egy nála jóval tapasztalatlanabb lélek is megjósolhatta: a XX. kongresszusnak, a szovjet-jugoszláv kiegyezésnek vagy Rákosi elmozdításának automatikusan adódtak bizonyos következményei. A burkolt célzások és esetleges szerkesztői felkérések után 1956 nyarától már számos fórumon érzékelhette saját művészi-emberi rehabilitálásának jeleit is, melyekre az őt évek után először felkereső riportereknek - kis csúsztatásokkal, mivel kiadatlan, régebbi dolgait olykor újaknak tüntette

fel - kész műveinek és terveinek hosszú sorával reagálhatott. Az alkotói kedvet lázállapotban tartó napi harmincöt cigaretta és tíz fekete mellett így aztán a *Szabad Ifjúság*nak *(Akikről régen nem hallottunk. Hogyan él Kassák Lajos?)* versek és rajzok százairól, regényekről és novellákról, naplóról, izmusok történetéről, gyermekverskötetről szólhatott. Ennél is fontosabb az az általános igény, mely az akadémiai puhatolózások után a közvetlen irodalmi életbe való bekapcsolódását sürgeti. Szinte nincs lap, mely ne kérné és közölné műveit, az *Irodalmi Újság* egyik közleményében pedig már világirodalmi rangjáról is szó esik *(Irodalmunk a nyugati lexikonok tükrében)*. A pályatársak közül egyre többen említik meg koalíciós időkbeli folyóiratait, egyre gyakrabban szerepel - személyes bűntudatokat sem titkolva - azokban a névsorokban, „akik nélkül nincs mai magyar irodalom" (Zelk Zoltán). Az egykori szerkesztőtárs, az elvi okokból sokáig eltávolodott Nádass József a *Művelt Nép*ben szinte kampányt indít az író tekintélyének visszaállításáért: „Azt sem tudom - írja idevágó cikkeinek egyikében indulatosan -, miért van még mindig *Kassák-kérdés?...* ki meri vállalni a felelősséget, hogy életműve, a magyar társadalom színpadára lépő nagyipari munkás életéről szóló regényei továbbra is rejtve maradnak az új munkásnemzedék előtt? És a versei, amelyekkel költőnemzedékekre hatott?" *(Írók és irodalmi társaságok)*. A hangsúly már csak részben esik a politikai mozzanatokra, hiszen szeptemberben bekerül a Magyar Írók Szövetsége titkos szavazással választott elnökségébe.

A kassáki visszatérés persze nemcsak a közületi szinten járt ellentmondásokkal. Ha kritikusabban szemügyre vesszük a *Költemények, rajzok* többszáz versét, azt tapasztalhatjuk, hogy az alkotó energiák fölszabadulása nem jelentette feltétlenül az alkotómunka minőségi folyamatosságát. Míg *Az izmusok történetében* a húszas évek közepén művészeti életünkből kis hatásfokkal kiiktatódott modernséget szólította meg szerencsésen, naplója pedig a marginális helyzetben válhatott legfontosabb műfajává - addig szépprózájából végleg elkopott a szellemi izgalom, s öregkori költészete is a nagy válságok-változások korát jelezte. Ennek taglalása azonban már másik tanulmány tárgya.

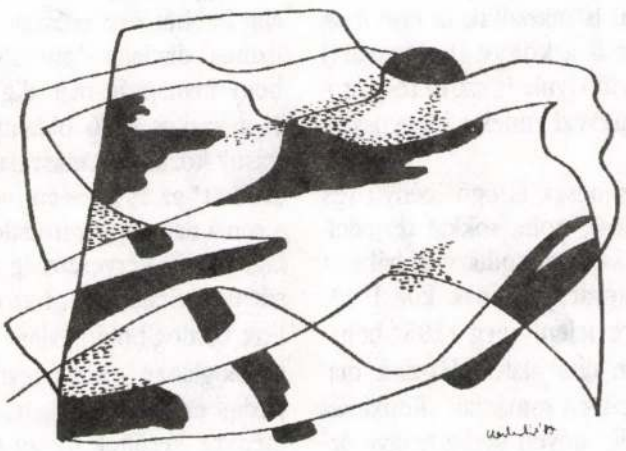

A történettől a reflexióig

– két antológia ürügyén a romániai magyar rövidprózáról

Ez év első felében, ha vaskosnak nem is mondható, de átfogó igényű (23 szerzőt bemutató) rövidprózaantológia jelent meg a stockholmi Erdélyi Könyv Egylet gondozásában - Sütő András írásától kölcsönvett cím alatt (*„Kék álhalál"*). A kortárs romániai magyar novellisztikát, rövid prózát kívánja bemutatni, majdnem a teljesség igényével. A *„Kék álhalál"*-ban olyan prózaírók szövegeit olvashatjuk, akik manapság is Erdélyben élnek - vagy még a közelmúltban ott éltek, hiszen Bajor Andor, Székely János és Varró Ilona sajnálatos módon, mondhatnók: idő előtt - az utóbbi három évben hunyt el. Sajnos, azonban - ezt előre kell bocsátanunk -, a ma Erdélyben élő jelentős fiatal vagy kevésbé fiatal szerzők közül is maradtak ki ebből az antológiából, amit a könyv (kolozsvári) szerkesztője, Dávid Gyula is szóvá tesz utószavában és megnevezi ennek a hiányosságnak az okát is.

Az első - ugyancsak átfogó igényű (és szintén nem teljes), noha sokkal terjedelmesebb bemutatása a második világháború utáni erdélyi magyar prózának közel 40, pontosan: 39 éve jelent meg (1954-ben), mégpedig kétféle cím alatt: *„Hazánk magyar elbeszélői"* címen romániai, *„Romániai magyar elbeszélők"* néven pedig magyarországi használatra.

Ennek az 1954-es antológiának a szerzői közül mindössze négyen szerepelnek a *„Kék álhalál"*-ban, az 1993-as novellagyűjteményben: Bajor Andor, Fodor Sándor, Sütő András és Szabó Gyula. Ami megdöbbentő: nem ennyien élnek (Bajor kivételével) - az első antológia szereplői közül. Ha hárman át is települtek Magyarországra (Huszár Sándor, Panek Zoltán és Szabó (később: Katona Szabó) István - ma is Erdélyben él a stockholmi kiadású antológiából méltatlanul kimaradt Hornyák József, továbbá Herédi Gusztáv, Méhes György, Nagy Ilona, Orosz Irén és Papp Ferenc is. Az utóbbi öt - más-más okból, de még a diktatúra évtizedeiben abbahagyta a rövidpróza művelését (Méhes, Herédi), egyáltalán az írást (Papp Ferenc), a 70-es években, két kiválóan sikerült kisregénye után, erkölcsi-írói válságba jutott (Nagy Ilona), vagy bölcsen tudomásul vette, hogy az általa képviselt harcosan „pártos" irodalomnak immáron lejárt az ideje (Orosz Irén).

Mintha az 1954-es szöveggyűjtemény első számú célja nem is az lett volna, hogy mennél hűségesebb, teljesebb képet adjon az akkori romániai magyar prózáról, hanem az, hogy bizonyítsa az irodalompolitika által alig hat-hét éve erőszakolt „szocialista realizmus" diadalát - ami oly remekül sikerült, hogy manapság már alig néhány olvasható el a vaskos (456 oldalnyi) kötetbe foglalt írások közül. Ám másvalamit is bizonyítania „kellett" az 1954-es antológiának. Azt, hogy a romániai magyar irodalom - a második világháborús vérveszteség ellenére - tovább, sőt újra virágzik - „a szocializmus talaján". Erre boldog-boldogtalant megszólaltattak az antológiában - következtethetné az olvasó, pedig ez sem így igaz. A vaskos gyűjteménybe kerültek ugyan nevek, amelyekről sem azelőtt, sem azután nem lehetett halla-

KASSÁK Lajos

Tiszatáj, 1983/4.

Maga a tárca, ha tréfás hangnemben is, Juhász Gyula élete egyik központi — ha nem *a* központi — problémájáról szól: a költő magányáról, „agglegénységéről". A cikk írása idején Juhász Gyula csúcsformában volt! 1928-ban közéleti férfiúként is sokat szerepelt, május 20-án a magyar ifjúság Ady-ünnepélyén beszédet mondott a költő sírjánál (az ekkor készült fényképpel indul a Tiszatáj emlékszáma), és az egyidőben kiadott *Ifjú szívekben élek* című röpiratnak is munkatársa lett. A kritikai kiadás 1928-ból százötven (!) cikkét és huszonhét versét tartja számon. 1929-ben viszont, az életrajzból tudjuk, a költő bevonult a szegedi idegklinikára, ahol tragikus haláláig hosszabb-rövidebb megszakításokkal tartózkodott. Magyar László szerint a költő örök szerelme, Sárvári Anna egy ízben meglátogatta a súlyosan beteg írót. Juhász nem fogadta, a fal felé fordult. Ide kívánkozik még Móra Ferenc megfigyelése Juhász Gyuláról: Szerinte a költő „...a nő után való mérhetetlen vágy s a nőhöz való közeledni nem merés betege". Az Agglegénytan Juhász Gyula utolsó derűs éve vallomásos írása.

TASI JÓZSEF

CSAPLÁR FERENC

Juhász Gyula és Kassák

1.

Kassák 1908-ban, *A Holnap* című antológiában találkozott először Juhász Gyula nevével és költészetével. 1909—1910-ben *A Holnap* újabb kötetéből és a *Független Magyarország* című napilapból Juhász további verseivel ismerkedett meg. Ezzel kapcsolatos élményéről csaknem fél évszázad múlva a következőket írta: „Legmélyebben Ady és Babits szavai, mondatai hatoltak belém, majd Miklós Jutka egyenetlen, gátakat törő sorai ragadtak magukkal. Jóval később figyeltem fel Juhász Gyulára, de végül a vele való ismerkedés és bajlódás lett legmélyebb emlékem. Halk és bánatos szavait szürcsölgetve távoli rokonomra, tiszteletreméltó bátyámra ismertem benne, [...] Szinte fájtam az ő fájdalmait, s az ő gordonkáján mintha az én szomorú magányosságom is hangot kapott volna. A zsoltárok könyvét sem olvashattam volna meghittebb odaadással, mint az ő magyar tájképeit, Anna utáni csendes siralmait."

Kassák Juhász Gyula egyéniségétől, életútjától oly sokban eltérő jellemére, sorsára, Juhász lírájától olyannyira különböző érett költészetére gondolva úgy tűnik, a mély Juhász-élményről szóló vallomás utólagos átélés eredménye. Kassák korábban, az *Egy ember életé*ben mérlegként is úgy nyilatkozott, hogy számára Ady költészete mellett a többi holnaposé, így Juhászé is „csak jóleső utóhang, andalító muzsika volt". Ám Kassák 1909—1910-ben írott, többségükben a *Független Magyarország*ban megjelent szonettjei, közülük is mindenekelőtt az *Árva a lelkem*, az *Esti beszéd magamért*, a *Szomorúság*, az *Én és ők*, a *Tékozló lélek sorsa* az *Őszben*, az *Önarckép*, az *Ünnep álomországban*, a *Szüretidőben*, a *Vágy és álmatlanság*, az *Oktalan kérdés valakihez*, a *Szonett*, az *Elégia*, a *Cecilia*, a *Firenzei szonett*, *Az akt* és *Az antik szobor* arról tanúskodnak, hogy Kassák ebben az időszakban mintegy másfél esztendeig Adyé mellett Juhász költői hangját, kifejezőeszközeit vélte leginkább alkalmasnak arra, hogy saját életérzését megszólaltassa. E később már nem vállalt és többé-kevésbé el is feledett verseiben sorra fölismerhetők Juhász költészetének legjellegzetesebb motívumai: a magányérzés, a szomorúságkultusz, a reménytelen szerelmi vágy, a jelenből való kiábrándultság, a letűnt korokba és a művészeti alkotások világába való elvágyódás. Szonettjeinek formájában a műfajnak az a lazább rímszerkezetű változata valósult meg, mint amit Juhász alkalmazott.

Juhász költészetének a pályakezdő Kassákra gyakorolt erős hatását még szemléletesebben jelzi a *Független Magyarország* 1910. július 26-i számában megjelent és Juhász Gyulának ajánlott *„A többi néma csönd"* című szonett. Önmagában már az is sokatmondó gesztus,

hogy Kassák egy Juhász-versre verssel reagált. Szonettje ugyanis Juhásznak a lap 1910. március 15-i számában megjelent *A többi néma csend* című versére adott költői válasz volt. Legfőbb érdekessége Kassáknak abban a címválasztással és az ajánlással nyíltan bevallott törekvésében rejlik, hogy Juhászról Juhász költői hangján és költői eszközeivel szóljon:

Messziről jött és dalolva tért meg,
Más istent és a titkot nem kereste;
Bús önmagát látta istenének
S szelíd mosollyal dőlt a végtelenbe.

Pár könyv és egy asszony volt mindene;
Sírva cipelte az élet holmiját.
S e tragikus lét: vak bohóca
A régi portáról újba söpri át.

Megölte hitét a pokol siráma
S e rút jelen: hol minden istené
És lelkünkre ég az üdvök ragálya.

Árván virrasztott nagy éji magányban:
Verseket írt lelke asszonyához
És meghalt egy fehér elefántcsont-házban.

Kassák ezt a Juhász Gyulával kapcsolatos megnyilatkozását, a vonzódás és nagyrabecsülés e kifejezését oly fontosnak érezte, hogy évekkel később, 1918 decemberében a Juhásszal való személyes megismerkedésre és közös fellépésre készülve a szegedi *Tűz* című folyóiratban újra leközöltette. Pedig költőként ekkor már rég és messze túllépett Juhász líráján.

2.

Juhász kezdettől fogva figyelemmel kísérte Kassák írói munkásságát. A *Független Magyarország*ban 1909 elejétől szinte egymás mellett olvashatta saját verseit és Kassákéit. 1909 december 25-én, 1910. április 15-én és július 26-án például együtt szerepeltek a lap irodalmi rovatában. Juhász bizonyára hálával és büszkeséggel fogadta a fiatal Kassák neki ajánlott és róla szóló szonettjét. Kassák új költői hangjának megszólalására és a magyar avantgarde mozgalom színrelépésére mégis viszonylag későn, csak Kosztolányi és Babits véleménynyilvánítása után reagált. A késés oka a már 1908-ra véglegesen kialakult és azóta változatlan, a magyar avantgarde irodalomeszményétől olyannyira eltérő ízlése, valamint személyes sorsának alakulása, az irodalmi életből való száműzetés és visszavonultság volt. A magyar avantgarde mozgalommal kapcsolatos kedvező véleményének kialakulása időben egybeesett az irodalmi és közéletbe való visszatérésével, a konvervatív ideálokon és a világháborúval kapcsolatos tévhitek feladásán való fokozatos túllépéssel, valamint a munkásmozgalomhoz való közeledéssel, a szegedi forradalmi csoportosulásokhoz történő csatlakozással. Valószínűnek látszik, hogy e folyamatok érlelődésében a magyar avantgarde mozgalom létezésének, harcos és agitatív fellépésének is része volt.

Juhász 1918. március 30-án a *Szeged és Vidéke* című napilapban tett először a nyilvánosság előtt említést a magyar avantgarde mozgalomról. Gergely Sándornál, a Kassákék felé orientálódó fiatal makói szobrásznál tett műterem-látogatásáról beszámolva a *Ma* körét egyértelműen elismerő módon mint „merész művészi csoportosulást" emlegette. A külföldi avantgarde mozgalmak, az olasz futurizmus és a német expresszionizmus megítélését, a *Ma* irodalomtörténeti szerepének és jelentőségének, sőt a *Nyugat*-mozgalom helyzetének értékelését illetően fokozatosan magáévá tette Kassákék álláspontját. A *Délmagyarország* 1918. június 29-i szá-

mában ismét Gergely Sándorról szólva a következőket írta: „Közeli rokonságot tart a komolyabb expresszionista törekvésekkel, de Boccioniék túlzása nélkül." Néhány nap múlva, augusztus 11-én a d'Annunziót elmarasztaló cikkében kijelentette: „Egy fiatal és tehetséges német vagy magyar expresszionista költő akármelyik versében több az eredetiség, újság és merészség, mint ebben a költői leiratban." Szeptember 22-én a Gergely Sándorról szóló újabb cikkében Kassákot „a magyar expresszionizmus hivatott vezérének" nevezte, és leplezetlen örömmel adott hírt a *Ma* szeptemberi kiállításának sikeréről: „Ez a demonstratív tárlat a magyar expresszionizmus képzőművészetének első jelentős diadalát jelenti. A kritika, még az óvatos és ellenséges is, szinte egyértelműen dicsérte a *Ma* művészi törekvéseinek komolyságát és létjogosultságát." Október 15-én a *Nyugat* irodalomtörténeti szerepéről szóló cikkét a következőképp zárta: „a *Nyugat* mint irodalmi törekvés elérte célját és ma már az ő lezárt eredményeit is döngetni kezdi egy új fiatalság, egy más célkitűzés, egy friss akarat, a *Máé*!" A *Ma*-mozgalomra célzott, Kassák nevezetes programversének, a *Mesteremberek*nek fő gondolatát visszhangozta, mikor az őszirózsás forradalom előestéjén, október 27-én az *Októberi fiatalság* című cikkében kijelentette: „A régi politika, irodalom, tudomány, az egész romlott régi társadalom közönyös és szürke Solnesseinek ajtaján keményen és öntudatosan kopogtat már a fiatalság, hogy új törvényeit emelje a szépség, az igazság új templomainak!"

Már Péter László fölhívta a figyelmet arra, hogy az expresszionista, aktivista irodalom létjogosultságának, sőt a *Nyugat*tal szembeni fölényének elfogadása a vidéki költőnek, halk szavú lírikusnak ismert Juhász részéről bátor, merész fölismerést jelentett. E fölismerés megszületésében fontos szerepet játszott Juhász saját költői munkásságába vetett hitének megrendülése és Bartók művészetével való találkozás. Péter László Juhász-monográfiájában idézett egyik dokumentumból kiderül, hogy ez a megrendülés már 1917 közepén bekövetkezett. Juhász ideggyógyász kezelőorvosa a költővel folytatott beszélgetésekről 1917. június 20-án a következőket jegyezte föl: „Sokat gondol arra — s ez nagyon deprimálja —, hogy voltaképpen egész életében, mostanáig nem csinált semmit, most pedig már nem is csinálhat. Versei, miket eddig írt, líraiak, mindig önmagával vesződött verseiben is, a »közzel« nem törődött. Emiatt minden dolga értéktelen." 1918. december 29-én a *Ma* szegedi matinéján mondott nevezetes előadásában nemcsak a magyar avantgarde mozgalom létjogosultságát, élenjáró szerepét bizonygatta, hanem saját eddigi költői munkásságát is idejétmúltnak, korszerűtlennek minősítette, mikor kijelentette: „Azt akarta *A Tett*, hogy a művészet ne csak passzívan szemléljen, mint a fakír a köldökét és a habitüé az operát, hogy a művészet ne csak meddően siránkozzék vagy ujjongjon a dolgok láttán, de maga is aktív részt vegyen a világ megformálásában, maga alakítsa a dolgokat, teremtő legyen a művészet, és irányító, az új világnak, amely jön és tád, ne csak bámulója, de építőmestere is!" Akarva akaratlanul saját költői múltjáról szólt kritikusan, mikor „a burzsuá világ mondvacsinált komplikációit és differenciáltságait" emtte, mikor elmarasztalólag megemlítette, hogy „a passzív impresszionizmus megelégedett dolgok nézésével és szép szavak mondásával, a részletek művészetével". A kezelőorvosá korábban bevallott kételyei, a „közzel nem törődés" miatt érzett önvád késztette arra, gy a *Már*ól dicsérőleg elmondja: „Igent és Nemet mond világra és dolgokra", „közösséget állal a nagy közösséggel", „az élet lendületét hozza a jövendő irányában".

Juhász legkorábban 1917 végén szerezhetett tudomást Bartók és a magyar avantgarde mozgalom között kialakult közeli kapcsolatról, kölcsönös szolidaritásról, Kassákék Bartók személye és zenéje iránti hódolatáról, nagyrabecsüléséről. A *Ma* 1918. február 1-én megjelent Bartók-száma s ebben mindenekelőtt Náray Miklós Bartókról szóló tanulmánya, valamint Kassák Bartóknak ajánlott *Napraköszöntés* című költeménye alapján láthatta, hogy a magyar aktivisták tudatában Bartók munkásságát illetően a népzenegyűjtés és a zeneszerzés, a parasztzeneiség és a korszerűség nem vált külön, sőt a parasztzeneiség mint a korszerűség alapja, kiindulópontja szerepelt. A *Ma* első budapesti matinéjának műsorából kitűnhetett számára, hogy a magyar aktivisták a fiatal Bartók izzó, robbanó erejű zenéjében saját művészi programjuk megvalósítására, a világ átalakítására törekvő elszánt akaratuk zenei kifejezésére is-

mertek. A Bartókot régóta személyesen ismerő, zenéjét fenntartás nélkül nagyra tartó Juhász számára mindez megkönnyítette a *Ma*-mozgalom létjogosultságának és úttörő szerepének fölismerését. Jellemző, hogy Juhász az 1918. december 29-i matinén a *Ma* egyik legfontosabb és legértékesebb jellegzetességének „a művészet ősi, primitív, örök, spontán erőihez" való visszatérést tartotta, tehát azt a törekvést, amely Bartók népzenegyűjtői és zeneszerzői tevékenységét meghatározta. Bartók zenéjének a *Ma* irodalom- és művészeteszményét elfogadtató hatásáról vallott, mikor előadása végén kijelentette: „Bartók zenéjében a komoly lélek ősi borzongásai és a modern idegek remegései ölelkeznek a teremtés lázában."

A szegedi matiné alkalmával került sor Juhász Gyula és Kassák között az első személyes találkozásra. Kassák elmondja emlékezésében, hogy ezt megelőzően néhány alkalommal levelet váltottak. Bár e levelezésnek sem Juhász, sem Kassák hagyatékában nincs nyoma, Kassák állítását nem kell kétségbevonnunk. A *Ma* szegedi estjének megszervezéséhez ugyanis föltétlenül előzetes kapcsolatteremtésre volt szükség. Alighanem igaza van Péter Lászlónak, mikor azt gyanítja, hogy a kapcsolat Gergely Sándor közreműködésével jött létre. Kassák ugyanis az időközben a *Ma* munkatársává vált szobrásztól kaphatott legkorábban és leghitelesebben hírt Juhásznak a *Ma*-mozgalom iránt egyre növekvő rokonszenvéről. Szélpál Árpád, Kassák közeli munkatársa, a *Ma* költőinek egyike úgy emlékszik, hogy a szegedi matiné Juhász kezdeményezésére jött létre. Ám Kassák arra még az előzetes információk alapján sem számított, hogy Juhász oly bátran és keményen fog kiállni mellettük. Pedig Juhásznak nemcsak a máshoz szokott szegedi közönség előítéleteivel kellett számolnia, hanem még a baloldali érzelmű írók, művészek egy részének értetlenségével, sőt dühödt ellenszenvével is. Csányi Mátyás, Juhász közeli barátja és fegyvertársa például a *Ma*-est után a *Tűz* 1919. január 4-i számában „tehetségtelenségtől ordító hülyeségeknek" nevezte a *Ma* irodalmát, és „huszonöt botot" követelt Kassákéknak. A *Tűz*-csoportban egyébként — valószínűleg nem kis részben Juhász föllépésének hatására — voltak a *Ma*nak hívei is. A lap következő számában Szalay János megvédelmezte Kassákot Csányi támadásával szemben, „zseniális művésznek", „a legforradalmibb magyar írónak", „Ady óta a legeredetibb talentumnak" nevezte.

Kassák a *Ma* 1919. január 26-i számában a történteket némileg megszépítve azt írta, hogy a szegedi matinénak „úgy a közönség, mint a sajtó körében sikeres, nagy visszhangja volt". A szegedi sajtóban megjelent híradásokból azonban kiderül, hogy a közönség a matiné irodalmi műsorszámait udvariasan leplezett értetlenséggel vagy éppen nevetéssel fogadta. Juhásznak a matinén fölolvasott előadása, mely nyomtatásban először a *Ma* 1919. január 26-i számában látott napvilágot, mindmáig a magyar avantgarderől szóló egyik legfontosabb megnyilatkozás. Értéke nemcsak a *Ma*-mozgalom útjának és törekvéseinek pontos interpretálásában és sajátos költői erejében van, hanem abban, hogy fölhívta a figyelmet a *Ma*-mozgalom sajátos magyar jellegére is.

Szélpál Árpád úgy emlékszik, hogy Kassák és Juhász pár hónappal később Budapesten a *Ma* 1919 áprilisában, májusában rendezett propagandaestéinek egyikén újra találkozott. Erről találkozásról Szélpál az 1983. január 17-én kelt levelében a következőket írja: „A Tanácsköztársaság idején, a *Ma* egyik előadóestjére Juhász Gyula feljött Szegedről. Az előadóestet a Medgyaszay Színházban rendeztük. A szünetben arra kérte Kassákot, hogy mutassa be neki azt a költőt, aki a *Színház 1918* című háborúellenes verset írta. Ez volt egyetlen találkozásom Juhász Gyulával. Beszélgetésünk során azt mondta, hogy nagyon szereti ezt a versemet, és gratulált merészségemért. Mondtam neki, hogy a vers megjelenéséért Kassáké az érdem, mert a lap betiltását kockáztatta vele. Az említett előadóesten a szünetben Kassák és Juhász Gyula között nagyon meleg hangú beszélgetés folyt le, de részleteire nem emlékszem, csak hangulatára."

Juhász költészetében a *Ma*val való e találkozásoknak nincs föltűnő nyoma. Az 1919 nyarán írt *A munkásotthon homlokára* emlékedett hangját, motívumait, felrázó, mozgósító jellegét, jövendőképét azonban a magyar expresszionizmus, aktivizmus irodalomeszménye felé való közeledés jeleként lehet számon tartani.

3.

Juhász — mint Péter László írja — a Tanácsköztársaság leverése, a *Ma* emigrációba kényszerülése után sem ingott meg Kassák költészetének értékéről, irodalomtörténeti jelentőségéről vallott meggyőződésében. Kassák 1920 utáni költészeti kalandjait látva azonban szükségesnek tartotta leszögezni, hogy ő személy szerint jobban szereti „a megtalált hitből és az elnyert bizonyosságból fakadó nyugalmat", „a tiszta szemléletet". Ám ha az államhatalom vagy a konzervatív ízlésű kritika részéről támadás érte Kassákot, vagy épp értetlenség, mellőzés nehezítette helyzetét, Juhász szinte mindig alkalmat talált arra, hogy kiálljon mellette. Mikor 1919 őszén hajtóvadászat folyt a *Ma* vezető munkatársai ellen, s Kassáknak a börtönből kikerülve külföldre kellett menekülnie, Juhász újra hitet tett a magyar aktivizmus művészetének létjogosultsága és jelentősége mellett. A *Délmagyarország* 1919. november 4-i számában Gergely Sándor és Moholy-Nagy László közös műteremtárlatáról szólva többek között a következőket írta: „Ezt az új plasztikai és pikturális törekvést nem lehet sem mosolyogva, sem kézlegyintéssel elintézni többé, ebben a fiatal, erős és bátor művészetben egy most támadó új világ lelke lebeg." 1921 végén, a *Világanyám* című kötet megjelenése után Kassákot gúnyoló, sőt denunciáló cikkek sora látott napvilágot a magyarországi lapokban. Jellemző, hogy *Az Est Az aktivista Pegazus,* a *Ma Este* pedig *„A modern művészet — elmebaj!"* címmel írt Kassák képverseiről. Juhász minderre és a még dühödtebb, még inkább elutasító szóbeli vélekedésekre a *Szegedi Napló* 1922. március 12-i számában az expresszionizmus és a dadaizmus létrejöttének, a korabeli valóságban és életérzésben rejlő gyökereinek bemutatásával válaszolt. Különösen az számított az akkori viszonyok között merészségnek, ahogyan a dadaizmus létjogosultságát megindokolta: „Ha a világ beteg — és ma nagyon, nagyon beteg, ennek megállapításához nem kell túlságos szakértelem — nem csoda, ha lelkének — a művészetnek — is magas láza van. [...] most még vajúdás és születés liheg és vonaglik ezen a földön. És új váteszek, új próféták, új apostolok (és új bűbájosok és új vajákosok és új ördöngösök és új mordályégetők) prédikálnak új igéket és táncolnak új vitustáncokat." Amit Juhász Kassák költészetének művészi értékéről kijelentett, az a korabeli közhangulatban legalább akkora vakmerőség volt, mint az ellenforradalom által berendezett világ „betegségére" való erőteljes célozgatás: „Kassák Lajos versei között pedig van néhány olyan monumentális, amelyek nevét egészen bizonyosan bele fogják írni a költői maradandóságba. Ennek a kornak leglelke szólal meg ezekben erővel és mély hatással, ennek a kornak lelke, amely új dómokat akar emelni, a munka és haladás, az emberiség és szabadság nevében."

Mikor a bécsi *Ma*-csoport széthullása, a folyóirat megszűnése, majd az 1926 decemberében Budapesten megindított *Dokumentum* visszhangtalansága és kimúlása nyomán kérdésesnek tűnt Kassák költészetének a hazai olvasóközönség körében való létjogosultsága, Juhász több alkalommal is igyekezett fölhívni a figyelmet Kassák költészetére. A *Színház és Társaság* 1926. november 8-i számában megjelent írása egyik helyén kijelentette, hogy Rabindranath Tagorenél érdekesebbnek tartja, szívesebben olvassa több magyar író kortársát, közöttük Kassák Lajost. A *Délmagyarország* 1927. február 11-i számában Berczeli Anzelm Károly *Mise* című verseskötetéről szóló ismertetését a következőképp kezdte: „A magyar lírának a huszadik században két nagy forradalma volt. Az egyiket Ady Endre hozta, a másikat Kassák Lajos. Mind a két forradalom teljes volt: tartalmi és formai egyaránt." Nem sokkal később, a *Délmagyarország* 1927. április 10-i számában egyik színházi témájú cikkét így fejezte be: „Jók voltak még: Vörösmarty Mihály versei. Jók még Ady Endre versei is. Jók lesznek még Kassák Lajos versei is." A lap 1927. november 12-i számában a Nobel-díj odaítélését kommentálva leplezetlen iróniával panaszolta, hogy a „mindenféle akadémiától elrugaszkodott és hivatalos tekintélyeket nem tisztelő nevek" szóba sem kerültek a hazai jelölések alkalmából, s a mellőzöttek névsorának végén mintegy felkiáltójelként Kassák Lajost szerepeltette.

Kassák költészetének elismerő emlegetése, értékének, jelentőségének hirdetése a publicista Juhász 1919 utáni magatartásának, az ellenforradalmi rendszer kultúraellenességével, hamis értékeivel való szembeállásának egyik jellegzetes megnyilvánulásává vált. E tekintetben külö-

nösen sokat mond, ahogyan Juhász a Kassák ellen indított sajtóperekre reagált. Már 1928. június 21-én a *Délmagyarország*ban megjelent *Színház és kultúra* című cikkében rejtett célzást tett Kassák *Álláspont* című bécsi röpirata miatt megindított büntető eljárásra. Pár héttel később, 1928. július 27-én leplezetlen gúnnyal kommentálta a hivatalos kultúrpolitika irányítóinak azt a döntését, hogy a Baumgarten-díjat csak „megbízható íróknak" szabad odaítélni. 1928. december 7-én a *Magyar könyv válsága* című cikkében közvetlenül szólt az *Álláspont*perről. Keserű iróniával, megvetéssel említette a tárgyalást vezető tanácselnök magatartását, aki azt tanácsolta Kassáknak, hogy „írjon jobb könyveket, majd akkor többet fog keresni!" Juhász e megjegyzésre és a Kassák elleni egész bírósági eljárásra a cenzúra elleni tiltakozással, az irodalom szabadságának követelésével válaszolt. Cikke végén többek között a következőket írta: „Tessék szabadabb levegőt engedni be az irodalom számára, tessék a különféle nyílt és titkos cenzúrákat beszüntetni, tessék a gondolat és írás függetlenségét biztosítani, és akkor majd még jobb könyveket fog írni az a Kassák."

Juhász lapjában, a *Délmagyarország*ban az *Egy ember élete* második része miatt megindított sajtóperre is történt reagálás. Az 1932. december 11-én megjelent *A szellem szabadsága* című névtelen vezércikk nem szerepel a Juhász kritikai kiadás megfelelő kötetében, mégis nagy valószínűséggel az ő írásának lehet tartanunk. Juhász 1932. október 12-e óta újra otthon volt viszonylag jó, írásra képes állapotban. Decemberben verse és egy másik vezércikke is megjelent a *Délmagyarország*ban. Szerzősége mellett szól a cikk témája és a jellegzetes névsor, többek között Schiller, Ibsen, Mozart, Beethoven, Wagner és mindenekelőtt Ady és Bartók említése. Juhász stílusának egyik jellegzetessége, a mondatrészek halmozása szintén megfigyelhető benne. Ez az érdekes írás, mely Kassák hagyatékából került elő lapkivágat formájában, s melyet most Péter László, a kritikai kiadás szerkesztője is Juhász tollából származónak valószínűsített, a következőképp hangzik:

„Ugyanakkor, amikor a világ íróinak Budapesten összegyűlt parlamentje az írói szabadság védelmének módozatairól tanácskozott, s amikor elhatározták, hogy »a jövőben« tiltakozni fognak minden olyan kísérlet ellen, amelyik üldözni akarja az írót meggyőződése miatt, a budapesti törvényszék bírái elé állott Kassák Lajos, akit egyik regénye szereplőjének szavai miatt osztályelleni izgatással vádolt az ügyészség. A törvényszék Kassák Lajost felmentette a vád alól s a felmentő ítéletben az ügyész is megnyugodott. A bíróság tehát a jogerős ítélet megállapítása szerint nem talált büntetendő cselekményt Kassák Lajos regényében, de az ügyész akkor, amikor a felmentő ítéletben megnyugodott, arról tett tanúságot, hogy az állam büntető hatalmának képviselete nem talál üldözni valót abban a világirodalmi mértékkel mérve is monumentális, megrázóan szép és megrázóan igaz könyvben, ami miatt íróját a vádlottak padjára ültették.

A Pen Clubok budapesti kongresszusa meleg ünneplésben részesítette Benedetto Crocet és Louis Aragont, akiket írói meggyőződésükért, irodalmi hitvallásukért elítélték s a szolidaritás őszinte megnyilatkozásával emlékeztek meg Ossietzkiről, aki azért nem jöhetett el a gondolatszabadság s az írói meggyőződés szabadságának védelmére tanácskozni, mert börtönbe küldték azok, akik az írói meggyőződést csak akkor tisztelik, ha az írói meggyőződés pártpolitikai törekvéseik szellemét szolgálja. A szellem szabadságának olasz, francia és német áldozatai felé fordult az írók budapesti kongresszusának részvéte, ami alatt Kassák Lajos, a magyar irodalomnak ez a különös nagysága írói meggyőződésének szabadságáért a vádlottak padján harcolt. Eszünkbe jut a Fehér Kövek *csudálatos szépségű novellája: a görög filozófia nagy szellemei a jövő vallásáról vitatkoznak s az eléjük vetődő rongyos ruhájú, mezítelen lábú apostolt nem ismerik fel. A világ minden tájáról összesereglett írók arról tanácskoztak, hogy az irodalom jogcímén, az írói tehetség tekintélyével s az irodalom élő reprezentánsainak közéleti és társadalmi súlyával mit tehetnek a meggyőződésnek és emberi szellemnek szabadságáért, mialatt az élő magyar irodalom egyik legeurópaibb képviselője a vádlottak padján felelt azért, amit regényében a — szereplők mondanak.*

Nem magyar jelenség ez és nem a mai kor tünete. Schillert is bezárták a Haramiák *miatt s megtiltották neki, nem az írónak, hanem a katonaorvosnak, hogy nem kívánatos dolgokról írkáljon. Bars vármegye törvényhatósága feliratban tiltakozott Kazinczy Ferenc nyelvújító törekvései ellen, s megbélyegezte az egész nyelvújítási mozgalmat. Az sem új dolog, hogy a fogorvosok perlik a drámaírót; Rembrandot az* Éjjeli Őrség *világraszóló remeke miatt is perbe fogták a községi alabárdosok, Goethe válaszra sem méltatta Schubert levelét, amihez mellékelve a megzenésített* Erlkönige *küldte el neki. S hogy írnak a kortársak s közöttük a legkiválóbb kritikusok Mozartról és Beethovenről! Amikor Manet kiállította Párisban az* Olympiát, *katonákat kellett a vászon elé állítani, hogy a felháborodott nézők ne vagdossák darabokra ezt a korszakot megújító remekművet. S idézzük a Wagner Richárd és Ibsen körül lefolyt évtizedes harcokat? A Daily Telegraf 1916-ban azt írta Ibsenről, amit Karlovszky Bertalan és Bosznay István mondottak a mai magyar piktúra legkitűnőbbjeiről. Greguss, aki finom és szellemes verset írt az ébresztők sorsáról, a felháborodás és gúny ostoraival sújtott le — Petőfi Sándor költészetére, s Toldy Ferenc úgy írt Petőfi és Arany János koráról, mint a hanyatlás korszakáról. S idézzük az Ady körüli harcokat, amíg Ady élt s emlékeztessünk arra a kisajátítási eljárásra, amivel szellemét most azok akarják birtokba venni, akik az üldöző harcok vezéreinek fegyvertartói voltak? Idézzük Bartók Béla sorsát, aki előtt a nagy világ hódol, de aki nem juthat szóhoz a magyar Operaházban?*

Örök küzdelem folyik a régi és az új, a tradíció és a haladás, a beidegzettség és a felszabadulás vágya, az érdek és a szabadság között. A szellem harcába nem elegyedhetik be az uralom érdeke. Az emberi szellemnek s a művészetnek szempontjai függetlenek az osztályok harcától s az uralmi törekvésektől. A szellem hőseit ne akarja senki trubadúrokká züllleszteni, s uralmaknak és politikai törekvéseknek szolgálatára kényszeríteni azokat, akik örök időkre jótevői lehetnek szellemük kincseivel az egész emberiségnek. A szellem szabadságát tisztelje mindenki, mert — mint ahogy ezekben a napokban Magyarország egyik világhírű vendége mondotta — »ha hiányzik a véleménynyilvánítás szabadsága, akkor megszűnik a tisztességes emberi élet; szabad gondolat, szabad betű nélkül nincs kultúra és nincs civilizáció«. Ebből szerezzenek okulást az üldözők, s ebből merítsenek vigaszt az üldözöttek."

Juhász mindvégig elismeréssel szólt Kassák írói munkásságáról, ám az 1920-as évek elején, közepén színre lépő fiatal avantgarde költők tevékenységét egyre nagyobb kritikával, fenntartással fogadta. Mégpedig azért, mert avantgardizmusukban legtöbbször nem eredeti költői megnyilatkozást, hanem epigonizmust érzett. 1922 októberében még „örömmel és reménységgel" szólt róluk. A Hevesy Iván által vezetett *Manifesztum*-csoportra gondolt, amikor dicsérőleg a következőket írta: „Ezek az új költők általában a közösség nagy érzéseit kezdik énekelni, az egyetemesség céljaiért lelkesednek. A talajuk szociális, gyökereik a mély emberi egységbe nyúlnak." 1924. április 13-án a *Szeged* című napilapban megjelent könyvkritikájában azonban már így nyilatkozott: „az Ady után jött expresszionista kezdések és kísérletek egyelőre, egy hatalmas és eredeti egyéniség jelentkezésén kívül, problematikus természetűek." Pár hónappal később a *Vojtina új ars poétikája a fiatal költőkhöz* című nevezetes tanköltemenyében élesebben fogalmazott. A Raith Tivadar vezette *Magyar Írás*-csoportra célozva többek között a következőket írta:

Ugy értem ezt, hogy szép, szép az irányzat,
Mely egyenes és végtelenbe mén,
A hitteljes müvészet és hadászat,
De mégis, mégis fő a költemény.

Amit 1918 decemberében a *Ma* egyszerre nemzetközi és magyar jellegéről elismerően írt, hogy „gyökerei a magyar humuszból hoznak életerőt és életkedvet, de koronája a világ napjától virul és a világ viharától erősödik", azt most a fiatal avantgardisták számára követelményként fogalmazta meg:

Világpolgár légy (és ebben Aranynál
Tovább megyek, bár ő arany marad),
De ez az érzés nem a hontalanság
S becsülve mást, vedd észre a magyart!
Mert szép az export és expressió is,
(Noha magam már nem élek vele),
De a poézis mégis csak poézis
S gyökér nélkül nincs fának levele.

Péter László kutatásai alapján tudjuk, hogy Juhász és Kassák az 1918 decemberi *Ma*-est után 1926 májusában Bécsben újra találkoztak. E találkozás alkalmával vitát folytattak a korabeli költészet tartalmi és formai problémáiról, lehetőségeiről. Péter László fedezte föl, hogy e találkozás és vita érdekes hatással volt Juhász költészetére: „Juhász bécsi útja, Kassákkal való kinti találkozása után közeledett a szabadvers felé, s írt jó néhány rímtelen jambikus költeményt, mely közeláll a vers libre-hez." A bécsi találkozás hatását s ezzel kapcsolatban Juhász új formai törekvéseinek tudatosságát mi sem dokumentálja jobban, mint hogy a bécsi ihletésű *Josephus szobránál* című vers formájáról a költő egykorú följegyzésein a „szabad vers" megnevezés olvasható. Az 1920-as évek végén vagy talán az 1930-as évek elején pár alkalommal ismét találkoztak. Kassák később drámai képet rajzolt arról, milyennek látta ekkor Juhászt: „Néha felrándult Pestre, ilyenkor benézett az írók otthonába, helyet foglalt az egyik fotöjben és hallgatott, szörnyűségesen tudott hallgatni. Már nem találhattam meg benne sem a diákot, sem a hajdani papnövendéket, sem a művelődés hirdetőjét. Gyérült a haja, gyűrődött arcát torzonborz szakáll éktelenítette; ajkai, valami kimondhatatlan gúnyt és megvetést jelezve elferdültek. Kihullottak a fogai, és dadogva szólt, ha végül is szólásra kényszerült."

4.

Kassák 1920-tól 1937-ig egyetlen alkalommal sem írta le vagy említette nyilvánosság előtt Juhász Gyula nevét. Az 1920-as években a magyar avantgarde mozgalom vezető írójaként és teoretikusaként, majd a hazai szocialista kultúrmozgalom egyik irányítójaként Juhász költészetében nem érzett semmi olyan aktualitást, ami miatt szólnia kellett volna. A tömeghatású szocialista irodalom létrehozásának lehetőségeit keresve, előbb az avantgarde, majd az agitprop költészet eszközeivel kísérletezve, a Juhász lírája iránti megbecsülést a kritika és az olvasók és egyben saját maga személyes jellegű ügyének tekintette. Jellemző, hogy Juhász halála alkalmából a *Munká*ban a szegedi költő *Magamhoz* és az *Elégia* című versét közölte „hálás megemlékezésül", mint írja, „egy szonettjét és egyet a híres Anna versek közül", nekrológjában pedig többek között a következőket mondta: „Kritikusok és olvasók általában nagyrabecsülték, de a tárgytalan szomorúság mélységeiben fogant és szemérmesen halk versei sohasem jutottak be a tömegek köztudatába."

1940-ben, Juhász gyűjteményes verseskötetének megjelenése alkalmával, a Juhász szinte teljes költészetével való találkozás nyomán, majd a Juhász munkásságával szembeni hivatalos bizalmatlanságról és ellenszenvről érkező hírek hatására már nemcsak „a fájdalmasan magábaforduló" lírikust látta meg, hanem az ellenforradalmi rendszer erkölcsi és művészeti normáival, ízlésével határozottan szemben álló, a munkássággal és a parasztsággal szolidaritást vállaló költőt és közéleti embert is. Azt a képet fogadta el róla, amit a hajdani szegedi *Ma*esten kialakított.

Mikor a szegedi közgyűlés Juhász Gyula utcával kapcsolatos elutasító határozatának hírét vette, a *Magyar Nemzet* 1941. február 20-i számában *Ne adjatok néki utcát!* címmel Juhászt szenvedélyesen védelmező és a város hivatalos urait élesen támadó cikkben reagált. Juhász bátorságának, az ellenforradalom rendszerével való szembenállásának érzékeltetésére többek között épp az 1918 decemberi *Ma*-estet, Juhász akkori kiállását idézte fel: „Nem kellemes hízelkedő volt ő, hanem olyan garabonciás, akire állandóan gyanakodni kellett. Apró

szemeit ha fölvillantotta, szinte megrettenhetett tőle, akinek rossz volt a lelkiismerete; ha valamely ünnepségen megszólalt, a szabadságról beszélt, komázott diákjaival, s ha tehette, vad bozótok felé irányította a fiatal költőt. Együtt voltam vele egy szegedi ünnepségen, s bizony mondott olyanokat, hogy a város tisztes urai örökre feketekönyvbe írták a nevét." Ennek a személyes emlékként megőrzött bátor kiállásnak a természetes folytatását látta Kassák abban, hogy Juhász „nem kísérelte meg elgyávítani és alázatosságra szoktatni" a kamasz József Attilát, hogy „eljárt a szervezetekbe", hogy „művészeti és filozófiai ismeretekre tanította a munkásokat", hogy megénekelte „a szegénységben vergődő parasztot". Kassák tudatában ezután a lírikus Juhász az Anna-versek írója kívül mint a *Tápai Krisztus* költője élt tovább. A *Magyar Nemzet*ben cikke végén teljes egészében idézte a verset. Az 1955-ben írott *Juhász Gyulát olvasva* című költeményében szintén hivatkozott rá. E szép költői tiszteletadásba az Anna-szerelem mellett beépült Gulácsy Lajos neve, Juhász hozzá fűződő barátsága is.

Az 1950-es évek elején Békásmegyeren szinte teljes elszigeteltségben élő, hallgatásra ítélt Kassák Juhászt sorstársának érezte. Ebből a sorsközösség-érzésből, Juhász irodalompolitikai helyzetéhez, megpróbáltatásaihoz nagyon hasonló élmények átéléséből fakadt a *Juhász Gyulát olvasva* bensőséges, lírai hangja, Juhászban a szenvedő embert, a szomorú költőt hangsúlyozó szemlélete. Ez a Juhász-élmény fejeződik ki az 1956-ban a *Juhász Gyula Emlékkönyv*be készült *Lírai emlékezés* következő részletében is: „Szerettem csöndes magányosságát, szelíd sorsvállalását, rokonomnak éreztem, bárha sokban különböztünk egymástól. De megtaláltam benne azt az egyszerű alázatot, ami belőlem annyiszor hiányzott, irigyeltem tőle azt a leplezetlen bűnbánatot, ami az én számból káromkodások nélkül nem tudott előbukkanni." Ez a mellőzés és magányosság évei alatti Juhász Gyula-élmény szerepet játszhatott abban is, hogy Kassák oly részletesen szólt emlékezésében a Juhász fájdalmaival, magányosságérzésével történt ifjúkori azonosulásáról. 1957-ben, a magyar irodalmi és művészeti élet bénultságának idején épp Juhász halálának huszadik évfordulóját, a költőről való megemlékezést használta fel alkalmul arra, hogy a lehető legszélesebb nyilvánosság előtt, a magyar rádióban hitet tegyen az alkotó munka és a kölcsönös bizalom szükségessége mellett. „Az oktalan vádaskodások és a könyörtelen félreállítás után" a „bajok és kétségek" ellenére dolgozni akaró Kassák a *Valóság és emlékezés* címmel felolvasott előadásában azt a Juhász Gyulát idézte fel, „aki nagyon sokat gyötrődött az életben, éveken át a sír szélén járt, s mégis olyan műveket hagyott ránk, melyek a magyar kultúra területén halhatatlanná tették a nevét".

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Juhász Gyula összes művei. Szerk.: Péter László. Sajtó alá rendezte: Péter László, Grezsa Ferenc, Ilia Mihály. Bp. 1963—1975.

Juhász Gyula Emlékkönyv. Szerk.: Paku Imre. Bp. 1962.

Kassák Lajos: Csavargók, alkotók. Válogatta és sajtó alá rendezte: Ferencz Zsuzsa. Bp. 1975.

Péter László: Juhász Gyula Bécsben. Itk, 1962. 1. 95—102.

Péter László: Juhász Gyula a forradalmakban. Bp. 1965.

LENGYEL ANDRÁS

Juhász Gyula és Móra Ferenc

EGY KÜLÖNÖS BARÁTSÁG TÖRTÉNETÉHEZ

„Kapcsolatukról még sokat lehetne írni, s elemezni kellene azt a sajátos feszültséget is, amelyet köztük a sors teremtett."
(Péter László, Juhász Gyula Emlékkönyv, 552.)

„A szegedi városi írókról Szegeden nehéz beszélni. Nagyon közel vannak hozzám s egymáshoz. A kritika csak világvárosban lehetséges, ahol levágják azt az írót, aki a másik kávéházba jár és megveregetik a vállát annak az írónak, akinek a vállai a közelben vannak. Mert ellenkező esetben a fülét húzzák meg a kritikusnak, ha közel van!"
[Juhász Gyula (1906), JGYÖM 5:83—84.]

1

Juhász Gyula 1902 őszén — alig pár hónappal Móra Ferenc Szegedre kerülése után — Budapestre ment tanulni, s ezt követően, egészen 1917-ig távol élt szülővárosától, Szegedtől. Így, bár hallgatóként, majd tanárként is itthon töltötte a nyári nagy tanítási szüneteket, s ha csak tehette, máskor is hazajött, élete — már csak külső helyszíne miatt is — egészen másként alakult, mint Móráé. Életvitelük jelentős különbsége, persze, nemcsak a földrajzi távolságból fakadt; ők ketten két gyökeresen eltérő lelki és írói alkatot testesítettek meg, s ráadásul más-más irodalmi ízlés jegyében is alkottak. Juhász Gyula az akkoriban föllépő új irodalmárértelmiség azon csoportjába tartozott, amelyik emberi és írói kiteljesedését a régi ízléssel és irodalommal való szakításhoz, s egy gyökeresen új életérzés és magatartás írói képviseletéhez kötötte, s ezért az irodalmi „lázadásért" saját értelmiségi-polgári egzisztenciájának megteremtését is kockára tette. Intellektuális magatartása és esztétikai ízlése révén egy „ellenzéki" számba menő, hivatalt és közönségízlést irritáló irányzat híve lett; az irodalomtörténet, joggal, „a Nyugat-mozgalom balszárnyának kiemelkedő alakjaként" tartja számon. Móra, alkatából is következően, más utat járt meg. Az ő értékrendjében nem az irodalom, hanem az egzisztenciális érvényesülés állt az első helyen, s irodalmi ambícióját is mindig ennek rendelte alá. Okos és tehetséges ember volt, nagy írói kvalitásokkal, de helyzete és tehetsége természete elsősorban a társadalmi beilleszkedésre, illetőleg az adott társadalmi *lehetőségeken belüli* fölemelkedésre: karrierre predesztinálta. Lehetőségei természetét és határait mindig gyorsan (s többnyire jól) föl is mérte, s tehetsége, szorgalma és simulékonysága révén élt is ezekkel a lehetőségekkel. Szegeden is hamarosan ő lett a „hasznos ember", akit a lapnál is, a hivatalban is „jól lehetett használni", aki mindazt, amit kellett, gyorsan és jól megcsinált. S bár erős, határozott egyéniség volt (ahogy mondani szokás, igazi „karakter"), „létezéstechnikájába" szervesen beletartozott a nagymértékű ízléstolerancia, a konformizmus határán járó simulékonyság, a „rugalmasságba" rejtett határozottság. Nem véletlen, hogy költőként (s íróként) is a tradícióhoz, a bevetthez simult hozzá. Költőként a „nép-nemzeti" epigonizmus harmadik vonalához kapcsolódott, irányzatjelölő társai közt, jellemző mód, Jakab Ödönt, Pap Zoltánt és Pósa Lajost említhetjük meg. Íróként, pontosabban tárcaíróként pedig a szegedi népies novella hagyományaihoz alkalmazkodott tárgyban, ízlésben és modorban egyaránt. Mint író így mindig

KASSÁK KÉRDÉSEK

Beszélgetés Szabolcsi Miklóssal

— Ezen a héten ünnepeljük Kassák születésének századik évfordulóját. A professzor úrtól, a magyar irodalom története huszadik századi köteteinek szerkesztőjétől és az avantgardról szóló tanulmányok szerzőjétől azt kérdezem: miben látja az évforduló főbb feladatait? Hiszen Gyergyai Albert egy előszavában már 1935-ben sürgette Kassák beiktatását a magyar irodalomtörténetbe, de úgy tűnik, ez még ma is aktuális.

— Először is azt a problémát emelném ki, hogy Kassák életútja, pályája, működése a forradalom és értelmiség viszonyának egy sajátos esete. Nem egyedi eset, és ezért megvitatásra érdemes. Kassák a munkásosztályból származott, magát mindig szocialistának vallotta, de programjában, művészetében és magatartásában mindig kívül állt, mind a szociáldemokrata, mind pedig a bolsevista pártmozgalmakon. Ismeretes, hogy a 19-es Tanácsköztársaság idején Kun Béla-val való vitájában már meghirdette azt a külön programot, amelynek lényege: az emberi személyiséget kell a művészetnek alakítania a maga eszközeivel, amelynek politikai harcokon kívül kell megformálnia egy új létezésmód feltételeit. Sok ideig gyanakvással kísérték, kísértük mi irodalomtörténészek is ezt az olyannyira egyéni programot, de ma nagyon is szükséges megvizsgálni értékeit, jogosultságát.

Jellegzetes, kevesek által követett példa az övé, valaki aki mindvégig baloldali maradt, de sosem tartozott közvetlenül a mozgalmakhoz, ezen a baloldalon belül mindig a maga külön útját járta. Ezért volt bizalmatlan vele szemben sok mindenki, tehát szükséges ezért egyrészt ezt az értelmiségi paradigmát, ezt a ma nagyon is aktuális értelmiségi magatartásformát előtérbe állítani és vizsgálni.

Hadd tegyem hozzá, hogy én itt az évfordulós ülésszakon Kassák legvitatottabb művével, a **Napjaink átértékelése**-vel kapcsolatban szeretnék egy új felfogást előterjeszteni. Ezt a művét 1933—34-ben írta, a hitlerizmus uralomrajutása után, és ebben szintén külön álláspontot foglal el, mást mint a szociáldemokraták, mást mint a polgári radikálisok, mást mint az akkor induló népiek, és mást mint a kommunisták. Tehát ez volna az első problémakör.

Kassák, mint közismert, a magyar avantgardnak ha nem is az egyetlen, de mindenesetre a legnagyobb alakja. Iskolateremtő, iskolaszervező, aki körül mindig szekták, csoportok sűrűsödtek, és aki hallatlan érzékenységgel és erővel tudta felismerni a nemzetközi avantgard nagy teljesítményeit. Ez a nemzetköziség, az avantgardmozgalomnak ez a tág látóköre még további vizsgálatra vár. Kassák hagyatéka csak most került a Kassák múzeumba, hiszen az özvegye tavaly halt meg. Szükséges tehát ezeknek a kapcsolatoknak a vizsgálata, bár megkísérelték már, utoljára a korán elhunyt **Béládi Miklós**, de szükség van a magyar avantgard útjának összefoglaló ábrázolására is. Kassákot nemcsak a merev és dogmatikus szektásság utasította el életében és halálában, hanem a magyar népi mozgalom egy szárnya is. Erről az oldalról például **Veres Péter** nem tartotta igazán nemzetinek, nem igazán a magyar földből születettnek. Úgy gondolom, hogy ezt a kérdést is érdemes megvizsgálni. Hiszen változatlanul aktuális, talán mondanom sem kell, a mai irodalmi vitáknak az a kérdése, hogy vajon a mai avantgardmozgalmak mennyire tekinthetők nemzetieknek, és mennyiben tartoznak hozzá a magyar irodalom fő áramához.

Végül, talán nem enyyire kiélezetten politikai kérdés, de Kassák művei esztétikai-poétikai szempontból is újra vizsgálatra szorulnak. Működésének csak két pontjáról írtak igazán sokat és érvényeset; a korai versekről, ezekről sok jó és szép íródott, ezek közül talán a legjobb **A ló meghal a madarak kirepülnek** című műről tartott ülésszak anyaga, élete középső harmadának verseit pedig az előbb említett **Gyergyai Albert** rendkívül szépen méltatta, de élete utolsó szakaszának a verseiről kevés az értékelés, prózai művei és tanulmányai sokkal kevésbé feldolgozottak.

— Ez annál is inkább különös, hiszen bár verskötete, csak az első kiadásokat számolva 28 darab jelent meg, de a 17 regényével együtt prózai alkotásai 35 könyvet tesznek ki. Miben látja a tanár úr Kassák fogadtatása hullámzásainak okait, a fogadtatás felemás történetének talán mélyebben rejtőző mozgatóit?

— Könnyebb a prózai műveknél ezekre a csapdákra és a hullámzás okaira rámutatni. Kassák prózai művei egy korai szimbolista korszak után — a **Misilló királysága** vagy a **Tragédiás figurák** posztszimbolistának és expresszionistának is nevezhetők —, egy sajátos, szálkás, nehéz, látszólag nagyon is leíró, magyarázó stílusban íródtak. A Kassák-regényekben mintha az író mindenütt kiállna és mint egy festő, aki bemutatja, hogy mit fog föltenni a vászonra, megmagyarázza, hogy mi fog következni, „kiszúr", kommentál bennük az író. A figurái sajátosak, próféták, vagy különcök, de legalábbis egyedül járók, környezeteik szokatlanok. Az **Egy ember élete** ugyan hagyományos realista próza, de többi műve mind ebben a sajátos, valamiféle tézises-realista, még pontosabb meghatározásra váró stílusban íródott.

Nos, ez a fajta írásmód nem fér bele sem a hagyományos magyar anekdotikus próza befogadásának paradigmájába, sem a lírizált magyar prózába, hiszen **Németh László** és Kassák szinte egymás ellentétei. A magyar avantgard későbbi fejleményei Kassáknál sokkal burjánzóbbak, színesebbek és vadabbak, gondolok **Szentkuthyra** vagy **Határ Győzőre** egészen **Esterházyig**. Ezek mindig verbálisan pompázatosabb, játékosabb prózát jelentenek. Hadd emlékeztessek rá, hogy Kassák rettenetes szigorú ember volt, önmagával, a világgal, műveivel, társaival, és ez a szigorúság ott van a műveiben is. Úgy gondolom a prózájára vonatkozóan ez is a befogadás egyik problémája. Ezenkívül, bár ebben nem áll egyedül, a prózai művei egy részében mindig aktuális, élő majdnem mindegyikben kulcsfigurák vannak. Önmagával kapcsolatban **Vas István** is beszélt erről az önéletrajzában. És Az út végé-ben megírta **Szőllősy-Naszluhác Jenőt**, a kommunistából nyilas miniszterelnök-helyettesé lett makói politikus figuráját is.

Verseivel kapcsolatban még egyszer megjegyzem: utolsó korszakának rezignáltabb, melankolikus művész-verseit talán csak a festők értik, az irodalmárok kevésbé.

— Ez azért is érdekes, mert az említett konokság nagyonis jellemző rá. Az újító Kassákot talán mindenki ismeri, de például a Kassák múzeum emlékkönyvének bejegyzései között olvasható, hogy valaki ott tudta meg, hogy „... irodalmi zsenialitásán kívül jelentős képzőművészeti alkotásokat is adott korának." Az újító vonásain kívül talán kiegészül most már a köztudatban élő portré ezzel a szigorú konoksággal és a sokoldalúsággal.

— Ehhez hadd tegyem hozzá, hogy azért legyünk őszinték: bár van egy pár monográfia róla, elsősorban **Bori Imrének Körner Évával** közösen írt könyvére gondolok, és sok jó cikk és tanulmány is született már, de azért az igazán jó könyveket elsősorban művészettörténészek írták róla, és az is közismert, hogy nemzetközileg mint művész a legismertebb. Egy-egy Kassák-kép — akár hamis, akár valódi, tehetném hozzá gúnyosan, mert sok a hamisítvány — komoly érték a nemzetközi piacon. Van néhány Kassák-követő és -tanítvány külföldön is, akik elismerik, de az értékelésnek néhány alapvető vonása még mindig hiányzik.

— Köszönöm a beszélgetést.

Z. K.

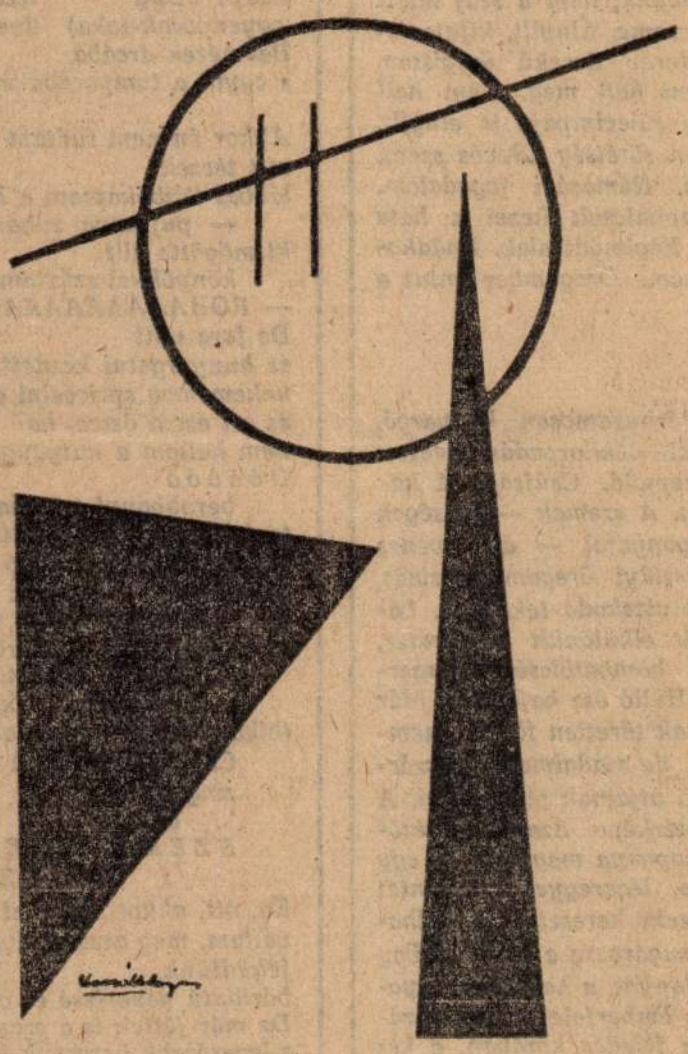

Kassák Lajos képarchitektúrája

Egy ember emléke Kassák 1987

Az Egyetemi Lapok és a Jelenlét kiállítása az ELTE BTK Bölcsészklubjában Pesti Barnabás u. 1—3. félem. I.

Megnyitó: 1987. március 17. kedd 14 óra

Nyitva: hétfő—péntek 11.30—16.00

EGY KIÁLLÍTÁSMEGHÍVÓRA

Kassák 1987. Talán mindenkinek van, lehetne egy Kassák-kora. Amikor életkori sajátossággá lesz. Valahol, valamikor nem lehet többé kikerülni. Amikor művészetet akar csinálni, meg irodalmat, és végleg úgy dönt: most kezébe veszi az életét. Talán az első volt, aki az életéből is — mikor hagyták — műalkotást csinált. Alkotni és nem alakítani, hozzátenni, csiszolgatni és átfogalmazni. MA. Ezeknek a tetteknek ereje van, súlya. Emberarcú társadalmi súlya. Irigyelhető hite. Már a fényképe is erőt ad. Tanulnánk tőle. Csak ne kompromisszumot. Első lépésnek íme: egy ember emléke.

Z.

„én KASSÁK LAJOS vagyok"

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem XX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke és a Kassák Klub tudományos ülésszakának és költői találkozójának programja:

Március 17-én, kedden 10 órakor a Bölcsészkar tanácstermében:

Megnyitót mond: Poszler György, az ELTE rektorhelyettese

Az ülés elnöke: Kenyeres Zoltán

Előadás tart:

Csaplár Ferenc:
A Kassák-kutatások kérdései

Pomogáts Béla:
A magyar avantgarde első műhelye

Bárdos László:
Kassák kisepikája

Kocsis Rózsa:
A Kassák-kör színpadi programja

Tarján Tamás:
Isten báránykái

15 órakor:

Elnök: Király István

Előadást tart:

Bori Imre:
A Tisztaság könyve

G. Komoróczy Emőke:
100 számozott vers

György Péter:
Küzdelem a realizmusért

Kispéter András:
Üljük körül az asztalt

Szabolcsi Miklós:
Az Átértékelés átértékelése

Március 18-án, szerdán 17 órakor a Kassák Klubban (Bp., XIX., Uzsoki u. 57.)

Elnök: Szabolcsi Miklós

Előadást tart:

Hegyi Loránd:
Kassák „képarchitektúra"-elmélete és az antimüvészeti koncepciók viszonya

Szkárosi Endre:
Értelmezési gondok a magyar avantgarde körül

Aczél Géza:
Kassák Lajos naplója

Szombathy Bálint:
Kassák Lajos az Új Symposionban

Nagy Pál:
Az új művészet — széljegyzetek „Az izmusok történeté"-hez

Szünet

Költői találkozó

Műveiket bemutatják:

Szkárosi Endre, Zalán Tibor, Petőcz András, Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Szombathy Bálint

HORKAY HÖRCHER FERENC:

STÁCIÓK

Kassák Lajos arcképei

Nem az újdonsága
hatott rám először,
hanem a régisége.
(Nemes Nagy Ágnes)

I.
Ifjú glóriás fényben

Szénfekete kép felső harmadában erős fényfolt, annak tavában félrehajtott fej. Hátraomló, sötét haj, magas, igen magas homlok. Hosszú, egyenes vonalú orr, árnyékot vet az arc innenső felére. Vékony határozott száj. A félprofil túlsó oldala vakító fehérben. A szemöldök íve alatt figyelő szempár. Hittel vizsgálja istenét. Mint Byron, az ifjú lázadó, a sánta grófi. Arkangyalok kora.

II.
Lehajtott fejű ifjú

Igen, lehajtott fejjel. Nem égre szegezett — lehunyt szemmel, bukott angyal, bűnei terhe alatt. Kócos, fényes-fekete hajzat, az egyik arcfél az árnyék differenciálatlan sötétjében. Redőzött, hullámos homlok. Éjfél van, téli hajnal, a homlok jobbfele erős fényben. És fényben az áll puha dombja. De a szemgödrökben felgyűlt a sötét, szép sűrű éj, a fájdalom torokhangjai a gégecsőben. A beismerés mozdulatával lehajló fej. A szemhéjak lecsukódtak. Az arc homályos kontúrjaival ellentétben az éles tapasztalat.

III.
Mi, ketten, jövő szép ígéretei

Megvalósíthatatlanok. Kettős arckép, a tízes évekből, Jolánnal. A két arcél ugyanazt a vonalat rajzolja, a fiú hátrébb és följebb. Hasonlítanak. Oldalnézet, erős kontrasztok, árnyék és patyolattisztaság. Remények, hit — artisztikus beállítás. Tiszta, fekete-fehér romantika.

IV.
Kassák Lajos, mögötte táj

Az első kalapos kép. A húszas évekből, szemből. Nagy, puha, lehajtott karimájú kalap, arcra vetett árnyékában szelíd szemek. Mélázó. Elnéz mellettünk, illúziótlanul is álmodozik. Az erős kontrasztok eltűntek, a tónusok gazdag tenyészete. (Ki)ábrándos írói mellkép, kerítésre könyökölő. Ajkai, mint haláláig, összeszorítvák. Az alak mögött a táj jól kivehető elemei — először. Korlátok, fák, utcai lámpák. Sínek. Állig begombolt fekete ing, mellény, zakó, nagykabát. MINT egy öregemberen. A szeme — még romantikusan — bánatos.

V.
Realizmus és csúnyaság

A harmincas évek: az öregedés első jelei. Csipás szemű, nagyfülű arckép. A realizmus kora. Dél van. A tartása, mint haláláig, egyenes, mondhatni merev, de a felsőajak kissé lefittyed. Mélyülő árkok az arcon — a múlás csatornái — az áll alatt, a szem alatt, a homlokon. Kopaszodik, rövid a haja, nagy a füle. Vizenyős szempár, benne kevés, de intenzív fény. A szempillákon csipa. Lágy toka simul a nyakig zárt fehér ing gallérjára. MINTHA körülvágott kép, a külvilág kihullott, az alak magába zárul. Most először: csúnya.

VI.
Az öreg farmer

Ő Henry Fonda. Oldalnézetből, fél alakos kép. Nagy fekete kabát, ugyanaz a puha, bársonyos fényű kalap. Az arcon ami rögtön magára vonja tekintetünket, összezárt száj. Ez az ember néma. Talán süket. Aztán rájövünk, nem a száj miatt érezzük így, dehogy, a szeme. Elnyílt, kifejezéstelen madártekintet. Merev derekú öregisten, akihez hiába szólsz, nem hall meg. Nem hall meg. Csak elnéz. Nagy fülecimpája is elnyílt, benne szőr és feneketlen sötétség. Savós szem, szuszogó orronátlélegzés. Némasági fogadalom. Magas sasmagány. Összekulcsolt kezei a háta mögött, nem látszanak. Régimódi alak. Imádkozik, emlékezik. Pedig nem. Öregember mint a nagyapák.

VII.
Az utolsó

Üvegesedő szemek. Párhuzamosan kanyargó, fénycsorgató ráncok. Halántékhorpadás. Beesett állak. Kusza, ritkuló szemöld. Csúfság. A kapu elől elfutott az őrség. A szemek — kétségek tört tükrei. Bedőlt koponyafal — az ötvenes évek építkezése. A mészölyi öregember riadt, emberentúli félelmekkel viaskodó tekintete. Látomások. Két szeme két elkülönült holdkráter, két koponyába robbant bombatölcsér. Tengerszemek. Száj, nagy fül. Hulló ősz hajszálak. Már nem az a Kassák. Arcának töretlen földjén nemcsak vénség ekenyomai, de riadalmak lövészárkai, lékelt lélek tévelygő útjainak térképjelei. A történelem domborzati térképe. Szemek, idézőjelek. Mert belülről, a koponya magjából — egy kristálytiszta fényforrás, lézeregyenes tekintet lövell ki a szemek lőrésein keresztül. A halhatatlan erkölcs kódjeleit sugározza a világba. Egy ország rajza az arc rajzlapján, a halál keze nyoma az arc rajzlapján, és emberfeletti koncentráció, értitek?, figyelem a feledés korában, a két szempár elmosódó centrumában.

A KASSÁK-MELLÉKLETET SZERKESZTETTE: ZIPERNOVSZKY KORNÉL

NAGY ATILLA KRISTÓF:

Kassák a Lukács-fürdőben

„Művészetre esküdni
annyi, mint víz alatt énekelni"
(Kassák)

bonyolult művelet kiemelni a fejet
nyakig a vízben a mozdulat nehéz,
nehéz így rohanni a forradalomba,
az úszómester lomhán ránkfütyül és fütyül az egészre,
ez itt gyógyvíz,
medence, mely csak önmaga mélységébe lejt. mélyén
vízalatti város
vízalatti sziget, hol a Tegnapot
harsogják a vörös téglafalak
égi szökőkutak részegen bolyongnak
farkát kergeti a rheumás idő
napok bukdácsolnak tömpe
vonaglással mint letaglózott kancák.
húsz éve szűnt meg testemben a vonzás
a langyos vízfenékről békanyálas
szemmel bámul néhai enmagam
körüllegyez a haluszonyra felszegezett égbolt
a város kloákái esz-mollban hörgik a győzelmi indulót
sikátor öklendi a magáracsömörlött tömeget
a húsboltok kirakatában vitustáncot
járnak az utópista grill-csirkék
fénytörés átka ül a sebhelyes falakon
a vízfenékre érve saját árnyától holtra
retten az Európát bejáró kísértet
a bolygók kipányvázva bőgnek fenn az égen
jönnek a kasztrált immunfelelősök
plexibe falazott szemünkben ordít a sötét
asszonykezeket virágzó halálfa lépked a víz mentén
a tengerpartra álmodom a gépszíjszavú feltámadást
kössetek lábamra turbinát, hadd forogjak
hullámsíromban nyugodtan tovább...

SZABÓ ANTAL:

Pasztorell

— Ne félj — fagyott
belém a hang
... felugrani
maguk elé kapni
a ruhát...
Úgy kellett felkapni valamit, igen;
az előbb csak belepusziltam
füledbe (— ne halld a fűzizegést, lapuljunk.)
Nem tudtam még, hogy minket keresnek.
És belenézek a szemébe
(csupa valag izzadt megvagytok-kal az egyenpocak-toka) üveg mögötti arcon!
Belenézek arcába
s egyik a tomporába markolt (— „csak ezt tudnám feledni")!
Akkor én nem tudtam
mit teszek:
lábbal telibekaptam a Hatalmast
— puffanva zuhant el mint leeső zsák —
ki mögötte állt
könyökkel szúrtam meg és a térdeit oldtam:
— ROHAAAAAAAAAANJ!!!!!!!!!
De fara nőtt
és hunyorgatni kezdett
nekem meg spriccelni a könnyem
és ott esem össze, ha
nem hallom a kutyaugatást.
Ó ó ó ó ó ó
berobbanni a tájba!!!
(a faluhoz) dobbantva befarolt kocsikon
(a faluhoz) makogó szerelmeseket hagyva
(a faluhoz) bennük
míg a rákosemlőjű eb felnyí...
lemarad a csipkebokorban!
A falu bevárt:
egy domb mögül
(bikamadarak nyihogtak) a levegőbe ugrott
CSINNADRATTA!!!
ringlisp...
és a
SZEMÜVEGESEK!!!
SZEMÜVEGESEK!!!
Én, ott, akkor, azonnal sóbálvánnyá
váltam, meg azzá a fává meg a füvekké ahol
feküdtünk
bőrillatú nevetéssé és csókká.
De már jöttek is a szemüvegesek,
s legerősebb harcosuk ekkor
fújni kezdte belém a tüdejéből a füstöt

KASSÁK Lajos

Magyar Nemzet

Csütörtök, 1989. augusztus 17.

Konvertibilis magyar festő

Kassák-képek a világpiacon

Időszakos kiállítás nyílt meg nemrégiben az óbudai Kassák Múzeumban, *Kassák* Lajos azon festményeiből és grafikáiból, melyek idáig hazai magángyűjteményekben rejtőztek. Sikerült számba venni végre, mi lelhető fel a mester képzőművészeti alkotásaiból itthon, a múzeumok állományán kívül. Annyi bizonyos, a legértékesebb, avantgárd művekből nagyon kevés: egy tucat, ha Magyarországon maradt.

A többség nincs itthon

— Idehaza sokáig semmibe vették, lekicsinyelték ezeket az alkotásokat — magyarázza *Csaplár* Ferenc irodalomtörténész, a múzeum igazgatója. — Jellemző a következő történet: a Párizsban és Zürichben 1965-ben rendezett nagy nemzetközi dadaista kiállításra Kassáktól is kértek műveket. A Nemzeti Galériának hivatalból fel kellett becsülni őket. Az ítélet a következő volt: *a képek szellemi és anyagi értéke — nulla, áthúzva.* Ezekről a művekről azóta azt sem tudjuk, hol vannak. Eltűntek a műkereskedelem csatornáin. De még azt a szerződést sem nagyon lehet adásvételnek nevezni, melyet az állam kötött Kassáknéval, 1976-ban: ő átadott mintegy háromszáz műalkotást, kétezerötszáz könyvet, folyóiratot, több tízezer lapnyi kéziratot, mintegy ezer fotót — mai árakon számolva úgy húszmillió forintnyi értéket. Mindezért kapott háromszázezer forint készpénzt és némi életjáradékot... Igaz, a szerződést aláírók, a minisztérium, a III. kerületi tanács és a Petőfi Irodalmi Múzeum legalább szavatolták a Kassák Múzeum létrehozását.

— *A múzeumon kívül hol őriznek még nagyobb számban Kassák-képeket idehaza?*

— A szombathelyi képtár vett meg körülbelül harminc darabot Kassákné halála előtt, a Nemzeti Galériában is van pár darab... A kései olajképek többsége itthon található. De a legizgalmasabb, az 1928 előtt született művek java része, úgy *hetven százaléka a hatvanas évek elejétől fokozatosan külföldre került*, elsősorban Franciaországba, az NSZK-ba, Svájcba. Egy barátom mesélte nemrégiben: néger ismerőse Kassák-képet őriz otthon, Afrikában. Persze fogalma sem volt róla, hogy magyar festő műve.

Jó üzlet lett...

— *Ennyire kelendőek a Kassák-alkotások a nyugati műkincspiacon?*

— Nyugat-Európában *egy kiemelkedő kvalitású korai Kassák-kép értéke ötven-hatvanezer márka.* A hatvanas évek elején kezdtek el Kassákkal foglalkozni külföldön. Néhány műkereskedő — a kölni Galerie Gmurzynska, a párizsi Galerie Denise René, a müncheni Galerie Klihm vezetője, valamint *László* Károly Baselben élő gyűjtő — meglátta benne az üzleti fantáziát és felfuttatta. Egymás után rendezték a kiállításait, könyveket, katalógusokat adtak ki róla. Kialakították a Kassák-imágót: a húszas évek kelet-európai avantgárdjának egyik vezető alakja, *Picasso, Le Corbusier, El Liszickij, Rodcsenko, Baumeister, Klee* kortársa és ismerőse. De megemelkedett azóta Kassák ázsiója idehaza is. Jól emlékszem, az egyik képe még a nyolcvanas évek elején huszonötezer forintért kelt el egy hazai aukción. Most a kiállításon a tulajdonos kérésére négyszázötvenezer forintra biztosítottuk ugyanazt a festményt. Jó üzlet lett Kassák.

— *Úgy hírlik, éppen ezért sok a hamisítvány.*

— Igen. Még a kölni Galerie Gmurzynska is elment odáig, hogy kiadott egy Kassák-monográfiát, az illusztrációanyagba pedig felvette az egyik, biztosan nem valódi képe reprodukcióját. Így akarta hitelesíteni a tulajdonában levő hamisítványt. Volt már a kezemben olyan festmény is, melyet a dátum szerint Kassák 1919-ben készített. A Tanácsköztársaság alatt Kassák meglehetősen elfoglalt volt, utána meg börtönben ült — kizárt, hogy akkortájt festett volna. Talán a legvadabb eset az volt, mikor valaki kivágott a *Tisztaság könyvéből* egy reprodukciót, golyóstollal kigazgatta — s aláírta. Nemrégiben hívott föl egy galéria vezetője, hogy nézzem meg három állítólagos Kassák-képüket: hát, nevetnem kellett, mikor meglátam őket.

— *Ennyire könnyen megállapítható, mi hamisítvány, mi nem?*

— A festés módja, színvilága, a kompozíció árulkodik — folytatja Csaplár Ferenc. — S ha az ember látott már vagy ötszáz hiteles képet, azonnal érzékeli az idegen, előtű jegyeket — ami persze nem jelenti azt, hogy a szélsőséges Kassák-kísérleteket nem fogadjuk el. De vannak más támpontjaink is. Kassák, például, a kései képek többségén a vászonra írta a nevet, a dátumot, gyakran még az ajánlást is, mely már elég hosszú szöveg ahhoz, hogy megállapítsuk, hiteles-e. Nagy segítség az is, hogy Kassákné hagyatékában minden Kassák életében rendezett kiállításnak megvan a pontos fotódokumentációja. Ha egy mű ebben szerepel, az döntő bizonyíték amellett, hogy valódi.

— *A korai műveket szemmel láthatóan nem lehet nehéz hamisítani.*

— Majd minden XX. századi festővel ez a helyzet. A Kassák-életmű igen nagy, s valóban könnyen megragadhatók a képek jellegzetességei. A *Mában*, például, sok a linómetszet: geometrikus ábrák, fekete-fehérben. Elég egy másolat, esetleg némi változtatás — s egy aláírás. A szignókkal, mellesleg, Kassák sem könnyítette meg a dolgunkat. Sokszor utólag írta alá a képeit, s emlékezetből datálta őket. Ráadásul vannak szándékosan antedatált művei is, melyekkel utólag akarta alakítani munkássága összképét — bizonyítandó absztrakt művészi tevékenysége folyamatosságát. Vannak, például, kétségkívül hiteles Kassák-grafikák, rajtuk a dátum, 1922 — *golyóstollal*. Biztos, hogy nem akkor került a képekre.

...hamisítják is

— *Lehetséges, hogy az önök mostani kiállításán is lógnak hamisítványok?*

— Nem, ezek a képek egészen biztosan valódiak, pontosan végig lehet követni a történetüket. A tulajdonosok ugyanis mind Kassák barátai voltak, kritikusok, írók, festők, csak kis részük magángyűjtő. Vadidegen ember nincsen köztük, amint ez az ajánlásokból, így például a *Juhász* Ferencnek, *Kass* Jánosnak szóló dedikációból is kiderül. Kassáktól kapták, vagy Kassáknétól vették a képeket, melyek egyébként is jellegzetes alkotásai a mesternek. De az 1987-ben rendezett centenáriumi Kassák-kiállításra *igen jó nevű nyugat-európai, sőt amerikai galériák küldtek nyilvánvaló hamisítványokat.* Nem is mertük őket kiállítani. Hiába, a jelenkori nemzetközi műkereskedelemben Kassáké a legjobban csengő magyar név. Kölnben, a *Ludwig*-gyűjteményben a XX. századi magyar festészetet egyetlen alkotás képviseli, Kassák egyik korai olajképe, a szovjet-orosz konstruktivisták termében. Hasonló a helyzet, például, a bécsi XX. Századi Múzeumban is. Kassák *konvertibilis magyar termék*, kemény magyar áru a műkincspiacon.

Olyannyira, hogy amint e kiállításnak híre ment, egy New York-i galéria vezetője máris rátalált a katalógus címlapján is szereplő tenyérnyi, ám annál értékesebb festmény gazdájára. A korai periódusból származó *Képarchitektúra* — hála a tulajdonos hazafiúi érzületeinek — kétszázötvenezer forintért végül mégis a Kassák Múzeum állományába vándorolt. Itthon maradt.

Tegyi Enikő

Tapasztalható a falusi ember félelme, kiszolgáltatottsága

Ha a mi nemzedékünk is elbukna...

Évtizedek óta kesereg amiatt minden valamirevaló szakember, hogy pályafutásuk kezdetén állók a honi magyar valóság hiányos ismerete miatt évekig küszködnek a beilleszkedés gondjával. A tétlenség esztendei alatt pedig alkotó energiák mennek veszendőbe. Gyakran örökre. Mert mire az életük kezdetén állók rájönnének, mit is kell megváltoztatniuk közvetlen munka- és lakókörnyezetükben, olyan mérvű *igazodási kényszer* vesz rajtuk erőt, hogy környezetük legcsekélyebb megváltoztatására is képtelenek.

Alighanem ez a felismerés vezette a soproni Németh László Népfőiskola hallgatóit, akik a közelmúltban Kővágóörsön ütötték fel tanyájukat, hogy egy falukutató-tábor keretében ismerhessék meg, milyen körülmények várják a pályakezdő óvónőket, erdőmérnököket, közgazdászokat a honi falvakban.

Eredetileg úgy volt, hogy a főiskolás és egyetemista népfőiskolások a helyi demokrácia működését tanulmányozzák majd, hogy tájékozódjanak: falura kerülve lesz-e esélyük befolyásolni a helyi döntéseket. De mint azt *Nagy* Endre szociológustól, a tábor vezetőjétől tudom, akadt itt más kutatásra érdemes téma is, hiszen a kővágóörsiek nemrégiben népszavazáson döntöttek arról, hogy a jövőben nem kérnek a társközségi rangból. A kővágóörsiek elhatározása is igazolja: mikroszinten is zajlik a nagyobb társadalmi erők küzdelme az új Magyarország jövőbeni pozíciójáért. Ebben az egyes ágensek társadalmi erőket és folyamatokat testesítenek meg, anélkül, hogy ennek világosan tudatában lennének, őket közvetlenül bevallott vagy be nem vallott eszmei és anyagi érdekeik vezérlik.

A lényeget mindig megkerülték

A másik vizsgálandó feladat a vízhiány miatt a közelmúltban szervezett tüntetés hátterének elemzése volt. A kővágóörsiek elkeseredésében az is szerepet játszott, hogy az *1988-as adatok szerint az ivóvíz vas- és nitráttartalma tízszerese volt a határértéknek.* A víztisztító megépítése 160 millió forintba kerülne, ugyanakkor a tanács a rendelkezésre álló 15 millió forintból művelődési házat kíván építeni.

A beleszólás igénye és a hivatalos szándék közti ellentmondás után nem meglepő, hogy a népfőiskolás kutatók beszélgetésük során nem a vizsgálandó témákról szerzett tapasztalataikat összegezték. Hiszen ennél jóval fontosabbnak érzik, hogy a fogadtatásukról, a döntési mechanizmusról szerzett benyomásaikat és a mai falu közéletét hozzák szóba:

Volt, aki mindenképpen azt akarta megtudni, *hogyan kerültünk ide, ki küldött bennünket?* Még az is szóba került, hogy talán fúrni akarunk valakit... Meg tudja az is meglepett, hogy a faluban elismert értelmiségiek egyszerűen nem voltak hajlandók véleményt mondani. Úgy tartják: attól, hogy ők elmondják panaszaikat, úgysem változik semmi, *mert ezt a hatalmat nem lehet megtörni.* Mások pedig csak azért hallgatnak, mert túl sokat tudnak.

— Arra is volt példa — idéz fel egy esetet az óvónőképzős *Tamás* Csilla —, hogy mielőtt megkaphattam egy tanácsi jegyzőkönyvet, a tanácselnök elolvasta, s csak azután született döntés: én is megkaphatom... Ebből az enyhe ellenállásból azt éreztem, hogy *a mai faluban egy kézben összpontosul a hatalom, amit minden kontroll nélkül, a saját érdeke, erkölcse, jó- vagy rosszindulata alapján használhat.* Ezt erősítette meg az egyik pedagógus, aki elpanaszolta: a révfülöpiek hozzájárulása nélkül egy tollat se vehetnek a tanároknak. És ezt sejtette velem az a beszélgetés is, amikor egyik évfolyamtársam elmondta: szívesen jönne ide dolgozni. Jöhet is, egészen addig, amíg házaspárt nem találnak a szolgálati lakásba. Mert akkor hiába a szerződés, hiába dolgozik jól, akár egyik napról a másikra produkálhatnak egy fegyelmit, amivel bármikor elküldhetik.

Védszövetségek

— A község önállósodásáról beszélgetve az volt a tapasztalatom — emlékezik Szabó Judit —, hogy a nép azért szavazhatta meg a különválást, mert a hatalmi érdekekkel szemben jelen van a közéletben öt-hat befolyásos ember érdeke. És mivel ők érzelmileg közelebb állnak a falubéliekhez, érthetően meg tudták maguknak nyerni la lakosságot.

— Azért szerepet játszanak ebben más okok is — int óvatosságra a sommás véleményalkotásban *Grácsmann* Tibor, a helyi művelődési ház vezetője —, például *a falun élő ember félelme és kiszolgáltatottsága.* A minap egyik barátommal egy idős emberrel beszélgettünk, akiből egy órán át ömlött a panasz. Amikor a beszélgetés végén megkérdeztük: kihez is volt szerencsénk, a nevét nem merte megmondani... Az sem lehet véletlen, hogy a közelmúltban meg akarták alakítani az MDF helyi csoportját, de tudtommal senki sem vállalta a tagságot.

— Mert a mai faluban egyedül senki nem meri felvállalni a konfliktusokat — kapcsolódik a beszélgetésbe *Szikra* Andrea, az

lyozta ebben. Az viszont egyértelműen kiderült, hogy *nyitottabbnak mutatkozva mindenáron megpróbálnak megmaradni a hatalomban. Finoman igazítják az új rendszerhez a vezetői stílusukat, de ezek a változások csak a külsőségekben mutatkoznak meg.*

Idegenek „bátorsága"

— Azt gondolom, a falusi ember (vagy ahogy mondják: a hallgatag többség) arra vágyik — kapcsolódik a beszélgetésbe *Knoll* Gabriella, szombathelyi óvónő —, hogy valaki végre bebizonyítsa, most valóban nem úgy történnek a dolgok, ahogy eddig. Ám ezt nem elég csak mondani. De az új szervezeteknek sem elég beszélni, ehhez meg kell szerezni a bizalmat. És be kell látni: a szépen hangzó, de a falusi ember érdekeit nem ismerő szervezetek választási hadjárata nem lesz több, mint egyszerű helyben járás. A falu megszólaltatásához rendszeresen meg kellene hívni a független szervezeteket, és mindenekelőtt meg kellene teremteni a helyi nyilvánosságot, de az itt élők gyakran azt sem tudják, miről esik szó a tanácsüléseken. Mintha rájuk nem tartozna semmi, ami itt történik.

Aztán arról váltunk szót, ki, mit változtatna meg elsőként a honi falvak közéletében? Ki, milyen elszántsággal és miféle ambíciókkal kezdi vagy kezdené felnőtt életét?

— Úgy gondolom — mondja Knoll Gabriella —, helyben arra lenne a legnagyobb szükség, hogy *minden nyilvánosságra kerüljön.* Hadd háborodjanak csak fel a falvak lakói, hogy valójában mi is történik körülöttük, miként döntenek a sorsukat, életkörülményeiket meghatározó kérdésekben. Felháborodásuk ugyanis megpezsdítené a helyi közéletet. Fontos lenne ez azért is, hogy ne egyéni személyek határozzák meg a hatalmat.

— Mivel mi zömmel pedagógusként dolgozunk majd — így Szabó Judit —, a legfontosabbnak azt tartom, hogy ne csupán a gyerekeket neveljük demokráciára és főként toleranciára, hanem a *szülőket is igyekezzünk befolyásolni.* Persze, jól tudom, ez nem lesz egyszerű. Hiszen az itt szerzett ismeretek is elegendőek arra, hogy tisztában legyek azzal: *mindig akad szülő, aki rögtön szóvá teszi a hivatali feletteseknél ha a pedagógus a szokottól eltérően vélekedik a helyi történésekről...*

Szikra Andrea meg ezt mondja:

— Aki egyedül van, az nagyon kiszolgáltatott a honi falvakban. Úgy hiszem, a legfontosabb az, hogy mindenekelőtt szövetségeseket találjunk magunknak.

KASSÁK Lajos
Új M. 1992.5.

"The classic of constructivism"

Kassák's success in Berlin

The exhibition presenting the lifework of Kassák could be seen in the German capital's Obere Galerie famous for its high standards, until mid-November. The location itself evoked the legendary period of modern art: in the building housing the gallery famous avantgarde painters and sculptors have had their studios since the 1910s. The ensemble of buildings of the Bauhaus Archives near the gallery designed by Walter Gropius and its rich permanent exhibition represent the same period for posterity.

The visitor coming to the Kassák show could see first a selection of the best artistic portraits and photos of the leader of the Hungarian avantgarde: the graphic works of *József Nemes Lampérth, Sándor Bortnyik, Lajos Tihanyi, István Szigethy, Béla Kondor* and others, and the photos of *Ilka Révai, József Pécsi* and *Lajos Lengyel*. Proceeding from there one gets acquainted with the activity and European network of *Ma*, the periodical edited by Kassák, The next two halls present a selection from Kassák's picture-architectures, resp. posters and other advertising works after 1921. In the last hall large size oil-paintings and collages offer an idea of his last creative period beginning in 1960. The representative catalogue edited for this occasion with the study of *Liane Editha Schmidt* is, in fact, a new Kassák-monography.

This joint enterprize of the Kassák-museum of Óbuda and the gallery of Berlin had also a special political and historical dimension because it was an event of the Hungarian cultural festival *"Without frontiers"* organized on the first anniversary of German reunification. Norbert Schmidt, the CDU alderman of cultural affairs praised in his welcoming address Kassák as an artist whose work as an organiser, artist and writer had transcended frontiers, and with this, and his espousal of the cause of human rights and fundamental freedoms, he had contributed to the fundamental changes in Europe in the last quarter of a century. Together with gallery manager Paul Corazolla who had written the preface of the catalogue he said that in Kassák's socialist commitment

Lajos Kassák: Magyar Hírlap (Hungarian Gazet). Liberal daily; Its subscribers get 12 Volumes of novels per year, 1928, 94 × 61 cm

Lélekfestészet

Frantiszek Kafel kiállítása

Frantiszek Kafel a lengyel festészet középnemzedékéhez tartozik. A krakkói Képzőművészeti Akadémia katowicei filiáléján végzett grafika szakon. 1980-ban diplomázott plakátból. Azóta olajfestéssel, rajzzal és alkalmazott grafikával foglalkozik. A budapesti kiállításon azonban csak festményei voltak láthatóak, a grafikai vénára mindössze néhány sűrű, apró vonalvezetése utalt.

Kafel a mindannyiunkban meglévő, de csak belül kitapintható érzéseinket, vízióinkat, álmainkat igyekszik megragadni, materializálni az olajfesték által. Szürreális kompozíció lehet, kicsit tudatosan is keresik a meghökkentés gesztusát, hogy ráirányítsák figyelmünket elgépiesedett, emberinek olykor már alig nevezhető világunk szörnyűségeire: a természet és ezáltal önmagunk végső kimerítésére. *Mechanikus organizmus* című képe felkiáltójel lehetne az eljövendő század alkotó-gondolkodó embere számára.

Látszólag úgy tűnik, Kafelnek a szürrealizmus viszonylagos szabadsága a kifejezési eszközök terén könnyű kapaszkodót jelent, hogy kibújhasson a formai kötöttségek alól. Megpróbálva azonban alkotásai elsődleges rétege mögé hatolni, kitűnik, a művészi elhatározás magja: a lélekfestészet, amely leginkább ebben a kissé érzelgős, metaforikus elvontságban tud kifejezésre jutni. Jellegzetesen mutatja be festészetét három egymás melletti kép, a *Megyek*, az *Emelkedem* és a *Várok*.

Mindhárom egy-egy lelkiállapot vízióját tárja elénk. Kafel szinte alig használ tárgyakat, ahol megteszi, ott sem önmaguk festőisége miatt, s még csak nem is a szürrealizmus torzító szemüvegén át mutatja őket, inkább kissé álomszerűen stilizálva láthatóak, hogy be tudjanak illeszkedni képei romantikus világába. Szerinte a lélek halvány vagy sötét vörös, néha fekete, esetleg szürke, s hogy mikor milyen, azt ő is csak sejteni véli. Megérzéseit mégis helyénvalóaknak, munkáit pedig jelenünk adekvát kifejezőinek érezzük, ezért tudnak megszólítani és érvényeset mondani nekünk.

(Lengyel Tájékoztató és Kulturális Központ 1991. I.2—22—II.14.)

JUSTYÁK JÁNOS

Frantiszek Kafel: Reminiszcenciák, Emelkedem, 1991, olaj, vászon, 89 × 59 cm (Fotó Tahin Gyula)

Sárga agyag a Házból

1992. január 31-én nyitotta meg Melocco Miklós szobrászművész a Liget Galériában az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézet kerámia stúdiójának kiállítását. A Bangó Aliz vezette foglalkozások elsődleges célja természetesen a gyógyítás, de az alkotói tevékenység arra is alkalmat ad, hogy a lelki sérelmek, szenvedések „kibeszélésén" túl napvilágra kerüljenek az esetleg lappangó művészi képességek, tehetségek is. Hogy sok emberben rejlik valódi plasztikai érzék, azt a kiállított művek egyértelműen tanúsították.

Részlet az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézet kerámia stúdiója kiállításáról

60—70 years ago we must see his vocation for improving the world, and his ouevre should be seen as the artistic representation of his faith in an Utopia and his bitter disappointments.

According to the reviews in the dailies in Berlin nobody contested Kassák's international rank as an artist and typographer, and his achievement as an editor and organiser could be compared with his greatest contemporaries. The *Neue Zeit* called him "The classic of constructivism", the reviewer of the *Tageszeitung* gave his article the title "Typographic and constructive wonderlands". The authors of these two reviews, Marianne Vogel, resp. Martin Kieren whose detailed a ralysis and grand style express their appreciation and tribute in themselves, think that the most valuable parts of Kassák's ouevre are his constructivist lino-cuts, paintings and posters of the early 1920s. Marianne Vogel praises their "intellectual purity and severity", and calls the cover pages of *Ma* designed by the typographer Kassák "the incunables of modernity", and the picture-architectures "the icons of new aesthetics". The three black-red lino-cuts in one of the issues of *Ma* shown at the exhibition "are extraordinarily beautiful in their severity". Martin Kieren writes "it is delightful to see how Kassák treats the square, the rectangle, the circle, how he plays with them, how he creates their horizontal and vertical combinations almost as a jugger". He calls Kassák's posters "marvellous typograhic creations which have influenced entire generations to this day".

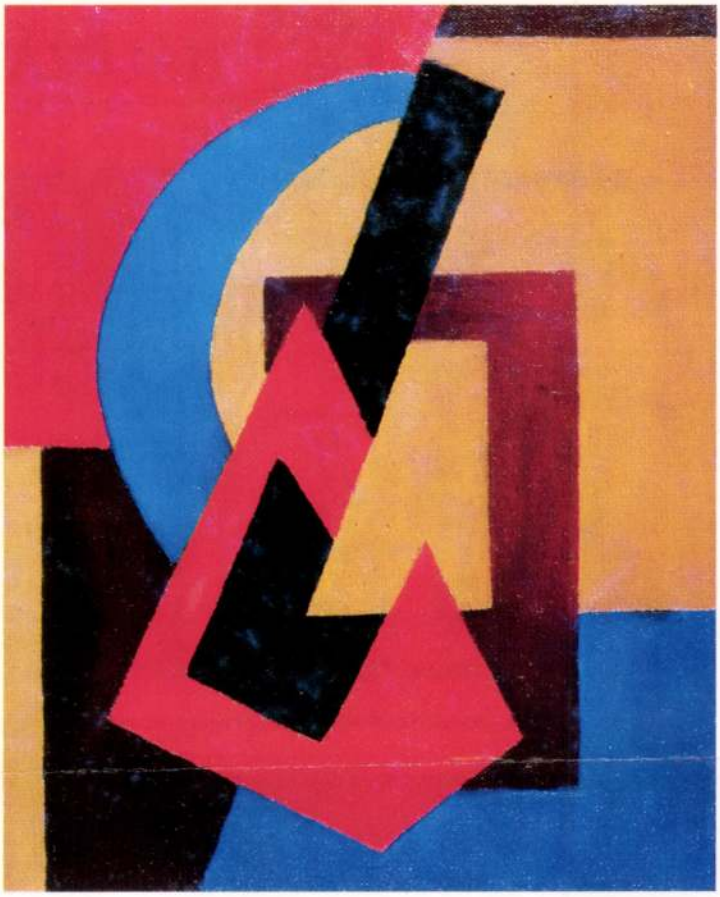

Lajos Kassák: Composition, 1963, oil on canvas, 27,5 × 22 cm

Nicola Kuhn, the art reviewer of *Der Tagesspiegel,* thinks that the significance of Kassák's activity after 1915 is that he acted for the spreading of avantgarde trends "as a catalyzer without frontiers". Martin Kierer does full justice to Kassák from the viewpoint of art history by stating that the anthology *The Book of New Artists* published in 1922 had been the event leading up to ventures mich better known today, such as the book of *Lisitzky* and *Arp* on *Isms in Art* published in 1925.

Every review treats the conflict between the committed socialist Kassák and the workers' parties, the permanent opposition of the sovereign intellect. The article of *Der Tagesspiegel* says most pertinently: "The life-work of Lajos Kassák condenses once more the whole euphoria of the socialist revolutionary wave, the initial faith in a better world created with the contribution of artists, and the frustration of those hopes." Paul Huginn expresses similar views in *Morgenpost:* "That into what existing socialism has turned later was for him a bitter a cruel disappointment". The reviewer of *Morgenpost* wrote also that after 1949 Kassák had to suffer the consequences of the distortion of his ideals. With regard to the exhibiton the *Spandauer Volksblatt* formulated the chief lesson for today: "Artistic Europe in the 1920s did not know frontiers."

FERENC CSAPLÁR
(Translated by Éva Polgár)

ARTE MOZI HÁLÓZAT

A Budapest Film ajánlata:

Az ANGLIA ALKONYA,
a CARAVAGGIO és a KERT
rendezőjének legújabb alkotása
május 15-től
a MŰVÉSZ moziban

Edward II

BUDAPEST FILM

Derek Jarman filmje

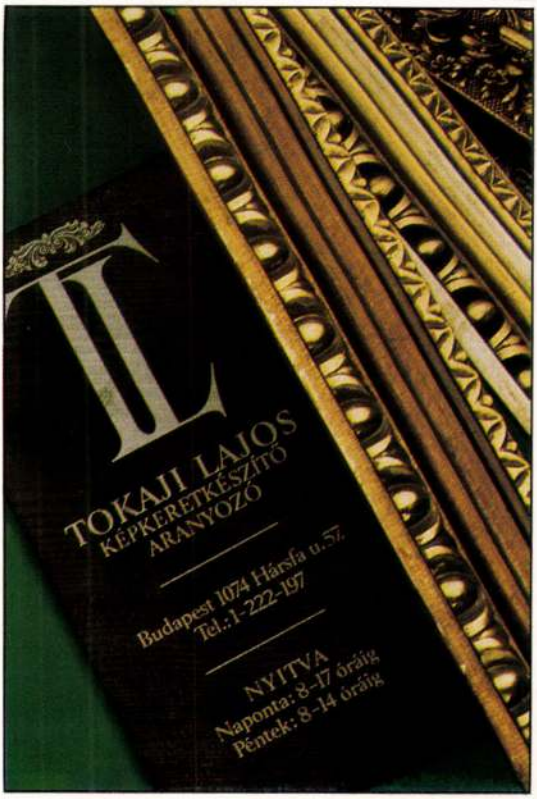

Csapongó szellemek
és pillekönnyű magyar borok

A 2000 ESTEKEN.
A MERLIN SZÍNHÁZBAN.
A HÓNAP HARMADIK
CSÜTÖRTÖKJÉN.
ESTE HÉTKOR.

Szabó Lilla

KASSÁK MA

Európa keleti felének forradalmai nyomán liberalizálódott a művészetszemlélet és a művészetpolitika, a nyugatról jövő irányzatok elvesztették a „tiltott gyümölcs" ízét. Az építő cselekvés lehetősége pedig a művészetben is felszínre hozta azokat a konstruktív irányzatokat, amelyek korábban is ott lappangtak művészetünkben.

Ma látjuk és tudjuk, valóban alkotás volt az 1989 és 1992 közötti időszak. A közös gondolatok, a más-más megközelítésből születő, de egymásra mutató tervek és igények ihlették Közép–Európát. Erő volt ebben a régóta vajúdó alkotásban. Olyan mű volt születőben, amely önállóvá tehette (volna) Közép-Európát.

A képzőművészet területén a hatvanas-hetvenes évek Nyugat-Európa-„másolása" megszűnt, illetve megszűnni látszott. Nem a zárt hazai közegből való kiválás lett immár a meghatározó alapérzés – hisz az elmúlt évtizedekben az elfogadott, nem elfogadott, elnyomott stb. érzésből és helyzetből való kiválás (ha nem is emigrálás) jelentette az elmúlt évtizedek során számos művész számára a bizonyítást, önigazolást, úgymond megmérettetést és érvényesülési lehetőséget. Idetartozva nagynak lenni: ez lett az a meghatározó alapérzet, amely összefogta a közép-európai művészeket. A felületes szemlélő úgy láthatta, program és irányítás nélkül, „magától" jött ez így, holott a közép-európai képzőművészet predesztinált volt erre 20. századi fejlődése folyamán.

Az első világháború után a művészetek szimbolikusan a népek-nemzetek nagykövetei voltak. Ebben az értelemben nem a művészet „akkreditált diplomatái", hanem mindig is az ellenzéki művészek vállalkoztak a határok (köztük a legerősebb, a szocialista) semlegesítésére.

A közép- és kelet-európai országok avantgard művészei egyként hittek a művészetek embert megváltó és társadalmat (rendszert) átalakító erejében, s ezen keresztül a művészetek nemzetfölöttiségében. (A nemzetfölöttiség kérdését, a nemzeti, nacionalista, internacionalista megközelítés oldaláról taglalta általános politikai, társadalmi, művészeti összefüggéseiben Hegyi Lóránd *Új nemzetfölöttiség csírái* című, az Európai Utas 1992. 2. számában megjelent írásában.)

Megvizsgálva a cseh avantgard művészetet, a poetizmust, majd konstruktivizmust, a jugoszláviai zenitizmust, a lengyel és a román konstruktivizmust, valamint a magyar, Kassák Lajos teremtette aktivizmust, kiderült hogy Kassák volt az az alkotó, aki a legnagyobb tudatossággal törekedett a közép-európai művészek összefogására, együttes „aktivizálására".

Hatalmas nemzetközi és hazai irodalma van a Kassák szerkesztette A TETT és MA hasonló szellemű avantgard folyóiratokkal való szerves kapcsolatairól. Feldolgozottnak mondható a belgrádi kiadású Zenit, a prágai Disk, Devětsil, Pasmo, a bukaresti Contimporanul, az újvidéki ÚT, a szlovák DAV, a lengyel Blok, Praesens, Zwrotnica és Kassákék együttműködése.

Most, a 20. század vége felé sok tekintetben újra aktuális Kassák művészete. Az avantgard tiszta gondolati, formai, polgárpukkasztó hőskorszakához később többször is visszatértek eredetiségüket hangsúlyozó epigonok vagy a dadát harsogva túlszárnyaló, magukat és környezetüket „előadó" művészek, illetve maradandó alkotásaikkal a hatvanas évek konstruktivistái és más „neo" alkotói. De amíg a hatvanas évek gyakran éppen Kassákra hivatkozó konstruktivizmusa stílusiránnyá vált, addig a centenárium évében, 1987-ben a Mester tiszteletére készült alkotások, munkák közt több pontosan azt az eszmeiséget kívánta akár protestálóan kifejezni, amelyet a húszas évek és korunk eltérő történelmi körülmények közt, de hasonlatosan megnyilvánuló problémái hívtak elő.

Az 1992 márciusában, a Szlovák Nemzeti Galériában a Kassák Múzeum anyagából rendezett nagyszabású, Kassák képzőművészeti és folyóirat-szerkesztői tevékenységét bemutató kiállítás erre az aspektusra hívta fel a figyelmet.

Az elmúlt években számos európai nagyvárosban, sőt Japánban is bemutatott kiállítások után a pozsonyi tárlat elemi erővel döbbentett rá Kassák meghatározó és elevenen ható nagyságára. A Kassák-életműhöz tartozó montázsok, grafikák, folyóiratcímlap-tervek mellett bemutatott *Hommage à Kassák* csehszlovákiai mappa lapjai együttesen a mi korunk, a mi MÁ-nk valóságképei, gondolatai, gondjai. Nem a háromnegyed évszázaddal korábban kezdődő életmű munkáit és a bennük, rajtuk keresztül tükröződő kort és társadalmat láttuk, hanem azt tapasztalhattuk, hogy *Kassák újra a jelené*, hogy Kassák a MA. Hogy nem a történelmi múlté a kassáki irodalom és képzőművészet, hanem soha aktuálisabbnak, maibbnak nem érezhettük.

Montázsa a háború ellen, *Az újszülött* (1964), a falladai *Mi lesz veled emberke?* (1965) jövőképe és a további, a *Lincselés* (1965), a *Ko-*

ER kollázs. 1920-as évek

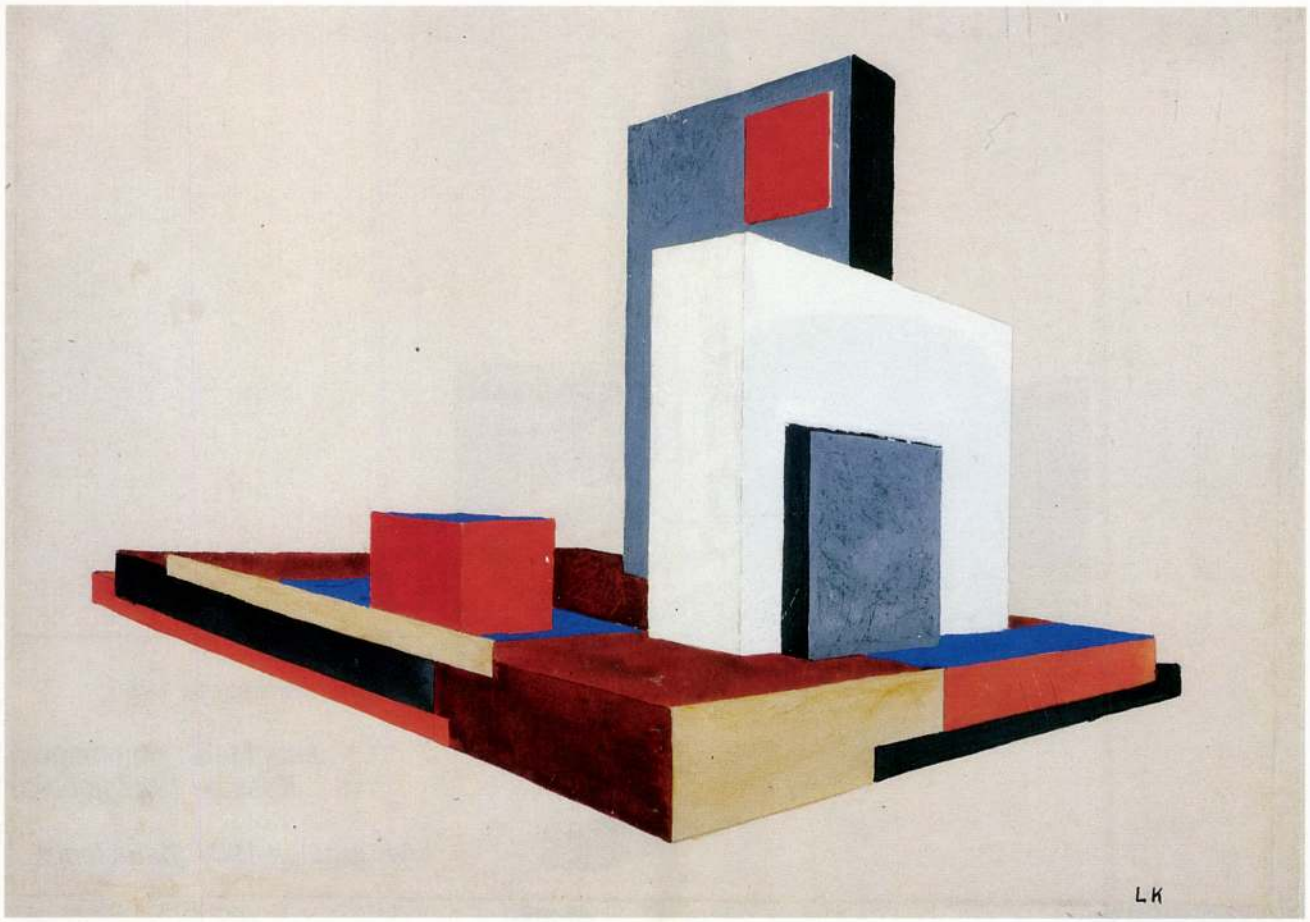

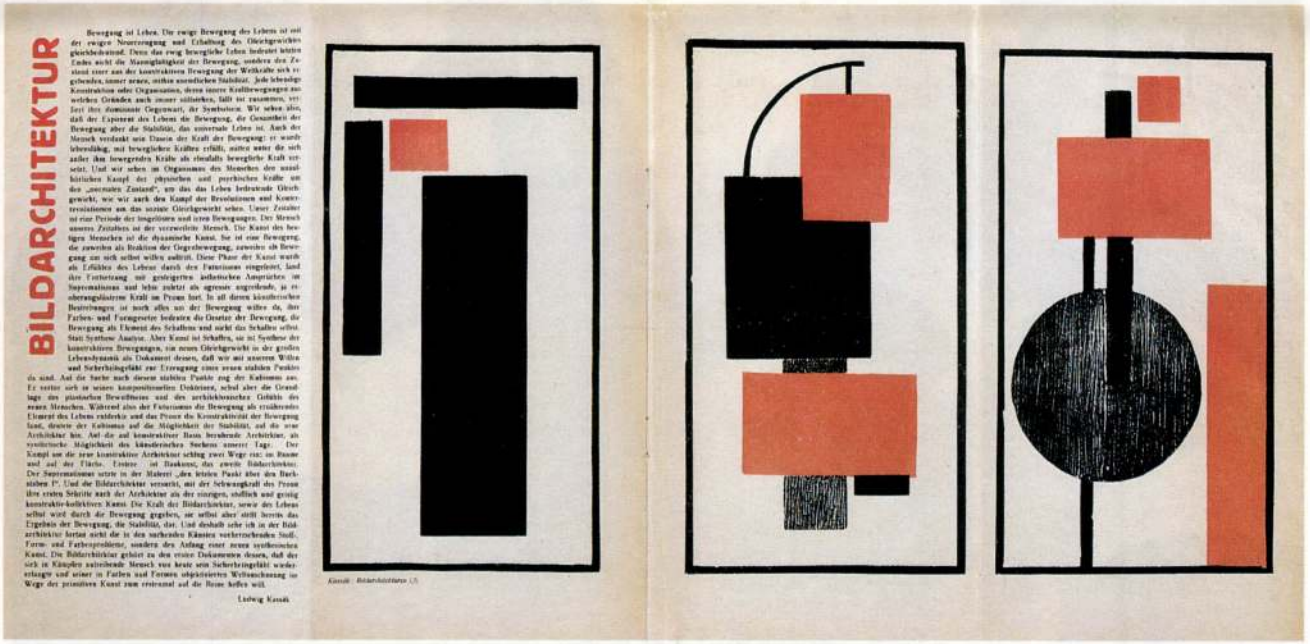

Képarchitektúra 1923. papír, gouache (fent)

Képarchitektúra (1922 ?)

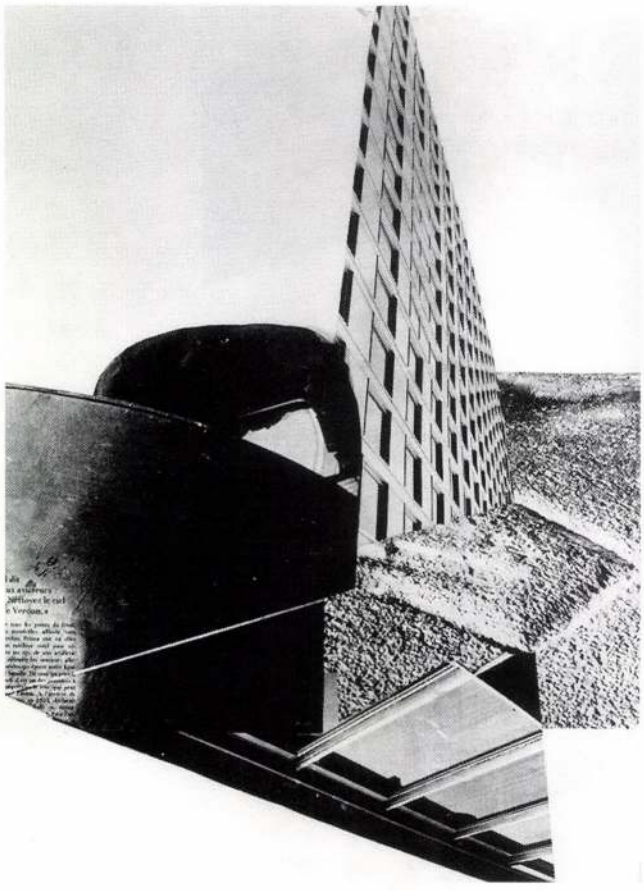

Korunk építészete 1965

Juraj Meliš: Hommage à Kassák, 1987 (jobbra)

Az újszülött 1964 (balra lent)

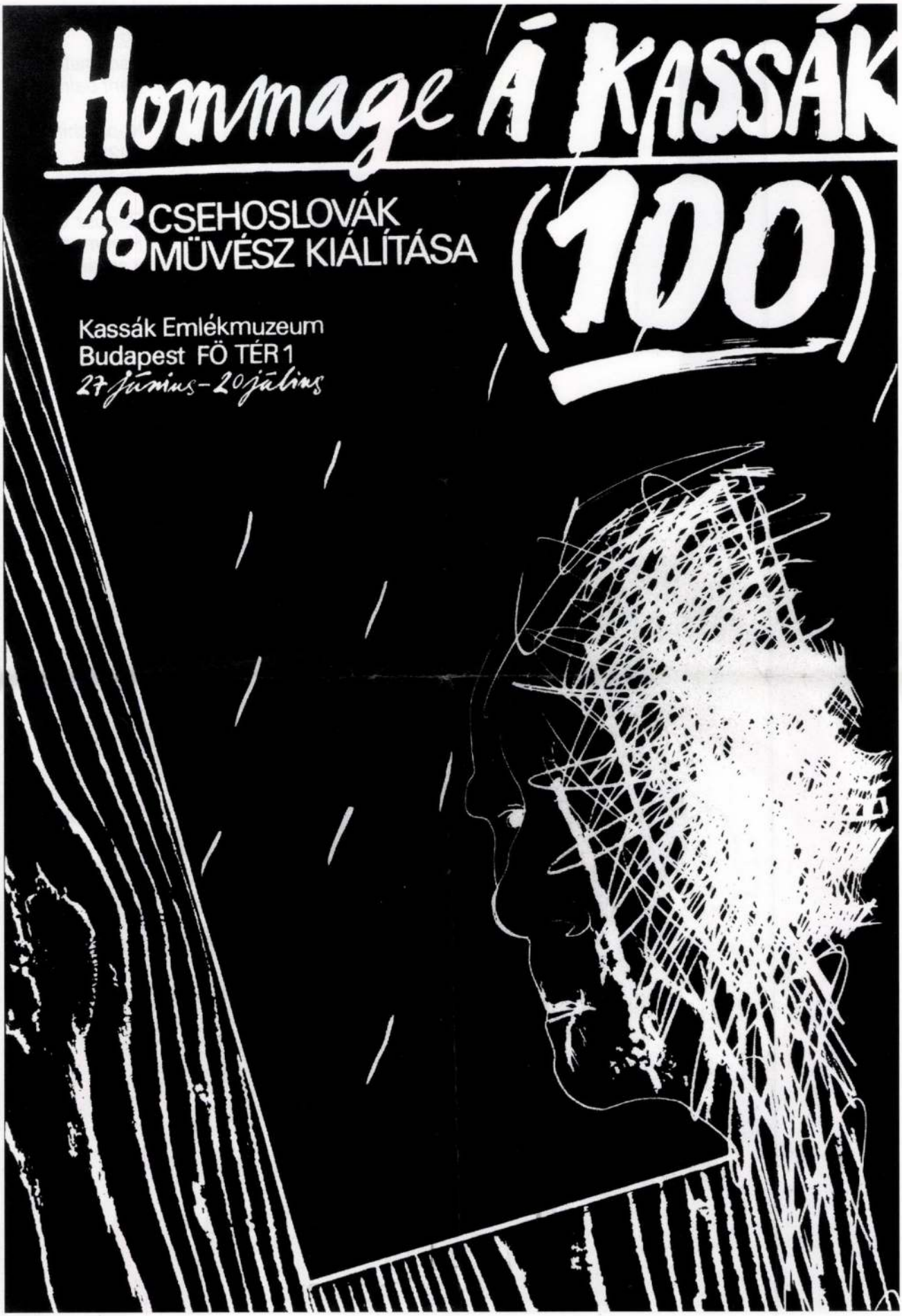
Hommage A KASSÁK
48 CSEHOSLOVÁK MÜVÉSZ KIÁLÍTÁSA
(100)
Kassák Emlékmuzeum
Budapest FÖ TÉR 1
27 június - 20 július

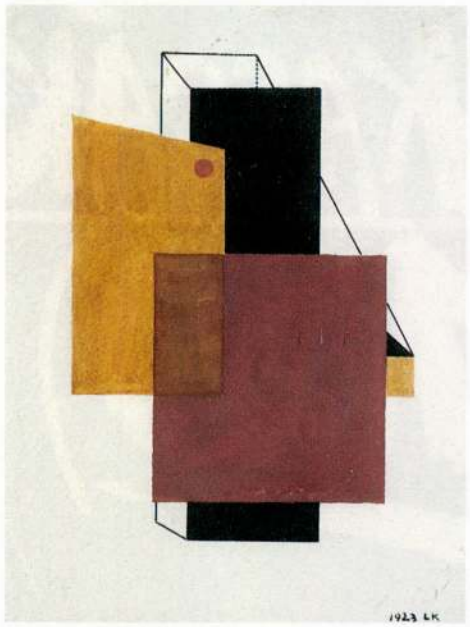

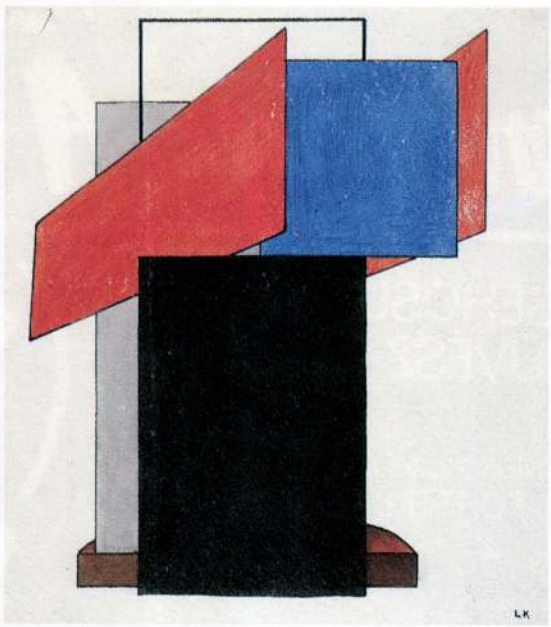

Képarchitektúra 1923. Térkonstrukció (fent balra)

Képarchitektúra 1922 (mellette)

Bartusz György: Hommage à Kassák 1987 (lent)

Jozef Jankovič: Hommage à Kassák 1987

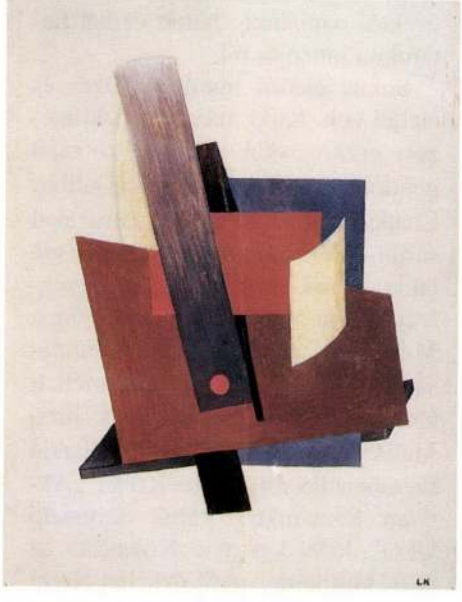

Térkonstrukció 1922
(Mester Tibor felvételei)

runk építészete (1965), az *Ököl* (1966), a *Múlt és jelen* (1963) című montázsok nem „rendelkeznek" a történelmi múlt visszaidézésével. Ma született képek, akárcsak a divat forgása nyomán a hatvanas évekből való divatképei (*Bálványok*, 1966).

A *vállalkozó* Kassákot látjuk A TETT, a MA és a MUNKA című folyóiratokban. Az *aktív* Kassákot, akinek mindig mindenütt jelen kellett lennie szerkesztőként, szervezőként, művészként, író alkotóként. A kor alkotójaként, a mindennapok befolyásoló mozgatójaként, aki irányított, agitált, megalkuvás nélkül látott és láttatott fáradhatatlanul.

Ma is megszólít bennünket, ahogy művészetében és írásaiban kora tükröződött. Az első világháború után még az új társadalom türelmetlen sürgetését és radikális érvényre juttatását fejezik ki szavai, míg a második előtt azokat már a valóság kiábrándító tapasztalásának embert féltő hangjai váltják fel.

„A világ összemosakodott a kiöntött vérben – írja 1922-ben –, *a káosz megette a mozdulatlanságot és az az összevisszaság, amit a vakok maguk körül éreznek, az már a vajúdó rend primitív formája..."* És 1936-ban az újabb háború előtt, anyjához írott levelében olvashatjuk: *„...a boldogság országának még első köveit sem rakták le az építők, az anyák kiapadt mellén síró gyermekek vergődnek, és az egész világ háborúra készül az egész villág ellen. Ki gondol most az igazságra, mikor mindenki a szomszédja elpusztítására gondol..."* Az első háború után a forradalom és az eszményi társadalom kérdéseire adott válaszában a rombolást és az építést egyszerre feltételezte a régivel való szembeállása és az új megteremtése együttesében. A művészetben a dada lett az előbbi, a művészeti és eszmei konvenciók és közhelyek rombolója, míg az utóbbié a konstruktivizmus, a tiszta alapok lefektetője, az építés, a tökéletes társadalom szimbóluma.

A második világháború előtt az elsőt megélt író szól: *„Mint valami kitárt szárnyú, óriás fehér madarak érkeznek felénk a hangok, egy ideig a fejünk felett lebegnek, aztán szétszárnyalnak az egész világba, hirdetni a békesség dicsőségét és a hajnali roráték kezdetét,"* s imával szól Johann Sebastian Bach János passióját hallgatván: *„Oh, Jézus, Isten báránya, / Ki elveszed a világ bűneit, / Könyörögj érettünk!"*

De Kassák „maiságát" legelemibben a centenáriumra készült, és a pozsonyi kiállításon is bemutatott *Hommage à Kassák* grafikai mappa igazolta. Akkor, 1987-ben, két évvel a változás előtt, amikor még semmi jel nem utalt a „csendes forradalomra", negyvennyolc csehszlovákiai (cseh, szlovák és magyar) művész hitvallásául és hovatartozásául Kassákot választotta. Valamennyien ellenzékiek, s ha az egész életművet talán nem is ismerik, de értik Kassák emberi és művészi magatartását: a rend, a konstrukció, az átláthatóság, a tisztaság fogalmát nélkülöző világban a józan ész kivetítette gondolatok évtizedeken át tartósan meglevő érvényét és jelenlétét. A mappa alapgondolatának tagadhatatlan „funkciója" volt, hogy „életben tartotta" azokat az alkotókat, akik vállalták a kassáki magatartás és művészet kontinuitását, akik másként gondolkodtak a művészetről és a művészettel, mint azt a hivatalos kultúrpolitika parancsolta. De ehhez az életben tartáshoz arra a kassáki erőre volt szükség, amely a húszas évektől napjainkig hatott és hat határokon innen és túl.

Sokuk akkori munkája jelzés és életjel volt. Ki-ki más és más kifejezési eszközökkel vetítette ki saját gondolatait a bezártságról (Dalibor Chatký, szabad kézírással, ceruzával sűrűn teleírt *Hommage à Kassák* lapja), a sok- vagy éppen az egyenarcúság képéről (Bartusz György, Miloš Urbášek), a másság felmutatásáról (Matej Krén egymás mellett hatszor ismétlődő azonos arca; Juraj Meliš piros-kék rózsája), az állandó szembenállásról (Julius Koller „Aktívan konstruktív kultúr szituáció UFO", Jozef Jankovic, Kolenčik), az út és kiút kereséséről (Michal Kern: a hóban csillag forma taposás magányosan; Otis Laubert munkája, a piros-fehér zászlóra letett „kacatjai"; Ovčaček széttépett és újra ülepített térképe), az átvilágíthatóságról mint a megismerhetőség lehetetlenségéről (Rudolf Sikora kék röntgen koponya és kéz jelképe).

Hommage à Kassák, olvassuk a negyvennyolc különböző szerzőjű grafikai alkotás alatt; a fotó-, szitaeljárásokkal készült vagy egyedi grafikai munkák újra és újra elolvasatják velünk a „címeket": *Hommage à Kassák*. S így a nyolcvanas évek csehszlovák avantgard legjavát jelentő művészek munkáinak „címei" egymás utáni olvasásban egyre felerősítik: *Hommage à Kassák*, hogy végül – együttes hangzásban – dübörgő manifesztációban jelezzék: Kassák a példakép, mellé csatlakozunk, tisztelgünk előtte hangosan, mert máshogyan gondolkodunk, máshogyan látunk, érzünk, mint „kell". Valamennyi művész saját jellegzetes stílusában fejezte ki azt a gondolatot, amit Kassák a húszas évek heterogén világában akként fogalmazott meg: *„Csak ez az út van egyenes és ez az úttalanság. Mérővesszővel kezemben lemérek mindent."*

Öt év távlatából nemcsak e gondolatok „köszöntenek" vissza. Öt év távlatából már jobban és más „besorolásban" ismerjük a Kassák előtt tisztelgőket. Ők lettek a „befutottak" (Jozef Jankovič rektor a pozsonyi Képzőművészeti Főiskolán, a mappa szervezője, Juraj Meliš szobrászművész tanár ugyanott, akárcsak Bartusz György szobrász), a legtöbbet látott, a kiállításokon legtöbbször szereplők lettek. Követőik és „ellenzőik" lettek a legújabb művészgenerációból. Akkor, 1992-ben már-már ők a hivatalosak. Korábbi, ellenzéki hitelességüket dokumentálta e kiállítás, amely a csendes forradalom eredményeként jött létre. Megdöbbentő erővel hatottak tisztaságukkal, egyéni művészi hitvallásukkal, ami azonos európai eszményt képviselt: az összetartozás, a kultúra, a szabadság határok feletti-ségét. ■

KASSÁK Lajos

Majoros Valéria

TIHANYI LAJOS FESTŐKORTÁRSAIRÓL I. A MAGYAROK

Tihanyi Lajos miután tizenegy éves korában elveszítette hallását s realizálta, hogy e hátránya következtében csakis mint festő teljesítheti ki önmagát, a pár év Iparrajziskolai tanulmány és esti tanfolyam után Nagybányáról indult. Itt a művésztelepen, a Czóbel Béla köré csoportosuló neósok között találta meg azt a művészi stílust, amiből később továbblépve a rá oly jellemző Tihanyi-oeuvre megszületett. A Nyolcak-periódusban talált leginkább magára, tájképei, aktjai és csendéletei, de különösen portréművészete méltán érdemelte ki a kritikusok elismerését. Első nagy gyűjteményes kiállítását Kassák Lajosnál, a Ma kiállítótermében rendezte és ezért gyakran az aktivizmus művészei közé is besorolják. A Tanácsköztársaság napjai alatt tevékeny részt vállalt a gyakorlati munkából is, emiatt 1919 őszén emigrációba kényszerült. Bécs után Berlinbe, majd onnan Párizsba került, ahol 19 év emigráció után, 1938 júniusában hunyt el. Külföldön igen nehéz harcot kellett vívnia az elismerésért és a megélhetésért, de a nehézségek ellenére is kitartott sajátos élet- és művészetfilozófiája mellett és úgy döntött, hogy számára az emigráció a helyes út. A majd két évtized alatt művészi stílusa is megváltozott, a 20-as évek második felére absztrakt festővé vált és az is maradt haláláig.

Halála óta már fél évszázadnál is hosszabb idő telt el, gazdag írásos hagyatéka mégis máig ismeretlen a nagyközönség előtt. Ez a hagyaték elsősorban levelekből, tanulmányokból ill. tanulmánytöredékekből, szépirodalmi jellegű írásokból és a süket festő mindennapos kommunikációs feljegyzéseiből áll. Az anyag nagyobb részét ma már közgyűjteményeink őrzik – így elsősorban a Petőfi Irodalmi Múzeum, az MTA Kézirattára, az MTA Művészettörténeti Kutató Intézet Adattára, az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára és a Magyar Nemzeti Galéria Adattára –, kisebb része pedig ma Londonban és Párizsban található a Tihanyi barátok örököseinél, magángyűjtőknél.

Ez a két részletben közlendő tanulmány arra vállalkozik, hogy a Tihanyi-kéziratokból összegyűjtse mindazokat a megjegyzéseket, értékeléseket, információkat, amik a festőkortársakra – a magyarokra és az egyetemes művészet képviselőire – vonatkoznak. Tihanyi 1919–1938 között írott leveleiből indul ki, de amennyiben szükség volt rá, visszanyúl korábbi levelekhez is és az értelmezésekhez fölhasználja az érintettek emlékezéseit, Tihanyira vonatkozó írásait is.

* * *

Tihanyi azokról a magyar művészekről sosem tett említést, akiket tisztelt, vagy akik meghatározhatták művészetét, akiket mestereiként ismerhetett volna el. Egyetlen kivétel akadt csak, *Csontváry Kosztka Tivadar*, akit ugyan nem ilyen indíttatás folytán említett, de akiről szinte tanítványi tisztelettel írt. A Hevesy Iván által küldött Független Szemle erősítette meg Csontváry tiszteletében, az abban megjelent Lehel Ferenc tanulmány és a közölt reprodukciók ébresztették rá, hogy – mint ahogy Henri Rousseau képeit nagyra kell tartania – elismeréssel kell adóznia Csontváry festészetének is.[1] Dícsérve a Független Szemlét, így folytatta az elismerő sorokat: „A Csontváry képeknek különösen örültem. Nekem régi ismerősök. Bízom, hogy napvilágra kerülnek még jó helyen."[2] Kérte Hevesyt, küldjön neki ezekből a

számokból, s mivel ezeket nem kapta meg, újabb sürgető levelet küldött, hogy végre birtokában tudhassa a számára oly fontos reprodukciókat.[3]

Tihanyit mindig inkább a kortárs művészet érdekelte, az élő, még alakítható, versenyben legyőzhető izmusok. A korai levelek között találunk még egy *Gulácsy Lajos*hoz írott képeslapot is,[4] de Gulácsyval még annak betegsége előtt megszakadt kapcsolata. Gulácsy csupán addig tartozott baráti körébe, amíg művészete a Nyolcakéhoz kapcsolhatónak tűnt. Gulácsy más utat választva és talán a nem sokkal később rátört betegsége következtében is eltávolodott a Nyolcak tagjaitól. Nem így *Lesznai Anna*, aki a Nyolcak meghívott vendége volt az első kiállításon. Vele Tihanyi még az emigrációban is tartotta a kapcsolatot. Mihályi Ödönhöz írott leveleiben Tihanyi többször is utalt rá, jelezte, hogy leveleztek és találkoztak is Berlinben.[5] Lesznai Varró Istvánhoz írott visszaemlékezésében meg is emlékezett Tihanyiról, de sajnos csak a Nyolcak művészetét jelenítette meg, adalékul szolgálva az első kiállítás fogadtatásához.[6]

Tihanyi baráti körét már itthon is azok a művészek alkották, akik a *Nyolcak* csoportját létrehozták. Később az aktivista művészekkel is együtt emlegették, de velük sosem állt szorosabb baráti viszonyban. Közülük Schadl János, az etikai hozzáállása miatt mesterét is benne látta, de Tihanyi már Magyarországon a 10-es évek végéhez közeledve, úgy érezte egyre inkább egyedül kell megküzdenie az érvényesülésért, átlépve pedig az országhatárt ösztönösen érezte, hogy előbb-utóbb szakítania is kell a magyar művészettel. Azt ugyan bizonyára sejtette, hogy még évekig nem fog tudni elszakadni a magyar festőktől, de talán nem is akart, hiszen a mindennapok problémáinak megoldásában szüksége volt rájuk. De úgy tűnik, az már nem volt elképzelhető számára, hogy velük vállvetve harcoljon céljaikért. Ennek lehetetlenségéről hamarosan meg is kellett bizonyosodnia, hiszen Bécsben a MA-körrel kiéleződtek nézetkülönbségei, Berlinben pedig régi Nyolcak-beli barátaival és az emigrációban megismert festőkkel támadtak viszályai. A művészeti viták a személyes kapcsolatok meglazulását is magukkal hozták, az már elsősorban Tihanyi személyiségének volt köszönhető, hogy nem fajultak el.

Mivel Tihanyi leveleiből kifelejtette az elismerések nyugtázását, csak ezeket az „összezördüléseket" tudtuk nyomonkövetni. A Nyolcak művészei közül Berény Róbert, Kernstok Károly és Czóbel Béla emigráltak vele együtt. Pór Bertalan ugyancsak, de ő orvos feleségének köszönhetően nem Bécsbe és Berlinbe, hanem a Zólyom közelében lévő Sliačra. Tihanyi velük lévén a legszorosabb kapcsolatban, őket említette leggyakrabban leveleiben. Bár *Pór Bertalan* nevére bukkanhatunk legelőször, róla tudhatunk meg a legkevesebbet. „Pór régi legigazibb barátaim közül való" – írta Tihanyi, de sem magáról a festőről, sem arról, hogy egyáltalán dolgozik-e, nem tudott semmit.[7] Pór „a szlovenszkói és lengyelországi erdők mélyére vonult vissza",[8] felesége ott volt fürdőorvos. Amikor Hevesy Iván a Független Szemle ügyében Tihanyihoz fordult, az csak ezt válaszolhatta: „Pór felől 1/2 év óta nincs hírem. Nem ír. Szlovákiában van valahol."[9] Aztán hamarosan sikerült megtudnia a címét, amit közölt is Hevesyvel.[10] Később Pór is Berlinbe került, de Tihanyi csupán a megérkezést regisztrálta és egy nagyváradi meghívást emlegetett, ahová őt, Pórt és Berényt hívták.[11]

*Czóbel*t és *Berény*t Hevesy kérésére megpróbálta rábírni, hogy műveiket adják át reprodukálásra a Független Szemlének. Mivel Hevesy nem ajánlhatott fel semmilyen költségtérítést, sőt még ő kért anyagi segítséget, a festők ezt elutasították. Berénnyel és Czóbellel ellentétben Tihanyi hajlott volna a kérés teljesítésére, de így ő is inkább visszalépett. Hevesynek a fejleményeket így magyarázta: „Nem kis fáradtságomba került képeket kapni és Czóbelt arra nem tudtam rábeszélni, hogy a diapozitívokra szánt 160 kort. is adja. Be-

rény is magáévá tette Czóbelnek azt az elvét, hogy ez az ügy neki nem érdeke. Én is osztom ezt a nézetet, bár némi kajánságnak vélheti. Magamban én sem küldhetek így pénzt. Ha nem tudja előteremteni, vagy elhalasztja, vagy más célra használja fel a képeket. A küldött képeken kívül *Ferenczy Béni* szobrász ígérte meg, hogy ő is fog 2 fotót küldeni. *Péri László*, akivel megismerkednie nagyon érdemes volna, sajnos nem küldhet ezidőszerint, mert nincs fényképe".[12] Périről még többször is megemlékezett, Hevesynek már korábbi levelében is figyelmébe ajánlotta új kollégáját: „Újat, akit ajánlhatnék; ezt nem veszem a bőrömre, (nem a lelkiismeretemre!) Egyet, mert ezt jól ismerem, nagyon ajánlanék: Péri Lászlót, akinek most van kiállítása a Sturmban, de ennek még mindig nincs fényképe".[13] Périről többször írta leveleiben, hogy nyomorog, okvetlen megérdemelné a fölkarolást. Bár neki magának se ment jól, s ezért hiába érezte kötelességének anyagilag is támogatni a festőt, csak annyit tehetett, hogy megpróbálta mozgósítani kapcsolatait. Mihályihoz kétszer is ilyen jellegű kéréssel fordult.[14]

Visszatérve Czóbelre és Berényre, meg kell állapítanunk, hogy Tihanyi igen szűkszavúnak bizonyul, ha rátámaszkodva információkhoz szeretnénk jutni velük kapcsolatban. *Czóbelt* a már idézetten kívül nem is említi, csupán egy közös fényképüket ismerjük,[15] és a kiállításokat tudjuk nyomon követni, ahol együtt szerepeltek. A Nyolcak közül legtovább vele maradt kapcsolatban, az ő művészetét érezte leginkább a magáéhoz közelinek.

Berényről – aki az egyik legelső méltatója volt Tihanyi bécsi kiállításának[16] – tudjuk, hogy ugyanabban a házban bérelt műtermet Berlinben, ahol ő, mégsem avat be bennünket a közös eseményekbe. Említette ugyan Berény későbbi bécsi útját, de a részleteket nem tartotta fontosnak közölni.[17] Déry Tibor kettejük viszonyát, a köztük lévő zsörtölődős hangulatot így idézi fel: „És emlékszem egy gúnyos megjegyzésére, hogy Berény ajtaján volt egy névtábla, hogy: Robert Berény Kunstmahler: és ez sehogysem tetszett Tihanyinak. – Kunstmahler – mi az? – mondta".[18] Tihanyi sorai hasonló hangot ütnek meg, amikor 1924-ben Párizsból visszatérve Bölönit Berény egyik írásáról tudósítja: „Berény egy új lapban G. (Gestaltung – a szerző megj.) egy sort bigyesztett oda; kblül: 'az összes neurózisok a művészetben kiélték magukat és ezért vége az izmusoknak.' Csakis ennyit aláírva!!"[19] Ez a megjegyzés indulatokat váltott ki Tihanyiból, azonnal a részéről elutasított pszichoanalízist juttatva eszébe. Így összegezte mondandóját: „Hasonló bárgyúságokat olvashat is, hallhat itt az ember óránként. Freud-nak 10 kötetes bőrbe kötött műveit jelentetik meg. 100-120 oldalon folyik egy 5 éves kisfiú analízise: hogy mit csinált a (...) closetban? Kivel és mikor szeret oda menni és hogy ilyenkor mi izgatja? stb. és mindez bőrbe kötve! Csuda ha a kis féreg megnőve sadista lesz a fejlett sexualanalitika újabb örömére. Ha ilyeneket olvasok, nyugodt szívvel és elmével gondolok a libidóra, mely az emberiséget legközelebb nyakon fogja önteni. Egy másik analitikus kifejtette előttem George Groszról, hogy csupán bennük és belőlük lett, él és alkothat, sőt az egész forradalmi világnézet se más mint Freudizmus; helden – vater – sexual-complexum."[20] Berényről mások is említették, hogy a pszichoanalízis vonzotta,[21] ezért is azonosítódott Tihanyi szemében mondata a pszichoanalitikusok jelszavaival. Ekkor még csak azért kritizálta őt, mert Freudban hitt, ha viszont Berény is bekerült volna a párizsi művészvilágba és a szürrealizmushoz lökte volna Freud tisztelete, könnyen egymás ellenfeleivé is válhattak volna. Ez azonban így nem következett be, maradtak barátok, akiknek természetesen nem mindenben kellett egyetérteniök. Berény nekrológjaiban tisztes emléket állított Tihanyinak, amiben ugyancsak érezhette, hogy művészeti ellentétek merültek fel kettőjük között, de nem hagyta

figyelmen kívül Tihanyi érdemeit sem, sőt még arról az absztrakt művészetről is hangoztatta Tihanyit ismerve, hogy értékek bújnak meg benne, ami tőle igen távol állt.

Az említett Nyolcak-tagok közül sem Pór, sem Czóbel, sem Berény művészetéről Tihanyi nem ejtett szót. Egyedül *Kernstok Károly* az, akinek emigrációs festészetére többször is kitért. Ezek is csak itt-ott elejtett szavak, de összeáll belőlük a kép. Az emigrációba került Kernstok ugyanúgy érzékelte a körülötte folyó eseményeket, mint Tihanyi, és ugyanazokkal a gondokkal is kellett megküzdenie. Magyarországról írott sorai vagy Berlint ismertető leírásai akár Tihanyié is lehetnének.[22] A művészetet azonban másként ítélték meg. Kernstok nem fordult el az absztrakt művészet irányába, számára a neoklasszicizmus mutatott követendő példát. Tihanyi ezt viszont megvetette, mint ahogy bizonyára Kernstok is az absztrakt művészetet. Kernstok természetesen az Ingres-t követő Picassót istenítette és véleményét Tihanyi előtt sem hallgatta el. „Kernstok szerint gyönyörű az új művészet és még gyönyörűbbnél is gyönyörűbb, ahogyan fest a Picasso. Az egyik impotens örül a másiknak – írta Tihanyi Bölönit értesítve.[23] Mivel Kernstok újabb művei is Picassóéval álltak rokonságban, azokat is giccsnek minősítette.[24] Ugyanakkor a jó viszony a nézetkülönbségek ellenére is végig fönnmaradt, nem tudunk róla, hogy a vita szakításhoz vezetett volna.

Márffy Ödön nem tartozott az emigránsok közé, mégis előfordul neve Tihanyi írásaiban. Márffyval itthon szoros volt a kapcsolata, ugyanabban a Dráva utcai épületben bérelt műtermet is. Tudjuk, Ady Veres Pálné utcai lakásának falán is jól megférték együtt festményeik. De ugyanakkor örökös volt köztük a cívódás, különösen a háború óta. Bár 1919-ben Kernstok és Berény kiszabadításában Márffy járt közbe, az otthonmaradással Tihanyi szemében elveszett. Tihanyi Bölönivel értett egyet, aki így jellemezte a 20-as évek magyar művészeti életét: „Budapesten főleg azoknak a szélhámosoknak (művészek) van keletük, akik a szélhámosok egy másik rétegével (amatőrök) elhitetik, hogy művészek: szemfényvesztés ez, mint az egész magyar élet."[25] A Periszkóp című folyóirat szerkesztésében aktívan résztvevő Tihanyi tanácsokat adott Szántó Györgynek az illusztrációs anyagot illetően. Szántó válaszleveléből tudhatjuk meg, hogy Márffyt kikkel együtt sorolta be a Bölöni-féle képbe. „Kérem, írja meg, hogy milyen magyar piktort engedélyez, mert Márffyt, Csabát és Uitzot már elintézte, csakúgy, mint Krivátsyt" – sorolta aggódva a szerkesztő.[26]

Perlrott Csaba Vilmos ítélete Tihanyi leveleiben is megfogalmazódik. Mihályinak írt arról, hogy a Perlrott-házaspár is Berlinben él, de „nagyon unalmas, nem szeretem emberek"-nek tartva őket nem járt össze velük. Nem tudjuk, Nagybányán mit írt volna Perlrottról, amikor a rokon törekvések összefűzték őket, de itt közölte, hogy „Nem sokat érdekelnek Csaba és köre munkái" és folytatta *Kmetty János* jellemzésével: „Kmetty jó emberem és mégse tudok elfogultság nélkül reá sem sok jó szót vesztegetni. Kállainál egyízben láttam egy tavalyi csendéletének reprodukcióját. Ez elég jó volt tőle. Ezt a hatást sajnos ő soh'se fogja túllépni."[27]

*Uitz*ra egyik Mihályihoz írott levelében tért ki részletesen. A Szántó György által említett „elintézést" ezekből a Bölöniével szinte azonos sorokból érthetjük meg. „Uitz B. módjára azt a trágyát aminek ő a legalsó levét egészen Foujitáig és Utrillóig, lecsapolva képzeli átmenteni a proletár kultúrába, nem lehet tisztességes feladat. Uitz mint sejtettem, fogalmakkal sincs tisztában, még kevésbé a már elintézett csak festői értékekkel. Őrült zavar, utánzó kapkodás, és tehetségtelenség van a dolgaiban, amit tehetséges szájhősködése révén mint proli-művészetet propagál és evvel tömi a nálánál csöppet sem különb, a festészet fogalmával még álmában sem értékelő párt és (...) embereket. Ő azért mert freskót akart festeni a proletárnak és nevek nyomait hihetetlenül iskolás Chagallos sőt Foujitás 'compositiókban'

mutogatja képzeli magát proletárművésznek. Új dolgaiban egyszerűen giccsöl de legyintve elintézi, (ezzel csak a kispolgár művészetét akarom demonstrálni.) Engemet pedig a saját külön ideológiája szerint a kiállításom alkalmából kispolgárnak híresztel. Megjegyzem meg se nézte dolgaimat. Jelen voltam, mikor meg nem nézte. Tehát ha a polgári társadalom nem fogad el – mint ahogy nem fogadott el még egyetlen igaz művészt se, legyen az Dürer v. Tihanyi – akkor ez a szájhős aki kispolgáribb és a 'művészetet?' a proletár nyakába sózva, (akinek erre semmi szüksége) ellenforradalmibb mint bárki akit szellemi munkásnak ismerek" – fakadt ki sértődöttsége folytán Uitz ellen.[28]

Uitz már átvezet bennünket a Kassák-kör bírálatához, amit le is szűkíthetünk Kassákra, hiszen Uitzon kívül Tihanyi csupán Péri és a Der Sturm kapcsán *Moholy-Nagy*ot, az Ék-cikk folytán pedig *Barta Sándor*t említi ebből a körből. Fölöttük pedig tulajdonképpen elsiklik, csak azt tudhatjuk meg, hogy Moholy-Nagy kiállított a Der Sturmban, munkái komolyabbak voltak, mint a Périéi és a Der Strumról másként vélekedik, mint Tihanyi.[29] Bartáról még ennél is kevesebbet, hiszen Tihanyi csupán azt jelenti ki Mihályinak, hogy kettejük között semmiféle személyes kapcsolat nincs.[30] Más a helyzet *Kassák*kal, akiről már itthon is elég részletesen beszámolt Tersánszky Józsi Jenőnek. Bár elfogadta 1918-ban Kassák ajánlatát, hogy a MA Váci utcai kiállítóhelyiségében kiállítson, de ekkor is és már ezt megelőzően is kritikus szemmel nézte Kassák dolgait és elhatárolta magát tőle és tetteitől is. Bár kicsit előrevetíthetik számunkra az okok a Der Sturm későbbi megtagadását, ez a MA esetében azért nem következhetett be, mert bár Tihanyi Kassáktól idegenkedett, mint embertől, mint forradalmártól, mint szervezőtől, mint képzőművésztől, de a költőt és az írót mindig is tisztelte benne. Így volt ez már 1916-ban is, amikor ezeket a sorokat írta: „K.-nak úgy látszik tetszik a Nyugat; dacára forradalmárságának, mert ő a megalapítója és szerkesztője egy kis revünek, a 'Tett' címűnek, amely éppen olyan zavaros mint ő és minden dolga, ha nem rossz, amely esetben nem is kell reáfogni a zavart. Őszintén nézve azonban az ügyet a Kassák népiessége éppen olyan jó, mint a Ny. nagyságaié és a többieké."[31] Kassáknak 1920 és 23 között több kötete is megjelent Bécsben, ezekre utalva írta Tihanyi Mihályinak a következőket: „A két szép kötet Kassákot is olvastam. Szép (...) különösen a verseskönyv. K. sokat ír azoknak akikre folyton okádik; az irodalmároknak. Egyébként nem sokat. Nagyszerű formálókészség, túl sok líra és alig vagy semmi alkotókészség és *vörös*-re kiabálja magát. Ady: = akarom hogy lássatok. Kassák= akarom a maisták elmebajnokok legyenek 'vörös pilóták' szűz leányok és borbélylegények! Adynak a 'magyarnak': ember kell akit meg köll látnia az álorcák mögül. Kassáknak vörösök kellenek csak kizárólagosan és már szinte társasjáték: hol a vörös? Ebből csak ne gondolja hogy én rózsaszínűbbnek szeretném. Csak hogy én ha festek egy képet pár színnel az még csak annyiban egyszerűbb hogy csak egy vagy több akkordot ütök meg. A festő, a költő az egy egész zenekart dirigál. Főkép K. Ő a dirigens, minden áron. Szóval én egyhangúnak, mert speculatívnak ítélem Kassákot pedig azt biztosnak tartom hogy legelől van helye – de az irodalomban."[32] Ennek megfelelően akart Tihanyi eljárni, amikor azt tervezte, hogy a „magyar írók lugasá"-ba őt is beveszi.[33] Talán 1924-re már túltette magát az első fölháborodáson, amit három évvel korábban még így fogalmazott meg: „Én becsülöm Kassák és társai értékeit, de sohasem becsültem túl. Jellembeli fogyatkozásai vannak és hiúsága nem szertelen de túlzott amit maga is érez (mármint Mihályi – a szerző megj.) és legyezget hízelgők seregével. Nem szabad őt és őket komolyan venni, ha saját egyéni céljai vannak. Hisz ő nyiltan vallja, hogy az egyénnek meg kell halni és a tévedése ott van hogy csak benne lehet és fog a művészet tovább élni. Én azt hiszem nélküle is meg fog élni. Az állításom nyílt és régi keletű már rég szétválasztotta utainkat. Azért én őt figyelem, újabb dolgain nem azt a

mesterkélt exaltációt tartom az értéknek aminek nemességét szeretné elhitetni és amiért új hívői körülrajongják hanem az új klasszicizmus átvett tisztultabb formáinak értékesítését. Ez nála épp úgy mint társainál, akik ha erősebb tehetségek mint Barta Sándor őszintébb hanggal közelebb állnak az igazsághoz."[34] De újklasszicizmus alatt sem érthette azt, amit 1924-ben értett. Akkor – mint már láttuk – Kernstokot támadta az újklasszicizmus fölkarolásáért, hogyan lehetett volna, hogy korábban Kassákban ezt tartotta volna értéknek? Amennyiben nem nézeteinek megváltozása következett volna be, a formák letisztulására gondolhatott akkor, az absztrahálásban rejlő lehetőségeket láthatta meg.

Kassákot, Uitzot a tendencművészet képviselőinek látva, Tihanyi fölháborodott azon, hogy a konstruktivizmus absztrakt formáját nyílt politikai célokra gondolják alkalmasnak. Bár Kállaival nem mindenben értett egyet, azzal a Kállai-féle megfogalmazással igen, hogy „Kassák Lajos függőleges, vízszintes és diagonális erővonalakból, síkokból és ívelésekből tagozódó szerkezeteit nem lehet a közvetlen politikai izgatás céljaira használni."[35] Hitt ugyan a „vörös" célokban, de ezt a formát csak a politikai indíttatásból eredő etikai mondandó megjelenítésére látta alkalmasnak. Ez viszont Tihanyi szerint hiányzott Kassák „batyujából"[26], ezért inkább azt tanácsolta neki, hogy maradjon az irodalomnál vagy keressen egy direktebb formát céljainak. Nem ismerjük Kassák konkrét válaszait, Tihanyi-nekrológjában is hallgatott a vitás kérdésekről, sőt inkább a rokon jegyeket emelte ki. „S a legtermészetesebbnek tűnik előttünk, hogy ő, aki utálattal fordult el a politikai élet zavarkeltőitől és professzionista szóvivőitől, végül is, mint önkéntes emigráns, távol halt meg hazájától. De Tihanyi nemcsak mint ember, mint tudatos társadalmi lény, hanem, mint művész is fanatikus híve volt a szabadságeszméknek, egyforma harcikedvvel tiltakozott a társadalmi diktatúra és a művészet iskolás formulái ellen" – írta és folytatta azzal, hogy Tihanyi portréiban „konstruktív szellem és felsőbbrendű igazság" szólalt meg.[37] „Minden nyilvánosságra került műve nagy kultúrájú és magasba törő mesterre vall" – summázta véleményét, mintha nem is lett volna közöttük soha semmilyen nézeteltérés. Ennek magyarázata csakis abban rejtőzhet, hogy Tihanyi 1923-as Ék-cikkében akarva-akaratlanul is Kassák mellé állt. Ekkorra fölbomlott a MA-kör. Uitz és Barta is szembekerült Kassákkal, aki ellen 1922 októberében az Egység című lapban Uitz támadást indított. Kassák konstruktivizmusát Tihanyi kifogásainak megfelelően többen a proletkult művészettel szemben állónak könyvelték el s így el is utasították. Hamarosan odáig fajult a támadás – avagy vita, hiszen a MA-ban Kassák válaszolt a vádakra –, hogy ellenforradalmárnak minősítették őt. Kassák viszont nem vállalta a rágalmakat, mert ő úgy érezte, hogy a művészet célja, nem az „aznapiság" kívánalmaihoz való igazodás kell, hogy legyen, hanem a magasabb nívóra emelés. Nem hozzáigazodni kell az eseményekhez – véleménye szerint –, henem hozzáadni valamit. A közvetlen politikához kapcsolódás helyett tágabb emberi-, nembeli érdekekre kell figyelni meglátása szerint, ebben rejlik a művészet feladata. Tihanyi ugyanezen az álláspontón állt, bár úgy tűnik leveleiből, hogy nem ismerte Kassák ilyen tartalmú írásait. Barta, ismerve Kassák és Tihanyi kapcsolatát, úgy érezhette Tihanyiban csakis Kassák-támadót találhat, ezért is kérte föl őt a cikk megírására. Tihanyi nem is fogadta el a konstruktivizmust, különösen nem a képarchitektúrát, de voltak pontok, ahol, ha nem is tudta, a támadottnak adott igazat azokkal a támadókkal szemben, akiknek az oldalán ő is harcolt. Ha ő maga nem is gondolta, hogy Kassákot menti az Egység és az Akasztott Ember híveivel szemben, Kassák megérezhette a szándékolt védelmet soraiból.[38]

Ha a kronológiához ragaszkodunk, meg kell állapítanunk, hogy 1924 nyarára Tihanyi eljutott oda, hogy az összes szálat elvágta, ami a magyar művészethez köthette volna. 25-ben

még ugyan besegített a *Periszkóp* című lap szerkesztésébe, de ez is hamar kudarcot vallott. Az 1925-26-ban Erdélyben megjelent magyar nyelvű kulturális folyóiratot Szántó György szerkesztette. Munkatárs volt még Schiller Géza festő és a „külhoni szerkesztő" Tihanyi Lajos volt. Nevét kérésére nem tüntették fel. Ugyanakkor számos Tihanyi-mű reprodukcióját hozták és elismerő kritikát jelentettek meg Tihanyi párizsi kiállításáról is. De a Periszkóppal Tihanyi kezdettől fogva nem volt megelégedve. Érdemes lehet idéznünk sorait és Szántó leveleinek részleteit is. Tihanyi 1925 jún. 10-én a következő összefoglalót adta az ügyről: „Periszkóp szerkesztését 2 hónapja vállaltam. Ennek eredményét a 'Párizsi számban' megláthatja. De őrültségeket követnek el és blamálják magukat, engem is. Minden nevet kifordítanak és azért mert név szerint nem akartam szerepelni kinyomtatták (tegnap értesítettek) Halász nevét mint Párisi szerkesztőt – akinek a nagyszerű anyag fáradtságos megszerzésében semmi része sem volt. Tették ezt azért mert azt hitték Halász a Nyugat volt munkatársa! Az öreg Halász meghalt, a fiatal földrajztudós. Képzelheti mi lesz ha a lapban jelzik hogy H.Gy. a Ny. volt munkatársa Párisi szerk! (A párizsi Halász azzal a Halász Gyulával volt azonos, aki Brassaï néven, mint fotóművész vált ismertté – a szerző megj.) egyéb szamárságokat is követnek el. Úgy látom nem lehet Periszkópon át figyelni Európát Aradról, még Pestig sem! A 3-ik szám külön buta tévedéseket produkált amit már észrevehetett."[39]

Szántó említett levelét nem ismerjük, de a következőt már igen.[40] Ebben Tihanyi heves támadására, vádjaira így reagált: „Újabb förmedvényét vegyes érzelmek közepette olvastam. Mindenekelőtt megnyugtatom, hogy sem a Halász s az Ön neve nem fog a lapra kerülni... Nekem ez a Halász se ingem, se gallérom, látja, a Nyugat Halászával zavartam össze... Láthatja, hogy minden szeszélyéhez alkalmazkodok..." A levélből kitűnik, hogy Tihanyi nem értett egyet Rónai Dénes bevonásával a szerkesztésbe, Csáky fotográfiáit „dugdosta", nem tetszett neki a tördelés, különösen az nem, ahogyan az ő rajzainak csak kis kereteket hagytak, több képet giccsnek minősített, legszívesebben magyar festőktől nem is hozott volna illusztrációkat, – főleg nem Márffytól, Perlrott Csaba Vilmostól vagy Uitztól –. de leginkább azt kifogásolta Szántó interpretálásában, hogy nem fizetnek a szerkesztői munkáért. Ki is akart lépni a szerkesztőségből, mondván, hogy ha a lap honorálni képtelen a munkát, „akkor szűnjön meg". Szántó a következő levélben[41] Schiller Géza hatására elnézést kért, amiért félremagyarázta Tihanyi sorait. Ebből az újabb interpretálásból is világos, hogy Tihanyi meg akart válni a szerkesztőségtől, elsősorban a Halász-féle névösszekeveredés miatt, másrészt azért, mert úgy érezte Szántó Perlrott Csabát szeretné inkább szerkesztőnek. Szántó elismerte, hogy kapott tőle anyagot, de hangsúlyozta, hogy ezt is csak Tihanyi beleegyezésével engedélyezte volna. „Gondoljon arra, hogy mint a ketten szubjektív művészek vagyunk és egymás segítségére van szükségünk, nem pedig veszekedésre" – zárta mondandóját Szántó. De a Periszkópon az esetleges egyetértésük sem segíthetett. A megjelent számok nívója egyedülálló ugyan, de ez nem volt elég a „deficit" fölszámolásához, anyagi sikerhez. A Tihanyit idéző sorokból az is világos, hogy számára a Periszkóp nem a magyar művészetet bemutató folyóirat volt, hanem olyan kulturális szemle, amely magyar nyelven, Magyarországra is közvetíti az egyetemes művészet új eredményeit.

Később Párizsban Tihanyi még közeli kapcsolatba került magyar festőkkel is, de ők már nem a magyar művészetet képviselték, csak magyar származásúak voltak számára, ahogy magát is csupán annak tartotta már abban az időben. A hazai kortárs művészetről úgy érezte egyre inkább csak lesújtó kritikát írhatna, hát inkább hallgatott és belevetette magát az egyetemes művészet napi harcaiba. Úgy tartotta, hogy ebben a helye és számára már csak ez lehet a mérce.

JEGYZETEK

1. Független Szemle, 1921/11, 384-395. (4 Csontváry kép reprodukciójával) és 1921/12, 442-452. (3 reprodukcióval).

2. Tihanyi levele Hevesy Ivánhoz. Berlin, 1922. jan. 1. MTA Kézirattár, Ms 4512/175.

3. Tihanyi levele Hevesy Ivánhoz. Berlin, 1922. febr. 11. MTA Kézirattár, Ms 4512/176.

4. Tihanyi képeslap Gulácsy Lajoshoz. München, 1908. máj. 13. OSzK Kézirattár, Fond 124/168.

5. Tihanyi levelei Bölönihez. Berlin, 1923. jún. 18. és jún. 25. PIM V4132/349/2 és 4132/349/4.

6. Lesznai Anna levele Varró Istvánhoz. New York, PIM V 3670 (54): „Barátaimmal drukkoltam és boldog és büszke voltam, hogy bár nem voltam tagja a Nyolcak csoportjának, felkértek arra, hogy velük állítsam ki hímzéseimet. A közönség váratlan számban özönlött a Nemzeti Szalonba. Ez nagyon felbátorítóan hatott a kiállítókra, mert többnyire szépeket hallottak a látogatóktól. Emlékszem, hogy mind jó hangulatba kerültünk a sok bóktól és egy csoportba verődve beszélgettünk a terem közepén. Akkor lépett közénk a kedves és tehetséges süketnéma Tihanyi és furcsa, kissé torz nevetésével elmondta nekünk, hogy ő, a süket milyen véleményeket olvasott le a látogatók ajkáról. Rámutatott az egyik piktorra: ›Terólad azt beszélik, hogy biztosan megőrültél, hogy ilyeneket mersz festeni.‹ ›Rólad‹ – folytatta egy másik kollégához fordulva – ›röviden azt mondják, hogy hülye vagy.‹ Egy harmadikhoz fordult: ›A te képeidről mindenki azt mondja, hogy szörnyű tákolmányok és nem értik, hogy a rendőrség nem lép közbe és tűri az ilyen botrányt.‹ És így tovább, mindenkihez volt egy jó szava. Persze az sem volt szebb, amit saját festményeiről hallott és azt is elújságolta nekünk. Képzelhető, hogy milyen hatást gyakorolt mindenkire ez az elbeszélés, hanem a jelenet mégis olyan komikus volt, hogy mindannyian nevettünk.»

7. Tihanyi levele Mihályi Ödönhöz. Berlin, 1921 márc. 27. PIM V 2293/189/9.

8. BÖLÖNI Gy.: Képek, melyek sok mindenről beszélnek. Párizs, 1930. In: Bölöni: Képek között. Bp., 1967, 510.

9. Tihanyi levele Hevesyhez. Berlin, 1922. jan. 1. i. m.

10. Tihanyi levele Hevesyhez. Berlin, 1922. márc. 15. MTA Kézirattár Ms 4512/177.

11. Tihanyi levele Bölönihez. Berlin. 1923. okt. 15. PIM V 4132/349/5.

12. Tihanyi levele Hevesyhez. Berlin, 1922. márc. 15. i. m.

13. Tihanyi levele Hevesyhez. Berlin, 1922. febr. 22. MTA Kézirattár Ms 4512/176.

14. Tihanyi levelei Mihályihoz. Berlin, 1922. máj. 27. PIM V 2293/189/20 és 1922 jún. 10. 2293/189/21.

15. MKCs 11/437/a. A fényképen egy asztalnál ülve iszogatnak. A képen sem dátum, sem más jelzet nincs.

16. BERÉNY R.: Tihanyi Lajos. Bécsi Magyar Újság, 1920. márc. 28., 5.

17. Tihanyi levele Bölönihez. Berlin, 1923. jún. 18. i. m.

18. Fodor Ilona és Passuth Krisztina interjúja Déry Tiborral, 1974 május. MKCs-C-I-117/107.

19. Tihanyi levele Bölönihez. Berlin, 1924. jún. 14. PIM V 4132/349/9.

20. U. o.

21. Rónay László így ír Tersánszkyról idézve is őt: „jó barátja volt Feldmann doktor, ›Freudnak egyik apostola és orvostársa‹ ... Nem is tőle hallott először a pszichoanalízisről, hanem Berény Róberttől, aki összefoglalólag ismertette vele az új tudomány minden ágazatát." In: RÓNAY L.: Tersánszky, Bp., 1983, 21. De Tersánszky nemcsak Berénytől hallhatott Freud kutatásairól, a festő felesége is tudósította őt a vele kapcsolatos eseményekről. Egyik levelében például a következőkről számolt be: „Holnap együtt fogok vacsorázni az öreg Freud professorral és Pest összes psychoanalitikusával, kíváncsi vagyok az öregre, nagyszerű ember." In: Somlyó Léni levele Tersánszkyhoz. Bp., 1918. júl. 16. PIM V 4330/19/10. Berény pszichoanalizmushoz való vonzódását a szakirodalom már feldolgozta: l. többek között PASSUTH K.: A nyolcak festészete. In: Magyar művészet 1890-1919. Bp. 1981. 562.

22. Kernstok Károly Kosztolányi Kann Gyulához és Fazekas Imréhez írott leveleiben találhatunk hasonló leírásokat. Az előzők a Művészettörténeti Kutató Intézet Adattára MDK-C-I-17/2030 jelzeténél találhatók meg, az utóbbiakat idézi HORVÁTH B.: Kernstok Károly dokumentumok, Művt. Dok. Közp. Évk. 1959-60, 269-278.

23. Tihanyi levele Bölönihez. Berlin, 1924. jún. 14. i. m.

24. Tihanyi levele Mihályihoz. Berlin, 1923. jan. 16. PIM V 2293/189/27.

25. BÖLÖNI Gy.: Képek, melyek sok mindenről beszélnek. i. m., 511.

26. Szántó György levele Tihanyihoz. Arad, 1925. jún. 17. MNG 18823/73. Idézi: Periszkóp 1925-1926. Antológia, Bukarest, 1980. Szerk. Kovács János.

27. Tihanyi levele Mihályihoz. Paris, 1924. máj. 3. PIM V 2293/189/41.

28. Tihanyi levele Mihályihoz. Paris, 1925. jún. 10. PIM V 2293/189/50.

29. Tihanyi alig egy-két levelében említi Moholy-Nagyot. Ezek a következők: Tihanyi levele Hevesyhez. Berlin, 1922. máj. 17. i. m. Tihanyi levele Mihályihoz. Berlin, 1923 febr. 1. PIM V 2293/189/28. Moholy-Nagy is írt Tihanyiról 1920. ápr. 5-én a Hevesynek küldött levelében. MKCs-C-I-52/35.

30. Tihanyi levele Mihályihoz. Berlin, 1923. febr. 1. i. m.

31. Tihanyi levele Tersánszky Józsi Jenőhöz. Bp., 1916. máj. 17. PIM V 4330/167/51.

32. Tihanyi levele Mihályihoz. Berlin, 1922. jan. 28. PIM V 2293/189/19.

33. Tihanyi levele Mihályihoz. Berlin, 1924. szept. 3. PIM V 2293/189/43.

34. Tihanyi levele Mihályihoz. Berlin, 1921. márc. 27. i. m.

35. KÁLLAI E.: Kassák Lajos. MA, 1921. nov. 15., 139.

36. Tihanyi levele Mihályihoz. Berlin, 1923. ápr. 24. PIM V 2293/189/37.

37. KASSÁK L.: Tihanyi. Munka, 1938/62., 2146. p.
38. UITZ B.: Az orosz művészet helyzete. Egység, 1922/2. KASSÁK L.: Válasz sokfelé és ÁLLÁSPONT. MA, 1922. aug. RÉVAY J.: Az Egység útja és munkaprogramja. Egység, 1922/3.
39. Tihanyi levele Mihályihoz, Paris, 1925. jún. 10., i. m.
40. Arad, 1925. jún. 17. i. m.
41. Arad, 1925. jún. 24. MNG 18827/73.41.

Valéria Majoros: **Über die Maler-Zeitgenossen von Lajos Tihanyi, I. Die Ungarn**

Der Name von Lajos Tihanyi ist in der ungarischen Kunst nicht unbekannt. Man weiß über ihn, daß er – nachdem er mit elf Jahren sein Gehör verloren hatte – beschloß, Maler zu werden, da er sich bei dieser Behinderung nur in diesem Beruf entfalten konnte. Er lernte einige Jahre an der Schule für angewandte Kunst und in Abendkursen. Seine künstlerische Laufbahn begann in Frauenbach (ung. Nagybánya). In der dortigen Künstlersiedlung, unter den Neo-Malern, die sich um Béla Czóbel scharten, fand er den künstlerischen Stil, aus dem er ausgehend und ihn später überwindend die so charakteristische Tihanyi-Kunst schuf. Besonders in der Periode der Acht fand er sich; seine Landschaftsbilder, Akten und Stilleben, vor allem aber seine Portraitkunst fanden bei den Kritikern verdienterweise Anerkennung. Seine erste Sammelausstellung wurde bei Lajos Kassák im Ausstellungsraum der Zeitschrift Ma veranstaltet, weshalb er oft auch zu den Künstlern des Aktivismus hinzugezählt wird. Während der Tage der Räterepublik nahm er auch an der praktischen Arbeit einen aktiven Anteil, so mußte er im Herbst 1919 emigrieren. Zunächst ging er nach Wien, von dort nach Berlin und später nach Paris, wo er nach 19 Jahre währender Emigration im Juni 1938 vertarb.

Im Ausland mußte er schwer um die Anerkennung, genauso aber auch um den Lebensunterhalt kämpfen. Trotz aller Schwierigkeiten beharrte er jedoch bei seiner Lebens- und Kunstphilosophie. Während der beinahe zwei Jahrzehnte der Emigration änderte sich auch sein künstlerischer stil, bis zur zweiten Hälfte der 20er Jahre wurde er abstrakter Maler und blieb es auch bis zu seinem Tode.

Seit seinem Ableben ist schon mehr als ein halbes Jahrhundert vergangen, aber sein reicher Nachlaß blieb der Öffentlichkeit bis heute unbekannt. Dieser nachlaß besteht – abgesehen natürlich von den schon des öfteren ausgestellten Gemälden und Zeichnungen – vor allem aus Briefen, Studien bzw. Studienfragmenten, Schriften belletristischer Art und den kommunikativen Alltagsaufzeichnungen des tauben Malers. Der größere Teil des Materials wird heute schon in den ungarischen öffentlichen Sammlungen, in erster Linie im Petőfi Literarischen Museum, im Manuskriptenarchiv der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (UAW), in der Belegsammlung der kunsthistorischen Forschungsgruppe der UAW, im Manuskriptenarchiv der Széchenyi Nationalbibliothek und in der Belegsammlung der Ungarischen Nationalgalerie aufbewahrt, und der kleinere Teil ist in London und Paris bei den Erben der Freunde von Tihanyi sowie bei Privatsammlern zu finden.

Diese Studie stellte sich die Aufgabe, aus den Manuskripten von Tihanyi all die Bemerkungen, Einschätzungen und Informationen zu sammeln, die seine ungarischen Maler-Zeitgenossen betreffen. Das Ausgangsmaterial stellten Tihanyis zwischen 1919 und 1938 geschriebenen Briefe dar, wenn es aber notwendig war, wurde auch auf die früheren Briefe zurückgegriffen und zu der Auslegung auch die Tihanyi betreffenden Erinnerungen und Schriften der erwähnten Personen benutzt. Das reiche Material gewährt – darüber hinaus, daß es die Kunst von Lajos Tihanyi verständlicher macht – auch in das künstlerische Leben des Budapest der 10er Jahre und des Berlin sowie Paris der 20er Jahre Einblick. Tihanyi zeichnet seinen Lesern unabsichtlich ein Zeitbild auf. Er befaßt sich in seinen Schriften vor allem mit der Gruppe der Acht, behandelt ihre Kunst und die der ihnen Nahestehenden und erschließt auch die Gründe für die Auflösung der Gruppe. Er führt seine Meinung über die aktivistische Kunst aus, beschäftigt sich besonders viel mit Lajos Kassáks Wirken in Wien. Er veranschaulicht treu die Bodenlosigkeit der Maler in der Emigration und ihren harten Kampf darum, sich unter den veränderten Verhältnissen durchzusetzen. Er zeigt fernen auch auf, wie sehr diese zur Emigration gezwungenen Künstler an ihrem Vaterland hingen.

ÁK LAJOS

Új Forrás 1988.6.

G. KOMORÓCZY EMŐKE

Minőségeszmény a Kassák-körben

Kassák mint 16—18 éves ifjúmunkás találkozik a Munkás Művelődési Körben Szabó Ervin tanaival és a kulturált, magasabb rendű élet eszményével. Felismeri: „a szegénység lélekcsapdáiban vergődő" testvérei, a munkások száz- és százezrei az emberi öntudat olyan alacsony szintjén tengődnek, hogy saját élethelyzetük megváltoztatásáért sem képesek küzdeni. Meg kell tehát értetni velük, hogy a kultúra elsajátítása elemi érdekük, s ki kell építeni bennük az önszembenézésre, az önalakításra való igényt és képességet.

Már 1916 decemberében, a Galilei-körben tartott előadásában megfogalmazta azt a nézetét, amelyet aztán egész élete során konzekvensen képviselt: „a művészetet, mint bármely más társadalmi produktumot, komoly életszükségletnek tartjuk", természetes, hogy az emberek „csak komoly munkával juthatnak el" a műalkotások megértéséhez, hiszen azok megcsinálása is „komoly munkába kerül". A művészek — függetlenül a napi-politikai harcoktól, felülállva a párt- és osztályérdekeken — az ember(iség) pszichikai-morális átalakulását kell hogy segítsék, ösztönözzék.

A *Ma* 1917-es számaiban bukkan fel először az a fogalom, amelyet akkor is, azóta is sokan „fából vaskarika"-ként aposztrofálnak, de amelyet Kassák mindvégig komolyan vett: a „kollektív individuum", azaz a közösséget reprezentáló — és nem kiszolgáló! — személyiség, aki individuális létében átéli a közösséggel — a társadalommal — a kozmosszal való szerves azonosságát, ezért nem cselekszik soha a közösség — önmaga! — távlatos érdekei ellen, ezért képes a töredezettség világában a Teljességet képviselni. Éppen e fogalom és a művészet funkciójának értelmezése körüli vitában szakad már 1917-ben ketté a *Ma*-csoport: György Mátyás, Komjáti Aladár, Lengyel József, Révai József a tömeget közvetlenül „mozgósító", a napi helyzet diktálta feladatokat „végrehajtó" agitatív munkát tekintik a „proletárköltő" „társadalmi megbízatásának"; Kassák viszont a messzi jövőre vetve tekintetét, alkotói szuverenitásához ragaszkodik: „Mi nem egy tételekbe foglalt marxista filozófiát szeretnénk művészetté hangsúlyozni, hanem a szellem abszolút tisztaságát, az életmaximum pluszát énekeljük bornak és kenyérnek a dolgozó tömegek lelkébe: a magunkéból mint fölösleget, nekik mint magasabb rendű életszükségletet."

Kassák a forradalmak idején sem adja fel autonóm pozícióját. Továbbra is hirdeti: a művészet „az egyéniség belső forradalmasításának hajtóereje", s egyedüli eszköz ahhoz, hogy az ember megtanuljon túltekinteni „meztelen, önző individualitásán", s önmagát a társadalmi „egész" részeként szemlélje. *Az aktivista művészek* célja: a „gazdasági kényszerbe elmerült embert" önmagára eszméltetni, hogy képes legyen a „szabadság" és „felelősség" dialektikáját megérteni, hogy cselekvéseiben ne csak a „több és jobb kenyér" vágya vezérelje. „Nem elég a harc az igából felszabadítandó testért; ugyanakkor induljon meg a harc az ugyancsak igába szorított lélek felszabadításáért is." Kassák tisztában volt vele: minden forradalom eredményessége „a tömegek kulturális igényességén áll vagy bukik."

Elgondolásai megvalósításához a Tanácsköztársaság szűkre szabott hónapjai nem elegendők; a politikai vezetéssel is szembekerül: a *Má*-t betiltják. Kiáltvánnyal fordul *„A világ új művészeihez"* közösen munkálkodjanak azon, hogy a „feleszmélt szellem" szavára figyelve az emberiség eljusson „az osztályok lázadásától az ember forradalmáig".

Az emigrációban Kassák folytatni próbálja az otthon elkezdett nevelőmunkát. Maga köré tömöríti az ún. utódállamok baloldali gondolkodású ifjúságát, s illegális takon módot talál arra is, hogy fenntartsa kapcsolatait a hazai ifjúmunkásokkal. lig két év elteltével már ismét a régi magabiztossággal hirdeti: a művészek fela-

data a magasabb rendű élet utáni vágyat felébreszteni, illetve ébren tartani a tömegben, mely „újra aludni készül tehetetlensége babérjain". „Aki ma a tömeg dicséretére szól, az a tömeg halálára harangoz. Új periódusba értünk. Aki kezdeni akar valamit, annak elölről kell kezdenie mindent." Lényegében most dolgozza ki a munkásmozgalmon belüli *szellemi elit nevelésére* vonatkozó koncepcióját, ami ismét szakadáshoz vezet a *Ma*-körön belül. Kassák azonban hajlíthatatlan: tisztában van vele, hogy csak az *emelheti belülről* a tömeget, aki „nem igénytelenedik hozzá", s nem fogadja el mércéül a „nívótlanságot", hanem az emberek „egyetemes életbe kívánkozó vágyait" fejleszti — alakítja; nem „paradicsomkertet ígérget", hanem megkívántatja „a szebb, igazabb életformát, mint ma már realizálhatót".

Most is „pártérdekeken felülálló", „pártpolitikai szempontokhoz nem szegődött" *szabadiskolák* szervezését szorgalmazza, mert tisztában van vele: „Ha nem kezdjük el az emigráció szellemi nevelését, akkor nemcsak egy új forradalom lehetőségének az előkészítését veszítettük el, de elveszítjük legsajátabb magunkat is: a forradalmi embert". Az „új szintézisbe kívánkozó kor" szemléletének a „konstruktív életet" és a belőle születő ,'konstruktív művészetet" tartja. Felfogása igazolása és erősítéseképpen az akkoriban még meg nem bélyegzett Trockij egyik írását közli a kultúra és a mindennapi élet viszonyáról, a kultúra szerepéről a forradalmat követő építő periódusban. Maga is keményen megfogalmazza *„Álláspont"*-ját az „emberi minőség"-ről, mint a forradalom, s főleg a forradalom utáni korszak kulcskérdéséről, valamint politika és művészet viszonyáról, a „forradalom művészete" és a „forradalmi művészet" illetve a „művészet forradalma" közötti bonyolult összefüggésekről. A bécsi *Má*-ban több — az ő koncepcióját támogató — elméleti cikket is találunk.

1924/25 folyamán az emigráció átrendeződik — ki Berlinbe, ki Párizsba, ki Moszkvába megy. Kassák hazakészülődik. Hatrészes cikksorozatot küld a *Népszavá*nak, amelyben összegzi a kultúráról, a művészet emberformáló funkciójáról korábban kialakított nézeteit, s jelzi arra vonatkozó szándékát, hogy ismét szerepet vállalna a munkásmozgalmon belül folyó kulturális nevelő munkában. „Tanulnunk és tanítanunk kell" — hangoztatja; hiszen „a társadalmi formák teljes átalakítását" csak egy szellemileg alaposan felkészített munkásság végezheti el. A tudomány és a művészet „fogékonyabbá teszi, mintegy megműveli a lelket az élet dolgainak a megismerésére és befogadására". Nem elég passzív „kultúraélvezőket" nevelni, mert az az alacsony szintű, olcsó és kényelmes „kultúra-fogyasztáshoz" vezet, aminek rejtett célja „az embertelenség állapotában marasztalni" a tömeget. De elutasítja a „proletárkultúra" igénytelen jelszavát is: az a valódi művészet halálához vezet(ne). Az ő jelszava: „proletárt a kultúrának!" — azaz: a proletariátus legtehetségesebb, legfogékonyabb egyedeinek lehetőséget biztosítani ahhoz, hogy magasabb képességeiket a kultúra aktív — „kreatív" — elsajátítása közben kibontakoztathassák. Az ily módon kiemelkedő egyedek a tömegen belül a személyiségfejlesztés motorjai lesznek, a szellemileg-érzelmileg fejletlen proletáriátusra belső húzóerőt gyakorolnak. A „konstruktív ember" „konstruktív művészete": erőforrás a többiek számára a belső építkezéshez. „Aki rendet akar teremteni a világban, annak először önmagában kell rendet teremtenie." Kassák ez idő tájt születő számozott verseiben amelyeket a *Népszavá*ban bocsát vitára — ugyanezen a gondolatok fogalmazódnak meg: „mondd ki a rendet, ami benned van" (46. vers); „érezzük, hogy élünk, éjjel és nappal időnk ábrázatán dolgozunk" (49. vers).

E cikksorozatot mintegy kiegészíti „a korszerű művészet"-ről írt tanulmánya, melyben az izmusok egymást váltó folyamatát s az analitikus tendenciákat szintetizáló konstruktív művészetet mutatja be.

1926 őszén — egy párizsi modern művészeti rendezvénysorozat, majd egy erdélyi előadó körút után — *Kassák végleg hazatelepszik*, s még ez év decemberében megindítja a *Ma* hazai folytatásának szánt *Dokumentumot*. Szellemileg sok irányban nyitott, esztétikailag magas színvonalú folyóiratában tudatformáló célkitűzéseinek megfelelően pedagógiai, pszichológiai vonatkozású cikkeket is közzétesz. Az „új művészetet" propagáló folyóiratot s rendezvényeiket azonban a hazai közönség elutasítóan fogadja, így Kassák egy reálisabb, valóságközelibb nevelési koncepció kialakítására kényszerül. Átmenetileg az *Együtt* gárdájához csatlakozik, illetve a *Nyugat*tal fűzi szorosabbra kapcsolatait. Ott fejti ki a művészetről „mint társadalmi produktumról" kialakított véleményét: az, hogy a művészet nem a politika „szolgálóleánya",

nem jelenti egyszersmind azt is, hogy maga a művész apolitikus legyen. Ellenkezőleg: vegyen aktívan részt a közéletben, „a szocializmus mint társadalmi mozgalom problémáinak megoldásában", hiszen nem elvont eszméket, hanem „ennek a zajló és küszködő világnak élettendenciáját kell formába zárnia, megjelenésében egyszerűen és anyagában ökonomikusan". Maga is lezárja steril formakísérletei korszakát, megszervezi kultúrgárdáját, s 1928 őszén ismét új, a realitásokat jobban akceptáló folyóirattal — a *Munkával* — lép a hazai nyilvánosság elé. Az első számokban új koncepcióját körvonalazza: a tömegnek mindenekelőtt ön- és valóságismeretre van szüksége, s „olyan sokoldalúan képzett, intellektuálisan és érzelmileg fejlett vezetőkre", akik képesek tájékozódni a kor ideológiai útvesztőiben, s „gondos és céltudatos munkával" nevelik a többieket. A munkásság történelmi aspirációit nem az ún. „proletárművészek" fejezik ki a maguk „művészeti eszközökkel csinált politikai propagandájukkal", hanem „az osztályművészeten túli, szocialista, kollektív művészet".

A *Munka-kör* a Galilei-körben egykor folyó magas színvonalú tudatformáló tevékenységet, valamint Szabó Ervin kultúra-felfogását tekinti eszménynek. Így csakhamar kiéleződik a vita közte és a munkásmozgalmon belüli más kulturális csoportok — elsősorban a *100* % — között. Kassák nem enged a „minőség"-eszményből: az osztály hamis önképét romboló, illúziófoszlató s egy reálisabb önszemlélet kialakítása irányában ösztönző, a szubjektum felelősségét, a valóságra alakítóan visszaható szerepét, alkotóképességét jobban előtérbe állító nevelő munkát akar végezni, méghozzá pedagógiai- pszichológiai- filozófiai ismeretekre alapozva. Most is, mint korábban, elsősorban az ifjúságra számít, hiszen „a széteséssel fenyegető magyarországi munkásmozgalom reorganizációja" csakis az ifjúságtól várható. „Erős és komoly avantgarde"-ra van szükség a szó primér értelmében (*él*-csapat), amely nem hagyja magát a „frázisforradalmárok"-tól tévútra vezetni.

Ezért nyit a *Munkában* külön rovatot a fiatalok önismeretre törekvő, illetve szociográfiai jellegű írásai számára *(Egy nap életemből)*. Maga is az osztály életét feltáró dokumentatív regények írásába kezd. Sajátos paradoxon, hogy e regényeket magasabbra értékelik a munkásmozgalom kívülálló kritikusai — mint belülről fakadó híradást egy addig néma osztályról — azoknál, akikről, akikért, akiknek íródtak. Németh László emeli ki — mint fontos értéket — azt, hogy Kassáknál „az igazság magatartás is"; s hogy írásait humanitás, életszeretet, erkölcsi sugárzás hatja át, bennük „egy új öntudat kialakulásának folyamatát" kísérhetjük nyomon. Kassák „megpróbálja életté váltani" az eszmét, s osztályát a legmagasabb etikai szinten reprezentálja. „Szép dolog, ha mi csinálunk valami rendkívülit — írja Németh —, de talán még szebb, ha mi vagyunk az élet kivételes, sok ember sorsát összegyűjtő művei. Kassáknak ez a szerep jutott."

1930 derekán megalakult a *Munka-barátok köre.* Kassák mind szorosabbra fűzi kapcsolatait a csehszlovákiai sarlósok és a romániai magyar fiatalok egy csoportjával (a *Munka* szlovákiai képviselője Jelen Mihály, a romániai Sándor Vilmos), a hazai Bartha Miklós Társasággal (Simon Andor az „összekötő"), valamint a Szegedi Fiatalokkal (elsősorban Hont Ferenc körével). A rendszeresen tartott *Munka*-szemináriumokon — a *Munka* szabadiskoláján — az aktuális társadalmi-politikai kérdések mellett a magasabb rendű emberi élet kialakításának módjáról, lehetőségeiről is sok szó esik. Kassák igyekszik tudatosítani a köréhez tartozókban: a kultúra nélküli tömeg könnyen játékszerévé válhat a ravasz politikai erőknek. Mivel a munkáspártok „évtizedek óta elhanyagolták az élcsapat és az egyéni felelősségvállalás" problémáját, a legsürgetőbb teendő: „újjászervezni az élcsapatot!" A munkásság oktatását nem a felszínes, demagóg agitáció szintjén kell végezni, hanem legmélyebb pszichikai gyökereiig lenyúlva, a személyiség teljes átformálására, az osztályszolidaritás érzésének tudatosítására kell törekedni.

Kassák azonban hiába adta le figyelmeztető jelzéseit, a korabeli munkásmozgalmi gyakorlat csak „ellenségeskedést" látott kritikájában, „ideológiai elhajlást" teóriáiban. Pedig nála talán senki nem analizálta mélyebben a fasizmus uralomra jutásához vezető folyamatokat, tárta fel a szellemileg magára hagyott tömeg manipulálhatóságának okait, s ilyen következetes elviséggel nem kereste a kibontakozás lehetőségeit. Nem a szocialista eszményekben rendült meg hite, csak keserű objektivitással szemlélte a munkáspártok gyakorlati tevékenységét, elsősorban amiatt,

hogy a politikai és gazdasági harcok szervezése mellett figyelmen kívül hagyták „az embert mint a történelmi folyamat szubjektív tényezőjét".

A munkásosztály 1933-as történelmi veresége Kassákot még inkább arra sarkallja, hogy a *Munkát* a szellemi nevelés orgánumává tegye. Kultúrstúdióját betiltják, de ő nem adja fel a küzdelmet a személyiség autonómiájának, cselekvési szabadságának jogáért, a morális értékek átmentéséért az „elbarbárosodás" feltartóztathatatlannak tűnő folyamatában. Cikkek sorában figyelmeztetnek a *Munka* kitűnően képzett teoretikusai a kirobbanással fenyegető új háború veszélyére: az újabb csapdára, amelyben majd ismét gyanútlanul besétálnak az öntudatlan munkások százezrei; elemzik a kül- és belpolitikai történéseket, szólnak a szellemi erők gyengeségéről, a művészet ellehetetlenüléséről, — ugyanakkor mégis — mindezzel szemben — az emberi integritás, etikus tartás megőrzésének szükségességéről.

A Munka utolsó évfolyamai azt mutatják: Kassák sokkal közelebb érzi magához a *Nyugat* értékvédő — értékmentő pozícióját, mint a korábbi években, s valamiféle „szellemi Noé bárkája"-szerepet szán önmagának is. Cikkek sora jelzi: az „emberiség lelkiismeretének" tekintik önmagukat, s kötelességüknek érzik, hogy mindinkább elszemélytelenedő, az embert puszta „szám"-ként kezelő világban az „érző és eszmeteremtő tudatok", a „bensőséges emberi kultúra" fontosságát hangsúlyozzák. Hiszen az „írástudók" kezében nincs fegyver, hogy igazukat érvényesíthessék, a cselekvés jogát megvonják tőlük „a politika megszállottjai"; az ítélkezés szabadságát azonban senki nem veheti tőlük el. „Aki lemond az igazságosság elvi álláspontjáról, az akaratlanul is saját maga igazságtalan meghurcoltatását készíti elő a gyakorlatban." A szellem válsága, dehumanizációval szembeni tehetetlensége, a „tömeg" befolyásolására való képtelensége, a „minőség"-eszme „mennyiség"-re váltódása állandó kínzó gondjuk. Egyre sűrűbben — s egyre reménytelenebbül — hangoztatják: „Tisztáznunk kell a szellemi elit szerepét és jelentőségét"; meg kell akadályozni a kultúra — „az összemberiség szellemi eredménye" — elpusztítását, útját kell állni a neobarbárságnak. 1938 márciusában pályázati felhívást tesznek közzé: „Az intellektuelek szerepe napjaink társadalmi mozgalmaiban", illetve „A szocialista nevelés alapvető problémái" témák megjelölésével.

Fülöp Pál az európai, a közép-európai és a magyar viszonyokat elemezve mutat rá arra, hogy a szocialista átalakulás „csak a felfokozott erkölcsi és szellemi kívánalmakat kielégítő, kvalitásos, kulturális építő szándékú szocialista elit" segítségével mehet végbe. „A magyar szocializmus sorsa mindenkor attól függ majd, hogy (...) emberi példaadása, gondolkodásának intellektuális merészsége és becsületessége, morális, etikai tisztessége milyen presztízst kölcsönöz számára"; hiszen „a kicsiny nemzetek kis és magányosságba szorított mozgalmai" visszhangtalanul elsorvadnak, ha nincs olyan példaadó szellemi vezetőrétegük, amelyet a tömeg követhet. Ortega nézeteit magáévá téve analizálja a tömeg „természetét": ha olyan erkölcsi példát lát maga előtt, amelyet méltónak tart az utánzásra, akkor azt „etalon"-nak tekinti; ha viszont nincs ilyen előtte, akkor feloldódik a normanélküliségben. A XIX. század nagy illúzióinak kudarca után a XX. század embere elvesztette hitét, erkölcsi tudatát, amely abból fakadt, hogy lelkiismerete szerint szabadon választhat „jó" és „rossz" között. A „jól szervezett társadalomban" csak „fogaskerék" lett, akinek szabadsága a „végrehajtásra" korlátozódik, akár a „rosszat" is engedelmesen, parancsra megteszi; így lassan elsorvad ítélőképessége, függésbe kerül a társadalmi szervezet egészével s lelkiismerete elhallgat. De „ártatlan" többé már nem lehet, mint természeti állapotában volt egykor, amikor *még nem volt* erkölcsi tudata, azaz nem ismerte a „jó"-t és a „rossz"-at. Az embernek — hogy emberhez méltó életet élhessen, újra vissza kell szereznie erkölcsi tudatát. „Az ember a természet bűnbeesése, ami azonban nem „esés", hanem olyan biztos emelkedő, mint ahogy a lelkiismeretesség magasabb rendű, mint az ártatlanság."

A *Munka* „írástudóinak" szava ugyanolyan visszhangtalanul hal el a háború felé rohanó magyar valóságban, mint a *Nyugaté*. Az utolsó számok már a szellem küzdelmének hiábavalóságát is érzékeltetik. Tragikus szimbólumként élik meg József Attila és Simon Jolán halálát: az autonóm létezés jogáért vívott heroikus harc reménytelenségét példázza öngyilkosságuk. Kassák az egyre komorabbá váló világban azon töpreng: ki a kor valódi „hőse"? — az-e, aki „nyílt sisakkal, csupasz mellel" kiáll a halál elé? — vagy az, aki „halálra ítéltek ezreinek sikolya közepette is" az élet folytatását választja? Elgyönyörködik egy kis terhes asszonyban, aki ilyen ki-

látástalan időkben is vállalni meri a jövőt, — talán mert „hisz abban, hogy születendő gyermeke értelmet ad majd emberfölötti erőfeszítéseinek." A halál legyőzésének legbiztosabb módja: az élet újjászülése.

A *Munkát* 1939 derekán belügyminiszteri rendelet tiltotta be. Kassák ismét fórum nélkül maradt — most már hosszabb időre: egészen a felszabadulásig. De küzdelmét a „szükségszerűség" világán túlmutató „szabadságért", az autentikus lét jogáért, a proletariátus emancipálásáért és humanizálásáért, az „osztályművészeten" túlemelkedő egyetemes művészetért nem adta fel. Móricz Zsigmond lapja, a *Kelet Népe*, majd az Illyés Gyula szerkesztette *Magyar Csillag* adott otthont írásainak. Ha az életet nem is sikerült „magasabb minőségre" kényszerítenie, amint azt ifjúságában tervezte — de szellemi fénye, szuverén ítélőképessége a „sötét években" is töretlen maradt.

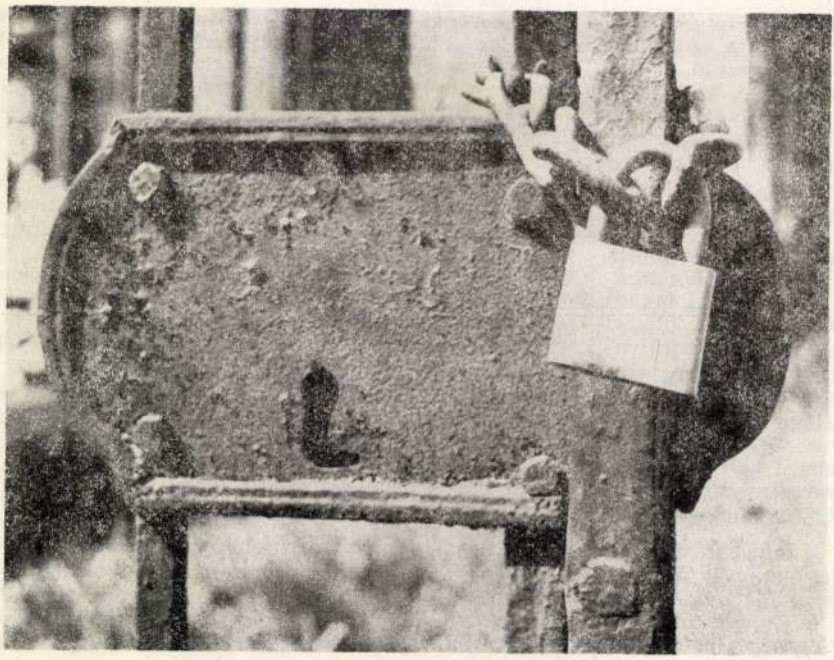

Tóthpál Gyula: Nyithatatlan zárak...?

Kassák Lajos

A BÉCSI *MA*

ILLÉS ILONA

PIM Évk. 7.
1967/1968

Kassák Lajos írói, szerkesztői pályafutását elemezni s azt a korszak irodalmában a maga helyére tenni, nehéz feladat. Írók és irodalomtörténészek vették nagyító alá munkásságának egy-egy korszakát, de az egész életműről átfogó, teljes kép még nem állt össze. Hiszen nemcsak a teljes pályakép, de egyes szakaszok elemzésénél is gazdag változatosság tárul elénk, ami egyúttal az irodalmi életet is tükrözi, kitárulkozik a kor, kibomlanak az irodalom áramlatai, hatások és ellenhatások keresztezik egymást. Kassák elsőnek reagál a korszak izmusváltozásaira, a külföldi mozgalmakra, átvesz, alakít, vitázik, gazdagodik. S vele együtt alakul a folyóirat, melyben kifejezésre jutnak a változások. Kassák folyóirata mindig a „történelemben él, mindig éberen, mindig kíváncsian" figyeli a körülötte kialakuló változásokat. Ebből a kíváncsi, tettvágyó éberségből lett a *Tett* és a *Ma* is, a magyar irodalom jelentős korszakát jelző, minden újat befogadó orgánummá. Még akkor is, ha ezek a folyóiratok nem voltak mentesek belső ellentmondásoktól. Azok az ellentmondások, amelyek megmutatkoztak a *Tett* vagy a hazai *Ma* szerkesztésében, a Bécsben szerkesztett *Ma* lapjain is jelen voltak, nemegyszer elmélyültek. A kassáki világszemléletből adódtak és az akkori korban gyökereztek. Valóságos ellentmondások voltak ezek, s azokban a művészekben éltek, akik magukévá téve a forrongó eszméket, aktív cselekvőkké váltak. Eszményképük olyan mű volt, amely „... dokumentálja önmagát, jelenvalóságával kell, hogy aktív szerepet vállaljon a környező világgal ..."[1] Olyan műveket akartak létrehozni, amelyek a művészet új normáit igyekeznek hirdetni és megfogalmazni azt, hogy „... a művészet nem a társadalom törvényein kívülálló szépségideál, hanem a kor egyéb erőitől determináltan, mindennapi életünkből eredő és arra visszaható életmegnyilvánulás."[2] Ez a művészeti program formálja akkor Kassák művészetét is. Kassák aktív művész, érzékeny szeizmográf, képes azonnal befogadni az újat, azt szemléletén átszűrni és továbbadni. Oly művész típusa, aki „egyszerre művelte önmagát és környezetét, egyszerre volt kert és kertész is ... sóváran, elégedetlenül s telhetetlenül építi magában s maga körül az embert, a szocialistát és a művészt, mivel az ő szocializmusa nemcsak egyéni hitének, nemcsak osztálya hitének, hanem az egész emberiségnek, az emberi létnek a szemlélete."[3]

[1] KASSÁK LAJOS: Tisztaság könyve. Bp., 1926.
[2] KASSÁK LAJOS: Tisztaság könyve. Bp., 1926.
[3] GYERGYAI ALBERT: Előszó. Kassák Lajos válogatott versei Bp., 1959.

Felnőtt mellette az aktivisták csoportja, melynek . . . „agitatív eszköze a kutató tudomány és az új világszemléletes művészet . . ."[4] Ebből a világ — és művészetszemléleti aspektusból születtek Kassák és csoportja művei, mely a „realitás", „a mértani törvények ismerete alapján eljutott odáig, hogy adekvát formában fejezhesse ki magát . . ."[5] A *Ma* lesz propagálója művészeti elveknek. S ahogy változik Kassák kapcsolata a különböző áramlatokkal, úgy változik a lap programja is. Ahogy tágul, növekszik a szerkesztő látóköre, úgy vonulnak fel a lapban a különböző izmusáramlatok irodalmi, képzőművészeti, építészeti képviselői. Az irodalmi lapból így lesz lassanként különböző művészetek hangadója. A forradalom előtti időszakban az irodalmi tanulmányok voltak túlsúlyban, a második korszakban sokkal nagyobb jelentőséghez jutnak a különböző tudományok és művészetek képviselői. A sajátos nemzeti problémáktól egyre táguló, szélesedő látókörrel eljut a *Ma* a nemzetközi mezőnyben érvényes művészeti elvekig, az egysíkú esztétikától a tágabb értelembe vett művészetek és új alkotásmódszerek propagálásáig. S éppen ebben rejlik Kassák igazi nagysága, különösen a *Ma* második, bécsi korszakában, abban, hogy bekapcsolta a magyar művészeti törekvéseket egy szélesebb, európai áramlatba.

„Korán, vagy máris elkésetten indultunk útra? Vannak, akik a komolykodás maszkja alól ezt vagy azt mondják ellenünk. És mind a kettőnek, egyiknek az ellenforradalom, másiknak a forradalom szempontjából igaza van. Csupán azt nem veszik észre a mi kritikusaink, hogy mögöttünk és a most öntudatossá szerveződő forradalom előtt a különböző művészi iskolák (futurizmus, kubizmus, expresszionizmus, szimultanizmus) megjelenésével már megmutatta magát egy még öntudatlan, anarchikus forradalom"[6] — ezeket a sorokat Kassák Kun Bélához szóló válaszában írja, amikor szembe kerül egymással a művész és a politikus.

„A kommunista írók és Kassákék nézeteltérése a Tanácsköztársaság bukása után — az ellenforradalmi idők hajszoltságában egymással szembenálló irányzatokká mélyült. E későbbi — az elvi síkról nemegyszer személyeskedésbe fúló — vitáik gyökerét itt, a Tanácsköztársaság idején vallott ellentétes nézetekben leljük meg"[7] — bontja ki ezt a problémát József Farkas.

Kassák az első folyóirat, a *Tett* megszületésekor kidolgozta a lap programját, azonban ezt a programot többször módosította. Nem elégedett meg a Nyugatban elért eredményeivel, új művészi szemléletet akart megteremteni. Nyitott szemmel néz körül, s a külföldi példák nyomán megszületik a *Tett*. Munkatársai, szerző és szerkesztőtársai azokból a fiatalokból verbuválódnak, akik magukévá teszik Kassák programját is. Babits aggódva figyeli a fiatalok csoportosulását, így nyilatkozik fellépésükről a Nyugatban:

„Cselekedni annyi, mint változtatni: nem törődni törvénnyel, hagyománnyal s céloztunk már rá, mennyire nem sok oka lehet tisztelni törvényt, hagyományt e mai ifjúságnak, mely a legtiszteltebb törvényeket s hagyományokat mint a legesztelenebb vadságok cégéreit tanulta megismerni. Nem alkotni tovább a meglévő formák szerint, nem is új formákat teremteni: hanem megtörni a régieket, lerázni és megtagadni mindent, ami törvény és forma: ennyit jelent a *Tett* propagandája:

[4] KASSÁK LAJOS: Tisztaság könyve. Bp., 1926.
[5] KASSÁK LAJOS: Tisztaság könyve. Bp., 1926.
[6] KASSÁK LAJOS: Levél Kun Bélának. Bp., 1919.
[7] JÓZSEF FARKAS: Rohanunk a forradalomba. Bp., 1959.

valóságos irodalmi anarchia az: ne áltassuk magunkat! — anarchia a mai ifjúságnak csakis rokonszenves lehet!"[8]

Babits volt az első, aki érdemben szólt hozzá a fiatalok ügyéhez. Az általa felvetett kérdéshez, a *Tett* értékeléséhez és a fiatalok új álláspontjához még sokan hozzászóltak a Nyugaton belül és kívül. Hangos volt a sajtó ezekben az időkben ezeknek az állásfoglalásoknak az elemzésétől. Pedig a *Tett* csak kezdete volt annak, amit a *Ma* tovább visz és merészen meg is valósít. A lap igen tehetséges munkatársakkal indult. Köztük volt elsősorban Komját Aladár, Lengyel József, Révai József, György Mátyás, Rozványi Vilmos és még többen az új költészetet kialakítani akaró ifjúság köréből, akik kellő kulturáltsággal és tehetséggel vették fel a harcot az új művészet megteremtéséért, a l'art pour l'art és a polgári költészet ellenében. Elsőként szólaltak fel a háború ellen. Verseik nemcsak tartalmilag, de formailag is eltértek a Nyugatban megszokott lírától. S ha ezek a versek nem is érték el a babitsi-szépségnormák mértékét s művészi tökéletességben nem is vetekedtek a korszak elismert nagy költőivel, mégis valami új szelét libbentették meg ezek a magyar irodalomban.

A *Tett* sikereket ért el, Kassák szerint „botrány sikerek-"et. De mégis foglalkoztak vele, felfigyeltek rá, nem maradt hatástalanul tevékenysége. A háború ellen határozott nemmel szembeforduló folyóiratot nem lehetett nem észrevenni. A lap igen hamar népszerűvé vált. S éppen a túlzott népszerűsége is egyik oka lett annak a rendelkezésnek, amely betiltotta a lapot. Akkor történt ez, amikor horizontja egyre szélesedett, programja egyre bővült, amikor már nemcsak a magyar irodalom új képviselői, de a világirodalom ismert nagyjai is bevonultak hasábjaira. Appolinaire, Jules Romains, René Arcos mellett az európai irodalom jelentős áramlatainak képviselői s egyéb művészetek képviselői is jelen vannak, Altamore, Kandinsky, Kulbin, Mestrovic, Verhaeren, Duhamel, Paul Fort, Bernard Shaw és folytathatnók a sort. A *Tett* tizenhét száma mindegyikében tartogatott valamilyen meglepetést a világirodalom köréből. S ezek mellett időnként Kassák egy-egy programcikke jelölte meg a lap útját, tisztázta feladatait. Ezek a feladatok túlmutattak a *Nyugat* körein, merészen vállalták az új irodalom megteremtését és felfigyeltek a korszak modern művészeti áramlataira. A lap egyszerre volt magyar és nemzetközi. Gúny és értetlenség vette körül, hasonlóképpen külföldi rokonaihoz. A munkatársak mégis, félretéve a megszokott tradíciókat, vállalták az értetlenséget, követték az új irányt. A szocialista közösség eszményét kívánták hirdetni műveikkel.

A *Tett*et betiltó rendelet megkísérelte, hogy véget vessen ennek a törekvésnek. A kialakuló felfelé ívelés megtorpant. De csak egy pillanatra. Nem sokkal a lap „közleményeinek a hadviselés érdekeit veszélyeztető tartalma miatt" született betiltó rendelet után, Kassák új lapalapítási tervet dolgozott ki. S a terv megvalósítása nem is késett sokáig. A *Ma* érettebb, nagyobb perspektívát felölelő terv szülötte volt. Első száma 1916. november 15-én meg is jelent.

A *Ma* első száma a *Tett*től eltérő formában, új tipográfiával, szélesebb skálájú irodalmi, elméleti anyaggal indult útjára. A programváltozás elsősorban az új irányzatok befogadásával függött össze. A programváltozás a folyóirat címe, illetve alcíme változásában is kifejezésre jutott. Az I. évfolyam 1. számától a IV. évfolyam 1. számáig a lap alcíme: Irodalmi és Képzőművészeti folyóirat. A IV. évfolyam 2. és

[8] BABITS MIHÁLY: Ma, holnap és irodalom. *Nyugat*, 1916 II. 331.

3. számának alcíme: Aktivista művészeti folyóirat. A IV. évfolyam 4. számától magyarországi megjelenésének végéig: Aktivista Művészeti és Társadalmi Folyóirat.

Mit jelentettek ezek az alcím változások? Nemcsak formális jelentőségük volt. A lap horizontja, perspektívája egyre szélesedett. Az „aktív művészet" kifejezést egyre tágabb értelemben használja a szerkesztő. A különböző izmusok éreztetik már hatásukat. Hazai kibontakozásukat nem utolsósorban a *Ma* hasábjain közölt művekben kísérhetjük figyelemmel. A társadalmi változások tovagyűrűző hullámai elérték a művészetet is s a lapban ezek művészi stílusjegyei világosan kirajzolódnak. Az alcímben jelentkező első változás egy szóban csúcsosodik: Aktivista Művészeti Folyóirat. A lap lényegét, tartalmi hangsúlyát igyekezett e szó kifejezni.

Maga az aktivizmus, az I. Világháború alatt és után, a burzsoá társadalom válságának talaján fellépett művészeti mozgalom. Nálunk aránylag korán jelenkezett, s nem utolsósorban Kassák és folyóirata adott hangot neki. Kassákék, csakúgy mint külföldi társaik, elsősorban a formák, a régi konvencionális kifejezési eszközök megbontását hirdetik, szembeszálltak az öncélú l'art pour l'art művészi felfogásával. De nemcsak a forma változását kísérhetjük figyelemmel az aktivizmus szárnyalásában, fontos a tartalom változása is. A polgári társadalom megváltozása, vagy az arra irányuló törekvés adja az aktivizmus igazi töltését.

A *Má*hoz, első és második korszakában is, elsősorban a német aktivizmus állt közel. A mozgalom jelentős német képviselői egymás után megszólalnak Kassák lapjában, a *Má*ban pl. J. R. Becher, Ludwig Rubiner, Erich Mühsam, Ivan Goll, a *Die Aktion* munkatársai, a berlini Spartacus mozgalom részesei, Franz Werfel stb.

„Kassák forradalmi proletárösztöne a világháborús megrendülésben pontosan ráérzett arra az európai hullámverésre, amely nagyjában-egészében a szocialista holnap erőitől indult vagy azokra apellált. S itt Kassák ráérzésének pozitív jellegét bizonyítja, hogy Marinettinek már-már hisztériásan elvtelen „aktivizmusát" szinte pillanatig sem érezte a magáénak."[9] — írja Kardos László a kassáki aktivizmusmegérzésről. Valóban, a francia, holland stb. aktivisták mellett figyelemmel kíséri Marinetti pályafutását, de mindég a kellő fenntartással, s annak ellenére, hogy írást is közöl Marinettitől, igen világos véleménnyel van róla. Ezt nemegyszer ki is fejti a *Ma* hasábjain. Legutoljára 1925-ben foglalkozik vele, a *Ma* 1925. január 15-i számában. Egy német nyelvű cikket ír Marinettiről, s ebben igen érdekes értékelését adja az olasz futurizmusnak, s vele együtt Marinetti pályafutásának.

A *Ma* új alcímei a lap érzékeny reagálását jelzik a változásokra. A *Ma* hamarosan messze járt attól, hogy a „nyugatos" esztétikai normáktól igyekezzék csupán eltávolodni. Most már lényeges társadalmi és művészeti változások voltak az irányadók, ezek szabták meg a lap programváltozásait, az irányt, melyen haladni kellett.

A Tanácsköztársaság idején a *Ma* lényegében egy „saját" forradalmi programot igyekezet megvalósítani. Ez a sajátos, mondhatnánk kassáki forradalmiság nem mindég esett egybe a Tanácsköztársaság forradalmi programjával.

A *Má*nak összesen 31 száma jelent meg Magyarországon. Négy politikai tartalmú különszám is napvilágot látott. A lap megjelenési időtartamát és tartalmát tekintve is jelentős helyet foglal el a nemzetközi avantgarde történetében. Jelentősége csak nőtt azzal, hogy Kassák, mint a „Tett, majd a Ma szerkesztője és egyetlen jelentős költője, ekkoriban szervezi meg a képzőművészetekkel való s azóta is tartó testvériséget, kiáltványok, tanulmányok, s főképp kiállítások formájában . . ."[10] — írja Gyergyai Albert.

[9] KARDOS LÁSZLÓ: Kassák Lajos útja: *Élet és irodalom*, 1957. április.

[10] GYERGYAI ALBERT: Előszó. Kassák Lajos válogatott versei Bp., 1959.

A FOLYÓIRAT
EGYIK SZÁMÁNAK CÍMLAPJA

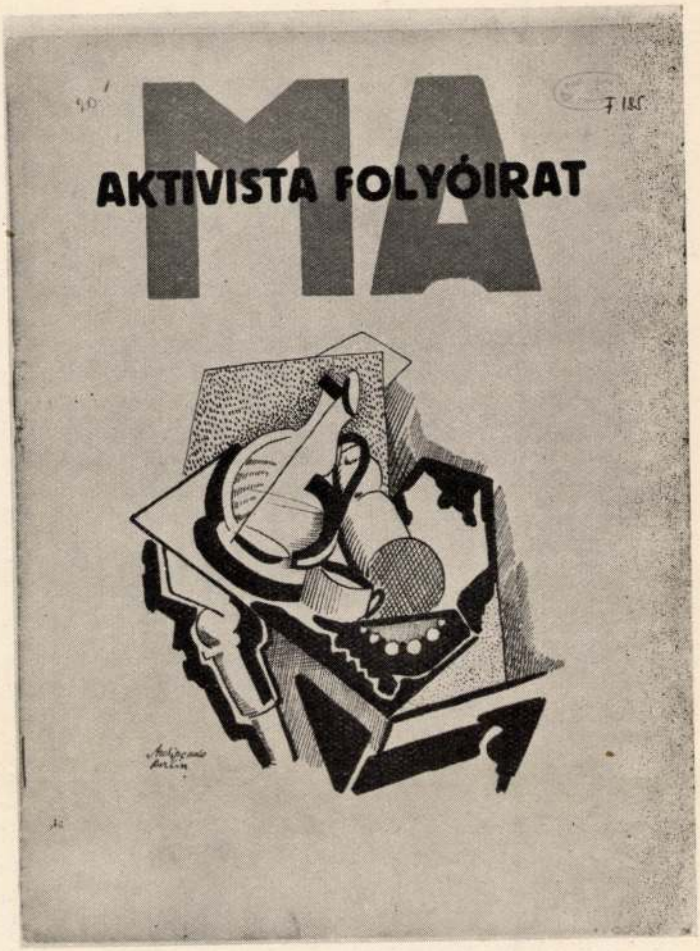

S hogy ez az új, kiváló kezdeményezés valójában Kassák vérévé vált, azt a *Ma* következő korszakában látjuk igazán, amikor a lap már csaknem feloldódik a képzőművészetekkel való azonosulásban, s tartalmában átalakul nemcsak irodalmi, de elsősorban képző- és egyéb művészeteket propagáló orgánummá.

A bécsi években egyre szaporodik azoknak a kiállításoknak, matinéknak a száma, ahol ezeket a kapcsolatokat még inkább elmélyíteni igyekszik a Ma-csoport.

A Tanácsköztársaság fennállásának idején az új köztársaság irodalmi és művészeti életében részt vett majdnem minden jelentős író, most a bukás után sokuknak fizikai léte forgott veszélyben. Sokan ezért arra kényszerültek, hogy elhagyva az országot, annak határain kívül folytassák írói munkásságukat.

Voltak, akik a bukás után azonnal menekülni kényszerültek, s voltak olyanok, mint Kassák is, akik először megjárták Horthyék toloncházait, s csak ezután menekültek.

Kassák Lajos az egyik emigrációs központba, Bécsbe került. A bécsi emigránsok egy része azután tovább ment, ki Berlinbe, Párizsba, Moszkvába, s volt, aki az Egyesült Államokban talált otthonra. Kassák Bécsbe érve, új lapalapítási tervvel állt elő. Munkatársai egy részét be is tudta vonni a munkába. Itt éltek Barta Sándor, Újvári Erzsi, Uitz Béla, Kudlák Lajos, Reiter Róbert, Mácza János, s még sokan a régi munkatársak közül. De akadtak új munkatársak is, akik az emigrációban csatlakoztak a csoporthoz. Itt jelentkezett Illyés Gyula, aki később Párizsból küldte a laphoz írásait. A bécsi lap munkatársa lett Németh Andor, Nádass József, Déry Tibor, Erg Ágoston, akik vagy az emigrációban éltek, vagy Ausztria határain kívül, idegen nyelvterületről küldték írásaikat közlésre. Sokan itthonról is jelentkeztek a lapnál.

Még alig ismeri Kassák a bécsi talajt, melyben új munkája gyökerezni fog, máris megveti a lábát, s megindítja az új lapot. Címe: *Ma*. Ugyanaz, mint magyarországi elődjéé, de csak a címe azonos. Sok minden elválasztja már a két lapot egymástól, ezt bizonyítják azok a viták is, amelyek a lap munkatársai között a lapindító program megszerkesztése idején a *Ma*-csoport főhadiszállásán, a „Hotel zur Hölle"-ben folynak. Emellett technikai nehézségekkel is meg kell bírkózniuk. A nyomda, a papírszerzés, s egyáltalán a lap új formájának a kialakítása is komoly gondot okozott. Ráadásul, az osztrák kormány kezest követelt a lap élére, felelős osztrák szerkesztőt, aki az esetleges felelősségrevonáskor felel a lapért. Ezért volt az, hogy a *Ma* bécsi megjelenésének idején mindég állt osztrák felelős szerkesztő az élén. Ez ugyan csak formális dolog volt, de személyükben jelentős emberek segítették, mint Frans Brügel, Joseph Kalmer, vagy mint Hans Suschny, a *Ma* nem egy cikkének írója.

A Bécsben újra életre hívott folyóirat, változott formában, szélesebb, tágabb látókörű művészetet igyekszik hirdetni. Ez tette szükségessé azt, hogy a magyarországi megjelenéshez képest, a főként irodalmi jellegű folyóirat most egyre inkább törekszik az általános művészetek hangadója lenni, helyet kapnak itt nagyobb számmal a festészet, szobrászat, helyet kapnak az új építészeti törekvések és az architektúra modern megnyilvánulásai is. Elméleti cikkeket, bőséges illusztrációt hoz a lap minden új kezdeményezésről, amelyben valamiképpen a pezsgő szellem megnyilvánulását véli. Helyet ad a lap a kísérletezésnek, szaktudósoknak, hogy az elméleti fejtegetések is résztvegyenek az új művészet kialakításában.

Elismerésre méltó a kapcsolatteremtésnek az a szívós igyekezete, amellyel Kassák ebben az időben szervezi a munkatársakat. Állandóan figyelemmel kíséri a külföldi, így pl. az olasz, francia, svéd, svájci, s nem utolsósorban a német folyóiratokat. Igen élénk, jó viszonya alakul ki a *Der Sturm* és a *Die Aktion*nal. De ugyanakkor hazafelé is tekint. Erg Ágostonnak József Attilához írt egyik levele tanúskodik arról, hogy az itthon maradt jelentős tehetségekkel is igyekszik tartani a kapcsolatot. S egy Erg levél 1924-ből így tudósít:

„Most nagyon el vagyunk foglalva mindnyájan, és különösen én, mint francia tolmács, itt van Bécsben minden nevezetes modern ember: Ivan Goll, Léger, Schwitters, Prampolini, Meyerhold és a többiek, akik a Kortárs legutóbbi számát írták . . ."[11]

(Valóban Kassákék 1923—24-ben a *Má*val párhuzamosan, ugyanazzal a tartalommal *Kortárs* címmel adnak ki lapot, erre útal Erg levele.)

Ha csak a levélben említett néhány nevet tartjuk szem előtt, láthatjuk, hogy Kassák a kor legismertebb művészi kísérletezőivel tartotta a kapcsolatot. Ezek az új irányzat képviselői, akik a húszas évek első felében egyre gyakrabban jelentkez-

[11] Erg Ágoston — József Attilának. Bécs, 1924.

nek a magyar folyóirat szerzőiként. A lap az általános program mellett, illetve azt kiegészítve hozza az izmusok lényegét elemző cikkeket. Talán nincs is olyan *Ma* szám ettől kezdve, melyben ne lenne cikk a kubizmusról, dadaizmusról, expresszionizmusról, szürrealizmusról stb.

„Minden magyar költő közül Kassák időzött legtovább az izmusok útvesztőiben, ő élte át, ha nem is mindet, de a legtöbbet és a legmélyebben a vágyaikat s vívmányaikat ő olvasztotta legszervesebben a maga mindig éber és telhetetlen géniuszába"[12] — írja Gyergyai Albert a kassáki izmus-korszakról.

Ezek az izmusváltások, a bécsi évek, Kassák költői és emberi fejlődését tették teljesebbé. A bécsi évekkel vált Kassák igazán sokhúrú költővé, széles látókörű szerkesztővé. A sajátosan magyar problémák felől haladva érkezett egyetemesebb kérdésfelvetésekhez.

„Első volt az egész mai magyar irodalomban, aki komoly, mélyreható — s tegyük hozzá: egyenrangú kapcsolatot tartott fenn a külföld művészeti irányzataival" — írja ugyancsak Gyergyai, majd így folytatja: „Nem csatlakozott egyikhez sem, de legtöbbjét végigpróbálta, közvetlenül, jóhiszeműen, frissen és egyben józanul — úgy, hogy mikor hazatérhetett, fiatalabb költőink valahogy úgy nézhettek rá, mint Baudelaire híres versében a gyermekek az Utazóra . . ."[13]

Kassák, aki az izmusok útvesztőiben oly kiválóan kiismerte magát, a társadalmi, politikai labirintusban már nem tud oly biztonsággal tájékozódni. A Tanácsköztársaság és a forradalom bukása befeléfordulásra ösztönzi, a politikától való visszahúzódását eredményezi. Nem mindent ítélt meg helyesen, csalódott sok mindenben, s ez nem engedi, hogy harcos elszántsággal szemlélje az eseményeket. A mélyben azért mégis ott parázslik reménye, hogy visszaszerezhető az, ami elveszett és az új művészetek mégis kibontakozhatnak. Annyira hisz ebben, hogy munkájáról beszámoló levelébe is beleszövi ezt a gondolatot:

„Nekem itt most megjelent a *Misillo királysága* című regényem második kiadása és most van sajtó alatt az *Eposz* 1919-es c. regényem. Azóta már megírtam hozzá a mai otthoni világ képét is és körülbelül 130 oldalas könyv lesz belőle. Nagyon örülök ennek az írásomnak, mert határozottan a legjobb munkámnak tartom. Már németre is le van fordítva, most nyújtottuk be Fischerhez és Kurt Wolfhoz. Valamelyik német kiadónál bizonyosan ki fog lehetni hozni . . . Egy német költő közvetítésével most a franciákkal is próbálkozom. Egyelőre ez az összes munkásságom. Igaz, most határozgatom rá magam, hogy egy hosszabb munkát próbáljak meg Művészet és Forradalom címen. Ez már régebbi tervem, és mielőtt még új dikibe haza kerülünk, készen szeretnék vele lenni . . ."[14] — írja egyik levelében Mihályi Ödönnek, a *Ma* csehszlovákiai terjesztőjének és a lap munkatársának.

Művészeti programját nemcsak a *Ma* hasábjain igyekszik terjeszteni Kassák. A magyarországi tapasztalatok alapján szervezi meg még az emigráció éveinek elején a Ma-csoport kiállításait, s a kiállítási megnyitókat matinékkal kapcsolják egybe. A műsor általában a *Ma* körének írásait propagálja, Simon Jolán a versek nagysikerű és tehetséges előadója. A Bécsben megrendezett első kiállításról Kassák egy 1921 novemberében írt levelében vall:

„Itt most sikerült elérnem, hogy megkezdhessük kiállításaink és matinéink rendezését. November elején nyílik meg Uitz kiállítása, februárban egy közös *Ma* kiállí-

[12] GYERGYAI ALBERT: Előszó. Kassák Lajos válogatott versei Bp., 1959.
[13] Uo.
[14] Kassák Lajos — Mihályi Ödönnek. Bécs (1921)

tás, ezután egy külön Bortnyik és egy külön *Ma* kiállítás. A matinék a kiállítási teremben lesznek, ahol székek, pódium és zongora is van."[15]

A rendezvények sikeresek. Nagyon sok és sokféle embert, művészt vonzanak a *Ma* köré, hiszen itt együtt van az irodalom, a művészet, építészet sokoldalú megjelenítése. De nem hiányzik a zene sem. Nem csoda hát, ha hamarosan felfigyelnek az akciókra, egyre szélesedik a *Ma* tábora. Már nemcsak bécsi körök, de berlini kiadók is érdeklődnek a folyóirat és kiadványai iránt. Érdekli őket a csoport tevékenysége, a csoport munkáiból fordíttatnak lapjaik számára. A maisták egyre aktívabbá válnak, a bécsi „Hotel zur Hölle"-ben, az emigránsok szálláshelyén egyre zajosabb és széles körűbb viták dúlnak, egyre merészebb tervek hangzanak el.

A viták eredményeit elsősorban Kassák fogalmazza meg. Ő az, aki végső soron megszabja, mit hozzon a lap, kiktől közöljön. A munkatársak írásait ő szelektálja. Igen érdekes, hogy minden alkalommal, amikor a *Ma* lényeges fordulóponthoz ér, Kassák az elméleti tisztázó igényével, kiáltványokat ír. Ezek a kiáltványok nemcsak a *Ma*ban jelennek meg, hanem, hogy a lapot minél jobban megismerjék, külföldi folyóiratokban is feltűnnek. Így például, amikor megteremti a kapcsolatot a zenitista mozgalommal, a Zágrábban megjelenő *Zenit* azonnal hozza Kassák kiáltványát, nem is egy ízben, s ez lényegében a *Ma* fontosságát igyekszik minél szélesebb körben terjeszteni. Ezután éri el azt is, hogy a *Zenit*ben a *Ma* munkatársainak írásai megjelennek, s ugyanakkor a *Zenit* szerzői is igen gyakran szerepelnek a *Ma*ban, így például a *Zenit* alapítója, a zenitista mozgalom elvi, történeti jelentőségéről ír hosszú beszámolót.

A kassáki kiáltványok, melyek igen sűrűn követik egymást, elsősorban a *Ma* számaiban, Kassák nézeteit tükrözik a művészet kérdéseiről. Egyéni utakat keresve, nemegyszer individualista, anarchista irányba vitte a mozgalmat. Az aktivizmus a húszas években egyre inkább elszigetelődött a magyar irodalom fő vonalától. Ebben az időben lép fel a „kollektív individuum" elvével, nem a tömegek felé fordul már ezekben az években, hanem a művészi önelemzés felé. A tömeg már nagyon távol került ettől a művészettől, s távol került Kassáktól, aki pedig az új művészeteket — elméletben legalább is — a tömegek művészetének szánta. Maga a kollektív individuum elvének hirdetése és megvalósításának igénye a művészeti program szegényedését jelenti, a korábbi korszak társadalmi és művészeti célkitűzéseihez képest. Ezek az elvek bukkannak fel Kassáknál már 1923-ban, a *Vissza a kaptafához*[16] című elméleti fejtegetésekben. „A művész mindig önmagából merít", vagy „az aktív új típus a kollektív individuum" hangzatos kitételei alátámasztják és elméletileg indokolják a lap akkori szerkesztési módszerét. Ekkor utasítja el József Attilát is, aki Erg Ágoston közvetítésével kerül kapcsolatba a *Ma*val. József Attila verseket küld a lapnak, de Erg így válaszol:

„Kedves József Attila,

Kassák főszerkesztő Úr azt kifogásolja a versei ellen, hogy azok nem is versek (ti. a Tanítások című) és a „kor kereséseinek a színvonalába nem esnek belé". A *Ma* már nagyon is iskolává nőtt és az az álláspontja, hogy nem kell sem prédikálni, sem manifesztálni, nem kell imádkozni, sem tömegszónoklatokat tartani. A főszerkesztő egypár versét ígéretnek veszi, de nem tudom, hogy Magának elég-e ez? Én mindenesetre nagyon szívesen állok tovább is minden megbízásra készen

üdvözlettel

Wien, III. 15. (1924). Erg Ágoston."

[15] Kassák Lajos — Mihályi Ödönnek. Bécs (1921)

[16] KASSÁK LAJOS: Vissza a kaptafához. *Kortárs*, 1923 IX. 15.

E program hatása a konkrét szerkesztési, elvi kérdésekben is megnyilvánul. A versek, novellák, az elemzések is ezt a szellemet képviselik. Ha a lap szépirodalmi közléseit vesszük figyelembe. itt is nagyon sok ellentmondásba ütközünk. Együtt jelennek meg, ugyanazon számon belül például a „betűversek" sorába tartozó *Tabi ciklon II.* Dragan Alexié verse, s az igen szép, igazi humánumot sugárzó *Hereroasszonyok dala,* melyet Ivan Goll felesége, Claire Goll közlése alapján vett át a *Ma.* Szinte groteszkül hat, ha egymás mellett említjük a két verset, de így talán még világosabb az a szerkesztési mód, amely jellemzi ekkor a *Mát.*

tAbA
TaBu tabu mimemamo tabu
tAbA
Tabu ABU TaBu TabU
bu tAbbu
Tabu
.....

re re re RE RE
Rn Rn Rn Rn
Ren RN ReN ErNReN

.....

taba RN
tabaren .
tabarárarаran (rentabil)
tabaren ENEN tabarrerenn (parlevufranse)[17]

A *Tabi ciklon* értelmetlen, csupán hangulati, hangalaki összetételei után felüdülés az afrikai költészet egyik gyöngyszemének olvasása:

ő öreg
mellei összetöpörödtek
senki nem akar neki tehenet ajándékozni

.....

ha vizet megy meríteni
nevetnek a vidám fekete férfiak
akik erősek, hányavetik
és kicsúfolják őt a háta mögött
de ő azért visz nekik vizet és ebédet
öreg, mondják

öreg és összetöpörödött mint a halott gyertyánfa

amelyet egyszer vörös virágok diszítettek
ezek nem néznek az ő összeszáradt mellei mögé
szivéből még vörös virágok virágoznak
ő öreg

senki nem akar neki tehenet ajándékozni.[18]

Mindent összevéve, gazdag az az irodalmi anyag, amelyet egy-egy alkalommal leközölnek. Rangos irodalmat teremt Kassák a *Mán* belül. Magyar és idegennyelvű képviselői a legjobbak közül valók. Itt jelentkezik a *Ma* megjelenésének

[17] DRAGAN ALEXIÉ: Tabi ciklon II. *Ma* 1922 május 1.
[18] Hereroasszonyok dala (északnyugat afrika) Claire Goll után. *Ma* 1922 május 1.

kezdeti időszakától Blaise Cendrars verseivel, itt jelenik meg Tristan Tzara sok jelentős írása. Legjelentősebb ezek közül a Jegyzet a művészetről vagy a Sept manifestes Dada címmel közölt részlet. Itt kap először hangot és teret magyar nyelven Marinetti, aki Európa városaiban szervezi a futurista csoportokat, a futurizmus elméleti kiáltványát a *Ma* közli. Gáspár Endre fordítja a szöveget, amely A taktilizmus címmel lát napvilágot. De nem kap helyet a lapban Marinetti politikai állásfoglalása, mert ebben a kérdésben nagyon is világosan lát Kassák. A *Ma* egyik számának folyóiratszemléje is hallgat Marinetti lapjáról, éppen Marinetti politikai koncepciójának tisztázatlansága miatt.

Ivan Goll, a *Die Aktion* munkatársa, német expresszionista költő, szinte állandó munkatársa a lapnak. Goll és Kassák művészeti felfogása igen sok kérdésben azonos. Ezek az írások a megbántott, leigázott a társadalom által félreállított ember küszködését mutatják, a békére, a tisztultabb, emberibb életre való törekvést, a szociálisabb emberi életre való vágyódást képviselik. Goll hisz az emberi újjászületésben. Írásaiban is ez a humánum szólal meg, s ez rokonítja Kassákkal. S hogy mennyire közel áll a magyar nyelvű *Má*hoz, mennyire szereti és érti ezt az irodalmat és költészetet, ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az általa összeállított antológia első helyen foglalkozik a magyar költészettel és bőven hoz magyar szemelvényeket.[19]

Más nyelvterületek képviselői is rangos helyet kapnak a lapban. Így például Johann Meyer a holland, Humberto Rivas madridi, Ljubomir Micič a zenitista költő. Gyakran találkozunk Vincente Huidobro, Marcel Sauvage, Richard Huelsenbeck írásaival.

A berlini *Der Sturm* és a *Die Aktion* című folyóiratokkal a helyi bécsi lapokkal való állandó sajtófigyelő és kölcsönös anyagközlés mellett jelentős az az együttműködés, ami a francia, holland, spanyol és egyéb nyelvű folyóiratokkal állandóan fenn áll. Ezek a kapcsolatok még a magyarországi megjelenésre nyúlnak vissza, de ilyen intenzíven csak a *Ma* bécsi korszakában bontakoznak ki. Új kapcsolat alakul a *Bleu*vel, az olasz dadaisták folyóiratával, a francia dadaista folyóirattal, a *391*-el, vagy a rengeteg építészeti és képzőművészeti dokumentumot hozó *De Stijl*el, mely a holland futuristák és kubisták lapja. Állandó és kölcsönös a kapcsolat a zágrábi zenitisták folyóiratával, a *Zenit*tel, s a *Ma*nak csaknem állandó munkatársa Ljubomir Micič, a mozgalom atyja. A mozgalom manifesztumát magyar nyelven is közli a *Ma*. Nagyon érdekes a rokonság a *Zenit* és a *Ma* között. Külföldi munkatársai csaknem teljesen azonosak. Ugyanazok a nevek szerepelnek a *Ma* elméleti cikkei íróiként, mint a *Zenit* fő munkatársai listáján: Ivan Goll, Georg Kulka, Joseph Kalmer, Claire Studer, André Salmon, Max Jacob, Marcel Sauvage, A. Blok, Prampolini, Mihályi Ödön, Egon Schiele stb.

Az idegen nyelvű írásokat általában a *Ma* magyar munkatársai fordítják. Így lesz a *Ma* állandó fordítója Gáspár Endre, Kudlák Lajos, Barta Sándor, Kahána Mózes, Mihályi Ödön. A lap írói egyben fordítói is a lapnak. Erről szól Kassáknak egyik levele, amelyet a lap munkatársához, Mihályi Ödönhöz írt:

„A napokban küldtem magának egy francia folyóiratot . . . azért küldtem, hogy az említett Antológiám részére s így egyben a Ma részére is csináljon belőle fordításokat. Egy lev. lapon már megírtam, miket szeretnék belőle magyarul megkapni. Még egyszer: Tristan Tzara cikkét a dadáról, másodszor: F. Pikabia versét, harmadszor, egy hosszú vers van benne, aztán egy cikk a plasztikus festészetről . . ."[20]

[19] GÁSPÁR ENDRE: Les Cinq Continents, Ivan Goll antologiája. *Korunk* 1923 IX. 15.

[20] Kassák Lajos — Mihályi Ödönnek. Bécs, (1921)

A BÉCSI *MA* MUNKATÁRSAINAK EGY CSOPORTJA 1922-BŐL
(Balról jobbra: Bortnyik Sándor, Uitz Béla, Újvári Erzsi, Simon Andor, Kassák Lajos, Simon Jolán, Barta Sándor)

írja, majd egy másik levelében ugyanezt a témát érinti: „Mellékelten küldök Magának egy francia könyvet. Kérem, legyen szíves lefordítani — esetleg a Ma részére fogom felhasználni. Nagyon vigyázzon, hogy a fordítás hű és jó legyen."[21]

A szépirodalmi művek megjelenése mellett a *Ma* utolsó esztendeiben túlsúlyra jutnak az egyéb elméleti munkák. Nemcsak az irodalomelmélet, hanem és elsősorban az egyéb művészeti ágak, főleg a képzőművészet, majd az építészet új próbálkozásai kapnak elméleti hangsúlyt. Magyar és külföldi művészek, művészeti írók, építészek írásai gazdagítják a lapot. A magyar Kállai Ernő, a Bauhaus tanára, később a *Bauhaus* című folyóirat szerkesztője elméleti fejtegetései mellett a Bauhaus német képviselője is leszögezi véleményét. Egy időben különösen előretörnek az építészek. A Bauhaus megalapításával, iskolájának kiszélesítésével egyre nagyobb teret kap a formatervezés, s ehhez megfelelő fórum a *Ma*. Nem véletlen, hogy a *Ma* és a Bauhaus tanárai és folyóirata, művészei között olyan jó a kapcsolat. Számos jelentős művész és tanár, aki a Bauhaus körében működött, magyar származású és tagja a Maisták csoportjának. Ezek aztán a Bauhaus iskola körében ápolták és továbbfejlesztették ezeket a kapcsolatokat. Maga Kassák írja erről a témáról: „Itt jelentkezett és itt jelent meg először Moholy Nagy László, aki az én ajánlásommal ment Herwarth

[21] Kassák Lajos — Mihályi Ödönnek. Bécs (1921)

Waldenhez Németországba. Hamarosan az expresszionista és konstruktivista mozgalom egyik főalakja a Bauhaus tanára és helyettes vezetője, a Der Sturm munkatársa és egyúttal a Ma németországi képviselője lett."[22]

Ugyancsak a Bauhaus előadója és a *Ma* munkatársa Molnár Farkas építész. A Walter Gropius alapította Bauhaus csakhamar a magyar művészek otthona, útkeresésük fóruma lett. Általuk tör utat elsősorban a *Ma* hasábjain az új építészeti irányzat, amely forradalmasítani kívánja az építészeti megoldások elavult módszereit. A magyar képviselőkön kívül Klee, Schlemmer, Kandinsky, Gropius elképzelései állandóan jelen vannak a *Ma*ban. Ezek közül igen jelentősek Gropius épülettervei, s nagyon érdekesek Oskar Schlemmer írásai az építészeti plasztika új elméleti megalapozásáról. A különböző elméleti fejtegetések igen gondolatgazdagok. Az architektúra új alapokra helyezéséről Arthur Korn, Ludwig Hilbersheimer írásai ugyanazokat a gyakorlati ötleteket vetik fel, mint amelyeket Kállai Ernő tűzött ki célul. „Új építészeti architektúra kialakítására van szükség. Feladat az anyagot és lehetőségeit megismerni és formálni. Az anyag és formakontrasztokat kell először tisztázni."[23] — fogalmazza meg a lényeget Kállai Ernő. E művészek feladatul tűzik ki egy új építészeti stílus kialakítását, a formáknak oly módon való alakítását, mely megfelel a kor embere igényeinek. A holland Theo van Doesburg: *Az ideális esztétikától a materiális megvalósítás felé* című tanulmányában az anyagnak, mint az építészet eszközének megismerése, törvényeinek tanulmányozása, s a megismerés utáni helyes alkalmazásának módszereiről ejt szót:

„Csak most jutnak építészek saját kifejezési eszközük tudatára. Mint például az alakító festészetben a kék és sárga két egymással ellentétben álló energiát fejez ki, ugyanezt az építőművészetben két egymással ellentétet képező anyag, pl. fa — összezsugorodottság,

beton — feszültség,

Disszonáló anyagok ezzel szemben pl.:

beton — merev feszültség
vas — ruganyos feszültség.

Csak azok a művek, melyekben a konstruktor alkotó megfontoltsága által az energiaerő a kifejezés maximumát éri el: alakítottak."[24]

Az építészeti forrongás nem egyedi jelenség. A *Ma* híven tükrözi a képzőművészetben zajló hullámzást, a különböző stílusjegyek és áramlatok kibontakozását, továbbélését. A *Ma* címlapjai ezekről is árulkodnak. Archipenko címlapjai merőben eltérnek a megszokott megoldásoktól. Tartalmilag az új képzőművészet, szobrászat, festészet is előtérbe kerül, bőséges illusztrációs anyagot hoz Kassák minden alkalommal. Mindezeket megelőzi egy-egy új kiállítás kritikája, amit a *Ma* élénken figyel, azonnal állást foglal a kísérletekkel kapcsolatban, s az illusztrációkat is úgy választja ki, hogy világos, összefüggő képet adjon a művészi teljesítményről. Első helyet foglal el ezek között a művészek között a *Ma* munkatársa, Moholy Nagy László. Kezdetben az impresszionizmus híve, majd Berlinben közel kerül a dadaista konstruktivizmushoz. A *Ma* által közölt munkáin világosan követhető ez a stílusváltás.

Bőven ismerteti a lap a magyar Moholy mellett például a holland Mondrian munkáit. Helyet kapnak a lapban Mondrian ornamentális kompozíciói mellett a

[22] KASSÁK LAJOS: Az avantgarde három folyóirata. Helikon, 1964. 2—3 sz.
[23] KÁLLAI ERNŐ: Architektúra. Ma, 1924 febr. 20.
[24] THEO VAN DOESBURG: Az ideális esztétikától a materiális megvalósítás felé. Ma, 1923 IX. 15 .

konstruktivista Baumeister, a francia kubista író, esztétikus és festő Gleizes, a futuristák csoportjából való Carra, akinek a *Má*ban közölt képei már átmenetet jeleznek a futurizmus és expresszionizmus között. Ugyancsak itt van Hans Arp, az elzászlotharingiai szobrász, grafikus és költő, a non-figuratív szobrászat úttörőinek egyike, legjelentősebb munkáit alapos elemző tanulmány kíséretében hozza a *Ma*. A tanulmány részletesen ír arról a mozgalomról, amelyet Ballal és Tzarával együtt indítottak el, a Dada mozgalom kezdeti időszaka volt ez, melytől később eltávolodva a De Stijl csoporttal együttműködve hozta létre művészetét a mester.

George Grosz ugyancsak a *Ma* kedveltjei közé tartozik. A berlini és bécsi kiállításai sikeréről Kállai Ernő számol be lelkesedéssel. A *Ma* címlapjain igen sűrűn találkozunk Grosz rajzaival. Ő az a művész, aki talán a legotthonosabb Kassákék körében. Amit a Maisták az irodalomban igyekeznek megteremteni, azt érzik kifejeződni Grosz grafikáiban.

Kassák külön félszámot szentel Archipenkónak. Az ukrán származású amerikai szobrász, a modern plasztika úttörője, a kubista festészet újításait alkalmazva a szobrászatban, eljutott a Skulpto-Malerei gyakorlatáig. A korszak legnagyobbjai között tisztelték, s így mutatta be őt a *Ma* is. Ivan Goll a róla szóló tanulmányában fejti ki munkásságának lényegét és értékeit. Az orosz föld nagy fiát tisztelik benne, az újakra törő kezdeményező művészt. „Ne felejtsük el, hogy Archipenko orosz és hogy nemzetének, a világ legfiatalabb és legerőteljesebb nemzetének óriásokra van szüksége, hogy géniusza egész monumentalitásának kifejezést és formát adjon"[25] — írja Goll, aki érzi és érti az újfajta szoborfestészet kifejező és kísérletező lényegét. A *Ma* Archipenko szobrainak képét több oldalon keresztül hozza. Később is foglalkozik a lap a művésszel, még akkor is, amikor már a szoborfestészet megteremtője a szélsőséges absztrakt szobrászat felé fordul és annak képviselője lesz.

A minden új felé érdeklődéssel forduló *Ma* nem feledkezik meg az építészeti konstruktivizmus új csodáiról sem. Így figyel fel a tatlini tervre, tanulmányt szentel a tatlinizmusnak. Ez a képekkel illusztrált, több hasábos írás, Tatlin új tervéről, a III. Internacionálé emlékművének tervéről ad ismertetést. Az orosz művész, a modern építészet egyik alapítója, ebben az időben a konstruktivista mozgalom jeles képviselője. Az általa megalkotott építészeti irány, a tatlinizmus, valójában a konstruktivizmusnak egyik formája, mely más izmusokkal is keveredik. Lényege, hogy a világ jelenségeit mechanikus, gépszerű konstrukciókra igyekszik visszavezetni. A terv és a megvalósítás persze messze álltak egymástól. De, hogy mennyire meghaladta korát, azt főként a mai modern építészeti tervek bizonyítják. Ezek semmivel sem merészebbek, mint Tatlin-tervei. Nem véletlen, hogy a fiatal szovjet építészek is vissza-visszanyúlnak ezekhez az ötletekhez.

Szinte kimeríthetetlen az a témagazdagság, amely a *Ma* bécsi korszakát jellemzi. A felvonultatott magyar és más nemzetiségű írók, költők, festők, szobrászok, zeneszerzők, zeneesztéták, dramaturgok, mind megannyi irány képviselői. Ezeket az irányzatokat igyekezett Kassák érzékeltetni s összefogni valamiféle rendszer szerint. S hogy mennyire jó szemmel tette ezt, ha végiglapozzuk a *Mát*, egyik művészet képviselői között sem találunk mást, csak jeles, tehetséges, élvonalbeli művészt. Ez az ízlésbeli biztonság eredményezte, hogy szinte egyedülálló folyóirat a *Ma* ezekben az években. Olyan rangos szerzői gárdát sorakoztatott fel lapjában Kassák, ami megállja a helyét a világ hasonló típusú folyóiratai mellett.

A folyóirat igen elegáns címlappal, jó papíron, kitűnő tipográfiával jelent megl A tipográfiát maga Kassák készítette. A lap szerkesztési módja is ötletes. S miné.

[25] IVAN GOLL: Archipenko. Ma, 1921 ápr. 25.

jobban bővült a szerkesztési program, annál érdekesebb, élvezetesebb, s egyben tudományosabb jellegűvé fejlődött. A *Ma* mellett megjelenő *Kortárs* alcíme is jelöli ezt a törekvést: „Tudományos, művészeti-technikai és pedagógiai folyóirat. Szerkeszti: Kassák Lajos. Wien." — A hátlapon: „Internacionális aktivista művészeti folyóirat."

S az idők folyamán a már valóban egyre internacionálisabbá váló lap azokkal a kapcsolatokkal, amiket kialakított akár a Bauhaussal, vagy a holland aktivista csoporttal, a világ minden táján létező és aktívan működő haladó vagy annak látszani igyekvő csoportokkal, gazdagította látókörét s ezzel egyidejűleg olvasói műveltségét is. A végső program, amit Kassák elérni igyekezett és akart, megvalósult; s ezt talán ezek a sorok fogalmazzák meg legtalálóbban: „Szellemi forradalomban élünk. A kor az individuumokat világszemléletükben cseréli ki. És ezzel, a megváltozott fundamentumokkal társadalmi struktúrában élnek, melynek minden atomját a múlt determinálja. Mit tehetnek az új típusok a számukra légüres térben, mint csupán tenyerükön hordják alkotó ösztöneiket és alkotásaikkal a világfordulás intuitív felérzését dokumentálják:

rombolják a múltat
építik a má-jukat."

Művészet nincs világszemlélet nélkül — tehát új művészet sincs új világszemlélet nélkül. S ezt az új művészetet, ezt az új világszemléletet igyekezett visszhangozni, építeni a *Ma*. Eredményei kétségtelenek; korlátai és gyengeségei abból adódtak, hogy fokozatosan elveszítette a kapcsolatot azokkal, akik világnézetileg is a legkorszerűbb álláspontot képviselték.

Figyelemmel kísérve a *Ma* bécsi teljesítményét, megállapíthatjuk, hogy művészi szempontból felülmúlta előző korszakait. Az a széles körű tájékozottság, és tájékoztatási igény, mely jellemző a lapra, a lap beszüntetéséig töretlen. A politikai mondanivaló volt azonban az, ami nagyon halványan, bizonytalanul jelentkezett. Ez elsősorban a bukott forradalom után kialakult kassáki szemléletből következett. A politikum új cselekvési lehetőségeket keresett. 1925-ben írja a Népszavában: „Az aktív forradalmak lepergése után új fejlődési fokhoz ért el az ember. A közvetlen cselekvés lehetőségei helyett ma az új cselekvések lehetőségének előkészítését éljük."[26] Ezt az új cselekvési lehetőséget kereste költészetében is. Bécsben jelent meg egyik legkitűnőbb verseskönyve, a *Máglyák énekelnek* s ehhez sorakoznak fel a *Bécsi Magyar Újság*ban közzétett írásai, s teszi teljesebbé ezt a pályaképet a Bécsben szerkesztett *Ma*, mely ma is irodalomtörténeti érték. Részletes elemzése sürgető feladat.

[26] KASSÁK LAJOS: Munkásmozgalom és költészet. Népszava, 1925. július 15.

KASSÁK Lajos 1973.10.

ARADI NÓRA

A MAGYAR AKTIVIZMUSRÓL*

Az aktivizmusnak nevezett művészeti mozgalom Magyarországon nem stílusirány, nem formailag meghatározható tendencia, hanem mindenekelőtt művészi magatartásként jellemezhető. Az imperializmus és a proletárforradalmak történeti korszakának terméke, amely a társadalmi változást áhító művész-szubjektum forradalmias, néha csak polgári radikális, néha pedig egyértelműen forradalmi szándékát fogalmazta meg képi formában. Vannak persze a korszak nemzetközi művészettörténetének fő stílusirányaiból vagy az egymással szorosan együttműködő alkotók kölcsönhatásából eredő külső formai rokonvonások is: elemzésük fontos és részben már meg is történt, de nem itt és most kifejtendő kérdés, hogy a tízes évek magyarországi forradalmi mozgalmaiból fakadó művészi megnyilvánulások stíluskritikai elemzése milyen következtetésekre indít.

A magyar aktivizmusnak nevezett hagyomány rendszeres számbavételének kezdete tulajdonképpen nem sokkal előzi meg a pécsi Janus Pannonius Múzeum 1973-as aktivizmus-kiállítását. 1959-ben mutatta be a Magyar Nemzeti Galéria a Nyolcak és az aktivisták rajzait, s a kezdeményezés egyre nagyobb lélegzetű folytatására vállalkozott a székesfehérvári István Király Múzeum; a Magyar Nemzeti Galéria nagyszabású kiállításokon tárta fel Bortnyik Sándor életművét, Uitz Bélának emigrációban készült alkotásait, Nemes Lampérth János művészetét; Szabó Júlia, a pécsi kiállítás egyik előkészítője és katalógusának szerzője 1971-ben önálló kötetben publikálta tanulmányát az aktivizmus történetéről. A Janus Pannonius Múzeum kiállítása tehát, habár sok szakmai újdonságot és meglepetést tartogat, nem előzmények nélkül való. Ezek az előzmények azonban mind másfél évtizednyi közelítés eredményei, s még a korábban is jól ismert és sokat propagált tanácsköztársasági plakátanyag tudományos-történeti és esztétikai elemzésére is főként ebben a közelmúltban került sor.

Ezzel tulajdonképpen el is érkeztem mondanivalóm egyik lényegéhez, ahhoz a problémához, hogy mennyire bonyolult hagyományaink értékelésének és értelmezésének a története. A pécsi kiállítást életrehívó közvetlen indíték az, hogy a többkötetes magyar művészettörténeti összefoglalás előkészítésének stádiumában alaposabban megismerjünk minden kevéssé vagy nem eléggé feltárt művészettörténeti csomópontot, szakmai-ideológiai problémát vagy alkotói munkásságot. Ez a „mélyfúrás" különösen fontos azokon a történeti metszőpontokon, amelyek a minőségek változására és új minőségek születésére közvetlenebbül hatni tudtak. Ezért kell az aktivizmust is az eddigieknél konvenciómentesebben feltárni, az egyoldalú dicshimnuszokat vagy az egyoldalú elvetéseket az alkotások nyújtotta összképpel konfrontálni, szoros egységben vizsgálva ezt az összképet az azt létrehívó társadalmi közeggel. A kiállítás nyilvánvalóan nem ad közvetlen választ a történetileg feltehető kérdésekre, de elindíthatja a művészeti tényekből kiinduló válaszkeresést, és ez is a célja.

A téma kutatására a két világháború közötti időben persze nem is kerülhetett sor. A Magyar Tanácsköztársaság bukását követő ellenforradalmi művészettörténeti cezúra több évtizedes vagy rövidebb emigrációba kényszerítette a művészeket, s az az elementáris erejű monumentalitás, amely 1918-ban és különösen 1919-ben az évtizedes művészeti-ideológiai felkészülés eredményeként kibontakozott, folytatás nélkül maradt, illetve más közegben, más formában próbált tovább élni. De míg a két világháború közötti Magyarországon főként forradalmilag kompromittált voltuk miatt vetették el a forradalmias művészeti magatartás alkotói következményeit, beleértve

* Kiállítási megnyitóként hangzott el Pécsett augusztus 26-án.

az 1920 körüli helyzet logikájából adódó absztrakt-konstruktivista képépítést is, a felszabadulás után főként formai-stiláris fenntartások fékezték sokáig az érdeklődést. Jóideig csak óhaj maradt az, amit Dési Huber István már a harmincas években felismert, hogy művészeti jövőnk érdekében kell jobban megismernünk a rokon célokért küzdő elődök munkásságát. A tanácsköztársasági plakátokról, amelyek legkiválóbbjait a plakátművész Biró Mihályon kívül a Nyolcak és az aktivisták legjelentősebb tagjai alkották, persze nem hallgattunk, de ezek is főként direkt történelmi dokumentumokként értelmeződtek, figyelmen kívül hagyva, hogy a néhány hónap nagyszerű plakáttermése nemcsak a nagyfeszültségű történelmi pillanat közvetlen terméke, hanem művészettörténeti folyamaté is, figyelmen kívül hagyva, még dokumentum-értékét tekintve is például azt, hogy Bortnyik 1918–1919-es alkotásai, többek között Lenin- és Liebknecht-portréja a Kommunisták Magyarországi Pártja megszületésének legközvetlenebb művészettörténeti vetületei. A mindig leginkább „érvényes" hagyomány kiválasztásában megmutatkozó antidialektikus szelekció vagy éppen kontraszelekció jóideig még Derkovits örökségének a jelentőségét is megkérdőjelezte, s a művészet tágabb közönsége számára sokáig Uitz munkássága is inkább elvont utalások formájában élt. Tulajdonképpen az 1956-os ellenforradalmi hullám után, az 1957-ben rendezett „Magyar forradalmi művészet" kiállítást követően kezdtek helyükre tevődni a hagyományok és polgárjogot nyerni a történeti feldolgozások erőfeszítései. A hagyományokkal való könnyelmű sáfárkodás előzményei után azonban ez sem volt egyszerű, hiszen nem sok kellett ahhoz, hogy például az aktivizmust „felfedező" első lépések után többen az aktivizmus abszolút voltát, értékét hirdessék, és benne lássák az egyedüli folytatásra jogosult előzményt. Ami persze nemcsak az időközben eltelt közel félszázad miatt kérdőjeles, hanem azért is, mert az aktivizmus maga sem volt egységes, adott társadalmi-történelmi helyzetekre művészileg ellentmondásosan reagált.

Belső ellentmondásait a leginkább talán az illusztrálhatná, ha akár szövegkritikailag is összevetnénk Kassák Lajosnak az 1916-os TETT-ben közzétett irodalmi manifesztumát az 1922-es Bécsben megjelent képarchitektúra-manifesztummal: az első a széleskörű, friss tájékozódás szükségességét hirdeti és elfogadja minden eszköz, eljárás felhasználását a vállalt cél érdekében; a második csak egyetlen feltételezett képi formát engedélyez, csak a képarchitektúra síkkonstruktivizmusát ismeri el. A kettő közé feszült persze az 1917-tel induló nagy nemzetközi forradalmi hullám és annak elcsitulása, az 1919-es nagy tanácsköztársasági művészeti fellendülés, a nagyszerű „mának szóló freskók", ahogyan Hevesy Iván annak idején a forradalmi plakátokat jellemezte, s az emigrációs állapotból szükségképpen következő átmeneti bizonytalanság. De nem is ez az utóbbi a legfőbb probléma, hiszen Bortnyik művészete eleinte és Uitzé még tovább is mintegy töretlen folytatása az 1918-as, 1919-es lendületnek. Számolni kell viszont azzal, hogy a művészet céljáról, helyéről, társadalmi funkciójáról vallott nézetek, viták nagyrésze éppen a MA-körhöz leginkább ragaszkodóknál szükségképpen eltorzult. 1919-ben, még Magyarországon, éppen csak elkezdődhetett a nézetek nyílt konfrontálása: Kassák Lajos nyílt levele Kun Bélához már válasz nélkül maradt, s az emigrációban Kassák részéről már csak a vita egyoldalú és talajtalan folytatására volt lehetőség. A MA folyóirat már a Magyar Tanácsköztársaság idején is egyre inkább pedzette a „szellemi forradalom" elvét és célját, időszerűtlennek tartva a munkásosztály mozgalmának és a munkásosztály pártjának a létét: az erről a bázisról indított művészeti vitáknak lehetett volna kifutása, visszakozása vagy akár csattanós lezárása, ha a proletárdiktatúrát nem döntik meg. De nem mehetünk bele olyan történelmietlen kérdésfeltevésekbe, hogy mi lett volna, ha nincs mesterséges művészettörténeti cezúra, ha Uitz megalkothatta volna az *Emberiség* freskóját, Bortnyik realizálta volna nagyszabású terveit. Nemes Lampérth, Kmetty és mások folytatták volna 1919-es lendületüket. A történelemben nincs ellenpélda: az aktivizmus és annak minden magatartásbeli, alkotói vagy akár kompozicionális, stiláris velejárója országon kívülre szorult, s a hazai művészettel való kapcsolatok, áttételek nagyonis közvetettek voltak ahhoz, hogy hatni tudjanak. Más irányú, folyamatos kutatási téma a magyar avantgarde szerepe az európai művészetben, de itt is sok

véletlen mozzanaton, személyes kapcsolaton múlt, hogy kit vagy milyen kezdeményezést hol mennyire fogadtak be, vagy pedig mi maradt elvetélt, de legalábbis a közösség szempontjából kevéssé hatékony, elszigetelt kísérlet.

A pécsi kiállítás már előkészítésének stádiumában felkeltette több szomszédos és más baráti ország szakköreinek érdeklődését. S ez azért is fontos, mert a kutatói előrelépéshez, az aktivizmus mozgalom-jellegének a megértéséhez nem elég megmaradnunk a magyar képzőművészet keretei között. Sok szó esik arról – és joggal –, hogyan hatott a magyar Nyolcakra vagy az aktivizmusra a kubizmus és az expresszionizmus, milyen elképzelésekből eredt, már emigrációban, a magyar művészek által annyira animált konstruktivizmus. De magyarázatot csak akkor kaphatunk, ha tovább bonyolítjuk a kérdést, s kutatjuk az analóg jelenségeket a cseh Nyolcak csoportjában, az ún. lengyel kubisták vagy formisták művészetében, a moszkvai Káró Bubi csoportosulás törekvéseiben. Ilyen volumenű összevetés választ adhat arra is, hogy a felsoroltaktól függetlenül kialakult Nyolcak köre, majd az aktivista mozgalom miért lett olyanná, amilyenné lett, s mi az oka annak, hogy a művész-szubjektum az említett országokban és másutt is, azonos időszakban, analóg történelmi viszonyok között hasonlóképpen reagált a világ dolgaira, hasonlóképpen értelmezte a művészi és az állampolgári lét egymásrautaltságát. Ugyancsak további kutatásra vár, habár ez talán még az előbbinél is nyitottabb kérdés, a funkcionalista-nonfiguratív törekvések egyidejűsége és kölcsönhatása az 1920 körüli szovjet művészetben és a németországiban (beleértve ez utóbbiba az akkor Ausztriában és Németországban működő némely magyar művész tevékenységét is), a lengyel Blok-csoport vagy a román Contimporanul-mozgalom párhuzamossága stb. 1917 győzelmének a bizonyossága sokkal szerteágazóbban hatott a művészeti tendenciákra mint a művészek tudatára: ennek a problematikának is csak igen sok nemzetközi összehasonlító kutatással tudhatunk a végére járni. További, esztétikai jellegű kérdés az is, hogy a művészeti műhelymunka gyakorlati funkcionális kötődésében megnyilvánuló demokratizálódási szándék mennyire szükségszerű velejárója a forradalmi átalakulás időszakának, vagy mennyiben esetleges, helyhez kötött kísérője ennek a folyamatnak. A kérdés lényege végső soron az, hogy melyek a művészet valóságtükröző funkciójáról való lemondás közelebbi társadalmi, ideológiai, esetleg szociológiai okai, a szovjethatalom megszilárdulásának idején, s olyan művészek körében is, akik következetesen küzdöttek a forradalomért.

A magyar aktivizmus pécsi kiállítása mindehhez nyersanyagot és indítást ad, és ez a célkitűző programja is elegendő lenne ahhoz, hogy betöltse feladatát. Persze jóval többről van szó, a nem kellőképpen méltatott hagyomány megismerésének a lehetőségéről, a közönség természetes kíváncsiságának a kielégítéséről, amellyel művészeti múltunk minden kevéssé ismert és különösen az egykori legmodernebb törekvésekkel szinkron hagyományának a befogadására törekszik. S nem utolsó sorban a szakmai örömről, hogy együtt, egy helyen, egymással összehasonlítva vizsgálhatjuk ezt a bonyolult magatartási és irányzati komplexust, amit a magyar aktivizmusként számon tartott művészet jelent, olyan alkotásokat is látva, amelyek nemzedékek óta nem kerültek nyilvánosság elé, olyan művészekkel is megismerkedve, akiket – minden banalitás nélkül szólva – elsodort a történelem.

Egy forradalmi időszak szükségképpen ellentmondásos és félbeszakadt művészeti hagyományát vizsgálva szinte elkerülhetetlen, hogy ne meditáljunk az elmulasztott lehetőségeken, ne sirassuk a meg nem született alkotásokat; eléggé fájlalható az is, hogy annyi megszületett mű elpusztult. S most mégis annak kell örülnünk, ami újonnan előkerült és ami már jól ismertként most újra látható, egymással összevethető. A következő lépés a közönségé, amely a kiállított művek előtt minden bizonnyal még önmagával is vitatkozásra kényszerül, s a kutatóké, akik a magyar aktivizmus valóságos problémáit megszabadítják a felgyülemlett konvencióktól s a közép- és kelet-európai művészet közegében keresik meg helyét és összefüggéseit.

BÉLÁDI MIKLÓS

A MAGYAR IRODALMI AVANTGARDE

ELSŐ SZAKASZ: AZ AKTIVIZMUS (1910–1919)

A magyar avantgarde, mozgalmi megszólalása pillanatától, szó szerint előőrsnek, élcsapatnak tartotta magát. Tudatos programmal, koherens esztétikai meggyőződéssel, radikális politikai elvekkel lépett fel és soha nem akart kevesebbet, mint radikálisan új művészetet teremteni. Újabbat, merészebbet, korhoz szorosabban kapcsolódót annál is, amit a *Nyugat* hozott.

A magyar avantgarde születéséből sem hiányoznak a legendaszerű mozzanatok. 1909-ből Budapestről elindult egy irodalommal és festészettel autodidakta módon foglalkozó, egykori lakatossegéd, Kassák Lajos, és gyalogszerrel, pénz nélkül végigcsavarogta Nyugat-Európát. Útja során hallgatta munkásvezérek szónoklatait, Brüsszelben látta Meunier és Rodin kiállítását, Párizsban végigjárta a múzeumokat és megfordult a Dôme kávéházban is. Hazatérése után, 1910-től rendszeresen közölte verseit, 1912-ben kiadta első kötetét, egy ösztönösen expresszionista novelláskötetet. 1915-ben fanatikusan újat kereső kis csoportot szervezett maga köré és megindította *A Tett* című folyóiratot, a magyar irodalmi avantgarde első fórumát. A lap minden anyagi nehézség ellenére 17 számot ért meg, 1916 októberében, internacionalista száma miatt, betiltották. Kassák azonban másik folyóiratot alapított, *Ma* címen, melyet 1919-ig Budapesten, a Tanácsköztársaság bukása után emigrációban, Bécsben szerkesztett, egészen 1925-ig. Ekkor visszatért Magyarországra és fáradhatatlanul, ismét folyóiratalapításhoz látott, kiadta a *Dokumentum*ot (1926–27) és a *Munkát* (1928–1939). 1919 előtt Kassák két folyóirata, *A Tett* és a *Ma* képviselte a magyar irodalmi avantgarde-ot, a Tanácsköztársaság bukása, 1919 után mind Magyarországon, mind pedig a környező államokban és külföldön, több magyar nyelvű avantgarde időszaki kiadvány jelent meg, a különböző izmusok képviseletében. Legtöbb rövid életűnek bizonyult, s a húszas évek végére sorra meg is szűnt mind. A sok folyóirat, revue közül a Kassák szerkesztette *A Tett, Ma* és *Dokumentum* a legjelentősebb, ez a három folyóirat volt a magyar avantgarde eszmei és szervezeti középpontja. Mindaz, ami a magyar avantgarde-ban történt, itt fogalmazódott meg, innen indult el, vagy legalábbis tükröződött hasábjain.

Kassák két folyóirata *A Tett* és a *Ma* azt kísérelte meg, hogy szorosan lépést tartson az *európai aktualitással*. Irodalmat és szocialista eszmét, költészetet és forradalmi cselekvést akartak új egységbe forrasztani és a szociális ember új érzékenységének, új tudatának a kifejezésére vállalkoztak. *A Tett* és a *Ma* kezdettől azt a célt tűzte maga elé, hogy megteremtse a magyar és külföldi irodalom, hazai és európai művészet együttlélegző, egy ütemre haladó kapcsolatát, kortársként vegyen részt az időszerű szellemi küzdelmekben. „A Tett elismerte a Nyugat rendkívüli művészi teljesítményét, de nyugtalanította az, hogy a lap a 19. század irodalmára támaszkodik, költői Baudelaire-t és Verlaine-t követték. [...] A Nyugat [...] a haladó európai szellemnek közvetlenül a sarkába szegődött és A Tett volt az, amely mellé állt" – vonta meg a két nemzedék munkájának a mérlegét Kassák. Ezért közölte *A Tett* Apollinaire, René Arcos, Jules Romains, Duhamel, Walt Whitman, Marinetti verseit, Kandinsky prózaversét, azért fogott össze a *Ma* a német expresszionista mozgalom folyóirataival, a Sturm-mal és az Aktion-nal. Ugyanezért népszerűsítette következetesen a képzőművészet legfrissebb alkotóit: Picassot, Kleet, Braque-ot, Chagallt, a magyarok közül Uitzot, Nemes-Lampérthet, Kernstokot, Vaszaryt, Mattis Teutsch Jánost, Tihanyit. Ezért szentelt külön számot, a hazai elismerést megelőzve, Bartók Bélának és rendezett tárlatokat, folytatott heves, nyilvános vitákat. A mozgalom az

irodalmi hagyomány egész rendszerét tette kérdésessé. Az elődöktől nem akartak teljesen elszakadni, megbecsülték Ady szimbolizmusát, Rippl-Rónai impresszionizmusát, Bartókkal fegyverbarátságot kötöttek, – a nemzeti kultúra egészével azonban új viszonyt létesítettek. A nemzeti jellegben a múlt bénító örökségét látták, programszerűen vallották a *művészet nemzetköziségét* és az egyes művészeti ágak szoros *összetartozását*. Tudatosan keresték a világ művészeivel az eszmei és személyes kapcsolatot – így a Die Aktion-nal és a Der Sturm-mal – internacionális számokat állítottak össze a világháború idején, a hadrakelt időben kihívó módon, politikai állásfoglalásul az ellenség íróit, művészeit szólaltatták meg. „Valóban, vakmerő lépés volt akkoriban a művészi és szellemi antológiát közölni, a háború egyik legválságosabb évében, 1916-ban, amikor a magyar miniszterelnök már beismerte a minisztertanácsban, hogy elvesztettük a háborút, de ugyanakkor minden áron igyekezett a győzelem reményének legalább a látszatát fenntartani – bátor lépés volt leközölni az ellenség művészeit, akiket akkoriban a magyar sajtóban csak megvetni volt szabad, három oroszt, két franciát, egy belgát, egy angolt, egy szerbet, egy olaszt és a németek közül egyedül azt, aki a legszélsőségesebben állt szemben a háborúval: az aktivista Ludwig Rubinert" – állapította meg Kassák egyik visszaemlékezésében.

A kelet-európai mozgalmakkal egyezően, az 1919 előtti magyar avantgarde az olasz és orosz futurizmusra, a német expresszionizmusra, a francia kubizmusra visszhangzott. Elindító ösztönzéseket kapott a világ forrongásban lévő új művészeti irányzataitól, de természetesen, önállóságra törekedett, fönntartotta az *átértelmezés* jogát és szabadon merítette a felszabadító eszméket, az irodalmi kifejezés új eszközeit az avantgarde nemzetközi vívmányaiból. A mozgalom magát aktivistának mondta, de a tízes évek szóhasználata szerint az új írókat gyakran nevezték futuristáknak, némelykor expresszionistáknak, a programadó írásokban fölbukkan a „szociális irodalom" megjelölés is, Kassák pedig „szintétikus művészetről" beszélt, ezzel is jelezte, hogy mozgalma egyszerre a különféle izmusok eredője és evvel együtt az összes művészeti ágak forradalmasítója. A Tett beköszöntő írása is azzal a jóslattal engedte útjára a folyóiratot, hogy „egy új szociális irodalom fog következni a tegnap és a ma individuális művészete után".

Az 1919 előtti mozgalom végül *aktivistának* nevezte magát, teljes joggal, az önmegnevezés találó. Kifejezi, hogy a Marinetti-féle futurizmustól csak esztétikai elveket kölcsönzött, de tagadta a háborút és erőszakot dicsőítő agresszív elveit és jelezte ez a név azt is, hogy az aktivisták az orosz futuristák, baloldali német expresszionisták politikai radikalizmusával azonosultak és hatott rájuk a francia kubizmus új szerkezeti rendet kutató szemlélete is. Az aktivisták ideálja a társadalmilag hatékony, emberekhez szóló, a közösséget cselekvésre ösztönző művészet. Ezért érezték magukhoz közelállónak az unanimisták egyetemesség sóvárgását; Whitman és Verhaeren életimádatát, Apollinaire fájdalmas zengéssel megszólaló szimultanizmusát. Az aktivizmust az expresszionizmus magyarországi változatának tekinthetjük.

Az aktivista mozgalom mindenekelőtt a háborúval szállt szembe, tudatos *antimilitarista* programmal lépett fel, és szembefordult az olasz futuristáknak azzal az imperialista hóditásvágyat tükröző agresszív tételével, miszerint a háború az emberiség egyetlen higiéniája. Csatlakozott az antimilitarista politikai csoporthoz és az „ágyútöltelék sorsra juttatott emberiség" nevében tiltakozott a „véres káosz" ellen. Ebből következett, hogy elszántan felszólalt, vállalva akár a lap betiltását, a népeket egymásra uszító nacionalista elfogultságok ellen. Politikában és művészetben egyaránt *internacionalista* eszméket vallott a mozgalom; sőt, igen radikálisan és nem kevés egyoldalúsággal, a nacionalizmustól, gyűlölködéstől mentes nemzeti jelleget is időszerűtlennek, a modern művészet előrehaladását gátló tényezőnek tekintette. Ezekhez a politikai elvekhez radikális *etikai* eszmék társultak. Az aktivisták az idealista forradalmárok naiv, messianisztikus bizalmával proklamálták, hogy céljuk *új embertípus* megteremtése. Az expresszionistákkal egybehangzóan törekedtek az ösztönös, érzelmi tartalmak kiélésére, és ezt az ösztönös expanzivitást összekapcsolták világmegváltó szociális gondolatokkal. Az érzelmi önkiélést összhangba akarták hozni a társadalomért felelős cselekvéssel. Hittek abban, hogy azonnal megvalósít-

ható káosz és rend, teljes egyéni önkifejezés és társadalmi elkötelezettség szintézise. Az aktivistáknak megvolt erre a bűvös szavuk is: kollektív individuumnak képzelték el a jövő új embertípusát. Ezt a kollektivitásért küzdő, de önmagát is gátlástalanul megvalósító embert a művészetnek kell kinevelnie, méghozzá az aktivista művész egyéni példaadása nyomán, mert az aktivista íróban személy szerint inkarnálódik a jövő új erkölcsű embere.

Az antimilitarista és forradalomért küzdő társadalmi mozgalmak sodrában felnövő avantgarde a művésznek kivételes szerepet szánt. A művészt, írót „emberi maximum"-nak tekintette. Az „élet csak nyers alárendelt anyag a művész formáló zsenijének" – írta Kassák egyik 1916-os, programadó írásában. Ugyanitt azt is mondta, hogy az igazi művész mindig vátesznek, tűzoszlopnak, „tornyos individuum"-nak születik meg a tömegek elé. Ennyiből is kiderül, hogy az aktivista mozgalomban egybefonódott – és néha heterogén módon összekeveredett – a társadalmi forradalom szolgálata a lélek és az erkölcs forradalmának követelésével: a közösségi érdekű cselekvés az anarchista jellegű művészi lázadással. Együtt kavarogtak az aktivisták manifesztumaiban és alkotásaiban Marx, Nietzsche, Bakunyin, Lenin tanai a futuristák, expresszionisták elméleteivel. Az aktivizmus nemcsak művészi hitvallás, – világmegváltó életfilozófia és szekularizált mítosz az emberek egyénenkénti és társadalmi méretű újjászervezésére.

Az aktivisták programszerűen túl akarták haladni a társadalmi forradalom céljait. Úgy vélték, hogy mozgalmuk is a tömegek „spontán és végtelen forradalmi életviteléből" született s ezekkel a „nép véréből és idegeiből" kirobbanó akciókkal kell a politikai forradalmat támogatni. Az aktivisták célja az, hogy az új gazdasági-társadalmi rendért folyó szervezett politikai harcot kiegészítsék az élet mindenoldalú forradalmasításával. Támogatták a politikai harcot, s igen jellemző mozzanat, hogy 1918 végén, a polgári forradalom győzelme után, a kommunista forradalom eljövetelét sürgették. A kommunista politika szövetségeseinek tartották magukat, a fegyverbarátságon túl mégsem vállaltak közösséget a politikai mozgalommal. Kényesen vigyáztak autonómiájukra; azt tartották, hogy ideáljuk, a kollektív individuum megteremtése az igazi nagy cél. Kassák és hívei a nagybetűs Élet nevében, tovább akartak lépni a gazdasági, politikai felszabadulás programján, az erkölcsi forradalomig. „Minden osztályuralommal szemben a győzedelmes individuumok közösségét és minden állammorállal szemben a kollektív etikát hirdetjük" – írja Kassák Lajos. Sajátságos paradoxon ez! A legelszántabban politizáló írócsoport hirdette meg a párok és osztályok felett álló művészet jelszavát, – az a csoport, mely a tegnap individuális polgári művészetével szemben új szociális tudatú, kollektív irodalom ideáljáért küzdött. Az aktivisták úgy vélték, hogy munkamegosztásra kell törekedni: a politikai és gazdasági célokért harcoljanak a politikai pártok, az etikai ideálokért pedig a művészek. Ugyancsak Kassák írta, 1919-ben, a forradalom győzelme idején, hogy forradalom ott győzhet, ahol „legtöbb lesz a lélekben a forradalmi erő". Ekkor már az aktivisták elhatárolták magukat a futurizmus és expresszionizmus öntudatlan, anarchikus irányától, mégis, épp a nagy szintézis keresésében, váltak ők maguk is ideális anarchistákká. Egyesíteni akarták az ösztönös önkiélést a rendezettséggel, a művészi problémák autonómiáját a társadalmi folyamatokba való beavatkozással. Szélsőségek összhangját szerették volna megteremteni, nem láttak abban ellentétet, hogy egyszerre közölték a baloldali német expresszionisták műveit és Apollinaire kubizmusról szóló tanulmányát.

Jól látható, hogy az aktivista irány művészei nem elégedtek meg stílusforradalommal: új *világszemlélet* megfogalmazására törekedtek. Ennek az új világszemléletnek szerves kifejezője volt az új esztétika: az irodalom új grammatikája és szintaxisa, mely a futurizmus és az expresszionizmus stíluselemeiből tevődött össze. Az aktivista irodalom a rövidebb lélegzetű műfajokat kedvelte, a verset és a kisprózát, azonban még ennyi műfaji elhatárolást is csak némi erőszaktétellel vonhatunk meg. Az aktivizmus elmosta a műfaji határokat, azokban is a polgári korszak passzív esztétizmusát ismerte fel. Az aktivista cselekedni, beleszólni akart kora életébe, hogy fölmutathassa a kavargó világ arcát. Kassák és *A Tett*, a *Ma* írói *dinamikus* és *monu-*

mentális irodalom megalkotására törekedtek. A forradalomig tartó időszakban verseiket, prózai műveiket a diadalmas erőérzet, pátosszal teli lendület jellemezte. A történelmi idő árama vitte őket, s az eseményekkel nem sodródni akartak, formálni kívánták az életet. Eggyéforrtak az emberi közösség és a természet dolgaival, élővel és élettelennel egyaránt. Szimultánista módon ábrázolták a külső és belső eseményeket, híven ahhoz az eszméjükhöz, hogy mindenhez egyszerre van közük, és az emberek egymás testvérei. A magyar avantgarde-nak ez a szakasza diadalmas, optimista világképet sugallt és az életörömet, forradalmi akaratot, a polgári világ bírálatát harsány stílusban fejezte ki.

Programszerűen készültek az aktivisták arra is, hogy megszólaltassák a modern nagyvárosi életet, a „roppant metropoliszokat" és kifejezzék az „élet billió lehetőségeit". Mindent *mozgásban* lévőnek láttak, szemük előtt a teremtő és diadalmas élet panorámája kavargott. Dinamikus igésítő stílus, felkiáltójelszerű egyszavas mondatok, újszerű szóösszetételek, szinesztéziás kapcsolatok, vízióvá terebélyesedő részletek jelezték, hogy az aktivista író, midőn a történelmi időket megénekli, egyben új vitalizmusnak is megszólaltatója. A cselekvésre, változásra kész, nagyra hivatott Ember nevében írja műveit és mindent: a forradalmat és ipari civilizációt, a proletárnyomort és a munkás történelmi elhivatottságot, a gépeket és a természet világát együtt, egyszerre ábrázolja, mert az egész mindenséget szeretné magához ölelni. Az aktivizmus arra törekedett, hogy a „nagy egészet", az „élet esszenciáját" mutassa fel; a művet demonstratív egységnek, eleven kérdő- és felkiáltójelnek szánta, melyben a nüánszok és a poéntek nem fontosak.

Ezek a felkiáltások tagolatlanok, sőt szándékosan széttöredezettek. Az aktivisták „szétrobbantották" a verset, új logika törvényei szerint alkottak, hogy ezzel is tiltakozzanak az üressé vált irodalmi szabályok uralma ellen. Ez az olykor dadogó, vad, torz nyelv is az igazságtalanságok és képmutató konvenciók elleni lázadást fejezte ki. A természetes ösztönök nevében kelt ki a választékos, csiszolt irodalmi formák hamis világképe ellen. Megfelelt ez a stílussajátság annak, hogy a magyar aktivizmusban, – önmagát lépten-nyomon manifesztumokban igazoló tudatosság ellenére – igen sok elmosódott általánosságra bukkanunk. „Kozmikus távlatok", „kozmoszba derülő ember", „jövő felé lendülés" – kedvenc fogalmai, sőt gyakori témái a verseknek, prózai írásoknak is. Már *A Tett* egyik manifesztuma ezt a harsány jelszót fogalmazta meg: „Az új irodalomnak témája a kozmosz teljessége!" és „Az új irodalom glorifikált ideálja a végtelenbe derülő Ember!" Ezek a homályos általánosságok nagyon érzékletesen örökítik meg az aktivisták korhangulatát: azt, hogy a társadalmi, emberi nyomorúság, a háborús pusztítás ellen tiltakoztak és a háború befejezését, a forradalmi cselekvést sürgették. Mindez új emberi korszak messianisztikus igézetével telítette őket, új világrend előhírnökeinek tartották magukat és szentül hitték, az ő szavuk is segít eltemetni a háborút szülő régi világot és apokaliptikus vízióik siettetik az új rend eljövetelét.

A magyar avantgarde legnagyobb alakja és szervezője, Kassák Lajos, ebben az időszakban is a mozgalom élén járt. Széles körben hatottak versei és prózai írásai, a hagyományos verslogikát fellazító stílusokkal, áradó forradalmi pátoszukkal. Legszembetűnőbben az ő műveiben öltött alakot a mozgalomnak az a hite és – hiedelme, hogy az aktivista alkotás maga a forradalom, sőt a forradalom kiteljesedése. Kassák bámulatos eltökéltséggel járta választott útját: ösztönös biztonsággal és tudatos fölkészültséggel. Ösztönösség és tudatosság eggyéforrt egyéniségében. Az 1909-es csavargásra így emlékeezt vissza: „Mint megmunkálatlan fatuskó érkeztem ide (ti. Párizsba) és néhány hónap alatt megcsiszolódtam, érdeklődővé lettem a világ dolgai, az emberi alkotások iránt. Most hallottam először *Guillaume Apollinaire*-ről, *Pablo Picasso*-ról, *Henry Rousseau*-ról. Apollinaire égig magasztalt verseihez nem tudtam hozzáférközni, de amit hallottam róluk, az is elég volt, hogy mélyen felzaklasson, hogy letérjek a járt utakról, s mint a vak elinduljak, mit tudom én, merre, hová. Hátat fordítottam tegnapi magamnak valami ismeretlenért, amiben láthatatlanul is hittem. *Picasso* képeit egy műkereskedés külön szobájában (nem termében) láttam, *Rousseau* két képével pedig valami üzlethelyiség

kirakatában találkoztam [...]. Ezekben a napokban született meg az első, ‚szabad versem' [...]. Egy út végére értem, s egy kapu kinyílt előttem". Ezt a belső ráhangoltságot kiteljesítette a tájékozódás igénye: „Munkásságom során minden jelentős irányzattal, ‚izmussal' érintkezésbe kerültem, mindegyikből tanultam vagy okultam, anélkül, hogy bármelyikhez iskolás értelemben csatlakoztam volna."

A *Tettre* és a *Ma* első korszakára visszaemlékezve, Kassák Lajos így vonta meg az aktivista mozgalom erőfeszítéseinek mérlegét: „A modern koncertben, ami világszerte jóformán egyszerre zengett fel, a mi jelentkezésünk egy kis ország elnyomott népének a hangja volt. Olyan nép fiainak hangja, amely szabadulni akar a múlt emlékeitől, a jelen gúzsba kötésétől, és reménykedik egy jobb és szabadabb jövőben."

(Folytatjuk.)

FABRI PÉTER

Romok

Micsoda romok
szerelmed magányom ára
a csönd
ráfekszik a teremtés bársonyára
s kiteljesíti önmagát
gyere szobámba
ez is jogos világ
itt is szerethetsz
gondjaimon itt is nevethetsz

Micsoda romok
micsoda föl sem épült épületek
micsoda fölénült romok
micsoda átépített múlt idő
nem az ostromok
lopták el a jövőt
hanem ezek a megszerkesztett
céltudatos romok

Micsoda romok
ha akarom mindegyik műremek
de ha fájnak
hiába hogy a csók is
fáj a szájnak
hát nem is fájás ez de gyűlölet
követelőznek a kövek

A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ október 5-én mutatja be Garai Gábor: A lebegő Atlasz című színművét. További három új magyar bemutató szerepel a műsorrendben: Illyés Gyula: *A bábjátékos*, Csák Gyula: *Terézia* és Sándor Iván: *Próba* című darabja.

*

Az MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja és a Janus Pannonius Múzeum kiállítást rendezett Pécsett A MAGYAR AKTIVIZMUS címen. Az augusztus 26-i megnyitón Aradi Nóra mondott beszédet. (Szövegét e számunkban közöljük.)

*

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS irodalmi tanulmányai és írói emlékezései „Utak és útitársak" címen a jövő esztendőben jelennek meg Szombathely Város Tanácsa kiadásában.

*

Augusztus 31-én nyílt meg a siklósi várban az V. NEMZETKÖZI KERÁMIA SYMPOSION zárókiállítása.

*

Szeptember 26–30. között rendezik Pécsett a III. NEMZETKÖZI FELNŐTT-BÁBFESZTIVÁLT. A fesztiválon kilenc külföldi és tíz magyar együttes vesz részt. A bemutatókkal egyidőben rendezik a pécsi Bóbita bábkiállítását, gyermekrajzkiállítást és a fiatal pécsi képzőművészek színpadtechnikai kiállítását.

*

KELLE SÁNDOR festőművész mintegy harminc alkotásából nyílt kiállítás a Képcsarnok rendezésében Zalaegerszegen.

*

JELENKOR-ESTET rendeztek szeptember 10-én Komlón, a Zrínyi Ifjúsági Klubban. Az esten Csorba Győző, Szederkényi Ervin és Tüskés Tibor vett részt.

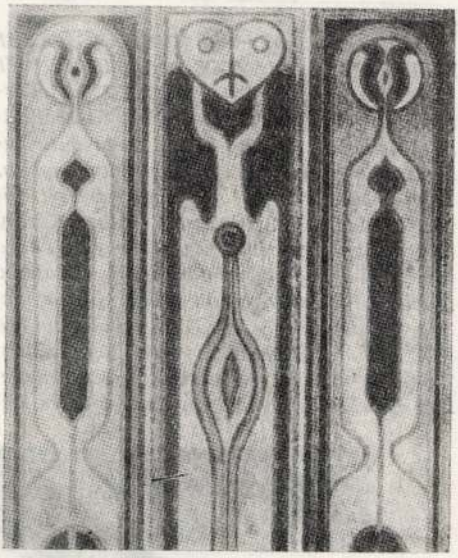

DOHNÁL TIBOR, GICZY JÁNOS ÉS PATAY ÉVA festőművészek közös kiállítását rendezte meg Szombathelyen a Vas megyei Tanács és a Képzőművészek Észak-dunántúli Területi Szervezete. Az augusztus 31-i megnyitón Székelyhidi Ágoston kritikus mondott beszédet. (Képünkön Dohnál Tibor: Őseink jelei.)

*

A HUSZONÖTÖDIK SZÍNHÁZ társulata szeptember 9–16. között baranyai falvakban vendégszerepelt Gyurkó László: A búsképű lovag... c. drámájával.

*

A közeljövőben megjelenik HALLAMA ERZSÉBET elbeszéléskötete a Szépirodalmi és MAKAY IDA verseskötete a Magvető Kiadó gondozásában.

*

„Munkásélet – képekben" címen szeptember 1-én nyílt meg SZÉKELYNÉ KASZNÁR ARANKA festőművész kiállítása Komlón, a Május 1. Művelődési Központban.

Megjelent az újvidéki HUNGAROLÓGIAI INTÉZET TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI 14. és 15. száma. A 14. szám „Művelődéstörténet – kapcsolattörténet" c. összeállításában többek között Gál István: Jugoszlávia a magyar történettudományban, 1920–1940, Fried István: Kórógyi, újvidéki levelek nyomában (Rumy Károly György karlócai érveihez), Magdalena Andelić-Veselinović: Krajević Markó, a délszláv népi epika hőse a magyar fordítások és bírálatok, valamint a XIX. századi útinaplók megvilágításában, Tóth István: Ki volt a szigeti küzdelem első horvát nyelvű történetírója? és Péter László: Andrić és a jugoszláv–magyar barátság c. tanulmányát olvashatjuk.

A 15. számban főként néprajzi anyagot találunk. Figyelmet érdemel Katona Imre: Észak-bánáti betyár balladák, Penavin Olga: „Lakodalom – aggodalom" (Lakodalmi szokások a szlavóniai magyaroknál régen és most), Bosnyák Sándor: Adalékok Bezdán néphitéhez, valamint Matijevics Lajos: Vajdasági siratóparódia szövegek c. írása. Gyura Julianna százötven, Zentán gyűjtött babonát, Virág Gábor pedig Kishegyesen gyűjtött találós kérdéseket mutat be.

Kassák Lajos és Mácza János

Tallózás egy hagyatékban

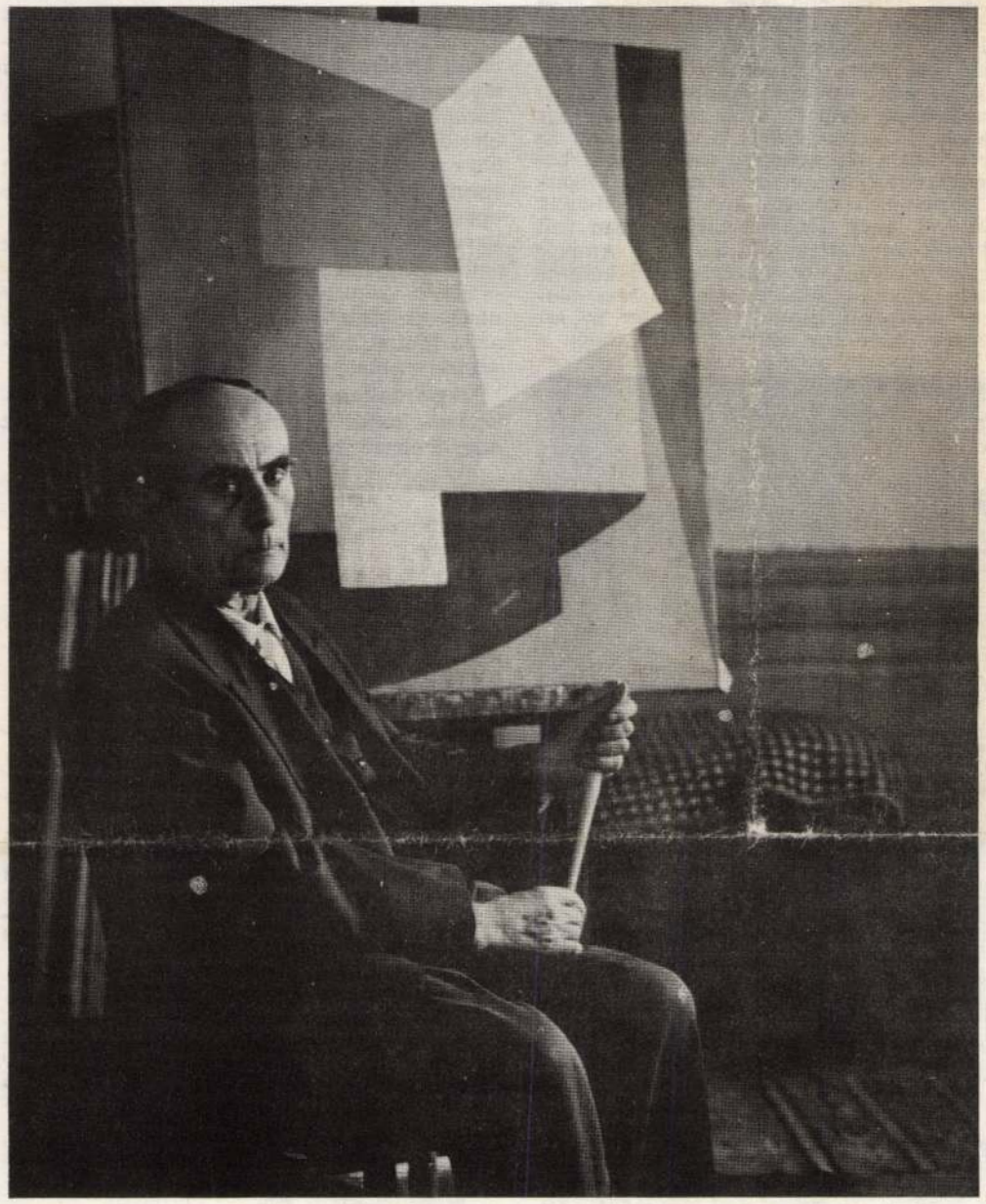

Mácza János hagyatékának egy része 1973-ban a Petőfi Irodalmi Múzeumba került s így hozzáférhetővé vált a kutatás számára.

A moszkvai Lomonoszov Egyetem esztétikaprofesszorának kéziratai között számos naplójegyzet található, amely több ponton hozzásegíthet bennünket ahhoz, hogy mélyebben és objektívebben tájékozódjunk a magyar forradalmak irodalmi életében. Mácza feljegyzései mindenekelőtt a magyar avantgarde belső világáról adnak képet, azokról a művészi és politikai vonatkozásokról, amelyek a mozgalom születését és differenciálódását kísérték. Felelevenítik e differenciálódás kulcskérdését is: az avantgarde és a Kommunisták Magyarországi Pártja közti viszonyt, amelynek ellentmondásossága annyi vitára és félreértésre adott okot az előző évtizedekben.

Az alábbi írásokban Mácza János nemcsak a tanú hitelességével szól ezekről a kérdésekről: maga is szereplője, tevékeny részvevője volt a Kassák Lajos alapította folyóiratok: A Tett (1915—1916) és a Ma (1916—1925) körül kibontakozó szellemi harcoknak s annak a belső erjedésnek, amely a művészet forradalmáraiból marxista forradalmárokat nevelt.

Mácza a Tanácsköztársaság bukása után került szembe mesterével. Korábban színikritikusként tevékenykedett A Tettben és a Mában; 1920-ban, Kassán, közvetlenül is bekapcsolódott a munkásmozgalomba. A csehszlovákiai kommunista párt magyar nyelvű napilapját, a Kassai Munkást szerkesztette és a munkásönképzés és -színjátszás szervezetét, a helyi proletkultot vezette.

1922-ből származó naplójegyzeteinek egy része a „szakítást" indokolja. Védelembe véve azt a magatartást, amely a vesztes forradalom után is vállalta a szervezett harcot — szemben a Mával, amely visszavonult ettől; pontosabban: amely a forradalmiságot már korábban is elsősorban a művészet szférájában és pártirányítás nélkül kívánta megvalósítani.

Hogy e „tagadás" ugyanakkor nem jelentette a korábbi évek mechanikus megtagadását is, azt Mácza későbbi írásai szemléltetik a legmeggyőzőbben. Az elvi nézeteltérések ellenére pontosan, tényszerűen elevenítik fel a magyar avantgarde indulását s azt az őszinte emberi vonzalmat, amely írójukat Kassák Lajoshoz fűzte.

BOTKA FERENC

A Maisták esetéhez[1]

Kassákék teljes jobbrakanyarodásában: a gazdasági nyomás mellett egy erkölcsi kérdés: — hogy elismerjék az agitációs munka s evvel a Proletkult szükségességét, el kellene ismerniök azt is, hogy mindaz, amit csinálnak, csak átmeneti, kezdeti valami. Vagyis történelmien, dialektikusan kellene látniok. Önmagukat is. Csakhogy ha ezt elismernék, leszállítanák önmagukat a művészet magas hegyéről s számolni kellene azzal, hogy mindaz, amit csinálnak talán túlnyomó percentjében el fog veszni, értéktelenné fog válni. — Ehhez azonban (akármilyen tudományosan meg is magyaráznák nekik) nincs meg az erkölcsi bátorságuk. Ezért menekülnek az „ember", az „emberi művészet" stb. általános frázisaiba. Ki akarják szakítani magukat az átmeneti periódus-ból, hogy ezáltal ennek törvényei ne legyenek rájuk nézve is kötelezőek (struccpolitika) s egyszerre bele akarnak ülni abba a korszakba, amelynek alkotásai majd valóban csúcspontot, klasszikus értéket fognak képviselni. Az individualizmusuk nem bírja ki a pusztulás, az átértékelődés gondolatát, a tégla-szerepet. — Gyávaság ez, következetlenség és antimarxizmus természetesen.

Maisták[2]

„Nem vagyunk romantikusok, nem a jövő számára dolgozunk, hanem mi magunk is élvezni akarjuk az eredményt" — szokta mondani Kassák. Ennek egyik következménye nálunk az, hogy ha a fennálló helyzet következtében a magunk dolga nem biztos (amint hogy pesszimisták számára nem biztos most, a forradalomnak úgynevezett „lefelé menő" vonalán) — akkor egyáltalán nem dolgoztunk vagy kizárólag a távoli jövő jelenbe álmodott és hazudott bárányfelhőiben élünk, mint holmi már most „kollektív lények". Ennek viszont kétféle „haszna" van. Egyik, hogy elhárítja magáról a felelősséget, a másik, hogy kivonja magát a fegyelem alól. Mert kommunistának lenni ma egyáltalán nem azt jelenti (és sokáig nem fogja azt jelenteni becsületes kommunista számára), hogy élvezi, hanem hogy építi, kínlódja a helyzetet. Nem a magunk pillanatnyi jóvoltáért, nem az állásért és elhelyezkedésért, hanem a forradalom jelenvaló céljaiért s ezeken túl a holnapi nagy célokért dolgozunk. (Természetes, hogy ez viszont nem jelenti azt, hogy ma a harcos kommunistának föltétlenül éheznie kell. Ez a rongyosság ostoba romantikája lenne, amely épp olyan túlzás, mint a másik oldalon a helyzetnek minden pillanatban való értékesítése az Én számára.)

Viszonyom a MÁ-hoz[3]

Hogy a *LEF*[4] számára cikket írok a magyarországi aktivizmusról, újból végig kellett gondolni az egész mozgalmat. A cikkben — bár a nagy anyaghoz viszonyítva nagyon röviden — körülbelül megvan a dolgok általános tisztázása, a mozgalom fejlődése és szétesése, a következmények, eredmények és tanulságok. Mindez azonban csak általánosságban; nincsenek meg azok az igen fontos részletek, amiknek a tisztázására egyszer csak rá kell majd térni. Nincsenek kimutatva a belső ellentmondások; azok az erők, amelyek a mozgalmat bizonyos irányokban előre vagy jobbra tolták; nincs az egyes emberek és egyes dolgok analízise stb. stb. — mindaz, amit egyszer nyugodtabb időkben a nyugodtabb idők számára meg kell csinálni.

A cikk írásával és az anyag áttekintésével kapcsolatban, természetszerűen igen élénken kellett látnom a magam viszonyát az egész mozgalomhoz; s ezt a viszonyt inkább az önkritika és a saját magam ellenőrzése céljából megpróbálom röviden levázolni.[5]

Amikor a *TETT* első számát megláttam, a le nem vezetett szekszuálitásom mesterséges lecsapolását szolgáló, egész a ponyváig lenyúló és a dekadenciával megfertőzött irodalmi hedonizmusomon már végérvényesen túl voltam. A háború, mint pozitív téma igen rövid ideig érdekelt; hamarosan visszariadtam tőle s igyekeztem a társadalom úgynevezett komolyabb problémái felé tájékozódni.

után 6 órakor szigorúan be kellett zárniuk. A záróra ilyen túllépése — melyre egy rendőr fel is figyelt — még akkor is kihágást jelentett volna, ha ez nem „zárolt zsidó boltban" történik. Biztosra vettem tehát, hogy eljárás indul ellenem, ezért másnap magamhoz kérettem a „Zs. T." említett funkcionáriusát, hogy tanácsát kérjem. Mikor megérkezett azonnal lelkesen mesélni kezdte, hogy most jön az SS Sonderstabtól, ahol az este nálam járt urak elragadtatással beszéltek szaktudásomról. (Szívesen lemondtam volna erről a „dicsőségről".) Le is intettem őt mindjárt azzal, hogy csak hagyjuk a komolytalan frázisokat, inkább azt vegye tudomásul, hogy ha az ügyből eljárás indul ellenem, mindenért a „Zs. T."-t fogom felelőssé tenni. — „A németek ellen mit sem tehet az itteni rendőrség" — felelte ő mosolyogva.

Az ügy folytatása az volt, hogy május 12-én egy detektív jelentkezett a lakásomon és elkérte üzletkulcsaimat, majd az után érdeklődött, hogy a zárolás óta folytattam-e ott az árusítást? „Amennyiben ezt árusításnak lehet nevezni — igen!" válaszoltam, aztán részletesen elmondtam, hogy mi történt. „A leltározott anyagból is elvittek?" — kérdezte a detektív megdöbbenve? „El bizony, mégpedig elég nagy csomaggal! Este eljöttek az üzletbe és sajátkezűleg válogattak ki egy nagy anyagot. Fél 9-ig tartózkodtak a kivilágított boltban... Mondhattam volna nekik, hogy menjenek már haza?!" — kérdeztem. „Nem, igaza van — felelte —, itt most ők dirigálnak."

Persze azonnal bejelentettem a „Zs. T."-nek, hogy elvitték a kulcsaimat, nehogy a még kiválasztott áruk kiadását aztán majd tőlem követeljék.

Másnap néhány SS jelentkezett nálam, s udvariasan arra kértek, hogy menjek velük. Autón vittek az Andrássy út 116-ba, a volt Weiss Manfréd-villába. Vándor most sem hagyott cserben, velem jött és az előszobában várakozott, mialatt az „Obersturmführer Krehl" szobájában az ide dirigált SS főnökkel voltam elfoglalva. Fogadtatásom túlzottan is udvarias volt. Bemutatott két német „úrnak" s miközben alám tolt egy nagy karosszéket, erősen méltatlankodott azon az „unerhört" eljáráson, hogy üzleti kulcsaimat lefoglalták. — „Az urak, akik Önnél jártak, feltétlenül meg akarják kapni a kiválasztott könyveket, metszeteket és nagy súlyt helyeznek arra, hogy továbbra is érintkezésben maradhassanak önnel. Intézkedni fogok tehát, hogy kulcsait visszakapja." (...) Kívánságára elmondtam, hogy a kulcsokat a IV./B. Sajtóosztályon találhatják meg, Svábhegy: Mirabelpanzió. „Ach, am Svábhegy? — mondta örömmel — das sind ja unsere Freunde...!" (De mennyire: — Kolozsváry-Borcsa és Csánki Dénes társasága!) Előzékenyen kikísért az előszobáig s avval búcsúzott, hogy a továbbiakról értesíteni fog.

Ahogy a szomszédos termen áthaladtam, ott láttam a pamlagon ülve, — már uniformisban — az én két német vendégemet. Mivel nálam civilben, tehát inkognitóban jártak, helyesebbnek tartottam észrevétlenül elmenni mellettük, így sarzsijukat sem figyelhettem meg. Az előszobában Vándor elmondta, hogy a kisebb termetű *(tehát az erotikás)* lehet a magasabb rangú, mert „mindig elöl ment". (Később kiderült, hogy igaza volt.)

A következő napokban állandóan azt lestem, hogy mikor robbannak be hozzám az áruért. Amikor már több nap eltelt, kezdtem gyanakodni, hogy a „színfalak mögött" igyekeznek megakadályozni az áruk kiadását — már amennyiben a németekkel szemben ez lehetséges. Három heti bizonytalanság és még néhány hercehurca után — melyeknek leírásával nem kívánom a szót szaporítani —, június 1-én végre jelentkezett egy detektív, aki a ház előtt várakozó autóba invitált. Ott a rendőrségen kívül P-vel, a sajtóosztály egy magasrangú tisztviselőjével is találkoztam. Ez az úr annak a Dr. Csánki Dénesnek volt helyettese, aki a Szépművészeti Múzeum főigazgatói pozícióját felcserélte annak a hivatalnak vezetésével, mely a zsidók tulajdonában volt műkincsek lefoglalását intézte. (...) Amikor az üzletbe értünk, P. első izgatott kérdése ez volt: *„Hol vannak azok a könyvek és metszetek, amelyeket Himmler miniszter itt kiválogatott?!"* — Így tehát kiderült, hogy a titokzatos látogatók egyike Heinrich Himmler,[15] a hírhedt német Gestapo vérebe volt[16] — hogy a kettő közül melyik, az már nem volt vitás... Csakis az a kellemetlen rossz arcú egyén lehetett, akit kizárólag az „erotika" érdekelt. — Most már érthetővé vált, hogy miért kellett látogatást tennem az SS főnöknél, hogy miért részesültem olyan különleges fogadtatásban, s az is, hogy miért nem tudta ez a P. nevezetű „úriember" minden ez idő szerinti hatalmával megakadályozni a kiválasztott értékek kiszolgáltatását. (...)

1933 könyvnap

Üzletem romjainál. Hetekkel 1945. január 18-ika után — ekkor nyíltak meg előttünk a gettó kapui — végre nekiindultam a városnak. Első utam az üzletemhez vezetett. Olyan érzésem volt, mint amikor valakinek a sírjához megy az ember, akiről tudja, hogy már rég elenyészett. Mégis megdöbbentő látvány volt, amikor a valóságban is megláttam. A nemrég még üzletekkel, hivatalokkal, lakásokkal és duzzadó élettel gazdag háztömb most teljesen kiégve állt előttem. Volt helyiségem elülső bejáratánál mély szakadékok akadályozták a bejutást, a Perc közi oldalon pedig katonai járművek roncsai és különböző törmelékhalmazok tették járhatatlanná az utat. Mikor nagy nehezen mégis bejutottam, odabenn a lyukas tető és a csupasz falak meredtek felém. A padlót fehér hamu lepte be. Ez a hamu, mint a tenger, — régi könyvek megperzselt lapjai és néhány metszetfoszlány árulták el csupán, hogy valamikor ebben a helyiségben tudományos és művészeti antikvárium működött. Az állványokból és egyéb felszerelésekből egyetlen lécdarab sem maradt meg. Csak vasszekrényem hevert a porban, behorpadt háttal, mint „régi idők" sebzetten itt maradt egyetlen tanúja a sivár kietlenségben.

Megilletődve idéztem vissza az időt, amikor a szellemi élet a legszebb színeiben ragyogott itt e falak között, — azóta mennyi sok kultúrérték ment veszendőbe... Mennyi munkát, mennyi célratörő akaratot pazaroltam el itt. Mindez most semmivé vált? Úgy álltam ott, mint egyetlen megmaradt „pozitívuma" ennek a múltnak, aki a pusztulásban elvesztette énjének egy darabját. Négy évtizeden át magam teremtettem meg egy kis világegyetemet melynek minden eredménye az én tevékenységemhez kapcsolódott és most idős koromra arra a sorsra jutottam, hogy mindent elölről kezdhetek. — Aztán arra gondoltam, hogy gyermekem elvesztése után van-e még jelentősége bármilyen más kárnak? *Van-e egyáltalában súlyosabb érték az emberéletnél?* Egyszerre világossá vált előttem, hogy lezárult egy társadalmi korszak, melynek struktúrájához ez az üzlet is hozzátartozott. *Visszaút nincs.* De nem is kívánom már vissza többé azt a múltat, amely szükségszerűen ilyen borzalmas eseményekhez vezetett.

Megfordultam és hátra sem tekintve igyekeztem minél gyorsabban magam mögött hagyni életem romhalmazát.

[1957]

JEGYZETEK

1 Lantos Adolt könyvesboltja a Múzeum körút 3. szám alatt, melynek félemeleti kiállítási termeiben évente rendkívül gazdag és szépen válogatott régi könyv- és kéziratanyag került aukcióra. Kitűnő katalógusai mintaszerűek voltak.

2 Megjelent Budapesten 1873-ban.

3 1865-től.

4 Mészáros Lázár külföldi levelei és életirata. Közrebocsátja Szokoly Viktor. Pest, 1867. II. kiad. 1881.

5 Szokoly Viktor: Mészáros Lázár emlékiratai. Pest, 1867. II. kiad. 1881.

6 Illésházy Miklós gr. 80 évvel korábban (1715—1723) volt kancellár. A Martinovics-per idején az udvari kancellár Pálffy Károly gr. volt. Ha tehát az ítéleteket tartalmazó kötetre Illésházy-címer volt préselve, akkor az csak az utolsó Illésházynak, István grófnak (1762—1838.) a könyvtárából származhatott.

7 Gárdonyi Albert.

8 A víziárosi temető a János Kórháznál a mai Szilágyi Erzsébet fasor és a Kútvölgyi lejtő között. A régi temető helyét ma kettészeli a Kútvölgyi út.

9 Martinovics Ignác és négy társa holttestét 1914-ben exhumálták és a Kerepesi temetőben helyezték végső nyugvóhelyükre.

10 Ennek a kérdésnek a tárgyilagos elbírálásánál nem hagyhatjuk persze figyelmen kívül a pengő 1943 és 1945 közt bekövetkezett erős értékcsökkenését, inflációját sem.

11 „A zsidók megkülönböztető jelzése tárgyában" kibocsátott 1240/1944. M. E. számú rendelete a Sztójay-kormánynak a Budapesti Közlöny 1944. március 29-i számában jelent meg, de csak április 5-én lépett hatályba.

12 Ezt az utóbbi, 1600/1944. M. E. számú rendeletet „a zsidók vagyonának bejelentése és zár alá vétele tárgyában" csak a Budapesti Közlöny 1944. április 16-i számában tették közzé és nyomban hatályba lépett.

13 Teljes nevén: Magyar Zsidók Központi Tanácsa.

14 Franz van Bayros 1866-ban Zágrábban született és 1924-ben Bécsben meghalt osztrák grafikus és festő. Szecessziós hangulatú illusztrációi erősen erotikusak.

15 Himmler budapesti tartózkodására nincsen korabeli hiteles adat. Egykori lapközlemények szerint személyes képviselőként járt Budapesten 1944. február 15. és 21. közt Lorenz SS-tábornok. Legújabban az Élet és Irodalom f. évi március 17-i számában közölte Bokor Pál müncheni beszélgetését a Gestapo egykori budapesti főnökével, aki szerint 1944. március 19. után egy-két nappal Himmler egy vagy másfél napig Budapesten tartózkodott a legszigorúbb inkognitóban.

16 Himmler sokkal több volt, mint egyszerűen „a Gestapo vérebe". Sohasem volt a Gestapo beosztottja. Az SS birodalmi vezetője (Reichsführer) volt, mint ilyen, már 1934-ben kezébe vette a politikai rendőrség (Gestapo) legfőbb irányítását, 1936-tól az egész német rendőrség feje, 1943-tól pedig belügyminiszter is lett.

DR. BÖLÖNY JÓZSEF

Természetesen a társadalmat számomra a „békebeli", polgári társadalom jelentette, bizonyos reformokkal. 1915 elején Ibsennél tartottam, akit igen komoly társadalomreformátornak hittem, majd kezdtem Strindbergre és Wedekindre áttérni s elkezdtem a magyar drámaírást az ibseni követelmények szempontjából vizsgálni. (Innen származik első kis könyvem, a *Modern magyar dráma*, amiben igen sivárnak láttam az egész magyar drámairodalmat s amennyire emlékszem csak Lengyel Menyhért és Földes Imre korábbi szociális drámáiban láttam valamelyes ígéretet, amit azonban már akkor is megtagadtak Lengyelék.) Az úgynevezett háborús irodalomtól, élén Molnár Ferenc *Fehér felhő*jével igen őszintén és igen teljesen undorodtam.

Itt tartottam a *TETT* megjelenésekor. Tagadás, bizonytalanság, „valamit-akarás" — azonban úgyszólván minden pozitívum nélkül. A pozitív program a „tendenciózus színpad" fogalmába volt leszögezve (erről volt egy felolvasásom később a *MA* első matinéján), azonban maga a „tendencia" nem volt még konkretizálva. „Nem ezt, ami van, hanem..." Ezzel kerültem a *TETT*-hez — még pedig azért épp a *TETT*-hez, mert ebből a lapból is ez az érzés vagy gondolat derengett ki. „Nem ezt, ami van, hanem..." A hanemre meglehetős zavarossággal válaszoltak a költők; a legtisztább hangja Kassáknak volt, aki a testvériesülés felé mutatott. Lassankint, a dolgok alakulásával ez a „testvériesülés" lett az általános program. Irodalmi programnak akkor jó, de ugyanakkor egészen zavaros társadalmi programnak. Tisztázott társadalomszemlélet nélkül pedig nem lehet az irodalomban sem tisztázott gondolatmenetet, célt stb. keresni és találni.

Babits kritikája és a *Nyugat*-vita csak elmérgesítette a helyzetünket. Babits esztetikus és formai szempontokkal közeledett a mozgalomhoz, aminek az lett a következménye, hogy minálunk is előtérbe tolta az esztetikus és formai szempontokat, mint harci eszközt.

Amikor Komjáték élére állították a mozgalom belső életének kérdéseit, a Kassák-hoz intézett ultimátumukban többek közt az én kizárásomat is követelték a mozgalomból. „Tehertétel" voltam a számukra; hogy miért, azt még ma sem tudom.

Egész az 1918-as októberi őszirózsaforradalomig teljes volt az egyetértés közöttünk, a maisták közt. Az első komolyabb ellentétek a forradalom után k e z d t e k megmutatkozni, amikor a párttal szemben való állásfoglalás került szóba. Bortnyik, Újvári, talán Kahána és én a mozgalomnak a politikai életbe való belekapcsolását határoztuk el egy este s ezzel a programmal jöttünk a többiek elé. Ekkor Kassák a legélesebben ellene volt a dolognak, rövidesen azonban már ő maga jött az ötlettel, s megcsináltuk a politikai különszámokat. Én ekkor jöttem ki a kórházból.

Tulajdonképpen csak ekkor kezdtem megismerkedni az orosz forradalommal (a háború tartama alatt különben nem is nagyon lehetett) s én fordítottam le az *Aktion*ból az orosz Szovjetköztársaság alkotmányát.[6]

Ez a „megismerkedés" azonban számomra nem jelentett (és nem jelenthetett, marxista megalapozottságunk híjján senkire nézve sem) többet, mint új jelszavak, homályos képek megszerzését és azt, hogy ezeket a jelszavakat és képeket, a reális bázis híjján, igyekeztünk beöltöztetni saját meglevő képzeteinkbe a „testvériesülés"-ről. Az egyedüli komoly bázis, amit kaptunk az volt, hogy beláttuk, vagy megtanultuk, hogy az a bizonyos testvériesülés csak a proletáriátus forradalmán keresztül történhet meg.

Az egész maista társaság világszemléleti zavarosságának, politikai tájékozatlanságának dokumentuma a *Ma* első politikai különszáma.

Hogy a politikai tájékozatlanság részemről (s a többiek részéről épp úgy) a diktatúra előtti pár hónapban és a diktatúra alatt nem likvidálódott, annak egyik igen fontos oka a maistáknak a pártba való belépéssel szemben elfoglalt álláspontja, amely szerint a maisták nem lépnek be a kommunista pártba sem, mert a párt „megköti" az embereket, nem engedi szabadon (azaz „száz százalékos forradalmisággal") vezetni a harcot az ideológiai fronton, a pártnak meghatározott céljai, dogmatikus programja van, ami ellenkezik az „örök forradalom", a „sohamegnemelégedés" jelszavaival stb. stb. (Ez az álláspont Kassákot nevezheti apjának, aki az állásponthoz a szocdem pártban szerzett keserves tapasztalatainak hatása alatt jutott el valószínűleg. Az álláspont különben a belső, maista megvitatásokon kívül, kifejezést nyert azokon a megbeszéléseken, amelyeket az Otthon körben a kommunista írók és újságírók frakciójának megalakítása ügyében végeztünk. Jól emlékszem, hogy ott engem meggyőzött a baloldal s én is teljes mértékben a Kommunista Pártba való belépés mellett voltam. A „maista fegyelem" azonban erősebb volt a meggyőződésnél, amely ismét csak nem volt politikai tudással megalapozva s ezért nem léptem be a többi maistákkal együtt én se a Kommunista Pártba.)

Ez az álláspontunk a párttal szemben, természetesen csak még jobban izolált minket politikailag. A Kommunista Pártnak — nagyon helyesen — az az álláspontja, hogy „aki nincs velünk az ellenünk van".[7] Így aztán természetesen minket is az ellentáborhoz kellett számítaniok, minden forradalmi szándékunk és frazeológiánk dacára. Másrészt, mi, kimaradva a pártéletből, nem tudhattunk lépést tartani a jobb párttagok politikai fejlődésével — nem tudhattuk megalapozni anarchikus forradalmiságunkat.

Mácza János fényképe 1930-ból

A Párthoz való viszonyunkra igen erős hatással volt a kommunista-szocdem platform.[8] Minden politikai tájékozatlanságunk dacára is azt határozottan éreztük és tudtuk, hogy a „platformos diktatúrával" valami nincs rendben. A Proletárdiktatúra kikiáltásának estéjén csaknem mindnyájan összegyűltünk Kassák lakásán (amellyel egy folyosón voltak a K. P. helyiségei s ahol meghallgattuk Szamuely beszédét a Visegrádi utcán összegyűlt katonákhoz és munkásokhoz) — és csaknem reggelig folyton csak a „platformról" beszéltünk, amelyhez — ismerve egyrészt a platformot aláíró szocdemek mindenrekaphatóságát, aljasságát s a Kommunista Párt gyöngeségét, másrészt, emlékezve a „Népszavarombolásra", a kommunista tüntetéseket pártrendeletre szétverő szocdem mészároslegényekre, a *Népszava* cikkeire stb. stb. — semmi bizalommal nem voltunk. Csudálatosnak tűnhet fel talán, de ebben a kérdésben valóban forradalmi, valóban lenini volt az ítéletünk és felfogásunk — anélkül, hogy ismertük volna az orosz párttörténetet, vagy Leninnek ebben a kérdésben elfoglalt álláspontját. A dolog azonban mégsem „csudálatos". Mi valószínűleg a mi „etikus" mértékeinkkel mértük a dolgot. Egész március 21-ig napról napra láthattuk a szociáldemokrácia viszonyát a kommunista párthoz; láthattuk, hogy a kommunistákat a szocdem pártvezetőség százszor tajtékosabban gyűlöli, mint akár az akkor már mozgolódó ifjú Ébredő Magyarok. — S mégis: mindenki számára váratlanul megteremtődött a „platform". Mi, akik a lehető legmesszebbmenően gyűlöltük a szocdem pártvezetőségét s a magunk módján szerettük a kommunistákat, egyrészt semmiképp sem tudtunk hinni a szocdem vezérek semmiféle aláírásának, semmiféle forradalmiaskodásának és ígéretének — másrészt azonban ugyanakkor valami kellemetlen mellékízt adott a paktum a Kommunista Párt vezetőihez való érzelmeinknek és a bizalmunknak.

Ilyenképpen a proletárdiktatúrába nem olyan érzésekkel mentünk bele, mint amilyen érzésekkel a diktatúrát vártuk. (Mert hiszen mi őszintén vártuk és akartuk a proletárdiktatúrát mint az első lépést a kommunista forradalom és a „kollektív individuum társadalom" felé. Hogy aztán a magunk szerepét é helyzetét ebben a diktatúrában nem mint egyszerű proletár harcosokét, nem „reprodukálókét", hanem produkálókét, alkotókét, képzeltük el — az teljesen másik oldala a kérdésnek. Fontos az és tény az, hogy mi vártuk és akartuk a diktatúrát.) A lényege a hangulatunknak: még élesebb harc mindenféle dogmatizmus, pártprogram stb. ellen — a „megkötetlen forradalomért".

A MA és „akiknek nem kell"[9]

Olvasva lapokat, folyóiratokat, könyveket, amiket Magyarországból kapok, úgy látom, hogy nagyon is sokaknak „nem kell".

Merthát micsoda koncepció uralkodik most az irodalomtörténészek (tisztelet a kevés kivételnek) és kritikusok között?

Ilyen: volt a *Nyugat*. Elsősorban Ady, Osvát, aztán Móricz és Babits *Nyugat*-ja. Forradalmi *Nyugat* (úgy olvasom még Ignotus és így-amúgy Hatvany is mozgatták ezt a forradalmat), aztán a klasszikussá vált *Nyugat* (Babits), aztán nem volt semmi. Aztán lett József Attila. A *MA* nem volt. Kiesett. Szétolvadt vagy elpárolgott. Igaz, volt Komját Aladár, egy kicsit Barta, de ez nem *Ma* — ez *Egység* és *Akasztott Ember* és *Ék*. Volt természetesen, Kassák (ő még hála a sorsnak él, őt nem lehet csak úgy kiejteni vagy elpárologtatni), dehát Kassák mégiscsak nem tiszta figura. Elszaladt a forradalmiság elől, tévelygett, egyszóval „nem az" (Babits nem tévelygett, József Attila — isten ments!)

Így hát volt nincs fene bánja, vigye kánya, úgy kell a tévelygőknek.

No és hogyha egy kicsit máskép nézünk ezekre a dolgokra? Egy kicsit objektívebben?

Mi is volt az a *Tett* (rövidéletű a magyar kir. ügyész úr jóvoltából) meg az a „zavaros" *MA* (mert a többiek nem voltak zavarosak. Mind egyszerre tisztánlátók voltak. A *Nyugat* is. Még Kosztolányi is. Nem beszélve azokról a *komolyan* tiszteletreméltó öregekről, akik még életbenmaradtak.)

Talán nem ebben a forrongó (nem forradalomtól — belső, saját terméső homályos gőzöktől, páráktól forrongó) *MA*ban kezdték el kiforrni magukat *mind*, akik nem véletlen vendégei voltak a *MA*nak?! Mind — Komját is, Révai is, Lengyel József is, Pátzay és Bortnyik is, no meg olyanok is, akik hamar elmentek — Lékai Lassen, de még Hevesi Gyula is. Véletlen volt, hogy ide, a *MA*hoz verődtek össze mindazok, akik — ha nem i világosan, de *véresen komolyan hittek* abban, hogy gyökeresen meg kell változtatni *mindent* (igenis mindent, a szociális viszonyokat is!), akik gyűlölték a háborút, a háborús háromszínű Magyarországot, akik nem remegve keresték a kiutakat, gyáva oldalpillantások nélkül?

Negyvenhét éve vagyok kommunista, de azért nem szégyellem (nem szégyeltem és nem tagadtam akkor sem, amikor nagy bajok voltak), hogy én is zavarosfejű maista voltam. Igenis zavarosfejű, amíg nem jutottam el a reális munkásmozgalomhoz Kassán. Nem szégyellem, mert bölcsődalnak nekem még nem az Internacionálét, de még csak nem is a Marseillaise-t énekelték. És nem is akarok „úgy tenni", mintha azt énekelték volna.

1919 augusztus 1 próbakő lett. Innen kellett tovább menni. És itt dőlt el ki hová megy — jobbra, balra vagy a hitevesztettség pesszimizmustól szagos posványába. Kassák a *MA*val nem oda ment, ahova a történelem iránytűje mutatott — ez nem csak az ő szubjektív hibája, hanem objektíven is kár volt. Kár a *MA* sorsa szempontjából, kár még szé-

lesebb szempontból — a magyar emigráns-irodalom fejlődésének össz-szempontjából is.

Elítélni — könnyű. Megérteni — nehezebb. És — azt hiszem — elviselni még nehezebb.

Apollinaire írta: „Nem hurcolhatjuk magunkon apáink tetemeit". Igen ám, de ne is felejtsük el apáinkat. A volt maisták közül akadnak olyanok is, „akik elfeledték" apáikat vagy úgy tesznek, mintha nem „azok" volnának az apáik. Ez az ő dolguk. De beleelegyedni a kórusba, amelyik fújja a halottsirató nótát ez már egy kicsit sok.

A *MA* világszemléletileg és művészileg létezett, hatott. Aki azokban a nehéz években — 1915 — 1919-ben — *fiatal* volt és nem maista, az vagy koravén volt, vagy túlkényelmes ahhoz, hogy gondolkozzon, vagy pedig abból a szempontból nézett az irodalomra-művészetre — yoghurtot lehet-e belőle „ebédelni" a tejcsarnokban vagy bécsi szeletet pilseni sörrel valamelyik frakciós cigányzenés vendéglőben. Az, amit a *MA* akart — *absztrakcióban* progresszív volt; az absztrakt ideálok viszont hol absztrakt formákba fúltak, hol nehezen érthető kiáltásokba vagy felhörgésekbe fulladtak, hol pedig keresték azt az utat, amit bizony-bizony az akkori Magyarországon igen kevesen láttak. Nem csak az írók és 90 százalékban a politikus művészek közt, de az arra hivatottak között is. És mégis csak *innen* indultak ki azok, akik világszemléletileg megtisztultak, politikailag felnyílt szemmel mentek és jutottak tovább. Mind? Nem mind, természetesen. Voltak, akik máshonnan jöttek, más formanyelvet beszéltek. Dehát ennek így is kellett lenni. Ami azonban nem jelenti a *MA* 1916—19-es szerepének a keresztülhúzását. Még kevésbé a jogot ahhoz, hogy bárki is kitessékelje a *MA*t a magyar irodalom és művészet előrefejlődésének a történetéből, vagy úgy értelmezze mint valami félreértés szülte epizódot.

*

(Levél Kassáknak [másolat] elküldve 1965. III. 28.)[10]

Kedves Kassák — köszönöm az örömöt, amit a *Tölgyfa levele*ivel és baráti ajánlásával küldött nekünk és szívből köszöntöm a többszörös jubéliummal és a velük járó elismeréssel. Április 4-e szabadulás jubileuma és Kassák Lajos külön ünnepe is. De különben is 1965 nekünk sokszoros emlékév. 1965 — a *Tett* 50 éves jubéliuma és egyben egy szép, komoly, fiatal és életerős irodalmi és művészeti mozgalom kezdetének emlékéve. Hányan maradtunk az élők sorában azok közül, akik 50 évvel ezelőtt ott voltak a kezdeteinél? — a két kezünk ujjai elegendők, hogy felszámoljuk! Nekem személyesen dupla emlékév — akkor jelent meg első kis könyvem a *Modern magyar dráma* (amit azóta se láttam), és akkor kerültem — félve és félszegen, vidéki legényke módján — a *Tett* bátor hangú kis gárdájához.

Mácza János levele Kassák Lajoshoz

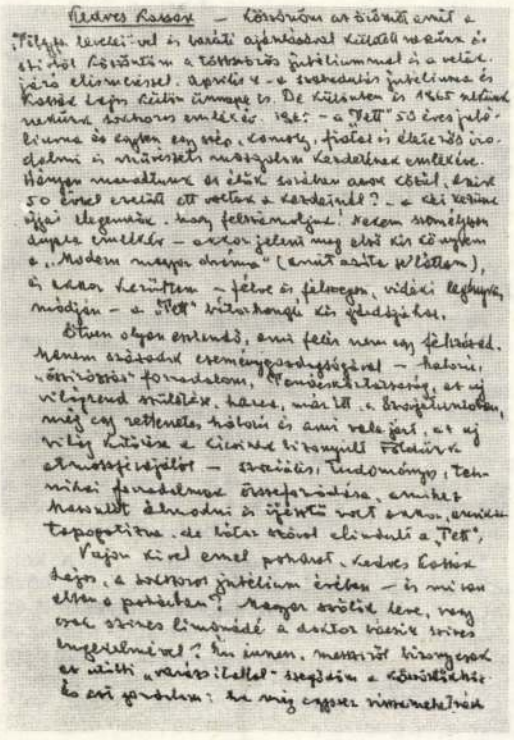

Kedves Kassák — Köszönöm az örömöt, amit a „Tölgyfa levelei"-vel és baráti ajánlásával küldött nekünk és szívből köszöntöm a többszörös jubéliummal és a velük járó elismeréssel. Április 4-e szabadulás jubileuma és Kassák Lajos külön ünnepe is. De különben is 1965 nekünk sokszoros emlékév. 1965 — a „Tett" 50 éves jubileuma és egyben egy szép, komoly, fiatal és életerős irodalmi és művészeti mozgalom kezdetének emlékéve. Hányan maradtunk az élők sorában azok közül, akik 50 évvel ezelőtt ott voltak a kezdeteinél? — a két kezünk ujjai elegendők, hogy felszámoljuk! Nekem személyesen dupla emlékév — akkor jelent meg első kis könyvem a „Modern magyar dráma" (amit azóta se láttam), és akkor kerültem — félve és félszegen, vidéki legényke módján — a „Tett" bátor hangú kis gárdájához.

Ötven olyan esztendő, ami felér nem egy félszázad, hanem századok eseménygazdagságával — háború, „őszirózsás" forradalom, Tanácsköztársaság, az új világrend születése, harca, már itt, a Szovjetunióban, még egy rettenetes háború és ami vele járt, az új világ kitörése e kicsinek bizonyult Földünk atmoszférájából — szociális, tudományos, technikai forradalmak összefonódása, amikhez hasonlót álmodni is ijesztő volt akkor, amikor tapogatódzva, de bátor szóval elindult a *Tett*.

Vajon kivel emel poharat, kedves Kassák Lajos, a sokszoros jubélium évében — és mi van abban a pohárban? Magyar szőlők leve, vagy csak színes limonádé, a doktor bácsik szíves engedelmével? Én innen, messziről bizony csak az utóbbi „varázsitallal" szegődöm a köszöntőkhöz. És azt gondolom: ha még egyszer visszamehetnénk az 50 év előtti magunkhoz — talán jobban, de ugyanazt csinálnám és élném, semmit sem sajnálnék és semmi „nagyobbra" nem törném magam. Jó volt élni a viharos időben, mert közben a nap is melegített, jó, nagyszerű emberek is voltak és — ami talán a leglényegesebb — volt célunk az emberrélevés dolgozójának ránk eső részét vállalni és lehetőségeink szerint végigcsinálni.

Hosszú évtizedek után az első levelem magához, kedves Kassák. A húszas években én elmentem a magyar irodalmi életből. Utolsó kapcsolatom az 1926-ban megjelent első oroszul írt könyvem, ahol a „magyar aktivistákról" volt egy fejezet a „Mesteremberek" első orosz fordításával[11] és az 1927-ben megjelent második könyvem, ahol magyar, cseh és német írókról és költőkről is írtam.[12] Aztán már csak a Lexikonokban írtam egy és mást a magyar irodalomról és művészetről.[13] Átmentem a képzőművészetre, építészetre és végül (a harmincas évek vége felé) az esztétikánál állapodtam meg, és ott is maradtam. Sokat írtam (most már egyre kevesebbet), tanítok (azelőtt több helyen, most már csak a moszkvai egyetemen). A szívem lötyög, de a fejem még dolgozik. Az utolsó három-négy esztendőben az Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének Moszkvában nálam járt munkatársai (hála nekik!) sok új könyvet küldözgetnek nekem és így ismét kezdek „belejönni" a magyar irodalom életébe. Lehet hogy megöregedtem, és ezért elmaradtam, de nem minden, amit lelkendezve „korszerűnek" neveznek benne, tetszik. Sőt néha nagyon is nem tetszik (elsősorban a nem kevés üres, „se-nem-hangulat", „se-nem-gondolat" elbeszéléskék és versecskék, amilyenekből időnként csak úgy csöpögnek a szex-motívumok).

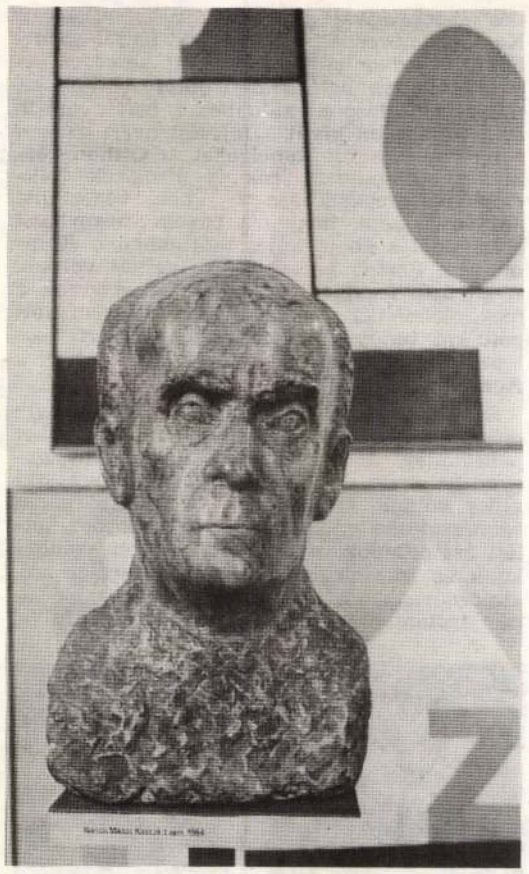

Borsos Miklós: Kassák Lajos (1964)

No, de az élet megy, és menni fog előre és magával viszi előre az elmaradozó művészetet is.

Mégegyszer köszönöm a jó szavait. Köszöntöm, üdvözlöm és de jó volna, ha megölelhetném!

Feleségemmel sokszor gondolunk magukra jó emlékekkel, halljuk a Simon Jolán versmondó hangját.

Legyen egészséges, írjon sok szép verset!

Mácza

JEGYZETEK

1. Részlet a Bécsben és Moszkvában íródott Munkaprogram és jegyzetek c. füzetből. Keltezése: 1922. okt. — A V. 3525/18/1 jelzetű kézirat 3—4. oldalán.

2. Uo. Keltezése: 1922. dec. — A V. 3525/18/1 jelzetű kézirat 5. oldalán.

3. Uo. Keltezés nélkül. Feltehetően 1923 végén, Moszkvában írták. A V. 3525/18/1 jelzetű kézirat 11—12, 17—18. oldalain.

4. LEF = Levij Front Iszkusszтva (A Művészet Bal Frontja) rövidítése. Az orosz avantgarde folyóirata, V. V. Majakovszkij szerkesztette.

5. A cikk nem a LEF-ben jelent meg. Része lett a szerző A mai Európa művészete c. kötetének, amelyet oroszul tett közzé 1926-ban. — Magyar fordítását A magyar aktivisták címmel l. a szerző Legendák és tények (1972. 102—107. l.) c. tanulmánykötetében.

6. A Ma negyedik világnézeti különszámában jelent meg, 1919 márciusában.

7. A jelszót a párt a forradalom győzelme előtt, az osztályharc éles összecsapásai közepette adta ki.

8. A szerző a kommunista és a szociáldemokrata párt 1919. március 21-ét megelőző egyesülésére céloz, amelyet utóbb V. I. Lenin is elítélt.

9. Részlet az Első felszólalásom oroszul kezdetű, 1965-ben írt naplójegyzetekből. — A V. 3525/19/2 jelzetű kézirat 39—43. oldalain.

10. A levelet Mácza e dokumentumok közreadója számára másolta le.

11. L. 5. jegyz.

12. A kötet címe: Irodalom és proletariátus Nyugaton.

13. Utalás a Nagy Szovjet Enciklopédia első kiadására (1926—1936) és az Irodalmi Enciklopédia (1929—1934) köteteire, amelyekben Mácza írta Ady Endre és Arany János címszavait, illetve a magyar irodalom és a magyar képzőművészet összegező áttekintését.

KASSÁK Lajos

UHQ No. 106. 1987

KASSÁK AND THE INTERNATIONAL AVANT-GARDE

by

JÚLIA SZABÓ

What Guillaume Apollinaire means to French literature and to the modern French art is represented within Hungarian literature and art by Lajos Kassák. Both were known as poets, critics, animateurs of the artistic scene; both were artists who created new genres. Kassák, in addition, was even a major writer of fiction, the author of several novels and many short stories. He was a contemporary of Marinetti, the poet and writer who launched the Futurist movement and published the first truly avant-garde manifesto; Marinetti's gestures and theories were represented in their purest form by Kassák in Hungary, and indeed in Central Europe as a whole. At the same time, on some basic issues and in his literary and artistic attitude, Kassák was so deliberately opposed to Marinetti that any kinship between their lives cannot really be assumed.

When in 1909, Lajos Kassák, the self-made worker-poet, with a few like-minded young would-be writers and artists, wandered across Europe on their way to Paris, no one, not even he himself, anticipated that in a few years' time he would develop into one of the main animateurs of modern art, the transmitter and creator of new trends, first in Budapest, then in Vienna, and then again in Budapest. That was the time that Kassák came upon the works of Cézanne and Gauguin, the Fauves and the Cubists, the beggars of Picasso's blue period and the hard lines of his early Cubist period. It was a time, when, as an act of self-defence, he was unwilling to receive practically any of these influences; tearing himself away from Paris, he had to plead for a free railway ticket at the Austro–Hungarian Embassy to return home.*

Kassák first published verse and prose in the early 1910s. He wrote his first major poem, *Craftsmen*,** in 1913. The poem flows in a broad, free

* See an excerpt of his autobiography *Egy ember élete* (The Life of a Man), in *NHQ* 19, and others in this issue.

** The poem appeared in Edwin Morgan's translation in *NHQ* 54.

stream, recalling Walt Whitman but tauter and shorter, even though its subject embraces continents and temporal planes. The protagonists are workers sitting at the backs of dark tenements, whose work produces the world of metropolises with their "basalt-footed bridges," sky-scrapers and submarine telephone cables. In the closing line, the poet, celebrating the new face of the new times, rejoices "in Paris, Rome, Berlin, Moscow, London, and Budapest." The poem is one of the first documents from Budapest on the birth of the twentieth-century international avant-garde. The colourful sequence of quasi-utopian scenes, suffused with fresh emotions, professes the great and sudden success of the emergence of a new generation and a new social class. The editor of *Nyugat*, the most important and modern-seeking Budapest periodical of the day, shook his head while returning the poem to the poet.

The outbreak of the Great War launched the renascent trans-national culture of Europe into a grave crisis. Kassák, in his first volume of poems, used a more dissonant tone and harsher colours richer in contrasts in portraying those who stubbornly build the future even in the world of the trenches. and who, like the heroes of ballads, continue to repeat their deeds: "what we pile up by the evening, falls in by the morning." Dezső Kosztolányi, the great writer and critic, a member of the *Nyugat* circle, was by then aware of the world around the magazine *Der Sturm* of Berlin and, together with several other Hungarian writers (Frigyes Karinthy, István Tömörkény, Zsigmond Móricz and Gyula Szini), appeared in the pages of *Der Sturm*. Kosztolányi was the first to recognize that expressionism had arrived in Hungary through Kassák's volume *Eposz Wagner maszkjában* (Epic in Wagner's Mask). During the war Kassák began to organize the first group of the Hungarian avant-garde to have a truly international conception; there were young writers and poets (like Aladár Komját, Andor Halasi, György Mátyás, Árpád Szélpál, Sándor Barta), workers turned graphic artists, painters (like Béla Uitz, Péter Dobrovits, Jenő Pászk), teachers and sociologists among the members. He launched a magazine *A Tett* (1915), a metaphrase of Pfemfert's *Die Aktion*. In the eighth issue he provided a manifesto, entitled *Program*. Similar to the manifestos of the Futurists, Kassák's programme renounced the past and traditions and rejected verse forms. It looked for contacts with progressive economic and political movements and rejected conventional ideas and aesthetics. It sharply condemned the war, which had turned peoples against each other, and celebrated instead the acts of constructing locomotives and aeroplanes, acts of technical development. A strongly expressionistic feature of the programme is the liberation of the individual psyche, championing "the erotic magnificence of the blood and the flesh," parallel with the power

of "spiritual forces," the "mystery of the spirit." In his manifesto Kassák appears as the prophet of "the relieved will, of reformation and revolution." He turned away from the "national, the racial as an end in itself," and sought for the cosmos, the infinite.

This programme shows the first outlines of Kassák's activity over several decades. The *Tett* circle made only attempts to realise this programme in their initiatives, mainly in the poems which professed the programme and in translations of works embodying the ideas of internationalism. Alongside Whitman and Verhaeren, the periodical carried poems by Apollinaire, Kandinsky, Paul Fort, and Marinetti. It kept alive the memory of a major event of 1913 in Budapest, the exhibition of the *chefs-d'oeuvre* of Futurists, Expressionists and Cubists in the National Salon. Carlo Carra's canvas, *The Funeral of Galli the Anarchist* inspired Kassák's prose piece which is an expressionistic vision of a revolutionary multitude emerging out of the crowd at a funeral procession.

Tett was suppressed for its anti-war spirit in 1916, and Kassák launched his second periodical, *MA*, the same year. Between 1916 and 1919, the group of Hungarian activist, writers and artists gathered around this magazine which, with its articles and in the idiom of its black-and-white illustrations, sent out "signals to the world" and received signals from other European cities. The first issue carried on its title page a Cubist engraving by Vincenz Beneš of Prague, and, later, works by Umberto Boccioni, Franz Marc, and several contributors associated with Berlin expressionist graphic art appeared on the title page; works by Picasso, André Derain, Albert Gleizes and Gino Severini were presented inside the magazine. Between 1917 and 1919 Kassák mounted ten exhibitions in Budapest from the *MA* circle (among them that of the Expressionist painter, sculptor and graphic artist János Máttis-Teutsch, a retrospective of the works of the Galimbatis, and one-man shows of Lajos Tihanyi and Sándor Bortnyik); a joint demonstrative display in 1918 was dedicated by the editor to artists of a similar outlook abroad. From 1919 onwards, Kassák was also concerned with the idea of the publication of an anthology of modern art. His aim with *MA* was to take part in active politicking and to create a new artistic idiom, to prepare for a spiritual revolution and a quest for new forms of visual and verbal communication. Of the new trends in literature and art, *MA* and the exhibitions mounted by the *MA* circle attempted a synthesis of Futurism, Expressionism and Cubism; *MA* also went in for pure Expressionism and naive, simple, autonomous forms. Hungarian activism—the only form Kassák considered acceptable for what he represented—in spirit stood closest to the German and Russian avant-garde movements of the 1910s. It was only in 1920 that Kassák's circle be-

came closely acquainted with the latter; by then most of the members of the group were in Vienna. Kassák, after having taken part, together with his group, in the 1918–19 revolutions in Hungary, turned against the idea of controlled art and defended the formal idiom of the avant-garde against the charge of decadence; he thus came into conflict with the leading politicians of the Communist Republic of Councils. In consequence, he witnessed the suppression of *MA* by the official bodies of the Republic; after the collapse of the Republic of Councils he had to flee from arrest and imprisonment and went into exile in Vienna. In a manner bordering on the miraculous, he reorganized and even expanded his movement. Between 1920 and 1926, *MA*, issued in Vienna, grew into an avant-garde literary and artistic periodical of European repute with a wide web of international relations.

By the early 1920s, both the Hungarian and non-Hungarian readers of *MA* (drawn from several countries) became acquainted with the poetry and art of Dadaism through the periodical. Writings by Kurt Schwitters and Tristan Tzara first appeared in Hungarian in *MA* and its publications; they were, along with expressionist and dadaist poems by Kassák, Sándor Barta and Erzsi Újvári, performed at literary evenings organized by the periodical in Vienna, Prague, Pozsony, Kassa, Berlin, and Paris. It was through *MA* that people in Central Europe first learnt of the universal significance of the latest achievements of the Russian avant-garde. Along with other publications issued by Hungarian activists in Vienna and Berlin, *MA* was of significance in introducing the principle and art of Malevich, Rodchenkho, Tatlin, Naum Gabo, Pevsner, and El Lissitzky.

Alongside poetry, Kassák by that time was actively interested in art. He enriched the genre of the *calligramme*, as created by Apollinaire, an early form of concrete poetry, with a more formal and linear arrangement of the lines. He created a form of his own—pictorial architecture, in which straight lines and arches, determining the place of lines of the text, played an important part. This he introduced in a poem-manifesto; it uses an emblematically concise style in its pictorial formulation. These constructions, first in black and white, later in red and black, and then painted in several colours, glued, possibly engraved in linoleum, occasionally added to with paper cuttings or constructed of geometric forms carved in wood, all bring the aggression, animation and unambiguity of the poster. Kassák's pictorial architecture pieces are related to Malevich's suprematist paintings and drawings, though with a less irrational theory stuck to them, and with El Lissitzky's Proun, though Kassák was far from the consistent formal structures of that engineer of the cosmos. Most closely related to Kassák's pictorial architecture are the paintings of Sándor Bortnyik, who produced a playful and decorative variation on

it, the works of László Moholy-Nagy, which turned the experiments of colour and form into an environmental experience, the house emblems designed by Farkas Molnár, and works by Walter Dexel and Theo van Doesburg, resolving the extremes in construction with coloured forms.

In their statements, Kassák's pictorial architectures were "landmarks of a new world now being built," Ernő Kállai wrote in 1921, in his first art review of Kassák; according to the manifesto Kassák himself wrote, "pictorial architecture also wishes to be a city of American dimensions, a look-out tower or a popular feast of consumptive patients," or, as he put it, "the symbol of the universe."

The essence of Kassák's pictorial architure is equilibrium, constructed order, with a conscious desire for dynamism, and progress in a precisely defined direction. In this rational realm the idiom of art is international and homogeneous, built out of monosyllables resembling basic gestures, and using the basic elements of geometrical forms and pure colours. Those speaking the same language always respond to statements made in that language with similar statements. They stand for an imaginary technocratic society organized to a high standard, in which conflicts become resolved, intentions to construct a new world are realized, and order celebrates itself in cheerful colours and regular forms. This group of works of international Constructivism, to which Kassák's pictorial architectures also belong, no longer consists of "smeared-over pictures" expressing overflowing emotions, as does abstract Expressionism. In them, black and white, blue, yellow and red tinge, pure, transcendent planes, covering surfaces or spaces arranged into unambiguous, closed forms or, sometimes, suggesting the richness of possibilities, signify paths along coloured lines leading into the infinite.

Kassák's pictures impart such fundamental truths. It was no accident that, of the works of the activists, it was his which most often appeared both on the title pages and within other avant-garde publications. From 1922, pictorial architecture appeared in the Dutch *De Stijl*, the Berlin *Der Sturm*, the Belgrade *Zenit*, the Bucharest *Contîmporanul*, the Copenhagen *Pressen*, the Slovak *DAV* published in Pozsony, and the New York *Secession*. The title page of the first issue of the magazine *Tank* published in Ljubljana, carried a motto by Kassák, in German: "We are the greatest fanatics of destruction, we are the bravest of construction."

The conception of construction was the strongest positive idea in the Kassák circle of the 1920s. In everyday practice this mainly meant the establishment of contacts. The pages of *MA* carried works by the great masters of European avant-garde of the 1920s. A special number was devoted to Arp, Archipenko, Schwitters, Lissitzky, Grosz, Viking Eggeling, and Theo van

Doesburg. In 1924, after the prevalence of Dada and Constructivism, the appearance of Surrealism, the latest of literary trends in Paris, brought a new colour to the periodical (Sauvage, Cocteau, Salmon).

Kassák was also interested in the arts of the countries around Hungary. In 1920 *MA* was the first in Europe to report on Serb Zenithism, it carried the two manifestos of Presentism as formulated by Raoul Hausmann and Eggeling, and reproduced Polish, Czech, and Rumanian constructivist works. In these years Kassák worked on creating a common forum of international avant-garde; in 1922 he addressed a proposal of fusion to the "International Group of Constructivists," which was formed at the international congress of progressive artists in Düsseldorf. His article was carried both in *MA* and *De Stijl*, but the proposal had no consequence. In the autumn of 1922, during a visit to Berlin, Kassák could only reinforce his old relationship with *Der Sturm*, which in those years also propagated Constructivism alongside Expressionism. So, instead of creating a common forum, he had to rest content with having his works displayed at the *Der Sturm* exhibition.

In 1922 Kassák succeeded in carrying out his plans for an anthology of international art and, together with László Moholy-Nagy, he published the *Új művészek könyve* (The Book of New Artists) in Vienna. A few years later, in 1925, a volume issued jointly by El Lissitzky and Hans Arp, *Kunstismen (Les isms, The Isms)* still did not surpass the proportions of this volume. Kassák aimed not at introducing the various trends, but to present the common environment and common goals of modern art. The volume also includes features of the industrial landscape: high-voltage lines, corn storage silos, and the modern big city with its bridges and sky-scrapers. The volume suggests that the representatives of modern artistic trends receive and shape the visible signs of this world, and also that the real constructors are the followers of Cubism and Constructivism. *The Book of New Artists* is a pictorial manifesto, with hardly any text, of Kassák, the animateur, and Moholy-Nagy, the teacher.

The circle of the Vienna *MA* acted as an example for several minor art centres in Central and Eastern Europe. It was quoted and followed in Kassa, Pozsony, Belgrade, Újvidék, Kolozsvár, and Arad. Its financial base was the reading public of these cities. In 1925, it was banned from Czechoslovakia, Yugoslavia, and Rumania and this meant an end to the magazine. Yet letters kept still arriving years later to the former office in Vienna's Amelienstrasse. This is how the address of the editorial office survived on the title page of the Lithuanian avant-garde *Keturi vejai*, published in Kaunas. Kassák's periodical had something to say even to one of Eu-

rope's smaller centres, with the idea it stood for: an intellectual international, uniting the most progressive artists of all the countries.

In the spring of 1926, Kassák again went to Paris. The Hungarian avant-garde made its début in the French capital, at the Société des Savants; although the evening drew an attendance several hundred strong, the group struck no roots in Paris where the birth of a new period, that of pulling apart, of introversion was already in the air. Kassák returned to Budapest, where the compromise between the social-democrats and the government for a few years permitted the unfolding of more modern efforts on the cultural scene. In 1926, Kassák launched yet another avant-garde magazine, *Dokumentum*, and followed up its liquidation, in 1928, by a monthly review *Munka*, which remained in existence until 1938.

In these years Kassák did not abandon the idea of internationalism and a universal modern culture. *Document* carried articles on Russian cinema, literature and fine arts; the *Bauhaus*, housing developments in other big cities, and newly built towns in Israel. In this magazine the leading notion was still that of a perfect universe suspended on taut steel wires, a considerable part of it created by man. The ending of *Dokumentum* signified the increasingly absurd and distant character of this world.

In the opening article to his new magazine, *Munka*, Kassák acknowledged that the construction of this world had to be recommenced by a slow resumption, after long, circumspect and complex preparation. The paper reported on the progress in the fields of the various sciences, and put the problems of literature and the fine arts under the microscope. It accepted the objectivity of photography as the most important working method of the day, it carried more news on current social and political conflicts, and gave space to sociological and psychological issues. It also tried to maintain the wide horizons of an international outlook and survey. *Munka* carried pieces by John Dos Passos (a poem on Sacco and Vanzetti, translated into Hungarian by Attila József), Panait Istrati, Henri Barbusse, and Maxim Gorky, Kassák's model as a novelist, and Trotsky, who published his autobiography in the 1930s. Where the fine arts were concerned, the review pro-' jected the wide world in the form of post-Cubism, the typography of the *Bauhaus*, the new approaches in photography, the problems in building tenements, the films of Eisenstein, Georg Grosz's satires and, through the drawings of Max Ernst, Surrealism, and the broad roads perambulated by Hungarian fine arts, ranging from realism and late post-Impressionism to various abstract styles.

Max Ernst featured in *Munka* (No. 2) with a topical political drawing: a bull carrying a gun between its horns, its mouth and horns being tied up by

a dreadful man-made machine. The caption reads, 'The Balance of Fascism.' This was followed by a critical article on the Italian dictatorship, complete with statistics.

During its bare ten years of existence, *Munka* was banned several times and its editor even sent to prison. Despite all this, Kassák was educating a third generation in Hungarian political avant-garde literature and art.

After 1945, Kassák for a few years continued to be active in organizing the literary and artistic scene. His periodicals *Alkotás* and *Kortárs* signified an openness towards the world and a desire for pure categorization; this remained the strongest and most conscious aim of Kassák, the critic, and Kassák, the artist, throughout his life.

During the years of Stalinism in Hungary (1949–56), Kassák retired and continued drawing and painting at home—landscapes, self-portraits, and still-life pieces. He sampled traditional forms, copying them like a simple craftsman. He was recalled from this seclusion by a new historical period. In 1960, he prepared to go to Paris once again, for an exhibition of his works was to be held in Paris, and in the catalogue he was greeted by his old friends as a brother. Michel Seuphor, Arp, Gabo, and Vasarely bowed their heads before his work. From this time he has become world-famous whereas in this country it is still mainly as a poet and novelist that he is best known. His painting received its first serious critical appreciation as late as the 70s. As his correspondence of the time shows, Kassák, while preparing for Paris, was not principally concerned with his own exhibition and fame, but more with the possibility of establishing a new magazine, or some joint publication with the surviving representatives of the avant-garde, which would once again provide space for the idea of international Constructivism.

This he could no longer do. Only his catalogue carries a few important sentences by his contemporaries. But this constancy of support for the idea of the avant-garde hallmarks Kassák's life.

In 1960 Michel Seuphor wrote of Kassák: "If the word 'pioneer' carries any real sense, it can justifiably be applied to Kassák. For him art never meant an intellectual adventure, but an element of certainty upon which the foundations of the century are built . . . With his activity in the twenties, Kassák has attained an unshakable place among the fathers of modern culture."

György Makky

Lajos Kassák: Steyr motorcar. cca 1924. Gouache, indian ink, collage, paper, 30×25,5 cm
Károly László collection, Basel

György Makky

Lajos Kassák: Collage. Cca 1922–27. Photo, Felt, tempera. 33×26,5 cm
Schlegl collection, Zurich

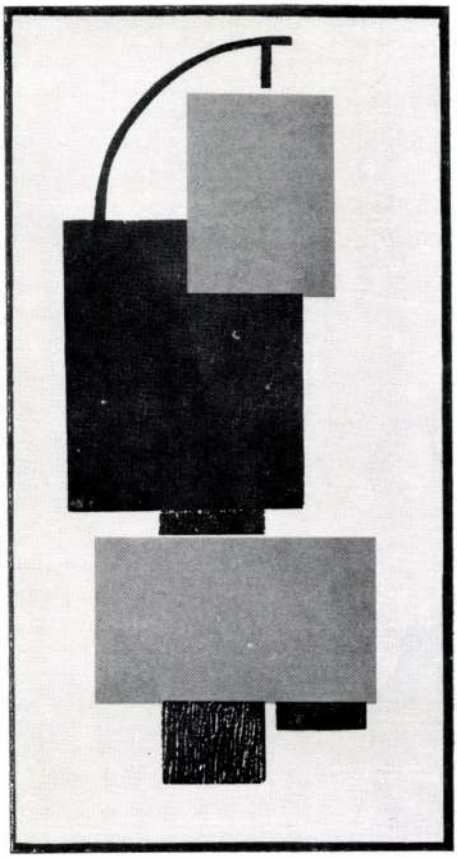

Levente Sepsi Szűts

Lajos Kassák: Bildarchitektur. 1922. Published in MA, 5, 10, 1922.
Hungarian National Gallery

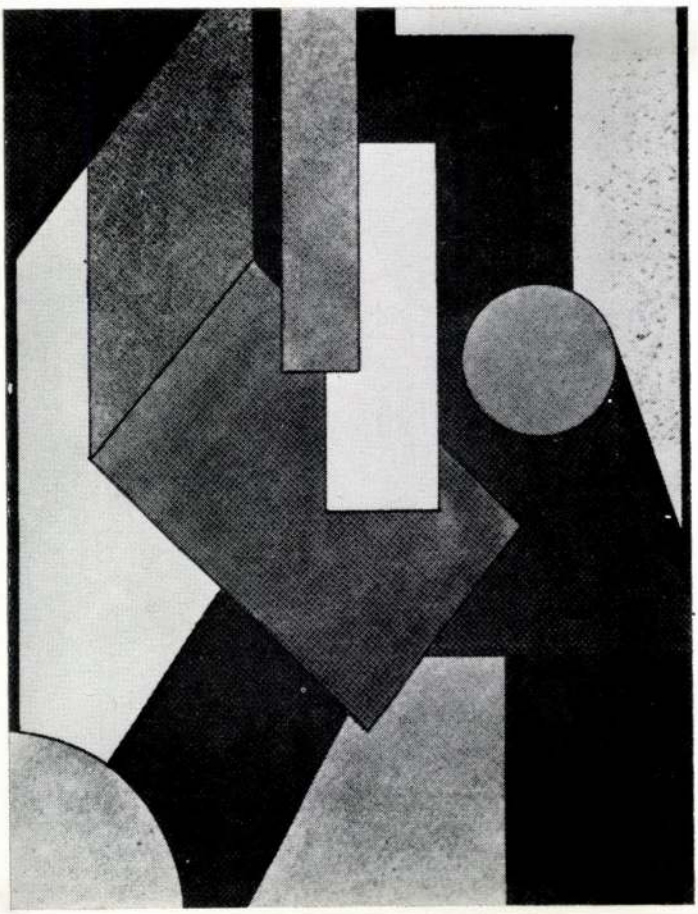

Levente Sepsi Szűts

Lajos Kassák: Composition. 1921. Oil on paper. 13 × 17 cm

LAJOS KASSÁK: BILDARCHITEKTUR II.
1922. GOUACHE ON CARDBOARD,
25,9×20,9 CM
Kunsthalle, Nürnberg

György Makky

LAJOS KASSÁK: MODIANO. 1926.
POSTER DESIGN. GOUACHE ON PAPER.
Károly László collection, Basel

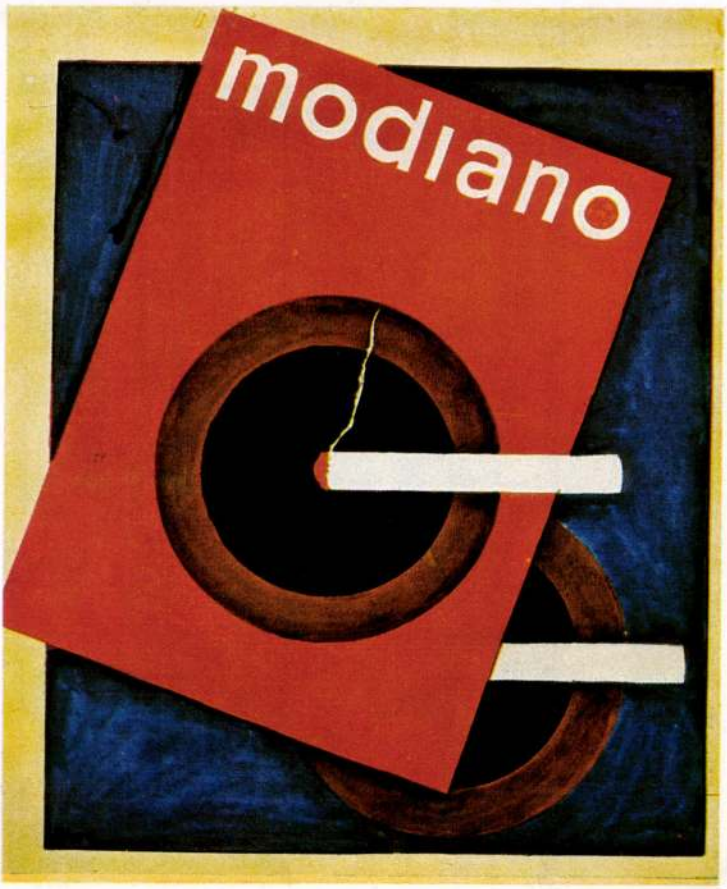

György Makky

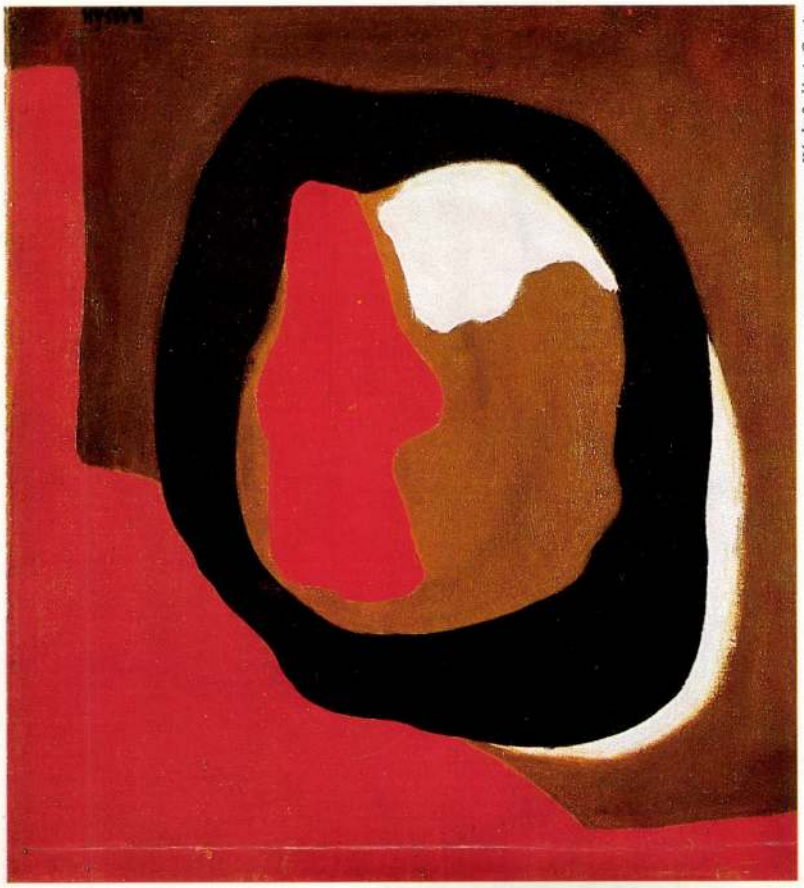

Károly Szélinyi, Corvina

LAJOS KASSÁK:
BLACK CHALK CIRCLE.
CCA 1950.
OIL ON CANVAS.
100×90 CM
Budapest Historical Museum

Károly Szélinyi, Corvina

LAJOS KASSÁK:
THE SUN HAS RISEN.
1961. OIL ON CANVAS.
100×90 CM
Hungarian National Gallery

KORTÁRS

IRODALOM — MÜVÉSZET — KRITIKA

16. SZÁM, II. ÉVF. FŐSZERKESZTŐ: KASSÁK LAJOS 1948 MÁJUS 15

Két fej (elefántcsont)

Vörös Béla

Egyes szám ára 3 forint. Előfizetési ára negyedévre 18 forint, félévre 35 forint, egész évre 70 forint.

alkotás

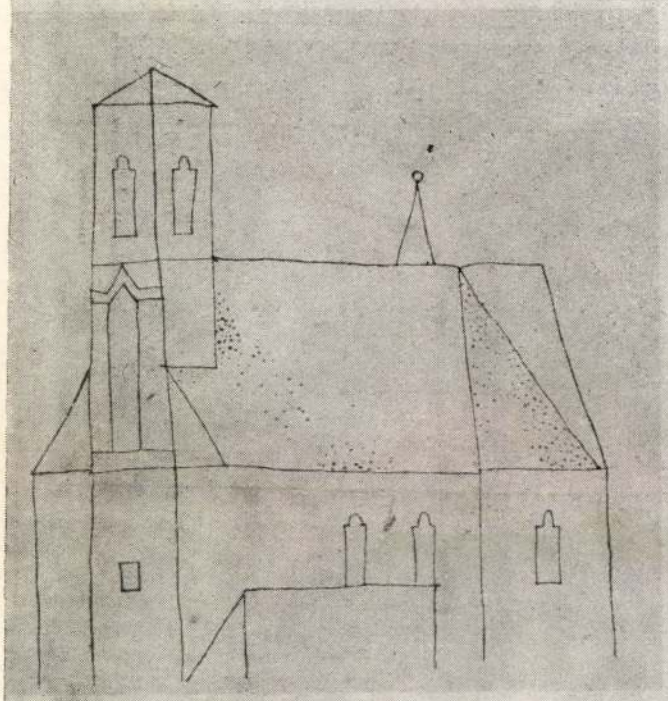

A MAGYAR MŰVÉSZETI TANÁCS FOLYÓIRATA
FELELŐS SZERKESZTŐ: KASSÁK LAJOS
1948 JANUÁR-FEBRUÁR. II. ÉVFOLYAM 1-2. SZÁM

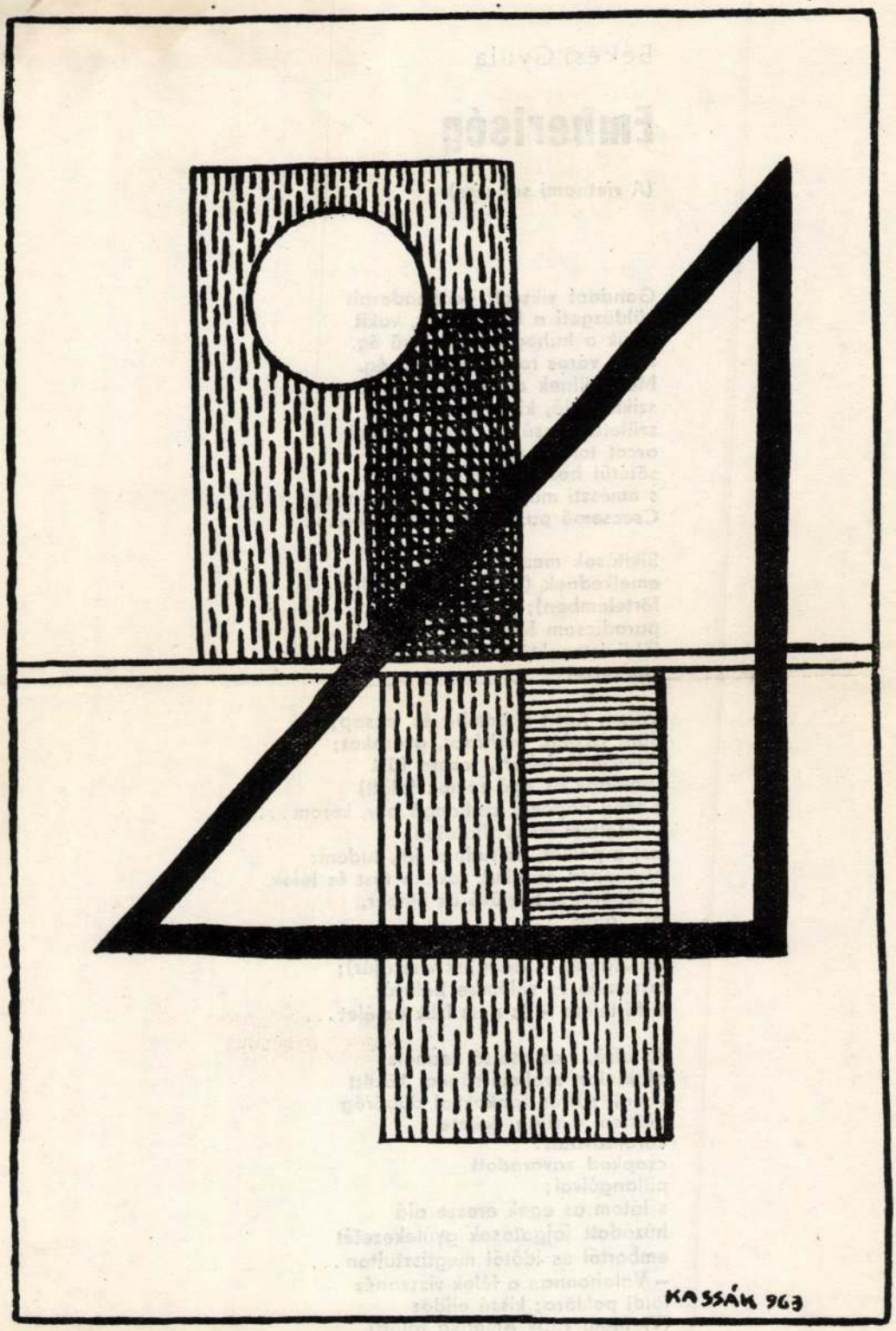
KASSÁK 963

Békési Gyula

Emberiség

(A vietnami sebekre)

Gonddal vikszolt acélmadarait
küldözgeti a Halál. Zúg, vakít
velük a huhogó, egyszemű ég.
Falu, város ropogva porig ég.
Menekülnek csípős rengetegbe,
sziklák alá, kik életre, szépre
születtek; csúnya, korai ráncok
arcot torzító vonalaival
sötétül bosszúra a fiatal
s emészti magát kétségben a vén.
Csecsemő pusztul el anyja ölén...

Sikítások meztelen tornyai
emelkednek (húszadik századi
förtelemben); pedig
paradicsom lehetne a Föld,
földi istenektől visszapörölt
kincseivel.

Vijjog, hasít a bomba és lecsap;
dönt iskolát, kórházat, gyárakat;
dulakodik fehér-, fekete füst
(halottak és égő romok fölött)
s teng napokig szállongó por, korom...
– Átéltem én is (fiatalon)
azt a poklot, és tudom, jaj, tudom:
Miképpen csonkul, rokkan test és lélek,
s töpörödik törpévé az Ember,
az „óriás"...
Jaj, a rémület-harangütések
riasztanak (a hangjuk visszajár);
szívembe és velőmbe beleváj
a förtelem – és nem ízlik az élet...

Az első, s az utolsó eszmélet
alaktalan szellem-sáncai között
vonul, súlyos tankokkal dübörög
előttem a világ, fekete
koromzivatar
csapkod zavarodott
pillangóival;
s látom az egek eresze alá
húzódott jajgatások gyülekezetét
embertől és időtől megtisztultan...
– Valahonnan a lélek visszanéz
földi poklára; kissé elidőz
(Vietnam vagy Amerika fölött)
de hiába. A rom-Föld meg se moccan...

Kassik Lajos

Új Ifj. 2001. 12. p. 38-39.

nyító mellékletekkel együtt- a Megbízó

Megbízó által a szerződés teljesítéséhez
harmadik személy részére bármilyen
ás kizárólag a Megbízó hozzájárulásával

kutatási szerződés keretében bioaktív
rendelkezésére, úgy a Megbízott kötelezi
és tárgyán kívül eső kutatási és vizsgálati

gsértése esetén a Megbízottat teljes körű

zi, hogy a szerződés teljesítése során
vek, különösen a szabadalmaztatásra
adalmi szintet el nem érő műszaki
lletik, a Megbízó ezekkel szabadon

si eredmény kidolgozásában részt vett
nélyhez fűződő jogainak, így különösen
pítását.

Kassák Lajos

KABDEBÓ LÓRÁNT

Jelenkor 1987/3

EGY KASSÁK-LEVÉL

1963 ősze. Egy alig indult lapban egy akkor a kritikusi életre készülő fiatalember írt egy kritikát az akkor mellőzött, még mindig félreértett klasszikusról. A Vagyonom és fegyvertáram *kötetről.* Siralomházban *címmel. Egy heveny betegségből lábadozva, akkor még eseményszámba menő kaukázusi utazásról ezért lemaradva kezdtem olvasgatni a könyvet. A csodát láttam megnyílni magam előtt. Kárpótlásnak éreztem a sorstól. Ezt a belső felkészültséget érezhette meg Kassák, ezért is válaszolhatott a – mai szemmel igencsak kezdő, áthallásos – írásra ily lényegi megjegyzésekkel. Hadd mellőzzem a kritikát, valamint az ezt követő levélváltást, a pontos nyomdai előírások kíséretében küldött Kassák-versek történetét, ezt követő miskolci látogatása leírását. Szikrázzon most fel Kassák indulatos szövege, amellyel helyzetét, alkotásait jellemezte. És nemcsak helyzetét, alkotásait: az általa átélt korszakokat. Pontosan mint egy műalkotás.*

Kedves Kabdebó Lóránt, Budapest, 1963. IX. 20.

megkaptam lapjukat és elolvastam az Ön őszintének ható cikkét. Először is gratulálok a nagyszerű címhez: Siralomházban. Sajnálom azonban, hogy közvetlenül a cím után nem vetette fel a nem érdektelen kérdést: Kik építették fel ezt a siralomházat és én hogyan kerültem bele? Tudtommal a siralomházba halálraítéltek kerülnek. Vajjon kik és miért ítéltek engem halálra? Fogas kérdés, elismerem, de ha leírta volna, könyvemet nem illetné a „siránkozás" szóval. Véleményem szerint költészetem nem érzelmes siránkozás, hanem – maradjunk az Ön fogalmazásánál – hanem a Siralomházba került ember lázongása a hátsó gondolatokkal bírálók ellen.

Kritikájában különben sok megértő elismeréssel szól rólam és művészetemről. Dicsérettel nyugtázza a Mesterembereket, de kár, hogy ugyanakkor súlyos „zsákutcának" minősíti a 35 verset. Miért nem támasztotta alá valamiféle elfogadható érvvel ezt a véleményét? A 35 versem korszakát valaki valamikor dadaista bűnténynek nevezte s azóta ezt a véletlenül, vagy nagyon is céltudatosan leírt igazságtalanságot kritikusaim sztereotip módon a fejemre szokták olvasni. Sose voltam dadaista, mint ahogyan sosem bújtam valamely felbukkanó izmus szárnyai alá. Nagyra becsülöm az izmusok mozgalmát, profitáltam is belőlük, mint ahogyan a legjobb modern magyar költők is profitáltak az én költészetemből. Ez a fejlődés, vagy mondjuk helyesebben az alakulás törvénye és egészséges folyamata. A 35 vers konstruktív lírám első jelentkezése. Nem erőim szétesésében, hanem éppen erőim új összefogásából születtek meg. Kár, hogy ezt Ön nem vette észre és kellőkép nem hangsúlyozta ki. Az úgynevezett s ma egyre gyakrabban emlegetett „Kassák-revíziónak" ilyen messzire kell visszanyúlnia ahhoz, hogy szubjektív elfogultság nélküli vélemény alakulhasson ki.

S az ilyen elfogulatlanul kialakított véleményre valóban szüksége lenne költészetemnek. A mai kritikai frazeológia legtöbbnyire üres, nagy szavakat kapcsol egymás mellé, inkább vádoló tendenciával, mint a helyesen értelmezés szigorúságával. A kritikus legyen szigorú, de ne legyen értetlen.

Az Ön írásából kihangzik a jó szándék, mértéktartás és éppen ezért örülnék, ha továbbra is foglalkozna költészetem figyelésével és értelmezésével.

Cikke utolsó soraiban nagyon helyesen jegyzi meg:

„Azt hiszem, elérkezett az értékelés és vitatkozás ideje. A jószándékú bírálat, vitatkozás annyiban is hasznos, hogy az író látja: figyelemmel kísérik, nagyrabecsülik, mit értékelnek benne és meggyőzi – nem akarják üldözni. A csöndben könnyű az üldözők lépteit hallucinálni."

És még inkább így igaz a Siralomház csöndjében.

Lapjukat eddig nem ismertem – szeretném, ha folytatólagosan elküldenék újabb számaikat.

Ne fogadja rossz érzéssel levelemet, amit elmondtam benne, egy jó ügy érdekében mondtam.

Külön örültem Cendrars-ról írott szép jegyzetének.

Fogadja szívélyes üdvözletemet.

Kassák Lajos

GYÖRGY PÉTER

„SZEMTŐL SZEMBE"

Kassák: Az Alkotás és a Kortárs szerkesztője

„Sohasem akartam többet annál a csekélységnél, hogy ne avatkozzanak belém erőszakkal. Ha sikerülne jelentéktelen személyemről elhárítanom az ügyészek, bírák, csendőrök megtisztelő figyelmét, mély fohásszal kérném, hogy a moralisták, a nép nevében szólók és a pártok vezérei is feledkezzenek meg rólam."
Kis könyv haldoklásunk emlékére, 1945.

1. 1945: a társadalmi cselekvéshez, a művészeti aktivitás általa megválasztott formáihoz való visszatérés, egyben az őt megillető hely elfoglalásának lehetőségét hozta el Kassák számára.

Visszatérést, amint arra – az *Új Idők* epizódjától eltekintve – 1947-ben sor került: a *lapalapítás-szerkesztés* gyakorlatához. A koalíciós kormányzás évei alatt, 1945 és 48 között Kassák immár valóban szabadon fejthette ki önálló, évtizedek alatt kiérlelt, a szocialista művészet kibontakozását meghatározó, döntő mértékben alakító nézeteit.

A *Munka* 1939-ben történt[1] betiltásától kezdve Kassák 1947-ig nélkülözni kényszerült élet- és működési formájának tradicionális színterét, az általa szerkesztett és kiadott folyóiratot. Hiszen 1915–16-ban *A Tett*, 1916–1925 között a *MA*, 1926-ban a *Dokumentum*, 1928–39 között a *Munka* révén újra és újra kényszerűen, de pontosan alkalmazkodva a változó társadalmi feltételek nyújtotta lehetőségekhez, s egyben megőrizve saját elképzeléseit, Kassáknak folyamatosan lehetősége nyílott az általa meghatározó fontosságúnak ítélt nyilvánosság alakítására. Kassák életének, tevékenységének egyes fejezeteit tehát joggal köthetjük össze lapjainak történetével. De éppígy figyelemreméltó az a tény, hogy életében Kassák csak *egyetlen* lapját szüntette meg saját akaratából: a *Dokumentum*ot, melynek alapításakor és szerkesztésekor valóban tévesen mérte fel saját lehetőségeit és a közönség igényeit.[2] *A Tett*et a háborús cenzúra tiltotta be, ugyancsak erre a sorsra jutott a *MA* 1919-ben,[3] s az emigráció befejezésével végetérő bécsi *MA* terjesztési tilalom alá esett Magyarországon. A *Munka* 11 éves fennállását sajtóperek kísérték végig, egészen a betiltásig.[4] Végül Kassák az itt felidézendő két folyóirat, a kéthavonta megjelenő *Alkotás* és a kéthetente kiadott *Kortárs* szerkesztéséről sem saját akaratából mondott le.

A lapalapítás mindig meglévő és megújuló szándékának gyakorlata mellett észre lehet és kell is vennünk, hogy Kassák szerkesztési elveiben a változó évtizedeknek megfelelően lényeges különbségek mutatkoznak. Kassák, nem függetlenül esztétikai ítéleteinek módosulásától, pontosan felmérte egy-egy korszak lehetőségeit, higgadtan elemezte a reánehezedő elvárások súlyát, s mindig ezeknek megfelelően járt el. A változások sorában az állandó elem az aktualitás megragadására irányuló pontos szándék, a közvetlen hatás elérésének igénye. Mert *A Tett*-től a *Kortárs*ig Kassák egyetlen lapja sem volt a szó hagyományos értelmében vett irodalmi folyóirat, legtöbbjének sorsát egy-egy mozgalomhoz vagy izmushoz kötötte szerkesztője. De Kassák szerkesztői nagysága abból az érzékeny felismerésből ered, hogy egy-egy meghatározott és betöltött társadalmi igény kielégítése lehet a záloga annak, hogy a kor arcvonalába kerülve folytathassa saját mondanivalójának makacs kifejtését.

A Tett és a *MA* szinte teljes kizárólagossággal Kassák lapjai voltak. Erre utal a *2x2* társszerkesztője, a Kassákot egész életében becsülő Németh Andor is, aki úgy látta, hogy e lapokba legnagyobbrészt az epigonok írtak.[5]

Ugyanakkor igaz az is, hogy a szerkesztői önkény önmagában véve semmit sem von le sem *A Tett*, sem a *MA* értékéből. Németh Andor megállapítása, ha találó is, feltétlenül túlzó. Mert Barta Sándort, Újvári Erzsit vagy Kállai Ernőt, Uitz Bélát, Bortnyik Sándort nem nevezhetjük Kassák epigonjának. Az igazság inkább az volt, hogy *A Tett* és a *MA* periódusában Kassák csak az általa hitt és terjesztett igazságot, művészetet „tanként" vele együtt vallókkal tudott együttműködni, s teljes azonosulást követelt meg etikai, esztétikai, politikai értelemben egyaránt. Érthető, hogy a radikális avantgarde világátalakító igézetében élő és abból nehezen engedő művész számára a tolerancia nem tartozott a legfontosabb értékek közé. 1916 és 30 között Kassák azokkal dolgozott és addig, akik az ő igazságát feltétlenül képviselték. Autonómia és autoritás egymást feltételezték s erősítették. A folyamatosan zajló vonzások és választások évtizedében a különböző művészeti és politikai csoportok viszonya a cserebomlás hevességének és visszafordíthatatlanságának megfelelően alakult.

A *Dokumentum* volt Kassák első olyan folyóirata, amely szerkesztési elveiben a legjobban hasonlított az *Alkotás*ra és a *Kortárs*ra. A folyóiratot már nem csupán a tévedhetetlen eszme bizonyosságával egyre kevésbé rendelkező Kassák uralta. Az ekkor már párhuzamosan érvényesülő, illetve lecsendesülő izmusok közötti választási kényszer helyére a szintézis igénye lépett, s az esztétikai ítéletek oldódása nyilvánvalóan a szerkesztői elvek megváltozását is magával hozta. A *Dokumentum*ban már mindenki megőrizhette saját egyéniségét: Déry Tibor, Illyés Gyula, Németh Andor, Nádass József, Gerő György írásaikban már nem ugyanazt a célt követték.

Más prioritások jellemezték a *Munka* szerkesztőjének elképzeléseit. Hiszen Kassák e folyóiratát elsősorban művészetpolitikai szempontok szerint kényszerült szerkeszteni. Az illegális kommunista párt legális folyóirata, a *100%* és a szociáldemokrata párt közötti rivalizációs helyzetben, valamint a Horthy rendszer cenzurális „játékszabályainak" betartása közepette a szerkesztés merevebb elveket, kemény magatartást követelt meg. Kassák 1930-tól kezdve direkt politizálásra kényszerült, s addigi folyóirataihoz képest a *Munká*ban a művészet csekély szerepet kapott.[6]

Az *Alkotás* és *Kortárs* szerkesztésének gyakorlatában viszont épp a szocialista művészetszemlélet kialakítása, propagálása játszotta a főszerepet, ebben igen fontos hangsúlyt kapott Kassák higgadtsága, toleranciája. Nem lényegtelen azonban annak az észrevétele sem, hogy 1945 után Kassák már nem maga adta ki folyóiratait, de az is nyilvánvaló, hogy évtizedes gyakorlatától nyilván nem saját akaratából tért el.

Mielőtt elemezhetném az 1947-ben megindult folyóiratok profilját, érdemes felidéznünk, milyen reakciókat váltott ki Kassákból a Horthy-rendszer összeomlása, majd a Szálasi-féle rémuralom eleven borzalma. Miként értékelte Kassák 1945-ben az „írói szerep" súlyát, megformálhatóságát, kialakításának esélyeit, azt a magatartást, melyet ő két folyóirata élén, ha pár évig is, de megvalósíthatott.

2. 1945-ben Kassák azon kevesek közé tartozott, akik elvakult és személyes, vagy politikai indulatoktól, a végiggondolatlan türelmetlenségtől mentesek maradtak. Ugyanakkor hűen személyisége egyik alapvető vonásához, a teljességet megteremtő alapossághoz, Kassák mélyen átélte az emberi méltóság megaláztatását, megtiprását, az erkölcsi tartás, a személyes helytállás hiányát, az iszony tetteinek reá is háramló súlyát.[7] Egészen pontosan felismerte, hogy az erkölcsi kérdés a művészet sorskérdésévé is lett. A válság megnevezése, feloldása, az erkölcsi bénultság alóli felszabadulás útjainak kijelölése, megkeresése állott programcikkeinek centrumában.[8] Sokszoros erővel, s minden eddiginél vitathatatlanabb jogosultsággal hangzott fel tehát a radikális avantgarde korszakát lezáró Kassák egyik domináns problémája, a nevelés, centrumában a szabadság, a szabaddá tétel súlyos kérdésével. Elmondhatjuk, hogy Kassák pontosan felismerte: az írói szerepre a két világháború közötti Magyarország vékony áldemokratizmusának eredményeképp néha túlzott, szinte elviselhetetlen súlyok rakódtak. Mindez, ha bizonyos mértékig kikerülhetetlenül is, de néha magával hozta az írók túlzott önértékelését, a dilettáns politizálást, az extatikus prófétaszerep lehe-

tőségeinek már-már abszurd kiaknázását. Kassák épp azt vette észre, hogy 1945 után egy igazi, működésképes demokrácia reményében erre nincsen többet szükség. „Az író írjon"[9]; „Az írók... belevetették magukat a politikai zajlásba, ahelyett, hogy írnák műveiket, s hogy ezzel a szellemi termeléssel hozzájáruljanak a megmételyezett lélek, az elhomályosított értelem, az elfajzott érzelmek időszerű fejlődéséhez...". A szándék világosan érthető. Csak az az irodalom utasíthatja vissza a politika direkt gyámkodását, amely kizárólag a maga eszközeivel politizál, s nem válik direktté maga sem. „Hiszen ma a politikában sem az okoskodó dilettánsokra, hanem a sajátos érzékű, pszichológiailag és szociológiailag iskolázott egyéniségekre van szükség. Ezeknek a politikus szakembereknek viszont szükségük van minden irányból jövő és más tevékenységeket folytató szakemberek tudatos segítésére." Érdemes külön is hangsúlyoznunk a szakember iránti igényt. A pártpolitikusi babérokat visszautasító író – vallja Kassák – már joggal visszautasíthatja a politikusok gyámkodását. Ő maga a pártpolitikus egyértelmű szerepkörét a szociáldemokrata párt parlamenti képviselőjeként sem vállalta. Hangsúlyozta, hogy a szociáldemokrata párttal is épp a pártok felett álló Magyar Művészeti Tanács alelnökeként működik együtt.[10] Kassák az etikai „leszámolás" kérdését illetően jóval toleránsabb volt, mint a szociáldemokrata párt baloldalához tartozó kultúrpolitikusok nagy része.[11] Az *Alkotás* és a *Kortárs* egyébként világosan megmutatja, hogy Kassákot tényleg nem foglalkoztatta a népies-urbánus ellentétpár, s a szerzők kiválasztásakor a lehetőségekhez képest e kettősségen gyorsan túlemelkedett.[12]

Az 1945-ben írott *Vissza az életbe* c. cikket[13] épp a gyűlölködésen túljutott, cselekvést kereső, megegyezésre törő, konszenzust sugárzó álláspont jellemzi. „Ha jól meggondoljuk, a mea culpázásból is elég lehetne. Senki sem vonja kétségbe bűnös voltunkat, valóban nem egyenesíthetjük ki a gerincünket, s amikor keményen helyt kellett volna állnunk, kétértelműek voltak szavaink, bizonytalanok a cselekedeteink, de végül is lássuk be, hogy mindezzel az örökös felhánytorgatással nem tehetjük múltunkat szebbé..." De Kassák azt is látta, hogy milyen politikai manipulációk zajlanak az írókkal kapcsolatban az igazolási eljárások kiterjesztésének, illetve az attól való mentesség megadásának kapcsán.[14] *(Zűrzavar és késő bánat:* „Józan ésszel senki sem értheti, hogy akkor, amikor politikai életünk irányítói kimondották az igazolások szükségességét, miért vonták ki ezalól az erkölcsi ellenőrzés alól az írókat?... Lássák be azok, akik az írókat kivonták az igazoltatások alól, ezzel a látszólagos jótéteménynyel a közönség előtt nagyon súlyos bírálatot mondtak felettük.")

Kassák annak a normának megfelelően járt el, amelyet 1945-ben a *Szocializmus*ban így fogalmazott meg: „Nem lehet komoly művészet az, amit eleve szolgálattételre ítélünk."[15] Így, amikor 1947-ben elfoglalta az *Alkotás* és a *Kortárs* szerkesztői székét,[16] akkor teljes figyelmével az írói szabadság programjának megvalósítása felé fordult. Ekkorra már pontosan érzékelhető volt, hogy a függetlenségnek, az alkotói szabadságnak általa is megfelelőnek tartott formáját az MKP nem vallja magáénak, Horváth Márton, Losonczy Géza, Lukács György írásaiból, majd az őt magát ért támadásokból[17] pontosan láthatta, álláspontját milyen szellemi erőtérben kell megvalósítania.

3. Az 1945-ben megalakult pártok feletti testületet, a Magyar Művészeti Tanácsot az Ideiglenes Kormány 10210/1945-ös rendelete hívta életre. Célja a magyar művészeti élet figyelemmel kísérése, fejlődésének előmozdítása, az egyes művészeti ágak közti együttműködés szolgálata volt.[18] A Magyar Művészeti Tanács elnöke Kodály Zoltán, alelnöke pedig Szőnyi István és Kassák lett. A Tanács szervezetileg hét szaktanácsból állott, ezek tagjai között éppúgy voltak polgári demokraták, szociáldemokraták, mint kommunisták.[19] A Magyar Művészeti Tanácsot az Alkotás első számában Szőnyi Kálmán ismertette, s a szerkesztő nyilván nem véletlenül helyezte írását a British Councilt bemutató, rövidebb elemzés mellé. A művészek segélyezésével,[20] pályázatok kiírásával, az egyes művészeti ágak állapotának szemrevételezésének programjával fellépő Magyar Művészeti Tanács sorsának és megszüntetésének elemzése még várat magára.

A kiadványaként jegyzett *Alkotás* ma is – s ezt Kassák életművének vitathatat-

lanul maradandó teljesítményei között tarthatjuk számon – egyike a magyar sajtótörténet leggondosabban megtervezett s előállított folyóiratainak. A tipográfia, a tördelés, a felhasznált fotók nem pusztán illusztratív, hanem tudatosan komponált, funkcionális jellege, az irodalom, a tanulmányok, valamint a képzőművészet azonos súllyal való szerepeltetése, a különböző grafikai kiemelések sűrű használata a *MA* és a *Dokumentum* Kassákjának szellemét idézik. Nem azonos persze a grafikai stílus, amint a kitűzött és megvalósított cél sem, „csak" a megformálás maximuma iránti igény. Annak a magyar sajtótörténetben eddig talán csak Kassákra jellemző tulajdonságnak a következetes érvényesítése, amellyel a szerkesztő a legkülönbözőbb műfajokat montázsszerűen rendeli egymás mellé. A képzőművészet az *Alkotás*ban és a *Kortárs*ban éppúgy, mint a *MA*-ban különösen kiemelt szerephez jutott. Kassák egy-egy szám képanyagának összeállításával éppúgy politizált, mint az irodalmi anyag kiválasztásával.

De 1945 után a képzőművészet egyébként is sokkal jobban rászorult az értő és hivatott propagálásra, a rejtett értékek bemutatására, mint az irodalom. Hiszen az írók számára nyitva állott az *Újhold*, a *Válasz*, a *Magyarok* vagy a *Diárium* kapuja is. Ám a modern képzőművészet legkülönbözőbb, más-más periódusokból származó, eltérő stílusú áramlatainak felkarolása azért volt égetően sürgős feladat, mert a kor sajtójában a *Szabad Művészet*en és Kassák lapjain kívül erre nem nagyon volt hely. Ugyanakkor a két világháború között kialakult helyzet teljes joggal követelte meg ezt a „kiemelt támogatást", melyet Kassák megteremtett. Hiszen az 1919-ben bekövetkezett változások, a kisnemzeti keretek kialakulása során a Nyolcakkal és az aktivistákkal elindult képzőművészeti fejlődés tendenciája kikerült a magyar társadalom és művészetkritika-történet érdeklődésének homlokteréből. 1919 és 1945 között a képzőművészeti paradigma fogalmába szinte teljes egészében a *Gresham*, a posztnagybányai festészet, illetve a hivatalosság fórumain még legfeljebb a *Római Iskola* tartozott. Az avantgarde száműzetett. Így a Munka-kör festői, majd a szentendrei fiatalok, mindazok tehát, akikből többek között 1945-ben az *Európai Iskola* és a *Galéria a 4 Világtájhoz* szerveződött, teljes joggal követelhettek nagyobb nyilvánosságot. E festők legnagyobb része, Kállai Ernő kifejezésével élve, a „katakomba" mélyéről került elő.[21] Nyilván az sem volt véletlen, hogy ha aktívan nem is vett részt munkájában, Kassák azonban belépett az *Európai Iskolá*ba. Neve, tekintélye teljes súlyával támogatta az övénél nagyobbrészt szerényebb presztízzsel rendelkezők törekvéseit. Meghaladná ennek az írásnak a kereteit az *Európai Iskola* és Kassák viszonyának elemzése, amint a *Kortárs, Alkotás* és az *Európai Iskola* kiadványainak összevetése is.[22] Ehelyütt csak arra utalhatok, hogy az *Alkotás*ban és a *Kortárs*ban Kassák lehetőséget adott az *Európai Iskola* festői mellett íróinak bemutatkozására is: Kállai Ernő mellett Kiss Pál és Pán Imre is itt közölték tanulmányaikat.[23]

Érzékeltetnünk kell azt is, hogy milyen mértéktartóan és higgadtan járt el Kassák az absztrakt festészet bemutatásakor. Az általa megkövetelt függetlenség nevében e kérdésben nem foglalt állást, s a két folyóiratban éppúgy helyt adott, ha csekélyebb mértékben is, a nonfiguratív törekvéseknek, mint a legkülönbözőbb tendenciájú, de általában igen expresszív jellegzetességeket mutató figuratív festészetnek.[24] Sem az *Alkotás*, sem a *Kortárs* nem követett egyetlen stílusáramlatot. De érzékelhetjük, hogy az egyes életművek bemutatásakor Kassák mindig figyelembe vette azok ismertségét és elismertségét. Pontosan tisztában volt annak az igazságnak a súlyával, melyet az irodalom terén ő fogalmazott meg a *Jeltelen sírok árnyékában* c. esszéjében.[25] Épp ezért mutatta be hangsúlyozottan Nagy Baloghot, Vajdát, Gadányit, Viltet,[26] azokat tehát, akiknek jelentősége összehasonlíthatatlanul nagyobb volt már akkor is, mint társadalmi megbecsültségük, vagy művészettörténeti elismertségük. A „jóvátétel" csendes és konzekvens munkát jelentett: Kassák sorra mutatta be lapjaiban a magyar művészet rejtett értékeit, függetlenül attól, hogy alkotóik mely párt tagjai, vagy épp barátai-e. Kassák azokat mutatta be, akik túlléptek a primér látvány egyszerű rögzítésének programján, azokat, akik nem tekintik a világnézeti harc eszközének, fegyverének a művészetet. Így aztán Kassák arra is felhasználhatta lapjainak képzőművészeti anyagát, hogy azon keresztül is az olvasó elé tárja a morális eltévedtség, a „megmételyezettség" állapotának következményeit, az emberi sorsok alakulását a borzalom

évei alatt. Bemutatta Derkovitsot, a vizionárius-expresszionista Gadányit, felidézte a mártírhalált halt Ámos Imre zaklatott önarcképét éppúgy, mint a higgadt, nyugalmat sugárzó Ferenczy Noémit, Borsos Miklóst is. És felidézte a *MA* húszas évekbeli munkatársait is: Uitzot, Mattis-Teutsch Jánost, Nemes Lampérthot. Mellettük ott közölte a fiatalok műveit: Kornisst, Bálintot, Lossonczyt.[27] Kassák ízlésének kiegyensúlyozottságát, érzékenységét mutatja, s judíciumának pontosságára utal, hogy mindazok a művészek, akiket lapjaiban bemutatott, élők és holtak egyaránt, ma a magyar képzőművészet megbecsült alkotói. De az is igaz, hogy e művészek jelentős része gyakran csak 25–30 évvel később nyerte el azt a nyilvánosságot, melyet egyszer már 47–48-ban élvezett. Így többek között az *Európai Iskola* és a *Galéria a 4 Világtájhoz* alkotói például csak a 70-es évek folyamán illeszkedhettek be a magyar művészettörténet elismert folyamatába.

Bonyolultabb és összetettebb is a kép, ha az irodalom kérdését vizsgáljuk. A novellák és a versek esetében az eddigiekben említett pozitív többszólamúságot megőrző szerkesztési elvek megőrzése ellenére sem találkozunk a festészethez hasonlóan a tehetségek fénycsóvaszerű fellobbanásával, ellenállhatatlan erejű kórusával. Pontosan érzékelhető, hogy az irodalom esetében Kassák mögött nem állott egy olyan, akár több nemzedéket is felölelő, s a magyar kultúra társadalmi nyilvánosság által teremtett, elismertséget biztosító keretei közé bejutni igyekvő, felfedeztetésre vágyó csoport. Különös módon mindez fordítottan arányos magának Kassáknak az elismertségével. Mert hiszen 1945-ben már csak mint írót ismerték el, a festőt ekkorra szinte elfeledték. Ám mindennek az oka elsősorban nem személyes. Hiszen ha általában csak erős megszorításokkal és feltételes módban lehet igaz az avantgarde elhalásának, a magyar kultúra egészétől való elidegenedésének koncepciója, akkor az irodalom területére mindez nagymértékben áll. Más kérdés, hogy ki miként értékeli mindezt. 1928–30-ra gyakorlatilag valóban eltűnt a magyar avantgarde irodalom, de ha maradtak is képviselői, bizonyosan megszűnt mozgalomnak vagy épp orientációs pontnak lenni. Tény, hogy az avantgarde írók itthon vagy az emigrációban, de legtöbbször felhagytak az izmusok gyakorlásával. (Déry Tibor, Illyés Gyula, Kristóf Károly, Mezei Árpád, Nádass József, Palasovszky Ödön, Pán Imre, Tamkó Sirató Károly, Újvári Erzsi stb. Tamkó Sirató pályaíve nagymértékben eltért a többiekétől, de mégis fontosnak tartom megemlítését.)[28] A harmincas évek irodalmi közéletében az avantgarde számára a népies-urbánus ellentétek szabdalta terepen már nem maradt hely. Így a Kassákot övező megbecsülés függetlenné lett hajdani munkáinak számontartásától, illetve értékelésétől. Élesen fogalmazva: a húszas évek „túlzásait" megbocsájtotta neki az irodalmi közvélemény, más kérdés, hogy nem egy jelesebb képviselője később kicsit riadtan vette észre, hogy milyen keserű is a megszelídült Kassák beérkezése.[29]

A magyar avantgarde irodalom eredményeinek számbavétele egyre késett, mint erre 1947-ben Kardos László *A magyar futurizmus* c. cikkében már utalt.[30] (Igaz az is, hogy még 1986-ban sem sokkal jobb a helyzet, s épp hogy érzékelhetőek egy irodalmi paradigmaváltás első körvonalai, s talán már nem pusztán Bori Imre, a magyar irodalomtudomány belső tabu-, illetve szokásrendszeréről tudomást venni nem kényszerülő tanulmányai jelentik az avantgarde elfogulatlan elemzését. Igen lényeges itt megemlítenünk, hogy Béládi Miklós utolsó írásaiban kezdődött el az az optika-igazítás, illetve rehabilitáció, amelyet Kardos László 1947-ben javasolt.) Az irodalmi anyag szűkösségének a kérdése nem jelentett komoly problémát az *Alkotás* esetében, hiszen itt Kassáknak minden oka megvolt arra, hogy a társművészeteknek biztosítson teret: s így a tematikus számok[31] sorában ez a hiány nem is igazán érzékelhető. Némiképp más a helyzet a *Kortárs* esetében. Tagadhatatlan ugyanis, hogy az irodalmi névsor ebben az esetben már nem érzékelteti a szellemi összetartozás és profil jegyeit, azt, amelyet a festészetnél láthatunk.

E két folyóirat talán a legsokoldalúbb, de legtöbb eltérést mutató oldala a tanulmány, esszé rovat volt.

Az *Alkotás* beszámolóiban, etikai ihletésű, korhelyzetet elemző esszéiben Kassák szerkesztői konzekvenciája maradéktalanul érvényesült. Az egyes részkérdésekről, a művészeti ágak helyzetének felméréséről a legfiatalabbak és a modern művészet mel-

lett már elkötelezett tekintélyek egyszerre írtak. Ugyanúgy közölte Kassák Schöpflin Aladárt, mint Major Ottót, jó például szolgálván ezzel a modernség és tradíció egymást nem kizáró, hanem feltételező fogalmának. Vigyázott arra is Kassák, hogy egyetlen világnézet vagy zárt esztétikai szemlélet se kerüljön túlsúlyba a tanulmányok között. Ő maga pontosan betartotta azt a normarendszert, melyet Borbíró Virgil az *Alkotás*ban 1947-ben így fogalmazott meg: „... A jelen politikájának – a szűkebb értelemben vett politikának – nem lehet beleszólása a fejlődő, előrehaladó, a jövőn munkálkodó és kereső művészetbe, mert ilyetén beavatkozásaival megzavarja és meg is hamisítja."[32]

A napi politika helyenként már ingerült, utasításszerű programjait, a művészetet az ideológia szolgájaként elképzelő kultúraképet az *Alkotás* gyakorlatával vette kritika alá, s egyben utasította vissza. Kállai Ernő *A művészet egy és oszthatatlan* c. tanulmánya, amelyet Kassák kiemelt jelentőséghez juttatott akkor, mikor azt az *Alkotás* második számának élén közölte, pontos esztétikai választ nyújt a világnézetek harcában felszabdalt művészet problémáira. A művészet fogalmába egyaránt beletartozik az absztrakt és az ábrázoló művészet, de Kállai ennek az – egyébként sajnos oly rövid ideig tartó – evidenciának a leszögezésén túl rámutat, a modern művészet expresszív alapvonulata, illetve az első világháború által kiváltott élményanyag, valóságlátás szerves összefüggéseire. Kállai Ernőnek vélhetően igaza volt abban, hogy a borzalom korának kifejezésére legalább annyira elfogadható, adekvát forma a szürrealizmus és az expresszionizmus, mint egy, a posztnagybányai világképből kiinduló, meditatív, vagy épp a naturalizmust eszközéül választó programfestészet.

A tanulmányokat vizsgálva érzékelhetjük egyébként a legélesebben az *Alkotás* és a *Kortárs* különbségeit is. A *Kortárs*t már nem a pártpolitika felett álló és szándéka szerint azt tevékenységéből ki is iktató Magyar Művészeti Tanács adta ki, hanem a napi politikai harcokból részét bőven kivevő szociáldemokrata párt. Kassák igazi szerkesztői leleménye abban állt, hogy mindkét „megbízója" elvárásainak eleget tett, miközben megőrizte autonómiáját. Ugyanis a két folyóiratot Kassák együtt szerkesztette, azok támogatták, kiegészítették egymást. A bizonyos mértékig emelkedettebb, napi aktualitásokra reagálni nem szándékozó *Alkotást* is „védte" a *Kortárs* naprakészebb, vitákból részt vállaló szellemisége. De Kassák maga mind a két lapban ugyanazt a megfontolt és érett hangot használta. Ám más írni és más szerkeszteni. Hiszen a *Kortárs*ban a lap munkatársai, Kállai Ernő, de különösképpen Hárs László és Justus Pál már pontosan érzékelték a kultúrpolitikai harc hevességét. Így az *Alkotás* önmagában akár idillinek is tűnhet. A *Kortárs*sal együtt válik érthetővé: e két folyóirat tehát külön-külön is érvényes, de igazából együtt olvasandó. Justus Pál elméleti igényességgel megírt, de esztétikai véleményen túl politikai állásfoglalást is jelentő tanulmánya, a *Művészet-valóság-világnézet* már nem pusztán egy szubjektív vélemény közlése. Mert más a súlya annak, ha mindezt Hárs László, Kállai Ernő, vagy a szociáldemokrata párt első vonalbeli politikusa írja: „A megismerés, az igazi ábrázolás változtatást jelent. És – anélkül, hogy pártművészetté züllenék, amivel lényegét adná fel – ezen a döntő ponton találkozik az adott valóság ellen harcoló és új valóságot teremtő, formaromboló és új törvényeket alkotó művészeti forradalom a forradalom művészetével; a szocializmussal."[33] Hárs László egyébként egy pamfletsorozatot szentel a kor esztétikai vitáinak, a *Hold Lakó* megjegyzéseiből nyomon követhetjük a 47–48-ban zajló, személyeskedésektől nem mentes, agresszív vitát.[34]

A két munkáspárt viszonyának egyre nagyobb feszültsége egyébként Kassák cikkein is érződik. *Az első művészkongresszus köszöntése* c. cikkében Kassák világosan kifejti álláspontját: „El kellett hogy mondjuk jószándékú észrevételeinket, és kérjük fáradozásaink elismerését, eredményeink megbecsülését. Minden szavunkkal és gesztusunkkal tiltakozunk az ország belső és külső ellenségeivel szemben. Valljuk, hogy egyenes leszármazottjai vagyunk azoknak az elődeinknek, akik áldozatos harcot vívtak népünk felszabadításáért, és műveik megalkotásával segítettek emelni jóhírünket a világ haladó szellemei előtt."[35] De érzékelhető a keserűség a *Visszapil-*

lantás és tovább c. cikkben is: „Örvendetes, hogy a két párt vezető napilapja, ha még nem is kellő mértékben, helyet ad hasábjain az irodalomnak, a mélyebben járó kritikai észrevételeknek, olykor a képzőművészetnek is. ⟨...⟩ Az alkotó szellem képviselői már többször kinyilvánították, hogy nem akarnak a politikusok vezetői lenni, de kívánják a maguk részére, hogy őket se vezessék a politikusok. Ideje, hogy komolyan vegyük ezt a kiváltságot. Íróink és művészeink nagykorúaknak érzik magukat a saját területükön, és nem akarnak elmerülni a napi pártvillongásokban ... Megint mások úgy szólnak: »szükség van a botanika tanítására, de minket, akik maguk a fák vagyunk, ne akarjanak a botanikára tanítani.«"[36]

Itt kell utalnunk arra, hogy az izmusoktól való lassú eltávolodás és esztétikai nézeteinek folyamatos átértékelése ellenére milyen mélyek Kassák művészetének a gyökerei, amint milyen mélyek a konzekvens elemek összefüggései is abban. Hiszen ez az álláspont, a napi pártpolitika alakulásától független esztétikai szabadság és alkotás joga volt már a Tanácsköztársaság alatt a Kun Bélával lefolytatott vita lényege is. És ezt az álláspontot viszi diadalra Kassák életének egyik legfontosabb verse: a *Mesteremberek* is. Mert Kassák esztétikai meggyőződését és vizsgálódásainak módszerét épp a *Mesteremberek* tulajdonsága jellemzi: az ideológiamentes, higgadt elemzés, az adott anyagban való elmélyülés s az otthonosság a forma uralása révén. Így például a Kassák-képek, készüljenek akár a huszas években, vagy épp Békásmegyeren az ötvenes években, azonosak a tiszta, világos vonalvezetésükben, a szerkezet hangsúlyozásában, a témafelvetés domináns mivoltában. A kézművesség fegyelme és nyugalma Kassák egyébként eltérő esztétikai minőségű műveit is áthatja. Ez a következetesség, tisztaság hatotta át Kassák regényeit is, melyekben nemegyszer a pedagógiai, etikai cél határozza meg hőseinek cselekedeteit, ahelyett, hogy azok valóban saját életüket élnék. Nem vitatható el az sem, hogy mindez együtt járt Kassák bizonyos fokú naivitásával, s az is igaz, hogy Kassák nem maradt mentes a tanáros attitűd szárazságától sem.

Ám mindebből az is következik – s úgy hiszem, ez talán a legfontosabb –, hogy Kassák egyike volt azon kevés feltétel nélkül és egész hosszú életén át szocialista s teljesen független alkotónak, akikből mélységesen hiányzott a politikai doktrinák közvetlen művészeti gyakorlatba való átültetésének szándéka. S ebből következik az is, hogy Kassák tudta és felismerte: van egy olyan progresszív magyar művészeti hagyomány, amelyet nem szabad félresöpörni vagy elfelejteni, még abban a politikailag egyébként joggal tabula rasát követelő korszakban sem, amely 1945-ben jött el. Pontosan tudta, hogy a magyar képzőművészetnek van egy mindodáig nyilvánosságra csak alig-alig került tradíciója, amely összefűzi egymással az avantgarde különböző nemzedékeit: Mattis Teutschot, Uitzot a *Munka*-körrel, Vajdával, Kornissal s az *Európai Iskolá*val.

És ugyanilyen pontosan látta – amint épp e két folyóirat kapcsán úgy vélem, nekünk is látnunk kell –, hogy mindez mélyen hiányzik az irodalomból. Holott az avantgardista tapasztalat átadhatóságának illetve átadhatatlanságának kérdése vagy katasztrófája határozza meg az immár az avantgarde elképzeléseken túljutott, liberálisan szerkesztett lapokat is. A kérdés az, hogy mi magunk mit tudunk kezdeni egy újra és újra felfedezendő avantgardista tapasztalat mindmáig megismerésre váró tradíciójával.

JEGYZETEK

1. *Kassák Lajos: Az izmusok története. Magvető, 1972. 312–313. old.*
2. *Id. mű.: 287–290. old.*
3. *Egy ember élete, II. Magvető, 1983. 614–615. old. valamint Levél Kun Bélához a művészet nevében, 1919, MA kiadás.*
4. *Vö. a Munka (IV. 25) közleményével: „Közöljük olvasóinkkal, lapunk szerkesztői és munkatársai ellen jelenleg kilenc sajtóper van folyamatban..." Magát Kassákot a Horthy korszakban folyamatosan beperelték. Először az Álláspont (1924, Wien), majd az Egy ember élete, aztán a Levelek anyám címére egyes részei miatt. 1940-ben végül két hónapot töltött a Gyűjtőfogházban.*

5. *Németh Andor: A szélén behajtva, Magvető, 1973, 610–611. old.*
6. *Ezzel kapcsolatban: Csaplár Ferenc: Kassák Munka-köre és a modern építészet. Magyar Építőművészet, 1970. 3. sz. valamint u.ő: Kassák Munka-körének szociofotó mozgalma. Tiszatáj, 1969. 3–4. sz.*
7. *Érdemes idéznünk a Vissza az életbe. (Világ, 1945. máj. 18.) néhány megállapítását: „Hosszú idők erkölcsi tanításait rombolták szét bennük, és a józan ész kritikája alól felszabadították az állati ösztönöket, a munkásból felelőtlen munkakerülőt, a törvényvolna képviselniök, rosszindulatú és hazug demagógokat csináltak..." tisztelőből tekintetnélküli rablót, s azokból akiknek a szellem felsőbbrendűségét kellett*
8. *Többek között ezzel kapcsolatosak az alábbi írások: Évfordulóra. Alkotás, 1948. jan.–febr. II. év. 1–2. sz. – Kortársaink. Kortárs, 1947. okt. 1. I. év. 1. sz. – Szemtől szembe. Kortárs, 1947. nov. 1. I. év. 3. sz. – Jeltelen sírok árnyékában. Kortárs, 1947. nov. 15. I. év. 4. sz. – Visszapillantás és tovább. Kortárs, 1947. karácsony I–II. év. 6–7. sz.*
9. *Az író írjon. Világ, 1945. máj. 24.*
10. *Népszava, 1947. máj. 31. Kassák és a Szociáldemokrata Párt ekkori kapcsolatát illetően lásd: Molnár János: A szociáldemokrata párt 1945 utáni művészetpolitikájának néhány vonatkozása. Párttörténeti Közlemények, 1983/2.*
11. *Pl. Horváth Zoltán: Mentőakciók. Népszava, 1945. máj. 23. H. Z. Írástudók felelőssége. Szocializmus, 1945. I. 64. o. Faragó László: Írástudók árulása, írástudók helytállása. Népszava Kiadó, 1946. 142. o.*
12. *Ennek megfelelően közölte pl. az Alkotás Veres Pétert (1947. máj.–jún.) és Tamási Áront (1948. márc.–ápr.).*
13. *Vissza az életbe, Világ, 1945. máj. 18.*
14. *Népszava, 1945. jún. 27.*
15. *Előljáró szavak. Szocializmus, 1945. 1. sz. 57–59. old.*
16. *Ezzel kapcsolatban: Népszava, 1946. nov. 29. és Új Magyarság, 1947. márc. 8.*
17. *Horváth Márton: Munkásság és művészet. Szabad Nép, 1947. máj. 4. Horváth Márton: A magyar demokrácia irodalmi életének mérlege. Csillag, 1948. márc. Lukács György: Az absztrakt művészet elméletei. Fórum, 1947. szept. 115–127. old. (Kassákra magára vonatkozóan.) Hegedűs Zoltán: Folyóiratszemle. Emberség, 1947. 1. sz. Keszi Imre: Folyóiratszemle. Emberség, 2–3. sz. 1947. Losonczy Géza írásai közül idetartozik Az irodalom szabadsága. Szabadság, 1947. dec. 16.*
18. *Lásd az Alkotás első számának ismertetését a Magyar Művészeti Tanács létrejöttéről. Az Alkotás minden egyes számának részét jelentette a MMT-ről való beszámoló. Ezekből az apró hírekből, eseményekből világosan érzékelhető, hogy adott esetben milyen jelentős szerepet is játszhatott volna ez a szervezet.*
19. *Érdemes minden tagot felsorolnunk, épp a Művészeti Tanács magas színvonalát bemutatandó. Irodalmi Szaktanács: Fodor József, Gyergyai Albert, Heltai Jenő, Illés Endre, Kassák Lajos, Nagy Lajos, Tamási Áron; Zeneművészeti Szaktanács: Kadosa Pál, Nádasdy Kálmán, Somogyi László, Szabó Ferenc, Tóth Aladár, Veress Sándor, Zathureczky Ede; Képzőművészeti Szaktanács: Beck András, Bernáth Aurél, Ferenczy Béni, Kállai Ernő, Kmetty János, Pátzay Pál, Szőnyi István; Építőművészeti Szaktanács: Borbíró Virgil, Fischer József, Granasztói Pál, Kaesz Gyula, Kozma Lajos, Kiss Tibor, Major Máté; Iparművészeti Szaktanács: Bortnyik Sándor, Borsos Miklós, Ferenczy Noémi, Gádoros Lajos, Gádor István, Mihályfi Ernő, Schubert Ernő; Színművészeti Szaktanács: Abonyi Géza, Both Béla, Gobbi Hilda, Hont Ferenc, Kárpáti Aurél, Major Tamás, Somlay Artúr; Filmművészeti Szaktanács: Gertler Viktor, Icsey Rudolf, Márkus László, Polgár Tibor, Radványi Géza, Dr. Staud Géza, Szűcs László.*
20. *Életjáradékot kapott pld. Kassák mellett: Márffy, Czóbel, Egry, Nagy Lajos, Schöpflin stb.*
21. *Kállai Ernő: Szalonfi és szektárius. (Két gyűjteményes kiállítás.) Művészet veszélyes csillagzat alatt. Corvina, 1981. 271–273. old.*
22. *Az. Európai Iskola könyvtárának köteteiben, illetve az Index című sorozatban Pán Imre, Mezei Árpád és Gegesi Kiss Pál ugyanannak a stílispluralizmusnak az érvényesítésére törekedtek, mint lapjaiban Kassák. Ugyancsak igyekeztek összefogni a modern művészet képviselőit, s nem csupán egy kisebb csoportot, izmust szándékoztak képviselni.*
23. *Így Kiss Pál, Alkotás, 1947. jan.–febr; Pán Imre, Alkotás, 1947. nov.–dec., 1948. jan.–febr. Pán Imre gyakrabban szerepelt a Kortársban, ahol esszésorozata folyamatosan jelent meg: 1947. okt. 15-től a lap megszűnéséig.*

24. *Így szerepel a lapban Domanovszky, Hincz, Borsos, Bernáth Aurél is. Kassák pontosan nyomon követte az absztrakciós vita alakulását, de nem véletlenül nem vett részt abban. Olyannyira tartózkodott az állástoglalástól, hogy az Alkotásban érzékelhetően kevesebb nonfiguratív kép van, mint vélhetően Kassák személyes ízlése azt megkövetelte volna.*
25. *Kassák álláspontját az is aktuálissá teszi, hogy a Mártír Írók Antológiáját azóta sem adták ki. Ugyancsak várat magára pl. egy, a festészet területén történt veszteségek felmérését megteremtő kötet. Mindez arra vall, hogy a Jeltelen sírok árnyékában talán újra kiadandó lenne.*
26. *Ennek megfelelően a Kortársban hat képet közöl Nagy Baloghtól, nyolcat Gadányitól, kettőt Vilttől. Az Alkotásban Vilttől hármat, Gadányitól ugyancsak. De az Alkotás a címlapon közli Vajdát, ami 1948-ban példátlan.*
27. *Az Európai Iskola és a Galéria a 4 Világtájhoz festői közül a fentieken kívül Kassák közli Forgács-Hahn Erzsébet, Bán Béla, Ámos Imre, Martyn Ferenc, Marosán Gyula, Megyeri Barna munkáit.*
28. *Jellemzőnek tarthatjuk azt is, hogy a fenti névsorban szereplők közül a magyar irodalomtörténetben csak azok játszanak komolyabb szerepet, akik nem korlátozták tevékenységüket az avantgarde korszakára. De ugyanilyen jellemző az is, hogy pl. Illyés vagy Déry avantgarde korszakának felmérése, munkásságuk e periódusának elemzése szintén késik.*
29. *Így látta azt pl. Halász Gábor: Kassák, a költő. 1935. in: Tiltakozó nemzedék. Magvető, 1981. 758–763. old.*
30. *Alkotás, 1947. márc.–ápr.*
31. *A színházi szám az 1947. júl.–aug.-i, az építészeti az 1947. szept.–okt.-i volt.*
32. *Alkotás, 1947. nov.–dec. I. év. 11–12. sz.*
33. *Kortárs, 1947. I. év. 2. sz. okt. 15.*
34. *Hold Lakó cikkei az 1947. 1. és 5., 8., 9. számokban: itt Hárs kitér mind a népies-urbánus ellentétekre, mind pl. Losonczy Géza írásainak bírálatára.*
35. *Kortárs, 1947. okt. 1.*
36. *Kortárs, 1947. Karácsony, I–II. év. 6–7. sz.*

A fenti tanulmány az MTA–Soros Alapítvány támogatásával készült.

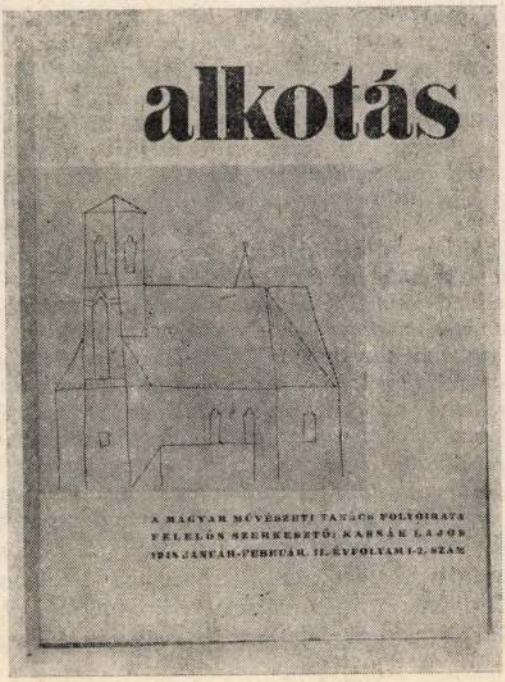

CSAPLÁR FERENC

AZ ALKOTÁS SZERKESZTŐJÉNEK LEVELEZÉSÉBŐL

A Kassák Emlékmúzeum kéziratgyűjteményéből összeállított válogatásunk az Alkotás történetének néhány fontos mozzanatát idézi föl: a folyóirat megszületését, a szerkesztő Kassák és a fiatal író-, művésznemzedék közötti szoros kapcsolatot, az Alkotásnak a francia kultúra iránti megkülönböztetett érdeklődését és végül a folyóirat megszűnését (megszüntetését).

A mai olvasó bizonyára szívesen veszi, ha a címzettek személyét, a folyóirathoz való kapcsolatát a s a szövegekben előforduló utalásokat illetően a dokumentumokhoz néhány megjegyzést fűzünk.

Az Irodalmi Szaktanács, mely már az ország teljes felszabadulása előtti napon új folyóiratok megjelenésének engedélyezését kezdeményezte, s ezzel tulajdonképp az Alkotás létrejöttének folyamatát indította el, a Magyar Művészeti Tanácson belül működő hét szaktanács egyike volt, tagjai között Kassák Lajossal. Az 1945. április 3-án kelt határozati javaslat alighanem az ismét folyóiratalapításra készülődő Kassák ösztönzésére született meg. Ő fogalmazta meg – feltehetően valamikor 1946-ban – az Alkotás programját összefoglaló beadványt is. – Berda Józsefnek már az első számban jelent meg verse. E publikálást továbbiak követték; Berda az Alkotás egyik legtöbbet szerepeltetett költő munkatársa lett. – Bálint Endre mint a folyóirat munkatársi gárdájába meghívott ifjú festő írta meg nemzedéke nevében Kassáknak a 60. születésnap alkalmából a tisztelgő, hódoló levelet. – Kállai Ernő Paul Kleerről tervezett írása valamilyen oknál fogva nem készült el. – Granasztói Pál Kassák fölkérésére írott cikke Városépítés – a közösség művészete *címmel jelent meg az 1947. május–júniusi számban számos illusztrációval. Granasztói később Kassák fölkérését, illetve a cikk megszületését saját építészetelméleti munkássága szempontjából mint döntő fontosságú eseményt emlegette. – A Párizsból jelentkező Somlyó György nem költőként, hanem műfordítóként lett a folyóirat munkatársa. Az 1948. március–áprilisi számban négy William Blake fordítása jelent meg. – A szintén Párizsban élő Bán Béla a levél megírásakor már a folyóirat képzőművészei közé tartozott. A megjelentetésre elküldött fordítás nem jött az Alkotásban. A fordító, Gera György azonban, akit Bán Kassák figyelmébe ajánlott, végül szintén a folyóirat munkatársa lett. Az 1948. március–áprilisi számban* Vele vagy ellene *címmel cikke jelent meg az absztrakt művészet problematikájáról. – Lajta István alighanem jóval korábban kapcsolatba került az Alkotással, mint első levelének dátuma alapján gondolhatnánk. Az 1947. november–decemberi számban* Szobrászat *címmel jött írása, ugyanitt közölte Kassák illusztrációként a Lajta által küldött fényképeket. Vörös Béla, Hajdu István és több más Franciaországban élő, magyar származású képzőművész egy vagy több alkotásának reprodukciója Lajta közvetítésével jutott el az Alkotás szerkesztőségébe. Az elefántcsontról írott és elküldött cikket azonban Kassák nem hozta. Föltehetően azért nem, mert már nem volt rá módja, hisz a folyóirat az 1948. március–áprilisi számmal megszűnt. – Kállai Ernő* Művészet és gépi világ *című cikke, melynek keletkezéséről és koncepciójáról levélben oly részletesen tájékoztatja Kassákot, az utolsó számban látott napvilágot többek között Max Bill és Le Corbusier egy-egy művének reprodukciójával. – Az Alkotás megszűnésének (megszüntetésének) legfőbb oka a Magyar Művészeti Tanácson belüli*

ellentétek sokasága volt. A Tanács 1947. október 30-i zárt üléséről fennmaradt jegyzőkönyvből tudjuk, hogy a tagok közül többen nyíltan vagy burkoltan a folyóirat kisajátításával, álláshalmozással és egyebekkel vádolták Kassákot, aki ekkor már szerkesztője volt a Kortársnak is. Az már a Kadosa Pál által írt levélből derül ki, hogy a Tanács az 1948. március 4-i ülésen külön foglalkozott a folyóirat ügyével, s az anyagi támogatás radikális csökkentésével kimondta az Alkotás felett a halálos ítéletet.

A levelek szövegét betűhíven közöljük.

LEVELEK

Az Irodalmi Szaktanács a Magyar Művészeti Tanácsnak, Bp. 1945. ápr. 3.

A Magyar Művészeti Tanácshoz!

Az Irodalmi Szaktanács kéri a Magyar Művészeti Tanácsot, hogy tegye magáévá alábbi határozati javaslatunkat s azt művészi és társadalmi tekintélyével juttassa megvalósuláshoz.

Szellemi életünk folytonossága, ápolása és fejlesztése érdekében szükségesnek látjuk, hogy végre komoly és színvonalas folyóiratok is jelenjenek meg. Tudtunkkal ilyen folyóiratok megjelenését a pártközi értekezletek határozata alapján eddig csak politikai pártok részére teszik lehetővé. Ezzel kapcsolatban az Irodalmi Szaktanács jogosnak és szükségesnek véli, hogy értékes és alkalmas egyének is komoly és színvonalas folyóiratok kiadására engedélyt kapjanak.

Kérjük, hogy ilyen engedélyek kiadása előtt az Irodalmi Szaktanácson keresztül a Magyar Művészeti Tanács véleményét az illetékesek hallgassák meg és juttassák érvényre.

Budapest 1945 április 3.-án

Az Irodalmi Szaktanács nevében:

Beadvány a Magyar Művészeti Tanács folyóiratának tárgyában

Felszabadulásunk egy esztendeje után elérkeztünk ahhoz a komoly pillanathoz, mikor mindnyájunknak mindent meg kell tennünk az ország anyagi és szellemi újjáépítése érdekében. Az utóbbiból mi írók és művészek is hathatósan ki akarjuk venni részünket. Eddig alig is tevékenykedhettünk, részben a rendezetlen viszonyok, részben pedig saját szellemi és lelki fáradtságunk miatt. Ma már, úgy látszik, túljutottunk ennek a krízisnek a legnehezebbjén, erőt és kedvet érzünk magunkban ahhoz, hogy hozzákezdjünk a jelentős alkotó munkához.

Elsősorban a Magyar Művészeti Tanács hivatott arra, hogy a szellemi tevékenységet megkezdje, serkentően hasson és irányt mutasson az ország elitjének. Ahhoz azonban, hogy tevékenykedhessék, jelentős és hathatós lehessen, az organizáció kiépítésén kívül egyéb eszközökre, kifejező módokra is szüksége van. Egyik ilyen eszköz és mód lenne a Tanács folyóiratának létrehozása. E nélkül az orgánum nélkül, mint egy központi mag nélkül lehetetlen a Tanács elgondolásainak szétsugárzása, pedagógiai és etikai céljainak érvényesítése. Csakis egy időszerű, magas színvonalú folyóirat tenné lehetővé például azt is, hogy közvetlen érintkezést találjunk a vidékkel és befolyásolhassuk szellemi fejlődését. Ily módon egy egészséges decentralizálódás folyamatát is elindíthatnánk. Valamint az írókat és művészeket közelebb hozhatnánk a közönséghez s ami szintén nagyon fontos, egy ilyen folyóiratban a különböző művészeti ágazatok egyéniségeit és irányzatait is egybe foglalhatnánk. Kétségtelen, erre annál is inkább szükség van, mivel ma az egyes művészeti ágazatok elszigetelten, külön életet élnek és nem érzékelik egymás kölcsönös hatóerejét.

Az itt felsoroltakon kívül még számtalan jelenséggel indokolhatnánk és magyarázhatnánk a folyóirat szükségességét. Ilyen vázlatos beadványban azonban nincs mód minden apró kis részlet megvilágítására. Annyi azonban bizonyos, hogy az ország nehéz viszonyai között hetilapok és folyóiratok, melyek sem a szellemi színvonal emelését, sem más pedagógiai célt nem szolgálnak, megjelenhetnek, akkor a Magyar Művészeti Tanács folyóiratának megjelenését sem a papírhiány, sem más meggondolások nem gátolhatják.

A folyóirat egy mondatban összefogott programja: az egyetemes magyar szellem reprezentálása, az alkotó értékek számbavevése és nyilvánossághoz segítése, valamint a külföldön élő magyarokkal való szellemi kapcsolatok kiépítése.

A folyóirat címe: ALKOTÁS

Formátuma: 24×32

Terjedelme: 48 oldal – ebből 8 oldal műnyomó, 40 oldal famentes, simított papír, ezen kívül 4 oldal boríték.

A lap szerkesztőbizottsága a Magyar Művészeti Tanács 7 szakosztályának 1–1 tagjából állna. A szerkesztőbizottság mint tanácsadó szerv működne. A lap tartalmát a szerkesztő állítaná össze, a közölt anyag színvonaláért ő lenne a felelős.

A lap nem a nagy tömegek részére készülne, legfőbb szempontja lenne, hogy szellemi életünk alakulásához a maga legjobb képességei szerint mintaképül szolgáljon. Ezért is számonkénti megjelenését 2–3000 példányban gondoljuk.

Berda József Kassák Lajosnak, Budapest, 1947. febr. 18.

Kedves Kassák,

nagyon-nagyon kérem, hogy azokat a verseket, amiket nem iktatott a közlendők közé: küldje vissza az itt csatolt borítékban. Csupán azért kérem erre, mert így tudhatom meg, melyek azok a versek, amiket másutt elhelyezhetek. S a másik főok: megkímélem magam – nem lévén írógépem – a fölösleges másolástól.

Hiszem, megért engem. A legigazabb megbecsüléssel és szeretettel köszönti híve:

Berda József

Bálint Endre Kassák Lajosnak, Budapest, 1947. febr. 23.

Kedves Kassák Mester.

Fiatalságom ösztökél arra, hogy a fiatal forradalmárral gondoljak most, akinek egy formát kereső nemzedék köszönheti biztonságát. Olyan valószínűtlen, hogy 6 évtized van Ön mögött s olyan valószínűtlen is szerepe ma: Egy süppedékeny, mocsaras, etikátlan korszakban van valaki, aki kizárólag saját lelkiismerete szerint cselekszik és cselekvése másokért van és lelkiismerete a mi útunknak ad biztonságot. Azok nevében mondok köszönetet Önnek, akik a kassáki műből tanultak élni és dolgozni a „műhelybe", melyet az örök forradalom igénye hozott létre.

További jó munkát kívánok az örökké fiatal Kassák Lajosnak.

Üdvözli híve
Bálint Endre

Kállai Ernő Kassák Lajosnak, Budapest, 1947. márc. 6.

Kedves Kassák,

mivel újfent nyavalyáskodom, nem kereshetlek fel személyesen. Tehát ezúton ajánlom figyelmedbe a következőt: Paul Kleet, aki pedig kimagaslóan nagy művész volt, nálunk jóformán alig ismerik.

Írnék róla egy tanulmányt az Alkotásba: nagyon szép fotóanyagom van hozzá. Légy szíves, válaszolj, hogy benne vagy-e. Ha igen, hány gépírásos oldal lehet a cikk és hány reprodukcióval hoznád?

Szervusz!
Kállai Ernő

Granasztói Pál Kassák Lajosnak, Budapest, 1947. márc. 17.

Kedves Barátom!

Igen nagy nehézségekkel, amelyek hivatali elfoglaltságomból és családi körülményeimből fakadnak, elkészítettem az ígért cikket és csak személyed iránti tiszteletem tett képessé arra, hogy vállalt kötelezettségemet teljesítsem.

Ennek ellenére úgy hiszem, hogy a cikk sikerült, viszont az illusztrációkkal pillanatnyilag meg vagyok akadva. Sajnos eredeti fotókról nem lehet szó, legfeljebb többé-kevésbé reprodukálható könyvillusztrációkról. Feltételezve, hogy a cikket már ismered, háromra gondolok: egy Pompei-i, egy perugiai (esetleg más olasz középkori városról) és egy párizsiról. Egy-két napon belül keresni fogom Veled az érintkezést, hogy erről beszéljünk.

Szívélyesen üdvözöl
tisztelő híved:
Granasztói Pál

Somlyó György Kassák Lajosnak, Párizs, 1947. márc. 31.

Mélyen tisztelt Szerkesztő Úr,

nagyon kérem, ne vegye tolakodásnak, hogy így kéretlenül és hivatlanul küldök kéziratot az Alkotásnak, melynek itt csak hírét hallottam. Nem tudtam ellenállni, hogy meg ne próbáljak munkatárs lenni annál a lapnál, amelynek Ön a szerkesztője. Ezért próbálkozom a mellékelt verssel, amelyet itteni kísérleteim közül legsikerültebbnek tartok. Csak arra kérem Szerkesztő Urat, ha bármilyen szempontból nem megfelelő a kézirat, értesítsen róla egy sorban, hogy rendelkezhessem vele.

Engedje meg, Szerkesztő Úr, hogy kicsit késve, innen, a végekről (vagy a világ közepéről? mert számunkra egy kicsit mind a kettőt jelenti) én is hozzájáruljak ahhoz a szép ünnepléshez, mely nálunk soha senkit még oly megérdemelten nem ért, mint most a hatvanéves Kassákot.

Mégegyszer elnézését kéri őszinte, nagyrabecsülő híve:

Somlyó György
Hotel des Balcons
3, rue Casimir Dolarigue
Paris 6

Bán Béla Kassák Lajosnak, Párizs, 1947.

Kedves Kassák elvtárs

Itt küldök egy szép verset francia eredetiben és egy fiatal költő fordításában. Azt hiszem nem kell felhívnom a figyelmét arra, hogy mit jelent ez a vers és főleg, ha a Lettres Francais-ben jelent meg. Örömömre szolgálna, ha láthatnám valami szép Picasso reprodukció mellett ezt a verset a legközelebbi Alkotásban. Gondolom, a fordítás se rossz.

Különben dolgozgatok, néha szép kiállítást látok, amilyen pl. az utóbbi időben Bonnard és Chagall volt. Az igazi munkát azonban a közeljövőben otthon fogom elkezdeni.

Sokszor üdvözlöm feleségével együtt

Bán Béla

Most jut eszembe, a fordító, Gera György szívesen küldene az Alkotás részére kiállításkritikákat és más párisi beszámolókat is. Ha érdekli a dolog írjon néhány sort az én címemre.

Lajta István Kassák Lajosnak, Párizs, 1947. nov. 5.

Igen tisztelt Főszerkesztő Úr,

remélem előző levelem és a küldött fényképeket megkapta. Most pótlólag küldöm Vörös Béla és Hajdu István fényképeit. A késés nem az én hibám.

A kiállító helyiségre vonatkozóan, szeretném, ha Főszerkesztő Úr közölné velem véleményét és szándékát.

Szivélyes üdvözlettel
Lajta István
21 rue de Poitou
Paris 3e

A Magyar Művészeti Tanács Kassák Lajosnak, Budapest, 1947. nov. 28.

Magyar Művészeti Tanács
Budapest
V. Szt. István tér 15.
Telefon: 127–797, 127–928. – 6597/1947

Tanácsunk 1947. október 23-i teljes ülésének határozata értelmében fogadja Szerkesztő Úr a Művészeti Tanács jegyzőkönyvi köszönetének nyilvánítását azokért az érdemeiért, melyeket hosszú ideig, mint a Tanács irányítója szerzett. A teljes ülés megállapította, hogy Szerkesztő Úr alelnöksége idején hónapokon keresztül vállalta és viselte a Művészeti Tanács vezetésének nehéz terhét.

A Művészeti Tanács köszönetét ezzel a jegyzőkönyvi kivonattal kívánja kifejezésre juttatni.

Tisztelettel
Kodály
elnök.

Lajta István Kassák Lajosnak, Párizs, 1948. febr. 23.

Tisztelt Főszerkesztő Úr,

mellékelem az elefántcsontról írott cikkemet. Köszönöm szíves érdeklődését dolgaim iránt. Igyekszem minél többet dolgozni és tanulni, ami elég nagy erőfeszítésbe kerül, mert Párisban művészetből idegennek megélni majdnem lehetetlen. A művészeti életben olyan sovinizmus mutatkozik, amilyen eddig itt nem volt, legalább is nem ilyen mértékben. Úgy, hogy olyan idegen sőt naturalizált művészek, akik 30–40 éve itt élnek, a legnagyobb nehézséggel küzdenek. Ez egyébként azt hiszem világjelenség, mert mindenütt a nemzeti erők összefogására törekszenek. (Még Picassoval szemben is érezhető ez, neki azonban ez már nem árt.)

Ha az anyagi és egyéb körülmények megengedik, szeretnék még legalább egy évet itt tölteni. Eddig kb. egy kiállításra való rajzot, fémdomborításokat és szoborterveket készítettem, pár hozzáértőnek megmutattam, nagyon tetszettek.

Az Union des Arts plastique felvett tagjai sorába és meghívtak a következő csoportkiállításukra. Egyéni kiállítás nagyon sokba kerül, egyelőre nem gondolhatok erre.

Igyekezni fogok az itteni művészeti életről és a szobrászat mai állásáról tanulmányt írni.

Szívélyes üdvözlettel
Lajta István
E. Lajta
122. Bd Murat
Paris 16e

Kállai Ernő Kassák Lajosnak, Budapest, 1948. márc. 16.

Kedves Kasi,

a sárgaföldig megszégyenülten és megsemmisülten közlöm veled, hogy napok hosszat tartó, ismételt próbálkozások és kínlódások ellenére sem sikerült és egyelőre nyilván egyáltalán nem sikerül a kívánt tanulmányt megírnom. Nem tudom, mi

van velem. Tény, hogy ilyen írói dugába dőlés, ilyen blama még nem ért engem. Nagyon fájlalom és restellem a dolgot, mert – hiszen észrevehetted eddig – mindig megbízható és pontos cég voltam, ha egy általad szerkesztett folyóiratba kellett írnom valamit. Mikor tegnap délben végképp meggyőződtem róla, hogy a megrendelt témával nem boldogulok, egy másik tanulmányba fogtam: „A művészet és a gépek világa". Ez a téma is sokat motoszkált bennem és ezt sikerült is megfognom. A kézirattal elkészültem, csak le kell gépelnem (kb. 5–6 gépírt oldal lesz.) Csütörtök d.e. leadom számodra a Műv. Tanácsnál. Művészeti vonatkozásban szó van benne egy részt olyan művekről (de csak általánosságban, nevek nélkül), amelyek szellemére és formavilágára a technikai civilizáció pozitív értelemben, serkentőleg, lelkesítően hatott. Jó példa erre az a Herbin kép, melyet a másik tanulmányomhoz kívántál közölni és Max Bill térplasztikája. Ezt a két fotót tehát rendelkezésedre bocsátom.

De van egy másik vonal, a technikai civilizáció észelvű szelleme és gyakorlata elleni lelki visszahatás. Erre vonatkozólag Münch, Ensor, Rouault, Picasso vannak név szerint megemlítve, majd általában az expresszionizmus és szürrealizmus. Nagyon szép Rouault-reprodukciókat Zomborinál láttam, onnan lehetne egyet klisírozni. A nálad lévő Cahiers d'Art-kötetből viszont hozhatnál egy szép Paul Kleet (a szürrealizmushoz). – Ami a tanulmányomhoz (Művészet és gépek világa) illő fényképes reprodukciókat találok itthon, azt csütörtökre leadom a számodra együtt a gépírásos cikkel. (A gépi világtól eredő formai inspirációnak még egy szép példája van nálam: egy fotómontázs. Ezt is leadom.)

Hát Kasi, bocsáss meg. Temérdek időt, kínlódást fordítottam rá, és mégis meddő volt. Pedig az a téma nekem 16 év óta központi ügyem, melyről már többször is írtam. Kívül-belül tisztában vagyok vele és íme: mégsem ment. Mintha meg lennék babonázva.

Nagyon szégyellem magam és nagyon le vagyok sújtva.

Szervusz!
Kállai Ernő

A Magyar Művészeti Tanács Kassák Lajosnak, Budapest, 1948. ápr. 26.

Magyar Művészeti Tanács
Budapest
V. Szt. István tér 15.
Telefon: 127-797, 127-928. 7922/1948.

Kassák Lajos úrnak
az „Alkotás" felelős szerkesztője,
Budapest

A Tanács 1948. március 4.-i határozata alapján a következőket kell közölnöm Szerkesztő Úrral.

Az „Alkotás" legközelebbi számától kezdődően nem a Művészeti Tanács hivatalos lapja. A lap következő száma már a „Magyar Művészet" tipográfiájához hasonlóan a cím alatt, de nem feltűnő szedéssel „A Művészeti Tanács támogatásával" szöveggel jelenjék meg.

A lap március 1-től kezdve a Művészeti Tanácstól a folyó költségvetési év végéig, azaz 1948. július 31. havonta 6.500 forint támogatásban részesül.

E támogatáson kívül az „Alkotás" és a Művészeti Tanács között fennálló jogviszonyt 1948. március 1-ei hatállyal megszűntnek kell tekinteni. Az „Alkotásnál" foglalkoztatott Budai Erzsébet március 1-ével felmondottnak tekintendő. A felmondási időre vonatkozóan a Magánalkalmazottak Szakszervezetének kollektív szerződése

az irányadó. Szerkesztő Úr és a Művészeti Tanács között a lap felelős szerkesztésével fennálló jogviszony hasonlóképpen felmondottnak tekintendő. A felmondási időre vonatkozóan az Újságíró Szövetség kollektív szerződése irányadó.

Amennyiben az Alkotás megjelenése 1948. július 31.-e után bármilyen oknál fogva lehetetlenné válik, a Művészeti Tanács a felmondás határidejéül mindenképpen 1948. március 1-ét tekinti.

A Művészeti Tanács tudomásul veszi, hogy a lap felelős szerkesztője továbbra is Ön, felelős kiadója pedig Szőnyi Kálmán pénzügymin. min. titkár lesz.

A Művészeti Tanács értesíti Szerkesztő Urat, hogy a lap kiadásával kapcsolatban a március 1-ei határidőn túl semmiféle anyagi kötelezettséget a nyújtott támogatáson túl nem vállal, azokért kizáróan a lap felelős kiadója személyesen felel.

Egyben közlöm, hogy a Tanács 1948. ápr. 22-i vegyes hetes tanácsi határozata alapján a nyújtott 6.500 forintos havi subvencióból nem fizethető ki tiszteletdíj arra az időre, amelyre a Tanács a felmondás összegét egyszeresen jelen felmondólevél értelmében kifizeti.

Kérem, hogy fentieket jelen levelünk másolatán elismerni és tudomásul venni szíveskedjék.

Tisztelettel
Kadosa Pál
elnök h. alelnök

DOMOKOS MÁTYÁS

KIHŰLT NYOMON ÉGŐ INDULATTAL

Mándy Iván: Magukra maradtak

Bár eredetiségét, írói világának, hangjának különös újdonságát az értők kezdettől fogva érzékelték, irodalmi közvéleményünk mégis sokáig a magyar „ködlovagok" folytatójának tekintette inkább Mándy Ivánt, s nem alaptalanul. Hiszen a Mándy-novellák jellegzetes színtereit: a régi Teleki tér bódésorait, a Józsefváros vagy a Ferencváros omladozó-málladozó gipsz-szecessziójú bérházakkal szegélyezett utcácskáit, a nevelőnők és bölcsészlányok csivitelésétől hangos Múzeum kertet, no meg a Károlyi kert környékét, a tükrös kávéházak és a Mátyás téri kifőzdék és kiskocsmák tenyészetét, de talán még a tribünök árnyékát is a magyar ködlovagok rajzolták föl először – elsősorban az *Aranykéz utcai szép napok*at és a *Pesti album*ot író Krúdy Gyula – a pestbudai világvárossal együtt született, modern magyar elbeszélő irodalom geográfiai abroszára. S kétségtelen az is, hogy Zsámboky valamiképpen vérrokona Rezeda Kázmérnak, Pipacs bácsi Bennek, az elcsapott zsokénak, aminthogy a többi Mándy-hősök is abból a nagyobb családból származnak, akiknek a figuráit, nemzedékekkel korábban, Török Gyula, Lovik, Ambrus, Szini és a Cholnoky-fivérek írói képzelete igézte a papirosra a század első évtizedeiben. (Bár az Opra-fivérekre, Blumra, a fagylaltosra, a Rézangyal vendégeire, például Turcsányira, aztán Bulldog Radóra, az állástalan ügynökre és Csempe-Pempére gondolva bizonyára pontosabb hősök helyett alakokról, vagy ha tetszik: szakadt fazonokról beszélni.)

A közös irodalmi családfa lombja azonban sokáig árnyékot is vetett a Mándy-jelenség-eredetiség egyik alapvető karaktervonására, amely egyszersmind az ő egyéni írói determinációját is magában rejti. Arra a – hetvenes, de még inkább a nyolcvanas években tetőződő – folyamatra gondolok, amelyből csakugyan napnál világosabban kiderül, hogy a kortársi magyar prózában a legmerészebb újító, a prózai kifejezés lehetőségeinek talán legvakmerőbb – és szuverén írói világa kiteljesítése szempontjából legeredményesebb – kísérletezője éppen az a Mándy Iván, aki úgynevezett modern íróknál alig tapasztalható következetességgel és makacs hűséggel ragaszkodik a „régi anyaghoz": idestova félévszázados írói világához.

Ez a paradox jelenség a „régi idők" és Zsámboky mozija, meg az „álom a színházról" megszületése óta egyre fénylőbben bontakozik ki; amióta Mándy Iván elkezdte írni, a hagyományos elbeszélés kényszereinek valamennyi ballasztját levetve visszaidézni, saját életműve spiritisztájaként szinte, írói világának helyszíneit, amelyeken ez a világ felépült és elpörölhetetlenül az ő nevére íródott az irodalomtörténet telekkönyvében. Írói anyagával, kellékeivel és legendás cetlijeivel együtt, amelyek ennek a világnak verrejtékkel és neurózissal összehordott téglái és építőkockái; a Schöpflin által „szorgalmas méhecské"-nek mondott író cellasejtjei. – *A mosoda, A lift, A trafik, A bútorok, A villamos,* a *Mosdók, vécék* voltak a „hívójelei" ezeknek a színtereknek, amelyeket *Tájak, az én tájaim* című könyvében fogott egybe 1981-ben, s amelyek úgy őrzik Mándy személyes életének a lenyomatát, a jellegzetes Mándy-figurák ujjlenyomatával, lábnyomával együtt: egykori jelenlétük emlékét, a kihalt szivarfüst szagát legalább, mint a klasszikus bűnügyi regények színhelyei egy-egy bűnténynek a nyomok alapján valószínűsíthető eseményeit. Bizony ócska kis hasonlat ez, de talán megengedhető arról az íróról szólván, aki maga is megbecsüli – és megnemesíti! – az ócska anyagokat.

E furcsa, döbbenetesen szuggesztív és műfajilag beskatulyázhatatlan szövegképződmények, a lírai nosztalgiák ezüstjével csillogó és ugyanakkor szinte elviselhetetlen

NÉMETH G. BÉLA

KASSÁK KLASSZICIZÁLÓDÁSA

(Költészet a meditáció s a kontempláció jegyében)

1. Vannak szavak, amelyeknek jelentéslehetősége s értékjelentése a szokottnál is inkább széthajlik. Olyannyira, hogy már nem is széthajlásról, hanem egymást tagadó jelentésértékekről van szó. Jó példa lehet rá a főnevesült *autodidakta* melléknév. A kijárt iskoláira, a kapott végbizonyítványára hiú ember száján többnyire a kicsinylés summázó jelzése; az összefogatlan és rendezetlen, a szerkezettelen és szervetlen ismeretek tarka egyvelegének egyenértékűje. A szó ellenkező jelentése szinte egészen elhomályosult az uniformizáló, iskolás műveltségkultusz gondolattalan sodrában. Pedig vannak szintjei és területei az életnek, amelyeken ennek a jelentésnek az elhalványult ellentétes sarkpontja az igazán fontos. Így a költészet, így az elmélkedés, így az ízlés, az ítélkezés szintjén és területén. Arany János találó gyámoltalansággal – vagy tán inkább nagyonis tudatos hangsúlyozással – *öntanulónak* fordította s vállalta magára ezt a jelzőt. Mert hogy bizonyos fokon túl, bizonyos körben az iskola egyenruhás tudása már nem tudás, már nem értés, már nem megelégítése a szellemnek, a léleknek.

Vannak ismét más szavak, amelyek jelentésének viszont fontossága vész el egy-egy időszak, vagy akár egész történeti korszakok tudatában. Sőt, gyanússá is lesznek ezek a szavak, esetleg olyannyira, hogy midőn hiányuk újra sürget, némi szemérmes, kendőző kerülővel lopjuk vissza őket a közhasználatba. Azt a szót, azt a fogalmat például, amelyet két oly eredeti értelemben, azaz a *cultura animi* értelmében művelt fő, mint Augustinus (pl. Vallomások III. 6. 11.) és Hugo StVictor (De modo dicendi et meditandi), s két oly, a valódi gondolkodás előfeltételének, a kétkedés folytonos önkontrolljának jegyében töprengő, mint Descartes (Meditationes) és Kant (Logik § 120) a cogito tudatos indítójaként és végső szűrőjeként tekintett, azt a szót, azt a fogalmat az egyébként nagyszerű, ám tudományában talán túlságosan is elhitt, logikájában talán túlságosan is önhitt 19. század szinte egészen elfelejtette. A *meditáció* ez a szó, ez a fogalom. Századunk elejének nem mindig kristályos áradású, de nagyon is fontos kérdéseket görgető pszichológiája hozta újra vissza a szellemi világ mélyáramába (pl. P. Desauer, H. Dumoulin, J. B. Lotz, Benoit, C. G. Jung, K. Dürkheim, K. Tilmann, E. Goffman stb., stb.).

Ez a két fogalom, kivált pedig ennek a két fogalomnak az összekapcsolódása a szellem, a lélek életének kevés területén válik oly fontossá ez időben, mint a költészetén, különösen a lírai költészetén. S kevés hazai költő pályáján lehet jelentőségének kirajzolódását, súlyának növekedését érzékelhetőbben követni, mint Kassákén. Mert az öntanulás folyamatában kevés költő jutott el a meditáció oly egyre mélyebb és lényegibb rétegeibe, mint ő. Az ő öntanulása az élet külső rétegeiből egyre beljebb haladt abban a törekvésében, hogy a világot tanulja meg elhelyezni a maga egyedi létezésében, s a maga egyedi létezésének legbensőbb mozzanatait tanulja meg belérendezni a világba. Ez a soha el nem fáradó autodidakta erőfeszítés, s ennek egyre bensőbb és mélyebb járatú menete határozza meg költészetének alakulását, mert költészete nem egyéb, mint ennek az erőfeszítésnek, ennek a meditációnak kontemplációvá tárgyiasult megjelenülése. Ha nagyszerű prózakötetének: belső alakulása külső körülményei e ragyogó tárgyi rajzának az *Egy ember élete* szerényen egyszerű és gőgösen nagyigényű címet adta, költeményei összességének az *Egy tudat alakulása, egy lélek útja* nem kevésbé szerény és nem kevésbé gőgös címet adhatta volna.

Páratlanul nagyigényű szellem volt; páratlanul nagy erőfeszítésű és őszinteségű lélek. Irodalomtörténeteink többnyire igazságtalanok vele. S többnyire akaratlanul és jószándékúan azok. Mert rendszerint korai korszakainak irányzati úttörését hangoztatják fő-fő érdemeként. Bizonyos joggal, persze, hiszen a magyar irodalomban az első világháború körül egymásra torlódó izmusoknak ő volt nemcsak elsőszámú ügyvivője, hanem belőlük nagyot alkotó mestere is, akinek ekkori hozadékából József Attila s József Attila szinte minden nemzedéktársa és utóda bőven merített szinte egészen máig. Csakhogy Kassák érett férfiesztendeiben is nagy költő, magával ragadó lírikus volt. Vagy éppen ekkor lett nemcsak magával ragadó, hanem éppen megrendítő is. Akkor, amikor már rég maga mögött hagyta a kihívó kísérletezés kifogyhatatlan leleményű gesztusait, ám magával hozta e gesztusok immár szelíddé mélyült lelki indítékait s most már arannyá érett mesterségbeli gyümölcseit. Önnön emberi lényegének folytonos meditáló tanulása volt ez s megjelenítése tanulása nyomán – meditációja szülte eszközeivel – belátott lehetőségeinek, vállalható törekvéseinek, életszabta határainak, de egyben meg nem valósulható vágyai fönntartásának is.

Az ifjú Kassák nagyon is ismerni, tudni vélte önmagát s nagyon is csalhatatlan biztosítéknak elveit, lebírhatatlannak vágyait, korlátlannak lehetőségeit. A maga nevében szólt, de egy, a diadalát már előre átélt hatalmas históriai kórus tagjaként mondta himnuszait és ódáit, szabadon, önként és természetszerűen válogatva és oltva egymásba a *mi* és az *én* valójában egymástól oly távoleső névmásait:

Rest árnyéka bennem Jézus ájuló testének:
ó Szomorúság. Lásd, a szakadt, fekete városokban,
hol most a kadáverek kék rózsái illatoznak
s csak a legyek bús falánxa vándorol ide-oda a csöndben,
én a szüzek bűnbeesésére kóstolom a mustot
s az új Messiások elé harangozok,
kiket majd a század telt ütere dob ki a fórumokra.

Én most az Öröm égi bokraiba takaródzom –
s nekem már nincs semmi: ami van s csak az van: ami nincsen.
A hűlt romokon Énem új arcát énekelem
s a rónák kiserkent zöldjét, a hegyek fehér gleccsereit,
nyers, keveredő tömegeikkel a roppant metropoliszokat
s külön a kovácsok öklét, a bankárok sárga tigrisszemeit,
a leszálló búvárt, a kertészt s a kötélidegzetű pilótát.

Az élet billió lehetőségét csapolom magamból
s a nevetés aranyvillája koppan a fogaimon.
Az öröm és az akarat bitangoló híme vagyok,
s bolond csikó, tág cimpákkal nyerítek az időkbe:
hol majd Vesztália mély acélhámorai dalolnak nekünk
s igás ökrei után a vad, kunsági paraszt,
Pétervár 1905-je, a champagnei víg szüretelők –
s ó lásd! az én részeg, utcai nyelvem is, ki most
elsőnek dobja be magát az új földre.

(Örömhöz)

2. Most immár azonban megtapasztalta, végigelmélkedte, tudta, hogy csak az érzelmek fölfokozott lázának rövid pillanataiban, s azoknak is többnyire csak látszataiban, egy ez a kettő. Prófétáló öncsalás, demagóg ámítás, zsarnoki balekfogás egybemosásuk, amelynek mindkettő súlyosan kárát vallja, a *mi* is, az *én* is, az *egyén* is, a *társadalom* is. Hosszú és nehéz, magányos és egyedi út vezetett idáig. Húsz esztendős küszködés.

Negyvenes évekbeli első kötetében van jelen mint jellegzetes és mint uralkodó ez az új hang, s állandósul az az önmagához való s az a világhoz való viszony s a kettő kapcsolatából szülemlő ama számbavevő és minősítő, amaz átélő és elfogadó modális elem, hangnem, hanghordozás, amelynek jegyében nagyon jellegzetes és nagyon egyéni *klasszicizálódása* végbemegy.

Ez a klasszicizálódás a versnyelv tekintetében a *magánbeszéd*, a belsőbeszéd, a monológ jegyeinek, jellegzetességeinek hangsúlyos jelenlétével nyeri el egyedi formáját. Mégpedig azáltal, hogy egyszerre viseli magán a tárgytalanul szemlélődve meditáló lélek spontaneitását is, s e meditációnak tárgy köré magvasuló, szerkezetszerűvé váló, koherenciát nyerő tudatos *kontemplációvá* alakulását is.

A szerkezetszerűvé válás, a tárgy köré magvasulás, a koherencianyerés legfőbb nyelvi, nyelvlélektani eszköze a mondatformák válogatásának és alakításának, illetőleg az asszociációs folyamatok szcenikává, szószerkezetekké, képekké, metaforákká képzésének miként je.

Az első ezúttal különösen fontos. Mert Kassák most is *„szabadverset"* ír. Csakhogy mondatszerkesztése most többnyire úgy tagolódik, hogy egy vagy két szorosan egybetartozó mondat alkot egy-egy strófányi egységet. Számtalanszor már rá is játszik három, négy vagy hatsoros szakaszokra, sőt, nem egyszer egészen zárt strófarendekre is, mint amilyen pl. a szonetté. Mondatai belső tagolása inkább hullámzó, mint lüktető, inkább hosszú, láncszerűen kapcsoló, mint idegesen szaggatott vagy tördelt, inkább kitartott melódiát ad ki, mint pattogó ritmust vagy zsúfolt, ütemes zörejességet. Értelemszerűen legtöbbször akkor is kijelentő, ha forma szerint avagy mellékmondataiban kérdő, óhajtó, felkiáltó. S értelemszerűen többnyire akkor is jelenidejű, ha a praesens historicum valamely válfajával szólal meg. Ez a kijelentő, ez a jelenidős vers hangosan olvasva majd mindig *recitáló*, szép szonoritású dikciót sugall.

Pontosan beléillik ebbe az asszociációs folyamatok kezelése. Rendszerint kicsi első személyű szcénákat bontakoztat önmagát vagy szemlélődése tárgyát reprezentáló, regisztráló eljárású, laza cselekménylogikájú, rendesen jelképesen is érthető történés- vagy látványsorrá, -sorozattá. Szorosan egymás mellől mindkettőre egy-egy példát; előbb az első személyűre:

Szegény öreg ember, zsákkal a vállamon s bottal a kezemben
vándorolok faluról-falura, városról-városra
s míg így magányosan fogyasztom az utat, árva fejem felett
zúdul a szél s remegnek a felhők, az ég dús lombjai.

Mikor elhagytam hazámat, ifjú voltam s látngoltak a kertek
ó Istenem, ki emlékszel rám, kegyelmezz még ez őszön
nyisd meg előttem az idegen ház kapuját s hogy el ne hulljak
találj elém gyűszűnyi rumot s csipetnyi kenyeret.

Ma-holnap úgyis vége az egésznek, mély csönd lesz körülöttem
nem látom a napot s az órák nélkülem futnak tovább
ki megteheted, ha szépen kérnek, add, hogy ne fázzak át nagyon
erősítsd inaim, segíts nyitva tartani a szemem.

Odahagytam őseim és nem szaporítottam a világot
de kinek mi kára ebből s hiába is panaszolnám
hogy nincs hazám és nincsen tanyám s jól tudom, nem is lesz már soha
szegény és magányos vagyok, hogyan lelhetném meg nyugalmam?

(Őszi iradalom)

Majd a harmadik személyűre:

Egy paraszt üti lovát az útközépen
csattog az ostor és állja a vén gebe
szeméből a bánat könnyei csurognak
és eltakarják előle a világot.

Vásárra indultak a kék hajnalórán
de hull és locsog az eső szakadatlan
mindketten érzik, vége már a szép napnak
hazavágynak, de hogy térjenek vissza igy
ázott holmival és üres tarisznyával.

Ó, az ősz, a vak ég szemfedő felettük
s a népség, ki velük indult, baktat tovább
nem is hallja már a zuhogó vizekben
a roskadó állat még egyszer felnyerit
Istennek igazságát kéri a földre.

(Őszi kép)

A középpontinak számító, az asszociálásban meghatározó szerepű kép-, jelenet-, történésmozzanat többnyire életkori, évszaki, társviszonyulási, sorsmozzanatos, erős szociális telítettségű motívum, nagy hangulati kisugárzással. A társítás távolról sem oly meghökkentő, mint kezdő bécsi tartózkodása idején, nem is olyan burjánzóan szerteindázó, mint a hosszú, fél- s álepikus versek korszakában, s nem is olyan publicisztikusan hirdető retorikájú, mint a forradalmak előtti, a *Mesteremberek* s az *Örömhöz* születési szakaszában. Bölcs, szelíd, részvétes közelítésű, ugyanakkor megvesztegethetetlen ön- és embermegfigyelésű magatartás jellemzi a beszélő, a költő társító, asszociációs magatartását, mely rendesen erősen érzelmi is, sőt néha indulati is, de szinte sohasem szentimentális.

Egyfajta enumerációja, elsősorolása, regiszterbe, lajstrombavétele ez a világnak saját lelki tapasztalatán átszűrve; és egyfajta mozgóképsora, fényárnyékjátéka lelkének a világ körbe forgó ernyőjére vetítve. Ha indulat vegyül atmoszférájába, még ezidőben is itt-ott orációba csap át végtelen monológja, bár sokkal gyakrabban csöndes lamentációba, vagy éppen visszafogott jeremiádba. Amivel leginkább jellemezni lehet lelki, hangnemi, hanghordozási tekintetben ezt az egyre tömörebbé s egyszerűbbé váló költészetet, az az öregedő férfi elégikus *soliloquiája*, szomorkássággal átvont magának s magával való szólása. A lélektan jól tudja, hogy az öregedésről nem a már valóban öregek szoktak igazán mély megindultsággal és fölindultsággal, mélabúval és szorongással szólni, hanem azok, akik éppen az átlépő éveket tapossák (pl. A. T. Walford–J. E. Birren: Decision Making and Age, Basel – New York, 1969.).

3. Van azonban ennek a melankóliának, ennek az elégikus soliloquiának egészen sajátos, egyedi vonása: emelkedett áhítata, áhítatos emelkedettsége. Tőle magától tudjuk, hogy igazán Berzsenyi olvasásakor jött rá ifjú éveiben, fiatal gyárimunkásként arra, hogy ő nem lehet vers nélkül, s arra is, hogy milyen vers nélkül nem élhet ő. Berzsenyi ódai, majd egyre inkább elégiko-ódai hanghordozása töltötte be. Ha korábban a *Magyarokhoz* s a *Fohászkodás* nagyszerű retorikájának hanghordozása zengett benne vissza, most *A közelítő tél* s a *Levéltöredék* kantábiléjának, illetőleg parlandójának lágy dalolása búg egyre föl verseiben. Saját hang és hanghordozás ez, persze. Jól ismerjük, hogy nagy költők más nagy költőkre mily más-más módon hatnak gyakran egy egész életen át alakítólag. Elég itt arra utalni, hogy minden irodalomtörténet nyomatékkal említi meg, mily nagy hatással volt Stefan Georgéra is, Georg Traklra is Hölderlin ünnepi bensőségessége, de egynek sem jut eszébe e két hatásbefogadót rokonnak tartani, s velük kapcsolatban utánzást vagy éppen epigonizmust

emlegetni. Az tölti el éppen – mondhatnák – *a tragikuson túli* elfogadó elégiával ezt a költészetet, hogy valami egyetemes sorsközösség figyelmes s résztvevő áhítata, religiozitása, panteizmusa hatja át minden élővel, azaz minden szenvedővel való együttérzésében. S ez segíti minden keserűn túl egyben bizonyos gyönyörűséghez. S ez a gyönyörűség számára a költészet igazi nagysága és értelme: gyönyörködni abban, hogy meg tudjuk nevezni a történéseket és a dolgokat, hogy el tudjuk mondani értető szavakkal lelkünk világának zajlását, sorsunk atmoszférájának hullámverését. S ez által némileg úrrá is lehetünk rajta s némileg formálhatjuk is azt.

(Föl lehet persze tenni a kérdést, s talán föl is kell tenni, van-e indítását, céljátértelmét tekintve valódi monológ, magánbeszéd, belsőbeszéd. A Freudot, egyáltalán a tisztán biológikus-anatomiai indítású lélektant meghaladni kívánó pszichológusok közül sokan vallják, hogy nincs. Egyikük, Viktor Frankl, kicsit heideggeries, kicsit ágostonias fogalmazással azt mondja: a létezés, illetőleg a létezés egészét kitevő életek s a létezés egészét teremtő erők szólítják meg az embert, hogy beszéljen a létezésben elfoglalt helyéről, feleljen a létezésben magának talált értelemről (Man's Search for Meaning). Amit egyszerűbbre, köznapibbra talán úgy lehetne fordítani, hogy az egyes embert a maga s a mások sorsáról fölhalmozódott értelmi-érzelmi tapasztalatának súlya kényszeríti az értelem kérdésének fölvetésére s válaszolásra. S a válaszolás így szükségszerűen magának is, másoknak is szól. Hasonlóképp vélekednek más oldalról a nyelvlélektan fenomenológiai s kommunikációelméleti művelői is: a beszéd eleve magában hordozza a megszólítás, a felelés, a közlés, az értelmi-érzelmi kapcsolatkeresés vágyát, szándékát.)

S ahogy fiatal korában Kassák gyökeresen és azonnal hitte és akarta nemcsak megérteni, de megváltoztatni és megváltani is a világot, most sztoicizmussal, testvéries kéznyújtó segítéssel önlelke értését s világa értését nyújtja embertársainak, mindenkinek, de mégis mindenek előtt s mindenek fölött a megszomorítottaknak és megalázottaknak. A szociális, vagy ha tetszik, a szocialista Kassák soha nem tűnik el, csak immár tudja, hogy a világot jóvá soha nem lehet tenni, de jobbá lehet és kell is formálni. S ehhez a maga körében minden eszközt nemcsak szabad, de kell is használnia.

4. S ezzel a „szabad"-dal klasszicizálódásának egy belsőbb eleméhez jutottunk. Meditációs, asszociációs folyamatainak egy nagyon jellegzetes, kontemplációra váltó, koherenciát teremtő eleméhez. Kassák ekkori verseiben fölötte sok a saját félmúltja és jelene nagy költeményeiből, nagy szerzőitől átszűrődött, áthasonított, egészen egyedien sajáttá tett kép és metafora, szólam és szöveg. Verselésének, „szabadversének" van legnagyobb része abban, hogy ezek saját műve egyedi karakterű részeivé válnak.

A szabadvers mibenlétéről kötetek sorát, kisebb könyvtárnyit vitáztak egybe költők és elméleti emberek egyaránt. Az bizonyos, hogy jó szabadverset, a „nagy vers" kategóriájába osztható szabadverset legalább olyan nehéz alkotni, mint valamely átöröklött mértékbe vagy annak valamily módosított variációjába fogottat. Azoknak az ún. szabadverseknek, amelyeket manapság világszerte dömpingben közölnek a lapok, valójában alig van közük a vershez; jó, ha tízegynéhány százalékra tehetjük belőlük a versnek tekinthetőket. Nagy jóakarattal többségét pusztán prózába fogott „költeménynek", sorokra szaggatott, lírikus prózai szövegnek nevezhetjük. Mert a vers lényege, *a mértékesség*, mely jelentésfunkciót hordozó beszédritmus-szabályt követ s hasonló feladattal valaminő *variációsan fokozó ismétlést* érvényesít, hiányzik belőle. A századfordulós-századelős Európát elborító szabadvers – nem annyira Whitman, mint inkább a Zarathustra sugalmára – éppen a versbeszéd természetességét, őszinteségét, igazságát igyekezett visszanyerni azáltal, hogy az átöröklött, már számtalan egyéb jelentést hordozott s így hamisító sablonnak érzett versbeszédmértéket olyan egyszeri s egyedi beszédmértékkel törekedett fölváltani, amely abból az egyetlen alkalomból, abból az egyetlen jelestéshordozó funkcióból születik, amely éppen megszólalásra ösztönzi a költőt.

Van persze ennek az enumerációs előadásnak, ennek a regisztráló számbavételnek, ennek a szakadatlan meditációnak veszélye is a költőre, s ezt Kassák sem mindig

kerülte el. A meditáció nem magvasul kontemplációvá, az elősorolás nem tömörül tárgy köré, a beszédfolyamat nem válik műalkotást teremtő koherens szerkezetté, kellő mértékességet érvényesítő, határozott versbeszéddé. S ezek hiánya majd mindig azzal fenyeget, hogy a szerző termése roppantul felduzzad s egyúttal meglehetősen egyenetlen esztétikai értékszintűvé is lesz. Nem tagadható, hogy Kassák 40-es évekkel kezdődő életművében, bár szinte minden darabjában fölvillannak megragadó sorok vagy inkább mondatkötegek és monológegységek, meglehetősen nagy azoknak a daraboknak a száma, amelyek inkább csak fölkeltik a műalkotás iránti várakozást és igényt, mint ki is elégítik azt. Lehetne, persze, úgy is fölfogni, hogy az egyes köteteket vagy éppen az ezutáni egész életművet kell egy meditációs-kontemplációs magánbeszédnek tekinteni. Ez azonban afféle esztétikai pia fraus volna, s szükség sincs rá. Annyi szépteljességű vers került ki keze alól ez időben is, hogy ama gyengébb közbeeséket, amelyek nem lépik át a valódi versbeszéd küszöbét, nyugodtan ébredő, érlelő, mintaformáló készületnek lehet tekinteni. Annál is inkább, mivel ezekben is föl-föltetszik az, ami a nagy vers sajátja, a transzcendálás, az átmutatás. Mégpedig ezekben a fölsejlésekben is másként, mint fiatal éveiben. Akkor társadalmias egyetemességre mutatott át a versegész legjobb darabjaiban; most ez kibővül minden élők és létezők univerzalitására, s az őket mozgató és fönntartó erőkre. Nemcsak, s tán nem is elsősorban ama verseiben, melyekben valamely liturgikus beszédformát, például könyörgést, zsoltárt, bűnvallást, hálaadást alakít verssé, hanem azokban, amelyekben akár első személyűen, akár átképzeléses-jelképies módon teljes emberi sorsszituációt sikerül megrajzolnia és elősorolnia, regisztrálnia és recitálnia.

5. Ennek a kései Kassáknak kétségtelenül nem volt olyan hatása a magyar líra alakulásmenetére, mint a korábbinak. Sőt, bizonyosan vannak – az irodalomtörténeti munkák ezt tanúsítják –, akik kétségbevonják, hogy bármiféle hatást gyakorolt ekkor. Ezt, a hetvenes évek verseit olvasva, nyilván nem lehet elfogadni. Az azonban alighanem bizonyos, hogy Kassák alkotásmódjában közeledett, némileg párhuzamossá lett, belészövődött a Nyugat utolsó nemzedékének abba a versbeszédformálási irányába, lírai stílusába, amely az avantgard törekvéseket, az expresszionizmust, főleg pedig a szürrealizmust klasszicizálta úgy, ahogy az Trakl, Lawrence, Yeats, Reverdy (stb.) műveiben is látható, s ahogy nálunk talán leginkább az érett Jékelynél láthatjuk ezt. Arról van tehát inkább szó, hogy azt, amit Kassák korábban képviselt, megszűrve fölvette a magyar líra jelentős része, s összeolvasztotta a hagyományos, mértékelt lírai megnyilatkozási formákkal; Kassák viszont ennek a hagyományos megnyilatkozási formának nyelvéből, szerkesztési módszeréből tett egyre többet magáévá. Így lett nemcsak úttörője, de hagyományba illesztője is a századelő nagy költői forradalmának. S voltaképp segítője annak, amit – más oldalról – Babits igyekezett megvalósítani: a szokásos életrajzias lírát meditációs-kontemplációs lírává tágítani.

Egyazon idő jelentős költőinek, jelentős szellemeinek útjai történeti távon valahol rendszerint összefutnak.

KASSÁK LAJOS

Új Művészet
2004. Ápr. XV/4.

3. dd.

117 • KASSÁK LAJOS (1887–1967)

Kompozíció

28 × 22,5 cm
Olaj, vászon
J. b. l.: Kassák
MNG 9458
Kiállítva: Denise René Galéria, Párizs, 1960, 1963
Kikiáltási ár: 2 500 000 Ft

IRODALOM:
Louis Kassák. Galerie Denise René Paris 1960, 1963, 1967
Dévényi Iván. Kassák a képzőművész. Vigília, 1963.1.
Bori Imre-Körner Éva: Kassák irodalma és festészete. Bp. 1967
Kassák Lajos emlékkiállítás. István király Múzeum, Székesfehérvár 1968
Kassák életműkiállítás. Debrecen 1969, (Bevezető: Perneczky Géza)
Rónay György: Kassák Lajos. Bp. 1971
Passuth Krisztina: Magyar művészek az európai avantgarde-ban. Bp.1974
Szabó Júlia: A magyar aktivizmus művészete. Bp. 1981
Kassák Lajos emlékkiállítás. MNG. Bp. 1987

Kassák Lajos képzőművészeti munkássága mindmáig izgalmas téma a kutatók számára. Sokan írtak a magyar aktivista mozgalom elindítójáról, a művészeti forradalom szervező egyéniségéről, a formaújító költőről és avantgárd lapszerkesztőről. Ismertek az emigrációs évek nemzetközi kapcsolatai, Kassák elméleti és irodalmi tevékenysége. A húszas évek szellemiségével azonosulva szinte egyik napról a másikra a dadaista képversek alkotója konstruktivista képarchitektúrákat kezdett festeni. Kidolgozta a síkgometrikus formálás teóriáját. A hagyományos festőszerepet a létmodelleket teremtő konstruktőr radikális alakja váltotta fel. Kisméretű, többnyire kartonra festett képein színes síkidomok összeépítéséből erőteljes formakonstrukciók születtek. Képarchitektúráit nem annyira műalkotásoknak, mint inkább a korszerű alkotói gondolkodás manifeszt megjelenítőinek tekintette.

Bécsből hazatérve az itthoni közeg értetlenül fogadta modern törekvéseit. Képzőművészeti aktivitása fokozatosan háttérbe szorult. Elvesztette szakmai kapcsolatait a nyugati világgal, s lassanként maga sem tulajdonított különösebb jelentőséget korai festményeinek. Az ötvenes évek közepétől-végétől kezdődött meg – különösen Nyugat-Európából kiindulva – a húszas évek avantgárd művészeit felfedező hullám. A korabeli Magyarországon Kassákot íróként, irodalmárként tartották számon. A hivatalos művészeti életből kiszorult, belső emigrációba kényszerült. Gadányi Jenő festőbarátja közreműködésével kezdett ismét rajzolgatni, természeti stúdiumokat készíteni. A külföldről sorra érkező kiállítási igények terelték ismét a festői pályára. Absztrakt festészetének e második korszaka az ötvenes évek végétől kezdődött. A korai feszes képi struktúrákkal szemben időskori piktúrája jóval lágyabb, személyesebb. Előkerültek ismét a geometrikus alakzatok, de a szögletes formák többnyire lírai gesztusokkal oldódnak.

Aukciós képünkön felismerhetők a húszas évek formai idézetei. Az ötvenes évekbeli vásznakhoz képest ezúttal kisebb felületen megjelenő négyszögek és vonalstruktúrák a vidéki (békásmegyeri) épületegyüttesek geometrizált átírásaként is értelmezhetők. A kép rusztikus megformáltsága és a személyes kézjegyek vállalt szabálytalanságai Kassák késői festészetének ismérvei. Az artisztikus színhasználat igénye is a korszak lírai alkotásainak sajátja.

Korai és késői műveit – egy töretlen alkotófolyamat részeiként – szerette együtt bemutatni.

A festői életmű közel harmincéves kényszerű megszakadásával azonban az ötvenes évek közepétől új korszak, egy sajátos karakterű, izgalmas piktúra született.

G. M.

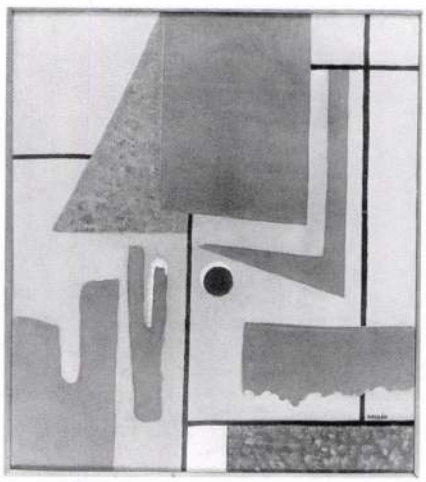

Kassák Lajos: Kompozíció Olaj, vászon J. j. l.: Kassák

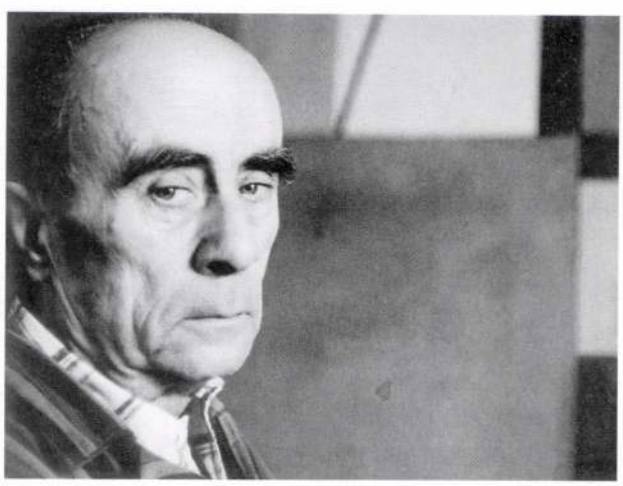

Kassák Lajos időskori portréja →

115

115 • GYARMATHY TIHAMÉR
(1915–)

Régi ház emléke

60 × 80 cm
Olaj, vászon
J. hátoldalán: Gyarmathy 1968
Hátoldalán a Műcsarnok
kiállítási címkéje
Kikiáltási ár: 250 000 Ft

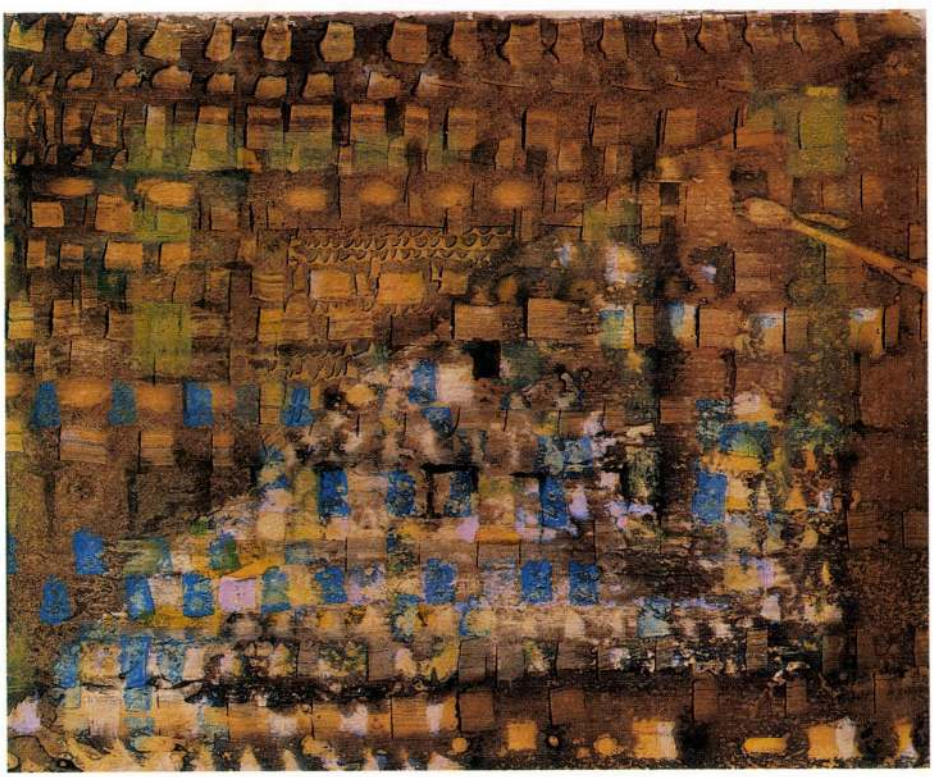

116

116 • GYARMATHY TIHAMÉR
(1915–)

Kék kompozíció I./ 1977

29 × 37,5 cm
Olaj, papír
J. n.
Hátoldalán: Oeuvre-katatalógus
szám: 77/32
Kikiáltási ár: 80 000 Ft

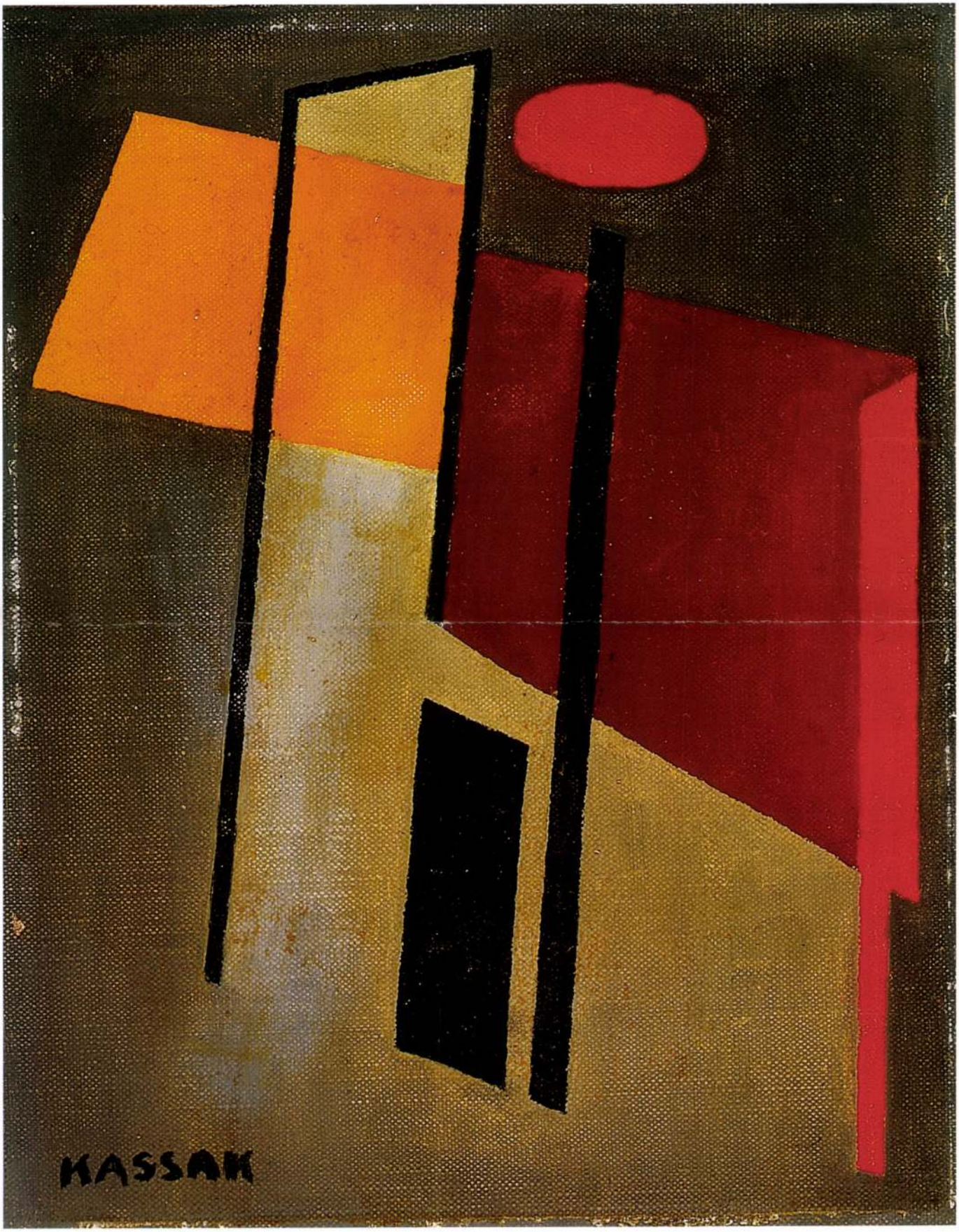

117

118

119

118 • LÁSZLÓ FÜLÖP (1869–1937)

Fák

32,5 × 41 cm
Olaj, vászon, kartonon
J. j. l.: Ph László 1935 II.
Hátoldalán sajátkezű felirat
Kikiáltási ár: 120 000 Ft

119 • LÁSZLÓ FÜLÖP (1869–1937)

Harmonikázó

75 × 51 cm
Olaj, karton
J. j. l.: Ph de László 1906
Kikiáltási ár: 350 000 Ft

120 • IVÁNYI GRÜNWALD BÉLA (1867–1940) →

Bajuszos úr

105,5 × 64 cm
Olaj, vászon
J. b. l.: Iványi Grünwald Béla 1909
Kikiáltási ár: 350 000 Ft

KASSÁK LAJOS

Új Művészet
2004. March
XV. évf. 3.

13. oldal

Kassák Lajos

1919. február 20.-án Aktivizmus c. programot adó előadásával megalakította a magyar aktivisták csoportját. Józsa Farkas részletet közöl ebből a beszédből. Az Aktivizmus terminológiája 1914 végén keletkezett és Kurt Hiller nevéhez fűződik, a Das Ziel első évkönyvében fejtette ki.

Józsa Farkas: Kassák Lajos és a német aktivizmus 47-50. l.

Somogy, 1987. 2. sz. 47. l.

Bárka Kikötő

a Ráday utcában

A MŰVÉSZETEK VÖLGYE
A MŰVÉSZETEK UTCÁJÁBAN

2003. augusztus 29-31.

A Művészetek Völgyéből a Ferencvárosba!
A tíznapos összművészeti fesztivál keresztmetszetét mutatja be a Bárka Színház 2003 augusztusának utolsó hétvégéjén a Ráday utcában és a Bakáts téren.

augusztus 29. ▸ péntek

17.00 ▸ **FENEVADAK AZ UTCÁN** ▸ **Bab Társulat** (utcaszínház)
18.00 ▸ **KIKÖTŐ-MEGNYITÓ**
▸ **KONCZ ZSUZSA KIÁLLÍTÁSMEGNYITÓ**
▸ fotók a Bárka Színház előadásairól *(Fotocella kávézó)*
KASSAY RÓBERT KIÁLLÍTÁSMEGNYITÓ
▸ fotók a Művészetek Völgyéből, Puláról
18.30 ▸ **(NEM)MINDENNAPI IRODALOM**
▸ Felolvas / Beszélget **Závada Pál** és **Nádasdy Ádám**
20.00 ▸ **FOLKESTRA KONCERT**

augusztus 30. ▸ szombat

11.00 ▸ **TÁLTOSJÁTÉK** ▸ **Kompánia Társulat** (gyerekelőadás)
16.30 ▸ **JELENETEK EGY HÁZASSÁGBÓL / A HÁROM KÍVÁNSÁG**
▸ **Bab Társulat** (utcaszínház)
17.30 ▸ **(NEM)MINDENNAPI IRODALOM**
▸ **Erdős Virág, Háy János, Kemény István** szövegei zenés improvizációkra, zenél: **Tóth Viktor és triója**
19.00 ▸ **HOT JAZZ BAND** koncert
20.30 ▸ **HUKKLE** ▸ **Pálfy György** filmje
20.30 ▸ **GHYMES** koncert *(Bakáts tér)*

augusztus 31. ▸ vasárnap

11.00 ▸ **A CSODASZARVAS MESÉJE**
▸ **Aranyszamár Bábszínház** (gyerekprogram)
16.30 ▸ **(NEM)MINDENNAPI IRODALOM**
▸ Felolvas: **Nagy Gáspár**
17.30 ▸ **BERECZ ANDRÁS** mesél
19.00 ▸ **MÁSIK JÁNOS** koncert
20.30 ▸ Válogatás a **MEDIAWAVE** díjnyertes filmjeiből
20.30 ▸ **CSEH TAMÁS EST** ▸ válogatott dalok *(Bakáts tér)*

A PROGRAMOK INGYENESEK!!!

Kiállítás

Szénaboglya a Bécsi úton

Kassák Óbudán 1954–1967

Emlékszem, egy szerszámot akartam vásárolni a hiánygazdaság idején, s mivel nem volt a boltban, jött a huncut válasz: „biztosan megkapja a Bécsi út végén". Amikor rákérdeztem, hogy hányas szám alatt, a felharsanó röhögésből rájöttem, hogy bizonyára Wien városáról van szó. Hogy ismerhette-e ezt a cinikus poént a proletárforradalom után menekültként évekig a bécsi út emlegetett végén tevékenykedő Kassák, nem tudom. Az viszont tény, hogy 1946-tól Békásmegyeren élt egy művészkolónia politikailag kirekesztett lakosaként, ahol

Fotó: Sióréti Gábor

a vidékies táj

és a saját ház örömei sem tudták feledtetni vele a „száműzetés" kínjait (*a békásmegyeri korszakot bemutató kiállításról: Magyar Narancs, 2003. március 6. – a szerk.*). Ezért aztán, amint lehetett, boldogan költözött beljebb a kedves Angyalföldjét visszaidéző környékre, Óbudára. Itt, a budai Bécsi úton, a 98-as számú házban lakott Kassák Lajos 1954 nyarától haláláig, 1967-ig. Az itteni éveket és ezek terméseit mutatja be a Kassák Múzeum kiállítása.

Nagyon megszerette ezt a környéket és a kicsit bauhausos, kissé szegényes kockaházat, melynek falán ma is csak egyetlen légkondiláda lóg. „Kertünk vége a hegyre kapaszkodik, kapunktól nem messze folyik a Duna, ahova horgászni járok. Ennyi éppen elég nekem, hogy békésen dolgozhassak, és barátaimnak úgy beszéljek a tájról, mint igazi bennszülött [...] Itt születik legtöbb költeményem, itt keresnek fel barátaim, hogy elvitatkozzunk a világ dolgairól. Ezen a se falu, se város földdarabon szeretnék maradni életem végéig..."

Úgy is lett. Ma a kaputelefonon nincs Kassák nevű utód. Arra, hogy itt élt a XX. század leghíresebb magyar avantgárd művésze, a bejárattól balra egy márvány versidézet emlékeztet: „Szétosztottam magam és megbonthatatlan maradtam a kemény nyersanyaghoz hasonlóan." Óbudán naplót is írt; *Szénaboglya* című kötetében alámerülhetünk 1955–56 bornírt irodalomszervezési eseményeibe, a gubancos közéleti feladatok bürokrata harcosaival való bajvívások reménytelen, véget nem érő stációiba, korabeli kultúrpolitikai történetekbe. Szikrázva, dühösen és pontos szavakkal írt, ahogyan mindig. De a lényeg, ami a sorokból is kiderül, hogy újra jöttek a barátok, érdeklődő fiatalok, művészek.

Néhány, ceruzával írt naplójegyzet látható a kiállításon is. Miért ír valaki hosszú oldalakat grafittal, amelyet láthatóan újból és újra hegyezni kell? Pedig általában töltőtollal írt, kevés javítással; lehet, hogy a naplóírás olyan

ceruzás műfaj

– a börtönben bizonyosan. Vagy talán ezek a rövid, de kényszerű hegyező szünetek a tökéletes jelzők megtalálásához szükségesek Kassák számára (mint ahogy a festő is néha hunyorogva hátradől képe előtt). A tárlaton kirakott egyik 1965-ös montázson viszont feltűnik egy vágott hegyű filctollal készült felirat is: „Május 1." Nem tudhatjuk, hogy az Ápiszban vehetett-e már ilyen újfajta szerszámot, vagy Párizsból hozta, ahol 1963-ban végre kiállíthatott, és Vasarelynél is járt. Az biztos, hogy érdekelte ez az új eszköz, mert ettől kezdve gyakran szignálta rajzait, montázsait vele. Sajnos ezek mára eléggé kifakultak, mivel nem sejthette, hogy telefonüzenetek rögzítésénél fontosabb és maradandóbb feladatra a filctoll nem nagyon alkalmas. Szerencsére ebben az időszakban készült, nagyszámú grafikai sorozataiban nem használta, valószínűleg azért, mert a filc nem elég fekete a tushoz képest. Színes zsírkrétákkal, nagyon puha grafitceruzákkal készített tömbös, testes formák felhasználásával, rajzos vonalelemek nélküli új kompozíciókat, a békásmegyeri, „nemkívánatos" festészeti törekvéseinek („arccal a fal felé fordítottam képeimet...") továbbfejlesztett változatait. A grafikák színei az avantgárd fekete és piros harsogó agitativitásától a barna, kék és szürkés tónusok elbeszélőképessége irányába változtak. Elhagyta békásmegyeri, narratív, ábrázoló jellegű szándékait, ezt a késztetését montázsok összeállításában élte ki. Korabeli francia magazinokat (Paris Match, Elle) vagdosott szét, és kemény társadalomkritikai „tónust" adott némelyiknek, szelídített John Heartfield-stílusban. A fotós elemeket azonban a kassáki képarchitektúra formaképzési elveinek megfelelően ragasztja fel, láthatóan precízebben, mint azelőtt. Mézszerű kristályragasztót használt, Technocol Rapidot vagy mifélét?

Kassák a Bécsi úti tizenhárom év alatt eredményesen dolgozott, és sok új barátot szerzett. Köztük fotósokat, akik többnyire portrévadászatból egzisztáltak, elérni remélvén a dicsőséget, hogy híres emberek „hivatalossá váló" arcképei az ő trófeáik lesznek. Kassákról is készültek a Bécsi úti lakásban remek képek. 1962-ben Fehér Tamás a kiállításon is látható, bauhausos, nádfonatú karosszékében ülő, csíkos házikabátban figyelő művészről készült, kissé átlós tengelyű, fekete-fehér felvétele olyan, mint egy puha Moholy-Nagy-fotogramm. Vattai Elemér 1964-ben a beesett arcú, sokat látott, kóborkutya-tekintetű, nehéz sorsú, de elszánt öreg mestert örökítette meg.

Szőnyei György

Kassák Múzeum és Archívum; nyitva szeptember 14-ig

Kassák Lajos

– aktivista programjával való párhuzam szempontjából lényeges Peter Bendes: A művész és a forradalom c. proklamációja, amely 1918 végén keletkezett és az Aktion-ban jelent meg.

Josef Farkas: Kassák Lajos és a német aktivizmus 47–50. l.

Somogy, 1987. 2. sz. 47–48. l.

Kassák Lajos

A kassáki aktivista program sok vonatkozásban párhuzamos a német aktivizmus alapvető tételeivel. Azok racionalizmus-központúságával rokonítható, amely harcba szállt az expresszionizmus irracionalizmusával. Főleg a misztikus isten-teóriával. Az aktivizmus a politika egy formája is.

József Farkas: Kassák Lajos és a német aktivizmus 47-50. l.

Somogy, 1987. 2. sz. 48. l.

Kassák Lajos

1912. febr. 20-i előadásában használja a „kollektív individuum" kifejezést – a Tanácstörtérsaság aktivista írói és művészei március 25-i kiáltvá-nyukban elhagyjál ezt a fogalmat, ill. a kommunista kultúra követelményeivel helyettesítik. Maga Kassák azonban a Ma április 8-án (1919) tartott „agitatív est"-jén kifejti a kollektív individuum célkitűzését a szocialista forradalomban.

József Farkas: Kassák Lajos és a német aktivizmus 47-50 l.

Somogy, 1987. 2. sz. 48. l.

Kassák Lajos

Érdekes tény, hogy az 1919. jún. 15-22. között Berlinben ülésezett Összném et Aktivista Kongresszusról Kassákról Ma c. folyóirata nem adott hírt.
Az osztrákok is tájékoztattak a Kongresszusról.

József Farkas: Kassák Lajos és a német aktivizmus 47-50. l.

Somogy, 1987. 2. sz. 49. l.

Kassák Lajos

A KUT 1929-es kiállitásán a Nemzeti Szalonban részt vett.

Rabinovszky Márius: Két korszak határán 1965. Bp.

200.l.

M.D.K.

Kassák Lajos, festő, író (1887-1967)

már első verseiben, 1912-ben is feltűnt festői hálásával. Mikor 1915-ben megalapította első lapját, a „Tett"-et, s ezzel megszervezte a magyar aktivizmust, fórumot teremtett az új magyar képzőművészet számára is. A „Tett" csak egy évig élt, majd 1916-ban folytatódott a „Ma"-ban. Ezerben az éverben a modern magyar festészet másfél évtiseden át gyors lendületű fejlődése elapadóban volt. ./.

Bori Imre - Körner Éva: Kassák irodalma és festészete

Magvető, Bp. 1967. 161-162. old.

M.D.K.

Kassák Lajos, festő, író

... az emigrációban, melyet Bécsben töltött, rendezte meg első képkiállítását, ahol ő nevezte műveit „képarchitektúrának" kiállítását, 1921-ben a bécsi Würthel Galériában, majd egy évre rá Herwarth Walden híres berlini Sturm Galériájában. ./.

Bori Imre-Körner Éva: Kassák irodalma és festészete

Magvető, Bp. 1967. 173. old.

M.D.K.

Kassár Lajos „festő"

... emigrációban töltött idejének Bécs „nirább ... Budapestre figyelő stratégiai bárisa volt." Tovább szerkesztette a Ma-t és írta kiáltványait „An die Künstler aller Nationen". A vereség ellenére is töretlenül hitt a forradalomban „... csak a léler felszabadulása biztosíthatja a testet az új igaba törésétől ..." „Kassár művészetét aligha lehet önmagatan, hiszakítottan felmérni ./.

Bori Imre-Körner Éva: Kassák irodalma és festészete

Magvető, Bp. 1967. 177. old.

M.D.K.

Kassák Lajos, festő, író

... jelentősége nemcsak önmagában van, hanem abban is, hogy láncszeme egy nagy nemzetközi szellemi áramlatnak". Szerző ezt igen szemléletesen jellemzi, úgy az orosz Malevics, mint a holland Mondrian nonfiguratív, konstruktivizmusával, a német és francia dada-mozgalommal, mely éppúgy távol állt Kassáktól, mint Georg Grosz mindenben hételhedő cinizmusa. „Kassákot a purista megszállottság vezette ..." ./.

Bori Imre-Körner Éva: Kassák irodalma és festészete

Magvető, Bp. 1967. 186-194. old.

-5-

M.D.K.

Kassák Lajos, festő, író

... haga ig mylathorik: „A kubizmus építeni jött a megujhodó emberek köré és elfeledkezett róla, hogy a terek még tele vannak a tegnapok rongyaival... Ami a kubizmusból ránk maradt, az a keresés hite és tisztasága. ... Amit a dadaizmusból igenlünk, az a rombolás fanatizmusa... rombolfatok, hogy építhessetek..." [Kassák-Moholy-Nagy: Új művészek könyve, Bécs, 1922.)

Bori Imre-Körner Éva: Kassák irodalma és festészete

Magvető, Bp. 1967.

186-187. old.

M.D.K.

Kassák Lajos, festő, író

„a ha folyóirat bécsi számaiban 1920-1925-ig elsősorban absztrakt konstruktivista, de a rokon áramlatokkal is rokonszenvező és szövetkező elvet érvényesített..." Felfigyelt minden uj jelenségre. Folyóirata „komoly fóruma lett a kor művészeti manifesztumainak... a ha reprodukciós és illusztrációs anyaga ugyanig nemzetközi és tendenciózus volt... a lap hitünő konstruktivista tipográfiáját ő maga készítette..."

Bori Imre-Körner Éva: Kassák irodalma és festészete

Magvető, Bp. 1967. 207-208. old.

M.D.K.

Kassák Lajos, festő, író

1927. karácsonyán haratért. „... a magyar művészeti élet provinciális stabilizálódása, igényfeladása, bizonyos szempontból rosszabb volt, mint az 1919-es robbanás utáni vákuum." Kassák itthon jó időre felhagyott a festéssel. 1928-ban volt egy kiállítása az Andrássy-uti Mentor kicsi helyiségében, melyet teljes agyonhallgatás követett. Még ez évben megindította a „Munkát" melyinkább társadalmi folyóirat volt, de még így is juttatott helyet az új képzőművészeti törekvéseknek, a Munka-körben pedig maga köré gyűjtötte a legfiatalabb tehetségeket. ./.

Bori Imre-Körner Éva: Kassák irodalma és festészete

Magvető, Bp. 1967. 212 – 217. old.

M.D.K.

Kassák Lajos, festő, író

... 1946-ban kiköltözött Bérásmegyerre, ahol 20 év után újra festeni kezd. 1947-ben megjelent egy könyve „Nagybányától napjainkig", ebben az időben szerkezti a Kortárs és az Alkotás c. rövid életű folyóiratokat. Bérásmegyeri képei nem absztraktok, bár csendéletei és nagyméretű táj-tanrajzai nem voltak ellentétesek konstruktív műveivel. Első kiállítása a felszabadulás után 1957-ben volt a Csók-galériában; ezt az anyagot bemutatták Szécsfehérvárt és Esztergomban is. Szerző szerint új képei „egy kiteljesedett élet érett gyümölcsei ... egyenlő állapotot fejernek ki ... a belső harmonia ellen állhatatlan sugárzásával ..."

./.

Bori Imre - Körner Éva: Kassák irodalma és festészete Magvető, Bp.1967. 222. old.

M.D.K.

Kassák Lajos, festő, író

... 1960-ban a párizsi Galérie Denise René rendezte meg nagy kiállítását és egymást követték egyéni kiállításai a legfrissebb európai orientációban. Részt vett az 1959. évi düsseldorfi dada-kiállításon, az 1964. évi párizsi „A kollázs 50 éve" c. kiállításon és 15 művével szerepelt az 1966-67. évi nagy párizsi dada-kiállításon, melyet a Musée d'Art Moderne rendezett. Szerző Kassák-nak sok kompozíciójáról, tollrajzáról, kollázsáról, című lapjáról közöl (négy művét színesben) - valamint

*/.

Bori-Imre - Körner Éva: Kassák irodalma és festészete

Magvető, Bp.1967. 229. old.

M.D.K.

Kassák Lajos, festő, író

... róla készült rajzokat, fényképeket, hozzá írt leveleket, valamint írói pályájának kép-verseit a dadaista periódusának groteszk tipográfiai megoldásait.

Bori Imre - Körner Éva: Kassák irodalma és festészete
Magvető, Bp.1967. 232-235. old.

M.D.K.

Kassák Lajos, festő, író

„... a huszas évek elején külföldön elrontott, képarchitekturáival a magyar művészetben is népszerűvé lett ... 1916-os cikkében a plakátművészet társadalmi ... jelentőségét méltatta, még nem sok helyi tapasztalást tudva maga mögött és nem ismerve a szovjet plakátművészet kezdeményeit."

Aradi Nóra: Daumier, Derkovits és utódaik

Bp. 1968. Magvető, 296. old.

Kassák Lajos, festő, író

M.D.K.

Első világháború alatt és utáni "A Tett", majd annak betiltása után a "Ma" folyóirata körül csoportosuló aktivista művészek avantgarde szervező munkásságát, kritikai tevékenységét, politikai meg-nem-alkuvását hosszan méltatja. Külföldi vonatkozásokkal egybevetve:

Kortársak szemével, 1896-1945. Szerk. Németh Lajos, Bev. és összeáll. Pernecky Géza, Bp. 1967. Corvina, 25-29. old.

Kassák Lajos

Tüskés Tibor Triptichon c. Tetetében összeveti Kassák és Weöres Bartók verseit.

L. Dömény Katalin: Tüskés Tibor: Triptichon 99-101. l.

Somogy, 1987. 2. sz. 101. l.

KASSÁK Lajos

Z. M. [Zelei Miklós]
Kassák és a plakát

Magyar Hírlap 1985. okt. 2. 5.

fiatal festőink zsákutcába kerültek, vagy legalábbis válaszúton álltak. Merészség volt rajtuk keresztül előrevetíteni a jövő fejlődés arculatát. De hát *Kállai* Ernőt mindig is a gondolat vakmerősége csábította és hitt az elégedetlen, mindenütt kiábrándult ifjú művészekben.

vább fesse a képet. I
lírai felfogás sodorta
a szélsőséges expres
az absztrakt festészet
relték ifjúkori német
nyei is. Tévedése ne
lyen elragadóak még
porkázó elemzések, a

KASSÁK LAJOS

AZ ÁTÖRÉS KORA

491.o.

Ő - FÜLEP LAJOSNAK

1 ow

recen, 1938. IV. 30.

gen Tisztelt Professzor Ur,

találkoztam k. [kedves] Édesanyjával,[1]

örömére szolgál e hir.

hóban jön ki. Eddig többek

[5] Baldensperger[6] csatlakozott.

énészek öt kongresszusi nyel-

spanyol, választás szerint.

tevéssé szerepelnek, később

Professzor Urat felkérő

n Professzor Urnak úttörő

Kassák Lajos

Zelei Miklós

A Kassák-centenárium elé
[benélgetés Csaplár Ferenccel]

Magyar Szilvep. 1986. jun. 28.
melléklet 6.

nagybányai cigánylány-képpel is, amelyet 1989. május 16-án adtak el a Phillips londoni árverésén. Ez a 69,5×46,5 cm-es, vászonra festett, fára kasírozott olajfestmény, amely a jobb felső sarokban jelzett is, ez idáig az ismeretlen Ferenczy-művek közé tartozott. Igaz, Ferenczy Valér is utalt rá, hogy apjának vannak külföldre került művei, de ezeket pontosan ő sem ismerte. Az aktok kapcsán ezt írta: „...külföldön pedig tudomásom szerint csak egy van, egy jelentős meztelen nő-kép, amely Zürichbe került".

Az árverési háztól sajnos nem lehet megtudni a tulajdonos nevét. Így — mivel arra vonatkozó adat sincs, hogy mikor került a kép külföldre — még az sem állítható, hogy ez a fest-

Ferenczy Károly:
Alvó cigánylány, 1915,
olaj, vászon, 100×110 cm

KASSÁK Lajos

BEREGI Tivadar: Kassák Lajso levelei Beregi Tivadarhoz. = Irodalomtörténet, 67, 1985, 2. 426 - 436.

KASSÁK Lajos

Lutetius: Kassák Lajos harmadnaz
Párisban. = Irodalmi Újság 1960 márc. 1. 5.

KASSÁK Lajos

ZAX László: Látványbotrány. = Magyar Horlap, 1992. julius 7. 13.p.

Több plakátja is szerepel a bécsi Kunstforimban rendezett Die optische Skandal c. palkátkiállitáson

Kassák Lajos

Hajas Ottó: Kassák mindenkié. = Új T.
85. okt. 20. 10-11. ll

KASSÁK Lajos

Deményi Pál: A címadó: Találkozás Kassák Lajossal.
= Olvasó nép, 7, 1985, 2. 72-78.

M.D.K

Kassák Lajos
író

Kassák Lajos író festése
és foglalkozik.

Arthur Trivadar: Kassák képei
Élet és Irodalom, 1962. május 26–11 l.

KASSÁK Lajos

Kiáll. Szentendrei Képtár, 1985. aug - szept.

ism. LUKÁCSY Sándor: Kassák, a festő.
= M. Nemzet, 1985. szept. 6. 7.

kr. Csaplár Ferenc, Locarnotól Óbudáig avagy mit lehet látni a Kassák Emlékmúzeumban. = M. Nemzet, 1985. szept. 23. 6.

KASSÁK Lajos

1990. (1) 4,5
3. 46

1991 1. 41,42,45,46
2. 17,22,23,26,27
3. 34,67,68,69,70
4. 26
5. 15,26,43
6. 59
7. 5,6,69,12,13,51-52
9. 8,38,49,65
10. 28,32,33,37,58

Új Művészet

Kassár Lajos, festő, író

M.D.K.

nevét emliti a szerző bécsi emigrációi emlékei körött, főleg Vitr Bélával vali néretelterésével kapcsolatban.

Jász Dersö: Kassától - Bukarestig

BUDAPEST, 1968. VI, évf. 3. sz. 20. old.

Kassák Lajos

Forgai Földem Virágom c. kötetének előhangja
Forgai első kassák-esszéje.

Terényi Zoltán: Kassák és Forgai
Somogy, 1987. 5. sz.

Kassák Lajos

Gergyai 1974-ben megjelenő versesfüzetében Kassáshoz szóló mesterfüzöntű van. Tanulmányainak 1975-ös gyűjteményében pedig egy jelentékeny Kassák mű elemzése. Gergyai Kassák 1926-os hazatérése után került a tőltő hatása alá. E hatást mégítette Kassák Egy ember élete c. műve is.

Terényi Zoltán = Kassák és Gergyai
Somogy. 1987. 5. sz. 23. l.

Kassák Lajos

Az 1965-ös Magvető Almanachban Gergyainak
Az új Kassák címen rövid portréja jelent meg,
melyet Kassák 1964-ben megjelent A tölgyfa
levelei c. verseskötet olvasásélményére reagál.
Gergyai Albert Kassákot „korunk egyik legnagyobb
alkotójának" tartja.

Terényi Zoltán: Kassák és Gergyai
Somogy. 1987. 5. sz. 23. l.

Kassák Lajos

Kassáknak 1935 januárában megjelent cikke
„Írástudókkal szemben – a kultúra védelmében.
A szintézis mellett – kemény vitázó írás.
(A tanulmány a Nyugatban jelent meg.)

Terényi Zoltán: Kassák és Gergai
Somogy, 1987. 5. sz. 24. l.

Kassák Lajos

A felszabadulás utáni első évek Kassákot fontos feladatokhoz juttatták. Ezután háttérbe szorult. Válogatott verseinek (1914-1949) 1956-os kiadása jelzi az irodalmi élettel való vizmatérését. E kötet bevezető tanulmányát Gyergyai Albert írta. E tanulmány Kassák írói jelentőségének mégfeszántó értékelése.

Terényi Zoltán: Kassák és Gyergyai
Somogy, 1987. 5. sz. 25. l.

Kassák Lajos

1967-ben halt meg. Gergyai „Kassák Lajosnak" címmel versben fejezte ki hódolatát – bár valószínűleg a költemény még Kassák életében keletkezhetett egy születésnapi üdvözlettként. A vers Gergyai Ősz és tél között co Gergyai kötetben látott napvilágot.

Terényi Zoltán: Kassák és Gergyai
Somogy, 1987. 5. sz. 27. l.

Kassák Lajos

Gyergyai Késői tallózás c. 1975-ben megjelent tanulmány-kötetében Kassák „Elporzott évek" c. költeményét elemzi. E vers „A tölgyfa levelei" (1964) c. Kassák-kötetben jelent meg.

Terényi Zoltán: Kassák és Gyergyai
Somogy, 1987. 5. sz. 27. l.

kban az egyes művek
ol misztikusnak látjuk.
ész, hanem saját érzel-
nem a természet igazi
indezen víziók mögött

értelmezésében, véle-
zólottunk, de röviden
zt Kállai állítja, hogy
il esik és a rendelke-
lt a Teremtő arcáról",
ek — Kállai interpre-
ett az élet legkezdet-
ségekről (táplálkozás,
abban az állításában
Ez az állítás sokkal
elemi formációk rend-
világot létrehozó és
emtő erőben" hiszünk,
ens Isten létét valljuk
ellemnek igazi lényege
alakzataiban ölt for-
tező elemi mozzanatait
sában átható és fenn-
ge éppen a variációk

A HATVANÉVES KASSÁK LAJOS

Kassák Lajos-t a munkásmozgalom nevelte, művének nagyobbik fele innen meríti ihletét, tárgyát, szempontjait. De Kassák is nevelte, emelte, gazdagította a magyar munkásirodalmat: az igazság az, hogy ennek az irodalomnak máig ő a legjelentékenyebb képviselője. Pályáján végigjárta a fejlődés európai útjait, évtizedeken át ő képviselte a magyar szépirodalomban nemcsak a társadalmi, gazdasági s politikai átalakulásnak, de a művészet, a stílusok világforradalmának legradikálisabb szempontjait. Szelleme kísérletező kalandjainak, reformvágyá lázadó s lázas lendületének emberi hitelét, tárgyilagos keménységét s szilárd belső összefüggését minden körülmények között biztosította az a közvetlen kapcsolat, amellyel életének, élményeinek legfőbb táplálójához, a magyar munkásság világához tapadt; az a jellemes, erkölcsös emberség, amely ismeri a kimondott szó súlyát, vállalja felelősségét s az a konok következetesség, amellyel Kassák útja látszólagos kitérőiben is egy cél felé irányította minden erőfeszítését.

Kassák nem „urbánus író", de jellegzetesen városi jelenség. A magyar parasztság kérdései érdeklődésének legfeljebb szélső területeit érintik — a népi írók mozgalmaiban is elsősorban a társadalmi harc izgalmai érdekelhetik. A mozgalom írói is, akikkel ő gyakran kemény vitába szállt, mindenek előtt a tiszta látás, a határozott álláspont s a helytállás erényét tisztelték s becsülték nagyra benne.

Öröm s büszkeség ott látni őt most, 60 év harcai, kínjai s diadalai után az élő magyar irodalom legjobbjai sorában, jelentékeny művek között, tisztelők seregétől körülvéve, munkája jelentőségének tudatában, de mindig új munkára készen, magánosan, s mégis együtt azokkal a milliókkal, akiknek ügyéért harcolt s akik most végre elindulhatnak a szabadság és felemelkedés útján.

KERESZTURY DEZSŐ

Kassák Lajos

Vilan 1947/4.

Kassák Lajos
Magyar Hirdető
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest, V., Petőfi Sándor u. 17
Telefon: 188-296, 188-307

NÉPSZABADSÁG
1967 JUL 29.

1021

Nagy részvéttel kísérték utolsó útjára Kassák Lajost

Pénteken a Farkasréti temetőben mély részvéttel kísérték utolsó útjára Kassák Lajos Kossuth-díjas költőt, írót és festőt. A gyászlepellel borított ravatalhoz hosszú sorokban zarándokoltak el a mester egykori pályatársai, barátai, ismerősei és tisztelői. Ott volt a búcsúzók sorában *Aczél György*, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának titkára, *Molnár János* művelődésügyi miniszterhelyettes. *Darvas József*, az Írószövetség elnöke, s eljöttek sokan a magyar művésztársadalom ismert személyiségei.

A Magyar Írók Szövetsége nevében *Garai Gábor*, a szövetség titkára mondott búcsúbeszédet. Emlékeztetett arra, hogy Kassák első versei 1910-ben jelentek meg, s 57 éven át, élete utolsó percéig forrongtak benne a költészet áramai, szemlátomást olyan hatalmas erővel, hogy termékenységben kevés magyar lírikus versenghetne vele. A mai fiatalabb költők korosztálya Kassák Lajost már nem a formabontó forradalom sokakat megbotránkoztató, újszerű hadvezéreként vagy utolsó mohikánjaként — hanem eleven klasszikusként ismerte meg. E megismerkedés miként jében a tisztelettudó hangsúly nem csupán a klasszikusra esett — legalább annyira az elevenre is.

— Élete utolsó éveiben tevékenységét a kritikai élet izgatottan kísérte figyelemmel; s a társadalom, a nép állama az 1965-ben odaítélt Kossuth-díj mellett méltó megbecsüléssel adózott munkásságának. Megérhette, hogy a külföld is igazán felfigyelt rá, megérhette, hogy az ország száz meg száz városi és falusi irodalmi színpadán neves előadóművészek, fiatal munkás- és diákműkedvelők veszik az ajkukra versei igéit. De nem érhette meg azt, ami azután következik: hatalmas életműve még mindig kiaknázatlan szépségeinek teljes feltárulását, a lomha tegnapból születő örök új holnapot.

Ezután *Latinovits Zoltán* olvasta fel *Déry Tibor* búcsúztatóját.

Déry búcsúztatója Kassák Lajos munkásságáról, életéről szólva a többi között arról beszélt, hogy boldognak mondható ez az élet, mert egyenletesen, s mindig a maga pályáján haladva, elérte feltehetően végső határát, s nem halt meg idő előtt, tragikusan útja közepén, mint Petőfi vagy József Attila. Tévedett is olykor, vethetnők ellene, ítéletében és indulatainak irányításában. Tévedett, mint minden ember, de tévedéseit ugyanazon a bordán szőtte, mint hatalmas eredményeit, s ember és mű annyira összeforrott, s oly egységes volt, amilyet csak ritkán találni korunk zaklatott jelenéseiben.

— Feladatom itt és most nem e nagy pályának a méltatása. Felidézni szándékoztam barátunk rendkívüli alakját, mielőtt testi valójában a gödörbe alászáll. Felidézni barátai és ellenfelei számára arra a végső, tisztult számvetésre, amelyet majd magunkban is el kell végeznünk, mihelyt a gyász elszáradt, s a köznapi kis pörök is elültek emléke körül. Felidézni a magam számára is, akit majd ötven éves barátság kötött hozzá, egyetértések és eltérések száz fonalával. Tanítványa is voltam egy ideig, hálás szívű és tisztelő tanítványa, akinek sem vonzalma, sem nagyra becsülése nem apadt el, amikor útjaink elváltak. S most megrendülve fordulok utána, s folytatom, amit már én is rég elkezdtem: a búcsúzkodást. Ég és föld őrizze meg emlékedet, öreg barátunk!

Ezt követően *Bálint Endre* festőművész vett búcsút a művészbarátok nevében, majd *Nemes Nagy Ágnes* tolmácsolta a tanítványi költőgeneráció utolsó üdvözletét.

Mozart Requiemjének hangjai mellett emelték kocsira a koporsót, s indult meg a gyászoló tömeg, utolsó útján kísérve Kassák Lajost. A sírnál a „munkakör", a Kassák köré tömörült művészi érdeklődésű fiatal munkások csoportjának egykori tagjai nevében mondott búcsúztatót *Kiss Sándorné*, majd Latinovits Zoltán elmondta *Weöres Sándor* Kassák Lajosnak című versét.

A felhantolt sírt elborították a kegyelet és a megemlékezés virágai, koszorúk megszámlálhatatlan sokasága, köztük a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának, a Művelődésügyi Minisztériumnak és a különböző művészszövetségeknek a koszorúi.

NÉPSZABADSÁG

Megfontoltan, kommunista felelősségtudattal

A Nehézipari Minisztérium pártbizottsága az új mechanizmus bevezetéséért

Nem minisztériumi érdekességeket, kulisszatitkokat akarunk szellőztetni most: a segítés, a tapasztalatcsere a célunk, amikor ismertetjük a Nehézipari Minisztérium pártbizottságának az új gazdasági mechanizmus bevezetéséért végzett munkáját.

A felkészülés első szakasza hasonlóképpen történt itt is, mint az ország más pártszervezeteiben. A pártbizottság tanulmányozta és megvitatta az MSZMP Központi Bizottságának 1966. május 25—27. határozatát az új gazdasági mechanizmus reformjáról, majd felkérte a minisztert: a minisztérium és legfontosabb vállalatainak vezetői, párttitkárai számára tartson konzultációt a vitatott kérdésekről. A következő állomások ugyanúgy, mint más munkahelyeken, itt is a taggyűlések, a pártcsoport-értekezletek voltak. Mindez így felsorolva a vasúti menetrend ridegségével hat, pedig a valóságban szenvedélyes vitákat kavartak fel, erősítették az emberek jövő iránti bizalmát, lépcsőfokok voltak a jobb megértéshez. Ennek ellenére sem állíthatja azonban senki: kivétel nélkül minden alapvető vitás kérdést sikerült tisztázni a minisztériumban, amikor napvilágot látott a kormányhatározat, amely megszabta a feladatokat a reform irányelveinek gyakorlati alkalmazására.

Tulajdonképpen ez volt a fordulópont a pártbizottság munkájában. Elérkezett az a pillanat, amikor az általános helyeslés már kevésnek bizonyult, nagyon is konkrétan kellett megfogalmazni: ki hogyan képzeli el veit, a párt IX. kongresszusának határozatát.

A későbbiek során is mindvégig következetesen ehhez az állásponthoz tartotta magát a pártbizottság. Nem követelt magának minden részkérdésben beleszólási jogot, mindössze arra törekedett — és ezzel egyetértett a miniszter is —, hogy először a legfontosabb kérdésekben, a minisztérium jövőbeni feladatának megítélésében szülessen egyetértés, és csak utána tanácskozzanak szervezeti és létszámgondokról. Azért is kellett ezt újra és újra különböző fórumokon hangsúlyozni, mert 1963-ban már egy nagyobb arányú átszervezés lezajlott e minisztériumban és akkor a szervezeti problémák kerültek előtérbe. A feladatokról csak később, az átcsoportosítások után értesültek.

A feladatok meghatározása azonban a vártnál is nehezebb munkát jelentett. Az általános elvi egyetértés még a minisztérium felső vezetőinél is nézetkülönbséget okozott, amikor konkrétan, személyekre szólóan kellett elhatárolni és elosztani a feladatokat. Akadt, aki egyszeriben megbántott, felesleges embernek érezte magát. Aki eddig például csak a szénbányászat vagy a villamosenergia-ipar valamennyi életbevágó gondjával naponta foglalkozott, annak a jövőben a nehézipari tárcához tartozó valamennyi iparág gondjaival törődni kell. Ezért nem lehetett egyetérteni olyan aggállyal, amely az egész tárcára érvényes miniszterhelyettesi tisztségeket túlzottan általánosnak, megfoghatatlannak ítélte. Ilyenkor érvelni és magyarázni kellra átvizsgálta az érvek és ellenérvek légióját, a miniszter és a pártbizottság nemet mondott az ilyen kérésekre. A minisztérium 40 százalékos létszámcsökkentéssel is becsülettel el tudja végezni a munkáját az új gazdasági mechanizmusban — ezt a tárcaállásponton terjesztette a kormány elé a miniszter, és ezt is fogadták el.

Ma már tehát a Nehézipari Minisztérium kormány által jóváhagyott feladatkörrel és szervezettel rendelkezik az új gazdasági mechanizmus bevezetésére. A pártbizottság erről részletesen tájékozódva, a legutóbbi ülésén már a gyakorlati megvalósítás gondjaival foglalkozott. E tanácskozás vitájában megerősödött és végső fokon is megfogalmazást nyert a kommunisták körében korábban hangot kapott vélemény: az átszervezésnek úgy kell történnie, hogy a minisztérium pártszervezete nem gyöngülhet az új, minden eddiginél nehezebb feladatok küszöbén. E pártbizottsági ülésen részt vett a miniszter is, aki tökéletesen egyetértett e véleménnyel, hangsúlyozva: a minisztérium csak úgy láthatja el a feladatát, ha felkészült, erős pártszervezet segíti a munkát. Ezért is született határozat: a most alakuló új főosztályokra, tehát a születő szervezet csomópontjaira pártszervezőket küldenek, akiknek kötelességük segíteni az újonnan kinevezett főosztályvezetők munkáját, az új apparátus kiválogatását, hogy a leghozzáértőbb párttagok és pártonkívüliek kollektívája együttes erővel tudja megoldani a minisztériumra váró feladatokat. Ugyanakkor felelősek, hogy min-

Lajos Kassák
(1887 Érsekújvár - 1967 Budapest)

Schlosserlehre, arbeitet zwischen **1899** und **1908** in verschiedenen Metallberufen. **1909** Reise durch Europa, erste autodidaktische Zeichnungen und Gemälde. **1909** Paris, Kontakt zu Appolinaire, Delaunay, Picasso, Modigliani u.a. **1912** Beginnt Gedichte und Dramen zu schreiben. Bekanntschaft mit Marinetti. **1915** Herausgeber der Avantgarde-Zeitschrift „A Tett" (Die Tat), Freundschaft mit Bortnyik und Uitz. **1916** Verbot von „A Tett", Gründung der Gruppe der „Aktivisten", gibt die Zeitschrift „Ma" (Heute) heraus. **1920** Emigration nach Wien, wo „Ma" zwischen **1920** und **1925** erscheint. Entwickelt die Theorie der „Bildarchitektur", publiziert **1921** eine Mappe mit Linolschnitten unter diesem Titel mit einem Manifest in deutscher und ungarischer Sprache. **1922** Gibt mit Moholy-Nagy gemeinsam das „Buch neuer Künstler" heraus. Berlinaufenthalt, **1922** und **1924** Ausstellungen in der Galerie

Zeitschrift „Dokumentum". **1927** Begründer des „Rings Neuer Werbegestalter" mit Schwitters und Tschichold. **1928-1938** Herausgeber der Zeitschrift „Munka" (Arbeit), organisiert den gleichnamigen Kreis junger Intellektueller und Arbeiter. Bis Ende der **40**er Jahre verschiedene Publikationen zu Kunst, Literatur und Gesellschaft. Seit **1956** mehrere Gedichtbände, Collagen, Bilder, Film. **1965** Kossuth- Preisträger.

Literatur:

Lajos Kassák und László Moholy-Nagy. Buch neuer Künstler. Wien 1922. Reprint Budapest 1977

Lajos Kassák. Egy ember élete. 3 Bde. Budapest 1976

Lajos Kassák. Als Vagabund unterwegs. Erinnerungen. Budapest 1976

Lajos Kassák. Laßt uns leben in unserer Zeit. Gedichte, Bilder und Schriften zur Kunst. Auswahl und Nachwort von József Vadas. Budapest 1989

Éva Körner. Kassák, the Painter in Theory and Practice. In: The New Hungarian Quarterly 7. 1966

Lajos Kassák. Ausstellungskatalog. Székesfehérvár 1968

Carl László (Hrsg.). Ma. Kassák. Basel 1968

Imre Bori und Éva Körner. Kassák irodalma és festészete. Budapest 1968

Lajos Kassák 1887-1967. Ausstellungskatalog. Galerie nächst St. Stephan. Wien 1971

Lajos Kassák 1887-1967. Ausstellungskatalog. Neue Galerie am Landesmuseum Joanneum. Graz 1971

Lajos Kassák 1887-1967. Ausstellungskatalog. Galerie Gmurzynska-Bargera. Köln 1971

Lajos Kassák 1887-1967. Ausstellungskatalog. Museum Bochum 1973

Jaroslava Pasiakova. Lajos Kassák. Vyvojové problémy a tendencie madarsky avantgardy. Bratislava 1973

Tomás Straus. Kassák. Ein ungarischer Beitrag zum Konstruktivismus. Hrsg. Galerie Gmurzynska. Köln 1975

József Vadas. A Konstruktör. Kassák Lajos képzömüvészeti munkássága. Budapest 1979

Lajos Kassák. Ausstellungskatalog. Matignon Gallery. New York 1984

Kassák Lajos. A képzómüvész és a kritikus (1887-1967). Ausstellungskatalog. Szentendre 1985

Esther Levinger. Lajos Kassák, MA and The New Artist, 1916-1925. In: The Structurist 25/26 (1985/86). S.78-86

Kassák Lajos 1887-1967. Ausstellungskatalog. Ungarische Nationalgalerie, Petöfi Irodalmi Museum. Budapest 1987

Lajos Kassák 1887-1967. Ausstellungskatalog. Akademie der Künste der DDR. Berlin 1987

László Ferenczi. Lajos Kassák 1887-1967. The Triumph of Will and Conviction. In: The New Hungarian Quarterly 106 (1987). S.73-86

Lajos Kassák. Ausstellungskatalog. Obere Galerie im Haus am Lützowplatz. Berlin 1991

Fotó Kassákról 1915-1967. Ausstellungskatalog. Kassák Museum. Budapest 1992

KÁSSÁK Lajos

Wille zu Form
Wien 1993

25 ÉVE HALT MEG KASSÁK LAJOS

FOTOGRÁFIÁK KASSÁKRÓL

1915–1967

MEGNYITJA
1992. JÚLIUS 22-ÉN, SZERDÁN ESTE 6 ÓRAKOR
SZÁNTÓ TIBOR
TIPOGRÁFUS

KÖZREMŰKÖDIK A
SONORA HUNGARICA KAMARAZENEKAR

VEZÉNYEL
SZELÉNYI LÁSZLÓ

KASSÁK MÚZEUM

BUDAPEST III., FŐ TÉR 1., ZICHY-KASTÉLY

Kassák Lajos (1887-1967)

Csendélet kancsóval, 1950-es évek eleje
Tempera, papír 25,5x35 cm
Jelezve a hátul: KL

Irodalom:

- Gáspár Endre: Kassák Lajos, az ember és munkája. Bécs 1924
- Kállai Ernő: Új magyar piktúra 1900 -1925. Bp. 1925
- Rabinovszky Máriusz: Kassák mint képépítész. Nyugat, 1928.I. 475-476.
- Dévényi Iván: Kassák a képzőművész. Vigilia, 1963.1.
- Bori Imre - Körner Éva: Kassák irodalma és festészete. Bp. 1967
- Kassák Lajos emlékkiállítás. István király Múzeum, Székesfehérvár 1968
- Kassák életmű kiállítás. Debrecen 1969 (katalógus bevezető: Perneczky Géza)
- Rónay György: Kassák Lajos. Bp. 1971
- Passuth Krisztina: Magyar művészek az európai avantgarde-ban. Bp. 1974
- Szabó Júlia: A magyar aktivizmus művészete. Bp. 1981
- Kassák Lajos emlékkiállítása. MNG. (katalógus, szerkesztők: Gergely M., György P., Pataki G.) Bp. 1987

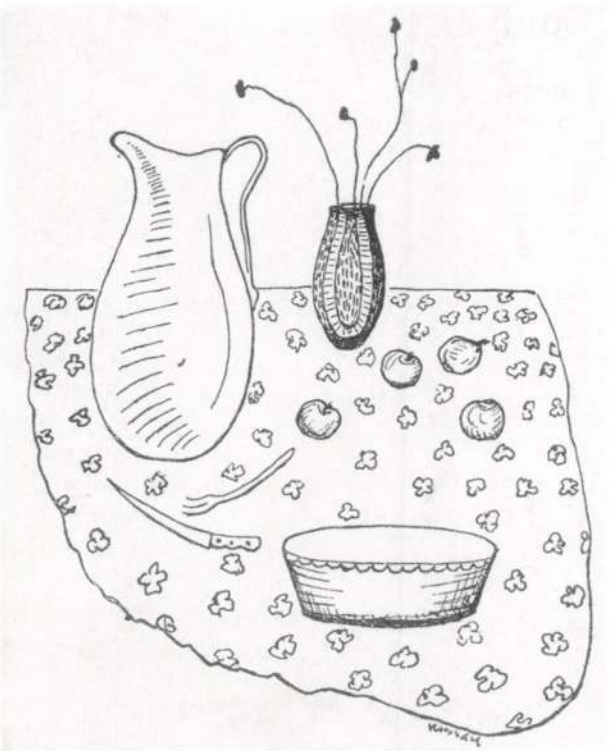

Kassák Lajos: Költemények, rajzok. Budapest 1958.

Tanulságos belelapozni az író-, költő- vagy képzőművész kortársak visszaemlékezéseibe, kiragadni egy-egy sommás jellemzést a *"konok és tántoríthatatlan"* mesterről. A klaszszikus avantgarde nemzedék nagy útitársa Michel Seuphor így emlékezik: *"Számomra ez a szó KASSÁK, a bátorságot, a tiszta beszédet és különösen a szabadság szeretetét jelenti."* Korniss Dezső szerint: *"Kassák nem illik bele azokba a normákba, amiket nálunk általában követelnek egy festőtől. Nem könnyű megmondani, hogy festészetének mi is a jelentősége. Végeredményben Kassák nem volt festő. De nem is akart tradicionális értelemben vett festészetet csinálni. Alkotásait a képzőművészetben talán úgy lehetne meghatározni, hogy Ő - ha volna ilyesmi - a konstruktivizmus primitívje."* Komlós Aladár jellemzése szerint: *"Ez a kemény fából faragott ember művészieiben csodálatosan fogékony volt. A költészet, a festészet, a zene minden új kísérletére értőn rezonált. Autodidakta létére erőfeszítés nélkül azonnal felfogta és élvezte Apollinaire és a dadaisták, Bartók és Picasso legmerészebb műveit, mintha egyenesen az ő számára alkottak volna, mintha ő már kezdettől fogva érezte volna az idegeiben, hogy ezeknek a műveknek el kell következniük. És szinte érthetetlenül tájékozott volt az akkoriban világszerte sűrűn születő művészi újításokról."*

A húszas évek művész-forradalmár Kassákja, a formaújító költő és képarchitektúrákat alkotó festő, a nemzetközi avantgarde áramában otthonosan kommunikáló szervező, lapkiadó és könyvszerkesztő, a Munka-kör alapítója és a fiatal tehetségek lelkes támogatója a háborút követően - néhány évi sikeres közéleti tevékenység után - a szellemi élet perifériájára kényszerült. A Művészeti Szövetségek által meghirdetett szocialista realista alkotói szemléletet határozottan elutasította. *"Ennek a minden áron erőszakolt fából vaskarikának sem művészetfilozófiailag, sem szakmailag nincs értelme, feloldható, hasznosítható tartalma. Nem egyéb politikai semmit mondásnál, talán annyi haszna lesz, hogy a tehetségteleneket még tehetségtelenebbeké nyomorítja, a tehetségeseket még keményebb ellenállásra kényszeríti. ... Művészetem nem csupán esztétikai tünemény, de világszemléleti dokumentáció is. Mindazonáltal éberen őrködöm felette, hogy aktuális szólamokká ne híguljon, politikai tézisek illusztrálásává ne torzuljon. Természetemnél fogva forradalmi művésznek érzem és vallom magam, de nem irigylem el senkitől a forradalom rikkancsának a szerepét."* *"Mint a társadalomból kiüzött rebellisek éltünk magányunkban Kassák Lajossal Békásmegyeren. - emlékezik Gadányi Jenő - Csendes nyári estéken éjfélig ültünk a sötét árnyékú kertben, sokat beszélgettünk művészi problémákról: a művész, természet és mű viszonyáról, a teremtő cselekvés törvényeiről, az időtálló remekművek titkairól és ezer és ezer, a fentiekből következő kérdésekről. Sok mindenre nem volt jó a békási elhagyatottság; de nagyon jó volt egymás rejtett tartalékait felfedezni."* Kassák szavaival: *"...Ha nincs a békási ház nagy csöndje, gyümölcsöskertje, nem éltem volna túl az elmúlt komisz esztendőket. Alig ért el hozzám a rágalmazók, vádaskodók üvöltése, és nem kellett szembefordulnom embernek álcázott vadállati ábrázatukkal. De a legvédettebb remeteségből is elég nyolc év."* *"Hogy ne kelljen meghasonlanom a külvilággal nyugtalan energiáimnak ismét a festészet adott kiélhetési lehető-*

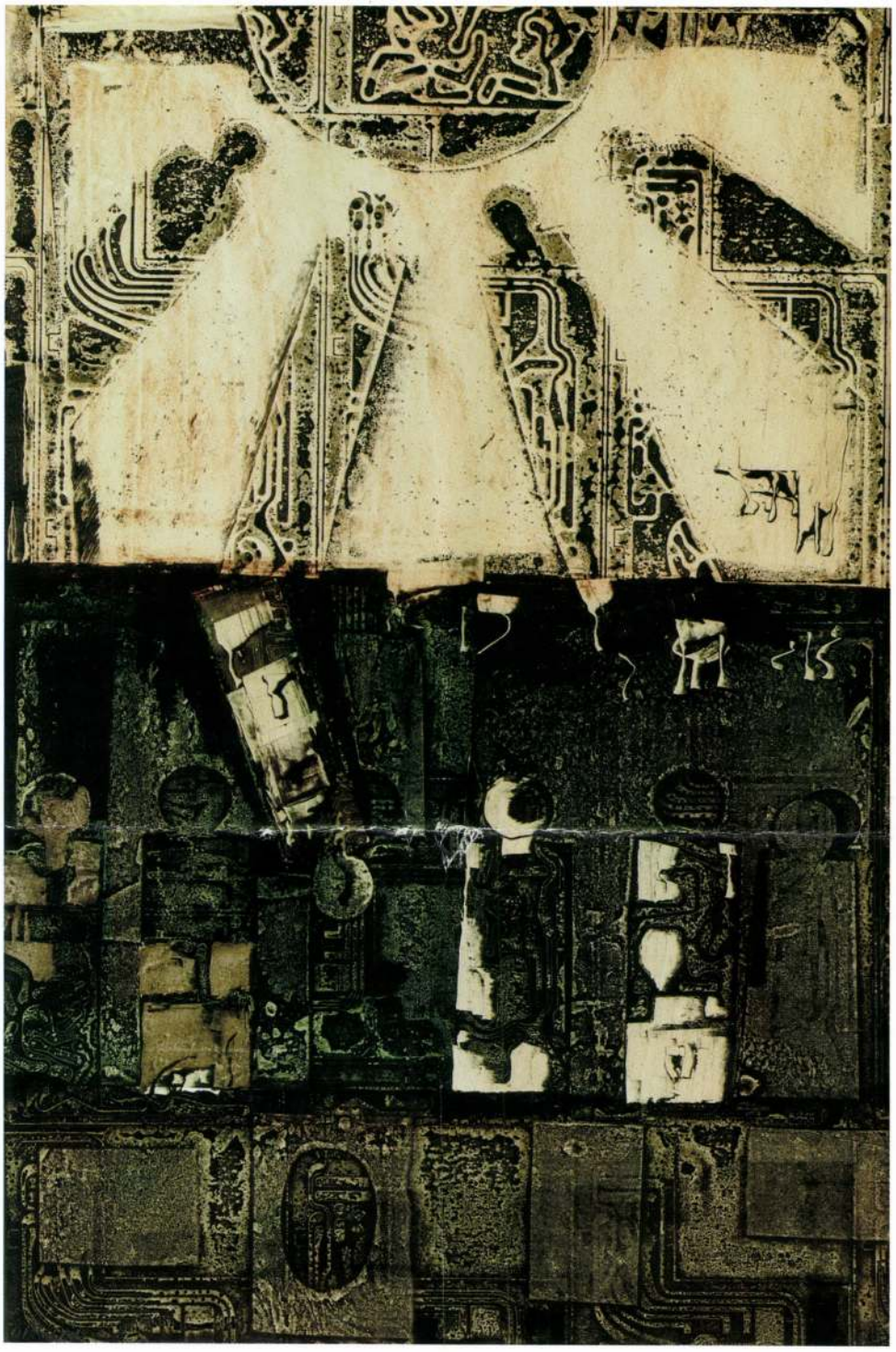

28. ▲
Ország Lili (1926-1978)

Stanzák
Vegyestechnika, sablonmontázs, papír 49x34 cm
Jelzés nélkül
Kikiáltási ár: 800.000 Ft

29.▲
Kassák Lajos (1887-1967)

Csendélet kancsóval
Tempera, papír 25,5x35 cm
Jelezve hátul: KL.
Kikiáltási ár: 450.000 Ft

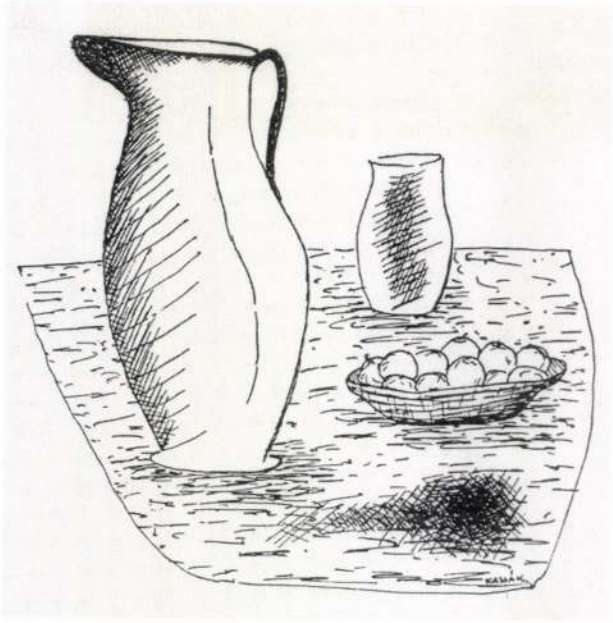

Kassák Lajos: Költemények, rajzok. Budapest 1958.

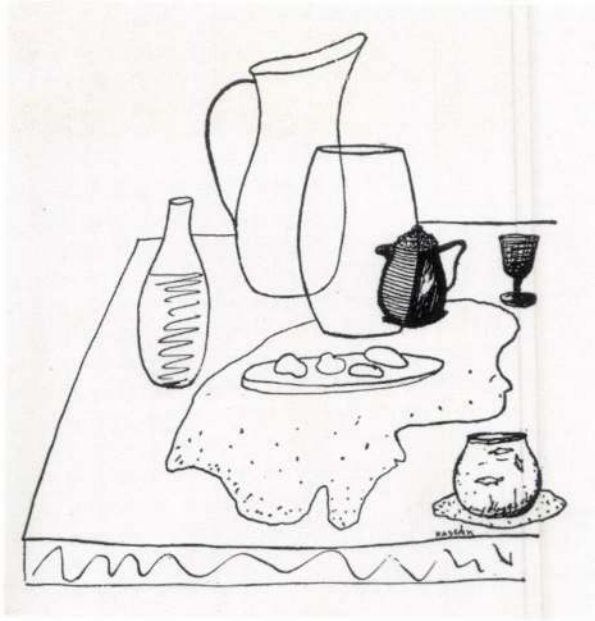

Kassák Lajos: Költemények, rajzok. Budapest 1958.

séget....fájdalmakkal a bensőmben, körülöttem a megújuló és elhaló, majd ismét megújuló természettel." Kassák többnyire tájképeket, csendéleteket, emberi arcokat, állatokat festett és rajzolt. Gadányi Jenő baráti irányításával szinte művésznövendékként *"stúdiumokat"* folytatott a természeti megfigyelések alapján. Az élménnyé gazdagodott látványt elemezte és a képi kompozíció kívánalmai szerint alakította autonóm műalkotássá. Környezetének legegyszerűbb tárgyait, többek között vizeskancsót, poharat, gyümölcsöstálat választott az ábrázolás modelljéül. Többnyire vonalas tusrajzokat készített, ritkább a tempera vagy akvarell használata. Naplójában írja: *"Fekete, kerek asztal, rajta mintás terítő, azon kék szélű porcelántányér, középen vastag üvegpohár félig telített vízzel. Ahogyan az egész benne áll a szoba terében, cserépkályha, íróasztal, fotöjök, könyvespolcok meghitt társaságában, és az ablakon beszűrődő napsugarak megcsillogtatják az üveget, a vizet és áttörnek rajtuk, hogy mint egy aranytócsa, folyjanak szét mögöttük az asztal lapján. Miért lenne ez kisebb jelentőségű, csodálkozásra érdemtelenebb minden más csodálnivalónál, amivel az életben találkozunk?"*

Az aukción szereplő csendélet-tanulmány is ekkoriban készült. Kassák ezúttal sem törekedett a beállított tárgyak élethű megjelenítésére. A kisasztal felénk táruló bizonytalanul billegő lapjára egyszerű közvetlenséggel helyezte rá a kancsót és a gyümölcsöket. A négyzethálóval jelzett padlózat és a csíkozott háttér dekorativitása a modern francia festészet felszabadult térszemléletének ismeretét feltételezi. Az egymáshoz közelálló kékek, szürkék, sötétzöldek és a háttéren végighúzódó meleg pasztell vörös finom kontrasztja bensőséges, ugyanakkor izgalmas színhatást eredményez. A hétköznapok tárgyai - vázák, kiöntők, poharak, edények, evőeszközök - tusrajzain is rendszeresen megjelentek. Az 1958-ban kiadott *"Költemények, rajzok"* kötetben a versekkel egyenrangú alkotásokként szerepeltek. Figurális művészetének válogatott darabjait 1957-ben láthatta a közönség a Csók Galériában. Németh Lajos a tárlatról így ír: *"Finom, lírai művek voltak, néhol festőiek, néhol ügyetlenek, mindenesetre ellentmondtak annak a képzetnek, amelyet Kassákról, a képzőművészről alkottam magamban. Jobban tetszettek kiállított fejrajzai; naivan kalligrafikus munkák, de volt bennük valami megnevezhetetlen jelentés, amit csak a nagy művészek munkája tud sugallni."* A hetvenéves művész alkotásait Bálint Endre méltatta a kiállításnyitó bevezetőjében. *"Beissza a látványt, gyermeki ámulattal veszi tudomásul az őt körülvevő világot. Minden pátosz nélkül beszélni kezd, olyan formanyelven, amit öntudatlanul művelt ki magában, szinte nehézség nélkül szól, és szavai utat találnak a befogadó érzelmek sűrűjében.... Kassák képeinek a közvetlenség az igazi erejük és az affektációmentes természetesség. Nagyképűség nélkül közvetít, és nincs a festészetében semmi kinyilatkoztatásszerűség, de annál inkább naiv hit, ami igaz hitelt ad mondanivalóinak."*

(ea)

Kassák Lajos (1887-1967)

Kompozíció, 1959
Olaj, vászon 62 x 55,5 cm
Jelezve jobbra lent: Kassák
Hátul: Kassák kompozíció 1959

Irodalom:
- Lásd, Kassák Lajos: Csendélet kancsóval című tanulmánynál
- Louis Kassák. Galerie Denise René Paris 1960
- Hegyi Lóránd: A tárgynélküliség értelmezése Kassák képarchitektúrájában. Művészettörténeti Értesítő 1981.3.

Kiállítva:
- Galerie Denise René - Párizs, 1960

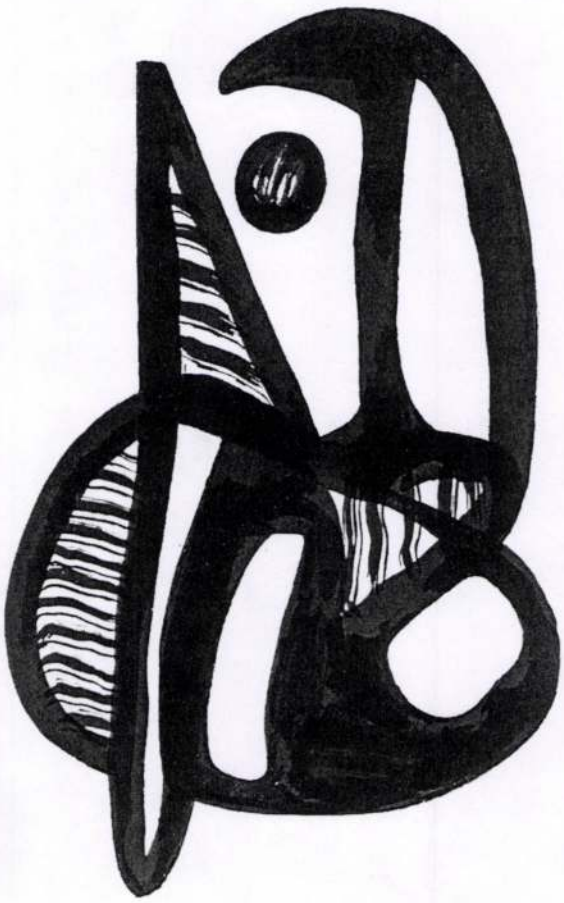

Kassák Lajos: Absztrakt forma, (1956-57 között) papír, tus. MNG tulajdona

"Hetek óta nem tudok dolgozni. Nem írok, nem festek. Alig ismerek fájdalmasabb állapotot ennél az időközönként egyre gyakrabban előforduló és semmiképpen nem kívánt tétlenségnél. Mintha valamelyik központi idegszálam felmondta volna a szolgálatot, mintha elvesztettem volna egyensúlyállapotomat, mintha nem tudnék tájékozódni a világban.... A mostani depressziós fáradtság erőszakos külső beavatkozás következménye... tele vagyok szorongásokkal, valamiféle lelki fuldoklás gyötör. ... Észre sem veszem, hogy többé nem vagyok a magamé, hogyan is fejezhetném ki magamat képben vagy költeményben? Nem attól kesergek, hogy több mint fél évszázados munkámban elégtem, hanem hogy minden fellobbanó lángomat hamu alá fojtják." Kassák Lajos 1955. márciusában kelt naplójegyzetei a szellemi élet perifériájára kényszerített alkotó vívódásairól tudósítanak.

Az ifjúkora óta örök aktivitással újat hirdető, kivételes ösztönnel a modern, progresszív művészeti törekvésekhez kapcsolódó szabad gondolkodó, etikus ember elszomorító sorai ezek.

A sematizmus szorításának fokozatos oldódásával az idős mester lassanként kiléphetett önkéntes száműzetéséből, ismét megjelentek írásai, verseskötetei és 1957-ben a Csók Galériában önálló tárlaton mutatta be legújabb - főként Békásmegyeren készült - figuratív tusrajzait, tempera- és akvarell munkáit. *"Nem tértem le az absztrakt vonalról, de itt lavírozott tussal néhány nagyobb méretű tájképet is csináltam. Égő színeim helyett a komor fekete uralkodott el, annak ellenére, hogy körülöttem hegyhátak zöldelltek és gyümölcsöskertek virágoztak. Látnivaló, hogy akkor sem természeti kivágást festettem, hanem a magam indulat-hullámzását. Szeretni akkor is az absztraktjaimat szerettem igazán."* Bálint Endre kiállításnyitó méltatásában szintén a tudatosan komponáló, elvont gondolkodásmódra hívta fel a figyelmet: *"Egyszerű tárgyakat fest, s e tematikai szűkszavúság mögött nem nehéz rábukkanni a konstruktivizmus szellemet fegyelmező hatásaira, a megfontolt válogatás igényére és a múltban kidolgozott egyensúlyprobléma megoldásaira."*

Kristó Nagy István egy műterem látogatás emlékét idézi fel az ötvenes évek végéről: *"Ellátogattunk hozzá és sorra előszedte nem kisméretű vásznait. Hallatlanul stabil alkotások voltak, színben-formában kiegyensúlyozottak.... Nem volt ez valami hidegen kombinált nyugalom. Emlékszem hogy örült, pedig szemérmes szigorúságában sose mutatta ki érzelmeit, amikor egyik képén fölfedeztem valami kis szándékolt disszonanciát, a geometrikus szabályosságban, a vízszintesek, függőlegesek, derékszögek, körök, ellipszisek tisztaságában egy oldalra billenést, ami a szemet megzavarja, izgalomba hozza.... S örült, ha méltányoljuk színei tartózkodását, a barnák, okkerek, sárgák, szürkék, sőt feketék komoly együttesét."*

Mégis mi késztette a hetvenéves mestert, hogy elővegye a lassan maga által is értéktelennek hitt korai képarchitektúráit, s az absztrakt formálás szellemében újból munkához lásson? Korniss Dezső szerint: *"Amikor Kassák az ötvenes években visszatért a képzőművészeti alkotáshoz, nehezen találta meg újra önmagát a festészetben. A régi geometrikus szerkesztményeit nem akarta már csinálni, vagy nem tudta csinálni, vagy úgy látta, hogy nem volna értelme. Ez abból is látszik, amit Békásmegyeren csinált, az teljesen más volt, mint korábbi művészete. - Én 1958-ban voltam újból Párizsban, majd Hollandiában, és miután hazajöttem, beszámoltam neki arról, hogy mi van kint Nyugaton a képzőművészetben. - És hirtelen - 1959 kö-*

148. ▲
Kassák Lajos (1887-1967)

Kompozíció, 1959
Olaj, vászon 62x55,5 cm
Jelezve jobbra lent: Kassák
Jelezve hátul: Kassák Kompozíció 1959.
Kikiáltási ár: 2.500.000 Ft

Kassák kiállítás Párizsban, a Denise Renée-galériában (1960)

rül - kezdett újból geometrikus képeket festeni. Ekkor találkozott megint a kor egyik művészeti irányzatával, az új-geometrizmussal. Ezek a képei líraibbak, puhábbak, mint amit a húszas években csinált."

Kassák erről a korszakáról így ír: *"Dolgoztam, sokat és eredményesen dolgoztam. Mindaz, amit fél évszázad alatt magamba szedtem, amiért és amivel olyan kitartóan küzdöttem, most beérett eredményként szinte kicsordult belőlem. Belső életem harmóniája izzott át a színek vörösén, feketéjén, kékjén, szürkéjén, sárgáján, fehérjén, anélkül, hogy lazán egymásba olvadtak volna. Színeimet a formák kötötték össze, a konstrukció már nem tolakodott előtérbe, úgy helyezkedett el, mint az emberi testben a csontváz. Az ész tevékenysége egyensúlyba került az érzésekével. A nyugalom és az izgalom nem viaskodtak, hanem kiegészítették egymást. Úgy véltem, ezeket a munkáimat helyes lenne kiállítani, de nem tudtam nyilvánossághoz jutni. Ekkor született meg a párizsi kiállítás megrendezésének a gondolata."* Kassák 1959-ben felvette a kapcsolatot a Párizsban élő Pán Imrével, rajta keresztül Victor Vasarely-vel és az avantgarde művészek munkáival foglalkozó Denise René galériatulajdonossal. A vernisszázs 1960. február 9-én zajlott a *"kis fekete hölgy"* (Denise René) galériájában, a rue La Boétie-n, a kiállító művész jelenléte nélkül. Kassák nem kapott útlevelet. A katalógust Magyarországon nyomták, a bevezetőt Michel Seuphor és Pogány Ödön Gábor írta.

A tárlaton a legutóbbi évek nonfiguratív alkotásait - többek között az aukción szereplő képet - mutatták be. *"Formával, színnel, vonallal dolgozom, mert kizárólag ezeket tartom a festői mondanivaló adekvát kifejezési lehetőségének. Az egymással harmonizáló formák, színek, vonalak összetartó váza a konstrukció, dinamizmusukat, hatósugaruk szétáradását a kompozíció szigorú zártsága csökkenti vagy fokozza."* Kassák elemző sorai akár az aukciós képünket is jellemezhetnék. A szabálytalan, olykor amorf alakzatok bensőségesen ölelik körül a feszesebb geometrikus képi elemeket. A könnyed ecsetvonásokkal szinte bársonyossá puhított színes felületek szinte egybemosódnak, alkotójuk kerüli az erős kontrasztokat. A halványszürke és narancs harmonikus összhatása meditatív, borongós. A kissé mélabús hangulatból az erőteljes fekete keretbe ágyazott harsány vörös folt és kicsiny négyszögek vitalitása mozdít ki. A szinte kagylószerűen becsukódó lágy sötétebb folt magába fogadja és elrejti az élesebb, erőteljesebb geometrikus síkokat.

A levelezésekből kiderül, hogy Kassák örült volna, ha minél több képe Párizsban marad, hiszen hazai sikerre képzőművészként nemigen számíthatott. Tizenkét festményt kivéve azonban a művek többsége még azon a nyáron hazakerült. Az elkövetkező években továbbra is főként a nyugati világ érdeklődött festői munkássága iránt. Korai képarchitektúrái és késői absztrakt képei megjárták Párizst, Münchent, Londont, Kölnt, és Torinót míg végül 1967-ben a budapesti Fényes Adolf Teremben láthatta a hazai közönség. A katalógus előszavát Németh Lajos írta, a megnyitó beszédet Major Máté tartotta. *"Március 3-án pénteken este hat órakor volt a vernisszázs. A szűk kis helyen kevés kép fért el az életműből, de rengeteg ember (persze még a függőfolyosón is álltak), akik az elhangzott megnyitó és Kassák megható zárószavai után őszinte, nagy ovációban részesítették a mestert."* A nyolcvanéves művész még az év júliusában meghalt.

(ea)

KASSÁK LAJOS

ÚJ MŰVÉSZET
2000/szept.

P - 9765

59.o.

örömmel fogadja lelkész bejelentését é
küldését határozza.

1./ A Presbiterium mély hálával fo
← Püspök urunk kegyes adományát, mely
szoba ügyét a megvalósítás útján elinc
hogy az ifjúság jövőt jelentő nagy ügy
Isten dicsőségére, egyben Püspök urunk
áldását kéri. [Ez a levél 45/1937. sz.
A/1.b.A ppi hiv. iratai között.]

2./ A három budapesti egyház presbi
Presbitérium mélyen átérezve a ... pre
áldozatot jelentő testvéri segítségéne
ápordozás evangéliumi parancsának oly
meggyőződésben, hogy baranyai kicsiny
gában jövőjének építése egyetemes egyh

KASSÁK LAJOS

ÚJ MŰVÉSZET

2000/júl.

P - 9765

35.o.

ni

– igaz barátsággal

Fülep Lajos

KASSÁK LAJOS

ÚJ MŰVÉSZET

2000/márc.

P - 9765

27.0.

amire nálad is kértelek: hogyan
itését? Én ilyesformán: I. Bemuta-
pet is rajzolva s az Ormányság szó
mutatom az embert, aki itt letele-
da? III. Ha föld és ember találkozik,
ogyan épitkezett? Mivel és hogyan
zatáját? IV. De kenyér után is
foglalkozások? V. Itt külön fejezet
ás-fonás. VI. Logikusan következő
szöltözet hol van? Keresztelő, teme-
z vezet át a folklorisztikus feje-
rsángolások, gyerekjátékok s[a]t[öb]b. [i]XI.
szerkezetileg helyes, hogy egy
z egész világot, megirnám a ma
érnék? A magyar léleknek ez a

KASSÁK LAJOS

Farkasrét

2003.

89.o.

ÚJ LAKÁSOK - ÚJ MÓDON - ELÉRHETŐ ÁRON

Magyarországon elsőként, egyedülálló pénzügyi feltételekkel, jó befektetési lehetőséget kínál az

ELSŐ MAGYAR ÉPÍTÉSBEFEKTETÉSI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Kezdőtőke és kockázat nélkül, már akár havi tízezer forintos részletfizetéssel is lakáshoz juthat bárki.

TEKINTSE MEG SZIGETSZENTMIKLÓSON!

Már épül az első 150 lakás.
Autóval innen öt perc az M0-ás autópálya, negyedóra a főváros déli része és ott az EXPO - a leendő világkiállítás színhelye.

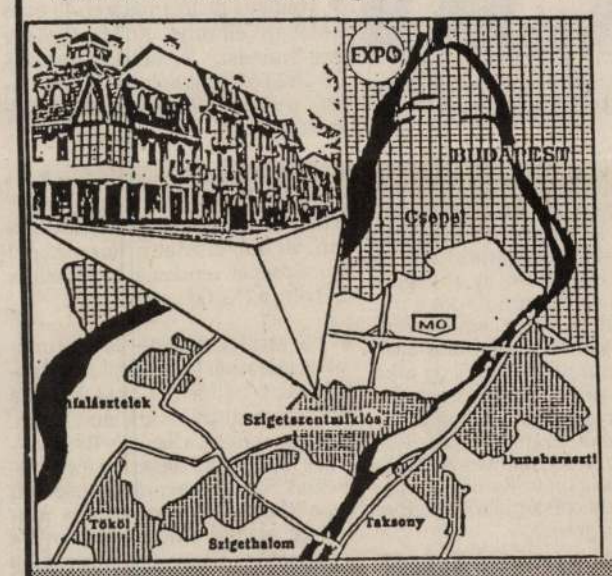

ÉPÍTÉSBEFEKTETÉSI RÉSZVÉNYEKKEL NÁLUNK EGYMILLIÓ FORINT = MÁSFÉL MILLIÓ FORINT + EGY LAKÁS

HA ÚJ LAKÁST SZERETNE, JÖJJÖN EL HOZZÁNK - VÁRJUK.

- Ismerje meg részletesen ajánlatunkat, lakástípusainkat.
- Válassza ki a megfelelő méretű lakást és a befektetési futamidőt.
- Fizesse be a lakás árának egy százalékát, így az építőközösség tagja lesz.
- A havi részletfizetéssel részvény-elővásárlási jogot nyer.

ELSŐ MAGYAR ÉPÍTÉSBEFEKTETÉSI Rt.
Szigetszentmiklós,
Gyári út 12. 2310
Telefon/fax: (24)-67-840, 147-3152
Félfogadás,
információ: 9-től 18 óráig,
szombaton 9-től 13 óráig.

A BEFEKTETÉSI FUTAMIDŐ 75 HÓNAP, DE 60 HÓNAPON BELÜL MINDENKI LAKÁST KAP

ÖN MÉG KI SEM FIZETI - MÉGIS BEKÖLTÖZHET AZ ÚJ LAKÁSÁBA

Vásároljon mindent egy helyen,
Szentendrén „MINDENT ITT" Szatócs Vegyeskereskedésben!

Megtalálja vagy megrendeli amit keres:
Háziasszony — Barkácsoló
Vendéglős — Építkező
Fotós — Kis- és nagyvállalkozó
Kertészkedő — Vállalati anyagbeszerző

Cím: Szentendre, Szent László út 24. (volt Lenin út)
HA EGYSZER ELJÖN, MÁSKOR IS VISSZATÉR HOZZÁNK!

VÁLLALJUK:

- *beton eladását, szállítását, saját keverőüzemünkből, igény szerint, hétvégén is*
- *betonelemek gyártását: különböző szabványméretű zsalukövek, pincefalazó elemek, szegélykövek, megrendelésre, szállítással*
- *épületalapok, pincetömbök, fogadószintek, kerítések, támfalak, tér- és útburkolatok bontását, építését, gépi és kézi erővel*
- *közterületen csatorna, víz-, gáz-, elektromos vezetékek bontását, építését, a burkolat helyreállításával*
- *építmények (lakóépület, műhelycsarnok, üzlethelyiség, iroda, orvosi rendelő, kórház stb.), közintézmények építését, átalakítását, felújítását, folyamatos karbantartását.*

RENOVÉP
ÉPÍTŐIPARI ÉS KERESKEDELMI SZOLGÁLTATÓ Kft.
Budapest III., Laborc köz 6. 1037
Betonüzem: Budapest X., Keresztúri út 38.
Telefon: 184-1778

Duna Fleur virágüzlet
Rákoskeresztúr szívében,
a Tabán Spaten söröző oldalában.
Kínálunk:
cserepes és vágott virágokat,
alkalmi csokrokat, koszorúkat,
kiegészítő termékeket,
a virágföldtől a növényvédő szerekig.
Címünk: Budapest, Pesti út 175. 1173
Telefon: 158-6136
Nyitva: folyamatosan, ünnepnapokon is.

Legjobb & Társa
tapétásbolt

Budapest VII.,
Alsó Erdősor u. 8.
Telefon: 141-4759

- Angol, német, francia tapéták
- görög függönyök
- papír, írószer
- játék.

OTP BANK

VÁRATLAN MEGLEPETÉS

Akik 1988-ban vásárolt LETÉTI JEGYÜKET csak 1991 szeptemberétől váltották vissza, befektetett pénzüknek csaknem a dupláját kapták kézhez.

És ahogy ígértük, nagyszabású nyereményjátékunkon is részt vettek, ahol
az **I. díj** egy **86 m²-es öröklakás**
és egy **Ford Sierra** személygépkocsi,
a **II. díj** egy **54 m²-es öröklakás** volt.
Ezen kívül
10 db Ford Fiesta
továbbá
9 millió forint értékben OTP Letéti jegyek
találtak gazdára.

Most bármelyik OTP fiókban megtekintheti a februári sorsolás nyerteseinek listáját.
NE FELEDJE, ha az OTP Letéti jegye 1992. I. félévében tölti be a három évet, részt vehet augusztusi sorsolásunkon, amelyen Önt is érheti ez a

VÁRATLAN MEGLEPETÉS!

OTP BANK, MINT MINDIG

Képzeljen el új műszaki megoldásokat egy tisztább, örömtelibb világért.

Igaz barátja,

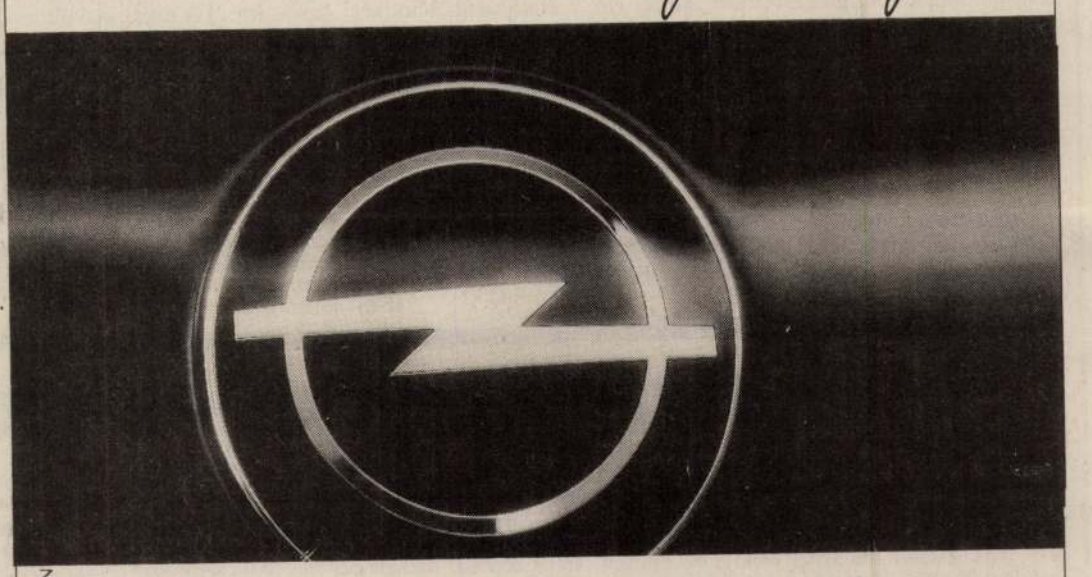

McCANN-ERICKSON

Opel Astra

KASSÁK Lajos

Ne hatalmasodjon el a rontó hang!

Gondolatok egy levél kapcsán

Felkerestük Soproni Józsefet a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola rektorát, hogy a zenei életünk résztvevőit, illetve a közvéleményünk egy részét mostanában foglalkoztató és nyugtalanító jelenségekről beszélgessünk. A rektor úr interjú helyett írásban rögzítette véleményét arról a helyzetről, amely a magyar zeneművészet négy kimagasló személyiségét ért támadás következtében kialakult, és amely Szokolay Sándort arra késztette, hogy tisztségeiről lemondjon. Az írásnak az alábbiakban helyt adunk.

Olyan lépésnek tekintem négy ifjabb kollégám levelét, amely szinte helyrehozhatatlan károkat okozott a zenei társadalomban. A levél egyrészt napi politikai felhangokkal terhes indulatokat kevert össze személyes és művészi kérdésekkel, megjegyzésekkel, másrészt a joggal elvárható emberi kapcsolatok és mértéktartás helyett olyan módot választott a „kommunikációra", amely mélyen bántó. A levélíróknak lehetőségük lett volna kollegiális együttlétek alkalmával számtalanszor kifejteni ellentétes nézeteiket s szemléletüket. Nem tették. Ez súlyos hiba volt. Saját személyes véleményüknek ilyen formában való közreadása tovább mélyíti a művészeti életben is felerősödő indulatokat.

Mint tanároknak, főiskolai oktatóknak tudniok kellene, hogy tanítványaik számon tartják lépéseiket. A diákokat ilyen példákkal nevelni, bennük a tisztességet növelni nem lehet. A hatás csak negatív lehet.

Éppen március 25-én volt Bartók Béla születésnapja. Nem értik meg fiatal kollégáim Bartók Bélát? Nem ismerik fel magatartásában, lépéseiben és művészetében rejlő mély humánumot, amely megóvhat az ilyen lépésektől.

Magam és hasonló korú kollégáim, de fiatalabb pályatársaink is értetlenül szemléljük, hogy sikeres zeneszerzők oktalanul támadnak olyan 10–20 évvel idősebb kollégákra, akik segítették őket pályájuk kezdetein. A mi 60 év körüli generációnk annak idején ezt nem tette volna meg. Úgy tűnik, az elmúlt évtizedek öröksége, átka és nihilizmusa tovább él. Hagyjuk egymást végre úgy élni és dolgozni, ahogy azt ki-ki magának elrendezte! Csak az egymás tisztelete, a másságának az elfogadása, a türelmetlenség kizárása segíthet még rajtunk, társadalmunkon. Ha a rontó hang elhatalmasodik ebben az országban, akkor vesztésre állunk.

Tisztelet jár azoknak a kollégáknak, akik ezt felismervén nagy tehetséggel s tisztességel próbálják jobbítani dolgainkat, de mélységes aggódás azokért, akiknek még hosszú utat kell megjárni e felismerésig.

Soproni József
a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola rektora

Hódolat Kassáknak – Pozsonyban

Noha az elmúlt években végleg lezárulni látszott a modern művészet nagy korszaka, amelyet az avantgarde törekvések jelenléte jellemzett elsősorban, a huszadik századi magyar művészet egyik legnagyobb alakjának, Kassák Lajosnak az életműve iránt itthon és határainkon kívül mintha egyre erőteljesebb lenne az érdeklődés.

Jelzik ezt azok a kiállítások, amelyeket a Kassák Emlékmúzeum anyagából az utóbbi években külföldön – a többi között Berlinben, Tokióban – rendeztek. Legutóbb csütörtökön, a pozsonyi Szlovák Nemzeti Galériában nyílt nagyszabású Kassák-kiállítás. E bemutató külön érdekessége, hogy kiállították negyvennyolc csehszlovákiai művész Kassák Lajos művészete előtt tisztelgő grafikáját is. A Szlovák Nemzeti Galériában tartott megnyitó után a pozsonyi Magyar Kulturális Intézetben neves magyar és szlovákiai művészek részvételével az irodalmár, a költő Kassák előtt tisztelegtek. Az est után kérdeztük meg Csaplár Ferencet, a Kassák Emlékmúzeum vezetőjét, a pozsonyi tárlat rendezőjét, hogyan jött létre a kiállítás.

– A tárlat megrendezése régen időszerű volt már, hiszen az érsekújvári születésű Kassák Lajost a húszas évektől kezdve Pozsonyhoz is szoros szálak fűzték, feleségével együtt többször járt, fellépett itt, most tehát egyféle „nagy visszatérésről" van szó. A másik fontos előzmény: 1988-ban úgy állítottuk ki Óbudán a negyvennyolc művész Kassák előtt tisztelgő, diplomáciai úton Magyarországra átkerült lapját, hogy az akkori csehszlovák kulturális vezetés nem is képviseltette magát a tárlaton. Ez a bemutató tehát egyfajta tiszteletadás e művészek vállalkozása előtt is, végső soron pedig a művészet népeket, nemzeteket összekötő nemes hivatására is felhívja a figyelmet.

– Végül azonban mégis az adta a tárlat megrendezésének a lehetőségét, hogy hirtelen „lyuk" támadt a Szlovák Nemzeti Galéria programjában...

– Valóban így van, összesen három hét állt a rendelkezésemre, hogy a lehetőségek felmérése után összeállítsam a forgatókönyvet, illetve összeálljon maga a tárlat. Az idő rövidsége miatt katalógus nem is készülhetett, csak rövid szöveget tartalmazó szórólap. Mindenesetre a helyszín, a kiállítási tér az utóbbi évek legnagyobb szabású Kassák-tárlatának a megrendezését tette lehetővé, méltó módon fogalmazódhat meg a közép-európai népek összetartozásának a gondolata, az a gondolat, amely Kassák korai műveiben épp úgy benne volt, mint a Hommage a Kassák-mappában is.

– Mire készül e tárlat után a Kassák Emlékmúzeum vezetője?

– Van egy szentpétervári meghívásunk is, de bizonytalan, hogy a jelenlegi körülmények között méltó körülményeket tudnak-e teremteni ott a bemutatóhoz. Májusban a múzeumban nemzetközi mail-art kiállítást rendezünk, az anyagot a Párizsban élő Joseph Kádár gyűjti össze. Június 22-én emlékezünk meg Kassák halálának huszonötödik évfordulójáról. Ebből az alkalomból a róla készült fotográfiák válogatott anyagát mutatjuk be. Múzeumunk mintegy ezer ilyen képet őriz, ezek fele ismeretlen a nyilvánosság előtt. Remélem, a fotók a kiállítás alkalmából kötetben is megjelenhetnek.

P. Szabó Ernő

Bortnyik Sándor: Kassák Lajos portréja, 1920, linómetszet

NAPTÉNY

• A Lánchíd-kör legközelebbi rendezvényén, március 30-án, hétfőn 18 órakor dr. Zsiga Tibor Benes terve, a nyugat-magyarországi korridor címmel tart előadást. (Budapest I. kerület, Bem rakpart 6.)

• Türelemmel viselt hosszú szenvedés után 1992. március 26-án elhunyt Túry Mária festőművész Munkácsy-díjas, Érdemes művész. Temetéséről később intézkednek.

• Tragikus hirtelenséggel, 43 éves korában elhunyt Kollár György festőművész. Temetése március 30-án 13 óra 30-kor lesz Esztergomban, a Szent György-mezei temetőben.

• A Ferencvárosi Művelődési Központ 1992. április 11-én József Attila születésének 87. évfordulóján, 10 órai kezdettel koszorúzási ünnepséget rendez a költő szülőhelyén, a IX., Gát utca 3-ban.

• Vasvári József festő- és éremművész, rajztanár búcsúztatása március 30-án, hétfőn, 14 órakor lesz a rákoskeresztúri Új köztemetőben. Mint ismeretes, a Székely Bertalan-díjas művész a Független Rajzművészek Szövetségének tiszteletbeli és a Magyar Rajzpedagógus Szövetség alapító elnöke február 27-én, életének 88. évében hunyt el.

Tánc a fesztiválon

Együttesek Lyonból, Londonból

Ha valaki azt kérdezné, mi volt a legnagyobb élményem a Tavaszi Fesztivál baletteseményein, azt mondhatnám: maga a *tánc*. S hogy ez mennyire nem magától értetődő a balettelőadásokon, rögtön hozzá is kell tennem: a tánc elsöprő élményét a külföldi balettegyüttesek vendégjátéka szerezte. Azé a *lyoni* társulaté, amelyik pedig igazán nincs könnyű helyzetben, hiszen évekig nem volt állandó, vagyis az együttes sajátos arculatát meghatározó koreográfusa. Márpedig egyéni színek nélkül nehéz elfogadtatni magát egy társulatnak a hihetetlenül gazdag nemzetközi táncvilágban. A lyoniak azonban merész repertoárpolitikát űznek: a legtehetségesebb koreográfusokat hívják meg, s a legizgalmasabb műveket mutatják be – akár „másodközlésként" is. Ehhez azonban olyan együttes kell, ahol a táncosok a legeltérőbb stílusú darabokat is el tudják táncolni! A lyoniak a jellegzetes holland koreográfusi iskolát képviselő *Nils Christe* gördülékenységet és puhaságot igénylő koreográfiáját stílusosan tolmácsolták, de hiteles előadásban játszották a szögletes-virtuóz mozgáskészletből építkező albán-francia *Angeline Preljocaj Fehér könnyek* című egyfelvonásosát is. Az amerikai *William Forsythe* ma Európa talán legtehetségesebb koreográfusa. Kompozíciói egyértelműen a balett-technikára épülnek, de a technikai felkészültségen jóval túlmutató előadói kvalitásokat igényelnek. Nemzetközi sikerdarabját, a *Szerelmi dalokat* már más társulat is előadta Budapesten, de ilyen robbanékony, elsöprő erejű előadást még nem láttunk. A másik – jóval jellegzetesebb, mert a balett szilánkjaiból álló, s az egészre, az egységre csak törekvő, de azt soha el nem érő – Forsythe-koreográfiában, elsősorban a három férfi között őrlődő *Jocelyn Mocogni*.

Az *Angol Nemzeti Balett* egyfelvonásosai közül az *Ettűdök* a nemzetközi neoklasszikus repertoár alapműve, amely valaha a budapesti Operabalett műsorán is szerepelt. A tiszta tánc szépsége előtt hódoló balett előadásához nagyon jól képzett és erős klasszikus társulat kell. A *Nagy Iván* vezette angol együttes ragyogó szólistákkal büszkélkedhet, és ami igazán ritka, a férfikara még színvonalasabb, mint a balerinák. Az angol koreográfusok középgenerációját két művész képviselte e vendégjátékon: az amerikai származású, de Angliában táncossá érő *Robert North*, akinek legújabb kompozícióját mutatták be, a fájdalmas hangvételű *Idegenként jöttem*-et, és *Christopher Bruce*, akitől egy drámai férfihármast adtak elő, a *Hattyúdalt*. Mindkét műben fantasztikus puhasággal, szép vonalakkal, s még a virtuóz elemeket is magától értetődő természetességgel előadva táncoltak az angol művészek, olyan ritka táncélményt nyújtva, amire – a hazai balettszínpadokon a tánc helyett gyakorta eluralkodó egyéb eszközök miatt – talán megint évekig alig lesz példa.

(F-a)

Folkzárszó a Tavaszi Fesztiválhoz

Martin György emlékére rendezik meg ma este 19 órától a *Magyar Néptánc* című gálaestet a Budapest Sportcsarnokban. Az alkalom már csak azért is különleges, mert az ország négy hivatásos tánccsoportja, az *Állami Népi Együttes*, a *Duna*, a *Honvéd*, és a *Budapest* táncegyüttesek eddig még nem szerepeltek együtt, egy színpadon. Az előbbieken kívül föllép még – többek között – a Vidróczky, a Válaszút s a Jászsági táncegyüttes, valamint két hagyományőrző csoport. A műsor tájegységekhez kötődően ad keresztmetszetet egy terület (Dunántúl, Moldva-Gyimes, Alföld, Erdély) hagyományaiból s az összeállítás kuriózuma, hogy ezúttal a Felvidék táncairól sem feledkeztek meg; a két meghívott szlovákiai magyar csoport, a Szőttes és az Ilosvay táncegyüttes mutatja be ezeket – így a magyar zene- és tánchagyomány mind az öt dialektusa megjelenik a színen. Az est zenei rendezője *Kelemen László*, a koreográfus-rendező *Zsurávszki Zoltán* – mindketten régi szolgálattevői a táncház s tágabban a magyar népi kultúra ügyének.

Vasárnap, 29-én 10 órakor kezdődik ugyanitt a XI. Országos Táncháztalálkozó és Kirakodóvásár, amely – immár hagyományosan – a Tavaszi Fesztivál záróeseménye.

Délelőtt a küzdőtéren a magyar nyelvterület tíz tájegységéről láthatnak táncrendeket az érdeklődők, de cigány, görög s déli szláv hagyományokból is ízelítőt adnak a föllépők. (Változnak az idők; korábban összefoglaló jelzővel *délszláv* táncokat volt szokás írni...) A már kialakult rend szerint a gyermekprogramokat az edzőteremben tartják, míg a II. emeleten az úgynevezett ínyenctáncház csábítja részvételre a nézelődőket. Idén is a IV. emelet két terme ad otthont a kamarakoncerteknek, ahol részben a műfaj legtehetségesebb pályakezdői mutatkozhatnak be, részben ismertebb előadók ritkán hallható műsorszámai csendülnek föl.

Délután 14 órakor kezdődnek azok a népzenei hangversenyek, ahol – a legnépszerűbb zenekarokon, szólistákon kívül – az idei lemezantológia több felvételét élőben mutatják be a pályázat ez évi nyertesei (többek közt a *Méta*, a *Düvő* zenekarok és *Berecz András*). A 19 órakor kezdődő gálaműsorban középeurópai kisebbségi hagyományőrzők műsorát tekintheti meg a küzdőtér közönsége, majd 21.30-tól ugyanitt az *Esti mulatság* veszi kezdetét. Ebben az összeállításban két fővárosi s – végre! – két vidéki csoport emeli tetőfokára a hangulatot: az *ifj. Csóri Sándor* vezette *Ádám István Emlékzenekar* széki dallamokat játszik, a pécsi-kaposvári *Zengő* dunántúli táncokat muzsikál, a kecskeméti *Csík* zenekar szatmári ritmusokat szólaltat meg, míg az *Újstílus* vérbő mezőségi zenével zárja a sort.

Éjféltől az Almássy téren – mintegy ráadásnak – a *hajnali mulatság* programjával zárul az esemény, melyet a *Táncházi Kamara*, az *„Örökség" gyermek népművészeti egyesület* és a *Képzőművészeti Egyesület* közösen rendezett.

– bankó –

Lukjanov börtönversei

Nem várt érdeklődés mellett és nagy sikerrel tartották meg Moszkvában a börtönben ülő *Anatolij Lukjanov*, az egykori szovjet Legfelsőbb Tanács elnökének költői estjét. Az orosz főváros zsúfolásig megtelt Horizont filmszínházában – mintegy rangot adva az eseményeknek – olyan ismert személyiségek jelentek meg, mint *Jegor Ligacsov*, a néhai SZKP második vezetője, vagy *Szazsi Malatova*, a Szovjetunió helyreállításáért küzdő volt szovjet népképviselők vezéralakja. A konzervatív tüntetésnek is beillő *Költők, mentsetek meg engem!* elnevezéssel megtartott esten, amelyen a tavaly augusztusi moszkvai puccs börtönben ülő vezetőinek családtagjai is nagy számban felvonultak, *Anatolij Lukjanov* börtönben írott költeményeiből olvastak fel. A közönség lelkes tapssal fejezte ki tetszését a művek, és rokonszenvét a poéta iránt.

A Leonce és Léna Berlinben is siker

Magyar kulturális napok zajlanak Berlinben. E rendezvénysorozat keretében vendégszerepelt a *Theater der Freundschaft* színpadán a *Budapesti Kamaraszínház* is, *Georg Büchner Leonce és Léna* című drámájával, melyet *Eszenyi Enikő* rendezett. Az előadás – mely tavaly az év produkciója volt itthon – a március 26-i bemutatón fergeteges sikert aratott. Mint a színház igazgatója, *Szűcs Miklós* elmondta: a berlini közönség – „civilek" és szakmabeliek egyaránt – különösen azért lelkesedett, mert Büchner darabját igen sokan vadromantikus műként tartják számon, és nem is gondolták volna, hogy ilyen modern hangvételű előadást is lehet alkotni belőle.

A 26-i siker hírére a második, 27-i előadás iránt még nagyobb érdeklődés nyilvánult meg – mondotta az igazgató.

(t.i.)

Janowitz mindig sztár marad

Szerencsésen választottam ki magamnak a Budapesti Tavaszi Fesztivál idei sztárvendégei közül a sajátosan személyes karakterjegyeket hordozó énekeseket; beszámolóm a *Moszkvai Kamaraopera* vigadóbeli estjéről (március 21.), *Gundula Janowitz* és a Filharmóniai Társaság Erich Bergel vezényelte koncertjéről (március 23.) s a Liszt Ferenc Kamarazenekar *Eva Mei* közreműködésével adott Mozart-programjáról készült.

A rosztovi Rege címet viselő, 17. századi eredetre hivatkozó „karácsonyi komédia" (a forrásanyag közelebbi megjelölését, sajnos elmulasztották feltüntetni a színlapon) 1982 óta szerepel a Moszkvai Kamaraopera műsorán, előadásának fegyelmén és intenzitásán azonban mit sem fogott a múló idő. A színházcsinálás élménye nyűgözi le az embert e különös, népi passiójátékra vagy betlehemesek változataira emlékeztető produkcióban: Pokrovszkij mágiája, amely néhány szál deszkából erdőt–mezőt–várost–falut varázsol szemünk elé, papírból-rongyból jelmezegyüttest teremt, s a társulat tagjaiból „all round" énekes színészeket bűvöl elő. Ámulattal adóztam az idős rendező kimeríthetetlen fantáziájának, az effektusok szerkesztésében-ritmusában megnyilvánuló hibátlan arányoknak, a hatásmechanizmusok pontos ismeretének. Gyönyörű, kiválóan képzett hangokat hallottam – nehezen meghatározható műfajú énekes feladatokban. De az a sirató, mely a cappella szólalt meg *M. V. Zsukova* szuggesztív előadásában, így is katartikus élmény volt. (Rachel lamentója ugyan hol nem időszerű manapság...?)

Eva Mei Fotó: Oliver Herrmann

Erich Bergel koncertjeinek műsora mindig egyedi: a művek egymásra rímelnek vagy egy fókusz köré épülnek. Mint ezúttal a halálvárás megrendítő természetlírája (Richard Strauss: Négy utolsó ének) és a gyász súlyos, lebírhatatlan áradása (Bruckner – Wagner elvesztését siratója – 7. szimfóniája). És milyen nagyszerű karmester a Filharmóniai Társaság első dirigense! Miatta is, meg a tökéletes illúziót nyújtó, művészi kondícióját 50 éven felül is kifogástalanul őrző Gundula Janowitz miatt is fájlaltam, hogy a Kongresszusi Központ hatalmas Pátria terme csak félig telt meg e kivételesnek minősíthető koncertre. (Janowitz, hallottam a szünetben pletykálni, megbukhat mint grazi operaigazgató, de mint énekes – mindig csillag marad!)

Liszték a világ legünnepeltebb Mozart-játékosai közé tartoznak; Eva Meil alighanem a legeslegjobb Mozart-koloratúrszoprán a maga generációjában. Nagyon fiatal; 89-ben diplomázott a firenzei konzervatóriumban. Persze kitüntetéssel, s mellé rögtön megnyert néhány nemzetközi énekversenyt. Tavaly a Fesztiválzenekar Varázsfuvola-produkciójának Éj királynője volt, most két briliáns koncertária (Ah se in ciel, benigna stella... – Bella mia fiamma...) makulátlan és fenomenális tolmácsolásával írta be nevét a szívünkbe.

Kerényi Mári

Tompa László estje

Tompa László – Erdélyből áttelepült – előadóművész huszonöt éves szolgálat után – nyugdíjasként, de nem megpihenve – tovább folytatja önálló estjeit. Kedden a XI. kerületi Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Irodalmi kávéházának vendégeként találkoztak vele az érdeklődők. Megszűnt az Egyetemi Színpad, mely otthont adott a művésznek. Mégis, ha valahol felcsendülhet a vers, a szó – Ady Endre, Sütő András, Tamási Áron, Farkas Árpád gondolatainak tolmácsolásával új Hazát teremthet körénk. „Az otthoni gondokban való osztozkodásnak" így válhatunk estéről estére részeseivé.

(F. Á.)

Önálló fővárosi zenekar – kérdőjelekkel

Tegnap délután Budapest megalakítandó önálló zenekaráról, a *Fesztiválzenekarról* tartott sajtótájékoztatót *Fischer Iván* karmester *Marschall Miklós* főpolgármester-helyettes jelenlétében az Újvárosházán. Marschall Miklós egyenesen a közgyűlésről érkezett annak bejelentésére, hogy évi 90 millió forintos támogatást sikerült megszavaztatniuk a Fesztiválzenekar támogatására. A szervezéshez és működéshez szükséges további költségeket – mintegy 60 millió forintot – egy alapítványból fedezik majd. Mint elmondta, az önkormányzat szűkös költségvetése miatt mindennapi kemény harcot vív a főváros működőképességének fenntartásáért. Ezért egyéves küzdelem előzte meg a gazdasági stratégiájuk részeként létrehozandó önálló zenekar támogatásának megszavaztatását. Rövid tájékoztatója után – teendőire hivatkozva – azonnal távozott, ezért nem volt alkalmunk megkérdezni, hogy az az önkormányzat, amelyik katasztrofális pénzhiányát okolva nap mint nap a főváros működésének összeomlásával fenyeget, s amelyik költségvetését áremeléseivel a budapestiek zsebéből gyarapítja, miért szán ekkora összeget az itt működő három első osztályú zenekar mellett egy negyedik létrehozására. Arra sem kaphattunk választ, hogy az ellenzéki többségű közgyűlés milyen arányban és mely frakciók szavazataival vitte keresztül a támogatás odaítélését.

A Fesztiválzenekar minden politikai irányzattól független, a legmodernebb struktúrájú együttes lesz – ígérte Fischer Iván írásos beszámolója. Az 1983 óta koncertsorozatokra, lemezfelvételekre megszervezett együttes telt házak előtt, óriási sikerrel bizonyította magas színvonalát itthon és külföldön egyaránt. Az önkormányzattal közösen kidolgozott terveik szerint egyik fenntartójuk egy fővárosi költségvetési szerv lesz, melynek igazgatóját az alapítvány kuratóriumának javaslatára a főváros nevezi ki. Ez a szerv fedezi a zenekari tagok bérét. Működésük további anyagi feltételeit hazai és külföldi szponzorok hozzájárulásából létrehozott alapítványuk biztosítja. Ennek a kuratóriuma nevezi ki illetve váltja le a Fesztiválzenekar művészeti vezetőit és igazgató-karmesterét, ami független műsoropolitikájukat és működésüket biztosítja. Augusztusra próbajáték alapján 30 tagot szerződtetnek, akik zenekaruk magjaként ősszel kezdenek dolgozni. Teljes létszámú együttessé folyamatosan egészülnek ki. Budapestet körülbelül évi 50 koncerttel látják el. További szponzorok megnyerésével és jó gazdálkodással folyamatosan csökkentik támogatási igényeiket úgy, hogy 10-20 év múlva önfenntartókká válhatnak. Fiatalok képzésére 2 éves posztgraduális *Zenekari Akadémiát* hoznak létre, mert az egyébként magasszintű oktatásunkban a zenekari játékra való felkészítésre kevés gondot fordítanak.

D. V. S.

5-én Windischgrätz-
szállása. Itt fogták el Batthyány Lajost, sőt magát Kár
gyöt is börtönbe vetették. Fél év múlva a gróf felesége az er-
szes kerítéssel körülvéve várja a pihenni vágyókat (T. M.)
szok sámánjainterjúja. Ház a hely, ahol a

Új játszópark egy csepeli lakótelepen

Sallak Kinga

Csepelen, a II. Rákóczi Ferenc úton, a Rakéta úti lakótelepen a napokban adtak át egy új bekerített játszóparkot.

Az önkormányzat több mint két éve felmérte játszóterei állapotát és ennek alapján készített egy felújítási programot, amelynek elsődleges célja, hogy biztonságossá, az EU szabványainak, illetve a mai kor követelményeinek megfelelővé tegye a játszótereket. Az új játszópark kivitelezésére ötmillió forintot költöttek, a régi játékállományt kicserélték, a területet bekerítették.

Az önkormányzat 110 játszóteréből eddig harmincat már felújítottak, és tervezik, hogy 2006-ig az összes játszóteret korszerűsítik.

Kiss B. Mihály, a csepeli képviselő-testület ügyrendi jogi és közbiztonsági bizottságának elnöke lapunknak elmondta, hogy a Szent Imre téren található játszóteret jövőre újítják fel. Az Árpád utcai lakótelepen pedig – külső forrás bevonásával – egy speciális, körbekerített játszóteret terveznek, pontosan előírt nyitvatartási idővel. A Csalitos úti óvodában egy új bekerített KRESZ-parkot is használhatnak a gyerekek.

Köztudott, hogy Csepel az egyik legfertőzöttebb kerület a kábítószer-használat és -terjesztés tekintetében. Ezért – a fiatalok kulturáltabb szórakozását elősegítendő – a Rákóczi-kert parkját is korszerűsítették, akár görkorcsolyázni is lehet benne. A későbbiekben pedig – igény esetén – akár extrém sportok „űzésére" is lehetőséget biztosítanak. A bizottsági elnök arról is beszámolt, hogy a most elkészült játszópark reggeltől sötétedésig tart nyitva. Nyitni és zárni a helyi lakóközösség megbízott képviselője fogja.

Kassák Lajos hét születésnapja

Az óbudai Zichy-kastélyban látható az író halálának harmincötödik évfordulójára rendezett kiállítás

Kassák Lajos születésnapjaihoz kötődő tárgyi emlékekből nyílt kiállítás a Kassák Múzeumban. A Csaplár Ferenc rendezte tárlat anyagának egy része (kéziratok, képzőművészeti alkotások, levelek) először kerül a nyilvánosság elé.

Osgyán Edina

Élete minden tizedik esztendejét fordulópontnak tekintette *Kassák Lajos*. A költő hét kiemelkedően fontos születésnapjához számos tárgyi emlék kötődik. Ezeken keresztül Kassák teljes munkásságáról átfogó képet kapunk.

A harmincadik, szűk körben megünnepelt évfordulóról *Révai Ilka* fotográfiái tanúskodnak. 1917-ben Kassák már rendszeresen közreadta verseit. Két éve jelent meg első kötete és megalapította A Tett című folyóiratot. Sajátos ritmikájú, széles hullámzású, dübörgő szabad verseivel, a futurizmusból és expresszionizmusból összeszőtt egyéni stílusával a közönség még csak ismerkedett.

1927-ben, negyvenedik születésnapján – amelyet ugyancsak fényképek sorozata örökített meg – beigazolódott Kassák jövendölése. Az Egy ember élete című munkája osztatlan sikert hozott szakmai és olvasói körökben egyaránt. Az évfordulóra emlékeztet a tárlaton is olvasható 40 év című kollázs és a Virágos fa az én negyven évem című számozott költeménye.

A születésnapokat rendszerint családi körben vagy barátok társaságában tartották. Az ötvenediket már a nyilvánosság is a művésszel együtt ünnepelte meg. Ebben az esztendőben a kritika méltatta, míg – az akkori politikai viszonyok között – az Egy ember élete utolsó kötete miatt ízgatással vádolták meg és kétévnyi fogházra ítélték. Így a Zeneakadémia kistermében megtartott szerzői estet is a kettős fogadtatás hangulata hatotta át. Bensőséges levélregénye, az Anyám címére kötet miatt ismét bíróság elé állították.

A montázs Kassák negyvenedik születésnapja alkalmából készült

Gyökeresen új politikai viszonyok között köszöntött rá a 60. évforduló. Kassák művészi nagysága tagadhatatlan, de az is, hogy az új rendszer a költő nevét és munkásságát zászlajára tűzte. A politikai vezetés ugyanis úgy gondolta, hogy a korábban antifasiszta, háborúellenes nézeteket valló művészek felkarolásával legitimálhatja magát. Támogatásukat Kassák esetében azzal fejezték ki, hogy a kulturális vezetés egyöntetűen megjelent a művész Zeneakadémián megtartott születésnapján.

Hetvenedik születésnapján műveiből kiállítás nyílt a Csók István Galériában, majd Székesfehérvárott. Képzőművészeti alkotásait egyébként 1960-ban, 1962-ben és 1963-ban Párizsban, a Denise Renée galériában mutatták be. Festményei, képarchitektúrái és kollázsai számos nemzetközi dadaista és konstruktivista kiállításokon vettek részt. Utolsó, nyolcvanadik születésnapján bemutatott képzőművészeti alkotásait a művelődéspolitika meglehetősen kételkedve fogadta, a nagyközönség azonban kiállt mellette s képeit a modern művészet szimbólumaként üdvözölte.

Az Érsekújvárott, Szlovákiában megtartott Kassák-köszöntések emlékei ugyancsak megtekinthetők a gyűjteményben.

mer (szep...

Néprajzi Múzeum: Nyeregbe – nyeregkiállítás (szept. 10-ig). Félre gatya, pendely – Látható és láthatatlan a népviseletben (szept. 29-ig). Szerelem a levegőben – Szerelmi ajándékok a hagyományos szlovén kultúrában (okt. 12-ig)

Petőfi Irodalmi Múzeum: Napfény és holdfény – Jókai világai (dec. 31-ig). „Rejtett bánat" – Vajda János-emlékkiállítás (okt. 20-ig). Szerb Antal-emlékkiállítás (okt. 20-ig). Szenci Molnár Albert-emlékkiállítás (okt. 31-ig). „Egy téglát én is lefektettem..." – Illés Endre kamarakiállítása (aug. 26-ig)

Szépművészeti Múzeum: Német és osztrák képek a XIX. századból (dec. 31-ig). Corneille visszatér – a Cobra Csoport tagjának kiállítása (szept. 1-jéig). A fametszet története a XV. századtól a XX. századig (dec. 31-ig). Leonardo-kamarakiállítás születésének 550. évfordulójára (szept. 31-ig)

KIÁLLÍTÓTEREMEK

Erdős Renée Ház – Kiállítóterem: Játékvilág 2002 – Játéktörténeti kiállítás (aug. 10-ig)

Ernst Múzeum: „Felezőidő" – A romániai magyar művészet identitáskeresése 1965 és 1975 között (aug. 25-ig)

Károlyi Palota Kulturális Központ: Titkok az Ararátról – Örményország kincsei (okt. 31-ig)

Műcsarnok: Képtelen képek – Monokróm festészeti kiállítás (aug. 20-ig). Szabó Eszter Ágnes kiállítása (aug. 11-ig)

Vármegye Galéria: Erdélyi íróportrék – Paulovics László grafikus-festőművész kiállítása (okt. 10-ig)

Vigadó Galéria: Iráni festőnők csoportos kiállítása (aug. 23-ig). Fischer Ernő festményei (aug. 23-ig)

életük. Az első...fajtáját telepakolták az egész famíliát, vele az anyóst, a szakácsnőt, a dadust, és éltek, vigadtak frissen épített nyaralóikban, míg csak meg nem szólalt az utolsó októberi gőzös dudája.

A mondén élet a XIX. század utolsó harmadával kezdődött. Leányfalu azóta társasági hely, mi több, egy idő után divat lett, s hogy azzá vált, abban fontos szerepe van *Rózsahegyi Kálmán* bácsinak. A jó beszédű színészt már harmincéves korában bácsizta a szakma, amit ő azzal viszonzott, hogy mindenkit „leöcsémezett" hatvanon alul. Tehette. Ahol megjelent, onnan száműzve lett a rosszkedv, Kálmán bácsinak nagyobb tábora volt, mint számos színésznek, akit agyonünnepeltek a kritikusok.

Szerették, hallgattak rá, még *Móricz* is, akit egy nap megszólított a színházban (akkor ment a Nemzetiben a Sári bíró): „Te, Zsiga, vegyél te is egy darab földet Leányfalun!" Az író ilyen felhívást még sose kapott, kihajózott hát ő is, és bizony ott ragadt. Ha tudta volna, mennyi gond szakad a nyakába azzal a portával, sose csap az eladó tenyerébe. A másfél holdas ...enkettőben, amikor épült, a népköztársaságba tömörült magyar nép a népfürdők korát élte, ez pedig lazává tette az építési stílust, a technológiát, nem beszélve a fegyelemről. A betonból elloptak itt-ott, a kerítést olcsó drótból húzták, az öltözők a KISZ-táborok szabványát idézték.

Kit érdekelt ez akkor?

A fű zöld volt, a Duna még kék, a többi viszont mind arányos a korral és a vendégekkel: olcsó belépő, olcsó büfé, olcsó sör. A pénztárnál sorok álltak: az országjáró téesztagság busszal érkezett, a szakszervezeti beutaltak gyalog. A strand felől érkező derűs zsivaj mint könnyű nyári felhő lebbent a község felett, mosolyt varázsolva a tanácselnök és a fagylaltárusok arcára. Remek a világ, hirdették azonos hangnemben.

Ez volt az aranykor.

Ami persze elmúlt, hisz az időnek az a természete, hogy múlik, a strandoknak meg, hogy kezdenek pusztulni, főleg, ha keveset költenek rájuk. A leányfaluira egyre kevesebb jutott. Az ötvenes medencének mindenki tapsolt, mikor elkészült, edzések is folytak, hátha innen indul el egy új *Hargitay*. Mindenki járt arra, csak a *Szűcs Jenő* gondolkodás nélkül rávágja: – Fel kellene újítani a strandot, mert tönkrementek a csövek, vízforgató nélkül ma már nem megy, az sincs, szóval pénz kéne. És nincs. Nem lesz addig, míg Leányfalun az a jelszó, hogy „a strand nem eladó". Pedig szó sincs arról, hogy el kéne adni, csupán 49 százalékát kéne egy szakmai befektetőnek felajánlani. Ma már másként senki nem hoz pénzt.

Szűcs Jenő vezeti a strandot csaknem egy évtizede, tudja tehát, mi a dörgés, mitől lesz ismét forgalma egy ilyen fürdőnek.

– Attól semmiképp, hogy várjuk a vendéget, de nincs mivel. Mi fiatalként nem voltunk igényesek, a maiak azok. Kéne csúszda, kéne trambulin, élményfürdő, sajnos egyik sincsen. Tudja, miért csappant meg a vendégek száma tavaly óta? Mert felújították a Római parti fürdőt. A vendég inkább fizet többet, de elvárja, hogy minőséget kapjon. Ilyen lett a világ, ha tetszik, ha nem.

A leányfalui strandhoz sokan mégis hűségesek.

Szűcs úr a neves vendégeket sorolja, azokat, akik nem pártoltak el, hiába nincsen vízforgató meg csúszda.

...mesélnek róla, mint Tichy Lajos idejében? Nincsen.

Nem áll jól az írók szénája sem.

Beköszöntem a művelődési házba – *Petőfi* nevét viseli, aki sose járt erre –, és *Zsitva Ildikó*, a kultúrmunkások egyike nagyot néz, mikor megtudja, hogy *Márai* Leányfalun vészelte át a háború utolsó hónapjait. Ha pedig ő nem tud róla, akkor a faluban se sokan.

De a dolgok képesek jó irányt venni.

Az ifjú hölgy bement a könyvtárterembe, levette az író háborús naplóját, mondván: az ilyet be kell pótolni, ha az ember a kultúra szolgálatában áll.

Ezt olvashatta, mikor kinyitotta a kötetet 1945-nél: „Leányfalu. – A rabbi, aki a szomszédban rejtőzött, az orosz megszállás napján átjön és sápadtan adja elő: orosz katona járt nála az imént, az asszonnyal bizalmaskodni kezdett, majd átkutatta a házat, megtalálta a kamrában rejtőző rabbit és így kiabált: »Óra, óra!« Aztán lekapcsolta a rabbi csuklójáról az órát, és elszaladt a zsákmánnyal. »Kérem, milyen csalódás ez!«... – mondja a rabbi."

A kurta idézetből talán érteni, miért nem tud Márairól Ildikó.

Amikor Tichy Lajos volt a sztár a strandon, az író nevét ki se lehetett ejteni. Még a víz alatt se, mert ki tudja.

Még nem bontják a Citadella-teraszt

Folytatás a 21. oldalról >

Az engedély nélküli teraszépítkezés egyébként már március 27-én elkezdődött, amikor a Citadella 4U Kft. bejelentette, hogy a Citadella melletti lődomb területén tereprendezési munkálatokat kezdett meg. A KÖH már ekkor határozatot adott ki, amelyben elrendelte a munkák leállítását, és letiltotta az építkezést. Néhány nap múlva, április 2-án helyszíni szemlén állapították meg, hogy a leállítási kötelezettségnek a cég nem tett eleget, ezért ismét utasították a helyszínen tartózkodókat a munkálatok azonnali befejezésére. A Citadella 4U Kft. április 5-én elküldte a beruházás engedélyezési dokumentációját a KÖH-nek, bejelentve, hogy a földmunkákat megkezdték, és kérik a fennmaradási engedély kiadását. A régészek április 8-án vonultak ki a területre, és megállapították, hogy őskori, valamint kelta töredékeket rongáltak meg az építkezéssel. Ezután többször figyelmeztették a kivitelezést végzőket, hogy fejezzék be a tevékenységüket. A KÖH elsőfokú határozata április 10-én született meg. Ebben elutasították a fennmaradási és továbbépítési engedélykérelmet, valamint kötelezték az építtetőt, hogy öt napon belül állítsa helyre az eredeti állapotot.

Az elsőfokú hatóság április 12-én a régészeti értékek megrongálása miatt 20 millió forint összegű örökségvédelmi bírságot szabott ki, majd három nap múlva a munkálatok azonnali leállításának elmulasztása miatt százezer forint végrehajtási bírsággal is sújtotta az építtetőt. Az újabb helyszíni szemle megállapította, hogy ennek ellenére folytatódik az építkezés, ezért újabb százezer forint végrehajtási bírság kiszabásáról rendelkezett a hatóság. Májusban a Citadella 4U Kft. már monolit vasbeton falakat és födémeket épített, nem törődve a KÖH utasításaival. A hivatal ezek után többször megerősítette korábbi határozatait, és elutasította a cég fellebbezéseit. Végül a KÖH június 20-án másodfokon is helybenhagyta a terepszintig visszabontásról szóló határozatot, és utasította az építtetőt, hogy nyolc napon belül bontási terveket nyújtson be a hatóságnak. A bontási terveket a Citadella 4U Kft. elkészítette, de ezek szerint a terepszintig bontás nem jelenti a terasz megszüntetését. Ezt az állítást *Veres István* szerint szakértőkkel is igazolni lehet, a hivatal szakembereinek viszont más a véleményük. A dokumentációt csak olyan változtatásokkal fogadták el, amelyek alapján le kell bontani az egész létesítményt. A bontás határideje a napokban lejárt, de a cég még el sem kezdte a határozat végrehajtását.

Időközben a XI. kerület is megbírságolta a társaságot, mert meg is nyitotta a Citadella Gardent, pedig nincs működési engedélye.

KASSÁK LAJOS

Déry Tibor, a vándoríró

Déry Tibor 1894. október 18-án született Budapesten, a nagypolgári zsidó Deutsch családban. Gyermekkorában csonttuberkulózisa miatt többször is megoperálták. Érettségi után St. Gallenben tanult nyelveket, majd nagybátyja fafeldolgozó vállalatánál dolgozott Erdélyben.

1917-ben tűnt fel a Nyugatban *Lia* című regényével, amiért rögtön perbe is fogták szeméremsértés vádjával. 1919-ben a KMP és az írói választmány tagja lett. A Tanácsköztársaság bukása után feleségül vette Pfeiffer Olgát, Bécsbe emigráltak, és az ottani Magyar Újságnak dolgozott.

1924-ben Párizsba költöztek, ahol Déry bolti szolga, bélyegkereskedő és nyelvtanár volt. Egy ideig Perugiában élt, hazatérve pedig Kassák Lajossal és Illyés Gyulával a Dokumentum című folyóiratot szerkesztette.

Miután 1930-ban elvált első feleségétől, Berlinben telepedett le. 1933-ban Bécsbe költözött, de a háború előtt visszatért Budapestre, és bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba. Ismét a kommunista párt tagja lett, és házasságot kötött Oravecz Paula írónővel.

1947-ben Baumgarten-, 1948-ban Kossuth-díjat kapott, sorra jelentek meg korábban írott művei, mint: *A befejezetlen mondat* és 1950-ben a *Felelet* című regényének első része. Két év múlva a második kötetet már elutasították, mert eltért a hivatalos ideológia követelményeitől.

Másodjára is elvált, és 1955-ben feleségül vette Kunsági Erzsébetet. 1956-ban az írószövetség forradalmi bizottságának tagja volt, letartóztatták, majd kilenc évi börtönre ítélték. 1960-ban amnesztiával szabadult.

Déry Tibor 1952. januárjától a második kerületben lakott: 1954 teléig a Pasaréti út 31.-ben, két évig a Sövény utca 8. alatt, 1956 első hónapjától pedig a Krecsányi utca 10. lett az otthona. 1962-ben lakottan vette meg a Lotz Károly utcai villát (20. sz.), ezért csak 1969-ben tudott beköltözni.

A Napok hordaléka című naplójában írja: *„A mi utcánkban aránylag csönd van, a kocsiforgalom tűrhető, a gyalogosok lassú járatúak, kocsma nem rikkantgat, a hosszú hajzatú nyugati szelek is csak ritkán pisszegnek ki házunk mögül, kertünkbe füttyentve."* Utolsó jugoszláviai útja előtt pedig a következőket jegyezte fel:

„Beszállván hát feleségével és Ella nevű barátnőjükkel a [...] Lada 1500-asba, melynek ujjongó piros színe némi bizalommal tölti el az öreg író szívét, felesége a kormánynál — hol egyebütt? —, miután elbúcsúztak házuk Terci nevű vidám, szőke vezetőnőjétől és Suba nevű fekete uszkárjuktól — megjegyzendő, nehéz szívvel —, a kis csapat útra kel... hova? kitörve az édes haza gyűrűjéből — hova? — az ismeretlenbe, a kockázatba, a mindenség rejtélyei felé".

Déry Tibor 1977. augusztus 18-án halt meg Budapesten a BM Szamuely Gyógyintézetben. Villája jelenleg Kodály Zoltánné tulajdona. Emléktábla, sajnos, egyik lakóhelyét sem jelöli.

VERRASZTÓ GÁBOR

A házvezetőnő

A Vértessomlón született, de 1968 óta a második kerületben élő Kállai Teréz ebben a hónapban veszi kézhez első nyugdíját. Az elmúlt tizenhárom évben a rendőrségen, a Gyorskocsi utcában volt adminisztrátor. Előtte kórházi pénztárosként és betegirányítóként is dolgozott. Aki ismeri, mégis csak úgy emlegeti: Déry Tibor egykori házvezetőnője.

Hogyan lett az író alkalmazottja?

Édesanyám kislánykoromban meghalt, apám, rokonaim nem törődtek velem, így újsághirdetés alapján 19 évesen Budapestre kerültem nörsznek egy Szilágyi Erzsébet fasori mérnökcsaládhoz. Hat évig maradtam náluk, és amikor épp kiköltöztem tőlük egy svábbogaras munkásszállóra, akkor ismét újsághirdetésben olvastam, hogy Déry házvezetőnőt keres. Először elküldtek, hogy túl fiatal, tapasztalatlan vagyok, de a mérnökcsalád minden felelősséget vállalt értem. Így kerültem az íróhoz 1975-ben, és egészen halálukig náluk maradtam.

Ezek szerint megszerették.

Igen, családtagként kezeltek. Nekem is mindenről mindent tudnom kellett. A vacsoráknál pedig ott ültem közöttük.

Milyen érzés volt részt venni a partikon?

Egyrészt furcsa, mert iskolás koromtól nagyon szeretek olvasni, és ott megismerhettem Illyést, Örkényt, Nagy Lászlót vagy Abody Bélát. De járt hozzájuk Aczél György is, ebből láttam, hogy jórészt érdekből barátkoztak, hiszen mindannyian meg akartak jelenni, és mint írók, összetartottak.

Déry milyen módszerrel dolgozott?

Pontos időbeosztással, mindennek megvolt a maga helye, ideje. Későn kelt, egy szótárfüzetbe írt, amit saját maga gépelt le délután. A vendégek csak vacsorára jöhettek, és mindig úgy szervezték, hogy kevesen legyenek. A füredi nyaralóba egészen más társaság járt, inkább művészek. Déry Tibor itt szenvedett combnyaktörést 1977 nyarán, ennek a szövődményeibe halt bele.

Igaz, hogy lakást hagyott Önre?

Pontosabban a felesége, Böbe, aki az író halála után sem küldött el, mert ez a roppant aranyos, humoros asszony, aki huszonnyolc évvel volt fiatalabb a férjénél, és ő „tartotta egyben" Déryt, rákos lett. Mellette maradtam végig, 1979 novemberében halt meg. Úgy végrendelkezett, hogy az örökségből kapjak egy lakást, azóta is a Lotz Károly utcában lakom, a velük szemben lévő oldalon.

V. G.

A vízivárosi temető és Martinovics

Százhúsz éven át itt, a vízivárosi temetőben nyugodtak a jakobinus mozgalom méltatlanul elfeledett kivégzett áldozatainak hamvai. Fővárosunkban sokfelé a mai utcák, terek és bérházak alatt halottak nyugszanak.

Nem is gondoljuk, hogy minden városrésznek külön temetője volt, a templomok körüli temetkezés pedig általánosan elterjedt volt. Mária Terézia rendeletére és a város terjeszkedésével ezek a szétszórt temetők sorra megszűntek. Nekünk nincs olyan régi sírkertünk, mint a kolozsvári Házsongárd vagy az athéni Kerameikosz, legfeljebb múzeumokban található egy-egy római korból fennmaradt sírkő.

A vízivárosi temető polgári része a Szent János kórháznál, a Szilágyi Erzsébet fasor, a Kútvölgyi lejtő és a Virányos út által körülzárt területen létesült a XVIII. század végén. Közvetlenül mellette, pontosabban ettől délkeletre nyílt meg az ennél jóval kisebb méretű katonai temető. Mindkét temetkezési helyet a XX. század elején lezárták, az utolsó sírokat 1939-ben tüntették el.

Diákkoromból emlékszem a még ma is üresen álló kis területen, a Kútvölgyi út és a villamossínek feletti részen a fák közötti sírkövekre. Néhány érdekesebbnek lejegyeztem akkoriban a szövegét, így például egy 1838-ban elhunyt országos főállatorvosét, akinek a neve alatt régi szóhasználattal foglalkozását „főbarmász" szóval jelölték meg. Emlékszem még a gróf Gyulai családnak a mai Kútvölgyi út szélénél álló szép, de a háború nyomait mutató mauzóleumára, amelyben az oltáron gyönyörű fehérmárványból faragott Mária-szobor állt. Ebben a sírkertben nyugodott többek között Verseghy Ferenc költő és nyelvtudós, Vásárhelyi Pál kultúrmérnök, akinek síremléke ma a Kerepesi temetőben látható. A temető legszebb sírja Alvinczy Józsefé, az 1809-es győri vesztes csata tábornokáé volt. A díszes síremlék után a vízivárosi sírkertet Alvinczy-temetőnek is hívták. A gazdagon díszített hatalmas urna ma szintén a Kerepesi temetőben látható.

A szabadságharc császári halottait a temető katonai részében hantolták el, nevezetesebbjei innen kerültek az egykori hűvösvölgyi hadapródiskola területére, így Hentzi tábornok és Alnoch ezredes hamvai.

A régi vízivárosi hősi temető képe felmerül többek között Tormay Cecil *A régi ház* (1919) című regényében, ahol így ír erről: *„Köröskörül, mint egy erdő, álltak a fák a hantok között, egy erdő, amelyben temettek. Itt nem a fák igazodtak a sírok szerint, a sírok igazodtak úgy, ahogy az erdő akarta... Néhol megdőltek a kőkeresztek, elmerültek a gazos mohában. Az egyik kriptára szomorúfűz hajlott. Ráborult, mint egy erdei asszony, kinek lecsüngő zöld haja eltakarta az arcát, mely bizonyosan sírt az árnyék alatt."*

Hosszú időn át a vízivárosi temető árkában nyugodott Martinovics Ignác, Sigray Jakab, Hajnóczy József, Szentmarjay Ferenc, Laczkovics János, Őz Pál és Szolártsik Sándor, a Vérmezőn kivégzett magyar jakobinusok holtteste.

Martinovics és társai 1794. november 22-én kerültek a vár északi végén emelkedő katonai börtönbe. A régi kaszárnyát az Országos Levéltár építésekor bontották le. A jakobinusok halálos ítéletét 1795. május 17-én hirdették ki a ferences kolostor ebédlőtermében. A kolostor a helyőrségi templom melletti épület volt (Új utca 51–53.). A templomban zárták ki Martinovicsot az egyházi rendből, az előtt a kép előtt, amely Krisztust ábrázolja a keresztfán (ma a Margit körúti ferences templom jobb oldali mellékoltárának képe). Az elítélteket katonai sorfal között kocsikon vitték a Vérmezőre, akkori nevén a Generálisok Kaszálójára. A kivégzés helyét a Vérmező északnyugati sarkán az Attila úti iskolával szemben ma emlékkő jelöli.

Kazinczy Ferenc, aki tanúja volt a kivégzésnek, *Fogságom naplójá*ban a nap eseményeinek leírását így fejezi be: *„Homokkal hintették be a vér helyét, s a hét testet kivitték a Buda megett emelkedő tetőkre. Senki sem tudja, hol fekszenek. Másnap reggel a vérhelyen rózsa virított. Valaki rózsákat ása le ott csuporban."*

Hosszú időn keresztül senki sem tudott Martinovicsék földi maradványainak hollétéről. A Budai Napló 1909-ben felhívást tett közzé a jakobinusok sírjainak megtalálására. Számos levél érkezett a felszólításra, sokan kezdtek el kutatni, de eredmény sokáig nem mutatkozott. Végre Gárdonyi Albert főlevéltáros a Vérmező dokumentumai között talált egy térképvázlatot, amelyen kis keresztekkel jelölve ez a felirat volt: „a jakobinus sírok helye". Ennek alapján Bartucz Lajos vezetésével 1914-ben megindult az ásatás, és a jelzett helyen megtalálták a koporsókat a János kórház és az 56-os villamos pályája közti kis háromszög beépítetlen területén a régi katonai temető szélénél. 1960. május 20-án, a kivégzés évfordulóján, a magyar jakobinusok hamvait ünnepélyesen elhelyezték a Kerepesi temetőben.

SZÉKELY IMRE

Közös munkával a szebb környezetért

A Marczibányi téren működő Mozgássérültek Állami Intézete mozgássérült kliensei, az ott dolgozó szakemberek, a Közép-Európai Egyetem diákjai és tanárai, valamint a Demokratikus Ifjúsági Alapítvány fiatal önkéntesei összefogtak, és egy szeptemberi szombaton közös munkával nekiálltak a MÁI külső és belső szépítésének. Kogon Mihály, a MÁI igazgatója a találkozó végén megköszönte mindenkinek a felajánlott munkát, hiszen a cél a mozgássérültek méltóságának tisztelete volt azáltal, hogy esztétikusabbá tették az általuk használt kertet és épületeket.

FILMJEGYZET

Prospero könyvei

Shakespeare Vilmos Prosperója *A vihar* című színdarabból — bár Milánó száműzött hercege — úgy jelenik meg *Peter Greenaway* filmjében, akár a velencei dózse. Bűvös hatalma könyvekből ered. Birtokában kora minden tudománya. Fejében minden tudás. Fölényét könyvtára táplálja. Értelmiségi fölény ez. Mindent tud. És mindent jobban tud. Shakespeare utolsó darabjának szereplői úgy elevenednek meg az angol filmen, hogy Prospero hangján beszélnek: ő próbálja működtetni őket, összecsapatni, megverekedni és csapdába esni. Prospero kreatúrái azonban önálló életre lázadnak. Legnagyobb csalódását saját leánya, Miranda okozza, ő beleszerelmeskedik papája ellenségének fiába. Prospero összecsomagolja illúzióit, könyveit tengerbe veti, és csömörösen elmegy uralkodni — úgy, miként a többiek teszik.

Greenaway filmje az értelmiség csődjét mutatja, miközben soha értelmiségibb filmet nem hoztak még létre: kéjjel vonultatja föl a civilizáció minden tudását, egész kultúráját, mindazt az ismeretet, amire az emberi szellem kiterjesztheti hatalmát.

Greenaway bolondos módon elrugaszkodik Shakespeare cselekményétől, miközben a leghűségesebb Vihar-interpretációt szüli meg.

Polgári háztartások becses könyve volt hajdan az *Orvos a családban*. Greenaway filmje *Művészettörténet a moziban* alcímmel büszkélkedhet, mivel fölhordja a vászonra az európai képzőművészet nagyjait és aprószentjeit: a barlangrajzoktól, mágikus faliképektől a gépi úton megmozdított kép történetéig. Greenaway nemcsak a képzőművészetnek professzori ismerője, hanem a díszítőművészeteké és az építészeti stílusoké is. Fölényes tudója feledésbe merült színházi formáknak. Azt hiszem, senki nála sikeresebben nem tudta feltámasztani a Jakab-kori drámai revüműfajt, a maszkot, ahol a girlandok egyértékűek a szóval, a látnivaló a bölcseleti anyaggal. Képi citátumként telehímzi filmjét a filmművészet lehetőségeivel: Greenaway Muybridge-nek a lovak futásfázisait kollodiumlemezre rögzítő sorozatfelvételeitől kezdve Abel Gance-nak a dinamikusan változtatható képalakján át — ahol a vetítővászon mérete nem befolyásolja a képkivágást, az a drámai értéknek megfelelően hol kitágul, hol összeszűkül a látvány — eljut a legutolsó divatú videotechnikáig. Föltehetnénk: seregszámlálást hajt végre a filmművészet történetén, miként a többi művészeti ág történelmét is lajstromba veszi. Nem így van! A rendező a leghajlékonyabb filmírást kísérletezi ki. Közölni akar és közlendőihez találja meg a változékony formákat.

A *Prospero könyvei* vizuális orgia. Képek és történelmi korok, művészeti stílusok, iskolák és rendszerek áradnak a nézőre, aki szinte belefullad a gátlástalanul habzsolt látványgazdagságba. Egy múltjára büszke civilizáció túlérett és őrült terméke a film. Ráadásul olyan — elméletileg — föloldhatatlan ellentmondást állít föl, amit Greenaway hihetetlen biztonsággal keresztülrepül. És ez az a kettősség, hogy a legköltőibbnek tartott Shakespeare-dráma megfilmesítése, a szavak és a verbális költészet nehezen megfejthető rejtélyes bölcsessége és titokzatos üzenete elsősorban színészi gegekre méretezett (innen származnak az elviselhetetlenül unalmas és kényeskedően nyafka Vihar-előadások). Greenaway a szóbeli költészet látványvilágát tetézi meg.

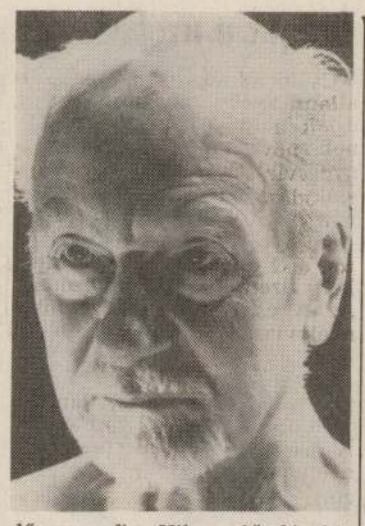

És mindez az eszeveszett racionalizmus, őrjöngő szépségkiteregetés egyetlen öreg színész jutalomjátékát szolgálja; a 87 éves *Sir John Gielgudot*, a shakespeare-i dikció nagymesterét, a legnagyobb élő angol színészt és rendezőt. Jóllehet a film tele van táncakrokkal, hatalmas tömegjelenetekkel, tenger alatti balettekkel és természeti csudákkal, miközben úgy érezzük magunkat, mintha szemünkre zuhant volna az Uffizzi és a Pitti, a Louvre és az Ermitázs, a Szépművészeti Múzeum és a Kunsthistorisches Museum, a Rembrandt-gyűjtemény, a világ valamennyi képtárának falairól évszázadok kincse — egyetlen színész él meg csöndes szóval, egyetlen ember érvényesül belső szépségével, ripacsművészetének főpapi méltóságával: Gielgud. Gielgud a csoda. Gielgud a varázslat. Gielgud az emberi méltóság és a büszkén vállalt emberi hanyatlás. Nem megrokkant agg, délceg öreg férfi.

Az élményhez hozzácsapódik némi kajánság: az elkövetkező tíz évben Békéscsabától Veszprémig rendezőgyerekecskék bennszülötteknek hordott üveggyöngykalárisok bóvlirevüjeként árusítgatják majd ki Greenaway formai lelemenyeinek mély kultúráját.

M. G. P.

A teljes Platonov

Mától három estén át különös vendégei lesznek az *Arany János Színháznak*. A holland *Trust* társulat négy éve alakult Arnhemben egy végzős főiskolai osztályból. Épületük nem volt, három éven át a színészek munkanélküli-segélyből éltek, s ma is vándoregyüttesnek tartják magukat, noha jelenleg Amszterdamban bérelnek egy uszodát, amelyet színházzá szeretnének átalakítani. Első bemutatójuk *Csehov Sirálya* volt, amellyel hamar nagy feltűnést keltettek Hollandián és Belgiumon kívül is, ahol rendszeresen játszanak. Magam Tallinnban láttam ezt a kiváló produkciót, amely az együttes vezetője és legtöbb előadásuk rendezője, *Theu Boermans* szerint „absztrakt és agresszív" volt, s amely minden merész avantgárdizmusa mellett is profizmusával hagyott nyomot emlékezetemben.

A *Platonov* állítólag egészen más lesz. Az lesz benne a legkülönösebb, hogy Csehovnak ezt az első darabját, amelyet csak 1922-ben találtak meg, teljes terjedelmében előadják, méghozzá pontosan betartva a szerzői utasításokat. Mégsem térnek vissza az egykori játékstílushoz, nem lesz jelen a csehovi melankólia, iróniával körítve adják elő a történetet. Platonovot nem falusi Don Juannak ábrázolják, hanem olyan embernek, aki egyre messzebb kerül az élet realitásától.

Szokatlan lesz az is, hogy nem a szokásos szinkrontolmácsolás kíséri az előadásokat, hanem gondos előkészítés után fogja a szöveget alámondani *Földessy Judit*, *Csuja Imre*, valamint *Jeney István*, aki egyébként 1988 óta munkálkodik a vendégjáték megszervezésén.

Z. L.

Berlin: harmadszor Kassák

A hajdani Nyugat-Berlin egyik belvárosi állami galériájában ma este Kassák magyar zeneszerző kortársainak műveiből rendeznek hangversenyt. Azon mutatják be Kocsár Miklósnak a három évtizede Kassák-versekre írott dalait. A koncert „kerete" az a szeptember végétől november derekáig látható kiállítás, amelyik a magyar avantgárd egyik leghíresebb alakjának főképpen a húszas évekbeli olajképeivel, grafikáival, folyóirataival ismerteti meg a német érdeklődőket.

— Ez a kiállítás az 1924-es és az 1987-es után immár a harmadik Kassák-bemutatkozás német földön — mondja az előzményekre kíváncsi kérdésünkre *Csaplár Ferenc*, az óbudai emlékmúzeum igazgatója. — És az eddigi legteljesebb. Az ötletet *Szelényi László*, a régebben Németországban, most Magyarországon élő zongoraművész vetette föl azon a két évvel ezelőtti hazai koncerten, amelyet Kassák születése napján a múzeumunkban rendeztünk. Ezután az ő közvetítésével Budapestre látogatott az Obere Galerie igazgatója, *Paul Corazolla*. Maga is művész, jó néhány német templom üvegablakainak alkotója.

Érthető módon elsősorban Kassák képzőművészeti munkássága érdekelte. És megtetszett neki, amit látott. Akár csodálkozhatnánk is azon, hogy a „templomi művész" egy magát haláláig szocialistának tartó magyar munkáit állítja ki 1991-ben. A magyarázatot a kállítás alapos, szép küllemű katalógusa és a vendéglátóknak a megnyitón hallott beszédei adják meg. Ők Kassákban azt a művészt látják, aki telve volt az új világot teremteni kívánó elhivatottsággal. Azt a művészt, aki nemcsak vitatkozott a munkásmozgalom néhány kortárs vezetőjével, aki kételkedett nem egy gondolatuk helyességében, hanem aki megélte szocialista eszmék véglegesnek látszó meghiúsulását is, ám eközben imponáló erejű életművet hozott létre. A kiállítás megszületése körül érdemben bábáskodó kereszténydemokrata városatya, *Norbert Schmidt* a megnyitójában azt fejtegette, hogy a hangsúlyozottan szocialista elkötelezettségű Kassák a legmaibb jelen előhírnöke, az emberi szabadság, a határok nélküli Európa harcosa volt.

D. Gy.

A húszas évekből való reklámkioszkmakett a kiállításról.

EGY KAZETTÁÉRT EGY FORD?

És ez még nem minden!

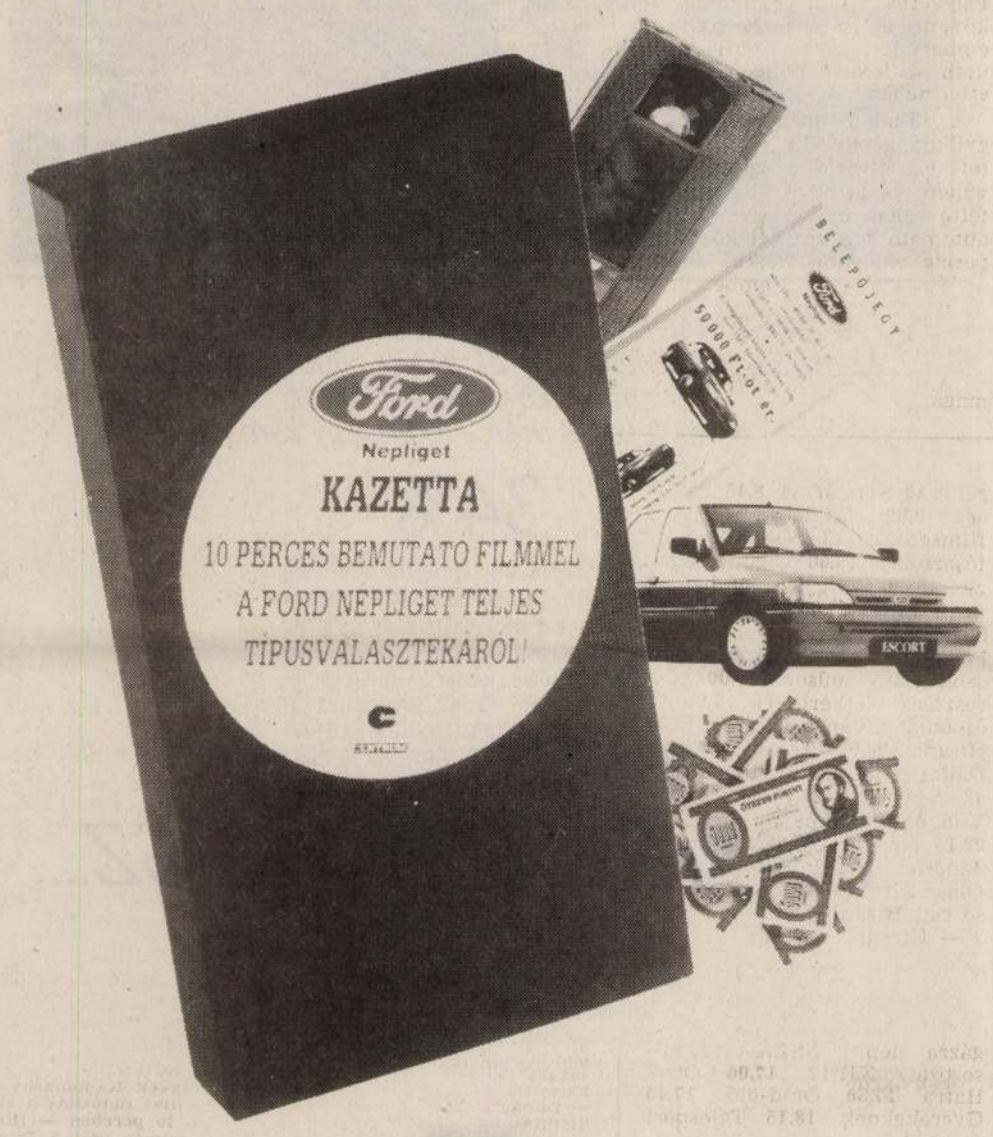

■ Ugyan, mi különös lehet egy videokazettában? – legyinthet Ön erre. Látszatra a Ford Népliget kazettája sem más, mint a többi. Amikor kihámozzuk fényes papírjából, még mindig nem gyanítunk semmit. Aztán... véletlenül (?) kihull belőle egy belépőjegy, ami... de erről majd később. Ha már van egy ilyen különleges kazettánk, érdemes megnézni, milyen műsor van rajta. Természetesen a Ford Népligetben kapható gyönyörű, új és legújabb Ford Fiesták, Sierrák, Orionok, Scorpiók, Escortok és Transitok. Szeretné őket közelebbről is szemügyre venni? Erre rövidesen több alkalma is adódik.

■ Például úgy, ha elfogadja a meghívást, és **a kazetta tokjában található belépőjeggyel október 26-án és 27-én eljön a FORD '91 SHOW-ra, amelyet a FORD Népliget rendez a BNV „F" pavilonjában.** Itt nemcsak megnézheti a népligeti szalon Fordjait, de ki is próbálhatja őket. Ott lesz az új Escort is, amely különösen szemet gyönyörködtető látvány. Főleg, ha még piros is. És legfőképp, ha tudja, hogy...

■ ... ez a piros Ford Escort megnyerhető! A belépőjegy alsó része egy sorsjegy, amellyel Ön, ha eljön a FORD '91 SHOW-ra, részt vehet a sorsoláson. **Október 27-én 16 órakor sorsoljuk ki a fődíjat, a Ford Népliget ajándékát: a Ford Escort 1.3 CLX-et.** Emellett még sok más, kisebb nyeremény is gazdára talál majd a Centrum Áruházak ajándékaként.

■ A kazetta azonban még mindig rejt valamit az Ön számára. Ha nyert, ha nem a sorsoláson, a belépőjegyet ne dobja el, még sokat érhet. **50 000 Ft-ot! Ennyi kedvezményt kap mindenki, aki 1991. december 31-ig a Ford Népligetnél autót vásárol.** Mindössze a kazettában talált jegyet kell fizetéskor felmutatnia. A jegy átruházható, de egy autó vásárlásánál csak egy jegy használható fel.

Egy kazettáért egy belépőjegyet, egy Fordot és 50 000 Ft-ot? Nem is rossz!

Szeretne Ön is ilyen kazettát? A Centrum Áruházakban még megveheti, ott, ahol a plakátot látja. De jobb lesz sietni.

Ford
Népliget
Budapest X., Kismartoni ut 3. Telefon/fax: 133-5545

CENTRUM

Ogilvy & Mather

KASSÁK Lajos

Valljon színt, ön liberális vagy „dirigista”?

Mezei András beszélgetése Kádár Bélával

— Gunyoros öniróniával írtam le 1979-ben az Ilyen gazdagok vagyunk? című cikkemben, hogy „hazánk fejlett mezőgazdasággal rendelkező lírai ország”, de sajnos itt ma sem népszerű a gazdaságossági számításokon alapuló végiggondolt gondolat. Ha valakinek épp ezért pesszimistának kéne lennie, az a stratégiáért oly sokszor szavát hallató Kádár Béla. De ön, Kádár Béla úr, gondolom, hogy már csak hivatalból sem pesszimista. Ám milyen realitásból, milyen jövőlátásból táplálkozhat az ön bizakodása?

— Végre jó helyen vagyunk Európában. Magyarország nem a „hadak útja”, nem „kompország” lesz, hanem minden bizonnyal Nyugat- és Kelet-Európa közötti forgalmi és kereskedelmi csomópont. Remélem, itt fognak berendezkedni a nagy nemzetközi befektető társaságok, kereskedőházak, világcégek. Remélem, hogy az előnyt, amit Magyarország nemcsak a rendszerváltás elsőségével szerzett meg, nem vesztegetjük el. Bizakodó vagyok, mert a korábbi remény, hogy Magyarország az európai közös piac társult tagjává váljon, rövidesen valósággá válik. Amíg 1972 és 1989 között, vagyis 17 év alatt 600 millió dollárnyi működőtőke jött be az országba, addig az elmúlt esztendőben 900 millió dollár érkezett, 1991 első kilenc hónapjában pedig már több mint 700 millió dollárt tett ki a működőtőke behozatala. Az összállomány a félév végére már csaknem 2 milliárd dollárra rúgott, s az év végére könnyen elérheti a 2,5 milliárdot. Ez a Kelet-Közép-Európába bemerészkedett működőtőkének 50-60 százaléka. A hitelkönnyítéseket kapó, nálunk négyszerte nagyobb Lengyelországba mindössze 500 millió USA-dollárt fektettek be! Magyarország a világ politikai érdeklődésében ugyan visszacsúszott, de az üzleti megítélésben továbbra is az első helyen áll. Az üzletembereket ide húzza az ösztönük.

— De a termelés növekedése — ön is tudja — mélyen alatta van a Magyarországra bemerészkedett működőtőke 50-60 százalékos növekedésének! Miért legyünk optimisták attól, hogy Lengyelországba viszonylag jóval kevesebbet fektettek be? Nem arról van szó, hogy „vakok közt a félszemű a király”? És mi lesz, ha a szovjet piac is végképp eltűnik?

— A térség országai közül elsőként írtam alá az 1991. évi megállapodást mind a Szovjetunió, mind az Orosz Föderáció kormányával. A köztársaságokkal, helyhatóságokkal kötött kapcsolatok épp most érnek be. Mindez magyar elzárkózásra utalna? Kérem megfigyelni, hogy a szovjetunióbeli területek döntési önállóságának növekedésével nőni fog a szovjet—magyar kereskedelmi forgalom. A holtpontról máris elmozdultunk, miközben exportoffenzívát indítottunk nyugatra, és nem is tettük ezt sikertelenül. A magyar dollárexport 1980 és 1987 között évi négymilliárd dollár volt, 1988-ban meghaladta a négy és fél milliárdot, 1989-ben hatmilliárdra ugrott. A múlt évben már hétmilliárd volt az értéke. Korántsem bóvlik mentek ki az országból, hanem a szerkezetváltás első termékei: az autóbuszok, az alkatrészek, a Tungsram fényforrásai, a hűtőszekrények, az élelmiszeripar feldolgozott termékei s megannyi más új magyar áru exportja jogosít reményre. Van piacváltás. Az év első felében már a magyar kivitel több mint 70 százalékát vették fel a fejlett piacgazdaságok, miközben a volt KGST-országok aránya 20 százalék alá csökkent. A válságos keleti térségből sikerült átcsoportosítani a külgazdasági kapcsolatokat Nyugatra, és ez nem járt együtt a megjósolt összeroppanással. Lehet „forró őszt” jósolni, de hitevesztetten nem lehet kilábalni a bajból. A tények tanúsítják: 1 milliárd dollárral csökkent az adósságállomány. Felére csökkent a keleti kivitel és mégsem roppantunk össze. Megindultak a vállalkozások. Igenis fontos bízni és valamennyi partnerünkben bizalmat kelteni.

— Ezt az utóbbit el kell ismernem, de önnek is el kell ismernie, hogy a statisztikai adatszolgáltatás régi rendszere már nem működik, új pedig nincs. Minisztériumok vezetői sem rendelkeznek megbízható adatokkal, azt sem lehet tudni, hogy mi van az ön tetszetős számadatai mögött. Nem szembeötlő, hogy a bejövő működőtőke sem elsősorban a termelésben működik?

— De. Szembeötlő. A tőke először a kereskedelembe, a szolgáltatásba épül be. A tömegkommunikációba, a pénzintézetekbe. A jármű- vagy a gyógyszeriparban pedig harmadik piacra kacsint. De vajon nem természetes ez? És ha egyelőre még visszafogja a termelést, nem arról van-e szó, hogy az a bizonyos harmadik piac még nem nyílt meg? A velünk együttműködő tőke előtt se tárult fel a Szovjetunió piaca. Ha ön úgy hiszi, hogy a számokkal zsonglőrködöm, figyelje meg, hogy a számok igenis megmutatják a tendenciát, a trendet.

— A termelés változatlanul csökken. Alig teremtődnek új munkahelyek.

— De a belső vállalkozások száma annak ellenére sem csökken, hogy a fizetőképes kereslet összeszűkült, s az adóztatás kíméletlen mértéke nem mérséklődött.

— De Kádár úr, kinek van határozott elképzelése a közép- és kelet-európai átalakulásról, arról, hogy mi a kulcskérdés?

— A drámai kulcskérdés az, hogy miféle, milyen irányú is lesz az átalakulás. Harmadik utas gazdaság? Liberális vagy szociális piacgazdaság? Avagy — és egyes országok esetében az sincs kizárva —, a posztsztálinista modell reformált változata?

— Nincs semmi stratégia? Egyetlen irányító erő a fiskális és a pénzügyi diktatúra? Hacsak azt nem nevezik stratégiának, hogy a Kupa-programban van egy kisebb Rabár, abban egy még kisebb Békesi, egy Medgyessy és így tovább, Nyers Rezső 1968-as programjáig oda és vissza. A Kupa-program sokak szerint nem más, mint ez a történelmi Matrjoska-baba? Másképpen: lesz, ahogy lesz? Alakul, ahogy alakul?

— Ha engem faggat, ne várja, hogy a spontán átalakulásnak vagy a külföldi receptek másolásának himnuszát zengjem. Negyed évszázada írom, most megint megismétlem: nincsenek másolható receptek. Minden országnak ki kell izzadnia a maga sajátos fejlődésének modelljét. Egy fél évszázada fenntartott központosított, államilag irányított modellt pedig nem lehet stratégia, kormányzati szerepvállalás nélkül, spontán módon átalakítani — legalábbis súlyos társadalmi költségek, veszteségek nélkül.

— De kik az átalakítók? Azok, akik eddig is központosítottak és most is azt teszik? Avagy az új politikai elit: írók, történészek, politológusok? Mit gondol ön az új politikai elitről?

— A modernizáció mindig megszenvedi átmenetileg, ha egy kevésbé felkészült új politikai elit veszi át a hatalmat — ráadásul stratégia nélkül. A kelet-közép-európai új politikai elit nemegyszer elborzadva riad vissza attól, hogy valamiféle átalakítási stratégiát alakítson ki, végiggondolt, precízen ütemezett végrehajtási feladatokkal, politikai-gazdasági összefüggések figyelembevételével. Ez valóban nehéz, nagy szakmai felkészültséget, sokoldalúságot igénylő feladat. Sokkal egyszerűbb teli torokkal világgá kiabálni a letűnt rendszer bűneit vagy a piac paradicsomi erényét. De mondhatjuk-e ma, hogy nincs szükség iparpolitikára, agrárpolitikára, tudománypolitikára, fejlesztési politikára, szociálpolitikára? Elrendez-e ma már mindent a piac, az a bizonyos „láthatatlan kéz”? Nem kell-e a látható kéz is?

— Mindaz, amit most mondott, nem elegendő-e ahhoz, hogy megvádolják: Ön nemcsak etatista, dirigista, de végül is posztsztálinista gazdaságpolitikus?

— Hát... Furcsa kanyarjai vannak a szellemi életnek. Több mint két évtizeden keresztül támadtak azzal a váddal, hogy liberális őskaján vagyok. Ma ennek az ellenkezőjét hallhatom gyakorlatilag ugyanattól a körtől, mégse mondhatok mást, mint hogy nem lehet ellensége a gazdasági liberalizmusnak ott, ahol „láthatatlan kéz”, vagyis a piac már működőképes és áldásosan irányít. Ahol azonban még nincsenek piaci viszonyok, ott cselekedni kell. Mit tegyek: néha dirigálni kell. S

BÁNHALMI JÁNOS FELVÉTELE

vannak olyan hosszú távú feladatok, például a szellemi tőkeképzés, a kultúra, a műszaki fejlesztés, ahol a piac mai racionalitásai eleve nem tükrözhetik a holnapi és holnaputáni ésszerűség követelményeit. Nemcsak a japán, de a nyugat-európai szociális piacgazdaság is példa erre. Ez talán mégsem sztálinizmus. Aki azt állítja, hogy ma Magyarországon már nincs szükség a „látható kézre” — talán tudatlanságból, talán nagyon is tudatosan —, az anarchiára szavaz.

— De hol vannak a konkrét átalakulási tervek? Itt mindenki összevissza „lövöldöz” nemzeti radikális és liberális színekben. Az ország közterein — sokak szerint — itt a Vadnyugat.

— Nem. Magyarország lakossága az elmúlt másfél évben a szociális piacgazdaságra szavazott. Ez nem ugyanaz, mint a liberális piacgazdaság, melyben csak piaci törvények uralkodnak, mivel hogy Magyarországon még nincs érett piac. Én nem a vágyálmok piacáról beszélek. Nem a vágyálmok intézményrendszerével számolok. Ebben a mai átalakuló gazdaságban a szociális elem is stratégiai. Nem lehet megszüntetni vagy veszni hagyni időnek előtte a meglévő szakmai kultúrákat akkor, amikor egy-egy szektorban az új gazdaságnak még a csírái sem bukkantak ki. Itt a „látható kéz”-nek a markában kell tartania azokat a tevékenységeket, amelyeket egy új piacgazdaságban edződött iparág még nem helyettesít.

— Kádár úr! Az ország népe nem a szociális piacgazdaságra, hanem a szocialistának nevezett rendszer ellen szavazott. Tudta, mit nem akar. Nem tudta, mit akar. És ahol a privatizáció ilyen nyögvenyelősen lassú — nem volna illőbb elsikkasztott rendszerváltásról beszélni?

— Amíg a tulajdonviszonyok nem változnak meg alapvetően, addig valahol valami mindig elsikkad. Addig nem lehet teljes rendszerváltásról beszélni. Tessék már észrevenni, hogy nekem is ez a „vesszőparipám”. Szakszerűen és precízen kidolgozott stratégia kell, mert ha csak csupán a monetáris, azaz a pénzügyi politika mindenhatóságában hiszünk, akkor az annyi, mintha karburátor nélküli gépkocsival akarnánk előre haladni, hiszen — említettem volt — itt még nem működik a teljes piaci mechanizmus. Ma is, a jövőben is követelmény a pénzügyi fegyelem, a monetáris, fiskális szigor, de a pénzügyi szabályozás önmagában nem lehet mindenható. A költségvetés nem a társadalom, a gazdaság teljessége, mindenható ura. Az átmeneti szakaszban még szelektív szabályozás is kell, aktív fejlesztéspolitika, az állami szektor piacgazdasági működési feltételeinek megteremtése, az arra érdemes iparágak korszerűsödésének elősegítése. Emellett korszerűbb adópolitikára és megbízható, hiteles statisztikai rendszerre is szükség van.

— Mi fog növekedni gyorsabban: az elégedetlen tömeg, vagy a magyar „adósságtömeg?”

— A magyar adósságállomány az elmúlt évben ECU-ban kifejezve három százalékkal csökkent. Húszmilliárd dollárra mérséklődött az eladósodás mértéke. Ez évben a fizetési mérlegünk deficites lesz ugyan, de a vártnál jóval kisebb mértékben lesz az. A kérdések kérdése mégsem ez, hanem az, hogy mennyi működőtőke jön be az országba, s milyen mértékben erősödik meg az exportképes magyar ipar. Az pedig nem egyedül a pénzügyi szabályozás kérdése, hanem az előrelátással tervezett össznemzeti összefogás, együttműködés eredménye lehet.

— Például?

— A magasan képzett munkaerő ára igen olcsó Magyarországon. Van belőle bőven. Ez vonzza a külföldi működőtőkét is ide. Ezt kell reklámozni a világban és itthon. Ennek felismerése növelheti a munkahelyek számát, csökkentheti jó szakembereink elvándorlását. De hiába szikrázik ez a gondolat, ha nem szikrázik fel még hetvenkét szikra az ipargazdaság, a pénzügy, a vámügy, a letelepedés, a tőkebehozatal, a tulajdonlás részegységeit irányító és igazgató szerkezetegységekben, mert ha csak egyben is fennakadás van, akkor a kocsi elakad.

— Lebecsüli a pénzügyi szabályozás hatalmát?

— Bűn, ha valaki nem hithű dogmatikus, csak „pragmatikus”? Ha a pénzügyi megoldások lehetőségeit nem abszolutizálom, fetisizálom, az már mindjárt lebecsülés? Én is liberális vagyok mindenben, mindenütt, ahol azt a világgazdasági alkalmazkodás, a modernizáció indokolja, de épeszű nép, józan ország tudatosan is fejleszti az arra érdemes területeit, nemzeti „tehetséggazdálkodást” is folytat. Nem egyszerre, hanem ésszerűen, fokozatosan, nemzetközi megállapodásaival összhangban engedi rá a belső piacra a konkurenciát. Ehhez azonban azt is tudnia kell, hogy mik a céljai ma és holnap. Ezt nevezik stratégiának, ez segíti elő a megerősödő magyar piacgazdaság kiteljesedését. Hadd legyek bizakodó: az átalakulás első félidejének vége felé még csak a forrásban lévő bor zavarosságát látjuk. A jó szőlősgazda tudja, hogy milyen kezeléssel és mikor számíthat az új bor zamatának élvezetére.

A BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDÉN TEGNAP JEGYZETT ÁRFOLYAMOK

Értékpapírok neve	UZLETKÖTÉSEK Átlag	Árak Minimum	Árak Maximum	Árak Nyitó	Árak Záró	Árfolyam*	AJÁNLATOK Vételi Darab	Vételi Ár/db	Eladási Darab	Eladási Ár/db	Utolsó forgalom Ár/db	Utolsó forgalom Időpont
Agrimpex											26 000	91. 10. 04.
Bonbon Hemingway							20	1 800	5	2 100	2 225	91. 09. 26.
Buda-Flax Rt.	1 500	1 500	1 500	1 500	1 500	68,18					1 500	91. 10. 16.
Dunaholding Rt.							1	30 000	1	32 000	31 333	91. 10. 15.
Fotex Rt.	193	192	194	193	194	96,85					193	91. 10. 16.
IBUSZ Rt.	2 497	2 460	2 520	2 460	2 510	50,95					2 400	91. 10. 16.
Kontrax Irodatechnika Rt.											23 800	91. 10. 15.
Kontrax Telekom Rt.											23 800	91. 10. 16.
Konzum Ker. Ip. Rt.	1 020	1 020	1 020	1 020	1 020	28,33					1 017	91. 10. 15.
Müszi Rt.											13 500	91. 10. 10.
Nitroil Rt.											19 500	91. 09. 20.
Novotrade Rt.											1 200	91. 10. 07.
Skála-Coop Rt.							6	12 000	10	14 000	15 500	91. 10. 11.
Styl Ruhagyár Rt.	3 400	3 400	3 400	3 400	3 400	119,30					3 400	91. 10. 16.
Szövetkezeti Sörgyár Rt.							10	2 200	20	2 300	2 350	91. 10. 15.
Sztráda-Skála Keresk. Rt.							6	12 300	6	15 000	13 000	91. 10. 15.
Terraholding Rt.							2	900	100	1 000	970	91. 09. 26.
Zalakerámia Rt.							3	1 610	30	1 800	1 600	91. 10. 15.

* A napi átlag a kibocsátáskori árhoz viszonyítva, százalékban. Az adatok tájékoztató jellegűek.
Tőzsdeindexek: 800,09 – változás az előző napihoz viszonyítva: 3,39

Az IBUSZ BANK letéti jegyének éves kamata 33+1%
Az IBUSZ BANK letéti jegyek 10000, 50000, 100000 Ft-os címletekben vásárolhatók.
Éves lekötés után a letéti jegy kamata

34%

A letéti jegy futamideje lejárat után, még kétszer meghosszabbítható és ilyenkor kamatos kamatot számol a bank. Az IBUSZ BANK letéti jegy tulajdonosa gyorsan hitelhez juthat a letéti jegy fedezete mellett. IBUSZ BANK LETÉTI JEGY AZ EGYIK LEGJOBB ÉS LEGBIZTONSÁGOSABB KÖZÉPTÁVÚ BEFEKTETÉS

ÉS MÉG EGY PLUSZ...

Mert akik 1991. október 31-ig vásárolnak és 1991. november 30-ig nem váltják vissza letéti jegyüket, azok nyerhetnek, kétszemélyes szilveszteri IBUSZ-utat a Kanári-szigetekre. Az IBUSZ BANK letéti jegyek megvásárolhatók minden IBUSZ-irodában.

IBUSZ BANK

AHOL A PÉNZ ÉRTÉK MARAD

Kassák Lajos

Hogyan szavaztak a keresztények?

Választási jelszavakká degradálták az értékeket

Ha egy pillanatra elhinnénk a bukófélben levő kormánypártok propagandáját az állítólagos „keresztény" és „ateista" pártokról, akkor a magyar választópolgárok vallásos érzületét tekintve igen bizarr következtetésre kellene jutnunk. Nevezetesen arra, hogy bár az elmúlt négy esztendőben Magyarországon járt II. János Pál pápa, többszörösére nőtt az egyházi iskolákban tanulók száma, megannyi keresztény folyóirat, rádió- és tévéműsor indult, s egészében megújult a hitélet, mindeközben az „ateistának" nevezett felnőttek száma 1990 és 1994 között nem csökkent, hanem másfél millióról kétszeresére, megközelítően hárommillióra emelkedett. Hívei ilyen gyors növekedésével kevés világnézet dicsekedhet, így a „keresztény pártok" vezetőit hallgatva azt kellene hinnünk, hogy az elmúlt négy esztendőben a világtörténelem egyik legsikeresebb „ateista kurzusa" működött Magyarországon. Csakis ezzel lehetne ugyanis magyarázni, hogy az emberek négy esztendővel ezelőtti hitüket feledve milliószám dobálták az urnákba az „istentagadó pártokra" adott szavazataikat.

BOROS JENŐ FELVÉTELE

De ha nem hiszünk ilyen világnézeti földindulásban, akkor csakis arra következtethetünk, hogy az istenhit és istentagadás ellentéte alkalmatlan a politikai pártok jellemzésére. Vagyis az MSZP és az SZDSZ éppoly kevéssé „ateista" párt, mint amilyen kevéssé „keresztény" párt az MDF, a KDNP vagy éppen a torgyáni kisgazdapárt. A Fidesz pedig nem világnézeti gyökereit, legfeljebb stílusát és népszerűségét tekintve változott az elmúlt esztendőkben – nem éppen előnyére.

„Ateista" pártok, „keresztény" pártok

Az első forduló választási eredményeit tizedszázalékos pontossággal előre megállapító Medián Kft. nevezetes exit poll vizsgálata több tízezres mintán erősíti meg azt a tényt, amit a magunk környezetében sokan tapasztalhatunk. A baloldali és liberális pártok sok hívő ember rokonszenvét is elnyerték, míg – bár kisebb számban – a vallásilag közömbös polgárok között is akadnak megrögzött jobboldali szavazók. A lakosság legvallásosabb, heti rendszerességgel templomba járó részének 29 százaléka valóban a kereszténydemokratákra szavazott, de még közülük is 13 százalék a szocialistákat, 12 százalék pedig a szabaddemokratákat választotta. A havonta kétszer-háromszor templomba járók között a három jobboldali párt szavazóinak aránya 44 százalék volt, míg az MSZP és az SZDSZ együttesen 37 százalékot kapott. A vallási szertartásokon alkalomszerűen részt vevők között már semmilyen lényeges különbség sincs az egyes pártok támogatásában az átlagos népesség szavazati arányaihoz képest. A mélyen hívők „ellentételezéséül" a templomba sohasem járók 40 százaléka az MSZP-t, 23 százaléka az SZDSZ-t választotta, 13 százalék viszont a három jobboldali pártot támogatta.

Vagyis bizonyos arányok érzékelhetők, de egyértelműen „ateista" és „keresztény" pártokban gondolkodni az egyházak és a pártok részéről egyaránt önsorsrontó hiba lenne. Az emberek többsége a valláshoz és a politikai pártokhoz való viszonyát határozottan elválasztja egymástól. Mind a keresztény hitvallással, mind a többpárti demokrácia elveivel ellentétes lenne etikai és világnézeti választássá erőltetni egy négyévente megújítható, a demokratikus pártok közti erősorrendet eldöntő voksolást. Hiba, hogy egyes papok kísérletet tettek erre, de még súlyosabb bűn, hogy vezető politikusok a politikai légkör hiszterizálásával olcsó választási jelszóvá próbálták degradálni a „keresztény értékeket". Amelyek a szegények iránti szolidaritásban, az esélyegyenlőség és a szociális gondoskodás programjában jelen vannak a baloldalon; a személyi szabadság feltétlen tiszteletében a liberális oldalon; s a hagyományok, az előző generációk értékeinek fokozott elismerésében a reménybeli demokratikus jobboldalon. A magyar társadalom és benne a magyar keresztény társadalom józan többsége szerencsére nem ült fel a vásári kortesfogásoknak, s Krisztus keresztjét nem tévesztette össze egyetlen politikai párt jelvényével sem.

Ha a győztesek a mindennapi politizálásban is képesek lesznek ugyanazzal a bizalommal és nagyvonalúsággal közelíteni az egyházakhoz, mint amit programjukban vállaltak, akkor a vallási és a politikai szférára remélhetőleg végleg megszabadul egymástól. Aki belülről ismeri például a magyar katolikus egyház helyzetét, az tudja, hogy a politikai taktikázás kényszerű púp az ezernyi belső gonddal küszködő papság vállán.

Egyházi lojalitás

Baljós történelmi tapasztalatok alapján sok idős pap őszintén félt attól, hogy a szocialisták és a liberálisok győzelmük esetén mindent visszavehetnek az egyházaknak az elmúlt években juttatott anyagi és kommunikációs javakból. Amennyiben ez a félelem alaptalannak bizonyul, sőt a reális igényeknek és az átgondolt egyeztetésnek megfelelően az egyházak további ingatlanokat kaphatnak vissza az új kormánytól, akkor néhány elszánt „homo politicus" kivételével a papság túlnyomó többsége örömest profi politikusokra bízza a politizálást. Az abortusztörvény példáján az egyház már megtanulta, hogy bizonyos kiélezett kérdésekben a névleg „keresztény" pártok sem vállalhatják fel a valláserkölcsi politikai képviseletét. Ha másfelől a laikus demokráciában is vállalható mértékig az állítólagos „ateista" pártok minden reálisan elvárható segítséget megadnak az egyházaknak, akkor az egyház minden választási ciklusban egyre távolabb kerül a politikai véleményalkotástól.

Az egyházaknak természetesen nemcsak iskolákra és televíziós programokra, hanem szabadságra is szükségük van küldetésük teljesítéséhez. A választások győztesei szép és látványos gesztussal nyilváníthatják ki, hogy az egykori MSZMP-vel és a most megbukott MDF-fel szemben nem igénylik az egyházak „háláját" és „ragaszkodó szeretetét". Mivel a hívők is adófizető állampolgárok, az államnak alkotmányos kötelessége tekintettel lenni jogos és méltányos igényeikre. Ezen túl a történelmi egyházak tiszteletre méltó szellemi hagyományokat is közvetítenek, s ezek fenntartása éppúgy állami támogatást érdemel, mint például a műemlékek, a népi és kulturális értékek megóvása. Ezért nem jár köszönet az egyháztól, s egyetlen főpapnak sem kell megdicsérnie az MSZP-t vagy az SZDSZ-t alkotmányos feladata teljesítéséért. Az egyházak legyenek lojálisak az állam világnézeti semlegességét deklaráló alkotmányhoz, de ne érezzenek semmilyen lekötelezettséget a kormányzó pártok iránt – legyenek azok akár szocialisták, akár liberálisok, akár konzervatívok.

Illő bizalmat!

A magyarországi egyházak ezeresztendős történelmük során sohasem váltak igazán függetlenné a hatalomtól és a politikai szférától. Ha a mostani győztesek a maguk részéről őszintén és teljesen biztosítani képesek ezt a függetlenséget, akkor ezzel rendkívüli szolgálatot tesznek „Isten vándorló népének". Ezért ne várjanak cserébe semmi mást, mint hogy az egyház megtartja az állam törvényeit. S ezzel elfogadja, hogy az állam más világnézetek híveinek ugyanolyan nagyvonalúnbiztosítja a világnézeti szabadságot, mint a vallásos embereknek. (Amint ez egyébként természetesen következik a II. vatikáni zsinat elveiből is.)

Ha a szocialisták és a liberálisok a várható kétharmados parlamenti többség birtokában is azzal a szerénységgel és jóindulattal közelítenek a keresztény társadalomhoz, mint amit a választások előtt mutattak, akkor most sok hívő ember szívét megnyerhetik. Nem biztos, hogy egy következő választáson mindannyian az MSZP-re vagy az SZDSZ-re szavaznak majd. De bizonyosan soha többé nem ülnek fel az „ateista" és „keresztény" pártok körüli olcsó propagandának. Másfelől az egyházaknak illő lenne ugyanazzal a bizalommal fogadniuk az új kormány első lépéseit, mint ahogy az Antall-kormánnyal tették 1990 tavaszán. Ezt természetesen egyetlen párt sem követelheti meg az egyházaktól: ezt csak azok a hívők várhatják el papjaiktól, akik maguk is a szocialistákra és a liberálisokra szavaztak. A nemzeti megbékélés vagy „baloldali nyelven" a társadalmi közmegegyezés ügye mindenesetre sokat nyerhet azzal, ha a győztes pártok és az egyházak nem gyanakvással, hanem eredendő bizalommal közelítenek egymáshoz a következő hónapokban.

Hegyi Gyula
újságíró

A PÁRTOK TÁMOGATOTTSÁGA A VÁLASZTÓK TEMPLOMBA JÁRÁSI GYAKORISÁGA SZERINT

	Legalább hetente	Havonta többször	Évente többször	Csak családi események ünnepek alkalmából	Soha nem
	járt templomba				
MSZP	13	20	26	32	40
SZDSZ	12	17	20	23	23
MDF	19	17	15	10	6
FKGP	11	14	11	9	6
KDNP	29	13	6	3	1
Fidesz	5	7	9	10	10
egyéb	11	13	13	14	14
együtt	13	7	11	33	36

Forrás: Medián Kft.

Hogyan lehet kivenni egy autót a hűtőből?

Egyszerűen.

Mindössze húsz pohár új Danone tejfölre, kefirre, natúr joghurtra és habtejszínre van szüksége, hogy megnyerje a két gyönyörű Peugeot 106-os autó egyikét.

PEUGEOT

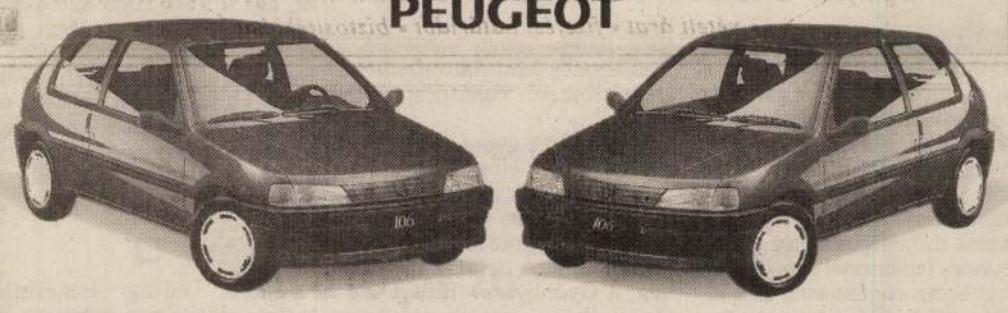

Ez az autó egy igazi egyéniség: franciásan divatos vonalak, fürge motor és a Peugeot hagyományainak csúcsminőségű ötvözete.

Tehát gyűjtse össze a húsz pohár fedőfóliáját és küldje el azokat a Danone címére július 15-ig.
(Danone Kft. 1656 Budapest Pf. 115; jelige: Autót a hűtőből?!)

Izguljon egy kicsit július 30-án: akkor lesz a sorsolás, ahol még további ezer ajándékot is kisorsolunk.

Young & Rubicam Hungary

DANONE

Autót a hűtőből?!
Ez csak a Danone-nal lehetséges.

Küldje el ezt a válaszkártyát a húsz fedőfóliával együtt a Danone címére.
(Danone Kft. 1656 Budapest Pf. 115; jelige: Autót a hűtőből?!)

Név:

Cím:

A nyeremények pénzre nem válthatók át!

Az autók színválasztási jogát fenntartjuk.

FILMJEGYZET

Változatok elmúlásra

A Népszabadság hasábjain vita folyik a mai magyar film helyzetéről, a megújulás szükségességéről, a közönségbázis elvesztéséről – mindazokról a kérdésekről, melyek feltehetően nem csak a megfásult alkotókat és a vészesen fogyatkozó nézőtábort érdeklik. Ezen a héten két új hazai produktum indult útjára a premiermozikban. Tekinthetjük őket hozzászólásnak is a disputához. Mielőtt érdemben szólnék róluk, megemlítek egy furcsa adalékot. Az Utrius és A halál sekély vízben ünnepélyes külsőségek között rendezett bemutatójára *azonos időpontban* került sor (az elsőre a Művész, a másodikra a Toldi moziban, az Arthálózat szentélyeiben). Mi ez? Kirekesztő rivalizálás? Durva tapintatlanság? Forgalmazói dilettantizmus? Mindegy. Azazhogy nem mindegy. A vak is látja, hogy a magyar filmnek most már a magyar filmmel is meg kell küzdenie a fennmaradásért.

Grunwalsky Ferenc hosszú ideje következetesen halad a maga útján. Többnyire hátrányos helyzetű hősökről szólnak a történetei – fájdalmakról és csalódásokról, sodródásról és kirekesztettségről, ami pedig a stílust és a nyelvet illeti, a zaklatott világ hangulatai uralják a hol dokumentárisan szikár, hol meg lenyűgözően artisztikus képsorokat. Az operatőr-rendező (aki forgatókönyveket is ír, tehát hármas minőségben van jelen a vásznon) felismerte: „Az új technikát olyan rugalmasan kell kezelni, ami lehetővé teszi, hogy a körülöttünk zajló mindennapi iszonyú emberi drámákat rögzíteni tudjuk." (Zsugán István interjúja a Filmvilág ez év májusi számában olvasható.) Az Utrius variáció az ismert Grunwalsky-témára: a vesztésre és az elmúlásra, a cselekmény azonban mintha kidolgozatlanabb lenne a megszokottnál. A metszően pontos motivációkat helyenként futó információk helyettesítik. A példázat hangsúlyai – melyek egyébként erőteljesek – kissé tompítják az események logikáját. Utrius Pált beszippantják, felőrlik és megsemmisítik a körülmények az első világháború kitörését követően. Az ifjú katona nem óhajt Ferenc Ferdinándért meghalni, mégse ússza meg az őrületet. Megoperáltatja magát, s „orvosi műhiba" következtében elpusztul. Nyolcvan esztendő múltán – kell-e részletezni, miért és kinek szól a harang, hiszen nem messze tőlünk még mindig tombol a gyűlölet, és folyton nő az áldozatok száma – folytatódik a lidércnyomás...

Szokatlanul mozgalmas, már már zsúfolt az elbeszélés, melyben a szerző híradórészletekkel, családi fotókkal, korabeli újságcikkekkel, hirdetményekkel jellemzi a társadalmi atmoszférát. A vizuális megformálásban a *különös* és a *különleges* nézőpont érvényesül. A képek néha égnek, máskor szétolvadnak, fénykoszorúban tündökölnek, egymásra úsznak. Lázas látomásokban bomlik ki előttünk Utrius Pál – és más áldozatok – tragédiája. Az elbeszélés zaklatottsága olykor magával ragadó, néha azonban az a benyomásunk, hogy vázlat metszeteit lapozgatja előttünk a gyűlöletét és szeretetét egyaránt vallomásos szenvedéllyel feltáró művész. A Margit-epizód, a testvérhez való menekülés motívuma minden líraisága ellenére picit viszolyogtató, viszont elementáris erejű a kórházi jelenet a maga naturális effektusaival és Szabó István jelennek szóló monológjával, valamint a kislány tündéri arcával a film végén. Grunwalsky Ferenc az idei szemlén a legjobb rendezésért kapta a díjat. Magam az Utriust inkább formakultúrája és látványvilágának experimentális jellege révén sorolnám a friss termés jeles darabjai közé. *(Forgalmazó: Budapest Film Rt.)*

Utrius szerepében Szabados Mihály

Még fiatal a gyász, ami Gyöngyössy Imre elvesztésével ért bennünket, ám a szomorú esemény sem menti fel a krónikást a véleményalkotás kritikai felelőssége alól. A halál sekély vízben, a Gyöngyössy–Kabay kettős munkája is tragikus metszet közelmúltunkból, leleplező szenvedéllyel átitatottan, kétértelműen egyértelmű utalásokkal, a politikai bűnözés véres krimikre emlékeztető szörnyűségeit idézve. Sajnos rendkívül áttetsző a mesebonyolítás, hiteltelenek a figurák, s már az expozíció alatt érdektelenné válik a bizonyos részleteiben valódi tényeken alapuló problematika. Mintha az ötvenes évek szellemisége támadt volna fel a vásznon Major Tibor vegyészkutató iszonyú elveszejtésének históriájában, annyira sematikus az ábrázolás. Így aztán képtelenség átélni az élet és a halál színjátékait. Még a nyers publicisztika is többet fedezett fel azokból az ügyekből, amelyek a „mintát" szolgáltatták. A tegnapot nem lehet tegnapelőtti felszínességgel megidézni. *(Hunnia Plusz – Mozgókép Innovációs Társulás)*

Gyöngyössy életműve lezárult. Fontos tételek szerepelnek benne. Utolsó (fél) opusát legjobb lenne elfelejteni.

Veress József

MOZGÓ VILÁG

Ízelítő a májusi számból

VÁROSANTROPOLÓGIA – „Hogyan lehet egy tanulmányt annak az árán életben tartani, hogy a társadalmi problémákról nem vesz tudomást" – Kovács Ákos interjúja Boglár Lajossal és Niedermüller Péterrel; A város: kultúra, mitosz, imagináció – Niedermüller Péter esszéje; A város peremén – Földes László szociográfiája 1954-ből; Budapest a fattyúnyelvben – Zolnay Vilmos és Gedényi Mihály gyűjtése; Össze, de vissza nem – Tandori Dezső prózája; „Bohóckodik, ez az élete...", „Leggyakrabban a Hallod-e te kőrösi lányt játszom...", „Örüljön a világ, mert a mi urunk király...", „A zene parancsára" – Kovács Ákos interjúi; Koldusok és cigányok titkos írásjelei – Lilesch Nándor gyűjtése; Városmély – Hajtmanszki Zoltán fotósorozata.

Kemsei István: Levéltöredék Ovidiusnak – Kerék Imre: Változat egy Horatius-versre – Luca Anna: Csikorogna, A megértő, A csodálkozó, Tobozok – Parancs János: Történések – Imre Flóra: A kárba veszett elefántcsont, Ki nem mondani, Öreg lovag – Horváth Ferenc: Ősmagyar versek (Szemethy Imre illusztrációival) – Vámos Miklós: Ki innen! – Hegyi Gyula: Volt egyszer egy Nyugat-Berlin – Lator László: Három Apollinaire-dal – Molnár Gál Péter: Mai antikok – Révész Sándor, Rózsa Gyula, Barna Imre, Bojár Iván András, Berkes Erzsébet, Fáy Miklós kritikai írásai.

Koncertek, lemezek, ilyesmik

Budapest az európai blues fővárosa. Nemcsak azért, mert egyre több hazai zenekar játssza az amerikai fekete zenét, hanem azért is, mert most már egymást érik a rangos és kevésbé rangos bluesfesztiválok. A szombat és vasárnap következő Bluesapest '94 a legrangosabbak közé tartozik. A műfaj őshazájából, Amerikából érkezik két meglepetésprodukció: az egyik a Lousiana Red, a másik pedig maga Phillip Yogie Bread Kiowa törzsfőnök. A hazai bluesmenők közül Török Ádám és az R. A. B. B., Tátrai Tibor és a H. A. B. B., valamint a Palermo Boogie Gang lesz ott. A tabáni koncert – hála mindenféle nagypénzű szponzornak – ingyenes lesz.

A fesztiválra hazaérkezik a legendás Syrius együttes volt tagja, Országzky Jackie is ausztrál zenekarával. Ide kapcsolódó hír, hogy a Hungaroton Gong kiadja ismét CD-n a magyar rockzene egyik legjelentősebb albumát, az Ördög álarcosbálját. Más Syrius-felvételek is korongra kerülnek, kiadják továbbá Országzky Ausztráliában készített felvételeit.

❑

Május 25-én ismét jön az Aerosmith. Az amerikai banda rendületlenül járja a világot; bár legutóbbi lemezük, a Get a Grip már több mint egy éve jelent meg, egyáltalán nem „fárad" az anyag – körülbelül hétmillió kelt el belőle világszerte. Az albumról készült egy újabb kislemez, a Crazy, ezt már a hónap elején bemutatták, a klipjét pedig mostanában kezdik igazán játszani. Szerepel benne az énekes Steven Tyler lánya is. Ilyen ronda embernek hogy lehet ilyen szép gyereke?

❑

Nem sokáig örülhetett legújabb aranylemezének Kovács Ákos, a Bonanza Banzai énekese, aki a Test című szólóalbumáért kapta a trófeát. Az aranylemezt április 30-án, a Budapest Sportcsarnok-beli Ákos-koncert után adták át neki, május 4-én pedig el is lopták, pontosabban Ákos kocsiját vitték el, és benne volt az aranylemez is.

❑

Újabb, eddig ismeretlen techno-dance-rap együttes került nagy kiadóhoz. A Soho Party nevű duó először maxi single-el jelentkezik, diszkóturnéba kezd, aztán meglátjuk, futja-e az erejükből komolyabb sikerre. A magyar dance-mezőnyt elnézve nem lesz nehéz dolguk.

❑

Bruce Dickinson énekel Magyarországon. A klasszikus angol heavy metal banda, az Iron Maiden volt énekese május 27-én érkezik Magyarországra, hogy sajtótájékoztatón ismertesse új szólólemezét. Turnéról egyelőre nincs szó, Budapesten a III/III klubban játszik majd néhány számot akusztikus gitárkísérettel, tehát: unplugged. Dickinson, a világ egyik legsikeresebb rockénekese azért vált ki az Iron Maidenből, mert szólóénekesként többféle, színesebb zenét szeretne játszani, mint a Maiden hagyományos metálja.

❑

A plakátokról valószínűleg már mindenki tudja: június 10. Petőfi Csarnok – Motörhead. Minden idők legmegveszekedettebb rock and roll zenekara sokadszor lép föl Budapesten. Új albumuk, a Bastards elsöprő lendületű anyag. A koncertről, illetve az új Motörhead-lemezről még olvashatnak a Népszabadság hasábjain.

❑

Minialbumot (EP-t) adott ki a Runaway Train című számmal-klippel világhírűvé vált Soul Asylum. A lemezen élő koncertanyagokat rögzítettek. Van két MTV-unplugged (tehát akusztikus) anyag és négy elektronikus hangszerekkel játszott dal, köztük a Runaway Train. A mini koncertalbum címe: Insomaniac's Dream.

Uj Péter

Elment az avantgárd pápája

Nyolcvanöt éves korában New Yorkban meghalt a század második felének egyik legbefolyásosabb művészetkritikusa, teoretikusa, az absztrakt expresszionizmus pápája, Jackson Pollock avatott méltatója, a nálunk talán csak kisebb mértékben ismert Clement Greenberg.

A Greenberg házaspár az 1950-es években

Greenberg Bronxban született 1909-ben, Litvániából bevándorolt zsidók gyermekeként. Európa az ő számára már csak legenda volt, Amerika pedig az egyetlen valóság – amelyet a New Yorkba települő művészetteoretikus, fordító, nemzedékének oly sok társához hasonlóan, radikális kritikával illetett. Greenberg – az épp aktuális posztmodern mértékkel mérve szinte illetlenül – baloldali volt, élte az 1930–1940-es években virágzó antisztálinista, trockista baloldali közösséghez tartozó intellektuel életét. Ekkortájt kialakult etikai normái, esztétikai elképzelései meghatározták egész életét. Greenberg hosszú évtizedeken át kitartott avantgárd meggyőződése mellett, mit sem érdekelte az üzlet, rühellte a giccset, evidenciának tekintette, hogy a művészet etikai küldetést tölt be, azaz komolyabb dolog, mintsem hogy bármiféle cinikus tréfálkozás terepének tarthassuk.

Az 1939-ben írott Avantgárd és giccs, illetve az 1940-es Újabb Lakookon felé kultikus szöveg lett, nincs olyan szöveggyűjtemény, amelybe ne illenék valamelyiket felvenni. (Az Avantgárd és giccs némi rövidítéssel magyarul is olvasható.)

Mindazok a zord és ma talán meghökkentő etikai és esztétikai normák, melyeket Greenberg kidolgozott, komoly szerepet játszottak az absztrakt expresszionizmus internacionális mozgalommá alakulásában, a második világháború után létrejött New York School művészettörténeti nagyhatalommá válásában.

A világháború utáni években Greenberg megérte, hogy szava – mely szigorú szó volt – szinte szentség lett, véleménye immár egyáltalán nem volt magánvélemény, a kritikusból intézmény lett. Számunkra, magyarok számára egyetlen hozzávetőleges példa ismert, Kassák Lajosé, aki bécsi emigrációjában, illetve az 1920-as évek végén Pesten egy szűkebb nyilvánosság számára volt zord egyházfő, ki élt is a kiátkozás és a felszentelés technikáival.

Greenberg ellenben megérte, hogy a szűkebb baloldali nyilvánosság vezetőjéből egy világszerte ismert, az amerikai szabadság és szellem metaforájának tekintett áramlat, az absztrakt expresszionizmus hirdetője és propagandistája lett. Az ész és a történelem cseleinek egyik legszellemesebbike volt az, amint és amiért a hidegháború éveiben az absztrakció a hivatalos Amerika legmagasabb szinten támogatott művészete lett. Sok minden kellett ehhez a művészettörténeti fordulathoz, melyet épp ezekben az évtizedekben dolgoz fel újra és újra a művészettörténet és -szociológia.

Nem kevesebb történt, mint hogy a művészeti szabadság, az avantgárd világa – az individualitás, az autenticitás, a megvesztegethetetlen szigor alkotói – hirtelen jól jöttek a State Department tojásfejű nagyokosainak, akik meglátták, hogy ebben benne rejlik a totalitárius társadalmakkal, a sztálinista országokkal szemben az *amerikai* szabadság legújabb mítosza.

És elkezdődött a többek között Pollockot is maga alá gyűrő sikertörténet. Az absztrakció szinte mindenütt a nyugati világ, a szabad individualitás metaforája lett – egyszerre maradt önmaga és lett egyben politikai fegyverré, akár tetszett ez a New York School tagjainak, akár nem. (Én magam például kisgyerekként tényleg éveken át azt hittem, hogy ez Amerika.)

Aztán nehezebb évek jöttek, a modernizmus kifulladt, s az 1970–1980-as években Greenberg már nem volt otthon. Egyrészt kicsit elfelejtették, másrészt – mi sem természetesebb – bűnbakká kiáltották ki, a posztmodern revízió számára ő lett az antitolerancia, a militáris avantgárd összes bűnének megtestesítője. Kapott eleget, és ő nyugodtan hallgatott. Beszélhettek, vitathatták – mintha évek óta halott lett volna, meg nem szólalt. Hallgatása persze sokkal bölcsebb volt, mintha nekilátott volna vitatkozni, úgy hiszem, tudta, hogy fújnak majd más szelek. És megérte ezt is. Az ugyancsak elhíresült tanítványok közül az egyik legjelesebb, Rosalind Krauss utolsó, naplószerű, emlékekkel teli könyvében Greenberg már a nem is rejtett főszereplő. Kritikáit négy kötetbe gyűjtve az 1980-as évek második felében újra kiadták, az 1967-es Hol az avantgárd? című siratóének talán aktuálisabb, mint valaha.

A politikai kontextusok megváltoztak, tavaly ősszel a New York Review of Booksban Robert Hughes, a Time igencsak konzervatív kritikusa elemezte életművét, melyet szerinte a magas kultúra, a humanitás védelme fémjelzett. Az egykor jezsuitáknál nevelkedett konzervatív, Ausztráliából New Yorkba származott kritikus számára a valaha kommunista Greenberg ízlése ismerősebb és követhetőbb volt, mint a cinizmus apoteózisában oly boldogan lubickoló yuppie posztmodernizmusé.

S a java hátravan. Hollywood épp ezekben a hónapokban neszelt fel, Pollock életéről vidám kis filmek vannak készülőben. Robert de Niro vagy ki fogja játszani a festőt, s vajon ki a kritikust? S micsoda vég! A tömegkultúra elleni szent hadjárat vezérlő tábornoka – íme – feltűnik Hollywood vásznán. Ülünk majd a moziban, és nézzük, amint Greenberg az Avantgárd és giccset írja, vagy épp tanácsot oszt Pollocknak.

Jobb, hogy ezt már nem kell látnia. Nyugodjék békében.

György Péter

A szóértés elemi feltételei

A Jirí Pelikán szerkesztette tekintélyes Listy, amely évtizedekig Rómában jelent meg, s csupán négy éve tehette át székhelyét a prágai Vencel térre, Ota Filip 64 éves cseh-német író nyilatkozatát közli a cseh–német viszonyról. Ota Filipről tudni való, hogy 1970-ben 18 hónapi börtönre ítélték, és 1974 óta élt az akkori szövetségi köztársaságban. Regényeit is németül írja, anyanyelvére pedig lefordítják. Filip húszesztendős tapasztalataira hivatkozva azt állítja, hogy a németeket nem érdekli a szudétanémet-probléma. A szudétanémeteknek vannak szervezeteik, ezek egyike-másika ugyancsak hangos, egy része revánsot venne az 1945 utáni kitelepítésekért, de a német társadalom teljesen más összefüggésekben értékeli a német–cseh viszony lehetséges alakulását. Például a Cseh Köztársaság szilárd és demokratikus rendje a feltétel, nagyon fontos a működőtőke mozgási terének biztosítása, s nem mellékes a kulturális csere sem.

Csakhogy majdnem áthághatatlan akadályt jelent a kölcsönös tudatlanság. Nem az etnikai érdekek érvényesítése a hiánycikk, hanem a közös fejlődés feltételeit biztosító információ.

Természetesen mindez nem jelenti, nem jelentheti azt, hogy bármely kisebbség, nemzetiség sajátos értékeinek és érdekeinek védelméről lemondjunk. A probléma az, hogy ezt a védelmet – a nyelvi akadályok szükségképpen jelentkező sorompója miatt – önmagunknak ismételgetjük-e csupán, vagy tudomására tudjuk-e hozni a többi érdekeltnek is. Ez pedig nem egyszerűen nyelvi kérdés. Nem arról van szó, hogy bármely kisebb lélekszámú ország külügyi adminisztrációja lefordíttat, összeállíttat valami ilyen propagandaanyagot. Ezeket a tapasztalás szerint olvasatlanul szokták a papírkosárba dobni. Vagy nevetnek elfogultságaikon, hibáikon.

Olvasom, hogy Szász János bukaresti magyar író a közelmúltban a Magyar Újságírók Romániai Egyesületétől kapott díját egy olyan alapítvány céljaira ajánlotta fel, amely *román nyelvű hetilapot* adna ki, hogy hetente tájékoztasson az együttélés többnyire gyötrelmes, olykor jelesen dicsérendő eseményeiről, gondolatairól.

Hasonló feladatot vállalt Rudolf Chmel, a volt Csehszlovákia utolsó budapesti nagykövete, aki négy országban, négy napilap (a varsói Gazeta Wyborcza, a pozsonyi Sme, a prágai Lidové Noviny és a Magyar Hírlap) mellékleteként ad ki egy egyelőre meglehetősen vézna középeurópai szemlét.

Ezek nem etnikai alapon szerveződő lapok. Feladatuk tudatosan *interetnikus*. Azaz a kölcsönösséget és nem a propagandát tűzték ki feladatként. Nem csupán tájékoztatni akarnak, hanem közösen gondolkozni. A közös gondolkozásra mint a nemzetek közötti szóértés elemi feltételeire figyelmeztetni. Ahol nem az számít, hogy „az én házam – az én váram", hanem az, hogy miként látjuk közös házunkat, s mit kellene tenni azért, hogy közös várunk lehessen.

Nemrég a pozsonyi Kalligram fölöttébb szerény, azaz két szobára korlátozódó szerkesztőségében jártam. Itt egy folyóirat és egy ugyancsak termékeny könyvkiadó működik. Az igazgató tréfásan arra panaszkodott, hogy nem lehet egy levelet lediktálni, mert a szlovák–magyar közösség klubjává lett ez a két szoba. És persze, őrült ennek, noha az üzleti levelet is le kellett volna diktálnia.

Bízzunk abban, hogy Szász János kezdeményezése támogatókra talál. Reméljük, hogy Rudolf Chmel folyóirata megizmosodik. Bíznunk kell abban, hogy – reményeink szerint – egyszer mégiscsak világossá lesz az, amit a cseh Ota Filip jelzett: a szóértés feltétele nem a nemzeti hovatartozás, a múltbeli sérelmek kifizetése vagy kifizettetése, hanem akkor lehetünk igazán nemzetiek, ha közép-európaiak vagyunk, és van közös fórumunk gondjaink kibeszélésére, megtárgyalására. Indulatok és hátsó szándékok nélkül. Mert abban még sokáig nem reménykedhetünk, hogy nem lesznek közös gondjaink.

E. Fehér Pál

Öt év alatt a Föld körül

Lapunknak tegnap sikerült telefonkapcsolatba lépnie Gál Józseffel, akit ötéves világ körüli hajóútjának éppen a feléhez érkezve, a Hawaii-szigetcsoporthoz tartozó Maui egzotikus sziget kikötőjéből számolt be kalandos utazásának eddigi élményeiről. A sziget bálnavadászai tudnak róla, hogy a környéken filmezték a tévéből jól ismert Magnum filmsorozatot. Gál József szerint az a különbség kettőjük között, hogy amíg az örök győztes sztár kevésszer találkozhatott Maui bálnavadászaival, addig a magyar hajós csak hírből ismerte a Magnum által lefülelt kábítószercsempész bandákat.

Gál József elmondta, hogy 1991 végén indult el 37 éves korában feleségével és ötéves fiával az Ecuator nevű hajójával az Adriáról, hogy a világkiállítás zászlóshajójaként meghívót nyújtson át a világ földrajzilag egymástól távol eső fővárosainak. A 13,5 méter hosszú, 13 tonnát nyomó vitorlást két és fél évig építette a magyar hajós. Nyolc ország képviselőinek már átadta az 1996-os expóra szóló meghívót, amikor az expó lemondása után küldetésük a Föld másik oldalán már véget is ért volna, ha a Matáv HTI-csoportja és az Antenna Hungária Rt. által szponzorált útnak nincs időtálló, tudományos célja. Így nem volt nehéz a váltás, hiszen páratlanul szép természettudományos filmek születtek a Föld geológiai bölcsőjének számító csendes-óceáni térségben.

Gál József 55 000 kilométert hajózott eddig magyar lobogó alatt, s még csak útjának felénél tart. A „nagy utazás" az indulást s a Gibraltáron történt átkelést követően 1992 nyarán egyik jelentős állomásához, vagyis New Yorkhoz érkezett. Budapest testvérvárosának augusztus 20-i nemzeti ünnepünkön nyújtotta át a Gál család az expóra szóló meghívót. Ezután Dél-Amerika felé hajóztak. Az Amazonas torkolatánál pompás természetfilm született, de a „magyar Onedin" Sao Paulo, Rio de Janeiro érintése mellett „útba ejtette" Venezuelát és a Panama-csatornát is. Az indiánok rejtélyes kultúrájával Mexikóvárosban találkoztak. Innen a lélegzetelállítóan szép Hawaii-szigetcsoport volt az útirány. A néhány mondatnyi útösszefoglalóból kiderült, hogy a föld körüli hajózás egy speciális életforma kialakítását is megkövetelte a Gál családtól. Így a hullámhegyek és a gyakori viharok elviselése mellett a műszakilag kitűnően felszerelt, 13 méter hosszú hajólakásban a mindennapi élet rászorította, a szülőket, hogy a felcseperedő kisfiúval tanárként foglalkozzanak.

Gál József csak dióhéjban utalt viszontagságaikra, így a pusztító hurrikánok előli sikeres menekülésre. Beszámolt róla, hogy már a Hawaii-szigeteken éltek át egy szökőárriadót, amelynek szerencsére nagyobb volt a füstje, mint a lángja. A Csendes-óceán gyomra – talán az egykori Atlantisz nyomvonalán – földlökéseket bocsátott ki, és a repülőgép-sebességgel közeledő szökőár akkora pánikba ejtett mindenkit, hogy a honolului öbölből 700 hajó menekült el, a hatóságok viszont még a hawaii üdülőparadicsomot is bezárták – szerencsére alaptalanul. A lökéshullámok elcsitultak, a bennszülöttek szerint Hawaii szülőanyjánk tartott *Pelle istennő* kegyelméből. Mindez nem zavarta a természetfilm elkészítési munkálatait. A hajós szavaiból kitűnt, hogy 1996-os hazatérésük után mi is láthatjuk az általuk megélt és filmre rögzített csodákat: négymillió év geológiai őstörténetét, a hawaii működő vulkánokat, amelyekből a kifolyó láva egyre újabb földterületet rabol el a tengertől.

Gál József végül elmondta, hogy nyilatkozatának színhelyén, a Hawaii-szigetcsoport középső szigeteként ismert *Mauin* még 200 évvel ezelőtt is bálnák százait vadászták, igaz, ma már inkább védenék, semhogy irtsák e tonnás súlyú tengeri emlősöket. Az expó égisze alatt szervezett hatéves világ körüli út elérte a célját. Valószínűleg a szervező Gödöllői Agrártudományi Egyetem is bőséges természettudományos anyaggal gazdagodik általa.

T. Békés Sándor

Sokatmondó hallgatás

Suchman Tamást az MSZP gazdasági munkacsoportja alkalmasnak tartja arra, hogy ellássa a privatizációs miniszteri feladatokat. Azt azonban a bizottság tagjai sem megerősíteni, sem cáfolni nem tudták, hogy valóban ő lenne *Horn Gyula* jelöltje e kormányzati poszt betöltésére. Minderről a munkacsoport szerdai ülését követően tájékoztatták az újságírókat. Elmondották, hogy várhatóan egy hét múlva összegzik azokat a módosító javaslatokat, amelyeket az MSZP-képviselők a privatizációs törvénytervezet megváltoztatásához kívánnak benyújtani. Véleményük szerint a törvényjavaslat jelentős átalakítására van szükség. Azzal egyetértenek, hogy a privatizációt egy személy felügyelje és koordinálja, s ezt a pozíciót kormánytagnak kell betöltenie. (MTI)

❄

Értesülésünk szerint Suchman Tamás az MSZP tegnapi, nem hivatalos frakcióértekezlete előtt a miniszterségéről felröppent hírekkel kapcsolatban még nyilatkozatot tervezett a Híradónak, és ezt egyeztette is velük. Az ülés után azonban hirtelen lemondta. A szocialista képviselőt a gazdasági bizottság tegnap délutáni ülése előtt értük utol.

– Igaz-e, hogy a miniszterelnök önt javasolta a privatizációs miniszteri tisztségre? – kérdeztük Suchman Tamást, aki e kérdéssel kapcsolatban nem nyilatkozott. Érdeklődésünkre, hogy mikor fog nyilatkozni, sokat sejtetően ezt válaszolta: „Ha ezt elárulnám, akkor kiderülne, hogy miért nem nyilatkozom."

(n.t.)

Kofasztrájktól nem tartanak

Nyár végére kész a Hold utcai piac

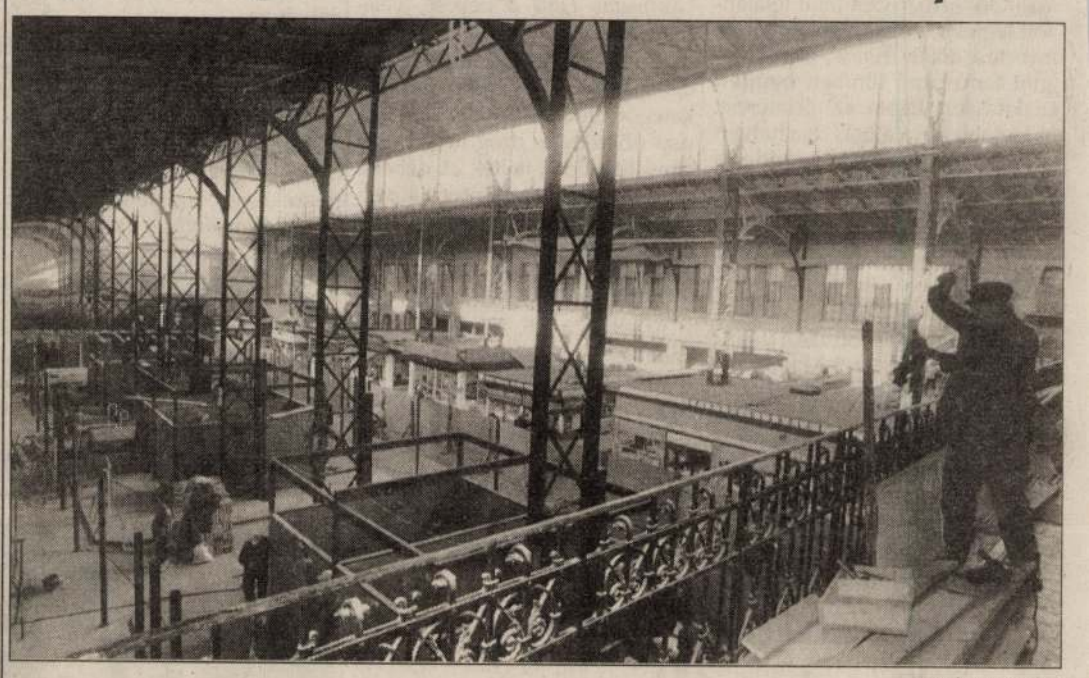

FOTÓ: NAGY BÉLA

Augusztusra tervezik a felújított vásárcsarnok átadását

Építési területen, téglák és állványok között került sor arra a sajtótájékoztatóra, amelyen a Fővárosi Önkormányzat Csarnok és Piac Igazgatósága részéről Kispál Sándor ismertette a millenium idején épült Hold utcai vásárcsarnok rekonstrukciójának helyzetét. Kofasztrájktól itt nem kell tartani – vehettük ki az igazgató szavaiból, – hiszen a tapasztalatokból okulva az Igazgatóság itt már másként járt el.

A belvárosi csarnokban standdal rendelkező kereskedők közül ugyanis a tavaly szeptemberi egyeztetés után 32-en vállalták, hogy a négyzetméterenként ötvenezer forintos hozzájárulási díj kifizetésével hosszútávú bérleti jogra, és egy évre prolongált ezer forintos négyzetméterkénti bérleti díjra kapjanak garanciát. A kereskedők emellett végig részt vettek a tervezésben, és a napi munkát is folyamatosan ellenőrzik – jelentette ki *Kispál Sándor*. A munkálatokat végző 13 alvállalkozó a tetőszerkezet felújításával már elkészült, a felújítás befejezését augusztusra tervezik.

A beruházás negyedmilliárd forintba kerül, amely hitelből, vállalkozói finanszírozásból és a kereskedők pénzéből állt össze. A helyreállítás szempontjai között a műemlékvédelem is szerepel. A csarnokban felépítik a száz évvel ezelőtt még csak tervezett galériát is, és a föld alatt kapnak helyet a raktárhelységek. A tájékoztatón megjelent *Szatmári József* ötödik kerületi alpolgármester elmondta: mint a csarnok tulajdonosai mindent meg fognak tenni azért, hogy az itt kapható élelmiszerek ára a lakosság pénztárcájának mindenkor megfeleljen.

Erről most folytatnak tárgyalásokat az Igazgatósággal, így konkrétumokkal még nem tudott szolgálni. Pedig az árleszállítás már most ráférne a Hold utcai piacra: a krumplihalmok előtt ugyanis a többségében vékony pénztárcájú vevők itt is a 98 forintos táblát találhatják.

N.T.

MOL–Panrusgáz megállapodás

A Mol Rt. és a Panrusgáz Rt. kedden mintegy 4 milliárd köbméter orosz földgáz idei szállításáról írt alá szerződést, és megállapodtak a hosszú távra szóló propán–bután gáz kereskedelemi együttműködésben is. A szerződés aláírása után a Panrusgáz vezérigazgatója szándéknyilatkozatban erősítette meg, hogy a magyarországi földgáz árbevételekből érdekeltek több milliárd forint értékű magyar áru vásárlásában – jelentették be tegnap az aláírók a Magyar Olaj- és Gázipari Rt.-nél tartott közös sajtótájékoztatón.

Szabó György, a MOL Rt. elnök-vezérigazgatója kifejtette, hogy az aláírt dokumentumok az államközi megállapodáson alapuló orenburgi mennyiségre, valamint a hazai földgázellátáshoz az államközi szerződéseken felül szükséges földgázmennyiségekre vonatkoznak. A felek olyan feltételekben állapodtak meg, amelyek alapján az idei földgázbeszerzés kevesebbe kerül a MOL Rt.-nek, mint az elmúlt években. Ennek ellenére az import gáz ára még így is magasabb, mint a Magyarországon hatóságilag meghatározott értékesítési ár. A most aláírt szerződések Magyarország idei, 10,9 milliárd köbmétert kitevő földgázszükségleteinek mintegy 40 százalékát fedezik: a hazai földgáztermelés 4,7 milliárd köbméter lesz, 6,2 milliárd köbmétert viszont importálni fognak.

Mihail Nyikolajevics Rahimkulov, a Panrusgáz vezérigazgatója beszámolt róla, hogy a Panrusgáz Rt. tavaly október 1-jén alakult meg: magyar részről a MOL Rt. 30 százalékos, a Mineralimpex ötszázalékos tulajdonrésszel van jelen. Ugyanakkor 15 százalékkal részesedett a Gazprom orosz cég által privatizált magyar DKG, az orosz Gazexport 44 százalékkal, egyik vállalata, az Interprocom pedig 6 százalékot kitevő tulajdonrésszel van jelen. Rahimkulov biztosította a MOL-t, hogy egyetlen más cég sem tud a Panrusgázon kívül hazánknak ilyen hosszú időre megbízhatóan gázt szállítani. Elégedetten nyilatkozott arról az együttműködésről, amely hazánkba évi 75–100 ezer tonna propán-butángáz szállítását irányozza elő. A MOL és a Panrusgáz együtt 400 Ikarusz autóbusz oroszországi értékesítését irányozta elő.

T. B. S.

Pótköltségvetés-aggályok

A VOSZ gazdasági folyamatokra is kiható negatív jelenségnek tartja, hogy alig több, mint egy hónappal az idei költségvetés parlamenti elfogadása után vezető politikusok naponta felvetik egy esetleges pótköltségvetés szükségességét – szögezi le a Vállalkozók Országos Szövetségének tegnapi közleménye.

A közlemény kiemeli, hogy a pótköltségvetés indokoltsága nem állapítható meg az elmúlt néhány hét során ismeretté vált gazdasági mutatókból. Ugyanakkor a magyar költségvetési szabályozás sajátossága, hogy általában nem teszi szükségessé a pótköltségvetés megalkotását, mert a törvény nem szankcionálja a költségvetéstől való jelentős eltérést sem. Így annak eldöntése, vajon a kormány az Országgyűlés elé terjeszt-e pótköltségvetést, politikai, technikai kérdés, nem pedig jogszabályi kényszer. A VOSZ ezért fontosnak tartja, hogy lekerüljön a politikai viták napirendjéről a pótköltségvetés témaköre, és inkább szakmailag megalapozott, felgyorsított gazdasági döntéshozatal segítené a gazdaság tervezhetőségét és fejlődését.

(t.)

A jegybank, mint a PM ügynöke?

A Magyar Nemzeti Bank és a Pénzügyminisztérium között megbeszélések kezdődtek arról, milyen közös lépéseket tegyenek a belföldi állampapír-piac kiépítésére. Minderről *Hárshegyi Frigyes*, a Magyar Nemzeti Bank alelnöke tájékoztatta tegnap az MTI-t.

Az alelnök elmondta, hogy az állampapír-piac fejletlensége jelentős gondot okoz a költségvetés igen nagyra nőtt hiányának finanszírozásában. Ezért a Pénzügyminisztériummal közösen megvizsgálják: hogyan lehetne ezen a helyzeten javítani. Az elképzelés szerint a jövőben a Magyar Nemzeti Bank a Pénzügyminisztérium ügynökeként venne részt több államkötvény kibocsátásában. Alapvetően a forintkötvények piacát kívánják fejleszteni, hiszen a költségvetési hiányt elsősorban a forint-megtakarításokból kell finanszírozni. Lényeges, hogy a lakossághoz szélesebb körben eljussanak a különböző állampapírok.

Megvizsgálják továbbá, milyen körülmények között venne fel az állam devizahitelt. Ezek elsősorban a hazai bankok meglévő deviza-megtakarításainak hasznosítását szolgálnák. Magyarországon mintegy 3-3,5 milliárd dollárra tehető a lakossági és a vállalati deviza-megtakarítások összege. Ebből a lakossági megtakarítás 2-2,5 milliárd dollár, a vállalati 0,5-1 milliárd dollár. A pénzeket a megtakarítók a kereskedelmi bankokban helyezik el, s a pénzintézetek alapvetően a Magyar Nemzeti Banknál tartják, ezek a pénzek nem jutottak el eddig a gazdaság vérkeringésébe. Elképzelhető, hogy ezeket a megtakarításokat részben bevonják a költségvetés finanszírására. Az is várható, hogy a Magyarországon működő vegyes, illetve külföldi bankok szintén vásárolnának államkötvényeket.

Ezekről a kérdésekről azonban még csupán egyeztető jellegű konzultáció kezdődött a Pénzügyminisztériummal, a munka várhatóan hosszabb ideig eltart. Az állampapír-piac kiépítése ugyanis több hónapos feladat.

- A KSH jelentése szerint a havi bruttó átlagkeresetek összege az elmúlt évben 12 hónap átlagát figyelembe véve 33 643 forint volt, 22,8 százalékkal több, mint a megelőző évben. A nettó átlagkereset 23 108 forintra emelkedett, s így 25,4 százalékkal haladta meg az egy évvel korábbit. Mindezt a 10 főnél többet foglalkoztató gazdasági szervezeteknél regisztrálták. A legkevesebbet változatlanul a textilruházati iparban keresnek, átlagosan mintegy 20 600 forintot.

- Forgalomba kerültek azok a társasági adóbevallási nyomtatvány-garnitúrák, amelyek beadási határideje május 31. Az APEH tájékoztatása szerint a nyomtatványárusítással foglalkozó hivatalokban ezeken kívül minden más, az 1994-es adóévhez kapcsolódó nyomtatvány kapható. A fővárosi és a megyei igazgatóságokon ezek és az ingyenes garnitúrák is beszerezhetők. Az adóhivatal felhívja a figyelmet, hogy az érintettek adóbevallási kötelezettségüknek csak az új bevallás-nyomtatványokon tehetnek eleget.

- Francia kézbe került a Répcelaki Sajtgyár Rt. 51 százaléka a privatizációs tárgyalások második fordulója után: a 240 millió forintos részvénycsomagot a világ egyik legnagyobb tejipari konszernje, a Bongrain szerezte meg 285 százalékos árfolyamon, 677 millió forintért. A hazai privatizáció egyik legsikeresebb üzletében a vevő vállalta, hogy rövid időn belül 100 millió forinttal növeli a cég alaptőkéjét.

A Magyar Nemzeti Bank hivatalos devizaárfolyamai

Devizanem	Árfolyam 1 egységre, forintban
Angol font	173,80
Ausztrál dollár	83,44
Belga frank (100)	354,78
Dán korona	18,55
Finn márka	23,64
Francia frank	21,09
Holland forint	65,16
Ir font	172,71
Japán jen (100)	112,85
Kanadai dollár	80,16
Kuvaiti dinár	374,16
Német márka	73,02
Norvég korona	16,71
Olasz líra (1000)	69,18
Osztrák schilling	10,38
Portugál escudo (100)	70,82
Spanyol peseta (100)	84,64
Svájci frank	86,27
Svéd korona	14,98
USA-dollár	111,95
ECU (Közös Piac)	137,80

A Magyar Nemzeti Bank hivatalos valutaárfolyamai

Pénznem	Vételi	Közép	Eladási
	árfolyam 1 egységre, forintban		
Angol font	172,86	74,60	176,34
Ausztrál dollár	82,88	83,68	84,48
Belga és frank (100)	351,33	354,79	358,25
Dán korona	18,36	18,54	18,72
Finn márka	23,45	23,68	23,91
Francia frank	20,88	21,09	21,30
Holland forint	64,48	65,11	65,74
Ir font	171,32	173,05	174,78
Japán jen (100)	111,60	112,70	113,80
Kanadai dollár	79,35	80,14	80,93
Kuvaiti dinár	370,71	374,33	377,95
Német márka	72,28	72,99	73,70
Norvég korona	16,53	16,69	16,85
Olasz líra (1000)	68,48	69,18	69,88
Osztrák schilling	10,27	10,37	10,47
Portugál escudo (100)	69,97	70,67	71,37
Spanyol peseta (100)	83,73	84,59	85,45
Svájci frank	85,37	86,22	87,07
Svéd korona	14,83	14,98	15,13
USA-dollár	110,93	112,00	113,07
ECU (Közös Piac)	136,42	137,78	139,14

A 26. Magyar Filmszemle zárónapján

Fődíj Gothár Péternek

Tegnap este tartották a 26. Magyar Filmszemle díjkiosztó ünnepségét az Uránia moziban. A játékfilmes zsűri a legjobb filmnek járó fődíjat *Gothár Péter* A részleg című alkotásának ítélte. A Magyar Mozgókép Alapítvány játékfilmes kuratóriuma által felajánlott díjból a rendező egymillió forintot a következő filmje készítéséhez használhat fel.

A legjobb film rendezőjének járó díjat – amelyet a Flamex vállalat ajánlott fel – szintén Gothár Péter kapta. A Magyar Filmlaboratórium a legjobb operatőrnek felajánlott díjat *Gózon Francisco* az Esti Kornél csodálatos utazása című film operatőri munkájáért nyerte el. A Magyar Filmlaboratórium a zsűri javaslatára 200 ezer forintos különdíjban részesítette *Szirtes András*t a Lumiere tekercsek című filmjéért. A Fővárosi Önkormányzat által felajánlott legjobb férfi szereplő díjának nyertese *Kállai Ferenc*, aki a Megint tanú című filmben nyújtott alakításáért kapta az elismerést. A legjobb női alakítás díja helyett a játékfilmes zsűri két rendezői különdíjat adott ki. Az egyiket *Enyedi Ildikó* a Bűvös vadász, a másikat *Szomjas György* a Csókkal és körömmel című alkotásáért kapta.

A Független Producerek Szövetsége legjobb produceri díját a Globe Film Az igazi Mao, valamint a Focusfilm a Megint tanú című filmért kapta. A HBO által alapított legjobb epizódszereplő díját a zsűri *Igó Evának* ítélte a Törvénytelen és az Esti Kornél csodálatos utazása című filmben nyújtott alakításáért. *Bacsó Péter* Megint tanú című alkotása nyerte el az Országos Program Magazin által felajánlott, a várhatóan legnagyobb közönségsikert arató film díját. A külföldi kritikusok és fesztiválképviselők Gene Moskowitz díjának nyertese A részleg lett.

A Filmszemle dokumentumfilmes zsűrije kitűnő megoldásaiért elismerésben részesítette *Almási Tamás* Acélkapocs és *Forgács Péter* Ismeretlen háború „Miközben valahol" 1940–1944 című filmjét, valamint új információk feltárásáért *Balogh Júlia–Szitányi Zsuzsa* És mégis magyarnak számkivetve, *Bucsek Tibor–Balogh Margit* A zsidók és biciklisták, *Kőszegi Edit–Simó Sándor–Surányi András* Midőn a vér és *Lugossy István* Az áldozat című filmjét. Rendezői díjban részesült *Gyarmathy Lívia* a Lépcső, valamint *Moldoványi Ferenc* Ha megeszünk egy hódot című film rendezéséért. A dokumentumfilmes kategória fődíját *Doszpod Béla* Egy nap döntöttem: drog helyett élet című filmjének ítélték. A díjból a rendező 300 ezer forintot a következő filmjéhez használhat fel.

A Színház- és Filmművészeti Főiskola diákjainak Nyakkendődíját *Petrovics Emil* kapta.

Átadták a 26. Magyar Filmszemle életmű-díjait is: *Gábor Miklós* színművésznek, *Morell Mihály* vágónak és *Romvári József* díszlettervezőnek.

A díjkiosztást követően *Korda Sándor* 1918-ban készített és nemrégiben felújított némafilmjét, az Aranyembert vetítették.

Kassákkal Rómában

Carlo Carra életműve a Modern Művészeti Galériában

1913 januárjában Budapesten a Nemzeti Szalonban rendezték meg – Párizs, London és Berlin után – az olasz futurista művészek kiállítását. A kiállított képek között szerepelt Carlo Carra képe, *Galli, az anarchista temetése*, mely a lapalapításra készülő fiatal Kassákot egy „futurista" novella írására ihlette. A *Fejfa* című írás *A Tett* második számában jelent meg, a *Mesteremberek* előtt. Most januárban Rómában belépve a Modern Művészetek Múzeumában megrendezett Carra-kiállításra, a nagyterem közepén ez a nagyméretű, sötét és vörös színek, formák dinamikus kavargását nyújtó olajkép fogad, és az a gondolat, hogy mit jelenthetett akkor, a század elején, világháborúk, forradalmak és borzalmak előestéjén ennek a képnek a látványa.

A római kiállítás egyébként is lenyűgöző. Tizennégy teremben több mint háromszáz, a világ legkülönbözőbb tájairól „hazatért" festmény és számos grafika kíséri végig a modern olasz festészet egyik legjelentősebb alakjának életművét. Carra nemcsak a futurizmusnak, de az olasz metafizikus festészetnek is meghatározó egyénisége volt, a századelő legjelentősebb kulturális folyóiratainak, a *Lacerbának* és a *Vocénak* munkatársa, a modern olasz művészetelmélet egyik kidolgozója. Az 1881-ben Észak-Olaszországban (Alessandria) született, párizsi és londoni „inas-évek" után elvégzi a milánói Bréra Akadémiát, majd a milánói elkötelezettség és a modern kifejezésmódok keresése válik rá jellemzővé. Csatlakozik a milánói futurista művészekhez, és nemcsak képeivel, de elméleti írásaival is a futurista festészet egyik nagy propagátora lesz. Vallja, hogy a modern művészet a festmény centrumába, az élet centrumába kívánja helyezni a szemlélőt. Ugyanakkor nem osztja Marinettiék militarista hajlamait, igen hamar új utakat keres, és de Chirico mellett az olasz metafizikus festészet egyik legkiválóbb mestere lesz. A metafizikus festészetről írt könyvével egy időben kezd Giotto festészetének tanulmányozásába, és Giottóban találja meg a „formák mágikus csendjét, melyben a kontempláció már extázisba megy át". *(Néhány szó Giottóról, La Voce, 1916).* A korábban üres belső terek, melyeket csak egy-egy báb „népesített" be, a húszas évektől kezdve megtelnek élettel. A 20-as évektől a *Voce* mellett a *„Plasztikus értékek" (Valeri Plastici)* című folyóirat szerkesztője lesz Mario Broglio, Morandi és Soffici társaságában. Ezt a korszakát sajátos hangulatú tengerparti tájképek, Paolo Ucello lóábrázolásainak emléke jellemzi. Carra két háború közti festészete az olasz hermetista költészet képzőművészeti megfelelője volt. Míg Marinettiék mozgalma az olasz fasizmus akadémikus művészetévé merevedett – ezt láthattuk a római Galleria d'Arte Moderna múlt évi Sironi-kiállításán –, Carra a *Pogány Itáliáról, Káin és Ábelről*, valamint a *Rabszolgák felszabadításáról* tervez nagyméretű faliképeket. A háborút követően adja ki összegyűjtött művészeti írásait, és kedves költői, Rimbaud, Mallarmé, Quasimodo köteteit illusztrálja. Halála előtt négy évvel még tanúja lehetett az 1962-ben a milánói Királyi Palotában rendezett gyűjteményes kiállításának. A mostani tárlat még a harminc év előttinél is teljesebb képet nyújt az olasz futurista és metafizikus festészet megalkotójáról, és csak sajnálhatjuk, hogy mi magyarok megint lemaradtunk egy nagy alkalomról. Hiszen most decemberben rendezték meg a Római Magyar Akadémián Kassák Lajos versei új olasz kiadásának bemutatóját, és ezért nehéz nem arra gondolni, milyen jó alkalom lett volna most a Via Giulia-i palota földszinti kiállítótermében egy szerényebb, magyar avantgárd festészeti kiállítást rendezni, kis füzetben kiadva Kassák az *Anarchista temetésről* írt novellájának Mario Verdone által készített olasz fordítását, hogy ezzel is bizonyítsuk, *akkor még* „egy hullámhosszon" voltunk.

Sárközy Péter

FOTÓ: CSER ISTVÁN

Tíz éve annak, hogy Magyarországon új, hivatásos énekkar alakult Magyar Állami Énekkar néven, Pászti Miklós vezetésével. A kórus magját az a negyven énekes alkotta, akik a Magyar Állami Népi Együttes részeként turnézták körbe a világot. 1988-ban Pászti halála után Ugrin Gábor került a kórus élére, 1990 óta pedig Antal Mátyás látja el a karigazgatói feladatokat.

Az óriási repertoárral rendelkező Állami Énekkart, az új iránti fogékonyság, a fiatalos lendület és sok helyről hozott színpadi tapasztalat tette alkalmassá arra, hogy külföldi operák színházi előadásain is nagy sikereket arathassanak. A kilencven hivatásos énekest számláló kórus neve nap mint nap szerepel a műsorfüzetekben. Előadásaikat részben a Magyar Állami Hangversenyzenekar, részben pedig a vidéki hangversenyzenekarok partnereként tartják. Idei terveikbe többek között franciaországi és dél-koreai vendégszereplést is iktattak. A fennálása tizedik évfordulóját ünneplő Magyar Állami Hangversenyzenekar, Ella István orgonaművész közreműködésével CD-t jelentetett meg, melyen magyar és francia zeneszerzők művei hallhatók. Február 14-én pedig jubileumi hangversenyt rendeznek a Zeneakadémián

Hangfogó nélkül

A vonó mesterei

Vonósnégyesekben, nyugodtan állíthatom, igen jól állunk; kevés ország dicsekedhet annyi világhírességgel ezen a területen, mint mi. A kamarazene rajongóinak tábora azonban fogyatkozóban van, kivált a kvartetteké, hiszen zajos és rohanó korunk hogyan is kedvezhetne épp a legintimebb, legválasztékosabb muzsikálásnak!... Mégis szép (ha nem is táblás) ház előtt játszott a Bartók Vonósnégyes nemrég, egy sima hétköznapon, melyre érdemes volt ünneplőbe öltöztetni a szívünket, meg élővirággal díszíteni a Zeneakadémia pódiumát. Mert amit hallottunk, örömzenélés volt: a művészek és a közönség kedvencei szólaltak meg, a nagyon szeretett alkotásoknak kijáró, egészen kivételes színvonalon. A programszerkesztést ezúttal nem határozta meg semmiféle dátum (jubileum vagy egyéb évforduló), sem szerzők és stílusok rímelő, illetve polemizáló kapcsolata – nem, most csak az volt fontos, hogy akik egybegyűltek ezen az estén, lucullusi lakomán érezzék magukat. A menü Haydn nevezetes Kaiser-kvartettjével kezdődött, s Csajkovszkij D-dúr vonósnégyesével fejeződött be, középütt pedig „a Debussy" kapott helyet. Fogalmam sincs, szerepelt-e már ebben az összeállításban, ilyen sorrendben ez a három zenemű valamely hangversenyen, s hogy egyáltalán szokás-e manapság így felépíteni programokat, csak azt tudom, hogy gyönyörűséges élményt szerzett vele hallgatóinak a Bartók Vonósnégyes. Engem mindenekfelett a lassú tételek poézisa ragadott meg, az a gyöngéd és odaadó hang, amelyen világjáró és sok éve együtt dolgozó sztárok már szinte képtelenek megszólalni, minthogy az érzelmek hamvát rég kiradírozta tónusukból a tükörfényes perfekció meg a bombabiztos virtuozitás. *Komlós Péter, Hargitai Géza, Németh Géza* és *Mező László* azonban úgy őrzi a Bartók Kvartett előkelő rangját a nemzetközi élvonalban, hogy közben egyik művész sem adta fel eredendő érzékenységét, fiatalkori lobogását, sőt jogát a megindultságra, amikor halhatatlan tételek szárnyalnak fel vonójuk alól. A koncert után még hosszasan eltöprengtem azon, hogy talán a vonósnégyes-társaságok jutnak legközelebb a végső titkok tartományához, ha van erejük együtt megtenni az oda vezető utat.

Beethoven F-dúr vonósnégyesének (op. 135) III. tétele, ez a hangszerekre komponált mennyei szépségű ének búcsúztatta *Halász Ferenc* tanár urat az emlékére rendezett esten (február 2). A Zeneakadémia pár hete elhunyt professzora, hegedűsgenerációk felnevelője szenvedélyes pedagógus és tehetségek útjának fáradhatatlan egyengetője volt, életműve tanítványai pályafutásában kisugárzik a világ minden tájára. A mesterük előtt tisztelegni egybegyűltek között nem is egy volt, aki külföldről érkezett, hogy kegyeletét lerója: *Stuller Gyula* Svájcból utazott haza erre az alkalomra, *Bálint Mária* pedig (aki már nem a Rádiózenekar, hanem egy német operaház koncertmestere) úgyszólván órákra tudott csak elszabadulni két Traviata-előadás között. Kamarazenekar alakult a Halász-növendékekből és nemzedéktársaikból, hogy Mozart-divertimentók fogják közre *Lantos* rektor úr csöndes szavait a korán elment, nagy hatású kollégáról, majd szólók és kamaraművek csendültek föl a zsúfolásig telt Kisterem pódiumán. Nem műsort, inkább rendhagyó gyászmisét hallottunk; ki-ki a maga gyászénekével köszönt el a Tanár úrtól. *Szabadi Vilmos* szilaj és hátborzongatóan fájdalmas Bartók-rapszódiával, az Éder Vonósnégyes (amelyben *Konrád György* brácsázott ezúttal) Beethoven éteri lassújával. Et lux perpetua luceat eis.

Kerényi Mária

A Hunnia Filmstúdió alkotásairól

Regionális vagy nemzetközi mozi?

A filmkészítés és forgalmazás anyagi háttere, illetőleg a magyar alkotások nemzetközi filmvilágban betöltendő helye volt a témája annak a sajtótájékoztatónak, melyet tegnap tartottak a Hunnia Filmstúdió versenyfilmjeinek rendezői: *Gárdos Péter* (Brooklyni testvér), *Gothár Péter* (Részleg), *Pacskovszky József* (Esti Kornél csodálatos utazása) és *Szomjas György* (Csókkal és körömmel, A szívben még megvan), valamint *Simó Sándor* stúdióvezető. Mint Simó elmondta: nem azért készül már évek óta a Hunniában a legtöbb film, mert ez a stúdió kapja a legtöbb támogatást, hanem azért, mert ők tesznek legtöbbet azért, hogy filmjeik elkészítéséhez megfelelő anyagi bázist teremtsenek. A Magyar Mozgókép Alapítvány a filmek költségvetésének ugyanis mindössze felét fedezi, a másik ötven százalékot az alkotóknak kell megszerezni, legtöbbször hirdetési és szponzorpénzek formájában.

A forgalmazásból származó bevételek sajnos igen keveset jelentenek. A mozikban – néhány alkotástól eltekintve – nincs közönségigény a magyar filmek iránt, a televíziók által, a sugárzásért fizetett összegek pedig csupán a produkciók elkészítési költségeinek egy-két százalékát teszik ki.

A magyar filmnek egyes vélemények szerint eladhatónak, mások szerint nemzetközileg kompatibilisnek, azaz a világ minden pontján érthetőnek és elfogadhatónak kellene lennie, megint mások a saját problémákat, saját szemmel néző, regionális alkotásokat tartanák jónak.

A nemzetközi elismerésre való törekvések különben sem járnak mindig sikerrel, és egy film elkészültekor nem lehet biztosan megjósolni annak várható fogadtatását. Simó Sándor ennek igazolására három nagy rendezőnket: *Keleti Mártont, Jancsó Miklóst* és *Szabó Istvánt* hozta fel példának, mondván, hogy míg Keleti itthoni környezetben, de általános problémákkal foglalkozó filmjei egyáltalán nem kelendők külföldön, addig Jancsó alkotásai annak ellenére, hogy hazai vonatkozásúak, a legismertebb magyar rendezővé tették őt a világon. Szabó István neve pedig pályafutása első 15 évében kizárólag Magyarországon volt ismert, a Mephisto óta viszont minden filmjével nemzetközi sikert arat. A végső következtetés az lett, hogy a magyar rendezőknek olyan filmeket kell elsősorban forgatniuk, mélyek csak itt, vagy elsősorban itt jöhetnek létre és az ilyen filmeknek van a legnagyobb esélyük a nemzetközi mezőnyben is.

Csikor Ottó

● Hatvannyolc éves korában szívroham következtében elhunyt James Merrill, az Egyesült Államok egyik legismertebb költője, aki 19 könyvet, ebből 15 verseskötetet írt. Több irodalmi díjat nyert, többek között Pulitzer- és Bollingen-díjjal is kitüntették.

● Antik és XX. századi alkotók műveit várja a budapesti Blitz Galéria tavaszi árverésére. Az aukcióra szánt tárgyakat az V. kerületi Falk Miksa utca 30. szám alatt veszik át – február végéig – a galéria szakemberei.

● Korabeli zenével és ételekkel barokk bált rendeznek február 18-án Győrött a Zichy-palotában.

● A Szépművészeti Múzeum velencei festészeti gyűjteményének ötvenöt kiemelkedően szép darabjából álló válogatása utazik az Amerikai Egyesült Államokba a közeli napokban.

● Makaói régészek 4000 éves kézművesműhely maradványaira bukkantak. Egyebek között találtak egy tűzhelyet, valamint kvarckőből készült dísztárgyakat és égetett agyagdarabokat.

● Több mint 50 év után első alkalommal jelentetik meg Glenn Miller utolsó felvételeit. A húsz zeneszámot két héttel azelőtt rögzítették, hogy Miller repülőgépe 1944 decemberében eltűnt a La Manche-csatorna felett.

Bergman Moliere-t rendez Szarajevóban

Ingmar Bergman, a világhírű svéd rendező júniusban Szarajevóban színre viszi Moliere egyik leghíresebb darabját, a *Mizantrópot*. A stockholmi Dramaten színház társulata, amely február végétől Svédországban játssza a darabot, június első hetében a bosnyák fővárosba utazik, ha a helyzet lehetővé teszi. Svédül fogják előadni a darabot, s az előadást szerb–horvát szinkrontolmácsolás teszi majd érthetővé a szarajevóiak számára. A vendégszereplést az ENSZ kulturális szervezete, az UNESCO támogatja.

A 76 éves Ingmar Bergman legutóbb 1982-ben rendezett filmet, a Fanny és Alexandert; azóta a színháznak szenteli energiáját. Múlt tavasszal Shakespeare Téli rege című darabját vitte színre.

A kolostortól Manhattanig

Mia Farrow 50 éves

Bámulói közül egyre többen sajnálkoznak amiatt, hogy életét mindinkább a családi szennyes kiteregetése tölti ki, nem pedig az újabb parádés szerepek. Még évekkel ezelőtt is körülrajongott filmcsillagként ünnepelték, ma ellenben inkább csak a mindig botrányra éhes bulvársajtó tartja számon *Mia Farrow*-t, aki ma tölti be 50. életévét.

A kolostorban nevelkedett Mia Hollywoodban debütált, de nem a filmvásznon. 1966-ban ugyanis férjhez ment a nála három évtizeddel idősebb Frank Sinatrához, és ezzel egy csapásra a pletykalapok üdvöskéje lett. Közben azonban filmezett is és világhírűvé *Roman Polanski* tette őt 1968-ban a Rosemary's Baby című horrorfilmmel.

Tíz évre rá Robert Altman a házaséletről készített cinikus hangvételű filmjében egy ártatlan külsejű nimfomániás szerepét alakította, és ebbe a skatulyába került *Woody Allennel* 1982-ben készített első közös filmjükben is. Szerelmük éveken keresztül legendává lett nemcsak a bulvárlapokban, hanem az értelmiségnek íródott igényes sajtótermékekben is.

Kerek tíz esztendőn át forgattak együtt és 13 filmet készítettek, az utolsót *(Husbands and Wives)* 1992-ben. Ennek a filmnek forgatása közben találta meg Mia a férfi lakásában örökbe fogadott lányának, Szun Ji-nek aktfotóit, és ez kirobbantotta a botrányos szakítást Mia és Woody között, a perek végtelen sorát a gyermekek gondozásáért.

Kassák Lajos

Függönyrojt

Az utolsó előadás

Néhány nappal ezelőtt népszerű, kitűnő színművészek gyülekeztek a Blaha Lujza téren, hogy koszorút helyezzenek el egy padok és bokrok takarta emlékkövön. A kő tulajdonképpen síremlék. A klasszikus görög mimusmaszkot ábrázoló dombormű melletti feliratról megtudhatjuk, hogy itt, ezen a téren állt a hajdani *Népszínház*, amelyet 1875-ös megnyitásakor a népszínmű otthonának szántak, mígnem aztán 1908 őszén ide költözött a Rákóczi út–Múzeum körút sarkáról a *Nemzeti Színház*, és 1964-ig itt volt az otthona. A színházat 1965 tavaszán lebontották. Mint általában, a száraz tények mögött bonyolult történetek és drámai fordulatok húzódnak meg. Nincs ez másképp a Népszínház– Nemzeti Színház esetében sem.

' A történet a *régi* Nemzetinél kezdődik, amely, mint tudjuk, a *Grassalkovich* herceg telkén állt, s azzal a feltétellel kapta meg a színházat építtető grémium, hogy ott mindig és csakis színház állhat. 1837. augusztus 22-én Pest vármegye gondozásában, még *Pesti Magyar Színház* néven nyílt meg, s csak 1840. augusztus 8-ától lett *Nemzeti Színház*. Az tény, hogy a nagy sietséggel felhúzott és átadott épületnek sok fogyatékossága volt, de azért majd' negyven éven át – eredeti formájában – hajlékul szolgált nemcsak a prózai, hanem az operatársulatnak is. A Népszínház megnyitásával egy időben, 1875–76-ban átépítették, új, impozáns főhomlokzatot kapott. Az akkor még Kerepesi út eleje így sokkal impozánsabb épülettel gazdagodott, s miután a telek sarki részén hatalmas bérház épült, a színház egy nagy komplexum része lett. További belső átalakítások is lezajlottak, s amikor a Sugár úti *Ybl*-palotában megnyílt a vadonatúj *Operaház* (1884-ben), az opera és a balett kiköltözvén, a Nemzeti csak a prózai társulaté marad. *Paulay Ede* nagy korszaka még itt ment végbe, *Hevesi Sándor* még itt kezdte rendezői pályafutását. 1908-ban – máig vitatott vizsgálat és döntés nyomán – életveszélyesnek nyilvánították a színházat, és átköltöztették a Népszínházba, amely zenés színháznak épült, s ezért prózai darabokhoz sosem volt (és lett) jó akusztikája. A régi Nemzetit és a bérházat csak 1913–14-ben bontották le.

Az új helyen a Nemzeti meggyökeresedett, nemzedékeknek ez volt „a" Nemzeti Színház. 1944–45-ben, az ostromkor bombasérüléseket kapott, így csak 1945 őszére állították annyira helyre, hogy előadásokat lehetett ott tartani. Ettől kezdve 1964. június 28-áig ismét a Nemzeti Színház társulatának adott otthont. Ezen a napon tartották az épületben az utolsó előadást. *Shakespeare* tragédiája a Lear király ment, amelyet *Marton Endre* rendezett. Nem sokkal korábban, május 22-én volt a bemutatója....

Hogy miért kellett színházbúcsúztató előadást tartani? Azért, mert a Nemzetit lebontásra ítélték. Igaz, hogy ráfért volna egy alapos felújítás, színpadát, nézőterét modernizálni kellett volna, de ettől még nem kellett volna lebontani. Az sem került szóba, hogy felépül az új Nemzeti – bár erre a régi Nemzeti lebontásának elhatározása óta folyamatosan merültek fel, sőt, készültek tervek. A bontásnak sokkal egyszerűbb oka volt: épült a metró, és valakik kitalálták, hogy a Blaha Lujza téri állomás nem bírná el a színházépület terhét. Ezért aztán 1965 tavaszán – precízen és nagy alapossággal – felrobbantották.

Régóta tudjuk, hogy a Nemzeti eltüntetését semmi nem indokolta. Gyönge vigasz...

(takács)

Párhuzamosok találkozása

Walter Dexel művei a Kassák Múzeumban

A német konstruktivizmus egyik jeles képviselője, *Walter Dexel* (1890–1973) műveiből nyílik ma este kiállítás az óbudai Kassák Múzeumban. A tárlat egyrészt egyfajta párhuzamos életrajz egyik fejezetének is tekinthető, hiszen a szellemi házigazda és Dexel munkássága, művei között igen sok a párhuzam, a közös pont. Ahogyan a tárlat katalógusában *Csaplár Ferenc*, a Kassák Múzeum igazgatója fogalmaz, mindketten ugyanahhoz a korosztályhoz tartoztak (Kassák 1887-ben, Dexel 1890-ben született), mindketten csodálták a kubizmust, majd az első világháború után mindketten a dadaizmusban látták a legtöbbet ígérő művészeti kezdeményezést. Vállalkozásaik révén – Kassák szerkesztői, Dexel elsősorban szervezői munkája következtében – közös barátaik lettek, például Moholy-Nagy László, Kurt Schwitters, The van Doesburg, El Liszickij. Egyazon évben csatlakoztak, 1928-ban, a Schwitters által alapított „új reklámművészek" köréhez.

Másrészt sajátos válaszként is értelmezhető a bemutató, válaszként azokra a tárlatokra, amelyeket a múzeum Kassák műveiből rendezett a közelmúltban német földön. Hogy a bemutató létrejöhetett, abban a szervezést támogató német külügyminisztérium, a stuttgarti Nemzetközi Kapcsolatok Intézete és a budapesti Goethe Intézet mellett a művész fiának, a hagyatékot őrző *Bernhard Dexelnek*, valamint a németországi szervezést és előkészítést végző hamburgi Parkberg Galéria vezetőinek van igen nagy szerepe.

– Pontosabban annak – helyesbít *Hans-Jürgen Westermann* –, hogy a galéria társtulajdonosa, azaz a feleségem, magyar, s mondhatni, rendszeresen mutatunk be magyar alkotókat Hamburgban. A mostani bemutató gondolata mintegy két éve vetődött fel.

Akárcsak Kassák, Walter Dexel is a sokoldalú, a korszak művészeti mozgalmaiban tevőlegesen részt vevő művészek közé tartozott. Rendkívül értékes művészetszervezői munkát végzett a húszas években Jénában mint az ottani Kunstverein művészeti vezetője, konstruktivista képeivel ugyanakkor jelen volt az időszak fontos berlini, párizsi tárlatain is.

– Ne feledjük – teszi hozzá Bernhard Dexel –, hogy reklámgrafikusként is kimagaslót alkotott, utcabútorokat, információs rendszereket is tervezett, s ezek nagy része meg is valósult. De nem mindig volt veszélytelen ez a munka, mert Jéna a szélsőjobboldali egyetemi mozgalmak központja is volt, s a diákok nemritkán kődobálással fogalmazták meg esztétikai ítéletüket. 1930-ban kezdett dolgozni Fejek című sorozatán, abban az időben, amikor a türingiai múzeumban az avantgárd művészek alkotásai kezdtek raktárba kerülni. Zavaros idők jöttek, olyannyira, hogy a nácik hatalomra kerülésekor, 1933-ban apám összetépte és a folyóba dobta a *Hitler*-fejet (így azt most csak egy régi fotó segítségével lehet rekonstruálni). Ekkor hagyta abba a festést is, négy év múlva furcsa módon tért vissza a kiállítótermekbe: munkáit elrettentésül mutatták be az Entartete Kunst című, hírhedt müncheni tárlaton.

– *Mégpedig „előkelő" helyen. Mozdonyok című képét a náci sajtó jó néhány lapja az elfajzott művészet egyik elrettentő példájaként emlegette. De hogyan alakult az immár nem festő festő pályája?*

– Formaelméletet tanított, majd régi használati eszközökből álló gyűjtemény kialakítását kezdte meg Braunschweigben. 1943–58 között jelent meg Faszerszám és faforma; Üveg, anyag és forma; Kerámia, anyag és forma című hármaskönyve. 1961 után kezdett el újra festeni, miután több nagy kiállítást rendeztek korábbi munkáiból, bizonyítván, hogy azok iránt nagy az érdeklődés.

– *A múzeumokon és a hagyatékon kívül őrzött Dexel-képek közül felbukkan-e valamelyik a műkereskedelemben napjainkban?*

– Szerepel néhány fotója, grafikája a Parkberg Galériában is – veszi vissza a szót Westermann úr. – Nagyon kedvelt művész, azon kevés konstruktivisták egyike, akiknek munkái galériában, aukción olykor még felbukkannak. Egy-egy festményének az ára huszonöt- és százezer márka között mozog a mostani, nyomott műkereskedelmi helyzetben is. A kortárs művészeti piac teljesen tönkrement, hiszen a recesszió arra kényszeríti az embereket, hogy lemondjanak valamiről, ez pedig mindig elsősorban a művészet. Ez persze remélhetőleg nem változtat semmit azon a kapcsolaton, amelyet a kortárs magyar művészekkel – a többi között *Barabás Mártonnal, Banga Ferenccel* – kialakítottunk. Legalább évente egyszer továbbra is szeretnénk kiállítást rendezni műveikből.

P. Szabó Ernő

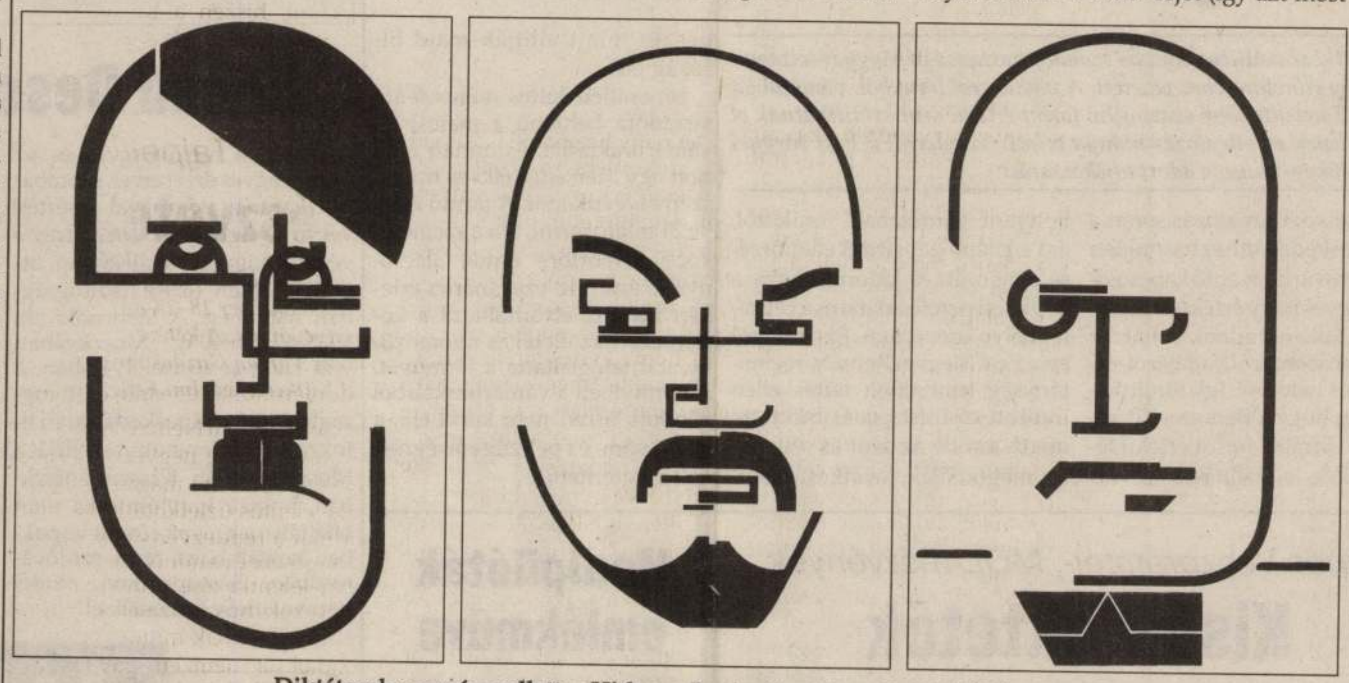

Diktátorok egymás mellett: a Hitler-, a Lenin- és a Mussolini-fej Walter Dexel sorozatából (1930–33)

Seregiáda – avagy

A Makrancos Kata az Operaházban

Szerencsére csak ijesztgetett bennünket *Seregi* azzal, hogy Oberonja (Szentivánéji álom, 1989) prosperói mozdulattal eltöri pálcáját, mert búcsúról szó sincs – és ne is legyen! Az új mű, a harmadik *Shakespeare*-témára koncipiált Seregi-balett egy tehetsége teljében alkotó koreográfus pazar opusza, ami éppúgy világsikert hoz majd a magyar táncművészetnek, mint a Spartacus vagy a Rómeó és Júlia. *A Makrancos Kata* életörömtől kicsattanó, humort bölcsességgel, jókedvet csibészes furfanggal ötvöző reneszánsz komédia, elsöprő lendülettel és vérbő kedéllyel eltáncolt, halhatatlan mese; hatalmasan felzengő hahota, s a világot elviselhetővé békítő, halk mosoly. Szóval Seregi-munka a javából (hál' Istennek!). Jövőjét illetően a pénteki premier tomboló sikere után nincs kétségem, aggódni csak azon kellett, hogy az Operaház jelenlegi kondícióji között a bemutató egyáltalán létrejöhet-e. Létrejött. Időre. A megálmodott kivitelben.

Csikós Attila színpadképe olyan dekoratív, hogy nyílt színi tapsra ragadtatja a nézőteret, egyes elemeinek mobilitása, illetve ötletes működése pedig annyira frappáns, hogy hangos derültséget kelt. A két részben előadott darab 3-3 képe technikailag is kiválóan megoldott, a váltások lebonyolítása tökéletes (elismerésem a nagy átdíszletezések idejére kitalált, gyönyörű Pádua-kárpitért és hatásos zenei intermezzókért), a világítás mintaszerű (hajszálpontosságán múlik az esküvőjelenet fergeteges expozíciója: a várakozás óráinak másodpercekbe sűrített „sztorija" a hirtelen sötétből teljes fénybe átcsapó sűrített sorozattal). *Vágó Nelly* jelmezei festőiek, a szurtos kiscselédek göncei ugyanúgy, mint az itáliai patríciusmenyegző ruhaköltményei. S ami számomra egyenesen revelációval ért fel: a *Goldmark*-zene gazdag szövete, intenzív ragyogása a *Hidas Frigyes* avatott kezéből származó keretben, *Dala Péter* karmester meggyőző tolmácsolásában. (A szerzőt nálunk csak jubileumi dátumain szokás játszani, de most talán, Seregi jóvoltából, tartósan jelen lesz zeneéletünkben. Esetleg exportcikként is számolunk vele, ami a Sába királynője diadalmas lemez-világpremierje óta meg se fordult a fejünkben!)

És most az előadásról, a felhőtlen boldogság hangján (mivel mindenki az egyéniségére szabott feladatot kapta, s abban kedvére tobzódhatott – azazhogy tündökölhetett!). *Hágai Katalin* a maga sistergő temperamentumával, bámulatos színészi adottságaival, kimeríthetelen tánctudásával nem csupán elragadó, de (gyanítom) felülmúlhatatlan is a címszerepben. Ha tehetném, színpadi remekléseit most hosszan sorolnám a fúriaportrétól a galambfeleség-modellig, a mesterien kivitelezett szólóvariációktól a virtuóz együttesekig, különös tekintettel a Petruchióval való párviadalra (I. kép) és a fürdőjelenet elbűvölő változatosságára. *Ifj. Nagy Zoltán* eszményi partnere volt a féktelen Katának, színes alakítást és magabiztos, hibátlanra csiszolt, érzelmeket és intellektust egyaránt érvényre juttató táncprodukciót köszönhetünk neki. Ismét lebilincselt hamvas nőiességével és légies könnyedségével *Volf Katalin* a rokonszenves *Nagyszentpéteri Miklós* oldalán; szenzációs párost üdvözölhettünk *Tóth Richárd* és *Balogh András* széptevőiben, s feltűnően robbanékonyságot *Solti Csaba* kitűnő epizódfigurájában. Igazság szerint itt mindenki főszereplőnek tetszett, *Havas Ferenctől* (Kata apja) *Kutni Róbertig* (Plébános), s az is volt. Ahogyan az asszisztensnek nevezett *Kaszás Ildikó* pedig nélkülözhetetlen *alkotótárs* a sztárnívóját rendületlenül tartó Seregi-teamben.

Kerényi Mária

A kortárs román kultúráról

Rangos esemény színhelye volt a múlt héten a budapesti Román Kulturális Központ. Bemutatkozott egy vonós trió és két grafikus Romániából. De bemutatkozott egy új hangszer is, illetőleg annak több formája, a viola, amely talán a hegedű és a cselló között helyezhető el hangzásban; pontosabban változatainak megfelelően – ezen a hangszínskálán. Persze, föl lehetne lelni ezeknek a hangszereknek az őseit valahol a reneszánszban vagy a barokkban, tény azonban, hogy most új élményt adnak.

Az Eos trió egyik tagja Bach szerenádját (op. 8) játszotta el ízelítőül violán. Utána pedig a trió szerepelt; egy román zeneszerző, *Cornel Taranus* művét mutatta be – hegedűn, mélyhegedűn és viola da gambán. *Suciu Mária* olyan iskolázott hegedűjátékkal hívta föl magára a figyelmet, amely játék Európa bármelyik koncerttermének dicsőségére vált volna. Finom érzékkel követték társai: *Kardos Birtalan Margit* és *Kasleder Judith* a két másik hangszeren. Ez a darab igazán sok alkalmat kínál vonósbravúrok bemutatására.

A grafikusok közül *Vecserka Zsolt* fametszeteket mutatott be, és a kisgrafika, elsősorban az ex libris világába vezette el nézőit, akik meggyőződhettek róla: mestere szakmájának, ízlésvilága pedig a műfaj hagyományaira épül. *Ion Petru Pop* kiállítása A kő örökkévalósága címet viseli; a vegyes technikával alakított rajzok a metafizika világába vezetik a nézőt.

A szervezés és a megnyitó egyaránt *Octavian Plesára*, a marosvásárhelyi innovációs nemzeti központ igazgatójára hárult, neki köszönhető ez a további kapcsolatokat ígérő szomszédolás.

(f)

Savaria Nemzetközi Táncverseny

Latin Világ-kupa – magyar különdíjakkal

Szombaton rendezték meg 29. alkalommal Szombathelyen a Savaria Nemzetközi Táncversenyt. A nagy múltú rendezvény idén a Meggle Hungaria Latin Világ-kupa résztvevőinek adott otthont, akik négy kontinens huszonegy országából érkeztek.

A pontozóbírák a holland testvérpárt, *Jan* és *Mirjam Zwijsent* látták a legjobbnak. A táncosok 1991 és 1993 után az idén harmadszor lettek a Latin Világ-kupa győztesei. Második helyen végzett *Steen Lund* és *Mie Bach* Dániából. Harmadik lett az orosz páros, *Viktor Nikovski* és partnernője, *Larisa Davidova*. A közönségdíjat a verseny magyar táncospárja, *Parragh József* és *Keleti Andrea* kapta, akik a 10. helyen fejezték be a versenyt.

A gálaest sztárja kétségtelenül az USA Utah államából érkezett Bringham Young University Formációs Táncegyüttes volt. 1971-ben alakult, eddig mintegy 19 országban lépett fel. A 36 tagú együttes minden résztvevője a Provo városbeli egyetem hallgatója. A csoport 11 éve folyamatosan az amerikai formációs bajnokság győztese. A társulat egy hónapja turnézik Európában, útjuk utolsó állomása a Savaria Táncverseny volt.

– *Hogyan jutottak el Szombathelyre?* – kérdeztük *Lee Wakefildet*, az együttes művészeti vezetőjét.

– Jártam már itt 22 évvel ezelőtt, az 1972-es nemzetközi verseny résztvevőjeként. Két éve, a bécsi világbajnokságon találkoztunk a Savaria Táncklub formációs csoportjával, tőlük kaptuk a meghívást erre a nemzetközi táncgálára.

– *Mennyire népszerű az USA-ban a társastánc?*

– A mi városunkban és a környékünkön nagyon. Talán nem vagyok szerénytelen, ha azt mondom, ebben óriási része van az együttesünk sikereinek.

– *Milyen különbséget lát a Savaria Nemzetközi Táncverseny és a vb között?*

– Színvonalban szinte alig különbözik a kettő. Természetesen előfordul, hogy nem ugyanazok a párok szerepelnek mindkét helyen. Ez a mostani rendezvény különösen jó színvonalú, kiváló hangulatú verseny volt, magas szintű rendezéssel.

– *Jól érzékeltem, hogy a csapat színes bőrű tagja, Rick Robinson önöknél a sztár?*

– Igen, igen. Rick nagyon vidám fickó, valóban ő a társulat lelke, motorja, és nem utolsósorban remek táncos.

– *Szeretné-e, ha a társastánc olimpiai sportág lenne?*

– Természetesen ez nagyszerű lenne minden táncos számára, ám addig, míg olimpiai bajnokot avatunk, mondjuk, latin táncokban, bizonyára eltelik még jó pár év.

Kiss Zsóka

Üléstrend

Rend a lelke mindennek, az országban és a T. Házban rendnek kell lenni, gondolom, ezért vitatéma a pártok között, hogy a parlamenti padsorokban miként foglaljanak helyet a képviselők. Az MSZP ideológiai alapon osztaná ki a helyeket (naná!), a Fidesz tiltakozik, mert történelmi hagyományoknak megfelelő ülésrendet szeretne.

Ebből is látható, örvendetesen élénk a politikai élet, de én a mindennapi élet nézőpontját érvényesítve, a „rend kedvéért" emlékeztetnék, hogy átlagember számára a táncrend mindig fontosabb volt, mint az ülésrend. A honatyáknak figyelembe kellene venniük egy (földhözragadtan) atyai tanácsot: fontosságrendben a napirend általában megelőzi az ülésrendet – mi legalábbis ilyen „rendi" országgyűlést szeretnénk.

Ha a honatyák az ülésrenddel túl sokat bíbelődnek, akkor a következő évek nagy belpolitikai kérdésévé avanzsálhat az ülések és átülések trendje. A politikai szótárban megjelenik az „üléstrend"... Ebben csak akkor lenne fantázia, ha a „rend" és a „trend" kötelezővé tenné az „ülést", más szóval: a jelenlétet. Nem lehetne inkább azt vitatni, hogyan javítható az ülések érdemi rendje – a határozatképesség!?

(i)

Felszámolást kértek a bíróságon

Elegük volt a hitelezésből

A Fővárosi Bírósághoz májusban 164 felszámolási eljárásra és 6 csődeljárás megindítására vonatkozó kérelem érkezett – derül ki az elmúlt hónap frissen elkészült statisztikai adataiból. A beadványok száma megfelel az előző hónapokban kialakult átlagnak.

Az év ötödik hónapjában a bíróság által regisztrált 164 felszámolási eljárásra vonatkozó kérelemből 112 indítványozója az úgynevezett egyéb kategóriába tartozó hitelező, szállító vagy más cég volt. Önmaga ellen 32 gazdasági egység indított felszámolást. Az APEH 10, a társadalombiztosítás 2, bankok pedig 4 esetben kezdeményeztek eljárást. A kérelmek nagy része társaságokra vonatkozott, állami vállalat ellen csupán 6 beadvány érkezett.

A Fővárosi Bíróság az elmúlt hónapban összesen 122 felszámolási eljárást fejezett be, ebből 116 azonban úgynevezett ügyviteli lezárás volt. Érdemben 6 felszámolás ért véget, ebből öt vonatkozott szövetkezetekre, s a gazdálkodó szervezetek maguk kezdeményezték. Az ügyvitelileg lezárt – tehát hiánypótlásra visszautalt, visszavont, vagy más okból befejezett – eljárások nagy része, 75 eset nem tb-, bank- vagy APEH-kezdeményezésre, hanem egyéb külső cég, szállító indítványára indult.

A bírósághoz májusban beérkezett 6 csődkérelemből 1 volt önkéntes, 5 pedig kft.-től jött. Lezártak ugyanakkor 22 eljárást, 17-et ügyviteli módon, ötöt érdemben. Ez utóbbiból 4 egyezséggel ért véget, és állami vállalatra vonatkozott.

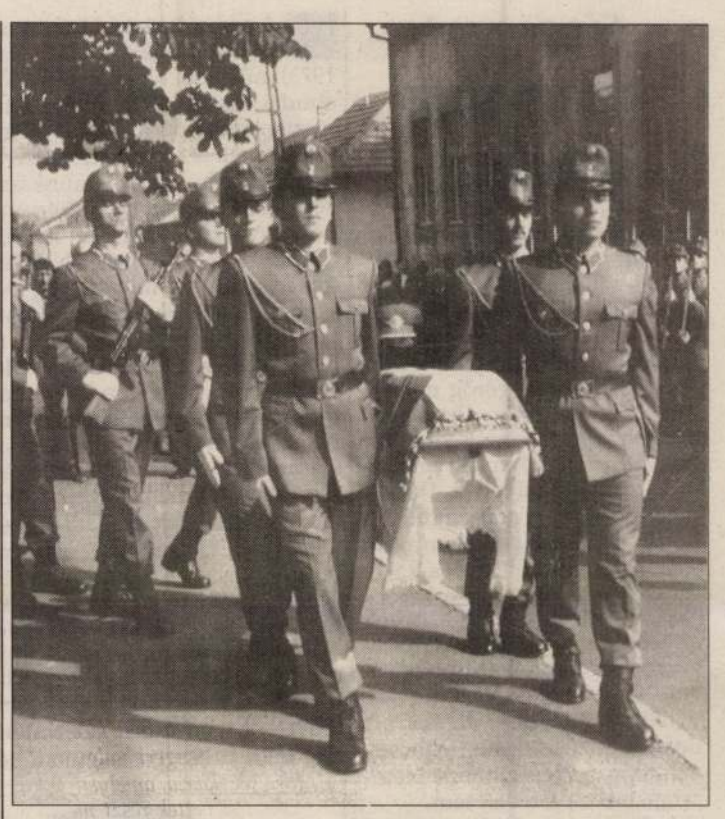

Megdézsmált vámudvarok

A nemzetközi szállítmányozás szabályozatlansága Magyarországon az alvilág előretöréséhez vezetett. A vámáruraktárakból, vámszabad területről hetente több százmillió forint értékű árut szállíthatnak el illetéktelenek az ellenőrzés hiánya miatt. Minderről a Pest Megyei Rendőr-főkapitányság adott tájékoztatást

A nemzetközi fuvarozás során a lánckereskedelemhez hasonlóan számos fuvarközvetítő kapcsolódik be egyes nagy értékű áruszállításba. Sokan tudnak tehát az áru mennyiségéről, fajtájáról, értékéről és helyéről. Így történhetett meg, hogy a Beramix Kft. elvállalta 15 millió forint értékű tévékészülék elszállítását az örbottyáni vámszabad területről, ám a kilépő gépjármű ellenőrzése elmaradt, és kiderült, hogy a gépkocsivezető adatai és a cég telephelye ismeretlen. Ezt követően a Pest Megyei Rendőr-főkapitányság ismeretlen tettes ellen indított eljárást csalás bűntette miatt, ám ha az árut és a szállítót megtalálják, a vétkest csempészés miatt állítják majd bíróság elé.

Ismeretlen tettes május 6-ára virradóra behatolt a majosházi vámáruraktárba, és onnan ellopott egy Mercedes 600-as típusú személygépkocsit. A jármű értéke 21 millió forint, ám a személykocsi importőre ennél alacsonyabb áron, 18 ezer márka értéken kívánta elvámoltatni a kocsit, ezért az illetékes nyomozóhivatal lefoglaltatta a járművet. Amennyiben a vámáruraktárból ellopott jármű nem kerül elő, a kárt a vám- és pénzügyőrségnek kell megtérítenie.

Búcsú Deseő Lászlótól

A bánat, a megnyugvás és az öröm vegyes érzéseivel, szombaton katonai pompával kísérték végső nyughelyére *Deseő László* vezérőrnagyot, aki 1948-ban, ötvenöt évesen, orosz hadifogságban halt meg. A tábornok, aki 1935-től 1940-ig Moszkvában volt katonai attasé, 1943-ban, a doni frontáttörés során esett fogságba, s ötévi raboskodás után titokzatos módon hunyt el. Sírját a Moszkva alatti Krasznogorszkban, hosszú kutatómunka után találták meg, és az elmúlt napokban hozták haza, hogy szülővárosában, Sárospatakon, szülei hamvai mellé temessék el.

Utolsó útjára elkísérte fia, *Deseő László*, hazánk stockholmi nagykövete, aki sosem láthatta édesapját. Ott voltak a még élő bajtársak, a család tagjai, a magyar honvédség katonái, tisztjei és tábornokai. Búcsúbeszédet *Katona Tamás* államtitkár, a honvédség nevében *Árvai Zoltán* vezérőrnagy mondott. A református szertartást a sárospataki templomban felravatalozott koporsónál *Mészáros István* püspök végezte, míg a sírnál igét hirdetett *Takaró Károly* dandártábornok, református tábori püspök.

Gy. J.

NAPLÓ

Tegnap reggel találkoztam tizenéves önmagammal. Újságkötegekkel a hónom alatt cipeltem a lapokat házról házra, ajtóról ajtóra – és sajnáltam magamat. Sajnáltam, mert már nem rikkanthattam. A rikkancs ugyanis kihalt. Nincs többé. Nincs Budapesten, nincs Bécsben, nincs Moszkvában, nincs New Yorkban. Nincs sehol.

Kosztolányi még leírhatta: „Fehérlik az újságkötegektől, amelyek hóna alól nőnek ki, akár a szárnyak, s azokon repül, gyorsan, az izgalom viharában, rekedten vijjogva. A Liget körül pillantom meg. Igyekszem megállítani. De nem megy olyan könnyen. Át kell karolni, meg kell ölelni. Egy darabig még ide-oda csapkod, tovább kering..."

Én nem csapkodtam és nem keringtem. Bedobtam a postaládába a reggeli újságot és passz. Én már nem voltam Rezső, a Váci utca és a Türr István utca sarkán. A Nemzeti Sportot a postaládába vágtam, és nem figyeltem a kuncsaftokat, mint ő, aki kancsal szemével tévedés nélkül megállapította, hogy ki-ki milyen újságot akar. Ha megkérdezték tőle, kicsoda, napóleoni pózba vágta magát, s csak ennyit mondott: „Én vagyok a pesti lapterjesztők centere."

Tizenéves önmagam se center nem volt, se kapus, hanem inkább taccspadra került fapados.

Hej ha, Kozma Andor bá', legmaradandóbb alkotása, a budapesti aszfaltból kelt rikkancs kiment a használatból!

„Próbálkozz!" – mondtam hajdanvolt önmagamnak. – „Kiáltsd azt: Os-ló-ban a Ferencváros! És egy sóhajtásnyi szünet után tedd hozzá: A neves bajnokcsapat a norvég fővárosban vendégszerepel."

Valamikori önmagam rám nézett, halvány mosoly futott végig az arcán és válaszra se méltatott.

Dies diem docet. Egyik nap tanul a másiktól. Azazhogy mindennap tapasztaltabbak leszünk. Vagy kevesebbek?

(kő)

Kis sebesség, nagy erő

Nemzetközi sajtótájékoztatón mutattak be szombaton Tatabányán egy új magyar szabadalmat, az úgynevezett városi motort. A *Berényi István* tatai közlekedési szakmérnök által kifejlesztett belsőégésű motor szokatlanul nagy nyomatékot képes leadni. Újdonsága abban áll, hogy 8 hengere szinkronizáltan és sebességváltó nélkül működik, s négy henger gyújt egyszerre minden 45 fokos tengelyfordulatnál. Ez rezgésmentes üzemmódot biztosít a motornak, s ezáltal elsősorban úgynevezett városi autókban célszerű alkalmazni, valamint olyan munkagépekben, ahol kis sebességre, de nagy erőre van szükség. A motor iránt több autógyár is érdeklődött már, de a feltaláló még egyik cég felé sem kötelezte el szabadalmát.

Kapós Veszprémtej-, MOL-részvények

Kisbefektetők nagy étvágya

Eredményesen zárultak a napokban befejeződött kárpótlási jegyes részvénycserék: a befektetők túljegyezték a Veszprémtej Rt. 170 millió forintos pakettjét és a MOL Rt. 3,9 milliárd forint össznévértékű papírjait.

A Veszprémtej-részvények jegyzése június 1-jétől június 8-áig tartott. A papírokra a befektetők 183,3 millió forint értékű jegyzést adtak le – közölte a részvényeket forgalmazó Argenta Top Bróker Rt. munkatársa. A kiosztási rend alapján azok a befektetők, akik 400 ezer forintnál nem több részvényt igényeltek, megkapják a teljes kért részvénymennyiséget. A többiek a kártyaleosztás elve alapján osztoznak a maradék részvényeken. A papírokat várhatóan már a jövő hét végétől megkaphatják a befektetők.

A MOL Rt. részvényeinek jegyzése június 2-án kezdődött, és 17-éig tarthatott volna. Június 9-éig – amikor a jegyzést lezárták – a befektetők 4 milliárd 262 millió forint névértékű részvényt igényeltek – tájékoztatta az MTI-t az OTP Bróker Rt. Az alanyi jogú kárpótoltak 1 milliárd 511 millió forint, a MOL dolgozói 36 millió forint névértékű részvényt jegyeztek, és a kiosztási rend alapján megkapják a teljes kért mennyiséget. A többi befektető 2 milliárd 715 millió forint névértékű papírra jelentette be igényét, de köztük csak 2,35 milliárd forint névértékű részvény osztható ki. Az allokációs elvek alapján azokon a jegyzési helyeken, ahol nagy összegű jegyzések történtek, a kisbefektetők igényét nagyobb arányban elégítik majd ki. A részvények kiosztása két héten belül megkezdődik.

Hadipilóták emlékműve

Felavatták az 50 éve hősi halált halt hadipilótáknak állított emlékművet szombaton Pakson. Zsámboki Dezső és Sallós Géza repülőgépe a városhoz közeli helyen zuhant le, légicsata közben. Az emlékművet – Farkas Pál szobrászművész alkotását – a Veterán Repülők Egyesülete kezdeményezésére közösen állította Paks Város Önkormányzata és a Paksi Atomerőmű Részvénytársaság, de mint a rajta elhelyezett táblán olvasható, nem csak a két repülő, hanem az Európa csataterein 1939–1945 között értelmetlenül elhunytak tiszteletére emelték.

Az avatóünnepségen az emlékműnél koszorút helyeztek el a Honvédelmi Minisztérium és a Veterán Repülők Egyesülete képviselői, valamint Paks város és több helyi intézmény is lerótta kegyeletét.

Tűnődés

Éberség, elvtársak!...

Kezdett már csitulni a Horn-baleset (az autósra gondolok...) hullámverése, amikor az érintettek „elérhetően" fogalmazva újra elhintették a merénylet gyanúját; pontosabban: vélelmezhetőségét... Mire lehet ez jó? Többek között arra is: melegen tartva az ügyet, könnyen lehet majd apropója egy átfogó, alapos „belügyéri" vizsgálódásnak, az ilyen folyamatok összes velejárójával természetesen, az őszelői neokonszolidáció idején...

Most meg itt van ez a valóban félelmet keltő „nagy durranás". Annyira logikátlan, hogy szinte nem is képzelhető el rá egyéb indok, mint az: hivatkozási alapja lehessen majdan – valaminek. A „fehér ház" és a Parlament, de más közintézmények rendjének szigorításához; a sajtó munkatársainak fokozottabb kontrollálásához; netaláltán a napi tudósítói belépőcédulához is két ajánló, meg egy erkölcsi bizonyítvány – aznapi – szükségeltetik majd... És milyen érdekesek az azonnali másodlagos információközlések!

Bulvárnapilapunk vasárnapi száma két riportalanyt talált háttéranyagához a környék lakói közül. Egyikük azzal dicsekszik, hogy ő bizony igenis őskommunista, alig várta már, hogy megbukjon az a rendszer, amelyik a nyomor mellé még cselédet is akart csinálni az emberekből; de jó, hogy vége, viszont le kéne rájuk csapni, a körmükre nézni – biztosan ők robbantgatnak. A szemközt lakó nyugdíjas katonatiszt is azonnal felmérte a helyzetet, félálmából ébredve: anyukám, ébredj gyorsan, szabotázs történt!

„Kellenek" az ilyen ügyek, hogy ne tűnjön majd fel rögtön: újra ellenőrzöttebbé válik minden. Lassan-lassan, de szívós fokozatossággal. Kicsit több stempli kell majd; kicsit hosszadalmasabb eljárás; természetesen csak a saját érdekünkben. Hogy rend legyen, fegyelem, tompa nyugalom.

Mert: éberség, elvtársak! Éberség...

(tor)

Esőben írjuk e sorokat...

Enyhén aszályos év elé nézünk?

A szakemberek előrejelzése szerint amennyiben a június–augusztusi időjárás az átlagnak megfelelően alakul, enyhén aszályos időszak várható. A feltételezések szerint száraz, meleg időjárás esetén közepes erősségű aszály alakulhat ki. Az országosnál erősebb aszály lehet a Kiskunhalas–Kiskunfélegyháza–Kecskemét–Szolnok–Tiszafüred sávban. Ez tűnik ki az Országos Vízügyi Főigazgatóság tegnapi jelentéséből, amelyet csepergő esőben vettünk kézhez...

Májusban egyébként Magyarország területén szeszélyes területi eloszlásban 25–100 milliméter csapadék hullott. A legtöbb eső a Dunántúl nyugati részén, valamint néhány zivataros térségben – Szentes, Tokaj körzetében – esett. A Duna–Tisza közének déli részén, Kiskunhalas–Kiskunfélegyháza környékén a csapadék mennyisége 30 milliméter alatt maradt. Az országos csapadékátlag májusban 60 milliméter volt. Ez a sokévi átlagnál 15 milliméterrel kevesebb. Így a talajvíz szintje még mindig a szokásos átlag alatt van.

Bár érzékelésünk szerint bőségesen volt csapadék az elmúlt télen, és most is jócskán hull az égi áldás, úgy látszik, mégsem tudta azt a szomjat oltani, amit az utóbbi évek aszálya okozott. A talajvíz szintje a soknak tűnő eső ellenére is az átlag alatt van, ami miatt a növények gyökérzete a mélyebb rétegekből nem jut vízhez, így azután, ha kisebb időre elmarad a csapadék, máris az aszály jelei mutatkoznak. Modjuk: a májusi eső aranyat ér. Volt belőle, de a jelek szerint nem elég.

veszélyes hulladékok ártalmatlanítása
KÖRNYEZETVÉDELMI Kft.
1036 Budapest III., Evező u. 4.
telefon: 168-68-94. 168-62-91 Telefax: 168-68-94

Egy „elfajzott" művész

Walter Dexel a Kassák Múzeumban

Fametszet „Orientalisch", 1919

A nevezetes, 1937-ben Münchenben megrendezett *Entartete Kunst* (azaz: „elfajzott művészet") című kiállításon a rendezők felvonultatták a század első három évtizede modern művészetének színe-javát, olyan nagyságok alkotásait, mint *Picasso, Klee, Chagall, Kirchner* vagy *Kokoschka*. E művészeket, s még sokukat, azért ért ilyen „megtiszteltetés", mert nem illettek bele a nemzeti szocializmus kultúrkoncepciójába, sértették a „német életérzést, tönkretették vagy összezavarták a természeti formákat". Bár az avantgárd bizonyos irányzatait, mint például az expresszionizmust vagy a futurizmust a nácik többé-kevésbé megtűrték, a modern művészet más megnyilvánulásait ezeknél ellenségesebben kezelték. A müncheni kiállítás célja a modern művészet kigúnyolása volt, s az a 650 kompozíció, melyek gyűjteménye ma szenzációval kecsegtetne, a korabeli német publikum szemében botránykő volt. S bár a többezer látogató a Führer elvárásainak megfelelően fújozott, a festők büszkék voltak bélyegükre, mely egyúttal – érzésük szerint – hitelességüket jelentette.

Talán *Walter Dexel* is kínosnak érezte volna utólag, ha nem tartozott volna az elfajzottak közé, képei nem lettek volna kiállítva Münchenben. A német művész konstruktivista alkotásai, melyek augusztus 14-éig láthatók az óbudai Kassák Múzeumban, nem véletlenül kerültek éppen magyar pályatársának alkotásai mellé. Dexelnek és Kassáknak nemcsak életrajzában, de művészetében is rengeteg a közös vonás, annak ellenére, hogy személyesen nem ismerték egymást. Szinte egy időben születtek, s mindkettejük ifjúsága a kubizmus, majd a dadaizmus bűvöletében telt. Egyikőjük sem csupán festőként tevékenykedett. A tárgyak és a környezet komplex átformálásával foglalkozó elméleti és gyakorlati tevékenységük is összeköti őket. 1927 nyarán mindketten szerepeltek a mannheimi nemzetközi reklámgrafikai kiállításon. A két hasonló életút fontos eleme, hogy Dexel, csakúgy, mint Kassák, egy ideig ellehetetlenült a szélsőséges politikai környezetben. Az óbudai kiállításon megtekinthető Dexelnek az a szellemes portrésorozata, melyeken végtelenül leegyszerűsített geometrikus elemekből építette fel *Mussolini, Hitler, Lenin* és különféle vallású papok tipikus arcmásait. Dexel konstruktivista festményei hasonlatosak a holland De Stijl kör képviselte stílushoz, ugyanakkor az alapszínek dominanciája helyett inkább tört színeket alkalmaz. A Kassák Múzeumban a két avantgárd művész egymás melletti mutatása lehetőséget teremt munkásságuk összevetésére is, melynek során óhatatlanul az az érzés támad a nézőben: ahogy közép-európai létünk sorsközösséget teremt köztünk, úgy – a hiedelmekkel ellentétben – a magyarországi művészet sem szükségszerűen provinciális.

Bertók László Attila

Könyvkiadói térkép

A hagyomány kötelez

Beszélgetés Zöld Ferenccel, az Akadémiai Kiadó igazgatójával

A rendszerváltozás előtti évtizedekben senkinek nem okozott különösebb gondot a könyvkiadók közötti eligazodás. A helyzet mára sokszínűbbé, szinte áttekinthetetlenné vált. Nem egy nagy múltú kiadó ment tönkre vagy „zsugorodott" össze úgy, hogy évente csupán egy-két mű megjelentetésére futja erejéből. Ezzel szemben egyre több magánvállalkozásra épülő, új utakat kereső könyvműhely jelentkezik szép kivitelezésű, színvonalas, egyetemes értékeket hordozó könyvekkel. Ennek igazságáról bárki meggyőződhet, ha bemegy valamelyik könyvesboltunkba. A kiadók működéséről, életéről és a könyvek előállításához szükséges anyagi forrás eredetéről azonban keveset tudunk. A most induló sorozatunkban – amelynek első részében hazánk talán legrégibb és máig legnagyobb könyvkiadójának, az Akadémiai Kiadónak az igazgatójával, Zöld Ferenccel beszélgetünk – egy könyvkiadói térképet kívánunk olvasóink kezébe adni.

– A kiadót 1828-ban alapította a Tudós Társaság, amelynek első könyvfelelőse Arany János volt – meséli *Zöld Ferenc*. – Ez a hagyomány kötelez minket. Feladatunk elsősorban a magyar tudomány szolgálata. Kiadónk első időszakában főként nyelvápoló könyveket adott ki, majd 1953 körül a cég akkori vezetése a szótárak megjelentetését tűzte ki célul, s ezt az utódok azóta folyamatosan és maradéktalanul meg is valósítják. Ma már harminckét nyelven jelentetünk meg különböző turisztikai, iskolai célú és nagyszótárakat. A hatvanas évektől pedig különböző monográfiákkal, atlaszokkal, összefoglaló művekkel is jelen vagyunk a hazai könyvpiacon.

– Ön a rendszerváltozást követően került a kiadó élére.

– A rendszerváltozás bennünket nem viselt meg annyira, mint más kiadókat. Ennek egyik oka talán az lehetett, hogy nálunk csak ritkán jelentek meg politikai jellegű művek. Munkámat azzal kezdtem, hogy árleszállítással értékesítettem a felhalmozott raktárkészletünket. A kiadó és a nyomda idekerülésemkor hétszázhúsz főt foglalkoztatott. Ma négyszáznyolcvanat. Az elbocsátások nagyon megviseltek, hiszen minden felmondópapír mögött egy-egy emberi sors áll. Viszont mivel azt vállaltam, hogy nyereségessé teszem a vállalalatot, nem tehettem mást. Ami a legnagyobb gondot jelentette a számomra, az a szemlélet, amivel egy könyv kiadását elindították. Nem készült előzetes kalkuláció sem. Ugyanakkor ki kellett építenünk a kapcsolatot a könyvterjesztőkkel. A propagandamunkánkat is gyökeresen át kellett alakítanom. Egyik évről a másikra tízszer annyit fordítottunk erre a célra, mint korábban.

– Az elmúlt években egyre több olyan sikerkönyvet jelentettek meg, mint a Larousse enciklopédia és a Times atlasz.

– A Tudományos Akadémia által megrendelt könyvek, illetve folyóiratok kiadásán túl elindítottunk egy vállalkozást, amely olyan, világszerte népszerű könyveket jelentet meg, mint az említettek. Természetesen állandóan keressük az újabb lehetőségeket. A piacon sikerült az angol nyelvű könyveinkkel is gyökeret eresztenünk, de adtunk ki magyar nyelvkönyvet idegen ajkúak számára is. Tervezzük, hogy a tankönyvkiadásba is bekapcsolódunk.

– Tudomásom szerint a kiadó próbálkozott egy könyvterjesztő cég létrehozásával is.

– A főbizományosi rendszert próbáltuk megvalósítani, de nem úgy sikerült, ahogy elképzeltük. Eljutottunk már több nagyvárosba, viszont ahhoz, hogy ez eredményesen működjön, sokkal nagyobb területet kellene ennek a cégnek lefednie.

– Több olyan kiadvánnyal találkoztam már, amit azelőtt az Akadémiai Kiadó jelentetett meg, most viszont más könyvkiadó cégére található rajta.

– A könyvkereskedelemben is vannak etikátlan dolgok. Sorozataink közül is „elloptak" néhányat, de előfordult már az is, hogy a mi emblémánkat rakta rá más kiadó az általa megjelentetett kötetre. Ezeket nem hagyhatjuk anynyiban. Jelenleg is több hasonló ügyben folyik egyeztetés kiadókkal. Nagyra becsülöm azokat, akik új ötletekkel tudnak előállni, de ha ezt más kárára teszik, azt erkölcstelennek tartom.

Parcsami Gábor

Aznavour-show

Azt persze nem tudom, kinek az ötlete volt késő éjszakára, tizenegy óra utánra „eldugni" ezt a műsort, amikor fő műsoridőkben naponta kapunk alig nézhető játékfilmeket meg ismétléseket és csacska „vetélkedőket". Mint ahogy azt sem tudom, hogy ha sikerül Szenes Andreának ismét becserkésznie egy világsztárt (legutóbbi show-jában tucatnyit kapott mikrofonvégre, de ezt a bravúrt alig vették észre vagy méltányolták, pedig megérdemelte volna), nos, ha itt van nekünk egy teljes félórára a francia sanzon nagymestere, ez a sármosan csúnya kis ember, ez az Aznavour, akkor miért nem lehet ennek egy kicsit nagyobb – a szó jó értelmében vett – felhajtást csinálni? Ha Aznavour, mondjuk, az osztrák tévé valamelyik csatornáján jelenik meg egy ilyen műsorban, hetekkel előbb kezdődik a beharangozás, a felvezetés, a néző figyelmének felkeltése, a besulykolás: itt most egy csemegét tetszenek látni, kéretik hát jól odafigyelni!

Nálunk mindez elmaradt, vagy csak nyomokban volt fellelhető. Aligha a műsorvezetőn, vagy éppenséggel Simon V. Lászlón, a „főbérlőn" múlott. (Az ő vasárnapi szórakoztató műsorának különkiadásaként jelent meg ez a show, gondolom, azért, hogy legyen egy házbeli, előzékeny gazdája.) No de nem lennénk az MTV-ben, ha másképp lett volna...

Mármost ami a műsort illeti, ebben is az volt a trouvaille, ami az eddigi Szenes Andrea-show-kban, hogy tudniillik azonnal meg tudta találni a közvetlen és természetes hangnemet a különben bármennyire kedves és szellemes, de egyáltalán nem könnyű „alannyal". Ellentétben számos más honi hasonló műsor vezetőjével, neki nem az a fontos, hogy ő csillogjon-villogjon, hanem az, hogy a riportalanyát hozza előtérbe. Ha úgy tetszik, helyzetbe, amelyben az lehet, aki: Topol, Amanda Lear – vagy éppen Charles Aznavour.

(t. i.)

Made Inn-buli

Élő zenei fesztivállal ünnepli harmadik születésnapját a főváros egyik kedvelt szórakozóhelye, a *Made Inn Music Club*. Az Andrássy út népszerű, sokak által látogatott rock-klubja július 18–19-én várja a régi vendégeket és a most először arra járókat egyaránt. A kétnapos műsort a klubban rendszeresen fellépő zenekarok mellett – mint például a *Génius*, amelyik az első napon nyitja meg a programot este nyolckor és a *St. Martin*, amelyik pedig a második nap nyitó számát adja, szintén este nyolckor – fellép a *Love együttes* is. A koncertek – az előzetes tervek szerint – nyolc órától éjjel 1-ig szórakoztatják majd az érdeklődőket, utána pedig a szokásos zenés program várja a mulatni vágyókat zárásig, vagyis hajnal ötig.

(micsi)

Az idei, július 3-ától 10-éig tartó bergamói nemzetközi filmfesztiválon vetített, *Szász János* rendezte Woyzeck című játékfilm nyerte el a közönség díját, az Ezüst Rózsát.

Zenei fesztivál Nyírbátorban

Július 15-én, pénteken kezdődik a Nyírbátori Zenei Fesztivál, melynek programjában hét templomi hangverseny szerepel, s valamennyin a Nyírbátori Nemzetközi Ifjúsági Zenei Tábor alkalmi zenekara működik majd közre. A hazai tehetséges fiatalok mellett a táborba az Egyesült Államokból, Németországból, Romániából, Svájcból és Ukrajnából várnak zenészeket. A zenei tábor hallgatói július 21-én a máriapócsi görög katolikus bazilikában, 22-én a nagykállói református templomban, míg 23-án és 24-én a nyírbélteki, illetve a nyírbátori görög katolikus templomban lépnek fel. Koncertsorozatuk július 30-án a vállaji római katolikus templomban, 31-én pedig a nyírbátori református templomban folytatódik.

SaRock

Kínai nátha

Manapság a hazai kisebb kiadók, no és az előadók állandóan arról beszélnek, hogy nincs nekik több százezer forintjuk a stúdiók bérlésére, így sok, gyakran figyelemre méltó és jelentős kulturális értéket hordozó produkció oldódik fel nyomtalanul a mérhetetlen időben. Szerencsére az életnek ezen a területén is vannak „kiskapuk", s erre a legjobb példa a *Másfél* együttes nemrég megjelent *Kínai nátha* című anyaga. A zenekar ugyanis a fent ismertetett problémát nemes egyszerűséggel úgy oldotta meg, hogy a HBS stúdió segítségével rögzítette az egyik Tilos az Á-beli koncertjét, s az újszerű, rétegérdekeltségű produkciókra különösen fogékony *Trottel Records* közreműködésével kiadta. S ez azért is nagyon fontos, mivel ez a mű – legalábbis szerintem – az utóbbi hónapok, ha nem az év egyik legizgalmasabb hazai kiadványa.

A zenekar 1989-ben alakult Budapesten, s mai arculatát – *Bácsi Attila* gitár, *Hegedűs János* basszus, *Kalocsai Tamás* dob és *Lukács Levente* szaxofon – körülbelül három évvel ezelőtt nyerte el. Alapvetően istrumentális zenét játszanak, de állításuk szerint nem zárják ki egy megfelelő énekes létjogosultságát. Első kazettájuk tavaly jelent meg a *Bahia* terjesztésében, s azóta is rendszeresen koncerteznek szerte az országban, sőt jelenleg Németországban, Belgiumban és Franciaországban. Ami pedig bizsergető zenéjüket illeti, további magyarázat helyet álljon itt egy kritikus észrevétele: „Technikai tudásuk lenyűgöző, de sosem válik öncélúvá. Szerzeményeik felépítésében valamennyi hangszer részt vesz, néha együtt, néha valamelyik szólókban szabadul ki. Egyik különlegességük éppen az, hogy a szaxofon is lehet ritmushangszer és a basszus is hosszan kalandozhat." Zenei világukat tekintve egyébként engem leginkább a Kampec Doloresre, néha pedig a Trottelre emlékeztetnek.

A Trottel Records azonban erre a nyárra a Másfél kazettáján kívül egyéb érdekességeket is piacra dobott. Az első mű mindjárt egy nehéz dió, s eddig ahány emberrel találkoztam, hallatán mindenki csak széttárta a kezét. A *Slogan* együttest ugyan mint kompromisszummentes, vegetáriánus alternatív metálritkaságot harangozta be a kiadó, a *Vászontekercseknek és gyurmahabarcsoknak* elnevezésű művük tragikus nyomokat hagy a vállalkozó kedvűekben. Annak ellenére, hogy helyenként még többé-kevésbé élvezhető is., összességében érthetetlen zene.

Annál figyelemreméltóbb a *Korai Öröm* 1993-as műsorát bemutató, amolyan dokumentációs kazetta. Hosszú, sodró lendület jellemzi a négy ütőssel(!), két gitárossal, egy szintetizátorossal és egy fuvolással felálló csapat kompozícióit. Bár van, aki pszichedelikusnak nevezi őket, annyira szerintem nem mélyek, de érzekelhetően megindulnak benne bizonyos lelki és szellemi folyamatok. Helyenként erős Vágtázó Halottkémek hatás érezhető benne.

(jávorszky)

Az elszánt filosz

Tíz esztendeje is van már annak, hogy *Urbán László*val megismerkedtem a Magvető Könyvkiadó-beli szerkesztői szobámban. Vaskos kéziratot tett le az asztalomra, a magyar fantasztikus és science fiction irodalom történetét. Nem is tudom hány száz (de inkább ezer) oldalnyi munkát. Egy olyan témáról, amely teljességgel hiányzik irodalomtörténet-írásunkból, s amely fölfedezéseket, kuriózumokat is bőven tartogatott. Az most teljesen közömbös, hogy kinek mi a véleménye erről a műfajról, a lényeg: Urbán tanulmánya eredeti, úttörő és alapos kutatásokra épülő mű volt. Hosszú ideig érlelődött megjelentetése, mígnem valami okból, talán a kézirat túlméretezettsége miatt, végül is kútba esett a dolog. Urbán nem csüggedt el. Hanyag eleganciával közölte: munkája sorsa évek óta ez, mindig eljut a megjelenés határáig. Az eddig ismeretlen és nagyszámú magyar fantasztikus mű és író olvastán csodálkozásra fakadtam, Urbán azonban legyintett. Ha nem tudnám, mi van még az ő tarsolyában! Töménetelen sok, eddig csak lapokban kallódó magyar író nem kevés elfeledett remeke! Aztán fölbukkanván az expó gondolata és lehetősége, rögtön jelentkezett egy hatalmas kép- és szöveggyűjteménnyel a világkiállítások történetéről, az 1896-os millenniumról, földolgozva az angol, a francia, a német és még tudom is én milyen kiállításokat, amelyek a huszadik századiak fényében a homályba, a feledésbe merültek.

Az igazi nagy meglepetést azonban az 1992-ben megjelent Kísérletek és szellemek okozta, *Karinthy Frigyes* elfeledett műveinek első összeállítása (mert több kötetre valót gyűjtött össze Urbán, közöttük alig egy-kettő, ami már megjelent kötetben – esetleg más címmel). S azóta sorjáznak könyvei. *Somlyó Zoltán, Szép Ernő, Kosztolányi, Krúdy, Móricz, Molnár Ferenc, Heltai Jenő, Nadányi Zoltán;* hadd ne folytassam a névsort, hiszen Urbán értékmentő filológiai szent dühe átfogja az egész huszadik századi magyar irodalmat. Egy személyben (vagy talán felesége segítségével) valóságos kis irodalomtörténeti kutatóintézet, de mindenképpen filológiai csoda.

Karinthy véleménye szerint „a csoda lényege abban van, hogy utána gazdagabb és tökéletesebb legyen valami". Nos, Urbán László tevékenysége még gazdagabbá és tökéletesebbé teszi a már ismert és befejezettnek hitt, hatalmas írói életművet is! De, ha csak az anyagok föltárása, föltárása lenne munkája nagyobbik része! Sziszifuszi kinyomozni azt is, hogy az elfeledett írás más címmel valóban nem jelent-e meg? Azt hiszem, ennek ellenőrzése a legnagyobb próba a kutató számára; csapda, labirintus. Nos, Urbán László mindeddig ezeket a buktatókat is sikerrel kerülte el, nemegyszer meghökkentve eredményeivel az egy-egy írói életmű föltárására szakosodott kutatókat is. Mint aki menet közben beáll egy profi bicikliversenybe, és leköröz a nagymenőket.

Urbán László dicsérete mellett megérdemel néhány jó szót a könyvkiadás is. Eme, ínségesnek hitt időkben igényes formátumban jelentette meg az Aqua, az Argumentum, a Pannon, a Gulliver – bocsánatot kérek attól a kiadótól, amelyiket kifelejtettem – ezeket a köteteket. Jó ízlés és stílusérzék, nem mindennapi ajándék. *Heltai Jenő* Századelője pedig kort idéző szecessziós kis remeklés, olvasmánynak, de ajándéknak sem akármilyen.

Szalay Károly

Utánpótlás

Diákújságírók tábora működik két héten át a mezőberényi ifjúsági szabadidőközpontban. Negyvenhét középiskolás – köztük sokan a Felvidék, a Vajdaság és Erdély magyarlakta területeiről jöttek – tanulja a mesterséget, s egyáltalán nem középiskolás fokon, hiszen egy profi hangstúdióban napi három szerkesztett rádióműsort, valamint magazin- és hírműsorokat készítenek, és naponta megjelenik egy tábori újság is, amelyben azonnal kipróbálhatják a gyakorlatban is a frissen szerzett újságírás-műfajelméleti ismereteiket. Eddig az MTI-hír.

Zsendül tehát Mezőberényben is ennek a mi egyáltalán nem könnyű szakmánknak az utánpótlása. Az elmúlt néhány év áldatlan sajtóharcai, a rágalmak, mocskolódások, betartások, becsületsértésig menő személyeskedések sem vették el a kedvét a legfiatalabb generációnak az újságírói pályától. Az is remélhető, hogy nem ezek az „erények" vonzzák őket, nem vélik egyenlőnek az újságírást a kekeckedéssel, a beolvasással, a személyi jogokba és az emberi méltóságba gázolással.

Bizonyára sok mindent megtanul majd a negyvenhét fiatal a két hét alatt az újságírás szakmai ismereteiből. De nem tanulnak semmit, ha a legfontosabbat – hogy ez mélységesen etikus hivatás, amely elképzelhetetlen felelősségtudat és humanizmus nélkül – nem vésik agyukba és szívükbe.

(takács)

Állnak a tartópillérek

Elkészült a *Lágymányosi Duna-híd* mind a négy tartópillére. A következőkben folyamatosan rájuk emelik a Ganz-MÁVAG által készített 10 méter hosszúságú acél szerkezeti elemeket – mondta el az MTI-nek Velsz Ödön, a híd építését végző Metrober Kft. ügyvezető igazgatója.

A híd forgalomba helyezésének tervezett határideje 1995. október 31., eddig még tartják az építők az ennek megfelelő ütemtervet. *Budapest leendő nyolcadik hídjának* tervezett építési költségei a hozzá tartozó úthálózattal együtt meghaladják a 13 milliárd forintot. Budapest új Dunahídján kétszer két közúti sávon és két villamospályán kívül kerékpárutat és gyalogos járdát is kialakítanak.

Tovább csökken a termelés

Begyógyíthatók-e a sebek Ózdon?

Az ózdi reorganizációs program újabb állomásaként tegnap az Állami Vagyonkezelő Rt. és a felszámolást végző Co-Nexus Rt. képviselői aláírták a kohászat további működtetéséhez szükséges vagyontárgyak kivásárlásáról szóló szerződést.

Az aláírást követő sajtótájékoztatón *Kocsis István*, az ÁV Rt. vezérigazgató-helyettese elmondta: az Ózdi Acélipari Rt. hárommilliárd forintos könyv szerinti értékét a vagyonkezelő 1,5 milliárd forint vételárral egyenlíti ki, amelyből 500 millió forint készpénz, egymilliárd forint pedig – a kormány és a Pénzügyminisztérium által korábban garantált hitelekkel, illetve az APEH- és TB-tartozásokkal összefüggő – kötelezettség átvállalása. A készpénzből egyebek között 105 milliót az *energiaszámlák* kiegyenlítésére, 146 milliót az *1300 dolgozót érintő végkielégítésekre*, s 127 milliót a régi, illetve az új kollektív szerződések kapcsán keletkező – mintegy hatszáz dolgozót érintő – *különbözetre* fizetnek ki.

A korábbi kormányhatározat értelmében megkezdett reorganizációs folyamat eredményeként a következő években *lényegesen csökken az ózdi kohászat kapacitása:* az 1989 évi 800-900 ezer tonnával szemben 1995-re a felére csökken a termelés, s a piaci igényekkel összhangban 1999-ben 350 ezer tonna kapacitás várható. A fejlesztések következtében létrejön *a korszerű, acélhulladékokra alapozott* feldolgozás, amely megfelel a minőségi követelményeknek is. Az ózdi acéliparban jelenleg 2500–2700 ember dolgozik, de a program végrehajtását követően – a kapcsolódó iparágakban – *további ezer ember foglalkoztatására* nyílik mód.

A sajtótájékoztatón végezetül elhangzott: ez év végéig még a felszámoló működteti a vagyontárgyakat, január elsejétől azonban – mindaddig, amíg az ÁV Rt. által kiírt vagyonkezelési pályázat le nem zárul – az ÁV Rt. cége, a Borsodferr Rt. látja el e feladatot.

V. É.

A nagyléptékű telefonfejlesztési program ellenére a digitálisok mellett jó ideig megmaradnak még a régi elektromechanikus központok is. Hogy ezek szolgáltatásának színvonala ne maradjon el lényegesen a korszerűbbekétől, több új elektronikus áramkört fejlesztett ki a MATÁV egyik rendszeres szállítója, a 77 Elektronika Kft. A mind többet termelő társaság – amelynek másik szakterülete az orvosi elektronika – új gyárát tegnap avatták fel a fővárosban

FOTÓ: NAGY BÉLA

HÁTTÉR

Dunának, Oltnak egy a hangja...

Nagy érdeklődés mellett folyik Marosvásárhelyen egy kiállítás. Ezen a rendezők – a Magyar Feltalálók Egyesületének az Invenció '96 Alapítványa, valamint a Romániai Feltalálók Társaságának helyi igazgatósága – a „Genius Budapest" Szellemi Tulajdon Világfesztivál és Nemzetközi Kiállítás eszmeiségét kívánják bemutatni.

A helyszín – a kultúrpalota gyönyörű szecessziós előcsarnoka – maga is, részévé vált a bemutatónak, ahol a látogató megtudhatja mi a szellemi közkincs, a szellemi tulajdon lényege, melyek az oltalom formái. A szabadalmaztatott találmányra *Ferenc József* ötletes napkollektora, az ipari mintára *Forintos Kálmán* tetszetős fűrészbakja, a védjegyjog lényegére pedig a Richter Gedeon Rt. védett termékeinek sora volt a példa. A találmányok gyakorta új művészeti ágakat indítottak el. Itt a hologramok mutatták ezt. A festőművészetet *Lőrincze Miklós* vásznai képviselték. Álomszerű képei jól ellensúlyozták a feltalálás gyakorlatiságát.

A szerzői jog oltalmazza a számítógépprogramokat is. Erre a Magyar Ifjúsági Innovációs Verseny két győztese, *Varga Róbert* és *Fábián István* szolgált példával. A romániai alkotók több „csodával" kápráztatták el a közönséget: mozgóképekből és kristályokból álló gyönyörködtető világot varázsoltak elő. Gyakorlatias tudnivalókkal szolgált a jogvédelem terén a magyar találmányi hivatal. A Hoppenstedt Bonnier és Társa Információs Kft. hazánkról készült adatbázisai és a Magyar Feltalálók Egyesületének számítógépes üzleti szolgálata a gazdaság szereplőinek kínált segítséget. A kiállítás minden szava románul és magyarul díszelgett az ízléses tablókon, a megnyitó ünnepség – amelyről a bukaresti televízió is tudósított – kétnyelvű volt, ahol Octavian Goga és Ady Endre versei egyformán arról szóltak: „Dunának, Oltnak egy a hangja...".

Maros megyében a főispán pedig éppen akkor levétette a magyar nyelvű helységnévtáblákat.

Vonzó ajánlat türelmetleneknek

Készpénzre válthatják részvényeiket azok, akik kárpótlási jegyeikért Egis-papírokhoz jutottak. A C. S. First Boston Rt. július 13–19. között 1825 forintot fizet az Egis-részvényekért azoknak, akik kárpótlási jegyek ellenében szerezték meg a gyógyszeripari cég részvényeit.

Úgy tűnik föl, rendkívül jól jártak az Egis-részvények jegyzői. Akik közül sokan a névérték harmadáért is megszerezhető, határozatnélküli kárpótlási jegyekért vásárolhatták meg a gyógyszergyár részvényeit. Már ha eljutottak a jegyzőhelyek pultjaiig. A kibocsátás után pedig szinte azonnal általános készpénzre váltásra nyílik lehetőségük. Közben az alanyi jogon kárpótoltak csak címletérték körül tudták készpénzre váltani kárpótlási jegyeiket, ha részt vettek a jobb cserearányok mellett kibocsátott részvények jegyzésében. A nagyobb mennyiségű jeggyel bíróknak pedig többször is küzdeniük kellett a jegyzés lehetőségéért, mert a jegyezhető mennyiség mindig korlátokat szabott a jelentős keresletnek. Még rosszabbul jártak azok a kárpótoltak, akik csak áron alul eladható értékpapírt vásároltak. Az Egis-részvényekhez jutottak örülhetnek tehát elért előnyüknek, viszont érdemes megvizsgálni más brókercégek ajánlatait is. A tőzsdén kívüli kereskedelemben ugyanis tegnap még 220 százalékos áron is vásárolt Egis-részvényeket egy tőzsdeügynökség.

(giczi)

Csendes ünnep Zalaegerszegen

Húsz év „csipkeverés"

Csendes városfejlesztési ünnep volt kedden *Zalaegerszegen: átadták az új, „csipkeházas" városközpont utolsó, több mint 1500 négyzetméter beépített területű tömbjét,* az üzletházat.

Vadász György Ybl-díjas építész – aki jelen volt az avatáson – és több várostervező munkatársa ezzel pontosan *20 évnyi munkára* tette fel a koronát, ugyanis a zalai megyeszékhely négy hektárnyi belterületén két évtizeddel ezelőtt az ő tervei alapján kezdték meg az új városmag, s azzal együtt a Dísz tér kialakítását. Először a jellegzetes „csipkehatást" keltő, fehér erkélykorlátos, 80 lakást magába foglaló, pasztellkék-bordó tömb készült el, amelyet kerengőkkel szabdalt épületegyüttesek követtek az évek során.

Mindmáig összesen *460 változatos méretű lakás, csaknem száz üzlet, kisáruház és pénzintézet* kapott helyet a Hild-érmet és nemzetközi városépítészeti díjat is elnyert zalaegerszegi új városközpontban. A húsz év alatt nemcsak a tervező, hanem a kivitelező is ugyanaz maradt: a *Zalai Általános Építési Vállalkozó Rt.*, először bizonyítva be, hogy az úgynevezett alagútzsalus technológia nemcsak „egyenházak" építésére, hanem városképi-esztétikai értékű, 6–10 szintes lakótömbök és alacsonyabb üzletsorok építésére is egyaránt alkalmas. (MTI)

Épül a magyar pavilon

Elkezdődött az *Expo '96 magyar pavilonjának* alapozása – mondta el *Csekő Sándor*, az Expo Iroda médiaigazgatója az MTI-nek. A kivitelező Vízép Mélyépítő Kft. pályázaton nyerte el a munkálatok elvégzésének jogát.

A magyar pavilon alatt nagyméretű pince épül: itt lesz a garázs, valamint a leendő Műszaki Egyetem Építészkarának egy előadóterme és néhány más helyisége is. A tervek szerint *a magyar pavilonra ráépül az építészkar épülete,* a kupolából az egyetem aulája lesz, és a köré emelt négy torony tartja majd az egyetem ötszintes épületét. A magyar pavilon az ütemterv szerint a jövő szeptember végére készül el.

TŰHEGYEN

Honvédő nők

Már az általános iskolában megtanulja a nebuló, hogy a nemzetbiztonság rendkívül fontos dolog egy nép, egy állam életében – de miként vélekedjék az ember erről a dologról átmeneti korszakokban, hiszen rendszerváltások idején éppen ezekben a szolgálatokban rendül meg az átlagpolgár hite és bizalma... A biztonságpolitika és „csatolt rendszere" nem igazán vonzza ilyenkor az álláskereső, jövőjét tervező fiatalt (sem). Ezért őszintén örülhetünk a tegnapi hírnek, miszerint a rendszerváltozás folyó évében a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolára száznál több ifjú hölgy jelentkezett hadtáp-pénzügyi, informatikai, rádióelektronikai felderítő (!), illetve híradó szakra.

Ilyen apróságnak tetsző dolgokon mérhető, hogy lassacskán megszilárdul az emberek bizalma a változó, végső formáját – és biztonságát! – kereső, demokratikus rendszerben. Kicsit ingatja persze a fejét az önérzetes férfiember, „megint a nők, újfent előnkbe tipegtek", de hát (civilek és hadak magasságos ura a tanúnk!) biztonságérzetünket a kőkorszak óta – ők szolgáltatják. Mit tehetnénk, e történelmi tapasztalat és a friss hírek birtokában odasúgjuk ifjabb barátainknak: „Öcsi, a jelszó: szoknya után iga-zodj!".

(i)

Tűnődés

Diktátorok pedig vannak!

Van már vagy másfél évtizede, hogy Bulgáriában járván, a szállóban, ahol megszálltam, nagy csapat koreai úttörőlány lakott. Szép fekete hajú kislányok, akiket valójában – úgy éreztem – képtelen lennék megkülönböztetni egymástól. Mindegyiken azonos, sötétkék, rakott alj, fehér blúz, úttörőnyakkendő, és mindegyik kifogástalanul viselkedik. Úgy érzik, rajtuk az atyai szem.

Nos, ez az atyai szem kihunyt. Kim Ir Szen, akit még Sztálin kent föl a koreai nép diktátorává, már csak látványosság egy üvegszarkofágban. Hivatalosan atyai szíve mondta föl a szolgálatot, de arról is pletykálnak, halála nem volt egészen természetes.

Persze, nem mondhatjuk, hogy a diktátorok korán halnak. Kim Ir Szen is túlélte önmagát, rendszere is. Az a rendszer, amelynek ideálja az egyenlőség volt, és az emberek olyan egyenlők lettek, de legalábbis a gyerekek, hogy jószerivel meg sem lehetett különböztetni őket. Fura módon arról szólnak a találgatások, ki lesz az örököse. Holott ez teljesen mindegy. Az ország rövid időn belül vissza fog szállni igaz tulajdonosára, a koreai népre. Majd el kell takarítani a diktátor szobrait, majd meg kell keresni a valóságos kapcsolatok lehetőségét mind a leszakított Déllel, mind pedig külfölddel, és szépen be kell tagozódni a világba. Ennek ugyanis eleddig legnagyobb akadálya Kim Ir Szen volt.

A világ pedig nem fantomokra, nem politikai utópiák torzszülötteire, hanem arccal, hibákkal és erényekkel bíró, valóságos emberekre kíváncsi. Illetőleg nem is csak kíváncsi, mert másokkal kommunikálni sem képes. Diktátorok pedig vannak – mondhatnánk kissé eltorzítva Könyves Kálmán gondolatát, sőt, valószínűleg mindig is próbálkozni fognak. A világ azonban jelen pillanatban arrafelé tart, hogy minél kevesebb legyen belőlük és minél több a szabadságból. Nem mintha a szabadságnak nem volnának meg a korlátozó eszközei.

(-faló-)

***Bod Péter Ákos*, a Magyar Nemzeti Bank elnöke tegnap hazaérkezett Bázelből, ahol részt vett a Nemzetközi Fizetések Bankjának (BIS) soros ülésén. A mostani ülésen a jegybankelnökök a kelet-európai pénzügyi rendszer átalakulásával foglalkoztak. Az első lényeges megállapítása a tanácskozásnak az volt: jobb ha felszínre kerülnek az ellentmondások, a kelet-európai országokban működő bankrendszerek gyengeségei, ez ugyanis elősegíti a helyes megoldás megtalálását.**

Nincs lincshangulat Szentetornyán

Folytatódik a nyomozás, ám egyelőre nincs újabb fejlemény a szentetornyai rablógyilkosság gyanúsítottjai ügyében. A részletekről Fekete Béla alezredest, a Békés megyei Rendőr-főkapitányság bűnügyi osztályvezetőjét kérdeztük.

– Mit állapítottak meg eddig?

– Június 5-én tartóztattuk le a 32 éves *Simándán Pált*, a 14 éves *S. M.-et* és a 19 éves *Terbán Róbertet*, akik Szentetornyán laknak. Aznap éjjel törtek rá falujukban két idős asszonyra. Olyan durván bántalmazták őket, hogy *egyikük belehalt a verésbe*, a másik pedig súlyosan megsérült. Nyereségvágyból elkövetett emberölés bűntettének elkövetésével gyanúsítjuk a tetteseket.

– Mi igaz abból a hírből, hogy Szentetornyán már korábban lincshangulat uralkodott?

– Csupán a sajtó írt arról, hogy túl forró a hangulat. Szentetornyán jelenleg nyugalom van. Amikor nyomoztunk, kérdezősködtünk a faluban, mindenki olyan volt, mint a kezes bárány. Tény, hogy a most őrizetbe vett Simándán család némelyik tagjától *valóban féltek* a helybeliek, s bizonyos mértékig tartani lehetett attól, hogy a nép *esetleg önbíráskodásra* szánja el magát. De ez a helyzet megszűnt, a rendőrség erélyesen fellépett a falusiakat rémületben tartó csoport ellen.

– Milyen összefüggés van a szentetornyai és a hírhedt kétegyházi eset között, ahol korábban a lakók maguk vetettek véget a bűnözők rémuralmának?

– A hasonlóság annyi, hogy mindkét esetben egy-egy család bűnöző életvitele tartotta rettegésben a falut. A szentetornyai Simándán család jó néhány tagja már többször összeütközésbe került a törvénnyel. Jelenleg Kétegyházán is nyugalom van, mióta az ottani család bűnöző tagjai lakat alá kerültek.

(csarnai)

Vörösmarty Géza 1737
Vörösváry Ákos 389
Vujicsics D. Sztoján 2146
Vukov Konstantin 510, 931
Vszevolozsevszkaja, Szvetlana 366
Vydarényi Iván 547
Wagner István 359, 379, 470, 522, 1104, 1260, 1262, 1263, 1315, 1319, 1338, 1379, 1418, 1442, 1483, 1517, 1589, 1595, 1605, 1618, 1621, 1625, 1628, 1650, 1664, 1673, 1685, 1686, 1701, 1769, 1786, 1810, 1932, 1967, 1976, 1988, 2020, 2036, 2042, 2113, 2127, 2174, 2186, 2235, 2285, 2327, 2341, 2365
Wagner Róbert 536
Wahorn András 2011, 2386
Wälder Gyula 1415
Walla József 1170
Walloschek Miklós 390
Walter, Rolf 1518
Warhol, Amdy 2387
Warnod, Jeanine 1411
Watteau, Antoine 1099
Weber Henrik 1416
Wehli Tünde 755, 778, 787, 788
Wehner Tibor 1504, 1596, 1597, 1780, 2042, 2179, 2314
Weichardt, Jürgen 1351, 1391
Weiden, Rogier van den 857
Weidner, Johannes 1056
Weiner Piroska 1264
Weininger Andor 1256, 2388
Weisgerber, Jean 1110
Weisz Hugó 547
Wellner István 1233
Weöres Sándor 1905, 2125
Werner, Wilfried 531
Wessely H. 547
Wheeren, Karel Vogel 1945

K ASSÁK Lajos

M. Hivlan 1993. febr. 20.

Nagyon fontos ösztönzéseket kaptam a filmtől is. Mindenekelőtt Chaplint említeném, a csetlő-botló figurát s lírai humorát. Buster Keatontól azt tanultam meg, hogy nem szabad elnevetni a viccet. Arcán nem tükröződik futását.

— Van-e ma Magyarországon a karikatúrának társadalmi presztízse?

— Nincs. E teljesítményt nagyon kevesen értik és értékelik. Az olvasók rajzos viccnek, röhögtető rajznak, a világ-életű szenzációkkal, a politikusok ilyen-olyan megnyilvánulásaival foglalkozzon. Mindez olcsóvá teszi és kicsit eldurvítja a műfajt, leszállítja a színvonalát. Az élet önmaga paródiája lett, a politikusok önmaguk karikatúrái.

problémákból. Nekem a rajz az anyanyelvem. Ezzel tudom magam a legjobban kifejezni. Enélkül teljesen megnémulnék…

GERVAI ANDRÁS

Berlini levél

Mit ér a mester, ha magyar?

Előzetes egyeztetés alapján, azonos napokon, de különböző órákban tartotta menetrendszerű téli aukcióját a porosz metropolis nyugati felén az ott „őshonos" Grisebach-villa valamint a szintén patinás, híres Bassenge-galéria, a keleti részen pedig a három esztendeje palotát bérlő londoni világcég — a Sotheby's.

A nemzetközi műkereskedelemben új érát jelent ez a fővárosban: a képzőművészetből „élő nagyhatalmak" hamar rájöttek arra, hogy a világméretű recesszióban nem egymás ellen, hanem egymás mellett haladva tudnak közösen kilábalni a válságból.

Berlin három vezető aukciós cége közül ezúttal kizárólag a Fasanenstrassén székelő Grisebach-villa vonultatott fel magyar mestereket, azokat is a két világháború közötti avantgárdból szemelgetve. Az úgynevezett „Válogatott művek" kategóriájában futott Bortnyik Sándor Újságolvasó férfi a kávéházban című alkotása. Ez az 1921-es keltezésű, fél négyzetméteresnél alig valamivel nagyobb gouache karton hátlapján sajátkezű golyóstollszignót is visel, 1971. március 18-ai dátummal. A pompás, színes reprodukciókkal ékes katalógus hosszasan idéz a Kassák—Bortnyik-féle „Bildarchitektur" mappa bevezetőjéből, amelyet 1921-ben adtak ki együtt Bécsben. Magát a képet pedig — amelyen a geometrikusan absztrakt kompozíciót a „Café" és a „Journal" szavak applikált betűi teszik komplexebbé és dekoratívabbá — nyolcvan-kilencvenezer márkára taksálja az árlista előzetes ajánlata. A kalapács száztízezer márkánál koppant!

Itt tennék egy kitérőt a müncheni Schneider—Henn Galéria nagyjából ezzel egyidőben tartott árverésére, amelyen Bortnyik Sándor fotoarchívuma jelentette az alaptételt. Ebben saját felvételeit, illetve másoknak tulajdonába került fotográfiáit verték dobra. Miközben a Frankfurter Allgemeine Zeitung kritikusa teljes tisztelettel és szakértelemmel ismerteti a magyar mester munkásságát a weimari Bauhausban, majd saját budapesti iskolájában, portréi és utcaképei, építészeti felvételei valamint kettős megvilágítási illetve utólagos átfestési kísérletei kapcsán idézőjel nélkül állapítja meg az 1893 és 1979 között élt alkotóról, hogy: „Ismert mestereknél az árverési árak a műkereskedelmi árfolyamhoz igazodnak, de olyan újoncoknál (!) — mint Bortnyik — rendkívül mértéktartóan kezelt előzetes becsléseket legfeljebb a további konkrét érdeklődés módosíthatja és szabályozhatja..." Ez pedig a bajor fővárosban, mesterünk esetében a kétszázezer-hatszáz márkás árkategóriák között mozgott. (Csak zárójelben említem Joost Schmidt szintén Bauhaus-fotóit, ezer—kétezer-ötszáz között ugyanitt, és az amerikai kortárs botrányhős Mapplethorpe portréját tízezer márkás indulási alsó határon.)

A Grisebach-villában Kassák Lajos nagyjából azonos árkategóriába került Bortnyik Sándorral — teljesen jogosan és logikusan —, mégpedig méteres magasságú és félméteres szélességű, 1941-es Dinamikája révén. A lenvászonra festett olajképet utólag hátlapján is szignálta a művész — a nagyobb hitelesség kedvéért, 1967-ben bekövetkezett halála előtt —, mielőtt a festmény kikerült volna német nyelvterületre. A precíz szakirodalom megemlíti a reprodukció alatt, hogy a mű szerepelt két évtizeddel ezelőtt a kölni Gmurzinska—Bargera Galéria híres összegző tárlatán is, amelyet „Konstruktivizmus, fejlődések és tendenciák 1913-tól" címmel rendeztek. Az előzetes becslés szerint a húszas—harmincas évek európai avantgárdjához tartozó magyar mester műve hatvanhetvenezer márkát kóstál. De hát mit is várhatnánk egy „újonctól"? Az árverés során eladatlan maradt.

Kádár Béla három képével is jelen volt a birodalmi főváros legdrágább utcájának legrangosabb, többszintes villájában, ahol még a hatalmas kandalló is eredeti, delfti fajanszból készült, a kristálycsillárokról és fából faragott lépcsőkorlátokról nem is beszélve… A kartonra olajjal festett Nyárilak olyan idilli a rácskerítéssel, festői homlokzatú parasztházzal, fenyővel és tövében anyókával — akár egy szecessziós meseillusztráció (hétezer-kilencezer márkás becslési áron). Mégsem kelt el. Sokkal szürrealistább, sőt chagallosan látomásos az 1930-as év tájáról való akvarell, amelyen parasztember lebeg kecskéjével a falusi valóság felett. (A pontos katalógus szerint dr. Haulisch Lenke budapesti művészettörténész 1991. május 31-én kelt, fotó alapján készült szakvéleményét mellékelik, hitelesítés gyanánt.) Értékhatárai egyébként kilenc-tízezer márka közöttiek. Az alsó ársávban cserélt gazdát végül. Már az összeurópai sorstragédia vízióját vetíti előre a rendkívül drámai „Embercsoport templomkapu előtt" az 1935-ös esztendő körül… Az elvontba hajló stilizálás ellenére is világosan felismerhető, hogy a fázósan-félősen összebúvó figurák csíkos imaszőnyeget viselnek s az épület mögöttük zsinagóga. (A gouache-t nyolc-kilencezerért kínálták, de — sajnos — ezúttal nem talált új tulajdonosra.)

WAGNER ISTVÁN

Ez a szellemiség a század első évtize-
lik vissza. A kiállítás is, alcímének elle-
va, Josef Hoffmann-nak egy olyan aszt-
kezdődik, amely 1903 táján készült. A
festett és pepitamintás bútor nemcsak
városi kaszinó asztalát idézi emléke-
(lám, Zotti hűséges tanítványnak bi-
hanem eszünkbe juttatja azt is: a svájc
busier-tól a magyar Gádor Istvánig, ép
keramikusokig sokan kaptak életre s
tönzést Bécsben a század első évtizedei

Kassák nyomában Bortnyik, Uitz,
Nagy szintén ide érkezett és itt élt, am
nem mentek. Ki Berlinbe, ki Pár
Moszkvába, amelyek utóbb nagyobb j
get nyertek. Lehet, hogy ezért esett k
datból Bécs kezdeményező szerepe? A
jesítményeket méltatva mintha elfel
volna arról, hogy ami másutt telje
ból sok minden a császárvárosba

Csak egy példa. Ha azt mondju
zad reprezentáns művészeti iskolá
Bauhausra gondolunk, amely előbb
ban, majd Dessauban működött. É
élén egy német építész, Walter G
Csakhogy a Bauhaus-képlet — mon
úgy is: a század kultúrájának összetétel
ilyen egyszerű. A jelenség ennél jóval
tebb. Szerencsére. Forgács Éva nagy
nográfiája óta nálunk is tudni illik, hc
haus története két erős, de korántse
sőt nagyon is különböző személyiség
lának dramaturgiája szerint alakult.
német ipar szépségnemesítő törekvés
veltjeként került az intézmény élére.
sa, Johannes Itten azonban egészen
nyezetből és más élményekkel érkezet
iskolával szerzett magának nevet és is
(így figyelt fel rá Gropius felesége és
férje figyelmébe), amelyet 1916-ba
Bécsben. Itten — alighanem svájci s
miatt — művekkel nem szerepel a Me
ban. Viszont külön tanulmány szól p
tevékenységéről a katalógusban. Itt v
bá két tanítványa — Friedl Dicker-B
Franz Singer —, valamint az ő egyik
re, Adolf Hölzel, akit a modern művé
tás egyik nagy reformátoraként tartun

KÉPREGÉNY

A z 184
megi
elég s
ráadásul az
pedett e bea
történet leg
A cári ellenfo
tartását szé
gandistái, hi
tábornokna
kat kivége
szándékai
te pánikha
vácsolt a
Szemere
lan rajong
indulatra
getése, hi
tervenció
barát ma
dig fel-fel
nészek is
kumentu
re. Elfelé
nes ha
sajná
által
am
m
já
ke
né
me
oku
ga a
az os

Mo
jutott
ni a 4
kíván
hadser
ki kor
igazsá
valódi
volna, n
hogy a
pohárkö
nokul ki
szolgált:
nak bizto
győztese

A magy
memoáro
gazdag jegy
nekünk: *A n*
gyűjtemény.
gatta, s nag
csér Zsigmon
moár kivétel

A higgadt
szintén Ros
zetapparátust
más szerkesztőve
utóbbi években igen
gította a 48-as irodalm
munka is, melynek, re
az erdélyi vonatkozás
vasói hálámat is kifejezem
eltekintek egy-két polemiku
egyébként sem hiszem azt,
egyes ünnepen, s minden 48-a
csán Görgey felett kellene civako
helyett köszönjük meg e fontos m
adóknak.

Szemelvényeink Andrej Delvig bár
század az orosz életből című memoár
részletei. A báró a közlekedési ügyek felüg
lőjeként működött a magyar mezőkön, ne
tartozott a hadvezérek közé, ezért nemcsak
műveltebb, hanem okosabb is lehetett, mint
a katonai zsenialitás jeleit 1849-ben oly gon-
dosan titkoló cári tábornokok.

FEKETE SÁNDOR

Katharinenhof 4. July 1849

Katalin-major a magyar zászlóval

Bálványos. 5. Oktober.

Ein Mädchen liebt einen unbekannt
Ihr kleines Herze unbewacht.
Das merkt' ein Knab' und schlüpfte fein
In's feine Mädchenherz hinein.

Bálványos, a Satzger család vadászkastélya

Solos Dios es vencedor.
Granada 1. April 1884

Granada, az Alhambra oroszlánudvara

HUNGARIA.

Esta „Hungaria" non est vita.
Si est vita, non est ita. —

Papa tervezte a Hungária csatahajót is

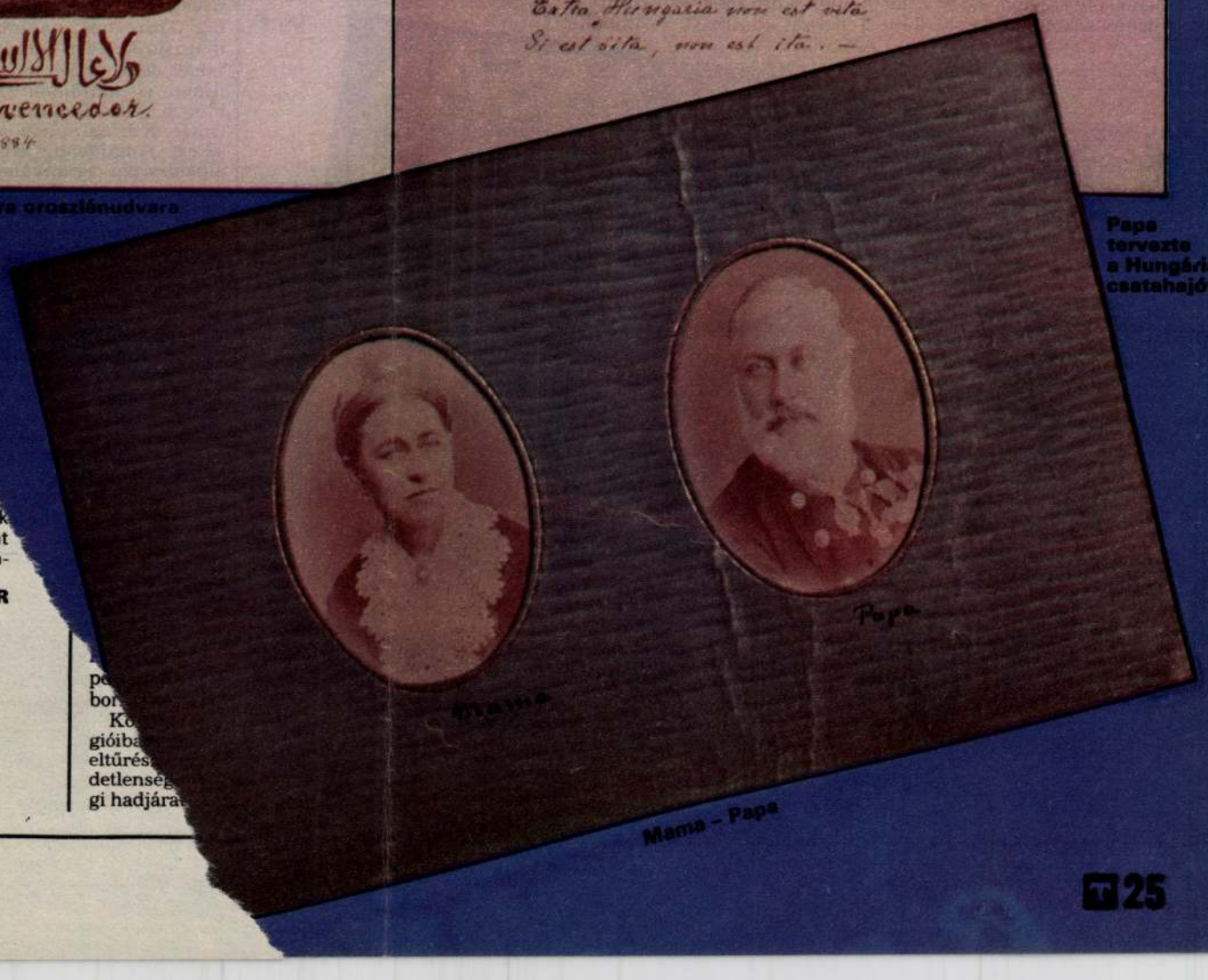

Mama – Papa

KULTÚRÁNK A VILÁGBAN

Kassák-kiállítás

BERLINBEN, WEIMARBAN, MOSZKVÁBAN VARSÓBAN ÉS PRÁGÁBAN

Beszámolónk címe összecseng a Mesteremberek utolsó sorával. Kassák e nevezetes költemény végén európai fővárosok nevének fölsorolásával érzékeltette a modern költészet nemzetközi térhódítását. A vers megszületése után több mint hetven esztendővel most az ő életműve jutott el államközi kulturális egyezmények alapján vándorkiállítás formájában négy ország öt városába.

A legszerencsésebb csillagzat alatt a berlini kiállítás született. A fogadó fél, az NDK Művészeti Akadémiája a tárlatot beépítette a főváros alapításának 750. évfordulójával kapcsolatos kulturális rendezvények sorába, a város középpontjában lévő akadémiai galériában adott neki helyet, s ráadásul épp az ünnepségek csúcsidőszakában, 1987 szeptemberében, októberében, emellett lehetővé tette reprezentatív katalógus megjelentetését is. A tárlat anyagát e rendkívüli alkalomhoz illően idehaza a Kassák-emlékmúzeumban található legjobb művekből és legbecsesebb dokumentumokból állították össze, mégpedig oly módon, hogy a látogató sokoldalú képet kaphatott Kassák életművének 1915 és 1933 közötti avantgárd korszakairól, s ugyanakkor arról is, hogy az öreg Kassák olajfestmények és kollázsok alkotójaként sok mindent megőrzött a legendás 20-as évek szellemiségéből.

A tárlatot némileg csökkentett anyaggal 1987 novemberében a Bauhaus szülővárosában, Weimarban, a Goethe Múzeum épületében mutatták be. A teljes anyag volt látható az 1988. április 5-én megnyílt moszkvai tárlaton, az Állami Irodalmi Múzeum épületében. E kiállítás, akárcsak a berlini, kései elégtételnek tekinthető. Az a művész mutatkozott be a *Mesteremberek*ben is emlegetett két európai fővárosban, aki 1922 őszén azért zarándokolt Berlinbe, hogy megtekinthesse az új orosz művészek első nyugat-európai kiállítását, s aki festőként mestereinek mindenekelőtt az orosz konstruktivistákat tartotta, s akinek képzőművészként a legnagyobb visszhangot és megértést annak idején a német fővárosban sikerült elérnie. A mai körülmények között a Kassák-kiállítást mindkét fővárosban egy nagy művészeti tradíció újrafölfedezésének örvendetes jeleként, és a mind nyitottabbá vált kultúrpolitika bizonyítékaként fogadhatta a közvélemény.

Varsóban többek számára már a kiállítás előtt ismert volt Kassák munkássága, szerepe. A magyar avantgárd vezérét ugyanis nemcsak az 1920-as évek közepén fűzték szálak az avantgárd lengyel híveihez és mestereihez, hanem az 1960-as években is. Így március közepén az óváros egyik patinás épületében, a Mickiewicz Múzeumban megnyílt tárlat elsősorban a modernség iránt fogékony fiatalabb nemzedékek számára jelentett fölfedezést. Szintén a megváltozott időknek és körülményeknek tulajdonítható, hogy a június közepén megnyílt prágai kiállítás színhelye is, akárcsak a moszkvaié, egy hajdani kolostorépület reprezentatív terme volt. A cseh irodalmi múzeumnak otthont adó Strahov-kolostor refektóriumában fölfelé tekintve Maulbertsch hatalmas freskóját csodálhatta meg az érdeklődő, az oldalfalak benyílóiban és a fehér paravánokon pedig a kései magyar mester művei függtek. E kétségtelenül meghökkentő kontraszt már önmagában elegendő volt a figyelemfelkeltéshez abban a városban, ahová Kassák 1922-ben szintén ellátogatott, s ahol egy *Ma* esten cseheknek, szlovákoknak, magyaroknak az új művészet létjogosultságáról beszélt. A külföldi kiállítássorozat epilógusára idehaza került sor: a prágai megnyitó után tíz nappal Budapesten, a Kassák-emlékmúzeumban 48 csehszlovákiai művész alkotásaiból kiállítás nyílt *Hommage á Kassák* címmel.

Cs. F.

Megfelel a magas követelményeknek

A fiatal magyar muzsikusokból álló Keller-vonósnégyes (Keller András elsőhegedű, Pilz János másodikhegedű, Gál Zoltán brácsa, Kertész Ottó cselló) több jelentékeny nemzetközi sikert aratott az elmúlt hónapokban. Az együttes igen erős mezőnyben második díjat nyert az eviani nemzetközi kvartettversenyen, játékuk nagy tetszést aratott Olaszországban, a fiatal művészek fesztiválján és legutóbb „A fiatalság szereti a klasszikát" című sorozat hangversenyén a salzburgi Mirabell-palota márványtermében. A *Salzburger Volksblatt Megfelel a magas követelményeknek* címen nagy elismeréssel ír hangversenyükről, amelyen Mozart, Bartók, Beethoven egy-egy művét szólaltatták meg. *„A közönség figyelme nem lankadt, hosszan tartó tetszésnyilvánítás és egy halk kicsengésű ráadás után távozott"* — zárja írását a lap kritikusa.

A Keller-vonósnégyes most svájci és belgiumi vendégszereplésre készül.

Kurtág—Csengery—Keller

Csengery Adrienne, aki Kurtág Györgynek, napjaink kimagasló magyar komponistájának, több művét mutatta be itthon és külföldön (Bornemissza, Trussova, Jelenetek), ismét Kurtág-művel aratott sikert Angliában. Előbb az aldenburghi fesztiválon szerepelt, majd a londoni Almeide Színházban, a modern zene fesztiválján. Keller András hegedűművész közreműködésével azt az új művet mutatták be, amelyet a szerző *Kafka: Töredékek* című írásainak inspirációjára írt. Robert Henderson, a *The Daily Telegraph* kritikusa, Kurtág vokális alkotásai alapos ismerőjeként írt a bemutatóról. Elragadtatással szól az énekes és a hegedűs előadásáról is, akik *„briliáns módon interpretálják a kafkai feljegyzések és levelek tömör zenei megfelelőit... érzések gazdag változataival, emócióval és kifejezőerővel".*

A *Times*-ban Stephen Johnson a többi között ezt írja: *„A hatás természetesen nagymértékben függ az előadástól, és Kurtágnak szerencséje van, hogy olyan muzsikustársakra lelt, amilyen Csengery Adrienne énekesnő és Keller András hegedűművész, akik annyi időt és energiát fordítanak a művek mesteri megszólaltatására. Csengery előadása lélegzetelállító, mozgalmas, kaleidoszkopikusan színgazdag, kifejező, kiélezett."*

R. A.

Nagy Ildikó

Hatvanas évek

Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában, március 14.- június 30.

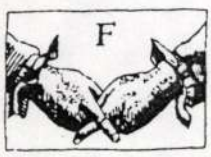

ennen ragyog a „hatvanas évek" csillaga. Nosztalgiakoncertek és nosztalgiakiállítások, maxi-kabát és hippi-ing, még mindig hódítanak az egykori sztárok és hervadhatatlan a rockzene. A videoklipek a hatvanas évek filmjeinek jellegzetes beállításait utánozzák, és számos képzőművész pályája mintha visszakanyarodnék a negyedszázados kezdetekhez.

De hát mi is történt a hatavanas években? A válasz zavaros és ellentmondó, a személyes történelem kevésbé csillogó, az emlékezés inkább szorongó, mint nosztalgikus. Nagyon más történt Nyugaton mint Keleten, és nagyon más történt a felszínen, mint a mélyben. A valóság elfedte az igazságot, jobban, mint bármikor. Ez volt az alapélménye mindenkinek, aki a korszakot gondolkodó fejjel élte át. Az ún. „kádári konszolidáció" felszíne alatt a szándék és tettek sokasága élt, amelyek egyáltalán nem akarták a rendszert „konszolidálni", azaz megerősíteni. Igaz, hogy megdönteni sem, hiszen erre semmi esélyük sem volt, egyszerűen csak szabadok, a rendszertől függetlenek akartak lenni. Esélyük erre sem volt sok, de az is igaz, hogy már nem lehetett teljesen a föld alá szoritani őket.

Ennek a szabaság-kísérletnek a művészet volt az egyik terepe. A Nemzeti Galéria kiállítása ezt a „szabad művészet"-et mutatja be (kénytelen vagyok idéző jelbe tenni a szavakat, hiszen Szabad Művészet éppen a Rákosi-korszak folyóirata volt!) vagyis az évtized művészetének azt a vonulatát, mely akkor főleg a peremkerületekben, kis klubokban, magánlakásokon kapott helyet, de amely - mint a kiállítás mutatja - ma a múzeumok büszkesége. A bemutatott anyag nyolcvan százaléka a Nemzeti Galéria tulajdona, bár hozzátartozik az igazsághoz, hogy az utóbbi években vásárolta meg. Jelen van az „idősebb" generáció - Kassák Lajostól (1887-1967) Vajda Júliáig (1913-1982) -, amely az ötvenes évekbeli teljes letagadtatás után a hatvanas években juthatott egyáltalán szóhoz és kiállításhoz, zömmel a fent jelzett helyeken. Művészetük a szürrealizmus és a lírai absztrakció hagyományát jelenti a késői Kassák poszt-konstruktivista képeivel kiegészítve. A „fiatalok" - vegyük most egy kalap alá mindazokat, akik 1932 (Deim Pál) és 1944 (Szentjóby Tamás) között születtek, és akik a kiállítás nagy részét adják - elsősorban etikai példát kaptak az elődöktől. Ők rendezték a hatvanas évek végének legendás kiállításait - IPARTERV, SZÜRENON, Balatonboglári Kápolnatárlat, Műegyetem R-kiállítás - ahol az évtized aktuális áramlatai: az absztrakt expresszionizmus, az op-art, a pop-art, a hard edge és colourfield festészet, a kezdődő koncept-art és szeriális művészet jelentkezett. A meglehetősen heterogén törekvéseket a közös fellépés fogta egybe, és ha ez a közösség a hetvenes évek elején felbomlott is, kiállításaik az új magyar művészet áttörését bizonyították.

És van egy közbülső nemzedék is, melyet megtizedelt a háború és az emigráció, elbizonytalanított és megnyomorított az ötvenes évek terrorja, amely sem közösen fellépni, sem művészeti irányzatot, bármilyen önálló arculatot létrehozni nem tudott. Mint nemzedék, elveszett, még akkor is, ha nagy és teljes éltművek vannak benne (pl. Ország Lili). Köztük vannak a korszak nagy botránykövei (Csernus Tibor, Kondor Béla), individuális lázadói (Frey Krisztián, Erdély Miklós), a tökéletesen visszahúzódók (pl. Maróti János) és a hivatalos követelések és belső szándékok között őrlődők (Megyeri Barna, Vigh Tamás). A nagy hatású Csernus az évtized közepén emigrált, Frey az IPARTERVesekhez csatlakozott, és 1970-ben ő is emigrált, Erdély Miklós viszont itthon maradt, és a következő évtizedek művészetének egyik legfőbb szellemi mozgatója lett.

Sok minden történt hát ebben az évtizedben, melyet a kiállítás épphogy jelezni tud. Vannak mindenki által ismert, sokszor reprodukált főművek (Vilt, Schaár, Jovánovics), vannak régen látott és boldogan üdvözölt egykori nagy élmények (Lakner, Molnár), vannak meglepetések (a korai Hencze, Attalai, Tót kiforrott expresszionizmusa) és vannak igazi felfedezések - elsősorban Hortobágyi Endre -, de a kiállítást látogató közönségnek nyilván még mások is.

Heterogén évtized volt a „hatvanas évek", melynek az elején Bernáth Aurél tanítványai, a végén pedig Frank Stella követői csináltak művészi forradalmat Magyarországon. A kiállítás katalógusa a képzőművészeten túli területekre is kitekint, megpróbálja felvázolni azt a szellemi körképet, amelybe a művészet illeszkedik. Teljességet ne várjunk, sem a kiállítástól, sem a katalógustól. Jó műveket, okos tanulmányokat, érdekes interjúkat viszont várhatunk, és kapunk is.

□ ***Számunk képanyagát a kiállításon szereplő művekből válogattuk.***

KASSÁK Lajos

ÖRDÖGH SZILVESZTER

AJÁNDÉK ÉS SZOLGÁLATTÉTEL

Mint aki megszomjazott, és a véletlen a kellő pillanatban kristályos, hűs, zamatos vízzel ajándékozta meg. Így találkoztam e Kassák-könyvvel. Nem tikkadtságtól mohón, hanem a fáradtságból felüdülve, hosszú kortyokban ittam, élvezve enyhét és ízét az oldalaknak, soroknak, szavaknak. Nem hagyott aludni az éjszaka, és a tehetetlen vergődés egyre ingerültebben éberré tett. És akkor — csak körülményeskedve tudnám okát adni — leemeltem a polcról épp ezt a könyvet. Korábban is megtehettem volna, már évekkel előbb. De nem tettem. Olcsó, fakó-vörhenyes papírkötés, a hasonszínű szövet-könyvgerincen a cím olvashatatlanná kopott aranyfestékes betűi. A belső címlapon alul madaras, stilizált embléma: *Cserépfalvi kiadása.* Az utolsó, a 257-ik oldalon keltezés az utóirat alatt: „1937. november 2. K. L." Halottak napja volt, gondoltam, és József Attila jutott eszembe — aki akkor még élt. S aztán olvasni kezdtem. Nehezen tudnám megmagyarázni, mért nem olvastam el addig a könyvet. Valószínűleg mindig *mást* véltem fontosabbnak elolvasni, és a tény, hogy az *Anyám címére* a tulajdonom, ráérőssé tett. Nem is sejtettem, hogy pedig el kellett volna már olvasnom — talán többször is.

Mentegethetném magam: irodalomtörténészek, kritikusok sem hírelték a könyvet. Rónay György kismonográfiájában így említődik: „... önéletrajza nyolcadik kötetéért perbe fogják és elítélik; ez a fölfüggesztett börtönbüntetés aztán jogerőssé válik azzal a másodikkal, melyet az *Anyám címére* megjelenése után szabnak ki rá, ezúttal is antifasiszta és antimilitarista »izgatás« miatt." Ezek után nem csodálkoztam, hogy Kassák sem említi kulcsfontosságúnak tartott önelemző és önértékelő esszéjében, az *Önarckép — háttérrel* címűben. Mintha már neki sem lett volna fontos ez a könyv 1961-ből visszatekintve. S ha neki nem volt az, kutatói, értelmezői sem vélték kiemelendőnek a valóban hatalmas és sokműfajú életműből. Hiszen Kassáknak idejekorán megvolt az örökös vitathatóságot biztosító skatulyája — dacos meggyőződésre épülő avantgardizmusa. Nem az *egyes mű*, hanem az életmű-egész karakterisztikája lett fontos a műértő műelemzőknek, és abban egy-két vitaérv-illusztrációnak alkalmatos könyv *mellett* tömbbe olvadt-szürkült megannyi egyszeri alkotás, így az *Anyám címére* is. Nyilván gyanítottam ilyen előzmények ismeretében, hogy nem igazán jó. Nincs benne pro és kontra vitatni érdemes, hát megíródott 1937-ben, megjelent 1937-ben — a többi békességes csönd, majdnem temetői. Eleve elhittem az értőknek, hogy föl sem ér az *Egy ember életével*, az *Angyalföldd*el, *A ló meghal a madarak kirepülnekkel*. De rám omlott az a bizonyos éjszaka, és én olvasni kezdtem a feledésre ítélt adaléktárba temetődött könyvet. Utóbb magamnak is hihetetlennek tetszik: mintha kegyelmi állapotba kerültem volna. Ahogyan a vándor — szomját forrás vizéből oltva. Ahogyan az áhítatos áldozó, akinek nyelvén nem evilági ízeket igéz az íztelen ostya. Valóság volt a misztérium olvasás közben, hétköznapian is fenséges átváltozás. Hiszem, hogy nem tévedek, hiszem, hogy nem elfogult túlzás valóságosságát erőszakolom igaznak. Az álmatlanság kiszolgáltatottjaként is tudhattam: homokként horzsolótisztító kételyeim egyhamar nem manipulálnak belőlem felhőtlen optimistát, illúziók rabját. És rajongójává sem idomulok könnyen senkinek és semminek. Az *Anyám címére* azonban megérintett, mint leplezett bűnökkel élőt a szeplőtelen vallomás, mint az örökös magyarázkodót a pőre tekintet, mint lelkifurdalásával kínlódót a töredelmes gyónás. Megérintett a könyv makulátlansága, kézmeleg őszintesége, indulattalan bölcsessége, fölfénylő érzelmessége. *Emberi egyszerűsége*, kimódolatlansága. Az, ami miatt és amiért megalkotódott. A könyváradások áramlataiban *test-óvó* csónakokkal járatos irodalmárok lemosolyoghatják föntebbi mondataimat. Aránytévesztés, mértékvesztés, szubjektív hevület — mondhatják. Én mégis kitartok mellettük. Nem csupán azért, mert vallom: nem elég elolvasni, tudósan *tudni* egy könyvet: *Befogadni próbálni* — ebben rejtezik az a végtelen és mégis szoros kapcsolat, amiért valaki valaha tollat fogott és másvalaki az írást kezébe vette. Tisztában vagyok vele, hogy korunkban (is) szakmává, mesterséggé, „tudománnyá" differenciálódott az olvasás, akár az írás — a mindenkori társadalmi munkamegosztás hierarchiájában. De ebben a kiválasztódottságban — ami mintha ellenkezője lenne az evangéliumi igének, amely a meghívottakkal *szemben* a választottakra hivatkozik — egyre nagyobb eséllyel tékozlódhat el a lényeg: a megalkotás és befogadás (ami még az alkotás *szerves* része, mint annak befejezése!) értelme. Mindaz, ami miatt és amiért írunk, mindaz, ami miatt és amiért olvasunk. Gyakran érzem azonban, mintha sokasodnának az írás- és olvasástudók (a farizeusok), és kevesebbednének a valóságból és igazságból egyaránt alkotók-befogadók. Mintha a belterjes körben egyre többen lennének a kiválasztódottak, és egyre kevesebben a meghívottak. Néha mintha nem is lennének meghívottak — csak kiválasztottak, akiket kiválasztódottak szemeltek ki az írástudók okosságával. Azzal az okossággal, amely nem számol mérlegelésre érdemes alkotás gyanánt a vékony könyvvel, amelynek címe: *Anyám címére.*

A könyv — a levelek — megírásának apropója merőben személyes tény: Kassák ötvenéves. Kerek szám, az élettel (halállal) való szembesülésre okkal késztető életkor. És reneszánsz-szám, az összefoglaló újjászületés száma, ami nem megkoronázza csupán a fatörzset, de virágok bimbóit is kinyitja a levelek között. A fatörzsön vaskos kéreg, hegesült sebhelyek, a lomb közt tört, száraz ágak. Mégis virág lobban a terebélyes lombban. A gyökerek egyre mélyebben, egyre szerteágazóbban az élet múltjában. „... ez a kosár én magam vagyok, tele a múlt emlékeivel, a jelen pillanataival és a jövő álomképeivel" — írja, mert tudja, hogy „soha semmi sem múlik el egészen". Kassák azonban azt is tudja (ösztönösen?), hogy a megélt ötven esztendő — kivált az *Egy ember élete* megjelent kötetei *után* — erőszakolt ok és ürügy *önmagában* számvetésre. Mint ahogyan erőszakolt teljesség minden tény önmagában. Az igazi teljességhez viszonyítási pont szükséges, hogy a „végtelen út", amelyen Kassák születése pillanatában elindult, „önmagába visszatérő"[1] is lehessen. A pontos évszámhoz kell hát az időtlenség — amelynek megtestesülése az anya, az anyaság. És általa társul a gondolathoz az ösztön, a kételyhez a remény, a szikár megállapításhoz az érzés. A közelhez a távolság. Úgy írói levelek ezek, hogy a legszemélyesebb és legbensőségesebb beszélgetések egymástól térben és időben elszakadt anya és fia között. De hogy ne lehessen túlságosan egyszerűsített ez a viszony, az igazi egyszerűséghez szükséges a magától értetődő jelképiség, a viszont-irányulás. A távolsághoz a közel, a reményhez a kétely, az érzéshez a szikár megállapítás, az ösztönhöz a gondolat. Az időtlenséghez a pontos évszám. A magától értetődő jelképiség már a címben megtalálható: Anyám *címére.* Nem *Anyámnak*, nem *Levelek anyámnak.* A cím ugyanis — a legtermészetesebb említéssel — Moszkva. 1937-ben, szinte napra húsz évvel a forradalom után, Horthy Magyarországáról keltezve, ahol „az uccák zászlódíszben valami ekzotikus herceg érkezését ünneplik", a II. világháborúra készülő Európából, ahol „Spanyolországban gyilkolják egymást az emberek", ahol „ma az abesszínekről és olaszokról van szó, de holnap már bizonyosan rólad vagy rólam, vagy egyszerre mindkettőnkről. Hiszen a németek már támadásra készülnek és a franciák is, hogy védekezniök ne kelljen, ők is támadásra készülnek és az angolok segítségével az egyiptomiak is, és ők is és mi is az egész világ ellen. Nem lehet kétséges, hogy emberi hullák felett üvöltenek a betűk." A címzett tehát az anya, a mutter, a mutterka — a cím pedig Moszkva, valahol a Vörös tér mellett. A jelzés nem több és nem kevesebb, mivel amiről a levelekben szó esik, nem elvágyódás vagy rejtjeles üzenet — hanem szemlélődő töprengés az adott világban a *világ felett* az egy ember és az ember életéről, kisszerű emlékekről és elemi vágyakról. Arról, hogy Tóbiás galambot, akivel „majdnem egy tálból eszünk s majdnem egy ágyban alszunk", „lelkesebb lénynek" érezte sokszor Kassák, „mint a legtöbb embert". Arról, hogy „az eső még mindig hull, Mutterkám, már több, mint egy hónapja szakadatlanul". Arról hogy egy írótárs temetése után a „tériszony és a mélységiszony játszott velem". „Bárha mennél kevesebbet gondolnék rá, hiszen a halált még mindenki kibírta. Inkább itt az életben, az ismert való világban vannak a mi nagy, kibírhatatlan bajaink." Arról, hogy „milyen boldog érzés, hogy én ama kevesek közé tartozom, akik örökös készenlétben élnek a művészet befogadására", pedig „művészet, mondom, Mutterkám, de hát mikor is találkozik össze az ember a művészettel ebben a szeméttel elkevert világban és millió bajok között vergődő életben"? Arról, hogy „elindultam valahonnan valamit megkeresni, de hogy mit és miért, azt éppen úgy nem tudnám megmondani, ahogyan arra a kérdésre nem tudok feleletet adni, hogy vasmunkásból hogyan lettem költővé". Arról, hogy „nem akarok eltelni magammal, nem akarok dogmákba vakulni és formulákat szajkózni. Nem leélni, hanem megélni kívánom az életemet, s ezért van az, hogy néha verset írok a szerelemről, máskor kiáltványt szerkesztek az emberi jogok védelmében, máskor meg órákon át el tudok játszani egy buta kis kutyával, vagy egy még butább és még kisebb madárral." Arról, hogy „amit írtam, azt a művészetről és művészetért írtam, vagy még pontosabban az emberről és az emberért, aki nemcsak társának gyilkosa, hanem a művészet teremtője is, s amint mondottam már: a tökéletesen megalkotott mű ébren tartja hitünket az emberiség tökéletesedésében". Arról, hogy „a fáradt ember, Mutterkám, a valóságnál is súlyosabbnak érzi terheit és meredek hepehupának látja az utat, amelyen bandukol". Arról, hogy „rábukkanok az összefüggésekre, s már nem a titokzatos izgat, hanem a magától értetődő valóságot élvezem". Arról, hogy „az optikai beszéd társadalmi jelentőségéről mennyit vitatkoztunk tíztizenöt év előtti írók és festők Bécsben, Prágában, Berlinben és Párizsban". Arról, hogy „mint az alattomos talajvíz, úgy szivárog szét bennük a múlt, s mint áttörhetetlen sziklafal áll előttük a jövő. Látom, hogy alig bírják a múltjukat és alig mernek a jövőjük felé pillantani". Arról, hogy „összekeve-

Az új kiadás

Az eredeti kiadás címlapja

A KONYHA

HORVÁT ÉVA (MTI) FELVÉTELEI

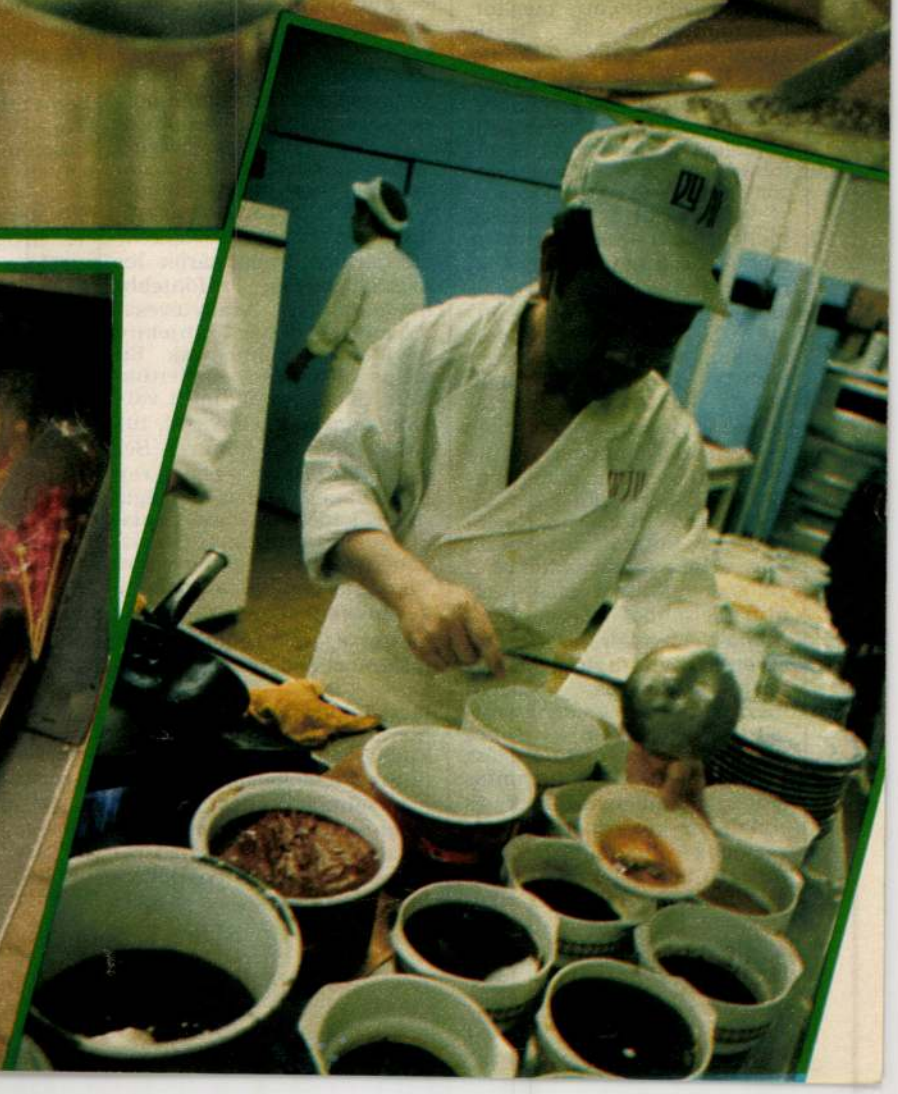

KARINTHY FERENC

Perújrafelvétel

ABSZURD DOKUMENTUM HÁROM RÉSZBEN 5.

Tárgyalóterem

ELNÖK *(csönget)* Csendet kérek! A védőügyvéd urat illeti a szó.

VÉDŐ *(feláll)* Tisztelt Népbírósági Különtanács! Rajk László védelmében állok itt, a magyar történelem egyik legnagyobb bűnperében.
A vádlott vétkei nem hétköznapiak. Miért lenne hát a védekezés olyan, mint a szokványos ügyekben? Viselkedését, megjelenését e főtárgyalás során is végig megőrizte, tehát a bűncselekmények töredelmes beismerése és órákon át tartó előadása közben — nehéz a helyes kifejezést megtalálnom —, furcsa volna lépten-nyomon mentő körülményekre és megbánásra hivatkozni. A védelem azonban nem laikus, s így az egész vallomásban állandóan és a legcsekélyebb hangváltozásban is meghallotta, hogy a terhelt védekezik, sőt, teljes erejével védekezik, mert amikor csak alkalma nyílt, rámutatott azon figyelembe veendő kényszerítő körülményekre, amelyek tetteit determinálták.
Valamennyien tudunk a horthysta rendőrség kegyetlen vallatási módszereiről, s noha megbecsülésünket azoknak vagy azok emlékének tartjuk fenn, akik a legbrutálisabb kínzások közepette is hívek maradtak elveikhez és sose hajlandók úgy biztosítani maguknak menekülést, hogy másokra a legkisebb kárt vagy szenvedést hárítsák, a védelem, vegyes érzelmekkel bár, tudomásul veszi, voltak olyanok, akik a gyötréseknek nem képesek ellenállni, avagy ezektől már előre annyira féltek, hogy végre is eladták becsületüket.
Rajk László aláírt egy nyilatkozatot, s ettől kezdve, akár Goethe Faust doktora, ő se bírt többé az ördögtől szabadulni. Amikor újra és újra, hosszú éveken, évtizedeken át evvel zsarolták, e szavakkal magyarázza helyzetét: „Természetesen vállaltam, nem is tehettem mást." És így tovább, az első láncszembe a következő, a harmadik, negyedik, ötödik és így tovább.
A védelemnek rá kell mutatnia, hogy a Btk. 72. szakasza szerint a lelki kényszer, ha az illető testi épségét, életét fenyegeti, a beszámíthatóságot csökkentő vagy éppenséggel kizáró ok. Rajk László akaratát is érzékenyen befolyásolhatták efféle ráhatások, amennyiben legyőzték a bűncselekmény elkövetésétől visszahúzó ellenmotívumokat.
A vádirat az 1945. évi VII. törvénycikken alapuló 81/1945. rendelet 13. szakasza 4. pontjába ütköző háborús bűntettben vétkesnek találja a terheltet, amit avval követett volna el, ha magyar állampolgár létére a német hadsereg vagy biztonsági szervek, SS, Gestapo stb. kötelékébe lép. Nyilván amiatt, mert, ahogy hallottuk, a francia internálótáborban 1941-ben a náci toborzó bizottság Gestapó-őrnagya őt saját kívánságára Németországba vitte munkára, s onnan később hazasegítette. Rajk e tényt elismeri ugyan, ám ezen túlmenően nem tett további vallomást és a főtárgyaláson se merült föl anyag arról, hogy az SS vagy hasonló alakulat szolgálatában állott. Ennél fogva az idézett rendeletben meghatározott bűntettet nem valósította meg.
El kell mondanom, én Rajk Lászlót csak másodrendű vádlottnak tekintem ebben a pörben — elsőrendű vádlottak az imperialisták, s ő csupán eszköz a kezükben, aki tán ember maradt volna, ha nincsenek erők, melyek ismét azt akarják, hogy patakokban folyjék a vér Európában és mindenütt a világon, ahol a haladás a szocializmusért, humanizmusért, az igazságért küzd. Roppant vétkekkel áll a bíróság előtt Rajk László. Idegen hatalmak ügynökeivel együttműködve, a demokratikus államrendet akarta megdönteni. A végső lépések megtételétől azonban visszarettent. Mielőtt még bármi történt volna, az összeesküvés lelepleződött. Tudom, ez a vádlott alanyi bűnösségén mit se változtat, de megtorpanása és a teljes eredménytelenség mégis kisebbíti a cselekmény tárgyi súlyát. Rajk László töredelmes vallomása nagyban hozzájárult a tények fölfedéséhez, s ahhoz, hogy tisztán láthassuk, kik törnek függetlenségünkre és szabadságunkra. Mindezek figyelembevételével irgalmas ítéletet kérek. *(Leül.)*

Külső lárma, a hallgatóság moraja.

ELNÖK *(csönget)* Csendet kérek! A vádlottat illeti az utolsó szó.

VÁDLOTT *(feláll)* Tanácselnök úr, tisztelt Népbíróság! A nyomozás folyamán és e tárgyaláson részletekben és a lényeget illetően mindent elmondottam. Ehhez semmi hozzátennivalóm nincs. Szükségét érzem azonban, hogy a közben fölmerült kérdésekhez és szempontokhoz, ha csak futólag, egy-két megjegyzést fűzzek.
Mielőtt a bíróság az ítéletet kimondaná, a félreértések elkerülése végett hangsúlyozom, hogy amit valaha is elkövettem, elsősorban saját elhatározásomból, szabad mérlegelés alapján tettem. A különböző mellékes és kényszerítő körülmények, amikre itt utaltam, csupán másod- vagy egészen sokadrangú szerepet játszottak. E vonatkozásban kétségkívül fennáll azonban, hogy bizonyos mértékben Tito eszköze is lettem. Azé a Titóé, aki Hitler nyomdokába lépett, s a Balkánon és Kelet-Európában az ő politikáját folytatja, s a háta mögött, mint irányító gazdák, az amerikai imperialisták állnak.
Befejezésül: az ügyész úr legtöbb megállapításával egyetértek. És itt természetesen nem az amúgy se fontos részletekre, hanem a lényegre gondolok. Éppen ezért már eleve kijelentem, hogy akármi legyen is a Népbíróság ítélete, azt igazságosnak tartom.

Sötét.
Majd újra kivilágosodik. Ugyanott, ugyanazok.

ELNÖK Kihirdetem a Népbíróság Különtanácsának ítéletét. *(Mindenki föláll.)* A Magyar Népköztársaság nevében! A nyilvános főtárgyalás alapján a Népbíróság bűnösnek mondja ki Rajk (anyakönyvi kivonata szerint Rájk) László, 40 éves, székelyudvarhelyi születésű, budapesti lakos, magyar állampolgár, tanár, volt külügyminiszter, nős, állítása szerint vagyontalan vádlottat, aki 1949. május 30. óta előzetes letartóztatásban van, egyrendbeli folytatólagosan elkövetett népellenes bűntettben. A bíróság ezért összbüntetésül kötél általi halálra ítéli. Mellékbüntetésként politikai jogai gyakorlásának tízévi felfüggesztésére, ugyanilyen tartamú hivatalvesztésre, valamint feltalálható vagyonának teljes elkobzására. Az eljárás eddig fölmerült költségeit az államkincstárnak megtéríteni köteles. *(A Vádlotthoz.)* Kíván fellebbezni?

VÁDLOTT Nem kívánok.

ELNÖK Akkor befejeztük. Elvezethetik.

A Vádlottat a fegyőrök megbilincselik. Kurtán biccent az Elnök felé, majd elvezetik. A bírói emelvény is, s az egész helyiség kiürül.

Megint a fiatal leány az újsággal. Másik kezében kicsiny, piros szegfűcsokor.

LÁNY Szabad Nép. A Magyar Dolgozók Pártjának központi lapja. Szombat, 1956. október 6.
1949-ben következett be a meggyőződéses, hű kommunista szörnyű tragédiája: Rajk László elvtársat koholt vádak alapján kivégezték. A magyar nép, a párt és a kormány ma, hét év múltán adja meg a végtisztességet a munkásmozgalom, népünk nagyszerű harcosának. Hősi életére és tragikus halálára emlékezik e napon az ország. *(A virágot a Vádlott üresen maradt székére teszi.)*

Sötét vászonfüggöny ereszkedik le. Előtte a két fegyőr vezeti el a megbilincselt Vádlottat. Fekete kendővel bekötik a szemét és lassan továbbvezetik.

VÁDLOTT Becsaptak! Egy szó sem igaz az egészből! Éljen a párt!
Sötét.

VÉGE

KASSÁK LAJOS Új Tükör, XXIV. évf. 23. sz. 1987

redik előttem a világ, s mintha feldaraboltan élném az életemet". Arról, hogy a pincér „öreg, kiszolgált varjú, bicegve siet végig a termen, már hozza is az esti lapokat, és a fejem felett felkattint egy villanyégőt". Arról, hogy „el akarom lökni magamtól az újságokat, de nem tudom, hiszen nem ilyen külső kötelékekkel vagyunk mi egymáshoz kötve; sötét, legyőzhetetlen összefüggések gabalyítottak bennünket össze. Ők írják ezeket a lapokat és én elolvasom, kétségtelen, hogy egyforma bűnösök vagyunk mindabban, ami velünk és körülöttünk történik." Arról, hogy „szép tavaszi este van, Mutterkám — jólesik élni és a szomszédomat felbátorítani, hogy akarjon ő is élni. Akarjon és merjen." Arról, hogy „hallgatni és szemlélődni, feloldódni és azonosulni". És még számtalan apróságról. Arról, hogy a mutter „már ott állt a vonat lépcsőjén és még mindig nem tudta magában elhatározni, hogy megcsókoljon és én sem csókoltam meg". Arról, hogy „kisgyerek koromban, ott lent, az árok fenekén... csak féltem és szorosan odalapultam a Maga testéhez, hogy meg ne vegyen az Isten hidege... A hatalmas rézüstben forrt a víz, s Maga már ott állt nekigyűrkőzötten, fején hátratolt kendővel a teknő mellett... semmi... csodálatos nem történt velünk sem otthon, sem az uraságok mosókonyháiban... nemcsak megszült engem, hanem fel is táplált, el is indított és vigyázott rám, hogy halálosan meg ne üssem magam... Maholnap éppen olyan öreg leszek, mint az Anyám... Egyre közelebb kerülünk egymáshoz... Néha már úgy szólítom meg, mintha nem is a fia lennék, hanem Maga lenne az én lányom... legyen elővigyázatos abban a komiszul hideg világban, húzzon fel jó meleg csizmákat, takaródzon be alaposan, lehetőleg ne emelgessen nehéz dolgokat, este feküdjön le korán, s reggel ne kávét, hanem tiszta teát igyon éhgyomorra és ne álljon oda hiábavalóan kötekedni a lányaival és vejeivel; inkább az unokáival tartson... Ha most itt lenne, nincs kizárva, hogy reggelenként megfürdetném..., s a száraz, ősz haját gondosan befonnám és koszorúba tűzném... Lehet, hogy meg sem tudnám fürészteni, a haját sem tudnám befonni, ha igazán szükség lenne ezekre a csekélységekre..." És mindezeken túl Kassák hosszan idézi Victor Hugo *ars poeticá*ját, ír Bachról egy zeneakadémiai János-passió kapcsán, Unamunóról, aki Jean Cassou szerint „egy bolond társaságában élte le egész életét. A bolond neve Don Quijote." És ír Mihail Arcübasevről, Leonid Andrejevről, akik, bár a forradalom előkészítői" voltak, árulónak minősíttettek, és „mint számkivetettek haltak meg, elrémülve az új haza képétől, melynek megszületésén évtizedekig önfeláldozással munkálkodtak". És ír Istratiról, Gide-ről, Silonéról, akiket „bélpoklos eretnek"-nek, „áruló"-nak, „szenilis bohémnak, megrögzött, kártékony individualistának" bélyegeznek azok, akik azelőtt baloldaliságuk miatt ünnepelték őket — mert szót emeltek a „tapasztalt visszásságok ellen", „Zinovjev és társai kivégeztetése ellen". És hosszan, megrendülten ír Dosztojevszkijről börtönlevelei kapcsán: „Bárha, mint embereknek, időben és térben semmi közünk egymáshoz — mégis a szürke, igénytelen sorokban, mint egy szimultán tükörben, magamat láttam meg és az egész világot." S mi mindenről ír még az aggok házabeli látogatástól a horgászásig, verseket, verstöredékeket csempészve — mint mazsolát kenyértésztába — a levelekbe, ajándékként a mutternak. Közben nem átkozódik, nem vádol. Nincs illúziója — megélt világháborút, forradalmat, ellenforradalmat, látott világot — de *az* nem az a világ volt. Tudja, „az általános ostobaság pedig a költők és művészek zsenijét dicséri" —, mert semmit sem ér a fegyverrel szemben a költemény. És mégis: „Halleluja a tavasznak, Mutterkám. Halleluja, hogy vagyunk és élünk derűvel a tekintetünkben és bizalommal a szívünkben."

És a levelek sorjáznak — szám szerint tizennyolc. Néha aggodalmaskodó válasz is érkezik, de Kassák nem fogy ki vívódó tűnődései közepette soha a biztatásból: „Csak a csillagok világítanak fölöttem, Mutterkám, s nem látok mást, csak a közeledő éjszaka lombjait, a fák döglött árnyékkígyóit a földön, és ott fent a pasztellzöld égen a még halványzöldebb holdsarlót. És a csöndben Magára gondolok, Mutterkám, szeretném, ha most itt sétálna mellettem, átfognám a karját és segíteném a lépteiben. De gondolom, szegény, agyondolgozott öregasszony, Maga már alszik ilyenkor, jó éjszakát. Álmodjon valami szépet felőlünk, költők és koldusok felől, akik állandóan tartunk valahová és sehová sem érkezünk meg, akik nyughatatlanul keresünk valamit és soha semmit sem találunk." És a KÍSÉRŐ SOROK-kal véget ér a könyv. Kassák kilép szerepéből, a levélíróéből, hogy *helyén* maradjon költőként, íróként, művészként, emberként: „Ezt a könyvet Anyámnak írtam, a jó kis öregasszonynak, aki az iskolaigazgatók értelmében sem írni, sem olvasni nem tud, aki szívből vágyakozik a boldogság után, de sokfelé bolyongásai közben tájékára sem jutott a boldogság forrásának — és önmagamnak írtam, hogy ötvenéves koromban, mintegy szemtől szembe kerüljek legrejtettebb érzéseimmel és legmesszebbre kalandozó gondolataimmal. Kényszerűségből írtam és mégis gyönyörűséggel, s egyelőre úgy érzem, sikerült benne összeszednem legkifejezőbb szavaimat és legtisztábban fogalmazott mondataimat... nyugodtan állok olvasóim ítélőszéke elé, hiszen kimerítettem magamból mindazt, amit egy író szívéből és agyából elajándékozni érdemes. Mert... már a megfogalmazás első pillanatában ajándékul szántam mindazoknak, akik lélekben hozzánk hasonlóak, hajlamosak a jóra, és helyt mernek állni tévedéseikért. Ajándékul szántam, de végül is, legyen inkább szolgálattétel, mert aki szolgálatot fogad el, az viszontszolgálatra köteles." Dátum és monogram. Hát kiderül: mi vagyunk a szolgaságban élő és tisztességgel dolgozó mutter és mi vagyunk a vasmunkásból lett költő. És mi vagyunk a címzettek. Miénk az ajándék, a szolgálattétel. S ha elfogadjuk — kötelesek vagyunk viszontszolgálatra. Mit kezdesz, olvasó (hétköznapi vagy így-úgy fölkent hivatalos) kezedben ezzel az ajándékkal, ezzel a szolgálattétellel? „Szimultán tükör"-e neked is, amelyben meglátod magadat „és az egész világot"? Tudsz-e, akarsz-e méltón e szándékokhoz az életeddel válaszolni?

Írva vagyon: megvan a sorsuk a könyveknek. Ötven évvel az ötven év után ismét megjelent az *Anyám címére*, a Magvető gondozásában.

Kassák Lajos híres kalapjában

SÁFÁR TIBOR REPRODUKCIÓI

BALLA D. KÁROLY

(Ungvár)

HALÁLAIM

a szerelem dühöngő erdőtüze után
fel sem tűnik ez a kicsi máglya
csak valami pírt érzek bőrömön

az atomrobbanások katarzisa után
fel sem tűnik ez a hangtompítós pisztoly
csak valami ólmot érzek szívemben

a múltat elmosó özönvíz után
fel sem tűnik ez a kicsi folyócska
csak valami köznapi fulladás a mai

TAKÁCS JUDIT

KIFORDULT ÉNEKEKRE GONDOLOK

Kifordult énekekre gondolok,
rácsos hónapokra,
csontos babákra,
mindig magamra.
Kibukkan rajtam veres szakállad,
semmi,
és egyre több bajom van,
hajunk elszáll a kép szélei felé,
felakasztanak.

Kifordult hónapokra gondolok,
rostélyos babákra,
csontos énekekre,
mindig magamra.
Kibukkan rajtam veres hajad,
semmi,
és egyre több majom van,
bajunk elszáll a kép szélei felé,
felakasztanak.

Gondoló világ,
magad elé ejted
önmagad.

BIRTALAN BALÁZS

MIRE GONDOLT

a jászol
Jordán vize
lecsillapított tenger
kenyér bor
ezüstpénz
a hang
íme az ember

felelj
ki holtat támaszt
kárpitot repeszt
mire gondolhatott
a középső kereszt

hasadjon, zörrenjen, vagy mondhatnánk más, a lényeget itt oly jól célzó periférikus-közelítő érzékfogalomszót. Lássuk, befejezésül, épp a kötet következő verséből — *Egy napló emléke* — az alábbi hét sort; „Juin!" — ő a vers megszólítottja egyelőre —, „Mégis kifecsegtük: kinek / mi köze hozzá: laza-e még a hurok, / és olyan nagy mámor: *végül is* / köpni rá, veszünk-e vagy nem / veszünk; meg azt (!), hogy / kiábrándulva sem kételkedünk." Az elemek heves ellentmondása, vagy önellentmondása, a váratlanság látszólag-oknélkül tényezője, a felkiáltójel a zárójelben, a hagyományosabb követhetőség búvójárása, aztán kitárulása, az erőteljes állítás kivédettsége — vagyis hogy ez a „kiábrándulva sem..." nem hat manifesztumnak... elemek, semmi kétség, egy kiragadott részletei. De ugyan mi lenne, ami alkalmasabban mutat*hat* rá eleve önmaga anyaghitelességére, mint az anyag hitelességszempont-kidolgozottságának példái, sorjázva, összefüggve szervesen, akár hat sor erejéig is „csupán"? Keszthelyi Rezső versanyaga a „materiális ima" általában még / már inneni / túli helyzetének konkrét *környezetéről* szól; nem is „szól"; azon van, abban, azon át.

CSAPLÁR FERENC

A Kassák-kutatások néhány kérdéséről

Kassák Lajos életműve — különösen költői életműve — még ma sem áll teljes egészében és megbízható szövegpontossággal előttünk. Mikor a magyar avantgárd vezére 1922-ben a *2x2* című folyóiratban briliáns, a vers belső lüktetését egyértelműen jelző tipográfiával közreadta *A ló meghal a madarak kirepülnek* című eposzát, aligha gondolta, hogy remekművének még 65 esztendő múlva is ez az első publikálás lesz egyetlen hiteles szövegközlése. Azt még kevésbé sejthette, hogy születésének centenáriumán összes verseinek közkézen forgó kétkötetes kiadása iskolapéldája lehetne a szöveghibákat terjesztő, az „összes versek" megfogalmazást indokolatlanul és így félrevezetőn használó kiadványnak.

Kassák maga sem könnyítette meg a sajtó alá rendezésre vállalkozók dolgát. A *2x2*-ben közölt eposzát 1926-ban a *Tisztaság könyvé*ben újra hozta, ez alkalommal azonban tipográfusként nem fordított kellő gondot arra, hogy a verssorok határait egyértelműen jelezze. Az oldaltükör szélességénél hosszabb verssorok két sorként jelennek meg az olvasó előtt, aki — útbaigazító tipográfiai jelzés híján — maga döntheti el, egy költői sornak érzi, értelmezi-e, vagy kettőnek az oldaltükör teljes szélességéig terjedő sort és az utána következő rövidebbet. A művet a hosszabb sorokat illetően újratördelt szöveggel közli az 1945-ben és 1947-ben megjelent gyűjteményes kötet is. 1967-

---

Csaplár Ferenc és Bárdos László írása előadásként hangzott el az ELTE 20. századi magyar irodalomtörténeti tanszékének rendezésében tartott Kassák-ülésszakon.

töltheti be, részei, önszerepűekké válnak, „fehér elrontottságban", s felmentés mégsem érkezik, azaz a Pilinszky-féle kései kegyelem állapota észlelhető csak; a megadás sem fogadtatik el. Másrészt: a már jelzett „táj", talán, megéri, hogy ez így történjék; a személy szempontjából az ellenjáték: az egyelőre lehetetlen Tovább.

15. „ÉS OLYAN AKÁRMILYEN... EGYEK..."

Egyek, igaz, de „mind-egyek", mindegyek. Miféle helyzetbe futott bele mind az eddigi nem-egy, a tagoltság, melyben latolgatásra volt mód, mellőzésre vagy kezdeményezésre? A tagoltságról, mondtuk már ott a Pilinszky-alapkép, az időről, mely tagolatlan kosáremberként ül szótalan, s a vágynak ziháló törzse van csupán. Ebbe az állapotba zuhantat bennünket „olykor", vagy „aztán", s ha ezt így mondhatni, mégsem végleg, a múlás megfoghatatlan közege. Ne is legyen mód megfogni, ne legyen mód benne járni. Mi „történt"? A vers utolsó előtti szakasza szól erről így: „Aztán — mittudomén-/ milyen ökölle l — leütött / az orvos; elálmosított. / Kialvatlanul hamuztam a / mentőautó köpőcsészéjébe. / És olyan akármilyen volt Badacsony, / Csobánc, Sümeg. Mind-egyek, utak, / növényzet, állatok, / kertek, kémények füstje; / a sebesség, a percenkénti URH- / közlések rólam: a leszarás / aggodalmaskodása, pedig / fel sem rémlett bennem: / szöknék Alpokká, Adriává..." És így tovább: „Hongkonggá, Las-Vegas-szá, és / futnék Rómába templomnak, / Afrikába sivatagnak." A folyamat-törvényszerűség nem véletlenszerű képsorai: akár több képsorlehetőségből összemetszve, akár egyetlen sorozat, kihagyásokkal; mindegy, a vers egy-szerkezetűségét megcsinálják az olyan szópárosítások, mint a „leszarás aggodalmaskodása", a „kialvatlanul" váratlansága; a korábbi elemek fokozásának is tekinthető, azoknál erősebb, hevesebb „mittudomén- / milyen"; a sorolás — „utak, / növényzet" stb. A folyamat vége: a hitt kétféle állapot egyszerisége átalakul csak-egyfélévé, odavetetten, kétesen, ily kétes-bizonyosság „menetjegyével", jegyében. S az irány: az utolsó három sor mutat valamit belőle. Alpokká, Adriává stb., át-alakulni; de hol van *akkor:* alakunk, épp?! A három sor: „De sohasem haza, / sohasem haza, / sohase sehova." Majdnem annyi csak, ami két fog között kifér, szűrődve, vagy a „mentőautó" zötyörgéseinek ritmusára. Megmentés? Át-folyamatosítás? A vers-történés szempontjából kérdezzük csak mindezt; az árnyalatok drasztikummá váltak.

16. ÁTMENETISÉG

Nem az átmenetek árnyalatossága adja tehát az átmenetiséget, hanem az ily folyamatosságra, „sorra" jövő — *kerülő!* — nyerseség, a történéseké, vagy a verstörténésé magáé. Itt nem a tartalom drasztikuma számít, persze, s akármi „végletes" forma sem *okvetlenül* jelentőségnövelő; jóllehet mindkettő üdvre lehet. A félhosszú, vagy kis-hosszú vers, nevezzük így, Keszthelyi Rezsőnél, bár csak egyetlen példán tekinthettük „végig" sajátosságait, költészetünkben *jelentőséggel* „jelent" merőben egyszeri változatot. Eszközeit nem személyiségkifejezésre használja, a szintaxis bizonyos zártsága ellenére sem, hanem személyeket mozgat szituáltan, hogy ezekből — helyzet és szereplő összecsapásából is akár, vagy „együttdolgozásából" — állapotkép derengjen át,

ben ünnepi alkalomra készült, ám a nem eléggé szakszerű tipografizálás miatt a versszöveg pontosságát illetően problematikus közléssé vált az eposz Helikon Kiadó gondozta első önálló kiadása. Hogy a nyomtatott hibák, még ha nyilvánvalóak is, mily szívósan élnek tovább, arra jó példa lehet az 1947-ben megjelent *60 év* című válogatott verseskötet, az 1967-es Helikon-kiadvány, az 1970-ben a Magvetőnél megjelent kétkötetes összes vers, az ugyanitt 1973-ban megjelent válogatott versek, a Kozmosz Könyvek sorozatban 1977-ben kiadott válogatott versek és a Szépirodalmi-kiadónál 1983-ban napvilágot látott Kassák válogatott művei egy-egy pontjának összehasonlítása. Az eposz egyik sorát — „9 féle tojást találtam a madárfészkekben" — a gépírónő vagy a nyomda ördöge 1947-ben másodszor is becsempészte a mű szövegébe, kiszorítva egy másik sort, mely így hangzik: „Uram isten, hát mégis!" Az eredmény: értelmetlenség, zűrzavar az elbeszélés, az emlékfölidézés folyamatosságában. Ugyanezt a szöveghibát megtalálhatjuk valamennyi 1947 utáni szövegközlésben. A Szépirodalmi még frissnek mondható kiadványában egyébként már a 19. sorban föllelhető az első önkényes, szövegrontó soráttördelés, a 29.-ben a második. A 19.-ben egy sorba kellett volna írni a következő szövegrészt: „Valamikor azt hitte az öreg 21 éves koromban káplán leszek az érsekújvári plébánián." A 29.-ben viszont tévesen egy költői sorként szerepel, ami valójában két költői sor, mégpedig az alábbi tagolásban: „egy részeg ember krokodilkönnyeket sírt az „Arany Oroszlán" szálló falának dőlten / éreztem mindennek vége." És így tovább.

Hasonló a helyzet és a szöveggondozás színvonala a Magvető és a Szépirodalmi reprezentatív kiadványában a számozott költeményeket illetően is. Az a törvényszerűség figyelhető meg, mint *A ló meghal* szövegének valamennyi 1922 utáni közlésében: minél szélesebb a kiadvány, annál megbízhatóbb a szöveg, már ami a sorok tördelésének pontosságát, hitelességét, áttekinthetőségét illeti. Az igazsághoz tartozik, hogy a Kassák életében megjelent, általa gondozott sőt tipografizált valamennyi korabeli közlést gondosan áttanulmányozva, összehasonlítva is találunk mintegy tucatnyit e költemények között — az 1920-as évek elejéről valókat —, melyek esetében nem állapítható meg teljes határozottsággal a költő szándéka a versszöveg sorokra tagolását illetően. A gépírónő és a nyomdász által elkövetett, a sajtó alá rendező által jóváhagyott hibákat e versek kapcsán is idézhetünk. Nézzünk egy derűsebbet! A 37-es jelzésű költemény első két sora a Ma 1923. május 1-én megjelent számában a következőképp hangzik:

Asszonyok puha kontyában égnek napjaink
ők gazdagon élnek vattával bélelt falaik között simaságot tüzet és jó szagot
rejtegetnek ruhájuk alatt.

A Magvető Kassák összesében ezek az asszonyok a „jó szag" helyett már „jóságot" rejtegetnek ruhájuk alatt. A kettő közötti átmenet az 1923-ban Bécsben megjelent *Kassák új versei* című kötetben található: a Mában szereplő „jó szag"-ból itt már — nyilván sajtóhiba következtében — „jószág" lett, ebből jött létre aztán fél évszázaddal később a „jóság".

Nem jártak sokkal jobban a kétkötetes összes versekben a lehiggadtabb, kevésbé avantgárdista jellegű költői alkotások sem. Néhai Kassák Lajosné saját kezűleg írta be e kiadás általa használt példányának második kö-

tetébe: „Ebben a kötetben 247 sajtóhiba van." Pedig ő még nem is vette észre valamennyit. A kései verseket illetően egyébként a Kassák életében megjelent kötetbeli közlést sem tekinthetjük minden esetben abszolút megbízhatónak. *A tölgyfa leveleiben* a *Zene* című költemény egyik sora a következőképp hangzik: „Minden hang már emelkedik és szétterjed." Alighanem az eredeti kéziratban szereplő sor a hiteles: „Minden zeng már emelkedik és szétterjed." Szintén e kötet versanyagáról szólva az eredeti kézirat alapján a *Rekviem egy asszonyért* befejező részének közölhető néhány sorral teljesebb változata is.

A Kassák-kutatás másik feladata a költői életmű feltárását illetően a teljességre törekvés. Újabb kötetet lehetne összeállítani a napilapok, folyóiratok hasábjain lappangó, elfeledett versekből. Rögtön az elején kezdve az Újpest 1908-as és a Független Magyarország 1909-es és 1910-es évfolyamában összesen mintegy kéttucatnyi ilyen verset találhatunk. A Ma és a Dokumentum gondos áttanulmányozása során az is kiderül, hogy számozott költemény több volt a köztudatban élő száznál. Ez utóbbi versek számát egyébként a Bécsi Magyar Újság hasábjairól is gyarapíthatjuk. A Népszavában és a Munkában jelentek meg először és mindmáig utoljára Kassák 1928 után írott szavalókórus-versei. A nemrég elkészült *Kassák a Népszavában 1924-től 1948-ig* című bibliográfiából tudjuk, hogy a szociáldemokrata párt napilapjában szintén több elfeledett költemény vár újra megjelentetésre. E közeljövőben nyilvánosságra kerülő bibliográfia egyébként jó példa lehet arra nézve, milyen hasznos befektetés lenne és a további kutatások szempontjából mennyire elodázhatatlan, megkerülhetetlen feladat a teljes Kassák-bibliográfia elkészítése. Már a Népszava-bibliográfia adatai alapján a korábbinál jóval gazdagabb, árnyaltabb kép rajzolható Kassák publicisztikai tevékenységéről, a hazai és nemzetközi munkásmozgalom különböző eseményeivel, a népi írók tevékenységével, az Ady- és József Attila-életművel kapcsolatos álláspontjáról, a szociáldemokrata párthoz való viszonyáról.

Sok a tennivaló az életrajzi kutatások terén is. Hazai és külföldi kiállítási katalógusokban, szakkönyvekben alig találhatunk olyan Kassák-életrajzot, melyben 10—15 tétel közül legalább kettő ne volna pontatlan. Még olyan könnyen ellenőrizhető adatok is rendre hibásan szerepelnek, mint például *A ló meghal* keletkezésének, a *Dokumentum* megindításának vagy a *Munka* betiltásának időpontja. Kritikával kell fölhasználnunk Kassák több életrajzi vonatkozású közlését. Az ő életében sajtó alá rendezett két kiadványból, az 1947-esből és az 1967-esből származik *A ló meghal* keletkezésének téves időpontja, az 1924. *Az önarckép háttérrel* című tanulmányban a következőket olvashatjuk: „1921-ben rendeztem meg első kiállításomat a bécsi Würthle galériában. [...] 1922-ben a berlini Der Sturm galéria állította ki új anyagomat." A helyes időpont: 1924 február és 1924 május. Nehéz lenne megszámolni, hány szakkönyvbe és szakcikkbe öröklődött át Kassák e két téves közlése. Arról viszont sehol nem tesz említést a magyar avantgárd vezére — de az eddigi szakirodalom sem —, hogy 1927-ben tucatnyi művel szerepelt a Mannheimben rendezett nemzetközi könyv- és reklámművészeti kiállításon, vagy hogy 1930-ban fotómontázsokat mutatott be az egyik budapesti munkásfotó-tárlaton s könyvborítókat az 1931-es párizsi könyvművészeti világkiállításon. Azt pedig talán ő maga sem tudta, hogy 1939-ben Párizsban a Charpentier galéria *Új realitás* című kiállítássorozatának július 17-én megnyílt utolsó tárlatán az ő művei is szerepeltek Crotti, Picabia, Léger, Laurens, Janco, Rossine és Survage műveinek társaságában.

Rengeteg értékes információt és főleg pontos adatot tartalmaz a most már teljes egészében hozzáférhető, ám egyelőre még kiadatlan levelezésanyag. Alig van olyan téma, kutatási terület, melyet a páratlanul gazdag és izgalmas dokumentáció alapján ne lehetne és ne kellene új megvilágításba helyeznünk. Több téma kutatásához már eddig is eredményesen használták föl Kassák interjúinak anyagát. Földolgozatlan Kassák több mint három évtizedet átívelő drámaírói tevékenysége, a színházzal való sokoldalú kapcsolata, irodalom- és művészetkritikai munkássága. Részletesebb elemzésre vár 1930 utáni költői korszaka, 1945 utáni közéleti és kultúrpolitikai tevékenysége. Külön disszertáció témája lehetne Kassák és a Nyugat három évtizedes, vonzalmakban, vitákban és kölcsönhatásokban oly gazdag kapcsolatának története. De ne soroljuk tovább! Az elmúlt hónapokban ugyanis több értékes tanulmány és tanulmánykötet született. Ezek megjelenése, a Magyar Nemzeti Galéria épületében létrejött életműkiállítás megnyitása, a tudományos ülésszakok anyagának publikálása után másképp lehet majd megrajzolni a Kassák-kutatások helyzetét. Előadásunkban mindenekelőtt a forráskutatások fontosságára, a tanulmányírók, sajtó alá rendezők és könyvkiadók felelősségére és a költői életmű mindmáig viszontagságos sorsára szándékoztunk figyelmeztetni.

BÁRDOS LÁSZLÓ

Alkat és emlékezet

KASSÁK KISEPIKÁJÁNAK EGY TÍPUSÁRÓL

Az általánosságában túlzottan nagyigényű alcímet mindjárt pontosítanom kell: valójában két novella rövid értelmezése, értékelése a célom, s csupán néhány bevezető megjegyzéssel utalok a költő bőséges kisepikai termésére.

Az életműnek ezt a tartományát a maga egészében nem is lehetne konkrétabb műfajelnevezéssel illetni. Ha csak az 1957-ben, illetve 60-ban kiadott *Boldogtalan testvérek* és *Mélyáram* című gyűjteményeket tekintjük, az ide felvett írások is egymástól erősen különböző csoportokba kívánkoznak: van köztük kisregény-méretű és -kidolgozású, akad anekdotikusan lekerekített társadalmi látlelet, pillanatkép (lásd: pl. éppen a *Pilanatfelvétel* című történetet), akad pikareszkre hangolt, lazán egybefűzött eseménysor (pl. *Utazás oda és vissza*). Erősen összpontosított, drámaian telített, sorsszerű megoldásig vitt elbeszélés, azaz *novella*, voltaképpen nincs is sok a kötetekben. Két választott darabunk, az *Egy emlék hálójában* (1942) meg a *Mélyáram* néhány társával föltétlenül a legközelebb esik ehhez az utóbbi típushoz.

Mi indokolja e két novella együttes vizsgálatát? Több rokon vonásra is rámutathatunk. Az elsődleges, folyamatos cselekményidőt mindkettőben a múltból idézett emlékek szakaszai tagolják. Mindkettő egy élet alkonyán, végállapotában mutatja meg hősét, aki kínos és kisszerű kudarcok, küzdelmek után nem elégtételhez, nyugalomhoz, hanem csupán apatikus kifáradáshoz, önfeladáshoz jut el. Az *Emlék hálójában* Tardos Menyhértje egy hajdani cselédkamrában meghúzódva, gépies munkájától megcsömörlötten idézi fel

élete szép és keserves időszakait, a *Mélyáram* középponti alakja, a kilencvenkét éves Fazekasné egy szeretetotthonban vet számot eltelt életével s készülődik a halálra.

Közös jegye a két novellának az erős térbeli és különösen időbeli elvonatkoztatás is. Helységnév egyik szövegben sincs, sem a közvetlenül elbeszélt történet színhelyét, sem az emlékképek kisvárosát, faluját nem lokalizálja a szerző. De ennél is feltűnőbb és fontosabb az idői utalások gyér száma, pontosabban a biológiai s a ciklikus természeti idő (évszakok, napszakok) részletezettsége mögött a történelmi idő elmosódottsága. Az *Emlék hálójában* eseményidejéhez még fogódzót ad az egyik emlék időpontja: Tardos Menyhért húszéves korában, a forradalmak bukása után indul a fővárosba szerencsét próbálni. A *Mélyáram* ennél is szűkszavúbb: úgyszólván az egyedüli, korra utaló index a szeretetotthon rendeltetése, az, hogy úri családok magukra maradott öregjeinek tartják fenn.

Kassák egy korábbi periódusában társadalmi cselekedetnek tartotta a regényt, az elbeszélést. Az ilyen „konstruktív" epika sűrű korvonatkozásaival szemben a most vizsgálandó novellákban a lélek időtlenebb eseményeire, a benső sorsátélésre irányul a figyelem. A lélektani epika felé tett lépéseit korábban a Nyugat kritikája üdvözölte, később az 50-es, 60-as évek fordulóján a marxista kritika elmarasztalta. A *Mélyáram*, amely a Kortárs legelső számában jelent meg 1957-ben, majd az említett, 1960-ban kiadott gyűjtemény címadó darabja lett, Kassák bezárkózásának, a társadalmi gondoktól való elfordulásának, az örök emberibe való menekülésének példájaként említtetett. Pedig a művekben lépten-nyomon találunk ennek az értékelésnek ellentmondó tényeket, elemeket.

Előbb azonban lássuk újra, mi rokonítja a két novellát. A cselekvő életből kikopott, kiszorult két hős, a házalóvá süllyedt Tardos, meg a nehéz robottól megfáradt öregasszony, egyaránt múltjába fordul. — Hogyha a folyamatos idő, az elevenítő emlékezet irodalmi példáit keresgéljük, az elsők között aligha jutna eszünkbe éppen Kassák neve. Pedig fogalmi egyértelműséggel is kimondta ennek törvényét, mégpedig épp az *Emlék hálójában* szövegében: „múlt és jelen között nincsenek elválasztó vonalak és az, ami a mozdulatlan időben húsz vagy ötven évvel ezelőtt történt, egyszerre csak áthelyeződik a jelen pillanatba, mintha az egész világ bennünk lenne elraktározva, s csak egy villanás, egy mozdulat, egy hang lejtése kell ahhoz, hogy emlékeink kivirágozzanak". Csak futólag említsük meg, hogy ez a tapasztalat egyik legszebb versébe, a 940-es években írt *Apály és dagály* című költemény ámuló felismerésébe is beszűrődik: „Ó hát ez az én körül nem határolható életem."

Kassák persze két hőse alkatának, jellemének megrajzolásához használja föl emlékeiket. A direkt szerzői jellemzés aránya így határozottan megcsökken, a figurák emlékeikkel voltaképp önmagukat jellemzik, vagyis nagy részben mintegy átvállalják az elbeszélő feladatait. A két szereplő életrajza fokról fokra alakul ki előttünk, állandó, jelenidejű alaphelyzet és többszörös, múltidejű előtörténet egységeinek úgyszólván ritmikus egymásutánjából.

A múltra irányított figyelmet a két novella különbözőképpen s különböző sikerrel dramatizálja. Az *Emlék hálójában* még eléggé mesterkélt megoldást választ: a férfi este levelet ír sógorának, imádott húga férjének. A meditáció helyzete, pillanata esetleges, kerete, eszköze csupán a múltidézésnek. A későbbi novella öregasszonyában viszont a jelen benyomásai indítják el a

„mélyáramot", azaz a régmúlt felé sodró emlékezést. Nem csupán telítettebb, funkcionálisabb ez a szinkron időréteg, de távlata, mondhatni, célja is van, méghozzá a legfontosabb: a fölkészülés a halálra.

Ami ezután az emlékek tartalmát illeti, ebben ismét megfelelésekre bukkanunk. Mindkét szereplő elsődleges közege, világviszonyának góca a család. Méltán lepődünk meg ezen, hisz az aktivista, majd a konstruktivista Kassák a családdal szemben mindenkor a választott csoportokban, elsősorban hivatásbeli és mozgalmi közösségekben talált magára, s ezt az utat jelölte ki epikus hősei számára is. Mégsem állíthatjuk, hogy pályája későbbi szakaszainak fokozódó rezignációjával, nosztalgikus hajlamaival együtt a család szerepét is teljesen átértékelte volna. Nem, mert hiszen a családhoz való rögződés okozza voltaképp e két életsors kisiklását. Tardos Menyhért is, Fazekasné is egy hozzátartozója iránti szeretetének lesz áldozata. Áldozata, mert ez a szeretet kizárólagos, s végső soron kudarcra ítélt: a férfi húgáért, az asszony fiáért rajong mértéktelen, kisajátító szenvedéllyel. Ebben a vonatkozásban is az *Emlék hálójában* él több banális fordulattal, olcsóbb lélektaniasággal: a lánytestvérrel közös gyermekkor idillje után a kamaszfiú szégyenkező pánikban menekül az első nemi kalandot kínáló nyilvánosházból, majd porig sújtja, amikor húgát csókolózni látja egy férfival. Mélyebb konfliktust tud származtatni Kassák Fazekasné zsarnoki szeretetéből, amellyel egykor fia nősülését akadályozta volna meg. A konok, kemény fából faragott öregasszonyon csak halála közeledtével lesz úrrá az önvád, de ez már nem nyilvánulhat meg végóráiban sem, az őt utoljára látogató fia előtt is rejtve marad.

Korábban mondtuk: kritikusai a társadalmi vonatkoztatást hiányolták a *Mélyáram*-típusú elbeszélésekből. Kassák azonban nagyon is épít a hősei társadalmi helyzetében rejlő motivációkra. Az *Emlék hálójában* szereplője sajátosan deklasszálódott figura, vidéki asztalosmester fiaként a nagyvárosban hivatalnokoskodik, végül már „ceruzával és kopírpapírral ügynököl, és kenyéren és vízen tengetheti kátyúba jutott életét." Napjai értelmes munka híján telnek, márpedig az *Egy ember élete* megragadóan leírt munkafolyamataiból is tudjuk. Kassák értékrendjének csúcsán a munka áll, s mint egyikmásik tanulmányából kiderül, a szellemi alkotást is a fizikai tárgyképzés, -megformálás analógiájára szerette elképzelni. Művészi igényességének fokmérője e novellájában épp az, hogy nem bélyegzi meg külsőségesen a figurát, hanem írói megértéssel szemléli úttévesztését.

A *Mélyáram* ezt a dimenziót is meggyőzőbben jeleníti meg. Fazekasné a szeretetotthon egyetlen nem rangbéli lakója, aki megaláztatásai féktelen indulatával fordul a pökhendi, ordenáré özvegy dr. Tóvölgyiné ellen. Civakodásukban érvényes társadalmi ellentétek csapódnak ki, de az írói beállítás egyszersmind félreérthetetlenül groteszk hangsúlyt ad a két beteg, legyengült öregasszony ádáz összecsapásainak. Éppen ez a szemléleti, hangnemi feszültség, kettősség lesz a novella lényegi értéke.

Végső soron mindkét novellában erősebben hat a lírai, mint az epikai látásmód, ábrázolás. Oka ennek már az is, hogy egyes emlékképek csak igen lazán kapcsolódnak egymáshoz, de a művek egésze sem cselekmény, hanem karakter köré szerveződik, a külső tényleges, illetve a lelki tudati történéseket csupán egyetlen személy, a főszereplő alkatának, jellemének azonossága tartja össze. Nem akciós, hanem állapotnovellák ezek, s még inkább alkatnovellák, jellemportrék. Kettős, szembesítő vizsgálatuk e ponton lehet a legtanulságosabb. Tardos Menyhért ugyanis a gyengeség, Fazekasné az erő megtes-

tesülése. Íme az *Emlék hálójában* utolsó mondata: „Kapkodó, rendetlen ütemben lélegzett, s a pórusaiban, mint a harmat, megcsillant a veríték, ami gyengeségének forrásaiból szivárgott fel állandóan." Fazekasnéhoz ellenben az elbeszélő minduntalan a szívósság, keménység, konokság tulajdonságait társítja, s metaforikus kísérő motívumául a szálfát választja. Kétség sem férhet hozzá, Kassák személyes lényéhez, alkatához a *Mélyáram* hősnője áll közelebb, olyannyira, hogy az öregasszony jelzőit Kassák önmagára is alkalmazhatta volna, sőt alkalmazta is, egy-egy önarcképszerű versében. Ha megkockáztathatunk egy alkotáslélektani föltevést, Kassák a novella Fazekasnéjába mintha önnön természetét vetítette volna ki, csöppet sem idealizálva ezt. Az öregasszony konokságból adódó gyarlóságait például több ízben is ironikusan mutatja be. Azt pedig, hogy ez a sziklakemény asszony végül meghasonlik korábbi viselkedésével, már említettük.

Ugyancsak távolít a realisztikusan cselekményelvű epikától a novellák metaforaanyaga. Az értékkülönbség ebben is megragadható. A korábbi novella szóképei, trópusai még inkább csak alkalmi, helyi színező funkciót látnak el. A lírai kötöttség legnyilvánvalóbb jele itt a teljes egészében beiktatott, szövegbetétként idézett vers, Kassák tulajdon verse, a *Tékozló fiú*, mely *Fújjad csak furulyádat* című kötetében található. A *Mélyáram*nak vannak viszont a műegészre kisugárzó képi megfeleltetései. Metaforacsoport közli például a bekövetkezett halál tényét is: „A nagy, zöldhátú légy verte az ablaküveget, ugyanakkor valahol megbillent egy mérleg, valahol kiapadt egy forrás." De van egy még szuggesztívebb képi mozzanata a novellának, mégpedig egy álomban átélt jelenet. Így hangzik: „(Özvegy Fazekasné) eltolta maradék főzelékét, másik tányért húzott maga elé, amin egy öreg, bakancsféle cipő volt feltálalva. Hozzálátott a különös eledel fogyasztásához. Még sosem evett öreg bakancsot, de megbirkózik vele, hogy ellenfelének megmutassa, ő semmitől sem retten vissza. Késsel, villával darabolta a száraz, kemény bőrt, s a szörnyű falatokat egymás után tömte magába. Emberfeletti feladat elvégzésére vállalkozott. Érezte, nem megy tovább, mintha követ dobálna a gyomrába, megint morognak, kígyóznak a belei, és tele van a szája a jól ismert, híg, íztelen nyállal, ami fájdalmas nagy bajok előjele."

A naturalisztikusan részletezett fiziológiai folyamat szürreális, fekete humorú látomásba olvad, s szorongató vegyülékük egyben a hősnek önmagához, illetve a szerzőnek hőséhez való ambivalens viszonyát is manifesztálja, mely egy-egy pillanatra immár tagadásba és taszításba fordul: ez a bakancsevés a keménység csúfos küzdelme a keménységgel, míg a lágyabb, képlékenyebb érzéseket a novellában egyedül a gondozó nővér figurája hordozza. Az összetettebb viszonyulás és értékelés ritka példája ez abban az életműben, amely minden avantgárdja ellenére is legnagyobb tömbjeiben sommás, egynemű, egyértelmű megfogalmazásokra és ítéletekre épül.

— Olvasni, írkálni, borongani, azt igen! — ordított Szente. — A többit csinálja meg más, az ételt majd megfőzik a konyhán, az ágyat felhúzza a nővér, az orvosokat le lehet szarni, és ezzel kész, igaz?

— Felelős vagy — mondta Somos, Szalai maga elé mered, a fotel karfáját markolja.

— Szeretném, ha továbbra is ellátná a szobafelelősi tisztet — emelkedett fel Szente.

— Felelős vagy — mondta Somos.

Szalai felnéz, a tekintete szürke, zavaros.

— Felelős vagy — mondja Kolos, Szalai újra a földet nézi, Szente kulcsra zárja az íróasztal fiókját, „hát akkor úgy gondolom", Szalai feláll, megszédül, „te vagy a felelős", suttogja Kolos, „elmehetek?", kérdezi Szalai, Szente újra megforgatja a kulcsot, „tessék, elmehet", Szalai megfordul, lassú léptekkel kimegy.

— Ez mi volt? — bámult Kolosra Szente.

Kolos sápadt, izzad. Az ablakhoz áll, a fűtőtestre támaszkodik.

6.

Délután benyitott a hetesbe, „Szalai?", „az odvában ül, gondolom", mondja Gellei, Kolos végigmegy a folyosón, pihen az osztály, az ablakban az őszi park, egyetlen csíkos köpeny sétál a platánok alatt, Kolos megáll a szerszámoskamra előtt, a kilincsre teszi a kezét, „mit mondjak neki?", benyit, „úristen!", a torkához kap, Szalai az ablakrácson lóg, lepedőből csavart hurkon, az arca halott és sima és belenyugvó . . .

Kolos megroggyan, erősödő szorítás a nyakán, zúgó sötétség taszítja a földre, Szalai talpa alá.

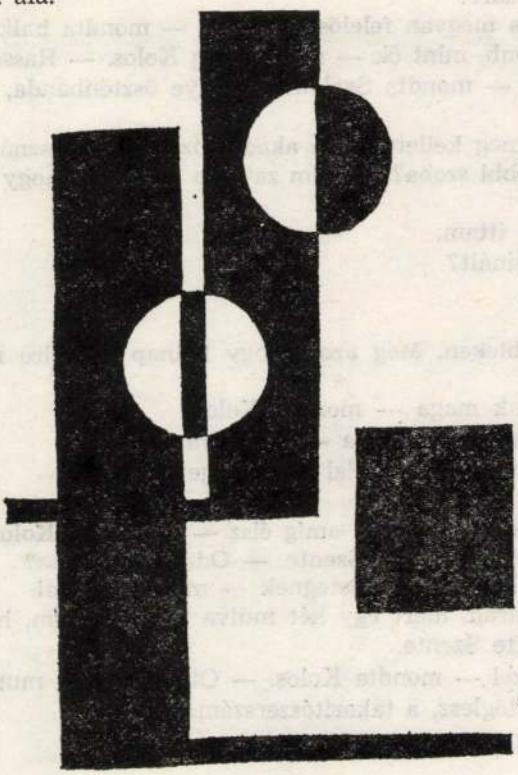

— Menni fog, meglátja — mondta Kolos.
— Maga csak tudja — mondta Szalai.

5.

— Fantasztikus! — ordított Szente, a főnővér sápadtan állt előtte. — Ilyen még nem volt!

... a hetes szoba házibulit rendezett az éjjel, a távozó Kozlovszky hozta be a pálinkát, ittak, énekeltek, nem engedték be az éjszakás nővért, s mire az ügyeletes orvos feljött, addigra már mereven, alvást színlelve feküdtek a sötét szobában, az orvos visszament a helyére, újra kezdődött a buli, a nővér most már fütyült az egészre, lefeküdt aludni, a hatos szoba felelőse szerint hajnali háromig tartott a zenebona, rádió szólt, széken doboltak, fésűn zenéltek, táncoltak, ordítoztak, kipisáltak az ablakon. — Ez fantasztikus! — süvöltötte Szente. — Küldjék be a Szalait!

Nyílik az ajtó, Szalai dugja be a fejét.
— Jószerencsét — mondja.
— Maga is ivott? — kiabált Szente.
— Csak háromig.
— Ki hozta be az alkoholt és hogyan?
— Kozlovszky. Azt mondta a portán, hogy itt felejtette a borotváját.
— És maga?
— Mi van velem?
— Magának mint szobafelelősnek ezt azonnal jelentenie kellett volna!
— Miért?
— Mi az, hogy miért! — ordított Szente. — Hát mi lesz abból a szobából, ha ilyen felelőse van?!
— Az a szoba megvan felelős nélkül is — mondta halkan Szalai.
— Maga különb, mint ők — szólalt meg Kolos. — Hasson rájuk.
— Felesleges — mondta Szalai. — Hülye ösztönbanda, mennek a maguk kis ügyei után.
— Magának meg kellett volna akadályozni ezt a disznóságot! — fújtatott Szente. — És a többi szoba? Az nem zavarta magukat, hogy a többiek pihenni akarnak?!
— Én nem is ittam.
— Hát mit csinált?
— Röhögtem.
— Kin?
— Hát a többieken. Meg azon, hogy holnap reggelre mennyire be lesznek szarva.
— Cinikus alak maga — mondta Kolos.
— Maga is, le se tagadhatja — nézett rá Szalai.
— Soha semmiért nem vállal felelősséget.
— Váltsanak le.
— Ott maradsz a helyeden, amíg élsz — tegezte le Kolos.
— És odakint? — kiabált Szente. — Odakint mi lesz?
— Itt maradok, beosztott betegnek — mondta Szalai.
— Itt nem marad, mert egy hét múlva úgy kidobom, hogy lába se éri a földet! — süvöltötte Szente.
— Felelős leszel — mondta Kolos. — Otthonfelelős, munkafelelős, emberfelelős. Vagy megdöglesz, a takarítószerszámok között.

Csak így: míg világ a világ,
én rám súlyosuló földem,
zúdítsad a muskátli szagát,
fürdessél
lépben,
vérben,
könnyben.
Az szült — a paraszti szépség,
az öröm,
a szitok,
a remény.

Tépd föl az inged — csak igyál!
Ez a rendelés most az enyém!

(FEHÉR FERENC fordítása)

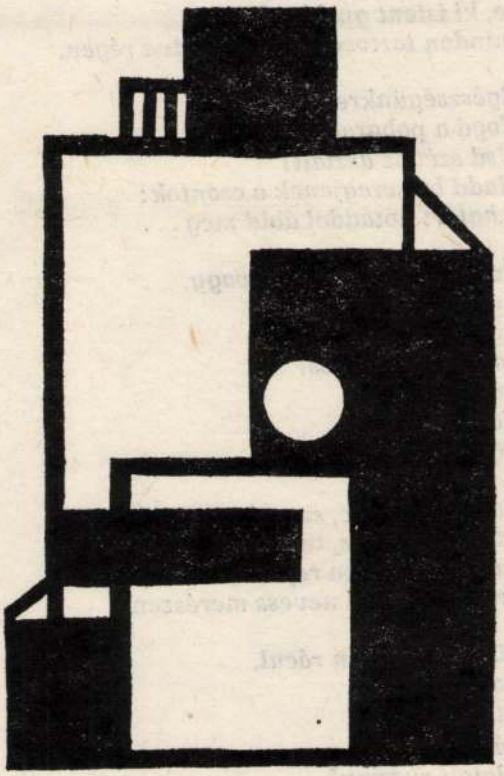

Azt a négy jófarú lovat a nótádba fogtad.
A négy égtájat köldökzsinórunkba róttad.

Hej, Vajdaság, te zokogás,
te kalács,
te trágyaillat.

Négy a hited,
ötödik a cigányé.
Hatodik, amit a tambura ríkat.

S vagyunk, mint kinek szégyene nincsen.
Vagyunk, akár az isten!

VI
Járjad csak,
forogjál, földem — én meztéllábos szépem,
rongyokban szipogó arám, jó mindenségem.

Te, ki istent imádod,
te, ki istent gyalázod —
minden tartozásod megfizetve régen.

Egészségünkre!
Fogd a poharad!
Üsd szét az asztalt!
Hadd bizseregjenek a csontok:
a határt nótáddal áldd meg . . .

Szeretem, hogy ilyen vagy,
ilyen makrancos,
ilyen kócos,
ennyire bolondos!
Szeretlek.
Nagyon.
Bocsáss meg.

Vagy merő dac, szemérem —
vagy ékességes, tetves,
elringatsz, sírba rejtesz,
sárga fogaddal nevess merészen!

Ríkass részegen rácul,
magyarul,
tótul,
oláhul,
s dalolj ruszinul,
crnagorai nyelven,
élj ott bunyevácban és líkai szívekben.

Ha egy nagyon kiélezett képpel szeretném zárni az előadásomat, azt mondhatnám, az a veszély fenyeget lassacskán bennünket, hogyha nem tudjuk társadalomtudományunkat innovatívvá-kreatívvá tenni viszonylag rövid időn belül — az „árgödör" példájával szólva, ha nem tudunk ebből a jelenlegi „innovációs gödörből" kijutni —, akkor bekövetkezhet egy olyan állapot, amikor az elméleti-ideológiai innováció folyamatához hozzátapad majd az „ellenzéki" címke és megfordítva, maga az „ellenzéki" automatikusan innovatívat is jelenthet majd, vagyis amit egy ellenzéki fórumon fogalmaznak meg, azt bátornak, szépnek és okosnak fogja tekinteni a közvélemény. A szocialista modernizáció folyamatában kétségtelenül nemcsak gazdasági és politikai, hanem elméleti-ideológiai diszfunkciókat, kontra-produktív szituációkat is teremthetünk, s ez a veszély a társadalomtudományi életben egészen közeli. Az alapkérdést úgy kell megfogalmaznunk, hogy hol van és mekkora az a mozgástér, amelyet szocialista társadalmunk teremt a politikailag elkötelezett, reformgondolkodású és a társadalomtudományok-ideológia szférájában aktívan alkotni kívánó értelmiség számára? Azért jöttünk itt össze, ezen a szekcióülésen, hogy ennek a mozgástérnek a leszűküléséről, s jelentős kitágításának szükségességéről vitázzunk, ami az adott vonatkozásban egyben a magyar fejlődés pragmatikus jellegének meghaladását jelenti vagy legalábbis az új kihívással és új mozgástérrel — ha úgy tetszik, az „átalakítással" — annak lehetőségét ígéri.

Magyar színház Bukarestben

Ma már jóformán senki sem ismeri a bukaresti magyar színházalapítás rövid, de annál tanulságosabb történetét. Hogy születhetett meg a magyar színház létrehozásának gondolata Bukarestben?

A városban már a múlt század közepén jelentős számú magyar élt. Létszámuk jelentősen megszaporodott Trianon után, amikor Erdély minden részéből, de különösen a Székelyföldről sokan indultak munkát, megélhetést keresni a román fővárosba.

A Janovics Jenő vezette kolozsvári Magyar Színház első ízben 1925 januárjában látogatott Bukarestbe. A színház drámai tagozata négy darabot mutatott be a közönség és a fővárosi sajtó egyöntetű elismerése mellett. A sikernek nemzetközi visszhangja is támadt. Nicolae Iorga, az ismert tudós, történész, politikus Párizsban mintegy ezerfőnyi közönség előtt tartott előadást a romániai kisebbségekről. „Mindig elismertem a magyarság kultúrértékét. Csak nemrégiben történt, hogy a kolozsvári magyar színház tagjait lehívtam Bukarestbe, hogy a román fővárosban magyar darabokat adjanak elő. Nos, kijelenthetem, hogy a magyar színháztársulatnak Bukarestben olyan győzelmes fogadtatásban volt része, amilyenben még ott színháztársulatnak soha. S hozzátehetem, megérdemelt fogadtatásban. E siker és ez a példa a két nép közötti közeledés biztató jele."

A következő évadban már a bukaresti kiruccanás két hétig tartott — az előző évi bemutatkozásnál nagyobb sikerrel. A fővárosi Teatrul Popular (Népszínház) színpadán 16 darabot mutatott be a kolozsvári társulat — osztatlan elismerés mellett. A *Rampa* című lap külön ünnepi számot adott ki a magyar színészek tiszteletére. A terjedelmes méltatások mellett a közönség felfokozott érdeklődése lehetett az, ami sokakat megtévesztett. A növekvő anyagi gondok miatt a bukaresti vendégjáték folytatása elmarad, de a korábbi nagy sikerű bemutatkozás dédelgetett emlék. A *Bukaresti Magyar Újság* 1930. május 26-i számában jelszavas című cikk jelzi az óhajt: *„Magyar színházat Bukarestnek!"* A népszámlálás évében vagyunk, s a statisztikai adatok szerint a román fővárosnak ekkor több mint 600 000 lakosa volt, s az *Ellenőr* című kolozsvári politikai, kritikai, közgazdasági lap úgy tudja, hogy a bukaresti magyarok száma 110 000 (1930. december 31. sz.). Úgy ítélik meg, hogy egy ilyen nagyságrendű város el tud tartani egy magyar színházat. De ebben a kérdésben a kolozsváriak már említett nagy sikere aligha lehetett irányadó, mert más rövid ideig vendégszerepelni és egészen más egész évadot végigjátszani, folyamatosan működni. A bukaresti magyar sajtó mindent megtesz, hogy az álom valóra váljon — de a megválasztott pillanat nem volt szerencsés. A világválság éveiben vagyunk, a lapok tele vannak csődbe jutott vállalatok, üzemek lesújtó híreivel, s e jelenség alól a színházak jelentős része sem kivétel. Londonban sorra zárják be kapuikat a színházak (olvassuk a lapok hasábjain), de a kolozsvári színházról is lehangoló értesülések szállingóznak: a rafinált — s ekkor már elsősorban a kisebbségi színházat nyomorgató adóprés — kritikus

A bukaresti magyar közönséget nem lehet közönnyel vádolni. Igaz, a bukaresti magyarság túlnyomó többsége munkásokból, mesteremberekből, cselédekből állt, egy részük valószínűleg azt sem tudta, hogy magyar nyelvű színház működik Bukarestben. De akik jöttek — azokból idővel jó közönség válhatott volna, ha a folyamatos munkának megteremtődtek volna a feltételei. Kétségtelen, hogy már az induláskor hiányzott a megfelelő anyagi fedezet, a kiadásokhoz viszonyítva a bevételek — egyes telt házas előadások ellenére is — kevésnek bizonyultak. Az igazgató gazdasági szaktudása csődöt mondott már akkor, amikor egy kezdő, első napjait élő színházhoz harminc tagot szerződtetett. Igaz a színészek művészi teljesítményére nemigen volt panasz, de némelyikük erkölcsi magatartására annál inkább. A közönség türelmét leginkább próbára tevő színészek nem a kolozsvári színház megszentelt deszkáiról jöttek Bukarestbe — és ez sajnos hamar kiderült. Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy az 1931. március 22-re meghirdetett előadásra — jóllehet 8000 lej értékű jegyet elővételben eladtak — nem került sor. A Brassói Lapok-ból tudjuk meg (március 26.) az utolsó felvonás történetét. A hitelezők inváziója árasztotta el a színház környékét, jelenlétük nemcsak a délutáni, hanem az esti előadást is lehetetlenné tette. A következő napok gondját már csak az képezte, hogy az eladósodott, zálogcédulás színészek hogyan tudnak elutazni Bukarestből. Március 29-én azt jelenti a Brassói Lapok tudósítója, hogy a bukaresti Magyar Párt II. osztályú vasúti jegyet biztosított minden színésznek. Így ért véget egy jobb sorsra érdemesült és mégis elvetélt vállalkozás Bukarestben, 1931 tavaszán...

ENYEDI SÁNDOR

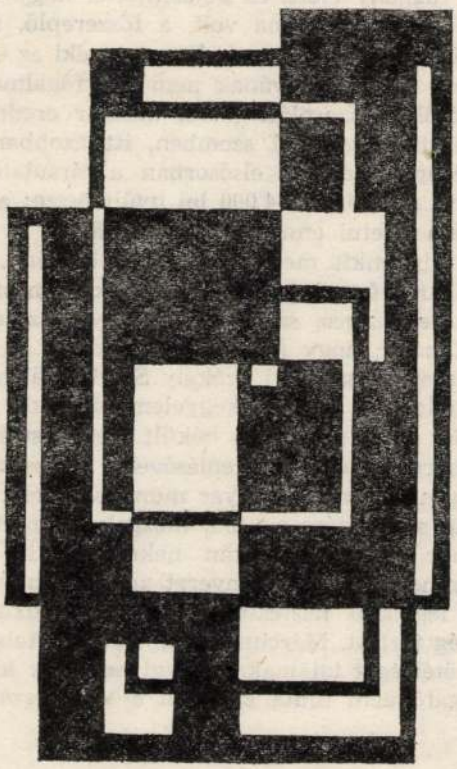

színpad, mint egy ósdi kápolna, ahol csupa püspökök tartanak díszes szertartást — közönség nélkül". Azt mindenki belátta, hogy az egykori Szent István Társulat szűk helyiségében — a totális bukás kockázata nélkül — nem maradhatnak tovább. Mégis itt kerül „színre" az Árvácska Zerkovitz zenéjével, és a Piros bugyelláris is. „Vergődés, kínlódás az egész bukaresti Magyar Színház élete — írta bukaresti lap 1931. január 19-i száma.

A csüggedés, a zűrzavar láttán mégis történik valami. A Népkisebbségi Újságírószervezet csoportja megalakítja a színpártoló egyesületet. Persze az igazgató szakértelmét ez sem pótolhatja. De a kifizetetlen gázsik és terembér csökkenéséhez hozzájárulhat. Az igazgató januárban két hétre magára, pontosabban a feleségére hagyta a társulatot. A színpártoló egyesület — amelynek Kányádi Béla és Nagy Sándor helyi lelkészek is tagjai voltak — időközben költségvetést készít. A munka folytatására 120 000 lej tőkére lenne szükség és természetesen új játszóhelyre. Ez utóbbit meg is találják központi helyen, a főposta hátamegett, a Bulevard Elisabetán levő Transilvania helyiségében. Két heti szünet után 1931. február 18-án itt folytatódnak az előadások. „A krízis órái már elmúlóban vannak..." — véli a sajtó egy része reménykedve. De a tervezett költségvetési összeg sehogy sem akar összegyűlni. Mintha a régi magyar átok ismétlődne itt is. Ellentétek vannak a régi bukaresti magyarok és az újak között. Az adakozás és a támogatás esélyeit ez is befolyásolja. Pedig a kezdet itt is biztató. Izsó Miklós rendezésében elsőnek a Mit susog a fehér akác? című táncos operettet mutatják be. Ez az előadás újra megcsillantja a reményt, amely tiszavirág életűnek bizonyult, mindössze 3 napig, szerdáig tartott. Ekkor ugyanis az összegyűlt közönség elképedésére egy színész jelent meg a függöny előtt, és bejelentette, hogy az előadás elmarad. A botrány előidézője Zöldhelyi Anna volt, a főszereplő, aki addig nem volt hajlandó játszani, amíg az igazgató nem adja meg neki az esténkénti 2000 lejes fellépti díjat. A Pestről érkezett dívának nem sok fogalma lehetett a kisebbségi színész küldetéséről. A zsarolási trükk máskor eredményes manipuláció volt a sarokba szorított igazgatóval szemben, itt azonban nem vált be. De Zöldhelyi felelőtlenségének ódiuma elsősorban a társulatot érintette érzékenyen. A 120 000 helyett mindössze 34 000 lej gyűlt össze; az igazgató ha akart volna sem tudott volna fizetni ennyit a művésznőnek. A közönség egy része visszakérte a pénzt; mindenkit megdöbbentett a botrány. Korábban a nézőtérre tévedt részeg akarta felbolygatni a kedélyeket, most ugyanez Zöldhelyi Annának sikerült. A tehetséges, szép, de szeszélyes színésznő későbbi megbánásakor arra hivatkozott, hogy így akart tiltakozni az újabb színésznő (a felszabadulás után a marosvásárhelyi Székely Színháznál híressé vált) Kőszegi Margit szerződtetése ellen. A botrány kegyelemdöfés volt a mindössze három hónapot megélt színház életében. Hiába békült meg a szőke díva az igazgatóval, hiába tűzték műsorra az ő címszereplésével a János vitézt, a bukás elkerülhetetlen volt. Pedig a bukaresti magyar munkások Réti Gyula irányításával a színpártoló bizottság segítségére siettek, mozgalmat indítottak a színház támogatására, noha már február derekán nekrológot írt róluk a bukaresti magyar lap: „Ha már nem tudtunk kenyeret adni a magyar színi kultúra hőseinek, temessük el legalább tisztességesen a volt bukaresti Magyar Színházat!" Az agónia még tartott. Március 15-én volt az utolsó előadás. „Azóta a színház elé érkezők sötétséget találnak. Anyagi eszközök híján beszüntették az előadásokat. Az igazgató nem tudta kifizetni a villanyszámlát, pedig 3 teljes házas előadása volt."

igyekezett egy Géza, István — Hunyadi János, Mátyás párhuzamot kidolgozni. A IV. Béla lányáról, Margitról szóló legendát is oly ügyesen dolgozta át és illesztette munkájába, hogy a történeti kutatás hosszú időn keresztül önálló alkotásnak, s nem adaptációnak vélte azt.

Mindezek mellett fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy Ransanus műve még számos — korabeli szóbeli közlésen alapuló — információt tár elénk a török elleni küzdelmekről (pl. Nándorfehérvár védelme), Mátyás III. Frigyes császár elleni háborúskodásáról, valamint a magyarországi társadalmi tagozódásról.

Az elmondottak alapján egyértelműen kitűnik, hogy Ransanus műve — korlátai ellenére is — legjelentősebb középkori elbeszélő kútfőink közé tartozik. A Bibliotheca Historica sorozatban napvilágot látott kötet értékét, használhatóságát a fordítók gondos munkája nagymértékben emeli. Nemcsak az Epithoma szabatos, világos és élvezetes magyar fordítására vállalkoztak, hanem a bevezető tanulmányban részletes képet festenek a lucerai püspök pályafutásáról, valamint a humanista történetírás módszereiről is. Frappáns előszavukban figyelmük ezen túlmenően kiterjedt Ransanus munkájának több szempontú elemzésére, stílusának bemutatására és a különböző kéziratok sorsának nyomon követésére. Mindezt egy — Ransanus földleírásán alapuló — térképvázlattal is kiegészítették. Az Epithoma szövegének megértését pedig alapvetően megkönnyíti az a — csaknem fél ezer magyarázatot tartalmazó — jegyzetapparátus, amely az egyes eseményekkel, részletekkel kapcsolatosan a középkori históriánkban kevésbé járatos olvasó számára is készült. *(Európa.)*

PETROVICS ISTVÁN

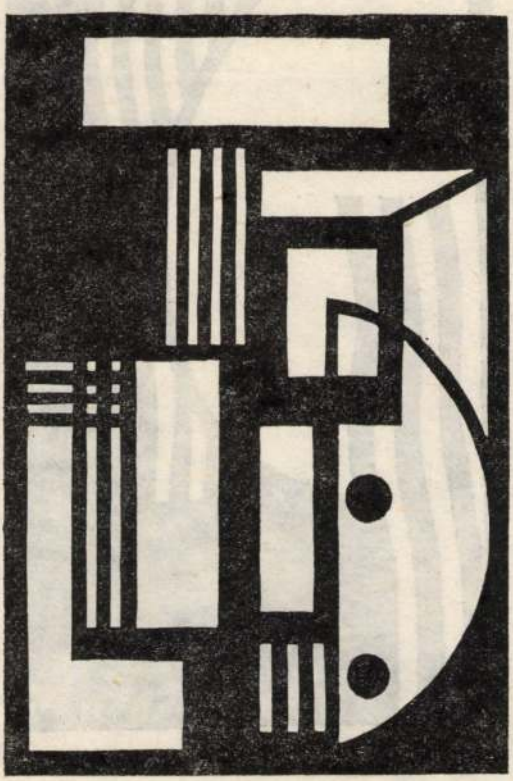

1987. május 15-én és 16-án ismét megrendezték a Fonyódi Helikon főszerkesztői tanácskozását. Idén a vidéki folyóiratok és a könyvkiadás kapcsolata állt a megbeszélések középpontjában, melyről Tüskés Tibor tartott előadást, Rádics József és Laczkó András pedig korreferátumot.

A résztvevők megkapták a Fonyódi Helikon tavalyi tanácskozásának anyagát tartalmazó füzetecskét; ismertetésére visszatérünk.

*

Megélénkült a JATE bölcsészhallgatóinak folyóirat-kiadási tevékenysége. Nemrégiben jelent meg a fiatal történészek írásait tartalmazó Aetas 1986/3. száma, valamint a Harmadkor 6. füzete, mely a fiatalok irodalmi folyóirata.

KASSÁK Lajos

Stein, Donna: The rediscovery of
Lajos Kassák. = Art News 83. Vol. Nr. 6. 1984
56-61. p. ill

az egyházi művészetben is kötelező. Pátzay apos
többi művész alkotásai nem állhatják útját a kere
azt írja: „ez lehet nagyszerű, modern művészet, de
szik". Mi erre csak azt felelhetjük, amit az egyhá
is mondottak a templom felszentelése előtt: nihi
„nagyszerű modern művészet", ami a hívőket a t
bizonyos, semmi sincs benne, ami az igazi keresztr

Megértettük, hogy a plébános úrnak, s ahogy
vőnek nem tetszenek Pátzay apostolszobrai. A tí
az őket megtestesítő plébános urat megkérdezhet
a művészetnek, amely az ő tetszésével találkozné
hogy a városmajori templom műtárgyain kívül a
hívők áhítatát. Pátzay apostolainak arcát grotesz
fájlalja, hogy az arcok nem hasonlítanak az apost
Semmi kifogásunk sincs az ellen, hogy a plébánc
is szépnek, de legtöbbnyire kedves, méltóságtelj
és alakúaknak tudja. Mégsem hisszük, hogy hely
ne Krisztus első apostolait róluk mintázni. Láttar

KASSÁK Lajos

Csáky Eleonóra

Kassák New Yorkban

New-York, Hungarian Galeria 1984

Új Tükör, 1984. június 24. XXI. évf. 26. sz.

24-25.

i.e. how the new phenomena are viewed from the old avantgarde position. In Czechoslovakia such discussions were not made public, every avantgarde phenomenon was stifled and relegated to the background. All these countries have suffered from provincialism, none of them could get involved in Western European art trade. In my historical exhibitions I would also like to reach back to earlier periods including the 1960s and 70s and present also the art of South-West European countries which has neither been treated in Vienna.

The third type of events will be the serkes of classical retrospective exhibitions, two of them every year. The first will be the big retrospective show of *Günther Jecker* in the Palais Lichtenstein and Zwanziger Haus, then a one-man show of *Jörg Immendorf,* later *Ann and Patrick Poirier* and *Kounellis.* Negotiations are progressing, I have been promised financial support.

Péter Sinkovits

Translated by Éva Polgár

E kiállítás, a *Kép '90,* mint ahogy a kiállító művészek és kiállított művek jegyzéke is jelzi, a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének kiállítása, ezért én sem művészettörténészként vállalkoztam a megnyitásra, hanem mint a Szövetség választott tisztségviselője.

A Szövetség, mindenekelőtt Vigh Tamás áldozatos révén, elérte, hogy meghatározott idő[illegible]

KASSÁK Lajos

Haraszti László: Kassák vendégségben Kanálnál
[Beszélgetés K. L.-al] = MN 159. sz. 1984. július 8.
7. p.

da kézikönyv adatai
onos kérdései alapján)

e:

SÁK LAJOS

Győri Műhely 1989.3.sz.

HEGYI LORÁND

Adalékok Kassák Képarchitektúrájának értelmezéséhez

A 20. század második évtizedének avantgárd művészetében alapvetően meghatározó mozzanatnak tűnik egy merőben új művészet megteremtésére irányuló törekvés. Az „új" itt nem csupán egy addig nem használatos kompozíciós sémára, térértelmezési sajátosságra vonatkozik, hanem egy alapvetően új művészetfogalomra, a művészet küldetésének, funkciójának új meghatározására — ami olykor a művészet felszámolásával, egy „antiművészet" létrehozásával azonos —, s az ennek megfelelő új művészeti gyakorlatra. Ez a merőben „új művészet" a fennálló művészeti formák tagadásából, s ezen keresztül a totális tagadás — azaz a „régi művészetet" kitermelő „régi világ", „polgári világ" tagadásának — esztétizálásából születik meg. A „totális tagadás" esztétikai kifejezése a művészet és az élet radikális és közvetlen azonosításának koncepcióját foglalja magába. A művészi cselekvés a hétköznapi, gyakorlati, társadalmi cselekvés részévé válik, tudatosan feladva autonómiáját.

A duchamp-i „Ready-made" intellektuális purizmusa és modellszerűsége, „példázat-jellege", a zürichi „Cabaret Voltaire" egyszerre naiv és szkeptikus, patetikus és ironikus, vidám és elkeseredett, analitikus és destruktív szemlélete, vagy a berlini Dada politikailag elkötelezett, a polgári értékrend minden formája ellen lázadó „antiművészete" egyaránt leszámol a hagyományos művészetfogalommal, a művészet funkciójáról alkotott nézetekkel és az azt szentesítő, védelmező művészeti intézményrendszerrel. Amikor Marcel Duchamp 1913-ban egy gyárilag előállított használati tárggyal — egy közönséges biciklikerékkel — cseréli fel a művészi formaalkotás nyomán létrejövő, a személyes stílusfelfogást eltárgyiasító műtárgyat[1], akkor alapvetően megkérdőjelezi a reneszánsztól egészen a 20. század elejéig fennálló autonóm műalkotás érvényességét, illetve az egyéni kézjegy, stílus, kifejezésmód műtárgyformáló jelentőségét, s így magát az érzéki-konkrét-vizuális műtárgy létét. Duchamp gesztusa rendkívül fontos az antiművészet problémafelvetésének tisztázásakor. Egyrészt a műalkotás komplex folyamatát — látszatra — egyetlen romboló, tagadó gesztusra redukálja. A redukció mozzanata mindvégig jelen van az antiművészetben. (Ugyanakkor a redukció itt nem egy analitikus formakutatás része, mint pl. a kubizmusban, hanem magának a művészeti formának

ŐSZRE ELCSENDESÜL A PAGONY. ÜRES PAGI-
ŐSZRE ELCSENDESÜL A PAGONY. ÜRES PAGINÁK ÁSITOZNAK
NÁK VIHANGOLNAK. ŐSZRE ÖSSZESZORUL AZ
ŐSZR. MEGNYÚLNAK AZ ÁGAK (VÁGYAK) A FÉLÁRNYÉKBAN
ÁRNYÉK (ÁGYÉK). A NAPOS (KI A NAPOS?)
OLDALON SZÁMOLOD SZŐRZETED,
ÁM A FÉLÁRNYÉKBAN (FÉLÁ-
GYÉKBAN) NAP SINCS, CSILLAG
SINCS ÉS TEJÚTRA MEGY A FA-
LAT IS
EUSZTACH
KURTJE ÉBRE
SZT NAP MINT
NAP: MIT VÁRSZ ETTŐL A
NAPTÓL?
DE VISSZA AZ ISONZÓHOZ!

DE VISSZA AZ ISONZÓHOZ!
HÁTRA ARC! (ARCANUM?). FUTOTTÁL FUTÓ
A GERINCEN (GERLITZEN!) PEDIG VÉGIG KELL MENNI:
ÁROKBAN JÓT ALUDTÁL GÉPPUSKAFÉSZEK M-
A NYAKSZIRTTŐL A FARKCSIGOLYÁIG: A FEJED CSÓVÁLD, NE A
LEGÉBEN. ÁLLÓHÁBORÚ (ÁLLÓHALOTT), ÁL-
FARKAD: FARKASOK KÖZT SE CINKELT: SZŰZHÁRTYÁVAL JÁTSSZ:
LÓFOGADÁS (JÓ LÓRA), ÁLLOMÁS (ÁLLÓ...)
ÁLKAPCA (CSICSKÁS)... A KÉRDÉS: MIT VÁRSZ
DE VISSZA AZ ISONZÓHOZ! MÉG *ETTŐL* A NAPTÓL?
MINDENKI ELÉR A VÍZVÁLASZTÓHOZ: VAN,
AKI ÁTVESZI (VÁTESZI), VAN, AKI ÁTVÉ-
SZELI (LÓVÁTESZI) A POHÁMOT (SZÍVROHA-
MOT)

MIT
VÁRSZ
ETTŐL
NAPTÓL
?

a megtagadásához, érvényen kívül helyezéséhez kapcsolódik.) Másrészt az egyetlen tagadó gesztusra redukált műalkotást közvetlenül az Egészre, közvetlenül a legtágabb összefüggésrendszerre vonatkoztatja: nevezetesen a művészet egészére, sőt a kulturális értékrendszer egészére és az ezt közvetítő művészeti intézményrendszer egészére. Ez a szemléleti expanzionizmus merőben más összefüggésbe helyezi a műtárgyat; nem csupán megszünteti „kivételes", egyedi, „kézhez kötött" érzéki-konkrét formáját, hanem feloldja azt a viszonylatrendszert is, amiben a mű (mint a művész individuális önfeltárulkozása) és a befogadó (mint a műalkotás esztétikai üzenetét a maga személyes világára vonatkoztató, az esztétikai formát élvező egyéniség) között a műtárgy esztétikai valósága volt a közvetítő. Duchamp a „Ready-made"-típusú műalkotással a művészet funkciójára, nem pedig az egyéni önkifejezés esztétikai autonómiájára irányítja a figyelmet. A „Ready-made" olyan műalkotás, ami egyfajta „rákérdező" szerepet játszik, s a „példázatként" felhasznált műalkotást csupán egy általánosabb modell demonstrációjaként értelmezi. Ebből fakad a „Ready-made"-mű tárgyi „behelyettesíthetősége", személytelensége, az érzéki-konkrét forma iránti közömbössége, azaz a műalkotás folyamatának intellektualizálódása.

Ha a műtárgy bármi lehet (ezt példázza a gyári késztermék), akkor mi adja meg mégis a műalkotás értelmét, mi különbözteti meg a művészi aktust a nem-művészi aktustól? Duchamp válasza egyértelmű: az új műalkotás nem a műtárgy érzéki-konkrét-vizuális megteremtése, hanem egy intellektuális modell demonstrálása. A behelyettesíthető, kicserélhető gyári késztermék csupán rákérdez arra, hogy mitől válik műtárggyá egy tárgy, hogy miképpen működik a művészeti értékelés mechanizmusa, s ezen keresztül magát a fennálló művészetfogalmat, művészeti intézményrendszert vizsgálja. Ahogy Hans Richter írja Duchamp „Ready-made"-jeiről: „Duchamp »Ready-made«-jeinek értéke gondolati koncepciójukban és a belőlük levonható következtetésekben van. Ezek a művek, ahogy ezt ő maga mindig hangsúlyozta, nem művészeti, hanem antimővészeti alkotások, nem érzéki, hanem gondolati tapasztalatok eredményei. Értelmüket tehát ezen tapasztalatok megismerése adja, annak megismerése, ami hozzájuk vezetett és annak az útnak, ahová ők vezetnek tovább."[2]

Richter szerint tehát a „Ready-made" olyan műalkotás, ami egy gondolati folyamatot és következtetéssort demonstrál: ha a műtárgy kicserélhető, nem a hagyományos minőségek szerint meghatározható, akkor mi tesz valamit műalkotássá? S hogyan határozható meg a művészet, ha a műalkotás fogalma bizonytalanná vált? S miképpen működik a művészeti intézményrendszer — és az annak alapjául szolgáló értékrend —, ha a művészet fogalma bizonytalanná vált? Ezek alapján pedig hogyan határozható meg a művész szerepe, feladata, fontossága, mi lehet a művészi munka értelme és értéke? Duchamp kérdéseit a „Ready-made" műalkotás demonstrálja, ami a művészeti modell érvényességét önmaga műtárgyként való szerepeltetésével teszi kérdésessé. A műalkotás tehát egy fennálló értékrendszer és egy erre ráépülő intézményrendszer érvényességére kérdez rá. Joggal mondja Robert Lebel, hogy:

„A Ready-made alapvetően tehát az értékfogalom visszautasítása."[3] Ez kétségkívül a Duchamp-i antiművészet egyik legfontosabb tartalma. Ugyanakkor a távolabbra vezető — és témánk szempontjából most fontosabb — mozzanat a tagadáson keresztül megnyilatkozó új típusú műalkotás kialakításának igénye, illetve a műalkotás és a művészeten kívüli valóság direkt összekapcsolásának jelensége.

Amikor az antiművészet új módon határozza meg a művészet funkcióját — azaz a művészetet egy gondolati folyamat demonstrációjaként, nem pedig autonóm érzéki-konkrét műtárgyak létrehozásaként, individuális önfeltárulkozásként értelmezi —, akkor az egyes művészi cselekvés és a tágabb, általános művészeti, kulturális szféra között direkt kapcsolatot tételez fel. Az új művészet egy újfajta művészeti kommunikáció része tehát. Ez újfajta művészeti intézményrendszerek megteremtését kívánja meg. Erre számos példát találunk az antiművészet történetében, a zürichi „Cabaret Voltaire" dadaista programjaitól egészen a berlini Dada nemzetközi akcióiig, mint amilyen pl. az 1920-as „Első Nemzetközi Dada-Vásár" sajátosan antiművészeti „Gesamtkunstwerk"-je volt.[4] Mindezek a jelenségek azt mutatják, hogy a dadaizmus, jellegzetes antiművészeti mozgalomként, a hagyományos művészet és művészeti értékrend megtagadásával, a hagyományos értékeket közvetítő művészeti intézményrendszerből való zajos kivonulásával egy új művészeti kommunikáció és egy új művészeti intézményrendszer kialakítására tesz kísérletet. Az antiművészet — pamfletjei és manifesztumai ellenére — nem magával a művészettel számol le, hanem a művészet korábbi formáival. Egy új típusú, nyitott művészeti struktúrát teremt, melyben az egyedi értékeitől megfosztott, defetisizált műalkotás a társadalmi lét, a művészeti értékrendszer, a kulturális intézményrendszer tágabb összefüggéseire vonatkozik. Az antiművészet alkotásaiban egy új művészet lehetősége, egy a hagyományos művészeti kommunikációtól radikálisan eltérő új művészeti kommunikáció ígérete derengett fel: egy olyan új társadalom kialakításával együtt, amelyik merőben új értékek alapján szerveződik meg. Ebben a vonatkozásban az antiművészet alkotásai egyszerre romboló gesztusok, s egy új értékrend megtestesítői (még akkor is, ha ezek az új értékek a fennálló értékrend felől nézve éppen az értéktelenség látszatával bírnak). A változtatás vágya és a fennálló értékekkel szembeni szkeptikus magatartás egyszerre van jelen a zürichi Dada megnyilatkozásaiban: „Meg akarjuk változtatni a világot a Semmivel, meg akarjuk változtatni a költészetet és a festészetet a Semmivel, be akarjuk fejezni a háborút a Semmivel." — írja 1916 tavaszán Richard Huelsenbeck.[5]

S a radikális változások, a nem-művészet szférájába való művészi (azaz antiművészeti) beavatkozások nyomán egy új világnak kell születnie. A fennálló, hamis értékekkel szemben felmutatott új értékek egy új világ megvalósulásához járulnak hozzá. Ezért írja Hans Richter, hogy: „Az élet, amit megéltünk, tévedéseink és hőstetteink, provokációink, melyek annyira polemikusak és agresszívek voltak, amennyire csak lehettek, mindig szorosan összefonódtak egy fáradhatatlan kereséssel. Amit mi kerestünk, az egy anti-művészet volt, egy új gondolkozás, egy új érzés, egy új tudás: egy új szabadságban egy új művészet!"[6]

Az antimővészeti gesztusokból, a hagyományos művészetfogalom intellektuális megkérdőjelezésének demonstrációjából, vagy a dadaista irónia mindent visszájára fordító merész megnyilatkozásaiból tehát egy új művészet, ezen keresztül pedig egy új világ megszületését vélték elősegíteni a tízes évek dadaistái, a húszas évek szürrealistái. A hagyományos harmóniafelfogással, a polgárinak tekintett szépségeszmével durván szakító, primitív és spontán, formátlan és közvetlen dadaista művek az élethez való közvetlen kapcsolódást manifesztálták. Az 1918-as „Dadaista manifesztum" erről így fogalmaz: „A Dada szó a minket körülvevő valósághoz való legprimitívebb viszonyt szimbolizálja, a dadaizmussal egy új valóság lépett jogaiba. ... Elsőként a dadaizmus az, amelyik többé nem esztétikailag áll szemben az élettel, miközben az etika, kultúra, bensőségesség jelszavait, melyek csupán a gyenge izmokat leplezték, darabokra szaggatja."[7] Az antimővészet tehát magába sűríti az élethez való közvetlen viszonyt, megszünteti a művészet viszonylagos autonómiáját, s a maga érvényességi területét kiterjeszti a hétköznapokra, a valóságos élet nem-művészi területeire. Felszámolni véli a valósághoz való áttételes, esztétikai viszonyt: az életet beáramoltatja a nyitott műalkotásba (amit már antimővészetnek tekint), s az így létrejött új típusú, parttalanná tett műalkotást kiterjeszti a valóság egészére. Ezzel a kettős folyamattal egyrészt megváltoztatja a fennálló művészetfogalmat (és a művész státusát), másrészt pedig megkísérel egy „új valóságot" teremteni.

Szinte modellje lehet ennek a folyamatnak Kurt Schwitters „Merzművészete", melyben a hétköznapi valóság anyagai, hulladékai, tárgyai és funkciótlanná tett használati eszközei új egységgé állnak össze, a véletlennek is teret engedő nyitott kompozícióban. A „Merzmű" egy végtelenné tett kollázs alkotórésze, melyben a valósággal közvetlen, nem-esztétikai viszonyban álló művész (azaz antimővész) az élet sokrétű folyamatainak komplexitását, a mindenre kiterjedő kreativitás korlátlanságát demonstrálja. A „Merzmű" mindent felszív magába és mindenre kiterjed; időben és térben lezáratlan, folytatható, az élet előre nem látható jelenségeire, a valós folyamatokra közvetlenül reflektáló, expanzionista alkotás. (Természetesen az esztétikai szemlélet expanziójáról, a zárt műstruktúrának egy új, nyitott struktúrával való felcseréléséről van szó, nem pedig a művészet felszámolásáról. Az, hogy ez az új, expanzionista műtípus tagadja a hagyományos, zárt, a személyes önkifejezés esztétikai gazdagságán alapuló, viszonylag autonóm műtípus jogosultságát, még nem jelenti magának a művészetnek a megtagadását — ahogy ezt maguk a dadaisták látni vélték és hirdették.) Az antimővészeti impulzusból olyan új mű született, amelyik egy „új valóság" megteremtését involválja; ennek az „új valóságnak" a felépítésekor azonban tagadja a program esztétikai jellegét, s a művészeti cselekvést többé nem tekinti művészetnek, a művészeti eszközöket csupán a valóságot tudatosító, közvetlenül ható „segédeszközöknek" tartja: „Nevetni akarunk, nevetni, és tenni, amit ösztöneink diktálnak. ... Mi, akiknek a szellem csak egy technika, egy segédeszköz — a MI segédeszközünk, nem pedig kényelmes »mosom kezeimet« a visszavonultságban: mi nem akarunk éleselméjűen szőrszálhasogatásokba

bocsájtkozni, sem a tiszta megismerés előtt meghajolni — mi itt csupán eszközöket látunk ahhoz, hogy előadhassuk a világnak a mi játékainkat a tudatosulásról, a tudatossá válásról, úgy, ahogy ösztöneink sugallják... Mi mindent magunk akarunk megteremteni — a mi új világunkat!" — írja nem minden pátosz nélkül Raoul Hausmann a „Pamflet a weimari életfelfogás ellen" című, 1918-as írásában.[8] A szöveg minden szkepticizmusa ellenére heroikus vallomás: a szellemet „csupán technikai segédeszköznek" tekintő antiművészet küldetéséről, a tudatosítás programjáról, melynek végső célja a válságból és szkepszisből megszületö „új világ". Az antiművészet küldetése egy újfajta „esztétikai nevelés" jegyében akarja megteremteni az „új világ" megalkotására képes új embert; s ennek érdekében degradálja az öncélú, autonóm művészetet, a művészi eszközöket a „technikai segédeszközök" szintjére.

Az antiművészeti „esztétikai nevelés" éppúgy moralizáló — még ha amorálisnak és cinikusnak tűnik is a fennálló morállal szemben —, mint a schilleri elmélet, hiszen a művészetnek — azaz az antiművészetnek — nevelő, tudatosító, tudatosságra ébresztő feladatot szán, mely elutasít mindenfajta esztétikai élvezetet és tetszést, hiszen funkciója éppen a felrázás, a valóság „igazi" lényegére való rádöbbentés, egy új értékrend igényének felkeltése a befogadóban.

Ez az új értékrend a majdani „új világ" felépülésének záloga. Az új értékrend kialakítása csakis a régi értékek lerombolásának útján valósulhat meg: a romantikus irónia antiművészeti újrateremtésében, radikalizálásában és határtalanná tételében. Ahogy a romantikában is jelen van egy látens expanzionizmus, a — Hegel romantikára alkalmazott kifejezésével élve — „romszerűvé" tett világ kiterjesztése a létezés egészére, azaz a valóság esztétizálásának programja, éppígy az antiművészet is parttalanná teszi a valóság töredékességét, a „romszerűség" és káosz élményét, az abszurditást és az értelmetlenséget, s az irónia érvényét az egész valóságra kiterjesztve „negatíve esztétizálja" a valóságot. A destrukció végső célja azonban — tagadva, vagy felismerve és hirdetve — az „új világ" felépítése. A „mi magunk akarunk mindent megteremteni" heroikus programja a múltat eltörlő „tabula rasa"-szemléletet éppúgy magába foglalja, mint az „új világ" megteremtésének expanzionista utópiáját. Ez a program élet és művészet, gyakorlat és kultúra, esztétikum és hasznosság radikális azonosítását feltételezi — ez az azonosítási kísérlet már megfogalmazódott a destruktivitás „barbár" és elemi gesztusaiban, a dada-művész „negatív Gesamtkunswerk"-jeiben, ám eközben nem tudatosul a paradoxon: az „új élet" megteremtéséhez csak művészeti eszközökkel rendelkezik a művész, még ha antiművészetet létrehozó antiművésznek tételezi is magát. Ez a paradoxon a konstruktivizmusban válik majd nyilvánvalóvá.

Kassák 1921-es „Képarchitektúra" című manifesztumának legelső mondata máris tartalmazza az antiművészet törvényszerűségét: a régi, fennálló művészeti formákat leromboló, magát a művészetet támadó, a művészet létjogosultságát és az érzéki-konkrét-egyedi műtárgy esztétikai érvényességét megkérdőjelező destruktivitás átcsapását egy új művészet megteremtésének folyamatába. „Le a művészet-

tel! Éljen a művészet!" — írja Kassák, két felkiáltásba tömörítve a rombolás és az építés, az antiművészet és az „új művészet" megteremtésének követelményét. A megfogalmazás némiképp az 1920-as berlini „Első Nemzetközi Dada-Vásár" kiállításán falra akasztott feliratra emlékeztet: „A művészet halott. Éljen Tatlin új gépművészete."[9]. Mindkét esetben az első mondatban szereplő „művészet" szó, noha a megfogalmazás szerint általános értelmű, magára „A művészetre", a mindenkori és mindenfajta művészetre vonatkozik, valójában csak a „régi", a hagyományos, a polgári művészet haláláról, illetve lerombolásának szükségességéről nyilatkozik. A második mondatban pedig már a „művészet" szó az új, merőben aktuális, hiteles értékek alapján megteremtett művészetet jelenti. Ez a pozitív fordulat, azaz egy „új művészet" megteremtésének igénye abból fakad, hogy ennek az „új művészetnek" merőben új, minden korábbitól eltérő meghatározása vált lehetségessé; egy új, kollektív, egyetemességre törekvő, igazságos, ésszerű, belső egyensúlyt megteremtő társadalom „új emberét" felnevelő, azaz új értékeket manifesztáló küldetés alapján.

Kassák határozottan leszögezi: „A konstruktivisták fellépésével kezdődött meg a művészet új korszaka, az építés korszaka. A konstruktivisták az új szociális embertípust képviselik. ... Mint ahogy a nevük is mutatja, többé nem visszamenőleg következtetni, nem konstatálni, hanem az új világrend megszervezését akarják."[10] Amikor Kassák a „művészet új korszakáról", illetve az „új világrend" megszervezéséről ír, nyilvánvalóan az antiművészet látens konstruktív mozzanatait erősíti fel: a rombolás után egy merőben új egység megteremtésének, a „tabula rasa" szemléletnek, a minden korábbi művészeti megnyilatkozást félresöprő, igazán hiteles „új művészet" megalkotásának programját. Kassák művészetszemléletében mindvégig jelen van a tízes és korai húszas évek dadaizmusának művészetellenessége, már ami a korábbi korszakok „polgári" művészetét illeti (s ebbe, dadaista recept szerint, az impresszionizmus, expresszionizmus, futurizmus kritikája is benne foglaltatik); s ugyancsak jelen van az egyes művészeti gesztusnak világrendet szervező, az „új világot" hirdető-proklamáló, egy új embert felnevelő univerzalista értelmezése. Az „új művészet" közvetlenül — és heroikus naivitással — vonatkozik az „új világ" teljességére. Kassák így ír erről: „A konstruktivista művészek szociális ember volta az, ami a mai szokatlan és száraz geometriai formákban kifejeződik. S itt többé nem esztétikai, hanem életformákról van szó."[11] Ez a meggyőződés közvetlenül az antiművészeti programokból épül be Kassák gondolatvilágába: csakhogy az antiművészet a destruktivitás kiterjesztését, a romboló gesztusok univerzalista felfogását vallja magáénak, Kassák pedig az építő, vizuális rendszereket szervező gesztusok univerzalista értelmezését nyújtja.

A szemléleti rokonság abban áll, hogy mindkét esetben megszűnik az egyedi, elszigetelt, személyes jelentőségű, önkifejezésen alapuló, a személyes stílus eltárgyiasítását hordozó műtárgyhoz kapcsolódó művészeti gesztus autonómiája; s az autonómiát az univerzalista értelmezés, illetve ennek „gyakorlati" végrehajtása, az expanzionizmus váltja fel. Akár a világ látszatrendjét megbolygató, a polgári racio-

nalitás homlokzata mögötti értelmetlenséget az irracionalista káosz — művészi, azaz antimővészeti — felidézésével leleplező dadaista gesztusokról legyen szó, akár pedig a konstruktivista építés tiszta, elvont, geometrikus rendszereiről, mindkét esetben az alkotás, a művészeti — vagy antimővészeti — gesztus magára az univerzumra, magára az élet teljességére, az „új világrend megszervezésére", vagy a régi, elkorhadt világrend destruálására, a polgári értékek defetisizálására vonatkozik. Az egyes gesztusok értelmezése messze túlnő a műalkotáson: a műalkotás, az antimővészeti gesztus a valósághoz való általános, mindenre kiterjedő viszony demonstrációjává válik. Az univerzum tehát közvetlenül kapcsolódik az egyes műalkotáshoz; allegorikus értelemben egy „új világrend" megteremtését, illetve a régi lerombolását foglalja magába.

Ezért írhatja szent naivitással — és a történelmi helyzet által alátámasztott hittel — Kassák: „Úgy mint ahogyan a keresztény művésznek életérzése és világszemlélete szerint adekvát forma volt az ég felé nyúló gótika, a szociális embernek adekvát formája az egyszerű, tömör négyzet."[12] Ahogyan a duchamp-i gesztusban egy közönséges, gyárilag előállított biciklikerék piedesztálra emelése, műalkotássá nyilvánítása sem a műtárgy érzéki-konkrét-plasztikai minőségeiben tárgyiasuló személyes önfeltárulkozás, hanem a művészi érték meghatározására, s ezen keresztül a kultúra egész intézményének kritikai vizsgálatára, a hamisnak vélt értékek defetisizálására irányuló, általános jelentőségű, személyesen túli „tett", éppúgy egy kassáki Képarchitektúra is, a maga egyszerű, tömör, geometrikus formarendszerével egy új, univerzálisnak tekintett, általános érvényű értékrend, egy „új világrend" demonstrációja. Nem szimbóluma egy eszmének, hanem demonstrációja egy értékrendszernek. A műalkotás önértéke megszűnik; létének értelmét a „nevelő" és a „demonstráló" funkciója adja meg. Így a művészi cselekvés univerzalista felfogása kerül előtérbe.

A „nevelő" funkcióról Kassák ezt írja: „A művészet átformál bennünket, s mi képessé válunk környezetünk átformálására."[13]

A „demonstráló" funkcióról pedig a következőket mondja Kassák: „A mai művész mint világszemléletes ember ismét mint kinyilatkoztatást hozza magával a művészetét. Nem a világ képét, hanem a világ lényegét. Architektúrát. Az új rend szintézisét."[14] Másutt: „A képarchitektúra azt hiszi magáról, hogy ő egy új világ kezdete."[15] Ismét másutt: „A mi korunk a konstruktivitás kora. A transzcendentális légkörből kiszabadult produktív erők egycélúság-kényszerűségükkel megkezdették a napi praktikusság emberével az osztályok társadalmi összeépítését, és a művész kezéből is kiütötték az esztétika patikamérlegét, hogy szintén felhozhassa magából a szétesett világ új egységét: az erő és szellem architektúráját."[16]

Az új, konstruktív művészet tehát megteremti az „új egységet" erő és szellem között; kinyilatkoztatja az „új rend szintézisét"; ezáltal egy „új világ kezdetét" demonstrálja a művészetben. Ez pedig rácsúszik az „új világ" megteremtésének programjára. A művészeti cselekvés univerzálissá válik: nyomában egy „új világ" születik meg. „És nincs többé külön társadalom, és nincs többé külön művészet"

— mondja ki Kassák, konstruktív, építő tartalommal telítve az antimővészet jelszavát.[17]

A műalkotás univerzalista értelmezése ugyanakkor többféle lehetséges pályát jelöl ki az expanzionista gyakorlat számára. A tízes évek végi, húszas évek eleji expanzionista művészeti megnyilatkozások másként és másként kísérlik meg az autonómiájától megfosztott művészi cselekvés „kiterjesztését" a már-nem-művészet területeire, a társadalomformálás, a politikai cselekvés, a környezetalakítás, a használati tárgyalkotás, az építészet, a film, a színház, vagy akár a népünnepélyek és politikai tömegdemonstrációk területeire. A Képarchitektúra manifesztumában, Kassák és köre elméleti írásaiban mindvégig jelen van az expanzionizmus. Ilyen értelemben jogos Szabó Júlia megállapítása, miszerint: „A MA-kör konstruktivizmusát költői konstruktivizmusnak nevezhetnénk vagy dadaista konstruktivizmusnak, s ez csak elméletileg képtelenség."[18] Véleményem szerint sem elméletileg, sem pedig a művészeti gyakorlatot tekintve nem tűnik képtelenségnek a dadaizmus és a konstruktivizmus szerves összefonódása, éppen az expanzionizmus, illetve a művészi cselekvés univerzalista felfogása alapján. Az expanzionizmus, mint láttuk, a totális destrukcióban a kiüresedett értékek lerombolását, a művészeti intézményrendszerek kritikai vizsgálatát és radikális átalakítását, a művészet új funkciójának meghatározását és egy új, nyitott műtípus kialakítását kísérelte meg; az antimővészet a valóság egészének „negatív esztétizálására", „romszerűvé tételére" vállalkozott. Ugyanez az expanzionizmus a konstruktivizmus különféle megnyilatkozásaiban már az „új világrend megszervezésére", egy „új világ" tényleges felépítésére vállalkozik. Ahogy Kállai Ernő írja 1922-ben: „A konstruktív művészet egy minden mozzanatában hatalmas, architekturális renddé összegeződő társadalmi élet perspektívája felé fordul. Semmi más vágya nincs, mint hogy ebben az életben a gazdasági alapok és fizikai életgyökerek mélységébe érő újatkezdéssel vegyen részt. ... A konstruktív művészet ezt a kollektíven funkcionális viszonylatot érzékíti meg." A tényleges társadalomalakító folyamatokba bekapcsolódó — vagy bekapcsolódni vágyó — konstruktív művészet „Építkező akaratnak érzi magát, mert távlataiban eggyé vált a kommunizmus roppant alkotó munkaközösségével és teremtő örömeivel" — jelenti ki Kállai Ernő.[19] Az egyes konstruktivista mű, egy Képarchitektúra megalkotása tehát messze önmagán túlmutató jelentéseket demonstrál a Képarchitektúra teoretikusai szerint. Sőt, léte értelmét egyenesen ebben a „kollektíven funkcionális viszonylatokat megérzékítő" funkcióban látják.

Kassák elméleti írásaiban az expanzionizmus, illetve a műalkotás, a művészi cselekvés univerzalista felfogása mindvégig összekapcsolódik egy látens transzcendentalizmussal is, aminek következtében a Kazimkir Malevics szuprematizmusának elvont értékprezentációjával némiképp rokon mozzanatok (is) feltűnnek nem teljesen homogén rendszerében. A malevicsi „tárgynélküliség" mindenfajta gyakorlati hasznosságot kiiktató, mindenfajta tényleges, fizikai expanzionizmusnak hátat fordító, transzcendens felfogása és miszticizmusa idegen ugyan Kassáktól, mégis számos ponton megjelenik az expanzionizmus elvont, áttételes, a gyakorlati

feladatokhoz és konkrét társadalmi „beavatkozásokhoz" nem kötődő, a Képarchitektúra szellemi mozgásterét tudatosan nyitva hagyó, absztrakt kategóriákkal meghatározó értelmezése.

Mintha megcáfolná saját magát, illetve a valóság „negatív esztétizálásának" antiművészeti programját, amikor kijelenti Kassák: „A művészet soha nem kezdődött, és soha nem ér véget."[20] Jó néhány antiművészeti megnyilatkozás hirdette már meg a művészet halálát, illetve jó néhány expanzionista megnyilatkozás proklamálta a művészet feloldódását az életben, a gyakorlati cselekvésben, a termelésben, a ténylegesen felépítendő „új világ" megteremtésében. Ahogy Camilla Gray írja: „... Tatlin és a meggyőződéses kommunista Rodcsenko ragaszkodtak ahhoz, hogy a művésznek technikussá kell válnia; s hogy az lenne a feladatuk, hogy gyakorlatban tanulmányozzák a modern ipar szerszámait, eszközeit és anyagait, s ezzel erejüket közvetlenül a proletariátus hasznára fordítsák. A művész-mérnöknek alkotó módon kellene beleavatkoznia a hétköznapi életbe, s a munkát művészetté, a művészetet pedig munkává kellene átalakítania. »A művészetet az életnek« volt Tatlin jelszava, s a későbbi konstruktivistáké is, de nem abban a naiv-szentimentális értelemben, ahogy korábban a peredvizsnyikek és az Abramcsevo-kolónia tagjai a »művészetet a népnek« mottó alatt a paraszti munkát idealizálták. A konstruktivisták reményei sokkal inkább a gépek erejére támaszkodtak, ami felszabadítja az embert a munka rabszolgaságából és lehetővé tesz számára egy új, alkotó munkát. A munkafolyamat összeköti a művészt és a mérnököt, mivel a művészetet éppen úgy, mint az ipart a gazdasági és technikai törvényeknek kell meghatározniuk, s mivel mindkét folyamat végcélja a kész mű, a tárgy."[21]

Ezzel szemben Kassák mindvégig megőrzi a Képarchitektúra függetlenségét, a művészet öncélúságát — természetesen egy „új öncélúság" értelmében —, még akkor is, ha a Képarchitektúra manifesztumában elkötelezi magát egy új értékrend demonstrálása és egy „új világ" megteremtése mellett: „Ma már tisztán látjuk: a művészet — Művészet és nem több, s nem kevesebb ennél. És nem tendenciózus osztályok vagy pártok érdekei szerint, hanem maga a tiszta élettendencia."[22]

Ez a „tisztaság", az aktuális társadalmi vagy akár gazdasági és politikai érdekektől független művészet eszménye merőben idegen az orosz konstruktivizmus és produktivizmus irányzatainak felfogásától; s éppily távol áll a dadaizmus, majd pedig később a szürrealista mozgalom elkötelezettségétől, ami együtt jár nem csak az autonómiáról való lemondással, a „tiszta művészet" tagadásával, hanem magának a művészetnek a megtagadásával is.

Amikor Kállai Ernő, Kemény Alfréd, Moholy-Nagy László és Péri László publikálják a „Nyilatkozat" című pamfletet az Egység 1923. márciusi számában, akkor a tatlini, rodcsenkói produktivizmus szellemében, de a harcosan elkötelezett szovjet Proletkult elveiből is merítve, a társadalmi harcban és az építésben teljesen feloldódó, expanzionista művészeti magatartás mellett foglalnak állást: „Minden művészet, amely önmagát a mindenkori társadalmi formák felett, esztétikus vagy kozmikus távlatokban látja lebegni: polgári színvonalon áll, még ha követői konst-

ruktivistáknak is vallják magukat." Majd pedig kijelentik: „A kommunista társadalom megvalósításáért a művészeknek a proletariátussal együtt kell harcolniuk s ezért egyéni érdeküket a proletariátus érdekeinek alá kell rendelni."[23]

Kassák azonban így fogalmaz a Képarchitektúra manifesztumában: „A művészet öröktől fogva jelenlevő erő, mint az etika, mint a forradalom, mint maga a teljes világ. Nincs tehát új és nincs régi művészet. Csak művészet van." Majd pedig így ír: „A képarchitektúra nem pszichologizál. A képarchitektúra nem akar semmit. A képarchitektúra mindent akar."[24] Túl a megfogalmazások elvontságán — és az egy manifesztumon belüli ellentmondásokon —, nyilvánvalónak tűnik, hogy Kassák egyfelől univerzalista alapon — szinte irracionálisan — kitágítja, jelentőségében megnöveli az egyes művészi gesztus jelentőségét, másfelől pedig mégis megőrzi ennek a művészi cselekvésnek az autonómiáját, tehát nem hajlandó közvetlen napi feladatok megoldására „alkalmazni" a művészetet. Kassák felfogásában a képalkotás egyenlő egy új világ szellemi felvázolásával. Mi több, egy új világ új formarendjének, mondhatni „absztrakt szellemi környezetének" megalkotásával. Emögött az a hit áll, hogy a műalkotásban megjelenő tiszta, áttekinthető, racionális, egyensúlyra törekvő formarend közvetlenül (!) hatást gyakorol az emberek etikai fejlődésére, s így közvetlenül hozzájárul az „új világ" megteremtéséhez. Ezért írhatja: „A művészet az, aki nem parancsol ránk semmit, de ő az, aki a legtöbbre képessé tesz bennünket."[25] Az „Előszó az új művészek könyvéhez" pátosszal telített szövegében pedig ezt írja Kassák: „A művészet a legmagasabb alkotási forma. Minden egyébre való tekintet nélkül önmagát adja, és mégis egy a mindennel. ... Az igazi művészet tehát a legteljesebb realitás. Az igazi művészetnek tehát nincsenek romantikus célkitűzései. Az igazi művészet mint a jelenlevő élet szintézise maga a cél."[26]

Az új cselekvés univerzalista felfogása szerint a műalkotás megalkotása általános, univerzális jelentőségű: új értékeket demonstrál, s ez az Egészre, magára a valóság teljességére, a — transzcendentálisan felfogott — világmindenségre vonatkozik. Nevelő szerepe, embert átformáló küldetése van tehát. Ám éppen ezért nem vonatkozhat közvetlenül semmiféle napi aktualitásra, érdekre, hiszen feladata éppen az egyetemes hatékonyság, az „új világ" általános értékrendjének demonstrációja. Az autonómia tehát itt nem úgy jelentkezik, mint az expresszionizmusban — melyet Kassák többször bírál, felfogásából adódóan logikusan: individualizmusa és a polgári intellektuel autonómiára való törekvése miatt —; az autonómia az egyetemes érvényességek manifesztációja miatt nem kapcsolódhat napi aktualitásokhoz, politikai, ideológiai és gazdasági, technikai igények közvetlen kielégítéséhez.

Azt is világosan kell látnunk, hogy a korszakban benne éltek és hatottak az expanzionista művészeti eszmék; ez azonban nem jelenti azt, hogy a különféle csoportok, irányzatok azonos módon értelmezték az „életbe belépő" művészet eszményét. Kassák Képarchitektúrája legalább annyit örökölt a dadaizmus harcosan destruktív expanzionizmusából, mint amennyit átvett a szovjet-orosz konstrukti-

vizmus, produktivizmus programjaiból. Ugyanakkor Kassák gondolatrendszerében erősen jelen van a malevicsi szuprematizmus transzcendens értékfelfogása, illetve az ebből következő — új módon meghatározott — autonómia elve. Ez az új módon meghatározott autonómia az egyetemes értékekként tételezett új világszemlélet és értékrendszer demonstrációjára alapozza a művészetet. Amikor Kassák célnélküliségről beszél, vagy a művészet örök létéről, illetve a művészetet úgy határozza meg, mint a „jelenlevő élet szintézise", azaz a legmagasabb rendű cél, ami már öncélként tűnik fel — hiszen az „egészre" vonatkozik, az „új világrendszer" értékeit demonstrálja —, akkor sokban a malevicsi szuprematizmus „tárgynélküliség"-eszményével rokon felfogást vall magáénak. Malevics így fogalmaz: „A szuprematista tárgynélküliség, mint praktikusan alkalmazhatatlan Semmi, az ember lényegévé és igazságává válik, annak minden cselekedetében. A festő felismerte, hogy tevékenysége kívül áll a gyakorlati tárgyiasságon. A festészet úgy él és alkot, mint maga a természet, nem ismer többé praktikus-utilitárius célokat."[27]

A „romantikus célkitűzésektől", vagy a napi aktualitások praktikus céljaitól megszabadított új művészet Kassák és Malevics felfogásában egyaránt egy új valóságot teremt. Ennek az új valóságnak a szellemi alapja, eszmei háttere az „új világrend" értékrendszere, mely az egyetemes Egység és harmónia törvényein alapul. Ebből a felfogásból adódik mindkettőjük művészetszemléletében a tárgynélküliségre való törekvés (azaz nem a természeti látványt visszaadó, sem pedig az egyéni psziché partikuláris tartalmait kifejező formavilág kialakítása); azaz egy semmi másra nem „hasonlító" és önmagában megálló, építményes rend képi megteremtése. Az önmagában megszerkesztett, a világ lényegi harmóniáját demonstráló építmény, egy szellemi architektúra mindkettőjük számára ténylegesen létező valóság, a létező valósággal szemben megvalósuló „lényegi" valóság. A megvalósuló vizuális mű mennél kevésbé kapcsolódik a látványhoz, a természeti jelenségek látható képéhez, annál inkább vonatkoztatható az elvont, egyetemes érvényű minőségekre. Ugyanez érvényes az expresszivitás megtagadására is: minél kevésbé jelenik meg a műben az egyéni psziché, az elszigetelt ember érzelemvilága, annál inkább egyetemes értékeket manifesztál a mű. Kassák az „expresszionisták közül legmesszebbre jutott" Kandinszkij művészetét is — logikai szigorral és már-már dogmatikus merevséggel — utasítja el: az „új világ" megteremtésének hiánya miatt. A Képarchitektúra manifesztumában ezt írja: „Az expresszionisták közül Kandinsky jutott a legmesszebbre. Formáinak alig vannak optikai támpontjai, művészetét abszolút festészetnek nevezi. És valóban abszolút piktúra-e Kandinsky piktúrája? Igen. De abszolút képek-e is Kandinsky képei? Nem... A kép mint síkon élő teremtmény semmiféle idegen testre (tehát a képen jelen nem levő testre) nem emlékeztethet és semmit elő nem adhat. Nem, még egy pszichikai processzust sem. Kandinsky képei pedig mesélnek. ...A művész tehát nem új világot teremtett."[28] Eltekintve attól, hogy tisztázatlan marad az „abszolút piktúra" és az „abszolút kép" kategóriája, nyilvánvaló Kassák hihetetlenül szigorú álláspontja: az impresszionizmus, a kubizmus és még az elvont expresszionizmus is „csupán elvonatkoztatta magát a

reális világtól", azaz nem teremtett egy „új világot". Az „abszolút kép" egy abszolút „új világ" hordozója. Az „új világ" vizuális-plasztikai megteremtése pedig — Kassák univerzalista művészetfelfogása alapján — azonos magának az „új világnak" a tényleges felépítésével. Ezért ragaszkodik ahhoz a tételhez, hogy a régiből nem lehet újat létrehozni, hanem valamilyen gyökeresen újat kell teremteni. A művészetben éppen úgy, mint a társadalomban, nem a meglévőt, a régit kell fejleszteni, alakítani, hanem egy merőben újat kell megalkotni — a régivel szemben: „Nem tudunk többé elhelyezkedni az adott keretek között sem a társadalomban, sem a művészetben. És nem akarunk a régiből újat komponálni."[29] Ha igaz az a tétel, hogy „nincs többé külön társadalom, és nincs többé külön művészet"[30], akkor az is igaz, hogy egy „új világot" megteremteni a művészetben nem más, mint egy „új világot" megteremteni a társadalomban.

A művészi cselekvés univerzalista felfogásából következően Kassák mélyen hisz az „új világ" megteremtésében. Ha az új művész, aki Kassák szemében a „kollektív individuum gyermekembere", egy „új embertípus"[31], megteremti a művészetben az „új világot" (értsd: a teremtő és nem az ábrázoló művészetet), akkor ez a tett önmagában már az „új világ" megteremtésének minősül: „A teremtés mint egy lényeges törvényt magában hordja az érvényesülés bizonyosságát. Csak dolgozni kell és dolgozni, és kinől, kiformálódik körülöttük az új közönség, az az embertípus, aki az új »csodák«, azaz a minden kerülők nélküli önmagukat jelentő, tehát a legegyszerűbb dolgok közé oda tudja érezni és érteni a teremtő művészet új és újabb tényeit és tárgyait is."[32]

A kassáki univerzalista művészetfelfogás és az avantgárd expanzionizmusa által újrafogalmazott „esztétikai nevelés" koncepciója naiv optimizmussal hirdeti tehát az „új világ" szükségszerű létrejöttét. Csak dolgozzon, teremtsen a művész egy új képi világot, a „teremtő festészet" tárgyait, s szükségszerűen létrejön az „új világ" a társadalomban is. A koncepció két szempontból is fontos számunkra: egyrészt az expanzionizmus elvont, áttételes felfogása miatt — ami Kassák Képarchitektúráját a malevicsi, illetve a mondriani művészetfelfogással rokonítja —, másrészt pedig az „esztétikai nevelés" avantgárd értelmezése miatt — ami az új művészetnek közvetlen és radikális hatékonyságot tulajdonít, mely egy „új embertípust" nevel fel a műalkotások példázatszerű jelentésével. A két mozzanat szorosan összekapcsolódik az ábrázoló művészettel szembeállított „teremtő művészet" szigorú tárgynélküliségével, a semmi másra nem hasonlító, semmiféle látványra nem utaló „abszolút kép" kategóriájával.

Mivel az „esztétikai nevelés" kassáki koncepciója morális tartalommal telíti a művészi mozzanatokat, megoldásokat, ezért minden olyan irányzat, iskola, izmus megnyilatkozását, ami nem követi a „teremtő művészet" szigorúan tárgynélküli alkotásmódját, morális alapon ítél el. Az „abszolút kép" megteremtése nem csupán művészeti tett, hanem morális tett is, hiszen az „abszolút kép" feladata az „új embertípus", a „kollektív individuum" felnevelése, az egész társadalom morális átalakítása. Nem csupán művészet és társadalom nem választható szét többé, hanem

a művészet és a morál sem: a művészi cselekvés társadalmi és morális tett egyszerre, melynek végső célja egy új világrend megteremtése.

Expanzionizmus, „esztétikai nevelés", közvetlen társadalmi hatékonyság, univerzalista értékszemlélet szorosan és egymást feltételezve kapcsolódik össze a Képarchitektúra elméletében. A Kassák-féle expanzionizmus társadalmi radikalizmusa eltér a malevicsi transzcendens értékfelfogástól, ám mégis Malevics felfogásához áll közelebb a praktikus, napi céloknak alávetett „produktivista" művészet elutasításában. Az expanzionizmus tatlini felfogásától eltérően Kassák az „új embertípus" felnevelésén keresztül akarja kiterjeszteni a művészi cselekvés hatáskörét; s az univerzalista művészetfelfogás alapján a művészi cselekvést közvetlenül társadalmi cselekvésnek tekinti. A hatékonyság az „új világrend" értékeinek demonstrációjában, az „új embertípus" felnevelésében, a „szociális tendenciájú életet kifejező kép"[33] megteremtésében nyilvánul meg.

Mindezek a mozzanatok természetesen csupán adalékok a kassáki Képarchitektúra elméletének interpretációjához. Jelen tanulmányban nem foglalkozhattunk Kassák felfogásának történeti változásával, az 1920 és az 1926 közötti időszak művészetelméletének alakulásával, sem pedig a kassáki elvek és a kassáki művek konkrét összevetésével. Így csupán támpontokat szolgáltathat a tanulmány a Képarchitektúra jelenségének értelmezéséhez, anélkül azonban, hogy magukat az egyes konkrét műveket a művészettörténeti elemzés egyediségében vizsgálná. A Képarchitektúrák konkrét képi valósága ugyanis sokkal komplexebb, heterogénebb, mint az elmélet. A tiszta tárgynélküliség, a képen kívüli tárgyakra utaló motívumok mellőzése csak ritkán valósul meg maradéktalanul. Az elmélet logikájából fakadó expresszionizmus-elleneséget a művekben gyakran egy heroikus érzelmesség váltja fel, az „új világ" „új embertípusának" felneveléséből fakadó elhivatottság emocionális telítettsége. S a rombolás dadaista iróniája is felcsillan a geometrikus formák tiszta rendjében, a széttöredezett tárgyi valóság motívumai összekeverednek az „új világrend" értékszemléletét demonstráló egyszerű, racionális, tiszta formákkal. Talán éppen ez az elmélettel szemben kibontakozó — ösztönös — gazdagság az igazán sikerült Képarchitektúrák hitelességének alapja.

JEGYZETEK

1. Lásd: — Die Ready-mades — Der Krieg — Unfreiwillige Eroberung New Yorks; In: Robert Lebel: Duchamp. Von der Erscheinung zur Konzeption. Verlag M. DuMont Schauberg, Köln, 1972., 62. p.;
2. Hans Richter: Dada — Kunst und Antikunst. DuMont Buchverlag Köln, 1973., 97. p.;
3. Robert Lebel: i. m.: 63. p.;
4. Lásd: — Dada in Berlin — Die Anfänge der Bewegung in Deutschland; In: William S. Rubin: Dada. Verlag Gerd Hatje Stuttgart, 1968., 106. p.;
5. Richard Huelsenbeck: Erklärung, Vorgetragen im Cabaret Voltaire, im Frühjahr 1916. In: Richard Huelsenbeck (Hg.): Dada — Eine literarische Dokumentation. Rowohlts Enzyklopädie Hamburg, 1984.; 34. p.;
6. Hans Richter: i. m.: 7. p.;
7. Dadaistisches Manifest, 1918.; In: Richard Huelsenbeck (Hg.): Dada — Eine literarische Dokumentation. Rowohlts Enzyklopädie Hamburg, 1984., 32. p.;
8. Raoul Hausmann: Pamphlet gegen die Weimarische Lebensauffassung. 1918.; In: Richard Huelsenbeck (Hg.): Dada — Eine literarische Dokumentation. Rowohlts Enzyklopädie Hamburg, 1984., 38. p.;

9. Lásd: — Belrin—Dada 1918-1923.; In: Hans Richter: Dada — Kunst und Antikunst. DuMont Buchverlag Köln, 1973., 105. p.;
10. Kassák Lajos: A konstruktivizmusról. (Diogenes, 1923/2.) In: Kassák Lajos: Éljünk a mi időnkben. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978., 86. p.;
11. Kassák Lajos: i. m.: 87. p.;
12. Kassák Lajos: i. m.: 87. p.;
13. Kassák Lajos: Képarchitektúra. 1921, 1922. Idézi: Szabó Júlia: A magyar aktivizmus művészete. 1915-1927. Corvina, 1981., 185. p.;
14. Kassák Lajos: i. m.: 183. p.;
15. Kassák Lajos: i. m.: 186. p.;
16. Kassák Lajos: Előszó az új művészek könyvéhez. 1922. In: Kassák Lajos: Éljünk a mi időnkben. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978., 67. p.;
17. Kassák Lajos: i. m.: 67. p.;
18. Szabó Júlia: i. m.: 101. p.;
19. Kállai Ernő: A konstruktív művészet társadalmi és szellemi távlatai. (MA, 1922, VIII. évf. 8.sz.); In: Szabó Júlia: i. m.: 194. p.;
20. Kassák Lajos: Képarchitektúra., Id. helyen: 182. p.;
21. Camilla Gray: Das grosse Experiment. Die russische Kunst 1863—1922. Verlag M. DuMont Schauberg, Köln, 1974., 225. p.;
22. Kassák Lajos: i. m.: 185. p.;
23. Kállai Ernő, Kemény Alfréd, Moholy-Nagy László, Péri László: Nyilatkozat (Egység, 1923. március); Idézi: Szabó Júlia: i. m.: 195. p.;
24. Kassák Lajos: i. m.: 186. p.;
25. Kassák Lajos: i. m.: 184. p.;
26. Kassák Lajos: Előszó az új művészek könyvéhez. 1922. Id. helyen: 62. p.;
27. Kasimir Malevitsch: Suprematismus — Die gegenstandlose Welt. Verlag M. DuMont Schauberg, Köln, 1962., 174. p.;
28. Kassák Lajos: Képarchitektúra., Id. helyen: 183. p.;
29. Kassák Lajos: Előszó az új művészek könyvéhez. 1922. Id. helyen: 67. p.;
30. Kassák Lajos: i. m.: 67. p.;
31. Kassák Lajos: Ábrázoló és teremtő festészet. (Bécsi Magyar Újság, 1922. aug. 17.), In: Kassák Lajos: Éljünk a mi időnkben. Magvető Könyvkiadó Budapest, 1978., 78. p.;
32. Kassák Lajos: i. m.: 78. p.;
33. Kassák Lajos: i. m.: 78. p.;

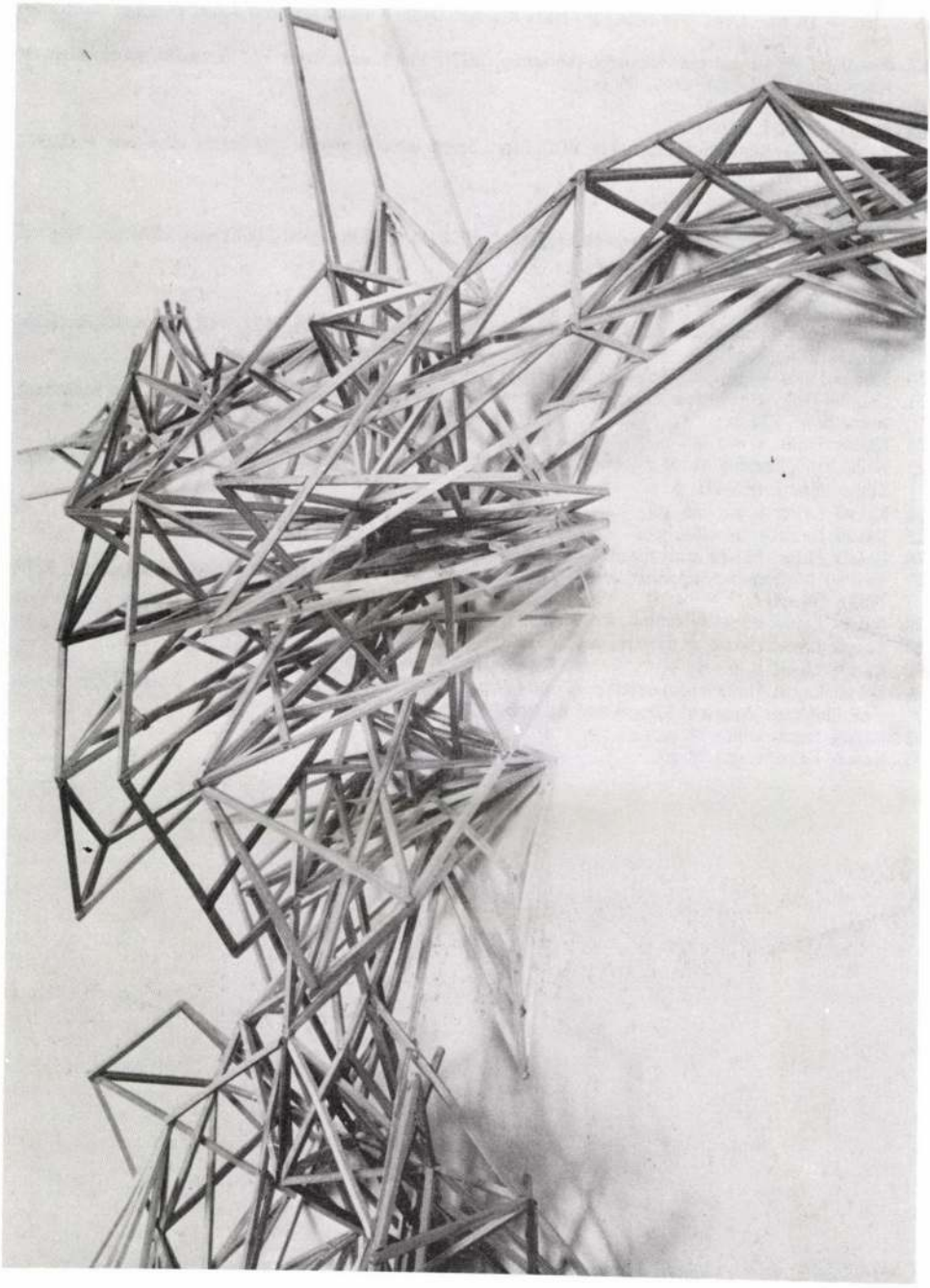

KASSÁK Lajos

Tóbiás Áron: Megmentett hangnalagok: Kassák Lajos [interjú] = Olvasó Nép, 1984. 2. 148-160. p.-ill

Weltliteratur als auch in der Kunstgeschichte bekannt ist (vgl. hund, Andy Warhol und Joseph Beuys, David Bowie und Brian s Verhältnis dieser beiden Künstler zueinander war bei weitem . Untersucht man ihre Tätigkeit aus dem Gesichtspunkt ihrer lacht – was tatsächlich unser ausgesprochenes Ziel ist – so nzung noch weitere Namen angeführt werden, und zwar in s Szentjóby, der zusammen mit Erdély das erste Happening in ete und ein naher Freund von Hajas war und sich Mitte der 70er sah, das Land zu verlassen. (Bei ihm fand man im Laufe einer g das als „subversiv" eingestufte Manuskript von György Szelényi. Die Behörden boten allen dreien die Möglichkeit der

KASSÁK Lajos

Józsefvárosi Harlem

Századszor lesem, várom, hogy *Samanta* legalább egyszer elmosogat dallasi konyhájában, de legutóbb is csak odatette a szennyes edényt az aranycsap alá. Közben mondott is valamit *Pamelának*, de hogy mit, azt nem értettem, mert az én konyhám mosogatójába éppen hörögve hömpölygött bele a fölöttünk lakó család mosogatóvize. Szerencsére takarékos népség, csak félig telik meg a „nikkeldézsa" szennyes vízzel, amely viszont információkat is hordoz: feljebbvalóinknál rizses húst vacsoráztak.

A vízvezetékek hörgéséből, sivításából pedig arra lehet következtetni, hogy nemsokára megint dugulás és csőrepedés várható, de hát nem újság ez itt a VIII. kerületben. Ilyenkor csak szól gyorsan az ember a gyorsszolgálatnak, ahonnan gyorsan jönnek és még gyorsabban megállapítják, hogy tényleg. Aztán széttárják a karjukat: ez nem az ő dolguk, hanem a maradék IKV-é, és gyorsan továbbállnak, sok a segélykérés, sietniük kell a következő címre. Hogy dől a víz a falból, a plafonról, hogy fölfelé folyik a szennyvíz, ez nem érdekes, az ő munkájukban az a lényeg, hogy gyorsak legyenek.

Jön a maradék IKV is, megállapítja, hogy a strang nem bírja az iramot, de strangcserére nincs pénz. Ezt mondták már hat évvel ezelőtt is, amikor az udvaron, kívülről fúrták meg a falat, hogy elérjék a vezetéket és kiszabadítsák az égig érő szennyet, de. most már ezt sem tehetik, mert ott, ahol akkor fúrtak, a szomszéd ház pincelakói amőba alakú ablakot vágtak a tűzfalba, s bizonyára más elképzeléseik vannak a Niagara-vízesésről, mint hogy rájuk zúduljon a szomszéd ház iszapos szennyvize.

Állami és önkormányzati pénz nincs, a lakók pénzét meg egye meg a rosseb, engedélyezik, hogy e rabicnegyedben úgy alakítsák át a lakásokat a tisztelt lakók, ahogy a kedvük tartja: a vécéből konyha lesz, a konyhából szoba, a vezetékek és ablakok is tetszés szerint áthelyezhetők. Miközben pedig a kerületi önkormányzat határozata alapján e házak lebontásra ítéltettek. A Józsefváros újság fel is sorolja, hogy mely épületekre milyen sors vár, de arról nem esik szó, hogy mikor melyik házat bontják. Majd!

A természeti törvények „határozata" alapján viszont folytatódik a rothadási folyamat, amelynek egyetlen kedvezményezettje a százlábú. Ez a féreg imádja az omladozó, nedves területeket, s amióta a bábolnaiak kiirtották a patkányokat, a százlábúak szaporodásának immár nincs semmi gátja. Nem is tudom, melyiket szeressem jobban.

Egyik este, amikor a villanytalan utcán hazacsúszkáltam a ködáztatta kutyaürülékeken — természetesen az úttest közepén, mert bármikor rám dőlhet valamelyik házról a vakolat —, a postaládámban találtam az elegáns olasz bútorbolt reklámfüzetecskéjét, amelyben jó barátként ajánlják többmilliós bútoraikat, némelyik szekrénysoruk akár lakásnak is használható. Jót nevettem a prospektust lapozva, de azért elképzeltem magamnak azonnal egy Vérmező nagyságú lakást, oda pont jók lennének e mennyei bútorok. De ide, a Futó utca, Práter utca környékére? Csak az olaszok lehetnek ilyen optimisták!

Bár ki tudja? Expolgármesterünk lakásába is elférhetnek már e bútorok, hiszen saját lakását megnövelte a szomszédjában lakó anyósának lakásával: kiutaltatta magának, áttörette a falakat, s kész a nagy lakás. Az anyósának meg kiutaltatott ugyanabban a házban egy másik lakást, ahonnan viszont kiköltöztetett egy szobakonyhásba egy fiatal párt, pedig az az egész emelet valamikor a fiatalember családjáé volt, csak elvették. Mégis az expolgármester sértődött meg a kerületre, állítólag nem tetszett neki, hogy az önkormányzati testületnek nem tetszett, hogy a VIII. kerület problémáit nem is egyszer Amerikában tanulmányozta. És távozott a polgármesteri bársonyszékből. A mór nem tette meg kötelességét, mégis ment, miután a saját malmára már sikeresen hajtotta a vizet.

Az ő háza viszont nem a VIII. kerület „Harlemében", hanem a Rákóczi úton van, nem bontják le, meg lehet venni.

Persze, meg lehet venni a „Harlem" házait is, még a düledezőket is, ha összefognak a lakók 51 százalékosan és hívják a felülvizsgálókat. És bizonyára lesznek, akik aláírják saját nyomorúságukat: ugyanis e lakásokat majd nekik kell tataroztatni kívül-belül, s tudvalevő, hogy ezt a körzetet nem a nagypénzűek lakják. De aláírják, mert félnek a háromszoros lakbéremeléstől, meg hogy valaki megveszi a lakásukat, akinek meg esetleg majd a hatszoros lakbért is kifizethetik, ha az felújítja a házat.

Mert ennek a lehetősége is fennáll. Félő ugyanis, hogy jön egy svéd vagy német vevő, s megtetszik a szerencsétlennek e terület. Valaki állítólag látott egy rendezési tervet, amelyen a mi házunk — ha addig föl nem falják a százlábúak vagy el nem süllyed a szennyvízben —, ragyogó sarokház lesz a világkiállítás idején. Itt lehet majd fölfordulni a Füvészkertig húzódó sétálóutcába.

Szerintem mi, az ott lakók, hamarabb fölfordulunk.

Szigeti Piroska

A színes bőrűek sem egyformák

Beszélgetés dr. Ill Mártonnal a Martin Luther King Egyesületről

Az Országgyűlés a múlt esztendőben is adós maradt a nemzetiségi, etnikai és kisebbségi törvény meghozatalával. Pedig a gondok szaporodnak. Tele a kerepestarcsai menekülttábor, erősödik az idegengyűlölet és a rasszizmus, Magyarországon tanuló színes bőrűeket inzultálnak skinheadcsoportok. Egy iraki orvost Debrecenben, zairei és jemeni diplomatákat pedig Budapesten támadtak meg. Az újpesti metróvonalon két szudáni diákot vertek el, egy nigériai férfit pedig a Keleti pályaudvarnál ütöttek le. Szudán különgépet küldött, hogy hazavitessen 53 itt tanuló egyetemistát, mert életüket veszélyben érezték.

— A Martin Luther King Egyesület évek óta foglalkozik a magyarok és a Magyarországon tanuló és tartózkodó távoli külföldiek közötti kapcsolatok javításával. Politikai irányzatoktól mentes, emberjogi szervezet. Mi nem a külföldieket védjük a magyarokkal szemben, hanem az eszmét: az alapvető emberi jogok nemre és fajra való tekintet nélkül mindenkire érvényesek — foglalja össze egy mondatban tevékenységük lényegét az egyesület elnöke, dr. Ill Márton.

— Nemrég találkoztak parlamenti képviselőkkel, a kisebbségi és emberjogi bizottság tagjaival, s e megbeszélés kudarcba fulladt, önök felálltak és eljöttek...

— Az elmúlt időszakok eseményei már nem tették lehetővé, hogy csak regisztráljuk a történeteket, lépnünk kellett. Tavaly még 3000 külföldi diák tanult nálunk, 1992 nyár elején már csak kétezer, s számuk a hazautazások miatt az utóbbi időben tovább csökkent. Ez sajnos nem vet jó fényt Magyarországra.

— Más országokban is előfordulnak ilyen esetek...

— Igen, csak más körülmények között és más rá a hivatalos reagálás. Spanyolországban például, ahol faji okokból már gyilkosságot is elkövettek, a parlamentben egyperces néma felállással adóztak az áldozat emlékének, az országgyűlés nyilatkozatban bélyegezte meg a rasszista akciókat. Németországban, ahol szintén elszabadultak az indulatok — bár ott másról van szó, 4 millió vendégmunkás él ott — 100 ezrek tüntettek az idegengyűlölet ellen.

— Nálunk viszont nem vendégmunkások vannak, hanem diákok, és megbocsásson, de színes bőrű bűnözők. Gondolok most azokra, akik pénzváltással, sefteléssel, csempészáruk értékesítésével foglalkoznak.

— Ez így van és éppen ezért szomorú, hogy a támadások diákok ellen fordultak. Ugyanis a genfi konvenciót Magyarország úgy írta alá, hogy csak európai — tehát földrajzi meghatározással rekesztettük ki a színes bőrűeket! — ember kaphat politikai menedékjogot. Munkavállalási engedélyt alig-alig kérnek színes bőrűek, s akik ezekkel a „jogosítványokkal" nem rendelkeznek, azok menekülttáborba kerülnek, amíg nem toloncolják őket haza. Az úgynevezett „kereskedők" egy része pedig, ki kell mondani, arab bűnözők, ők, ha saját hazájukban ugyanezt csinálják, büntetést kapnak, de ha a budapesti Váci utcában, akkor nem indul ellenük eljárás. Éppen az itt tanuló arab diákok kérésére fordult szervezetünk 1992 januárjában *Boross Péter* belügyminiszterhez, intézkedjenek, ez az ő kötelességük. És az a szomorú, hogy a diákoknak kell viselniük mindennek az ódiumát. Éppen ezért mi azt szeretnénk elérni, hogy a közvélemény is pontosan ismerje meg a helyzetet, s tudja a különbséget színes bőrű és színes bőrű között. És szeretnénk elérni, hogy a magyar hatóságok merjenek fellépni, élni a jog adta lehetőséggel.

— Milyen jogszerűségre, milyen paragrafusra gondol?

— A Btk. 156. paragrafusára, amely a faji atrocitásokat szankcionálja. Ezt a paragrafust nálunk nem alkalmazzák. A legutóbbi skinheadperben a bíróság megállapította, hogy a gyanúsítottak ebben nem bűnösek, csak garázdaságban és egyéb köztörvényes bűncselekmény elkövetésében találták őket elmarasztalhatónak. Azzal, hogy nem ismerjük el a cselekmény faji jellegét, attól az még az, csakhogy a már korábban említett nemzetközi példák miatt sem előnyös számunkra. Mert az idő előtt hazatérő diákok félelméről otthon is tudnak. És nem akarjuk megvárni azt, amíg a magyarnak is félnie kell Jemenben, csak azért, mert magyar. Ezért kell az eddigieknél is jobban hallatni a szavunkat!

Sámán Ildikó

TÉRISZONYOK

Hiányzik a pénz és az egyezség

Moszkva tér: túl az átépítésre kiírt sokadik pályázaton

Nyugati tér: marad minden a régiben

Diósi Imre felvételei

Miközben a főváros közlekedéséért hivatalból és önkéntesen felelősök és aggódók a Lágymányosi híddal és az M0-s autópályával vannak elfoglalva, megfeledkezünk két igen fontos csomópont állapotáról. Az egyik a *Moszkva tér*, a másik a *Nyugati* (volt *Marx*) *tér*. E kettőnek köszönhetően a Belváros felé és az onnan kifelé irányuló forgalom lassúsága már elképesztő méreteket ölt. Várható-e változás, átépítik-e a két teret a közeljövőben?

Két évtizeddel ezelőtt — boldogult diákkoromban — egy mondattal intézte el közlekedésszervezési tanárunk az általa elővezetendő téma lényegét. *„Minden út kapacitása az úton lévő legkisebb keresztmetszet áteresztő-képességével egyenlő. Elég, ha ennyit megjegyeznek!"* Igazolásul egy teljes esztendőn át agyafúrtnál agyafúrtabb csomóponttervezéseket adott fel, s mi hosszas számolgatás után sem mindig vettük észre a kézenfekvő megoldást, pedig benne volt a feladatban.

Valahogy így lehettek azok a közlekedésfejlesztők is, akik annak idején a Marx tér átépítését kiötölték. Észak-Pestről egy-egy sáv fogadja a beözönlő autófolyamot, s engedi három irányba a négysávos Váci út felől érkezőket. A két-két körúti sávból viszont — hiába a többfelé kanyarodás lehetősége — nyúlfarknyi osztályozók várják az autósokat. Ha még egy termetesebb autóbusz vagy egy kamion is odatéved, akkor pillanatokon belül kialakul a körúti sorban állás, ami egyfelől a Margit hídig, másik oldalról az Oktogonig szokott nyúlni.

A változtatásra kevés esély van — mondják a hídépítésben jártas szakértők. Egyrészt mert a felüljáró pilléreit nem lehet áthelyezni, karcsúsítani, s ezek megszabják az ott húzódó utak szélességét. A másik ok, hogy — feltehetően — ezt a hidat csak abban az esetben lehetne szélesíteni, ha lebontanák. Az eredeti építkezéskor elkövetett baklövés (akik nem emlékeznek rá: a két oldalról épített híd középen nem ért össze) miatt ez a megoldás látszik a legjárhatóbbnak.

A főváros illetékes vezetői mindenesetre nem fontolgatják a Nyugati tér felújítását — tudtuk meg *dr. Rakovszky Jánostól*, a budapesti főpolgármesteri hivatal közlekedési ügyosztályának helyettes vezetőjétől. Már csak azért sem, mert az egykori Marx tér a viszonylag közeli múltban épült újjá, s van ennél rosszabb állapotban levő csomópont is a városban.

Például a Moszkva tér.

A tér első átépítési terveire még 1968-ban írták ki az első pályázatot. Azóta sem valósult meg, sőt újabb s újabb pályázatok láttak napvilágot. Talán nincs még egy tér Európában, amelyre annyi átalakítási elképzelés született, mint a Moszkva térre. Egyhamar azonban nem várhat változást az a negyedmillió gyalogos és közel másfél százezer autós, aki itt naponta megfordul. A legtöbb gondot a pénzhiány okozza. A jelenleg érvényes rendezési terv — amely a környéket is magába foglalja — több mint 8,5 milliárd forintot emésztene fel — mai árakon. A másik gát az, hogy a teret három kerület határolja, de még a fővárosnak is egyet kell értenie az elképzelésekkel. Négyféle érdeknek kellene közös szándékúnak lennie. Ez szinte kivitelezhetetlen, hiszen még a felső akarat szempontjából minden kérdést eldöntő tanácsrendszerben sem tudott e négy grémium megegyezni, s például ezért épült építési engedély nélkül a tér közepén a metróállomás.

Tetézi a problémát, hogy az átépítés idejére nincs hova elterelni a forgalmat, s a jelenlegi utcák vagy alkalmatlanok a szélesítésre, vagy elvinnék még a térre szánt pénzt is. Így azután — még egy jó időre — minden marad a régiben.

(—kos)

Mi lesz az amerikai magyar kerékkel?

Eladják a Schwinnt, a csaknem százéves chicagói kerékpárgyárat, amely 1988-ban az első amerikai beruházók között jelent meg Magyarországon, megvásárolva a Csepel kerékpárgyárat.

A The New York Times szerint a magyarországi beruházás, amelyet annak idején előrelátó lépésként méltattak, tévedésnek bizonyult, mert veszteséges. A szombati lapjelentés szerint végleges a tavaly csődbement, nagy múltú amerikai kerékpárgyár eladása és az egyik haszonélvező az a kínai üzem lesz, ahova korábban (akárcsak utóbb Magyarországon) az Egyesült Államokból kitelepítették a termelést.

A Schwinnt — amennyiben nem érkezik más ajánlat — egy csődbe jutott vállalatok felvásárlására szakosodott beruházási cég, a Zell-Chilmark Fund, valamint az idahói Scott U. S. A. sportszergyártó vállalat veszi meg, megszerezve a Schwinn készleteit és a márkanevet is. A tulajdonosoknak az eladás után 2,5 millió dollárjuk marad. Arra, hogy mi lesz a Schwinn magyarországi üzemének sorsa, a lapjelentés nem tért ki.

2. JÁTÉKHÉT
LOTTÓ
SZERENCSE
Az 5 találatos olvasói nettó nyereménycsoport
65 177 300 Ft

HÉTFORDÍTÓ

Hatpárti szexparti

Micsoda gyönyörű álom volt! Legalábbis hat évvel ezelőtt, amikor az európai *Tizenkettek* aláírták ama bizonyos *Egységokmányt*, majd mindenki arról beszélt, hogy 1993. január elsejével megszülethet a határok nélküli Európa. A kormányfők, a társadalomtudósok, szociológusok egyébként abban reménykedtek, hogy szinte varázsütésre megindulhat a tagállamok között a tőke, a munka és az áru szabad áramlása. S a 360 millió fogyasztót magában foglaló óriáspiacon — különböző honosítási okmányok nélkül egyforma eséllyel vállalkozhat a brit orvos, a spanyol tésztakészítő, az olasz juhtenyésztő, vagy éppen a dán tanár...

Mitől rettegnek Londonban?

Az új esztendő küszöbén, az 1993-at megelőző utolsó hetekben, hónapokban — ahogy a *Heti Világgazdaság* különkiadásában olvasom — már kiderült: valami hibádzik a *„határok nélküli Európa"* megvalósítása körül. És nemcsak azért, mert nem sikerült határidőre felállítani Európa nyugati felét átfogó egységes piacot. (Sokak szerint *„teljes káosz elébe néznek"* a nyugat-európaiak. Mivel eddig nem sikerült egységesíteni például a különböző adó-, jog- és szabványrendszereket.) Hanem, mert a „határok nélküli Európa" fogalmát jócskán módosíthatta a keleti végeken kialakult új helyzet. Nagy-Britanniában például szorosra zárták a sorompókat, és mereven elzárkóztak attól, hogy útlevélvizsgálat nélkül engedjék be a külföldieket. Mivel Londonban rettegnek a bűnözők, a kábítószercsempészek „szabad áramlásától", de leginkább rettegnek a Kelet- és Dél-Európából meginduló illegális bevándorlók rohamától. Nem véletlen tehát, hogy *Edward E. Luttwak* a következőképpen fogalmaz, ugyancsak a Heti Világgazdaság legfrissebb számában: *„A konfliktusok megmaradásának baljóslatú törvénye úgy tűnik, rendületlenül érvényes: az emberi konfliktusok összmennyisége nem, legfeljebb formájuk és a bennük részt vevők száma változik. A kelet—nyugati szembenállás helyébe Keleten az etnikai-területi viszályok, Nyugaton a gazdasági ellenségeskedés feléledése lép."*

Alkotmány-kotmány-főkotmány

És mi miben élünk, merrefelé haladunk? Valójában azt sem tudjuk, mi vár ránk. Csak annyi bizonyos, hogy eljutottunk Hercig-országig, *Mányoki Ádámot* idézve a *Kortárs*ból: a *Nemúgymint-országig*. Mert ugyebár nálunk béke van... Nem úgy, mint a... Hozzánk dől a lé, nem úgy mint a... Minket hamarabb bevesznek az Európai Közösségbe, nem úgy, mint a... Nálunk kitűnő eredményeket ért el a belés külpolitika, nem úgy, mint a... Nemúgymint.

Mányoki Ádám szerint ezt a „nemúgymint" dolgot föl kéne venni a parlament napirendjére. Mármint, hogy hivatalosan is legyünk mától Nemúgymintország! *„Volna szavazás, elnapolás, sürgősség, sajtókonferencia, barátaink egyik fele szabadon bugrisozhatna, a másik fele magyarán minoritásozhatna, komcsizhatnánk meg fasisztázhatnánk rogyásig. Jöhetne spontán kampány kívül-belül, alkotmány-kotmány-főkotmány, tüntetés, sztrejk, meg még mit az elme kisütni képes... „Egészen új dimenziók nyílhatnának az agyágyuk és a prusz-likos bruszlik előtt, kik gruppen unni látszanak a hatpárti szexparti kókadt erotikáját. De a legfőbb, hogy addig is elvolnánk. Romolva. Mintabefőtt."*

De ami a legfájóbb és a legkétségbeejtőbb: *„eszünk ágában sincs átgondolni, kik is vagyunk valójában. Mire készültünk és mire jutottunk önmagunkkal."* Félkész értelmiségiek vagyunk mindahányan. S *„hintáztatjuk) a népességet"*. Legalábbis *„nevükben, a magunk torzképeivel kakaskodunk, mint egy alapfokú freudista tandrámában. Ezt az egészet a kilencezer tízezrelék nem érti, nincs is miért értenie, nem óhajt részt venni a fejcserés támadásban, mással van elfoglalva, megpróbál életben maradni..."*

A stréberek rohama

Most az életben maradás esélye egyre csökken. Ma úgy tetszik, a szegénység egyre nő, és már nemcsak a partra vetettek körében, hanem a középosztályban is. Aztán itt vannak már a régi, jó és nagyon is ismerős stréberek. *„A strébernek* — ahogy *Mikszáth* is írta egykor a parlamenti tudósításaiban — *csukott szája van és nyitott, marka..." „És aztán egyre önzőbb, savanyúbb, ridegebb, kapzsibb alakok előtt nyílt meg a parlament kapuja. Jöttek; akik abban hivalkodtak, hogy ők dolgoznak, folyvást dolgoznak, a rogyásig dolgoznak, ezek az úgynevezett nagy munkaerők... „Lihegve, izzadtan futnak végig a folyosón, mert rá nem érnek lépegetni, bekukkantanak a tanácsterembe egy-két percre, de mert még sok dolguk van, ostentative futnak el onnan is..."*

Miben élünk? Mi vár ránk? Valójában azt sem tudjuk, merrefelé haladunk? Csak az a biztos — *Jean-Jacques Rousseau* szavait idézve — *„A szabadság könnyen eheető, de nehezen emészthető étek."* Illetve — és ebben is egyetértek Mányoki Ádámmal — önvizsgálati fogságra kellene ítélni önmagunkat. Be kellene vallanunk, hogy nem harcoltunk ki semmilyen demokráciát. Egyszerűen csak a fejünkre dőlt a régi rendszer... S ha az önvizsgálat elmarad, félő, hogy a következő választásnál, ezt a *„bicskás szalonzenekart, a kontrabasszal egyetemben, tokkal, vonóval"* úgy, ahogy van, a balfenékre küldik a többiek.

Gantner Ilona

Jób könyve a Pestiben

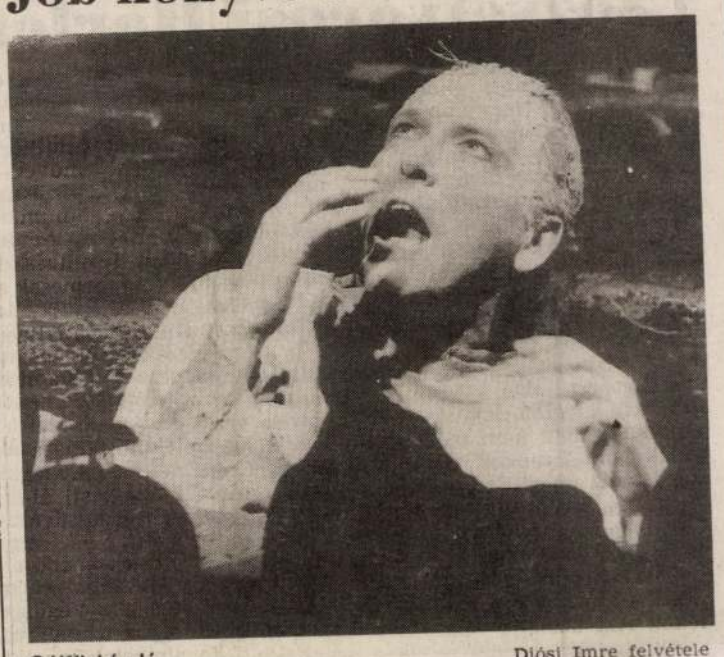

Gálffi László

Diósi Imre felvétele

Nem a várható kasszasiker vezérelte a *Vígh*, illetve a *Pesti Színház* vezetőit, amikor műsortervükbe illesztették *Jób könyvét*. Hogy a *Biblia* ismerete nem hit- és vallástani alapon fontos, hanem azért, mert a művelődéstörténet, a jog, a társadalomtudományok alapköve — már nem kérdéses. De magából a Bibliából vett történetet színre vinni nagy merészség.

— Nem az én ötletem volt a színpadi változat megírása, hanem a Jóbot alakító *Gálffi Lászlóé* — mondja *Kapás Dezső* rendező. — Végül öt különböző Biblia-fordítás felhasználásával magam írtam meg a darabot. Valójában Jób könyve az *Ószövetség* egyetlen ősdrámája. Teljes párhuzam vonható a görög ókori drámák és e történet között. A színpadi megjelenítés bírósági tárgyaláshoz vagy akár a mostani parlamenti ülésekhez is hasonlatos. Jób élete és filozófiája, mi tagadás, régóta izgatott. Érdekelt a paradoxon, hogy a feddhetetlen, igaz és istenfélő, bűngyűlölő Jób miért épp Istentől kérdezi meg, mit miért zúdított reá. A *Holocaust*, *Gulag* és a XX. század minden emberellenes tette, a mai déli szomszédainknál történő események is csak megismételhetik a kérdést: miért? Az előadás ökumenikus annyiban, hogy többféle fordításból született, a katolikus, a református megközelítés épp úgy jelen van, mint a zsidó. Az Úr hangja énekhang lesz az előadásokon, a Dohány utcai zsinagóga főkántorának előadásában.

Gálffi László alig ismerhető fel sajátos maszkjában. Jellegzetes hangja, filozofikus perbeszéde az Úrral azonnal egyértelművé teszi, ő Jób, a dráma főhőse.

— *Az idén volt negyvenéves, igen fiatal ehhez a szerephez.*

— Nem hinném, hisz életem feléhez jutottam — remélem —, fordulóponthoz, amikor a színpadi kérdéseket önmagamnak is feltesszem. Vagy három-négy éve foglalkozom ezzel az ősdrámával. Örülök, hogy Kapás Dezső a nyáron minden energiájával e darabon dolgozott. Lehántott mindent róla, ami mellékes lett volna a dramatizált változatban. Más a Bibliát olvasni és megint más bennünket hallgatni. Nehezen rágtam át rajta magam, először még gimnazistaként, majd később főiskolás koromban. De ment a zene, a képzőművészet mindig érdekelt, gyakran forgattam a Biblia lapjait, hiszen anélkül nehezen értettem volna meg a műalkotásokat. Fárasztó a Jób könyve, de érzelmi szempontból fantasztikus élmény. Nem vagyok fiatal a szerephez, épp időben vagyok. Most még talán van értelme változtatni a dolgokon, másként gondolkodni, mint eddig.

— *A premier dátuma január 23-a. E nehéz próbaidőszakban van energiája másra is?*

— Filmet forgatok *Sára Sándor* rendezésében. *Vigyázók* a címe, az ötvenes években játszódó történet bárhol, bármikor megeshet, ahol diktatúra van. Második éve tanítok a főiskolán, tanársegéd vagyok Kapás Dezső osztályában.

Várhegyi Andrea

Bécsi tudósítónk, Vándor Györgyi jelenti:

„Jó hecc"

A XVIII. század első felében élt osztrák színműírót, *Nestroyt*, ha nem tévedek, nálunk csak egyetlen darabjával, a *Lumpáciusz Vagabunduszszal* kapcsolatban ismerik. Pedig nem kevesebb, mint 83 színművet írt. Valamennyit komédiának, sőt bohózatnak könyvelik el hazájában is, máshol is. Pedig ő maga azt hitte, népszínművek kerülnek ki a tolla alól, és nem csinál mást, mint megörökíti az akkoriban hirtelen nagyra nőtt főváros, *Bécs* külvárosainak kisembereit. Nestroy azonban nemcsak humorista volt. Illetve humora a helyzetkomikumon túl szellemes, és máig utánozhatatlan szójátékaiban is megmutatkozott. Azonkívül nemcsak szatirikus, hanem lelke mélyén romantikus, valódi költő is volt. Most bemutatott, *Jó hecc lesz* című darabjának hősén, Mazsolán, a szánandó kereskedősegéden, aki kalandkeresés közben nyakig merül az adósságokba, s nem marad más számára, mint veszekedős felesége, sokat lehet nevetni, de könnyezni is.

Nestroy minden figurája karakterszerep, így aztán sok múlik a szereposztáson. A legfontosabb persze a főszereplő. És ez volt Bécs nagyszámú színházrajongója számára a meglepetés. Ugyanis *Ludwig Hirsch* éppen tizedik nagylemeze megjelenését ünnepelte barátaival, amikor a Népszínház meghívására kézbe vette a darabot. Nem lepődött meg rajta, vagy ha igen, biztosan kevésbé, mint a közönség. Igaz, hogy pályáját dalszerzéssel kezdte, de közben színészetet tanult az egyik magánfőiskolán. Sőt azok a színészek, akik szívesen énekelték Ludwig Hirsch „álmodozó-csodálkozó-mosolygó" sanzonjait, úgy vélekedtek róla, hogy legalább olyan jó színész, mint amilyen muzsikus.

Hirsch 1973-ban került a *Józsefvárosi Színházba*, ahol az első szezonban nem jutott olyan szerephez, amely igazán rá lett volna szabva. Mit tehetett? Bánatában szebbnél szebb dalokat írt; első lemezének ez volt a címe: *Sötétszürke dallamok*. A következő évben új igazgató került a Józsefvárosi Színház élére, Hirsch pedig *Schnitzlert, Horváthot, Dürrenmattot* játszott. Filmszerepeket is kapott, hívták a televízióba is, és amire a legbüszkébb, a *Salzburgi Ünnepi Játékok* minden évben színre kerülő „Jedermannjában" is fellépthetett. Ám a sikerek mellett szíve a gitárjához húzta, és az utóbbi évtizedben nincs olyan koncertterem a császárvárosban, ahová jegyet lehetne kapni egy-egy Hirsch-koncertre, mert mire kiragasztják a plakátot, mind elfogy a pult alól.

Titka sokak szerint az, hogy ő a legtipikusabb bécsi színész — vagy dalénekes, zeneszerző —, ha úgy tetszik. Álmodozó, kicsit pesszimista, de sok humorral áll a közönség elé, amelyet minél jobban kritizál, az annál jobban tapsolja meg.

A Nestroy-darabok szinte Ludwig Hirschre íródtak. Komédiázhat és énekelhet kedvére és a közönség gyönyörűségére. A sikerben a rendezőnek, *Stephan Bruckmeiernek* is része van. A kivétel nélkül elismerő kritikák pedig nem mulasztják el megemlíteni, hogy Bécsben a színházi világ kissé a feje tetejére állt: az ilyen klasszikusokat a *Burg Színháznak* kellett volna bemutatnia, a néha túlságosan modern darabokat pedig a Népszínháznak — és nem fordítva.

Elhunyt Somogyi József

Hetvenhat éves korában elhunyt *Somogyi József*, a kortárs képzőművészeti élet egyik legkiválóbb alakja, Kossuth-díjas szobrászművész, a Képzőművészeti Főiskola tanára.

Itt a kis Némó

A rajzfilmek rajongói új kedvenccel ismerkedhetnek meg: feltűnt a mozik vásznán *A kis Némó*, aki repülő ágyán utazva indul kalandozásra Álomországban. Létrehozásában három világhírű alkotó fogott össze. A történetet a közismert sci-fi szerző, *Ray Bradbury* írta, a rajzokat a képregényművész, *Moebius* készítette el, míg a rendezés *Chris Colombusnak* a munkája.

Szilveszter a Denevérrel

Kertesi Ingrid, Bordás György és Gulácsy Ágnes

Kanyó Béla felvétele

Két hete megtudhattuk az osztrák—angol televíziósok jóvoltából, hogy *Strauss „Schani"* milyen színésznői praktikák eredményeképpen hozta világra a *Denevért*. Csütörtök késő délután egy angol tévéfilmen végignézhettük az egészet, az *Erkel Színház* óévbúcsúztató bemutatóján pedig személyesen találkozhattunk az operettel.

Már persze akinek jegye volt. Mert már este hatkor a kasszánál egy idősebb hölgy kétségbeesve magyarázta, hogy a vele lévő úr egy szót sem tud magyarul, ide kell hát hozza szilveszter estén, de a pénztároskisasszony szerint már pótszék sincs. Ehhez képest a szünetben ott ment el mellettem a virgonc házaspár, és ahogy én hallottam, egész jól beszélt a férfiú is magyarul.

A nézősereg azért „csak" a hétköznapi zenebarátokból rekrutálódott, közöttük persze politikusok (például *Nyers Rezső*), művészek (*Harkányi Endre*), újságírók (*Juszt László*) és ahogy illik: itt-ott egy-egy szmoking, egy-két hosszú estélyi ruha a hölgyeken és természetesen pompás bizsuk. Mert az aranyékszeres közönség ez idő tájt alighanem az *Operaház* páholysorában kereste a maga 11—13 ezer forintos asztalát.

Itt viszont osztatlan tetszést aratott a vendég kosztümtervező *Benedek Mari* trükkös szoknyáival: felül turnür, alul fodor, a kettő között ritkás szalagok, amelyek között kivillantak a csinos, harisnyás lábak. Általában a látvány (*Kovács Attila* is vendégként tervezte a díszleteket) nagy sikert aratott. Még az első sorokban ülő népes francia vendégsereg körében is, s a magyar nézőkkel együtt a tapsokkal sem maradtak adósak. Különösen Adél *(Kertesi Ingrid)*, majd Rosalinda *(Zempléni Mária)* szólója és a balettkar keringőbetétje után.

A második szünetben már előkerült az otthonról hozott üveg pezsgő. (Úgy tetszik, ez is kezd népszokássá válni.) A kissé hosszan tartó előadás végén, a közelgő éjfél ellenére sem rohant haza a közönség, és bőven kijutott a tapsokból *Rozsos Istvánnak, Bokor Juttának, Wendler Attilának, Bordás Györgynek, Ötvös Csabának*, a Froschként bemutatkozó *Tahi Tóth Lászlónak* és a karmester *Nagy Ferencnek* is.

A parkolóból azután, az egymás útját elálló autók jó húsz perc után tudtak csak kikászálódni. Még szerencse, hogy elmondhatták: ez volt az óesztendő utolsó, de azért nem a legnagyobb kellemetlensége.

Bernáth László

EGY RÉGI PLAKÁT ALÁ

Strana maďarských sociálnych demokratov v Svitých Zámkoch usporiada dňa 12. okt. v „Zlatom levie" o 8. hodine večer v rámci kultúrnych prednášok

spisovateľský večer,

rodáka nášho mesta

L. KASSÁKA

Jeho manželka J. Simonová hovorí básnička, prednáša básne Kassákove. Vstupné Kčs 15, 10 a 5, robotníci a študenti Kčs 3·-

Az érsekujvári magyar soc. dem. párt kulturális előadássorozatának keretében 1929 évi október 12-én szombaton este 8 órai kezdettel az Arany Oroszlán nagytermében, városunk szülötte

kassák lajos

szerzői estet tart, és felesége,

simon jolán

v. színművésznő, Kassák verseket ad elő. Részletes programm a helyszínen kapható. Jegyek: 15 Kč, 10 Kč és 5 Kč árban előre válthatók Schulcz Arnold papírkereskedésében, Városház épület. Munkásjegy és diákjegy 3 korona.

Nagyméretű plakáttal gyarapodott néhány héttel ezelőtt az óbudai *Kassák Múzeum*. A — valószínűleg már csak egyetlen példányban létező — falragasszal, amely *Kassák* és *Simon Jolán* 1929-es érsekújvári estjét hirdeti két nyelven.

A kuriózumszámba menő gyűjteménygyarapodás előzménye az a kiállítás, amelyet Kassák Lajos kollázsaiból rendeztek szülővárosában. Érsekújvár már hosszabb ideje utcanévvel is, állandó kiállítással is hirdeti a város nyughatatlan szülöttének emlékét.

Elnéztem ezt az erős tipográfiájú plakátot. Az évszám 1929. Kassák neve így kinyomtatva csupa dinamizmus, ugyanakkor méltóságteli is. A felületen nincs kicentizve, mekkora rész jut a szlovák szövegnek, s mekkora a magyarnak, nem méricskélték, hogy pontosan azonos nagyságúak-e a betűk.

1929: Kassák alig néhány éve tért vissza Budapestre bécsi emigrációjából. Már túl van azon, hogy a korábbi módszerekkel szervezze művészeti mozgalmát, már túl van az itthoni művészeti élet és politika pangása miatti első csalódásán. Újra aktív, tömegművészetet akar. Vallja: tettekre van szükség, még ha nem is érződik közvetlen hatásuk. Plakátszerű műveket hirdet, olyasfajta módon, mint amit ez a plakát is érzékeltet.

(bán)

KASSÁK Lajos

Kovács Éva: Kállai Ernő kortörténészi koncepciója 1921-1925. = Új Írás. 1993/6. 74-79. ll

Új Írás 1993

KASSÁK Lajos

3. 44. p. - Workshop and Menschikoff Galerie
Kiválja művét a Kölni Nemzetközi
Képzőművészeti Vásáron

50. p. 1950-s Tájkép aukcion

Új Művészet 1992

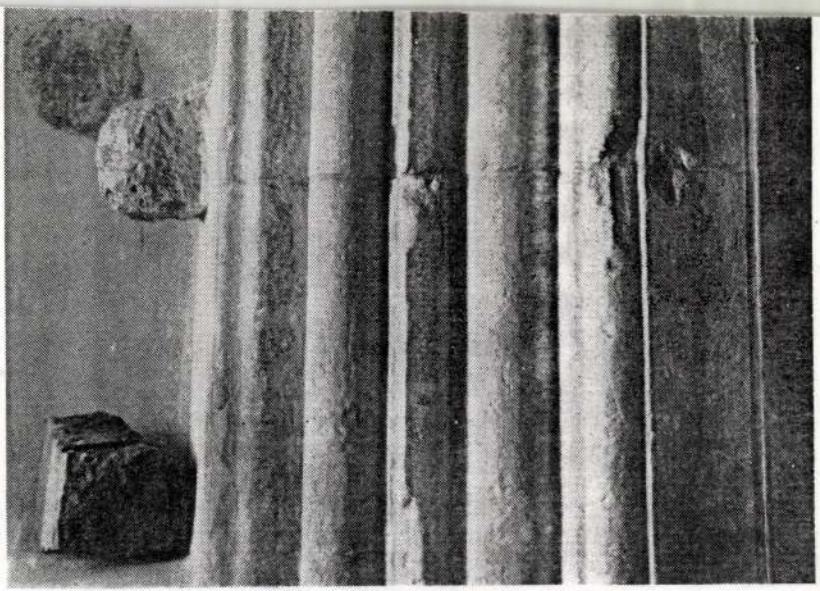

Részlet a nyugati kapu pillérekkel tagolt bélletéből.

Természetgyógyászat

Eger (MTI) — Egerben megkezdte munkáját az ország első természetgyógyászati népfőiskolája. A népfőiskolával a természetgyógyászat népszerűsítésén túl az a céljuk — mondta *Csontosné Lenkey Mária*, a rendező Heves Megyei Természetgyógyászok Egyesületének elnöke, hogy megismertessék azokat a mindenki számára alkalmazható gyógymódokat, amelyek antibiotikumok szedése nélkül is lehetővé teszik a gyógyulást bizonyos betegségek esetében, illetve segítséget nyújtsanak a betegségek megelőzéséhez és az egészség megőrzéséhez. Az előreláthatólag májusig tartó, minden csütörtökön sorra kerülő foglalkozásokon, 20 témakört tekintenek át az előadók. Szó lesz egyebek között a testmasszázsról, a gyógynövényekről, a vízterápiáról és a betegségek lelki megelőzéséről.

Az előadók ingyenesen vállalták a népfőiskolai oktatást, a dologi kiadásokat pedig az egyesület fedezi, így a részvétel mindenki számára ingyenes. Ez idáig mintegy százan jelentkeztek a kurzusra.

Vegyész Veszprémből

Veszprém (MTI) — Újabb szak indul a Veszprémi Egyetem mérnöki karán: szeptemberben megkezdik a vegyészképzést. A magasszintű természettudományos felkészítéssel, elsősorban a kutatás számára képeznek majd szakembereket. Az új szak indításával tovább érvényesül az a tendencia, amely a korábban egykarú egyetemet sokoldalú universitássá teszi.

Az 1949-ben alapított elődd, a Veszprémi Vegyipari Egyetem évtizedekig kizárólag vegyészmérnököket bocsátott ki, majd tanári karral bővült, és a mérnökképzésben is új feladatokra vállalkozott. Ma már gépész- és villamos üzemmérnök-jelöltek is tanulnak Veszprémben, 1992-ben környezetmérnök és műszaki informatikus szakot indítottak, tavaly pedig megkezdték a műszaki menedzserképzést.

A megváltozott körülményekhez alkalmazkodó képzéshez és a bővülő hallgatói létszámhoz egyaránt megteremtették a feltételeket: átvette az egyetem a felszámolt Nehézvegyipari Kutató Intézet épületét, ily módon újabb helyiségekhez, laboratóriumokhoz jutott. A piacgazdaságra való felkészülés jól érzékelhető a felsőbb évfolyamok hallgatóinak körében: többen részesei már egy-egy vállalkozásnak, s van aki saját vállalkozást teremt, mire végez. Néhány hallgató olyannyira készül az egyetem utáni évekre, hogy műszereket, szerszámokat vásárol egy-egy felszámolt cégtől.

Elhelyezkedési nehézségekről nem tudnak az egyetem vezetői, azt viszont tapasztalják, hogy rendkívüli a kereslet az olaj szakos vegyészmérnökök iránt, az új vállalkozók ebbe a szakmába nemcsak a frissen végzetteket hívják, hanem igyekeznek átcsábítani a fiatal egyetemi oktatókat is. A több nyelven beszélő mérnököket keresik a külföldi vállalkozók, legutóbb egy francia cégtől kaptak ajánlatot arra vonatkozóan, hogy az egyetem végzősei közül a legjobbakat franciaországi továbbképzésben részesítik majd magyarországi vállalataiknál alkalmazzák.

Kultúr-röpkék

Új nevet...
...kapott a kisvárdai művelődési központ. Januártól a Kisvárdai Várszínház és Művészetek Háza nevet viseli. (KM)

Bábszínházba...
...várja a legkisebbeket a nyíregyházi VMK január 21-én. Fellép a Vojtina bábszínház. (KM)

A szentivánéji álom...
...című produkciót mutatja be a vásárosnaményi művelődési központban január 27-én a beregszászi színház társulata. (KM)

Amerikai...
...turnéra indult az Állami Népi Együttes. A táncosok három hónapig tartózkodnak Amerikában, és számtalan fellépésük lesz. (MTI)

Sztárvendégek...
...is fellépnek a Bujtosi Szabadidő Csarnok évnyitó diszkójában november 21-én. (KM)

Magyar Filmszemle

Huszonhárom alkotás a vásznon

Budapest (MTI) — A február 4–9. között lezajló 25. Magyar Filmszemle zsűrije huszonhárom alkotás közül választja ki a legjobb játékfilmet, rendezőt, forgatókönyvírót, operatőrt, színészt és színésznőt. A felsorakoztatott filmek közül 17-nek a vetítése ősbemutató lesz. Megméretetik 127 dokumentumalkotás is — tájékoztatta az újságírókat *Kézdi-Kovács Zsolt*, a 25. Magyar Filmszemle igazgatója. A TV1 csatornája a február 9-i záró gálaműsort élő adásban közvetíti. A díjakat színes műsor keretében neves művészek adják át. Az est háziasszonya *Udvaros Dorottya*, rendezője *Szirtes Tamás*.

Kocsis L. Mihály, az MTV műsorigazgatója bejelentette: a Magyar Televízió — január 29. és március 2. között — megrendezi a magyar film hónapját, azaz bemutatja az elmúlt 25 év jelentős alkotásait.

Nyelvtanulás igény szerint

Bodnár István

Nyíregyháza (KM) — Január végén fejeződik be az iskolai tanév fele. Így van ez általában a nyelviskolákban is; vannak, akik most fejezik be a nyelvtanulást, mások viszont folytatják vagy újrakezdik.

Néhány intézményben annak néztünk utána, milyen lehetőségük van azoknak, akik most szeretnék kezdeni vagy folytatni a nyelvtanulást.

Németóra az ILS nyelviskolában
Szekeres Tibor felvétele

Anyanyelvi fokon

A nyíregyházi ILS nyelviskolában az angol és a német nyelv tanítására szakosodtak a legmagasabb fokon. Már négy anyanyelvi angol tanár tanít itt a magyar kollégák mellett. A magyar oktatók egyébként alapítótagjai a Reneszánsz Tanárok Céhének: vállalták, hogy a nyelvhez kapcsolódó országismeretből, irodalomból és történelemből is rendszeresen képzik magukat. A nyelviskolában egyébként minden szinten 48 órás, azaz három hónapos tanfolyamok kezdődnek éppen a napokban. Minden érdeklődő kívánságára ingyenes szintfelmérést végeznek, így bárki tisztában lehet azzal, hol folytathatja tanulmányait.

Az iskolában is alkalom nyílik nyelvvizsgák letételére: sőt oxfordi- és Geothe-nyelvvizsgát is lehet tenni, amelyeket külföldön is elfogadnak. Az ILS-ben egyébként mintegy nyolcszázan tanulnak, s újabb három tanterem áll a tanulók rendelkezésére.

A TIT által szervezett Herold Nyelviskolában az angol és a német nyelv mellett olasz és orosz nyelvet is lehet tanulni.

Vizsga helyben

A foglalkozásokat hetente két alkalommal tartják az esti órákban, 17 órától. A TIT állami alap- és középfokú nyelvvizsgákat is szervez évente két alkalommal. A tavaszi vizsga március végén, április elején lesz. Ennek eredményét az érettségi, illetve a felsőoktatási intézménybe való jelentkezés előtt megkapják a vizsgázók. A tavaszi nyelvvizsgára a jelentkezés határideje: február 15. A TIT-nek Kisvárdán is van kihelyezett tagozata, ahová a vonzáskörzetből jelentkezhetnek, akik nyelvet szeretnének tanulni.

Turistaszinten

Több művelődési ház is indít nyelvtanfolyamokat. A városmajori közösségi házban például angol kezdő és középhaladó, németből szintén angol és középhaladó tanfolyamok indulnak, és lehet olaszt is tanulni. A négy hónapig tartó tanfolyam során a turistaszintű társalgást lehet elsajátítani. Ide elsősorban azoknak érdemes beiratkozni, akik nyáron vagy a közeljövőben külföldre indulnak. A kisvárdai művelődési központban angol, német és orosz nyelvi tanfolyamokat hirdettek meg a napokban. Ezek akkor indulnak, ha a jelentkezők száma a 18 főt eléri. A kurzusok egyébként igazodnak a résztvevők igényeihez, időtartamban és intenzitásukban.

Fiatal színművész az új rendező

A gyerekeket nem szabad becsapni, nem kell félni a mumustól sem

Nyíregyháza (KM – B. I.) — **Újabb rendező mutatkozott be egy új darabbal a Móricz Zsigmond Színházban. A rendező ezúttal a színház művésze, Avass Attila, aki az új szezonban került Nyíregyházára.**

A fiatal színész Zalaegerszegről jött megyénkbe, s ott már rendezett, igaz, csak kamaradarabokat. A mostani feladat — nagyszínpadon — az első ilyen bemutatkozás.

❑ *Hogy esett Önre ez a megbízás? — kérdeztük a rendezővé avanzsált színművészt.*

— Verebes igazgató úrral már korábban beszélgettünk egy ilyen lehetőségről. Most gyorsan kellett egy gyermekdarabot műsorra tűzni, a Mumust, és örömmel elvállaltam a megbízást.

❑ *Az előzőleg bemutatott gyermekdarabban, a Sanda bohóc című mesejátékban a főszerepet játszotta. Most a rendezői széken ül. Hol jobb?*

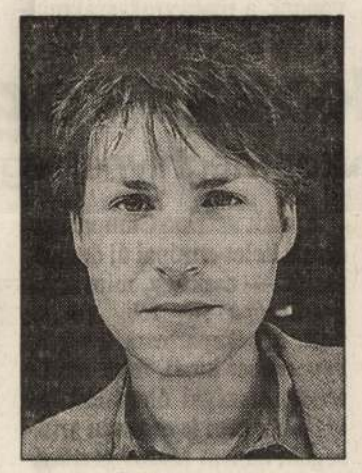

Avass Attila, a Mumus rendezője
Elek Emil felvétele

— Nehéz erre választ adnom. Nagyon szeretek játszani, itt lent pedig úgy érzem, hogy tehetetlenségre vagyok kárhoztatva. Igaz, többnyire az én elgondolásom és ötleteim valósulnak meg a színpadon. Mégis úgy gondolom, a feladat egy rossz anya szerepéhez hasonlítható, aki megszüli a gyerekét, és aztán magára hagyja. A rendező sem tehet többet amikor az igazi próba következik, vagy amikor felgördül a függöny.

❑ *A Sanda bohóc is, ez is gyermekdarab. Mit jelent gyermekek előtt színpadra állni?*

— Sokkal jobban kell készülni, figyelni, játszani és rendezni, mint egyébként. A gyermekek nagyon jó kritikusok. Tiszták, érzékenyek. Nem lehet becsapni őket. A Sanda bóhocot is folyton alakítgatom. Minden előadás szinte más és más. A helyhez, a közönséghez kell mindig alkalmazkodni. Hálás dolog egyébként bohócot alakítani. Remek lehetőség.

❑ *A mostani gyermekdarab musikel is egyben. Ez minden bizonnyal másféle feladatot jelent...*

— Szerencsére komoly segítséget kapok a zeneszerzőtől és a színház zenei vezetőjétől.

❑ *Hogyan viszonyulnak az idősebb kollégák ahhoz, hogy egy fiatalabb társuk irányítgatja őket?*

— Úgy érzem, elfogadták az ötleteimet, elképzeléseimet. Sikerült minden konfliktus nélkül jó alkotómunkával színre vinni a darabot.

❑ *Befejezésül hadd kérdezzem meg, miről szól a darab. Miért érdemes a gyerekeknek megnézni?*

— Mint a musikel címéből is kiderül, a mumusokról szól a darab. Megtudjuk, nem biztos, hogy kell félni a mumusokról, ők is bajba kerülhetnek, és olykor segítségre szorulnak. Nem mások, mint a gyerekek tudnak ilyenkor segíteni. Ez talán a kicsinyek önbizalmát is növeli.

Magyar avantgárdok Tokióban

A szakemberek forrásként tekintenek a 20–30-as évekre

Tokió (MTI) — A magyar avantgárd művészeit bemutató kiállítás nyílt meg a japán főváros egyik legismertebb modern művészeti múzeumában, a Vatari-um múzeumban. A *Kassák Lajos* köré szerveződő konstruktivista művészek nemzeti galériai tulajdonban lévő festményeit, grafikáit láthatják az érdeklődők, a várakozások szerint mintegy 15 ezren, a májusig nyitva tartó kiállításon.

Csatlakoztak az áramlatokhoz

E művészek, akik részben radikalizmusuk, részben a tanácsköztársaság idején vállalt szerepük miatt hagyták el 1919 után az országot, Ausztriában, Németországban és Francaiországban csatlakoztak az avantgárd különböző áramlataihoz, abban az időben, amikor Magyarország a befelé forduló nacionalizmus korszakát élte át az első világháború után — ez olvasható az albumban, amelyet erre az alkalomra készített a korszak és a magyar konstruktivista művészet japán szakértője, *Kavahata Naomicsi*.

Fél évig tartó, alapos munka

A Nemzeti Galéria huszadik századi művészeti részlegének főosztályvezetője is *Moholy-Nagy László, Kassák Lajos, Bortnyik Sándor* és a többiek nyitottságáról, arról is beszélt sajtóértekezletén, hogy a magyar avantgárd közvetítő szerepet játszott Kelet és Nyugat között. *Beke Miklós* a kiállítás megnyitását megelőző előadásában a korszak nemzetközileg is elismert művészének, Moholy-Nagy Lászlónak életpályáját, újító módszereit ismertette, megemlítve azt, hogy a művész, akire erősen hatott az orosz avantgárd, Németországban folytatta pályafutását és itt többek között japánok is voltak a tanítványai között.

Japánban — mint ezt a kiállítási album szerzője mondta —, a szakemberek forrásként tekintenek a huszas, harmincas évek avantgárd művészeire, a magyar művészek alkotásaira. Több mint fél évig tartó, rendkívül alapos munkával készítették elő a kiállítást, amelyet az avantgárd mozgalmat bemutató könyvek, plakátok, fényképek, *Csaplár Ferencnek*, a Kassák múzeum igazgatójának összeállítása hozza közelebb az érdeklődőkhöz.

Könyvek, elemzések, közvetítés

Japánra az avantgárd művészet annak idején részint Németországból, részint Oroszországból fejtette ki hatását, az ez időtájt Japánban született, részben magyar vonatkozású elemzések, könyvek is kiegészítik a bemutatót, mintegy érzékeltetve a magyar konstruktivista művészet közvetítői szerepét.

Bukaresti líceum

Bukarest (MTI) — A bukaresti Petőfi Sándor Művelődési Társaság összefogásra szólította fel a magyarságot a román fővárosban folyó magyar nyelvű oktatás további sorvadásának megállítására.

Mint az RMDSZ tájékoztatójában beszámolt róla, a bukaresti Ady Endre gimnáziumban megrendezett tanácskozáson megállapították, hogy ennek érdekében a legtöbbet jelenleg az iskolai étkezde létrehozása jelentene, amihez — külföldi segítséggel is — sikerült beszerezni a felszerelés egy részét, ám az időszerűvé vált építkezési és szerelési munkálatokhoz az anyagi eszközök nem elegendőek. A PSMT a bukaresti és a másutt élő magyarság támogatását, tanácsait és ötleteit várja a megoldáshoz.

Kassák Lajos

Heves földmozgások voltak hétfő hajnalban Kalifornia déli részén, főképpen Los Angeles környékén. A CNN hírtelevízió jelentése szerint az első rengés mintegy 40-50 másodpercig tartott, később utómozgásokat is észleltek

AP-felvétel

Geológia, számítástechnika

A koreaiak tankönyvei távoli rokonnak tartják a finnugor nyelveket

Budapest (ISB) — **A Samsung, a Goldstar, a Daewoo koreai cégek már itt vannak Magyarországon, de a diplomáciai kapcsolatok felvételét követő 1991-es nagy beindulás után némileg megtorpant a két ország közötti gazdasági kooperáció.**

A '92-es visszaesést követően azonban ismét lassú fejlődés mutatkozik, s a szakemberek remélik: 1994 ismét kedvező év lesz a magyar–koreai kapcsolatok területén — hallhattuk az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság hétfői sajtótájékoztatóján. Az 1992-ben alakult Magyar–Koreai Műszaki Együttműködési Központ annak jegyében tevékenykedik, hogy a két ország között az oktatási, tudományos és ipari együttműködések száma tovább emelkedjen. A központ 1993-ban alapítvánnyá alakult át, s kölcsönösen tájékoztatja az érdekelt intézményeket, ismerteti az együttműködésre alkalmasnak ítélt eredményeket és elősegíti a szakemberek találkozásait.

Az alapítvány célja, hogy gyűjtsék és továbbítsák a tudományos és technológiai együttműködésre vonatkozó javaslatokat, ötleteket. Segítik a Koreai Köztársaságba utazó szakembereket programjaik összeállításában. Különböző tárgykörökben szakmai-tudományos szemináriumokat rendeznek. Így került sor közös geológiai kutatásokra Koreában, a számítástechnika új rendszereinek kidolgozására, optikai elemek vizsgálatára, s a tervek szerint a biotechnika területén is lesz együttműködés.

Mint elhangzott: a délkoreai szakemberek jó véleménnyel vannak a magyarok szakmai-tudományos felkészültségéről, kezdeményező képességéről. Az alapítvány budapesti irodájának felszereléséhez a Koreai Köztársaság követsége és magyarországi délkoreai cégek műszaki eszközökkel is hozzájárultak.

A további együttműködést az is erősítheti, hogy a koreaiak — iskolai tankönyveik szerint is — távoli rokonnak tartják a finnugor nyelveket. Ha nyelvtörténetileg ezt az állítást nem is vehetjük készpénznek, e hipotézist kapcsolataink építése közben rokonszenvvel mérlegelhetjük.

Hírmustra

Elképzelhető...

..., hogy a következő hetekben távozik posztjáról *Jean Cot* tábornok, a jugoszláviai ENSZ-erők francia nemzetiségű parancsnoka. Ezt Párizsban szivárogtatták ki hétfőn, hozzátéve: a főtiszt felváltása az ENSZ döntésétől függ. (MTI)

A francia kormány...

...illetékes minisztere már kedden nagyszabású országos konzultációsorozatot kezd az oktatás helyzetéről a különböző szakmai és szülői szervezetekkel — tették közzé hétfőn Párizsban. (MTI)

Az angolai...

...kormányerők az északon fekvő, ostromlott Malange város körül visszaszaverték az UNITA gerilláinak újabb támadását. Az összecsapások során 52 gerilla vesztette életét — jelentette hétfőn a luandai állami rádió. A jelentést független források nem erősítették meg — írta a Reuter hírügynökség. (Reuter)

A jordániai határt...

...illegálisan átlépve izraeli területre hatolt be hétfőre virradó éjjel két iraki állampolgár, és politikai menedékjogot kért a hatóságoktól — jelentette hétfőn a jeruzsálemi rádió. (MTI)

Az algériai...

...rendőrség szerint mintegy százötvenezren vettek részt hétfőn abban a menetben, amely Algéria északi részén Tizi Uzuban szerveztek az országban mindennapossá váló terrorizmus elleni tiltakozásul, és az itt élő berber kisebbség kulturális és nyelvi jogainak védelmére. A szervezők szerint ennél jóval többen, több mint ötszázezren mentek az utcára. (AFP)

A csatlakozás rögös útjai

Olyan ez, mint amikor meghívnak egy kastélyba

Brüsszel (MTI) — **Ostobaság azt gondolni, hogy az európai integráció kiteljesítése felé a NATO-n keresztül visz az út.**

Valójában a magánberuházás és a meghatározó súlyú magánszektor kialakulása jelenti azt a kulcstényezőt, amely nélkül nem hiszem, hogy tartós politikai-katonai kapcsolatokat tudunk fenntartani — idézi a Time legfrissebb száma *Bill Clinton* elnök szavait, amelyeket az európai és amerikai üzletemberek egy csoportja előtt mondott brüsszeli látogatása idején.

A Kelet- és Nyugat-Európa viszonyának alakulását taglaló terjedelmes, brüsszeli keltezésű elemzés az amerikai hetilap január 24-i, Európában már a héten közzétett számában látott napvilágot.

A cikk szerint Clinton üzenete a kelet-európai új demokráciák — csakúgy, mint Nyugat-Európa — felé világos volt: a békepartnerség ugyan kevesebbet kínál, mint amit a térség országai óhajtanak, de igazából nem is erre van szükségük, hanem szoros gazdasági kapcsolatokra a Nyugattal. Az írás idézi ennek kapcsán Waldemar Pawlak lengyel kormányfő egyetértő szavait is: a politikus a „Partnerség a békéért" kapcsán jegyezte meg, hogy „amire igazából szükségünk van, a partnerség a fejlődésért".

Az amerikai lap elemzése utal rá, hogy ami kapcsolat e téren kialakult, abból eddig főként a Nyugat profitált. Az 1988-as 1,5 milliárd dolláros kelet-európai kereskedelmi többlet 1992-re 3,3 milliárdos deficitbe fordult a térség és a Tizenkettek forgalmában. Amelyért nem kis részben a közösség egyes ma is meglévő (például mennyiségi) korlátozó mechanizmusai, számos esetben dömping vagy más címen elrendelt protekcionista jellegű intézkedései okolhatók.

Főként, hogy mindezek szenvedő alanyai elsősorban éppen azok a termékcsoportok — szén-, acél-, textilipari vagy mezőgazdasági cikkek —, amelyekben a keleti térség leginkább versenyképes lehetne.

Ennek kapcsán figyelmeztette Clinton brüszszeli beszédében az Európai Unió tagországait: „Olyan ez, mint amikor valakit meghívnak egy kastélyba, aztán nem engedik le előtte a felvonóhidat" — írja a Time. A csatlakozás nem a holnap programja

Kravcsuk veszített a Krímben

Az Ukrajnától való elszakadást hirdető jelöltek nyertek

Kijev (MTI) — Az ellenzéki pártok többsége Leonyid Kravcsuk elnök súlyos vereségeként értékelte hétfőn a hét végén lezajlott krími elnökválasztást, amelyen a félsziget Ukrajnától való elszakítását hirdető jelöltek végeztek az élen.

Szinte mindegyikük a csekély kijevi támogatásban látja a szeparatisták sikerének okát, egyúttal sürgették az államfőt, hogy ne engedje meg a Krím kiválását Ukrajnából.

Meg nem erősített hírek szerint Kravcsuk máris menesztette *Ivan Jermakov*ot, az elnök helyi megbízottját, aki mindössze 6 százalékot ért el. Az Interfax Ukraina hírügynökség a szimferopoli parlament egyik magas rangú vezetőjére hivatkozva közölte a bejelentést. Kravcsuk egyik szóvivője nem cáfolta, de nem is erősítette meg a hírt.

Az elnök másik szóvivője hétfőn délután nyilatkozatban adta értésre: „Hamarosan minden törvényes lépést megtesznek a helyzet orvoslása érdekében." A szóvivő nem volt hajlandó részletekbe bocsátkozni. Emlékeztetett ugyanakkor, hogy az ukrán alkotmány nem tünteti fel a krími elnökválasztásra vonatkozó jogokat és kötelezettségeket. Kravcsuk még tavaly decemberben, a pártokkal folytatott egyeztető tárgyalásokon élesen elítélte a szeparatista törekvéseket, noha megjegyezte: „A reális erőviszonyokat figyelembe véve mindenképpen tiszteletben kell tartanunk a Krímben élők akaratát."

Lesz Tanyjuk, a kijevi parlament elnökségének tagja, a RUH egyik prominens alakja szerint a krímiek nem elsősorban Jermakovot illetve Nyikolaj Bagrovot, a szimferopoli parlament elnökét bírálták, hanem sokkal inkább az államfő politikája ellen szavaztak, amikor az elszakadást és az Oroszországhoz való csatlakozást hirdető, jobbára baloldali jelölteket támogatták.

— Kravcsuk azért bűnös, mert nem szállt szembe idejében a törvénytelen krími választással — fűzte hozzá.

Szergej Litvin, a Krími Ukránok Polgári Szövetségének elnöke heves ellenállást ígért bármiféle elszakadási törekvéssel szemben. Elismerte ugyanakkor, hogy a félszigeten működő ukrán szervezetek gyakorlatilag csődöt mondtak, a felelősséget azonban a kijevi kormányra hárította.

HIRDETÉS

Újdonságok az ÁB-AEGON-nál

Tele a város a január 17-én kezdődött és nagyszabású gálaműsorral végződő „ÁB Hete Nyíregyházán" program plakátjaival. „Ki ez az ÁB-AEGON, hogy ilyesmit szervez?" — fordul meg az emberek fejében. Pedig nyilván még ma is sokuk emlékszik arra a lassan kétéves hírre, hogy az Állami Biztosító Rt. többségi tulajdonosa a hollandiai székhelyű AEGON Csoport lett.

A tulajdonosváltással netán egy új üzletpolitika is kialakult a honi biztosítási piac évtizedes egyeduralkodójából mára „csak" az egyik markáns főszereplőjévé szelídült ÁB-AEGON Általános Biztosító Rt.-nél ? — szegeztük az utca embere helyett is a kérdést a Nyíregyházi Fiók igazgatójának *Varga Csabának*

Valódi versenyhelyzetben

— Az utóbbi öt évben létrejött valódi versenyhelyzetben, amikor a biztosító társaságok száma rohamosan megnövekedett és ezzel egyre magasabbra került a mérce, mi is szerettünk volna megfelelni a kor elvárásainak. Ezért, aki — esetleg több éves szünet után — ma szemlél meg újra minket, az egy újjászervezett, törekvéseiben megújulni kívánó biztosító társaságot ismerhet meg bennünk. Azt hiszem túlzás nélkül mondhatom, hogy az ÁB-AEGON valamennyi munkatársának törekvése abba az irányba hat, hogy megőrizze a korábbi ÁB több mint négy évtized alatt kialakult jó hagyományait, s eközben rövid idő alatt elsajátítsa azokat a tudnivalókat, amelyeket a megváltozott környezet, ügyfeleink igénye, s a kialakult biztosítási piac diktál.

❑ *Mivel sikerült, úgymond, „robbantania" az ÁB-AEGON-nak?*

— A valóságos megmérettetés a lakásbiztosítások átdolgozásával kezdődött, melyben kimagasló teljesítményt nyújtottunk, hiszen a biztosítások 60 százaléka szervezetünk kezelésébe került. A robbanásszerű változás 1991-ben következett be, a Kötelező Gépjármű-felelősség Biztosítás rendszerének változásával. Az új formát kapott ilyen biztosítások 30 százalékát szereztük meg egy hónap leforgása alatt ügyfeleink bizalmából.

❑ *Gondolom, ezzel még nem váltak megelégedetté.*

— A gazdasági környezet, s a lakosság biztosítással kapcsolatos igényének változása új módozatok életre keltését sürgette. Ennek hatásaként folyamatosan és jelentősen megújítjuk az agrár-, s a vállalkozói biztosításainkat, valamint az élet- és balesetbiztosítási módozatainkat. Míg az első kettőre a bőséges kínálat, no meg a szektorsemlegesség, az utóbbiakra a megváltozott kereslethez történő igazodás a jellemző.

Újítások az életbiztosításban

❑ *Ez mit jelent?*

— Az új „ARANYFONAL" vagy a „SZEMÜNK FÉNYE" életbiztosításainkat az átláthatóság és a rugalmasság jellemzi. Szakítva a hagyományokkal, a kockázati elemeken túl, kedvező befektetési elemeket is tartalmaz mindkettő. Tapasztalatunk szerint ügyfeleink pozitívan ítélik meg ezen értékkövető változatokat, hiszen szolgáltatásaik az infláció hatására nem veszítenek jelenkori értékükből. Mindez azoknak a munkatársainknak köszönhető, akik az ÁB-AEGON több mint 50 milliárd forintos, szigorúan elkülönített élet-, és vagyonbiztosítási tartalékalapját különböző biztonságos, ugyanakkor jövedelmező pénzügyi tranzakciók révén folyamatosan kamatoztatják.

❑ *A hajdan közismert CSÉB kapott-e új formát?*

— Az eltelt évtizedek során nevünkkel összeforrt a Csoportos Élet és Balesetbiztosítás, népszerű nevén a CSÉB. Társaságunk ezen hagyomány ápolását szem előtt tartva fejlesztette ki a CSÉB-M biztosítást, amely a jelenlegi igényeket hivatott kielégíteni. Szolgáltatásaiban és díjában egyaránt inflációkövető. Ha már a díjaknál tartunk, el kell mondjak valamit. Ügyfeleink gyakran észrevételezik, mekkorát emelkedtek a biztosítási díjak. Ez, bár önmagában igaz, ám másképpen mutat, ha a keresetekkel vetjük össze. Tíz évvel ezelőtt, például a CSÉB 150 forintos módozata idején alig volt 4000 forint az átlagos kereset egy jól működő nyíregyházi vállaltnál. A jelenlegi CSÉB-M díja 13 000 forinthoz közeli nettó kereset mellett jelent hasonló terhet az embereknek.

A biztosítás—üzlet

❑ *Hallhatnánk-e terveikről?*

— A biztosítói tevékenység meghatározó része az üzleti munka. E tevékenység sikerességét a módozatok eladhatóságán túl erősen befolyásolja a korrekt kárrendezés és a precíz, naprakész ügyviteli munka. Ez utóbbi területen vannak még tennivalóink. Miután azonban céljaink között első helyen szerepel, hogy Magyarországon ne csak a legnagyobbak közé tartozó biztosító legyünk, hanem a legjobb is, munkánkat egyre inkább tisztelt ügyfeleink megelégedésére szeretnénk végezni. „HISZEN AZÉRT VAGYUNK, HOGY HA TUDUNK, SEGÍTSÜNK!"

Kassák Lajos

TÉVÉ

Kultúrharc

A zenei világ nagy eseményéről, a MIDEM-ről írtunk nemrégiben e hasábokon. A magyar részvételről megjelent megjegyzésekkel kapcsolatban kifogást emelt a Hungaroton komolyzenei kiadója, a *Hungaroton Classic Kft.* vezetője – egyébként jeles zeneszerző –, mondván: a cikkben írottakkal szemben a nemzetközi kiállításon igenis működött Hungaroton-stand (egyébként jelen volt a CD-lemez gyártó Videoton is), és a magyar lemezmárka iránt változatlanul volt érdeklődés. Tegyük hozzá: szerencsére.

A beszámoló szerzőjének azonban esze ágában sem volt mindezt elhallgatni – mondja –, ám ő csak a popműfajról adott körképet, s abban a Hungaroton nem képviseltette magát.

Vehetnénk puszta félreértésnek a történteket, lám, milyen könnyű volt tisztázni. Vehetnénk – ha nem tudnánk, hogy a cikkírót – a magyar poplemezkiadás egyik legjobb szakemberét – két-három éve attól a Hungarotontól küldték el, ahol egyébként az imént említett jeles zeneszerző vezető posztot töltött be a mostani felszámolás előtt.

E sorok írója nem akar semmiféle összefüggést teremteni e tények között, csupán azért említi meg őket, mert úgy véli, e két ember, kiket a magyar kultúrában végzett tevékenységükért egyaránt becsül, bizonyos érzékenységet hordoz magában. S számukra akár egy félreértés, akár egy ártatlanul nem szerencsés fogalmazás is elég lehet ahhoz, hogy mögötte valamiféle méltatlan támadást sejtsenek.

A magyar kultúra, a szellemi élet manapság tele van sebekkel és indulatokkal. Az elmúlt négy-öt év bizonyos értelemben a törlesztések, a leszámolások időszaka volt. A szellemi, ideológiai irányzatok párharcai – amelyek a „létező szocializmus" korszakában is politikaformálók voltak – az elmúlt években már nyíltan léphettek fel a politikai pásztor. S az állampolitikában is: példa erre a Hungaroton, a Nemzeti, a különféle alapítványok ügye, vagy a még most is dúló médiaháború.

Mindezt azért érdemes itt említeni, mert megtépázott televíziónk Stúdió '94 című műsorának legutóbbi adása kísérletet tett ennek az ádáz küzdelemnek (politika és művészet kapcsolatának, népi–urbánus szembenállásnak) legalább a jelzésére. Amihez manapság már megint bátorság szükségeltetik. Az adásban megszólaló művészek saját közelmúltjuk története kapcsán szóltak a politikaformáló kulturális vitákról (amelyekből, tudjuk, kultúraformáló politikai döntések szoktak születni). *Vajda Mihály* filozófus pedig megkísérelte néhány percbe sűrítve jellemezni a mai népi–urbánus (vagy ha úgy tetszik: magyardemokrata–liberális) ellentétet, a múltképek és az európai vonzódások különbözőségeit.

Elgondolkodtató, vajon az ilyen jó szándékú gesztusok most – éppen most! – jóra vezethetnek-e. Vajon az elhangzottakra, éppen Vajda Mihály szükségképpen lekerekített okfejtésére is, nem érkezik-e meg a ma oly könnyen áradó átok-szitok tenger hullámverése. Nem kellene várni, amíg egyszer mégiscsak lesz időnk és türelmünk alaposabban megbeszélni egymással ezt a dolgot? Mert hogy ez nem kerülhető el, annyi bizonyos.

V. Gy.

Kassák vagy Szarajevó

Az a művész, akinek munkásságát ez a példaszerűen pontos és körültekintő, igényes kiállítás felidézi hosszú évtizedek óta halott, de szelleme töretlenül él, s fontosabb, mint valaha. Ez a szellem az internacionalizmus, az univerzalizmus szelleme, az egyetemes művészet megváltó ereje mellett elkötelezett ember szelleme, amelyet nem pusztán a posztmodern esztétika vont kétségbe, de amelyre újra és újra rácáfol a történelem.

Azok a művészek, akikkel Kassák Lajos békességben és fegyelemmel együttműködött, olyan nemzetek fiai voltak, mely nemzetek azóta háborúban álltak egymással, vagy épp ezekben a hetekben fejezik be talán a világháború óta legrettenetesebb vérengzést. Egy helyütt azt a keserves megjegyzést olvastam, amely szerint a Lyotard–Habermas vita a Balkánon dőlt el. Függetlenül mindentől, ez számomra újabb érv Habermas, illetve a modern művészet szellemének törhetetlensége előtt. Újabb érv amellett, hogy Kassák ma is aktuális.

Pár vonás egy papírra, néhány geometrikus forma, monokróm felületek, néhány követhetetlennek tűnő vers, lüktető ritmusok, tagolatlannak ható indulattal kimondott lázas ige. Vagy épp egy-egy roppantul fegyelmezett konstrukció, mely egy még soha nem volt világ modelljeként áll előttünk, sejtelmeként az újnak és a most születőnek.

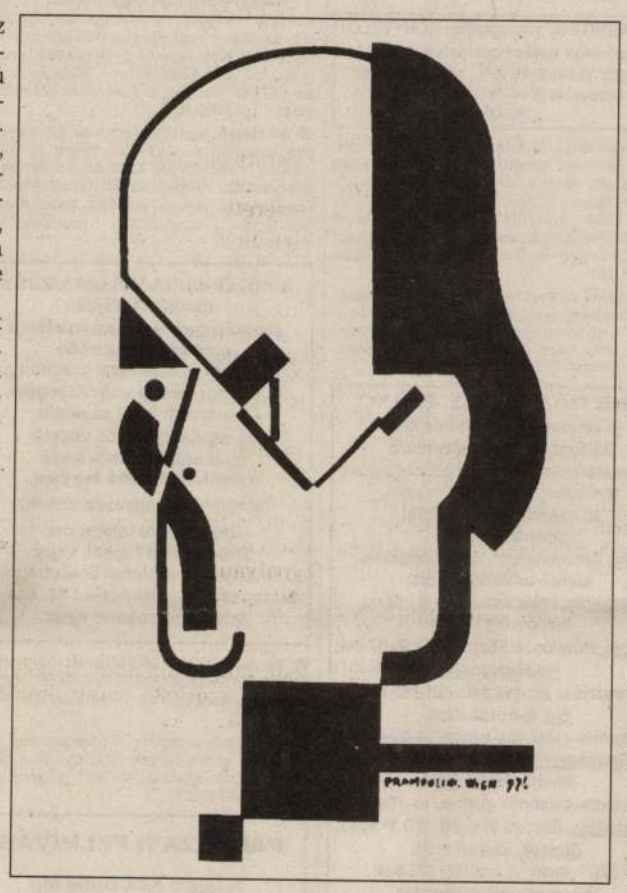

Enrico Prampolini portréja Kassákról

És bizony mondom, hogy ezek az apróságok a leghatásosabb eszközök a téboly, a törzsi tudat, a nacionalizmus őrülete ellen. Bizony mondom a konstruktivizmus, a dadaizmus volt az, amely azt ajánlotta Rómának, Berlinnek, Varsónak, Belgrádnak, Bukarestnek és végül a mi városunknak, hogy éljenek azokban végre békében az emberek egymással. Ne emeljen senki senkire kezet. Nagyobb a testvériség közöttünk (s fontosabb), mint a különbségek.

Azt hiszem, hogy a nagy német dadaistának volt igaza, ki szerint nem Vilmos és Hindenburg, hanem Huelsenbeck és Baader a történelmi nevek.

Bizony nem a Balkán mészárosai gyarapítják az emberiség kultúráját, hanem Kassák Lajos és mai társai, akik kezet nyújtanak egymásnak, bármiféle ostoba határt húzzanak közöttük.

Okuljanak a példán.

Pár éve nem hittem volna, hogy megérjük: Kassák immár nemcsak a művészettörténet számára fontos, hanem a legelemibb közügyünkké válik. Mert vagy az történik, amit ő és társai ígértek és követeltek az időtől, vagy Európa új metaforája Szarajevó lesz. Ami engem illet: Kassákra, Waldenre, Schwittersre, Baumeisterre, Gollra, Picabiara szavazok.

György Péter

FORGÓAJTÓ

Kísértetkastély

A házunkban éjszakánként egy halott nő énekel. Nem olyan nagy eset, mióta az összes lakást kiadták irodának, és magam maradtam meg lakónak, gyakoriak itt a kísértetek. Csótányok, galambok és hazajáró lelkek között töltöm éjszakáimat.

Az éneklő nő azonban nem hazajáró lélek. Soha nem volt itt otthon életében, új lakó. Lucia Poppnak hívják, és az elmúlt év végén halt meg. Az ő hangja szűrődik ki a lépcsőházba, verődik ide-oda a visszhangos falak között, és surran be az elzárt irodákba. Az ő hangját hallgatva virraszt valaki, és vigasztalódik, amíg várja a hajnalt. Mondtam már: egyedül lakom a házban.

Mi változik egy énekesnő halálával? Én soha nem szerettem Lucia Poppot életében. Nem idegenkedtem tőle, de soha nem miatta vettem meg egy lemezt, és ami megvolt, soha nem miatta hallgattam meg, hanem Klemperer, Solti, Kleiber miatt. Mi változott meg most, hogy szervezetét, kicsiny, finom testét megette a rák? Mi változott azzal, hogy ha szóba kerül, neve után hozzátesszük: szegény!

Nem is tudom. Persze, lezárult a pálya, elhangzott az utolsó énekelt szó is. De Popp már ötvenöt éves lenne, ami nem a legszebb kor egy szopránnak – a pálya így is, úgy is lezárult volna. A lemez, melyet mostanában hallgatok, régi már, a legelső szólóalbum CD-re áttett kiadása. Fiatal, könnyű hang énekel rajta Händelt és Mozartot.

Kétségkívül tudunk már dolgokat, amit akkor ő még nem. Tudjuk, hogy túl volt már életének felén, tudjuk, hogy milyen sikerek várnak még rá, egy kis utánajárással magánéletéről is ki lehetne deríteni valamit. Örömmel látjuk, hogy a korai kezdés, a gyors sikerek ellenére is hosszú lett a pálya, kitartott egészen a legutolsó időkig. Elemezhetnénk a pozsonyi születésű énekesnő művészetét, akiben ott volt az egész monarchia, keveredett benne osztrák, szlovák, cseh, román és magyar vér, életének központjává pedig Bécs vált. De hagyott-e a halál valami nyomot a lemezen? Lett-e tőle egy kis túlvilági fénye, vagy legalább könnyes ragyogása?

Gyorsan és határozottan mondhatok nemet. Friss maradt a felvétel, egy kissé rangját vesztett szóval mondva: üde. Nem komolyítja, nem ad különös súlyt neki a halál. Nem arról szól, hanem az életről. Mindegy, mit énekel rajta: „Dicsérjétek az Urat", vagy „Győztél, szerelem". Győztél Lucia. Nem a halál, de legalább a mulandóság fölött. Nem tudom, mennyit, néhány hónapot biztosan, néhány évet, évtizedet valószínűleg. Sokkal több pedig aligha adatik meg egy előadóművésznek. Sokkal több már nem is a mi dolgunk, legalábbis nem az enyém.

Ma megint lesz éjszaka. Ma megint énekelni fog a házunkban Lucia Popp, szegény. Hallgatni fogják a csótányok, galambok, hazajáró lelkek. És egy boldog élő is. *(Händel- és Mozart-áriák – Lucia Popp, EMI 1988)*

Fáy Miklós

FILMVILÁG

Ízelítő a márciusi számból

Szarajevó és a média – A Bosznia-paradoxon: ha nincs tévékép, nincs hír, nincs segítség sem. Ha van kép, van hír, van segítség, de csak annyi, amennyit a közhely-televíziózás hatalma kikövetel. – Fekete Ibolya: Szarajevó, az erdő – A polgárháború filmjeiről – Simó György: Szarajevó, az előjel – Budapesti beszélgetés Ademir Kenovict boszniai rendezővel.

Magánfilmgyártás Magyarországon – Huszonöt-harminc százalékkal olcsóbban készítünk filmet, mint a Róna utcában. – Magánfilmgyártók, Sándor Pál, Ozorai András, Barbalics Péter, beszélnek a filmgyártás jelentőségéről, jövőjéről.

Orosz ragtime – Alekszandr Trosin beszámolója a legújabb orosz filmekről – Budapesti beszélgetés Nyikolaj Dosztal és Viktor Koncsalovszkij rendezőkkel.

Mindenki más. Hogyan tálalja a Music TV a popsztárokat? – B. Vörös Gizella írása.

HALÁLOZÁS

Fájó szívvel tudatjuk, hogy

KADALA MIKLÓS

életének 79. évében elhunyt. Hamvait 1994. március 29-én 11 órakor, a Farkasréti temetőben (Makovecz ravatalozó) helyezzük örök nyugalomra. A gyászoló család. (187390/1K)

Fájdalommal tudatjuk, hogy

PERLAI REZSŐ

újságíró, hosszú szenvedés után, 68 éves korában elhunyt. 1994. március 31-én 11 órakor kísérjük utolsó útjára a Budafoki temetőben. A család. (188022/1K)

Fájdalommal tudatjuk, hogy

KERTÉSZ GYULÁNÉ

(szül. Ausländer Margit) 1994. március 20-án elhunyt. Temetése március 24-én 11 órakor lesz a Rákoskeresztúri izr. temetőben. Piroska és a család. (188008/1K)

Mély fájdalommal tudatjuk barátainkkal és ismerőseinkkel, hogy drága férjem, édesapánk, nagypapánk, apósunk

DR. VAJDA ISTVÁN

a pécsi Volán Vállalat nyugalmazott gazdasági igazgatója életének 79. évében elhunyt. Hamvasztás utáni búcsúztatója 1994. április 8-án 12.30 órakor lesz a pécsi Központi temetőben. A gyászoló család.

A Lengyel Gyula Kereskedelmi Szakközépiskola igazgatója és tantestülete mély fájdalommal tudatja, hogy volt igazgatónk

MOLNÁR TIBOR

életének 61. évében, váratlanul elhunyt. Temetése 1994. március 29-én (kedden) 15 órakor a Pesterzsébeti temetőben lesz.

A MERKUR RT. igazgatósága, felügyelőbizottsága, dolgozói mély megrendüléssel tudatják, hogy

HORVÁTH ÁRPÁD

vezérigazgató 1994. március 9-én elhunyt. Hamvasztás utáni végső búcsúztatását szűk családi körben, 1994. március 21-én tartották a Rákoskeresztúri temetőben.

Hirdetések felvétele

Várjuk tisztelt hirdető ügyfeleink megrendeléseit. Hirdetéseiket elküldhetik levélben vagy telefaxon, illetve elhozhatják személyesen.

A magánmegrendelők

személyesen, készpénzfizetés ellenében adhatják fel hirdetéseiket a Hírlapkiadó Vállalat hírlapboltjában (Budapest VIII., Blaha Lujza tér 3.), a Referens Kft.-nél (Budapest XI., Bertalan Lajos u. 26.) és a Magyar Hirdető felvevőhelyein. A hirdetések levélben is feladhatók, a Hírlapkiadó Vállalat levélcímén (a befizetendő összegről a kiadó csekket küld). Érdeklődni lehet a 138-2399/563, 379-es telefonszámon.

Közületi hirdetések

felvétele megrendelőlevéllel, postán vagy személyesen. A megbízást előjegyezzük, a befizetendő összeget kiszámítjuk és írásban közöljük, faxon vagy levélben. A hirdetés befizetése történhet személyesen vagy átutalással. Levélcímünk: Népszabadság Rt. Hirdetési Igazgatósága, Budapest 1960. Címünk: Budapest III., Bécsi út 122–124. I. emelet. Telefon: 250-1680, 148-as, 149-es mellék. Telefax: 188-9567. Egri irodánk címe: Trinitárius utca 2. Telefon: (36) 313-522. Fax: (36) 312-899. Miskolci képviselet: Görgey A. u. 5. Tel./fax: (46) 411-149. Bővebbet a hirdetésmegrendelést visszaigazoló levelünkben. 100 000 forint feletti megbízást a megjelenés után számlázunk 15 napos inkasszóval.

PRIMUS NÉPSZABADSÁG MEDIA AGENCY LTD

A Népszabadság Rt. tisztelt ügyfelei jobb és az eddigieknél szélesebb körű kiszolgálása érdekében 1993. augusztus 1-jével létrehozta a

PRIMUS NÉPSZABADSÁG MÉDIA-KÉPVISELETI KFT. -t

A Primus Kft. üzletkötő-tanácsadó munkatársai várják tisztelt ügyfeleink érdeklődését a Népszabadság Rt. székházának második emeletén a 203., 204. és a 206-os irodákban, illetve a 250-1680/189, 190, 191, 192, 193 és 194 telefonszámokon. Tisztelt ügyfeleinket – kérésükre – munkatársaink személyesen felkeresik.

Állás

Gyakorlott, felsőfokú német- és angolnyelv-tudású, számítógép-kezelésben jártas külkereskedelmi lebonyolítót keres textilcég, sokoldalú munkára. Jelentkezés: munkanapokon, a 175-3133-as telefonszámon.

☎ **NAGYKERESKEDELMI** importot lebonyolító, miskolci fatelepünkre keresünk **KÖZGAZDÁSZ MÉRNÖKÖT** (üzemmérnököt), aki a helyi ismeretek megszerzése után a telep önálló kereskedelmi és műszaki vezetésére vállalkozna. Számítógépes ismeretek és gyakorlat, az orosz és német (vagy angol) nyelvek beszédszintű ismerete, B kategóriás jogosítvány szükséges. Forgalomarányos fizetés megegyezés szerint. Három hónapos próbaidő után véglegesítjük. Jelentkezzen: 115-9070-es telefonszámon. (63919/3T)

A HUMAN Oltóanyagtermelő és Gyógyszergyártó Rt. gödöllői telephelyére azonnali belépéssel felvesz: 1 fő vegyésztechnikus férfit műszakos munkarendbe, 1 fő vegyésztechnikus nőt 1 műszakos munkarendbe. Jelentkezés a HUMAN RT. munkaügyi osztályán, Gödöllő, Táncsics M. út 82. Telefon: 320-733/113. (186760/1H)

KERESSEN PÉNZT OTTHONÁBAN!

Budapesti székhelyű magyar–amerikai társaság keres egyéni szerződőket üveggyöngy fülbevalók összeállítására.

A heti kereset elérheti a 23 000 Ft-ot.

Gyakorlat nem szükséges.

Küldjön felbélyegzett, megcímzett válaszborítékot.

Cím: San Francisco J., Co., Inc. – DCS G.-HC, 1475 Budapest, Pf. 242. Tel.: 36 (1) 262-8743.

☎ **Budai székhelyű,** tőkebefektetéssel foglalkozó cég, főosztályvezető mellé, angolnyelv-tudással rendelkező titkárnőt keres, 30 éves korig. Jelentkezés: 155-2493, 156-8800. (64034/2H)

☎ **Reklámhordozói tevékenységet ajánlunk** személygépkocsik oldalaira. Jó kereseti lehetőség, vállalkozói igazolvány szükséges. Információ: 176-8717 (kérem sokáig csengetni). (64153/3T)

☎ **Magángyógyszertár** gyógyszerészt keres. 142-2567. (65219/1T)

Amerikai közgazdaságtan tanár egyetemi diplomával állást keres magyar középiskolában vagy egyetemen 20 év (amerikai) középiskolai, de egyetemi szintű oktatási tapasztalattal. Minden komoly ajánlat érdekel. Cím: John Lillard, 3105 N(ORTH) 34 th St, PHOENIX, AZ 85018, USA Fax: 1-602-4975673.

TITKÁRNŐT és mérlegképes KÖNYVELŐT azonnali belépéssel felveszünk.
KÖZÉV-WARIGLAS KFT., 1087 Budapest, Kerepesi út 27/A. Tel.: 210-0645/117.
(64300/5H)

☎ **Hamarosan induló,** Dél-Pesten és vonzáskörzetében, hetente 300 000 példányban megjelenő, színes hirdetési hetilap üzletkötőket keres. Biztos egzisztencia. Tájékoztató: 1994. március 28., 10 óra, Rózsa Művelődési Ház, Budapest XVIII., Városház u. 1-3. Jöjjön el Ön is, azután meglátja. (64453/1T)

Deloitte & Touche Auditing and Consulting Company seeks English-speaking secretaries with excellent typing skills and experience with word processor. Contact: Annamária Havasi, 267-2062.

NEMZETKÖZI KERESKEDELMI KFT. jó kapcsolatokkal rendelkező hálózat- és reklámszervező munkatársakat keres, az ország egész területén; kiemelten magas, 40 százalékos jutalékkal.
Jelentkezni lehet:
Vác, Zeneművészeti Szakközépiskola, szerda–csütörtök 17 óra;
Várpalota, Szakmunkásképző Intézet, hétfőnként 17 óra;
Gödöllő, Művelődési Központ, péntek 17 óra;
Hajdúszoboszló, Bányász u. 28. 4/B. Tel.: (52) 362-768;
Érd, Iparosok Háza, szerda–csütörtök–péntek 14–20-ig;
Balassagyarmat, este (35) 310-516. Művelődési Központ, szerda–csütörtök–péntek, 16–18-ig;
Salgótarján, Rákóczi út 6., I/2. (32) 313-546;
Szolnok, Szapári u. 23. SZOT, kedd, 18 óra. (56) 372-824;
Debrecen hétfőtől péntekig, 8–16 óráig (52) 341-458,
Szigetszentmiklós (24) 366-019 ill.
Kiskunlacháza (24) 330-210 reggel és este.
(64408/3T)

Ausztriai, németországi munkalehetőségek egyéni munkavállalóknak, AU PAIR-munkák világszerte! Jelentkezés, információ: személyesen vagy írásban, felbélyegzett válaszborítékkal. Telefonügyeletünkön minden hétfőn–kedden 13 órától: (46) 368-410, INFO–Service Főképviselete, Onga, Kölcsey u. 7. (36996/1k)

OTTHON végezhető, jövedelmező bedolgozás. Válaszborítékért tájékoztatom. Csomos Istvánné, 2490 Pusztaszabolcs, Honvéd u. 5. (187239/1K)

Értékpapír-forgalmazási Rt. főkönyvelő mellé felsőfokú végzettséggel rendelkező SZÁMVITELI MUNKATÁRSAT FELVESZ. Jelentkezni Kocsis Emmánál a 202-6991, 202-6993-as telefonszámon lehet.
(37300/3H)

☎ **Könyvelő** cég önálló munkára (könyvelési, adózási ismeretekkel rendelkező), valamint számítógép kezelésére, jó logikai képességű munkatársat keres. Jelentkezni: 270-2889. (64572/2H)

☎ **Fiatal,** szakképzett **szakácsot** keresünk Üllőhöz közel, lovaspanzióba, jogosítvánnyal. Tel.: (29) 320-065. (64580/2T)

☎ **LINDE Hűtéstechnika Hungária Kft. felvesz** kalorikus szakmérnököt, németnyelvtudással, külföldi továbbképzéssel. Telefon: 250-4304. (64588/3H)

MEDIMPEX KERESKEDELMI RT. azonnali belépéssel felvesz: 1 fő gyakorlott PC-s műszaki munkatársat.
Feltételek: BME műszaki diploma és legalább 5 éves PC-s műszaki gyakorlat; 1 fő gyakorlott rendszerszervező munkatársat.
Feltételek: szervezői szakdiploma, és legalább 5 éves rendszerszervezői gyakorlat.
Jelentkezés: Kovács Julianna osztályvezetőnél. Tel.: 267-1663.
(64729/3H)

☎ **LINDE Hűtéstechnika Hungária Kft. felvesz** hűtőgépszerelőt, németnyelv-tudással, kedvező feltételekkel. Telefon: 250-4304. (64591/3H)

Bedolgozás! Termék-összeállítás, -csomagolás. Azonnali szerződéskötés. Válaszborítékért tájékoztatjuk! Fix Bt. 1032 Bp., Szőlő köz 3. N. (187365/1K)

Vegyes tulajdonú kft. colormunkában gyakorlott OFSZETGÉPMESTERT keres Chambon tekercsnyomó gépre.
Érdeklődni lehet: Honvári József nyomdavezetőnél személyesen, 7–15 óráig: Budapest XXII., Nagytétényi út 112., vagy telefonon: 226-8022/56.
(64908/2H)

ANGOL, amerikai bedolgozás és még sok más mellékkereseti lehetőség. Válaszborítékért ingyenesen tájékoztatjuk. Ráírandó: Dept 8. Exresszletét: 1463 Bp. Pf. 865/51. (187324/1K)

Kereskedelemben jártas, gyakorlattal rendelkező MUNKAÜGYI ELŐADÓT, BÉRELSZÁMOLÓT, határidős munkák ellátására, *egyszeri megbízási jogviszony keretében azonnal felveszünk.*
Jelentkezni lehet: Belvárosi Közért Vállalat, Budapest V., Hercegprímás utca 18., Tolnay Györgyné munkaügyi osztályvezetőnél. Telefon: 112-5033.
(65124/1H)

Gépész-, gazdasági mérnök, egyetemi doktor, németországi menedzserképző tanfolyammal, felsővezetői gyakorlattal állást vállalna, elsősorban külföldi érdekeltségű cégnél. „Perspektíva 55186" jeligére a Ferenciek terei Hirdetőbe. (37253/1K)

Külkereskedelmi jogtanácsos 20 éves szakmai – export – fővállalkozói, iparvállalati, társasági jogi, iparjogvédelmi, privatizációs, 10 éves vezetői gyakorlattal, angolnyelv-tudással állást keres. „MInőségi munka 15313" jeligére a Ferenciek terei Hirdetőbe. (37245/1K)

☎ **Keresünk** jelenleg Budapest XI. kerületben üzemelő és 1994 év végén Bicskére költöző kereskedelmi kft.-hez, számítógépes gyakorlattal rendelkező boltelszámoltatót. Jelentkezés: 185-3111/1023 telefonon a pénzügyi vezetőnél, munkaidőben. (64649/2H)

A KÖZÉP-DUNA-VÖLGYI VIZÜGYI IGAZGATÓSÁG pénzügyi és számviteli osztályvezetői munkakör betöltésére szakirányú felsőfokú iskolai végzettséggel, hosszabb idejű szakmai és legalább 5 éves vezetői gyakorlattal rendelkező munkatársat keres.
Bérezés megegyezés szerint.
Jelentkezni telefonon: 210-1090/437 mell., vagy személyesen, szakmai önéletrajzzal: Budapest VIII., Rákóczi út 41. II. em. 205-ös szobában lehet.

☎ **Megjelenésben is kulturált hölgyek és urak** jelentkezését várjuk esti és hétvégi tevékenységre. Magas alap + jutalék. 266-6068. (64777/2T)

☎ **Aranyműves mester** 20 éves szakmai gyakorlattal, biztos megélhetést nyújtó munkát keres. „Megbízhatóság 64789" jeligére a kiadóba. (64789/2T)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS!
A fajszi Kék Duna Mg Szövetkezet Igazgatósága pályázatot hirdet IGAZGATÓI MUNKAKÖR betöltésére.
Pályázati feltételek: agrár felsőfokú végzettség, legalább 10 év vezetői gyakorlat, büntetlen előélet.
A pályázatokat 1994. március 31-ig írásban lehet benyújtani a szövetkezet címére: 6352 Fajsz, Dózsa György út 17.
Pályázathoz kérjük szakmai életrajz csatolását és jövedelemigény megjelölését.
KÉK DUNA SZÖVETKEZET IGAZGATÓSÁGA.
(65101/1H)

☎ **A Fővárosi Kertészeti Rt.** budapesti parkok fenntartására szeptember 30-ig szóló szerződéssel felvesz kertészeti szak- és betanított munkásokat, továbbá belvárosi területre 1 fő adminisztrátort, és nyugdíjas parkőrt. Jelentkezés: VII., Dob u. 90., Parkfenntartási Főmérnökség, hétfőn és szerdán délelőtt. (64821/2H)

☎ **Újpesti cipőgyártó kft.** felvesz gyakorlott cipőfelsőrész-készítő szakmunkást. 189-0799, 169-7811/135, 136. (64824/2H)

Olasz üzletember csinos, fiatal tolmácslányt alkalmazna rendszeresen, üzleti útjaira. 178-4632. (187532/1K)

Számviteli és pénzügyi csoportvezetői munkakörbe gyakorlott szakembert felvesz budapesti költségvetési tudományos intézet, felsőfokú végzettséggel. Érdeklődés munkanapokon 8 és 16 óra között, a 142-9136 hívószámon.

Vaja Nagyközség Képviselő-testülete PÁLYÁZATOT HIRDET a megüresedett jegyzői állás betöltésére.
A pályázat feltételei: állam- és jogtudományi egyetemi végzettség, vagy államigazgatási főiskolai végzettség.
Mindkét diploma esetében legalább 5 év államigazgatási gyakorlat igazolása szükséges.
A pályázathoz csatolni kell: 3 hónapnál nem régebbi erkölcsi bizonyítványt, részletes szakmai önéletrajzot, végzettséget igazoló okiratot.
Fizetés: a köztisztviselői törvény figyelembevételével, megegyezés szerint.
Szolgálati lakás biztosított.
A pályázatot a megjelenéstől számított 30 napon belül kell benyújtani Vaja Nagyközség polgármesteréhez, CÍM: 4562 Vaja, Damjanich u. 71. sz.

☎ **Varrónőt, PVC hegesztőt,** bedolgozásra keresünk. 177-0849. (64962/2H)

☎ **A Csokonai Művelődési Központ** gazdasági vezetőt keres felsőfokú, szakirányú végzettséggel, és költségvetési intézményi gyakorlattal. Jelentkezés: 169-0495 189-2240-es számokon lehet. (64992/2H)

CASIO szaküzletbe keresünk eladót műszaki gyakorlattal. Részmunkaidős is lehet.
Jelentkezés írásban: HUNGAROTRADE KFT., 1149 Budapest, Angol u. 27.
(187828/1H)

Külföldre olyan független (24–34 éves) hölgyet keresek, aki járatos a háztartásban, és egy hétéves kisfiúra is felügyel. Fényképes, lehetőleg telefonszámos levelet kérek. Nyelvtudás, tanítónői képesítés előny, de nem nélkülözhetetlen. „Genf" jeligére a kiadóba.

Közlemények, információk

Elveszett

☎ **A DKG East Olaj és Gázipari Berendezéseket Gyártó Kft.** 23-as feliratú bélyegzője elveszett, használata 1994. március 21-től érvénytelen. (65011/1H)

☎ **Elveszett a Lúd-Kel Kft.** 6421 Kisszállás, Adószám: 11034585-2-03 OKHB 25613025 1. és 2. feliratú bélyegzője. A mai naptól érvénytelen. (65020/1H)

A SANADU KFT. alábbi lenyomatú bélyegzője 1994. március 21-től érvényét vesztette: SANADU Ipari, Kereskedelmi Kft., 1125 Budapest, Istenhegyi u. 53. Adószám: 1067439-2-01 2.

☎ **Csapó Miklós magánkereskedő,** Nyírbátor, Sarkantyú út 1., Adószám 51608857-1-35 feliratú bélyegzője elveszett. 1994 március 17-től érvénytelen. (65038/1T)

Elveszett a Catholica 2000 1023 Budapest, Árpád fejedelem u. 8. Adóig. sz. 10238622/211 KHB 318-12766, valamint a Catholica 2000 1023 Budapest, Árpád fejedelem u. 8. tel. 212-0330/212-0331 feliratú bélyegzők. Emiatt a mai naptól kezdődően a bélyegző csak a kizárólag Ifjú György ügyvezető igazgató aláírásával érvényes.

A ZALA VOLÁN RT. Műszaki Üzletág anyagbeszerzője BB Rt. 496-10600-4774 4. feliratú bélyegzője elveszett. Használata 1994. március 23-ától érvénytelen! (188080/1H)

UNIVERZÁL TRADE KFT., Ózd 2. sz. bélyegző elveszett. Használata 1994. március 21-től érvénytelen.

Utazás

NONSTOP városlátogatás: Zürich–Bern 6000 Ft; Velence 2900 Ft, Trieszt 2200 Ft, München 3500 Ft, Stuttgart 6000 Ft, Isztambul 9490 Ft, Szafáripark 1000 Ft + belépő. **Apartmanok:** olasz 9000 Ft, spanyol 11 400 Ft, görög 9800 Ft-tól. **Repülős utak:** Tunézia 29 900 Ft, Mallorca 29 900 Ft, Kanári-szigetek 34 700 Ft, Korfu 19 900 Ft, Kréta 22 300 Ft, Egyiptom 29 900 Ft-tól. **Rendkívüli belföldi ajánlatok szállodákban!** Autóbuszok bérelhetők! NORDIC-STAR, 1073 Erzsébet krt. 22. Telefon: 268-0586.

Mikrobuszrendelés. 166-1863. (186395/1K)

☎ **TUNÉZIA! Nyaralás Hammamet-ben,** június 4. és október 15. között, 8 napos turnusokban. Utazás **repülőgéppel,** elhelyezés 4 csillagos tengerparti szállodában, svédasztalos félpanzióval. Fakultatív programlehetőségek: Tunisz, Kairouan, Sousse. Részvételi díj: 42 900 Ft/főtől. **AKCIÓ!** Ha március 30-ig jelentkezik utunkra, személyenként **4000 Ft kedvezményt** adunk! Jelentkezés a **SIOTOUR** budapesti irodáiban: 1072 Klauzál tér 2. 122-6080, 142-1197. 1052 Fehérhajó u. 12. 266-5962. (60850/8H)

☎ **KORFU! Nyaralás Rodán,** június 10. és szeptember 23. között, 8 napos turnusokban. Utazás **repülőgéppel,** elhelyezés partközeli apartmanokban, önellátással. Fakultatív kirándulások: Paxi szigetére, Albániába. Részvételi díj: 25 900 Ft-tól/apartman. Repülőjegy: 16 000 Ft/fő. **AKCIÓ!** Ha március 30-ig jelentkezik utunkra, személyenként **3000 Ft kedvezményt** adunk! Jelentkezés a **SIOTOUR** budapesti irodáiban: 1072 Klauzál tér 2. 122-6080, 142-1197. 1052 Fehérhajó u. 12. 266-5962. (60853/8H)

Húsvét és tavaszi szünet a Kanári-szigeteken! Repülőgéppel Budapestről Gran Canaria, Playa del Inglés, svédasztalos félpanzióval, egy hét 51 200 Ft. Jelentkezés: RIVIERA TRAVEL, Budapest V. ker., Arany J. utca 15. Tel.: 269-1606, 269-4086. Fax: 269-1607. Budapest, V. ker., Váci utca 6. (Fontana Áruház). Telefon: 138-2013.

☎ **Egyiptomi körutazás** április 15-én, Kairó–Alexandria–Memphis–Ghiza–Szakkara: 7 nap, repülővel, félpanzióval, 3 egész napos programmal, 4 csillagos szállodákban 59 800 Ft/fő. Jelentkezni lehet: HELLAS MEDITERRAN TOURS, 1066 Budapest, Teréz krt. 36. Telefon: 132-7771, 269-5561. (64376/2H)

KÖRUTAK luxusautóbusszal, részletfizetési kedvezménnyel! Anglia–Skócia 47 900 Ft/12 nap, Olaszország 46 600 Ft/12 nap, Spanyolország 54 900 Ft/14 nap, Skandinávia 59 500 Ft/11 nap, Anglia 36 900 Ft/9 nap. Az árak tartalmazzák: a félpanziós ellátást, szállodákban való elszállásolást, utazási költséget, idegenvezetést. **Diákok, fiatalok figyelem!** Olcsó sátorozási lehetőségek hetes turnusokban az olasz, francia, spanyol tengerparton. Bővebb felvilágosítás: **VILÁGJÁRÓ Utazási Iroda,** 3530 Miskolc, Szemere út 2. Tel./fax: (46) 328-624. Tel.: (46) 412-142.

A KELET VARÁZSA... 8 napos jordániai körutazás. Május 30.–június 7., 89 900 Ft. 8 napos Jordánia–Szíria körutazás. Május 23–31., 99 900 Ft. BLAGUSS-VOLÁNBUSZ Utazási Iroda, 1051 Budapest, Erzsébet tér, Autóbuszpályaudvar. Telefon: 117-7777.

☎ **Mikrobuszjárat Münchenbe.** 06 (60) 348-693. (64421/5T)

BEVÁSÁRLÓUTAK HETENTE: Bécs 890 Ft, München 2790 Ft, Tarvisio 1890 Ft, Trieste 2190 Ft, Isztambul 5 nap 7690 Ft, 6 nap 8890. Tihanyi Travel, Rákóczi út 78. 122-1915, Tatabánya (34) 331-113. (186738/1K)

☎ **AUTÓBUSZ-RENDELÉS, mikrobuszbérlet:** 132-1997, 132-2996. (60839/17T)

Az EXCLUSIVE TOURS 10 százalék KEDVEZMÉNYT ad valamennyi társasutazás részvételi díjából 1994. március 31-ig, 50 százalék előleg befizetésével. EXCLUSIVE TOURS, 1052 Budapest, Váci u. 12. Telefon: 267-4365, 267-4366.

KÖZVETLEN AUTÓBUSZJÁRAT A NYÁRBA! ASPROVALTA és PARALIA **5900 Ft,** COSTA BRAVA **10 000 Ft,** COSTA DORADA **11 900 Ft** oda-vissza. Enném már csak szállásaink kedvezőbbek: GÖRÖGORSZÁG: **3650 Ft/fő/hét** apartmanban, SPANYOLORSZÁG **5400 Ft/fő/hét** szállodában reggelivel, **2450 Ft/fő/hét** apartmanban. **EUROTOURS,** Budapest V., Nagy Ignác u. 14. Tel.: 269-1426. Budapest VI., Ó u. 15. Tel.: 269-4375. Továbbá az **EUROTOURS** pécsi, szegedi, szekszárdi, dunaújvárosi irodájában, valamint 260 nagyobb utazási irodában jelentkezhet útjainkra.

☎ **Akció! Városlátogatások** 10 százalék kedvezménnyel foglalhatók március 31-ig. Madrid, Barcelona, Róma repülőgéppel. REP-TOURS-Ibéria, 1053 Budapest, Károlyi Mihály u. 19. 117-4228. (65016/1H)

Húsvét Rómában: LAST MINUTE-akció április 1–6-ig, busszal, 3 éjszaka háromcsillagos hotelben, reggelivel. Last minute ár: 17 900 Ft. MEDIX, 1013 Bp., Lánchíd u. 15. Telefon: 201-0135.

Korlátozott számban vannak még helyek a párizsi, május 6–9., június 17–20. időpontú repülős útjainkra, ár: 25 210 Ft/fő, valamint a londoni, június 14–18. repülős, 31 000 Ft-os útra, húsvétra április 2–10. időpontú, 12 500 Ft-os (szállás + félpanzió), zakopanei utunkra. Jelentkezés, felvilágosítás: ORBIS BUDAPEST KFT., 1051 Budapest, Vörösmarty tér 6. Telefon: 117-0532, fax: 117-1474.

LEGVONZÓBB stand díjának nyertesénél, az Emmanuelle Toursnál 1994. legvonzóbb ajánlatai: tengerparti nyaralás Ibizán és Dél-Portugáliában, portugáliai körutazás, Jamaica, Dominika, Ecuador–Galapagosz-szigetek, Venezuela, India, Thaiföld, Bali. Kenyai utazás most 139 000 forinttól. Üdülés a Vörös-tenger partján, indulás április végéig minden vasárnap. Április 15-ig 8 százalék kedvezmény!!! Emmanuelle Tours 1052 Budapest, Váci u. 9. Telefon: 266-0029. 6720 Szeged, Oroszlán u. 1. Telefon: (62) 471-066. 8000 Székesfehérvár, Várkörút-Romkert. Telefon: (22) 329-503.

Hetente München, Stuttgart, Zürich, Párizs. Flórián 2000., 117-1256.

Hetente Bécs, Róma, Frankfurt, Berlin. Flórián 2000, 117-1356.

Párizs – Disney Land április 5–10. Flórián 2000, 138-3702.

☎ **Párizs-Euro Disnayland** a tavaszi szünetben (április 5–10.) **20 százalék kedvezménnyel,** 13 900 helyett 11 120 forint (6 nap szállodával, közlekedéssel, idegenvezetéssel)! RIVIÉRA TOURS, Nyíregyháza, Új utca 35. Telefon: (42) 343-770, (42) 343-028. (65163/1H)

☎ **SIOTOUR AUTÓBUSZOS KÖRUTAZÁSAI OLASZORSZÁGBAN!** Nálunk az éjszakát nem a buszon tölti! Következő útjainknál az elhelyezés **szállodában** történik, **félpanziós ellátással: DOLOMIT-TÚRA:** május 9–15. Útvonal: Velence–Verona–Garda-tó–Canazei–Cortina d'Ampezzo 31 000 Ft/fő. **MAGGIORE-TÓ:** svájci kirándulással, június 12–18. Útvonal: Maggiore-tó–Borrome-i szigetek–Ascona–Locarno–Lugano–Milano–Velence: 32 900 Ft/fő. **KALANDOZÁS A LIGUR-TENGERPARTON:** május 4–11. Útvonal: Genova–San Remo–Monte-Carlo–Monaco–Nizza–Cannes 36 900 Ft/fő. **RÓMA–NÁPOLY–POMPEJI–CAPRI–SORRENTO–VELENCE:** június 2–11. 43 900 Ft/fő. További útjainknál az elhelyezés apartmanokban történik, önellátással. **ÉSZAK-OLASZ KÖRÚT:** május 21–28. Útvonal: Verona–Garda-tó–Firenze–Ravenna–San Marino–Velence. Szállás Lido di Jesolón. Részvételi díj: 23 600 Ft/főtől. **CSILLAGTÚRA** május 27.–június 4. Pomposa–Ravenna–Gubbio–Peruggia–Siena–San Marino–Firenze–Pisa–Bologna–Ferrara. Szállás Riminiben 26 900 Ft/fő. További részletes tájékoztatás a **SIOTOUR** budapesti irodáiban: 1072 Klauzál tér 2. 122-6080, 142-1197. 1052 Fehérhajó u. 12. 266-5962. (60865/4H)

Még a harangok is EUROTOURS-sal mennek Rómába (+ San Marino, Assisi, Pisa, Firenze) április 1-től 7 nap luxusbusszal, szálloda, gazdag programok 29 700 Ft. Tavasz a csodálatos Itáliában. Nagy olasz körút április 6-tól 9 nap luxusbusz 39 800 Ft. Jelentkezés: **EUROTOURS** Budapest, Nagy I. u. 14., 269-1427. Budapest, Ó u. 15. 296-4375. Sopron, Lackner K. u. 1–3. (99) 311-408. Győr, Árpád u. 51/B, (96) 317-133.

DÉL-AMERIKAI KÖRÚT – BRAZILIA, ARGENTÍNA, PARAGUY 17 nap/15 éj, április 10-től magyar idegenvezetővel, háromcsillagos, színvonalas szállodákban, gazdag programmal. Van még néhány helyünk! Részvételi díj: 199 500 Ft. **TAN-TÚRA Utazási Iroda, 1065 Bp. Lázár utca 6. Telefon: 266-1386, 132-5527.**

UTOLSÓ LEHETŐSÉG – THAIFÖLD! Március 31-én indul utolsó chartergépünk BANGKOK–PATTYAYA 14 nap/12 éj háromcsillagos, úszómedencés szállodákban, színes programokkal, változatos fakultatív kirándulásokkal. Részvételi díj: 104 900 Ft. Van még néhány helyünk! **TAN-TÚRA Utazási Iroda, 1065 Bp. Lázár utca 6. Telefon: 266-1386, 132-5527.**

Üdüljön az olasz tengerparton, Lignanóban, a Gabriella apartmanban. Ha most jelentkezik, kedvezményt adunk. Egyéb ajánlataink: Isztria, Spanyolország. Repülős útjaink: Tunézia május 28-tól, Szentföld április 19., május 19., június 19. Thaiföld március 22., 31. TOPTOUR, 1051 Budapest, Nádor u. 26. Tel.: 131-6194. (185382/1H)

Tanfolyam

☎ **Szenzáció! Ingyenes hétvégi játékleheto sséggel** csoportos teniszoktatás gyerekeknek. 175-6163. (64779/2T)

☎ **Fedezze fel a nyelvtanulás örömét!** Szupertanfolyamunkon most még kedvezőbb feltételekkel, 6 hét alatt munka mellett is elsajátíthatja az **angol** vagy a **német** nyelvet középszinten. Kedvező fizetési feltételek! Ingyenes nyelvvizsga-felkészítés! Tel.: 201-6158. (63532/5T)

Angoltanfolyamok, 10 hét, heti 2x3 óra, az INTERNATIONAL HOUSE világszervezet budapesti intézetében, **március 28-tól.** Intenzív angoltanfolyamok, heti 5x4 óra délelőttönként, **április 11-től.** Beiratkozás, szintfelmérés naponta 9–18 óra között. Budapest II., Bimbó út 7. Tel.: 115-4013, 115-5275. INTERNATIONAL HOUSE - **Öt kontinens 90 városában!**

☎ **Teniszoktatás, pályabérlés** kedvezményekkel. Spartacus, 121-4972. (64322/4T)

Nyelvtanulás = ÉLŐ NYELVEK SZEMINÁRIUMA, 1x2 óra 3000 Ft, 2x2 óra 6000 Ft/11 hétre, stb. Beiratkozás: március 30.–április 14-ig, délután 3–7 óráig. Tíz szint és vizsga-előkészítők: üzleti nyelv. Vizsga: 5 szinten PITMAN, Business English. Budapest V., Fejér György u. 8. Telefon: 135-6154.

☎ **Fegyverviselési engedély megszerzésére** irányuló tanfolyamot indítunk BRFK-felkészítéssel, éleslövészettel, 5000 Ft-ért. 117-5393, 138-3541. (64846/2T)

☎ **Ne bízza a véletlenre!** Tanuljon profiktól vitorlázni és motorcsónakot vezetni! Érdeklődni és jelentkezni lehet hétfőtől péntekig 10–18-ig: 1055 Budapest, Honvéd u. 18. 132-2050. (65144/1T)

ANGOL és NÉMET nyelvtanfolyamok heti 2x3, 2x2, 3x3 és 1x4 órában április 11-től minden tudásszinten kisportokban. Szintfelmérés angolból március 28. és április 7. között naponta 13–17-ig. Németből március 29. és április 5. keddi napokon 13–17 között. BABILON NYELVSTÚDIÓ NYELVISKOLÁK KAMARÁJA MINŐSÍTETT NYELVISKOLA. 1067 Budapest, Teréz krt. 41. fszt. 6. (Béke Szállónál). Telefon: 132-4974, 135-3825. Fax: 132-5326. Vállalati kihelyezett tanfolyamokat igény szerint indítunk. (187799/1K)

☎ **NEOLATIN NYELVSTÚDIÓ** spanyol, olasz, francia nyelvtanfolyamokat indít április 11-től. Eredményes nyelvvizsga-előkészítőket, felvételi előkészítőket is. Beiratkozás, szintfelmérés március 24-től április 1-jéig, 16–18 óráig. Budapest XIV., Thököly út 135. Tel.: 163-5289. (61422/7T)

Egyéb

REKLÁMFOTÓK készítése 180-0895. (187369/1K)

A Tudományos Minősítő Bizottság közli, hogy RINGLER ANDRÁS „Miozinmozgások tanulmányozása fluoreszenciás módszerrel" című kandidátusi értekezésének nyilvános vitája **1994. március 28-án 10 órakor** lesz a Pharmafontanaban (Budapest V., Zrínyi u. 3.): **FARKAS GYÖRGY** „Utófeszített monilit vasbeton födémlemezek tervezése" című kandidátusi értekezésének nyilvános vitája **1994. március 28-án 15 órakor** lesz a Műszaki Egyetem Z épületében (Budapest XI., Bertalan L. u. 2.). **MELYKUTI GÁBOR** „Geoinformatika és a digitális felületmodell kapcsolata" című kandidátusi értekezésének nyilvános vitája **1994. március 28-án 10.30 órakor** lesz az Eötvös Loránd Fizikai Társulatában (Budapest II., Fő u. 68. II/219). **HORVÁTH LÁSZLÓ ANDRÁS** „A Kárpát-medence középső rézkorának történeti és kronológiai kérdései (A tüzdelt barázdás keramikai helyzete az Alföldön)" című kandidátusi értekezésének nyilvános vitája **1994. március 28-án 10 órakor** lesz a BM Duna Palota Fehértermében (Budapest V., Zrínyi u. 5.). **GÁCSNÉ BAITZ ESZTER** „Természetes anyagok és szintetikus származékaik magnrezonancia spektorszkópai vizsgálata" című kandidátusi értekezésének nyilvános vitája **194. március 28-án 14 órakor** lesz a Központi Kémiai Kut. Intézetében (Budapest II., Pusztaszeri út 59.).

☎ **A Müller és Hollósi Gazdasági Tanácsadó Iroda,** ezúton szíves elnézését, és türelmét kéri, valamint értesíti Tisztelt Ügyfeleit, hogy ez év májusáig, minden egyes hátralékát maradéktalanul teljesíti. (64642/2T)

☎ **A budakeszi Nagy Sándor József Gimnázium** öregdiák-találkozót tart. Az összejövetel március 31-én, 18 órakor a gimnáziumban lesz. Minden volt diákot és kollégát szeretettel várunk. (64972/2T)

ÖN NYERT! Az Emannuelle Tours „Irány Jamaica" matricás nyereményjátékának első sorsolását 1994. március 20-án az Utazás '94 kiállításon közjegyző előtt megtartottuk. Nyert: a CNA-961 forgalmi rendszámú FIAT Ritmo 75S típusú autó tulajdonosa. Nyereményét a sorsolástól számított 14 napon belül igényelheti. Emmanuelle Tours, 1052 Budapest, Váci utca 9. Figyelem! A játék tovább folytatódik. Keresse a matricánkat irodáinkban!

A Társaság Igazgatóságának március 22-i határozata értelmében részvénytulajdonosaink 3:1 arányban jegyezhetnek részvényt az alaptőke-emelésünk alkalmával (az 1 db 10 000 Ft-os régi részvényre 3 db 1000 Ft értékű részvényt jegyezhet, címletváltozás csökkenése miatt). Jegyzési id

A kétrétegű lipidmembránba ágyazott ioncsatorna részét képezi a GABA-receptor (lásd a középen levő csatorna falának mélyedését), amelyhez a GABA hozzákapcsolódik (jobboldalt)

Kasnár Lajos

törzs között nyilvánvaló örökletes különbség van (direkt ilyen kísérletek céljára tenyésztették ki őket), ez is magyarázatot adhat arra, hogy bizonyos emberek *miért kedvelik* az italozást, mások meg *miért ellenállók* vele szemben. Egyébként mind több bizonyíték van rá, hogy az alkohol nyugtató hatása a GABA által szabályozott ioncsatornáknak az alkohol jelenlétéhez való hozzászokásán alapul. Ez is közrejátszik (közrejátszhat) abban, hogy némelyek (nem is kevesen) *igénylik* az elmaradhatatlan szeszesital-adagot.

A központi idegrendszer fő serkentő ingerületközvetítő anyagát – *a glutamátot* – megkötő receptornak legalább három altípusa van. Az alkohol elsősorban az N-metil-D-aszpartát- (NMDA-) receptor működésébe avatkozik bele, amelynek nemcsak a *tanulásban* és az *emlékezésben* van szerepe, hanem az *idegsejtek kialakulásában* és az *oxigénhiány okozta agykárosodásban* is. Nem véletlen, hogy az italozás rontja a memóriát és – merthogy az alkohol áthatol a méhlepényen is – hátrányosan hat a *magzat* központi idegrendszerének fejlődésére.

A kutatások feltárták, hogy amikor glutamát kapcsolódik a szintén nagy fehérjeegyüttes részét képező NMDA-receptorhoz, az idegsejtbe *kalcium* áramlik be, s ez fokozza az ingerekre való reagálóképességet. De csak akkor, ha nincs alkohol a szervezetben, mert ennek hatására visszaszorul a kalcium vándorlása. A szervezet, persze, ehhez is igyekszik alkalmazkodni. Nevezetesen azzal, hogy *több* glutamátreceptort sorakoztat fel bizonyos idegsejtek felszínén. Ekképp teremti meg a föltételét annak, hogy az idegsejt fogékony maradjon a glutamát serkentő hatására. Igen ám, csakhogy ez meg a központi idegrendszer túlzott izgalmára vezethet olyankor, amikor az italozó ember nem jut hozzá szeszes italhoz, mert a rendesnél több receptor *nem* alkoholmentes állapotra van „kitalálva". Ez az oka annak, hogy az elvonókúrára fogott alkoholistákon miért lesz úrrá nyugtalanság, remegés és szívdobogásérzés. Magától értődik, hogy ilyenkor olyan szerektől remélhető a tünetek enyhülése, amelyek *csökkentik* az NMDA-receptorok aktivitását.

Nem képződnek újra

A kalciumion azonban nemcsak e receptorok aktiválódása révén juthat be az idegsejtekbe, hanem *feszültségtől függő* kalciumcsatornákon át is. Egyszeri italozás hatására gátlódik vagy csökken a kalciumionok átáramlása ezeken a csatornákon, s ennek következtében visszaszorul az ingerületközvetítő anyag ürítése, az idegsejtek közötti kommunikáció lehetősége. Idült italozás esetén azonban fokozódik a szintén a kalciumra szakosodott *L-csatornák* száma, s ekképp az idegsejtekbe fokozottan áramlik be kalcium. Ennek – miként a glutamátreceptorok felszaporodásának – szintén az alkohol megvonásakor van nagyobb jelentősége, mert az idegsejtek a rendesnél ingerlékenyebbé válnak. Nem véletlenül számoltak be a kutatók arról, hogy a kalciumcsatornákat gátló készítményekkel enyhíthetők az elvonási tünetek.

Végezetül arról is érdemes szólnunk, hogy az alkohol az idegsejtek működését moduláló *agyi peptidek* (rövid aminosavláncból álló, fehérjetermészetű molekulák) hatásába is beavatkozik. A legtöbb vizsgálatot az *arginin-vazopresszinnel* (AVP-vel) végezték, amely a vesét a *víz visszatartására* készteti, de ezenkívül szerepe van a *tanulásban*, az *emlékezésben* és az *alkoholtűrésben* is. Ez utóbbit az mutatja, hogy ha ez a peptid örökletes ok miatt hiányzik a szervezetből vagy a receptorát gátolják, az alkoholtűrő képesség ki sem fejlődik vagy gyorsan megszűnik. Minthogy alkohol hatására az AVP képződése csökken, bizonyára ez is közrejátszik abban, hogy az italozó ember veséje kevésbé képes visszatartani a folyadékot.

És még valami. Az italozás nemcsak beleavatkozik az idegsejtek működésébe, hanem *pusztítja* is őket. Habár a természet jócskán ellátott bennünket idegsejtekkel, ne feledjük: ezek a sejtek *soha nem pótlódnak*, akinek tehát az italozástól hanyatlani kezdenek az értelmi működései, azon nemigen lehet segíteni.

Dr. Abonyi András

figyelmébe ajánljuk!

Világ körüli útja során érkezett hozzánk *Stuttgart*ból az a páratlanul gazdag *grafikai gyűjtemény*, amely a budapesti *Goethe Intézet* és a stuttgarti *Institut für Auslandsbeziehungen* (Külföldi Kapcsolatok Intézete) szervezésében vendégeskedik a *Szépművészeti Múzeum*ban. A stuttgartiak e százhuszonegy művet azért utaztatják és egyáltalán azért állították össze a programot, hogy országuk határain kívül is ismertté tegyék a XX. századi német művészetet. Irigylésre méltó program!

Nemcsak a német, hanem a XX. századi egyetemes művészet legfontosabb irányzata az, amely német expresszionizmus néven vált ismertté. A most bemutatott

NÉMET EXPRESSZIONISTA GRAFIKÁK

című, augusztus végéig látható válogatás több főművet, valamint ezekhez vezető és ezekből vezető utakat képvisel. Az expresszionizmus szakított a naturalizmus és az impresszionizmus XIX. század végi mozgalmával. Új stílust hirdetett, színes fametszeteket, litográfiákat, rézkarcokat, faszobrokat és festményeket teremtve. Az első expresszionista grafikai kiállítást még 1905-ben, egy lámpagyárban rendezték.

Drezdában a *Brücke* nevű csoportosulás tagjai, Münchenben a *Blaue Reiter* köre, Ausztriában *Kokoschka* és *Schiele*, Párizsban a *Vadak Matisse* körül és a kubisták *Picassóval* és *Braque*-kal meg a rokon vonzódású költők (*Rilke, Stramm, Heym* és *Trakl*) és zenészek (*Schönberg, Sztravinszkij, Ravel, Bartók*) – tévedhetetlenül és ösztönösen a változás elkerülhetetlen volta mellett foglaltak állást. Szabadságot követeltek minden ember számára – írta róluk Annemarie *Dube-Heynig* műtörténész. A legfőbb érték számukra az eredetiség, a valóság, a bensőségesség, az „új vallásosság" volt.

Művészetük az ember belső látását vetítette ki. Előzményül a japán fametszetet, az afrikai, déltengeri primitív népek művészetét, *Munch, Van Gogh* és *Gauguin* életművét meg a XV–XVI. századi vallásos német grafikát tekintették. Mégis merőben más utakat jártak. Például a fametszetekben a kihasított nagy fekete foltokat alkalmazták. Absztrakciós hajlandóságuk a tízes években volt a legerősebb. A húszas években megjelentek a hagyományosabb tájábrázolások, a híres személyiségek arcmásai és az önportrék, vátesszerű megformálásban, prófétai külsővel, nagy kifejező szemekkel.

Drezdában Ernst Ludwig *Kirchner*, Fritz *Beyl*, Erich *Heckel* és Karl *Schmidt-Rottluff* dolgozott együtt. Ám két év múltán a szoros kötelék felbomlott, s ezentúl mindegyikük a maga útját járta.

Közben Berlinben megismerkedtek a müncheni *Blaue Reiter* (Kék Lovas) csoport művészeivel ama Herwart *Walden* révén, aki a *Sturm* (Roham) nevű galériát vezette és az azonos című lapot is kiadta. Herwart Waldenről írta le *Kassák*, hogy ő „az expresszionizmus pápája".

A német expresszionizmus nem volt ismeretlen a korabeli Magyarországon. Egyrészt épp Kassák működése révén. Ő a *Ma* című folyóiratában 1916 és 1919 között számos tanulmányt és illusztrációt jelentetett meg e tárgykörből. Később, 1938-ban, amikor az expresszionizmus likvidálása folyt Németországban, nálunk egy fiatal műtörténész, *Koczogh* Ákos a maga disszertációjául választotta e stíluskorszakot, s 1965-ben könyvet írt az expresszionizmusról. Másrészt az első világháború előtt az expresszionista művek szabadon utazhattak Európában. S az expresszionisták – Drezda, München és Berlin után – 1913-ban Budapesten, az akkor fontos képzőművészeti központnak számító fővárosban is bemutatták munkásságukat. A Nemzeti Szalon-beli kiállításon a közönség meg is vásárolhatta ezeket a műveket. Így került magángyűjteménybe vagy negyven grafika, s ezek nagy része ma már a Szépművészeti Múzeum grafikai gyűjteményét gazdagítja.

Ám a mostani átfogó és főműveket magában foglaló stuttgarti vendégtárlat teljes áttekintést nyújt a német expresszionizmus történetéről, sokrétűségéről és kiemelkedő kvalitásairól.

K. M.

SZOMBAT: *9.30* és *11 óra*: A Nap családja; *13 óra*: Az élet bolygója: a Föld; *14.30*: Kalandozás a Naprendszerben; *16 óra*: Az ufóvadászok csapdája (*P*). – *11 óra*: filmvetítés: A közlekedés múzeumaiban; tárlatvezetés: Séta az eredeti járművek között (*Hidvégi* János – *KM*).

VASÁRNAP: *9.30* és *11 óra*: A Nap családja; *13 óra*: Égiekkel játszó földi lelemény; *14.30 óra*: Kalandozás a Naprendszerben; *16 óra*: Az ufóvadászok csapdája (*P*). – *11 óra*: filmvetítés: Közlekedj okosan; előadás: Az útburkolatok fejlődése (*Szabó* László – *KM*).

HÉTFŐ: *9.30 óra*: A Nap családja; *11 óra*: Kalandozás a Naprendszerben. (*P*).

KEDD: *9.30 óra: Az ufóvadászok csapdája; 11 óra*: Égiekkel játszó földi lelemény (*P*).

SZERDA: *9.30 óra: A Nap családja; 11 óra*: Az ufóvadászok csapdája (*P*).

CSÜTÖRTÖK: *9.30 óra*: Kalandozás a Naprendszerben; *11 óra*: A Nap családja (*P*).

PÉNTEK: *9.30 óra*: A Nap családja; *11 óra*: Az ufóvadászok csapdája (*P*).

Rövidítések: *KM* = Közlekedési Múzeum (Budapest XIV., Városligeti krt. 11.); *P* = Planetárium (Budapest X., Népliget).

KERENGŐ A RÁDIÓBAN

A Brocéliande erdő csodákkal teli rengetegében egy eszelős, meztelen ember bolyong. A remete, aki pártfogásába veszi, nem is sejti, hogy ő *Yvain*, Artur király lovagjai közt az egyik legkülönb. Elmeséljük, mi juttatta ide, és milyen próbatételek után sikerült kiengesztelnie sértett feleségét, a varázskút asszonyát. Igazságtevő lovagi párviadal, láthatatlanná változtató gyűrű, erőt és értelmet fokozó balzsam, lángot lövellő kígyó, fegyvertársul szegődő oroszláni gonosz óriások, kedvesen ravasz tündérek, álnok udvarmesterek, csalafinta udvarhölgyek, kóborló várkisasszonyok; várak, kápolnák, remetelakok – mindezek a ma oly divatos AD&D (Advanced Dungeons & Dragons) fantáziajátékok elemei is, és ott születtek meg a középkor lovagregényeiben. Akkor ez a motívumkincs – Erich Köhler megfogalmazásával „Ideal und Wirklichkeit" – művészi szövedéke volt, és a ma kultúrtörténészei gondos, finom elemzésekkel hámozzák szét az „ideálisat" és a hatalmi, gazdasági, katonapolitikai „valóságot", amely gyakran nem csupán arra a korra jellemző.

A kiválasztott regényrészletek legérdekesebb vonása azonban az, hogy a minden rászorulót megsegítő lovagot „magánéletének" válságából, a becsület ellentmondásos kelepcéiből nem a kar ereje menti ki, hanem egy másfajta tudomány: a szofisztikába hajló érvelés, a másodszándékú finom ravaszság. Mintaszerű jelentőségű ez, mégha olykor tündér szavával vívják is ki *„a szív igazságát a fül logikájával"*.

Herczeg János és Vekerdi László

Adás: Kossuth rádió, július 15-én, 17.05.

Az Art Cologne, a Kölni Nemzetközi Képzőművészeti Vásár 1991-ben volt 25 éves. A rendezők nem készültek az évfordulóra különösebb ünnepséggel, aminek több oka közt az egyik valószínűleg abban található meg, hogy míg induláskor az esemény valóban világszám volt, mára mindössze egyike a világ nagy vásárainak. Los Angeles, London, Párizs, Tokio, Basel hasonló rendezvényei nem protokoll-szinten kényszerítik a kölni Kunstmessét versengésre, hiszen az Art Cologne nem fiesta, hanem – üzlet.

1967-ben 18 kölni galériás megalakította a Progresszív Német Műkereskedők Egyesületét, és megrendezték a XX. század képzőművészetének első vásárát. Ma pedig a kölni Messén 265 olyan galériás mutatja be „árukínálatát", amelyek székhelye már nem csak Németország, hanem New Yorktól Párizsig és Budapesttől Helsinkiig bárhol lehet. 1967-ben *Horst Jappe* úgy kommentálta az eseményt, hogy „a Kunstmesse nemcsak a műkereskedelem seregszemléje, de egyben azt is jelzi, hogy Köln új központja lett az avantgárd művészetnek". Ezt a véleményt támasztja alá 25 évvel később az a *Paul Maenz*, aki 1970 után a nemzetközi avantgárd kölni galériása volt (egész addig, amíg 1990-ben váratlanul bezárta jól működő galériáját). Ő úgy látja, hogy a kölni művészeti életnek „a hetvenes és nyolcvanas évekbeli nemzetközi hatása teljességgel a Kölni Művészeti Vásár hallatlan találmányával függ össze. Ez a negyed évszázados ötlet ténylegesen egyfajta kulturális korszakhatárt jelent."

A negyed évszázad, amely a rendezvény mögött áll, annak üzleti és nem az avantgárd oldalát erősítette fel. Ezért is volt Paul Maenz utolsó szereplése a tavalyi Messén demonstratív jellegű azzal, hogy a méregdrágán kibérelt standját üresen hagyta, nem mutatott be semmit. Az idei évben ilyen jellegű tiltakozó gesztust nem fedeztem fel a Vásáron.

A vásáron hozzávetőlegesen kettőezer képzőművész tizenötezer műve volt látható. Ebben a nagy kínálatban kétféle eligazodási rendszer kínálkozik. Vagy művészek, vagy galériák szerint próbálhatjuk meg a tájékozódást. Az első esetben például érdekelhetnek bennünket *Joseph Beuys* vagy *Christo* munkái. Nos, Beuys még mindig az egyik legnépszerűbb alkotója a kölni vásárnak. Tizennégy galériás van jelen, aki foglalkozik Beuys-művekkel, közülük tizenegy német, továbbá egy amszterdami, bécsi és kasseli műkereskedőhöz jutunk el eme érdeklődés révén. A Beuys-művek melletti kínálat elég vegyes (bár maguk a művek is: a sokszorosított nyomatok mellett vázlatok, szövegrészletek), de igazán kommersz művet nem találunk ezeken a

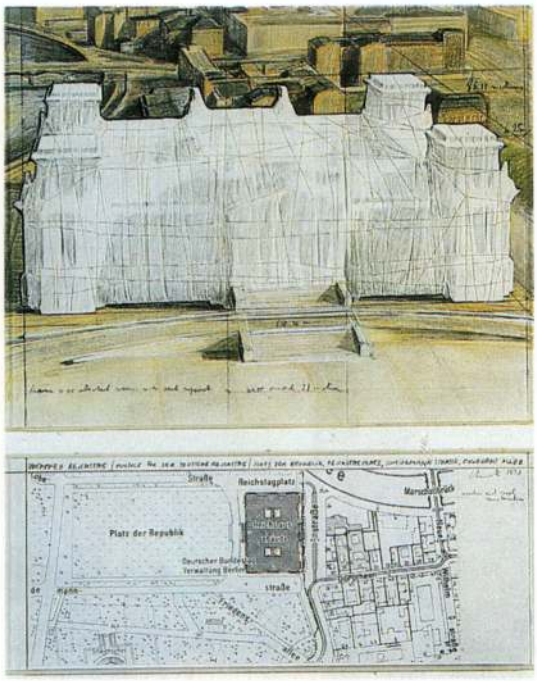

Christo: Becsomagolt Reichstag 1978, kollázs, 2 részes, 56 x 71, 28 x 71 cm

standokon. Aki pedig *Duchamp, Nam June Paik, Dokoupil* műveket kínál még a Beuyséi mellett, az elég következetes image-építésről tesz tanúbizonyságot. Aki pedig egy tucat kevésbé ismerős alkotó közé helyezi, az nyilván magának kíván védjegyet s művészeinek árszintet alakítani általa. A tizennégy galéria érdeklődése önmagában elég garancia a Beuys-művekkel rendelkezőknek: egy ideig még biztosan találnak vevőt, ha esetleg eladni kényszerülnek féltett kincsüket.

Más a helyzet Christóval. Ő mindössze két galériánál „kapható": a londoni Juda-nál, ahol a klasszikus konstruktivisták és a Bauhaus alkotói mellett találjuk, s egy düsseldorfi galériásnál, ahol egyébként Beuys is szerepel alkotásaival. Ráadásul Christo esetében sem lehet a művek között igazi rangsort tenni; hiszen csomagolásterveinek sokszorosított változatai, mondhatjuk, egyformán fontosak, s fő művei, maguk a csomagolások, nem árusíthatók.

S a többiek? *Penck* 15, *Schumacher* 12, *Arnulf Rainer* 11, *Tapiès* 10, *Sondenborg* 10, *Fontana* és *Lüpertz* 9–9, míg *Picasso* 6 galériás árukínálatában szerepel. Természetesen közel sem biztos, hogy a katalógus segítségével készített statisztika pontos, viszont jelzésértékű. A katalógus pontatlanságára jó példa a *Denmark* nevű antwerpeni művész szereplése: a

KASSÁK Lajos
Új Művész. 1992/3.

nyomtatvány szerint mindössze két galériában vásárolható, holott én magam hét olyan standon voltam, amelyen láthatóak voltak munkái. Denmark konceptuális papírművész: sajtótermékek különböző összepréselt változataival, ezek felaprításával, összehengerelésével, installálásával hozza létre műveit, amelyek artisztikusak, jól magyarázhatóak, méreteiben változatosak – egyszóval szellemi és fizikai karakterük egyaránt kiváló művészi áruvá teszi őket. De hogy miből adódik a katalógus információ-csúszása, arra nem derült fény.

Bennünket nyilván érdekelhet, hogy milyen magyar művészek alkotásaival találkozhatunk a Messén – már csak azért is, mert a 91-es évben az egyik hirdetési szöveg éppen így hangzott: magyar képzőművészet először a Messén!

Pedig a számbavételnél mi Moholy-Nagy László műveit is figyelembe vettük, bár ő nyilván már a korábbi vásárokon is rendszeresen szerepelt. Az idén egy londoni, egy párizsi és egy kölni galériás hozott *Moholy-Nagy*-művet. Sőt gyanítjuk, hogy *Lakner László* (Berlin), vagy *Kovács Attila* (Köln) sem most gazdagítja először a vásár kínálatát. S bár *Jovánovics György*öt egy berlini, *Kocsis Imrét* egy düsseldorfi galériás kínálja, attól még alkotásaik a magyar képzőművészet reprezentánsai. Csakhogy ebben a jelenségben is tetten érhető a Nyugat rendkívül arrogáns asszimilációja és értékítélete: kizárólag az magyar, ami a határon belülről érkezik. Talán ezért is ütközünk meg olyan nagyon azon, hogy épp az egyetlen magyar résztvevő, a *Workshop and Menschikoff Gallery* hirdeti a maga *Kassák*-műveit Ludwig Kassák szerzőségével, míg a kölni galerista Lajos Kassákot árul. A szentendrei *Erdész-féle* galéria és Menschikoff úr egyébként a klasszikus magyar és orosz avantgárd mellett *Fehér László* négy festményből álló (rosszul datált) sorozatát, valamint *Hencze Tamás*-festményeket és -szitákat kínált.

És máris nem kis tanulságokkal ott vagyunk, hogy azt vizsgáljuk, hogyan lehetne a galériák szerint eligazodni a Messén. A magyar kínálatról elmondottak szerint: sehogy, hiszen magyar alkotók nem magyar galériákban láthatóak, a hazai kínálat pedig véletlenszerű. S ugyanezt mondhatjuk el a többi országéról: az USA galériái európai művészetet kínálnak, miközben német, francia, svájci galériás árul amerikai művésztől képeket. Találtam olyan galériást Münchenből, aki *Baumeister* mellett giccseket árul, tehát neve semmiféle értékgaranciát nem jelent. Ezzel szemben a másik müncheni, a Klewan Galéria, amely 1991-ben Kölnben egy negyven darabos *Giacometti*-kollekciót mutatott be, kizárólag olyan első osztályú művészekkel foglalkozik, mint *Francis Bacon, Emil Schumacher, Hermann Nitsch, Lucio Fontana,* s így tovább. Nos, ha egy ilyen galériában néha megjelenik egy új név, az felfedezés értékű információ a szakma részére. Ilyen volt például a müncheni Rieder Galéria kínálatában *Martin Paulus* műveinek beemelése. A Rieder Galéria a klasszikus német expresszionistáktól a Bauhausig olyan alkotókat forgalmaz, mint *Campendonk, Grosz, Max Ernst, Klee.* S e társaságban jelenik meg 30 évesen s viszonylag alacsony áron Martin Paulus.

Kassák Lajos
grafikai munkái

SAJTÓFIGYELŐ

1091 BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51.
Telefon: 337-748, 340-726

BUDAPESTER RUNDSCHAU

1983 JAN 17

1021

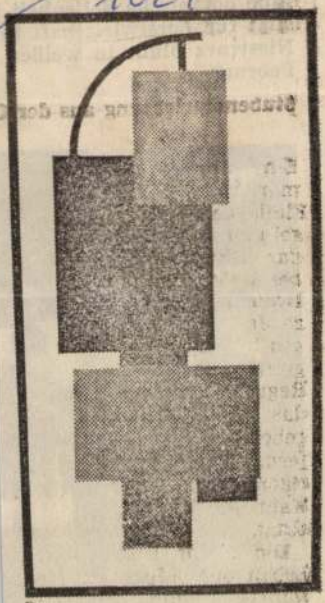

Lajos Kassák (1887—1967. Anhänger des Konstruktivismus): Bildarchitektur, 1922, Papier, Tusche

Moderne Ungarische Galerie in Pécs

Alles Mögliche und Unmögli
markt dieses Jahres in Pécs

Könyvvilág

1981 JÁN

GRÓ LAJOS

Kassák Lajos címlapterve Szabó Júlia A magyar aktivisták képzőművészete c. kiadványból (Corvina)

Moholy-Nagy műve. Szabó Júlia A magyar aktivizmus képzőművészete (Corvina)

KASSÁK LAJOS

említve
ld. Modok Mária

P.Szabó Ernő: M.M.festményei.Szentendre,Czóbel Museum
UJ TÜKÖR 1981/XVIII/16.sz.3.o.

1236.
A Szentesi Horváth Mihály Gimnázium
szerk. Bakó Károly. - 1970/75- . - [
([Szentes] : Szegedi Ny. Szentesi Üz
Cime a boritón: Krónika a Szentesi H
Számozás a cimlapon: 1970/71-1974/75
Előbb: A Szentesi Horváth Mihály Gim

1237.
Szép Versek / vál. és szerk. Bata Im
([Szeged] : [Szegedi Ny.]). - Ill. ;
Indulás: 1963. Megjelenés: 1964.
ISSN 0586-3783 : 24 Ft.

1238.
Szervezés és Vezetés : NIM Ipargazdas
szerk. Kéri József ; szerk. Seregély
NIM IGÜSZI, 1976 ([Budapest] : MTA K
Indulás: 1968, 1. sz. (jan.).
A cim nyelvi változata: Organisation
Tj.: német nyelven.
ISSN 0133-0527 : 120 Ft évenként : 1

Kassák Lajos Angyalföldje a József Attila Színházban

Vogt Károly és Horváth Sándor.

„Por és füst, könny és verejték ez a föld, s egy napon valaki, férfi vagy nő csupasz tenyerén kivirágzik a nagy, vörös rózsa. Megfertőzhetetlen hullámokban száll fölöttünk az illat, fölöttünk, akiket elhajszoltak a körutak ívlámpái alól, akiket lekötöztek a könyörtelen munkapadokhoz, ércet és gabonát préselnek belőlünk, s ha föllobog bennünk az élet értelme, kitekerik a csigolyánkat, levágják a fejünket és átlyukasztják a szívünket."

Kassák Lajos regényéből való a fenti idézet, az *Angyalföldből*, amely kétségtelenül a század eleji magyar proletársors egyik legszebb megjelenítése irodalmunkban. Honnan ez a nem szépítő, az öntudatlan, vagy éppen csak ébredő erőnek, a láncra kötött, vagy láncát szakítani kész akaratnak ez a lenyűgözően hűséges, minden betűjében szeretetteljes ábrázolása, amit *Németh László* így fogalmazott meg a regényről írt méltatásában: *„Az emberinek és az életnek a szeretete világít át rajta, mint a szőlő héján a nedv... a konok látás és az enyhítő könyörület kettős lámpása alatt."*

Jó, hogy ez a regény színpadra került, nem is akárhol, hanem az angyalföldi József Attila Színházban, így nemcsak a regénycím és a színpadi játék színhelye rímel egymásra, hanem a bemutatót szándéknak, ígéretnek is felfoghatjuk, hogy az alapjában véve munkásközönségre, meghatározott hagyományokra építkező színház, az új vezetés alatt, szakít azzal a több éves gyakorlattal és hiedelemmel, hogy közönségének igényeit leginkább színpadi bohóságokkal, „könnyű" darabokkal elégítheti ki.

Sikerült-e ennek a sajátos hangulatú, őszinte, csaknem dokumentumértékű epikának öntörvényű színpadra állítása? Csak részben, részletekben.

Igazságtalan volna összehasonlítani az 1960-as évek elején ugyanebből a regényből készült, *Révész György* rendezte filmet a mostani színpadi előadással, az utalás csupán a film és a színpad más-más lehetőségeire kíván rámutatni. Kassák ugyanis prózai műveiben is mindenekelőtt költő; nála a poézis uralkodik a történeten, az *Angyalföldnek* nincs is „kerek", kezdődő-lezáródó története, csupán epizódjai vannak; amiket a fel-felbukkanó, visszatérő, vagy vissza nem térő figurák sem tartanak össze, hanem a poézis, az író költőien leírt gondolatai, töprengései, közbeszólásai, megjelenítései. S az eredendően filmszerűen szerkesztett epikából és költészetből a film képi láttatása többet tud átemelni, mint a színpadi megjelenítés.

E gondolatot továbbfűzve, elismervén, hogy a regényt színpadra állító *Morcsányi Géza* és *Iglódi István* nehéz dramaturgiai munkát vállalt magára, úgy tetszik, hogy az átdolgozók a legkönnyebb megoldást választották. Az íróhoz, a regényhez való hűségben túlságosan elkötelezték magukat — a dialógusok és a megjeleníthető történések „egy az egyben" kerültek színpadra a regényből és néhány Kassák-novellából —, ám ez a hűség a színpadon a drámai feszültség kárára van; viszont a regény poézisa nem, vagy csak alig felidézhető.

Ennek okaként — helyenként erősre komponáltan, de — mégiscsak élőképeket látunk a színpadon, ami nem pótolja a drámai mű kohézióját. Ráadásul az ötletesen megszerkesztett, állandóan mozgó, óriási díszlet és a korjellemző játéktér (*Hajdú László* és *Schandl Gábor* munkája) csak fokozza a játék állandó megszakítottságát, a szétesettség érzetét.

Ezzel a dramaturgiai megoldással éppen a rendező, Iglódi István, került a legnehezebb helyzetbe. Láthatóan minden fontosat és szépet igyekezett átvenni a regényből, több beállítása — a tömegjeleneteken kívül — valóban jól sikerült, csupán a drámai egységet nem tudta megteremteni.

Vonatkozik ez némiképp a színészvezetésre, a színészi játékra is. *Szabó Éva* az Anya szerepében (a másik szereposztásban *Szemes Mari* alakítja) kellőképpen visszafogott, a tragikus epizódokban sem külsőséges hangoskodással akar hatni, nem az egyszínű „hős" anyát játssza, ám a fiáért a meg nem értésig is állandóan aggódót, akiben a féltés el-elnyomja a még szunnyadó proletáröntudatot. A férj, Mitrovác alakját *Horváth Sándor* nem mélyítette el jobban az általa eleddig ábrázolt munkásfiguráknál. *Kovács Titusz* Miklós-alakítása eléggé színtelen.

Az előadás színészi csúcspontját *Fehér Anna* és *Józsa Imre* nyújtotta (Ilonka és Károly). Körülöttük valóban olyan fullasztóan nehéz és sűrű a levegő, „hogy meg lehetne benne kapaszkodni". Jobb színészi pillanatokkal tűnt még ki *Kránitz Lajos*, *Vogt Károly* és *Borbás Gabi*.

Kár az előadás egyenetlenségeiért, mert ebből az értékes vállalkozásból, akár az évad jelentős sikere születhetett volna.

Havas Ervin

Népszabadság 1983. V. 6.

Nyári rendezvények — fiataloknak

(Munkatársunktól.)

Tegnap sajtótájékoztatót tartottak a KISZ Központi Bizottság székházában. *Köpf Lászlóné*, a KB titkára elmondta: ezen a nyáron az eddigieknél is változatosabb rendezvényekre hívják a fiatalokat.

Szentendrén május 13—14—15-én immár negyedik alkalommal mutatkoznak be a művészeti főiskolások. Idén először a BME építészhallgatói is részt vesznek a különböző vitákon, kiállításokon.

A *Budapest Sportcsarnokban* és a Népstadion kertjében július utolsó hetében a már végzett fiatal művészek adnak egymásnak randevút. Ezen a találkozón a Győri Balett bemutatja Izzó planéták című műsorát.

A sajtótájékoztatón a *Ki Mit Tud*ról is szó volt. 700 produkció közül a televíziónézők 133-mal ismerkedhetnek meg május 20-tól hat héten át — péntekenként. A döntő július 24-én, vasárnap lesz. Az Ifjúsági Rendező Iroda szervezésében az utolsó forduló szereplői a Balaton környékén is fellépnek.

Székesfehérvárott június 30-tól július 2-ig olyan énekeseket várnak, akik pályázatuk útján meghívást kapnak a találkozóra. Május 31-ig beküldhetők a kazetták a Népművelési Intézet címére.

Sopronban, Salgótarjánban, Siófokon a fiatal előadóművészek nyári színházának előadásaival ismerkedhetnek meg az érdeklődők. A Rockszínház is járja az országot, a Farkasok, az Üvöltés, a West Side Story és a Sztárcsinálók előadásával.

Száznál több mű a könyvhéten

Pécsett lesz a megnyitóünnepség

Az idei ünnepi könyvhét országos megnyitóját május 28-án Pécsett tartják meg — jelentették be csütörtökön a Pécsett megrendezett sajtótájékoztatón. A Jókai téren kulturális műsorral kezdődik a június 4-ig tartó eseménysorozat.

A szomszédos Jugoszláviából több író és költő érkezik a könyvhét pécsi eseményeire. A könyvutcában jelen lesznek a környező szocialista országok magyar nyelvű kiadóvállalatai is. Sok érdekes rendezvény kapcsolódik majd a könyv ünnepéhez: a városi galéria például a tipográfusműhelyek, a nevelési központ pedig a szép könyvek kiállításának ad otthont.

A sajtótájékoztatón elmondták azt is, hogy 103 mű jelenik meg az idei könyvhétre, együttesen több mint egymillió példányban, s újra kapható lesz több régebbi sikeres mű is.

KÖZLEMÉNYEK

A JÁTÉKSZÍN titkársága közli, hogy a május 7-re, szombat délelőtt 11 órára meghirdetett Maugli című előadás elmarad. Jegyek a váltás helyén visszaválthatók, vagy más időpontra átcserélhetők.

FORGALOMKORLÁTOZÁSOK. A Budapesti Rendőr-főkapitányság Közlekedésrendészete és a fővárosi tanács Közlekedési Főigazgatósága értesíti a gépjárművezetőket és -üzemeltetőket, hogy a május 7-i békefesztivál ideje alatt forgalomkorlátozások lesznek a fővárosban. — Tilos megállni május 6-án 16 órától május 7-én 18 óráig a II. kerületi Széna téri parkoló teljes területén (az Ipari Minisztérium előtti parkolóban is) és a Lövőház utcának a Széna tér és [illegible] utca közötti szakaszán mindkét [illegible] elől a Széna teret és a Mártírok útját, a Széna tér és a Margit-híd budai hídfője közötti szakaszon, valamint 13 óra 30-tól várhatóan 15 óra 30-ig a Margit-hidat is. Az útlezárások ideje alatt Budára az Árpád-hídon és a Lánchídon lehet átjutni. — A pesti oldalon forgalomelterelések lesznek a Marx téren, a Szent István körút és a Hegedüs Gyula utca kereszteződésében és a Sallai Imre utcánál. Budán az Árpád fejedelem útja, a Bem rakpart, Fő utca, Csalogány utca és a Batthyány utca útvonalon kerülhető el a lezárt terület. (MTI)

A FŐVÁROSI VÍZMŰVEK közli, hogy holnap reggel 6 órától — május 9-én reggel 6 óráig a nagy átmérőjű vezetékek karbantartása miatt a IX., XIX. és XX. kerületben nyomáscsökkenés várható, és a víz zavarossá válhat.

MŰSORÁBÓL

19.40: Ferencsik János vezényel. Szt.
21.12: A Filharmónia Fúvósötös felvételeiből. Szt.
21.47: Opera-művészlemezek. Szt.
22.46: Költő gitárral — Leonard Cohen. Szt.

TELEVÍZIÓ

8.00: Tévétorna (ism., sz.).
8.05: Iskolatévé. Fizika 8. o. (ism. 14.30, sz.).
8.35: Orosz nyelv 5. o. (ism. 14.15).
9.00: Fizika 6. o.
9.25: Magyar irodalom 1—4. o. (ism. 13.50, sz.).
10.00: Korok művészete.
10.30: Osztályfőnöki óra (ism. 14.55).
11.00: Képújság.
15.25: Aki mer, az nyer! 8. rész (ism.).
16.05: Hírek.
16.10: Asszonyi szemek. NDK-tévéfilm (sz.).
17.20: Pannon krónika.
17.55: Képújság.
18.00: Ablak.
19.10: Tévétorna (sz.).
19.15: Esti mese (sz.).
19.30: TV Híradó (sz.).
20.00: Mágusok és illuzionisták a párizsi Olympia színpadán (sz.).
20.55: A hét műtárgya. Mária halála Kassáról (1490—1500) (Magyar Nemzeti Galéria) (sz.).
21.05: Pénteki randevú (sz.).
22.05: A „szamuráj". Francia—olasz film (sz.).
23.45: TV Híradó 3. (sz.).

2. MŰSOR

20.00: A Magyar Televízió IV. nemzetközi karmesterversenye. Elődöntő III. rész (sz.).
21.20: TV Híradó 2. (sz.).
21.50: Szoba, szép kilátással. NDK-tévéfilm. VI/1. rész: Az új albérlő (sz.).
22.45: Zenés ajándékkosár. Intervízióátvétel Berlinből (sz.).
23.55: Képújság.

KASSÁK LAJOS

említve ld. "Nyolcak "

Baracs Dénes:Régi modernek ' '
UJ TÜKÖR 1981/XVIII/8.sz.22.o.

KASSÁK LAJOS

említve ld. Gráber Margit

Losonci Miklós:G.M. pasztellképei.Csepel Iskolagaléria
UJ TÜKÖR 1981/XVIII/14.sz.4.o.

ben készült műemlékeink mind i
lisztikus szobrászat főként az épí

Szent Tamás-hegy! Ormodról
szőnyeg terül el alattad a város.
fent a csend. Multak fátyolát, hog
kély jelentőségűnek látszó voltoda

A strázsahegyi barlang.

Mióta ember él a földön
előtte, de a történelmi idők folyam
lyeket kereste fel azokat, anélkül,
volna ott. A tudományos világ figy
langok felé, mikor az első belgium
villei terraszok) ősemberi leletek,
zök alakjában, — előkerültek a m
leleteket a tudomány eleinte kétke
sőbb tisztázódott s ez időtől fogva
ember gyakran felkeresett tanyáina

Hazánkban főleg az 1891.-i m
man Ottó fáradhatatlan buzgósága
langkutatás nagyobb lendületet s a
folyik az ország egész területén, i

KASSÁK LAJOS UJ TÜKÖR /XVIII/12.sz.11.o.

KASSÁK LAJOS RAJZA

KASSÁK LAJOS

Bartók

Szóljunk valamit a zeneszerzőről is.
Láthatod szárnyas kabátban a dobogón
s az utcán, amint levett kalappal
sétál a reggeli napsütésben.

Olyan vékony, mint a halszálka
olyan fehér, mint egy liliom
de ha leül a zongorához, Sárkánnyá változik át
csörömpöl, sír és néha ugat
hogy elsötétül az ég s a házak falai beomlanak.

Egyáltalán nem arra való figura
hogy a gyermekek elé álljon és megtanítsa őket
kesztyűbe dudálni s a szülők iránti tiszteletre.
Csak álmában fordítja felénk az arcát
csak muzsikál nekünk, és soha sem kérdezi,
jelen vagyunk-e az Úrfelmutatás pillanatában.

Naponta átlépi a jó és rossz határát
s néha tarka virágcsokorral a kezében
érkezik meg onnan, ahol a tűz kialszik
a szüzek eltűnnek és a katonák meghalnak.
Senki sem hinné el, hogy ő az a furcsa ember
akit az angyal tüzes karddal kiűzött a Paradicsomból.
Pedig kétségtelen, csakis ő lehet az a Sátán, aki
levett kalappal sétál, vagy odaül a zongorához
csörömpöl, sír és néha ugat olyan irtózatosan
hogy elsötétül az ég s a házak falai beomlanak.

BARTÓKKAL MÁRAMAROSBAN

„Bartók 1913. március 14-én érkezik, Budapestről jövet, Máramarosszigetre. Szigeten a piacról kétlovas kocsit alkalmaz, ezzel teszi meg a 45 kilométert, míg Jód községbe érkezik. Megáll alulírott lakása előtt, és leszáll a kocsiból: sovány, középtermetű, szemüveges, hosszú, hátrafésült, gesztenyebarna hajat viselő, örökösen tűnődő, szűkszavú ember, aki ha beszélt is, mindig csak olyan dolgokról szólt, amelyek a népdalgyűjtés jó menetére vonatkoztak. Homloka domború, széles, szemei mélyrehatóak. Gyomorbeteg volt, megkérte a feleségemet, az ételek készítésénél ne használjon csípős paprikát. Mindig fáradt volt, de ennek ellenére munkabíró. Csomagjai között volt a fonográfkészüléke, amelyet a dalok felvételére használt. Néhány doboz tele volt hengerekkel, amelyekre önműködően felvevődött az énekes hangja. Alig pihen a 4–5 órás, gondozatlan úton megtett utazás után, s azonnal munkához lát. Indrei fia Ion Chindriș bácsi, akit a jódi Cînțan bácsinak is hívnak, igyekezett neki minél több énekest hozni, minden életkorból és nemből. Nagy volt mindannyiuk csodálkozása, amikor az ének után más beállítással (a gép) pontosan visszaadta az énekes hangját. Amikor elfogytak a hengerekkel töltött dobozok, be-

KASSÁK LAJOS

László Gyula rajza róla ld.ott

Pesti János:festékesdoboz,irógép
UJ TÜKÖR 1980/XVII/14.sz.26.o.

VESZI ENDRE

Bennünk és az időben: Kassák

Ezt a tiszta homlokot
amelyre leszállt a huszadik század helikoptere
az arcnak ezt a szerkesztett geometriáját
a kutató szem e metszett réseit
bazaltból véste ki az idő

Belépett a zsákszövésű magyar égbolt alá
egy alacsony férfi
emberek vasszürke tömegéből lépett elő
a háttérben nagyvárosok sárkánypikkelyes rajzaival
országutakkal amelyek a végtelenbe vezetnek
szenvedélyes virágokkal és sudárjellemű fákkal
ő lett a lázadás
szétverte a porcelán közhelyeket
furcsa *á* betűket ékelt kemény mássalhangzók közé
nyakrazárt ingét
csúcsos tótkalapját
a Történelem-mutter adta rá
és így áll most Ady Bartók Babits és József Attila mellett

Hatalmasok vacsoravendége nem volt
nem bizalmaskodott hazával néppel
az emberiség egyik tagjaként gyalog járt villamoson utazott
nem volt megvesztegethető

Szégyentől sápadtan szólhatunk róla most
mert magára maradt súlyos harcaiban
a zsákszövésű magyar égbolt alatt
nyakrazárt ingében
csúcsos tótkalapjában
oxigénhiánytól fuldokló szívvel
szép szoborfejével az idényfejek között

S hasztalan vonított a halál farkasa az ablak alatt
mikor a kitüntetést átadták neki a kései órán
már magasabbra látott mint a faragott tornyok
és szája körül szétáradt egy sovány mosoly
mert feje fölött
mert feje fölött átröpült a nikkelszamovár

BOTKA FERENC

Kassák és Déry

Mester és tanítvány? – Tetszetős lenne igennel felelni, bizonyos évek látszata is mellette szól. Ám a kapcsolat a valóságban jóval összetettebb, sőt helyenként egyenesen ellentmondásos – legalábbis ezt sugallják a lassan gyarapodó és egymás mellé helyezett mikrofilológiai adatok, adalékok.

1919-ben, a Tanácsköztársaság hónapjai alatt ismerkedtek meg személyesen is (feltehetően az Írói Választmány valamelyik ülésén). Visszaemlékezéseik azonban nem tulajdonítnak jelentőséget e futó találkozásoknak.

A hét évvel idősebb Kassák már korábban is felfigyelt a fiatalabb pályatársra, akinek *Lia* című kisregénye, a maga nyers szókimondásával és érzelmileg erősen telített stílusával, feltűnően kivált a *Nyugat*ban közölt prózából, s azt a reményt keltette, hogy írójában „az akkor alakuló futurista, expresszionista mozgalmak egyik magyarországi képviselője fog kibontakozni..." A remények azonban nem váltak be: Déry novellái a következő években nem közeledtek az avantgard feltördelt kifejezésmódja felé. Írásait roppant szenvedélyek feszítik ugyan, a lázadó indulat sem hiányzik belőlük, de változatlanul a „naturalisztikus látásmód" dominál megformálásukban.

Írójuk a maga útját járja: félig-meddig kiszakadt már osztályából. Felháborítja nagytőkés rokonságának életvitele és jövedelemforrása. Erkölcsi alapon utasítja el a munkáltatást és annak haszonélvezetét. Lázadása odáig megy, hogy hivatalnokként eredményes sztrájkot szervez nagybátyja ellen. S írásaiban is a társadalmi igazságtalanságokat, bajokat, mindenekelőtt a háború embertorzító következményeit igyekszik megmutatni. De társak nélkül, magányosan, nélkülözve az eleven, azonos hullámhosszon működő irodalmi mozgalmi kapcsolatokat.

Kassák is bizonyos értelemben magányos. Kiszakadt ő is osztályából. Már csak azáltal is, hogy íróvá vált, de különösképpen azáltal, hogy úttörőként rátalált a kor bonyolultságát és dinamikus lendületét kifejező avantgard formákra, amelyek kezdetben még az „értők" számára is érthetetlenek voltak, nem is beszélve a műveltségből kiszorult osztályos társairól. Mögötte volt azonban egy kis gárda és folyóiratai, amelyek nemcsak a művészi kifejezés megújítására törekedtek; fölérezték és meg is fogalmazták a forradalmi változások szükségességét. Kassák művészete ilyenformán a munkásolvasókkal vagy a munkáshatalommal kialakuló konfliktusai ellenére mégsem a magány vagy az erkölcs, hanem egy történelmileg emelkedő osztály biztonságtudatának és közösségi erejének a megszólaltatója.

A Tanácsköztársaság leverése mindkettőjük életében meghatározó. Az ellenforradalom légkörével egyikük sem tud kiegyezni. Emigrációba kényszerülnek, ahol személyes sorsuk és művészetük is közel kerül egymáshoz.

Az *Egy ember életé*nek utolsó kötetéből szinte napról-napra rekonstruálható Kassák távozása s egyéb visszaemlékezésekből pedig az első bécsi hónapok. A *Ma* újrajelentkezése 1920. május elsején beszédesen vall a költő törelten szervezőkészségéről – és hitéről, amely a *Máglyák énekelnek* dübörgő soraiban állít nagyszabású emléket a forradalomnak és a bukás áldozatainak. A korábbi lírai indulat epikává duzzad. Megkísérli egy érzelmileg felfokozott és feldúsított közegben megörökíteni a forradalomba torkolló történések, érzések és gondolatok egységes képét, úgyis mint a negyedik rend történelmileg törvényszerűen kiszabott, de tragikusan elbukott társadalomátalakító kísérletét.

Déry sorsa a bukást követően sokkal bonyolultabb. Magányából korábban sem tudott

kilépni. A forradalom fényes napjaiban is elsősorban az írással volt elfoglalva. Veronika utcai albérletében a *A bábu* című kisregényén dolgozott, s augusztus 6-a után is ide vonult vissza, hogy megfogalmazza élete első szintézis értékű novelláját, a *Salamon tornyát*.

Dánielben, a magányos toronyőr alakjában sajátos módon keverednek az író személyes élményei: egyfajta vágy a társadalomból való kivonulásra s a természettel – füvekkel, bogarakkal, kutyájával, kecskéjével – való érzelmi azonosulásra; másrészről annak a konstatálása, hogy a természeti idill csak átmeneti és látszólagos, önmagában embertelen, a szó eredeti értelmében, fokozódó hiányérzet forrása, amelyet csak a magányt „feladó" emberi kapcsolatok tudnak feloldani. Igaz, e kapcsolatok, mint maga a társadalom is, ellentmondásosak, de mégis az értelmes emberi lét egyetlen lehetséges közegét kínálják.

A filozófiai „tankeret" azonban nem lóg a levegőben. A *Salamon tornyát* éppen az teszi az írói pálya egyik fontos fordulópontjává, hogy filozófiai „tételeit" Déry olyan kiforrt előadásmódban öntötte formába – a részletek maximális pontosságú, szinte naturalisztikus precizitással történő kidolgozásában –, amely helyenként már-már Camus és Sartre hasonló indítású, intellektuális prózájának az eredményeire emlékeztet.

A valóságos társadalomba való visszatérés azonban 1920 tavaszán-nyarán nem volt lehetséges. A kilátástalanság kiváltotta reflexek Déry önéletrajzaiból közismertek. Miután elkártyázza anyai örökségét, úgy érzi, bezárul előtte minden. Szeptember 5-én búcsúlevelet ír nagybátyjának, gondjaira bízza anyját és fiatal testvérét.

A pisztoly azonban mégsem dördült el. Feleségével az oldalán új életet próbálnak. Szeptember 22-én Rimaszombatból szól a beszámoló, majd rövidesen Prágából. Se itt, se ott nem akad kereseti lehetőség, pedig Olga is vállalna munkát.

1920. október 14-e a forduló. Ez a „Liebe Mamus"-nak szóló első bécsi levél kelte. Ez is és a következő is tele van „jólfésült" egzisztenciális elgondolásokkal, amelyek elsősorban a címzett megnyugtatását célozzák. Egyéb jelek viszont azt mutatják, hogy a valóságban az író életét már itt is szinte maradéktalanul az irodalom tölti ki – s egy meghatározó élmény, a Kassákkal való *érdemi* találkozás.

Hogyan történt – egyikük sem írta meg a későbbiekben. Csak kapcsolatuk tartalmára következtethetünk Déry egy korabeli írásából *(Levél Kassák Lajosnak)*, amely közös vitáikról és egyetértéseikről szól. Arról, hogy a művészetet nem a maguk mulatságára művelik, az embereken kívánnak általa segíteni; általa szeretnének az „ocsmányságokon diadalt aratni, s új erőre, tökéletesebb rendekbe és szebb boldogságba rázni az alvadt és tépett lelkeket..." A *Bécsi Magyar Újság*ban közölt levél azonban nézeteltéréseiknek is hangot ad. Déry elfogadja ugyan a tételt, „hogy ma erősnek s lázasnak kell lennie a művészetnek", de nem tud egyetérteni az új Kassák Lajossal, aki számozott verseiben járatlan útra tér, s a dadaista kísérletek nyomába szegődve tovább lazítja költői előadását. Az ifjú pályatárs „konzervatív", nem látja indokoltnak „az irodalom egész eddigi felszerelésének" elvetését és megvalósíthatatlannak tartja a dadaisták által meghirdetett programot, hogy ti. „mindegyik versben külön, egyszerre s együtt akarják lerajzolni s érzékeltetni a kozmosz mozgásait vagy a molekula százféle cselekedetét."

Hogy az 1921. április 10-én megjelent nyílt levél nem futó reflexió, hanem egy hosszabb és elmélyültebb eszmecsere része, azt folytatása, illetve kiteljesedése, Dérynek az *Új irodalom elé?* című terjedelmes tanulmánya bizonyítja. Ez ugyan közel fél évvel később volt olvasható a budapesti *Független Szemlé*ben, a Mamához címzett levelezésből azonban egyértelműen megállapítható, hogy Déry ezen is áprilisban dolgozott.

Érdekes lenne részleteiben is követni az írónak a magyar avantgarddal való szembesülését – márcsak azért is mert kritikánkban ez az első érdemi összefoglaló a *Ma* irodalmáról –, az adott keretek azonban ezt nem teszik lehetővé. Csupán jelezni tudjuk, hogy Déry alapjaiban véve jogosnak és törvényszerűnek tartotta a mozgalom létrejöttét, de nem tudott egyetérteni azzal a szemlélettel, amely eltúlozta a művészet társadalmi szerepét, s ráadásul olyan új és szokatlan művészi eszközökkel kívánt élni, amelyeknek – hagyományok híján – alig-alig alakulhatott ki érdemi visszhangja. Kassák Lajost azonban Déry kivételnek tartja, akinek egyénisége és művei túlnőttek az izmusok esztétikai programnyilatkozatain. Árnyalt és értő elemzéssel mutatja be – ezt is az elsők között! – Kassák szabadverselésének kialakulását, gondolatritmusának mibenlétét, e gondolatritmus és a képalkotás összefüggéseit, a képalkotás nyelvi megformálásának a szokatlan és „bomlott erejű asszociációk" bonyolult kérdéseit s nem utolsósorban azt a „rádiumerejű szuggesztivitást", amely ezt a költészetet összefogja és átütővé teszi. Különös figyelemmel szól az alkotói folyamatnak azokról a részleteiről, amelyekkel már maga is küszködött, igaz – mint láttuk –, egy más műfajban, a prózában, s

amelyek azonban, úgy érezzük, kulcsot adnak Déry egész további írói tevékenységéhez. A költői fantáziáról van szó, amely, Déry szerint, Kassáknál „abszatrakt fogalmakat húsos és ragyogó testekbe ölt, a konkréteket pedig absztrahálja éteri tüze, s ebbe a fölfordultan elképzelt világba úgy vezet be bennünket, ...mintha a világ teremtésétől tényleg így volna minden..."

A pontos és értő s helyenként már-már lelkes megállapítások ellenére a tanulmány egésze mégis észrevehető visszafogottságot sugall. A *Máglyák énekelnek* szövegét – minden elismerés mellett –, nem tartja tökéletesnek, szimbolikáját kidolgozatlannak, absztrakcikóit zsúfoltaknak tartja, szerkezetét pedig egynetlennek. S ugyanilyen, sőt még élesebben megfogalmazott fenntartásai vannak a *Ma* új folyamáról.

A magyarázatot Déry egyik korábbi vonzódása adja. A Kassán megjelent rövid életű októbrista *Szabadság* című napilapból tudjuk, hogy az író egy 1921. január 21-re tervezett helyi irodalmi esten Babits Mihály verskötetéről, a *Nyugtalanság völgyéről* készült előadást tartani. Ez sajnos meghiúsult, bár szövege szerencsére utóbb megjelent a lapban. A tanulmánynak is beillő elemzésre nemcsak azért érdemes felfigyelnünk, mert kitűnően érzékelteti Déry sokirányú érdeklődését, hanem azért is, mert lényeges vonásokkal gazdagítja szellemi arcképét.

A nem kevés vívódással papírra vetett esszé a maga éles ellentmondásosságában számol be az író Babits-élményéről. Aki nem hallgatja el megdöbbenését és csalódását a Tanácsköztársaság bukását követően megjelent *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* „pálfordulása" miatt. A maga számára szigorúan és félreérthetetlenül leszögezi, hogy a bekövetkezett kataklizma ellenére „a tudatosan alkotó művész nem maradhat párton s politikai világszemléleten kívül" (mindez azonban 1921-ben nem ugyanazt jelentette, mint egy 1951-beli frázisfordulat! – B. F. megj.), mégis a legteljesebb elismerés hangján szól Babits *költői* teljesítményéről.

Nem csupán a verskötetről ír, hanem arról a hozadékról, amit Babits legújabb versei jelentettek az egész magyar irodalom számára. Nem kevesebbet állítva, mint hogy „a magyar nyelv általa érte el azt a fejlődési fokot, amelyen a nyugati nyelvek, például a francia állt a XX. század elején – mikor a nyelv már oly pontos és magától működő mechanizmussá válik, hogy nem lehet rosszul felhasználni, beszélni, írni rajta, mert minden részecskéje, kereke megolajozva, összeillesztve, surlódás nélkül mozog és szalad."

S ehhez az idézethez kell csatlakoztatnunk azt a másikat is, amely már közvetlenül érinti témánkat. Eszerint Babits szabadverse „még csak kezdet, s még gyönyörűen zengve himbálódzik a csak ritkán szabadjára eresztett ritmus szabatos lendületein. Még nem ért el odáig, ahová Kassák más áldozatok árán elért, de többet tudott megtartani a régi gazdagságokból s azoknak új kamatjaiból..."

Íme tehát a fenntebb említett visszafogottság és fenntartások egyik forrásvidéke.

Szóljunk azonban az „ellenpontról" is.

A Déry kassai előadását beharangozó *Szabadság*nak egyik januári számában A. szignóval érdekes ismertetést olvashatunk a Berlinben megjelent és Richard Huelsenbeck szerkesztette *Dada-Almanach*ról, amely impozáns gazdagságban: kiáltványok, képversek, fotók felvonultatásával dokumentálja a dada születését és hódítását. Éppenséggel találgathatunk, hogy a lap számos bécsi munkatársa közül ki volt az „elkövető"? Antal Sándor-e vagy Németh Andor? Utóbbi ugyanis személyesen is Déry kezébe adhatta a szenzációs kiadványt. Akárhogy lehetett azonban: 1920 végén, 1921 elején – a dada Bécsbe „érkezett", a kor megkerülhetetlen jelenségévé vált.

Kassák is, Déry is kézbe vette a kötetet. Legalábbis erről árulkodnak a *Ma* 1921-beli füzetei (jan. 1, febr. 15.) Kassák első dadaista rajzával és verseivel – s Déry reagálása is a „jó öreg" *Nyugat* április elsejei számában.

A kétféle közlés önmagáért beszél. Kassák fenntartás nélküli kísérletező kedvvel – és majdhogynem rivalizáló öntudattal – nyúl az új lehetőségek felé; legalábbis erre utalnak 1 számú versének Tristan Tzarára értendő sorai: „királyunk akkor még tojásokon ült a svájci kastélyban..." (A Dada-Almanach ugyanis Tristan Tzara tollából pontos kronológiát hoz a költő által 1916-ban és Zürichben kezdeményezett mozgalomról.) – Hogy azonban Kassák e költeményeiben az „igazi" dadaizmus jut-e kifejezésre, aziránt a szövegekkel való közelebbi ismeretség birtokában – erős kétségeink támadnak. Igaz, oldottabbak, szaggatottabbak, szenvedélyesebbek a korábbiaknál, asszociációs rendjük is kavargóbb, végső soron azonban „desifrirozhatók", kérgük alatt minduntalan fölfedezhető az értelem, a gondolat kemény „dada-idegen" fedezete.

Déry nem hagyja magát ilyen könnyen elcsábítani, legalábbis az első találkozáskor. A *Nyugat*ban megjelent írása *(Dadaizmus)* az almanach elmélyült tanulmányozásáról – és elutasításáról tanúskodik. Persze meglehetősen sajátos ez a kritika. Miközben pontosan és részletesen idézi Trista Tzara, Daimonides, Walter Mehring és mások elméleti megállapításait a világ szétesettségéről, a lét logikátlanságáról, akarva-akaratlan visszhangot kelt benne a dada életérzése. Kijelenti ugyan, hogy „én nem tudok lemondani arról a hitemről, hogy az embereket új, szebb rendekbe lehet vezetni, és minden erőm művészi akaratom e cél felé taszítja életemet;" mondatának második felében mégis zászlót hajt a kísérletezők előtt: „de nagyobb tisztelet jár azoknak, kik önként lemondva az alkotás gyönyöréről, saját testüket vetik eléd. Caesar! morituri te salutant!"

Nehéz logikai rendet teremteni e sokféle vonzásban és választásban. Emigrációba vetetten egyre erőteljesebben jut szóhoz Déry alkotói énjének lírai oldala. 1921 közepétől – egy Sankt Gilgen melletti gondtalan nyaralás és a salzkammerguti táj felszabadító hatására – váratlan gazdagságban tör fel költészete. Természetesen Kassák szabadverseinek az igézetében, de nem függetlenül a Babits iránti vonzalmaitól sem. Németh Andor, aki maga is jelen volt e költészet bécsi kibontakozásánál, „ódai búgás"-ként jellemzi hangvételét, a verssorok kötetlen, szabad áradását. Amely egyfajta természeti harmónia igézetében juttatja kifejezésre a költő erkölcsi elkötelezettségét, forradalmi emlékeit, lázadó szándékait és magánéletének örömeit. Ezt az alaphangulatot közvetíti a versciklust összefoglaló *Ló, búza, ember* (1922) kötetcím is.

Talán mondanunk se kell: a *Ma* e költői termés egyetlen darabjára sem tartott igényt.

Pedig lett volna „megfelelő." Az azonban egészen a legutóbbi időkig (1985-ben vállalta közzétételének gondját a Múzsák könyvkiadó) Déry kiadatlan kéziratai között lapult. *Az ámokfutó* című „illusztrált" költeményről van szó, amelyet nem tudni miért, visszatartott a költő. (Illusztráltsága abban áll, hogy szövegét különböző, rendszerint igen találóan ellenpontozó magazin-kivágatok tagolják.) Önmaga előtt is szégyelte volna, hogy miközben Kassák számverseivel és a Dada-Almanach-hal hadakozik, maga is a „tiltott" útra lépett? Vagy éppen azért írt Kassák képversei ellen, mert önmagát akarta meggyőzni az új kifejezésmód „járhatatlanságáról"? Lehetne tovább folytatni a találgatást, a tényt azonban nem tudjuk megkerülni: *Az ámokfutó*val Déry egészen új kifejezési korszaka kezdődik. Életérzésében épp az ellenkezője a *Ló, búza, emberek* harmónia vágyának; dikciója fellazult, szétesett. Dadaista módon ad hangot a világ ellentmondásos létezésének, felszakítva az emberi természet agresszív zsilipeit. Mindezt egy felfokozottan gyors, felpörgetett filmmozgásra emlékeztető képtechnikában; az ámokfutás logikátlan ugrásaival érzékeltetve a világrend értelmetlenségét, értelem nélküliségét. Ugyanakkor azonban mégsem igazi dadaista módon: szenvtelenül vagy éppen érdek nélkül. Nagyon is jól látja a társadalom bajait és e bajok okait, és szerkesztésében mindig úgy forgatja a „véletlenek" szerencsekerekét, hogy az „ad hoc" kihúzott képek, képsorok (pl. a föld legkövérebb embere – Oroszországban éhenhalt gyerekek; szárazságtól felrepedezett talaj – a princessz 40 ezer fiatal szőtte kelengyéje, stb., rendszerint azonban sokkal raffináltabb és áttételesebb párosításban) csak úgy mellékesen – s nem egyszer szokatlan és abszurd módon – a jelenségek lényegére irányítsák rá a figyelmet.

Innen már csak néhány lépés – s az álmok világában és a szürrealizmusnál vagyunk. Az álomképek és az értelem ellenőrzése nélküli „automatikus" szövegek is összefüggenek létünkkel; sőt létünknek olyan vonatkozásait mondják ki, amelyek máskülönben rejtve maradnának. Déry is törvényszerűen eljutott ide. Az a vonzódása, hogy Kassák nyomán az „absztrakt fogalmakat húsos és ragyogó testekbe öltse", a „konkrétakat" pedig – éteri tűzzel – légiesekké vonatkoztassa el, a dadaizmus alkotó közvetítésével immár művekké nemesedhet.

Ehhez azonban további ösztönzések s egy egészen kivételes külső lehetőség voltak szükségesek.

Az ösztönzés ismét Kassák oldaláról éri. Minden bizonnyal még kéziratban megismeri *A ló meghal a madarak kirepülnek* szövegét. A mű címe – talán megkockáztatható ez a feltevés–: eleve vita a fiatalabb kortárs *Ló, búza, emberé*nek „statikusságával", harmónia igényével – és „prófétizmusával" is. A *Máglyák énekelnek* monumentuma után a költő önmagába fordul: múltját, énjét, költővé válásának, műveltségének, művészetének forrásait, indítékait keresi – új helyét a világban. Így jut el „csavargásainak" mozgalmas történetéhez és ahhoz a dada indikálta műformához, amelyről már szóltunk, s amelynek végső kialakulásába talán belejátszott a szürrealizmus ismerete is.

Déry művészi továbblépésének külső körülményeit – a München közelében fekvő Starenbergi tó biztosította (a Sankt Gilgen melletti Mondsee után a második, amely fontos szerepet játszott költészetében). Itt lakott 1922 szeptemberétől több mint egy éven át rokona, a filozófus Szilasi Vilmos vendégszerető közelségében, meglehetős anyagi függetlenségben, az irodalomnak – s új regényének élve.

Valaha, s újabban is, *Alkonyodik, a bárányok elvéreznek* címmel jelent meg, közben azonban első könyv alakban történt publikációjának *Országúton* állt a címlapján. Ennek is a csavargás a témája, mint Kassák poémájának. Míg Kassáknál azonban a csavargás, – a társadalomból való kiszakítottság ellenére –, az ismeretszerzés, a tájékozódás eszköze volt; valamiképpen annak a felkészülésnek a része, amely lehetővé tette, hogy költőként méltó módon lépjen fel a negyedik rend nevében. Addig Déry hősének a csavargás valósi kivetettséget jelentett; magányt, társtalanságot, amely már a *Salamon tornyá*ban is megjelent. Itt azonban az emigráció talajtalansága következtében a korábbiaknál jóval élesebben exponálódik. (Kiegészítve a szabadság sajátos, az emberi kapcsolatoktól való teljes függetlenedést feltételező délibábjával, melynek következtében a mű záróakkordja is a korábbi novellánál tragikusabban alakul. A hős csak gyilkosság árán tud visszajutni a „rendezett" emberi kapcsolatokba; amelyek ezúttal szükségszerűen jelentenek egyet a börtönnel. S ez utóbbi – a szürrealizmus szimbolikáját felnagyítva (mert hiszen az egész mű ebben a szellemben fogant) – immár az egész emberi létezés jelképévé is válik.

Mindez eléggé bonyolult áttételeken keresztül ugyan, de meglehetősen jól érzékelteti az osztályából kiszakadt, természete s az emigráció kényszerűsége folytán magányra ítélt író sorsát, szorongásait, félelmeit, amelyeknek a szenvedő a költészet levezető csatornáin is hangot adott. S amelyek immár a szigorú barát, Kassák Lajos tetszését is megnyerték, legalábbis erről tanúskodik 1923 januárjában írt levele.

A legszívesebben teljes terjedelmében idéznénk, mert minden korábbi híradásnál beszédesebben jellemzi az egész baloldali emigráció helyzetét. Ide azonban csak a Déryre vonatkozó sorok és a *Ma*, illetve személyesen Kassák művészetének új távlatait kifejtő részletek kívánkoznak. „Eddig még minden dolgánál – olvasható e többféle fordulatot is kifejező üzenetben– alapvonatkozású kifogásaim voltak (sokat vitatkoztunk ezekről), itt pedig (ti. a Kassáknak megküldött versek, többek között a Starenbergi tó élményéhez kapcsolódó *Tájkép, Üvegsík* és *Hófalu* esetében –) ez teljesen elesett. S ha maga eddig nagyon szimpatikus tapintatossággal a *Ma* részére nem ajánlotta fel dolgait – ezeket az írásait viszont én kérem magától a *Má*nak. Látom, hogy főbb vonalainkban összetalálkoztunk és semmi különösebb akadálya nem lehet annak, hogy dolgozzon a lapba..."

Déry dolgozott is. 1923–24-ben tizenkét írása jelent meg a magyar avantgard klasszikus folyóiratában. Sőt Kassák még a *Ma* által megjelentetett *1924* című reprezentatív antológiába is átveszi közülük a legszebbeket. – Abban azonban, hogy „összetalálkoztak" volna, a Mester – igaz, csak a versek ismeretében – mélységesen tévedett. Megformálásuk szigorú igényességét és tömör képiségét tekintve Déry szürrealisztikus versei valóban a *Ma* élvonalában helyezkednek el. Kettőjük művészi kibontakozásának az iránya azonban éppen ezekben a hónapokban mozdult el egymástól erősen eltérő irányban.

Mindez egyébként Kassáknak a levél második felében kifejtett új programjából is kiérezhető: „Ma, amikor nem állhatunk ki a barrikádokra – írja –, és jelszavakkal nem doppingolhatjuk tettre a tömegeket, csak egyetlen harci megnyilvánulásunk lehet – teremteni magunkat és magunkból – minden más természetű és világfelfogású ember termelésével szemben." Akár be is jelenthetnénk: megkezdődött a költő „konstruktív" korszaka. Közelebb járunk azonban az igazsághoz, ha azt is hozzátesszük, „megkezdődött" Kassák hazatérése. Anteus osztálya felé indul, ifjúkora Angyalföldje és ifjúmunkásai felé. – Életének újrafogalmazott számvetése, életrajza, mely egyben példa is lehet, már nem versekben készül, hanem prózában.

Hogy milyen messzire kerül rövidesen egymástól a két vándor, azt a *Nyugat* 1924-es évfolyamában, szinte egymással párhuzamosan közölt, de szemléletükben egymástól messze-messze eltávolodott prózájuk demonstrálja. A realista hangvételű *Egy ember élete* már az olvasók legszélesebb köreiben igyekszik gyökeret verni, az *Országúton* hősének szorongásait, örök nyugtalanságát legfeljebb néhány tucat kiválasztott érti. – Írójuk pedig a mű megjelenésekor már Párizsban van, André Bretonnal és Tristan Tzarával ismerkedik, s napi robotja mellett gondolatban már szövögeti kitűnő szürrealista drámáinak: az *Óriáscsecsemő*nek, a *Kék kerékpáros*nak és *A kis család*nak kacskaringós cselekményeit. A két életpálya távolsága szinte már fényévekkel mérhető. S hiába is részleteznénk e sziporkázóan szellemes, látványos és ugyanakkor játékosságuk felszíne alatt mélyértelműen elkötelezett színpadi

művek dícséretét, sorsuk épp a növekvő pályadeviancia miatt már születésük pillanatában eldőlt. Sem megírásuk idején, 1926-ban, sem negyven-ötven év múlva nyomdafestékhez jutva szinte semmiféle visszhangot nem keltettek.

Ha párhuzamos életrajzokat vagy epikus teljességű kapcsolattörténetet írnánk, a továbbiakban részletesen szólhatnánk a két író emigrációból való hazatéréséről, közösnek mondható vállalkozásukról, a *Dokumentum* című folyóiratról (1926–27), levelezésükről. Ehelyütt kénytelenek vagyunk mindezt rövidre fogni, legfőképpen azért, mert az elmondottakhoz képest az új évek nem hoznak érdemben új momentumokat.

Kassák még Bécsből tanulmányt küld a kolozsvári *Korunk*nak, amely a harcos *A korszerű művészet él!* címe ellenére éppen azt fejtegeti, hogy elérkezett a szintézisteremtés időszaka; az egymást váltó irányzatok részleteredményeinek a felhasználásával új egységet kell teremteni. A „légüres térben tévelygő művészetromantikát ... reális életté" kell átváltani.

Déry viszont továbbra is vélt igazának elismertetéséért küzd, az öntudat alatt dolgozó „érzelmi logika", a képzelet, a szómágia polgárjogáért; a líra „új valóságáért", „mely formájában csak önmagában logikus és szenvedélyes, mint maga a természet." Irodalmi estek hangosak provokatív vitaelőadásaitól, amelyek átcsapnak a folyóiratok lapjaira, a *Dokumentum*ba, a *Korunk*ba, de még a *Nyugat*ba is.

Kassák levonja a szürrealista programmal induló *Dokumentum* visszhangtalanságának a tanulságait. 1927 májusával megszünteti a lapot, s politikai, pedagógiai és szervezői erudíciójának megfelelőbb területet keres. Nemcsak lélekben – gyakorlati vonatkozásokban is új és közvetlen kontaktust épít ki osztályával. Az ifjúmunkások körében megkezdett önművelődési és műkedvelői mozgalma hátteréül szánja új „művészeti és társadalmi beszámolóját", az 1928 szeptemberében induló *Munká*t, amely természetesen tovább viszi az avantgard hagyományait, de már a leszűrt és „egységteremtő" irányzat jegyében.

Déry nem tér le a megkezdett útról. Mindenféle alkura képtelenül áll szemben a már tíz éve meggyűlölt társadalmi viszonyokkal. Az ellenük való lázadást – minthogy sikeres kivitelére gyakorlatilag semmiféle lehetőség nincs –, átterjeszti az egész világra. A gyűlölt jelen helyébe a képzelet, a költészet valóságát állítja, megformálva belőle a magyar szürrealista próza remekét, az *Ébredjetek fel!* (1928) című kisregényt. (Az ember eredendő szabadságáról szóló játékos történetben kár lenne észre nem vennünk a szocialisztikus indítást. Ugyanolyan áttételekkel függvénye eszméinknek, mint a húsz évvel korábbi modern magyar irodalom, amelyről Ady írta: „a szocializmus által, a szocializmus révén: van.")

Jegyezzük azonban le: a kétféle út nem jelentett egyben emberi szembenállást is. Kassák a *Dokumentum* egyik főmunkatársának tekintette Déryt. Ő tervezte Déry hazatérés utáni verskötetének, az *Énekelnek és meghalnak* és a fentemlített *Ébredjetek fel!* című kisregényének is a borítólapjait; verseit szívesen közölte a *Munká*ban. Sőt az idősebb és az egy szekértáborba tartozók jogán kötelességének érezte Déry tapintatos irányítását, képzeletének „földreterelését" is. Ezt tette például az *Énekelnek és meghalnak* kötetről írt bírálatában, amely Déry személyén túlmenően ismételten aláhúzza az avantgard átalakulásának, szintézisének a szükségességét. „Tegnap még helyes volt, ha a körülöttünk levő szörnyű realitások helyett egy realitások feletti realitásról fantáziáltunk, ma (nem azért mintha már valami is rendbejött volna körülöttünk) csak rendező fantáziára van szükségünk. Hiszen nem elmenekülni akarunk erről a világról, jobbá, a részünkre tűrhetővé akarjuk átalakítani." S egészítsük ki mindezt egy 1928 augusztusából származó levélidézettel, amely még egyértelműbbé teszi Kassák művészetének új trendjét: „Nagyon kíváncsi vagyok regényére (*Az átutazó* című kisregényről van szó – B. F. megj.), úgy látom ez a munkája fejlődésének kritikus pontján készül el. Nem kétséges előttem, hogy egészen más lesz, mint legutóbbi regénye (az *Ébredjetek fel!* – B. F.) volt, szóval „realisztikusabb" lesz. Kétségtelenül én ezt az utat látom a jövő útjának. Most készülő *Angyalföld* című regényemmel én is ezen az úton járok..."

Mondhatnánk: kár a szóért. Déry, mint korábban és későbben is, meghallgatta a jótanácsot – és továbbra is csak a maga belső parancsait követte. Azok azonban még mindig a „régi" felé húzták. *Az átutazó* ugyan „realisztikusabbá" sikerült, de koncepciója továbbra is az író korábbi létélménye körül kering; hőse nem érzi otthon magát a világban, örökös vándorlásra kényszerül, mindenütt átutazó. – Mint ahogy maga Déry is, aki kisebb-nagyobb külföldi útjai után 1931-ben ismét hosszabb időre elhagyja az országot.

Emberi-írói válságáról maga vall közel negyed század múltán: „Én sem voltam ártatlan ebben a helyzetben, makacsságom éppen abban fogódzott, amit el kellett volna vetnie. S minél vaskosabb volt körülöttem a közöny, én annál konokabbul ragaszkodtam merevségemhez. Életemben, művészetemben gyakran már cikornyás lettem a cikornya kedvéért, emberi, írói mondanivalóm szinte elsikkadt."

Szindbád tehát újra útrakelt. Rövid ideig ismét rokonánál, Szilasi Vilmosnál időzik, most már a Breisgau melletti Freiburgban; majd irány: Észak-Európa! Göteborg, Koppenhága, Oslo, Bergen, Hammerfest, Stockholm, Narvik levelezőlapjai jelzik azt a kavargó nyugtalanságot, amely városról-városra, országról-országra kergeti.

A megnyugvást, igazi önmagát – Berlinben találja meg. Több mint egy évig él a forrongó, a változások lázában égő-vergődő fővárosban. Mit csinált, írt-e egyáltalán, még csak ezután kell kideríteni. Néhány odavetett apróságon kívül (fényképeket készített több magazinnak és korábbi írásait próbálta elhelyezni) életrajzi visszaemlékezései csak a leglényegesebbről szólnak. „Az ebben az időben egyre hevülő német politikai élet – írja –, mely az utcára kicsapva az emberek köznapjait is teljesen kitöltötte, látványos formáival megvesztegette írói képzeletemet, s napi harcain át feszesen összekapcsolt a valósággal... Amikor 1932 őszén Hitlerék több millió szavazó hátán bevonultak a parlamentbe, azaz a világtörténelembe, s én másnap elutaztam Berlinből, már tudtam, hogy mi a dolgom. Majd negyvenéves koromra, tizenöt évi erőfeszítés után a valósághoz hazatalálva, végülis íróvá lettem, lázadóból forradalmárrá."

Kik voltak a társai? Hiszen nyilvánvaló, nem szállodaablakból szemlélte a tüntetéseket, a náci rohamcsapatok és a kommunisták összecsapásait. Nem tudjuk még. De megjelennek előttünk, nagyonis plasztikusan, a *Szemtől szembe* három kisregényében: Ernst, Borisz, Friedrich s néhány magyar is: Germon Árpád és a meggyőződéséért életével fizető Horvát Ilon. Rendkívüli idők rendkívüli hősei valamennyien, hús-vér emberek, a maguk egyedi sorsaival, de egyfajta közös eszmei elkötelezettséggel, felszikráztatva a nagy orosz forradalom idején fellobbant messianisztikus hitet és erkölcsiséget. – Az országút csavargója, az örökös átutazó pontosan azokat az emberi kapcsolatokat és eszményeket találja meg körükben, amelyek igézetében tizenöt évvel azelőtt hátatfordított a család kínálta biztos egzisztenciának. S még valamit: az egyformán gondolkodók e lelkes és fiatal közösségén keresztül eljut az elnyomottak világmozgalmának ahhoz a konkrét mindennapi valóságához, amelyre eddig – a legkülönfélébb okok és indítékok miatt – csak kívülállóként tekintett.

A következő hónapokban-években Kassák és Déry kapcsolatában furcsa módon ugyanaz következik be, mint aminek 1923 januárja után lehettünk tanúi. Művészi tekintetben, ugyanúgy, mint egykor „összetalálkoztak". A berlini élményeket megörökítő kisregényekben, majd az azok nyomán kibomló hatalmas epikai vállalkozásban, *A befejezetlen mondat*ban Déry a realizmus útjára tér, ahogy azt Kassák ajánlotta. Ez a talajtérés ugyanakkor politikai következményét tekintve egyben el is távolítja őket egymástól. Kassák ugyanis a maga ifjúmunkásaival és önképzésükkel gyakorlatilag a szociáldemokrata párt szélárnyékában fejti ki tevékenységét. Déry viszont, messianisztikus szocializmusképével, egyértelműen a kommunista mozgalom szellemi vonzáskörébe kerül. Sőt, miután Mallorca szigeti remeteségében – ugyanazzal az önfeláldozással és végsőkig vitt puritán életvitellel, mint ami legelső művének, a *Lia*nak az ifjú hősét éltette – megalkotja trilógiájának középső részét és immár végleg hazatér, azzal is megbízzák, hogy közvetlenül működjék közre a KMP kulturális folyóiratának, a *Gondolat*nak (1935–1937) a szerkesztésében. Igaz, ez az 1936-ban lejátszódó intermezzo végülis „kudarccal" járt – nem sikerült szót értenie a konzervatív ízlésű és merev pártirányítással –, mégis a Kassákkal való viszony lassú elhidegüléséhez vezetett, amelyet 1933 után félreérthetetlenül jelez a *Munká*ban történő közlések leállása (a lap csak a *Szemtől szembe* két részletét hozza, *A befejezetlen mondat* szövege már nem nyer bebocsátást) – és egy 1937-ből származó nyílt levél a *Szép Szó* július-augusztusi számában, amely vitába száll Kassák költészetének „letisztulásával". Az elégedetlenségről ír benne Déry, mint a forradalmár és a művész alaptulajdonságáról, amelynek megfogyatkozását aggódva tapasztalja az ötvenéves költőtárs műveiben; feltehetően az *Ajándék az asszonynak* (1937) kötetre célozva, amelyről nemsokára Forgács Antal is hasonló szellemben írt a *Válasz*ban. „Az elégedetlenséghez legyen hű – olvasható egyébként a baráti hangvételű üzenetben –. Az, hogy öregedvén, egyre jobban megérti a világot, nem jelenti szükségképpen, hogy egyre elnézőbbé is váljék iránta."

Megváltozott mozgalmi helyzetük következményét kell látnunk abban, hogy e cikkben esik először szó kettőjük eltérő származásáról. Déry némi naiv – s majdhogynem neofitaosztalgiával állapítja meg, hogy a címzettnek „az a szerencse jutott részül, hogy forradalmi osztályhelyzete természetes segítőtársként ajánlkozott művészi tehetsége mellé." Ám ugyanakkor óva inti őt azoktól a vonzásoktól, amelyek eltorzítják, „elgörbítik" – „az alsó társadalmi rétegekből a magasabbakba felsikló(k)" szellemi pályáját. Egyben azonban saját társadalmi helyzetének torzításait és veszélyeit is felveti. Nemcsak a polgári író „kiszakadásának" a

fájdalmait és az új, a választott osztályba való beilleszkedés nehézségeit, hanem életének azt a konfrontációját is, amelyben „alighanem könnyebb kitartónak" lenni, mivel eleve hiányzik belőle a könnyű érvényesülés csábítása. És a konklúziót se hallgassuk el, márcsak azért sem, mert e kétféle indítású szocialista művész létezésének, kibontakozásának a leglényegesebb vonatkozásait fogalmazza meg: „Húsz év múltán – olvasható a levél befejezésében –, ha Önt, a proletárból lett írót ma az a veszély fenyegeti, hogy jobbfelé hajlik el, a polgárságból lett írónak talán az ellen kell védekeznie, nehogy túlságosan balfelé kanyarodjék. Önnek az ellen, hogy művészi érdeklődését ne fordítsa le egy osztályával szemben igazságtalan formulára, a volt polgárnak, hogy politikai érdeklődése ne hamisítsa meg művészi igazát..."

1945 után a kettőjük körüli művészi-politikai erőterek lényegében nem változtak. Kassák a szociáldemokrata támogatta *Kortárs*at (1947–1948) szerkesztette, Déryt a kommunista írók között tartják számon. Kapcsolatuk ekkor elég laza. 1947-ben Kassák hatvan éves köszöntésén az egész íróvilág részt vesz. Déry kimenti magát, éppen a *Tükör* című darabját mutatják be. Levelének fordulata: „ez úton, utólag igérem meg, hogy a hetvenedik születésnapjára nem lesz bemutatóm" többféleképp értelmezhető. Persze Kassák sorai is, amelyek a Magyar Művészeti Tanács levélpapírján, szerzőjük alelnöki tisztségét érzékeltetve, kérnek Dérytől írást egy svéd kiadó számára, szintén eléggé szárazon és „korrekten" kopognak. – Bár az sem maradhat észrevétlenül, hogy feleink, több évtizedes ismeretség után, áttértek a tegeződésre.

Pályaképeik a fordulat évét követően meredeken távolodnak egymástól, majd egy idő után törvényszerűen újra találkoznak. Kassákot a két munkáspárt egyesülése után mint „szociáldemokratát" félreállítják, s „megfizetnek" neki mindazok a kis és nagy ellenfelek, akik 1919 óta szembekerültek vele és folyóirataival. Déryt viszont mind feljebb emelik az új szelek, s az ország átalakulásában maga is ifjúkori messianisztikus eszméinek valóra válását látja vagy legalábbis szeretné látni. Ha azt mondjuk: mindaddig, míg a *Felelet* második köteténél a szektás irodalompolitika rajta is el nem veri a port, méltánytalanul személyes szférákba szorítjuk szemléletét. Látta ő ekkor már – s egyre világosabban és megdöbbentőbben – az eszméinkkel való visszaélést, s éppen ezért az elsők között áll ki az 1953-beli júniusi párthatározat „nyitása", az „olvadás" mellett.

Ennek az olvadásnak a jegyében találkoznak újra; bár 1954-ben, a hatvanéves Déry továbbra is ünnepelt író, s Kassáknak még mindig tart hét éves „szilenciuma". – Ezt követően határozza el Kassák, 1955 tavaszán, hogy *Szénaboglya* címmel naplófeljegyzésekbe kezd – nemcsak saját dohogásainak a levezetésére, hanem hogy korát, olvasmányélményeit megörökítse. Kettőjük új „szembesülése" ebben a közegben bontakozik ki. Szándékosan használjuk ezt a szélesen áradó történést jelölő igét. A vaskos feljegyzésekben egyetlen író sem szerepel annyiszor és olyan terjedelemben, mint Déry; akivel ekkor már magánemberként is „összejöttek", gyakorta látogatva egymást, feleségestől.

Azonban a „számvetés", sőt az „elszámolás" így sem maradt el. Mielőtt egyetértéseit kimondaná, bizony Kassák is „megfizet" a maga módján. Déry korai verseiről és kisregényeiről például a következőket állítja: „Formai elképzelései a polgári izmusok hatása alatt alakultak, tartalomért, mondanivalóért pedig olyan területre nyúlt, ami ismeretlen előtte..." Hm. Ha nem tudnánk, ki írta –, akár a *Szabad Nép* egy barátságtalan kritikájára is gondolhatnánk. – „Az a prousti írásmód, amivel *A befejezetlen mondat*ot fogalmazta, elfogadhatóan hat regényének azokban a fejezeteiben, ahol polgári személyekről és életkörülményekről beszél az író, de idegenné, ellentmondásossá válik, ahol proletárfigurákat kellene jellemeznie, megjelenítenie..." Van benne némi igazság, de a következő megállapításnál: „Proletárfiguráit monstrumokká nagyítja és így inkább operai szereplőként, mintsem a mindennapi élet embereinek hatnak" – már nem lehet komolyan venni az „érvelést". Teljesen nyilvánvaló: az egykori mozgalmi ellentétek itt már a magánélet szférájában tétetnek át, hogy onnan merítsenek erőt és fantáziát az „odapörkölésre". (Tudnunk kell, hogy Déry *A befejezetlen mondat* egyik kommunista hősét Kassák nevelt lányáról, a táncművész Nagy Etelről mintázta. Valami hasonló volt tapasztalható a *Megnőttek és elindulnak* című regényének „genezisénél" is, amelyben kéretlenül megjelent vejét, Vas Istvánt áztatta el a zord atya.)

Ne merüljünk el azonban az ilyen részletekben, inkább arra figyeljünk, hogy a naplóíró mennyire megenyhült (bár itt sem fenntartások nélkül) a *Felelet* irányában, s hogy milyen maradéktalan elismeréssel szól Déry 1955-ben megjelent *Két emlék* című kötetéről: „Elérkezett a művészet leglényegéig, a közvetlen vallomásig. A közte és a világ közti viszonylatokat szeretné feltárni, mennél tartalmasabban és mennél hitelesebben." Bár jegyezzük meg:

alapvetően igaz megállapításai ellenére, ez is jellegzetesen kassáki, lírikus szempont, amely Déry művészetének epikai és intellektuális vonzalmait egyszerűen figyelmen kívül hagyja.

A *Szénaboglya* Déry-passzusainak a középpontjában a 19 év előtti „köszöntés", a *Szép Szó*ban megjelent nyílt levél megválaszolása áll. Több mint egy ívnyi terjedelmével, amelyben pontról-pontra haladva reagál Déry egykori gondolatmenetére – az elégedetlenségtől a polgári- és proletárszármazású művész érvényesülési/alkotásbeli gondjaiig –, akár önálló műként is felfogható. A „tüskék" azonban itt is el vannak helyezve; méghozzá a válasz legvégén: 19 évvel azelőtt, úgymond, mindketten szabadon publikáltak. Most viszont csak Déry kötete jelenik meg hatvanadik születésnapjára (feltehetően *A ló meg az öregasszony* című elbeszéléskötetre gondolt); Kassák köszöntő válaszsorai nem kapnak nyilvánosságot.

A végső hangnemet azonban nem e sértődött fordulat határozza meg. A levél egésze – egyben egyfajta számvetés is. A polgári- és proletár származású művész magatartásából kiindulva nem a régi viszonylatokat, hanem az ötvenes évek művelődés politikájának szociálpszichológiai mozzanatait, indítékait vizsgálja: a volt „nagypolgárok" behatolását az irodalmi életbe, akik – egyrészük gátlástalan karrierizmusból, mások őszinte meggyőződésből – túllicitálják a szektás elvárásokat. Nem maradnak ki ugyanakkor a látleletből a diktatórikus rendszer embertorzító hatásának azok a vonatkozásai sem, amelyek származástól függetlenül is áthatották az egykori közéletet.

A közeljövőben könyv alakban is megjelenő naplójegyzeteknek ezek azok a részei – és nem az indulatoktól vezérelt vagdalkozások –, amelyekre érdemes ma is odafigyelni, s amelyek a továbbiakban Kassák és Déry magatartását azonos nevezőre hozták: a szektás politika, a „sztálinizmus," a „személyi kultusz" maradéktalan elutasításában.

1956 szeptember 17-én ott látjuk mindkettőjüket az írószövetség közgyűlése által megválasztott új elnökségben; a továbbiakban ki-ki vérmérséklete és élettapasztalata szerint reagál az eseményekre. Déry még mindig szinte kizárólag a politikai adottságokkal nem számoló erkölcsi „parancsra". Következményei közismertek.

Kassák következő levele csak néhány szóból áll: „Kedves Barátom, szervusz, üdvözöllek." Keltezése: 1960. április 1: Déry szabadulásának napja...

Már csak hét évük van, hogy barátságukat kiteljesítsék, s Dérynek további tíz, hogy lassan érő életművét befejezze. Ebben az időszakban már elsősorban önmaguk ügyeivel vannak elfoglalva. Új és új könyveiket sorra küldik meg egymásnak, de köszönőleveleik terjedelme csak sorokból áll; s találkozásaik is egyre ritkábbak lesznek.

Nem egymás iránti figyelmük –, idejük fogyatkozott meg. Az ország, a művelődéspolitika „nyitása" nemcsak a közlési lehetőségek korlátait szüntette meg, alkotókedvüket is felszabadította. Elérkezett az „őszikék" ideje.

Már amennyiben megfelel ez a lassan konvencionálissá váló kifejezés az előttük álló teljesítménynek. Kassák költeményei, amelyek a húszas évek konstruktivista szigorúságával és formateremtő kedvével szólnak az öregkor számvetéséről s itt-ott felcsillanó derűjéről is, talán még valamiképpen kapcsolatba hozhatók Arany János magatartásával. S bizonyos mértékig Déry felszabadult alkotókedvével is, amelybe Kassákhoz hasonlóan belejátszik ifjúságának alapélménye, az avantgard, mindenekelőtt a szürrealizmus. Új minőségű ötvözete azonban alapvetően nem a megnyuvást, hanem a korral folytatott szüntelen perújrafelvételt szolgálja. A *G. A. úr X-ben*, *A kiközösítő*, az *Ítélet nincs* a maga szikár, tiszta szigorúsággal megrajzolt Kassák portréjával, a *Képzelt riport egy amerikai pop-fesztiválról* s végül öregkori dohogásai civilizációnk, ökológiánk romlásáról, a technikai „fejlődés" szinte már végzetes távlattalanságáról olyan –a szó eredeti értelmében vett– üzenetek, amelyeket az értetlenség, a megnemértés palackjából még ezután kell megfejtenünk, elsajátítanunk és „meghaladnunk".

A szeretett és tisztelt barát temetésén Déry fölöttünk feszülő hatalmas ívként jellemzi Kassák életművét, amelynek méltatása már évtizedekkel korábban „elkezdődött s folytatódni fog, amíg az írott magyar szónak becsülete lesz ezen a kis darab földön, tán e föld határain túl is."

Mi is csak ezt tudjuk megismételni – mindkettőjük, a magyar avantgárd legjelentősebb képviselői előtt tisztelegve.

VAJDA ENDRE

Glossza Tamkó Sirató Károly verséhez Kassák Lajosról

„A turkok belovaglása: a »hivatalos honfoglalás« Európa »gyökeredzése« után – kettőszáz évet késett! És ezt a késést a balsors: tatárdúlás törökvész rosszkirálysor és császár-önkény – még fokozta. Ám az »első honfoglalás« – hohó! – Nagy Károly térítettjei: az utó-avarok... a balti pórnép idetapadása: – az egyidős Európával! De a győzedelmes turkoktól ez az új kultúrával egy peremvidékre szorult vér és szellem nem tudott szóhoz jutni s a hangadóktól a nemzet maga lett »maradozó«... konzervatív... Így kullogtunk évszázadokon át a messzi fény után s még Ady Endre is ötven szomorú évet késett! De ekkor jött – Kassák Lajos a peremekre szorult Európa-ritmus és átszáguldotta a késést! Az ő lábnyomaiból ihattuk az Európa-mámort! S az avantgarde-dal rohanó idők hősei így lehettünk: Kemény, Vasarely, Schöffer és annyian még az élvonalba robbanó utódok!... *Én így látom:* ez volt Kassák Lajos! Magyarok! Hej! jelen-vonalon túl és innen – ne feledjétek soha el!"

Eddig a vers. Az eredeti közlésben negyvenöt egyenlőtlen hosszúságú sor – némelyik nem több mint egyetlen kötőszó – hét szakaszba tördelve, a változó hangsúlyokat érzékeltetni hivatott ugráló margóval. Itt mégis folyamatos szövegként, mintegy prózának olvasható, ami azt a célt szolgálja, hogy az esszé-szerű mondandó minél tisztábban érvényesüljön. Profétikus indulata ellenére is szelíd szerzője bizonyára enyhén tiltakozna a közlésnek ilyen módja ellen, hogy éppen az ő művével történik ilyesmi, aki olyan jelentőséget tulajdonított a tipográfia fogásainak, melyekkel a papír síkját képmezővé lehetett változtatni, sőt azon túl biztosítani az ábrák továbbépülését a még teljesebb képiség, az eggyel több dimenzió irányába. De az olvasó bizonyára így is megérzi az értelmen túli lüktetést és befogadásában visszaállíthatja megközelítőleg a gondolati ritmus törvényei szerint tördelt eredetit, felkiáltó jelekkel bizonyított érdekeltségében és személyességében.

Tamkó Sirató *hommage*-verse, így, tényszerűségének szárazságában a magyar történelmi-szellemi fejlődés vonulatán végighaladva Kassák Lajos művében azt a tettet minősíti, amellyel európai nagykorúságunknak, alkotó egyenjogúságunknak korszaka kezdődik. A tanulmánnyá kényszerített vers stációról stációra követi a történelem eseményeit, az egyre rövidülő távolságokat, ahogy kultúránk életadó forrásához mind közelebb jutunk. A honfoglaláskori helyünk megtalálása a már kialakult térképbe kétszáz éves késéssel illeszkedett bele, míg ez Adynál már fél évszázadra rövidül le, hogy Kassákkal beálljon a szinkronhelyzet.

Azok számára, akik a Nyugat forradalmában látják újabb irodalmunk legnagyobb haditénytét, ez a tételezés elgondolkoztató, még akkor is, ha egybeesik magának Kassáknak a programjával és elemzésével. A huszadik század új társadalmi, politikai és művészi feladataival szembekerülő alkotóknak nagy újítása szerinte még mindig nem haladt túl a francia szimbolizmus individualista szemléletén, művészetkultuszán, sőt élesebbre fenve a boncoló kést – dekadenciáján. Vonatkozik ez elsősorban a formai vívmányokra, melyekből kialakultak az új stílus formajegyei. Hogy a „kompország" – Ady ma már szállóigévé vált kifejezésével élve – kelet és nyugat ingajáratában még mindig nem az igazi partokról tért meg, utasai oly drágának érzett és diadalmi jelként felmutatott zsákmányával, megint csak fejlődésünk lassúságára utal. Mondják, hogy Ady végleges áttörése az egyetemes világirodalomba – és itt a fordításokat sem lehet okolni – éppen azért marad el várakozásuk mögött, mert nem találják elég modernnek; őt, aki számunkra új időknek új dalaival érkezett, ráadásul a messze Szajna partján feketéllő híres városból a babitsi nosztalgiavers szavai szerint. Különben Babits is, aki egyik legszélesebb alpvetésű tanulmányában mérleget készít a magyar irodalomról, az aktívákról és a passzívákról, új élményekre szomjas beállítottságában szintén a már klasszikussá vált félmúlt tájait cserkészte be: a szimbolistákat és azokat, akik ugyanannak az égtájnak klímaviszonyai között éltek: Browningot, Tennysont, Wilde-ot, Swinburne-t, de még Rilke vonzkörébe sem került, Apollinaire-ről nem is szólva. S ez bizonyos megszorításokkal elmondható Baudelaire-fordító társairól, Tóth Árpádról és Szabó Lőrincről, sőt talán a legkalandozóbb kedvűről, Kosztolányiról, aki egyszerkétszer belekóstolt a kesernyés ízű gyümölcsökbe, de igazán otthon ő is az említett tájakon érezte magát.

Ebben a régi horizontokat messzire kitoló, ám mégis határos világban indult el költői pályáján egy kívülről jött valaki, egy a céhhé szerveződött világban idegennek számító autodidakta, aki a még szubkultúrájában is bizonytalanul szervült mély társadalomból kiemelkedve eltökélte, hogy megváltoztatja a világ és – mivel ehhez ő más eszközzel nem rendelkezik – az irodalom arculatát. Kassák Lajosnak hívták, kétkezi munkás volt, származása és környezete erre predesztinálta, hogy aztán – mintegy a végzet ellenében – a nyugtalanság démonától még nem ismert cél felé hajtva, csavargóként eljusson Párizsig. Ott megcsapta orrát a művészi erjedés különös illata, megtalálta rokonait és megtalálta a csak neki szóló küldetést is. Ha már a Nyugat is nemzeti botrányt jelentett és hadrendbe állította a konzervatív ellenzéket, cseppet sem meglepő a tiltakozás, amelyet kiváltott. És míg amazok az általánosan bevett kifejezés szerint „kettészakadt" irodalom frontvonalán folytatták harcukat, neki és a hozzá csatlakozóknak a maguk külön csatáját kellett megvívniuk helyükért a nap alatt.

Minden újat hozó mozgalom kezdetben az érthetetlenség vádjával találja magát szemben, s még a megtérésre hajlamosak is először ennél a korlátnál állnak meg. Amikor például, már jóval túl a mozgalom hazai és külföldi delelőjén konzervatív részről komoly kísérlet történt a modernség mivoltának tisztázására, a kiinduló pont ugyanez volt. Kállay Miklós kis könyvet írt a Magyar Szemle Kincsestár sorozatába a legújabb líráról a világirodalomban, tájékoztatónak az izmusok zűrzavarában elbizonytalanodott érdeklődők számára: (Ne feledjük, ezen a fórumon a magyar szellemi élet számos ma is becsült kutatójának volt társa). Így tér a tárgyra: „Ha valaki egy Petőfi költemény után, mondjuk, egy Kassák-verset elolvas, egyszeriben érezni fogja azt az óriási különbséget, amely a régi lírát az új lírától elválasztja. A Petőfi-költeményben minden világos és átlátszó, a költő egyszerűen és érthetően azt mondja, amit akar, közvetlen hangon számol be az érzéseiről. Minden szónak, minden gondolatnak megvan itt a félremagyarázhatatlan értelme és szoros, pontosan vágó logikai összefüggése. Egészen más a Kassák-vers. Itt egyszerre homályos, különös, bizonytalan minden. A szavak és kifejezések közt

mintha nem volna kellő logikai összefüggés, sőt mintha a szavaknak és vonzatoknak is egészen más értelmük volna, mint a mindennapi használatban. Átolvashatjuk a verset kétszer, háromszor is, mégsem értjük egészen világosan. Kaotikus, zavaros az egész. Egyáltalán nem vagyunk tisztában azzal, mit is akart vele tulajdonképpen kifejezni az író. De két-háromszori elolvasás után megragad a fülünkben egyes sorok különös zenéje. Furcsa képek vernek gyökeret a lelkünkben, hirtelen kezdenek felburjánozni s valami fantasztikus, félelmes képvegetációvá sűrűsödnek ott, amelynek homályos, borongó mélyén sajgó, izgató zsongás kezdődik."

Ma már különösnek hat a jóindulatú, önmagába értetlenséget szuggeráló konzervatív, aki talán ilyen sorokon akadt meg:

Az asszony fogai tele vannak villámokkal
ha végig mentek az erdőn emlékezzetek áporodott hálószobáitokra
ki ne szeretné jobban a győzelmet mint a halált
és mégis valamennyien bezárjuk fiókjainkat és elvándorlunk
testvérharangok fájdalmat harangoznak
dél van s ime még egyszer felmutatom magamat az értelmeseknek
egyszerűen mondom: szeretem a ropogós kenyeret
egyszerűen mondom: vegyünk el attól akinek kettő van
egyszerűen mondom: miniszterelnökünk tehene egykor Bismarck nevezetes
tintatartója volt
sárga babérkoszorú alatt jönnek a távolság bajnokai
virágok alszanak tornyok ájult mezők felett virrasztanak
tüzet és elégedetlenséget kötöttem homlokomra barátaim reszketnek és nem
tudják hogy mi is utazunk
vörös lámpásaival eluszik bennünk az idő s valaki vár bennünket a tulsó parton.

Az előbbi „egyszerűségekhez" társulhatna, miután leckéjük megtanulta, a megértés egyszerűsége, mely feloldja a kollázstechnikával egymáshoz ragasztott mondatokat. A kapott adatok még csak nem is mélylélektani gyökereikkel tartoznak össze, hanem annak az akár naturalisztikusan epikába önthető helyzetnek révén, amelyben a mindenkori „megalázottak és megszomorítottak" szenvednek mert:

> Kiáltásom zöld mélységek felett remeg az élet pedig egyszerű
> s a szegényember lámpása rávilágít a legnagyobb bajokra.

Az már természetesen távol van a petőfis egyszerűségtől, akárcsak az adys súlyosan következetes, jelképiben is áttekinthető megformálástól vagy babitsos klasszikus oszlopfő egyenességétől, amikor ilyesmit fogalmaz verssé:

Ködöt itatunk a szivünkkel és vörös napot amit gyermekkorunkban fejünkbe
skatulyáztak
könyökünkből néha kicsavarjuk az életet és azt mondjuk: Uram ön rosszul teszi
hogy kellőleg ujra nem mázolja magát
föl tehát föl
az idő szörnyü dunnákban hever fölöttünk s mi csak uszunk uszunk tovább
mint a halak
mint a nagy szent halak s ha ketten vagyunk egyedül vagyunk
néhányan még ismerik közülünk az „Igazi Embert" aki büszke fogaira.

A vizsgáló értelemnek ehhez már megvan az előbbiekben adott kulcsa, és ha elméleti-történeti megközelítésből is magyarázatot keres, megtalálja az izmusok szélesen burjánzó tenyészetében. Kassák maga is könyvet írt az izmusokról, par-

cellákra szabdalva, időrendi fejlődésükben a fauve-izmusban már teljes bujaságában kibontakozó modernséget, a kubizmus, futurizmus, expresszionizmus, konstruktivizmus, absztrakció, dadaizmus, szürrealizmus fejezeteiben. A színkép tovább bontható. Emlékeztethetünk még többek közt a szimultanizmusra, imagizmusra, vorticizmusra és megannyi versenytársra a végső szó elérésére törő nagy futásban. Mindnyájan eme végső szó megragadásáért veselkedtek neki, még akkor is, vagy talán leginkább akkor, amikor valamilyen automatikus írással, mondhatni transzállapotban függetleníteni próbálták magukat a szabályozó öntudattól, az értelem letéteményesétől.

Az izmusok sorából kimaradt az, amelyik Kassák folyóiratának címlapján az irányt megjelölte. A *Ma* volt ez a legendás és ma már utánnyomásban szerencsére hozzáférhető folyóirat, amely az aktivizmus izmusával küzdött nemcsak az új költészetért, hanem az új társadalmat teremtő új emberért is, akinek – a görög szobrászok módjára – milliókból egyesített arcképét fogalmazta meg leginkább reprezentatívnek tartott versében, a *Mesteremberek*ben a költő. A folyóirat, amelynek hősi kitartása és fenntartása (néhány évfolyamon át külföldön) külön eposz, a nevek gazdagságával és a tájékozódás up to date elevenségével ma is csodálkozásra késztet, igazolja Tamkó Sirató tételét, valóban belekapaszkodott az európai mába.

Erről a szinte lidércesen csillogó európai *tegnapról* néha már az emléknek járó megilletődéssel beszélünk, és fel kell erősíteni fényszóróinkat, hogy világos körvonalú képeket lássunk. „Hadköteles évszázadunk elején" (a kifejezés Adyé) már a sejtelmek mélyén készült, mert minden készülődésre késztetett, az első világháború fenyegetése, amelyet „romantikussá" tett, hogy hasonló még sosem volt. A költészetben ennek az apokalipszisnek egyaránt akadtak forrófejű uszítói (például a futuristák között), mint kétségbeesett ellenzői. Amikor a Nyugat alkonyának spengleri látomásával párhuzamosan megjelent az expresszionizmus mindmáig legnevezetesebb német antológiája, a *Menschheitsdämmerung*, nálunk a cím első szavát, amely egyformán jelent alkonyi és hajnali derengést, a kötet eredeti tendenciájával ellentétben az előbbi szerint értették: Emberiségalkonynak (nyilván wagneri sugalmazásra). Kassák és munkatársai viszont a hajnal színeiben látták a jövőt, és ami a szemnek mint kaosz mutatkozott, az a reménykedő léleknek új és immár emberarcú istenek megszületését ígérte. Nem tudható milyen lesz az új ember, a világnak elő kell vajúdnia, mint ahogy a költő sincs megkímélve a szülési fájdalmaktól. A folyamat eredményeként megszületett az új stílus költői világnyelve. Ennek a dadogást hovatovább értelmes beszéddé formáló, új felismerésekhez juttató láznak a mámorától váltak nyelveken szólókká az izmusok és ez részegíti még mindig a mestert hű tanítványként köszöntő Tamkó Siratót.

Hogy a magyar irodalomra mindez milyen következményekkel járt, a krónikás dolga lenne végigkövetni – mint politikai divatokat és irodalmi divatokat egyaránt. Az aktualitásokra fogékony német irodalomtörténész, Soergel megírta először az új német irodalom történetét, s mivel a tollak nem állottak meg, jó néhány év múlva beszámolt másodszor ugyanolyan testes kötetben, hasonló címmel a folytatásról. Csupán a két kötet bő illusztrációs anyagát szemlélve, szembeszökő a változás. A szecessziós girlandokat és enteriőröket, a választékosan öltözött szerzőket cikázó vonalak és dúlt arcok, vizionált álmok vagy rémségek váltják fel. Itt az expresszionizmus kellős közepén vagyunk, ideértve a többi izmust. Nagyszerű terep a Kassák féle csavargóknak, akik az emberré válás iskoláját járják. Gorkij példája Odüsszeia-sűrűjével adta meg az elígazítást, miként egyik nagy tanulmányában elemezte, majd teljes emberközelségben önéletrajzi köteteiben megmutatta, biztossá tette útján. A személyes sors drámája egybekapcsolódik az irodalom és a mozgalom sorsával. (Ennek a tartalmi elemeiben is revelációs könyvnek a világirodalom polcain van a helye, Rousseau és Strindberg mellett). A lázasan kifejezést

kereső versvilág alkotója itt a tárgyszerű emlékezés végig kitartott hangján érezteti meg a nagy stílusváltozást. Az expresszonizmus ugyanis, az idő törvényeinek engedve, átadta helyét valaminek, aminek esztétikai címkéje az „új tárgyiasság", gyakran használt német nevén a „neue Sachlichkeit". S miközben – ahogy Halász Gábor egyik tanulmányát bevezeti. – Dosztojevszkij mágikus szorításából kikerülve egyre inkább a tolsztoji környezetben kerestünk szállást, a kassáki életérzés is „szombat esti" hangulatok nyugasztaló, de gondolatokat és érzéseket még mindig bőven hozó csendje felé hajlott. A történethez tartozik, hogy a Nyugat „klasszikusai" bizonyára kassáki ösztönzésre kipróbálták a szabad vers másféle hangszerét, aztán visszatértek a zárt formákhoz: de ő kitartott az ifjúkorában megtalált színkeverés mellett, bár egyre kevesebb fauve-villanást kever ki palettáján.

A nyugalom zöld napderűs völgyei előttem
s én a szűk meredek úton megyek fölfelé
amott a hegyi szamár baktat hátán teherrel
s hogy bólogat egy tört kóró pillant rá vissza.

Kísérletező kedvének a festés kínál szabad pályát. Ebben radikálisabban újító, mint volt a költészetben. A két művészetet is gyakorló mesterek módján, két múzsa ajándékaival gazdagodik. És itt érdemes megjegyezni, hogy az irodalomtól valamikor annyira távol álló képzőművészetek iránt az ő hatására ébredt fel az írókban a más forrású alkotások iránti érdeklődés (a zeneivel egyidejűleg), a kultúra egyetemességének átélésével.

Ami pedig életének végső summáját illeti, sokan megírták már, hogy minden változás ellenére mai líránk poétikájában jobban benne vannak az ő indításai, mint bárki máséi, és visszakanyarodva Tamkó Siratóhoz, az ő prózai emlékezésének végszavát állítsuk gondolatmenetünk befejezéséül emlékkőnek:

Kassák Lajos emlékét saját művészetemben őrzöm.

CSONTOS SÁNDOR

Napló: Kassák

I

Beatrice apródjai című regényében Illyés Gyula fontos fejezet-indítást szánt Ady Endre temetése leírásának. Mondatai szerint az Adytól való búcsúvétel – melynek mint tizenhetedik évében lévő diák ő is résztvevője volt –, egyben irodalmi korszakváltás pillanata is lett.

„Ady temetésén – 1919. január 29-én kora délután – a ravatalhoz törekvő tömegben különös csoport vonta magára a megfelelő nézőhelyhez jutottak figyelmét. A csoport tagjai hatan vagy heten lehettek, csupa fiatal, de sápadt, mert a borotválkozás után még a kor szokásaként jól berizsporozott arc. Fejükben az a szokatlanul széles karimájú kalap, aminőt a carbonarik és később az olasz kőfaragók tettek ismertté Európában. Gallér és nyakkendő helyett a huszonegynéhány éves fiatalemberek azt a fajta oldalt gombolós, az állukig föléró inget viselték, melyet viszont Makszim Gorkij fényképein szokott meg a világ. A polgári rajzolók ilyenféle egyenruhában képzelték el s ábrázolták a nihilistákat. Valamennyi kalap és ing szurokfekete lévén, itt az volt hihető, hogy a csoport külföldi gyászküldöttségként érkezett ide, s törekszik vékony és aránylag alacsony termetű, de csaknem méltóságosan öntudatos vezetőjük nyomában a koporsóhoz, be a Múzeum előcsarnokába.

Ide nem jutottak föl, a tumultus miatt. A különös együttes így félrehúzódott az egyik szélső oszlop tövébe, elhatárolva magát némileg a tömegtől. Itt újabb fekete ingek és kalapok csatlakoztak az előbbiekhez.

A város egész diákságát kirendelték, tanári fölügyelettel. A galileisták középiskolás ifjúsága az Arany-szobor körül gyülekezett. Weszely mi magunkat is oda vezetett. A tömegnyomás addigra jónéhány fiatalembert fölkésztetett Miklósnak, Juliskának, majd magának a költőnek a hátára és vállára.

Innen kiválóan szemügyre lehetett venni a lépcsőkön a karhatalmi segítséggel előretuszkolódó hírességeket, és azt a fekete kalapos-inges, magát küszködve elszigetelő csoportot. Weszely megmutatta, melyik közülük Kassák, Szélpál, Mácza, Péri – Barta? Fölismert egy pici, de ugyanúgy fekete kalapos nőt, költőnőt: Földes Jolánt."

A leírás irodalomtörténeti becsességű. Értékét csak növeli, hogy mintegy kiegészítésképpen pompásan simul bele abba a képbe, melyet magáról Kassák az *Egy ember életé*ben rajzolt. Illyés Gyula érdeme, hogy húszadik századi irodalmunk egyik legfontosabb fordulópontja ilyen filmszerű elevenséggel őrződhet meg tudatunkban, csaknem úgy, mintha e látványnak mi magunk is részesei lettünk volna. Dehiszen ugyanez a legfőbb sajátossága Kassák Lajos önéletrajzának is. Amihez hasonlóan bensőségesen fölrajzolt önarckép alig-alig van még egy századunk gazdag irodalmában. Csak költő által írt próza lehet ilyen: lírikus tudja csak

így kimunkálni mondatait. Első olvasáskor leginkább a szövegformálás igényességét konstatáljuk. Másodszor – mert hiszen az *Egy ember élete* azok közül a művek közül való, melyekhez újra és újra vissza kel térnünk – még fokozottabban észleljük a Kassák-próza törvényszerűségeit. S csodálkozva fedezzük fel: a könyv kulcsmondatai hibátlanul megrögződtek emlékezetünkben, így nem ritkán pontosan és előre megmondhatjuk, mi is a következő mondat – melyet tudatunk úgy őrzött, mint egy verssort.

II

Kassák Lajos szülőháza Érsekújváron nincs már meg, aki keresné, autóparkolót találna helyette. Ez azonban pontosan őrzi a régi utca vonalát, s kikövetkeztethető az is, meddig terjedt a ház s hol kezdődött az udvara. Aki itt megáll, behunyt szemmel könnyedén maga elé idézheti az egykor itt élő embereket, az *Egy ember életé*ben oly markánsan vannak megrajzolva, hogy jellegzetes mozdulataikat is ismerjük. Az arcvonások pontosításához persze fölhasználhatjuk a Kassákról írt kitűnő monográfiának, Rónay György munkájának fényképillusztrációit. S ha valaki mást is keres Érsekújváron, mint a szülőházat, az ott élők készséggel elmagyarázzák, merre is volt az a lakatosműhely, melyben a költő gyerekkorában dolgozott.

Budapesten több helyen bukkanunk Kassák nyomára, hiszen élete nagyobb része itt telt el. Ismerhetjük lakásait, tudjuk, merre volt a *Ma* szerkesztősége s kiállítóhelye, s van egy egész városrész, ami ennek a költő- és prózaíró óriásnak éppúgy sajátja mindörökre, mint Molnár Ferencnek a Ferencváros. Az Angyalföld ez. Több regénye jogán az övé.

III

A száz éve született klasszikus életművét még mindig nem ismerjük teljességében. Nagyobb prózai munkái közül jónéhány fontos nem jelent meg újra első kiadása óta. Tanulmányainak egy lényeges csoportja szintén nem jutott el még a mai olvasókhoz. Novelláiból sincsen teljes kiadás. Kassák Lajos felesége – sajnos azóta meghalt s nem érhette meg a centenáriumot – nem is rég még egész sor kiadatlan műről beszélhetett nekem, köztük arról a nyolc ismeretlen versről, ami az *Új Írás*ban azóta megjelent. Az életműről szóló szakirodalom is csak töredéke annak, ami jogosan lehetne.

Olyan utóéletet, Kassák Lajos, amilyen szép alkalom ez a százéves évforduló!

Kassák Lajos kiadatlan levelezéséből

Kassák Lajos levelezésének túlnyomó része eddig két helyen volt megtalálható. Egyrészt az óbudai volt Zichy-kastélyban levő Kassák-emlékmúzeumban, másrészt Kassák Lajosné tulajdonában. Kassákné közelmúltban bekövetkezett halála után – az elhunyt végakaratának megfelelően – a teljes Kassák-hagyaték (közte a levelezésanyag is) az író emlékmúzeumába került. A levelezésanyag legérdekesebb, legfontosabb része a közeljövőben fog megjelenni a Magvető Könyvkiadó gondozásában.

Kassák Lajost – mint sok más írótársát – az 1948–1956 közötti években kirekesztették a magyar irodalmi és kulturális életből. Művei nem jelenhettek meg, személyét – ha szóba került – a szocializmussal szembeforduló, kispolgári irányzat képviselőjeként említették. Az igaztalan támadások után 1957-től került Kassák mindinkább az irodalmi érdeklődés terébe, műveit ismét kiadták, emberi és kulturális kapcsolatai ismét szélesültek, festészete is fokozatosan a köztudat figyelmébe terelődött. Élete utolsó éveiben ismét az ország első íróinak sorába emelődött, 1965-ben Kossuth-díjat kapott, 80. születésnapján országszerte ünnepelték. Megbecsültségének kiteljesedésekor, 1967. július 22-én halt meg.

Pályájának e fokozatosan felívelő szakaszát jól tükrözi levelezése. Ezúttal utolsó éveinek levelezéséből idézünk, azért is, mert pályájának ezek az évei az ismeretlenebbek közé tartoznak, s azért is, mert e levelekből kitűnik, hogy Kassák – életének utolsó szakaszában is – hű maradt régi eszményeihez, az emberség, a haladás, a társadalmi igazságosság eszményeihez, s életének utolsó szakaszában is változatlan érdeklődéssel figyelte az ország és a világ sorsának alakulását, kutatta megváltoztatásának, jobbá alakításának útjait.

•

A 60-as évek elején – régebbi műveinek újra való kiadatása mellett – figyelme főképp képzőművészeti tevékenységének elismertetésére irányult. Magyarországon szeretett volna műveiből képzőművészeti kiállítást rendezni, ezek az évek azonban még nem voltak alkalmasak arra, hogy a Kassák által művelt absztrakt-konstruktivista irányzat elismertetést kapjon. Ezért figyelme ekkor Párizs felé fordult, ahol az ekkor már világhírű, magyar származású Victor Vasarely (Vásárhelyi Győző), az ugyancsak itt élő Hajdú István szobrászművész és mások segítségével sikerült kiállítást rendeztetnie.

A Kassák-hagyatékban levő Kassák–Vasarely levelezésből szemléletes kép bontakozik ki e kiállítás megszervezésének nem kis nehézségekkel járó munkájáról.

Vasarely első levele 1959 áprilisában íródott. Ebben közli Kassákkal, hogy Hajdú István szobrászművész járt nála egy Kassák-kiállítás ügyében, s ő – Vasarely – ezügyben beszélt Denise René párizsi galériatulajdonossal, s Hans Arppal, a világhírű festő- és szobrászművésszel.

Kassák egyik válasza 1959 októberéből való. Ebben többek között ez olvasható:

„Kedves Vásárhelyi Viktor,

megkaptam szept. 26-án írott levelét és hálás köszönetet mondok azért, hogy ilyen jó szívvel és behatóan foglalkozik kiállításom ügyével. Azt írja, hogy 1960. februárjában nyitják meg a kiállítást, a dátumot tudomásul veszem. Amint a hivatalos meghívó megérkezik, rögtön megindítjuk az itthoni szükséges akciót, vagyis kérünk útlevelet és engedélyt a képek kivitelére. Itt minden aprólékosan és hosszadalmasan történik. Ennek ellenére hiszem, hogy nem fognak különösebben akadékoskodni. Én boldog leszek, ha minden sikeresen lebonyolódik, ezzel a ténnyel ismét bebizonyítom, hogy életképes és alkotóképes vagyok, a szó nemes értelmében. Én vezettem be több mint negyven évvel ezelőtt az igazi modern irodalmat, s most én dokumentálhatom Párizsban a valóban modern magyarországi törekvést. Nagyon nehéz időket éltem meg, de a párizsi kiállítás, úgy érzem, sok mindenért kárpótólni fog...”

A kiállítást 1960 februárjában valóban megnyitották, de Kassák a kiállítás megnyitására nem mehetett ki –, mert nem kapott útlevelet. A megnyitásról Kassák egy Párizsban élő régi munkatársa, Pán Imre – művészeti író, esztéta – számolt be, a következőképpen:

„Kedves Kassák Lajos.

A kiállításának nagyon őszinte és komoly sikere van. Hadd tegyem hozzá ezt a két elhasznált, de újra érvényes szót: a siker általános és megérdemelt. A képek igazán szépek...

Vasarely kora délután bement a galériába és megrendezte a kiállítást, úgy hogy mire én megérkeztem, már az anyag a falon volt... A rendezés nagyon jó, pontosan olyan elvek szerint készült, amelyeket én is évek óta képviselek: vagyis az azonos levegőt, szellemet képviselő képeket csoportonként egymás mellé tenni és nem váltogatni a színfoltokat, mint általában szokták. Így három valamennyire, de nem nagyon különböző termet alakított ki Vasarely, és azt hiszem, nagyon jól...

Kilenc órakor kezdődött a vernisszázs, mint mindig Denise Renénél... Csak fél tíz felé érkeztem, ekkor már nagy tömeget találtam együtt. Ez természetes, de ami meglepett, az az volt, hogy ez a tömeg rendkívül csöndes, halk volt... Pár pillanat alatt megértettem, miért. Vasarely, végtelenül kedves baráti gesztusként, kitette a falra sürgönyének és legutóbbi levelének francia fordítását, amely szerint kisebb szív-attakja volt és emiatt nem utazhatott... Ön nyugodtan bemondta egy órával később a telefonba, hogy azért nem jött, mert nem kapott útlevelet...”

A 60-as évek elejétől hazai irodalmi kapcsolatai is szélesültek. Sorra jelentkeztek Magyarországról is a régi munka- és harcostársak: Lengyel József, Déry Tibor, Vas István és mások, s újak is: Pilinszky János, Kálnoky László, Örkény István, Illés Endre.

A hosszú évek óta Moszkvában élő Mácza János – Kassák régi harcostársa – 1965-ben így köszöntötte Kassákot, A tölgyfa levelei című verseskötetével kapcsolatosan:

„...köszönöm az örömet, amit a »Tölgyfa leveleivel« és baráti ajánlásával küldött nekünk és szívből köszöntöm a többszörös jubileum és a vele járó elismerése alkalmából. Április 4 – a szabadulás jubileuma és Kassák Lajos, a költő külön ünnepe is. De különben is, 1965 nekünk sokszoros emlékévünk. 1965 – »A Tett« megjelenésének 50 éves jubileuma és egyben egy szép, komoly, fiatal és életerős irodalmi és művészeti mozgalom kezdetének emlékévé.

Ötven év – ami felér nem egy félszázaddal, hanem századok eseménygazdagságával – első világháború, »őszirózsás forradalom«, Tanácsköztársaság.

Az új világrend születése, harca már itt a Szovjetunióban, még egy rettenetes háború és ami vele járt, az új világ kitörése a kicsinek bizonyult Földünk atmoszférájából, szociális, tudományos és technikai forradalmak összefonódása, amihez hasonlót álmodni is ijesztő volt akkor, amikor tapogatózva, de bátor szóval elindult »A Tett«...

Azt gondolom, ha mégegyszer visszamehetnék az 50 év előtti magunkhoz, talán jobban, de ugyanazt csinálnám és élném, semmit nem sajnálnék és semmi »nagyobbra« nem törném magam. Jó volt élni a viharos időkben, mert közben a nap is melegített, jó, nagyszerű emberek is voltak és – ami talán a leglényegesebb – volt célunk. Az emberrélevés dolgainak ránkeső részét vállalni és lehetőségeink szerint végigcsinálni..."

Idézet Kálnoky László 1965 januári leveléből – ugyancsak A tölgyfa levelei című kötettel kapcsolatosan:

„...Kötetedről szólva attól félek, hogy minden dicséret, amit így hirtelenében fogalmazhatnék, méltatlannak bizonyulna ezekhez a nagyszerű versekhez. Annyit mégis elmondhatok, hogy a kötet olvasója már az első oldalaknál érezte, hogy egy, a végsőkig letisztult nagy költészet sodrásába került, mely ellenállhatatlanul ragadta magával az utolsó vers utolsó soráig. Ritkaság az egész világirodalomban az ilyen kötet, melynek egyetlen versében sincsen egyetlen fölösleges szó, ahol minden sort egyenletes erő feszít..."

Illés Endre – aki ekkor a Szépirodalmi Könyvkiadó irodalmi vezetője volt – így gratulált Kassáknak, ugyanehhez a kötethez:

„Kedves Lajos,

hadd írjam le új kötetedről a ritkán leírható szót, az alig-alig kimondhatót: remeklés és remekmű.

Az írás, az élő szó, a rajz félelmetes és megrázó egysége. A vers és a próza, a valóság, az anyag, az idő, a változások, a megmaradás, az emberiség és egy ember, a költő megrázó megjelenítése.

Boldog vagyok, hogy olvashattam.

És boldognak kell lenned, hogy ezt – így! – megírhattad.

Már az indító vers, a Rekviem egymagában egy nagy kötet gazdagsága.

Igaz szeretettel üdvözöl régi híved

Illés Endre".

A Vasarelyvel, Hajdú Istvánnal, s más Párizsban élt képzőművészekkel való kapcsolatteremtésen túl Kassák levelezni kezdett a Franciaországban élő irodalmárokkal is. Így mindenekelőtt Gara Lászlóval, akinek nagyjelentőségű, francia nyelvű magyar költészeti antológiáját 1962-ben adták ki Párizsban. E kötetről írta Kassák Gara Lászlónak, 1962 közepén:

„...Megkaptam az antológiát és mind belső tartalmától, mind külső megjelenésétől el vagyok ragadtatva. Nagy, magasszínvonalú teljesítmény. Ez az első könyv, amely komoly felkészültséggel, áldozatos munkával, hírt ad rólunk a világnak. Eddig a magyar irodalom kissé korcs és jelentéktelen teljesítménynek látszhatott az idegenek előtt. Maga most gondos szerkesztésben és jó fordításokban eléjük tárta a valóságot. Teljesítménye ellenfelei és ellenségei előtt is csak elismerést és dicséretet érdemelhet..."

Ugyancsak Franciaországba, a Párizsban megjelenő Magyar Műhely című folyóirat szerkesztőinek szólt Kassák több más levele. A folyóirat 1965 márciusban Kassák-különszámot adott ki, ezzel kapcsolatosan olvasható Kassák egyik levelében, melyet a lap szerkesztőihez írt:

„Kedves gyerekek,

ne haragudjanak a megszólításért – nem fölényes vállveregetés, csupán életkoromhoz való viszonyítás akar lenni. Mi tagadás benne, legtöbbjük az

unokám lehetne és éppen az a kedves számomra, hogy nem átlépni akarnak rajtam, hanem a kezem után nyúlnak, hogy érdemlegesen megszorítsák. Mindezt lapjuk 13. számából olvastam ki.

Jól esett szolid, mértéktartó írásaikat olvasnom. Kultúra és etika van bennük és rácáfolnak Reverdy egyik mondására: »Az igazi művésznek első feladata, hogy agyonverje az apját.« Nekem kiváltságos szerencsém, hogy éppen a fiatalok azok, akik nem akarnak agyonverni. Sőt közelednek, olyan közel állnak hozzám, hogy ezt már nem egyszer dédelgetésnek érzem. No persze, ezen kívül vannak a hazai kritikusok, akik zömével rágják a vesémet, epémet, megkülönböztetett tisztelet annak a négynek-ötnek, akik érzékelik egyéniségemet, hozzáértéssel, megbecsüléssel szólnak művészetemről és barátaim maradtak a legkritikusabb órákban"

Fokozatosan felújította, kiépítette kapcsolatait a szomszédos szocialista országok irodalmáraival, képzőművészeivel is. Egyes művei megjelentek Csehszlovákiában, Lengyelországban, Romániában, Jugoszláviában, több helyütt kiállítást rendeztek képeiből. A tengereken túl élt volt barátaival, munkatársaival is levelezni kezdett, beszámolva az ország életéről, s saját sorsának alakulásáról. Nagy Pál mérnök-barátjának – Argentínába – például 1964-ben így írt:

„...Kétségtelenül szép karriert futott meg az ingyenkonyhától a mai pozíciójáig. Ritka csavargó természetű embernek sikerül a sodrásból kikerülni a partra s ott a jó életmódot megteremteni. Végeredményben én sem panaszkodhatom, hogy az országútról, a zsidómenzától elkerültem mai lakásomig s hogy nincsenek forintos gondjaim. Persze azt sajnálom, hogy a tervezett kiállításomat nem sikerült megrendeznie. De úgy látszik, itt is enyhül a helyzet, s talán nemsokára bemutathatom képeimet a nyilvánosság előtt.

Elég kedvezően zajlik körülöttem az élet. Hivatalosan egy csomó szerzői estet rendeznek most nekem, s a minisztérium a legjobb magyar szobrásznál [Borsos Miklósnál] *vörös kőben megrendelte portrémat a magyar pantheon részére. Úgy tudom, ez az első eset, hogy élő magyar művész ilyen megtiszteltetésben részesült az állam részéről. Jól van ez így, de sajnos az egész kevés örömöt jelent számomra. Annyiszor fejbevertek egy életen át, hogy ezt a kis simogatást már nem is tudom komolyan értékelni. Tény az, hogy maga is, én is elég sikeresen, a magunk akarata szerint húztuk meg sorsunk vonalát..."*

●

1965 márciusában – jelentősen megkésve, életének 78. évében – Kossuth-díjjal tüntették ki. Sok üdvözletet kapott ebből az alkalomból is. Orvos-költő barátja, Munka című folyóiratának régi munkatársa, Mária Béla így írt Kassáknak ekkor:

„Kedves Kasi!

Nagy örömmel vettem a hírt, hogy megkapta a Kossuth-díj első fokozatát. Tudom, hogy ezt az örömöt beárnyékolja az a jogos szomorúság, hogy ezt a nagyon megérdemelt kitüntetést igen megkésve kapta meg, és annyi mellőzés és megnemértés előzte meg. De az életben ritkán vannak felhőtlen örömök... Az elmúlt évtizedek nem felejtették el velem, hogy mit jelentett nekem és annyi fiatalnak...

Egy másik barát, a pszichológus Mérei Ferenc levelében ez olvasható:

„Kedves Kasikám!

Tudom, nem vágytál erre a kitüntetésre és nem sokat ad hozzá az életrajzodhoz. Nekünk azonban, az olvasóknak és barátoknak nagy nap volt ez. Hiszen veled együtt minket is kinevettek, becsméreltek, sértegettek. Lenézték az

lzlésünket, kétségbe vonták élményeink hitelességét. S most jól esik tudni azt, hogy a mi költőnk végül még a hivatalos elismerést is megkapta és ezzel pecsét hitelesíti a mi irodalmi élményünket is.

39 évvel ezelőtt, 17 éves voltam, középiskolás, te még Bécsben voltál. Az osztályfőnök a padokat vizitálva, úgy hiszem, pornográf rajzok után kutatott. Az én padomban könyveket talált, köztük két Kassák-kötetet. Magyar szakos volt, azonnal felháborodott és elrettentésül haragosan felolvasott egy verset. Jól emlékszem. Állva kellett végighallgatnom, az osztály nevetett, mert felhatalmazást, szinte felhívást kapott a nevetésre. A »Húsvét« verset olvasta az »Új versek« kötetből: »Húsvét hu-us-vét A szerelem pántlikaösvényein kivágott lakkcipőben utazik a hipperlandi kefekötő«. Harsány nevetés közben kérdezte, hogy valóban tetszik-e nekem ez a vers. Bátran és szorongva mondtam, hogy tetszik. Magyarázkodtam is, a magyarázatra nem emlékszem, de csak hamis lehetett, minthogy megfejteni akartam és nem azt mondtam, hogy kérem »én ezt látom! és e képről sok minden jut eszembe, de a képről és nem a szóról!« De ezt akkor nem mondtam, minthogy csak később tanultam meg, hogy a Kassák-versek igazi képek: a szavak nem jeleznek, hanem festenek...

Rakoncátlan olvasóid veled együtt vették át a kitüntetést. Renitensek voltak és kitartók, konokok és következetesek, te tanítottad őket a helytállásra. Mert Kassák verseit szeretni és Kassák sorsát tisztelni, ez önmagában is renitens aktus volt..."

S Kassák – ugyanez év szeptemberében – Naum Gabónak, az USA-ban élt világhírű szobrásznak – aki Kassáktól egy korábbi művének hollétét kérte számon – így válaszolt, összegezve addigi életútját is:

„Kedves N. Gabo!

Nagyon örültem, hogy végre hírt kaptam Önről.

Sajnos azonban kívánságát nem tudom teljesíteni. Ön tévedett abban, hogy a 20-as években kölcsönkaptam Öntől egy domborművet. Valóban rendeztem Bécsben egy kiállítást, de csak a saját műveimből. Volt az emigrációban egy folyóiratom, a »Ma«, és e havilap számára kaptam Öntől kliséket üvegplasztikákról. Ez volt minden.

És szeretném figyelmét még egy körülményre felhívni: mindez 40 évvel ezelőtt volt. Akkor hat évig voltam Bécsben emigrációban, aztán hazajöttem egy diktatúra kellős közepén. Tizenegyszer állítottak bíróság elé, kétszer voltam börtönben. Aztán a második világháborúval újabb diktatúra jött. Utána egy más diktatúra jött, közben a folyóirataim, az összes könyveim be voltak tiltva (60 kötet), semmit sem jelentethettem meg 1956-ig.

Most 80. évemhez közel, a legnagyobb állami díjakkal, kiadhatom az összes írásomat, de kiállítást még mindig nem rendezhetek a műveimből.

Életművem fele eltűnt, képeimet, szobraimat, domborműveimet természetesen nem vihettem magammal egyik helyről a másikra.

Kell-e még ehhez valamit hozzátennem?

Úgy vélem, nem.

Remélem, meg tud engem érteni, és el tudja képzelni azt is, amit nem írtam le.

Kívánok Önnek minden jót.

Kassák Lajos".

1967 márciusában ünnepelte 80. születésnapját. Ekkor már sokat betegeskedett, de életigenlése, szellemi frissessége alig csökkent, továbbra is nagy tervei voltak.

80. születésnapján rendezték meg Magyarországon képzőművészeti alkotásainak első összefoglaló kiállítását. Az írók közül Lengyel József, Örkény István, Romániából Méliusz József és mások köszöntötték, a képzőművészek közül is a

régebbi s az újabb barátok: Bálint Endre, Czóbel Béla, Vasarely s mások. A Népszabadságban is köszöntő írás jelent meg Kassákról, erre Kassák a következő levélben válaszolt a lap szerkesztőségének:

„Kedves Elvtársak,

olvastam a Népszabadság 80. születési évfordulóm alkalmával közölt szerkesztőségi cikkét. Hálás köszönet az írás megbecsülő, intim hangjáért.

Hogy olykor volt és van bennem kételkedő hang, elismerem. De ez a hang sosem ellenséges. És az a meggyőződésem, hogy kételkedés nélkül a való igazság megközelítése, a tények feltárása és a tévedések megkorrigálása – lehetetlen. A dialektikus mozgás, az egy célba törekvő eszmék és cselekedetek alakítják ki az emberek egyéniségét és a társadalmi összhangot, a termelőképes egyensúlyállapotot. Ez a felfogás táplálja gondolkodási rendszeremet és ad értelmet életemnek, emberi magatartásomnak.

Fogadják szívélyes üdvözletemet.

Kassák Lajos".

Kassákot Kádár János és a szovjet írószövetség is üdvözölte 80. születésnapja alkalmából.

Az ünnepelt – Victor Vasarelynek szóló levelében – így foglalta össze az eseményeket, s saját írói-festői tevékenységének tanulságait:

„...kegyetlenül belefáradtam, nem a sok munkába, hanem ez egyszer és végre a sok ünneplésbe... A legfőbb dolognak tartom, hogy végre megcsinálhattam kiállításomat, az első teljesen nonfiguratív, konstruktív 60 képem retrospektív jellegű kiállítását. 1921–1966. Azt mondhatom, hogy a siker átütő jellegű volt, nagy látogatottsággal és a fiatalok komoly résztvételével. Ugyancsak látogatásával tisztelte meg kiállításomat Kádár János, az államfő, a művelődésügyi miniszter és a Pártközpont egyik vezetője. Ne mosolyodjon el ezen, ez nálunk abszolút nagy elismerést jelent. Mint ahogyan nagy elismerést jelent a Munka érdemrend arany fokozatával való kitüntetés, ami kb. a francia Becsületrend tiszti fokozatának felel meg. Több, mint 30 folyóirat, képeslap, napilap közölt emberi magatartásomat, művészetem tisztaságát és gazdagságát méltató tanulmányokat. Dicsekvés és elfogultság nélkül mondhatom, hogy az én életemben ilyen elismerés, rehabilitálás még nem hangzott el magyar művész részére. Beszélt a Rádió, filmet készített a Televízió. És minden, minden.

Bocsásson meg, hogy így eldicsekedtem, de nagy dolognak tartom, hogy egy életen át tartó harc ilyen eredménnyel végződjön..."

80. születésnapja alkalmából szülővárosa: a csehszlovákiai Nové-Zámky (Érsekújvár) díszpolgárává akarta választani, s ezért meghívta csehszlovákiai látogatásra. Az ekkor már igen beteg író nem tudott elutazni az ünnepségekre, helyette felesége ment el, aki felolvasta ott Kassáknak az érsekújváriakhoz írott levelét:

„Kedves Földijeim és Barátaim,

az alábbi sorokat betegágyamból diktálom, hogy legalább ilyen formában üdvözölhessem Önöket és köszönetet mondjak azért, hogy »Érsekújvár díszpolgára« titulussal megtiszteltek. Nem vagyok túl érzelgős természet, de mondhatom, mélyen meghatott, hogy 80 éves koromban sem feledkeztek meg rólam, és rokonszenvüket tiszteletadással fejezik ki irányomban. Én is egy hosszú életen át hű fia maradtam szülővárosomnak és sosem felejtettem el, hogy ott ringatták bölcsőmet, ott voltak tanítóim és játszópajtásaim. Egész irodalmamban észlelhetők gyermekkori emlékeim felvillanásai, az ottani emberek arcát mintáztam meg, az ő sorsukat példáztam és az őket körülvevő tájat festettem. Írói tevékenységemnek ezt a részét Egy ember élete című önéletrajzi regényem első és második könyve félreérthetetlenül dokumentálja.

Ezen a meghitt ünnepségen testben és lélekben szerettem volna Önök

között lenni és egyszerű szavakkal elmondani életem sorát, mindennapi küzdelmeimet, hitemet a szépben és jóban, és kezet szorítani Önökkel olyan odaadással, ahogyan a testvérek szorítják meg egymás kezét..."

A díszpolgárság helyett Kassák – valamiféle bürokratikus korlátoltság miatt – csak egy díszoklevelet kapott Érsekújvárott. Erre válaszul írta 1967 júniusában, utolsó leveleinek egyikében, az érsekújvári ünnepségek egyik szervezőjének, Badin Győzőnek:

„Kedves Földim, Badin Győző,

közel két hete, hogy feleségem Érsekújvárból hazajött és én még mindig alig tudom összeszedni magam, hogy egy levelet megírjak. Sorozatos orvosi kivizsgálások után még mindig nem tudnak egyértelmű diagnózisra jutni. No de nem panaszkodni akarok.

Sajnálom, hogy mindazt a sok és megható ünneplést, amelyből csak így távolból vehettem ki a részemet, nem láthattam saját szememmel és nem hallhattam saját fülemmel. Feleségem hűségesen beszámolt az előadásról, az egész érsekújvári magyarság odaadó figyelméről, a veteránok kivonulásáról, a fiatalokról és mindenekfölött a városról, amelyet még így, megváltozott formájában is nagymértékben tudott azonosítani egész irodalmam Érsekújvárával.

Kedves Badin Győző, sok és hálás köszönetet kell mondanom Önnek és az egész CSEMADOK kultúrszervezetnek, az összes hivatalos szervek megható elismerésének és a fiataloknak külön, akiknek klubja nevemet viseli és akik, remélem, abban a tiszta, emberséges és igazságért vívott megingathatatlan harcban akarják életüket leélni, mint ahogy azt én is megkíséreltem, és azt hiszem, némi eredménnyel.

Külön köszönetet kell mondanom az ajándékokért, a díszoklevélért, amely hamarosan bekeretezve fog íróasztalom fölött függeni, és amelyek mind a szeretet, a megértés és az összetartozás kifejezései.

Hogy el tudok-e látogatni egyszer Érsekújvárba, ki tudja? De vegyék úgy, mintha ott lettem volna és gondoljanak rám olyan szeretettel, amilyen szeretettel én egész életemen át gondoltam szülővárosomra..."

Kassák már nem tudott ellátogatni sem ide, sem máshova, mert néhány hét múlva, 1967. július 22-én meghalt.

Szilágyi János

KASSÁK LAJOS

említve ld. A.Tóth Sándor

Tüskés Tibor: A.T.S. iróportréi.Pécs,Mozgalmi Ház

UJ TÜKÖR 1983.XX.évf.18.sz.3-4.o.

mely létrejött egyrészről a MTA Müvészettörténeti Kutató Csop
u. 62.), másrészről

név:

főállásu munkahelye:

állandó lakcime:

szem.ig.száma:

megbizott között az alábbi feltételekkel:

1. Az elvégzendő feladat részletesen:

2. A dijazás összege: Ft.
   A dijazásnál alapulvett munkaköri besorolás

KASSÁK LAJOS

említve ld.Dési Huber István

Kántor Lajos :Hazatérés.D.H.I. a Korunk Galériában

UJ TÜKÖR 1983.XX.évf. 18.sz.17.o.

mely létrejött egyrészről a MTA Müvészettörténeti Kutató Cso
u. 62.), másrészről

név:

főállásu munkahelye:

állandó lakcime:

szem.ig.száma:

megbizott között az alábbi feltételekkel:

1. Az elvégzendő feladat részletesen:

2. A dijazás összege: Ft.
   A dijazásnál alapulvett munkaköri besorolás

KASSÁK LAJOS

emlitve ld.Mednyánszky László

Székely András:Könyv,művészet,könyvművészet

UJ TÜKÖR 1983.XX.évf.25.sz.20.o.

5. A feladat irányitója:

6. A szerződéshez szükséges előzetes engedély kelte, száma:

A kifizetésre kerülő dijból progressziv jöv.adó és községfejl. h
levonásra.

Budapest, 197.....

....

megbizott megb

KASSÁK LAJOS

emlitve ld.Márffy Ödön

Salamon Nándor: Dévényi -gyüjtemény.Esztergom,Balassa Bálint Muze

UJ TÜKÖR 1983.XX.évf.29.sz.4.o.

Magyar Hirdető
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest, V., Petőfi Sándor u. 17
Telefon: 188-296, 188-307

Kassák Lajos

ÉLET ÉS IRODALOM

1968 AUG 29

610

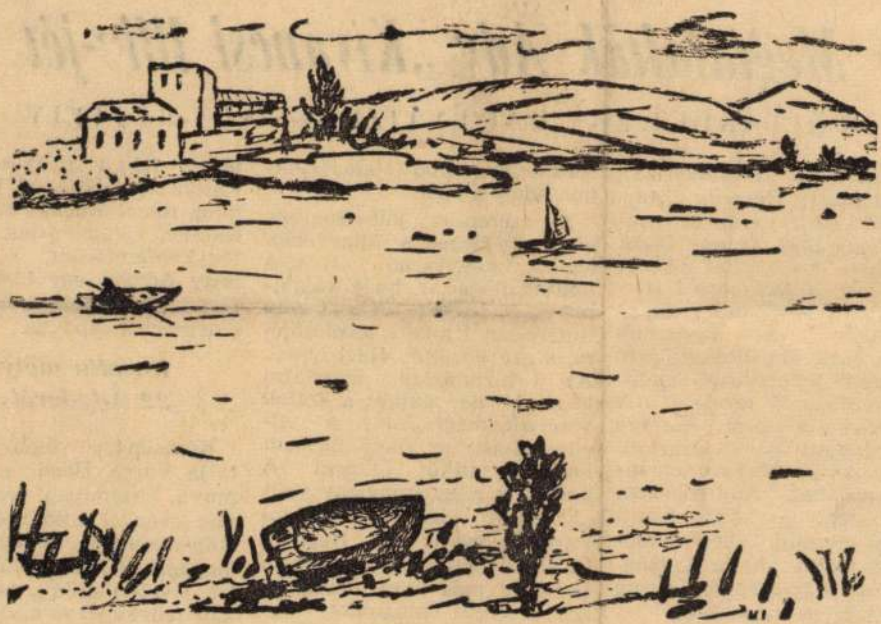

Kassák Lajos: Nyári emlék

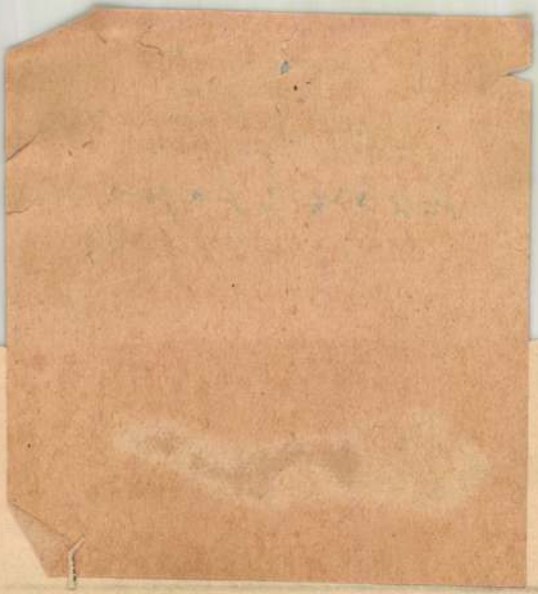

Megtalálták Ady „Kíváncsi Illi"-jét

FÖLTÁRULT EGY HAT ÉVTIZEDES ADY-REJTÉLY

Az *Élet és Irodalom*-ban *Palfy József Keresik Ady „Kivánesi Ili-jét"* címmel megírta, hogy 1899. január 18-án szokatlan szerkesztői üzenet jelent meg a *Debreczeni Hirlapban:* a lap fiatal munkatársának, Ady Endrének hosszú, lírai önvallomása egy „*Kíváncsi*" jelige mögé rejtőző leány érdeklődő levelére. A levelezés később poste restante is folytatódott — s eltartott évekig. Az ifjú ismeretlen kilétét azonban Ady sohasem tudta meg: a költő iránti rajongó vonzalma ellenére csodálatra méltó határozottsággal és ügyességgel őrizte mindvégig névtelenségét.

Kardos László és *Ady Lajos* könyvével vonult be az Ady-irodalomba a „Kíváncsi-ügy" megoldatlan rejtélye. Mindkettő legfeljebb újabb találgatásokhoz adott alapot.

A szerencse jött segítségünkre. Hegedűs könyvének egyik nagyváradi olvasója visszaemlékezett, hogy valakitől már hallott célzást Ady ismeretlen ifjúkori levelezőjére, s ezt közölte Hegedűssel. Az ő biztatására nyomozni kezdett, de akihez a szálak vezettek, megtagadta a felvilágosítást: az illető úgysem hajlandó titkát föltárni. A kudarc is nagy eredmény volt: *„Kíváncsi" tehát valóságos személy, ma is él!* Hegedűs további ösztönzésére váradi ismerőse más úton próbálkozott, s végül megtudott egy nevet: *Varga Ilo a* — s hogy állítólag Hajdúszoboszlón lakik. Talán ő a „Kíváncsi". *tárult fel a történet.* Mo viszont ők árulják el Ilonát: falon függő érdekes képeket festette, megmutatják művés fényképfelvételeit, s közli hogy Adyval egy időben á néven egy kötetnyi tárcát í debreceni lapokba.

Kazetta mélyén 22 Ady-levél...

Kérésünkre végül megmu tatja Varga Ilona a finom művű kazettában őrzött, ha van éven át titkolt és rejte *Ady-ereklyéit: 22 vallomás önmagát mélyen föltáró lev lét,* levelezőlapjait, neki ded kált fényképét és első két ve seskönyvét, a váradi színlap Ady darabjának bemutatój ról, ahol titokban jelen volt

Ungarische Konstruktivisten in Wien
Moholy-Nagy, Uitz, Kassák, Weininger, Bortnyik

Éva Bajkay

Unter den neuen Tendenzen zu Anfang des 20. Jahrhunderts hat vorherrschend der Konstruktivismus auf die moderne Industriezivilisation reagiert. Die Künstler haben mit reinen Farben und rationalen geometrischen Formen eine neue Welt geplant, zumindest auf dem Papier.

Unter den Klassikern der Avantgarde-Kunst findet man auch zahlreiche ungarische Meister, mit Ausnahme von László Moholy-Nagy wurde aber ihr Schaffen leider bis heute noch nicht als integrierter Bestandteil der europäischen Kunst anerkannt. Diese Tatsache ist besonders dann überraschend, wenn man beachtet, daß die hier behandelten, im Zeichen des Konstruktivismus entstandenen Werke von fünf ungarischen Künstlern fern von Ungarn, im Anschluß an die internationale Entwicklung der zwanziger Jahre, entstanden sind. Aus diesem Grunde, aus der Geschichte und durch die geographische Entfernung diktiert, resultierte auch ihre langanhaltende heimatliche Anonymität, aus der sie erst in den letzten Jahrzehnten und in den heutigen Tagen allmählich hervortraten. Die ungarische Herkunft und der hürdenreiche Weg der Emigration verursachten wiederum, daß diese ungarischen Künstler im Ausland keine besondere Anerkennung erlangen konnten. Beide Momente beeinträchtigten grundsätzlich die Forschungssituation der früher verfemten und verdrängten Avantgarde.

Beachtenswert ist weiterhin, daß die ungarischen Konstruktivisten, ähnlich ihren mittel- und osteuropäischen Geistesverwandten, unter rückständigen wirtschaftlichen Verhältnissen für die technisierte Zivilisation noch empfindlicher, ihren Blick mit festem Glauben und hoher Begeisterung nach einer erträumten, prinzipiell neuen Kunst und nach einem modernen Leben richteten. Die Ablehnung der vorhandenen gesellschaftlichen Verhältnisse, ihr Radikalismus und ihre progressive Weltanschauung, bei einigen sogar das aktive Verhalten während der Revolutionen, zwangen sie in die Emigration. Sie lebten nach 1919 vor allem in Wien. Nach der Zurückgezogenheit während des Ersten Weltkrieges eröffnete sich für sie die Welt in Wien, Berlin, Weimar oder Paris, dann London und New York. Mit dem Neubeginn sehnten sie sich verständlicherweise nach Ordnung und Klärung und schlossen sich deshalb den aktuellen Tendenzen des Konstruktivismus an.

In der Mehrzahl wurden sie ab 1921 für Jahre oder Jahrzehnte zu Engagierten der geometrischen gegenstandslosen Kunst. Sie nahmen das Reglement einer reinen, auf Formwerte reduzierten ästhetischen Ordnung in Anspruch und bereicherten sie mit einer ungarischen Variante von plastischem, humanistisch-dramatischem Charakter. Die meisten Künstler kamen aus armen Familienverhältnissen, sie waren in früheren Jahren als Arbeiter tätig. Daran erinnern einige Werke wie die Schmiede, Mensch und Maschine von Sándor Bortnyik.

Lajos Kassák: Selbstporträt. Holzschnitt.

Charakteristisch für die ungarischen Künstler ist die Mischung verschiedener Ismen, die Bereicherung konstruktivistischer Prinzipien mit expressiven, kubistischen, dadaistischen oder futuristischen Elementen, die manchmal nur wenige Monate, aber auch Jahre gepflegt wurden. Besonders typisch ist dies für das Schaffen von Bortnyik, wie es die zahlreichen Variationen seiner Werke in unserer Ausstellung beweisen. Abseits von den Klassikern der Avantgarde stand die für die nächste Generation charakteristische Prinzipientreue und der typisch avantgardistische gruppenmäßige Zusammenhalt, als Folge des übersteigerten Diskussionsgeistes in der Emigration und der bescheidenen Atelierverhältnisse. Unter den Emigrationsverhältnissen hatte der einzelne die kollektive Anschauung zu vertreten, mit Worten von Lajos Kassák „das kollektive Individuum".

1920 zeigen schon die in Wien entstandenen Werke Bortnyiks und Moholy-Nagys kubistische und dadaistische Variationen unter dem Einfluß von Léger und Man Ray in der Auseinandersetzung mit dem Problem Mensch und Maschine. Von hier aus ist nur ein weiterer, entscheidender und den Beginn einer Epoche markierender Schritt zu der Bildarchitektur, die den russischen, holländischen und französischen Konstruktivismus resümierend aufnimmt. Die Bildarchitekturen Lajos Kassáks und Sándor Bortnyiks bilden die Hauptentwicklungslinie des spezifisch ungarischen Konstruktivismus.

In den Schriften und Bildern Kassáks ist die theoretische Programmgestaltung bestimmend. Bortnyik wiederum tritt als gebildete, sensible Künstlerpersönlichkeit hervor, wie man an seiner Schablonendruckmappe und seinen Aquarellkompositionen beurteilen kann.

In der künstlerischen Praxis entstanden die weitergeführten Varianten der verschiedenen Tendenzen: die farbigen, auf regelmäßige geometri-

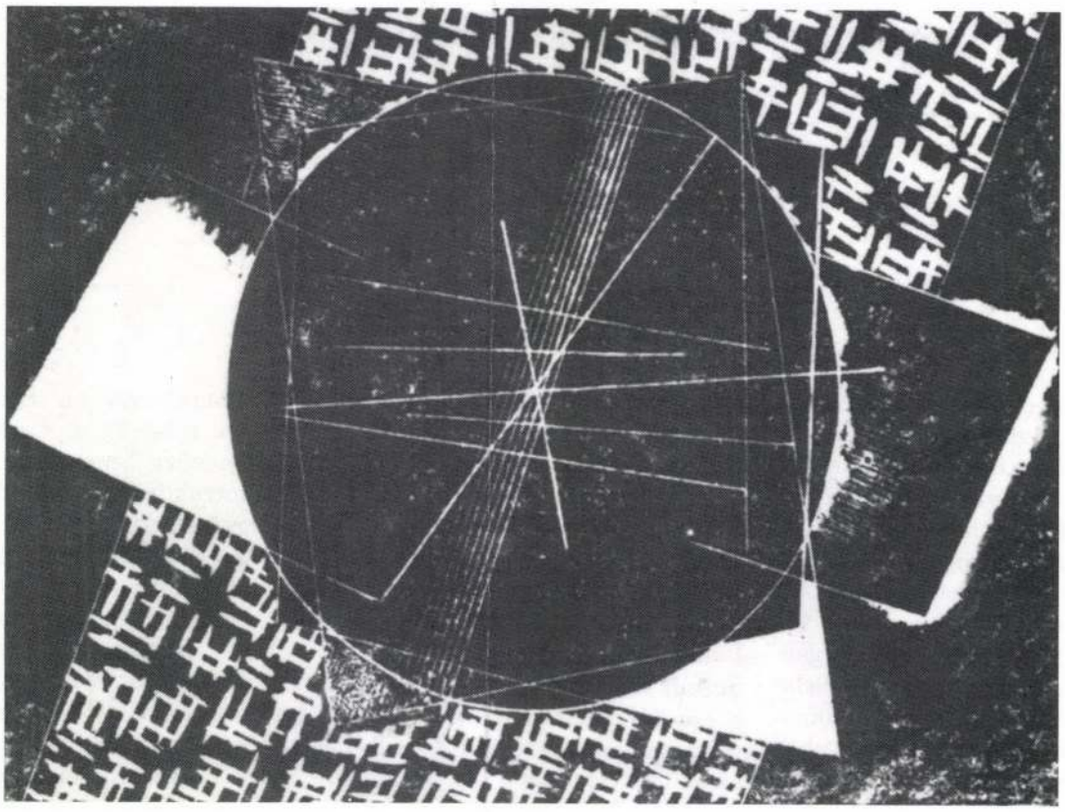

Béla Uitz: Analyse. 1922. Linolschnitt.

sche Formen und auf die psychische Wirkung der Farben berechneten flächig gestalteten farbigen Raumkonstruktionen. Diese Bildarchitekturen kann man als eine Umsteigestation zwischen Malerei und Architektur bewerten. Es ist keine Malerei mehr im Sinne des tradtionellen Tafelbildes, sondern das Suchen nach neuer ästhetischer Ordnung. Sie ist die Manifestation der auf reinen Formverhältnissen begründeten Weltanschauung. (Das Programm der Bildarchitektur publizierte Kassák 1922 in der Zeitschrift ,,MA" in Wien in ungarischer und deutscher Sprache.) Auf Einfluß Rodtschenkos schuf 1922 Béla Uitz eine linien-, form- und frakturdynamische Folge. In Wirklichkeit stellen diese Ölgemälde genauso wie die Bildarchitekturen harmonische oder disharmonische Formverhältnisse dar, wobei die Figurationen keineswegs realitätsbezogen sind. Sie wurden zur heute noch gültigen Formulierung einer neuen, sinnlichen, von der gegenständlichen Realität unabhängigen autonomen Kunst.

Das geistige Bauen verlieh ihren Ideen den spezifisch mitteleuropäischen Charakter der zwanziger Jahre. Die Ambivalenz zwischen prophetischem Wunsch nach Neuschöpfungen und vom rückständigen Geschmack bestimmter traditioneller Erwartungen setzte in tragischer Weise die bis heute noch gültigen konstruktivistischen Werke auf das Niveau von Werkstattexperimenten.

Ein weiterer gemeinsamer Charakterzug dieser Künstler ist, daß sie — in Wort und Bild manifestiert — ihre rein ästhetischen Werke dem Weltniveau des ethisch Guten gleichsetzten und in ihnen die Idee der menschlichen Selbstverwirklichung durch die neue Kunst sahen. Somit läßt sich eine Parallele zum Hegelschen und Schillerschen Erziehungsideal herstellen. Das gesellschaftliche Verantwortungsbewußtsein unterschied die ungarischen Konstruktivisten in vielen Fällen. So sind ihre dynamisch-geometrischen Farbkompositionen, die schwarz-weiß kontrastierten Werke als abstrakte Sinnbilder der gesellschaftlich-revolutionären Wandlungen in der absteigenden Phase der historisch-revolutionären Welle von 1917 bis 1923 zu bewerten.

Während diese ungarischen Künstler Wien allmählich verließen, setzten sie in Deutschland und Frankreich, auf Papier oder auf Leinen, ihren im Suchen nach elementaren Formwerten formulierten gestalterischen Revolutionarismus fort.

Leider konnten diese konstruktivistischen bildnerischen Vorstellungen nur selten realisiert werden. Diese, von der Dekoration bis hin zur weit interpretierten Versinnbildlichung revolutionärer Ideen, wahrlich an die Peripherie gedrängten und im Schematismus versteiften Formexperimente konnten nicht die breitere Sphäre der Umweltgestaltung erreichen. Ausnahme bilden einige schöne Beispiele in der Architektur. Der wirtschaftliche und später verstärkte politische Druck in den dreißiger Jahren nahm die Vorstellungen der Konstruktivisten für einige Zeit von der Tagesordnung. Die Suche nach geistigen Wertvorstellungen blieb, mit unterschiedlichen Tendenzen bei der jungen Generation in neuen Variationen bereichert, heimlich erhalten.

In der politisch relativ ausgeglichenen Atmosphäre der sechziger Jahre wuchs erneut die Glaubwürdigkeit ästhetischer Formwerte, wozu unserer Meinung nach die frühere führende Rolle und danach die Kompromittierung der thematischen Kunst beitrug. Während der Zeit der politischen Unterdrückung in Ungarn nach 1950 kehrte Lajos Kassák zur internationalen abstrakten Sprache der bildenden Kunst zurück, und in seinem Geist versuchten die jungen Künstler der neokonstruktivistischen Gruppierung ,,Pesti Mühely" den Weg der Klassiker der Avantgarde fortzusetzen.

Die Ausstellung ,,Wien und die ungarischen Konstruktivisten" war im November 1987 im Collegium Hungaricum in Wien zu sehen.

Pannonia, 1987•4.
KASSAK Lajos

Magyar Hirdető
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest V., Petőfi Sándor u. 17.
Telefon: 188-296, 188-307

1967 JÚL

VIGILIA

Kassák Lajos

Kiállítások. „*Hommage à Kassák*" — „Tiszteletadás Kassáknak" — címmel kiállítás nyílott nemrégiben *Denise René*nél, Párizs egyik vezető galériájában. A tárlaton négy alkotó: a szobrász-festő-író *Jean Arp* (akinek neve a dadaista mozgalom történetéből jólismert), *Sonia Delaunay-Terk*, *Sophia Taeuber-Arp* és *Kassák Lajos* munkái szerepeltek. A kiadott képes katalógus melegen köszönti a nyolcvan esztendős Kassákot, „a legnagyobb élő magyar költőt és írót", aki mint festő, „a 20-as évek legelső konstruktivista művészeivel egyenrangú".

A fiatal művészek *Stúdió 67* című tárlatán (Ernst-múzeum) kevés figyelmet érdemlő művet láttunk. A nonfiguratívok (Fajó János, Keserű Ilona stb.) nem vehettek részt az idei kiállításon, a „szürnaturalisták" pedig (Gyémánt László, Lakner, Kóka, Korga és a tőlük némileg elkülönülő Záborszky Viola) — bár tele vannak bizarr ötletekkel és bravúros megoldásokkal — nem voltak igazán meggyőzőek. A szentendrei iskolához tartozó *Deim Pál* két műve, *Garabuczy Ágnes* „Leány gitárral" című munkája, *Galambos Tamás* „Judit és a ringlispil" című naiv- játékos kompozíciója és a tárlat talán legtehetségesebb művészének: *Berki Viola*nak képei („Templom viharban" és „Feszület éjszaka") emelkedtek ki a jobbára érdektelen anyagból.

Prohászka József — Cegléden élő — festőművész kiállítását rendezte meg a közelmúltban a ceglédi Kossuth-múzeum. Prohászka az idősebb generációhoz tartozik (1899-ben született), azonban vehemens színezésű, lendületes traktálású, a „Fauve"-okkal rokon képei fiatalos lelkületet árulnak el. A kiállított munkák — alföldi tájképek, csendéletek, táncoló és muzsikáló emberek, házcsoportok — között örömmel fedeztünk fel néhány bibliai tárgyú (és főként: szentírási szellemű), igen szép festményt („Madonna", „A tékozló fiú", „Ezékiel látomása", „Útban Erzsébethez").

(D. I.)

Bakács-te[illegible] templom és a budapesti B[illegible]
munkáját: az előbbi egy Páduai Szent
Teréz-szoborművet.)

A művész tanulmányokat és mem[illegible]
Maillolról, Medgyessyről, a könyvillus[illegible]
szakaszáról. Ezek az írások — amelye[illegible]
jelentek meg 1961-ben *Hubay* Miklós
irodalom legszebb darabjai közé tartoz[illegible]

Ferenczy Béni eltávozása nemcsak a magyar kultúrának, de az egyetemes művészetnek is fájó vesztesége. A mester „tiszta derűt és emelkedett nemességet" (François Gachot) sugárzó oeuvre-je azonban velünk marad, — igaz emberségű lényének emléke pedig — mint Giorgio Vasari mondja Tizianóról szólva — „élni fog, ameddig csak kiváló férfiak emléke fennmaradhat."

* * *

„Művészeti Lexikon L—Q". Május utolsó napjaiban került forgalomba a *Zádor* Anna és *Genthon* István szerkesztette Művészeti Lexikon harmadik kötete (Akadémiai kiadó). A vaskos — 855 oldalas — kiadvány megbízható jellemzését tartalmazza a két Lippi, Mantegna, Michelangelo, Piombo, J. della Quercia, Picasso, Mondrian, Le Corbusier, Henry Moore, Marino Marini, Manzù, Oscar Niemeyer, Manessier s más fontos régi és modern alkotók munkásságának, — egy terjedelmes cikk pedig kitűnő áttekintést nyújt a magyar építészet, szobrászat, festészet és iparművészet évszázadairól. A művészeti irodalom jelességeit is számbaveszi a lexikon III. kötete, megemlékezve a rézmetszésről könyvet publikáló néhai *Majer* István c. püspöknek, valamint az archeológus *Lenold* Antal prelátus-kanonoknak, a művészettörténet-

KASSÁK Lajos

NHQ 54 (1974)

(2 cikk)

KASSÁK IN THE MUSEUM

by

CSABA SÍK

Had van Gogh been a Hungarian, he would have painted his boots placed on a pedestal, and not thrown on the floor. Hungarian etiquette demands that symbols be accorded the proper respect. And the memorial exhibition at the Petőfi Literary Museum in Budapest would consequently be hard to imagine without the customary background décor. In the corner, cut off by rope, has to stand the Master's writing-desk. On it will lie the last manuscript, preferably left unfinished, and the pen that death struck from the hand. Hungarian literature offers ready material for this pattern. It is rich in opera finales. In subordinating everything to the dramatic, it puts greater importance on the artist's personality than on his work, and can subdue even as intransigeant an animal as Kassák.* Although his hat was naturally hung on a hat-rack or in a cupboard, the organizers of the exhibition have placed the unusually shaped hat, dented on both sides somewhat in the style of a Boy Scouts', on the obligatory writing-desk. It was put there most probably under the pressure of literary and artistic circles, which regard this hat, defying all the wild and veering winds of the world, as the symbol of the man. The organizers may well have been right: the hat won at least as many admirers as the books and the pictures. And Kassák remains, as ever, a problem—the central problem of modern Hungarian literature sixty years after the beginning of his career and six years after his death.

Kassák was the first important writer in modern Hungarian literature whose whole attitude to the world was not formed by bourgeois radicalism but by Marxism and the labour movement. He was also the first who sought to revitalize writing in Hungary, not by a return to archaic forms, but by integrating contemporary, international modes of expression. *Nyugat*, (West) the periodical that gathered together progressives and moderns at the

* Poems and other writings by Kassák appeared in Nos 23 and 28.

to which masses exert a gravitational attraction upon each other which changes with the inverse square of the distance. (Coulomb discovered his law starting from the pattern discovered by Newton for gravitational forces.) But the problem of how fast moving masses act upon each other remained an unsolved problem until Einstein's formulation of the general theory of relativity.

The achievement of Maxwell in building up the *dynamic* theory of electromagnetics starting from Coulomb's *static* law was repeated by Einstein who succeeded in formulating *the dynamic theory of the gravitational field starting from Newton's static theory.*

Thus the general theory which gives the dynamics of gravitation also reveals an unexpected diversity of phenomena. These phenomena are naturally mostly of cosmic nature, like the recession of distant Nebulae in extra-galactic space.

Nevertheless, Treder and the author have recently drawn attention to atomic effects which, if not explicit, are implicit in Einstein's early work. These effects show a strong connection between the general theory of relativity and the theory of atoms.

Thus with the general theory of relativity Einstein cleared up the question of the role of gravitation in the universe and helped us understand a series of phenomena extending from atoms to the motion of extra-galactic nebulae.

beginning of the century, was for him only a temporary refuge. His earliest articles challenged the literary policies of social democracy; Aladár Schöpflin, the leading reviewer of *Nyugat*, felt ill at ease with them: "He is the first important writer in Hungarian literature from the ranks of the industrial proletariat... There was nothing against which he could measure himself, and therefore after a naturalist Gorkiesque beginning... he easily absorbed the contemporary influences of his age then abounding in newspapers and other publications from abroad, especially during and after the War, neatly tagged under the labels of Simultaneity, Expressionism, Dadaism and Futurism. He must have felt that he was a different breed of man from other writers, and that it followed he therefore had to write differently, that he had to begin literature anew. Granted that in all this he was transparently sincere... His attitude, through all his mistakes, remained that of a writer." Antal Szerb, the critic, expanded Schöpflin's picture in remarking of Kassák's autobiography *Egy ember élete* (A Man's Life) that "This book is a revelation to the bourgeois reader. He learns from it the sort of joy that springs from physical labour well performed and the sort of a characteristic masculine outlook it engenders in the manual labourer." Aladár Komlós, also a literary historian, brought most understanding to Kassák and his work, although even his final opinion was unfavourable. "I do not think that this is the poetry of the future. Already by now this poetry, concentrating our attention on its formal pecularities, 'life-like' disorder, and realistic projection of images, appears to be somewhat the style of yesterday... What is perhaps most striking is that the individuality once thought to be mysterious is now so plain and simple, almost to the point of poverty. Ady, writing about himself, said that he had been scared through life by 'disease, wine, woman, death'. Kassák either had very little to do with these aspects of life, or else his socialism prevented them becoming a problem for him. His faith in socialism made his life extremely simple, although from without it appeared hard and difficult. But this was only a comfort for the strong in will. For the artist, a faith of this sort leads to an enhancement in quality, but also to a diminution; his work becomes poorer in material and colour, while its content becomes more powerful."

One can well understand why *Nyugat* disliked Kassák. He was contemptuous of the ill-will shown by bourgeois criticism, regarding it as a relic of the uninteresting past, and sought his world beyond bourgeois horizons. What is less comprehensible, however, is that Marxist literary history regarded all search for new forms, including his, as a bourgeois decadence that should be rejected. József Révai, the leading arbiter of

literary policy in the fifties, later somewhat relaxed his formerly rigid stance. "Recognizing the poetic development of Aragon, Éluard, Mayakovsky, Johannes R. Becher and Attila József, it is virtually impossible to conclude that the avant-garde period of these great socialists was nothing but the influence and contamination of bourgeois decadence." Nevertheless, he saw the need for an avant-garde only because "a necessary condition for the ripest and most thorough development and growth of social consciousness is the exposition and conquest of the various forms of petty bourgeois rebellion. The avant-garde, with its destruction of formal traditions, brought about by the crisis of the capitalist world, stood in the same position vis-à-vis socialist poetry as the various kinds of petty bourgeois socialism stood to proletarian socialism before Marx". It is difficult to believe that a writer associates himself with a literary movement in order to destroy it, even if he later breaks with it. Kassák, however, even in his most mature years, did not break with it, and it is probably for this reason that he has never been ranked with Éluard, Mayakovsky and Attila József, although his origins, his circumstances and the events of his life seemed to predestine him as a socialist and a socialist writer.

*

He was born in 1887 in Érsekújvár, now in Czechoslovakia, a town with a rich historical past. The old castle was built by the humanist bishop Miklós Oláh as a defence against Turkish expansion. It played an important role in the Rákóczy-led struggle for independence in the beginning of the eighteenth century. Of all this the young Kassák knew nothing. His education and knowledge of life had no traditional roots but sprang from the actualities of proletarian life, from that barren, dull misery commemorated by a few pictures, a representation of a shabby, almost windowless hut. Against the objections of his parents he apprenticed himself as a metal worker before finishing the first year of secondary school. Other than an ability to read and write, he brought practically no other attainments with him that would bear on his development as an aritst. He was self-educated, and his self-education gave him a familiarity with his age, with its technology, with the intellectual foundation of working-class consciousness, with socialist ideas. The hard experiences of his early years took him in fact through all the stages of industrial development. He first worked in an old-fashioned patriarchal workshop, then in a small factory still preserving the traditions of early methods of manufacture, and finally in a modern factory. He wandered through half Europe, but the shrines of bourgeois education

were not his goal. He learned instead about the life of the Western workers and Western labour movements. But as a result he also learned about Rousseau, and about Picasso, well in advance of the educated men back home in Hungary.

When he first really began to read, he knew of nothing but the most recent past. Gyula Juhász's poetry had the greatest influence on him. "No one before him had spoken to me in such dreaming, lamenting words. I had never been romantically in love. I had never exalted women, on the contrary, I mostly spoke disparagingly about them. When I read the Anna poems by Gyula Juhász, I realized deep down within me that life would have been very difficult to bear without my mother, mistress and wife... In him I found that simple humility that was so often missing in me. I envied him for that open repentance that my mouth could never utter without curses... I loved and respected him as a man with ethical principles." He was influenced by the morals and behaviour of a poet who consistently adhered to traditional forms, who refrained from everything new.

Kassák's first attempts at writing poetry, indeed, were also in traditional form, the sonnet. They were imitations which were not even bad. A few were printed in the Budapest *Renaissance*, accompanied by an editorial note that offended him deeply: "These poems were written by a twenty-three-year-old metalworker." Like a talking dog, a calculating horse, he recalled bitterly, many years later. But he suddenly realized that it was indeed rather comical for such artificial poems as these to be written by a metalworker. He made up his mind that henceforward he would approach words as he approached his factory tools, and that he would write poems which would stand on the table, massively and materially, like a statue.

*

The beginning of his real work was marked not so much by his visibly naturalist novel and short stories which dealt with experiences hitherto unexplored in Hungarian literature and in which, less than two years after the appearance of the sonnets in *Renaissance*, he already displayed the attitudes of a mature writer, but rather by the question: "Can a man as sober as I am be a poet?" The anxiety concealed in the question showed that he was aware of the difficult task he had undertaken. His encounter with Futurism, the shock of the outbreak of war and the break up of the Labour front provided the experience which helped him answer it.

Kassák came upon Marinetti's manifesto and the poems of the Futurists in 1912. They strengthened his conviction that the new literature must

proclaim a faith in life without any emasculation through sentimental or intellectual calculations which would drive it back to abstract philosophical principles. It must live through the only reality, the reality and experience of the present, and it must affirm the political consequences of this experience without hesitation. At the outbreak of the war Kassák denounced both the leadership of the Social Democratic Party, which has declared its support for Francis Joseph's and the Emperor Wilhelm's war, and the Mussolini- type incitement of Marinetti. He wrote articles and agitated against the war. Since he found his articles were not enough, he founded a magazine and published his first volume of poetry.

Epic in Wagner's Mask began with an image reminiscent of Le Fresnaye's sombre-coloured Cubist paintings: "On the endless plains weary soldiers with crazed eyes were grouped into bouquets..." "Why," he wrote, "is it called *Epic in Wagner's Mask?* Why, when I do not even like Wagner? Bach and Beethoven are much nearer to me. So why did I not don their mask when I found the need for one? It is possible that it was the Wagnerian externals that caught my attention. Bach was clerical, an organist, and Beethoven had grown into a sombre member of the bourgeoisie. I had no connection with them beyond their music. I had read that Wagner was a revolutionary, and I knew his book *Revolution and Art.* I disagree with it on many points. But it is revolutionary romanticism, and therefore deserved to become my model. When I introduced these poems to the public, I needed to remind my readers of the Wagnerian orchestra. Horns should sound, waterfalls splash and trampling hooves rush by me. I did not miscalculate. The readers sensed that I wanted to draw their attention to Wagner's purposive music, and thus my poems became more easily approachable for them."

And indeed the readers truly sensed it. They were more aware of the social and political content than the literary value. Dezső Kosztolányi, the novelist and poet, wrote in a review in *Nyugat* that he recognized the originalities in the book but above all he respected its moral earnestness, the quality which had made Gyula Juhász's poetry so important to Kassák in the beginning. The essence of Kassák's aesthetic theory is not the beautiful, but the expressive. He sought expressive force not in the jingle of the "bell hung around the lamb's neck", nor in the "hurdy-gurdy" music of bourgeois poetry, but in a code of rousing verbs expressing movement and action, as well as broad poetic statements that bind disparate images together, as in an all-embracing arch, in which real and unreal things enjoy the same validity as bricks in that poetic arch. Instead of particulars, we hear the whole; instead of the individual song, the chant of the cosmos, as though listening to some mighty chousr. The experience, the feeling, the ideas in the poem

are always communal, not individual expressions as, for instance, in Léger's pictures. They spring from the masses themselves in the fervour of total identification. The masses, the programmed machine, are angered by the bitter memories of the poverty and debasement of their past. They would instinctively find satisfaction in the destruction of the old world, but the anger also awakens hitherto unsuspected sources of strength and pride in them, capable of creation as well as destruction, the creation of a new life, a new world, the creation of their own imagery and metaphors. The staccato-sharp nouns and verbs of the poem finally subside to a swelling calm and the vision of this triumphant creation is painted in simple images as a daily truth.

*

By the time *Epic in Wagner's Mask* had appeared, Kassák was the leader of a movement that had spontaneously sprung up behind him. Young and unknown beginners whose first work appeared in his magazine *Tett* (Action) gathered around him. All were fervent believers in the manifesto of the magazine, which was of course composed by Kassák. "In our well-created and by now creative youth, we accept the old truth that revolutions, including intellectual revolutions, are not made by a few leading personalities, but that it is the revolutions which give birth to the leading personalities, in whom the vitality and will to live of the masses then repose, as in some live symbol... The voice which took solid shape in our poems burst from the heart of the age and we now return it, strained through ourselves, crystallized into a unified value, to the pure masses who represent the life of the age. Because they are we and we are they! Young people, who dare to be young. We have nothing to do with yesterday beyond the memories which remind us of our errors and the errors of others! As men and poets, our starting-point to the enjoyment of beauty is the palpable nature of today and the endless vision of our goal!"

Kassák's editorial policy was dictated by the overriding demands of revolution and renewal. During the 1914–18 war he eagerly sought out movements akin to his on both of the warring sides. He published Apollinaire, Jules Romains, René Arcos and Duhamel in translation. In 1916 he produced an international issue. The censor closed *Tett* down on the grounds that its contents, in the form of articles by Ludwig Rubiner, Libero Altomare, Artsybashev, Verhaeren, Paul Fort, Bernard Shaw, Kubin and Kandinsky were "detrimental to the war effort". The magazine was short-lived, but its importance in the history of Hungarian literature is considerable despite the fact that many of its contributors never made any lasting name for themselves.

"*Tett,*" said Kassák some fifty years later, "attempted to take the step which had been a subject of debate a hundred years before, to make it its business that Hungary should play its part in the intellectual battles of the time as a contemporary, and not follow centuries behind in their wake. It recognized the extraordinary artistic achievements of *Nyugat*, but was concerned that *Nyugat* placed all its dependence on the literature of the nineteenth century. It poems followed Baudelaire and Verlaine, who were dead by 1900. Today we are aware that *Nyugat* followed closely behind the progressive intellectual developments of Europe, while *Tett* took up its position beside them." A few months after the death of the magazine, Kassák started another, calling it *Ma* (Today). "This," said Kassák proudly, "was the first true revolution in Hungarian literature since Petőfi, whose revolution ended with Ady."

Kassák's new magazine contained a considerable amount of poetry, but it increasingly became the organ of the visual arts. Its writers fought against Impressionism, which in Hungary was still considered modern at the time. They preferred to write about Expressionism and Cubism since it was these two trends which were of most immediate concern to the painters and designers who had joined Kassák's movement. The number of articles on theories and principles of art increased, as well as the propaganda issues, such as "the Constitution of the Russian Federated Republic", with the manifesto of a "Communist Republic".

*

Activism, the name Kassák had already given his movement, virtually became the official art during the first months of the 1919 revolution. But even during the revolution Kassák and his followers stood firmly by their independence. They emphasized the fact that their art was revolutionary, but independent of any party. "Party always means the grouping of people for the realization or establishment of an already existing world view who have already crystallized their goals into points in a programme. . ." In this, he said, there was no difference between a conservative and a revolutionary party. Even the revolutionary party represented the conservation of a world view in its programme, and thus, in relation to art, it was conservatism. It was, therefore, understandable that Béla Kun, in a speech at a mass meeting, openly denounced Kassák and *Ma* and their separatist attitude and formalist style as alien to the masses. Kassák answered with a manifesto. He rejected the denunciation and questioned Kun's competence on artistic matters. He was not, he declared, opposing the class struggle. He considered the class struggle to be the first stage, and therefore proclaimed that the hero of the

new Communist art was the man of a classless society. But shortly afterwards came the fall of the Republic of Councils and the defeat of the revolution. *Ma* was banned, and within a few weeks Kassák was imprisoned by the counter-revolutionaries. With great difficulty he escaped from the prison where he was awaiting trial and a predictably stiff prison sentence, with the aid of the poet Milán Füst, the novelist Zsigmond Móricz and the editor of *Nyugat*, Ernő Osvát, and fled to Vienna.

The label "heroic", an unnatural epithet for literary work, is nevertheless applicable to Kassák's exertions in managing to publish *Ma* during the lean years of emigration in Vienna. It was one of the most fecund of the avant-garde magazines, with the best art reproductions and illustrations. His connections with the Berlin *Sturm*, the New York *Broom*, the Paris *L'Ésprit nouveau*, the Lyon *Manomètre*, the Bucharest *Contemporanul*, the Belgrade *Zenith* and the Antwerp *Het Overzicht* geve it an even more international outlook. Through László Moholy-Nagy of the Bauhaus it supported Dadaism, and Dutch and Russian Constructivism. The *Buch Neuer Künstler*, edited by Kassák and Moholy-Nagy, amounted to a veritable encyclopaedia of the origins, goals and directions of Constructivism, and in it Kassák first appeared as a painter.

Concurrently with the writing of *Epic in Wagner's Mask* he had also began to draw. The uncertain lines of his somewhat naive pen drawings depicting real and imaginary landscapes nonetheless displayed something of the same power as his words. His letter montages and typographic experiments were related to the works of the Dadaists. Although the poems of *Tett* and *Ma*, with the exception of those of its editor, are now dated and outworn, the typographic concepts in which they were presented are still a vital force today.

Kassák's first paintings date from 1920 and 1921. His abstract geometrical compositions were aimed at producing a three-dimensional illusion. Squares, rectangles and circles clustered together and reached out to fill the flat canvas. Kassák called his paintings and engravings picture-architecture. Although they are not as light, precise and ingenious as the works of Lissitzky, they share his goals. Kassák used the geometrical figure as an iconographic sign, as a philosophal assumption, as the basic unit of harmony. His pictures sprang from the hope that through the order created on the canvas the artist could master the social and intellectual chaos and disorder around him. This purpose was conveyed, or more properly symbolized, in the strict, monolithic unity of the painting, which was not itself the realization of an order distilled from the complexities of the world. What it did was to view the abstract idea of order as an ideal to be followed in the face of these complexities.

He was, of course, also aware of the work of the Russian Suprematists and Constructivists. It did not escape his notice that from the moment they had joined the modern art movement they had become its leaders and were now setting the pace. Few recognized as clearly as he the importance of the Russian Exhibition in Berlin in 1922. *Sturm*, for example, strongly attacked Constructivism. Kassák explained the reason for this antipathy in his review of the exhibition in *Ma*, and this explanation at the same time cast light on the differences that existed between the avant-garde of Eastern Europe. "At the time of the Russian exhibition the sentimental humanism of *Sturm* is found wanting. Artists and countries are turning more and more to the great problems of society, and hence to the tasks of architecture. Constructivism also means a sharp political conflict. Social questions increasingly introduce themselves into its aesthetics. Expressionism, on the other hand, tends toward an interest in aesthetics."

*

During this period Kassák was more interested in the visual appearance of the building, the city and the society forming the human unit of life and the environment in which the painting would find a home, than in the painting itself. The world-redeeming design of his had to be read into the construction, for it could not be read from it. He still hoped with the same undiminished energy, but no longer with the same resolution. The contradiction, which destroys weaker people, is clearly shown in his poetry, especially in his wonderful untitled poems. They run like automatic, unchecked, unregulated streams of consciousness, accidental episodes of the subconscious brought into independent life. They are a flow of images, which neither bear nor seek relation with reality, or indeed with one another, which are the fortuitous, involuntary and final descriptions of emotions and circumstances, of solitude, of the duality of role and personality, of the warmth of communal feeling, of joy, indifference and disappointment. "You stand alone before a black wall... at this time the smith would sit outside under the milkwhite moon and slowly change to a man... we liked to feel dizzy with the strong tobacco and we liked to listen to the tales of the foreman, Johann Fillipovich... what I speak of is the monochrome of reality in the heart... we stand hopelessly on the deeply sunken steps, there is no one to comb our cares with light fingers..." Even more expressive are the untranslatable pictures of things and sights beyond reality, but which appear so simple and precise to the imagination: "On the horizon beheaded trees go on pilgrimage with empty wasps' nests under their arms... the towers crouch into themselves and the glass-bodied clock stands erect..."

"I have passed beyond the isms," said Kassák at the beginning of the twenties, painfully rather than with pride, because it is hard for the poet of the masses to realize that his comrade is his own shadow and his audience he himself. This inevitable step and the new situation which had arisen is documented and expressed in his poem "The Horse Dies, the Birds Fly Out," which played the same role in Hungarian poetry as Apollinaire's "Tropics" and Cendrars' "Easter in New York" played in French.

The similarity is only in the role, for the structure of Kassák's poem is basically different, even though its theme, wandering, proving, is the same. This great adventure in his life—this wanderings—is also related in his autobiography; the five hundred lines of the poem were expanded to a hundred-odd pages in the book. Whole chapters of the autobiography were condensed into a single image, but several episodes of his vagrant journeying are recounted in greater details in the poem than in *Egy ember élete* (The Life of a Man), and, in the final sense, with greater precision. The autobiography, for example, gave an account of the anarchist meeting held in the Brussels People's Palace, at which he was present with his travelling companion Szittya, who could beg with tears in his eyes "without ever allowing the humiliation to form a hump on his back".

"Standing on the table a fair tovarish spoke, still almost a child, his hair curling from under his cap. His Christ-beard floated above us, like the dove of the Holy Spirit, and his hands arched upwards, pointed far away to invisible lands. He began his speech scientifically, he spoke of the potentials of Russian development, of the inhuman oppression of the workers and peasants, of the goals of the 1905 revolution, of its temporary achievements and its terrible defeat...

"Szittya stood beside me, and I could see that he was shaking with excitement. His eyes squinted, as they always did when his nerves were overstretched. His bulldog face was transfigured and he shouted, almost inarticulate from excitement. 'If I didn't have V.D., I'd believe I was God's son, I'd feel like a dewy flower,' he said. 'If I didn't have V.D., I'd go to Tsarskoye Selo and kill the czar.'"

But in the poem:

> "...a fair tovarish spoke, almost a child still
> flames blossomed from his mouth and his hands
> fluttered
>
> like red doves
> ...O Russia, cursed land
> who would see your helpless agony if your star-

marked sons did not see it
Europe spits on the Asian in us
but still it is only we who go up the mountain
without doubt the baker girl from Astrakhan or
the slut from St. Petersburg
will one day bear the new man
Russia is pregnant with the spring of revolution
but the buds cannot yet flower on the plains of Russia
Russia is like unworked soil
help us then
brothers
you equally unhappy sons of Europe
help, help
and we saw how the old man's head caught fire
beneath his cap
and we all sat in the palm of his hand
hurray Russia zhivio hurray
then the hump fell from my back
the ice flowers blossomed on the windows
and Szittya who later became agent provocateur and
police spy
kissed the Russian's coat
I am clean as a child
if I didn't have the clap he said I would go
to Tsarskoye Selo to kill the czar..."

The epic narrative was only one layer in the structure of the poem. Over it was laid another, which reflected not so much the events narrated as the narrator himself. A third again was the rainbow of Dadaist-absurd images. "In them can be perceived the constant search for and confrontation with the real and the unreal, their opposition and mixture," said Kassák of his poetry. "The poet appears to work in an uncontrollable trance. But this is only an illusion. In reality, every theme is in place and everything is changed and formed into its final shape under the sober guidance of the poet." Kassák did not merely relate, as it were, a chapter of his life in the poem, but according to his favourite phrase described "the whole man". He expressed belief and disappointment, enthusiasm and resignation simultaneously, through the unity of the narrative, his reflections and the images. "Birds have swallowed the sound / but the trees go on singing / this is already a sign of old age / but it does not mean anything / I am LAJOS KASSÁK / and above our heads

flies the nickel samovar". This is the end of the poem. The capitalized name meant a new assessment of his own individuality. It indicated his resolution from now on to seek and create "the new man, the whole man" in himself, whereas earlier his life had been expressed in the masses, the movement.

*

By 1924, when "The Horse Dies, the Birds Fly Out" had appeared in Vienna, most of the comrades with whom he had founded *Tett* and *Ma* in Budapest had abandoned him. The greater part of them had become members of the Communist Party. His magazine was banned in Czechoslovakia, Rumania and Yugoslavia, even though by the middle of the twenties only its artistic manifestoes carried any political message. He found himself without subscribers. It became impossible for him to function any longer in Vienna, and he returned to Budapest after seven years in emigration.

Although since the days of Ady nearly all that was new and original in Hungarian literature had come from Kassák, and although there was no one that was not deeply indebted to him, Kassák could find no place in Horthy Hungary. The régime considered him a dangerous Communist agent and denied him opportunities of earning a living. He could not tolerate the opportunist politics and flaccid, conservative-artistic theorizing of the Social Democratic Party. The Communists, on the other hand, considered him a renegade and rejected his avant-garde philosophy. Literary quality and freedom were represented by *Nyugat*, although it increasingly withdrew from modern experimentation into its own type of aesthetic freedom. Kassák could find as little peace with this sort of freedom as with the freedom of his younger years.

In the visual arts the situation was even more hopeless. Official cultural policy followed the style of the Italian Novecento. The Post-Impressionists posed as opposition with their naive and *précieux* painting, their drooping figures and colours meant to be tenuous and delicate. There was no place for restlessness and agitation, and in that aimless atmosphere, there was not even a demand for it.

His autobiography received a certain amount of attention, but his poetry was ignored. What response could there have been to a barely audible voice, purposely toneless, and to a colourless monologue which could not be heard through the closed windows. "In stillness, in the deep stillness of an unknown part of the world I write my poems," he wrote, which "are simultaneously here and beyond literature and the rules of custom." Neither the attitude nor the voice changed throughout his life. His poetry was a synthesis

of meditative observation and analytic objectivity. It was the unity of the desire to know and of acceptance, reinforcing each other, that is, pure simple statements, and the recording of facts, all of it saved by the definite expression of doubt from becoming a creed of naive certainty. The ego was identical with he rest of humanity, his personal fate with the fate of the world. There were those who were surprised by his originality, who called him an existentialist. Hungarian poetry frequently demands answers from its long history, not from existence, not from the reality of society, nor from the soul, and often smuggles love of the fatherland into its love poetry. Kassák translated emotion into something concrete. His poetry, like his Cubist paintings, depicted at once the objective picture of the thing and its personal significance. It placed it in space to clarify its relation to other objects. "My poetry / is born from the strict order of geometry... / it creates the design, and sets the objects in space...", he said in his artistic profession of faith, "My Poetry". As György Rónay wrote: "Just as there are poets, especially romantic poets, whose principal form is time, so the principal form of the later Kassák is space. With him, even time appears in connection with space. And it is space which is the synthesizing force. The composition and construction of objects into a poetic picture is achieved by their existence in a single space."

The last volume which appeared in his lifetime, *The Leaves of the Oak Tree*, was a poetic diary, a "novel" bringing together the whole past and present episodes and conditions of his life, and his conclusions and feelings. It took the paradox of "The Horse Dies, the Birds Fly Out" to its culminating point. Despite the biographical purpose of this final conspectus, it is lyric poetry of the purest sort, very simple, in the sense of "simplicity is not the goal of art; it is involuntarily achieved when the ultimate meaning of things is sought", as Brâncuși said.

The connection between his poems and his paintings in this exhibition is apparent. Not many of his picture-architectures of the twenties, similar to the monumental drama of his early poems, are on display, because most of them are in foreign museums, galleries and collections. Once returned from emigration, he laid aside his brush and limited his participation in the visual arts to an occasional review. He began to paint again after the Second World War, when he settled in Békásmegyer, a village near Budapest. His first paintings were landscapes and figures; the figures were naive and childlike, the landscapes inspired by his happy discovery of nature, and his response was so overwhelming that for a time he even employed the commonplaces of Impressionism to express it. The most important tradition of Hungarian painting, the gloomy, muffled and sombre colouring of the landscapes,

captured even Kassák. But slowly the associations familiar to Hungarian art were rejected: slowly the landscapes came to be expressed in strong, essential lines, and he set himself the task of creating a unity between nature and the artifacts of man. His intellectual strength was most clearly displayed in this unity when the man-made, that is the structure built out of the original subject, took precedence of nature. His abstract paintings were no longer puritanically strict in shape and colour but rich and varied, and deeply and personally expressive. He seldom employed geometrical forms in his later painting nor were his colours any longer the clean and harsh colours of picture-architecture. Kassák no longer rejected the Hungarian tradition of painting even though he still maintained his distance from it. He used browns, reds and greens as he did words in his poems, giving them a more extended and subtle meaning than the restricted meaning demanded by the composition itself. He gave them emotional content.

Success was eventually his. He was discovered as one of the heroes of the avant-garde, an important Central European pioneer of classical Constructivism. An exhibition of his paintings took place in the Denise René Gallery in Paris, inspired by Vasarely. A small but representative collection was shown at the Düsseldorf Dada, the Paris "50 Years of Collage", and the Nuremberg Constructivist exhibition. Arp, Cassou and Seuphor were impressed his work. Only the critic of the *Studio International* wrote an unfavourable review of the exhibition in London where his work was shown in conjunction with Vasarely. He was bored by the stubborn search to prove the foundations of contemporary art were to be found in his work; he called it provincial.

In Paris and London he may just be one of the old guard who suffers unfavourably by comparison with the Constructivist masters particularly in his use of full and musical colouring, but in Budapest he is ever-present. Time has justified him, and not left him behind. And why should it? He was not only shaped by the century, but he helped to shape it, or at least that part of it that we here have managed to inherit.

KATALIN MEZEY

THE HISTORY OF KASSÁK'S *MA*

Ma (Today) A Review of Literature and Fine Arts, edited and published by Lajos Kassák, 1916–1925; facsimile edition, Akadémiai Kiadó, Budapest 1973

The review *Ma* (Today) first appeared on November 15, 1916. It was edited by Lajos Kassák assisted by Mátyás György, Aladár Komját and Béla Uitz. They summed up their aims on the back cover of the first issue under the provocative headings Propaganda: "...we shall work hard to find a safe island for as many artistic values as possible, rescuing them from the crippling force of business... The fate of literature and art must at last be placed in the hands of writers and artists. We cannot fully achieve our aims without organizing ourselves on a business basis as well... Business work will be carried out in terms of the intentions of the publications committee; the editor, however, is responsible for the artistic standard of publications, and what we will propagate is pure art. Our work will appear without vulgarization or dilution and we are looking for recognition by those who want their art that way!"

According to Kassák *Ma* had no capital at all: "We could not pay contributors but this never led to any trouble. Avant-garde papers the world over were in the habit of doing likewise. They were high-flying and earth-bound paupers. We did not want to make money but to express ourselves, we wanted to create something beautiful in a new way. This was true to such an extent that there were critical moments when the contributors put in their own 5-crown pieces to pay the printer. We did not lobby ministries, we did not accept alms from public institutions and cliques and that though we could not have told how we managed to get our daily bread." *

The appeal published in the February 1917 issue said that one of the major aims of *Ma* was "to become part of international life and cultivate and propagate the new arts which adressed themselves to the ideas and emotions of our times". Kassák later argued that he had pursued a double aim: *Ma* was meant to break the hegemony of *Nyugat* (West) which stood for what Kassák thought were conservative aesthetic values and also to show the true face of revolutionary art.

They got off to a good start. Their method of raising funds was unusual in Hungary. What they did was to issue membership cards to sponsors and these, together with the income of the review itself, proved sufficient. *Ma* also published books and arranged exhibitions. In 1916–17–18–19 *Ma* organized a series of "collective" and "mon-

* The three reviews of the Hungarian avant-garde. *Helikon* 1964 (2–3), p. 215. (In Hungarian)

strative" exhibitions whose aim was to make artists independent of galleries, and academies, chiefly the group known as the "Eight" who most frequently appeared in the review itself, but many other talented young painters were given the opportunity to show their works as well, including János Kmetty, Nemes-Lampérth, Matthis-Teutsch, Lajos Gulácsy, Béla Uitz, Sándor Bortnyik, Rezső Diner-Dénes, Ede Bohacsek, Pál Pátzay and Lajos Berta.* The first anthology of *Ma* poems also appeared in 1917, followed by some volumes by Kassák and philosophical and general works, many by young unknown poets and writers. All these appeared in those miserable years of the First World War.

In the three years of publication in Hungary (November 1916–July 1919) *Ma* published many works by young left-wingers, including writers like György Bölöni, Zoltán Franyó, Iván Hevesy, Sándor Hevesi, Mózes Kahána, János Lékai, József Lengyel, János Mácza, Andor Németh, József Révai and Ervin Sinkó; musicians like Béla Bartók (a special issue in 1918 dealt with his work), Zoltán Kodály, László Lajtha became contributors and apart from the above-mentioned painters *Ma* published work by Róbert Berény, Károly Kernstok, Lajos Tihanyi and János Vaszary. The editors were aware of every significant and progressive 20–30-year-old in Hungary, and published them.

The review also established contacts with young artists in other countries. They preferred socialist writers and artists who had something new to say. They published Guillaume, Apollinaire, Johannes R. Becher, Otokar Brezina, a Czech communist poet, Iwan Goll, H. Guilbeau, Rosa Luxemburg, Franz Pfemfper, editor of the Berlin *Die Aktion*, Kurt Pinthus, Alexei Remishov, Jacques Rivière, Ludwig Rubner. They published selections of poems by young Germans, Czechs and Italians. Pen drawings and engravings by Picasso, Derain, Max Pechstein and U. Boccioni. On the back cover they advertised two German avant-garde periodicals: *Die Aktion* and *Der Sturm* (edited by Herwarth Walden).

The articles in *Ma* dealt with the major problems and figures. Works by Babits, Karinthy, Margit Kaffka, Kosztolányi, Gyula Krúdy and Zsigmond Móricz were discussed, as was the *Nyugat* anniversary or a new book by Dezső Szabó. The first night of Bartók's *Prince Bluebeard's Castle* was noticed, and Endre Ady's poems were written about on a number of occasions.

The first split in the group around *Ma* occurred in 1917 when Mátyás György, József Lengyel, Aladár Komját and József Révai withdrew. The break was due to Kassák's firmness on the distinction between political writing and party writing. In view of the low standards of the Social Democratic and other party press he refused to have anything to do with any party literature or "party agitation". Kassák criticized the contradictions of the "Michaelmas Daisy revolution". A manifesto was published urging the emancipation of art. Starting with the end of 1918 they worked in the fever of building a new world and creating a new art. In their non-engaged position on the fringe of political events they were able to see many facts and errors which were only discovered later by historians. The result was not, of course, the one they expected: they aroused suspicion at the time, and the new leaders considered their criticism as damaging.

Kassák summed up their views in February 1919 in an article headed "Activism": he argued that the only thing that could happen was the revolution of the proletariat, sweeping away the old world and giving birth to a new... According to Kassák the "deepest instrument" of this revolution was to be scientific research and committed art. This is what the activists were fighting for, they prepared people for the "redeeming act" and declared war on the passive art of class societies. In the April issue they announced that the review would appear fortnightly,

* Articles on the following have appeared in *The N.H.Q.*: Matthis Teutsch, No.41; Lajos Gulácsy, No. 24; Béla Uitz, Nos. 29 and 48.

they would open an art school directed by Béla Uitz, organize seminars on art and, twice a week, evenings with an artistic programme in the Medgyaszay theatre, continuing their tours of the country and their matinées in the provinces.

However, with the deterioration of the position of the Republic of Councils and the general climate of insecurity, the mistrust shown towards *Ma* gained more ground. Attacks against the review multiplied: they were more or less justified by the intransigeant attitude of *Ma* on the issue of art and society. Anti-*Ma* articles written by the review's old enemies created a heated climate; relations between revolutionary art—the avant-garde—and those responsible for the cultural policy of the Revolution deteriorated to such an extent that Béla Kun said on the second day of the party congress in June that *Ma* was "a product of bourgeois decadence" *. It must be noted that this was the congress of the new Communist Party created two months before, the membess of which in their majority had been Social Democrats, that is the bitter enemies of Kassák.

Kassák immediately addressed a letter to Béla Kun and printed it as a special issue of *Ma* without permission—this resulted in the banning of *Ma* after the July issue—where he claimed that they needed scope for preparing the necessary revolution in the minds of men. In an injured tone he wrote about the merits of the review, and about their relations with the international socialist and communist movement.

*

Kassák was arrested in August 1919 after the Hungarian Republic of Councils collapsed. He spent some months in the Remand Prison as a "major criminal". His friends helped him to escape late in 1919, he travelled to Vienna in the dustbin of a ship.

Half a year later, in May 1920 the first issue of *Ma* appeared in Vienna. The Austrian poet Fritz Bügel served as Responsible Editor, since the law demanded that a citizen be responsible for a publication. The contributors of this first issue were by and large the same as in Budapest. The introductory article was written by Kassák, and called on the artists of the world in two languages: "Against all types of class rule we proclaim the community of triumphant individuals and against all State morals we proclaim collective morality." "The proletariat hammers irresistibly at the door of slave-keeping fathers, we must now start to fight against the rule of our first-born brothers!"

What was Kassák's purpose?

Instead of party agitation and leftist organization he wanted to carry the message of the avant-garde of new revolutionary art, he wanted the avant-garde to penetrate to the masses since this art with its negations was the best instrument for arousing awareness and with its related isms, constructivism, suprematism, etc. it was the best instrument for laying the foundations of a new culture which would promote revolution. His programme was greatly similar to that of the Soviet-Russian avant-garde between 1917 and 1925. He put his review in the service of these aims. He published the work of every new trend at the moment of their appearance if he considered it as fitting in with his aim, and this meant the finest works of the avant-garde of the 1920s.

In his Vienna years Kassák developed a double system of relations: a "recipient network" and a "system of relay channels".

The stations of the recipient network were not all new, they stammed from his large network of connections built up in Hungary. Guillaume Apollinaire, Marcel Duchamp, Picabia, Tristan Tzara, Arp were well-known names that appeared in the early issues of the review. (The name "activist" derives from the Dada pioneers, they called

* See: Béla Pomogáts: "From the documents of the Hungarian avant-garde", *Jelenkor*, December 1971, p. 1123; Júlia Szabó: *The History of Hungarian Activism*, Budapest, 1971; Lajos Kassák: Letter to Béla Kun, *Ma*, June 1919, p. 2. (All in Hungarian)

themselves activists in their desire to shake off "the dead weight of all social and artistic traditions". *Ma* in Vienna also relied on the Bauhaus and the constructivist movement. Kassák's close relations with European artistic movements were a great help to Hungarian artists living in the emigration and to young artists who set out to see the world. He had directed László Moholy Nagy to Germany, where the latter soon became a teacher at the Bauhaus, later its Deputy Head, and subsequently one of the main figures of Expressionism and Constructivism. László Medgyes, László Péri, Hugó Scheiber, Béla Kádár were all advised by him to join artistic groups in Western Europe. Kassák helped Ernő Kállai and Farkas Molnár to become teachers at the Bauhaus.

Ma published a rich selection of the work of Dutch activists, chiefly from the De Stijl (Theo van Doesburg) group of that of the Russian activists and suprematists: Roshtshenko, Tatlin, Malevich, Puni, Gabo and others. They presented Viking Eggeling, a Swede, the creator of "musical painting", the later musicalist tendency, and all the important work of the French avant-garde writers and painters. The Hungarian version of new manifestoes and theoretic works appeared almost at the same time as the original Looking through Kassák's papers I found he was in touch with *Secession* (edited by P. K. Hurvitz in New York) and *The Little Review* (edited in the early 20s by Margaret Anderson and Ezra Pound and from 1925–26 by Margaret Anderson and Jean Haap in London and New York). I am indebted to Mrs. Kassák for permission to consult these papers, which include many documents, manifestoes, etc. of Central European movements.

Kassák wanted to create an international avant-garde organization. At the conference of modern movements held in Düsseldorf (May 29131, 1922) *Ma* submitted a proposal to create an International Organization of Revolutionary Artists. They also co-operated with the Provisional International Bureau of Creative Artists in Moscow. The organization, however, did not eventuate. Kassák wrote in his memoires: "The avant-garde groups managed to co-operate only on a smaller scale: the Dutch co-operated with the Bauhaus of Dessau, and constructivist groups, including *Ma*, succeeded in co-operation with each other."

Young Hungarians whose works were published by *Ma* are today outstanding figures. Although they were not all true to the avant-garde all their lives, the movement's refreshing spirit in the 20s affected them all. *Ma* in Vienna published several writings by Tibor Déry, József Lengyel, Gyula Illyés, Mózes Kahána, Zoltán Zelk, Endre Gáspár, the eminent translator and essayist, József Nádass and Andor Németh. And yet Hungarian activism had no genuine and deep roots. In the political climate of Hungary in those years it would have been impossible for the movement to take root. In Vienna it became increasingly homeless, although the editors did their best to make an impact in Hungary and among Hungarians living in the Successor States. The building up of "relay channels" also served this purpose. In 1921 *Ma* was represented in Germany by László Moholy Nagy, in Bohemia by Lajos Kudlák, in Slovakia by János Mácza, in Yugoslavia by B. Tokin. The publications of *Ma* reached also beyond Central Europe. "The large colour covers whose typography I designed myself were on sale at the newstands of many large cities—Hungary was the only country where distribution had to be done in secret."

The review also published books. This served a double aim: to publish Hungarian authors and to present new literary trends. They included Kassák's volumes of poetry and drawings, his albums, the works of young Hungarian avant-garde writers, Tibor Barta, Erzsi Újvári, Tibor Déry, Endre Gáspár's translations (Tristan Tzara: *Heart of Gas.* Drama), an Archipenko picture book, a monograph about László Moholy Nagy, etc. They planned a ten-volume library for bibliophiles, "Horizont", with works by modern Euro-

pean writers but, probably for financial reasons this enterprize could not be completed. Another beautiful enterprize was the "Book of New Artists" jointly edited by Kassák and Moholy Nagy in two languages.

The presentation and typography of *Ma* made it one of the finest avant-garde publications: Kassák's talents were many-sided: he was great a poet, writer, artist, typographer and editor. His review had another remarkable feature: it lasted for almost nine years. This extraordinary long life for an avant-garde publication was due to Kassák's unique stamina.

Kassák also sensed the historical moment when the mission of *Ma* was exhausted. Around 1925 it was banned in a number of countries, at the same time it seemed that the emigrants could return home. Conditions were consolidated in Hungary and this implied new possibilities and new tasks. "I arrived in Budapest in the autumn of 1926. And two months later, in December 1926 I began to edit a new review, *Dokumentum*."

Managers must make decisions

MARKETING IN HUNGARY

provides an insight into
cooperation, business, trade with Hungary

Articles carried by the 73/4 issue include:

THE EXPECTED PERFORMANCE OF THE FOURTH FIVE YEAR PLAN

COOPERATION DEPARTMENT
OF THE NATIONAL BANK OF HUNGARY

IMPORT OF OPTICAL AND PHOTO COMMODITIES

MINERAL RAW MATERIAL PRODUCTION AND SUPPLY

HUNGARIAN MARKETING DATA

Subscription: $20,– per annum

Free sample copies on request from
the *Editorial Office of*
"Marketing in Hungary"
H-1054 Budapest,
Lengyel Gyula utca 6.
Hungary

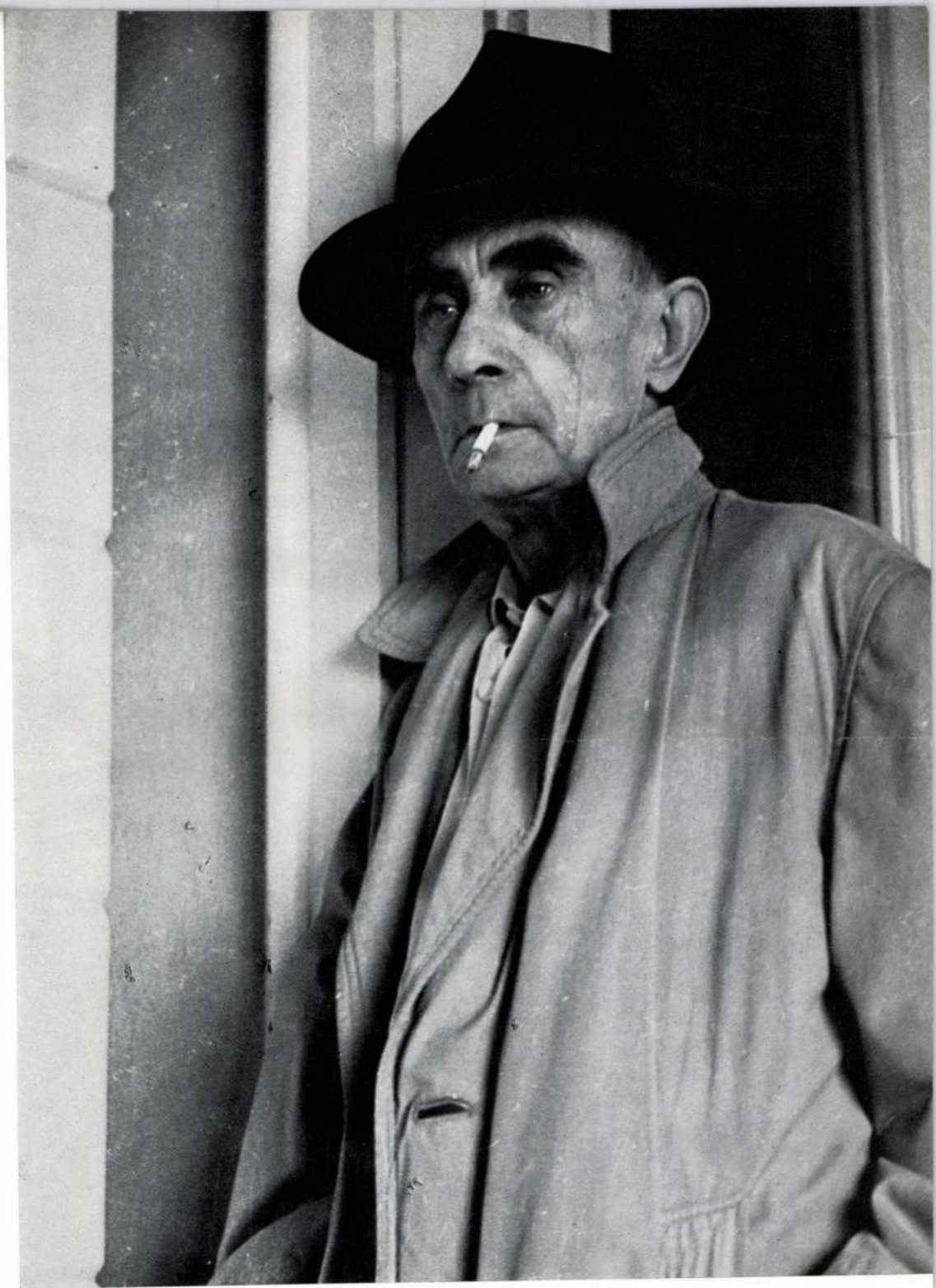

LAJOS KASSÁK IN THE '60S

Photo: Márta Rédner

MA

AKTIVISTA MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
FŐSZERKESZTŐ KASSÁK LAJOS, WIEN, VI. ÉV 3. SZ

Ára 15 korona
Cseh-Szlovákiában 6 korona

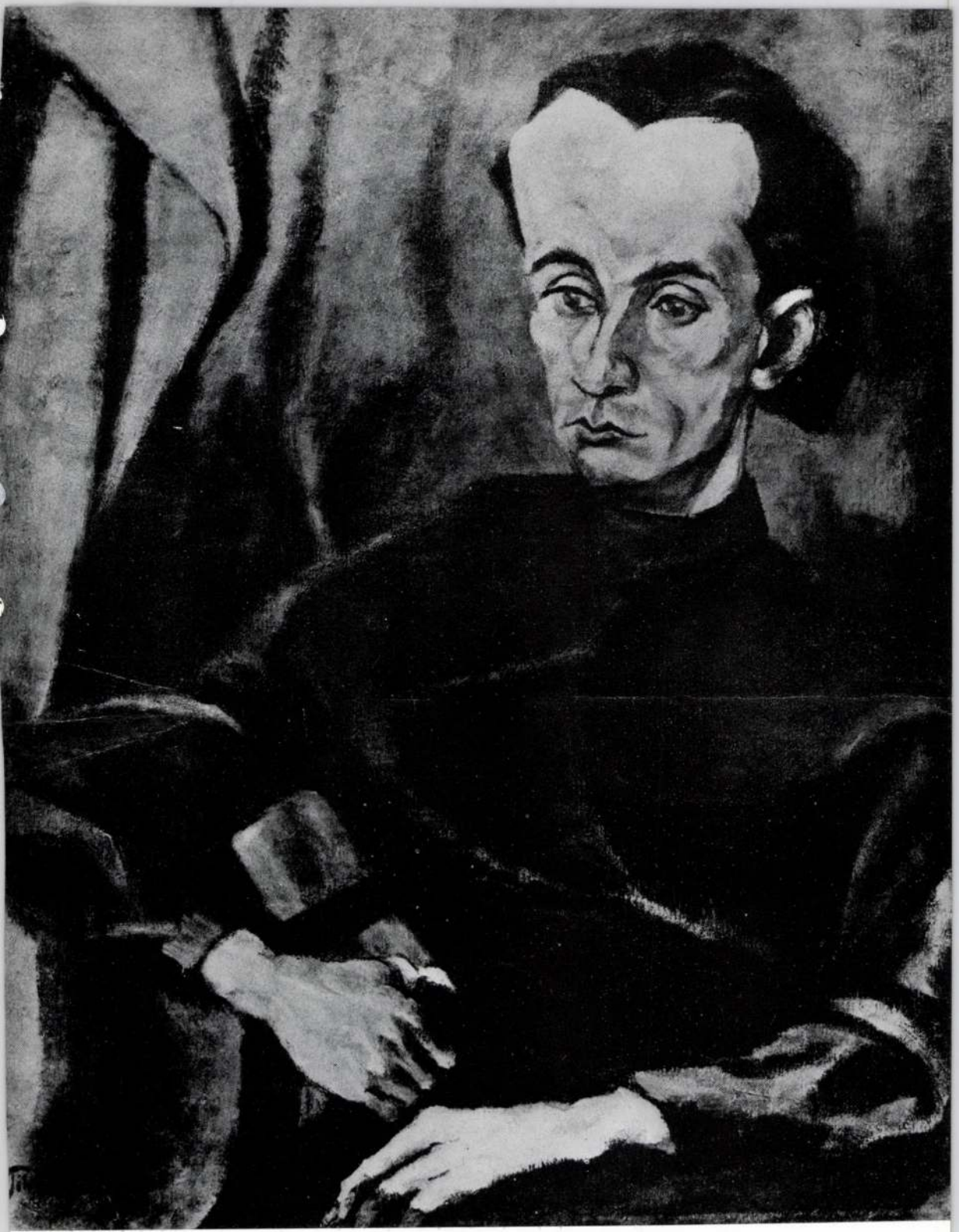

Lajos Tihanyi: Portrait of Kassák (oil on canvas, 75×75 cm, 1918)

Photo: István Petrás

◀ Front Page of Ma, January 1st, 1921

Photo: Ferenc Novotta

A Corner of The Exhibition, with Kassák's Desk and Paintings

Photo: Márta Rédner

KASSÁK LAJOS

grafikái és versei

a ras galériahajón
csak 3 napig
június 23, 24, 25
a győri nyár kísérő
rendezvényeként

megnyitó
1995.06.23. péntek 20

megnyitja
kolozsváry ernő
műgyűjtő
győr város volt
polgármestere

megnyitó irodalmi
műsor
horváth péter tanár
a révai gimnázium
igazgatóhelyettese

külön köszönet
sálamon nándornak

rendezők:
szombathelyi képtár

RAS GALÉRIAHAJÓ
győr rábapart vízisziget

támogató:

Pénzügyi és Befektetési Rt.
9023 Győr, Táncsics A. u. 31/c. Tel: 96/312-352

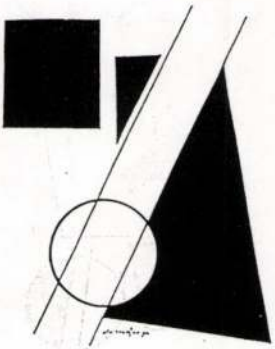

Egy ember
kegyetlenül
megformált ember
furcsa kalappal
a fején.

80 éves.
Megtöretlen.
Igazi csavargóhoz
vadnyugati farmerhez
vagy a kiközösített
hívőkhöz hasonló.

Valahova a világ
végére került.
Mintha egyedül
élne a földön
mintha nem is a
földön élne.

Mély szemei
összezárt szája
mögé bújt.

Ez lennék én?
Istenemre mondom
ez vagyok.

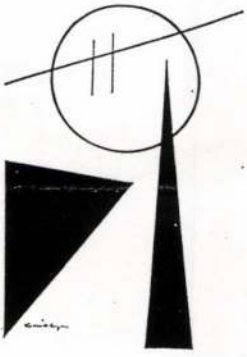

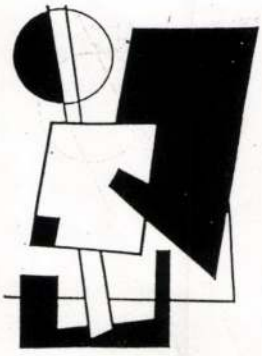

Kassák Lajos

KASSÁK Lajos

V KASSÁK SARELY

SZERETETTEL MEGHÍVJUK
ÖNT ÉS
HOZZÁTARTOZÓIT
A BAJNAI
II. RÁKÓCZI FERENC
MŰVELŐDÉSI HÁZBA.

KASSÁK LAJOS
ÉS
VIKTOR VASARELY

SZERIGRÁFIÁINAK
KIÁLLÍTÁSÁRA.

A TÁRLATOT
1976. DECEMBER 4-ÉN
17 ÓRAKOR
FAJÓ JÁNOS
FESTŐMŰVÉSZ
NYITJA MEG.

MÜVÉSZETTÖRTÉNETI
DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT
Budapest, XIV. Dózsa György ut 41.

KASSÁK LAJOS

HOMMAGE À KASSÁK

A Pest megyei Múzeumok Igazgatósága
tisztelettel meghívja

KASSÁK LAJOS
A KÉPZŐMŰVÉSZ ÉS A KRITIKUS
(1887–1967)

kiállításának megnyitójára
a Szentendrei Képtárba (Marx tér 4.)
1985. augusztus 16-án pénteken, 17 órára

A kiállítást megnyitja:
NICOLAS SCHÖFFER
(Párizs)

Megtekinthető szeptember 22-ig,
hétfő kivételével naponta 10–18 óráig.

La Direction des Musées du Comitat de Pest
a l'honneur de vous inviter au
vernissage de l'exposition

LAJOS KASSÁK
L' ARTISTE ET LE CRITIQUE
(1887–1967)

à la Galérie de Szentendre (Marx tér 4.)
le 16 août 1985 à 17 heures.

L'exposition sera ingauguré par
M. NICOLAS SCHÖFFER
(Paris)

Cette exposition sera ouverte jusqu'au
22 septembre 1985 de 10 à 18 heures,
excepté le lundi.

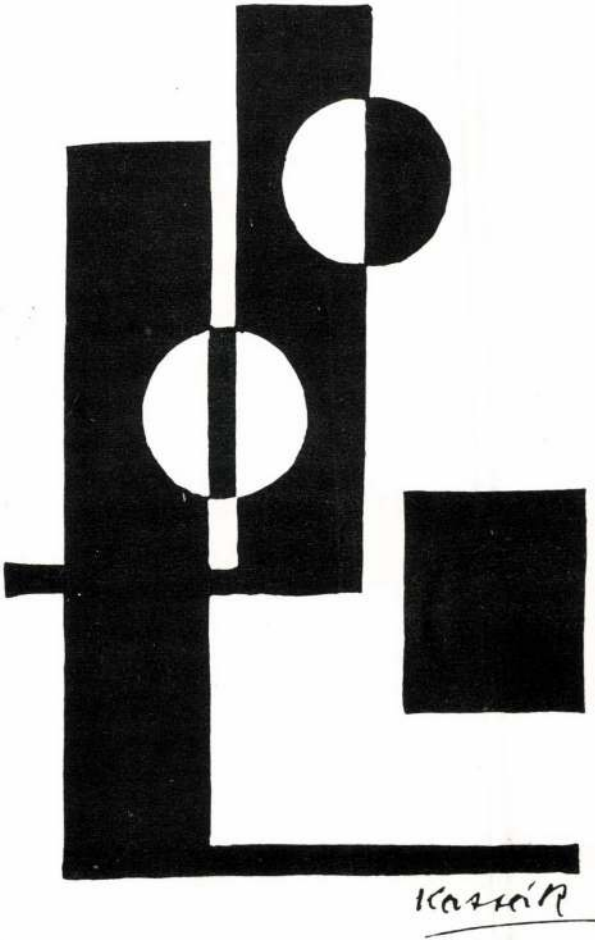

SKV–85–5228–09

Gleizes, Albert 11, 12, 19, 23, 24, 25, 124, 201, 203, 205, 206
Gogh, Vincent van 75, 101, 121, 124, 187
Greco, El 169, 193
Gris, Juan 201
Grosz, George 10, 12, 13, 16, 70, 81, 94, 99–100, 103–107, 200
Gulácsy Lajos 183–184

Hartnacke, Wilhelm 229, 230, 232
Hatvany Ferenc 159–160
Haulisch Lenke 241
Haupt, Albrecht 117
Heckel, Erich 7
Heemskerck, Jacoba van 101
Heine, Heinrich 148, 241
Hodler, Ferdinand 97, 118
Hofer, Karl 80, 118
Holbein, Hans 220
Hollósy Simon 139
Hummel, Erdmann 118
Huszár Vilmos 81, 201–203, 212

Imre Sándor 74, 238
Ingres, Jean Dominique 10, 70, 90, 159, 162
Iványi Grünwald Béla 126, 141, 142

Jándi Dávid 168

Kampmann, Walter 81
Kandinsky, Wasili 7, 9, 21, 31, 81, 101, 102, 118, 151, 207
Kassák Lajos 16–17, 28, 167, 198, 208, 212–213, 214, 235
Kádár Béla 82, 199, 200, 210
Kemény Alfréd 46, 241
Kernstok Károly 126, 163–164, 165, 171, 172
Kerschbaumer, Anton 80, 81
Kerschtein, Max 89
Kirchner, Ernst Ludwig 80, 81, 82
Klee, Paul 9, 81, 114, 118, 151
Kmetty János 160–161, 162, 163
Knaus, Ludwig 138
Kokoschka, Oskar 8, 156, 172
Komját Aladár 167, 198
Konijnenburg, Willem 201
Korda Vince 168
Koszta József 134, 141, 142
Körösfői–Kriesch Aladár 201
Kubin, Alfred 118
Kustodieff, Boris 45

Laurencin, Marie 161
Lehel Ferenc 184
Lehmbruck, Wilhelm 9, 74–80
Leibl, Wilhelm 89, 138
Lenin, Vladimir Iljics 44
Léger, Fernand 14, 19, 21, 25
Liebermann, Max 7, 80
Lindner, Werner 91
Lissitzky, El 32, 92, 95, 118
Lochner, Stephan 88, 89
Lotz Károly 136
Lukomskij, G.K. 117
Lunacsarszkij, Anatolij 45
Lyka Károly 132

Macke, August 8
Madarász Viktor 125, 131, 132–133, 137, 190
Maillol, Aristide 75, 77, 79
Manet, Edouard 7, 119, 120, 140
Marc, Franz 7, 124, 151, 191, 192, 195
Marcoussis, Louis Casimir 12, 25
Marées, Hans von 75, 97
Matisse, Henri 85, 87, 99, 118, 124, 151, 154, 158, 159, 161, 163, 173, 178, 180
Mattis Teutsch János 199
Márffy Ödön 96–99, 165, 173–174
Medgyes László 147, 157–158, 162, 182
Mednyánszky László 142
Meidner, Ludwig 8
Medunetzky, Konstantin 46
Mészöly Géza 139
Michelangelo 224
Millet, Jean Francois 176
Minne, George 77
Moholy–Nagy László 14–16, 28, 33, 46, 81, 92, 93, 96, 100, 102, 118, 203, 209–212, 213, 214, 241
Molnár Farkas 81, 213

KASSÁK Lajos

Kállai Ernő : Összegyűjtött írások. Magyar nyelvű tanulmányok 1912-1925. Bp. 1993, Argumentum — MTA MKI

Többféle

TÉVÉKRÓNIKA

Kassák-portréfilm

A huszadik századi magyar művészetnek egyik legjelentősebb alakja *Kassák Lajos* — de a közönség, valljuk meg, ha egy-egy rétegének van is erre igyekezete, valójában még mindig elég nehezen boldogul vele. A közönség nem szokott meg egyszerre ennyi lírát és szigorúságot, ennyi fájó igazságot és szenvedélyt. A televíziós film — bár nem emlékszem rá, hogy mondták volna, de úgy gondolom, hogy születésének századik évfordulójára készült — közérthetően kívánta bemutatni Kassák Lajost. A nagyközönség számára értelmezni művészetfelfogásának, költészetének és festészetének néhány fontos elemét.

Az egész Kassák-jelenséget hogyan is lehetne egy háromnegyed órás filmben összefoglalni? Hosszabb ciklusban is alig, hiszen Kassáknak a század csaknem valamennyi szellemi és politikai megnyilvánulásával volt találkozása. Amit ő mondott, cselekedett, s amit róla mondtak, ami forgószelet támasztott: mind jellemző és fontos. Az értelme szüntelenül ítélkezett, s ítélkezett, küzdött a személye is. Elsősorban persze nem a tanácskozásokon elmondott fölösleges szavakkal, hanem a műveiben leírtakkal. A művészi tetteivel, teljesítményeivel; érintkezéseiben emberi bátorságával s tisztaságával. Sem a megvetését, sem a tiszteletét nem titkolta. A film sem, hogy nem lehetett könnyű őt elviselni, mert átható tekintete elől nem volt menekvés. Művészi, művészetirányítási (ezt nem tartotta semmire), politikai zavarosságokon nyomban átlátott.

A televíziós filmnek csak arra volt lehetősége, hogy a Kassák-életmű ismerőinek — író, műtörténész, más pályatárs — közreműködésével végigrobogjon a több mint öt alkotó évtizeden. Kernács Gabriella szerkesztő, Zsóka Zoltán operatőr és B. Farkas Tamás rendező megtalálta az értelmes és kifejező arányt, hogy szóljon a munkásköltőről, a forradalmárról, az irodalmi formabontóról és formateremtőről, a festőről, aki képeken építi mondanivalóját, a gondolkodóról, aki, ha néha megriaszt is, szellemi köreibe mindig bevonja az olvasót, a nézőt.

Azon is tűnődhetünk, miért nézte a tájékozottabb néző is rokonszenvvel és érdeklődéssel ezt a portréfilmet. A magyarázatom az, hogy — bár a kortárs ítélete sohasem lehet teljesen bizonyos — művészi formátumban, ha akad is hozzá mérhető, erkölcsi erőben és megingathatatlanságban nemigen. Tehát: ritka élmény volt a találkozás.

T. I.

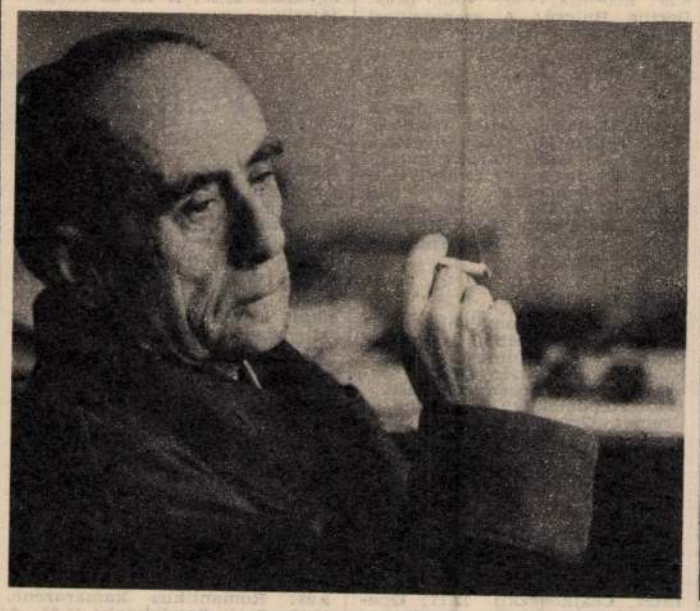

Kassák Lajos
MOLNÁR EDIT FELVÉTELE

Rosszul kérdezték

Csaknem egy órán át zavarban voltunk a kettes csatorna képernyője előtt péntek este, a *Drámaírók műhelyében* című adást figyelve. Valahogy úgy, olyan feszengéssel hallgattuk a Gyárfás Miklóssal lefolytatott beszélgetést, mint amikor annak vagyunk kényszerű tanúi, hogy a házigazda merev, közönyös, köteles udvariassággal bánik vendégével, az esze másutt jár, ő tűkön ül, a legszívesebben elrohanna egyéb dolga után.

A néző és a drámaíró is jobban járt volna, ha a műsor nem kíván beszélgetés lenni. Gyárfás Miklós győzte volna egymaga, hogy önarcképét vázolja föl. Kedvesen, színesen, elegánsan, nyugodtan szólt igazán sok mindenről. Bőven volt mondanivalója, s ha akarja, irányíthatta volna az elhangzottak menetét, de ő tartotta magát a játékszabályokhoz. Szerényen hagyta, hogy kérdezzék. Sajnos rosszul kérdezték. Ő válaszolt, igazán érdekesen, tartalmasan, de válaszai a levegőben maradtak, partnere nem reagált a gondolatalra, nem volt képes kontaktust teremteni velük. Töredék zúdult töredékre, ahogy a riporter visszajelzés nélkül, többször is úgy tetszett: átgondolatlanul előelőkapott egy új kérdést. Ridegen elvágott egy gondolatszálat, amelyet pedig Gyárfás Miklós igazán bőkezűen kezdett gombolyítani. Bűbájos anekdotáik fakultak emiatt szürkére, kibontatlan maradt az érdekes helyzet, amelyben egyszer író kritizált volna kritikusokat, visszhangtalanul lobbant ki irónia és önirónia lángocskája.

A szerkesztetlenségről, a fölépítetlenségről árulkodott az is, hogy túlságosan röpke jelenetet játszottak be *Az utolsó háború* című Gyárfás-darabból — Váradi Hédit és Básti Lajost láttuk —, amely a nézők többségének így valószínűleg semmit sem mondhatott. A *Komédia a tetőn* már hosszabb időt kapott. De nem eleget. Szívesen megnéztük volna újra; Ruttkaival, Latinovitscsal, Págerrel. A néző ezáltal talán többet sejtett volna meg Gyárfás drámaírói műhelyének jellemző vonásaiból, mint ebből az ügyetlen áltársalgásból.

CSONTOS MAGDA

Bőrfejűek

A négi nóta: a fehérek, az árják, a fajtisztaság védelmében... A többiek? (Már amennyire lehetséges ez a megkülönböztetés!) „Azok nem emberek."

Többször is elhangzott ez az épületes vélemény, azaz ítélkezés a belgiumi flamand televízió *Hétköznapi raszszizmus* című, igen-igen tisztességes filmjében. Azért nevezem különös nyomatékkal tisztességesnek, mert riporterei, akik elsősorban belga városokban, de Angliában is, a főleg „bőrfejűeknek" nevezett, kopaszra nyírt, ifjú fajvédők nyomába eredtek, a lehető legtárgyilagosabban kérdezgették őket. Hogy nem sikerült egy kicsit is értelmes válaszokat kicsiholniuk belőlük, az valóban nem rajtuk múlott. Ismételt miértjeikre végül is egyetlen, ósdi kibúvó maradt: a „csak". Ami alighanem a legveszélyesebb.

Sem a belga, sem az angol élet nem változik meg látványosan ezeknek a suhancoknak a megjelenésétől, még esetenkénti randalírozásuktól sem. Gaztetteik azonban ettől függetlenül fölháborítóak. Akkor is, amikor „csupán" egy-egy teljesen vétlen színes bőrűt pécéznek ki, és — mint többször megtörtént — verik halálra, és akkor is, amikor egy lelátónyi szurkoló indulatait korbácsolják odáig, hogy a kirobbanó tömegverekedés és pánik egész sor emberáldozatot követel.

Általában kis csoportok, de nem lekicsinyelhetők. Kapcsolataik a szélsőségesek pártjaival nyilvánvalóak, és mindenfajta erőszak, terrorizmus kitervelői számíthatnak rájuk. Az utca képe továbbra is kedves, de valami nyugtalanságot rejteget. A huzamos béke, viszonylagos nyugalom unalmas számukra, miközben mindenfajta gazdasági és szociális gond, baj kapóra jön nekik. Amelyektől persze egyetlen rendszer sem képes mentesíteni a társadalmat.

Marad tehát a jogok humánus deklarálása és védelme, a bölcsességre igyekvő politika s a nyíltság. Többek közt a televízióban, amely ma talán a legszélesebb közvélemény-formáló erő. Szerencsére már mi sem tartunk ebben a kezdet kezdetén. De — ami a türelmetlenség sajnos mindig újjászülető szószólóit illeti — azt sem állíthatjuk és ne is állítsuk: ez nálunk lehetetlen!

Belgiumban sem állítják.

BALOG JÁNOS

Mit vétettek az orvosok?

Az orvosok között, akárcsak közöttünk: volt, jelenlegi vagy leendő betegek között, bizonyára sok az esendő, a gyenge, a bűnös, a tudatlan, a haszonleső. És megfelelő arányban a tündöklő, a magas erkölcsű, a felkészült, az önfeláldozó. Vagyis: éppen olyan emberek, mint a többiek, azzal a különbséggel, hogy ők gyógyítanak vagy legalábbis igyekeznek gyógyítani. Nem érdemelték meg, mert nem vétettek akkorát, hogy az történjék velük, ami évek óta mindenféle nyilvános fórumon történik — a „hálapénz" ügyében lemeztelenítve, szakmai öntudatukban mélyen megsértve állítsák őket a közvélemény elé.

Most, az új jövedelemadó bevezetése óta, még jobban elszabadult a hálapénzről való fecsegőkedv.

Legutóbb is, a *Hazai tükör* egyik riportfilm-összeállításában. Pedig az adás a maga módján tiszta volt és tisztességes, csak éppen magán viselte a hálapénzről szóló, s évek óta tartó meddő beszéd jegyeit. Az orvosok és a jogászok elmondták a véleményüket. Összegezték, amit egyébként mindenki tud, akinek egy csöpp esze van: a kormányzat hosszú évek óta áthárította az orvos megfizetését a betegekre. Mert azt maga sem hiszi, hogy amikor a kezdő, fiatal, lakástalan orvosnak manapság ötezer, a főorvosnak nyolcezer—kilencezer forintot ad, az fizetés, és nem csúfolódás. Az adótörvény, amelyet nyilvánvalóan meg kell majd változtatni, egyelőre tovább zülleszti ezeket az állapotokat, hiányszakmákat termel, hangulatot ront, csalásra kényszerít, kollektívák összetartozás-érzését dúlja fel, szembeállít orvost és beteget — hogy csak a legfeltűnőbb következményeit említsük.

A hálapénzről való beszédek, kényszermagyarázatok, összevisszaságok, közigazgatási, jogi, újabban adóügyi csigalépcsői siralmasak és nevetségesek. Csak arra valók, hogy az orvosokat tovább bőszítsék és megalázzák, a betegeket, a közvéleményt megzavarják, félrevezessék, indulatokat keltsenek. Évtizedek egészségügykormányzati tehetetlenségét, következetlenségeit, demagógiáját, hivatali arroganciáját manifesztálják. Teljesen fölöslegesen, mert már régen manifesztáltatott.

Le kellene venni a napirendről ezt a hálapénzügyet!

Egyszer persze vissza lehet térni rá.

Ha majd az orvosok nagyobb része nem zsebpénzt kap a munkájáért, hanem fizetést.

TAMÁS ISTVÁN

MAGYAR LAJOS Új Tükör, XXV.évf.21.sz.1988

A rádió műsora

MÁJUS 23–29.

Határ Győző **Az aranypalást** című alkotása kis kerülővel jut most el a rádióhallgatókhoz. A szerző 1949-ben írta ezt a művét, méghozzá rádiójáték formájában. Ám ez nem kerülhetett adásba, mert Sarkadi Imre, a rádió akkori dramaturgja elvesztette a kéziratot. Határ Győző később újra megírta a történetet, de ekkor már színdarabnak. Ennek a színműnek készült el most a rádióváltozata, amelyet **hétfőn 19.45-kor** mutat be a rádiószínház a **Kossuthon** (ismétlés vasárnap 22.30-kor a Bartókon.) A történet az ezeregyéjszaka világába vezet minket, és arról szól, hogyan csábítja el az udvari bolond a kalifa világszép feleségét.

Talán Karinthy Frigyes műveiből került át a legtöbb szállóige a köznyelvbe, a „magyarázom a bizonyítványt" mindenképp ezek közé tartozik, a magyarázkodás szinonimája lett. A Ha én lennék... című sorozat résztvevői – tizenévesek és felnőttek – a Karinthy-novellából kiindulva arról beszélgetnek, hogy miért, kik előtt és milyen eredménnyel szoktunk magyarázkodni. Miért kell gyakran a jeles bizonyítványt is magyarázni, és miért kényszerülünk néha magyarázkodni mások bizonyítványa miatt? **Ha én lennék... csütörtökön 17.30-kor a Petőfin.**

Szentkuthy Miklós 1957-ben írta az **Angyali Gigi** című regényét, amely kicsit kilóg az életműből. Hiányzik belőle az a barokkos ornamentika, amely cselekményben, stílusban, a gondolatok gazdagságában Szentkuthyra leginkább jellemző. A viszonylag egyszerű történetben egy művészszerelem elevenedik meg, a sokszínű jellemábrázolás, a groteszk atmoszféra élvezetessé teszi a ma is friss alkotás, melynek rádióváltozata **vasárnap** hallható **14.10-kor a Kossuthon.**

ÁLLANDÓ MŰSOROK:

Kossuth: 4.30–7.59: Jó reggelt! (benne: félóránként hírek, 5.40 Falurádió, 5.55 és 6.55: Közlekedési tudnivalók, 7.25: Körzeti időjárásjelentés) – 8.05: Műsorismertetés és a nap kulturális programja – 12.00: Déli krónika – 12.30: Ki nyer ma? (péntekig) – 18.15: Esti mese – 18.30: Esti Magazin (péntekig) 22.00: Hírvilág. – 24.00 Éjféltől hajnalig – zenés műsor – Hírek: 8.00, 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 22.00, 24.00.

Petőfi: 4.30–7.59: A Petőfi rádió reggeli zenés műsora (benne: péntekig 6.05: Reggeli csúcs – 7.35: Körzeti időjárásjelentés) 8.50: Külpolitikai figyelő. – 9.05–12.00: Napközben – zenés délelőtt (péntekig, benne 10.45: Láttuk, hallottuk), 24.00: Éjféltől hajnalig – zenés műsor. Hírek: 8.00, 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00, 21.00, 23.00, 1.00, 3.00 (vasárnap 5.00, 7.00 is).

Bartók: Hírek, hétfőtől péntekig: 9.00, 13.00, 19.00, 23.30, szombaton és vasárnap 8.00, 13.00, 19.00, 23.30.

Hétfő

KOSSUTH:

8.20: Mit üzen a rádió? 9.00: A hét zeneműve — Mozart: Esz-dúr vonósnégyes. 10.05: Nyitnikék. 10.35: Nóták. 11.00: Bioritmus. 11.34: Veres Péter: A Balogh család. 13.00: Lukács Pál mélyhegedűn játszik. 14.10: Örkény István: Búcsú. 14.33: Népi zene. 15.00: Veszélyben. 15.30: Romantikus muzsika. 16.05: Hangoló. 17.00: Eco-mix. 17.50: Operett. 19.15: Nyílt szín. 19.45: Határ Győző: Az aranypalást. 20.37: Népdal. 21.00: Két világ határán. 22.30: Operaáriák. 22.50: Két Beethoven-szimfónia.

PETŐFI:

8.05: Népdal. 13.05: Slágermúzeum. 14.00: Kettőtől ötig... 17.05: Kölyökrádió. 17.30: Ötödik sebesség. 18.30: Zeneközelben. 19.30: Sportvilág. 20.03: Afro-latin zene. 21.05: Hot Club. 22.00: Hivatása: orvos. Paul Schallück: A mestermű. 23.10: Bergendy. 23.34: A dzsessz története.

BARTÓK:

9.06: Dzsessz: Double Six. 9.30: Széll György vezényel: Schumann, Mahler. 10.48: Wilhelm Backhaus zongorázik. 11.20: Rameau: Pygmalion. 12.11: Három zenekari scherzo. 13.05: Kilátó. 14.11: Az MRT gyermekkórusa. 15.29: Népzene fúvósötösre. 16.00: Peter Prommel marimbázik. 16.33: Erkel: Hunyadi László. 17.43: Dvořák: A-dúr gordonkaverseny. 18.21: Magyar zeneszerzők: Dubrovay, Nógrádi, Csemiczky. 19.05: Művek és előadások. 19.35: Operaáriák. 20.00: A Cseh Filharmonikus Zenekar: Mozart, Janáček. 22.00: Romantikus dallamok. 22.30: Rock: Peter Green. 23.00: A hét zeneműve.

Kedd

KOSSUTH:

8.20: Társalgó. 10.05: Vegyes váltó. 10.25: Klarinétművek. 10.48: Népdal. 11.34: Veres Péter: A Balogh család. 13.00: A Rádiózenekar kamaraegyüttese: Mozart, Spohr. 14.30: Dzsesszmelódiák. 15.00: Borenich Péter: Örültem, hogy mellém állt. 15.41: Bisztrai Mária-portré. 16.20: Képek és jelképek: Semiramis. 17.00: Tér — idő. 17.45: A Szabó család. 19.30: Jevgenyij Svarc: Hétköznapi csoda. 20.30: Partnerek vagy konkurensek? 21.00: Operett. 21.24: Ivanich Miklós zongoraművész. 22.30: Bartók: A kékszakállú herceg vára. 23.29: I Musici di Roma: Corelli, Giordani.

PETŐFI:

8.05: Slágermúzeum. 13.05: Popzene. 14.00: Egy menedzser portréja. 15.30: Csúcsforgalom. 17.30: Segíthetünk? 18.30: Talpalávaló. 19.05: Csak fiataloknak! 20.00: MNK: Bp. Honvéd—Rába ETO. 21.05: Moldova György: Bűn az élet. 21.25: Fiatal előadók. 21.55: Zeneközelben.

Pongrácz Péter
(Csütörtök, Bartók 17.30)

BARTÓK:

9.08: Két zongoraverseny. 10.30: Gyerekeknek 184?—49-ről. 11.00: Láng István műveiből. 11.45: Grand Ecurie et la Chambre du Roy: Vivaldi, Purcell. 13.05: Wole Soyinka: A láplakók. 14.14: Operaáriák. 14.41: A Budapesti Fúvósegyüttes. 15.05: Zenei Tükör. 15.40: Kortárs argentin zeneszerzők. 17.00: Társadalom és iskola. Idegen nyelvek. 17.30: Kórusfelvételek. 18.01: Orosz muzsika. 18.30: Na maternjem jeziku. 19.05: In der Muttersrpache. 19.35: Tenoráriák. 20.00: A Prágai Szimfonikus Zenekar: Mendelssohn, Brahms, Bartók. 22.19: Benkő Dániel lantfelvételeiből. 22.40: Zalán Tibor: Amíg hajnalodik.

Szerda

KOSSUTH:

8.20: Eco-mix. 8.50: Nóta. 10.05: Bertha Bulcsú: A szeptemberi vendég. 10.35: Mozart: Esz-dúr vonósnégyes. 11.01: Operett. 13.00: Hidas Frigyes műveiből. 14.10: A Halotti Beszéd. 14.25: Operaslágerek. 15.00: Zengjen a muzsika! 15.30: Zenei fogalom. 16.05: Teliszájjal. 17.00: Olvastam valahol... 17.30: Barokk muzsika. 19.30: Jevgenyij Svarc: Hétköznapi csoda. 20.25: 1968 — mai szemmel. 20.55: Zenélő doboz. 21.40: Leánykar. 22.30: Kapaszkodó. 22.55: Mesterművek: Brahms, Prokofjev.

PETŐFI:

8.05: Dallamok, emlékek. 13.05: A tegnap slágereiből. 14.00: Betűtenger. 15.05: Pihenőidő. 17.05: Kölyökrádió. 17.30: Ötödik sebesség. 18.30: Argentin muzsika. 19.05: Népdalok. 19.55: Godley és Creme: Good bye, Blue Sky. 21.05: Közkívánatra! 23.10: Népi dallamok Argentínából. 23.24: Dzsessz: Joe Zawinul.

BARTÓK:

9.08: Zenetörténeti értéktár. 9.53: Weber—Mahler: A három Pinto. 10.40: Régi magyar táncok. 11.00: Zenekari muzsika: Beethoven, Liszt, Csajkovszkij. 12.17: Operafelvételek. 13.05: Bioritmus. 15.25: Erdélyi Helikon 1928—1944. 13.55: Operába hívogató. 14.26: Külföldi slágerek. 15.06: Az Édervonósnégyes: Gotskosik, Vitale, Bartók. 16.11: Szimfonikus zene: Debussy, Kodály. 16.46: Fúvósfórum. 17.16: John Adams műveiből. 18.30: V materinskom jazyku. 19.05: Francia, orosz, angol nyelvlecke. 19.40: Armin Ude énekel. 20.25: Színészvizsga. 21.30: Papp Árpád műfordításkötete. 21.55: Giovanni Gabrieli canzonáiból. 22.29: Kritikus füllel.

Csütörtök

KOSSUTH:

8.30: Varázsos hangok. 9.30: 1968 — mai szemmel. 10.05: Diákfélóra. 10.35: Operett. 11.00: Szimfonikus zene. 11.38: Veres Péter: A Balogh család. 13.00: Puccini: A köpeny. 14.10: Az Állami Népi Együttes. 15.00: Szóról szóra. 16.20: Neked szól! 17.00: Földközelben. 17.30: Örökzöld dallamok. 19.38: Most jelent meg. 20.10: Nóták. 20.30: Változatok a politológiára. 21.00: Három szólamban. 22.30: Barokk muzsika. 23.00: Operaest.

Mikó István és Inke László
(Szombat, Kossuth 18.45)

PETŐFI:

8.20: A Szabó család. 13.05: Nosztalgiahullám. 14.00: Lelátó. 15.10: Operaslágerek. 16.00: „A rock gyermekei" klubja. 17.05: Népzene. 17.30: Ha én lennék... 18.30: Slágerlista. 19.05: Operett. 20.00: Poptarisznya. 21.05: Bozó László: Gyilkosság a stúdióban. 23.10: Rockpanoráma.

BARTÓK:

9.08: Zenekari muzsika: Beethoven, Schumann, Sosztakovics. 11.25: Operakettősök. 11.52: Nagy mesterek: Haydn, Schubert. 13.05: Színészvizsga. 14.09: ÁHZ: Csajkovszkij, Saint-Saëns, Ravel. 15.00: Pophullám. 16.00: Bellini: Rómeó és Júlia. 17.00: Nyitnikék. 17.30: A Zeneművészeti Főiskolán. 18.30: In limba materna. 19.05: Olasz, francia nyelvlecke. 19.35: Az English Concert hangversenye. 21.08: Operaáriák. 21.30: Dzsessz: a Coltrane Legacy együttes. 22.00: A 180-as Csoport játszik.

Péntek

KOSSUTH:

8.20: Zsilip. 8.50: Népdalok. 10.10: Nagy mesterek: Berlioz, Bartók, De Falla. 11.10: Magyar írás. 13.00: Zenés séták. 14.10: Operett. 15.00: Nemzetiségeink életéből. 15.30: Vásárhelyi Zoltán vezényel. 16.05: Rácz György: A nagy kaland. 17.00: Munkások '88. 17.30: Dallamok, emlékek. 19.30: Volt egyszer egy szakérettségi. 20.30: Egy rádiós naplójából. 21.15: Kilátó. 22.30: Bagoly.

PETŐFI:

8.05: Operett. 13.05: Pophullám. 14.00: Péntektől péntekig. 17.05: Kölyökrádió. 17.30: Ötödik sebesség. 18.33: Fiataloknak! 20.00: Nóták. 21.05: Zenei antikvárium. 22.00: Egy órában egy élet: Sammy Davis. 23.10: Póttarisznya.

BARTÓK:

9.08: Romantikus kamarazene. 10.10: Csak fiataloknak! 11.28: A Bécsi Concentus Musicus: Monteverdi, Rameau. 12.20: XX. századi szerzők. 13.05: Epilógus Apostagon. 14.05: Kamarazene: Chopin, Rahmanyinov. 15.04: Zenekari muzsika: Gluck, Haydn, Weber. 16.00: Gounod: Faust. 19.05: Társadalom és iskola. 19.38: Négyszemközt Kodállyal. 20.00: A Csehszlovák Rádió zenekara: Mahler, Berg, Hindemith. 21.50: Mozart: Esz-dúr vonósnégyes. 22.18: Északi kórusmuzsika. 22.58: Szimfonikus zene.

Szombat

KOSSUTH:

9.05: Népi muzsika. 10.05: Ismét — a javából! 12.30: Világkosár. 13.00: Zeneparádé. 14.20: Mindennapi irodalmunk. 15.10: Új Zenei Újság. 16.00: 168 óra. 17.30: Népdal. 18.45: Tamás István: A pápa és a császár. 21.06: Paquito D'Rivera: Szertartás. 21.39: Jókai Mór. 22.25: A Dán Rádió zenekara: Respighi, Lalo, Nielsen.

Bálint András
(Vasárnap, Kossuth 9.00)

PETŐFI:

8.11: Szécsi Margit—Sebő Ferenc: Eszem a gesztenyét. 9.05: Hét vége. 10.30: Térzene. 11.05: Locomotív GT. 12.10: Nóták. 13.05: Puskin: Mese Szaltán cárról (1951). 14.00: Színről színre. 15.05: Mi történt? 16.00: Mészáros Ágit köszöntjük. 17.05: Blood Sweet and Tears. 17.55: Labdarúgó-mérkőzések. 19.05: Külföldi slágerek. 19.45: Népdalok. 20.10: Hangminta '88. 21.03: 168 óra. 22.30: Schubert—Berté: Három a kislány. 23.15: Éjszakai csevegés.

BARTÓK:

8.19: Orgonamuzsika. 9.00: Wagner: Tannhäuser. 9.25: Mozart-lemezeinkből. 10.30: Slágerlista. 11.00: Bruckner: VIII. szimfónia. 12.30: Orosz, angol nyelvlecke. 13.05: Kívánságműsor. 14.05: Operalemezek. 15.05: Nina Simone 1958-as felvételei. 16.00: Az Ifjú Zenebarátok Központi Kórusa énekel. 17.07: Új lemezeinkből: Mozart, Beethoven, Mendelssohn. 17.58: Hindemith: Mathis, a festő. 20.11: Mindennapi irodalmunk. 21.42: Kamarazene: Bach, Haydn, Schubert. 22.32: Déry Tibor: A napok hordaléka.

Vasárnap

KOSSUTH:

8.30: Énekszóval, muzsikával. 9.00: Budapest — Tündérváros: Tabán. 10.20: Örökzöld dallamok. 11.00: Gondolat — jel. 12.15: Nemzetközi magazin. 12.55: Radioton-korongok. 13.30: Szonda. 14.10: Szentkuthy Miklós: Angyali Gigi. 15.10: Művészlemezek. 16.05: Zenekari muzsika: Gluck, Brahms. 17.00: Például: Tatabánya. 17.30: 75 éve mutatták be Sztravinszkij Tavaszi áldozatát. 18.40: Rabelais: Gargantua és Pantagruel (1969). 19.44: Népdalok. 20.32: Farkas Ferenc: Csinom Palkó (1950). 22.15: Triók: Beethoven, Brahms. 23.31: Balettzene.

PETŐFI:

8.05: Cseténvi Anikó: A piros esernyő. 9.05: Mesezene. 9.33: Műveltségi vetélkedő. 11.10: Vasárnapi koktél. 12.03: Nóták. 13.05: Mikrofonpróba. 14.00: Zenei vetélkedő. 15.05: Táskarádió. 16.00: Poptarisznya. 21.05: Társalgó. 22.30: Blues: Pretty Things. 23.10: Irving Berlin 100 éves.

BARTÓK:

8.13: Komolyzenei kívánságműsor. 10.05: Új Zenei Újság. 11.00: Schubert-hangverseny. 13.20: Verdi operáiból. 14.10: Morze. 14.55: Fauré-művek. 15.10: G. B. Shaw: Pymalion (1953). 18.30: Na maternjem jeziku. 19.05: In der Muttersparche. 19.35: Kamarazene: Mozart, Brahms. 20.35: Shakespeare-szeminárium. 21.05: Új lemezeinkből: Sammartini, Vivaldi, Naudot, Telemann. 22.04: NDK—magyar dzsesszműhely. 22.30: Határ Győző: Az aranypalást.

KASSÁK Lajos

1994. október 2.

ZAIK

Kassák kollázsai (1955-1966)

A kollázs, az egymás mellé vagy egymásra ragasztott képfelületek művészete, jellegzetesen 20. századi találmány: az avantgarde művészek a hagyománnyal történt szakításukat fejezték ki általa, s szívesen él vele a reklámszakma is, hiszen figyelemfelhívó ereje van egy-egy ilyen plakátnak.

Kassák Lajos, a magyar avantgárd legnagyobb alakja, idős korában is készített kollázsokat. Mintha csak azt akarta volna megmutatni értékválsággal küzdő korának, milyen bámulatosan sokféle lehetőséget kínál számunkra a látszólag holt anyag, s mennyire érzéketlenül megyünk el a teremtett világ szépségei, lehetőségei mellett, inkább rombolva mint építve őket.

A művész kollázsaiból Csaplár Ferenc rendezett kiállítást az óbudai Zichy-kastélyban. (Megtekinthető december 18-ig.) A megnyitót Juhász Ferenc mondta őszinte beleérzéssel.

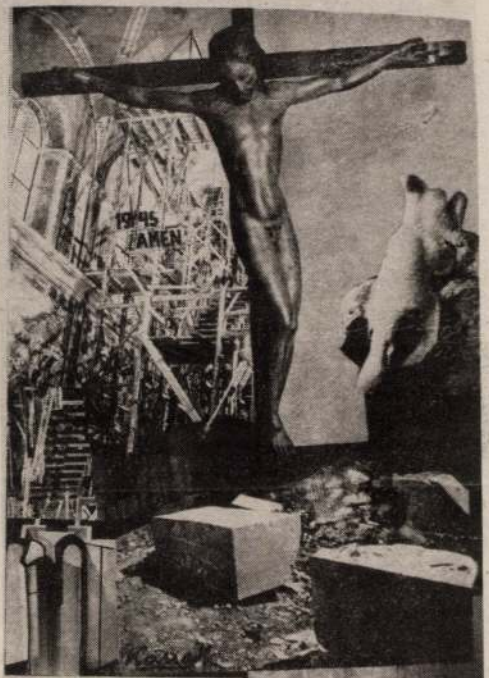

KASSÁK KOLLÁZSAI
1955-1966

A hét liturgiája

Végülis megtaláltam hivatásomat. Az én hivatásom a szeretet. (Kis Szent Teréz)
Október 2. ÉVKÖZI 27. VASÁRNAP. (Szent őrangyalok, Petra) *Igerliturgia*: I.: Isten férivá és nővé alkotta az embert. (Ter 2,16—24) — II.: Ugyanattól valók a megszentelő és a megszenteltek. (Zsid 2,9—1) — Evangélium: Amit Isten egybekötött, ember szét ne válassza. (Mk 10,2—16) — Zöld, saját mise, Dicsőség, Hitvallás, évközi vasámapi prefáció. — *Énekrend*: Ho 223. — 591. — 616. — 430. — Ho 221. — 598. — Ho 287. — *Zsolozsma*: 3. zsoltárhét.
Október 3. Hétfő. (Helga) — Gal 1,6—12.; Lk 10, 25—37.
Október 4. Kedd. Assisi Szent Ferenc emléknapja. (Hajnalka, Auróra) — Gal 1,13—24.; Lk 10, 38—42.
Október 5. Szerda. (Aurél, Attila) — Gal 2,1—2.; 7—14.; 11,1—4.
Október 6. Csütörtök. Szent Brúnó áldozópap. (Renátó, Renáta) — Gal 3,1—5.; Lk 11, 5—13.
Október 7. Péntek. Rózsafüzér Királynőjének emléknapja (Zseraldina, Amália) — Gal 3, 7—14.; Lk 11, 15—26.
Október 8. Szombat. ***Szűz Mária, Magyarok Nagyasszonya ünnepe*** (Koppány, Benedikta) — Saját mise, olvasmányok: Sir 24, 23—31.; Gal 1, 4—7.; Lk 1, 26—28.
Október 9. ÉVKÖZI 28. VASÁRNAP. (Zöld) *Igerliturgia*: I.: Bölcs 7, 7—11. — II.: Zsid 4,12—13. — Evangélium: Mk 10, 17—30. — *Énekrend*: Ho 222. — 591. — 616. — 430. — Ho 222. — 598. — Ho 284.

A PÁPA IMASZÁNDÉKA OKTÓBER HÓRA

Általános: Hogy a szerzetesközösségek nővérei és testvérei példát

IMAÓRÁK—LELKIGYAKORLATOK

Éjszakai engesztelést tartanak a **Szent Lajos király plébániatemplomban** minden hónap 12-én du. 5 óráig, 13-án pedig hajnali fél 5-ig (XX. Szt. Lajos tér, Damjanich utca).

Mária kongreganista szentmisére és ájtatosságra kerül sor **minden hónap első szombatján** reggel 8 órakor a Bazilika Szent Jobb kápolnájában. Ezekre az első szombati találkozókra minden kongreganistát és engesztelő Mária-tisztelőt testvéri szeretettel várnak.

Lelkigyakorlatok a leányfalui Szent Gellért Lelkigyakorlatos Házban: okt. 11—16. nők — országos; dec. 9—13. nők, férfiak — országos; dec. 13—18. nők, férfiak — országos; dec. 19—23. nők, férfiak — országos; dec. 27—30. pedagógusok — országos. Jelentkezni lehet írásban: 2016 Leányfalu, Móricz Zs. u. 141., tel.: 26/323-212.

A Mater Salvatoris Lelkigyakorlatos Ház lelkigyakorlatai: okt. 3—7. mindenki számára; okt. 19—23. nyugdíjasok — Máriával Jézushoz; nov. 9-13. mindenki számára; dec. 9—12. mindenki számára; dec. 27—30. pedagógusok számára. Cím: 2100 Gödöllő-Máriabesnyő, Kapucinusok tere 3. Tel./Fax: 28/320-176. Jelentkezési határidő a meghirdetett időpontot megelőzően két hét. A jelentkezés után jelentkezési lapot küldenek, amelyet kitöltve vissza kell küldeni. A lelkigyakorlatok kezdete este hat óra, befejezés általában az utolsó napi ebéd után. Elhelyezés 1-5 ágyas szobákban.

ELŐADÁSOK

A Hitoktatói továbbképzések rendje: október 25-én, kedden 18 órától: Pesti Ferences Rendház (1053 Bp., Ferenciek tere 9.); **október 26-án, szerdán 18 órától:** Don Bosco Katolikus Iskola (1116 Bp., Albertfalvi u. 9—11.); **október 28-án, pénteken 18 órától:**

EGYHÁ

A budavári Nagybo templomban október mos h-moll mise a Mus sában. **Október 15-én,** seny a templom javára, művész, a Fővárosi Ene Központi Kórusa és Ugr működésével.

A budapesti Szent I ber 2-án de 10 órako F-dúr német vendégkór

A Budapest-Belváro ban október 2-án de. 1 prima — a szerző szüle ra; Hegedűs Árpád: Nyújtsd ki mennyből...

A Budafok-Belváro október 2-án fél 11-ko

A zuglói Páduai S: október 2-án 12 órak Excelsior, Zur Tranung.

A balassagyarmat ban október 2-án d angelis; Pachelbel: To

A nagytétényi pléb ber 2-án de. 10 órako és után részletek hang Harmonia Caelestis cí Kéry Edit (ének), Kősze Kőszeghy Örs (gordonk

Búcsúzáró hangve let, Babér utcai Szen október 2-án este ne működnek: Tarjáni Tóth az ELTE Trefort utcai nak Barokk Zenekara, Kálmán. A templom metró Gyöngyösi utcai

A Váci utcai Szent október 1-jén este 7 ó csendül fel. Közreműkö da gamba) és Gál Márta

Alföld XXIX. évf. 2. sz. 1988

sámántorok

nem úgy érzed mintha a tested volna csak figyeled
elszenveded és mégsem mondhatod mert lassan átfordult
a föld elment a vonat mindhiába integetni kipakolni
mindent a két parton semmicsónakon lebegni sosemvolt
tengeren jeltelen határok között ezt hozta a mágia
csak dobolsz mindenütt amerre jársz így csalod az égre
a tüzeket nem elosztani kell a férges almát az én fáimon
is terem olyan óvd meg széles erdő a tisztásokat
a fenyves mégsem eldobott gyufától ég le nagyobb
tüzek lapulnak fénytelen hold gömbje a szemedben
ha két dobütés között szétesel ha torkodból kitörnek
a vádak éld is túl és újra összeszednek annyi halál
virágzik és hervad a kezed között az élet mégis
ott lapulhat sípodban hold gömbje a szemedben
nem a dobszó menti meg a tábort koptathatja a
köveket megannyi harc kinyílni és elhervadni
egyaránt szenvedés ezernyi kis halál nyomát
temeted a porban gyertya ég a lókoponyán
elfogy
a tested láng nélkül
fogy a hold visszavonhatatlanul
ez egy másik éjszaka az ének itt nélküled folytatódik

DÖBRENTEI KORNÉL

Egy meg nem festett Kassák-képre

Szeplőtelent játszani ismét, megátalkodott
kezdetet! – hamuhodó tarisznya, pogácsa
nélkül: íme a poggyász, telematricálva
kivágott címerekkel, már nem liheg
a teljessé csonkított zászló, kitárulkozása
fagytól félbemarasztva, célba nem érő gesztus,
a rajta középlő lik a zárkacirklinél
mámorítóan tágasabb: percnyi pávaszem-
derengés, melyen át, szörnyülködő látcsövön,
elősivárlik a panoráma: kiölve
minden sejtelem, durva sokszögekbe kristályult
szomorúság: hóhérkötélen kandiscukor,
s meghőköl a távlat, oly váratlan horgad fel
a torlasz, roppant halmától túlcsordul a tér,
duzzasztják feltépett sínek, nyalábjukra
csomót gordiuszkodott egy irdatlan akarat
dagálya – idekötné a kohóökrendte
világpillanatot, s baljós lövegcsöveket,
lámpaoszlopokat hajlított óriás
kérdőjellé, s döngölt szárral fölfelé

az égbe, mintha a Magasságos csüngetne
kapaszkodókat, felöklelt villamos
csendéletezik oldalára dőlve,
tehetetlen tömbjében ezüstcsiling sajog,
míg egyhelyben zuhan, elhagyva hullák
halomba dobált hasábjait, recsegve
nől ki alóluk a feltételes megálló,
sóvár kopja, –: űrből merítkező,
angyalszárnyú szélmalom kornyadoz hegyén.

Csendéletezik a villamos, üvegtelen
ablakaiban hártyásodni kezd a mélység,
kiégett benseje szentnyomorúságú betlehem,
és a sintérhurokká züllött áramszedő fölajzva
szaglász, kívül a sárgábaránto vákumon.
Gúlába testesülnek a fölszaggatott
utcakövek, a lét-Ige gigászi
grammatikája ez: otrombán-gyöngéd
gránitkockák bástyállanak vad ihlettől
rendezetten, vérpárától kimohásodva
nevelik föl a szenvedés humuszát, sötéten
töménylik bennük a súly, mégis játékocskák
a kockavető szájha szerencse kezében,
és tolongnak egymáson homok-puffasztotta
zsákok hengerei, sorozattól meglékelve
a plebejusi palást, kottafej-sebekkel
leírt, dinamikus-némaságú tratata,
fölötte, akár egy virradattól kapatos
madárcsapat, nyugágy harsánykodik önfeledten,
ölében a nap aranyizzadása
elmosódott istenarcot mintáz: térképét
kietlen árvaságnak, mellette matrac
repesztől boncolt téglalapja, gyomrából
dől az álomdunsztoló afrik, dől a
szerelem-doh, s egyszerre jelenés támad
a teremtés-csatak foltokban búsongó iszapján:
édeni pár ölelkezik tengerpőrén,
egymásba torkolló, boldog húsukból
zenitre tör a sikoly, s hosszan visszamereng –
S állong ott egy nyeretlen hintaló is,
gyerekszív-ütemre dobrokol a lőrés-jászol
előtt, festett zablája mögül eleven
tajték bugyborog: tejszínhab a szabadságon,
a nyeregben szikrákkal szegecselt csontváz,
kaszája hullócsillag-ívű villanással
kihasítja a hasas éjszakát –
kikericsmező születik rézhüvelyekből.

S ahol a torlasz roppant halma tetőzik,
testéből csupasz érként kanócot lüktetve
elő, egy palack strázsál, mint virulásra kész
Bunsen-égő, a menny hatalmas lombikja alatt.

Névnap

Köszöntjük a ma névnapjukat ünneplő **LILIÁNA** és **OLGA** nevű olvasóinkat!

A **Liliána** a több nyelvben megjelenő Lilian női név latinos alakja. Lilian az angolból terjedt el, ott eredetileg az Elisabeth becézése volt. Az angol lily (liliom) szóhoz való hasonlósága segítette önállóvá válását. Az **Olga** a Helga orosz alakváltozatának átvétele.

Ezen a napon történt: – A magyar szabadságharc leverésére érkezett *Paskievics* orosz tábornagy serege Tiszafüredtől megkezdte az átkelést a Tiszántúlra 1849-ben.

Ezen a napon született: – *Eötvös Loránd* (1848) fizikus, egyetemi tanár, akadémikus. – *Kelen Péter* (1950) Kossuth-díjas operaénekes, kiváló művész.

Ezen a napon halt meg: – *Brunszvik Teréz* (1861) gyermekpedagógus, a kisdedóvás úttörője és a nőnevelés jelentőségének hazai hirdetője.

Időjárás

ICI Interaktív Kommunikációs Rt. **METEOROLÓGIA**

Vízállás-jelentés

	cm (°C)
Dunaremete:	66 (18)
Budapest:	208 (19)
Dunaújváros:	102 (19)
Baja:	283 (20)
Tokaj:	471 (20)
Szolnok:	107 (20)
Szeged:	204 (22)
Gyoma:	341 (20)
Balaton:	80 (22)
Velencei-tó:	144 (22)

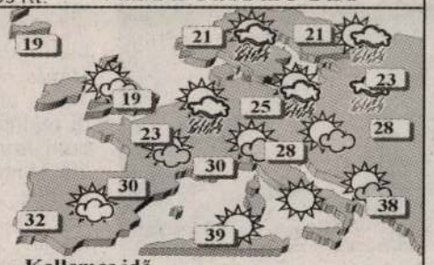

Kellemes idő

Nyugat-Európában ismét hűvösebb az idő, a hőmérséklet csúcsértéke sokfelé a 20 fokot sem éri el. A változóan felhős égből elszórtan esők, záporok alakulnak ki. A mediterrán térségben a napsütés és a kánikula a jellemző. A Balkán-félszigeten afrikai forróság alakult ki, a hőmérséklet csúcsértéke általában a 40 fokot is meghaladja.

Hazánkban csütörtökön kissé mérséklődik a felmelegedés. A többórás napsütést követően főként az északi országrészben növekszik meg a felhőzet, és elszórtan zápor, zivatar is kialakulhat. A Dunántúlon élénk lesz az északnyugati szél. A hőmérséklet csúcsértéke 26, 31 fok között alakul. Késő estére 18, 23 fokra hűl a levegő. Az elkövetkező napokban néhány fokkal csökken a hőmérséklet, elszórtan záporok kialakulhatnak.

Csütörtök 14 óra

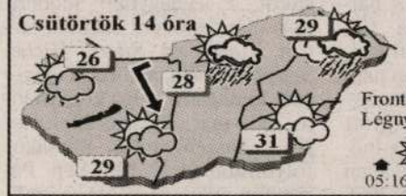

Légszennyezettség (Budapesten)

SO_2	CO	NO_2
20	25	60

Frontbatás: gyenge hideg
Légnyomás: kissé emelkedik

05:16 20:24 01:27 16:52

Az ICI RT. UTAZÁSI CENTRUMA RENDKÍVÜLI AJÁNLATA:
TOVÁBBRA IS KÖRUTAZÁS! Nagy svájci körút 8 nap/7 éjszaka két- és háromcsillagos szállodában, reggelivel, illetve három alkalommal vacsorával, autóbusszal, programokkal **99.500,- Ft/fő.**
Időpont: augusztus 27-szeptember 3.
Jelentkezés: tel./fax: 296-0083; WEB: www.internettravel.hu
1183 Budapest, Üllői út 449. DELTA ÜZLETHÁZ

Röviden

EGY SZÓRAKOZOTT *svájci házaspár az autópálya pihenőjében felejtette két gyermekét az olaszországi Livorno közelében – azóta a fiúk már szerencsésen megkerültek. A La Nazione című lap értesülése szerint a feledékeny szülők csak jóval indulás után vették észre, hogy nincs velük tíz- és tizenkét éves fiuk, s a legközelebbi rendőrőrsön ezt azonnal bejelentették... Nem igazán értették, hogy hogyan is történt a dolog, hiszen „Lepsénynél még megvolt" mind a kettő!* ■ Rácz

■ **REPESZGRÁNÁT.** A tűzszerészek a helyszínen robbantották fel azt a 82 milliméteres repeszgránátot, amelyet a Mammut II bevásárlóközpont építési területén találtak tegnap délután. A robbanószerkezet nem volt szállítható állapotban. A robbantás idejére a rendőrség lezárta a Lövőház utcát, illetve leállította a forgalmat a Margit körúton.

■ **DROG.** Alig néhány nappal azután, hogy egy pásztói garázsban drogot és robbanóanyagot találtak, vadkenderültetvényre bukkantak a pásztói rendőrök a nógrádi városban. Egy hasznosi fiatalember ellen indult kábítószerrel való visszaélés alapos gyanúja miatt vizsgálat, mivel a Nyi-komtető alatti részen – nem tudni mióta – cannabis sativa, azaz vadkender növényt termesztett. A rendőrök lefoglalták a 40–70 centiméter magas növényeket.

■ **KARAMBOL.** Heten megsérültek, amikor öt személyautó összeütközött az M1-es és az M7-es autópályák Budapestről kivezető közös szakaszán tegnap délután. A sérülteket kórházba szállították. A baleset után egy ideig a három sávból csak egy volt járható.

■ **CEFREFOGÁS.** A kecskeméti borkommandó 65 ezer liter illegálisan előállított, erjedésben lévő szeszes lét fedezett fel egy soltvadkerti ingatlan udvarán, két fémtartályban. A pénzügyőrök lefoglalták a folyadékot, és átadták a kiskőrösi vámhivatalnak. Amennyiben bebizonyosodik, hogy a lé cukorcefre, a várható jövedéki bírság összege elérheti a kétszázmillió forintot.

■ **VIZSGÁLJA** a rendőrség azt az autót, amelyet kedden reggel az M7-es és M1-es autópálya Budapestre bevezető szakaszán az őt üldöző rendőrök elől menekülő ismeretlen vezetője hagyott hátra. A svájci rendszámú Opel Senator kedden reggel a rendőrök jelzésére nem állt meg, vezetője a forgalommal szemben haladva Győr irányában eltűnt. A kocsit később Budaörs határában üresen találták meg.

■ **BELEFULLADT** a Somogy megyei Nagyberkiben lévő halastóba kedden egy 23 éves szentbalázsi fiatalember. A horgász beúszott, hogy kiszabadítsa beakadt úszóját. Öt méterre a stégtől elmerült. A parton lévő horgásztársai megtalálták, és kihúzták a tóból. Megpróbálták újraéleszteni, de ez nem sikerült.

■ **BÚVÁRROHAM.** A görög parti őrség búvárai tegnap délután megrohamozták Náfplio kikötőjében azt a jachtot, amelyet egy pisztolyos férfi térített el a reggel. A békaemberek agyonlőtték a túszszedőt. Az Erato nevű jachton üdülő öttagú svájci család és a hajó kapitánya jól van. A túszszedő azt követelte a hajó kapitányától, hogy hajózzanak a marokkói Casablancába.

Akcióban a Gepárd

■ R. H.

Az első fél év adatai szerint 18-20, míg az utóbbi hetek felderítése szerint Budapesten átlagosan 15 autót lopnak el naponta. A BRFK Gepárd akciócsoportja naponta egy autót talál meg – jelentette ki tegnap *Pál József* alezredes, a Gepárd-csoport vezetője a féléves tevékenységüket értékelő sajtótájékoztatón. Január óta a Gepárd tagjai 167 ellopott gépjárművet találtak meg, részben sértetlenül, 24 órán belül, részben alkatrészekre bontva, hosszan tartó nyomozás eredményeképpen.

A Gepárdnál a spontán ellenőrzések mellett titkos nyomozásokat is folytatnak a szervezett autólopással foglalkozó személyek után, illetve „csapdaautókat" is felhasználnak. Ezek eredményeképpen nagy százalékban felderítették azt a kört, amely sorozatszerűen foglalkozik autólopással. A leggyakrabban alkalmazott lopási technikákról elmondta: az út szélén parkoló, főleg régebbi típusú autókat elsősorban feltörik, míg az újabb típusokba például piros lámpáknál beugranak, s úgy viszik el. – Egy modern, többmilliós értéket képviselő, védelmi technikával felszerelt autó ellopása más módszerekkel legalább négyszázezer forint ráfordítást igényel a tolvaj részéről.

Rendőr őrizetben

Vihar sérültekkel

■ Munkatársunktól

Tornádó jellegű, több mint 80 kilométeres sebességgel száguldó szél söpört végig tegnap délután 15 óra 30 perckor a Balaton egy sávjában – Balatonfüred és Siófok között. A balatonkenesei strandon egy vihar által kicsavart fa megsebesített három felnőttet és egy gyermeket, akiket a Veszprém Megyei Kórházba szállítottak. A három felnőtt életveszélyes sérülést szenvedett, a gyereket súlyos zúzódásokkal ápolják.

Halálesetről és eltűnt személyről nem érkezett bejelentés, de több embert elsodort a vihar, s a kisebb vízi járművek is veszélybe kerültek – mondta el a Magyar Nemzetnek a Veszprém Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság ügyeletese. A kenesei strandon bekövetkezett baleseten kívül a Balaton-part más településeiről nem jelentettek be viharkárt vagy balesetet.

Tűz a Plazában

■ HavariaPress

Tűz ütött ki tegnap délután a Duna Plaza mélygarázsában. A bevásárlóközpontot azonnal kiürítették. A tűz a garázs villamos elosztó berendezésében kelet-

tottak. A tüzet sorozatos emberi mulasztások okozhatták: kiderült, hogy a bevásárlóközpontban egyedül dolgozó főenergetikus kevéssel az esemény előtt elektromos zárlat miatt súlyos

Koncert a kráterben

■ Kálmán Gyöngyi

Negyedik alkalommal rendezik meg Sárváron július 24–29. között a nyári nemzetközi elektroakusztikus zenei találkozót. A Vas megye kulturális életében fontos szerepet betöltő, és kiemelten támogatott rendezvény szervezője a Magyar Rádió elektroakusztikus zenei stúdiója, a HEAR Stúdió, művészeti vezetője *Szigeti István* zeneszerző, stúdióvezető. A csodálatos Nádasdy-vár ideális helyszín szabadtéri koncertek számára, hiszen ötszögletű udvara pompás akusztikájú.

Szigeti István lapunk érdeklődésére elmondta, hogy az első ízben 1997-ben megrendezett, külföldön is meghirdetett találkozó célja, hogy zeneszerzők, előadók, hangmérnökök, technikusok, világítási szakemberek egy héten át jó hangulatban együtt legyenek, a próbákon, baráti beszélgetéseken tapasztalatot cseréljenek, s közreműködésükkel a közönség megismerhesse e műfaj alkotásait. Részvételi díj, belépti díj nincs, a programokra, koncertekre bárki érdeklődő ellátogathat. A megszólaló műveket a megvalósítás lehetőségeit figyelembe véve választják ki. A találkozón az EAR együttes (művészeti vezető *Sugár Miklós* zeneszerző) hangszeresei és kísérletező kedvű, kiváló hazai előadóművészeink működnek közre, köztük *Csengery Adrienne*, *Geiger György*, *Maros Éva*, *Matúz István*, *Lakatos György*, *Gazda Bence*, *Kántor Balázs*. Szigeti István fontosnak tartja, hogy minden évben jelentős az ősbemutatók száma, van olyan szerző, aki kifejezetten erre a helyszínre írja darabját.

A Magyar Rádió elektroakusztikus stúdiója 25 éve ala-

Egy gyűjtemény körvonalai – kiállítás a Zichy-kastélyban

Kassák Lajosnak a régi szeretettel

■ P. Szabó Ernő

Bálint Endre, a régi jó barát dedikálta *Kassák Lajosnak* egyik festményét – az Angyal kerékkel című képet 1961-ben – az alábbi ajánlással: Kassák Lajosnak a régi szeretettel. Kassák, a magyar avantgárd irodalom és képzőművészet világszerte ismert vezéregyénisége a korábbi évtizedekben is számos képet, szobrot, grafikát kapott művészbarátaitól, társaitól hasonló ajánlással, a hatvanas évekre tehát már tekintélyes műgyűjtemény birtokosa volt. Ráadásul olyan gyűjteményé, amely egyszerre rajzolja meg a XX. század jelentős művészeti mozgalmainak történetét, s a szellemi portrét a művek tulajdonosáról. Így van ez még akkor is, ha Kassák halála után az alkotások egy része nem e nevét viselő múzeumba vagy más közgyűjteményekbe, hanem a nyilvánosság számára nehezen hozzáférhető hazai vagy külföldi magángyűjteményekbe került.

Az előbbi csoportba tartozó alkotások bemutatására most az alkotó halálának harminc-ötödik évfordulója (1967. július 22.) adott alkalmat. A 20. századi művészet Kassák Lajos gyűjteményéből című tárlaton a Kassák Múzeum vezetője, *Csaplár Ferenc* kutatómunkájának köszönhetően száz alkotás szerepel, kilencvenhét az óbudai Zichy-kastélyban lévő múzeum tulajdona, egy-egy alkotást a Szépművészeti Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria és a pécsi Janus Pannonius Múzeum kölcsönzött a kiállításra. Az utóbbiak között van a fiatalon elhunyt *Bohacsek Ede*

Mattis Teutsch János olajfestménye. Figyelmes ajándékok a pályatársnak

(1889–1915) két tájképe, amelyeket Kassák mutatott be két évvel a művész halála után a Ma második kiállításán, *Pátzay Pál* műveinek társaságában.

Ebben az időszakban Kassák Lajos műkereskedelmi tevékenységet is folytatott, jó néhány mű ennek folytán került birtokába. A Ma galériája előbb a Visegrádi utcában, majd a Váci utcában, a mai Polgár Galéria helyén működött. Bécsi emigrációja időszakában egy új Váci utcai galéria nyitását tervezte, amiről azután hazatérve, a gazdasági válság miatt mondott le. A bécsi években főként a Ma folyóirat külföldi munkatársainak kisebb, postán küldhető munkái kerültek birtokába, többek között művet cserélt *Kurt Schwittersszel* is. Hazatérése után, a harmincas években aktív kritikusi munkát folytatott, 1942-ben jelentette meg Vallomás tizenöt művészről című munkáját, amelynek szereplői közül jó néhányan – többek között *Gadányi Jenő*, *Czóbel Béla*, *Barcsay Jenő* – művek ajándékozásával fejezték ki köszönetüket. Kvalitásos mű képviseli a tárlaton Kádár *Bélát*, aki a Tisztaság könyve megjelenésekor a Mentor Könyvesbolt Kassák-kirakatát berendezte. Kivételesen figyelmes ajándék volt Kassák hatvanadik születésnapjára Gadányi Jenő Víztükör című festménye: arra a hosszú szép napra emlékeztetett, amelyet egy tó partján horgászva együtt töltöttek, szavak nélkül, a hullámzó vízfelszín mozgásában gyönyörködve. Került a Kassák-gyűjteménybe mű *Bokros Birmann Dezsőtől* és *Mattis Teutsch Jánostól*, *Kmetty Jánostól* és *Márffy Ödöntől*, *Rippl-Rónai Józseftől* és *Scheiber Hugótól*, *Perlrott Csaba Vilmostól* és *Uitz Bélától*. Szellemileg az övétől távol eső világokat képviselő művészek is nagyra becsülték, bizonyítja ezt a szolnoki művésztelepen dolgozott *Benedek Jenő* 1940-es Női feje.

Az 1945 utáni években előbb szerkesztői munkája során, majd a hatvanas évek elején tett külföldi útjai alkalmával gyarapodott gyűjteménye itthon, illetve külföldön élő magyar alkotók munkáival. Előbbiek sorába tartozik például *Bán Béla*, *Berény Róbert*, *Borsos Miklós*, *Gyarmathy Tihamér*, *Korniss Dezső*, az utóbbiak közé például *Etienne Hajdu*, *Victor Vasarely*, *Feri Varga* alkotása. Kassák külföldi tekintélyét jelzi, hogy a holland *Jan Arnoldus Hagen* már 1923-ban grafikával ajándékozta meg, „a Ma aktív főszerkesztőjének holland barátja" ajánlással. Szerepel a külföldi anyagban többek között *Iván Puni*, *Paul Klee*, *George Grosz*, *Vaszilij Kandinszkij*, *Marcel Janco* és *Willi Baummesiter*, *Herbert Bayer*, valamint *Jiri Kolar* munkája. Talán még férjénél, *Szenes Árpád* festőművésznél is jobban tisztelte Kassákot a legnagyobb modern portugál festőként számon tartott *Vieira da Silva*, *Michel Seuphor* pedig, a kortárs művészet kimagasló belga képviselője – aki már a húszas évek elején népszerűsítette Kassákot folyóiratában – 1961-ben Párizsban stílszerűen olyan grafikát ajándékozott neki, amely az új, logikusan, tisztán fogalmazó vizuális nyelvet képviselte.

Hat városban mutatnak be magyar alkotásokat

Don Giovanni

Taktikák a gerillaháborúban

Mikor ezelőtt vagy két héttel izraeli harckocsik vonultak föl a zöld vonal (az 1967-es izraeli határok) mentén, a világközvélemény azt találgatta, vajon átcsap-e az eddigi takarékon tartott küzdelem széles körű háborúba. A találgatók nem látták reálisan a helyzetet.

A Palesztin Autonómia a maga 30 ezer fegyveresével (amely az Oslóban engedélyezettnek a kétszerese), néhány száz (illegálisan beszerzett) aknavetőjével, páncéltörő gránátjával és Katyusa rakétájával nincs az izraeli hadsereggel azonos kategóriában. A régió legütőképesebb fegyveres erejével rendelkező zsidó államnak egy-két órájába telne a reguláris palesztin fegyveres ellenállás fölszámolása. Mire egy efféle konfrontációról a CNN esti híradója beszámolna, azt csak múlt időben tehetné.

A kis létszámú, túlnyomórészt kézifegyverekkel rendelkező palesztin fegyveres csoportok azonban nagyon is alkalmasak gerillaháborúra. A hagyományos partizántaktika remekül alkalmazható a „területek” (a Jordán nyugati partja és a Gázai övezet) sűrűn lakott vidékein, ahol egy izraeli település és egy palesztin falu szélső házai között néha tíz méter távolság sincs. Izrael itt a gerillaháborúnak olyan speciális fajtájával áll szemben, ahol a partizánokat nem hatalmas erdőség, járhatatlan hegyvidék vagy mocsár védi, hanem a nagy sűrűségben élő palesztin polgári lakosság. Egy lakóövezet kellős közepéből leadott gépfegyversorozatra csak sebészi pontosságú válasz lehetséges: csakis azt a házat szabad eltalálni, ahonnan a lövedék érkezett, sőt lehetőleg még azt sem, ha iskoláról, kórházról vagy más közintézményről van szó. (Annak idején Dél-Libanonban a Hezbollah előszeretettel használta ezeket az intézményeket támadásai kiindulópontjául.)

A fenti stratégia szakavatott művelője a Tanzim milícia (amely az El Fatah radikális fiataljait tömöríti) és Arafat elit testőrgárdája, a Force 17. Szintén ők a letéteményesei az angolul „drive by shooting” névvel illetett metódusnak, melynek lényege, hogy a területeken autózó telepesek kocsiját veszik gépfegyvertűz alá egy másik autóból, majd sürgősen visszatérnek a Palesztin Autonómia izraelinyese a Hamasz és az Iszlám Dzsihád: szellemi mestereik küldik útjukra a többnyire 16–20 év körüli fiúkat, akik a sahid (az igaz hit mártírja) számára a túlvilágon fenntartott hetven gyönyörű szűz reményében indulnak el az izraeli nagyvárosok sűrűjébe.

Az emlékezetes, 21 halottat követelő tel-avivi diszkórobbantás óta aránylag hosszabb szünet után csak a legutóbbi napokban könyvelhettek el újabb véres „sikert”. A kedvezőtlen nemzetközi visszhang miatt ugyanis először Arafat tartotta vissza őket, majd az izraeli biztonsági szolgálat derítette föl sokáig a reménybeli öngyilkosokat vagy megbízóikat. Az, hogy már nemcsak az amúgy is korruptnak tekintett Arafat-féle államgépezetbe, hanem a Hamaszba is beépült az izraeli elhárítás, mélységes elkeseredéssel töltötte el a szervezet híveit. Nem csoda, hogy a leleplezett informátorokat minden formális eljárás mellőzésével úgy lőtték le, mint a kutyákat. (Az utóbbi napokban Arafat áttért a letartóztatásra: hirtelen vagy hatvan, informátorsággal gyanúsított palesztint vittek el az autonómia hatóságai.)

Míg a fegyveres (és robbantásos) küzdelem az izraeliek morálját hivatott megtörni, a médiafronton lően (a Nabluszban lezajlott izraeli helikopteres támadás után) felszólította a Biztonsági Tanács tagjait, „védelmezzék meg a palesztin népet Saron barbár és bűnös akciói ellen”. Arafat ugyanekkor újabb arab csúcstalálkozót sürgetett (sikertelenül), aztán Rómába utazott, ahol először Berlusconi miniszterelnök, majd Castelgandolfóban a pápa fogadta. Minden hiába: a fölkeresett államférfiak általánosságban támogatták a békefolyamatot, de Izraelt nem ítélték el egyoldalúan. Így a diplomáciai fronton is elmaradt az áttörés, holott Arafat az intifáda kitörése óta többet tartózkodik külföldön, mint odahaza.

Az átütő siker hiányában a palesztin vezér legalább nemzetközi megfigyelők kiküldését szeretné elérni, amit a nyugati közvélemény többsége is támogat. Miután előre borítékolható, hogy a feszültséget a megfigyelők nem enyhítik, viszont inkább tudják megfigyelni a kődobáló fiúkkal viaskodó izraeli katonákat, mint a gerillaharcot folytató palesztinokat, jelenlétük a média- és diplomáciai fronton inkább a palesztinoknak kedvezne.

A palesztin vezér nyugati útjain a béke híve, otthon a dzsihád lovagja, és két szerepe néha üti egymást. Az általa óhajtott megfigyelők kiküldésére csak akkor hajlik a nemzetközi közösség, ha a lövöldözés és a robbantás egy darabig szünetel. Arafat ilyenkor visszafogja a radikálisokat. A Hamasz és a Tanzim vezérei erre kikelnek a megalkuvó politika ellen, ifjaik tüntetnek, fegyvereseik összezördülnek a vezérhez hű palesztin hatóság embereivel, a nemzetközi sajtó pedig világgá röpíti a hírt: Arafat már nem ura a helyzetnek!

A diplomáciai siker elmaradása után a Hamasz meg a Tanzim újra szabad kezet kap. A megalkuvónak, kétkulacsosnak tekintett palesztin hatóságokkal szemben e szervezetek tagjai nemcsak (a szó szoros értelmében) halálra szántak, de igen kreatívak is. Erre feltétlen szükség van, mert egyrészt a nemzetközi közvélemény hamar elunja az azonos sémák szerint zajló konfrontációt, másrészt az izraeliek megtanulnak ellene védekezni. Mivel az izraeli elhárítás és az utca embere is fiatal férfiak között keresi a potenciális robbantókat, most már nők, korosabb családapák vagy a kamaszkor elején járó gyermekek is részt vesznek a szent háborúban. A tel-avivi buszpályaudvaron bombát elhelyező fiatal családanya vagy a védelmi minisztérium előtt lövöldöző, harmincas éveiben járó férfi példázza az új stratégiát. Maga a tel-avivi helyszín is új: a területeken kívül eddig csak az iszlám radikálisok hajtottak végre akciókat, akik sohasem tagadták, hogy céljuk egész Palesztina (értsd: Izrael) fölszabadítása, ezért nem tettek különbséget Izrael és a területek között.

A maga részéről Izrael is újít: a robbantások szervezőivel és reménybeli kivitelezőivel próbál meg leszámolni, mielőtt küldeményüket célba juttathatnák. E stratégiát (mely nem teljesen új, de most nyíl-

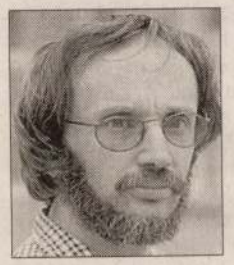

GADÓ JÁNOS

„A palesztin vezér nyugati útjain a béke híve, otthon pedig a dzsihád lovagja, és e két szerepe néha üti egymást.”

MH-ÁLLÁSPONT

Tűzpárbaj

Elrettentő példaként akár tanítani is lehetne a PR-szakemberek eljövendő nemzedékeinek a tűzoltók bérpótléka körüli ügyetlenkedéseket. A kerülendő recept rém egyszerű: adjál ki hétmilliárd forintot egy régóta húzódó probléma megoldására, majd ezzel egyidejűleg vegyél el negyedmilliárdot ugyanettől a csoporttól. Eredményként pedig kapd azt, amit megérdemelsz, vagyis a sajtó másról se szóljon, mint arról, miféle jogtiprást követtél el megint, s közben már szó se essék a hétmilliárdba kerülő ragyogó problémamegoldásodról.

Ugyanez kicsit tényszerűbben. Egy 1997-ben hatályba lépett törvény szerint a tűzoltókat délutáni és éjszakai pótlék illeti meg. Még az előző kormány egy rendelettel felülírta ezt a jogszabályt, így a járandóság első pillanattól kezdve nem járt.

(Istenem, mennyire ismerős történet ez, hány és hány alkalommal kellett hosszú évek harcával kicsikarni az államtól, ami megillet, csupán azért, mert a hatalom a saját érdeke szerint értelmezte a jogot. Lásd gázközművagyon. Próbálkozna csak a polgár ezzel a módszerrel, 30 napon belül „leemelésre kerülne” számlájáról a vitatott összeg.)

Telt-múlt az idő, s mivel a bírósági fokok mindegyikén nyertek a tűzoltók, vita nem lehetett a kifizetés jogosságáról. Csak hát a kormányzatot sem akármilyen fából faragták. Most abba akaszkodott bele, hogy kinek is kell az immár nem vitatott összeget kifizetnie. A tűzoltók szerint az államnak, az állam szerint az önkormányzatoknak. Csakhogy a települések a tűzoltóságnak szánt pénzt is a központi költségvetésből kapják, s mivel erre a pótlékra soha nem érkezett fedezet, náluk nem halmozódott fel ez a pénz. Az önkormányzatok közismert anyagi helyzete egyébként is illuzórikussá tette volna ekkora összeg kifizetését.

Elég nyilvánvaló volt hát, hogy csak egy megoldás lehetséges, a belügyi vezetés mégis az utolsó utáni pillanatig makacskodott, nem akarván beletörődni vereségébe.

Aztán hirtelen döntött a kabinet: odaadja a hétmilliárdot. Lehetett (volna) örülni. Csakhogy ekkor érkezett derült égből a Pintércsapás, a belügyminiszter a helyszínre nem kivonuló tűzoltó-állomány esetében megvonta az eddig járó veszélyességi pótlékot. Havi 13 ezer 770 forintot, becslések szerint évi negyedmilliárdot. Megint sikerült valamit elrontani, valakiket megsérteni és a társadalmi béke helyett ismét inkább visszavágni – állítólag csak presztízsből.

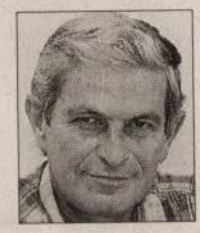

NEUMANN OTTÓ

Esküvői prémium

Berekesztették a nagy bulit, de hat fiatal még büszke lehet, hogy pár napja jól tájékozódott a Hajógyári szigeten. A szórakozáson kívül csak annyit kellett tenniük, hogy egy cédulát – melyen nevük és címük szerepel – bedobjanak a szociális miniszter ládájába. Sorshúzás után a házasságra készülő párok közül háromra mosolyog a szerencse száz-százezres esküvői prémium képében. A Szigeten időző több tízezernyi ifjú közül azonban alig néhány tucat merészkedett oda a minisztériumi sátorban várakozó ládához.

Országszerte kevés fiatal alapít családot. A házasságkötések száma [illegible]án 2001-ben ismét csökken. A kor[illegible]ri, hogy ez a folyamat hamarosan az [illegible]esését is maga után vonja. Ha pedig [illegible]erűen bizonyítani a fideszes család[illegible]alíciós propaganda alapvető tézisé-

[illegible]venge láncszem került. Mert ugye

VILLANÓFÉNYBEN

Kezdődik a tokaji írótábor

(MH) Kedden kezdődik a tokaji írótábor, amely a Németh László-centenárium köré szerveződik. Az első napon, a Millenniumi Irodalmi Emlékpark avatásakor Németh László emlékére fát ültetnek a résztvevők. Laudációt tart Kabdebó Lóránt irodalomtörténész, a tanácskozást köszönti Lengyel Balázs és Serfőző Simon. A központi tematika Németh László munkásságának tükrében „Magyarság és Európa". Az irodalmi vitasorozatot Székelyhidi Ágoston nyitja meg, Bertha Zoltán, Monostori Imre, Nagy Pál, Szilágyi Aladár és Cs. Varga István tart előadást. A Tokaji Estek keretében meghívták a miskolci Kelet Alkotócsoportot, a vendégek közt lesz Cseh Károly, Fecske Csaba, Szabó Bognár Imre.

Seres Dóra sikere Japánban

(MH/MTI) Seres Dóra, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem harmadéves hallgatója megosztott második díjban részesült szombaton, a Japánban rendezett nemzetközi fuvolaversenyen – tájékoztatott Kovács Lóránt fuvolaművész, a Zeneakadémia professzora. A Kobében négyévente sorra kerülő egyhetes művészeti verseny a legrangosabbak közé tartozik, magyar fiatalnak még nem sikerült ilyen előkelő helyezést elérnie. A 21 éves Seres Dóra ez év májusában első díjat nyert a prágai nemzetközi fuvolaversenyen.

Királyportrék szalmából

(MTI) Árpád-házi királyok és magyar szentek arcképét formázták meg szalmából a millennium tiszteletére a törökszentmiklósi székhelyű Szalmafonók Baráti Körének tagjai. A huszonhat képből álló sorozat az aranysárga színű természetes anyagból tizenöt szalmafonó munkájával, néhány hét alatt született meg. A portrékat faragott billenőkeretbe helyezték, hátoldalukon a koronás fők életéről szóló versek olvashatók. Az arcképcsarnok elsőként az Iparművészeti Múzeumban, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának augusztus 17-ei ünnepi rendezvényén kerül a közönség elé.

A konstruktivizmus elfeledett remekművei az óbudai Kassák-kiállításon – Képekben megjelenő kortörténet

Az egy tömbből faragott férfi

Egy nagy eszme pusztulása – ez is lehetne bánatos címe az óbudai Kassák Múzeum új kiállításának. A művek java részét 1945 után festette a konstruktivizmus e kivételes mestere, Kassák Lajos. Az emberiség talán leglelkesítőbb s talán utolsó utópiájának agonizálását fogalmazták meg képírásban Kassák itt először bemutatott olajképei.

Román József

„Nem hajtom szolgamódra fejem: / Szennyes igába, / Én: a tűz, s forrongó gondolat / Bús magvetője: / Hajnali piros napsugárnál / Megyek előre". A tűz, a forrongó gondolat: e korai verssorok jellemzik Kassák indulását, majd csaknem egész életét. A fiatal költő vallomása még nem rajzolja meg kellő határozottsággal ezt az egy tömbből faragott férfit, akit oly sokan próbáltak jellemezni. Ki volt, mi volt ő voltaképpen? Költő, prózaíró, festő, lapkiadó, szervező, az európai művészi avantgárd prófétikus közvetítője, és bizonyára nem kevésbé hitelesen: kovácslegény?! Az 1927-ben megjelent legnagyobb hatású írása, önéletrajza, az Egy ember életének egyik epizódja meggyőzően vetíti elénk a férfi valódi énjét. Nincstelenül, éhesen, lepusztultan gyalog vándorol – valcol – Párizs felé, útközben különböző segélyekből, „tarhálásból" él, napról napra. Betéved egy bajor kovácsmesterhez némi segélyért, leveskéért. A mester megvetően végigméri a koldus csavargót: mi vagy te? – kérdi. Én?… kovács – feleli büszkén Kassák. No csak, akkor fogd a kalapácsot és kalapáld ki ezt a patkót! A fiatal vándorlegény pedig büszkén, igazi gyönyörrel formálja, alakítja az izzó vasat.

Ez Kassák Lajos. A tökéletes munkát kedvelő MUNKÁS. Híres folyóiratának címe is ez: Munka. Az általa szervezett baloldali társaság neve: Munka-kör, tagjai többek között Vajda Lajos, Korniss Dezső, Bálint Endre és Justus Pál. Ideálja a konstrukció: a kollektív munkán, az egyenlőség elvén épülő, konstruált társadalom, amelynek vezérlőelve a testvériség, s ahonnan száműzték a kizsákmányolást. Ennek a társadalomformáló, utopisztikus ideálnak a neve a művészetben a „konstruktivizmus". Leghíresebb, gyakran idézett versének címe: Mesteremberek. Őt magát, körét és eszméit támadták – az állítólagos trockizmussal és a szociáldemokráciával együtt – a sztálinista kommunisták. Ma már tudjuk, mivé satnyultak a gyönyörű ideálok, mivé lett az emberiség talán utolsó álma. Kissé a kommunizmusnak csúfolt rendszer csődjének rajzát sugallja ez a Kassák-kiállítás.

Igazságtalanok lennénk, ha a kassáki eszmények foszladozását kizárólag a sztálini rémuralomnak tulajdonítanánk. 1945 – ez a fatális dátum egy átalakuló társadalom korszakváltásának feltételezett kezdete. A kollektív ideákra épülő emberi közösségek hite végleg elenyészett, helyét lassacskán – de véglegesen – az individualizmus váltotta fel. A konstruktivizmus ideáját a kereskedelmi építkezés, az önjáró viharos technikai fejlődés foglalta el. A munkásmozgalmak vegetáltak, egyszóval – s kissé nyersen fogalmazva – a nagy, megváltó eszményeknek befellegzett. A gyakran egyszínű, egyszerű és egységes gondolatot kifejező geometrikus ábrák mögül elfogyott a hitelesítő levegő, és már pusztán ábrákká, többé-kevésbé sikeres formákká váltak, nem inspiráltak többé egyfajta tiszta morált, magatartást.

Kassák Lajos, a kőkemény, de érzékeny művész keservesen élte át a személyét és művészetét fokozatosan sújtó válságot. A kiállítás képei szinte naplószerűen számolnak be Kassák vívódásairól. Számos árulkodó képe közül itt két műre hívnám fel a figyelmet. Az 1945 Ámen című kollázs egy katedrális romjai közül kimagasló megfeszítettet ábrázol. Ez a feszület nem a feltámadót és nem a megváltót ábrázolja, hanem a megkínzottat, a halálra gyötörtet a romokká zúzott eszménykatedrális törmelékei között. Az 1963-ban készült Hálóban című, talán legkifejezőbb képe művészetének, élete értelmének gyászjelentése. Egy hatalmas hálóban vergődve zuhannak a mélybe, a semmibe a konstruktivizmust jelképező, darabokra tört fekete négyzetek törmelékei.

Képekben megjelenő kortörténetnek is felfogható ez a kiállítás, amely akkor is izgalmas, egyedi különlegesség, ha nem kívánjuk egy letűnt, meggyászolt művészi korszak titkos jeleit megfejteni képről képre. Megjelent itt korunk egyik legnagyobb – s még mindig elismerésre váró – magyar művészének, személyiségének utolsó rajzolata. Végezetül szívből ajánlanám a látogatóknak, ne mulasszák el megtekinteni a kiállítás mellett magát a Kassák Múzeumot. Ott alaposabban – és hitelesebben – megismerkedhetnek e páratlan egyszemélyes univerzummal.

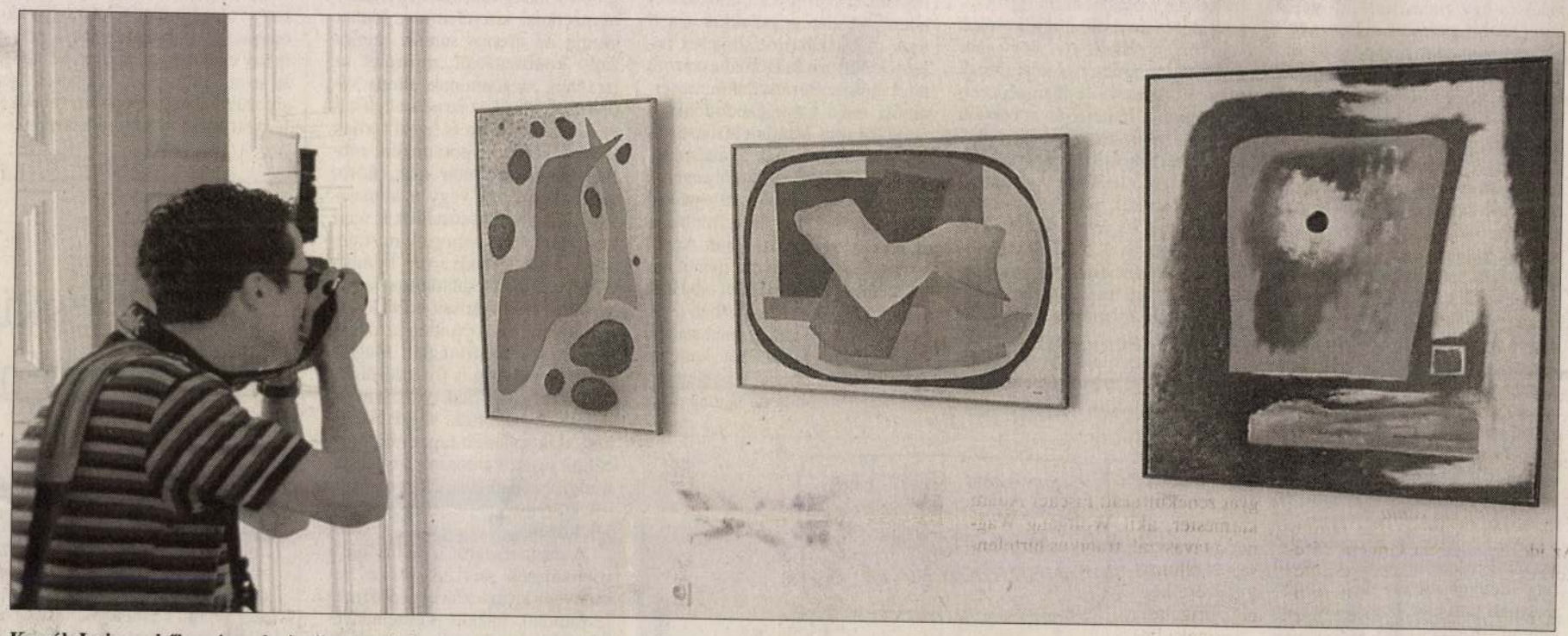

Kassák Lajos, a kőkemény, de érzékeny művész keservesen élte át a személyét és művészetét fokozatosan sújtó válságot

Fotó: Szigeti Tamás

DER STURM

DIREKTION: HERWARTH WALDEN

HUNDERTEINUNDDREISSIGSTE
AUSSTELLUNG

Ludwig Kassák

Nikolaus Braun

Sturm-Gesamtschau

Mai 1924

STÄNDIGE KUNSTAUSSTELLUNG
BERLIN W 9 / POTSDAMER STRASSE 134a
Geöffnet von 10–6 Uhr / Sonntags von 11–2 Uhr
FERNRUF: LÜTZOW 1443

Ludwig Kassák

Kassák gehört zu den wachsamsten und unermüdlichsten Kämpfern, die Europas junge Kunst und Dichtung aufzuweisen haben. Seine Empfindung für das notwendige Neue ist stets frisch und weit vorauseilend, seine Vitalität im Erfassen ungebrochen und geschmeidig, seine Energie im Verwirklichen stahlhart, rücksichtslos und konsequent. Im Krieg und während der Rätezeit in Ungarn stand Kassák an der Spitze einer geistigen Bewegung, die Literatur und Kunst aus der Enge persönlicher Stimmungslyrik und Schicksalsproblematik befreit, zum Dokument der neuen Gemeinschaft erhöhen wollte. Doch die proletarische Heldenromantik dieser Periode krankte an Illusionen, die sehr bald in schonungslose Kritik und Selbstkritik umschlagen mussten. Ernüchterung und ideologischer Katzenjammer drängten zum Dadaismus. Kassák wagte den Sprung, bei dem er glücklich den letzten Rest prophetischer und agitatorischer Überschwenglichkeit verlor. Was ihm ungeschmälert erhalten blieb, war seine schöpferische Energie, die sich auf die Dauer keineswegs mit der Sinn- und Formlosigkeit als l'art pour l'art begnügen konnte, sondern nach neuen Möglichkeiten der Bejahung suchte. Die waren nach der Abkehr von Idealismen jeglicher Färbung nur noch in dem ökonomisch-vernünftigen, technisch-präzisen Organisationsgedanken unserer Zeit gegeben. So stiess der Dichter und Schriftsteller Kassák auf den sich allenthalben in Europa regenden Konstruktivismus, und da das eigentliche Gestaltungsgebiet dieser Strömung im Raum- und Bildkünstlerischen liegt: auf das Bild, auf die Bildarchitektur, auf die Raumkonstruktion und dynamische Konstruktion, schliesslich auch auf solche praktische Gestaltungsprobleme wie die Typographie, ein Zeitungskiosk oder Monument. Es zeugt für die allseitig rege Umsicht Kassáks, dass er zu den verschiedensten Spezialgebieten des Konstruktivismus in persönlich lebendige und verständnisvolle Beziehungen zu treten weiss. Diese Wachsamkeit und Energie im Konstruktiven ist um so erstaunlicher, da Kassák als Emigrant in Wien lebt, in einer Umgebung also, deren kleinbürgerlich gemütvolles und entnervendes laissez faire auf eine Kunst der intellektuellen Disziplin nichts weniger als fördernd wirken muss. Doch Kassák behauptet sich trotz alledem. Er steht auf einem vorgeschobenen Posten, hart an der Grenze Ungarns, zu jeder Zeit bereit, die agrarisch fettgepolsterte, idealistisch verschlafene und träge Provinzialität dieses Landes aufzurütteln.

Ernst Kállai

Ludwig Kassák: Kiosk

Kassák Lajos

Kassák Lajos

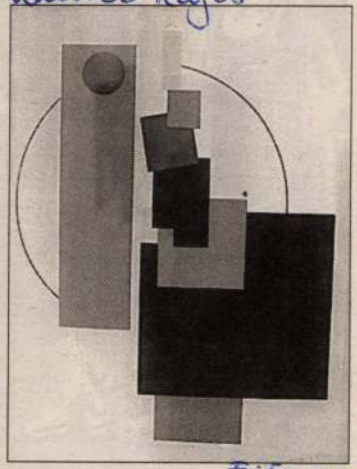

Fejér m.-i hirlap '97. dec. 13.

Kassák Lajos: Kompozíció

Tárlat Kassák gyűjteményéből

Harminchárom éve, 1967. július 22-én halt meg Kassák Lajos. Az évfordulón *„XX. századi művészet Kassák Lajos gyűjteményéből"* címmel nyílt kiállítás július 24-én a Kassák Múzeumban.

A magyar avantgárd irodalom és képzőművészet világszerte ismert vezéregyénisége az 1910-es évek közepétől fél évszázadon át festmények, grafikák, szobrok sokaságát kapta ajándékul magyarországi, külföldi pályatársaitól. A múzeum e különleges gyűjteményből mutat be 100 műből álló válogatást.

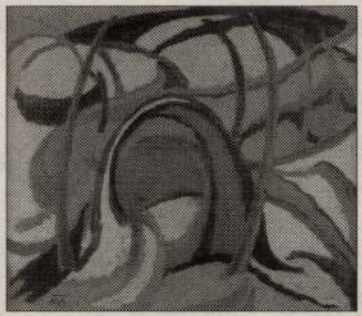

Mattis Teutsch János olajfestménye, amely 1917 körül készült, szintén a Kassák gyűjtemény egyik darabja

Az alkotások közül 97 a Kassák Múzeum tulajdona, 1-1 darabot a Szépművészeti Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria és a pécsi Janus Pannonius Múzeum kölcsönzött a kiállításra.

A tárlat *október 29-ig* látható a III., Fő tér 1. szám alatti Zichy-kastélyban.

BUDA, 2000. 15. szám

ról szóló 1994. évi XLV. törvény 16.§-a alapján temetési hozzájárulásban részesült.

(5)[3] A temetési segély iránti kérelmet a temetési számla kiállításától számított 3 hónapon belül, illetve

tés esetén a 19.§ (2) bekezdésében meghatározott temetési segélyek összegének maximum kétszerese;
b) hamvasztásos temetés esetén a 19.§ (3) bekezdésében meghatározott temetési segélyek összegének maximum kétszerese.

Kassák Lajos

1999.09.25

VÁRHATÓ IDŐJÁRÁS

SZOMBAT				VASÁRNAP				HÉTFŐ			
ÉNY	DNY	ÉK	DK	ÉNY	DNY	ÉK	DK	ÉNY	DNY	ÉK	DK
Fronthatás				Fronthatás				Fronthatás			
HIDEG	NINCS	HIDEG	NINCS	MELEG	NINCS	NINCS	NINCS	HIDEG	MELEG	HIDEG	MELEG
Éjszakai/nappali hőmérséklet				Éjszakai/nappali hőmérséklet				Éjszakai/nappali hőmérséklet			
14/24	15/26	12/23	14/25	15/24	16/26	13/25	15/27	12/24	11/23	13/19	14/21

Időjárási körkép

	Szombat		Vasárnap		Hétfő	
ATHÉN	derült	30	derült	33	derült	34
BÉCS	változó	23	zápor	20	zápor	21
BRÜSSZEL	változó	20	változó	19	változó	19
ISZTAMBUL	derült	26	derült	26	derült	29
JERUZSÁLEM	napos	31	derült	31	napos	32
LONDON	változó	18	szeles	17	változó	17
LOS ANGELES	napos	28	változó	24	változó	24
MIAMI	napos	28	változó	24	változó	24
MOSZKVA	esős	17	változó	19	esős	14
NAGYVÁRAD	zápor	22	változó	26	változó	29
NEW YORK	napos	23	változó	24	változó	25
PÁRIZS	zivatar	21	zápor	20	változó	20
POZSONY	változó	23	zápor	20	változó	20
PRÁGA	zápor	22	zápor	20	változó	19
RÓMA	napos	27	változó	28	derült	29
SYDNEY	zivatar	23	zápor	21	zápor	19
UNGVÁR	zivatar	22	zápor	28	napos	30
ÚJVIDÉK	változó	26	zápor	25	zápor	25
VANCOUVER	zápor	16	zápor	8	változó	8

Napkelte: 6 óra 35 perc
Napnyugta: 18 óra 35 perc

Vízhőmérséklet

Balaton	20 fok
Fertő-tó	17 fok
Velencei-tó	19 fok
Szelidi-tó	19 fok
Adriai-tenger	23-25 fok
Égei-tenger	23-25 fok
Fekete-tenger	23-28 fok
Földközi-tenger	23-28 fok
Atlanti-óceán	16-23 fok

Széljelentés (Beaufort)

Balaton	2-3 / 4
Fertő tó	2-3 / 4
Velencei-tó	2-3 / 4
Tisza-tó	2-3 / 4

Fontosabb telefonszámok

Orvosmeteorológia	(120 Ft/perc)	06-90304612
Távolabbi kilátások		06-90304631
30 napos előrejelzés		06-90304628
Széljelentés		06-60505055
Balatoni élőszavas táj.	(180 Ft/perc)	06-90490015
Speciális tájékoztatás	(240 Ft/perc)	06-90504001

Készítette: OMSZ

Pollenjelentés

A parlagfű pollenkoncentrációja jelentősen csökkent, de még így is képes allergiás reakciók kiváltására. Az üröm szintén allergén virágporának mennyisége enyhén emelkedik.

ÁNTSZ INFO

ELHUNYT dr. Polányi Imre. Szeptember 23-án, életének 74. évében elhunyt Polányi Imre, a Janus Pannonius Tudományegyetem tanára. Történészként a felvidéki magyarság és a magyarországi szlovákság történetének kutatójaként vált ismertté és elismertté.

VÁLLALKOZÁSI NAPOK Hajdúnánáson. Valamennyi kamara képviselteti magát a regionális vállalkozási napok rendezvényén, amely tegnap, pénteken kezdődött, és ma, szombaton fejeződik be. A legnagyobb az érdeklődés az EU-csatlakozással kapcsolatos tudnivalókról és a kamarai szolgáltatásokról szóló előadások iránt.

MOZAIK

EMMY-DÍJRA jelölték a Tv 2 világmagazinját, a Szép, új világot, az amerikai Televíziós Művészetek és Tudományok Nemzeti Akadémiája kecses nőalakot ábrázoló szobrocskáját a televíziós műfajok Oscar-díjaként tartják számon, amelyet csak különösen nívós televíziós sorozatok nyerhetnek el. Kakuk György műsora az első magyar produkció, amely Emmy-jelölést kapott. Az Emmy-díj győztesét október 16-án hirdetik majd ki az Egyesült Államokban.

BOZAY ATTILA zeneszerzőt, aki szeptember 14-én, hatvanadik életévében halt meg, mély részvéttel búcsúztatták el péntek délután a Farkasréti temetőben. A kulturális minisztérium részéről Prőhle Gergely államtitkár, a pályatársak nevében Balassa Sándor zeneszerző, a Magyar Zeneművészeti Társaság nevében Devich János búcsúztatta az elhunytat.

KASSÁK LAJOS könyv- és reklámművészetét mutatja be a szeptember 26-án délelőtt 11 órakor a Kassák Múzeumban (Budapest III., Fő tér 1.) megnyíló kiállítás.

Malajziában társadalmi robbanáshoz vezetett a számítógé

Csirkét lopott az internet ke

Malajziában az iskolás korú lányoknak az iszlám hagyományok szerint tilos fúkkal tölteni az időt. Ám ha a fizikai közelség kizárt is, a problémára az elmúlt egy-két évben akkor is akad orvosság. Mégpedig az internet. Számtalan maláj kamaszlány ma órák hosszat ül a komputer előtt, hogy a számítógépes világháló segítségével e-mailen beszélgessen a barátjával, vagy egyáltalán ismerkedjen. A kis eldugott maláj településen, Palongban élő 15 éves Zuriana például a néhány hónapja otthon megismert, de Pakisztánban élő 18 éves barátjával tart fenn így kapcsolatot, mások „románca" pedig egyenesen az internet közreműködésével bontakozott ki: ezek a párok a world wide web „csevegőoldalain" találtak egymásra.

Az internet gerjesztette társadalmi robbanás azonban korántsem korlátozódik pusztán a lányok „felszabadítására". S ez az, ami a leginkább ráijesztett a Kuala Lumpur-i kormányzatra. *Mahathir bin Mohamad* miniszterelnök vezetésével ugyanis az ország az elmúlt esztendőkben dollárszázmilliókat költött az információs technológiák meghonosítására és fejlesztésére, multimédia-egyetemet nyitott, s két éve teljes erőbedobással igyekszik terjeszteni az internet igéjét is, mondván, a világháló hozzásegíti majd Malajziát ahhoz, hogy programozók és számítástechnikai szakemberek egy egészen új nemzedékét nevelje fel. Csakhogy mára kiderült, hiába számoltak a nyugati befolyás erősödésével vagy a pornográfia hozzáférhetővé válásával, valami sokkal nagyobb veszélyre mégsem készültek föl. Az állami információmonopólium összeomlására. Márpedig az internetnek köszönhetően Malajziában pontosan ez történt: a kormányzat hiába ellenőrzi ellentmondást nem tűrve az ország – szolgaian rendszerhű – írott és elektronikus sajtóját, a világháló biztosította névtelenség sosem tapasztalt szabadságot adott az ellenzéki véleményeket megfogalmazóknak.

Az első – még inkább rosszul sikerült tréfaként, mintsem valódi ellenzéki megmozdulásként értékelhető – figyelmeztetést akkor kapta a kormányzat, amikor Kuala Lumpurban átmenetileg drámai felbolydulást okozott egy zendülés e-mailen terjedő híre. Ezrek ültek a gépeik előtt, türelmetlenül várva a lázadásról befutó újabb és újabb híreket – arról azonban egy idő után kiderült, hogy a valóságban soha meg sem történt. A hatóságok mindazonáltal példás szigorral léptek föl a „pánikkeltőkkel" szemben. Az e-mail üzenetek két állítólagos kiagyalóját és terjesztőjét – mint azt az International Herald Tribune megírta – nyomban letartóztatták, majd a belbiztonsági törvény alapján több év börtönre ítélték.

Ám a valódi ellenzék hangja akkor vált először igazán hallhatóvá, amikor Mahathir összekülönbözött addigi miniszterelnök-helyettesével, *Anwar Ibrahimmal,* menesztette őt, majd börtönbe is záratta. Szinte azonnal a miniszterelnököt bíráló, mi több, kifigurázó weboldalak tömege bukkant fel a világhálón. Azóta számos kormányellenes cím tartozik a leglátogatottabb malajziai weboldalak közé, s közülük is az egyik legnépszerűbb a www.freemalaysia.com.

„Az inte
ségeket ter
tően a poli
többé olya
nincs olyar
kolt, komp
szájkosárb
szól a ww
üzenete –,
tán külön
oly elkötel
ma már in
változott v
emberek,
értékrendje
sára persz
getni. Egy
hangoztatj
a töménye
akár olyan
szól, hogya
gyártani.

Mahathi
késett. Már
több száz ki
elzárt Palon
a világ. A g
nem hazafelé
rom hónapja
órákat ülnek
tehetetlenek,
lubeli kerese
csó mulatsá
fözve eltöltö
ban nem élh
faluban már
tizenkét éve
tudja fizetni

Sonkád temploma Europa Nostra-díjas

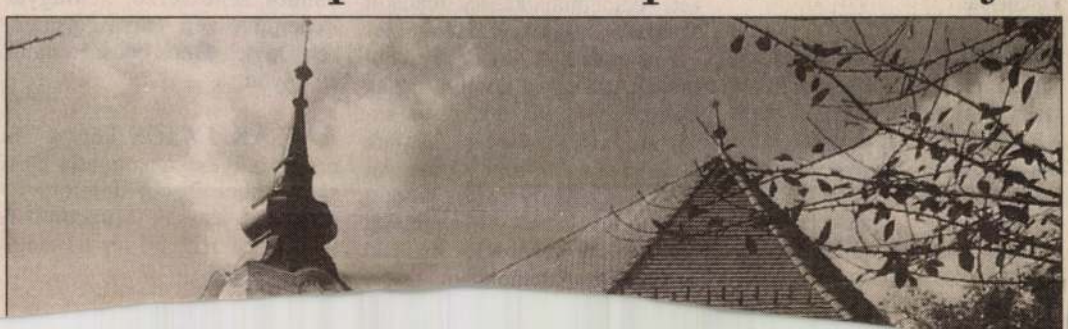

KASSÁK Lajos

ötelező

közép-európaiságról

tani–ferdíteni) fogalompárral ielöl.

– Vagyis az észjárás különözősége okoz gondot?

– A magyarul tanulók alaosak. De úgy hiszem, a franco-français" költők szívességnek vélik az ügyet, amivel máris lerótták a magukét. Ráadásul a francia nyelv és gondolkodás kifejtő jellegű – a ni többértelműen célzó összevonásainkat gubancnak, csomónak látja. Egy René *Char*versben az értelem nem szövevényes, csak kendőzött, „szűr"-reális. Épp ezért első párizsi éveimben a magyarázkodásaim olykor folklorisztikusnak tűnhettek – miközben én úgy éreztem, mintha az agyam legvelejét műtenék ki.

– Netán ezt a magyarázkodást folytatja „CoEur" című folyóiratában is, arra utalva a címadó szójátékkal, hogy Magyarország Európa szívében van?

– Ez a vállalkozás valóban folytatja a kimagyarázást, ami részemről hamar kitágult, közép-európai lett – mihelyt ráébredtem, hogy az atlantiak számára a térségünk voltaképpen ismeretlen terep, sőt a szemükben nem is igazi Európa. S máig így kezelik! Ezzel az „ismeretterjesztéssel" küszködünk négy éve, fél tucat országból toborzódott olvasótáborral, történelmi, kulturális, nyelvi, társadalmi, szellemi tárgykörökben. Magyar téren is, a hibákra is rámutatva. Mert ha nem követjük el őket, ma se szidnánk, követelnénk és annyit... **(csontos)**

Kassák Brüsszelben – bilincs nélkül

Europalia '99: megnyílt az avantgarde tárlat

„Párizsba készültem gyalog a faszobrásszal..." – emlékezik *Kassák* Lajos A ló meghal, a madarak kirepülnek című költeményében élete egyik meghatározó élményére. A magyarországi avantgarde atyamestere épp kilencven éve indult neki a nagy útnak, amelynek egyik fontos állomása Brüsszel volt. Itt nemzetközi anarchista találkozón vett részt társaival, mire rögvest ki is utasították az országból. Hajnalban eljöttek értük „a belga csendőrök még alig / virradt". „Láncba vert kezekkel" vitték a „szakadó kékségben" őket, szegény csavargókat, „kiket összecsordázott a rend s most / haldoklik bennük az isten". Kassák tegnap azonban visszatért hajdani megszégyenítése színhelyére – ezúttal bilincs nélkül – művésztársaival, képeivel, kollázsaival, folyóirataival, számtalan dokumentumával arra a kiállításra, amely csütörtökön nyílt meg Brüsszelben, a királyi palotával szemközt álló nagybankban, a BBL-ben, a hazánk kultúráját bemutató Europalia '99 fesztivál keretében.

A magyar avantgarde (1915–1925) és németalföldi kapcsolatai című tárlat anyagának jelentős részét a budapesti Kassák Múzeum adta, de kölcsönzött képeket számos más hazai köz- és magángyűjtemény is. A látogatók a magyar aktivizmus legjelentősebb mestereinek – *Bortnyik, Huszár, Kassák, Mattis-Teusch, Moholy Nagy, Nemes Lampérth, Tihanyi, Uitz, Weininger* – munkáival ismerkedhetnek meg. A képeket kísérő dokumentumok Kassák Ma című folyóiratának németalföldi kapcsolatait mutatják be, és közismertté teszik azt a többnyire csak a szakemberek körében ismert tényt, hogy Kassák és köre sokat tanult holland tipográfusoktól. **(ferch)**

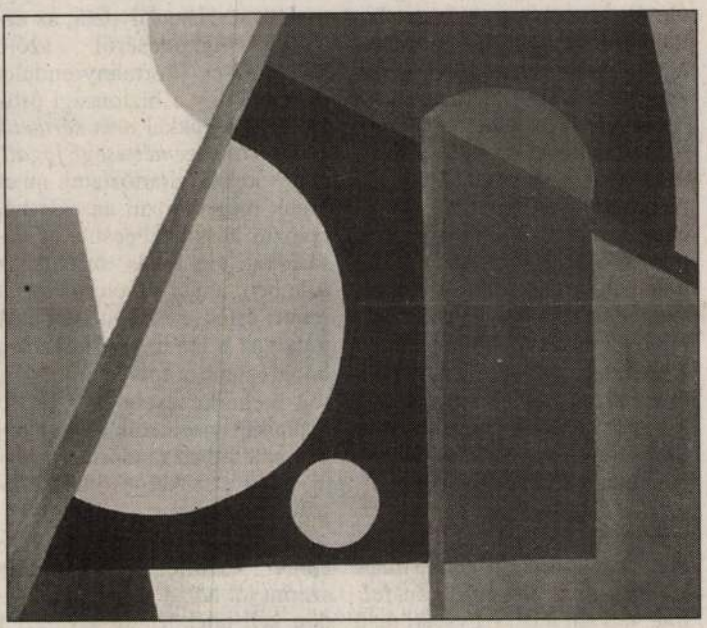

Kassák Lajos Architektúra (1961) című alkotása

Motozhat-e áruházban a biztonsági őr?

Alaptalanul meggyanúsított vevők

A jogszabályok szerint nincs joga feltartóztatni, nincs joga megmotozni az áruházakban működő biztonsági őröknek az oda betérő, becsületes vásárlókat. Lapunk több olvasója panaszkodott ugyanakkor arra, hogy a közelmúltban több ilyen eset is történt, de hasonló jellegű panaszok érkeztek a Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőséghez is.

Több olvasónk jelezte, hogy az elmúlt hetekben udvariatlan módon – van, akit kabátjánál cibálva – tartóztattak fel a biztonsági szolgálat emberei a Skála Metróban lévő Kaiser's élelmiszer-áruházban, amikor el akarta hagyni az üzletet. Van, aki néhány percet töltött a boltban, nem vásárolt semmit, és kezében táskájával kilépett volna az üzletből, amikor először felszólították táskája kinyitására, majd parázs vita után – többtucatnyi ember szeme láttára – turkáltak táskájában, de nem találtak semmi gyanúsat, majd elnézéskérés nélkül – mintegy húsz perc után – útjára engedték.

Az élelmiszerlánc értékesítési igazgatója, *Berki* Ernő lapunk kérdésére elismerte: nincs kirakva az üzletben olyan felirat, ami azt jelzi, ha valaki nem vásárol semmit az üzletben, akkor kifelé menet turkálni fognak a táskájában. Az igazgató elismerte azt is: nincs kiírva, hogy táskával tilos az üzletbe belépni. Véleménye szerint a biztonsági szolgálat emberei felkérik a vásárlókat, hogy mutassák be a náluk lévő táska tartalmát. Az értékesítési vezetőnek nincs tudomása a lapunkban jelzett ügyekről, hozzátette, hasonló jellegű esetek nem jellemzőek az élelmiszer-áruházban. Ugyanakkor jelezte: mióta Magyarországon működik az élelmiszerlánc, már a hetedik biztonsági szolgálatot „fogyasztják", az idén már a másodikat, de nem elégedett az őrök teljesítményével, ezzel kapcsolatban részletekbe nem bocsátkozott.

cokhoz tartozó üzletekkel kapcsolatban. Hangsúlyozta: az üzletek működéséről szóló IV./1997-es kormányrendelet előírja, hogy a biztonsági őrök tevékenységükkel *nem sérthetik a vásárlók személyiségi jogait.* Nincs joguk feltartóztatni, nincs joguk megmotozni az üzletből távozni készülő becsületes vásárlókat. Ha lopás történik az üzletben, akkor az ötezer forint feletti érték esetében bárkinek joga van a tettenérést követően feltartóztatni a tolvajt a rendőrség megérkezéséig. Ha valaki gyanúsan viselkedik, akkor ebben az esetben rendőrt kell hívni, hogy a szükséges intézkedéseket megtegye.

A fogyasztóvédelmi szakember közölte: a jogszabály szerint jól látható helyen és módon kell tájékoztatni a vásárlót arról, hogy milyen szabályok alapján működik az üzletben a biztonsági szolgálat. Ha nincs ilyen felirat, akkor államigazgatási határozattal kötelezik erre az üzemeltetőt, ha ennek nem tesz eleget, akkor százezer forintig terjedő végrehajtási bírsággal sújtható.

Az Országos Kereskedelmi Szövetség etikai kódexe külön kitételeket fogalmaz meg arról, hogyan kell bánni a vásárlókkal, illetve a bolti lopással gyanúsítható személyekkel. Egyebek mellett a kódex tartalmazza: motozni, feltartóztatni nem lehet a vásárlót, arra kell kérni, hogy álljon meg, és válaszoljon a kérdésekre. Minden esetben jegyzőkönyvet kell készíteni, akkor is, ha a megállított vásár-

Új üz

Visszaélése

(Folytatás az 1. oldalról)

Mózs Elek őrnagy, a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnoksága (VPOP) főosztályvezető-helyettese lapunknak elmondta: Magyarországon nem létezik biodízel, ugyanis ilyen terméket sehol sem nevesítenek a jogszabályok, köztük a jövedékiadó-törvény sem. Ez pedig annyit tesz, hogy jelenleg forgalomba sem lehet(ne) hozni, mivel szabvány nem létezik rá. Ha valakit mégis rajtakapnak a vámosok, akkor azon túl, hogy jól megbüntetik, a gázolaj után kötelező adó megfizetésére is kötelezik a rossz útra tévedt „vállalkozót".

A törvénymódosítás nem foglalkozik azzal, hogy milyen hatásokkal járhat a biodízel adómentesítése az üzemanyagpiacon, illetve a jövőben ki gyárthat, forgalmazhat növényiolaj-hajtóanyagot, s mindehhez ki adhat majd engedélyt. Az sincs meghatározva, mi is számít pontosan biodízelnek. Ezért Mózs Elek úgy gondolja, bármennyire is jó szándékot takar a képviselői módosítás, számos visszaélés melegágyává válhat. Szerinte jobb lett volna, ha nevesítik a biodízelt a jövedékiadó-törvényben, méghozzá úgy, hogy nulla adókulcsot állapítanak meg rá, és gyártását hatósági engedélyhez és vámőrségi felügyelethez kötik. Ha ez nem történik meg, akkor felborul a jövedéki termék piacán mostanra kialakított rend. Fennállhat az a veszély, hogy az új üzemanyagnak ugyanazok a mezőgazdasági termelők lesznek a fő felhasználói, akik jelenleg jövedéki-adó-visszaigénylésre is jogosultak. Vagyis bekövetkezhet az hogy a jövedéki adóval nem terhelt üzemanyag után is megpró bálják majd visszaigényelni a jö

BUDAPESTI ÉRTÉ

Amerikában a nagy filmstúdiók szakemberei, de nekik megfelelő anyagi és infrastrukturális hátterük van hozzá. Ön hogyan bírja egyedül?

– A mentalitást a legnehezebb legyőznöm. Folyton azt kérdezik tőlem: mások olyan jól elvannak a hagyományos eszközökkel, neked miért kell folyton vagánykodni?

– Négy éve, amikor elkészült Kafka című filmjével, azt nyilatkozta, elért egy bizonyos folyamat végére, s innen már másfelé vezet az út. Merre?

– Azóta a Mester és Margarita filmre vitelére készülök, ami már nagyon régóta foglalkoztat.

– Miért éppen ez a regény érdekli?

– Bulgakov könyvében soha nem az ragadott meg, ami az olvasók és a kritikusok jó részét, vagyis politikai tartalma, a sztálini rendszer leleplezése. Számomra sokkal fontosabb az a megközelítés, ahogyan Bulgakov a keresztény civilizáció eredettörténetének interpretációját nyújtja. Aztán gondoljunk csak bele, van-e még egy olyan regény az európai irodalomtörténetben, amelynek Isten és a Sátán a főszereplői, de vannak benne hús-vér hősök is, meg izgalom, feszültség, szex és titok – csupa olyan dolog, amelyeket így együtt senki nem mert feldolgozni. Tehát e műben adott az „alapanyag" olyan képek megteremtéséhez, amelyek engem elkápráztatnak: megjeleníthető Isten és a Sátán világa – ókori, középkori és barokk víziók felidézésével. A saját interpretációm megalkotásakor persze meglehetősen messzire kell majd távolodnom a regénytől. Úgy képzelem el ezt a filmet, mint a legjelentősebb vállalkozást, ami a mozgókép felfedezése óta végbement.

– És ki fog erre pénzt adni?

– Ez már nekem is szöget ütött a fejembe. Bár ha kapnék is valakitől mondjuk húszmillió dollárt, csak legyintenék, mert szinte semmire nem lenne elég. Magam is tartok attól, hogy nem egészen reális, amit szeretnék – mindenesetre azt tervezem, hogy kifejlesztek egy teljesen új technológiát, eladom, és ebből finanszírozom a filmet. Forgalmazója is én leszek. Teljesen mindegy, hogy milyen perspektívákból láthatjuk, amint egy műhold felvételeket készít a Mars felszínéről, meg tudjuk mutatni belülről, hogyan működik a robbanómotor vagy az emberi szív. Ez olyan kaland kezdete, amelynek a jelentőségét még fel sem tudjuk fogni – az itt rejlő erő hatalmasabb, mint a nukleáris energia.

– Azonban sokan figyelmeztetnek: a technológia túlságosan gyorsan fejlődik, esetleg többet vesztünk, mint amennyit nyerünk e változások által.

– Az emberi agy hihetetlen mértékben képes alkalmazkodni, s jelenleg lehetőségeinek csupán néhány százalékát használjuk ki. A technológia az emberi agy meghosszabbítása, szolga, amely soha nem fogja utolérni az eredetit, amiről másolták. S mit jelent az, hogy túl gyors? Nem tetszik nekem az a képmutatás, ami itt megmutatkozik. Ha egy hozzánk közel álló személy mondjuk balesetet szenved, nem lehet elég gyors a mentő, s a kórházba érve azt követeljük, azonnal kapcsolják be a legkorszerűbb berendezéseket. Ilyenkor érdekes módon senkit nem zavar a fejlődés tempója.

– A folyamat egyszer mégis kicsúszhat az ellenőrzés alól.

– Isten az embert azért alkotta meg, hogy jobb, tökéletesebb legyen nála – elvégre a gyermeknek az a dolga, hogy túltegyen az apján. Vagyis az ember köteles jobb világot teremteni, mint amilyet Isten létrehozott. Tudjuk például, hogy egyszer kialszik a Nap, és életre alkalmatlanná válnak a közeli bolygók. Az ember bele fog ebbe nyugodni? Szerintem nem. Szépen kitalál valamit, és megreparálja az egész Naprendszert. A feladatok gigantikusak, de az emberi természet alapvonása, hogy nem nyugodhat bele az elmúlás tényébe. Élni akarunk. S minden, amit csinálunk – köztük a képek – harc a halállal. Ezért értek egyet a pápa álláspontjával, aki azt mondja, hogy a terhességmegszakítás nem válasz a földi problémák megoldására. Itt a filozófiai üzenet a lényeg: ha megállítjuk az Élet terjedését és fejlődését, annak semmi köze nem lehet a haladáshoz.

Petőcz András

Tisztelet Kassák Lajosnak

Az óbudai Kassák Múzeumban nyílt meg azoknak a munkáknak a tárlata, melyeket a Mester és életműve iránti tisztelgésnek szántak alkotóik. A költő Petőcz András alábbi gondolataival nyitotta meg a kiállítást.

„De sokan neheztelnek rád, vicsorítják fogaikat és fenik a késüket" – írta a Mester a negyvenes évek közepén A költő önmagával felesel című versében, melynek a végén így fogalmaz: „Eljön majd az idő, mikor leültök az asztalomhoz / mézet kanalazni, és gyönyörködtök a kiszállt rajokban / melyek az én dalaimat dalolják / a virágzó rétek felett s tükröződve / a csobogó patakok ezüstjében." Kevés költői prófécia teljesült be ennyire, mint éppen ez. Persze ma is sokan vicsorítják fogaikat, fenik a késüket, ha szó esik róla, az egyetemes avantgárd nemzetközi hatású mesteréről, de az is igaz, hogy új és új rajok szállnak ki, új és új rajok emelkednek a magasba, és ezek a rajok bizony mind Kassák dalait dalolják, ezek az új rajok az ő nyomdokain járnak.

Napjainkra Kassák lett az egyik legfontosabb, legmegkerülhetetlenebb hatású magyar alkotója a XX. századnak. Miközben folyamatosan csapat és mozgalom állt mögötte, aközben ereje és tehetsége messze a mozgalom és a mindenkori csapat fölé emelte. Igazi vezér volt, aki félelmetes érzékenységgel és kreativitással tudott örök érvényűt alkotni, és érzékenysége és kreativitása mindig az új, az érvényes és jövőbe mutató művészet felé irányította.

Kassák-hommage-ok szinte attól a pillanattól születnek, hogy elindult a pályán, illetve hogy megteremtette korszerű avantgárd fórumait, folyóiratait. Természetes módon születtek ezek a művek, az erős egyéniségnek szóltak, és egyben szóltak magának az irányzatnak is: hitvallásokká lettek az ilyen alkotások, egy közösséghez, egy irányzathoz való tartozás kifejezői, egy magatartásforma meghirdetői.

S tény, hogy az idő múlásával sem csökken a Kassáknak ajánlott művek száma, sőt éppen ő lesz az, aki a XX. századból a legtöbb ilyen munkát kapja az utókortól. Kassák jelentősége nemhogy csökken, de nő a századfordulóhoz közeledve, és nem nehéz megjósolni, hogy a következő évezred elején is példa és követendő cél lehet, mert életműve a maga teljességében még feldolgozatlan, mert még mindig új és új távlatokat nyit. Először személyes következetessége, keménysége, tiszta gondolkodása az, ami általában hatással van a fiatal nemzedékekre, utána pedig maga az életmű lesz lenyűgöző, ihlető forrás.

Ha csupán a halála utáni évtizedeket vesszük, láthatjuk, hogy szinte minden művészeti-irodalmi progresszivitás Kassák nevét tűzi zászlajára, legyen az akár underground színházi csoportosulás, mint a Kassák Stúdió, vagy az olyan külföldön megjelenő, modern szemléletű irodalmi lap, mint amilyen például a párizsi Magyar Műhely. A hetvenes évek végének, nyolcvanas évek elejének művészeti változásaiban is Kassák neve kapja a főszerepet, mint az egyetlen olyan alkotóé, aki képes volt egész életében megőrizni valódi szuverenitását, tisztaságát, kívülállását, lázadói attitűdjét. Nem véletlen tehát, hogy az az irodalmi rendszerváltás, ami a nyolcvanas évek elején végbement, szintén Kassák nevével indult: az akkori fiatal írók a szabadság lélegzetét fedezték fel az avantgárd szabadversben, a lázadás lehetőségét ismerték fel a kassáki tipográfiai költészet újraélesztésében, a világosabb gondolkodás perspektivitását látták Kassák következetességében és konstruktivista festészetében egyaránt. Azok a költők, akik a nyolcvanas évek elején megjelenő Ver(s)ziók antológiával új utakat kerestek a magyar irodalomban, mindmind felismerték legalább egy döntő pillanatra, hogy a század konok és következetesen korszerű mesteréhez, Kassák Lajoshoz kell kapcsolódniuk: ezért lehetséges, hogy ennek az antológiának igazi egysége lett az avantgárd szellemiség, a másság szellemisége, még akkor is, ha ebből az antológiából aztán igen különböző utak vezettek akár a neoklasszicista gondolkodás, az új-népies szemlélet vagy a tisztán vizuális költészeti Médium-Art antológia felé.

Persze miért lenne ez meglepő? Hiszen magától Kassáktól is különböző utak ágaznak, és ez sem ellentmondás, semmiképpen nem az. Kassák ugyanis – miközben tudott következetes maradni önmagához – hosszú pályája során egy olyan sokszínű életművet teremtett, amelynek legkülönbözőbb részleteiből lehet tovább építkezni. Nehéz lenne ma már olyan fiatal vagy kevésbé fiatal akotót mondani, akinek irodalmi munkásságában valamiképpen ne lenne jelen Kassák hatása.

Bizonytalan, értékhiányos időszakban élünk. Vissza kell térnünk az alapokhoz. A század azon alkotóihoz, akik képesek voltak felépíteni magunknak valamit, valami nagyon örök érvényűt, olyat, ami alap lehet a további építkezésekhez. Mert „a költő vagy épít magának valamit, amiben kedve telik, vagy bátran elmehet szivarvégszedőnek", ahogyan ő maga megfogalmazta.

Amerikai levél

Vlagyivosztok – Nevada City

Szántó Erika

A kaliforniai város, Nevada City főutcája először csak a díszletarcát mutatja a kora őszi estében. Mintha egy western közepébe csöppent volna az ember. Több mint száz év telt el azóta, hogy a várost életre hívta az aranyláz: 1850-ben már háromszáz lakóépülete, kocsmái, fogadói – és színháza volt. Ma is évente nyolc-tíz bemutatót tartanak. A „vadnyugati" városka kétezer lakója s a környező még kisebb „aranyvárosok" népessége no meg a romantikus történelmi múltra kíváncsi turisták minden este megtöltik a háromszáz főt befogadó nézőteret.

Most például Turgenyevet játszanak. De az Egy hónap falun a legkevésbé sem turistacsalogató előadás. Kesernyésen groteszk, mához szóló színház, amely minden ízében különbözik a csehovizáló színházi közhelyektől. Rendezője Efim Zuenyatsky, a vlagyivosztoki Gorkij Színház művészeti vezetője, aki nyolc hétig próbált a majdnem állandónak mondható amerikai társulattal, amely művész tagjainak természetesen nincs állandó szerződésük, de többségük évek óta kötődik ide. Részesei voltak annak a „szibériai kalandnak" is, amely 1994-ben kezdődött, amikor a színház művészeinek egy csoportja Vlagyivosztokba utazott, ahol a Gorkij Színházzal közösen kétnyelvű Hamletet mutattak be. Hatalmas sikert arattak, amely idén tavasszal egy amerikai komédia kétnyelvű előadásával megismétlődött. Az együttműködést egyébként egy romantikus véletlen hozta létre: a színház egyik művésze távoli rokonságban áll a híres orosz íróval, Andrejevvel, s turistaként Szibériába utazott. A véletlenből a lehetőség tudatos felismerése következett.

Natalja alakítója, Sand Hall koreografikus gesztusokkal, éles, expresszionista vonásokkal, önsajnálat nélküli kegyetlenséggel állítja színpadra az élethazugságokkal körülbástyázott asszonyalakot. Az előadás legvégén, mielőtt a szereplők elutaznak, elmenekülnek a csapdává vált kúriából, rátelepednek útipoggyászukra, s hosszan, némán farkasszemet néznek a közönséggel.

Az előadás után Sand Hall már kibújt a tizenkilencedik századi jelmezből, farmernadrágosan ül a színpad szélén, s szívesen, szinte lázasan beszél. „Amerikai kisvárosban nőttem fel, de Turgenyev figurái a szomszédaim, a családom, én magam. Poggyászunk az életünk, s itt az ideje, hogy elgondolkozzunk, mit kell kezdenünk vele… A hosszú csend az előadás végén szokatlan, kényelmetlen és elgondolkoztató. Efim Zuenyatsky keménykezű rendező, s olyan koncentrációra kényszeríti a közönséget, s bennünket, színészeket is, amelyhez nem vagyunk szokva. Életem egyik legdöntőbb élménye volt a vele való együttműködés, mert arra késztetett, hogy mást, s többet követeljek magamtól, mint amit megszoktam. Turgenyev világa megdöbbentően közel van ahhoz, amiről a legnagyobb amerikai írók beszéltek: a kisszerűségbe zárt, többre hivatott emberi lélek kitörési vágyáról… Szibériába utaztunk, s magunkra ismertünk."

Már a nyolchetes próbaidőszak is rendkívüli volt itt, hiszen egy amerikai színházi előadás általában fele idő alatt készül el. S bár a rendező tolmács segítségével dolgozott, mégis a legtöbb időt az elemzésre, a karakterek megértetésére fordította, s vitára, párbeszédre, szüntelen kísérletezésre késztette a színészeket. „Állandóan szembesítettük a darab helyzeteit valóságos élethelyzeteinkkel Oroszországban, s itt Amerikában. Úgy gondolkoztunk a turgenyevi világról, mint saját, jelen idejű valóságunkról" – mondja Sand Hall, mielőtt elbúcsúzunk.

Az Egy hónap falun 1872-ben került színre először, a földteke másik felén. S több mint egy évszázaddal később Nevada Cityben, 1996 őszén, estéről estére az amerikai nézők újra és újra felfedezik, hogy egy múlt századi orosz írónak s egy sok ezer mérföldnyire élő mai orosz rendezőnek mondanivalója van róluk. Gondolhatja-e az ember ilyenkor, hogy a kultúra felesleges kacat, s a színház úri passzió?

tálya volt. Vámos a tehetségeket föl tudta hozni a „felszínre". Az első félévben nem voltam hajlandó fölmenni a színpadra. De elérte, hogy fölmenjek. Pedig kezdetben úgy érez-

mányait. Most is megy a Hermelin, és ment például a Liliom.

– De nem ezek lettek a színház meghatározó előadásai…

más kérdés, hogy aztán bekövetkezett, és igen torz dolog lett belőle. De a hetvenes évek elején még tényleg hinni lehetett a változásban. És ezért apró kis dolgoknak is na-

például, hogy itt tudják, ki az apám, ki az anyám, kik a gyerekeim, ki a férjem – ki a volt férjem – és beengedik őket a portán. Ahhoz én már öreg vagyok, hogy ezt mind újra elmagyarázzam.

Szuperhősök a „Gesamtkunstwerk"-ben

A XIX. századi európai esztétikában használatos összművészet (Gesamtkunstwerk) fogalom sajátos reinkarnációjának lehetünk tanúi a kilencvenes évek hollywoodi produkcióit figyelve. Ez az újjászületés azonban korántsem művészi szempontokkal magyarázható; az egyetlen fontos tényező az üzlet, az extraprofit reménye. Az ezredvégi Gesamtkunstwerk a mozgóképet (mozi és videó), a filmekhez társuló – önállóan is eladható – zenét, és e kettő ötvözetét, a videoklipet foglalja magában. Mindegyik külön üzletág, sajátos törvényekkel; bár az is nyilvánvaló, hogy Hollywoodban minden mindennel összefügg; láthatatlan szálak kötik össze az egész birodalmat, s így az sem véletlen, hogy a legnagyobb multinacionális vállalatok – a Walt Disney-től a Warner Bros.-ig – ma már szinte azonos mértékben foglalkoznak filmmel és zenével.

A kilencvenes években a filmzene újra virágkorát éli: a kommersz sikerfilmekhez társuló – a film bemutatóját gyakran megelőző – úgynevezett soundtrack CD-k – az eladott példányszámot, a promóciót, a reklámkampányt tekintve – a legsikeresebb popalbumokkal versenyeznek. Az európai piac azonban – teljes joggal – mégis óvatos, és szerencsére nem vesz át azonnal mindent abból, ami a tengerentúlon már népszerű. A filmzenei albumok európai terjesztésével a nagy lemeztársaságok helyi képviseletei gyakran megvárják azt az időpontot, amikor az adott mozi már Európában is befutott. Talán ezzel is magyarázható, hogy a Schwarzenegger, a szuperhős (Schwarzenegger Super Hero) illetve az Ace Ventura, az állati nyomozó (Ace Ventura Pet Detective) című filmzenei CD az amerikai premierhez viszonyítva jelentős késéssel, csak a közelmúltban jutott el Közép-Európába, s ezen belül Magyarországra is, ahol pedig Schwarzeneggernek és a nyomozót alakító Jim Carrey-nek komoly rajongótábora van.

A Schwarzenegger-válogatáslemez egyébként pontosan olyan, mint a Schwarzenegger-filmek: látszólag feszült, pillanatról pillanatra hullámzó, valójában azonban pontosan kiszámítható, és így nem túlságosan izgalmas. A lemezen hallható számok többsége főcímzene, s ezért önálló alkotásként nem értékelhető; van azonban két olyan dal – Az utolsó akcióhős (Last Action Hero) két betétdala, az AC/DC Big Gun és a Def Leppard Two Steps Behind című száma –, amely a kilencvenes évek rocktörténetének meghatározó darabja, és összességében mégis fogyaszthatóvá, elfogadhatóvá teszi az albumot.

Zeneileg sokkal értékesebb az Ace Ventura soundtrack, amelyen örökzöld sláger (The Lion Sleeps Tonight) éppúgy található, mint keletkezése után évekkel is aktuális zene: Lalo Schifrin szerzeménye, a Lehetetlen küldetés (Mission: Impossible), amely az azonos című film főcímzenéjeként, a U2 ritmusszekcióját alkotó Adam Clayton és Larry Mullen feldolgozásában 1996 őszének egyik legnagyobb sikere. A film közzenéi (Ira Newborn szerzeményei) is kellemesek és hangulatosak; a lemezt hallgatva azonban sajnos egy pillanatra sem lehet elvonatkoztatni Ace Ventura vagyis Jim Carrey személyétől. Carrey a kilencvenes évek második felének amerikai ideálja: intelligenciahányadosa – legalábbis a filmvásznon – hihetetlenül alacsony; játéka, alakítása a tömény hülyeségre épül; furcsa „gumiarca", lehetetlen grimaszai tették eladhatóvá A maszk című filmet éppúgy, mint a Dumb és Dumbert vagy éppen az eltűnt állatok után kutató, mentálisan kissé visszamaradt Ace Ventura történeteit. A hollywoodi „Gesamtkunstwerk" fejlődését figyelve nem kétséges: korunk első számú szuperhőse sajnos már nem is Schwarzenegger, hanem bizony az állati nyomozó.

Retkes Attila

- ***Schwarzenegger Super Hero***
  Edel Company/Record Express
- ***Ace Ventura Pet Detective***
  Edel Company/Record Express

Mű és kereskedelem

Árverési bőségszaru

Ha most árverési naptárt írnék a Kedves Olvasónak a mai (sőt, a tegnapi) dátummal kezdődően karácsonyig, higgyék el, megtelne ez a nyomófelület cégek nevével, időpontokkal, helyszínekkel, műfajokkal, és akkor józerével semmi másnak nem maradna hely. Így is lesz elég alkalmunk, hogy előzetesen vagy utólag említést tegyünk róluk, bevezetőben csak annyit hadd jegyezzek meg, hogy az előjelzések alapján minden eddigi árverési rekord megdőlni látszik a műkereskedelemben.

A komolyabb, több tízmillió forintos értékek árverései közül már tegnap este lezajlott az első: a Műgyűjtők Galériájának idei év végi árverése. Érthető okokból erről csak egy hét múlva számolhatok be, annyit azonban feltétlenül le kell írnom róla, hogy 232 tétel került kalapács alá 28 276 000 forintos kikiáltási áron, ami azt jelenti, hogy a kikiáltási átlagár valamivel 121 000 forint fölött volt. Az árverés nagy reményei közt szerepelt az a három kép, amely Kosztolányi Dezső hagyatékából került kalapács alá, köztük egy nagyszerű Tihanyi Lajos önarckép (kikiáltási ára 1,2 millió forint volt), valamint néhány további, jelentős XX. századi magyar festő képe. A Műgyűjtők Galériája egyébként is megalakulása óta arról nevezetes, hogy a századunkbéli modern magyar festészet támogatója, és a jelek szerint az eladók és a vevők is szívesen viszik a MG aukcióira ilyen jellegű festményeiket.

A legmagasabb induló ára egyébként egy XVIII. századi ismeretlen festő mitológiai jelenetének volt: 3 millió forint, védetten. Millión felül indult egy habkönnyű, álomszerű Rippl-Rónai-hátakt, természetesen pasztell (1 millió), a katalógus címlapját díszítő Kádár Béla-kompozíció (1,1 millió), valamint egy másik, XVIII. századi ismeretlen itáliai festő tájképe (1,5 millió). Az árverés igazi vonzereje azonban nem a minél magasabb induló árak hajhászása volt, hanem a sok, aránylag alacsonyról indított festmény és grafika, melyeket neves művészek jegyeztek. Lássunk egy hevenyészett névsort a korábban említettek nélkül. Ámos Imre, Barabás Miklós, Bálint Endre, Benczúr Gyula, Bernáth Aurél, Csók István, Czóbel Béla, Kassák Lajos, Lotz Károly, Mednyánszky László, Szőnyi István, Székely Bertalan, Telepy Károly, Thorma János, Toulouse-Lautrec, Vasarely, Vaszary János és Zichy Mihály.

Összevetésképpen: a MG idei májusi árverésén valamivel több tétel indult 28,3 milliós összáron, akkor 25,5 millió volt az elkelt tételek kikiáltási ára és 49,75 millió volt ezek leütési ára. A szeptemberi MG aukción 18,9 millió volt az elkelt tételek induló ára, a leütési összár pedig 29,4 millió.

A Belvárosi Aukciósház a holnapután, december 2-án megrendezésre kerülő aukcióján valamivel szerényebb számadatokat mondhat a magáénak, bár egyre markánsabban rajzolódik ki egy trend, amely lassan de biztosan felfelé ível. Ez a hűvösen tárgyilagos számadatokból egyértelműen kiolvasható, de a szubjektív benyomás is azt mondatja a szemlélővel, hogy szemmel láthatóan egyre erősebb anyag jelentkezik a BAH árverésein. Nézzünk itt is egy reprezentatív névsorolvasást. Borsos Miklós, Telepy Károly, Zichy Mihály, Kmetty János, Csók István, Koszta József, Fényes Adolf, Mednyánszky László, Ferenczy Károly, Rudnay Gyula, Herman Lipót, Scheiber Hugó, Kádár Béla, Márffy Ödön, Rippl-Rónai József, Aba Novák Vilmos, Molnár C. Pál, Farkasházy Miklós a festők közül, a szobrászok közül pedig Kerényi Jenő, Lányi Dezső és Kisfaludy Strobl Zsigmond. Az árverés műtárgyanyaga is figyelemreméltó, a 274 tétel együttes kikiáltási ára 26 millió forint fölött van.

Nem feledkezhetünk meg persze az immár negyedszer megrendezendő debreceni karácsonyi művészeti aukcióról, amely ugyancsak jeles műveket és tárgyakat vonultat fel: az aukciós kiállítás a mai naptól tekinthető meg bevált szokás szerint az Arany Bika szálló koncerttermében, az árverés pedig december 8-án lesz ugyanott. Ma délelőtt két könyvárverés is lesz Budapesten: a Fehér és Dávid Aukciós Iroda, valamint a Studio Antikvárium szervezésében – utóbbi most debütál az árverési cégek közt.

Kenessei András

nem a dráma! – folytatódik.

Míg az előadás első felében a Háziszínpad játék- és nézőtérének sokszoros, szeszélyes tagolása a köztünk élő szereplők fizikai közelségét, kapcsolatunk intenzitását szolgálja, a második részben rideg vaskerítés választ el bennünket a tragédiák túlélőitől. Ugyanakkor a Mérnök, már nem közvetett – politikai, eszmei – síkon, hanem egy magyarországi menekülttábor vaskerítésén belül, közvetlenül szembesül azokkal, akikkel kívülállóként lélekben közösséget vállalt. A pokol bugyrába ereszkedve jó szándékkal és empátiával faggatja a túlélőket, de dramaturgiai szempontból a tanú passzív szerepébe szorul. Így aztán, bármilyen megrendítőek is az ismert totálplánból egyedi premierplánba emelt sorsok, a néző csak egy hatásos dokumentumfilm megelevenedő kockáit látja. Spirónak a Csirkefej költőietlen közegében felizzó költői ereje ezúttal csak szikrákat vet, és igazából nem forrósítja át a színpad és a nézőtér kapcsolatát. A részvét, amit kivált, az empátia, amiből leckét ad – önmagában nem ébreszt katarzist.

Pedig Horvai István és a társulat mindent megtesz azért, hogy Spiró mélyről felszakadó indulatai expresszív színpadi formát öltsenek, hogy a padlásra szoruló vitadráma színházzá teljesedjék. De mintha a rendezés ez irányú erőfeszítései elvonnák a néző figyelmét a lényegről: aki a Mérnök lakásának különböző helyiségeit, a vita váltakozó színhelyeit követi tekintetével, vagy a nézőtér nem minden szegmentumából látható filmvetítés asszociációs tartalmának megfejtésével van elfoglalva, az inkább figyeli, mint éli a drámát.

A Mérnök és Felesége – Hegedűs D. Géza és Börcsök Enikő – a maguk összkomfortos börtönében lélektanilag is hitelesítik a köztük feszülő ellentétet: nekik köszönhető, hogy a legfeszültebb jelenetekben a publicisztikát legyőzi a dráma. Különösen Börcsök Enikő védi mesterien a maga színpadi igazát. Nem meggyűlöltetni, hanem megértetni próbálja az asszonyt, akit játszik, és végül magatartásának megíratlan fordulatát is elhiteti. Olyannyira, hogy ezzel kimondatlan, tudatalatti összefüggést is teremt a második részben rábízott, poklokból érkező eszelős bosnyák asszony szánalmas figurájával. Hegedűs D. Gézának az író addig nyújt igazi lehetőséget, amíg szerepe szerint érvelni, vitázni próbál. A menekülttáborban, amikor inkább csak riportere, mint hőse a történelemnek, intelligensen visszafogott, míg az összeomlás végső percében, amikor a rendezés meztelenre vetkőzni kényszeríti, feszengve vészeli át a stílusváltást.

Horvai tévedhetetlen jó ízlésének, mértéktartásának is köszönhető, hogy a menekülttábor jellegzetes epizodistái nem akarnak mindenáron könnyfakasztó magánszámokkal sikert aratni: Börcsök Enikőn kívül Barta Mária és Kéri Kitty is teljes értékű jellemrajzzal szolgálta a drámát.

Nagy kár, hogy Spirónak nem sikerült elkerülnie a téma és a műfaj buktatóit, nem sikerült – szándéka szerint – igazi szószékké (legfeljebb vitafórummá) avatni a színpadot. Mégis megkockáztatom, hogy a Vígszínház 1994-es drámapályázatának eredményességét – Esterházy Péter Búcsúszimfóniájának szövege és Kárpáti Péter Országalmájának meséje után – igenis a Dobardan morális hitele, tágabban értelmezendő időszerűsége pecsételi meg.

Fontos, hogy megszületett, és jó, hogy bemutatták. Korlátaival együtt is kortársi drámánk becsületét öregbíti.

Nem lesz sima majális

Állóháború a kormány és a szakszervezetek között

Az MSZOSZ elnöke a kormány arrogáns magatartását okolja a munka világában kialakult helyzetért. Sándor László lapunknak nyilatkozva leszögezte: a szakszervezetek súlyos hibát követtek el, amikor részt vettek a Gazdasági Tanács alakuló ülésén. Szerinte inkább távol kellett volna maradniuk. A legnagyobb taglétszámú szakszervezeti szövetség vezetője nem zárta ki, hogy a munkavállalók elégedetlensége közös fellépéshez vezet.

Kilátástalannak tűnő állóháború folyik a kormány és a szakszervezetek között. Sándor László szerint a helyzet kialakulásáért a szakszervezetek nem tehetők felelőssé, a kormány a társadalom más területein sem képes kiegyensúlyozott párbeszédet folytatni az érdekeltekkel. A kormányfő azzal érvel, hogy joguk van saját programjukat végrehajtani, mert a polgároktól erre kaptak felhatalmazást. Ez kiindulópontként igaz is lehet, arra azonban a polgároktól nem kaptak felhatalmazást, hogy rossz viszonyt tartsanak fönn a politikai ellenzékkel, és megszüntessék az érdemi párbeszédet a társadalom érdekcsoportjaival. Sándor súlyos gondnak tartja, hogy a kormány ma már nemcsak a belpolitikában gerjeszti a feszültségeket, hanem elkerülhető konfliktusba keveredett a nemzetközi szakszervezeti szövetséggel, sőt a Nemzetközi Labdarúgó Szövetséggel is.

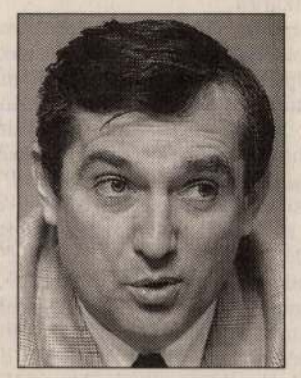

SÁNDOR LÁSZLÓ

1949-ben született Zagyvapálfalván.

hez hasonlóan – az érdekegyeztetés területén is az vezérli, hogy a múltat végképp eltöröljék. Ha voltak értékei, ha nem. A magyar érdekegyeztetés Kelet-Közép-Európában példaértékű volt, elismerést váltott ki az EU-tagországokban, és fontos szerepe volt abban, hogy az ország elmúlt kilencéves történetében a problémákat komoly társadalmi konfliktusok nélkül meg lehetett oldani. – A szakszervezeteknek nem kritikátlan a véleményük a korábbi érdekegyeztetésről – szögezte le az elnök –, az a kijelentés azonban, hogy az eddigi áttekinthetetlen, kusza érdekegyeztetés helyére kristálytiszta kép kell, politikai szlogenként jól hangzik, de a közvélemény félrevezetését szolgálja.

A szakszervezetek tűrőképességéről az MSZOSZ elnöke azt mondta: a kormányzat partnereivel szembeni rendkívül arrogáns magatartása kihat a munkahelyi viszonyokra is. Fennáll a veszélye annak, hogy a munkáltatók közül is sokan elfogadhatatlan stílust engednek meg maguknak a helyi érdekképviseletekkel szemben. Ez pedig erővé szervezhető elégedetlenséghez vezethet, elkerülhetetlenné válik a közös fellépés. Sándor szerint ha ezt valamennyi szakszervezet felismerte volna, nem következik be az a megalázó helyzet, amikor a többszöri diktátum, a megalázások sora után néhány szakszervezeti vezető fontosabbnak tartotta személyes jelenlétét a Gazdasági Tanács alakuló ülésén, mintsem hogy távolmaradásával is a helyzet tarthatatlanságát demonstrálta volna. Jelenlétükkel súlyos hibát vétettek a konföderációk – jelentette ki az MSZOSZ elnöke.

Mind több, főleg vidéki alapszervezet sürget erőteljesebb, határozottabb, egységes szakszervezeti fellépést a munkavállalók érdekében, a kormányzati magatartással szemben, erre azonban mindeddig nem került sor. Sándor László közölte: jelentős eltérés van a tagszervezetek akcióképessége között, ami összefügg szervezettségükkel, „harci állapotukkal", sőt bizonyos foglalkozási csoportok hozzáállásával is. A bányászatban, a vasiparban, a vasútnál a munkaharc határozottabb eszközeit vették igénybe, mások a szolidaritást jelképező kék szalag kitűzéséig jutottak el.

A három pécsi testőr

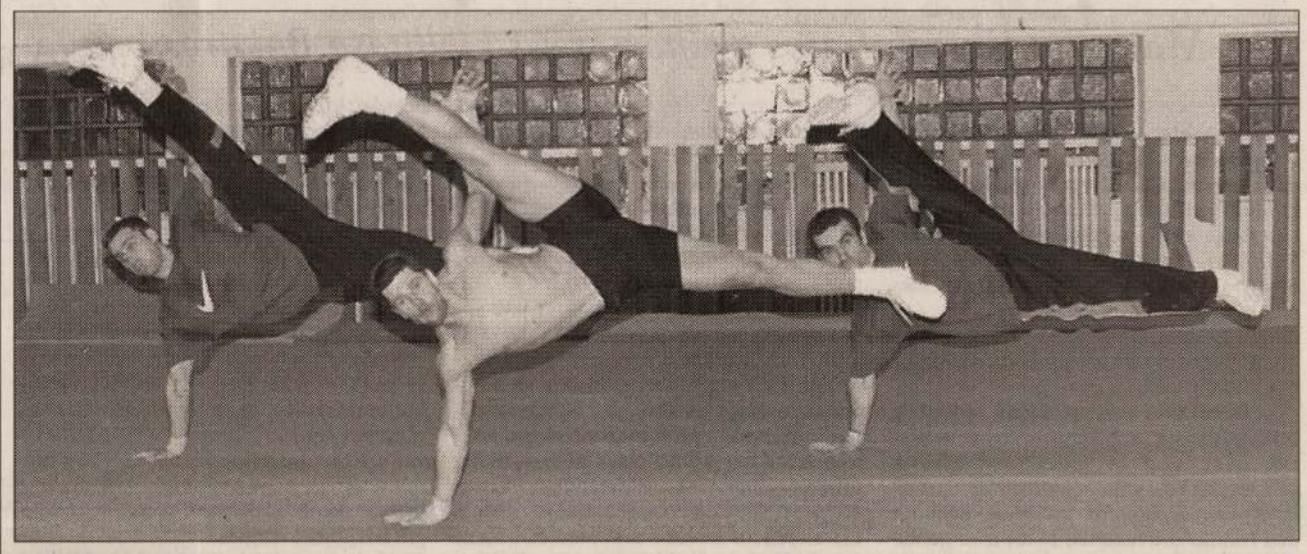

Ezüstérmet nyert az elmúlt napokban a tokiói aerobic Világ Kupán a Katus Attila, Katus Tamás, Szentgyörgyi Rómeó alkotta pécsi trió.

Aznap kerestem meg őket, amikor a japán út előtt utoljára edzettek Pécsen. A város legdivatosabb fitnesscentrumának tükrökkel borított aerobic-termében falat repesztett a zene, a csapat nyolcezredszer próbálta el show-tánc gesztusokkal, talajtorna- és breakelemekkel telezsúfolt, fergeteges gyakorlatát.

Aztán lerogytak a földre.

– Gyors – hörögte Rómeó.

– Ja... gyors – válaszolta Tamás.

– Gyors a magnó... – kapkodott levegő után Attila. – De nem baj.

A trió gyakorlatát és földre roskadását a terem üvegajtaján át tucatnyi lány nézte érdeklődő-elemző szemekkel. A lányok az előcsarnokban a hamarosan kezdődő aerobicórára vártak. Fiatal testükön izgatóan feszült a mez és a nadrág, de ők nem magukkal törődtek, nem egymást mustrálták kritikusan, hanem az odabent próbálókon pásztázott a szemük. Szótlanul csodálták a gyakorlatot, a három sportoló hibátlanul kifaragott, izmos felsőtestét. A hölgyközönség csodálata azonban hidegen hagyja őket, mert már jó ideje foglaltak: nem házasok ugyan, de kapcsolataik tartósak, mélyek és perspektivikusak. Mellesleg csalták őket Chippendale-fiúnak is – egy menedzser tett nekik ajánlatot a strandon –, de az efféle magamutogatás

– Akkor úgy van meg – legyintett Rómeó, és addig ismételte azt a fránya mozdulatot, amíg nem sikerült a kívántra.

Ekképp instruálták egymást, lihegve, izzadtan, türelmesen, érzékenykedve és ironikusan. Aztán egy mély lélegzet után újból belevetették magukat a gyakorlatba kilencezredszerre is.

– A Világ Kupán mindenki minket akar legyőzni – magyarázta a szilaj önkínzást Attila. – Elég egyetlen hiba, és már oda az arany. Persze ez is pontozásos sportág, a megítélés mindig szubjektív. Most hátszelünk van, kedvelnek minket a bírák, de lehet, hogy holnap ránk unnak.

Mindamellett gyanítom: a pontozóknak a fiúk tavalyi aranyérmében kevés szerepe lehetett. Az aerobicnak négy világszervezete van, s mind a négy megrendezi a maga legnagyobb versenyét. Világbajnokságnak csak a nemzetközi tornaszövetség által rendezett verseny számít, a másik három viadalt Világ Kupának hívják. A sportág negyedszázados történetében csak a pécsi csapat volt képes arra, hogy valamennyi szervezet világ-megméretését megnyerje.

A srácok nem aerobickal kezdték. A most 27 esztendős Katus Tamás és egy évvel fiatalabb öccse, Attila korábban úszott és focizott. Attila sokáig kézilabdázott is. A 25 éves Szentgyörgyi Rómeó a tornában és a kick-boxban mélyült el. A csapat 1993-ban alakult, és fél évvel később már kontinensharmadikak voltak.

hőseinek lovagias harcát vitte két percben színpadra. A tavalyi versenyeken a fiúk Szellemirtók voltak, vagyis a bolondos, amerikai filmre emlékeztető módon viaskodtak a hancúrozó démonokkal, és persze az ellenfelekkel. Az idén arra vállalkoztak, hogy az Evolúció című számban eljátsszák az emberiség történelmét a majmok két lábra állásától, a keresztény világ megszületésén, Amerika felfedezésén, a francia forradalmon és a világháborúkon át, a robotkorig.

Ezzel lett ezüstérmes a csapat Tokióban. Hogy még meddig maradhatnak a topon, arról a fiúk nem bocsátkoznak jóslásokba. A versenyaerobic – az ígéretek és reményeik szerint – 2006-ban olimpiai szám lesz, de ők azon a versenyen legfeljebb előkelő nézőként vagy pontozóként lehetnek jelen. Merthogy addigra túlbucskáznak a legszebb férfikorukon, s testük már most is sűrűn recseg, ropog, nyikorog, fáj, szaggat, görcsbe rándul. A csuklója mindhármuknak injekcióra szorul, Tamásnak a válla kopott el, Attilának a dereka ment tropára a sok breakes becsapódástól, Rómeó arcáról edzés közben a bokaficam és a combizomhúzódás okozta fájdalom törli le a mosolyt.

Azt azonban hangsúlyozzák, hogy izmaikat, ízületeiket, csontjaikat nem az aerobic dúlta szét, hanem a versenyzés jellemnemesítő őrülete. Hirdetik: az aerobicnál jobb, egészségesebb, fittebbé varázsló sport nem létezik. Ha egyszer

KASSAK Lajos

A párbeszéd folytatódik

Ma nyílik Kassák Lajos gyűjteményes kiállítása Bukarestben

Az év kiemelkedő képzőművészeti eseményének ígérkezik Bukarestben Kassák Lajos gyűjteményes kiállítása, amelyet ma nyitnak meg. A rendezvényt azért is előzi meg nagy várakozás, mert a magyar avantgárd legnagyobb alakja háromnegyed évszázaddal ezelőtt már szerepelt a román fővárosban egy nemzetközi kiállításon. A három hétig nyitva tartó tárlatnak az Artexpo (Országos Művészeti Dokumentációs és Kiállítási Hivatal) ad otthont. Mihail Oroveanu (52) műkritikus, fotóművész, az Artexpo igazgatója válaszol kérdéseinkre.

– Milyenek a két ország képzőművészeti intézményeinek kapcsolatai?

– Rendkívül jók, példásak, barátiak. Intézményünk a budapesti Műcsarnoknak felel meg. A Műcsarnok kiemelt partnerünkké vált, együttműködésünk tartalmas. Igazgatója kiválóan ismeri a mai román művészetet, időben és pontosan eljuttatja hozzánk az információkat a magyar kulturális életről. Nem feledhetjük azt az időszakot, amikor mi el voltunk szigetelve a világtól, és a magyar folyóiratokból tudtuk meg, hogy mi történik a művészetben. Most a kapcsolatunk kiegyensúlyozott.

– Mint a gazdaságban, a behozatal meghaladja a kivitelt?

– Igen, de nagyon szívesen csináljuk, több magyar egyéni és csoportos kiállítást rendeztünk.

– Miben látja ezek művészeten túlmutató jelentőségét?

– Elsősorban egy olyan területet tárunk fel, nyerünk vissza, amely a mi közönségünknek úgyszólván ismeretlen. A Kassák-kiállítás például azért olyan fontos nekünk, mert ismeretekben is, érzelmileg is felleljük benne az avantgárd mozgalom egész európai képét. Az avantgárd képviselői igazi európaiak voltak, amolyan nemzetközi művészeti szövetségekként működtek, „elágazásokkal" minden európai országban, s fölötte álltak a politikai előítéleteknek és kétszínűségeknek.

– Mennyiben volt tiltakozás az avantgárd?

– Tiltakozás volt bizonyos merev formák, a mondenitás egyfajta polgári felfogása ellen. Természetesen többségük baloldali volt, de ennél többről van szó: az európai összhangzatról. Ezeket az embereket a művészi újra való fogékonyság hozta össze, de ugyanakkor századunk elején az avantgárd szellemiséggel merülnek fel a közgondolkodásban az európai közösség nagy kérdései. Nos, az európai kultúrának ez a szinkronizmusa, amire Kassák Lajos bukaresti kiállítása rá fog minket ébreszteni, véleményem szerint nagy érték, s a művészet jövőjét jelenti. És talán nem is csak a művészetét, hisz ne feledjük, hogy amikor ezek az emberek – természetesen saját tapasztalatuk alapján – olyan általános kategóriákhoz fordultak és lényegítettek át, mint a művészi kifejezés szabadsága, az eszmék szabad áramlása, a nyitás új területek felé, az implikáció a társadalom életébe, akkor ez mind párhuzamosan történt a pszichológia és a természettudományok forradalmával. Tehát itt magasabb, erősebb és árnyaltabb dialógusról van szó, amely példaként szolgálhatna mondjuk a politikusoknak is. Az avantgárd művészek az eszmék igazi párbeszédét folytatták, és nekünk most pont ezt kell megtanulnunk. Hiszen olyan időszakot éltünk át, amikor egymást követő diktatúrák hamis és erőszakos viszonyai, hivatalos formulái elrejtették az igazán fontos, érdekes és bátor új dolgokat. Ha tehát szervesen Európához akarunk tartozni, újra meg kell tanulnunk a dialógust. És úgy vélem, a román és a magyar művészek ebben többet léptek előre, mint mások, beleértve a politikusokat is.

– Mi a nemzeti mozzanat szerepe ebben a párbeszédben?

– Képünket ebben is eltorzította a korábbi hivatalosság, amely azt akarta, hogy bármilyen részvétel a nemzeti azonosság kifejeződéseként értelmeződjék. Nos, nem erről van szó, hanem az európai kultúrának egy szélesebb áramáról – ezek a művészek függetlenül attól, hogy magyarok, szlovákok, németek, franciák vagy románok voltak, nemzetközi művészekként nyilvánultak meg. Másfelől nyilvánvaló tanulsága a példájuknak az is, hogy nem zárhatjuk ki egymást. Senki sem vitathatja, hogy a magyar kultúra bölcsője Erdély volt, de ugyanakkor senki nem csökkentheti az erdélyi román kultúra szerepét sem, azzal együtt, hogy mindkét vonatkozásban van még feltárnivaló. Ezért is örülök annak és várjuk türelmetlenül, hogy megrendezzük a nagybányai iskola kiállítását, amelynek anyagát Magyarországról küldik el. A kölcsönös egymásra hatás és megértés túlélte a történelem mostohaságait. És ha azt akarjuk, hogy kitörjünk az elszigeteltségből, amely tragédiához vezetett, mint most is, a szomszédunkban, akkor nyilvánvaló, hogy az út csak egy lehet: elfogadva különbözőségünket, minden alkalmat meg kell ragadnunk a hídverésre, egymás jobb megismerésére. Ezt szolgálja a Kassák-kiállítás is.

> *Kassákot a román avantgárd Tristan Tzara révén fedezte fel, és a Ma és a Contimporanul között baráti viszony alakult ki.*

– Látta már az anyagát?

– Jól ismerem monográfiákból, és tudom, hogy mennyire jelentősek ezek a munkák. Az európai modernizmus történetében Kassák művének ott a helye Tristan Tzaraé és Constantin Brancusié mellett. Éppen ezért rendkívül hálásak vagyunk Csaplár Ferencnek, a Kassák Múzeum kiváló igazgatójának, aki ezt a kiállítást koncipiálta és megszervezte. Sokat beszélgettünk, egyeztettünk. Csaplár Ferenc érdemei azért is rendkívüliek, mert – tudjuk – éppen a román avantgárd és a magyar avantgárd jó kapcsolatai miatt akarta ezt a kiállítást Bukarestben. A párbeszéd tehát folytatódik.

E kapcsolat kezdeteiről, az első határkövet jelentő, hetvenöt évvel ezelőtti eseményről *Geo Serban* (69) irodalom- és művészettörténészt faggattuk.

Jubileum 1927

– Mi vezette el önt Kassák Lajoshoz?

– A román avantgárd kísérlet tanulmányozása, ami természetesen nem lehetséges az európai összefüggések ismerete nélkül. És mivel ezekhez Budapesten keresztül vezet az út, meg kellett ismerkednem a magyar kultúrával ezen a szálon is. Sikerült feltárni a kapcsolatokat, amelyek Kassákot a *Contimporanul* című román avantgárd folyóirathoz és annak spiritus rectorához, Marcel Iancuhoz fűzték. Kassákot a román avantgárd Tristan Tzara révén fedezte fel, és a *Ma* és a Contimporanul között mondhatni baráti viszony alakult ki. A Contimporanulban 1923-ban jelennek meg Kassák versei, 1924-ben pedig Marcel Iancu megrendezi a nevezetes nemzetközi avantgárd kiállítást Bukarestben, amelyen három munkával Kassák Lajos is szerepel.

– Milyen lehetett a hangulata?

– Marcel Iancu szemléletét, a művészi közlekedésről alkotott vízióját a zürichi Voltaire kabaréból hozta, ahol egész Európa újító művészei összesereglettek – németek, oroszok, lengyelek, olaszok –, egyfajta nagyszabású kollektív kísérlet résztvevőiként, ami rendkívül serkentőleg hatott mindannyiukra. A kiállítás előkészítése, anyagának összeszedése két évig tartott, végül 1924 novemberének utolsó vasárnapján volt a megnyitó. A korabeli bukaresti polgárokra nonkonformizmusával, külsőségeivel, harsányságával természetesen sokkolóan hatott. A bejáratnál, jobboldalt Marcel Iancu egyik alapmunkája, a Bál Zürichben fogadta a látogatót (a festmény most Chicagóban van), a kiállítási tér közepén pedig Brancusi híres Madara. De szerepelt az egy hónapig nyitva tartó kiállításon sokak között Hans Arp, Paul Klee és Mattis Teutsch is, előkelő helyen pedig Kassák Lajos. A három akkori munkája közül az egyik csodálatos – és kalandos – módon túlélte a hetvenöt év viszontagságait, és az Artexpo kiállításán most megtekinthető.

Az 1999-es bukaresti Kassák-kiállítás katalógusa felsorolja a nagyszabású rendezvény szervezőit: Kassák Múzeum, Budapest; Románia Művelődési Minisztériuma; Országos Művészeti Dokumentációs és Kiállítási Hivatal, Bukarest; a Magyar Köztársaság Kulturális Központja, Bukarest.

Hergyán Tibor, a bukaresti magyar központ igazgatója tájékoztatásunkra elmondta: – Kassák Lajos gyűjteményes kiállítását a Magyar Kulturális Központ által 1997-ben a Nemzeti Kulturális Alaphoz benyújtott és elnyert pályázat segítségével sikerült megrendezni. A kiállítási anyag magas biztosítási értéke miatt ugyanis csupán intézeti programkeretből nem lehetett volna fedezni e jelentős művészeti esemény költségeit. De az ötlet megvalósításához szükség volt még az Artexpo máskor is bizonyított fogadókészségére és együttműködésére, de leginkább Csaplár Ferenc, az ismert Kassák-kutató lelkes előkészítő munkájára.

Medgyesi Ákos

Színrebontás

Rőfös, író, cipőtalp-hamisító

Nyerges András

Ilyenkor októberben mindig eszembe jut, mennyire tisztázatlan kérdés ma is, hogy az író avatkozzon-e vagy ne avatkozzon a politikába, és ha avatkozott, mi legyen vele? „Azt az októberi forradalmat valaki megcsinálta, valakik megcsinálták. Álljanak hát ki most is, nézzenek szembe az ítélettel! Vállalják a felelősséget a zuhanásért, ha vállalták a kockázatot a lavina megindításáért!" Az Új Nemzedék írta ezt, 1921. február 16-án. „Az Írószövetség politikai működése destruálta, bomlasztotta a szocialista államot az egész 1956-os évben!" – ezt meg Lovas Márton írta 1957 márciusában, a Táncsics-kör lapjában. „Írók felelősek a romlásért! Írók készítették elő a proletárdiktatúrát!" – rikoltotta 1921. március 15-én, egy nagygyűlésen, egyúttal pályatársai elleni retorziókat is követelve, Herczeg Ferenc. „Semmiféle írói érzékenység nem igényelheti, hogy a nemzeti köztudat tisztelettel emlékezzen meg azokról a bűnökről, melyeket ellene az irodalom köpönyegében elkövettek!" – harsogta 1920. október 9-én az Új Nemzedék. „Azok számára, akik a haza és a nép ellen bűnöket követtek el, nem adhat mentelmi jogot az sem, ha véletlenül írással keresik a kenyerüket!" – ezt pedig 1956. december 23-án Münnich Ferenc szögezte le. A probléma persze korántsem volt ennyire leegyszerűsítve. „Déryéket nem írói munkásságukért, hanem bűnös politikai cselekedeteikért vonják felelősségre" – magyarázta a bizonyítványt 1957 novemberében a Magyarország. „Ezeknek az uraknak nem az a bűnük, hogy írók voltak, hanem az, hogy politizáltak!" – írta 1921 februárjában az Új Nemzedék. Az írók vétkességét azonban az idő sem moshatta el. Oláh György még az Egyedül Vagyunk 1939/1-es számában is így nevezte meg a felelősöket: „...A nagy csillagkép, melyet Ady, Juhász Gyula, Móricz Zsigmond, Tóth Árpád, Kosztolányi, Kaffka Margit, Babits Mihály neve jelez... Ha arra gondolok, hogy annak a szellemnek, melyben ők éltek, a politikai síkon való diadalát úgy hívják: Károlyi-forradalom, megborzongok..." Voltak persze mindig is, akik a felelősség körét tágabban értelmezték. „A népi demokrácia ellen indított támadás ideológiai zászlóvivője az írók és újságírók egy bizonyos csoportja volt, az azonban magával rántott csaknem minden jelentősebb értelmiségi csoportot!" – írta a Társadalmi Szemle 1957/4–5. számában nem a költő, nem a majdani filmkritikus, hanem az MSZMP-funkcionárius Nagy László. Bátran hivatkozhatott volna szellemi elődjeként Berzeviczky Albertre, aki 1920-ban jutott hasonló következtetésre: „A modernségével hivalkodó irodalom és a radikális sajtó az értelmiségnek azon köreire támaszkodva, melyek a legkevésbé gyökereznek a nemzeti múltban, gúnyjával aláaknázta szellemi életünk erősségeit..."

A megbélyegzőknek azonban volt kire hivatkozniuk. Babits 1919 késő őszén „írásba adta": „Aki szavakat mondott ki ezekben az esztendőkben, felelős azokért az eseményekért, melyeket szavaival előkészített vagy elősegített. Mintha minden szó varázsszó lett volna, ijesztő pontossággal követte őket sötét öccsük, az Esemény, vádolva a kontár bűvészinasokat..." Mintha Déry Tibort hallanánk 1956 novemberéből: „Amikor az első puskalövés elhangzott, kiszaladt a fejemből a vér: ezért te is felelős vagy. Beszéltél, lázítottál, hogy fogsz elszámolni a halottakkal?"

Az öngyötrés megrendítő passzusaiból a másik oldal vádat kovácsolt. „Apró, megtévedt bűnösöket lecsukattunk. Inkább beugratott, mint öntudattal vétkező emberek ezreit büntettük meg, azok pedig, akik a nagy haláltánc cinikus kitervezői, felbujtói voltak, ma is szabadon járnak-kelnek, izgatnak, bomlasztanak..." 1921 februárjában írta ezt az Új Nemzedék. 1956 decemberében, a Népszabadságban Münnich így fogalmazott: „A kivételezést kifogásolhatnák azok az ellenforradalmárok, akiknek történetesen nem az írás a mesterségük!" Meglepő módon Münnichnek 1942-ből (ha csak spirituálisan is), Kodolányi János kontrázik, azoknak az íróknak a megbüntetését követelve, akik a zsidótörvények hatálya alá eső pályatársaiknak segíteni merészeltek: „A cipőtalp-hamisító börtönben ül! A magyar lélek meghamisítója, árulója lapul. Lássuk őket szemtől-szembe! A magyarságnak számolnivalója van velük!" Ugyanő aztán mélységes sértődöttséggel vette tudomásul 1945-ben, hogy (például Rumbold Lőrinc, avagy az író sérthetetlensége című cikkében) Faragó László őrá (és más írókra is) ugyanezt a mércét alkalmazta: „A textilessel szigorúak vagyunk. Helyes. Ne forgathassa a rőföt az, aki zöld ingben bömbölt különféle »testvér« összejöveteleken. De miért csak a rőfösökkel vagyunk kérlelhetetlenek? A pasaréti aljanyilas irigykedve, némi osztálygyűlölettel sóhajt fel, hogy nincs igazság. Nincs, mert a számonkérőszék tagjai számára nincs meg ugyanaz a kellemes lehetőség, mint a költők részére..."

S a bonyolult probléma még ennél is többrétegű, mert nemcsak a bal-, de a jobboldalon is mindig akadtak az írói kiváltságok elismerésének szószólói, azzal a feltétellel, hogy az író igenis ártsa bele magát a politikába. Segítsen például előkészíteni 1944 októberét. Az Egyedül Vagyunk 1944 májusi számában Cserépy Arzén mondta ki ezt: „Az író, ha kiváltságokat igényel a maga számára, álljon a harcolók élén, akik tűzzel, vassal, véráldozattal juttatják érvényre hitvallásukat..." A dilemma mindig fájdalmas, amikor demokratáknak kell magukban elrendezniük, mi legyen a demokráciára veszélyes nézetekkel? 1945 után Faragó László így töprengett rajta: „Aki azon a címen, hogy senkit sem akar akasztatni, de közben némán eltűrte, hogy mások akasztassanak, most az akasztófa-hangulat előkészítőit mentegeti, talán rossz szolgálatot tesz a demokrácia ügyének..." Ezeken a sorokon a vérbeli demokrata zavara és lelkifurdalása üt át. Bezzeg nem küszködött ilyesmivel a másik oldalon gróf Dessewffy Emil, aki egy régebbi forradalom előkészítésével szintén a sajtót vádolta. 1848 novemberében így írt: „Az összes városokban, mindjárt a megszállást követően le kell tartóztatni az újságírókat. A radikális sajtó szerkesztői mind megértek az akasztófára!"

Az Ahogy tetszik magazin kizárólagos támogatója a Pannon GSM

Kassák beszédes geometriája

Kasi – a barátoknak, ismerősöknek. Egy ember, akiről ma keveset beszélnek. Pedig e jelenség megismerése, megfejtése – jó néhány cikk, tanulmány ellenére máig sem történt meg. Reklám és modern tipográfia címmel az óbudai Kassák múzeum most remek kiállítást rendezett. A gazdag és változatos anyag végigkíséri Kassák munkásságát, és noha valóban a címben megjelölt munkákat mutatja be, az alkalmazott grafika körébe sorolható képek alig különböznek Kassák képarchitektúrának nevezett s a konstruktivizmus szellemében készült festményeitől. Szükségszerűen mégis mások: az alkalmazott művészet műfajában e plakátok, könyvcímlapok kényszerűen követik a könyv szellemiségét, illetve a megrendelők igényeit. Ennek ellenére valamennyi ábra látványosan hirdeti: Én, Kassák Lajos itt vagyok! Ott virít rajtuk a JEL – amelyre később igyekszem felhívni a figyelmet.

Akik ismerték, jól tudják: Kassák egy tagból öntött személyiség volt. Puritán és szigorú, magától és társaitól is ezeket a tulajdonságokat követelte, becsülte. Ez a kovácslegény mintha művészetében is természetes folytatása lett volna az izzó, lágy vasból keményre kalapált formálónak, konstruktőrnek. Egy ember, aki rendkívüli érzékenységgel élte, értette meg korát. Elmondható, hogy művészete a korszak parancsa volt. Konstruktőr – ez jellemezte Kassák lényét és munkásságát. A századforduló a hatalmas építkezések korszaka: Bécs, Párizs, Budapest lakossága néhány rövid évtized alatt megduplázódott. A rohamosan fejlődő ipar munkaerőt követelt. Új gyárak épültek, s a vidékről a városba tömegesen özönlő munkások sem maradhattak fedél nélkül. Gyorsan, olcsón épülő házrengetegek nőttek ki a földből. A vas, a beton alkalmazása pedig sík, dísztelen felületeket követelt. A nem létező erkélyeket nem cipelhették tovább Atlaszok és Kariatidák. A dísz merénylet az emberiség ellen – hirdette a bécsi építész, Adolf Loos. 1917-ben megalakult a Bauhaus, a szép síkok iskolája, hirdetve, hogy a művészetek atyja, inspirálója, értelme az épület, a konstrukció: a művészetek az építészet szolgálói.

Azt hiszem, nem tévedek, ha azt állítom: a magyar művészet történetében Kassák volt az első s talán egyetlen magyar művész, aki tökéletes összhangban élt korával. Akkor lett a konstruktivizmus kitartó híve, amikor Le Corbusier, Malevics, F. L. Wright és még jó néhány szociális elkötelezettségű művész. Közvetlen környezetéhez tartozott – többek közt – Moholy-Nagy, Bortnyik, Uitz, majd később Vajda, Bálint, Korniss, Justus, Szabó Lajos. De Kassák a maga szigorú konstruktivizmusa mellett cseppet sem volt dogmatikus; ellenkezőleg, befogadta és terjesztette a kor avantgárdjának eszméit és alkotásait. Lapjaiban rendszeresen közölte az új orosz művészet produktumait, csakúgy, mint a futurizmus, a kubizmus, az absztrakció, a dada és a szürrealizmus műveit. Ő volt a nagy közvetítő a modernizálódó Európa és a kissé hátrébb cammogó magyar művészetek között.

Kassák szocialista volt, konstruktivizmusa elválaszthatatlan az emberiség csodálatos jövőjét konstruálni vágyó eszmétől. Első jelentős irodalmi műve önéletrajza – Egy ember élete –, melyet a Nyugat folytatásokban közölt. A könyv címlapját természetesen Kassák tervezte, és ez a kép szinte összefoglalója, hitvallása a szerző életének, s egyúttal festői munkásságának talányos kulcsa is. Az ábra egy kissé lepusztult gyárudvart, néhány olyan bérkaszárnyát jelenít meg, mint a ma is látható angyalföldi proliházak. És ebből a környezetből kimagaslik egy férfi, Kassák Lajos, az orosz muzsikok fekete, körgalléros ingében, amely ekkor a Munka Kör jó néhány tagjának – így például Bálint Endrének, Szerb Klárinak – mindennapi viselete volt (mindez még a sztálini terror évei előtt, 1927–1929-ben). Feltűnő a képen, hogy Kassák alakja mögött a háttér egy vörös hasáb. Minthogy ezen a címlapon minden részlet alaposan átgondolt, nem feltételezhetjük, hogy a geometrikus vörös folt puszta dekorációként jelent meg. Bálint Endre – Kassák haláláig hű barátja – mesélte, hogy a festő néha órákig, napokig töprengett vászna előtt, mielőtt egy vonalat meghúzott volna. Ámbár semmiféle írásos bizonyítékot nem ismerünk, mégis okkal feltételezzük, hogy a vörös hasáb Kassák Lajos grafikába átültetett szimbóluma. Megtaláljuk e jelet számos könyvcímlaptervén, reklámgrafikáján, a festményeiről nem is szólva, mivel a vásznain nem rendeléseket teljesít, hanem szabadon rendelkezik a felülettel. Képei tehát – ha ezt a logikát követjük – jelekbe bújtatott önvallomások. Különösen tetten érhető ez reklámgrafikáin is, amikor a jellegzetes KASSÁK aláírást a vörös tömbre helyezi. A vörös hasáb munkáiban néha egyenes, függőleges, de gyakran elhajlik. Vajon miért? A JELET – Kassákot – mindig másmás kör, kocka, hasábjelek kísérik, néhol összetapadva, másutt távolodva. Kassák munkái geometrikus-konstruktivista önéletrajzának fejezetei volnának? Egy türelmes életrajzi vizsgálat talán kideríthetné.

Kassák egész életében mellőzött és üldözött volt. Szocialista, de mindvégig keményen antisztalinista. Tragikus látvány a kiállítás néhány utolsó képe, amelyek már illúzióinak végleges összeomlását illusztrálják. Nyoma sincs a harsány, büszke vörös hasábnak, a konstruktivizmus emlékét halványan jelző geometrikus jelek lekonyulnak – ezek már a reménytelenség, a kétségbeesés színei.

A kiállítást kiválóan szerkesztett, gazdagon illusztrált katalógus kíséri, amely most a frankfurti könyvvásáron a művészeti könyvek kategóriájában első díjat kapott.

Román József

Az Ahogy tetszik magazin kizárólagos támogatója a Pannon GSM

Betűk jegyében

Kassák Lajos Könyv- és reklámművészet
Kassák Múzeum, megtekinthető: december 31-éig
Péri László konstruktivista munkái
Szépművészeti Múzeum
Megtekinthető: november 28-áig

Kassák mint tipográfus újdonsággal idehaza már aligha szolgál: a magyar publikum jól ismeri munkáit. Reklámgrafikáiból Csaplár Ferenc szép kiállítást rendezett néhány éve. Most legfeljebb ismét ráeszmélhetünk arra, milyen fantasztikusan tehetséges és ellenállhatatlanul magabiztos személyiség volt ez a munkássorból kiemelkedett ember, aki negyvenévesen alkotta első és mindjárt maradandó könyv- és folyóiratcímlapjait, valamivel később plakátjait, szórólapjait, fotómontázsait.

A németek (Frankfurtban, a könyvvásáron) a felfedezés örömével tekintették meg ezt az anyagot, amelyről tartalmas és kellemes kiadvány számol be. 1968-ban, a Nürnbergben rendezett konstruktivizmustárlaton ugyan már érzékelhető volt: a húszas évek kelet-európai szellemi klímájában – Moszkvától Varsón át Budapestig – káprázatos tehetségek érlelődtek, s az érdeklődők rácsodálkozhattak Kassák képarchitektúráira, amelyekből jó néhány hamarosan végleg német múzeumokban talált otthonra. De hát ez harminc évvel ezelőtt történt, a konstruktivizmus időközben elvesztette báját, s különben is: akkor képek szerepeltek, most a reklámgrafika van soron.

Kassák ugyanolyan folyékonyan beszélte a modern, vagy ahogyan akkoriban nevezték, az elementáris tipográfia nyelvét, mint a Bauhausban nevelkedett Herbert Bayer vagy az Európa nyugati régiójában a klasszikus nagyságnak számító Jan Tachiehold. Egyszerű eszközök (a fekete-fehér-piros nemzetközi trikolórja, léniák és körök) segítségével, helyenkénti darabosságuk ellenére is dinamikus hatású kompozíciók kerültek ki a keze alól.

Péri László neve azonban csak kevesek fülében cseng ismerősen. Holott nagy ívű pályát futott be. Kassák köréből indult, művészete a weimari Németországban teljesedett ki, majd Angliában telepedett le, ahol ugyan stílusa alapvetően megváltozott, de annál ismertebb festőként tevékenykedett és halt meg.

Vele egyszersmind a művei is idegenbe kerültek; mindössze néhány, a Szépművészeti Múzeumban őrzött színes betonreliefjével van jelen a hazai szellemi életben. Legjelentősebb korszakában – a húszas évek első felében – készült művei most Németországból érkeztek hozzánk. Egy ott élő hazánkfia, illetve több múzeum jóvoltából láthatók linómetszetei, szobrai, montázsai, híres reliefjei, amelyek – nem túlzás – az egyetemes konstruktivizmus nemzetközi rangú művelőjének mutatják.

Eddig alighanem a szakemberek közül is csak kevesen tudták, hogy a pályakezdő Péri Nemes Lampérth és Uitz expresszionizmusával rokon szellemben alkotta korai műveit, s ezt követően alakította ki azt a fajta geometriai világot, amely sokkal jobban emlékeztet betűkre-számokra, mint mértani ábrákra. Későbbi fordulata, öregkori konzervativizmusa is levezethető akár ebből az arabeszkes előadásmódból, abból, hogy stilizációiban mindig ott kísért a látvány; de valami mást is felfedezhetünk benne. Labirintusokat idéző kalligrafizmusa már a posztmodern jelen eklektikus képleteit előlegezi.

• Vadas József

(Mielőtt bárki demagógiával vádolna, most szögezném le, hogy most nem írok majd arról: olcsóbb távol-keleti autókban is van elektromos ablakemelő, és tetejükre szintúgy felszerelhető a kék lámpa; hovatovább azt is megkockáztatnám, hogy az olcsóbb autókba is pont úgy lehet nem beszerelni a rádiós vagy műholdas autófigyelő rendszert, mint a drágákba.) Két lehetőség van. Az állami szervek azért választják az autótolvajok által preferált márkákat, mert ha valamit nagyon lopnak, akkor az csak jó lehet. Vagy: ezeket a típusokat azért lopják, mert az állami szervek is használják őket.

Olyan ez, mint az országpropaganda: ha a külföldi polgár látja, hogy az agrárminiszter rengeteget utazik az országhatáron túlra, de utána mindig hazatér, akkor azt gondolja majd, nem lehet rossz hely Magyarország, lám, a magyar agrárminiszter is mindig oda utazik; utazzunk mi is, anyukám.

Azt nem tudja a külföldi polgár, hogy itt a liberálisok ellopják az autóját.

A liberálisok és D. Gábor főpolgármester – Cs. István parlamenti felszólalásából legalábbis egy ilyen világ képe rajzolódik ki –, ha őket a hatlövetű pártelnök megrágalmazza, nem csak perelnek, de, a társadalom szövetébe mélyen benyúló csápjaikkal, autót is lopatnak. Közvetlen vagy közvetett ráhatással. Telepátiával. Vagy a sárga trélerekkel, amelyek a főváros utcáin cirkálnak.

MAKAI JÓZSEF

vált pártrendsz… ügy – a „hárompólusú" rendszer kifejezésben feszengő fogalomzavartól eltekintve – rendben is van.

Az alapvető probléma mégiscsak az, hogy az SZDSZ-nek eddig nem sikerült markánsan önálló arculatot, kormányzati alternatívát és programot kialakítania, illetve közérdekű ügyekkel a publikumot megszólítania. A beharangozott stratégiai váltás sem ebben ígér nyitást, hanem annak a deklarálásában áll, hogy változtatni kell a párt jellegén. A liberális jelzőt polgárira kell felcserélni, legalábbis a hangsúlyt a polgári jellegre kell helyezni. Vagyis az elképzelések szerint az SZDSZ-nek önmagát polgári pártként kell meghatároznia. Attól eltekintve, hogy a „polgár" kifejezés a Fidesznek köszönhetően meglehetősen elkoptatott kifejezéssé vált, a politikai szándék érthető: a stratégia kidolgozói szerint az SZDSZ-nek át kell hurcolkodnia a jobboldalra. A centrumban és az attól kissé balra elhe-

---

A szerző politológus

Frusztráció

Már bocsánat!

TIZENEGY hónapos nem törzskönyvezett magyar vizsla kan eladó. Telefon: 94/320-691. (200299/1K)

BÚTOR

Két heverő, két forgófotel használtan eladó. Tel.: 330-966. (199933/1K)
4 személyes rekamié megkímélt állapotban eladó. Tel.: 322-430. (199951/1K)
2 db ágyneműtartós gyerekheverő 14.000 Ft, 1 db fotelágy 4000 Ft, eladó. Zsédeny, Rákóczi u. 17. (200011/1K)
Újtípusú Gabi gyermekheverő, régi típusú 4 személyes rekamié és 2 db fotel eladó. Érdeklődni: 16 óra után. Szombathely, Teleki Blanka u. 28. (200140/1K)
Jó állapotban levő Apolló Lux ülőgarnitúra eladó. Érdeklődni: 94/322-729.
Kitűnő állapotban levő 3 részes plüss ülőgarnitúra, hozzáillő szőnyeggel, valamint Energomat automata mosógép eladó. Érdeklődni napközben: 06/30/377-947, este 325-683. (200253/1K)
Újszerű zárható íróasztal 6.000 Ft, keveset használt ágyneműtartós kanapé 10.000 Ft, konyhai kispolc 500 Ft-ért eladó. Szombathely, Bem J. u. 14. IX/38.

ÉPÍTŐANYAG

Bejárati ajtó, új középen üveges parkettás 90X200 cm-es. Sofaterm bukó-nyíló ablak 90X150-es, Hajdu keverőtárcsás mosógép eladó. Tel.: 95/394-054.
Ablakok új tokkal, dupla üveggel, reluxázva 7 db 120x150-es, 2 db 140x140-es, egy 125x140-es dupla szárnyú eladó. Érdeklődni: 18 óra után 94/312-015-ös telefonon. (199759/1K)
Építkezésből megmaradt új anyagok tavalyi áron eladók. Zalaterm blokktégla (350 db), Jamina mázas cserép (320 db), Fenyőgerendák (12 db). Tel.: 358-820, 18 óra után. (199878/1K)
Használt 600-as lemezradiátor és ÉTI 25-ös gázkazán eladó. Érdeklődni: 327-284-es telefonon. (199887/1K)
Bontott tetőfa, falcos cserép eladó. Táplánszentkereszt, Ady u. 1. (199896)
Bontott tégla, minden méretű faanyag, piros cserép, ajtók, ablakok olcsón eladók. Celldömölk, Sági u. 22. Tel.: 06/30/211-284. (199922/2K)
Bontott cserép eladó. Táplánszentkereszt, Rét u. 15. Érdeklődni 17 óra után.
Bontott tetőgerendák, szellőzőablakok, hódfarkú cserép, zsaludeszka, új ytong falazótégla eladó. Szombathely, Mátyás Király u. 7. Tel.: 94/311-705. (200115)

KISGÉP

(199724/1H)

Betonkeverő 380 VB-os eladó. Telefon: 94/322-017. (200154/1K)
Háromfunkciós babakocsi eladó. Tel.: 352-112. (200197/1K)
Gáztűzhely, 4 égős, vezetékes és palackos gázra eladó 10.000 Ft-ért. Szombathely, Jáki u. 36. Telefon: 335-665. (200203)
Minden izmot megmozgató, kis helyigényű erős szobai kondigépemet súlyzógarnitúrával együtt 32.000 Ft-ért, bokszzsákomat, hasizompadomat, szobabiciklimet külön-külön eladom, leszállítom. 06/30/510-769. (189782/10K)
Átépítés miatt használt lemezradiátorok, 120 l-es villanybojler jó állapotban eladó. Telefon: 94/331-302. (198973/3K)
6 éves gázkazán jó állapotban eladó. Telefon: 94/331-302 vagy 06/30/573-191. (198974/2K)
2 db 4 kW-os villanykályha olcsón eladó. Tel.: 06/94/ 361-963. (199514/2K)
Komfort gáztűzhely, 300 literes boroshordó eladó. Celldömölk, Zalka u. 42. (199526/1K)

DIVATÁRU
20-30 %-kal olcsóbban
Farmerok, ingek, pólók.
Szombathely, Kossuth u. - Kiskar u. sarok
DODY

Pehelypaplanok, – 200x140-es – eladók 2,5 kg-os töltettel. Irányár: 1 db 15.000, 2 db 25.000 Ft. Tel.: 06/30/560-329. (199746/3K)
Alig használt háromfunkciós babakocsi eladó. Rábapaty, Kossuth u. 57.
Profi Panasonic videokamera tartozékaival együtt, reális áron eladó. Németh Ferenc, Sárvár, Malom u. 11. Tel.: 95/320-627. (199808/1K)
AIWA magnódeck, TECHNICS rádió (tuner), AKAI erősítő, AKAI videolejátszó, ORION hangfalak eladók. Szombathely, Bem u. 19/A I/5. Tel.: 94/330-662. (199834)

JUTOR-SZŐNYEG
Szombathely, Zanati út 4.
Tel.: 94/310-020.
PVC-MŰPADLÓ-VÁSÁR!!!
2 m széles 450 Ft/m²-től
4 m széles ~~980,-~~ 780 Ft/m²-től
3 m széles ~~890,-~~ 750 Ft/m²-től
PADLÓSZŐNYEGEK

KASSÁK LAJOS fekete

Érzéki geometria

● **Ölbei L.**

Aki július 13-áig belép a szombathelyi Savaria Tourist Galériába, Barcsay Jenő, Faludy György, Kós Károly, Kassák Lajos fekete-fehér portréjával találja magát szemben: ahogy Bognár Zoltán festő- és grafikusművész linóleumba metszette. Végigpásztázva az arcképeket, talán Kassák Lajos szomorú tekintete teszi a legmélyebb benyomást a látogatóra, aki, ha jobbra indul tovább, ugyancsak fekete-fehér, mégis színpompás bulgáriai emlékeket lát a falon (a ló Nagy Lászlót, Nagy László Bulgáriát idézi: minden körbeér). Ha balra indul, az Anya gyermekével című festmény állítja meg: a groteszk, geometrikus formák — és a sok piros — csupa gyöngéd érzést sugároznak. Ugyanígy: a kicsavart pózban megörökített artistanő maga a lélegző élet. De mielőtt a tárlatlátogató túlságos elragadtatásba esne ettől az érzéki geometriától, megállítja a kék háttérbe dermedt kecses, szép virág.

VAS NÉPE '96. július 12.

körsétát tennie Jesolóban, mert a váltóhelyeken eltérő árfolyamokat alkalmaznak. A turisták számára figyelemreméltók az élelmiszerárak is. Egy kiló kenyér minden üzletben 5500 líra, míg a tej ára változó, általában kétezer líra körül van litere. Ám akadnak olyan boltok, ahol ennek feléért is hozzá lehet jutni. A felvágottak meglehetősen drágák. Még a parizer tíz dekájáért is többet kérnek ezerötszáz líránál. Ennyibe kerülnek a másfél literes üdítők is. A jobb söröket átlagosan kétezer líráért, a borokat pedig három-ötezer líeste nyolctól másnap reggel hatig sétálóutcává válnak, ilyenkor ide nem szabad gépjárművel behajtani. Az utcaképhez hozzátartoznak a görkorcsolyázó fiatalok és a karikaturisták, akik tízezer líráért vállalkoznak portrékészítésre. Nyitva vannak az üzletek, lehet válogatni a szebbnél-szebb holmik között. Igaz, a vásárláshoz vastag pénztárca szükségeltetik. De hát az üdülésnek is ára van. Egy négytagú család tíznapos jesolói nyaralása — előre kifizetett szálláshelyen, szerény életmód mellett — negyven-ötvenezer forintba kerül.

utazik?

— kérdeztük a klub nyugat-dunántúli szervezetének megyénkben egyedüli, szombathelyi információs központjában (Fő tér 19.) Petővári Ferencnétől.

— Például hitellevelet válthatnak, amely biztonságossá teszi a külföldi tartózkodást, vagy részletes útvonal-információval szolgálunk nekik.

— *Ez utóbbi mit jelent?*

— A turista elmondja, honnan, hová akar eljutni, s mi megadjuk neki a számára legkedvezőbb útvonal részletes információit. Ebben benne van, hol tud üzemanyagot tankolni, hol van a közelben magyar követség, autójának szervizállomás, hol, mennyi autópályadíjat kérnek tőle, merre talál kempinget.

— *Tudnak az útrakelők ezekről a szolgáltatásokról?*

— Néhány éve vezettük be, de egyre jobban terjed, bővül az igénybe vevők köre.

— *Mennyibe kerül önöknél egy ilyen részletes útvonalterv?*

— Az változó. Attól függ, milyen távolságra akar eljutni a turista. Hozzávetőlegesen azt tudom mondani: egy hosszabb európai úti tervért tagjainktól átlagosan 500 forintot kérünk.

forint vár

megyében, ezzel (talán) már el-

Mérges vegyszerg

Fönnáll a bizalmatlanság eluralkodásának veszélye a hazai növényvédőszer-piacon — állította hét növényvédőszer-forgalmazó cég képviselője. Az érdekelt cégek — köztük a Ciba Hungaria Kft., a Rhone-Poulenc Agro-Borsod Kft., valamint a Summit Agro Hungaria Kft. — azt kifogásolják, hogy az egyik legnagyobb forgalmazó, a KSZE-Agroker Rt. az általuk szállított növényvédő szert sajátjaként adta el a 2B Kft.-nek, bár az nem került a tulajdonába. Emiatt a szállítók kára mintegy 330 millió forintra becsülhető.

Az előzményeket ismertetve Lantos Péter, a Rhone-Poulenc Agro-Borsod Kft. vezérigazgatója beszélt arról, hogy az év elején több cég is szállított növényvédő szert a KSZE-Agroker Rt.-nek. A cég — amely a KSZE agrokemikáliákat forgalmazó vállalkozása a magyar növényvédőszer-piacon — mintegy 12-13 százalékos részesedéssel bírt. A szekszárdi részvénytársaság még az idén februárban is több mint 1 milliárd forint értékben kötött éves szállítási szerződéseket. Időközben azonban a tulajdonos KSZE csődbe került. A társaságot a finanszírozó bankok átvilágították, s megpróbálták zálogjogukat érvényesíteni. A KSZE-nek azonban nem volt elegendő vagyona. Ezért az eljárásba bevonták a KSZE-Agroker Rt.-t is. A KSZE-Agroker Rt. elnöke március végén faxon értesítette szállítóit, hogy számlavezető bankja, a Budapest Bank Rt. érvényesítette közokiratban foglalt zá-

Belépni, hogy kiválhassanak

● **Peltzer**

Vas megye hét városa (Csepreg nélkül) és a megyei önkormányzat mint alapítók úgy döntöttek szerdán, hogy szeptember 30-áig részvénytársasággá alakul a Vas Megyei Víz- és Csatornamű Vállalat.

Az alapítók szándéka önmaszükséges az rt. megalakításához. Közismert, hogy több önkormányzat a település vízellátását maga kívánja megoldani. Erre van mód, de ehhez először létre kell hozni az rt.-t. Vagyis: be kell lépni ahhoz az rt.-be, hogy ki lehessen válni belőle. Ennek az az oka, hogy a gazda-

Kassák Lajos

1996.XI.26.

Csak a példa számít

Hommage à Kassák. Magyar és külföldi művészek alkotásai

Kortárstekintély-hiányban szenvedünk

VELLEDITS ÉVA FELVÉTELE

Ez az anyag ma nem jöhetne létre. Így biztosan nem.

Pedig az *Hommage à Kassák* című kiállítás résztvevőinek többsége él és köszöni, jól van. Haraszti nemrégiben mutatta be leketyegő falravalóit. Bak hétről hétre igazolja képeivel a mindenkiénél élesebb szimatát. Nádlernek már kereskednie és figyelnie se kell nagyon, ő úgy futott be, ahogy az a nagy könyvben meg van írva. És közöttünk van még Schöffer, Kepes, Jankovic, Otis, Konok és Kadar, még ha az elmentek listája is bő Vajda Júliától Bálint Endréig, Korniss Dezsőtől Barcsay Jenőig.

Nem jöhetne létre, pedig ráadásul divat az „hommage". Az elmúlt évek legformásabb vállalkozásai is egy-egy karizma köré szerveződtek, szoros összefüggésben azzal a ténnyel, hogy kortárstekintély-hiányban szenvedünk. A rendszerváltás idején azok voltak a legjobbak, akik a manierista El Greco jegyében akartak győzni. Pár éve a felvilágosodás kori Piranesinek sikerült az, ami a főiskolai tanároknak nem: a mai magyarok jó szorosan bújtak a hajdani olasz csali köpenye alá. (Mindkét látvány a Szépművészeti Múzeum egykori időszaki kiállításain volt megfigyelhető.) A Kassák Múzeumtól légvonalban ötszáz méterre, a Lajos utcai Budapest Galériában e hetekben bizonyítja az összürrealista Marcel Duchamp, hogy ifjú szívekben élt, él és élni fog, legalábbis addig, amíg egy pattogatott kukoricával megtöltött piszoár kiállíthatósága még hordoz annyi izgalmi energiát, amennyi egy közepes erősségű minimálbotrányhoz nélkülözhetetlen.

Ez az anyag nem jöhetne létre, mert Kassák példájával érdemben ma nem tudnak, nem tudunk mit kezdeni. Aligha arról van szó, hogy a képarchitektúra, a fegyelmezett absztrakció vagy a mérnökien tiszta vizuális gondolkodás vált múlttá. Ez mind van, mind megfigyelhető, mind megvásárolható az arra rendszeresített hites helyeken.

A magatartás – ahogy Németh Lajos fogalmazta: a Homo Eticus – lett korszakunkra anyagidegen. Kassák saját meghatározása szerint kollektív individuum volt akkor is, amikor a kollektíva elhagyta és a tömegnek éppen úgy tetszett, hogy a „kispolgári impresszionizmus" felé forduljon. Kassák, megint csak saját minősítése szerint, elvtárs volt akkor is, amikor elveit az életét meghatározó mozgalom kizárással és hallgatással jutalmazta.

Képzőművészeti teljesítménye – szűk szakmai szempontból – nem volt vitathatatlan. A magatartás teljesítménye, a személyiség egésze volt az, ami jelentős erővel bírt.

Ezt az *egészet* a legkülönfélébb műtárgyakkal ünnepelték a művészettörténet tegnapján, és persze a múzeum húszéves jubileumát ünneplő kiállításon. A francia–német Hans Arp tócsaforma aranyozott ezüst szellemformával áldozott a képzeletbeli oltáron. A szlovák Juraj Melis egy fejszével nagyolt buzogány bájú farózsát helyezett a fiktív oltárra. A mi Czóbel Bélánk pedig egy neoimpresszionista, temperával festett virágcsokrot helyezett az elméleti talapzatra.

De e gesztusoknak csak addig volt valódi jelentésük, ameddig a közösség nevében elkövetett bűnökkel szemben *az igazi közösség éthoszát* érdemes volt fölmutatni. Konkrétabban: A fordulat éve után az Európai Iskola természetes baloldaliságát eltiporták – az európai iskolások tehát magától értetődően szövetkeztek Kassákkal akkor is, ha ideges látomásaikkal a mester nem tudott mit kezdeni. A reformista-szocialista magyar neoavantgárd nyilvánosságát a múltban sokszorosan megsértették – a reformista-szocialista magyar neoavantgárd képviselői tehát azon nyomban lepaktáltak Kassákkal akkor is, ha az őszülő-kopaszodó példakép némileg fintorgott az ifjak túl harsány eszközei láttán. Az emberarcú szocializmus utolsó kísérletezőit, a sajnálatos augusztusi események hőseit Csehszlovákiában évtizedekre taccsra tették – Kassák egykori felvidéki földijei tehát természetes szolidaritást kaphattak a hitében tántoríthatatlan örök aktivistától, még akkor is, ha az újmódi tépett stílus végtelenül idegen lehetett a „konstruktőrtől".

Csaplár Ferenc, a múzeum vezetője, a gyűjteményi évforduló lebonyolítója, az intézmény hihetetlenül agilis működtetője okosan, kvalitásra érzékenyen, a mai viszonyokat ismerve és azokhoz alkalmazkodva nagy lendülettel szervezte meg a tárlatot. Mit szervezte! Begyűjtötte a szponzori kegyeket. Kinyomtatott jó és informatív szórólapot. (Másutt ekkora a katalógus.) Lecsapott lappangó műtárgyakra. Személyesen informálta az újságírókat. Postázott. Port törölt. A főigazgatótól a teremőrig valamennyi szerepkört ellátta, ismereteim szerint egészen kiváló színvonalon. Az állítást alátámasztandó és a buzgóságot illusztrálandó a kiállítás dicsőségtábláján mindenképpen szerepelnie kell a német Hans Richter, a francia-német Sophie Täber-Arp Magyarországon páratlan műveinek és Gyarmathy Tihamér általam látott legszebb, Vörös Béla legkülönösebb alkotásainak.

De csodát még Csaplár se tudott csinálni. A gyűjtemény valamennyi darabja – az egy Marosán Gyuláé kivételével – 1989 előttről való. A létező szocializmus bukása mintha maga alá temette volna a létező szocializmust opponálva őrizni akaró eleven ellenzéket is.

Akárhogy történt is, ma az egykori Kassák-követők egyéni, szabadelvű és piacérzékeny utat járnak. És mindaddig járni is fogják ezt az utat, míg a politikai úthálózatot bizonyos távolságból megismétlő ízléssztrádákon ez lesz az érvényes, a hiteles és a rentábilis haladási irány.

Nevelni nem szöveggel, hanem példával kell. Ha a szülők manapság délig az ágyban hevernek, beszélhetnek utódaiknak unalomig a korán kelés fontosságáról. Ha a ma szocialistának mondott művészet híg, konzervatív és üres, akkor hiába mondják a kirendelt művészetfelelősök mélynek, újnak és tartalmasnak. A jó maiak rájuk se fognak hederíteni. Ezért került Kassák is abba a talonpakliba, ahová – külön-külön történettel – belekevertetett Lukács és Bibó, Illyés és Derkovits. Együtt kell várniuk tehát a lapok újraosztására.

Ettől függetlenül Kassák fölöttébb nem tudott mit kezdeni a finom, ezoterikus, polgári művészet eszményeivel. Illusztrációképpen álljon itt tisztelőjének és lelki tanítványának, a nemcsak színekkel, de szavakkal is érzékenyen bánni tudó Bálint Endrének egy visszaemlékezés-részlete. Kulcs ez ahhoz, hogy a mester e pillanatban miért nem aktuális. A hatvanas évek elején „Kassák kijött Párizsba, megkereste Tzarát (a forradalmi, a hökkentő, az egykori dadaista-avantgárd vezért – *P. Sz. J.*), és megkérdezte, hogy mivel foglalkozik. »Középkori költészettel, virágénekekkel, anagrammákkal és más effélékkel« – válaszolta Tzara. »Cseszheti« – mondta Kassák, és nem tudom, hogyan tolmácsolhatták e szó tömörségét."

P. Szűcs Julianna

A titokzatos kórra copolymer-1

Új eredmények a szklerózis multiplex kezelésében

A szklerózis multiplex titokzatos, sok tekintetben máig értetlenül szemlélt központi idegrendszeri betegség, mely leggyakrabban látászavarokban és fokozódó mozgáskorlátozottságban nyilvánul meg. Létezéséről körülbelül 150 éve tudunk, de lefolyását az 1990-as évekig nem sikerült érdemben befolyásolni. Az első jelentős fejlemény 1993-ban történt, amikor a Schering cég az Egyesült Államokban piacra dobhatta béta-1b interferon hatóanyagú készítményét, mely azóta már hazánkban is forgalomba került. Ez év szeptember 19-én újabb mérföldkőhöz érkeztünk. Ezen a napon jutott ugyanis az USA gyógyszerhatóságának független szakértői testülete arra a következtetésre, hogy az izraeli TEVA cég copolymer-1 hatóanyaga alkalmas a szklerózis multiplex hullámzó fajtájának hatásos és biztonságos kezelésére.

A 20. és 40. év között

A szklerózis multipex a központi idegrendszer úgynevezett fehérállományát támadja meg. A fehérállomány nem más, mint a tömegében szürke színű (a szürkeállományt alkotó) idegsejtekből kiinduló, majd kötegekbe rendeződő rostok összessége. Fehér színüket az adja, hogy különféle vastagságú velőshüvely veszi őket körül. A rostok élettani szerepe az idegsejtek közötti kapcsolatteremtés. Ha velőshüvelyüket károsodás éri, az idegrostok vezetőképessége zavart szenved, és a sérülés helyétől, illetve mértékétől függően különféle élettani funkciókiesések jönnek létre. Ez a jelenség adja a szklerózis multiplex lényegét. A betegség az esetek mintegy kétharmadában a 20. és 40. életév között kezdődik. Létrejöttének okai nem teljesen ismertek, de több bizonyíték autoimmun folyamatok jelentős szerepére utal. Az autoimmun betegségek közös jellemzője, hogy az immunrendszer egyes sejtcsoportjai saját gazdaszervezetükre támadnak.

Hullámzó forma

A betegség lefolyása minden embernél más és más. Gyógyszerterápiás szempontból legtöbbet vizsgált a hullámzó forma. Az ebben szenvedők a tünetek megjelenését követő időszakok után akár teljes mértékben regenerálódhatnak, de rövidebb-hosszabb idő után újra, esetleg súlyosabb formában jelennek meg a tünetek. Emellett elkülöníthető még három más változat is.

Az 1993-ban forgalomba került béta-1b interferon volt az első olyan gyógyszer, amely a betegség hullámzó lefolyású formájában képesnek bizonyult a súlyosbodásával járó időszakokat körülbelül 30 százalékkal ritkábbá tenni.

A kilencvenes években kezdtek beérni a bevezetésben említett újabb gyógyszerrel, a copolymer-1-gyel végzett kutatások is. A copolymer-1 polipeptidkeveréket még a hatvanas évek elején állították elő az izraeli Weizman Tudományos Intézet kutatói. Gyógyszerré fejlesztése azonban csak 1987-ben indult meg, miután a gyártást és a vizsgálatok irányítását átvette a TEVA gyógyszeripari vállalat.

A döntő klinikai vizsgálat 1991 és 1994 között zajlott le az Egyesült Államokban. Ebben 251 beteg vett részt tizenegy klinika szervezésében. A betegek közül 125-en kaptak copolymer-1 injekciót, míg a többiek hatóanyag nélküli, úgynevezett placebokészítményt. Az eredmények megerősítették a korábbi kisebb vizsgálatok tapasztalatait. A copolymer-1-gyel kezelt csoportban három év alatt 32 százalékkal csökkent a betegség súlyosbodásával járó időszakok száma a placebocsoporthoz képest. A kétéves összesítés még csak 29 százalékos csökkenést mutatott, vagyis a tartós használat növelte a hatásosságot. A betegek egy részénél, főleg akiknél a károsodások még kevésbé voltak súlyosak, a fizikai állapotromlás üteme is lelassult, ami arra enged következtetni, hogy a kezelés korai megkezdése előnyös lehet.

Nyíltvizsgálatok

A TEVA cég tavaly novemberben Magyarországon is benyújtotta copolymer-1 készítménye törzskönyvi dokumentációját, és 1995 januárjában több mint 250 beteg bevonásával huszonegy hazai kórházban placebocsoport nélküli, úgynevezett nyílt klinikai vizsgálatot indított, amely várhatóan 1997. második felében zárul le. Dr. Germadics Krisztinától, a vizsgálat koordinátorától azt is megtudtuk, hogy hazánkban a szklerózis multiplexes betegek számát a szakemberek nyolctízezerre becsülik. Közülük azonban nem mindenki szenved az eddigiekben egyedül befolyásolhatónak bizonyult hullámzó formájában.

Dobson Szabolcs

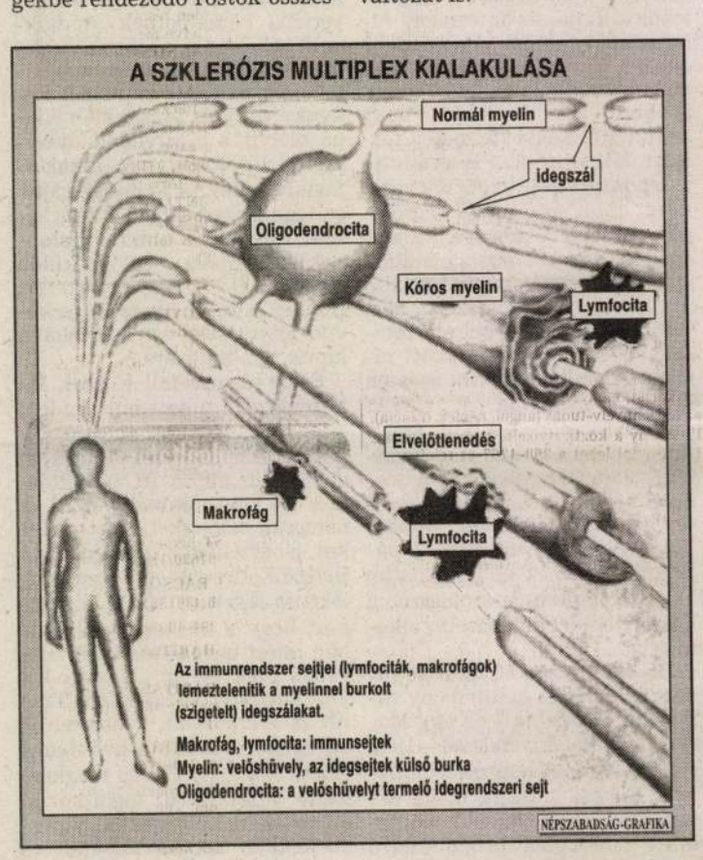

Bojkotta

A daganatok sajátos viselkedését jól szemlélteti, ha azt mondjuk, hogy olyanok, mint állam az államban. A rosszindulatú tumorok – mint a rák is – ráadásul kifejezetten ellenségesek. A hasonlat nemcsak a tumor és a megbetegedett szervezet jellegzetes viszonyára utal, de helytálló annyiban is, hogy ezeknek a képződményeknek viszonylagos autonómiájukat biztosító infrastruktúrájuk van. A daganatellenes küzdelemben eddig alkalmazott – az eltávolításukat vagy elpusztításukat célzó – eljárások mellé most újabb, ezt az infrastruktúrát támadó stratégia társult.

A daganatok burjánzó sejtjei sok tekintetben igénytelenebbek, ezért mostoha viszonyok között is életképesebbek az egészséges társaiknál. Az alapvető életműködésekhez szükséges oxigént azonban – amit a vérellátás biztosít – ők sem nélkülözhetik. A daganatos sejtalakulat ezért véredényrendszert épít magának. Tumor angiogenezis faktornak (TAF-nak) nevezték el azt a legelőször megismert, érképző biológiai hatóanyagot, amit daganatsejtek termelnek. Ez arra készteti a környező véredényeket, hogy növekedésnek induljanak, új csatornákat bocsássanak a tumor belsejébe, annak táplálására. Időközben bebizonyosodott, hogy a TAF-nak egyéb, többek között sejtkárosító hatásai is vannak, ráadásul korántsem csak a daganatos szövetekben keletkezik.

A rákkutatás talán legrangosabb folyóiratának számító Cancer Research egyik augusztusi száma egy újabb érképző szöveti hatóanyagról ír. A vaszkuláris endothel növekedési faktor (VEGF) a felnőtt szervezetben, leszámítva a sebgyógyulás eseteit, számottevő mennyiségben csak a daganatos szövetekben képződik. A faktor az ereket bélelő (endothel) sejtek flk-1 tirozin-kináz receptorához (érzékelőjéhez) kapcsolódik, amelyet néhány éve német biológusok izoláltak rágcsálókban. A kötődés nyomán jelzéssorozat indul el, melynek végeredménye új ér, majd érhálózat képződése lesz, a VEGF-et kibocsátó sejtek irányába. A mechanizmus felderítése és a receptor humán megfelelőjének (KDR) azonosítása nyomán megindult a kutatás olyan vegyületek után, amelyek a folyamatot blokkolni képesek, s így lehetetlenné teszik az érképzést serkentő faktor érvényesülését. A tápláló csatornák kiépülésének megakadályozásával ugyanis az egészséges szövetek károsítása nélkül lehetne csök-

Jótékonyan takaró hajszigetek

CSAPLÁR FERENC:

A pléh szamovár

avagy egy remekmű kálváriája

Három hónappal a megjelenés után szólok hozzá *Szilágyi Mártonnak a Hét évszázad magyar költői* című antológiáról írott bírálatához *(A magyar líra egysége és kétsége. ÉS, 1997. április 4.)*. Meglehetős késéssel tehát, de talán nem elkésve, hiszen az antológiáról – a válogatásról és a szöveggondozásról – kirobbant vita még korántsem tekinthető lezártnak. Szilágyi a magyar avantgárdnak az antológiában való jelenlétéről többek közötT a következőket írja: *„Egy hagyományvonulat kirekesztésének gesztusáról van itt szó, hiszen például Kassák is klasszicizált módon kap itt helyet, A ló meghal... megfegyelmezett tipográfiája pedig aligha tükrözi az első megjelenés expresszív erejét."*

Valóban „klasszicizálásról", „a tipográfia megfegyelmezéséről" van itt szó? Vagy valami másról? Mielőtt erre válaszolnánk, rögzítsük mindazt, ami a sajtó alá rendezésre, szöveggondozásra vállalkozó számára „kötelező ismeret" kell hogy legyen.

A ló meghal... Kassák életében öt alkalommal jelent meg. Először a költő és Németh Andor szerkesztésében megindított *2x2* című folyóirat első és egyetlen számában, 1922-ben. A versszöveg itt nem verssorokra tördelve, hanem a nyomtatott oldal teljes tükörszélességben szedve olvasható; a tagolást a szövegben elhelyezett, a sor felső részéhez illeszkedő nyomdai csillagok jelzik. E briliáns tipográfiai megoldás legfelsőbb erénye: mindenki számára egyértelmű, hol vannak az egyes verssorok határai, hogyan tagolódik költői sorokra, más kifejezést használva, periódusokra a szöveg. Elöljáróban megállapíthatjuk: ezt a közlést, ezt a publikálást célszerű ma is az 1921-ben keletkezett mű hiteles szövegének tekintenünk.

Hogy ekkor járunk el helyesen, arra a másik négy publikálás a szomorú bizonyíték. Kassák az 1926-ban kiadott *Tisztaság könyvé*ben már verssorokra tördelve közölte a művet. A viszonylag keskeny szedéstükör miatt a hosszabb verssorok, periódusok csak két, sőt olykor három nyomdai sorban fértek el; Kassáknak itt tipográfiai megoldással – bekezdés, nyomdai szakszóval „behúzás" alkalmazásával – kellett volna jeleznie, hogy a következő szedett sor az előző folytatása. Ennek híján az olvasó a verssorok, periódusok valóságos határait, a versszöveg lüktetését, ritmusát illetően találgatni kényszerül. Mindenesetre itt legalább még találgathat, megoldások között válogathat, bár ez a helyzet is fölöttébb kellemetlen, sőt elfogadhatatlan.

Kassák néhány ponton az 1922-ben közölt szöveget is megváltoztatta. Kihagyott például két sort, mégpedig föltételezhetően azért, mert különben a versszöveg a kiadványban páratlan oldalon, fattyúsorokkal végződött volna, azaz nem lehetett volna páros oldalon a szedéstükör utolsó sorával befejezni a szöveg közlését. Keresett és talált két olyan sort, mely többé-kevésbé az előző sor visszatérésének, kissé változtatott ismétlésének volt tekinthető: *„a fák alapjában véve teherbe esett lányok / ha jobban megnézzük a határkövek is teherbe esett lányok"*; *„tűzd föl a szárnyaidat barátocskám / tűzd föl a szárnyaidat"*. Az első sorpárból a második sor, a második sorpárból az első sor ítéltetett kihagyásra. Hasonló meggondolásból maradhatott ki *„az urak nem tudnak egyszerre két lábbal lépni mint a verebek"* sorban az *„egyszerre"* szó: ez a húzás a tipográfus Kassák számára a szükséges harmadik sorhely megtakarítását jelentette. További három sorból szintén kimaradt egy-egy szó: *„aztán levazelinozta a füleit és elindultunk Brüsszel felé gyalog mint akiket kiraboltak"* sorból a *„gyalog"*, a *„mi mindennel gazdagodhatna meg az ember egy óra alatt"* sorból a *„meg"*, a *„de amit mi föllállítunk az nem jelent semmit"* sorból a „mi".

A *Tisztaság könyvében* alkalom nyílt néhány sajtóhiba kijavítására is. Az útnak indulás dátumában az évszám a téves 1907 helyett 1909 lett. Továbbá *„az egész keretet az ölemben ringattam"* sorban a korrigálás eredményeképp a *„keretet"* helyére a *„kertet"*, a *„ki láthatná gyámoltalan szenvedéseidet ha a te csillaggal megjelölt fiaid sem látnánk"* sorban a *„látnánk"* helyére a *„látnák"*, a *„nagy Párizsból küldök neki egy képeslapot"* sorban a *„nagy"* helyére a *„hogy"* került. Apróbb stilisztikai átalakítás a szöveg egy-egy helyén az alábbi változtatás: *„a háztetők fölött"* – *„a háztetők felett"*; *„mért?"* – *„miért?"*; *„az öltözőbe felejtette"* – *„az öltözőben felejtette"*; *„valamennyien a tenyerében ültünk"* – *„valamennyien a tenyerébe ültünk"*. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy az utóbbi már szövegromlás, akár a *„mint akiket kiraboltak"* – *„mint akit kiraboltak"* változtatás. Ennek tekinthetjük, hogy a *„de ha valaki füle mögé dugja a lábát"* sorban *„a lábát"* helyén *„a táblát"* olvasható.

Külön érdemes szólnunk arról, hogy a *„semmi kétség az asztrahányi péklány vagy a szentpétervári szajha / egy napon meg fogja szülni az új krisztust"* részletben *„az új krisztust"* helyére *„az új embert"* került. Erre a változtatásra két magyarázat is lehet. Mivel a *Tisztaság könyvét* Budapesten nyomták, a kiadványnak a vallásgyalázás vádja címén történő ügyészségi inkriminálása a terjesztés megtiltásával és a föllelhető példányok elkobzásával járt volna, a szerző elleni vádemelésről nem is szólva. Ezt a konfliktust az emigrációból hazatérni készülő Kassák semmiképp nem vállalhatta. Ugyanakkor ez a szócsere azt a változtatást is jelezte, ami Kassák szemléletében *A ló meghal...* keletkezése, azaz 1921 óta lezajlott: a forradalmi reményeket megtestesítő messiás helyére a jelenkori jövőépítés programját hirdető konstruktivizmus „új embere" lépett. Változtatott Kassák a mű címén is, mégpedig voltaképp szintén az 1926-ban vallott nézeteinek megfelelően: *„A ló meghal és a madarak kirópölnek"* helyére a tömörebb, puritánabb, azt is mondhatnánk, „szerkezetesebb", egy konstruktivista tipográfiai kompozícióba mindenképp jobban beilleszthető *„A ló meghal a madarak kirepülnek"* került.

Az 1945-ben megjelent *Kassák Lajos összegyűjtött versei* című kötetben és ennek két esztendővel későbbi, az új versekkel kiegészített utánnyomásában, a *Hatvan* év című kiadványban a mű a szöveg tördelését illetően sorról sorra, elválasztásról elválasztásra ugyanúgy jelent meg, mint a *Tisztaság könyvé*ben, azaz mechanikusan, gépiesen követve az 1926. évi kiadás minden egyes jó és elhibázott tipográfiai részletét. A következmény ugyanaz: a hosszú sorok szövege két, olykor három önállónak látszó sorban jelenik meg. Lehet itt is találgatni, ám a szélesebb szedéstükör a legtöbb helyen azt a hamis látszatot kelti, hogy két, sőt olykor három önálló költői sorról, periódusról van szó. Ez a félrevezető, a versritmust szétziláló tördelés azért is sajnálatos, mert a két kiadványban a többi szabad vers szövegének tördelése pontos és egyértelmű: bekezdés, behúzás jelzi, ha egy rövidebb szedett sor egy költői sor, periódus befejező része, azaz az előző szedett sorral együvé tartozik.

Magában a szövegben kevés a változás a *Tisztaság könyvében* közölt textushoz képest: *„kiszáradok a pódiumokon"* olvasható a korábbi *„elszáradok a pódiumokon"* helyett, a nevezetes dárumban az évszám most 1907, akár az 1922. évi első közlésben, az „ÜDV HADSEREGE" helyett most „ÜDV HADSEREG" szerepel, a *„fogd be a csuszaleső dét ordított föl a stájer paraszt / egészen orrunk alá tolta a szívét"* részletben a *„tolta"* ezúttal *„tolva"*, *„mint akit kiraboltak"* az első közlésből ismert *„mint akiket kiraboltak"* lett. Föltűnő sajtóhiba, hogy az egyik sor – *„9 féle tojást találtam a madárfészekben"* – két helyütt is szerepel, az első alkalommal feleslegesen.

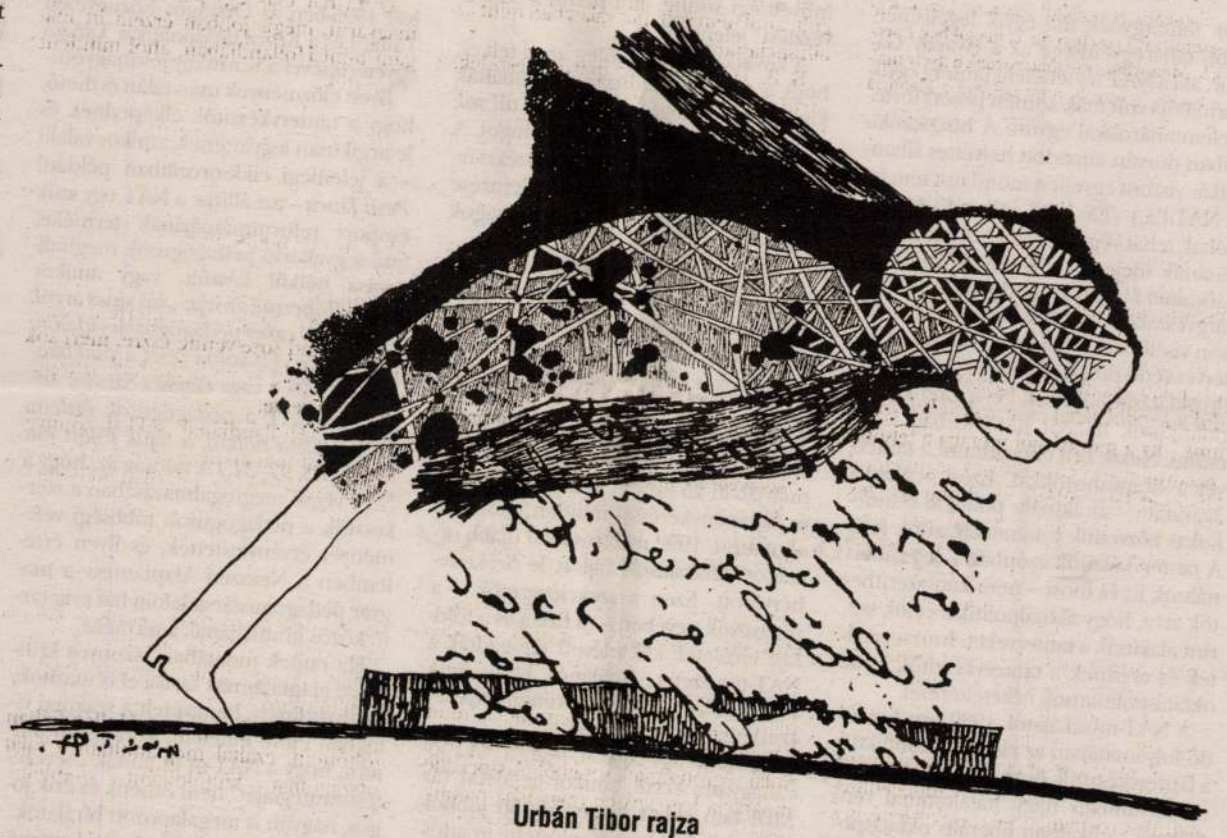

Urbán Tibor rajza

E két kiadvány szerzői előszavában érdekes fejtegetés olvasható arról, szabad-e költemény szövegét egy újabb kiadás alkalmából korrigálni. Kassák állásfoglalása: *„Vannak költők, akik verseik gyűjteményes kiadása előtt még egyszer átfésülik műveiket, nyilván azzal a szándékkal, hogy tökéletesebbé tegyék a gyengén sikerült szüleményt. Én nem helyeslem ezt a jó szándékú korrekturát, úgy érzem, nem idézhetjük fel és nem ragadhatjuk meg még egyszer annak a pillanatnak önfeledt lázát, mértéket adó éberségét, amiben a mű megszületett. Tapasztalatból mondhatom, azok a költők, akik ilyen utólagos foltozással, plasztikai műtéttel akarják jóvátenni verseik fogyatékosságát, egy léniával sem vitték előbbre a dolgot. Minden utólagos javítgatás csökkentette a bensőség hőfokát, a megjelenési forma közvetlenségét."* Akik tudják, hogyan „szelídítette meg" Kassák az 1935-ben megjelent *Földem virágom* című kötetben az 1920-as évek első felében írott költemények több merész részletét, s hogyan tette át e művek szövegét „akadémiai helyesírásba", sorra megjelölgetve nagy kezdőbetűvel és ponttal minden egyes mondat kezdetét és végét, azok már a *A ló meghal...* közléstörténetének ismerete nélkül is megállapíthatják: az elmélet és a gyakorlat nem fedte egymást.

Ezek után még érdekesebb megvizsgálnunk, mi történt a művel az 1956-ban megjelent *Kassák Lajos válogatott versei* című kötetben. Már első pillantásra föltűnik: szakszerű, a költői sorok, periódusok kezdetét és végét pontosan jelző tipografizálás minden más szabad vers közlése során, ismét szakszerűtlen, zavart keltő tördelés *A ló meghal...* esetében. A tüzetesebb ellenőrzés során mindenekelőtt az derül ki, hogy három helyen kimaradt 2-2 sor. Az első eset tűnik különösen zavarónak: a *„papgallum / ó fumigó / papagallum"* indulatszóegyüttesből csak az első tag maradt meg. Veszteség *„a szeretőm 7 hazugsága ez bennem testvérkéim"* sor után hiányzó következő kettő: *„látjátok ezt a zöld karimát ott a jobb oldalán / ez az én gazdám utolsó harapása rajta testvérkéim"*. A teoretikus Kassák által emlegetett bensőség, közvetlenség csökkent, hogy a *„reggel mi elindulunk a nap iránt isten csárdája felé"* sorból kimaradt a *„nap iránt"*, majd e sort követő két teljes sor: *„szegény eszemben kinyíltak a liliomok / hát igen reggel elindultunk isten csárdája felé"*. Kárt okozó beavatkozás, hogy az *„egy részeg ember krokodilkönnyeket sírt az „Arany Oroszlán" szálló falának dűlten / éreztem mindennek vége"* kétsoros részletből az alábbi három soros lett: *„egy részeg ember krokodilkönnyeket sírt / az „Arany Oroszlán" szálló falának dűltem / éreztem mindennek vége"*. Apróbb változások szintén az előző kiadás szövegéhez képest: *„erdők kezdtek nőni a fejemben"* – *„erdők nőttek a fejemben"*; *„lefelé kezdtek szaladni az utak"* – *„lefelé szaladtak az utak"*; *„mondta a faszobrász"* – *„sírta a faszobrász"*; *„valami rohanó folyó"* – *„rohanó folyó"*; *„az ég felé kiáltottam"* – *„az ég felé kiáltom"*; *„gyalog mint akiket kiraboltak"* – *„gyalog mint akit kiraboltak"*; *„meg fogja szülni"* – *„megszüli"*; *„és halkan és messzire hangzón énekeltünk"* – *„és halkan messzire hangzón énekeltük"*; *„meg sem érzitek utána az égetés ízét"* – *„meg sem érzitek az égetés ízét"*; *„ki is nézhetne túl önmagán"* – *„ki nézhetne túl önmagán"*; *„Goldmann úr tükreiben"* – *„Goldmann úr tükrében"*; *„hozzám szakállasan és vakolatlan érnek el a csodák"* – *„hozzám szakállasan és vakolatlanul érnek el a csodák"*. Hosszan lehetne meditálni, mi ezekből a szerző vagy a kiadói szerkesztő „jó szándékú korrektúrája", és mi a gépírónő, a szedő valamint a korrektor tévedése. Eltűnt az 1922. évi első kiadástól az 1947. évi kiadásig megőrzött néhány fontos felkiáltó- és kérdőjel, egységes lett a földrajzi és személynevek helyesírása nagy kezdőbetűre, s ezúttal nem került sor a *„budapest – paris – berlin – kamcsatka – szentpétervár"* városnév-együttes tipográfiai kiemelkedésére.

Arra ezúttal nem térhetünk ki, hogyan folytatódott a mű kálváriája a Kassák halála utáni kiadásokban: többek között a Magyar Helikon *A ló meghal a madarak kirepülnek* című bibliofil kiadványában (1967), a Magvető kétkötetes „Kassák összesében" (1970, 1973) és versválogatásában (1973), a Szépirodalmi Kiadó Magyar Remekírók sorozatának Kassák-kötetében (1983), a régebbi és legújabb középiskolai szöveggyűjteményekben és a hibás magyar szövegek alapján készült megannyi idegen nyelvű fordításban.

A *Hét évszázad magyar költői* című antológiában tanulmányozható a szomorú történet legújabb fejezete: a sajtó alá rendező az 1956. évi kiadás több mint félszáz helyen rosszul tördelt, utólagos változtatásokban, elírásokban bővelkedő szövegét vette át, ráadásul úgy, hogy tovább rontott rajta. Az 1252. lapon négy, az 1253. lapon nyolc újabb helyen darabolta föl a versszöveget, és kreált új verssort. A végeredmény: az egész szövegben hetvenöt helyen hibás tördelés, elrontott ritmus. A fent említett két lapon mintha az eredeti mű paródiáját olvasnánk. Az 1255. lapon pedig derűt fakasztó újabb szóhiba: Kassák apja ebben a millecentenáriumi antológiában nem *„egy öreg takarítónőbe"* lett szerelmes, hanem *„egy öreg tanítónőbe"*.

Az antológia Kassák-anyagában másutt is találhatók a filológiai hozzáértés, a mű- és stílusismeret föltűnő hiányáról, a kiadói műhelymunka szervezetlenségéről tanúskodó hibák. Az *Örömhöz* című költeményben *„a leszálló búvárt, a kertészt s a kötélidegzetű pilótát"* sor után hiányzik a versszak-véget jelző nagyobb sorköz (1251. lap). A *Mesteremberek* híres versvégi városnév-fölsorolása köztudottan egy verssort alkot, nem kettőt (1252. lap). *„Az angyal átmegy"* kezdetű költemény 1922-ben keletkezett, s az első versben nincs „és" kötőszó (1263. lap). A *Mandulafa* nem 1925-ben született, hanem 1930-ban (1266. lap); a vers első közlése: Nyugat, 1930. I. 380. A *„Nem könnyű az élet"* kezdetű költemény keletkezésének helyes évszáma nem 1933, hanem 1929 (1267. lap); első közlés: *Munka*, 1929. szeptember. A *„Néha eljön hozzánk is az idő"* kezdősorral közölt, valójában *„Madarak csőre hangvillákat fűrészel le a magasból"* kezdetű költemény nem 1933-ból való, hanem 1923-ból; nem a *Földem virágom* című kötetben jelent meg először, hanem a *Ma* 1923. november 25-i számában (1267-1268. lap). Filológiai melléfogás az is, hogy az antológia a számozott költemények közül hatot az első közlés szövegével, négyet pedig a *Földem virágom* című kötetből átvéve – azaz hagyományos központozással – hoz (1262-1268. lap). Az olvasó bizonyára azt sem érti, miért van „ablak" hat költemény szövegképének bal felső sarkában (1263-1265. lap). Elárulom: ez az ablak eredetileg a vers címéül szolgáló szám helye volt. A számot a szedésre leadott fénymásolatból kihúzták, ám megfeledkeztek arról, hogy a szedést az új helyzetnek megfelelően kell elvégeztetni. Az viszont örökre titok marad, hogy a már említett *„Néha eljön hozzánk is"* azaz *„Madarak csőre"* kezdetű költemény első sora miért van jóval keskenyebb szedéstükörbe tagolva, mint a további sorok (1267-1268. lap). A *Fújjad csak furulyádat „itt vagyunk, hogy elmondjuk dalainkat"* sorával versszak fejeződik be, ezután üres sornak kellene jönnie (1270. lap). A *Vagyonom és fegyvertáram* tizenegy versszakából az antológiában tizenkilenc lett (1283. lap); rossz a tördelése a *Párizs repülőterén* című költemény szövegének is (1285. lap).

Saját tapasztalatból tudom: a mai kiadói viszonyok között – különösen ha olykor magunk is figyelmetlenek vagyunk – roppant nehéz, sőt szinte lehetetlen hibátlan kiadványt létrehozni. Ám megengedhetetlen, hogy „a magyar költészet bibliájának" nevezett könyv esetében már azt kell mérlegelni, vajon a szövegközlés nem meríti-e ki a szakmai dilettantizmus és a hitelrontás fogalmát.

Kassák Lajos

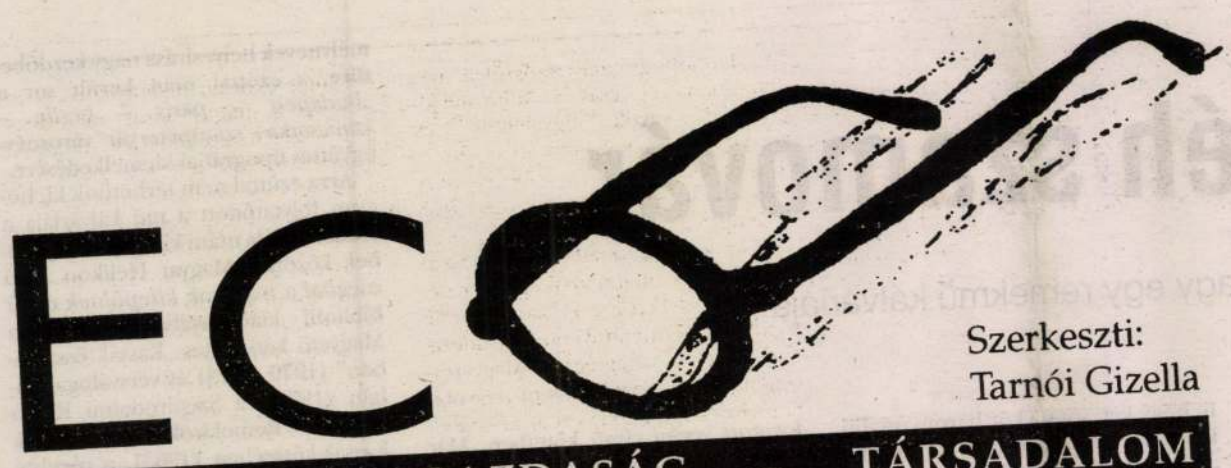

Szerkeszti:
Tarnói Gizella

SZEBENYI PÉTER:

A NAT hullámhegyei és -völgyei

Cikksorozatot indítottunk a Nemzeti Alaptantervről, amely reményeink szerint vitasorozat lesz. Eddig *Kronstein Gábor, Horn Gábor, dr. Báthory Zoltán, Pesti János* és *Barlai Róbertné, Ligeti Csákné, Gelencsér Sándor, Balogh Tibor, Gajdics Sándor* és *Kecsmár Ilona* írását közöltük. Azt reméljük, hogy a többé-kevésbé szakmai körben folyó gondolatvált-tás az ÉS-beli megjelenítéssel túllép majd a szakmai kereteken és tovább-bi gondolatokat ébreszt a pedagógusok mellett az értelmiség más réte-geiben is. Várjuk az alaptantervvel kapcsolatos véleményüket.

Örültem, amikor megtudtam, hogy az ÉS cikksorozatot indít a Nemzeti Alaptantervről. Végre – gondoltam – a szélesebb értelmiségi közvélemény is megismeri a NAT-ot és a körülötte zajló vitákat, véleményt tud alkotni róla, és lesznek talán, akik ezt közre is adják, ami új szempontokkal gazdagítja majd a további munkálatokat. Nem egészen így történt. A hozzászólók egyelőre kizárólag pedagógusok. Amit természetesnek is vehetünk. A vitából ugyanis nem derült ki, mi is az a NAT, miért és hogyan jött létre, miben különbözik a megszokott tantervektől. Akinek nincsenek minderről kellő információi, nemigen tud bekapcsolódni az eszmecserébe. A kívülállóknak a cikksorozat egynémely hozzászólásából amúgy is úgy tűnhet, mindössze arról van szó, hogy néhány pedagógiai reformer saját eszméinek érvényesítésére elkészített valamilyen dokumentumot, amiknek bevezetésével a pedagógusok – kevés kivétellel – nem értenek egyet.

El kellene tehát mondani, valójában miről van szó.

Az 1777-ben – Mária Terézia uralkodása alatt – kiadott Ratio Educationistól kezdve egészen máig Magyarországon központi állami tanterv-igazgatási rendszer uralkodott. Ezen a helyzeten változtat a Nemzeti Alaptanterv. Életbelépése után az iskola életét meghatározó alapdokumentum az intézmény pedagógiai programja, s benne helyi tanterve lesz. Ezt a NAT figyelembevételével kell ugyan összeállítani, de nem azonos a NAT-tal. Nem is lehet, mert a NAT nem határozza meg a kötelező tantárgyakat (tíz műveltségi területben rendezi el a tananyagot), és pontos óraszámokat sem ír elő (csak a műveltségi területek közötti arányokra tesz javaslatot).

Hogyan készült a Nemzeti Alaptanterv? Lényegében úgy, mint a többi tantervek 1777 óta: közös, bizottsági munkával. Már az első Ratio-t sem lehet egyetlen személy (Ürményi József) nevéhez kötni, a második (1806. évi) Ratio-t pedig éppenséggel 15 évig tartó széles körű bizottsági munkálatok készítették elő. Ettől fogva a tantervek mindig is különböző bizottságokban, az ott folyó viták, egyeztetések útján csiszolódtak, s jutottak a döntéshozó politikusok elé. (Ez alól a magyar neveléstörténetben – tudtommal – csak az 1950-ben kiadott tantervek jelentettek kivételt.) E bizottságokban, a múlt század végétől jelentős szerepet játszottak az adott korszak meghatározó pedagógus személyiségei. Így volt ez a Nemzeti Alaptanterv esetében is. (Talán régi kollegám, Pesti János sem vonja kétségbe, hogy például a korábban általa szakfelügyelt történelem tantárgynak ma egyik legelismertebb tanáregyénisége az a Gyapay Gábor, aki a NAT történelem tanterv egyik formálója volt más, szintén ismert történelemtanárokkal együtt. A hozzászólásában durván támadott helyettes államtitkár viszont egyetlen mondatot sem írt a NAT-ba.) *(ÉS 1997. július 4.)* Mások voltak tehát régen is, és a NAT kidolgozásának idején is a tantervkészítők az (zömmel kitűnő gyakorló tanárok, tantárgyi szakértők, az iskolai tanítást szívükön viselő szaktudósok) és mások a tantervet védő-propagáló vagy éppen támadó oktatáspolitikusok. Persze az oktatáspolitikusok hatását nem szabad lebecsülni. Nekik kell elfogadtatni a tantervet a döntéshozókkal. Ezért – akarva akaratlan – az aktuális politikai szándékokat közvetítik a tantervkészítők felé. A tantervkészítők azonban – legalábbis nálunk itt és most – nem kényszeríthetők arra, hogy aktuálpolitikai célok szerint alakítsák a tanterveket. Innen eredtek és erednek a tantervkészítők és az oktatáspolitikusok nézeteltérései.

A NAT-munkálatok 1989-ben kezdődő folyamatában az első éles konfliktus a tantervkészítők és az akkori kultuszminisztériumban nagy hatalommal rendelkező radikálisan liberális oktatáspolitikusok között robbant ki. E csoport azt az álláspontot képviselte, hogy semmilyen központi tantervre nincs szükség. Az iskoláknak teljes önállóságot kell adni, munkájukat elegendő az állami vizsgákkal orientálni, azaz más országok – elsősorban Anglia – mintájára az *„output-szabályozást"* kell nálunk is bevezetni. (A sors fintora, hogy ennek a nézetnek hajdani képviselői közül többen napjainkra a NAT militáns védelmezőivé váltak.) A radikális irányzat képviselőit az sem győzte meg, hogy ekkor (1988-tól) már Angliában is központi „nemzeti tantervet" vezettek be, és más, korábban központi tanterv nélküli országokban (például Hollandiában) szintén folytak alaptantervi munkálatok. Hatást az oktatáspolitikusokra csak a pedagógus-közvélemény mozgósításával lehetett gyakorolni. Miután a tizenegy tantárgyi bizottságban kidolgozott első NAT-fogalmazványokat egy 1990 tavaszán Székesfehérvárott rendezett háromnapos eszmecserén 54 szekcióban mintegy kétezer pedagógus megvitatta, nyilvánvalóvá vált, hogy a pedagógus-közvélemény nélkülözhetetlennek tartja egy új, központi tanterv létrehozását. Ugyanakkor igényt tart az 1985. évi Oktatási Törvénnyel kapott iskolai autonómia erősítésére is. A tantervi *(input)* és a vizsgákkal történő *(output)* szabályozás, valamint a központi szabályozás és a helyi autonómia közötti egyeztetési folyamatokban született meg a NAT „minimum-tanterv" koncepciója. E szerint: mégis kell központi tanterv, de annak csak azt a tudást szabad tartalmaznia, amelyik *„minden magyar állampolgár számára szükséges és tőle elvárható"*. A „mindenkitől elvárható" tudásszint azonban igen alacsony lett volna. Felmerült a veszély, és ennek egyre többen adtak hangot, hogy ha az egyetlen kötelező tantervi dokumentumban nagyon kevés követelmény szerepel, nem egy iskolában a jelenleginél sokkal kevesebbet fognak tanítani, és ezzel csökkenni fog az ország általános műveltségi szintje, ami *nemzeti* „értékvesztést" jelent.

A következő két év főleg azzal telt el, hogy a tantervi bizottságok próbálták kialakítani a megfelelő – *„nem túl sok és nem túl kevés"* – tantervi anyagot. A magnószalagokon rögzített székesfehérvári NAT-1 vitának az elemzése alapján hozták létre a szakbizottságok a NAT második „olvasat"-át.

A NAT-2-t valamennyi iskola, főiskola, egyetem, tudományos és szakmai egyesület megkapta. Az iskoláknak a tantervjavaslathoz kérdőívet is mellékeltünk. Ezeket 1200 iskola küldte kitöltve vissza. Az írásos vélemények és a kérdőívek számítógépes feldolgozása vezetett el a NAT-3-hoz, melyet az MKM 1992 januárjában 25 ezer példányban kiadott, és véleménykéréssel minden iskolához eljuttatott. 1992 márciusában újabb országos tanácskozás zajlott le Székesfehérvárott. Ezen a szekcióvezetők – a résztvevők nevében – (a fizika és a földrajz területek kivételével) elfogadták a NAT-tervezetet. Általános kívánságuk volt azonban, hogy a követelményeket konkrétabbá kell tenni.

Már-már úgy látszott, hogy a NAT jóváhagyásra kerül, amikor az MKM (az MDF-ben ekkor megerősödött jobboldali nyomás hatására) elvetette az addigi munkálatok eredményeit, és új szöveg kialakításához fogott. A nyílt, demokratikus jellegű és szakmailag megalapozott tantervfejlesztést egy szűk – tantervfejlesztésben járatlan – csoport tevékenysége váltotta fel. Ennek következtében az 1992 novemberében elkészült NAT-4 a minisztérium vezetésének megítélése szerint sem felelt meg az elvárásoknak. Így került sor 1992 végén egy „definíciós bizottság" létrehozására, amelyben a NAT-3 és a NAT-4 képviselői is helyet kaptak. Hosszas viták után, az 1993 februárjában nyilvánosságra hozott tantervi definíciók az alaptantervet és a követelményeket nem a NAT-4, hanem az eredeti NAT-felfogásban határozták meg. Ennek nyomán 1993 nyarától ismét elkezdődhettek a szakszerű tantervi munkálatok.

A gyorsan összeállított NAT-5 tervezetet az 1993/94 tanév végén négy nagyvárosban (Békéscsabán, Budapesten, Miskolcon, Szombathelyen) megint kb. 2000 pedagógus vitatta meg. A kritikák nyomán alakították ki a szerkesztők újabb szövegjavaslatukat.

1994 őszétől a tantervi események felgyorsultak. Megalakult a munkálatokat elvileg irányító Hetes Bizottság. A megyei pedagógiai intézetek elvállalták, hogy a NAT-5 véleményezésére 23 részterületen kétfős elemző csoportokat hoznak létre. A csoportok azt vizsgálták, hogy a tantervben foglalt követelmények megvalósításához – véleményük szerint – mennyi időre van szükség és azt is, mit hagynának ki a tananyagból, vagy mit tennének hozzá. A kívánságokat és a lehetőségeket szembesítve dolgozták ki a szakbizottságok a NAT 1994 decemberében kiadott tervezetét, melyet az MKM országos vitára bocsátott. (Megjelent a sajtóban is.) Az iskolák a magyar neveléstörténetben eddig még soha sem vettek részt olyan nagy számban tanterv-véleményezésben, mint ebben az esetben. A 2250 iskolából 21 187 kitöltött kérdőív mellett 14 273 szöveges vélemény érkezett. Ehhez járult 72 szakmai szervezet, 21 felsőoktatási intézmény és 14 kormányzati szerv véleménye. A hatalmas adattömeget a Fővárosi Pedagógiai Intézetben a lehető legteljesebb objektivitásra törekedve dolgozták fel. A kérdőívek önkódolt válaszait számítógépre vitték. A feldolgozásból kiderült, hogy az egyes műveltségi területek és részterületek követelményeit milyen mértékben tartották elfogadhatónak, kisebb változtatással vagy csak jelentősebb változással elfogadhatónak, elfogadhatatlannak vagy szükségtelennek a válaszadók. Az is kitűnt, mit és miért akarnak változtatni a követelményeken. (A követelmények megítélésük szerint: nem elég konkrétak, nem elég részletesek, hiányosak, túl konkrétak, túl részletezőek, túl könnyűek, túl nehezek, nem elég korszerűek stb.) Az adatok elemzése mintegy röntgenképet adott a 10 műveltségi terület és 23 részterület általános megítéléséről. A konkrét változtatási javaslatok a szöveges véleményekből tűntek elő, melyeket megyénként a megyei pedagógiai intézetek szervezésével a 23 részterületen kétfős elemző csoportok elemeztek és összegeztek előre megbeszélt szempontok szerint. Ily módon lehetett megállapítani, mi az, amit a közvélemény kihagyásra, illetve módosításra javasol és mi az, aminek pótlását kéri.

Így jött létre az a szövegváltozat, melyet 1995-ben az Országos Köznevelési Tanács és a Közoktatáspolitikai Tanács egyetértésével a Kormány jóváhagyott.

Ilyen előzmények után talán érthető, hogy a tantervkészítők elképednek és letargikusan legyintenek, amikor valaki – a jelenlegi cikksorozatban például *Pesti János* – azt állítja: a NAT egy szűk csoport reformmániájának terméke, ami a gyakorló pedagógusok meghallgatása nélkül készült, vagy amikor *Barlai Róbertné* az írja: *„szó sincs arról, hogy a 120 ezres pedagógustársadalom széles köre vett volna részt a vitákban" (ÉS, 97/ 28.)*, vagy *Gajdics Sándor* szerint: *„A NAT a pedagógusok érdemi hozzászólása nélkül, a fejük fölött jött létre" (ÉS, 97/31.)* A valóság az, hogy a NAT végső megfogalmazásában a szerkesztők a pedagógusok többségi véleményét érvényesítették, és ilyen értelemben a Nemzeti Alaptanterv a magyar pedagógustársadalom hat évig tartó közös munkájának a terméke.

Ha ennek tudatában bizonyos kritikákat alaptalannak tartva el is utasítok, és az ordináré hangvételt a szakmai vitákban eleve elítélem, korántsem állítom, hogy a NAT-ot és annak „bevezetési stratégiáját" nem érhetik és érik jogos, nagyon is megalapozott bírálatok.

Itt vannak mindjárt a *történelemtanárok* – a cikksorozat több hozzászólásában is említett – *„sérelmei"*. A NAT egyik fontos jellemzője, hogy szemben a korábbi tantervekkel, a tanulók életkori sajátosságainak megfelelően próbálja a követelményeket és a tananyagot meghatározni. Ebből következik, hogy a külföldi és az 1950 előtti magyar hagyományoknak megfelelően a rendszeres, „oknyomozó" történelemtanítás megkezdését csak a 7. évfolyamtól irányozza elő, az alsóbb osztályokban pedig csupán az eseménytörténet (történetek) tanítását javasolja. Ez fejlődéslélektanilag jól indokolható megoldás. A mai iskolaszerkezetben azonban nem kis nehézséget okoz. Ha olyan rigorózusan ragaszkodunk a NAT-hoz, mint ahogyan ezt a régi, központi tantervek esetében tettük, az általános iskolai tanárok tényleg nem taníthatnának – mondjuk – 1848-ról, a világháborúról vagy napjaink történetéről. Ha viszont komolyan vesszük, hogy az oktatás alapvető dokumentuma az iskolai tanterv, mindjárt jobb a helyzet. Amennyiben teljesítem ugyanis a NAT követelményeit, és a 7. és 8. évfolyamon megtanítom az ókorra és a középkorra vonatkozó NAT- követelményeket (amiben segít, hogy a gyerekek e korok eseménytörténetével már korábban megismerkedtek), semmi akadálya sincs annak, hogy helyi tantervembe már fontos történelmi témákat is beiktassak, akár a máig is eljutva. Amennyiben az oktatásirányítás kellő józanságot tanúsít, megoldhatóak a középiskolai történelemtanárok problémái is. A NAT és az új érettségi rendszer itt ugyanis különösen képtelen helyzetet produkált. A történelem érettségi követelmények lényegében a NAT követelményeket ismétlik meg, csak magasabb szinten. Ha valaki szigorúan tartja magát a NAT tananyagbeosztásához: a 9. és 10. évfolyamon az új és legújabb kor történetét kellene „NAT szinten" tanítania, azután a 11. és 12. évfolyamon „érettségi szinten" az ókort és a középkort, utána meg ugyanígy az új és a legújabb kort. Csakhogy a középiskola kezdettől az érettségire készít elő, és így természetesen kezdettől érettségi szinten tanít. Ezt csak úgy teheti meg, hogy azzal kezdi, hogy az ókori és középkori történelem NAT-szintjét, érettségi szintre emeli. Tehát nem a közepén folytatja, hanem előről kezdi a történelemtanítást, és az anyagot racionálisan beosztja három, vagy négy tanévre. A NAT-követelményeken nem esik semmiféle csorba, ha azokat nem a 10. hanem a 12. évfolyam végére teljesítik a tanulók, mellesleg a NAT-ban megszabottnál jóval magasabb szinten. Ha vannak az iskolában olyan tanulók, akik a 10. évfolyam után be kívánják fejezni tanulmányaikat (például egy szakközépiskola szakmunkásképző tagozatán), és ezért alapvizsgát akarnak tenni, azokat külön osztályban vagy csoportban erre fel lehet és kell készíteni a NAT tananyagbeosztása alapján. A vázolt megoldás különben megfelel a NAT rendelet szellemének, mely kimondja: a követelményszintek eléréséhez *„a helyi tantervekben célszerű – esetleg a megadott szakaszhatárokat is módosítva – a rugalmasság, differenciális érvényesítése"*. Van tehát kivezető út a képtelen helyzetből. S ha van, akkor nyilvánvaló, hogy ezen az úton kell járni. *Horn Gábor* indulatos és igazságtalan kifakadása a történelemtanárok ellen viszont semmit sem old meg. *(ÉS, 97/25.)* Egyetlen következménye van: a tanári társadalomnak ezt a jelentős létszámú és befolyású rétegét a NAT ellenségévé teszi.

A történelemtanításról szóló vita példaértékű. Ahogyan *Kronstein Gábor* bevezető tanulmányában *(ÉS 97/24.)* szépen fejtegeti: a Nemzeti Alaptantervnek kettős arculata van. Határozottak benne az értékőrző, (ha úgy tetszik konzervatív) és az újító (progresszív) vonások. Ez megfelel ugyan a józan pedagógus többség beállítódásának, de a szélsőséges irányzatokat állandó támadásra ingerli. Ebben a helyzetben az oktatáspolitika csakis a józan pedagógus többségre támaszkodhat. Nem helyezkedhet szembe a pedagógus közvéleménnyel! S ez nem kizárólag a történelemtanítási vitára, hanem számos más – az eddigi hozzászólásokban említett – kérdésre vonatkozik. Ezen túl: a véleményeken, meggyőződéseken, beidegződéseken kívül nem lehet figyelmen kívül hagyni az objektív feltételeket sem. Így elsősorban *a hosszú évtizedek alatt létrejött iskolaszerkezet infrastrukturális és személyi hátterét*. Egyrészt az iskolaépületeket, a tanműhelyeket stb. – másrészt a pedagógusképzés és képzettség struktúráját. Mindebből az következik, hogy a jogi szabályozást (melybe a NAT is beletartozik) lassú, lépésről-lépésre haladó, közben a szabályokat (a NAT-ot is) javító, korrigáló gyakorlati, megvalósulási szakaszoknak kell követnie. Ebben pedig nincs helye sem az oktatáspolitikai doktrinérizmusnak (mely például a NAT bevezetésével iskolaszervezeti változásokat akar kierőszakolni), sem a megalapozatlan visszakozásnak.

A NAT-történet – a hullámhegyek-, és völgyek – tanulságaiból egyről még feltétlenül szólni kell. Az egymást követő oktatáspolitikusok és a tantervkészítők sem vették kellően számításba, hogy a dokumentum egy – a politikai váltógazdaság lehetőségét is magában rejtő – demokratikus (vagy inkább demokratizálódó) országban készül. Az elmúlt hat évben viszont *Ligeti Csákné* szavait idézve: *„Megtanulhattuk, hogy a politikusok mindig a maguk szája íze szerint alakítják az oktatás ügyét, legyen szó törvényről, kormányrendeletről, nemzeti alaptantervről." (ÉS, 97/29.)*. Csakhogy a kormány- vagy esetleg csak miniszterváltozásokkal járó hátraarcokat a közoktatási rendszer nem viseli el. Egy fiatalt, aki 10-12 évig jár iskolába, nem lehet össze-vissza tanítani. S a pedagógusokat sem lehet állandó irányváltásra kényszeríteni. A hosszú távra szóló közoktatási törvénykezést ezért (más demokratikus országokhoz hasonlóan) az elérhető legszilárdabb alapra – lehetőleg valamennyi parlament párt konszenzusára – kellene építeni. Eddig erre kísérlet sem történt. Nagy hiba volt. Helyes lenne minél előbb pótolni.

(A szerző a Fővárosi Pedagógiai Intézet igazgatója, a NAT-munkálatok gyakorlati irányítója, az Országos Köznevelési Tanács tagja)

Egy múzeumnyi Kassák

Ha érdekel valakit, ki volt Kassák Lajos, most érdemes elmennie a Kassák Múzeumba. Az állandó kiállítás ugyan eddig is csak vele foglalkozott, ám mostantól az időszaki tárlat helyiségei is az általa teremtett valóságdarabkákkal vannak telve. És ha egy egész múzeumnyi „emlék" idéz egy embert, arról sok mindent eszébe jut a tárlatlátogató szerepében fellépő másiknak.

Ezredvégi szemszögből nézve atavisztikus valaki volt ez a Kassák Lajos. Hiszen ki hiszi el ma már, hogy volt olyan időszaka az emberiségnek – sőt mi több még a huszadik századnak is –, midőn szép számban akadtak, akik komolyan vették a világmegváltást, a társadalom emberléptékű újjáteremtését, és egyéb képtelenségeket. Ki merne mostanság olyasféle nevezetű lapokat indítani, mint a Tett, a Munka, s ki merne ezekben holmi – az emberek világlátását átalakítani hivatott – művészszindikátusok összeboronálásán ügyködni? (Aki ilyet tenne, az tán még a Kulturális Alaptól sem kapna támogatást.)

Mert ilyesféle dolgokban sántikáló művészegzisztencia volt ez a Kassák. Elég bizonyítékot szolgáltat erre az állandó kiállítóterem. Mára az emberiség üdv-ügynökének lenni persze kétes dicsőséggé degradálódott, főleg a világháborúk után, de. A „de" sokféle megtestesülése Kassák művészete. Ami másról sem szólt, mint az (el)jövőről, mely még alakítható: színekkel és szavakkal. Ha nem is a hagyományosnak számító művészpraktikákkal – azaz nem a kötött formájú versekkel, és nem a figuratív festészettel –, de talán a szabadon sikló sorokkal (szabad verssel), és a világ elemeit új elrendezésekben megmutató absztrakt képekkel. Utóbbiak leggyakoribb címe valószínűleg ezért „Konstrukció" nála. (Bár – be kell ismernem – rám mindig a semmi döbbenetével hatnak az absztrakt képek: nem tudom eldönteni, vajon semmi sem jut róluk eszembe, avagy éppen a semmi az, amelyet megidéznek számomra. Bárhogy is van azonban magával a nem létezőként emlegetettel, Kassákról és avantgárd művésztársairól azért elmondható: isten után szabadon jártak el – elvégre az úr is a semmiből teremtett.)

Az állandó Kassák-kiállítás absztraktok nélküli két termének vitrinjeiben a képés szószerző életéről majdnem annyi megtudható, mint arról, mi mindent tett, míg itt volt. Arcképek, igazolványok, hatvanadik születésnapra kapott aranyóra, dolgozóasztal és még számos életjel: a hétköznapi lét nyomai.

Üveg alatt láthatóak az általa indított lapok egyes oldalai, és egynémely kiáltványának szövege is arra ösztönzi az embert, hogy elgondolkozzon azon, mennyivel másként festett a jövő(képe) „egykor", mint most. „Tűz és titok van az ujjaimban" – olvasható az egyik akváriumban kiállított verse közepe táján. (Elképzelhető, hogy nyilvánosan végeznék ki azt a kortárs költőt, aki ilyesmit le merne írni.)

Mikor Kassák a jelenvaló művészi alakításának módját kereste, akkor fedezte fel a plakátot. A plakát hatásának ellenőrzésében nem lehet tévedés – írta –: eredményessége a mérce. Ezzel is áttörte a magyar képzőművészet hagyományos és zárt műfajkörét: e vulgáris jövevényt ő emelte magas rangra. Plakátjai készítésében már alkalmazta azt a kollázstechnikát, amelyet később a fotómontázsoknál használt.

Az időszaki tárlat egyik termének falaira az 1955 és 1966 között készített fotókollázsait aggatták. Ezek már az őszikék. A jövő helyett a jelen eseményei válnak témává bennük, a teremtés pátoszát a szemlélődő irónia váltja fel. Nem nehéz ráismerni az ezredéves, jól megszokott, szatirikus látásmódra: az emberek örökkön-örökké visszatérő gyarlóságain való mosolygásra.

(A Kassák Múzeum – III. kerület, Fő tér 1. – hétfő kivételével mindennap 10-től 18 óráig van nyitva.)

M. N. T.

6-án 23 órától Pécsi Magasfiúk Dalárdája, 00.30-tól Tengs Lengs, 02 órától Black Frog, 03 órától Jimi Hendrix Memorial.

ÍR SZÍNPAD

5-én 19 órától Aithed-Gábos Barna, 20.30-tól Green House, 22.30-tól Summer Night City, 00.30-tól Hiding Forest.

6-án 19 órától Blue Avenue, 20.30-tól Greenfields, 22.30-tól Kék Fű, 00.30-tól Kaszab Tibor bandája.

WANTED SZÍNPAD

5-én 20 órától Szépülő Városközpont, 21 órától A. M. D., 22 órától Croistans, 23 órától Black Out, 0.30-tól Sweet, 02 órától Tudósok, 03 órától Timur Lenk M.G.

6-án 20 órától Catheter, 21 órától S. K., 22 órától Kyru Gotta Humble, 23 órától Drums, 0.30-tól Hobo Amerikai, 02 órától Hellhole, 03 órától Brains.

WANTED–MAGYAR NARANCS SZÍNPAD

5-én kb. 14 órától Bakács Tibor Settenkedő napi filmajánlója (Sziget mozi), kb. 14.30-tól Élő Wanted-interjúk, riporterek: a Wanted újságírói, vendégek: Anima Sound System, Dj. Palotai, Dj. Tituskb, kb. 16 órától a Magyar Narancs újságíróinak előadása, 16.30-tól Napsütéses Wanted Grind, Boney M bemelegítő party, 20–04 óráig koncertek (ld. Wanted színpad), Napkeltéig Dj. Dévényi Tibor vagy B. Tóth László.

-án kb. 14 órától Bakács Tibor Settenkedő napi filmajánlója (Sziget mozi), kb. 14.30-tól Élő Wanted-interjúk, riporterek: a Wanted újságírói, vendégek: Kispál és a Borz, Quimby, kb. 16 órától a Magyar Narancs újságíróinak előadása, 16.30-tól Napsütéses Wanted Grind, Bihari, 20–04 óráig koncertek (ld. Wanted színpad), Napkeltéig Süss fel Nap buli.

Több programok a Wanted-Mancs klub környékén:

sok által vezetett zenéléshez.

Maskara Karnevál: tradicionális harci ruházatba öltözött kifestett táncosok gondoskodnak az igazi karneváli hangulat megteremtéséről. A közönség csatlakozhat, hogy részese legyen az igazi afrikai ünneplésnek.

Z+ SZÍNPAD

5-én 23 órától Back II Black, 00.30-tól Ladánybene 27, 02 órától Hooligans, 03 órától Perfect Name, Hazai Pálya.

6-án 23 órától Quimby, 00.30-tól Junkies, 02 órától Prosectura, 03 órától M. Á. K., Alter-ego.

BANÁN – DZSESSZ

5-én 21–22.30-ig Műegyetem Big Band, 22.30–24 óráig Shabu Shabu feat, Berki Tamás, 24–1.30-ig Muckshow, 1.30–03 óráig Dynamic Filter, 03 órától Dj Jazz Noir.

6-án 21–22.30-ig Szakcsi Róbert Quartett – Baasel, 22.30–24 óráig Dániel Annah, 24–1.30-ig László Attila Jazz Band, 1.30–03 óráig Jazz Miners, 03-tól Dj Marcipán.

DANCELAND '98

A programok a nagyszínpad hasonló jellegű fellépőihez igazodva 22 órakor kezdődnek.

5-én Free DJ Team: Budai, NewL, Limit, Boolek, Sylvie, Blackman, Miss Kyra, XXL, Live act: Cema Turbo.

6-án Green Team: Ju-Tasi, Garlfield, Chriss, Cirk, Surprise, Guntar, Pöli, Gasper, Rabbi, Fronyo, Live act: Neo (ex Populär).

GONDOLKODÓ SÁTOR az autónom kultúra jegyében

Előadások-vitakör

5-én Klezmer – kelet-európai zsidó kisebbségi kultúra, 6-án Magyar műhely – mai avantgárd.

FILMEK – beszélgetőkör

5-én Godard – Weekent, 6-án Jarman – Jubileum.

Az üresjáratban koncertfilmek: Test Dept. Video, Neubaten-film – Juhász Jácint-videók.

Performance-ok

bor, 18 órától koncert, jam: 18 órától Ádám és a horizont, 19.30-tól Infamis (Berlin), 21 órától Orange Kazoo (Belga), 22.30-tól Rudán's Joe és a Soda (Coda), 24 órától Divatbemutató Wo ist der Mann? – a '20-as és a '40-es évek ruhái, összerendezte: Neves Costa Krisztina, Samu Nagy Ádám, előadják: Maria Mancini Társulat, 00.30-tól DJ Gerzson Musica Eclectica.

6-án 10 óra SzéTESTem reggeli torna: Jóga. 12 órától komolyzenei programok: 12 órától Tokos Duó, műsor: klasszikus kis mesterek művei, 13 órától Farkas Zoltán (Kampec Dolores), műsor: válogatás a klasszikus gitárirodalomból a reneszánsztól a XX. századig, 14.30-tól Lusignando Ensemble, műsor: madrigálok, spirituálék, zenei tréfák, 15.30-tól Bartók Vonósnégyes, műsor: Mozart, Purcel, Albinoni művei. 16.30-tól Kiskocsma hangulat (élő presszózene), közreműködik: Gálfi Gábor, 18 órától koncert, jam: 18 órától Doors emlékzenekar, 19.30-tól Phobos Fonema (olasz), 21 órától Deus ex machina, 22.30-tól Hip-Hop-parádé (IMMC, FIRMA és barátaik).

INTERNETTO-SÁTOR

5-én 16-18 óráig Digitális helyszíni napló: csókverseny, 18–19.30-ig a Balázs Béla Stúdió filmjei Antal István válogatásában, 20–21.30-ig Jack Smith: Lángoló teremtmények, 21–23 óráig Berecz András (népzene).

6-án 16–18 óráig Digitális helyszíni napló: Önnépdalverseny, 18–19.30-ig a Balázs Béla Stúdió filmjei Antal István válogatásában, 20–21.30-ig Lydia Lunch: Megujjazva, 21–23 óráig Pixel Zuzi (Till Attila és zenekara).

SZÍNHÁZ

5-én 21 órától Homo Ludens – Szegedi Kortárs Balett, 23.30-tól A hajó – halálhajó, élettánc – Maskarások, 22 órától (a sátor mellett) Brecht-Weil–Csákányi-est – Katona József Színház.

ROCK MOVIE NIGHTS

5-én Faith No More – „Live at Brixton", Alice in Chains – „Unplugged".

6-án Dream Theater – „Live in Tokyo", Yes – „Yessongs – Live".

7-én Frank Zappa – „Does Humor Belong in Music? – Live", King Crimson – „Live in Japan".

VIDEOSÁTOR

5-én 14.30-16 óráig Hahó, Öcsi!, 16.00–18.00 Magyar független filmek, 18–20 óráig Ballada a katonáról, orosz háborús film, 20–22 óráig Falfúró, 22–24 A hazug, 24 órától Esti mese, Sziget-híradó, 00.15-től Rock Movie Nights.

6-án 14 órától Esti mese, Sziget-híradó (ism.), 14.30–16 óráig Hahó, itt a tenger, 16–18 óráig Magyar független filmek, 18–20 óráig Emberi sors, orosz háborús film, 20–22 óráig Céllövölde, 22–24 óráig Hazudozni Amerikában, 24 órától Esti mese, Sziget-híradó, 00.15-től Rock Movie Nights.

GYEREKPROGRAMOK

Gyerkőcőrzés: naponta 10–20 óráig ingyenes felügyelet.

Bergengóc kéműves játékház: naponta 10–18 óráig: 5-én babakészítés, 6-án madzagfonás.

Szélkelep mesebolt: naponta 15–18 óráig: Mesés játékok és játékos mesék kicsiknek és nagyoknak.

Felleghajtó gyerkőcfuttató: naponta 14–15 óráig: Csoportos népi játékok gyerekeknek.

Gyerkőcvidítók: naponta 15–16 óráig: 5-én Zamatőrök Zenekar: Moziba megy a Hold, 6-án Zamatőrök Zenekar: Egy mosolyért minden kapható.

Ládafia bábcirkusz: naponta 16–17 óráig cirkuszi attrakciók bábokkal, muzsikával, tűzfújás, képmutogató játék. 5-től 7-ig, naponta 17–18 óráig: Mikropódium.

Bábszínház: naponta 18 órától. 5-én Bartha Antal: Paprika Jancsi, 6-án Ördöngős Társulat: A holdbéli csónakos.

tók és fugázók, szigetelési rendszerek stb.) forgalmazó cégeknek szaküzleteknek és egyéb vevőknek eladni,

ha Ön megfelelő tárgyalóképességgel rendelkezik, ambiciózus, szereti a kihívásokat, akkor

- felelősségteljes, önálló munkát
- szakmai fejlődést
- kiemelkedő jövedelmet
- jó előmeneteli lehetőséget
- cégautót biztosítunk Önnek.

Angol vagy német nyelv tárgyalóképes ismerete szükséges.

Fényképpel ellátott szakmai pályázatát a megjelenéstől számított 2 héten belül az alábbi címre várjuk:

MBT CT HUNGÁRIA Kft.
PCI Divízió
1475 Budapest, Pf. 94

KASSÁK Lajos

D.Gy.: Berlin: harmadszor Kassák. = Népszabadság, XLIX.évf.245.sz.1991. okt. 18. 12.p.ill.

Berlin, Kassák kiáll.,1991

Művészeti krónika

Magyar Nmezet,1944.január 22.

Aláírás:Oltványi Imre

l Il preud son bien ou il le tro

Két kiállítás

Magyar Nemezet,1944.február 26.

Aláírás:Oltványi Imre

A magyar művészet ötven éve

Magyar Nemzet,1944.február 1.

Aláírás:Oltványi Imre

Kassák rímei

Kiállítás az óbudai Kassák Múzeumban

Igazi konstruktőr volt, szellemi gépmunkás, akinek az elvhű vers- és képépítés volt a szakterülete FOTÓ: SZABÓ BERNADETT

Most – írta Kállai Ernő Kassákról, épp nyolcvan éve – „élethalálkérdés a közösségében politika és gazdaság fölé emelkedő tiszta ember szellemi problémája". Kállai is a tiszta emberek közé tartozott, és nem lévén se pénze, se hatalma, a politika és gazdaság fölé emelkedett. Akárcsak a maga módján „Kasi", ha nem számítjuk azt a kemény kormányzatot, amit követőinek közösségén belül gyakorolt, beleértve a nyakkendő és a rímes vers következetes elutasítását. Szigorú főnök volt, s talán ezért lehetett a MA az egyetlen „jó papírra nyomott, gondosan tipografizált lap a diktatúrában", sőt „az egyetlen kiadóhivatal, amely a hónap végén aktív eredménnyel számolt be a Szellemi Termékek Országos Tanácsának". Igaz, hogy ezt Kassák maga írta magáról önéletrajzában, de nem túlzott. A *d*, amelyet Kassákék egykori szomszédja, Kun Béla betiltott, és 1919 után is csak Bécsben jelenhetett meg, a modern művészeti mozgalmak egyik legnívósabb és legszívósabb orgánuma lett. Nem is beszélve a még hosszabb életű Munkáról. Kassák igazi konstruktőr volt, szellemi gépmunkás, akinek az elvhű vers- és képépítés volt a szakterülete, és a legtökéletesebben lapban vagy könyvben tudta kifejezni magát.

Amikor festett vagy kollázsokat készített, akkor bizonyos mértékig „elengedte magát". Külső fegyelmet nemigen fogadott el, de belül törekedett bizonyos „tartásra". Pártszerűség tekintetében mindig volt vele valami baj, ugyanakkor sohasem került végzetes helyzetbe, legfeljebb olyan kitolásokkal kellett szembesülnie, mint kiállításának önköltségessé való minősítése. Nem sokkal halála előtt szakdolgozatot író egyetemistaként próbáltam kikérdezni kicsi óbudai lakásában. Látszólag kevéssé izgatták az akkori évek efféle apróságai. Sokkal nagyobb öröm volt számára, hogy könyvet csinálhatott, festhetett, és például kollázsait bemutatta a Petőfi Irodalmi Múzeum. Mintegy becsempészve a modern művészetet az akkori kultúrpolitikába, amelyben a költő már megszólalhatott, de a képzőművészt még nem „illett" komolyan venni.

Pedig Kassák tényező volt, már csak katalizátorként is. Oroszország, Németország és Hollandia többé vagy kevésbé szigorú konstruktivizmusának fehérrepirosra-feketére vagy piros-kék-sárgára szűkített színvilágát, pont-vonal-síkra egyszerűsített formarendszerét töltötte meg lírával, teret nyitva a George Grosz társadalomkritikai elszántságával vicsorgó dadaizmusnak is – de ugyanakkor megmaradt ösztönös költőnek. Szemérmes önvallomások képei és montázsai, akár az öregkoriak, akár az a néhány, amely a ma már legendás húszas évekből megmaradt, akár a régiek saját kezű másolatai.

Külön tanulmány témája lehetne, hogyan zajlott le Kassák életművének felfedezése és külföldre menekítése – illetve törvényes kicsempészése, ahogy tetszik. Ehhez nem is annyira művészet-, mint inkább butaságtörténeti elemzés szükséges. Ráth-Végh István nyomán használom a kifejezést. Ő a maga korát kevésbé vizsgálta, de miért hisszük azt, hogy a butaság régebbi korok kiváltsága?

Kassáktól 1957-ben vásárolt az erre rendszeresített állami bizottság, éspedig hat olyan grafikát, amelyek fényesen bizonyíthatták, hogy képzőművésznek képzetlen, legfeljebb zseni lehet. Később a Magyar Nemzeti Galéria vásárolt volna, de olyan áron, hogy inkább ajándékba adta az özvegy. (Amúgy ez nem is olyan buta ötlet, ha jól belegondol az ember...) Végül a Szombathelyi Képtárba kerültek gyönyörű kései festmények, s ott látható most négy olyan kép az első terem bal oldali falán, amely bármely nagy gyűjteményben megállná a helyét.

Mert az biztos, hogy némelyik Kassák-kép a legnagyobb jóakarattal sem mondható tökéletesnek, egyik-másik meg legalább annyira Korniss Dezső, mint Kassák, egy részük azonban sokkal közelebb visz a furcsa, modern magyar kultúra megértéséhez. Ebben a „múlt századi" kultúrában a Bécsi úti, Bauhaus-méretezésű szobácskákban lakó Kassáknak a hatalmas Zichy-kastélyban van az emlékmúzeuma. És része ennek a kultúrának az is, hogy az akkor is, ma is nemzetközi tekintélyű, de „szemüveges, gondozatlan bagolyfejű", épp a román frontra kívánkozó Lukács György esztéta Kassák emlékeiben csupán pisztollyal hadonászó valaki, aki nála is „sápadtabb és göthösebb". A költő és képépítő Kassák Lajos, a filozófus-politikus Lukács György éppúgy része ennek a „múlt századi" kultúrának, mint Kós Károly, Szőnyi István vagy akár a hatvanas években mumusnak látszó, mai szemmel egyre érdekesebb Aczél György. Ki gondol ma már arra, hogy Petőfi egy magánlevelében kötélre kívánta a Batthyány-kormányt? Az indulatokat „békévé oldja az emlékezés".

Székely András

„Mondd, mit érlel..."

Vándor Sándor 100. születésnapjára

Dehogyis gondolta a családi trióban csellózó miskolci gimnazista, hogy egyszer majd kórusalapító lesz, s énekkara a századik születésnapján is őrzi még a nevét. Zeneszerzőnek készült a Lipcsei Konzervatóriumban, mivel a Liszt Ferenc nevét viselő budapesti intézet a baloldali diákra nem tartott igényt. Hanem a zeneszerzés a húszas években kezdőnek még száraz kenyérhéjat sem ád. Elment hát Olaszországba vándor operatrupphoz karmesternek. Sokévnyi munkáját egyetlen plakát őrzi: Gounod Faustját vezényelte 1928 júniusában Arona északolasz törpeváros színházában (a parányi települést nagyítóval is alig leltem meg az atlaszon).

Berlinbe költözik, ott kezd munkálni a zeneszerzői műhely. 1932-től a soproni színház karmestere. Három évre rá szerzői esten mutatja be a Zeneakadémia kistermében az eredményt. Ragyogó előadók működtek közre, a kor szokásához híven ingyen. Sándor György, a virtuóz pianista, Friss Antal csellóművész, aki mindenütt ott volt, ahol új magyar zenét kellett tolmácsolni, Rózsa Vera alt, ma London legmegbecsültebb énekpedagógusa. Őszinte elismeréssel írt a hallottakról a magas kritikai mércéjéről ismert Jemnitz Sándor meg Tóth Aladár. Szerzői est még egy adatott meg életében (1939).

Más dolga akadt ugyanis Vándor Sándornak. 1936-ban elvállalta a Szalmás Piroska kórusából kivált fiatal dalosok tanítását, vezénylését. Vándor, bár nem társtalanul, új fejezetet nyitott a magyarországi munkásdalos mozgalomban. A zenei érték felé fordította az enyhén szólva megkövesedett munkásdalos-repertoárt. Kórusa énekelt Monteverdit, Lassust, a reneszánsz-kora barokk két nagyját, későbbi mestereket először. Kodályt, majd Bartók egynemű kórusait, népdalfeldolgozást. Pedig a parasztdalról az idő tájt igencsak lebeszélték a munkásénekeseket. Falu és város szegényeinek összetartozását és egymásra utaltságát valósította meg egy amúgy marakodós korban. Énekkarával közreműködött népdalesteken, Bartók–Kodály-koncerteken, de 1938-ban a Szép Szó legendás József Attila-emlékestjén is. Nem elsőként ugyan, de 1936-tól a leghatásosabb formában és szám szerint is elsőként zenésített meg mintegy harminc József Attila-verset, közöttük olyan roppant műveket, amilyen a Külvárosi éj, az Óda vagy A Dunánál, a Mondd, mit érlel verset, meg a Fiatal aszszonyok indulóját. 1942-ben a Kerepesi úti temetőben, a költő végső nyughelyén aligha véletlenül énekelte éppen a Vándor-kórus névadója vezényletével és zenéjével: „A költő – ajkán csörömpöl a szó...".

A tapasztalt színházi ember 1937-ben Hont Ferenc Független Színpadának zenei vezetője. A legnagyobb feltűnést Csokonaival aratták 1938-ban, a Méla Tempefői előadásával. A címszerep Gellért Endréé volt, a Nemzeti majdnem zseniális rendezőjéé, a törpe zenekarban Mihály András csellózott. Nem hiányozhatott a vigadóbéli Hont-estekről Vándor Sándor kórusa a háború alatt, sem a vasasok, más szakszervezeti otthonok műsoros-irodalmi estjeiről. Számtalanszor léptek a pódiumra Basilides Máriával, az Operaház büszkeségével, Török Erzsivel, Böszörményi Nagy Bélával, a kiváló pianistával, de Bulla Elmával, a fiatal Gábor Miklóssal, Somló Istvánnal is (a muzsikusok-színészek száma tetszés szerint szaporítható). Amikor Vándor épp munkaszolgálatot teljesített, Székely Endre helyettesítette, zeneszerző-előadó, mint ő maga. Ott volt a névadó 1942. március 15-én, hogy személyesen vezényelje Kodály Berzsenyi-kánonját – Forr a világ..., címe szerint A Magyarokhoz – a Batthyány-mécsesnél, a Duna-parti Petőfi-szobornál, a közelmúlt

két emlékezetes demonstrációs színhelyén. Jött a lovas rendőr akkor is.

Ordas eszmék hirdetői 1945. január 14-én – mindössze 43 éves korában – mészárolták le Vándor Sándort, sorsa ezt érlelte! Nem messze Radnóti, Szerb Antal mártíriumától. Ha még nem verték szét, halálának szcénáját emléktábla őrzi. Hogy hol, nem árulom el, különben még tanácsokkal segíteném a romboló indulatot.

Breuer János

Nem csak vájt fülű kiválasztottaknak

Tizedik alkalommal rendezik meg a Zempléni művészeti napokat

Jubilál hazánk egyik legjelentősebb fesztiválja. A Zempléni művészeti napokat 2001. augusztus 17–25. között immár tizedik alkalommal rendezi meg a Liszt Ferenc Kamarazenekar. A magyar zenei élet kiválóságai mellett érkeznek művészek Svájcból, Szlovákiából, Ukrajnából. A nemzetközi sztárok közül pedig Emmanuel Pahud fuvolaművészt, Shlomo Mintz hegedűművészt, Raymond Leppard karmestert látja vendégül a zempléni térség. Huszonnyolc településen – Sárospataktól kezdve Kassán át Homonnáig – zajlik majd a rendezvény. A hangversenyek, a kirándulókoncertek mellett ezúttal tárlatok is nyílnak. A füzérradványi kastély felújítása érdekében pedig ezúttal is megtartják a jótékonysági bált.

Az ANTENNA HUNGÁRIA RT. büszke arra, hogy tíz éve támogatja ***a Zempléni Művészeti Napok*** *rendezvényeit, és hozzájárulhat e csodálatos táj műemlékeinek megóvásához, valamint Zemplén kulturális és idegenforgalmi életének fellendüléséhez.*

A Zempléni művészeti napok (ZMN) titkára, vagyis legfőbb szervezője, dr. Merényi Judit szerint a fesztiválnak két fő jellegzetessége van: az egyik a reprezentatív nagykoncerteké, a másik a kirándulókoncerteké. A nagykoncertek kiemelt helyszínen, például a sárospataki várban várják az érdeklődőket. A kisebb koncertek pedig Zemplén legszebb részeit mutatják be.

– Idén hét kirándulókoncertet szerveztünk, amelyek során összesen huszonhárom kisváros és falu műemléki nevezetességeivel ismerkedhet meg a közönség – mondta dr. Merényi Judit. – A kamarakoncertekkel egybekötött kirándulás rendkívül népszerű. Hollandiából, Németországból, Izraelből és az Egyesült Államokból idén is várjuk visszatérő vendégeinket. Szervezőként örülök annak is, hogy a régió magáénak érzi a rendezvényt. Büszke vagyok, hogy a települések polgármesterei évről évre visszavárnak bennünket, és a Kupa Mihály által vezetett Zempléni Települések Szövetsége is mellénk állt.

A Liszt Ferenc Kamarazenekar koncertmestere és művészeti vezetője, Rolla János érdemes művész, a Kossuth-díj birtokosa és a francia Becsületrend lovagja a világ leghíresebb koncerttermei mellett otthon van Zemplénben is.

– A kilencvenes évek elején az országban sorra kezdtek fesztiválokat rendezni, és a vidéki zenei élet is nagyobb figyelmet kapott – nyilatkozta lapunknak Rolla János, a fesztivál ötletadója. – Egészen véletlenül fedeztem fel magunknak Zemplént. Sárospatakon látogattam meg egyik kollégámat, aki felhívta a figyelmemet: az országnak ebben a csücskében még soha nem játszottunk. Rádöbbentem, hogy egyedülálló adottságokkal rendelkezik a terület. Ritkán játszhatunk olyan kitűnő akusztikájú szabadtéri helyszínen, mint a Rákóczi-vár udvara. Sárospatak és környéke gazdag kulturális kincsekben. A Zempléni művészeti napok révén kulturális szempontból a régió az ország szerves részévé vált. A Nemzeti Kulturális Alapprogram, a Gazdasági Minisztérium, majd a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma felismerte a fesztivál értékeit. Az Antenna Hungária Rt.-vel pedig többéves megállapodás született, amelynek köszönhetően több évre előre tervezhettünk. A fesztivál jó alkalom volt arra, hogy Szlovákiával felvegyük a politikamentes kapcsolatot. Az együttműködést tovább keressük a környező országok művészeivel. Minden műfaj teret kap, a hangversenyek mellett helye van itt a képzőművészetnek, a táncnak és a prózának, hiszen nemcsak a vájt fülű kiválasztottaknak szól üzenetünk, hanem mindenkinek, akit a művészet érdekel. Zemplén fontos helyet tölt be az életünkben. Miatta még külföldi meghívást is visszautasítunk, csak hogy a saját fesztiválunkat megrendezhessük. Úgy érezzük, a Zempléni művészeti napok egy kicsit a mi emlékművünk is.

Nagy Marianna

KÖNYV

Szabad és könnyed játékok

Szentkuthy Miklós mondta egy rádióelőadásában, hogy Petőfi verseit nem lehet egyenként elemezni, és nem érdemes összehasonlítgatni őket: Petőfit úgy kell értékelni és megérteni, mint természeti jelenséget, amely versekben ad hírt magáról. Minden verse egy nagyszabású egyéniség megnyilvánulása, s az életmű csakis egyetlen korpuszként elemezhető.

Kovács András Ferenc legújabb kötete, a Téli prézli szerkesztésmódja is ilyen: a költő lazán egymás mellé teszi az Esterházy Péter ötvenedik születésnapjára szerzett Berzsenyi-travesztiát és Tengerész Henrik Voajázs Utópiumba című vitorladalát, a temesvári, illetve sepsiszentgyörgyi színház ünnepére írt verseket és a Parti Nagy Lajos rímeivel játszó Nyári szünetteket, a tanítványoknak firkált fecniket és a Petri Györgynek dedikált Don Giovannit. Férfidalt. Ugyanerről a típusú szerkesztésmódról árulkodik az is, hogy a költő most is megjegyzeteli verseit. Így derül ki, hogy például a Voajázs Utópiumba „nyilvánvalóan a budapesti JAK-hajó vitorlabontására készült", vagy hogy a Petőfi Vásárhelyütt „alkalmi költemény: Petőfi halálának 150 éves emlékezetére íródott".

Jelenkor kiadó
Pécs, 2001
86 oldal, 990 forint

Persze még Szentkuthy igazságának tudatában is nehéz elfeledkezni arról, hogy a Szülőföldemen mégiscsak nagyobb vers, mint a Négy nap dörgött az ágyú... A különféle nagyon jól sikerült, szabad és könnyed játékok között a kötet záródarabja, a Babitsolás az, amely a szó legnemesebb értelmében jelentős és maradandó. A vers igen jól jelzi, mennyire másként gondolja Kovács a formaművészetet, mint más költők vagy önnön értelmezői. „Túlzásba vitt / Aszkéta-máz, rögeszme lett a Szép, megunt / Erény s arány, rideg fölény / Fitogtatása..." Persze ez is furcsa játék, hiszen a Babitsolás is alkalmi vers: egy válogatás utószava. Hangja túl komor azokhoz a versekhez képest, amelyek ebben a kötetben megelőzik: olyan, mint Babits a játékos Kosztolányi mellett, Kovács András Ferenc alakításában.

Mindig vegyük komolyan, vagy soha ne vegyük komolyan? Nem kérdés, ha Kovács András Ferenc esetében is Szentkuthyra hallgatunk. Aki éppen azt mondja, hogy nincsenek ilyen pillanatok meg amolyan pillanatok. Mindegyikben ugyanaz a személyiség mutatkozik meg.

Demény Péter

2000 IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP

Ízelítő az új számból

Zygmunt Bauman: A parvenü és a pária, azaz a modernség hőse és áldozata – Sík Endre: Kapcsolatszegény útfüggőség – Térey János: Königsring – Joseph Conrad: A besúgó – Teslár Ákos: Végképp ifjú – Walt Whitman: Versek – Szabó G. Zoltán: Öncenzúra és szöveghitelesség – Egy szovjet majom kalandjai – Margócsy István: Tar Sándor/Nóra jön (Margináliák – John Neubauer–Marcel Cornis-Pope: Az irodalmi kultúrák története Közép-Kelet-Európában – Krasznahorkai László: Megőrülni a Paradicsomban – Robert Darnton: Brithez méltatlanul

TELEVÍZIÓ

Sárkányfogvetemény

Nyáron hanyatt dől a fél ország, és ami igazán meglepő, vele hanyatlanak a televíziók is. Nagyvonalúan két hónapos szabadságot osztanak ki maguknak, mintha legalábbis csavargyártással foglalkoznának, és nem egész évben építkező, folyton gondolkozó, hetente meglepetésekkel előálló intézményként kellene működniük. A magyar televíziók arcátlanul leszámolnak az egész évben működő műhelyek illúziójával, leszámolnak velünk, nézőkkel, vetnek valami néznivalót, és magukba roskadnak.

A nagy válogatásdömping ékköve volt a Fábry-show-ismétlés, csupa csúcsra járatott poénnal és olyan részletekkel, melyekről a szerkesztők vélhetőleg azt gondolják, hogy hősük lényegét mutathatják meg vele. És nem tévednek. Egy ilyen válogatás pontos, plasztikus és adott esetben leleplező is. Megmutatja, hogy Fábry mit tud, és mi az, amit egyáltalán nem. Olyan, mint valami elviháncolt, eltáncikált személyiségteszt.

Van tehát egy ember, aki rendelkezik azzal a manapság ritkaságszámba menő tulajdonsággal, hogy képes percekig folyamatosan beszélni úgy, hogy közben még gondolkodni is tud. Egy ember, aki önfeledten szereti saját poénjait, olyannyira, hogy láthatólag egészen működőképes világot tudna magának berendezni önmagából és saját vicceiből. Ezt időről időre meg is teszi, mi pedig hálásan nézzük, ahogy önmagába záródva, röhögésünk hullámain elszórakoztatja saját magát. Sőt, furcsamód, ezen az autisztikus bravúrmutatványon még szórakozunk is. Fábry show-jának alapszabálya ez – teljes passzivitás az egyik oldalon és turbulens monológszéria a másikon. A látszat ellenére ugyanis Fábry folyton egyedül van a műsorban. Jönnek-mennek körülötte, bevonulnak a színpadra híres és kevésbé híres emberek, nevük is van, vendégnek hívják őket, igazából azonban csak arra valók, hogy fokozzák Fábry magányát. Ő ugyanis csak úgy tud dolgozni. Nagy áldozat ez a stúdióvendégektől, én valójában nem is értem, miért vállalkoznak rá. Nagyon kell, hogy szeressék ezt a nyilvános magányra ítélt embert, és nagyon kell hogy szeressék a kihívást, hogy Fábry mellett sikerüljön egybetartaniuk egy összetett mondatot. A meghívottak érkeznek rendre, mint szűzlányok a mesebeli sárkány barlangjába, hogy megmentsék a várost a pusztulástól, jól elunatkozgatnak, majd hősiesen hazamasíroznak. A város röhögve nézi a deflorálást, megmenekül, és csapkodja a térdét. Fábry pedig, mint valami kedélyes sárkány, felkészül az újabb áldozatra. Közben elhint néhány félreérthető viccet, önfeledten, mintegy jó szándékkal cigányozik, buzizik, amit gondos szerkesztői finoman kigyomlálnak az ismétlésekből, és mindenki megelégedésére bemutatja fő attrakcióját: bunkós bottal fejbe vágja az ostobán fanyalgó entellektüeleket. Ebben áll Fábry igazi tehetsége. Sután csinálja, a legtöbb esetben ízléstelenül, de plebejus lendülete meghozza számára a sikert. Nem kis munka. Sok ágyéktáji viccbe, pöszítésbe, fenékriszálásba kerül, de végül ott van térdre kényszerítve a sok fontoskodó és finnyás könyvmoly, bölcsész és ízlésrendőr. Fábrynak igaza van: szűzlányokat mindig küld a város, és az elöljárók is mellette lesznek mindig.

Már csak azért is, mert az ő ereikben is sárkányvér csörgedezik. A Fábry-show összes baromsága ebben az igazságban gyökerezik.

Krausz Barnabás

Ernyedtség és féktelen pörgés

Kettős U2-koncert a bécsi Stadthalléban

Vége a gigantomániának, ismét valamivel emberibb léptékre vágynak FOTÓ: SOPRONYI GYULA

Mintha Bono azt mondaná (pedig tuti, hogy nem ezt akarta mondani): ennyit a promócióról! Ahogy kiterelik a tévéseket, fotósokat, fáradtan megtörli gyöngyöző homlokát, hátrasimítja izzadt-zselézett haját, végre leveszi imidzsnek vélt émelyítő napszemüvegét, a kiépített „befutón" a tömeg közé lép- és belekezd egy réges-régi számba. Az 1983-as New Years Day ma is rendkívül erős, akárcsak az 1980-as debütálólemezt indító I Will Follow vagy a szintén 1983-as Sunday Bloody Sunday – időnként az az érzésem, kizökkent az idő, magam is tizenöt-húsz évvel fiatalabb lettem. Pedig ez a koncert a U2 2000-es All That You Can't Leave Behind című albumát van hivatva népszerűsíteni, ezért vették a nyakukba négy év után ismét a világot, ezért jöttek el ide, Bécsbe, hogy a Stadthalléban csütörtök és péntek este elkápráztassák rajongóikat.

Az Elevation című, nyolcvan előadásra tervezett világ körüli turnét egyébként még márciusban Amerikában kezdték, két hónapon át nyomultak a tengerentúlon, majd két hét pihenő után július elején Koppenhágából indult az európai szakasz. Torinó és Zürich után, Berlin és Arnhem előtt koncerteztek kettőt Bécsben, majd augusztus közepén visszamennek Angliába, a londoni Earl's Courtben például négy bulit is tartanak, zárásként pedig az írországi Slane Castle-ben lépnek fel.

„Ez a banda mindig ilyen nagy akart lenni. Olyan nagy, mint a Beatles, a Who vagy a Sex Pistols" – jelentette ki Bono, ha jól emlékszem, még 1995-ben, és ha valóban ez volt a cél, akkor nyugodtan hátradőlhetnek a karosszékben. A U2 ma a rocktörténelem egyik legsikeresebb zenekara, albumai eddig összesen százmillió példányban keltek el, híveik stadionokat töltenek meg, esemény minden fellépésük. Ezért is volt meglepő, amikor tavaly bejelentették: az új turné során elsősorban fedett csarnokokban koncerteznek, vége a gigantomániának, ismét valamivel emberibb léptékre vágynak.

Valljuk be, ennek már éppen ideje volt. Bár korábbi túlpörgetett, túldimenzionált show-ikban rendre a popbiznisz embertelen gépezetének kíméletlenségét és perverzitását akarták pellengérre állítani, a szándék és az eredmény gyakran nem fedte egymást, sűrűn lehetett az az érzésünk, e gépezetnek nem annyira karikatúrái, sokkal inkább engedelmes szolgái, rosszabb esetben rabszolgái, még rosszabb esetben eszközei voltak. Sztárstátusuk vitathatatlan, akárhogy játszottak rá, a nemzetközi rockestablishment oszlopos tagjai. Ne sokáig hülyéskedj, fiam, mert úgy maradsz, tartja a mondás, és fél, Bonoék többször is túllépték azt a bizonyos határt.

De ez inkább már a múlt, jelenük ennél sokkal emberibb, jól érzékeltette ezt a bécsi kettős koncert is. A U2 legnagyobb ereje kétségtelen egységében rejlik: szívósság, egymásrahangoltság és nagyfokú alkalmazkodóképesség. Huszonhárom (!) éve változatlan a felállás, rockzenekar esetén ez maga az örökkévalóság. Bécsben is nagyon együtt voltak, akárcsak a korosztályokat átölelő tömeg, mely különösen akkor kelt ki magából, amikor a régi számok jöttek. Ettől aztán sajátosan szakaszossá, töredezetté vált a koncert, régi és új kettes-hármas blokkokban váltotta egymást, és a friss keltezésű, de ernyedt dalok alatt lehetett rendre erőt meríteni a tizenöt-húsz éves, de rendkívül erős opuszok alatti féktelen pörgéshez.

Bécs, 2001. július

J. B. Sz.

Az irodalmi pápa búcsúja

Visszavonul a képernyőről Bernard Pivot

Charles Bukowski három üveg bort ivott meg másfél óra alatt, Vladimir Nabokov előre elkészített válaszait volt hajlandó csak felolvasni. Kirk Douglas, Roberto Benigni éppen úgy a vendégei között volt, mint az elmúlt évtizedek valamennyi irodalmi nagysága: Georges Simenon, Marguerite Yourcenar, Jorge Semprun vagy Marguerite Duras, Salman Rushdie. Késő esti másfél órás műsora – egészen pontosan irodalmi talk-show-ja – kötelező programnak, ő maga pedig nemzeti intézménynek számított Franciaországban. A múlt idő használatát a sajnálatos kényszerűség diktálja: Bernard Pivot, a francia irodalom televíziós pápája nemrégiben ugyanis végleg elbúcsúzott a képernyőtől.

– Elfáradtam, és ez az én koromban nyomós érv – indokolta távozását a 66 éves Pivot, akinek műsorai – az Apostrophes, majd a Bouillon de culture – a France 2 közszolgálati csatornán az elmúlt negyedszázadban kulturális eseménnyé változtatták a könyveket és azok szerzőit.

Az irodalmi élet nem is maradt hálátlan vele szemben. Íróembernek, különösen kezdőknek vagy kevésbé ismerteknek Pivothoz meghívót kapni automatikusan azt jelentette, hogy másnaptól az eladási statisztikák ugrásszerű növekedésnek indultak.

A fejedelemnek járó tisztelgések egymást követték, a Journal du dimanche vasárnapi lap Köszönjük, Bernard Pivot címet viselő mellékletében százötven francia író, költő és filozófus méltatta a pótolhatatlannak nevezett férfiú munkásságát. – Különleges szolgálatot tett a könyves szakmának, íróknak és kiadóknak egyaránt – hangoztatta Jean d'Ormesson. Philippe Sollers bevallotta: a nagyvonalú, csábító stílusú Pivot mellett mindig megfélemlítve ült. – Pivot-nál beszélni olyan, mint levetkőzni – vélte Bernard-Henry Lévy filozófus.

Maga az ünnepelt úgy látja, nem tett semmi rendkívülit. Huszonhat éven keresztül csak beszélgetett és fecsegett arról, amit nagyon szeret. Könyvekről, irodalomról, életről – mindezt anekdotákkal és néha az intimszférát is érintő, meglepő kérdésekkel.

A közönség pedig értékelte a sajátos stílust: a Lyonban született Pivot a kilencvenes években a kereskedelmi csatornák ellenében is hozta a rendkívül magas nézettségi mutatókat. Igaz, fokozatosan tágította érdeklődési körét: nemcsak szigorúan vett irodalmi művek, hanem fotóalbumok, sportkönyvek szerzőit ugyancsak kamera elé ültette. S persze politikusokat is: Giscard d'Estaing volt köztársasági elnököt, illetve csemegeként, egy illegalitásban készült gdanski interjú erejéig Lech Walesa Szolidaritás-vezért.

A beaujolais-rajongó és borgyűjtő Pivot az Apostrophes első adásával 1975. január 17-én jelentkezett a képernyőn. A televízióhoz az írott sajtóból érkezett, a közvetlen stílusú fiatal riporter másfél évtizedet töltött a Le Figarónál. Újságírói pályáját egyébként vendéglői kritikusként kezdte. Antoine Dulac néven járta a párizsi sörözőket, éttermeket. Nemcsak menükről írt, az összegyűjtött pletykákat, konyhai titkokat is megosztotta olvasóival. Közben megjelentette első regényét, neve felbukkant a polgári lap irodalmi mellékletében is. Ambícióit jól jelzi, hogy alig negyvenévesen megcélozta a Figaro littéraire felelős szerkesztői posztját. A pályázat nem sikerült, állítólag akadémiai körökben túl fiatalnak találták azt a zsurnalisztát, akit a sors furcsa fintoraként vagy inkább a televíziós népszerűség miatt alig néhány év elteltével már körülrajonganak a halhatatlanok testületének tagjai.

Pivot-hoz meghívót kapni automatikusan azt jelentette, hogy másnaptól az eladási statisztikák ugrásszerű növekedésnek indultak.

A Saint-Étienne futballcsapatának szurkoló Pivot utódlásáról a France 2 még nem döntött. Több név forog az információs börzén, mindegyikük kulturális műsort vezet a kábelen fogható különböző rétegcsatornákon. A sajtóban többen azt firtatják, Pivot után van-e még helye a könyvnek a képernyőn. Az írók szerint igenis van, csak más formában. Frédéric Beigbeder, az egyik legfelkapottabb és a harmincas generációhoz tartozó szerző szerint a jelenlegi adások túlságosan is az írók személyére összpontosítanak, kevés figyelmet kap maga a szöveg. Thierry Ardisson irodalmi klipekben gondolkodik, amelyekkel nemcsak a fiatalabb korosztályokat lehetne megszólítani, hanem sok kényelmetlenségtől lehetne megszabadítani a kamera előtt feszengő szerzőket. Patrick Bessonnak viszont elege van az interjúkból. Szerinte végre hagyják beszélni az írókat. Már csak azért is, mert ők tudják legjobban, hogy mi van a könyveikben.

Párizs, 2001. július

Dési András

REKLÁM

Könnyű, nyári ételek

Tudod, hogy tudom, hogy tudod – ezen az alapon választottak szlogent a jeges teának, de a végén valahogy mégis elrontották a dolgot. „Hidegre tesz" – hirdeti a fősor falon és buszmegállóban, bár a komor fenyegetést eredetileg bizonyára humoros biztatásnak szánták. Biztos vagyok benne, hogy mind az ügynökség, mind az üdítőitalt előállító cég munkatársai tisztában vannak azzal, hogy a mondat egész egyszerűen annyit jelent a régi csibésznyelven, hogy megöl, csak ezúttal megpróbálták visszafelé kétértelműsíteni a kifejezést, mintha azt is jelenthetné, hogy lehűt, felfrissít. Elvben jelenthetné is, ha az üdítőitalokat nem lengené körül az egészségtelenségről szóló sutyorgás, ha a termék maga nem lenne gyanús a nagy mennyiségű cukor és az engedélyezett színezék felhasználásától. A jeges tea amúgy is különös termék, tulajdonképpen különös, hogy jelentősebb üdítőital-gyártók is rászánták magukat az előállítására. Egy pohár kólának ugyanis az íze nem hasonlít semmire, csak önmagára, vagyis a kóla olyan termék, amely körül lehet misztifikálni: nem tudjuk, mi van benne, nem tudjuk, hogyan készítik, el lehet játszogatni vele, hírt lehet faragni abból, hogy mondjuk a jeruzsálemi főrabbi (kérdés, hogy melyik, hiszen kettő is van) is a titkok tudója, mert csak ennek alapján mondhatta ki, hogy a Coca-Cola kóser ital. Ilyen körülmények között az ára az észszerűség vagy a gazdasági törvények keretein belül tényleg a gyártóra és a forgalmazóra van bízva. De jeges teát mindenki tud készíteni, ráadásul az is világos, hogy az előállítási költség még a házilagos változatban is csekély, vagyis ha valaki utánagondol, képtelen megérteni, hogy mi is kerül ezen az italon ilyen sokba. A flakon? A kupak? A reklámköltség? És akkor még az is kiderül róla, hogy hidegre tesz.

Mindazonáltal a nyár legidétlenebb plakátja kitüntető címet nem a tea, hanem a Cerbona tészta hirdetése érdemli ki. A feltűnően sokszor kihelyezett plakát maga a nyomor mind kreatív szempontból, mind a megvalósítás tekintetében. Egy asszony néz ki egy csomag tészta mögül, és a felirat szerint „Engem megfőzött". A tésztát bezzeg nem.

Nem is csak az a baj, hogy a megfőzni szó kettős értelmét használni annyira avítt, szellemtelen és vonzerő nélküli, hogy nyíltan vállalt humor gyanánt még gondolni is rossz rá, olyan, mint amikor a lecsúszott kabarészínész ősrégi vicceket kezd el mesélni a színpadon – de a termék képi megjelenése is borzalmas. Utoljára 1978-ban próbáltak ennyi elmeéllel szúnyogriasztót forgalmazni. Pedig a tésztában van lehetőség, a gyermelyi régi plakátján meg lehetett tenni, hogy csak maga a termék volt jelen, mert egy igényes fotós sokat ki tud hozni a száraztésztából is. Itt azonban van egy szerencsétlen incselkedési kísérlet, van maga az áru nejlonzacskóba bugyolálva, szempár, frizura, színvilág – teljes káosz. Kinek szól ez a reklám? Idősödő, magányos férfiaknak, akik főzéssel próbálnak meg életre szóló társat találni maguknak? Szomorú sorsú hölgyeknek, akik szerelmi életüket a konyhába helyezték át, és furcsa, földöntúli boldogsággal tölti el őket, ha sikerül egy megfelelő színvonalú négytojásos tésztát találniuk? A játék kedvéért tegyük föl, hogy ez a két csoport egyrészt hatalmas vásárlóerőt jelent, másrészt a tagok örülnek, ha szerencsétlen sorsukat az orruk alá dörgölik. Akkor is megmarad a kérdés: miért ilyen csúnya és ostoba ez a plakát?

Tengerlaki Krisztián

Palicsi filmdíj

A Palicsi Nemzetközi Filmfesztivál legrangosabb elismerését, az Aranytoronydíjat nyerte el Gothár Péter filmje, a Paszport – tájékoztatta a Magyar Filmunió a péntek esti ünnepélyes díjátadást megelőzően közleményben az *MTI-t*. A jugoszláv fürdővárosban nyolcadik alkalommal megrendezett filmes mustra zsűrijének értékelése szerint Gothár Péter alkotása „egyesíti magában a képi kifejezési eszközök gazdagságát és megrázó erővel ábrázolja egy letűnt kor romjai között élő egyszerű emberek problémáit".

A Salzburgi Ünnepi Játékok vezetősége lehetővé kívánja tenni, hogy a magyar zenebarátok meghallgathassák

a Budapesti Fesztiválzenekar

augusztus 5-i hangversenyét. A 11 órakor kezdődő Wagner–Bartók-műsorra ezért kedvezményes áron biztosít jegyeket a Magyarországról érkezőknek. Jegyek az eredeti 1800/1500/1200 schillinges ár helyett 600/500/400 schillingért igényelhetők a Fesztiválzenekar titkárságán (1123 Budapest, Alkotás u. 39/C, telefon: 355-4015).

Legősibb egyházmegye

A magyar egyház négy egyháztartománya (metropólia, érsekség) közül a veszprémi a legfiatalabb, de mint püspökség, a legősibb. *Géza*

Veszprém 101. főpásztora: Márfi Gyula
Fotó: Cser István

fejedelem alapította 996-ban. A jelenlegi főpásztor, *Márfi Gyula* érsek sorrendben a százegyedik. Ennyi főpap egyetlen másik egyházmegyénkben sem váltotta egymást. Közülük egy bíborosi rangot is kapott, s tizenegyen innen közvetlenül az esztergomi érseki székbe kerültek — századunkban *Mindszenty József és Lékai László*. A veszprémi püspökök rangját a történelem folyamán az is emelte, hogy e főpapok kiváltsága volt a királynék koronázása.

Ez az egyházmegye 1777-ig a győri és a pécsi püspökséggel együtt az egész Dunántúlt lefedte. Csak Esztergom város közvetlen környéke volt kivétel ez alól. A veszprémi püspökség hatalmas kiterjedésű volt. Még Buda és a Duna-kanyar is hozzá tartozott. 1777-ben alapította *Mária Terézia* a veszprémi püspökség területéből a székesfehérvári és részben a szombathelyi egyházmegyét. II. János Pál pápa pedig 1993-ban a Balatontól délre lévő részekből alapította a Kaposvári Egyházmegyét, s „kárpótlásul" érseki és metropóliai rangra emelte a veszprémi széket.

Márfi Gyula, aki két éve veszprémi érsek, Mindszenty Józsefhez hasonlóan szombathelyi egyházmegyés pap volt, majd két évig egri segédpüspökként is tevékenykedett. Új egyházmegyéjét hamar megszerette. „Vannak problémák természetesen — mondta —, de mindenért kárpótol e gyönyörű fekvésű egyházmegye, a székváros, a vár maga

Gizella, aki a veszprémvölgyi kolostorban készítette a keleti szertartású nővérekkel és udvarhölgyeivel a miseruhákat és a koronázási palástot. Szent Margit hét évet töltött a veszprémi domonkos apácák kolostorában, mielőtt átköltözött volna a Nyulak szigetére. *Boldog Jolán* is járt itt, valamint bizonyosan megfordult e várban *Szent Gellért* is, aki a közeli Bakonybélben remetéskedett.

Kiváló elődök

Az érseknek könnyű dolga van, ha a kiváló elődökről kérdezik. *Mátyás* király diplomatája, nagy műveltségű humanista és Veszprémet szerető, lelkipásztor főpap volt *Vetési Albert*, akinek nevét viseli Veszprém legújabb gimnáziuma. A török megszállás után *Padányi Bíró Márton* szervezte újjá az egyházmegyét, a plébániák számát a duplájára emelte, több mint száz templomot épített, százharminc papot szentelt, kevesebb mint két évtizedes püspöki pályafutása során. *Koller Ignác* nagyszerű barokk püspöki palotát építtetett. A múlt század nagy püspöke *Ranolder János* volt, akinek ma is ismert a neve az általa alapított számos leánynevelő intézményről. Egyházmegyéjének öt városában, valamint Pesten és Pécsett működtek a híres Ranolder-intézetek. De a Balaton-környéket is ő kezdte lelkipásztori szempontból fejleszteni, és felkészíteni a huszadik század turisztikai rohamára. Nem lehet megfeledkezni báró *Hornig Károly*ról, aki a századfordulón lelkipásztori érdemeiért *Szent X. Piustól* a bíbort is megkapta. Századunk nagy veszprémi püspökei közül *Rott Nándort*, *Tóth Tihamér*t és Mindszenty Józsefet említi meg Márfi érsek. Rott a Balaton-felvidékért nagyon sokat tett, Tóth püspök pedig — bár

zik. Területe 6920 négyzetkilométer, az összlakosság 395 348, a katolikusok száma pedig 270 731 fő. Ez az egyetlen egyházmegyénk, amelynek két nő szent a pártfogója. A főegyházmegye védőszentje Szent Anna, társpatrónusa pedig Boldog Gizella. A főszékesegyház titulusa Szent Mihály. Az érsekség négy főesperesi, azok pedig két-két esperesi kerületre tagolódnak. A plébániák száma 181, amelyek közül 86 van betöltve, a többit oldallagosan látja el az érsekség száz aktív lelkipásztora. Két templomigazgatóságuk a füredi kerektemplom és a sümegi ferences templom. Munka tehát van bőven, hiszen a plébániák, a filiális és egyéb templomok — ahol rendszeresen van szentmise — együttes száma 384. A paphiány olyan súlyos, hogy a főpásztornak jelenleg nincs sem titkára, sem szertartója és a veszprémi plébániák egyikén sincs káplán. Az egész egyházmegyében mindössze Várpalotán, Pápán és Keszthelyen, illetve a bencések vezette Tihanyban és a zirci ciszterci plébánián van segédlelkész.

Az érsekség lelkipásztor munkáját immár ismét segítik a szerzetesek: Zircen és környékén három ciszterci, Tihanyban és környékén négy bencés, Sümegen és Búcsúszentlászlón három ferences, Veszprémben két piarista, Keszthelyen pedig két karmelita.

Ebben az esztendőben két papot szentelt az érsek, és öten hunytak el, közülük két lelkipásztorkodó szerzetes. Az előző évek statisztikája sem volt jobb. Tavaly öt, 1998-ban pedig négy papi temetés volt, miközben az elmúlt évtizedben négy olyan esztendő is volt (90, 93, 94 és 97), amikor egyetlen újmisés sem volt, s előreláthatólag a Szent évben sem lesz. Az egyházmegyének egyébként jelenleg tizenkilenc kispapja van. Többségük az évtized első felében újra megnyílt veszprémi szemináriumban, egy-egy pedig Rómában, Passauban és Esztergomban készül hivatására.

A főpásztor szerint a nagy paphiányon az alkalmas világiak bevonása sokat enyhíthet. Egyelőre azonban mindössze csak öt helyen működnek lelkipásztori kisegítők, de világi

ÚRA

1999. november 28.

A mester koronatanúja, Kassák Klára

Lányosan könnyed mozgású, fiatal nő lép ki emlékezetemből. Tán két évvel a háború után, az *Alkotás* szerkesztőségében ismertem meg. Férjéért, a rangos művészeti folyóirat szerkesztőjéért jött be. Kis termetű, teltkarcsún arányos, mélybronz hajában mahagóni színű árnyalatok. A bőre nagyon fehér, arcán beszédes, meleg, barna szempár uralkodik. A szokatlanul merész korkülönbség ellenére — huszonhét év! — tökéletesen illett Kassákhoz. Még ellensúlyozta is, oldotta a költő sziklahomlokát, kemény vonásait. S valamiképp a légkörükben érzett, hogy sorsszerűn, elemi módon tartoznak össze. Akkortájt ünnepeltük Kassák hatvanadik születésnapját. Klári erre az alkalomra írta naplójegyzetét.

„Hogyan is kezdődött?" — Tizenhárom éve egy barátnője elvitte magával a Munka-kör összejövetelére a Lidó kávéház különtermébe. S amint meglátta az asztalfőn ülő férfit, szédülőn szeretett volna fölkiáltani: „De szép!" Két hónapig eljárt még a Munka-körbe, de kerülte a bemutatkozást. Aztán nem ment többé. Négy év telt el, Kassák eltemette feleségét, és gépírónőre volt szüksége. S akkor ugyanaz a barátnő beajánlotta hozzá. A Lidóban Kassák egyedül várta. Faggatni kezdte, le akarta mérni műveltsége fokát. Aztán azt mondta: „Nekem nemcsak gépírónő kell, hanem valaki, akivel elbeszélgetek, megiszunk egy csésze teát." Azóta gépel neki, beszélgetnek, teáznak. Azt sem vették észre, hogy összeházasodtak.

Fura epizódként jegyzik föl, hogy kétévi barátság után, az utcán megállt egy virágárus előtt, és eszébe jutott:

Maga még sosem vett nekem virágot. — Virágot akar? — hangzott a válasz, és kis bőrerszényét a kezébe nyomta: — Tessék, vegyen magának! — Ilyen is csak egy dadaistától telik ki, állapította meg mérgesen Klári. Ám eszmélete így szólt belül: „De szép!"

A napló megörökítette az nflációs históriát, amikor szonyú drágán vásárolt egy osarat, a véletlenül kapott rumplival. Végigcipelte a ároson, csak a Rózsadomb ján adhatta át férjének. A

dombra készültek látogatóba. Kassák vitte egy darabig a kosarat, kalapját is beletette, majd dühösen megszólalt: - A kutyafáját, minek hoztad ezt magaddal … mindjárt odavágom! — Vágd! — Villasoron jártak, Kassák meglóbálta és a kerítés fölött behajította az idegen kertbe. Csodaképp minden benne maradt. De sehol egy lélek, se kapucsengő, Klári ott állt és sírt. Kassák lelült a kilométerkőre. S akkor érte az újabb csoda. Egy arra futó teherautót megállított, az emberek valami nyeles szerszámmal kiemelték a kosarat s elszáguldottak. Ők meg szótlanul kapaszkodtak föl a meredek utcán. S — magában így szólt ismét: „De szép!" Hiszen Kassák egy érzés teljességéért nemcsak krumpliját, kosarát, de jövőjét, egzisztenciáját és életét is hajlandó volt odadobni.

Csoda helyett a megaláztatás és elnémítottság esztendei jöttek el, s Kassák Klári épp ilyen elszánt keménységgel tartott ki férje mellett a békásmegyeri önkitelepülés számüzetésében. Nemcsak sorsát, de puszta létük biztonságát is vállalva, naponta beutazott a Cukor utcai iskolába, hogy matematikatanárként, siralmas fizetéséből teremtse ki a mindennapira valót.

Az idő újra Kassáknak adott igazat. S hogy megérhette, abban nem csekély része volt Klári asszonynak. Ő gondoskodott a súlyos próbatétel után kettejük új, végleges otthonáról. A Bécsi úti lakásban tölthettük azokat a tágas, szabad levegőjű estéket, hol szenvedélyes, hol meghitt beszélgetésben Kassákéknál, melyekhez hasonló — tudtuk már akkor — nem adatik meg többé házuk egykori vendégeinek. Itt születtek Kassák további köteteinek versei — gyönyörű másod- vagy harmadvirágzás! Műtermében sajátos, modern szemléletű képarchitektúrái, melyeket előbb értékelt a nagyvilág, mint a hazai közízlés. Klári asszony volt a lelke a háznak, tisztázta, rendezte, olykor avatott hűséggel föl is olvasta az új költeményeket. Gyakran találkoztam náluk *Gyergyai Alberttal*, az *Angyal László-Ladömerszky Margit* házaspárral, *Szandai Sándorékkal*, *Komlós Aladárékkal*.

S itt köszönthettük nyolcvanadik születésnapján a mestert, akihez immár irodalmunk tért vissza, s hívei ünnepelhették.

Az a hyár vitte el. Klári asszony az elárvultság egyensúlyvesztésében balesetek, betegségek csapdáiba tévedt: a gyarló test így ismerte be a lélek megroppanását. Egy alkalommal váratlanul megvallotta: — Tudja, olyan időtlen és szilárd volt, el sem képzelhettem, hogy egyszer ő is…

Nehéz volt tovább élnie nélküle, aki már előttünk is itt volt, s valamiféle múlhatatlan biztonságot árasztott. De a törékeny asszony helytállt, tudta, hogy hivatása van. Az ő gondjára bízta „vagyonát és fegyvertárát", ezt az egyre növekvő hatókörű hagyatékot az eltávozott mester. Hűséges sáfára maradt a műnek, sajtó alá rendezte posztumusz verseskötetét, a címében is emlékébresztő *„Üljük körül az asztalt"*. Majd a válogatott elbeszélések s a két kötetben kiadott, immár teljes *„Egy ember élete"* következett.

Éppígy fáradozott a tekintélyes külföldi kiállítások létrehozásán Párizsban, Bécsben, az Egyesült Államokban is. Megbízható koronatanúja volt az alkotásoknak és megteremtőjüknek. Mindent tudott róla. Szemérmesen őrzött titkait, melyekről versben vallott: „Bennem a szigorú emberben … egy érzékeny kisfiú él."

Mindezt írói rangon foglalta össze Kassák utolsó heteiről szóló, megrázó naplójában. Őt szolgálta, ameddig lélegzett. Elgyötört, meggyűrt kislányarcát együttőrzöm a másik, halhatatlan, márványban, bronzban megörökített fejjel, de én még élőként látom őket, amint a Bécsi úti lakásban együtt „üljük körül az asztalt".

Vidor Miklós

ALMÁSI TIBOR

A PATKÓ IMRE GYŰJTEMÉNY

XÁNTUS JÁNOS MÚZEUM
GYŐR, 2000

Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézet Könyvtár Budapest
26 757

KASSÁK LAJOS
1887 - 1967

Író, költő, képzőművész, Kossuth-díjas, a századelőn megjelent haladó szellemiségű Tett, MA, később a 2x2=4, Dokumentum, Munka, Alkotás című folyóiratok elindítója, szerkesztője. Mint lapkiadó és művészeti szervező, Kassáknak meghatározó jelentősége volt az avantgárd művészeti mozgalom meghonosításában Magyarországon. A Tanácsköztársaság után Bécsbe emigrált. A huszas években képarchitektúrái a berlini Würthle és Der Sturm Galériákban szerepeltek kiállításokon. A konstruktivizmus egyik elismert képviselőjeként, Kassák műveit bemutatták a világ szinte minden jelentősebb kultúrközpontjában.

KALLIGRÁFIA
vászon, olaj 62,3x55,5 cm.
j.j.l.: KASSÁK
Ltsz.: K. 85.33.1.

BARNA ESTE, 1967
vászon, olaj 60x48 cm.
j.n.
Ltsz.: K. 85.60.1.

KÉP ARCHITEKTÚRA
papír, akvarell, 170x170 mm.
j.j.l.: KL
Ltsz.: K. 85.61.1.

FÓRUM KOLLÉGIUMI LAPOK...
papír, rotaprint, 420x290mm.
j.n.
Ltsz.: K.85.407.11.

MAPPA XX
papír, szerigráfia, 255x180 mm.
j.j.l.: KL 40.
Ltsz.: K. 95.190.1.

"Társadalmi szemléletem és művészi meggyőződésem az építészet törvényei szerint alakult. Ezért is képeimnek Képarchitektúra címet adtam. Nem véletlenül, hanem az egyensúly keresése, a tisztaság, az egzaktság kívánása szerint. Azt hiszem, a művész feladata akkor egészséges és időtálló, ha az építés törvényeit hirdeti, és meggyőződésem, hogy a mai (1967) kaotikus világban ennek van leginkább létjogosultsága" -

Kassák Lajos

IRODALOM

Gáspár Endre: Kassák Lajos, az ember és munkája. Julius Fischer Veralg, Bécs, 1924.

Bori Imre - Körner Éva: Kassák irodalma és festészete. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1967.

Rónay György: Kassák Lajos. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971.

Vadas József: A konstruktőr. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979.

B

Az út vége

KASSÁK-MŰ TÉVÉFILMEN

„A világ összemosakodott a kiöntött vérben", írja látnoki hévvel Kassák 1922-ben. Verseiben mégsem e „szétcserepezett világ" látleletét adja, hanem a cserepeket próbálja újra harmonikus mozaikká összeállítani. „Nem azt mondtam el, hogy minden érzésemmel és gondolatommal gyűlölöm a háborút, hanem arról szóltam, hogy az élet szép és élni érdemes,... az életért harcolni is érdemes. A megtartható életért, az oktalan halál ellen. A háború ellen, a békéért. Az egymás mészárlása ellen, a szociális összetartozásért. Ez van a... versszorok mögött és ez van minden politikai megnyilatkozásom mélyén."

De Kassák a magyarországi avantgardizmus legnagyobb s egyben legvitatottabb alakja, egy személyben író, költő és festő, legjobb prózai műveiben megrögzött realistának bizonyult. Szerepet játszott ebben nehéz munkában telt fiatalsága, aktív részvétele az 1905-ös sztrájkokban, a szakszervezeti és szociáldemokrata mozgalmakhoz fűződő kapcsolata. Belülről ismerte meg a börtönöket is, ahová izgatásért került, s amelyek oly gyakran megtelnek *Az út vége* című, 1946-ban írott prózai munkájában is.

Egy asszony ül a börtönnel szemközti kocsmában. Egy zavart, elkeseredett ember, akinek kétségbeesését csak szítja a tudat: a vak véletlen kegyeire bízta magát s elvesztette tulajdon sorsa felett az irányítást. Hagyta, hogy az események magukkal sodorják, föleszmélésével megkésett. „Nem a gyáva áruló kiszámított csalafintasága volt ez, inkább a bűnbe sodródott, gyenge ember önkéntes vezeklése", ébred bűnbánata hiábavalóságára. Miközben csak ül, számlálja várakozása örökkévalóságnak tűnő óráit, és vár, hogy meghozzák férje halálhírét, van ideje átgondolni kapcsolatukat. Egész elrontott, ide vezető életüket, amely ugyancsak befolyásolható férjét, a hajdani lelkes szocdem munkást a nyilas nemzetvédelmi és propagandaminiszteri székbe, majd a népbíróság elé juttatta. Nem kell túl soká várnia: a hajnalban pálinkára betérő börtönőr megnyugtatja, hogy rendben folyt le a kivégzés. „Felakasztották, aztán vége az útnak."

Esztergályos Károly rendező és Kőllő Miklós a Kiss János altábornagy és társai akasztását eljátszó pantomimcsoport jelenetét állítják be a Ganz-MÁVAG művelődési házban. A forgatás negyedik napjához érkeztünk mindössze, de a rendezői koncepció már nyilvánvaló a kívülálló számára is: a monodráma és a történelem szintjén egyaránt értelmezhető darab modern tanulságait akarja sugalmazni az elidegenítő effektussal.

— Égetően aktuális lett ismét ez a Kassák-darab — mondja a rendező. — Lényegében arról szól, hogy a szélsőbalról létezik „átjárás" a szélsőjobbra, azaz a fasizmusba, az elkeseredett, gyenge embereket könnyű üres szólamokkal megtéveszteni. Szomorú példa erre a Vörös brigádok és más terrorista szervezetek egyre aktívabb jelenléte a világban, a tevékenységüket az újfasizmustól elválasztó egyre vékonyabb határvonal. Nyilvánvaló a veszélye annak, hogy a fasizmus újratermelődhet, s miután a cél érdekében semmi sem drága, álbalos jelzőkkel manipulálnak a terroristák is. S ahol megvethetik a lábukat, a mindennapok drámai fenyegetettségben és rettegésben telnek.

— Miután én írtam a forgatókönyvet is, a mű gerincét, az asszony monodrámáját igyekeztem mindvégig megőrizni. A nyilas propagandaminiszter figuráját a meglevő, történelmileg hiteles dokumentumok segítségével formáltuk meg, s egyébként is teljesen realista módon jelenítjük meg a történetet. Hámori Ildikó, a feleség alakítója a kivégzésre várva a fegyházzal szemközti kocsmában gondolja végig az életüket, melynek fontosabb csomópontjai és eseményei mai amatőr színjátszók, pantomimesek és táncosok előadásában elevenednek meg. Jól illusztrálhatja koncepciómat a most felvételre kerülő jelenet, amelyben Kiss János altábornagy kivégzését a korhű ruhában felvonuló kivégzőosztag előtt Kőllő pantomimesei játsszák el, miközben egy hang felolvassa a Nemzetvezető esküjét. Ezekkel az ötletekkel is az áthallást szeretnénk erősíteni. Meggyőződésem, hogy nemcsak mint történelmi tények halmaza lehet érdekes számunkra ez a történet, másképp is közünk van hozzá, hiszen a benne ábrázolt lélektani folyamatok tőlünk sem feltétlenül idegenek, befolyással lehetnek egész életünkre. Ezt szeretném hangsúlyozni egy másik újítással is: az a tervem, hogy mai híradókból vágok majd a kész filmbe jeleneteket a terroristákról, a Moro-gyilkosságról, a Baader—Meinhof csoportról. Persze, hogy szükség lesz-e majd erre, az csak a vágóasztalon derül ki.

Különös dráma formálódik Esztergályos Károly színpa-

Esztergályos Károly rendez KENDE TAMÁS FELVÉTELEI

HUNYADY JUDIT

Filmjegyzet két műfajról

Szeressük-e a vámpírt?

Líraian ábrázolja a vámpírt filmjében *Werner Herzog* neves nyugatnémet rendező. Olyannak festi, akivel „azonosulhatunk": úgy szívja a vért, ahogy normális halandó issza a vizet. Szomjazik, ha nem jut hozzá ehhez a nedűhöz. Rabja vágyainak: szenved saját mohóságától, de terhes halhatatlanságától, üres napjaitól és évszázadaitól is. Egyszóval szomorú, öreg és esendő *Nosferatu*, azaz Drakula gróf.

A történet szerint egy fiatal ingatlanügynököt csal a Kárpátokba, romos kastélyába kerítőjének segítségével. De nem is annyira erre az ifjúra, hanem annak gyönyörű hitvesére áhítozik. Igaz (ha már ott van), tőle is lecsapol egy keveset kedvelt táplálékából. De azután késlekedés nélkül indul a távoli nyugati városba, „jó koporsó paripáján". Gyorsan, szelek szárnyán: hajón indul hű patkányai társaságában. A fiatalember is sebesen útnak indul felesége megmentésére, hiszen ráeszmél, hogy mire készül a gonosz. A versenyből persze Drakula kerül ki győztesen, a derék matrózokat útközben élő konzervnek használva. A bárka ezért végül is gazdátlanul érkezik meg. A halált hozza, a pestist. De a vámpírnak istenigazából nem a pusztulásra van szüksége, hanem mint minden lénynek: szeretetre és szerelemre. Erre ébred rá az asszonyka a késlekedve érkezett, a vérveszteségtől ideglázba esett férje naplójából és vérszívástani kézikönyvéből. A szelíd szörnyeteg személyesen is fölkeresi, de rettegve hátrál meg, amikor a gyönyörű lány kiutasítja.

Ám a szépségnek a várost és a párját is meg kell mentenie: az ő élete árán megsemmisül a démon. Úgy vagyon írva: ha egy tiszta nő elfeledteti vele, hogy közeledik a hajnal, a napsugarakban halálát leli a vámpír. Ezért szép fehér nyakát végül is egy éjszaka önként kínálja fel a grófnak, aki meg is feledkezik magáról, és a szerelmes éjszaka után holtan esik össze.

Hogy végleg leterítse, az eddig kétkedő háziorvos rendkívül szakszerűen — ahogy azt a vámpirológia szaktudománya előírja — kihegyezett fakaróval döfi át a fenevad szívét. Ekkor kel új életre az eddig súlyosan beteg férj, s kivillantja frissen nőtt két hegyes fogát. Benne született újjá a gyilkos indulat, s mohóság csillan a szemében, ahogy ellovagol első portyájára . . .

Az értelmezés lehetősége tág: az alkotó nem magyaráz, mesél. Mégpedig egy többezer éves legendát, szorongást mond el. Pontosan fogalmaz, nem tesz erőszakot a mítoszon. Nagy feltűnést keltett a Filmmúzeumban ennek a filmnek a bemutatója: a felszabadulás utáni magyar közönségnek nemigen volt módja arra, hogy megismerkedjék Drakula gróffal és kollégáival. Inkább csak hírből ismerhettük vagy nyugati útjainkon vagy az osztrák tévében láthattuk a horrorfilmek „hőseit".

Talán jó is, hogy az öncélú rémségekből nem részesültünk jobban. Bár a félelmek így is léteznek. Az emberi szörnyűségeket ördögivé formálja az emlékezet: Drakula modellje például *Vlad* havasalföldi fejedelem volt, aki szinte természetfeletti gonoszságával tette magát hírhedtté.

A XX. század modern rémségei már-már feledtetni látszottak ezeket a „kisipari" borzalmakat, mégis ázsiója támadt a nyugati világban — más mitikus dolgokkal együtt — a különböző „gonosz férgeknek" és boszorkánymestereknek. Hogy miért? Valószínűleg azért, mert a mértéken felüli, cél nélküli gonoszságot soha nem lehet teljesen megérteni józan ésszel. Egyszerűbb is úgy magyarázni, hogy nem emberi lények, hanem az ördög és a „fordult farkas" bűne minden rossz, ami a földön történik. Ha így gondolkodunk, akkor valóban pontos Herzog ábrázolása, hiszen csak ilyen megfáradt öreg, nyugdíjas korú lehet az a mitikus Drakula, vagy Nosferatu, akinek már annyi ráaggatott bűnt kell hordania a hátán, hogy meggörnyed tőle.

Az újra démonhitre térő békés tengermelléki emberekre, a csendes polgári idillre megmagyarázhatatlan rémségek leselkednek. A harc lehetőségét utasítja el magától az, aki

ezekben a lén
nyosodik: hiáb
hagyomány, ne
táplálja a borz
ajánlkozik fel
sonló helyzetbe
rio és a varáz
ki tud térni a f
gülni a gonos
széttöri a bű
rettegést. Az
csendes megad
elfogadása csa
ben, hogy egy
sebb szörny s
mögött így sej
film minden k
más: gyönyör
csillog az a vi
ségeket bocsát

A mítoszon
Herzog a rár
mekről, de úg
va föloldja a
Bartókról íro
van helye, sze
nak a mi film

Kommer

Nem szégyel
szeretem a k
kommerszet
kategóriában
munka és silá
nézői nézetkü
tikával általá
nak, hogy az
jaiban nem p
sok perfekt
lom; egy kal
vúros előadá
ragad meg,
azzal, amiről
vezzenek me
merszben is
hiszem, hogy
ízlésemből kö
a felismeren
rint a művés
lalkozik azo
konfliktusokk
mersz biztos
Mondhatjuk
baj: veszélyes
gyaszthatóbb
ron megemé
emészthetetle

Valóban, a
hoz — komm
adja nekünk
szakot, az alj
Ám a kérdés
kezetében csa
valóságot?
maz-e a kom
dik konfliktu
köt velünk,
delmeink juta
Nem lehetsé
ma már nem
diadala? Hát
amit nem tes
ja a történet
Elképzelhetet
minta is kom

Láttam a
úgynevezett
örök háború
olvastam rólá
kettő egy tu
gati szívfacsa
kritikus, aki
ítélte el, mon
tában nem n
jaihoz. Szám
cia kommersz
azért, mert
leplezik előtt
rákfenéit, ne
zott a lélekt
pandúr men
rablóhoz.

Nem. Ami

Kapsák Lajos

Babonáskönyv – E, É

Erika

Más néven hanga. A fehér erika szerencsét hozó, mert ez az egyetlen változata a virágnak, amely mentek a piktek vérétől, akiket olyan csúnyán lemészároltak. Skóciában azt tartják: „Erika sosem nő a klánok sírjain."

Értékes kövek

A „drágaköveknél" már alaposabban kitértünk erre a témára, két babona kivételével. Az első: hogy a mézbe mártott kövek jobban csillognak, a második: gyémántokból, zafírokból, mágnesekből való összeállítás láthatatlanná tesz férfiakat, a nőket meg ellenállhatatlanabbá.

Esernyő

Az a babona, hogy házon belül kinyitni egy ernyőt minden ott tartózkodóra balszerencsét hoz, Keletről származik, ahol napernyőként csak a királyok használhatták. Az alakja is olyan, mint a napé, ezért különösen tilos kinyitni a házban jó idő esetén. Európa bizonyos részein a szép időben kinyitott ernyő esőt hoz. Az amerikaiaknál pont fordítva: ha az ember nem visz ernyőt, szép idő lesz. Végül elejteni egy ernyőt balszerencsét hoz, különösen ha más veszi fel. Amerikában, ha nővel történik mindez, egész életében öreglány lesz. Kínában a negyedik század óta készítenek ernyőket. A Nyolc Kincs egyike, szerencsés jel Buddha lábnyomában. Egy piros esernyőnek is nagy szerep jut a kínai lakodalomban.

Eső

Az angoloknál ha Szent Swithin napján (július 15-én) esik, az olyan, mintha nálunk Medárd napján (június 8-án) esne – utána negyven napig esni fog. A babona eredete Winchesterből származik, ott határozták el a szerzetesek, hogy kiszedik a szent tetemét a katedrális ajtaja alól és méltóbb helyre temetik. Ekkor esett negyven napig az eső, mintha a szent neheztelt volna: ott szeretett volna nyugodni, ahová temették. Egész Európában tudják, hogy ha egy szent arcképét vagy egy keresztet mártanak a tóba vagy a folyóba, esni fog. Az angoloknál ha az esküvő napján esik, nem azt jelenti, hogy a mátkapár túl sokat csókolózott, hanem hogy boldogtalanok lesznek, avagy sok gyerekük lesz. Ha temetéskor esik, a cornwalliak esküsznek rá, hogy a halott lelke megérkezett a mennybe. Sok paraszt hiszi, hogy az esővíz gyógyítja a szemfájást. Az esővízben mosott pénzt sose lopják el. A walesiek szerint az esővízben fürdetett csecsemő hamarabb fog beszélni. Megállítani az esőt az angolok szerint úgy lehet, ha az elsőszülött meztelenül fejre áll benne.

Esküvő

Már a rómaiak is tudták, hogy nem szabad házasodni abban a hónapban, amely a holtakért tett áldozatoké. Nagyböjt és advent ugyancsak szerencsétlen időpontok. Egy XVII. századi író, bizonyos Andrew Waterman összegyűjtötte „sok forrásból" a szerencsés házasodási napokat. Ezek: január 2., 4., 11., 19., 21. Február 1., 3., 10., 19., 21. Március 3., 5., 13., 20., 23. Április 2., 4., 12., 20., 22. Május 2., 4., 12., 20., 23. Június 1., 3., 11., 19., 21., 31. Augusztus 2., 11., 18., 20., 30. Szeptember 1., 9., 16., 18., 28. Október 1., 8., 10., 19., 23., 29. November 5., 11., 13., 22., 25. December 1., 8., 10., 19., 23., 29. A napnyugta után tartott esküvő nagyon balszerencsés, nemcsak a pár élete lesz nyomorult, [illegible] elvesztik, és korán térnek

HAJDÁNIA

Egy igazi ókoros

Az utóbbi időben egyre zárkózottabb lett. Még felkereste olykor a restaurátorokat, néha eldiskurált volt tanítványaival is, nagyritkán vendégül látott egy-két öreg cimborát, de mint aki elbúcsúzik, ne zavarják többé.

– Eddig csak ódondász voltam – mondta nekik –, most lettem igazi ókoros, azoknak az örököse, akiket ti még most is kiraboltok.

Ez volt az egyik vesszőparipája. Hogy miután lefotografálták és konzerválták a leleteket, vissza kellene temetni őket, mert ott a helyük. Komolyan gondolta-e vagy sem, nem tudni, ásatásokra azonban már semmilyen klenódiummal ki nem csalogatták.

– Majd a föld alatt folytatom – üzente. – S különben is, a tacskóm csak a sétatéren szeret kaparászni.

Így hárította el a legcsábítóbb külföldi meghívásokat is. Hírnév? Kitüntetések? Kigyógyult ő már abból réges-régen. Hiszen pályafutását még az első világháborúban kezdte egy több száz kilométeres kutatóárokban.

Végakarata szerint a szülőföldjén temették el, gyászbeszédek és koszorúk nélkül, szűk családi körben. Egy tanítványa mégis részt vehetett az ürgedombi egyszerű szertartáson. Régi famulusa, aki először azt hitte, hogy képzelődik, de aztán közelebb lépve majdnem felujjongott. Igen, egy vonalmintás edénytöredék hevert a sírgödör melletti földhányáson. Gyorsan a zsebébe süllyesztette, mikor lehajolt egy göröngyért. Nem tévedett. Bronzkori töredék volt.

Öttusa

Neki sorsolták ki a legmakrancosabb lovat. Mikor megpaskolta a nyakát, mintha áramütés érte volna, úgy megrázkódott. Nem is akart átugrani egyetlen akadályt sem. Ha nekilódult, csak azért, hogy az utolsó pillanatban megtorpanjon. Lesunyva fejét, hátha lebukfencezik róla. Bezzeg a többiek. Csókokat dobálva mehettek végig a pályán.

De majd a tőrvívás. Abban nem lehet, gondolta, ennyire balszerencsés. Bárhogyan szeretnék is, nem nyomhatnak a kezébe a versenybírák egy rövidebb párbajtőrt. Annak is persze egy fagomb volna a hegyén, hogy véletlenül se jelezze a találatokat. Hát nem. Kialvatlanul ott sem villogott úgy, mint máskor. S mint az elnök szemüvege, mely többször is elvakította. Ráadásul a tarkója és a tenyere is bizsergett, mert mindenki ellene szurkolt.

Csoda-e, hogy ilyen rossz kezdés és annyi aljas trükk után a lövészeten sem sikerült megelőzni őket? Már kora reggel jól felidegesítették. Kristályvíz helyett tonikot hozott a pincér, aki még az anyanyelvén sem akarta megérteni, mért köpte ki azonnal, mikor gyanútlanul belekortyolt. Mint egy alkoholistának, úgy reszketett a keze a dühtől, míg fő ellenfele, aki mellesleg titkos ügynök volt, vidáman lőtte a tízeseket.

Az úszás előtti éjszakát is nyugtalanul töltötte. Nem érte volna váratlanul, ha bombariadót rendelnek el a szállásán, de semmi különös nem történt. Úgy látszik, elbízták magukat, gondolta, hiszen jól tudják, hogy nem ez a kedvenc versenyszáma. Aztán másnap minden kiderült. Sorban beugráltak előtte, háromszor ismételték meg a rajtot, míg be nem dugult a füle, a lába pedig szinte odaragadt a kőhöz, amit valami kulimásszal bekentek.

Már mindenki azt hitte, hogy semmi esélye sincs a világbajnoki cím megszerzésére. Hárman is előtte álltak, a vigyorgó ügynök nem kevesebb mint 267 ponttal. Még ha lehagyja is őket a futásban, gondolták, ekkora hátrányt nem lehet már behozni. Akkor azonban – nincs jobb szó erre – megtáltosodott. Úgy vágtázott végig, mint még soha. Világbajnok lett! Azaz csak lett volna, hogyha a célszalag nincsen gumiból.

Lánykör

Alighanem a tolmács örült a legjobban az esti programnak. A falumúzeum és a tehenészet után a Délibáb együttes előadását tekintik meg a belorusz vendégek.

A művelődési ház nézőterén piros nyakkendős, vidám úttörők zsibongtak. De bevonult a delegáció. Mintha ugyanaz lépne be az ajtón tizenkétszer, olyan egyformák. Csupa testes partizán kék öltönyben. Miután elfoglalták helyüket, rázendített a zenekar, és máris lányok-legények kezdték ropni a táncot.

A lánykör volt a legszebb.

– Nővérek? – kérdezte az egyik belorusz csodálkozva.

– Nem hiszem – súgta oda a tolmács –, csak a népviselet miatt hasonlítanak egymásra.

Lehetséges, gondolták az öreg partizánok. Meg aztán úgy forognak, hogy szinte egybemosódik az arcuk.

A tolmács azonban egyre kínosabban feszengett. Mit mondjon, ha firtatják? Mert a lányok csakugyan mind a tanácselnökre ütöttek.

„Az idő szomorúságában"

A harminc éve halott Kassák sírjára

Már nem emlékszem pontosan: talán a halála évében volt. Önköltséges kiállítása nyílt a Fényes Adolf teremben annak az élő avantgárd klasszikusnak, akit a világ bármelyik képzőművészeti szentélyében mélységes alázattal és hódolattal fogadtak volna – Amszterdamtól New Yorkig. Itt azonban ő a „tűrtek" kategóriájába tartozott, az önköltséges kiállítás járt ki neki. Az úgynevezett szocialista kultúra nagyobb dicsőségére. Természetesen nem a pénzére ácsingóztak, *csak* meg akarták alázni ezt a kemény, megtörhetetlen embert. Ezt az is bizonyítja, hogy később *Aczél* parancsára visszautalták neki a befizetett összeget – levonva belőle a kezelési költséget. Mivel *Kassákot* – vélték – kezelni kellett.

A kiállításról a Népszabadság akkori kritikusával ballagtam hazafelé az esti Nagykörúton. Egyetemi évfolyamtársam volt; akkoriban királycsináló a magyar képzőművészetben. Hevesen, talán saját lelkiismeretét is csitítgatva bizonygatta nekem, hogy Kassák nem volt képzőművész, Kassák író volt; festészete jelentéktelen. Szomorúan hallgattam, nemigen próbáltam vitatkozni.

Esztendők múltán valamiért fölmentem *Bortnyik Sándorhoz*. Akkoriban vásárolta vissza korai képeit drága pénzért. Mindent, amit tudott. Ritka találkozásunkon rengeteget veszekedtünk, folyvást a fafejű dogmatikust alakította, én pedig tudtam, nem az. Ha tehette, vizsgáztatott. Rámutatott a falon egy képre, és megkérdezte, mi lehet a címe, szerintem. Nyeglén válaszoltam: de hiszen az Kassák. Jó, jó, de mi a címe? Mivel nem feleltem, elmondta, hogy: A próféta, és a demagógot ábrázolja.

El kellett mesélnem ezt a két történetet, hogy valamiképpen jelezzem azt a szélsőséges megítélést, amit Kassák Lajos kivívott magának a magyar szellemi életben.

„Vágyaink előtt az utak kettéfűrészelik önmagukat"

Kassákról – ha nem is az elmúlt évtizedek lejáratott fogalmai szerint – elmondhatjuk: a munkásmozgalom indította útjára. Korán eltalált a szakszervezetekhez, a szociáldemokráciához, mivel igen korán fölháborította az a retardált létforma, amely a munkásembernek kijutott. A képzetlen, tanulatlan, de éles eszű ifjúmunkás hamar rádöbben, hogy az igazi szabadságot a szellem, főként a kiművelt szellem szabadsága kínálja, és igen hamar ráébred arra is, hogy neki nemcsak tehetsége, elhivatottsága is van a független, korlátozatlan szellem mozgásának biztosításához. Rosszallólag szokták elmondani róla, hogy vonzódott az anarchizmushoz (elhíresült fekete oroszinge ezt külsőségben is kifejezte), de a tiszta – mondjuk: bakunyini, kropotkini – anarchizmus nem lehet szitokszó; elmondhatjuk, valójában az anarchizmus alapozta meg Kassák művészeti, esztétikai útkeresését, „a lázadás szelleme" vitte folyamatosan azokba a művészeti forradalmakba, amelyeknek olyan elszánt és tántoríthatatlan híve lett. Megértette, hogy rombolnia kell ahhoz, ha építeni akar. Lerombolni mindazt az avittas beidegződést, amely a művészeteket nyomasztja, amely egyáltalán a szellemeket nyomasztja, és valami újat, eredetit építeni. Ez van a képarchitektúrában, a képversben, de a fotómontázsokban is. Mi több, az általa indított mozgalmakban. A folyamatos rombolás és építkezés. Nem véletlen, hogy a proletárművészetet követelő *Kun Bélát* kioktatja, hogy proletármatematika sincsen.

A következmények ismertek. 1917-ben még a polgári cenzúra tiltja be aktivista folyóiratát, A *Tett*et, aztán a tanácshatalom a *Mát*. Hát igen, az utak...

„Szörnyű bádogpofával fújtatunk"

Az valami egészen különös teljesítmény, hogy egy olyan mélyről jött ember, mint Kassák, ennyire pontosan érzékeli a világjelenségeket, ennyire megérti a föladatot. Jelesül azt, hogy az egyéni programot mozgalommá kell fejleszteni, különben nincsen esélye. Azt kell mondanunk, hogy A Tett és a Ma a lehető legjobban tájékozott folyóiratok voltak Magyarországon, egyúttal pedig a legújabb művészet hiteles fórumai. Híres esszéjében – *A lázadás szelleme* – Kropotkin azt kérdezi: „Milyen alakot ölt a cselekvés?" A válasz: „Mindenféle formát, valójában a legváltozatosabb formákat, ahol a körülmények, a temperamentum és a rendelkezésre álló eszközök diktálják". Akár Kassák is mondhatta volna. Vagy talán mondta is a maga módján – teszem azt – képzőművészetre konkretizálva. *Mattis Teutschról* – például – így: „A fölérzett színeknek a rendező agyvelőn átdesztillált tisztasága, a dolgozó vonalaknak a matériás kereteken is túl a kozmoszba komponált ritmusa." Netán lírában elharsogva: „Én most az öröm égi bokraiba takaródzom." Hogy idegen volt ez a hang, idegen ez az igény? De mennyire! A magyar ugar még *Adyt* sem fogadta be, nemhogy megemésztette volna. Kassák pedig már utat talált az orosz futuristákhoz, konstruktivistákhoz, a hollandokhoz, a német Dadához, a francia szürrealizmushoz, és egy időben, hasonló aktualitással nyilatkozott meg a legfontosabb kérdésekben. Itthon védte, terjesztette igazát, ahogyan lehetett.

„0x0=0"

Ez egy verscím. Azé a versé, amelyből a fönti mottókat citáltam. 1920-ban egy bécsi kórházban írta. Keserűen és reménytelenül. Mégis, megmakacsolva, miként szokta. Erre a makacsságra később is jócskán szüksége volt. Annak idején, amikor „működött" a szocialista mecenatúra, a festők képeket vihettek be az állami vásárlásokra. Kassák, hóna alatt egy-egy festménnyel – ezek később féltve őrzött kincsek lettek valamelyik rangos nyugati múzeumban –, szótlanul ülte végig a megalázó zsűriket, és vitte újból haza portékáját. Fölvásárolták viszont gondosan a szocreál szemetet, elárasztva velük minden lehetséges hivatalt. A nullát azonban a nulladik hatványra kellett volna emelni ahhoz, hogy legalább egy legyen belőle. Valami ilyesféle lehetett Kassák matematikája is.

Fábián László

Füst Milánról

Ki fénnyel sötétséget oszlat

Az ötvenes évek végén, a nagy országos depresszió esztendeiben, mindennap – iskolai kínszenvedéseim végeztével – végigballagtam a Reáltanoda (újabb keletű nevén: Eötvös Gimnázium) felől jövet a Petőfi Sándor utcán. Osztálytársam és barátom, a közel két évtizede elhunyt *M. P.*, aki filmrendező akart lenni, de csak sziporkázó ötletekig vitte, s kocsmapultokig jutott szegény, találta ki a „figuragyűjtésnek" nevezett játékot, ami abból állt, hogy a szembejövőkről próbáltuk megállapítani kicsodák-micsodák, kikhez hasonlítanak – volt *Nietzschénk, Beethovenünk, Vespasianus* császárunk, *Csontvárynk* s ki tudja, ki mindenkink még. Egyetlen olyan „figuránk" volt, aki saját nevén szerepelt ebben az utcai panoptikumban: *Füst Milán.*

Csaknem minden nap feltűnt hórihorgas, kissé görbült alakja a Jégbüfé környékén. Egyedül volt. Gondolom, írás utáni sétafikálását végezte, hisz ahhoz a nemzedékhez tartozott, mely a „nulla dies sine linea" elvét vallotta. Igaz, a korabeli irodalmi élet nélküle zajlott, de más az irodalmi élet, s más a munka.

A verseit ismertem már, s meglepett, mennyire találóan jósolta meg a maga öregkori portréját: „Horgaselméjű és szikár / Aggastyán akarok én is lenni, olyan, mint maga az Úr..." Hisz ilyen volt valóban. Tempósan ballagott az utcán. Olykor meg-megállt. Hosszasan fürkészett egy kirakatot – talán a maga talányos tükörképét nézte benne. Átcaplatott egy öreg átjáróházon, ahol nappal is a félhomály az úr: talicskák és macskákat vendégelő tégla- és ládakupacok állnak az ecetfák közt, az ablakokban pedig huszonnégy órán át ég a villany.

Ahogy valakit-valamit szemügyre vett, feledhetetlen. Fejét lehajtotta, kissé oldalt billentette, csak a gyanakvó szeme párját vetette fel. Ugyanezt a mozdulatot láttam később a Madách Színházban, 1961 őszén, amikor végre bemutatták „szíve legkedvesebb gyermekét", a IV. Henriket. A jobb oldali díszpáholyban ült. A darab végén felcsattanó taps közben – a színészek látható unszolására – felállt. (Akkoriban nem volt szokás még, hogy a szerző és a rendező [!] kiszerénykedjék a színpadra.) Lassan, derékból meghajolt, és hosszan így maradt, szinte beledermedt a mozdulatba. De a szemei! Évtizedek minden keserűsége és reménye belesűrűsödött abba a pillantásba, ahogy a publikumot fürkészte. Volt ebben a pillantásban vád is, nyájasság is, ahogy minden megnyilatkozásában. Például abban a rádiónyilatkozatában, amelyben – egy *Tóth Árpád*-évfordulón – költőbarátjáról faggatták. Mesélt ezt-azt a „drága Pádiról", majd hirtelen felcsattant a hangja: „Csak verseket ne írt volna!" Mert – ezt már a naplójegyzeteiből tudom – neki túl egyhangú volt a „Pádi örökké moll-hangzású lírája".

Naplójában, melyet évtizedekig vezetett, sok ismerőséről-barátjáról elmondta kendőzetlenül a véleményét. Sziporkázó, telibe találó kisportrékat festett. Ilyeneket: „*Babits* azt meséli, hogy ő gyerekkora óta elalvás előtt ezzel mulat: most pedig processziót nézünk: s ekkor zászlókat lát s emberarcokat, amint elhaladnak mellette, amelyeket tanulmányoz, – mert nem ő akarta őket létrehozni, – azok jönnek maguktól. *Karinthy* pedig egy elképzelt újságot olvas éjjel, elalvás előtt ismeretlen szöveggel." Vagy: „Adyt olvasgattam. Plakát-stílus. Odadobott, nagy szemtelen színfoltok. Rikoltók, színfalhasogatók. S mégis mily nagyszerű!"

Amikor – a Mester 1967-ben bekövetkezett halála táján – a prózai műveivel ismerkedtem, mindig előttem volt az a jellegzetes Füst Milán-i mozdulat, melybe egyszerre reménység és keserűség sűrűsödött. Örökös (vélt vagy – többnyire – valódi) mellőztetése miatt, mellyel nemcsak ellenségei, de olykor (hite szerint) még a barátai is (pl. *Osváth Ernő, Babits*) elbántak vele. Ám ennél mélyebb fájdalom is, melyet így foglal szavakba egy naplójegyzetében: „...magyarnak érzem magam, – ezt ugyan megtiltották nekem s én mégis úgy érzem... Én itt egy gyönyörű nyelvet tanultam meg, a világ legnagyobb költőit ismertem meg, mert a magyar líra mégiscsak a legnagyobb a világon!"

Felsorolni is nehéz volna a remekeit, A Feleségem történetét vagy esztétikai előadásainak gyűjteményét, a Látomás és indulatot. Bölcseleti esszéregényét, az Ez mind én voltam egykor című, színművei sorát, s apró, ám meghökkentően nagyszerűre sikerült kisregényét, A sanda bohócot, melyet ő marionettjátéknak nevez.

Nemzedékek nőttek, s remélhetően nőnek majd fel Füst Milán művein. Nem föltétlenül a tömegek, hisz kell némi beavatottság ahhoz, hogy a művéhez közel kerülhessen valaki. Nincs a magyar irodalomnak műfaja, melyben ne alkotott volna maradandót. Mégis, elsősorban és mindenekelőtt költő volt, anyanyelvünkön a szabadvers első megszólaltatója s mindmáig utolérhetetlen nagymestere.

Gyakran eszembe jutnak profetikus sorai, melyeket A magyarokhoz című versében vetett papírra: „*Oh jól vigyázz, mert anyád nyelvét bízták rád a századok / S azt meg kell védened... / De légy türelmes, – szólok hozzád, – vedd a Libanon / Ős cédrusát, e háromezeréves szűzet, – rá hivatkozom, mert onnan vándoroltam egykor erre / Tekintsed őt, – türelmes pártjával hajladoz a szélben, nem jajong, / De bölcsen hallgat s vár, amíg a negyedik nagy évezredben / Kibonthatja gyümölcsét e nagyvilág elé. S tán ez a sorsod itt. / Ki fénnyel sötétséget oszlat, holtat ejt s élőt emel, / Borúlátodra majdan rátekint. Halld meg szavam! / Én prófétáktól származom.*"

Istenem, hinnünk kell-e a (bármily kései) csodát, vagy elkeseredjünk-e, van okunk rá elég, s vajon melyikünknek és honnan legyen ereje elviselni az idő általa jelzett óriásléptékét.

Szepesi Attila

SOMLYÓ GYÖRGY:

Kassák – profilból

Köszöntöm a nézőket, s ebben a néhány percben, amit a nézőktől ellopok, a hallgatókat. Nem tagadhatom, hogy ez a néhány ellopott perc nem az én számlámra írandó, hanem a kiállítás rendezőjének, Csaplár Ferencnek köszönhető, aki ez ideileg legjobb ismerője a kiállítás alanyának, a magyar „ávantgárd" vezéralakjának, úgyis, mint annak műve fölötti kettős értelemben is vehető „múzeumi őrzője".

„Ávant-gárd" (így mondom, és így is írtam le, szándékos provokációval, a magyar művészeti közéletben oly gyakran mellőzni és lesajnálni kívánt fogalmat használók csúnyán magyarított, három súlyos és hangsúlyos tompa magyar *a*-val terhelt artikulációjahelyett, sőt annak ellenében.) Jelezve, hogy ez az artikuláció már a szó ejtésével is eltorzítja és mintegy kifordítja magából a szó jelentését. A magyar „*avangard*" kifejezés, akarva-akaratlanul egymagában méltatlan visszatartása és lefokozása a sokágú, sokszálú, ám sokszorosan együvé tartozó összeurópai *avant-garde*, benne természetesen a magyar avant-garde („előőrs, élcsapat, legmodernebb" stb.) szótári jelentéseinek.

A múzeumigazgató és kiállításrendező, kiváló Kassák-szakértő, Csaplár Ferenc, keresve sem találhatott volna nálam illetéktelenebb személyt éppen a *Kassák Lajos, a könyv- és reklámművész* című kiállítás megnyitójául. Azon kívül, hogy magam is kedvelem a szép kiállítású könyveket, és mindig örültem, ha a kiadónak sikerült valamelyik könyvemet a szöveghez domesztikált, értelmesen tervezett formában megjelentetni, sosem foglalkoztam tüzetesebben a könyvművészettel; a Kassákéval sem; a reklámozástól (bármily anakronizmusnak tűnhet is ez manapság) még a netán a művészettel érintkező kivitelezésben is egyenesen idegenkedem (sőt, mostanában méginkább, mint azelőtt, hiszen napjainkban nincs olyan *áru*, amely irgalmatlanabbul elárasztaná a nyilvánosságot, vagy nevezzük a nevén, a *piacot*, mint a „reklám-mint-áru", önállósult árukénti). Márpedig, úgy gondolom – ez esetben Kassákkal szöges ellentétben –, hogy lehet, hogy a reklám, grafikai minőségében olykor érintkezik, sőt szándékában vetekedhet is a művészettel, szellemében azonban még akkor is merő ellentéte a művészetnek. A művészet – legalábbis indítékaiban és törekvéseiben – mindenekelőtt *minőséget* jelent, szellemi, etikai és esztétikai, vagyis az *érdektől* elvált, megfosztott minőséget. És nemcsak a kanti axióma, hanem, ilyen vagy amolyan megközelítéssel, minden utána következő meghatározási kísérlet szerint.

A reklám, ezzel szemben, bármilyen „szép" is, azt hirdeti (mielőtt még az általa hirdetni kívánt árut hirdetné), hogy az ő áruja minden más kategóriájabeli árunál jobb, szebb, alkalmasabb arra, amire alkalmas (vagy nem alkalmas); és a jogszabályt, ami ezt tiltja, furfangos, sötét, ám átlátszó módon, respektíve a jogszabályt magát is megcsúfolva [amit természetesen maga a szabályozás is többnyire könnyedén lehetővé tesz], könnyed tánclépésekben megkerüli). Hasztalan tartja maga fölé azt a nagyon is könnyen áteresztő anyagból szőtt ideológiai ernyőt, miszerint a magahirdetés nem csupán az áru fogyasztásának növekedése érdekében történik, hanem a fogyasztó felvilágosításának érdekében is. Valójában mindenki tudja (akinek egy csöpp esze van), hogy minden tényállással kontroverz az, ha mondjuk, egy tévé-reklámszekvenciában egymásután ötféle mosóporról vagy mosogatóléről a fogyasztó (néző) azt a felvilágosítást szerzi be, hogy ezek *mindegyike* jobb a másik négynél. Ez tudniillik legalább olyan logikai abszurdum, mint a kör négyszögesítése vagy a négyszög körkörösítése. Az információ lényege itt merő dezinformáció. Nem az áru „jobbságának" bizonyítéka, hanem az esetleg (illetve ez esetben négy esetben biztosan) a rosszabb áru „jobb" formában való megjelenítése. Ha verseny, olyan verseny, amely nem teljesítményével, hanem látszatával, valamilyen szimulatriával törekszik a (minden alkalommal a „másik", meg nem nevezett) ellenfél fölötti győzelemre. Nem minőségével, hanem önkényes és ellenfelét leminősítő önminősítésével.

A művészet, ezzel szemben, csakis tartalmát és formáját hirdeti, mint egyedi minőségét, amely semmi mást nem minősít semmivel, és főként semminek az ellenében nem. A művészet nem legyőzni akarja (erre nem is képes), hanem valódi versenyre hívja ki a művészetet. Egyre magasabb egyedi művészi értékeivel mind magasabbra emelve az *igazi* művészet egészét. (Amiért egyébként kevesen harcoltak olyan hévvel, mint éppen Kassák.)

Egyetlen javaslatom mégis volna – inkább csak *lenne* –, ha nem tudnám, hogy merő derültséget kelthetek vele, nem is csupán az érdekeltek, hanem, mondjuk, az itt összegyűlt érdeklődők körében is – a reklám és a művészet valódi *jungtímba* hozására. Ez egy olyan *művészi reklám* lenne, amely azt hirdetné, hogy az eddigi hirdetőket, vagyis árutermelőket arra buzdítanák, hogy a mostanáig reklámra elkülönített összegeiket arra különítsék el, hogy árujukat, egyrészt, magasabb technikával (ez volna az igazi *high-tech*) a lehető legértékesebbé tegyék, másrészt arra, hogy ezt a még értékesebbé vált árut egyúttal olcsóbban is árulják. Ez lenne az igazi gazdasági

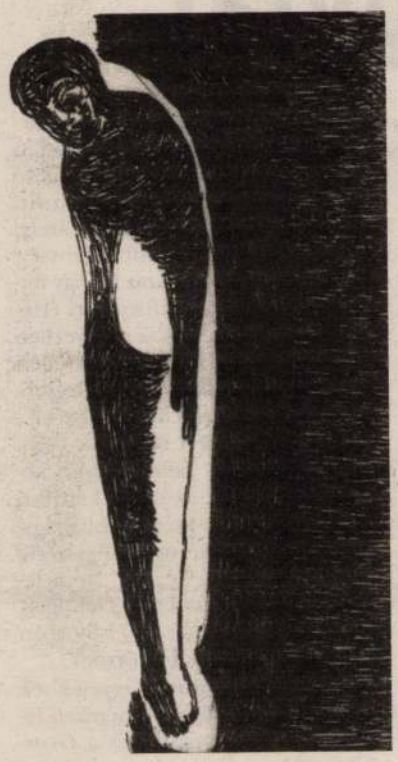

Horvát Helén Sára rajza

verseny, amelyben mind szellemi, mind esztétikai erejével a művészet is részt vehetne.

De, komolyságunkat visszaszerezve: mielőtt folytatnám (már nem sokáig), világossá szeretném tenni, hogy nem a reklámmal mint olyannal kívánok vitatkozni; ez nem az én dolgom. (Különben sem volna kedvem fejjel a falnak menni.) Csak azt szeretném tisztázni, hogy a reklám és a művészet exisztenciális és *in sich* alaptulajdonságaikban összeegyeztethetetlenek egymással.

Mindez természetesen nem érvényes mindenkor a könyv-művészetre. De, hogy mégsem olyan könnyű a „könyv-művészetet" sem a „művészettel" mindig „összetéveszteni", azt maguk a „könyvművészet mint művészet" feltalálói és művelői is tudták. Az 1929–30-ban több német, holland és svájci városban megismételt nagy közös kiállításukat (amelynek Kassák is fontos résztvevője volt) már akkor ezzel a minősítéssel kísérték: „*Typographie kann unter Umständen Kunst sein*". Az erre emlékező kiállítást 1990-ben már ezzel a címmel nyitották meg. Vagyis: *lehet* „művészet" – *bizonyos adott körülmények között.*

De hát Kassák végül is nemcsak „könyv- és reklámművész". Sőt. És ha van valaki, aki ezekben a tevékenységekben eljutott a művészettel való érintkezéshez, akkor bizonyosan ő az egyik legsikeresebb e téren. Hatalmas életművébe, az irodalom szinte minden műfajában és -nemében, és ezzel szoros kapcsolatban kialakult képzőművészeti munkásságába szervesen beleépültek a művészetnek ezek a határesetei és határértékei is. Úgy, hogy ez utóbbiak nélkül az előbbiek sem képzelhetők el. Egyik átúszik a másikba, a másik az előbbibe, mint képein vagy könyvborítóin az egymásba hatoló és ékelődő geometrikus ábrák vagy éppen antigeometrikus foltok és foszlányok. Az sem feledhető, hogy mindezt egy más korban művelte, fedezte föl és segítette magas szintre emelkedni. Egy olyan társadalomban, amelyben felizzott egy másik társadalom álma. Ahol minden emberi tevékenység egy magas szint felé törekedhet. S aminek a modern művészeti gondolkodás forrásaiban számos előde van. Gondoljunk csak Lautréamont híres szlogenjére: *A költészetet nem egynek, hanem mindenkinek kell művelnie.* Álmok, amelyek csak álmok maradtak. Sőt, álomként is szertefoszlónak bizonyultak. A szándék konkrétsége helyett illó illúziók voltak és lettek. Mint minden életművet, Kassákét is a maga korába kell helyeznünk ahhoz, hogy megtaláljuk helyét a magunkéban és a jövőben is. Többszörös metamorfózisokon keresztül, amelyek az időtálló művek maradandóságának purgatóriumi előfeltételei. Ezt szolgálja – a hozzá mellékelt gazdag katalógussal, valamint egyéb pompás kiadványaival együtt – ez a kiállítás.

Jelenlegi rengeteg folyóirat-irodalmunkban nemrég megjelent egy újabb művészeti szemle, amely magát alcímében *Mindenművészet*nek nevezi.

Kassák maga volt ennek a *mindenművészet*nek a megtestesülése. Már pályakezdésének szinte első pillanatában tudatában is volt ennek, legelső verseskötete, az *Eposz Wagner maszkjában* címadásakor – 1915-ben. A „Gesamtkunst" fergeteges törzsi múltkultuszának nemcsak maszkja, hanem rikító palástja alól emelkedett ki az ő *MA*-kultusza éppoly fergeteges – hogy botrányosan-*mai* szóval éljek – „globalizmusába". Ezzel a hatalmas fordulattal lépett be – a magyar szellemtörténetben ritka egyidejűséggel – a korszak legújabb, egész Európát átfogó mozgalmaiba. Szinte minden kifejezési mód terepén – nyitottan és felszabadultan. Például, újfajta versben így:

énekeljük ki újra a szabadverseny
demokráciáját
---
mert jaj
holnapra talán mindent felfal a
tegnap
---
s mert szép is ez így
kereken a négy égtáj felé
ezerkilencszáztizenhétben
Pest letérdepelt emeletei között
lenni
hirdetőoszloppal
lámpás!
(*Hirdetőoszlop*)

Bartók mellett (akit ugyancsak ő helyezett az elsők között a magyar művészet élvonalába, *má*-jába, a MÁ-ban) a magyarok közül máiglan Kassák az, aki a legtermészetesebb módon szervült egyidejűleg a legmodernebb európai mozgalmakba, a maga aktív- és konstruktivista, képépítő munkáját is beleégetve ebbe az egész lángolásba. Kettős szerepben is. Egyformán továbbította a magyar művészetbe, szinte percnyi késedelem nélkül, a legújabb külhoni kísérleteket (ha úgy tetszik, olykor azok szélsőséges tévelygéseivel együtt), és emelte át ebbe a közösbe a korabeli legújabb magyar művészi kísérleteket. Egy, a műveltség szempontjából nézve a legalacsonyabb rétegekből kilépő autodidakta ifjú titán ennél magasabb szerepre nem is vállalkozhatott volna sehol. Más kérdés (vagy ugyanaz), hogy nemcsak szerepe volt jótékonyan kettős, hanem személyisége is (olykor kevésbé jótékonyan, ambivalens értékekkel terhelten is). Egyszerre volt nyitott és zárt, összetartó és kirekesztő is, akárcsak azok a tömör körök és derékszögű négyzetek, illetve, másrészt, messzire tartó nyílegyenes gerendavastag vonalak, csillagos égboltokhoz hasonlóan szétszórt betűkonstellációk, amelyek plakátjain és könyvborítóin, „könyv- és reklámművészetében" emblematikusan és emlékezetesen megjelentek.

És most újra megjelennek előttünk.

(Megnyitó a Kassák Lajos, a könyv- és reklámművész *című kiállításon – Kassák Múzeum 1999 szeptember 26.)*

négyévenként csere. A címkéző „patriarcha" saját hüllőit cédulázza vérmesen, hisz' „Ártatlan a kígyó is, míg kicsiny, / Vagy hogyha már kihullt méreg-foga, / S kíméled-é?" Bigott csoportok naponta ölre mennek egy „i" miatt. Ha komédiának nézzük, legott mulattatni fog.

Szeretem a Tragédiát, ezért ma komédiának nézem. A Merlinben ott hever az első emberpár Isten tenyerén. Semmi futrinka, édeni mámor, évődés. Henye semmittevés mint paszaztható a statisztéria, homok temetheti be a piramist, miközben a stúdiószínpad fokozza a „közeliek" intenzitását. A tálalás nem nélkülözi a helyénvaló bájos iróniát, az élőkép a vetítés folytatása, a szereplők „fölmennek" a vászonra és „lejönnek" róla, így lesz végtelen libasor Tankréd elbocsátott légiójából. Az egyiptomi rabszolgák szuperközeliben, mint egy frízen, centiméterenként tolják előre az építőkövet, a római gladiátort a filmen szúrják le, de holtában élőként

Horvát Helén Sára rajza

PÁLYI ANDRÁS:

Rádió

A nemzet nagyjai

Miben hasonlít az almárium meg a legendárium? Mert a különbség, ha szabad belemerülnöm e pesties szófacsarásba, nyilvánvaló. Létezhetnek ugyanis legendás almáriumok, mondjuk, egy nagymamától vagy szépapától ránk maradt, súlyos tölgyfából készült bútordarab, amelynek a fiókjában a szabadságharc bukása után derék őseink sokáig őrizgették a száműzetésben elhunyt Bem apó kitüntetését; míg fordítva aligha használható ez a szókapcsolat. Amiből is megfejthető a hasonlóság: mindkét kifejezés kissé poros, hétköznapi szókincsünkben nemigen szerepelnek, jelentéstartományuk lassan elmosódik.

Hogy a példa sántít, mert Bem apó legendás kitüntetését éppen Kossuth Lajos ládikója őrizte, amelyet az emigráns magyar kormányzónak 1852-ben kis híján sikerült elvesztenie a nagy amerikai hóviharban, miután az Egyesült Államok elnökénél vendégeskedett, s nem hallgatva jóakaróinak tanácsára, makacsul nekivágott lovasszánon az útnak? Sebaj. Ez utóbbi legendában egyébként nem is a ládikó históriája a legszebb, amelyért a kormányzó kíséretének egy része kénytelen visszafordulni, hanem hogy eközben Kossuth apánk az éjszakai vadonban késsel-pisztollyal egymaga elbánik négy ordas farkassal, amit maga Baradlay Ödön is elirigyelhetne tőle, hogy aztán az utolsó fenevad farkát behúzva elsompolyogjon…

Kicsi a magyar nemzeti legendárium, jól tudta ezt Vörösmarty is, Arany is, amikor a *Zalán futását* vagy a *Buda halálát* írta, de jól tudta Sumonyi Papp Zoltán is, amikor a Rádiószínház *Magyar honvédsorsok* sorozatába belevágott, igazán széles körben mozgósítva az írókat és szólaltatva meg témákat, fikciót és dokumentumot, poézist és most már a hamisítatlan ponyvát is, ahogy e legutóbb bemutatott produkciónak a címe, a *Kossuth a ponyván* is jelezte. Megjegyzem, az egész hosszú szériából számomra messze kiemelkedett Tandori Dezső *Klakk és Frakk és Musztafa* című ironikus „sorstragédiája" (még augusztusban), mert az nemcsak fantasztikum volt, nemcsak szellemes idő- és dimenziójáték, hanem a történelmi tudatnak nevezett közhelyhalmaz gondolati revíziója is: Tandori szét merte feszíteni a sorozat kereteit, nem restellvén figyelmeztetni rá, hogy a nemzeti legendárium sztereotípiái hovatovább tetszés szerint cserélgethetőek. A *Kossuth a ponyván* ennek épp az ellenkezője. Harkány Julián korabeli füzetes ponyvákból írta össze azt a romantikus rémhistóriát, amibe legfeljebb a Tandori-féle irónia lehelhetett volna lelket; ha viszont ez elmaradt, ami nem csupán a rendező Máté Gáboron múlt, de nyilván rajta is, maga a nemzeti legendárium vált némileg megmosolyogni való dologgá, amelynek ez a színfalhasogató mese részévé emeltetett. (Más kérdés, merőben filológiai: mennyiben szolgált e sztori „forrásul" Jókainak *A kőszívű ember fiai* farkaskalandjához?)

Tény és való, hogy a nemzeti legendárium nem gyarapítható már oly módon, mint a reformkorban, hisz akárhogy is, de a nemzet mindig élő egyedek közössége, az élő meg a jelenre figyel. A múlt is a jelen felől nézve érdekes, és nem fordítva. Ha ezzel nem vagyunk tisztában, a legendáriumból előbb-utóbb ódon almárium lesz, amiről azt sem tudjuk pontosan, mit őriz és hogy néz ki. Így aztán akár ellenpéldaként is említhetném Lengyel Nagy Anna *Embermesék* című sorozatát, amelyben két mai asszonyportrét kaptunk, két lélegzetelállítóan erős és nagyot akaró asszony portréját, akik egyszerűen „csak" képesek voltak megoldani a problémát (a próbatételt, a próbatételek sorát stb.), ami elé az élet állította őket: az egyik azt vette a fejébe, hogy odahaza, családi körben fogja megszülni gyermekeit (eddig hármat), a másik azt, hogy halmozottan fogyatékos gyermekének valamiféle munka- és életlehetőséget biztosít. S ha elérték, amit akartak, csak azért, mert egy szűkebb-tágabb közösség életét is átalakították. Azaz ha úgy tetszik, a nemzet igazi, reformkori értelemben vett asszonyainak is nevezhetném őket, de e hangzatos cím ellen valószínűleg ők tiltakoznának legjobban: ők élni és cselekedni akartak, nem pedig a nemzet nagyjaivá válni. Az utóbbi asszony például ilyen kézenfekvőnek látja az egész kérdést: „Én nem tudom csak úgy abbahagyni, amit egyszer elkezdtem. Egyszerűen nem vagyok rá képes." Nem legendárium ez, hanem való élet. Igaz, a hajdani legendáriumok elsősorban az ilyen asszonyok alakját őrizték.

Ma viszont úgy tűnik, egyeseknek eleve bérelt helyük van a nemzeti legendáriumban. Legalábbis a *Gyurkovics szalon* jellegzetesen olyan találkahely, ahol ez a hangnem uralkodik. Ráadásul nekem a műsor Kepes András *Desszertjét* juttatja eszembe, bár érdekes módon a jobb napokat élt közszolgálati televízió e méltán népszerű társalgó programja Kepes nem szabadalmaztatott (tehát lemásolható) receptje szerint mégis közelebb járt a Lengyel Nagy Anna-i attitűdhöz, mint ahhoz a hangütéshez, amelyet Gyurkovics Tibor és nagyrabecsült vendégei képviselnek: ők a művészbejáró-színészbüfé (ál)romantikához vonzódnak, s kissé belterjesen, kissé öntetszelgően csevegve igyekeznek elfoglalni helyüket saját legendáriumukban. Csakhogy… Erről mégis eszembe jut, hogy megfordítható az a bizonyos fenti szófacsarás. Mert ami kisül a dologból, az elég *almás* legendárium. Érdektelen.

(Magyar honvédsorsok – Kossuth; Embermesék, Gyurkovics szalon – *Petőfi)*

Kamaraopera

Őszintén mondom: régóta csodálom Moldován Domokos fáradhatatlanságát. Kitalálta a Budapesti Kamaraoperát, összegyűjtötte az együttest, kialakította a repertoárt, újabb és újabb helyszíneket keres, pénzt hajt fel, tárgyal, szervez, rendez, hogy újrajátszathassa a produkciókat. Hihetjük, sőt higgyük is, hogy nekünk, a közönségnek szól az igyekezete. Ez persze nem igaz; Moldován elsősorban a saját kedvére szervezi az előadásokat. Akár egy olasz patrícius, saját operatársulatot tart fenn. Színházában nem is publikumnak, inkább vendégnek érezzük magunkat, és alighanem akkor járunk a legjobban, ha abban akarunk gyönyörködni, ami házigazdánknak is leginkább tetszik: a barokk operairodalom remekműveiben és az énekesek hangjának szépívű röptében. Mindkettőre adódott alkalom, amikor Purcell *Dido és Aeneasát* meg Monteverdi utolsó művét, a *Poppea megkoronázását* játszották a Kiscelli Romtemplom akusztikailag ideális terében.

Hogy Moldován, az operarendező mennyire ügyel előadásai zenei színvonalára, azt mutatja a gondosan összeválogatott szereplőgárda és a régi zenei praxis magától értődő alkalmazása. A színpadra állításban viszont megelégszik a legtakarékosabb keretekkel. Néhány pad a díszlet, tiszta színvilágúak a jelmezek, világosak a mitológiai utalások, néhány apró ötlettel dúsítva, egyszerűen szervezettek a színpadi mozgások. Ez a tapintat elsősorban arra szolgál, hogy a lényeg, az operák zenéjében rejlő konfliktusok léphessenek az előtérbe.

Egyetlen koncepcionális középpont van: a vonzódás mindahhoz, ami hiteles, ami eredeti. Megtudhatjuk például a gyönyörű kiállítású műsorlapról, hogy 1698-ban, Mrs. Frances Priest jóhírű Chelsae-i leányiskolájában tartották a *Dido és Aenaes* ősbemutatóját. És a nyitány alatt máris magunk előtt látjuk az iskolai ünnepély kezdetét. Aztán a növendékek és finom modorú lovagjaik sietősen átlényegülnek karthágói udvartartássá, aztán boszorkányokká, aztán hajósnéppé, aztán megint jólnevelt iskolásokká. Aztán már nem is igen tudjuk, kik is sürögnek-forognak a színpadon, de nem zavar ez a kis felfordulás, hiszen hamar eljutunk a gyönyörűséget gyönyörűségre halmozó opera minden addigit felülmúló záróképéig.

„Remember me!" – énekli a halálra készülő Dido, s mintha máris a túlvilágról, valamilyen elbűvölően édes ellebegés állapotából áradna felénk Meláth Andrea hangja. Vajon stílusos ez a megközelítés? Igazság szerint minden pillanatában túllép azon a kereten, amit Catherine Mackintosh inkább korrekt, mint inspirált vezénylése köréje rajzol. Túl halk, túl finom, aztán egyszerre túl drámai, túl harsány, és mindenütt túl sok, túl feltűnő a vibratója, az érzelmessége, a kifejezővágya. És mégis: rendelkezik azzal a személyes hitelességgel, ami eleve semmissé teszi a dogmatikusan feltett stiláris kérdést. Meláth szinte kívül áll az előadáson, olyan eredeti és sugárzó egyéniség, aki aligha képes beilleszkedni egy *ensemble* összképébe. Hogyha valóban emlékezni fogunk erre az előadásra, abban neki lehet a legnagyobb része.

Ha a Purcell-művet egyetlen énekesnő hordozta vállán, a *Poppeát* elsősorban három férfiú. Mindhármuk közös erénye, hogy pusztán hangképzésük árnyalásával képesek színpadi jelenlétük súlyát biztosítani. Timothy Bentch, aki Aeneasként még leginkább csak az anyanyelvi kiejtés birtoklásával tűnt ki környezetéből, Néróként jóval többet tár elénk. Pökhendi és hisztérikus, de bizonyos pillanataiban, leginkább kontúrosan kirajzolt koloratúráiban, mégis félelmetes figurát jelenít meg. Régóta sejthető, hogy Fried Péter a magyar basszisták legígéretesebbje. Most Senecaként nagy erővel érzékelteti a hang mélységének halálközeli, inkább előre elrendeltetett, mintsem tragikus gravitációját. A harmadik férfiú nemi hovatartozása hangját tekintve akár kérdéses is lehetne. Moldován már egy évtizeddel ezelőtt meghívott hozzánk Orfeónak egy férfialtot, Derek Lee Ragint. Most a tüneményesen könnyed fekete énekes ellenpólusával ajándékoz meg a bécsi Arthur Stefanowicz személyében. A megcsalt férj, Ottone szerepében vergődő, alig-alig oldódó fájdalommal övezett alakként lép színre. A hangfaja keltette, óhatatlanul egzaltált képzetek a személyiség stigmájává lényegülnek át, s ő eleve áldozatnak rendeltetett szenvedőként járja végig útját. Az urak mellett a hölgyek kissé hátérbe szorultak; Gonzalez Mónika üde, de egyelőre kissé iskolás és súlytalan Poppeája éppúgy nem tarthatta egyensúlyban a mérleget, mint Németh Judit méltóságteljes, ám fátyolos hangú Ottaviája. Ugyanakkor elragadó felfedezés volt a Dajkát alakító Lehőcz Andrea eredeti komikus tehetsége.

(Purcell: Dido és Aeneas; Monteverdi: Poppea megkoronázása – Budapesti Kamaraopera, Kiscelli Romtemplom, szeptember 10. és 19.)

(a szerző zenetörténész)

Dénes Zsófia:

Kassák Lajos

A Magvető Kiadónál jelenik majd meg Dénes Zsófia Szivárvány Pesttől Párizsig című könyvének második, bővített és javított kiadása. A kötet egy részletének közlésével köszöntjük a ma 102 esztendős írónőt.

1915. november 1-jén új folyóirat indul Budapesten. Minden, csak nem polgári lap. Se kispolgári, se nagypolgári. De főként európai — avantgard. A Tett. Kétkezi munkások fiai szólalnak meg leginkább benne, akik új művészetet és emberibb társadalmat akarnak. Élükön a vezénylő: az Angyalföldről jött Kassák Lajos.

Ő maga így vallja elindulását az irodalom és művészet felé:

„1909-ben mint fiatal vasmunkást a munkaadók által bevezetett feketelistázás hosszabb időre munkanélküliségre kényszerített. Ekkor már verseket firkáltam... A Holnapos költők megismerése ... elemi hatást váltott ki belőlem. Tele voltam izgalommal, nagyotakarással, és mindenáron Párizst szerettem volna látni. Egy május eleji este, minden különösebb előzmény, meggondolás nélkül (egy) barátommal elhatároztuk, hogy másnap reggel nekivágunk a világnak... Pénz és idegen nyelvek tudása nélkül elindultunk, Esztergomig hajón, onnan gyalog, egészen Párizsig. Mentünk, mentünk, jóformán éjjel-nappal, s mint a kutyák, minden elénk került dolgot megszagoltunk, s mint a kolduskodtunk... Párizsba indultunk, de nem rohantunk, becsavarogtuk közben fél Európát... Kitágult a látókörőm, gyűltek bennem a friss benyomások százai. Piszkos papírlapokra firkáltam feljegyzéseimet metropolisokról, iparvárosokról, épületekről, freskókról, vasrácsokról... Végre Párizs... Magamba fogadtam mindazt, amit adni tudott nekem... Sok mindent fogadtam magamba, már nem az az ember voltam, aki ... Budapestről elindult... Verseket írtam, egyiket a másik után... Hol voltam már Csizmadia Sándortól... Igaz, hogy az ő közeléből már Ady is elsodort, de neki már csak annyi köszönettel tartoztam, hogy felkeltette bennem a Párizs utáni vágyakozást."

A nagyváradi Holnap ösztönzése: mégis csak az Adyé. Így fogódznak össze az évtizedek, a korszakok.

Amikor Kassák néhány verse és regénye a Nyugat-ban megjelent, majd kezünkbe vettük elindulása napjától a Tett-et, amely az Apollinaire vezényelte Picassóékat és a nyugaton felbukkant többféle izmust elhozta nekünk magyar földre, hogy ennek a teljesen új burjánzásnak minálunk is elhintse magvát — ez engem egyre jobban, és most már egészen közelről érintett, és maga a Kassák-jelenség mindenestől.

Lám, ez a Tett és ezek az előretörő fiúk: Kassák és bandája; mennyi fiatalság, tettrekész erő jelentkezik bennük. Nem, ezek nem betegek, nem lankadtak. Kassákot ugyan a *Nyugat* befogadta, de úgy látszik, mégis „megkötöttnek", „korlátok közé szorítottnak" érzi ott magát. Neki több szabadság és elszabadulás kell, ő Párizs legújabb tanítását hozta magával, azt, amely képes a hagyománnyal szakítani, a régi képet és a régi világot is összetörni. Ő, akiknek nincsenek anyagi lehetőségei, hogy lapot, folyóiratot alapítson, a lehetőségeket mégis maga teremti meg a semmiből.

Példátlan élmény ez a mi porondunkon. Példátlanul tiszteletre méltó. Nekem közelről kell látnom Kassákot. Meg kell ismernem, és segítenem neki — ahol csak tudok, és amiben tudok. Az izmusok teóriái nemzetközieK. Idegen nyelvet tudó közöttük pedig aligha akad. A nincstelen osztályoknak nincsenek magasabb iskolái, egyetemei. Felajánlanám neki azt a keveset, amit tudok, amit én is Párizsból, saját tapasztalásomból hoztam. Nagyon őszintén tenném, forró szívvel — és teljes megbecsüléssel, mert Kassák azt megérdemli. Meg is tettem.

Jól éreztem magam közöttük. Ők olyan emberek voltak, akik nem verték agyon azt, aki más rétegből jött közéjük. Mert látták, hogy hasonló törekvéseim vannak — egy húron pendülök hát velük.

Hadd mondjam még el: én, mármint egyéni én, nem gondolkodom és nem érzek izmusokban. Én az egyéniséget és a tehetséget szeretem, skatulya nélkül, és azzal keresem az érintkezést. Ha történetesen egyik, vagy másik izmusban találkozom vele, a besorolását nem tartom fontosnak, többnyire észre sem veszem. Mert őt kerestem, és nem a kabátját.

Így hát elmondtam a magamét az izmusok minősítéséről — az én felfogásomban. Hadd mondjam még, hogy az aktivista harcban milyen merész hangot ütött meg a Tett — abban a világban, amikor császárok intézték életünk minden ügyét, és parancsszóra kellett tömegesen meghalnia annyi fiatalnak, amiért hamar be is tiltották. Elseperte a hadicenzúra, de már rövid idő múlva kisarjadt helyébe a MA, és Kassák ott ment tovább a magaválasztotta új úton — a művészet-forradalom és a társadalmi haladás céljai felé.

KASSÁK Lajos
Magyar Nemzet
1982. 01. 14.

Nincs válsághelyzet

Kedden kora délután *Urbán* Lajos közlekedési miniszter vezetésével újból összeült a Tárcaközi Koordinációs Operatív Bizottság. Az ülésen részt vett *Lázár* György, a Minisztertanács elnöke, *Maróthy* László miniszterelnök-helyettes, az MSZMP Politikai Bizottságának tagjai.

A tárcaközi bizottság áttekintette a pillanatnyi és a várható időjárást, a közlekedési, az élelmiszer- és energiaellátási, valamint az egészségügyi helyzetet, részletesen tájékozódott a megelőző órákban tett intézkedésekről, és meghatározta a további fő feladatokat.

Megállapították: a hóesés és a szél megszűnése könnyítette az ellátásban és a hó eltakarításában részt vevők munkáját. Az ország mintegy 30 ezer kilométeres főúthálózatából valamennyi főközlekedési út járhatóvá vált. A vasúti személyszállításban javult a helyzet a hétfőihez képest, a főváros és minden nagyobb város között naponta legalább három vonatpár közlekedik.

A fővárosban az átlagosnál nagyobb mennyiségű élelmiszert szállítottak a főutak menti boltokba, ugyanis a mellékutcákban levő kisebb üzletek egy részét nem tudták megközelíteni a szállító járművek. Az ellátás szempontjából fontos mellékútvonalak tisztítását megkezdték. Ezt a munkát azonban nehezíti, hogy általában az út mindkét oldalán s ugyanakkor órákra lefoglalják a kocsikat. Az igazgató *Szabó* Mihály percenként telefonál, intézkedik, nyugtatja a türelmetlenkedőket. S közben nem érti ezt a kenyérpszichózist, mert hiszen egy normális hétköznapon 20 mázsa fogy el naponta, most viszont az igény legalább hetven mázsa. Mint mondja, alighanem azért, mert a kisboltok ellátatlanok, de azért is, mert ha éppen van, hármasával, négyesével viszik az emberek a kenyeret. Tejből szintén többszörösét teljesítik a megszokott forgalomnak. Változás a krízis első napjához képest, hogy kedden több szállítmány érkezett, így mindenekelőtt sajtféleségek, mirelitáru, hidegkonyha-készítmények és feltöltődött a diabetikus készlet is. Örvendetes továbbá, hogy a személyzet csaknem teljes, van aki Tóalmásról, más meg Isaszegről bumlizott be órákon át, hogy a vevők rendelkezésére álljon.

Akadozó közlekedés

A BKV-tól kapott tájékoztatás szerint a legtöbb tömegközlekedési eszköz üzemkezdetkor menetrendszerűen elindult. Nem közlekedett a 2-es, a 19-es, és a 36-os villamos, a fogaskerekű, a sikló és több dunai átkelő hajó. A szokásosnál ritkábban — 20—30 percenként — indultak a HÉV-szerelvények. Rövidített útvonalon járt a 37-es, a 137-es, a 139-es, a 153-as. a 8-as és az 53-as autóbusz

Hétfőn előfordult, hogy három pontokba a küldeményeket, ahonnan aztán gépkocsival, vonattal szállítják tovább. Kedden csak két postavonat ment el időben, a többi reggel hatkor, illetve a miskolci csak délelőtt 11-kor. Így az újságok, köztük a Magyar Nemzet, a levelek, csak délben, délután érkeztek meg a postahivatalokba, ezért szerdán vagy csütörtökön jutnak el a címzettekhez. Kedden már jobb volt a helyzet, mert hétfőn sokszáz kistelepülésre nem jutottunk egyáltalán el.

— Budapest több kerületében napok óta nem volt postás!

— Ameddig ilyen havasak az utak a mi gépkocsiaink is nagyon nehezen közlekednek. A mellékútvonalak többségén már nem is próbálkozunk, arra ugyanis nincs emberünk, hogy az elakadt járműveket kiássuk.

A gyerekek nagy örömére sok helyen hószünet van az iskolákban. A részletekről dr. *Kelemen* Elemért, a Művelődési Minisztérium alapfokú nevelési főosztályának főosztályvezetőjét kérdeztük.

— A minisztérium nem rendel el szünetet központilag továbbra sem, hiszen minden iskola maga tudja legjobban folytathatja-e a tanítást, vagy sem. A legtöbb iskolát Győr-Sopron és a többi nyugati megyékben, valamint Borsodban és Pest megyében kellett bezárni.

— A hiányzó napok pótlására lesz-e szükség mondjuk a nyári szünetből?

tekben okozott fennakadásokat a viharos szél, amely helyenként méternyi magas torlaszokat hordott az utakra.

Az *NSZK északi részén* a havazás, délen a mínusz 29 fokos fagy több helyütt megbénította a közlekedést. Hamburg belvárosában a gépkocsiforgalom minimálisra csökkent. *Franciaországban* a kemény hideg — mínusz 12—17 fok — miatt a kormány hétfőn este elrendelte, hogy két fővárosi metróállomást éjszaka is tartsanak nyitva a hajléktalanok számára. Párizsban becslések szerint *öt-tízezerre tehető azoknak a száma, akik éjszakáikat a szabad ég alatt töltik.*

Londonban *befagyott a Big Ben*, az óramutatók megdermedtek és elnémult a híres harangjáték. Nagy megkönnyebbüléssel fogadták a londoniak, hogy lefújták a fővárosi földalatti 12 500 dolgozójának szerdára tervezett 24 órás *sztrájkját.*

Az útkarbantartók megfeszített munkájának ellenére *nehezen járhatók az országutak Szlovákiában.* Még mindig mintegy másfél méteres hótorlaszok vannak a Pozsony—Pöstyén autóúton. A szlovák fővárosban a főútvonalakat is helyenként 10 centiméteres hó borítja. A cseh országrészben a főbb utak járhatók, a nagy hideg és a fagyos szél miatt azonban *nem indulnak el a gépjárművek.* A különleges időjárási viszonyokra tekintettel *Szlovákiában lényegesen csökkentették a személyvonatok közlekedését.*

Jugoszlávia nemzetközi főútjai

A Mentor Könyvesbolt és Galéria 1922-1930

Mentor Emlékkiállítás
a Kassák Múzeumban – 1996. március

Az utóbbi években erőteljesebben megindult a művészettörténeti kutatás a két világháború közötti magyar művészetet illetően. Eddig teljesen vagy félig elfeledett művek kerültek nyilvánosságra, melyek segítségével árnyaltabb, és összefüggőbb képet tudunk kialakítani a korszak művészetéről. Ennek a feltáró munkának eredményeként születnek meg a kiállítóhelyiségek, művészeti intézmények és csoportosulások történeti feldolgozásai is.

Magyarországon a húszas évek elején jó néhány olyan kiállítóhelyiség és galéria nyílt meg, amely a hivatalos ún. műcsarnoki művészettel ellentétes szemléletű, progresszív, modern művészeti törekvések bemutatására vállalkozott (Belvedere, Helikon, Alkotás Művészház). Ezek a sokatígérő kezdeményezések azonban néhány kiállítás megrendezése után anyagi okokból bezárni kényszerültek, a Mentor könyvesbolt kivételével, amely feltehetően profiljából adódóan el tudta tartani magát. A könyvesbolt népszerűségét növelték a grafikai kiállítások mellett irodalmi, művészettörténeti, film- és színházelméleti előadások is.

Az 1923-ban induló kiállítás sorozaton a legkülönfélébb művészeti irányzatok képviselői szerepeltek. (A kiállítók nagy része a KÚT – Képzőművészek Új Társasága – kiállításain szintén rendszeres résztvevő volt.) 1923-1930-ig megrendezésre kerülő tárlatok, a teljesség igénye nélkül, a következő művészek munkáiból álltak: Kmetty János, Csabai Ékes Lajos, Bortnyik Sándor, Molnár Farkas, Kiss Vilma, Derkovits Gyula, Bokros Birman Dezső, Csorba Géza, Schadl János, Dési Huber István, Sugár Andor, Bene Géza, Trauner Sándor, Schubert Ernő, Kassák Lajos. Csoportos kiállításon résztvett többek között Mattis Teutsch János, Uitz Béla és Kádár Béla, Szőnyi István és Aba-Novák Vilmos.

A Kassák Múzeumban megnyílt Mentor kiállítás erénye abban áll, hogy elsőként vállalkozott a húszas évek művészeti életében rendkívül fontos szerepet játszott intézmény bemutatására. Az egykori kiállítóhelyiség kulturális légkörét, a festmények és grafikák mellett, folyóiratokkal, könyvekkel és a könyvesboltról, illetve annak kirakatáról készült kinagyított fotókkal próbálta felidézni.

Nyilvánvalóan törekedett arra a kiállítás rendezője, Csaplár Ferenc, hogy olyan műveket állítson ki, melyek ténylegesen bemutatásra kerültek a Mentorban. A könyvesboltban eredetileg kiállított alkotások többsége, sajnos mára elveszett, vagy elegendő adat hiányában nem pontosan azonosítható, ennek megfelelően a művek kiválasztásakor nem tudott következetesen érvényesülni ez az elv. Önmagában ez nem jelentett volna problémát, hiszen – ahogyan történt – az elveszett művek helyett a korszakot reprezentáló más alkotások szerepeltek. A pontosan azonosítható művek viszont sokszor csak történeti érdekességek, esztétikai értékük, művészi kvalitásuk megkérdőjelezhető. Talán szerencsésebb lett volna, ha nem ragaszkodik a rendező minden esetben a történeti hitelességhez, és olyan művet választ, amely magasabb színvonalon képviseli alkotója művészetét.

A Mentor működésének körülbelül nyolc éve alatt kiállított művészek munkái, már csak terjedelmi okokból sem lehettek jelen képeikkel a kiállításon. Sokan közülük ma a teljesen elfeledett alkotók közé tartoznak, úgy gondolom,

Kassák Lajos grafikája, 1925.

nem volna érdektelen néhányuk szerepeltetése, mivel műveik által tovább gazdagodna a korszak művészetéről szerzett tudásunk.

A rendkívül heterogén anyag csoportosítása hol tematikus alapon (pl. portrék és önportrék vagy tájképek), hol stílusok illetve stílusirányzatok (pl. konstruktivisták, expresszív tendenciák) szerint történt. Legnagyobb súlyban a Kassák Múzeum profiljának megfelelően a magyar avantgarde törekvéseket reprezentáló alkotások szerepelnek. A középpontban szerepelt Kassák mentorbeli kirakatkiállításáról készült kinagyított fotó, rajta Spangher Ferenc 1918-as Kassák szobor-portréjával, amely nemcsak a fényképen, hanem eredetiben is megjelent. Itt múlt és jelen egymásba játszik, s az időbeli folyamatosság implikálja, így fotó és szobor együtt a kiállítás emblémájává válhat.

A könyvkereskedés sokszínű törekvéseit bizonyítja, hogy szobrokat, építészeti terveket, iparművészeti alkotásokat is kiállított. Ezt a műfaji kötetlenséget az "emlékkiállítás" is tükrözi: így például Molnár Márta játékos kollázsai, vagy Molnár Farkas Bauhausban készített építészeti tervei.

A könyvesbolt apropóján a rendezés kitért a húszas években nagyon fontos Ady-kultusz bemutatására, nemcsak a halott Adyt ábrázoló Csorba Géza rajzával, vagy Bokros Birman Dezső Ady szobrával bizonyította ezt, hanem a korszakban megjelent Ady kötetek reprezentálásával is.

Hiányosságaival együtt örömmel üdvözöljük a kiállítást, hiszen általa megint közelebb jutunk a kor művészeti "arculatának" megismeréséhez, s reméljük, ezután az ilyen típusú visszatekintések gyakoribbá válnak.

Kopócsy Anna

Kontraszty László az Árkád Galériában

(1996. május 14-június 2-ig)

Az Ozirisz Alapítvány, mely elfeledett vagy eddig nem kellőképpen értékelt képzőművészeti életművek bemutatását tűzte ki céljául, feladatának 1992., vagyis megalapítása óta igyekszik eleget tenni. Legfőbb tevékenysége abban áll, hogy kiállításokat szervez ezeknek az alkotóknak. Így került sor többek között: A. Tóth Sándor, Magyarász Imre, Kovásznai György, Litkey György, Mohácsi Ferenc vagy Vaszkó Erzsébet festményeinek bemutatására. Legutóbb Kontraszty László (1906-1994) emlékkiállítását rendezték meg az Árkád Galériában. A Galéria méreteinek megfelelően nem vállalkozhatott egy retrospektív anyag bemutatására, így a kiállítás szervezője s egyben rendezője, Kecskeméti Kálmán a művész utolsó 25 évében készült alkotások közül válogatott. Erre az időszakra eső különböző művészeti periódusokat jól reprezentálják a kiválasztott művek.

A magyar művészettörténet egyik kiemelkedő, egyébként részletesen máig feldolgozatlan helyszíne Békásmegyer. Az itt élt és dolgozott mesterek között találjuk Kontraszty Lászlót is. A történelmi hányatottság és a hivatalos művészetpolitikai elvárások következtében Kontraszty folyamatos újrakezdésekre kényszerült pályája során. Az utolsó negyed évszázad munkái azonban már egymásból logikusan következő művek sorozata, az idős mesternek végül sikerült kiteljesítenie életművét.

A hatvanas évek végén jelennek meg azok a figurális kompozíciók, ahol az alak egynemű az őt körülvevő térrel, mely mértani fomák ritmikus együtteséből áll. Ebben a konstruktív szerkezetben megjelenő tárgyak, emberi figurák, ornamenssé válnak, jelzések csak. A "színformák" már itt is téralakító erővel bírnak, a fény-árnyék kontraszt nem clair-obscur, hanem szerkesztő értelemben jelenik meg képein. A kezdeti szikárabb, merevebb szín és formahasználatot a hetvenes évek közepére felváltja egy élénkebb, dekoratív kifejezés. Ezekkel a művekkel párhuzamosan születnek meg azok a típusú alkotások, ahol tárgynélküli, csak geometrikus alakzatok helyezkednek el kaleidoszkópszerűen a képsíkon, a lebegés érzetét implikálva. Ugyanekkor jelennek meg azok a képek, ahol folytatódnak a figurára emlékeztető motívumok, azonban itt a reális tértől teljesen elszakadva csak a formák és színek hullámzó mozgásán van a hangsúly.

A kétféle típusból (lebegő és hullámzó) logikusan következnek a 80-as évek kalligrafikus képei, ahol a kézírásnak elsődleges jelentősége van, a művész közvetlen viszonyban áll az univerzummal, s a teremtő, alkotó gesztus hangsúlyozódik. A továbbiakban a vonalak újra telt alakzatokká válnak, megőrizvén kalligrafikus eredetüket, az eddigi sokszínűséggel szemben rendszerint két színre (alap+forma) redukálódik a színhasználat.

A színek nagy foltokban rendeződnek el a vásznon, állandó megfelelésben állnak egymással a tökéletes kompozíciók egyensúly érdekében. Konytraszty művészete játékosan dekoratív, de sohasem üres. A színek és formák összhatása felidéz egy másik világot számunkra, s művészete képes a transzcendens megjelenítésére. A pasztellszerű festésmód a képeken márványhatást eredményez, ezzel az anyagszerűséggel (telített formák) ellentétes a lebegő organikus alakzat, így feszültség keletkezik.

A mester utolsó művein szinte teljesen kifehéredett alapon az alakzat tovább kombinálódik, egymástól élénken elütő színek alkalmazása az eddigi visszafogott színhangzatokkal szemben már egy új stílus kibontakozását sejteti.

A festményekre végig jellemző mind a formai, mind a színbéli harmóniára való törekvés, melyeket saját maga által színezett, teljesen egyszerű keretek is alátámasztanak.

Rend (1969), Polifónia, Kezdet (1980), Összefüggések (1980-83) mind a "láthatatlan" világ reprezentációjára irányuló kísérleteket jelző címek. Képnek, címnek, keretnek tökéletes egysége jellemzi a festmények sorát, s egyben legfontosabb jellemzője Kontraszty művészetének.

Kontraszty László, akit a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia 1993-ban tagjául választott, méltóan illeszkedik bele a magyar művészettörténet konstruktív-absztrakt vonalába.

Kontraszty László: Önarckép

Kopócsy Anna
művészettörténész

Kurucz D. István festőművész Úrnak

Tisztelt Titkár Úr!

Jó érzéssel és hálás szívvel olvastam a "Művészet és Barátai" március-április számában megjelent cikkét, mely a rajztanárképzés kérdéseivel foglalkozott. Igen alaposan, nagy hozzáértéssel íródott, s végre elégtételt szolgáltatott a húszas-harmincas évek képzőművészeti munkájának. A cikk egészével egyetértek, csak azért írok, hogy megköszönjem Önnek. Mint annak az időnek egyik volt tanársegédje, átélője voltam az akkori törekvéseknek, s így néhány gondolattal szeretném kiegészíteni, ami a teljességhez még hozzátartozik.

Mint néhai Baránski E. László tanársegédje hangsúlyozom azt a komoly segítséget, melyet Ő és dr. Ferenczy qestor nyújtott az elhelyezkedni igyekvő végzős hallgatóknak.

Szakmai felkészülésünket gyakorlatban segítette a Török Pál utcai Iparrajz Iskolában eltöltött két délutáni fakultáció, ahol a különböző technikákkal ismerkedhettünk. Tanárunk Megyer-Meyer Antal iparművész volt, aki megszerettette velünk a képzőművészet sokrétűségét. Negyven évi tanári és nyolcvan évi művészi tevékenységem alatt sokszor gondoltam rájuk hálás szívvel, és ebbe foglaljuk bele Horn Antal tanár urat is, mert az ábrázolómértant, tanársegédjével, Krocsák Emillel, megszerettették azokkal is, akik eleinte viszolyogtak tőle.

Külön köszönöm a tanársegédekre vonatkozó megjegyzését, akik 40 pengő ösztöndíjat kaptak, esetleg még díjtalan menzát, mégis olyan lélekkel segítettek, mint például Erdey Dezső a szobrászaton.

A háború után bizony sokan keserűen éltük át a rajztanítás szétverését, amely pedig európai mintaként szolgálhatott.

Hálásan köszönti
Závory Zoltán festőművész,
ny. rajztanár, volt főiskolai tanársegéd

* * *

Hozzászólásának közlésével is köszöntjük az idén 90 éves tagtársunkat. – Szerk.

KASSÁK Lajos

Diákoknak szünidőre

Sokszorosított állásajánlatok

Vakációs állások közvetítésére vállalkozott ebben az ínséges időszakban is a Fővárosi Pályaválasztási Tanácsadó, miközben — mint hetekkel ezelőtt mi is megírtuk —, *a cégek örülnek, ha nem kell saját munkatársaikat elküldeni, nemhogy még fiatalokat hívjanak.* A jelenséget a tanácsadóban jól észlelhették, ugyanis amikor tavasszal — szokásukhoz híven — készültek a szünidős állásajánló füzet összeállítására, csak néhány vállalat adott listát a nyári diákmunkához.

Időközben mégis történt valami. Mint *Kárpáti György* megbízott igazgató elmondta, a rádióriportok, a sajtóban — így a Vasárnapi Hírekben — megjelent cikkek hatására többen jelentkeztek náluk, hogy foglalkoztatnának diákokat. Ettől felbátorodva a tanácsadó munkatársai nekiláttak a hirdetések böngészésének, sorra telefonálták a még számításba jöhető cégeket, mígnem sikerült összeállítaniuk — ha nem is a füzetüket — *sokszorosított állásajánlatukat.*

A lista tartalma gyorsan változik. *Pillanatnyilag többek között a Globus Konzervgyár, a Rozmaring Kertészeti Kft., az Azur Invest, a Fővárosi Ásványvíz- és Jégipari Vállalat, az Ady Endre Művelődési Ház, a North Adatbank, a Burger King várja a jelentkezőket.* Keresnek újság- és könyvárusokat, a Luca Kft.-be pedig sorsjegyeladásra hívnak.

Bizalommal forduljon tehát a tanácsadóhoz — az V. kerület, Deák Ferenc utca 17. szám alatt — az a fiatal, aki némi nyári keresetre vágyik. S hátha valaki elfelejtette: a munkavállaláshoz már nem kell az iskolától engedély. **-kas-**

Tengeribeteg lett a lépegető

Több kárt okozott a hajóút, a párás tengeri levegő a kuvaiti olajtüzek oltásánál kiválóan bevált „Birodalmi lépegetőnek", egy T—34-es harckocsi alvázára szerelt magyar tűzoltó berendezésnek, mint maga a sivatagi bevetés — erre a megállapításra jutottak a szakemberek, akik a honvédség kecskeméti Központi Repülőgépjavító Üzemében most vizsgálják a napokban hazaérkezett hatalmas szerkezetet. A berendezést, melynek tervezését a Tűzvédelmi Kutatóintézet, a Budapesti Műszaki Egyetem és a repülőgép-javító üzem szakemberei, mérnökei végezték, szeretnék minél gyorsabban ismét bevetésre kész állapotba hozni, hiszen a világsikert aratott „lépegetőre" bármikor szükség lehet akár hazai, akár közeli országokban bekövetkező olajkúttüzeknél.

-ms-

Forog már a kártya

A gyereknek minden jár • Habozó betegek
Havi posta nyugdíjasoknak

Ma csak az nem jut kártyához, aki nem akar — hangzott el a Társadalombiztosítási Főigazgatóságon, ahol a betegbiztosítási igazolványok bevezetésének tanulságait összegezték. Botos József, az Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság vezetője szerint a közvélemény velük együtt sötétebben látta a változásokat, mint ahogy az végül is kialakul.

Mint tudjuk, március elején kezdték a biztosítási kártyák kiküldését, április közepéig 10,7 millió jutott el az állampolgárokhoz. Ezzel egy időben a megyei igazgatóságokhoz 2,1 milliónyi tartalék igazolványt juttattak el, hogy a hibás darabokat hamar kicserélhessék. *Megkapták már az igazolványt a járulékfizetők, a nyugdíjasok, a gyermekek.* A kiskorúak ellátása akkor is ingyenes és kötelező, ha hozzátartozójuk nem jogosult arra. *A szociális segítségre szorulókat, a hajléktalanokat az önkormányzatok várták és fogadják ezentúl kártyával.* Érdemes jelentkezniük, hiszen ma már gyógyszert sem irhat föl egymás után többször igazolvány nélkülinek a háziorvos.

Némi zűrzavart okozott, hogy előbb adták ki a kártyákat, s később jelentek meg a használatukhoz szükséges jogszabályok. A finanszírozásról szóló kormányrendelet például május 22-én lépett hatályba, ezért csak akkor kezdhették el a szerződéskötést a háziorvosokkal. Ezzel kapcsolatban *dr. Huszár Csaba*, a Magyar Orvosi Kamara képviseletében elmondta a Vasárnapi Híreknek, hogy néhány önkormányzat még mindig nem kötött szerződést, így a betegeknek nincs orvosuk. A kamara szeretné, ha a Belügyminisztérium kötelezné a mulasztás pótlására a hivatalokat.

Egyébként a vártnál kevesebb doktor vállalkozott területi ellátási kötelezettséget vállaló háziorvosságra. A szakma szerint a társadalombiztosítás nehézkessége miatt történt így. Az állampolgárok szempontjából azonban nem az az érdekes, hogy orvosuk a biztosítóval vagy az önkormányzattal szerződött-e, hanem az, hogy ellássa őket. Remélhetőleg ezzel a lehetőséggel egyik fél sem él vissza. A statisztikák szerint a betegek sem siettek az orvosválasztással, inkább a nyugdíjasok adták le igazolványaikat. Ide tartozik, hogy az újonnan nyugdíjba vonulók kártyáit havonta postázza a főigazgatóság. Ha valami ok miatt az aktív munka befejezését követő 90 napon belül nem kezdik el a nyugdíj folyósítását, ideiglenes igazolványt kapnak az érintettek, ezeket a társadalombiztosítási igazgatóságok érvényesítik.

A nyaralások időszakában jó hír, hogy *a más vidékre utazók* szükség esetén ott is felkereshetik a területi háziorvost.

Fazekas Ágnes

A Leica mentette meg

Dr. Szentpétery Tibor harctéri fotóiból nyílt tárlat a Legújabbkori Történeti Múzeumban, a Budavári Palota A épületében.

Egy Leica fényképezőgép mentette meg Szentpétery Tibor életét, aki jogi doktorként dolgozott a Pénzügyminisztériumban, de amatőr fotósként elnyerte a haditudósító-század pályázatát. 1942. június 9-én így hát a szovjet frontra indult, ahol számtalan felvételt készített egészen augusztus 15-ig, amikor is Korotojak környékén megsebesült. Gépe szétroncsolódott, arcát azonban nem érte a lövés, csupán a karját. A masina, ruhája és szétlőtt kulacsa külön vitrinben látható a kiállításon.

1942 augusztusában Horthy István kormányzóhelyettes mellett tartózkodott, s közvetlenül a lezuhanása előtti napokban több, igen jól sikerült felvételt készített róla. De tárgyilagos sorozatban örökítette meg a sártengerré vált orosz utakat, az égő falvakat, a magyar katonasírokat is, a háború borzalmait az első vonalban.

Becses dokumentum e 800 darabból álló fotógyűjtemény a Don melléki harcokról, mely a véletlen folytán vagy inkább dr. Szentpétery Tibor leleményének köszönhetően — aki a negatívokról nagyítást készített — a család házának pincéjében átvészelte a történelem viharait.

L. M.

Körülírták a főigazgatót

Tranzitmegoldás az Országos Kardiológiai Intézetben? A doktorok legalábbis így sejtik. Az intézet főigazgató posztjára kiírt pályázat ugyanis szerintük hasonlít arra az esetre, amikor vámkedvezményt adtak egy meg nem nevezett teherszállító kisteherautó behozatalára, amelynek paraméterei pontosan a Ford Transitra illettek.

Árvay Attila professzor nyugdíjazása az év végén esedékes, ezért nem okozott meglepetést, hogy a Népjóléti Közlöny legutóbbi számában meghirdették a főigazgatói állást. De az már igen, hogy *a szívsebészetben eltöltött 15 éves szakmai gyakorlat a pályázat egyik feltétele.* No de miért akadnak fenn ezen?

Azért, mert az intézet nemcsak szívsebészettel foglalkozik, hanem a kardiológia valamennyi ágával. Ezért furcsálják a pályázati feltételekben kikötött 15 éves szívsebészeti gyakorlatot. Mint *dr. Kökény Mihály* főigazgató-helyettes a VH-nak elmondta: *ezzel eleve leszűkítik a szóba jöhető jelöltek körét.* Vagyis kizárják a versenyből a szívgyógyászat legkülönbözőbb ágaiban működő szakembereket.

Egy szó mint száz: a pályázatot úgy kellett volna kiírni, hogy a kardiológia valamelyik területén eltöltött szakmai gyakorlat legyen a feltétel. Szerintük ez lenne igazságos. Remélik: *talán félreértés történt.* Próbáltak is érdeklődni a Népjóléti Minisztériumban, ám — ahogyan dr. Kökény Mihálytól hallottuk — az illetékes főosztály munkatársai nem tudtak világos választ adni.

A Vasárnapi Hírek a tárca szóvivőjétől kért felvilágosítást. *Veress Pálma* elmondta: csodálkoznak az aggodalmakon, hiszen a jelenlegi főigazgató szintén szívsebész. Így *Surján László* miniszternek semmi oka arra és nem is áll szándékában, hogy változtasson az eddigi jól bevált gyakorlaton.

(K. L.)

Saját tábort nyitnak

Kimerülőben vannak a Vöröskereszt segélytartalékai

Kimerülőben vannak a Magyar Vöröskereszt délszláv menekültek számára elkülönített *tartalékai.* Elsősorban pénzbeli segítségre lenne szükség, hiszen így azt tudnák megvásárolni, amire éppen égető szükség van. Különösen fontos ez a most érkezett menekültek esetében, hiszen jelentős részük muzulmán lévén, az élelmezésüknél ezt figyelembe kell venni.

Amint azt a Magyar Vöröskereszt illetékesei elmondták, ezúttal elsősorban a *vállalatok és intézmények* felajánlásait fogadnák szívesen, hiszen a délszláv menekültek javára elkülönített csekkszámlán (MKB 203-29725-7021) április végéig összegyűlt mintegy 9 millió forinthoz a magyar vállalatok *mindössze félmillióval* járultak hozzá. (Holott a csekkszámlára érkező adományok közérdekű kötelezettségvállalásnak minősülnek, ezért az adóból leírhatók.) A fennmaradó összeg jelentős része a lakosság pár száz forintos befizetéseiből gyűlt össze. Ugyanerre a célra ez év elején megnyitott valutaszámlára érkezett befizetések között szerepel a badeni és a luxemburgi Vöröskereszt adománya, továbbá a francia nagykövetség hozzájárulása, valamint egyéni felajánlások, köztük *Yoko Onóé* is.

Habár pontos adattal a Magyar Vöröskereszt sem rendelkezik a hazánkba érkezett menekültek számáról, a hivatalosan nyilvántartott százezres létszám *kétszeresét* becsülik. Jóllehet a táborok megteltek — az információk szerint már a családok sem tudnak nagyobb számú menekültet befogadni —, a kormányintézkedés ellenére is számolni kell a zöldhatáron érkezőkkel. Ezért a Magyar Vöröskereszt — kormányszervekkel felvéve a kapcsolatot — *saját tujadonban levő menekülttábor felállítására készül a déli határ mentén.* Valószínű, hogy ehhez az akcióhoz is segítséget kap a Nemzetközi Vörőskereszt és Vörös Félhold szervezetétől, amelyek szintén két-három héten belül tervezik a magyar déli határ mentén egy segélybázis felállítását.

Pete T. Cs.

Pályaképek

Az óbudai Kassák Múzeumban szerdán, július 22-én este 6 órakor Szántó Tibor Kossuth-díjas tipográfus, könyvtervező művész nyitja meg a Kassákról 1915—1967 között készült fölvételek kiállítását. Közreműködik a Sonora Hungarica Kamarazenekar, Szelényi László vezetésével. A tárlatot az író-képzőművész halálának negyedszázados évfordulója alkalmából rendezik meg.

Kassák Lajos nemcsak az ismeretlen utak felé vágyakozó fiatal írókat és művészeket vonzotta, hanem a *magyar fotográfia újító kedvű mestereit* is. Ezen a több mint félszáz esztendeig tartó, a fényképészek újabb és újabb nemzedékeire átöröklődő érdeklődésen nincs mit csodálkoznunk. A magyar avantgárd vezére nemcsak alkotásaival tudott föltűnést kelteni, hanem személyiségével, külső megjelenésével is. Testi mivoltában, jellegzetes öltözékében, gesztusaiban a kortársak joggal vélték fölismerni — Kassák szándékával, sőt tudatos törekvésével összhangban — a művek által sugallt szellemiség megnyilatkozását. A Kassákot fényképezők közül az igazi mesterek e szellemiség megragadására törekedtek. Kronológiai rendben egymás mellé helyezett fölvételeikből *pályakép* tárul elénk egymástól jól megkülönböztethető korszakokkal, az életérzés megannyi átalakulásával, módosulásával.

Kassák fotográfusainak összeállítható egy szűkebb és egy tágabb köre. A magyar avantgárd vezérét fényképezők közül néhányan valamely mozgalmának is résztvevői voltak. *Révai Ilkát* — aki az első igazán jellemábrázoló erejű fölvételsorozatot készítette Kassákról — szoros szálak fűzték a *Ma* csoporthoz. *Szélpál Árpád* a Ma költőjéből és publicistájából vált az 1920-as évek második felében Kassák fotográfusává. A későbbi tanítványok közül kerültek ki az 1930-as években Kassák mindennapi életének, irodalmi és munkásmozgalmi tevékenységének legszorgosabb megörökítői: *Haár Ferenc, Lengyel Lajos, Gönci Sándor, Kovács Zsuzsa.*

Nem tartozott Kassák szükebb környezetébe, munkatársi köréhez, ám formanyelvének konstruktivista jellegű elemei révén mégis szoros szálak fűzték Kassákhoz *Pécsi Józsefet.* 1927-ben készített fölvételsorozata ugyanolyan telitalálat a konstruktivista Kassákról, mint amilyenek tíz esztendővel korábban Révai Ilkának az expresszionista Kassákot megörökítő fölvételei voltak.

A hivatásos fotográfusok döntő többsége a magyar szellemi élet kiemelkedő alakjai, érdekesnek ígérkező eseményei iránt érdeklődve jutott el Kassák személyéhez. Így lett fotográfusa már 1915-ben, majd az 1920-as évek végén *Rónai Dénes*, valamikor az 1910-es évek végén *André Kertész*, az 1945 utáni koalíciós esztendőkben a fotóriporter *Bojár Sándor, Csorna Béla, Schenk Jenő* és *Várkonyi László*, majd 1955 után az egymás mellett dolgozó magyar fotográfusnemzedékek színe-java: *Rédner Márta, Koffán Károly, Vámos László, Fényer Tamás, Molnár Edit, Keleti Éva, Novotta Ferenc, Lucien Hervé, Vattay Elemér.*

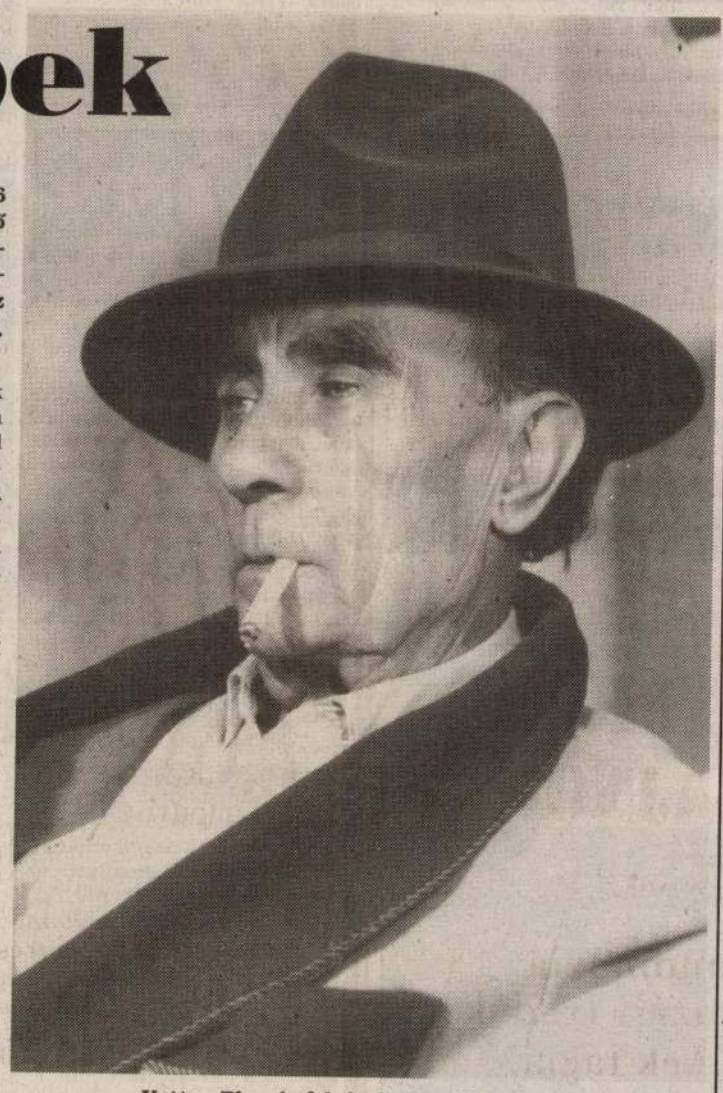

Vattay Elemér felvétele Kassák Lajosról

A kiállítás anyaga nemcsak a megörökített személyt illetően kultúrtörténeti értékű. A Kassákról készített fölvételekből a néző elé tárul a magyar fotográfia történetének talán legértékesebb, a modern törekvésekben mindenképp leggazdagabb félévszázados korszaka.

Csaplár Ferenc

Száz évig él a sör barátja

Soltvadkerten, a Kecskemét felé vezető út mentén csaknem az utolsó az a ház, amelyben Szakál László vendéglője működik, de nem utolsó a magyar vendéglátás sorában. Szakál László ugyanis mint igazi jó korcsmáros — bár lenne belőle több! — híven követi a magyar vendéglátás legjobb hagyományait. Az utóbbi években több kitüntetést kapott fáradságot nem ismerő munkájáért, egyebek között vendéglőjének falán ott díszeleg a Magyar Újságírók Országos Szövetsége idegenforgalmi és gasztronómiai szakosztálya által adományozott védnöki réztábla. De a hétkötetes emlékkönyv számtalan dicsérő sora is arról tanúskodik, hogy Szakál korcsmáros uram vendéglőjében éjjel-nappal otthonra és meleg vendégszeretetre talál az országutak vándora. Járnak ide Budapestről, a szomszédos városokból és messzi földről híres emberek, neves politikusok, közéleti személyiségek, újságírók és művészek, „vándorszínészek".

A nagy forgalom megviselte a kis korcsma falait, berendezéseit. Néhány hónapja bezárták, de most újjáépítve sokkal korszerűbben felszerelve fogadja ismét vendégeit.

— Kéthavi munka eredményeként fogadhatom ismét vendégeinket az új sváb sörözőben — mondja Szakál László. — Azért sváb, mert Baden-Württemberg tartomány egyik kis városának, Plochingnak a Waldhorn sörfőzdéjének ez a referenciaüzlete, vagyis mintaboltja. Ez egyszersmind azt jelenti, hogy nálam nyílt meg a plochingeni sörgyár első magyarországi sörözője. A német mondás azt tartja, hogy az evés és az ivás köti össze a testet és a lelket. Ebből azt gondolhatnánk, hogy a németeknél a táplálkozás csupán szükségszerű, de nem különösképpen élvezetes művelet. Az igazság azonban az, hogy a jó evésnek-ivásnak — nagy hagyománya van német földön. Akárcsak nálunk is, amelyet ezentúl magyar vendégeink ki is próbálhatnak. Hadd hívjam meg régi sörös rigmusra: „Száz évig él a sör barátja, / betegség, kórság sose bántja, / a jó konyhája, pompás fűszere, / sok ételben használt finom sör leve".

(békés)

Az egykori modern lány

Régen nem csodálkozom már rajta, hogy amikor kiejtem valahol *Darvas Lili* nevét, beszélgetőtársaim szemében zavart keresgélést látok. Pedig Darvas Lili a rendkívüli képességű művészeink közé tartozott. A Budai Színkörben 1920-ban Júlia szerepével kezdte a pályáját. A kiváló színházi szakember, Beöthy László ezt látva szerződtette a Magyar Színházba. Tehetségének további bizonysága, hogy onnan az európai rangú Vígszínház tagjainak a sorába hívták meg.

Akkoriban ő volt a *modern lány* megtestesítője. Főleg lírai szerepekben léptették fel, majd közvetlen társalgási stílusa miatt vígjátékok hősnője lett. Rendkívüli nyelvérzéke és kulturáltsága révén már a húszas évek közepétől sokszor szerepelt Reinhardtnál Bécsben és Berlinben.

Nem volt a szó szoros értelmében szép nő, de játék- és színpadi kultúrája, elegáns megjelenése, na és színészi tehetsége révén az Egyesült Államokban a *Broadway* színpadjain és az amerikai filmekben egyaránt megállta a helyét. Ekkor már, 1926-tól *Molnár Ferencnek*, a kiváló írónak, színpadi szerzőnek a felesége volt, akivel 1937-ben az USA-ba emigrált.

Darvas Lili eljátszotta Schiller Az orléans-i szűz című darabjában *Jeanne d' Arc-ot*, fellépett *Stuart Máriaként*, Rostand A sasfiókjában a *reichstadti hercegként*, későbbi nagy és megérdemelt sikereit az Égi és földi szerelem, Az üvegcipő, A vörös halom, a Riviéra, A nagy szerelem és a Delila című Molnár-darabokban aratta.

Amikor 1965-ben hazalátogatott, a Madách Színházban férje Olympia című nagyszerű darabjában vállalt szerepet, *és Makk Károly* rendezésében felejthetetlenül megrázó alakítást nyújtott *a Déry Tibor* művéből készült Szerelem című film Anya szerepében. Erről már a fiatalabb generáció is meggyőződhetett. New Yorkban halt meg 1974-ben. Nemrégiben lett volna 90 éves.

Sivó Emil

Zsöllye

Szorgalmasak a szabadtéri színházak. E hétvégén körülbelül annyi bemutatót produkáltak, mint egy körszínházi átlagos szezonhéten.

A Margitszigeten ma este lesz az elnyűhetetlen Verdi-opera, A trubadúr olasz nyelvű első előadása, B. Nagy Jánossal, Mészöly Katalinnal, Miller Lajossal, Kirkósa Júliával. Vezényel: Medveczky Ádám. A gyulai Várszínház a Mikszáth-regény, A Noszty fiú esete Tóth Marival dramatizált változatát mutatta be, Gali László rendezésében, igen jó szereposztásban (idősb Noszty: Bessenyei Ferenc, Tóth Mihály: Kállai Ferenc). Pécsett, a tettyei romoknál angol nyelvű előadásban kerül ma este színre Dürrenmatt Pillanatkép egy bolygóról című darabja. Veszprémben zenés, táncos zsivány-balladát mutattak be, Sobri Jóska, a bakonyi betyár címmel. (Veszprém e nyáron a rosszfiúkra szakosodik? — lásd az előző bemutatót, a Börtönmusicalt...)

Külön említendő az a nagyszabású rendezvénysorozat, amelyet néhány lelkes lokálpatrióta szervezett a Balaton-felvidék bájos községében, Kapolcson s a környező kisközségekben.

Közben pedig folytatódtak a korábbi sikeres bemutatók előadásai: Szentendrén A sevillai borbély, Zsámbékon a Svejk, a derék katona a pécsi Kisszínház előadásában, az új Slade-darab a Madách Kamarában, a Vidám Színpad sorozata — most az Imádok férjhez menni van műsoron — a Városmajorban, a Fiúk a csapatból a Karinthy Színházban, s az opera- és balettfesztivál az Operaházban. Újabb, Aida-szerű „szuperprodukció" már nincs kilátásban — de ki bánja?

(-csi)

Erről Svejk nem tehet

E helyt színibeszámolónak kellene állnia a *Pécsi Kisszínház* gödöllői vendégjátékáról. *Svejk, a derék katona* címmel Jaroslav Hasek—Iwan Bednar komédiáját adták volna elő az arborétumban. Azért a feltételes mód, mert az előadás *elmaradt*, mégpedig nem a rossz idő miatt, hanem *érdeklődés hiányában*.

Kecskés József, a színházi vendégjátékok révén zarándokhellyé lett Gödöllői Művelődési Ház igazgatója — mint kérdésünkre kicsit csüggedten elmondta — egyszerűen nem érti az esetet. Elővételben összesen *kilenc jegyet* sikerült eladniuk, holott egy-másfél hónapja elkezdték a szervezést. (A helyieket még csak tudták értesíteni időben az előadás elmaradásáról, ám kritikusunk hoppon maradt.) A pécsiek sem ismeretlenek a közönség előtt, hiszen régóta jó a színházzal a kapcsolat, s a helyszín sem lehet oka az érdektelenségnek az igazgató szerint, hiszen máskor is játszottak már itt nyáron színházat, és még csak nem is komédiát. Tavaly például a Szkéné Színház a Szentivánéji álom előadását hozta el ide, mégpedig nagy sikerrel. De *koncertek* helyszíneként is jól bejáratott az arborétum. Anyagi veszteség egyébként senkit nem ért, de remélhetőleg talán másmilyen sem. Mert Kecskés József — és persze a pécsiek — nem adták fel. Jövő évadban a művelődési ház épületébe ismét vendégül várják a társulatot, amely addig is *Zsámbékon* vigasztalódhatott tegnap este, ahol nagy érdeklődéssel várták őket.

sz.

A felmenthetetlen Noszty Feri

Mikszáth utolsó előtti nagy regénye, a szarkazmussal vegyes humorban, társadalom- és lélekrajzban egyaránt gazdag, elbűvölően színes *A Noszty fiú esete Tóth Marival* színpadi és filmes változatban a két világháború között rendre édeskés befejezéssel vonzotta a sok ezer nézőt, s töltötte meg a kasszákat. Az impériumváltás után, a fordulat évében Karinthy Ferenc és Benedek András jóvoltából, Gellért Endre felejthetetlen rendezésében szigorúbb metszetet kapott a mikszáthi mű: az újraalkotók a regényt követve drámaszerűbb építkezést produkáltak, s nem mentették (nem is menthették) fel sem Noszty Ferit, sem a körülötte felsorakozó családi szövevényt. S egyúttal a helytállás mikéntjét, a demokratikus közérzés kialakulását is keresték, vizsgálták — elsősorban Gellért Endre — ebben a drámamodellben, miközben a színészek áradó bőséggel, szingazdagsággal formálták meg a Noszty klán tagjait, kiszolgálóit és ellenfeleit. A *Gyulai Várszínház* és a *Nemzeti Színház* közös vállalkozásában bemutatott, *Gali László* által rendezett Noszty fiú esete Tóth Marival méltán megy vissza a több mint negyven év előtti változathoz, bár némi karcsúsítás nem ártana. Már csak azért sem, mert Gali aprólékos gonddal ki akar futtatni minden elbeszélői, dramaturgiai közlést, s a *Pilinyi Márta* tervezte forgószínpados kelepcedíszlet — mely Gyulán csak a műszakiak hősies erőfeszítése révén funkcionál — ugyanúgy. A rendező egyes képeket, jeleneteket alighanem az Úri muri vagy a Rokonok felől élesebbre komponál, nincs meg mindenütt a képek, szituációk közötti ritmus-, majdhogynem atmoszféra- és stíluskülönbség. Mindezek következtében is egyes alakítások színtelenebbek vagy bizonytalankodók, máskor meg rátesznek egy lapáttal a színészek. *Rékasi Károly* Noszty Ferijéből a báj és az elidegenítő komiszság egysége még hiányzik, *Götz Anna* Tóth Marijából pedig a megkeményedés előkészítése. *Kállai Ferenc* mélabúsabb Tóth Mihály, *Bessenyei Ferenc* pedig fáradtabb Noszty Pál a kelleténél. *Zolnai Zsuzsa, Pathó István, Moór Marianna, Szersén Gyula* már készebbek.

Bőgel József

Örökifjú fesztivál

Húsz év nagy idő. Két évtized alatt egy újszülöttből anya lesz vagy katona. Húsz esztendős a kazincbarcikai amatőr színházi fesztivál.

1972-ben hívta meg első alkalommal a város a hazai amatőr színjátszás legjobbjait. Az idén már *tizenegyedik* ifj. Horváth István amatőrszínjátszó-fesztivál, amely 1974 óta rendszeresen fogad külföldi vendégeket is, nemzetközi fesztiválllá vált. Hogy életben maradhatott ennyi éven át, annak oka az is, hogy szellemi, politikai gyűjtőhelye volt mindazoknak, akik nem érezték jól magukat a valós világ akkori díszletei között. (Valóban, van már statisztikája valakinek arról, hány volt amatőr színházasból lett az új világban politikus?)

Nos, minden nosztalgiát félretéve örömmel mondhatjuk el mindenkinek: ez a nemrégiben véget ért fesztivál ismét magas színvonalú volt. Két igen jó előadás kapta meg a zsűri nagydíját megosztva: a budapesti *Arvisura* és a gödöllői *Kerekasztal Társaság*. Szakmailag igényes kollektív alkotások kaptak csoportdíjat: az *A/HA* Budapestről és a *Pont Színház* Jászberényből. A délelőtti szakmai beszélgetéseken mind a közönség, mind a zsűri tagjai (*Ascher Tamás* és *Keleti István* rendezők, valamint *Nánay István* színikritikus) nagy kedvvel vitáztak: végre megint volt miről, miért. És az igazi fesztiválhangulat biztosítéka: egyre több a visszajáró vendég, mint például a német *Theater Fusion* együttese, *Kate Willard*, a liverpooli Brouhaha fesztivál igazgatója, *Hugh Lovegrove*, az Amatőrszínházak Nemzetközi Szövetségének elnöke.

Gondolhatják, mekkora tapsot kapott a város fiatal polgármestere, amikor a fesztivál zárása alkalmából bejelentette: két év múlva a város újra várja a magyar és külföldi nem hivatásos színházak válogatottjait.

S. T.

Táncos zsivány világ

Zenés-táncos betyárballada a műfaji megjelölése annak a látványos spektákulumnak, amely *Veszprémben*, a múzeum előtti Erzsébet-ligetben Sobri Jóska történetét meséli el szinte szonettszerű rövidséggel, de annál látványosabb háttérjelenetekkel, amelyben hat is ez a színtér, minden részét, bokrát bejátsszák a színészek-táncosok, ez a hangulatos liget százados fáival és Perlaky Róbert jelzésszerű díszletében sejtelmes, hangulatos keretet ad a történethez. Mert Sobri Jóska legendáját sokat sejtetően és szűkszavúan jeleníti meg a rendező, Vándorfi László, nem lélektani drámát látunk, a sorsdráma is csak felsejlik a cselekvésrohamokból; olyan zenés, látványos, színes, kavargó népélet elevenedik meg előttünk, amelyben a táncnak, a dalnak, a mozgásnak van mindenek előtt jelentősége és szerepe, a népélet rítusai, a hajdani falusi közéletet megjelenítő gyermekjátékok, táncok, mondókák keretezik a homlokzat történetét, Sobri Jóska sorsát, s mellette a kemény, feszültséggel teljes történések hangulatát, a táncos látványosságok emelik a drámaiság magasába.

Sobri Jóskát *Kiss T. István* alakítja; sorsvállalását, szerelmi szenvedélyeit jól érzékelteti *Oravecz Edit*, a legendás dalok hősét, Répa Rozit ábrázolja lírai bensőséggel. *Rátkai Erzsébet* jelmezei stílusosak, de a legnagyobb dicséret talán a táncosokat illetheti, az Ajka-Padragkút, a Bakony, a Veszprém táncegyüttes, a Szilágyi Erzsébet Iskola Gyermektáncegyüttese és a Veszprémi Hagyományőrző Huszár Egyesület közreműködőit, hiszen ők adják a legtöbb színt ehhez az újszerű színpadi látványossághoz.

Illés Jenő

Öröm és bánat a sztyeppéken

Most, amikor már nem kötelező a baráti ünneplés, alig csituló taps kísérte a *Baskír Állami Néptáncegyüttes* vendégszereplését a Pesti Vigadóban. A közönséget elbűvölték a selyemből, bársonyból készült, sujtásos, ezüstpénzzel díszített női ruhák, de a különleges férfikosztümök is. Az etűdök az Európa és Ázsia kapujában, az Urál déli lejtőin élő nép múltjáról meséltek, a táncosok segítségével megelevenedtek a harcosok, megtudhattuk, milyen a sztyeppéken az öröm és a bánat.

Tanulmányainkból tudjuk: Etelközből származunk. A Fehér-Etel vidékéről, ahol ma a baskírok élnek. Érthető hát, hogy a nézők megpróbáltak *zenében és táncban közös gyökereket keresni* ezen az estén. Kezdetben a lányok lehelletfinom keleties mozdulatai nem árultak el azonosságot. Azután, amikor a férfiak kezébe került a bot, a hosszú ostor, fölfedeztük a magyar tánclépéseket. Ezeket azonban az Urál mentén gyorsabban, mégis kevesebb robajjal járják. A fegyelmezett, ugyanakkor fergeteges táncok számára a Vigadó színpada olykor kicsinek bizonyult. De mert ez az együttes jól képzett, így táncosainak nem okoztak legyőzhetetlen akadályt a méretek.

Több mint fél évszázada állította össze a csoport első műsorát *Fajzi Gaszkarov*, az alapító. Az akkor megtanult táncok képezik ma is repertoárjuk alapját. Estjeikkel a világ harminc országában arattak már sikert. A magyar közönségnek ez alkalommal talán az tetszett a legjobban, amikor borosüveg helyett teáscsészével, szamovárral a fejükön lépkedtek a lányok.

A Fajzi Gaszkarov nevét viselő néptáncegyüttes Siófokon a Kulturális Központban részt vett az *I. Aranykagyló Nemzetközi Folklórfesztiválon*, holnap este pedig ismét a pesti Vigadóban mutatkoznak be.

(fazekas)

Lobogó máglya a szigeten

„Megölted az öcsédet!"

A „monstre" Aida csúfos bukása és messze kiható utórezgései indokolják, hogy fokozott figyelemmel forduljunk saját produkciónk, *A trubadúr* ma esti margitszigeti előadása felé.

Értékes, átfűtött szabadtéri operaelőadások érdekében ma leghelyesebb itthoni művészeinket előnyben részesíteni — írtam a mű 1990-es szigeti bemutatásakor. A látott-hallott próbák azzal biztatnak, hogy a tétel az idén még inkább igazolódik. Nemzetközileg nagyra értékelt művészekért nem szükséges a szomszédba vagy még messzebbre mennünk. *B. Nagy János* (Manrico), *Miller Lajos* (Luna gróf), *Medveczky Ádám* karmester megfelelnek a fogalomnak, és *Mészöly Katalin* (Azucena), *Bátor Tamás* (Ferrando), *Markovics Erika* (Inez) kaliberű művészt is csak a legjobbak (és legdrágábbak) közül választhatnánk. Az egyetlen vendég *Kirkósa Júlia*, ha ugyan vendégnek minősíthető a kiváló magyar művésznő, aki legutóbbi kolozsvári sikere után (a Simon Boccanegra Máriája) most — amint mondja — boldogan mutatkozik be a (Margitszigeten) Leonóraként.

Felvételeink a főpróbán készültek. Fent, balról Medveczky Ádám, Kürthy András és asszisztense

És akkor el is érkeztünk a bemutató nem hangzatos, de tartalmas szenzációjához: rendezője azonos az említett kolozsvári előadásával: *Kürthy András*, operaházunk közelmúltig volt művészeti vezetője (akinek önkéntes távozása nem egészen független az előljáróban említett Aida-botránytól). Első budapesti rendezéséről beszélgettünk a biztató hangulatú próba szünetében.

— A trubadúrt tartom Verdi művei közül az egyik leginkább természetközelinek, legközelebb állónak az ősi, elementáris elemekhez, indulatokhoz. Ezért eszményi helye ez az ősfás, égboltozatos színpad, amelynek az adottságait igyekszem maximálisan az előadás szerves részévé tenni. Felfogásom szerint A trubadúrban nem csak az anya, a fia és ez utóbbi szerelme áldozat, hanem Luna gróf is, a *„Megölted az öcsédet!"* rettenetes zárósikolyának meghallója. Egész rendezésemben ennek kifejezésére törekszem.

Úgy érzem, sikerrel. Leonóra már nem él, anya és fia a szigeti fák között lobogó máglyán égnek — Luna grófot pedig az általa bezárt, majd megnyitott börtön rácsai mintegy keresztre feszítették.

A közönség zeneileg, drámailag tartalmas előadásra számíthat.

Rajk András

Kitartok a kórházleépítési program mellett

Szabó György az őt ért támadásokról, saját igazáról és arról, ki kell-e vonulnia a tűzvonalból

Tiltakoznak az egyetemi rektorok, az orvosi kamara, az önkormányzatok, kifogásokat hangoztat az ellenzék, kritikával illeti a koalíciós partner, de még saját pártjának nagy tekintélyű egészségpolitikusa, *Csehák* Judit is előzetes normakontroll fontosságáról beszél. *Szabó* György népjóléti miniszter úgy tűnik egyedül marad, támadások, jogos vagy túlzó kritikák, nem egyszer személyeskedő, sőt demagóg támadások kereszttüzében. Vajon meghátrál-e vagy végig kitart a tízezer kórházi hely megszüntetése mellett? Sikerül-e meggyőződését elfogadtatnia a társadalommal: ha 24 ezer ágy áll üresen naponta a magyar fekvőbeteg-intézményekben, akkor tízezer megszüntetése nem okoz katasztrófát? Ennek esélyeiről kérdeztük.

– Mintha eltűnt volna a nyilvánosság elől. Elfáradt, megsértődött vagy túlságosan lefoglalják napi tennivalói?

– Egy politikus nem sértődhet meg. Nem tűntem el, inkább úgy érzem, a sajtó nem érdeklődik egy ilyen komoly, nagy fontosságú ügy iránt, mint amilyen a kórházi kapacitás leépítése. Más kérdés, hogy a politikai eszköztárába olyan elemek is tartoznak, amelyeket én nem tartok szerencsésnek.

– Igen kemény napokat élhet, mert folyamatosan támadják a minisztériumot az erről szóló törvényjavaslat állítólagos szakmai hiányosságai miatt. Egyetért a megfogalmazott kritikákkal?

– Eddig javaslatunknál jobbat senki nem tudott letenni az asztalra, a tervezettel szemben megfogalmazott kifogások többsége *sem gazdaságilag, sem szakmailag nem állja meg a helyét*. Ha mindig visszakozunk, állandósul a káosz. Tízezer kórházi ágyat ki lehet vonni a rendszerből, ennek ellenkezőjéről senki nem tud meggyőzni.

– Idén megsem zárnak be egyetlen intézményt sem. Két hónap haladékot kaptak a kórházak. Ezt sokan úgy értelmezték, hogy ön meghátrált.

– Szó sincs erről. Ragaszkodhatnék rövidebb, két hónapos egyeztetéshez is, de elfogadom azokat az aggályokat, hogy ez nem elég a döntések meghozatalához. A rövid felkészülési idő akár még alkotmányossági gondot is felvethet. Ezért itt látok lehetőséget a kompromisszumra.

– Számos más kritika is megfogalmazódott, kezdve onnan, hogy csak a kórházi leépítésekkel foglalkozik a törvény.

– Ez nem fedi a valóságot. Másfél milliárd forintot használhatunk fel szerkezetátalakításra, vagyis egy időben *fejlesztjük is* az egészségügyi rendszert.

– Tízezer ágy leépítése túlságosan gyors lépésnek tűnhet.

– Ne húzzuk el a rendszer terápiáját. Én nem szívesen mennék olyan intézménybe, amiről mindenki tudja, hogy 1997. végéig be kell zárni.

– Számosan tiltakoztak az ellen, hogy az egészségbiztosító mondja ki a döntő szót, ha a tulajdonosok nem tudnak megegyezni az intézmény sorsáról.

– Ezen változtatunk, a végső döntés nem az egészségbiztosítóé, azt a bíróság mondja ki.

– Megvalósítható ez a mai magyar körülményeket ismerve, amikor évekig is elhúzódhat egy per?

– Konzultációkat folytatunk bírósági vezetőkkel, jogi szakértőkkel, és ők azon a véleményen vannak, hogy a bírósági eljárás időtartamát *törvénnyel lehet szabályozni*. Lehetőség van rá, hogy 30 vagy 60 napos terminusokat határozzon meg a parlament.

– A kórházak adósságállományára adandó hitelt csak azok az intézmények kaphatják meg, amelyek biztosan megmaradnak. Ez azt feltételezi, hogy az ön fejében, vagy másokéban már ott van egy lista ezekről a kórházakról. Hogyan lehetséges ez, hiszen a törvényjavaslat szerint a tulajdonosok és az egészségbiztosító megegyezésén múlik, mely intézmények szűnnek meg?

– Nincs itt disszonancia, hiszen az ágyak 90 százaléka megmarad. Vannak olyan intézmények, amelyek létét senki nem kérdőjelezi meg. Ilyenek például az egyetemi klinikák.

– Örülök annak, amit mond, mert sokan aggódtak a klinikák sorsáért.

– A leépítésnek nem az egyetemek a célpontjai, hanem azok az intézmények, amelyek tartósan nem képesek *jó színvonalon*, illetve *rentábilisan* működni. Ezeket ismerik a szakmában, mint ahogy azt is tudják, melyek azok a fix pontok, amelyek megmaradnak.

– A törvényjavaslatban védett ágyak is szerepelnek, amelyek nem szüntethetőek meg. Ezek szintjét sokan túl alacsonynak tartják, és úgy vélik, veszélybe kerülnek emiatt igen fontos értékek is.

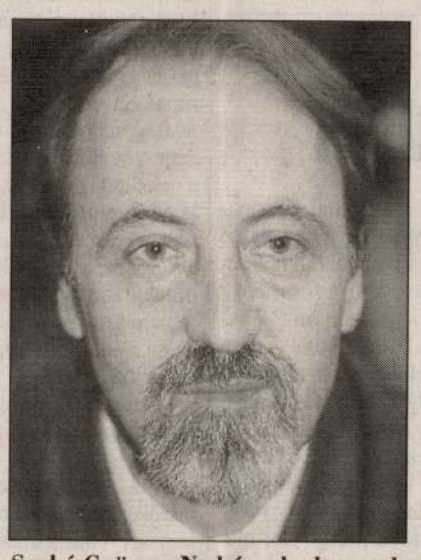

Szabó György: Ne húzzuk el a rendszer terápiáját

Weber Lajos felvétele

– Ha 300 gyógyítóhelyből a törvényjavaslat harmincat véd, az nem jelenti azt, hogy csak annyira van szükség. Egy harmincágyas kórház működésképtelen, a tárgyalások folyamán a gazdaságilag optimális nagyságot kell megtalálni, úgy hogy a védett ágyak *is* megmaradjanak.

– A leépítés elhalasztása miatt jelentősen nő az egészségbiztosítás hiánya, amely máris többszöröse az egész évre tervezettnek. Elviselhető még ez a költségvetés számára?

– Nem tartom tragikus mértékűnek a hiányt, mivel államháztartási szinten tartható a négyszázalékos deficit. A következő évben már igen jelentős feszültségek várhatók, ha nem cselekszünk. Még a mai rendszer szintentartásához is 50-60 milliárd forinttal többre lenne szükség. Éppen ezért nem mindegy, hogy az a tízezer ágy *plusszként* vagy minuszként jelenik meg a rendszerben, mert ez akár 30 milliárd forint különbséget is okozhat.

– Véleménye szerint a leépítés elmaradása milyen következményekkel járhat?

– A kórházak adósságállománya a jelenlegi hat-nyolc milliárdról felnőhet 20-30 milliárd forintra. Állandósulhatnak és kezelhetetlenné válhatnak a kórházcsődök.

– A következő évtől 2-2,5 százalékkal csökkenne a munkáltatók tb-járulékterhe, ezt a járulékalap szélesítésével szeretnék legalább részben egyensúlyozni. Egészségügyi adó vagy egyszerűen tb-járulék kivetésében gondolkoznak az eddig nem járulékoltatott jövedelmekre?

– Ez még nem dőlt el, egyelőre szakértői szinten folynak a munkálatok.

– Mindkét alternatíva rejthet buktatókat. Ha tb-járulékot vetnek ki, akkor ezért szolgáltatást is kell adni. Az pedig nehezen lenne érthető, miért éppen az étkezési hozzájárulás után kellene egészségügyi adót fizetni?

– Magától értetődik, ha a járulék egy része elveszíti biztosítási jellegét és adóvá válik, ez nemcsak a tiszteletdíjaknál, az étkezési hozzájárulásnál, hanem *minden más személyi jövedelemadó-köteles juttatásnál* is jelentkezik. Ez még csak egy variáció, amit korántsem tartok olyan kiérleltnek, hogy ezt kormányzati elképzelésként tudnám a közvélemény felé továbbítani. Már egy évvel ezelőtt is foglalkoztak ezzel a szakembereink, mert ennek révén ki lehetne kerülni abból a csapdahelyzetből, hogy a jövedelmek egyre nagyobb része kerül át olyan körbe, amit nem terhel járulék.

– Eközben a munkáltatók alkalmazottjaikat arra kényszerítik, hogy minimálbéren vállalkozzanak. Az Egészségbiztosítási Önkormányzat szerint elképzelhető ezen a téren valamilyen szigorítás. Önök is terveznek hasonlót?

– Tavaly százezres nagyságrendben mentek el munkavállalók vállalkozónak, ezzel egy időben pedig *jelentősen csökkent a kifizetett bértömeg*. Ez egy rossz rendszer, ezen változtatni kellene, de a minimálbér utáni járulék felemelése alkotmányellenes lenne.

– A Nyugdíjbiztosítási Önkormányzat azt javasolta, hogy a júliusi fél százalékos nyugdíjemelés és az alacsony nyugdíjúaknak járó 3000 forint kiegészítés mellé további 2,5 százalékos emelést kapjanak még idén az idős emberek. Úgy tűnik ebből nem lesz semmi, mert – ahogy ön fogalmazott –, hiányzik a fedezet.

– Én is szívesen mondanám, hogy ne 2,5 százalékkal emeljük a nyugdíjakat, hanem öttel, mert az infláció terheit nehezen viselik a nyugdíjasok. Ez hálás szerep volna számomra, de nem lenne felelős kijelentés. Természetesen ha az önkormányzatok igen komolyan jeleskednek az általuk is behajthatónak tartott 120 milliárd kintlévőség beszedéséből, és 25 milliárd forint helyett 36-ot fizettetnek be, akkor én támogatom a nyugdíjemelést, és még állami kitüntetésre is hajlandó vagyok javaslatot tenni.

– Számomra a beszélgetésünk fő tanulsága, a kórházleépítési program nemcsak sok érdeksérelemmel és feszültséggel jár, hanem félreértésekkel, eltérő fogalomértelmezésekkel is. Nem tart attól, hogy ez lesz az ön búcsúfeladata? Tízezer kórházi ágy megszüntetése talán szakmai sikert hozhat, de úgy vélem, politikai értelemben a bukás lehetősége sem kizárható.

– Ez a lehetőség egy politikus pályájában mindig benne rejlik. Nem tartom kizártnak, és nem is venném nagyon zokon. Azt sokkal inkább, ha az általam helyesnek tartott – és megítélésem szerint igazából nem cáfolt – elképzelésekhez nem kapnám meg a szükséges támogatást. Mindenkinek van egy útja, amit járnia kell, ezen sokakkal találkozik, akikkel valamilyen egyezségre kell jutnia, de ezek során *nem szabad saját igazát feladnia*. Én erre nem készülök. Ha nincs mögöttem kellő támogatás, hogy a céljaimat megvalósítsam, én nagyon szívesen felállok, és persze mások is juthatnak olyan következtetésre: egy ilyen vitathatatlanul kőkemény konfliktusokkal terhelt folyamatban annyi golyót lőttek már belém, hogy már rostává lettem, és ezért ki kell vonni a tűzvonalból. Ha ez így lesz, ezt is meg kell értenem.

Élő Anita

Hólabdaszerűen nő a belső államadósság

Bod Péter Ákos a visegrádiak versenyéről és a nyomasztó kamatterhekről

A hat esztendeje hivatalba lépett Antall-kormány akkor legfiatalabb tagja ma is helyesnek véli az egyik fő stratégiai irányvételt: az ország „vissza"-kapcsolását Európa fejlettebbik feléhez. Bod Péter Ákos ma a londoni székhelyű Európai Újjépítési és Fejlesztési Bank, az EBRD térségi igazgatójaként hazánk mellett Horvátországot, Szlovákiát és Csehországot képviseli az igazgatótanácsban. Így áttekintheti a visegrádi országok közötti gazdasági versengést is. Erről is kérdeztük.

– A londoni Greycoat kiadó a napokban dobta piacra az európai gondolat kiválóságairól szóló könyvét. Ebben Antall Józsefről is szól egy fejezet, amely az ön tollából származik. Kiderül-e belőle, hogy hazánk milyen színnel járult hozzá az európai sokféleséghez?

– Az európai gondolat, benne az *Európai Unió* eszméje, a nemes értelemben vett európai kultúra Nyugatról nézve az 1990-es évekig a *Lajtánál* és az *Elbánál* véget ért. Mi tudtuk, hogy ez nem igaz, mert bár geopolitikailag, katonailag ki volt szakítva ez a térség – a közép-európai köztes terület – Európa fejlettebbik részéből, az európai gondolat mindig is létezett. Magyarországon, Csehországban, Lengyelországban a reformációtól eltelt évszázadokban ez a kapcsolat nem szakadt meg. Ezért, amikor 1989-90-ben hirtelen dönteni lehetett a távlatokról, a kiemelkedő új vezetőréteg, élükön Magyarországon Antall Józseffel, Lengyelországban *Mazowieckivel, Suchockával, Walesával*, Csehországban Václav *Havellel* és Václav *Klausszal*, e nemzedék meg tudta adni stratégiai válaszát az új kihívásra. Bár most is vonz embereket a harmadikutasság vagy a semlegesség, az európai fejlődési logikát ismerők határozottan amellett döntöttek, hogy ezen országok *visszakapcsolódjanak* az európai egységbe. Nem tudni, hogyan alakul a fejlődés Oroszországban, azt azonban már látjuk, hogy 1989-től mostanáig fennállt a nemzetközi politikai szempontból szerencsés lehetőség, noha gazdasági bajok nehezítették ezeket az éveket. E történelmi pillanatot a visegrádi országok a Nyugathoz való kapcsolódásra használták fel. Így amikor az európai egységgondolat nagy alakjairól írnak ma Angliában, például *Schumanról, De Gasperiről*, Konrad *Adenauerről*, vagy a későbbi Willy *Brandtról*, Helmut *Schmidtről, De Gaulle*-ről, Francois *Mitterrandról*, akkor ebben a könyvben joggal szentelnek egy-egy fejezetet a lengyel, a cseh és a magyar vezetőknek, és *Gorbacsovnak*, akinek köszönhetően – akár akarta, akár nem – a kontinens sorsa megfordult. Antall Józsefnek fontos szerepe volt e bonyolult folyamatban. Az ő nevéhez fűződik, hogy egy képlékeny helyzetben azt az irányt kitűzte, amely – s ezt örömmel látom – azóta is stratégiai iránya a magyar (meg a cseh, a lengyel) politikának. Máshol – akár a román, akár az ukrán, akár a szerb fejlődést nézzük – nem kristálytiszta válaszok születtek, hanem igen-igen vegyes megoldások.

Éllovasból sereghajtó

– A visegrádi megállapodáskor, 1991-ben hazánk még éllovas volt a három ország között, ma viszont sok szempontból az utolsó helyen kullog. Mi lehet ennek az oka?

– Valóban elgondolkoztató, hogy a rendszerváltozás első, legnehezebb szakaszát lényegében azonos hatékonysággal teljesítette Magyarország, Lengyelország és az akkori Csehszlovákia. Ha az ember a fejlődést ábrázoló vonalakat egymásra helyezi – s ezt nemrég a *London School of Economics*-on tartott előadásomban magam megtettem –, azt láthatja, hogy mindhárom esetben *U* alakú görbe rajzolódik ki. A versenyképtelen iparágak összeomlásakor *leszalad* a mutató, majd az emelkedést jelző irány is megjelenik. Csakhogy itt a magyar ábrán ma már alacsonyabb az emelkedést jelző ív. Mert tavaly nálunk *másfél* százalék volt a nemzeti összetermék növekedése, míg Lengyelországban *hét* százalék körüli. Mi erre az évre se tudunk sokkal nagyobb gyarapodást becsülni, Csehországban, Szlovákiában és Lengyelországban viszont *öt-hat* százalék körüli növekedés várható, tehát a miénkhez képes háromszoros ütemű. Tanulság: nem elég átélni a válságot, a gazdaságnak magabiztosan növekednie kell, a beruházásnak, a megtakarításnak, a jövőbe vetett hitnek érvényesülnie kell, hogy Magyarország lépést tartson. Mert ez verseny. Aki lassan halad, nagyon lemaradhat.

– A verseny egyik kifejezője a tőzsde is. Noha Magyarországról gyakran mondják – idehaza –, hogy a piacgazdasághoz kellő szerkezetet már megteremtette, tőzsdénk csak töredéke a prágainak. Ki a felelős a lemaradásért?

– A különbség egyik oka szerkezeti, a privatizációs technikákkal kapcsolatos. Hazánkban a spontán privatizáció zavaros időszaka után, amikor megszülettek a törvények, azaz 1990-91-től a magánosítási fő iránya a közvetlen eladás lett, s nem a tőzsdei értékesítés vagy a *kuponos* megoldás. Hozzánk sok tőke jött be, de nem a tőzsdén át, hanem közvetlenül. Ezzel szemben a cseh kuponok befektetési alapokhoz kerültek, s ezek a tőzsdén – meg azon kívül is – adják-veszik a vállalati tulajdonhányadokat. Így a prágai tőzsdén sokkal nagyobb a forgalmazott részvények száma. Ebben az évben végre a magyar tőzsde is dinamikus tőzsdék közé tartozik, a prágaival és a *varsóival* együtt. Ez is tükrözi, hogy a magyar gazdaság harmadik éve növekszik. Sajnos gond, hogy *a magyar infláció még mindig két számjegyű*, sőt újabb stabilizáció kell, hogy húsz százalék alá süllyedjen, szemben a cseh viszonyokkal. Ott az infláció tartósan egy számjegyű, a cseh korona értékálló, s ez kedvez a tőzsdei műveleteknek, mert kiszámíthatóak a folyamatok.

Bankkal járó ajándék

– Nálunk is kiszámíthatóak a folyamatok, hiszen látjuk, hogy a belső államadósság kamataira mintegy 500 milliárd forintot költünk jövőre, s azt is tudhatjuk, hogy továbbra is húsz százalék fölötti lesz a pénzromlás...

– Azt az adósságtömeget, amely 1974 és 1988 között létrejött, azóta is magunk előtt görgetjük. A nettó adósság ugyan lényegében ugyanannyi, mint volt a rendszerváltozás kezdetén, de kétségtelen, hogy nem bírtunk megszabadulni tőle. Azok a nemzetek, amelyek nem indultak nagy adóssággal – például a cseh vagy a szlovák gazdaság –, bizony kiegyensúlyozottabban fejlődnek. A lengyel gazdaság örökölt adósságot, bele is roppant, majd átütemezéssel és leírással egy részétől megvált – nem az összestől –, s gyorsabban kezdett növekedni. Mindenesetre a magyar gazdaság növekedési kilátásait súlyosan terheli, hogy a rendszerváltozásba nagy külső adóssággal lépett be az ország.

– Azóta a belső adósság is nagyra duzzadt...

– Ez sajnálatos tény. De két rossz közül lehetett választani. Ma a magyar gazdaság nem növekvő mértékben adós a *külfölddel* szemben, de növekedik a *belső* adóssága. Azaz az állam az adósságszolgálat jelentős részét magyar természetes és jogi személyekkel szemben teljesíti, ami egy fokkal – ha szabad egyszerűsítően mondanom – jobb, mint ha kizárólag külföldiekkel szemben tenné.

– Ám ha magánosítják a bankokat, akkor ezek a külföldi tulajdonoshoz magukkal viszik ezt a hatalmas követelésállományt, s az új tulajdonos élvezi majd az adófizetőktől kapott kamatokat.

– A magyar gazdaság előtt álló egyik legfontosabb kérdés, hogy a gazdasági növekedés gyorsabb legyen, mint az adósság akkumulációja. Hiszen az államadósság *hólabdaszerűen* nő. Lehet modelleket készíteni a növekedésről, de lehet – kevésbé modellezhetően – a gazdasági vitalitást, az értéktermelést is fokozni.

Adófizetők ballasztja

– Egyelőre az adósság nő dinamikusan, s annak bruttó értéke lassan eléri azt a negyvenmilliárd dollárt, amely az évi nemzeti összetermék szintje. Bűvös határ lesz-e ez?

– Nagyon remélem, hogy ez nem következik be. A *bruttó* adósság most valóban sokkal több, mint volt 1990-ben. De akkor üres volt a kassza, most pedig tízmilliárd dollár fölötti a nemzetközi tartalék.

– Ez azonban kétszerese a szükségesnek, s így 50 milliárd forintnak megfelelő, fölösleges kamatot kell kifizetniük az adófizetőknek.

– Engem is meglep a tartalék magas szintje, bár ez Közép- és Kelet-Európában máshol is tapasztalható. De ott *a beáramló tőke és a nem nagyon deficites fizetési mérleg* együttes hatására duzzadt fel a tartalék, nálunk pedig részben központi banki és állami hitelfelvételből. Ennek a motívumait magam nem ismerem, de az biztos, hogy minden tartalék teherrel jár. E tartalékot természetesen nem páncélszekrényben tartják, hanem kihelyezik, de mindannyian tudjuk, hogy a rövid távú kihelyezés kamata messze elmarad attól, amilyen áron mi hitelt tudunk fölvenni.

– Az eladott energiaszektorért kapott privatizációs bevétel is megnövelhette-e a tartalékot tavaly év végén?

– Feltétlenül. Ez azonban azt jelzi, hogy 1995 során maguk a gazdaság vezetői sem számoltak ezekkel a bevételekkel, és ezért folytatódott előtte a hitelfelvétel, amiből valóban adódnak többletterhek.

Molnár Pál

BREVIÁRIUM

Az ember mindig a rossz emlékein rágódik. Elfelejti az ember a szerencséit, a sikereit, az örömeit; legalábbis nem ezeket a kedvező emlékeit szokta visszaidézni, nem, jobb szereti az ember üldözni, gyötörni, büntetni magát a megesett balszerencséi, kínjai, hibái, bukásai emlékével. Igen, és evvel a hajlandóságával az ember, mikor a jövőre gondol, csupa jót, csupa szépet, csupa szerencséset képzel a jövőben. Nem gondol arra az ember, hogy vakulás, süketülés, asztma lepheti meg, ha öregszik, csak arra gondol, hogy pénze lesz, kényelemben él, pihen, utazik, szórakozik. A múltra nézve pesszimista, a jövőre, vagyis a jövőbe nézve optimista az ember.

Dehogy is akarom én lebeszélni magam a jövő illúziójáról, Isten őrizzen! Hiszen ennek az illúziónak köszönhetem, hogy kedvem van még élni, hogy erőm van tovább lépni, hogy össze nem esem a holnap előtt és rémületemben meg nem szököm az életből. Csak hát elcsodálkozom. A sorsom számít rám, a kizsákmányoló gazdám, a sorsom így csal tovább, reménnyel, álommal, hazugsággal. Azt is gondolom, hogy ezért firtatom mindig azt, ami rossz a múltban volt, hogy okosodjam, hogy ezután jobban ismerjem az életet, hogy el tudjam a bajt kerülni. Hanem ez a könnyed tanakodás nem takarja ki a lélek legmélyebb tendenciáit. Nincs is tán olyan hosszú eszem, hogy le tudjak hatolni a magyarázatig. Rá se érek eleget gondolkozni, mindig dolgozni kell, mindig jönni-menni kell, telefonozni kell.

(Szép Ernő, 1934)

Mai mecénások

Festőverseny a Kempinskiben

Nem bizonyult anakronisztikusnak e festőverseny ötlete, bármily kétkedéssel is fogadja az ilyesmit a művésztársadalom – így foglalta össze *Gerzson* Pál festőművész annak a festőversenynek a tanulságait, amelynek eredményhirdetését a héten tartották. A Kempinski Hotel Corvinus *Hommàge à millecentenárium – 1100 év Európában – 100 év művészetpártolás* címmel nyitotta meg azt a kiállítását, amely eme verseny eredményeként született meg. A millecentenáriumi ünnepségsorozat részeként hirdetett pályázatot a Dresdner Bank (Schweiz) AG Zürich, a Jelen Idő Művészeti Alapítvány és a Kempinski Galéria festőművészeknek a XIX. század második felében született kiemelkedő jelentőségű magyar művészeti alkotások újragondolására, a mindig aktuális magyar történelmi témák XX. század végi megjelenítésére. A kötött téma különös kihívást jelenthetett a művészeknek, akik manapság – ahogyan Gerzson Pál a zsűri nevében megfogalmazta – „a szabadság terrorja" alatt művelik művészetüket. Három, a múlt század végén született mű alapján kellett e századforduló koncentrált érzését nyújtani. *Munkácsy* Mihály Honfoglalás című, közismert alkotása állami megrendelésre készült. *Benczúr* Gyula művét – Vajk megkeresztelése –, eredetileg a Vallás és Közoktatási Minisztérium 1869-es pályázata inspirálta, vázlatával száz aranyat nyert a művész, nagy méretben való megfestésére a megbízást 1875-ben teljesítette. *Vaszary* Jánosnak az 1898-as tavaszi tárlaton bemutatott Aranykor című festménye volt a harmadik mű, amely témát szolgáltatott a pályázóknak. (Kvalitásait szintén egy díj, a Magyar Képzőművészeti Társulat díja erősítette meg a közönség előtt.)

A pályázat kiötlői úgy vélték, hogy 1996 nemcsak a magyar honfoglalás ünnepe, hanem a száz évvel ezelőtti kulturális fellendülésé is, amely *mecénások nélkül elképzelhetetlen lett volna*. Az állami megbízások mellett olyan egyéni és társadalmi megrendelések születtek, amelyeknek nagy művek köszönhetők, s amelyek mintája példamutató lehet korunkban is. E vélekedés szemmel láthatóan igaznak bizonyult, hiszen tizennyolc festőművész fantáziáját mozgatta meg e kiírás.

Megrendelésre, adott témára festeni nem illik manapság. Hatvan-hetven éve, hogy a díjazott, társaságoktól, állami szervektől elismert művész legalábbis gyanús. Pedig a közönség szereti, ha „objektív tények" is támogatják az ő „szubjektív örömét", azaz ha a neki tetsző képet mások által is elismert festő festette. A szakma azonban sokszor elutasítja a hivatalos elismerést, ezért némi bátorság is szükségeltetik egy ilyen versenyre való nevezéshez. Ezért is jó látni, hogy olyan nevek vannak a résztvevők között, akik „megengedhetnék" maguknak, hogy ne vágjanak neki egy ilyen megmérettetésnek.

A mecénási szerepet a pályázat kiíróin kívül több cég vállalta még magára különdíjak kiosztásával. A fődíjat *Szalay* Ferenc kapta, 1100 éve vagyunk Európában című temperaképéért, második lett *Somogyi* Győző nagyméretű, tojástempera festménye Honfoglalás címmel, míg *Gyémánt* László Honfoglalás – nem sétagalopp elnevezésű alkotását harmadik helyre tartotta érdemesnek a zsűri.

A képek most néhány hétig a Kempinski Hotelban láthatók, abban a szállodában, amely megnyitása óta több millió forintot költött már kortárs magyar művek vásárlására és folyamatosan ad otthont időszaki kiállításoknak. Nem ritkaság, hogy a világ neves szállodái nagy gondot fordítanak berendezésük színvonalára, az azonban csaknem páratlannak mondható – ahogyan az *1100 év Európában – 100 év művészetpártolás* című kiállítás megnyitóján *Nemeskürty* István hangsúlyozta –, hogy egy külföldi tulajdoni többségű hotel esztendők során át mecénási szerepet vállaljon fel egy országban. Márpedig a Kempinski ezt teszi.

Nemcsak a művészek, de a hotel részéről is bátorságot igénylő vállalkozás volt ez a festőverseny. Sosem lehetett könnyű, de a mai magyar viszonyok közt éppenséggel nagyon is nehéz lehet megtalálni azt az elegáns mértéket, amely az ellenszenves pénzes megrendelő és a már bántóan könnyűkezű adakozó közt a mecénást jelzi. Ezen a versenyen a műértő mecénás igényes művek megszületését inspirálta a honfoglalás ünnepéhez méltó színvonalon.

(hajdú)

Képek és könyvek a Mentorról

Kassák-szobor a kirakatban

1922. szeptember 5-én a budapesti VI. kerületi elöljáróság iparengedélyt adott *Kudelka* Sándorné sz. *Székely* Róza budapesti lakosnak könyvesbolt nyitásához. Ezzel az Andrássy út 17. alatt megkezdődött egy tipikusan „pesti" (és polgári) kulturális színhely, a kicsiny galériával kiegészült *Mentor* könyvkereskedés nyolcéves élete. A széles látókörű tulajdonostársak: a pedagógusból kereskedővé lett Kudelkáné és *Varsányi* Géza áldozatos munkája nyomán a Mentor az avantgárd képző-, film-, színház-, zene-, és építőművészet, valamint a modern irodalom támogatójaként és népszerűsítőjeként nyitott fórumot neves és kevésbé ismert alkotóknak, gondolkodóknak. Az óbudai Kassák Múzeumban még látható az a – *Csaplár* Ferenc rendezte – kiállítás, amely a Mentor művelődéstörténeti jelentőségű tevékenységét érdekes irodalmi és képzőművészeti anyaggal mutatja be.

Az előzményekről, az indulásról a rendező, ki mindvégig kalauzom volt, elmondta, hogy a Mentor ilyen jelleggel egyedülálló feladatot látott el. A húszas évek eleje táján a fővárosban még működött a Helikon, vagy *Fónagy* István igazgatásával a Belvedere: mindkettő az emigrációban vagy az itthon élő neves és még kevésbé ismert, legfiatalabb magyar avantgardisták munkáinak adott helyet. Ezek a galériák azonban 1924 végére tönkrementek. A Mentor nagy nehézségek árán talpon maradva vállalta az egyetlen modern budapesti galéria szerepét.

Hogy milyen viszonyban volt a Mentor a kor hivatalos kultúrpolitikájával? „*Az akkori rezsim* – mondja Csaplár Ferenc – *nem volt elszánt híve sem az 1919-es eseményekhez kapcsolódó avantgárdnak, sem az azt művelő, többségében zsidó származású, közismerten baloldali nézeteket valló alkotóknak. Az avantgárd botránykőnek számított az állami közoktatási intézményekben, többé-kevésbé a művészeti főiskolákon is. A vele kapcsolatos politikai afférok legismertebbje az volt, hogy az emigrációban élő Kassákra idehaza elfogatóparancs várt, Budapestre látogató feleségét figyelte a rendőrség, Bortnyik Sándor ellen pedig kiutasítási határozatot hoztak.*"

A bolt hátsó galériájában olyan művészek tárlatait rendezték meg, mint *Bene* Gyula, *Bokros-Birman* Dezső, Bortnyik Sándor, *Derkovits* Gyula, *Dési Huber* István, Kassák Lajos, *Kmetty* János, *Molnár* Farkas. Festőként itt lépett a nyilvánosság elé az amerikai filmvilágban később díszlettervezőként világhírűvé lett *Trauner* Sándor is.

A boltnak ugyanebben a kis hátsó helyiségében („olvasó-szobának", „galériának" is nevezték) előadásokat, szemináriumokat, vitákat is rendeztek aktuális művészeti, irodalmi, társadalom- és természettudományi kérdésekről, olyan előadók közreműködésével mint *Benedek* Marcell, *Déry* Tibor, *Hevesy* Iván, *Ignotus* Pál, *József* Attila, *Justus* Pál, *Komlós* Aladár *Kosztolányi* Dezső, *Ligeti* Pál, *Pátzay* Pál, *Sárközi* György, *Szabó* Lőrinc. Avantgárd irodalmi felolvasások (*Kassákné Simon* Jolán szervezésében), szerzői estek (*Révész* Béláé, *Bródy* Lászlóé, *Tersánszky* Józsi Jenőé), lakberendezési (*Frankel* György), kerámia, (*Fiora* Margit) iparművészeti kiállítás jelzik még a Mentor széles körű tevékenységét. „*Izgalmas volt a Mentor könyvkínálata is: a látogató szinte napra készen tájékozódhatott, mi újjal lepték meg a világot a költők, a pszichológusok, az építészek, a reklámgrafikusok*", mondja Csaplár Ferenc.

A kiállításon két nagy fotó a Mentor nevezetes kirakat-kiállításairól is tudósít. A Mentor művészei által megkomponált különleges látványosságok, többnyire egyfajta kulturális reklámok voltak ezek. Volt, amelyik – első kiadású könyveivel és *Schaár* Erzsébet azóta elveszett szobrával – *Adyra* emlékezett; volt, amelyik avantgárd folyóiratokat mutatott be. Bortnyik Sándor hat ilyen kirakat megkomponálására kapott megbízást. Egyik regényének megjelenése alkalmából Kassák Lajos is megrendezte a saját kirakatát. „*Bízvást nevezhetjük művelődéstörténeti kuriózumnak azt a kirakatot* – jegyzi meg a kiállítás rendezője –, *melyet Kassák Tisztaság könyvének megjelenése alkalmával Kádár Béla rendezett, Szélpál Árpád fényképezett le. A kirakat közepén Spangher Ferenc Kassákról készült szobra állt, ez immár húsz éve múzeumunk egyik különleges látványossága*".

A kiállításon az ismert személyiségek mellett mára már elfelejtett művészek neve is feltűnik. Így például a festő és grafikus *Kiss* Vilmáé, aki Németországban, Amerikában rajzfilmeket rendezett, később egyike lett a francia rajzfilmgyártás felvirágoztatóinak. Vagy a tragikus sorsú ifj. *Németh* Sándoré. Ez az elsõ világháborúban is résztvevő huszártiszt, jó módú úri család sarja leszerelése után – szülei segítségével – egy parfüm-nagykereskedést alapított, emellett *Rudnay* Gyula tanítványaként képzőművészeti főiskolára járt. Az üzlet tönkrement. Németh később a Mentorban megrendezte első kiállítását, melynek nagyon rossz kritikai visszhangja volt. Ezután Pécsre költözött, de amikor kiderült, hogy képeiből nem tud megélni, egy szállodában öngyilkos lett.

Csaplár Ferenc vidámabb történetet is elmesél, amelyet *Zelk* Zoltán örökített meg és hangulatában a régi Pestet idézi. Éppen a saját kirakatát rendezte Kassák Lajos, ingujjra vetkőzve, amikor a szemközti kávéházból *Osváth* Ernő, a Nyugat szerkesztője jött át, és arra akarta rábeszélni a magyar avantgárd Európa-szerte ismert vezéregyéniségét, hogy ebben a pozitúrában fotóztassa le magát...

Egyre súlyosbodó anyagi nehézségei miatt a Mentor végül 1930-ban bezárta kapuját, amit siettetett az 1928-ban megnyílt és 1944-ig működő – vitathatatlanul színvonalas – Tamás Galéria is: lassan-lassan ide pártolt át az egyre bizonytalanabb helyzetbe kerülő Mentor képzőművészi gárdája. Az elmúlásról *Fenyő* László írt nosztalgikus költeményt, amely a Nyugat 1932. december elsejei számában jelent meg.

Tóth Ádám

„Mesék az írógépről"

Jó párti

Bár a statisztika szerint egyre kevesebb az esküvő, a házassági piac felélénkült. Társkereső szolgálatok garmadája működik. Igényeket és megfelelést számítógép hasonlít össze. A család is működésbe lép, hogy sarjának méltó párt találjon. Nem fogad fel ugyan házasságszerzőt, de belesújkolja gyermekébe, mit kell elvárnia jövendőbelijétől. Napjainkban egy gazdag műgyűjtő mondta: „*Vagyonomat, üzletemet, egyetlen fiúunokámra hagyom: a lányok csináljanak jó pártit.*"

A jó párti az egykori városi polgár szótárából való, aki egyrészt a házasságtól is – akár az üzlettől – elvárta, hogy *kifizetődő* legyen; másrészt a gyerekeiről való gondoskodás erkölcsi parancsa vezérelte. Gyakori volt, hogy jövendő házastársukat ő jelölte ki. Századunk egyik vívmányát, az önálló párválasztás, a szerelmi házasság jogát a mai fiatalok maguknak tartják fenn, de „elnézik", ha szívük választottja egyben anyagi előnyökhöz, netán luxushoz juttatja őket.

A századelő ponyvairodalmának kedvelt témája volt a szegény, de becsületes dolgozó lány, akibe beleszeretett a vezér és elvette feleségül. Ezekkel a szerelmes regényekkel vigasztalták magukat az íróasztalok rabszolgalányai. Elképzelhető, hogy a téma ismét divatba jön, annyi változtatással, hogy a hősnő nem az írógép, hanem a számítógép billentyűit veri. Annál is inkább várható a téma felújítása, mert hol ismerkedhet meg másutt a szegény lány egy gazdag férfivel, mint a mukahelyén? Netán egy vállalati rendezvényen? A véletlen kevesebb esélyt kínál.

Tanúja voltam, amikor egy anya azzal szidta a lányát: „*Már megint a diszkó, tudd meg, ott sohasem találsz rendes férjet*". A jó párti nem diszkóba jár. Egyrészt mert kiöregedett onnan, másrészt mert az elegáns világnak külön, zártkörű találkozóhelyei vannak, ahol hasonló a hasonlónak örvendezik. Aki nem közéjük való, be se engedik vagy kinézik, hacsak egy beltag „be nem vezeti" oda. Ez azonban inkább a férfiakra vonatkozik. Van egy ismerősöm, aki húszas éveinek a végén jár és egy külvárosi családi ház sivárságából, ételszagából szabadult ki, és tört fel a nagyjövedelműek közé. Őt a volt egyetemi évfolyamtársa juttatta be a jó társaságba. Ott egyelőre üzleti kapcsolatokat gyűjt, és benősülésre készül egy jól menő vállalkozásba.

Megjegyzendő: a huszadik század második felében visszavonulót fújt az érdekházasság. Az ifjúság lázadása, a női emancipáció és azon önáltatás hatására, hogy mindenkinek egyenlően jár a boldogság. Mindazonáltal az érdekházasság nem szűnt meg. A szocialista országokban sem. Míg fiatalok tömegével házasodtak érdek nélkül – sőt megfontolás nélkül –, voltak ifjak, akik benősültek az após összeköttetéseibe, vagy csupán egy lakásba. S voltak lányok, akik nyugati férjre utaztak, a szó teljes értelmében is. Ha nem érkezett kedvükre való külföldi turista, akkor ők fizettek be egy társasutazásra, hogy felkereshessék a férjlelőhelyeket.

A jó pártin koronként és társadalmi csoportonként mást értenek. A két világháború között például a középosztály alsó rétegei körében jó pártinak számított a köztisztviselő és általában az, akinek nyugdíjas állása volt. Ebből következően nagy volt a korkülönbség az eladó lányok és a pártiképes férfiak között. Az életkorban napjainkra oly közel került ifjú pár, úgy tetszik, ismét eltávolodik egymástól. Annak idején jó párti volt az a lány, aki meghatározott ingó és ingatlan vagyonból álló hozományt tudott felmutatni. A vagyont később az asszony keresete helyettesítette, ami úgyszintén a házasság anyagi megalapozottságát szolgálta, de jobban borzolt férfiúi hiúságokat, mint a hozományvadász minősítés. Mostanában rehabilitálják a menyasszony egyösszegű hozzájárulását az együttélés költségeihez. A leendő férj nyugdíjképessége azonban már nem vonzerő, a fix fizetés nem kecsegtet, biztos állás pedig nincs. Már a létező szocializmusban is leköröztе a köztisztviselőt a szintén állami alkalmazásban álló nőgyógyász, őt pedig éppen most utasítja maga mögé a gazdasági manipulációkban járatos ügyvéd. A századelőn a bankfiúnak volt ázsiója, a múlt rendszerben azonban csak banklányok voltak, most ismét felfénylett a banktisztviselők csillaga.

A házasságot mint a nők megélhetési forrását újfent elismerik. A lányok mint utaltam rá, olykor kényszerűségből választják – mert nincs munkájuk, vagy ha van, nem szeretik azt –, olykor számításból. De elhivatottságból is, mert úgy érzik, csak feleségként és anyaként élhetnek teljes életet.

A beérkezett férfiak megengedhetik maguknak azt a luxust, hogy feleségük nem dolgozik, sőt hasznot is húzhatnak belőle, ha státusszimbólumként hordozzák körül az úri társaságban. Van, aki eleve úgy nősül, hogy a feleségével ékeskedhessék. A kevésbé tehetőseknek is duzzasztja a kebelét, ha egyedül el tudják tartani a családot. Ők a maguk körében már ettől is jó partinak minősülnek.

Egyesek attól tartanak, hogy veszélyben a női emancipáció. Azért, mert a családban férjuralom alakul ki és a nők – önálló keresetük nem lévén – kiszolgáltatottá válnak. Veszélyben van azért, mert a lányok áruként viselkednek, azt a férfit keresik, aki a legtöbbet kínál értük. (Lásd eladó lányok.) Kérdésem: a férfiak talán nem igyekeznek jó árat elérni a házassági piacon? Vajon a hozományvadászok megrendítik a férfiak egyenlő jogait? Egyébként a nők – illetőleg az egyik házastárs – kiszolgáltatottságának elejét veheti a házassági szerepek korszerű felfogása, a családi viszonyok demokratizálása. Elejét veheti egy piacgadaságban fogant megállapodás: a házassági szerződés.

Kovács Judit

Egy régi kép

Ifjú pár 1909-ből

(Magánfelvétel)

Az oldalt szerkeszti: Javorniczky István

BODOR BÉLA:

Romantikus történet

(Gosztonyi Péter: A magyar honvédség a második világháborúban. Európa Könyvkiadó, 424 oldal, 400 forint)

Az elmúlt évtizedekben jó néhány könyv jelent meg, amely a második világháború történetét, vagy annak egyes részkérdéseit dolgozza fel. Volt ezek között szép számmal maradandó értékű munka: a naplók, memoárok magától értetődően minden korban mondanak valamit (ha nem is mindig ugyanazt), és az összegző természetű művek is jobbára megalapozottak, szemléletesek voltak. Elsősorban persze Juhász Gyula, Ránki György, néhány szűkebb területen Ormos Mária, Tilkovszky Lóránt munkáira gondolok, de a sor hosszan folytatható.

Ha Gosztonyi Péter szóban forgó könyvét — amelynek 1986-ban Rómában megjelent első kiadása a maga idejében sajnos nem jutott el hozzám — ezek sorába illesztem, akkor elsősorban általános karakterjegyei folytán látom ezektől (és a nevekkel nem jelezhető „közvélekedéstől") külön állni. Mert igaz, hogy a történetírásban a marxizmus gyakran nem jelentett többet sematikus fatalizmusnál, interdiszciplináris megközelítésmódja mégis egyfajta kihívást jelentett a szakemberek számára, és ez a legjobbak esetében gyakran gyümölcsöző volt; bár nálunk is együtt járt bizonyos merevséggel, ha a történelem emberi vonásairól kellett beszélni. Gosztonyi számára a történelem nem erők, viszonyok, mozgások és egyéb elvont fogalmak, hanem emberi sorsok története, és ennek a szemléletnek az ismert összefüggésrendszerben egyfajta romantikus zamata van.

Különös helyzet, amikor a recenzens azért marasztalja el a bírált munkát, amiért dicséri. Én pedig éppen ezt teszem, és ennek a dolgozatnak valójában nem is az a célja, hogy a tökéletesen fölkészült és élvezetes stílussal megáldott történész néhány vitatható állítását körbejárja és cáfolja, vagy megpróbálja más megvilágításba helyezni — erre bővebb terjedelemben a szaksajtóban kerülhet sor, és nem én leszek az, aki vállalkozik rá —, hanem elsősorban az, hogy ennek az ambivalenciának a természetét igyekezzem kiismerni a műben és önmagamban.

Gosztonyi Péter előadásában a második világháború nem különbözik alapvetően az első világháborútól, Napóleon oroszországi hadjáratától, vagy akár Hunyadi és a törökök elhúzódó küzdelmeitől. Hadseregek vonulnak fel az ország határaihoz közel és távolabb; csaták, összecsapások zajlanak le tehetséges vagy tehetségtelen hadvezérek parancsnoklásával, bátor vagy gyáva harcosok között; az egyik hatalom seregei területeket, élelmet, nyersanyagforrásokat és potenciális munkaerőt hódítanak, míg a vele szembenállók elveszítik ugyanezt; éles szemű, pontos helyzetfelismerésre képes, vagy politikai meggyőződésük, nemzeti vonzalmaik által elvakított honi politikusok és katonák figyelik az eseményeket, a nemzetközi erőviszonyok változásait, és igyekeznek hazánk számára előnyös döntéseket hozni; „a Teleki-kormány 1939-40-ben »a jóindulatú semlegesség« álláspontját képviselte az európai háborúban", majd „Magyarország megmaradt szuverén államnak még akkor is, ha lemondva a jóindalú semlegesség poliikájáról, a politikai realitások kényszerítő törvényei alapján az 1939 óta kialakult új kelet-európai helyzetet uraló tengelyhatalmakhoz csatlakozott"; és így tovább, lépésről lépésre, szerencsés és szerencsétlen fordulatok során át a végül minden katonai bátorság, emberi helytállás és diplomáciai ügyeskedés dacára bekövetkező veresége. A levezetés alapjában véve hibátlan, a megfelelő helyeken pontosan illeszkednek hozzá a felhasznált forrásmunkák, memoárok, emlékiratok, naplók, levelek, első kézből származó közlések mellékszálai és epizódjai. A szerző csak ott használja a képzeletét, ahol biztos adatok birtokában azt próbálja rekonstruálni, hogy egyik vagy másik fél hogyan okoskodhatott az események idején. Ezzel pedig munkája nemhogy veszítene tényszerűségéből, hanem a száraz adatok felfűzése mellett lélektanilag is érthetővé, követhetővé válik. Gosztonyi úgy halad végig a háború eseményein, minha azok éppen most, az olvasás pillanatában következnének be, és az olvasónak nincs más dolga, mint hogy a történész által szép sorjában lerakosgatott mozaikkockákon, a történet egyes lapjain és mozzanatain végiglépkedjen. Aki ebből a könyvből ismeri meg a második világháború történetét, az úgy fogja látni az egyes történéseket és epizódokat, olyan sorrendben és olyan összefüggéseiben, mintha még ma is — méghozzá a legjobban értesültek társaságában — átélte volna őket.

Ha azonban mindez így van, akkor mi lehet az a „de", amit a rutinos olvasó a fenti bekezdés sorai között egyre kövérebben lát kirajzolódni?

Arról van szó, hogy megítélésem szerint a magyar poltikai vezetés a Monarchia széthullása után egyetlen napig sem volt döntési helyzetben. Károlyi Mihály — „elvetélt és gyermetegen naiv kísérletével", ahogy Gosztonyi mondja — az európai Magyarország létrehozásával próbálkozott, és amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Európa elzárkózik ennek elfogadásától, az egyetlen életképes hatalmi csoportnak adta át az ország irányítását, amelynek esélye lehetet arra, hogy valamilyen segítséggel valamilyen Magyarországot átmenthessen a kibontakozó kaotikus folyamatokon. Ezzel a lépéssel — amely, ismétlen, Károlyi korábbi (visszautasítottt) helyes döntését követte — Európa szerveződési folyamata egy korábbi stádium felé mozdult el. Minden további lépés ezen az úton egyre mélyebbre vezet a modernitás előtti viszonyok közé, a bomlás, a dezintegráció, az értékek elveztése felé. Európa atavisztikus motivációkra hallgatva ezt az utat választotta, és a szerveződő Szovjet-Oroszországban tartós ellenséget sikerült találnia, hogy „törzsi" viszonyait fenntarthassa. Ez a magatartás azonban nem oldja meg a problémát, csak elhalasztja — ideig-óráig — a válaszadás kényszerét. Ha körülnézünk a mai Európában, azt láthatjuk, hogy pusztuló értékek között, pusztuló környezetben egyre rosszab minőségű életet él, és gyakran egyre pocsékabb halállal hal meg egy folyamatosan kultúráját vesztő nép (mert egy nép vagyunk mi, európaiak, el ne feledjük), amely képtelen arra, hogy kulturális és közigazgatási tagolódását különválassza. Gennyes sebek fakadnak ki Boszniában, Oroszországban vagy Magyarországon, de a szív, amely a kórokozókat pumpálja, Londonban, Párizsban, Berlinben és Rómában dobog. Ugyanez előtt a lecke előtt ülünk másfél évszázada, immár egy közös, a bukottaknak fenntartott szamárpadban, és azzal kísérletezünk, hogy a régiók autonómiáját összeegyeztessük az állam szuverenitásával, a kevert népesség kulturális szabadságát a nemzetállam homogenitásával, a másság tiszteletét a kényszerűen támasztott ellenségképtől való félelemmel. Ez pedig ma nem megy. Valamiről le kell mondani.

Ezért gondolom tehát, hogy a második világháborúról nem érdemes ugyanúgy gondolkodni, mint a korábbi korszakok háborúiról. Az 1918-ban megtalált helyes megoldás — az autonóm régiókból szerveződő, kizárólagos közigazgatási feladatokat ellátó állam megszervezésére tett kísérlet — bukása után csak elhibázott lépések következhettek. A nemzetállam megteremtésének képtelensége miatt a magyar politikai gondolkodás még egyet lépett hátrafelé. Eljutott a középkorhoz, a Szent István-i állameszméhez, a közös bölcs királynak alávetett népcsoportok idejához, és kereszteshadjáratot indított — szándéka szerint szellemiekben, a maga sem tudva, mi ellen; végül érdekei érvényesítése végett szövetséget kötött egy katonai hatalommal, amely a saját érdekeit sem volt képes mérlegelni és érvényesíteni.

A hadtörténet azoknak a fegyveres konfliktusoknak a leírásában jeleskedik, amelyeket nyílt döntési lehetőségekkel rendelkező katonai hatalmak vívnak egymással, és közülük az egyik győzelmet arat. A huszadik századi európai háborúknak nem voltak győztesei, mert a célok, amelyeket az egyes országok politikai vezetői maguk elő tűztek, téves helyzet- és érdekfelismerésen alapultak. A kérdés nem az, hogy hogyan nyerte meg a háborút a Szovjetunió és vesztette el Németország, és még az sem, hogy miért látszik úgy — mai állapotukat figyelve —, mintha fordítva történt volna, hanem az, hogy mikor veszik észre Európa hatalmai: minden erőszakos megmozdulás közös, és egyre súlyosabb vereségünk részét képezi. A valódi kérdés nem az, hogy az összeomlás szélére sodródott-e a Szovjetunió attól, hogy a németek elfoglalták területének öt (!) százalékát, vagy hogy megállíthatta volna-e az I. magyar hadsereg a Kárpátok vonalán a Vörös Hadsereget, ha nem történik meg a románok kiugrása, vagy sem. Számomra az a kérdés jelenti az igazi megválaszolnivalót, hogy miért képzelték a németek és az oroszok kölcsönösen, hogy érdekükben áll egymás területére lépni? Hogy lehet az, hogy ötvenmillió (ha nem több) embert gyilkolnak le olyan nyilvánvalóan bárgyú ideák szolgálatában, mint az élettér, a faji tisztaság, a haza földje, a nemzet felsőbbrendűsége, és senki nem teszi fel a kérdést: kinek lesz haszna ebből a hülyeségből, és ha senkinek, akkor miért csináljuk mégis? Ezek azok a problémák, amelyek megakadályoztak abban, hogy zavartalanul élvezzem Gosztonyi Péter — a maga nemében kitűnő — hadtörténeti monográfiáját.

MAJOR OTTÓ:

Az avantgárd Kassák hazatérése

— Kiállítás a Kassák Emlékmúzeumban —

Kassák Lajos avantgárd művészetének világméretű reneszánsza ad különös időszerűséget annak a kiállításnak, mely minap nyílt meg az óbudai Zichy Palota Kassák Emlékmúzeumában ezen a címen: „Kassák az európai avantgárd mozgalmakban, 1916-1928". Avantgárd korszakának ez az újjászületése a nagyvilágban váratlan meglepetésként érte hazai híveit is.

A forradalmakat követő emigráns éveiből hazatérve, az itthoni viszonyok nyomasztó légkörében kellett megélnie és munkálkodnia. Alkotó energiáinak teljes felszabadulását a nácizmussal szövetkezett hazai jobboldal világháborús összeomlása hozta meg. Az ezt követő koalíciós kormányzás rövid időszakában — Kodály mellett — a Magyar Művészeti Tanács ügyvezető elnöke, folyóiratának, az Alkotásnak a létrehívója és felelős szerkesztője volt, emellett főszerkesztője a kéthetenként megjelenő képes magazinnak, a Kortársnak, társelnöke a Magyar PEN Clubnak, és egész sor közéleti tisztség betöltője. Közben sorra jelenteti meg verskötetteit, regényeit, művészetelméleti munkáit. Munkakörének egykori résztvevője, Justus Pál kérésére elvállalta a szociáldemokrata párt művész tagozatainak elnökségét, s alighanem ez okozta, hogy a „fordulat éve" után minden tisztségétől megfosztották, lapjait betiltották, és nyolc éven át — 1956-ig — egyetlen sora sem jelenhetett meg.

Mi éltette Kassákot ezekben a sötét években? Ismét csak kivételes életereje és alkotó energiája. Kiütötték kezéből a tollat — ezek az ő szavai — és húszesztendei önkéntes szünet után elkezdett ismét festeni és rajzolni. S ez hozta az újabb meglepő fordulatot művészi életében. A képzőművész Kassák hazai rehabilitációja, avantgárd művészete nyugati reneszánszának köszönhető. 1960-as kiállításának a párizsi Denise René Galériában, melynek szervezői között Hans Arptól Victor Vasarelyig a modern francia képzőművészet egész sor nagysága vett részt. Ha jól számolom, 1960-tól 1987-es centenáriumáig, 19 egyéni és 50 csoportos kiállítása volt szerte a világon. Külföldi világhíre készítette elő az utat hazai életműkiállításához. A Magyar Nemzeti Galériában, ahol végre láthattuk — milliós nagyságrendű biztosítási díjért — azon külföldi tulajdonba került képeit, melyek korábban hazai képtárainknak ingyen sem kellettek. (Mellékesen jegyzem meg, hogy 1940-es párizsi kiállításának megnyitásán nem lehetett jelen. Vasarelynek szívattakot jelentett, valójában nem kapott itthon útlevelet.) Két évvel később a szívattak csakugyan bekövetkezett. Hetvenötödik évében váratlan ajándékot kapott: az akkor megjelent „Kis magyar irodalomtörténet"-et és egy végzetessé válható szívtrombózist. A kettő, úgylehet, nem volt független egymástól. A Kis magyar irodalomtörténetben — mely több kiadásban és más nyelvekre fordítva is megjelent — Kassákról egyebek között ezt olvashatjuk: „... Szembefordul a párt politikájával... álláspontja egyre inkább az anarchikus forradalmáré... Művészi elveiben eljut — párhuzamosan az európai fejlődéssel — az 1920-as évek szélsőségeiig... az őáltala képviselt irány végeredményben csak mellékvonala a magyar irodalomnak... Legutóbbi években megjelent verskötetei az idős művésznek az élettől megcsömörlött aspektusát mutatják, ugyanakkor leglelkesebb propagálója máig is az absztrakciónak és a formabontó kísérleteknek."

Kassák Lajos ma talán legismertebb művészünk a nagyvilágban. Művei és életműtárlatai Berlintől, Santa Barbarán át Tokióig bejárták a nagyvilágot, s mindenütt elismerő visszhangot kaptak. Jómagam legutóbb a pozsonyi Nemzeti Galériában láthattam nagy sikerű életmű-kiállítását és jelen lehettem a róla készült egyetlen köztéri szobornak — Borsos Miklós alkotásának — a felavatásán Érsekújvárott, ahol az avatóbeszédet a város polgármestere tartotta.

Legfőbb ideje volt hát a korai avantgárd korszakát idéző kiállítás megrendezésének a Kassák Emlékmúzeumban. A kiállításhoz magyar és angol nyelvű katalógus is készült, melynek tartalmas bevezető tanulmányát a múzeum igazgatója, a tárlatrendező Csaplár Ferenc készítette.

A kiállítás katalógusának borítóján: Enri Prampolini 1924-ben készült portréja Kassákról.

Kassák Lajos

páratlan oldal

Szép

Hallottam (érdekes módon egy úgynevezett emdéefestől): Az elmúlt négy év szellemi-politikai törekvéseinek rövid összefoglalása: A HORTHY-RENDSZER SEGGELYUKÁN FELNYÚLVA MEGFOGNI A MAGYAR NEMZET SZÍVÉT.

Szép az, ami — immár — érdek nélkül tetszik.

(esti)

Álom és valóság

Az ember álmaiban minden előfordulhat. A leghitelesebb forrásból tudjuk például azt, hogy Karinthy Frigyes álmában két macska volt és játszott egymással.

A valóság a mi, gyakori változásokat produkáló életünkben az álmok korlátlan fantáziáját is képes felülmúlni.

Némely jeles honfitársunkat ismét súlyos dilemma gyötri: Most megint két talpnyaló vagyok, és nem tudom, ha összetalálkozom, köszönjek-e egymásnak, vagy egyszerűen fordítsam félre a fejünket?

—hari

Na, pá!

Fiatal, ambiciózus párt választási plakátja, kampány idején: „Szevasztok! Szavaztok?"

Ugyanez a plakát, az első forduló után, ugyanott, népi graffitivel kibővítve:

„Szavaztunk. Szevasztok."

(doros)

Szűrös kontra Szűrös

A szocialista párt úgynevezett népi irányzatát képviselő Szűrös Mátyás ekként nyilatkozott vala a Magyar Nemzet munkatársának: „A párton belül egyébként más irányzatoknak is helyük van, így a szociáldemokrata (...) platformnak is."

Az ember eltűnődik: a szociáldemokraták vajon mennyiben „népen kívüliek"? De még rá sem érünk meghökkenni, amikor már az alábbiakat van szerencsénk olvashatni ugyanennek a nyilatkozatnak az 1990. esztendőről szóló bekezdésében: „...sokaknak nehéz volt elfogadni, hogy mi egy szociáldemokrata típusú pártot szándékozunk létrehozni..."

Tehát ma adva van egy szociáldemokrata típusú szocialista párt, amelyen belül létezik egy szociáldemokrata platform is. Emennek szerencsére szintén helye van a szociáldemokrata típusú, a magyar lakosság tömegei által népítéletszerűen támogatott nem-népi pártban, ám a szociáldemokrata típusú párt mellett kardoskodó politikus nem tartozik e szociáldemokrata platformhoz.

Remélem, Szűrös Mátyásnak sikerül eligazodnia a tulajdon szavain; én, megvallom, képtelen vagyok e bővészmutatványra.

t—r

Újabb gerinc-ügy

Abban semmi kivetnivalót nem találok, hogy Horn Gyula gyanúsnak találja balesetének körülményeit. Azon viszont már felkaptam a fejem, amikor kijelentette: karunkat eltörhették, fejünket betörhették, de gerincünket nem tudták megtörni. Túl azon, hogy sejtetni lehet, megtudni azonban aligha, kik akarták megtörni a szocialisták gerincét, nekem a megtörési szándék tárgya már nép-nemzeti mezbe öltöztetve sem tetszett, mondhatnám hányingert kaptam tőle. Fájdalom, ugyanígy reagálok, ha szekfűbokor övezi. Horn mentségére szolgáljon, hogy alig egy héttel a balesete után nyilatkozott. Ez azért másként ítélendő meg, mint mondjuk az igazságügyi miniszter, aki annak idején, teljesen egészségesen, egy nagygyűlésen sütötte el azóta legendássá vált poénját, amely szerint a kormány legnagyobb tette a szovjet csapatok kivonulása után Hankissék kirúgása volt. Egyáltalán nem biztos, hogy az elmúlt négy évben ez volt a kormányzó urak legjobb mondása, mert rendesen tudtak egymásra licitálni.

Egyelőre reménykedem, hogy a mostani győztesek nem támasztják alá eddigi tapasztalatomat, amely szerint akiknek az Isten egyik kezével hatalmat adott, a másikkal eszüket vette.

L. A.

Ballagás

Olvasom, hogy az ÁVÜ vezető tisztviselői kétnapos „ballagási" ünnepséget tartanak Balatonfüreden. Feltételezem, hogy lesz ott ökörsütés, mazsorett bemutató és minden egyéb, mi szemszájnak ingere. Van is mit ünnepelni, hiszen a privatizáció sem volt kisebb siker, mint az M1-es országút Győrt megkerülő szakaszának megépítése. Sőt, kifejezett analógia van a két alkotás között, amennyiben sikerült akadályozni a gyorsabb előrehaladást, és megbolygatni a lakosság nyugalmát. Az esemény ünnepélyességét emeli, hogy Szabó Tamás igazgató úr és Pongrácz Tibor osztályfőnök úr ugyancsak búcsút mondanak a tanításnak. Állítólag elkészült a tabló is: Találkozunk 1998-ban. Dehát ez még messze van, egyelőre élvezzük a pillanat örömét, és énekeljük mi is velük együtt:

Isten veletek cimborák!

bihari

Kis éji fogalomzavar

Hírek pünkösd vasárnap éjszakáján a Petőfi Rádióban: ukrán páncélozott harcijárművek hatoltak be Szimferopolba, mert Kijev „biztosítani kívánja alkotmányos jogát" a Krím félszigetre. Megcsonkított hullák ezreit sodorta magával a határfolyó Ruandából, az emberi maradványokat tömegsírba temetik. A boszniai szerbek a tűzszünet alatt tovább lövik azokat a muzulmán településeket, amelyeket korábban is lőttek.

Még egy kis időjárásjelentés, aztán a híreknek vége. Legfigyelemreméltóbb a bemondó búcsúja: „Folytatjuk műsorunkat a szeretet jegyében."

Vajon a gyűlölet jegyében milyenek lettek volna a hírek? Ha a műsor a szeretet jegyében szól, és nincsenek jobb hírek, minek ragaszkodik a hírmondáshoz a Rádió? Egyébként is: miért éppen ezek a hírek? Mitől hírek ezek még egyáltalán, pünkösdkor vagy akármikor?

Egyébként tovább tart a nyáriasan meleg idő.

Árokszállásy Zoltán

Rákfene

A Magyar Alkotóművészek Alapítványa körül egyre orrfacsaróbb botrányszag kezd terjedezni. Most például a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének elnöke nyilatkozott a Magyar Nemzetben az Alapítvány vezető garnitúrájáról. Idézem: „A jó pénzen vásárolt szürkeállomány, a közgazdászok, jogászok gárdája a háttérben marad, s úgy vélekedik, hogy az egész ügy rákfenéje a művész. A művész, aki kérdez, aki választ vár" — mármint arra, hogy miért nem ad áttekinthető, világos képet az 5700 tag tulajdonát képező Alapítvány gazdasági helyzetéről a vezérkar; hogy miért bólogat mindenre mulyán a művészekből álló kuratórium; meg hogy miért fenyegeti fölszámolás az 1911 óta sikeresen működő kecskeméti művésztelepet (ahol az idős képzőművészek szegényebbje télen is hajlékhoz és — ami az életével egyet jelent — műteremhez jut), miközben a vagyonigazgató úr, mint nemrégiben olvashattuk, csekély ötmilliós prémiumokat vághat zsebre (azaz tagonként 877 forintot).

Bizony, ha nem volna se művész, se művésztelep, milyen nagyszerűen el lehetne gazdálkodgatni az alkotói vagyonnal! Még akár százmilliós prémiumokat is szét lehetne osztogatni a tisztelt vezetőség tagjai közt. Más kérdés, hogy egy művészetelenített művészeti Alapítványnak föltehetőleg — már csak az illendőség kedvéért is — valamilyen más elnevezést kéne találni. Mindössze az a rákfene, hogy nehéz eldönteni, vajon e név nyilvános ház, avagy zárt osztály legyen-e.

tim—

Folyt. köv.

A búcsúzó kormánytagok, ha megszólíttattak, nem mindig tudták elkerülni az elégikus öntömjénezést, így érthető, hogy magával ragadott Kádár Béla igazán tökös, beismerő jellegű vallomása: „Gondolkodtam azon, hogy esetleg külföldön folytatom pályámat, ám az utóbbi időben a politikai szférából elinduló szakszerűtlenségek ijesztő özönével találkoztam. Ez arra késztet, hogy az ország gazdasági érdekeit igyekezzem a parlamentben képviselni."

Hemrik László

Glossza

Régi, kedvelt szórakozásom tallózni a legkülönfélébb lapokat, s ha bármelyikben tollhegyre való különöst lelek, abból hol egyetértő, hol ironikus glosszát kerekíteni. S ime, legutóbb is mire leltem az Élet és Irodalom című, egyébként unalmas hetilapban:

„Alacsony fizetés mellett, kimerítő és felelősségteljes munkára fiatal, strapabíró gépírónőt felveszünk. Alapkövetelmény: altruista személyiség, tökéletes gépírnitudás, számítógépes gyakorlat (MS-Word 5.0), tanulékonyság, tiszteletlettudó viselkedés. Szerkesztőségünkben a munkafeltételek a lehető legrosszabbak, a főnök goromba, telente nincs fűtés. Jelentkezés Kovács Zoltán főszerkesztőnél hétfőn, kedden és pénteken 9 és 10 óra között, cím az impresszumban található."

Zseniális!

De minthogy nem minden altruista (önsorsrontó), ám remek munkaerőnek ígérkező gépírónő-jelölt jártas a mi, sajtóbeli kódrendszerünkben, könnyítésül megadnám a címet: Budapest, V., Széchenyi u. 1. Első emelet, a lépcsőnél rögtön kétszer balra.

lázár

SZEMETHY IMRE PATAFIZIKUS JEGYZETE

Tiszatáj, 1989.3.sz

KRITIKA

Vitákból épülő monográfiák

FERENCZI LÁSZLÓ ÚJABB KÖNYVEIRŐL

1. Én Kassák Lajos vagyok

Ha valaki meg akarja ismerni századunk első felének magyar irodalmát, vitáival, mozgalmaival, problémáival együtt, tekintse át a Babitscsal és a Kassákkal foglalkozó írásokat. A kettő kiegészíti egymást. A Babits-recepciót még nem írták meg, Kassák fogadtatását Ferenczi László gyűjtötte egybe a Móra kiadó *Kozmosz Könyvek* sorozatában, *Én Kassák Lajos vagyok* címen megjelent könyvében. Úttörő vállalkozás, amely mindjárt kitűnő teljesítmény. Nagyszerű esszé, amely egyben a század első felének irodalomtörténetét is adja, hazai és világirodalmi kitekintést. Példája ez a könyv annak, hogyan lehet egy irodalomtörténeti munka filológiailag megbízható, pontos, ugyanakkor olvasmányos. Adatok vibrálnak szemünk előtt, szinkronban olvasunk az egész európai irodalomról, sőt művészetről, mégis bárki megértheti; magyarázatai és a melléjük idézett szemelvények azok számára is eligazítóak, akik alig-alig olvasnak irodalomtörténetet, de megelégedett figyelemmel követheti a szakember is, hiszen eddigi ismeretei másféleképpen szikráznak össze a szeme előtt, és bizony sok új ismerettel is gazdagodhat. Persze ez az információáradat nem felesleges adathalmozás, hanem szükséges összefüggés-rendezés. Bevallom: ismertem a könyvet kéziratkorából, láttam korrektúráját is, mégis valódi gyönyörűséggel olvasom. Azzal az örömmel, amellyel valaha Babits meg Szerb Antal irodalomtörténeteiből diákkoromban tájékozódtam az irodalom világában. Az utóbbi évek meggyőzhettek már, hogy van színvonalas és értékes magyar esszé az újabb nemzedékek termésében is. Ferenczi könyve arról győz meg, hogy újjászületett az *esszémonográfia* is, — legalább azon a szinten, ahol pár évtizeddel ezelőtt kényszerűen abbamaradt Sőtér Jókai-könyve és Bóka József Attila-bemutatása után.

Ferenczi könyvében magára vett egy formát, amelyet a Móra—Kozmosz kiadó évek óta alakítgat. Kerete: egy-egy író portréját a róla életében írott kritikák montázsából összeállítani. Ha szigorúan vesszük, Ferenczi könyve a Kassákról szóló kritikák breviáriuma. Idéz és magyaráz. Csakhogy ő hozzávesz egy újabb momentumot: nem csak a másoktól származó kritikákat szólaltatja meg, hanem Kassák önértelmezéseit is. És ezzel megelevenedik az egész kötet: a viszonyítások olyan rendszerét tudja megteremteni ezáltal, hogy végül is élő alakjában jelenik meg az író. Előttünk formálja pályáját és emberi alakját. Mert Kassák nemcsak nagy író-művész-költő és még ki tudja mi, hanem a világ egyik legnagyobb taktikusa is.

Az irodalom története mindig is az eltalált pillanatok által határozódik meg, a korszakokat jellemző művek valamilyen anekdotikus történetet is rögzítenek a tudatban. Az izmusok vezéregyéniségei ezeket a jeleneteket permanenssé tudták tenni. Életükben nemcsak egy nagyjelenetük van, hanem állandóan megújulva, a legjobbkor tudnak ismét megszólalni. Vagy éppen elhallgatni. Így Kassák is. Például: amikor indul, a teljes irodalmi-társadalmi élet várja a negyedik rend, a munkásság képviseletét az irodalomban is — ő ezt tehetséggel, hatásosan beteljesíti. Majd: a Nyugat is szinte felkészül az avantgárd befogadására, „kémei" már elindulnak Párizsba, de a kitörő világháború internáló fogságba zárja őket. Kassák — sokféleképpen előadott — nyugati útján olyan helyekre, környezetekre láthatott rá, ame-

lyekkel a Nyugat kijáró írói-költői nem is találkozhattak. Kassák gyűlölt-szeretett társa, Szittya Emil hazalátogatása hatására megelőzheti a Nyugatot a háború kezdetén: pártot üt, tábort szervez, mozgalmat — és a leghangosabban újjal, a Nyugattal száll szembe. Mire megkapja a várt ellentámadást, épp Babitstól: másra sem volt szüksége, ezzel a Nyugat biztosítja a propagandát számára. Folytassam? Olvassuk Ferenczi krimijét. Mert az irodalom iránt érdeklődők számára van olyan izgalmas ez a könyv!

Azt írtam: filológiailag pontos. Mégis sokan megsértődhetnek — hallottam is nem egyről —, akik nem szerepelnek benne. Mert nem teljességre törekszik a neveket illetően, de teljességet ad a *tendenciákat* tekintve. Minden típusú kritikából a legjellegzetesebbet, a legmarkánsabbat választotta ki. Ennél jobban legfeljebb azok sértődhetnek meg, akiket idéz. Mert bizony Kassák mindig is vihart kavart, a nehezen értők mindig többen voltak, és még a megértők is sokszor mennyire melléértők lehettek. Ki szereti visszahallani idővel érvénytelenné váló, mégis kordokumentum értékű szavait? Magam is jobban szeretem olvasni Kassák válaszlevelét (amelyet a Jelenkorban adtam közre születésének centenáriumán), mint a Ferenczi által közölt és méltatott valahai írásomat.

Ugyanakkor igazságot is szolgáltat Ferenczi. Ki emlékszik még Kunszeri Gyula nevére? Legfeljebb a következetes antifasiszta *nevének emléke* ha él, meg mostanában figuráját Szentkuthy idézte fel emlékező beszélgetéseiben: tanártársa volt. Ferenczi idézi éppen őt: mert „rövid könyvismertetése tömörsége és gondolatgazdagsága miatt nemcsak a Kassák-irodalom, hanem általában a recenzió műfajának kiemelkedő teljesítménye". *(Móra—Kozmosz, 1987)*

2. A remény zuhatagja

Addig húztam-halogattam a Kassák-könyvről szóló kritikám befejezését, amíg közben megjelent Ferenczi újabb könyve, *A remény zuhatagja* címen a Móra—Kozmosz *Az én világom* sorozatában *A felvilágosodás változatai* alcímmel. Valójában a francia és magyar felvilágosodás szembesítése. De ha csak ennyi lenne, nem is kapcsolnám a Kassák könyvéről szóló írásomhoz. De ez a két könyv *lényegében* összetartozik.

Nem azért, mert Ferenczi kitűnő filológus, aki az anyag nagy terjedelmű és mélységű ismeretében mer nagyvonalú lenni, csak a lényegi összefüggéseket megmutatni. A mellékmondataiból úgyis kiderül, hogy merre ágazhat szét a részletkutatás. (Persze ezekre a melékmondatokra is nagyon oda kell figyelni, nemegyszer itt mond el olyan fontos dolgokat, melyet mások talán könyvnyi terjedelművé duzzasztanának.) A két könyv összefüggése *módszerében* van. Mi itthon hozzá vagyunk szokva a hazai pozitivista, történelmi megközelítésű irodalom*történethez*, illetőleg az ezt opponáló, a német szellemtörténet különböző változataiban gyökerező filozófiai-módszertani megközelítésekhez. Ezek mellett a Ferenczi írásművészete ötletszerűnek, kapkodónak is tűnhet. Pedig valójában egy szabad szellem összefüggés-kereső viszonyításainak, egy önmaga feltételezéseit kétkedéssel regisztráló kutatónak a vizsgálódásaival találkozhatunk. Tényeket ír le, és rak egymás mellé, sokszor meghökkentő éles kontrasztokat rajzolva. De mindig megalapozottan és tárgyszerűen.

Kiindulása és szemléletének állandó irányítója az a meggyőződés, hogy minden korszak kialakítja a maga divatját, de emellett mindig léteznek ettől eltérő, más irányultságú művek is. Lehet, hogy egy újabb kor éppen ezeket fogja nagyra értékelni. Sőt bizonyos ez, ha irodalomtörténeti távlatból tekintjük, mint a 18. század francia költészetét illetően. Tehát ne prekoncepcióval közeledjünk az adott témánkhoz! Mennyi beidegzett sablont hárít félre egy ilyen bekezdéssel, mint amellyel újabb könyve bevezetőjében a 18. század irodalmát jellemzi:

„A 18. században az arisztokrata kultúra virágzik, az arisztokrácia kiváltsága töretlen, és sok országban még a hatalma is az. A 18. századot a polgárság nagy

századának is tekintik. Ebben a században egy új társadalmi osztály lép a színre. Tizenhárom évvel ezelőtt, hogy megnyílik Franciaországban az arisztokrácia nyomására összehívott utolsó rendi gyűlés, amely a polgári forradalomnak lesz a nyitánya, tehát 1776-ban, abban az esztendőben, hogy Amerikában kibocsátják a Függetlenségi Nyilatkozatot és Franklin az új világ követeként megérkezik Párizsba, Angliában létrejön az első munkásszakszervezet. A német utazók meglepődve jegyzik fel, hogy milyen széles néprétegek olvasnak klasszikus irodalmat Angliában. Ez idő tájt alakul ki az angol proletárirodalom, és hamarosan megjelenik az első világirodalmi rangú munkásköltő is, William Blake, akinek egy sztrájkban is volt valamelyes szerepe."

Ez a merész összefüggés-keresés, konvencióval szembeni biztonságérzet kiegészítése annak a tudatos bizonytalanságérzetnek, amellyel akkor fogalmaz, ha átvesz irodalomtörténeti sablonokat. Mint például Kassák-könyve következő mondatában: „(Babitsot) ízlése nem hagyja cserben, Kassákot költőnek tartja, csak a többieket nem, és ebben talán még igaza is volt, ha csak Babits ízlése nem hatotta át túlságosan is az utókort."

Ferenczinek ezek a mondatai állandó figyelemre, önkontrollra késztetnek: vajon igazam van-e, és vajon átvehetek-e kész eredményeket, követhetek-e valamilyen egyirányú „hagyományt"?

Mindenesetre a magyar felvilágosodás költészetéről szóló tanulmánya mindjárt arra késztetett, hogy párhuzamosan kézbe vegyem Weöres antológiáját, a *Három veréb hat szemmel* címűt. És bizony el kell fogadnom, hogy mai szememnek jobban tetszik Kalmár György költészete, mint sok évszázados bálványé. Nem azt mondom, hogy nem kerekedik kedvem vitatkozni Ferenczivel! Hiszen Dayka Gábort pár mondattal elintézve, látom, hogy nem szereti, Ányos Pált, akiről — volt pár év, hogy ő volt a legjelentősebb akkori magyar költő — ugyan többet ír, de még kevesebb szeretettel méltatja. De most nem könyvének irodalomtörténeti koncepciójáról írok, hanem egy esszéista irodalomtörténész módszerét üdvözlöm. A tárgyszerűség nevében gyakorolt nyitottságot. A nem agyonadatolt felkészültséget, amely éppen a lényeges adatok összevillantásával tud meggondolkoztatni, új összefüggések keresésére biztatni, esetleg ellentmondásomat kiváltani.

Elfogult vagyok irányában? Ha egy ihlető munkamódszer üdvözlése elfogultság, nyugodtan vállalom. Számomra Ferenczi módszere azt a bizonyos tertium daturt jelenti. Éppen az elfogultságok leküzdésének kényszerét. Azt a módszert, amelyik még a saját rögeszméinket is megkérdőjelezteti. Nem önmagáért a kétkedésért, hanem éppen a tárgyszerűség nevében. Mert egyetlen kor sem egyértelmű, a korstílus, de még a kordivat sem lehet egyes korszakok meghatározója. A divat ellenében is születhetnek remekművek. Ezekért a tanulságokért, és e tanulságokat megtestesítő mondataiért szeretem Ferenczi könyveit. *(Móra—Kozmosz, 1988)*

KABDEBÓ LÓRÁNT

„A történés a burok: Isten benne ül"

NÁDAS PÉTER: „A BIBLIA ÉS MÁS RÉGI TÖRTÉNETEK" CÍMŰ KÖTETÉNEK ÜRÜGYÉN

„Szemlélődő embernek születtem; pontosabban, születésem hónapja (október) valamiként az élet és az élet elmúlásának határmezsgyéjére szorította a szemléletemet. Se itt, se ott; köztes állapotban élek."

Nádas Péter nemrég megjelent esszégyűjteményében vall így önmagáról. A fenti sorok azonban nemcsak mostani magatartását jellemzik: érvényesek első műveire is. Első két — ma már gyakorlatilag hozzáférhetetlen — kötetéből a múlt év végén

jelentetett meg egy válogatást. 1962 és 1967 közti kisregények, elbeszélések láttak ismét napvilágot (*A Biblia, Sanyika, Fal, A kertész, Bárány, Klára asszony háza*).

„Régi történetek" a szó többféle értelmében is. Két évtizede vagy még régebben keletkeztek, s a bennük feldolgozott életanyag az ötvenes évek világából, azaz az író gyermekkorából származik.

Nádas a mai magyar irodalom élvonalához tartozik. Indokolt, hogy első műveit ismét megjelentessék, hiszen már húsz-egynéhány éves korában meglepően érett írásokkal jelentkezett. Azoknak az olvasóknak, akik ismerik későbbi műveit, ezek azért is izgalmasak, mert túl az egyes alkotások immanens értékein megmutatják annak az írói útnak a kezdeteit is, amely az *Emlékiratok könyvének* széles ívű epikájáig vezetett. Az alábbiakban a későbbi alkotások felé mutató nyomokat szeretnénk megkeresni — mi az, ami „in nuce" már a huszonéves alkotónál is fellelhető, s mi az, ami megváltozott.

Nyomolvasásunkat különösen izgalmassá teszi, hogy a feldolgozott életanyag lényegében azonos marad, de a megközelítés módozatai változnak. Így aztán egyre többet tudhatunk meg a hatvanas évektől mostanáig sorra rendre megjelent művekről.

Igen, többet: és ez elsősorban nem a külsődleges történésre vonatkozik, bár a dolog természetéből következően politikai események s a kulisszák mögötti törvénysértések is szóba kerülnek. Az írót azonban a külső világ és az ember kapcsolata érdekli: az emberi léthelyzetről tár fel újabb és megrázó dolgokat, arról, milyen magatartásformák búvópatakjaiban tör magának utat az „örök emberi". Már az első írásokban hangot kap az ember környezete és belső világa közti bonyolult összefüggés: az író egyre újabb megközelítésekkel próbálkozik. Vizsgálódásunk tárgya kétirányú: a „mit?"-re és a „hogyan?"-ra vonatkozik.

Nádas tisztában van azzal, hogy már a puszta tényállás leírása sem egyértelmű. A modern természettudományok a kísérletet végző személyt sem tartják elhanyagolhatónak: fokozottan érvényes ez művészi alkotásokra. Nádas *Élveboncolás* című írásában egy festő modelljének szavakkal történő leírásával küszködik; mint mondja, a felöltözöttség és a mezítelenség közti pillanatok érdeklik. „A *már nem* és a *még nem* — a *között*. A történelem vibráló holtpontjai." Igen, de ez a közöttes állapot a legnehezebben hozzáférhető, különösen akkor, ha az észlelés és a tényrögzítés — nemegyszer stiláris okokból — torzításhoz vezet. „A célzatosan elferdített tények mögött újabb és újabb torzítások majompofái vigyorognak. [...] A tények sokértelműsége elkerülhetetlen..." Már a modell vetkőzésének árbázolása sem egyszerű. „A modell nem szoknyában és blúzban volt, hanem ujjatlan nyári ruhában. Stiláris okokból változtattam a valóságon. Úgy gondoltam, hogy a *kilép, átbújik, leveti, lehúzza* állítmányokkal — a cselekvés azonosságaira és különbségeire utaló ritmust kölcsönzök a mondatnak." Ha számításba vesszük még azt a ma már pszichológiai közhelynek tartott tényt, hogy emlékképeink is változnak, a valóságfeltárás hihetetlen erőfeszítést és egyre újabb nekigyürkőzést igényel.

A most ismételten kiadott korai írások mindegyikében valami módon a hatalom embertorzító hatásáról van szó. *A Biblia*, a *Fal* és a *Bárány* közvetlenül is felidézi az ötvenes évek világát: a hatalmat szolgáló, s abból kisebb-nagyobb mértékben részesülő vagy az agresszivitásnak kerülőutakon érvényt szerző felnőttekét. Az elbeszélések azonban valójában nem róluk, hanem a gyerekekről szólnak: élettapasztalataik s ösztöneik egyaránt arra késztetik őket, hogy gátlástalanul érvényesítsék szadizmusukat és agresszivitásukat. Szó sincs a rousseau-i gyermekek ártatlanságáról, de természetesen arról az ördögről sem, akit Szent Ágoston szerint ki kell verni belőlük. Eltorzult személyiségek, és félnek, akár a felnőttek. Igen jellemző *A Biblia* Gyurijának már-már együgyű szorongása: attól tart, hogy a szomszéd kislány bosszúból elviteti az édesapjával. A *Fal*ban a Rákosi-rezidencia farkaskutyák és ávósok őrizte világa éppen úgy megfélemlíti a történetet elmesélő gyereket, mint a hivatali intrikák a szülőket. Jó heccnek számít, ha olyan emberre találnak, aki más, mint a hivatalos ideál: azt meg kell alázni, a földbe kell taposni.

KASSÁK LAJOS

Kortárs 1986.2.

Sosem tudtam magam távolabb a művészeti háborúktól, mint itt a Kalota partján, a malomban, melyet a (számomra legalábbis) jó emlékű Lovász Márton épített 1901-ben. A malomárokban hegyi patakként alázuhanó víz nem hajtja ugyan a már korhadó óriáskereket, az istállóba nem kötik be a lovakat és teheneket, autó áll a csűrben – és nem megőrlendő búzát hozott, hanem barna városi kenyeret –, az egykori molnárok gondjaiban azonban

Kántor Lajos

Levél a (posztmodern?) malomból

osztoznom kell: az augusztusi jégverés kárát látta a zsindelytető, pontosabban mi látjuk a padláson át az eget s újabb viharban a szobába becsorgó esővizet. Addig is, amíg sikerül zsindelyt szerezni, kátránypapír és mesteremberek után kell nézni, ez pedig nem könnyű és nem kellemes szórakozás. Az otthon („téli szálláson") elérhetetlen bivalytejet most áthozó János bácsitól s a többi szomszédtól hallok eleget („kollektívről", a disznó „leszerződéséről", takarmányhiányról) ahhoz, hogy ne érezzem magam gondoktól távol került turistának, vasárnapi vendégnek. De azért a városi civilizáció sem kerül el teljesen, a tévé (ha van áram, és elfogadható a vétel) friss híreivel ugyancsak hajlamos arra, hogy megkeserítse a még meleg bivalytej ízét. Eljut így, végül is, a művészeti háború híre is, s ha nagyon odafigyelek, talán az Európa–Amerika mérkőzés állását is megtudhatom, amelyről bizonyos Achille Bonito Oliva, olasz művészeti író beszél valahol. A képernyőn (ha jól emlékszem, *A Hét* műsorában) nemrég megjelentek nyugati műkritikusok, műkereskedők, galériatulajdonosok, és arról vitatkoztak, hogy mi az eladható művészeti áru, mit és hogyan kellene festeni. Amolyan önkéntes galériaszervezőként – igaz, tizenkét éves gyakorlattal a (kolozsvári) Korunk Galériában –, meglehetősen távol bármiféle csábító anyagi lehetőségtől, előbb csak ámultam-bámultam, aztán mindinkább felháborodtam: mert ezekben a beszélgetésekben már nem művészetről, hanem divatról és üzletről volt szó, s a bizonyára derék, jó szándékú nyilatkozókban föl sem merült afféle aggály, meggondolás, hogy esetleg az alkotó belső indítéka is nyomhat valamit a latban, nem csupán az így-úgy alakuló (mesterségesen is alakított) közönségízlés, műkereskedelmi szempont.

Aztán, más gondok között, már-már elfeledtem felháborodásomat, a művészetnek ezeket a pénzváltóit. Most nem véletlenül jutottak eszembe. Heteken át töprengve a Kortárs szerkesztőjének kérésén (mondanám el véleményemet posztmodern – transzavantgarde, posztavantgarde – ügyében), személyes emlékeim mozgósítása mellett visszalapoztam a folyóiratokban, s egy művészeti közlemény nyugtatott meg, segített összebékíteni a felkínált témát kolozsvári töprengéseimmel s a malom még kevésbé idetartozónak hitt, nagyon földközeli valóságával, tej-hús- és kátránypapír-gondokkal, a mezeiegér-invázióval s a mindezt átmenetileg feledtetni képes patakcsobogással. A Művészetben olvasom egyikét a fogalommagyarázatoknak: „Avantgarde nincs már, s a *transz* szóhoz kapcsolva sem több, mint megtagadott utóvédje az új fogalomnak. Elmúlóban van az avantgarde, mint ahogy kiveszőben vannak azok is, akik szíve-

sebben halnak meg New York vagy Chicago aszfaltján, semmint hogy visszatalálni merészkedjenek a vidékhez. Az új olasz festők voltak bátrak ez utóbbit megtenni és Árkádiába visszatérni." (Attalai Gábor: *Transzavantgarde, avagy a nyolcvanas évek főiránya?*) Nem vagyok olasz, és nem vagyok festő (sőt, nem is vagyok – sajnos – új), a visszatérésen azonban annál is inkább elgondolkozhatom, mert húsz-huszonöt évvel ezelőtt magam is hittel hirdettem a neoavantgarde jogait irodalomban, művészetben, előbb főként a romániai magyar írók, majd egyre inkább a színház és a képzőművészet dolgaiba avatkozva. A tékozló fiút szívesen fogadókat szeretném kiábrándítani: azóta sem bántam meg a bezápult konzervativizmus elleni hadakozásaimat, még a vagdalkozások többségét sem; csupán annyi történt, hogy a közösségi kenyérgondok, hamleti kérdések fokozatosan előtérbe állították a (viszonylag) tömeghatású irodalmi, színházi és képzőművészeti alkotásokat, egy új szövetség megkötése történelmi parancsnak bizonyult. Ami azért is lehetségesnek mutatkozott, mert a közeledés kétirányúvá vált: egyrészt a neoavantgarde itteni hívei (az „itteni"-t nyugodtan értelmezhetjük közép-kelet-európai tágassággal, azaz szűkösséggel) belátták, hogy a legnagyobb ellenség nem a naturalista-realista bálvány, vannak veszélyesebb, újfajta bálványok, a Rossznak már-már romantikus megtestesülései; másrészt a tegnapi konzervatívok is léptek egyet, nem hagyta érintetlenül őket az újat kereső fiatalok dühös támadása és különösen a művekké nemesülő kihívás.

A „neó"-val tehát úgy-ahogy tisztában vagyok, de lássuk, mit is kezdjünk a „poszt"-tal vagy a „transz"-szal. Ismét Attalait idézem: „A transzavantgarde olyan lehetőségeket keres, melyek által a folyamatos művészeti megújhodás és a divat egyre inkább azonossá válhatnak. Igényli, hogy az egyre gyakoribbá váló *retro* tendenciák is jelentőséget kapjanak, annál is inkább, mivel a közönség számára revelációként hatnak, tehát időszerűek." Ezt az új művészetet szellemesen „retrostyleavantgardefashion"-nek kereszteli el, „amelyben a *retro* körülbelül a századnyi, a *stílus* a fél évszázadnyi, az *avantgarde* az évtizednyi, a *divat* szó pedig az egy szezonra való időt jelenti, illetve ennek felel meg". Szóval a meghatározás kétségkívül szellemes, csak nem biztos, hogy általánosítható, nem biztos, hogy érvényesnek tekinthetjük mondjuk a rokonnak vélt irodalmi jelenségekre. Papp Tibor például, a párizsi Magyar Műhely egyik alapító-szerkesztője, a vizuális költészet elkötelezettje az Élet és Irodalomnak adott (1985 nyári) interjúban a posztmodern irányzatot tipikusan angolszász jelenségnek minősíti, s a maguk – magyar és francia – gyakorlatát általános érvényűnek véve, avantgarde-on nem stílust, hanem magatartást ért. Lényegében egy „parttalan avantgarde" elméletét és művészi gyakorlatát fogalmazza meg (lásd Garaudyék egykori „parttalan realizmus"-át!). Papp Tibor szerint az avantgarde magatartás „az elfogadott formák továbbfejlesztésének, a feltalálásnak, az újításnak a tudatos kierőszakolását" jelenti. (Van okom irodalomban-művészetben sem szeretni az erőszakot!) A kulturális közeg által már befogadott, „megemésztett" újításon az avantgarde író és művész túllép, „másfelé keres magának kifejezési lehetőséget". Nos, a vizuális költészet, a „látható nyelv" elszánt propagálóinak – akik a „multikonnotációs rendszerekkel" dolgozó szó-kép építményeket a mai irodalom főirányának vélik – egyelőre nem kell új kifejezési lehetőségek felé nézniük, nemigen fenyegeti ugyanis őket a veszély, hogy alkotásaikat ez a mi XX. század végi közönségünk

megemészti. Megállapításom nyilván nem értékítélet – bár nem tagadom, van benne némi ingerültség ilyen kategorikus, más törekvéseket eleve kizáró nyilatkozatok olvastán. (Tehát nem a vizuális költészet eredményeit akarom tagadni!) Különben a kizárólagosság jellegzetesen avantgarde sajátosság: az irodalomtörténet azt bizonyítja, hogy – Papp Tibor állításával ellentétben – az avantgarde író, művész számára igenis bántó az a tény, hogy egy újabb hullám meghaladja azt, amit ő létrehozott. (Vajon századunk magyar irodalmában figyelmen kívül hagyható-e Kassák nagy harca – többek közt a Kassák-gyűlölő avantgardistákkal? A Gaál Gábor-féle Korunk Kassák-ellenessége a húszas évek végétől, a Fábry–Gergely Sándor-vonal fokozatos érvényesülésével nem utolsósorban a konstruktivisták és expresszionisták, aktivisták szembenállásának tulajdonítható, annál is inkább, mert maga a szerkesztő, Gaál Gábor is az expresszionizmus hatása alatt állott. Meg merem kockáztatni a kijelentést: egy naturalista-realista alkotó nem tudja úgy gyűlölni avantgarde pályatársát, mint az egyik avantgardista a másikat – ha valamiképpen szembekerültek egymással!)

Papp Tibor interjúválaszaiban egyébként nem ez a kis irodalomtörténeti csúsztatás a legbosszantóbb számomra, nem ez igényli elsősorban a helyreigazítást. „A személyiség szót nem szívesen látom az avantgarde közelében" – mondja a Magyar Műhely szerkesztője; igaz, az indoklás enyhít a kijelentésen („a mű és a művész élete közötti összefüggés már sok félreértésre adott okot, sok hamis elképzelésnek volt kiindulópontja"), mégis árulkodónak tetszik avantgarde és személyiség nyílt szembeállítása. Jelentős művészetet – legyen az hagyományos vagy avantgarde, transz- és posztavantgarde – csak személyiség hozhat létre: pontosabban: aki azáltal válik személyiséggé, hogy egyéniségét az illető (kor)áramlaton, irányzaton belül érvényesíteni tudja a műalkotásban. Személyiség volt – íróként, irodalom- és művészetszervezőként bizonyosan, de talán festőként is – Kassák. Vajon ki az, kik azok a transzavantgarde, a posztavantgarde hívei közül, akik egyéniségüket úgy nyomják rá e napirenden levő irányra, stílusra, hogy közben személyiségekké válnak? Vagy talán egy újabb – modern – séma eluralkodását kell regisztrálnunk? Ha azt nézem, milyen különböző alkatú, egymástól lényegesen eltérő műveket létrehozó festőket, írókat illetnek a posztmodern, transzavantgarde jelzővel, mindjárt úgy megnyugszom, mint a malomárok vizének csobogásától. És mindinkább meggyőződésemmé válik, hogy a „transz" előtagot komolyan kell vennünk: valóban átmenetről van szó, egy átmeneti kor kereséseiről – ami többféle (eklektikus) törekvést jelent. Miképpen azt is tünetértékűnek gondolom, hogy számottevő tehetségek (különösen a képzőművészek közül) sorra „átesnek" korunk divatstílusain. Picasso a nagy, a halhatatlan példa, a modern klasszikus – a transzavantgarde előtti időkből, aki szinte az egész XX. századot hosszú, izgalmas átmenetként élte meg. A *retro* sem volt idegen tőle – gondoljunk a barlangrajzokra... No de ne kontárkodjunk, hagyjuk a rögtönzéseket. Beszéljünk hát (Picassóhoz viszonyítva) a fiatalabbakról. A londoni, illetve már New York-i Malcolm Morley festményeit nem volt alkalmam látni, a színes reprodukciók viszont (a Művészetben) meggyőzően dokumentálják a meglehetősen éles váltásokat – el egészen a „neoprimitív" elfogulatlanságot és gátlástalanságot érvényesítő, hatalmas, színgazdag kompozíciókig (Hegyi Lóránd jellemzését parafrazálom), amelyek a transzavantgarde-ba soroltatnak be. Többek

közt a hiperrealizmus kipróbálása után, a látvány standardizálódása ellen lépett föl – a kritikus szerint – Morley, ezekkel a képeivel... Önkéntelenül egy hozzám közel álló festő, a szatmári Paulovics László „átváltozásai" jutnak eszembe: az elmúlt két-három évtizedben fekete-fehér grafikában (linóban, tusrajzban) és színes olajképekben ő is végigpróbált jó néhány irányzatot; mostanáig nem jutott eszembe újabb (de már a nyolcvanas évek előtt alkalmazott) „retróit" a transzavantgarde-ba sorolni. Azt jelentené ez, hogy tulajdonképpen lépést tartunk a világgal, csak a címkéket késve kapjuk kézhez...?

De hát ideje visszatérnem a malomhoz. (Valójában már vissza is tértem.) Nézzek szét a falakon, hátha itt is rejtőzik valami posztmodern – amit eddig nem próbáltam így, divatosan minősíteni. Hálásabb kísérlet volna, persze, otthoni dolgozószobámban keresgélni a Korunk Galéria korábbi katalógusai között, hiszen olyan – részben már messzi tájakon is (jól) csengő nevekre bukkannék, mint Jovián György, Zemlényi Csaba, Szilágyi Zoltán, Madarassy György, Bittenbinder János (a fiatalok közül). De maradjunk az ígért levél talán nem is érdektelen színhelyén, a szentkirályi (egész pontosan: zentelki) malomban. Hát persze, hogy innen is visszaint a transzavantgarde, a posztmodern. Még ha közvetlen elődöm a malom birtoklásában, Csiki László tiltakozna is, színpadra került első darabjának, a (Temesvárt, Sepsiszentgyörgyön és – úgy emlékszem – Kecskeméten bemutatott) *Nagypapa látni akar benneteket* plakátja errefelé mutat. Sajnos, nem tudom biztosan megmondani, ki követte el a mű szelleméhez pontosan igazodó grafikát (Baász Imre vagy valaki más?), az előző zentelki író-molnár ugyanis oly jól ráragasztotta a saját kezűleg leválasztott konyharész lemezfalára, hogy reménytelenül próbálok alája nézni (föltételezem, hogy a plakát másik oldala műsorfüzetként szolgált). A nagypapa tolókocsijának sávonként ismétlődő rajzolata mellett arab számok és (tipográfiai) beírások: „Kissé! Lineáris!"; „(Itt egy álom lesz látható)!"; „Nem csalás, ~~nem~~ ÁMÍTÁS". (Vigyázat, az áthúzás lényeges!) A rajz, az egész plakát „posztmodernsége", ha alaposabban belegondolok, mégis másodlagos – Csiki több-mint-kísérleti drámaszövegéhez viszonyítva. A magatartási és nyelvi klisék mögé néző (és látó!) írói tekintet jellemzi Csiki László munkáit; olyan megújulás lehetőségét kínálták a romániai magyar színpad számára, mint másfél évtizeddel korábban Páskándi Géza „abszurdoidjai" meg a történelmi köntösbe öltözött *Vendégség* s a *Tornyot választok*. Tovább asszociálva, aligha mondható véletlennek, hogy Páskándit *(Tornyot választok)* és Csikit *(Az öreg-ház)* egyaránt Harag György segítette emlékezetes kolozsvári színházi sikerhez, a színházat pedig egy új, egyetemes mércével is korszerűnek mondható játékstílushoz. (Az említett két bemutató közt valósult meg a kolozsvári nagy Sütő-sorozat, az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* máig élő, nem halványuló előadásával, Sütő Andrásnak és Harag Györgynek talán a főművével.) Mítoszteremtés elkerülése végett, nem hallgathatjuk el, hogy Harag tulajdonképpen nem szerette az avantgare-ot, de tanult belőle, a realista iskolát – mondjuk így – avantgarde hittel újította meg. (*Csongor és Tündé*je ennek a színháztörténeti jelentőségű pályának volt egyik utolsó állomása.) Nevezzük ezt transzavantgarde-nak? Ha tehetné, bizonyára ő tiltakozna elsőként e címkézés ellen (nem szeretett semmiféle címkét), a jelenség lényege – ha jól értem egyes esztéták magyarázatát a nyolcvanas évek uralkodónak mondott művészetéről – mégis rokon a szóbanforgóval. A bizonyos szempontból Harag-tanítványnak tekint-

hető, noha a bukaresti román rendezőiskolán felnőtt Tompa Gáborról már jóval több tartalmi-formai ismérv alapján merném kijelenteni, hogy „posztmodern művésze" a színháznak, a rendezésnek. Amit és ahogy a fiatal Tompa Mrożek *Tangó*jával a kolozsvári sétatéri színpadról eklekticizmus-, avantgarde-, realizmus-ügyben elmondatott, azt akár egy Európa–Amerika mérkőzésen is pontozhatnák. (Igaz, hogy itt-ott belekeveredett Ázsia is, de ezt sem csodálni, sem kifogásolni nem lehet: „poszt"-tá csak így válhat az, amit mindenképpen meg kell haladni...)

No de megint elkanyarodtam a malomtól. Vagy mégis a közelben járok? Az újabban falra került plakátsorban a Székelyföldről, majd Bukarestből indult Pusztai Pétert – véletlenszerűen? – két színes grafika képviseli. Mindkettő Kriterion-kiadványokat népszerűsít: az egyik a fiatal írók népszerű Forrás-sorozatát, amely a száznál több (részben még Kriterion előtti) kötetével olyan szerzőket avatott, mint Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Bálint Tibor, Szilágyi István, Pusztai János, Király László, Kenéz Ferenc, Szőcs Géza. E nevek s a mögöttük felsejlő művek kapcsán ugyancsak el lehetne gondolkozni a transzavantgarde-on (parttalan transzavantgarde?), el egészen e kérdésig: vajon Szilágyi Domokos vagy Lászlóffy Aladár neoavantgarde-jellegű berobbanása után tizenöt-húsz évvel, az ő lehiggadt, már-már klasszikus fegyelmű költői alkotásaik hogyan minősíthetők? „Tiszta" posztmodernre is lehet azonban erdélyi példát mondani: kétségbevonhatatlan esztétikai értéket Szőcs Géza „termel", de Cselényi Béla nemegyszer tragikus-groteszk látást sugalló párszorosai sem intézhetők el egyetlen konzervatív kézlegyintéssel. (Nem tudom, mit szólna hozzá Panek Zoltán, a malom többszöri vendége, sőt alkalmilag „dolgozója", ha az utóbbiakkal együtt emlegetnénk őt, a posztmodern ürügyén; nem is merem megtenni ezt, noha nemrégiben egy igazán értő Esterházy-kritikában Szentkuthyt aposztrofálták úgy, mint aki fél évszázaddal korábban nyúlt bizonyos posztavantgarde eljárásokhoz, a *Prae*ben, „kamaszbrosúrájában". Márpedig a mi Panekünk nagy tisztelője és bizonyára szellemi rokona Szentkuthynak.)

A másik Pusztai Péter-plakát (festményreprodukció?) a Kriterion gyermek- és ifjúsági könyveit hirdeti, a szecessziótól sem idegen rajzolatban. Az egész lapot betölti a nagy, zöld mezőben egymásnak háttal támaszkodó gyermekfej s a groteszk-bájos (játék?)állat. Mindkét Pusztai-mű nyugodtan reprodukálható volna egy posztavantgarde-ról szóló tanulmány illusztrációjaként. A vele malomebédlőnk falán szembenéző, szintén plakátként kinyomtatott, bukaresti egyéni kiállítást tudtul adó Simon Sándor-grafika már több fejtörést okozna az irányzatos skatulyázónak: miniatúrakészítők minuciózus gondjával tekintélyes felületet telerajzoló űrtechnikai eszközök fonnak körül emberi arcot, testrészeket – úgy, ahogy azt senkitől sem láttam mindmáig. Rokonai persze a Mezőségen (Sütő András falujának közelében) született Simon Sándornak is vannak, a rokonságnál azonban itt biztosan jellemzőbb az egyéniség. Az egykor a fény városának nevezett, ma nem kevesebb joggal a kisgalériák (jórészt üzletek?) vetélkedésének helyet adó Párizs vajon személyiséggé formálja majd a rajzolás e megszállottját? Van-e, lesz-e megfelelő tere – nem az űrben, hanem itt a földön – a poszt- és transzavantgarde-ok sűrűjében?

Mert végül is csak ide, a személyiséghez kell visszatérnem, akár ha a malom plakátfalán nézek végig. Pusztai Péter látványos és meggyőző Kriterion-

reklámjai mellett Rousseau, a vámos, és a csángó szőtteseket absztrakba álmodó Barta László egy-egy színes festményreprodukciója jelzi a modernség sokféle megközelíthetőségét. Két szigorú arc figyeli valamennyiüket: a Madách Imréé és a József Attiláé. Meg kell jegyeznem, hogy ennek az állandó házi (malombeli) kiállításnak az összehozásában nem volt semmi célzatosság, a sokszoros véletlen segített a „szervezésben". De ha már így jött össze, vállalom, és ha kell, meg is magyarázom az egyest és az összest (amely persze gazdagabb a felsoroltnál). Akár transzavatgarde módra...

Levelem végére érve, magamtól is kérdem: posztmodern hát ez a malom? Ahol már nem őrölnek búzát, legfeljebb gondolatokat? Ahol a garat még eredeti (az itt lakóké, látogatóké persze import termék), sőt az egyik malomkerék is megvan, de sötétedés után nem a kalendáriumot, hanem a tévét nézzük a molnár szobájában? Esterházy Péter azt írja a *Kis Magyar Pornográfiá*ban (posztmodernnek mondják), hogy az írónak „nem hasznosnak kell lennie, hanem főként szabadnak". Nos, ha alkalmazom e tételt a malomra, melynek legfőbb tulajdonsága és birtoka a szabadság – miért ne nevezném éppen posztmodernnek?

mint hogy rögzíti, pontosan megfogalmazza a pillanatot, amelyben él. Ehhez azonban ide kellett volna hozni ezeket a műveket. De akár észreveszik a rendezők, akár nem: *a művek írják a művészettörténetet*, s a művek túlélik az alkalmi koncepciókat.

Talán alcímet kellett volna adni a kiállításnak, s az megszabhatta volna a válogatás irányát és a rendezés szempontjait. De bármi lett volna is ez, nehezen hihető, hogy a hatvanas évek művészetét bemutató művek között a legmonumentálisabb Lossonczy Tamás Európai Iskola-szellemiségű festménye – bármennyire visszacsendülnek is melodikus vonalai a vele szemben elhelyezett Molnár Sándor-képről. Tisztelet Lossonczynak, de ennek a korszaknak nem ő volt a hőse. Sokkal inkább elmondható ez Kondor Béláról, akitől azonban *egyetlen egy* festményt látunk (és három grafikát, illetve rajzot): míg az akkor semmiféle szerepet nem játszó, talán utólag felfedezett Fenyvesi Tóth Árpádot hat lapból álló, jelentéktelen grafikai sorozat képviseli.

Teljességgel elfogadhatatlan, hogy a korszak olyan főszereplőit, mint Jovánovics György, mindössze kettő, Hencze Tamást három, Nádler Istvánt kettő, Keserü Ilonát négy, Bencsik Istvánt egy mű képviseli, Méhes Lászlót pedig *egyetlen egy sem* (bár a katalógus ígér *egy* képet), teljesen hiányzik a tehetséges és sokoldalú Kovásznai György – csak a legdurvább aránytalanságokat sorolom –, míg a hatvanas évek megújuló szellemiségétől meglehetősen távol álló Vígh Tamás három művel van jelen; valamilyen okból Varga Imre is megjelenik, Türk Péter kevésbé izgalmas műveiből hatot is láthatunk; a főként a következő korszakhoz, a koncept arthoz tartozó Erdély Miklóst pedig, aki sokkal inkább személyes barátként, inspirátorként és az elkövetkező idők előrejelzőjeként volt jelen, semmint e *kifejezetten festészeti és szobrászati* megújulás részeseként, több mint két tucat fotó, illetve mű idézi meg. Ezenkívül megjelenik az Európai Iskola néhány fontos és kitűnő művésze, akiknek a műveit nagyon szívesen látnám egy *Európai Iskola* című kiállításon.

Más kérdés, hogy a fiataloknak közvetlen motivációt jelentő Korniss, Kassák, Gyarmathy, Veszelszky és

Jovánovics György: Ember 1968.

Martyn Ferenc művei itt vannak: az ő jelenlétük nagyon fontos volt ebben a korszakban, akárcsak a hirtelen megfiatalodó Schaár Erzsébeté és Vilt Tiboré. Műveik azonban követhetetlenül szóródnak szét a kiállítás terében, Kornisst csak kalligráfia-festményei képviselik, holott más művei is erősen hatottak a fiatalokra, Kassák pedig két művével nyomja agyon követőjét, a jelen tárlat egyik virtuálisan fontos szereplőjét, az itt egyetlen művével megjelenő Fajó Jánost. Persze nemcsak számokról, *művekről* is szó van. A korszak nem jeleníthető meg hitelesen Keserü Ilona nagylélegzetű, kolorittól lobogó képei nélkül, mint a *Nagy Vidám*, a *Tükörkép* és számos *Sírkő*festménye; sem Méhes *Hétköznap*ja vagy *Palánk*ja nélkül; hiányzik Pauer *Pszeudo*ja mellől a *Pszeudo Manifesztum*, amelyet ő maga mindig kiállított, és folytathatnám. Tóth Menyhért magányos művészete nem kapcsolódott e korszak lendületéhez, ugyanezért irreleváns az örök klasszikus Borsos Miklós jelenléte is. Az ő műveik helyett jobb lett volna bemutatni Donáth Péter 1968-as kiállításának néhány darabját, Siskov Ludmil egy képét, vagy többet Karátson Gábor képeiből, Major János néhol Francis Bacont idéző grafikáiból. S ha a rendezők jónak látták dokumentálni a korszak happeningjeit, amelyek kétségtelenül érdekesek voltak, akkor dokumentálhatták volna az olyan eseményeket is, mint a két Iparterv kiállítás, az ,,R'' kiállítás, a ,,Mozgás 70'', a Szürenon, Halász Péterék színházának az előadásai, az Egyetemi Színpad eseményei, a Balázs Béla stúdió stb., stb., stb. S nem korrekt és nem is korhű, hogy Perneczky Géza és Körner Éva, Sinkovits Péter, Szabadi Judit kritikusi és szervező tevékenységére még a katalógus is alig utal. Az ő elfelejtésük éppúgy a történtek meghamisítása, mint egy-egy művész vagy mű kihagyása.

Mintha a rendezők nem látnák, vagy nem akarnák látni, mi történt itt a hatvanas években, amikor, ha rövid időre is, a képzőművészet hitelesebben és bátrabban fogalmazott, mint az irodalom, még ha el volt is rejtve a nagyobb nyilvánosság elől. Ez egy okkal több arra, hogy legalább utólag láthatóvá váljék mindez. A kiállítás nem idézi meg hűen, nem mutatja be a kort úgy, ahogyan az akkor hihetetlenül rövid idő alatt létrejött művek ma már történeti távlatból is láthatóan kimagasló kvalitása megköveteli. A korszak legnagyobb egyéniségeit szürkébbekkel, jelentéktelenebbekkel mosták egybe, más korszakok szereplőivel elegyítették, legfontosabb műveiket el sem hozták. Nem idézték meg azoknak az éveknek a fényét és pezsgését.

,,Mi mindannyian az egész világot akartuk'' – mondja katalógusinterjújában Keserü Ilona: erről szólt ez a korszak, és erről szóltak azok a művek, amelyek ezeknek az éveknek a hiteles kifejezői, s amelyek nagy része hiányzik erről a bemutatóról. Persze, éltek mások is. Például Anna Margit, aki arra emlékszik vissza: ,,Akiben volt pezsegnivaló, az pezsgett... Nem tudom, én nem pezsegtem.'' Őket másutt és máskor kellene megidézni.

Forgács Éva

gadja azt. Csak a tényekre figyel, de számára tény a gyengeség, az önáltatás, a hazugság is. A megváltók szemében éppen miatta nem megy előre a világ – ő azonban mikroszkópja fölé hajolva csak mozgást lát, irányokat nem. Szerinte az önáltatástól kába hangya-lét önmozgását segíteni kell, nem pedig halálra bénítani, mint teszik azt a Gregers-féle világboldogítók. A doktor talán boldogtalan, de ezt bőséges reggelivel és néhány üveg borral jól elviseli.

Ők nem változnak, vitájuk lezáratlan. Kettejük között hever az áldozat, ők pedig mint gombostűre tűzött érdekes példány felett folytatják életidegen párbeszédüket. A drámaírók többsége itt megáll: két összebékíthetetlenül szembenálló pólus konfliktusa, és köztük az áldozat – drámának ez elég. Csakhogy Ibsen tudja, hogy a lényeg éppen az, ami az elvek közé szorul – legyen az mégoly kisszerű és gyarló, mint például Hjalmar Ekdal fotográfusnak és családjának története.

Gregers persze nem sokra tartja ezt a hazugságból és álmokból épített családi fészket, és igaza van, neki „elvileg" mindig igaza van: ha jobban megpiszkáljuk a család múltját, lefoszlik a jelen harmóniája, kiderül az igazság. És van-e szentebb az igazságnál? Az öreg Ekdal (Győry Emil) szenilis vénember, megy és megtömi pipáját, ezt mondja, de titkon konyakot vedel, néhány szánalmas karácsonyfa közt nyulakra vadászik a padláson, büszkén lóbálja a megnyúzott zsákmányt, és elégedetten vihog, pedig az az igazság, hogy mindene elveszett, erdeje is, önbecsülése is. Hedvig (Szentendrei Angéla), a tizennégy éves kamaszlány rajongva csügg apján, elvégzi helyette a retusálást, és rézmetszésről, rajzolásról álmodik, de az igazság az, hogy lassan meg fog vakulni, ezt a betegséget örökölte apjától. Mert az is igaz, hogy apja minden valószínűség szerint a látását hamarosan elveszítő öreg Werle (Kátay Endre). Erről anyja (Spolarics Andrea) hallgat. Terített asztala mellől nézve úri feleslegességek az elvek, hiszen az élet a mindennapok apró tényeiből épül. Az asszony a kép fölé hajol és gondosan retusál, lusta örömmel adja át magát a pillanatnak, múlt és jövő horizontja számára lezárul a mai kiadások feljegyzésével és a holnapi reggeli elterv.zésével. Szinte lénye meghosszabbítása a kés, a tányér, az asztal, és miközben együgyű határozottsággal megterít, olyan ártatlan természetességgel néz a világra, hogy elhisszük: nem az a lényeg, férje elmegy-e a háztól, hanem az, nem felejti-e feltenni sálját, kalapját. A férfi pánikban van: kalapját nem találja, egyáltalán, elveszíteni látszik azt a helyet, ahol eddig otthon tudhatta magát. Menekült a vendégségből, hol karótnyelt görcsben, merő feszültségben, megaláztatásként élt meg minden pillanatot. De volt hová menekülnie: várta a házikabát, várta a padláson titkon nevelt vadkacsa és várta a család. Egyik oldalon tehát az otthon, másikon a nagybetűs Igazság. Köztük billeg zavarodottan Ekdal fotográfus. „Egy olyan ember, mint én...", motyogja elesetten, és próbál „felnőni" barátjához, az elvek emberéhez, „majd útközben veszek egy kalapot", tervezi, de büszkesége elillanóban, már viszszafordult az ajtóból, az asztalnál ül, kávét kortyol, vajaskenyeret majszol. És a reggelivel szemben barátjának sincsenek érvei, Ekdal menthetetlen. Kérdés, meg kell-e őt menteni.

Bérczes László

A HATVANAS ÉVEK MŰVÉSZETE

Magyar Napló III. évf. 1 sz.

Egy korszak hűlt helye

Intenzív képi élményt, a hatvanas évek képi sűrítményét vártam ettől az első összefoglaló bemutatótól, amelyre már nem nehezedett semmiféle, művészettörténeti megfontolásoktól idegen nyomás. És mégis zavarosra sikeredett, eltorzítja és meghamisítja azt a korszakot, amelyet egymással összeegyeztethetetlen szempontok szerint mutat be.

Lehetett volna kiállítást rendezni azzal a címmel: *A hatvanas évek a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében*, s akkor a torzkép egyúttal a hivatalos műgyűjtés pontos képét adta volna. Vagy raktárba lehetett volna hordani a Galéria állandó kiállításának teljes anyagát, és megtölteni az összes termet a hatvanas években készült művekkel, ha valaki ennek értelmét látja, a Vásárhelyi Iskolától a szocreálból kimosakodók 1960 és 1969 között készült munkáiig mindennel. De tudják a rendezők – hiszen 1970–1971-es műveket is kiállítanak –, hogy a *hatvanas évek* szókapcsolatnak önálló jelentése van, csak nem döntötték el, mi. Pedig a művészettörténet háziszótárában ez elég pontosan körülhatárolható. Aminthogy *ötvenes évek*en az 1949 és 1956 közötti szocreált értjük (és nem az ugyanezen naptári években készült Gadányi, Vajda Júlia, Czóbel stb. műveket), úgy *hatvanas évek*en mindenekelőtt annak az akkor pályakezdő nemzedéknek az 1970–1972-ig készült műveit, amelyek nyitást és megújulást jelentettek a magyar művészetben; s mellettük a korszak olyan nagy magányos egyéniségeit, akik ekkor alkották főműveiket, mint például Kondor Béla, Bálint Endre, Ország Lili.

Hogy a kiállítás hangsúlya hova essék, azt eldönti az, mennyire egyedülálló a magyar művészet történetében az ilyen kirobbanó tehetségű, nagyformátumú egyéniségektől népes generáció színrelépése. Különösen, mivel fiatalságuk egybeesett egy történelmileg is ifjúsági pillanattal, a remény utolsó hiteles korszakával. Ha a rendezők nem emlékeznének mindenre, elolvashatják saját katalógusuk néhány művészinterjújában, tanulmányában, de érzékelhetnék a műveknek abból a máig ható sugárzásából, amely csak kivételes alkotói korszakok sajátja. Olyan ritka pillanatoké, amikor egy generáció véletlenül időben érkezik, és nem is tehet mást,

KASSÁK Lajos

mertetőjében –, de még ekkor is többet tesz: életet lehel a halott anyagba: a levélszekrénybe, a deszkába, a padlóba, műfogsorba. Ez a nagyon profán tárgy-világ egy-egy vonástól, színtől új tartalmat kap. Többnyire kegyetlenül groteszket, máskor lírait, drámait. Így vált egy protézis pillangóvá az *Hommage à Ruszwurm* sorozatban, vagy a *Lámpás*-ban, ami egy *halott* madár *etetője* lett. A tárgyakat néha megszelídíti, mint az agresszív bokszer-töredéket a *Lankás Dunántúl*-ban, a bútorláb-darabokat emberi arcokká formáló *Ikrek*-ben. Máskor kegyetlenül keménnyé formálódnak, mint *A zöld alsó* széktámlájában, ahol, mint keretben, csontdarabkák állnak kártyafigurákként. A *Személyi kultusz* megkopott kifejezése öngúnnyá lesz: négy-négy levélszekrényrekeszben, a rekeszek mögé feszített rongyos, ócska anyag előtt névjegyeket látunk, és mindegyiken BÁLINT ENDRE neve.

A nagyon ismert *Fatalesz*-e mellett, ami az egyik legsúlyosabb objetje, itt volt látható az a *Korpusz* is, ami egy egykori, elszenesedett keresztfa-töredéket tesz újra eleven emlékművé. Kis piros folt a Krisztus-test lába táján jelzi az öt seb nyomait, és az egyetlen szög a szögeket. Horgas, karikás, rozsdás lánc a két kéz, ívbe hajló vasdarab a vállak. Formátlan drótfonat koszorúzta a fej, egy formátlan gipszdarab. Mindez együtt olyan fájdalom, ami szinte üvöltő.

TARBAY EDE

●

Kassák Nagymaroson

A művelődési ház hatalmas termében mélységes csönd. Nem jött be ide órák óta senki, csak a teremőr kötőtűje cikkan néha, szinte öntörvényűen. Parancsolóan öntörvényű itt minden. A képek, a bevetülő fény, az egyedüllét, a félhomály, a látogató képekben oldódó magánya. Zárt tér. Fegyelmes némaság.

Különös találkozás ez Kassákkal, ezen a júliusi kiállításon.* Ott, ahol kedves nyaralója – az év nagy részében magába zártan – ma is áll; az elhanyagolt községben, mely híres és kedvelt fészke volt a művészeknek valamikor. Keveset markolt, de sokat fogott, amikor két héten át emlékeket állított egykori lakosának – javarészt a kassáki életmű képi lenyomataiból: a képarchitektúrákból, e különös és kikezdhetetlenül mai. XX. századi ikonosztázremekekből, melyek a Kassák-emlékmúzeumban nem szerepelnek.

Mondom, különös találkozás ez, megrendezett. Megrendezte magát. Mert a szellem azon tágasságában, mozgása azon rendjében, amelyből a képarchitektúrák születtek, és immár csontozatosan állnak; ebben a szerves és mindig indulásban lévő kassáki térben minden a lényegi hiányok körforgása szerint különös, pontos és érthető, még az életmű kései sorsa is. Nevezetesen a tetten ért való, hogy nem ő méreti már magát, hanem hozzá méretnek a dolgok, sorsok, állapotok, szerepek – a jelenséghez, annak lényegéhez, a kassáki gondolathoz, személyiséghez, magatartáshoz és szellemhez, mely immár ott mutatkozik ahol akar, ahol éppen rés támad tiszta szigorának, s most csodálatosképp e kánikulai helyen, mikor a világ oly fölöslegességekben habzó és zavart.

A hiány a nagy rendező és emlékeztető, s a kassáki igény, igényesség és tartás hiánya mind égetőbb. Körülötte – máig is tudva-tudatlan – egy eladdig nem volt világ mindent átformázó tömegei, s benne ez új világnak új fénytörései élnek, látnak és motoznak – egy egész szellemkép-hadsereg. Akiket képvisel: a gépes ember, a már a gépek galaktikáján nőtt sokaság, a gépi kozmosz látása, figyelme, képzelete és etikája diktálják belső csendünket és robajunkat, de a mindenkori elszámolást is, hogy az ember az új világban is fejedelmi legyen. Ő sem alkuszik. A szerte fröccsentett új eszmélet és alázat, a nemcsak tagadás, de nagyívű-nagyszerű építkezés, a tiszta ökonómia, amelyben mégis a rugaszkodó rend szárnyas önhite rakja fel a zárókövet; az anyag gátjaival gyürkőző felelős aszkéta nemes indulata, a templomépítőé immár a futószalag mellett, a nem hűtelen és nem önző, de adakozó fölismerés, amely világossággá derült eget von köré, és teszi őt magát és műveit éppen ezért – szinte már bartókian – botránykővé ma is...

Szellemi és emberi jelenségét a Nagy Szél fújta ki: alakjában a pusztulás, a történelmi szenvedés ellenében teremtő és helytálló új szellemi akarat szfinx-kő-arca merül fel mind végtelenebb magányossággal. „A képarchitektúra azt hiszi magáról, hogy ő egy új világ kezdete. A képarchitektúra igazából nem is a szobában akar elhelyezkedni. A képarchitektúra maga a szoba akar lenni, sőt a te legszemélyesebb életed akar lenni... A képarchitektúra művészet, a művészet pedig teremtés és a teremtés minden."

Igen, a művészet – energiaátvitel. Formája pedig adott eszmélésekhez kötött. Kassák azonban nem a munkássors Derkovits-i végzetességéből oldotta ki művészetének tragikumát. Ő a legújabb kori ember szuverén „uralkodói" öntudatát fogja jelekbe és szervezetekbe: a megalázhatatlant, a magát nem hagyót – és állította ki az érzékelés és az akarat kozmikus országútjára; az egyénnek – úgyis mint a tömeg részének – generátorául az arány- és mérték-csomagokat. Ezért félelmetes, és ezért mai. Ezért időszerű és lényeges, ezért oly rejtetten fölismerhető: vaksi a szem, amely látja, zsugorított a szív, amely érzi. Őrizzük csak.

Kassák nemcsak hitt és hisz az emberben, de egész mivoltában, minden porcikájával ténylegesen építi is, erőt küld, öntudatot sugall, összeszed, megfésül, felpofoz. Lényege és tartása olyan minőség, amellyel szembenézni egyre káprázatatóbb, zavarba ejtőbb, „istenkísértőbb", sőt kerülendő is lehetőleg. A kiállítást, mely – hála a létrehozóknak – nemes egyszerűségében méltón emlékezett és emlékeztetett Kassákra, az emberre és az alkotóra, a kiállítást bámész kirándulók és nyaralók a táskarádiók bömböletében messze és szelíden el is kerülték.

„...én látom / nem ismer meg / honnan is gondolhatná / hogy egy ember / ilyen messziről érkezett / s még messzebbre / készülődik" – írja ceruzarovásos egyetlen kiállított kéziratán.

SZABADOS GYÖRGY

●

Gyarmathy Tihamér grafikái

Minden valószínűség szerint elsőként *Kállai Ernő* ismerte fel a harmincas évek végére, a negyvenes évek közepére az elvont művészet formateremtése és a „természet rejtett arca" közötti megfeleléseket; a többnyire érthetetlennek és értelmetlennek minősített alkotások megszületésekor – olykor a tudatalattiban – munkáló nagyon is valóságos erőket. *Európai Iskola, Duna-völgyi avantgardok, Galéria a 4 világtájhoz:* ezek a negyvenes évek közepének demokratikus légkörében elgondolt és megalakult művészcsoportosulások ugyanúgy összefüggésbe hozhatók Gyarmathy Tihamér nevével, mint az imént említett Kállai Ernőével. Tudjuk: kettejük kapcsolata nem korlátozódott e csoportoknak fél-intézményi működésére; Kállai kritikai elvei és teóriái, Gyarmathy Tihamér művészete ennél jóval mélyebb eszmei és esztétikai összhangban volt, s ez az összhang mindmáig eleven maradt. Persze nem akarunk mindenáron érvényt szerezni ennek az összhangnak; tény, hogy a magyar absztrakt festők közül nem kizárólag Gyarmathy munkásságára érvényes Kállai elmélete, s fordítva is igaz: Gyarmathy munkássága nemcsak Kállai elméletére vonatkoztatható.

Minderről a Magyar Nemzeti Galéria *Műhely* sorozatában az elmúlt nyáron bemutatott (és utána országos vándorútra indult) grafikai kiállítása is meggyőzhette a szemlélőt. A művész harminc év terméséből válogatott, s ezzel – amint a katalógusban is olvasható – némileg szakított a *Műhely*nek a formálódó életművek aktuális epizódjait kamarakiállítás-jelleggel bemutató hagyományaival.

Betekintés helyett *áttekintést* nyújtott ez a tárlat Gyarmathy Tihamér életművének számottevő hányadáról – s ezt nem a szó mennyiségi értelmében mondjuk. A festők grafikai működésének eredményeit ugyanis hajlamosak vagyunk kisebb jelentőségűnek, kimondatlanul is melléktermékeknek minősíteni, más mércével mérni. Rögvest más a helyzet, ha egy par excellence grafikai életmű kritikájáról, méltatásáról van szó; nem segíthet a festményekkel való összevetés hálás páncélja: menynyiben kevesebb (vagy több) az egyik, mint a másik.

Gyarmathy Tihamér nyári kiállításának művei ilyen értelemben „műfaji önmagukban" tárgyalandók. Ezt megkönnyíti az az alapvető formai összecsengés, rokonság, mely erőteljes és egységes rendszerben láttatja a bemutatott képeket. Nem hisszük, hogy munkáinak célja a világmindenség, a totalitás megragadása lenne, hiszen a művészi formák XX. századi élettere ennél jóval szerényebb (például társadalmi igényű) törekvések kifejezésére is csak kivételes esetekben alkalmas. E grafikák nem ábrázolják az univerzumot irodalmiasan, nem sejtetnek semmit, hanem a Lét változó arcvonásaiban felismerhető elemek és erők életébe

* A nagymarosi Kassák-kiállítás 1982. július 4-től 18-ig tartott nyitva a Művelődési Ház Nyári Galériájában.

KASSÁK Lajos

Vigília 1983/2

Kassák Lajos

szesíti a hatvanas évek első fele „új hullámának" regényeredményeit; de valójában, ezek birtokában is, hol tart a mai magyar regény?

Miben áll Sükösd gondolatmenetének történeti kidolgozatlansága? Például abban, hogy a magyar prózai epika elmúlt századait néhány, önmagában kitűnő, de érvényes mintavételnek csak részben tekinthető tanulmány vizsgálja. Okos tapintattal elemzi az „amatőr írástudó" Bethlen Kata önéletírását, és joggal sajnálja, hogy szépprózánk nem az emlékiratokból bontakozott ki, egyenes fejlődés útján. Minden idomtalanságával együtt is remekműnek tartja ezt az önéletírást, a magyar próza legjobb forrásvidékét leli meg az emlékiratokban. Ezután invenciózus elemzést ad Kemény Zsigmond egyik regényéről, megállapítva, hogy végre megjelent a magyar regényben a mintaszerű szerkezet; de Dosztojevszkijjel összehasonlítva, hangsúlyozza Kemény regényvilágának korlátait, hiányait is. Ezekután még Károlyi Mihály emlékiratát elemzi, majd egy olyan memoárt, Zadravecz páter „esetlen, zilált, agresszív életbeszámolóját", amelynek semmi köze az irodalomhoz. Ennyit kapnak a „századok". Ez a tematika önmagáért beszél azt illetően, hogy hogyan állt össze a kötet anyaga. Semmiképpen sem a főtéma tervszerű történeti kidolgozása révén.

A könyv legjobb írása Déry Tiborról szól. Sükösd Déry prózáját mintának tekinti, a regény megvalósulási lehetőségei egyik legnagyobb példájának, teljes joggal; a kötet bevezető esszéje mintegy pozitív meghosszabbításának is elsősorban ez az elemzés számíthat. A könyv középpontjába helyezve, *Két minta* főcím alatt olvasható ez a Déry-tanulmány, mellette – másik „minta" gyanánt – Németh Lászlóról értekezik a szerző. A szerkesztés esetlegessége azonban itt is kiütközik. A Gyász és az Iszony helyett ugyanis Németh László esszéit vizsgálja. Elemzése elmélyült és tanulságos, de a „küzdelem az epikával" főtéma egyik mintatanulmánya így semmiképpen sem lehet. A könyv utolsó ciklusában pedig rövidebb cikkeket és kritikákat olvashatunk újabb művekről, közöttük Sükösd pozitív „mintavételeinek" sorába iktatható elemzést Örkény egyperceseiről és Konrád: A látogató című kisregényéről. Végül is azt kell megállapítanunk, hogy ez a kötet fölcsigázta érdeklődésünket a szerző mondanivalója iránt az egész magyar prózai epikáról, a mai magyar regény és novella helyzetéről, fejlődési tendenciáiról, műfaji eredményeiről és hiányairól. Várjuk azt az átfogó, alapos elemzést, amelyből a *Küzdelem az epikával* még csak ízelítőt adott. *(Magvető, 1972.)*

ACZÉL GÉZA

1021

Kassák Lajos: Az izmusok története

Van valami jelképes abban, hogy csak most rendeződött könyvalakba Kassáknak az izmusokról írt néhány tanulmánya, mint ahogy az sem a véletlen műve, hogy végre megjelent. Az avantgarde-dal szembeni hosszas értetlenségek, az ízlésváltozások rendkívül lassú folyamata és különböző politikai meggondolások miatt a mozgalmat sokáig periférikus jelenségként tartották számon. Ezek sokáig késleltették a tudományos igényű felmérő munka megindulását. Másrészt irodalmunk és képzőművészetünk XX. századi klasszikusainak egész soránál (Babits, Kosztolányi, József Attila, Szabó Lőrinc, Radnóti, Illyés, Déry, Bernáth, Tihanyi, Uitz, Bortnyik, Borsos stb.) kellett szembenézni irodalom- és művészettörténetírásunknak az illető írók-festők életműve kisebb-nagyobb avantgarde-korszakával és ezek termékenyítő hatásával. Nem beszélve néhány izmusnak külföldön történő hosszas prolongálásáról (szürrealizmus, konstruktivizmus), az ötvenes évek elején hullámokban fellépő s ma már irodalmunkban is mind nyilvánvalóbban jelentkező különféle avantgarde-irányzatokról (beat, polbeat, op-art stb.). S ami itt a legfontosabb – a hatvanas években lezajlott irodalmi vitáink általános eredményéről: mely nem tagadja el Kassáktól irodalomtörténeti jelentőségét. Ma már inkább úgy módosulnak a téves vélemények: Kassák és az avantgarde

szerepét és jelentőségét eltúlzó nézetek állnak szemben a költő és ideológus Kassákot esztétikai és gondolkodó szinten továbbra is értetlenül fogadó szemléletekkel.

Az izmusok története Kassák három publikált tanulmányából áll. Az első, *A korszerű művészet él* (eredeti címmel: *Az új művészet él*) című még 1925-ből való, s a kolozsvári Korunk közölte. Itteni megjelenését az az egyetlen tény indokolja, hogy Kassák tanulmánya megírásakor már az avantgarde-mozgalmakon sok tekintetben túlmutató, klasszicizálódását siettető konstruktivizmust tűzte zászlajára. Az izmusok hőskorának azt a (szürrealizmus mellett élő) korszakát, mely a Neue Sachlichkeit rokonvonulatával együtt „a meghiggadásig, a tagadás anarchista gesztusaitól az igenlő építésig" jutó szemlélet fölényével tekinthette át az egyes izmusok zilált, aránytalanul sokat romboló s csak részeredményeket felmutató mozgalmait, mely elsőként képes szintézisteremtésre, s mint a „legracionálisabb" izmusnak, a kubizmusnak örököse – rendszerezésre és értékelésre. Innen sok helyes kritikai észrevétele, máig érvényes megállapítása. „Szép az, ami tökéletes, és tökéletes az, ami hivatásának a lehető legjobban megfelel" – vallja funkcionalista szellemű esztétikáját az új irányzat, s anyagszeretetét, formakultuszát s az előzőeket bizonyítandó – mintegy élre gurítja az „esztergapadon fényesre csiszolt acélgolyót".

A tanulmány (mely egyben manifesztum is) „józansága" ellenére vitatható megállapításokat hagy maga után. Izmusokból eredő volta és elfogultsága még mindig makacsul elzárkózik a hagyományos értékektől, az impresszionizmust és a naturalizmust – jóllehet, helyenként még az avantgarde-dal való kapcsolatukat is látja – „a művészet legdestruktívabb szakaszának" tartja. A megjelenésében csak képzőművészetre és építészetre szűkíthető konstruktivizmus szemlélete zavarólag hatott az irodalmi irányzatok megítélésében, s az avantgarde mozgalmát aránytalanul és egészében képzőművészetcentrikussá tette. Jól látta viszont Kassák, hogy a számtalan izmus néhány vonulatban összefogható, közös a gyökérrendszerük, egymásból erednek, megtagadva őrzik elődeiket. A kortól való kellő eltávolodás hiányában és a még mindig sok bizonytalanságot mutató megítélések tudatával az már tényleg történetietlen lenne, ha olyan kételyeinket olvasnánk fejére, mint a konstruktivizmussal szembeni elfogultsága, a dadaista és szürrealista vonulat éles szétválasztása, a szürrealizmus expresszionizmusból történő származtatása, az aktivizmus „konstruktivizálása" stb. Érintkezések, részleges fedések és elrugaszkodások hihetetlenül bonyolult rendszerével állunk jelen esetben szemben, melynek nagyobb része máig tisztázatlan.

A könyv soron következő két tanulmányában: *A főbb izmusok* (melyet Pán Imrével írt) és *Az izmusok Magyarországon* – az avantgarde külföldi és hazai történetét dolgozza fel a már pályája végéről visszatekintő, az avantgarde időközben nemzetközileg elismert nagy öregjévé lett Kassák. Az idők bölcsességével, az olykor torzító indulatok ellobbanásával, az avantgarde-mozgalmak művészetünkben kitörülhetetlen nyomokat hagyó eredményeinek és hatásának tudatával, hatalmas ismeretanyag birtokában tehette ezt. A mozgalmakon belüli és a mozgalmak közötti arányokat is szem előtt tartva halad végig az izmusok fő vonulatán: a kubizmus, futurizmus, expresszionizmus, konstruktivizmus, dadaizmus, szürrealizmus történetén – növekvő biztonsággal és bizonyossággal nyúl anyagához, hiszen a megíráskor már sok tárgyilagos és értékelő tanulmányra támaszkodhat mind a külföldi, mind a magyar szakirodalomban.

A főbb izmusok-ban a száraz tárgyilagosság Kassák célja, s így alig tud ellendülni írása a dokumentum műfajától. A tényanyagé itt a domináns szerep: nevek, évszámok, kapcsolatok, manifesztumok rendeződnek feszes sorokba, egy-egy program ismertetésekor is szövegközelben marad – s amennyire előnye ez a műnek, legalább annyira csalódás is, a tudományos igényű munkákból sem száműzhető indulat marad ki a történelemből ezáltal, egy olyan korszak leírásából, mely az eddigiek során talán a legbonyolultabb volt s a leghevesebb. Az izmusokat lezáró értékelés különválik így a mozgalomtól, kategorikus kijelentésekké lesz, s mint ilyen, mindig megkérdőjelezhető (pl. „az összes irányzatok közül a kubizmus jutott legmélyebbre elméletileg", „a futuristák . . . hagyták ránk a legkevesebb pozitívumot", „irodalmában tovább jutott az expresszionizmus, mint képzőművészetében", „az izmusok képviselői közül (a dadaisták) hozták a legtöbb emberi áldozatot" stb.).

Az izmusok Magyarországon Kassák három

folyóiratának keresztmetszetével (A TETT, MA, DOKUMENTUM) rajzolja meg a magyar avantgarde történetét. A szubjektívabb, életrajzi elemek jelenléte itt már helyenként novellisztikussá oldja a szöveget, melyet idézetek és dokumentumok nagy számával kíván tárgyilagossá tenni a szerző. Nemes őszintesége néhány ponton azonban már nem nélkülözheti az elfogultságot: sem egyes munkatársának megítélése (főleg Barta Sándor szerepét kisebbíti), sem a maga személyében. Utóbbi esetben nem is a leírt, hanem a ma már köztudott mozzanatok elhallgatásával torzítja el az eseményeket (A TETT internacionalista számát munkatársai erőszakolják ki; József Attilát sokáig nem közli; mozgalmi feladatok megtagadása stb.). Ugyanakkor taktikai meggondolásaira, némely eredménye hátterének esetlegességére maga Kassák mutat rá. Ugyancsak ő veti fel – ki tudja, már hányadjára – az avantgarde-irodalom esztétikájának kulcsproblémáját, a szabadvers kérdésének fontosságát. ,,A sokat bírált és szigorúan elítélt »szabad vers« – írja –, amit az izmusok hoztak be és honosítottak meg a magyar irodalomban, egész nemzedék fejlődésére hatással volt, sőt... áttörte a klasszikus formatörvényeket, és a metrikus, rímes verseket is lényegükben átalakította. A verstanírók felfigyelhetnének erre a jelenségre, komoly szolgálatot tehetnének vele költészetünk fejlődésének, további gazdagodásának.''

A tanulmány visszaemlékezés-jellegéből fakadhat a szöveg néhány pontatlansága (1915-ben már regénye közlését jelzi a Nyugatban, több téves adat a Galimberti házaspárról stb.), de ezek csak a filológiai kutatásnak jelenthetnek valamit, az avantgarde-ról írottak jelentőségét nem befolyásolják.

Az avantgarde körülhatárolása szempontjából annál jelentősebb a MUNKA (1929–1938) című folyóirat tevékenységének megítélése. A lap avantgarde-on túlmutató stációját Kassák már a Helikonban 1964-ben megjelenő tanulmánya (eredeti címe: *A magyar avantgarde három folyóirata)* végén jelzi, a lap kötetben történő ismertetése viszont óhatatlanul a parttalan avantgarde-felfogás irányába indítja az egész mozgalmat. Holott tudott, a húszas évek végére a DOKUMENTUM kudarca, annak felismerése, ,,hogy Magyarországon 1919 óta gyökeresen megváltozott a helyzet'', új – többnyire magányos – utakra szórták a MA és a DOKUMENTUM körül tömörülő avantgarde művészek táborát, sorra más-más irányba fordulnak az egyes írói pályák, mint ahogy a fő ideológus, Kassák is – túl a számozott versek korszakán – tézisregényei megírásának évtizedébe lépett. Azt már csak a mozgalom utóéletének vélhetjük, ha a MUNKA ,,az izmusok iskolás jellegének fellazítása, eredményeinek könnyebb alkalmazása érdekében'' fáradozott. Jellegét nagy evidenciával fogalmazza Kassák: ,,A MUNKA olyan szerény volt, mint a címe: csak éppen dolgozni kívánt.''

Ha már az avantgarde, úgy e kötet nagy érdemeit sem lehet vitatni. Kiadatása most már a tévedéseivel is komoly teoretikus, nemzetközi szinten is jelentős, harcos Kassák híres manifesztumainak *(Szintetikus irodalom, Tovább a magunk útján, Aktivizmus, Levél Kun Bélához* stb.) könyvbe gyűjtését sürgeti. *(Magvető, 1972)*

KISS TIHAMÉR

viselői hatalmas tábort képeznek, és
terük ellentmondásos, sokszor ugya
fogalmat újra értelmező fejtegetései a
többféle irányzatot képviselnek, mint
lyen az ,,ortodox freudizmus'', a
freudizmus'', a ,,neofreudista reviz
mus'', a ,,marxizáló freudizmus'' stb. A
choanalízis e kettős, baloldali (pl. Reic
paport) és jobboldali (Jung és sokan
sok) szárnya megnehezíti a magyar kö
ség kritikai állásfoglalását, s márcsak
is örülhetünk, hogy a Gondolat kiadó
readott egy gyűjteményes és magyarázó
adást a pszichoanalízis klasszikus és mo
irányzatai ismertetésére.

A pszichoanalízis sok polgári filozófiai
meáramlat és világmagyarázat ,,gyűjtő
dencéje'', és egyben századunk tudomán
gondolkodásának, s így a pszichológiai
tatásnak is serkentője. Hazánkban szá
dunk első felében a népszerűvé vált pszicl
lógiai és pszichoterápiai irányzat alapj
sok ideggyógyász és pszichológus dolg
zott, és csak a második világháború ut
– pontosabban a ,,fordulat éve'' (1948) ut
– vált a pszichoanalízis, illetőleg a ,,freu-
dizmus'' sok elméleti tévedése, a marxista
filozófiával és társadalomtudománnyal el-
lentétes részmagyarázatai, hamis, spekulatív
következtetései miatt a hazai kritika elutasításának tárgyává.

Buda Béla bevezető – nem annyira kritikai, mint inkább ismertető – tanulmányában fejlődésében mutatja be Freud gondolatainak érlelődését és elmélete kibontakozását. Három területen követi nyomon a pszichoanalízis történeti útját: mint *pszichiáteri gyógymódot*, mint az emberi viselkedés és a pszichés működések kutatásának sajátos *módszerét*, és mint a normális és kóros emberi magatartás lélektani szabályszerűségeiről alkotott *neuropszichológiai elméletet*.

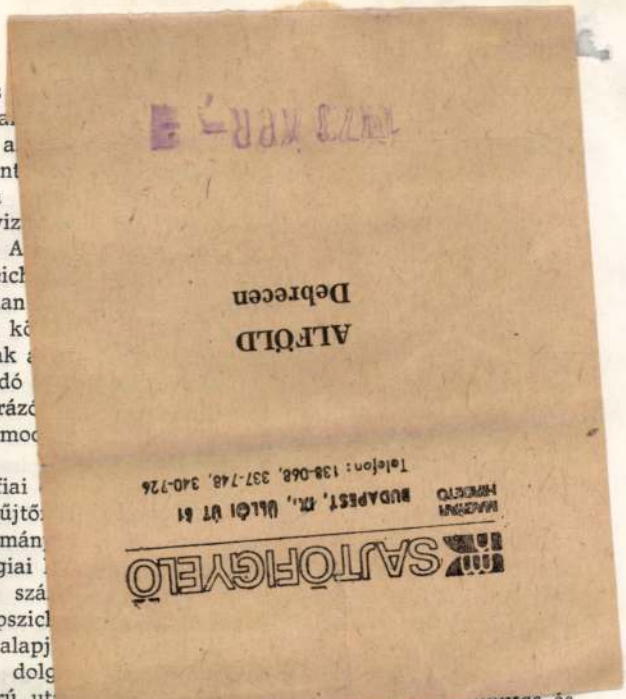

a szexualitás és
a tudattalan. A szexuális ösztönkielégülés *elfojtásából*, illetőleg tiltásából származó emocionális jellegű izgalmi (feszültségi) góc (emocionális trauma) a tudattalanban lappang, amelyből a pszichiáter felszínre hozza, tudatosítja e traumát, mint patológiás állapotot létrehozó ,,okozót''. A fenti feltételezések és eljárási kísérletek során jutott el Freud a *gyógymódhoz*, amelynek mint módszernek lényege: a társadalmi környezet által tiltott ösztöntendenciák elfojtásából származó zavar okának feltárása szabadasszociációk megindításával. A gyógyulást azáltal éri el a pszichiáter a betegnél, hogy a bajt okozó nem tudatost tudatossá teszi, s így a kínos belső motívumtól megszabadítja betegét.

A későbbiek során Freud mind

Egyik integrál, a másik disszociál. A társadalom szabályozásának életbevágó funkcióját pedig a közösségformáló kultúra helyett megint és mindinkább a hordaszervező (azóta már államszervező) hatalom, a hatalomszervező politika veszi át.

* * *

Azzal kezdtem ezt a hosszúra nyúló elmélkedést, hogy a társadalom hierarchikus szerkezetét a dominanciaharc generálja. A dominanciaharc dominanciaorientált szelekciót végez, holott az emberközösség vitális érdeke nem a szelektált, hanem a teljes génállomány fennmaradása. Éppen ebben az irányban hat a kultúra, amely nem más, mint a közösség belső (tudati) kohéziója, s így mintegy ellenszere a természetes szelekciónak. A szelektív társadalmi struktúrában minden egyed pótolható; a kultúrában mindenki pótolhatatlan. Ha az emberi fajzat ma „teljes sokféleségében" tenyészik a földön (Ranke kifejezése), az kultúrájának köszönhető.

A kultúra tehát természete szerint humánus; legfőbb értéknek az embert tekinti, éppen ezért azoknak is esélyt ad a stabilitásra, akiket a dominanciaharc egyébként kiszelektálna. A kultúra azáltal segíti elő a teljes génállomány fennmaradását, hogy minden egyes egyed szaporodását, s így *általában a szaporodást* is elősegíti. Ökológiai terminusokkal: a kultúra olyan populációsűrűséget tesz lehetővé, amely a természeti állapotban elképzelhetetlen. Ha az emberfaj mára mérték felett elszaporodott a földön, az jórészt éppen kulturális közösségeink belső kohéziójából, szolidaritásából, a természetes szelekció háttérbe szorulásából következik.

A kultúra, noha – mint kiderült – maga is természeti produktum, így a természeti (ökológiai) egyensúly megbomlásához vezetett. Képletesen szólva: „túllőtt a célján"; túlságosan is „sokat termett". A földi élettér túlnépesedése a kulturális közösségek belső (tudati) kohéziója nélkül sohasem mehetett volna végbe. Ha most már jönne valaki, a kultúrának egy ellensége, és szememre vetné, hogy eszerint semmi más, éppen csak a kultúra az, ami az emberfaj mai túlszaporodásáért felelős, hát bizonyára le kellene sütnöm előtte a szememet.

A génállomány mértéktelen akkumulálása, az emberfaj általános (és önveszélyes) elszaporodása a földön végső soron a humanisztikus kultúra eredménye. Ezzel teljes összhangban azt tapasztaljuk, hogy míg a kultúrájukat mindmáig őrző ázsiai, afrikai társadalmak (főleg az orvostudomány közbejöttével) tovább is mértéktelenül szaporodnak, addig az emancipált társadalmakban, ahol a kultúra már alig funkcionál, úgyszólván leállt a szaporodás.

Nem állítom, kérdem:

Vajon az a folyamat, amelynek során a kultúra a szemünk láttára elveszti hatékonyságát – vajon ez a feltarthatatlan, s számunkra elviselhetetlen folyamat nem valamiféle visszacsatolás szintén? Mondjuk a visszacsatolás visszacsatolása? Az emancipáció vajon nem az a negatív hatóerő-e, amely gátat vet az ökológiai egyensúly kulturálisan promovált (további) megbomlásának? Az állatpopulációk létszámát az élelemhiány korlátozza, meg a stressz. Vajon a mindinkább egységessé váló világcivilizáció *várható emancipáltsága* nem épp az a feltétel-e, amely meggátolhatja az emberpopuláció (a tudatosan tenyésztett embertenyészet) túlszaporodását, természetes táptalajának kimerülését, toxikálását? Nem éppen azáltal tudunk majd fennmaradni a földön, hogy ismét vadak, most már „kultúrán-túli" vadak leszünk?

Egyszóval vajon nem Jean-Jacquesnak van igaza mégis?

Nem állítom: kérdem.

ACZÉL GÉZA

A bukolika felé

Kassák szemléletváltása a 30-as évek második felében

A harmincas évek delelője – a gazdag alkotói kiteljesedés és a korszak meghatározó szellemi mozgalmaitól való elhatárolódás jegyeivel – sajátos cezúrát jelöl a kassáki életműben. A társadalmi körülmények átrendeződése és az egyéni lehetőségek alakulása végérvényesen háttérbe szorítja a munkásíró, az autodidakta művész beskatulyázó minősítését. Kassák ekkor válik par excellence „irodalmi íróvá", csúsztatja el érdeklődésének hangsúlyait politikumról a mű megalkotásának formai-mesterségbeli kérdéseire. Természetesen, régóta lappangó folyamatról van szó, s az olykor egymást keresztező írói elképzelések most sem válnak kizárólagossá. Puritán bizakodás és származás, ideológiai csatározás és a megközelítések kissé elmerevedő osztályszempontjai, művészi kifejezés és az ihlet szociológiai háttere mindig is kölcsönösen feltételezik egymást, s így Kassák írásművészetében a mozgalmi meghasonlások idején sem alakulhatnak ki sematikus képletek. Az 1945-ben előálló új politikai helyzetig lényegében egységesnek tekinthetjük az ezt megelőző kassáki évtizedet. Ha az anyag bősége vagy a tónusváltás érzete mégis distinkciót követel, megrendítő élményekre a harmincas évek legvégén figyelhetünk. A személyiségre szinte egy időben nehezedik a sors néhány kegyetlen tehertétele: a legendás élettárs, Simon Jolán öngyilkossága, a lap nélkül mindig is légüres térben mozgó író folyóiratának, a Munkának megszűnése, s nem utolsó sorban a világégéssel fenyegető háború kitörése. E tények után még a művészeteszményeiben megállapodni látszó Kassák sem szólhat ugyanúgy, mint korábban.

Hogy az író harmincas évekbeli helyzetét, szellemi kondícióját jobban megértsük, kettős ellentmondásból kell kibontanunk pályáját. Egyfelől – Kassák alkotói rangjának megszilárdulását, munkásságának öntörvényű fejlődését és gazdag kibontakozását nem követik a konszolidált élet jeladásai. Személyes kapcsolatainak zavarain túl – a magyar szellemi élet átrendeződése következtében – szerkesztőként és ideológusként válik egyre magányosabbá, szorul a népi és urbánus, a szociáldemokrata és kommunista, a konzervatív és reformista ellentéteket tükröző viták peremére. Az együttműködésre döntően épp felkészültsége, gondolkodásmódjának árnyaltsága teszi képtelenné, az az érett és szuverén szemlélet, mellyel már kívül tudja magát mindenféle pártszerű csatározáson. Ebben az összefüggésben, mintegy motiválva a kialakult sajátos szimpátiát, Kassák helyzete leginkább a tanítványok által szellemi fedezékként használt, majd egyre gyakrabban elkerült Móricz sorsával vethető egybe. Másfelől – ez az alkotói magányosság a felszínen csupa szín és mozgalmasság. Nincs ekkortájt írónk, akinek neve annyiszor szerepelne az újságokban, folyóiratokban, mint az övé. S ennek csak részben oka publicisztikájának bősége, s az egymást követő műveire szükségszerűen így-úgy reagáló recenziók sorozata. Kassák sorsából – részben, persze, a polgári sajtó-

Részlet egy készülő monográfiából.

természetéből is – következik, hogy a munkáskultúra, az önművelés, az avantgárd, a baloldali kultúrpolitika, a líra és a próza helyzetének áttekintése során személye szinte semmilyen irányból el nem kerülhető, érveket erősít vagy vitára ingerel. A vélemények ütköztetésére, a gyarapodó írói önvallomásokra, az interjúkra és számvetésekre a korabeli szokások szerint az is kiváló alkalom, hogy Kassák 1937-ben jeles évfordulóhoz érkezik, immár ötvenéves.

A Munka kétfrontos baloldali hadakozásai során nemcsak az elpolgáriasodó szociáldemokratákkal és a túlpolitizáltság veszélyeit hordozó kommunista nézetekkel került feloldhatatlan konfliktusba – a történelmi tanulságok ezen felismerésekre épített logikája Kassákot és szűkülő körét a társadalom újabb jelenségeitől is elszigetelte. A baloldali stratégia az uralkodó ideológiák felé történő nyitást tette elképzelhetetlenné, a szocialista eszmék elméleti továbbgondolását a harmincas évek szovjet bel- és külpolitikája bénította. A munkásság szellemi nevelésére szavazó Kassák a szűk hazai bázis szétesése után már a nemzetközi színtéren sem talált megnyugtató fogódzókra, a német és olasz fasizmust ellensúlyozó politikai erőkre. Az oroszországi diktatúra, a személyi kultusz kóros jelentkezése legkevésbé sem taktikai lépésként tüntette fel a sztálini rendszer nyugat-európai érdeklődését, különböző egyezményeit. A forrongó világ fölött nagyhatalmi érdekek látszottak összefonódni, s ezek tovább apasztották a kommunista mozgalomhoz tapadó illúziókat. Kassák politikai reflexei a továbbiakban az említett kiábrándultság törvényei szerint működnek, s az egyes jelenségek között már nemigen differenciál. „...a fasiszta mozgalom csakúgy, mint az orosz befolyás alatt álló kommunista-mozgalom az olasz, orosz eredményekkel befejeződött – vonja le következtetéseit 1936-ban, a kolozsvári Független Újságban – ...a szocialista front nemcsak fegyverzetében gyönge, de önmagában is meghasonlott. Ennek a meghasonlásnak a gyökerei az orosz forradalom megülepedéséhez, az utóbbi évek orosz politikájának európai-kapitalista orientációjához vezethetők vissza... Moszkvának... reális belpolitikai szempontból, sem politikailag, sem katonailag, sem gazdaságilag nem érdeke valami nagyszabású európai fölfordulás." Noha a Munkában jelennek még meg a szovjet kulturális-gazdasági eredményekkel szimpatizáló cikkek, a fejlődést bemutató dokumentumgyűjtemények (Szántó Róbert pl. *A sztachanovizmushoz* című írásában szól elismerően az orosz racionalizálási folyamatokról), az ismert történelmi események tükrében ez az optika fokozatosan megváltozik. Kassák elsőként 1936 novemberében a lap *Reflexiók*-rovatában tesz említést az oroszországi vérengzésekről. Zinovjev és Kamenyev kivégzése után keserűen támad a pártszolgálatba szegődött baloldali francia írókra: „Megértük – írja –, hogy a forradalmi tradíciókkal átitatott és magukat még ma is a legszabadabban kifejezhető francia írók, a haladás szellemi képviselői sem az emberiesség, sem a szocialista mozgalom nevében nem emeltek szót a moszkvai kivégzések ellen." S már itt jelzi azt a később bővebben kifejtett, politikai nézeteit erősen befolyásoló felismerését, mely szerint a diktatúra megnyilvánulása „nem egy tisztogatási folyamat befejezését, hanem inkább a jobbra fordult orosz politikai vonal nyílt bevallásának kezdetét jelenti". Kiábrándultságát Aragonék új realizmust hirdető törekvéseire is rávetíti, a dogmák rabságának és az időszerűtlenségnek vádját hozva föl ellenük (*„Un nouveau réalisme!"*). Ugyanakkor, a lap olykor még ebben a nehéz helyzetben is meglehetősen elfogulatlan. Legszemléletesebb példa erre Brogyányi Kálmán párizsi világkiállításról szóló beszámolója, mely az orosz pavilon újszerű és ötletes berendezését méltatja, s csak a falakon függő hatalmas Sztálin- és Vorosilov-képeket érzi lehangolónak.

Az említett epizódok mellett Kassák az oroszországi eseményeket egy átgondolt, világos vonalvezetésű publicisztikai írásban tisztázta a maga számára is. A Népszavában publikált *Arccal Moszkva felé* különleges érzékkel emeli ki a kor ellentmondásaiból a meghatározó történelmi tendenciákat, s mutat rá a sztálini személyi

kultusz – szinte napjaink kritikai megítélésével egyező – lényegi vonásaira. Az objektív ítéletalkotást nagyban segítette, hogy az író igazi tragédiának fogta föl a Szovjetunióban történteket, hisz azok az európai szocialista mozgalmakra is közvetlen csapásokat mértek. A szélsőségesen értelmezett proletárdiktatúra, az egyoldalú materialista koncepció, a szociáldemokraták és a trockisták elleni irtóhadjárat mögött megbúvó korlátlan despotizmus, a gazdasági csődhelyzet egy rémítő állammodellt körvonalaztak, a teljes hatalmi torzulás legbeszédesebb megnyilvánulásaként a kommunista politikai vezetők elleni tömeges koncepciós perekkel. „Őrült az – kiált fel Kassák Zinovjevék meggyilkolása és a Radek-per után –, aki csak pillanatra is elhiszi, hogy a halálraítéltek, akik egy életen át dolgoztak elveik megvalósításán, máról holnapra a fasizmus kezére akarták játszani Oroszországot...". Kassák megbízható helyzetelemzése nemcsak a munkásmozgalom harcához fűződő csekélyke illúzióit oszlatta tovább, ráeszmélt a háború közeledő veszélyének komolyságára is. Jóllehet gyakran emlegeti, a fegyverek korabeli színvonalán elképzelhetetlennek tartja a háború kirobbanását, s többször fölemlíti az emberek életbe vetett hitét mint a béke biztosítékát – írásaiban egyre sűrűsödik az a fajta vészjelzés, melyet a Népszava 1937. május 1-i számában így fogalmaz: „Úgy látszik, az emberiség ráunt hiábavaló életére, s egy új világháború felidézésével nem a szenvedések megváltására, hanem kollektív öngyilkosságra készül."

Íme két alapkérdés: a sztálinizmus megítélése és a mind tragikusabban érzékelt háborús veszélyeztetettség, melyben a történelem Kassákot igazolta. S ha az orosz diktatúra olykor nagyobb nyomatékot kap is írásaiban, mint a fasizmus, lélektanilag épp a nagy elvárosok, az orosz csodában való csalatkozás, a reménytelenné váló munkásmozgalmi harc a főbb motiváló tényezők – hiszen Hitlerékkel kapcsolatban régóta tisztában van azzal, hogy „mozgalmukat már csak a nyílt reakció tarthatja életben, és életben is fogja tartani". Nemzetközi szinten nem is ezek Kassák és a kommunista mozgalom érintkezésének legirritálóbb pontjai, hanem a népfrontpolitika, s ebből következően a spanyol polgárháború jellegének értelmezése. Az író véleményéért ekkor kapja talán baloldalról a leggorombább vádakat, melyeket a dogmatikus politika lényegében élete végéig nem felejt el. A konkrét támadások alapja Kassáknak a Pesti Naplóban megjelent cikke, *A spanyol front önkéntesei*. Ebben, levelére válaszolva, azt tanácsolja egy Párizsban tanuló magyar diáknak, hogy ne vegyen részt a spanyolországi harcokban. „Az önkéntesek százezreinek régen észre kellett volna venniük – írja a fiatalembernek magyarázatul –, hogy ma már nem a spanyol polgárháború ügyét szolgálják. A spanyol demokrácia és parancsuralmi aspirációk kérdését már rég felfalta az egymással vetélkedő idegen államok politikája. Az önkéntesek nem a forradalom partizánjai." Másutt, más összefüggésben még élesebben fogalmaz: „Jó lenne, ha éppen a szocialisták tisztán látnák – mondja a Munkában –, hogy a spanyol polgárháború nem a fasiszta-kommunista elveknek a csatája világméretekben. A külföld nem elvi alapon, hanem soviniszta nemzeti érdekből nyújt segítséget a fegyveresen mérkőző feleknek." A történettudomány valószínűleg tovább árnyalja még az említett háború körüli képet, a kassáki ítélet azonban az adott korban és politikai viszonyok között valóban egyoldalúnak és retrográdnak tűnik. Véleményének kialakulásában jelentős szerepe van a népfrontpolitikával szembeni bizalmatlanságának, a sztálini uralomnak, s a politizáló Kassák talajvesztésének és megfáradásának. Mikor viszont a baloldali sajtó – elsősorban a szlovákiai Szabad Szó és a Magyar Nap, valamint a kolozsvári Korunk – az ellenforradalmár és a fasiszta vádakat szórja rá, tájékozatlanságból és konspiratív rosszindulatból eltekint az írói pálya összefüggéseitől, a humanista Kassák megnyilatkozásaitól. Ez a mélyből hozott szolidaritás a spanyol harcokra vonatkozó sajátos politikai felismeréseit is át-átszövi, s azt maga sem titkolja, hogy a „spanyol nép tömegeinek tündöklő heroizmusa szívbe markoló látvány". Mint ahogy később megrendítő erővel idézi meg – jóllehet, nem

téve különbséget a forradalmak és ellenforradalmak áldozatai között – publicisztikájában a szülőföldről való elűzetés, a hazátlanná válás mindenkori nyomorúságát *(Spanyol menekülők)*, s olyan felkavaróan nagy költeménye emlékezik „a lemészárolt városok romjai" közül kimenekített elárvult gyermekekre, mint a *Bilbao – Southampton.*

Persze, az európai horizont a kassáki szellemnek csak egy külső, noha jellemző játéktere. Valójában a magyar társadalom a harmincas évek második felében a belső átrendeződések, a felerősödő revanspolitika, a megéledő ideológiai mozgások korszakát éli, s ebből a folyamatból a közéleti író sem vonhatja ki magát. Pontosabban, egy újfajta ellentmondás van kialakulóban a termékeny publicista és az implicit módon rezignált magányába húzódó, politikai érdeklődését feladó, egyetemesebb értékek után kutató író között, mely ellentmondás aztán a háborús években oldódik fel – a „hagyd a politikát" keserű móriczi megfontolásaihoz hasonlóan. A figyelem azonban már csak néhány kérdésre korlátozódik a publicisztikán belül is. Ha a külső körön az orosz és spanyol események gyűjtik föl Kassák politikai gondolatait, itt belül, miután a baloldallal szembeni kétfrontos harc időközben értelmetlenné vált, egyre inkább a népi mozgalommal való küzdelemben fogalmazódnak újra az író társadalmi-ideológiai nézetei. Míg ugyanis a harmincas évek legelején csak személyeskedő vitákban kerültek felszínre a népi-urbánus ellentétek, az évtized második felére stratégiai kérdéssé vált, a politikai frontok élesebb kirajzolódását siettette ez a feszültség. Egyfelől az Új Szellemi Front törekvéseinek kudarca, Németh László kiválása, az antiszemitizmus erősödése, másfelől a munkásmozgalomban vezető szerepet játszó szociáldemokraták dogmatizmusa, falu- és népi mozgalom-ellenessége osztották meg véglegesen a progresszió lehetséges változatait. Ebben a harcban a Munka is fölzárkózik a Gondolat, a Szocializmus, a Szép Szó egyoldalú urbánus eszmeisége mögé, jóllehet e fórumok kozmopolita megnyilvánulásait Kassák egy idealizált falukép és természetközeli életérzés erejével ellensúlyozza.

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a népi eszmével való konfrontáció a Munka utolsó évfolyamaiban csak az ideológiai kiútkeresés egyik láncszeme, s az e körben tapasztalható baloldali megosztottság és az érdekellentétek szorosan összefüggnek a szovjet társadalom történelmi csődhelyzetével. Az új eszmei bázis megteremtése jegyében kapnak fokozatosan teret a polgári filozófia – a szocialista elképzelésekkel is olykor érintkező – nagy áramlatai: esszék sora jelenik meg a freudizmus szociális jelentőségéről, Bergson erőszakfilozófiájáról, de Man „entellektüel-szocializmusáról", Adlerről vagy Ortegáról. S tulajdonképpen ezek halvány hazai másaként értékelődnek alá a szociológiai attitűdök és a népi szociográfia. A szellemi zűrzavarban a gondolkodó egyén, a kiútkereső értelmiségi válik az elvárások célpontjává, s az ideológiai kalandozást – erős spengleri reminiszcenciákkal – maga Kassák indokolja egyik, Romain Rolland 70. születésnapja alkalmából írt eszmefuttatásában: „A szellem válsága ma már szinte szemmel látható tünet, de ez a válság nem nemzeti, faji vagy világtáji válság, hanem általános krízise a szellemnek, a kultúra és civilizáció egymás elleni harcának kifejeződése... úgy érzem, egész lényünkkel bizonytalanságba jutottunk, elszakadtunk az egyik parttól és nem érkeztünk még el a másik partra... a civilizáció korszakát még nem váltotta fel a kultúra korszaka, s így magától értetődő, hogy a szellem embere sem bontakozhatott ki a maga valóságában." A kassáki kibontakozásnak része ugyan a népi mozgalom kritikája, ez azonban, jellemző módon, egyre inkább elvi síkon, s nem is saját lapjában történik. Itt e témakörben már csak egyszer szólal meg, tiltakozva az 1938-as zsidótörvény ellen, méltatva egy tiltakozó manifesztum aláíróit, akik azért „nem felejtik el őskeresztény származásukat, faji hovatartozásukat nagyon is feltűnően kihangsúlyozni".

A folyóirat munkatársait azonban, már csak a személyes veszélyeztetettség okán

is, kevésbé jellemzi az elvi nagyvonalúság. Míg Gró Lajos Berzsenyi klasszicizáló törekvéseinek korszerűségét a polgári fiatalok neoklasszicista, reakcióssá váló próbálkozásaival szemben poétikai síkon igyekszik kimutatni *(Jegyzetek a retusált Berzsenyihez)*, a népi írókról szólva az írások többségéből már eleve hiányzik az elemző áttételesség. Az indulatos vádakat Tamássi György fogalmazza meg Veres Péter könyve, *Az Alföld parasztsága* ürügyén, melynek „kultúrellenessége, antiszemitizmusa, bizonyos faji kiválóságok túlzott hangsúlyozása" mércéje és mértéke lesz a további vizsgálódásoknak. Ugyanő – jóllehet, nem minden alap nélkül – rajzol egyoldalúan negatív képet a *Magyarország felfedezése* sorozatról és a falukutatásról, hangsúlyozva, hogy „óvakodni kell minden olyan meghatározástól, amely a parasztságot az *egész* magyar néppel azonosítja, s a magyar közösségből kirekeszti ennek a jobb társadalmi lét kivívása szempontjából legjelentősebb tényezőit, az ipari munkásságot". Gró Lajos a *Számadás* összekuszált gondolkodásmódját bírálja, Farkas Ödön pedig a város ellen izgatott falura mint „a fasizmusra hajló ifjúság próbálkozásainak" táptalajára hívja föl a figyelmet *(Keresztmetszet)*.

Megfelelő távlatból nézve Kassák népiesség-felfogását, érdekes kettősségre bukkanhatunk. Egyfelől – oldva a korábbi évek munkás-paraszt osztályellentétekre épülő dogmatikus nézeteit – az író a faluélményből táplálkozó értelmiségi mozgalom politikai szándékaira koncentrál, s azt igyekszik leválasztani a vidéki háttérről. Tevékenységét tisztán szellemi produkcióként kezeli, azt élményi összefüggéseiből kiragadva a divat szintjén igyekszik megítélni. Másfelől, elsősorban szépirodalmi műveiben, maga is kialakít egy kevésbé problematikus, elkötelezett, olykor épp az írói idillt hordozó faluképet, melynek hangulata és problematikája nem kevésbé kétséges, mint a megbírált népi írók műveié. Hogy a munkásmozgalom és az avantgárd felől érkező alkotó ízlésbeli elfogultságai mennyire politikaiak is, jól példázza egy Nyugatbeli kulcsesszé, az *...és a legfiatalabb korosztály*. „Fiatal költőinknek... falusiasítása – írja ebben Kassák – ...alig fogható fel egyébnek holmi etnografikus motívumú női selyem kézimunkánál... s hiába hogy a költők apolitikusoknak nevezik magukat – irányzatukat a politikai közhangulat hozta életre, s valószínű, hogy ennek a közhangulatnak a változásával maguk a költők is hátat fordítanak a megillatosított és rózsaszínű ködökbe burkolt falurekvizítumoknak." Máshol azzal vádolja a fiatal írókat, hogy „az irodalom – eszközzé alakult át a kezükben, a napi politika és hatalmi politika eszközévé... és hovatovább a szépirodalmat dilettáns szociológiává, a szociológiát pedig dilettáns szépirodalommá nyomorítják" *(Az elpolitizált ifjúság)*. Persze, ekkor még a harmincas évek derekán vagyunk, s a baloldal válságából lázasan kiutat kereső Kassák teoretikus kedve még alig-alig csökkent. Írói jubileumára adott optimista nyilatkozatai, szépírói termékenysége és publicisztikai aktivitása legalább is legszűkebb körében egy önkritikus megújulás lehetőségeivel biztattak – a moszkvai horizont beszűkülésével spengleri és ortegai gondolatok lendítették tovább szuverén alkotói szellemét. A jobboldali elhajlás veszélyei mellett a népi mozgalomban is elsősorban a civilizáció kérdései izgatják, az érthetetlen lelkesedés „a technikai kor egy újabb jobbágyságáért" *(Erről is szólni kell)*, vagy – *A tardi helyzet*ről írva – az az aggodalom, hogy a faluval való foglalkozás, az egzotikus furcsaságok bemutatása „népboldogítás a jövőbe vezető út felismerése nélkül". A követendő modellt, némi politikai naivitással és ellentmondással a nyugati civilizációban keresi, mely kiderül abból a nyilatkozatából is, melyet Szalatnai Rezsőnek ad egy szlovákiai előadói körútján a Magyar Újság számára: „nem fogom soha megérteni Veres Pétert – mondja –, aki íróként is parasztnak akar maradni... Én még a népművészetünket is feláldoznám, hogy az Alföld és a Dunántúl millióiból, a földművelő népességből nyugati civilizációjú lakosság váljék, olyan fajta, mint a dán földműves, aki mind könyvet olvas s akinek rádiója, telefonja, villanyvilágítása van." A népi gondolatról való elmélkedésnek van még folytatása az évtized végén is, közben azonban olyan

meghatározó események kötik le a publicista Kassák figyelmét, mint az említett orosz koncepciós perek és a spanyol polgárháború, valamint az értelmiség szerepének megítélése, a nagy egyéniségek örök magányossága, s ez utóbbiakból már kihallhatók a visszahúzódás szomorkás attitűdjei.

Egyén és tömeg viszonya régi problémája a kassáki életműnek, s az is köztudott, minél jobban távolodunk a tízes évek forradalmi időszakától, minél inkább sokasodnak a művekben a didaktikus elemek, az egyéniség szerepe válik meghatározóvá e kapcsolatban. Előbb csak a politikusé, a művészé, a konstruktőré – később tágul a kép, s a konszolidáltabb időkben általában a szellem emberei állnak szemben a megváltásra váró sokadalommal. Kassáknak idevonatkozóan nincs átgondolt filozófiája, szemléletében azonban szembetűnő az a változás, mely nyomán a harmincas években az addigi merev osztályszempontok helyett egy sajátos értelmiségi koncepciót érvényesít a társadalmi jelenségek értelmezésében. „Ma már nemcsak az osztályelnyomatást, hanem az általános emberi sorstragédiákat is észreveszem... – mondja az *Akik eltévedtek* című regényéről szólva a Magyar Hírlapban. – Ma már egyik osztály egyedeit sem védik a morál és tradíció keretei. Az általános társadalmi krízis fölszívódott az emberek idegeibe és lelkületébe, s ma már mindnyájan ki vagyunk téve a szélnek...". A moralista, a politikától távolodó Kassák üzen itt hadat egy újabb szinten a pártharcoknak és, persze, az erőszak felé tolódó, soviniszta irányba forduló közhangulatnak, több írásában eszményképévé avatva a független, szuverén szellem embereit (*Szent-Györgyi Albert tiszteletére, Levél Molnár Kálmán professzorhoz, Karinthy Frigyes* nekrológja). A differenciálatlan megközelítés olykor már szélsőséges álláspontot szül, melyben – Unamuno tragédiáján töprengve – Kassák együvé látja mindazokat az egyéniségeket, akiket társadalmuk valamilyen oknál fogva kitaszított magából. Így kerülhet egymás mellé e palettán Istrati és Gide, Unamuno és Arcübasev, Thomas Mann és a fasiszta Gimenez Cabarello. Ők azok – írja –, akik „a jobb- és baloldali marakodók között napjaink siralomvölgyéből mintegy kézenfogva... vezetik át a kétségbeesett emberiséget az ígéret földjére" *(Tragikus életérzés)*. Ez a váltás, mint látni fogjuk, művészetszemléletét is jelentősen befolyásolja, újrafogalmaztatja vele az irodalom értékhangsúlyait. Nem véletlen, hogy ekkor fejezi be s szándékozik tanulmánykötetben közreadni a nagy Nyugat-generáció tíz alkotójának portréját, s a jelenségekre is oly fogékony művészeti író általánosítható megfigyelések helyett jelentős festők portrésorozatába kezd. A közelgő háborús veszedelemben pedig végképp az alkotó szellemek csoportja marad az egyetlen reménysugár: „A brutális valóság, a szellem képviselői sorából halálba kényszeríthet egyeseket – írja a Pesti Naplóban –, de mégis az ő megkisebbedett táboruk lesz az, amely a fejlődés útját holnap, vagy holnapután kijelöli, amely rendet teremt a zűrzavarban, és az értelem világosságával telíti meg a tévelygőket." *(Néhány szó azokért, akik már elmentek)* Ez az erősen szubjektivizálódó, az egyén történelmi szerepét túlnövesztő, a különböző osztályérdekeket összemosó kassáki gondolat a teljes bezárkózás előtt még Bálint György határozott fenntartásaiba ütközik, a tényleges vitának azonban már nem kedveznek a körülmények. Kassák *Egyén és tömeg* című írásában összegzi az alkotó szellem autonómiájáról vallott nézeteit, melynek – világrendszerek, népek, pártok között hánykolódva – „szociális vagy antiszociális voltát távolról sem a politikai tömeghez való viszonya határozza meg", egyetlen igazodási pontja az önérzetes és morális önazonosulás. Bálint György joggal nehezményezi, hogy Kassák „egyénpártivá" lett, s ezzel tulajdonképpen ellenségeivel került egy táborba *(Még egyszer az „egyén és tömeg")*, az írásból azonban az elmagányosodó ember visszahúzódó gesztusait nem érzékeli. Az egyéniség megnövesztett illúziója ekkor már az intim szféra kiteljesítéséhez, az istenkereső verseket is termő belső harmónia kiküzdéséhez fontos a költőnek, aki mind gyakrabban érzelmi megközelítésből indítja érett publicisztikai írásait.

Nosztalgia és politikum sajátos ötvözetét, a kassáki humánum mélységét és a kényes témákban is biztonságosan eligazodó finom tollú publicistát legszemléletesebben a felvidéki írások reprezentálják. Kassákot kezdetektől valami szemérmes vonzalom fűzi szülőföldjéhez – a pályakezdő írónak sokáig egyetlen biztos élményi háttere a kevert etnikumú, egzotikus színeket adó, különleges életsorsokat felmutató északi kárpátaljai táj. Még a couleur locale-lal nehezen barátkozó avantgárd periódus is számtalan szállal fűződik a Felvidékhez, munkatársak és barátságok, előadói körutak és szlovák irodalmi kapcsolatok jelzik, mennyire nem közömbös az író számára a maga mögött hagyott élményvilág. Az első bécsi döntést követően mégis igen mértéktartóan, mintegy a fölös optimizmussal telítődő közhangulatot is ellensúlyozva szól a visszatért területekről, elsősorban pedig a velük járó társadalmi problémákról és a várható politikai fejleményekről. Jellemző, hogy a Munkában egyetlen aprócska közlemény üdvözli „a Felvidék visszacsatolt városainak és falvainak munkás népességét – legfőképpen pedig azokat, akik a szabad kultúra és művészet képviselői". A Népszavában közölt cikksorozatában sajátosan keverednek az egyéni és a politikai válságból kiutat kereső író gondolatainak lírai és szociológiai fogantatású attitűdjei, visszafogottsága mögül fölrémlik családi tragédiája, valamint az urbánusokhoz közelebb álló pozíciójából a népi ideológiával vívott csatározása. A napilap *Visszatérő városok* című sorozatának első darabja, az *Érsekújvár* – miként Kassák hangsúlyozza – „minden frázistól, politikai célzatosságtól mentesen" idézi meg a gyerekkort, dicsekszik el a város hajdan volt zenei kultúrájával, s oldja föl a csöndes anyai visszavágyódásban a századforduló békességének, a fiatalos tettvágynak nosztalgiáit. *A felvidéki magyarság kultúrájához* kissé erőszakolt népi-urbánus megfeleléskénti állítja szembe egymással az erdélyi és a felvidéki magyar értelmiséget, több ponton érzékeltetve, hogy a társadalmi reformer gondolat inkább északról származik, s a felvidéki fiatalok „felkészültebbek és mélyebben szociális lények erdélyi kollégáiknál". Persze, a többszörös elfogultság mögött valós társadalmi felismerések is húzódnak, melyeket szemléletesen fejt ki Kassák Ölvedi János egyik tanulmányára reagálva *(„Új Arcú Magyarok")*. Arról van ugyanis szó, hogy a magyarországi és romániai állapotokhoz képest jóval fejlettebb cseh demokráciát Kassák modell értékű tapasztalatnak gondolja a kinti magyarok számára, s így – véli az író – „a visszacsatolt tömegek, a volt kisebbségi magyarság mint széles látókörű, demokratikus beállítottságú, közösségi elveket valló emberréteg érkezik vissza az anyaországba". Noha a politika és a tudományosság szűk körében ez a fajta szellemi felfrissülés valóban tetten érhető, nyilvánvaló az írói szubjektivizmus jelenléte is, melynek csak egyik forrása a szülőföld iránti vonzalom, a párhuzam megfelelő alkalmat teremt Kassáknak az erdélyi irodalomból folyamatosan megújuló népi mozgalom konzervatív ideológiájának, művészeti felfogásának további ostorozására is.

Az évtized végére ugyanakkor jelentősen módosulnak Kassák hadállásai. A Simon Jolán öngylkossága után (1938. szeptember) depressziós állapotba kerülő, súlyos önváddal küszködő író 1939 júliusában az új sajtótörvény értelmében folyóiratát, a Munkát is kénytelen beszüntetni – s a csalódások és az elmagányosodás egyre inkább a privát életérzések felé sodorják. Már a Munka jubileumi cikkében megvalósíthatatlan ideálnak érzi a társadalmi ember különféle érdekeinek harmonikus összhangba hozását, s a konkrét feladatok megoldása helyett a küzdelmet mint elvont etikai korparancsot hangsúlyozza: „nemcsak a cél beérése csábít bennünket tevékenységre – írja –, hanem az elképzelt cél irányába vezető út művelése is nagyrészben kielégít bennünket, mert próbatételre serkenti erőinket, és értelmet ad életünknek" *(Tíz esztendő)*. Innen már csak egy lépés a politikából történő kivonulás gesztusa, melyet egyértelműen fogalmaz meg egyik Népszavabeli cikkében: „Ma azt mondom: az adott viszonyok között az író, művész ne hagyja magát sodortatni a politikai áramlatoktól, s ha valóban a közösség

hasznára akar lenni, térjen vissza a *Műhöz*, mint lelkiségének kifejező formájához és harcaihoz legméltóbb fegyverneméhez." *(Válasz két író levelére)* A fenti meggyőződés a politizáló népi irodalommal már általánosságban, elvi síkon kerül feloldhatatlan ellentétbe, másfelől a politikából szintén kivonulni kívánó Móricz Zsigmondhoz termékeny közelségbe. E furcsa szimbiózis egyik oldalán állnak tehát a művek kárára, a napi politika nyomásának engedve tevékenykedő népi írók, kiknek megítélésekor az Új Szellemi Front és a Márciusi Front törekvéseinek összemosásától sem riad vissza a kassáki előítélet *(Erről is szólni kell, Válasz két író levelére, Új regényünk. Kassák Lajos: „Felhőrongyok")*. A másik oldalon *A munkás könyve* kötetében egy mélyen átélt, az írót a népi mozgalom elé emelő Móricz-tanulmány, melynek idevonatkozó passzusa szerint „úgynevezett falukutatóink a korszerű szociológia tudományát nagyon is nélkülöző és könnyen írói dilettantizmusban marasztalható könyvei valószínű, hogy nem születtek volna meg Móricz Zsigmond mélyről fakadt szuggesztív erejű elbeszélései és anyagismeretben oly gazdag és pompásan megírt cikkei nélkül". Kassák vonzalma a negyvenes évek elején, a Kelet Népéhez fűződő kapcsolatában válik majd nyilvánvalóvá és Móricz részéről is félreérthetetlenné.

Ha végigtekintünk Kassák korabeli politikai csatározásain a frakcióharcoktól a koncepciós perek leleplezéséig vagy a belpolitikai vereségektől a fasizmus előretörésének háborús fenyegetettségéig, megannyi kudarcélményre bukkanunk. Sehol egy biztató jel a kiábrándultság felé sodródó ideológus számára, aki szellemi műhelyének zsugorodásával, befolyásának elveszítésével az aktuális programalkotás helyett fokozatosan egy idealizált értelmiségi kép, időtlenített művészeteszmény körvonalazására kényszerül. De nem csak a Munka körül marad magára, zaklatottabbá válnak családi körülményei is. Anyja, kinek közelségéhez egész életében megejtően ragaszkodik, hosszabb időre Moszkvába utazik lányaihoz és unokáihoz. Feleségével hajszolt életük és a szaporodó féltékenységi jelenetek teszik egyre elviselhetetlenebbé az együttélést. Mindezek mögött pedig ott lappang az állandó szegénység, mely a családot évtizedek óta kíséri. Mikor 1936-ban utólag törlik a Baumgarten-díjasok sorából, a Népszava cikkírójának a nyilvánvaló diszkrimináció mellett legalább annyira érve, hogy „szociális szempontok sem szóltak ellene, hiszen olyan szegény, mint a templom egere". Vagy miként az ötvenéves író fogalmazza a Színházi Életnek adott interjújában: „Szegény vagyok, mint az útszéli gyümölcsfa és értéktelenebb, mint a hulló esőcsepp." Az ideológiai válság, a tartós egzisztenciális zavarok és a családi tragédiába torkolló személyes életsors együtt magyarázhatják azt a folyamatot, melynek során a harmincas évek második felében új hangsúlyokhoz jut a kassáki pálya. A tárgyszerű, aktuális publicisztikától részben elfedve egyfajta új írói magatartás és erősen módosított művészeteszmény van kialakulóban az író ízlésvilágában, mely vonások szépirodalmi műveiben is látványosan érvényesülnek.

Kassák gazdag politikai publicisztikája közvetve már jelzi, hogy az írót hosszabb idő óta direkt módon továbbra sem foglalkoztatják a művészetek elméleti kérdései. Az a fajta kiáltványdömping és a művek belső alkotói késztetéseit feltáró kommentár, mely a tízes és húszas évek avantgárd törekvéseit követte, a harmincas évekre jelentősen megcsappan – ezzel is demonstrálva, az ihlet felszabadult az izmusok teóriáinak kényszere alól, s a mű – miként az *Akik eltévedtek* című regényéről is vallja – egyre inkább „egy realista író léleklátása". Így abban nincs már semmi meglepő, hogy az évtized végén megsemmisítő ítéletet mond az avantgárd első nagyhatású mozgalmáról, a korábban is sokat támadott futurizmusról, melynek költészetében végsőkig eluralkodott „a naturalista szemlélet és a formai megműveletlenség" *(A harmincéves futurizmus)*. Annál váratlanabb viszont Kassák technokrata szemléletének módosulása, a konstruktivista író pozíciójának feladása egy gyorsan kiteljesedő metafizikus világkép térhódításának következtében. A leg-

szemléletesebben lírájában követhető változás elméleti szinten az átalakult értelmiségi felfogására épül, az alkotó szellem felértékelését rejti magában. Általános érvényűvé válik, amit Vadas József a képzőművészeti kritikus értékcentrikus munkálkodásáról megállapít: „ez a fogalom (ti. az érték) lesz a harmincas években Kassák gondolatrendszerének központi eleme – írja *A konstruktőr* című monográfiájában –. A politikai vagy művészetszemléleti elkötelezettség, amely a társadalmi és művészeti forradalom sodrásában majdhogynem az egyetlen minőségi kritérium volt a számára, háttérbe szorul." A Munkában közölt képzőművészeti írásaiban szembetűnő toleranciával szól az izmusokat megelőző hagyományokat követő pályákról, miként a *Vallomás tizenöt művészről* című interjúkötetében is meghatározó az ízlésirányoktól független azonosulási szándék. Zenei érdeklődése – vallási érzületének fölerősödésétől sem függetlenül – a klasszikus egyházi zenéig tágul, nagy beleéléssel ír például a Nyugatban Bach *János passió*járól. Az a Kassák pedig, aki nemrégiben még a társadalom gondjait a technikai forradalom kedvező következményeivel vélte megoldhatónak, Wellsnek szemére veti, „nem látja be, hogy az embernek, aki az ipari forradalom óta majdnem minden erejével a technikai eszközök megteremtésén fáradozott, most ezeknek az eszközöknek elhatalmasodása ellen és a szellem uralmáért kell küzdenie" *(A kétségbeejtő jövő és a felszabadító múlt)*.

A társadalom- és művészetszemlélet ilyen fokú változása, természetesen, nem hagyja érintetlenül Kassák irodalomról vallott nézeteit és szépirodalmi műveit sem. Az avantgárdtól való szükségszerű eltávolodás – mert hiszen az izmusok továbbélésére sem a hazai, sem a nemzetközi irodalomban nem találhat érdemleges példákat – csak egyik jele a változásnak. Az ideológiai meghasonlás, az osztályszempontok elbizonytalanodása, s mindezek mögött a szocialista elképzelések távlattalanná válása az apolitikus tendenciákat erősítik föl az írói értékrendben. Ezen a szálon is értelmezhetőek fokozatos vonzódása a móriczi ars poeticához, jellegzetes megnyilvánulásai a szellemben hozzá oly közel eső Derkovits és József Attila művészetéről. Előbbi kibontakozásának fő akadálya Kassák szerint, hogy „nem tudta levetni a proletársors örökségét" *(Derkovits Gyula emlékére)*. József Attiláról halála után többször kifejti, költészetében a közvetlen politizálástól mentes művek a legmaradandóbbak *(Emlékezés József Attilára, Írói hivatás és politikai szerep)*. „... nem... a programos manifesztációk foglalják magukban zsenialitását – írja például az utóbbi, Magyar Nemzetbeli cikkében –, hanem azok a halk vágyakkal és ijedelmekkel, csodálatos látomásokkal és reális élményekkel telített versei, amelyek ma is idegenek maradtak magyarázóik és propagálóik nagy része előtt." Az említett elmozdulásokkal párhuzamosan lényeges szempont a kassáki ízlésváltásban egy apolitikusabb, szemérmesebb esztétizáló jellegű irodalmi vonulat önmaga számára történő fölfedezése, jelentőségének korábbi meggyőződésével szembeni fölértékelése. Arról a sokáig némileg rejtve maradt szerepbeli kontinuitásról van itt szó, amely az Arany–Babits féle fejlődésvonalat a magyar költészet hagyományosan közéleti, aktív politikai szerepet vállaló vonulatától megkülönböztette. Jóllehet, Kassák teoretikusan nem foglalkozik irodalmi szemléletének átértékelődésével, ebben az időszakban a költői szerepvállalások szinte valamenynyi fontosabb történeti párhuzamát megérinti.

Azokból a korszakonként kierőszakolt oppozíciókból, melyek általában egy-egy periódus szemléleti és ízlésbeli változásait vezetik be, s politikai felhangoktól sem mentesen az irodalmi fejlődésvonalakat átértelmezik, Kassák számára is a Petőfi–Arany viszony megítélése tűnik alapvetőnek. Természetes, hogy a pályája elején Petőfi költészetéből ihletet és forradalmi lendületet merítő költő most sem tagadja elődje géniuszát, „pánpoézisének" egyetemes értékeit. A Szép Szóban közölt tanulmányában – a helytől s a népi írók hatalmas Petőfi-kultuszától talán nem függetlenül – viszont implicit módon már megfogalmazódnak a politikus költővel

szembeni fenntartások, s az erőszakos közéleti tevékenységektől visszahúzódó Kassák 1848-ról vallott szkeptikus elképzelései. Hiszen „az egész negyvennyolcas megmozdulás – írja – a népesség kaotikus társadalmi rétegződése és a vezetők népi-nemzeti ideológiájának tisztázatlansága miatt – aligha nevezhető forradalomnak". A kamaszos világforradalmi hevület mellett egyre inkább Arany kiérlelt művészete válik „csodálatosan nagyszerűvé, lenyűgözővé és felszabadítóvá", s ha ekkor még kétséges is a gondolatmenet pontos értelmezése, a pálya későbbi mozgása az ízlésváltás tényéről a művek tónusától és hangoltságától a konkrét megnyilatkozásokig megnyugtatóan eligazít. „A lány Petőfiért lelkesedik – írja például egy vágsellyei publicisztikájában, a *Falusi éjszaká*ban – én inkább Arany mellé állok ezekben a pillanatokban s a »Családi kör«-t minden belső ellentmondás nélkül hajlandó vagyok a világ egyik legnagyszerűbb költői művének minősíteni." Ezek az epizódok, persze, akkor válnak igazán jelentésessé, amikor Kassák saját korának irodalmához közelít. Mert ha a klasszikus örökséggel szemben tágkeblűnek mutatkozhatott, közvetlen kortársi élményeit és eszményeit a viszálykeltés szándéka nélkül is nyíltabban kénytelen megfogalmazni. Ennek egyik markáns jele a már említett, népi írók elleni fellépése. Művészi pályájának áthangolódásával pedig egy rejtettebb összefüggést gondol tovább a Petőfi–Arany problémakör mellett: az Ady–Babits körüli dilemmákat.

Kassák tartós Ady-élménye – annak elementáris ereje és a költői indulást meghatározó kisugárzása ellenére – sohasem volt fenntartásoktól mentes. Az író hol vulgáris osztályszempontok hangoztatásával, hol pedig a konzervatív irodalmon átlépő avantgárd alkotó fölényével tompította kétségtelenül hódoló gesztusait. Az Ady-vers esztétikai szempontú megkérdőjelezéséhez, értékeinek lefokozásához azonban már nélkülözhetetlenek azok a klasszicizáló törekvések felé húzó életérzések, a politikai konfrontációt elkerülő alkotói mozdulások, melyek Kassák pályáját a harmincas évek végén jellemzik. A Szocializmusban közölt Ady-tanulmánya vagy a Népszavabeli írása most sem zárkózik el a költői reveláció tényének elismerése és megismétlése elől, más korabeli publikációi tükrében viszont jól érzékelhető, Ady felől már egyre kevésbé érthető a tájékozódás iránya. „Ma már látom a fiatal Ady kuszaságát – írja a Szocializmusban –, szinte fizikai fájdalmat érzek ropogós, lobogós frázisaitól... Nem a rendtevő, hanem a saját rendetlenségeit kéjjel fájó ember költészete ez... ma már nemcsak újszerűsége, de mélyen rejlő vidékiessége, bizonyos értelmű szűklátókörűsége is szemünk elé tűnik." A harsányságnál Kassáknak ekkor már szimpatikusabb a visszahúzódó Móricz mentalitása, a költészeteszmény kialakításában pedig az a klasszicizáló modell, melyet a késői Babits reprezentál.

Ez a szintén ellentmondásokkal terhes írói kapcsolat – Kassák részéről legalábbis – fokozatosan jut el a heves vitáktól és szinte becsületsértő összeütközésektől a megbékélésig, az őszinte megbecsülésig. A veszélyesen politizáló fiatalokat támadó esszé, az *...és a legfiatalabb korosztály* még könnyen keltheti azt a látszatot, hogy a babitsi tökély eszménye csupán a népi írók törekvéseit ellensúlyozza, hiszen az irányzattal szembeni kritikáját Kassák ezáltal a műgond felől is hallathatja. Bár az írásban az erővonalak Aranyig vannak meghosszabbítva, s ami még lényegesebb, egy másik dimenzióban is megfogalmazódik a harmónia újfajta igénye. Az esszében az író azokat a képzőművészeket üdvözli, akik „visszatértek a magyar hagyományokhoz, kivetették magukból az idegen elemeket, és örvendetesen lehiggadtak". Vallomásos elemekkel átszőtt Babits-tanulmányában viszont már poétikai síkon közelíti meg a nyugatos költő életművét, „ingerlő különösségéből" két olyan mozzanatot is kiemelve, melyek a legvonzóbbak közé tartoznak ekkor a kassáki elképzelésekben: realitásérzékét és a művészi tökélynek formát adó hibátlan ritmusérzékét. Az előző elvárás komolyságáról a publicista Kassák felől közelíthetünk, utóbbiról pedig nem sokkal előbb írta a Pesti Naplóban: „...minden

művészet összetartó és életkifejező eleme a ritmus... A műalkotás az elemek, a valóság és a költött részek ritmikus organizálásán épül fel, és így elsősorban a ritmus az, ami például, a költeményt és általában a művészi írást kiszabadítja a száraz logikai következtetés és a gyakorlati értelem szűk korlátai közül. A ritmus a nagy életorganizmusnak lélegzése..." *(Az én könyveim)*. A megemelt Babits-kép jó alkalom, hogy a munkásművelődés sajátos koncepcióját egykor meghirdető és csalódó író az értékmentés szándékával közeledjék a Nyugathoz, s szembenézzen szerkesztői kudarcaival. A harmincéves folyóiratot köszöntve nem véletlenül írja épp a Munkában: „még mindig a legnívósabb, legszabadabb levegőjű, legkevésbé opportunista szépirodalmi folyóiratunk... mi... csak ide-oda kallódunk napjaink siralomvölgyében" *(A harmincéves Nyugat)*. Ebben a közelítésben érthető tájékozódása az irodalom esztétizáló, valóságtól menekülő kísérletei felé, s hogy – Vas Istvánt idézve – „jóakaratúan patronáló szövetségi viszonyba került a Tóth Árpád Társasággal és az *Argonauták* antikizáló hajósaival".

KABDEBÓ LÓRÁNT

Csalimese és/vagy üdvtörténet

1938-ban Szabó Lőrinc a *Harc az ünnepért* című kötete „Babits Mihálynak, első mesteremnek" ajánlással jelenik meg. Ezt a dedikációt az 1943-as *Összes verseiben* is megtartja, természetesen már „Első mesterem, Babits Mihály emlékének" szentelve. De később is, a *Tücsökzenében a költő* megszemélyesítése szemében Babits marad. Babits jelentősége túlnőtt Szabó Lőrinc számára a személyes kapcsolaton: 1938-tól kezdve költői művében jelzésszerű fontosságot jelent Babits nevének idézése. Hangsúlyozom: 1938-tól. Éppen akkortól, amikor személyükben végletesen távol kerülnek egymástól (lásd a *Babits betegágyánál* című, általam publikált Szabó Lőrinc írást), amikortól rég megszakadt barátságuk után személyes rokonszenveikben, politikai állásfoglalásukban is távolodóban vannak egymástól. Tehát ezzel egy lényegibb, az életrajzi-világnézeti ellentétet felülmúló, Szabó Lőrinc számára meghatározó azonosságtudatot is fel kell tételeznünk. És ez csakis költészetbéli lehet: Szabó Lőrinc számára ugyanis ekkortól tudatosodik, hogy individuális életének ellentmondásai az ő esetében csakis az esztétikai átgondolás során összegezhetőek és az így bekövetkező kimondás által szervezhetők harmonikus egységgé, műalkotássá. Ami az életben elérhetetlen, az a költészetben (az alkotássá formálás során) teremthető meg.

Ezzel kapcsolódik a költő Szabó Lőrinc a Nyugat-líra egészéhez, ekkortól lesz valóban összefoglaló és beteljesítő. Ennek tudatosodása és tudatosító gesztusa a Babitshoz való jelzésszerű visszakötődés.

KASSÁK Lajos

KRAUSZ TIVADAR

Életünk, 1988.4.

Kassák és kisvárosa

a kisváros ült a pocsolyában és harmonikázott ——— ———
!nem kell ide-ódaológia szájba verte a bigott rímeket!
!mást! mást tudott ———
más is
nem ötölt-hatolt
csillagot hordott homlokán
egyágút
áthatót
elvtársnő üljön a zongorához
föl
föl
ti féltek
——— ha éhezett nem éhezett
mitől féltek
az arany oroszlán falának dűlten érezte mindennek vége
én a hotel partizán vécéjén fütyörésztemben rendszeresen
éreztem ugyanezt ——— a kisváros azóta is ül a pocsolyában ⟶/ mi meg titkos szektát alapítunk megbontjuk népünk egységét a kórház pincéjében nyomjuk a röplapokat a jelszó kassák / ⟵ a szittya aki chilébe készült vallásalapítónak s ha trippere nem lenne elmenne carszkoje szelóba hogy megölje a cárt aki azsan provokatőr szintén készül
a születésnapra
a kisváros ——— ——— harmonikázni se harmonikázik harmonikázni
de nem jelent semmit
én krausz tivadar vagyok
isaura elvtársnő üljön a zongorához

vallja be mit tud

„Az élet a jelenlété semmi más csak a jelenlété
Ahol egy hang szól Itt vagy-e ahol egy másik válaszol
Itt vagy-e"

(André Breton: *Inkább az élet)*

megkínoztatik
válaszoljon
a bűnös kíváncsi
rázárul a vasszűz
az Itt vagy-e
nincs árnyéka
a nap minden oldalról süti
ő süt
a mellette elsietőt
odaveti neki
a sorsod vagyok
ő nyomába szegődik
követi
mindenhová
hisz az a másik a sorsa
amikor az váratlanul semmivé foszlik
gondolkodás nélkül utána tűnik
az örökkévalóság zsebórája
nyugtalan vörös tejet habzsol
ez a templomtér
nincs más csupán a tér
az isten lebontotta a templomot
az istent lebontotta
az ember
nem érti már a templomteret
ez nem is az a tér
„hanem a másik amit meghatároz"
az érthetetlen
Itt vagy-e
amely tudja magát